
3 1761 08117087 0

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XVIII — DÍL I

1888

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1888

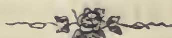

Obsah dílu prvního.

R. 1888.

OSVĚTA

Dílo centralismu v 18. století.

Podává

dr. Bohuš Rieger.

V předešlém ročníku Osvěty zkusili jsme vypsati, jak absolutismus 18. věku nás germanisoval; tentokráte zase přihledneme, jak v království českém zaváděl centralisaci a byrokracii. Nebudeme tu vykládati, jakou vnitřní politiku Marie Terezie a Josef II. vůbec sledovali, ani vykládati, jak pod nimi klesalo zvláště zřízení sněmovní i se zemským výborem nebo stará zemská správa soudní. Vypíšeme tentokráte pouze změny, jež za těchto panovníků nastaly v samé *organisaci vrchní politické správy.*

I.

Rakouský centralismus zakládá se v odstraňování českého státního práva. Udržuje se dále tím spůsobem, jakým povstal. A povstal v polovici minulého století hlavně tím, že státní svéprávnosť koruny české byla fakticky potlačena, že české země byly spojeny s rakouskými pod totéž zákonodárství, pod společnou správu. I Pobělohorský absolutismus byl ještě šetřil zvláštní existence českého státu: sám Ferdinand II, třeba vítěz, dobyvatel, zvítězil vždy ještě jako český král a vládl jako český král — arci že absolutně. Teprve v minulém věku, právě století před prvým zjevením se moderní ústavy (1848), stal se hlavní skutek rakouského centralismu: vlastním listem císařským z *1. května 1749 zrušeny česká dvorská kancelář* (ministerstvo koruny české) i staré české *místodržitelstvo* (z nejvyšších zemských úředníků).

Jak se to mohlo státi? Vždyť teprve nedlouho před tím (r. 1720) byly sněmy českých zemí přijaly pragmatickou sankci, a právě toto přijetí dotvrdilo nerozlučnou monarchickou unii zemí českých, uherských a rakouských spůsobem skutečně státoprávním. A již prvý král,

který dosedl na český trůn na základě tohoto státoprávního skutku, byl by snad najednou za zbytečné, ano škodlivé a nebezpečné pokládal naše státní právo? totéž právo, jež uznával tehdáž sám pruský král Bedřich II., když r. 1742 žádal postoupení Slezska „se vší svrchovaností a neodvislostí od království českého," a stavové čeští musili mu vydati svou odříkací listinu —? Jaké byly asi příčiny ku převratu, který pochoval zvláštní postavení českých zemí ve vnitřním státním životě, a to již rok po konečném mezinárodním uznání pragmatické sankce mírem v Cáchách r. 1748?

Mámeli to vše pochopiti, musíme přihlednouti ke dvojí události: ku *protikrálovství Karla Albrechta* (od pros. 1741 do pros. 1742) a k *berničným smlouvám* (recessům) vlády se stavy z *roku 1784*; k tomu ještě přidáme vůbec výklad *náhledů Marie Terezie*, jak jej authenticky nacházíme *v jejích pamětních spisech*. —

Na snadě jest porovnávati protikrále Karla Albrechta a Bedřicha Falckého, kteříž oba byli poraženi. Hned si pomyslíme, že absolutismus byl vždy ochoten užiti svého vítězství: jako po Bílé Hoře zkrátil a potlačil ústavní práva Čech, tak snad si zase umínil, že dokonce zabaví správní a soudní samostatnosť koruny české — a že tak pokročí ještě dále. Než proti takovému porovnání lze namítnouti, že druhé protikrálovství nepodávalo ani tolik záminky k novému „propadnutí práv" jako první, ježto Karel Albrecht země dobyl, nejsa svobodně přivolán jako Bedřich Falcký; nad to již r. 1743 úplně se vrátil předešlý právní stav. Formelně tedy protikrálovství nebylo příčinou pozdějšího násilného převratu. To je pravda; než přes to vše může ještě bezděky vzbuditi se vzpomínka, že také Ferdinand II. byl zprvu r. 1623 restauroval státní a ústavní právo české známou relací ke dskám zemským, a že přece po 4 letech Obnovené zřízení zemské z roku 1627 niveč obrátilo onu přípověď královskou. Snad i nyní mohl vlastní záměr vítězův býti zatajen a odložen, až skončením války o rakouské dědictví (1740—8) nadešla příhodná doba ke vnitřní reakci? Budiž tomu jakkoli — když přihledneme k letům 1741—3, jistě se neubráníme poznání, jak nemilým dějem rakouskému rodu bylo zase nové protikrálovství, a že aspoň subjektivně mohlo zploditi zaujatosť absolutismu proti českému království; a ta pak mohla r. 1749 osudně působiti na vývoj vnitřní rakouské politiky.

Bavorský kurfiřt Karel Albrecht přitáhl do Čech s pomocí vojska saského a francouzského; také Prusové přišli do země. Dne 26. listop. 1741 útokem dobyl Prahy a dal se zde provolati českým králem (7. prosince). Potom ke skutečnému holdování dne 19. pros. dostavilo se českých stavů přes 400 osob, mezi nimi arcibiskup a členové mnohých předních rodin. Tak četný počet stavů zdá se podnes ukazovati k tomu, že oddanosť k rodu Lotrinskému byla dosti vrátkou. Někteří odpadli samovolně a sloužili novému králi proti pravé dědičce trůnu, hledajíce u něho přízně i nových důstojenství. Jiní považovali aspoň věc rakouského rodu za ztracenou nebo netroufali si odporovati válečným událostem, bojíce se o své statky, kteréž byly v moci nepřátel. Konečně přítomnosť mnohých byla přímo vynucena. Nicméně

bylo také ještě dosti rodin aneb osob, které osvědčily stálou věrnost Marii Terezii. [1])

Tyto válečné děje rozrušily dosavadní zemskou správu. Z nejvyšších zemských úředníků snad pouze 4 vytrvali při své panovnici: nejv. kancléř Filip hr. Kinský, nejv. purkrabí Jan Arnošt hr. Šafgoč, nejv. maršálek Frt. Jindř. hr. Šlik a zemský podkomoří Václav Kazimír Netolický z Eisenberka. Působnost místodržitelstva ovšem přestala: sám nejvyšší purkrabí se uchýlil ze země; pokud sahala moc panovnice, byl jejím místodržícím zemský podkomoří Netolický, spolu generální zemský komisar válečný. [2])

Naproti tomu Karel Albrecht učinil Jana Václava hraběte z Kaiseršteina svým českým kancléřem; mimo to, když odjížděl do Němec, aby jako Karel VII. dosáhl koruny císařské, zřídil na dobu své nepřítomnosti v Praze reskriptem z 23. prosince 1741 „dvorskou deputaci," kteráž dne 2. ledna 1742 vstoupila v působnost dřívějších místodržících. Byla to správa jenom prozatímná; tím snad omlouváno pominutí nejvyšších úředníků a soudců zemských, kteří bývali ústavnými místodržícími království českého. [3]) Většina druhých zemských úřadů setrvala v činnosti, a takto mlčky uznala nového krále; učinily tak: větší soud zemský, soud komorní i dvorský (manský), úřad desk zemských, komora apelační i zemský výbor.

Karel Albrecht, jakkoli sobě dobyl dosti obecného uznání, přece nekraloval déle jednoho roku. Marie Terezie nasadila všecky síly a podařilo se jí v prosinci r. 1742 vyprostiti Čechy z rukou francouzského vojska. Dne 25. prosince kapitulovala Praha knížeti Kristiánu Lobkovicovi, avšak s tou výminkou, že nikdo z tehdejších jejích obyvatelů neměl odpovídati za služby, jež byl konal za bavorského nebo francouzského panství. Kapitulace taková byla Marii Terezii proti vůli; ponechala sice Lobkovicovi jeho velitelství, ale porušila onu kapitulaci, jen aby hlavní vinníky nemusila nechati bez trestu; odpuštění chtěla dopřáti pouze těm, kdož ku přísaze nebo k službám byli skutečně donuceni. [4])

Není pochyby, že hněv panovnice byl hluboký; aspoň po desítiletích ještě nemohla zapomenouti té doby, kdy Karel Albrecht dobyl Prahy a Čechy zdály se jí ztraceny; byla to prý nejsmutnější doba

---

[1]) Mezi věrnými byly rodiny Lobkoviců (kníže Kristián L. byl polním maršálkem), Švarcenberků, Harrachů, Kouniců, Liechtenšteinů (kníže Václav L. byl vyslancem), Aueršperků, Šliků, Salmů a j. — O protikrálovství Karla Albrechta lze se dočísti u Arnetha: Geschichte Maria Theresia's I. 342 sl. II. 220—249.

[2]) V březnu r. 1742 mohli krajští hejtmané nově zřízeni býti pouze ve 4 krajích: v Prachensku, Bechyňsku, Kouřimsku a Berounsku; z přísahy jejich byla vypuštěna slova o poslušnosti místodržitelstvu v Praze; nebylof žádného.

[3]) Předsedou deputace byl Filip hr. Kolovrat, a jejími členy Frt. Leopold hr. Buquoy, Rudolf hr. Chotek, Heřman hr. Černín, z rytířstva pak: Jan Krištof Dohalský z Dohalic, Max Bechyně z Lažan a Václav Oudrcký z Oudrče. — Už při holdování zastávali Frt. Leop. hr. Šternberk nejvyššího purkrabí, Jos. Frt. hr. z Vrbna nejv. z. hofmistra, Frt. Václ hr. Nostic nejv. maršálka, hr. Kaiserštein nejvyššího kancléře. Někteří stavové přijali od nového krále hodnost komořích nebo jiné úřady.

[4]) O porušení kapitulace jedná Arneth II. 222.

jejího života. Nicméně nemohla české stavy potrestati hůře, nežli hornorakouské, jichž vina byla větší. Když Marie Terezie zase dobyla Horních Rakous, chtěla ve hněvu svém na tamějších stavech vykonati „exemplární demonstraci", ano zprvu (v lednu 1742) pomýšlela dokonce i celé zemi úplně odníti stavovskou ústavu; ale tehda zradil ji od toho Bartenstein, protože nevinní byli by potrestáni s vinnými, a protože by to bylo škodlivě působilo na Čechy. Ostatně také tehdejší poměry nedopouštěly krutého potrestání stavů českých, a vládě samé mohlo býti vítáno, když velká část jich hledala odpuštění.

Marie Terezie už r. 1742 nařídila vyšetřovací komisi s nejvyšším purkrabím v čele, a v lednu r. 1743 ještě jinou komisi z radův apelačních, která měla vyšetřiti viny měšťanstva Pražského. Šlechta pokutována zprvu hromadným vypovídáním z Prahy nebo vyloučena na čas ode dvora; mnozí šlechticové nesměli býti přítomni zvláště korunování Marie Terezie, mezi nimi sám arcibiskup, jehož v tom zastával „vévoda české kaple", biskup Olomúcký Arn. Jakub hrabě Liechtenštein. Někteří byli také sesazeni z úřadů, jež byli znova obdrželi od Karla Albrechta. Vinníci, kteří byli sloužili nepříteli jako takovému a zvláště snad pomáhali mu bojovati proti své panovnici, potrestáni většinou teprve zvláštním soudem, který byl zřízen až po korunování a po odjezdu královny z Čech (dvor. dekretem z 20. června 1743). Takoví provinilci byli vymazáni ze zemských desk, vypovězeni ze země, zabaveno jejich jmění, trestáni peněžitými pokutami nebo vězením; o život nepřišel nikdo. V pozdějších letech byly mnohé tresty zmírněny nebo prominuty.

Z druhé strany bylo mnohým odpuštěno na kajicnou prosbu; jiní dovedli se ospravedlniti. Sama dvorská deputace jakožto sbor, i s předsedou svým Filipem hr. Kolovratem, byla již 17. dubna 1743 prohlášena za ospravedlněnou, poněvadž úřad svůj byla konala ku prospěchu země a vícekráte s důrazem opřela se příkazům a požadavkům Francouzův. Předseda deputace Filip hr. Kolovrat stal se dokonce po několika letech (r. 1748) nejvyšším purkrabím; a Rudolf hr. Chotek, jenž již v létě 1742 byl opustil své místo v deputaci bavorské, stal se záhy jedním z předních státníků Marie Terezie. Rovněž tak dostalo se odpuštění nejvyšším úředníkům zemským, kteří byli kompromittováni; pouze nejvyšší zemský sudí Josef Frant. hr. z Vrbna, který za Karla Albrechta byl řídil sněmy, a purkrabí kraje Hradeckého Jan Krištof Bořek Dohalský z Dohalic (člen deputace) byli zbaveni svých úřadů: — než i oni později nabyli jich zase. [1]) Členové zemského soudu a komory apelační byli většinou ponecháni zase na svých místech.

[1]) Při korunování směli již býti: nejv. zem. hofmistr a nejv. z. komorník Štěpán hr. Kinský (ač nezastával ještě svých úřadů), nejv. sudí dvorský Filip hr. Gallas, předseda apelace Vácslav hr. z Kokořova, předseda komory Frt. Leop. hr. Šternberk (ačkoli při bavorském holdování byl zastával nejvyššího purkrabí); podobně byl přítomen Frant. Vácslav hr. Nostic (jenž byl rovněž zastával nejv. maršálka). — Svého času sám nejv. purkrabí Jan Arnošt hr. Šafgoč dal skrze syna svého holdovati Karlu Albrechtovi za statky své v Kralohradecku, ale nepřišel proto do nemilosti; když to činil, byly doby tak trudné, že se mohl osměliti samu Marii Terezii žádati k tomu za dovolení.

Není pochyby, že vhodné odpouštění nebo projevení nemilosti spíše nežli potrestání skutkem, kompromittovanou šlechtu dvojnásobně zavázalo rakouskému rodu. Již r. 1745 osvědčili Čechové své korunované královně naproti Bedřichu pruskému tak znamenitě svou oddanosť, že tento král nazval je za to hloupými a pověrečnými.

Vším tím, co jsme uvedli, nestala se žádná změna ve právním postavení země české. Naopak Marie Terezie dala se dne 12. května 1743 korunovati na českou královnu. Také ještě za pobytu svého v Praze (dne 9. června 1743) znova potvrdila zemské úředníky a místodržící, vyjmouc pouze hraběte z Vrbna a Jana Krištofa Dohalského. A tak korunovací přísahou a potvrzením ústavního sboru místodržících byl úplně obnoven starý pořádek zemský v Čechách.

Nicméně nedostavila se s korunováním také přízeň královny k Čechám. Snad ani srdce vynikající ženy neumělo zapomenouti příkoří, jehož byla zprvu zakusila, i pojalo ji tajné přání, svázati tu samostatnosť království českého i stavovských jeho zástupců, aby budoucně už nikdy český stát nepozvedal hlavy své proti rodu jejímu. Když se dala korunovati, učinila tak z pouhé tehda nutnosti: musilať království české ujíti ve právní držení, vždyť jinak také Karel Albrecht si je osobil a bylo mu holdováno jako českému králi. Jinak, jsouc dědičkou a vítězkou, nebyla by snad cítila toho potřebu; a rovněž nepřikládala velikého významu korunovací přísaze. Vůbec také (podle svědectví Arnethova) netěšila se z korunování; kvapilať odbyti tuto povinnosť jak nejdříve možná a nechtěla dopustiti větších příprav, ježto korunování v Uhrách r. 1741 musilo prý se také rychle provesti a sněm Pražský neměl přece takové „importance" jako uherský. Také nechovala v úctě koruny Svatovácslavské, jak vysvítá ze slov, jež o ní napsala nejvyššímu českému kancléři Filipu hr. Kinskému: že podobá se „čapce bláznově." [1]) A potom dala ji také odvezti do Vídně, ačkoli do té doby vždy byla v Čechách chována jako poklad nejdražší a symbol svéprávnosti českého státu; odvežením takovým chtěla snad zabrániti, aby tato koruna již nikdy nepřišla na hlavu cizí, ale pak arci nepřišla ani na hlavu vlastního jejího syna, Josefa II. —

Nezdařené protikrálovství Karla Albrechta mělo ostatně také ten následek, že stavové čeští netroufali si později odporovati absolutismu, ano že právě bezděčnou ochotností dávali mu do rukou prostředky ke státnímu převratu z r. 1749. Tento sotva byl by se stal, kdy by se vládě nebylo podařilo, *recessy se stavy r. 1748* uzavřenými pojistiti sobě stálé vojsko a stálou berni. Na takovém od stavů povoleném základě, s takto nabytou mocí šel pak absolutismus dále, neohlížeje se více na stavy a země.

Marie Terezie již r. 1745 (kdy mírem Drážďanským na dobro ztratila Slezsko) počala mysliti na opravy ve vnitřním stavu zemí. Příkladem byl jí v tom, jak sama vyznala, Bedřich II., kterýž ve

---

[1]) Arneth, II. 246 a 514 v notě 52: „Die Kron ist hier, habe selbe aufgehabt, ist schwerer als die von presburg, sehet einem Narrenhäubel gleich;" z archivu Kinských otištěno u Folkmanna: Die gefürstete Linie Kinsky, str. 63.

státě svém byl rozvinul velikou sílu finanční a vojenskou. Byl jí příkladem a zároveň pobídkou, neboť od něho hrozilo stálé nebezpečí, zvláště Čechám a Moravě (jak již r. 1742 Bedřich Vilém hr. Haugvic byl předpovídal). Proto Marie Terezie dříve, než byla skončena válka o rakouské dědictví, umínila sobě r. 1746 soustředíti síly svého vlastního soustátí tou měrou, aby mohla i v míru vydržovati stálé vojsko nejméně 108.000 mužů nákladem 14 milionů zl.[1]) Ministři její však nedovedli tehda provesti takového systému. Než tu vyvolila si k úloze té konečně Bedřicha Viléma hraběte *Haugvice* (ze slezské větve rozšířeného rodu Haugviců), který již za Karla VI. ve Slezsku byl sloužil a po ztrátě hlavních částí té země byl předsedou král. úřadu v Opavě. Haugvic chtěl, aby se v jistém smyslu fakticky odstranilo právo stavů, že každoročně povolovali vojsko i berni, tudíž také aby se obmezil vliv stavů ve veřejné správě, zejmena pak aby se z rukou jejich vzaly veškery disposice vojenské. Roční náklad 14 milionů na stálé vojsko chtěl pojistiti smlouvami se stavy, že po 10 let budou ročně platiti o 5 milionů více, než daně dosud obnášely, naproti slibu vlády, že nebude od nich ničeho více žádati a že stavové budou prosti všelikých naturálních povinností pro vojsko (krom ubytování). Ovšem že spůsob této vojenské berně všude měl se zakládati na odhadnutí statků či důchodů z nich, nechať náležely rolníkům nebo šlechtě (ačkoliv tato měla platiti o polovici méně).

Proti návrhům Haugvicovým postavil se Bedřich hr. *Harrach*. Byl to nejlepší tehdejší diplomat, snad jen Kounice vyjímaje, a r. 1745, projednav Drážďanský mír, stal se nejvyšším českým kancléřem. Hr. Harrach nesouhlasil zvláště se zamýšlenou repartici celé sumy mezi jednotlivé dědičné země; ve prospěch Čech dovolával se toho, že byly obvyklými jisté quoty, jistá proporce, dle které země vůbec přispívaly ku potřebám státu. Naproti tomu bylo uváděno ve státní konferenci, že země vnitrorakouské, jsouce zadluženy, nemohly by v tomto poměru přispívati. Na to hr. Harrach vystoupil dokonce s návrhem obráceným, aby vůbec veškery státní potřeby (netoliko pro vojsko), celkem 25—27 milionů zl., byly od stavů povolovány, a naproti tomu aby byly zrušeny nepřímé daně a monopoly tabákový a solní. S takovýmto opposičním návrhem, který by byl vládu zbavil samostatných příjmův a učinil ji závislou od stavů, nikdo nechtěl souhlasiti, ani sám předešlý nejvyšší český kancléř Filip hr. Kinský, jenž od r. 1745 byl v čele ministerialní bankovní deputace a tedy předním finančním správcem. A tak přese všechen odpor přijat konečně plán hr. Haugvice.

Nicméně ještě potom jak hr. Harrach, tak i hr. Kinský odepřeli (v lednu 1748) zastupovati návrhy Haugvicovy před stavy českými a moravskými. Avšak Marie Terezie nedala se tím již odvrátiti, nýbrž

[1]) Náklad ten měly nésti všecky dědičné země kromě Lombardska a Nizozemí. Také na příspěvky Uher a Sedmihradska (po 2,447.000 a 721.000) nespoléháno; s nimi byla by vojenská daň převýšila 16 mil. Za to žádalo se již od druhých zemí něco více. Od českých žádáno přes polovici celé sumy: 7,371.000 zl., t. od Čech 5,270.000, od Moravy 1,856.000 a od Slezska 245.000.

dala se stavy těmi jednati přímo a bez vědomí české dvorské kanceláře, samým hrabětem Haugvicem, jakožto zvláště vyslaným komisařem.

Hraběti Haugvicovi podařilo se smluviti berničný recess nejprve s oddanými stavy moravskými, a potom i se stavy českými, ačkoliv hr. Harrach neopomenul vzbuditi v Čechách nesnáze. Stavové čeští neměli konečně odvahy odpírati nějak finančním a vojenským požadavkům státu; spíše cítili potřebu zavděčiti se ochotou a úslužností. Deputovaní jejich ihned přisvědčili Marii Terezii, když se jich tázala, dávajíli předność návrhu Haugvicovu před Harrachovým. A tak v Čechách recessem z 30. června 1748 stavové zavázali se na 10 let, že budou vládě odváděti stálou a určitou berni 5,534.849 zl. ročně (která po každé musila se úplně sejíti), kdežto vláda připověděla nežádati přes to nižádných berní a sbírek jakýchkoli, a převzala na sebe rekrutování vojska a celou hospodářskou (zaopatřovací) správu vojenskou, kterou stavové byli do té doby sami obstarávali.

Všude, kdekoli nový systém vojenský a finanční byl proveden, brzo se následky jeho hluboce pociťovaly. Tak význam *sněmů* nově utrpěl, neboť odbývání jejich a každoroční postulování berně stalo se jenom formou; vyslovila to sama Marie Terezie při žádosti moravských stavů: „Neshledávám žádné překážky sněmy pro formalitate podržeti, avšak s tou výminkou, že to, co nyní ustanoveno, nesmí se více bráti v pochybnosť."

Avšak ještě větší váhu mělo pro nás to, že nový systém obmezil působení stavů ve *veřejné správě*, a že konečně obmezil také dosavadní vrchní úřady státní, ve kterých stavové měli do té doby své jisté postavení, českou dvorskou kancelář a české místodržitelstvo. Marie Terezie totiž odňala provádění systému dvorské kanceláři, a veškery přípravy k němu dala ve Vídni konati ve zvláštní komisi pod hrabětem Haugvicem, ke které byli povoláni 4 přísedící, po jednom z české a z rakouské dvorské kanceláře, z dvorské komory a z generálního vojenského komisariátu. Panovnice sama s chotěm svým odbývala o věcech týdenní schůze a vydávala hlavní resoluce. Jakkoli pak i dále český nejv. kancléř podpisoval nařízení, jdoucí do českých zemí, přece vylučování české dvor. kanceláře bylo již prvým počátkem jejího zrušení a počátkem správy společné zemím českým a rakouským. Odporem hraběte Harracha Marie Terezie nedala se odvrátiti od takového zařízení.

Také v zemích zařízeny zvláštní „*deputace*," úřady pouze zeměpanské, centralisticky vedené. V Praze stalo se tak reskriptem z 23. srpna 1748. Předsedou nového úřadu jmenován zemský podkomoří Václav Kazimír Netolický z Eisenberka, jenž si byl získal zásluh o český recess; přidáno mu pouze několik přísedících, pro jichž qualifikaci neplatily předpisy stavovského zřízení zemského. Nový úřad (jehož jmeno připomíná deputaci, zřízenou kdysi Karlem Albrechtem) závisel pouze na panovníkovi a representoval jej požívaje rovného pořadí se zemským místodržitelstvem; byly mu docela vyhraženy záležitosti vojensko-hospodářské (militare mixtum), kontribuční a komorní, v nichž měl se spravovati instrukcí ze 14. července 1748. Arci že dosavadní úřady zkráceny o tuto působnosť.

Byl to sice následek smlouvy stavů s vládou, že přestaly všecky jejich výkony v hospodářské správě vojenské; než působnost zemského výboru (a zemských komisarů) byla potom obmezena více než se nadáli, a během času obmezení to rostlo. Také vrchní berničný úřad a krajští kasíři, kteréžto oba úřady zůstávaly jinak i dále stavovskými, podřízeny úzce nové deputaci, pokudkoli se jednalo o kontribuci jednou povolenou.

Pokud deputace vstoupila na místo české komory, také sice nezkracovala vlivu stavovského, neboť panovník nikdy nebyl obmezen ve své správě komorní; česká komora bývala úřadem zeměpanským, který hájil vždycky pouze panovníkovy výsosti nebo zájmů fiskálních. Přece však převzetím její agendy novou deputací úplně pominul úřad jednoho z nejvyšších úředníků zemských, totiž presidenta královské české komory.

Naproti tomu místodržitelstvo bylo obmezeno na vlastní vnitřní správu (publica politica) a na ty soudní záležitosti (privata), které jemu byly přiděleny; bylo to prvým bezprávným krokem ku pozdějšímu zrušení tohoto ústavního úředního kollegia. I krajští hejtmané byli nyní v příčině správy kontribuční a vojenské odkázáni pouze na deputaci, tak že tato byla povolána každoročně zároveň s místodržitelstvem podávati své návrhy k jejich jmenování. Vůbec pak nelze podceniti obmezení nejvyšších zemských úředníků, když uvedeme, že tehda poměry poddanské počítaly se z větší části do správy kontribuční; byliť poddaní vlastními řádnými poplatníky, a zrovna vlastní interes vlády, aby kontribuce — právě neobyčejně zvýšená — správně docházela, byl přední pohnutkou a měřítkem státní péče o ulehčení stavu poddaných; emancipace poddaného lidu byla jednou ze záležitostí berničných. —

Z našeho výkladu je dosti patrno, že sama nová soustava finanční a vojenská byla již spojena s podstatnými následky pro organisaci veřejné správy. Zároveň však lze se domnívati, že vláda dosáhla takto všeho, čeho jí mohlo býti potřebí, že se stalo zadost zásadě, dáti císaři, což jest císařovo. Ovšem v Uhrách se tak nestalo; s Uhry nebylo recessu a proto zachovaly sobě zvláštní postavení. Pouze v zemích českých a rakouských skrze recessy koncentrovány síly státu a znamenitě povznesena moc vládní. A to vše, — ačkoli absolutismus při provádění nové soustavy začal se již dotýkati ústavy zemí, — stalo se ještě cestou právních dohodnutí.

Protož budeme se tázati, *byloli toho třeba*, aby absolutismus, nabuda jednou moci, učinil *ještě další* krok naproti stavům a zemím? Byloli toho třeba, aby staré federativní soustátí uvedl do nové státní formy a organisace, a aby tak učinil beze všeho svolení zemí, převratem, a to právě na útraty zemí českých, které byly tolik přetrpěly válkou sotva dokončenou, projevily velikou hmotnou obětavosť a přes to vše právě nejdříve uzavřely zase recessy na vyšší daň?

Centralisté k těmto otázkám přisvědčí. Budou snad vděčně se dovolávati toho zajisté podivně osudného fakta, že za Marie Terezie právě státníci vyšlí ze tří zemí českých, byli hlavními „reformátory,“ že právě mezi českou „feudální“ šlechtou našli se jednotlivci, kteří uznali potřebu centralismu a byrokracie, a budovali „nové“ jednotné Rakousko totiž centralistické. Hlavním z reformátorů (vedle důvěrného

rádce Marie Terezie Bartensteina) byl Bedř. Vil. hr. Haugvic, který při ztrátě Slezska pozbyl statku, ale zůstal Marii Terezii věren. A podle něho byl to Rudolf hrabě Chotek, v Čechách usedlý (r. 1742 člen bavorské deputace v Praze); získal si zásluhy o provedení recessů v některých zemích rakouských, účastnil se vedle Haugvice vedení nové soustavy, zvláště pak způsobil mnohé centralistické reformy jako předseda bankovní deputace a kommerčního direktoria. A do třetice byl to později šlechtic český, na Moravě usedlý, známý státník hr. Václav Kounic, který stal se podpůrným sloupem rakouského centralismu.

Na důkaz toho, že bylo potřebí reformovati samu státní formu, centralisté budou se dovolávati konečně také *politických spisů Marie Terezie.* Věru, že oni šlechticové z českých zemí nebyli by sami provedli svého díla, kdy by sama panovnice nebyla bývala proniknuta přesvědčením centralistickým, jaké se jeví ve spisech těch. Marie Terezie sepsala r. 1751 a kolem 1756 dva pamětní spisy, [1]) ne proto, aby snad sebe hájila proti výtkám potomstva, že provedla státní převrat, neboť toho prý nepotřebuje, nýbrž na poučenou svým nástupcům. Chtělať, aby rakouští panovníci považovali její státní reformy za „pravý základní kámen“ monarchie, a vyzývala je, aby ničeho na nich neměnili, nýbrž pečlivě je zachovávali jako své vlastní oko — „wie ein Augapfel!“

Marie Terezie nebyla přízniva *stavům* a zřízení stavovskému. Napsala sice tu theoretickou průpovídku, že nežádala ubližovati užitečným a dobře nabytým privilegiím stavů, ba že naopak ráda byla by panovnickou moc podřídila stavům, kdy by byla shledala privilegia jejich „tak jasná,“ nebo kdy by byli veřejnou správu lépe vedli než panovník. Než takováto průpověď nebyla by se nikdy podrobila praktické zkoušce. Naopak také Marie Terezie byla vždy pevně přesvědčena, že obecnému blahu nejlépe poslouží, že svůj panovnický úkol nejlépe vykoná, když obmezí staré stavovské zřízení, když z něho vyjme všecku moc, ponechajíc prázdnou formu, kterouž arci rozpakovala se odkliditi. Myslila, že interesy stavů se vůbec nesnášely s dobrem obecným, a považovala jejich privilegia za pouhé obyčeje, a to za obyčeje škodlivé, které prý tedy nemohly obmezovati panovníka. [2]) Ve své vlastní absolutní moci, ve svém státním centralismu spatřovala a hledala to obecné blaho, tu „spásu státu,“ které pravila býti svými vodítky.

Historie posud neukázala, pokud u stavů minulého století přece byly také dobré stránky nebo zásluhy o veřejné dobro. Avšak budiž tomu jakkoli, jistě litovati jest, že osud stavů sdílely bezděky také

[1]) Zwei Denkschriften der Kaiserin Maria Theresia, herausgegeben von Alfred Ritter von Arneth; Archiv für öst. Gesch. Bd. 47, S. 268—354. Prvý spis má název: Aus Mütterlicher Wohlmeinung zu besonderen Nutzen meiner Posteritaet verfasste Instructions-Puncta.

[2]) Str. 315: „Die sogenannte Ständische Praerogativen haben grösten-theils zu ihrem Haupt-Endzweck einen arbitrarischen Umbgang einiger Mit-Stände, so sich einer unermesslichen Praepotenz über andere anmassen.“ Na str. 316 stavovská privilegia zvou se „übel hergebrachte und durch Connivenz des Ministerii eingewurtzelte Missbräuche,“ „vermeinte Privilegien.“ — R. 1775 vyslovila Marie Terezie: „Mit den Ständen ist Nichts zu richten, haben keine Köpf und keinen Willen, man muss vorschriftlich vorgehen.“

země samé, jež měly to neštěstí, že byly zastupovány jen těmi nemilovanými stavy. Tehda neuměli dosti rozeznávati stavy a země. Také o *zemských privilegiích* vyslovila panovnice ve svém politickém spise, že se zakládaly vlastně toliko na *obyčejích*, které prý byly dopouštěny jenom z milosti a potvrzovány vinou samých ministrů. Proto Marie Terezie přisuzovala sobě také právo vykládati korunovací přísahy panovníků v ten smysl, že v potvrzení „dobrých chvalitebných obyčejů“ (wohlhergebrachte Gewohnheiten) rozumí se pouze dobré (gute), nikoli špatné (übelhergebrachte), — a arci byla samosoudkyní toho, co bylo dobré a co zlořádem.[1])

Stává se někdy, že reformátoři bývají jednostranní, že zastávajíce své dílo slepě útočí proti své oběti, neumějíce u ní rozeznávati dobré od zlého. Právě tak bylo i v době osvíceného absolutismu: tehda vůbec ztráceli porozumění pro historické, právní útvary, viděli jen slabé stránky a vady jak zřízení stavovského tak federalismu vůbec, a neviděli naopak jejich prospěchů; a tak zároveň se zemskými stavy potlačili v rakouském soustátí všelikou ústavnosť a samosprávu. Marně bychom se tázali, zdali by centralismus neb absolutismus byly se zastavily před státním právem samých zemí a národů, kdy by sám lid byl tehda mohl a chtěl hájiti zemských práv, velkým dílem srostlých se stavovskými? Takové otázky sobě tehda nepoložili; jsouce vždy přesvědčeni o neomylnosti svých theorií, o samospasitelnosti svých prostředků, nezdržovali se novým pátráním, jakými cestami by snad do starých historických právních zřízení vdechli potřebný nový život, a jak by celé národy a celé země společně pracovaly o svém blahu.

Bylo přirozeno, že stavovské zřízení a federativní povaha státu se jevily svým způsobem také v nejvyšších státních úřadech, zvláště ve dvorských kancelářích. Proto Marie Terezie ve spisu svém ostře obrátila se dokonce proti tehdejší *nejvyšší státní správě*, neméně než jako by byla právě největší oporou a zástupcem stavů a zemí. Stavové nebyli by prý nikdy přivedli svobody své na takovou výši, kdy by nebyly bývaly podporovány od ministrů. Ministři zase ze své strany právě proto panovníkům „tak strašně předstírali“ (so schreckhaft vorgebildet) ona privilegia a svobody, jen aby sami nabyli rozhodné autority a aby sám panovník musil se utíkati k ministrům, chtělli čeho dosíci u stavů. Za předešlých panovníků ministři prý nepovažovali se pouze za ministry, jako u jiných dvorů, nýbrž za „korregenty neb aspoň pares curiae.“

---

[1]) Str. 299: „Die so hoch angerühmte Privilegia (der Länder) fundiren sich bey der Sachen genauer Einsicht meistens nur auf denenselben werckthätig nur connivendo eingestandene — und von denen Antecessoribus confirmirte Gewohnheiten, welche Gewohnheiten in Ansehung Ihrer von Zeit zu Zeit erfolgten Confirmation lediglich dem Ansehen, Credit und Praepotenz des Ministerii, so gemeiniglich aus lauter Ständen bestanden, beyzumessen sind: Und da in denen Confirmationen die Wörter: wohlhergebrachte Gewohnheiten sich ausgedruckter befinden, so kan derenselben Beybehaltung mit guten Recht nur auf die gute, nicht aber die übel hergebrachte Gewohnheiten verstanden werden“ — V české korunovací přísaze podle Obnoveného zřízení zemského je výraz: dobře nabyté privileje (wohlhergebrachte Pr.); ve přísaze ze 16. století přichází: dobré chvalitebné obyčeje.

Marie Terezie praví, že dvorští kancléři český a rakouský měli nesmírnou moc, že byli vlastními „pány a mistry ve svém departementu;“ vše záleželo na nich, byliť „všeobecným kanálem“ zákonů, nařízení a milostí. V zemích i ve svých úřadech byli respektováni skoro více, než sám panovník. A jak užívali této ministerské všemocnosti? Starali prý se spíše o to, jak by moc a vážnosť svoji rozmnožili, jak by svěřeným zemím ulehčili a druhým přitížili, nežli aby pečovali předně o úřední službu, o „universum“ neboli všeobecné dobro „státu.“ Činili se prý spíše „advokáty a protektory“ zemí a jejich svobod, nežli obhájci interesů a moci svého panovníka. Krátce byli prý vskutku spíše kancléři svých zemí nebo stavů, nežli kancléři mocnářovi.

To prý pocházelo odtud, že byli bráni z nejpřednějších rodin těch zemí, jež měli spravovati. Majíce tam statky a jsouce spoluČleny stavů, byli interesováni a užívali své moci dále k vlastním prospěchům a užitkům. Představení úředníci dvorští a zemští přijímali také platy a remunerace od stavů, a již proto prý nemohli si zachovati neodvislosť. Vládychtivosť a sobectví, protekce a nepotismus zahnízdily prý se v nevelkém kruhu rodin, které takto měly v moci státní úřady. Stejné tradice, jež od pokolení ku pokolení se pěstovaly, založily pak časem obvyklou, ale neoprávněnou „suprematii,“ „praepotenci“ ministrů, která naprosto prý byla v odporu s vlastní královskou autoritou.

Mimo to všecky dvorské úřady považovaly se prý každý za zvláštní těleso, a nebylo mezi nimi jednotného ducha. Mezi českou a rakouskou dvorskou kanceláří byla prý stálá řevnivosť, počínajíc od „nacionálních“ ministrů až dolů k nejmenším údům. Každý kancléř svéhlavě hájíval svého mínění, plnil, co mu bylo po vůli, a všemu jinému bránil. Takováto řevnivosť byla prý někdy nebezpečna samému státu, neboť z ní plynuly nesvornosť zemí, ano prý také nenávisť mezi „národy“ — českým a rakouským.

Konečně prý obě dvorské kanceláře při vší své nesvornosti shodovaly se v tom, že se stavěly proti dvorské komoře, tak jako by se tu jednalo o příkazy cizího panovníka. Dvorská komora byla tedy tělesem bez života, ježto měla opatřovati peníze, a přece zase jí odnímali k tomu příležitosť. Pak prý nebylo divu, že často dopustila se přehmatů, že pletla se do zemské správy: a ministři a publikum snadně mohli proti ní reklamovati. Byl už proti dvorské komoře stálý předsudek, a někdy zrovna tak jevil se i proti druhým centrálním úřadům, proti dvorské vojenské radě a generálnímu vojenskému komisariátu.

Toto líčení nejvyšší státní správy má arci nejednu pravdu do sebe; nicméně je samozřejmo, že mělo účel polemický. Vždyť kdy by byli skutečně rozhodovali pouze dvorští kancléři, bylo by jednotné řízení státních záležitostí skutečně spočívalo pouze na jejich dohodnutí. A přece — nehledě ani k samému panovníkovi — nebude nikdo podceňovati moc *tajné státní konference.*

Marie Terezie byla také z počátku spokojena s tajnou konferencí; šlo prý vše pokojně, dokud se tam nedostali hr. Kinský a hr. Harrach. Tu však český nejvyšší kancléř *Filip hr. Kinský* ukazoval — a to prý se ovšem nedalo popírati, — že Čechové od Rakušanů vždycky byli

držáni stranou; „svým rozumem a dokládaje se četných starých spisů a dedukcí“ vymohl si toho u Marie Terezie, že proti radě všech byl povolán do konference: — chtělať panovnice, jak dí, ukázati se „pravou matkou všech jí poddaných národů.“ A ejhle! sotva že se tedy vyhovělo právnímu nároku koruny české, aby byla zastoupena ve sboru, který řídil rakouské soustátí — stalo prý se to „začátkem všeho zla,“ „příčinou, která vše pokazila.“ Marie Terezie musila sice chváliti poctivosť a věrnosť Kinského, ale kárala vehemenci jeho povahy, jeho „patriotismus“ (t. zemský), jeho „praevenci pro vlastní národ, jejž jediný chtěl favorisovati.“ [1]) Z toho, že Kinský tam, kde prve žádného Čecha nebylo, začal se zastávati zemí sobě svěřených a že zejmena trval na obvyklé ideální proporci veřejných břemen mezi zeměmi českými a rakouskými, vzniklo prý ono rozdvojení ministrů, dvořanův i národův, a vzrostlo tak silně, když hned nebylo přetrženo násilím. Obrana českých zemí v tajné konferenci trvala, i když Kinský po smrti Stahremberga (chváleného Marií Terezií jako „gerader Teutscher“) ujal vedení financí; zůstalť ve státní konferenci, a naopak dostal se do ní ještě nový český nejvyšší kancléř Bedřich hr. Harrach.

A tak skutečně v tom, že čeští nejvyšší kancléřové byli povoláni do tajné konference a že tam naproti její nekontrolované svobodě mohli zastupovati české země — a Kinský i Harrach činili to dosti neústupně — můžeme viděti pramen toho, že Marie Terezie měla naměřeno zvláště a především proti důstojenství českého nejvyššího kancléře a proti svéprávnosti koruny české, kterou zastupoval. Panovnice prohlásila ve svých politických spisech: „*Vadu ze všech největší našla jsem v tom, že skrze obyčej (!) po dlouhá léta zavedený země rakouské a české byly řízeny separovanými kancelářemi*, že v čelo kanceláří staveni byli capi vždy z těchže zemí, Čechové v čelo českých a Rakušané rakouských, a že mimo to tolik moci jim dopřáno . . .“ „Charge nejvyššího kancléře respektu *českých zemí* měla pro zeměpanskou službu nejsilnější inkonvenience a nejškodlivější účinky, ježto souverain sám pro sebe nebo k radě ostatních ministrů stěží mohl co vymoci nebo provesti, leč když nejv. kancléř se s ním shodoval; z téhož abusu plynulo přirozeně, že celá kancelář jevila se vždy mnohem ochotnější v plnění předpisů dočasného nejv. kancléře, nežli těch, které nařídil sám panovník: z čehož dostatečně vysvítá ponenáhlu podloudně nabytý, zcela nesmírný pouvoir bývalého českého nejv. kancléře, a jak to není compatible s královskou autoritou a se službou . . .“ „Úplné potlačení tohoto místa nejv. kancléře je věc velmi užitečná ke zlepšení služby.“ [2])

Tyto stížnosti panovnice na zvláštní postavení českých zemí, na českou dvor. kancelář, nabývají tím ostřejšího světla, když můžeme konstatovati, že české země ve státní konferenci dříve jistě nebyly

---

[1]) R. 1741 vzhledem k obětavosti českých stavů psala Marie Terezie Kinskému: „und wahrhaftig vive la Bohême et son chancelier ou celui de la Reine, mais hony soit à celui de Hongrie.“ Avšak když Kinský později přišel do úplné nemilosti, přisuzovala mu dokonce zase vinu nezdaru války s Pruskem, ježto hleděl ušetřiti zemi českou snášení velikého vojska.

[2]) Str. 334, 300—1.

favorisovány, že česká kancelář nebývala ke stavům povolnou, a že svou úřední službu lépe konala, nežli kancelář rakouská. Lze to dotvrditi bezděčným doznáním samé Marie Terezie, že „česká kancelář zachovávala daleko více pořádku nežli rakouská, a že snadně nedopustila, aby stavové příliš se dotýkali její autority!“ Sama panovnice, mluvíc o tom, že kancléři český a rakouský, jak který více důvěry požíval, hleděli moci své užívati často ke škodě druhých zemí, napsala ten úsudek: „a ježto ministerium (t. j. tajná konference nebo rada) většinou setávalo více z rakouských ministrů nežli z českých, také většinou praedominovali prví nad druhými“ .... „Stavové rakouští předčili nade všecky ostatní a praepotencí převážili všecky ostatní.“ Arci ještě hůře než Čechové bývali prý od vedení státu vylučováni (jako rebelové) Uhři, což panovnice sama prohlásila za nemoudré.[1])

Podle těchto doznání zdálo by se spravedlivým, kdy by panovnice byla Čechy spíše ještě podporovala, jak to ze začátku projevila povoláním českého nejv. kancléře do tajné konference. Ale stal se skutečný opak toho. Právě hájení českých zemí přece jen ve Vídni nebylo vhod: ještě naopak česká dvor. kancelář úplně zrušena a potlačeno zvláštní postavení českých zemí. Byl to snad nejpohodlnější prostředek, udusiti ty spory Čechů a Rakušanů. Vždyť absolutismus, nabuda žádoucí moci finanční a vojenské, přece jen nemusil se dále ohlížeti na české rebely. Sama Marie Terezie vyslovila ve svém spise tento úsudek o českých zemských právech: „Když Ferdinandus udusil české povstání a ministry věrnosť zachovavší i jiné zasypal dary a dobrodiními: oni nabyté důvěry hleděli užiti při zemských zřízeních, která v Čechách byla znova sestavena, více pro přednosti země, než pro interes panovníkův, kdežto přece země *dobyta byla zbraněmi.*“ [2]) (Pokračování.)

---

[1]) Str. 301—2.

[2]) Arneth str. 300: „Nachdeme Ferdinandus die Böhmische Rebellion gedämpffet und jene Ihme treu-gebliebene Ministres und andere mit Geschencken und Wohlthaten überhäuffet: so haben diese den erworbenen Credit bey denen in Böhmen neü-errichtenden Landes-Ordnungen mehr auf die Vorzüge des Landes, als das Interesse des Landes-Fürsten das Absehen gerichtet, wo doch das Land durch die Waffen erworben worden.“ K tomu sluší poznamenati, že Martinicův Pražský elaborát ovšem chtěl hájiti zemské zřízení, že však obnovené zřízení zemské bylo vydáno na základě komise Vídeňské, k níž nebyl přibrán ani jediný nejvyšší zemský úředník český. Katolický vlastenec jako Martinic nepomyslil tehda, že pracuje nadarmo, ale ještě méně byl by pomyslil, že v *Obnoveném zřízení zemském,* cizinci oktrojovaném, budou v 18. století spatřovati *ještě obmezení práv vládních!*

Osoby a věci Římské.

Comte Paul Vasili: *La Societé de Rome*. Edition augmentée de lettres inédites. Paris, Nouvelle Revue.

Řím neposkytuje látky k pikantním anekdotám, dí hrabě Vasilij. Ušlechtilá paní, jež kraluje Italii, jak svým půvabem tak postavením, udává Římské společnosti tón.

Povahu italského krále lze vyjádřiti jedním slovem, jež vysvětluje všecky jeho skutky, tužby i vady: chrabrosť. Král *Humbert* dychtí po nebezpečenství, a jeho klid, jeho pevné držení není než násilím, jež ukládá překypující své letoře, která tíhne tam, kde hrozí záhuba. Z této vlastnosti vysvětlují se i královy sympatie pro Německo. Milujeť vítězství, ne k vůli úspěchům, jež přináší, leč k vůli lesku: vítězné vojsko považuje za nejžádoucnější odplatu poctivých snah mocnářských.

Podivuhodně osvědčil král statečnou mysl v Neapoli v čas cholery. Bratr jeho, princ Amadeus, chtěl jej provázeti na nebezpečné cestě. Humbert však nesvolil. „Kdy by se stalo neštěstí,“ odpověděl, „bude zde potřebí tebe.“

Každý sjednocený národ dobýval vítězství, to je králi Humbertovi známo, a proto neli jako mocnář, aspoň jako voják touží po slávě, stůj co stůj a padni co padni, jen na oslavu Italie. Při známém attentátu Passamantově zachoval neobyčejnou chladnokrevnosť.

Otec Viktor Emanuel pečoval o vychování svého syna jenom ze stránky vojenské; pro nic jiného neměl smyslu. Děd Humbertův, Karel Albert, byl mystik, královská důstojnosť byla mu kněžstvím; syn jeho měl cit povinnosti vůči lidu, ale v politické hře neměl svědomí tuze citlivé. Otec i děd Humbertův hráli nejraději se všemi stranami. Viktor Emanuel bažil především po populárnosti a nerozpakoval se odpravovati ministra za ministrem, když je uznal závadnými. Podobné pomluvy o povaze Humbertově pronesti nelze, on je vždy přímý a otevřený. Ale v politice se stranami zůstal ve šlépějích svého otce. Podléhá vlivům osobním a nemá stanoviska s rozhledem širším a mravnějším.

V Římě už jako princ čítal a nyní jako král čítá denně všecky žurnály, aby zůstal ve styku s každým zaproudáním veřejného mínění. Na čtení knih mu ovšem času nezbývá. Politické filosofie se jemu jako jeho předkům nedostává. Nahrazuje ji z části přímostí povahy a neobyčejně zdravým smyslem.

O královu otci je známo, že vedl život dosti nevázaný. Přísná aristokracie piemontská nebyla mu valně nakloněna. Nemálo přispěla k nevlídnému poměru králova milenka Rosina, která ještě nežli se stala královou morganatickou chotí, ráda se pletla do politiky. Cavour málem byl by podlehl jejímu vlivu. Hlavní nebezpečí bylo, že krále obklopovala lidmi vypočítavými a odvracela jej od jeho synů. Zvláště prince následníka nenáviděla.

Tehdy na štěstí zvítězil půvab choti Humbertovy, princezny *Margherity*, nad šerednými vlivy. Znenáhla dobyla nevyrovnatelná princezna

ušlechtilé a oprávněné vlády nad duchem Viktora Emanuela a dovedla sobě nakloniti vůli jeho, zvláště v záležitostech dvorních.

A stejný vliv má tehdejší princezna, nyní královna Margherita na krále Humberta, svého chotě. Pracovna králova oddělena jest od budoiru královnina galerií, v níž každou chvíli se ozývá: „Margherito! Humberte!“ — neboť mocnář ve všech záležitostech radí se se svou chotí, jejíž povaha jako ženy i přítelkyně jest neocenitelná.

Princ Humbert mnoho trpíval chováním svého otce. Také býval v dětských letech sláb, ale cvikem těla dosáhl značné síly. Jest výborný jezdec, dobře střílí a v každém sportu jest honěn. Chování a spůsoby má elegantní a důstojné zároveň. Lid svůj miluje. Chtěl by jej viděti zámožným a slavným zároveň, zvláště slavným. Jako mocnář i jako muž je zosobněnou počestností a nikdy se nepokusil obraceti články ústavy v neprospěch práv národních. Král Karel Albert byl nepřítelem hudby a jen trubku a buben připouštěl. Viktor Emanuel šel do opery leda na balet. Rafaela nedovedl rozeznati od Tiziana. Také Humbert není velkým znalcem umění, ač nezůstal v těch věcech zcela nevědomým, a to z vlastního, tedy tím chvalnějšího úsilí.

Jako předkové jeho není velkým přítelem aristokratického ducha. Aby byl srdečným k lidu, nepotřebuje se tuze přetvářeti. Při regatách často celá odpoledne tlačí se mezi námořníky, tiskne jim drsné pravice a rozdává medalie s takovým interesem, jako by jiný princ zacházel jenom s dědičnými pairy. Král italský jest král moderní, král demokratický, pokud toho slova užiti lze. Humbert I. je zajisté šlechtic v nejlepším slova smyslu, ale není a nechce býti králem urozeného panstva.

Královna Margherita je z nejzajímavějších postav knížecích v Evropě. Italie ji zbožňuje. Osoba její vzbuzuje sympatie, jaké vznikají k ženám krásným a neobyčejným. Jest velká dáma, ačkoli nezná předsudků aristokratických, na titul a urozenosť neklade nižádné váhy. Zkoušela a naučila se mnoho. Myslí a soudí samostatně, vědomosti její literární a umělecké jsou znamenité. Mohla by býti spisovatelkou jako královna rumunská Carmen Silva. Za dlouhé nemoci své ostatně psala krásné verše. Zpívá roztomile, ač má jen slabý hlásek, a pocházejíc z krve rakouské, dává německé hudbě přednosť před vlaskou a této před francouzskou. Otec její, vévoda Janovský, bratr Karla Alberta, nenáviděl všecku hudbu a vůbec nedovedl rozeznati jednu od druhé.

Jen v toaletě proniká u královny ještě přirozená choutka. Miluje nádheru na rozdíl od jiných kněžen, které si rády libují ve vybrané jednoduchosti. Ne každá mocnářka má tak krásné šperky jako ona. Už korunní klenoty jsou skvělé. Viktor Emanuel i Humbert zahrnuli ji drahocennými klenoty. Král Humbert má slabůstku pro vzácné kamy.

Do kolébky této kněžny dobrá víla položila nejlepší své dary: krásu, půvab, veselosť a všecku přízeň Štěstěny. Dnové jejího života měli býti utkáni ze zlata a hedbáví. Než na počátku svého manželství královna mnoho trpěla. Attentát Passamantův silně otřásl jejím zdravím. Povahy jest vřelé, živé, citlivé a vlídné. Volný svůj čas věnuje čtení. Sleduje vynikající zjevy literatur francouzské, anglické a německé.

Čestná dáma, která jí přinese zprávu o nové znamenité knize, bývá s pravou radostí uvítána.

Vyjma nevyrovnatelné oči carovny ruské, nemá žádná panovnice krásnějšího pohledu nad královnu Margheritu; úsměv její jest rozkošný a každý pohyb ladný. Muže cení vždy podle ducha, nikdy dle hodnosti nebo jmění. Výtečně zná rozmluviti se o tom, čemu kdo rozumí. Že při své vzdělanosti je svobodomyslná, jaký div, ač ve praktickém životě nedává toho na sobě znáti. Proto svobodomyslníci ji nazývají klerikálkou, kdežto strana klerikální zase jí vyčítá přemrštěnou svobodomyslnosť.

Již jako princezna, když do Říma přišla, utvořila si svůj salon, kroužek vynikajících mužů, s nimiž nejraději obcuje a náhledy své vyměňuje. Zde hovoří se o nových zjevech, o výzkumech v otázkách uměleckých a vědeckých a rozněcují se zájmy nejvzletnější. Ke stálým hostům královnina salonu náleží *Minghetti*, spisovatel a kritik umělecký, jenž královnu uvedl ve krásy děl klasických, učenec a filosof *Bonghi*, politik a historik senátor markýz Francesco Nobili *Vitteleschi*, který v obecní správě města Říma největší péči má o vše, co se týče musejí, sbírek uměleckých a vědeckých, památností atd. Dále je tu znamenitý archeolog baron Giovanni *Baracco*, rozený Neapolitan, liberální šlechtic, jemuž náleží třetina Kalabrie. Baron Baracco jest výtečný causeur, v literatuře nad míru sběhlý a zvláštní znalec věcí a památek egyptských, kterými se obírá. Ale nejdůvěrnějším přítelem ducha královnina je snad Emilio *Broglio*, muž znamenitý, s nímž znala se královna už za svého dětství.

Korunní princ Viktor Emanuel narodil se 11. listopadu 1869 v Neapoli a sluje odtud princ Neapolský. Letos dostoupil svého osmnáctého roku, byl dle platných předpisů prohlášen za plnoletého a přiřčena mu civilní listina. Jest jediným synem královským. Podoben jest více otci než matce, ač je rusovlasý.

Královna svolila, aby princ po výtce vychován byl vojensky, ale ani v jiném směru nesmělo býti vzdělání jeho zanedbáno. Princ rád pracuje, zvláštní zálibu má ve přírodních vědách a numismatice. Chová již pěkné sbírky. Zajímá se o všecko, co spatří. Mluví výborně několika jazyky. Jest podnikavý a smělý, kteréžto vlastnosti v něm neobmezovány, ani když byl malý.

Bratr králův, bývalý král španělský *Amadeus, vévoda z Aosty*, není žádný Apollo, ale přímá poctivá duše. Jest velmi pobožný, ale miluje ženy, ačkoli nejkrásnější, *princezna Vittoria*, mu náležela. Zemřela zanechavši mu tré dítek. Princ bydlí v Turině. Království španělského nabažil se tak rychle, jako se Španělé nabažili jeho. Neměl dosti ohebné diplomatiky pro trůn španělský, a Španělé mu nebyli dost laskavi, aby si jej na krále vychovali.

Král Humbert a princ Amadeus mají dvě sestry: královnu portugalskou a princeznu *Klotildu*, choť Jerôma Napoleona.

Dvůr italský jest velmi jednoduchý. Již od r. 1848 měl skoro čistě vojenský ráz, a silně demokratická ústava nové monarchie italské nedovoluje ani znovuzřízení vlastního dvora. Již Cavour býval ke dvoru

nemilosrdným. Kdykoli zde narazil na odpor, zlomil jej. Nejhorší sněm (chambres) říkal, jest mi milejší než nejlepší dvůr (antichambres).

Domácnost královská je skvostně zařízena. Povozy královské jsou snad nejkrásnější v Evropě. Král miloval koně, ale uskrovnil se v tom moudře. Jest hospodárný, zaplatil dluhy svého otce. K administraci svého domu dohlíží sám, jest pořádku milovný a zajímá se o všecky podrobnosti. Jest ale na nejvýš velikomyslný, což spořivosti jeho teprv dodává ceny.

Do průvodu králova náležejí oba chevalierové *Peruzzi*, baron Pompon *Carafa*, markýz della *Stufa*, markýz *Calabrini*, dokonalí dvořané, a králův pobočník generál *Posi*.

Když princezna *Margherita* se stala královnou, jmenováno do družiny její šest dvorních dam, jež každá do roka koná dva měsíce službu. Z těch nejvíce vyniká hraběnka Marcellová, z nejstarší patricijské rodiny Benátské. Vzácnost povahy královniny i její dvorní dámy vyznačuje to, že hraběnka Marcellová nezřekla se úzkého přátelství s Paolem *Fambrim*, který ve vlaské revoluci hrál značnou rolli. Fambri jest nešťastný muž, jemuž nepřál ani osud ani lidé, ale hraběnka Marcellová vždy se ho zastávala, tak že i královna jej ráda vídá, kdykoli zavítá do Benátek.

* * *

Řím má ovšem osobnost, která zajímá celý svět mnohem více, než sama rodina královská — má papeže. Mluviti o Římu a nezmíniti se o papeži bylo by jako postaviti bezhlavou sochu. Samo přísloví zmocnilo se té nápadnosti: navštíviti Řím a neviděti papeže, jaká nesrovnalost! Hrabě Vasilij věnuje také svaté stolici, osobě Leona XIII., jeho snahám a vlivu, jeho bytu a jeho družině velikou část své knihy. Žádný suverén netěší se tolikeré pozornosti, nebudí tolik zvědavosti po všem vzdělaném světě jako nejvyšší hlava církve.

Mnozí už se pokusili vylíčiti osobnost Lva XIII. Malíři, fotografové, lichotníci i snižovači, pobožní i pochybovači snažili se zachytiti tělesnou i mravní podobu Joachima Pecciho, nynějšího papeže Lva. Avšak model jest těžko zachytiti, neposedí, co chvíli má jiný vzhled. Právě to byl Klement XIV., jenž ohromil jezovity; teď je to Pius IX., a za chvilku kdo to bude? Tradicionelní podobizna klade Lvovi XIII. na rty sardonický úsměv, klevetníci praví, že Voltairovský. Ale lhou. Lev XIII. nepodobá se Voltairovi, naopak, jest velmi laskavý a velebný. Se rtů jeho kane med akademické výmluvnosti, trochu táhlý, trochu odměřený, vždy květy prokládaný, ale nikdy žluč Ferneyského filosofa, nikdy sžíravý ocet zlomyslnosti a úštěpku. Lev XIII. není duchaplný, ale je krasomluvný a to v soukromé rozmluvě jako ve svých řečech. Nevyniká vtipem, ale jest politický a politika proniká všecko jeho konání.

I v držení jest důstojný jako ve slově. Hubené tělo mizí téměř pod bohatými látkami a v záhybech těžkého nachového pláště. Suché, bezkrvé ruce skoro se tratí v drobných rukavicích z bílého hedbáví.

Nejsou to ruce spokojeného preláta ni drsného vojína, ale nervosní ruce spisovatele, umělce, myslitele.

Chtěli papeže pomluviti jako skrblíka. Zatím žádný papež v poměru ke svým příjmům tolik nerozdával jako Lev XIII. Pro sebe aspoň ničeho nenechá a žije spíše jako venkovský farář než jako zámožný prelát. Štěstí ještě, že etiketa nařizuje papeži, aby jedl vždy o samotě. Hosté by se u něho poděkovali. Šaty ho nic nestojí, celý pobožný svět pokládá si za čest opatřovati skvostnou jeho garderobu. Leda jen příbuzní mohli by si stěžovati do jeho spořivosti; svému synovci dal všeho všudy 100.000 franků.

Za to neskrbí Jeho Svatost, kde jde o zvýšení lesku dvora jeho, o soukromé školy Římské, o chudé, ba i o veřejný tisk katolický.

Příjmy papežské mají troje prameny. Pius IX. zanechal pontifikalní poklad, kapitál, jenž dává roční důchod okolo tří milionů franků. Svatopetrský halíř, ač ho značně ubylo, dává průměrně stejný důchod. Těchto šest milionů tvoří pravidelný budžet papežského státu. Třetí pramen prýští z příjmů apoštolského kancléřství, jehož správcem je kardinál Mertel, dále z datarie pontifikální, kterou zastupuje kardinál Sacconi, nebo z brev papežských, jichž tajemníkem jest kardinál Ledochowski. Tento soukromý příjem církevního mocnáře obnáší as půl třetího milionu ročně. Není to příliš mnoho na duševní hlavu dvou set milionů duší.

Lev XIII. jinak dává, než dával Pius IX. Lev XIII. počítá, váží, co má v ruce, a ví vždycky, kolik má. Proto se zdá, jako by dával nerad, a odtud jeho pověsť. Lev XIII. si rozmyslí každý skutek a také každý dárek. Pius IX. dával náhle, bez ohledu, jak mu napadlo. Budžet Vatikánský se neuveřejňuje, sv. otec není nikomu povinen skládati účty a nikdo jich od něho nežádá. Lev XIII. chce po sobě zanechati památku velikého papeže. Jako uvnitř Vatikánu obnovil veliké obřady, jež Pius IX. byl zrušil, k vůli diváctvu z celého světa, které po takové podívané žízní, tak chce, aby trvalé památníky hlásaly slávu jmena jeho věkům příštím, a také aby současné noviny tuto budoucí slávu připravovaly.

Odtud tolik výdajů na stavby a na veřejný tisk. Veliké sumy vydal na obnovu Vatikánské síně zvané kandelábrové, která byla bohatě vyzdobena. Ještě větší dílo podnikl opravou kaple sv. Jana Lateranského. K zvětšení lodi ukázala se potřeba přetíti oltářní výklenek, odděliti jej od basiliky, nepohnouti jediným kamenem a přece výklenek vyzvednouti a odsunouti na dvacet metrů dále. Obrovský ten podnik činí česť nejen papežově munificenci, nýbrž i jeho modernímu duchu, který jest přístupen všem vynálezům vědy a pokrokům mechaniky.

Ještě jiné věci o tom svědčí. Lev XIII. na místě starých svíček a svítilen olejových zavedl do všech pater paláce plyn. Ano, plyn do Vatikánu! A již se ohlašuje, že i ten připadá Jeho Svatosti příliš zastaralým a že vyjednává se s jistou německou firmou o zavedení světla elektrického dle soustavy Siemensovy. I hydraulické zvedadlo do poschodí, snad jediné v Římě, upraveno v papežském paláci, třeba

zatím nemělo jiného úkolu, než zvedati značnou tělesnosť monsignora Cataldiho, který nerad vystupuje po schodech.

Papež tak pečlivý o úsudek potomstva, tak ochotný kráčeti s duchem času nemohl zanedbávati veřejného tisku. Přikládá mu důležitosť tím větší, čím více jeho předchůdci ho zneuznávali nebo se ho lekali. Řehoř XVI. považoval tisk za vynález satanův, Pius IX. miloval známého Louisa Veuillota a trpěl L'Univers, ale v Římě za jeho panování žurnalistiky téměř nebylo. Poloúřední Osservatore Romano téměř se neúčastnil diskusse. To vše za Lva XIII. se změnilo. On chce míti své žurnály a své žurnalisty, ba praví se, že i sám někdy vezme péro do ruky a tu upravuje, tu rediguje. Chtě míti orgán mezinárodní, podporoval papež zprvu Journal de Rome, ale když tento neukázal se dosti podajným, založil Moniteur de Rome, který jest mu cele oddán. Ředitel jeho, monsignore Galimberti, získal tím rychlou karrieru.

Mimo Osservatore Romano a Moniteur de Rome podporuje papež ještě mnoho žurnálů a žurnalistů. Státní sekretářství jest učiněnou tiskovou kanceláří. Také Pius IX., Leo X., Sixtus V. ani Řehoř VII. za svého živobytí neklidili tolik pochval jako Lev XIII.

Požívaje pověsti muže velkodušného, milovníka umění a krasořečníka, papež Lev XIII. ve svých volných chvílích obětuje i Musám latinským. Minulého roku vyšel krásný svazek jeho básní. Kdo se chce zavděčiti vrchnímu pastýři a pokročiti v jeho přízni, nesmí nevěděti o jeho poesiích. Je to nový doklad, z jakých protiv je složena povaha jeho. Papež, který do svého obydlí zavádí elektrické světlo, baví se latinským veršováním!

Po smrti Pia IX. octla se svatá stolice ve kritickém stavu. Pius IX. nechtěl či nesměl se podjíti kroku, jejž ukládala papežstvu událosť ze dne 20. září 1870. Nechtěl opustiti Řím, raději dal se uzavříti ve Vatikánu, než by se podrobil vyhnanství, které by jistě bylo bývalo jen dočasné. Přispěl tak jen svou hřivnou k sjednocení Italie. Přestal na pouhé obraně, na anathematech proti italské vládě a proti všem jiným mocnostem světským. V těchto projevech nazýval Viktora Emanuela Neronem, Bismarcka novým Attilou. A věc církve zatím neprospívala ani v Italii, ani v Německu, aniž kde jinde.

Ke všemu od 32 let nezasedalo konklave. Za panování Pia IX. tradice téměř vyhasla. V diplomacii nebylo člena, který by byl měl zkušeností v delikátních záležitostech církve. Publikováním syllabu a dogmatické neomylnosti papežské vyhloubena taková propasť mezi mocí duchovní a mocnostmi světskými, že r. 1878 vyslanci ani nepomýšleli na reklamování starých praerogativ a práv inklusivních a exklusivních. Cizí kardinálové přicházeli ke konklave prosti všech instrukcí a mandátů, nejsouce sjednoceni ani mezi sebou ani se svými vládami.

Tak sestoupilo se konklave r. 1878. Byla obava, že potrvá dlouho. Zatím vypadlo ku podivu krátce. Třetího dne prohlášen *Joachim Pecci* za papeže. Historie volby je známa. Prvního dne pronesena tři jmena: Billio, Pecci a Franchi. Na začátku třetího dne Franchi poklekl před Peccim; přinesl mu tím patnáct hlasův, a bylo rozhodnuto.

Tak zachováno papežství Římu a Italii. Lev XIII. znal svou úlohu. Papež nesměl zjevně se přáteliti s královstvím; Lev XIII. dovedl se vystříhati této chyby, a král Humbert vystříhal se sváděti ho k ní. Válka se vedla dále, ale pozorně, klidně a dvorně. Aby pak bylo učiněno zadost jak světu katolickému tak Italii, vede se moudrá politika.

Joachim Pecci je ze staré Římské rodiny, v níž duch kněžský je tradicionelní. Bratr papežův Josef jest rovněž kardinálem. Joachim náležel církvi od nejmladších let, nikdy nepoznal světského života jako Pius IX., než vstoupil do řádu. Studie konal na universitě Gregorianské a byl výtečným žákem ve filosofii, theologii, v kanonickém právu i v krásném písemnictví.

Pius IX. příliš jsa zaměstnán obtížemi vlády, pominul pečovati o rozmach církevního učení. Ukázalo se to při koncilu Vatikánském. Vyjma některé římské a rakouské theology, mistry latinské dissertace, činila diskusse nevalný dojem, po stránce jazykové i dokladové. Řečníci hřešili jak proti mluvnici tak proti logice. Lev XIII. umínil si to napraviti. Vrátil učenosti církevní methodu, a to methodu velikého Tomáše Aquinského. V oboru filosofie a věd církevních založil jednotu, jako ji založil Pius IX. v liturgii. Jako Pia IX. podporovali benediktini, tak byli Lvu XIII. v podniknutém díle k ruce dominikáni. Zprvu nebyla restaurace thomismu vítána s nadšením, zvláště ve Francii, a také ne na vysokých školách italských a Římských. Protivníci církve mají methodu, taktiku jednodušší a řízněiší. Mimo to vědy mathematické, fysika, ba i mravní vědy od sv. Tomáše učinily značný pokrok. Arsenál scholastický nestačí potřebám současné polemiky, jako staré houfnice středověké nestačí k válce s moderními Prušáky. Ale Lev XIII. toho nedbá. Jemu učení sv. Tomáše zdá se býti úplně postačitelným. Filosofická reforma nového papeže je tedy sice poněkud archaická, ale u moderních přívrženců církve došla záliby. Středověk přišel v dnešní církvi do mody. Lev XIII. spoléhá na to, že syllogism předpokládá více trpělivosti než ducha. V několika letech lze vychovati dobré disputátory. Ve Vatikánu před papežem odbývají se slavnostní zápasy, mladí mistři se znamenitě hádají de omni re scibili a výborně baví svatého otce.

Zároveň pořídil Lev XIII. novou školu katolické literatury a učenosti. Povolává učence, aby pracovali v bibliothéce a archivech Vatikánských, ovšem se zachováním jistých pravidel, které vylučují zlomyslnou zvědavosť.

Vychováním i smýšlením je Lev XIII. skrz naskrz mužem církve. On pochopuje řád světa jen založený na kněžské nadvládě. Ale jakkoliv jest klerikálem, není Lev XIII. bigotním. Proslovy jeho jsou více řečnické než kazatelské. Držení jeho je spíše královské než papežské. Mystikem Lev XIII. není, více jest politikem, jak již ukázáno. Jmenují jej liberálním, ale jediným epithetem nelze vyznačiti povahu některého papeže. Ostatně nechť smýšlením jest liberál čili nic, jisto je, že liberální instituce ze vší síly podporoval. Jeho podnětem povzneseno uctívání některých svatých a světic, jako Marie Růžencové, sv. Kláry de Montefiascone, sv. Cyrilla a Methoděje, kterých jako mocných zpružin

užívá k účelům politickým. Ke cti oltářní povznesl sv. Labru a povznese ještě královnu Marii Kristinu Neapolskou, matku krále Františka II. a tetu krále Humberta. Tato královna byla pravá světice; ale v kanonisaci její lze viděti více diplomatiky než mysticismu.

Žádný papež nesmí se vzdáti požadavku na vrácení světského panství. Je k tomu vázán přísahou. Také Lev XIII. v každé své řeči požadavek ten vyslovuje. Rok jako rok žaluje nuntiům na křivdu, kterou na něm Italie páchá. Proč se nestěhuje? V Evropě dost je přátelských mocnářů, kteří by mu rádi poskytli útulku. Co rok opakuje své žaloby, jež co rok zůstávají bez odpovědi. Italie ani neodpírá rekriminacím papežovým; vlaské listy trochu křičí, trochu hrozí; ale to bouření nelze bráti do pravdy, jest rovněž jen etiketní. Otázka Římská spí hluboký spánek. Mezi sv. stolicí a Italií, mezi Vatikánem a Quirinálem odbývají se šrůtky, ale jsou to šrůtky rodinné, které mohou sice souseda zajímati, po kterých mu ale nic není.

* * *

Ztráta světské vlády měla ovšem za následek, že v okolí papežově a průvodu jeho ubylo lesku. Již samovláda Pia IX. ubrala slávy a moci kardinálskému sboru, a Lev XIII. předchůdce svého v té příčině ještě předčil. Kollegium kardinálů, rozčleněné v kongregace, zabývá se dosud záležitostmi církevními, ale rozhodnutí jeho nikterak nepoutají vůle papežovy, který jest panovníkem neodvislým.

Dokud papežové panovali Římu, vedli sobě kardinálové po princovsku. Na veřejnosti i v soukromí skvěli se knížecí nádherou. Teď ovšem již nepožívají takové slávy ani takových příjmů. V Římě sídlí asi 35 kardinálů, celý sbor čítá však 74 členy, ač není skoro nikdy úplný. Několik titulů zůstává vždy pro příhodu uprázdněno.

Předními hodnosty sboru jsou: státní sekretář, vrchní zpovědník, kardinál vikář, první a druhý děkan, kamerlengo, podkancléř, prefektové kongregací atd.

Lev XIII. měl tři státní sekretáře: Franchiho, Ninu a Jacobiniho. *Franchi* jenom se mihnul. O jeho smrti vypravováno mnoho. Byl kardinál velmi bystrý, tělnatý, silný kuřák, mistr diplomatických kombinací a tvrdý Italian. Kardinál *Nina*, jeho nástupce, známý svou liberální pověstí, měl s ním společnou vlastnosť, že rád kouřil, a to raději z dýmky než doutníky. Byl muž statný, drsný a suchý. Měl chuť k neodvislému vystupování a osobní diplomatice, což se z počátku sv. otci nelíbilo. Po jeho smrti na rychlo povolán od Vídeňské nunciatury kardinál *Jacobini*, aby pokračoval u vyjednávání s Pruskem. Dovedl se udržeti. Kdykoli nastane nedorozumění, uchýlí se do Guyana, jako Bismarck do Varzina. Choutkou po neodvislosti Jacobini nikdy se neprohřeší. Mají jej v podezření, že je úzce spřátelen se stranou nespokojenců, ač nic takového nedává znáti. Život a břemena jeho pojímá z příjemné stránky. Je vždy v dobré míře a nejtrnitější záležitosti odbývá vesele, s lehkým nádechem pessimismu. U sboru diplomatického jest velice oblíben. Má bratra, s nímž společně užívá značného jmění. Víno s jeho strání má v Římě nejlepší pověsť. Statečný tento muž, bez ustání čilý, je

přese vši vrtkavosť svého zdraví Lvu XIII. vítán, snad více pro zábavu než radu. Činí ostatně vše, čeho pán jeho si žádá, a vůli svého panovníka sděluje vyslancům s bohatou výmluvností. Jest velmi hovorný a pln dvorností a laskavostí ke všem osobnostem, jimž úředně jest procházeti předpokoje Vatikánu. Nikoho neodmrští, nikoho nezarazí, všecko slibuje, ač nemůže všecko tak snadně dávati jako svou podobiznu, s níž nikterak neskrblí. Ze všech hodnostářů kollegia jediný kardinál Jacobini mohl by se chlubiti, že ho papež poslouchá, avšak jeho vliv není zvláště veliký.

Členem sboru jest také bratr papežův, kardinál *Josef Pecci.* Nepřátelé Lva XIII. šuškali o nepotismu, když abbé Josef Pecci, bývalý jezovita a skromný profesor, povolán na přední místo kardinálské. Avšak kardinál Josef Pecci zasloužil si svého purpuru a nosí jej důstojně; Lev XIII. jmenoval jej k naléhání samého sboru. Bratr Josef byl ve Vatikánu arci dosti důvěrný, nechtěl však se podříditi ve všem autoritě mladšího bratra a uchýlil se posléze do svého bytu v paláci Barberinském.

Z řady kardinálů vyjmeme ještě vlastního prefekta učení thomistického, radu Lva XIII. v bohoslovectví, kardinála *Zigliaru.* Mladý dominikán, jehož bílý oděv řádu Lacordairova nezcela bývá zakryt purpurovým pláštěm, je vždy nápadným ve průvodu. Má pěknou, asketickou postavu, jemný vzrůst a jistou lehkosť držení i pohybu, kterou se liší od ostatních hodnostářů. Byl profesorem, když Lev XIII. šmahem přijal jeho filosofii a z rukojeti P. Zigliara učinil rukojeť pro všecky university Římské. Je rodilý Korsikan a to Vlach, nechtě býti pokládán za Francouze. Při dosazování kardinála *Despreze* v hodnosť purpurového pláště dával přednosta francouzského semináře velkou tabuli na počesť novozvolence. Pozval všecky francouzské kardinály přítomné v Římě a také P. Zigliaru, jenž téhož dne obdržel svůj klobouk. Kardinál Zigliara však se omluvil lístkem, v němž pravil se býti kardinálem Římským nikoli francouzským.

Kardinálové cizozemci jsou ve sboru naproti Vlachům ve značné menšině. Jsou mezi nimi také Slované, *Czacki* a *Ledochowski.* Všickni kardinálové cizozemci, ať Francouzi, Němci nebo Slované, pokud sídlí v Římě, stali se dokonalými Římany, vyjma jedině kardinála *Hohenlohe* a *Pitru*, kteří zůstali ve styku se svými zeměmi.

Kardinál Ledochowski přišel do Říma jako povstalec, ale v ovzduší Vatikánu stal se mírným. Prchaje před pomstou Bismarckovou uchýlil se do apoštolského paláce jako hrdina. Lev XIII. jej tu nalezl a ovšem nevydal ho sluhům kancléřovým. Kardinála nebylo v útulku jeho ani viděti. Z nenadání však stěžuje si pruský ministr Schloezer, že vyjednávání se sv. stolicí proto se tolik prodlužuje, poněvadž prý se nějaká hůl klade mezi kola. Hledali závadu, a p. Schloezer nalezl, že tou holí jest kardinál Ledochowski. Nyní spustil se déšť velice tlustých pokynů ze strany Pruské. Lev XIII. při nejbližší příležitosti učinil kardinála sekretářem pamětních listů.

Důležitosť celého sboru kardinálského leží více v budoucnosti než ve přítomnosti. Vliv jeho na Lva XIII. není veliký; zcela ochotně vyslechne papež i podřízenější osobnosti, než jsou kardinálové.

Jako *církevní senát* také sbor kardinálů dělí se na politické strany. Hlavně tři živly jsou ve sboru zastoupeny: čistě Římský čili papežský, vlaský a cizinský. Římský jest nejsilnější.

Za dob světského panství nebyla prelatura papežská žádnou sinekurou. Každý úředník administrační nebo soudní měl titul i kroj monsignora. Odtud hemžilo se tolik elegantních prelátů, kteří neměli na sobě nic kněžského než trojrožec, punčochy a fialový límec. Dnes úřady zmizely a zůstaly jen tituly. Papežství zachovává si kádry své administrace soudní i občanské, a preláty vídáš teď jako jindy zdobiti salony všech barev. Jen oblek mají teď jiný, skoro všickni odívají se sutanou. Do prelatury počítá se množství titulů, jež vesměs opravňují k názvu „monsignore.“ V Římě kněz, který není buďto biskupem nebo prelátem nebo mnichem, málo platí.

Vynikající preláti, kteří hrají rolli a jichž známosť ve Vatikánu mnoho váží, jsou: msgr. *Theodoli*, majordomus; msgr. *Boccali*, auditor Jeho Svatosti; msgr. *Mocenni*, substitut státního sekretáře; msgr. *Galimberti*, sekretář mimořádných záležitostí; msgr. Domenico *Jacobini*, sekretář propagandy; msgr. *Macchi*, dozorce předsíní; msgr. *Cataldi*, prefekt obřadů.

Jsou i preláti laikové, nad míru pyšné panstvo, jako princové *Colonna* a *Orsini*. Velitelem šlechtické stráže je princ *Altieri*. Mimo to je ve Vatikánu veliké možství řízenců jak v kapuci tak i s kordem, kteří konají službu po chodbách a v předpokojích.

* * *

V žádném sídelním městě není život společenský od politického tak oddělen jako v Římě. Osoby vynikající v životě veřejném, parlamentáře, státníky stěží zastihnete ve společnosti. Většina ministrů ani se neobjevuje v officielních salonech. Vysvětluje to demokratický původ mužů, kteří vévodí veřejnosti.

Ministr *Depretis* sotva že se někdy objeví na plesu dvorním aneb u některého vyslanectva. Jest muž pošlý z lidu, rozen v některém piemontském městečku, odkudž vyšvihl se na vrchol moci a slávy v Římě. Je stařec vysokorostlý, s dlouhým bílým vousem, pronikavým a klidným pohledem, jenž zpod zlatých brejlí pozorně vyzírá. Pravý zjev nejvyššího úředníka a prvního rádce koruny, který pošel z lidu. Nic nemá do sebe dvořanského, ale také nic vypínavého a nadutého.

Vzorem demokratické prostoty muže vysoko postaveného byl předchůdce Depretisův Giovanni *Lanza*, který r. 1870 jako předseda rady při zprávách o porážkách francouzských dal se do pláče. Jako předseda komory i jako první ministr a majetník řádu Anunciátského bydlel v Římě, v Turinu i ve Florenci ve čtvrtém patře, obědval za pevnou cenu v restauracích druhého řádu, a jako pravý parlamentární Cincinnatus, kdykoli se vzdával moci, vracel se ke vzdělávání malého svého statku v okolí Casalském. Své poslanecké povinnosti konal s největší svědomitostí i neváhal prodati jediný svůj pár tažného dobytka, aby mohl zapraviti vydání za poslední pobyt v Římě. Podle poslední jeho vůle nesměla vdova jeho přijati od státu ani podpory ani pense.

Také Urbano Ratazzi nebyl mužem salonu. Ostatně skromné chování a nedostatek světáckého ducha není přívlastkem výhradně ministrů z občanského stavu pošlých. Tytéž vlastnosti chváleny byly na *Cavourovi*, *Lamarmorovi*, *Alfierim* a jiných, kteří pocházeli z nejvzácnějších rodin vlaských.

Více než politikové ukazují se ve společnosti žurnalisté, ač Řím není po výtce městem žurnálů a žurnalistiky. Veřejné mínění vyrábí se v Miláně, v Turině a také trochu v Neapoli. Římské listy sotvaže se dostanou za brány města, vyjma Popolo Romano, officielní orgán Depretisův, jehož telegrafická služba je vzorná. Vynikajících mužů té chvíle v Římském novinářstvu není, skoro všecky listy jsou v rukou židovských a na stanovisku více méně obchodním.

Popolo Romano jest velmi vážný, ale málo čtený žurnál. Heslem jeho jest: *vše se daří výborně!* I když ministerstva se kácejí a diplomaté evropští zasílají si protokoly psané nad sopkami melinitu a roburitu: podle Popola Romana jde přece všecko výborně. Redigován je list velmi dobře. Řídí jej pan *Chauvet*.

Nejvážnější, nejlépe informovaný a opatřený list opposiční jest *Tribuna*, jejímž majitelem je princ Maffeo *Sciara Colonna*. Mladému princi řemeslo pouhého prince bylo příliš nudným. V pozadí svého paláce na Corsu dal postaviti operetní divadlo Quirino a místnosti novinářské, jediné v Římě, které jsou moderně zařízeny. Mají vlastní šermírnu, vítací salon, bibliothéku atd. Tribuna stojí prince ročně 200.000 franků.

Nejstarší a nejúřednější klerikální list je *Osservatore Romano*. Články jeho se rediguji ve Vatikánu. Po odchodu markýze *Baviery* jest redaktorem markýz *Crispoldi*, jenž žije velmi samotářsky, nenavštěvuje kroužkův ani salonův.

Římské listy jsou málo rozšířeny. Váženější než domácí žurnalisté jsou ve společnosti zástupcové listů zahraničných. Z těch vyniká pan Shakespeare Wood, korrespondent Timesů, vítaný i v salonech nejpřísnějších, a pan *Montferrior* zástupce Journalu des Débats starý duchaplný pán, nestor Římské žurnalistiky.

* *
*

Čím se baví společnost v Římě? Jak to vypadá s literaturou, divadlem?

Nová literatura vlaská nedosahuje lesku staré. Jmeno Dantovo, Tassovo, Ariostovo, Petrarkovo, Macchiavelovo a jiných jsou na rtech celého světa. Vedle jejich děl díla nových blednou. Syn velikého muže vždy připadá menším. Ale s novou literaturou u Vlachů není zle. Není tomu ani čtvrt století, co zářila jmena: *Stanzoni*, *Capponi*, *Tommaseo*, *Nicolini*, *Gusti*. V novém pokolení jsou pilní pracovníci, kteří se vrhli na knihovny, šťárají, převracují, rovnají, ale nic víc. Velké knihy už se nepíšou, epické básně se neskládají, není fantasie. Do všeho vedrala se vážná učená kritika.

Ze starších vynikají nad ostatní Carducci a Guerazzi. Jako myslitel a poeta náleží *Carducci* mezi přední naší doby. Je padesátník,

nízce rostlý, má velké, černé, jiskrné oči, ráznou tvář, prošedivělý černý vlas, dívá se často před sebe nic nevida, maje myšlenky bůh ví kde. Umí znamenitě rozmlouvati, je vtipný, hluboký a ostrý ve slově. Muž vlastní zásluhy, mohutný básník a smělý kritik.

Přišel v čas. Italie byla zanešena hromadami arkadického haraburdí, uhnána konvencí, trubadurskými vzdechy, nářky opuštěných a nepochopených. Carducci vyčistil vzduch. První svou knihou ihned se octnul v řadě přední. Carducci je znalcem literatur cizích, ale nikdy se duchem neztrácí v myšlenkách přijatých. Populárním jej učinilo hlavní jeho dílo „Ode barbare,“ dílo nádherné, klasické formou i obsahem.

Když vystoupil, našli se ovšem ihned odpůrci, zároveň však i obdivovatelé a obhájci výteční. Nejlepším obhájcem byl však on sobě sám. Vrhl se do boje a rozdával strašlivé rány v levo v pravo, neboť jak řečeno, jest i znamenitým kritikem. Myšlenka a cit jsou u něho stejně silné a zvlášť mocné zanícení pro pravdu. Nelze nám tuto zachycovati obrysy jiných básníků zvučného jmena.

Četní jsou romanopisci, ač málo vynikají. Většina po prvních pokusech ustupuje se zápasiště. Škola naturalistická znamenitě je zastoupena *Vergou*, který je v domově svém co ve Francii Zola a v Rusku Dostojevský. Je rodem Sicilian, člověk společenský, zábavný, sympatický a statný pracovník. Menší význam mají romancieři idealismu, z nichž vyniká *Fogazzaro* osobitým rázem. V podrobnostech fotografuje současnou společnosť, hlavní ideou zůstávaje spiritualistou.

Světového jmena nabývá znenáhla Florentský profesor Paolo *Montegazza*, muž velkého nadání, znamenitý profesor a po anglickém způsobu řečník, více zábavný než poučující, ale pln vědomostí a půvabu, jenž s básnickým vtipem vykládal člověčenstvu vědu lásky.

Divadlo není teď v Italii ve svém rozkvětu. Jako stát, tak společnosť je tuze mladá, teprve se rozhlíží a uvědomuje. Umění dramatické po prudkém rozletu záhy ochablo. Nejlepší duchové se od umění odvrátili k politice a obchodu, kde spíše bylo lze dodělati se úspěchu. Většina autorů jsou profesoři a úředníci, kteří napřed si zajistili chléb a jenom prázdnou chvíli věnují divadlu. Také jim pozorování a znalosť světa větším dílem schází.

Nejvíce vynikl Říman Petr *Cossa*. Zemřel před několika lety a zemřel v čas, neboť dnes by jeho hrdinové antické mohutnosti nenalezli důstojných representantů. Kusy „Messalina“ a „Kleopatra“ zjednaly mu slávu, ale dostalo se jim také interpretek prvního řádu, paní *Mariniové* a paní *Tesserové*. Nyní pro podobné úlohy není herečky u kočujícího vlaského divadla. Cossa zemřel v 40. roce svém, zanechav jako největší své dílo „Nerona,“ který se dosud hraje, ale z těchže příčin asi brzo zmizí s repertoaru.

Také druhá hlavní města vlaská Milan, Florenc, Turin, Benátky mají své nadané muže. Největšího jmena z nich požívá Pavel *Ferrari* v Miláně. Je nejpopulárnější dramatik italský, výborný znalec jeviště, a napsal asi třicet kusů, z nichž deset drží se na repertoaru. Teď je šedesátiletý a dosud pracuje. Přese vši píli a značné úspěchy nedodělal se však jmění a viděl se nucena přijati od vlády stolici literatury. Důkaz, že také vlaský autor dramatický si nevydělá na živobytí.

Ostatně, když je řeč o vlaském divadle, nesluší vůbec hledati je v Římě. Římští autoři nestojí za jmenování, vyjma Ludovica *Muratoriho*, který je muž duchaplný a nadaný. Moderní Řím nemá obecenstvo dosti vážné a usedlé, aby se mohlo dosti zajímati o dramatické umění. Zvučnějšími jmeny v tom oboru honosí se Florenc, Bologna, Benátky a Neapole.

Mezi umělci jmenuje se tragédka prvního řádu, paní *Duscová*, již často porovnávají se Sarou Bernardtovou. Vlaské herečky jsou dámy elegantní a často duchaplné. Z mužských třeba jmenovati pouze *Salviniho* a *Rossiho.* Jiní zůstávají ovšem daleko za nimi. V oboru komickém výteční jsou vlaští herci *Norelli*, Cesare *Rossi*, *Terravilla*, *Zago* a *Leigheb*, který náleží k nejlepším umělcům své doby.

Mezi kritikou vynikají v Římě *d'Arcais*, jenž mává žezlem v úřední Opinione, pan *Arbib* v časopisu Libertà a pan *Boutet*, mladý Neapolitan, nováček, který si vzal do hlavy, pověděti každému pravdu, umělcům i spisovatelům, píše vzletně, s pozoruhodnou upřímností a řídkým rozhledem. Bohatěji i v tom oboru zastoupena jsou druhá vlaská města, zvlášť Milan, kdež celá plejada kritiků dodává městu důležitosti v ohledu dramatickém, a kamž proto autoři nejvíce tíhnou, aby prošli strašným plamenem prvního představení.

Neníli Řím městem literárním a divadelním, je za to uměleckým par excellence. Umělci všech národů jsou zde zastoupeni, nejen jednotlivci, nýbrž i celými akademiemi. Umění je zde v úřední přízni a umělci jsou podporováni. Arci není vše zlato, co se třpytí, a o slavených akademiích, jež chtějí platiti za pravé chrámy umění, dalo by se říci, že mají sice krásná průčelí, však oltářů uvnitř že se nedostává.

Akademie umělců španělských má krásný nový palác, vystavěný na kopci nedaleko San Pietra in Montoria, odkudž viděti zrovna naproti do oken akademie francouzské na kopci Pinciu. Němci ubytováni jsou zároveň s vyslanectvím německým v paláci Caffarellském.

Také Rusové mají tu od nastoupení cara Alexandra III. svůj dům, jenž podle návrhu knížete Vasilčikova dal zříditi akademii v Římě jako doplněk Petrohradské.

Angličané nemají tu své školy, ale mimo veliký počet anglických slečinek, které považují za nevyhnutelné také v Římě nějaký čas si zakaňhati, přichází veliký počet anglických malířů do věčného města viděť Rafaela. Velmi oblíbeni jsou Rakušané, kteří mají také svou akademii, jakož i Belgičané.

Nejstarší a nejslavnější z těchto škol jest ovšem francouzská. Ředitelem jest pan *Hébert.* Nějaký čas pomýšleno na to, jmenovati ředitelem *Gounodu;* ale hudebník nebýval dosud nikdy na tomto místě, i sešlo s toho. U Héberta bylo zprvu závadou, že měl ženu Němku, ale tato dáma dovedla se vpraviti do situace a vládne v salonech akademie s nevyrovnanou gracií. Maluje sama pěkně, kopíruje práce svého manžela a dovede po přátelsku žvatlati o umění s chovanci školy.

Příznivcem akademie jest hrabě Josef *Primoli*, vnuk Luciana Bonaparta, obývající tichý palác ve třídě Tordinonské. Je to jeden z nemnohých koutků Římských, kde večer lze baviti se o umění a literatuře. V neděli večer otvírají se salony přátelům, a když o půl noci officielní svět se vzdálí, nabídne domácí pán mladým lidem po cigaretě, domácí hudebníci posadí se k pianu a hraje se Wagner hluboko do noci. Francouzští hudebníci v Římě stůňou na Wagnera.

Řím je výborným vychovatelem duchů, hledajících zákony velkých děl, ale neprospívá napodobitelům. Pohříchu však se tito zde nejvíce rodí. Není to vinou mladých lidí, kteří sem bývají posíláni. Žádá se od nich z pravidla, aby si oblíbili některého mistra, nápodobili jeho skladbu a přijali návyky školy. Pod záminkou tradicí vnucuje se mladým duchům cizí způsob názoru, místo aby jim zůstaveno bylo podati se svobodně mohutným dojmům.

Ostatně Řím už také není Římem. Veliké město myslitelů, věřících, umělců je ztraceno. Italská vláda znešvařila starý chrám umění, snažíc se ze starého nevyrovnaného Říma učiniti město moderní. Měla dobrý úmysl, dobrý pro Italii, ale škodný pro Řím. Kolem pomníků starých dob vystavěla nové, široké cesty, kázala vyleštiti rozvaliny a mohutné zbytky opatřiti tabulkami. Půvab antické veleby je setřen, tajemnosť křesťanských dob vypuzena, nové domy, kasárny o pěti patrech, zastavují staré kupole, krásné villy ve stinných zahradách zprotínány přímočarným vymezováním nových ulic, které snad nikdy nebudou zalidněny. Raději spáliti starý Řím, jako za Nerona, mělli býti obnoven, anebo nedotýkati se ho jako posvátné památnosti!

Současné umění vlaské neoslňuje. Co se v Římě pyšně zove „terza epoca,“ je dosti nuzné. Staré, akademické umění zastoupeno jest několika dobrými malíři, mezi nimiž nejetihodnější je profesor *Podesti*. Po něm vynikají *Giuseppe Ferrari* a *Jacovacci*, kteří v klasické malbě holdují poněkud modernímu vkusu. Lehký zábavný genre zastupuje *Michetti*. Přechodu mezi oběma směry téměř není. Přítomné malířství vlaské nemá vzletu a síly. Nejslavnějším z moderních malířů v Římě, ač Neapolitan, jest *Vertunni*.

Sochařství je na vyšším stupni. *Monteverde* má evropské jmeno, *Ettore Ferrari* a *Maccagnani* rostou ve slávě a také *Rosa* je umělec originální a myslivý.

* * *

Společenský život v Římě nachází se v přechodní době, přetvořuje se právě a není proto nejčilejší. Středem veliké společnosti jest dvůr, a právě demokratická tendence dvora způsobuje kolísání. Vznešený svět vidí se nucena demokratickým choutkám dvora jakž takž se přispůsobovati. Proti jiným městům sídelním vypadá život společnosti Římské velmi bledě.

Neobyčejná hostinnosť Quirinálu o plesích a koncertech, jež po dobu sesony dávají královští manželé, připomíná doby feudální, kdy panstvo o slavnostech napájelo a živilo lid. Ke dvorním slavnostem krále demokrata mají přístup zřízenci každého stupně, a tu těžko za-

chovati ráz dobrého tónu. Jsou hosté, kteří se nikterak netají, že přicházejí se navečeřet. Kolem buffetů tlačí se řady zvaných a pochutnávají si bez okolků na výborném víně a vybraných krmích. Takové divadlo poskytuje každá dvorní slavnosť.

Společnosť světácká a politická jsou v Římě zcela odloučeny. Dámy s malými výminkami sotva bývají zpraveny o denních událostech, což se ostatně vysvětluje nedostatkem vzdělání, jakého se ženskému pohlaví ještě za minulé vlády dostávalo. Duch obcovací, delikátní znalosť styků společenských, umění družného života, jaké po Paříži vyvinulo se už ve všech velikých metropolách evropských, v Římě byste marně hledali. Má to dvě příčiny: ponebí, které zdobný život uvnitř domu činí zbytečným, a nedostatek vzdělání.

Mnohé vznešené paní vlaské jsou dosud dětmi přírody, pověrčivými, nevědomými, nedbalými, neznajícími jiného přání, než žíti podle zvyku a co nejméně se namáhati. Leda že mluví trochu francouzsky, a to dosti špatně. Nejčastěji strojí se Vlašky velmi bohatě, ale neúpravně. Šaty objednávají z Paříže, ale oblékají je jako pancíře nehledíce, jak jim padnou. Tím připraven úbor o všecku osobní a uměleckou pečeť. Mají skvostné klenoty, ale zpravidla nevkusně zasazené a nevhod umístěné ve vlasech a po živůtcích.

O konversaci není řeči. Krásky promenují ze salonu do salonu a udílejí milosť zbožňovatelům, s nimiž se právě baví. Protože není smyslu pro konversaci a duševní zábavu, užších přátelských kroužků, pravidelně odbývaných, téměř není. *Jos. Kuffner.*

M. N. Katkov.

Náčrtky o jeho životě a působení

od

Jaromíra Hrubého.

I.

V jednom z nekrologů, jichž nesmírný počet věnován byl v letních měsících roku 1887 Michailu Nikiforoviči Katkovu, poznamenává anonymní pisatel: „Činnosť M. N. Katkova jest těsně spojena s dějinami ruského státního a společenského rozvoje za posledních třicet let, a pravdivé, důkladné její ocenění nemůže se státi již za našich dnů.“ [1]) Toho však podle mínění jiného ruského publicisty [2]) nelze očekávati ani v blízké budoucnosti, poněvadž byl život Katkova pln proměn co nejúžeji sloučených s důležitým momentem sociálního života ruského, který pro svou přílišnou blízkosť se vymyká a dlouho ještě bude vymykati nestrannému posudku historikovu.

---

¹) Istoričeskij Věstnik 1887. Srpen.
²) Věstnik Evropy 1887, září, stať „Iz obščestven. chroniki.“

Katkov byl v pravém slova smyslu publicista. Vyjma první léta jeho mladosti, posvěcená přísné vědě, k vůli níž se přirozeně musil utíkati do zátiší pracovny, veškeren jeho mužný život míjel na očích širokého obecenstva. O něm uvažoval a výsledky svých úvah jemu opět sděloval ve svých statích, které po celé čtvrtstoletí den co den skoro bez výminky se objevovaly v Moskevských Vědomostech, a také den co den se podrobovaly soudu nejen Ruska, nýbrž celé Evropy. Zdálo by se, že život, strávený takovým způsobem na foru veřejnosti, musí býti průzračen jako sklo, a s mathematickou věrností že lze odhadnouti jeho cenu. Ale pokuste se vniknouti v jeho nitro a hned při prvních krocích vrazíte na překážky, jichž se vám tím více hromaditi bude na cestě, čím hlouběji se zaberete.* Katkov ovšem sděloval s obecenstvem každodenně výsledky svých bádaní, sděloval i důvody, jež ho přiměly k tomu či onomu závěru, ale ne vždy *všechny* důvody. A za druhé vedle ohromné činnosti žurnalistické nacházel ještě svobodnou chvíli, kterou mohl věnovati rozboru takových otázek společenských, o nichž se mu nevidělo vhodným mluviti u veřejnosti, které však, až vyjdou jednou na veřejnosť, budou důležitou črtou na obraze jeho činnosti. Z jeho pera vyšel nejeden text carských manifestů a reskriptů, pod jeho vlivem vznikl nejeden úkaz, nejedno nařízení ministerské: ale tato činnosť Katkova se posud více tuší, než může býti zjevně dokázána. Avšak svým časem vyjde na jevo, a pak snad vysvětlí leckterý náhlý obrat ve smýšlení jeho, kterýž nyní se zdá nevysvětlitelným. Pokud historie politiky ruské za poslední čtvrtstoletí nepřejde z tajných archivů do veřejných spisů, potud soud o činnosti Katkova vždy bude dopouštěti pochybnosť, poněvadž s těží se bude moci vyhnouti nesprávnostem.

Jsou toho již nyní příklady. Na doklad uvedeme jeden z nich. Prof. Orest Miller v řeči, pro niž byl sesazen se stolice profesorské, odsuzoval publicistickou činnosť Katkova, a mimo jiné zbraně proti němu uvedl též známou v dějinách ruského rozkolu manifestaci Moskevských staroobřadců, kterou na důkaz své věrnosti ke trůnu podali caři r. 1863, když Hercen svým Kolokolem chtěl vzbouřiti ruské sektáře proti Rusku a způsobiti mu tak nebezpečnou diversi za zády vojska, operujícího v Polště. Prof. Miller v manifestaci rozkolnické viděl významné odsouzení politiky, kterou v ty doby hájil Katkov. A hle, důležitá ona listina, jež měla býti zbraní proti Moskevskému publicistovi, ukázala se vlastním jeho dítkem. Psalť ji sám Katkov.

Podobných překvapení čeká nás bez pochyby ještě více, a již proto nutno býti opatrným při rozboru působnosti Katkova. Nemenší nesnázi způsobí příštímu biografu Michaila Nikiforoviče jeho nestálosť v politickém přesvědčení. On nebyl z těch lidí, kteří po celý život zůstávají věrni jedné idei, kteří umírají pod týmž praporem, k němuž přistoupili na počátku své politické neb literární činnosti. On nebyl idealistou, a můželi se vůbec mluviti o nějaké jeho idei, byly jí pouze čest a prospěch Ruska, jež arci stavěl nade vše. Důslednosť není vlastností moderního politika, a tím byl Katkov až do kosti. Přesvědčilli se, že dosavadní směr jeho nevede k cíli, neváhal ani na okamžik a obrátil se v tu stranu, kde doufal nalezti, čeho se domáhal. Taková změna praporu nesmí býti vykládána Katkovu v nečest, poněvadž — jak správně po-

znamenává Věstník Evropy — není hanbou vzdáti se po zralém uvážení a z přesvědčení staré chyby, není hanbou změniti svůj směr, vedeli k tomu přesvědčení obecného prospěchu, ale ne vlastní zisk. Staré bohy spálili mužové tak vynikající, jako Victor Hugo, Gladston, Bělinský, Gogol, aniž jim to bylo ve zlé vykládáno.

Tak i Katkov z prvních let šedesátých jest docela jiný člověk než Katkov let osmdesátých. Obhajce svobodné tržby změnil se v přísného protekcionistu, zastance poroty a zemské i obecní samosprávy mění se v nebezpečného jich odpůrce; velebitel Bismarcka a horlitel pro spolek Ruska s Německem stává se v poslední léta svého života úhlavním jich nepřítelem a radí ke spolku s Francií, které zprvu nemohl přijíti na jmeno; liberální přívrženec anglického parlamentarismu stává se časem krajním konservativcem; člověk, jenž na sklonku let padesátých stál na seznamu tehdejšího generálního gubernátora Moskevského, hr. Zakrevského, v čele osobností ruského státu nejnebezpečnějších, umírá čtvrť století potom a ruský car posílá jeho vdově soustrastnou depeši v tato slova: „Spolu se všemi opravdovými Rusy hluboce želím Vaší i Naší ztráty. Mocné slovo nebožtíka muže Vašeho, oduševněné horoucí láskou k vlasti, budilo ruský cit a sílilo zdravou mysl v truchlivých dobách. Rus nezapomene jeho záslub a všichni spojují se s Vámi v jednomyslné modlitbě o spásu jeho duše." Muže, jenž v prvních letech šedesátých stál v opposici proti vládě a byl od ní stíhán těžkými tresty a pokutami, toho ke hrobu provázejí ministři, po celé Rusi slouží se za něho panychidy, a sice zejmena ve kruzích úřadnických a v ústavech státních, z kruhů těch odevšad zaznívají modlitby za „věčnyj upokoj" a jmenu „raba božího boljarina Michaila" provolává se „věčnaja pamjať."

II.

Michail Nikiforovič Katkov náleží zcela Moskvě. V ní se r. 1818 narodil, v ní strávil veškeren svůj věk, v její posvátné půdě práchniví jeho ostatky. Životopis jeho vykazuje nemnoho zevnějších proměn a lze jej vměstnati v několik řádek. Pocházel z chudé úřednické rodiny původu šlechtického. Otec jeho, titulární rada, záhy zemřel, nezanechav osiřelé rodině nijakých prostředků k existenci. Ovdovělá máť jeho neklesla však na mysli: energii a rozumu jejímu podařilo se přese všechnu nepřízeň osudu dáti dětem slušné vychování, vštípiti jim počátky vědění, a její asi záslohou rozvila se v Katkovu ta silná, nezlomná vůle, která ho po čase postavila na místo předního bojovníka a neumdlévajícího strážce ruské národní cti a státní moci. Za dětských let bylo Katkovu nejednou patřiti tváři v tvář nahé bídě a nouzi, chudoba však jest energii a charakteru ocelovou lázní.

Počátky vzdělání obdržel Katkov, jakož praveno, od matky. Později nalezl na čas útulek v Preobraženském sirotčinci, pak byl rok v Moskevském gymnasii, až se dostal do proslulého tehdáž vzdělávacího ústavu M. G. Pavlova, kde se připravil ku přijímacím zkouškám na universitu. Roku 1834 stal se posluchačem slovesného (filosofického) oddělení Moskevské university; absolovav čtyrletý kurs, obdržel vysvědčení

„kandidáta s vyznamenáním," první to akademickou hodnosť ruských universit. Náuky zaujaly Katkova tou měrou, že pojal úmysl věnovati se jim výhradně, a proto hned po absolvování jal se chystati ke zkouškám na hodnosť „magistra," jíž skutečně dosáhl již následujícího roku 1839.

Ruské školy nemohly však ukojiti nenasytné jeho touhy po vzdělání. Nestályť tehdy na té výši, jako nyní; mimo to myšlenka, že vrchol vší dokonalosti dlužno hledati jen na západě, byla tehdáž na Rusi v plném květu. Kdo se chtěl zváti vzdělaným, a tím více, kdo si chtěl zjednati jmeno opravdového učence, nezbytně musil, absolvovav universitu ruskou, táhnouti na západ, pobyti v Berlíně, v Heidelberce, v Paříži, a obdržev tam pečeť učenosti mohl se již bezpečně vrátiti do vlasti a vystavovati na odiv vrcholky moderní vědy, nasbírané „za hranicí."

Ani Katkov neodolal touze po cizině. Ale kdežto jiní výteční posluchači universitní bývali posíláni na cizí university na státní útraty, Katkov musil si prostředky na cestu opatřiti sám. Není ovšem vyloučena možnosť, že se o podporu university neucházel úmyslně, aby přijetím podpory nezadal — třebas jen na nedlouhou dobu — své samostatnosti a svobody. Jeho pozdější až úzkostlivá péče o zachování absolutní samostatnosti mohla by býti platným důvodem takového náhledu. Slovem tedy: Katkov podpory na zahraničná studia neobdržel. Poněvadž pak sám neměl nijakých prostředků, sháněl po dvě léta nutné k tomu peníze domácím učitelováním, uskrovňuje se při tom ve svých potřebách až do krajnosti.

Roku 1841 uviděl konečně cíl své dávné tužby a přestoupil práh Berlínské university, té Kolchidy ruské mládeže v první polovině našeho století, zejmena mládeže Moskevské, jež přivážela odtud na Rus „zlaté rouno" v podobě filosofie Heglovy a Schellingovy. Katkova zajímaly v Berlíně nejvíce přednášky Schellingovy o „positivné filosofii."

Z Berlína odejel dále do Francie a do Belgie; počátkem pak roku 1843 se po dvouletém pobytu v cizině vrátil zase na Rus, a to přes Petrohrad. Pobyt v západní Evropě musil však způsobiti změnu v rozpočtech mladého učence. Vrátiv se do vlasti vzdal se myšlenky na učenou karrieru, k vůli níž přede dvěma roky opouštěl vlasť, a jal se hledati místo v civilní státní službě. Talent pro činnosť politickou patrně se v něm již probudil, a poněvadž publicistika za dob Mikulášových nebyla na Rusi ještě schopna samostatné činnosti politické, jiného pak působiště pro ni vůbec nebylo, odhodlal se Katkov ke státní službě.

Úmysl jeho nebyl však tehda ještě asi rozhodný, neboť bývalému kurátoru Moskevského učebného okruhu, hr. Stroganovu, s nímž se Katkov náhodou sešel v Petrohradě, podařilo se přemluviti jej a přiměti k návratu na pole vědecké. Odejel tedy opět do Moskvy, dal se do práce, sepsal dissertační spis „O základech a formách slovenoruského jazyka," obhájil ho r. 1845 ve veřejné disputaci a na základě jeho byl téhož ještě roku jmenován adjunktem Moskevské university, i povoleno mu čísti přednášky o filosofii.

Filosofické přednášky Katkova byly první toho druhu v Moskvě, a bývalí posluchači jeho vzpomínají dosud se zalíbením těch dob, kdy mladičký, tělesně slabý, rusovlasý docent vykládal jim se své kathedry

zákony logického myšlení způsobem tak jasným, pochopitelným, prostým zbytečné retoriky, ale tak zajímavým, jakým nikdy ještě nemluveno o filosofii v oněch učebných síních, které bývaly vždy přeplněny nejen mládeží universitní, nýbrž i jiným obecenstvem, přicházejícím poslechnout výklady zajímavého mladého učence.

Ale profesorské činnosti Katkova nebylo souzeno dlouhé trvání. Politické bouře, jež zachvátily r. 1848 západní Evropu, nedotkly se hrubě Ruska. Hromy jejich vyburácely se na západě. Car Mikuláš I. nečekal, jak známo, až revoluce zaťuká na brány Ruska, nýbrž vyšel jí vstříc, aby ji zažehnal hned ve slušné vzdálenosti. Ruské vojsko pod velením Paskevičovým potlačilo vzpouru Maďarů a zachránilo říši Habsburkův před nezbytnou zkázou. Ale déšť po bouři zasáhl i evropský východ, a po dešti zbylo i tam trochu bláta. R. 1849 odhaleno v Petrohradě spiknutí Petraševského, do něhož byl zapleten i slavný romanopisec ruský, F. Dostojevský, jenž odpykal pak svou neprozřetelnosť dlouholetým pobytem na Sibiři. Jiným ohlasem bouřlivých dob roku 1848 byla zvýšená podezřívavosť ruské policie [1]) a zmar některých nedávných vymožeností ruského vysokého učení. Tak vyloučeno r. 1850 z programu universitních studií státní právo západo-evropských říší, filosofie práva, valná část národního hospodářství a kromě toho i dějiny filosofie. Následkem toho zrušena jako jinde tak i v Moskvě kathedra filosofie. Předmět ten, pokud bylo nutno se ho dotýkati, svěřen profesoru bohosloví, a Katkov byl r. 1851 propuštěn z úřadu. Památkou jeho pětileté činnosti profesorské jsou různé statě z oboru dějin filosofie, jež uveřejňoval v „Profileích," vydávaných Leonťjevem. Ze statí těch nejvíce pozoruhodným jest „Očerk drevnějšago perioda grečeskoj filosofiji."

K profesuře se Katkov více nevrátil; našelť za nedlouho své nejvlastnější povolání, jemuž připadla všechna zbývající část jeho života. Ale školám, zejmena universitám neodcizil se nikdy. Jeho časopisecké úvahy o zřízení středních a vysokých škol patří k nejlepším jeho statím a měly veliký vliv na reorganisaci zejmena gymnasií ruských, v nichž za hraběte D. Tolstého od r. 1871 zjednána větší než kdy jindy platnosť starým jazykům klasickým; neméně působil vliv Katkova na znovuzřízení ruských universit. Jeho zásluhy o školství ruské uznával i ministr osvěty Golovnin, osobní Katkova nepřítel.

Obsáhlých pak vědomostí pedagogických užil Katkov později i prakticky. Se svým nerozlučným druhem, prof. Leonťjevem, založil v Moskvě lyceum, nazvané ku památce zesnulého velkoknížete Mikuláše Alexandroviče „lyceem následníka Mikuláše," a sestavil pro ně úplně nový program, ryze humanistický, tak že základem všeho vyučování staly se klasické jazyky a čistá mathematika. Lyceum, jež řídil Katkov nejprve s Leonťjevem a po jeho úmrtí sám až do své smrti, vychovalo množství synů z nejpřednějších rodin ruských ve směru humanistickém a při tom v duchu ruském, ryze národním, těšilo a těší se dosud nejlepší pověsti a bylo vzorem při organisování státních gymnasií za vlády hr. Tolstého.

[1]) Alexandr II. nastoupiv na trůn po Mikulášovi r. 1855, uznal za možné propustiti přes 9000 osob z policejního dozoru.

Bývalého profesora filosofie prozrazují na konec i politické statě Katkova. Každý jeho článek je vzorem jasnosti v pojetí a rozboru daného předmětu, logické správnosti v postupu myšlenek a vyplývajících odtud závěrů. On neznal fráse, plané retoriky, bombastu, neobyčejných řečnických a básnických figur, jimiž překypují úvodní články přemnohých politických listů, aby jimi zakryly myšlenkovou prázdnotu — nic toho nenajdete ve statích Katkova. Vytknuv bez dlouhých okolků a úvodů v prvních řádcích svého článku thesi, o níž hodlá jednati, předvádí čtenáři slohem jasným a neumělkovaným řadu fakt, jež osvětluje důmyslně volenými vzpomínkami ze starší neb současné historie, a neztrativ zbytečného slova, pronáší závěr, nezbytně plynoucí z uvedených praemiss. Způsobem tak průzračným, přesvědčivým, s tak patrnými známkami hlubokého vědění a podrobné znalosti věci, o níž se jedná, nepsal ještě nikdo v politických listech ruských. V tom byl Katkov mistrem nevyrovnaným, ve vzhledě tom zůstal pro vždy filosofem.

Ztrátou kathedry nebyl Katkov od university úplně odloučen. Zprvu byl zůstaven „za štátem," t. j. ponechán v disponibilitě; po čase pak byl „přikommandován" k *Moskevským Vědomostem*, při nichž pracoval až do smrti cara Mikuláše. Moskevské Vědomosti nebyly tehdáž ještě listem politickým, nýbrž spíše úředním věstníkem universitním bez hlubšího významu pro politický rozvoj života ruského za posledních let panování Mikulášova. Proto i působnost Katkova v universitním věstníku nezůstavila po sobě patrných stop, ač nemůže také býti nazvána bezplodnou. V redakci starých Moskevských Vědomostí obeznámil se Katkov s vedením žurnalistického podniku a za doby svého úředního redaktorství nabyl přesvědčení, že životním úkolem jeho jest právě publicistika.

III.

Válka Krymská, v níž Rusko během půlstoletí po druhé čelilo sjednocené západní Evropě, a v níž „nebylo ani vítězův ani poražených," poněvadž „le colosse aux pieds d'argile" stál nad očekávání pevně i v jižních končinách na pobřeží Černomorském, daleko od pravého svého těžiště: válka Krymská, ač stála Rusy ohromné oběti krve i peněz, ba i dočasnou ztrátu 205 čtv. mil území (Bessarabie), nezůstala nicméně bez dobrých následků pro Rusko. Krymská válka prošla jako bouře nad Ruskem, jež se div nezalykalo v dusné atmosféře; pád Sevastopole byl hromovým udeřením, jež rázem očistilo vzduch. „Východní válka," praví M. Wallace, „položila základ k nové době v historii ruské. Ona zasadila rozhodnou ránu dřívější repressivné soustavě a vzbudila myšlenkové hnutí, které spolu s mravní obnovou, jdoucí v jeho zápětí, mělo za následek události ohromného významu."

Vzduch se po válce skutečně očistil. Hned po míru Pařížském (r. 1856) slibuje se v manifestě cara Alexandra II. zlepšení obecné správy, a sice přičiněním vlády ve spolku s národem. V témž manifestě vyslovuje panovník svou vůli, aby „pravda a milosť vládly na soudech." O dobrém úmyslu mladého panovníka svědčily mimo to četné milosti, jimiž zahlazovány staré hříchy policie: tisíce osob sproštěny policejního

dozoru; dekabristům, kteří v Sibiři do toho dne žili, dovoleno vrátiti se na Rus; zrušen vysoký poplatek za průvodní listy do ciziny, která od r. 1848 byla ohromnou výší poplatku Rusům de fakto uzavřena; zrušen numerus clausus na universitách a zejmena dáno pokynutí censorům, aby zapomněli, čemu se byli naučili za posledních let panování Mikulášova. Lidé, nadaní myslí poetickou, ne neprávem přirovnávají ve vzpomínkách svých první léta po válce Krymské k vracejícímu se jaru. Ruch omladlého života, tisíceré zvuky, svěží barvy a vlažné teplo, charakterisující mladou vesnu, byly též příznaky toho života, jenž se rozproudil ve velestátě východu a jehož duší byla nezvratná víra v lepší budoucnosť.

V ministerstvech zakypěla činnosť: sbíraly a pořádaly se materiály pro příští reformy. Odevšad se sypaly rady a projekty, jak nejlépe ustrojiti svatou Rus. Ze stránek žurnálů zmizely romantické a idyllické obrázky z blahých dob zlatého věku a na jich místo vstoupily úvahy o současném stavu Ruska, o jeho potřebách a jeho budoucnosti. Básníci zahodili loutnu, na níž hrávali písně milosti, a zapěli „železná slova musy msty a zármutku,“ jimiž kreslili minulosť, a k nim připojovali vyzvání k neúnavnému usilování o příští blaho. A mnozí prý „naslouchali těmto řečem se slzami v očích a pak vysoko pozdvihnuvše hlavy zavazovali se slavnou přísahou, že budou pracovati poctivě, vytrvale, směle . . .“

Slovem, byla to doba, kdy celý národ poznal pochybenou minulosť a s mužnou odvahou se chopil díla na založení lepší budoucnosti.

V době té vzdal se M. N. Katkov státní služby při Moskevské universitě a založiv (1856) literární revui *Russkij Věstnik*, vstoupil do řad reformátorův moderního Ruska.

Ruský Věstník vycházel z počátku po příkladu francouzské Revue des deux Mondes dvakrát měsíčně v silných sešitech. Po roce přispůsobil se však zvyku ruskému a přeměnil se v měsíčník, jímž zůstal až do smrti Katkova. Význam Věstníka ustanovil se již v prvním roce jeho. Nejen že se postavil k starým měsíčníkům Sovremenniku a Otečestvenným Zapiskám, ihned jako rovný k rovnému, nýbrž brzy je přerostl o celou hlavu. Nejlepší spisovatelské a umělecké síly skupily se kolem Katkova a v jeho žurnále seznámilo se obecenstvo po prvé s nejskvělejšími plody ruské románové a novellistické poesie let padesátých a šedesátých. Vojna i mír a Anna Karenina hr. Lva Tolstého, Otcové a děti a Dým Iv. Turgeněva, všechny velké romány Dostojevského od Zločinu a trestu až do Bratrů Karamazových, první satiry z ruského provinciálního života od Saltikova (Ščedrina), poesie Majkova, pověsti ze života ruských rozkolníků V lěsach i Na gorach od P. Melnikova (Pečerského) a mnohé jiné vynikající plody ruské beletrie vyšly po prvé v Ruském Věstníku.

V beletristické části svého žurnálu hájil Katkov oprávněnosť čistého umění a hned v prvních knížkách vystoupil proti oné části ruské kritiky, která z počátku ústy Bělinského (za jeho posledních let) a pak zejmena jeho následníků v Sovremenniku, jako Dobroljubova a Pisareva, uznávala velikosť a význam uměleckého plodu jen v jeho tendenci. Z té příčiny napsal ještě r. 1856 řadu kritických statí o Puškinu

a poráželje na hlavu jeho tehdejší zlehčovatele, vymáhal básníkům právo býti pouze umělci.

Časový oddíl (Sovremennaja lětopis) Ruského Věstníka byl věnován rozboru časových otázek a především ovšem nejdůležitější v tu dobu „zlobě dne," otázce vymanění nevolníků. Katkov vystupuje po celou tu dobu zjevně jako liberál a netají se nikterak svou úctou k řádům západoevropským, zvláště anglickým. Jeho tehdáž okouzlovala anglická svoboda, založená na pevných, staletých zákonech, nedopouštějících zvůle policejních zřízenců. Irská otázka ještě nevznikla a nemohla tedy kárati ze lži domnělou rovnosť všech anglických občanů před zákonem.

Když Katkovu vytýkali, že trpí přílišnou anglomanií, odpovídal: [1]) „Občanstvo může a má býti v takových okolnostech, aby netajilo toho, co smýšlí, a nemluvilo, čeho nemyslí. Požadavku tomu hoví se v Anglii více než kdekoli jinde, a to jest příčina, proč jsme vždy hotovi dáti dobré slovo Anglii a při každé příležitosti stavěti ji našim čtenářům za příklad . . . Upřímně mluviti pravdu může občan pouze tam, kde jeho osobní svoboda je zabezpečena. Zabezpečena pak může býti jen pevným, jasným zákonem a nestranným jeho užíváním. A i v tomto vzhledě stojí Anglie výše všech ostatních států evropských . . . Až dosud" — poznamenává Katkov dále — „pouze Angličané uměli zaváděti reformy bez revolucí, a proto ničeho neztratíme, budemeli v tomto umění s nimi závoditi." Vůbec v Anglii viděl Katkov v letech padesátých a počátkem let šedesátých „klasickou zemi nejnovější civilisace." Ani parlamentarismu se nelekal a ačkoli, jak sám objasňoval, „neviděl v něm jedinou spásu ve všech společenských i životních nesnázích," nebyl by přece proti němu býval, kdy by jinak politická vyspělosť ruského lidu jej činila na Rusi možným. Na parlament hleděl tehdáž jako na jeden z různých prostředkův ku projevení obecného přesvědčení. „Ovšem," dokládá ihned k tomu, „*obecné* přesvědčení může vzniknouti tam, kde se ustálilo již pevné *osobní* přesvědčení, a osobní přesvědčení je podmíněno *osobní svobodou*, která ze své strany vyžaduje zas pevný a jasný zákon a nestrannosť při jeho vykládání." A všech těchto prospěšných řádů domáhal se Katkov v Ruském Věstníku i pro národ ruský.

Není proto divu, že platil za zjevného přívržence konstitučních svobod a že gener. gubernátor hr. Zakrevský zapsal si ho jako nejnebezpečnějšího liberála.

IV.

Dlouholeté tužby všech upřímných přátel národa ruského se na konec vyplnily. Rozřešena byla otázka, jež byla znepokojovala tisíce hlav, o níž po léta jednáno a rokováno v bezčetných komitétech; a rozřešena byla k všeobecnému uspokojení. Mocným slovem carským dne 19. února (st. sl.) 1861 osvobozeno bylo z nevolnosti dvacet milionů věrných poddaných, a téhož dne z otroků stali se svobodnými občany a majetníky svobodné půdy. Den 19. února ukázal, že nejen proslavená

[1]) Sovremen. Lětopis 1861, č. 51. — Novoje Vremja 1887, č. 4117 i sl.

Anglie umí zaváděti reformy bez revoluce, jak se nedávno ještě domníval Katkov, nýbrž že našla v tom vzhledě nebezpečnou sokyni v barbarské Rusi, o níž na západě mluveno nejinak než s pohrdáním.

Osvobození nevolníků bylo však teprve prvním článkem v řetěze oprav, jež naznačil Alexandr II. v manifestě, vydaném po míru Pařížském. Za osvobozením lidu měly následovati zřízení samosprávy obecní a zemské, oprava soudů tak, aby v nich opravdu zavládly „pravda a milosť," zlepšení národního školství, uvolnění veřejného tisku, vymezení práv policie a jiné s předešlými souvislé reformy. O všech těchto záležitostech bylo třeba uvažovati, vlastní úvahy sdíleti s druhými a tím je tříbiti, nutno bylo činiti návrhy, dobré návrhy podporovati, pochybené vyvraceti; a ke všemu tomu povolán byl především veřejný tisk. Za doby tak mohutného obecného vzruchu nestačovalo vstupovati na literární kolbiště jednou za měsíc, jako činily ruské měsíčníky a s nimi i Ruský Věstník. Bylo třeba promlouvati k obecenstvu častěji, a proto se Katkov odhodlal „časový oddíl" od literárního měsíčníku odděliti a vydávati ho pode jmenem *Sovremennaja Lětopis* jako samostatný týdenník. V něm přetřásány od r. 1861 vesměs jen časové záležitosti politické a sociální, kdežto Ruskému Věstníku byly vyhrazeny beletrie, historie politická i literární, filosofie a ze záležitostí časových jen statě většího rozsahu.

V Sovrem. Lětopisi publicistická činnosť Katkova značně se rozšiřuje, důkladnosť jeho se prohlubuje a břitkosť jeho zbraní se ostří v polemikách s největším do těch dob publicistou ruským, s Alex. Hercenem.

První srážka mezi Hercenem a Katkovem vznikla pro jednu stať v Ruském Věstníku, v níž Katkov upírá existenci politických stran v Rusku. Až do r. 1861 o politických stranách se v Rusku nemluvilo, neboť všichni politikové, ať smýšlení takového či onakého, spojili se k jedné práci, k osvobození nevolníků. Když však manifest 19. února tuto společnou jejich snahu učinil skutkem a na denní pořádek přišly četné projekty dalších oprav, rozešli se bývalí spojenci v různé směry a v časopisech se počaly vyskytovati zprávy o stranách konservativní a liberální, o progressistech a konstitucionalistech, ba i kommunistech. Katkov ozval se na podobné hlasy a s uštěpačným úsměškem nazval všechny ty strany prázdnou frásí. „Máme filosofy všech druhů," psal v Ruském Věstníku r. 1862, „i materialisty i idealisty i všemožné isty, ač filosofie posud jsme neměli. A podobně máme politické strany všech odstínů . . . ale nemáme ničeho podobného politickému životu."

Úsměšku toho chopil se Hercen a ptal se ve svém Kolokole, kterak vysvětlí Katkov tu záhadu, že ač není na Rusi politických stran, přece že mnozí lidé za politickou agitaci pykají v kasematech a na Sibiři? Katkov nezůstal odpověď dlužen; neobrátil ji však přímo k Hercenovi, nýbrž ji vložil do článku, jednajícího o povinnostech „mirových posredniků," osob, jež při vymanění nevolníků z područí statkářů prostředkovali mezi sedláky a bývalými jejich pány. Katkov obracel pozornosť jejich na šířící se po venkově nesprávné a pobuřující pověsti o domnělém novém dělení velkostatkův a vysvětloval původ jich tím, že „všelijací svobodní umělci, sedící v bezpečném úkrytu za zády Lon-

dýnského policmana, verbují si přívržence po všech krajích ruské říše, aby uvedli stát do stavu anarchie a tím ho podrobili své libovůli, začež ovšem nezkušení oni agenti padají do rukou policie a končí v ruských kasematech nebo na Sibiři.“ [1])

Hercen, byv takovým spůsobem nařčen ze skutků nepočestných, vzchopil se k rázné odpovědi, kterou zaslal do Moskvy. Katkov Hercenovu obranu ochotně vytiskl ve svém Ruském Věstníku, ovšem jen proto aby měl vhodnou záminku zničiti svého soupeře.

Když brzy potom vzniklo v Petrohradě nápadné množství požárů a současně roztrušovaly se revoluční proklamace — které však o požárech nijaké zmínky nečinily — uvedl Katkov oba tyto zjevy ve spojení a z daleka narazil opět na Hercena a jeho přálele v Londýně. [2])

Alexandr Hercen byl tehdy na vrcholu síly a slávy. Uživ po válce Krymské nadšení ruského obecenstva pro reformy státního i společenského života, počal ve svém, v Londýně vydávaném týdenníku Kolokole nemilosrdně odhalovati vady a nepořádky v ruské správě, zvláště pak stavěti na pranýř přehmaty policie a podplatnosť starého činovnictva. Maje následkem své urozenosti spojení s vysokými kruhy a trvaje v přátelském styku se mnohými vynikajícimi literáty a publicisty na Rusi, dostával do Londýna rychlé, věrné a podrobné zprávy o všem, co se dálo na Rusi. V jeho Kolokole otiskovaly se referáty o tajných poradách v ministerských kancelářích, ba ani jednání v carském kabinetě nebyla mu tajemstvím. Přidámeli k tomu, že Hercen nad míru obratně vládl perem, že jeho statě vynikaly lehkým, hravým slohem, neznámým tehda ještě v ruských žurnálech, pochopíme, že každé nové číslo Londýnského týdenníku bylo v Rusku událostí a s největší dychtivostí se čítalo.

Ač byl Kolokol pro Rusko přísně zakázán, byl nicméně rozšířen po celé Rusi v tisících exemplářů. Vyšší hodnostáři, ano i sám car Alexandr II., dostávali jej pravidelně každý týden.

Snadno si pomysliti, jak bylo tomu činovníku, jehož svědomí nebylo čisté, když nalezl své jmeno z nenadání v rubrice „Před soud!“ v níž Hercen zaznamenával nepoctivé jednání policie a úřadnictva. Praví se, že Kolokol měl vlastně nejvíce čtenářů v kruzích úřadnických,

---

[1]) Sovr. Lětop. 1862 č. 20. — Nov. Vremja 1887 č. 4118.

[2]) Ačkoli se z Petrohradu prohlašovalo officielně, že požáry nejsou v nijakém spojení s anarchistickou agitací, jež se počala v r. 1862 již po Rusi šířiti, zůstávalo obecné mínění nicméně na tom, že Petrohradští žháři vyšli z tábora strany převratné. Pozoruhodný v tom vzhledě jest jeden z listů I. S. Turgeněva, zaslaný P. Aněnkovu z Paříže 12. července 1862. Čteme v něm mimo jiné: „Mé staré spisovatelské srdce se zachvělo, když jsem přečetl zprávu o zastavení Sovremennika Vzpomněl jsem jeho založení, Bělinského a m. j. Mně se zdá, že Golovnin (ministr osvěty) se přenáhlil. Nejistota, zda skutečně „agitátoři“ měli podíl ve žhářství, jest trapná. Temné narážky, s nimiž se stýkám v časopisech, rozčilují jestě více. Toť šílenství, toť nesmyslné sebevraždění, ano toť zločin. Hle, čeho jsme se dočkali, kam nevyhnutelně musila přivesti reakce proti 30leté tmě! Společnosť naše lehká, nepočestná, odervaná od půdy, zavířila se jako peří, jako pěna. Nyní je hotova odletěti, odplynouti za 30 zemí od toho bodu, kolem něhož se nedávno ještě kroužila. A působíli to aspoň nějak na rozvoj lidu, toť otázka.“ (Věstn. Evr. 1887, I, II.)

a že činovníkům působilo nemalou radosť, našlili některého ze svých kollegů v oddíle „Před soud!"

V prvních letech šedesátých byl Hercen na Rusi všeobecně uznávanou autoritou. Jmeno jeho, obestřeno tajemným nimbem emigrace a spojeno se zapovězeným plodem, vyslovovalo se s posvátnou úctou. Rusové, cestující v cizině, pokládali za svou povinnosť zajeti do Londýna a pokloniti se Hercenu. Pouť Londýnskou konali ostatně nejen lidé z tábora Sovremennika, aneb nemající vlastního přesvědčení a holdující proto jen nahodilé modě, nýbrž i osobnosti s tak zřejmou politickou barvou, jako známý slavjanofil Jurij Samarin a neméně známý publicista — Michail Nikiforovič Katkov. Oba posledně jmenovaní byli v letech čtyřicátých osobní přátelé Hercenovi, a nepřišli ovšem poklonit se, nýbrž vyměnit náhledy a možnoli odvrátit Hercena od cesty, kterou pokládali za chybnou.

Hercen sice již r. 1862 nesouhlasil se vším, co se dálo v Rusku pod jeho firmou, ale o návratu jakémsi nemohlo býti při něm řeči. On znal svou sílu a na její výdatnosť spoléhal. Když mu téhož r. 1862 kdosi donesl, že ho ruská policie chce tajně unesti z Londýna a pro případ, kdy by se jí to nepodařilo, že má v úmyslu ho zabiti, vytiskl v Kolokole otevřený list ruskému vyslanci při dvoře anglickém a skládal na něho „zodpovědnosť před veřejným míněním Evropy za každý vlas na své hlavě." Nevíme už, čí zásluhou se stalo, zda uleklé ruské policie či vyslance Brunnova — na hlavě Hercenově nezkřivil se tenkrát ani jediný vlas a on dožil šťastně do r. 1870. Ale za to autorita jeho na Rusi utrpěla v tutéž dobu strašnou pohromu. Rozhodnou ránu zasadil jí Katkov.

Ohnivými slovy, plnými vášně a rozjaření — neobyčejný to zjev ve statích Katkova — odpovídá redaktor Ruského Věstníka na obranu Hercenovu a krok za krokem ničí jeho posice. Dokázav Hercenovi, že základem jeho názoru na svět je skepticismus, táže se ho, jak že může tento svůj názor uvesti v soulad s činností agitátorskou? „Možnoli bez víry býti kazatelem?" Ukázav dále, že na šiřitele směru anarchistického padá odpovědnosť za porušení ruské mládeže, mezi níž agitace ta zapustila nejhlubší kořeny, dodává: „Ať již je výsledek vaší činnosti jakýkoli, několikero pokolení mládeže, ztrativší čas i síly, bude na každý spůsob neštěstím pro naši zemi." [1])

Tato závěrečná slova Katkova byla skutečně slovy prorockými. Vliv Hercena, jenž — ač již pozdě — počal varovati před krajnostmi, pomalu klesal právě ve středu té mládeže, která jeho působením nejprve byla svedena s cesty. Vůdcovství u ní převzal po Hercenovi zprvu Černyševský, a když on byl odstraněn, vstoupili na jeho místo různé temné osobnosti, za jichž vedení původní prostě negativní směr přešel v čirý nihilismus se všemi hroznými jeho následky.

Mnoho utrpěla pověsť Hercenova i za polského povstání, když roku 1863 pod vlivem kosmopolitického revolučního komitétu Londýnského podporoval povstání a bouřením rozkolníků snažil se způsobiti ruské vládě nebezpečnou diversi. Autorita Hercenova, poskvrněná

[1]) Ruskij Věstnik 1862 č. 6.

činem nevlasteneckým, sřítila se úplně. Ale první ránu zasadil jí Katkov již r. 1862, což mu zřejmě počítaly za zásluhu i úřední časopisy ruské.

V téže době měl Katkov příležitosť, vysloviti po prvé mínění své o vznikajícím na Rusi nihilismu. Slovo „nihilismus" ve smyslu moderním vytištěno bylo, jak všeobecně známo, po prvé v románu Otcové a děti, uveřejněném v Ruském Věstníku v lednové knize na r. 1862. Katkov ne bez váhání přijal pro svůj žurnál toto mistrovské dílo I. S. Turgeněva, a když k vůli němu vznikly rozhořčené spory v časopisech, vytiskl sám též v Ruském Věstníku stať „O našem nihilismu," v níž vystupuje rozhodně proti směru, jehož representantem jest hrdina románu Bazarov. Vznik podobného převratného směru uznává jen jako dočasnou nemoc sociální a vidí jediný lék proti němu v mohutnějším rozvoji positivních faktorů civilisace. Poněvadž pak na Rusi za té doby nejvíce se nedostávalo právě takových faktorů civilisace, vyslovil Katkov obavu, že se nihilismus rozvine a nabude v Rusku významu.

Výrok tento může sloužiti jedním z četných dokladů vzácné bystroty ducha a prozíravosti Moskevského publicisty. Jeho obava splnila se bohužel v míře vrchovaté. Zajímavo jest ještě to, že Katkov varoval před násilnými prostředky proti tomuto rušivému zlu. Prostředky násilné mohou — dle jeho slov — odstraniti sociální nemoc jen na čas, aby se později vrátila s tím větší prudkostí. Proti takovým zjevům jest jen jediný prostředek: sesílení všech positivných zájmů společenského života." V čem viděl ony positivné zájmy společenského života, možno poznati z jeho tehdejších názorů na školství, soudy, společenské stavy, veřejný tisk a občanskou svobodu.

Již v prvních číslech Sovrem. Lětopisi prohlašuje za velikou vymoženosť nové doby, že princip svobody, jenž byl hlavní pakou vší novější historie, přestává býti strašidlem, bouří, poplachem a spiknutím; stáváť se čím dále tím více principem konservativným v nejlepším toho slova smyslu, nejeví se již moderní společnosti v podobě čehosi cizího, pobuřujícího, nýbrž stává se nezbytnou podmínkou života; není již hostem, nýbrž domácím. Na jiném místě objasňuje význam slova „konservativný" řka: „Špatní jsou ti konservativci, kteří mají za heslo status quo, třebas ten stav byl naskrze prohnilý, kteří se drží jen panující formy, ale ochotně mění zásady . . . Jim je lhostejno, jak se utvářejí veřejné záležitosti; oni se táží pouze, na které straně je vláda? Vyvinouli se u nás kdy politické strany, zachovej bože naši vlasť od takových konservativců."

K osobní svobodě vyžadoval tehdáž i svobodu tisku, neboť v ní viděl jediný prostředek k vydatnému boji proti zahraničným revolucionářským časopisům a pobuřujícím tiskopisům, šířeným tajně po zemi.

Liberálně smýšlel Katkov též o soudech a porotách, jež přišly na denní pořádek po osvobození sedláků. Když se prof. Spasovič vyslovil pro system volených soudcův a zrazoval od zavedení poroty, pokládaje tuto instituci pro Rusko za předčasnou, vystoupil Katkov proti němu a dokazoval, že mravní prostota lidu je spíše jeho předností než nedostatkem a nikterak nemůže překážeti zavedení porotních soudů na Rusi. K otázce té vracel se v Sovrem. Lětopisi častěji a vždy se

horlivě zastával vysokých předností porotních soudů. Podobně se často vyslovoval proti tajnosti přelíčení a žádal za soudy veřejné a ústní.

Na konec i to sluší vytknouti, že byl pro úplnou rovnosť všech stavů před zákonem. Tak zejmena se hájí proti nařknutí, že nadržuje šlechtě. Dokud byla šlechta držitelkou obydlené půdy, praví, a měla právo spolu s půdou dle své vůle nakládať i s mužíkem, tehda mohlo se mluviti o různosti stavů; ale zrušením nevolnosti zmizel všeliký rozdíl, i není již důvodu, aby se jeden stav před druhým hradil čínskou zdí.

Proto i v chystaných samosprávných sborech městských a okresních vyžadoval zastoupení všech stavů a doufal, že vzájemným jich spolupůsobením při společných zájmech zmizí brzy poslední stopy bývalých rozdílů stavovských.

Nehledě na různé překážky, jež se stavěly v cestu rozvoji Ruska, Katkov bez obavy hleděl do budoucnosti. Když se oslavovalo tisícileté trvání ruské říše r. 1862, vyslovil svou víru v jasnou budoucnosť těmito slovy: „Potřebí jen, aby zákon stál pevně; život poteče již sám hlubokým řečištěm mezi pevnými břehy.“ Břehy však tenkrát nebyly ještě dosti pevné; upevňovati je připadlo brzy na to za úkol Katkovu.

V.

Na nový rok 1863 přešly Moskevské Vědomosti nájmem do rukou Katkova a Leonťjeva. Časopis Moskevské university nabyl za posledních let většího významu, tak že koncem r. 1862 měl asi šest tisíc odběratelů, počet to na Rusko té doby dosti značný. Však měl Katkov svrchovaně potřebí širokého obecenstva, k němuž by mohl obraceti nyní již každodenně své závažné slovo. Okolnosti sběhly se tak, že se pravdivé, sebevědomé slovo Moskevského publicisty stalo heslem celého Ruska a ohlas jeho že se ozýval s plnou neztlumenou silou v nejzápadnějších končinách evropských, na březích Sekvany a Temže.

Dne 6. ledna (st. sl.) vypukl polský odboj, který způsobil Rusku nemalé rozpaky, poněvadž je zastihl jednak v přechodní době, plné kvašení, a nad to svedl evropskou diplomacii k nevčasnému vměšování se do vnitřních záležitostí ruských, čímž obtíže vlády carovy se zdvojnásobovaly.

V té kritické době, v níž se hrálo o velmocenské postavení Ruska, vyvinul Katkov svou největší činnosť. Řada statí nadšených, vlasteneckých, které sepsal za příčinou různých událostí, provázejících nešťastné povstání slovanských bratří, právem byla nazvána piedestalem jeho publicistické činnosti. A že Rusko vyšlo z nebezpečného postavení bez úrazu, toho zásluha z veliké části náleží Katkovu. Důležitosť statí M. N. Katkova v Moskevských Vědomostech r. 1863 představí se v jasném světle, přivedemeli si na paměť jednak vznik povstání, jednak současný stav Ruska a pak chování se k němu evropské diplomacie.

Ze všech tří částí, na něž byla koncem XVIII. stol. rozdělena říše polská, těšila se po roce 1815 největším svobodám kongresovka, Polsko ruské. Když po zavezení Napoleona I. na ostrov sv. Heleny v Evropě nastal po dlouholetých bouřích zase mír, navrhoval car Alexandr I. na

Vídeňském kongrese, aby polské území bývalé, v tu dobu už rozdělené „rzeczy pospolité“ bylo opět spojeno v jeden celek, a Polska tak obnovená aby pod žezlem ruského cara vstoupila jako samostatný člen do řady států evropských. Návrh Alexandra I. byl zamítnut netoliko zástupci Rakouska a Pruska, jež se nehodlaly dobrovolně vzdáti patřících jim částek Polsky, nýbrž i hlasem Anglie, která se obávala přílišného vzrostu moci carovy. Kníže Metternich byl dokonce proti tomu, aby Rusku připadlá část se nazývala Polsko. Alexandr I. však neuposlechl jeho rady. Naopak, jeho záslubou se stalo, že Prusko i Rakousko se na kongrese zavázaly poskytnouti Polákům, žijícím na jejich území, všech prostředků, potřebných k zachování národnosti. K tomu zavázal se ovšem i car sám jmenem Ruska dne 15. (27.) listop. 1815, daroval pak ruskému Polsku konstituci, kterou se mu vyhrazovaly nejen zastupitelské sbory, nýbrž i zvláštní vojsko a samostatné finance. Až podnes nacházejí se v Rusku stříbrné peníze z doby nejen Alexandrovy, nýbrž i Mikulášovy s nápisy polskými.

Ruské Polsko, spravované místokrálem z carské rodiny, těšilo se takové autonomii, o jaké se nejen druhým dvěma částem bývalé říše polské, nýbrž ani vlastnímu Rusku nikdy nezdálo. Ale polská šlechta, vychovaná tradicemi staré polské republiky s titulárním králem v čele, nedovedla se spokojiti těmi svobodami, jichž se jí dostávalo pod žezlem ruským, a způsobila listopadové povstání r. 1830. Intelligence polská — o tu pouze se jedná, neboť venkovský lid byl dalek myšlenky na vzpouru — zachovala se v bojích let 1830 a 1831 tak, že přítel i nepřítel smí o ní mluviti jen s úctou. Avšak hra, do které se pustila, byla hazardní: polská šlechta prohrála v ní všecko. Konstituce „carstva polského“ byla zrušena r. 1832. téhož roku zrušeny obě polské university (ve Varšavě a ve Vilně) a účastníci povstání potrestáni deportací a konfiskováním statků. Car Mikuláš ku Polákům své přízně již nenaklonil. V Rusku bylo přísno, v Polsku bylo ticho.

Nastoupil na trůn Alexandr II., navštívil Varšavu, oznámil Polákům, že jest ochoten vyhověti všem jejich spravedlivým tužbám, ale vyžádal si od nich trpělivost a pokoj. „Mně bude mnohem příjemněji vás odměňovati nežli trestati,“ pravil před svým odjezdem shromážděnému polskému panstvu. „Ale mějte na paměti, že i já, buduli nucen, dovedu trestati, a to přísně trestati.“

Hned potom (1857) dána amnestie vypovězeným na Sibiř Polákům, zrušena mnohá přísná nařízení z doby Mikulášovy, sestavena komise, aby předložila návrhy, které svobody mohou Polákům býti opět vráceny, a za náměstka poslán do Varšavy dobrák kníže Gorčakov. Bylali to volba šťastná, nesnadno říci. Nedostatek energie, přílišná shovívavost, přání všem se zavděčiti přiměly asi slabého knížete k tomu, že více sliboval, nežli mohl splniti, a tím podráždil nad míru nedočkavé polské vlastence. Utvořily se dvě politické strany: umírněná, hlavně šlechtická strana bílých, a radikální strana červených. Působením strany červených vznikly počátkem r. 1861 pouliční výtržnosti ve Varšavě, které skončily krve prolitím. Bouřlivé manifestace se opakovaly a kn. Gorčakov, ztrativ úplně hlavu, nedovedl nic jiného než opakovati staré sliby. Dne 14. (26.) března podepsán konečně carský úkaz o znovuzřízení státní

rady carstva polského a v tutéž dobu dána amnestie některým účastníkům únorových výtržností. Ale v milostech těch neviděli již Poláci splnění svých přání, jež nedávno ještě (27. února) zaslali carovi v adrese hospodářské společnosti polské; viděli v nich důkaz slabosti vládní a zřejmý ústup. Výtržnosti se obnovily, v květnu zemřel kn. Gorčakov, a v Polsku prohlášen stav obležení.

Věc polská nebyla tehdy ještě ztracena. V Petrohradě vál v ty doby vítr svobodomyslný, atmosféra vládní byla naplněna návrhy oprav v celé říši a tedy i v Polsku, sám dvůr si přál klidného vyřízení polských záležitostí, a proto nepřestávalo se jednati s markrabím Wielopolským, jenž se poctivě domáhal autonomie pro království polské, ale nenacházel ohlasu mezi samými svými krajany.

Když po nových bouřných manifestacích v dubnu 1862 náměstkem království polského jmenován známý svými liberálními zásadami velkokníže Konstantin, carův bratr, a Wielopolski se potom stal náčelníkem civilní správy v zemi a vicepresidentem státní rady (v červnu 1862), odpověděli na to Poláci řadou attentátů, mimo jiné též na Wielopolského i na samého náměstníka.

Na proklamaci, kterou po attentátu vydal velkokníže, sestavila šlechtická strana adresu, již měl hr. Zamojski odevzdati náměstníku. V adresse žádala strana bílých, aby pod vládou velkoknížete bylo znovuzřízeno Polsko ve starých mezích (po Dvinu a po Dněpr), se starými polskými řády a vůbec v duchu bývalého polského státu. Byly prý nalezeny i listiny, v nichž se velkoknížeti nabízela koruna. Výsledek byl ten, že Zamojski byl povolán do Petrohradu a tam mu byl zakázán návrat do Polska. Odejel do ciziny.

Mezi tím vedlo se v Polsku vyšetřování pro zmíněné attentáty, a tu přišlo se na stopu revolučního spolku, jehož výbor zasedal ve Varšavě. Vyšlo na jevo, že v čele výboru stojí Ludvík Mieroslawski, že spolek má tajné, dobře zorganisované odbory po všech krajích Polska, že vybírá pravidelně daň na revoluční potřeby a vydává svůj úřední list Ruch. Později v papírech Zamojského nalezen podrobně vypracovaný program revoluce, sepsaný Mieroslavským již v březnu 1861.

Program ten, jenž po potlačení vzpoury r. 1863 byl uveřejněn v Moskevských Vědomostech, a nyní ve výňatcích znovu vytištěn v Nov. Vremeni (č. 4123), vysvětluje pozdější kroky evropské diplomacie a vrhá divné světlo na činnosť Hercenovu v době povstání.

Mieroslavski měl v úmyslu šetřiti jak nejvíce možná území vlastní Polsky a vzbouření přenesti do Ruska. Psalť na příklad: „Nezhojitelným demagogům musí se otevříti klec tak, aby vyletěli za Dněpr. Tam ať šíří kozáckou hajdamačinu proti popům, činovníkům a bojarům, namlouvajíce mužíkům, že pánové se snaží udržeti je v nevolnosti. Jest nutno míti pohotově zásobu výtržností a vyliti je na požár, jakmile se rozhoří uvnitř samé Moskvy (Rusi). Všechna agitace ukrajinofilstva nechť se přenese za Dněpr; tam se otvírá širé Pugačovské pole pro naši opozděnou Chmelničenštinu. Ille, to jest zásadou naší panslavistické a kommunistické školy!“ Pak se obrací k činnosti Hercenově a úlohu jeho vytýká těmito slovy: „Nechať zdálí pomáhá polskému osvobození, drásaje nejtajnější vnitřnosti carismu. Bude to důstojné a lehké řemeslo pro

Polopoláky a Polorusy, naplňující nyní všechny stupně civilní a vojenské hierarchie v Rusku. Ať nasadí kříž na kříž anarchii na místo carismu ruského, od něhož se na konec očistí sousední nám Moskevská národnosť. Nechať se klamou heslem, že radikalismus jejich poslouží ‚za vaši i naši volnosť.‘ Avšak zanesení radikalismu do Polska bude se počítati za zradu otčiny a bude se trestati smrtí jako velezráda.“

Hercen neměl ovšem tušení, jak mrzký úkol přijal na sebe z rukou mezinárodního revolučního výboru Londýnského. Avšak o málo lichotivější rolli přidělil Mieroslavski evropské diplomacii. V odstavci jí se týkajícím pronáší následující přání: „Jest nezbytno, zasílati do všech časopisů německých, francouzských, anglických a italských zprávy, třebas i vymyšlené, o vnitřním otřesení Ruska a vládní autority; o dokonalé roztržce mezi statkáři, mužíky a činovníky, zejmena o bídném stavu Ruska v záležitostech finančních, vojenských a administrativných, o zřícení se celého mechanismu Petra Velikého následkem vlivu mstící idey polské. Jest nutno přesvědčiti svět, že nikdo kromě Poláků není s to, aby zvítězil nad carismem. Vedle toho sluší bez ustání znepokojovati anglickou a francouzskou vládu, zasílati jim z Varšavy podvržené žaloby s poznámkou, že byly zaslány do Petrohradu a tam zůstaly bez povšimnutí . . . Naším cílem budiž navesti ony vlády k tomu, aby se zkompromittovaly před Ruskem.“ Plán, jak patrno, velmi důmyslně sestavený.

Revoluční program Mieroslavského nebyl však r. 1862 ještě znám velkoknížeti Konstantinu, který proto nepozbýval naděje na mírné uklizení sporu polsko-ruského. Náměstník vyhlásil novou amnestii, počal jednati o změnách místní správy na základě decentralisace, 19. září zahájil valné shromáždění polské státní rady a postupně — počínaje měsícem zářím až do prosince — zrušil výminečný stav ve všech guberniích království polského. Pouze města chovající v sobě nejvíce nepokojných živlů, umínil si potrestati tím, že nařídil odvod k vojsku ve městech, kdežto obyvatelstvo venkovské zůstalo povinnosti té prosto.

Naděje velkoknížete náměstníka se však nesplnila. Povstání prosyceno bylo tolika hořlavinami, že se nedalo již ztlumiti; následkem nařízení o vojenském odvodu tajený dosud revoluční žár vyšlehl mocným plamenem. Dne 6. (18.) ledna 1863 objevily se v okolí Varšavském první povstalecké tlupy, a proti nim vytáhlo ruské vojsko. Počala drobná válka na celém území kongresovky i v západních guberniích ruských a litevských, patřivších druhdy k říši polské.

(Dokončení.)

Králuša.

Obrázek ze Slovenska

od

Gabriely Preissové.

Hodiny odbily čtvrť na třetí s půlnoci, a Králuša posud oka nezamhouřila. Na lůžku za její hlavou zvolna oddychovala matka; teď zabroukla ze spánku „hala — hala“ i zahýbala po zvyku prázdnou kolébkou u postele stojící.

„Zdá se jí chuděře,“ pomyslila si dívka, „že je mezi námi ještě Janíček. Ach bože, kdy bych já raději byla místo něho zemřela!“

A před otevřeným, tesklivým zrakem jejím objevil se známý přívětivý katolický hřbitov s bílou ohradou, vysázený akaciemi a jeřábky, uprostřed s kapličkou božího hrobu, střeženého anděly.

Člověk, zbaven všech těžkostí, je tam uschován jak v zahrádce až do vzkříšení ... Ale potom to dojde k božímu soudu; všecky hříchy se budou každému ze svaté knihy velikým hlasem čítati přede všemi ... Největším hříchem je — říkává otec — zbaviti se života: samovraždy není možno pokáním odpykati. Proto ti chudáci ani nesmějí odpočívati na hřbitově podle druhých — pochovávají je ke zdi....

Děvče si z hluboka povzdychlo, a smutný, poslední dobou tak často se jí objevující obrázek zmizel. Obrátila se ke zdi a naslouchala s utajeným dechem, jak ve zdi nad její hlavou cosi tikalo jako hodinky. Mamička jednou vykládala, že je to domovní hádě, tomu domu, kde se usadí, pro štěstí — ale Králuša v tu pověru teď nevěřila, spíše ji tikání strašilo. Odvrátivši se opět ode zdi zadívala se k oknu, jež se značilo světlejším čtvercem a tak zvěstovalo blízké rozednění. Unavené její tělo se po chvilce svezlo s lůžka; popošedši zvolna až k oknu, posadila se tam na lavičku. Připadalo jí, že je v jizbě dusno, a proto tichounce rozevřela okeničky.

Čerstvý vánek zaševelil rozmaryjí a rozkvetlým mužíčkem, ochlazuje dívčino horké čelo. Někde v podstřeší zapípl ptáček, buď vrabec neb vlaštovice.

„Kéž bych se tak mohla proměniti v takového ptáčka,“ povzdechla dívka, „a vyhledati Matyju každého dne! Tu by pak na mne nemohl zapomínati, věděl by, jak naň 'stále myslím a co vystojím ... Kdy bych si aspoň sama dovedla napsati psaní! Takhle mně nevědomé, nešťastné není žádné útěchy, žádné pomoci ... Ach Panno Maria, rodičko boží sedmibolestná, neodvracuj se alespoň ty ode mne — smiluj se! Upomeň Matyju, aby mně byl útěchou!“

Děvče kleslo u lávky na kolena a šeptajíc „Zdrávas královno“ přemáhalo se, aby její dušený pláč hlasitě nepropukl. Ale matka se přece probudila.

„Jsi vzhůru, Králušo?“ ozvala se s lůžka.

Děvče neodpovědělo; přerušivši modlitbu, povstalo a posadilo se zlehka na lavici, bojíc se, aby matka nepozorovala, že si klečíc stýskalo,

„Co to šramotí?" ptala se opět matka, nazdvihujíc se v posteli.

„Šla jsem nahlednout k oknu," ozvala se Králuša tiše, ale co možná lhostejným hlasem; „zdálo se mi, jako by se již Barena vracela."

„Kolik je asi hodin?"

„Tuším, odbilo se již půl třetí."

„Kde pak by tu ještě mohly být! Povídaly, že přijedou do Trenčína o půlnoci, a mužský tu cestu sotva za tři hodiny vykoná, nad tož ony s těmi dětmi. Jen si jdi ještě lehnout; třeba bys tvrdo usnula, já se probudím, jen co zaťuká."

Králuša poslušně znovu odebrala se na lůžko. Matčino promluvení zarazilo její slzy a sňalo s ní zároveň všecky vidiny.

„Mamičko, co myslíte," ozvala se po chvilce, „přinese Barena Vídenče jedno nebo dvě?"

„Což já vím?" odvětila matka zívajíc. „Dej pán bůh, aby jí svěřili raději dvě; dostaly bychom při jedné práci dvojatý plat."

„Ale mamičko, když již v té Vídni prokazují těm chudobným děvčatům takové dobrodiní," ozvala se znova s jakousi cizí výřečností o pod ochranou tmy Králuša, „proč ta chuďata děti raději vlastním matkám nesvěří a mohli by jim těmi šesti rýnskými měsíčně vypomáhati tak jako cizím? . . ."

„To neudělají," odtušila stručně matka. „A cože za dobrodiní! Já říkám — pán bůh mne netrestej, — ale sami páni světskou špatnosť podporují poskytujíce takovým neznabožským robám útočiště. Palaškou, domluvou a tresty by se měly častovati — daremnice!"

Králuščin obličej přeběhl mráz; již ani nedutla. Kdož by lépe znal přísné názory rodičův než ona? Hlídali své cti a svých dětí jako pokladu. Dole v dědině bylo dosti katolíků, ale žádný z nich se tak přísně nedržel božských přikázání jako Hamrišovci. Dcery jejich, vyjímaje putování s procesím, neužily žádných radostí. Barena si ovšem mohla, co je vdána, přece spíše po své vůli robiti, ale za svobody nesměla také choditi k muzikám a držeti s ostatní mládeží.

Již bylo zase slyšeti matku ze spánku oddychovati.

„Jsou oni hodní lidé," pokračovala Králuša v myšlenkách, „myslí to s námi dobře, ale nechtěli nám dopřáti potěšení jako jiní rodičové!" A dívce zakmitl se v šeru zřetelný důkaz takového štěstí: jak stojí známé domky v dědině po řadě, u každého vrátka před chodbičkou, a tam si děvčata večer po práci postávají každá s tím svým . . . Ale do toho obrazu jí z nenadání opět vklouzly zimničná úzkosť, strach, nejistota, hrůza . . .

Tak se dočkala rozednění. Ve čtyři hodiny vstala a pomodlivši se zkroušeně, oblekla se v čisté, spořádané háby, jichž matka vzorně dbala.

V přístěnku u kamen zbudila se stará hus a ospale kejhajíc probouzela housata. To byla Králušina první práce, že je pustila ven na plaňku. Potom rozdělala na ohništi slabý oheň a postavila na třínožku hrnec s vodou na denykátovou polévku.

Tou dobou octla se přede dveřmi ženská postava, na loktech i na zádech obtížena břemenem; Králuša ji postřehla a mžikem byla u ní.

„Vítaj, Bareno — to došlas náhle jako z oblak!" pravila sestře

kloníc se k ní s polibkem. „Před chvilkou jsem tě vyhlídala z plaňky, a tu ještě nebylo po tobě vidu."

„Pobesedovala jsem si nějakou chvíli u Kolajceny," dí Barena vcházejíc do jizby; „vešla jsem s ní do stavení, že si prohlídneme ty děti, které je nejstatečnější — ale jak jsem se posadila na lavici, ani vstáti se mi nechtělo — tak jsem namožena a schvácena."

„Bareno, už jsi tu?" ozvala se matka s postele a hned byla na nohou jak mladice. „Vítaj, doneslas jedno či dvě?"

Zatím Barena s pomocí Králuše se zbavila obvínek a břemena. Na ustlaném Králušině lůžku octla se zavinutá poduška a z ní vykukovala malounká, spící hlavička. Však ještě z rance ozýval se živý tvor. Králuša odhrnula přehozený cípek plachty, a pod ním se objevila šklebící se tvářička a čášť holé hlavy s karkulí na křivo posazenou.

„Totě chlapec," vysvětlovala Barena mdlým hlasem, „tamto děvčica, Maria."

„Tož ti dali přece dvě," děla potěšená matka.

„Baže; když si to přečtli na cedulce od pana faráře, že mi zemřel chlapec a že jsme tři ženské v domě k opatrování, na konec to dovolili."

„Jak jste se tam dorozuměly?" vyzvídala Hamriška.

„Dobře. Ten jeden pan doktor znal trochu moravsky a potom ještě byl tam v kanceláři nějaký kočiš; ten se s námi dal do rozprávky a vykládal, že je z Čech, až od Prahy."

„Budeš jísti trochu polévky?" tázala se Králuša.

„Budu, od včerejšího poledne jsem neměla nic teplého v žaludku.

„Jak se volá?" ptala se matka, rozbalujíc probuzené dítě.

„Ba ani nevím — má tak divné jmeno; nesu si to všecko napsané na cedulkách. Bude ale tuším zlý — třese se to jako bič. Ai ta jeho matka připadala mi jakási nepřívětivá — ani oka nezarosila a adresy mé si nezapsala. Teprve když jsme se ubíraly pryč, polúbla to děcko, požehnala je křížem a vtiskla mi do ruky dvě košulky a kalounový poviják; potom ještě mi zvlášť podala pět šestek a asi se dva lokte modré stužky, hovoříc něco teskliveho po německu — nejspíš, abych tomu děcku neubližovala; jářku: Nemějte strachu, však jsem také byla matkou! Šla za námi ještě kousek, až na rohu se zastavila. S tou stužkou jsem si vzpomněla na tebe, Králko, že se ti hodí v neděli na Mariánské procesí do copánku."

Mladší sestra stála nad postelí pobledlá, s pootevřenými rty sledujíc sestřiny výklady.

„Sprav snídaní," napomenula ji matka.

Králuša odebrala se k ohništi, přiložila roští a kmínků, potáhla hrnec, sňala s lištny hliněnou mísu a dvě lžíce — ale smysly její zůstaly u postele v jizbě u vypravující sestry.

„Matky té děvčice jsem nespatřila," vykládala dále Barena; „ta je již někde za kojnou. Ale byla tam - za ni jakási obstárlá ženská, ta mi odevzdala raneček prádélka a zapsala si naši adresu. Ten kočiš, co tam byl, mi přetlumočil, abych s tím dítětem dobře zacházela, že mi bude matka něčím dle možnosti přilepšovať. No, jako kojná v panském domě může si již hezkých pár rýnských zachovati. Kolajcena mi vy-

kládala, že si taková holka přijde třeba na dvacet rýnských měsíčně a stravu dostává, co je jen nejlepšího ve stavení.“

„Co si donesla Kolajcena?“

„Ta došla štěstí!“ povzdychla si Barena bez závisti. „Dostala jen chlapce, ale ten je z mohovité matky. Však dostala velice mnoho pěkného prádelka a na ponejprv desinu. Také tam nechala adresu.“

Teď Králuša postavila na stůl mísu polévky a Hamrška s Barenou se chutě posadily ke snídani.

„Ty nebudeš jísť?“ řekla matka, pozorujíc, že není na stole třetí lžíce.

„Já jsem si trochu nechala v hrnku,“ pravila Králuša, v pravdě však neměla na jídlo ani pomyšlení.

Postavila se znova u dětí. Děvčica dosud klidně spala, ale chlapec pootvíral oči a vrtěl krčkem, jako by ho něco škrtilo. Dívka viděla v duchu chudobnou Němkyni se závitkem v ruce, jak chlapce líbá a znamená křížkem. Co mohla chudák více vyváděť — jistě byla zvyklá vše si nechávať jen pro sebe. A zrovna ten chlapec, že se sestře nezalíbil, jest jí milejší. Soucitem jí zvlhly oči. Hodila do kolébky podušku s matčiny postele a donesla tam spící děvčici. Potom vzala chlapce do loktů a hýčkajíc jej zpívala mu tiše známou ukolébavku:

„Hajú — belú, čiči, nanú!
Hale dítě, kolebem ťa,
keď neusneš, odejdem ťa,
odejdem ťa na dva roky,
na dva roky, na tři kroky —
hajú, belú, čiči, nanú!“

Byla ráda, že se jí podařilo robě ukonejšiti. „Kam je mám položiti?“ optala se matky, neboť jí nenapadlo, že by se mohly obě děti v kolébku vměstnati.

Matka vzavši jí dítě z rukou, kázala jí nadrchati k holčiným nožkám ještě jednu podušku. Na to uvelebila chlapce do kolébky a usmála se, že to těm dětem spolu sluší jako dvěma rybičkám.

Barena se zatím odstrojila a položila do matčiny postele. „Nedošlo od Míše a od tatíčka psaní?“ vzpomněla si ještě, než přivřela oči.

„Nedošlo,“ odtušila matka. „Gurská mi včera přišla povědět, že její muž psal; jsou v Čechách.“

Králuša podojivši kozu stračinu umístěnou v síňce, vyvedla ji za stavení, aby se tu po chudé trávě pásla, než jí mamička donese všelikých sběraček; aby stračina nezaběhla, nebo nemohla okusovati plodiny na východní straně zasazené, uvázala ji dívka o starý jeřáb na dlouhý provaz. Stračina byla již tomuto obmezenému procházení navyklá a zřídka kdy se zamotala.

Matka Hamrišovka si sama poklízela a obstarávala skrovné hospodářství; to jen že si po ránu trochu pohověla, když ji dcery zastaly. Za dne vzdělávaly si mladé buď některé vděčnější kousky dvanáctimirkové neúrodné planiny, která k chatě patřila, nebo podělkovaly

dole v dědině u zámožnějších sedláků; jen že takový výdělek málo kdy byl.

Prve sloužila Králuše po tři léta u Dupaje, nejzámožnějšího sedláka v Buranech; ale letos z provoda ji odtamtud rodiče vzali. Barena, jejíž muž zároveň s tchánem chodil po světě s plechovým a drátěným zbožím, dostala první dítě, Janíčka, a byla stále jaksi nezdravá, slabá, bylo tedy Králuše třeba na výpomoc, jak pravil Hamriš, když ji od sedláka odváděl.

Za tím ale byla ještě jiná příčina, pro kterou nešla Králka zpět k hospodářům, ani když Barena ozdravěla.

Sedlák Dupaj měl dorostlého syna Matyju, a Hamrišovým se doneslo, že se s Královšou rádi vidí a spolu postávají. Povážlivá Hamrišovka se té zprávy ulekla a pobouřila celé stavení.

„Co by z toho pošlo dobrého?“ rozumovala hněvivě. „Matyja je odveden, musí si odbývati tři léta vojny — až pak se bude mět ženit, vyhledá si ženskou s jměním; kromě toho je jinověrec, luterán. Tomu našemu děvčisku je osmnáct let, a třeba že jsme ji vedli k božím přikázáním, zdá se taková všetečná — mohla by si toho luterána oblíbit. Pán bůh nás chraň neštěstí!“

Hamriš meškal tehdáž i se zetěm doma na úvodkách malého Janíka. Na ženino naříkání se beze slova vzchopil, ohlížeje se po klobouku.

„Kam půjdeš? ptala se ho žena.

„Odvedu Králuši v tu chvíli ze služby.“

„A jak to řekneš?“

„Povězte, že Barena je stonavá a potřebuje zastání,“ poradil skromně zeť Míša.

To byla dobrá rada, Hamriš jí užil a připojil také, že si holku zrovna odvede.

Dupajovka propustila dovednou a poslušnou dívku bez zdráhání; již také tušila, že by ta její líbezná tvář byla v domě pro mrzutost a pokušení. Z mužských nebylo té chvíle žádného doma — a tak nikdo Králky nezdržoval. Ona se dala do prudkého pláče, shledávajíc si šaty.

Cestou, sotva že minuli Dupajovo stavení, rozhovořil se otec k uplakané dívce: „Došla na tebe žaloba, že postáváte s Matyjou; proto jsem pro tebe došel.“

Podíval se bystře na dceru; ani nedutla — nezapírala.

„Byl by to od vás obou nějaký rozum?“ pokračoval ostřeji. „Já tě jako spravedlivý otec napomínám: pamatuj na pána boha a na své rodiče! Vypusť Matyju z hlavy a vyhýbej se mu, jak se na tebe, nerovnou mu děvčici, patří. Kdy bys neposlechla a nás podváděla, bude to máma za námi psát, já dojdu domů, a na mou duši, zbiju tě, že na to do smrti nezapomeneš! Tož si to pamatuj,“ dodal mírněji. Jeho zčervenalý obličej zase pobledl a již o té záležitosti ani nemukl.

Tím obšírněji rozkládaly jí doma ženské. Hamrišovka naříkala, uváděla dceři příklady, a Barena jí přizvukovala, až je musil sám Hamriš zakřiknouti, že je již do míry, aby toho nechaly.

Ale proto se přece Králka ještě téhož večera sešla zúmyslně

s Matyjou. Otec ji poslal večer k židovi pro žejdlík režné pálenky sobě a Míšovi. Králuša letěla z domu jako šipka, ale kolem Dupajova sadu i stavení, jež stálo rovněž odloučené nad dědinou, jako by se jí nohy lepily k zemi. Oči stopovaly obrysy stavení od stodoly až po domovní vrata — a tušily věrně. Nad lávkou u dvířek blyštil se žhavý doutník, pes Špicl se rozběhl ze vrat a bez štěkotu zavadil kamarádsky o její sukni. Zastavila se a tajíc dech tiše zavolala: „Matyju! . .“

Hoch se svižně rozběhl po hlase. Odběhnuvše bez řeči kousek k rolím, zastavili se, a Matyja počal truchlivým hlasem: „Cos mi to, Králuša, urobila na žalosť?“

„Což já za to mohu?“ dala se dívka do pláče. „Tetky nanosily našim o nás klevet, a tatíček pro mne došel. Vyhrožují mi, jak mile jich neposlechnu a nebudu se ti vyhýbať, že mě zbijou.“

Matyja byl jejím vyznáním stísněn; beze slova otočil pravicí dívčino rameno a přitiskl její hlavu na svou hruď.

Králuša se ztišila jako pronásledované ptáče, když dostihne útulného hnízdečka. Až po chvilce se ozvala: „Pusť mne, aby doma nepoznali, že jsem se kdesi zdržela.“

„A jak budeme nyní se vídať?“ promluvil hoch tesklivě, když se mu vyvinula z náruče.

„Tatíček se švagrem zítra zase odejdou,“ zašeptala. „Ty k našemu nesmíš chodiť, prozradilo by se to hned. Ale mohli bychom se scházeť za večera ve vaší štěpnici na salajce — tam nikdo nedochází — a víš, já se svěřím Mařce Begáčině.“

„Nepoví na tě?“ namítl Matyja.

„Co by — to je dobračka a má mě ráda jako nejupřímnější kamarádku. Naše mamička na ni drží, že k nim nedocházejí chlapci — s tou smím chodiť a povím, že si budu k nim chodiť vyšívat rukávce. Navedu Mařku, aby po každé pro mne došla. Ale kdy bych někdy nemohla doběhnouť, nehněvej se, žes došel nadarmo . . .“

„Och, já bych se na tě, duša moja, jakživ nemohl rozhněvať — věru za celý svět ne!“ Ale smutno mi teď bude — já jsem byl tak navyklý tě každé chvíle vídať! Nevím, co to včil bude za život . . .“

Povzdechl si z hluboka; scházelo mu málo do pláče.

Králuša znamenala jeho rozechvění se sladkým soucitem, s vědomím, že oba stejně pro svou lásku zkouší. „Vidíš, Matyjku,“ těšila ho, „musíme to již všecko trpělivě snášeť a jeden druhému býť útěchou, než nám pán bůh pomůže . . . Och, já to všecko tak snadně a pokorně snesu,“ pokračovala veselým hlasem, „jen když ty mě nepřestaneš lúbiť! . .“

V několika minutách spěchala již odtud. Matyja posud stál na místě a zavolal zticha: „Dobrú noc!“

To bylo časně z jara; Králuše denně dosti se navzdychala za Dupajovým stavením a vystála dosti strachem, aby nikdo kromě upřímné Mařky Begáčiny o její lásce nezvěděl. Matku a sestru navykla si k vůli Matyjovi tak snadno podváděti, že ji to čím dále tím méně tížilo. Štěstí, že se nic nevyzradilo, jim přálo jako slunečko třešni — ale tato doba nekonečných, bezradostných dní a krátkých, strachem provázených schůzek byla přece rájem proti nynější bědě! Matyja musil před vinobraním

až do Temešváru narukovati, a ta chvíle vzala Králce všecko štěstí. Matyja při loučení ovšem s ní plakal, slíbil jí na adresu Mařčina strýčka, přespolního pastýře, často psávati, a Mařka, která se ve čtení i písmě vyznala, šťastně již také první došlý list přečetla a zodpověděla: ale jak malá to byla útěcha! A ještě jí Matyja náležitě nedodržel; psal po odjezdě za šest dní, a od té doby, ač již minuly tři neděle, ani slůvka více . . .

Králuša navrátivši se do jizby, vzala s sebou motyčku na zemáky a chystala se odejíti na tovarych; podělkovala poslední týden u nájemce zdejšího panského dvorce, u velkomožného pana Abelesa, a vyrobila si v akordové práci třicet, při velké pilnosti až pětatřicet krejcarů denně.

Uvazujíc si před plechovým zrcádkem u okna bělavou šatku na hlavu, všimla si svých vpadlých očí. Dřív je lidé jmenovali trnečky, tak bývaly čistě lesklé a veselé — ale teď jí připadaly až k zradě . . . Když se obrátila, setkávajíc se s pohledem matčiným, vzala na se mžikem bezstarostný, usmívavý výraz.

„Uklidilas tu pentli?“ tázala se jí matka.

„Ó ano, to je pěkná stužička,“ chválila si Králuša sestřin dárek. „Hodí se ti v neděli na procesí . . .“

Králuša pokývla hlavou a k novému úsměvu rozevřené rty sebou lehounko zachvěly. Obracejíc se po spící sestře a dětech, loučila se: „Tak již jdu, mívajte se tu s pánem bohem.“

Před chatou přehnalo se nad dívčinou hlavou hejno vlaštovek.

„Ty se již sbírají na dalekou cestu,“ napadlo jí, i měřila v duchu tu neznámou, nesmírnou dálku, kam se ptáčkové před zimou utíkají. „Jak to pán bůh tak moudře zařídil,“ pokračovala v myšlenkách, „učinil svět tak veliký, aby se takový ubohý tvoreček před krutými časy utekl jinam, kde ho to mine. Tak i popřál člověku . . .“

Vztýčila těžkou hlavu, a zvláštní odhodlanosť provázela po celý den její myšlenky.

Když se na večer vracela z tovarychu, stavila se u kamarádky. Mařka byla nehezké, málomluvné, pořád postonávající děvče; její mamička a tetky soudily, že má záduch a hodouku (zimnici), protože pokašlávala i žloutla a často drobila ji zima. V Bělici byl věhlasný a k chudině dobrotivý doktor, tam se již vloni Begáčka s dcerou vypravily na poradu. „Ale škoda bylo té daleké cesty!“ říkala Begáčka. Doktor, když všecko vyslechl a děvče si prohledl, pohladil je přívětivě po líčkách a povídal, že to všechno přejde, mediciny že netřeba žádné, jen aby pila hodně mléka a sílila se dobrou stravou. Tož pomáhání zůstalo na zkušených tetkách; pomáhaly kozlí krví, psím sádlem, desaterým kořením, ale Mařka, třeba že každé rady poslechla, věřila v srdci jen tomu Bělickému doktorovi, že to jednou samo přejde, i nebyla nikdy rozmrzelá.

Měla v pravdě dobré srdce. Ač chudinka jakživa nebyla od některého chlapce náviděna, tím méně milována, porozuměla družčiným steskům lásky a pomáhala jí s dobrým úmyslem, kde jen mohla.

Jak se dnes Králka objevila ve dveřích, spozorovala Mařka, že pokulhává.

„Co napadáš — uhodilas se?“ byla její první otázka.

„To jsem se tak velice uřízla,“ dí Králuša, klopíc oči ku poraněné noze; „stalo se to o takový skleněný střep — a bolí to.“

„Ukaž!“ A Mařka prohlídla si vyvalenýma očima podlouhlou ránu zející od kotníku palce až k patě.

„Jujha,“ divila se soucitně, „to jsi si dala. A žes si to nezavázala!“

„Já toho nedbala — teprve po práci, na cestě, zašla jsem si k potoku nohu omyt, hle, nyní mne ta nehoda počíná mrzet; nebudu se moci obouť, do pozejtří se mi to již nezahojí . . .“

„Nešla bysi na procesí, když jsi vybrána nésť panenku Marii?“

„Co si mám počíť, když se ta nehoda stala . . .“

„To je škoda,“ litovala upřímně Mařka; „mne bez tebe nebude nic těšiť! Věru, jak pěkná jsi, tak jsi ve všem nešťastna! . .“ Králuša se posadila na lavici, a kamarádčin povzdech ji dojal k lítostivému pláči.

„Ale neplač, Králuško,“ těšila ji Mařka. „Počkej, já ti donesu ten starý batistový šátek, musíš si nohu zavázať, aby se ti nepodebrala.“

Když se zase vrátila, Králka pravila k ní měkce: „Mařko, já se budu v neděli těšiť z tvého ustrojení. Naše Barena došla ráno z Vídně, donesla dvě děti a mně pro radosť asi se dva lokte pěkné modré stužečky. Pojď včil se mnou k našemu, já ti tu stužku dám; můžeš si s ní v neděli svázať copánek, bude to pěkné . . .“

„Ale jdi — a co ty bysi měla?

„Já přece s tou nohou nikam nemohu jíť — a víš, když ti něco dám, že je to z upřímnosti.“

„Tož ti pěkně děkuji! . .“ A Mařka polúbla kamarádku na šíji.

„Kde je dnes tvoja mamička?“ optala se náhle Králka, dívajíc se s pomateným, ustrnulým výrazem na dvéře.

„Šla k Zemanovcům dát se namazať; je celá namožena a ode mne se nedá, že prý nemám k tomu síly.“

Králuša povstala, ale hned se opět posadila. Po lících jí přecházela husí kůže; zakryla si je oběma dlaněma, kloníc hlavu.

„Poslouchej, Mařko,“ počala s patrnou tísní — „já jsem si dnes na roli umínila, že se tu již dlouho trápiť nebudu — já odjedu do Vídně na službu. Co neumím, tomu se tam naučím — budu hleděť býť velice poslušnou a chápavou. Pak mohu také dostať osm rýnských za měsíc jako Boriška Havelková, ta když tam šla, nebyla chytřejší — viď?“

„Ale co ti to připadá, — tak daleko!“ namítla Mařka a bylo jí tak nevolno při té myšlence, že by jí Králka mohla odejíť, jako jí bývalo po každé za blížícího se podzimku, když vlaštovky odletovaly a listí žloutlo . . .

„Pro boha tě prosím, Mařko, přimlouvej se za mne u našich! Já musím jíť pryč — já to doma nevydržím, ať raději ve světě něco zkusím — a od Matyje tam budu moci snadněji dostávať psaní! Já již bych se raději neviděla . . . Ach, Mařko — buď alespoň ty při mně — zaslib se mně na duši — já ti něco svěřím — ach můj Kriste Ježíši! . .“

A Králka pronesši zoufale tato slova, všecka pomatena sklesla na kolena a uschovala si tvář na družčině klíně.

Mařce se zatajil dech, před očima se jí dělaly mžitky.

„Já si to již myslím . . .“ chvějícím hlasem promluvila po trapné chvíli, co Králuša hlasitě štkala. „Již vím, co se stalo — to je hrozné neštěstí! . . .“

Zrak se jí zakalil a cosi děsného jí sklíčilo ňádra. Chtěla říci: „Já sama jsem vaše schůzky umožňovala“ — ale nepronesla toho. A na útěchu nevěděla ani slůvka . . .

Králka najednou nazvedla hlavu a ozvala se uděšena: „Mařko, nezradíš mne?“

„Och ne, toho se nemusíš báť,“ odvětila Mařka smutným hlasem. „Slibuji ti to na duši — ani vlastní matce . . . Ale co budeme robiť?“ ptala se nejistě.

„Včil už víš, že tady nesmím zůstať . . . Musím do Vídně; je to daleko, tam za mnou nebudou moci docházeť . . .“

„Ba, můj bože a — —“ Mařka se zarazila, ale přece si v důvěře troufala pronesti, co jí v tu chvíli napadlo — „proto ty nemůžeš jíť na procesí — bála jsi se, aby se panenka Maria neskácela dolů — viď?“

Přála si míti potvrzenu ještě jinou domněnku, zdali si Králka tu ránu na noze neurobila zúmyslně, ale cit jí napověděl, aby se raději neptala. Napadaly ji jiné starosti.

„Ví o tom Matyja?“ zmínila se šeptem.

Králuša zavrtěla hlavou. „Až z Vídně mu to budu psáť . . .“

Mařce se zakmitl před zrakoma Dupajův majetek, hospodář Dupaj, člověk vzdůrný a prudký — jeho panímáma, ostatní děti mladší než Matyja a naposledy on . . . Chodil každé neděle s kancionálem do přespolního luteránského kostela. Králuši se musil líbiti, že byl pěkně vzrostlý a ve tváři tak pohledný — ale měl on věru cosi cigánského (klamného) v očích! . . Připadlo jí to dnes po prvé, ač byl daleko vzdálen, a teprve teď viděla těžké překážky, hrozící takové známostí. A ona to všecko podporovala, jsouc o tři léta starší než Králuše! . . . Za těžkým povzdechem dostavila se jediná útěcha: „Však Matyja má přece svědomí!“ Pronesla ji také nahlas k ulehčení.

„Když by tomu Dupajovci bránili, musil by Matyja všecko ostatní opustiť a hledať pro vás někde ve světě živobytí, bar by jen tovarych. Však byste si z toho nemusili nic dělať, uživí se spokojeně mnoho chudobných lidí na světě — viď?“

Králuša neodpověděla; trvala posud na kolenou v žalosť pohřížena.

„Vstaň, Králuško — to není nic platno, musíme se radiť — vstaň, ovečko moje,“ přimlouvala jí dobrá kamarádka, hladíc ji po hlavě hladce učesané, s nížto šátka se shrnula na ramena.

Když přivedla Králku na lavičku, pojala ji za ruku a hovořila, nutíc se do statečnosti: „Těch tvých rodičů se nejvíce bojím — oni dbají tak přísně počestnosti; — jak to spravíš?“

„Naši nesmějí se dověděť! . . .“ dala teď Králuša s vášnivou odhodlaností v odpověď. „Dítě se k matce nehlásí až za šest let — do té doby budeme dávno s Matyjou svoji. Tam mi nebude ničeho více třeba, než ukázať služební knížku — povídaly si to onehdy ženské na

roli . . . Dokud bude možno, zůstanu ve službě . . . Jakmile by došla má adresa, musila bys ji dobře uschovať; jinému jí není třeba, bez toho ty jediná budeš mi psávať dopisy. Kdy by ji někdy naši na tobě chtěli, že se někdo za mnou podívá, musíš říci, že se ti ztratila . . .“

„Bože, kde jsi té odvahy a toho všeho nabrala?“ podivila se Mařka. „Já ti již všecko urobím po vůli, ale co tady zažiju strachu, když tě tu nebude! Já bych šla nejraději s tebou; snad by se pro mne také nějaká služba nahodila, tak k dětem, těžší bych bez toho nezastala.“

„Ty nesmíš — já bych nevěděla, co se doma děje — a nemohla bych úzkostí ani vydychnouť. Ty mi budeš psávať, co naši o mně mluví, budeš jim čítať moje listy a ptáť se jich, co mi zase vzkážou — ale musíš tajiť mou adresu . . .“

„Och ano, vždyť to byl jen takový nápad —“ omlouvala se Mařka. „Však oni by mne ani nikde nepřijali,“ usmála se smutně, vzpomínajíc na kašel ji sužující.

Naklonila hlavu a podívala se na družku oddaným pohledem věrné duše. Králuša pocítila, že je jich aj bez Matyje v těžkosti dvé . . .

Potom se ještě hezkou chvíli spolu radily. —

Později večer došla ještě Mařka Begáčina k Hamrišovým na besedu. Vypadala všecka proměněna, oživena; na žlutavých, vyhublých líčkách jí tkvěly ruměnné skvrny, a oči se zdály lesklejší.

„Že ti dnes není zima?“ žertovala Hamriška. „Máš líce jako mišjanské jablko — potom prý má záduch . . .“

Mařka byla také dnes neobyčejně výřečná.

„Došla jsem se podívat na ta vaše Víděňčata,“ pravila hned po pozdravení blížic se pošpičkách ke kolébce . . . „Neúroku, jsou hodné!“ poznamenala, dělajíc nad dětmi křížek; „jak se volají?“

„Děvčica Maria, ale jmeno chlapcovo nám teprve musíš přečísť,“ povídala Barena, vytahujíc z truhly obě cedulky. „Já jsem je zapomněla.“

Mařka si prohlídla oba lístky a z chlapcova přeslabikovala: „Le-o-pold-Dic-kel. Jojha, co za směšné jmeno — Leopold!“

A všechny, vyjímaje Králku, se zasmály.

„Jak je ti s nohou?“ vzpomněla si Mařka, obracejíc se ku přítelkyni a stávajíc se vážnou.

„Mrzí se,“ předešla ji Hamriška, „že má v neděli pokaženou radosť . . .“

Mařka na Králku se již nedívala, ale posadivši se podle Bareny, optala se po nějaké minutce: „Jak se vám to všem líbilo ve Vídni?“

„To se nedá vypovídať,“ odvětila Barena; „my byly jako pitomy. Takhle kdy bychom se tam mohly alespoň za čtrnáct dní okoukať, ale za tu chvíli nám to celkem připadalo jako jakási motanice.“

„Kláreša má tak velikou chuť jíti do Vídně na službu,“ prohodila Mařka, dívajíc se upřeně na Hamriščiny rty, a líce jí ještě temněji zaplály — „ale netroufá si vám se o tom zmíniť. Však to není špatný, nerozumný nápad; — možno tam vysloužiť hezké peníze, a tady se člověk za třicet krejcarů nadře za pohody i nepohody. Kdy bych já byla zdravější, šla bych tam hned — věru . . .“

„I co pak je po tom — do takové dálky!“ odtušila Hamriška.

„Mohla by se tam ještě pokaziti — udělala by se z ní panička, šlundra. Vrátila by se mi s dlouhými šaty, česala by se po německu, ale neuměla by jak se patří pozdraviť a rodičů ctíť.“

„To mě ještě neznáte!“ hájila se Králka pevným, přesvědčujícím hlasem. „Já se nepřeměštím, ani ničeho nezapomenu . . . Pusťte mě jen, mamičko, pro boha vás prosím, já tam budu poslouchať a naučím se pěkným pracím, abych si zasloužila osm rýnských měsíčně, jako má Boriška Havelková!“

Ale po ten večer Hamriška přání děvčat rozhodně odmítla, třeba je i Barena schvalovala.

Mařka již se chvěla, ale Králka se nespustila naděje, stojíc trpělivě a mocně na svém předsevzetí. Diktovala Mařce do péra za otcem prosebný list, a on ženě odepsal: „Nebraň jí, ať zkusí světa; ona je všetečnější a vtipnější než Barena, nebude se chtěť spokojiť naším drátenickým životem a mohla by nám jednou činiť výčitky, že jsme jí nedali ohlednouť se po lepším. Však jsme ji dobře vychovali, a je tam ve Vídni na sta takových děvčat. Ale proto přece jí ještě vlož na srdce, aby byla pamětliva Pána Boha a našeho napomínání, aby si tam nevšímala světa, ale chodila často do kostela. Vyprav ji tam se švagrem rohožkářem Němečkem z Velké, on mi vykládal, že se tam po všech svatých podívá za synem, tož ať ji vezme s sebou.“

Tu již Hamriška nechala se přemluviti. Ale Mařce zúžoval se dech novou starostí, aby Králova nepřišla do známostí s Vídeňským bratrancem. Proto zařídily to tak, že odejela ještě přede všemi svatými, aby prý již na prvního listopadu byla ve službě.

Matka, Barena i Mařka hlasitě plakaly, když to došlo k rozloučení — ale Králka se držela jak statečný mužský — její oči zůstaly suché. Teprve dvě hodiny za Burany se jí rozležely v hlavě oba ty poslední, jaksi stejné pohledy, matčin a Mařčin, jedním nezapomenutelným dojmem srdce jímající . . . Co to bylo? „Bože, buď milostiv mně hříšnici!“ A stísněné nitro její uvolnilo si také hojnými slzami . . .

* *
*

Co se jiní o druhém vánočním svátku veselili tančíce, výskajíce a děvčatům připíjejíce, seděl pohledný nováček Dupaj v koutě šenkovny za stolem jako zmoklá slípka. Doufal, že jej muzika trochu rozebere, chtěl vyváděti, aby zapomněl, ale přišlo to na něj tady zase jako na moudrého: hudba ho dojímala, vzpomínky sužovaly.

Tam naproti hluk, jásot, radosť. Matyja si vzpomínal na Buranské muziky; jsou ještě upřímnější než tady ty uherské. Co se o nich nalašoval, navyváděl! A po tom všem přišla mu vždy na mysl dobrá známá, která jakživa nesměla zvěděti, co je to muzika, a podívala se na něj bez výčitky — tak milo! Chudinka jakživa ničeho neužila, a teď teprve má zkažený svět . . . Dnes v noci se mu o ní zdálo. Co jen to bylo, že vždy večer a kolikrát v noci, když nemůže usnouti, přijde mu hned na mysl — tak, jako by bez ní nemohl žíti? Tu přemýšlí: „Kéž bychom se mohli vzíť — ušli bychom té mrzutosti s rodiči daleko, daleko!“ A v té dáli jevil se mu povždy známý kraj z Buran — vršek se štěp-

nicí na salajce za šera a na blízku Králuša s hladkýma horkýma lícema a bušícím srdcem . . .

Za to ve dne převrátil se obrázek na zlý rub. Od té chvíle, co mu sešla Králuša s očí, mizela ta prvější láska — vzdychající, sladká, tajnostná — z Matyjova nitra jak bývalý host.

„Je to dobrotisko ženská,“ vzpomínal Králuše, „hezká jako málo která — ale co je to vše platno — rozumné to nebylo ani ode mne ani od ní, že jsme si udělali známosť.“

Ba dýchal to mrazivý vítr na Králušinu jedinou víru a naději. Matyja nebyl zrovna zlý hoch, ale obyčejná, mladá, slabá povaha. Chvíle vášně i rozumových úvah klátily jím stejnou mocí; na vrchu zůstal vždy poslední, nejnovější dojem.

Tehdy, když Králce sliboval věčnou lásku, sám v ní svatě věřil, teď si zas nedovedl vysvětliti, jak se to stalo, že k vůli tomu děvčeti byl schopen všech možných nerozumů. Její bolestná zpráva se ho v první chvíli mocně dotkla, byl jí omráčen, hnulo se v něm svědomí; cítil, že musí trpěti s ní a býti jí posilou. Odepsal jí hned, že se za ní o vánocích do Vídně podívá. Ale nepodíval — nemohlo to býti. A teď již ani neví, co by jí mohl psáti . . .

Nejsilnější cit, který se ho zmocňoval, byla rozmrzelosť. Kdy by nebyl vojákem, toužil by se dáti na vojnu — teď by si zase přál dostať se někam do Turecka, aby o ničem nezvěděl . . .

Ze zápultí jej pozorovala šenkýřova dcerka; připadal jí tak pěkný a zajímavý. Jistě byl také lepšího stavu, neboť měl na sobě vlastní úhlednou uniformu.

Když jí platil za novou sklenici vína, soucitně se ho otázala: „Proč jste tak smuten?“

Matyja porozuměl, co se ptá, ale neuměl maďarsky odpověděti.

„Já znám jen málo uhersky . . .“ dal rozpačitě v odpověd mateřštinou.

„Och, vy jste Slovák?“ zvolala dívka radostně překvapena — „a my také! Bývali jsme dříve v Trnavě, tu jsme teprve od nového roku. A odkud vy?“

„Z Trenčanské stolice, z Buran. Je mi Matyja Dupaj —“ a doložil zúmyslně: „jsem z gruntu . . .“

„Katolík či luterán?“

„Luterán.“

„Aj my . . .“ usmála se dívka, jako by jí to těšilo. „Já nemám pěkné jmeno — hádejte!“

„To se nedá hádať.“

„Tož Anna — Žúdrovka.“

„Proč — to je pěkné jmeno . . .“ odmlouval Matyja.

„Věru, mně je tady dost teskno,“ svěřovala se mu dívka s takovou sdílností, jako by se již dávno znali. „Každý den si popláču. Mamička předloním zemřela a od té doby musím všecko vésť s otcem. Jsem sama jediná — kdy bych alespoň měla sestru neb bratra —“

Matyja se teď usmál, nutě se do žertování, aby ji přivedl na jiné myšlenky: „Snad vám to vynahradí frajer? Máte tady těch uherských chasníků na výběr.“

„Nestojím o Uhra,“ odvětilo děvče vážnou úsečností.

Matyja se na ni podíval, začervenal se i nevěděl chvilku co hovořiť. Napadlo mu, jak je to děvče pěkné; byla nasnědlá, ale velice příjemná.

„Proč netancujete?“ ozvala se znova.

„Nemám s kým . . . Vy byste se mnou nešla?“ vyslovil Matyja s jakýmsi ostychem.

„Och ráda!“ usmála se upřímně; zavolala z vedlejší kuchyně posluhovačku, aby za ni zatím postála, a již hopkovala podle Matyje do sálu.

Muzikanti, cikáni, hráli ohnivou mazurku. Matyja objal dívku kolem pasu, nepozoruje, že jí přidržel dlouhé, černé pletence.

„Počkejte, prosím vás,“ zastavila se ještě, nežli se pustili do kola — „držíte mi vlasy . . .“

Než si je vyvinula, podíval se jí Matyja do očí. Byl to druhý pár dívčích očí, které mu v jeho životě pronikly až do duše — jenže tentokráte to nebylo nerozumné — děvče mu bylo rovno . . .

Druhý den na večer octl se nějakou náhodou u téže hospody a třikrát ji obešel, nemoha nalezti pravé cesty . . . Cosi mu silně stiskalo hruď . . . Najednou však se zastavil u samých dveří šenkovny; zapaluje si smotek, pokrčil ramenoma: „Co budu věšeť hlavu, jí tím nepomohu a sobě také ne!“

A když za půldruhé hodiny spěchal letmo ke kasárnám, aby ještě došel před čepobitím, bylo mu teplo a volno. Počal si bezstarostně pohvizdovať písničku:

Ančo čierná
bud mi verná
kdo by tebe nemiloval,
byl by šelma!

(Dokončení.)

Bajky velkých.

Ptačí krám.

Co jich tu štěbetá, co jich tu pípá,
co hlásků ptačích kolkolem tu hvízdá!
Však nehostí jich širostinná lípa
a neviší jí v loktech měkká hnízda;
jen hleď — a luzným snům se neoddej:
jsou na prodej!

Ó, nejsou volni ve přírody chrámě
a nevzlétají k nebi na křidélkách;
jsi, milý brachu, v dusném ptačím krámě
a zříš je krčící se na bidélkách:
jim zašla veselosť a bujný rej —
jsou na prodej!

Klec na kleci se po strop řadí v patra,
ven z mřížek pne se krčků řádek pestrý;
tu volá žlutý červeného bratra,
tu modrý mrká v klícku sivé sestry;
všech los je černý, všichni tuší jej:
jsou na prodej!

A hlavičkám těm různým ze zobáčků
se nechce linout žádná pravá píseň;
ten pískot mdlý — toť jako šepot ptáčků,
jak bojácná by tlumila jej tíseň,
jak hrdélka by svíral čaroděj . . .
Jsou na prodej!

Kvil jatých letců, jenž tu v zmatku hlučí,
tě jímá bolestně ba jako studem,
až delší poslech rozeznať tě učí
jich nářečí, jež chápeš pěvčím pudem;
slyš, hlásky povídají: „Nezhrdej —
jsme na prodej!"

„Jen oceň nás! Jsouť také mezi vámi,
ó lidé, myšlenky a duše ptačí,
jež po svých vzletech pochytány v krámy
se na bidélka po přihradách tlačí,
jak velí řádný mrav a obyčej:
jsou na prodej!"

„Jest ve vás též, co zvete ideály,
to, co nám k slunci jásá ze srdéček;
ty vám tak hrdě k žárné výši plály,
však jako my — též neunikly léček;
zob všední vábil v dol, i vpadli v něj —
jsou na prodej!"

Zvuk síly nebeské jim v hrdle vázne,
klec pro povzlet i pro píseň je nízká;
jim zbyl jen pípot místo mluvy rázné!
Však mnohý naučil se láť a vříská, —
ten, jak náš papouš, nejdráž — rozuměj —
jest na prodej!

Muška.

Mám starou lýru, leží pohozená
tam v koutě mlčíc, ani nezastená;
mám chmury na duši, a od těch dob
má lýra stichla jako hrob.

Jen jedna struna na ní osiřala:
ty druhé, jako by si vlasy rvala,
jí visí strhány a lehly v prach,
a na nich rdí se rezu nach.

Jeť tlustý pavouk dědicem mé lýry;
ten sedl na svůj majetek pln víry,
že moudře určil pánem jej tam los;
hle, líp než já tam přede cos.

On utkal jako z kmentu hebkou roušku,
kus mistrovský to, vtipu svého zkoušku,
však na tom přestal, v klid se usadiv,
a prachem zčernal jeho div.

Teď pavučina nástroj halí v smutek,
a jak by propadlý byl písek sutek,
již na vždy zdá se němé smrti v lup
mé lýry bezživotný trup.

Jen charý pavouk tam, ač beze hnutí,
ten žije dál a černé plány kutí,
a muškali mu v sítě zaletí —
i ta jde smrti v objetí.

Však někdy muška na strunu tam vrazí,
ta zachví se a zazní, až to mrazí,
a duchovitý, jemný její hlas
v mou paměť zvučí zas a zas.

Jeť duch můj roveň mrtvole mé lýry;
v něm slabé struny sladké, mladé víry
již pukly — zbyla silná, jediná,
ta česká, vroucí, dětinná.

Však na mé duši jako na svém trůnu
též pavouk sedí, opřádá mou strunu,
tu plnou, hlubokou u sváteční
a tká jí závoj smuteční.

I sedí lupič posupný a dravý
a číhá na kořisť jak démon tmavý,
až zabloudíli v jeho předénka
snad hloupá muška — myšlenka.

I číhal pavouk bolesti a studu . . .
i přilétaly mušky v prostém bludu,
však nejednou, než muška umřela.
jak ze sna struna zazněla.

A její zvuk tak duchovitě vážný
mi v prsou zavolal jak výkřik stražný,
a víc než dithyramby pěvců všech
mě roznítil ten tichý vzdech.

A každá, každá muška myšlenková
mi udeří v tu jednu strunu znova,
a každá tklivý zvuk ten obrodí,
jenž mému nitru vévodí.

Ba jsem již sama muškou, v síti jatou,
a tepám křídlem v jednu strunu svatou
i vazbu rvu . . . čím víc to zabolí,
tím světěji mi hlaholí.

Eliška Krásnohorská.

Bernardo del Carpio.

Romance

Jaroslava Vrchlického.

Vše, co mohu dáti tobě,
vedle svého trůnu křeslo,
statky, erb ve zlata zdobě,
jímž by se tvé jmeno vzneslo:
rád ti dám, jen ještě jednou
zasmušilý zvedni hled,
proti Maurům naposled
povstaň, ochraň říš mou bědnou,
supem v boj hřmi, orlem zpět!“

Lichotnými takto slovy
Karel Velký mluvil vlídně
Carpijskému k Bernardovi.
Ten však stál tu hrdě, klidně
a jen v smutku vrtěl hlavou.
„Nemanželský jsem já syn,
proč tvé ruky mocný kyn
nevrátí mi čest? Věř, slávou
nesmažu své hanby stín.“

„Stane se, leč k tomu třeba
mnoho času, a boj kvapí!“ —
„Mně cti třeba víc než chleba.
hanba v hruď mi vtíná drápy.
Otec hyne ve žaláři,

matka vzdychá v klášteře —
úpím k tobě v důvěře,
ruce jich spoj, v nové záři
trůn tvůj vzplá i v nádheře!“

Karel slíbil, a již hrne
v divý boj se Bernard statný,
kde on řádí tam vrah trne,
Maur se dává v útěk chvatný.
Vyhráno! zvěst míru ctného
letí krajem v nadšení,
avšak strach a zděšení!
Bernard slyší, otec jeho
skonal ve svém vězení.

Nechť i skonal — matka živa!
Nechť král nedostojí slovu!
Bernard, jímž chví lítost divá,
chvátá nejdřív ke hřbitovu
a pak ještě téže noci
tryskem spěchá k matce své,
by s ním odjela ji zve
a svých věrných za pomocí
z jeptišek ji kruhu rve.

Dvanáct bije. Proč jen v dómu
na oltáři hoří svíce?
Železný krok hlasem hromu
císařské zní u ložnice.
To je Bernard s mečem v pěsti
Karlu s víček plaší sen.
„Vstaň a dostoj slovu jen,
vrať mi česť, s ní moje štěstí,
zoufalství než padnu v plen!“

Císař vstal a za ním kráčí,
cítí osten viny v hrudi;
v dóm se jejich cesta stáčí,
ohlas v chrámu klenbách budí.
Kolem jas a lesk a záře,
rytířů, hle, ve věnci
klečí staří snoubenci,
Turpin stojí u oltáře
mlčky sahá k růženci.

„Slibuješ mu věrnosť?“ tiše
Ximeny se Turpin táže,
„Ano!“ odpovídá v pýše,
s mrtvým Turpin dlaň jí váže,

za kostlivcem Bernard stojí.
„Ano!“ křikne, mrtvou skráň
v souhlas kloní, stuhlou dlaň
v živou vede rukou svojí. —
Polekán zří císař naň.

„Slibuješ mu až do smrti
lásku?“ — Ximena se třese,
pohled Be nardův ji drtí,
„Ano!“ se již chrámem nese.
Kostlivce zas lebka kývá,
ruka chytá chladný hnát,
smrti děsný majestát
ozářil tvář, jak by živa,
oko zřel jsi žárem plát.

Již jsou svými! Trouby plesné
hlaholí a zvony zvoní,
Bernard k nohám Karla klesne
v pláči hořké slzy roní:
„Musil jsem tak učiniti —
otče v záři věčných hvězd,
odpusť, hájil jsem svou čest,
teď dál můžeš klidně sníti!
Císaři, tvůj čekám trest!“

A již meč svůj odevzdává,
z mdlob co kolem matku křísí,
císaři však bílá hlava
bez hnutí na ňadrech visí,
slza do vousů mu kane,
bůh sám ví, nač vzpomíná,
k objetí se rozpíná
vetchá páž a s rtů mu vane:
„Přijímám tě za syna!“

Kláštery Sremské.

Popisuje

mnich **Sava Chilandarec.**

etos 1887 vypravil jsem se na několik měsíců ze svého kláštera, abych navštívil matku, příbuzné a známé své, v rozmanitých zemích evropských rozptýlené. Na svých křivolakých cestách po tom marném světě, jakž my klášterníci říkáme, zajel jsem si také do Sremu, abych shledl tamější srbské kláštery. Co jsem tam na

rychlo spozoroval, podávám zde laskavým čtenářům, kteříž tak vlídně přijali moje náčrtky, jež o klášteřích Athonských uveřejnil jsem v minulých ročnících Osvěty.

Srem, nejvýchodnější končina království charvátsko-slavonského, má jmeno po římském městě Syrmium, kteréž stávalo při řece Sávě u nynějšího města Mitrovic. Krajina tato omezena jest na severu a na východě Dunajem, za nímž jest království uherské, na jihu Sávou. Podél Dunaje táhne se ve Sremu od západu k východu pohoří, nevysoké, ale utěšeně romantické, řečené Fruška Gora. Po česku řeklo by se Franská Hora, a pokládá se to jmeno za památku po franském panství, kteréž při smrti Karla Velikého v první čtvrti IX. století až do této východní končiny dosahovalo, tak že Byzantinci tu krajinu nazývali tehdáž také Frankochorion. Dolejší svahy Fruškė Gory pokryty jsou plodnými vinicemi, na vrších jsou krásné lesy listnaté; rozkošné jsou odtud vyhlídky do rozsáhlých dobře vzdělaných nížin, kteréž se rozkládají na severní straně od Fruškė Gory za Dunajem v uherské Bačce, i také na straně jižní při řece Sávě.

Fruška Gora jest jihoslovanskému lidu, zvláště Srbům, místem velepamátným, poněvadž ve svých údolích skrývá neméně než dvanáctero pravoslavných klášterů založení srbského. Desatero jich stojí na jižní straně řečeného pohoří; jmena jejich v pořádku od východu k západu jsou tato: Krušedol, Remeta, Grgetek, Hopovo, Ravanica, Jazak, Bešenevo, Šišatovac, Kuveždin, Privina Glava; ostatní dva kláštery jsou na severním svahu Fruškė Gory, totiž Rakovac a Beočin.

Kdy a kým který z těchto klášterů byl vystavěn, o tom po většině neví se nic bezpečného, poněvadž historické prameny k tomu potřebné nejsou na snadě, zejmena v klášteřích samých o nich nevědí. Co se přece vypravuje o původě jednotlivých klášterů, jsou větším dílem tradice a pověsti. Zdá se, že kláštery Fruškogorské braly počátek nejvíce ve století patnáctém, když po bitvě na Kosově zeměmi srbskými vládli již jen despotové z rodu Brankovićů. Stáří takového však na nynějších klášteřích viděti není; starší jich stavby nejspíš trpívaly pohromy ve válkách tureckých, kteréž tu trvaly 300 let. Nynější kláštery formami stavitelskými rovnají se západoevropským výtvorům doby parukové z XVIII. století, a nejspíš v této spůsobě byly znova vystavěny teprve po vypuzení Turků z koruny uherské.

V nevelké odlehlosti od kláštera rozkládá se obyčejně ves téhož jmena jako klášter sám, tak že mimovolně naskýtá se otázka, bylli klášter dříve než ves, či naopak ves dříve než klášter? Kromě toho blíže ke klášteru přiléhá z pravidla jiná víska, kterou nazývají prnjavor; obyvatelé její jsou v těsnějším spojení s klášterem. Jestiť to osada dřívějších robotníků klášterských, kteříž i po dosažené svobodě zůstali v jakési odvislosti od kláštera, neboť nemajíce s dostatek pozemků vlastních, berou v nájem pole klášterská a hledají výživu při klášterském hospodářství polním a lesním. Každý prnjavor tvoří také farní osadu svého kláštera. Vůbec lze kláštery Fruškogorské v nynějším jich stavu přirovnati k farám bohatě nadaným: igumen (opat) kláštera jest jako farářem, a mnich pop v klášteře přebývající jeho kaplanem neb kooperátorem. Jsouť kláštery na Fruškė Goře velmi slabě obydleny, totiž

obyčejně jen dvěma mnichy, zřídka třemi nebo čtyřmi, ač místa by v nich bylo na více hlav. Celkem napočítal jsem ve všech dvanácti klášteřích 35 mnichů; mezi nimi jsou tři archimandrité (kteříž mají vyšší svěcení než pop), 7 igumenů, 2 administrátoři, 22 prostí popi čili kněží, a jenom jeden pouhý mnich, jakémuž by v latinském klášteře říkali bratr laik.

Ve mnišstvě Fruškogorském nepanuje ona republikánská prostota, rovnosť a bratrství, kteréž jsou domovem v klášteřích Athonských. U nás na Athoně archimandrita, a třeba i biskup, nepožívá více vážnosti než pouhý mnich, jenž nemá svěcení vyššího, ale dovede svým způsobem pracovati s prospěchem k dobrému kláštera; té rovnosti na Fruškě Goře není. Oblek, jejž mniši obecně nosí, jest černý, jakož z té příčiny u pravoslavných vůbec duchovenstvo klášterské slove duchovenstvem černým. Vysokou čepici bez okolku, kteráž jest předepsána v řádě basilianském, nosí mniši Fruškogorští jenom do kostela; jindy mají na hlavě plstěný širák. Odznakem igumena klášterního jest pás červený; který igumen jest zároveň archimandritou, nosí na prsou zlatý křížek; popi jsou opásáni pasem černým. Pouzí mniši na Fruškě Goře musejí se holiti, kdežto na Athoně právě naopak řádný vzrůst vousů činí nováčka teprve způsobilým, aby učinil slib řeholní. Též v ohledech na život řeholní a řády kostelní jsou mnohé rozdíly mezi kláštery Fruškogorskými a kláštery Athonskými, a nelze se tomu diviti. Nežijeť mnišstvo Sremské v žádné odloučenosti od světa; pročež přijalo mnohé návyky světské, modliteb kostelních ubylo, a posty církevní seevrkly se na míru nejmenší. Mnišstvo doplňuje se ďáky, to jest mladými hochy, kteří odbyvše školu obecnou vstoupili do kláštera, aby v kostele četli, zpívali a mnichům posluhovali. Ďákové nedostávají platu, ale opatřeni jsou od kláštera stravou a šatstvem. Jsouli schopni k vojančině, musejí napřed dosti učiniti povinnosti branné, pak se stanou v klášteře izkušeniky čili novici, a brzy potom mnichy. Káželi pilná potřeba, mnich nově postřižený vysvětí se třeba hned druhý den na diakona a třetí den na popa. Mnich Fruškogorský nemůže voliti sobě dle vlastní libosti nebo náklonnosti ten neb onen klášter ke stálému přebývání, nýbrž závisí v tom na patriarchovi, jenž dle své vůle dosazuje a přesazuje řeholníky, ustanovuje igumeny a povyšuje na archimandrity.

Jmění jednotlivých klášterů jest hodnoty nestejné a záleží skoro výhradně v pozemcích. Některý klášter má mnoho polností, druhý jest majetníkem rozsáhlých lesů, jiný opět má polí i lesů po skrovnu. Bez vinohradů a sadů slívových není žádný klášter. Hospodářství polní provozuje se dvoustranně. Lesy jsou systemisovány, tak že jest všude určeno, kolik jiter do roka smí se vykáceti. Víno dobývá se tam racionálně a vyznamenává se velkou trvanlivostí. Ze švestek pálí se Sremská slivovice, proslulá svou výbornou jakostí. Podle stavu majetku řídí se částka peněz, která ročně může se vynaložiti na správu staveb; jsouť kláštery vesměs stavení obšírná, kteráž co rok potřebují oprav. Jsou to obyčejně budovy jednopatrové, v půdoryse tvoří čtverec; vnitř okolo dvora jest ochoz neboli ambit, a uprostřed dvora stojí vždy kostel. Obnoviteli klášterů byli z pravidla biskupové, kteří před svým dosazením na stolici biskupskou bývali igumeny některého kláštera, jejž podle potřeby nebo pro vděčnou

paměť zvelebili, někdy třeba celý kostel nově vystavěli; takoví dobrodinci bývali po smrti v kostele ukládáni k věčnému odpočinku.

Vydávajíce se na pouť po jednotlivých klášteřích, počneme s *Krušedolem*, jenž jest ze všech nejvýchodnější a zároveň nejbližší k městu Karlovcům, sídlu patriarchy srbského. Krušedol jest také nejbohatší ze všech klášterů Fruškogorských; výměra jeho pozemků činí 2500 jiter, a ty obdělávají se vzorně. Poloha kláštera jest přívětiva, ale neposkytuje dalekého rozhledu. V klášteře bydlí tři mniši a čtyři ďákové; patriarchovi jest tu vyhrazena řada pokojů. Nynější igumen Krušedolský jest zároveň profesorem na bohoslovecké škole v Karlovcích, a toliko v neděli přijíždí na dohlídku do svého kláštera, jenž jest od města Karlovců jen hodinku cesty vzdálen. Kromě veliké klenuté jídelny, ve které visí podobizny někdejších igumenů a biskupů, jest tu kostel jedinou znamenitostí stavební. V něm jest do zdi zasazeno několik kamenných náhrobků, kteréž jsou dílem i starší než nynější stavba kostelní. Tu také stojí mramorový sarkofag posledního patriarchy Pečského Arsenije Crnojeviće, jenž roku 1690 přivedl 40.000 rodin srbských ze zemí tureckých do uherského Banátu; zemřel ve Vídni, ale pochován jest v Krušedole. V jednom koutě kostela leží plochý kámen, pod nímž odpočívají ostatky prvního vojvody uherských Srbů Jiřího Brankoviće, jenž po dvacetiletém věznění zemřel v Chebě v Čechách r. 1711, a zároveň též ostatky posledního vojvody uherských Srbů Štěpána Šuplikace, zemřelého r. 1848. Uprostřed chrámu pochována byla kněžna Ljubica, manželka knížete srbského Miloše Obrenoviće; za vlády knížete Michala byly však její kosti přeneseny do Bělehradu, a v kostele Krušedolském blíž vrat postaven pomník z bílého mramoru s nápisem: „Kníže Michal matce své Ljubici." Také kníže Michal založil při klášteře fundaci, pročež ve výroční den jeho zavraždění koná se tam parastas, t. j. mše zádušní. Několik jiných náhrobních kamenů s vytesanými znaky a nápisy slouží za dlažbu ve předsíni chrámové; odpočívají pod nimi patriarchové a biskupové z minulého století. Vnitřní stěny kostela pokryty jsou malbami, kteréž však nemohou se nazvati vkusnými; vůbec úprava kostela není taková, jaká by při velikých důchodech toho kláštera býti mohla. V knihovně jsou uloženy některé drahocennosti, jmenovitě několik korun patriarších, bohatá roucha církevní a starobylá evangelia ve skvostných vazbách.

Klášter *Remeta*, vzdálený od Krušedola půl hodiny cesty, jest v celé Fruškě Goře nejchudší; nedostatek jest viděti hned na zevnějšku, neboť polovice stavení, ač jest pod střechou, jest tak spustlá, že nemůže se k ničemu potřebovati. Klášteru tomu přikládá se veliké stáří, a býval prý na tom místě dříve klášter katolický. Jmeno Remeta vysvětlují z jazyka maďarského, v němž poustevník jmenuje se remete, což zase jest vypůjčeno z latiny (eremita). Tomuto klášteru říká se Veliká Remeta na rozdíl od Malé Remety, kteráž jest pouze filiálkou kláštera Beočinského. Klášter Veliká Remeta jest vysoko položen, pole a luka jeho jsou na drobno rozptýlena v lesnatém okolí; prnjavor jeho jest malý, čítaje toliko 15 domovních čísel. V klášteře přebývá nyní jenom igumen, neboť druhý řeholník byl nedávno pro nějaký přečin

odsouzen na rok do tuhého vězení. Kostel jest uvnitř vybílen; chudoba hledí v něm z každého kouta.

Po lesní pěšince přijdeme za půl hodiny ke klášteru řečenému *Grgetek*, kterýž stojí v lesnatém údolí, otevřeném k jihu; bílé stěny malebně se odlišují od šťavnaté zeleni, která klášter ze všech stran obkličuje. Dvě strany kláštera shlížejí na nádvoří čistě držené, druhé dvě strany objaty jsou zahradou pečlivě pěstovanou či vlastně parkem, neboť staré keře a listnaté stromy poskytly příležitosti k založení stezek rozličně vedených a k umístění sedátek. Tu a tam v zahradě na příhodných místech rozestaveny jsou některé kamenné starožitnosti z doby římské, ježto se nalezly v okolí. Ode dvou košatých dubů jest překrásný rozhled po krajině Sremské; jeli den jasný, možno bez obtíže na jihovýchodě rozeznati horu Avalu a Bělehrad Srbský, jenž se pod ní rozprostírá. Jedno zákoutí v zahradě slouží za pohřebiště. Grgetek jest ze všech klášte ů Fruškogorských nejúpravnější, i znamenati jest na všem, že tam vládne jiný duch než v klášteřích jiných. Igumenem Grgeteckým jest ctihodný archimandrita Ilarion Ruvarac, historik srbský, jenž zamítl nabízenou jemu stolici biskupskou, aby mohl v poklidu věnovati se vědě. Pod ním žijí v klášteře ještě tři mniši a tři ďáci. Jeden řeholník zabývá se včelařstvím, k čemuž zaopatřil si prkenné úly z Uhříněvsi u Prahy. Na těsném dvoře klášterském stojí kostel dosti prostranný a skoro nepoměrně vysoký; v něm na stěnách vyobrazeni jsou v přirozené velikosti zakladatel kláštera a jeho příbuzenstvo. Ke klášteru náleží 800 jiter polí a 200 jiter lesa; klášterský salaš, t. j. dvůr hospodářský, leží v úrodné rovině, zdálí hodinu cesty.

Pobyv v klášteře Grgeteku šest dní, jel jsem ve voze klášterském do nedalekého okresního města Ireka. Tam najal jsem si taligu, t. j. lehký vozík s jedním koněm, abych se dostal do blízkého *Hopova*. Klášter tento nemaje prnjavoru, stojí úplně o samotě v neširokém údolí. Před hlavním průčelím upraven jest krasosad; za klášterem stojí stáje, též kolny s káděmi ke kysání sliv; opodál umístěny jsou kotly k pálení slivovice, dále sýpky a ohrady. Hopovo má polností málo; více mu vynášejí lesy. Chrám upomínal mě ve všem zařízení svém na kostely Athonské, i bylo mně v něm volněji než v každém jiném. Na dvoře býval někdy hřbitov, z něhož tu zbyly mramorové desky zazděné do zdi: nápis na jednom takovém kameně ohlašuje, že pochován byl pod ním v minulém století rakouský důstojník rodem Srb, jenž padl v bitvě a hlava zůstala v rukou Turků. · V Hopově žijí dva klášterníci, totiž igumen a jeden pop.

Dne následujícího vedla mě cesta zpět do města Ireka, pak za necelou hodinu do vesnice řečené Vrdnik; za ní na mírném návrší vystupuje klášter *Ravanica* z pozadí tmavě zeleného. Klášter slul dříve také Vrdnik, a teprve v našem století byl přezván proto, že r. 1803 přeneseny byly do něho ostatky nešťastného knížete Lazara, kterýž zahynuv v bitvě na Kosově r. 1389, pochován byl prvotně v klášteře Ravanici v Srbsku. Za vesnicí Vrdnikem následuje prnjavor, od něhož ke klášteru vede topolová alej. Branou vstoupí se v prostranný dvůr, v jehož prostředku hrdě vypíná se chrám, z venčí čistě obílený a ne-

dávnou novou střechou opatřený. Stavení klášterské skládá se ze dvou křídel od sebe oddělených, kteráž na straně západní spojena jsou dřevěnou chodbou. Představiv se igumenovi, seznámil jsem se zároveň s ostatními dvěma řeholníky; pak mi vykázán byt, a já do oběda měl jsem času volně poohlednouti se po klášteře. Za dřívějšího igumena klášter spustl; nyní jej spravuje duchovník mladší, jenž sobě počíná velmi obezřele a rázně. Igumen Ilarion jest jediný vegetarian v klášteřích Fruškogorských, a vytrvalosť jeho v tom spůsobu života zasluhuje tím více obdivu, poněvadž veliká jest příležitosť přestupovati zákony střídmosti vegetarianské tam, kde batolí se hejna drůbeže, pase se stádo vepříků neb ovec, a chová se ve sklepích hojnosť vína i slivovice. Otec Panteleimon, mnich lepšího vzdělání, putoval před několika lety po Čechách; cestopis svůj uveřejnil v časopisech srbských. Avšak třetí v družině klášterní, otec Mina, jest postava žalostná; oddán jsa náruživému pití líhovin, mívá časté výbuchy potřeštilosti. — Chrám kláštera Ravanického jest rázu docela novověkého; má tři vchody; uvnitř jest i kruchta. Před stěnou oltářní na pravé straně na mramorovém podstavci uloženy jsou ve skvostné rakvi ostatky knížete Lazara; hlava jest zavinuta v šat hedbávný, na ní jest koruna; z celého těla viděti jest pouze ruce, kteréž jsou úplně seschlé, ale dosud jest na nich kůže. V jiné skříni chová se svrchní šat knížecí, jejž prý měl kníže Lazar na sobě v den osudné bitvy. Ve veliké klášterské jídelně jedna stěna po celé délce i výšce pokryta jest obrazem na plátně malovaným, jenž představuje výjevy z bitvy na Kosově; umělecká cena jeho jest však malá. Zahrada klášterská jest založena podle vkusu anglického; od prostranného altánu, postaveného na mírném svahu, jest roztomilá vyhlídka na ves Vrdnik a její okolí. Půl hodiny cesty od kláštera v lesnatém údolí doluje se na kamenné uhlí; podnikatelkou jest jakás Záhřebská společnosť, i má dosti dobrý odbyt; pracovný lid v těch uhelnách pochází skoro vesměs ze Štýrska. Na blízkém pahorku vykukuje ze stromoví věž polozbořená, kteráž prý jest původu římského; říká se jí kula Vrdnická. — V klášteře Ravanici chystali se právě k pouti; blížilť se Vidov dan, den sv. Víta 15. června, ve kterýž den svedena byla záhubná Srbstvu bitva na Kosově. Bylo mi domlouváno, abych nezameškal této pouti, kteréž tam říkají *slava;* pročež umínil jsem si, že zatím navštívím ještě pět po řadě jdoucích klášterů a potom vrátím se do Ravanice k té slavnosti.

Při tomto dalším putování bylo především přelezti jedno vysoké brdo (hory), za nímž dostal jsem se do sousedního údolí, ve kterém stojí klášter *Jazak.* Cesta vede z počátku lesem, pak mezi vinicemi, a jakmile pěšinka počne spadati do doliny, hrot kostelní věže označuje nám polohu kláštera; ten rozprostírá se v údolí dosti těsném, jímž protéká potok. Budovy klášterské jsou velmi chatrné; čtyrúhlý dvůr obklíčen jest jimi jen na třech stranách, čtvrtá pak strana zavřena jest pouhou zdí jako hradbou, ve kteréž však klenby prozrazují, že tu bývalo také stavení obytné. V klášteře bydlí administrátor na místě igumena a jeho náměstek; příjmy mají z polí a z lesa. Kostel stojící uprostřed dvora zdá se býti stavbou starší než klášter, ale potřeben jest veliké opravy zevně i vnitř; stěnomalby jsou v něm velice zašlé.

Asi jedinou vzácností toho kláštera jsou kosti Štěpána Uroše V., druhého a posledního cara srbského.

Druhý den cestoval jsem dále. Prošed prnjavor a hned potom ves Jazak, brzo jsem vyvázl z údolí a dostal se úvozem mezi nivy a vinohrady výše položené, kde cesta jest schůdnější a sušší než v nížině. Bylo jíti několikrát nahoru a dolů přes žlaby, obyčejně posázené stromy švestkovými; ale cesta dobře ubíhala, neboť bylo pravou rozkoší procházeti se tím krajem úrodným a přívětivým. Vížka kostelní kláštera *Bešenova* přivedla mě se stráně do prnjavoru, za nímž hned stál jsem před vraty klášterskými. Přívětivého pohledu poskytují květinové zahrádky, ježto jsou zřízeny před vchodem skoro každého kláštera; byl také čas růží, a rozmanité odrůdy jich skvěly se v nejkrásnějších barvách. Ve výstavnosti kláštera Bešenovského jest ta zvláštnosť, že věž kostelní vstavěna jest v samé průčelí kláštera; ten býval někdy v půdoryse čtverúhlý, ale z východní strany zbyla pouhá ohrada. Kostel jest zevně bez omítky, uvnitř jest vymalován, ale velmi tmavý a neúhledný; na stropě v kopuli jest nápis špatně čitelný, jenž prý oznamuje, že klášter byl založen od krále Štěpána Dragutina, jenž panoval v Sremu mezi lety 1281—1316. V klášteře žije dřívější jeho igumen, jenž pro vysoké stáří zřekl se úřadu toho, pak igumen nynější a jeden pop mladý. Tito dva při mém příchodu nebyli doma, lovili právě v lese, a za nedlouho skutečně na voze taženém párem volů přivezena byla ulovená kořisť, totiž tříletý jelen. Klášter má 700 jiter lesů, které slynou neobyčejným množstvím zvěře, ježto pochází nejspíš ze sousedního velkostatku Futaku; majetník jeho hrabě Chotek nasadil do svých lesů, kteréž se prostírají nejvíce na severním svahu Fruškè Gory, divoké svině a jeleny, a obojí zvěř velice se tam rozmnožila; před několika lety navštívil ty lesy korunní princ Rudolf. Poloha kláštera Bešenovského jest rozkošná; všechny stráně malebného údolí pokryty jsou lesem až do nejvyššího temene horského; na úpatí hory pramení se potok, jenž protéká zahradu klášterní. Před klášterem jest studánka dobré pitné vody, při níž kámen s tureckým nápisem dává na srozuměnou, že již za panství tureckého byla v dobré pověsti.

Dále na řadě byl klášter *Šišatovac*, vzdálený od Bešenova 4 hodiny volné chůze. Pěšinka dobře ušlapaná vede přes pole a vinohrady, přes úvaly a výšiny. Vůdci mými na té cestě byly věže kostelní, kteréž z daleka se bělíce, přivedly mě bez nehody do vesnice Gregurevce, pak do Ležimira, konečně ke klášteru Šišatovci. Ten vyhořel roku 1849, a dosud jest jen částečně obnoven; k obývání jest upraveno toliko hlavní průčelí, ostatní pak částky jsou mnohem nižší a opatřeny jenom zatímnými střechami. Kostel vystavěn byl v nynější podobě na sklonku minulého století. Odpočívá v něm tělo Štěpána Štiljanoviće, kterýž r. 1507 od krále Vladislava byl ustanoven za vladaře v této krajině Sremské, i spravoval ji potom osm let. Po jeho smrti jeho manželka odebrala se do Prahy, kdež žila jako vdova. Po 47 letech tělo Štěpánovo bylo shledáno neporušeným a zavezeno pak do Šišatovce; podle obyčeje, jejž východní církev v případě nehniloby mrtvoly zachovává, byl Štěpán Štiljanović vyhlášen za svatého. To uslyševši jeho vdova, navrátila se z Prahy, a žila blíže kláštera v poustevně, kdež brzo potom zemřela, a byla rovněž

v kostele pochována. Kostra svatého uložena jest v ozdobné rakvi; zaobalena jest v látky hedbávné, pouze ruce jest viděti; starého původu zdá se býti koruna despotská, pás kolem těla a několik zlatých kroužků na prstech. — Bratrstvo klášterské skládá se z administrátora a jeho náměstka. Prnjavor jest v nejbližším sousedství, trochu dále nově vystavěný dvůr hospodářský, okolo něhož vlnila se bohatá úroda.

Druhého dne měl jsem namířeno do nedalekého Kuveždina. Na hranicích pozemků klášterních stojí kostelík svaté Petky, a dle pověsti stával na tom místě ženský klášter, založený na památku toho, že tam vdova Štiljanovićova žila jako poustevnice. Jest to místo polohou svou jako stvořeno k živobytí osamělému. Při kostelíčku sv. Petky pochovávají se osadníci z okolních samot; hlídač nedalekého klášterského vinohradu jest tu hrobníkem a zároveň jediným obyvatelem té poustky.

Klášter *Kuveždin* mě až překvapil vzhledem svým; nedím mnoho, prohlásímli jej za nejpřívětivější mezi všemi kláštery zdejšími. Zvláště kostel, posvěcený sv. Savovi srbskému, zasluhuje všechnu chválu; vymalován byv asi před desíti lety od dobrého malíře, poskytuje v pravdě uměleckou pochoutku; na západním průčelí chrámovém jest veliká stěnomalba, ježto představuje smrt krále srbského Štěpána Prvověnčaného, bratra sv. Savy; klenutý strop okrášlen jest vkusně provedenými výjevy ze života svatého Savy. Stavba klášterní jest čtverhranná, uvnitř i zevně čistě obílena. Před stavením rozkládá se pestrá zahrada, kteráž celému okolí dodává nemalého půvabu. Klášter stojí v údolí, jehož pozadí jest lesnaté, stráně pak jeho pokryty jsou ovocným stromovím. Blíže kláštera jsou stáje a sýpky, něco dále opět chaloupky, kteréž tvoří prnjavor. Čím příznivější dojem činí klášter a jeho poloha, tím méně byl jsem okouzlen osobou nynějšího igumena, nevlídného to mrzouta. Krom něho bydlejí v klášteře ještě dva mniši, a jeden mnich žije ve filiálce přes dvě hodiny vzdálené.

Brzo po společném obědě opouštěl jsem klášter Kuveždin, dávaje se již na zpáteční pochod k Ravanici, abych nezmeškal tamější *slavy*. Měl jsem před sebou ovšem ještě klášter Privinu Glavu, ale ten byl vzdálen pět hodin cesty, a nemohl jsem ho navštíviti, mělli jsem v čas stihnouti do Ravanice. Na zpáteční cestě přenocoval jsem v Šišatovci, Bešenově a Jazaku, a dne 15. června ráno octnul jsem se v Ravanici nad míru oživené. Okolo kláštera stály vozové hradby přibylých poutníků a prodavačů; v topolovém pak stromořadí, začínajíc od vrat klášterních až dolů do vsi, rozestavěny byly po obou stranách plátěné stany, ve kterých se prodávaly nejrozmanitější věci jak ke snědku, tak i pro potřebu domácí; byl to hotový trh výroční. Stályli davy lidstva venku, tím větší tlačenice panovala na dvoře klášterském okolo kostela, do něhož všechny vchody byly do kořán otevřeny. Nábožní poutníčkové hemžili se sem a tam, tlačili se k rakvi knížete Lazara, líbali vyschlé jeho ruce a skládali peněžité dárky do připravené krabice. Okolo desáté hodiny před polednem sloužena byla slavná mše; sešlo se k ní několik farářů z okolních vesnic, též několik popů z bližších klášterů, kteříž účastnili se kostelních obřadů; zpěvácký spolek z Nového Sadu pěl zpěvy chrámové, a kázaní přiměřené k tomu památnému dni učinil domácí kněz otec Panteleimon. Po mši šel kolem kostela průvod.

v němž nesli také svěcenou kolivu, t. j. pšenici pečlivě vařenou a oslazenou, též pestře ozdobený koláč slavnostní. Potom kněžstvo v ornátech svých odebralo se k hostině v refektáři uchystané; obecenstva nahrnulo se tolik, kolik bylo míst u tabule; ostatní musili hledati nasycení svého jinde. Oběd ukončen rozdáváním kolivy a krájením koláče s obřady příslušnými. Po poledni rozproudila se hlučná veselosť mezi přítomnými, ale nikde nepřestoupila slušných mezí. Pravilo se mi, že sice každý klášter drží svou výroční pouť, ale žádná netěší se takové oblibě a hojné návštěvě jako Vidov Dan v Ravanici. Patrně zde spolupůsobí kouzlo citu národního, že lid nezapomíná svého mučeníka knížecího, ale spěchá ke hrobu jeho, aby osvědčil úctu svou k hrdinovi historickému. Ale není při tom guslařů, kteří by opěvali skutky vojevodů srbských; to lze ještě slyšeti a viděti pouze za Savou a Dunajem. Aniž v hlučné směsici přítomných spatříme kroj národní, vyjma nepatrné maličkosti zbylé z něho. Jen národní tanec kolo nepozbyl všeobecné obliby, a mladší lid oddává se jemu horlivě také při této pouti. V klášterské zahradě utvořily se pod stinnými stromy skupiny hostí, ve kterých se zpívalo, popíjelo a z přinesených zásob přikusovalo. Když slunce počalo se sklánéti k západu, ubývalo znenáhla davů, hluk se utišoval, kramáři skládali zboží, boudy jejich zmizely, po silnici ubírají se poutníci pryč; jen v hospodách trval čilejší ruch až do pozdní noci.

Měl jsem před sebou ještě dva kláštery, kteréž leží na severním svahu pohoří Fruškogorského; následovně bylo mi přestoupiti hřbet horský, k čemuž jest potřebí dvou hodin. Vyprovázel mě průvodce. Putovali jsme nejdříve mezi poli a lučinami, pak střídavě mezi houštinami a palouky, a konečně přijal nás vysoký les do stínu svého; ten se skládá v nižších polohách nejvíce z lip a javorů, na vyšších místech z dubů a buků. Cesta do kopce nebyla příliš obtížná, neboť zřídka vystupovala příkře. Konečně dosáhli jsme Věnce. Tak se jmenuje hlavní hřbet Fruške Gory v celé délce její, po němž vede pohodlná cesta k jednotlivým revírům lesním. Sestup byl obtížnější, poněvadž vůdce nevolil cestu vozovou, nýbrž pěšinku, kteráž vedla nás příkře dolů. Za půl hodiny sestoupili jsme do úžlabiny, jejíž dno proryval potok; toho jsme se již nespustili, ačkoli přes tu chvíli musili jsme přeskakovati přes vodu se strany na stranu; za deštivého počasí nelze tudy ani choditi. Byl jsem upozorněn na místo, kde se pokoušejí dolovati na stříbro, a v jiné štole zase doufají nalezti zlato; ale pracují tam jenom čtyři havíři.

Vystoupivše z lesa, blížili jsme se k domkům; byl to počátek prnjavoru, náležejícího ku klášteru *Rakovci.* Tento klášter vyhořel před 10 lety a byl pak v rozměrech menších opět vystavěn. Stojí v sousedství domků vesnických skoro u samé silnice, jež vede údolím dolů k Dunaji. U Dunaje leží také polnosti klášterské, vinice pak prostírají se po úbočích horských a jsou nyní postiženy fyloxerou čili révokazem; i jest obava obecná, že všechny tím hmyzem zahynou. Výtěžek vinařů uskrovnil se během několika let značně, což měloli by tak dále pokračovati, vylidnilo by okolní vesnice, kteréž výhradně živí se prodejem vlastního vína. V klášteře Rakovci přebývá igumen se třemi jinými

mnichy. Kostelní věž nemá střechy tvaru cibulovitého, jenž při ostatních klášteřích vůbec panuje, nýbrž podobá se kopuli. Před vraty kostelními jsou náhrobky dvou biskupů, a za kostelem ve hradební zdi nachází se kámen s nápisem, že stavba kláštera ukončila se roku 7165, totiž po stvoření světa, teda roku 1657 po narození Kristově. Dle pověsti byl zakladatelem jakýsi Rak, dvořenín despoty Jana.

Dvě brda leží mezi Rakovcem a sousedním klášterem *Beočinem*, vzdálenosť od kláštera ke klášteru jest malé dvě hodiny. Cesta byla příjemná, neb vede nejvíce mezi vinicemi a sady ovocnými; s každé výšiny bylo spatřiti lesklou hladinu Dunaje. Půl hodiny před Beočinem rozkládá se ves téhož jmena. Jdeme údolím dosti těsným vzhůru podle potoka proti nám tekoucího a teprve po několika oklikách uzříme bělavé stěny klášterské, kteréž prohlídají ze zeleni je obkličující. Stojíme u kláštera. V levo stráň lesnatá, v pravo hluboký potok, za ním zelinářská zahrada, a výše nad ní stromoví švestkové. Před klášterem stojí úhledná železná mříž. Vstoupímeli skrze prostranná vrata dovnitř, jsme v ovocné zahradě, snad bývalém hřbitově; kostel tu uprostřed stojící nemá známek slohových, neboť při poslední opravě i okna ztratila svou bývalou formu byzantinskou. Klášter skládá se toliko ze dvou křídel jednopatrových; mají v něm obydlí tři mniši, čtvrtý pak člen obce klášterské žije v Malé Remetě, kterážto filiálka jest od Beočina přes hřbet pohorní dobře čtyři hodiny cesty vzdálena. Majetek kláštera tvoří hlavně lesy; při polích a lukách na břehu Dunajském jest úhledný dvorec. Klášteru náleží též továrna na cement, kterou drží v nájmu jakýs spolek obchodníků. Okolí kláštera má nádech romantický, ano jest plno okouzlujícího půvabu; přičiňuje se k tomu ta okolnosť, že u kláštera toho není prnjavoru a že kromě přebývajích v něm duchovních a nečetné čeledi nikdo neruší ticha a klidu zde panujícího. Přivedlo mi to živě na mysl nerušený poklid a mír našich klášterův Athonských. Všude naskytují se nové a nové vyhlídky na rozkošné polohy. Nad klášterem do hlavní doliny vbíhá dvoje údolí pobočné, oboje oživené malým potůčkem. Lesnaté pozadí vystupuje do značné výšky na pohoří, kteréž všecko jest zahaleno v jasnou zeleň. Stezky do těch samotin vedou toliko vedle hrčících potůčků, jsouce doprovázeny bujnou vegetací až k samému temeni horskému. Rozkošné jest to zákoutí Beočinské, a hodilo by se za sídlo filosofovi, jenž by výhradně chtěl se věnovati rozjímavým myšlenkám svým.

Nazejtří povoz klášterský dovezl mě k nejbližší stanici paroplavební společnosti Dunajské.

Současné sochařství francouzské.

Časové rozhledy

od

Renáty Tyršové.

Sochařství bylo ve Francii vždycky uměním národním a jest jím podnes. Onen obdivuhodný květ, jímž skulptura tam ve třináctém století vypučela, měl kořeny svoje hluboko v půdě francouzské, čerpal mízu ze samého srdce národního, vznešenými ideály nadšeného. Od té doby, kdy dláta neznámých geniálních umělců tesala ony velkolepé sochařské výzdoby kathedrály Amienské a Remešské, vyvíjela se skulptura francouzská nepřetržitě téměř, jsouc v podstatě své a v nejlepších výtvorech svých vždy věrným odleskem povahy časové a právě rozhodujících vrstev národa. I za nejhlubšího rozvratu mravnosti dovedla si ona vždy zároveň s monumentální šíří zachovati jistou míru přísnosti a mužnosti. A také v době novější a nejnovější, jako by čistá bělostnosť mramoru a řízná vážnosť bronzu byly umění sochařské ochránily, stejně před prázdnotou a malicherností, jako před triviálností a výstřednostmi naturalismu. Nyní jest skulptura francouzská v celé řadě geniálních representantů výrazem nejlepších vlastností ducha národního, a zaujímá všeobecně uznávané místo na vrcholu všeho moderního snažení uměleckého.

Za velké revoluce a za prvního císařství prošla skulptura celkem týmiž fásemi jako malířství. Nápodobení antiky, jež tehdy a v letech následujících na jihu a severu evropském v dílech Canovových a Thorwaldsenových nový rozkvět sochařství přivodilo, dovedlo Francouze jen ke chladným zcela prostředním výtvorům, jež pracím periody copové cenou uměleckou se nevyrovnaly. Mythologické náměty, antické postavy historické a nejčastěji abstraktní allegorie nevzrušovaly fantasii umělců k činnosti samostatné, a mezi nepříliš četnými sochaři francouzskými té doby nebylo jediného, jenž by se byl co do nadání s J. L. Davidem mohl rovnati.

Druhé a třetí desítiletí našeho věku znamenalo též pro sochařství francouzské objevení nových vynikajících talentů, které dráhu přísného klassicismu opouštěly. Zjevem zcela osobitým byl mezi nimi David d'Angers. Jsa ve svých allegorických postavách ještě zpola konvencionelní, dovedl se v sochách a hlavách portretních přiblížiti přírodě a skutečnosti jakožto zdroji každého obrození uměleckého. Ani tu nebyl si ovšem vzácně nadaný umělec hned z předu jist oprávněností svého pojímání, i byla to zejmena otázka kostymu, kterouž hned s celou smělostí rozřešiti si netroufal. Po soše velkého Condéa, králem Ludvíkem XVIII. objednané, při níž kroj doby až do podrobností věrně jest reprodukován, vrátil se David r. 1827 při pomníku Racinově zase k draperii antické. Teprv revoluce červencová přivedla také jeho umělecké stanovisko k té rozhodnosti, jejíž plným výrazem jest socha maršálka Saint-Cyra, při níž neuchýliv se od pravdy a zjevu skutečnosti, cestou od akademických před-

pisů v podstatě rozdílnou dojmu slohového se domáhá. Republikánské smýšlení Davidovo našlo též ohlas v oné znamenité řadě poprsních podobizen a medaillonů, jež jmeno umělcovo věkům pozdějším především dochovaly. „Malba a skulptura portrétní,“ praví Diderot, „musí býti ve cti u národa republikánského, kdež se zrakům občanů mají předváděti obrazy obhájců jejich svobod a práv. V monarchii jest tomu jinak, neboť ona nezná než boha a krále.“ Busty a medaillony Davidovy nepřestávají ovšem jen na osobnostech politicky vynikajících, ale představují též básníky a učence francouzské i cizí. Nejjemnější odstíny výrazu a fysiognomie jsou tu podány s jistotou a pružností modelace, jíž žádná podobná práce moderní nepředčí. David uměl se vzácnou bystrostí vniknouti v povahu osobnosti potrétované a uměl intellektuální i morální povahu její mocnými a výmluvnými rysy nakresliti.

Jinou cestou odchýlil se od imitace antiky François Rude vrstevník Davida Angerského. Představiv se r. 1833 v Saloně sochou Mladého rybáka Neapolského, obrátil se později od skulptury genrové ku pracím rázu monumentálního. I zde zůstal svědomitým pracovníkem, přírodu bedlivě na radu beroucím, ale přece podařilo se mu jen zřídka postavy svoje vnitřním životem cele proniknouti. Jeho chef d'oeuvre, relief na triumfálním oblouku de l'Étoile, slučuje spůsobem obratným idealistické tradice s resultáty oddaného studia skutečnosti. Jakkoli vášnivé výrazy tváří a prudce vzrušené pohyby falešného pathosu zcela prosty nejsou, znamená Odchod do boje smělou manifestaci ducha národně francouzského. V duchu první práce Rudovy, onoho znamenitého Rybáka, o podivuhodně bystrém smyslu pozorovacím svědčícího, vytvořil též François Duret řadu vynikajících soch a sošek genrových, jež jmeno jeho ve Francii učinily populárním.

Vedle přísných akademiků, jako byli Cortot, Lemaire a jiní, kteří hnutím romantismu a snahami po pravdě nedotknuti i po revoluci červencové pracovali napořád stejně svoje božstva a heroy s důstojnými pósami, bezvýraznými hlavami, chladně hladkými tvary těl a bezvadně vyváženými obrysy, zaujímá zcela zvláštní místo J. Pradier. Věren tradicím klassicismu byl též on neschopen vyjádřiti hlubší pohnutí mysli, rozryvy vášně, utrpení morální neb tělesné. Také čistá krása a vznešenosť neležely v dosahu jeho nadání. Přimykaje se ve valné většině nejznámějších ze svých výtvorů k hladkému půvabu pozdní plastiky řecké, dovedl znamenitou prací dláta oslňovati a vábiti k sobě pozornosť a přízeň té části obecenstva, jež na dílo umělecké — ať se jí presentuje pod názvem Venuše, Heby, gracie, danaidy či bakchantky — se stanoviska výhradně uměleckého se nedívá. Jistou měkkostí a živostí, na studii modelu se zakládající, uměl Pradier svůdný půvab svých postav ženských raffinovaným spůsobem zvýšiti. Tam, kde šlo o znázornění důstojnosti neb mužné síly, zůstával Pradier konvencionelním a chladným formalistou, jako četná řada akademických soudruhů a vrstevníků jeho.

Z těch umělců, jichžto první úspěchy spadají v dobu okolo revoluce červencové, zaujímá co do úchvatné pravdivosti a monumentálnosti konцepce přední místo slavný „animalista“ A. L. Barye. Když jeho Lev hada potírající, v celé mohutnosti nezkrocené přírodní síly s plnou energickou pravdou pojatý a vylíčený, ponejprv u veřejnosti se objevil,

cítil každý, jemuž theorie klassicismu úsudek neporušily, že má před sebou dílo vytvořené na základě nových zásad, které s romantismem souvisí odporem proti tradici a energií výrazu, ale co do monumentální soustředěnosti účinku nad současná díla malířská nepopíratelně vyniká. Pravili kdesi Théophile Gautier, že dojem lvů Baryeových byl tak mohutný, až před nimi všichni ti klasičtí lvové s mramorovými vlásenkami zastrašeni ohony stáhli a na celém těle se chvějíce svoje důstojné pósy stěží udrželi, jest to sice drastický, ale výmluvný obraz rozdílu mezi t. zv. skulpturálním klidem, zastírajícím vnitřní planosť a nedostatek energie životné, a mezi silou přírodní, spoutanou k monumentální vázanosti vůlí uměleckého genia.

Zápas nových principií s tradicemi školskými nenabýval v sochařství ani té příkrosti, ani těch rozměrů, jako v současném malířství. Idealisté a klassicisté měli tu značnou číselnou převahu a ni naturalismus ni t. zv. romantismus nenalezly mezi sochaři tolik přívrženců, aby se byli v bojovné tábory sdružovati mohli. Vedle význačných individualit uměleckých, které jsme se zde pokusili stručně charakterisovati, působila řada umělců, již tu k některému z čelných mistrů se přimykajíce, tu samostatnou cestou se berouce, pověsti a významu širšího nenabyli. Mezi těmi, kteří si obrali za vzory díla renaissance francouzské, vynikl na začátku let třicátých zejmena A. M o i n e výrazností a malebností. Mnoho jmenován byl svým časem též É t e x, jenž náboženské předměty originálně se zjevnou snahou po pravdě a pohnuté výraznosti pojímal, pak P r é a u l t, který r. 1833 svou Mendicité dal výmluvného výrazu humanitnímu hnutí a demokratickým principiím své doby a později zejmena svými dvěma Kristy na kříži, se smělým realismem pojatými, vzbudil nevoli zastanců „zdravých tradicí sochařských.“ Zároveň s Baryem byl Préault z těch umělců, jimž ze zásadného antagonismu dvéře Salonu po dlouhou řadu let se zavíraly. Préaultovi otevřela je teprv revoluce únorová.

Prvních deset let císařství bylo pro vývoj skulptury francouzské dobou stagnace. Roku 1852 zemřel Pradier, o tři léta později Rude a potom David d'Angers. Žádný z umělců mladších, ani mužný, vážný a svědomitý P e r r a u d, ani ohnivý a malebný C a r p e a u x, nedovedli sochařství francouzskému pečeť svého ducha vtisknouti. Nová škola, jejíž bohatý rozkvět jest pýchou republiky, počítá první úspěchy svých čelných representantů od středu let šedesátých.

První projevy směru nyní vládnoucího neměly hned z počátku oné povahy opposiční, jež pro vystoupení realismu v malířství jest charakteristická. Akademický idealismus nemohl se již tou dobou vykázati ani jediným tak vynikajícím zástupcem, aby kolem sebe větší počet nadšených a nadaných přívrženců v obranný tábor soustředil. Vyznání víry mladých umělců neopíralo se o naprostou negaci tradice, ba ani významu a přednosti plastiky antické nenapadlo jim zapírati — a tak podařilo se jim mimoděk „klasiky“ vítězně překonati na nejvlastnějším poli jejich. Za toto obdivuhodné obrození svoje děkuje sochařství francouzské především vlivu ranné renaissance italské. Ona stala se většině čelných umělců nové školy principem vůdčím, jenž samostatnému tvoření, různým směrem se beroucímu, charakteru jednotného dodává. Díla Florentských

sochařů stala se jim vzory, na jichž základě a po jichž příkladě skutečnost studovati se učili, výrazu individuálnosti, životnosti a malebné svěžesti dikce dosahovali. Nepovažovali dobu, k nížto vzhlíželi, za zásobárnu tvarů a motivů k libovolnému použití vhodných — jak akademikové následování antiky rozuměli — ale za školu vážné samostatné práce a původní koncepce. Tak podařilo se jim zároveň smířiti tradice italské s vlastnostmi osobitě francouzskými, intuicí vycítiti mnohonásobné pásky příbuznosti v povaze obou kmenů původu a vzdělání latinského. Však nejen cestu k plodnému studiu přírody, k živě malebnému vylíčení, k jadrné reálnosti účinku okázali velicí mistři svobodné Florencie mladým těm sochařům francouzským, oni naučili je též směřovati k dojmu maličernosti prostému, k velikosti a monumentálnosti. A toto spojení realismu a života s jistou slohovou šíří dikce a pojetí je vlastností společnou všem vynikajícím representantům sochařství za republiky, třeba by inspirace svoje také jinde než ve Florencii patnáctého století vyhledávali.

Nejstarším z mistrů monumentálního realismu jest E. Guillaume. Vliv ranné renaissance vlaské v některých pozdějších dílech jeho — tak zejmena v soše Orfeově — se projevující, není nejvíce charakteristickou stránkou jeho povahy umělecké. V souhlase s mužnou, opravdovou, jadrně svědomitou individualitou, za kterou Guillaume, rodák Rudův, snad burgundskému původu svému děkuje, byl to záhy starý Řím, k němuž pro vzory své se obrátil. Celá řada portrétních hlav, znamenitá díla, jako postavy snoubenců, s vážnou slavnostností za ruce se držících, prozrazují přímý vliv oné národně latinské plastiky, jež má kořeny svoje v staré Etrurii. Jsa umělcem vzácné intelligence [1]) dovedl se Guillaume, kdy třeba, vžíti do různých druhů mluvy formové, aniž proto v otrocké nápodobení upadal. Tak jest ohlasem skulptury gotické sedící sv. Ludvík, andělé a reliefy ze života sv. Valerie a sv. Klotildy, tak přimyká se slavný jeho Zdroj poesie k duchu attickému. I v tom i v onom případě však vlastní individualita umělcova výtvorům jeho mužné ruky vtiskuje ráz společný a osobitý. Guillaume narodil se r. 1822 a děl jeho čítá se řada bohatá a rozmanitá. Vedle těch, jež právě jsme jmenovali, vytvořil mnoho výtečných postav a hlav portrétních, v nichžto římská monumentálnosť koncepce s řízností realismu ranných Florenťanův a s moderní duchaplností, řekli bychom skorem nervositou, v celek znamenité a zvláštní působivosti se slučuje. Z předmětů antických, jež Guillaume rád si volí, jmenujeme ještě Gracchy, Andromachu z roku 1881 a Anakreonta v pravdě řecky myšleného. Ženské postavy jsou v životním díle Guillaumově vzácné. Jakkoli umí ceniti krásu a jemný půvab, tlumočí vážný a opravdový ten mistr po příkladu Michelangelově přece raději mohutnosť a vzlet ducha mužného, zdravou jadrnou sílu tvarů mužských. Ač jest žákem přírody, povznáší přece veškery postavy svoje tvůrčí schopností idealisace zase nad skutečnosť. Neboť dle přesvědčení jeho „zmohutnění reálnosti, úskoky umělecké k tomu směřující, aby povznesly dílo umělcovo v onu říši, kde energie bytostí jím vytvo-

[1]) Guillaume, jako celá četná řada umělců francouzských, jest též spisovatelem, který předmět svůj s hloubkou vystihuje a mistrně ovládá. Sloh jeho obráží ve vážné eleganci jasně povahu umělcovu.

řených se zdá dosahovati plného rozvoje, jest podstatou skulptury a základem její oprávněnosti."

V nejednom ohledu kontrastem Guilaumovým jest Chapu, tvůrce oné půvabné personifikace mládí, jež pomník Regnaultův věnčíc je zároveň jako personifikací umělecké individuality mistrovy. Jemný a svěží s vytříbeným citem pro něžné tvary ženské, pro krásu linie, pro rytmickou souhru měkkých ploch těla a delikátních řas draperie, pro ladnosť pohybu a poetický půvab sličné mladé tváře, jest Chapu uměleckou svojí povahou spříbuzněn se sochaři z nejlepší periody umění attického. „Mohli bychom říci, že pochází ze školy Akropole Athenské," jak praví o něm Guillaume, „on lépe nežli kterýkoli jiný sochař francouzský dovedl se nadchnouti duchem antiky." Však přes tuto příbuznosť vnitřní, jež není nápodobením, obrací se Chapu vždy a napořád ku přírodě jako k rádkyni neomylné a dovede tak smiřovati delikátně idealisující mluvu uměleckou se životností, reminiscence sourodé duše s moderností v typu i myšlence. Klečící Johanna d'Arc, allegorická postava na pomníku Regnaultově, personifikace myšlenky, pomník advokáta Berryera, živý a výmluvný v póse, genius nesmrtelnosti, ležící socha vévodkyně z Orleanu, jsou vedle četných ještě prací allegorických i portrétních čelné výtvory ruky Chapuovy, právě tak jemné a vytříbené v práci, jako jest jemným a vytříbeným umělecký jeho cit. Že Chapu také na rázněji zvučící strunu uhoditi dovede, toho důkazem jest poslední výtvor jeho, náhrobek monsignora Dupanloupa, při němž je zřejmý vliv ranné renaissance vlaské, mistrovské řešitelky pomníků náhrobních. Vliv ten obráží se jak v ležící postavě hodnostáře kněžského, tak v zosobnění odvahy, sarkofag střehoucí.

Principie ranné renaissance Florentské jsou po dvacet let heslem a příkladem četné řady francouzských sochařů. Tvůrcem a hlavním představitelem směru stal se Paul Dubois, mistr bez mála šedesátiletý, kolem něhož elita sil mladších, Merciè, Delaplanche, Saint Marceaux a tolik jiných se řadí v šik, jenž sochařství francouzskému na dlouhá léta skvělou budoucnosť zabezpečuje. Dubois postoupil ve svých studijních vzorech od mladšího ke staršímu. Jeho Narciss z r. 1863 (o jedenáct let později v mramoru provedený) svědčí o studiu Michelangela zejmena ve zkontrastovanosti pohybu, způsobem zřejmým. Michelangelo přivedl Duboisa do Florencie. Tam otevřel se před mladým umělcem v dílech Donatella a současníků jeho nový svět. Smělosť v podání individuálnosti ostře vytčené, stupňovaná výrázností ve tváři i pohybu, malebná komposice, přesnosť a živosť v mluvě formové, od ideálů řeckých naprosto rozdílné, reálnosť plná síly a jádra a při tom monumentální jistota, noblessa a šíře dikce, to byly vlastnosti umělecké, jimiž sochař francouzský, novou cestu sobě hledající, se tu cítil uchvácen. Však nejsou to hned první práce, pod mohutným dojmem samých Florenťanů vzniklé, jimiž nejvlastnější podstata umění Duboisova se projevuje. Ani jeho Jan Křitel z r. 1863, ani proslulý jeho Zpěvák Florentský, o dva roky mladší, nenesou se celou tou říznosti, mužností a křepkou noblessou, která jest nyní nejvýznačnější stránkou individuality mistrovy. Vlastnostmi těmi a zároveň životným realismem a malebnými principiemi v komposici celkové vynikají za to již Eva z r. 1873 a plnou

měrou pak znamenité postavy na hrobku generála La Morcièra, pro kathedrálu Nanteskou, dosavad umělcovo chef d'oeuvre. Uprostřed architektonického celku spočívá tu postava zesnulého, na čtyřech rozích náhrobku jsou umístěny čtyři sedící postavy, personifikace milosrdenství, vojenské odvahy, víry a meditace. Ve znamenitém a stejně promyšleném jako procítěném a propracovaném tom celku byly to přece obzvláště allegorie odvahy (mladý muž, smělostí a odhodlanou silou slavnému sv. Jiří od Donatella se rovnající) a milosrdenství (mladá žena se zamyšleným výrazem v produševnělé tváři, s dvěma drobnými dětmi v náručí), jež vzbudily nadšený obdiv kritiky, když r. 1876 v Salonu po prvé se objevily. Všechny osobité vlastnosti velikého sochaře obrážejí se v obou postavách těchto. Pojímání především na charakter důraz kladoucí, charakterističnosť a životní pravda na výši monumentálního klidu povznesená, výraznosť nejen tvář ale celé tělo, veškeren ruch a pohyb jeho pronikající a při tom pevnou rukou sochaře soustředená, řekli bychom disciplinová, mluva formová plná noblessy, síly i lahody, práce obdivuhodně měkká, svěží, předmětu virtuosně se přispůsobující a zároveň mohutně individuální, komposice a úprava draperie spolu skulpturální i malebná. Skulpturální širokými tahy, jimž roucho je vrženo, ryzími, monumentálními obrysy, prostotou a skoncentrovaností v posunku i držení těla; malebná pak životnou pohnutostí a výrazností účinku, onou souhrou kontrastů mezi liniemi a směry se křižujícími, mezi širokými plochami a partiemi drobněji rozčlánkovanými a konečně obdivuhodným tím rozdělením stínů a světel, jimž Dubois i samé draperii takřka života dodati dovede.

Ukončiv velkolepý náhrobek La Morcièrův, soustředil Dubois — ovšem řadou prací drobnějších, četnými portrétními bustami a také malbami napořád zaměstnaný — hlavní úsilí své na přípravné práce a studia k novému důstojnému úkolu, který pomníkem jízdeckým pro connétabla de Montmorency mu byl vytčen. Jízdecká socha tato, vévodou Aumalským pro Chantilly objednaná, připomíná, zejmena pokud koně se týče, poněkud známý pomník Colleoniho v Benátkách. K vynikajícím a osobitým vlastnostem umělcovým přistupují v této nejnovější z jeho čelných prací výsledky bedlivé historické analyse v koncepci postavy. Těm, kdož v pomníku především heroický tón hledají, zdá se, že studium a pátrání dějepisné umělce tu svedlo až ku přílišnému akcentování tahů intimních. Avšak Dubois se svým bystrým taktem monumentálním dovedl přece zachovati hranice, portrétní sochu od pomníku dělící, jsa si vědom, že umělec při takové příležitosti jest povolán „zároveň podobiznu vytvořiti i úsudek formulovati, úsudek důstojný dějin a povahou prostředků sochařských koncisnosti co nejpřesnější se domáhající."

Nový směr umělecký, nejvýznačněji Duboisem zastoupený, našel mezi mladšími sochaři francouzskými záhy přečetné následovníky. „Cena Florentská," některými bystroduchými příznivci umění založená, byla zjevným výrazem ozvěny, jíž došly mladé snahy reformační v středu vzdělaného obecenstva. Přívrženců, následovníků i napodobitelů směru Duboisova jest legie, prací sochařských více méně zdařilých, jež jsou výrazem principií přísného realismu a malebné životnosti, přináší každý

Salon počet přehojný. Vedle umělců, kteří jako Vital Cornu, nejraději k naprostému nápodobení výtvorů Donatellových sahají, vedle takých, kteří jako Daillon podněty ranné renaissance zároveň s působením děl Michelangelových prozrazují, vedle sochařů jako Aubé, Bouché, Hiolin a j., kteří podle předmětů své práce tu úžeji tu volněji ku příkladu Duboisovu se přimykají, náleží do řady těch, jimž studium realistů renaissance nové dráhy vykázalo, některé silné a význačné individuality, jež spojují s jistou měrou tradicí „Florentských" vlastnosti zcela osobité a svérázné jakož i reminiscence specificky francouzské.

Realismus, přirozenou noblessou v pravých mezích držený, životná, svěžesť, malebnosť dikce, síla charakteristiky a výraznosť jsou vlastnosti pracím všech umělců skupiny této společné. Je zvláště zajímavo stopovati, jak při tom přece každý svojí zvláštní cestou se béře, neboť právě tento směr moderní, na samostatném studiu založený, umělce vždy znova před přírodu stavící, předpisů tradice klasické nedbající, ponechává přirozeným vlohám svobodnou dráhu. On učí umělce individualitu svoji nikoli zapírati, ale přiměřeným spůsobem akcentovati. Tato osobitosť, přesněji řečeno personalita tvorby obráží se pravidlem až v samém spůsobu práce a dodává zejmena modelu oné zvláštní působivosti, kterouž i sebe výtečnější provedení v mramoru stírá, onoho teplého života, oněch životných záchvěvů pružné pleti, jichž práce dláta i tenkráte, když umělec sám s celou obratností se jí ujme, plně vystihnouti nedovede.

Vynikající místo zaujímá mezi staršími mistry moderní školy A. Falguière. Živosť a síla výraznosti, stupňována až k těm mezím, k nimž sochařské dílo se odvážiti může, a zároveň noblessa a monumentální šíře jsou zvláště vynikající odznaky jeho povahy umělecké. Jeho práce monumentální, jako zejmena pomník Ženevě věnovaný (Helvetia podpírá mladého umdlévajícího francouzského vojáka) jsou velice myšleny a při tom malebně komponovány a s nelíčeným realismem podány. Náruživou živostí vynikají jeho rvoucí se bakchantky z r. 1886. Ze soch portrétních vyznamenává se zvláště Corneille pro Komedii francouzskou, poněkud v duchu francouzské skulptury copové myšlený. Také sv. Vincenc de Paula, svěžím životem proniknutý a při tom monumentální, prozrazuje reminiscence na Houdona. V tuto řadu náleží též jeho Diana z r. 1882, letos v mramoru provedená, pravá to bohyně francouzská, jež s Artemidou Olympu řeckého kromě svých attributů, nemá ničeho společného. Proti sebranému klidu výtvorů Duboisových jsou práce vrstevníka jeho Falguièra cele proniknuty pravou francouzskou pohyblivostí a vervou; tahy podobnosti mezi ním a mistry z doby Ludvíka XV. zakládají se na hluboké příbuznosti vnitřní. Ostatně perioda Lemoynů, Adamů, Houdonů nezůstala bez vlivu také na řadu sochařů mladších, při čemž také četné práce restaurační k znamenitým ohlasům francouzského ducha století osmnáctého podnět zavdávají.

Vzácnou mnohostranností povahy umělecké vyznamenává se mezi sochaři realisty E. Delaplanche. Mezi jeho Evou po pádu, v zoufalém hoři se svíjející, Michelangelovskou ve formách i pohybu, mezi jeho Musou hudby jemně poetickou, nezcela bez pikanterie půvabnou, a mezi díly, jako jest Vychování mateřské a nejnovější jeho Notre-

Dame de Brebière, není jiného pojítka než oddané studium přírody, hledání pravdy, cit pro životnosť a malebnosť účinku. V Muse hudby, soše vnadné mladistvé ženy jest to — abychom po francouzsku se vyjádřili — poesie nahého těla, kteréž umělec se zdarem svrchovaným výrazu dodal. Rytmus linií, půvab, znamenitá zručnosť v podání těla ženského, životné pleti, malebně pohnutých měkkých údů v této Muse, v Auroře, spící dívce a jiných ještě pracích obdobných kontrastuje zvláštním způsobem s prostotou a přímou pravdou matky svojí dcerku učící, jež v typech a krojích poněkud Milleta připomíná. Také Madonna v letošním Salonu vystavená, důstojnosť matky boží s nelíčeností a prostotou ženy z lidu slučující, náleží k oněm výtvorům, v nichž Delaplanche jako realista zdravého jádra a hlubokého citu se projevuje.

Vážnou mužností, hloubkou a energií výrazu i nelíčenou pravdou uchvacuje v čelných výtvorech svých L. Ernest Barrias. Vyšed od studia antiky, jehož ovocem nejzdařilejším jest předoucí dívka Megarská, přiklonil se ve své úchvatné Přísaze Spartakově úžeji k životu, až pak v Prvním pohřbu (1878) přímo a cele k realismu se přihlásil. Barrias není šťastným v komposici skupin, a dostalo se zejmena Pohřbu Abelovu pro nesoulad linií četných výtek. Však co do síly výrazu, pravdivosti v pohybu a hloubky pojímání, málo které dílo moderního sochařství nad tento výtvor předčí. Pro individualitu umělcovu nad jiné charakteristická jest též skupina na památku obrany Saint-Quentina zřízená, poněkud rozervaně vybudovaná, znamenitá v smělé postavě Francie a s dojímavou pravdou podaných postavách vojáků. Barrias nevyhýbá se též hravějším motivům, z nichž Fortunu s Amorem a malého Mozarta housle ladícího tu jmenujeme.

V generaci mladších, kteří v letech sedmdesátých všeobecnou pozornosť k sobě upoutali, zaujímají Antonin Mercié a Saint Marceaux místo vynikající. Z těch Mercié jest více idealistou, spojuje svěží a vytříbený krasocit s živostí a pravdivostí co do výrazu i posunku. Jemný cit pro rytmus linie udržuje ho v mezích harmonického dojmu i v předmětech náruživě pohnutých, jako jest na př. slavný jeho relief Genius umění. Všechny práce Merciéovy jímají onou zdánlivou lehkostí a snadností tvorby, která z nich vysvítati se zdá a která vždycky bývá následkem nejbedlivějších studií, ovocem nejsvědomitější práce. Také faktura Merciéova, zároveň přísná a elegantní, nese na sobě známky originelního tohoto talentu, jenž vrozenou živosť a ohnivosť vždy s pravým taktem ovládnouti dovede. V loňském Salonu byl Mercié náhrobkem pro krále Ludvíka Filipa zastoupen.

Žákem Florencie v čelných výtvorech mistrného dláta svého, často zas ryze moderní, ba přímo Pařížský jest R. de Saint-Marceaux, r. 1879 za svého Genia tajemství hrobu střehoucího čestnou medalií vyznamenaný. Tento genius, mistrně v mramoru provedený, prozrazuje v prudkém, zkontrastovaném, skorem násilném pohybu a způsobu posezení zjevně vliv Michelangelův. Výrazná, pyšná hlava a vržení draperie jsou při tom ryze francouzské a nejvlastnějším majetkem tvůrčího ducha umělcova. Pod dojmy ranné renaissance povstal Kovář Florentský a roztomilá hlavička malého René z Anjou a j. Přímo a bezprostředně z invence umělcovy vyšla zas pikantní a výrazná socha Harlekina, břitká

v charakteristice, dílo nelíčeně moderní. Takovým jest také, abychom jen jeden příklad ještě uvedli, nejnovější výtvor Saint-Marceauxův, Pěna šampaňského, postava to ve formách, výrazu i pohybu výtečně charakterisovaná, k výzdobě fontány v Remeši určená.

Vynikajícími mistry, o jejichž stručnou charakteristiku jsme se tu pokusili, není ovšem vyčerpán počet těch sochařů, jež k znamenitému rozkvětu moderního sochařství francouzského díly svými přispívají. Celá řada jmen mohla by tu ještě býti uvedena, ze starších Delorme, z mladších Degeorge, Aubé, Boucher, Suchetet, Carlès a tolik jiných, z nichž každý svým způsobem principie moderní v pracích svých ku platnosti přivádí. Zjevem zcela zvláštním jest mezi nimi B. A. Bartholdi, tvůrce kolossální a také mohutně koncipované sochy Svobody pro přístav New-Yorský a onoho výrazného Lva Belfortského, v němž vliv Baryeův se obráží. Také svým způsobem znamenitého Frémieta budiž tu vzpomenuto, líčitele zvířat, jež poslední dobou také s postavami lidskými v účinné, byť i někdy bizarrní skupiny spojuje. Rozumí se samo sebou, že též přívrženci akademických tradicí, tak zejmena G. J. Thomas, vystupují někdy s díly pozoruhodnými, jimž arciť i méně dokonale propracované výtvory směru realistickému náležející bývají z pravidla nebezpečnými sousedy.

Také umění, jak bychom řekli přítomné, nelíčeně věrná reprodukce souvěké skutečnosti nalézá v sochařství francouzském pěstitele napořád četnější. Co do mohutnosti účinku a také co do kvalit ryze uměleckých nerovnají se ovšem díla toho druhu výtvorům Guillaumů a Duboisů, avšak i mezi nimi nalezneme díla vážného, ryzého účinku, prohloubená, procítěná i propracovaná. K takovým náleží především ony sochy a skupiny, jichž motivy ze života lidu selského jsou čerpány. Prostý kroj, vážné opravdové tváře, typická jednoduchosť zaměstnání a živobytí, to vše dílům sochařským, jež mají za předmět postavy z venkova francouzského, dodává jisté drsné velikosti, která obrazy Milletovy připomíná. Hector Lemaire, Albert Lefeuvre, Le Bourg, Lenoir, Charlier, Gauder a j. tvoří již po drahná léta ve směru tomto. Matky s kojeňátky v náručí, pracovníci při díle neb po práci odpočívající jsou motivy, jež sochařští „realisté vesnice“ nejčastěji a nejraději si volívají. Také umělci nadáním svým k monumentální plastice tíhnoucí zajdou si někdy rádi mezi prostý lid, aby přímo v středu jeho se nadchnuli ku pracím, které nelíčenou pravdou svou dojímají. Ze sochařských výtvorů letošního Salonu byla prací takovou rázovitá skupina U dveří školy, kterouž slavný Falguière vystavil.

Při námětech genrovitých ze společnosti městské čerpaných činí především malicherný a neplastický kroj obtíže nesnadno překonatelné. Ani talenty jako Chartrousse a příkře naturalistický Ringel se svými půvabnými Pařížankami v moderní toaletě nedodělali se úspěchů ryze uměleckých, přese všecku virtuosní věrnosť a obratnosť vylíčení a znamenité kvality technické.

Takovéto pokusy bezohledně naturalistické, někdy též polychromii pro zvýšení reálného účinku na pomoc beroucí, jsou ve výstřednosti své vždy vhodná folie pro díla, jež ze zásad zdravého realismu vycházejíce vzletem obraznosti k cílům vyšším se nesou. A ta jsou to právě,

jež moderní plastiku francouzskou vyznačují. Ono sloučení realismu a síly tvůrčí, různosti individualit uměleckých různě se projevující, ona hluboká pravda vnitřní, mužná síla a opravdová mravní podstata zároveň se vzmachem zdravé fantasie, pouty tradice neobmezované, zůstávají vzácnými vlastnostmi, na nichž spolu s mistrnou jistotou a jemností práce a s živě malebnými kvalitami komposice, sláva a nedostižná výtečnost souvěkého sochařství francouzského v čelných representantech jeho spočívá. Oddané studium přírody jest základem výtečnosti této, podstatou jeho síla a význačnost individualit, výsledky studia toho v sebe pojímajících a svoji pečeť jim vtiskujících. Tak znamená moderní skulptura francouzská vítězství realismu a zároveň vítězství tvůrčí síly, provádějíc bezděčně přesvědčivý důkaz, že není to naprostá kopie skutečnosti, jež dojem díla uměleckého činí. Neboť „postřehovati obraz skutečnosti bez prostředníka, bez předsudků plemene a vychování, při podání jeho se vybaviti ze všech illusí, jež obraznosť naše může vzbuditi, jakož i z okamžitých neb trvalých disposicí smyslů a rozumu, toť je věcí nesnadnou, ba umělci takořka nemožnou. Náuky na pozorování založené vyžadují toho, aby badatel každé idey předpojaté se zřekl, a pro něho bylo by ideálem, kdy by ke každé nové zkušenosti si mohl přinesti smyslové a myšlenkové orgány po prvé pracující. Avšak v umění příroda nemůže býti postřehována a zobrazována v naprosté neodvislosti od vlastností subjektivních. Umělecké podání nemůže býti totožností. Vždyť každé umění je charakterisováno jistou neúplností, jistou fiktivností, tedy obětováním jedné části skutečnosti: zde jest to barva, kterouž vynecháváme, tam dimense nám schází, a tak nápodobení i v sochařství i v malířsví se nedomáhá než reálnosti zdánlivé. Avšak co je nevyhnutelno při každém nápodobení, třeba bychom při něm po krajní věrnosti se snažili, toť intervence napodobitele. Jakým spůsobem bylo by lze zameziti, aby jeho práce nenesla na sobě stopy větší nebo menší míry sympatie, kterouž duch jeho k útvarům skutečnosti přináší? Nevycifujemeli z každého předmětu lidskou rukou reprodukovaného část života duševního, nazíráním na předmět povzbuzeného? Neměli bychom říci, že předmět ve světě vnějším postřehnutý vzbuzuje pocit, jenž v obraznosti ozvěny nalézaje z kopie činí přec jen dílo ducha tvůrčího? Uzavíráme z toho, že mocnější než každý úmysl věrné imitace — jež kdy by důsledna býti měla, byla by negací naší vlastní osobnosti — jsou jisté vyšší zákony tvorby umělecké, kterýmž jsme podrobeni.“ [1])

Klademe tato slova slavného sochaře na konec stručného přehledu svého, abychom jimi ještě důrazněji poukázali na opravdovosť a hloubku uměleckých názorů čelných představitelů toho umění francouzského, v němž nejlepší stránky doby a povahy národa se obrážejí. Se žárlivou obavou vidí francouzská literatura na východě vzrůstati soupeře mocného, národové krve románské, slovanské i germanské počínají svěžími silami ohrožovati prvenství malby francouzské. Avšak na slávu sochařství svého mohou Francouzové bezpečně spoléhati. „Platí to napořád,“ tak praví si s oprávněnou hrdostí, „že máme

---

[1]) Eugène Guillaume, kritika Salonu 1879 v Revue des deux Mondes

školu sochařskou, jež nemá soupeřky v umění moderním; nadání mistrů se právě rozvinulo k plné zralosti, ba někteří jsou ještě ve věku, kdy tvůrčí schopnosti se prohloubiti mohou, a již vidíme vznikati mladé síly, které zaručují budoucnosť. Můžeme to vysloviti bez národní domýšlivosti, že toto prvenství nám ostalo. Ba nemusíme ani bojovati, abychom si je obhájili, neboť po řídku má cizina i těch jednotlivců, kteří mistrům našim po bok se postaviti mohou.“

Z dnešní Anglie.

Dojmy z cesty

od

dr. V. E. **Mourka.**

Podívati se do Anglie, poznati očitě znamenitou tu zemi a její obyvatele bylo ode mnoha let mým dychtivým přáním. O minulých prázdninách konečně splnilo se mi, po čem jsem dávno toužil. Naskytla se také příležitosť, spojiti užitečné s příjemným: vzal jsem na se úkol, abych ve knihovně kolleje Trojické v Cambridgi pořídil nový opis kroniky našeho Dalimila tak řečeného, jehož rukopis ze XIV. století tam se chová. Umínil jsem si také, že prohlednu zároveň seznamy rukopisů ve veřejných knihovnách Londýnských, ostatních Cambridgeských a Oxfordských, zdali by tam snad náhodou, jako Dalimil, nebyl zabloudil ještě nějaký jiný český rukopis starý. O výsledcích své cesty po této stránce podal jsem zprávu ve třídním sedění král. české společnosti náuk, v jejímž Věstníku také bude tištěna.

Zde hodlám stručně vypsati dojmy, jež na mne učinila domovina nejpraktičtějšího, nejobchodnějšího, nejpodnikavějšího národa pod sluncem.

Bylo 10 hodin večer, když jsme v Ostendě vystupovali ze vlaku. Cestovatelů tou pozdní hodinou přibylo neobyčejně málo, však povozů, zejmena omnibusů čekala tu síla; konduktoři vrhli se na nás jako hladoví vlci, ohlušujíce nás vyvoláváním svých hotelů. Nepočítané ruce sahaly i po mých příručních zavazadlech a přiměly mě k náznému obhájení svobodné volby. Dal jsem se dovezti ke zlatému lvu na náměstí; cestou jsem rozvažoval, že asi návštěva slavných lázní mořských není onaká, když i pocestný našinec může vypadati jako žádoucí kořisť. Později jsem se přesvědčil, že se domnění mé shodovalo s pravdou.

Spal jsem po únavném dni znamenitě a ráno vstal velmi časně, dychtiv jsa věcí, které přijíti měly. Nastával totiž důležitý okamžik: měl jsem po prvé v životě spatřiti velebné moře! Posnídav zběžně chvátal jsem „à la digue,“ na hráz. Z náměstí je tam nedaleko; vystupuji širokou ulicí poněkud do kopce — již stojím na výši, již oko, svezši se rychle po zelenavých vodách pod nohama, stápí se v nedo-

hledné dálce, kde obloha s vodou v jedno splývá. Den jest krásný, výslunný, na obloze ani mráčku, svěží větřík vzdouvá nepokojnou hladinu v rozčeřené vlnky; jen mocí přílivu, jenž právě vládne, hřeben vlny přes vlnu se přelévaje, láme a tříští se v pěnivé „koníčky,“ které se výš a výše blíží ke břehu. Barva vody v tuto ranní chvíli jen zcela blízko u břehu jest zelenavá, na širé hladině dál jest jasná, skoro žlutavá a blýská se v záři tančících po ní paprsků slunečních.

Stojím chvíli ponořen v pohled dávno vytoužený a — jaká se mi to rouhavá v duši rodí myšlenka? „Aj, toť jezero Bodamské též tak vypadá!“ A v zápětí vynořuje se jakýsi neurčitý pocit zklamání. Ať se bráním, jak bráním, ať si říkám, že ono jezero jen po délce od Bregence ke Kostnici jest nepřehledné, že oba břehy jeho zelené po stranách v celém rozsahu lze zrakem obsáhnouti, kdežto zde nejen přímo v před, ale i v pravo v levo oko nedozírá konce! Však právě v tom to tuším záleží. Stojímeli na hrázi Ostendské, vybíhá v pravo dosti daleko do moře roubení přístavní (estacade), v levo zase opodál břeh sám vystupuje poněkud v před, a tím se v pravo v levo rozhled zúžuje, nepatrně sice, ale přece dost, aby překazil dojem nekonečnosti, jehož do moře jsme se nadáli. Přímo v před pak i moře Švábské podává obraz nepřehledné spousty vod. Kolikráte jsem, před mnoha lety ovšem, stával na výšinách východního břehu jeho, ve všecky možné doby denní, a snažil se v mlhavé dálce postřehnouti věží Kostnických, a jen zřídka, za zvláštní průhlednosti vzduchu se mi to dařilo. A tu nyní na hrázi Ostendské vůči nezměrnému okeánu vzpomínky ty oživují a ukazují, že hrdý název moře, jejž sousedé svému jezeru dávají, přece není jen tak neodůvodněný.

Brzy mysl zabočí jiným směrem. Tu vyjíždí ze přístavu parník, vleka za sebou kotouče dýmu, jež v ranním světle vypadají purpurově; tam z dálky blíží se parník jiný sem, v pravo v levo, porůznu, kam oko dohlédá, houpají se na vlnách větší menší bárky rybářské s rozpjatými v ranním větříku plachtami. To jest přece něco jiného, nežli jezero, to již jest opravdové moře.

Hnu se konečně s místa, kráčím volně, s moře oka nespouštěje, v levo ke břehu lázeňskému. Břeh zabočuje trochu dovnitř a pokryt jest drobounčkým žlutavým pískem, jejž blíž a blíže přelévající se vlny přílivu zbarvují do temna. Na suchých místech již v tu ranní chvíli batolí se několik skupin vyfintěných dětí, nad nimi pod záminkou dozoru poklepávají vespolek bonny. Při samém břehu řadou stojí káry lázeňské; asi dvě již obsazené lehký koník volným krokem táhne do vody, v níž také už se šplýchají asi dva tři podnikavější plavci, kteří nedbajíce velmi svěžího vzduchu ranního, v moři dávají se barviti na modro. Obešel jsem celou zátoku, v níž se koupá elegantní svět, až k vybíhající do moře příčné hrázi, za kterou jest „ráj,“ t. j. koupačka pro lidi, kteří chtí a tam smějí se koupati v kostymu Adamově. V tuto rannou dobu a za větříku tak chladného ráj jest prázdný; jen jakási dáma tam, velmi dobře oblečená v podstatný waterproof; patrně hraje si s přílivem, kráčejíc po samém kraji vln, vždy dále ku pevnině ji zahánějících.

Délka hráze lázeňské jest velmi značná a poskytuje místo k důkladné procházce. Na přízemské straně vroubena jest nádhernými hotely

i soukromými domy s krásnými verandami; tabulky s nápisem: „Appartements à louer“ visí skoro na všech a dokazují, že jest tu letos lázeňských hostí dosti skrovná míra.

Čas ubíhal na hrázi velmi rychle; brzy bylo mi se vrátiti ke zlatému lvu a chystati se na odjezd parníkem, jenž vyplouvá po desáté hodině.

Vstoupil jsem na palubu jeho s pocitem zvláštním, neboť běželo tu nejen o první v životě plavbu po moři, ale také o předůležité rozhodnutí. nebudeli starý otec Neptun na nováčka příliš krutý — bez obalu, běželo o to, jak bude s mořskou nemocí? Prohlížím si parník, pokud možno bez nezdvořilosti, prohlížím si také dosti četnou společnosť. Obojí se mi líbí. Parník jest kolový, o málo větší, nežli po kterém jsme jeli po Rýně, jen můstek kommandační má hezky široký. I ptám se hned, dovolenoli bude cestujícím naň vystoupiti? Slyším že ano, jak vyjedeme z přístavu.

Však už jedeme „estacadou“ a hnedle loď naše počíná se houpati po rozčeřených, táhlých vlnách věkovitého a přece věčně mladého okeánu. Vyběhl jsem na můstek hned a rozhlížel se po širé volné pláni, díval se zejmena ke břehu, jenž vždy více se nížil a vzdaloval, na němž hotely a budovy scvrkaly se u velikosť domků z dílny hračkářské. Asi za tři čtvrti hodiny břeh zmizel docela. Otec Neptun s požadavky svými se nedostavoval; a odbudu choulostivou otázku najednou, ke mně vůbec se nedostavil, jakkoli moře ve svěžím větříku bylo dosti živě pohnuto, a několik cestovatelův a hlavně cestovatelek po nedlouhé době okázale jali se zajímati tajnostmi hlubin, do nichž přes obrubu paluby nahlíželi s vytrvalostí tak záhadného předmětu důstojnou.

Já stál nepohnutě na můstku, a když zmizely břehy s obzoru a dle slov Homérových

. . . . οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων, ἀλλ᾽ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα —

či jak Vergil podle něho dí:

. . . . nec jam amplius ulla
occurrit tellus, maria undique et undique coelum —

tu teprve mysl mou zaujal úchvatný dojem té nezměrné velebnosti, tu teprve chápal jsem neskonalou krásu moře, která již tolik básníků všech věkův i národů přiměla k nadšeným dithyrambům. Těžko jest najíti pro dojmy ty přiměřených slov, nesnadno rozhodnouti, co více poutá pozornosť divákovu: zda ten rozsah nezměrný sám o sobě, či neumdlévající ruch v těch vodách věčně pohnutých, či ty barvy rozmanité, jimiž hlubiny, o sobě jako křišťál průhledné, na každém místě jinak a jinak oku se jeví v nekonečném střídání, či ten větřík nad vodami vanoucí, jenž vás takořka zázračně osvěžuje a posiluje, či ten blankyt oblohy nade vším rozepjaté, s něhož slunce usmívá se na vás nad rozhledem zasnoucí a v srdci pociťující vzácnou, neobvyklou, nenadálou blahosť a lehkosť! Tak asi jeví se vám moře, hledíteli v dálku kolem do kola. A nade třpytným jasem vod větříkem rozehraných vznášejí se po různu vzduté bílé plachty bárek rybářských, ještě rozhodněji střídajíce mě-

6*

nivou tvář široširé mořské hladiny. — A blíže u lodi, pod samýma nohama vašima, stápějí se kolová vesla v modravou hloub, a se stálým šumem metají do výše vodu, v prašné páry roztříštěnou, kroużí a víří zpěněné vlny podél boků lodních a za lodí zanechávají dalekými pruhy se táhnoucí světle zelenou, bělavě rozvířenou stopu, jež rozbíhajíc se v šíř, konečně jako nerada v sesterských temnějších vlnách se ztrácí.

Člověku se zdá, že by se chtěl dívati a se kochati ve výjevech nekonečně střídavých bez ustání, kdy by — kdy by jen hrubou nízkou prósou se neozýval hlad, také účinek svěžího vánku mořského. Otec Neptun právě působí ve smrtelníky rozličně: jedny zkormucuje k smrti, až se jim zdá, že by nedbali praničeho a pranikoho na světě, ani požitků tělesných ani duševních; jiným způsobí citelný hlad. Z těch na štěstí jsem i já. Však pomoc jest na snadě. Sejdeme do kajuty, tam jídel a nápojů, co hrdlo ráčí. Ale v kajutě jest také těsný vzduch, trhavá, dupavá práce stroje ozývá se nepříjemněji, a houpavý pohyb lodi více jest cítiti. Otec Neptun hlásí se u sousedů v pravo i v levo. Jedna paní prvně zakrojivši do beefsteaku, na pohled velmi vábivého, již zahazuje vidličku a co nohy stačí ubíhá na palubu. I mně se jídlo jaksi přejídá; nicméně dojedl jsem, dopil, ale nezdržel se dole ani minutku déle, než bylo nevyhnutelně potřebí, a chvátal zase nahoru až na můstek, kde volným dechem šíří se hruď, kde zraky opojené zase noří se v nekonečné krásy mořské hladiny.

Po třech asi hodinách plavby na západě objevuje se mlhavý pruh břehův anglických, jenž ponenáhlu vystupuje výše; za novou čtvrť hodiny již jasně ukazují se pověstné bílé výspy Albiona (the white cliffs of Albion). Zase asi za čtvrť hodiny plavby ještě houpavější nežli dosud — jsmeť na nejužším místě kanalu Lamancheského, v průlivu Calaiském, kde moře vždy jest velmi pohnuto — jsme u hráze ve přístavu Doverském. Zřízenci celního úřadu první nás u břehů žádoucích oslovují, prohlížejíce příruční kabely. Nežli na nás dojde řada, prohlížíme my sobě kraj, pokud ho s paluby viděti, a poznáváme, že ne právě nejpříznivější tváří Anglie nás vítá. Pustější kraj nad okolí Doverské těžko si pomysliti. Dýmem dosti začazené město obklopeno na všech stranách strżemi křídových skal, jež nahoře na širokých hřbetech pokryty jsou chudými, vedrem zarudlými trávníky. Stromů nikde není viděti. Za to přístav ovšem kypí čilým životem. Na obrovské hrázi k samému přístavišti lodi přisunut vlak, jenž nás zaveze do Londýna; avšak máme ještě dobrou chvíli času. Čeká se na přepravní parník Calaiský, i jest pokdy opatřiti celní prohlídku též větších zavazadel, která jinak pravidelně koná se až v Londýně. Přeměříme k tomu konci celou délku přístavní hráze, podíváme se na malé velké lodi, jež tu právě kotví, odbudeme záležitosť svou s pány ode cla, a vrátíme se pohodlně zase na místo ve vlaku již vyhlednuté.

Parník Calaiský zatím připlul. Jest to monstrum vlastně dvou lodí, spojených vysokou budovou společné paluby, patrně za tím účelem, aby cestovatelé co možná nejméně pociťovali hnutí nezkrotně nepokojných vln mořských. Ale starý Neptun asi jen šibalsky mhourá očima nade vší touto marností lidských výmyslův a houpá si i takovou přepravní obludou, jak se mu líbí. Roj připlulých vysypal se do vlaku. Už jedeme,

nejprve při samém břehu mořském pod strmými útesy skal křidových a dvěma dlouhými tunely až po Folkstone; odtud pak dráha příbřežními skalami se provine a zabočí náhlým přechodem z pustiny — ovšem výhledem na blýskavé moře oživené — najednou do rozkošného kraje, plného sadův a chmelnic. Jest to hrabství Kentské, „zahrada Anglie," která svého názvu čestného plným právem zasluhuje. Vlak mimo Folkstone nikde nezastavuje a uhání pověstnou rychlostí anglickou ku předu.

Asi za hodinu počínají se po obou stranách dráhy ukazovati řady nízkých domků, na nichž v oči bije stejný ráz, a co cizozemci tuším na první pohled nejnápadnějšího, zvláštní hrncům podobné nástavky na komínech: kolik různých sopouchů, tolik hrnců. Budov přibývá, domy jako by čím dále tím více rostly v objemu. Není pochybnosti, jsme v předměstích Londýnských, a brzy v Londýně samém. Na nádraží u Londýnského mostu (London Bridge) první zastávka, odtud obloukem přes Temži do nádraží Cannonstreetského, pak nazpět přes řeku a obloukem i novým přechodem přes Temži do nádraží posledního. „Charing-Cross," ozývá se z venku — jsme na místě, v samém středu Londýna. Vystoupíme; už pod nádhernou nádražní, sklem krytou dvoranou Londýnská vřava. Však ta již také stojí „porter" a k .žádosti, aby opatřil povoz, ochotně dovede vás k jednospřežce, jež stojí v samém nádraží, a donese, cokoli s sebou lehčího i těžšího máte, a rád poděkuje za sixpence (25 kr.), kterým jste zbavili se všeho nepohodlí při výstupu v hemživý ševel cizího města. Také „hansom-cab" — povoz prazvláštní, jenž vypadá sice jako drožka, ale kozlík má v zadu za krytem tak, že kočí sedí vysoko nad vámi a přes hlavy vaše řídí koně — doveze vás kamkoli chcete, za peníz poměrně laciný.

Mne dovezl do bytu soukromého, již napřed objednaného v samém centru města (Westendu, nikoli City). Bylo okolo šesté hodiny, když jsem se uvelebil v pohodlném pokojíku ve třetím patře uzoučkého domu. Toho dne už jsem na ulici nevyšel. Nežli jsem se umyl i pojedl hned po anglicku „a chop" (řízek skopový), nežli jsem věci své rozložil po pokojíku a prohledl všecku jeho úpravu, bylo již dosti pozdě; mimo to cestou sedmidenní a rojem nových dojmů z ní, zejmena pak úchvatným působením plavby po moři byl jsem příliš unaven, abych pro ulice Londýnské měl všecku vnímavost, se kterou jsem chtěl oddati se na *první* jich prohlídku. Zasedl jsem tudy ke stolku, v dopisu do Prahy jsem přehledně sesummoval, co dal bohatý týden minulý, a s osvědčenou pomocí Baedekrovou učinil jsem rozvrh toho, co měl dáti týden budoucí.

Nazejtří, výborně se prospav na širokém loži svém — postele v anglických ložnicích jsou všecky pro dvě osoby, — s myslí občerstvenou a dychtivosti plnou vydal jsem se již časně na objížďku města, kterou Baedeker radí, aby setřásl se pocit cizoty a slepoty, jemuž ani zkušený cestovatel se neubrání, když vstoupí na půdu vířivého Bábela Londýnského.

Z ulice Jermynské sešel jsem na krásný Mall, širokou, stromořadím posázenou třídu podél parku St.-Jameského proti královskému paláci (Buckingham-Palace), odtud pod stinnou alejí mezi zahradou královskou a Greenparkem na roh velikého Hydeparku, t. j. samým stromovím, samou zelení, jež spíše by upomínalo na venkovské sídlo něja-

kého lorda nežli na Londýn, kdy by nebylo zástupů lidstva, které nedají zapomínati, že jsme ve velikém městě.

Na rohu Hydeparku scenerie rázem se mění. Jeť to na jedné z hlavních cest, kterými proudy povozův i pěších ze západních části města hrnou se ke staré City a nazpět. Tutě vřava k nevypsání. Řady povozů větších menších po obou stranách ulice ani se netrhnou. V levo se jezdí, nápis: Keep to the left!" (držte se v levo!) přes tu chvíli v oči bije. Nejvíce jsou zastoupeny zmíněné již hansom-caby a obrovské, pestře pomalované omnibusy, jež jsou na střeše i uvnitř takořka nabity. Jedny z nich nad kozlíkem mají rozepjaté stinidlo v podobě velikánského deštníku, všecky pokryty jsou nápisy míst, mezi nimiž jezdí. Jako růženec nějaký, nebo lépe jako paternoster při stavbách do výše, tak tyto šňůry povozů vodorovně ulicí se táhnou nepřetržitě, řada sem, řada tam, a na užších místech (zejmena na starém městě) nezřídka se zarážejí. Vyhnouti se nelze, a tak zastavíli jeden povoz, stane za ním celá nepřehledná řada. Chodci zase davem naplňují chodníky. Šum a lomoz jest ohlušující, ač hlavní ulice pro umenšení hluku jsou dlážděny dřevěnými špalíčky a asfaltovány.

Přejdu na levou stranu ulice a proti nejbližšímu omnibusu zdvihnu ruku na znamení, že se chci svézti. Vyšplhám se po krkolomných železných schůdcích na střechu; jedno místo na štěstí jest prázdné, právě vedle kočího. Honem je obsadím, a už jedeme — celkem dosti zvolna, ač vozkové mají nejlepší vůli jeti rychle, jen kdy by bylo lze. Však přes tu chvíli přece všechen park povozů se hne rychleji a uhání o překot — až do nejbližší nucené zastávky.

Jedeme nejživější částí města: Piccadily, Regent Street, Pall Mall East, Trafalgar Square, Charing Cross, Strand, Fleet Street, Ludgate Hill, St. Paul's Churchyard, Cheapside, Poultry míjíme dívajíce se s výše omnibusu jako s ptačí perspektivy do pestré vřavy pod sebou. V pravo v levo domy soukromé i veřejné, nádherná bydla elegantních klubů, chrámy a divadla, pivnice, jídelny a vinárny, skvostné krámy a výkladní skříně, tabule firem nad sebou několika řadami až pod samé střechy věšené, obrovské navěštní tabule ne pouze s nápisy, ale i s obrazy křiklavých barev střídají se jako v pohyblivé panorámě: do všeho bouří vlaky přejíždějící po vysokém viaduktu, mezi střechami domů na rozhraní Fleetstreetu a Ludgatehillu, zaléhá hrčení povozů, vyznívá šum lidského hovoru: zrak i sluch přechází; zdá se nám, že jsme v pohádce, že sníme vířivý, šumný, rozrušený sen — až nás konduktor proti bance anglické upomene, chcemeli na Londýnský most, tu že musíme slézti a dáti se třídou krále Viléma v pravo dolů. Učiníme tak a sestoupíme do mraveniště na ulici, kterým stěží se prodíráme, a které tím hustěji se plní lidem, čím více se blížíme k mostu, jenž ještě před sto lety byl jediným a dosud jest hlavním spojením měst po obou březích Temže, a proto tak pokryt povozy a chodci jako žádná jiná část čtyřmilionového Bábela. Tlačenice jest tu tím horší, že praktický prostředek — „keep to the left!" — jenž přísně se zachovává pro povozy, nemá platnosti pro chodce. Každý jde kterou stranou se mu líbí, vráží do jiných jako oni vrážejí do něho nesčíslněkrát, nežli přejde most značně dlouhý.

Na východní straně mimo to mnoho lidí zastavuje se u kamen-

ného zábradlí, odkud viděti jest do *přístavu* Londýnského. I největší lodi totiž po Temži až k mostu tomuto dojíždějí a všechen povrch řeky pokryt jest parníky malými, velkými, na kotvách, v pohybu po vodě, proti vodě, plachetními koráby o dvou, o třech stěžních, čluny a kocábkami všech možných tvarův a velikostí. Po obou březích pak jsou ohromná skladiště na zboží, a plavci, nakladači, člunaři takměř rojí se všude v horečně čilém rozruchu.

Přešel jsem most po vší délce a opět se vrátil, stále přidržuje se, jak moha, kamenného zábradlí a s řeky očí nespouštěje. Po té prodírám se na novo King Williamstreetem, a zabočím do ulice Gracechurchské a Fenchurchské, kde jest již poněkud volněji, ač ještě dosti plno, až dojdu k nádraží dráhy Blackwallské. Po ní jedu do stanice Limehouseské. Vlak hne se dosti zvolna, zastavuje na několika místech, ale nikdo stanic nevyvolává. Již tu třeba učiti se jezdiť po dráhách v obvodu města a zejmena po dráze podzemní. Větším dílem hned u pokladny (booking office) povědí vám číslo perronu (platform) na kterém čekati máte; neli u pokladny, tedy jistě u vchodu na perron, kde lístky se znamenají tak, že se z nich stranou vystřihne vrub. Perrony jsou vyvýšeny a z nich do vozů, jež přijíždějí těsně k samé této vyvýšenině, vstupuje se vodorovně, i není třeba šplhati se do výše po stupních jako při drahách kontinentálních. Koleje jsou vždy nejméně dvojí, po každých vlaky jezdí jen jedním směrem. Přes ně obecenstvu vůbec přecházeti se nedovoluje, a do každého vlaku jen s levé strany se vstupuje, pročež právě pro vlaky různých směrů třeba zajíti na různé perrony. Stojíteli již na místě a přijede vlak, jest vaší věcí vyhledati sobě třídu vozu, které lístek váš svědčí. Ze zřízenců dráhy nikdo se o vás nestará, leč požádáteli ho zvláště; pak ovšem poslouží vám zdvořile a ochotně. Na podzemní dráze pro pohodlí obecenstva v této příčině vyvěšeny jsou tabule s nápisy: „Wait here (čekejte zde) for I., II., III. class,“ a vlaky zastavují určitě vždy tak, jak nápisy naznačují. Zastávka jest kratičká, publikum sotva má kdy vystoupiti a vstoupiti a už se zas jede dál; proto jest pomůcek orientačních skutečně potřebí. — Cestou lístků nikdo neprohlíží, a vsedlili jste s lístkem první nebo druhé třídy do třetí, jest to vaší škodou. Myslím, že by nikdo ničeho neřekl i naopak; ovšem člověk poctivý s lístkem nižší třídy nezasedne do vyšší, leč by ho tam neodvratná nutnosť zanesla. Jmena stanic se nevyvolávají, leda vzácnou výminkou. Zase jest věcí cestovatelovou, aby staral se sám, kdy je na místě. A to, pro nováčka aspoň, není snadno. Nápisy stanic jsou sice všude velikými, větším dílem modrými literami na šedohnědých velikých tabulích vyvěšeny, ale jest přímo uměním je rozeznati od — tabulí navěštních, na nichž též velikým písmem nezřídka jest jen jmeno firmy nějaké nebo zboží nějakého napsáno, a kterými všecky nádražní stěny jsou pestře pokryty. Někdy jest zrovna zábavno pozorovati, kde všudy návěstí taková jsou připevněna. Na podzemní dráze všude, kam rozmanitými průduchy shora jen dost málo světla denního vniká, ba leckde v tunelech i na místech zcela tmavých, kam jen zableskne světlo lamp, jež ve vlacích ovšem stále jsou rozžaty. Nelze tuto zuřivosť návěštní nazvati jinak nežli nešvarem, poněvadž skutečně mate a obtíže působí. Jednou pomůckou

proti zmatku jest to, že nápisy stanic jsou také na opěradlech lavic, rozestavených pro pohodlí čekajícího obecenstva (skutečných čekáren aspoň na podzemní dráze není), a cizinec ještě nejlépe pochodí, ohledneli se po nejbližší takové lavici, a přispíší sobě dostati se ven, nežli vlak se hne dále. Lístky odebírají se teprve při východu z perronu, jako se hned při vchodu znamenaly. Při podzemní dráze pokladny jsou všude nad zemí a ke kolejím sestupuje se po schodech do hlubin; pro východ jsou všude zvláštní schodiště. Jízda tudy poskytuje zábavné, dosti příjemně rozehrávající střídání.

Koupivše lístek a davše ho u schodů poznamenati scházíte jako do Tartaru. Ale Tartarus má tu horní světlo a stkví se pestrou rozmanitostí nápisův a obrazů návěštních. Ve dvě protilehlé strany zejí tmavá hrdla tunelů. Hnedle z jednoho nebo z obou zároveň s ohromným rachotem a sykotem vyhrne se po dlouhatánském vlaku. Sotva zastavil, zašumí roj vystupujících a vstupujících. Na perronu jako na mraveništi. Vstoupíte. Třískání dveří, jichž nikdo nezamyká; rachot a sykot nový, a už jste v temnotách nočních. Však ob čas zableskne s hůry světlo tu z prostranného průchodu, tam ze zástavního nádraží. Na některém vystoupíte s ostatními, proud jejich zanese vás ke schodišti, vyšplháte se z Tartaru ven, nahoře odevzdáte lístek Cerberovi, a vyjdete na světlo denní v nové mraveniště na ulici.

Však vraťme se na dráhu Blackwallskou, která nevede podsvětím, nýbrž horem mezi střechami domův a s výsosti své skýtá pohled do táhlých ulic dosti nepatrných domů. Na stanici Limehouseské slezeme a uličkami zajdeme ku přístavišti říčních parníků. Tu vypadá Londýn zcela jinak, nežli na Strandě, Fleetstretu atd. — asi jako některé naše venkovské městečko za horkého odpoledne: na ulici skoro ani živé duše. Teprve u řeky zase živo. Přístaviště samo (pier) jest dosti skrovné; na parník chvilku třeba čekati, ale čekání není nudné. Jsme na Temži, hlavní tepně Londýnského obchodního a plaveckého života. Řeka sama není sice hrubě vábná, zejmena ne v tuto chvíli, v době daleko pokročilého odlivu. Široká jest, mnohem širší nežli naše Vltava v Praze, jakkoli ji tu máme za jezy. Ale voda do nejhlubších hlubin nesčíslnými vesly, koly, šrouby zmítaná, mimo to přílivu a odlivu mořskému podléhající, vypadá jako nejšpinavější špína, jako učiněný černý kal.

Však ten život na ní, ty lodi, malé, velké, ten les stěžňův a ráhen, vyčnívající v pravo, v levo z ohromných doků — teď zavřených obrovskými vraty, z nichž děrami crčí prameny vod, zachycených za přílivu, ta práce ve skladištích zboží, zdvíhaného a spouštěného na přitažené lodi parními jeřáby, ten šum zmatených, ne právě uhlazených řečí drsného dělnictva, jejž svěží vodnatý větřík ke sluchu donáší: to vše zajímalo by a bavilo i déle nežli těch několik minut, jež třeba přečkati.

Konečně parníček přijel od Greenwiche, parníček neveliký, ale statně bojující jak proti proudu řeky, tak proti síle odlivu. Vstoupíme na palubu ničím nechráněnou proti nepohodám počasí a již brázdíme kalnou Temži proplétajíce se mezi loďmi a poplavky, velikými zakotvenými sudy, k nimž se lodi uvazují, a na výjevech v pravo v levo oči můžeme nechati. Mineme Tunnel Pier, Cherry Garden Pier. Na levém břehu — nám jedoucím proti vodě v pravo! — trčí do výše, ale nepříliš vysoko, věže starobylého Toweru, jejž jsme vždy představovali si

jakožto budovu pochmurnou, hrůzoplodnou, kdežto on zatím v skutku vypadá velmi krotce. Stráž tam přechází, ale mimoděk vnucuje se na mysl otázka, co že tam asi hlídá v té staré — ó myšlenko neuctivá! — rachotině? Ve skutečnosti Tower zachováván jest v nejlepší nerachotivé celotě a pořádku, i také hlídati mají tam co; chovajíť se tam mimo mnohé drahocenné starožitné památky také královské korunní klenoty, jejichžto cena sama páčí se na tři miliony liber šterlinků.

Přijíždíme pod — vlastně poněkud nad Londýnským mostem k Old Swan Pieru. U prvních dvou přístavišť byla zastávka kratičká, u tohoto posledního jaksi dlouho se zdržujeme. Čím to asi? divíme se v duchu, ale nedbáme hrubě; vždyť jest se nač dívati a lístek náš platí až po Westminster Pier. Zatím přijel supajíc od protějšího břehu parníček jiný, zastavil se kratičce a odšuměl směrem, kterým i my odjeti hodláme; a my pořád nic. Konečně asi po půl hodině se hneme, a aj parník náš pěkným obloukem o dlouhém poloměru zatočí úhledně pod most Londýnský a úprkem ujíždí nazpět touž cestou, kterou jsme přijeli! Pěkné nadělení! Nikdo nepověděl nám, že pod Londýnským mostem máme přesedati právě na onen parníček, jenž ode druhého břehu přijel a na nějž jsme se v blažené nevědomosti dívali, jak přišuměl a odsupal. Jaká porada? Snadná, vystoupíme na nejbližším pieru, počkáme na parník jiný, jedoucí proti vodě, a pak už přesednouti nezapomeneme. Nového lístku kupovati netřeba. Odevzdává se jako při podzemní dráze teprve u východu s přístaviště, a tak mezi počátečnou a konečnou stanicí mohli bychom snad jezditi celý den, jenž označen datem na lístku jednou koupeném.

Zatím schystal se nad námi požitek zcela jiného druhu. Ráno, když jsme vyšli z domu, bylo pěkně jasno, ač nad ulicemi visela hustá velkoměstská atmosféra. Než jsme dojeli do Limehousu, zakabonilo se nebe, a teď se spustil deštík, droubounký sice, ale tak pronikavý, že nás brzy důkladně promáčel. Na pieru jest sice jakási záštita ve způsobě malounké verandy, ale na palubě parníčků není střechy a v miniaturní kajutě jest dusno a nepříjemno. Nezbývá než pod deštníkem mysliti si, že jsme s dostatek chráněni, a moknouti dále. Déšť houstne vždy více a dojeti konce zamýšlené výpravy po Temži již proto také jest zbytečno, že pro mrholivý déšť téměř nic není viděti.

Vystoupíme tedy pod Charing Crossem a zaběhneme domů se osušit. Bez toho také již den překlonil se přes poledne a smrtelná schránka ducha, jejž jsme dosud samojediného krmili potravou ideálnou, začíná se hlásiti ke svému právu a k potravě poněkud podstatnější.

Tak mne Londýn uvítal hned první den pěknou ukázkou anglického počasí. Pěkné ráno, mrákotné dopoledne, crčící déšť o polednách. Nedivil jsem se tomu, neboť jsem se vždy domníval, že v Anglii prší v nejlepším případě každý týden sedmkrát. Ale musím hned dodati, že jsem za svého pětinedělního pobytu v Anglii nabyl jiné zkušenosti. Mimo ten první déšť jsem se v Londýně za dvě skoro neděle již mokrého počasí nedočkal; po té jsem strávil tři neděle v Cambridgi a Oxfordě, a za tu dobu jen asi dvakrát, třikrát pršelo (v polovici srpna), a to málo výdatně. Ovšem každý říkal, že jest to povětrnosť zcela výminečná. Bývalo při tom také skoro vždycky obtížné vedro a všecka zeleň v parcích byla vyprahlá i zarudlá; na venkově stromoví

a křoviny při zaprášených cestách byly pokryty vrstvami šedého prachu, zcela tak jako u nás při našem podnebí kontinentálném.

Ani toho prvního dne ostatně déšť dlouho nepotrval. Nežli jsem se převlekl, pojedl nějaký „lunch“ a poněkud si odpočinul, vyjasnilo se úplně, tak že jsem mohl znova ven vyjíti.

Hodlal jsem dokonati pěšky, co mně ráno po lodi bylo přerušiti. Zašel jsem do opatství Westminsterského, kde však nebylo ten den přístupu. Odkázali mne na popozejtří odpoledne. Vstoupil jsem tedy na most Westminsterský, s něhož jest pěkný pohled jednak na levý břeh, na monumentální gotiku budovy parlamentární, které škodí jen to, že nestojí na nějakém místě vyvýšeném, jednak na protější stranu, kde za krásným nábřežím Albertovým zdvíhá se nádherných sedmero pavilionů velikolepé nemocnice sv. Tomáše. Most Westminsterský sám jest stavba velmi lehce a ozdobně vypadající. Hned vedle něho při budově parlamentu jest věž, na níž hodiny bijí krásně melodickým souzvukem. Od ní počíná nábřeží Viktorijské, zajisté asi nejkrásnější všeho světa břeh umělý, jenž má více nežli dva kilometry délky, jízdnou dráhu dvacet metrů zšíří a ještě po obou stranách chodníky o šesti metrech šířky. Délka jeho postačí už na dokonalý „constitutional.“ t. j. procházku pro zdraví, i jest tu za tím účelem pěkné stromořadí s rozestavenými sedačkami, a částečně přiléhají k nábřeží také úpravné sady. Přešel jsem je po celé délce až po most Blackfriarský, a odbočil pak do končin, jež jsem ráno již projel po omnibuse, t. j. ke kathedrále sv. Pavla, kterou jsem si při té příležitosti prohledl zvenčí i uvnitř. Pak sešel jsem na novo k řece a vstoupil zase na parníček, abych si nahradil, co mne ráno pro déšť ušlo, a dojel zpět proti vodě až za Tomášskou nemocnici po most Vauxhallský; odtud po tramwayi k nádraží Viktorijskému. Mimochodem budiž podotčeno, že tramwayí jest v Londýně poměrně málo; nejdůležitějším prostředkem k obecné dopravě lidí jsou omnibusy. Ve vozech tramwaye není konduktorův, a kočí nesmí bráti peněz; také by ostatně neměl na to kdy. Každý kdo jede, hodí svůj „halfpenny“ (půlpeníz, asi $2^1/_2$ kr.) do pokladničky ve voze připevněné, a kontrola patrně se ponechává vezoucímu se publiku. Zdali touto měrou podnikatelstvo není zkracováno, neuměl bych rozhodnouti. — Od Viktorijského nádraží šel jsem pěšky nejelegantnější částí Westendu přes Eaton-Square a Belgrave-Square do Hydeparku.

Po toliku chůze a jízdy rozumí se, že jsem byl velmi unaven a že jsem si v parku milerád za půl peníze koupil právo poseděti na sedadle mezi záhony květin při hlavní jižní aleji a prohlížeti si elegantní svět, jenž tu jednak ve skvostných povozech po jízdní dráze, jednak podél ní hned vedle po slavném Rotten-Rown koňmo na odiv staví blahobyt a nádheru. Jest tam podívaná až oslňující: v povozech, z nichž jeden úpravnější nežli druhý, výkvět dám z vyšších kruhů společnosti v elegantních toaletách; na koních, z nichž jeden pěknější nežli druhý, statní jezdci a hlavně hezké jezdkyně, ale také nestatní jezdci a méně hezké jezdkyně — a sice dámy buď ve společnosti pánů nebo také samy, ale pak majíce za sebou opodál vždy služebného ducha tolikéž na koni (groom), měří alej půl hodiny cesty zdélí dle všech pravidel jezdeckých (jimž já ostatně málo rozumím!) brzy volným krokem, brzy prudkým a prudším cvalem jako s větrem o závod.

Neseděl jsem ostatně dlouho na zakoupeném sedadle. Pozoroval jsem na druhé straně za jízdní alejí výjevy jiné, jež mě brzy přivábily k sobě. Pod stromovím na vyprahlém trávníku v malebných skupinách viděl jsem rozložené obecenstvo jiného rázu, matky a děti ze tříd nižších, a porůznu také muže stavů pochybných, kteří se tu lenivě povalovali v dobu, kdy řádní lidé zajisté ještě byli po své vážné práci. Příkrý to kontrast proti nádheře na Rotten-Rowu, jejž jsem hodně dlouho uvažoval, sedě bezplatně na jedné z lavic hojně rozestavených pro pohodlí nejširšího obecenstva.

Budiž tuto dovoleno pověděti summovně, jaký dojem činí všecky anglické parky v městech. Imponují především ohromným rozsahem, a tvoří skutečně kus venkova mezi mořem budov a zdiva. Překrásné košaté stromoví a prostranné rybníky, po nichž poplouvá nejen vodní ptactvo, ale i kocábky všelikých druhů, doplňují obraz a dokonávají ono příjemné zdání venkova. Parádní záhony květin a pískem posypané, podle šňůry rozdělené stezky činí okrasu sice všude, ale jsou právě jen okrasou a nejmenší částí sadů; hlavní věcí jsou prostorné trávníky, na něž všude obecenstvu je přístup dovolen. Žádný bručivý hlídač úzkostlivě nezahání dětí, aby pažitu nepošlapaly, nikdo nepřekáží chuďasu, jenž pro několik dechů zdravějšího vzduchu nemůže si popřáti hned drahého výletu na venkov, aby po namáhavé práci denní se rozložil na zeleni ve volné přírodě. Proto také všude hemží se zástupy dětí, a pod večer ukáže se mezi nimi mnohá ustaraná tvář jejich rodičů. Pravda jest, že tam také povaluje se mnoho lenivých pobudův, a pravda také, že trávník (zejmena za tak suchého počasí jaké bylo minulého léta) nehonosí se se právě brčálovou zelení; ale upříti nelze, že parky takto mnohem lépe vyhovují svému úkolu, býti plicemi velkého města, nežli naše úzkostlivě vyměřené a rozměřené, takměř od každého ostřejšího pohledu obecenstva bedlivě chráněné zahrádečky a kouty, jimž hrdě přezdíváno jmeny městského parku nebo městských sadů. Londýn vedle těchto vskutku ohromných parků má ještě tu výhodu, že domy, mimo budovy veřejné, hotely nebo nanejvýš klubovní paláce, nejsou stavěny v rozměrech našich bohopustých činžáků, mezi nimiž díváme se do výsostí jako ze studně, nýbrž jsou — ovšem starou klikatou City zase vyjímajíc — poměrně nízké a skrovné, a ulice větším dílem dosti široké. Pak jsou tam četná náměstí (square), vždycky posázená stromovím, křovím a květinami. Z těch širší obecenstvo ovšem mnoho nemá, ponévadž sady tyto na náměstích vždy jsou obehnány plotem, větším dílem z ozdobného železného mřížoví a uzamčeným, a ke vchodům mají klíče vlastníci domů square obklopujících; ale přece i širší obecenstvo má aspoň výhodu svěží zeleně, jež občerstvuje oko, a prospěch z velkého množství kyslíku, jejž vydychuje rostlinstvo.

Tyto a podobné myšlenky kmitaly se mi hlavou již první den, co jsem sedě v Hydeparku pozoroval protivu nádhery po jedné, a všední nenádhery po druhé straně; a nežli jsem to všecko domyslil, odpočinuly si nohy tak, že jsem mohl pomysliti na další pochod. Obešel jsem Serpentinu (rybník) po celé délce východní strany a zabočil do sadů Kensingtonských, jež s Hydeparkem přímo souvisejí. Tam prohledl jsem si ještě památník prince Alberta, jejž choti svému postavila královna Viktorie a „její národ — jakožto důkaz vděčnosti za

život, věnovaný blahu veřejnému,“ skutečně královsky nádherný to důkaz úcty, které si vznešený nebožtík plnou měrou zasloužil. Vděčný národ anglický ostatně pomníky velikým mužům svým nikterak neskrblí. Asi čtyřicet rozličných soch a sousoší po Londýně na různých místech potomstvu hlásá slávu králů, státníkův, učenců, vojínův a mužů práce rozmanitých oborův a ctí neméně oslavence nežli uznalé oslavovatele.

Zatím se připozdilo a nezbylo než volným krokem odebrati se domů. Byl jsem výsledky prvního dne velmi spokojen. Projel, přeplul a prošel jsem tolik částí velikánského města, prohledl a seznal tolik výjevů rozmanitých, že onen zvláštní pocit opuštěné cizoty, jemuž tuším žádný nově příchozí do velikého neznámého města se neubrání, byl na dobro překonán. Ukládal jsem se na lože notně sice unaven, ale s jakýmsi polojasným vědomím, že Londýn, vezmeli se kolem a kolem, jest město jako jiné město, jenže ovšem větší, rozlezlejší, také čilejší a pohnutější, a — ovšem jen ve hlavních třídách — takořka horečně rozrušené. I to již tanulo mi na mysli, co se mi později co den jasněji na oči stavělo, že jen první dojem překonává, ba skoro omamuje rázem chaotickým. Oko, jež na první pohled pestrostí a nevídaným ruchem takořka bylo oslněno, brzy navykne a naučí se rozeznávati; rozeznává vedle budov nádherných a velkolepých výkladních skříní také schátralé baráky, a bídu i hřích vyhlédající ze zašpiněných oken, vedle vystrojených paniček a pánů, z nichž sálá blahobyt, v davech na ulicích také starostmi sklíčené, zkaboněné tváře středních stavů, sešlou úpravnosť („shabby gentility“ výrazně říká Angličan!) *bývalých* blahobytníků, kteří ještě jakž takž udržují se nad vodou, i konečně zámeznou nezakrytou bídu, jež odívá se ve špínu a hadry. A mnoho, bohužel přemnoho jest postav právě z té poslední třídy ubohé, a jakkoli žebrotu leckdy ještě snaží se zakryti „obchodem“ v sirkách, jež přes tu chvíli každému lépe ošacenému nabízí nějaká ruka vyzáblá a vychudlá, přece prozrazuje ji neklamně hlad, jenž ze vpadlé tváře, mdlého oka, z bídných cárů oděvu, ze všeho všudy zjevu žalostně vyzírá. Nezapomenutelným jest mi němý pohled, jímž poděkovala mi žena zbědovaná s nemluvnětem v náručí, když jsem vystupuje na Charing-Cross Pier s parníčku od ní koupil celý balík sirek, a pak jí řekl: „Nechte si je.“ Jsa promoklý utíkal jsem domů se převleci, ale slzy, jež jí z oka vytryskly, jsem přece pozoroval.

Není divu, že při tolika milionech obyvatelstva, shrnutého na nepatrný prostor hlavního města, také shrnuta jest dohromady chudina v přiměřeném počtu, a že se na oči staví nápadněji nežli jinde, kde lidstva a tedy také chudiny jest méně. Není dále divu, že obecná dobročinnosť tříd bohatějších, v Londýně zajisté vyvinutá měrou velmi dokonalou, nestačí na ukojení vší té bídy; není divu, že mnozí pak i této dobročinnosti zneužívají, a není konečně divu, že v chudině jako v pařeništi rodí se hřích a zločin, a že na př. zlodějstvo Londýnské v celém světě nemá sobě rovného. Mně bohu díky nedostalo se žádné vzácné známosti z posledně jmenované kategorie. Vyvázl jsem docela neoškubán a neobtěžován, ač zajisté mně jako každému příchozímu „cizince“ každý vyčetl z tváře.

Jen jednou — a to ne v první den — jakýsi dobrodineček při-

točil se ke mně s otázkou: „N'est-ce pas, vous parlez français, monsieur?“ A když jsem ho od hlavy do paty přeměřil, rychle obracel po německu: „Sie sprechen deutsch, nicht wahr, mein Herr?“ Ale zábavno bylo viděti jej, jak se otočil na podpatku a mžikem se ztratil, když jsem mu klidně odpověděl: „No, you are completely mistaken!“ Policejní strážník také byl na blízku.

Jinak jest jednou z dobrých stránek populace Londýnské, že se nikdo o svého souseda hrubě nestará a zvědavostí ho neobtěžuje. Každý ve vážném ruchu životním a v boji o existenci příliš sám sebou jest zaměstnán, aby měl kdy přihlížeti k věcem, které se ho přímo nedotýkají. Na palubě lodí, na střeše omnibusů, prázdná chvilka vyplňuje se namnoze čtením novin, ba i dopisův a pod.; co dělá soused vedle sedící, toho si nikdo nevšímá. Není v tom ostatně chladnosť a nedbalosť nehezká neb neochota. Zeptáteli se koho na ulici, odpoví, poradí, ba i poslouží vám ochotně, ale nezdrží se o nic déle nežli nezbytně třeba. Zvláště četně rozestavení strážcové policejní jsou pravým vzorem zdvořilosti a ochoty, a neumdlévají odpovídajíce cizinci na otázky často i unavující.

Celkem ostatně obyvatelstvo Londýnské činí dojem jako v každém velkém městě. Zvláštních rázovitých postav, které by měly na sobě něco specificky anglického, vůbec viděti není. Zdá se, že nekonečně zkřížené styky všech vzdělaných národův evropských vyrovnaly rozdíly kmenové a způsobily jakýsi typus střední, s nímž teď už všude se potkáváme. Zejmena ovšem není po Londýně viděti lidí takových, jakých obraz na pevnině splynul s pojmem Angličana, t. j. vytáhlých čahounů zrzavých v křiklavě kostkovaných oděvech, anebo kostnatých tyčkovitých ženštin pod nápadnými klobouky s modrým dlouhatánským závojem. Průměrní Angličané jsou naopak obyčejně málo nad prostřední výšku, kloní se k otylosti spíše nežli k hubenosti, a odívají se jako jiní smrtelníci střízlivě a v městě dle možnosti elegantně. Nápadných figur onoho výše dotčeného rázu není v Anglii více nežli všude jinde. Jen na hlavách viděti přerozmanité pokryvky z kategorie kloboukův a čepic, ač i tu cylindr nebo černý tvrdý klobouk plstěný silně převládá. Slaměných klobouků viděl jsem letos velmi málo, a mezi nimi žádný barvy hnědé, i pozoroval jsem mnoho lidí, ani s podivením mrskli okem po mém Pražském širáku ze hnědé slámy. Dámám Londýnským, a lituji, že anglickým vůbec, pokud jsem je viděl, nemohu odpustiti jisté, ač velmi nesmělé a skromné výtky. Vedle dokonale elegantních zjevů, dosti četných, pozoroval jsem přece také mnoho nevkusně oblečených; nad čím naše dámy zajisté ruce sprásknou, jest to, že za toho nepohodlného vedra, jež v Londýně panovalo koncem července a začátkem srpna, zcela pravidelně viděti bylo na dámách starších i mladších — kožešinové límce a labutinky. Velmi mnoho děvčat mladých viděl jsem v bílých mušelínových šatech, a i z těch mnohá doplňovala celek — kožešinou!

(Pokračování.)

Česká činohra.

Píše
Fr. Zákrejs.

Po Našem příteli Něklúževu Paní majorka. Dva značné úspěchy divadelní ruských kusů za sebou — toť konečně nejpádnější důkaz, že má naše činohra ještě také jiné účely, než ukvapovati se po týchž pěšinách, po kterých se německá divadla ženou, a že hlavní snaha našeho jeviště čeliti má k tomu, aby našince s dramatickou uměnou slovanskou soustavně seznamovala.

Ippolit V. Špažinský, spisovatel *Paní majorky*, měl odvahu napsati truchlohru, skutečnou truchlohru, buď to komu po růžovějších spletkách a rozpletkách toužícímu libo nebo žel, i zvolil jí za podklad konflikt mezi láskou a pietou. Féňa Ignatěvna jest nakloněna venkovskému nájemci mlýna Ondřeji Filátoviči Karjaginu, ale Ondřej jest zetěm Avdóti Ivanovny, jíž je Féňa povinna vděčností, a tato pieta k dobroditelce ji přiměje, že se netoliko Karjagina zříká, nýbrž i jeho dům opustí a za starého, do ní slepě zamilovaného a k ní až běda slabošského majora ve výslužbě, Maksima Gavriloviče Těrechova, se vdá. Avšak právě tento její krok způsobí jí záhubu. Manžel ji, mladou, půvabnou žínku, hýčká svou bezpříkladnou povolností, a hejskové různého věku — stárnoucí již Sergěj Dmitrijovič Sladněv a mladý Petr Štěpánovič Ljubin — ji hýčkají svým obletováním: majorka Féňa stane se vrtošivou i zálibnou, a právě proto ji prvý muž, který její koketnosť, její ženskou ješitnosť urazí, k sobě a za sebou uchvacuje. Tímto mužem jest malíř Grigorij Petrovič Volžin, který z piety k svému strýci, majoru Těrechovu, před láskou Putifarky Féni, své tety, prchá. A podobný proces jako majorka prožije též Ondřej Filátovič, jakkoli proti němu ve své náklonnosti a pietě k oddané svojí ženě Marii Pavlovně útočiště hledá. Čím více mu Féňa svou rostoucí k němu chladnosť na jevo dává a svými příkrostmi jej odráží, tím horoucněji a náruživěji dychtí ubohý Ondřej po ní, až se posléz vedle ní ocitne v okolnostech, z nichž není východu, než aby odtud oba spolu v dvojité manželské proneváře dál a dále, níž a níže šli, aneb aby oba zhynuli. Spolu jíti nemohou, neboť Fénino nitro baží po jiném, po Volžinu, a proto Féňa i Karjagin zhynou. Ondřej ji, chladnou k němu rusalku, zničí v jejím živlu, v chladné vodě, a sám jde, aby se udal soudu.

Paní majorka chová tedy nejeden kus tragické kostry v sobě, ale páteř její není celistvá. Hře schází podstatná částť: vypjetí; její třetí dějství není dramatickým třetím dějstvím. Hra postupuje, ale neroste, nerozvíjí se. A žádné umění neobstojí bez ústrojné komposice: proti tomu je všechno vzpírání marno. Působivosť Paní majorky vytryskuje z jiného zřídla: spisovatel rozpouští — po ruském spůsobě — svou sílu v drobné malbě, v podrobnostech; škoda jen, že jsou tyto detaily tak často příliš hrubozrné, jako pro krčmu. Jaký to dusný vzduch v tom našem elegantním zlatém domě! Kam se ztratila rudá tužka? Je to cesta s kopce, hloub a hloub. — Kolem dosti romantické hlavičky Féniny rejdí v kuse kolik více méně-podřízených kari-

katurních lící, ale na nich — nechť je kdokoliv jakkoliv přeceňuje — nespočívá tak hlavní zásluha hry, jako v důstojné, přirozené a přece nezřídka poetické drobnokresbě duševního hnutí Fénina i Ondřejova, jako v možnosti vytvořiti z těchto dvou postav velice účinné divadelní zjevy. Nesnadná to zajisté možnosť, avšak pí. Bittnerová a p. Slukov všechny nesnáze vítězně přemohli.

O původní novince není nám tentokráte možno referovati. Nebyla žádná sehrána. Souvisí to nepochybně s měřítkem, jaké ten onen orgán divadelní správy na původní práce přikládá. Ze samé, jinak oprávněné obavy, aby se žádný vadný neb vadící originál nedával, přikládá se beze vší pochyby na výtvory českých dramatických snaživců přísnější a pohříchu také, což nepochopitelno, *příkřejší* měřítko než na díla cizí, než na díla ani tak Melpomeninou jako Fortuninou přízní obmyšlená. Jaroslav Vrchlický konstatuje v 21. čísle letošní „České Thalie": „Faktum jest, že řady a řady mladých adeptů dramatického básnictví obléhají nadarmo brány našeho divadla, žádajíce za vstup. Faktum konečně jest, že dnes s kusem svým zamítnutý autor jest odstaven na dobro, že se mu záporným vyřízením divadelní kanceláře vyráží péro z ruky a odnímá chuť k další práci a snad zdařilejší budoucí produkci." Vrchlický dává tedy na uváženou návrh, aby zřízena byla stálá porota dramatická, která by zadané hry posuzovala, naproti čemuž Jan Ladecký navrhuje, aby porota druhou odvolací stolici nad dramaturgem tvořila. Tento návrh učinil jsem před lety ve schůzi, do které nás dramatické spisovatele p. Fr. Ad. Šubert brzy po svém nastoupení na stolec divadelního ředitele svolal, avšak posud na skutek nedošlo. Soudy, zemské výbory, ministerstva mají nad sebou stolice: snad ji tedy může nad sebou míti také dramaturg. Nikdo není neomylný, a národní divadlo nebylo přec vystaveno pouze pro několik stále se opakujících jmen. Porota nemůže míti než dobré účinky: buď před ní zvítězí dramaturg anebo vhodná práce, které se tím zjedná lákavý zvuk. Poněvadž pak ředitel Šubert nyní ve své zprávě o čtvrtém roku národního divadla prohlašuje, že by divadelní správa návrh na zřízení poroty pro práce od divadla odmítnuté ochotně přijala, jest si přáti, aby spisovatelstvo návrh ten ku platnosti přivedlo bez obavy, že by záměr, jak pan Šubert myslí, pro peněžnou stránku se zmařil.

V tyto dni vyšel *Pamětný spis družstva národního divadla v příčině nové smlouvy družstva se zemským výborem království českého.* Oznamuje se tam, že nynější divadelní družstvo, jehožto smlouva již jen do 1. července 1888 platí, vstoupilo s intendancí „v předběžné, dosud žádnou stranu nezavazující jednání, o případné převzetí národního divadla na další řadu let a vidělo se nuceno činiti některé nové, od dosavadní smlouvy odchylné požadavky." Při tom družstvo prohlašuje „předem a výslovně, že jako doposud tak ani na dále nemá v úmyslu z národního divadla hmotně pranic těžiti," ale chce toliko „i nadále spokojiti se úplně, když z podniku jeho nevyplyne mu žádná citelná škoda hmotná." Avšak veliké národní divadlo má mnohem značnější výdaje, než jaké mívalo malé zatímní, a přece není zemská podpora v poměru jim přiměřeném zvětšena. Celkem vzrostl náklad na nynější divadlo více než o 190.000 zl. ročně, kdežto řádné příjmy tou měrou

nevzrostly; a výtěžek z mimořádných příjmů (z první doby po otevření divadla, z divadelních vlakův a z Excelsioru) jest nyní skoro vyčerpán. Oběť země na české divadlo činí úhrnem ročně toliko 65.000 zl., kdežto měla na př. Peštská opera loni 600.000 zl. subvence. Družstvo žádá tedy, aby mu země poskytla některé úlevy a některé výhody: aby družstvo mělo právo dáti půlletní výpověď ze smlouvy, aby — mimo jiné — neplatilo nájemné z kanceláře (300 zl. ročně), aby neručilo ze škodu požární, aby dostávalo místo nynějších 18.500 zl. aspoň 37.000 zl. roční zemské podpory v hotových a ročních 6000 zl. na koupi činoherních textův i zpěvoherních partitur, aby náhrada země za dni, v nichžto se divadlo k vůli opravám uzavře, činila po 600 zl., aby z důchodů zemských více než dosud vynaloženo bylo na zřízence v divadle, zejmena při strojích, jakož i na reservní osvětlování při představeních, aby země platila všechny stroje a přístroje osvětlovací, jakož i výdaje za zevní osvětlování divadelní budovy, pak potřeby ke strojům elektrickým. Družstvo spoléhá při tom na právo českého národa, jež mu na podporu jediného ryze českého ústavu zemského nepopíratelně přísluší. Souhlasíme se žádostí družstva úplně: jen ať se podle výše zemské podpory též umělecký význam zemského ústavu zvýší.

Brošura ***Čtvrtý rok národního divadla***, která požadavek nové, výhodnější smlouvy opakuje, ukazuje k tomu, že v roce tom sehráno 11 nových činoherních prací původních, jedna nová původní opera, jedno nové původní oratorium a jeden nový původní balet; celkem hrálo se od 14 českých spisovatelů 30 kusů 118krát a od 7 českých skladatelů 51 děl hudebních. Význačný jest výpočet, že do veseloher poměrně málo obecenstva chodí, že má více posluchačstva v činohře toliko veliké drama, pak že obecenstvo chodí do divadla nejen poslouchat, nýbrž také se dívat; ovšem, pouhé dívání je pohodlnější: nenapíná. Do zpěvoher se chodí hojněji než do činohry. Operetám se divadlo úmyslně vyhýbá, proč ne baletu? Ze hmotných příčin. Frašky se proti programu ředitelstvem vytčenému dávají, ale nejsou prý to frašky arenní. Vkus obecenstva prý v posledních letech do veliké míry se vytříbil. Opravdu? Pensijní fond členů divadelních vzrostl na 220.000 zl. O zřízení operní a činoherní školy při národním divadle se pracuje. — Co se týče příštích let, jest pan Šubert jist, že divadlo nikdo jiný nebude moci ujíti než nynější družstvo, dle možnosti novými členy nebo novou společností sesílené, a radí, aby řediteloví příště větší pravomoc dána byla, než jakou má ředitel nyní. P. Šubert uznává, že jest třeba druhého českého divadla, které by však v týchž rukou bylo, co divadlo národní; náklad neměl by přesahovati 250.000 zl., měl by se akciemi opatřit a budova měla by v pásmu hranic Pražských a Vinohradských postavena býti. — Brošura má vítaný přídavek, seznam původních českých dramat z posledních 25 let, nadepsaný: Čtvrtstoletí české tvorby dramatické od 18. listopadu 1862 do 17. listopadu 1887.

Samostatné české divadlo vstoupilo na práh nového svého čtvrtstoletí: kéž ve svých leskných prostorách shromáždí hojnou řadu vynikajících pracovníkův a valné množství uvědomělých, věrných a horlivých přátel!

Knihy redakci zaslané.

Prémie Umělecké besedy v Praze na rok 1888. Uspořádal Jos. Holeček. Nákl. Umělecké besedy v Praze.

Věstník královské české společnosti náuk. Ročník 1886. Třída mathematicko-přírodovědecká a filos.-histor.-filologická. Nákl král. české společnosti náuk, v Praze 1887.

Výroční zpráva královské české společnosti náuk, podaná dne 15. ledna 1887. Nákl. týmž.

Tandariuš a Floribella. Skládání staročeské s německým Pleierovým srovnal dr. V. E. Mourek. (Pojednání král. české společnosti náuk.) Nákl. týmž.

Zápisky Viléma Slavaty z let 1601—1603 K vydání upravil Ant. Rezek. (Rozpravy král. české společnosti náuk.) Nákl. týmž.

Nově nalezené rukopisy formulářů XIII. a XIV. století. Zprávu o nich i výňatky podává Ferd. Tadra. (Rozpravy král. české společnosti náuk.) Nákl. týmž.

Výsledky deštoměrného pozorování, provedeného v Čechách v roce 1886 Sestavil dr. F. J. Studnička. Druhé řady ročn. II. (Pojednání král. české společnosti náuk.) Nákl. týmž.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae Pars IV Annorum 1333—1346. Opera Josephi Emler. Vol. 5. Nákl. týmž.

Dědictví Tantalovo Básně Jaroslava Vrchlického (1884—1887.) Nakl. J. Otto. v Praze 1887.

Květiny letní. Se zvláštním zřetelem ku květeně domácí upravil Jos. Rosický. Se 77 barevnými obrazy, které dle skutečnosti malovala Jenny Schermaulová. a s četnými dřevoryty. Sešit 15. (poslední). Nakl B. Tempský. v Praze 1887.

Květiny podzimní se zvláštním zřetelem ku květeně domácí upravil J. Rosický. Se 71 barevnými obrazy, které dle skutečnosti malovala Jenny Schermaulová. a s četnými dřevoryty. Ses. 1. a 2. Nakl týž.

Naši ptáci. Popisuje a život jich líčí dr. Frant. Bayer. Se 120 obrazci na 40 tabulích barvotiskem provedených. Ses. 6.—17. Nakl. týž.

Oříšky a hádanky. Milé mládeži naší ku šlechtění srdce a bystření rozumu napsal a věnuje J. Vlk. Nákl. spisovatelovým.

Z rodné chaloupky. Drobné pověsti a vzpomínky od Václ. Beneše Třebízského. Illustroval akad. malíř Viktor Oliva. Nakl. F. Topič. v Praze 1887.

Sebrané spisy Václava Beneše Třebízského. Dílu V. svaz. 16.—17. Nakl. F. Topič, v Praze 1887.

Různé črty, žertovné i vážné od Svatopluka Čecha Nakl. týž.

Česká bibliothéka rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá B. Frida. Ročn. IV. svaz 7.: Louis Reybouda: Ze života mořského dobrodruha. Přeložil B. Frida. Díl 1. Nakl. Al. Hynek. v Praze 1887.

Repertoar českých divadel. Čís. 5.: Bez boje. Drama o 4 jednáních Napsal M. A. Šimáček Čís. 6: Heralt. Tragédie v 5 dějstvích. Napsal Boh. Adámek. Nakl. F. Šimáček. v Praze 1887.

Čtvrtý rok národního divadla. Napsal Fr. Ad. Šubert. Nákl. Družstva národního divadla v Praze.

Krok. Časopis věnovaný veškerým potřebám středního školstva. Red. F. X. Prusík. Ročn. I. seš. 1.—6

Bibliothéka mládeže studující, vydávaná péčí Ústředního spolku učitelstva středních škol českých. Serie I. č. 1.: Píseň o bitvě u Kressenbrunnu. Báseň Adolfa Heyduka. (Se životopisem spisovatelovým a s podobiznou.) Nakl. B. Stýblo, v Praze 1888.

Matice lidu Red. Pr. Sobotka. Ročn. XXI. čís. 6.: Uprchlíci na Nové Rusi. Román od G. P. Danilevského. Z ruštiny přel. Jan Wagner. Nákl. spolku pro vydávání laciných knih českých. v Praze 1887.

Dr. Esperanto Langue internationale, préface et manuel complet. Por Francoj. Varsovie 1887.

Ochotnické divadlo. Pořádá Arnošt Schwab Polabský. Svaz. 35.: Lady Tartuffe. Komedie o 5 jednáních. Napsala Em. Girardinová. Přeložil Em. Zungel. Svaz. 36.: Karel Modrava Činohra v 5 jednáních od Em. Zítka. Nakl. M. Knapp. v Praze 1888.

Zpěvy našeho lidu. Rediguje Ant. J. Zavadil. Čís. 13.—20. Nakl. J. Miškovský, v Českém Brodě 1887.

Boj za naše právo národní. Vypsání národních poměrů v Čechách od Adolfa Srba. Vydáváno podporou Národní jednoty severočeské a Národní jednoty Šumavské. Nákl. vlastním. V Praze 1888.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplací se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. O dočasném snížení cen viz 2. str. obálky. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

1888.

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO II.

Knihy, obrazy a hudebniny redakci zaslané.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu IV. (Polabí) Sešit 5. Nakl. J. Otto, v Praze

Písmo svaté starého a nového zákona. Vydání pro katolíky. Přihlížejí V. Štulc a dr. A. Lenz. Illustroval G. Doré. Seš. 35. Nakl. J. Otto.

Domácí obrazárna Světozora. Sbírka nejpřednějších výtvorův umělců českých, slovanských i cizích. Řady I. č. 10. obsahuje: Jakub Schikaneder: Pokání Lollardů. — N. N. Šiškin: Podzimní krajina. — P. N. Gruzinský: Hrdinský kousek Skoropadského. — Piot: Malá prodavačka. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1887.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojtěch Brechler a B. Kutina. Dílu VI. seš. 7. a 8. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1887.

Česko moravská kronika. Nového vydání seš. 84. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1888.

Slovník naučný. Red. dr. F. L. Rieger. Spoluredaktor dílu II.—XI. Jakub Malý. Dílu XII. seš. 6.: Doplňky a opravy. Red. dr. Frant. Bačkovský. (Asinus-Budovinac). Nákl. týž.

Názorný atlas k slovníku náučnému. Část V.: Mathematika a vědy přírodné. S výkladem prof. J. Siblíka, J. Kliky, dr. Grussa, dr. B. Bečky, Ž. V. Jahna a dr. V. Kurze. Sešit LXVIII. a LXIX. Nakl. týž.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott. Dílu VI. seš. 6. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Slovník zdravotní. Prostonárodní praktická kniha poučná. Red. dr. Chodounský a dr. Thomayer. Seš. 11. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Život zvířat. Od A. E. Brehma. Dílu IV. svaz. 2. (korýši, červi, překládá prof. J. Novák) seš. 6. Dílu II. (Ptáci, překládá prof. Fr. Nekut) seš. 26. Nakl. týž.

Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu až na naše časy. Sepsal dr. A. Rezek. Část první Nákl. vlastním.

Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (významných) písní všech slovanských národů. Pořádá, harmonisuje a vydává L. Kuba. Knihy VI. seš. 5. a 6.: Písně ruské (maloruské). Překládá J. V. Bohuslav. Nákl. vydavatelovým.

Pravý výlet pana Broučka do měsíce. Od Svat. Čecha. Illustroval V. Oliva. Nakl. F. Topič, v Praze 1888.

Kabinetní knihovna. Svaz. 27.: Na úrodné půdě. Báseň Fr. S. Procházky. Svaz. 28.: Barevné střepy. Nová prosa Jar. Vrchlického (1885—1887). Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1887.

Poetické besedy. Redaktor Jan Neruda. Číslo 32.: Šumavský Robinson. od Elišky Krásnohorské. Čís. 33.: Písničky od Lad. Quisa. Čís. 34.: Opět na horách. Básně Rud. Pokorného. Čís. 35.: Jitřní písně od Svat. Čecha. Nakl. Ed. Valečka, v Praze 1887.

Domov. Tři báchorky pokročilejší mládeži vypravuje El. Krásnohorská. Zvonky. Zlatý chocholouš. Pod Troskami. S původními obrázky od B. Pechové. Cena 3 zl. Nákl. A. Storcha, v Praze 1887.

Zlatý prach. Básně Jar. Vrchlického. Nakl. J. Otto, v Praze 1887.

Skály. Několik výjevů z dějin samoty od Al. Jiráska. Seš. 2.—5. Nakl. týž.

Dvorské panstvo. Povídka Ferd. Schulze. Seš. 2.—5. Nakl. týž

Frant. Pravdy Sebrané povídky pro lid. Druhé vydání. Dílu I. seš. 1. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1888.

V staré Praze. Kulturní obrazy z dob minulých. Od Jos. J. Kolára. Nákl. vlastním.

Arbesovy Sebrané spisy. Dílu II. seš. 6.—7.: Povídky, novely a kresby II. Moderní upíři. Pan Lacek a jeho bouda. Nakladatel. I. L. Kober, v Praze 1887.

Ze zákulisí. Studie, povídky a črty divadelní od J. Arbesa. I. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1888.

Ottova laciná knihovna národní. Serie X. seš. 24.—25: Pro lepší budoucích. Obraz selských dychtění. Nakreslil V. Řezníček. Seš. 26.: Silhouetty. Drobnokresby a črty od J. Arbesa. Serie XI. seš. 1.: Drobní lidé. Črty ze všedního života od Ig. Herrmanna. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Moravská bibliothéka. Pořádá Frant. Bayer. Ročn. IV. čís. 26.—29.: Z lidu vesnického. Přespolní obrázky a povídky, napsal J. L. Hrdina. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1888.

Zlaté údolí. Vypravování o životě v pustinách a stepích amerických Dle G. Terryho a J. Hoffmanna pro dospělejší mládež českou upravil J. L.

R. 1888. Čís. 2.

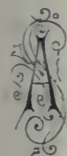
OSVĚTA

M. N. Katkov.

Náčrtky o jeho životě a působení.

(Dokončení.)

A v jakém stavu zastalo polské povstání společnosť ruskou? Zrušení nevolnosti pokládáno osobami liberálního smýšlení — a více méně liberální bylo tenkrát devět desetin vší společnosti ruské — za počátek jakési nové doby. Co bylo, přestalo, a počíná cosi nového. Co to bude, o tom ovšem málo kdo měl jasný pojem. Ale tušilo se všeobecně cosi krásného, při čemž svoboda bude hráti hlavní úlohu. O svobodě blouznili nejen přívrženci výstřední strany, nýbrž i mírní liberálové, a proto při prvních známkách polského kvašení mnozí politikové ruští nebyli daleci myšlenky vypořádati se s Poláky nadobro, a domáhajíli se svobody, tedy dáti jim plnou svobodu. Druzí, hlavně ti, co přísahali na slova Hercenova, šli ještě dále: jim Rusko zdálo se příliš velikým, nemotorným, aby v něm mohla nalézti pohodlný příbytek pravá svoboda, a proto souhlasili s Londýnskými návrhy, aby se Rus rozdělila v několik autonomních částí, při čemž především poukazovali k Malé Rusi, Baltickým provinciím, Gruzii a ovšem i k Polsku, a ve své fantasii již již viděli ruskou federaci. Že by Rusko vymizelo z řady evropských velmocí v tu minutu, jakmile by se od něho odřízlo Polsko se západními guberniemi po Dvinu a Dněpr, ba že by brzy na to vymizelo z řady evropských států, na to ovšem nikdo z idealistů let šedesátých nepomyslil.

Půda pro požadavky polské byla tedy dosti kyprá. Byly však kromě toho i některé důvody, jež opravňovaly na pohled plány Mieroslavského, vznítiti bouři v samé Rusi. Při vyvazování mužíků z poddanství a nadělování jich půdou došlo na některých místech k nepokojům, tak že bylo třeba i vojenské intervence. Mezi lidem kolovala pověsť zahraničnými emissary šířená, že náděl pozemkový není pravý, že statkáři tají neb překrucují vůli panovníkovu a zkracují mužíky v právech. Jinde očekávali nového manifestu, jenž odevzdá do rukou selských všechno pozemkové vlastnictví šlechty. Požáry Petrohradské

roku 1862 vyhlašovány, jak již poznamenáno, za akt politické msty. O rozkolnících šířeny — ovšem klamné — zprávy, jako by se chystali ke zjevné vzpouře proti vládě. Takové pověsti, vzniklé z nepatrných fakt, než došly do západoevropských novin, vzrostly z komára na velblouda a zavdaly podnět k obecnému na západě přesvědčení, že Rusko je stát skrz naskrz prohnilý a že stojí na prahu ohromné „revoluce, jaké svět neviděl.“ Hádát každý cikán podle sebe. Stálali svoboda ve státech západoevropských r. 1848 potoky krve, jak se může obejíti v Rusku r. 1861 bez revoluce?

Proto, když v lednu r. 1863 polským povstáním počal první akt domnělého boření se Ruska, postavilo se veřejné mínění skoro celé západní Evropy na stranu Poláků. Diplomacie západních států nezůstala dlouho za veřejným míněním a přiložila též své polínko, vlastně celou hranici. Jediný Bismarck odolal tenkráte už tlaku veřejného mínění a vešel v přátelský poměr s vládou ruskou. Z platonické lásky ovšem to nečinil. Tušil dobře, že rozzuříli se požár na území ruského Polska, přeskočí hravě i do Poznaňska, a že proto bude Německu s větším prospěchem, pomoci sousedu uhasiti požár v zárodku; to tím spíše, že ho to stálo jen dobrou vůli; ke skutku, ku přímému zakročení nikdy nedošlo.

Stalo se totiž za první doby povstání, že jedna četa povstalecká přešla přes hranice a vrazila nedaleko Toruně na pruskou posádku. Z té příčiny uzavřena mezi ruskou a pruskou vládou smlouva, podle níž se vojskům obou sousedních říší dovoluje při stíhání odbojníků přestupovati přes říšské hranice a pomáhati si navzájem proti povstalcům. K ratifikaci smlouvy nedošlo, případ Toruňský zůstal osamělým, ale v Berlíně, v Londýně a v Paříži strhla se k vůli němu parlamentní bouře.

Pruskou sněmovnu odbyl Bismarck několika vtipy dosti hrubého zrna. Soucit k cizím národnostem nazval zvláštním druhem politické nemoci, a když vládě učiněna výčitka, že nejedná parlamentárně, odvětil, že chceli si Berlínský říšský sněm hráti na anglický parlament, musí se postarati o deputáty podobné členům dolní komory anglické. Své politiky ovšem nezměnil.

Jinak bylo v Londýně a v Paříži. Parlament anglický žádal přímo diplomatického zakročení ve prospěch Poláků, a Disraeli, potomní lord Beaconsfield, stojící tehdá v opposici proti vládě Palmerstonově, nazval rozdělení Polsky zločinem, spáchaným od národa ruského.

V Paříži postavil se v čelo nepřátel Ruska Napoleon III., ač byl do nedávna sám vyhledával přízně Petrohradského dvora. On byl duší diplomatické akce, podniknuté na prospěch Poláků, třebas první slovo ponechával Anglii. V parlamentě francouzském pak nejen že pronášeny zjevně sympatie ku Polákům: princ Napoleon žádal za podporu povstalcům, kníže Poniatowski tvrdil, že Polsko se uspokojí jen tehda, když bude úplně odděleno od Ruska, a jiní tvrdili dokonce, že vojna za osvobození Poláků učinila by Napoleona III. nesmrtelným. Odevšad ozývaly se projevy soustrasti s Poláky, Rusku upírána budoucnosť a jeho národu dokonce i cit vlastenecký.

VI.

Za takových okolností zahajoval Katkov svou žurnalistickou činnosť v Moskevských Vědomostech. Nehledě na to, že celá skoro Evropa opětně se zdvíhala proti Rusku, že ostatní časopisectvo ruské upadlo v minorní ton a v souhlase s některými Petrohradskými kruhy vládními zdráhalo se vystoupiti rázně na obranu práv Ruska, nehledě konečně ani na to, že i veřejné mínění bylo stísněno, Katkov zdvihl rukavici, vrženou ve tvář Ruska a postavil se jeho nepřátelům.

Především si vytkl za úkol obhájiti ruské právo na Polsko, opíraje se na přesvědčení — zda správné či nesprávné, o tom zde ovšem nerozhodujeme — že Polsko odžilo svůj věk a není proto schopno k samostatné existenci. Přijímaje za správný výkřik Kosciuszkův: „Finis Poloniae!" dovozoval, že Polska skonala, že svět byl přítomen při jejím pohřbu a mohyla její dávno že zarostla travou. To, co nyní vstává proti Rusku pode jmenem Polsky, není prý více Polska, nýbrž její přízrak, vycházející jako upír z hrobu, aby ssál krev z živých bytostí. Nemůželi však Polska trvati samostatně, má prý Rusko nezvratné právo na její části, a to tím spíše, že převážná většina oné části, celý západní ruský kraj, byl před časy od Ruska odtržen a nyní se vrací ke svému domovu. Kdy by Rusko svolilo ke znovuzřízení Polska, vykonalo prý by na sobě samovraždu, neboť bez západních gubernií přestalo by býti velmocí evropskou a změnilo by se opět v poloevropskou, poloasijskou državu, jakou bývalo do dob Petra Velikého. Rusko však musí zůstati velmocí, poněvadž jest to jeho životní otázkou. Bez takového významu Rusko by nemohlo provesti ani opravy svého vnitřního života, ani dosíci v budoucnosti toho, k čemu je určeno osudem. [1])

Nemožnosť splnění polských požadavků dokazoval Katkov i tím, že se Poláci nedomáhají pouze své svobody, nýbrž snaží se přímo o nadvládu nad ruskými kraji, o panství v týchž sférách, které historie přisoudila za úděl Rusku. Záměna Ruska Polskou nebyla by však lhostejna: jeť ohromný rozdíl mezi státem ruským a polským. „Známe z historie," psal Katkov v Mosk. Vědomostech (1863, č. 78.), „polské pány, polskou šlechtu, polské duchovenstvo, které správněji by bylo zváti latinským neb římským, ale polského *národa* neznáme: on se nikdy v historii neukazuje, nikdy s ní neměl sebe menšího významu. Stísněn, ponížen, zastrašen nemohl se státi ani slaboučkým základem polského státu, a jestliže ona polská volnice, ona republika panstva a šlechty zasluhuje název státu, pak to byla státní budova bez jakéhokoli základu." Zcela naopak v Rusku. Tam národ jest nejen základem státu, on jest jeho skutečným zakladatelem a on ho spasil před týmiž Poláky, jichž návodem od západní Evropy byl nařknut z nevlastenectví.

Na vlastenecké stati Katkova první se ozval opět ruský lid. Obešel se při tom sice bez meetingů, adres a podobných manifestací, ale vyslovil se zřetelně — panychidami; tisícové a tisícové prostých měšťanů a sedláků plnili chrámy, aby se pomodlili především za duše ruských

[1]) Mosk. Věd. 1863, č. 57; Nov. Vremja 1887 č. 4125.

vojínů, padlých v boji proti povstalcům, a pak odsloužili molében [1]) za vítěství ruské zbraně. Za prostým lidem šlo kupectvo a šlechta. Počátkem roku 1863 obržela ruská města samosprávu, zvolila svá zastupitelstva — dumy — a prvním skutkem dum Moskevské a Petrohradské byly adresy k carovi, v nichž se prosí za ochranu celosti říše. Spolu s hlavními městy ozvala se ruská šlechta a za nedlouho sypaly se odevšad adresy s touže žádostí, aby říše v celistvosti byla zachována.

Katkov neopomenul zaznamenati na sloupcích svého listu důležité ty projevy vzbuzeného národního vědomí a s patřičným kommentářem stavěl je na oči západoevropským hanobitelům ruské cti, neopomíjeje při tom títi do živého i ony ruské politiky, kteří málomyslně couvali před demonstrativným chováním se Evropy. Prozrazený v ty doby revoluční program Mieroslavského stal se v rukou Katkova smrtící zbraní proti Hercenovi; bouření se běloruských sedláků proti šlechtickým insurgentům polským, případy, kde mužíci chytali své bývalé pány a vydávali je do rukou ruských, vykládal Katkov v ten smysl, že národ nemá účastenství v povstání a že tedy je klamné domnění, šířené v parlamentech západoevropských, jako by zoufalství dohnalo celý národ ke vzbouření.

Katkovské apologie národní cti a důstojnosti Ruska pronikly záhy do ciziny; Katkov se stal náhle representantem ruského veřejného mínění, jeho slova se překládala a tiskla v cizích časopisech a konečně si proklestila cestu i do parlamentů. Dva měsíce po útoku Benj. Disraeliho na Rusko vyznával ministr zahraničných záležitostí Russel před anglickým parlamentem, že ruský národ není přec tak shnilým, jak se za to mělo, a že by mohl býti umlčen pouze porážkou a to jen „po dlouholeté, krvavé válce."

Spůsobem takovým se Katkovu po čtvrtletním usilování podařilo vzbuditi v Rusku uvědomění a schladiti žár Polsku příznivého nadšení v západní Evropě. Tím nebylo však ještě vše vyřízeno. Nastával obtížnější zápas s chladnokrevnou vypočítavostí evropské diplomacie. Než Katkov neustoupil se zaujatého stanoviska a pomáhal odrážeti útoky, mířené na kn. Gorčakova.

Kn. Gorčakov nebyl nikdy přítelem Německa, naopak jeho politika od prvopočátku, hned jak po válce Krymské zaujal ministerské křeslo po Nesselrodovi, směřovala k užšímu svazku Ruska s Francií. Nehledíc na nepřátelství Francouzů na Krymu, Rusko podporovalo Napoleona III. r. 1859 za války italské a dopomohlo mu k odloučení Lombardie od Rakouska. Proto r. 1863 jen s velikým sebezapřením přijal Gorčakov nabízenou přátelskou ruku Bismarckovu a s politováním sledoval Rusku nepříznivý obrat ve smýšlení Napoleonově. Avšak již první diplomatický útok následkem konvence prusko-ruské našel ho úplně připravena k boji. Ruská diplomacie, řízena Gorčakovem, hrdě vztýčila ruský prapor a řídíc se heslem: nevyzývati Evropu k boji, ale také nedávati na jevo známky slabosti, zmařila šťastně všechny pokusy evropských kabinetů vmísiti se do čistě vnitřních záležitostí ruských.

---

[1]) Molében jest krátká bohoslužba s modlitbami prosebnými nebo děkovacími, přispůsobenými ke všemožným okolnostem života soukromého i veřejného.

Když se rusko-pruská konvence ukázala příliš křehkou, aby se na ni mohlo navázati diplomatické zakročení, přistoupeno ku projektům, dle nichž mělo Rusko vyřizovati záležitosti polské. Dne 2. (14.) března 1863 poslal anglický ministr lord Russel ruské vládě notu, aby povstání polské uklizeno bylo tím spůsobem, že bude dána všeobecná amnestie a prohlásí se, že všechna starodávní zřízení a všechny bývalé výsady království polského budou obnoveny. Tatáž nota, jen v jiné redakci, byla zaslána do Petrohradu ode všech evropských vlád, jež byly druhdy zastoupeny na Vídeňském kongresu. I papež dával carovi svou dobrou radu. Všeobecné demonstrace nesúčastnilo se toliko Prusko a Turecko.

Gorčakov odpověděl klidným sice, ale rozhodným spůsobem, že ruské vládě není možno poslechnouti rady evropských států. Nicméně aby se ukázala dobrá vůle ku Polákům, vydán byl v dubnu manifest, v němž slibováno zachovati v platnosti trvající již zřízení a rozmnožiti je novými institucemi, jakmile by se toho ukázala možnosť: konečně nabídnuta amnestie všem povstalcům, kteří by do 1. května složili zbraň. Tento poslední pokus markraběte Wielopolského o mírné uklizení odboje zůstal však bez úspěchu. Drobná válka trvala dále, ale veřejné mínění Evropy již značně vystřízlivělo.

Z osmi států, jež spolu byly s Anglií podaly ruské vládě společnou notu, pět se vzdalo dalších krokův a jen trojice anglo- franko-rakouská chystala se ještě k jednomu kroku. Byl to nový projekt obnovení Polsky, podaný třemi velmocemi koncem měsíce června. Žádalo se v něm: 1. aby dána byla úplná a všeobecná amnestie; 2. aby obnoveno bylo národní zastupitelstvo se všemi právy dle konstituce z r. 1815; 3. aby zřízeny byly zvláštní národní úřady s úředníky výhradně polskými; 4. aby dána byla neobmezená svoboda svědomí a odstraněno bylo vše, co obmezuje katolické vyznání; 5. aby polský jazyk povýšen byl za jazyk úřední a vyučovací ve všech úřadech a školách polských, a 6. aby zavedena byla pravidelná a zákonitá soustava branecká. Kromě toho chtěl lord Russel, aby ruské vojsko zastavilo svou činnosť v Polsku, a k uspořádání všeho, o čem byla řeč, aby svolána byla konference zástupců evropských států, které měly podíl v diplomatické akci.

Prve však, nežli tato nová nota byla doručena Gorčakovu, pronikl její obsah na veřejnosť, a pode jmenem „kolujících pověstí“ byla přetřásána žurnalistikou. Tak se stalo, že i Katkov celý měsíc před úředním odevzdáním projektu měl příležitosť posuzovati jeho obsah a vyvraceti kus za kusem všechny jeho požadavky. Neméně rozhodně vystoupil proti navržené konferenci, ohrazuje se slavně proti jakémukoli vměšování se ciziny do vnitřních záležitostí ruských. „Z jedné strany,“ psal v Mosk. Vědomostech č. 116, „patrně viděti hrozby válečné: z druhé však nedostatek válečných příprav. Jak pochopiti takový odpor, jak rozluštiti danou hádanku? Odpověď je jasna: velmoci nepomýšlejí vážně na vojnu s Ruskem.“

Avšak při tom nebyla vyloučena možnosť, že diplomatické jednání zajde příliš daleko, a že na konec nezbude nic jiného než sáhnouti ke zbrani. Takový neželaný, nebezpečný výsledek diplomatického jednání

bylo dle mínění Katkova možno předejíti pouze rázným, sebevědomým vystupováním Ruska. I radil proto Katkov státi rozhodně na vlastním právě a nelekati se nijakých hrozeb ciziny. „Pouze v tom případě, budemeli se držeti své vlastní politiky," radil v Mosk. Vědomostech č. 70, „řeknou o nás, že jsme státem majícím budoucnosť a ne nahodilým konglomerátem různorodých součástek, jež možno libovolně odtrhovati, jak si to představují Poláci." [1])

Odpověď kn. Gorčakova vypadla dle přání Katkova. Závěreční slova jeho, že totiž car povždy šetřil mezinárodních práv vzhledem ke druhým státům a proto má právo očekávati a žádati na druhých státech podobné úcty ku právům ruským, nedopouštěla nijaké pochybnosti o náhledech Petrohradského dvora. Na důkaz souhlasu s publicistickou činností Katkova uveřejnil kn. Gorčakov svou odpověď na notu lorda Russela současně v úředním Journal de St. Pétersbourg i v Moskevských Vědomostech.

Tím byl osud polského povstání rozhodnut. Cizí kabinety neodvážily se více popírati právo Ruska, aby domácí záležitosti po své vůli uklidilo, a jen nesmělými slovy snažily se zakryti svou porážku. V listopadu 1863 skončil se boj diplomatický; samo povstání bylo udušeno ještě dříve. Za následujících po povstání disposicí ruské vlády v království polském neučiněn cizími vládami nijaký pokus o zakročení ve prospěch Poláků. Kn. Gorčakov s Katkovem slavili vítězství, ale ovoce jeho, jak podotýká Novoje Vremja ve vzpomínce na ony události, sklidil Bismarck r. 1866 a 1870.

VII.

Doba polského povstání byla nejskvělejší dobou publicistické činnosti Katkova. Jeho jmeno požívalo odtud vážnosti v cizině, a v Rusku nebylo žurnalisty, jenž by svým vlivem mohl se s ním měřiti. Byly sice doby, kdy zdánlivě ustupoval do pozadí, ponechávaje první slovo druhým časopisům; ale jakmile se na ruském obzoru ukázala důležitá některá záležitosť, Katkov okamžitě vystupoval ze svého ústraní a zase již stál v čele veřejného mínění, udávaje jeho ton. V posledních letech svého života neustupoval však ani jednou s vůdcovského místa, a doba panování cara Alexandra III. může býti nazvána druhým rozkvětem Moskevských Vědomostí.

Když povstání polské bylo potlačeno, obrátil Katkov pozornosť svoji hlavně k záležitostem čistě vnitřním, zejmena k reformám zemské správy a k reformám soudním. Byl hluboce přesvědčen o nezbytnosti reforem, ale poznávaje, jak ohromný význam budou tyto opravy míti pro budoucí rozvoj Ruska, žádal, aby se k nim přistupovalo po všestranném uvážení. „Naše pokolení drží ve svých rukou historickou budoucnosť ruského národa," psal v 1. čísle Mosk. Vědomostí z r. 1864. „Náš úkol jest tak obrovský, že bezděky vámi otřese strach."

---

[1]) Nov. Vremja č. 4126.

Vůdčí myšlenkou při posuzování různých opravných návrhů byla Katkovu velikosť a síla ruská. Proto všeliké opravy měly čeliti ke zmohutnění národního vědomí, ku povznesení blahobytu a k utvrzení ruské vlády tak, aby žádný z cizích států se neodvažoval překážeti mu v pravidelném rozvoji duševním i hmotném.

První na denním pořádku byla místní samospráva. Katkov vítal s potěšením nově zřízená zastupitelstva měst — tak zvané městské dumy — i zastupitelstva venkovská — újezdní i gubernská zemstva. V místní samosprávě neviděl ztenčení moci vládní, naopak v principu tom viděl projev vládní moudrosti; „v rozvití této zásady zavírá se veškeren pokrok i vlády i občanstva“ (Mosk. Věd. 1864, 13).

Při posuzování různých projektů, jak se mají zříditi zemstva, přimlouval se především za to, aby byla sproštěna rázu stavovského. Dovozoval, že se nikterak nepříčí národním tradicím, postavíli se zemská zastupitelstva na široký demokratický základ a zbavíli se stavovského rázu, jenž by snadno mohl vésti k rozbrojům pro zájmy toho či druhého stavu. Avšak neméně důrazně vystupoval proti návrhu, aby sedlákům dán byl v zemstvě rozhodující hlas. Tvrdil, a to zcela správně, že v selském lidu není ještě rozvit smysl pro zájmy společné celému kraji, a že by se proto mužíci snadno mohli státi bezděčnými nástroji nesvědomitých dobrodruhů. I navrhoval, aby v zemstvech měli sice své zástupce všichni stavové, vládnoucí v tom kterém kraji nemovitým majetkem aneb vedoucí v něm obchody, ale aby převaha byla vyhrazena velkostatkářům. Dosíci toho hleděl snížením pozemkového censu pro velké statky.

Tento poslední návrh Katkova přijat nebyl, úkaz 1. ledna 1864 poskytl ve mnohých újezdech sedlákům možnosť nabyti vrchu v zastupitelstvech zemských; za to splnily se obavy Katkova. Ve mnohých zemstvech bohužel stali se mužíci hříčkou v rukou zištných dobrodruhů.

V otázce soudní reformy zůstával Katkov i po roce 1863 věren zásadám, jež hájil už v Sovrem. Lětopisi, a nezměnil svého mínění ani roku 1866, když následkem attentátu Karakozova zásady svobodomyslné počaly nápadně v něm mizeti. Když nové soudy, utvrzené úkazem 20. listopadu 1864, vstoupily na jaře roku 1866 v život, psal v Mosk. Vědomostech č. 86: „Zákonitosť a právo stávají se skutkem jen v takové společnosti, která má pravidelné soudy a kde soud jest silou *nezávislou* a *samostatnou.* A takový právě soud objevuje se u nás po prvé. Pouze s hlediště této reformy otvírá se nám široká vyhlídka politické budoucnosti . . . Soud, konaný veřejně za součinnosti poroty, bude živou společenskou silou, a idea zákonitosti a práva stane se mohutným činitelem v našem národním životě.“ Nezávislosť a veřejnosť soudů s porotami byly tedy Katkovu ještě v druhé polovici let šedesátých nezbytnou podmínkou, aby pravidelného rozvoje došel politický život národa ruského. Zejmena ústav smírčích soudů očekával Katkov s netrpělivostí, naděje se do něho více prospěchu pro rozvoj národní organisace a zemské samosprávy než do samých zemstev. Smírčí soudy dle spůsobu anglického nazýval nezbytnou potřebou ruského národa.

Ale úzkostlivá péče Katkova o velikosť Ruska a nedotknutelnosť jeho území nejednou jej svedla do krajností. Nebezpečí, že by Rusko při nevýhodném rozřešení otázky polské mohlo ztratiti značnou část svého území a tím pozbyti své váhy v řadě států evropských, přimělo ho ku krajní ostražitosti a neodůvodněné tytýž podezřívavosti při sebe nepatrnějším projevu národního uvědomění kterékoli z četných národností, obývajících okrajiny ruské říše. Každý národní projev stával se v jeho očích důkazem separatistických choutek; i vyzýval hromy na záštitu celistvosti říše. Tak na př. procitlý v Zakavkazí interes mládeže gruzínské k dějinám a literatuře staré Gruzie zdál se Katkovu podezřelým separatismem; sborník vlasteneckých písní armenských vzbudil také jeho pozornosť a z několika politicky zbarvených veršů, diktovaných mladistvou fantasií pěvce, zbudovala úzkostlivosť Katkova celý plán budoucí velké Armenie.

Ale úzkostlivosť Katkova nebyla vždy bezdůvodna. Na severozápadě Rusi zdvíhalo nespokojenou hlavu Finsko, v baltických provinciích, bez pochyby následkem pomoci, kterou bez velkých útrap poskytl Rusům Bismarck za polského povstání, počali si němečtí baroni hráti na autonomní vasaly ruského cara, a konečně na jihozápadě vznikala idea ukrajinofilská, a z kruhu Petrohradských přátel této idey čas ob čas možno bylo zaslechnouti slovo federalismus.

Katkov nedopouštěl ovšem ani myšlenky federalismu v Rusku. Vycházeje ze zásady, že při federativném zřízení státu je nezbytnou podmínkou prospěchu stejná národnosť jednotlivých členů federace, v Rusku však že by to byl konglomerát různých národností, nezbytně se snažících roztrhovati společný svazek, hlásal nemožnosť podobného zařízení v Rusku. Vzpomínal při té příležitosti, co práce stálo Moskvu sebrání této ohromné říše, i nemohl se shodnouti s myšlenkou, aby všechno to namáhání mělo se státi marným, aby ruský národ dobrovolně se vzdal plodů své tisíceleté práce.

Proti baltickým baronům vystupoval Katkov vším právem. Smělosť potomků teutonského rytířského řádu na území litevském a čuchonském naplňuje nás i dnes ještě podivem; tím více v letech šedesátých. Tak na př. v březnu r. 1864 při zahájení livonského sněmu obrátil se superintendent dr. Walter ke shromážděným baronům politicko-náboženskou řečí, v níž mimo jiné hlásal: „Práva a výsady, jichž vy nyní užíváte, konajíce soudy ve svém kraji, volíce ze svého středu orgány spravedlnosti a policie, vybírajíce daň na vydržování škol a chrámů a vůbec jsouce představiteli této země *uvnitř i na venek*, jsou dědictvím, odkázaným vám od předků, jsou plodem práce jiných lidí. Vy klidíte žeň. Avšak vy musíte také zasívati a připravovati ještě bohatší žeň pro potomstvo. A co jsou semena nynějšího pokolení? Podpora a rozvoj germanismu!“ Dále řečník lituje, že německý živel z liché prý lásky a útrpnosti k vymírajícímu plemeni litevskému nepronikl ještě dokonale všech vrstev obyvatelstva v baltických provinciích, ale doufá v boha, že se tak stane co nejdříve. Za tím účelem jest prý však třeba upevňovati v sobě německou sílu stálým stykem s pravou vlastí všeho německého národa, s Germanií. Uposlechnouli páni baroni, pak že mohou býti jisti, že jejich potomci budou jim vděčni a „budou se těšiti svému

německému jazyku, německé vzdělanosti, německým zvykům, německé věrnosti, a dáli pán bůh, i úplně německé vlasti."

Katkov chopil se slov německého biskupa, a uživ jeho myšlenky národnostní proti Němcům, dovozoval, že i ruský národ sbírá nyní plody, zaseté od předků a že úplně uznává svou povinnosť zachovati potomkům nedotknutým slavné dědictví, jehož se mu dostalo od otců. A proto že žádá co nejdůtklivěji, aby všichni poddaní ruské říše, nechať mluví jakýmkoli jazykem, uznávali za svou vlasť jedině tu zemi, z níž pošli a v níž žijí, a nešilhali tajně přes hranice (Mosk. Věd. 1864, č. 97). Katkov neupíral baltickým Němcům práva vydržovati si střední a vysoké školy německé, ale byl rozhodně proti národním školám německým ve vsích, obydlených výhradně Litevci a Čuchonci. A když následkem četného přestupování Čuchonců ku pravoslaví páni baroni zašli ve své drzosti tak daleko, že se osmělili žádati, by pravoslavné bohoslužby se konaly pro Čuchonce v jazyku německém, nemělo rozhorlení Katkova mezí. „Pravoslavná liturgie nástrojem germanisačním!" volá v Mosk. Vědomostech 1864, č. 109. „Což pak opravdu dáváme příčinu k domněnkám, že epocha, ve které žijeme, jest počátkem ne znovuzrození, ale úpadku, ne života, ale smrti — commencement de la fin?"

Otázka zrušení starých výsad německých baronů v baltických provinciích zůstávala od té doby stále na programmu Moskevských Vědomostí. Katkov brojil horlivě proti žádanému spojení všech tří baltických gubernií v jeden správní celek, jenž by své autonomie neužíval ovšem ve prospěch Ruska, nýbrž výhradně „pro krále pruského." On hájil rovnoprávnosť jazyků lotyšského a čuchonského s německým, a práva jazyka úředního domáhal se pro jazyk ruský; žádal, aby též sedláci baltických provincií byli nadělení zemí a aby policejní a soudní zákony ruské byly rozšířeny i na území baltické: samé to otázky, jež podnes nejsou rozřešeny, díky těm službičkám, jež byl Bismarck ochoten prokázati Rusku roku 1863. Drahá to úsluha: dar rozhodně danajský!

Nejostřejší zbraně z arsenálu své výmluvnosti vybíral však Katkov tehda, když se chystal do pole proti Polákům, třeba již poraženým. Tu se zdá, jako by ho často opouštěla klidná rozvaha a péro jeho řídila jen vášeň. Ve vzhledě tom jest opravdu politování hodna jeho snaha o poruštění polského národa, pro kterou se utkal bojem nejen se všemi liberálními časopisy ruskými, nýbrž i se Iv. Aksakovem, jenž poctivě hájil práva národnosti polské v Rusku. Poznamenáváme to zde výslovně, poněvadž se tvrdívá na újmu dobrého jmena slavného zástupce slavjanofilstva [1]), jako by byl spolu s Katkovem „nejzuřivěji a nejvytrvaleji . . . páchal demunciační podněcování na zatracení polské větve . . . rodiny slovanské." Naopak Aksakov před povstáním nehrozil se ani myšlenky samostatného Polska, které by dle jeho soudu vssálo v sebe všechny nespokojené živly z Ruska a bylo by mu zároveň hradbou proti germanismu (Sebr. spisy I., str. 16 sl.). Ba i v čas odboje radil k svolání sněmu polského, ovšem s účastenstvím selského lidu, aby sněm rozhodl, jeli Polsku prospěšno trvati na dále ve svazku s Ruskem čili nic: byl přesvědčen, že polský lid se vysloví rozhodně pro Rusko. Aksakov se

[1]) Viz na př. brošuru Pro shodu česko-polskou od E. J. str. 20.

hrozil myšlenky, že Rusko musí násilím Poláky přivesti ku pokoji, a přál si, aby úloha ta přidělena byla raději Prusku nebo Rakousku. Mluvil tu ovšem jako idealista — slavjanofil, a není proto divu, že Katkov si umínil zničiti jeho vliv v ruském obecenstvu.

V některých částech otázky polské souhlasili však oba Moskevští publicisté. Tak vítali oba úkaz 19. února 1864, jímž se polským sedlákům uděluje pozemkový náděl a vymaňují se z područí polské šlechty, pro niž až dotud byli povinni robotovati; oba žádali odstranění vlivu katolického duchovenstva na národní školy a podporu ruského živlu v západních guberniích běloruských, nacházejících se až do povstání v moci polské šlechty.

Ale Katkov šel v té příčině nepoměrně dále než Aksakov. V západních guberniích (na Bílé Rusi) přeje si, aby ruský jazyk byl zaveden nejen do škol, nýbrž aby se stal i bohoslužebným jazykem ve všech chrámech, katolických, protestantských i židovských; žádá expropriaci velkostatků polských pánů; vzpírá se proti obnovení university Vilenské a vítá s potěšením zákon 10. prosince 1865, jímž se Polákům zapovídá nabývati pozemkového majetku v západoruských guberniích.

Jest pochopitelno, že v Katkovu nacházel nejupřímnějšího přítele a neohroženého zastance také Vilenský generální gubernátor Muravjev, ruský vlastenec, konající svou povinnosť časem snad příliš horlivě, ale daleko nepodobný tomu krvelačnému zuřivci, jakým ho za vlivu polské emigrace vylíčila západoevropská žurnalistika. „Ce farouche proconsul de Vilna," jak ho titulovaly francouzské časopisy, ten ukrytník, jenž dle jiného časopisu vyhlednutým obětem, prve než je dal popraviti, velel vypíchati oči, který dle ještě jiné zprávy vlastnoručně prý utrhl hlavu špačkovi za to, že odříkával několik polských slov, [1]) vypadá nepoměrně nevinněji jak dle vlastních svých zápiskův, uveřejněných před třemi lety v Ruské Starině, tak i dle zpráv současníků, kteří očitě znali jeho činnosť. Nesčetné projevy souhlasu, jichž se mu dostávalo, a velkolepá ovace, připravená k jeho příjezdu do Petrohradu, jsou důkazem, že konal na Litvě to, co uznávala za potřebné většina národa.

Muravjev měl však i na Rusi nepřátele, jichž orgánem byl denník Golos, založený r. 1863. S ním na obranu Muravjeva sváděl Katkov ostré půtky. Nebyl však Muravjev jediným předmětem, o nějž se různily oba nejpřednější tehdá politické denníky ruské. Katkovu nelíbil se vůbec liberalismus Golosa, a proto byly polemiky mezi ním a Golosem stále na denním pořádku. Časté byly mezi nimi spory o nihilismus, jejž Katkov z dobrých příčin zažehnával, kdežto Golos jej vyhlašoval za nutný protijed proti leckterým společenským nemocem. V otázkách národnostních byl Golos velmi tolerantním, kdežto Katkov se vyznamenával krajní nesnášelivostí. V polemikách s Golosem v letech 1865 a 1866 zcela patrně se již značí ústup Katkova se stanoviska svobodomyslného k názorům konservativným, na nichž nedlouho potom utkvěl úplně.

Spor Moskevských Vědomostí s Golosem nebyl však pouze sporem osobním. Jeho hlubší význam se objeví, podotkneme-li, že Golos stál tehda ve službách ministra osvěty Golovnina, od něhož bral peněžitou

---

[1]) Nov. Vremja č. 4138.

subvenci, a že byl dosti blízek i ministru vnitra hr. Valujevu. Polemikami proti Golosu octnul se Katkov v opposici proti Petrohradské vládě, od níž byl za to stíhán pokutami, výstrahami, až na konec roku 1866 byl přinucen vzdáti se na čas vydávání Moskevských Vědomostí.

Antagonismus mezi ministry Valujevem a Golovninem z jedné a Katkovem z druhé strany počal již r. 1863, když Moskevské Vědomosti vystoupily proti smiřovací politice Wielopolského. Ale tehdejší neobyčejná populárnosť Katkova nedovolovala vládě vystoupiti proti němu zjevně; Golovnin, aby se zbavil nepohodlného protivníka, pokusil se tedy zakoupiti ho, jako se kupovaly Petrohradské žurnály. Katkov však odmítl všeliké nabídky a zachoval si svobodu slova. Puštěny tedy proti němu do boje brošury, vychvalující zejmena Wielopolského a líčící činnosť Moskevských Vědomostí jako škodlivou ruské národní politice; aby pak dodaly slovům svým větší váhy, narážely mezi řádky na to, že jednání Katkova se příčí přání samého cara. Brošury takové dal Golovnin rozeslati po všech učebných ústavech. Ale některé z nich, mimo jiné i Moskevská universita, poslaly brošurky panu ministrovi nazpět, odsuzujíce jich obsah. Spor Katkova s ministrem osvěty se přiostřil. Censura sice konala svou povinnosť, ale Katkov nedbal jejích škrtů a tiskl inkriminované články přece, začež byl stíhán peněžitými pokutami.

Jiný časopis byl by ovšem v nerovném boji s ministrem osvěty, v jehož moci byla i censura, musil podlehnouti. Avšak Moskevské Vědomosti měly mocné patrony: bylť to v ministerské radě kn. Gorčakov a vojenský ministr Miljutin, kteří s vděčností vzpomínali zásluh Katkova za polského povstání; kromě nich pak veřejné mínění, jež stálo ovšem na straně Katkova.

Úkazem 6. dubna 1865 zrušena na konec censura pro časopisy hlavních měst, a dnem 1. září vešel nový zákon v platnosť. Katkov, sproštěn posavadních pout, pustil své výmluvnosti uzdu a počal viniti některé členy Petrohradské vlády již přímo ze skutkův odporujících prospěchu Ruska. Srovnávaje totiž Prusko s Rakouskem — bylоť právě před počátkem války prusko-rakouské r. 1866 — předpovídal vítězství zbraním pruským, kdežto slabosť Rakouska viděl v jeho pestrosti národnostní. A něco podobného Rakousku — tvrdil dále — hodlají v Petrohradě učiniti z Ruska: také jakousi konfederaci různých, sobě cizích států se společným panovníkem.

Za tento útok na vládu dostalo se Katkovu první výstrahy. On však výstrahy v Moskevských Vědomostech ani neotiskl, nýbrž uživ zákonem vyhrazeného práva, platil každodenně 25 rublů pokuty a šel svou cestou dále. Jednání své odůvodnil článkem, obsahujícím nové útoky na vládu, začež se mu dostalo brzy druhé a třetí výstrahy, spojené s dvouměsíčním zastavením listu. Ale Katkov účelu svého přece dosáhl. Po nezdařeném attentátu Karakozova na cara (4. dubna 1866) Golovnin byl zbaven ministerstva, a na jeho křeslo dosedl hr. D. Tolstoj, rozhodný stoupenec Katkova.

Mlčení Katkovo netrvalo plné dva měsíce. Počátkem června přijel do Moskvy car, Katkov měl u něho slyšení, a tu car sám projevil mu přání, aby co nejdříve pokračoval ve své publicistické činnosti. Když

Katkov namítl, že působnosti jeho se činí překážky právě tam, kde by se jich nejméně měl nadíti, totiž ve středu vlády, dovolil prý mu car obraceti se s prosbami přímo k němu, kdykoli to uzná za nutno, a slíbil mu svou podporu. Počátkem července objevily se Moskevské Vědomosti opět se statí Katkova a vycházely od té doby nepřetržitě až do jeho smrti.

VIII.

Ujímaje se po několikanedělní přestávce znova redakce Moskevských Vědomostí, Katkov oznamoval svým čtenářům: „Vracíme se ke své činnosti s novou silou, s novým, více než kdy před tím povznešeným citem uznalosti. Obtíže, které nám dosud překážely, zmizely; přestalo vše, co nás znepokojovalo, co nás nutilo váhati. Po půldruhaměsíční přestávce jsme opět u svého zaměstnání, opět na svém stanovisku, opět pod svým drahým praporem . . . Netoužíme na nehodu, která nás stihla; naopak blahořečíme bohu za to, co jsme zakusili prodlením této doby. Zažili jsme minuty, jež vrhly radostný paprsek na naši minulost, a v nichž nacházíme blahodárnou pohnutku pro budoucnost.“ Katkov se především přesvědčil, že jeho politika se nepříčí vůli panovníkově, jak se tvrdilo v brošurách, vydávaných proti němu návodem ministra Golovnina, nýbrž že nachází v něm zastance. Mimo to dostalo se mu během posledních měsíců tolik projevů souhlasu a oddanosti od šlechty různých gubernií a od universitní mládeže, že nemohlo býti pochybnosti o nezmenšené váze jeho autority.

Avšak svízele, jež bylo přestáti Katkovu v letech 1865 a 1866, měly neblahý následek pro další směr jeho politiky, ten totiž, že se dokonale zřekl svých bývalých zásad liberálních a stal se rozhodným konservativcem. Za posledních let svého života šel ještě dále v tom směru, neboť zemřel jakožto zpátečník. Pravda, vzpíral se proti výtkám, že zradil starý prapor, pod nímž byl nastoupil publicistickou dráhu. Říkával, že Moskevské Vědomosti nejsou list ani konservativní, ani liberální, ale obojí, kdy a jak toho žádá prospěch Ruska. Jsou prý konservativní v tom smyslu, že dbají o zachování všeho dobrého a užitečného, co nacházejí ve starém zřízení ruském; ale jsou i liberální, poněvadž se snaží osvoboditi Rus od nezdravých, mnohdy nebezpečných nárostů, objevivších se na ruském těle zejmena za posledních let.

Z chorobných zjevů ruského života Katkov největší pozornost věnoval nihilismu. Netaje sobě nikterak jeho nebezpečnosti, neklesal nicméně nikdy duchem, tvrdě vždy a všude, že jest pouze dočasnou, nahodile vzniklou chorobou, která zmizí hned, jakmile se odstraní okolnosti, jež zavinily její vznik. Podle přesvědčení Katkova nihilismus vznikl v Rusku z té příčiny, že v půdu nepřipravenou zaseto předčasně símě svobodomyslnosti, jež nenacházejíc s dostatek zdravé potravy, zvrhlo se a vzrostlo v chorobný, nepřirozený tvar. Aby se podobný zjev neopakoval, radil prozkoumati důkladně všechna nová zřízení ruská, a co se v nich nalezne odporného ruské povaze, vše to radil šmahem zničiti a zaměniti něčím jiným. Čím, toho vždy neukazuje, ale zrušení

trvajícího, po jeho náhledu škodného zařízení žádá co nejdůrazněji. Tak ponenáhlu nabývá v něm vrchu negace, on se stává popíratelem z principu. Negativný ráz jeho vnitřní politiky vystupuje zejmena od poslední války rusko-turecké, kdy z jedné strany nihilismus nabyl nevídané smělosti a uváděl v úžas celý svět svými útoky na život cara Osvoboditele; z druhé pak strany ve vládních kruzích nabyl vrchu opět směr liberální, jenž v osobě hrab. Lorisa Melikova, rodilého Armena, chystal Rusku konstituci, byl však náhle přerušen katastrofou 1. (13.) března 1881.

Nebýti tragické smrti Alexandra II., kdož ví, zda by byly filippiky Katkova stačily zmařiti ta dobrodiní, jež chystali Rusku hr. Loris Melikov a tehdejší ministr vyučování Saburov, jehož ideálem byly německé řády v baltických provinciích. Když s nastolením Alexandra III. padli zástupci konstitučných zásad a německých ideálů v Petrohradské vládě, obrátil se Katkov nazpět a počal brojiti tytýž proti těm ústavům a řádům, jež byl v letech šedesátých pomáhal sám uváděti v život.

Městská zastupitelstva plnila z počátku své povinnosti na všeobecnou spokojenosť. I Katkov byl jimi úplně spokojen. Ale během času zmohla se agenda městských dum, vzrostly povinnosti se vzrůstajícími potřebami, a dumy nevždy dovedly vyhověti všem spravedlivým přáním. Katkov zaznamenal veškery nezdařené případy z městské samosprávy a na základě těchto jednotlivostí vyřknul ortel nad veškerou samosprávou měst.

V gubernských a v některých újezdních městech založili sobě kupci peněžní ústavy. Banky pomáhaly rozkvětu místního průmyslu a obchodu, i slouží účelu tomu dosud namnoze se ctí. Ale v některých městech dostali se do správy bank lidé nepoctiví a přivedli banky k úpadku. Vznikly skandální historie banku Skopinského, Kozlovského, Orlovského a ještě některé jiné. Co z toho následuje? Obyčejný smrtelník by řekl: to, že také v Rusku mezi kupci, i když zasedají v obecních radách a jsou delegovanými členy při správě peněžních ústavů, najdou se lidé nesvědomití, jako všude na světě. Ale Katkov došel k jinému záměru. Shledal, že městské peněžní ústavy jsou vůbec státu nebezpečny, že okrádají tisíce lidu o těžce ušetřené peníze, a proto že mají býti zrušeny.

Krajská a gubernská zemstva za dvacetiletého trvání vykonala ohromnou práci ve prospěch ruského venkova. Zařídila tisíce škol národních a venkovských knihoven, zdvojnásobila procento „grámotných," t. j. čtení a psaní znalých osob, nastavěla nemocnic, rozeslala tisíce lékařů a lékařek, ranhojičů a akušerek po vesnicích, upravila dozor při dobytčích nákazách, vydala miliony na ničení škodného hmyzu, nastavěla mostů, upravila cesty — o kteréžto všecky věci se druhdy nestaral nikdo na svaté Rusi kromě samého boha. Ale v některých zemstvech nabyla vrchu strana ne právě anarchistická, ale snad více liberální, než třeba; dosazovala na školy učitele ne bezúhonné; posílala na lékařské stanice lidi kompromittované; dále v některých zemstvech našli se lidé, kteří čestný úřad svůj dovedli učiniti zdrojem výdatných příjmů na útraty země: slovem mezi tisíci lidí řádných našlo se deset, dvacet darebáků

a proto — v Moskevských Vědomostech vyřčen ortel, že zemstva jsou zřízením pochybeným, že mají býti zrušena.

Podobným spůsobem pozbyly důvěry Katkova též veřejné soudy a poroty. Stávát se v Rusku, že porota prohlašuje časem za nevinna obžalovaného, byť jeho vina byla zcela patrna, a to pouze z té příčiny, že starý trestní zákonník vyměřuje nepoměrně těžké tresty na některé přečiny, které podobného trestu nezasluhují. Osvobození od obžaloby jest pak v takových případech jediný prostředek spasiti obžalovaného od záhuby. Byly však i takové případy, že přestupník užil nahodilé nevzdělanosti a nevědomosti porotců a úplatkem, někdy třebas jen poklonou a dobrým slovem, si zakoupil jejich zápornou odpověď na otázku o vině. A v očích Katkova i porota pozbyla svého bývalého půvabu a dozrála k odstranění.

Katkov byl v poslední léta nespokojen i volostnými selskými soudy, i samosprávou selských obcí, i národními školami, zřizovanými od zemstev; všude nacházel překročování pravomoci, působení protizákonných živlů, šíření státu nebezpečných zásad, zlehčování náboženství a mnoho jiných vad, jež dovedlo vypátrati jen oko příliš podezřívavého strážce „nedotknutelnosti základů ruského státu.“

Vliv Katkova byl stále veliký, a proto jest přirozeno, že zejmena od r. 1881, kdy ve vnitřní politice ruské zavládl směr rozhodně konservativní, neustálé žalování Moskevských Vědomostí na samosprávné sbory, na soudy, na národní školy docházelo pozornosti na místech rozhodujících a bylo příčinou leckterého omezení práv, původně snad příliš široce vyměřených. Jmenujeme na př. omezení veřejnosti soudů při přestupcích proti mravnosti, při politických přečinech a p., dále ustanovení, že porotci musejí uměti číst a psát. Na vrub Katkova patří z velké části také různé změny, jež se udály za posledních let ve vysokém a středním školství, a konečně zákon z r. 1884, jímž se uvádějí v život prichodské (farní) školy, jichž úkolem jest vzdělávati mládež v duchu náboženství pravoslavného, anoť se národním školám zemským vytýkalo, že zanedbávají náboženství. Poněvadž nově zřizovanými školami farními staré školy zemské se neruší a jen počet selských škol značně se rozmnožuje, čímž se poskytuje možnosť vzdělání dětem i v takových vesničkách, které by se jinak školy po dlouhá léta ještě nedočkaly, nemá nové toto zařízení nejen nic škodného v sobě, nýbrž naopak musí býti pokládáno za důležitou vymoženosť.

Vůbec činnosť Katkova i za posledních let, kdy se nesla již směrem zpátečnickým, neměla — na kolik aspoň nyní souditi lze — následků pro Rusko škodlivých. Jeho hlas, ač stále ještě vynikající a udávající směr veliké části ruského vzdělaného obecenstva, nebyl přece již tak rozhodující jako v letech šedesátých. Rusko zmohlo se zatím na četné jiné časopisy, které svou tíhou tvořily váhu proti tlaku Moskevských Vědomostí, a tím jeho žaloby uváděly na pravou míru. Rozhodně však záslužnou byla činnosť Katkova v tom smyslu, že nikdo tak bedlivě nesledoval společenský život ruského venkova jako on; nikdo nemohl upozorňovati na četné nedostatky, jevící se v tomto životě společenském, a tím poskytovati možnosť uvažovati o vadách a starati se o jich nápravu. Činnosť Katkova zůstane navždy v blahé paměti ruských statkářů

šlechticů, jimž jeho přispěním dostalo se laciného státního úvěru (dvorjanskij bank), bez něhož by se nevyhnuli úpadku; podobně bude Katkova vděčně vzpomínati ruský průmyslník a obchodník, kteří následkem ochranné celní politiky ruské nabyli možnosti konkurrovati s průmyslem zahraničným.

Katkov za mladých let byl přívržencem svobodné tržby; ale zásady té brzy se vzdal. Politika severoamerických svobodných obcí mu ve vzhledě tom byla důležitým příkladem, jejž stavěl na oči financistům ruským a přiměl je k ochraně domácího průmyslu. Katkov hájil zvyšování cel a pro zvýšení státních důchodů odporučoval různé monopoly, v poslední době zejmena tabákový a kořaleční.

Vyjmenovati všechny předměty, jichž se Katkov v Moskevských Vědomostech dotýkal, znamenalo by projíti do podrobna všechny události v životě politickém, společenském, národohospodářském a náučném za doby jeho žurnalistické činnosti, poněvadž vše, co se dálo v Rusku aneb se vůbec týkalo Ruska, nalézalo ohlas v jeho časopisu. Pravý soud o této jeho činnosti může však podati teprv budoucnosť.

Poslední metamorfosa Katkova týkala se jeho zahraničné politiky. Přátelské chování se Pruska k Rusku za polského povstání na dlouhou dobu bylo sympatie Katkova připoutalo k Německu. Katastrofa Sedanská byla přijata v Moskvě s jásotem a pokládána za zasloužený trest, který stihl Napoleona III. za jeho nepřátelství k Rusku. Po válce prusko-francouzské klesaly sice valem německé sympatie v ruském ministerstvě zahraničných záležitostí, kde nikdy vlastně vysoko nestály, a již r. 1875 děkovala republikánská Francie Rusku za to, že nebyla stižena novou válkou s Německem. Berlínský kongress r. 1878 vzbudil již všeobecnou nevoli Rusů proti Bismarckovi a veřejné mínění počalo se nápadně kloniti na stranu Francie. Ale Katkov vždy ještě neopouštěl stanoviska, zaujatého r. 1863, a sváděje odpovědnosť za nezdar na ruskou diplomacii, podporoval vší silou dobrou shodu ruského kabinetu se sousední říší německou, shledávaje v ní záruku ruské nadvlády na Balkánském poloostrově. Teprve zmatky bulharské, v nichž Katkov rozeznal zřetelně škůdnickou ruku Bismarckovu, přiměly dávného zastance Německa ke změně posice a obrátily pozornosť jeho k Francii. I stal se nyní neúnavným pronasledovatelem Bismarckovým a s mravenčí pílí rozmotával předivo jeho intrik proti Rusku. Tento obrat v zahraničné politice Katkova byl tak náhlý, že vzbudil mnohde pochybu o upřímnosti jeho sympatií k Francii. O vřelosti jeho lásky k Francii mnoho ovšem pověděti nelze. Že smrť Katkova ve Francii vzbudila neočekávané přečetné projevy soustrasti a snad i zármutku, to svědčí buď o politické vyspělosti Francouzů, kteří dovedli oceniti význam takového spojence, jakým pro ně mohl býti Katkov, aneb, což se nám zdá více pravdě podobno, o chatrné znalosti, jakou měli o třicetileté publicistické působnosti redaktora Moskevských Vědomostí. Buď jak buď, tolik je jisto, že Katkov měl velikou zásluhu o vymanění ruského zahraničného ministerstva z područí Bismarckova, a že jeho rada, aby si Rusko při řešení otázek mezinárodních zachovalo úplnou svobodu a samostatnosť, nachází všeobecného souhlasu u všech národně smýšlejících Rusů, nevyjímaje ani panovníka jejich.

K závěrku jest nám zmíniti se ještě několika slovy o poměru Katkova k Moskevským slavjanofilům. Na západě nazývány Moskevské Vědomosti nezřídka orgánem strany slavjanofilské, a Katkov sám počítán za člena téže strany. Mínění takové bylo ovšem úplně mylné. Katkov nejen nebyl slavjanofilem, on byl nepřítelem theorií I. S. Aksakova a jeho přátel, a souhlasilli kdy s nimi, týkalo se to vždy jen otázek čistě ruských bez ohledu na ostatní Slovanstvo. Aksakov a jeho přátelé byli idealisté, Katkov byl rozhodný realista; slavjanofilové byli ovládáni citem, Katkova vedla kritická myšlenka. První žili svému ideálu a zůstávali mu věrni po celý život; Katkov měnil mnohokrát směr, jak mu velela změna okolností. Aksakov i Katkov zápasili pro zmohutnění Ruska, ale v otázkách vnitřní politiky se různili. Aksakov choval se po celý život se stejnou úctou k theoretickým základům reform a prospěšnosť jich posuzoval podle toho, srovnávajíli se se zvláštním rázem ruského národa a s duchem jeho starých dějin. Katkov z počátku s velikou nadějí pohlížel na západ, očekávaje odtud spásu, a teprve na konci své publicistické dráhy přešel k „železné politice Moskevských carů, drtících každý pokus samostatnosti na úkor jednoty ruského státu."

Katkov viděl jediný cíl ruské politiky — Rusko. Aksakov rozšiřoval cíl ten na celé Slovanstvo, v němž Rusko mělo býti jen hlavním představitelem. Kdežto politika Aksakova byla politikou citu, byla politika Katkova politikou rozvahy, odůvodněnou národním soupeřením a bojem o existenci. Následkem takových zásadních rozdílů rozešli se slavjanofilové s Katkovem i při řešení polské otázky a tím vzbudili proti sobě jeho hněv. Katkov nešetřil nikdy svých protivníkův a řídě se heslem: „kdo není s námi, je proti nám," tropil si ze slavjanofilů žerty a upíral jim schopnosť správného posuzování současných politických otázek.

Katkov se stranil všelikých slovanských demonstrací. Při slovanském sjezdu v Moskvě r. 1867 byl lhostejným divákem, o západních katolických Slovanech psal právě tak chladně jako o Irčanech nebo Valonech. Jmenovitě o českých záležitostech zmiňoval se zřídka, a dokud ještě hájil dobré styky Ruska s Německem, bylo vidno, že česká národní politika je mu jaksi nepohodlnou. Snad také souhlasil tenkráte s tím, že Čechy náležejí do sféry vlivu německého. Slovany Balkánskými zajímal se ovšem bedlivě; při nich však padalo na váhu více jejich pravoslaví a blízkosť k Cařihradu než jejich slovanství. V politice byl Katkov vůbec především a jedině Rusem. Jeho heslem bylo: Pravoslaví, samovládný car a veliký národ. Při všech změnách svého přesvědčení nestal se nikdy nevěrným tomuto heslu, a pod praporem, na němž bylo napsáno, skonal 20. července (1. srpna) 1887 na svém letním sídle, statku Známenském nedaleko Moskvy.

IX.

Katkov podléhal vadám, jež mu způsobily mnoho nepřátel. Hlavním jeho nedostatkem byla náramná nesnášelivosť, jež charakterisuje všechny jeho polemiky. Jakmile nabyl přesvědčení, že směr, kterým se dosud

bral, je chybný, nejen že sám nastoupil jinou dráhu, ale žádal bezohledně, aby jeho přesvědčení přijali všichni bývalí jeho stoupenci, a když tak neučinili, stal se jich úhlavním nepřítelem. On vedle svého mínění nestrpěl jiného náhledu a pro nepatrnou odchylku v přesvědčení byl hotov soupeře propsati jako zrádce. On byl, jak napsal o něm anonymní biograf v Novém Vremeni, „fanatikem svých ideí,“ fanatikem podezřívavým a žárlivým.

Kdo jednou vzbudil jeho hněv, tomu již neodpustil a pronásledoval ho všemi způsoby, ať to byl jednotlivec, ať celá společnosť, ať národ. Na hlavy Poláků házel v letech šedesátých všemožné zločiny, jež se dály v Rusku. Když r. 1864 požáry zničily celá města na Volze, bylo první jeho myšlenkou, že žháři jsou Poláci. Když r. 1866 učiněn útok na život cara Alexandra II., Katkov tvrdil, že Karakozov byl najat od Poláků.

Svou mstivostí pronásledoval své soupeře nejen na poli politickém, nýbrž i na poli čistě literárním. Když se nepohodl s Turgeněvem a tento počal své práce tisknouti ve Věstníku Evropy, vzkázal mu, že ještě neví, co značí míti jeho, Katkova, nepřítelem. A Turgeněv to poznal. Stíhalť jej Katkov celé desetiletí a neodpustil mu ani za hrobem. Podobně se zachoval ke hr. Lvu Tolstému, když tento novyhověl přání jeho jako redaktora Ruského Věstníka a nezměnil závěrečních hlav románu Anna Karenina, jež se tiskl v onom měsíčníku. Od r. 1877 jako by v očích Katkova zmizely všechny zásluhy autora Vojny a míru a zbyl jen spisovatel nezdařilých nábožensko-filosofických studií, pro něž byl Katkov hotov vyhlásiti jej za blázna.

Ale vedle těch a takových nedostatků vynikal Katkov mnohými přednostmi, jež dojista převáží jeho vady a zjednají mu v historii ruské paměť nehynoucí. Jsa nadán od přírody neobyčejnými schopnostmi a nabyv pilnými studiemi hlubokých vědomostí, vypracoval v sobě ve škole bídy a všelikých svízelů pevný charakter, s kterým dovedl pak hájiti svou myšlenku proti celému světu. V době, kdy skoro veškeren ruský tisk byl na prodej, jediné Moskevské Vědomosti byly nepřístupny zlatu. Všechny snahy ministra Golovnina o zakoupení Moskevského denníku mařily se nepodplatností Katkova. Za nedávných nedorozumění na afganské hranici nabízela anglická vláda Katkovu padesát tisíc liber šterlingů, jen aby na čas mlčel. Ovšem páni nevěděli, s kým jest jim jednati, sic by se byli zbytečně nenamáhali.

Svého přesvědčení Katkov hájíval s neobyčejnou neohrožeností. Pro něho nebylo censury. Vyškrtané statě tiskl na svou odpovědnosť a platil pokuty. Moskevský censor Petrov, jemuž připadla nebezpečná úloha prohlížeti články Katkova, třásl se dle vlastního přiznání po každé strachy, když zkorrigovaný otisk odnášeli do redakce. Neohroženosť imponovala, a proto směl Katkov tisknouti věci, za něž by jiný časopis propadl desetkrát smrti. Když na jaře r. 1887 učinily Moskevské Vědomosti útok na ministra zahraničných záležitostí, viníce ho, že zanedbává důležitých zájmů ruských, a když proto bylo ustanoveno dáti jim důtku, Katkov na dotaz, v příčině té u něho učiněný, odpověděl: „Obdržímli třebas jen dvě výstražná slova, zastavím okamžitě další vydávání Moskevských Vědomostí.“ S důtky pak sešlo.

Obšírné vědomosti Katkova, spojené s jasností a pádností slohu, s horoucí láskou k Rusku, se svrchovanou poctivostí, neobyčejným bystrozrakem v záležitostech politických, pevností charakteru a neohroženosti v zápase za své přesvědčení zjednaly mu nebývalý po tu dobu vliv nejen na obecenstvo ruské, nýbrž i daleko za hranicemi říše. Slovo jeho uvažovalo se po celé Evropě; nebylo státníka, nebylo vlády, aby neobraceli pozornosť na Moskevské Vědomosti, neboť věděli, že v nich slovy Katkova vyjadřují se myšlenky celého národního Ruska. Zvláště nepřátelé Ruska bedlivý měli pozor na Katkova, tušíce v něm svého nejnebezpečnějšího odpůrce, jehož bystrozraku neušly sebe jemnější nitky intrik, zapřádaných proti Rusku.

Katkov byl silou, s níž počítali v Evropě. Škoda, že síla ta zanikla právě v době, kdy nadchází hodina účtů mezi třemi hlavními plemeny evropskými. Jeho slovo, oduševněné pevnou vírou ve skvělou budoucnosť národa ruského, slovo, jež probudilo na Rusi národní uvědomění, bylo by heslem v boji o práva slovanského plemene a ukazovalo by cestu k vítězství.

V Petrohradě, v listopadu 1887. *Jaromír Hrubý.*

Královna.

Obrázek ze Slovenska

od

Gabriely Preissové.

(Dokončení.)

V kaštanové aleji Vídeňského Prátern za slunečního podzimního dne setkaly se dvě mladé Slovačky, kojné. Mladší z nich byla pod dohlídkou staré paní, která se s ní procházela; ale to nevadilo děvčatům, aby hlasitě rozmlouvaly, však jim paní nerozuměla.

„Tak jsem ráda," pravila starší a statnější s patrným potěšením, „že si zase mohu s někým slovensky pohovořit. Já se vždycky ohlížím po lidech a mnohonáctekrát již jsem tu viděla krajany. Tobě tedy je Klára — co to máš za panské jméno?"

„Dali mi je po kmotřence, fářově hospodyni," odvětila druhá, drobnější, s lahodným růžovým obličejem, zastíněným jímavou zádumčivostí, kdykoli nemluvila a nenaslouchala. „Ale doma mě volali Králuša nebo Králka; až tu řekli, že je to převrácené."

„A jak se voláš příjmením?"

„Já?" odtušila Klára táhle tichým hlasem, „no — Němečkova . . ." Vypadala rázem všecka proměněna, nepřívětiva, chladna. Nahodilá průvodkyně si toho ještě nepovšimla.

„Mně je Kača Verencova a jsem ze Seměic," vykládala hbitě: „to je na Moravě, ale do Rakous nemáme daleko."

„Až z Moravy?" opětovala Klára po krátké pomlčce a podívala se na družku trochu tepleji, „já jsem z uherského kraje . . ."

„Ke komu jsi se dostala?“ ptala se Kača dále, Klárčinu průvodkyni po očku měříc.

„To jsou velcí páni a hodní. Pán chodí někam do kanceláře, a ten dům, co v něm bydlíme, jest jejich. Je jen to jedno dítě, děvčica, říká se jí Frída.“

„To moje je zase chlapec Sigmund. Děcko je milé, mám to ráda, ale přece mě mrzí, že je to židovo. Je to již můj osud: prve jsem měla místo u Břeclavě, také u židů. Pán, když jsem tam přišla, povídá: ‚Tož říkejte jak chcete: mojí paní milostpaní, mojim dětem mladí páni a mně třeba milostpán.‘ Já jsem se na to nemohla zdržet smíchu a oni se mnou hned začali se vadiť, že hloupá Slovena! Jářku, když už mě takhle máte první den jedovať, já jdu pryč. A šla jsem, třeba že je to mrzelo. Potom jsem dala dva rýnské ještě tam v Břeclavi dohazovačce, aby mi psala do Vídně o místo. Čekala jsem si doma ještě ze čtrnáct dní a potom se místo trefilo — jenže zase u židů. Pán má na Mariahilfu krám se střižním zbožím. No, nemohu si na ně naříkať; mám šestnáct rýnských, jísť dost a za pohody si mohu celý den chodiť s dítětem procházkou. A mnoholi máš ty?“

„Já dvacet.“

„Dvacet! Bože můj a u křesťana? To je štěstí, a ty ještě k tomu hledíš, jako by tě cosi hnětlo. Aha, jistě tě ten tvůj nechal tak — viď?“

Klárka polekána zdvihla hlavu, ač stará paní kráčela dva kroky před nimi. „Nemluv o tom,“ šeptala; „mohla by nám přece porozuměť, a já se nesmím sužovať, přišla bych o místo.“

Při tom pohlížela tak zvláštně, netrpělivě a nesdílně, že prostosrdečná, ráda vypravující Kača se zarazila.

„Můj frajer je chudák na vojně,“ svěřovala se jí opět po chvilce nevyzvána, aby tím spíše dodala družce důvěry; „ještě půldruhého roku a pak se vezmeme. Och,“ dodala s povzdechem, „já bych se byla jistě utopila, kdy by on se byl ode mne odvrátil — věru.“

„Však bys se byla neutopila,“ odtušila Klárka s trpkým úsměvem. „Člověk by to skoreji jakživ nevěřil, co snese.“

„Ba, věru. Co mě mamička se naplísnila, kolikrát jsem byla bita — ale na konec se obměkčila a k dítěti mému přiložila srdce. Já jí posílám všecky peníze, ale ona mi je chuděra schovává. Tobě také děcko zůstalo?“

Klárka pokývla hlavou. „Dali je na opatrování; je to chlapec . . .“

„Ty již nemáš rodičův?“

„Mám ještě oba — — ale paní se již po mně ohlíží — snad jí to není vhod, že s někým se shovávám.“

Zastavily se. „Tož kde bychom se mohly vídať?“ zeptala se Kača, ač již v duši cítila, že její nová známá je nemluvná a je snad nejraději sama pro sebe.

„Za mnou nesmí nikdo chodiť . . .“ odvětila Klárka váhavě; „páni to nemají rádi. Snad se zde zase jednou setkáme; docházíme sem častěji.“

Ale v pravdě věděla, že teď na zimu tak daleké vycházky přestanou. Podávala nové známé ruku bez vřelosti. Kača byla trapně do-

jata. „To je divná ženská," řekla si v duchu — „je jakási pyšná jak Haněna."

„Mívaj se dobře — s pánem bohem," loučily se obě, každá s jinou myšlenkou.

Klárka popošla několik kroků ostřeji a stanula po panině boku.

„Nevzbudila se ještě dívenka?" tázala se stará paní. „Tuším, že bychom se pomalu již měly vraceti. Podívejte se, Kláro, na nádražní hodiny, máte bystřejší oči."

Klára se již za ten rok, co byla ve Vídni, obstojně naučila německy; v prvější službě také od české kuchařky se naučila s neobyčejným důvtipem čísti a psáti.

„Je čtvrť na tři, milostpaní," dala přívětivě v odpověd. „Malá slečinka ještě spí — je jí zdrávo."

„To již půjdeme," rozhodla paní obracejíc se, „abychom do tří došly domů. Potom počíná již chladnější vzduch. — S kým jste to prve rozprávěla?" vzpomněla si, když kousek ušly.

„A to byla, prosím, nějaká Slovenka, Moravka. Chtěla se mnou se skamarádiť, ale já jsem nejraději sama . . ."

„Dobře máte; po přátelských pletkách mezi služebnými jakživo nic nebývá . . ."

„Jako bychom nebyly lidé jako oni," pomyslila si Klára. „K mladé paní dochází pořád plno návštěv, samých kamarádek, a chudobným lidem toho nedopřejí." A stlumeným povzdechem vděčně vzpomněla na nezapomenutelný pohled malých, sivých očí nebožky Mařky Begáčiny, která již před osmi nedělemi vydechla svou dobrou duši, dva dni před smrtí ještě Klárce oznámivši, že je s ní zle, že jí otékají nohy, že spálí ještě téhož dne Králušiny listy i s adresou, aby si to Králuša nějak jinak zařídila a pán bůh aby ji, ovečku drahou, potěšil . . .

To byla ta pravá láska lidská, jediná na světě, s kterou Klára v životě u cizích se setkala — a ta spočívala již s Mařkou pod zemí... Tehdy, když na trnité stezce poznání pohřbívala zrazenou víru v Matyju, měla ještě komu se svěřiti a si postesknouti a cítila, že to ulehčuje. Nyní jí k útěše zbyl jen věrný duch klamu. Nebýti toho malého Matyje, vrátila by se již do Buran a nikdo by jakživ nezvěděl, co se stalo... Ale takto podívá se tam, jen co tu děvčici odkojí, na několik dní, potěšit rodinu a podívat se, kde Mařka leží. Potom se zase vrátí do Vídně a bude pilně střádati pro Matyjka, aby ho mohla míť i potom po šesti letech někde na očích, na opatrování. Až jí doroste, poví mu, co pro něho vytrpěla . . . On jí to všechno vynahradí . . .

A Klárka si svého pětiměsíčního synka v duchu představovala již vyrostlého, sličného, dobrého. Však byl on líbezné děcko, ve tvářnosti celý Matyja Dupaj, jenže mu hledělo z očí lepší srdce, než tomu . . . Kéž by si ho směla tak sama opatrovať — alespoň jednou denně polúbnouť! . . . Ale jeho opatrovnice jej z blízké vesnice donášela jen jednou za měsíc, kdykoli si došla k matce pro měsíční příspěvek na přilepšenou. Častěji by ani páni nedovolili . . .

Kráčely mlčky známými ulicemi; starou paní málo kdy napadlo s kojnou se baviti hovorem a ona sama neměla nikdy co povídati. Pro

tu její tichosť a spořádanosť si jí také vážili. Stará paní ji podělila již četnými dárky.

Kdesi v domě hrál zvučný vlaský kolovrátek operní výňatky. Klára nemohla poslední dobou od té chvíle, co jí Mařka opustila, nijaké hudby slyšeti. Bylo jí po každé slabo, do pláče. Také se hrozně lekala, když někdo z nenadání otevřel dvéře ... Ale onen duch klamu a pud sebezachování naučily prostou, měkkou Slovačku herectví, že silou dovedla se opanovati a přetvářeti ...

Když došly domů, uložila Klárka čtyrměsíční svěřenku do skvostné kolébky s bílou záclonkou a přestrojivši se vešla do kuchyně.

„Máte již poklizeno?" ptala se služky stejně s ní staré. „Já bych vám pomohla."

Holka bez odpovědi kývla na ni tajemně prstem a vklouzla do vedlejší špižírny. Klárka pochopila, že má jíti za ní, a ač to byla zcela nepatrná příhoda, zmocnilo se jí zase silné chvění.

„Co mi chcete?" promluvila na pohled lhostejně, schovávajíc ruce pod zástěru.

„Nelekejte se, Klárko, a neprozraďte mne, že jsem vám to řekla," šeptala holka s důležitou tváří. „Byl tady posel od té ženy, u které máte svého chlapce, že je s ním zle — má psotník a sotva prý to vydrží. Ale prosím vás, nelekejte se, aby to mladá paní nepoznala; ona posla odbyla a mně zakázala, abych vám o tom nečinila ani zmínky, že prý byste se zlekala a Frídinka by se mohla z toho rozstonať. Až kdy by prý vaše dítě zemřelo, že vám to opatrně sdělí. Já ale jsem to nemohla přenesť přes srdce — ať alespoň víte, co se děje ..."

Klárka něco nesrozumitelného zašeptala. Služka myslela, že jsou to díky, ale strnulý, bolestný výraz kojné ji poštrašil. „Bože, vy jste se přece polekala!" vyčítala si. „A já teď za to dostanu."

„Ach ne," odvětila Klárka s těžkým povzdechem, „jděte jen do kuchyně, kdy by někdo vyšel, aby to nepoznali ... Já vyjdu za chvilku ..."

Služka poslechla a Klára si opřela hlavu plnou úzkosti o okno, jež vedlo na chodbu. Umiňovala si, že zítra, jakmile Frídinku vykoupá a uspí, za nějakou záminkou vytratí se z domu a nechá se spěšně k dítěti dovezti. Oči její zůstaly suché ...

Za chvílenku došla do kuchyně stará paní. „Kde je Klára?" byla její první otázka.

„Zde prosím, milostpaní," ozvala se kojná a vykročila s úsměvem ze špižírny.

„Svačila jste již?" ptala se paní, zkoumavě na ni patříc.

„Ještě ne, prosím ..."

„Pojďte — vezměte si kávu do pokoje, kdy by se Frídinka probudila, by někdo u ní byl. Pak přikázala mladá paní, abyste převlekla všechny přikrývky .."

Když se Klárka s hrnečkem kávy a houskou ubírala do pokojů, hledala ještě stará paní cosi v kuchyni. „Ať se jí nezmiňujete, že jí dítě stůně!" napomenula služku pro větší jistotu. Ona zavrtěla hlavou, zametajíc.

Asi za hodinu, když již byla Frídinka probuzena, přišel listonoš s rekomandovaným dopisem na Kláru, která byla vždy na adrese jak obyčejně udána jako služka. Nejdříve se psaní dostalo do rukou staré, pak mladé paní. „To máte z domova," pravila tato podávajíc kojné dopis, „musíte podepsati recepis."

Klárka vzala dopis a strčila jej se zdánlivou klidností za kordulku. „Já jej budu slabikovať až večer," pravila; „teď není na to kdy, prosím milostpaní, račte recepis podepsať za mne . ."

Bylo již půl desáté večer, když Klárka si troufala se psaním k světlu se posaditi. Srdce jí hlasitě bušilo; v každém listě od té doby, co Mařky nebylo, bála se nějaké zlé zprávy, neboť nyní již znali její adresu a mohli zlou náhodou zvěděti o jejím postavení. Proto si přála psaní rozbaliti až o samotě. Nyní již páni z pokoje nevyjdou, a služebná hovořila dole v průjezdě se svým milým.

Klárka přehledla nejprve slušně psanou, německou adresu. To psal někdo od kupců, ale proč to psaní poslali na recepis? Snad nechtí, aby se vrátila domů? Snad někdo nestůně?

S prahnoucí zvědavostí roztrhla obálku. List byl psán těžko čitelným písmem na půlarchu modravého papíru i zněl takto:

„Milá švagrino!

Těmito řádky ti dáváme na vědomosť, že již není mezi námi tvé mamičky. Až toto psaní obdržíš, bude již pochována, to zítra v útery ve tři hodiny odpoledne. Tatíček nechtěli, abys přijela, a vzkazujou ti tu smutnou věc, abys jim jakživa nechodila na oči a nehlásila se za jejich dceru, že jsi jeden falešný Jidáš, slota nevydařená! Plakali jak malé děti nad tebou aj s mamičkou — a ona již byla v tu chvíli pátý den nemocna na záduch, a ty žes jim dodala; jak se to dozvěděly, zdrobila jich zima, ještě pořád o tobě fantazírovaly, večer byly zaopatřena a ráno vypustily ducha.

Abys věděla, jak jsme se tu hanbu dozvěděli, musím ti dáť na vědomosť, že to došlo na náš obecní úřad, aby za tebe do Vídně poslali ty útraty, a starostová to hned vzkázaly po tetičce Vávrovce k nám. Tatíček tam běželi, že je to mýlka, ale přečetli jim to sám pan farář černé na bílém, žes měla děcko, kterému je Matyja Hamriš, a podle toho křestního jmena jsme poznali, kdo to má na svědomí.

Barena ani já ti nevzkazujeme ničeho, abychom ti nepřitěžovali. S tím zůstáváme tvůj upřímný švagr

Michal Vavriš."

Klárčin obličej po přečtení listu děsně se zkřivil.

„Umřela!" vydechla ze sebe první myšlenku. „Mou vinou! . ."

Nazdvihla se, aby uschovala Míšův dopis, ale zatím klesla na zem celou délkou ještě v plném vědomí.

„Tedy všecko bylo marno — dozvěděli se toho!" zalkala s posledním záchvěvem rozumu . . .

Stišila se. Co tak ty hodiny pronikavě tikají, jako když železem tluče? Hnědé dvéře naproti ní černají — „Kriste Ježíši, kdo je to za nimi?" Zatřásla se hrůzou, posadila se a opírajíc se o nádobu s uhlím, pracně povstala.

Vzdychla si v hrůzyplném vědomí: všecko bylo ztraceno — její život — její spasení — — kde jí zůstal Matyja — ten malý? Trest by ho také zasáhl, jen co by ho našel! Již pro ni opatrovnice vzkázala — třeba ho chránit — —

Přiblížila se ke dveřím, zticha je otevřela a vykradla se ven. Prošla chodbičku, vyklouzla zde zase ze dveří, spěchajíc po špičkách s jakousi lstivostí — aby ji nezastavili — dolů po schodech.

V průjezdě se jen kmitla. Kdosi zavolal „Klárko! . .“ ale ona se dala ještě do rychlejšího běhu.

Chtěla vyhledati malého Matyju, jehož dušička pro ni již z večera postavila v nadhvězdí první nebeský schůdek — ale v jedné ulici strhl se po ní pravý hon. Strážníkům se podařilo ji zachytiti, i dopravili ji prozatím do policejní budovy. Když nazejtří došlo na výslech, seznal vyšetřující úředník, že je choromyslná.

Jeho dobrozdání se také v plné míře osvědčilo, neboť ještě téhož večera počala Klára v ústavě zuřiti, domnívajíc se, že jí brání odebrati se k Matyjkovi . . .

* * *

Za dlouhá tři léta byla Klárka z ústavu choromyslných propuštěna. Obdržela německou listinu, kde bylo zjištěno, že zuřivá choroba je vyléčena a zbylá bezpamětnosť i nemluvnosť jak jejímu zdraví tak i bezpečí lidskému úplně jest neškodna; odporučováno ji k vlídnému zacházení a snadnéjším pracím. K tomu byla jí vydána poukázka na spořitelní knížku jejích úspor a vzešlých úroků, kterou směl ale ponze představený její domovské obce, po případě otec neb poručník vyzdvihnouti.

Švagr Míša přijel, aby ji odvezl. Klára jej poznala, podala mu ruku a pozdravila slovem „Vítaj.“ Na sestru, otce, Matyju, aniž koho jiného se nezeptala. Míša jí vyřizoval tatíčkovo a Barenino pozdravení, po návodě k ní vlídně hovořil, vypravěje jí to a ono; Klárka jej vyposlechla, bylo na ní znáti, že všemu rozuměla, ale poznámek vyjma „aha, ano, ne“ z ní nevyloudil . . .

Tak se vrátila unavená poutnice, stín bývalé růžolící Králuše, po čtyrech letech do rodného stavení. Byla velice přeměněna, ale nevypadala strašna. Jenom zvětšené oči s ocelovou zorničkou a perleťovým leskem a ten stín kolem nich, rozstírající se jako zaostřené peruti až na spánky, napadaly i cizímu člověku. Otce a Barenu bolelo z počátku nad ní srdce, ale znenáhla jejímu smutnému zjevu navykli.

Starý Hamriš putování světem již přenechal zeťovi; jemu od ženiny smrti nechtěly nohy sloužiti, také ho bylo doma potřeba na výpomoc Bareně.

Králuša si nejvíce všímala dětí. Pamatovala si jmena Vídeňčat, Leopolda, kteréhož zvali Lepolem, a Mariše; k nim ještě přibyla dvouletá Zuzka, sestřino jediné dítě; a se všemi si dovedla němoudrá pohráti, ba je též opatrovati, chrániti od úrazu. Okřikovala je pouze jmenem, a podle toho, jakým přízvukem je vyslovila, poznaly děti, co chce, zdali je volá, chválí, či jim něco zakazuje. Ze stavení a jeho

nejbližšího okolí Klárka se nevzdalovala a když náhodou neb úmyslně k nim někdo přišel a chtěl si ji prohlížeti, bylo na ní znáti, že je jí to nemilo; odvracela nebo schovávala se. —

Již dlela mnohonácte neděl, od masopustu do léta, doma a domácí si na ni nemohli naříkati. Chápala se každé práce, kterou jí Barena vykázala, i obstarávala ji rozumně; aneb seděla tichounce, nečinně u okna neb u prahu, levici o kolena podepřenou na obličeji držíc a přes prsty se dívajíc.

Jednou za parného dne přede žněmi zazněla celou dědinou veselá hudba. Byla jakási svatba a svatebčané hodovali i tančili na dvorečku pod slívkami. Až nahoru k osamělé chatě Hamrišovic bylo slyšeti muziku.

Králuša seděla zase u prahu, nevšímajíc si palčivého slunka. Obličej její byl dnes neobyčejně oživen, až zruměněn, ač ještě od rána žádného pokrmu nepožila, neustále jen vodou hasíc palčivou žízeň. Usmívala se milo na obě Vídeňčata, jež po notě poskakujíce spolu se otáčela. Zuzičky nebylo doma; matka šla se podívat na veselku a vzala ji s sebou. Starý Hamriš se zas uvelebil do stínu na druhou stranu chaty a hotovil pomaloučku jakýsi drátěný košíček.

Najednou se přitočil Lepol ke Králuši a prosil: „Tetka, pojďte se s námi podívat na muziku — Zuzička s mamičkou šly také. Pojďte!“ A zároveň s Marišou ji tahal za ruce.

Králuša jim porozuměla. Povstala, převázala si rozpačitě zástěru, podívala se na své bosé nohy a konečně dala se s dětmi na cestu. Žádný z nich nevěděl kudy, ale šli po hudbě i dostali se šťastně k slavnostnímu stavení.

Přede vraty stál odpřažený vůz s červenobílou korouhví a země tu byla poházena listovím a květinami. Na dvoře u výminku stál hlouček lidí, diváků, mezi nimi také Barena se Zuzkou na ruce; dítě mělo v každé ruce koláč. Barena byvši upozorněna, že za ní přišla nemoudrá sestra, hněvivě po ní se obrátila:

„Na co jsi došla, Králuša — hybaj domů!“

Když chorá k ní zaražena vzhledla, Barena litovala své příkrosti, přiblížila se k sestře a přimlouvala jí zticha: „Jdi domů, duša moja — jdi, děti mi zde nech, já si je sama dovedu.“

Králuša se poslušně obrátila a šla . . .

Přešla známou cestu podél stavení vzhůru, uviděla na konci ohrazený pivoňkový kříž s plechovým kohoutem na vršku — ale tu se v ušlapané písčité půdě dělily dvě cesty . . .

Majíc oči upřené k zemi, neznamenala, že chatka jejich zírá na ni z leva — dala se v pravo. Kráčela rychle. Předstihla chlapce ženoucího husu s housaty a na ni udiveně pátřícího. Teď došla k úvozové cestě, vroubené mladými topoly, a teprve nyní povznesla hlavy.

Pod každým topolem třepetala se hrstka bílých motýlů, vždy po jedné straně, na pravo se prostírala pohanková role se širokou mezí, plnou svlačce — — byl to tak známý, jí do srdce vrytý obrázek! A z leva zase známé rozsáhlé stavení — kde jen to bylo? Pokročila blíže. Nebylo to jejich — a přece to deskové vroubení kolem sadu, tady ten chebz, hen lavička u vrat . . .

Kdy by jen nevadilo to hrozné horko! Trhalo a slunilo jí oči . . . Stanula, zakryla si oběma rukama obličej a pak pohledla po zvyku přes prsty.

Tu náhle zatajila dech. Před stavením stál starý, košatý ořech a v jeho stínu sedělo asi tříčtvrtiletní děcko v bělavé bundičce, držíc v jedné ruce skývku pomazaného chleba, druhou čechrajíc huňatou srsť starého černého psa. Dítě mělo žlutavé vlásky a tmavé oči, na tuhých, zářících tvářičkách po milém důlku.

„Matyjku, Matyjku — můj holúbečku, má ovečko krásná!“ vykřikla najednou Králuša i rozběhla se k dítěti. Vyzdvihla je na ruce a počala v divoké radosti hošíka líbat. Poznala jej po očích a líčkách — to bylo její děcko, její malý Matyja! Jak ho za ten čas, co ho neviděla, narostlo!

Dítě se dalo do zděšeného pláče, pes Špicl polekán bez štěkotu počal přebíhati a ze vrat vyrazila mladá Dupajovka s děvečkou.

„Ježíš Maria — to je nemoudrá Králuša!“ vzkřikla z plných plic děvečka. „Ona je v stavu Matyjku uškrtit — vezměte jí ho, gazdinko!“

V prvním okamžiku zůstala mladá gazdinka jako zdřevěnělá. Příběh ubohé děvčice byl jí znám i stál ji už mnohou slzu. Čekala vždy za mužovu vinu nějaký trest, už na něj snad došlo.

„Pro boha vás prosím, dejte sem to dítě! neubližte mu!“ vypravila ze sebe žalostným hlasem.

Králka se po ní obrátila zrakem plným zuřivé rozkoše. Ale jak ta mladá, snědá žena promluvila, napadlo ji, že jí chce Matyjku vzíti. Stiskla dítě pevněji v náruči a počala utíkati nahoru k polím — touže cestou, kudy před lety na perutech lásky ubíhala s Matyjou do samoty.

A nyní nastal děsný hon. Kromě obou ženských bylo z Dupajova stavení všecko z domu na louce, ale postrašená matka i děvečka déle nelenily . . . První dohonila Králku Dupajovka i chopila se jí zoufalou silou . . .

Králuša se zastavila. V jejím zpoceném obličeji obrážela se smrtelná úzkosť. Dítě jí v náruči vzlykalo, podívala se na ně, pak přeměřila obě ženštiny — a mžikem se octla na kolenou:

„Neberte mi ho!“ zalkala hlasem srdce rozrývajícím. „Já budu hodná — já budu hodná!“

Zatím se již matce podařilo poděšeného hošíka jí vyrvati; když jej ale držela již v náruči a nemoudrá bolestně zaúpěla, proniknul jí cit porozumění . . .

„Králko,“ oslovila nešťastnou měkce — „neboj se! Pojď s námi, Matyja pláče, uspíme ho.“

Dívka povstala. Hrozný výraz rázem zmizel s jejího obličeje a ustoupil napjatosti.

„Pojď, Králušo!“ opakovala gazdinka, a ten měkký hlas jako by byl Králce odedávna znám — podobal se Mařčinu . . .

Beze slova došly do stavení.

V prostorné jizbě přibyla nová žlutavá kolébka; vše ostatní poznávala Králka z dřívějška; ale nerozhlížela se — bylo třeba dbáti o Matyjku.

Gazdina jej již stišeného, jen povzdychujícího uložila do kolébky a počala jí zvolna houpati. Ale Králuša sebevědomě se usmívajíc, odtrhla jí ruku a zmocnila se sama kolébky. V jejím zraku zableskla se žárlivosť. Polo klečíc polo sedíc, rozhoupala zlehounka kolébku a počala laskavě broukati: „Hajú, belú, čičí — nanú!“

Zatím rozkazovala gazdina šeptem služebné: „Běž honem na louku, ať spěchají domů tu chuděru odpravit — a kdy bys cestou potkala někoho známého, pošli ho zatím sem, abych tu s ní nebyla sama.“

Unavené dítě brzy usnulo . . . Dupajovka se nahnula k bezdečné chůvě a pravila vlídně: „Přestaň již, Králušo, však vidíš, že již usnul! Musíme být zticha; pojď, půjdeme odtud, abychom ho nezbudily . . .“

Králka povstala a vidouc, že gazdina ven po špičkách kráčí, kývajíc brala se za ní rovněž po špičkách. Teprve za dveřmi zašeptala: „Vy jste jeho opatrovnica?“

Gazdina pokynula, a Králuša zahleděvši se na ni cítila, že jí možno důvěřovati. Ano, ráda byla by se ji něčím zavděčila. Peněz nebylo po ruce — — Vyňala za živůtkem pošlapaný proutek rozmarije, který zvedla prve před vraty svatebního domu, a podala jej mlčky gazdině.

Na to uspokojena, oblažena vešla do komory, kterou před ní Dupajovka otevřela; nedbala toho, že se dvéře za ní na klíč zavírají a že v komoře nikoho není. — —

Potom z nenadání po jakési odporné, jí ubližující cestě ocitla se v novém, zcela neznámém příbytku. Dobře, že zanechala Matyjku u dobrých známých — tady jich nebylo . . .

Po výstupu u Dupajů nahledli v obci, že jest nebezpečná, i dopravili ji do Budapešťského ústavu.

Tam je Králuša šťastnější než citlivý pozorovatel a než párek Dupajových manželů s lítostivou vzpomínkou. V utkvělé myšlence počíná jí každé nové jitro oním teplým letním dnem, kde místo cesty do rodného stavení — zabloudila. Nachází Matyjku ve známém, nezapomenutelném okolí a uspává si ho ukolébavkou, po níž se již pro ten den — svému dítěti k vůli — utiší.

Zora.

Kdys na pobřeží moře kráčeje,
jsem viděl, v jeho bouřné peřeje
zrak noře v dálku, v plachtách černých mračen
se míhať bílou plachtu jedinou:
Hned schvácen její chvěl se vidinou
duch, jako racek spěl k ní lačen.

A nedočkavě, sotva vln stich spor,
jsem patřil její pestrý na prapor,

jak blíž mi kynul; hle, na přídě její
jsem četl „Zora“ v zlatě napsáno
a z červánků, hvězd záře setkáno
to plálo ve vln šumném reji.

Ach, zora! Jaký symbol veliký
pro lidstva zápasy a podniky!
Jak nádherně se z mraků tady noří!
Ach, zora! Po ní vzdychá myslitel
i básník, jako stádo zlatých včel
sta jisker kol ní hraje v moři!

A nadšen, dojat stál jsem u vody
za lodí patře; blaha, svobody
jsem v nápisu tom viděl celé světy,
spěch k Ameriky břehům volnějším . . .
a věru, dal bych této lodi dým
za vše evropských rájů květy;

Za tuchy, sny, které se nesplní,
za naděje, co darmo rozvlní
hruď zoufalou, za všecku resignaci,
za slzy strádání, křik radosti,
za předtuchu jen svaté volnosti,
za naši kyklopickou práci.

Neb zora, zora lidstva, toť cíl jest,
toť Jerusalem, Mekka, Řím všech cest,
tam spějem všichni v myšlence i písni;
toť Graalu miska jesti posvátná,
toť ve příboji skála nezvratná,
kol níž se zástupové tísní.

Ach, zora lidstva! — Za tou lodí dál
jsem nejen oči, jsem i srdce slal
k neznámým břehům okouzlen a blažen.
V tom rouhaje se mému záchvatu
děl cizí hlas: „To loď jest piratů!“ —
Tak zpěvný skřivan bývá supem sražen.

Jar. Vrchlický.

Z balad Puškinových.

Překládá

Eliška Krásnohorská.

Píseň o divomocném Olegu.

boj sbírá se Oleg; on brannými divy
se zpozdilým Chazarům vděčí,
mstou za náběh bujný jich vísky a nivy
teď posvětí ohni a meči!
Již v Carhradské brni svou družinu vede;
tak na věrném koni ven do pole jede.

Vstříc jemu tu z lesa, jenž tmavě se šeří,
jde kouzelník nadchnutý videm,
toť staroch, jenž pevně jen v Peruna věří
a budoucno zvěstuje lidem;
jen v modlení, věštby on po věk se hříží.
A k moudrému starci teď Oleg se blíží.

„Rci, miláčku bohů, ty čarodějníku,
co stane se v životě se mnou?
a brzoli, v radosť mých nenávistníků,
smrť složí mě v mohylu temnou?
Zjev pravdy mi všecky — a neboj se pro ně!
Já v odměnu tobě dám milého koně.“

„„Ne, vladyk se nebojí čarodějníci,
a marně dar knížat je vnadí;
řeč věštců, jíž volno soud pravdivý říci,
jen s nebeskou vůlí se radí.
Ač nad příští léta mlh rouška se stele,
čtu budoucí losy ti na jasném čele.

Tož pamatuj slova, jež nyní ti věstím:
slasť slávy — ta bude ti dána,
a jmeno tvé zaskví se vítězným štěstím,
jak štítem tvým Carhradu brána;
jsouť vlny i země tě poslušny všude;
zdar zázračný zloba ti záviděť bude.

Ni moře, kdy s mrakem se bouřlivým stýká
a v osudném hltá vše toku,
ni střela, ni kopí, ni úkladná dýka
tvých, vítězi, nezkrátí roků;
nechť na krunýř marné se rány ti řítí,
vždy neviditelný tě ochránce štítí.

Tvůj kůň nezná bázně, a v odvážném díle
  jak pánovu vůli jen stihne,
v střel dešti hned krotce se staví té chvíle,
  hned válečným polem se mihne,
a marně mráz šlehne, šíp zavíří po něm;
však souzeno tobě, že zemřeš svým koněm.““

Tu Oleg se usmál; jen na čelo zbledlé
  a v oko mu vstoupily chmury;
on pravicí mlčky se podepřel v sedle
  a zamyšlen seskočil shůry;
pak věrnému komoni na hrdé plece
on lichotně tleská i k rozchodu vece:

„Buď zdráv, sluho věrný! Již v bezděčném chvatu
  čas přišel, že jest nám se minout;
jsi volným, neb nesmí již nikdo svou patu
  ti v zlacené střemeny všinout.
Buď zdráv, žij mi blaze, buď pamětliv pána!
Vám, panoši, péče jest o koně dána.

Vy dbejte, ať teplý jej koberec kryje,
  i veďte jej na luhy moje;
ať dobré jí zrní, ať z pramene pije
  a koupá se ve vlnách zdroje.“
Hned odešli s ořem ti panoši malí.
A jiného koně již knížeti dali.

I hoduje Oleg, a družina pánů
  s ním vesele sklenkami zvoní,
jich skráně jsou bílé jak sníh padlý k ránu,
  jenž temena kurhanů cloní . . .
A paměť dnů zašlých tu nabývá řeči,
dnů bitev, kdy vespolně mávali meči.

„A kdež jest můj komoň?“ sám Oleg teď praví,
  „kdež ohnivý druh mého mládí?
Aj zdrávli? jest dosud tak bujný a hravý
  a během tak lehkýmli pádí?“
A v odpověď slyší, že na strmé hoře
sen smrti jal dávno již dobrého oře.

A mohutný Oleg tu pokynuv hlavou
  dí: „Čímž tedy proroctví jesti?
Ty, zpozdilý starče, děls věštbu mi lhavou,
  již pohrdám planou tvou zvěstí!
Kůň podnes by nosil mě bezpečně dosti!“
I žádal si uviděť ořovy kosti.

Tož mohutný Oleg jel ze svého dvora,
  s ním Igor i staršinstvo hostí,
a na břehu Dněpru, kde zvedá se hora,
  zří milého zvířete kosti;
prach země je kryje, déšť shůry je koupá,
a nad nimi býlí se ve větru houpá.

I na lebku vstoupil tu kníže a praví:
  „Spi, samotný druhu, můj koni!
Tvůj hospodář starý — hle, přežil tě v zdraví!
  Tož o tryzně, k níž se již kloní,
ty pod ranou sekery nezbarvíš půdy,
a nevpijí krve tvé tlící mé údy.

Aj hle, kde že zkáza má tedy se kryje?
  V té kosti prý smrt moje číhá!“
Však z mrtvé té lebky — hle — hrobová zmije
  v tom syčíc se plazí a zdvíhá
a černou se páskou kol nohou mu víže,
až pojednou vykřiknul uštknutý kníže . . .

Když kroužící číše se zpěněny zvedly,
  když Olegu tryzna se slaví,
kmet Igor i Olga si na hoře sedli,
  a na břehu hodují davy;
tu paměť dnů zašlých zas nabývá řeči,
dnů bitev, kdy vespolně mávali meči.

Běsi.

Mračna krouží, mračna letí,
  měsíc v temnu zrakům skryt;
v přelétavé sněhu změti
  mdlý se míhá s nebe svit.
Jedu, jedu širým polem,
  rolnička jen: zin — zin — zin;
nevím kam to, strašno kolem;
  nechtě letím do planin.

Dále, vozko! — Jde to s tíží,
  koním, pane, krušno jest,
chumelice zrak mi klíží,
  zavála mi stopy cest.
Není vidu, neznám kudy!
  Bloudíme! Tu rada zlá!
Jistě běs nás vodí tudy —
  ba tam křepčí, mně se zdá!

Hleďte, skočil v dráhu naši,
duje, plije v moji líc,
zděšeného koně plaší,
v rokli štve jej víc a víc.
Tam jak cestník nevídaný
vztýčil se, by svedl nás;
jiskrou kmitl z oné strany
a zas mizí v tmu i mráz.

Mračna krouží, mračna letí,
měsíc v temnu zrakům skryt;
v přelétavé sněhu změti
mdlý se míhá s nebe svit.
Síla klesá, nelze dále,
koně stojí, zvonek zmlk —
Co tam v poli nenadále?
Jest to pahýl? Jest to vlk?

Metelice zuří, pláče,
koně větří, číhají —
hleďte, běs již dále skáče,
mhou jen oči žíhají.
Koně znova v běh se dali,
rolnička zas: zin — zin — zin . . .
Zřím, jak duchů rej se valí
v úběl sněhu do planin.

Nepřehlední, mlhovití
v matném luny šálení,
zakroužili běsi lítí
jako listí jesenní —
Kolik jich a kam se rojí?
Co jich píseň kvílí as?
Rarachůvli pohřeb strojí,
čarodějčin svatby kvas?

Mračna krouží, mračna letí,
měsíc v temnu zrakům skryt;
v přelétavé sněhu změti
mdlý se míhá s nebe svit.
Na prostoru předalekém
běsů hejna vzlétají,
teskným vytím, žalným skřekem
ve mně srdce zrývají.

Anfar, strom jedový.

Poušť neplodná kde prahne v znoji,
z kry vyschlé žhavým plápolem
jak děsný strážce anfar stojí
sám v šíru zemském kolkolem.

V den hněvu příroda jej světu
v té lačné stepi zrodila,
a mrtvou zeleň jeho snětů
i kořen jedem kojila.

Jed z jeho kůry ven se prýští,
když roztaví jej poledne,
a z večera se zchladlý blyští
co smolné perly průhledné.

Ni ptáče k němu nezaletí,
ni tygr tam si nehoví,
jen vichr vlá mu do objetí
a spěje dál — již morový.

A jestli bludný mráček line
mu vláhu v listí prahnoucí,
déšť otravný pak s větví plyne
a máčí písek horoucí.

Leč k anfaru svým chtíčem běsným
kdys poslal člověk člověka,
ten poslechl a s jedem děsným
se k ránu vrátil z daleka.

Snět přinesl, jenž v listí zvadlém
kryl smrtnou smolu, strašný plod,
však po sinavém čele zchladlém
mu proudem stékal mrazný pot.

Snět přinesl a lehl v chatě
chor, zbídněn na své rohože,
tak otrok umřel, skleslý k patě
zlovládnoucího velmože.

A vládce, car ten, oním jedem
pak otrávil svých šípů hrot,
smrť metal jimi za sousedem
a šířil zkázu v lidský rod.

Matka a děti.

Dle přírody vykreslil

Karel V. Rais.

Byl zimní podvečer. Mlha valila se od zasněžených smrčin po bílých, balvany posetých kopcích. Díval jsem se oknem, jak se plíží — ještě jsem jasně viděl pruh močálovitých, umrzlých luk; pak zmizely — zmizel hřbitůvek u silnice — zmizela hnědá, sněhem poházená rákosina na rybníce — pole, zahrady — a již byla kolem samá šedivá mlha.

Odstoupil jsem od okna a zatopiv v železném bubínku svého pokojíka, usedl jsem na kufr. Teprve nedávno přišel jsem do malého města nad křepkou ještě Chrudimkou, abych pracoval před školskými lavicemi, z nichž usmívaly se na mne zdravé tváře pohorských dítek. Dívaly se na mne vždy tak upřímně, tak vroucně. Z toho, o čem jsem sníval, mnoho se rozprchlo jako růžové horské mlhy za ranního svitu slunečného, ale ty dětské úsměvy vždy mi zůstaly a mě blažily.

Sedě v dumách svých slyšel jsem tiché kroky po dřevěných schodech: na dvéře bylo zlehka zaklepáno. Věděl jsem, kdo přichází; byl to každodenní host na černou hodinku, můj domácí, krejčí Strnádek. Vplížil se do pokojíka, dveří sotva pootevřev. Byl to muž velký, ale suchý, v půlí prohnutý a při chůzi jako by se houpal. Obličeje byl bezvousého, hubeného; nos měl řádně dlouhý, oči malé i žhavé; úzké a vráskovité čelo lemovaly krátké, hladce přičísnuté šediny; uši mu poněkud odstávaly. V domě chodil jen ve vestě, jež nikdy nebyla zapjata, na dlouhých rukou klátily se široké rukávy, končící ouzkým límečkem; prsty měl dlouhé, suché, silně kloubnaté, jak u krejčích bývá.

Pozdraviv podával mi knihu, kterou jsem mu přede dvěma dněmi zapůjčil: byl to Hálkův Komediant. Strnádek byl velký čtenář, večer po práci, když kolem něho všecko již chrápalo, sedal nad knihou. Knihy sháněl, kde mohl, přečetl, co dostal do ruky. Teď měl moji knihovničku v prádle. Podávaje mi knihu, klepal na ni kloubem prostředního prstu a pravil: „To je kniha výborně dobrá, jsou v ní řeči jedna rozkoš. Povídal jsem ráno ženě, kdy bych neměl již tak zapomenutou hlavu, že bych se aspoň některým těm řečem naučil z paměti.“

Potom usedl si naproti mně na židlici a v šeru jsme si povídali. Toho večera vypravoval mi o Havlíčkově slavnosti v Borové. Tenkráte nebylo ještě dráhy přes Německý Brod ku Praze, všichni Pražští vlastenci, již slavnosti se súčastnili, z Pardubic jeli zdejším městečkem; zde na sále obědvali. Strnádek vypravoval, jak se tam tenkráte vplížil, aby je viděl. Představoval jsem si ho, jak stál někde v koutku u dveří a malýma očkama prohlížel si předůkladně své miláčky, o kterých ovšem prve jen čítal v novinách. Všecky mi je vypodobnil. Bylo mi při té jeho řeči opravdu blaze.

Hovořili jsme hezkou chvíli. Když pak jsem rozsvěcel, povídal mi Strnádek: „Mám k vám, pane učiteli, prosbu. Moje žena má tady ka-

marádku, výměnkářku Pařízkovou, snad ji znáte? Maličká, šedivá, nosí loktušku červeně květovanou, vlněnou sukni modře a černě pruhovanou."

„Nikoliv, neznám jí," odpověděl jsem.

„No, nic nedělá; je to žena výborně dobrá, hodná, přátelská, ale má na tom světě málo radosti. Muž je divný kruťák, zkusila s ním mnoho; teď jsou oba na výměnku. Má čtyři hochy, jeden je na živnosti doma, tři jsou ve světě: prvý je truhlářem ve Vídni, druhý zámečničí v Olomouci a třetí vojákuje v Praze. Má je tuze v lásce a ráda jim posílá psaní. Ale muž jí to nenapíše, sama sotva něco starou literou svede a tak mne prosila, kdy byste byl tak dobrý a napsal jí někdy to psaní. Já se, víme, taky v písmu vyznám, ale trvalo by mi to dlouho, než bych to sesadil. Abych řekl pravdu, Pařízková říkala vlastně mojí staré, aby se u vás přimlúvila — moje žena je dobrá, zkušená osoba, ale před pány hrozně ostýchavá; nešla by sem za celý svět." Při té dlouhé a důkladné řeči Strnádek neustále přešlapoval a se pohoupával. Připadalo mi, jako by se mu dlouhé, suché tělo na tenkých nohách stále třáslo.

„Ať jenom Pařízková přijde," řekl jsem.

Potom mi Strnádek říkal, mámli ještě něco od toho pana Hálka, a když podal jsem mu svazek Tří povídek, odšoural se potichu, jako byl přišel.

Strnádek měl syna, který byl v blízkém městě samostatným mistrem a kolikráte říkal, aby otec již toho píchání nechal a s matkou k němu se přistěhoval, ale kdež by byli staroši opustili své starodávné hnízdečko! Měli doma dva vnoučky a mladli při jejich smíchu a šveholu.

Druhého dne odpoledne stál jsem opět u okna pohlížeje na zachumelené lesy, na osyky při hřbitůvku, na jejichž štíhlých, skloněných větvích houpaly se všelijak utvořené chuchvalce zmrzlého sněhu. Nad bílými poli poletovala hejna havranův a vran.

V tom vrzly dvéře, a stařenka Pařízková stála přede mnou. Byla to babička malá, přihnutá, obličeje plného vrásek, ale úsměvného, očí milých, laskavých. Prosivělé, na dvě strany po skráních přičísnuté vlasy pokryty byly šedou, květovanou loktuškou. Usmívala se bázlivě, jako by se nadála, že ji odbudu. Plaše rozhlednuvši se po pokojíku, prosila, bych se nehněval, že se ke mně opovažuje. Pravila: „Mám děti, jsou roztroušeny po světě a ráda bych jim psala. Sama sotva litery na slovo sesadím a dobrých přátel, kteří by mi to napsali a nepověděli o tom, nemám."

Usadiv ji ke stolu, sedl jsem naproti ní. Matička pozorně rozbalila svůj šátek a podala mi listovní papír se třemi oznámkovanými obálkami. Tenké papíry byvše u kupce stočeny do šátku, notně se pomačkaly; stařenka starostlivě se na mne podívala, jako by se ptala, budeli to k potřebě.

„Těchhle užiju sám," řekl jsem, „mně dobře se hodí, a na vaše psaní dáme papír jiný."

Usmála se vděčně a hovořila: „Toníka mám ve Vídni, Václava v Olomouci a nejmladšího, Vojtíška, vojákem v Praze. Všem bych ráda několik slov napsala, tuze se mi po nich stýská, odlehčím si. Už nemám ubohá výměnkářka na světě než ty děti. Nevede se jim právě, těch pár

grošů pretence jim málo pomohlo, nevěsty byly s holýma rukama. Proto se tatík rozhněval, nehlásí se k nim tuze; ale já to nedovedu, srdce mi nedá. Ráda bych se k nim alespoň jednou podívala, bych to jejich hospodářství spatřila, ale nemohu na to pomysliti, mámť jen ten výměnek, kravku, trochu brambor a žita; dvě stovky, které nám zůstaly, nechávám na pohřeb, aby s námi neměli útrat."

Stařenka se zamlčela. Díval jsem se na tu její upřímnou tvář a zdálo se mi, že slyším tlukot srdce jejího ustaraného, ale láskou mladého.

„Nebudete se tedy na mne hněvati?"

„Dokonce ne; mám také maminku, jste jí trochu podobna!"

Usmála se. „To věřím, my staročešky jsme všecky stejny."

Namočil jsem péro.

„Nejprve teda Vojtíškovi," pravila stařenka. Psal jsem, jak mi povídala:

Můj drahý synáčku!

Nastokráte Tě pozdravuju a líbám, a ve dne v noci na tě vzpomínám. Jen si pořád myslím, jsili zdráv a vzpomenešli si také někdy na svou starou matku. Ty, Vojtíšku, ani nevíš, co jsem se naplakala, když jsi mi odejel. Pořád jsem čekala Tvé řádečky, ale Ty jsi snad na mne zapomněl. Potom si zase myslím, že bys mne přece tak neopustil. Tuhle na Matičku boží tomu byl rok, co jsi odejel a ještě ani slova jsi mi nenapsal a druzí bratři také ne. A tak ani nevím, jsili zdráv. Kdy bys věděl, jaké mám ouzkosti. Nemám na tom světě jenom Vás, a Vy tak na mne zapomínáte. Jak se Ti, můj hochu, v tom vojanském stavu stále vede? Mně se vede pořád stejně, tatínek je co den mrzutější, a já se nadělám, sotva že si v noci odpočinu. Nepotřebuješ nějaké košile? Pomáhala jsem tuhle na Veselém kopci trhať len, trochu mi ho dali od práce a trochu ještě mám, tak že bych Ti za to košili snad přece nějak svedla. Více dáti nemohu. Kdy bych Ti měla vlastní krve nacediti, ráda bych to udělala. Ani dočkati se nemohu, až z té vojny přijdeš; snad mi přece Pán Bůh dá, že se toho dočkám a kdy bych se nedočkala, padesát zlatých z toho, co ještě mám, bude Tvých. Jenom Tě prosím, abysi se Boha nespouštěl a nám brzy psal. Starý Solnička vedle nás, co chodil každý rok do Vambeřic, letos tam umřel.

Tisíckrát Tě líbá Tvá věrná matka

Barbora Pařízková.

Přečetl jsem hlasitě, co jsem dle stařenčiny nápovědi napsal. Přikyvovala hlavou, oči měla zaslzeny. Chvilku bylo pak v jizbě úplné ticho; staruška seděla hlavu majíc sklopenou, ruce v klíně sepjaty. Po té se ozvala: „Nebudeteli se tedy hněvati, budeme psáti Václavovi."

Psali jsme:

Drahé děti!

Je mi tuze divno, že mi tak dlouho nepíšete, snad na Vás Pán Bůh nedopustil nějakou nemoc? Ráno i v noci volám k andělu strážci, aby Vás oba i ty Vaše děti chrániti ráčil. Ani těch vnoučátek ještě neznám a nevím, nevím, zdali je přec ještě uvidím. Že jsem tak daleko, i ta jmena si pletu, když na Vás na všecky myslím, protože Toník

9*

má dvě a Vy také dvě, a každému říkáte jinak a žádného jsem neviděla. Vždycky si v mysli na ně volám a rozprávím s nimi a tak se domnívám, že bych je hned poznala. Myslím si, že jsou, jako Vy jste byli, když jste byli malí. Víš, jak jsi nosil ty lámasové pruhované kalhotky a čepici po tatínkovi? Tak Tě v duchu často vídám. Náš hospodář má také dvě, Vašíčka a Barušku, ta je po mně a má mě také radši, Váša je někdy trochu kakabus. Kdy bych tu ty Vaše děti měla, přece bych jim někdy ten preclík přinesla, když si sběhnu do kostela. Tak jim posílám alespoň pár sliv, u souseda Solničky sušili a dali mi jich do klína. Nějakou bramboru bych Vám taky poslala, ale neměla bych od nich. Prosím Vás, jen mi oba brzy piště. Dočkámli se toho, aby mi ti moji vnučkové také nějaký řádeček napsali? Tak bych si přece s nimi promluvila. Jen aby jim dal Pán Bůh dar ducha svatého, aby Vám byli k radosti a aby nestonali. Posílám jim hubiček, co je na nebi hvězdiček, a nastokráte Vás všecky pozdravuje a líbá

Vaše věrná matka i babička.

Téměř takový dopis napsali jsme také třetímu, Toníkovi v Brně.

„Kdy budete posílati ty slívy?“ ptal jsem se.

„Nechala jsem je dole u Strnádka, zabalí mi je, pošleme je hned,“ odpověděla.

„Ale dopisy můžete tedy dáti do balíčků a obálek ušetříte si na podruhé.“

„Opravdu, opravdu, jsem již tak zapomenliva, ani mi to nepřipadlo.“

Zalepil jsem list Vojtíškovi, zapečetil a nadepsal. Stařenka vzala listy do třesoucí se dlaně. „Ani nevím, jak bych vám poděkovala!“ pravila a dívala se mi do očí tak vděčně a tklivě za tak nepatrnou službičku.

„Jen aby brzy přišla odpověď, pak zase přijďte,“ řekl jsem jí na rozchodnou.

„To, to! — Pán Bůh vás tu račiž opatrovati a dej vám síly při těch dětech!“ pravila ještě a tichounce odešla.

Dívaje se oknem, spatřil jsem za chvilku malou, skloněnou její postavu; nesouc pod každou paží balíček a v levici list chvátala k poště. Napadly mě rozličné žaloby a stesky, které jsem četl i slýchal, na nynější svět prázdný prý lásky, myslil jsem na ten denní klopotný roj života a při pohledu na dobrou babičku bylo mi teskno.

Za krátko po tom byl tu domácí Strnádek jako na koni. Přišel vesele; pohoupávaje se více než jindy, přecházel po světničce.

„Tak jste to napsali — nu, zaplať Pán Bůh, Pařízková bude zase míti několik veselejších dní. Pochvalovala si, jak jste jí to napsal výborně dobře. Zaplať vám to Kristus Ježíš!“ hovořil.

„Jest opravdu tak nešťastna?“ ptal jsem se ho.

„Nešťastna? Inu, víme, nešťastna, ale je to milá žena. Chodili jsme spolu do školy a v zimě jsme se vesele klouzávali s kopečka u kostela. Tenkráte bývala hezounká, kulatá a dováděti uměla! Ještě dnes ji slyším, jak se pěkně smávala. Potom jsem přišel jinam do učení, pak do světa a dlouho jsem jí ani nespatřil. Ale moje stará byla jí dobrou přítelkyní, ta ví všecku její historii. Pařízková byla

také z chudoby a přišla také brzy do ciziny. Byla v Praze kolik roků. Teprve když starý tatík doma se udřel, matka si pro dceru psala. Děvče přijelo a pane, potřeštilo několik mladých srdcí najednou. Moje stará říká, že byla holčicí jako jarní květ — nu a jářku, ženská ženské krásy tak hned nepřechválí. Baruška byla ke všem stejně přívětiva, usmívala se na všecky, ale srdce neotevřela žádnému — jak říkají knihy. Vzpomínala již na drahou duši tam někde v Praze. Ale tu nenadále nejzámožnější z nápadníků — víme, Pařízek — přihlásil se důkladně a mocně chtěl rozhodné slovo. Inu, tenkráte, jak si můžeme pomysliti, měla nebohá duše bolestné chvíle. Vzpírala se, plakala, žalovala, ale stará matka naříkala, že dcera vlastní štěstí zakopává a jí bídné na stará léta polehčiti nechce; přátelé také domlouvali, ženich hartusil a vzdálený hoch Baruščin nepsal.

Byla svatba, Baruška chudinka šla k oltáři bleda jako křída... Pak byla mladou hospodyňkou a hleděla se do nového života vpraviti. Honila se proto z práce do práce, jen aby zapomněla. Ale v tom přišlo psaní od Pražského hocha. Psal, že si také zařídil vlastní živobytí, že se v posledním čase namáhal a sháněl, aby mohl k Barušce přijíti se slovem opravdovým, aby mu tedy věděť dala, kdy by měl přijeti promluvit s matkou. Inu, pane učiteli, kolikráte si tak myslívám, jak asi ubožce bylo, když si to psaní přečítala. Neodpověděla, protože odpověděti nemohla; ni své matce se nesvěřila, aby se to snad přece nějak nerozneslo, že jí psal. Ale vidíte, Pařízek psaní to přece nějak našel. Tenkráte bylo u Pařízků první boží dopuštění. List hodil do ohně a vzdálenému hochu odepsal sám. Jářku, to psaní bych ještě dnes chtěl čísti; víme, přečetl jsem knížek pořádně, ale myslím, takové psaní že tam sotva kde bylo. Baruška se teprve později mé staré se vším svěřila. Žila tiše, lopotila se a starala se jen o své děti.

Brzy potom také já vrátil jsem se domů a za krátko přivedl jsem si naši matku sem do hospodářství. Tenkráte spatřil jsem opět Barušku, stavila se u nás někdy. Ale — ale — — kdež pak byla ta rozmilá čiperka, ta růžovatá dívčice! Jak chudáček sestarala! Víme, Pařízek býval od jakživa trochu urputa, ale bylo to s ním stále horší. Huboval na ženu, na děti, na sousedy, na úřady, na kněze i na Boha, huboval na celý svět, každý byl mu proti mysli. Brzy neměl v lásce nikoho kromě sebe. Stavěl se tuze na paty a pane, ono to tady na horách ani v lepší živnosti nejde!

Také k němu nikdo nepřilnul . . . Měli čtyři hochy; tři musili tedy do světa na řemeslo. To u nás jinak není. Odcházeli lehce, nedbali, že odcházejí také od matky. Tak mi to připadá, že mají více krve po něm. Jenom nejmladší, Vojtíšek, byl by rád šel do škol, ale starý zle se rozláteřil, sotva že Baruška se mu zmínila. ‚Teď by chtěl býti pánem každý, a jiný aby se na něho dřel!‘ huboval. Ale že byl hoch přece čipernější, dal ho na kupectví.

Ty děti snad věděly, jak je matka má ráda, ale neoplácely jí, jak zasloužila.

Pařízek šel brzo na výměnek, a byl ještě rád, že syna oženil tak, aby se hospodářství udrželo. Lidé se ho dříve báli, ale teď nedbal naň nikdo, ba smáli se mu leckdy do očí. Huboval ještě více, ale jen pro

sebe nebo před ženou, věděl, že není již ničím, že nikdo na jeho slova již nedá. Tenhle mladý, víme, je ku podivu lakota a dostal také přináležející ženu k sobě. Nejhůře je na tom stará matka, ta je při všem nevinna a zkouší nejvíce. — Ale, ale, jak jsem se tu rozpovídal — a doma čeká tolik práce!“ dodal Strnádek a honem se odhoupal.

Stařenku Pařízkovou spatřil jsem pak leda někdy v neděli s kruchty, skloněnou nad tlustým Nebeklíčem. Za koho se modlila? Za koho jiného než za své děti!

Až s prvým jarem opět mě navštívila. Omluvivši se, že mne zas přišla potrápit, vytáhla z hluboké kapsy staré sukně své šátek pečlivě zavázaný a z něho vyndala hrsť papírů. Byly to listy všech tří synů, nedávno došlé. Dala mi je přečísti a pravila: „Bylo u nás zle, starý byl zlostí bez sebe. Co si ti dva starší tak najednou vzpomněli. Že prý jsme je odstrčili — můj ty Bože, na venku, když je více dětí, to jinak nejde. Jeden dostane hospodářství, druzí jdou na řemeslo; ano, kdy by byl kapitál, aby se všichni mohli zakoupiti, ale tak! Ani nevíte, milý pane, co já zkusím! Budete tedy tak dobrý a napíšete mi zase odpovědi?“

Opět počali jsme psáti nejmladšímu:

Nejmilejší synáčku!

Tvé psaní jsem obdržela a tuze jsem se potěšila, že jsi, chvála Bohu, zdráv. Snad již toho půl roku přece přečkám a Tebe opět spatřím. Jenom když Ti dává Pán Bůh pevné mysli, snad Ti to již uteče. Milý hochu, já se mám tuze zle! Musím se dříti od rána do noci a nejhorší je, že mi to již tak nejde jako za mlada. Tatínek je čím dále tím mrzutější, někdy celý svět prokleje. A k tomu ke všemu oba hoši najednou si vzpomněli, a v posledním psaní nám vyčítají, že jsme je odbyli hůře, než hospodáře doma. Tatínek obě psaní hodil do kamen a povídal, že vícekráte nechce od nich viděti řádky. Nesmějí mu prý na oči. Hochu zlatý, co já tak vytrpím! Víš dobře, jak jsem se lopotila, když jste byli na učení, abychom to hospodářství udrželi. Hospodář má z Vás nejvíce, to je pravda, ale to je tím, že vyženil. Ten výměnek je, dítě, trpká kůrka. Kdy bychom si některý den chtěli kapku odpočinouti, hned je zle. Ondy byl tatínek v Chrudimi na trhu, aby si koupil boty. Přišel domů trochu později a musel buditi. Kde pak, taková cesta. Hospodyně mu otvírala; když jí dával dobrou noc, neodpověděla, a sotva zašel do naší předsíňky, povídala: Celý den se toulá a večer ještě nedá spáti! Tatínek vletěl do naší světničky, praštil uzlíkem a hnal se nad postel pro dvojku. Ale v tom uviděl mě; chystala jsem se již ke spánku a modlila jsem se na zemi u postele. Slyšela jsem hospodyni venku a jak jsem teď tatínka spatřila hnáti se po dvojce, vyskočila jsem a třásla se jako suchý list. To ho zarazilo, snad mu mne přece bylo líto, když uviděl mé staré ruce, jak se spínají a třesou. Nepromluvil již a ulehl. Takové já mám, dítě, živobytí! A Ty mi tak maloučko píšeš! Uvidím Tě na tom světě ještě jednou? Kdy by mi Pán Bůh dal, abys Ty mi oči zatlačil. Ale jak bude potom Tobě? O druhých již přece vím, jak to s nimi je, ale Ty jsi ještě sám, proto mám o Tebe největší starosť. Piš mi brzy, Vojtíšku, a hodně mnoho. Pán Bůh Tě

opatruj a zachovej ode všeho zlého. Tuhle se mi o Tobě zdálo, že jsem si Tě nesla v nůši s pole, a zrovna jsem slyšela, jak jsi tam výskal. Ty časy jsou již dávno pryč. Líbá Tě nastokráte

Tvá věrná matka.

I druhá psaní byla plna lásky; stařenka opět povídala o hrozném výstupu, jaký tehdy v noci zažila. Slovy vroucími vykládala dětem, že nikterak zúmysla proti hospodáři doma nebyli ošizeni. Prosila, aby odpustili, že nic posílati nemůže, proto že sama nemá; až snad jednou po smrti, zbudeli něco. Potom žádala mne, abych dětem napsal, že mají psaní svá nadpisovati mně.

„Pařízek mi řekl, abych jim psala, ať se žádný z nich neopováží vícekráte nám psáti!“ pravila. „Byl by to soudný den, kdy by zvěděl, že mi ještě píšou.“

Jenom nejmladšímu jsme poznámky nepřipsali, ten směl ještě psáti domů . . .

Bylo pěkné jaro, po jaře rozkvetlo léto. V těch zdejších horách spatřil jsem je po prvé. Ani zapomenouti nemohu na pěkné chvíle, když mi koncem března podvečerem slunce plně zasvítilo do pokojíka. Byly to silné, jasné proudy zlata. Potom hledíval jsem na ty hluboké lesy tmavě zelené a na svěží luka, prokvetlá bílými sasankami. Někdy vyšel jsem si na strmé návrší, na jehož bocích mezi nízkou travičkou rozkvétaly protěže. Když pak žita a ječmeny poodrostly, při otevřeném okně poslouchával jsem za večerů silný hlas křepelčin. A v protější zahradě, v koši jasanu, jichž v městečku na stromoví jinak velice chudém bylo několik, švitoříval u hnízda sedmihlásek . . .

Stařenku Pařízkovou vídal jsem častěji. Kdykoliv potkal jsem ji ustaranou, ššedivělou, pomyslil jsem si: „Myslí na své děti!“ Kdykoliv uviděl jsem ji v poli, jak nad brázdami skloněna suchýma opálenýma rukama kopala nebo trhala plevel pro svou výměnkářskou kravičku, pomyslil jsem si: „Myslí na své děti!“ Když viděl jsem ji v prvých dnech srpnových nakládati těžké snopy, když pomyslil jsem si, že tu ona, stařičká výměnkářka, má hospodáři vykonávati práci, kterou měl dělati čeledín, přál jsem jí v duchu, že brzy vrátí se jí syn, že aspoň jím se potěší.

Pak odejel jsem na prázdniny. Přišly chvíle, v kruhu miláčků strávené, chvíle, které budou mi zářiti až do hrobu. V polovici září byl jsem opět v horském městě nad Chrudimkou.

Brzy potom svištěl již podzimní vítr v koších stromů, žlutým listím ošacených, a třpytné jíní ostřibřovalo traviny. Stařenky Pařízkové jsem v prvých dnech nespatřil. Pomyslil jsem si, že dozajista vrátil se jí Vojtíšek a že tajně odbývá dopisy za mne. Strnádek také nepřicházel na besedu; bylť právě časy posvícenské, práce plničko, a Strnádek nikdy neslíbil, aby nesplnil.

Jednou podvečer seděl jsem v pokojíku svém pohroužen v myšlenky, jaké za dlouhých večerů v hlavě klíčívají; v tom slyšel jsem lehké zaklepání na dvéře, i vešla stařenka Pařízková. Lekl jsem se jí, bylať velice přepadlá, tváře její byly vráščitější, oči zapadly hlouběji, vlasy silně zbělely.

„Vojtíška máte tedy doma?“ pravil jsem, když usedla.

„Ba nemám!“ povzdechla i podala mi list.

Vojtíšek psal, že má šťastně vyslouženo a že se ožení.

„Nehněvejte se proto na mne,“ psal, „ale přijeďte na svatbu. Má Marjánka je sice chudá, ale hodná. Přičinímeli se, snad nám Pán Bůh pomůže. Zavedeme si malý obchůdek a proto vás prosím, abyste mi poslali, co mi ještě z pretence zbývá. Snad bude tatínek hubovati, ale již není jiné pomoci, a mám ji tuze rád.“

Podíval jsem se na starušku; seděla skloněna a když oči ke mně obrátila, byly plny velkých slz, jež zvolna stékaly po sivém líci.

„Tohle mi Vojtíšek neměl činiti!“ zabědovala. „Pařízek dělal náramně zle, peníze hned poslal a nechce o synu ani slyšeti. Kázal, že měl hoch času dosti, až opatří si nějaké živobytí, že má zkušenosť na příkladech bratrů, vojanské milenky to že jsou ty nejvychytralejší! Budete tak laskav a napíšete mi zase pár řádků?“

Přichystal jsem se ke psaní. Stařenka mi napovídala, ale slova přetěžce drala se jí z hrdla, hlas její byl slabší a chvěl se. Psali jsme:

Drahý Vojtíšku!

Na stokráte Tě pozdravuji a líbám, ale Tvé poslední psaní mě tuze dojalo. Pořád jsem čekala, že již přijdeš, hodiny jsem počítala, ale Tys nepřišel. A já jsem, dítě, již tuze bídná, sotvaže chodím. Ty peníze jsi snad obdržel? Kdy bys byl viděl tatínka, jak se na Tebe rozhněval. Již o tobě slyšeti nechce a nesmíš mu psáti. Proto Ti dole napíšeme adresu, podle toho piš, a já psaní dostanu. Hochu, nepospíchej! Proč pak jsi alespoň na chvilku nepřišel ke své staré matce? Je to těžká věc, kterou před se bereš, jsi ještě mlád a světu málo rozumíš. Pros Boha za dar ducha svatého, aby Tě v tom zlém čase osvítil. O té nové nevěstě jsi mi tak málo napsal! Máteli se tak tuze rádi, nedivím se Ti, že pospícháš, ale přece jsi mohl přijeti, vždyť jsem Tvá matka. Odkud pak je Tvá nevěsta a má ještě rodiče na živě? Budeli pak hospodářská? Že jí vzkazuju pěkné pozdravení. Nemůžešli již, Vojtíšku, jinak, vzpomeň si, že doma Tvá matka spíná ruce k nebi, modlí se za Tebe a posílá Ti své požehnání. A buď hodným manželem. Ani si Tě teď nemohu představiti, pořád Tě jen vidím v tom vojanském. Kdy pak budete míti svatbu? Kde pak bych já, bloude, k vám mohla, co Tě to jen napadlo? Vždyť sotva dojdu do kostela, jak bych se tam dostala? Já tady již, hochu, dlouho nebudu. Piš mi brzy a dobře si všecko rozmysli. Ráda bych Vám něco poslala, alespoň tu peřinu, ale víš, že to teď není možno. Až umru, moje peřiny si vezmi, ty patří Tobě.

Líbá Tě a žehná

Tvá věrná matka.

Druzí synové stařence nepsali, patrně se hněvali. Ale přece napsali jsme jim listy, aby jako starší a zkušenější mladšímu připomněli, ať jedná moudře a rozvážně.

„Vždyť vím, že srdci žádný poroučeti nemůže, ale mladá krev někdy nezkoumá!“ stařenka dokládala upřímným svým hlasem.

Když listy jsem zalepoval, vypravovala mi, že nedávno večer, když již odpočívala, Pařízek prohledával kapsář její a našel psaní od synů.

„Chvěla jsem se strachem, ale nečetl jich, uložil je tam opět, nepromluvil a ulehl.“

Odpověď od synů nepřicházela, až před vánocemi psal nejmladší. Litoval, že nikdo na jeho svatbu nepřišel, že otec tak se nad ním zatvrdil. Prosil matičku, aby mu ještě alespoň dvacet zlatých poslala do začátku. Odepsali jsme:

Drahý synáčku a milá dcero!

Pláču nad Tvým listem, Vojtíšku; ale nemohu Ti pomoci. Vždyť nemám již ničeho, jsem jako ten starý strom, zbývají jen ty dvě stovky na pohřeb. Až nás zakopou, zůstaneli něco, je to Vaše. Teď nesmím se tatínkovi zmíniti, víš, že o Vás o žádném slyšeti nechce. Modlím se, aby Vám Pán Bůh nějak pomohl, pracujte, snad Vás neopustí. Jak ráda bych tě viděla a novou dceru poznala, ale darmo teskniti, již Vás neuvidím. Alespoň mi hodně mnoho pište. Kdy byste byli blíže, přece bych Vám kapkou mléka pomohla, to je to jediné, čeho někdy trochu zbude.

Tisíckráte Vás pozdravuje a líbá

Vaše věrná matka.

Od té doby stařenka vidouc mě z daleka volávala: „Ještě nic nepřišlo?“ Litoval jsem jí, maje vždy odpovídati záporně. Jednou si povzdechla: „Snad se ta nová dcera hněvá a Vojtíškovi brání psáti. Bývá to tak — Vojtíšek by tak snad nejednal.“

Po několika nedělích přinesla tři zlatky.

„Ukládala jsem je za mléko a brambory, které jsem potajmu prodala: utrhovala jsem si sama, prosím, pošlete je Vojtíškovi. Druhým již nijak pomoci nemohu!“

Byla hrozně sešlá . . .

Když jsem se o tom zmínil Strnádkovi, houpal se prudčeji po pokoji, rukama rychleji klátil a povídal: „Přec jen, přec jen je to srdce ku podivu — je to matka výborně dobrá, ale ty děti, víme — za mnoho nestojí — snad za nic.“

Za několik neděl potom vynesli stařenku v prosté černé rakvi na starý hřbitov. Již se listu od dětí svých nedočkala žádného . . .

Měla pohřeb prachudičký, poručila prý si tak. Ze vzdálených synů nepřišel žádný, snad o tom nevěděli; také nikdo z dospělých nade hrobem nezaplakal, jenom dvěma vnukům vyvalily se na tváře slzy. Snad byly by ty děti více hořekovaly, ale nerozuměly, co se tu dělo. V maličkých hlavách byly jen myšlenky, že v té černé truhle leží babička, že ji dali do země a že na ni padají hroudy: že jí vícekráte nespatří, že pochovávají ji navždy, nevěděly. I napadlo mě tu: „Co pláče, křiku a slz bývá nad rakví s tělem, ve kterém nebylo lásky; ve stařence bylo lásky moře a — —“

Od těch dob uplynulo šest roků. Co všecko se za tu dobu změnilo! Vzpomínkám mým není již přáno zalétati k té rozmilé hlavě mé vlastní matky, jež vyhlížívala mne okénkem rodného domku . . . Již se hlava má k ústům jejím nepřikloní, již neudělá mi křížek na rozchodnou. Zakopali jsme ji, a vzpomínky mé zalétají jen k jejímu hrobu . . .

Starého Strnádka za nějaký rok po stařence Pařízkové také vynesli k lehkému odpočinku. Dobrák, večer ještě šil, potom četl téměř do půlnoci a ráno ho žena nemohla již probuditi. Měl smrť výborně dobrou!

Strnádková šla brzy potom k synovi, a já jsem dostal nového domácího.

Před několika dněmi stál jsem opět na hřbitově při pohřbu. Zahrabávali starého Pařízka; vkládali ho do téhož hrobu, do kterého byli před lety ženu jeho uložili. Tentokráte přijeli na pohřeb všichni tři synové. Přijeli již den před pohřbem. Čekal jsem, že navštíví mne alespoň nejmladší, věda, že jsem jemu psával maminčiny listy, že přijde a bude se vyptávati na drahou její hlavu. Nepřišel. Patrně v cizině, v denní lopotě zapomněl na vše.

Pohřeb podivínského výměnkáře byl opět bez pláče. V posledních dobách stařec již nemluvil s nikým. Také on poručil si pohřeb chudičký. Dědicům zůstalo půl druhé stovky; snad to tušili a proto přijeli.

Sotva že hrobník sáhl po lopatě, odešli od hrobu všickni, jenom Vojtíšek zůstal. Byl chudák jaksi předčasně sestaralý. Díval se tiše, mlčky do hlubiny. Stál jsem nedaleko u zdi, jako bych si ho nevšímal.

Hrobník hodiv několik lopat hlíny do hrobu, ustal od práce a obrátil se do kouta ke zdi pro malý, bílý uzlíček.

„Co je v tom uzlíku?“ ptal se Vojtěch.

„Vaše maminka!“ krátce hrobník zahučel.

„Má — maminka?“ zajektal syn a tváří mu cosi prudce zachvělo. Vzav od hrobníka uzlík, poklekl s ním prudce na vlhkou hlínu. Z uzlíčku vysypala se hromádka suchých, šedých kostí . . . Vojtěch maje oči vypouleny chvěl se jako žebrák v nejprudším mraze. Křečovitě zdvíhal kosti, líbal je a skrápěl slzami.

Po nějaké chvíli jako bez ducha odcházel ze hřbitova.

Přistoupiv blíže, díval jsem se na hrobníka, an kosti znova do uzlíku svazoval. Při pohledu tom opět vynořila se přede mnou malá, přihnutá stařenka, obličeje plného starostí a vrásek, ale přece úsměvného, očí milých, laskavých — česká matička žijící jen láskou k svým dětem.

Hrobník hodil uzlíček na rakev do hrobu — manželé byli spolu . . .

„Co je v tom uzlíku?“ opakoval jsem si v duchu synovu otázku i hrobníkovu odpověď: „Vaše maminka!“

Vaše maminka — hromádka kostí — kde je ta láska velká, jasná, vroucí, nekonečná — — ?

Stará lípa blízko hrobu se rozšuměla. Zdálo se mi, že z koruny její slyším odpověď ke své otázce.

„V říši lásky!“ šumělo to v rozkvetlých, vonných snětích . . .

Z dnešní Anglie.

Dojmy z cesty

od

dr. V. E. **Mourka.**

(Pokračování.)

Nazejtří — bylo to v sobotu — pokládaje se už za polo zdomácnělého v Londýně, šel jsem po vážné práci do Britského musea. Poněvadž čítárna otvírá se o 10. hodině, měl jsem kdy projíti nejnádhernějšími třídami Westendu, ulicí Regentskou a Oxfordskou, v nichž jsou nejelegantnější obchody a výkladní skříně jedna pěknější než druhá. Mimo ně pozoroval jsem ještě něco jiného, jak důmyslně totiž ohlašují divadla, co na večer se bude hráti. Potkal jsem ve třídě Regentské řadu mužův oblečených po spůsobě šašků z cirku ve spodky a kazajky bílé s příčními černými pruhy, na hlavě s čapkami stejně pruhovanými, ani husím pochodem po samém kraji chodníku v mezerách asi tří metrův od sebe volně a odměřeně ku předu kráčeli. V ruce každý měl balíček listů, z nichž kolemjdoucím po jednom podával. Vzal jsem od jednoho také podobný lístek — byla to cedule nějakého divadla! Ve třídě Oxfordské podobný husí průvod provozoval se s variací tou, že vždy mezi dvěma podobnými šašky kráčel člověk v obyčejném obleku a černém cylindru na hlavě, jenže v předu a zadu měl na hrudi zavěšené lepenkové štíty s divadelní cedulí plakátového formátu. Vídal jsem pak tento pohyblivý oznamovací aparát každý den ještě se dvěma variacemi: buď řada skládala se jen z ambulantních plakátů pod černými cylindry nebo složena byla z cilindrův a clownů, ale tak, že clownové šli po jedné straně, cylindry zároveň po druhé straně ulice. Vážné tváře lidí těchto při křiklavě nápadném ústroji a pochodu skýtaly podívanou náramně směšnou, ale také zase jaksi smutnou. Jak krutě na ně naléhá asi železná ruka bídy, když se nezdráhají i takto „pracovati,“ aby uhájili holé živobytí! Více aspoň, nežli holé živobytí, ze tváří jejich nehledělo.

Když jsem po veliké oklice třídou Regentskou a Oxfordskou došel Britského musea, nebylo ještě deset hodin. Obešel jsem si tedy budovu zvenčí, pokud ulicemi lze, a přesvědčil se, že na pohled nikterak není imposantní, ač jest velmi rozsáhlá. Tím více pak jsem byl překvapen prostornými síněmi uvnitř a výtečně praktickým zřízením jednotlivých prostorů ku práci. Než toho a vůbec musejí a všech sbírek ostatních, jež jsem viděl, zde vypisovati nehodlám. Jen tolik podotčeno budiž, že skoro všecka musea jsou v budovách na venek jevících se dosti neúhledně, ale ve všech do očí bije zdárná snaha upraviti a spořádati sbírky tak, aby byly co možná nejpoučnější, a aby jich nejširší obecenstvo užívalo jak možná nejsnáze, což také v skutku hojnou měrou se děje. Tak abych jen jeden příklad uvedl, v národní galerii obrazů na Trafalgarském náměstí, kam jsem náhodou přišel v jeden ze dnů ke studiím vyhrazených (student's days; aby přílišný nával pouhých diváků nepřekážel

v práci, platívá se v takové dni vstupné), před každým téměř obrazem byl přenosný atelier nějakého malíře, a zvláště hojně bylo tam malířek, větším dílem mladých a hezkých.

Vrchol bohatosti, rozmanitosti a poučnosti jest dosažen v průmyslově uměleckém museji Kensingtonském, v němž příchozí skutečně nevychází z obdivu, a na jehož důkladnou prohlídku aby bylo několik neděl a nikoli dní nebo dokonce jen hodin. Setkal jsem se tam také se starým známým: v oddělení skulptur jest odlitek našeho sv. Jiří na hradě Pražském. Za to mezi vyšíváním, jemuž tam vykázána veliká síně, a jímž zastoupeno kdo ví kolik národův evropských i asijských, ani stehu nemají našeho. Jediný kus s nápisem „Hungarian“ připadal mně velice velmi slovácky. Jinak, jak pravím, museum Kensingtonské ukazuje praktický smysl anglický, jenž k dosažení velikých koncův umí voliti veliké prostředky, v plné jeho nedostižené dovednosti. Ovšem, mají k tomu také dosti peněz: stát, obce, jednotlivci zámožní neskrblí, naopak předstihují se vespolek obětivostí — což divu, že dospívají výsledkův imponujících. Kdežto u nás — — srdce člověka zabolí!

Druhá věc, o které již ze slušné vděčnosti zmíniti se musím, je vzácná ochota a vlídnosť, se kterou správcové těchto ústavů veřejných vyhovují každému slušnému přání příchozího cizince. Kdekoli já zaklepal (bylo to hlavně ve knihovnách veřejných), všude bylo mi s největší laskavostí otevřeno, s nejvlídnější ochotou přístup dovolen, kamkoli jsem si přál, ano i na ruku dáno, kterak bych účelu svého nejsnáze a nejrychleji dosáhl. Nad jiné jest mi vděčně vzpomenouti vrchního bibliothekáře v Britském museji p. Edwarda Bonda a jeho příručího p. Scotta, kterýžto poslední zejmena mi radou přispěl při užívání katalogu ohromného množství rukopisů, jež ve Britském museji se chovají. Ale i všude jinde poznal jsem onu dokonalou uhlazenosť v obcování, ony mnohostranné vědomosti, kterými vyznačuje se každý skutečný „gentleman“ anglický. O nás Češích ovšem ve mnohé hlavě anglické, jinak dosti jasné, jsou zahnízděny pojmy zcela zvláštní. Tak jsem se nemálo zasmál (ovšem jen v duchu!), když jeden knihovník ptal se mne zcela vážně, jeli „Bohemian“ totožno s „Hungarian?“ A ještě lépe zařadil nás jiný bibliothekář, jenž hledaje v katalogu Bohemica a ničeho nenaleznuv mimo sv. písmo vydané britskou společností bibliografickou, a chtěje mi svou zvláštní ochotu dokázati hledáním i pod jinými hlavami, ptal se s lichotivým úsměvem, nemáli se podívati na záhlaví „Basque“? Oba tito pánové patrně měli na mysli onen zajímavý, ale nehrubě elegancí vynikající národ či pronárod indský neb egyptský, jejž nejvýtečnější geografové všeho světa — Francouzi — názvem „Bohémiens“ učinili, nás se nezeptavše, našimi krajany a soukmenovci. Však to jsou nepatrnosti a „nevědomosť hříchu nečiní,“ a ve všech jiných příčinách, opakuji na novo, dokonalou pozorností a ochotou nad obyčejnou zdvořilosť daleko vynikající všude zavázali mne k největší vděčnosti. —

Sobota minula v pilné práci v Britském museji, po níž jsem pokřání a zábavy hledal zase v Hydeparku. Tentokráte, přeměřiv celou délku elegantní třídy Oxfordské, zašel jsem do stinných stromořadí jeho

koncem severovýchodním, pěknou. architektonicky a skulpturami zdobenou branou Cumberlandskou.

Nedělí nastává v životě Londýnském veliká změna. Všecky obchody jsou zavřeny, všecka musea i památnosti nepřístupny. I na poštách úřadování jest značně obmezeno, a na drahách, kde všední den vlaky takořka se stíhají, vozba uvedena na míru velmi skrovnou. Ba i hostince jsou otevřeny větším dílem jen kratičkou, určitou dobu. V městě zůstati proto už naprosto nelze, a výlet mimo město dobře náleží napřed rozpočísti, aby obmezenosť vlaků záměrů nepomátla. Já se poněkud pozdržel při snídání a zaplatil jsem toto pohovění zmeškáním ranního vlaku do Richmondu, a čekal jsem pak až skoro do poledne na vlak jiný. Čas prázdný vyplnil jsem hledaje někde otevřený úřad poštovní. nazíraje cestou do několika kostelů, v nichž byly služby boží, a pozoruje poměrnou pustotu, jež vládla i v ulicích jinak nejživějších. Tak jsem se kolem banky anglické a paláce lordmayora Londýnského dotoulal na terminus severní dráhy v Broadstreetě právě v čas odjezdu. Dráha tato objíždí město kruhem a křižuje jiné koleje horem dolem nesčíslněkráte, tak že ze vlaku nabýváme dobrého názoru na hotový labyrint železnic, jež ve hlavním městě se sbíhají; a to tím spíše, že nejedeme rychlostí příliš velikou a zastavujeme neméně nežli čtrnáctkrát, nežli dospějeme Richmondu. Čas pro lunch již dávno ohlášen nepohodlným pocitem v útrobách, a první cesta tudíž z nádraží hlavní ulicí malého ale úhledného města vede nás do první slušnější restaurace, kdež za dva šilinky osvěžíme umdlévající síly pokrmem a nápojem. Pak teprve kráčíme dále do slavného parku, jenž na konci hlavní třídy na výšině nad pravým břehem Temže se prostírá. Ulice přechází v alej krásných stromů. ze které teprve vstupuje se do parku. Svah k řece pokryt již pod alejí ozdobnými záhony květin, a rozkošná se odtud rozevírá vyhlídka do širého kraje Middlesexského, jenž jeví se jako jeden nepřehledný park krásného košatého stromoví, z něhož po různu trčí vzhůru věže kostelíků venkovských. Park Richmondský sám jako všecky parky anglické skýtá střídání trávníků všemu obecenstvu přístupných, ode všeho též obecenstva hojně užívaných, a letitých, stinných stromů, pod jichžto korunami milo je si pohověti. Prošel jsem všecky hlavní částky jeho, poseděl na několika místech, užívaje svěžího vzduchu Middlesexského a prohlížeje si četné výletníky, kteří tu pěšky, koňmo i vozmo se proháněli. Na jednom místě pěkným kontrastem k vyšňořeným měšťákům rozloženo bylo celé stádo roztomilých daňků.

Pravý požitek výletu mého nadešel mně teprve na cestě zpáteční. Nejel jsem drahou, nýbrž omnibusem, a to nejprve do *Kewa*, kdež v botanické zahradě pobavil a poučil jsem se prohlídkou výtečně zařízených skleníkův a v nich rozmanitých palem, kapradin, orchideí a pod. — Pak vyšplhal jsem se zas na střechu jiného omnibusu a s výsosti této pohlížel jsem na výjevy po obou stranách cesty. Tenkráte totiž obracel jsem zření méně ku pestrým zástupům výletníků, vracejících se pod večer k dusným penátům městským, nežli ku příbytkům lidským, jichžto řada od Kewa už se ani netrhne, ale znenáhla přechází v předměstí (suburbs) a pak ve vlastní město samo.

Jsou to známé anglické „cottages," domky venkovské, v nichžto měšťáci středních stavů „na venkově" bydlí nejen v létě, nýbrž pravidelně celý rok, mohouce při laciném a dokonalém spojení všelikými prostředky dopravy za povoláním svým do města a zpět pohodlně dojížděti. Nabýváme tady velmi dobrého názoru o soustavě této, která nad míru jsouc prospěšna obecnému stavu zdravoty velkoměstské, způsobuje také tu zvláštnosť, že Londýn (a podstatou stejně i všecka jiná města anglická) jsou mnohem rozlezlejší nežli města na pevnině. Každá cottage totiž pravidelně jest obydlím jen jediné rodiny, vyjímajíc některého tu a tam podnájemníka, kterému se rodiny méně zámožné neubrání.

Cottage tyto stavěny jsou obyčejně dosti malebně s prolamovanými všelijak štíty a střechami. Nezbytným přídavkem jest na každé aspoň jedno arkýřovitě vystupující okno v přízemku (bay-window), a několik schodů kamenných ke hlavním dveřím pod malým portálem (porch); rovně nezbytna jest zahrádka před domem, třeba byla sebe menší, a na vrátkách k ní nějaký zvučný nápis, v němž přívlastek „villa" rád se skvívá, byť náležel třeba i cottagi velmi skrovných rozměrů. Domky samy obyčejně zvenku všecky pokryty jsou divokým chmelem, vínem, nebo nějakou jinou rostlinou úponkovitou.

Čím dále od města, tím jsou cottage menší, čím blíže k němu, tím více jako by rostly, přecházejíce konečně v budovy městské rozsáhlejší a úpravnější. Však i tyto stavěny jsou dle téhož základního plánu, a pokud jsou příbytky soukromými, ani v nejelegantnějších čtvrtích města, jako jest na př. Belgrave Square ve Westendě (kde bydlí rakouský velevyslanec), nevymykají se z rozměrů na naše kontimentální pojmy skrovných, poněvadž i tam každý dům jest příbytkem jediné rodiny. Angličan právě i po této stránce hrdě říci může: My house is my castle — můj dům jest můj hrad.

Z této poslední zásady plyne samo sebou, že cizinec přístupu do takovýchto „rodinných hradů" nedosahuje snadno. Mně se toho vzácného štěstí přece dostalo i v Londýně i později v Cambridgi, a proto dovolím si čtenáře provesti i vnitřkem cottage a ukázati mu její zařízení. Prosím, aby při tom neustále na mysli měl, že jsme vešli do příbytku člověka vzdělaného, ze střední asi třídy zámožnosti, nikoli boháče, ale také ne chuďasa.

Zazvoníme u hlavních dveří, jež opatřeny jsou z pravidla také ještě starodávným klepadlem, ač se ho obyčejně už neužívá; neb aspoň nápis: „ring the bell too" (zazvoňte také), poučuje příchozího, čím sobě dobude nejsnáze přístupu. — Úpravně ustrojená panská v černém šatě a s bílým čepečkem na hlavě otevře nám a zeptá se: what name, if you please? (jaké jmeno, prosím). Dáme ji navštívenku, a nežli nás ohlásí, prohlížíme předsíň, vlastně předsíňku dosti úzkou a neprostrannou. V pravo, v levo dvéře do světnic, na konci proti vchodu úzké schody dřevěné, ale lakované, do podzemí a do vyšších pater. Již předsíň pokryta jest kobercem, tolikéž i schody vedoucí vzhůru. Věšák na šaty a klobouky, stojan na hole a deštníky jsou obyčejně vším nábytkem. Není tu na více místa. — Zatím objeví se domácí pán, jsmeli známi a rádi viděni, také domácí paní, a uvede nás do jedné

ze světnic přízemních, v „drawing-room,“ [1]) t. j. do salonu či pokoje návštěvního. Koberec pokrývá všecku podlahu, a nábytek tu, pohovky, fauteuily, stoly rozestaveny jsou v malebném neladu. Nic není anglickému vkusu odpornějšího nežli sedací garnitura kolem stolu rozestavená v pořádku škrobeném! Pozorujeme brzy, že povydané okno jest oknem salonu, a z ostatního příslušenství ještě otevřený krb, obložený pěknou římsou z mramoru, upoutá naše zraky. Pohovoříme o počasí nebo podobných předmětech salonního hovoru, jenž v Anglii rozpřádá se právě tak duchaplně či nudně jako u nás, podivíme se v duchu maličko, že domácí pán, jenž jmenuje se na př. Mr. Smith, mluvě k nám o své choti i za její přítomnosti užívá názvu Mrs. Smith (paní Smithová) jako ona zase jeho nazývá, mluvíli o něm i před ním, plným titulem Mr. Smith — a přišlili jsme na formálnou návštěvu mezi 2. a 6. hod. s poledne, jdeme zase svou cestou. Musí to býti již důvěrnější známosť (jako ostatně i u nás), aby nás pozvali k obědu, jenž odbývá se ve druhé světnici přízemní proti salonu, a ovšem zcela důvěrná, aby nás provedli po všem domě a ukázali všecky místnosti rodinou obývané. My, jsouce zvědavi, pronikneme všude. Pod zemí vždycky jsou kuchyně a „scullery,“ t. j. místnosť od kuchyně oddělená, v níž se myje nádobí stolní, někdy mimo to zvláštní prádelna. — V prvním patře bývá podobně úzká chodba, pak společný sitting-room (sedací, t. j. obydelný pokoj) a jednotlivé ložnice; ve druhém patře (máli cottage jaké) zase ložnice, a v podkrovních komůrkách (garret) spávají služební. Jsouli malé děti v domě, bývá jim jeden pokoj v prvním nebo druhém patře vykázán jakožto „nursery,“ v zámožnějších domech i dva, jeden jakožto „night-nursery“ za ložnici, kde s nimi spávají chůvy, jeden jako „day-nursery“ za pokoj, v němž ve dne si hrají.

Rozumí se ovšem, že ve všech cottagích zařízení není úplně stejné, ale zásadné rozdělení, jež jsem právě naznačil, nalezneme nejen v oněch domcích venkovských, ale i v soukromých domech městských. Ve všech světnicích podlahy zcela pokrývají koberce, ve všech jest otevřený krb, a před ním ozdobné nízké zábradlí kovové (fender) a ještě zvláštní koberec menší, našim salonním podobný (hearth-rug).

Okna neotvírají se dvojdílně na strany, nýbrž skládají se ze dvou částí o jedné nebo více tabulích, z nichž každá zakrývá celou šířku okenního otvoru, ale jen polovic výše. Obě ve drážkách postranních nahoru dolů se posouvají. Aby jimi snáze se vládlo, upraveny jsou ve drážkách kladky a provazce patrně s ukrytým závažím tak, že celé těžké okno zcela snadno se vyšoupne vzhůru i zase stáhne dolů. Oba rámy oken mohou se tedy vysouti vzhůru, nebo stáhnouti dolů, ale vždy jen polovice okna může býti otevřena. — Dodámeli, že na vnější ornamentiku zdí domovních málo se dává, a že některé domy i v městě jsou až příliš prostého zevnějšku, pověděli jsme asi vše, co by diváka obyčejného zajímalo.

Našinec, pozorujeli příbytky anglické, neubrání se asi těmto úvahám: Že každá rodina má zásadně celý dům pro sebe, jest zajisté zařízení velmi moudré, a zabrání mnohou potyčku sousedskou, jakým při bydlení

---

[1]) Vlastně „withdrawing-room,“ t. j. pokoj, do něhož se lidé uchylují.

hromadném skoro nemožno se vyhnouti. Že více dbá se na pohodlí a ozdobnosť vnitřní nežli na římsy, stucca, sgraffita a pod. vnější příkrasy, nelze sice pohaněti, ale také ne pochváliti. Uzoučké chodby a miniaturní dřevěné schody mezi jednotlivými patry, třeba byly kryty pěkným kobercem, a ještě více posouvací okna, která jsou rozhodně nepraktická, už nás, pokud jsme zvykli bydleti v nových činžovních palácích velkoměstských, zarážejí jaksi nepohodlně, a nad otevřenými krby, v nichžto se topí nejvíce pánu bohu do oken, a to při domovních oknech pouze jednoduchých, lehký mráz nám jede po páteři. Že ovšem v anglickém podnebí zima nikdy není tak krutá jako naše kontimentální, to nám hned nepřipadne. — Konečně docela bez obalu nepochválíme, že kuchyně a prostory, v nichžto služebnictvo ženské celý den nejvíce jest zaměstnáno, jsou vždycky v místnostech sklepních. Bývají ovšem velmi světlé a vždy pod vysokým přízemím, a ještě zvenku bývá obyčejně před nimi „area“ tak. zvaná, t. j. prostor při zdích domovních vyhloubený, mřížemi ohrazený a dosti široký, tak že z něho vede leckdy i zvláštní vchod do domu — nicméně sklep je sklep, a kuchyně tyto podzemní právě tak jsou zavržení hodny jako v našich městech sklepní příbytky.

Ale vraťme se do domu. Jsme na sedmou hodinu pozváni k obědu. Poněvadž jest to na večer, víme, že náleží míti na sobě „evening-dress,“ t. j. večerní úbor, frak a bílou kravatu. Ve drawing-roomu čekáme. Dámy starší jsou v hedvábných šatech černých, děvčata v bílém mušelínu. Domácí pán jest také černě oděn, ale ne ve fraku. K obědu se ustrojiti (to dress for dinner) jest pevným požadavkem slušnosti pro domácí i pro hosti. V bohatých domech se před obědem dává i zvonem znamení, že je čas oděv upravovati. Však my jsme pořád ještě v rodině ze středních tříd, kde je všecko pohodlí, ale žádná zbytečná nádhera. — Služka, černě oděna s bílým čepečkem na hlavě, tak jak nám dvéře otvírala, když jsme přišli, hlásí, že oběd jest na stole.

Hosť podá domácí paní rámě, domácí pán a druzí pánové ostatním damám, a průvodem ubíráme se přes síňku do jídelny (dining-room). Domácí paní zasedne v čelo čtyrrohého stolu, pán proti ní na místo nejnižší, hosť po pravé ruce domácí paní. Před zasednutím odříká se kratičká modlitba. Přinášejí se jídla. Polévka žádná. Jen při velmi slavnostních hostinách a v domech rozhodných boháčů polévkou oběd se zahajuje. Služka přinesla velikou mísu pod lesklou kovovou poklicí a postavila před domácí paní. Odklopí, odnese poklici. Pod ní ryba. Paní klade na talíře, služka roznáší hostem i domácím. Chutná vám; je to nějaký tvor mořský; jaký, nevíte, ale nedbáte: jest dobrý. Pojíte. Služka, jež zatím nalila vám — ne z láhví, ale z pěkných odlivek z broušeného skla (decanter) — do kalíšku vína, jakého si přejete, bílého sherry nebo červeného portu, vymění úbory. Přinese *dvě* veliké mísy pod lesklými poklicemi, postaví jednu před paní, druhou před pána. Odklopí poklice: na jedné míse ohromný roast-beef, na druhé kapoun, obojí v celosti nekrájené. Krájí se dosud po starodávnu na stole před hostmi. Krajecí náčiní, ohromný břitký nůž a podobná vidlička, leží před oběma zástupci domácího krbu již přichystáno, a oba hnedle dají se do práce. Předchází otázka, k čemu mají vám „dopomoci“ (slovně *to help*!). Nechceteli čeho, nesmíte říci pouze „děkuji,“ to by značilo, že chcete;

třeba říci „nikoli, děkuji.“ Poprosíte o kus poctivého staroanglického roast-beefu. Hostitel ukrojí, služka podrží talíř a dodá vám a všem po řadě, pak podá příkrmu rostlinného, obligátních bramborů nebo zelených bobů nakrájených i s lusky a pod. — Po té následuje nějaký „tart“ moučný, t. j. bábovka nadívaná ovocem, na niž vám k osladění podávají zrnitého cukru kandovaného. Po té kousek sýra, který se *smí* do úst podávati malým tupým nožem, kdežto jinak jísti nožem jest vrchol neomalených mravů. Pak nějaké ovoce, a jest po obědě.

Dámy se zdvíhají. Jsteli hodně úslužní, vyskočíte, otevřete jim dvéře a zavřete za nimi. Odeberou se do salonu. Páni posedí ještě při kalíšku vína a hovoří, o čemkoli se namane, jeli zle o látku, o politice, pro Angličana věčně zajímavé. Také si pokouří, majíli chuti. Když dopili a dokouřili, jdou za dámami. S nimi zapřádá se nový hovor, při němž podává se čaj (káva zřídka, leda k vůli cizímu hosti), jejž popíjíte, neodstavujíce ani koflíka z ruky. Okolo desáté hodiny hosté odcházejí.

Že jsme právě při obědě, nebude snad od místa pozdržeti se poněkud a pověděti něco o všech ostatních dobách jídla. Snídaně anglická skládá se pravidelně z čaje s malou dávkou mléka a cukru; k němu přikusuje se topinka z bílého pšeničného chleba s novým máslem a — něco podstatnějšího, aspoň dvě, tři vejce na měkko, ale raději ještě podstatněji něco od masa, buď ryba, buď nějaké ledvinky nebo játra a pod., nebo co velmi oblíbeno jest a „rasher of ham,“ t. j. tenké řízky uzeniny opečené, s vejci sázenými. O tak důkladné snídani — přestati na pouhém čaji s chlebem pokládal by každý za vrchol nemožnosti — vydrží se pohodlně až po hodiny polední, ve které se brává „lunch,“ snídaně druhá, masitá. Oběd obyčejně jest pozdě, okolo šesté hodiny, a večeře v rodinách už z pravidla žádná, mimo nezbytný čaj (tea).

Doby jednotlivých jídel ovšem střídají se dle zaměstnání otce rodiny. I v restauracích bývá napsáno, že obědy se dávají od 12. nebo 1. hodiny do 5.—6. hod.; kdežto zase lunch lze obdržeti od 11.—2. V lepších místnostech však obědvává se od 4.—8. hod. na večer. — Já v Londýně snídával v 8 hodin k čaji a topinkám dvě vejce na měkko, míval jsem lunch o jedné hodině, a dinner — obyčejně pečené maso nějaké, někdy též studené a nějaký svítek nebo nákyp — o sedmé hodině večer. V Cambridgi a Oxfordě snídával jsem střídavě vejce, ryby, „rasher of ham,“ obědval jsem vždy o 4. hodině a večeřel pak v 8 hodin zase maso nějaké, větším dílem studené. Polévku jedl jsem za celého pobytu v Anglii jen dvakrát, po prvé v křišťálovém paláci v Sydenhamu, po druhé hned po příjezdu do Cambridge, pokud jsem bydlil v hôtelu. Polévka byla úplně čistá, červenavá a těžká, řekl bych přímo, nedobrá. Drahá byla dosti; v křišťálovém paláci počítali za ni 2 šil. Proto prý právě polévky nejsou obvyklé, že jsou příliš drahé. To však vysvětluje se tím, že maso ovařené již se nejídá. Jinak potraviny jsou skutečně výborné, zejmena masa, ač hlavně skopové, které vedle hovězího jest nejvíce oblíbeno, bývá nad míru tučné a předpokládá velmi dobré zažívání.

Pro cizince příchozího dosti vážnou obtíží jest nápoj. Vína jsou v Anglii drahá, a ohnivé druhy španělské — sherry a port — každému nesvědčí. Piva „porter“ i „ale“ také jsou proti našim těžká, a třeba jim zvyknouti. Proto zachoval jsem se dle rady lidí zkušených a pravidelně pil jsem maličkou dávku „brandy,“ rozředěnou dvěma láhvicemi sodovky. Jen v Cambridgi jsem nějaký čas také pil „pale ale,“ ač neustále touže po doušku řízného, osvěžujícího piva našeho.

Na cestě z Richmondu do Londýna zdrželi jsme se dosti dlouho; však jsme příliš mnoho vybočovali z přímé dráhy.

Celý týden po této neděli výletní minul za pilné práce v bibliothékách, a vždy před ní a po ní prohlížením všelikých památností. — Hned v pondělí byl jsem ve chrámě Westminsterském, pantheonu výtečných mužův anglických, kteří se proslavili v různých oborech práce, vědy, umění, války. Hrob ve chrámě tomto jest poslední a největší česť, kterou národ odměňuje se výtečníkům svým za zásluhy o dobro obecné. Proto lze právem říci slovy básníka našeho, že v něm „posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš.“ Budova sama vetchou starožitností jest úcty hodna, vnitřek sochami v životní velikosti, poprsími, skupinami, pamětními deskami a p. všude až přeplněn — tak přeplněn, že se tím značně ruší velebný dojem, na nějž příchozí jinak jsou připraveni: Takto jest nám, jako bychom vešli do nějakého musea, kde vystaveny jsou na odiv sochy, z nichž některé jsou překrásné a umělecky drahocenné, některé jen tak vypadají a nejsou, jiné ani nevypadají ani nejsou. Zástupy diváků, kteří tu přecházejí, klam tento ještě více podporují. Mne nejvíce zajímal koutek básníků „Poets' Corner,“ a s hlubokou, upřímnou pietou stanul jsem na desce, pod níž odpočívá největší humorista anglický, Charles Dickens. —

V úterý jsem prohledl si Regent's Park a ztrávil pod večer několik hodin ve světoznámé zoologické zahradě. Mají tam skutečně krásné exempláře zvířat všeho druhu a patrně vzorný způsob jich vydržování. Daleko by zavedlo činiti zmínku o jednotlivostech. Obecenstva všude jen se hemžilo. Obrovský hroch, jenž na vyzvání hlídačovo zcela krotce ukazoval neforemné hlubiny své široké tlamy, byl z předních středisk přitažlivosti. Hned vedle jeho rybníka jest ohrada žiraf, a s nekonečnou zábavou shromážděného, hlavně malého a nejmenšího publika bylo, když oba obyvatelé její přišli k zábradlí a s výsosti své také dívali se chvilku na hrocha a ještě více na stěsnaný zástup divákův, a pak jako by se divili, že se někdo může snížiti až ku podívané tak ohyzdné, s opovržením odcházeli, a hned zase na novo překonáváni jsouce zvědavostí, se vraceli. — Pravá tlačenice byla v domě kočkovitých šelem, kde právě mělo býti krmení. Charakteristicky pro Londýn na mnoha místech budovy této velikými písmeny napsána jest výstraha: „Beware of pickpockets“ (chraňte se zlodějů). Ovšem v tísni takové pro pány dlouhoprsťáky jest úrodná půda. — Velký shon jako ve všech zvěřincích byl také u klecí opic, kde hlavně děti a ženský dozor jejich bavívají se pohledem na pitvorné počínání těchto ohyzdných a odporných karikatur lidské tváře. Specialitu tam mají zpěváka basistu, ošklivého orangutana, který na vyzvání, aby zazpíval, vyluzuje zvuky až úžasně nepříjemné. Ve sbírce klokanů mají několik samic s mláďaty ve vacích.

Zajímavá jest sbírka hadů ve zvláštním, nově pro plazy vystavěném domě. — Pěknější nežli to všecko byl pohled na krotké velbloudy a slony volně se procházející po zahradě s hlídači, u nichž, kdo chtěl, mohl si koupiti právo projížďky na podivných těchto vysokých komoních, kteří k jízdě stále jsou osedláni. Jezdců stále bylo dostatek, zejmena malých děvčat, jež za laciný poplatek popřávaly si nevšedního zajisté požitku projeti se na výsosti, na kterou vystupuje se do sedla po žebříce.

Hned vedle Regent's Parku za zoologickou zahradou zdvíhá se ze sadovitých lučin Primrose-hill, pahorek, jehož vrchol naschvál ponechává se holý, aby poskytoval volného rozhledu na východ a jih po nekonečně rozestřeném městě, na sever po zelených výšinách Hampsteadských a Highgateských. Popřál jsem si rozhledu tohoto také a mohu podotknouti při té příležitosti, že atmosféra Londýnská, velice rozkřičená pro svou hustotu, nic jinak nevypadá než opar i nad naší Prahou a vůbec nad každým velkým městem. Pověstnou Londýnskou mlhu, jak ji zejmena Dickens mistrně umí vypisovati, poznal jsem sice později také právě v den svého odjezdu do Hamburka na konec srpna, kdy při nepříjemném vedru po ulicích skutečně na deset kroků nebylo nic rozeznati a dýchalo se jen s obtíží. Od našich obyčejných mlh lišila se Londýnská také tím, že byla úplně černá, nikoli bělavá. Ale celkem sluší pravdě dáti svědectví, že Londýnský vzduch asi jen nepatrně liší se ode vzduchu ve všech velkých městech evropských.

Ve středu zajel jsem si pod večer naschvál ještě jednou po parníčku do přístavu Temžského, jako vůbec řeka měla pro mne zvláštní přitažlivosť, tak že mimo podzemní dráhu, která mě také velice lákala, skoro nejvíce užíval jsem pro výlety své do vzdálenějších končin města dopravy po parníčku. Řeka právě jest skutečnou tepnou báječně rozvinutého obchodního ruchu Londýnského, a cizinci tuším by dlouho bylo čekati, než by ho unavily tyto scény nekonečně střídavé.

Ve čtvrtek jsem po dráze zajel do jihozápadního předměstí Putneyského i strávil jsem pozdní odpoledne a večer v soukromém domě, byv laskavě pozván do rodinného kruhu tajemníka novozélandské plavební společnosti p. B . . . . . Cottage na tomto předměstí, jež od centra Londýnského značně je vzdáleno, vynikají zvláštní elegancí a obklopeny jsou krásným parkovitým okolím, tak že skutečně jsou kusem klidného, zeleného venkova. Tam poznal jsem zřízení cottagí a způsoby při stole, jak jsem je výše při cestě z Richmondu v základních rysech vylíčil.

Pátku použil jsem ke druhému většímu výletu do okolí hlavního města, totiž do křišťálového paláce v Sydenhamu. Tam zase jest příležitosť poznati, kterak praktický duch Angličanův umí pod rouškou zábavy výletnímu obecenstvu podávati překvapující míru poučení. Skutečně celé dny člověk mohl by tráviti ve velikolepé budově ze skla a železa a prohlížeti sbírky, v nichž zastoupeny jsou takořka všecky doby lidského vědění, umění a práce, a spořádány v harmonické lahodě a úhlednosti. Umění výtvarná zaujímají čelné místo. Architektura egyptská, řecká, římská, maurská, byzantská, pak gotika německá, anglická, francouzská, renaissance různých dob a národů staví se tu na oči nikoli

v mlhavých popisech, nýbrž v živých příkladech velikých „dvorů,“ t. j. síní táhnoucích se po obou stranách hlavní lodi palácové, a v nich sestaveny jsou skulptury a jiné práce umělecké, vždy odpovídajíce slohu, jehož se týče, do posledních podrobností.

Důležitější díla sochařů všech věků zpodobena jsou tu věrnými odlitky. Malířství zastoupeno krásnou sbírkou na galerii. Hudba a umění slovesné častými produkcemi v nádherném orchestru a na divadle v samém centru paláce. Světoznámy jsou obrovské varhany, jež prý mají 4568 píšťal. Vypsati sbírky ethnografické a zoologické, stálé výstavy předmětův uměleckého průmyslu, fotografií, skla, porculánu, hudebních nástrojů, povozů, krámy, v nichž se prodávají hračky, zboží ozdobné i praktické, krásné vodotrysky, palmy a kapradiny, jež rozestaveny jsouce mezi uměleckými předměty zelení svou lahodí oku a poskytují pěknou variaci — vypsati takměř nekonečnou hojnosť předmětů nejrůznějších, jež tu shrnuty jsou pod vzdušně rozepjatou modravou střechou skleněnou ku poučení, k zábavě a k užitku: vymáhalo by daleko více místa i času, nežli těmto črtám věnovati můžeme. Jednou z nejhlavnějších předností jest také bohaté aquarium, v němž viděti pestrou živou květenu mořských sasanek čili aktinií a výbor ryb sladkovodních i mořských, na něž skleněnými stěnami prazvláštní jest podívaná do nádržek krápníkem vyzdobených jako jeskyně víl a rusalek. — Ve tmavé, sklepu podobné nádržce roztažen tam také alligátor náramně veliký, a tabulka varuje diváky, aby ho nedráždili, poněvadž vzácný pán jest velmi nevrlý, a když si vzpomene, nehorázně umí hartusiti. Také prý umí vzdorovati, a když jej přivezli jako bezděčného hosta, třináct měsíců žádné potravy se nedotekl, až ho konečně hlad donutil k povolnosti. Naproti němu v jasnější síni aquaria skotačí dvé tuleňův a shromažďuje neustále kolem sebe hejno diváků, zvláště dětí, které se pitvorným pohybům neforemných chlapíků nemohou dosti nasmáti. Hned vedle aquaria jest zvláštní dům pro opice a papoušky; v paláci samém také tělocvična, skating-ring, restaurace, čitárny, místnosti toaletní, pošta a schránky na psaní, čídiči bot a — jakéhokoli jiného se komu namane žádati pohodlí, tak že v skutku od rána do večera navštěvovatel nechceli místností opustiti, nemusí. Krásný park kolem paláce po únavném prohlížení vnitřka poskytuje vítané příležitosti k odpočinku a nádavkem rozkošné vyhlídky do kraje ve hrabství Kentském, jež všecko vypadá jako jediná veliká zahrada. Koho by nemrzelo vystoupiti na některou z obou věží při paláci, měl by rozhled ještě širší a viděl by řeku Temži od Londýna až po ústí do moře. Já na věži nebyl; pobyv celý den v paláci, unavil jsem se tak, že jsem na točité schody věže neměl ani nejmenšího pomyšlení. Rád jsem poodpočinul si v parku a zasedl pak do vlaku, jenž mě dosti pozdě večer zavezl na Victorijský terminus v Londýně.

V sobotu dokonal jsem, co zbylo ještě práce v knihovnách, a k večeru dav Londýnu s bohem, ujížděl jsem rychlovlakem do Cambridge. Vlak uháněl zase, div se dech netajil, a těch 60 mil anglických, jež obě města dělí, přeletěl za necelých pět čtvrtí hodiny. Z nádraží dovezl jsem se omnibusem za sixpence (25 kr.) do města a přímo do hotelu, jenž velmi staromodně nazývá se Bull-Hôtel, t. j. hotel u býka.

Ale jest ve všech příčinách uspokojivý, ač ovšem s některými zvláštnostmi, jež společny jsou všem hotelům v Anglii.

Jaké ty zvláštnosti jsou, poznal jsem teprve v Cambridgi, poněvadž v Londýně měl jsem byt soukromý. Pokoj, jejž vám v hotelu vykážou, jest pouze a jediné ložnicí. Stolku, na němž byste napsali nějaký dopis, v něm naprosto není. Nábytek obmezuje se na kusy pouze ložniční. Úprava lože poněkud se liší od našich, a to nejen v hotelích, ale vůbec. Spodní sice část jest jako u nás: slamník, matrace, na ní pod prostěradlem obyčejně ještě měkká houně; ale podušky jsou už jiné: jedna oblá jako válec, pevně vycpaná, sahá přes celou šířku lože, nazývá se „bolster;“ na tento bolster teprve klade se po jedné malé čtverrohé podušce pod každou hlavu. Přikrytí je trojí: prostěradlo plátěné, přes ně houně vlněná (blanket, v zimě dvě, tři) a na té pokrývka, „counterpane,“ obyčejně z látky bílé barchanové, vzorkované (piqué). Prostěradlo a blanket po stranách pevně zastrkány jsou mezi pelesti a matraci, tak že pod ně nesnadno se dostati. Lože ostatně dole kolem ověšeno barevnou záclonkou kartounovou, jež sahá až na zem. Kde jsou nad hlavami poloviční nebesa (canopy), splývá od nich po stranách po zácloně též barevné, as půl metru široké až na zem, a ve dne lože upraví se tak, že dolejší konce těchto záclon složí se na podušky a úplně je zakryjou.

Mimo ložnici v hotelu, kdo nedbá útrat, může si najmouti ještě sitting-room (sedací pokoj), kde jest obyčejný nábytek salonní, a ovšem také stůl, na němž možno psáti. To však stojí příliš mnoho, a neočekává se od hostí průměrných. Jsouť všude místnosti společné, jichž hosté používají všickni. Jest tu dining-room (jídelna), kde jísti musí každý; do ložnice ani snídaní mu nepodají, a nebylo by ji nač postaviti: pak smoking-room, kde se kouří a může také psáti; coffee-room a pod. Mně se, abych předem vyznal, v hotelu naprosto nelíbilo, ač vše bylo ve vzorném pořádku; zejmena mrzelo mě, že jsem v jídelně ke každému jídlu musil sedati za jiný stůl a že jsem v kuřárně klidně nemohl napsati ani slova, poněvadž byl kolem neustále šum a hovor. Proto maje se tu zdržeti asi tři neděle, záhy jsem se postaral o byt soukromý. Bylo jich po městě hojně všude, poněvadž studentstvo, jehož mnoho bydlívá mimo kolleje, meškalo na prázdninách. V bytech takových zase pouhé ložnice nelze najmouti, nýbrž vždy s pokojem sedacím. Bibliothekář kolleje Trojické pan prof. Robert Sinker a spanilomyslná jeho choť, kteří ke mně zachovali se s ochotou a laskavostí nade všecku chválu povznesenou, doporučili mně byt velmi příjemný v prvním patře domku, porostlého v průčelí divokým chmelem. Byla to cottage všemi kusy podobná oněm předměstským Londýnským, jež jsem výše popsal. Z venku mimo dotčený již obal zelený mnoho pěkného na ní nebylo, architektonických okras vůbec neměla, ba ani okna povydaného, jež jinak jest skoro nezbytným příslušenstvím; ale uvnitř opatřena byla vším pohodlím, a jsouc právě proti bytu profesora Sinkera, jenž mne několikrát i k rodinnému krbu svému pozval, poskytovala mně také výhody, že jsem byl mu na blízku. Ke všemu stála při kraji velikého nezastaveného trávníku a měla také hojnost volného svěžího vzduchu i světla.

Po ohlušující vřavě Londýnské přechod do těchto okolností Cambridgeských byl mně skutečně příchodem na klidný, tichý venkov, jehož jsem vedle práce v knihovně důkladně snažil se využiti. Psával jsem o Dalimilu vždy od půl desáté ráno do tří hodin s poledne, ostatek času (mimo doby jídla) vynakládal jsem na potulky městem a ještě více okolím venkovským. Město samo vypadá velmi skromně; jest nehrubě výstavné a starobylé. Má nyní okolo 40.000 obyvatelů. Však prostor, jejž obvod městský zaujímá, jest dosti veliký, poněvadž domy jsou podle anglických zásad poměrně malé a mezi nimi jsou rozsáhlé parky a trávníky, letitým stromovím vroubené. Jmeno Cambridge vzato jest od říčky Camy (bridge = most), která se jednotvárnou rovinou tak ospale vleče ku předu, že v loži jejím aspoň v obvodu města klidně plemení se hotové parky řas, kterými všecka voda nabývá barvy tmavě zelené, ač sama o sobě jest zcela čistá. Vody v řece málo, asi tak jako v Malči u Budějovic, na kteroužto metropoli našeho jihu Cambridge ještě nejvíce upomíná. Praktický duch anglický ani toho mála vody nenechává uplývati marně. Až po Cambridge řeka jest kanalisována a splavna. Pěkné kryté čluny na dopravu lidí i zboží často jsem viděl. Pod samým městem jest komorový splav na zdvíhání a nížení aspoň člunů, na kterých sportující kluby studentské dojíždějí až ke mlýnu v hořejší části města.

Hlavní chloubou Cambridge jest staroslavná universita, která vedle Oxfordské, a s ní ode dávna žárlivě závodíc, zachovala ještě všecko zřízení středověké. Není rozdělena ve fakulty podle našeho rozumu. Skládá se ze 17 větších menších kollejí, v nichžto různé vědy se přednášejí, a v nichž studentstvo a profesoři ponejvíce bydlí a stravují se pohromadě spůsobem konviktů. V bytech po městě rozloženi jsou jen ti, kdož v žádné kolleji nenalezli místa. — Přední kolleje mají své budovy při samém pravém břehu řeky Camy, a na protějším levém břehu přiléhají k nim, úhlednými mosty jsouce spojeny, krásné vespolek souvislé parky (grounds) trávníkův a nádherného košatého stromoví. Souběžně s nimi mimo to rozkládají se ještě veliké zahrady soukromé, jen širokou vozovou cestou oddělené tak, že ohromný skutečně prostor zaujat jest zelení a stínem věkovitých stromův a tvoří úklid a zátiší, které k duševní práci takořka samo vábí a vyzývá. Proti této svěží zeleni přírodní účinnou protivou jsou staré rozsáhlé budovy kollejní, každá o několika dvorech, vyvedené a zachovávané ve přesném slohu starobylém. K tomu postavy profesorův a studentstva v kroji akademickém, t. j. řasnatém plášti a zvláštním, nízkém baretu, na nějž nahoře přiléhá způsobem polské konfederatky pevný čtyrrohý štítek se střapcem — ani přecházejí po křížových chodbách a po nádvořích trávníky zdobených — vše přenáší mysl ze šumného ruchu života prospěchářského ve sféry ideálné, až se vám zdá, že i ten vzduch sám nasáklý jest vážnou učeností.

Všelicos by lze bylo namítati proti tomuto ztrnulému zachovávání starého akademického kroje. A žertovno jest viděti, kterak skutečnosť sama proti němu protestuje: nejednou potkal jsem studenta, jenž akademický plášť (gown), dělaný ostatně z lehoučké látky orleanové, měl — svinutý pod paždím, a jinak vypadal jako zcela obyčejný smrtelník jen

s fraškovitou čapkou na hlavě. Ale tolik jest jisto, že „gown“ a „cap“ akademika stále upomínají na zvláštní jeho postavení a na povinnosť svědomité práce. Že toto obojí také jest přední intence akademického kroje, viděti z nařízení, kdy nezbytně musí se nositi. Vycházíli student z bytu za soumraku nebo na večer, má býti v akademickém plášti, patrně aby věděl, že má se také chovati akademicky. Pak se nosí gown i cap v neděli, jest tedy označen jako oděv sváteční, a konečně nosí se do přednášek, tedy ku práci akademické. —

Studentstva bývá v Cambridgi okolo 3000. O prázdninách ovšem většina meškala jinde, i musil jsem litovati, že pravého ruchu universitního jsem neviděl; ale přes to hodný počet — bylo mi řečeno, že asi šestý díl všech — přece byl na místě. A v jedné příčině i prázdniny přece zas byly výhodny tím, že studentstvo, nemajíc vážné práce, volněji se oddávalo zábavám a poskytovalo z této stránky snad pestřejší podívané nežli v době studií. Do slova pestré. Jsouť mezi mládeží universitní četné kluby zábavní, zejmena veslařské a pro hru ve „cricket“ a míč, z nichž každý má zvláštní stejnokroj, jenž záleží ve flanelovém oděvu různých barev a nízkém slaměném klobouku s páskou klubovní. Hlavně kabáty jsou pestře pruhovány nebo kostkovány. Již po ránu, ale nejvíce pak odpoledne, všude po ulicích bylo vídati skupiny strakatých synů věd, ani se ubírají po zábavě.

Život mezi mládeží tou jest zcela jiného rázu nežli na universitách německých. O pitkách, knajpách a kommersech ani potuchy; souboje jsou přísně zakázány, a také nemyslím, že by koho kdy napadlo pošetilé bláznovství chtíti česť domněle uraženou napravovati surovou, sprostou rvačkou. — Nejednou jsem si pomyslil, s jakým svrchovaným opovržením by asi leckterý pitím spustlý a z mensury všelikými šrámy zohavený „burš“ pohlížel na zástup studentův anglických, když s prostomyslností, jež má do sebe v skutku cosi dojemného, ubírají se na svůj „playing-ground“ (místo hry), každý nesa sobě odpalovačku na míč a k ní přivázané střevíce — v botách hráti patrně bylo by proti řádu! — tak vážně a opravdově, jako by všechen svět závisel na výsledku zábavy jejich. — Už v sadech ke kollejím náležitých trávníky krátce přistřižené pro hru v míč jsou pečlivě urovnány a na nich bílou hlinkou naznačeny čtverce pro postavení hráčů. Viděl jsem, že k tomu označování mají dokonce i přístroj trakaři podobný, jehož kolečko, horem nabírajíc z nádržky barviva, dolem čáru vytahuje. Pak i v sousedních zahradách jsou trávníky podobně upravené a některé i velmi rozsáhlé na několik skupin současně hrajících.

Cricket jsem hráti neviděl. Jen několik dní před mým příjezdem do Cambridge odbýval se slavný „cricket match,“ t. j. závod cricketem mezi dvěma vynikajícími sbory hráčů. Litoval jsem, že jsem to zmeškal, tím více, že za pobytu mého už nic podobného se nesběhlo. Za to partií míčových na všech stranách bylo hojně. Trávník ke hře ve čtverce označený rozdělen jest ve dvě polovice síťovým přepažením asi metr zvýší; hráči rozestaví se ve dva sbory, jejichž místa jsou na protilehlých koncích závodiště, a míč přes síť odpalují, jak jsem pozoroval, teprve když dopadna odrazí se od země. Obratnosť patrně záleží v tom, odraziti jej odpalovačkou, která nemá plochu pevnou, nýbrž jen sítí

propletenou, tak, aby letěl pravidelně ku protějšku, a tam zase pozorovati již napřed, kterak asi dopadne a se odrazí od země, a býti po ruce ke vzájemné ráně. — Ve mnohých skupinách, pokud hrály *mimo* kollejní sady, viděl jsem i děvčata slušně oblečená, patrně z lepších rodin, účastniti se této zábavy zajisté nevinné, a každá nesla si do hry palaestru s přivázanými střevíci tak vážně jako mladí rytíři, kteří je galantně doprovázeli. Že přítomnosť slušných děvčat už sama sebou zdržuje jinochy všelikých výbuchů neomalenosti a vášně, a že tudy společnosť taková nemůže leč zjemňovati jejich mravy, samo sebou zřejmo.

Živo bývalo také na řece, hlavně pod večer, jakkoli Cama o sobě jest vždycky velice klidná a vážně ospalá jako letitá matrona. Že veslaři vypadají ve svých sportovních trikotech ještě žertovněji nežli účastníci ostatních zábav, netřeba zvláště připomínati, aniž to, že činnosť jejich nejvíce hledí ke cviku pro dostihy, jež se každý rok odbývají v měsíci květnu nejen mezi jednotlivými kollejemi místními, nýbrž, jak známo, i na Temži nad Londýnem mezi oběma starými universitami, Oxfordskou a Cambridgeskou.

Dívával jsem se velmi rád, kterak nejen kdo seděli ve člunech, „pracovali“ o překot, ale i kdo jejich úkony sledovali zrakem se břehů, tělem duší pracovali s nimi, pokřikovali, povzbuzovali, litovali, ve chvílích rozhodných napjetím sotva dýchali — a myslím, že bezděčně každého živá účasť, na všech tvářích, v každém oku patrná, strhuje také ve proud neodolatelného interesu. Aspoň mně se tak dělo; a jak jsem se lekl jednou, když u samého cíle náhle jeden z těch podivných končitých člunů se překotil a všickni čtyři veslaři ocítili se v zelených řasách staré Camy, a za chvíli jako pudlové vytřásajíce vodu z vlasů vynořili se zase a chytali nejprve člun, pak lovili čapky a kusy šatstva, jež s sebou měli, a konečně s námahou na pohled dosti krutou dostali se na sucho. Měl jsem je sice přirovnati zdvořileji a říci snad, že jako u Vergilia Neptun hlavy modravé (na Camě z řas vlastně zelené) zdvihli nad vlny a nehrozili sice vodám bez toho již dosti krotkým, ale chutě sbírali své věci rozptýlené po povrchu jako „rari nantes in gurgite vasto.“ Ale připadl mně otřásající se zkoupaný pudl rychleji na mysl. Však litoval jsem jich upřímně a divil jsem se, že lidé, kterých na břehu brzy seběhlo se velké množství, jim se jen a jen smáli, a nikdo neměl ani slůvka útrpnosti. Později se mi to vysvětlilo. Pověděno mi, to že jest právě vrchol sportu překotiti se do vody, že to dělají naschvál, a tu mi teprve připadlo, že jsem skutečně pozoroval, jak se chlapíci veslaři nějak neopatrně všickni sklonili k jedné straně. Ano, řeklo se mi, že nejednou už na mělčejších místech rozpustilci překotili i člun, ve kterém seděly dámy, a pak se jejich politování hodnému vzezření v promočených sukních vysmáli. Jeli to pravda, nevím; ale mládež nezná kázně, a možné by to ovšem bylo, bylili s dámami velmi dobře známi, a byliliI jisti, že není naprosto žádného nebezpečenství. Nebo že by studenti, vesměs z lepších tříd společnosti pocházející, dopustili se přímo surovosti nějaké a to k dámám, nerad bych věřil. Než jak jsem koupil, tak prodávám. (Dokončení.)

Osoby a věci Madridské.

Comte Paul Vasili: *La Société de Madrid.* Edition augmentée de lettres inédites. Cinquième édition. Paris, Nouvelle Revue.

Líčení Madridské společnosti hrabětem Vasilijem datuje se z doby před úmrtím krále Alfonse XII. Od toho času ovšem ledaco u dvora, v politice i společnosti španělské se změnilo. Nezbývá tedy, než mezi daty a věcmi v knize uváděnými pozorněji vybírati. Povšechný obraz politický a společenský ostatně lze považovati za nezměněný.

Madrid je hostinné město. Pobudeš tam měsíc a jsi s každým spřátelen. Společnosť je demokratická, upřímná, vzdělaná a — velice pobožná. Nemravnosti jest ovšem i zde dost, jako v jiných velkých městech. Politický jest lid velice nedbalý, neprozíravý a stává se snadno obětí piklů, svodů a strannických vášní. Jinak jest přímý, srdečný, umí milovati, umí se bíti a své Španělsko miluje nade všecko.

Jako jest národ nestálé, prchavé mysli, tak nemůže se v něm ustáliti nižádná vládní forma. Republika neustále zápasí s monarchií.

Zesnulý král Alfons byl vtipný muž a nikdy nepovažoval panství své za zajištěno. Jednou prý pronesl tato historická slova: „Ideálem člověka by bylo bydleti jako svržený král v Paříži a míti hodně peněz." Sám se Alfons svého ideálu nedočkal. Za to mohl míti na mysli svého otce *dona Franciska*, revolucí vypuzeného krále, který v skutku jako prostý občan zakoupil si v Paříži, v ulici Lesueurské svůj vlastní hotel. Později přestěhoval se bývalý král, teď soukromník, na venek do Epinay, kde žije tichý, spokojený život.

Alfons XII. byl pravým konstitučním monarchou dle vzorku Thiersova; panoval, ale nevládnul. Pro politiku neměl smyslu. Jako za starých absolutistických časů dával si od dvořanů líbati ruce, sám pak zase líbal prsteny biskupům, před svými věrnými vasaly rád si hrál na královského pána, s demokraty zas, trůnu nakloněnými hovořil o moderním pokroku, vtipkoval o přežilých theoriích a předpotopních předsudcích svých poddaných. Zkrátka neměl ani držení, ani zásady na trůně, kamž byl dosedl po desetiletí krutých občanských válek.

Postavení měl dosti výhodné. Jeho znalosť moderního života, vlídné obcování, duch jeho i záliba ve španělském národním obyčeji zajišťovaly mu popularitu. Odložil starou pýchu, vyhledával přátelství a služby bývalých revolucionářů, tiskl ruce svým poddaným, nikomu netykal, zdemokratisoval poněkud etiketu svého dvora, sám neprovázen vycházel a vyjížděl, nebránil, aby se za jeho přítomnosti v divadle tleskalo, pozdravoval a vyhlížel ze své lože, k zápasům s býky první se dostavoval, řečnil, rád čítal verše, vstával časně, audience udílel komukoliv a tak znenáhla způsobil, že jej v Madridě zbožňovali.

Král Alfons, jak byl mlád, byl dvakráte ženat. Po prvé vzal si z lásky (ač stará královna Isabela proti nevěstě silně intrikovala) princeznu *Mercedes Orleanskou*, po druhé doňu *Kristinu*, princeznu rakouskou. Za živobytí králova doňa Kristina nevpravila se dobře do nového okolí

svého. Královna zůstávala cizinkou, nedocházela obliby, neměla těch vlastností, které se v Madridě požadují. Od smrti královy v povaze její i ve smýšlení lidu nastala prý příznivá změna. Doña Kristina má tři dítky. Když měla dostati první, povstal spor mezi životním lékařem, kterého si královna byla přivezla z Vídně, a mezi lékařskou fakultou Madridskou; fakulta reklamovala svoje ústavní právo zakročovati při porodu královských potomků. Královna zas nechtěla o jiném lékaři než svém osobním ani slyšeti, a vláda musila prostředkovati. Princezna přišla tedy na svět, majíc po pravici německého a po levici španělského doktora.

Osobní poměry královského rodu nejsou příliš utěšené. Matka Alfonsova, vypuzená královna *Isabela II.*, vrátila se brzo po revoluci zase do Madridu, jako by se nic nebylo stalo. *Doña Isabel segunda* jest velmi oblíbená dáma, jejíž jedinou vadou jest přílišná štědrost a velikomyslnosť. Třemi miliony, které jí z civilní listiny ročně připadají, není s to uplatiti své dluhy. Syn její král Alfons často ji za to kárával. Jevil vůbec velikou přísnosť k rodině své a první léta po restauraci na př. nedovoloval matce bydleti v Madridě. Až na přímluvu pana Sagasty směla opustiti Paříž a vrátiti se do hlavního města španělského.

Isabela II. byla dcerou krále Ferdinanda VII. Její teta, choť králova bratra, infanta Františka de Paula, doña Carlota, byla z prudké krve Bourbonů a liberálního smýšlení. Když král, její švakr, jednou byl již na umření, vedrala se k jeho loži a vymohla na něm závěť ve prospěch jeho dcery Isabely. Předseda rady Ferdinandovy, karlistický Calomarde, chtěje zabrániti, aby král ustanovil Isabelu za následkyni, vztáhl ruku po deklaraci. Infantka spozorovavši pohyb, vyťala ministrovi políček a zvolala: „Vy se opovažujete dotýkati se krále, hanebníku, zrádče!“

Políček ministrovi zůstal, král se pozdravil, vyhnal ministra, a když potom skutečně zemřel, stala se Isabela královnou.

Francisco de Paula a Carlota měli osm dětí. Některé z nich poskytovaly hojně látky pomluvačným jazykům v Madridské společnosti. Nejstarší dcera provdala se za polského hraběte a umřela společensky úplně sešlá v chudobě. *Francisco de Assisi* stal se manželem své sestřenky královny Isabely. Byl pouhou loutkou. Královna vyjádřila se o něm: „Přála jsem si míti muže a dostala jsem — infanta.“ Byli spolu rozvedeni, a jej revoluce vyhnala ze Španělska. Jiný syn Carlotin a Františkův *Jindřich* padl v souboji s vévodou Montpensierským. Infantka *Josefa* byla dobrodružka. Její příběhy jsou jako fantastický román.

Kubánský básník Guëll y Rente zbožňoval mladou aristokratku, která lásku jeho opětovala. Povzbuzen osmělil se požádati za její ruku, byl však otcem s hanbou odmrštěn.

„Milý pane, jste příliš nepatrnou osobností pro moji dceru,“ dostal za odpověď.

„Dobrá,“ odvětil pyšně Guëll y Rente, „abych vám dokázal, kdo jsem, ožením se s princeznou.“

Přeplavil se přes moře, přijel do Madridu, získal si jmeno jako

básník, věnoval své nejkrásnější verše infantce Josefě, popletl jí hlavu a unesl ji.

Do panující rodiny jako by udeřil blesk. Skandál byl dvojnásobný, neboť Guëll y Rente byl nejen básník, ale také demokrat. Vláda, dvůr, i rodina královská byli v nesnázích, opposice a lid tleskali. Časem věc se vyrovnala. Guëll y Rente na konec vyhrál, zůstal loyálním republikánem, nadaným básníkem a přijat byl konečně za člena královské rodiny. Hlavně královna Isabela, jeho švakrová, se ho ujala.

František de Paula jako otec osmi dítek a muž přezrálý podlehl slabosti a oženil se po druhé s nějakou herečkou. Vnukové jeho po infantce Marii Kristině také pojali manželky z občanského stavu.

Rodina královská nebyla oblíbena. Revoluce vyvěsila na rohy města provolání: „Proklatý rod Bourbonův jest navždy vypovězen." Dnešní vláda je ovšem liberálnější, než byla Alfonsova.

* * *

Čím méně lid španělský jest politicky probudilý, tím více zmítán bývá politickými hesly. Ve Španělsku jsou neustále volby, a volby jsou postrachem obyvatelstva. Vlastní poplatník jest mírumilovný, hrozí se občanských válek a pronunciament, která mu přicházejí draho. Mráz jej pochází, když ohlášena nová volební bitva. A slovo to je zcela vhodné: jsou to opravdivé bitvy, kde stranníci po sobě střílejí z pušek — k vůli neznámému kandidátu, jehož jmeno snad při volbě po prvé slyšeli.

Každé nové ministerstvo má potřebí majority, a majorita se umí opatřiti, a tak se hnutí ob dva tři roky opakuje. Polní práce, hospodářství, klid domácí, vše to tam; přijde volební agent, přijde prefekt s hrozbami, z jedné strany pomáhají peníze, ze druhé revolver, aby svoboda volební došla nejlepšího výrazu.

Španělský občan nemá vlastně politického smyslu, třeba politisoval ve dne v noci, podobně jako neustále mluví o náboženství, jehož ale nikterak nevykonává. Někteří voličové stali se časem učiněnými stroji hlasovacími, které lze podle potřeby najímati, jichž cena se řídí dle nabídky a poptávky. Tím způsobem opatřuje si vláda svých tři sta a několik zástupců lidu, kterých jest jí potřebí. Tím se vysvětluje, proč na lavicích opposice zasedají muži vynikající, kteří si místa svého opravdově musili dobyti záslubou a nadáním, a proč na druhé straně hemží se tolik prázdných hlav a nicek.

Španělský parlament dělí se na stranu konservativců, jejíž hlavou je pan Canovas, na stranu dynastických liberálů, jež má v čele Sagastu, a na republikány, jichž vůdcem je Castelar. Klerikálové jsou ovšem také, ač ne tuze četně, zastoupeni.

Dům kortesů poskytuje vždy stejný pohled. Pravice složena je vždy z kývalů: jsouli u vlády Canovisté, tvoří ji vznešené panstvo a finanční baronové; jsouli Sagastisté, kývají rovněž velké panstvo, vysocí úředníci, inženýři, doktoři, generálové neb spisovatelé. Tito pánové obou stran odhlasují vše, co se jim od ministerstva předloží, ovšem ne zadarmo. Španělský parlament nevyplácí diet, a přece k úřadu poslaneckému jest veliký nával kandidátů a nikoli zámožných. Proč? Protože

je obyčejem, ba zákonem přijatým, že vláda za hlasování musí pánům kortesům projevovati vděčnosť. Kortesové zaopatřují tím spůsobem své příbuzné i přátele, dostávají vyznamenání, křížky, markýzství, koncese železniční, výhodné smlouvy a všeho druhu presenty ministerské.

Opposice činí po každé lepší dojem, bývá výtečně organisována a má mezi sebou znamenité řečníky.

Hlučnější zasedání kortesů je vždy pochoutkou, nechť má slovo kterákoli strana. Není sněmu v Evropě, aby měl taký počet znamenitých řečníků jako sněm Madridský. Také jakmile ohlášena důležitější řeč, bývá několik dní napřed rvačka o vstupenky, a v dámské loži jest tlačenice krásných hlaviček. Věc také za to stojí. Řečnický turnaj mezi Canovasem a Castelarem, do něhož snad se vmísejí Martos, Francisco Silvela, Lopez Dominguez, Pidal, Sagasta a Labra, je znamenitostí i v této zemi, kde každý člověk je řečníkem a básníkem. Stalo se, že mluvil Castelar proti knězi Manterolovi o náboženské svobodě tak mocně a úchvatně, až všecko posluchačstvo bez rozdílu stran, reakcionáři, liberálové, stoupenci vlády i opposice — vše pohnuto spěchalo k němu a nadšeně tleskalo jemu, pýše národa.

Pohříchu jsou kortesové Madridští pravým obrazem své země, jsou víc umělci a básníci než praktikové. Slovo je vším, a vedle slova žádné skutky. Půvabem slova okouzlují řečníci vnímavé svoje obecenstvo a země zatím zůstává vydána v plen nevědomosti a prospěchářům.

Když hrabě Vasili psal své listy o Madridu, byla u vesla vláda Canovasova. *Canovas del Castillo* je španělský Bismarck. Jako Bismarck skládá i pan Canovas svoje ministerstvo z úředníků, kteří vůči obecenstvu jsou sice zástupci portefeuillu, leč pro pana Canovasa nejsou než vrchními úředníky, kteří mají leda o něco větší odpovědnosť než jejich podřízenci.

Jak všemohoucí Canovas smýšlí o ministrech a zachází s nimi, ukazuje tato anekdota. Bylo večer před utvořením nového ministerstva. Canovas byl ve společnosti u vévodkyně de Rivas, která se nemálo o příští křesla zajímala. Vévodkyně odporučovala Canovasovi pro ministerstvo osad pana Tejadu de Valdoseras.

„Přijměte Tejadu," navrhovala.

„Proč pak Tejadu?" odvětil Canovas.

„A proč ne?" zase vévodkyně.

„V skutku, jeden jako druhý! Řekněte svému odporučenci, že zítra bude ministrem."

Tak si bývalý španělský premier vybíral nebo vyměňoval ministry. Čekalo se neustále, že jednoho rána ustanoví pan Canovas za ministra svého — komorníka.

Canovas není výtečníkem na pohled. Je středního vzrostu, ošklivý, málo sympatický; šilhá a má sprostý výraz ve tváři. Povahy je silné, všecko se ho bojí, a zlým rozmarem je pověstný. Ale mimo Castelara a Martosa, kteří jsou jeho přáteli z mladých let, není nad něho obdivuhodnějšího řečníka ve Španělsku: je spisovatelem, historikem a kritikem velmi učeným. Canovas náleží bez odporu k osobnostem vynikajícím nejen ve Španělích, ale v Evropě. Pohříchu pro své smýšlení a páno-

vitou povahu není v lidu ani u dvora oblíben. V šlechtických kruzích má mnoho úcty, říkají mu „obluda,“ ale spoléhají na ducha i sílu jeho.

Vlídnější vzezření má pan *Sagasta*, vůdce liberální strany a nástupce Canovasův při vládě. Sagasta je státník přímý, laskavý, praktický, mající smysl pro potřebu doby a přesvědčení, že lze konstitučně vládnouti ve Španělsku jako v jiných zemích, v Anglii, Belgii nebo Italii. Ke straně Sagastově přiznávají se nejvážnější jmena monarchistů, k ní hlásí se generálové *Concha*, Martinez *Campos*, *Jovellar*, *Salamanca*, vévodové *Fernan-Naňez*, *Alba*, hrabě *Xiquena*, markýz *Sardoal* a jiní vlastenci, kteří s ním za panování Alfonsova stáli v opposici proti Canovasově tyransky konservativní vládě.

Populární generál Salamanca potřeboval jen kývnouti prstem, a byla by se kol něho srazila revoluce. Tento generál zasluhuje vůbec zmínky. Domohl se pracně své karriéry, krok za krokem postupoval až na podplukovníka. Pak ale dobyl si rychle uznání. Je to statečný muž, pravý Španěl. Diplomatem není, co myslí, poví nahlas a myslí upřímně vše, co poví. Král Alfons se ho bál. Matka jeho, hraběnka de Campo Alange, velice duchaplná dáma, jsouc smýšlení přísně royalistického, nade všechnu míru zle mluvívala o smělém liberalismu syna generála. Matka a syn nikdy se nemohli dohodnouti. Také řečníkem je Salamanca dobrým, jeho slovo je chladné a hrozné a způsobuje vždy průlomy do hradeb nepřítele. Je povolán hráti jednu z nejpřednějších politických úloh ve Španělsku.

Nejslavnějším politikem španělským je *Castelar*, představitel republikánské myšlenky, muž básník, srdce uměleckého, povaha vnímavá a ohnivý apoštol své myšlenky. Castelar je snad jediný republikán, jemuž nelze vyčítati ani změnu smýšlení ani slabosť nějakou. Je dnes republikánem, jako byl jím před patnácti lety. Jen spiklencem a převratníkem není, jak by španělský vkus vlastně žádal, nenávidí krev na rozdíl od druha svého Ruiza Zorilly, rovněž republikána. Castelar věří v budoucnosť, chce, aby ideál republikánský se uskutečnil mocí důvodů a nikoli násilím. Z té příčiny, kdy by jednou se octl u vlády, dovedl by soustřediti kolem sebe živly konservativní.

Netřeba dokládati, že jest tak oblíben ve Španělích, jako je v cizině slavný. A sláva jeho je zasloužena. Proud výmluvnosti jeho je stejně úchvatný, ať mluví s katedry nebo v parlamentě, přítel nepřítel mu podléhají. Zvuk jeho slova jest hudbou, a stalo prý se nejednou, že rozčilil k nadšení davy, které nerozuměly ani slova španělsky.

Vyčítají mu aristokratický vkus; má domácnosť s přepychem zařízenu a obklopuje se předměty uměleckého výběru. Nábytek jeho, obrazy, čalouny, všecky drobnůstky jako by byl volil umění milovný velmož. Jakkoliv Castelar si dopisuje přátelsky se všemi celebritami evropskými, je vlastencem až chauvinistickým. Od náboženských tradicí se neodchýlil, rád slaví s lidem veliké svátky. Jako světák miluje eleganci a vše, co k ní patří: salony, hudbu, klasické divadlo. Vyjma dvůr a některé rodiny šlechtické, všecky vynikající domy závodí o česť vídati u svého stolu velkého řečníka lidu.

Castelar je zatvrzelým mládencem. Víno, láska, cigaretka, hra a ženy — nic z toho, čím jinak vyplňuje Španěl celý život, nezdá se

pro něj míti půvabu. Povahy je roztomilé. Když se za těžkých okolností octl v čele republiky, dovedl zapřísti přátelské styky s Římem, utišiti popuzené měšťáctvo a vrátiti vojsku kázeň. Castelar byl novým dokladem, že v politice bývá člověk zrazen jen od vlastních lidí. Řeč, kterou mluvil den před svým pádem, je nejkrásnějším programem republikánské vlády. Když se vrátil do soukromého života, vydal krásnou řeč pronesenou při svém přijetí do akademie, cestovní upomínky a veřejné listy cizím státníkům, spisovatelům a učencům. Král Alfons XII. náležel mezi jeho obdivovatele a byl nerad, že se nesměl s ním seznámiti.

V pořadí nepřátel monarchie stojí Ruiz *Zorilla* před Castelarem. Osobně jsou učiněné protivy. V době, kdy hr. Vasili psal své listy, žil Ruiz Zorilla jedenáctý rok ve vyhnanství v Londýně. Jest bojovné, umíněné povahy, člověk z kutého železa. Býval monarchistického smýšlení, ač ne royalistou, lnul s lidem k panujícímu domu Savojskému a nenáviděl do krve Bourbony. Ze starého pokrokáře liberála stal se od prvních okamžiků republiky radikální reformátor. Jako ministr vyučování a veřejných prací vystupoval bezohledně. S kněžstvem zacházel jako s nepřáteli. Úřední list den co den přinášel nové dekrety převratné. Když přišla restaurace, nelenil a jal se kouti spiknutí proti královskému rodu nastoupivšímu vládu a citelně pošramotil jeho pověsť. Byl vypovězen, na to se vystěhoval sám a praví se, že svému jmenu na ujmu a Castelarovu na prospěch. Oblíbenosť jeho však a mohutnosť osobní jsou tak značné, že kdy by se dnes vrátil, žádná vláda nemohla by se utvořiti bez něho, bývalého náčelníka revoluce. Ve vyhnanství nevzdal se republikánské propagandy. Ujal se dětí po vojácích postřílených vládou Alfonsovou.

Mezi republikány vynikají ještě *Pi y Margall*, *Salmeron* a *Carvajal*. *Salmeron* jest pravý Cato povahou, konservativci a radikálové stejně si ho váží. Byl předsedou španělské republiky a odstoupil, aby nemusil podepsati ortel smrti. Po restauraci zbaven byl své stolice na universitě Madridské a vystěhoval se do Paříže. Královna Isabela, zvěděvši o něm jakožto vynikajícím advokátu, vyžádala si jeho služby.

„Madame, jsem republikánem," odpověděl Salmeron, „nebudu tedy rádcem královny, leč toliko občanky španělské."

Na to doña Isabela: „Buďte si, pane Salmerone, republikánem anebo čím chcete, to je vaše věc; já si dala zavolati nejslavnějšího advokáta, nejpočestnějšího muže ve Španělsku."

Po prvé ve svém životě matka králova netykala svému poddanému, a tak počaly se styky republikána i vyhnance se svrženou královnou španělskou.

* *
*

Španělsko jest zemí protiv. Šlechta jest demokratická a veselá, lid aristokraticky důstojný. Najdeli se pýcha, proslulá španělská pýcha tu tam u šlechtice, u měšťana je pravidlem. Pravý, čistokrevný Španěl je nejvlídnější, nejpohostinnější člověk na světě: dá, co má, z celého srdce a zlobí se, když neberete, co dává. Zná svoji zemi a o jiného

se nestará. Sebe si váží a přehání co možná svoji lidskou důstojnosť; chvastá se na venek a uvnitř se směje. Kdy by nebyl upřímným, byl by nudným. I když o almužnu prosí, řekne: „Hermanito, una limosna por el amor de Dios" (bratříčku, almužničku, pro lásku boží), neprosí, ale žádá! On, chuděra, otrhánek si s vámi bratříčkuje, prokazuje vám česť, že vás staví sobě na roveň!

Ve Španělích každý jest kavalírem. Stupně společenské jsou tak vyrovnány. V Polsku je všecko pán, ve Francii všecko monsieur, za Pyrenejemi je i každý taškář caballero. Přestoupíte hory a co potkáte, je samý *señor* a *don* a *caballero*. Svému ševci píšete: „señor don Federico Lopez," svému sluhovi: „señor don Juan Garcia." Řády a křížky patří zde k mužské toaletě jako jehlice do kravaty. Co se narodí Španělem, je ušlechtilého rodu a ve dvacátém roce dostane řád. Každý Kastilec, Aragonec, Navařan, Galician, Asturian, Andaluzan, Valencian, Katalonec, jakmile se stane plnoletým, dostane pentličku za knoflík. Rytířských řádů, které ve Španělích platí, je celá litanie. Vypravuje se o Ferdinandu Neapolském, jemuž přezdívali král Bomba, že obléhán jsa v paláci od povstalců, vrhl se na balkon a volal, že celý dav překřičel:

„Basta! basta! siete tutti marchesi!"

Alfons XII. mohl svého praděda po matce nápodobiti a z okna Orientálského paláce volati do lidu:

„Basta! basta! sed todos Excellencias!"

Jak praveno, ve Španělsku není společenských tříd ni kast, aristokracie je plebejská, krví i duchem, lid šlechtický, privilejem i choutkami. Lid Madridský je zachovalý, dokonale španělský, cizinské mody nepřijal. Madriďanka pořád nosí na hlavě svůj šátek nebo mantillu, Madriďan svůj široký sombrero pavero, žádnou kravatu, opasek, chaquetu.

Lid španělský jest liberální a katolický. Zbožňuje Pannu Marii a zbožňuje rovnosť. Jeli monarchický či republikánský, těžko říci. Budeli republika chtíti uctívati „la Virgen de la Paloma," nebude mu záležeti na monarchii. V očích Španěla Maria je žena, je mladá matka, je krásná, je oddaná, Maria je obětí, je slavností jarní, Panna Maria je celá příroda. Španěl a zvláště Španělka ji vzývá, ji miluje; jí obětuje narros, jasmín, karafiáty a růže. Oltář Panny Marie je zahrádkou, u jeho stupňů děje se zasnoubení, sňatek a obětuje se první plod lásky. Maria je čistota, cudnosť, mládí, ztělesněné božství. Je viditelná, skutečná, přítomná.

Španěl miluje Pannu Marii, poněvadž v ní jedním slovem zahrnuje vše, co miluje. Lid španělský má zvláštního ducha, ale ducha cudného. Lidové a pouliční popěvky španělské nikdy nejsou kluzké, nikdy odvážné, vždy čisté a poetické. Lid je spokojen sám sebou a považuje se za nejhrdinštější na světě.

Měšťanstvo je zuboženo, jest obětí civilisace. Lopotí se za mravem francouzským, ale umí jen tvořiti sobě potřeby, jichž nedovede ukájeti. Ideálem měšťáka Madriďana jest zdáti se, čím není. Domácnosť takové rodiny vzbuzuje politování. Oběd praskne na klobouk milostpaní, dětské pleny na mizerný koberec do salonu. Rodiny, které žijí od prostředních příjmů, chodí do divadla, promenují v Retiru a Pradu. Ženy

a dcerky nosí hedbávné šaty a aksamítové pláště. Skvějí se parádou, ať si žaludek kručí! Muž není s to slušně se obleci, ba ani se nenají.

Měšťáctvo a pronunciamenta jsou neštěstím Španělska. Bourgeoisie, žárliva jsouc na high life, rebelluje, kdykoli doufá způsobiti změnu ministerstva; Španělský měšťák není ani liberál ani reakcionář, je hltoun. Pro své potřeby střídá své přesvědčení častěji než svou košili.

Madrid má také svou vysokou šlechtu. Historická jmena Albů, Medinacceliů, Pastranů, Monistrolů a j. dosud září, ale vočkována takměř na nové štěpy. Španělští grandové počínají od Karla V. Jmenoval jich 12, podle dvanácti pérů Karla Velikého. Titul a rodinné jmeno je ve Španělsku dvojí, a poněvadž titul přechází i na ženy, povstává zmatek šlechtické demokracie a sešlé aristokracie. Mezi lidem vyskytují se nejstarší jmena kastilské šlechty. Mnozí šlechticové jsou šlechtici jen svými ženami a říká se jim *duquesos*, *marquesos*, *condesos*. Pan Roralés, kapitán námořnické infanterie, je tedy *duqueso*, to jest ne celým vévodou, protože dostal za ženu vévodkyni de Almodovar del Valle.

Stará šlechta kastilská je mrtva. Tři, čtyři jmena táhnou se od 13. a 14. století, nějaký tucet od patnáctého, jistý počet ze 16. a 17. století, většina je z našeho věku. Víno a šlechtictví jsou jediné věci, které stářím získávají. Ve Španělích jsou hrabata a markýzové, jichž otci a dědečkové byli kupeckými mládenci.

Mezi první v zemi počítá se rod *Medinacceliů*, kteří dosud chovají svoje práva ke koruně, a kdykoliv se trůn uprázdní, o něj se ucházejí. Když ne z jiné příčiny, aspoň proto, aby královský svůj původ osvědčili. Vévodkyně vdova byla a jest dosud z nejslavnějších krásek Španělska. Obývá palác na náměstí de San Jeronimo, vyvedený ve krásném slohu 17. věku. Jmeno Angela krásně sluší k andělské její kráse. Vyniká velice nad mnohé vznešené dámy španělské, čte mnoho, rozmlouvá ráda a zajímá se o to, co se v cizině děje.

Chcete věděť, jaké může míti rod tituly? Vévodové Medinacceli jsou vévody de Feria, de Alcala, de Camiña, de Cardona, de Santisteban, de Segorbe, rovněž tolika markýzy, hrabaty a vikomty.

Naproti paláci Medinacceliů stojí palác vévodů *de Villahermosa*, pyšné obydlí rodiny nad jiné slavné. Rod de Villahermosa je první mezi šlechtou aragonskou. Cervantes v díle svém ji zvěčnil. Jak don Quixote odbývá návštěvu vévodům, jsou to Villahermosové. Jeden z titulů domu zní hrabě de Luna, který se vyskytuje v Troubadouru.

Vznešené rodiny španělské milují literaturu, přejí básníkům a vítají je v domech svých. V Madridě nesnadno rozeznati, kde vznešená společnosť začíná a kde přestává. Všecky vchody jsou zotvírány, uzavřených společností není. Nikde se tak snadně a hladce neobcuje při vší pýše španělské jako ve hlavním městě Španělska. Všickni se tu znají. Dáte se představiti, dům se vám mlčky nabídne a smíte přicházeti bez obavy, že byste někdy někde vlídně nebyli uvítáni.

Od několika let mají španělské dámy také své „dny,“ ale chodí se kamkoli a kdykoli. Návštěvy, večírky, domácí divadla, tabule a procházky vyplňují Madriďanům den. Spat se chodí o 2. neb 3. hodině z rána a vstává se o desáté.

Dvě třetiny veškeré šlechty španělské obývá v zimě Madrid. První povinností světáka jest navštěvovati operu, ať je hudebním či není. Ještě lépe když není, neboť většina vznešené společnosti nemá pro hudbu smyslu. Jen galerie poslouchají hudbu. Lože jsou salonky, přátelé se tu navštěvují, zde z pravidla činí se první známosti, odbývá se formální představování.

Madriďanky jsou roztomilé, koketní v dobrém slova smyslu. Galanterie v Madridě je kultem, ženy jsou tu vyhýčkanější než kde jinde. Všecko je tu zamilováno a všecko žárlí. Muž zde musí zdvojnásobiti své pozornosti k dámám, aby se líbil. Co by jinde platilo za vyznání lásky, ve Španělích je pouhou ozdobou konversace, kvítím, *flores*, jež každý zná z paměti a jichž každý užívá. Od pouličního šviháka, který své flores hlasitě pronáší vůči každé krásce, kterou potká, až po gentlemana, jenž volí nejvybranější fráse, celý život španělský je jakýmsi dvorem lásky, kde poesie má přední místo.

Verše jsou v nemalé cti. Uslyšíte básníka *Grilo* přednášeti své skládání. Jiní, jako *Campoamor*, *Nuñez de Arce*, *Pelayo*, *Valera* nestačí vyhovovati žádostem, aby recitovali své verše. V krásných hotelech, ve starých palácích a bohatých obydlích zároveň se schází šlechta, vysoké úřednictvo, generálové, finančníci, básníci a spisovatelé. Milý, přátelský tón dodává těm společnostem zvláštního půvabu. Castelar a Canovas, Martos a Carvajal, karlisté a demokrati se tu scházejí, ruce si tisknou, tykají si a milují se, neboť závisti Španěl nezná.

Za sesonu jest několik velkých plesů, jež dává vévoda Fernan Nuñez, Roman, Medinaceli atd., pak sbor diplomatický. Král druhdy poctíval některé svou přítomností. Ženy ze společnosti šatí se bohatě, ale s malým vkusem jako Vlašky. Slavnosti domácí odbývají se s ohromným přepychem. Muži jsou velmi správní v chování a elegantní, spůsobů anglických. Milují sport: především zápasy s býky a střílení holubů. Madrid má tři elegantní kluby: Casino, Veloz-club a Gran Peña. Tam chodí společnosť po divadle a baví se hovorem o zápasech s býky, o politice, anebo hraje baccarat.

* *
*

Není země, kde by se tak vášnivě četly noviny jako ve Španělsku. V Madridě ve dne v noci se vyvolávají sta listů. Chlapci a babky je po ulicích prodávají. Jako u všech národů pod vládami zpátečnickými jsou a byly zvlášť za živobytí Alfonsova nejčetnější listy oposiční. Ač se přísně zacházelo s tiskem, noviny si pomáhaly allegoriemi, tajnosmyslnými romány, povídkami. a lid rozuměl; často v deseti řádkách bylo více jedu, než by ho bylo třeba na celou veselohru nebo satirický svazek.

Opposičními listy jsou *el Progresso, el Liberal, el Motin.* Nejpřednější je el Liberal, jejžto založili redaktoři listu *el Imparcial*, odtrhnuvše se od svého ředitele Gasseta. Gasset byl zakladatelem nejoblíbenějšího denníku el Imparcial, jenž vycházel ve 40.000 exemplářích. V redakci byli zaměstnáni nejlepší žurnalisté: Aranz, Fernandez Florez, Beraza, Castro y Blanco, Vargaz . . . Tito pánové uznali, že mají

ředitele sebe nehodného a že jej svou prací jen obohacují. Jednoho krásného dne sebrali se všickni, redaktoři, reporteři, administrace, sazeči, dělníci, strojníci, dopisovatelé z ciziny a opustili žurnál. Týden na to vyšel el Liberal. Imparcial si pomohl, jak uměl. Čtenářů mu neubylo, neboť novinářské obecenstvo je všude stejné a nerado mění; lpí na formátě a titulku. Avšak el Liberal ve dvou třech měsících dobyl si 12.000 abonentů a dnes jich má přes dvacet tisíc.

Patriarchou mezi žurnály Madridskými je *la Epoca*, o níž nejvíce mluvívá se v cizině, poněvadž se rve se všemi liberálními orgány celého světa. Třicet sedm roků hájí tento ultrakonservativní list statečně trůnu i oltáře, náboženství a monarchie. List je výborně dělán, i ač nemá valného počtu odběratelů, má za to přívržence tím věrnější a stálejší ve třídách bohatých a vznešených. Jeho ředitel, Escobar, jest muž v Madridě velmi vážený; král Alfons jej jmenoval markýzem de Valdeiglesias.

Nejoblíbenějším čtením Madriďanů je *Correspondencia de España*, ač je o ní známo, že slouží každé vládě, hájí dnes skutky Canovasovy, zítra Zorillovy. Pod monarchií je monarchická, pod republikou republikánská. Je to list bez redaktorů, živící se toliko od zpravodajů. Žádný článek, žádná kronika, jen řádkové novinky, vyplňující čtyři strany a podávající zprávy o všem, naprosto všem, co se ve Španělsku a v Evropě děje. Madriďané přezdívají listu „noční čepice," ježto nikdo neodejde na lůžko bez Correspondencie. Zakladatel, pan Santa Ana, předčil amerikánskou reportáži o dvacet roků. Correspondencia tiskne se v padesáti až šedesáti tisících exemplářích a je zvědavosti španělské nezbytnou. Její ředitel vypravuje, že se přistěhoval do Madridu před třiceti lety se dvěma franky v kapse. Dnes je milionářem, majitelem krásného hotelu, v němž umístěn je žurnál, bývalého paláce španělského granda, vévody d'Abrantéz, „paláce, který jsem proměnil ve chrám práce," jak říká pan Santa Ana. Correspondencia jest orgánem všech, a v tom záleží její úspěch.

Svými obrázkovými listy může Madrid konkurrovati s prvními světovými městy. Každé číslo časopisu *Illustracion* je skvostné a ni Paříž ni Londýn nemají lepších. Pan Abelardo de Cárlos, mecenáš spisovatelů a umělců, nedávno zesnulý, vynaložil vše, aby z listu svého učinil sborník na němž by všickni velcí umělci národa spolu pracovali.

Satirických a veselých listů jest nesčíslný počet. Ve Španělsku jako v Italii jdou karikatury na dračku.

Ne tak svěží jako žurnalistika je přítomná literatura španělská. Pozbyla valně původní příchuti, podléhajíc příliš vlivu francouzskému. Jen jakýsi nádech španělské nábožnosti dodává jí všeobecného rázu. Z přítomných spisovatelů přední místo zaujímají Don Pedro Antonio de *Alarcon*, nad míru plodný vypravovatel a vtipný causeur, a romanopisec Juan *Valera*, rozený aristokrat ale radikál smýšlením, hluboký myslitel a učenec. Mezi básníky nejoblíbenější je nedávno zemřelý José *Sélgas*.

Na spůsob francouzské je také španělská *Akademie*, již r. 1713 založil vévoda Anjouský. Španělská akademie čítá 36 nesmrtelných. Oblasť jazyka Cervantesova je po angličině nejširší ze všech jazyků na

zemi. Akademie španělská má v Americe některé pobočné ústavy, tak akademii kolumbijskou, mexickou, veneznelskou a san-salvadorskou. Jako francouzská tak i španělská akademie nedokončila posud svého slovníka.

* * *

Španělské divadlo mělo svou dobu klassicismu, kdy sobě dobylo slávy světové. Dnes je skromnější, ale zemí divadelní Španělsko zůstává vždy. V Madridě na 500.000 obyvatelů je devatenáct divadel. Z těch ovšem velkých jen čtvero: *Teatro Español*, *Comédia*, *Princesa* a *Zarzuela* (komická opera). Ostatně jsou malá divadla na hodinu, pro chudší lid, kde se hraje několikráte za večer.

Z dramatických spisovatelů nové doby vynikají Ayala, Tameyo a Echegaray. Ne bez práva zvali *Ayalu* moderním Calderonem, díla jeho jsou velká a hluboká. Po jeho smrti zůstala značná mezera v moderním dramatickém básnictví španělském. Z celé řady současných dramatiků jediný se mu rovnal *Tameyo*, skrývající svoje jmeno pod pseudonymem *Joaquin Estebanez*. Jeho „Nové drama,“ přeložené do všech evropských řečí, jest pýchou moderního španělského jeviště.

Echegaray píše lidová, pohnutlivá dramata. Byl inženýrem a profesorem mathematiky. Ve sněmu promluvil r. 1868 znamenitou řeč, která mu vynesla ministerské křeslo. Stal se ministrem financí, uveřenil ze svého oboru mnoho znamenitých statí, jež svědčily o neobyčejných vědomostech. Jednoho dne z nenadání ohlásí mathematik, že napsal drama. Všecko se smálo a šlo pro smích do divadla. A ejhle: „la Esposa del vengador“ měla ohromný úspěch. Od té doby don José de Echegaray, zůstávaje politikem i řečníkem, napsal přes třicet kusů, jimiž se postavil do přední řady španělských výtečníků.

Z mladších jmenují se *Cano* a Eugenio *Sellas*. Nejoblíbenější spisovatel veseloher je Ramos *Carrion*.

Herectví španělské není na zvláště vysokém stupni, a divadelní umělci nezaujímají ve Španělsku valného společenského postavení.

Josef Kuffner.

Prameniště Východního Tigridu.

Z cest svých

podává

Josef Wünsch.

I.

Bylo čestným mým úkolem, východní rameno Tigridské — tak zvaný Bohtan nebo Buhtan-čaj -- od Seertu vzhůru vystihnouti divokou hornatinou až ku pramenům na hranicích turecko-perských. Neboť až po Seert známe Buhtan-čaj z popisů pana v. Moltke, tehdy setníka, nyní náčelníka gener. štábu německého, který v letech tři-

cátých ve službách tureckých proti Kurdům a s Hafisem pašou proti Ibrahimu egyptskému šťastně i nešťastně válčil v těchto krajinách.

K objasnění připomínám, že Eufrat i Tigris ve průběhu svém známy jsou sice již od dob prastarých, ale prameny jejich neznámy zůstaly až na naše časy. Tak pramen západního Eufratu vystihl teprve nedávno německý důstojník v tureckých službách, Strecker paša, východní pramen najisto postavili štábní důstojníci ruští, pramen západního Tigridu vystihl jsem já dne 9. července 1883 ve vsi Savdžanu jižně od Göllčika, a i tento pramen východní nechtěl jsem si nechať ujíti.

Kolem východního Tigridu prošel sice již přede mnou anglický učenec Layard, když r. 1850 za bádáním archeologickým do Ninive se ubíral. Ale Layard pozorováním zeměpisným zabýval se jen mimochodem, a tudy mnohé věci, o nichž se zmiňuje, jsou, jak níže ukáži, naprosto nepravdivy. On prameny Tigridu sice načrtl, ale právě tento náčrtek dokazuje, že jich vlastně ani neviděl. —

Měl jsem tehdy pro svou bezpečnosť dva zaptije na koni a 4 suvary, kavaleristy, pod velením kapitána Mehmeta agy. Tento můj průvod byl by po zvyku otců svých nejraději odpočíval v Salachaně ještě celý den. Neměl jsem jim za zlé. Zde cestuje se z pravidla dva nebo tři dni a třetí nebo nejvýše čtvrtý den se odpočívá. Kdo zná obtíže a namáhání zdejšího cestování, musí uznati, že odpočinek ten je zcela přirozený a nutný. Ale dnové moji do srpna t. r. byli již spočtěni, a měl jsem ještě strašné lány zemské proběhnouti. Nebylo tedy času k odpočinku: musil jsem sebe a lidi své hnáti ku předu. A mimo to mne takto každý den a každá hodina stála mnoho peněz, a já nerad platím za lenošení. Nařídil jsem tedy hned ráno sedlati, tak že jsme o 7. hod. ze Salachany vyrazili. Brali jsme se směrem jižním a hned za Salachanou na rozvodí mezi jezerem Vanským a mořem Chvalinským znamenali jsme, že ty krajiny, do kterých měli jsme proniknouti, nejsou právě rájem pozemským. Stáli jsme asi 8000′ nad mořem, země byla místy ještě sněhem pokryta, který teď ovšem rychle tál: — ale tam na jihu do výše oblačné kupily se mocné hřbety horské, od vrcholků ostrých až do úpatí cele ještě ledem a sněhem se skvoucí. Toť prameniště Tigridu, tam cíl mé cesty!

Po tři hodiny pohodlně sjížděli jsme po úbočích Kaledis-Dagu mírně nakloněných a o 10. hod. dorazili jsme do Zeinisu, armenské vsi 20 chalup s kostelíčkem a hřbitovem na návrší. Já hledaje chladu a volného vzduchu, zajel jsem ke kostelíku a tam, živý mezi mrtvými, uvařil jsem si mezi kamennými deskami náhrobními oběd. Koně zatím pásli se po hřbitově. Odpoledne dorazili jsme k' Choš-Abu, který v úzkém, skalnatém řečišti střelhbité vlny k západu hnal do jezera Vanského. Jelikož tu brodu nebylo, musili jsme po pravém břehu odbočiti až do Mahmudie nebo Nerin-kaly. Tam na pravém břehu Choš-Abském z horského pásma vysoká a velmi příkrá skalina vystupuje k samé řece. Vrcholek skály ověnčen je zříceninami pevného druhdy hradu. Mezi řekou a převislou skalou protáhli jsme se úzkou stezičkou. Proti hradu pevný, kamenný most o 3 obloucích, asi 30 m. dlouhý vede na levý břeh, při kterém rozkládá se vesnice. Mahmudie má ten

důležitý význam strategický, že nejen brání přechodu přes řeku, nýbrž že spolu uzavírá celé údolí Choš-Abské, kudy zajisté již za dob prastarých vedla veliká cesta karavanová od Ninive a Babylona do krajin Černomořských. Z těchto příčin skalina tak výhodně zde položená zajisté již za starých časů byla opevněna, a Kurd Mahmud beg v 15. věku staré opevnění asi jen znovu zřídil, aby odtud vládl okolním krajinám. Layard (na str. 293) vypravuje, že skalina jest isolována a že „kolem do kola“ omývá ji šumící řeka. Dle něho byla by tedy Mahmudie asi na ostrově uprostřed řeky, což se skutečností nikterak se nesrovnává. A tak líčí Layard věci, které skutečně viděl, kde skutečně byl! —

Ves má asi 15 chalup, a sídlí zde turecký sudi, müdür. Nebyl však právě doma, pásl ovce někde v horách, kde meškalo také skoro všecko obyvatelstvo vesnické. Hlídal tu starý zaptije, chlap nemluva, kterého jsme strany další cesty se vyptávali. Ale nic kloudného nemohli jsme se od něho dověděti. Po dlouhém zvídání urovnali jsme si všecko asi v tento rozum: do Hokoc-Vanku, kam chtěl jsem se dostati, vedou cesty dvě, jedna přes Keril, Put, Hassanbegköi a Kasrik, druhá pak přes Ekrek, Chač, Paga-Gedük, Zachus a Kasrik. Já rozhodl se pro tuto a chtěl jsem do Ekreka, který prý leží v horách asi dvě míle odtud, ještě dnes doraziti. Mé družině ovšem nechtělo se dále, koně jsou prý již unaveni, ves daleko v horách. Ale nic naplat; pobodl jsem koně, a oni reptajíce táhli za mnou. Reptali, ale šli. A tak po dvě hodiny táhli jsme po nepřehledných stráních travinatých a jen mírně se zvedajících. Výše dorazili jsme k pastevcům a vzali jednoho s sebou, aby do Ekreka nás vedl. Cesta byla dosti příjemna, jen k večeru zdržely nás trochu 2 hluboké rokle, které dráhu naši protínaly. Bylo nám příkře dolů do nich slézati a opět nahoru šplhati. Na dně roklí bylo již skoro tma. Ale výše slunce pálilo posud. Tak dostali jsme se za večera do Ekreka.

Ekrek má dvacet chalup s obyvatelstvem polovinou kurdským a armenským, a nyní náleží Sefetu begovi z Vanu, potomku zbankrotělého rodu kurdského. Sefet beg dlí tu právě v letním zátiší a přijal mne a jusbaši Mehmeta agu ve svém hrádku velmi okázale. Hrádek sám vypíná se nade vsí a zvenčí jeví se jako stavba velmi pevná. Těžká, železem pobitá vrata jeho byla by každému hradu dělala česť. Ale uvnitř vše bylo náramně schátralé. Ve přízemku táhly se konírny a stavení hospodářská. Odtud po žebříce lezli jsme do prvého patra, kde byly jizby tři, hlavně malá ložnice pro pána a veliká síně hostinská. Jediný její nábytek bylo jakési prkenné podium táhnoucí se u oken, kde jsme se na polštářích usadili. Okna byly díry beze skel, tak že čerstvému vzduchu volný průchod nikterak nebyl bráněn. Na podlaze dlažičky byly vylámány. Sbíral jsem, kde jakou, a tak jsem si v jednom koutě vydláždil místo rovné, na kterém jsem pak železnou postel svou postavil; jinak byl bych se tu překotil i s postelí. Vůbec spousta nade spoustu! Ale vyčastovali nás dobře týž večer i druhý den ráno, neboť napekli a navařili hojnosť rozmanitých jídel z masa, rýže a mléka.

Sefet beg je člověk ještě mladý a mešká tu, vzdálen jsa své rodiny, na čerstvém vzduchu, aby se z plicního neduhu vyhojil. Užívá tekutého cukru železitého. Zmiňuji se o tom, abych ukázal, že důležitá

tato přípravka proklestila si cestu již i do osamělých, horských vsí kurdských. Ale zdá se mi, že pacient nezůstává při léku jediném, nýbrž že za zády lékařovými zkouší zázračnou moc i jiných léků příjemnějších, a hlavně pak že „raki," kořalce, velikou pozornosť věnuje. Chce, abych mu to schválil. Já jako zkušený lékař turecký cukr mu sice schválil, ale před kořalkou jsem ho varoval. Neboť kam bychom my nebozí křesťané přišli, kdy by již i Turci o kořalku s námi měli se děliti! Ale tím jsem se mu velmi špatně zavděčil.

II.

Druhý den z počátku táhli jsme příkře do hor. Měli jsme dnes tu výhodu, že pásmo příkrých roklí, které vesměs k Choš-Abu spadaly, měli jsme již hluboko pod sebou. Za hodinu sešli jsme do mělkého údolí. Kolem ty nejkrásnější pastviny — nedotknuté, a trochu níže pod námi nějaká vesnička. Hodinu potom širokým sedlem dosáhli jsme předělu mezi jezerem Vanským a východním Tigridem. Toto sedlo dělí východní část horstva, Kelesti a Bašid-Dag, od západního Sündüsu a Sernetu. Velkolepě jevil se odtud hlavně Kelesti, jehož příkré boky, jak se zdálo, čedičové, ještě asi 3000′ vypínaly se nad naše stanovisko a byly skoro zcela sněhem pokryty.

Odtud scházeli jsme pak kolem velikého mohamedánského hřbitova s velikými deskami kamennými. — Kde se tu vzalo toto rozsáhlé pohřebiště v krajině tak pusté? Kde bydlí ti lidé, kteří se tu pochovávají? — tak diví se člověk z počátku. Mnohý domýšlel by se, že se na takovém místě strhla snad kdysi nějaká bitva, a že tu pak pohřbili tisíce padlých. A není tomu tak. Pravou příčinu dlužno hledati v tom, že mohamedáni obzvláštní mají zálibu v místech zeměpisně důležitých, jako jsou vysoké vrcholky se širým rozhledem, předěly vodní, mocné prameny ze skály vytryskující a j. K těm místům mají zvláštní úctu. A nedovedouli zeměpisnou důležitosť jejich oceniti vědomky, jest patrno, že důležitosť tu alespoň tuší a nevědomky úctu svou projevují. Na takových místech mohamedán rád si posedí, klidně pohovoří, pokouká a pokouří. A kde za živa rád prodléval, tam i po smrti pak kladou jej k věčnému odpočinku. Na taková místa význačná na mnoho mil z okolí svážejí nebožtíky. Ale rozuměj: jenom nebožtíky mužské, neboť se svými polovičkami více méně drahými takovou štrapáci si nedělají ani teď ani jindy. Tak koran na př. v suře tuším čtvrté nezapovídá sice ženě naprosto, že do kostela choditi nesmí, ale připojuje hned velevýznamně, že žena udělá lépe, když prý zůstane raději doma.

Odtud sjížděli jsme pak asi 3 hodiny po úbočích mírně se sklánějících do širé kotliny údolí Kasrik-čaje, který dále na západě vzniká na úpatí Bašid-Dagu. Kolem půda přeúrodná, vody hojnosť všude. Brodíme se bujnou, hustou travou, která koňům až po pás sahá. Ale daleko široko ani živé duše není viděti, nikde stopy ruky pilné, která by úrodnou tu půdu vzdělávala. Jen na levém břehu daleko na jihu ves nějakou je znáti po bílém minaretu, a nad ní do oblak pne se zasně-

žený obr skalní, zvaný Kelereš. Kelereš a Kelesti jsou jmena kurdská, ono znamená Černou, toto pak Bílou horu.

Když jsme v údolí sestupovali, rozešla se naše družina, že druh nevěděl o druhu. Se mnou zůstali 2 suvarové, a táhli jsme po řece na zdařbůh doufajíce, že níže přece snad do nějaké vsi dorazíme. S těmi přišel jsem po 1 hodině do vsi Kasrika. Současně, ale z jiné strany dorazil tam se mnou jusbaši Mehmet aga se zavazadly, s katrdžim a jedním suvarem, kdežto ostatní až za půl hodiny po nás přibyli.

Uprostřed širého údolí při řece vypíná se osamělá, nevysoká skalina vápencová, a na skalině kamenný hrádek valně již sešlý. Kolem hrádku skupilo se asi 30 chalup kurdských. To je Kasrik. Pán jeho jmenuje se Derbas aghanün oglü Omer agha, což znamená: Omer aga, syn Derbasa agy. Můj jusbaši šel zatím pánovi Kasrickému učinit poklonu. Mně se za ním nechtělo. Chtěl jsem zůstati raději na čerstvém, vonném vzduchu. Uloživ se na svahu do stínu, rozhlížel jsem se po okolí právě biblickém. S hor zasněžených stékalo na sta potůčkův, a po údolí pásla se mnohá stáda agova, jejichž veselý bekot až sem zazníval.

Přišli Kurdi z vesnice, a já se jich vyptával na osady okolní, neboť někteří uměli turecky. Ale na dvě hodiny neznali již žádné vsi v okolí a odpovídali mi vždy touž známou notou: „Kim billir? Allah billir, ben bilmem — kdož to ví? Allah to ví, já to nevím.“ — Když jsem se sedláky byl hotov, přišel müdür, chytil mne za nohu, stáhl mne se stráně dolů a povídal: „A co ty tu děláš? Já jsem müdür, a ty pojď se mnou. Zde není pro tebe místa; ty musíš k agovi.“ — Pak mne chytil za límec a více vlekl mne než vedl kolem hrádku. Tam mne vstrčil do nějaké temné díry, kde znenáhla teprve jsem spozoroval, že jsem v bytu agově. Hrádek totiž není obydlen, za to však pán ubytoval se pod hrádkem v temných děrách podzemních beze vzduchu, beze světla. Prolezli jsme tak asi dvěma temnými chodbami a pak octnul jsem se ve veliké jizbě, do níž vnikalo světlo jen úzkým otvorem ve stropě. Tam seděl Omer aga s jusbašim na koberčích. Povstal a velmi vlídně a srdečně mne přivítal. Posadili mne na místo čestné, a kolem nás v pološeru míhalo se asi 10 sluhů, kteří mi snesli kde jakou podušku, abych seděl pohodlně. Také boty mi zuli, neboť to patří k dobrému mravu. Pak přinesli šerbet a černou kávu, jeden sluha dělal cigarety, druhý podával žhavé uhlí, a počalo vyptávání. Omer aga jest muž velmi ctihodný, pln míry a vážnosti; postavy jest vysoké, očí jiskrných, vlasů a vousů valně již prošedivělých. Znamenal jsem, jakou má radosť, že jsem do toho brlohu k němu přece přišel. Znamenal jsem však také, že bych ho byl velice urazil, kdy bych pozvání jeho nebyl přijal. Vší mocí chtěl nás přemluviti, abychom dnes již v jeho domě zůstali noclehem. Z toho však jsem se rozhodně poděkoval. Jednak chtěl jsem dnes ještě kus cesty uraziti, ale i mimo to jsem člověk příliš mírumilovný, abych byl toužil snad po nočních zápasech se zvěří krvežíznivou.

Omer aga vyčastoval nás velmi skvěle; za jídla vyptával jsem se ho po okolních krajinách a hlavně na to, jak bych nejsnáze do vsi

Mervanen nedaleko pramenů Tigridských ležící se dostal. Omer aga znal okolí velmi dobře a rád a poctivě se mnou se sděloval. Do Mervanen odtud prý asi 6—8 mil a musil bych prý hledati horské vesnice Eireni, Bešan, Nerebin, Hustajan a Perkilan. Ale zrazoval mne z této cesty. Lépe prý bude, abych udělal nepatrnou zacházku na Kilissu čili Der-Meiram a odtud pak abych po řece vzhůru se pustil. Bylo mi s velikou výhodou, abych co nejdříve k Tigridu se dostal, a proto rozhodl jsem se pro tento směr.

Kurdi jsou sice mohamedáni, ale ustanovení koranu neberou příliš do pravdy. Tak na př. žen svých nezavírají a přísně nestřehou. Turkyně je otrokyní, ale Kurdka jest Kurdovi rovna, a také obličej závoji nezastírá. Před cizincem Kurdka nikterak se neostýchá, ano stalo se mi jednou na Eufratu, že přišla Kurdka, přisedla si k naší společnosti a beze všcho ostychu s námi v hovor se pustila, při čemž ovšem výmluvností svou všecky muže zastínila. V té příčině však Omer aga, jak se zdálo, držel na dobrý mrav. Neboť po celý čas do jizby, ve které jsme hodovali, ženská nevkročila. Jedna strana síně té přepažena byla jakousi stěnou prkennou, nevysokou, a za tou stěnou byl asi ženský harim. Odtamtud slyšeti bylo ustavičně šepotání a utajený smích. Bylo patrno, že nás odtamtud dobře pozorují a i žertovné poznámky že dělají. Kdykoli jsem pak vzhůru pohleděl nad pažení, vždy zahledl jsem tam několik hlav ženských s rozcuchanými vlasy a širokými ústy. Ty pokaždé sice hned zmizely, ale jak jsem se odvrátil, byly tam již zase. Z toho osměluji se souditi, že ani Kurdky zapříti nedovedou svého původu od pramateře Evy.

A nyní přijde kapitola o jedné botě.

Když jsme se chystali k odchodu, ohlížím se po místě, kde jsem si dříve byl zul a postavil své jízdecké boty. Obul jsem si jednu a pak chci, jako každý jiný slušný člověk, obouti i druhou. Koukám, hledám — ale bota byla ta tam! — Což ji snad myši sežraly? — Nemožno, neboť pak by tu byla zbyla alespoň ostruha, ale i ta ostruha byla ta tam. Mehmet aga pomáhá mi hledati; hledáme spolu, ale marně. Tu Omer aga, zvěděv konečně, oč běží, nehorázně zaláteřil a v tom okamžiku z harimu přehodily něco přes pažení. Co to? Je to nějaké těleso obrysů ševcovsky určitých, je to — má bota! „Dámy“ dříve patrně sluhu byly navedly, aby jim tam alespoň mou botu přinesl na ukázku, a na botu tam potom asi úplně zapomněly.

Mnozí mluvkové, kteří k orientu jen přičichli, chlubívají se, jak tu a tam do harimu se dostali. Mně ubohému cti podobné nedostalo se nikdy a nikde, nohy moje do posvátných oněch míst nikdy nevkročily. Ale aniž bych nadsazoval, přece mohu se honositi, že ve příčině té učinil jsem v Kasriku počátek mnohoslibný: mohu se chlubiti, že v harimu přece jsem byl neli jednou nohou, tedy alespoň jednou — botou.

III.

Z Kasriku scházeli jsme pak k jihu údolím, kterým Kasrik-čaj k Tigridu stéká. Údolí brzy súžilo se v těsnou sluj. Tou vedle řeky po balvanech divoce šumící jen stěží ku předu jsme se prodírali. Skály

vápencové kolmo nad námi se věžily na několik set stop. Za $^1/_2$ hodiny dostihli jsme první osamělé vrbičky, která tak vysoko se byla odvážila do chladného podnebí. Pak přišly thuje, z počátku po různu roztroušené, čím dále tím hustější. Potom k thujím i jiné ještě stromoví se přidružilo, a konečně i moruše bílá se svým oděvem smutečně šedým. Dále pak celou těsnou sluji a po skalnatých úbočích jedna táhla se houšť lesní, a tou houští táhl jsem se já a protahoval svého koně, kudy bylo snáze.

Družina zůstávala daleko za mnou, neboť musila soumaru se zavazadly teprve klestiti cestu, a to nešlo tak snadno. Pastevci na vysokých planinách skalních nad námi pasoucí houkali na sebe, až ode hřbetů horských se odráželo. Dávali si tak patrně návěští o našem příchodě. Byl to kousek romantiky uprostřed bezlesé Armenie.

Konečně asi po 2 hodinách prosvitlo šerem lesním. Do jasu denního vykročila si řada štíhlých topolů, věrných druhů a strážců lidských obydlí v těchto krajinách. Za topoly prorudla jakási pevnostní hradba tesaných balvanů s dveřmi železem pobitými.

Ještě několik kroků a stanul jsem na skalnatém břehu jiné mocné řeky s divokým hlukem a střelhbitě směrem západním uhánějící: stál jsem na břehu východního Tigridu. Za nedlouho vyhrnul se z pevnosti celý zástup lidí, v jehož čele kráčel ctihodný jakýs klášterník. Vítali mne do Hokoc-Vanku. Neboť ona pevnosť nebyla nic jiného než armenský klášter Hokoc-Vank, který Turci i Der-Meiram a Kilissa (kostel) jmenují. Nenadál jsem se toho, že tak brzy a ještě dnes k Tigridu dorazím; neboť i armenské mapy, které znám, zaznamenávají Hokoc-Vank daleko od Tigridu.

Než ještě moji lidé za mnou dorazili, vešel jsem s opatem do kláštera. Pozdálí vypadá budova jako ohromná krychle z vápencových balvanů složená. Na každém rohu jejím sedí věžička. Do krychle leze se nizounkými dveřmi. Uvnitř jsou dva těsné dvorečky, úzké, vylámané, kamenné schody, temné chodbičky a jizbičky, tak že člověku zdá se, jako by byl hluboko pod zemí. I ten chrám ani jediného okna nemá, jen shůry některými děrami vkrádá se tam nesměle několik paprsků světelných. Týž den slavili nějakou slavnosť, a bylo mnoho poutníků a poutnic z blízka a z daleka. Já však odtamtud co nejdříve utekl, neboť se mi zdálo, jako by ty spousty kamenné chtěly mne umačkati. Připadalo mi tu jako ve hrobce kamenné. Na hrob je tu ovšem příliš mnoho místa, ale pro život tu tak úzko a teskno!

Odebral jsem se raději k své družině, která na poloostrově mezi Tigridem a Kasrik-čajem položila se táborem. Bylo to jediné místo, kde koně naši měli pastvu dosti obstojnou. Dali jsme koňům volně pobíhati, neboť rozutíkati se nám tu nemohli. Byli jsme dílem vodou, dílem kolmými stěnami skalními skoro úplně ohrazeni. Mehmet aga dal zatím již rozdělati veliký oheň, a za nedlouho asi litr pravého a nefalšovaného Tigridu v čajovnici vesele si pobublával. Lože vystrojil jsem si pěkně na zemi a bednami a košíky opatrně ohradil, abych snad v nějakém příliš živém snu neskutálel se buď do Kasrik-čaje nebo do Tigridu.

Vyšel měsíc nad Arele-Dagem, ale příliš brzy se nám přešinul a ztratil za horou Sari-Bulak. Jenom několik těch hvězdiček zůstalo nám pro potěšení. Kéž by ty hvězdy uměly také tak krásně hovořiti, jako krásně zářily nad naším ležením. Což bych se jich byl vyptával: jak se mají v Evropě, co dělají v Čechách? Ale marné všecky dotazy.

Koně odpočívají ve trávě. Pofrkují si, pořehtávají; jest jim volno. Jen tu a tam některý ten zbojník kousne souseda. Lidé to dělávají také tak.

Mehmet aga a suvarové již spí. Čauš opodál chrápe, a to velmi důkladně. Belenk kroutí mi ještě poslední cigaretu.

V horách vysoko nad námi padla rána, a hromová ozvěna odráží se od skalních stěn, až hyne v nejzazším záhybu údolí. — Mrštný kozorožec podlehl asi nástrahám lovcovým. —

Tigris hučí, pozdravuje mne chorálem svým tisícerohlasým! Hoj, ty starý Tigride! Od pravěků při vodách tvých rozkvétala vzdělanosť, na březích tvých stávaly lesklé, mocné trůny, a panovníci tvoji tisíce a tisíce životů lidských obětovali choutkám svým výbojným — ku pramenům tvým nedostihl nikdo.

Od západu přihnali se mocní caeserové. Orlové hrdé Romy rozepjali tu převládná křídla svoje. Pak zaduněly bouře od východu. Divocí národové zaplavili břehy tvé jak divý příval, tvé vody pily hořké slzy ujařmených otroků, tvé vody zbarveny jsou krví povražděných obětí — ku pramenům tvým nedostihl nikdo. —

Přicházím z daleka. Z chudé vlasti muzikantů, přicházím beze jmena, bez moci a bez legií: ale vůli mám pevnější než ty skály tvé, které jsi, Tigride, vyhlodal, a život mám, na němž nikomu nic nezáleží. Již tě nepustím! Seznati musím, kde z věčného ledu se rodíš! Slyš mou přísahu, Tigride: buď prameny tvé, nebo život můj! . . .

Oheň doplápolal. Čiperný větřík ob čas rozdmychuje ohniště a jiskry žhavé zvedá v kotouči ohnivém. Ty zaskví se, padají a hynou v temnotách jako všecko, co krásného kdy zajiskřilo, zazářilo nám životem . . .

Ticho, klidno kolem. Oči se svírají. Tigris šumí ukolébavku, trochu divokou sice, ale velebnou: Dobrou noc! — —

IV.

Druhý den již o půl čtvrté hodině měřil jsem rychlosť řeky. Pokus dopadl však bledě, a proto přestati musím na pouhém odhadnutí. Páčím rychlosť proudu Tigridského u Hokoc-Vanku na 75—80 m. za minutu.

Výšku Tigridu nad mořem stanovím zde dle pozorování večerního při 16° R. a ranního při 3·5° R. průměrem na 1·933 m. Voda Kasrikčaje měla 7, voda Tigridská 6·2° R.

Výšky počítám buď na Tiflis nebo na Beirut dle pozorování barometrického. Tlakoměr rtuťový pracuje ovšem nejspolehlivěji, ale je ta vada při něm, že z pravidla rozbíjí se, neli dříve, tedy právě tenkráte, když člověk dorazil na místo, kde začíti má pozorování. Proto ve vojenském zeměpisném ústavu Vídeňském, kde konal jsem studia před-

běžná, přede rtutí rozhodně mne varovali — z dlouholeté zkušenosti. A tak první rok odešel jsem s dvěma aneroidy. Jeden jsem měl darem od prof. Studničky v Praze a druhý — stroj osvědčený, který již mnohé práce vědecké vykonal — od vojenského ústavu zeměpisného. Studničkův aneroid byl — jak se ve Vídni shledalo — stroj ku podivu jemný a citlivý. To byla přednosť, ale také vada jeho. Když — jak jsem tuším jindy už vypravoval — když jižně od Malatie sjížděli jsme po srázných bocích Beg-Dagu, sklesl mi unavený kůň, a já v oblouku překrásném sletěl mu přes hlavu i s oběma aneroidy. Potom několikráte jsme se překutáleli a já zůstal viseti na roští. Pevný aneroid vojenský a já jsme po nějakém čase opět přišli k sobě, ale jemný aneroid Studničkův k životu již se neprobudil. Dokonal na Beg-Dagu.

Odtud měl jsem pak již jen aneroid jediný. Střehl jsem ho jako oka v hlavě. Pracoval výborně asi do 7000′, ale výše síly jeho nestačily. A já přece tak často přicházel *nad* tuto výšku! Proto v zimě r. 1882 až 1883, kdy jsem meškal v Cařihradě, ve vojenském ústavu zeměpisném pomýšlel major Doublebský ze Sternecka, jehož tuto jako učitele svého vděčně připomínám, na to, pro veliké výšky zříditi mi zvláštní stroj, jenž skládati se měl ze zásoby rtuti a rour skleněných a ze stupnice. Roura při každém pozorování rtutí měla se naplňovati. Tím by se bylo docílilo důkladnosti tlakoměru rtuťového při trvanlivosti skoro neobmezené. Ale přece i proti tomu vyskytly se námitky, a tak do Cařihradu zaslali mi opět jen druhý aneroid, ale tak upravený, že do 5—6000′ spal a odtud teprve ve velikých výškách počal pracovati.

Druhý rok nestihla strojů mých již žádná nehoda a oba osvědčily se nade všecko očekávání. Když jsem je odváděl, byly tak neporušeny, že by byl nikdo nevěřil, jaké cesty konaly. Jeden pak asi 14 dní po mém návratu z Kurdistanu šel hned zase do práce do Sedmihradska.

Mám tedy naději, že výšky mnou stanovené pravdě dosti se přibližují.

Od Hokoc-Vanku k západu Tigris prorazil si dráhu těsnou roklí skalní 4—5 mil dlouhou a až k Šattachu se táhnoucí. Vápencové stěny její kolmo zvedají se do výše 200—300 m., a vedle řečiště 15—20 m. širokého zůstává jen nepatrná stezička skalní. Ale jelikož Tigris nyní v létě nejvíce má vody, je stezka vodou zatopena a toto údolí Tigridské naprosto neschůdno. Z jihu pak přichází sem Tigris údolem rovněž těsným. Ale tudy i této doby vzhůru lze proniknouti. Tak poučovali nás mniši Hokočtí, kteří ráno do tábora našeho přišli na návštěvu. Nepřišli s holýma rukama, nýbrž přinesli několik mis rozmanitých pokrmů. A to bylo od nich velmi chvalitebno. My se tak na další pouť jak náleží posilnili.

O 7. hodině dali jsme se na pochod. Obmýšlel jsem co možná při samém Tigridu proniknouti až k jeho pramenům. Připomínám ještě, že od Hokoc-Vanku vzhůru Tigris již žádného jmena nemá. Je to prostě „čaj,“ řeka, jako každá jiná řeka nepatrná. Že to prameny řeky tak důležité a mohutné, o tom ani klášterníci nemají zdání, neřkuli ostatní lid. Teprve od Hokoc-Vanku dolů Tigris jmenují Der-Mirjem-čaj, řeka kláštera Mirjem. Jmeno to však mu nezůstává, nýbrž až po Seert ještě několikráte se mění.

Stezka, která nás v údolí Tigridu vedla vzhůru, byla sice velmi rozmanitá a po případě i romantická, ale my všecku tu romantiku zle zažehnávali. Tu bylo prodírati se houštinou, tu broditi se řekou, kde každý krok od pravé cesty mohl nás uvrhnouti do dravých proudů Tigridských, tu opět bylo sesednouti s koňů a převáděti je po balvanech, které v cestu se nám stavěly. Těsný údol, sluje a stráně poboční zarostlé byly skoro samými lesíky thujovými. A sice pozorovati bylo tři druhy thuje: jeden druh po způsobu thuje u nás známé od spodu se rozšiřující, druhý keřitý, ve větve hned od kořene se rozbíhající a třetí konečně měl kmen hladký, a od něho větve až ve výši 2—3 m. se rozcházely. Vyšší než 5—6 m. thuje zdejší nebyly. Níže u břehu stály staré vrby a nad mnohými z nich proudy se přelévaly. Z toho soudím, že mohla býti voda Tigridská asi 4—6 m. nad podzimním a zimním normálem. Jak hluboká je řeka, naprosto nebylo lze usouditi, neboť v Hokoc-Vanku marně jsme se pokoušeli o to, zaraziti do proudu tyč. Veliké hloubce nasvědčuje i ta okolnosť, že několik mil nad Hokoc-Vankem i pod ním nikde není žádného brodu, kterým by člověk ze břehu na břeh se dostal.

Tak při řece klestili jsme si cestu na pravém břehu až do 11 hodin. Dále jsme po pravém břehu nemohli. Byl tu však most, po kterém jsme se dostali na břeh levý. Ale při slově „most“ prosím jen probůh nemyslete na žádný z těch mostů, které znáte. Byly to dva tenké trámečky se břehu na břeh sahající. Na nich bylo něco chrastí, proutí a kamení naházeno, tak že chodec měl úplnou svobodu: mohl spadnouti v pravo, mohl spadnouti v levo, anebo mohl konečně také mezi oběma trámci zcela pohodlně propadnouti. Z Tigridu by pak zajisté nebyl vyvázl. Když jsme k mostu tomu dorazili, hleděl druh na druha a nikomu na druhou stranu se nechtělo. Já už dokonce v tomto případu odložil všechnu ctižádosť a nebyl jsem pranic o tom přesvědčen, že já „tam“ musím býti první. V tom jsme se konečně shodli všichni, že bude nejlépe, když tu houpačku dříve vyzkoušíme, vydržíli. Ale kdo to měl zkusiti? Své vlastní kůže nikdo k tomu propůjčiti nechtěl. Obětovali jsme tedy jednoho koně. Mysleli jsme: spadneli to, spadne do Tigridu a tam ať mu potom Allah nějak pomůže. Nebohé zvíře — jak zvířata při nedostatečném vzdělání svém jsou již trochu obmezena — ani zdání nemělo o našich potměšilých myšlenkách a šlo na lep. Přivedli jsme je kraj mostu a k další pouti dodali jsme mu holí té odvahy, které sami jsme neměli. Kůň trochu vrávorá, kráčí zdlouha a opatrně, až šťastně dostal se na druhý břeh. Houpačka klátila se sice povážlivě, ale vydržela. Pak i my páni šťastně dostali se na druhou stranu; rozumí se, že hezky „kus po kusu.“ Já zejmena za příčinou pevnější rovnováhy vypůjčil jsem si pro ten případ ještě dvě nohy a přešel jsem slavně po — čtyřech.

O $^1/_2$1 hod. dorazili jsme do armenské vsi Pirbedelen, kde jsme si odpočinuli a trochu pojedli. Tam jsme se také drobet pohádali a pohněvali. Má družina, a to hlavně oba leniví zaptijové, kteří svým odmlouváním ustavičně mi rušili disciplinu, chtěli tu zůstati přes noc: ale já chtěl dnes doraziti ještě asi 1 $^1/_2$ míle dále do Mervanen, ku pramenům Tigridským blíže. Z Mervanen chtěl jsem zítra proniknouti

až ku pramenům; k tomu potřeboval jsem *celého* dne, musil jsem tedy nocovati v Mervanen. Zaptijům nezáleželo ovšem tolik na pramenech Tigridských jako na dobrém jídle a tu uvažovali v srdci svém, že se v armenském Pirbedelen lépe najedí než v chudém Mervanen. Když jsem nařizoval, že o $^1/_2$4 hodině vyjedeme, odmlouvali. Když jsem vyjeti chtěl o 4. hodině, nechtělo se jim. Tu jsem se již dopálil. Řekl jsem jim, aby si tedy táhli po svých, já že do Mervanen dnes dorazím i bez nich. Ale pak aby se ke mně už nehlásili. Dal jsem si osedlati koně a vyjel jsem sám. Sjížděl jsem do údolí. Tam měl jsem před sebou divokou řeku, pobočku Tigridu 30—40 m. širokou. Ve zlosti, která ve mně vřela, po hloubce hned jsem se netázal. Vjedu do řeky, urazím asi 5 m., a kůň mi zapadne do hlubiny, že jen hlava mu vyhlédala. Štěstí, že ještě v čas jsem jej obrátil. Kůň plovc, opět chytá pevnou půdu pod nohama, jsem opět na břehu. Nahoře ve vsi zaptijové a suvarové mne pozorují. Počítají patrně na to, že přes řeku se nedostanu, že se vrátím, že se mi vysmějí. Pak by byli oni vládli mnou. Byl bych musil se bráti, kam *oni* chtí; kam já jíti měl a musil, tam oni by mi pak nikdy nebyli šli. A to by byl býval smutný konec mé výpravy. Cítil jsem, že přišla chvíle rozhodná, že dále musím, i kdy by mne to život stálo.

Opět vjíždím do řeky, ač kůň se vzpouzí. Stanu na chvíli a pozoruji běh vln. Zdá se mi, že na předku řeky vzhůru voda více se čeří než jinde. Mohla by tím směrem býti místa mělčejší. Zajíždím tam. Neklamu se. Vody tu koni jen do polou prsou. Opatrně ku předu. Jde to. Jsme asi uprostřed. Leč opět zapadáme hlouběji. Kůň se pode mnou chvěje, ale posud stojí na pevné půdě. Blížíme se již břehu druhému. Tu však pozoruji s hrůzou, že zde vysoký břeh skalnatý kolmo spadá do řečiště. Zde vzhůru dostati se nelze. Co dělati? Mám se vrátiti? Najdu opět týž brod, kudy jsem se sem dostal a nebo — —? Zkrátím to. Připomenu jen, že ty okamžiky hrůzy, kdy záhubu skoro jistou máme před očima, jsou horší než záhuba sama. Uštván útrapami smrtelnými, člověk konečně přednosť dává klidu hrobovému před tím bojem života se smrtí. — Že jsem pak trochu výše skutečně našel břeh mírněji skloněný, po kterém utýrané zvíře s napjetím posledních sil svých z řeky šťastně se vyšvihlo, to byla jenom — náhoda.

Když stál jsem opět na půdě pevné, přiznávám se, že jsem si z hluboka oddechl. Ale hned potom počal jsem vylévati onu sloučeninu vodíku a kyslíku, která do pořádných bot vůbec ani nepatří. Více péče jsem upravení svého zevnějšku tenkráte valně pošramoceného věnovati nemohl: musil jsem ku předu, musil jsem do Mervanen.

Avšak kde leží Mervanen?

Než ještě po poledni do Pirbedelen jsme byli dorazili, ve směru jihovýchodním ve vzdálenosti asi 4 až 5 mil na obzoru obrážel se ostrý hrot horské pyramidy, kterou všichni jednohlasně označovali jako horu Karamürük nebo Karamuruk. Tam na úpatí Karamuruku leží někde ves Mervanen, cíl mé dnešní pouti. Najduli ji také? Skoro o tom pochybuji. Vsi kurdistanské, kde obydlí lidská do země jsou jako zavrtána, nejsou tak patrny jako vsi naše. Nejednou se mi stalo, že jsem s koněm stál již na střeše, že kůň komínem byl by spadl na ohniště: a já teprve

znamenal, že jsem ve vsi. A tak i teď spoléhal jsem jen na svou dobrou hvězdu. Dal jsem se do hor směrem jihovýchodním. Za hodinu namáhavého lezení dosáhl jsem širokého hřbetu. Na jihovýchodě ohromná báň Karamuruku, mezi ním a mnou step mírně rozvlněná. Obhlížím krajinu, po Mervanen ani stopy. Dále, dále ku předu! Pozdálí zaslechl jsem konečně hlas zvonku. To bude asi stádo někde v úvalu se pasoucí. Našel jsem stádo i s pastýřem. Pastýř ukázal mi Mervanen nedaleko položené. Já pln radosti, že jsem šťastně dostal se k cíli, dal jsem mu metalík $2\frac{1}{2}$ piastru (asi 27 kr.). On ze vděčnosti Ingilisovi, to jest mně, zlíbal za to nohy i koně. Při tom jsem však znamenal, jak nezřízená touha po cizím majetku z očí mu šálá plamenem divokým. Patrně jsem velmi prohloupil, že jsem člověku takovému pro nic za nic dal tolik peněz, kolik jich snad ve svém životě nikdy neměl. On svou přízní a kollegiálností jen jen mne zahrnuje. Ale když důvěra jeho ke mně dostoupila konečně takového stupně, že sám si sáhl do mé kapsy, ze které předc chvílí metalík jsem byl vyňal: tu uznal jsem za dobré, stručný obsah 7. přikázání v několika hrubých rysech holí napsati mu na záda a spolu i revolver si dáti do pořádku. Takto mladé přátelství naše zrodilo se a zaniklo — jako bublinka nad močálem.

Potom o $6\frac{1}{2}$ hodině dorazil jsem do Mervanen. Je to 24 podzemních skrýší obývaných „nusrany“ t. j. křesťany nestorianskými, kteráž církev — jsouc velmi málo četná — živoří tu v poměrech mnohem bídnějších než církev armenská.

Když jsem z daleka se blížil, počalo se to rojiti z chýží podzemních jako ze včelníka. Muži, ženy a nahé děti vybíhaly na střechy. Když jsem tam dojel, ženy a děti zmizely, jako by do země se propadly, a zůstali jen muži celí vyděšení, neboť současně blížila se také celá moje družina od západu. Byl jsem tomu ovšem velmi povděčen, ale Mervanští hrůzou se křižovali před mou brannou mocí. Ještě ani s koně jsem neslezl. Očekávám družinu. Oni pozdravují s uctívostí poníženou. Mehmet aga prosí za odpuštění: proč prý jsem jim to udělal a odejel, že sami již sedali v Pirbedelen na koně. Lezou patrně ke kříži. Bude velmi záhodno, kouti železo, dokud je žhavé, a poměr můj k nim jasně a rozhodně jim vyložiti lapidárkou tureckou. „Adamlar!“ pravím — „šimdi benim effendi burda, ben para verečejim — muži, teď já jsem zde vaším pánem, já vám budu platit, ale jen, budeteli *mne* poslouchati. Nechceteli, můžete jíti po svých, já vás nepotřebuji; ale pak také ani groše nedostanete!“

Po té jsme sesedli a hledáme, kde bychom se ubytovali. Místa by tu bylo dosti, ale potravy pro tolik koní není naprosto. Nemožno tedy, abychom všichni tu zůstali. Proto nařizuji: Mé koně, Belenk a já nocovati budeme zde. Zaptijové a všichni suvarové s Mehmetem agou potáhnou dnes ještě asi míli na západ a tam v armenské vsi Kohranu se ubytují. Zítra časně z rána — sabachdan erken! opakuji a ukazuji na bičík, nebo v Turecku „časně z rána“ bývá často i ve 3 hodiny odpoledne — zítra časně z rána přijede sem jeden zaptije a dva suvarové pro mne a vydáme se do hor ku pramenům. Až odjedeme, Belenk tu naloží zavazadla a taktéž do Kohranu odjede. My tam večer také dorazíme.

Potom hledali jsme místo, kde bych dnešní noci hlavu svou složiti mohl k odpočinku. Prošli jsme s Mehmetem agou několik těch labyrintských skrýší podzemních, ale v nižádné bych se neodvážil přenocovati. Ustanovil jsem se na tom, že i tuto noc přespím pod širým nebem. Když se to suvarové a zaptijové dověděli, opatřili a postavili mi černý stan kurdský, abych v něm alespoň před větrem byl chráněn. Patrně si přízeň mou opět chtěli získati.

Belenk rozdělal mi zatím oheň strážný a zalezl někam do teplé chýže. Zůstal jsem samoten s tím tajemným kouzlem noci tiché a se svými myšlenkami.

V.

Konečně dne 12. června počalo se šeřiti. Než ještě se rozednilo, přiklusali již moji lidé z Kohranu. Byli to dva suvarové a oba zaptijové a s nimi přijel ještě třetí zaptije zdejší, kterého vzali jako průvodčího, jelikož prý znal cesty. Ostatní odpočívali dnes v Kohranu. Měli jsme tedy dnes celkem 6 koní. Mimo to nabízel se mi již včera jeden občan Mervanský za průvodčího. I toho vzal jsem s sebou. Ale sotva jsme po 6. hodině na Karamuruk počali vystupovati a sotva jsme dostoupili pásma sněhového, počal mi dobrý občan Kohranský domlouvati, co že mi to připadá, na takovou horu chtěti vystoupiti, tam že se nemůže, a jen abych se vrátil, mne zapřísahal. Když to lamento začalo jíti do pravdy, vyplísnil jsem ho, aby se po druhé sám za průvodce nenabízel, a zahnal jsem ho domů. Nechtěl jsem, aby mi kazil dobré mravy mých lidí, neboť jsem poslušnosti jejich dnes skutečně potřeboval.

O 8. hod. dorazili jsme pod samý vrchol Karamuruku. Vyjeli jsme tam sice oklikami, ale beze všech překážek. Pod vrcholem sesedli jsme, a já pak sám vystoupil na žulovou jeho špičku, abych odtamtud přehledl a načrtl okolí a hlavně koryto Tigridu, které přede mnou rozestřeno leželo jako na šachovnici. Nahoře je místa jen asi 4□ m. Dul tam tak ostrý vítr severní, že jsem balvanů musil se držeti, aby mne nesmetl. V polohách nižších však vanul celý ten den mírný vítr západní. Výšku Karamuruku vypočetl jsem při 9° R. na 3239 m. Nebudu se pokoušeti o to, abych vylíčil uchvacující rozhled s jeho vrcholu. Jsou dojmy, jichž slovy sebe výmluvnějšími ani zdaleka naznačiti nelze, a popisujeli se přece, pak hromadí se jen popsaný a potištěný papír. Zaznamenám jen zcela suše, že k západu a k jihu nahlédal jsem odtamtud do horstva divoce rozbrázděného a v ledu se skvoucího. Proti těm velikánům horským je Karamuruk i se svými 3000 m. pouhým trpaslíčkem. Věda o krajinách oněch posud neví, a stanou se tedy časem zajisté vděčným kolbištěm, z něhož si mnohý mladý pán bude moci přinesti ostruhy vědecké.

S vrcholku Karamuruckého chtěl jsem vyhledati bezprostředně prameny Tigridské a pustiti se pak po vodě, dokud by den k návratu stačil. Ale záměru toho nebylo lze provesti. Tigris zde žádného jmena nemá a nikdo ho tu tedy jako čelnější řeku nezná. Jak já tedy jsem měl poznati, který z potůčků, jichž tu nemálo hrčelo ze všech stran, je zřídlo Tigridské? Obrátil jsem tedy methodu a šel od známého k ne-

známému. Pustil jsem se k jihovýchodu za jedním potůčkem doufaje, že nás, ač neníli to Tigris sám, k Tigridu dosti ještě mocnému zajisté přivede. Právě o 12. hod. nalezli jsme při tom potůčku černé kurdské stany se stády skotu a bravu. Přišly nám vhod, neboť jsme měli již veliký hlad. Kurdka vařila právě kotlík čorby, husté polévky pšeničné. My jsme si k tomu kotlíku chutě zasedli, a Kurdi z nás měli radosť. Pak nám dali ještě kyselé mléko, chléb a sýr. Něco jsme si vzali také ještě s sebou — pro kmotra Příhodu. Od Kurdů dověděli jsme se zde také, že půjdemeli po potoku dále, přijdeme k veliké řece, „ašaghda bir böjuk čajvar — v dole je jedna veliká řeka" — povídali. Počítal jsem tedy velmi dobře.

Ode stanu sešli jsme dolů k Tigridu o $1^3/_4$ hod. Byl asi 4 m. široký a $^1/_2$ m. hluboký. Výšku tohoto bodu stanovím na 2679 m. při 18° R. Odtud proniknouti nám bylo těsným údolem Tigridským ve směru jihozápadním. Údolí velikými spoustami, závěji a stržemi sněhovými místy bylo cele vyplněno. Pode sněhem hrčeli a do Tigridu se vlévali mnozí potůčkové s obou břehů stékající. Přes tyto potoky přecházeli jsme často po mostech sněhových. Dnes bych na takový most z opatrnosti nepoložil ani svou čepici — tenkráte přejížděli jsme po nich koňmo. Byl jsem přesvědčen, že držeti musejí, vždyť jel jsem vyhledat pramenů Tigridských! A mosty držely.

Tak při Tigridu stoupali jsme až do 3 hod. Tu zaptijové již mi připomínali, abychom se vrátili. Do Kohranu prý velmi daleko. Přemluvil jsem je, aby ještě vytrvali. Pak ještě půl hodiny jsme stoupali. Dno údolí bylo sněhu prosto, ale boky a vrcholky okolní — vše jedna skvoucí plocha sněhová. Tigris byl již jen slabounký, bublající potůček. O $^1/_2$4 hod. nedali se společníci moji již držeti a vjeli do hor směrem západním. Mne by od Tigridu nebyla odtrhla žádná síla pozemská! Jel jsem ustavičně ku předu vzhůru, až Tigris pod plochou sněhovou se mi ztratil. Tak dne 12. června o $^3/_4$4 hod. dostihl jsem pramene východního Tigridu. Údolí jeho zasněžené táhlo se ještě dále k jihu a vznikalo z pohoří Sinur-Dag zvaného. Výši pramene Tigridského ze sněhu vznikajícího vypočetl jsem při 17° R. na 3168 m. Průběhem léta ještě mnoho sněhu roztaje, tak že pak pramen jeho ještě výše se pošine.

Slunce překlonilo se již přes stěnu skalní. Na pole sněhová kladou se již stíny příšerné. Hrůza jde z té němé pustiny ledové.

(Dokončení.)

Nové písemnictví.

B á s n ě.

Poetické besedy zavděčily se nám novou, časovou sbírkou ze zlatého, statečného, nadšeného péra. Velmi případné Adolfu Heydukovi věnované *Jitřní písně* Svatopluka Čecha překvapily, rozjasnily, rozohnily nás. Básník jimi promluvil za národ svůj. Verši z největšího

dílu výtečnými vyjádřil, co nám v srdci plane. Chce jimi buditi spící a hlásati blízký den, od žalob a sporů volati ke zdárné práci, ku posvátnému vlasteneckému nadšení, k velikým cílům, k důvěře ve slovanskou sílu, ke vzdoru z lásky — z lásky ke dvěma posvátným odkazům: k rodné mluvě a ku pravdě, a ke dvěma ze srdce neodstranitelným ideám nad to: ke svobodě a k lidskosti. Žár posvátný nás uchrání! Ne kovem, jen slovem sbratří se národů sbor! Mějme skalné skráně, ocelová ňádra, břitký jazyk, dělné dlaně! A vymyťme úděl Satanův: záští Čechů k Čechům! Bratrství!

Výše ten prapor *červenobílý*,
hrdě ať zase k nebesům vlá!

A ty, Moravo: „K nám věrně stůj!“ A vy, Tatry: „vždy naše jste! jste naše jen, ó Tatry!“ Sen jasný se vyplní: slovanská vzájemnosť, máti Sláva „v jasném lesku obejme zas blahé dítky silnou, strážnou náručí.“ Avšak potřebí, aby *mládež* chtěla s námi v bouři, boji plouť odvážně za ideály a vždy k *velikému* jenom veslovati cíli!

Kde je skladatel, aby „hrsť jisker z niterního žáru,“ aby nám *Naše zbraně*, *Pod starým praporem* a *Tatrám* co nejdříve oděl soerodými, stejnocennými nápěvy? Báseň a píseň probouzela národ: kéž písně a básně jej ze zoufalé vřavy uvedou na světlé cesty vítězství!

V čísle XLVIII. Salonní bibliotéky otištěny jsou tři *Povídky z kraje ve verších* od Josefa Jakubce: Eva cikánka, Martin dráteník a Na rybníce. Jakubec dobyl sobě svými pracemi tak čestného místa v novější slovesnosti naší, že se zajisté zavděčíme čtenářstvu, když mu hlavní životopisné údaje o vzácně nadaném a vzácně skromném našem básníkovi podáme.

Josef Jakubec narodil se r. 1858 ve Lhotě Hlásné u Jičína. Do školy obecné chodil v Ostružně a pobyv rok v Libverdě, vstoupil do 4. hlavní třídy v Jičíně, kde také v letech 1870—1878 gymnasium vystudoval. Jičín právem slyne krásným okolím, které se s mocným účinem na vnímavou mladistvou mysl minouti nemůže. Po maturitní zkoušce r. 1878 odebral se Jakubec do Prahy, již tehdy po prvé spatřil, a vstoupil zde na filosofickou fakultu, kterou r. 1881 absolvoval. Chystaje se v témž roce ke státní zkoušce z dějepisu, byl ve svých studiích zadržen těžkou, nebezpečnou nemocí, která jej na delší čas učinila neschopným k namáhavé práci duševní. I hmotné poměry donucovaly ho k tomu, že se vzdal myšlenky věnovati se profesuře; vstoupil tedy r. 1882 do služeb obce Pražské, v nichžto se posud nachází.

Z kratších jeho básní uveřejněna *Elegie* ve Světozoru r. 1882, *Ohnivé Musy* v Krakonoši 1881, *Venkované při návštěvě Národního divadla v zimě 1884* ve Zlaté Praze r. 1885; jiné drobnůstky vyšly v Osvětě, v Ruchu, ve Květech, v Koledě a j. Slavnostní kniha *Za praporem sokolským* přinesla od Jakubce báseň jednak kypící hněvem na protivníky naše, kteří nám drze sahají „v dílo domácí, naším potem svoje pole mrví“ a při tom námi v pýše zhrdají, a jednak prosycená citem „hrdé síly opuštěných reků,“ budícím v básníkovi „pod okem zroseným úsměv zhrdavý pro útisk, který po tolik už věků tu tvrdou zkouší leb prost únavy.“

Delší Jakubcovy práce — z nichžto nejčelnější čtenářům již z naší Osvěty dobře jsou známy — byly v tomto pořadí sepsány: r. 1876 *Salma*, pověsť arabská (vytištěna ve Vesně 1883); r. 1878 zlomky z delší selanky: *V lese*, pak *O žních* (ve Světozoru 1880), *Pod okny a za okny* (v Koledě 1880), *Už mou milou do kostela vezou* (tamtéž), *Večer* (v Ruchu 1880); r. 1879 *Zimní pohádka* (vyšla v Osvětě 1882), *Nosila klobouček* (v Ruchu 1886); r. 1880 *Horačka* (zlomek vyšel v almanachu Slavii 1881) a veršovaná pohádka *o Javorovi a Poledničce* (v Koledě 1882); r. 1881 *Nový sad* (v Osvětě téhož roku); r. 1882 *Obrázek z pouti* (v Osvětě t. r.); r. 1884 Eva Cikánka (v Osvětě t. r.) a *Martin Dráteník* (ve Zlaté Praze 1886); r. 1885 *Na rybníce* (v Osvětě t. r.); r. 1886 *Až na onen svět* (ve Květech 1887).

Jakubec jest rodák z venkova, rodák z rozkošné Podvelíšské krajiny, a věren svému původu nejchutčji a nejšťastněji — jako Pravda II. — pěstuje povídku z kraje, a to povýšeným způsobem: mluvou vázanou, bez ohledu na planý slovní rachot naturalismu.

Zimní pohádka zasluhuje své jmeno: líčí nám zimní přírodu, národní a náboženské názory se zimou souvislé, zimní národní obyčeje; a jako zima venku drtí celou přírodu, tak zima smutku mrazí hlavní postavě „pohádky" duši nebohou. Haničce zemřel milovaný Jeník. Ale dobrý Vítek, jakkoliv od Haničky odmítán, dokáže toho svou vytrvalostí, že si jej Hana oblíbí a za muže vezme: s odešlou zimou a s jarem ve přírodě vzešlým jaro lásky a štěstí též jim, oběma milencům vykvete. Místem vadí nejasná, neobratná, kusá dikce, ale vzorná přednosť Jakubcovy komposice proniká také v Zimní pohádce: že člověk a příroda stále v souběžném hnutí se jeví.

Nosila klobouček má v sobě více tmavojasu, než bylo potřebno neb radno. Hlavní mužskou postavou jest hospodář Kazda. Chce ho Kačka, dcerka z Břežanského mlýna, i chce ho Nána, dcerka půlláníka a starosty Votrubce, kterou mu ponocný Krupka mermo namlouvá: Kazdovi líbí se však jediná učitelovic Běla v Podolí, švarná, bílá, jako kytka svěží, výborná zpěvačka na kůru, hrající též krásně na housličky; děvče má bratra myslivce, který miluje mlynářovic Kačku, ač tato ho nechce, nýbrž, jak víme, přítažlivého Kazdu. A také Běla má Kazdu ráda. Kačka posléz popustí a vezme si myslivce. Čemu štěstí nebo neštěstí nechce: Kazda s Bělou jsou na svatbě mládencem a družičkou. I stane se, co nemohlo se odestati: Kazda přijde k učitelovým na Podolí na posvícení, a tu spustí se déšť, Kazda je žádán, by zavezl městské posvícenské hosti do města, jde tedy a přijede pro ně — s volečky: neboť v Břežanech koní nemají. Z toho se rozřehulí smích — a měšťáci s volky jeti nechtí. Běla se proto na Kazdu zlobí. To jej rozladí, ale také Kazda rozladí Bělu: pochybnostmi, zda by uměla na statku hospodařiti. Přijdou do krajiny Sokolové, Běla — která nyní nosí klobouček — s nimi tančí tak, že se Kazda k ní ani nedostane, a Kazda hněvá se ještě více, ano vrátí se domů přes to, že ji při svém poli spatří. Běla truchlí a jde do města. Kazda pocítí teď, co jsou v lásce hněvy: ani si neví rady, jak se mu po Běle stýská. Konečně se odhodlá jíti si do města pro ni, Běla však v kloboučku ho tam rozmarně odbude. Ale když Kazda se vrací domů, přikvapí děvče bez kloboučku za ním prosíc:

„Odpusťme si!“ Žádosť její se splní. Kazda je zvolen za starostu a vstoupí před oltář s Bělou, ve vesnickém šatě, bez kloboučku přistrojenou. — Jakubec obratně užívá bohatých, na venkově nastřádaných podrobností, jimiž oplývá; příroda u něho žije s člověkem, cítí s ním, její výkony a lidské city do sebe přecházejí a splítají se, a zase přirozeně se rozplítají i rozcházejí, jak toho duch slovanské poesie žádá.

Podobizny postav Jakubcem nakreslených tvořily by zajisté slušnou galerii. Čtenářové Osvěty se ještě pamatují na vznětlivého starostu Petrtýla, statkáře v Moklínč, na jeho vznětlivou ženu, na neústupného Hlohovana Antoše, na jeho durdivou Mařenku Petrtýlovou, na jeho jemnoduchou sestru Boženku, na jejího, rodičům povolného Staňka, na konejšivého a smiřujícího tkadlce Baráckého, na jeho vadivou, ale za hrob oddanou ženu Veroniku. A snad tato jmena čtenářovi připomenou, že *Nový sad*, v němžto se objevují, má též barvy sociální ve své osnově, že hradbu mezi oběma milenci Antošem a Mařenkou do výšky žene netoliko Antošova žchravosť, ale velmi ostře také spor mezi Moklínskými a Hlohováky o pozemky obecní: Antoš hájí nároky Hlohováků na obecní statek, a tím zaujme příkré stanovisko proti otci své vyvolené. V to přijde zpráva, že Barácký zemřel, a zármutek z toho usmíří obě osady. „S lítostí si dobrá vůle klestí cestu do všech prsou.“ Antoš, kterého si byla Mařenka povolností, poslušností a též trochou utrpení zpět dobyla, prohlásí spornou občinu za společnou:

„K odstranění nesvornosti kleté
občina buď stromy posázena —
ať se *nový sad* tam zazelená.“

V povídce narážíme na lecco začátečnického, ale celoroční vesnický život je v ní mnohostranně s utěšeným, vážným i směvným zdarem zpodoben.

Připomeňme si dále též obsah *Obrázku z pouti.* Lakotný, letitý již, prchlý, ale jinak dobrosrdečný sklenář Podhajský vypoví z bytu krejčíka s krejčkou a vezme do nájmu děvče se starou matkou: naivně, líbezně zbožnou a tytýž i pověrečnou Filomenu, přeoddanou ctitelku Panny Marie. Děvče má jiné nápadníky, ale obrázku od ní z pouti přineseného neobdrží přec nikdo jiný než letitý její pan domácí. A Podhajský, přese vši svoji žárlivosť, koupí jí na nové šaty. Tak vzejde jim na krátko svět obapolného štěstí: vyznají si vzájemně svou náklonnosť. Avšak Filomena uštědří vůdci poutnickému, na kterého Podhajský žárlí, jablka, která sklenář chystal jí, své vyvolenkyni: Podhajský se tím velice rozhněvá i zapomene tak, že Filomenu s matkou ze svého domku „zámečku“ vypoví. Ubohé přes noc zmizejí, a nyní je sklenář, nemoha bez Filomeny obstáti, nucen činiti, co dříve zbožné dívce zbraňoval: jde po poutech, chodí jí hledat v Boleslavi, na Bezdězi, až konečně její nový domov najde — ve skalách. Ale Filomena zas je na pouti, a což hůře: má si vzíti chalupníka od Jizery. Sklenář se vrátí domů, avšak srdce ho zase za Filomenou vypudí do Turnova, do Vambeřic, na Táborskou horu. Putuje bez ustání, avšak i bez úspěchu, až jest nám ho upřímně líto. Pustne sklenář, pustne jeho „zámeček.“ Konečně shledají se na Lorettě, ale kterak jest Filomena bídou vy-

šílena! Podhajský zavede a zanese si ji z Loretta do „zámečku,“ ale zubožená poutnice, jeho přemilý z pouti obrázek, mu tam unikne na vždy. Smrť skončila její pozemské putování, a tím i Podhajského ustavičná pouť za ustavičnou poutnicí došla smutného konce. *Obrázek z pouti* nelze dočísti bez hlubokého pohnutí: je to výtečný, pravou básnickostí posvěcený obraz, je to relief ověnčený květinami zvláštní lahodné vůně, je to kus českého života českým duchem znázorněný. Co jinde suchoparem ničí básnickou náladu, to ji v Jakubcově povídce zvětšuje a sesiluje: jak jasně popisy v poetických mezích drženými vystupuje z ní před naše zraky česká příroda se svými kouzelnými krajinami!

V *Evě Cikánce* popisuje Jakubec toliko z počátku; jinak tam neustále pouze vypravuje — a to tak řízně, bohatě, podrobně, pravdivě, životně, že radosť to čísti. Jaroušek Vejvodič miluje Evu, dceru holubáře Podholy, ale Jarouškův otec, bohatý statkář, tomu brání. Podhola kdysi rozešel se s manželkou svou, matkou Evinou, ptá se po ní cikánův a padne tím v podezření, že jim zanáší. Uražen opustí ves, a také jeho dcera, vidouc nemožnosť, aby se stala Jarošovou ženou, zmizí — aby vyhledala matku, které však již na živu nezastihne. Ve sporu se synem pro Evu otec Vejvodič hodí dýmku do sena, statek ocitne se mu v plamenech, Podhola z nenadání se objeviv hasí, zachrání Jaroše před zuřícím býkem, hasí opět a málem své namáhání, by Vejvodičův statek zachránil, zaplatí životem. Otec Jarošův pak, neštěstím zkoušen a vida, že by se syn jinak dal na vojnu, konečně k sňatku s Evou svolí. V příběh zasahá též mlatec Jáchym, kterému mladá cikánka učaruje a kterého cikanova hůl odčaruje. Jadrně zobrazeni také učitel, poselák, babička, paní máma, farář starosta, soused Vychna i pohůnek.

Martin drátenik jest obrázek trochu prostý, ale rozmilý: titulní rek při drátování vypravuje rozvaděným selským manželům, jak se s drahou svojí polovicí škorpil a hněval, a jak je novorozeňátko smířilo: výsledek je šťastný: Martin zadrátuje a sdrátuje svým vyprávěním puklinu mezi svýma posluchači, mezi rozvaděnými manželi povstalou.

Jako v Evě Cikánce, tak i v nejzdařilejší Jakubcově povídce *Na rybníce* zdobří vesničana neštěstí, jež ho potká. Rekem povídky této je hošík, Joza Pšeničkův, který krávu Kraslenu do úrody „rybnického“ strýce svého pustí a ze strachu před otcovým hněvem na rybniční vor se uteče, zde v úzkostech noc přespí a ráno před stihateli do rybníka utíká, kde se topí a odkud ho rybnický strýc zachrání. Tento strýc žije s Jozovým otcem, půlláníkem, na štíru; otec půlláník má bratrovi za zlé, že se oddává spekulacím a tím bídě propadá: úroda, do které kráva Kraslena vběhla, byl český čaj (který se tu a tam u nás pěstuje). Tím, že rybnický strýc Jozu zachrání, oba bratří se smíří, a půlláník dá rybnickému kus pole k užívání, ale rybnický spekulant tam přec opět zasije — český čaj. Jozovi otec ovšem rád odpouští. Jako zlý duch postaven Jozovi po bok malý Dubák a jako dobrý andílek malá Pavla. Též manželky obou rozvaděných bratří jsou ve své lásce ke svým životnými rysy zobrazeny. Veselá, svěží nálada, chmurné obavy a leknutí střídají se v duši čtenářově. Příroda líčena jest prostě a pravdivě. Všechno žije. Jakubec má mnoho klasického do sebe. Že krajinu v povídce *Na rybníce* vykreslil s takou vřelou láskou, má svoji

přirozenou příčinu: dějištěm povídky jest rodná básníkova Lhota v sousedství Ostružna.

Veršc *Až na onen svět* jsou náčrtkem příležitostným. „Oním světem“ jest Amerika. Babička vypravuje, jak veliké ji v životě stihlo neštěstí: do vsi přišel kovář, dcera babiččina se do něho zahleděla, kovář odešel do Ameriky, děvče nemohlo býti bez něho i šlo — zcela jako nevěsta svatbou a věnem vybaveno — za ním až na onen svět. Ale sotva babička dopoví, přicházejí do světnice dítky, žena, statný muž — jsou to babiččina vnoučata, její dcera, její zeť kovář: pouť amerických Čechů přivedla do vlasti také je a způsobila babičce přeblahé s nimi ještě na tomto světě shledání. Stařenčiným vypravěním sblížil básník obě od sebe vzdálené hlavní událůstky, dceřin odjezd a návrat, velmi případně. Zde se neradi setkáváme s některými jazykovými vadami: načla, začla, smáče, k nevěstině věnu.

V Salonní bibliothéce otištěné Povídky z kraje ve verších věnoval spisovatel Vácslavu Vlčkovi, „svému vzácnému vzdělavateli;“ ony tvoří prvou část zamýšlené rozsáhlejší sbírky, i jest žádoucno, aby podnik tento rychle, podle možnosti novými pracemi z Jakubcova nestrojeně vábného péra vzrůstal. *Frant. Zákrejs.*

Výpravná prosa.

Jar. Vrchlický vydal také dvé knih výpravných. Jedna z nich nazývá se *Barevné střepy, nová prosa* z let 1885—1887, a tvoří XXVIII. svazek Kabinetní knihovny; před tím, r. 1886, vyšel v 11. čís. Nové bibliothéky spisů veršem i prosou jiný svazek: *Povídky ironické a sentimentální.* Vrchlický připsal je Frant. Heritesovi, „pravému umělci a celému člověku“ věnováním, v němžto se prohlašuje býti v umění mystikem, ano poněkud fatalistou: „Věřím totiž,“ praví tam, „že každá idea si přinese na svět vlastní svou formu a že nechytíli básník tu pravou v pravém okamžiku, je marné všecko namáhání i umění. Několik těchto prácíček — že nejsou v pravém smyslu slova povídkami, dočteš se v nejprvnější kritice — vzniklo tímto spůsobem: vymykaly se verši a chtěly býť prosou.“ Snad proto dal básník první své povídce název *Poesie a prosa.* Realistický pekař vyrábí sytné pecny, idealistický voňavkář vymýšlí v témže domě bizarní voňavky: onen má odbytu i zisku hojnosť, a voňavkáři zbývají sotva dva penízky na chléb od souseda pekaře. Tento suchoparnou všedností oblažuje svět, kdežto voňavkář za velikou cenu chudoby kupuje svou fantastickou povznešenosť. *Růže* hraje ve Florencii r. 1283. Durante Alighieri prožije významnou chvíli života, onu, v nížto Beatrice, dcera Folca Portinara, messeru Simonu de Bardi věnuje ruku a jemu (Dantovi) „bujně rozkvetlou ohnivou růži s okem sklopeným a přece plným něhy a nekonečného milování.“ Z této růže vzešly v něm pak první obrysy božské Komédie. *Stařena* je plnější kresba, bez děje. Básník viděl kdesi z počátku jara starou ženu, o níž se mu zdálo, že v ní vidí „člověčenstvo umořené, upracované, uštvané, stydící se za výsledky své práce a přece nastavující ustavičně své ztýrané ruce paprskům světla.“ V *Rubu idyly* se nám

pomocí příliš velikého Faustovského přístroje ukazuje, že zdání může klamati, že poctivec za světla může býti zločincem za tmy. V odporné *Dětské postýlce* dočítáme se hluboké myšlenky, že sentimentální oslové jsou přece jen „ti nejhorší a nejkomičtější.“ *Jsme všichni šťastni* dokazuje nám, že vlastně všichni tak opravdově šťastní *nejsme.* Hlavní osobou *Duše* je geniální lékař dr. Albert Cremona, který pro lásku ke kočce zkazil si život, stoje na stanovisku, že duše lidská hledá doplňku v příbuzné duši zvířecí. Na str. 80 čteme, že Petr se *jej* bál. *Kletbou epigonů* jsou slaboši omylně se domnívající, že je všechna umělecká látka vyčerpána; nemohou být originální, poněvadž chtí být originální venkoncem. Karthaginská modla *Rabbat Tanit* propůjčila své jmeno rozjímání, které pronáší, co mnohý z nás dosti trpce pociťuje: že lidstvo v širších vrstvách svých v náboženství nepokračovalo, spoléhajíc se ne tak na sebe, jako na cosi neznámého: druhdy na onu Karthaginskou modlu a dnes na voskové údečky, jež poutník na Svatou horu nosí. *Stará legenda* vypráví o ďáblovi, který následkem sázky s andělem Krista maluje, ale čertovinou pojat, spasiteli na levé noze přimaluje drápy netopýří, jež obraz posud má. Co nám hlásá *Věrnosť?* Clovis de Berzièrs a hraběnka Sylva de Montluc jsou si lhostejni, zamilují se do sebe, odcizí se sobě více méně: on ji klame, aniž ona to tuší. A morálka? Nemáme prý si samým analysováním kaziti chvíle života. *Před premierou* líčí zoufalé přání, které dramatik před první schrou svého kusu chová: přání, by se kus nedával. *Vysoké C* rouhá se modlářství, jaké se zpěvákům o tomto C prokazuje. Z *Banálnosti* vyznívá Hugovo théma, že se pravé lásky vzor nalézá toliko v domě veřejném! *Reklama* případně se rouhá jak moderní bohyni, kteráž o ceně a neceně lidských děl duchových rozhoduje, tak i pěstounům a ctitelům bohyně té. *Abisag* věnuje své tělo, aby v jeho teple obživnul král David, tím učiní Šalomona králem, věnuje se mu cele — a Šalomon zabije prvního milence jejího, i vraždí a snad i miluje dál!

Sloh Povídek jest ponejvíce bohatý, pružný, názorný, dle potřeby ostrý nebo žhavý, ale někde i drsný a jinde příliš divoký, bezuzdný. Kniha odpuzuje a okouzluje, rozčiluje a rozmarem svým rozrušuje.

První oddíl *Barevných střepův* označen jest názvem *Kresby a povídky.* A hle, první z těchto nákresů slove zas *Barevné střepy*: malíř zvedne před mladou, zámožnou a nesnesitelnou Idou různobarvé kousky skla i prohlásí, žeť umění jest cosi jako pohled modrou, láska jako pohled růžovou skelnou střepinou na svět, a že jako pohledy ty tak i všechno na zemi jest illusí, čehož se bez pochyby v Ed. Hartmannovi dočetl. Oba mladí lidé „neshledali se v životě nikdy víc.“ Asi po půlstoletí uznala Ida: „Ano, on měl pravdu!“ V *Kytici fialek* slyšíme hlas Radenhausenův: kulturní práce lidstva dělá prý „tři kroky ku předu a dva zpět.“ Názor tento pronáší přednašeč cavaliere Fambri, Nella hodí mu za to kytku sladkodechých parmských fialek, její milenec San Giorgio na ni proto žárlí, ale vyhojí se ze svojí žehravosti, když mu Fambri vypoví, kterak mu sňatek s Nellinou tetou Teresitou zničila její bezdůvodná žárlivosť. Ne zrovna nevšední barevný střep! — Statný cikán obdrží od paní kněžny, která ho se zalíbením vídá, pro svou ženu šestinedělku slepici, ale padne v podezření, že slepici ukradl, je

tedy čeledí pronásledován, uhnán a ubit; kněžna se pro to málem jako horší, ale kníže se radostně směje: toť jádro trochu rýpavého střepu *Pro slepici.* V čem spočívá poetické kouzlo *Štědrých večerů přítele Onorata?* V tom, že je věnuje lásce k mateři. — *Ty knihy*! jak dojemný to kus barevného skla! Láska hošíka Petra ke knihám učiní šťastným jej i sestru Cilu a matku jeho i pana domácího Cypriána Chrásteckého, kterému se knihy staly šťastným námluvčím u krásné Cily. Ach ano, ty knihy! *Bláznivá Běta* je děsný vzkřik neštěstí způsobeného kletbou blbosti. *Živé obrazy* předvádějí nám ve zběžných obrysech maloměstskou prosu v celé strnulosti její a končí trpkým povzdechem: „Eh, co smutných figur nadělá z nás život!“ — Druhý oddíl knihy slove *Básně v prose.* Čtyři různé tvary ukazuje nám *Úspěch*: nejníže stojí úspěch fantasie se svým prazbytečným kocháním se ve svitu měsíce. *Pomsta hmoty* jeví se tím, že kazí ryzotu nitra. *Vítězství stínu* však dosaženo tím, že stín na Kristovu krvavou skráň vtisknul „políbení smrti, které jest mírem a odpuštěním.“ *Žlutá cukránka* je teskná básníkova vzpomínka na dětství. *Měsíčná noc* líčí nám záblesk jaroty, mladosti, touhy, lásky, uměny, jaký se v noci lunné roznítívá, jediný, nezapomenutelný. Kněžna i žebračka jsou stejně chudy, míní *Almužna. Smutný dopis* není víc než pohled na padesátnici plačící v ovzduší velkoměstských zábav. Kvik bídy na střechách a kal bídy za okny šklebí se na čtenáře z *Koček.* Jediným *Pramenem zapomenutí* vinami stíženého lidstva je smrť úsměvu blaženého. A což dále? Básník praví: „Jak často klame nás poslední zásvit krásy, snad i dobra a užitečnosti! Bubliny . . . A já viděl, jak nad vesmír z mraků strhaných, nad tříšť planet a vychladnou naši zem sklání se v paprscích kdosi, a slyšel jsem, jak prostorem zní strašlivý hlas soudu: *Vyneste ty střepy!*“

Barevné střepy nechtí býti drahými kameny, ale jsou ovšem kameny zdobnými. Sepsány jsou řečí hbitou, stručnou, bohatou, jasnou. Jejich ústrojí je prostičké. Hlubší myšlenky v nich jsou našimi dobrými známými.

František Zákrejs.

Putování po daleké říši, do níž jen ozbrojené oko zpytujícího hvězdáře nahlížívá, vypisuje nám Svatopluk Čech ve své nejnovější knize: *Pravý výlet pana Broučka do měsíce.* Pan Matěj Brouček, Pražský domácí pán, vykonal ten neobyčejný výlet, o kterém se jakýsi B. Rousek dopátral kusých zpráv a prozradil je všetečně také českému čtenářstvu, které se dalo snadno uvesti v blud a mohlo pojati v neváźnosť statečného pana domácího. Po čase však domakal se toho také pan Brouček a pátraje po záhadném autoru, dopídil se konečně, že tím všetečkou není nikdo jiný než sám Svatopluk Čech. Došel si tedy na něho, aby se věc jak náleží napravila a jeho znešvařená reputace aby byla uvedena v patřičnou míru. Tak se stalo, že dočítáme se v této knize o *pravém* výletu páně Broučkově.

Nehodláme laskavému čtenáři vypráděti zevrubně o podivuhodných příbězích našeho pozemšťana v krajinách tisíce mil od zeměkoule vzdálených — doufámeť, že vlastní četba učiní suchá naše slova zbytečnými. Ale toho nemůžeme pominouti mlčením, že pan Brouček nalezl na měsíci lidi, a ti lidé že mluvili týmž jazykem jako on, Čech Matěj Brouček,

že byli tudíž Čechové. Náš bezděčný výletník měl ostatně při svém dobrodružství i jinak nemalé štěstí, dostalоť se mu také brzy bezpečného a do všech měsíčních poměrů náležitě zasvěceného průvodce v osobě básníka Hvězdomíra Blankytného, který pak pozemského pana domácího uvedl do nejvybranější měsíční společnosti. Pan Brouček seznal takovým způsobem lidi učené a hlavně umělce, kteří v prostorném paláci mecenáše Čaroskvoucího docházeli štědré podpory a ochotného pohostinství, odvděčujíce se svému příznivci jen tím, že hleděli ve svých dílech pojistiti slávu jeho jmenu. Zde byl uveden do společnosti básníků, kteří se na měsíci dělí v několik řádů, jejichž epitheta mají ku podivu velikou podobnosť s přívlastky, kterými bývají provázeny plody našich souvěkých pěvců; potom přišel též do uměleckých kruhů malířských, a to hned do škol sobě zhola odporujících, ba seznámil se na velikém koncertu měsíčním také s hudebním uměním měsíčním. Blankytný přijal jej pro pohodlnější dopravu na svého křídlatého Pegasa, a tak vykonal pan Brouček nemalé cesty, na nichž jej ochotný průvodce zasvěcoval do nejrůznějších stránek měsíčního života; v době poměrně krátké seznal náš pozemšťan pestré odstíny veřejného zřízení, soukromého života, ano i tělesné potřeby měsíčních lidí tou měrou, že nezbývala skoro žádná analogie z jeho života pozemského, najmě pak z jeho rodné Prahy, na kterou by se ještě byl mohl tázati. Takovým způsobem seznamujeme se pak arci také my se všemi podrobnostmi, v nichž se vzdálené světy měsíční Čechie liší nebo shodují s poměry našimi.

Největší potíží byla panu Broučkovi sama jeho hmotná tělesnosť, která jej trýznila nepoměrně více než leckterého z hrdinů Vernových, neméně odvážných. Fysická soustava měsíčních lidí jest totiž tak útlá, že jí není třeba posily, jaká nám denně jest nezbytna; proto také jsou měsíčané schopni vzletu, který se našemu krajanu zdál čirým bláznovstvím, a žijí vlastně jen duševním životem, který u našich lidí rázu Broučkova dospívá k výši nad míru nepatrné. Odtud vzniká mocný kontrast, ve kterém jest pozemšťan stále se svým okolím, zde také jest zřídlo komičnosti, humoru a vtipu, rodícího se z bezděčného spojováni protiv, jakými jest přehnaná vznešenosť a materialistická, všední nízkosť. Zmíněné právě vlastnosti jsou zde však jenom nezbytnými přídavky satiry, kterou se prokazuje tato kniha Čechova od počátku až do konce.

V řadě satirických prací Čechových jest to v nedlouhé době dílo již několikáté; Hanuman, Pravda, Šotek a některé práce drobnější byly v oboru veršovém jeho předchůdci, všude s potěšením vítanými. Básník sáhl nyní ku prose, v níž jest mistrem stejně osvědčeným jako ve mluvě vázané. Proti čemu jest namířen hrot této jeho satiry? Vysvítá to dílem již z toho, co jsme o jejím obsahu pověděli. Materialistický, požívavý ráz naší doby, která víc a více pečuje jen o stránku hmotnou a zanedbává ušlechtilejší činnosť duchovní, vystaven jest zde šlehům bystrozrakého poety, stíhajícího slabosti a vady společenské, ať se objevují kdekoli. Že při tom hledí zvláště k těm věcem, které jsou u nás vždy odstrčenou popelkou, odkázanou na skrovný počet

lidí, které pak vrstevníci jejich s útrpným pokrčením ramen pokládají za potřeštěné fantasty, totiž ku plodům a prácem uměleckým, lze snadno pochopiti. Zvláštní pozornosť věnována jest otázkám literárním, a to pokud se týče tvorby, různých směrů, kritiky a j., zejmena však jest hleděno ke hmotné stránce literární a po výtce ke spotřebě knih, které se u nás právě lidem zámožným zdají hotovou zbytečností. V té příčině líčena jsou měsíční knihkupectví stejně trefně jako tamější čeština, ve které najdeme zalíbené obraty, charakterisující jednotlivé naše básníky. Také kritikům a kritice (která se u nás stále hází do jednoho pytle s dotěrnou kramářskou reklamou) dostává se několika řádných štulců, v tom se také Sv. Čech napořád drží mody právě panující. Méně dotýká se spisovatel jiných, abychom tak řekli reálních otázek, jež všechnu veřejnosť naši zajímají, otázek hospodářských, sociálních, politických, otázek týkajících se našeho národního bytu, sebevědomí, vychování a j. V těch věcech možná, že leckterý čtenář od knihy Čechovy více čekal zvláště dle hluku, kterým ji reklamový aparát do světa uváděl. Také naší žurnalistiky, která svými hojnými stránkami stinnými byla v té příčině látkou nad jiné příhodnou, mohl si pan Brouček povšimnouti důkladněji a všestranněji.

Osnova knihy jest při prostinkém ději a při textu poměrně nerozsáhlém zcela jednoducha. Řada jednotlivých kapitol spojena jest osobností páně Broučkovou a postupuje dle míst, na která spisovatel dobrodružného výletníka svého uvádí, a dle osob, s nimiž se pozemšťan na měsíci seznamuje. Že se náš hrdina na konci probouzí na svém loži a že se nám tudíž celé jeho vypravování jeví pouze jakožto přelud pošlý z důkladné opičky, jest sice zcela přirozeno, ale připravuje to celek o příjemný klam, jakým se dodělávají úspěchu na př. hrdinové Vernovi. Sloh Čechův jest jako vždy šťavnatý, poetický, bohatý, řeč jeho lahodná a ušlechtilá, humor jadrný, nehledaný a přece vybraný a tím působivý, plný svěžích, čiperných nápadů. O valnou část úspěchu knihy dělí se s autorem illustrátor V. Oliva, který jeho slova provází četnými, zdařilými obrázky.

Vedle Výletu vyšly u Topiče též Čechovy *Různé črty, žertovné i vážné.* Jest to sbírka drobných statí, které vznikly většinou v letech 1886 a 1887. Společnou vlastností jejich jest jistá nenucenosť a lehkosť v pointě i v provedení, dále nehledanosť a účinnosť motivů (mezi nimiž se na nás usmívá ten onen starý známý, ale mladistvější a svěžejší) a svrchu zmíněná již zevní leposť a uhlazenosť formální. Nápisem samým dělí se tyto črty ve dvě skupiny; čtenářstvo nebude asi nic míti proti tomu, že vážné proti žertovným jsou v menšině, ač jsou mezi nimi čísla velmi zdařilá. Míníme zde hlavně *Prachatickou elegii*, bolnou a zajímavou vzpomínku na kus ztracené půdy české, na město druhdy kvetoucí, bohaté a při tom českým hlaholem se ozývající, kde nyní ční budovy kdysi české jako žalobníci, že jsme dopustili, aby obyvatelé jejich, také živelními pohromami stíhaní, padli za kořisť dobývavému sousedu. Hluboký, opravdový cit vlastenecký mluví k nám zde z každé téměř řádky a projevuje se nejdůrazněji na konci, kde autor vyzývá rodáky své k účinné, upřímné a vydatné pomoci. Příznak

časovosti má *Ještě jeden divadelní vlak.* Také zde vroucí, srdečný tón spisovatelův k mysli se zamlouvá a vzpomínka na zesnulé vlastence české i při svém veselém nátěru s plnou úctou jest vyslovena. Hlubší myšlenku, než se na pohled zdá, tají v sobě poněkud allegoricky přibarvená *Beseda kabátů.* Kabáty ve skladu vetešníkově baví se vespolek pronášejíce náhledy, jež rázně charakterisují povahy a stav jejich bývalých majitelů; hovor přetrhne pak svým příchodem židovský jejich ochránce, který přehlížeje jejich řady praví k sobě spokojeně: „Hle, všechny jsou moje, moje! Vymačkáme z nich ještě pěknou hromádku peněz . . .“

Čistě humoreskového rázu jsou *Novoroční dostihy*, zakládající se na líčení horečného chvatu, s jakým předstihují se redakce našich listů na počátku nového období, aby si od předních spisovatelů pojistily příspěvky. Úspěch zdařilé humoresky této jest tím jistější, že spisovatel nešetří ani své osoby. — Příjemným humorem dýše také obrázek *Brejle strýce Tomáše*, kdež jest užito také vhodné gradace až po závěr svrchovaně laškovný. Čech vůbec rád ukrývá pointu svých črt až po samo zakončení, kdež pak neočekávaný zjev její nás překvapuje, celou situaci netušeně objasňuje a effektně působí. Toho druhu jest črta *Hoří*, která se nám celkem představuje jako lehounký genre, z něhož se pak vyklube šprýmovné, neodolatelné tableaux. Sem patří také *Rusalka*, povídka s lící mnohem důstojnější, v níž není, jako bylo hojně ve článku předešlém, příležitosti k satirickým šlehům po nynějších snahách našeho venkova, který pro hasičské uniformy často zapomíná i na nejdůležitější potřeby národní. Zde jeví se nám spíše idylický ráz venkova, jehož jarní lahodu Čech líčí v pravdě básnicky, zdobě svou povídku, která nevyniká novotou motivu, krásnými, byť jen povšechnými detaily popisnými, scénickými a povahopisnými. Obstárlý panic, literát Mutina, který již již chce učiniti pokus, aby konečně přece došel rodinného štěstí, jest figurkou stejně roztomilou jako půvabná Cilka mlynářova, která jej ani nevědouc vyvede ze sladkého sebeklamu. — Silný, neklamný účin, jehož autor dociluje svrchu zmíněným odhalením pointy, která leckde na pohled i kontrastuje se vším, co předcházelo, můžeme také dobře pozorovati ve *Fiorelle.* Fiorella, hrdinka z cirku, vypravuje pohnutlivou historii ze svého dětství; ctitelé její jsou dojati, podají jí krásný dar — a vypravovatelka zvrátí v okamžiku náhlým činem celou svoji tklivou theorii.

Čech přibarvuje rád svůj humor na satiru; také v této knize máme toho stopy. Zmínili jsme se o tom mimochodem při stati Hoří, za druhý doklad uvádíme obrázek *Nový rok dr. Berly.* Hrot autorova vypravování jest zde obrácen proti rozmanitým zvyklostem společenským, které patřímeli na jejich rub, objeví se nám přetvářkou neb licoměrností, lží, ale kterým jedni ochotně, druzí z nutnosti přece se poddávají. Budemeli hledati, nalezneme takový přídech satirický také v *Buřňácích*, na nichž se přesvědčujeme, kterak ideálnosť mladických let ustupuje později prosaické střízlivosti. *Illusionista* jest zajímavá kresbička hlavně pro povahopis Fantasa a Jarmily. Vůdčí myšlenku její čteme v závěrečném povzdechu spisovatelově: „Ó, křídla illusí, jste pouhý prázdný

vzduch, ozářený čarolesky bláhové fantasie, a přece unášíte nás tu do hvězdných výsostí, tam do propastí bídy a hříchů!" Jarmila dává se svésti illusemi podivného dobrodruha na scestí, a v tom právě vězí zajímavosť předmětu i povahopisu, že mladá žena opustí milujícího, příjemného chotě a vydá se na svízelnou pouť s mužem obstárlým a často nevlídným.

Mezi drobnějšími pracemi Čechovými budou míti Různé črty vždy zajištěné místo.

Ladislav Stroupežnický vydal (ve 24. svazku Kabinetní knihovny) první díl svých obrázků, povídek a novel, dav sbírce název *Po trnitých stezkách*. Nalézáme tu tři práce vesměs staršího data. Název obrázku hodí se dobře na první dvě čísla, v nichž hlavně na povahopis rázovitých postav zřetel autorův i čtenářův jest obrácen; k rozvoji dějového pásma, k zápletce i rozuzlení osnovy, pokud o tom při její jednoduchosti může býti řeč, přihlíží se zde teprve ve druhé řadě. Za to osoby, které jsou předmětem kresby, vyznačují se žádoucí určitostí a plastikou, vlastnosti zlé i dobré, jichž representanty jsou, vynikají z celku zřetelně, neporušujíce jinak nutného ladu barev i nuancí světelných. Vše to lze zvláště pěkně pozorovati na obrázku prvém, nadepsaném *Rybáci*. Jest to celá společnosť mužů, kteří vydávají se na zakázaný lup, jinak při tom nedbajíce nebezpečenství, při kterém z pravidla běží o život. Všechny snad stejně ovládá stará touha po zapovězeném ovoci a u všech snad jest podmíněna mocným dráždidlem lakoty, ale u žádného z nich není spojena s takovou lišáckou vychytralostí jako u belhavého Kopřivy, kterého zajisté více tato kvalifikace než důvěra soudruhů učinila vůdcem pytláckých výprav. Spisovatel dosti dlouho tyto vlastnosti Kopřivovy toliko naznačuje, ale pak je staví rázem v netušené světlo. Rybáci byli kdysi zrazeni a jeden z nich, Liška, padl ranou panských myslivců, kteří se domnívali, že stihla Kopřivu. Ale tento záhy z rána pln pokory a uctivosti přichází do panské kanceláře platit daně, aby od sebe odvrátil podezření, že se účastnil noční výpravy. — Vedle Kopřivy nejrázněji vyniká postava Liškova. Liška je zlým duchem celého obrázku, jest zrádcem svých druhů, s kterými již tolik let jest ve spolku a kteří mu i nyní věří, ač dostali výstrahu. Zrádcové zrazují ze zisku, a tak i Liška odhodlává se k činu svému za slíbenou odměnu, že totiž jediný jeho syn bude uchráněn služby vojenské. Stroupežnický nám pěkně vylíčil duševní boj v nitru Liškově, když tam svazky přátelské zápasily s láskou otcovskou; přítel ustoupil otci — s jakou vnitřní trýzní se to stalo, vidíme na něm nejvíce ve chvíli, když vede přátele v ústrety pronásledovatelům. Proto také pokládá to za spravedlivý trest, když smrtící rána, mířená vlastně na Kopřivu, zasáhne jeho. — K věrnosti povahopisu druží se tu též plastika, s jakou autor líčí noční výpravu rybáckou a pak lov sám. Také scenerie jest při tom vypravena živě, jasně a neobsahuje ničeho zbytečného. V obrázku tomto z celé knihy nejpatrněji se jeví autorův realismus, který jej také úspěšně povyšuje nade druhé dvě práce zde umístěné.

Z těchto jest *Dar mrtvému* drobounká kresba, jejímž předmětem jest chudý písař, zanevřevší na lidstvo pro ústrky, které mu po celý

život od něho bylo snášeti. Dítko přítele dělníka, u něhož bydlel, svou roztomilostí vzbudilo v jeho srdci city lidštější, lahodnější, smířilo jej se světem a tím jej jaksi znova k životu probudilo. Když je potom zachvátila smrť, bylo mu, jako by se loučil s tímto novým životem, i nechtěl již míti ani své jediné příjemné upomínky, skvostu, jejž byl druhdy darem dostal; a proto jej tajně vložil do rakve dítěti. Děje jest tu zase, jak patrno, poskrovnu a také v povahopisu jest osoba písařova dosti jednostranna. Nicméně jest podivný čin jeho duševní jeho mírou slušně odůvodněn a právě jako změna životních názorů dobře připraven. Postava slévače Pavlíčka jest účinná a přispěla ke vhodnému kontrastu v místech, kde se mluví o pohřbu a práci v továrně.

Prosvítalali již v této stati jakási dávka romantismu, jeví se nám v míře hojnější v poslední a nejrozměrnější povídce, která se zove *Baroni z Matermoru*. Celý námět té povídky, i když nehledíme k době jejího děje, v níž může býti fantastickým smyšlenkám více místa přáno než v našich střízlivých časích, zdá se jako by byl vzat spíše z říše báchorek nežli ze skutečného života. Starý baron z Matermoru, který jako vtělený běs projíždí svým statkem, zlobu nesa, kam jen se obrátí, který týrá choť i syna hrozným podezřením a s nikým nemá slitování, toť pravý zloduch pohádkový, v jehož srdci nesmí vzniknouti ani jiskerka ušlechtilejšího citu lidského, jen aby z něho šla na posluchače větší hrůza. V naší povídce arci neběží o takovýto účin, ale o napjetí čtenářovo, jehož se plnou měrou dociluje. Závadou zdá se nám i při všem tom romantismu neobjasněné podezření baronovo o zákonitém původu jeho syna, na kterémžto srdce užírajícím podezření jest založena burácivá jeho výstřednosť a neoblomná tvrdosť. Menší význam má tajemství o smrti starého barona, jež autor s opatrnou vypočítavostí položil až na sám konec povídky, ještě ani tam zcela roušky s něho nesnímaje. — Také mladý baron, povahou pravý opak otcův, jest v poměru svém ku prosté dceři poklasného, kterou pak pojme za choť, přibarven hodně romanticky. Způsob, jakým jest vylíčeno zasypání baronovo, jest nedověcný; nelzeť sobě mysliti, že by jezdec zasypán jsa sřícenou strání zůstal i s koněm v podobě, jakou nám autor na str. 110 líčí. — Stroupežnický píše klidným, vážným slohem, prostým svéráznosti, ale ne jasnosti a uhlazenosti.

Kabinetní knihovna přinesla ve své 26. knize povídku Karoliny Světlé, *V Hložinách*, která svědčí o neumdlévající svěžesti a duševní čilosti naší slovutné jubilantky. Vážná umělecká snaha, kterou se vyznačovaly její vesnické povídky od času plného rozvoje jejího, vedla ji i zde k čistému zdroji vděčných látek povídkových, k venkovskému lidu na milém jí našem severu. V tomto svérázném lidu objevuje Světlá zvláštní, zajímavé povahy, které samostatností svých názorů, ba vším svým duševním životem od všedních venkovanů se lišíce, dovedou poutati psychologa i všedního čtenáře. Bedlivého pozorování psychologického jest v takovém případě nezbytně potřebí, bez něho zdály by se nám takové postavy utopickými a kresby jejich, byť sebe skvělejšími barvami byly vyvedeny, byly by právě jen prázdnou kresbou bez ducha, bez života. Světlá dbá této věci plnou měrou, a proto nám

nenapadá ani při postavách jejích v literatuře naší zcela ojedinělých, že by byly pravdě nepodobny nebo pouhou obrazotvorností utkány. Naopak, právě tato originálnosť postav, odchylnosť od obyčejných motivů a psychologická prohloubenosť v povahách i činech prostých venkovanů Podještědských jest nejsilnějším znakem spisovatelčiny osobitosti. Ten znak nalezneme na všech jejích vynikajících pracích z doby starší i novější, a také na povídce V Hložinách.

Zde jímají naši pozornosť dvě osoby, Monika Velebova a Kilian Obořil. Oba pocházejí z rodu, který svou povahou a svými názory podstatně se lišil nejen od druhého, ale i ode všech sousedů. Vynikalit oba — ten v dobru, druhý -neli ve zlu, alespoň v bezohledné bezuzdnosti — jaksi nad průměrnou míru svého vrstevnictva. Rodina Velebů byla vzorem selských konservativců v nejlepším slova smyslu. „Neplatila u nich ni křída, ni inkoust, nýbrž jen slovo. Nechť si celý svět pukal, oni se nehnuli z toho, co pokládali za pravdu. Každého mezi námi se chytá jakýsi blud či vrtoch, ale na ně nevěděl jejich nejúhlavnější nepřítel ničeho, ba ani to jim nikdo vyčítati nemohl, že by byl kdy někdo z nich dal na jiného člověka jen škaredé oko.“ Na Velebově statku v Hložinách panovaly zcela jiné řády než kdekoli jinde, tam šlo vše v pokoji, v úplné svornosti a shodě všech členů rodiny pěkně po starosvětsku; tam byla zejmena tak mocná láska k rodnému domu a k otcovské půdě, že téměř celá rodina vždy zůstávala na statku, nestavíc si krovů nových. Zcela jinak bylo u Obořilů. Ti zaměstnávajíce se obchodem byli již svým potulným zaměstnáním přivedeni k životu těkavému, nestálému, rádi se chápali novot a zamítali okázale vše, co buď zvykem, buď platným mravným řádem bylo uznáváno za pravé a nutné. Tak zvláště manželská věrnosť pokládána byla od mužské strany Obořilova rodu za pouto, jímž se muž nemusí vázati. Proto bývalo v jejich domě často více pláče a sváru než radosti a míru, a to tím spíše, že mužové z toho rodu vyznačovali se napořád tvrdostí, pýchou, ba zpupností netrpící odporu. Na Kilianovi zdálo se, že najednou známé tyto vlastnosti Obořilů dojdou konce. Zalíbiv si tichou, mírnou Moniku Velebovu, poslední větev druhdy kvetoucího rodu, zanechal na čas bouřlivého života dřívějšího a oddal se klidnému životu rodinnému v Hložinách. Ale jen na čas; neboť za nedlouho přispěním pletichářského otce jeho propukly v něm staré vášně znovu, tak že se jal choť svou opouštěti a za bývalou milenkou, jejíž pověsť nebyla valná, dojížděti. Vinu toho sám svaloval na svou choť Moniku, od které si místo tiché oddanosti a měkké povolnosti přál raději vzdoru a hněvu. Spisovatelka spojivši na dějišti povídkovém dvě tak mocné protivy povahové, řeší pak zajímavou otázku, jak si v takovém případě vede prostá česká žena, aby si zase získala mužovo srdce, aneb alespoň domu svému česť a duši své pokoj. Správným psychologickým postupem sleduje duševní zápas mladé ženy ode chvíle prvního domácího rozstrku až k vrcholové zápletce, kde Kilian chce si milenku usaditi zrovna ve svém domě, a vykládá konečně záhadu těmito slovy Moničinými: „Máli ten svět potrvati, tož nutno, aby přebývala v ženách stálosť, dobrota, smířlivosť. Ony jsou základy jeho. Pakli by ony povolovaly, rozpukají se a vše, co stojí, s nimi se zboří

a propadne. Uložil Bůh srdci ženinu, aby vše snášelo a překonalo pro ty, které její lásce svěřil. Jí jest svět ten vykoupiti ode všeho zlého svou trpělivostí a jej upevniti svou ctností."

Jak patrno, děje se rozřešení zásadou ven a ven ušlechtilou a ctihodnou, a řekli bychom jen, že pro muže poněkud pohodlnou. I zlobný Kilian dá se tak pěknou náukou ženinou obměkčiti a stane se na konec mužem zcela pořádným. V povahopisu jeví se nám Kilian pravdivějším, protože realističtějším, kdežto Monika jest obestřena jakousi snivou poesií, která jest na úkor pravděpodobnosti, ač jinak se dobře snáší s přemítavou hloubavostí, jakou nám Světlá na četných postavách z lidu vzatých tak ráda ukazuje. Závěr, k jakému dochází Monika v poměru svém k muži, byl by zajisté více vynikl, kdy bychom tak dlouho nebyli slyšeli o nepružnosti, ba občasné zatemnělosti jejího ducha, po níž se nám důležitý její náhled zdá spíše jakousi vyšší inspirací, než vlastním jejím přesvědčením. — Jak bedlivě si Světlá všímá duševního života lidu, vidíme mimo jiné i z toho, že proplétá své vypravování častými zmínkami zvykoslovnými a ukázkami rozmanitých náhledů, jaké má lid na př. o řádu světovém a poměru svém k mocnostem vyšším, což dodává celku vhodné barvitosti.

Zcela jiného rázu jest novela téže spisovatelky *Jitřenka*, která vyšla jakožto XXIII. dílo Moravské bibliothéky Šaškovy. Jitřenka nepatří k vesnickým povídkám Světlé. Spisovatelka naše nestojí tu na pevné půdě svého zalíbeného kraje, nýbrž zašla si — věrna arci i tu české společnosti — do končin pouhou obrazností vytvářených, i nelze se pak diviti, že též osoby zmíněné novely nemají příliš mnoho známek zdravého života, jadrné skutečnosti. Děj se koná v menším městě jakémsi, v Dobřanech, kde jsou vrchnostenské úřady, a to před rokem 1848, když český živel začínal vcházeti v nerovný zápas s vládnoucím němectvím. Známo, jaké tenkrát v tak řečené lepší společnosti podobných měst byly náhledy o českém jazyku, a spisovatelka ukazuje nám je zejmena na dámách Dobřanských velmi ostře, líčíc i jinak zcela věrohodně tehdejší maloměstské poměry. Nuže, v takových poměrech vyskytne se svobodný muž, knížecí aktuár, který vším svým životem nadobro se vymyká obvyklým požadavkům a zastaralé míře svých vrstevníků. Jest totiž naskrze proniknut myšlenkou o pohromě svého národa a věří, že stihne národ ten neodvratná zkáza, nenalezneli on družky života, netknuté ani dechem otravné kultury cizí. Taková žena byla by mu jitřenkou, zvěstující národu českému den nového života.

Toto přesvědčení jest zajisté svrchovaně ideální, podivné zvláště při muži vyspělém; záhadou však jest, jak ten náhled v aktuárovi uprostřed odnárodněné společnosti povstal, jak celou jeho bytosť tak pronikl? Náhodou vyskytne se v Dobřanech dívka, jaké aktuár hledal, půvabná a kulturou naprosto nedotčená — neumíť ani psáti — a pociťující zvláštní odpor k jazyku německému. Aktuár jest nad ní u vytržení a bez odkladu se s ní zasnubuje. Oba žijí potom nějaký čas svůj blouznivý život dále a zvláště aktuár nedá se ničím přiměti, aby se svou Hedvikou sestoupil s vysněného nebe na pevnou zemi

Konečně Hedvika sama přetrhne jeho sny, chce se přiměřeně vzdělati (nad čímž si její ženich div nezoufá), odjede do Prahy a zpronevěří se aktuárovi, který zatím zase zanevřel na celý svět, domnívaje se, že jeho jitřenka byla pouhou bludičkou. Ale posléze Hedvika pozná svůj blud, usmíří aktuára, který pak ochotně uvěří v novou zoru, nevěstě své odpustí, jde a vyhledá s ní společnou smrť.

Obě hlavní osoby jsou, jak patrno, vyšňořeny svrchovaným romantismem, nemajíce téměř ničeho na sobě ze skutečného života. Aktuárova vlastenecká láska jest sice úcty hodna, ale bohužel jest jen mrtvou literou. Děj povídky přiměřeně postupuje a jest dobře sosnován, neočekávaný závěr jest ve shodě s romantickou povahou celku.

Povídky Boženy Kunětické, vytištěné ve 4. čísle Matice lidu r. 1887, mají sice své vady, ale jest v nich viděti nadání. Spisovatelka všímá si života, pozoruje hnutí lidského srdce, postihuje dobře snahy i projevy vůle u zvolených osob, umí kresliti povahy. Náměty její jsou přiměřeny jejím silám. Ale formy autorka posud nemá náležitě v moci. Po spůsobu všech začátečníků rozbíhá se ve svém vypravování příliš do široka, prodlévá u nepatrných podrobností a zapomíná na souměrnosť a lad jednotlivých částí, na nutnosť podřizovati věci nedůležité důležitějším. Tedy umělecké míry, dobrého přehledu a svědomité rozvahy jest spisovatelce naší u větší míře třeba, než jakou ukazuje v této knize.

Menší obrázky celkem dobře se jí daří. Důkazem toho jest hned první stať *Románek paní Ksáskové*, vážený ze života Pražského. Prostinký příběh, kterak se stalo, že vdova Ksásková panu Rajtorátovi, požehnanému dětmi, dala přednosť před dosavadním ženichem svým Pejpalem při volbě manžela, nakreslen jest věrně, s živým povahopisem hlavních osob. Obrázek tento svou látkou a celým ovzduším připomíná Nerudu a Herrmanna, jichž se spisovatelka snaží též svou veselou mírou a bodrostí následovati. Slohu jejímu se ovšem nedostává ještě rázovitosti a osobitosti. Snaží se psáti vtipně, ~~co~~ možná barvitě a s humorem, ale zachází v tom leckdy poněkud daleko, užívajíc frásí tu nedosti jasných, tu zas jistou měrou otřelých, tu hned vtipkujíc po spůsobu obecného lidu, a to i tam, kde k žertům není místa. Také větší stručnosť a úsečnosť by slohu jejímu jen prospěla — děj by pak rychleji postupoval a myšlenky určitěji by vynikaly. Jinak nelze nepozorovati, že spisovatelka vede si s jistou samostatností.

Po bok črtě právě zmíněné řadí se také poslední obrázek *Pan domácí*; zde však jest užito pointy méně účinné, a proto také výslední dojem jest slabší. Větší částť knihy zabírá povídka *Na troskách hříchů*, na níž zvláště ráz tvorby spisovatelčiny zřejmě se zjevuje. Látka jest moderně zajímava. Kdesi na Pardubicku žije statkář Babánek v nezákonném manželství, z něhož pojdou dvě dcery, na kteréž nevraží Babánkovy děti z manželství řádného. Když pak v rodině smrť toho a onoho uklidí k věčnému spánku, přidruží se k osobní nechuti také zášť pro dědictví, která svrchovanou měrou plní nitro legitimní dcery Babánkovy, vdané Dařilové, proti nevlastní sestře Cilce. Otázka dědictví udržuje se odtud až do konce stále v popředí. Na rubu spisovatelčina vypravování můžeme však postřehnouti otázku zajímavější, týkající se

výhradně spanilé Cilky. Může býti šťastna dívka dobře vychovaná, útlého citu, jsouli před ní pojednou odhalena takováto tajemství rodová? Snese taková dívka, náhle skoro jen sama sobě jsouc zůstavena, nezbytné úštěpky a ústrky světské, či má trpěti za viny nespáchané? Kunětická líčíc svou hrdinku napořád šlechetnou, přivádí ji na konec k trvalému štěstí a dává jí k tomu bezpečnou průvodkyni: silnou a ryzí lásku, která dovede strádati a se odříkati, i zasluhuje tím spíše, aby došla předmětu svých tužeb. Pravda, její vyvolenec musí proto býti prost všedních předsudků a nesmí dáti svým citem otřásti ani tehdy, když Cilka, aby poklesek zesnulého otce napravila, celé své jmění nezištně Dařilové vrátí, kterýmžto činem by nejeden moderní ženich dojista nebyl spokojen. Cilka svou šlechetností a něhou vyřídí ostatně také jiné otázky, které se tu naskytaly: docílí smíru s Dařilovou, která jí odpustí, a jakožto nejméně ziskuchtivý člen hamižného příbuzenstva stane se pak i majitelkou sporného dědictví. Láska tedy dobude úplného vítězství.

Hojnosť osob, jimiž jest jeviště povídky oživeno, způsobuje, že také děj jest dosti složitý. Námětem samým jsou tu proti sobě postaveny dvě strany sobě odporné, které svými snahami i činy opět a opět se kříží. Z toho získává povahokresba účinné kontrasty, a účastenství čtenářovo se oživuje. Pro osnovu jest zde tedy hojnosť nitek a pásem; škoda jen, že spisovatelka nevládla svým materiálem hospodárněji a uměleji. Pak by snad i její přechody byly připravenější, nové osoby nebylo by třeba tak obšírně představovati a také episodám bylo by vyměřeno, jak se sluší, místo skromnější.

Celkem myslíme, že by nám Kunětická mohla podati práce v skutku cenné a že by k tomu dospěla tím spíše, čím určitěji by své tvorbě vymezila pevný obor. *F. V. Vykoukal.*

Oprava. V předešlém čísle Osvěty na str. 85 řád. 19 shora čti: *tu* již také (místo *to*); — na str. 89 ř. 12 shora čti: supaj*e* (místo supaj*íc*) a ř. 5 zdola čti: *C*ambridgi (místo *Ch*ambridgi).

Turnovský. Druhé, opravené vydání. Se 12 vyobrazeními. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1887.

Boleslav III. Ryšavý. Historická tragédie v pěti jednáních. Napsal Mir. B. Kuneš. Nákl. knihtiskárny Politiky, v Praze 1888.

Sirotčí peníze. Drama o jednom dějství od Lad. Stroupežnického. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1887.

Repertoir českých divadel. Čís. 5.: Bez boje. Drama o čtyrech jednáních. Napsal M. A. Šimáček. Čís. 6.: Heralt. Tragédie v pěti dějstvích. Napsal Boh. Adámek. Čís. 7.: Paní majorka. Drama o pěti jednáních. Napsal J. V. Špažinskij. Z ruštiny přeložil dr. P. Durdík. Nakl. týž.

Ochotnické divadlo. Pořádá Arnošt Schwab Polabský. Svaz. 37.: Nepřítel lidu. Činohra v 5. jednáních. Napsal H. Ibsen. Přeložila El. Pešková. Svaz. 38.: Bodří venkované. Veselohra o pěti jednáních. Napsal V Sardou. Pro české divadlo upravil J. Kühnl. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1888.

Žertovné divadelní hry. Sv. 6: Čupr na námluvách. Fraška o 1 jednání. Dle starší látky napsal J. Kühnl. Nakl. týž.

Klín klínem se vyráží. Veselohra v 1 jednání. Z Rogera přeložil Ed. Valečka. Nakl. Ed. Valečka, v Praze 1888.

Sborník illustrovaných románů. Dílu II. seš. 19.: Alma. Napsal Rudolf Jarosl. Kronbauer. Illustruje Em. Zillich. Ohněm a mečem. Historický román od Henryka Sienkiewicze. Český překlad od Cel. Friče. Illustruje Viktor Oliva. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Česká bibliothéka rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá B. Frida. Ročn. IV. svaz. 8.: Louis Reybauda: Ze života mořského dobrodruha. Díl II. Erckmann-Chatriana. Dvě povídky, přeložil B. Frida. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1887.

Besedy mládeže. Pořádá V. Špaček. Svaz. 242. a 243. Nakl. týž.

Kousek chleba. Povídka od J A. Lejkina. Přeložil V. Mrštík. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1888.

Nečasovy Pohledy do dějin. Třetí vydání. Nakl. Em. Šolc, v Telči 1888.

Vybrané bájky Aesopovy i Phaedrovy. Veršem vypravuje Jan Nečas. Nakl. týž.

Seznam knih a hudebnin, vydaných nákladem a v komisi knihkupectví Ed. Valečky v Praze. Nákl. Ed Valečky, v Praze 1887.

Osm duett v lehkém slohu pro dvoje housle. K užitku a zábavě mladých houslistů složil K. Černý. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1888.

Drobné články pedagogické a psychologické. Napsal Dr. G. A. Lindner. Nového laciného vydání seš. 1. Nákl. vyd. „Biblioth. ped. klassiků," v Přerově 1888.

Květy. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Ročn. X. seš. 1.
Švanda dudák. Redaktor Ign. Herrmann. Ročn VII. č. 1.—3.
Zábavné listy. Red. J. L Turnovský. Ročn. X. čís. 4.—7.
Komenský. Red. Fr. Slaměník. Ročn. XVI. č. 1.—4.
Ruch. Red. Alois Wiesner. Ročn. X. č. 1.—3.
Athenaeum. Red. dr. T. G. Masaryk. Ročn. V. čís. 3. a 4.
Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. IX. č. 12.
Obzor. Red. Vl. Šťastný. Roč. X. č. 23. a 24.
Vesmír. Red. Fr. Nekut. Ročn. XVII. č. 2—6.
Hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Ročn. X. č. 24.
Vesna. Red. Fr. Dlouhý. Ročn. VII č. 1. a 2
Literární listy. Red. Fr. Dlouhý. Ročn. IX. č. 1. a 2.
Budečská zahrada. Red. Zeman a Weinfurt. R. XIX. d. I. č. 1. a 2.
Paedagogium. Red. dr. Jan V. Novák. Ročn. X. seš. 1.
Posel z Budče. Red. V. Kredba a Ludvík Strahl. Ročn. XIX. č. 1.—3.
Česká škola. Red. Al. Vávra. Ročn. X. č. 1.—3.
Hlídka literární. Ročn. IV. č. 12.
Dalibor. Red. Fr. A. Urbánek. Ročn. X. č. 1.—3.
Vojenské listy. Red. Jar. Cepník. Ročn. VI. č. 1.
Česká Thalia. Red. J. Ladecký. Ročn. II. č. 1. a 2.
Listy filologické. Red. J. Gebauer a J. Král. Ročn. XIV. seš. 6.
Krok. Red. F. X. Prusík. Ročn. II. seš. 1.
Včelka. Red. M. Procházková. Ročn. I. č. 1.
Domácí hospodyně Red. M. Procházková. Ročn. V. č. 1.
Zahrádka maličkých. Red. M. Procházková. Ročn. I. č. 1.
Listy zahradnické Red. L. F. Naumann. Ročn. XII. č. 1.
Věstník. Red. F. Šašek. Ročn. IV. č. 1.
Velocipedista Red. J. Kohout. Ročn. I. č. 1. a 2.
Sokol. Red J. E. Scheiner. Ročn. XIV. č. 1.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr. Jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). O dočasném snížení cen viz obálku 1. čísla. Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl více; desky téže vazby na ročník po 70 kr. poštou po 80 kr.

Patisk celých prací se vyhrazuje. — Lhůta k reklamacím končí vyjitím nového čísla.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

1888.

OSVĚTA

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO III.

Knihy a hudebniny redakci zaslané.

Čechy. Společná práce spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu IV. (Polabí) sešit 8. Nakl. J. Otto, v Praze.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojtěch Brechler a B. Kutina. Dílu VI. seš. 9. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Ses. 1. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Slovník naučný. Red. dr. F. L. Rieger. Spoluredaktor dílu II.—XI. Jakub Malý. Dílu XII. ses. 7.: Doplňky a opravy. Red. dr. Frant. Bačkovský. Nákl. I. L. Kober, v Praze 1888.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott. Dílu VI. ses. 7. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

O zemském hospodářství v království českém. Napsal Karel Adámek. V Brně, nákl. Českomoravského nar. hospodáře 1888.

Naši ptáci. Popisuje a život jich líčí dr. Fr. Bayer. Se 120 obrazy na 40 tabulích barvotiskem provedených. Seš. 18. (dokončení). Nakl. Fr. Tempský, v Praze 1888.

Zrání, oplození a rýhování vajíčka. Sepsal Fr. Vejdovský. S 10 tabulkami a 8 dřevoryty. (Spisův poctěných jubilejní cenou král. č. společnosti náuk čís. 1.) Nákl. jubil. fondu pro vědeckou literaturu českou.

Terminologický slovník hornický, německočeský a českoněmecký. Českým technikům a zvláště horníkům podává J. Hrabák. Nakl. c. k. dvorní knihtiskárny A. Haase, v Praze 1888.

La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique. Par Otcicoff. Philippopoli, Imprimerie Centrale 1888.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelů československých. Ses. 535. (B. Němcová VII. 2.), ses. 536. (M. Mikšíček I. 2.), ses. 537. (Rubeš II. 5.) ses. 539. (Rubeš II. 6.), ses. 540. (M. Mikšíček I. 3.). Nakl. I. L. Kober, v Praze 1887.

Kabinetní knihovna. Svaz. XXIX.: Povídky veršem od K. Legera. Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1887.

Svět zásad. Veselohra o 5. jednáních. Napsal Karel Pippich. Repertoir českých divadel VIII. Nakl. týž.

Zasvěcení chrámu v Hamarbě. Román od Em. Flygaré-Carlenové. Ses. 1. Nakl. týž.

Paleček a Malenka. Báchorka žertovná, již mládeži vypravuje Bohumila Klimšová. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Ottova laciná knihovna národní. Serie XI. ses. 2. a 3.: Drobné dílo. Črty ze všedního života od Ig. Herrmanna. Řady první II. a III. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Ústřední knihovna. Ses. 234.—237.: J. Thomsona Počasí. V české verše uvedl Fr. Doucha. Třetí vydání. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1888.

Libuše, matice zábavy a vědění. Ročn. XVII. čís. 6. a 7.: Sirotek. Roman od V. Lužické. Ročn. XVIII. čís. 1.: Nevolnice. Od Al. Jiráska. Nákl. Libuše, Matice zábavy a vědění, v Praze 1888.

Na zmar. Obraz ze života Kijevských studentů od Henryka Sienkiewicze. Přeložil Cyril A. Moudrý. Nakl. E. Šolc, v Telči 1888.

Česká bibliothéka rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá B. Frída. Ročn. IV. svaz. 9.: J. S. Turgeněva Tři povídky, přeložil V. Mrštík. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Veselé čtení pro náš lid. Sbírka humoresek, frašek, žertovných anekdot a básní. Hlavní spolupracovník V. Sálek. Nakl. Fr. Vaněk, ve Velkém Meziříčí 1888.

Lesní půdoznalství. Sepsal Jan Chadt. Nakl. V. Šimek, v Písku 1888.

Společenský zpěvník český. Ses. 4. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1888.

Chrt. Obraz ze života. Napsal V. Kosmák. Ses. 1. Nakl. E. Šolc, v Telči 1888.

Hlasy katolického spolku tiskového. Roku 1888 čís. 3.: Výlet Čechů na Slovinsko. Vzpomínky a obrázky z utěšené cesty. Napsal Fr. Ekert. Nákl. katolického spolku tiskového, v Praze 1888.

Modlitby pravoslavného křesťana. V Praze 1888.

Publikace politické a hospodářské jednoty v Opavě. Čís. 8.: Zpráva o činnosti výboru v r. 1887, přednesení ve valné hromadě 5. ledna 1888.

Časopis musea království českého. Red. Josef Emler. Ročník LXI. svaz. 4. Nákl. Musea království českého.

Krok. Red. F. X. Prusík. Ročn. II. ses. 2.

R. 1888. Čís. 3.

OSVĚTA

Dílo centralismu v 18. století.

Podává

dr. Bohuš Rieger.

(Pokračování.)

Kdy bychom nyní neměli po ruce pamětních spisů Marie Terezie, skoro mohli bychom pochybovati o tom, že panovnice ta při státním převratu měla vědomě za *hlavní a pravý účel*, *spojiti země české se zeměmi rakouskými* pod jediné vedení a založiti z nich jednotný stát rakouský. Vydávajíc v Schönbrunnu dne 1. května 1749 svůj *vlastní list* českému nejv. kancléři hr. Harrachovi (a podobně rakouskému kancléři hr. Seilerovi [1]), nečinila v něm žádné zmínky o zásadách a intencích, jež jsme ze spisů jejích uvedli: ba vlastní list výslovně ani neuvedl, že by zrušoval českou dvorskou kancelář, to plynulo nepřímo ze zařízení úřadů nových.

Za to byla do popředí postavena potřeba, *odloučiti justici od politické správy*. Reforma taková již sama o sobě žádala změny při dvorských kancelářích, české a rakouské, jež do té doby byly netoliko nejvyššími správními úřady, nýbrž také nejvyššími soudy svých zemí; arci z toho ještě nevyplývalo, že by při reformě bylo nutno také sloučiti obojí různorodou skupinu zemí. Té otázky však císařský list schvalně nevykládal; on chtěl, aby důležitý čin organisační, jakým bylo odloučení justice od správy, pomáhal odvraceti pozornosť od účelu státoprávně dále sahajícího, jenž měl spíše býti maskován, jako by se jednalo pouze o zlepšení justice a nejvýše ještě o reformu administrativní, jež závisela jen od panovníkovy libovůle, tudíž nedotýkala se ústavy a nesahala na žádné právo jednotlivých zemí a stavů.

Císařský list vyslovil napřed z toho potěšení, že od r. 1748 byl zaveden pěkný pořádek ve správě kontribuční, vojenské a komorní, a že „hlavní“ politické záležitosti zemí byly dobře obstarávány pod osobním řízením panovnice i manžela jejího ve „dvorské deputaci“ čili

[1]) Vytiskl je Maasburg v Geschichte der oberst. Justizstelle in Wien.

konferenci „in internis;“ nebylo prý již kollisí mezi dvorskými úřady. Dle tohoto přiznání mohlo by se zdáti, že v oboru politickém nebylo třeba ještě dalšího a to neústavného kroku, totiž úplného zrušení zvláštních kanceláří, české a rakouské, když ona rozkřičená moc kancléřů byla tedy dostatečně obmezena již centralisací dosavadní, jakou představovaly státní konference pro vnitřní záležitosti a komise Haugvicova (jež pod řízením konference spravovala provádění „systému“ recessuálného v zemích českých i rakouských zároveň). Třeba však Marie Terezie neměla té chvíle nutné příčiny ku převratu, můžeme seznati právě jen z jejích spisů, že byla silně podrážděna předešlým odporem ministrů proti systému, a když se provedení jeho přece podařilo, že energická její povaha nedovedla zachovati míru mysli naproti přemoženým odpůrcům, že jako odplatou umínila si jíti dále a zbaviti se vůbec dvorských kanceláří, jež prý, trvajíce ve své nepřízni k systému, doufaly snad teprve časem zvrátiti nové dílo, pokud by obmezovalo vliv jejich. K tomu byla panovnice ponoukána také vytrvalým hr. Haugvicem, jenž byl nenáviděn šlechtou hájící autonomie zemské, o němž však panovnice myslila, že jí byl „opravdu poslán Prozřetelností.“ Arci že císařský list nechtěl mluviti o takovém umíněném záměru. Vedle spokojenosti s vedením politických záležitostí vyslovil také stesk. Mnohé „hlavní“ záležitosti souvisely prý úzce s ostatními záležitostmi „provinciálními,“ a tedy často vyžadovaly jednání na dvojím místě, u dvor. kanceláří a v konferenci (dvorské deputaci); a právě to prý zaneprazdňovalo tehdejší rady kanceláří a způsobujíc zbytečné písemné práce zdržovalo — justici; z této praktické zevnější příčiny musila tedy býti oddělena od správy politické. Toť byl celkem jediný výklad, jejž vlastní list podával o svých intencích. [1])

Marie Terezie tedy velmi dovedně odloučila justici od správy — aniž by rozmnožila počet úřadů! Na místě dvou kanceláří poručila zříditi opět jen 2 nejvyšší úřady, ale nikoli *podle zemí*, nýbrž *dle předmětu;* měly se zříditi úřady *společné* zemím českým i rakouským, totiž *nejvyšší soudní dvůr* a *directorium in publicis et cameralibus* čili krátce *in internis.* Mělo totiž „politické ředitelstvo“ zastávati zároveň působnosť dvorské komory, ježto hr. Haugvic pokládal naopak za nutné koncentrovati správu politickou a komorní. Konečně pak odloučení justice od správy mělo se provesti podobně také v *jednotlivých zemích;* v každé z nich měl správu politickou a komorní převzíti nový úřad zeměpanský, nazvaný *„representací a komorou.“*

Tyto organisace byly jádrem nového Terezínského centralismu. I *nejvyšší soudní dvůr* byl podstatným jeho článkem, i musíme se ho zde dotknouti, třeba bychom jinak nejednali o soudním zřízení. Nebylať jím toliko odloučena justice od správy, nýbrž byla jím také v oboru spravedlnosti zrušena česká dvor. kancelář a podobně i rakouská. Byla to

[1]) Podobně i úřední vyhláška Vídeňských novin ze 14. května 1749, jež byla vydána z podnětu Bartensteinova a jež zmínila se již o dokonaném zrušení české a rakouské dvor. kanceláře, vykládala dosti obšírně, že soudní pře mívaly příliš dlouhé trvání, a že proto k urychlení jejich bylo třeba odloučiti justici od správy. O politických intencích nedokládala rovněž tak *ničeho.*

soudní centralisace, spolčení obojí skupiny zemí, jež dosud měly své různé právo i své zvláštní soudnictví; povstal tu česko-rakouský nejvyš. soud a zároveň společné ministerstvo spravedlnosti.

Nejvyšší soudní dvůr byl složen z gremií obou zrušených kanceláří; prvým předsedou (justičním kancléřem) stal se dosavadní rakouský dvor. kancléř, hr. Seiler. Arci bylo nutno zříditi zvláštní *český konsess* či senát pro soudní věci zemí českých, avšak již v tomto konsessu radové čeští neměli výlučně býti přísedícími, nýbrž vždy toliko většinou, tak že musila tu vždycky býti menšina radů cizích, vlastně neznalých práva českých zemí; podobně i v rakouském konsessu bývala menšina z radů českých. [1]) Dále také podřízenosť starých královských a zemských soudů v Čechách pod nový úřad centralistický musila časem připraviti zkázu stavovského zřízení soudního, jež bylo také jedním ze předních základů zemské autonomie; ostatně již r. 1752 bylo nařízeno zříditi pro Moravu zvláštní soud apelační, tak že apelační komora Pražská přestala r. 1753 býti dále vrchní stolicí městského stavu pro celou korunu českou.

Mimo to zřízení jednotného nejvyššího soudu mělo ten dalekosáhlý následek, že nepřímo vedlo k utvoření *společného práva rakouského.* Země české měly svůj právní vývoj, celkem sourodý, a před Marií Terezií jednalo se o to stejně kodifikovati jejich právo. Avšak po reorganisacích r. 1749 měla na místě této právní pospolitosti nastoupiti unifikace práva českého i rakouského. Císařský list, zřizuje jednotný nejvyšší soud, vyslovil sice jen tolik, že je potřebí vypracovati jednostejný soudní řád, a to i pro soudy v zemích; avšak po této zmínce jednotlivé byl pojat úmysl za příkladem pruským (zvláště prací velikého kancléře pruského Coccejiho) z vlastní absolutní moci panovníkovy vytvořiti nové jednotné právní zákonodárství, společné zemím českým i rakouským. A tak i v těch ohledech země české měly pozbývati povahy zvláštního státu, nemíti více své právní a soudní samostatnosti a celitosti.

Z druhé strany nastoupilo na místo dvorských kanceláří, české a rakouské, *direktorium*, úřad to nazvaný dle vzoru generálního direktoria pruského. Pro věci zahraničné ovšem potrvala *„dvorská a státní kancelář,“* jež byla zřízena jako zvláštní úřad teprve r. 1742; v čele jejím byl zprvu hr. Ulfeld a od r. 1753 Václav hr. Kounic, za něhož pak dostala také řádnou organisaci. Avšak v zemích samých měla vymizeti historická jmena dvorských kanceláří. Hraběti *Haugvicovi*, vlastnímu původci státního převratu z r. 1749, dostalo se vedení společné vnitřní správy zemí českých a rakouských jakožto „předsedovi“ direktoria; neměl míti ani názvu kancléře. Již dne 4. května t. r. učinil panovnici své návrhy o složení nového úřadu; mělo býti 7 tajných referendářů a dvor. radů se 6 sekretáři. Jelikož úřad byl nyní společný zemím českým a rakouským a jelikož odpadla potřeba znalosti českého zřízení soudního a práva, většina radů mohla nepocházeti z českých zemí. Také záležitosti soudní žádaly dříve větší kollegiálnosti úřadu, nyní

[1]) Reorganisace byla provedena s jistou šetrností k osobám. Vicekancléřové dvor. kanceláří, český hr. Kořenský z Terešova a rakouský hr. Oedt byli jmenováni předsedy zvláštních konsessů; nejvyššímu soudu pak bylo přiděleno celkem 7 dvor. radů z kanceláře české a 5 z rakouské.

mohla nastupovati větší závislosť byrokratická. Zůstal však ještě ten ohled k zemím, že byly zavedeny *zemské referáty*; jediný referent zastával politické i finanční záležitosti Čech, jiný Moravy a oba společně Slezska. [1])

Direktorium bylo z počátku úzce podřízeno státní konferenci; mělo prý vlastně jen připravovati veškery záležitosti zemí, aby pak byly přednášeny a vyřizovány v „konferenci," kterou panovnice s chotěm svým chtěla držeti jednou nebo dvakráte každého týdne. Teprve po nějaké době uznala, že netřeba více její osobní přítomnosti, a spokojovala se přednáškou týdenních protokolů direktoria. Zprvu však schválně (jak dí sama) přibírala do konference vždycky hr. *Harracha*. Zůstalť tento posud členem státní konference, a také ještě podpisoval reskripty a patenty, ačkoli moc jeho odstraněním české dvor. kanceláře byla celkem zrušena. Neumíme pověděti, bylali také osobní *hodnosť nejv. českého kancléře* potlačena za jeho života. Zdá se, že Marie Terezie zprvu nemínila potlačiti důstojenství, jež bylo nejdůležitějším z nejvyšších zemských úřadů, tak že poněkud mohlo se zdáti, jako by ústava nebyla ještě rušena. Aspoň úřední vyhláška Vídeňských novin ze 14. května 1749, uvádějíc novou reorganisaci v obecnou známosť, uznala také za dobré, veřejně prohlásiti, že „posavadní český nejvyšší kancléř" hrabě Harrach bude míti dřívější místo a hlas při konferenci. Praví se arci, že hr. Harrach viděl se nucena složiti české nejvyšší kancléřství: nicméně také jisto jest, že ještě ve druhé polovici května vycházely do Čech reskripty panovnice, opatřené jeho podpisem a teprve na druhém místě také podpisem hr. Haugvice.

Ovšem že ani hr. Harrach ani stavové nemohli se mýliti o dosahu celé „reformy." Snadně pochopíme, že asi hr. Harrach rozhodně odporoval zařízení, jež bylo uzavřeno a rozhodnuto docela bez jeho vědomí a proti jeho vůli a jež do 10. květ. provesti mu uložil císařský list. Ale veškeren odpor jeho nemohl více proniknouti proti tuhosti centralistického přesvědčení Marie Terezie, proti umíněné pevnosti, s jakou trvala na radách hr. Haugvice, ve kterých ji podporoval také starý důvěrník a rádce svob. pán Bartenstein. Bohužel panuje dosud úplná tma, snad schválná, o tom, co vše se dálo v měsíci květnu r. 1749; i není nám možno vykládati, jaká byla obrana zemí českých. Filip hr. Kinský nemohl již podporovati hr. Harracha, poněvadž již dříve, přišed do nemilosti, byl vystoupil ze všech úřadův a zemřel, nemaje ani 48 let, v lednu t. r. Podobně i sám Bedřich hr. Harrach pro svůj odpor upadl do nemilosti císařovniny. Avšak prve než uplynul měsíc od zrušení české kanceláře, i on zemřel, po třídenní nemoci na neštovice dne 4. června 1749, zrovna jako Kinský ještě v mužné síle. Nedosáhlť docela 53 let, a smrť jeho byla neli přivoděna, aspoň urychlena nezdarem všeho jeho úsilí, jímž chtěl ubrániti státní samostatnosť koruny české i samosprávu zemských stavů. Smrtí jeho nadobro osiřela hodnosť

[1]) Referentem pro Čechy byl dv. rada z Kannegiesserů, pro Moravu dv. rada z Kranigstättenu; zdali tito referenti byli dříve při čes. dvor. kanceláři, nevíme, a jest to pochybno Pro departement český a slezský byl sekretářem Eger, pro moravský Rosenthal.

českého nejvyššího kancléře, a dokonáno tím docelení státu českorakouského. [1])

Jak tuhá byla asi vůle Marie Terezie, když jí nehnul ani tak vynikající státník, jakým byl hr. Harrach, jenž přece byl tehda také přední hlavou vší šlechty! Tuhosť ta byla sice též přičítána obecně „zlému duchu“ Haugvicovu: avšak i sama panovnice dle svých vlastních slov znala již napřed nesnáze, s jakými byly spojeny nenáviděné novoty, a byla si dobře vědoma svého cíle, jejž prý „podniknouti netroufal si žádný z jejích předků.“ V záměrech svých doufala v boha, jenž prý jí dal dosti síly, aby mohla takto položiti „základní kámen“ ku příští bezpečnosti monarchie. Také v tom, že v krátké době zemřeli oba hlavní zastancové zemských ústav, hr. Kinský a hr. Harrach, spatřovala pomoc prozřetelnosti.

Jisto jest, že smrtí hr. Harracha padl *všeliký odpor* proti státnímu převratu. Stavové neodvážili se dalšího odporu, jakkoli (dle svědectví vyslance Benátského) těžce snášeli proměny vládní, a panovala prý všeobecná vnitřní nespokojenosť. Právě stavové čeští, jichž se státní převrat dotýkal v první řadě, neměli odvahy ani moci odporovati jemu; lze to vysvětliti právě tím, že za Karla Albrechta z velké části se byli kompromittovali! Mimo to také povolením recessu dobrovolně vydali již hlavní moc do rukou absolutní panovnice, a neměli naděje ve zdar, když ani hr. Harrach, druhdy velmožný nejv. kancléř český, ničeho nemohl pořiditi. Budiž tomu jakkoli, přece také bezděky se ukázalo, jak daleko již dospívala politická malátnosť stavovského zřízení, že ono nemohlo více postačiti, aby obhájilo práv vlastní země a práv veškeré koruny české proti návalu nového absolutismu a centralismu, jenž se jal ještě vyšší měrou dodělávati dílo Pobělohorské. I absolutní panovníci byli ještě vázáni korunovační přísahou, že budou zachovávati privilegia zemská, a mezi těmito byly v prvé řadě zákony a řády o individualitě a integritě koruny české jakožto zvláštního státu. Avšak poslední panovnice rodu Habsburského a zakladatelka rodu Habsbursko-Lotrinského — po prvé ze všech předešlých králů českých troufala si, nedbajíc potvrzených privilegií, ani neptajíc se stavů, rušiti vnitřní státní samostatnosť koruny české.

O *významu* zrušené české dvor. kanceláře nemůže aspoň býti pochybnosti. Nejv. češ. kancléř právě představoval *zvláštní stát český*,

---

[1]) Není dostatek zpráv o tom, jakým vždycky byl poměr panovnice k Bedřichu hr. Harrachovi Arneth (IV, 22—4) mluví o úplné roztržce, jež mezi nimi nastala v květnu r. 1748, a neví, pokud se podařilo zprostředkovati urovnání a další poměr; potom hned uvádí, že došlo k tomu, že hr. H. složil hodnosť českého nejv. kancléře a podržel toliko místo v tajné konferenci, — zpráva Diedova o tom uvedená je z 10. května 1749, kdy právě česká dv. kancelář měla dle cís. listu přestati Z podpisování reskriptů dalo by se souditi, že hr. H. odstoupil sice od zrušené kanceláře, ale snad nikoli ještě od osobního důstojenství kancléře. Ovšem rozhodla Marie Terezie o referátu z 8. květ. 1749, že *v zemích* nemá se nikomu dávati název *dvorského kancléře;* avšak resoluce ta snad nevešla v platnosť za života hr. H., ježto pokud se týkala justičního kancléře hr Seilera, byla provedena také teprve v červenci. — Smrť hr. H. byla dle zprávy vyslance Dieda přisuzována zrušení české dv. kanceláře.

jeho celistvost a svéprávnost; byl zástupcem a obhajcem ústavy českých zemí oproti jiným zemím domu rakouského. Dvor. kancelář, kterou řídil, byla nejvyšším správním úřadem i nejvyšším soudem koruny, a pojila jednotlivé země její ve zvláštní svérodý celek, jehož zřízení a zákony lišily se od skupiny zemí rakouských. Rovněž tak, jako panovník přísahal zachovati práva zemská, musil také český nejv. kancléř, přísahav jemu jakožto českému králi, vládnouti dle ústavy, dle práv a privilegií zemských a stavovských. Panovník mohl sice raditi se o záležitostech zemí českých s kýmkoli; a i k vrchnímu vedení svého soustátí měl arci svou tajnou radu nebo konferenci. Avšak *jednati* nemohl uvnitř českých zemí jináče, nežli prostředkem nejv. čes. kancléře, jenž choval velikou čili majestátní pečeť a bez jehož podpisu žádný zákon nebo nařízení neměly tam platnosti a závaznosti. Ministerská *kontrasignatura* čes. nejv. kancléře vázala i panovníky celkem již absolutní, a po jistý stupeň obmezovala je ústavně jak v moci zákonodárné tak i výkonné. Z ní vyplývala ona veliká moc kancléřská, na niž si Marie Terezie stěžovala ve svých spisech, ono předstírání svobod a práv zemských, jichž pravou podstatu kancléř prý hleděl tajiti před panovníkem, aby tím spíše upevňoval svoji moc. Ani dvor. vojenská rada, ani dvor. komora nebyly naproti samým zemím a stavům ve přímém poměru státoprávním, tak že i jejich opatření musila býti expedována a vyhlášena obyvatelstvu prostředkem dvor. kanceláře. I mohl tedy český nejvyšší kancléř dostatečně bdíti nad tím, aby tyto úřady ani sám panovník nedávali svémocně žádných reskriptů nebo rozhodnutí, jež by čelily proti právům a svobodám českých zemí; někdy pak dvor. kancléř skutečně odepřel svůj podpis k nařízení, jehož nechtěl na sebe vzíti, a nutil takto panovníka, aby povolil. [1])

Přes to vše nebyla česká dvor. kancelář ještě úřadem zemským a stavovským, jakým by se zdála býti dle líčení Marie Terezie. Nejvyšší kancléř byl v době Pobělohorské přece jen úředníkem královským a přísahal již toliko králi, a nikoli, jako před časy, též obci království českého. Když česká státní rada byla přestala vázati panovníka v jeho moci, vyvinula se ještě šíře působnost české dvor. kanceláře v celé koruně, právě jakožto úřadu královského. Arci byl to také úřad potvrzený v zemských privilegiích i v Obnoveném zřízení zemském, stojící v jistém státoprávném a ústavném poměru k zemím a stavům. Samo důstojenství nejv. kancléře bylo jedním z král. zemských úřadů, dle staršího stavovského pořadí toliko šestým z panského stavu; bylo tudíž ústavně vyhrazeno domácímu, usedlému panstvu z českých zemí, tak že ministrem českých zemí býval vždy vážený krajan. [2])

---

[1]) Až do Marie Terezie dvor. vojen. rada dopisovala přímo pouze úřadům vojenským, a dvor. komora pouze zemským komorám a komor. prokuratorům Ještě resoluce Marie Terezie z 11. čce 1741 prohlásila, že patenty o komorních věcech nesměly býti tištěny a vyhlášeny bez předběžného nejvyššího nařízení cestou dvor. kanceláře; byla v tom záruka neb ochrana zemí, zvláště poplatnictva proti moci kamerálních úřadů

[2]) Obnovené zřízení zemské jmenovalo českou dvor. kancelář na rozličných místech, jednalo o ní zvláště ve čl. F. 1. a násl.; i jinak mnohé akty (na př. nové udílení korunních lén) vyžadovaly nezbytně expedice z kanceláře české. Poněvadž tato byla také nejvyšším soudem, bylo již proto nutno,

Snadno tedy poznati, jaké *následky* mělo úplné zrušení české dvor. kanceláře pro svéprávnosť a celistvosť koruny české jakožto zvláštního státu. Až do r. 1749 vládla dynastie *soustátí federativnímu*, jež se skládalo ze *tří zvláštních skupin zemí.*[1]) Tyto tvořily vlastně svazek spíše dynastický, než celostátní, tedy unii personální (dle staršího názvosloví); — pouze potud byl mezi nimi také svazek reálný, že společnému panovníkovi příslušela ve všech skupinách, ani uherské nevyjímaje, jistá moc státní bez obmezení, t. ve věcech zahraničných a vojenských i v jistých nezávislých královských financích; v ostatním oboru jevily se ony skupiny jako státy zvláštní. A tak v koruně české panovníci vládli vždy ještě právě jen jako králové čeští!

Spolčením zemí českých a rakouských pod jedinou vládou objevila se však r. 1749 na místě trialismu po prvé *forma dualistická.* Země ty na dále tvořily fakticky vlastně jednotné státní území, spravované dle stejných zásad, — a naproti nim stály země koruny uherské, jež zachovávaly dále své ústrojí, ačkoli také stísněné jhem absolutismu. Ani císař Josef, ačkoli čelil k uniformnímu a jednotnému státu vše-rakouskému, neodstranil zvláštní dvor. kanceláře uherské, a tudy po jedno století, až do r. 1848 potrval dualismus ministerstev českorakouských a ministerstev uherských (ačkoli na čas byly někdy i kanceláře sedmihradská, illyrská a haličská).

Tím způsobem také za základy dnešního dualismu možno děkovati již Marii Terezii. Její centralistický stát nesáhl tehda ještě na správní a soudní samostatnosť zemí uherských, ne proto, že by se necítil k tomu oprávněným, nýbrž proto, že se mu nezdálo najednou vhodným, provesti dílo ještě větší. A tak koruna Svatováclavská, jejíž práva r. 1743 byla stejně potvrzena korunovační přísahou jako práva koruny Svato-

povolávati do ní rady ze zemí českých. Jinak vnitřní ústrojí úřadu toho záviselo celkem na vůli panovníkově, ačkoli ve starším vývoji jeho byla také ústavní tradice: jistá delegace z král. rady české; když totiž král a nejv. kancléř, jenž po každé meškal při jeho osobě, ujali své sídlo trvale ve Vídni, tehdy, aby nebylo třeba tam volati král rady (nejv. úředníky a j.), raději několik přísežných radů (podobně jako byli také místodržící supernumerární) bylo zavázáno ke stálému pobytu ve Vídni, a tak povstalo gremium české kanceláře.

[1]) Proti významu státního převratu r. 1749 nelze uváděti, že 3 skupiny dědičných zemí povstaly teprve nedlouho před tím, že totiž teprve Karel VI. sloučil 3 kanceláře rakouské v jedinou. Země rakouské jevily se již před tím jako zvláštní ovšem složitý celek, kdežto koruna česká do té doby zůstávala naproti nim vždy zvláštní a samostatnou. Již Maxmilian I. († 1519) založil jistou centrální správu zemí rakouských (zvláštní dvorskou radu), nad skupinami v nich utvořenými; Ferdinand I. pak vytvořil nové centrální úřady, ačkoli později sám porušil tuto centralisaci rozdělením zemí mezi své syny. Za Ferdinanda II. byla rakouská dvor. kancelář oddělena od říšské dvor. kanceláře, s níž bývala spojena, a za Ferdinanda III. stala se samostatným úřadem, docela odlišeným od tajné rady. Tato *„rakouská dvor. kancelář“* měla dle organisace ze 31. pros. 1669 *trojí expedici* pro tři skupiny rakouských zemí, totiž pro Vnitřní Rakousko (Štyrsko, Korutany, Krajinu a Přímoří) Horní Rakousko (Tyroly a Přední země) a Dolní Rakousko Rakousy nad i pod Enží). Tato 3 oddělení rak. kanceláře bývala zvána také dvor. kancelářemi, ačkoli společným jejich náčelníkem byl prvý rakouský dvorský kancléř; Karel VI. pak sloučil také ony departementy v úřad jediný.

štěpánské r. 1741, octla se první na řadě, a zaplatila konečně zachování ústavy uherské za Marie Terezie ztrátou své vlastní svéprávnosti: arci že časem dostalo se jí sotva většího vděku od Uhrů, nežli za někdejší ohromné oběti na ochranu jejich před Turky. Koruna česká přišla pak na řadu mimo jiné asi proto, že byla právě připravena o Slezsko, jehož ztráty ovšem litovala Marie Terezie jako nejkrásnějšího drahokamenu koruny, totiž země netoliko bohaté, ale také (nač prý kladla vždy zvláštní váhu) — německé.[1]) V tom směru lze ve ztrátě této německé země viděti také příležitosť ke snazšímu spojení oslabené koruny české se zeměmi rakouskými.

Terezínský dualismus vedl také k obyčeji či lépe nezvyku nazývati země české i rakouské naproti zemím uherským krátce *„německými zeměmi dědičnými.“* Název takový, jehož také Marie Terezie užila ve svém vlastním listu z 1. května 1749,[2]) nemohl arci míti významu mezinárodního nebo dokonce státoprávního, ale stával se osudným proto, že právě české země, jež nepatřily k německé říši, byly spojeny v jediné správní těleso se zeměmi rakouskými, jež tvořily jeden z krajů říše německé. Tento poměr, spolu s oním nezvykem, přispěl pak asi časem k zámince, pod kterou české země dostaly se bezprávně do bundu německého.

Dále kleslo s českou dvor. kanceláří *přední pojítko jednotlivých zemí českých vespolek;* celistvosť a pospolitosť jejich drobila se odtud dále, jako by měly mezi sebou souviseti skoro jen tím spůsobem, jakým souvisely s druhými zeměmi rakouskými! Mimo to vesměs vstupovaly s těmito do unie reálné; centralismus stejnými zákony a společnou správou svazoval obě skupiny *v jednotný stát českorakouský, jako by v jediné správní území.* Svazek ten byl vlastně jen *faktický*, neboť měl různé základy státoprávné; avšak trváním svým ohrožoval nebezpečně již samo české státní právo, obapolný či dvoustranný poměr mezi králem a obcí zemskou, nehledě ani k tomu, že vlastně již napřed zabavil i konečné sebeurčení zemí českých ve případě, že by dynastie vymřela. Říše či koruna česká byla sice uznávána i dále v *zevnějším právě státním* nebo v poměrech a smlouvách *mezinárodních*; sama cizina nutila k tomu vládu bezděky. „Království české“ vystupovalo všude, kde tak musilo býti nebo kdekoli toho žádal nějaký státní prospěch. „Král český“ byl kurfiřtem říše římské, číníval právní nároky na jiné země, udílel korunní léna. Sám císař Josef II. v resoluci své z 3. srpna 1782 káral „blud,“ jako by v království českém existovalo teprve zvláštní privilegium de non evocando (že nikdo nebude předvoláván před cizí soud); potřeba zvláštní výsady k tomu byla by značila vlastně podrobenosť, toť prý přece nikdy býti nemůže při Čechách „jakožto říši neodvislé!“ Než zcela jinak mělo se dařiti království českému právě ve *vnitřním* životě státním . . .

---

[1]) Arneth II. 77. Ne bez zajímavosti je názor Pelclův, jenž vyčítal Marii Terezii předně, že odstoupila Slezsko králi pruskému, aby prý tím opatřila choti svému korunu císaře německého.

[2]) Dle Arnetha IV. 8 n. 3. rozuměla Marie Terezie ve svých spisech dědičnými zeměmi „německými“ ovšem i Uhry, na rozdíl od Nízozemí a Lombardska.

Moderní centralismus a absolutismus, jenž si osoboval osvícenosť a pokládal historické a přirozené zvláštnosti zemí za pověry nebo zlé stavovské obyčeje, vždy bezohledněji odstraňoval nebo si podroboval nejen zvláštní státní zřízení, i také samosprávu jednotlivých zemí českých. Od těch dob vznikl a posud snad ještě vzrůstá proud, jenž strhuje všecky veřejné záležitosti, jednu po druhé, do moci státu a jeho ústředního vedení, a dnes již sebe nepatrnější věci jsou společnými záležitostmi rakouskými, t. všech zemí v říšské radě zastoupených, aneb aspoň musí se říditi ze středu říše.

Centralismus byl ovšem rostoucí assimilací a uniformitou. Jednotlivé země působily ve státním životě na sebe vespolek, musily vcházeti ve vzájemné kompromissy. Avšak jakkoli zemím českým náležel značný podíl v tomto processu, přece není pochyby, že ony podléhaly vždy víc a více vlivům jinozemským, že tratily víc a více svou svéráznosť: až byly zavlečeny docela *do kruhu správy rakouské*, konané ze střediska říše, z Rakous a z Vídně, při níž nerozhodovaly prospěchy jednotlivých zemí, jako spíše zájmy abstraktního „státu," jak si jej představovali noví úředníci. Je sice pravda, že první úřady státní zastávali ještě potom šlechtici čeští, avšak od smrti Filipa hr. Kinského a Bedřicha hr. Harracha byli to zástupci nových směrů, protivníci zřízení stavovského, kteří tomu nerozuměli, že ve zřízení tom spočívají také podstatné kusy státního práva vlastních jejích zemí, jež by neměly klesnouti zároveň s mocí stavů. Oni sloužili a působili již v organisacích nových, utvrzovali moderní státní byrokracii, a takto pomáhali se státem stavovským, „feudálním," pohrobiti také stát český. A se státem českým padala dokonce také vnitřní samospráva zemská, jež se opírala o staré české místodržitelstvo! — proto jeho konec musí býti ještě dalším úkolem našeho výkladu.

Zrušilť cís. list z 1. května 1749 vedle české dvorské kanceláře také staré královské *místodržitelstvo*, jež se skládalo *z nejvyšších zemských úředníků.* [1]) I to byl převrat ne snad toliko administrativní, nýbrž státoprávní, jehož váhu neslušelo by podceňovati; sama vláda byla si úplně vědoma dosahu jeho, jak se později ukázalo v jednáních r. 1763. Bylť staré místodržitelstvo sborem a úřadem ústavným stejně jako čes. dvor. kancelář; a značilali tato samostatnosť českého státu, značilo ono *samosprávu země české a stavů jejích.* — značilli pád kanceláře hlavní dílo rakouského centralismu, značil pád místodržitelstva v přední řadě uvedení státní *byrokracie* do Čech.

[1]) Nejvyšších zem. úředníků bylo po obnoveném zřízení zemském 12, v tomto pořadí: — Ze stavu panského: 1. nejv. purkrabí, 2. nejv. zemský hofmistr, 3. nejv. zemský maršálek, 4. nejv. zem. komorník, 5. nejv. sudí zemský, 6. nejv. kancléř, 7. nejv. sudí dvorský, 8. president nad apelacemi, 9. president komory české, jenž však mohl býti také stavu rytířského; — ze stavu rytířského: 1. nejv. zemský písař, 2. zemský podkomoří, 3. purkrabí kraje Hradeckého. Všichni, kromě nejv. kancléře, jenž meškal vždy při osobě panovníkově, tvořili pospolu v nepřítomnosti královĕ král. zemské místodržitelstvo; avšak také velkopřevor řádu maltézského byl počítán mezi místodržící. Za příčinou snažšího postihnutí prací přidával jim panovník dle potřeby i jiné zvláštní rady z domácí šlechty, zvl. panstva, kteří pak byli zváni místodržiteli *přespočetnými* (supernumerárními).

Viděli jsme, že působnosť místodržitelstva již r. 1748 byla obmezena, podobně jako působnosť dvor. kanceláře, jelikož podle nich byly zřízeny úřady nové, jež prováděly nový systém berničný a vojenský. Následkem toho pojednávaly se odloučeně u místodržících „publico-politicum" a u deputace věci kontribuční a vojenské; přirozeně však ukazovalo se žádoucím, aby obojí bylo sloučeno pod jedním vedením, aby odpadly porady, jež někdy přece o téže věci stávaly se nutnými u obou úřadů. Dále pomýšlelo se, odděliti justici od politické správy také v instanci zemské. Konečně hlavním záměrem při nastávající reorganisaci bylo zároveň vzíti politickou správu z rukou nejv. zemských úředníků českých, učiniti ji nezávislou od vlivů stavovských.

Proto Marie Terezie vlastním listem svým přikázala, aby dle rozdělení agendy mezi direktoriem a nejv. dvorem soudním jednostejně zařídily se v jednotlivých zemích zvláštní zemská soudní kollegia, a pro správu politickou a finanční zvláštní representace (v Dolních Rakousích, kdež bylo sídlo panovníkovo, mělo se užívati názvu vláda). V Čechách tedy reskript z 7. května 1749, (ponechav staré zemské soudy) dal dosavadní zemské deputaci název *„král. representace a komory"* a přikázal jí, aby převzala v zemi také veškero publicum et politicum od král. místodržitelstva: toto prohlásil úplně zrušeným. Nejvyšším úředníkům zemským byla tudy v zemi odňata politická správa. Byli obmezeni každý zvláště na svůj vlastní úřad nebo hodnosť a na svůj úkol v zemském zřízení soudním; z působnosti místodržitelstva přenechána jim toliko nečetná judicialia, aby je vyřizovali ve zvláštním konsessu. Již nikoli nejv. zemští úředníci, nýbrž representace samojediná representovala v zemi panovníka, a proto, ačkoli vlastně nebyla ústavnou, předcházela jakožto sbor přede všemi zemskými soudy neb úřady, i nejv. zemskými úředníky. [1]) Byla jako deputace úřadem pouze zeměpanským, placeným od eráru a úplně závislým od ústředního direktoria. Důsledně také krajští hejtmani byli poukázáni k naprosté poslušnosti representace; i nemohlo minouti, že již v době dvou let, v lednu 1751, také *krajské úřady*, ještě více než se bylo stalo až do té doby, byly zbaveny stavovského rázu, a pak jakožto úřad zeměpanský doplňovaly novou hierarchii byrokratickou o třech instancích. [2])

Rozpuštění místodržitelstva bylo oznámeno jeho hlavě, nejvyššímu purkrabí Filipovi Krakovskému z Kolovrat, již reskriptem z 5. května 1749; byl přiložen opis vlastního listu císařského hr. Harrachovi, v němž zvláštní odstavec vykládal převrat, který v království českém nastával. Pravilo se tu předně, že král. místodržitelstvo v Praze bylo zavedeno „toliko pro nepřítomnosť králů českých" a že záviselo od „libovůle" panovnice. V důvodu tom bylo sofisma: arciže místodržitelstvo přestávalo, když král český byl v zemi, avšak tím nebyla ještě odbyta jiná

---

[1]) Jednotliví radové její, státem placení, požívali pořadí, jaké bylo vyměřeno radům deputace. Jakožto členové representace netvořili žádného článku ve zřízení stavovském; sám předseda, Netolický z Eisenberka, byl osobně právě jen nejv. sudím dvorským, tedy sedmým nejv. zemským úředníkem stavu panského.

[2]) V příčině kraj. úřadů odkazujeme ke spisu svému o zřízení krajském v Čechách, chystanému do tisku.

právní otázka, zdali král nebyl vázán v nepřítomnosti své užívati za místodržící nejvyš. zemských úředníků. Dále pravilo se, že by se nehodilo, aby v jediné zemi bylo více representancí nebo místodržitelstev, — a poněvadž panovnice svěřila politickou správu ve všech zemích král. representancím, jednoduše musila prý zrušiti místodržitelstvo. I ten důvod jest výmluvný svou prostotou, jeť jednoduše ozvěnou hesla: sic volo, sic jubeo. A jako by se nejvyš. zemským úředníkům vůbec nic náležitého nebralo, prohlásila Marie Terezie: „naopak *nejvyšší zemští úředníci*, kteří se zakládají v prastaré zemské ústavě, zachovávají se *tak jako dříve* ve své působnosti, obsažené ve zřízení zemském i ve svých úřadech, *a ještě nad to* chci, aby se utvořil z těchto nejv. úředníků zvláštní *consessus* s povšechným názvem ‚král. českých nejv. zemských úředníků v království českém‘;" konsess ten pod direkcí nejvyššího purkrabí (a nebylli přítomen, úředníka pořadím nejbližšího) měl v zemi obstarávati všecka mixta čili publico-judicialia (totiž záležitosti sahající do veřejného práva, avšak vyhrazené agendě nejvyš. soudního dvoru) a dále v oboru soudním také vše to, co jinak bylo svěřeno ve zřízení zemském starému místodržitelství. Zároveň přidala panovnice milostivé ujištění, že nejvyš. zemské úřady vždycky bude obsazovati; při tom udělila uprázdněné místo nejv. zemského komorníka tehdejšímu nejv. zemskému maršálku Fr. Leop. hr. Bouquoyovi, ježto prý již dříve tyto dva zemské úřady byly spojeny v jedné osobě (stalo se tak jednou za Karla VI. [1])

Vlastní list zdál se tedy jeviti zvláštní péči o zachování staré zemské ústavy, jakmile tu šlo jen o otázku soudní neb o Obnovené zřízení zemské. Péče ta mohla by přiváděti k názoru, jako by čeští stavové v skutku byli měli ústavní práva v soudnictví, nikoli však ve správě, jako by ústava česká v době Pobělohorské (kromě sněmů) vůbec byla se zakládala sice v zemském zřízení soudním, nikoli však také v politické zemské správě, jelikož Obnovené zřízení zemské o této nejednalo. Tuto osobila si právě moc královská jako svou výhradnou výsosť, jakožto regál zřizování úřadů. Proto podobně, jak jsme to učinili při české dvorské kanceláři, musíme vysvětliti dosah, jaký *nejv. zemští úředníci* až do Marie Terezie měli v *zemské a stavovské ústavnosti a samosprávě*, i oceniti následky, jež byly spojeny se zrušením starého místodržitelstva. Nebude na škodu, zabočímeli při tom trochu více do veřejného práva doby Pobělohorské.

O tom, že nejvyš. zemské úřady, rozdělené mezi stavem panským a rytířským, samy o sobě zůstávaly částí jisté stavovské ústavnosti, ne-

[1]) Marie Terezie chtěla také tehdejším supernumerárním místodržícím poskytnouti jisté náhrady, aby osobně nevyšli s prázdnou, i jmenovala je (vyjma předsedu apelace) vesměs přísedícími většího soudu zemského, s pořadím dle stáří hned za nejv. zemskými úředníky; také měli podle těchto vypomáhati v jednotlivých zvláštních komisích. Jmenování to mělo sice nesnázi v tom, že jím byl překročen počet přísedících zemského soudu ze stavu panského, jak jej vyměřovalo Obnovené zřízení zemské, a to bylo by bývalo na újmu stavu rytířského. Avšak Marie Terezie pomohla si v tom dispensí ze své nejvyšší moci a příkazem, aby přespočetní přísedící zdržovali se frekvence zemského soudu, arci prý bez újmy charakteru a praerogativy, dokud by počet přísedících stavu panského neklesl na řádnou míru.

bude nikdo pochybovati; bylyť zachovány Obnoveným zřízením zemským i potvrzením zemských privilegií z r. 1627. Ale předně již namítne se, že od těch dob ráz nejv. zemských úředníků valně se musil proměniti. Je pravda, že přísahali již toliko panovníkovi — jakožto králi českému, a mimo to zároveň „budoucím králům, dědicům tohoto království;“ také prý neměli vlastně více považovati se za zástupce země, a za úřady zemské, zemi odpovědné, nýbrž za *úřady královské*, zcela na roveň starším zeměpanským úřadům z oboru neobmezené moci královské. Převrat ten měl se zračiti dle reskriptu Ferdinanda II. z r. 1628 také v názvu; již neměli se nazývati „nejvyš. zemskými úředníky království českého,“ nýbrž toliko „královskými nejvyššími zemskými úředníky v království českém.“ Nicméně jakkoli panovník při dosazování nejv. zem. úředníků nechtěl se více zemskou radou vázati, přece též Obnovené zřízení (A. 9. a j. více), obsahovalo královskou připověď, že bude o tom brána aspoň „dostatečná zpráva“ (patrně od samých nejv. úředníků), a že zemské úřady i nadále budou udíleny toliko osobám v *království usedlým*. Přístup k zem. úřadům měla tedy toliko *vlastní šlechta koruny české*, rozdílná ode všech ostatních zemí, jež měla české právo inkolátní, společné všem zemím českým a jež mimo to držela v zemi svobodné zemské statky, i požívala hlasu a sídla na sněmě. [1]) Při tom panovník udíleje zemské hodnosti, přirozeně musil míti osobní ohledy zvláště na přední, vážené a zámožné rodiny nebo jednotlivce ze zemské šlechty. Také v té příčině zachovávaly zemské úřady ráz hodnosti stavovské, že nebyly panovníkem placeny (toliko nejv. zem. hofmistr, předseda apelační a komorní požívali nějakého příspěvku od eráru). Vůbec pak byli titéž hodnostáři a velmožové zároveň předními údy stavovské *ústavy soudní* i *zřízení sněmovního*, a již proto a pro starší ústavní tradice nemohli se považovati vesměs toliko za pouhé úředníky zeměpanské, nýbrž zároveň za přední zástupce stavův a země. Při všem formálně zeměpanském rázu byli vnitřní povahou svou také ještě stavy.

Tím spůsobem ani Pobělohorský absolutismus až do Marie Terezie nepotlačil všech důležitých *forem státu stavovského*. Byl ústavně obmezen netoliko ještě zbylým zřízením sněmovním, zvláště stavovským bernictvím, nýbrž právě také výsadami domácích zemských stavů, že jim byly vyhrazeny všecky důležité úřady státní. Stavové právě tím udržovali dosud své politické postavení ve státě, působili i na zákonodárství panovníkovo a měli veřejnou správu na mnoze ve svých rukou. Třeba pak nemívali vždy národního vědomí nebo lásky k lidu, přece v zemi z vlastního

---

[1]) I šlechtic rakouský byl cizozemcem, dokud nenabyl inkolátu (obyvatelství neb krajanství zemského), a tedy nepřísahal králi českému a nezavázal se k zemským deskám reversem, že se bude chovati dle král. nařízení i dle práv a zřízení zemských. Ovšem že jinak po Obnoveném zřízení zemském udílel inkolát král český sám, a že přijímání do stavu panského a rytířského na sněmě stalo se již formalitou. Inkolátního práva nedotklo se, že Marie Terezie od zavedení direktoria r. 1749 začala udíleti také šlechtictví platné jednostejně v dědičných zemích českých i rakouských, což bylo počátkem společné šlechty „rakouské.“ Do reversu inkolátního zaveden za Marie Terezie také slib králi českému „panujícímu“ na místě „korunovanému.“

interesu hájívali také důležitosti země a jejího zvláštního postavení k zemím jiným. Již to, že jen inkolátní a v zemi usedlá šlechta měla přístup k veřejným úřadům, zaručovalo tedy vnitřní samosprávu zemskou a stavovskou, neboli zemskou vládu skrze vynikající stavovské sněmovníky! Tento význam nebyl ani tím potlačen, že měli vykonávati úřady své jmenem krále, že moc královská vybírala z onoho kruhu osoby, jež jí byly vhod. Vždyť podobně i v Anglii stará samospráva nežádala volených úřadů, ježto i tam usedlá zámožná třída byla volána k čestné hodnosti a veřejné povinnosti „smírčích soudců" rovněž jen samým králem.

Nelze také namítati, že by absolutní králové byli užívali nejv. zemských úředníků jakožto *politického sboru* toliko de facto, bez právního závazku, a že jim bylo volno užiti po čase úředníků jiných. Pobělohorský absolutismus sice nemohl politický vliv nejv. zem. úředníků jakožto sboru nechati bez proměny. Ve starší době konstitučně spolu s jinými radami tvořívali *král. zemskou radu*, a v této české státní radě byli zároveň povolanými zástupci země, dle přísahy své odpovědnými také stavům a veškeré „obci království českého;" obmezovali krále v moci výkonné (kromě správy komorní), podobně jako sněm obmezoval jej v zákonodárství. Důsledně také králův náměstek býval ústavně vázán zemskou radou; proto vývoj veřejného práva zemského před r. 1620 byl již přijal za pravidlo, že sám sbor nejvyš. úředníků zemských tvořil také *místodržitelstvo*, nebylli král v zemi. Bylo tedy pochopitelno, že po Bílé Hoře tyto instituce byly valně předělány, avšak pokud nebyly obmezeny, potud zase byly potvrzeny a zůstávaly v nové formě své vždy ještě články svobod zemských. Ferdinand II. sice potlačil státní radu, která by jej obmezovala a byla odpovědnou také zemi, avšak ponechal poradný sbor státní, jenž jej vlastně nevázal v jeho moci panovnické. Zůstala tedy vedle české dvor. kanceláře, jakožto úřadu kancléřova ještě jistá *česká dvorská rada.* V Obnoveném zřízení zemském (F 1) byla toliko vyhrazena jistá neodvislosť čes. dvor. kanceláři, tak že nejvyšší úředníci a soudcové zemští i radové soudu dvorského a komorního k poradám státním a politickým neměli více do ní přicházeti, nýbrž očekávati k tomu teprve zvláštního povolání panovníkova skrze dvor. kancléře. Král. radové neměli tedy stálého vlivu ve veřejné správě, nýbrž bývali voláni ku poradě jen tam, kde důležitosť předmětu zdála se toho žádati. I tento význam pak ještě trpěl přenesením královské residence do Vídně, ježto obesílání král. českých radů nebylo pak snadné a vhod dvor. kanceláři. Časem zbýval soudcům zemským, komorním a dvorským již jen titul král. radů, jenž jim náležel dle Obnoveného zřízení; nejv. zem. úředníci pak zastupovali dílem rady dopisující a toliko jednotlivě přicházeli do Vídně, zvláště nejvyšší purkrabí. Nicméně ještě až do r. 1749 úřední schematismy uváděly „král. českou dvor. radu a kancelář," připomínajíce takto vedle dv. kanceláře i pozůstatky král. české rady. Rovněž tak až do Marie Terezie platila v Čechách právní theorie, že kdykoli král český meškal v Praze, místodržitelstvo přestávalo či vlastně sjednocovalo se s dvor. kanceláří, tak že pak místodržící čili nejv. úředníci zemští bývali voláni k důležitým

poradám; proto názor tehdejší nazýval je také ještě „státními ministry království českého.“ [1])

Větší platnost zachovali nejv. zemští úředníci jakožto sbor *místodržitelský*; ano působnost místodržících doby Pobělohorské ještě rostla a také ustálila se, když panovníci začali sídleti ve Vídni. Byl v tom zbytek starého právního vývoje, jehož panovník nezrušil a nezměnil, nýbrž dále ponechal; jelikož to nečelilo proti Obnovenému zřízení zemskému, náleží pokládati, že v konfirmaci zemských a stavovských privilegií r. 1627 byl potvrzen také nárok nejv. zem. úředníků, aby jako sbor místodržitelský vedli vrchní veřejnou správu v zemi. [2]) Absolutní panovník mohl tuto moc ponechati tím snáze, že z druhé strany již potlačil předešlou moc české státní rady, a že formálně proměnil nejv. úředníky ve svůj úřad královský. Mimo to tím, že v politickém oboru byla pojištěna samostatnosť české dvor. kanceláře od české dvor. rady, nejv. zemští úředníci, jakkoli snad ještě mohli se považovati v zemi za část a orgán české dvor. rady a kanceláře, byli již uvedeni také do faktické podřízenosti pod dvor. kancelář, pokud právě jako místodržící v nepřítomnosti královĕ měli se říditi reskripty královskými, z dvorské kanceláře vycházejícími. Ovšem že tato podřízenosť místodržitelstva v Čechách jako na Moravě měla své právní meze, pokud vůbec ještě trvalo samosprávné zemské zřízení.

Naopak nesluší proto podceňovati váhu místodržitelstva takového. V rukou nejv. zemských úředníků, kteří v nepřítomnosti panovníkově zachovávali snáze jistou neodvislosť mínění, kteří vedle své král. hodnosti, vedle zájmu panovníkova, měli také své stavovské zájmy a vlastní účastenství ve blahu své země, v rukou takových osob veřejná správa zemská nepozbývala ještě samosprávnosti. Také měli vliv na panovníkovo zákonodárství, ovšem více poradný než rozhodný, avšak přece někdy důtklivý. Přicházeloť i k jednáním dvor. vlády s úřadem zemským, jako by parlamentem nového spůsobu. Absolutní panovník, když se netázal sněmu, uznával totiž potřebu, vyslýchati v důležitých věcech své místodržící, dílem snad proto, že vždy ještě byli českými král. radami, dílem z toho věcného důvodu, že oni vedli vůbec zemské záležitosti a musili nařízení prováděti; a v tom pak ukazovala se důležitosť politického kollegia zem., že podávalo dobrá zdání o možnosti a vhodnosti nařízení (někdy sepisovalo návrhy patentů), ba že i proti král. reskriptům troufalo si někdy činiti námitky a úsilně domáhati se změn. Jsouce vědomi zvláštností a potřeb své země, mohli často hájiti její práva a zájmy.

Správně lze tedy zrušení starého místodržitelstva r. 1749 označiti jako základ závislé *zeměpanské byrokracie* (úřadovlády) moderního ab-

---

[1]) Tak činil Redel ve spise „Das sehenswürdige Prag“ vydaném za Karla VI. po r. 1729. (Sr. Kalousek v Č. Č. M. 1867, str. 92 sl.). Nejvyšším úředníkům zemským stavu panského dával se titul excellence.

[2]) Obnovené zřízení jednalo o místodržících jen zběžně ve čl. F 7. Jmenovalo je sice také jinde (na př. A 48), ačkoli ve čl. R 2 a j. uvádělo naopak jen „místodržícího.“ — Na Moravě bylo jinak. Zde náležela politická správa zemská k úřadu zemského hejtmana, král. tribunálu; teprve Karel VI. r. 1726 po příkladě českém udělil moravským nejv. zem. úředníkům místo ve král. tribunálu (guberniu).

solutního státu. Jaký to byl obrat časů, že nejv. zemští úředníci, jež absolutní vládce Ferdinand II. byl přec učinil „královskými,“ zeměpanskými, nyní novému absolutismu nezdáli se již býti dosti úředníky, nýbrž stavy, a že zdálo se mu nutno vzíti jim politickou správu zemskou jako úřadu příliš samosprávnému! Absolutismus odkládal již ty formy stavovského státu, jež po 120 let po Obnoveném zřízení zemském byly fakticky uznávány. K účelům svým chtěl si úřady zaříditi a úředníky vybírati zcela libovolně; musil ovšem také sám vésti dosti značný náklad na novou správu. Noví úředníci byli osobně sice méně vážení, od něho placení, závislí, za to však úředníci pracující z povolání. Šlechta pozemková, statkářská ustupovala v nových organisacích úřadů, jež žádaly všecku osobní sílu, vždy víc a více šlechtě neusedlé a také plebejcům, kteří z pravidla jsouce nobilitováni tvořili šlechtu úřednickou. Časem nastoupili též úředníci zřízení stavovskému docela nepřízniví; držíce se nových theorií státních, neznali státu prakticky a nedbali organického jeho složení, ježto svými vlastními prospěchy nebyli vázáni k interesům té země, v níž bylo jim právě sloužiti. Zároveň závislosť jejich upravila přechod od úřadů kollegiálných (sborových) k systému úřadů byrokratických, k hierarchii tří instancí na středu svém úplně závislých. Konečně vše to sloužilo i uniformitě správy v různých zemích, i doplňovalo centralisaci.

Celý význam zrušeného místodržitelstva ukázal se ovšem teprve časem. Po 42 letech, r. 1791 stavové čeští, probudivše se znova k politickému životu, důrazně vykládali ve svých „desideriích“ Leopoldovi II., že nejv. zemští úředníci bývali kdysi konstituční státní radou královou, a že i po Obnoveném zřízení zemském byli vždy ještě konstitučními místodržícími. Jako král. místodržící stávali prý na tom punktu, kde splývaly interesy krále a interesy země i stavů, a tudíž mohli pečovati, aby „*dvojí*, blízko sbratřené blaho“ se nerůznilo, nýbrž aby prospívalo obojí společně; proto prý také „národ“ vídal v nich „otce vlasti.“ Naopak zase v tom, že nejv. zemští úředníci byli odstraněni od vlivu na politické i právní zákonodárství a od vedení státní správy, a tedy že více nemohli dle své znalosti země a dle jejích potřeb říkati panovníkovi pravdu, viděli tehda stavové čeští prvý pramen zla a zmatků, které stihly českou zemi pod byrokratickou vládou za císaře Josefa.

(Pokračování.)

Sibiř jindy a nyní.

Studie
od
Josefa Kořenského.

ibiř! Jediné to slovo vzbuzuje příšerné představy o kraji světa, o němž lidé si myslívají obyčejně všecko zlo a všecku bídu lidského utrpení. „Odsouzen a vyvezen do Sibiře!" Výrok ten zachvívá každou citelnou duší — nevýslovným žalem naplňuje pozůstalou rodinu nešťastného odsouzence, který louče se s přáteli svými loučí se tak, jako by sestupoval do hrobu, odkud není navrácení. Proniknuti soucitem k nešťastníkovi zapomínáme i na provinění jeho, i jsme náchylni skládati vinu na samou spravedlnosť, spatřujíce v Sibiři pouhé místo kletby a hřbitov lidské svobody. Pravda v Sibiři bývá u veřejném mínění zatlačována nepravdou, a skutečnosť zastírána mylnými pověstmi, příšernou tragikou, jež z asijského kraje toho činí dějiště mučednické, strašící věčným sněhem a třeskutými mrazy. Sám evropský Rus má o něm mylné názory, nazývaje všecko odporné a sprosté „sibiřským."

Přiznávám se, že jsem na půdu širošíré Sibiře vstupoval s dechem zatajeným, hledě na ni jako na zjev, který se před člověkem náhle ve snách vynořuje. A přece putujíce po odlehlých těch končinách dobou letní, ssajeme tam v sebe svěží vzduch a zábřev sluneční jako v rodném kraji českém a napájíme hruď vonným dechem sibiřských cedrů a hájů březových na veliké nížině severoasijské, nebo se kocháme blaženým pocitem při pohledu na rozvlněnou step s myriadami květův a klásků všelikých travin, neb okříváme v podhoří a horách nebetyčného Altaje a vábných hřbetech Sajanských, kde ve strmninách vůni dýše rozkošný hořec a violka Altajská ve společnosti sibiřských lomikamenů, modřínů a lonicer — nebo domníváme se býti v romantických krajích luzného Rýna, plujemeli proudem Irtyše, brázdícího si koryto při pomezí čínské Mongolie. Stokrát zvoláme s Naděždinem: „Široká, veliká ruská země! Nepřeletíš jí na koberci samoletu![1]) Nepřehledneš jí za tři a třicet let, nevystihneš jí třemi sty a třicíti očima! A čeho nenajdeš v ní? Hustýchli hvozdů, kam lidská noha nevkročila, či širošírých stepí, kudy národů proudy se valily? Hor-li trčících v nebesa, či rovin, obnímajících zeměkouli do pola? Vznešenýchli divů severa či rozkoší sladkého jihu a kouzel orientu? Vše jest v ní . . ."

Proroctví, pronášené o Sibiři, snad brzy již se naplní, a naděje v ní skládané přinesou dobré ovoce v nedaleké budoucnosti. I vzejdou potom veliké Rusi nové „Spojené státy" ovládající pevniny i moře a budou rozhodovati o záměrech zemí Tichého oceánu. Sibiři budoucnosť! zní heslo vědcův i politiků ruských.

Ač i u nás jmeno Sibiře jest pořekadlem, pravdivé zprávy o ni

---

[1]) Коверъ самолетъ, který v pohádkách sám lítá.

zřídka i poskrovnu k nám proniknou. I pokusím se podati čtenářům Osvěty obraz Sibiře co nejvěrnější, poznav na vlastní oči veliký kus její přírody a jejího života. Maje pak oceniti nynější její stav, chci předem vylíčiti její minulosť v rysech podrobnějších, nežli se posud u nás kdy stalo, což tuším nebude nevhod ve chvíli, když Sibiř po uplynulých třech stoletích svého připojení k ruskému panství ocituje se na rozhraní věku nového, doufajíc v plodnější budoucnosť.

I.

Před 16. stoletím vědělo se o krajích Zauralských velmi málo. Skrovné a nejisté zprávy přicházely o nich po dobytí Jugry neboli Jugorie, někdejší země Přiuralských Čudů. Kupčiví Novgorodci drali se k Uralu již ve století 11., vedouce boje s Jugorci a vymáhajíce od nich poplatky, ale teprve v polovici 13. věku podrobili si je úplně a vykořisťovali zemi jejich, v nížto se znamenitý obchod s kožešinami vedl jak ze strany evropské tak i ze strany vzdálených národů jihoasijských. Rusům prokazovali při tom dobrou službu Zyrjané, osazení při řece Vyčegdě [1]) a jejím přítoku Vymu na západě Uralu. Od těchto řek na sever až po mohutnou Pečoru a Ledové moře jakož i na východ k truchlivým krajům horského hřbetu Jugurského (Uralského) prostírala se starověká Jugorie, obydlená Voguly, Osťáky a Samojedy, kteří činili vpády do ruských osad Permských. Nájezdy jejich přiměly velkoknížete Ivana Vasiljeviče, že proti nim (ve druhé polovici 15. věku) podnikl několik válečných tažení. Zvláště pak r. 1499 vytáhlo přes 4000 mužův až v Zauralské končiny po samý veletok Obský, kde pobivše a zajavše mnohé Samojedy a Osťáky zmocnili se nejlepších míst, načež roku 1502 navrátili se do Moskvy. Tak získáno bylo prvé území Zauralské, jehož hranicemi byly na severu moře Ledové, na západě Jugurský hřbet, na východ řeka Ob a na jih řeka Konda vylévající se do Irtyše.

Rozšíření země Ivanem Vasiljevičem zastíněno bylo slavnými výboji, učiněnými za jeho vnuka, velikého cara Ivana Vasiljeviče; podnět k nim dán byl Anikou Stroganovem, osadníkem Solvyčegodským v zemi Zyrjanů. Ten založil při řece Vyčegdě solny, [1]) z nichž vyzískal veliké jmění. Ale to vše bylo velmi nepatrné proti bohatství, jež vyplynulo mu z pramenů neočekávaných. Přicházeliť do Vyčegodska na trh cizinci s kožešinami a budili v Anikovi touhu poznati podrobněji jejich vlasť. I spřáteliv se s nimi důvěrně, vysílal své lidi na zvědy do neznámé země. Zprávy o ní zněly příznivě, a zvláště nádherné kožešiny tam získané pobádaly Aniku k novým podnikům obchodním. Za rozličné

[1]) Vyčegda přijímající v sebe řeku Suchonu vylévá se Dvinou severní ve Dvinskou hubu Bílého moře a to rameny, jež slují: Nikolské, Pudožemské, Murmanské a Berezovské.

[1]) Rusko, náležejíc mezi země nejbohatší na sůl, má kromě dolů v gubernii Orenburské, Astrachanské, Erivanské, Turkestanské a j. také četné solivarny v gubernii Archandělské, Permské, Novgorodské a j., založené tam již od několika věků.

tretky dostávalo se mu od domorodců kožešin nejskvostnějších po mnohá léta, tak že (jak vypravují staré letopisy) u mnohých budil závisť. Anika, obávaje se nemilosti carovy, podal ještě v čas zprávu carskému dvoru o velikém bohatství v Zajugorských zemích. Car Ivan Vasiljevič kázal ihned vojsku vydati se na pochod k dolení Obi a učiniti tamější národy pohanské sobě poplatnými, což se mu podařilo: nejenom Osťáci a Vogulové, ale také sousední Tataři uznali nad sebou panství Rusů, zavázavše se odváděti každý rok tisíc kožešin sobolích. Od té doby vyskytuje se v titulatuře carově také titul cara sibiřských zemí a pána všech břehů na severu. Anikovi Stroganovi dostalo se carské milosti plnou měrou, neboť přání jeho, vyslovené při dvoře carově skrze syna jeho Grigorije, vyplnilo se roku 1558 a Anika, jemuž území ve Vyčegodsku zdálo se býti již velmi těsným, mohl zakládati nové osady od Solikamska při řece Kamě až po Čusovou, která vylévá se do Kamy. Deset let potom dostalo se druhému synu jeho Jakovu území při celé řece Čusové a při všech jejích přítocích jakož i kraje, jenž prostíral se jižně od této řeky. Carským listem dovoleno bylo oběma bratřím zřizovati solny, stavěti města, ohrazovati je proti Nogajům a vyzbrojovati je střelci.

Tyto osady rodiny Stroganovské neostaly bez významu pro příští pokoření Sibiře, k jejímuž objevení těsně se pojí legendy o Donských kozácích. [1]) Kozáci Donští, k nimž přebíhali mnozí dobrodruzi ze všech konců říše, znepokojovali tou dobou jakožto obrancové křesťanské víry proti islamu nejen Tatary, ale živili se také lupem páchaným na karavanách ruských, požívajíce po mnohá léta příliš veliké svobody. Roku 1577 vysláno proti nim vojsko a mnozí z nich potrestáni na hrdle. jiní utekli se do bezpečnějších krajin.

Mezi touto loupežnou chasou byl také ataman kozácký, *Jermak Timofejevič*, [2]) jenž v pravý čas unikl trestu. Vydal se s družinou svou, jež čítala několik tisíc mužů, po Kamě vzhůru až po řeku Čusovou, kde Maxim Stroganov, vnuk Anikův, vládl na svých statcích. Jermak doufaje, že jediné tak zachrání sebe před carským hněvem, vyzýval věrně oddané kozáky ku pochodu:

„Aj jste vy mi, jste mi, brati, atamani kozáčti!
Nevýnosným u nás žertem žertováno
A jak se my z toho věru zodpovíme?
V Astrachani — nelze žíť,
na Volze žíť — zlodějem být,
na Jajk jíti — pochod veliký,
v Kazaň jíti — hrozný car tam vládne,
hrozný hosudar. car Ivan Vasiljevič,

---

[1]) Jméno *kozák* nebo *kazák* jest tatarského původu, znamenajíc lehkého jezdce, nájezdníka kočovného. Zprvu byli kozáci nájezdnými odbojníky tatarskými, kteří neuznávali nad sebou panství chána Krymského, od něhož lid jihoruský trpěl mnohá ukrutenství. Kozáci, bráníce jihoruské obyvatelstvo, byli původně pravými bohatýry národními, k nimž pohlížclo se s největší úctou. Ale stálé jejich půtky s Tatary přinesly mezi ně také mnohé zvyky a mravy tatarské, že kozáci neštítili se potom ani lupičství a páchali je také na samých Rusích.

[2]) Е. Тихомирова Ермакъ Тимофеевичъ, покоритель Сибрии. Разказъ изъ русской исторій. Москва 1886.

v Moskvu jíti — to jest do zajetí jíti,
bychom v různá města byli rozesláni,
bychom do žalářů temných byli dáni.
Pojďme my jen v sídla chranná k Stroganovým,
k tomu Grigoriji Grigorjeviči.

Ale Grigorij Stroganov nebyl již na živu. Také druhý syn Anikův Jakov byl již mrtev. Dědictví po nich přejal třetí bratr, Semen Anikijev, potom Maxim, syn Jakovův a Nikita, syn Grigorijův. Na statcích Stroganovských byli kozáci co nejlépe přijati a hostěni, ne tak z upřímného přátelství, jako spíše ze strachu, neboť v dědině Čusovské zdržovalo se tou dobou několik set mužů družiny Jermakovy. Kozáci ti pomáhali Stroganovým vyklízeti osady, přepadávané barbarskými národy jako Baškyry, Voťáky, Voguly, Čeremizy, kteří podporováni jsouce tajně sibiřským chánem Kučumem, odvažovali se do Permska a hrozili nebezpečné území osazenému Stroganovými. Jermak uslyšel od Stroganových, že roku 1573 bratr chána Kučuma, Mehmet Kul, plavil se po řece Tobolu, by potom dále nastoupil pochod proti Stroganovým, že ale dorazil pouze k pevnůstce na Čusové, načež s nepořízenou odtáhl, pobiv mnohé Osťáky, poplatné Rusům, a zmocniv se jejich žen a dětí, které odvedl do zajetí. Jermak, znaje zbraně a válčení tatarské, usmyslil si vytáhnouti touže cestou, kterou sibiřští Tataři chtěli vpadnouti do Permska, a podniknouti proti nim válku. Byltě muž odvážlivý, uměje snášeti hlad i žízeň, mráz i vedro, byl ostražit ve bdění i spaní. Plány své, plné lsti, prováděl rázně, počínaje si ve všem přísně a káraje bez milosti všecky poklesky. Neposlušnosť, jevící se v útěku, trestal smrtí. Násilníky viněné z nemravnosti kázal dávati do pytle s kameny a pískem a házeti je do vody. Při tom byl i nábožný, aby ušel božského trestu za své násilné skutky; proto měl ve své družině také tři kněze a jednoho mnicha uprchlého z kláštera.

Maxim Stroganov podporoval plány Jermakovy, zásobil družinu jeho všelikými potravinami a opatřil mu vůdce, kteří znali cestu do sibiřských krajů. Jermak opouštěje území Stroganovské, vyžádal si u svého hostitele Maxima, by tento poslal písemnou zprávu ke dvoru carskému do Moskvy s tím obsahem, že Jermak dobude zemí tatarských a že je chce získati říši carově, budouli mu provinění jeho odpuštěna.

Roku 1578 Jermak skutečně vytáhl se svou družinou, ale zbloudiv při řece Sylvě, která se vlévá do Čusové nedaleko nynějšího guberniálního města Permi, nemohl zatím pro nastalou zimu dále proniknouti. Kudy se ubíral a kde po delší dobu tábořil, nelenil zakládati opevnění, která podnes nazývají se jeho jmenem. Z hradiště, založeného při Sylvě, vyslal Jermak 300 kozáků do sousedních krajů proti Vogulům, a výprava ta vrátila se s bohatou kořistí. Zprávy o rozlehlosti nového kraje přiměly Jermaka k návratu, by u Maxima Stroganova vyžádal si nových zásob pro příští tažení. Maxim zdráhal se vyhověti žádosti jeho, ale Jermak maje ve vojště svém asi 5000 mužů, hrozil plenem, načež dosáhl, čeho žádal. Maxim opatřil výpravu opět všemi potřebami, začež Jermak slíbil odměniti se z kořisti, které by dobyl. Roku 1579 opustiv po druhé území Stroganovské plavil se po řece Čusové, maje jakožto vojevoda k ruce dva atamany a čtyři jesauly neboli pobočníky po spů-

sobu tatarském. Po Čusové plavil se s družinou svou čtyři dny, ubíraje se vzhůru po peřejích a proudech mezi horami a skalami vysoko trčícími.

Ale i na této výpravě zbloudil a teprve později šťastně vplul do řeky s vodou pěnící se jako stříbro, pro kterouž vlastnosť nazval ji Serebrjankou, t. j. stříbrnou, i založil při říčce, řečené Kokuj, jež do ní teče, valiště Kokuj gorodok. Když tu roku 1772 cestoval Georgi, pozoroval ještě dvojnásobné příkopy a valy, ovšem již hustě zarostlé. Po obou stranách příkopů založeny byly četné podzemní skrýše a mnohá ohniště s hlinou do červena vypálenou. V tomto vališti Jermak přezimoval, ale přes zimu vojsko jeho valně se stenčilo. Mnozí utekli, jiní byli pobiti na území vogulském a tatarském. Někteří, navrátivše se šťastně z pochodu k řece Tagilu přinesli s sebou zásoby zmrzlých ryb a masa medvědího i losího. Dopraviti lodi a čluny přes Uralský hřbet výpravě se nepodařilo, i nezbývalo než zanechati je na půdě evropské. Kronikář Müller, [1]) jenž psal dějiny Sibiře do roku 1660, praví, že kocábky tam zanechané nejsou ještě zcela zničeny, a že nade dnem jejich vysoké stromy se vypínají.

Jermak, opustiv ležení 1. máje 1580, měl ještě 1636 bojovníků, s nimiž překročil hranici evropsko-asijskou a dospěl potoka Žuravli, kdež kázal stavěti nové pltě a prámy. Po těch dostal se do řeky Barranče a brzy na to do řeky Tagilu. Akademik Petrohradský, Pallas, [2]) jenž svými cestami po ruské říši znamenitě objasnil výzkumy přírodovědecké, popisuje obšírně hradiště Jermakem tam založené. Sruby, které Jermak v hradišti tom zakládal, sloužily zvláště ke stavbě velikých lodí a člunů. Georgi, jenž mnohé cesty vykonal s Pallasem společně, odkryl v hradišti Jermakově železné dělo tvaru osmihranného, dlouhé asi 40 palců, s otvorem v průměru asi $1\frac{1}{2}$ palce.

Z Tagilu plul Jermak do Tury, která, vznikajíc na Uralu, teče na východ, aby vylila se do Tobolu a tímto do Irtyše. Na Tuře bránil dalšímu pochodu tatarský kníže Jepance, maje v držení sídlo nazývané po něm Jepančin (nynější město Turinsk). Ale šípy Vogulů, kteří propůjčovali se knížeti tatarskému, by společně s Tatary odrazili hordy kozácké, způsobovaly vojsku Jermákovu malou škodu, tím více však řádily střely z palných zbraní Jermakových. Nepřátelé brzy dali se na útěk, slyšíce rány z pušek hřímati krajinou. Za krátko zmocnil se Jermak sídla knížecího a vypálil je. Také město Čingi, jež leželo blízko nynějšího města Ťumeně, opanoval bez velikých obtíží a usadil se tam se svým mužstvem, kterému bylo třeba oddechu a odpočinku. Tatarský ten kraj poskytoval jim všelikých potřeb, protože obyvatelé jeho zvelebili jej rolnictvím, zabývajíce se i chovem dobytka.

Za přezimování na Tuře přiveden byl Jermakovi výběrčí chána Kučuma Kutugaj, jenž sháněje mezi Tatary pro svého pána poplatky, byl zajat. Jermak ujišťoval jej svým přátelstvím k chánovi řka, že by jej rád

---

[1]) G. P. Müller, Sammlung russischer Geschichte. V Petrohradě 1758.

[2]) Petr Šimon Pallas, narozený roku 1741 v Berlíně, povolán byl r. 1768 do Petrohradu a jmenován členem akademie věd, načež vydal se na cesty po Uralu, Kaspickém moři, Altaji, okolí jezera Bajkalského, hranicích čínských, po Kavkaze. Cestu svou vypsal německy ve spise: Reise durch verschiedene Provinzen des russischen Reiches. V Petrohradě 1774 - 1776.

navštívil, ale že pro zpáteční pochod, jejžto příštím jarem do Ruska nastoupí, nelze toho učiniti. A obdařiv hojně Kutugaje, propustil jej v největší milosti. Kučum vyslechnuv sluhu svého nevěřil slovům Jermakovým; svolav všecky věštce, žádal na nich, aby věštili, co chánskou říši očekává. Ještě před chánem Kučumem (tak čteme ve starých letopisech sibiřských) jevívala se na nebi všeliká znamení, věštící zkázu sibiřského chanátu. Bylo vídati město s křesťanskými chrámy, nad to pak také voda v řece Irtyši byla krvavá, a z Tobolského mysu sršely jiskry zlaté a stříbrné. Za Kučuma chána znamení ta se ještě množila. Mnozí spatřovali přicházeti od Irtyše bílého vlka a od Tobolu černého psa, kteří se mezi sebou rvali a hryzli. V bílém vlku spatřovali věštci válčícího Kučuma, v černém válčícího Rusa. „Bude vojna! Zahyne carstvo sibiřské!“ Věštci, prorokujíce zlé věci budoucí, chodili ulicemi a městem.

Chán zatím vysílal posly na všecky strany a sbíral vojska proti kozákům, kteří, přišedše s jarem roku 1581 na dolení Turu, zastali nepřítele připraveného k boji. Krutá bitva, svedená mezi oběma stranami, trvala po několik dní. Jermak zvítězil, ale po boji nezbylo mu než 1060 vojínů, s nimiž táhl dále po Tobolu, odvážeje tolik kořisti, že ji všecku nebylo lze ani uložiti do korábů, pročež ji zahrabávali do země.

Na další výpravě družina Jermakova opět zvítězila, když po třetí srazila se s Tatary na březích Tobolských, porostlých hustým lesem březovým. Ve čtvrté půtce bylo Jermakovi krutě bojovati s tatarským vojskem, které Kučum chán vyslal k Tobolu za vedení svého jesaula. Tataři, očekávajíce kozáky, zaujali místo tam, kde Tobol nejvíce se úží, napjavše přes řeku řetěz, jímž chtěli uzavříti cestu plavecké výpravě Jermakově. I napadli kozáky s velikou odvahou, tak že Jermakovi voje vyprostili se z krvavé seči teprve po třech dnech. Plavíce se po Tobolu dospěli k řece Tavdě, kdež ostali po osm dní. Tu mnozí z kozáků zatoužili po domově a chtěli vrátiti se přes Jugurské pohoří do své vlasti, vidouce, kterak řady jejich valně prořídly, a nemajíce důvěry, že by na budoucích výpravách mohli odolávati nepříteli. Ale většina rozhodla se přece pro další pochod a výboj, zvláště když uslyšeli od zajatého důstojníka Kučumova, že blízká pevnost Sibir na Irtyši nepřátelským vojům nebude moci dlouho vzdorovati.

Mezi tím Kučum chán jenom smutné zprávy slýchal o svém vojsku všude potíraném. Pročež sebrav voje mezi Tatary, Ostáky a Voguly, vyslal je za vedení svého bratra Mehmeta Kula proti kozákům. Při tom opevnil lépe své sídlo Sibir. Sotva Jermak urazil od ústí Tavdy asi třicet verst, byl napaden vojsky Kučumovými. Ale střely kozácké brzo rozprášily protivníky. V měsíci září, když se byli postili po čtyřicet dní, aby jim bůh dopřál štěstí nad Tatary, zmocnili se příkopů při ústí Tobolu a rozložili se v nich táborem, v němž složeny a uschovávány byly všecky zásoby a kořisti, jako obilí, med, dobytek, kožešiny, zlato, stříbro, perly a drahé kameny. Tehdy skládala se družina Jermakova asi z 500 mužů, kteří poznavše lepší opevnění na návrší řečeném Čuvaš, jali se ho dobývati na vodě, leč odtáhli s nepořízenou. Kučum chán tím více sháněl vojska a shromáždil je na výšinách Čuvašských, kde postavil také dvě děla, přivezená nepochybně z Kazaně.

Dne 23. října 1581 hnali kozáci útokem na Čuvaš; Tataři úplně byli poraženi, jakkoli Mehmet Kul a Kučum chán bránili se co nejudatněji. Oba zachránili život jenom útěkem. V té bitvě padlo na straně Jermakově 107 mužů. Památka jejich zvláště slavně svěcena byla na Rusi roku 1881 po uplynulých třech stoletích skvělého vítězství Jermakova nad Tatary sibiřskými. Vítězství této sedmé bitvy pojistilo Jermakovi věčnou paměť ruského národa.

Po rozhodné porážce vojsk tatarských Vogulové a Osťáci utekli se do svého domova, Tataři pak stěhovali se ze své sibiřské vlasti. Také Kučum chán opustil své sídlo Sibir s velikým chvatem, pozbyv svých spojenců, kteří v kozácích spatřovali lidi nepřemožitelné. Tři dni po vítězství přitáhl Jermak k pevnosti a našel ji opuštěnou od chána i všeho vojska. Vešed tam vládl jako pán nad celým krajem, neboť již čtvrtého dne po jeho příchodu dostavil se k němu osťácký kníže Bojar od řeky Dĕmjanky s četnou družinou, přinášeje hojnosť skvostných kožešin a zásoby potravin, a poddal se Jermakovi. Příkladu toho následovali brzy Vogulové a sousední Tataři, k nimž Jermak měl se potom laskavě a milostivě, uloživ jim roční poplatek, odváděný v rozličných kožešinách.

Jermakova družina žila pak s domácím lidem v nejlepší shodě, nemajíc tušení o úkladech strojených rozptýleným vojskem Kučumovým. Kozáci počínali si v okolí brzy jako doma, navštěvujíce bez starosti tatarské osady. Když pak jednou v počtu asi dvacíti mužů odpočívali po rybolovu, Mehmet Kul přepadl a pobil je do jednoho. Jermak uslyšev to, vydal se za nepřítelem a dohoniv ho, rozsekal mnohé Tatary na kusy, jiné pak daleko zahnal. Na zpáteční cestě sebral těla pobitých kozákův a pochoval je na vysokém břehu při Irtyši nedaleko pevnosti.

Jermak, ač byl slavným vítězem a podmanitelem sibiřských krajů, přece byl v starostech o budoucnosť, ant odloučen od všech svých krajanův mohl spoléhati jen na hrsťku svého lidu kozáckého. Pročež vyslal svého atamana Ivana Kolcova k caru Ivanu Vasiljeviči do Moskvy se zprávou, že pomocí své družiny zvítězil nad Tatary, Osťáky a Voguly a že dobyl sibiřského carství, které nabízí vládě jeho, žádaje za obranu území nově získaného. Aby pak dal na jevo pokornou svou oddanosť k carovi a přesvědčil ho o bohatství sibiřské země, poslal zároveň 240 kožešin sobolích, 50 bobřích a 20 kožešin z černých lišek. Kolcov odcestoval v prosinci 1581, ubíraje se vzhůru po řece Tavdě a přes Jugurský hřbet do Čerdyna. Vogulové, kterým cesta dobře byla povědoma, doprovázeli ho. Za zimní té doby užil Kolcov lehkých saní tažených buď soby nebo psy, Vogulové pak předcházeli ho na cestě, majíce na nohou připevněné dlouhé sněžnice.

Tím časem, co Jermak svou moc v Sibiři upevňoval, někteří Vogulové při řece Tavdě a Pelimě vpadli téhož roku do Permska a pustošili osady Stroganovské na Kamě, mstíce se za skutky Jermakovy. Při tom odvedli mnohé lidi do zajetí, jiné pobili. Zhoubné dílo jejich usnadněno bylo nesvorností Stroganových, z nichžto Šimon a Jakov stěžovali se do svého strýce Nikity v Moskvě, že on nechce brániti se spojenými silami proti Vogulům. Tak Vogulové mohli dostati se až do města Čerdyna, tehdy hlavního města v Permsku, kteréž oblehli a vy-

loupili. Vojvoda Čerdynský Vasilij Pelepelizin podal o tom ihned zprávu k carskému dvoru, kde neměli ani tušení o výbojích Jermakových. Vojvoda vinil ze zbouření Vogulů Stroganovy, kteří podporujíce kozáky přivodili vpády Vogulů do Permska. Nad to vyslovil v žalobě obavu, že sibiřský chán bude se za loupežné tažení kozácké mstíti na obyvatelstvu ruském, maje ve Vogulích nejlepší spojence. Car Ivan Vasiljevič kázal tudíž Stroganovým nepřijímati na své statky kozáky a odvolati je ze Sibiře. Při tom činil Stroganovy zodpovědny za všecko zlo, které by nadále bylo způsobeno družinou kozáckou.

Ale poselstvím, které ataman Kolcov přinesl od Jermaka do Moskvy, starosti carského dvora byly rozplašeny a ustoupily radostnému rozechvění. Car Ivan Vasiljevič IV., pro své kruté skutky nazývaný Hrozný, přijal Jermakovy posly na Kremelském hradě, shromáždiv kolem sebe vsecko dvořenínstvo a panstvo, sám pak zasednuv na prestol ve zlatém odění, posázeném drahými kameny, maje po pravici careviče Feodora, po levici Borisa Godunova; kolem stáli carští „tělochranitěli“ v kaftanech z bílého atlasu vyšívaných stříbrem, a celý palác naplněn byl knížaty a bojary. I zavzněl hlahol trub a zvonů, když poslové Jermakovi vcházeli do paláce, přinášejíce s sebou drahé kožešiny, podivuhodné výtvory a zbraně ještě nikdy nevídané. V čele poselství přicházel muž asi padesátiletý, vzrostu prostředního, těla otužilého, zraku bystrého a pronikavého, s vousem černým a hustým; to byl Ivan Kolcov.

„Veliký hosudare! Kaž přiblížiti se ke stupním prestolu: kozácký tvůj ataman, Jermak Timofejev, se všemi svými kozáky odsouzenými milostí tvou k smrti, uznává svoji vinu a bije před tebou čelem o zemi — holduje ti novým carstvem. Přivtěliž, veliký hosudare, k dobytému carství Kazaňskému a Astrachanskému ještě carství Sibiřské, jež tobě nyní podáváme.“

Těmi slovy počal Jermakův posel promlouvati k carovi, padaje se svými soudruhy na kolena a skláněje svoji hlavu k zemi.

„Vstaňte, vy dobří moji sluhové!“ velel jim Ivan car. „Starých věcí nebudiž zde připomínáno, a na místě nemilosti mějtež milosť mou!“

Po té Kolcov vstal a podal carovi list se zprávou o pokoření Sibiře. Car odpustil kozákům vinu jejich, pochválil Jermaka a všecky jeho soudruhy, kázal sloužiti bohoslužby a zvoniti všemi zvony po Moskvě. Dávno nebylo takové radosti v městě. Zvěsť, že milostí boží dostalo se Rusi nového velikého carství, roznesla se brzy po celém národě, který chvalořečil bohu ve chrámích, ulicích a na všech místech. Kolcov a jeho soudruzi byli bohatě obdarováni. Kozákům sibiřským přál car všeho zdaru a Jermakovi poslal drahocenný kožich, který byl sám nosíval, též dvoje skvostná brnění a stříbrný pohár. Ve psaní svém nazýval Jermaka knížetem sibiřským a ponechal mu vládu do té doby, pokud by se jiný statečný vůdce po přání Jermakově ve správu dobyté říše neuvázal.

V Sibiři zatím se tatarské voje opět sebrali na řece Irtyši a jinde, aby podnikli nové tažení válečné. Také Jermak neskládal ruce v klín, ale vytáhnul r. 1582 k ležení nepřátelskému na řece Vagaji, která vylévá se do Irtyše nedaleko nynějšího města Tobolska. Tam byl Mehmet Kul náhle v noci od šedesáti kozáků přepaden, zajat, v pevnosti střežen

a roku následujícího do Moskvy odveden. Tam prokazovali mu česť jako careviči. Byl dlouhá léta živ při carském dvoře a brávan také do válečných tažení

Téhož roku 1582 vyslal Jermak 50 kozáků za vůdcovství hetmana Bogdana Brezgy k dolenímu Irtyši, aby tam Tatary a Osťáky učinil poplatnými. Brezga dobyl tatarského opevnění, dal přední zajatce pověsiti za nohy, jiné postřílel nebo jinak na životě potrestal a ukládaje přemoženým přísahu, žádal, by na důkaz věrnosti a poddanosti líbali meč krví zbrocený. Po té jal se vybírati od nich poplatky, zvláště obilí a ryby, kteréž poslal Jermakovi do pevnosti. Na dalším pochodu přivedl k poslušenství všecky Osťáky až po řeku Ob. Zbývalo ještě zmocniti se místa na Irtyši, kde sídlel Samar, kníže Osťáků Obských a Irtyšských. Vítězní kozáci jej zastřelili a dosadili na knížecí stolec bohatého Osťáka Alače. Bogdan poznal ještě krajinu při Obi a vrátil se po třech měsících k Jermakovi, kterýž pak r. 1583 sám vytáhl k řece Obi a přiměl Voguly k poplatnosti.

Zatím car Ivan Hrozný vyslal knížete Šimona Bolchovského jakožto vojvodu a prvního vládce do Sibiře, jemuž dán byl ku pomoci Ivan Gluchov. Ti roku 1583 táhli s 500 muži po Volze, Kamě a Čusové, ubírajíce se touže cestou co Jermak. Téhož roku došli šťastně do někdejšího sídla Kučuma chána.

Až do té doby dařilo se všecko dílo Jermakovo po jeho přání, ale tím časem štěstí od něho se odvracelo, tak že družina jeho nejednou chtěla si zoufati. Vojvoda Bolchovský přinášel s výpravou svou málo zásob potravních, spoléhaje se, že u Jermaka najde všeho hojnosť; družina Jermakova zase neočekávajíc příchodu Bolchovského za zimy, opatřila se potravou toliko pro sebe. Kruté mrazy a vánice překážely kozákům vycházeti na lov zvěře a ryb, a nemoci, jakým podléhají lidé přicházející do studeného podnebí, brzy se dostavily. Nemocmi a hladem sibiřská posádka hynula. Kozáci sibiřští i moskevští střelci [1]) zmírali denně po celou zimu až do jara. Bolchovský byl mezi prvními obětmi. Mor řádil tak hrozně, že kozáci požívali i mrtvol svých soudruhů.

Příčinou toho neštěstí byli pobouření Tataři, kteří zamezili všecko dodávání potravin sibiřské posádce. Již před příchodem střelců moskevských znepokojován byl Jermak tatarským murzou Karačou, jenž na Tobolu bydlel a od kozáků byl vypleněn; po pádu Kučumově vystěhoval se k řece Taře, vylévající se do Irtyše. Aby se Jermakovi pomstil, vyslal k němu roku 1583 posla, jenž požádati měl za ochranu proti Kirgizům, kteří prý Karačovi hrozili plenem. Jermak důvěřoval v pravdu těchto slov a poslal mu Ivana Kolcova se 40 kozáky na pomoc. Ale sotva že Kolcov objevil se u murzy, byl s celou družinou svou ubit. Po té odvážil se Karača vytáhnouti na pevnosť Sibir, kterou skutečně roku 1584 sevřel a vyhladověti chtěl. Avšak Jermak vyraziv z pevnosti, obořil se na nepřítele, při čemž Karača ztratil v boji své

[1]) Střelci nazývali se stálí vojíni v bývalé říši moskevské. Po prvé objevují se roku 1550 v Moskvě, později také v jiných městech, požívajíce některých privilejí a ozbrojeni jsouce puškou, bardyšem (sekerou), šavlí a kopím.

dva syny. To stalo se 9. máje v den svatého Mikuláše, kterého kozáci hned od počátku svého tažení do Sibiře přijali za svého ochrance. Tak byli okolní Tataři opět pokořeni a k pokoji donuceni až po dolení Irtyš. Ale Tataři na horním Irtyši nechtěli podrobiti se. Jermak vydav se proti nim s 300 muži, proniknul až ku pevnosti Kularské, položené nedaleko u řeky řečené Išim a od Kučuma chána kdysi dobře opevněné; poležel u ní po několik dní bez úspěchu i táhl pak dále, hodlaje jí teprv při pochodu zpátečním opět dobývati.

Posledním a nejjižnějším místem, kam Jermak až dospěl, jest Šištamak t. j. ústí řeky Šiše vylévající se do Irtyše severně od nynějšího města Tary. Na této cestě uslyšel Jermak potěšitelnou zprávu o Bucharské karavaně, která prý si přeje vésti obchod s Rusy, ale zdržována jest na svém pochodu Kučumem chánem. To přimělo jej nastoupiti zpáteční pochod k řece Vaguji, kde však o nějaké karavaně nebylo ani slechu.

Nedaleko Vagaje tvoří Irtyš oblouk asi šest verst dlouhý, kdežto přímá délka nebyla by větší než jednu verstu. Staří letopisci praví, že Jermak založil tam průplav, nazývaný Jermakův perekop. Příkop ten jest nyní na suchu, jsa zarostlý křovím i travou; má v déli asi 10 metrů a v hloubce 5—6 metrů. Jermak rozloživ se tu táborem, odpočíval klidně mezi Irtyšem a příkopem jako na nějakém ostrově. Byla tmavá, deštivá noc; nikdo v ležení neobával se nepřátelského znepokojování. Ale Kučum chán sledovav v patách výpravu Jermakovu, nespal. Když mu vyzvědači přinesli příznivé zprávy, přepadl kozáky v pravou půlnoc a pobil je až na několik mužů, kteří ve člunech utekli na druhý břeh Irtyše. Jermak sám prosekav se řadami nepřátel, utíkal k Irtyši, aby skokem na člun se zachránil. Ale kocábka byla daleko od břehu, tak že jí skokem nedosáhl, nýbrž do vody spadl. A poněvadž (vypravují letopisy) měl na svém těle oba krunýře od cara Ivana, proto rychle klesl ke dnu a utonul ve strašlivé oné noci na den 6. srpna r. 1584. Yssbrandt Ides, [1]) jenž cestoval Sibiří koncem 17. století, napsal sice ve svém cestopisu o utonulém Jermakovi: „Tělo jeho se nenašlo, protože řeka proudila tu přílišně“ — avšak legenda vypravuje, že mrtvola Jermakova připlula dne 13. srpna k Jeparčinským jurtám. Tatařín Janiš, vnuk knížete Begiše, lově ryby, spatřil utopence plouti ve vodě, a vyloviv jej, poznal po brnění a zlatém orlu na hrudi, že to mrtvola Jermakova. I zavolal všecky obyvatele dědiny, by uzřeli bezduchého hrdinu, jenž za živa každého strachem naplňoval. Kučum chán, zvěděv o znamenitém tom nálezu, pospíchal pomstiti se ještě na mrtvém těle Jermakově, do kteréhož lítí Tataři jali se metati střely, načež mrtvolu zahrabali, rozdělivše mezi sebe její odění.

Tak skončil svůj život pokořitel Sibiře, jejž duchaplný Arseněv nazývá ruským Cortezem. V podání lidu Jermak žije v dobré paměti,

---

[1]) Yssbrandts Ides narozený v Glückstadtě v Holštýnsku (dle jiných) rodem Holaňďan byl první, který vykonal cestu z Moskvy do Sibiře a do Číny po suché zemi. Cesta jeho do Pekinga i zpět trvala od 14. března 1692 do 1. ledna 1695. První vypsání jeho cest vyšlo v Amsterodamě roku 1704 a to holandsky.

a rekovný život jeho nejednou písní národní jest opěvován. Z těch alespoň jedna budiž zde uvedena:

Na slavných to bylo stepích, stepích Saratovských
a to bylo níže města Saratova,
a to bylo výše města Kamyšina,
kde se sbírali kozáci, druzi potulní,
sebírali oni, brati, v jediný se kruh,
Grebenští to byli, Donští, Jajčtí s nimi.
Byl jich atamanem Jermak, Timofejův syn,
též asaul Astaška, syn Lavrentijův —
v dumu zadumáni byli stále, v jednu:
Hned již přejde léto, teplé přejde léto,
nastane nám zima, brati, zima chladná,
jak a kdeže, brati, budem přezimovat?
Na Jajkli jdeme — veliký to pochod;
na Volhuli jdeme — zloději se zveme;
pod Kazaň hrad jíti — však tam vládne car,
vládne hrozný car to Ivan Vasiljevič,
a má tam sil, moci mnoho, přemnoho.
Pověšen bysi byl, Jermaku ty, tamo,
a my kozáci tam všichni pochytáni,
do žalářů těžkých tamo dáni.
Nezazvučelo to krásným zvukem zlaté trubky —
Jermak zahovořil, syn to Timofejův:
„Hej, vy brati, myslete a přemýšlejte
a mne, Jermaka, vy brati, poslouchejte:
Přezimujme, brati, všichni v Astrachani,
přes zimu si, brati, poodpočineme,
a jak krásná probudí se vesna,
tehdy, druzi, brati, na pochod se dáme,
odčiníme přede hrozným carem vinu svoji,
že jsme toulali se, bratři, siným mořem,
a to siným mořem, Chvalinským to mořem,
vybíjeli lodi, bratři, lodi tmavošeré,
že jsme zavraždili posla cara svého,
rovněž posla, kterého car poslal perský."
Ve slavném to bylo městě, městě Astrachani,
na širokém, rovném bylo na náměstí,
kde kozáci druzi sbírali se v jeden kruh,
v dumu zadumáni přehlubokou,
v přehlubokou dumu zadumáni, v jednu:
Jak jen přejde zima, jak jen přejde chladná,
jak jen léto nastane nám, léto teplé,
přišla doba, bratři, na pochod se dáti.
Zahovoří Jermak, Timofejův syn:
„Oj jste vy mi, brati, atamani molodcové!
Dělejte mi loďky, loďky trochu větší,
do nich zatloukejte hřeby pevné z jedle,
sosnové k nim pobočnice přikládejte;
poplujeme vzhůru, bratři, Volhou, volnou řekou,
přebrodíme, bratři, hory velesrázné,
dostaneme se my v carstva busurmanská,
podmaníme sobě carství na Sibiři,
a v moc bílého je uvedeme cara,
a car Kučum zajatcem pak bude naším.
Odpustí nám za to všechno hosudar car.
Tehdy samoten jdu ku bílému caru,
tehdy v kožich oději se sobolový,
pod rameno vezmu čapku z dobré kuny,
bílému tu caru povinnou dám poctu:

Oj jsi ty mi, naděje má, pravoslavný care!
Nevel trestati mne, ale vel mi hovořiti:
Jak jsem já to Jermak, Timofejův syn,
jak jsem já to, Donský atamánek pokrádce,
jak jsem já to, který siném po moři,
po moři se toulal siném, Chvalinském,
loupil koráby, jež neměly let orla,
koráby, ty tmavošeré, tmavosiné,
v této době, naděje má, pravoslavný care,
přináším já tobě hlavičku svou bujnou,
s hlavičkou svou bujnou — carství na Sibiři.
Zahovoří naděje má, pravoslavný car,
hrozný ten car Ivan Vasiljevič:
Oj jsi ty mi Jermak, Timofejův syn,
oj jsi ty mi Donských vojů atamánek!
Odpouštím já tobě, jako tvému vojsku všemu,
odpouštím já tobě, ale za tvou službu,
za tvou službu, za tvou službu ke mně věrnou
Jermaku, já tobě slavný, tichý daruji Don!“

Po úplné porážce Jermakově hrozilo nebezpečenství posádce v pevnosti Sibirské, kteráž, skládajíc se pouze asi ze 150 mužů, netroufala si odolati očekávaným bojům. Proto Gluchov opustil pevnosť se všemi kozáky a nemaje naděje na nějakou pomoc od cara, dal se na pochod k domovu, bera se po Irtyši a Obi. Tam na sever překročil s vojskem Jugorský hřbet a táhl k Pečoře. Tu cestu volil proto, že se obával pronásledování od Tatarův usazených při Tobolu a Tuře.

Deset dní po porážce Jermakově byli Tataři sibiřští prosti svého nepřítele. Kučum chán vyslal svého syna Aleje ku pevnosti Sibirské. Sotva však Alej v pevnosti se usadil, byl z ní opět vypuzen Bucharským princem Sejdjakem.

O pohromě, která stihla kozáky v Sibiři, neměl car Fedor Ivanovič ještě žádné zprávy, když roku 1585 vyslal z Moskvy do Sibiře druhou výpravu, kterou vedl vojvoda Ivan Manzurov, maje 100 mužů vojska vyzbrojeného také děly. Manzurov dověděl se již na Irtyši o porážce kozákův, a proto rychle nastoupil cestu zpáteční. Když pak dospěl k Obi, byla již zima blízka. I přezimoval tu, opevniv se proti vpádům okolních Osťáků, nad nimiž i vítězství dobyl. Přece však opustil příštím rokem kraje sibiřské a vrátil se do Ruska.

Sibiř sotva dobytá a k carství ruskému přivtělená byla tragickou smrtí Jermakovou za krátko ztracena. Ale Jermak Timofejevič ostává slavným jejím objevitelem a pokořitelem, který Rusům ukázal cestu až k Tichému oceánu. Jmeno Sibiř přeneseno pak bylo na celé území mezi Uralem a Tichým oceánem a mezi mořem Ledovým a veleříší čínskou.

Slovo Sibiř (rusky Sibirь) odvozuje se nejapně od tatarského superlativu sibir t. j. nejprvnější, nejpřednější (tur. bir = jeden). Výtečný znalec jazyků turanských Radlov [1]) nepokládá slovo toto za tatarské, řka, že původ jeho ostává nevysvětlen. Někdejší pevnosť Sibir slula obyčejně Isker, lépe řečeno Isky-jar, t. j. starý břeh, vzdálena jsouc od nynějšího Tobolska asi 16 verst. Břeh Irtyše vypíná se tam nad

[1]) Aus Sibirien. Lose Blätter aus dem Tagebuche eines reisenden Linguisten von Dr. Wilhelm Radloff V Lipště 1884.

hladinu asi 70 metrů, omýván jsa z jedné strany vodami Irtyše, z druhé strany potokem Sibirkou, který vyrývá si koryto ve hlubokém žlebu. Přístup k Iskeru není snadný. Úbočí břehu zapadá srázně a nelze ho dostoupiti. Pouze z druhé strany, kudy Sibirka se vine, sklání se úbočí povlovně a přechází v širou nížinu. Ještě nežli dostoupíš pláně Iskerské (která vyniká nad celé okolí, nazývána jsouc obyčejně Alfejevskou horou), narazíš na zbytky zarostlých valů, kterými pevnosť trojnásobně byla opevněna. Na ostatních stranách nebylo opevnění třeba.

V dobách dřívějších bylo na hoře zajisté více místa než nyní, protože hlinité břehy, podmílané Irtyšem, stále se trhají a do řeky řítí. Po staveních někdejší pevnosti zbyly památky velmi skrovné, jevící se jakožto kopečky z nakupených cihel, zakrývaných travou a býlím. Jinde zase jámy a prohlubně se objevují, ze kterých okolní Tataři nepochybně cihly vynášeli, nenalézajíce tu nikde vhodného kamení ke stavbě. Starožitné nálezy, vyskytující se v hradišti Iskerském, náležejí době bronzové a železné. Nejbohatší sbírku Iskerských památek chová v Tobolsku archeolog Známenský, jehož ochotou dostalo se mně příležitosti všimnouti si bedlivěji bronzových spinadel, kadlubů hadcových, lžic na roztápění slitin, šípů kostěných i železných jakož i přehojných lastur mořských (Cypraea), nalézaných na hradišti v divoké směsi s věcmi ostatními. (Pokračování.)

Prameniště Východního Tigridu.

Z cest svých

podává

Josef Wünsch.

(Dokončení.)

Jakmile jsem své pozorování skončil a zaznamenal, i já počal pomýšleti na návrat. Však kde jsou moji lidé? Nebylo po nich ani památky. Musím za nimi, tedy směrem západním. Přes údolí Tigridské přejel jsem po pevné ploše sněhové. Objel jsem pahrbek a tu setkal jsem se se svou družinou, ve příkrém údolí vzhůru se drápající. Odtud jednomyslně již jsme spěli k dnešnímu noclehu. Z prvu po pláni širé, jež tvoří předěl mezi Farašin-čajem, pobočkou Berdi-Zavi, a mezi Tigridem. Odtud po spoustách sněhových objíždíme hlubokou propasť k severu se šklebící. Opatrně ku předu, kůň za koněm! Byl jsem v řadě poslední. Za chvíli prolomil jsem se s koněm do sněhu asi na 2 metry. Kůň vzepjal se, popruh sedlový praskl, a já i se sedlem vyletěl vzhůru a zaryl se do sněhu. Podotýkám, že jsem náhodou vymrštěn byl v levo. Kdy bych byl vyletěl v pravo, kde byla propasť, věru neměl bych dnes česť vypravovati svá dobrodružství.

Koně jsme šťastně vytáhli, popruh nastavili a dále se ubírali. Netrvalo dlouho a zaptije, který v předu razil nám cestu, zmizel

pojednou i s koněm. Zaptije brzy jsme vytáhli, ale kůň házel sebou ve hlubinách sněhových. Kde jaký provaz a řemen jsme snesli a pak po čtvrthodinném namáhání ubohé zvíře opět na světlo denní jsme vytáhli.

Ani teď nebyl našemu utrpení konec. Pojednou stanuli jsme před příkrou stěnou skalní, asi 200 m. vysokou, kterou jsme musili i s koni překročiti. Zde přestávala jízda, zde počalo šplhání a tahání, které nikterak nemohu vyličovati. Zvířata skákala s výstupku skalního na výstupek; kde se vůbec jen mohla zachytiti, chytala se ne jako koně, ale jako kozy.

Když dostoupili jsme asi polovice výše, zdálo se mi vše další namáhání čirým šílenstvím. — A přece musili jsme ku předu! Zpět naprosto nebylo možno se vrátiti, a na sněhu zde jsme zmrznouti také nechtěli.

Konečně přece šťastně vyšplhali jsme vzhůru! O 5. hod. na smrť ztýráni, koně i lidé leželi jsme na vrcholku sněhu prostém 3377 m. nad mořem při 12^0 R. Koně na všech údech se chvěli a oddychovali z hluboka. Zaptijové a suvarové kleli v tom nejkrásnějším kvintetu. Rozumí se, že na mne. Ale já si z toho málo dělal: vždyť jsem měl prameny Tigridské v kapse!

Odtud opět po sněhu scházeli jsme do údolí řeky Kohranské, té řeky, ve které bych se byl včera bez mála utopil. Tam, kde přestával právě sníh, dorazili jsme do vsi Onamonu. Bylo 7 hodin. Slunce zašlo, a rázem se setmělo. Dále jsme nemohli. Mohli jsme býti ještě rádi, že jsme dorazili alespoň k lidským obydlím. Onamon je bídná, horská ves kurdská, skládající se asi z 10 děr podzemních. Koně jsme rozložili po staveních, sami pak ubytovali jsme se, kde kdo chtěl. Mně dali v jedné chatrči asi 6 lžic mléka. Více ho neměli. Do úpadu jsa zmořen, položil jsem si sedlo pod hlavu, plaidem jsem se přikryl a chtěl se oddati spánku. Ale nebylo možno. Příčiny, které mi spáti nedaly, byly sice malinké a zcela drobounké, ale na jednoho smrtelníka bylo jich příliš mnoho. Dokud si mne dobíraly — totiž příčiny — způsobem slušným, ani jsem nemukal. Ale když jsem pozoroval, že na pohanu mé evropské důstojnosti všecky všudy a kde jaká — totiž příčina — na mém nose dávají si rendez-vous; — tu pomyslil jsem si ve hlubinách duše zkormoucené: hochu, moudřejší ustoupí. Smutně vzal jsem sedlo na bedra svá a opustil kurdský salon s pikantní jeho společností.

Uložil jsem se před chatrčí na zemi a usnul. Ráno nebylo plných 11^0 R. Jedna polovina tělesné mé schránky byla stuhlá jako rampouch, ale za to druhá honosila se věrným otiskem té části povrchu zemského, která této noci ložem mi byla nebebkým.

Po 5. hod. vyjeli jsme do Kohranu. Když jsme po 6. hod. přebroditi se chtěli z pravého břehu na levý, jeden zaptije a já uvázli jsme ve hlubinách téže řeky potměšilé jako včera. Tentokráte ostatní ku pomoci rychle nám přispěli; za lázeň ledovou neplatili jsme pranic.

Po 7. hod. dorazili jsme do Kohranu. Právě vyjížděl Mehmet aga se suvary a některými sedláky do hor nás hledat. Myslili, že se nám přihodilo nějaké neštěstí. Proto vítali nás teď srdečně.

Uložili mne pod stinným přístřeškem na měkkých kobercích. Na rychlo také něco k jídlu uchystali. Já však, než ještě jsem dojedl, po takovém vzrušení všech sil tvrdě jsem usnul. Zdá se mi, že usnul jsem se lžicí v ruce. Ale zcela jistě to nevím.

VI.

Jelikož nebylo možno těsnou slují Tigridskou proniknouti západně od Hokoc-Vanku, nezbývalo mi nyní než vysoko v horách neschůdnou tuto sluj obejíti až do Šatachu.

Ještě týž den odpoledne vydali jsme se na cestu a přes hřbet skalnatý sešli k jiné divoké bystřině s hor na sever k Tigridu se ženoucí. Bystřina byla asi 5 m. široká a vody měla na $^3/_4$ m. Odtud pak opět příkře vzhůru jsme stoupali, mezi dvěma štíty prošli a pak scházeli jsme do kotlinatého údolí řeky Avanské, ve kterém několik horských potoků v jedno se sbíralo. V údolí po 6. hod. dorazili jsme do vsi Chaziri, kde jsme nocovali. Ubytoval jsem se opět před jednou chatrčí a suvarové nad ložem mým rozepjali černý stan kurdský.

Dne následujícího od 6. hod. ranní opět velmi příkře stoupali jsme do hor a asi o 11. dorazili jsme na překrásnou louku alpskou. Středem protékal neveliký potůček a k severu roklí spadal do Tigridu. Jižně od louky zvedal se ještě asi 1000 m. vysoko mocný hřbet horský, v ledu a sněhu se skvoucí. Tento velikán horský zaznamenán na novějších mapách jmenem „Tagu,“ „Taku“ i „Taču.“ Ale Kurdi jmenují horu „Ileuka“, a Armeni „Ďilenlekan.“ A jelikož po severním boku jeho sami slézali jsme ve výši 3172 m., páčím vrchol jeho nejméně na 4172 m.

Koně naši byli již tak unaveni, že nemohli s místa. Stanuli jsme tedy na louce a nechali jsme je pásti. Sami pak rozložili jsme se u potoka a obírali se svými zásobami potravními. Nebylo toho mnoho a k labužnictví také věru nesvádělo. Vojáci otevírali své váčky za sedlem připevněné, ve kterých měli několik kusů sýra, složených v tenkých plackách pšeničných. Já jsem si k tomu z tresti masité uvařil ještě polévku a pak pro všecky vařila se černá káva. Když potom jsme si zapálili vonné cigarety, tu i veselý rozmar brzy uhostil se v naší společnosti. Bylo nám tak blaze jako pašům; vždyť sluníčko tak krásně svítilo a vody od ledu měli jsme také dostatek.

Konečně zahledli vojáci u samých spoust sněhových nějakou zvěř. Rychle všichni vyskočili, učinili řetěz a k oběti své opatrně se plížili. Ale ostražitá oběť o vražedných úmyslech jejich záhy dostala vítr a mžikem unikla jim z dostřelu.

Posilnivše se tak na další pouť, jali jsme se slézati a obcházeti severní boky Ileuky. Bylo nám tu přelezti především širé pole sněhové, které od vrcholku táhlo se k severu hluboko až do údolí Tigridu. Byla to práce velmi namáhavá a nebezpečná. My sami do sněhu zapadali až po pás a koně s velikým namáháním vlekli se za námi a zapadali rovněž hluboko. Když šťastně jsme se probrodili, stanuli jsme na vysoké skalnaté planině a odpočívali. Vyklepávali jsme sníh, kterého

do obuvi a do šatů se nám bylo natrousilo. Mehmet aga při této bezděčné projížďce sněhem přišel o obě krásné ostruhy, na kterých nemálo si zakládal. Jednu z nich našel jsem sice, kráčeje v patách za ním, hluboko ve sněhu; ale druhá byla ta tam, což Mehmeta agu nemálo rmoutilo.

Rozhledajíce se s planiny, měli jsme údolí Tigridské a osadu Šattach hluboce pod sebou. Máť Šattach zvláštní své položení. Tigris vybrázdil si tu ve skalách vápencových koryto těsné a velmi hluboké. Boky jeho místy kolmo zvedají se od vody do výše mnoha set stop. Teprve vysoko v horách uprostřed bujné zeleni viděti mnohé, ale neveliké osady, jako Pelagas, Chasis, Arkanis, Sarnis a Tahasper na pravém a Bercho, Papan, Srchčanis a Pachk na levém břehu. Jiná divoká bystřina horská, Sortkin-čaj zvaná, od severozápadu se žene s horského uzlu Arnosu a zde s Tigridem se pojí, tvoříc tak pobočné úžlabí se stěnami rovněž kolmými. V tomto těsném úvalu mezi řekou a sráznými stráněmi táhnou se hlavně po břehu pravém chalupy města Šattachu, kdežto na levém břehu viděti jen něco zahrad, které kolem zřícenin jakési pevnůstky se shlukly.

Ačkoli Šattach měli jsme takořka pod nohama, přece trvalo celé dvě hodiny, než stezkou po příkrém boku rozkosem se vinoucí slezli jsme do údolí. Dva zaptije vyslali jsme před sebou, aby v Šattachu bydlo nám opatřili. My pak asi o 4. hod. tam dorazili a po mostě, který je prvý na horním toku Tigridském, dostali jsme se na pravý břeh a do města. Most je jenom asi 14 až 16 m. dlouhý. Koryto Tigridu v Šattachu není tedy široké, ale velmi hluboké. Tigris pak ubíhá tu střelhbitě. Nepamatuji se, že bych byl kde viděl proud tak prudký jako tento zde. Není tedy věru divu, že zdejší obyvatelstvo Tigris pro rychlosť jeho i „šípem“ nebo „střelou“ jmenuje.

Při samém Tigridu přivítal nás kaimakam Šattacký, jsa o příchodu našem z Vanu dávno již zpraven. Má tu nedaleko řeky při cestě své obydlí. Ale jen při tom nemyslete na obydlí nějakého našeho okresního hejtmana! Obydlí kaimakamovo je temné, drsné a studené sklepení, s jehož stěn vody praménkové stékají. Jelikož tu na podlaze ani zvíře neřkuli člověk nemohl by obývati, postavili asi 1 m. nad podlahou jakousi prkennou palandu, na které kaimakam skoro celý den se povaluje, neboť, jak zcela přirozeno, je více nemocen než zdráv. Mne ovšem do tohoto studeného brlohu nic nelákalo. A tak s Mehmetem agou usadili jsme se na lavici před obydlím, kde nás pak kaimakam obvyklou kávou a několika ošumělými poklonami vyčastoval.

Brzy přišel sem také jakýsi občan Šattacký, který se nabídl, že mne ve svém domě ubytuje. Měl na stráni slušný domek z kamene vystavěný, ve kterém přenechal mi celé prvé patro, t. j. jeden veliký pokoj se tří stran vysokými, zasklenými okny opatřený. Podlaha byla sice jenom z bláta, ale jelikož v jednom rohu rozestřen byl jeden zánovní koberec, byla to síně bez odporu nádherná. Rozhled alespoň poskytovala překrásný po celém údolí Tigridském. Zde složil jsem tedy své věci. Se mnou zůstal Belenk a jeden suvar jako čestná stráže. Ostatní lidé ubytováni v jiných domech a i Mehmeta agu vzal si jusbaši Šattacký jako kollegu do svého domu. Všecky koně poslali jsme pak vysoko do

hor na pastvu. Pouhou travou tam ovšem nestloustli, ale jest ve zdejších krajinách obyčejem, že v létě pase se, kde a kdykoli se může. Chtěli jsme si tu do zítřka odpočinouti, neboť měli jsme všichni již odpočinku velice potřebí.

Šattach má celkem asi 160 stavení, ve kterých bydlí něco kolem 400 lidí, hlavně Armenů. Mimo tyto i několik kurdských a tureckých rodin hlavně úřednických stále je tu usazeno. Armeni mají tu 3 bídné kostelíky a školu, Turci pak mešitu velmi již sešlou. Armenské obyvatelstvo živí se hlavně spřádáním vlny, bavlny a kozí srsti, ze které pak utkávají pevnou látku barevně pruhovanou, z níž hlavně široké spodky se zhotovují. Touto svou výrobou opatřuje Šattach celé okolí. V kovu pracuje se velmi málo a to prostředky až běda primitivními. Tak viděl jsem tu kováře, který místo na kovadlině koval na kameni a nohy měl v díře, do země vykopané. I výheň byla v zemi samé. Proti kováři seděl učeň na bobku a oběma rukama zvedal a mačkal dva kožené pytlíky. To byly měchy. — Jedna oka chleba (zde asi 3 libry) stojí 60 par (16 kr.). Na trhu prodávají se také otýpky silného a velmi štavnatého šťovíku, kterého tu velmi mnoho pojídají. Nemohl jsem choutce odolati a jednu oku také jsem si koupil. Mohu říci, že je to zelenina velmi chutná a v parnu osvěžující.

Několik měsíců před mým příchodem stihlo Šattach hrozné neštěstí. Pravil jsem výše, že stavení Šattacká táhnou se i do těsné sluje Sortkin-čaje. Tam ve výši několika set metrů nad údolím z jara, když sníh počal táti, vyvalila se ohromná lavina sněhová, strhla spousty země, kamení a kmenů lesních s sebou, sřítila se do těsného údolí a zasypala tu 20 stavení a pohřbila 160 lidí. Z těch asi dvě třetiny při životě byly zachovány rychlou pomocí, ale 60 lidských životů bylo zničeno. Aby nebohým pozůstalým, chudým to tkalcům, kteří jediným okamžikem o všechen svůj nepatrný stateček přišli, pomohlo se v nouzi největší, konány tehdy ve Vanu soukromé sbírky, ku kterým vali Hassan paša sám asi 30 librami tureckými (330 zl.) přispěl. Když pak jsem meškal ve Vanu, přišla zpráva z Cařihradu, že i vláda pomoci své nešťastníkům poskytuje. Když Van jsem opouštěl, žádal mne paša, abych v Šattachu zvěstoval, že peníze vládní co nejdříve přijdou. Vykonal jsem, jak mi bylo nařízeno. Nepovažoval jsem poslání takové za nižádné zvláštní vyznamenání ze strany paše, jelikož jsem mu velmi dobře rozuměl. Hassan paša chtěl mi vlastně říci: vidíš, co my, Turci, zde pro křesťany, tvé spoluvěrce, všecko činíme! Vlastní chválu svou oblekl do poklony, kterou mne poctil. To se mu povedlo, co?

V Šattachu držel jsem nad ničemnými zaptijemi také nekrvavý soud. Dal jsem si je oba zavolati a řekl jsem jim bez obalu, že, poněvadž mne poslouchati a na cesty vyptávati se nechtí, nepotřebuji jiných služeb jejich a že je propouštím. Vyplatil jsem jim, co jim za ten čas, kdy jsme byli pospolu, přišlo, a řekl jim, aby odtud do Vanu rovnou se vrátili, že nemají daleko. Oni, že tak učiní.

Ale neučinili, neboť se s nimi na další cestě ještě sejdeme. Leč o tom až jindy.

Jáchim Slavata z Chlumu.

Z dudáckých písní

od

Adolfa Heyduka.

Po dvakráte s poraněnou hlavou
od kamenů, kopí, mečů, per
z Novohradska s cháskou svojí dravou
do Rakous byl zahnán Dampierre.

Hájilť Hradu proti jeho tlumu —
v ňadrech chrabrosť, v čele ducha vzlet —
hejtman direktorů, Jáchim z Chlumu,
Slavatovec, sotva plnolet.

Měl to chasy, Slavatovec mladý:
na tři řady hrdin až se zmoh,
již neměli knírův ani brady,
všecko hladkých lící: samý hoch!

Tu tisícům sedmnácti v čele,
přišel Bukvoj: „Ukončíme spor,
naučíme odvážlivce smělé
bránit hradeb síle na úkor.

Naučíme vůdce holobrádka
starým generálům na posměch
zvedať mosty, tarasiti vrátka
ve zvětralých Novohradských zdech.

Bez odkladu po svém rodném strýci
k vzdání se buď vyzván naposled!“ . . .
Valdštýn šel a bílou korouhvici
při hlaholu trubky vzhůru zved.

Vyšel mladý hejtman k rozhovoru.
„Slyš, Jáchime, vzdej se ještě dnes,
sice hladem zhyne tvého sboru
tvrdohlavá, nezkušená směs!“

„Vzdáť se? Ne, to neučiním, pane,
pěkný příklad měl by na mně lid;
oheň boje poznovuli vzplane,
budeme v něm srdce ocelit!“

„Bukvoji, chceš vzdorovati, hochu?
S celým sborem spěcháš smrti vstříc,
zacházíli s tebou mírněj trochu,
činí jen, že já jsem s ním, tvůj strýc!“

„Ne, tys odpad víry, cti i rodu,
jazyk otců v posměch ti, ne svat,
my však pro ně, pro vlasť, pro svobodu,
hotovi jsme v boji umírat!“

„To mně díkem?“ Roztrh prapor bílý,
oba k svým se navrátili zpět.
Když Valoni na Hrad útočili,
pobito jich hochy do tří set.

Doráženo na zdi ve dne v noci —
cizák žoldnéř odvážný je žhář —
ale Jáchim švarné za pomoci
porubal jim plece, hruď i tvář.

Přilehli až k bráně, ale v krvi. —
„Vzdejte se, sic běda! . .“ Marně zvou;
brána pevná . . . Bukvoj v hněvu prvý
pádnou rozrazil ji sekerou.

Valoni jak vlci zajásali,
vnikli dovnitř. „Hoj, Slavato, kdes?“
Jáchim s věže z mušket na ně pálí:
„Zde! Kdo k nám chceš, chutě vzhůru lez!“

Na sta padlo Bukvojových lidí
vrhem granátův a letem střel;
mladý hejtman jako orel slídí
bráně lidu, jenž se k věži třel.

Vnikli přece jako hejna supů
na sokolů mladých skalnou skrýš,
z tří set mládců třetina je trupů . . .
„Smělý Slavatovče! vzdej se již!

Sic jak druhům tobě též se stane!“ —
„Nejsem babou, nehnu se vám ztad,
srdce mého krev ať dříve skane,
nežli vaším bude Nový Hrad!“

„Ba je náš, hleď!“ . . . Bodnut Jáchim padá,
však tu Bukvoj: „Bil se jako lev,
rychle obvaz, nesmí z ňader mladá
jonákova unikati krev.

Statný jun! Buď hrdým, pane strýče,
hejtmanovi hochů život dám! —
Jak je, lazebníku?“ — „České lvíče
uzdraví se, pevně za to mám!“

Uzdravil se brzo. — Mladí druzi
odzbrojeni leží v jařmu pout;
co je čeká? muk-li děsné hrůzy,
nebo smrť? Již zítra bude soud.

Přivedli je v řadách do nádvoří,
v čele statný hejtman, posud bled;
tu k nim Bukvoj, oko zrovna hoří:
„Statečně z vás každý sobě ved!

Bili jste se vzorně, s mužným vzdorem;
mám vás v moci, odpustím však rád
všem, kdo — vizte tuto před praporem —
vstoupí pod přísahou do mých řad!

Ty pak vůdče, Slavatovče mladý —
vím, že posud po ráně jsi chor —
chcešli, přistup za rytmistra tady
v kyrysnický strýce svého sbor!"

„Nechme toho, pane generále,
věz, my duchem jediný jsme muž;
cestou práva přímo jíti dále,
ani smrť nám nezabrání již!

Měl bys na nás tělo, ne však duši.
špatně bychom sloužili ti as;
přísahu kdo jedenkráte zruší,
činí s ostatními, jak chce čas!

My své první zůstaneme věrni:
není žertem již, co slyšel Bůh,
naše krev vždy svatou bude berní.
jíž svým otcům uplácíme dluh."

„Nechceš?" — „Ne!" — „Nuž, sem, vy mládci jaří,
k čemu hoch? mne vůdcem zvete dnes!" —
„Ne, my nevolíme podle stáří,
ale podle ducha, pane, věz!"

„Aj, vy smělci! . . Stavte šibenice,
tak neb onak ohneme vás přec!" —
„Jak vám srdce káže; padnem sice,
ale státi česká bude věc!

Hřích-li těm, kdo pro vlasť bojovali,
či kdo násilně v jich zemi vnik? . . .
Jal jsi nás, ne sobě, svému králi,
oprátkou mře jenom loupežník!"

Zdiven šeptal Bukvoj skloniv témě:
„Hrdinný, ba zázračný to lid;
já být králem krásné této země,
věčný mír bych učinil a klid! . .“

A zas k Jáchimovi: „Konec půtce,
nemám sklepů pro tvých lidí směs,
výminkou vás živím, zeměškůdce,
ale jinak v poli bude, věz!

Stihnuli vás, pak je po všech veta,
co mi po tom, žák-li kdo a mlád,
zničím všecky, ať si vzroste četa
třeba na pětsetkrát padesát.

Dnes vás pustím, ale bez praporu,
jako žáky pouští bakalář,
nechci s dětmi hádek ani sporu —
takou mysl máte, jako tvář.

Ba i to vám přeju milostivě,
abys každý, lepšího co máš,
dřív než k rodné vypravíš se nivě,
v raneček si svázal na svou páž.

A teď rychle!“ — Zachvěli se smutni . . .
„Dej nám prapor,“ vážně vece Chlum,
„náš to skvost; mou hlavu za to utni . . .“
„Nebo mou,“ jde z retů ku retům!

„Vezmi hlavy ještě polovice,
víc! Nech odejíti jenom pět! . .“
Bukvoj k sobě, žasna víc a více:
„S takým lidem podmanil bych svět!“

A zas hněvně nahlas: „K čemu svádu?
jděte! . .“ Šli, však srdce žalem mrou;
smál se Bukvoj, patře na jich řadu
s mečem stranou, s uzlem na rukou.

„He, co jest?“ děl, sáhna jako maně
v uzlík Chlumův. Na to Jáchim hrd:
„Kniha práv, jež Čechům ku obraně
napsal ondy Kornel ze Všehrd!

Kniha svatá jako zákon boží,
poklad náš a statek veškeren:
dobrodruh můž půdu vzít i zboží,
ale nikdy drahý obsah ten.

Babsky, nyní, bojácně a chabě
opouští nás zamračený svět,
než k té knize práv, můj pane hrabě,
vrátíme se někdy zase zpět!

Prapor náš, jejž kořistí teď máte,
nebude sic v čele sboru vlát,
leč ‚Pro patria et libertate‘
žhavým písmem v duši bude plát.

S Bohem již! —“ Když odcházeli juni,
o meč opřen hrdý vítěz stál . . .
Slunce haslo v rudých mračen tůni,
jako s trůnu padlý slabý král.

Slunečník.

Psychická črta ze života českého umělce

od

J. Arbesa.

Po několik měsíců neměl Josef Horský pro nic jiného smyslu nežli pro nejnovější své dílo. Zabýval se jím ve dne i v noci; neboť po duševním namáhání denním pokračoval duch jeho i v horečných snech ve vysilující práci.

Oč běželo? O pomník, polo allegorické skupení s portrétní sochou znamenitého muže. Práci tu byl vlastenecký komitét objednal pro náměstí rodného města oslavencova.

Před osmi měsíci došlo našeho sochaře písemné pozvání toho smyslu, pod jakými výminkami by byl ochoten vzíti na se úkol ten, a doloženo, že by snad bylo nejlépe, kdy by se také ústně s komitétem dohodnul.

Horský, u něhož nebyla už dávno žádná práce přímo objednána — což u nás v Čechách není právě řídkostí, — hned odejel z Prahy. Vynikající členové komitétu navrhovali, jak už bývá, to a ono; ale Horský, v umění svém nikoli již začátečník, nýbrž mistr, zamítal jeden návrh po druhém, až pak posléze kdosi z komitétu podotkl, že bude snad přece jen záhodno nastoupiti obvyklou cestu a vypsati na skizzy pomníku konkurs.

„V tom případu,“ pravil sochař, „neračte na mne reflektovati.“

„A proč, prosím — proč?“ optal se chvatně navrhovatel, cítě, že se umělce nemile dotknul.

„Buď svěříte mi práci bez jakékoli podmínky a já se zaručuji, že vykonám, seč vůbec jsem; nebo mne prostě opomiňte. Konkurrovati nebudu.“

Slovo Horského, který tentokráte u vědomí vyspělého nadání svého po prvé v životě svém vystoupil tak rozhodně, neminulo se s účinkem. Po krátké důvěrné poradě komitét rozhodnul svěřiti jemu práci bez jakéhokoli obmezení s jedinou podmínkou, že sousoší musí býti za pevnou cenu po osmi měsících v určitý den dodáno a na ustanoveném místě řádně osazeno.

I vyhotovena a podepsána přiměřená písemní smlouva, umělci vyplacena neveliká záloha, načež ponechán uměleckému svému osudu.

Vrátiv se do Prahy ujal se práce bez odkladu.

Ale co platno umělci pouštěti se do díla, když není disponován! Co platna všechna dobrá vůle, která ve vědě a v řemeslech konává divy, když není v oné náladě, v níž jediné možno tvořiti. Horský pracoval; ale práce jeho byla neplodná. Myšlenkový zmatek vířil jeho duší, všechno úsilí dáti jemu určitý směr, aby se vykristalisoval k jasné představě, bylo marno; duševní indisposice nepomíjela.

Umělec neustával. Kdo ví, kolikrát zničil své skizzy, ba i skoro již dohotovený model, na kterém vždy a vždy zase shledával nějakou podstatnou základní vadu, která se nedala jen tak opraviti, nýbrž vyžadovala obnovení práce od samého počátku.

Přemýšlel, hloubal, komponoval; ale výsledky vysilujícího namáhání zas a zase ničil, aby po několika dnech práci svou zahájil znova.

Tak míjel týden po týdnu, ba měsíc po měsíci, Hrozný nedospíval k uspokojujícímu výsledku. Důvěra, kterouž byl slavnostním komitétem dle vlastního přání svého poctěn, stěžovala mu práci. V každém jiném případě, zejmena kdy by byl konkurroval a skizza jeho byla již uznána za vhodnou, bylo by provedení modelu bývalo mnohem snazší než nyní, kdy pracoval teprve o skizze, o které byl v rozpacích, zalíbili se podle ní provedený model čili nic. Nechtěl se státi neobmezené důvěry nehodným, chtěl vytvořiti dílo vynikající — a právě to bylo mu největší překážkou.

Ačkoli se mu věc nedařila, přece nezoufal. Znaje spůsob svého tvoření byl jist, že provede dílo své v několika dnech, jakmile se dostaví disposice, a nestaneli se to, že přes to přese všecko provede v čas aspoň dílo, které nebude epochální, ale nezůstane za tím, co by svedla celá řada současných konkurrentů.

Proto přemítal, hloubal a komponoval dále; ale žádoucího úspěchu nedopracoval se ani na sklonku pátého měsíce, kdy vlastenecké komité bylo přesvědčeno, že jest objednaný model asi již hotov, a uložilo příležitostně jednomu svému členu, aby se na něj podíval.

K nemalému podivení svému zastal pán ten Horského v atelieru zadumaného uprostřed trosek z rozbitých skizz a modelů. S výrazem zklamání rozhledl se kolem a mlčky upřel zrak svůj na umělce.

„Hledáte model?“ ujal se tento slova. „Posud nemám nic více nežli tyto trosky zničených pokusů.“

„Ale jak budete moci slovu a smlouvě dostáti?“ optal se příchozí. „Potřebujíli, jak jste sám ondy pravil, kamenníci dva měsíce k vytesání díla, není možno, aby byl pomník v ustanovenou dobu hotov!“

„Co se toho tkne, račte býti úplně bez starosti. Zaručil jsem se vám a slovu svému dostojím.“

Když o této návštěvě podána zpráva komitétu, rozpředla se v něm živá debata. Někteří byli úplně přesvědčeni, že umělec hotov nebude, a navrhovali, aby se slavnostní odhalení odročilo a přípravy k němu nezahajovaly; druzí důvěřujíce umělci nechtěli příprav ke slavnosti odkládati, ale pro jistotu navrhli, aby byl v kompetentních kruzích učiněn dotaz, můželi Horský v čas býti hotov čili nic, a pak aby bylo na něj důrazně naléháno, by si pospíšil. Návrh tento také schválen.

Přípravy ke slavnosti byly zahájeny, několika vynikajícím umělcům Pražským zaslány dotčené dotazy. Horský obdržel vzorně stylisovaný úřední přípis, kterýmž byl na své závazky důtklivě upozorněn.

Odpověděl na tento přípis bez prodlení, v témže smyslu jak onehdy členovi komitétu. Druzí umělci dali si více na čas. Přípravy ke slavnosti byly již v plném proudu, od Horského se již vrátil třetí delegát se stejnou zprávou jako první, když došla z kompetentních kruhů rychle za sebou několikerá odpověď toho smyslu, že za takových poměrů Horský hotov býti nemůže.

Zprávy ty způsobily v komitétu nemalé rozčilení. Časopisy Pražské i krajinské byly o chystané slavnosti přinesly již tolik zpráv, že by bylo odročení její bývalo hotovou ostudou.

V komitétu tedy došlo k bouřlivým výstupům. Ale co zbývalo na konec, než jen opět naléhati na sochaře? Jeden dopis stíhal druhý — delegát přicházel za delegátem. Nic naplat — od Horského dostavuje se vždy táž odpověď, aby byl komitét bez starosti, a delegáti oznamují, co byl oznamoval delegát první: že sochař nemá nic hotového.

Konečně po dalších dvou týdnech, když už trapné rozčilení v komitétu dosáhlo svého vrcholu, vyslána k Horskému tříčlenná deputace. Zastala jej v stejném stavu, jako jej byl zastal každý delegát, uprostřed polorozdělaných a rozbitých skizz, z kterýchž nedalo se o modelu ani z daleka souditi. Což divu, že ho neušetřila výčitkami.

„Lituji, pánové," odpověděl on, „že mi nedůvěřujete; ale opakuji poznovu: že slovu svému dostojím a pomník bude v čas hotov. Čeho si přejete více? Indisposice má doposud neulevila — ale libolí vám, račte se podívati k mým kamenníkům, tam jest vše připraveno."

Deputace odebrala se do dílny kamenníků; ale nespatřila tam než velké balvany pískovce — a na dotaz, můželi pomník v čas býti hotov, kamenníci jen pokrčili ramenoma a podotkli, dokud sochař nedodá model, že nemůže býti práce jejich zahájena.

Roztrpčena opustila deputace Prahu. V slavnostním komitétu bylo teprve boží dopuštění. Konec konců bylo usneseno, aby Horský, jestliže slovu svému nedostojí, mocí zákona příkladně byl poučen, jaké smlouvy má v budoucnosti uzavírati. Zároveň uznáno, že všecko naléhání na něj posud bylo marno, že se nemá už opakovati, ale že pak nad ním veřejně provede se přísný ortel, jak si plnou měrou zasloužil.

* *
*

Zatím žil Horský na pohled klidně, v pravdě však v onom nepříjemném, roztrpčujícím rozčilení, jaké plodí malomocnost, indisposice ke tvoření. Přemítal, kombinoval, činil pokusy jako dříve; ale po ně-

kolika dnech napjaté duševní činnosti cítil, že dostavuje se duševní ochablosť, a počínal se sám již obávati, že tentokráte slovu svému sotva dostojí, když v nejméně očekávaném okamžiku šlehla duší jeho nová základní myšlenka, aspoň napolo jej uspokojující.

Rozmrzen umínil si, že ji provede, a bez odkladu dal se do práce.

A jako divem — skizza byla hotova za půl hodiny.

Bylali vhodna čili nic, Horský tentokráte nezkoumal, nýbrž jal se hned prováděti model s onou horečností, která se umělců zmocňuje, kdykoli jsou ku práci nějakým spůsobem doháněni — a v sedmi hodinách, ano v pouhých sedmi hodinách byla provedena do podrobna portrétní, tudíž nejobtížnější část modelu, a následujícího dne dokončen celý model.

Zběžný pohled na dokonanou práci, k níž byl téměř po celý půl roku marně čekal na přiměřenou disposici duševní, Horského v celku uspokojil, ba zdálo se mu, že vytvořil tentokráte v tak kratičké době dílo, kterýmž sama sebe překonal. Radostně mnul si ruce.

Následujícího dne provedl ještě na svém modelu některé podrobné opravy a k večeru dal jej dopraviti do dílny svých kamenníků — a to několik dní dříve, nežli měl původně v úmyslu. Časně z rána pustili se kamenníci do práce. Model musil býti čtyřikráte zvětšen. Horský přihlížel k triangulaci, trávil celé dni u kamenníkův a jsa zručný vytesavač, sám také tu i tam vypomáhal, zejmena při korrektuře jemných rysů tváře a vůbec všech charakteristických odstínův.

I byl prací tou tak zaujat, že zapomněl na celý svět: především pak na to, že slavnostní komitét, který jej byl prve téměř ob den upomínal, již po delší čas nedává nejmenší známkou na jevo, že se o dílo jeho zajímá — zapomínal i na svou domácnosť.

V šesti týdnech pokročila práce kamennická tak, že byl pomník skoro úplně hotov. Ještě jen několik dní pilné, svědomité korrektury a dokonané dílo může býti dopraveno na místo svého určení — v tom si umělec náš připomenul, že komitét již po delší čas mlčí a že v domácnosti jeho docházejí také hmotné prostředky.

„Snadná pomoc!“ pomyslil si. „Zajedeme si k slavnému výboru a požádáme, když se dílo blíží ke svému dokončení, ještě za nějakou zálohu. Zbytek bude nám tak jako tak vyplacen za několik dní, jakmile bude pomník osazen.“

A bez odkladu, ačkoli byl deštivý den, vydal se na cestu a přibyv do města, jehož náměstí mělo co nejdříve skvíti se jeho sousoším, odebral se ku předsedovi komitétu. Ale předseda byl kdesi na cestách. Zaměřil tedy k jednateli, však nezastal ho doma. Řekli mu, že jej večer jistě najde v hospůdce, kterou pravidelně navštěvuje.

I odebral se k pokladníkovi, a když jej tento přijal nad míru chladně a prostě prohlásil, že bez poukázky předsedou nebo jednatelem podepsané žádné zálohy vyplatiti nemůže, navštívil umělec i jiné členy výboru. K nemalému překvapení svému byl ode všech přijat s mrazivou zdvořilostí a od každého slyšel tutéž omluvu: „Lituji, že nemohu sám pomoci. Musíte se dohodnouti aspoň s jednatelem.“

Nevesel procházel se Horský několik hodin po městě a jeho okolí; několikrát zaklepal na dvéře jednatelova bytu a když ho nikdy

nezastal, odebral se večer do naznačené hospůdky. Zde se ho posléze dočkal. Ale i jednatel, ačkoli muž jinak veselý, přivítal jej s chladnou odměřeností. Bavil se s ním, jak sluší se na muže vzdělaného; ale když mu konečně umělec projevil své přání, pokrčil ramenoma a dodal, že bez předsedy žádosť jeho splniti nelze.

„Telegrafujte tedy panu předsedovi!“ mínil Horský, chápaje se posledního prostředku.

„Ale kam?“ zněla odpověď. „Nemámeť ani potuchy, kde právě mešká. Buďte však ujištěn, že se přičiním, aby bylo přání vašemu co možná brzo vyhověno.“

Poseděli spolu ještě hezky dlouho, načež Horský vsedl do objednaného povozu a odejel do nádraží.

Přibyv po noci ve vagoně stravené domů, spozoroval teprve, že místo svého slunečníku přinesl jiný.

„Patrně jsem vyměnil jednatelův za svůj,“ pomyslil si. Pohodiv pak cizí parasol do kouta ulehl a v tvrdém, osvěžujícím spánku zapomněl na všechny svízele a útrapy, s jakými jest českému umělci z pravidla zápasiti . . .

* *
*

V několika následujících dnech bylo sousoší úplně hotovo. S potěšením spočinul zrak umělcův na dokonané práci; byl docela uspokojen, ba více: byl přesvědčen, že to nejlepší dílo, které kdy provedl.

Kázal tedy, aby bylo dopraveno na místo svého určení a osazeno.

Znaje své „hochy,“ jak zručným a svědomitým svým kameníkům říkával, svěřil jim jako jindy úplně tuto práci a oddav se příjemnému oddechu, čekal na slíbenou zálohu.

Avšak den míjí po dni a záloha nedochází, ba slavný komitét nedává o sobě zhola nic věděti. Pomník musí přece už býti na místě, den odhalení se blíží — ale v novinách, které byly do nedávna o přípravách k slavnosti pilně přinášely zprávy, jest teď docela ticho.

Co to znamená? Mimoděk vzniká v duši Horského nepokoj. Byl pomník šťastně dopraven na místo, či se přihodila nějaká nehoda? Byl snad při dopravě porouchán, nebo docela rozbit?

Telegrafuje tedy svým kameníkům: „Co se děje?“ Odpověď zní upokojivě: „Všechno v pořádku. Právě jsme osadili první stupeň podstavce.“

„Zítra bude osazen podstavec,“ řekl si Horský v duchu, „pozejří socha a pak jest slavnosť odhalení.“

„Avšak proč nedostávám zprávy od komitétu?“ namítá sám sobě. „Proč mi neposílají slíbené zálohy? Není přece možno, by před samou slavností předseda ještě meškal na cestách. Pomník musil přece býti někým přijat, prohlednut a schválen, nežli se počalo s osazováním. Či snad byla slavnosť odročena? Ale proč by se to dělo, když bude pomník v čas úplně hotov a postaven? Co dělati? Mám telegrafovati, zdali jest komitét dílem mým aspoň spokojen? — Ne, nemohu se doprošovati předběžného úsudku o svém díle; musím vyčkati, až se vysloví komitét

nebo znalci neb obecenstvo z vlastního popudu. Ale což kdy bych se jinou záminkou telegraficky obrátil na některého člena výboru?“

I jal se přemítati o vhodné záminee: ale dlouho si marně hlavu lámal. Muž, který byl ve svém vlastním umění vykonal již věci znamenité, byl v tomto umění naivním žáčkem. Ale konečně přece mu hlavou kmitnul dobrý nápad. Vzpomněl si na cizí slunečník, jejžto byl přinesl z poslední své návštěvy města, kde se právě osazuje nejnovější jeho pomník.

Bez odkladu zasedl za stůl a ne bez namáhání sepsal následující telegram k jednateli komitétu: „Když jsem posledně u vás byl, vyměnil jsem si s někým slunečník. Komu asi patří? Prosím za laskavou odpověď.“

Telegram odeslán v pátek o polednách — a Horský očekávaje odpověď v několika hodinách pro okamžik si oddechl.

Avšak minulo půldne, přišel večer — odpověď nedochází. Z jaké příčiny? Či jest toto mlčení jednatelovo v nějaké souvislosti s pomníkem?

Horský přechází po pokoji, chvilkami usedá, ale hned zase vstane a přechází znova ode dveří k oknu a od okna ke dveřím. Jest doma samoten, manželka jeho odešla do divadla . . . Choré stíny letního večera rozkládají se po jizbě, a démon pochybností zatíná vždy hlouběji své neviditelné drápy do duše umělcovy.

Mimoděk připomíná si svůj pomník. Připomíná si dlouhou, předlouhou dobu duševní stagnace a indisposice, když byl dílo své před měsíci zahájil a pracně se namáhal svésti aspoň něco kloudného. Připomíná si nepříjemné, ba trapné okamžiky, kdy od komitétu takměř ob den ku práci byl doháněn, kdy opravněná nedůvěra, že nebude v čas hotov, nejednou tak bolestně se ho dotkla jako těžká urážka. Připomíná si i dobu, když jen jako z nouze zachytil myšlenku a jal se ji s horečným chvatem prováděti, a jak ji provedl v době k neuvěření krátké — připomíná si též okamžik, když pohled na dokončené dílo jej naplnil radostným uspokojením.

Nyní však nedochází ani sebe nepatrnější zpráva, že jest uspokojen komitét — a přece od toho závisí pro několik nejbližších měsíců i hmotná existence umělcova.

Nejistota stává se vždy trapnější. Hodina míjí za hodinou, a každá se Horskému zdá celým dnem. Manželka jeho vrací se z divadla a vypravuje, co bylo hráno, s kým se setkala, o čem s kým hovořila; ale manžel jest zamlklý — tvář jeho zachmuřena, a odpovědi, jež dává, jsou úryvkovité, jako bývá v podráždění.

Marně namáhá se starostlivá choť vypátrati, co se asi stalo, a myšlenky manželovy upoutala k něčemu příjemnějšímu, nežli jest dle všeho předmět, kterýmž se právě manžel v duchu zabývá; ale on nezdá se míti pro nic jiného smyslu: buď sedí se svěšenou hlavou a s chmurným výrazem ve tváři nebo přechází neklidně po jizbě a odpovídá jenom na přímé, třeba několikrát opakované dotazy své choti — úsečně, trhaně, rozmrzele. Mladá paní konečně nepochybuje, že se muž zabývá nějakou novou myšlenkou, že s úsilím duševně pracuje i nechce býti vyrušován. Proto zůstavuje ho posléze o samotě a ubírá se do ložnice, pevně za to majíc, že tu jde jen o záležitost čistě uměleckou.

Jsa sám sobě zůstaven cítí Horský v první okamžiky jakousi úlevu. Řeči manželčiny, ač jemu nevítané, byly přece myšlenky jeho na chvilku rozptýlily. Zdá se mu teď, že není vůbec ani možno, by se byla přihodila nějaká nehoda nebo závažná překážka, která by mohla pro něj míti nemilé následky. Nestavíť pomník po prvé — celá řada jich už hlásá česť jeho jmena, mnohý jest pokládán za dílo mistrovské — a při osazování žádného z nich nestala se nehoda. Proč medle mělo nebo musilo by se státi něco nepříjemného právě teď? A kdy by se to bylo stalo, zda nebyli by mu o tom jeho kamenníci podali již zprávu?

„Ne, ne," tvrdil si v duchu, „nic se nestalo. Dnes byl osazen podstavec, bude vše dokonáno."

Počal klidněji přecházeti po jizbě, tvář jeho poněkud se vyjasnila; posléze usednuv na pohovku a skříživ ruce v klíně, ponechal myšlenkám svým úplnou volnosť.

Těkaly s předmětu na předmět. Vzpomínal toho neb onoho přítele nebo věci, které nebyly s pomníkem v nijaké souvislosti; vzpomínal i svého mládí a počal dělati i plány pro nejbližší budoucnosť.

Ale v témž okamžiku, kdy připomněl si dílo, které hodlal v nejbližších dnech počíti, obrátila se mysl jeho hned zase k dílu, které byl zrovna dokončil.

Hodiny na stěně hrkly — bije jedenáctá . . . Lampa na stole hoří přitemněle, kolkolem panuje hluboké noční ticho, rušené jen odměřeným klapotem visacích hodin.

Umělec chvíli naslouchá, načež hrouží se zase v myšlenky. Opět hledí připomenouti si své nejnovější dílo; avšak obraznosť delším rozčilením ochablá nedostatečně mu slouží. V prvních okamžicích se mu zdá, jako by si dílo své vůbec v paměti oživiti nemohl, jako by bylo zahaleno hustou mlhou — ale později, když se jeho duševní pružiny napjaly, sousoší přece vystupuje před duševním jeho zrakem z mlhy zapomenutí, jako by se na ně díval z přiměřené vzdálenosti a vždy více se mu blížil.

Avšak co to? Místo díla, které jej bylo před několika týdny jako model a před několika ještě dny jako dokončené dílo úplně uspokojilo, ba o kterémž se domníval, že jím vlastně sama sebe překonal, domnívá se viděti před sebou dílo téže sice komposice, těchže obrysů a hlavních momentů, ale co do základní myšlenky, co do jednotlivostí komposice a provedení přece jen méně dokonalé.

Čím více se snaží představiti sobě dílo své co nejjasněji, tím více vad a nedostatků, které mu byly původně ušly, na něm shledává.

Krev stoupá mu k hlavě, tepny vždy prudčeji bijí, lehký pot vystává mu na skráních . . . Nevysvětlitelná úzkosť začíná mu svírati prsa — jest mu, jako by se byl z příjemné atmosféry jarní octnul v dusné nějaké jizbě, z jejichž železných kamínek sálá nesnesitelné horko.

Přejel si rukou čelo a setřel s něho pot, a prudce vstav opět přecházel po světnici. Avšak nohy mu neslouží jako jindy, hlava mu klesá k prsům, dech jeho jest obtížný, zrovna jako by se mu ohlašovala nebezpečná choroba.

A přece se pranic jiného nestalo, nežli že nyní v duchu na díle svém shledával některé vady, které dovede postihnouti jen znalec vytříbeného vkusu, které každý laik úplně přehledne.

Ale což kdy by v komitétu nalézal se znalec vytříbeného vkusu, nebo kdy by některý laik vady a nedostatky ty přece jen postihl, kdy by na ně upozornil a kdy by se dostaly i prostřednictvím tisku veřejně na přetřes? Zda nemusil by se v hlubinách duše zastyděti nejen před kollegy a před světem, nýbrž i sám před sebou? Kdož mu uvěří, i kdy by bylo vůbec možno omlouvati se předcházející, dlouho trvající duševní indisposicí, že náleží vady a nedostatky díla převahou na její vrub — a konečně což komu po umělcových osobních nesnázích, po jeho dočasných svízelích, po jeho pomíjející tvořivé málomocnosti a všelikých těch tajemných démonech, které působí při tvoření rušivě?

Veřejnosť, kritika a vůbec obecenstvo má před sebou pouze umělecké dílo. Jim není pranic po tom, jak vzniklo, zda hravě nebo namáhavě a svízelně, zda ve šťastné chvíli příznivého nadchnutí, nebo po dlouhém vysilujícím napínání všech duševních sil; oni stojí před pouhopouhým dílem a bez ohledu na umělce a jeho způsob tvoření mají právo žádati, aby dílo bylo bezvadné, mají právo vady a nedostatky jeho vytýkati, přetřásati a po případě dílo i původce odsouditi.

A tak náš umělec ve chvíli, když nelze již na práci ničeho měniti, shledává, že má nedostatky a chyby snad vůbec nenapravitelné, což může míti pro něj velice nepříjemné následky: veřejné zahanbení a zároveň hmotnou škodu. Což kdy by následkem vad skoro již nepochybných komitét zdráhal se pomník přijmouti, kdy by žádal, aby byl změněn neb kdy by je dokonce prohlásil za dílo, které na žádný způsob na náměstí nepostaví?

Poslední myšlenka projela Horskému tělem jako silný elektrický proud. Krok jeho stal se volným, nejistým, tvář zrovna ustrašenou. Brzy bledne a hned se zas rumění, dech se mu krátí a chvílemi zatajuje jako by mu na prsou spočívalo těžké břímě. Několikrát mávnul pravicí, jako by chtěl odehnati neviditelnou moc, která naň dorážela, několikrát sáhl si na čelo, pak zas chopil se oběma rukama za hlavu, jako by se bál, aby se mu nerozskočila . . .

Náhle šlehla duší jeho nová myšlenka.

„Hlouposti!“ zahučel do sebe. „Všecko jest jen přelud podrážděné obraznosti! Vždy pak si mohu zjednati očité přesvědčení!“

I sahá po klobouku a opouští jizbu jen lehce po domácku oblečen, neshasiv světla a nechav dvéře bytu za sebou jen přivřeny.

Octnul se v tmavé úzké chodbě, vedoucí v levo ke dveřím na ulici, v pravo na dvůr, kde nalézá se jeho atelier, i hmatá ve tmě po zdi hledaje východu. Po několika vteřinách octnul se u dveří domovních a sáhl na kliku; dotknuv se rozpálenou rukou studeného kovu, prudce ji odtrhnul.

„Vždyť pak chci do dílny — vždyť se chci přesvědčiti, zdali snad na skizzách nebo na jejich troskách postřehnu vady, jež mi obraznosť má mermo předvádí.“

Obrátil se opačným směrem; když se mu od protějších dveří kmitnul

před očima šerý zásvit noční, rychle je otevřev vykročil na dvůr pod širé nebe.

Tu jest lahodná letní noc. Na obloze kmitá se bez počtu jasných hvězd, kolem panuje hluboké ticho, rušené chvilkami jen tajemným ševelem, když svěží větřík zavane do stromů v sousední zahradě, ode dvora jen nízkou zídkou oddělené. Přes zeď viděti do širokého údolu — Horský bydlí na předměstí, — kde po úbočích kmitají žlutavá světla z oken osamělých domků a letních sídel a v dáli za údolem rysují se na obzoru na vršinách šeré obrysy tu osamělých topolů, tam skupených košatých stromů. Ze dvorku je rozkošný pohled do krajiny.

Ale Horský nemá teď pro něj smyslu. Kvapně přešel dvůr a zastaviv se u nízkého přístavku, vytáhnul z kapsy klíč a snažil se v šeru dvéře otevříti. Podařilo se mu to teprve po několika vteřinách. Překročiv práh své dílny, v níž byly záslony od posledního rána spuštěny, stanul v černé temnotě.

Rozžehl sirku a našel cestu k místu, kde stála malá lampa.

V jejím rozhořívajícím světle vynořuje se zvolna obraz celé dílny. Je to neveliká světnice s vysokými a širokými okny, jest naplněna ba přeplněna obvyklým haraburdím sochařským: dohotovené i nedohotovené modely a skizzy stojí a leží na dřevěných stojanech, po zemi a po policích. Stěny jsou pokryty četnými odlitky hlav, prsou, noh a rukou. Zde model neb odlitek nějakého podstavce, tam arabesky, onde dětské hlavy nebo jiné části těla, onde visí kostra a opodál na stolici stojí lebka a vedle ni sádrový odlitek její. V jednom koutě socha Venuše, v jiném moderní skupení — zde bedny s hlinou, tam nádoby s vodou — po špinavé podlaze kusy hlíny a sádry jakož i různé náčiní: kladiva, kleště, jeřáb, dráty, háky — — slovem, bez ladu skladu viděti tu vše, s čím setkáváme se v dílnách sochařských a což i za dne působívá velmi neklidně. Nyní za slabého osvětlení petrolejové lampy různotvárné ty předměty a jejich bizarní stíny jistě by na jiného diváka působily příšerně. Na Horského arci nemají nijakého účinku — on hledá jen stopy nejnovějšího díla svého. Tu vytahuje kus rozbitého podstavce s figurální a ornamentální ozdobou, tam zase prkno, na němž viděti v nejhrubších obrysech polovypouklou tvář lidskou, onde shledává kusy těla: hlavy, trup, nohy a ruce — skoro vesměs porouchané, a klade vše na veliký stůl uprostřed dílny, na nějž padá od lampy nejpříznivější světlo.

Dívá se sice na jednotlivý předmět jaksi plaše, jako by se bál pohlednouti na něj bystřeji, jeden po druhém chvatně klade nebo docela pohazuje na stůl, jako věc nedůležitou, nerozhodující.

Náhle zvedl kdesi v šerém zákoutí celou skupinu a vleče ji blíže ku světlu. Sotvaže tam na ni pozorněji pohledl, vypadla mu z ruky a rozbivši se na tři velké kusy, svalila se mu k nohám.

Několik okamžiků stojí jako bez vlády upíraje vyjevený zrak na trosky hlavní skizzy — objevily se mu na ní tytéž a podobné vady, které mu byly prve tanuly na mysli!

Lítosť a zahanbení sevřely mu křečovitě prsa, div že nevykřikl. Bylo mu, jako by se byl na něj náhle svalil skalní balvan a sraziv jej k zemi napolo jej omráčil. Stál tu s hlavou schýlenou, s očima

strnulýma, na celém těle se třesa, jako by jím lomcovala zimnice. Hlava zdála se býti v plameni, jazyk zdřevěnělý, celé tělo bez vlády . . . Teprva po několika minutách nahnul se k rozbité skizze a zvednuv jednu její část zase do výše, zadíval se v tvář hlavní figury — pak mrštil hmotou na podlahu. Nebylof již pochybnosti, nejnovější dílo jeho bylo pochybeno, nezdařeno! Kdy by mu byl břitký nůž prsa projel, úžas a bolesť jeho nebyly by bývaly tak trapné jako duševní muka, kterou působí umělci vědomí úplného nezdaru, když byl napjal veškery síly, by provedl dílo nad jiné dokonalé . . .

Vyrazil ven a pobíhal po dvoře — ale zase se vrátil do dílny, pronášel nesouvislé věty, šermoval rukama ve vzduchu, bil se pěstí do čela, jako člověk nepříčetný . . .

Půlnoc dávno již minula, a on pořád těkal buď v dílně nebo po dvoře, až pak posléze v dílně unavením sklesl na starou pohovku. Myslil i dále jen na svůj pomník — spousta nejtrpčejších a nejchmurnějších myšlenek vířila mu duší.

Několikráte pokusil se ještě nyní vstáti; ale když se mu to podařilo, učinil jen několik vrávoravých kroků, vrátil se opět k pohovce a sklesl na ni jako schvácený . . .

Nějakou hodinu, ba déle ještě zůstal polo sedě a polo leže bez vlády, až posléze, když už se začal východ zardívati a skulinami záclon vnikal do dílny zarůžovělý úsvit, prokázala mu příroda dobrodiní, jehož tak velice potřeboval. Unavením, ba skoro již úplným vysílením začal podřimovati, až posléze usnul.

* * *

Z počátku nezdálo se mu zhola nic. Později vystupovaly před duševním zrakem jeho v chaotickém vlnění mlhavé obrazy a výjevy, které nebyly s jeho pomníkem v nijaké souvislosti. Zdálof se mu, že jest dítětem — hochem asi sedm neb osm let, že hraje si kdesi v nějaké jámě na písku, vyhrabávaje do něho tu hlubší tu mělčejší důlky. Ale hned po té obraz ten zmizel, a umělec se domníval, že sedí na větvi košatého stromu a dívá se v nedohlednou dáli — přes pole, louky a lada k zamženým modravým výšinám. Pak se opět viděl v kostele na kruchtě, kde šlapal měchy a slyšel hráti varhany. Hned za tím přecházel v noci před domem svého bytu, za čiré tmy namáhal se najíti vrátka domu a když pak je nalezl, marně usiloval dosáhnouti na zvonec, aby zazvonil na domovníka.

Několik dalších obrazů bylo tak zamotáno, že nepamatoval si z nich nežli kusé jednotlivosti: jakousi stařenu, která mu dávala z kamenného džbánu píti — štihlou starou věž na příkré skalině a černé koťátko vyhřívající se na slunci před práhem nového nějakého domu kdesi na Pohořelci nebo na Hradčanech, kde se přec nové domy tak zřídka staví! Též koťátko zmizelo a za ním přehnala se celá řada jiných předmětů. Horský viděl hejno vran letěti přes pustá strniště — jel po dráze kamsi do neznámého města; ale dříve než dojel k první stanici, seděl s přáteli svými v hospůdce, do které nejčastěji chodíval, i hádal se tam o přednosť blondýnek před černovláskami. V tom slyšel

zdaleka příjemnou hudbu na neznámé nástroje a když se chtěl přesvědčiti, odkud hudba pochází, zdálo se mu, že octnul se před nepřehledným davem, který mu zastupuje cestu. Dlouho snaží se marně prodrati se davem, až se tento náhle rozstoupí, a Horský ubírá se dlouhým špalírem neznámých lidí, kteří tu na něj posměšně pokřikují, tam pěstmi jemu hrozí. Nevýslovná úzkosť zmocňuje se ho — dává se do běhu — běží, běží, ale nemůže doběhnouti. Špalír lidí zdá se býti nekonečným. Dech se mu již krátí; nohy začínají vypovídati službu — v nejbližším okamžiku již musí sklesnouti. Tu nevěda proč, se zastaví a ohledne: před ním stojí neznámý muž obrovské postavy s velikým deštníkem nad hlavou . . .

Horský procitl. Poslední obraz připomněl jemu, kde se nalézá a jak sem přišel. Trvalo však přece ještě několik minut, nežli se vpravil úplně v celý stav věcí.

Slunce bylo již nad obzorem, skulinami spuštěných záclon vnikalo do dílny tolik zlatého jasu, že tu dokonce již nebylo příšerno. Horský protřev si oči vstal a shasil lampu. Rozčilení jeho bylo spánkem utišeno. Bylo mu jako člověku, jenž snášev po delší čas nesnesitelné vedro nyní se ochadil, ale v celém těle cítí zemdlenosť.

V tom padl zrak jeho na trosky hlavní skizzy před stolem, kde se byla rozbila. Poklekl na zemi a pozvednuv jednu část skizzy pátravým zrakem na ni se zadíval. Tvář jeho jevila v tom okamžiku jakousi truchlivou resignaci. Náhle však přeletěl po líci jeho jemný záchvěv příjemného překvapení. Kvapně se vztýčil nespouštěje zraku se skizzy. Pořád se na ni dívá, jeho obličej se opět zakaboňuje. Posléze zlostně skizzu odhodil, že se na padrť rozbila. I nyní za dne zdálo se mu nejnovější jeho dílo býti ceny velmi pochybné. Jak tu stál nad troskami svých skizz, zmocnil se ho týž úzkostlivý nepokoj jako v noci, když se byl po prvé přesvědčil, že práce jeho není tím, zač ji byl pokládal, že vydav ji po lehkomyslné autokritice dopustil se uměleckého hříchu, který nemůže pro jeho budoucnosť jako umělce i člověka zůstati bez politování hodných následků.

Byl zdrcen . . .

Zatím co se Horský v dílně své hroužil v myšlenky vždy mučivější, beznadějnější, byla procitla i jeho choť. Nevidouc manžela svého doma a shledavši dvéře bytu jen přivřené, ani dost málo se neulekla; věděla, že muž její, když se zabýval novou myšlenkou, odcházíval i v noci do dílny a provedl tam někdy jen nějakou korrekturu na své práci. Neměla ani potuchy o tom, v jakém duševním stavu byl muž její strávil noc a jaké myšlenky víří doposud ještě rozpáleným jeho mozkem.

Pro jistotu vyšla na dvorek a shlednuvši klíč ve dveřích atelieru byla ubezpečena, že manžel začal již časně z rána pracovati. Nechtíc ho vyrušovati vrátila se zase do bytu a počala obvyklým spůsobem šukati.

Manžel nedostavil se ani ke snídaní — ale to nebylo v domácnosti jejich nic nového. Bylť ě manžel její pravou povahou uměleckou. Myšlenka šla mu vždy nade všechno, a dostavilali se inspirace, někdy třeba po celý den nepojedl ani sousta a nevyšel ani na okamžik z dílny.

Hodiny ubíhaly, minulo poledne, manžel nepřicházel ani k obědu. Byla by ho pořád ještě nechala, však napadlo jí, že hodlal odpoledne

nebo k večeru odejeti k slavnosti, a jen z té příčiny rozhodla se přece dojíti do dílny. Vzavši s sebou došlé časopisy, tiše, aby muže nevyrušila, vloudila se do atelieru.

K nemalému podivení svému shledla milovaného muže sedícího na pohovce, a z výrazu tváře poznala na první pohled, že byl buď pracoval do úplného vysílení, nebo že sběhlo se něco neobyčejného.

„Pro bůh, co je ti?“ zvolala uleknuta.

Horský otevřel oči a upřel je na svou choť, jako by nechápal, kdo to před ním stojí.

„Jsi churav?“ ptala se paní s něžnou starostlivostí.

Zavrtěl hlavou, z úst jeho křečovitě sevřených sotva se vymkla slova: „Nic — docela nic . . .“

„Ale jsi tak přepadlý, tak zemdlený!

„Jsem trochu unaven — to přejde — brzy . . .“

„To na slavnosť ani nepojedeš?“

„Na slavnosť — na slavnosť?“ opáčil Horský rozjitřuje se, jako by mu byla manželka připomenula nejtrpčejší událosť jeho života. „Ne, nikdy!“ zvolal pak po krátké pomlčce, jako by pronášel slova diktovaná vášnivou nenávistí.

„Můj bože, já ti nerozumím — já nechápu — —“

„Ach, neptej se — prosím tě, neptej se!“ řekl Horský stísněným hlasem. „Vždyť vidíš, že jsem zemdlen, rozčilen, podrážděn . . . Neptej se na nic. Vše ti povím — později. Ale teď, prosím tě, nech mne o samotě!“

Všecka udivena poslouchala choť tuto jeho trhanou řeč.

„Myslím sama,“ ozvala se po chvíli, „že bude nejlépe, zůstanešli doma. K slavnosti můžeš zaslati telegram, že nejsi zdráv . . .“

„Ne!“ vpadl muž zlostně do slova. „Nepojedu a také žádného telegramu nepošlu! — Nechme toho — nezdržuj se, prosím tě . . .“

Ustrašené paní nezbylo než učiniti po jeho vůli. Položivši jednu ruku na jeho hlavu, sklonila se níže a políbila jej na čelo; po té držíc posavad ještě v druhé ruce haldu papírův, obrátila se ke dveřím. V polovici cesty teprve si vzpomněla na časopisy; vrátivši se podala je manželovi řkouc: „Přinesla jsem ti noviny.“ Chtěla ještě dodati: „Snad je v nich zmínka o slavnosti neb o tvém pomníku,“ však vidouc, že muž sice dychtivě po novinách sáhl, ale pak je ihned odhodil, mlčky vyšla z dílny.

Připomenutí slavnosti Horského jen ještě více podráždilo. Několikrát i zuby zaskřípal, jako v záchvatu šílenosti . . .

Ale místa svého neopustil. Seděl na pohled tupě, v pravdě však v největším duševním rozrušení, a jenom chvílemi mechanicky sebou pohnul. Tak strávil ještě asi hodinu a byl by v duševních mukách setrval snad až do večera, neli déle, kdy by nebyl znovu býval vyrušen.

Dvéře dílny se tiše otevřely, na prahu se opět objevila paní Horská.

„Odpusť, že jsem tu zase,“ pravila, nesměle se blížíc k manželovi, který na ni upíral rozjiskřený zrak. „Právě došel list — možná, že v něm něco důležitého — —“

„Odkud?“ bylo jediné jeho slovo, když mu choť podávala psaní, po němž on ruky nevztáhnul.

„Podle poštovní pečeti z města, kde právě postaven tvůj pomník —“

Horský zbledl a z očí jeho šlehlo cosi jako zděšení.

„Ne — nechci ničeho slyšeti!“ zvolal. „Ani ho neotvírej! Zahoď — spal je!“

Paní tuší už cosi neblahého. Hlasem co možná konejšivým praví: „Proč pak bychom listu neotvírali? Snad ti píše některý člen slavnostního komitétu —“

Horský chtěl vzkřiknouti, aby manželka listu neotvírala, ale výkřik mu odumřel na rtech. Zahučel jen něco nesrozumitelného, což si vykládala manželka v ten smysl, aby list otevřela.

Roztrhla tudíž ruče obálku.

Manžel sice mávl ještě jednou odmítavě rukou, ale když viděl, že se choť již do listu dívá zamumlal: „Nuže, budiž! Jsem na všechno připraven . . . Od koho?“

„Od jednatele slavnostního komitétu.“

Horský chtěl vyskočiti, aby ženě psaní vytrhl z ruky; ale nohy mu vypověděly službu — sklesl zase nazpět. Paní čtla právě list po tichu, v její tváři nejevila se nijaká změna, neřku nějaké leknutí.

„A co — co píše?“ odhodlal se posléze Horský zašeptati.

„Nic zvláštního,“ zněla klidná odpověď.

Umělec náš si z hluboka oddechl.

„Vlastně píše jen o slunečníku.“

Poslední slovo působilo na Horského jako zázračný lék.

„Čti, čti!“ zvolal dychtivě.

A manželka čtla odměřeným, klidným hlasem tyto řádky:

„Slovutný pane!

Račte laskavě prominouti, že jsem Vám na Váš telegram bez odkladu neodpověděl. Nevím, kde mi hlava stojí! Slunečník náleží mně a Váš jest u mne uschován. Netelegrafoval jsem, poněvadž vím, že Vás ještě zastihne list. Čekáme Vás se vší jistotou na slavnosť. Na shledanou!“

Horský poslouchal s rostoucím potěšením.

„Vyhráno!“ zavýsknul si pak. „Vše jest v pořádku — vše! Sice by jednatel psal o něčem zcela jiném nežli o deštníku! A ‚na shledanou‘ končí — zajisté jest vše v pořádku.“

Manželka nechápe nyní zas té náhlé změny, ale několik slov mužových jí postačuje, aby se všeho domyslila.

„Na slavnosť bysi přece měl jeti,“ pravila, sotva své vysvětlení končil.

„Pojedu — ovšem že pojedu. Teď mi balvan spadl se srdce!“

Přípravy k cestě byly rychle učiněny a za nějakou hodinu odjížděl Horský z Prahy, ovšem se slunečníkem pana jednatele.

Krátce před západem slunce přibyl k cíli své cesty a s horečným kvapem chvátal z nádraží na hlavní náměstí i zastal tu své kameníky, když právě pomník úplně osazený chtěli zakryti rouškou.

V záři zapadajícího slunce pohledl na své nové dílo a jediným

pohledem nabyl přesvědčení, že po vadách a nedostatcích, jež mu byla rozpálená obraznosť předváděla, není na pomníku ani památky.

Div hlasitě nezajásal . . .

Se slunečníkem v ruce bloudil pak za luzného večera městem, navštívil presidenta výboru, jenž byl nad pomníkem u vytržení, navštívil i jednatele, vyměnil si s ním slunečník a stráviv v četné i hlučné společnosti velmi příjemně večer, uléhal posléze na lože s pocity člověka dokonale spokojeného a prospal noc v lahodných snech.

Nazejtří, v den slavnosti, ku které sešly se z blízka i z dáli, hlavně z Prahy tisíce a tisíce hostí, když po obvyklých obřadech slavnostních spadla rouška s pomníku, zněl úsudek znalců i laiků bez výminky v ten smysl, že to bez odporu nejgeniálnější dílo, jež Horský posud vytvořil. Jaký div, že byl umělec náš předmětem všeobecné pozornosti, že ani nestačil přijímati blahopřání a ovace.

Ze všech, kdož mu gratulovali, nikomu arci nevstoupilo na mysl, jakou „slasť“ mu bylo dílo jeho způsobilo, nežli nabyl konečného a bezpečného přesvědčení, že ho kritika a veřejnosť nemůže odsouditi.

U jezera Bodamského.

Bodamských břehů zachmuřené stěny
vln rozpěněných příboj vztekle pral:
o vládu živel se živlem se rval —
a slinou k nohám stříkaly mně pěny.

Jak na laň štvanou kdy se vrhnou feny,
v bok vlnám vítr spáry zatínal —
a na bastillách nedozírných skal
prapory mračen v smutek rozvěšeny.

Na blízku v staré, opuštěné věži,
jak v chmurném klášteře kdy žalmy kněží
posupně pějí, vichry zakvílely . . .

Ó, hroznější mou duší táhly bouře:
válečný hlomoz, výhně, sloupy kouře,
jež od těch břehů vlasť mou rozechvěly . . .

Zas v podvečer, kdy v lůžko červánkové
den letní kladl hlavu zářící,
na břehu stál jsem. . — V dálku lodicí,
blednoucí zraku, spěli duše snové.

Tu rubínů, tam záře smaragdové
jas oslňoval očí zřenici . . .

Ó barev nádhero v té směsici,
ó slunka slední, zlatí paprskové!

Zamyšlen zřel jsem v divadlo to skvělé
a marně krotil obraznosti oře,
jenž v minulosť mě přes pláň věků nes —

a zpomínámli toho kouzla dnes,
vím, ze všech barev v mysli rozechvělé
že zbyl jen purpur, za nímž — krve moře . . .

Vojtěch Pakosta.

Březen.

Chladný vánek ještě nivu zebe,
ale z oblak modrá se již nebe,
slunko na zem radostně se dívá,
do kočiček obléká se jíva,
novou báseň sýkorka si zpívá . . .

Ve oupadech sněhy dosud leží,
ale vzduch je průhledný a svěží,
z vlhkých mezí tráva pučí mladá,
hnědým zlatem blýskají se lada,
stín a záře na pěšiny padá.

Hejna racků táhnou nad vodami,
staré olše, těžké jehnědami
závěj pelu sypou dolů s výše,
rusalek se odmykají říše,
hlína břehů čerstvou vůní dýše.

Motýlů ni květin dosud není,
ale v tichu bezděčného snění
jako ozvuk radosti a spásy
tajemně se k nitru tvému hlásí
plaché kroky blížící se krásy . . .

A jak teplem jihnou zbytky sněhu,
i tvůj smutek rozplývá se v něhu,
a tvé srdce rozvíjí se zpola
jak ty břehy, jak ta role holá —
pěnice kde jaro k němu volá!

Alois Škampa.

Novější malířství belgické a holandské.

Časové rozhledy

od

Renáty Tyršové.

Nejsou to jednotlivé, význačné individuality umělecké, jež v malířství belgickém především nás zajímají. Vývoj malířského umění této malé země, již od věků vynikajícími talenty výminečně bohaté, jest pozoruhodný, zvláště pro střídání a křižování se vlivů francouzských a směru národního, o minulost se opírajícího.

Energičtí harcovníci, kteří v letech třicátých silou svého nadání a poctivostí svých snah umění národnímu v Belgii vítězně cestu razili, ohlíželi se s důvěrou zpět v dobu, která nejvyšší rozmach starého umění flámského předcházela. Jednaloli se tehdy v druhé polovině století šestnáctého o vybavení z vlivů vlaských, v letech třicátých zase vědomí národní vzepřelo se jhu francouzského akademismu. Bylať se kolem Davida, jenž po svém vypuzení z Francie v Belgii se usadil, seskupila četná škola stoupenců, klasickému směru mistra francouzského nadšeně oddaných. Ke článkům věrouky akademické, Davidem a následníky jeho v Paříži stanovené, v Belgii co nutná výslednice oněch zásad přistoupilo zlehčování umělecké minulosti vlastního národa. S pohrdlivým úsměškem patřili ti nohsledové Davidovi na obrazy mistra Teniersa, jenž neuměl malovati než venkovany a sprosté měšťáky. S kothurnu klasické ryzosti shlíželi na výtvory Rubensovy. Jak triviálními, zdály se těmto pseudoidealistům ty postavy, které velmistr barvy na plátno upoutal v celé životní svěžesti zdravých modelů flámských! Škola Davidova zastřela jim zrak pro půvaby sytého koloritu, udusila v nich cit a smysl pro pravdu a život, jež byly slávou starého malířství jejich vlasti. A tak pevně zakořenily se tu předsudky a zásady konvencionalismu, že teprve vědomí národní, politickými událostmi mocně vzrušené, připravilo půdu zásadnému obratu a tím novému, svéráznému rozkvětu malířství belgického.

Návrat k umění národnímu děl se v Belgii dvojí cestou. Jednak byly to oslňující technické vlastnosti Rubensovy, jeho kolorit, jeho zdravý realismus, jeho způsob práce, na jichžto základě měla malba flámská rozkvesti. Byla to škola Antverpská s Wappersem a de Keyserem v čele, jež heslo „znovuzrození směru Rubensova" na prapor svůj napsala.[1]) Jiným způsobem nalezli cestu k srdci národa Louis Gallait, de Biefre a pozdější stoupenci obou čelných těchto representantů historické malby belgické. Kdežto Antverpská škola, především *technicky* tradicím minulosti se přiblížiti snažila, zasáhli oba Bruselané v minulost tu pro *látku* svých obrazů.

Slavný Kompromis nizozemské šlechty od de Keysera, první značnější práce umělcova, nad niž nikdy výše nevyniknul, a řada významných

[1]) K této škole náležel jednou stránkou své osobité individuality též Antoine Wiertz, jemuž jsme svým časem v Osvětě obšírnou stať věnovali.

obrazů Gallaitových vykonaly pouť po Evropě a hlásaly všude obrození malby belgické. V Belgii samé mělo toto zobrazení výjevů z dějin vlastního národa účinek mohutný a rozrušující. V účinku tom obrážela se ovšem též nálada doby, probuzení národního vědomí a tím též smyslu pro minulosť vlasti slavné a svéprávné. Díváme-li se nyní na chef-d'oeuvre Gallaitův: Poslední pocta mrtvole Egmontově a Hoornově, rozumíme vzrušení a dojmu, jejž obraz ten a jemu podobné způsobil ve vlasteneckém obecenstvu mladého státu, který si právě vybojoval samostatnosť a svobodu. Ale bezděky se nyní tážeme, zda malby tyto byly tak veskrze národní, jak tehdy se zdálo? Byly ovšem národní látkou významnou a s pravým citem historickým volenou, výraznými typy ze středu lidu vybranými krojem i předměty vedlejšími, s úzkostlivou svědomitostí podanými. Avšak způsob líčení, technika, barva byly podstatně rozdílné od provedení a koncepce slavných starých výtvorů flámských, nezapírajíce vlivu chladné rozvahy a střízlivého romantismu Delarocheova. Tak zdají se nám díla Gallaitova charakteristickým výrazem onoho vlastenectví belgického, jež francouzsky mluvíc tradicím samostatnosti národní vroucně jest oddáno.

Také Wappers, de Keyser a stoupenci jejich stavěli si v dosažení velkého vzoru starého umění flámského cíl, jemuž stačiti nemohli. Vzmach prvních nadšených úmyslů ochladl, Wappers a de Keyser řemeslnou stránku svého umění dokonale ovládajíce stali se výtečnými učiteli, kteří pověsť Antverpské školy malířské na dlouhá léta udrželi, ale tvůrčí síla jejich nestačila, aby dovedli důrazně odolati proudu internacionálního romantismu, který také do Belgie cestu si klestil. V obrazech, jež zejmena Wappers později maloval, nebyl by asi Rubens snadno znamenal svoji paletu a jadrnou bezprostřednosť a reálnosť své mluvy umělecké.

Po dvě desítiletí udržovala se nepřetržitě sláva a pověsť belgické malby historické. Podporováno jsouc vládou, podněcováno popularitou a mecenášstvím soukromým setrvávalo malířství belgické na cestě poměrné samostatnosti šťastně nastoupené, udržujíc se na stejné výši technické, ačkoli se výtvory zvýšené hodnoty nebo novými rázovitými talenty vykázati nemohlo. V letech padesátých dostavila se reakce proti romantismu, jenž ztrácel přitažlivosť novoty proti pathosu líčení historických, z nichž místo vnitřní pravdy šablonovitosť prozírati počínala, proti onomu způsobu malby, jenž starou flámskou svěžesť snažil se spojiti s jakýmsi falešným jednotným tonem, napořád více od pravdy se vzdalujícím. Reakce ta opírala se jednak o lásku k prosté pravdě, v povaze národa hluboce založenou, jednak o principy realismu, vnikající do Bruselu z Paříže spolu s hlučnou pověstí úspěchů Courbetových

Realismus, abychom tak řekli národně flámský, representoval po roce padesátém především H. Leys, jeden z těch umělců vzácně nadaných, kteří na základě starých vzorů svůj zvláštní způsob mluvy umělecké si vytvořiti umějí. Théophile Gautier pravil o něm, že „jest to malíř, jenž o tři století pozdě se narodil“ — a ne bez podstaty tvrdil o něm Abou, že by své obrazy směl označiti jmenem Van Eyckovým. Leysův realismus byl povahy ryze severní; on i v těch pracích, k nimž významné okamžiky dějinné za předmět si neobíral, píše vážným a

mužným štětcem historii své vlasti. Více než u kteréhokoli jiného umělce belgického jsou u Leysa postavy proniknuty charakterem doby, v kterouž náležejí. Nic není strojeně malebného v kroji, do něhož jsou oděny, nic theatrálního v jejich pohybech, nic hledaného v typech a výrazech, i sama komposice obrazů jeho, jakkoli jest bedlivě rozvážena, činí dojem přirozeného, skutečnosti cele odpovídajícího sestavení a seskupení. Vzácná technická solidnost umělcova, kolorit svěží a zároveň vážný zvyšovaly cenu i úspěch obrazů Leysových. Ze žáků, kteří se kolem mistra Antverpského seskupili, obrátil se ze všech nejnadanější Holanďan Alma-Tadema na dráhu podstatně rozdílnou, Félix De Vigne, J. Lies a řada jiných udržovali a udržují se zdarem směr učitele a mistra svého, ač žádný z nich jadrné síly jeho způsobu vyjádření a přesvědčivé opravdovosti dojmu nedosáhl.

Touž dobou, co Leys v Saloně Gandském vystoupil s prvními epochálními výtvory ustáleného, zralého vývoje, vystavil Pařížský malíř Courbet v Bruselu své pověstné Štěrkaře. Vliv drsného naturalismu jeho byl v hlavním městě belgickém rozhodný. K heslu s tak bezohlednou přímostí vyslovenému počala se hned hlásiti řada mladých svěžích sil, jimž příklad Courbetův byl potvrzením snah v umělecké povaze jejich založených a příbuzných s dávnými flámskými koloristy a malíři „brutálního života,“ jako byl Jordaens. Tomuto následníku Rubensovu, tvůrci slavného Posvícení, stál z realistů belgických nejblíže Louis Dubois, před osmi roky zesnulý. Byl to umělec jadrné individuality, jehož koloristické vlastnosti a virtuosní technika v čelo tohoto odvětví realistů belgických postavily. Tendenčnost Courbetových líčení ze života dělnického lidu nabyla ohlasu v četných obrazech, s nimiž Ch. Degroux uváděl do chudých spustlých čtvrtí krásného, bohatého Bruselu. Také on byl solidní pracovník, jenž výraz s pravdou bezohlednou zachycoval. Mezi čelnější umělce, kteří praporu naturalismu Courbetova věrni ostali, ač se proto nestali jeho napodobiteli, náleželi také Verhaeren kolorista nevšedního nadání, a Ter Linden, někdy přepjaté tendence vkládající do svých obrazů, se vzácnou hotovostí a s citem pro harmonii barevnou provedených.

Od těchto úspěchů Courbetových v Bruselu jest malířství belgické z části odleskem různých směrů francouzských, idealismus školy Ingresovy snad jedině vyjímajíc. Hladcí malíři elegance, kteří kvetli za vlády Napoleonovy, eklekticismus francouzských malířů anekdoty, realismus krajinářů a konečně principie Manetovy a nejnovějších vyznavačů „světlé malby“ docházely a docházejí postupně ohlasu ve všech oborech uměleckého tvoření belgického.

Styky obou sousedících států, jednotou jazyka z části sloučených, obrážejí se přirozeně v pracích těch umělců, kteří podléhali vlivu vysoce a rázovitě vyvinutého umění veliké Paříže. Přece však nezávisí nikterak povaha moderní belgické malby na pouhém napodobení Francouzův. Vedle Belgo-Pařížanů nalézáme tu napořád kromě umělců staršího pokolení zastance směru národního, ponejvíce o staré genristy a drobnomistry flámské a holandské se opírající. A sami ti přívrženci umění francouzského nezbosťují se nikdy zcela známek původu svého a mají se soudruhy svými ve směru národním setrvávajícími přece nejednu

vlastnosť společnou. Kromě jistých osobitých vlastností důkladné a hotové techniky malířské jsou to charakteristické rysy, snad z povahy národa bezděčně vyplývající. Míníme onen zvláštní nedostatek tvůrčí obraznosti, onu dávku materialismu — smímeli s Francouzi říci, měšťáckého — rozvážnou střízlivosť a chladnou objektivnosť, s jich lícem i rubem.

Vlasť Rubensova pozbyla smyslu pro velikou koncepci i pro dekorativní šířku dikce. Malba monumentální podnětu náboženského neb allegorického ustupuje v celkovém rozvoji umění belgického zcela do pozadí. Nejčelnější díla sem náležející pojí se ke známému nám jmenu Sweertsovu a jmenu soudruha jeho Guffensa, kteří pod vlivem ranných mistrů italských a německého nazarenismu národní individualitu svoji zapřeli. Malby ve chrámě sv. Jiří, v soudních síních v Ypresu a v Courtrai jsou čelnými výtvory obou spojených umělců. Jinak nesou se dekorativní malby v budovách občansky významných z pravidla duchem malířství historického nejčastěji povahy archeologické. K nejvíce vynikajícím z četných prací toho druhu řadí se vedle Gallaitových charakteristických obrazů v hlavním sále senátu Bruselského především znamenitá freska Leysova v radnici Antverpské, snad nejvelkolepěji koncipovaná malba, jíž štětec umělce belgického kdy provedl.

Historický obraz tabulový náleží napořád ještě v Belgii k oblíbeným a hojně pěstovaným odvětvím umění. Láska a smysl pro dějiny vlasti u Belgičanů dosud neutuchly, a byť i francouzští sousedé pohlíželi s patra na toto líčení dějů minulých, jest vždy ještě četná řada umělců, kteří na historii domácí k výtvorům pozoruhodným se nadchnouti dovedou. Působí tu neb do nedávna působil směrem tímto valný počet zasloužilých umělců; několik žáků a následníků Leysových, mezi nimi nadaný F. Vink, Vérlat, pak de Vriendt, vážný, opravdový, solidní pracovník; Hamman, jenž ze všech belgických umělců nejčastěji ku předmětům rázu povšechného sahal a nezřídka pikantnímu effektu obětoval; čelní žáci školy Antverpské, pak stoupenci Gallaitovi, jichž jmen tu jednotlivě vyčítati nelze, a konečně jadrný, výrazný Emile Wauters, přední representant nejnovějšího belgického malířství historického, čestnými medailemi v Bruselu, Paříži, Berlíně vyznamenaný.

Práce všech umělců těchto vynikají solidními vlastnostmi technickými, jež jsou napořád čestným příznakem belgické produkce malířské, vyvinutým citem pro celkovou tonalitu barevnou, archeologickou přesností detailů a výběrem působivých typů. Klidná objektivnosť koncepce jim vlastní obráží se také v portretnictví, ač vedle elegantního Portaelsa, výtečného de Winnea (roku 1880 zesnulého) Belgie jen skrovným počtem vynikajících mistrů podobizny vykázati se může.

Tím hojnější jest počet dobrých obrazů genrových a krajinomaleb, jenž každoročně na výstavách v Bruselu, Antverpách, Gentu a jiných menších městech belgických se objevuje, v salonu Pařížském čestného místa si dobývá a na mezinárodních výstavách udržuje starou malířskou pověsť vlasti Rubensovy.

Obor, z něhož genristé belgičtí motivy své berou, sahá od středověku po přítomnosť, od nejnižší společnosti krčem až po vybranou eleganci elity po Pařížsku žijící a se bavící. Mezi elegantními nejelegantnější je Alfred Stevens, jeden z těch Belgičanů, kteří před kritikou fran-

couzskou vždy milosť nalézali. Stevens vyznává sám o sobě, že je zpola Pařížanem, a oslňující úspěch jeho prací přispíval nemálo k šíření francouzského vlivu ve „společenském“ genru belgickém. Obrazy toho druhu — jichž účinek je především založen na znamenitě malovaném lesku hedvábí, na roztomile podaném oblaku krajek, na hladké měkkosti ženské tváře, někdy pikantně koketní, někdy neurčitě sentimentální, na vybraném arrangementu okolí a zvláštní lahodě barvy, — nalezly v Stevensovi mistra, jemuž v Belgii nikdo se nevyrovná. Od r. 1855 maluje Alfred Stevens téměř výhradně moderní dámy, uměje této své „věčné ženskosti“ dodati veliké rozmanitosti a pikantního půvabu právě Pařížské příchuti.

Stevens stojí od let v čele četné řady Belgo-Pařížanů, k nimž zejmena v poslední době nejeden nadšený vyznavač světlé malby a volného vzduchu se přidružuje. Co zdární pracovníci směru moderního a svědomití pozorovatelé skutečnosti jsou mezi nimi zvláště váženi: Aqneesens, delikátní ličitel půvabu dětského, všestranný Mellery, Lynen, Verheyden, Hermans, jenž známým velkým genrem Za úsvitu proslul, a hojně jiných. H. Boulenger, jehož ztráta r. 1874 belgické umění těžce stihla, byl mezi nimi jedním z těch talentů vzácných, kteří na základě studia cizích vzorů k samostatnosti se propracovali. Jeho vzorem byl Millet. Po příkladě mistrného ličitele francouzské vesnice pohroužil se též on s oddanou láskou ve studium neporušeného venkova flámského, jeho půvabů krajinných i drsné přímosti lidí, kteří z těžké hroudy chleba dobývají. Tímto stručným výpočtem není ovšem vyčerpána řada realistů moderních mezi genristy belgickými. Z těch umělců, jež co rok v Praze vídáme, náleží málo který k celebritám své vlasti — hotovosť provedení jejich, kteráž nám v záplavě německé produkce vždy je nápadna, může tu býti měřítkem vzácných technických vlastností, jimiž průměr belgických malířů vyniká.

Zpola Francouzem, zpola žákem holandských drobnomistrů — jichž restaurováním za mladých let svých se zabýval — je Francis Villems, nepřekonaný malíř atlasu. Starý výtečný vzor holandský došel ohlasu též v působivých genrech H. de Braekeleera, jenž rovněž ke starší generaci malířské náleží. Pieter de Hooghe naučil jej řešiti problémy světelné a v jasné záři slunečné postavy s nevšední delikatesou vymodelovati. Zajímava je také skupina umělců, v nichž naivní jadrný humor flámský ožil. V čele těchto potomků Brouwerových a Teniersových stál starý, bodrý Madou. Madou se svými výjevy z krčem, pračkami hospodskými a zábavami „malých lidí“ náležel k nejoblíbenějším a nejpopulárnějším genristům belgickým, o čemž též svědčily vysoké ceny, za něž r. 1877 po jeho smrti i skizzy, drobné kresby a studie jeho byly rozprodány.

Jest samozřejmo, že všichni ti umělci belgičtí, kteří ku prosté skutečnosti, ku přítomnému životu, ku přírodě své vlasti pro podněty tvoření svého sahají a o věrné, realné podání a zobrazení jejich se pokoušejí, nejsnáze ryzosť národní si uchovávají. Z té příčiny má též převážná většina krajinářů belgických charakter specifičně flámský, neboť Belgové nevydávají se rádi na vzdálené pouti umělecké. Kromě tří čtyř orientalistů, mezi nimiž zejmena ohnivý Verlat a žák jeho Antverpan

Claus vynikají, nemá Belgie obrazitelů ciziny, uměleckou váhou vynikajících. Mezi ličiteli domácí krajiny přísluší co do moderního, realistického ztlumočení prostého motivu jedno z předních míst H. Boulengerovi, ctiteli Milletovu, o němž jsme se již zmínili. Luministou a přímým realistou jest též S. Heymans; co do pravdy a oddané lásky ku přírodě vyrovnávají se mu a z části jej i předčí Coosemans, Courtens, Artan, Baron, Marie Collartová, půvabně intimní, s lehkým přídechem melancholie. Počet dobrých, solidních krajinářů belgických neobmezuje se ovšem toliko na jmena tu vytčená. Je zde ještě generace starších, mezi nimi Lamorinière, Tournois, Kindermans a j., kteří druhdy vůči romantickému směru Marneffovu a současníků jeho znamenali nastoupení nových drah a pokrok ku pravdě, na základě studia výtečných starých vzorů nizozemských.

Krajinářem vzácných vlastností štětce a spolu výtečným líčitelem skotu a bravu na tučných lukách se pasoucího jest Alfred J. Verwée. S ním závodí co do prohloubené charakteristiky a přesvědčivé pravdivosti proslulý malíř zvířat Josef Stevens, o němž sám bratr jeho, belgický Pařížan Alfred, vyslovil před několika lety největší chválu pravě, že je „takořka sám jediný malířem v pravdě a cele flámským.“ —

Zůstalali jižní část starého Nizozemí, čím druhdy byla, zemí malířskou „par excellence,“ zemí nejčetnějšího počtu umělců i amateurů štědrých a vzdělaných, státem, v němž vysoký význam umění nejen se uznává, ale také všemi prostředky podporuje, tož sousední království *holandské*, jak se do nedávna zdálo, zapomnělo na staré dobré tradice malířské. Před čtyřicíti roky nebylo takořka malířství holandského. Ovšem nescházelo tu nikdy umělců, kteří skrovné běžné potřebě země vyhovovali obrazy, jež na začátku tohoto století byly suchoparným nápodobením klassicismu Davidova, později mdlým odvarem romantismu. Teprve styk s belgickým malířstvím, pak poučení, jež rozvážní a opravdoví Holanďané z výstav světových čerpali, podnítil nový vzmach talentů ve staré té vlasti malířů a přivodil též zlepšení zevních poměrů uměleckých.

Nyní nalezneme v Holandsku nejen četný počet umělců nadaných, ale též umění rázu osobitého. Nalezneme tam řadu genristů nevšedních kvalit, především pak krajináře, kteří od velkých mistrů minulosti poznali malebné krásy své domoviny a krásy ty svým spůsobem pojímati se naučili. Nalezneme tam umění vážné a solidní. někdy trochu suchoparné, však nikdy planě deklamatorní, vždycky opravdové, ač poněkud jednostranné, umění, které jest nelíčeným odleskem skutečnosti, spíš z nitřního pudu povahy a z přirozené lásky ku pravdě, než na základě moderních realistických a naturalistických principií.

Protestantské Holandsko vyniká v náboženské malbě ovšem ještě měrou mnohem menší nežli katolická Belgie. Také ideální malba nemá tu pěstitelů na váhu padajících, ba i historie velkého slohu a rozměru nenalézá v Holandsku sympatií. Chcemeli se pracemi skutečné a nevšední ceny pokochati, musíme se obrátiti k líčení prosté skutečnosti, k výjevům odehrávajícím se na břehu mořském, v chatách rybářských, na dvorech selských neb v uličkách a na pobřežích průplavů měst holandských. Typy místní, sceny z ruchu každodenního, tklivé události

ze života malých a chudých lidí, více vážné opravdovosti nežli humoru, zřídka lesk hedvábí, parfum salonů, ruměnec na hladkém sličném líčku dámském, za to tím častěji výraz s hloubkou podaný, drsný zjev prostého pracovníka, zachycený zároveň s láskou k lidu i k umění — toť je ráz a obsah genrového malířství holandského. Ráz ten koncentruje se a nalézá výrazu nejsvrchovanějšího v J. Israëlsovi, nejproslulejším z umělců staré vlasti Rembrandtovy. Israëls nevládne brillantní technikou malířskou, přece však jeho způsob provedení a více ještě šedavý, smutný kolorit zvyšuje dojem jeho obrazů, neboť se s nimi nalézá v dokonalém souhlase. Vzácně opravdový tento umělec, nyní kmet více než šedesátiletý, pěstoval zprvu pod vedením Pienemana malbu historickou, ale na své výši octnul se teprva, když přítomný život holandského lidu za předmět líčení svého si obral. Stal se poetou chudiny přímořské. Hloubka prostého citu, kterouž Israëls do svých často melancholicky naladěných obrazů vkládá, hluboce dojímá. Četní žáci a umělci, jen svazkem vnitřní příbuznosti k Israëlsovi připoutaní, pracují v jeho duchu a jeho směrem. Z nich buďtež tu jmenováni Mélis, Verweer, Zilcken a hlavně Ad. Artz. Jiní, jako Henkes, Blommers, Mr. Bischop berou se směrem, abychom tak řekli, střízlivějším; z těch skrovných genristů holandských pak, kteří mimo svou vlasť se usadili a cizí látky za předmět studia si obrali, těší se C. van Haanen, v Benátkách žijící, pověsti nejvíce zvučné — vyjímaje ovšem slavného Alma-Tademu, jenž v Anglii naturalisován pravidlem k umělcům holandským se neřadí. —

Krajinomalbě holandské dodává rázu osobitého a jednotného jednak ckarakter krajiny, v níž umělci motivy si vyhledávají, jednak objektivní, prostě realistické pojímání, tak dobře s povahou krajiny této se shodující. Na travnatých rovinách, vlhkých nížinách nenalézá romantika místa, kde by se ukryla. Pro rozervanou zajímavosť krajin Ruysdaelových (pro niž slavný starý mistr až z Norvéžska motivy si vyhledal) se tudíž moderní krajináři holandští nenadchnuli, ovšem ale pro klidný, v pravdě a čistě *malebný* půvab výtvorů van Goyena a těch, kteří po něm moderní realistické krajinomalbě dráhu klestili.

Mezi krajináři holandskými jest hojně takových, kteří, ač mimo hranice své vlasti málo jsou známi, zmínky tu zasluhují. Uvádíme zejmena ze starší generace Sande van Backhuysena, naivního Henkesa, Bildersa, Roelofsa, širokou manýrou a utkvělou melancholickou náladou se vyznamenávajícího; pokolení mladšímu náleží Maris, jenž v Paříži moderní techniku krajinářskou si osvojil, Maarel, Blomers, Mauve, Storm van Gravesande, Ed. van der Meer a j. K širší a zvučnější pověsti dospěl mezi marinisty holandskými H. W. Mesdag, jadrný v koloritu, výtečný malíř vzduchu, jenž svoje šíré plochy mořské a plochá pobřeží přesně kreslenou štaffáží korábů a člunů rybářských oživovati dovede.

Tak, jaké nyní jest, poskytuje malířství holandské obraz rozvoje málo rozmanitého, jenž i co do počtu vynikajících talentů i co do výše technické jest jen chabým stínem někdejšího bohatého rozkvětu malířského umění v severním Nizozemsku. V jedné věci však mohou i tito moderní Holanďané tak jako otcové jejich z dob Rembrandtových býti příkladem každému národu malému. Přes skrovný svůj

počet — jest jich sotva více nežli nás Čechů v království — stačí sami sobě co do předmětů tvoření uměleckého, lnou s láskou vytrvalou k jednotvárným půvabům své vlasti, hrouží se s oddaným studiem v život svého lidu, jehož povahu nejlepší mezi nimi nejen štětcem, ale též srdcem svým vystihnouti se snaží. V prostém, naivním realismu koncepce přimykají se tradicím starého umění holandského, drsná střízlivosť a zvláštní bezradostná, chladná opravdovosť jest odleskem vlastností povahy národní, jak během věků se utvořila. Tak jest malířství holandské uměním početně skrovným, technicky málo vytříbeným, ve výlučném pěstění přítomné skutečnosti jednostranným, avšak dovedlo si přes to přese všecko dodati osobité zajímavosti charakterem specifičně národním, kterýmž je naskrze proniknuto.

Staročeské kuchařky.

Studie

dr. **Zikmunda Wintra.**

Sbor starodávných kuchařek dělí se ve dvě řady. Jedny strojívaly krmě v rodině, jsouce paním na hotově při krbu; druhé pořizovaly všecku domácnosť mužům neženatým, kteří v oněch dobách na stravu do hospody nechodívali: nebylotě tak zvykem. Kdo ztratil ženu, nemohl než vzíti sobě kuchařku. Onyno kuchařky, jimž rozkazovala paní, bývaly služky dosti tuze poddané. U staročeských paní všech tří stavů býval chvalitebný zvyk, že kuchyni samy na péči mívaly, jí dobře rozumívaly, od kuchařek šiditi se nedávajíce. Mnohá i nejvznešenější paní sama spisovala knihu kuchařskou. Ba tvrdí někteří prosaisté, že Ferdinand svou Filipku Welserovou proto tak upřímně a stále miloval, že jemu, pánu svému nejmilejšímu, pěkné krmičky vařívala. Mívalať na to svou kuchařskou knihu, podnes ve dvorní knihovně ve Vídni chovanou. Samostatnější bývaly kuchařky svobodných mužů. Ale zneužívaly této své vůle, aspoň přes tu chvíli shledáš se s nimi proto v soudě. Ku příkladu slyšte, kteraké soužení míval Prokop pekař Pražský se svou kuchařkou. Na soudě svědčila jakási klepna Pražská r. 1568: „Když byla u mne za kuchařku, neměla než harasku zelenou a barchanku a blány zaječí, jak se na chudou děvečku sluší; když se dostala k Prokopovi, dělala jsem jí třináctery rukávce!“ A jiný svědek, pan Pečenka, slyšel a viděl tohle: „Zjednala sobě k vánocům kožich šamlatový s aksamítovým živůtkem za 16 tolarů; druhé vánoce zjednala sobě blány za půl osmy kopy a kožich harasový a tak nemohla ty vánoce vyjíti z počtu pekařovi ze třiceti kop; pekař jí řekl, zdali máš co mezi lidmi, že nemůžeš z počtu vyjíti? a ona lála: Mám hroma! Hromovala, mohlo se zapáliti a pekař smazal to písmo těch 30 kop, aby jen nehromovala.“ Ale naposled se dostala přece kuchařka do městské šatlavy.

A ještě jeden příklad, poslední. Výborný Jiřík, Pražský bakalář

od tří studnic, člověk starý a bohatý, býval na horší míře nežli pekař. Kuchařka Regina šidila ho za živa i po smrti. A na něm bylo co bráti! Vypravuje o něm na Pražském soudě svědkyně Anna Alexandrovna: „Okazoval mi příbytky a pokoje, prsteny měl na rukou, pravil, že ho 80 kop stojí, svrškóv a hospodářství neviděla jsem jak živa lepších, jako jest tu bylo.“ Šenkýřka od trubačů ve Spálené ulici doplňuje svědectví to, řkouc: „Jiřík bakalář přinesl zlatý řetěz, abych jej prala, na medenici viděla jsem české groše a bílé peníze, a v truhle byla peněz hrubá medenice; šaty ložní, vinucí, plachty, cejchy, ubrusy, ručníky nosil z komory po dvě neděle, a já je opravovala, přepírala: košilek, tuším, jako děti učil, byla kopa, ty jsem taky v svých rukou měla: nádobí bylo v světnici cínového a mosazného víc nežli s centnýř — a když umřel, nevím, kam se jest to podělo.“ Inu kam se podělo — kuchařka! Když k bakaláři přišla, aby mu stůl spravovala, byla prý as za dvě neděle hodna a měla se ke všemu pěkně, ale potom stala se z ní „rumrejška.“ Nechtěla mu nic vhod učiniti. Toužil starý pán učený lidem často: „když jí dám co pěkného strojiti, všeho mi polovici ujme, a slepě vidím, že mne loupí.“ Stonaje k smrti sousedě, jež se ho optala: „Militký, co jest vám?“ — vypravoval tuto zprávu o své kuchyni: „Jedl jsem šišky, nevím, jaké jsou byly, mohu se přetrhnouti, stůni, nemohu na jídlo mysliti.“ Outrpná souseda zjednala mu na posled lososa, jejž s chutí pojedl — do rána pak byl mrtev. Ale už tu noc Regina s nějakým Němcem zlatníkem lezla po řebříce do hořeních komor bakalářových a loupila kde co. Děvečky v putnách odnášely. Desátník (jenž spravoval deset domů) Hanuš vyhlednuv z okna viděl, kterak stála tu „před domem nebožtíka Jiříka děvečka s putnou a hleděla nahoru k oknu páně Jiříkovu; i přišlo k oknu pachole a vyhodilo knihy na ulici; Vít šmukýř rovně se k tomu přitrefil a řekl děvečce, co tu děláte? a ohledal tu putnu a vytáhl z ní poctivice černy zámišovy.“ — Když pak přišel rychtář Brikcí z Krucburka a páni radní statek pečetit, nalezli ovšem starého mrtvého mládence oloupeného jako lípu. Jeden z radních, pan mistr Pavel Kristian z Koldína, vypravuje na soudě: „V jedné komoře truhličky jsou byly vyloupány, v druhé komoře truhla velká a dvě malé všecky prázdny; na mazhauzu pod schodem našly jsú se šaty chodicí ženské od damašku, tykyty, atlasu i od sukna. Dorota Bavíkova pověděla, že to vše Regina kuchařka ukryla; proti tomu Regina pravila, že jest ji ta Dorota na to vedla. Když jsme vešli do komory Reginy kuchařky, kdež líhala, našli jsme hůl, v níž byl končíř (bodák), o němž pravila, že jí ho půjčil farář od sv. Michala, aby se bránila, když by potřeba nastala.“ A přes to všecko kuchařce páni neudělali nic zlého. Byla obrněna ne tak oním končířem v holi, ale kšaftem starého pána, který našla v stole. Bakalář všecko jí odkázal. Císařský rychtář Pavel Žipanský z Dražice chtěje děditi odúmrť královi, naříkal ten kšaft za nepravý, ale konšelský soud po dlouhé ličbě dal neupřímné kuchařce za právo. Když jí tu zprávu veselou z rathouzu přinesl Jindřich Julian, „ona vzala s pravé ruky prsten, dala mu jej a objala ho řkouc: Děkuji vám, pane Jindřiše, dámť všecky šaty nebožtíka pána a ručnice.“

Zdrželi jsme se při této historii (zapsané v knize svědomí č. 1049

archivu Pražského) proto, že i mimo kuchyni a kuchařku líčí se tu kus ze života osoby v Praze přední a důležité. To tedy o kuchařkách, jež sloužily pánům. Aby aspoň dobrou pověsť mívaly v umění svém, nevíme. Spíše zlou. Praví Kantor, že vydává svou knihu „zvláště vdovcům, kteří skutečně poznávají, jaká jest neřesť kuchařek.“

Kuchařkám sloužícím v údidlech domácí paní bývalo druhdy přečasto zle. Ale než to jmeme se ukazovati, snad prve abychom vylíčili povahy tehdejších kuchařek. Z těch povah vysvětlí se aspoň poněkud tvrdý onen spůsob, jak s nimi paní zacházely.

Nejprve sváděno na kuchařky, že jsou nečisté a neumělé. V předmluvě knihy Bavorovy čteme: „Více se ničemných, nečistých a neumělých nežli cvičených, čistotných kuchařů a kuchařek nachází.“ K čistotě napomíná kuchařky i kniha Kantorova řkoucí hned na první straně: „Mezi lidmi takové jest přísloví, že dobrá kuchařka lidem jest půl zdraví, a jako některý neumělý lékař jest příčina smrti, též i nečistotný kuchař.“

Kuchařkám též vyčítáno v starých dobách, že byly vztekly. Zlosť jejich ovšem připisována tomu, že prý s ohněm pořáde zacházejí. Doktor Kopp dí v Regimentu svém: „Všichni také, kteří ukrutný spůsob vedou — myslivci, řečníci, lékaři a kuchaři (kuchařky), obyčejně cholerici bývají.“ Ku příkladu vypravuje Marta kožešnice r. 1525 na soudě Pražském o „kuchynici“ své: „Trestala jsem ji, že nádobí nečistě myla, ona se mi zprotivila a mnú byla strčila z kuchyně!“ A jiná paní touže dobou žaluje: „Šaršanka tak byla zlá, že sem s ní ledva od sv. Havla do sv. Jiří zbyla, a jakž bylo na sv. Jiří, což se jediné rozednilo, hned jsem jí pryč kázala.“

Jiná povaha kuchařkám často vyčítána bývala ta, že se rády toulají. Veršované kázání činí takovým kuchařkám Kantor v kuchařské knize:

Mnohé kuchařky když pro vodu chodívají,
Tamť ony své freje nacházejí,
Jedna Martina, druhá Vácslava, třetí Jana,
Nechť ona s vodou se vrátí, mine hodina,
Musiť ona spěšně hned pro jinou vodu jíti,
Aby mohla se svým milým rozmluvení míti.

Učený Rakovničan Vácslav Písecký z Třebska měl r. 1605 toulavou kuchařku Annu, o níž psal komusi: „Ona ode mne pro své neslechetné chování a v noci se toulání, což děvečce služebné nepřísluší, jsouc ode mne trybyčem potrestaná svévolně pryč odešla.“ A podle Starých letopisů byla r. 1504 mladá kuchařka jistá pro lásku pod šibenicí tak bita, až staří lidé pravili, že „takového pardusu jakživi neviděli.“

Že bývaly také parádnicemi, to jim, dcerám Eviným, odpusťme, jakkoli Veleslavín v Politii na to se velmi zlobí řka: „Z toho pochází, že mnohá sloužíc u lidí drahně let nic sobě nezachová, odkudž by časem svým živnůstku neb hospodářstvíčko nějaké začala, ale musí tak s prázdnýma rukama začátek živnosti své míti.“

Nejobyčejnější nářek dotýkající těžce tehdejší kuchařky býval ten, že kradou. Pro tu příčinu nekalou shledáš se v knihách soudních ne řídkokráte s kuchařkami, ač vyznati věrně jest, že žalobníci jejich leckdy nic „nepokázali,“ pohnavše kuchařku jen „z lichých půtahů.“ Proti Evě služebnici r. 1559 ani paní purkmistrová, jíž se poděly

někam dva koflíky zlaté, nevyhrála! Žalovala, „že se jí peníze tratily, když pán (Prunar z Vratu) na kanceláři klíčku zapomněl, a také ten potah na ni jest, že když ji jednali, žádný za věrnosť její přiříci jim nechtěl.“ Evička odsekla, že nebyla na to zjednána, aby hlídala koflíky, a páni konšelé jí dali za právo, jináče by ji byl dostal kat. Opravdu zlá byla kuchařka Markéta, na niž žaloval r. 1524 sám hospodář rathouzu dolejšího Jan, že šidila i vězně, které hospodář hlídal. „Když jsem ji já nebo vězňové posílali pro pivo, tehdy jest nám vždy nepravě činila: když jsme jí dali groš na pivo, tehdy za 10 peněz ledva piva přinesla.“ Tato kuchařka jistě zasloužila pardus.

Nejhůře, pokud v Pražských knihách soudních jsme čtli, zvedlo se staré kuchařce Kateřině, kterouž r. 1552 obvinil Jiřík Labounský ze Strašína z krádeže a čarování i svodu. Prý „nedoslouživši nočně z jeho domu ušla; šaty ložní pokradla; panu faráři (nedí se kterému) podle sebe kuchařku vyloudila, kteráž mu také nemálo pokradla, a posléze že se mu pachole, kteréž jest mu pan Šlik dal, ztratilo a že ona jest je s sebou vyloudila.“ Kuchařka bránila se tuze. Prý nepokradla, „což by v prst obaleno býti mohlo“ — ale neústupný žalobce jizlivě pánům přednášel: „Páni rozuměti mohou, jaká by ona baba zbejralá a obmyslná byla a rovně jak štvaný zajíc, který v mnohých líčkách býval, umí z líček vycházeti, že tak i baba řečí svú rozličně točí; ježto všicko jináč se najde, i v jakých čarách bývala, a že pro své chování dávno oběšena býti měla. Kdy by byl věděl, že krade, k čemu přijde, že by, nežli by ji do domu přijal, rače vzteklého psa do domu pustil. To pachole že snad o hrdlo připravila. Že čaruje. Jedné noci že uslyšel hluk v komoře, kde ona s dcerkou jeho nejstarší spala. Tu vstal, a kuchařka se ozvala, že panna smyslem se pominula. Potom dceru do světnice uvedl a tu jí některé pobožné věci předříkával, z toho vyvozoval a vodami hlavu obvázal. Potom že mu dcerka oznamovala, když tehdáž na ni těžkosť veliká byla přišla, že na kuchařku volala a prosila, aby se jí ozvali, až již z okna vyskočiti chtěla. A tak,“ končil žalobce, „se tomu jináč rozuměti nemůže, než že potahuje se na ni Kateřinu Hubáčkovou.“ Když pak ještě nějaké svědkyně pověděly pánům konšelům, že Kateřina svoje vlasy pálila na sekyře, nebylo lze moudrým pánům tentokráte jináče učiniti, nežli že dali kuchařku starou katovi. (Kn. arch. Praž. č. 1154.)

Posléze též jeden příklad „neupřímné“ kuchařky z venkova. Strahovská kniha r. 1554 žaluje tuze na kuchařku z fary Berounské, „že paní děkanově neupřímně slouží, roznášejíc olej,“ omastek tehdáž oblíbený.

Někdy byli páni vinni sami, dostaloli se jim kuchařky nespolehlivé. Vládyka Vít Lišovský přihnal r. 1550 Lidmilu kuchařku svou na soud pro krádež. A hle! již v žalobě uvádí „že si Lidmilu kuchařku z Novoměstského vězení, kdež seděla pro krádež, na jistý spůsob od předešlého jejího hospodáře vyjednal.“ Nu tak tedy! Ze žaláře do kuchyně, z kuchyně do žaláře. Ale Lidka toho trošku svobody přece poněkud užila podle slov nepřejícího pána svého: „Pravila se jíti na přesličku (aby jí myla nádobí) a voctla se na Zlichově a tam v krčmě ji trhala a co tam více působila, vona nejlépe ví.“

Ale i pěkné povahy staročeských kuchařek vyskytují se v knihách. Naproti nečistým kuchařkám máme na mysli Dorotu kuchařku p. Jana z Písnice, kteráž r. 1559 o vodu v studnici nanečistěnou s urozenou pannou Čelechovcovou tak zle se poprala, až jí roušku s hlavy strhla, a když urozená panna na útěk se dala, kuchařka za ní ještě házela kamením. Je to hrubá síla čistého svědomí! Proti neupřímným kuchařkám postaviti jest jiné upřímné, které chtějíce paním svým dobrou věc z trhu přinesti, pro svou horlivosť od překupovaček i hutných a tržních dohlížitelů byly bity, jako se to stalo r. 1559 Markétě, kterou na Koňském trhu slepice kupující strhli s vozu, kamž se byla drala, hodili o zem a obnažili.

Proti toulavým kuchařkám jsou ony věrné kuchařky, které r. 1541 při hrozném ohni na Hradčanech v domech kanovnických shořely. Věc to dosti znamenitá, že v tom nevelikém počtě uhořalých několik jest kuchařek. Držely se svého hnízda jako pták. Kanovník neshořel ani jeden, kuchařek čtvero. Proti drzým kuchařkám stojí ona Anička od Křížalů, která r. 1499 majíc při deskách přísahati s bázní tam odešla, však uhledavši boží umučení pryč prchla pánům, a víc tam bázlivé kuchařky nedostali.

Jest také pravda, že s kuchařkami tu a tam lidsky zacházeno. V starší době čteme o leckteréms odkaze věrným kuchařkám. R. 1458 Kateřina Zbirožská odkazuje Machně kuchařce 5 kop. Dorota mydlářka r. 1473 poroučí Janě kuchařce, která u ní byla prve, dvě kopy; Anně nynější kuchařce nad její mzdu též tolik. V zemských deskách leckde najdeš i ve století následujícím srdečný odkaz kuchaři nebo kuchařce (ku př. v kvat. 45). Toť tedy pravda, že bývalo lidí k sluhám dobrých dost. Ale na druhou stranu vždy vidí se nám, že služebnice kuchařky medu na světě mnoho nemívaly; už proto ne, že zákonem směly býti od pánů bity. Kožešník Jan Volek zbil r. 1562 Annu kuchařku tak nekřesťansky, že ji bratr její, drabant arciknížecí, musil k bradýřovi hojiti dáti: chrkala krví, a sám purkmistr Lukáš z Pereftu viděl její rány, poněvadž mu ji přinesli na rathouz, aby popatřil. Pražský pan Volek na soudě tvrdil, „že ona k čeládce nenáležitě se chovala, tovaryši košili ztrhala, kočkárův jim nadala a jazyk hanebný vypouštěla.“ Drabant chtěl za bolesť sestry své 200 kop, ale soud nalezl: „Poněvadž kožešník provedl, že on jakožto hospodář ji čeledína svého pro nenáležité mluvení trestáním náležitým ji trestal, což učiniti mohl, z těch příčin tou žalobou povinovat není.“ Předsedal soudu Pavel Žipanský z Dražice (č. 990 arch. Pražského). Mezi výtečnými muži, kteří své kuchařky nehorázně tepali, shledali jsme na svůj div i slavného pana Kristiana Koldína, juristu na slovo braného. Anna kuchařka všecka potlučena pro své rány pohnala r. 1565 na soud pana mistra, a v tom soudě svědčí truhlářka jakás: „Manželka pana mistra řekla mi, naše kuchařka opět od nás vandrovala; já jí proti tomu řekla, však ste ji pěkně připravili, že ste jí voči vytloukli! A ona řekla, však jest jí toliko pan mistr dal boulu, leč by jí prsteny dal“ (arch Praž. č. 1048 f. 145).

I ta případnosť zcela přirozená udála se leckdy, že se sousedé tepané kuchařky milosrdně zastávali. R. 1559 Jan Votypka vida, an šenkýř Soběhrd bije kuchařku, přiběhl se syny svými a nemoha povyků

takových snésti, dal se do Soběhrda, a sbili ho tak, „že krve střízek mu vytekl.“ U soudu pak hájil se ochránce ženského pohlaví Votýpka tím, že „při obnovení rady všechněm sousedům se poroučívá, jak se v domích svých pokojně chovati mají.“ Aby způsobil v sousedstvu pokoj, vylil tedy šenkýři střízek krve.

Nejhorší paní všechněch, s nimiž dosavad potkali jsme se v knihách starých, byla Pražská dračice Anna Jandová, kteráž tu žila právě v polovici 16. věku. Ta měla soud s několika služkami po sobě. Všecky vinila z krádeže; ale kterak v tom práva byla, dobře pověděl advokát na soudě: „Přehledala její šaty a tu svůj fěrtoch u ní nalezla, ale ta truhlice, v kteréž služebnice šaty své chovala, nebyla zavřita, a tak mohla ten fěrtoch tam sama uvrci; jakož pak jest s jinými nakládala, o tom není potřebí mluviti.“ Bažeť ne. To asi znalo všecko Staré Město, kterak nedávno před tím paní Jandová svou předešlou kuchařku i s její mateří dala do Prahy z Nimburka, kamž byla zlé paní utekla, přivleci. Turecký ten případ zapsán v Pražské knize soudní (č. 990 fol. 2). „Obě biřicem z města Nimburka vyvedši je u vozu za hrdla ukovala, kdežto za vozem hůře psa tak ukované v zimu a slotu do pasu a vejše v blátě břísti musily, ani noclehu, jakého pohodlí, než pod vozem míti mohly a tak je až sem do Prahy hnala, div že jich nepřetrhla, neb již sotva nohy z bláta dobývaly; na posledy tak ukálené a téměř od zimy zmořené, svázané z domu svého biřici přes rynk na odiv lidem do šatlavy vésti dala.“ Když se na soudě ptali ubohého děvčete, proč uteklo paní, vypravovala, že bývala bita; posléze že zapomněvši paní v kostele knihy své, ze zlosti tloukla ji klíči přes hlavu. Proto v noci utekla. Na to paní odvetou odepřela v soudě, že jí bíjela: „Však by byla kvikla a někdo by ji slyšel!“ S upřímným potěšením četli jsme o dvacet listů dále, že „páni konšelé ji Jandovou v svou kázeň bráti ráčí.“ Jak dlouhé posezení v té kázni bylo, psáno není.

Lze těmito příklady skonati. Kuchařkám služebným mnohým vedlo se v dobách minulých summou zle, hodně zle. Píše Philadelphus Zámrský: „Víme zajisté, že nad spůsob života služebné čeledi na tomto světě téměř nic není potupnějšího: nebo za starého zákona je prodávali, nyní pak u křesťanův nimi otvírají i zavírají. — Bezbožní hospodáři čeládky své lehce vážíc jmenují je šelma, lotr, viselec; dávají je, když onemocní, do chlíva, do psince, do špitála; koňskými díly je bez oddechnutí zhmožďují, ani ve svátek, ba sotva na velikonoc odpočinutí jim dopřávají.“

Pro nelidské nakládání utíkávala čeleď svých pánů tak hojné a často, že samému sněmu r. 1545 vidělo se staviti ten nepořad. V artikulích dotčeného sněmu čteme: „Co se čeledi dotejče, skrze kterouž v tomto království veliké těžkosti jsou, tak že nedosluhujíc a k tomu i poberouc od pánů svých utíkají a u jiných se zjednávají,“ aby tedy příště nebral nikdo služebné bez listu předešlého pána pod trestem deseti kop. Ale panstvo dostalo v sněmě také štipeček: „Však podle toho mají se k čeledi své o vyplacení služby spravedlivě chovati, opatrovati též stravú, pokudž na kterého náleží“ (Sněmy a Chaos v arch. Pražském).

Kuchařky zjednávaly se rovně tak jako čeleď ostatní na půl roku od sv. Jiří do sv. Havla, od Havla do Jiří. Která utekla dříve anebo vzavši závdavek nechtěla sloužiti, propadla rychtáři a trestu. Čteme v taksách rychtářských r. 1598 (č. kn. 326 arch. Praž.): „Byloli by na kterou kuchařku, šenkýřku, služebné dívky žalováno, že zjednajíce se a závdavek od lidí vezmouce zase by dojíti na služby nechtěly, tu rychtář hned do vězení vzíti poručí a tam jí zanechá, pokavadž by k tomu přivedena nebyla, aby sloužila, pakli by sloužiti nechtěla, tehdy rychtáři pokuty dá jednu kopu a půl času, co by sloužiti měla, u vězení držeti se bude, aby biřicovi sloužila.“

Platu mívaly kuchařky podle řádu „o nádennících,“ svoleného na sněmě r. 1547, právě tolik jako „dospělé děvečky,“ totiž ku ztravě půl druhé kopy grošů českých v rok; což není ani náš zlatý na měsíc. Jen v bohatém kraji Litoměřickém, Žateckém a Slanském bylo „dívkám“ dávati v rok po dvou kopách a na Kouřimsku i Čáslavsku po půl třetí! Toť bylo nejvíc. Týž sněm ustanovil, aby se čeleď jednala počnouc od sv. Martina do roka. Keraká byla služba kuchařčina po stu létech, poznati jest z Pražských počtů, v nichž čteme, že obec platí faráři Svatomartinskému kuchařku ročně čtyřmi kopami (chaos r. 1622), tento plat vynikne světleji, čtemeli v těchže počtech, že bakalář školy Svatomartinské míval za svou práci jen 8 kop, jeho „kolleka“ jen čtyři kopy, tedy rovně tolik, kolik kuchařka.

A zase sto let potom — 1753 — čteme v Svatováclavském kalendáři jednom, že Klárka kuchařka dostala 15 krejcarů závdavku a čtvrtletní služby 2 zl. rýnské, tedy ročně 8 zl. A zase sto let potom — dnes — chtívá kuchařka 8 zl. ne v rok, než za měsíc.

Už v starých dobách bývalo právem, že páni kuchařce, bylali něčím škodliva, služebných peněz nedali. Matěj, kloboučník ze Sedlčan, dal r. 1515 svoji dceru na službu do Prahy k Janovi Roštíkovi, ale děvče sedm let slouživši, nevysloužilo nic. A ortel dal Roštíkovi za právo, že jí za službu ničím není povinen, poněvadž jest mu škody činila (č. 1128. arch. Pražského).

Některý příjem mimořádný býval kuchařkám z hodokvasů, neboť již v 16. věku bývalo zvykem, že odcházející hosté kuchařkám některý grošák zpropitného podávali. Zvyk ten záhy zajisté ujal se i o venkovských hodokvasech a svatbách sedlských, jenže tu si o zpropitné kuchařka sama šprýmovnými verši vzkázala:

Padla moucha do capoucha,
a kuchařky nám cely počernila:
protož k vám uctivě žádosti skládají,
abyste jim dárek udělili,
by sobě mohly benátské mejdlo koupiti,
sebe dobře umyti.

Na míře daleko lepší nežli kuchařky bývali za všecken čas kuchaři. Bývali na místech lepších, tučnějších a vůbec kladeni bývali za umělejší. Královský dvůr v Praze Rudolfův i Matiášův míval i osm kuchařů, jimž placeno měsíčně po 20, 25 zlatých rýnských, což není málo na onen čas. Mnozí dvorští kuchaři došli slávy veřejné a nejeden kuchař císařský nadán byl erbem. Podle císařského dvora Pražského

v druhé polovici 16. věku i panstvo hojněji brávalo do svých kuchyň mužské kuchaře leckdy i národů cizích. Za Rudolfa počet kuchařských „mistrů“ v Praze byl již tak hojný, že podle starých obecných kuchyní jali se obecenstvu pořizovati nové kuchyně veřejné, rozkošnější a počtem větším a posléze že i v cech a řád se složili pod obrazem a koruhví sv. Vavřince, patrona kuchařského. V artikulích cechu kuchařského jest nejprve to památno, že mistři všech tří měst Pražských nepovažovali práce své za řemeslo než za „kunšt“ (viz Lumír 1859, Arch. Pam. XI). Sic jináče jest řád cechovní podstatou právě takový jako v jiných řemeslech. Učedník býval do kunštu přijímán jen listem poctivého zplození. Zápisného dal 2 libry vosku. Učiti se bylo dvě léta, někdy jen rok. Uteci mistrovi nesměl, leč po žalobě, že se s ním zle nakládá. Za vyučenou zase kladl dvě kopy. Který tovaryš chtěl mistrem býti, musil dvanáct krmí ukázaných „dle kunštu kuchařského“ na svůj groš přistrojiti, a bylli za umělého uznán, položiti 24 kopy míš. grošů do cechu. Při té zkoušce mohl dvakráte propadnouti: „po třetí kdy by nedovedl, tehdy ho v cech přijíti nemají.“ Cech se scházel za rok čtyřikráte, a to o suchých dnech. Každý mistr dal do pokladnice 6 bílých; kdo nepřišel, položil trestem čtyři libry vosku. Pokladnice byla chována v Starém Městě. V cechu ovšem řízeny věci společné, přijímáni členové, pře rovnány, tresty vzkládány. Jako v ostatních cešich i tu nařizovalo se, aby kuchaři hleděli služeb božích. Katolická reformace jim přidala článek, aby „na den božího Těla každý mistr osobně s processí šel střízlivosť zachovajíc a daremných řečí zanechajíc.“ Sic jináče ještě nařizováno, aby se k sobě pěkně mívali, kdo by druhému řekl, že lže, čili kdo by jiného „ze lži trestal,“ pokuty dal dvě libry vosku; v nemoci se měli navštěvovati a na pohřeb pomoc sobě činiti, mrtvého kuchaře nebo jeho rodinu poctivě pochovati. Kdo k pohřbu nepřišel, platil 2 libry vosku. Starší cechmistři pro správu byli tři.

Tyť a podobné artikule jsou tedy zcela obyčejny. Důležitější v naší příčině jsou kusy vysvětlující tehdejší práci kuchařskou. A tu pozorujeme, že mívali mistři práci dvojí: mnozí měli k živnosti své veřejnou některou Pražskou kuchyni a všickni za plat chodívali vařit do soukromých domů k hodům. Veřejné kuchyně bývaly zajisté v českých městech leckde dávno před tím, nežli vznikl Pražský cech. O Kutnohorské kuchyni veřejné psal prof. Šimek v Historickém Sborníku; o Malostranské kuchyni starodávné, kteráž stála právě uprostřed rynku, víme ze zpráv o velikém ohni r. 1541. Tenkráte obecná kuchyně shořela. Na Starém Městě byla ulice, kde říkali v kuchyních, v kuchyňkách atd. Podrobnější spůsob těch kuchyní starých není povědom, až teprve v kusech cechu kuchařského čteme: „Městští kuchařové v svých otevřených kuchyních mají pro pocestné, chudý lid a pro každého jakož v hospodách ten obyčej se zachovává, maso uzené, drštky, ryby v ceně mírné prodávati, od všelikého těsta a pečitých, od zvěřin a ptactva vždy forotu míti. V zapověděné posty maso prodávati nesmějí ani sádla na smažení ryb nebrati pod pokutou deseti liber vosku.“ Též v neděli a ve svátek zapovídáno bývalo v kuchyních, „kdež se jídla na prodaj strojí,“ lidem nic „od jídla nepředkládati“ (Řád tří měst Pražs. v arch. č. 326).

Privilegovaným kuchyním plichtily se zvykem už starodávným rozličné ženy, kteréž leckde po ulicích krmě strojívaly mimojdoucím. I o těch zmiňuje se řád řkoucí: „Ženy, které z bratrstva nejsou, neb nemajíli od císaře svobodu, mimo hostince jinde strojiti nemají.“ Kterou babku přece chytili, že na ulici kuchařila, tu zavřeli v radnici a pobrali jí nádobí. Řády Pražské snažily se i ten spůsob konkurrence stavovati, který provozovaly ženy nosící krmi po domích. Mravnosť byla zákonodárcům štítem. Praví: „Jakož jsou sobě v zvyklosť vzaly mnohé ženy a děvečky, že po domích a ulicech se potulují s koláči, šiškami, oplatky, s vařenými a pečitými jídly, též s ovocem, podle čehož i lidskou čeládku takovými pamlsky kazí, k krádeži přivozují: takové do vězení i s tím, co prodávají, přivozovány býti mají“ (Arch. Pr. č. 326). Zdá se, že všecky podobné zákazy byly marny, vždyť opakují se pořád.

Co se dotýče služby kuchařské, k níž byl mistr z cechu pozván, i ta byla uvázána v pevný řád, jenž na mysli měl i obecenstvo i nezřízenou konkurrenci mistrovskou. Co do první strany chtěl řád, aby „každý mistr svatební cedule těm, již veselí neb pankety strojiti dáti chtějí, pilně a co nejskrovněji dělal, aniž osobám, obzvláště chudým, k velikým outratám příčiny podával.“ Na to byl trest dvaceti liber vosku. Nezřízená lakotnosť mistra proti mistrovi zakazována byla těmito kusy: „Žádný mistr na jeden den dvojího veselí strojiti, neb panským kuchařům pod pokutou 6 liber vosku přepustiti nemá; též nemá s sebou více než jednoho učedníka bráti. Kdy by panket zjednal, aby jeden druhého díla nepřejímal.“ Aby pak i cizí konkurrence čili „stolování, štolování, fušerstvo, bylo staveno, kázal řád: „Při panketě tovaryše do bratrstva nepřijatého nesmí mistr užiti, kdy by pak učedníka do domů posílal a ženám při veselích a panketích vařícím s pořádkem nesrovnalým pomáhati dal, má dva tolary pokuty dáti.“ V druhé polovici 17. věku byly řemeslům řády opravovány a znova stvrzovány. Tenkráte i kuchaři majestátem Ferdinanda III. r. 1650 k žádosti svých tří cechmistrů Maršálka, Hladkého a Slepičky obdrželi stvrzení svého kunštu s některým rozhojněním. A čtyři léta potom Pražští kuchaři způsobili mezi sebou pobožné bratrstvo sv. Vavřince, jež scházelo se k modlitbám nejprv u Matky boží v Týně a potom od r. 1732 chodívali na Petřín do poetického kostelíčka tamějšího. Císaři Josefovi se kuchaři nelíbili a proto zrušil jim cech i bratrstvo.

Teď na konec konců abychom ještě vešli do té říše, kde vládla kuchařka vařečku třímajíc — do kuchyně. Nejstarší kuchyně česká dosavad zachovaná jest v bývalém klášteře sv. Anežky. Teď tam lejí zvony, druhdy tam pobožné panny pro svůj panenský stůl slévaly a pretovaly šišky a jinou rozkošnou drobotinu. Kuchyně ta stojí za podívanou, čehož přívětiví zvonaři nebrání. Jest vysoká, klenutá do kříže a v prostředku zdvíhá se vysoký komín, jehož dolejší široké oustí pláštěm visutým nad krbem a ohništěm bývalo lemováno. Na tento spůsob bývaly zařízeny všecky kuchyně až do minulého století. Ba v chudých domech města židovského v Praze a v okolí jeho (ku př. na Malém rynečku) dosavad na své oči spatřili jsme kuchaření na „drifuse“ pod komínem tomu podobné, jako bývalo za dob starých. Komín učazený, černý z prostřed kuchyně odstěhoval se dosti záhy do kouta

ke zdi a tam dýmal a čadil vesele až do minulého století. Na obrázku knihy kuchařské u Koniášové r. 1712 tištěné přirovnášli ho k obrázku knih 16. století, po té stránce neshledáš rozdílu. Otevřený krb tu i tam, krb podezděný, na něm rožny v plameni a nade vším klobouk lemující otvor komínový. I protož nelze na kuchyni starou pohlížeti očima ani soudem nynějším. Kuchyně stala se slušným pokojem teprve, když postaveny „sporokrby" nynější. Tenkráte teprv kuchyně pokryla svoji půdu cihlovou a ledajak dlážděnou i jen hlinou lepenou prkny čistými, teplými; rožně přestaly skřipati a oheň sňat s kamenného oltáře a zavřen do železného vězení.

Starou kuchyni měl Guarinoni za nejzdravější sínec v domě, poněvadž oheň, jenž v ní plápolal, „všecken mastný i nečistý puch vařiva i kuchařek buď ztravoval aneb ven capouchem hnal." A oheň plál skoro za celý den a v starých dobách ani v noci nehynul zcela, jednak proto, že hřál a že jest při něm veseleji, ale jednak i proto, že nebylo zanícení ohně tak snadné jako dnes. Dnes to spraví sirka. Ale naše paní mamičky anebo jejich kuchařky zlou mívaly potíž s křesadlem a ocílkou. Když pak dřevěné uhlí se drobet zanítilo, což se potom kuchařka ústy i měchem nafoukala, nežli zaplálo čistě. Obzvláště v zimní ráno bývala tato procedura našim mateřím asi hodně protimyslna. Protož v mnohých kuchyních, dokud lesy ochotně a lacino sloužily, nevyhasl oheň ani v noci a vyhaslli přec, běžela kuchařka ráno raníčko všecka ospalá k sousedám ohně sobě vypůjčit. Z těchto věcí lze sobě i poněkud vyložiti vznik hojných požárů v dobách minulých.

Křesadla v Praze prodávali železníci v Platnéřské a Železné ulici. R. 1598 shledali jsme u jednoho z nich mimo hromadu sprostých černých křesadel i pocínovaná křesadla pěkná. Dříví drobné kupovaly sobě Pražanky podle řádu r. 1350 (Budišínský rukop. f. 132) „na všaký pondělí, ve středu a v pátek v Podskalí. Žadný aby lesu pálicího nekupoval než s potřebu a mimo potřebu jen za 10 kop." Ve čtvrtek prodáváno dříví na Koňském trhu, v sobotu na Starém Městě. Před samou vojnou třicetiletou prodáván „vůz dřeva trhovec tuplovaný" za 56 krejcarů, trhovec sprostý za 35 kr., a pytlík uhlí dřevěného za 2 kr. Mnohá hospodyně zastavila si celou jednu neb i druhou zeď v kuchyni svojí „drobným pálicím lesem," což samo již poněkud jiný obraz podává o kuchyni staré, nežli teď bývá. Ceny „lesa" svrchu vzpomenuté bývaly našim matkám příliš drahy. Žalob na drahotu dříví je v knihách dost a dosti. Tato drahota vedla rozumnější kuchařky k tomu, že spořily dřevem a vymýšlely spůsoby rychlejšího vaření. Sem náleží ku příkladu onen recept starý, máli se hovězí maso rychle uvařiti a hodně dříví přispořiti, aby v hrnec, v němž vře, přiložila se ratolístka fíková.

Na rozdrobení dřeva mívali naši předkové „štípatky a sekery polské;" pod dříví dávali „kozy a kozlíky;" do „prsku" kladli „sáně a saňky i vidlice" a ke krbu mívali „klíště" a „podhrabec," nástroje to všecko železné a konstrukcí i řemeslným provedením leckdy velmi vkusné. Kozy a kozlíky nalezli jsme v Pražských inventářích počtem nepočítaným a přívlastkových jmen všelijakých. Tu čteš přečasto o „koze k obracení pečitého," jinde prostě o „kozách na voheň," jinde zase vyskytují se ti „kozlíky na dříví," „kozlíky jako se oheň dělá," konečně

najdeš i „dva páry noh železných k rožnům,“ což jsou také „nějací kozlíci.“ Právě zavadili jsme o slovo „rožeň.“ Ano, rožně jsou nejcharakterističtější nádobí staré kuchyně, a nelze ani pochybovati, že jimi naše milé prabáby zakušovaly očistec na zemi. Což hříšná jest nynější kuchařka, zlobíli se netrpělivě na troubu, že nepeče! Postaviti ji k rožni, jímž bez přetrží u plamene, v dýmu točiti bylo! Aniž bylo otáčení práce všecka: rožeň přímo žádal, aby kuchařka měla ruku obratnou, a leckdy ji pozkoušel také, máli přítomnosť ducha. Rožeň jest stroj kuchyňský téhož ctihodného stáří jako lidé. Achilles peče svým kollegům hrdinám Trojským hřbet kozí a ovčí na rožni. A po Achillovi rožněm točili všech národů a věků kuchaři, kteří nebyli takými hrdinami jako Achill. Jenže kuchaři nepříjemnou práci tu brzy vložili na lidi služebné. V klasické době točili rožněm otroci neplacení, v středověku placení. V Anglii klikou u rožně točívali hoši chudí, jimž pak za tu práci dostávalo se něco k snědku. U nás za první půlku 16. století dělo se též tak. Na obrázku (v Č. Musei) nejstarším vidíme při krbu po každé straně na stoličce seděti hocha, an točí klikou o všecko pryč. Když pak vymyšleny rožně, které se otáčely samy, závažím a kolečky, zajisté čipernější hospodyně pořídila sobě brzy takový stroj „samotížný.“ Ale poněvadž na světě nic není tak konservativního, loudavého jako kuchyně, nedivme se, čtemeli pořáde v inventářích městských podle strojních rožnů o rožněch primitivních. Z oněch naskytují se v knihách mnohé jmen a příznaků nejpodivnějších. Kuchařky mívaly „instrumenta k obracení pečitého, instrumenta s kolmi železná v spůsob hodin k obracení pečitého.“ Velmi často zove se všecek stroj s podstavci a rožni, na nichž spolu a zároveň bylo lze péci pečitého několik kusů, pekáčem. V jedné kuchyni mají „pekáč, jako se jím samo obrací, k němu rožně tři,“ jinde čtěš zhola jen o „pekáči pod pečité,“ jinde zas o pekáči měděném nebo i mosazném, „který se podstavuje,“ a konečně naskytne se ti nejednou „pekáč samotížný na ohništi,“ ba i „prantnýř s kolmi třmi.“ Nynější pekáč a jeho okrouhlý bratránek rendlík vyskytují se v každé staročeské kuchyni, onen často pod jmenem pánve nebo po cizinsku a něžně dává si taky říkati fantlíček. Býval železný, mosazný i měděný. Na rendlících se smažilo a jednomu rendlíku, hodně širokému, říkali „kuchařka železná.“

Mluvíce o rendlících již jsme se dostali od krbu v ostatní prostor kuchyňský. Tu býval při zdi dlouhý „štok“ nebo stůl a na něm i nad ním na římsách složeno bývalo kuchyňské nádobí. Aby pořádně bylo složeno, na to napomínal kuchařky v Bavorově knize sám výborný mistr zvonařský Brikcí z Cinperka. Aby ho spíše poslechly, řekl jim to veršem, poesií:

> Kuchařko, chcešli dobrou chválu míti,
> poslechni, kterak ji máš zasloužiti:
> hrnce, mísy, talíře, rožny, lžíce
> umyté sklid tu, kdež náleží, zřádaj,
> v každém místě hospodyňsky pořádaj“

Bylyli našeho slovutného zvonaře kuchařky vždycky poslušny, nelze říci.

Z nádobí kuchyňského na předním místě uvozuje Brikcí hrnce. Toť pojem hodně široký. Promluvíme slovíčko o všech všudy bývalých

hrncích. Předek z nich držely kotle a kotlíky. Bývaly plechové, mosazné, měděné, s držadly dlouhými a bez nich, mívaly „nohy" aneb stávaly na „drifuse" bez noh. Ve starší době visíval nad ohništěm na řetěze veliký kotel, v němž se u vodě „maso zastavovalo." Sprostší kategorie hrnce byly hliněné. Od starodávna vozívali je do Prahy hrnčíři Berounští na zlosť Pražských hrnčířů. R. 1541 byla z těch vozeb v Praze hrnčířská bouře, kterou páni měštští po některém jednání smluvili po dobrém. Té smlouvy zapsané v archivě v knize č. 331 všimneme si proto, že v ní podrobněji čteme o zboží hrnčířském tehdejším. Smluveno: Berounští hrnčíři díla „hrnců vostrých" aby prodávali přímo jen hrnčířům Pražským a ne překupníkům; „veliké dílo" bráti mají hrnec po šesti denarech; „pod veliké dílo hrnec" po třech; prostředního díla kopa hrnců za 15 grošů; byl tedy prostřední hrnec tehda za náš krejcar, hodně veliký hrnec za dva krejcary. Ale byly hrnce ještě lacinější. Říkali jim „drob." Kopa velikého drobu tehdaž smluvena na 5 grošů, malého drobu za 3 groše! Pánvic 30 bylo za 10 grošů, pokliček kopa za 2 gr. všecko počítajíc na míšeňsko. Smlouvou svrchu dotčenou též svoleno, aby Berounští mistři do Prahy díla polévaného nevozili mimo dva jarmarky, totiž o sv. Václavě a o Svatosti vždycky po dvou vozech. Spolu vymínili sobě hrnčíři Bourounští, aby v dni trhové hrnčíři odjinud do Prahy nic nesměli vézti, poněvadž by jim to bylo „na zádavu." Ovšem víme z jiných knih, že o hrnce bývala vojna za celé století přes ty a jiné smlouvy pořáde. Ale dnes nic nám do toho, pojďme zas do kuchyně.

Tu stávalo na policích a římsách „ostré dílo," velké dílo, „droby," polévané dílo i malé dílo. Zajímavo, že v inventářích nečteš o hliněných hrncích nic. Nestály za popis; jen as jedenkráte četli jsme o polici s hrnci hliněnými — na mazhauze, tedy venku před kuchyní. Pěknějšího spůsobu hrnce byly „na koření." Leckdes čteš o „hrnčku pepře, hrnčku zázvoru," jenž měl i podobu džbánečku a byl díla Benátského, tedy uměleckého. Pokličky shledali jsme měděné nejprve r. 1604. Příbuzenstvo hrnců drobet vzdálenější bývaly „necky, necičky" cínové a měděné s přikryvadly nebo bez nich, do nichž kladly naše pramateře máslo. Na „necicích" se také vaření přebíralo. V druhé polovici 16. věku v každém skoro domě Pražském najdeš „máslici" takovou zavírací, kteráž někdy, bylali větší, slula „štoudví na máslo," ale v starší době prostě říkali jí jen „hrnec na máslo;" odtud tedy naše hypothesa, že máslice jsou hrnců příbuzenstvo. Příbuzny neckám byly „okříny" a mísy, na nichž se vaření „přebíralo," na nichž hrách neb jiná krmě stydla aneb dále se upravovala, než ji konečně dali na mísu a řekli „ježíš."

Jiní členové tohoto rozvětveného rodu byly moždíře, jež jsme nalezli několikráte i mramorové. V nich paličkami třelo se všecko — i šalše a maso. Někdy čteš, že se také v moždíři maso „vypěkalo." Tu by se byl pletl moždíř do práv pánvic anebo pekáčů. Konkurrent moždíře v druhé části 16. století dosti nebezpečný býval „mlejnec." Ovšem býval mlejnec jen na tření suchých věcí. Čtli jsme dosti často o mlejncích na mandle a na koření. Další členstvo té kuchyňské „zadrugy" byly nádoby o dně děravém. Nejprve „division", jimiž „pro-

tahovali" houštky ovocné a všelijaká jiná vaření. Cedidla vyskytují se o rozličných jmenech, což svědčí, že bývala všelijaké formy a úlohy. Bývala cedidla na „jíchy," „cedelníky měděné, jako švestky cedí;" cedidla veliká k „vaření třešní;" cedidla byla z mosazi, mědi a cínu. Jemnější spůsob cedidelníků byla řešeta a síta s „vlasenými dny." Byla všelijaká, jednoduchá i o vlasech mnohých. „Protěhniž sítem obhouštným neb řidším," tak často radí kniha kuchařce. S nejjemnějším sítkem o práci sděloval se ochlokratický „hartoch," „roucha" vulgo hadr, hadřík, jehož na službu brávala kuchařka při všech jíchách. Opak tohoto nádobí skromně děravého byly mříže a rošty o děrách velikých. Na pečení ryb některých i na sušení topinek brány i mříže a rošty dřevěné nebo drátěné. K děravému nádobí příslušely poněkud i „krhule," struhadla, „jako jimi chřen třeli." Jenže všecko jiné děravé nádobí bývalo trpělivé a passivné, krhule jsou a bývaly ostry a neklidny. Krhule visívaly pod římsou na zdi. Podle nich leckde shledali jsme „plech," v němž jako u vazbě a v zajetí tkvěly lžíce buď kuchyňské buď lžíce ke stolu o všední dni. I kuchyňské lžíce měly rozličnou úlohu a podobu. Jmenují se lžíce k vybírání koblihů, lžíce k rybám, lžíce k šumování nebo zpěňování masa. Několikrát čteš též o lžicích mosazných děravých. Byly cínové, dřevěné i měděné. Největší lžíce sluly „šufany" čili sběračky.

V plechových košících, někdy též v dřevěných truhlících složena bývala hromádka nožů, a „přínoz." Přínozy bývaly ostry po obou stranách. Jimi sdírala kuchařka kůži s ryb a jiných zvířat, kteráž dostala se do jejích ukrutných rukou. Každá slušná kuchyně mívala ještě ze zbraní ostrých rozličné „jehly kuchařské," kosíře, sekáče. Z tupých zbraní shledali jsme přečasto „trdla," „kyje," jimiž maso roztloukáno bývalo na „štoku." K tomuto tupému nádobí kuchyňskému slušel i „válek," jímž „rozšiřovala" kuchařka těsto někdy i na „nejtenší pokrutu." „Lopatkami" vrtěly naše starodávné kuchařky právě tak jako naše kuchařky měchačkami.

Posléze dotknouti jest, že v staročeské kuchyni bývalo více „forem" nežli nyní zvykem. Teď dávají do forem obyčejně jen jídla moučná a nákypy, dorty, druhdy kladen do forem a formiček i hrách třený, rozličné kaše, mazy, odvářky, špánevné a masa rozsekaná a rozetřená. Některá kuchyně Pražská měla takových forem čili „instrumentů" hromadu. Tu čteme o „čtverém instrumentu na koblihy," o kruhadle na koblihy, formy na dorty, na letkvaře, na marcipány. Bývaly plechové, železné, měděné, voskové, hliněné i dřevěné. Ve sbírce gymnasia Táborského mají nebo mívali (dle Archeol. Pam. VII.) formu na oplatky velmi těžkou. Byla ze dvou pánví. Na jedné vyryt renesanční noh, na druhé vyryto město. V kulatých obrubách obou pánví byly nápisy: „Kto se chlubi statkem, boj se chudoby; před smrtí učiň dobře, smrť nemešká; slovo Páně zůstane na věky." Ty nápisy byly na jedné pánvi a tudy přišly na jednu stranu oplatkovou. Na druhé straně pak stálo: „Pán Bůh požehnéj chléb ten nám; Prokop pasíř na Táboře."

Z forem určitěji poznamenaných naskytují se tyto: „Pánev měděná na torty, stroj kuchařský z vosku v spůsob Fortuny a Jonáše proroka udělaný; formy zvířat, korunek, kloboučků, formy okrouhlé, tuplované

formy na zvířata, plech na biskupskou korunu, vobroučky pro marcipány, vobroučky železné pro lodičky, formičky k šauessen, hliněná dětátka, tatrmánkové i maňáskové, formy marcipánové, s beranem, s orlem, s erbem městským, s Isakem, s růží, s mužíčkem, jenž drží kladivo, s figurou ženského pohlaví, se lvem" atd.

Část uvedeného nádobí bývala v jarmarách kuchyňských pokrývána. Jarmary neb „aumary" bývaly veliky, podstatny. Několikráte jsme čtli, že byla aumara v kuchyni nabarvena černě, jednou i červeně. Almary vyskytují se též některým přívlastkem drobet vypsány. Čteme o „almaře špižírně s šesti truhličkami vytahovacími," jindy o „aumaře misníku," jindy o almaře „k nádobí." Vodu mívaly kuchařky v „tunce," v „štandě," v „štoudvi dubové", do nichž ji přinášely v „putnách vodních." Putny vodní nejprv jsme nalezli r. 1582 u Pražského kupce Wettera — měl jich na prodej jedenácte. Štandu nalezli jsme jedenkráte taky cínovou a o jiné štandě zapsali jsme sobě pro paměť, že má „cínovou duši." Ty tunky a štandy k vodě Guarinoni pomlouvá více nežli špižírny tehdejší. Prý ve špižírnách hýbe se vaření motylicemi a červy moučnými, a co snědí myši, to nahrazují kočky. Ale ještě hůře prý s vodou. Měla by dvakráte býti za den voda občerstvována, ale to se neděje; prý z lenosti ženských, třeba po ránu služebnice, synové a dcery z komor do kuchyně běhají, aby v „štandě" smyli svoji „tvář spaním napuchlou."

Jaký pojem o čistotě v kuchyni mívali naši předkové, to jasně jde ze zprávy Skálovy, že chovali v císařské kuchyni na Hradčanech mnoho let orla! Jediné líbí se nám zvyk moudrý a tehdáž všude obecný, že kuchařky v kuchyni nespávaly. V slušném domě vždy čteme o „komoře, kde kuchařka líhá."

Na konec a na rozloučenou navštívíme několik Pražských a venkovských kuchyní ve třech stoletích po sobě jdoucích, abychom poznajíce počet povědomého nádobí uměli sobě učiniti neklamné soudy o živobytí našich otců.

Málo v kuchyni má husitský sládek Matiáš Drdák (umřel r. 1454), ačkoli byl člověk zámožný. V kuchyni měl „renlíky tři mosazné, kotly dva, moždíře dva — o více věcech invertář (č. 992) nemluví. Rožeň železný asi za řeč nestál.

Do očí bije patrný rozdíl kuchyně, kterou mívali v polovici 16. věku u Vlčehrdlů, jejichž velikým domem prochoditým dnes procházíme z Michalské ulice na Malý ryneček. V kuchyni míval kupec Lochman, pán domu, „tři moždíře veliké, hrnec měděný, rendlík, kotlů 11, pekáč, čtyry rošty, pět rožnů, 4 sekáčky, tři železné lžice, hrnec měděný v kamnech, hrneček měděný, kterým vodu berú, almaru." Tu tedy patrna hojnosť všeho větší, nežli v století předešlém bývalo. Téže doby i na venkově shledáš hojné kuchyně. Ku příkladu r. 1560 míval Švik, v Berouně sladovník, v kuchyni svojí 4 kotlíky k rybám, 2 lžíce kuchařské, 4 rožně; u jiného souseda čteš o sedmi kotlících k rybám a šesti rožních, též o „vaně k vystuzování nápoje;" r. 1569 Jan Střelec, cís. rychtář, má rybích kotlíků dvanácte.

Od polovice 16. věku stále pak těch všech kuchyňských věcí přibývá, obzvláště v Praze měrou až divnou. Domácí paní u pěti korun

v Praze do r. 1570 mívala v kuchyni 12 rožnů, dva kozlíky, rošty 4, měděných hrnců 8, kotlíků k rybám 14, vaničku cínem politou, pekáče 3, železných kotlíků 5, döšláky měděné 3, šufanů 7 atd.

V kuchyni bohatého Pavla Žlutického z Třebochova u zlatého kola spočítali páni r. 1575 mimo nemalé množství cínových mis „tři hrnce měděné na ohniště, kotlíků k rybám 16, pět zlých, mosazné rendlíky čtyři, moždíře tři, cedítko, roštů sedm, rožnů patnáct, pekáčů devět, podhrabečky dvě, kozy dvě a lžic železných kuchyňských osm.“

Od let sedmdesátých pak již všude v onačejší kuchyni mívali 10, 12 rožnů. V kuchyni primasa Novoměstského Jiříka Kuliška stávalo mimo hojné cínové nádobí, jež sloužívalo k stolu všednímu, 11 rožnů, měděné lžíce a železné několikeré, pět moždířů, lampa mosazná, pět svícnů mosazných — jinde mívalť svícny v kuchyni drátěné, hrnec měděný k louhu, hrnec k vodě, štoudka k máslu, cedidla nepočítaná a kotlíků k rybám vaření šestnáct. Poněkud — ale jen o maloučko — skrovnější bývala kuchyně pana Adama z Veleslavína. Cínem sic nedala žádné jiné hojné kuchyni patricijské předek, ale vlastního nádobí kuchyňského spočítali jsme jen: „necičky na máslo, šálky s nožičkami, kotlů velkých pět, jeden s drejfusem, sedm kotlíků k rybám vaření, vaničku k chlazení nápoje, tři hrnce měděné k vodě braní, moždířů pět, měděný pekáč, rendlík železný, rožnů sedm, kozlíky čtyři.“ Naproti tomu přehojně těch věcí měl známý Pražský měštěnín Korálek, jehož kuchyň inventující konšelé popsali koncem století takto: „5 forem k letkvařům, tři formy k mandlovým sejrům, tři cedidla na hrách, máslice, tři hrnce pohromadě k jídlu nošení, 4 moždíře, vanička měděná na svlažování nápoje, tři měděné škopečky; kotlíků k rybám, pekáčů, necek, hrnců, dlouhých lžic k opěňování, rožnů, roštů komise ani nepočítala: tolik toho pán v kuchyni míval! Také přehojnou kuchyni nalezli jsme u pana Jana Kropáče z Krymlova v století následujícím r. 1613. V domě jeho na Uhelném trhu shledala popisující komise městská 24 kotlíky měděné, 17 rožnů, pět roštů, tolikéž pekáčů, šest kozlíků atd.

Tyť jsou kuchyně Pražské z největších. Jistá věc, že vedle bohatého Korálka nebo Kropáče byla všude větší hromada lidí, kteří onoho přepychu v kozlících, rožnech a kotlících nemívali. Dva jen příklady chudší kuchyně uvedeme a skonáme svůj výlet do kuchyní staročeských. Ku příkladu tedy vejděte do kuchyně Kateřiny z Loun, vdovy po faráři na Prosíku Václavovi. Ta ovdověvši odstěhovala se do Prahy a tu bydlila v lázni královské u mostu. V kuchyni měla paní ta až do roku 1599 svícen, moždíř, 7 mis, 6 talířů, dvě misky na vejce, hrnec k vodě měděný, pekáč, rošt, jediný rožeň, sekeru jednoruční, kotlík k rybám a dřevěného nádobí nemnoho.“ Řeknete snad, to byla chudá vdova; vždyť popsali po její smrti páni jen tři sukně vdoviny a v nich jednu „otřelou;“ a v popise „koule na roušky“ i ženské „nože,“ zajisté svědčí, že vdova faráře z Proseka v Praze nuzně se živila. Nu dobře, pojďte tedy jinam; pojďte na rozloučenou ještě ke kováři Procházkovi, jenž umřel r. 1614. Ten míval dům vedle domu „od háje.“ Míval dílnu měchy, štempflíky, klíštěmi, krapáči, kovadly atd. velice hojně zásobenu — ale v pokoji a kuchyni nenalezlo se po jeho smrti nic více

než „biblí česká na Horách Kutnách r. 1489 tištěná, písně in folio, dva kotlíky, pekáč, lžíce železná a 4 rožně“ — a dosť.

Jsme se staročeskou kuchyní hotovi. Čtoucí znalec poznal zajisté, že v praxi kuchyňské a co se týče nádobí kuchyňského po tu chvíli nemnoho se změnilo. Jen rožně zahynuly. Jináče ve všem všudy nic nad kuchyni českou není konservativnějšího. Doposavade moří se kuchařka „tlukouc mhlu“ drátěnými pruty, až všecka se potí, doposavad strouhá na kruhadle, až jí ruka brní, posavade trápí se uhlím, dřevem, popelem, komínem. V pokročilém světě, v Americe, dávno už toho není. Pan Vojtěch Náprstek, muž, jehož opravdové vlastenectví i praktický smysl ctím, přednášel už před dvaceti pěti lety v sále ostrova Žofínského Pražankám hojně shromážděným, oč Amerika má předek v kuchyňských věcech před Evropou. Tam všude stroj a strojek uspořuje potu a práce. Ukazoval těm Pražským paním tehdy ku příkladu stroječek o dvou válečkách, jímž za dvě minuty rozsekány před očima posluchaček dvě libry masa na drobno. Ukazoval jim, kterak v plecháči za pomoci čtyř drátěných perutí, které se pohodlně klikou otáčejí, ze 40 bílků mlha čili sníh za minutu se pořizuje! Ukazoval, kterak plyn může kuchařku zbaviti všech svízelů popela, komínu, dřeva, uhlí, ukazoval, ukazoval — ale nevyšetřujme, kolik dobrých slov jeho padlo do půdy úrodné. Česká kuchyně jest pořád ještě patriarchální.

Nejstarší astronomie.

Podává

Paulina Šafaříková.

Chcemeli stopovati, kdy asi člověk po prvé zraky obracel k hvězdnaté obloze, aby zkoumal zjevy, s jistou pravidelností se opakující, kdy asi počal zaznamenávati pohyby těl nebeských a zdánlivou jejich souvislosť se změnami na povrchu zemském, musíme se vrátiti do minulosti tak dávné, jaké jen možno se dopátrati ve spisech dosud zachovaných; první počátky jsou nám ovšem nepřístupny a ztrácejí se v temnotě věkův. Zajímavo sledovati, kterak duch lidský z nedokonalých začátků vyšinul se ku pochopení složitých pohybův nebeských. Dějiny astronomie jsou náuka velezajímavá, avšak nesnadná, vyžadují nejen učenosť astronomickou, nýbrž také filologickou i starožitnickou, a sice v každém oboru důkladnou a rozsáhlou. Proto nemáme posud mnoho dostatečných spolehlivých spisův o tomto předmětu. [1])

[1]) Uvádím zde některé: *Gaubil & Souciet*, Observations math. astron. phys. tirées des anciens livres chinois, 1729.
Schaubach, Geschichte der griechischen Astronomie bis auf *Eratosthenes*, 1802.
Ideler, Über die astronomischen Beobachtungen der Alten, 1806.
Delambre, Histoire de l'astronomie ancienne 1817.
Zech, Die Mondfinsternisse des Almagest 1852; — Die wichtigeren Finsternisse des klassischen Alterthums, 1853.

Nejstarší zprávy o pozorování astronomickém, bez mála 5000 let staré pocházejí z Číny. Mythický zakladatel říše byl Fo-Hi; jeho nástupce *Šin-Nung* (asi 3000 let před Kr.) zavedl prý první pravidelné pozorování těl nebeských a jejich pohybů na obloze. Za jeho vlády zaznamenáno, že souhvězdí býka stálo v jarním bodu aequinoktiálním. Pošinutím tohoto bodu, obnášejícím asi 50 sekund ročně, t. zv. praecessí, padá nyní jarní bod do znamení ryb, avšak asi před 4500 lety stálo slunce v době rovnodennosti skutečně ve znamení býka.

V nejstarších zprávách astronomických, pocházejících z Egypta a Babylona, nacházíme též bod jarní ve souhvězdí býka. Také v nejstarších spisech staroindických nacházíme větu: „přichází Mitra (jarní slunce), aby zavraždil býka."

Stejné pojmenování souhvězdí ve zvířetníku u rozličných prastarých národů ukazuje zřejmě na původ ještě mnohem starší, kterého v nedozírné minulosti nelze jest více sledovati. Do roku 2698 před Kr., pod císařem Hoang-Ti, kladou Číňané založení kalendáře čínského a zavedení období šedesáti let. Číňané více neupustili od této soustavy a počítají nyní 77. věk.

Nejslavnější spis staré literatury čínské jest *Šu-King*, jehož obsah Konfucius v 6. století př. Kr. znovu revidoval a vydal. Chronologické zápisky počínají tu za císaře Yao (2356 př. Kr.). Tento vladař nařídil hvězdářům bedlivé pozorování hvězd, stojících v obou bodech aequinoktiálních (rovnodenných) a solsticiálních (slunovratných), aby mohla přesně býti určena délka roku. Hvězdy k tomu účelu ustanovené byly α Hydrae (první ve vodním hadu), Plejady v býku, β Scorpionis (druhá ve štíru) a β Aquarii (druhá ve vodníku). Hvězda α Hydrae jmenovala se „červený pták;" její barva jest dosud načervenalá. V den rovnodennosti procházela meridiánem při západu slunce, a Plejady naznačovaly jarní bod. Mimo to pozorovali hvězdáři pohyby ostatních hlavních hvězd, znali a sledovali pět planet, pouhým okem viditelných, a založili tabule, na kterých zjevné kosmické pohyby byly zaznamenány.

Astronomicky nejpamátnější místo v celém Šu-Kingu jest ono, které vypravuje o pradávném zatmění slunce, a dle překladu slovutného, letos zvěčnělého sinologa Pfizmaiera ve Vídni (rodem z Karlových Var) zní takto: „Té doby rodové Hi a Ho zvrátili svou ctnosť. Nepořádně poddali se vínu, zmátli svůj úřad, zapomněli své hodnosti. Porušili prvníkráte letopočet nebeský, přílišně zanedbali svoje představenství. Tu, posledního měsíce na podzim, nesouhlasilo novoluní v nebeském znamení *Fang* od 7 do 9 z rána: slepec přiložil buben k uším, člověk opatrný hnal se kvapem, obyčejná chasa běžela úprkem. Rodové Hi a Ho byli v úřadě, ale neslyšeli a neviděli ničeho."

Slovutný astronom professor Oppolzer vypočítal na novo dle po-

---

Williams, Observations of Comets from 611 a. Chr. to 1640 p. Chr. by the Chinese, 1871.

Schiaparelli, I precursori del Copernico nell'antichità, 1874.

Schlegel, Uranographie chinoise, La Haye 1875.

Mimo to pracovali v tomto směru mužové jako *Martin*, *Sédillot* (otec a syn), *Biot* (otec a syn), *J. Oppert*, *Oppolzer* a jeho žáci (*Mahler*, *Ginzel*, *Haerdtel a j.*), *G. Hofmann* (gymn. ředitel v Terstu) atd.

můcek nejnovějších a nejlepších všecka zatmění slunce, přihodivší se v Číně mezi r. 2200 a 1900 př. Kr. v měsíci říjnu, a viditelná ve Ngan-yi, residenci tehdejší dynastie Hia (vých. délka 110°, sev. šířka 35°), a došel výsledku, jejž podáváme jeho slovy: „Jest nad míru pravdě podobno, že v Šu-Kingu zmíněné zatmění událo se v pátém roce vlády císaře Čung-Khang, 2137 př. Kr. 22. října z rána.“ Rok starých Číňanů byl lunný (354 dní), a pro nedostatek přesné astronomické theorie bylo patrně potřeba čas od času letopočet verifikovati pozorováním skutečného prvního objevení nové luny, jako ještě o dva tisíce let později u starých Židův. Hi a Ho zanedbali pozorování a oznamovali novoluní ledabylo dle přibližného rozpočtu, až neočekávaným uplným zatměním (jež toliko v okamžiku pravého novoluní státi se může) provinění jejich na jevo vyšlo.

Jediný nástroj, jejž Číňané znali a jehož ku pozorováním užívali, byl gnomon, kolmý sloup na vodorovné ploše postavený, jehož pomocí měřili délku stínu v rozličných dobách denních a ročních. Zmínka o tomto nástroji nachází se ve starém zákoně na několika místech, na př. ve 2. knize králů XX, 9 a Jezaj. XXXVIII, 8. Staří Peruané též znali gnomon a užívali ho v různých městech své rozsáhlé říše; v obzvláštní úctě byl onen ve starobylém městě Quito, jejž o svátcích rovnodennosti věnčívali kvítím. Též Řekové a Římané užívali gnomonu; nejnádhernější byl onen, jejž postavil v Římě Augustus na poli Marsově a jehožto sloup tvořil obelisk z Heliopole egyptské velkým nákladem přivežený. Stojí podnes.

Roku 1100 př. K. za vlády učeného vladaře *Ču-Kong* měřen sklonek ekliptiky podle délky stínu gnomonu v obou slunovratech, i nalezena délka stínu gnomonem osmistřevícovým v létě půldruhého střevíce, v zimě třinácte střevíců; pozorování stalo se v městě Loyang čili Honan-Fu; z toho sleduje sklonek ekliptiky 23° 54′. V naší době obnáší 23° 27′ a jelikož ho ročně ubývá 0·48 sekundy, musil v roce 1100 před Kr. obnášeti 23° 51′; vidíme, žeť ono prastaré čínské pozorování jen o 3 minuty se odchyluje, a musíme se nemálo diviti této neobyčejné přesnosti. Číňané ovšem ještě neměřili nebeské oblouky na stupně; teprve řecký učenec Ptolemaeus rozdělil obvod kruhu na 360 stupňů. Ve knize *Čun-Tsew*, kterou Číňané chovají dosud u velké úctě, uveřejnil *Konfucius* seznam 36 zatmění slunce, kteráž v Číně od roku 720—495 př. Kr. pozorována byla. Nejstarší pozorování zatmění měsíce v Babyloně patří do téže doby, a Ptolemaeus jich zároveň s pozdějšími užil k relativnému vypočítání lunné dráhy.

Proslulá čínská encyklopedie, sepsaná učencem *Ma-Thuan-Lin* ve 13. století po Kr., obsahuje katalog komet v Číně se objevivších od roku 613 př. Kr. až do roku 1222 našeho letopočtu. Dodatky, sebrané po jeho smrti, sahají až do roku 1644, do času třicetileté války. Pro mnohé komety z dob nejstarších mohla býti dráha vypočítána toliko na základě pozorování čínských, poněvadž současná v Evropě učiněná příliš jsou nedokonalá.

Spisovatelé klasického starověku všickni souhlasně kladou původ astronomie do *Chaldey* a *Babylonie*. Možno že egyptská astronomie jest neodvislá od babylonské a rovně stará; víme posud o ní příliš

málo souvislého; neznámeť ani bezpečně egyptská jmena planet. Proslavený kdysi zodiakus na stropě chrámu Denderského, kladený do báječné dávnověkosti, okázal se později býti dílem doby římské. Že staří Egypťané měli ponětí o velikosti běhův nebeských, svědčí pěkný hymnus na slunce, přeložený od Lautha ve Mnichově, v němžto se o slunci praví: „Ty v jediném okamžiku kráčíš miliony mil.“

Staroegyptský kalendář byl prý založen za vlády krále *Asetha* asi 2780 let př. Kr. Nutno však poznamenati, že zprávu tuto přináší Synkellos, pozdní řecký (byzantinský) letopisec, jenž nekriticky bral své zprávy ze spisův pravých a z podvržených (jakých už ve starověku byla hojnosť). Jmenovitě král Aseth neobjevil se posud nikde jinde, ani u spisovatelův, ani na pomnících, pročež zpráva ta jest podezřelá.

Řecký spisovatel Diogenes Laertský vypravuje (100 let po Kr.), že staří Egypťané mají důkladný seznam 373 zatmění slunce a 832 zatmění měsíce, což se v skutku blíží pravé proporci mezi počtem zatmění obou těchto těles, pozorovaných na jednom a témže místě.

Staří Egypťané počítali nový rok ode dne, kdy nejsvětlejší ze všech stálic, Sirius (u nich *Sothis*), ráno po prvé se objevila nad východním horizontem; byla to zároveň doba záplavy Nilu, tak důležitá pro celou egyptskou říši. Avšak Egypťané počítali na rok pouze 365 dní a proto měli každého roku odchylku šesti hodin, jedné čtvrtiny dne; doba, která musila uplynouti, než tato odchylka obnášela celý rok a tím se opět vyrovnala, trvala 1460 let (4 × 365), ve kteréžto době Egypťané měli svých let 1461; toto nad míru dlouhé období nazývali sothickou periodou. Nyní, jak známo, vyrovnává se tato odchylka každého čtvrtého roku tak zvanou interkalací, vložením přestupného dne, 24. února.

Stáří astronomie egyptské a babylonské dosvědčuje svědek tak spolehlivý jako Aristoteles (de Coelo): „Mnoholetá pozorování planet konali Egypťané a Babylonci; z těch četná dostala se k nám.“ Společník Alexandra Velikého a vychovanec Aristotelův, Kallisthenes, poslal z Babylona do Řecka sbírku pozorování konaných od Chaldéův, sahající nazpět až do r. 1903 před vítězným vjezdem Alexandrovým do Babylona, t. j. 2234 př. Kr. Nejstarší pozorování babylonské, jehož užil Ptolemaeus ve svém Almagestu, je z roku 721 př. Kr. Starší byla nejspíše příliš nedokonalá neb neurčitá. Udání Aristotelovo potvrzeno novějším rozluštěním klínových nápisův assyrských.

Pro hlavní pozorování pohybů nebeských těl vyvolena jasná stálice první velikosti Capella v souhvězdí vozky. V jazyku akkadském (předcházejícím jazyk assyrský) jmenuje se tato hvězda *Dilgan*, později assyrsky *Icu*. Babylonští kněží věnovali kosmickým zjevům velikou pozornosť, a jejich znalosť přírodních úkazů byla dosti značná; než oni tajili své vědomosti úzkostlivě, aby si zachovali nadvládu nad nevědomým lidem. Babylonský kněz byl zároveň prorokem a hvězdářem, a zdá se, že již tehdáž znali pravdu Baconova výroku: „Scientia est potentia“ (náuka jest moc), ovšem že v jiném smyslu. Poznali brzy, že zatmění slunce se děje vždy jen za nového měsíce, a zatmění měsíce vždy v úplňku, a z toho soudili správně, že měsíc nemá vlast-

ního světla. Poznavše, že zatmění měsíce, třebas ne v téže velikosti, ale v témže pořadí, pravidelně se opakují během 18 let, dali tomu období, které jim sloužilo ku přibližnému vypočítání a ku předpovědi, jmeno *Saros*, od Saharo, měsíc.

Ve starobylosti byly planety a hlavní stálice zasvěceny bohům a bohyním. Každý pohyb, každá změna, doba objevu a zmizení, vše přičítáno jejich vlivu, a uváděno ve spojení s událostmi pozemskými, s osudy jednotlivých vynikajících osob jakož i se změnami povětrnosti.

Na hliněných astronomických tabulkách babylonských jsou zaznamenány klínovým písmem observace planety Venuše, psané jazykem akkadským. V naší době byly rozluštěny od slovutných orientalistův Hincksa v Londýně a Opperta v Paříži. Z těchto tabul vysvítá, že byla Venuši věnována zvláštní pozornosť, jakožto jedné z nejdůležitějších a nejmocnějších. Tato planeta měla rozličná jmena: *Delephat*, *Dilbat*, *Istar*, *Ninsianna* (chranitelka neb hájitelka nebe).

Zatmění slunce nebo měsíce bývalo vykládáno někdy za dobré, jindy za nepříznivé znamení. Na jedné desce, pocházející z doby krále Assurnasirhabala stojí: „Z počátku mého království, na začátku roku mé vlády, zatměl se *Samas* (slunce), soudce nebes, znamení pro mne šťastné, a velemocně usedl jsem na trůn.“ V novější době vypočítáno, že toto zatmění padá na 2. června 929 př. Kr.

Dne 13. června 809 př. Kr. bylo v Ninive pozorováno kruhovité zatmění slunce. Tento vzácný úkaz jest též zapsán na posvátných deskách assyrských v seznamu pamětihodných událostí této doby.

Pro starou chronologii nad jiné důležitá jsou *zatmění*. Na doklad toho z četných podobných případův jediný zde uvádíme. Rok smrti Alexandra Velikého posud není nad pochybu zjištěn; za to však známe na den a na hodinu datum bitvy u Arbély (podnes Erbil, v Assyrii), která podvrátila říši perskou. Zachoval nám totiž Plutarch zprávu, žeť o 11 dní dříve bylo úplné zatmění měsíce: toto se přihodilo dle nejnovějších výpočtů večer dne 20. září 331 př. Kr., a totalita trvala od 7 h. 45 m. do 8 h. 50 m.

První spolehlivý výpočet starých zatmění podal zasloužilý Pingré (Chronologie des eclipses visibles depuis le pole boréal jusque vers l'equateur pendant les dix siècles avant l'ère chretienne, 1787). Spolu s Lacaillem vypočítal všecka zatmění od nejstarších historických dob do r. 1910 po Kr. pro velký chronologický spis: Dom Clement, L'art de verifier les dates.

Mnohem dokonalejší je spis našeho slavného krajana Oppolzera (nar. v Praze 1841, zemř. ve Vídni 1886): Kanon der Finsternisse, 1886 (vyšel jako 52. svazek pojednání Vídeňské akademie nauk), v němžto vypočítáno 8000 zatmění slunce a 5200 zatmění luny, sběhlých od 1208 př. Kr. do 2161 po Kr.

Řekové vzali první své astronomické vědomosti z Babylona a z Egypta. Jejich bystrý a živou obrazností obdařený duch byl více spůsobilý k abstraktné spekulaci, nežli ke střízlivému, vytrvalému pozorování a ku pracnému zpytování přírody. Nacházíme u nich různé

nové soustavy světa, žádná však se nezakládá na pravém poznání kosmických zákonů.

A přece tento vyvolený národ postavil tuto náuku na vyšší stanovisko theoretického, vědeckého bádání, vymaniv ji z podruží slepé pověrčivosti.

Pěkně a případně vyjadřuje věc neznámý původce domněle Platonova dialogu Epinomis: „Jinozemci to byli, kteří tyto věci první postřehli, a starodávná byla země, ve které nejdříve pozorovali hvězdy, pod krásným, letním nebem, jímžto jsou obdařeny Egypt a Syrie; avšak i zde přesvědčujeme se, že Hellenové, cožkoli od barbarův berou, na konec ve pěknější spůsobě vracejí."

Zásluha tato je tím více podivuhodna, když považíme, že geometrie i astronomie řecká ve krátké době dvou století se pozdvihla ze svých počátků ke koryfeům jako Euklides a Hipparch. Neboť ještě za doby Sokratovy a Perikleovy byli Řekové v oboru tom školáky, jakž nás poučuje důkladný badatel těmito slovy: „Až do Euripida (od 486 do 407 př. Kr.) není v řecké literatuře sledu, že by byli znali nebo rozlišovali planety; teprve *Platon* v Timaeu čítá pět planet, jmenuje však toliko dvě: Jitronoše (Heósforos t. j. Venuši) a posvátnou hvězdu Hermovu (Merkura). Jmeny posud užívanými po prvé je vyčítá *Aristoteles* v metafysice (12, 8) a *Timaeus* Lokrický (p. 97 A). Není však pochyby, žeť už Platon jmena planet znal, jm. an jmenovaný od něho Hermes je ze starých planet nejmenší, a pro blízkosť slunce nejnesnadněji viditelná." (G. Hofmann, die Astronomie der Griechen bis auf Euripides p. 23).

K tomu sluší připomenouti, že starořecká literatura zná dvojí jmena planet: od bohů vzatá č. *božská*, a od jich vzezření vzatá, č. *popisná* (významná), jichžto úplnou parallelu a důvtipný rozbor po prvé podal Humboldt ve třetím díle Kosmu. Božská jmena jsou starší, a přišla dle Diodora z Chaldey; Platon, Aristoteles, Diodor jiných neznali. Mnohem později nacházíme jmena popisná, na př. ve pseudoplatonském dialogu Epinomis, ve pseudo-aristotelickém spise De mundo a j. Zdá se, že jmena významná ujímala se zároveň se zálibou v astrologii; staroklasický věk řecko-římský přičítal světlům nebeským toliko účinky meteorické, nikoliv astrologické v našem smyslu. Římané přejali božská jmena planet od Řekův, avšak přivedli je v domácí názvy.

Zde přehled jich:

Hélios	Sol	—	—
Seléné	Luna	—	—
Hermés	Mercurius	Stilbón	(Třpytivý)
Afrodité	Venus	Heósforos, Fósforos	(Jitronoš, Světlonoš)
Arés	Mars	Pyroeis	(Ohnivý)
Zeus	Jupiter	Faethón	(Zářivý)
Kronos	Saturnus	Fainón	(Svítivý)

Nyní užívané znaky planet (vyjma ☉ a ☽, jiż na egyptských pomnících obecné) jsou původu středověkého, dle Letronnea snad až z 10. století po Kr., znak země ♁ dokonce prý z doby po Koperníkovi.

Náš sedmidenní týden je prastarého původu semitského a souvisí nepochybně s fasemi luny, jež trvají průměrem každá $7\frac{1}{3}$ dní. Přidělení jednotlivých dní sedmi planetám pokládal ještě učený Ideler za starobylý produkt egyptský, což Lepsius (Chronologie der Aegypter 1849) úplně vyvrátil. Pochází z doby úpadku starověku a je původu astrologického: Egypťané už v době pyramid (3000 let př. Kr.) dělili měsíc na tři dekady.

Konečně jest zajímavo, kterak již starobylosť řecká tušila, že jsou ještě planety jiné, po tu dobu nikým nespatřené; nýbrž Aristotelův vykladač Simplicius (v 6. století po Kr.) má to za myšlenku Aristotelovu. Výslovně pak uvádí Seneka (Naturales quaestiones) co zastance té myšlenky řeckého zeměpisce *Artemidora* z Efesu (100 př. Kr.): „Naproti tomu Artemidorus praví, že nejenom těchto pět hvězd obíhá, leč ony jediné jsou posud pozorovány. Kromě nich nesčíslné jiné ve skrytosti se vznášejí, a jsou nám neznámy, buď pro slabosť svého svitu, anebo pro takou polohu drah svých, že jen tenkráte jsou viditelny, když se nám nejvíce přiblíží.“

Druhý podobný výrok nám též zachován od Seneky. Ještě Aristoteles pokládal komety za úkazy vzdušné; Apollonius z Myndu (v Malé Asii) praví (u Seneky), že jest mnoho komet, že však nejsou pouhý klamný zjev (falsa species), než samostatná těla nebeská, jako slunce a luna; toliko nemají zjevného běhu, neboť probíhají nejvyšší končiny světa, nám pak teprve se okazují, když se dostávají do nejspodnější části svých drah.

Krásný to záblesk řeckého genia! Po němž už nyní přistoupíme ke kratičkému historickému obzoru řecké astronomie.

Thales Miletský (640 př. Kr.) jest považován za prvního Řeka, jenž astronomickým bádáním se zabýval. Psal však málo, a ze spisův jeho nezbylo ničeho; též zprávy o něm jsou velmi nedostatečné. První prý zaznamenal hvězdy malého medvěda, podle něhož už tenkráte feničtí plavci na moři běh lodí řídili, ačkoli polární hvězda (Řekům Kynosura, psí chvost) tehda ještě mnohem dále od polu nebeského odstávala než nyní. Že by byl předpovídal zatmění slunce a měsíce, jmenovitě ono slovutné zatmění roku 585 př. Kr., jež prý překazilo bitvu mezi Lydy a Medy nad řekou Halys, jest podání pozdní a málo zajištěné.

Eudoxus Knidský (370 př. Kr.) učil, že příčina všech světových pohybů může býti jen jedna a stejná. Tento učenec sestavil první popis hvězdnatého nebe, který se ve veršovaném zpracování Aratově do naší doby zachoval. Kreslil mapy stálic a zavedl mnoho klasických jmen, dosud v astronomii užívaných. Pokusil se první o vysvětlení zdánlivého pohybu planet soustavou homocentrických sfér (soustředných kulí nebeských).

Epochu v rozvoji řecké náuky učinilo založení Musea s velikolepou bibliothékou v Alexandrii králem *Ptolemaeem Sótérem* asi 300 př. Kr., a rozkvět obou pod jeho nástupci. Bibliothéka chovala ke 400.000 svazkův a byla teprve ve 4. století po Kr. docela zničena; museum bylo akademií náuk, ve které vynikající učenci všech odborův bezstarostně své náuce žili a v ní bádali. Jmenovitě kvetly filologie

a mathematika s astronomií. Zde žil jeden ze zakladatelův mathematiky, geometr *Apollonius*; zde *Aristyllus* a *Timocharis* po prvé měřili délky a šířky stálic, kdežto až do nich jenom udáváno, ke kterému souhvězdí náleží; zde učený polyhistor bibliothekář *Eratosthenes* pomocí velikých dělených kruhův (armill) určil sklonek ekliptiky.

Avšak zakladatel vědecké astronomie, a pokud souditi můžeme, největší astronom klasické starobylosti byl *Hipparch* Nikejský (140 př. Kr.), tvůrce vědecké astronomie. On založil první obšírný katalog (asi 1000) stálic na vlastních pozorováních, určil délku roku slunečného na 365 dní 5 hodin a 55 minut (jen o 7 minut chybně), poznal nerovnou délku čtyř částí roku a výstřednosť lunné dráhy, položil počátek astronomického dne na poledne a obohatil náuku důležitým odkrytím praecesse stálic, t. j. couvání bodu aequinoktiálného, jež učinil, porovnávaje délky stálic jím samým určené s oněmi, jež určili o 150 let dříve v Alexandrijském museu Aristyllus a Timocharis.

Nejznámější řecký astronom je *Ptolemaeus*, rodilý v Egyptě, ve druhém století po Kr., jehož soustava slunečná (ve hlavních rysech založená na myšlenkách Aristotelových) tvořila základ dalšího bádaní po celých 1400 let. Zanechal obšírný astronomický spis *Megalé Syntaxis* (velká rukověť, ve 13 knihách), který se zachoval jako jedna z nejvzácnějších památek starobylosti a pod arabským názvem *Almagest* byl v celém středověku jakýmsi neomylným základním kodexem astronomie. Zvláštní to nespravedlivosť osudu, že spis, jenž byl po více než tisíc let biblí astronomů, byl později úplně zanedbán. Originál vytištěn pouze dvakráte, dosti nedostatečně (od Grynaea 1538 a od Halmy 1813); exempláře jsou tak vzácné a drahé, že většina astronomův asi zná Almagest jen z latinského překladu Schreckenfuchsova 1551. Prof. *Peters* v Clintoně (Nov. York) — jenž dosud objevil 42 planety [1]) — zkoumal nověji všecky známé rukopisy Almagestu (řecké, latinské, arabské) za tím účelem, aby připravil budoucí pořízení správnějšího textu nežli posavadní, a sdělil v letošní schůzi mezinárodní astronomické společnosti v Kielu některé zajímavé výsledky svého kritického zkoumání, jmenovitě o nástrojích, kterými Ptolemaeus pozoroval, o pramenech, ze kterých čerpal starší pozorování, a o jeho poměru k Hipparchovi. Ptolemaeus opíral se hlavně o pozorování důkladného Hipparcha, a jeho theorie epicyklického pohybu planet, ačkoliv není v souhlasu s pravou mechanikou nebes, přece svědčí o nevšední bystrosti ducha a vážném snažení po pravdě.

Soustava Ptolemaeova byla geocentrická; země tvořila střed soustavy nebeské, kolem ní se otáčející; avšak už u řeckých učenců a filosofů nacházíme počátky poznání pravé soustavy *heliocentrické*, podle níž je slunce středem, kolem něhož země a planety obíhají. Francouzský egyptolog Chabas trdí, žeť už v jednom egyptském papyru našel zmínku o pohybu země; toto udání však prve potřebuje potvrzení, nežli je možno vážně v úvahu bráti.

Pythagorův žák, *Philolaos* Krotonský (430 př. Kr.), tvrdil, že

[1]) Jak známo, dal pan Peters malé planetě (264), objevené od něho dne 22. prosince 1886, jmeno *Libuša*.

slunce a země obíhají kolem mystického centrálného ohně; ale kolotání země kolem vlastní osy neznal.

Hiketas Syrakusský dle Cicerona učil rotaci země, ale nevíme, kdy žil. První, u něhož je jasná, nepochybná zmínka o dvojím pohybu země, denním okolo vlastní osy a ročním okolo slunce, jest *Herakleides* Pontský (z Malé Asie, 340 př. Kr.), žák Platonův, spisovatel velmi plodný, od něhožto však jen zlomky se zachovaly. Téhož učení přidržel se znamenitý učitel Hipparchův *Aristarch* z ostrova Samu (260 př. Kr.), jenž první se pokusil měřiti velikosť a vzdálenosť luny a slunce od země. Spis jeho o tomto předmětu, jejž mezi jinými přeložil a vysvětlil Nokk 1854, jest jedním ze skrovného počtu zachovalých zbytků přísně vědecké astronomie starořecké. Fakta sem náležitá teprve v nejnovější době úplně a kriticky sebral a probral slovutný ředitel Milanské hvězdárny G. V. Schiaparelli ve spise: Předchůdcové Koprníkovi ve starobylosti, 1874.

Později autorita Ptolemaeova zatlačila učení heliocentrické do pozadí a zapomenutí; nacházíme o něm jen skrovné zmínky sem tam, na př. u Plutarcha a Seneky. V 5. století po Kr. znal se k němu indický učenec *Aryabhatta* míně, že zeměkoule jako nějakou vichřicí kolem osy hnána jest. Dále nachází prý se zmínka o něm v hebrejském spise *Zohar* ze 13. století; 200 let později nejasně probleskuje u německého kardinála *Nicola Cusana*, až konečně v 16. věku tato pravda velikým hvězdářem *Koprníkem* znovu prozkoumána a nad všelikou pochybnosť dokázána jest.

Millovy methody bádání zkusného.

Podává

dr. **Antonín Krecar.**

Souhrn všech zjevů nám známých nazýváme zkušeností. Zkusným jest vše, co se na zkušenosť vztahuje anebo na zkušenosti spočívá.

Naproti zkušenosti stavíme přemýšlení. Každý poznatek náš může pocházeti z pramene prvního nebo z pramene druhého. Čerpámeli soud svůj z přemýšlení, nazývá se soudem *zkumným* (a priori), čerpámeli jej ze zkušenosti, soudem *zkusným* (a posteriori). Prvnímu říkají též soud z dozvědu, druhému soud z přezvědu. Ku příkladu: „Každý účinek má svou příčinu“ — aneb: „Přírodou vládne bezvýminečná zákonnosť“ — jsou soudy zkumné. Soud: „Železo ve rtuti pluje,“ jest soud zkusný.

Soudy obojího druhu tvoří naše poznatky, naše vědomosti, *vědu* naši vůbec.

Podle toho můžeme rozděliti i vědu na dvojí. Vědu, jejíž látku tvoří poznatky zkumné, nazýváme zkumnou; vědu pak, jejíž látku tvoří zkusné poznatky, nazýváme zkusnou. K vědám zkusným patří ku př. dějepis, zeměpis a hlavně vědy přírodní.

Každá věda musí míti poznatky své určitým spůsobem uspořádané a urovnané, a spůsob tohoto urovnání sluje *soustavou.* K soustavnému uspořádání vědy jest potřebí hlavně *výměrů*, *rozdělení* a *důkazů.*

Věda však nestojí na vrcholi tím, že má svoji soustavu. Máli býti vzdělávána dále, musí poznatky a pravdy své rozšiřovati. To pak jest možno jediné tím spůsobem, že sondí z toho, co zná, na to, čeho nezná, čili že z poznatků známých hledá poznatky neznámé.

K tomuto hledání poznatků neznámých slouží při vědách zkusných hlavně *pozorování* a *pokus* čili zkouška. A obojí tento druh není zajisté vždycky snadný. Nebo tento pomine při pozorování polovičku toho, co se děje před jeho zrakem; onen pozoruje mnohem více, než se skutečně děje; jiný zaměňuje a směšuje pozorování s tím, čeho se domýšlí anebo co uzavírá. Člověk musí zajisté míti určité vlastnosti duševní určitý stupeň vzdělání, máli pozorovati dobře. A jak se věc má s pozorováním, tak se má i s pokusem.

Pozorováním i pokusem dostáváme se ve vědách zkusných od poznatků neznámých ku poznatkům známým. Ve případě tom nazýváme ony neznámé poznatky *záhadami* čili problémy.

Při tom jest patrno, že záhady nesmějí býti *zcela* neznámy, nýbrž že musejí míti ku poznatkům známým nějaký vztah. Ve vědách zkusných, hlavně ve vědách přírodních jest to *vztah příčinnosti.* Nebo kdy bychom v přírodě mohli určiti, které příčiny máme připisovati všem účinkům a které účinky máme přiděliti všem příčinám, znali bychom zajisté všechen běh přírodní. Můžeme zajisté předpokládati, že každý účinek má svou příčinu a že ji budeme moci nalezti v tom, co před účinkem předcházelo — v antecedenciích. Můžeme předpokládati, že kdy by se vrátil celý dřívější stav všehomíra, následoval by z něho celý stav nynější. Nám pak záleží na tom, abychom každému dílu, každé části oné nesmírné antecedencie přidělili ten úděl v konsekvenci, v následku, kterýž jí patří.

Methody, jimiž od záhad přicházíme ku pravdám, stanovil znamenitý učenec anglický J. S. Mill. Úkolem naším jest vyznačiti jeho methody blíže.

Methoda shodová.

Abychom mezi antecedenciemi a konsekvencemi nalezli spojení ono, které jest spojením příčinným, spojením příčiny a účinku, slouží nám dvojí druh porovnání. Po prvé: porovnáme různé případy, ve kterých daný zjev nastane, vespolek mezi sebou; po druhé: porovnáme případy, ve kterých daný zjev nastane, s případy v některé příčině prvním podobnými, v nichž zjev nenastane.

Porovnání druhu prvního nazývá Mill methodou *shodovou*, porovnání druhu druhého methodou *rozdílovou.*

Bádání po příčinnosti čili po zákonech některého zjevu může býti opět dvojí; buď jest bádání to otázkou po příčině daného účinku anebo otázkou po účinku dané příčiny. Obojí toto bádání musíme zahrnouti ve svůj úkol. K tomu konci naznačíme příčiny písmeny velikými *A*, *B*, *C*, účinky jim odpovídající písmeny malými *a*, *b*, *c* atd.

Jest tedy úkol náš dvojí, a to: 1. Jest nám dána příčina *A* a nám jest ustanoviti účinky této příčiny. Můžemeli nalezti anebo vyvoditi danou příčinu *A* v kombinacích tak různých, že kombinace ty nemají nic společného, jediné příčinu *A*, jest účinek, který nalézáme při svých pokusech u kombinací všech, účinkem příčiny *A*. Mysleme si ku př., že *A* jest kombinováno s *BC* v *ABC*; účinek při tomto spojení jest *abc*. Kombinujme *A* potom s *DE* v *ADE*, i shledáme pokusem, že účinek tohoto druhého spojení jest *ade*.

I můžeme zavírati takto: Účinky *bc* nejsou účinky příčiny *A*, neboť nevyvodí se při kombinaci druhé. Účinky *de* nejsou též účinky příčiny *A*, nebo nevyvodí se při kombinaci prvé. Vše, co jest skutečným následkem příčiny *A*, musí býti vyvozeno v obou případech. V obou případech vyvozen byl však pouze výsledek *a*. Tento výsledek *a* nemůže býti výsledkem příčiny *BC*, protože jej lze vyvoditi tam, kde této není; rovněž nemůže z téže příčiny býti výsledkem příčiny *DE*. Tedy: Účinek *a* jest výsledkem příčiny *A*.

Budiž na př. danou příčinou spojení žíravin s tukem. Jaký bude následek? Spojímeli žíraviny s tukem v různých kombinacích, poznáme, že různé případy ty jsou si nepodobny. Jediné, v čem si podobny jsou, jest to, že povstane vždy látka tučná a čistivá, které říkáme mýdlo. A tedy závěr: Spojení tuků se žíravinami tvoří mýdlo.

2. Můžeme se však ptáti i po příčině daného účinku. Jest znám účinek *a* a úkolem naším jest, poznati příčinu toho účinku. V úkolu prvním užili jsme pokusu, při tomto úkole však nelze nám pokus učiniti. Neboť nemůžeme si vzíti daný zjev *a*, jehož příčiny a původu neznáme, abychom vyvozujíce jej, odkryli spůsob jeho vyvození. Takový pokus, tapající ve tmách, mohl by se nám zdařiti pouze náhodou. Zbývá nám tedy pouze pozorování.

Můžeme pozorovati účinek *a* v různých kombinacích jako jsou na př. *abc* a *ade*. Víme li nebo můžemeli dokázati, že příčinou v prvém případě bylo *ABC*, ve druhém *ADE*, můžeme zavírati soudem podobným, že příčinou účinku *a* jest okolnosť *A*. Nebo: Příčiny *BC* nemohou býti příčinami účinku *a*: nebylyť ve případě druhém. Příčiny *DE* rovněž nejsou těmi příčinami: nebyly ve případě prvém. Pouze *A* bylo ve případech obou.

Budiž ku př. daným následkem krystalisace. Co jest příčinou krystalisace? Porovnáme případy, v nichž tělesa krystalisují, ale jinak nesouhlasí. Nalezneme, že mají jednu, jen jednu okolnosť společnou. Jest to ta, že každá hmota, máli se vyhraniti, musí býti buď plynná nebo kapalná. Krystalisace jest tedy zpevnění hmoty ze stavu tekutého. Abychom pak dokázali, že stav tekutý není pouze předcházející okolností, nýbrž okolností předcházející *nejblíže*: můžeme tuto odkrytou příčinu *A* vyvoditi uměle a zkoumati, zda nastane účinek *a*. Tak se podařilo chemikům dostati z vody, částečkami křemene nasycené a v lahvici po léta beze všeho pohybu uschované, hlatě křemenité.

Nemůžemeli však příčinu *A* vyvoditi spůsobem umělým, zůstane závěr, že příčinou výsledku *a* jest *A*, závěrem pochybným. Nebo nemusí býti *A* v případě tom příčinou skutečnou, nepodmíněnou, nýbrž *A* může předcházeti pouze před účinkem *a*, asi tak, jako předchází

den před nocí. Pochybnosť tato pochází tedy z nemožnosti zabezpečiti se v tom, že *A* jest jediná, oběma případům společná příčina. Kdy bychom byli ubezpečeni, že jsme zjistili příčiny všechny, mohli bychom býti ubezpečeni, že se musí pravá příčina též mezi nimi nalézati. Ustanoviti však všechny příčiny, jest sotva kdy možno, neníli zjev ten takovým, abychom si jej mohli zjednati uměle.

Tak dovedli na př. lidé daleko dříve zvedati do výše vodu pumpami, než poznali, co mezi prostředky ke zdvíhání vody od nich užitými jest vlastně pravou příčinou, než poznali, že jest to tlak atmosféry na plochu vodní otevřenou. A jest přece mnohem snáze rozděliti si řadu zařízení od nás samých způsobených, než onu hojnosť sil, s jakou vystupuje příroda právě v okamžiku daného zjevu. Při pokusech s elektrickým strojem na př. můžeme snadno přehlednouti jednu z předcházejících okolností velmi důležitou — a přece při všem tom budeme s okolnostmi těmi seznámeni mnohem lépe než s okolnostmi bouře. —

První pravidlo bádání zkusného, které jsme tímto spůsobem nalezli, vyšlo z té zásady, že každá okolnosť, kterou můžeme beze změny zjevu vypustiti, není s ním spojena příčinně.

Tím spůsobem vymezíme okolnosti nahodilé, a zbudeli okolnosť jen jedna, jest tato příčinou, kterou hledáme; zbudeli jich více než jedna, jsou tyto zbylé příčinou anebo chovají v sobě pravou příčinu. Totéž můžeme říci mutatis mutandis o následku.

A poněvadž pravidlo to stanoví se porovnáním různých případů, aby se poznalo, v čem případy ty se shodují, sluje pravidlem shody čili pravidlem shodovým.

Pravidlo shodové může se tedy vyjádřiti těmito slovy: Majíli dvě nebo více instancí neznámého zjevu společnou okolnosť jen jednu, jest tato okolnosť, v níž jediné všechny instance se shodují, příčinou nebo výsledkem neznámého zjevu.

Methoda rozdílová.

Při methodě shodové hleděli jsme získati případy, které ve všech svých okolnostech byly různé a shodovaly se v okolnosti jenom jediné. Při této druhé methodě naproti tomu, již nazvali jsme rozdílovou, hledíme si získati dva případy, které ve všech svých okolnostech jsou si podobny: různy jsou jenom za přítomnosti nebo nepřítomnosti zjevu neznámého, který chceme prozkoumati.

Jeli tedy naší úlohou, abychom odkryli a poznali účinky příčiny *A*, musíme hleděti, abychom si zjednali tuto příčinu *A* ve spojení s okolnostmi zevrubně určitými a známými jako *BC*. Když účinky těchto okolností spozorujeme a poznáme, porovnáme je s účinkem okolností, jeli *A* přítomno. Jeli tedy z okolností *ABC* účinek *abc* a z okolností *BC* účinek *bc*, jest patrno, že jest z příčiny *A* účinek *a*.

Rovněž začnemeli naopak u konce druhého a chcemeli vyhledati příčinu daného účinku *a*. Musíme si zjednati případ jako *abc*, v němž byly antecendencie *ABC* a ohlížeti se po jiném případu, v němž na-

stoupí ostatní okolnosti *bc* bez *a*. Jsouli příčiny v tomto případě *BC*, víme, že příčinou daného účinku *a* musí býti *A*, a to buď *A* samo anebo ve spojení s jinými některými okolnostmi přítomnými.

Tímto způsobem zavíráme v obyčejném životě velmi často. Jeli někdo střelen do srdce a zemřeli, soudíme touto methodou, že rána střelná byla příčinou jeho smrti. Před ranou byl zajisté v plné životní síle a všechny okolnosti, ránu vyjímaje, byly tytéž.

Zásady, v této methodě obsažené jsou tyto: Každá příčina, jíž nemůžeme vyňati bez porušení zjevu, jest příčinou anebo alespoň podmínkou zjevu toho. Každý výsledek, který nemůžeme vyňati beze všeho rozdílu v příčinách, nepřítomnosť jediné určité příčiny vyjímaje, jest výsledkem této jedné příčiny.

Místo, abychom různé instance jednoho zjevu vespolek porovnávali, abychom odkryli, v čem instance tyto se shodují: porovnává tato methoda jednu instanci, v níž zjev nenastoupí, aby odkryla, v čem se různí a liší. Odtud slove methoda rozdílová nebo differenční. Lze ji vyjádřiti těmito slovy: Majíli dvě instance, z nichž v jedné zjev neznámý nastoupí, v druhé nenastoupí, společné všechny okolnosti až na jednu jedinou, která nastoupí jen v instanci jedné: jest okolnosť, v níž obě instance se různí, účinkem nebo nevyhnutelnou částí příčiny zjevu.

Úvaha o obou methodách předešlých.

Obě předešlé methody ve mnohém se podobají, ale ve mnohém se i různí.

Obě methody jsou zajisté methodami *eliminačními*. Tento, z mathematiky, zvláště z náuky o rovnicích vzatý výraz naznačuje analogicky onen pochod, v němž se shledává od časů Baconových (1516 až 1626) základ všeho bádání experimentálního, to jest posloupné (sukcessivní) vymezování různých okolností, nalézajících se v průvodu zjevu daného, abychom poznali ty, které nejsou nutny ku povstání zjevu. Methoda shodová spočívá na zásadě, že vše, co *může* býti vyloučeno, není se zjevem nijakým zákonem spojeno; methoda rozdílová na zásadě, že co vyloučeno býti *nemůže*, jest nějakým zákonem s daným zjevem spojeno.

Methoda rozdílová jest po výtce methodou umělého pokusu, kdežto methoda shodová jest naším pramenem hlavně tam, kdež jest pokus nemožný. Leží to již v povaze methody rozdílové, že kombinace okolností, jakých vyžaduje, jest určena mnohem přesněji než u methody shodové. Oba případy při methodě rozdílové vyžadované, které se mají porovnati, musejí ve všech okolnostech býti úplně rovny až na okolnosť jednu, kterou právě zpytujeme; případy ty musejí vespolek býti v poměru *ABC* a *BC*, nebo v poměru *abc* a *bc*.

Jest ovšem pravda, že tato rovnosť okolností nemusí se vztahovati na okolnosti ony, o nichž nám jest známo, že na výsledek nemají vlivu, že jsou pro výsledek lhostejny. Víme z největšího počtu úkazů přírodních již ze zkušenosti obyčejné, že na daný zjev nemají

pražádného vlivu. Avšak obmezímeli žádanou rovnosť mezi oběma instancemi *ABC* a *BC* na takové okolnosti, o kterých dosud nevíme, jsouli pro výsledek lhostejny čili nic, i pak stává se velmi zřídka, že příroda nám podává dva případy, o nichž bychom mohli býti jisti, že mají se k sobě úplně v tomto žádaném poměru. Při úkazech, jež dějí se přírodou samou, panuje obyčejně taková tma a taková zápletka, jejich měřítko jest na větším díle tak ohromné nebo tak nepatrné, o většině skutečných pochodů víme tak málo, a ty z nich, o nichž něco víme, jsou tak četny a tak zřídka ve dvou případech úplně tytéž, že nemůžeme samovolného pokusu takového, jakého vyžaduje methoda rozdílová, v přírodě vyhledati.

Zjednávámeli si však úkaz přírodní cestou umělou, získáme několik případů, jak jich vyžaduje methoda rozdílová, již sami sebou, předpokládajíc ovšem, že pochod našeho pokusu netrvá dlouho. Než jsme svůj pokus počali, byl určitý stav poměrů okolních, to jest *BC*. Do toho stavu můžeme pak uvesti *A* a pozorovati. Jest to zkrátka vlastní bytostí a podstatou pokusu, že ve dřívější známý stav okolností uvádíme určitou změnu. Volíme stav věcí dřívější, s kterým jsme známi, tak že bychom nepředvídanou změnu nějakou velmi dobře pozorovali; a do stavu tohoto uvedeme tak rychle, jak jen možno, zjev neznámý, tak že s úplnou jistotou můžeme míti za to, že stav ten, který jsme způsobili, se neliší ničím jiným než přítomností nebo nepřítomností zjevu onoho.

Vezmemeli na př. ptáka z klece a ponořímeli jej ihned v kyselinu uhličitou, můžeme po jednom nebo dvojím opakování téhož pokusu býti úplně jisti, že žádná jiná okolnosť (která by mohla způsobiti udušení) nepůsobila, než změna pobytu z atmosféry vzduchové v plyn kyseliny uhličité. Může ovšem býti ve mnohých případech tohoto druhu pochybnosť. Nemusil povstati následek změnou okolností, ale mohl povstati prostředky, kterých jsme užili ke způsobení změny. Pochybnosť tuto lze však z pravidla podrobiti zkoušce rozhodné pokusy jinými.

A tak můžemeli různé druhy zjevů svou vlastní činností modifikovati a kontrolovati, můžeme z pravidla vyplniti i požadavky methody rozdílové; avšak ve přírodě samé, ve zjevech přírodou působených vyplňují se tyto požadavky jen velmi zřídka.

Opak spatřujeme při methodě shodové. Při té nežádáme instancí tak zvláštních a určitých. K účelu jejímu můžeme užiti všech případů každého spůsobu, v němž nám příroda zjev ten podává. A souhlasíli všecky ty případy v něčem, získali jsme závěr znamenité již ceny. Nalezli jsme nezměnitelné antecendens a nezměnitelné consequens. Jeli *ABC*, *ADE*, *AFG* stále provázeno následkem *a*, jest *A* nezměnitelnou konsekvencí z *A*. Čítáli *abc*, *ade*, *afg* mezi svými antecedenciemi vždy *A*, jest *A* spojeno s *a* zákonem nezměnitelným. Abychom však mohli určiti, že toto nezměnitelné antecedens jest příčinou, nebo že toto nezměnitelné consequens jest následkem, musili bychom míti možnosť jedno z druhého vyvoditi. Jediné tato možnosť může nám dáti jistotu dostatečnou. Mámeli tuto možnosť, podá nám jistotu methoda rozdílová.

Jest tedy methoda rozdílová jediná, při níž se na cestě zkuše-

nosti bezprostřední dostáváme ku příčinám. Methoda shodová vede nás k *zákonům* zjevů, t. j. ku pravidelnostem takovým, které nejsou zákonem příčinným anebo u kterých otázka po příčinnosti musí z předu zůstati nerozluštěnou. Methoda shodová může býti prostředkem, jímž bychom se mohli dostati k užití methody rozdílové, jako jsme v posledním příkladě byli vedeni porovnáním případů ABC, ADE, AFG na to, že jest A antecedens, o kterém se mělo dokázati pokusem, že má za svůj výsledek a.

Methoda shodová může býti naším pramenem ve případech, ve kterých nelze užiti methody rozdílové, což z pravidla děje se tam, kde nelze učiniti pokusu. Proto jest také methoda shodová vynikajícím způsobem zkoumání u těch předmětů, u nichž jest umělý pokus nemožný; u nich pak jest z pravidla naší pomůckou jedinou. U zjevů naproti tomu, které můžeme způsobiti dle své libosti, jest methoda rozdílová mnohem účinnější, vedouc nás ku poznání i zákonů i příčin.

Nepřímá methoda rozdílová.

Přicházejí případy, a to dosti četné, že můžeme sice zjev vyvoditi uměle, že však přece nemůžeme užiti ke zkoumání svému methody rozdílové, alespoň ne bez předcházejícího užití methody shodové. To stává se tehdy, neníli prostředek, kterým můžeme zjev způsobiti, příčinou jednotlivou, nýbrž spojením více příčin takových, které nelze od sebe odděliti a zvláště vyjádřiti.

Budiž ku př. předmětem bádání našeho dvojí lom světla. Tento zjev můžeme vyvoditi dle své libovůle, užijemeli jedné z oněch mnohých hmot, o kterých víme, že světlo tímto způsobem lámou. Vezmemeli však jednu z těch hmot, na př. dvojlomný vápenec islandský, a chcemeli vyzkoumati, na které z vlastností jeho spočívá tento památný zjev: nemůžeme užiti k účelu svému methody rozdílové, protože nemůžeme nalezti žádné jiné hmoty, která by se podobala islandskému vápenci dvojlomnému úplně ve všech svých vlastnostech, vyjímaje jednu jedinou.

Jediný spůsob vyzkoumati, na které vlastnosti tento dvojí lom světla se zakládá, podává nám methoda shodová. Skutečně byly porovnány všechny známé substance, které mají vlastnosť dvojího lomu a světla; všecky se shodují v tom, že jsou krystaly. Ačkoliv však opak neplatí, ačkoliv všecky krystaly nemají dvojího lomu světla: soudí se přece právem, že mezi oběma vlastnostmi, vyhraněním totiž a dvojím lomem světla, jest nějaká souvislosť skutečná, že buď krystalisace anebo příčina, která slouží krystalisaci za základ, jest jednou z podmínek dvojího lomu světla.

Z tohoto užití methody shodové povstane zvláštní její modifikace, která mnohdy při bádání a zkoumání přírody velice prospívá. V případech totiž, jako právě vzpomenutý, ve kterých nemůžeme dojíti k oné určité dvojici případů, jak jí vyžaduje methoda rozdílová (aby totiž případy ty v každé příčině vyjímaje A a v každém následku vyjímaje a se shodovaly), můžeme přece dvojitým užitím methody shodové seznati, v čem případy, které obsahují A i a, se liší.

Porovnali jsme různé instance, v nichž *a* nastoupí, a nalezli jsme, že mají všechny společnou okolnosť *A* a mimo ni že nemají žádné jiné okolnosti společné. Tím dosvědčila methoda shodová souvislosť mezi *A* a *a*.

Aby však tato souvislosť, dokázaná methodou shodovou, mohla býti dokázána methodou rozdílovou jako souvislosť příčinná, museli bychom míti možnosť, v některém z těchto případů, ku př. v *ABC* vynechati okolnosť *A* a pozorovati, zda potom nastane *a* čili nic. Předpokládámeli, že této možnosti nemáme (a to se stává velmi často), byl by přece výsledek týž, jakmile bychom mohli nějakými prostředky odkryti, jaký by byl výsledek, kdy bychom tuto možnosť měli a ji provedli. Položme nyní různé případy, v nichž *a* nenastane a pozorujme je. Nalezneme, že všecky případy shodují se v tom, že nemají *a*. Protože pak dříve se dokázalo, že všude, kde jest *A*, jest také *a*, nyní pak jsme dokázali, že vyjmeli se *A* z případů těch, odpadne i *a*: máme tak po prvé závěr *ABC*, *abc*, po druhé *BC*, *bc* a zjednali jsme si tímto positivní i negativní instanci, jak jí vyžaduje methoda rozdílová.

Methodu tuto můžeme zváti *nepřímou methodou rozdílovou* nebo *spojenou methodou rozdílu a shody.* Zakládá se na dvojím užití methody shodové, kde každý z obou závěrů jest od druhého nezávislý a jej sesiluje. Nerovná se však důkazností svou methodě rozdílové přímé. I můžeme ji považovati za znamenité rozšíření a zlepšení methody shodové, které však nesahá až k důkaznosti methody rozdílové. Lze ji vyjádřiti takto: Májíli dvě nebo více instancí, v nichž zjev nastane, společnou okolnosť jen jednu, kdežto dvě nebo více instancí, v nichž zjev nenastane, nemají nic společného než nepřítomnosť oné okolnosti: jest okolnosť, v níž obě řady instancí se liší, následkem nebo příčinou nebo nevyhnutelnou částí příčiny zjevu.

Objasníme to příkladem. Výtečný chemik německý Justus Liebig (1803—1873) hledí vyzkoumati, která jest bezprostřední příčina smrti způsobené metalickými jedy. Utrých (kyselina arsenová), sůl olovnatá, vismutová, měďnatá a rtuťnatá ničí život zvířecího organismu, jsouli do něho uvedeny v určité, nepříliš malé dávce. Pravda ta byla již dlouho známa, co však jest vlastní příčinou smrti, nevědělo se. I spojil Liebig tyto pravdy obratným užitím methody shodové a rozdílové, aby ukázal, která vlastnosť jest všem těmto hmotám společnou a která jest vlastní příčinou účinku smrtícího. I ukázaly se bádáním jeho tyto pravdy.

Uvedemeli naznačené jedy v dostatečně blízký dotyk s mnohými částkami živočišnými, jako s bílkovinou, mlékem, vláknem svalovým nebo blanami zvířecími, opouští sůl vodu, ve které byla rozpuštěna a spojuje se s hmotou živočišnou. Tímto spojením pak hmota živočišná pozbývá své náklonnosti k samovolnému rozkladu čili hnilobě. Další pozorování ukazuje, že v těch případech, kde smrť byla způsobena těmito jedy, ony údy tělesné, s nimiž přišly jedovaté látky v nejbližší dotyk, později nespráchnivěly. A konečně bylli dán jed ten v míře tak malé, aby smrti způsobiti nemohl, povstaly na místě dotyku strupy, to jest jinými slovy, dotýkané částky na povrchu tkaniny byly zničeny a

potom obnovovacím pochodem, který se stále děje ve zdravých částech tělesných, odstrčeny.

Položme k těmto třem řadám případů zkušební kámen methody shodové. Ve všech případech těch přivádějí se řečené soli v dotyk s látkami, ze kterých se skládá lidské nebo zvířecí tělo. Tento dotyk jest naším bodem shody. Nebo zdá se, že tyto případy v žádné jiné okolnosti se neshodují. Bylyť ostatní antecedencie různé a protivné; nebo v některých vystaveny byly působnosti jedů látky živočišné ve stavu živoucím, v jiných ve stavu organisace a ještě v jiných ani v tom, ani v onom stavu. A jaký jest výsledek? Ve všech případech spojí se látka živočišná s oněmi jedy chemicky, a toto chemické spojení jest tak silné, že každá příčina rozkladu přestává působiti. Ale organický život, který jest nutnou podmínkou života cítícího, záleží ve stálém rozkladu a obnovování různých orgánů a tkanin. Co činí orgány i tkaniny ty k rozkladu neschopnými, ničí život. Tím spůsobem vypátrána jest příčina nejbližší, proč tyto druhy jedů způsobují smrť, pokud methoda shodová ji může vypátrati.

Zkoumejme nyní výsledek, který jsme takto dostali, methodou rozdílovou. Vyšli jsme od případů, v nichž jest antecedens přítomnosť hmot vcházejících s látkami živočišnými v chemické spojení, neschopné přejíti ve hnilobu, consequens pak buď odumření organismu celého anebo alespoň jedné jeho části. Porovnejme s případy těmito případy jiné, které prvním se podobají pokud lze nejvíce, u kterých však není následku onoho, u kterých není ani odumření organismu živočišného, ani jedné jeho části. Tak jest ku př. známo, že mnoho sloučenin utrýchových není jedovato. Jedna z nejbohatších těchto sloučenin, která svým složením se podobá případům prvním nejvíce, jest alkargen, odkrytý od Bunsena. A alkargen nemá nejmenší škodlivosti na organismus živočišný. Neboť přivedemeli alkargen v dotyk s oněmi tkaninami živočišnými, s kterými jsme činili pokusy již prve, nespojuje se s nimi chemicky a nezadržuje tudíž jejich stálého rozkladu.

Pokud tedy lze z těchto instancí souditi, můžeme říci: Tam, kde účinku není, zdá se, že děje se to následkem nepřítomnosti oné antecedence, kterou jsme dle methody shodové již dříve považovali za nejbližší příčinu.

V tomto posledním pokuse však nejsou vyplněny podmínky methody rozdílové přesně. Neboť nemůžeme nikterak tvrditi, že tato tělesa nejedovatá, jako jest alkargen, podobají se prvějším tělesům jedovatým úplně a v každé vlastnosti, vyjma onu vlastnosť jedinou, že nevchází se tkaninami zvířecími v chemické spojení nesnadno rozdělitelné, jako tělesa jedovatá. Abychom mohli užiti methody rozdílové přesně, nepotřebujeme těles různých, nýbrž jednoho a téhož tělesa za okolností, které by mu překážely vejíti s látkami živočišnými v ono spojení chemické. Nenásledujeli smrť, potom teprve jsme v úplné jistotě. A případy toho druhu dávají nám prostředky proti působnosti oněch jedů — protijedy. Při otrávení utrýchem na př. zastaví se další, zhoubný účinek ihned, jakmile užijeme hydrátu kysličníku železitého. V tomto případě slučuje se hydrát s kyselinou ve sloučeninu nerozpustnou, která nemůže takto na látky živočišné působiti vůbec. Rovněž cukr jest známý pro-

středek proti otrávení solmi měďnatými z téže příčiny. Kolika pyktavská, přicházející tak často v továrnách na bělobu (uhličitan olovnatý), jest neznáma tam, kde jsou dělníci zvyklí užívati jako protiprostředku vody cukrové okysličené kyselinou sirkovou. Rozředěná kyselina sirková rozkládá totiž všechny sloučeniny kysličníku olovnatého s látkami organickými a zamezuje povstání takových sloučenin.

Máme však ještě jednu třídu případů právě takových, jak je vyžaduje methoda rozdíľová. Případy ty zdají se býti na první pohled s theorií methody té ve sporu. Rozpustné soli stříbrnaté totiž, jako na př. dusičnan stříbrnatý, mají na látky zvířecí zevně týž účinek antiseptický. Tak dusičnan stříbrnatý, užijeli se ho na údy zevnější, jest prostředkem velmi leptavým, zbavuje je vší činnosti životní a způsobuje, že živé části se odstrkují v podobě puchýře. Dusičnan stříbrnatý měl by tedy, jeli tato theorie správnou, býti jedovatý — a přece můžeme ho uvnitř užiti beze všeho nebezpečenství!

A právě tato zdánlivá výminka dodává náuce naší potvrzení nejsilnějšího, kterého se jí dostati mohlo. Dusičnan stříbrnatý, přiveden jsa do žaludkn, přese všechny své vlastnosti chemické nepůsobí jedovatě. Nebo v žaludku jako ve všech tekutinách zvířecích nalézá se kuchyňská sůl a mimo to ještě volná kyselina solná. A tyto hmoty působí jako přirozené protijedy proti dusičnanu stříbrnatému, spojujíce se s ním a proměňujíce jej, neníli ho množství veliké, v chlorové stříbro, látku to velmi těžko rozpustitelnou. Látka ta nevchází tudíž ve spojení s látkami živočišnými.

A tak nám podaly případy tyto indukci o veliké důkaznosti, která vysvětluje jasně naše methody předcházející, která však nevznáší se až k onomu maximu jistoty, jaké nám podává methoda rozdílová ve své nejpřísnější formě sama. Neboť nesmíme zapomenouti, že případ positivní a negativní, jak ho vyžaduje methoda rozdílová ve své přesnosti, měly by se vespolek rozeznávati pouze přítomností a nepřítomností jediné okolnosti. Ve příkladě našem však nerozeznávají se oba případy přítomností nebo nepřítomností jedné *okolnosti*, nýbrž přítomností nebo nepřítomností jedné *hmoty*. Protože pak každá hmota má vlastností přemnoho, nemůžeme říci, jaké množství skutečných růzností jest obsaženo v tom, co dle jmena i zdání jest růzností jen jedinou. Může zajisté také na př. protijed, hydrát kysličníku železitého, rušiti účinek jedu jinou ze svých vlastností než tou, že spojuje se s jedem v sloučeninu nerozpustnou. A kdy by tomu tak bylo, sřítila by se naše theorie, pokud spočívá na oné instanci. Tento pramen pochybnosti, který jest v chemii pro všechny rozsáhlejší abstrakce vážnou překážkou, může se uvesti ve příkladě našem na míru co možná nejmenší, ukážemeli, že nejen hmota jedna, ale i více hmot má vlastnosť působiti proti jedům metalickým, a že všechny shodují se v tom, že spojují se s jedem v sloučeninu nerozpustnou a že u všech nemůžeme poznati ani jedné vlastnosti jiné, v níž by se shodovaly.

Tím jsme nabyli celé důkaznosti, jakou si můžeme zjednati nepřímou methodou rozdílovou čili spojenou methodou shody a rozdílu. Důkaznosť ta nerovná se sice důkaznosti vlastní methody rozdílové, ale přece velice se této důkaznosti blíží. (Dokončení.)

Nové písemnictví.

Básně.

Poetické besedy postavily pěkný pomník na předčasný hrob Rudolfa Pokorného tím, že číslem XXXIV. uveřejnily jeho pohrobní, „pěvci Lešetínského kováře“ Svatopluku Čechovi „v obdivu a v lásce“ věnované básně *Opět na horách.* Stýkal jsem se s Pokorným po kolik let osobně a poznal jsem v něm ducha čilého, pilného, vznětlivého a vzníceného, kterému však nebylo dopřáno, by se ustálil, vykvasil a vykrystalisoval. Slovanem byl z té duše: přilnul ke Slovákům, vniknul v polštinu, osvojil si ruštinu, pečlivě nám překládal nesnadné básně slovanské, a hlavně chystal se k novým rozletům svým. Za kratičkou dobu po dni, v který jsme se před jeho odjezdem do Libochovic byli spolu rozloučili, přikvapila o něm žalná zvěsť: dne 19. září 1887 zachvátila ho v Purkyňově městě pod Milešovkou nedočkavá, ledově nelítostná Morana. Umřel pod překrásným českým Středohořím, kde mohl každou chvíli směle, volně, blaze i v pohnutí „kroužiť ve povětří horském, vonném“ — *opět na horách.*

Pohrobní sbírka Pokorného je ze tří skupin složena: z Přírodních nálad, ze Drobných obrázkův a z Časových motivů. *Pohádka o měděném, stříbrném a zlatém lese* slaví po Hálkově spůsobu přírodní krásy. *Sen hory* je fantasie dosti nedůvtipná. Hezoučkým zátiším jest *Uvítání jara.* Delší *Jaro v horách* líčí dle Thomsonova vzoru řadu selankových výjevů, svižným tryskem před naším zrakem uhánějících. *Bouře v horách* silně připomíná podobný popis rozhněvaného živlu v Polákově Vznešenosti přírody. *Léto* srovnává roční doby se vzrůstem, vývojem a koncem člověka. *Babí léto* končí přáním, „by s tou bídou z neúrody nemohla zlá zima k nám.“ A této zlé zimě má právě babí léto cestu zatáhnouti svými hedvábnými tkalounky. *V podzimních mlhách* převládá prosa, která i jinde v Přírodních náladách dojem umenšuje. *Sněží . . .* je básničtější, ale není o mnoho poutavější básnička. *Večer v horách* je zveršovaný názor lidu o hvězdnatém nebi:

> Boží je to dráha
> z milionů hvězd,
> do nebeské slávy
> cesta prý to jest.
> Po ní Bůh jen letem,
> po své pouti světem
> domů slavil vjezd.

Drobné obrázky začínají srdečnou *Návštěvou. Písně pasácké* vyznívají suchým závěrkem, že „nejvolnějším chudý, bědný pastýřský je stav.“ *Uhlíři* jsou jen prostičká vzpomínka. *Krakonoš* jest obratná miniaturní novelka o snivé dívce, která do košíku vonné houby a pro srdce čistou lásku hledá. Rmutným obrázkem je *Kovář*, u něhož si práci objednává mladík jako milenec, jako ženich a jako předčasný vdovec. V jiné pružné básni trestá Krakonoš línou Aničku: topí ji v mlíce. *Čert na horách* vyslovuje myšlenku, že skutky zla mizí před nevinou. *Kantor* a *Poslední rychtář*, *Husačka* i *Horská fara*, *Kovkop*

i *Pašeři* jsou případné črty životopisné. *Zima v horách* je prý zlá, teskná; to však nevadí: právě proto si zamilovaná mládež uhledá zábav dosť. *Myslivecký život* nakreslen dvěma statěmi: vřelým *Na čekání* a suchým *Lovem*. *Oráč* ubohý „popohání volky vzhůru strání — poť se, chudý muži, poť se! bude třeba daní.“ Sociálními kresbami jsou *Hrobník*, neblazí, týraní *Výměnkáři* a zištný žid *Krčmář*; hrobník rozráží lebku, která kdys patřila nelítostnému zhoubcovi jeho rodinného krbu, a hází ji „mezi kosti sedláků.“

Časových motivů je v knize šest. *Pod křížem* střídají se stísnění a nešťastní, aby v modlitbách čerpali sílu: pěvec spíná k Spasiteli ruce, aby dobrému, bědnému lidu zachránil dědictví celé, drahou, tesknou vlasť. *Mlýn v horách* rozmíláním trestá „žluté“ protivníky národa. V *Bábě doktorce* prosí básník venkovskou mastičkářku, aby nás, „anděl náš,“ zbavila „německých jen myší.“ Říznou písní jsou *Dřevorubci*, kterým se na srdce klade, aby pamatovali na záseky: „vrah se na nás strojí!“ A podobně žádají *České granáty* Pána za ochranu proti tomu, aby „zloděj brousil jednou naše české granáty“ Krkonošské. Poslední slovo konečně má *Kolovrátkář*, který se o starých písních pronáší:

„Nikdo jich nechápe,
jenom my staří — —
Kéž se vám při nových
práce líp daří!“

Pokorný uměl plynně veršovati, uměl myšlenky stručně vyslovovati. Od Heyduka naučil se skoro všemu, i vroucí lásce k našineckým látkám, k bohaté naší přírodě, k nepřeberným zdrojům naší národní mluvy. Rozrušným tvůrčím duchem se Pokorný ani v poslední své sbírce Opět na horách neosvědčil.

Ladislav Quis vydal v Poetických besedách 29 *Písniček*. Pestré příběhy krouží tu před námi: za Bedřicha Falckého kovář obětuje syna otčině; vězeň umírá za vlasť a svobodu; básník oddává se snění o pozdním jezdci; vojín naříká na nesvornosť ve vlasti. A teprv nyní rozezvučí se cosi jako pravá písnička: *Červená voda*, sloky o svůdném nápoji blažícím a ničícím jak voda bílá. V prostonárodním duchu vylíčen jest kmotr bumbálek Březina. Plynně jako vory kvapí písnička pltařská v hlaholech: „Uhýbej!“ *Na výminku* opětuje staré stesky. A tak i *Sudič*. *Tchoř* je trpká pilulka: domácího tchoře dělá prý v rolníkově rodině každý — panímáma, nevěsta, syn i dcera. *Strýček Atsisi* je písnička jak na obrtlíku, o bezstarostné chladné krvi s truchlivými konci. *Špičky* rouhají se českému pitvoření po cizincích. Dosti suchou kresbou je *Facír*. Čiperněji vede si zase zpěvná *Májová* zamilovaného. *Zlatá mládež* dobírá si p. t. pp. hejsků z Pražských Příkopů. Syčák, páter Vyklouz, šosák, na mizinu přišlý zadluženec a bratr z mokré čtvrti vystupují na lešení, aby nám zazpívali. *Umíráček* ozývá se nářky ovdovělého, *O hodinkách* rmutem opuštěné stařeny. Vtipně sestrojen je *Ptačí zpěv*. Hezká řada figurek z českého života zarejdila si tu před námi. Quis je nastiňuje s patrnou chutí, případně živě, obratně. Pravda však, že několik Písniček směle obětováno býti mohlo krámu šenkýře z *Vraždy*.

Béřeme do ruky padesáté číslo Salonní bibliothéky. Obsahuje

sbírku *Zavátč stopy*, verše od Františka Kvapila, který nám jimi ve třech skupinách slibnou „hrstku upomínek“ předkládá.

První skupina, *Zlatá křídla*, zahájena jest básní blahověrnou: „Víc nechci být než rosa v květu . . . chci milovat, chci pět a snít.“ „Což tu kolem krásy!“ raduje se *Nad tůní.* A v *Písni* se básníkovi dech „štěstím až úží.“ Jeho srdce zná ovšem také, co je stesk, ale když jeho duch se v krásy noci ponoří, z hloubi vzdechne si: „Hle — přec jsme bohati!“ Přes to není mu život jen jakous *idyllou o žních:* i jemu mnohá naděje, sen i touha unikla za obzor. Avšak neúmorná síla v duši a láska v srdci zůstala: pryč tedy s „temnomodrým motýlem“ splecnu! když jitro paprsků svítá, jak je v přírodě vše jaré tak a svěží! jaké blaho zkvítá ze zpomínek milostných! a když duch stůně v muk a strastí závrati, Poesie navrátí nám sny, jaro, štěstí!

Druhá skupina, *Kresby a reflexe*, má obsah pestřejší. Básník věří, že přijde doba věčných ideálův, a to, jako i manželčina láska, sílí jej v čase těžkých zkoušek, v čase Zloby, Neštěstí a Žalu — krutého žalu nad ztrátou mileného synáčka Iljušky. Věru že lidská srdce podobají se vlaštovkám, které si nad čelem příšerné Medusy staví hnízdo útulné. Nebe nás bohdá ochrání, naše snahy, naše záměry, jakkoli již na lodi ztracených náš národ hyne. Nechať se pessimismus vynasnažuje, by si poslední přehlušné slovo nad optimismem přiosobil, našeho básníka ni smrti číš neleká: vždyť nám nese mír. Mír? Ano, ale jak ve *Slokách* (na str. 60) se praví, mír prázdna. Proto tím více radujme se ze života, z jara, z písně slavičí. A co se týče naší budoucnosti, máme páže tvrdší než skály hradů:

> Vrhejte své blesky — proti vaší zvůli
> máme svoje právo, máme čela z žuly!

A naši řeč nám z hrdla nevyrvete:

> Karla, Husa, Žižky hlahol velkolepý —
> víte, kterak znají mluvit české cepy.

Takovou jest asi tresť lyričtějších Reflexí. Epické *Kresby* střídají se s nimi a předvádějí nám rozpustilou *Benátčanku*, národů velitelku *Semiramidu*, děsící se Ninova krvavého stínu, bezohledně milující Ginevru s kajícím Lancelotem, svěborce Tiglatha Pilesara, který chce svrhnouti Boha, ale před mrtvou lebkou zarazí, odhodlaného, spravedlivostí své pře nadšeného *Mistra Jeronyma* Kostnickým sněmem souzeného, a konečně rozdurděného, s nynějším českým světem bez bojovných písní nespokojeného *Dudáka*.

Třetí skupina, *Pařížské croquis*, prodlévá ponejvíce mezi uměleckými poklady v Louvru. Znělka naskýtá se tu několikráte: slaví nadsekvanskou světskou svatyni svatyň *Salon Carré*, transskribuje dílo Canonovo, Watteanovo, Teniersovo neb Ostadovo, velebí rozmilou malířku v boudoiru antik, připomíná si *Křepčícího Fauna* z Luxembourské zahrady, hlásá pomíjejicnosť moci a slávy ((*Sphinx-Menephta*). V ostatních náčrtcích obrazí nám básník prosu Pařížského jitra, poesii Pařížské noci, život Latinské čtvrti, přítelku kankánu plačící pro své pochované dítě, dojmy před sochou Voltairovou a z asylu v parku Monceauxském, výjev před divadlem v den Sardouovy „premièry,“ zamilovanou kytkářku blíž Montmartru, smutný, mrtvý, starý, ale v neděli parníkem tolik oživený

přístav. Rozkošnou jest Paříž, nádhernou a zářnou, ale básník přece z ní touží *Domů:*

K vašim slzám, k vašim trudům jako v náruč matky,
přec jen se mi po vás stýská, přec k vám toužím zpátky.

Kvapilův sloh celkem jest bohatý, přesný, propracovaný, zvučný, silný, plastický.

Probírajíce se ve *Ztišených vlnách* (XVI. svaz. Kabinetní knihovny), připadneme na báseň *Kalich*, v níž autor sbírky Jan Červenka truchlí:

Já hořký kalich pil od svého mládí,
a ještě dosud není vyprázdněn.
Na jeho dně se ukrývají hadi
a slzy chytají se jeho stěn.

Soudíme tedy, že máme opět knížku veršujícího pessimisty před sebou. Avšak z kalicha: Žij! zní to zpět, jak nesmrtnosti zvěsť. A „Tvoř, jsem nadšení!“ Jinde čteme motto: „K světlu mlhami, k štěstí slzami.“ A když dočítáme sbírku, přijdeme na resignující verše: „Mně k životu chrám, jejž v duši mám, stačí, a k radosti mé zde netřeba víc.“ Tak zjasní se hvězdy v temnotách, posléz dojdou jakéhos ukojení básníkovy touhy: zodpověděti si zásady světové, najíti nebe, ráj, očistec, světlo, lásku, klid, úctu lidí k poetům, naděje, růži lásky, vlídné, přejné úsměvy, sílu, život, ideály. Červenka má jemný cit jak pro krásy a strasti přírody, tak pro těžce strádajícího člověka. A sloh? Netřeba ujišťovati, že ve svých slokách všední prosu nepíše, ale slova nestrojená, jadrná, plastická. I doufejme, že básník náš rychle k rozhodnější samostatnosti dospěje.

Pohrobní *Básně* Ladislava Staňka opatřil Jaroslav Vrchlický předmluvou, z nížto se dozvídáme, že Julius Zeyer a J. V. Sládek spořádali literární pozůstalosť nešťastného autora, kdežto Vrchlickému připadla úloha povahopisným a životopisným nástinem sbírku v obecenstvo uvesti. Lad. Staněk, syn doktora lékařství Vácsl. Staňka, snaživý, lidumilný muž, ve kterém — mimochodem řečeno — divadelní svět náš podle zdařilé podobizny k vydanému svazečku připojené na první pohled také horlivého hosta v parketu Národního divadla pozná, narodil se dne 24. ledna 1842, absolvoval techniku, věnoval se v Karlíně a v Děvíně odboru strojnickému, vynikl v něm důmyslností a zručností, hledal poučení a zotavení cestami do Francouz i do Vlach, ale jsa mysli nejvýš popudlivé, zádumné, rozrušné, volil konečně „mezi sebevraždou a šílenstvím:“ Staněk dne 27. září 1884 svou vlastní rukou zahynul. Vlasti a jazyka národního byl velmi vroucně milovným. V letech studentských sepsal povídku *Huertova pomsta*; z Molièra přeložil žert *Mní se být rohounem.* Několik drobnějších jeho překladů z Musseta i z Murgera jest na konci Básní umístěno. Původní verše Staňkovy rozvrženy jsou na *Epické* a *lyrické*, pak na *Epigramy*. Tyto jsou více méně hrubšího zrna; uvedu z nich na ukázku aspoň jeden kratší, *Žalm*:

Lve náš slavný, zlá to na tě doba!
Obranné tvé ocasy se oba
proměnily ve dvě stvůry hadí —
jedna slove „Staří,“ druhá „Mladí.“

Ráznou a zvučnou básní jest epický *Králův milec*, který, hoje manželskou svoji česť, před samým panovníkem se zbraní v ruce na

soka doráží, z trestu za to pravici ztrácí, ale přece soka i zrádnou choť ranami levicí namířenými a vystřelenými zabije. Více původnosti má do sebe *Kozák a paša*: ruský mládec vydá sebe do tureckého zajetí, by za to z něho vysvobodil otce svého, po čemž „ve své hrdé srdce zaryl ostrou dýku.“ *Plachá panna* jest balada o touze nešťastného milence po brzké smrti. *Zmatek* ukončují verše:

Včera ještě líbala
milá mne v tu dobu,
zítra ať mne pochová
macecha do hrobu —

macecha, kterou nyní je včerejší jeho milá. A táž myšlenka na samovraždu hrozebně vystupuje i později zas a zas. *Výstrahu* komponoval V. Hřímalý; národní tón, který si Staněk oblíbil, naskýtá se také v písni této. *Srpen 1882* hořekuje nad rovem pí. Adrienny Pinkasové, jež v Budách u Sázavy zemřela. Poslední lyrická báseň slove *Amen!* Básník tam cítí mráz — už tmí se — duch záhuby kynul a položil na něho ruku ledovou — amen, amen!

Básně *Z Valašska* od Josefa Kalusa, jež Moravská bibliothéka přinesla, zahájeny jsou vlasteneckým proslovem a čítají pět oddílků: I. V Bezkydách, II. Ovčák, III. U studánky, IV. Námluvy a V. Valašská svatba. V prvém oddílku vyslovuje básník vroucí lásku k domovu, k rodnému horskému kraji, truchlí nad úpadkem národa, i touží, by se lid sesílil. Vzletnější myšlenky střídají se s prosaickými. V druhém, třetím a pátém oddílku předvádí nám Kalus epicky některé typy z Bezkyd a klade jim v ústa své písně a popěvky. *Ovčák*, ovečkám hezounké písničky prozpěvující, podobenství vypravující a jinak se stádem hovorně se bavící, toť obraz roztomilý. *U studánky* jest selanka rovněž rozmilá: Valašky a Valachové zpívají nám v ní o závod milounké, škádlivé a dobroradné sloky oddané i zříkající se lásky; na konci zazpívá jarý Valach několik plnějších, milostných a vlasteneckých písní. Ve čtvrtém a pátém oddílku líčí básník zdařile co v jejich názvech napovídá: valašské námluvy a valašskou svatbu, kterou čtenářové již z Osvěty znají. Kalus napodobí sloh prostonárodní písně, ale ještě ho plnou měrou nevystihuje: mluva jeho je nezřídka přeumělkována.

Sněhové květy, báseň Jos. Vl. Hrubého, tvoří malou knížečku se stem jednoslokých písní v pěti oddílech nazvaných Podzim, Sníh, Mráz, Ze života, Jaro. Spisovatel o sobě praví, že mu mladý věk již, a to na vísce, umřel. Jeho verše jsou nelíčené, pružným slohem psané, zvučné, náladu případnou zvučností obrazící, místem zúmyslně, místem mimoděk naivní, z počátku rmutné, ke konci jařejší, tu jemnocitné, tu pochybami vyrostlé; ale ani milostné nescházejí. Někde naskýtají se původní postřehy z přírody. Hrubý ctí své umění, umění básnické:

Ó poesie, svatosti,
jen nikdy se mi nezhosti!
Byť soudný den měl zazněti,
chci šťasten sníti u tebe;
ty neseš lidstvo do nebe,
jsme svati ve tvém objetí.

Frant. Zákrejs.

Květy. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Ročn. X. seš. 2.
Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. XVI. č. 4.—6.
Slovenské Pohľady. Red. S. Hurban. Ročn. VIII. č. 1.
Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. XVI. č. 2.
Jarý věk. Red. J. Sokol. Ročn. VI. č. 3.
Světozor. Red. M. A. Šimáček. Ročn. XXII. č. 10. — 13.
Bazar. Red. M. A. Šimáček. Ročn. XVIII. č. 4.
Zlatá Praha. Red. Ferd. Schulz. Ročn. V. č. 10.—13.
Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXX. č. 3.—5.
Švanda dudák. Redaktor Ign. Herrmann. Ročn. VII. č. 5.
Zábavné listy. Red. J. L. Turnovský. Ročn. X. čís. 8.—10.
Komenský. Red. Fr. Slaměník. Ročn. XVI. č. 4.—9.
Zeměpisný sborník. Red. dr. Jan Řeřábek. Ročn. II. č. 9. a 10.
Ruch. Red. Alois Wiesner. Ročn. X. č. 4.—5.
Athenaeum. Red. dr. T. G. Masaryk. Ročn. V. čís. 3. a 4.
Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. IX. č. 12.
Česko-moravský národní hospodář. Red. J. Sovadina. R. VIII. č. 2.
Obzor. Red. Vl. Šťastný. Roč. XI. č. 3.
Vesmír. Red. Fr. Nekut. Ročn. XVII. č. 8.
Hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Ročn. XI. č. 1.—3.
Vesna. Red. Fr. Dlouhý. Ročn. VII. č. 3.—5.
Literární listy. Red. Fr. Dlouhý. Ročn. IX. č. 3.—5.
Budečská zahrada. Red. Zeman a Weinfurt. R. XIX. Díl I. č. 3.
Naší mládeži. Red. J. V. Krátký. Ročn. XIV. č. 1.
Posel z Budče. Red. V. Kredba a L. Strahl. Ročn. XIX. č. 4.—7.
Česká škola. Red. Al. Vávra. Ročn. X. č. 5.—7.
Vlasť. Red. T. Škrdle. Ročn. IV. č. 5.
Pěstoun. Red. J. K. Scholle. Ročn. VI. č. 2.
Časopis učitelek. Red. Em. Schmutzerová. Ročn. IV. č. 2.
Hlídka literární. Ročn. V. č. 2.
Anděl strážný. Red. V. Ambrož č. 2.
Český mechanik. Red. Jos. Kettner. Ročn. III. č. 1. a 2.
Dalibor. Red. Fr. A. Urbánek. Ročn. X. č. 6.—8.
Vojenské listy. Red. Jar. Čepník. Ročn. VI. č. 2. a 3.
Česká Thalia. Red. J. Ladecký. Ročn. II. č. 1.—4.
Blahověsť. Red. Fr. Krásl. Ročn. XXXVIII. č. 1.—5.
Beseda učitelská. Red. K. Bulíř. Ročn. XX. č. 1.—7.
Domácí hospodyně. Red. Mil. Procházková. Ročn. V. č. 2.
Listy zahradnické. Red. L. F. Naumann. R. XII. č. 2.
Sokol. Red. J. E. Scheiner. Ročn. XIV. č. 2.
Živnostník. Red. T. Rebec. Ročn. V. č. 2. a 3.
Poutník od Otavy. Red. Rud. Bort. Ročn. IV. č. 4.
Vyšehrad. Red. J. Klecanda. Ročn. I. č. 1.—10.

OBSAH.

OSVĚTA.

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr. Jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr. poštou po 80 kr.

Patisk celých prací se vyhrazuje. — Lhůta k reklamacím končí vyjitím nového čísla.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. W[illegible] v Praze.

1888

OSVĚTA

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO IV.

☛ Číslem tímto počíná se **druhé čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, aby je záhy obnovili.

Knihy redakci zaslané.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu IV. (Polabí) Sešit 7. Nakl. J. Otto, v Praze.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojtěch Brechler a B. Kutina. Dílu VI. seš. 10 a 11. Nakl F. Šimáček, v Praze 1888.

Zapova Českomoravská kronika. Nového vydání seš. 75. a 85 Nakl. J. L. Kober, v Praze 1888.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí Seš. 2. a 3. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Slovník naučný. Red. dr. F. L. Rieger. Spoluredaktor dílu II.—XI. Jakub Malý. Díl XII.: Doplňky a opravy. Red. dr. Frant. Bačkovský. Seš. 8. Nákl. I. L. Kober, v Praze 1888.

Život zvířat. Od A. E. Brehma. Dílu I. (Ssavci, překládá A. J. Bernard) seš. 28. Nakl. J. Otto v Praze 1888.

Bibliothéka pedagogických klasikův českých i cizích. Red. Fr. Bayer. Dílo VII.: Jana Ev. Kosiny Sebrané spisy. Nákl. vydavatelovým, ve Vel. Meziříčí 1888.

Nowy zakoń. Do hornjoserbsćiny po rjedźe Vulgaty přełožistaj Jurij Łusćanski a Michał Hórnik. Zešiwk II. Z pomocu towařstwa ss. Cyrilla a Methodia, v Budyšině 1888.

Trhani. Studie Jana Nerudy. Nakl F. Topič, v Praze 1888

Torquata Tassa Osvobozený Jerusalem Formou originálu přel Jar. Vrchlický. Nakl. A. R. Lauermann, v Praze 1888.

Sebrané spisy Václava Beneše Třebízského. Dílu V. svaz. 18.—21 Nakl. F. Topič, v Praze 1888.

Sebrané spisy Jos. Kaj. Tyla. Laciného vydání seš. 1. a 2. Nakl J. L. Kober, v Praze 1888.

Kabinetní knihovna. Svaz. XXX.: Ukrajinské dumy. Napsal Ed. Jelínek. Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1888.

Dámy starších salonů polských. Studie Ed. Jelínka Nakl. J Otto, v Praze 1888.

Spisy Jos. Kajetána Tyla. Pořádá J. L. Turnovský. Dílu I. seš. 1 Kusy mého srdce. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Zasvěcení chrámu v Hamarbě. Román od Em. Flygaré-Carlénové. (Nového vydání románů a novel Emilie Flygarové-Carlénové seš. 2.). Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Sborník illustrovaných románů. Dílu II. seš. 10.: Alma. Napsal Rudolf Jarosl. Kronbauer. Illustruje Em. Zillich. Ohněm a mečem Historický román od Henryka Sienkiewicze. Český překlad od Cel. Friče. Illustruje Viktor Oliva. Nakl. týž.

Ottova Laciná knihovna národní Serie XI. seš. 4.: Drobní lidé Črty ze všedního života od Ig. Herrmanna. Řady první I. č. IV. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Moravská bibliothéka. Pořádá Frant. Bayer. Ročn. IV. čís. 30.—31. Z lidu vesnického. Přespolní obrázky a povídky, napsal J. L. Hrdina. Č. 32. a 33.: Básně Ferd. P. Místeckého. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1888

Repertoir českých divadel. Čís. 8.: Svět zásad. Veselohra o třech jednáních. Napsal K Pippich. Sv. 9.: All right. Veselohra o jednom jednání od Jos. Štolby. Dcera Jeftova. Komedie o jednom jednání od F. Cavalottiho. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Vybrané bajky Aesopovy i Phaedrovy. Veršem vypravuje Jan Nečas Nákl. E. Šolc, v Telči 1888.

Encyklopedie humoru a vtipu. Seš. 1.—4. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1888.

Česká bibliothéka rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá B. Frida. Ročník IV. svaz. 10.: Jonáše Liea: Jasnovidce neboli Obrázky z Norska. Přeložil O. S. Vetti. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Chrt. Obraz ze života. Napsal Václ. Kosmák. Seš. 2. a 3. Nakl. E. Šolc, v Telči 1888.

R. 1888. Čís. 4.

OSVĚTA

Dílo centralismu v 18. století.

Podává

dr. Bohuš Rieger.

(Pokračování.)

II.

Zvláštní státní zřízení českých zemí bylo r. 1749 celkem zničeno a zničení to již nikdy nebylo odčiněno. Změny, jež ve vrchní politické správě v 18. století ještě nastoupily, nemohly se již významem svým vyrovnati tomuto základnímu převratu, ač i ony měly svou váhu a důležitosť ve státním životě. Ještě za Marie Terezie vtělil se rakouský centralismus do nových forem. Tuto jeho druhou dobu tvořilo, že v prosinci r. 1760 byla zřízena *státní rada* a že potom následovala také reorganisace ústřední i zemské správy. Z této dotýká se nás tuto, že byly utvořeny *česká a rakouská dvorská kancelář* v lednu r. 1762 a *české zemské gubernium* v červnu r. 1763. Staré historické názvy byly tedy dílem obnoveny, ale jen jako na památku staré ústavy, neboť stará věc s nimi již neobživla. Nová ta zařízení trvala potom s malými změnami dále do doby císaře Josefa II.

Jako původcem direktoria r. 1749 byl Vilém Bedřich hr. Haugvic, tak tvůrcem státní rady r. 1760 byl *Vácslav hr. Kounic.* Oba tito mužové nebyli přáteli, nýbrž spíše protivníky, avšak v tom oba výborně se shodovali, že zastávali vždy absolutismus a centralisaci. Hr. Kounice přivádělo k tomu asi také to, že řídil politiku zahraničnou a působil i na nejvyšší vedení operací válečných. Ježto správa zahraničná i vojenská byly jednotné, bylo mu proti mysli, když i vnitřní život státní nedal se říditi podobně jako ony; proto usiloval, aby též uvnitř stát byl sesílen, soustředěn a zuniformován.

Sedmiletou válkou (1756—63) objevily se totiž nedostatky státního ústrojí. Direktorium Haugvicovo nesplňovalo všech nadějí, jež byly k němu chovány; nepostačiloť zastati a soustřediti veškeru veřejnou

správu zemí českých i rakouských. Kdežto vlastně mělo býti jediným vrchním úřadem politickým a finančním, vytvořily se ponenáhlu podle něho jiné zvláštní dvorské úřady nebo komise, jež byly s ním sice v určitém styku, ale nebyly mu přímo podřízeny, nýbrž v oborech svých odpovědny samé panovnici. Také, jak se zdá, záhy po smrti Harrachově přestala býti svolávána tajná konference pro vnitřní záležitosti ve starším svém spůsobu; pomáháno si jen konferencemi dvorských úřadů, zastoupených svými chefy.

Z těchto nedostatků vyplynuly centralistické návrhy, jež hr. Kounic učinil již v měsíci srpnu r. 1758 a k jichž provedení byl potom vybídnut Marií Terezií v listopadu r. 1760. Myšlenkou jeho bylo zříditi novou konferenci pro vnitřní záležitosti, jež by vedla k správnému „universálnímu systému“ v těchto záležitostech, ku „pravému spojení všech částí s celkem.“ Panovník potřebuje prý pomoci ve vrchním vedení vnitřních záležitostí, avšak k tomu nehodí se jediný premier-ministr, ani nepostačují dosavadní jednotlivé konference ministrů či náčelníků dvorských úřadů, ježto každý z nich stará se jen o svůj departement, nechce aby se mu jiný pletl do jeho věcí, s druhým se nesnáší, a nikdo prý necítí se povolána, aby z úřední povinnosti pečoval právě o celek, dobro všeobecné. Potřebí tedy zvláštního *poradního* sboru státního, stálé *rady státní*, jež by neměla moci nařizovací. Ani jednotliví členové její nemají zastávati žádného úřadu ve vnitřní správě státní, tak aby byli zcela odloučeni od exekutivy, nepoutáni k jednotlivým větvím správy, a mohli se zúplna věnovati celkovému vnitřnímu vedení státu. Podobně radové státní nesmějí prý chovati nijaké záliby nebo zvláštního strannictví pro jednotlivé země, nýbrž mají právě hájiti vesměs práva panovníkova, i proti vlastním jeho zemím a poddaným. Jen v tom nezůstal si hr. Kounic důsledným, že novou státní radu obmezoval toliko na země „německé,“ že veřejně a úředně neměla se vztahovati na Uhry, jak by přece byla žádala myšlenka státní jednoty. V skutku, ačkoli potom státní rada za Marie Terezie také dotýkala se někdy uherských záležitostí, přece teprve Josef II. rozšířil její úřední působnosť plnou měrou na země uherské. Státní rada Terezínská měla býti zatím zase novým dotvrzením absolutismu a centralisace pro země české a rakouské. [1])

Marie Terezie dne 14. prosince 1760 skutečně schválila zřízení nové státní rady; očekávalať od toho „spásu svých dědičných zemí, upokojení mysli a svědomí svého,“ a hr. Kounicovi přičítala z toho zvláštní zásluhu o rakouský stát. Rada státní, jež vstoupila v činnosť dne 30. prosince, měla se skládati ze 3 státních ministrů (stavu panského), a 3 státních radů (stavu rytířského) s jedním referendářem. Hr. Kounic sám vstoupil do ní a jediný podržel své úřady, ježto nesouvisely s vnitřními záležitostmi zemí českých a rakouských. Také hr. Haugvic byl jmenován členem státní rady; musil se sice vzdáti předsednictví direktoria, avšak (ježto hr. Kounic býval jinak mnoho

---

[1]) Státní rada nevztahovala se také na Nizozemí a Lombardsko; správu jejich řídil sám hr Kounic (skrze státní kancelář).

zaměstnán) nabyl za to předního vlivu ve státní radě, a až do své smrti r. 1765 hájil tam dále dílo svého centralismu. [1])

Státní rada byla povolána podávati dobré zdání o všech větvích státního života. Nejen měla zkoumati a uvažovati všecky důležitější záležitosti, jež dvorské úřady přednášely panovníkovi, nýbrž také sám panovník měl se vázati, že bude s ní ku poradě sdíleti všeliké jiné rady nebo záměry z vlastní iniciativy, tak aby zachovávala přehled veškerého státního života. Avšak netoliko že podávala své zdání o vnitřních záležitostech státních, ona měla přímo podávati návrh k císařským rozhodnutím, a třeba že panovník nebyl tím vázán, přece v jednání státní rady bývaly obsaženy poslední důvody zákonů. Zároveň také měla dohlížeti, aby nařízení skutečně se prováděla, udávati panovníkovi všeliké vady a pečovati o zavedení potřebných reforem. Vším tímto způsobem měla státní rada mnohem větší vliv na život státní, než kdysi mívala tajná rada a po ní tajná konference; obmezovala a stenčovala moc jednotlivých dvorských úřadů, tak že jí tyto byly de facto podřízeny, ačkoli přímo podléhaly toliko panovníkovi. Bylo tomu tak tím spíše, že v 18. století stát považoval za nutno, všemožně reformovati život veřejný; a právě státní rada stala se střediskem nové státní omnipotence a osvíceného absolutismu. [2])

Již r. 1761 mívala státní rada důležité jednání o reorganisaci ústřední správy česko-rakouské. Při tom se mnoho nezdržíme, ježto nikterak nešlo o to, aby se snad zase rozdělily nejvyšší úřady zvláště podle zemí českých a rakouských, na ujmu vymoženého centralismu. Bylo pouze patrno, že veliký počet dvorských úřadů a komisí (byltě vzrostl na 18 [3]), činil jednotné řízení vnitřních záležitostí nesnadným. Proto jmenovitě hr. Kounic naléhal v listopadu r. 1761 na to, aby se vrchní úřady zjednodušily a tedy také zmenšily veliké voje úřednictva, jež byly vzrostly s tvořením nových úřadů. Při reformě, jež tudy nastávala, jednalo se o otázky, zdali netřeba přece zase spojiti justici a politickou správu,

[1]) Dále byli prvými členy státní rady: polní maršálek hr. Daun (jenž jím výminečně zůstal, i když po roce stal se předsedou dvorské vojenské rady); hr. Blümegen, dříve zem hejtman moravský; konečně Stupan z Ehrensteina a svob. pán Borié; referendářem byl König z Kronburka. Celkem právě ve státní radě stávali se hlavními pracovníky muži původu občanského, pouze nobilitovaní, i když ještě vysoká šlechta řídila přední státní úřady. — Původně hr. Kounic navrhoval do státní rady: Kannegiessera pro záležitosti české, Doblhoffa pro záležitosti rakouské a Stupana pro záležitosti financí a obchodu; měl tedy i ve státní radě býti zvláštní referát pro země české, avšak potom nějaká „oprava" ohled takový odstranila.

[2]) Vnitřní změny v ústrojí nebo působnosti státní rady r. 1766, 1768, 1771 můžeme zde pominouti. Vůbec sluší srovnati „Der öst. Staatsrath (1760 až 1848)," od sv. p. Hocka a prof. Bidermanna.

[3]) V oboru vojenském: dvor. voj. rada in publicis, táž in justicialibus, generální voj. komisariát, dvorská komise invalidní, dvor. komise pro vojenské dluhy, dvor. komise pro prach a sanytr; — v oboru komorním: direkce mincí a hor, dvor. komora, ministeriální bankovní deputace, direkce kommerční, direkce kasy státních dluhů, dvor. komise depositní, dvor. komise poštovská; — v oboru vnitřní správy: directorium in publicis et cameralibus a dvorské komise studijní, sanitní a náboženská; — konečně nejv. soudní úřad.

nebo zase odloučiti od této finance, a jak vůbec upraviti správu těchto. Státní rada shodovala se vesměs v tom, že justice aspoň v nejvyšší instanci měla zůstati odloučena; v dalším různili se oba popředníci, hr. Kounic a hr. Haugvic. Tento hájil své dílo z r. 1749, totiž soustředění politické a finanční správy, než nemohl v tom proniknouti, a vrch obdržel hr. Kounic, jenž chtěl netoliko, aby správa finanční byla neodvislou, nýbrž také dále rozdělenou za účelem lepší kontroly..

Marie Terezie rozhodnutím ze dne 23. prosince 1761 a *reskriptem z 2. ledna 1762* nařídila v tomto smyslu novou organisaci *dvorských úřadů.* Co se týče financí, přikázala je panovnice třem ústředním úřadům, totiž 1. dvorské komoře, jejíž předsedou jmenován Seifried hr. Herberstein, dosud předseda representace v Krajinsku; 2. kreditní deputaci „německých" zemí dědičných, jíž zároveň podřízena Vídeňská banka, tak že Karel Bedřich hr. Hatzfeld, do té doby předseda české apelace, stal se předsedou deputací kreditní i bankovní (později také ředitelstva generální kasy); 3. nově zřízené dvorské komoře účetní, jejímž předsedou jmenován Ludvík hr. Zinzendorf, prve předseda kreditní deputace. Naproti tomu nejv. úřad politický, byv zbaven záležitostí komory i také voj. komisariátu, ježto prý povahou svou nenáleželý pod jedno vedení — dostal od Marie Terezie název: *česká a rakouská dvorská kancelář.* Direktorium bylo tedy přetvořeno zase na dvor. kancelář, avšak centralistickou, společnou zemím českým a rakouským. Toliko co do *jmena* přišla aspoň nějaká neškodná restituce: byloť názvem česká a rakouská dvor. kancelář výslovně uznáno, že nejvyšší politický úřad zastupoval nejen rakouskou, ale také bývalou českou dvorskou kancelář, a že vlastně spojoval pod sebou dvě zvláštní skupiny zemí, českou a rakouskou. [1])

V čelo nové kanceláře postavila Marie Terezie osoby o českorakouskou centralisaci dobře zasloužilé. Rudolf hrabě *Chotek,* toho času předseda dvor. komory, banky a kommerčního ředitelstva, jenž byl odepřel vstoupiti do státní rady asi proto, že raději volil býti v čele výkonné správy, stal se „českým nejvyšším a prvním rakouským kancléřem;" vicekancléřem jmenován podle něho starý rádce Marie Terezie svob. p. Bartenstein. Také název předsedy nové kanceláře byl jistou formálnou či nominálnou restitucí: nerušilť vlastně důstojenství nejvyššího českého kancléře, ale slučoval je s důstojenstvím jiným,

[1]) Reskript z 2. ledna 1762 stanovil název „böhmische und österreichische Hofkanzlei," a názvu toho užívalo se úředně i dále; pro větší krátkosť užívalo se později někdy také názvu böhmisch-österr. Hofkanzlei. Němečtí spisovatelé arci užívají ještě raději názvu „vereinigte Hofkanzlei," tak jako mluvívají o dědičných zemích „německo-rakouských" nebo „německých." — Také by mohlo uváděti v omyl, když Arneth (VII. str. 26) nepřesně praví, že direktorium bylo přeměněno „opět" v českou a rakouskou dvorskou kancelář, nebo když Hock (str. 16) praví, že na místě direktoria byla „opět" zřízena „spojená rakousko-česká dvorská kancelář," (týž na str. 8. zcela nepravdivě uvedl, že r. 1747 byla utvořena „spojená česko-rakouská dvorská kancelář!"). Vždyť až do zřízení direktoria roku 1749 byla kancelář česká od rakouské úplně oddělena, byly tedy kanceláře dvě. — Nesprávný jest ovšem též údaj Slovníku Naučného v článku „Čechy" (392 b), že direktorium bylo r. 1754 zase nazváno spojenou kanceláří dvorskou česko-rakouskou.

před nímž mu zachovával přednosť. Arci že tento název kancléřův, jehož bylo užíváno ještě v prvé polovici našeho století, nikterak neměl významu, jaký byl s ním státoprávně spojen do r. 1749. Historický právní názor může se sice dovolávati úředních názvů dvorské kanceláře a nejvyššího kancléře z r. 1762, jakožto výslovného uznání, že země české a země rakouské jsou dva zvláštní díly jednoho celku — avšak takovéto uznání fakticky nikterak neodčinilo státní centralismus rakouský. [1])

Reorganisace úřadů dvorských měla přirozeně za následek, že se r. 1762 začalo jednati též o *reorganisaci úřadů zemských*. Mělof v zemích dosaženo býti větší jednoty a souvislosti rozdílných oborů veřejné správy, tak aby je vedl jediný náčelník zemský; nejvhodnějším zdál se býti jediný veliký zemský úřad, jenž by se ovšem skládal ze zvláštních oddělení neb dikasterií, zvláště politického, soudního a finančního. Však začala se tehda zase uznávati v zemské instanci souvislosť správy politické a soudní, potřeba spojiti obě pod jediné vedení, třeba jen ve zvláštních schůzích neb odděleních. Tak již v obojích Rakousích byla obnovena předešlá zemská vláda, tudíž spojen samostatný senát judicielní se zemskou vládou in publicis; podobně ve Slezsku byla správa soudní spojena s politickou, a panovnice nařídila tehda spojení jejich také pro Vnitrorakousko. Mimo to, jako se podle direktoria vyvinul veliký počet dvorských úřadů, tak i při representaci povstala celá řada vedlejších komisí, jež radové její nijak nemohli zastati, a proto byli k nim voláni za přísedící i radové jiných zemských úřadů. [2]) Konečně bylo vůbec třeba doplniti složení politických úřadů, ježto mnohá místa za příčinou sedmileté války zůstávala neobsazena. V Čechách sám předseda representace, Vácslav Kazimír Netolický z Eisenberka, povýšený zatím do stavu hraběcího, zemřel již r. 1760, a representaci vedl zatím jeden z radův, František Jos. hr. Pachta.

Při reorganisaci, jež takto nastávala, jest pozoruhodno, že roku 1762 a 1763 jednáno o úřadech *všech tří zemí českých* vždycky pospolu a *zvláště*, obšírněji o Čechách a potom krátce o Moravě a Slezsku. Nebyloli v tom přímé uznávání jejich státoprávní zvláštnosti, aspoň ještě fakticky byla připouštěna zvláštnosť a pospolitosť těchto zemí, i přes to, že centralismus je byl již připojil k dědičným zemím rakouským. Bylo to přirozeno, že organisace veřejné správy následkem sourodého vývoje státního života dala se v českých zemích prováděti jednostejněji, nežli bylo možno mezi dvěma zvláštníma skupinama zemí, českou a rakouskou.

---

[1]) Arneth (VII. 26) vůbec ani neuvedl plného úředního názvu kancléřova, nazývaje Chotka toliko „nejvyšším kancléřem." Dodati ještě sluší, že hr. Haugvic nikdy nebyl „českým nejvyšším kancléřem;" zprvu měl název: president direktoria, později vešlo také v obyčej nazývati jej kancléřem neb nejvyšším kancléřem direktoria (nikoli „dvorským" kancléřem, ani českým ani česko-rakouským). Také Jana hr. Chotka, jenž zastával direktorium po Haugvicovi, když tento byl povolán do státní rady, nazýval reskript z 2. ledna 1762 prostě direktoriálním kancléřem (nikoli vlastně českým a rakouským, jak jej nazývá Arneth VII. 28).

[2]) Sr. komise při representaci v Čechách, jak je schválily reskripty z 24. září a 3. prosince 1757.

Jednání ona byla tím důležitější, že tehda šlo o to, aby zemská správa byla vrácena celkem do rukou zemských stavů, aby v Čechách byla uvedena *autonomie nejvyšších zemských úředníků,* jak ji měli do r. 1748. Není nám sice známo, že by čeští stavové obzvláštním spůsobem nebo důrazem byli se toho domáhali. Avšak tím zajímavější jest, že *samy nejvyšší státní úřady* ve Vídni podávaly takový návrh, a že jej opakovaly s podivuhodnou důsledností a houževnatostí přes opačná rozhodnutí Marie Terezie! Bylo to věru podivné řízení osudu, že nejvyšší úřady, tyto výtvory centralismu na troskách českého státního zřízení, nyní jako hnány obratem svědomí nebo dějinné Nemese, jaly se zastávati toho, že jest *po právu, aby vláda zemská byla vrácena nejvyšším zemským úředníkům.* A snahy tyto našly oporu i v Rudolfu Chotkovi, tedy v jednom z trojice centralistických organisátorů státních za Marie Terezie; snad že tento nejvyšší český a rakouský první kancléř (druhdy člen bavorské deputace v Praze) přece již nebyl takovým přítelem centralisace, jakým se byl jevil dříve. Avšak úsilí takové mělo nesnadný boj proti vytrvalému odporu státní rady a proti absolutistické tuhosti panovnice. Tenkráte původce převratu z r. 1749, hr. Haugvic, a původce státní rady, hr. Kounic, stáli zase proti jinému státníku ze zemí českých, hr. Chotkovi, i zároveň proti starému Bartensteinovi; ale k prvnímu přidala se Marie Terezie. Byl to poslední zápas, jejž za její vlády autonomie zemská a stavovská podnikla ještě s centralisací a s byrokratismem; jelikož podnes nebyl nikde líčen. nebude od místa, když se déle při něm zdržíme.

Česká a rakouská dvorská kancelář radila se o reorganisaci zemské správy v českých zemích s nejvyšším úřadem soudním, a potom společně podaly Marii Terezii své první návrhy ze dne 3. října 1762. Navrhovaly obnovení místodržitelstva, jaké bylo před systémem z roku 1748. Oba dvorské úřady totiž, vycházejíce z toho, že v Rakousích správa „provinciální" byla zase spojena s justicí, shledávaly totéž přirozeným i pro země české, kdež staré místodržitelstvo mívalo jistá judicialia. Možná, že potřeba podobné souvislosti a úřední shody byla pro Čechy zvláště citelna, ježto zajisté byl v dobré paměti odpor, s jakým se nejv. zemští úředníci byli vpravili do svého obmezení skrze representaci. Aspoň první léta táhla se jednotlivá jednání a potyčky mezi stavy českými a direktoriem. Ještě r. 1752 byly rozepře mezi konsessem nejv. zemských úředníků a representací, jež pak reskript z 26. srpna 1752 rozhodl v neprospěch konsessu; zejmena prohlásil, že všecky vyhlášky, pokud se týkaly nového zákona nebo záležitosti soudní, měly se v království českém díti toliko skrze representaci „jakožto jediné gouverno zemské," vůbec pak napomenul konsess, aby se zdržoval všech dalších „kollisí a animosit."

Oba dvorské úřady pokládaly jednoduše obnovení starého místodržitelstva v Čechách za věcně a formálně prospěšné. Bylo to prý zcela snadno; potřebí toliko ke konsessu nejv. zemských úředníků připojiti representaci. Vždyť konsess představoval ve složení svém celkem staré místodržitelstvo, jež se skládalo pod předsednictvím nejvyššího purkrabí z 11 nejv. zemských úředníků (bez nejvyššího kancléře), mimo to velkopřevora Maltézského a někdy z několika místodržících přespočetných.

Nejv. purkrabí byl by jednoduše převzal předsednictví nového gubernia, a nejvyšší úředníci byli by jeho asessory; personál representace i konsessu byl by se prostě sloučil. Také zbývající radové representace mohli zatím býti přidáni za místodržící přespočetné; když by pak tito postoupili nebo umřeli, mohli býti vždy 2 supernumeráři stavu panského, (bez platu, jak prve bývalo, pouze s nadějí na postup) a 2 supernumeráři stavu rytířského (se služným po 2000 zl.). Důvodem toho bylo, že starší nejv. zemští úředníci bývali zaměstnáni předsedáním u jiných zemských úřadů, a nebyli by mohli mnoho referovati při guberniu. Než přes to byl by erár při radech gubernia uspořil slušnou částku, jelikož representace byla úřadem velmi nákladným, kdežto nejv. zemští úředníci nebyli erárem placeni. Z téhož důvodu pak odporovaly oba dvorské úřady každé změně dikasterií soudních, ježto prý byla založena v zemském zřízení, erár velmi málo stála a gubernium nebylo by zastalo jejich působnosti. Patrně zdálo se to dostatečným úvazkem mezi justicí a správou, když místodržícími budou zase nevyšší zemští úředníci, kteří stáli vždy v čele veškerého soudnictví zemského. Ostatně prý se mohly při guberniu odbývati oddělené senáty pro záležitosti soudní a „provinciální:" nejvyššímu purkrabí mělo býti volno předsedati, ve kterém by chtěl, a ve druhém byl by předsedal jemu nejbližší nejvyšší zem. úředník. Také mohl nejv. purkrabí přidělovati místodržící jednomu neb druhému senátu, nebo dle svého uznání dáti připravovati některé záležitosti v komisích od gubernia závislých.

Dvorským úřadům nemohlo býti neznámo, že takováto organisace nutně musila povznášeti zemskou a stavovskou autonomii, — ale to jim nikterak nevadilo, vidělyť z návrhu svého jen prospěchy. Patrně vážily si také ústavnosti v životě státním, třeba že v tomto prvém přednešení nečinily o ní zvláštního výkladu. Dovolávály se zemského zřízení toliko v příčině zemských soudů, a ještě v příčině české komory.[1] Poukazovaly totiž ještě ke zdání dvorské komory, zdali by se v Čechách neměla zříditi pro záležitosti komorní a také hornické bývalá česká komora, a neopomenuly doložiti, že úřad komorního presidenta byl jedním z nejvyšších zemských úřadů, a že tudíž zakládal se také ve zřízení zemském. Této myšlence pak ani dvorská komora zúplna neodporovala; soudilať ve svém všeobecném zdání, jež podala o reorganisaci zemské správy, že dle nejv. rozhodnutí správa finanční měla býti oddílem gubernia, a že ve větší zemi, kde by bylo třeba komory, stačilo, aby se tam nacházel předseda komory nebo komorní zástupce, i radové určení ad cameralia, nikoli zvláštní dikasterium.

Po měsíci, dne 9. listopadu 1762, vyšlo rozhodnutí Marie Terezie. Bylo záporné. Panovnice povolovala jen tolik, aby „kapo země," t. j. nejvyšší purkrabí byl v Čechách předsedou nového gubernia, avšak kromě něho nikdo z nejvyšších zemských úředníků neměl býti přísedícím gubernia, leč by jím byl zvláště jmenován; také neuznána potřeba předsedy komorního. Panovnice vůbec žádala za nový úplný plán zemské vlády

[1]) Mimo to dovoláváno se zřízení zemského i v příčině rozdílného pořadí radů stavu panského a rytířského neb učeného: navrhováno, aby potrvaly rozličné „lavice," kdekoli byly dosud uvedeny.

ve všech odvětvích, a nařídila za tou příčinou společnou poradu dvorské kanceláře a nejvyššího úřadu soudního s dvorskými úřady finančními (totiž s dvorskou komorou, bankovní deputací, dvor. komorou účetní) i s novou dvor. radou kommerční. Za pravidla nového plánu ustanovila, že „kapo" gubernia měl míti vrchní moc a dohled nad veškerými větvemi zemské vlády; že nové gubernium mělo tedy spravovati také záležitosti komorní a obchodní (v komisích nebo konsessech, jež by závisely od zvláštních úřadů dvorských); konečně že se „justiciale" mělo spojiti se správou politickou tou měrou, jak to prve bývalo, a že vůbec soudní zřízení české slušelo zreorganisovati. V ohledu soudním měl ještě naopak znamenitou ujmu vzíti vliv nejv. zemských úředníků, zvláště konsessu jejich. [1])

Česká a rakouská dvorská kancelář a nejvyšší úřad soudní musily se znova raditi, a předložily pak obšírné pojednání ostatním úřadům dvorským (také dvor. vojenské radě in commissariaticis). Vykládaly společně důvody svého předešlého návrhu, že potřebí znova zříditi staré české místodržitelstvo, a osmělily se *trvati na něm i přes císařské rozhodnutí*! Zřejmě pravily nyní, že návrh jejich měl dvojí účel, jednak značný prospěch eráru, jednak též „*obnovení staré zemské ústavy.*" Neviděly tedy žádné závady v tom, aby nejv. zemští úředníci vedli politickou správu země, považovali to za zemskou ústavu, a hájili této předpokládajíce, že jednota státu česko-rakouského byla dosti pojištěna společnými úřady dvorskými. Dokládali výslovně, že „nejvyšším zemským úředníkům a *celé zemi* nemohlo by jinak než *bolestno* býti, kdy by se viděli úplně vyloučeni z agend zemských, v jichž čele přece v dobách předešlých chvalně stáli."

Vůbec mínily nejvyšší úřady politický i soudní, že by jediný veliký úřad zemský v tak veliké zemi jako Čechy vedle jisté soudní agendy nezastal také všecky větve veřejné správy; a dále že by takové gubernium zemské, majíc sestávati z placených radů, erár mnoho stálo, neboť by tento musil platiti aspoň místopředsedu (kdy by jím neměl býti nejv. zemský úředník) a nejméně 12 radů, kdežto nejvyšší zemští úředníci nebyli eráru žádným břemenem. [2]) Bylo prý by zcela vhodno zříditi zase také bývalou českou komoru, založenou na „zřízení zemském." třeba jen s několika málo rady; vždyť komora ta mohla býti ve stálé konnexi s guberniem, zvláště když by předseda její jako nejv. zemský úředník byl přísedícím gubernia. Však prý to nelze srovnati, aby v zemi jediný úřad zastával tytéž předměty, jež v nejvyšší instanci byly odděleny mezi 7 úřadů. Odvislosť jednoho úřadu od několika dvorských úřadů vedla prý vždy ke spletkám v zemi, a rovněž tak i ke kollisím dvorských úřadů, tak že nedávno musilo se pak naříditi, aby dvorské úřady svá opatření k úřadům zemským nebo stavům sdílely vždy s dvorskou kanceláří, a tato jako řádný a jediný „kanál" rozhodnutí vydávala.

---

[1]) Výklad o zamýšlené reorganisaci soudní musíme arci odložiti k jinému pojednání.

[2]) Nejvyšší purkrabí užíval statkův od zemských stavů; z nejv. zemských úředníků toliko nejv. zem. hofmistr měl 1983 zl. 30 kr. od eráru. Naopak jediný předseda representace měl od eráru 8000 zl.

Když by však přece musil býti jediný veliký úřad zemský, bylo by lze toho dojíti právě jen tím, že by se obnovilo staré místodržitelstvo a zároveň rozmnožilo větším počtem místodržitelů přespočetných: i s nejvyššími úředníky mohli by býti celkem 2 předsedové a 15 radů. Při tom by arci nové místodržitelstvo nemělo býti obtěžováno četnými judiciáliemi; také některé předměty měly by se projednávati ve zvláštních komisích, k nimž by nejvyšší purkrabí povolával rady v soudním senátu tolik nezaměstnané nebo také rady jiných úřadů. Příště neměl by nikdo býti ustanoven nejvyšším zemským úředníkem, kdo by nebyl zkušeným v obecných i v českých zemských právech, neměl dostatečné vědomosti o veřejných zemských záležitostech, a nebyl poněkud obeznalým ve vědách komorních a obchodních. Jedině tímto spůsobem lze prý dojíti původních dvou prospěchů, jež oba dvorské úřady byly měly na mysli, totiž uspořiti veliký náklad a zároveň „konsolirovati celou zemi a zvláště nejvyšší zemské úředníky."

Dne 12. ledna 1763 sešly se ke společné poradě dvorská kancelář, nejvyšší úřad soudní i tři úřady finanční.[1]) Návrhy obou prvých úřadů pak došly úplného souhlasu dvorské komory i bankovní deputace. Dvorská účetní komora s předsedou svým hr. Zinzendorfem odchylovala se toliko v jednotlivých ohledech; zvláště mínila, že by předseda komory měl míti své pořadí hned po nejvyšším purkrabí, kdežto druhé úřady ukazovaly, že předseda dvorské komory byl podle zemského zřízení posledním nejvyšším zem. úředníkem panského stavu, že nebylo lze praejudikovati přednějším a rušiti pořadí, jež nutně se musilo zachovávati při korunování, holdování a jiných zemských aktech.

Ani tento souhlas pěti dvorských instancí nedovedl nakloniti panovnici, aby obnovila starou zemskou ústavu. Rozhodnutí její zase zdrželo se tři měsíce, během nichž nelze nám sledovati boj centralistů s uvedenými návrhy. Teprve dne 20. dubna 1763 vydala Marie Terezie své druhé rozhodnutí vlastnoručním listem k nejvyššímu kancléři Rudolfu hr. Chotkovi, a rozhodnutí bylo opět záporné. Prvý zemský úřad v Čechách měl se i na dále zváti representací a komorou, a sestávati z placených, závislých radů. Jediný ústupek centralistů zemské a stavovské autonomii byl ten, že předsedou nové representace měl býti vždy nejvyšší purkrabí, jenž byl zároveň předsedou sněmu a výboru zemského. A kdežto prvé rozhodnutí císařovny bylo dopouštělo aspoň zvláštní jmenování nejvyšších zemských úředníků přísedícími gubernia, nyní nejvyšší zemští úředníci patrně neměli míti pražádného účastenství v politické správě své země. Jim povoleno toliko, aby jejich soudní konsess dále potrval, avšak jen pode jmenem „královského tribunálu."

Po tomto císařském rozhodnutí odbývala se hned 27. dubna 1763 nová společná „koncertace" dvorských úřadů.[2]) Ku podivu odvážily se tyto úřady *ještě jednou odporovati* panovnici, třeba tenkráte výslovné

[1]) Přítomni byli: nejv. kancléř hr. Chotek, předseda komory hr. Herberstein, místopředseda nejv. soudu hr. Althann, předseda bankovní deputace i direkce generální kassy hr. Hatzfeld, vicekancléř sv. p. Bartenstein a 8 dvorských radů.

[2]) Přítomni byli hr. Chotek, hr. Althann, hr. Hatzfeld, předseda kommerční rady hr. Andler, sv. p. Bartenstein a j.

neuváděly, že účelem reorganisace zemské správy musí býti také obnovení ústavy, upokojení země. Jeli dovoleno znova se vysloviti o zařízení zemských úřadů v zemích českých, tedy prý celá koncertace trvá na předešlém návrhu, jelikož bylo dříve císařským úmyslem, spojiti justici se zemskou správou, a prospěchy takového spojení byly uznány již r. 1758 v poradách, jež byl řídil svob. p. Bartenstein. Jediné tak lze prý úže spojiti vládní záležitosti a vyhnouti se pletkám a kollisím v zemi. Zároveň lze tím značně uspořiti a neméně vypěstovati opět spůsobilejší muže, v každém oboru zkušené, jakých je třeba k úřadům dvorským a k nejvyššímu purkrabství. Kdy by naopak císařovna setrvala na nové resoluci, nejen by se nesjednotila vláda v zemi, nýbrž také zemské úřady nebyly by v různých zemích zařízeny jednostejně, a to přece bylo záměrem císařovny opětně vysloveným. Jelikož spojení justice a správy bylo znova zavedeno a to s dobrým účinkem v Rakousích nad i pod Enží, v Gorici (i ve Slezsku), žádala by potom uniformita s českými zeměmi, aby se v oněch zemích s novým nákladem zřídily opět representace a zvláštní tribunály. Mimo to nezapomněly úřady připomenouti, že císařovna ve své prvé resoluci ponechala si ustanovovati u politického úřadu také některého nejvyššího zemského úředníka; i kdy by císařovna setrvala na novém rozhodnutí, měl by prý hr. Pachta, jenž po více roků za sedmileté války prozatím zastával praesidium representace, dostati nejvyšší zemský úřad komorního předsedy. Konečně důrazně hájily dvorské úřady zřízení českých soudů (zvláště soudů komorního a dvorského i purkrabského) proti změnám, jimiž by nejvyšší zemští úředníci, zvláště nejv. zemský hofmistr a nej. sudí dvorský, byli vlastně zbaveni svých úřadů a zůstali již jen úředníky dle jmena. Při tom velmi diplomaticky hleděly *vůbec* vyložiti, že jest to nepravý pojem o českých nejvyšších zemských úřednících, když jsou považováni za úředníky království nebo stavů. Jsouť prý vlastně úředníky královými. přísahají (dle Novelly Aa 21) pouze králi, a jsou poukázáni neužívati více titulu úředníků „království českého," nýbrž mají se zváti a psáti královskými nejvyššími zemskými úředníky „v království českém." Právě proto, že jsou úředníky královými, požívají prý takových předností na sněmích, zvláště mají první hlas po vévodech a knížatech; že tak jest, to prý se nesmí pouštěti z mysli, neboť jen tehda budou moci větším důrazem podporovati panovníkovy postuláty, když budou zachováni při předešlých úřadech a při své vážnosti.

Možná, že také čeští stavové byli žádali za restauraci staré zemské správy; aspoň nejvyšší purkrabí Filip hrabě Kolovrat jistě měl vědomosť o jednáních u dvora. Avšak snahy stavů nemohly vydati více, než samo úsilí dvorských úřadů. Po třetí a naposledy měřily tedy tyto svůj vliv se vlivem centralistů, jichž sídlem byla státní rada. Ze členů státní rady jen jediný byl dosti přízniv dřívějším zařízením stavovským; byl to Jindřich Kajetán hrabě Blümegen, dříve zemský hejtman na Moravě. Ostatní radové, s hr. Haugvicem a hr. Kounicem v čele, vystoupili rozhodně proti návrhům dvorských úřadů, a s převratem z r. 1749 souhlasil také korunní princ Josef, jenž se již účastnil schůzí státní rady. *Hr. Kounic* radil, aby hlava zemské správy v Čechách měla starobylý, vážený název nejvyššího purkrabí, a též aby byly zachovány všecky

přednosti tohoto důstojenství. Ale tím důrazněji vystoupil proti vedení správy zemské nejvyššími zemskými úředníky Slova jeho z 1. května 1763 jsou tak charakteristická, že je uvádíme:[1])

„*Já sám jsem Čech*, a na Moravě mám statky. Kdy bych tedy rovněž hleděl jen ke svému prospěchu, měl bych všecku příčinu souhlasiti s míněním těch, kteří myslí pouze na to, aby povznesli šlechtu a stavy výše než jsou nyní, a aby jim vydali do rukou správu nejvyšší moci. Avšak, máli kdo na paměti přísahu a povinnosti, myslí nejprve na svého suveréna a na všeobecné blaho. Proto nemohu pochopiti, jak *vlastní služebníci* Vašeho Veličenstva mohou se tak daleko zapomenouti, že proti rozhodnutí již učiněnému s takovým důrazem navrhují zařízení, jež zcela zjevně se příčí všem pravidlům rozumné formy vládní a nejpodstatnějšímu interesu zeměpánovu."

„Jiní suveréni snaží se šlechtu vždy více obmeziti, poněvadž pravá síla státu záleží na většině obyvatelstva, totiž na lidu obecném, a tento zasluhuje nejpřednějšího ohledu, v Čechách pak jest potlačen více než v zemích ostatních. Místo, aby se tedy myslilo na prostředky, jak by se tomuto zlu pomohlo, radí se Vašemu Veličenstvu od vlastních služebníků pravý opak a forma vládní, jež zároveň nejvíc odporuje nejvyšší moci suveréna."

„Nechci při tom obnovovati *nenáviděnou paměť toho, co se předešle událo se šlechtou a stavy v Čechách*, nýbrž chci jenom připomenouti, jak veliké překážky při všech dobrých zařízeních nachází Vaše Veličenstvo ve šlechtě a ve stavech v Uhrách, v Sedmihradsku a v Nizozemí. *Na štěstí, jsou Čechům*, kteří zajisté lépe nesmýšlejí, nežli jmenované národy, *vykázány užší meze*, a *nejvydatnější* politické opatření systému z r. 1748 záleželo v tom, že bylo *zrušeno místodržitelstvo*. A nyní má Vaše Veličenstvo samo, bez nutnosti a beze vší dostatečné příčiny, to nejkrásnější zařízení opět zvrátiti, bez ohledu na to, že trvalo v platnosti po 15 let a že tudíž *všecko předstírání povážlivých následků a starých privilegií samo sebou odpadá!*"

Nemíníme věru popírati zásluhy Václava hr. Kounice o rakouskou dynastii, avšak neujde našinci z takovýchto horlivých slov, že tento státník, původce státní rady, neměl pražádného smyslu a porozumění pro zemská práva a pro svou užší vlasť. Byl „také" Čechem, asi takovým jako Valdštýn po Bílé Hoře. I odrodilec dnes napřed prohlásí se býti Čechem, než začne nám dokazovati prospěchy ze snah, jakými se zanášejí proti nám naši nepřátelé. Zdali se nejevila patrná zlá vůle v tom, že — jako by mimochodem — dostatečně připamatoval své

[1]) Slova ta byla již častěji citována s pochvalou; uvádíme je dle znění, jaké uvedl Arneth (VII. 30). Ostatně ani Arneth ani Hock (str. 18) ničeho neuvedli o jednáních, jež tuto vypisujeme dle akt archivu dvorské kanceláře. Hock uvádí, že prý z Čech vyšel návrh, aby se obnovil starý regiment stavovský; Arneth zase praví, že stavové čeští se zvláštním důrazem usilovali zvrátiti systém z r. 1749 a dosáhnouti zase vedení zemských záležitostí; oba potom citují Kounice nezmiňujíce se jinak o dvorských úřadech. Nám se zase dosud nepodařilo dopátrati se něčeho o snahách stavů samých.

panovníci protikrálovství Karla Albrechta?[1]) Slavený český diplomat, ale nikoli vlastenec, jenž naprosto nastoupil v koleje systému, který fakticky zabavil svéprávnosť a celistvosť koruny české, byl pravý pouhý zástupce a obhajce absolutismu a centralismu. Dovedl velmi obratně proti šlechtě užívati slov o blahu všeobecném, o obecném lidu; ale myslil při tom v prvé řadě právě zase na prospěchy a užitky panovníkovy, jenž dosud musil děliti se o poddaného se stavy. Vždyť ostatně stavové čeští ani tak nekupili na sněmě překážek „při všech dobrých zařízeních,“ nýbrž dokázali spíše obětovnosť a povolnosť přijetím nového systému berničného a vojenského z r. 1748, a osvědčili ji nově měrou vrchovatou v těžkých dobách války sedmileté. Zajisté zasloužili si neli sama šlechta, aspoň stavové vůbec, i ten lid český, jehož se hr. Kounic tuto zastával, aby byl ještě zachován zřetel k historickým právům stavův i ke státnímu právu království českého, potvrzenému při korunování r. 1743 — ale to vše po názoru hr. Kounice již „samo sebou odpadlo“ . . .

Výroky hr. Kounice rozhodly, ač bylali Marie Terezie sama kdy v pochybnosti, jak by měla rozhodnouti; vždyť je známo, že nebyla přízniva stavům ani Čechám. Proto ony výroky mohly se znamenitě shodovati s jejími myšlenkami, jež hr. Kounic také jistě dobře znal. Na protokol státní rady z 2. květ. 1763 napsala tato výmluvná slova: „Placet a *k mému obzvláštnímu potěšení* po tolika výtkách a kontradikcích publici přece po zralém uvážení bylo uznáno nejlepším to, co před 15 léty vykonáno horlivostí, rozumem a aktivitou jediného hr. Haugvice, což se shledá také ještě v ostatních věcech.“

Dle třetího rozhodnutí Marie Terezie z 5. května 1763 měly dosavadní úřady ve třech českých zemích zůstati dále v tehdejším zřízení a pod tehdejšími názvy, toliko první zemský úřad měl býti zván nikoli repraesentací, nýbrž zemským „guberniem.“ [2]) Dále nejvyšší purkrabí byl arci jmenován předsedou českého gubernia, a konečně bylo mu aspoň na vůli ponecháno, aby vedle určitého počtu radů „dle svého uznání přibíral ke guberniu čas od času také některé z předáků (primores) v království.“ Byl v tom spíše jen ústupek vysoké šlechtě, jež hleděla si ještě zachovati spůsobilosť i nárok na první úřady ve státě: snad také za tímto účelem náčelníci dvor. úřadů byli podporovali autonomní zřízení zemské správy v Čechách.

Dvorským úřadům náleželo již pouze sestaviti status zemských úřadů. Tu se již nemohly odvážiti nového odporu; nicméně je zajímavo, že dvorské úřady společně snažily se uvesti některé nejvyšší zemské úředníky do gubernia. Navrhovalyť ve přednesení z 11. května,[3])

[1]) Opět a opět musí připadati na mysl, že toto protikrálovství bylo osudno českému zřízení státnímu. Sluší dodati, že Jan Fr. z Turby, rada české dvor. kanceláře, sepsal pro vyšetřovací komisi r 1743 pamětní spis o tom, jak byli trestáni účastníci českých „revolucí“ r. 1547 a 1620 (sr. d'Elvert, Bestrafung der böhm. Rebellion, str. 211).

[2]) Název ten neznačí vlastně místodržitelstvo, Statthalterei, jak bývalo zváno staré do r. 1749, nýbrž značí spíše vladařství. V aktech se vlastně také neužívalo o guberniu názvu Statthalterei; smísení takové je pozdější.

[3]) Poslední schůzi dvor. úřadů byli přítomni: hr. Chotek, hr. Herberstein, hr. Althann, hr. Hatzfeld, hr. Zinzendorf, hr. Andler, sv. p. Bartenstein a 8 dvorských radů.

aby císařovna aspoň ad personam udělila hr. Pachtovi „devátý v zemském zřízení založený, nejvyšší zemský úřad komorního předsedy“ (pouze předseda dvorské komory držel se císařské resoluce, že všecky úřady měly zůstati v tehdejší ústavě); dále ukazovaly, že bylo potřebí, aby zemský podkomoří stále seděl při guberniu, poněvadž pro svůj dohled na královská města byl s ním skoro v denním styku; konečně odkazovaly ke zdání nejvyššího purkrabí, aby skutečně povolával nejvyšší zemské úředníky. Avšak ani tyto poslední nesmělé ohlasy nedošly souhlasu Marie Terezie (21. května). Ani hr. Pachtu nejmenovala předsedou komory; pravila, že by bylo proti všemu pořádku, kdy by „dočasní zemští podkomoří, jakožto subofficiales, byli trvale přísedícími gubernií;“ konečně neschválila navržené rady nového gubernia, ponechávajíc si jmenování jejich k ústnímu projednání s nejvyšším kancléřem. Potom po delší dobré úvaze jmenovala členy českých úřadů vlastnoručním listem z 16. června 1763. Tehda skutečně dovolila nejvyššímu purkrabí, aby, jak by sám nejlépe uznal, přibíral ke všem sezením 2 nebo 3 nejvyšší zemské úředníky nebo také některého z radů konsessu, avšak *nikoli* snad *jakožto nejvyšší zemské úředníky*, nýbrž hlavně proto, aby měli příležitosť nabyti potřebné znalosti veřejných zemských záležitostí a „celku;“ pořadí jejich při guberniu mělo se říditi pouze dle dekretů, jimiž dosáhli tajného radství neb úřadu. Nejvyšší purkrabí podržel také praesidium konsessu nejvyšších úředníků, jenž ponechán v předešlé spůsobě; jmenováni k němu také tři radové representace v Čechách, totiž hr. Pachta, hr. Vratislav a svobodný pán Kresel, kteří se nestali členy nového gubernia. [1])

Podle těchto rozhodnutí vyšel o novém českém guberniu reskript z 22. června 1763, a prvním červencem téhož roku začala se jeho činnosť. Gubernium samo skládalo se ze 6 placených radů, tak sice, že mohla býti většina radů stavu rytířského, ale radové stavu panského měli přednosť v pořadí. Nevíme, pokud nejvyšší purkrabí Filip hrabě Kolovrat povolal hned některého nejvyššího zemského úředníka ke guberniu; [2]) nicméně placení radové nového gubernia, z většího dílu homines novi, vždy měli nutně většinu, a jednotlivá osoba jiná nemajíc úředně váhy svého důstojenství, nemohla zajisté vlivem svým pronikati. Několik závislých úředníků nemohlo naopak vážností svou vyrovnati se starému sboru stavovských i zemských hodnostářů a representantů, jakými bývali dříve nejvyšší zemští úředníci. Když tedy Vídeňská vláda

---

[1]) Podáme ukázku slohu císařovnina z vlastnoručního listu, daného 16. června 1763: „. . . resolvire nach böhmen. dem obristburgraff zum capo oder praesidenten des gouverno mit 6 besolten räthen . . . . längstens ersten julij solle dises neue gouverno anfangen ihre sessionen zu halten. erlaube dem obrist burgraffen zwey oder drey obrist land officir (mezi řádky: oder auch ein oder andern aus dem concessual räthen) zu allen sessionen beyzuzihen wie er es an besten finden wird nicht als selbe sondern nach ihren geheimen rathsdecret alda ihren sitz nehmen können damit doch alle einigen begriff von sachen bekomen und von dem totale.“

[2]) Dle rozdělení z 5. července 1763 převzali předsednictví guberniálních komisí nejvyšší purkrabí a 2 první radové nového gubernia, Leopold hr. Kolovrat (syn nejv. purkrabí) a Karel František hr. Clary, dříve krajský hejtman Rakovnický. Kromě toho jmenuje se předsedou komise invalidní Adam hr. Šternberk, jenž nebyl členem nového gubernia.

viděla v Čechách naproti sobě státi toliko nástroj byrokratický na místě organismu samosprávného, musila vůbec klesati také sama historická platnosť a vážnosť království českého. —

Od r. 1763 ústavnosť i samospráva neměly již žádného místa ve státní správě; od toho roku pokládá se organisátorská činnosť Marie Terezie za ukončenou. Nicméně v Čechách přišly ještě některé *dodatky;* nastalť r. 1764 jistý částečný obrat ve prospěch nejv. zemských úředníků, ale r. 1771 zase pominul. Snad ta moc vysoké šlechty ve dvorských úřadech, jež se jevila r. 1763 dlouhým odporem proti záměrům panovnice, aspoň na čas provedla, co při neuznávání staré ústavy bylo vůbec možného. Ale také malý počet radů patrně nemohl zastati zvětšenou agendu gubernia, jemuž předkládaly svá akta i kommerční konsess i bankální administrace i konsess in C. S. P. et C., (causis summi principis et commissorum) a jež mělo projednávati důležitější militaria mixta komisionálně s vojenským velitelstvím a s vrchním vojenským komisarem. Když koncem r. 1763 byl schválen nový status gremia a personálu, uznali ve Vídni reskriptem z 17. prosince 1763 zároveň za prospěšné, aby „k většímu spomožení nejvyšší službě a dobru zemskému“ *konsess nejvyšších zemských úředníků spojil se s guberniem* tak, aby z osob obou úřadů utvořilo se jedno těleso (corpus), avšak aby agenda soudní a politická („provinciální“) byly projednávány ve zvláštních sezeních. Nejvyšších zemských úředníků mohlo se tedy užívati také v záležitostech politických, arci *nikoli jakožto zemských úředníků;* přísedící měli seděti a hlasovati po řadě své hodnosti jako tajní radové. Ústavné pořadí a přednosti nejvyšších zemských úředníků zůstaly zachovány pouze pro jiné veřejné výkony a stavovská shromáždění. Tímto způsobem obratně bylo pomoženo novému guberniu; nejvyšším zemským úředníkům dostalo se sice působnosti ve správě politické, ale přece nenabyli nižádné zvláštní moci jako sbor v zemské ústavě se zakládající, ba ještě naopak vzala tím za své také samostatnosť jejich konsessu; i personál jeho splynul s ostatním personálem gubernia.

Instrukce, kterou nové české gubernium pro sebe navrhlo v červenci r. 1763, došla tedy v některých ohledech změn tak, jako status úřadu. Guberniální instrukce z 15. prosince 1764 obsahuje také oddělení (II. 6) o agendě judiciální, kterou míval konsess nejvyšších zemských úředníků; tím liší se od jinak souhlasné instrukce gubernia moravského, ježto na Moravě královský tribunál s guberniem spojen nebyl, a nejvyšší zemští úředníci mohli se tam státi členy gubernia pouze na základě zvláštního povolání. Obě instrukce také stanovily (III ad 1), že v nepřítomnosti nejvyššího purkrabí resp. zemského hejtmana náleželo praesidium gubernia nejvyššímu zemskému úředníku, v pořadí nejbližšímu, a kdy by žádného při guberniu nebylo, nejstaršímu assessoru nebo radovi panského stavu. Je patrno, že v Čechách, kde nejvyšší zemští úředníci byli guberniu přitěleni, předsedal tomuto kromě nejvyššího purkrabí vždy toliko nejvyšší zemský úředník, což konečně nebylo bez důležitosti.

Ještě znova ukázalo se, že gubernium nemohlo zastati všecky větve veřejné správy v tom ústrojí, jaké Marie Terezie r. 1763 zprvu byla předepsala. Třeba že kdysi byla popírána potřeba malé české ko-

mory, přec ukázalo se nutným zaříditi při guberniu zvláštní oddělení komorní. Reskript ze 6. října 1765 nařídil při novém dělení agendy mezi dvorskou kanceláří a finančními úřady, aby se pod předsednictvím nejvyššího purkrabí utvořil zvláštní, nevelký senát ze 2 nebo 3 radů guberniálních ke snadnějšímu opatření správy kontribuční a komorní. Potřeba takovéhoto finančního senátu byla pak v Čechách zajisté taková, že nejvyšší purkrabí byl nucen povolati do něho 5 radů, poněvadž by menší počet nemohl zastati četnou agendu; senát takový, jenž působil jen pode jmenem gubernia, arci již nepřipomínal zvláštní českou komoru. [1])

Celé toto ústrojí českého gubernia bylo jednoduché v porovnání s vládou dolnorakouskou, jež byla nemotorným tělesem, čítajícím přes 100 osob, roztříděným podle dávného způsobu stavovského, na lavice panskou, rytířskou a lavici učených. [2]) Takové těleso mohlo dobře býti závažím vlády a zdržovati veškero řízení jako nějaký sněm. I není divu, že stále povstávaly myšlenky opravné, aby na místě takovéto kollegiální stvůry zavedly po čase konečně plný opak úřadu sborového, systém byrokratický. Tento byrokratický proud pak působil bezděky také na Čechy, třeba tuto vrchní správa zemská byla poměrně jednoduchá. Zvláštním přítelem takového směru byl korunní princ Josef. Stav se r. 1765 císařem říše německé a spoluvládcem své matky, nejednou s důrazem žádal nových oprav v ústřední i zemské správě, zvláště r. 1765, 1771 a 1773. Snahy ty vedly zatím toliko k jednotlivým změnám při státní radě a při dvorských úřadech; stýkaly se z části se změnou osob, když r. 1765 zemřel hr. Haugvic, a když r. 1771 Rudolf hr. Chotek, k smrti onemocněv, vzdal se místa svého jakožto český nejvyšší a rakouský první kancléř. Na místo Chotkovo vstoupil pak červencem r. 1771 Karel Bedřich hr. Hatzfeld, a brzo potom, když tento v prosinci t. r. přešel do státní rady jako „dirigující státní ministr,“ Jindř. Kaj. hr. Blümegen: předsedou dv. komory a bankovní deputace stal se po hr. Hatzfeldovi Leopold Krakovský hr. z Kolovrat. Změn, jež nastaly v působnosti ústředních úřadů, netřeba tu však k účelu našemu zvláště vypisovati, ježto nezůstavily po sobě trvalejších změn v samé politické organisaci; ani nabytí Haliče r. 1772, jak příště uvidíme, nepřivedlo změn takových. [3])

---

[1]) R. 1765 mělo české gubernium místo 6 radů (v červnu r. 1763 určených) 18 přísedících kromě nejvyššího purkrabí. Vedle toho i radové jiných úřadů zemských byli povoláni do zvláštních komisí při guberniu; předsedy komisí a konsessů jmenovala panovnice sama

[2]) Pod místodržícím, jeho náměstkem a kancléřem bylo tam 16 (r. 1767) až 24 (r. 1772) radů stavu panského, 20 a více radů stavu rytířského a 12—15 radů ze stavu učených; mimo to byli přísežní vládní radové, nepřítomní obyčejným sezením, tak r. 1767 2 ze stavu panského a 10 ze stavu rytířského; dále 7 c. k. skutečných radů, tribunální rada sanitní, 24 (r. 1767) až 32 (r. 1772) vládních sekretářů a jiní.

[3]) Nejdůležitější změnou (o níž posud nebylo psáno) bylo, že v červenci r. 1771 hrabě Hatzfeld, jsa jmenován českým nejvyšším a rakouským prvním kancléřem i předsedou rady kommerční, měl zároveň dále podržeti praesidium dvorské komory a bankovní deputace. Měl totiž jako „dirigující ministr“ spojovati pod svým praesidiem politické i finanční úřady dvorské. Celá ta agenda měla se pak pod ním projednávati toliko ve dvou hlavních

Ovšem že s ústřední správou podstupovala jisté změny také zemská správa v Čechách. Tak zvláště r. 1769 byla zvětšena agenda gubernia, jednak, aby některé záležitoti lépe se soustředily, jednak, aby se obmezilo mnohé psaní, jaké povstávalo tím, že gubernium musilo o mnohých věcech podávati zprávy, nemohouc samo rozhodnouti meritorně. Ještě více rozšířena působnosť jeho r. 1771 a snaha urychliti vyřizování záležitostí přispěla tehda také k jisté reorganisaci gubernia. Této poslední reorganisace zemského úřadu za Marie Terezie chceme se ještě dotknouti, ježto patrně měla již zase obmeziti všeliké působení nejvyšších zemských úředníků na zemskou správu.

Filip hrabě Kolovrat podal tehda v červnu 1771 svou resignaci na úřad nejvyššího purkrabí a předsedy gubernia, byv 23 let nejvyšším purkrabím a několik let zároveň hlavou gubernia. Za nástupce jeho byl vyhlednut Karel Egon kníže z Fürstenberka, jenž byl patrně přízniv změnám, jakých si ve Vídni přáli. Již před svým jmenováním byl přibrán ku poradě, kterou o reorganisaci českého gubernia dne 13. července 1771 konali nejvyšší kancléř hr. Hatzfeld, kancléř Leopold hr. Kolovrat a dvorský rada Zencker. Příčinou reorganisace uvádělo se, že od té doby, kdy s guberniem byl spojen konsess nejvyšších zemských úředníků, úřední záležitosti nebylo lze dosti rychle vyřizovati „v jediném konsiliu," jak pro veliký počet radů, tak i pro četnosť agend. Dvorský kancléř proto navrhoval, aby důležitější a rychlého vyřízení žádající politické záležitosti byly odděleny a vyřizovány ve zvláštním senátu; pouze méně důležitá publica politica spolu s agendami bývalého konsessu nejvyšších zemských úředníků byla by ponechána ostatnímu guberniu. Posud konala se pouze separátní sezení, nyní měly se však utvořiti dva departementy, odloučené od sebe nejen zvláštní působností, nýbrž i zvláštními radami, tak aby radové jednoho departementu nefrequentovali druhý. Celek měl se sice zváti guberniem a měl zůstati pod jedním předsedou, nejvyšším purkrabím, avšak měly to uvnitř býti úřady zvláštní; politický senát měl celkem zastupovati gubernium, kdežto departement guberniální byl by se rovnal spíše bývalému konsessu. Také personál měl býti rozdělen. Takto mělo působení nejvyšších zemských úředníků na politickou správu zase býti obmezeno; vše, cokoli nebylo jim výslovně přikázáno, mělo připadati pouze politickému senátu. Pouze v departementu guberniálním (soudním) mohl nejvyšší zemský úředník, nejbližší pořadím, zastupovati nejvyššího purkrabí. Četné komise měly se více koncentrovati a praesidium jejich mělo náležeti pouze členům senátu politického.

Návrhy nejvyššího kancléře došly celkem souhlasu komise. Kníže Fürstenberk sice žádal, aby nejvyšší purkrabí měl moc povolati rady gubernia in judicialibus do gubernia in politicis a naopak. Komise však mínila, že by radům politickým měla býti dovolena frequentace

---

departementech, v jednom: záležitosti dvorské kanceláře a komory, ve druhém: záležitosti rady kommerční a bankovní deputace; — o tom však neměla se státi žádná vyhláška do zemí, a veškery expedice měly vycházeti jmenem jednotlivých dvorských úřadů, jako dosud. Avšak celá tato důležitá organisace, k níž zavdal podnět císař Josef, trvala patrně jen do konce roku.

senátu soudního, pokud by to senátu politickému nevadilo; avšak radům soudním (tedy nejvyšším zemským úředníkům) neměla býti dovolena frequentace senátu politického, leč by nejvyšší purkrabí někdy, pro tenkráte, uznal nutným někoho z nich přibrati. Pouze toho ujala se komise, aby také přísedící gubernia in judicialibus mohli býti předsedy zvláštních komisí, neboť jinak radové senátu politického byli by prací přetíženi. Proč v těchto poměrech mluvilo se ještě o jediném sboru úředním, lze vysvětliti jen asi tím, že by jinak bylo nutno bývalo novou změnu v zemi vyhlásiti, kdežto při jednotném názvu gubernia nezdálo se toho třeba, a celá reorganisace měla se tehda vyhnouti zevnější pozornosti; separace senátů měla býti provedena teprve po instalaci nového nejvyššího purkrabí.

Marie Terezie dne 20. července r. 1771 rozhodla dle zdání komise. Pro každý senát měli býti určeni radové zvláštní, a to tak, aby radové jednoho nefrequentovali druhý, aspoň z pravidla, toliko předsedovi gubernia mělo býti na vůli, aby jen ve zvláštních případech, kdy to uzná nutným, mohl přibrati některé rady do senátu, ke kterému přiděleni nebyli. Na základě tom nařízena nová reorganisace reskriptem z 20. srpna 1771; 7 z dosavadních přísedících gubernia přikázáno guberniu politickému a 2 nově jmenováni, kdežto ostatní vesměs byli přikázáni guberniu judiciálnímu. A tak navrátil se celkem stav, jaký byl r. 1763; o politickém vlivu nejvyšších zemských úředníků, třeba ne úředně jako takových, nebylo lze dále mluviti. (Dokončení.)

Z dnešní Anglie.

Dojmy z cesty

od

dr. V. E. Mourka.

(Dokončení.)

Obě university, Oxfordská i Cambridgeská, mají ráz jaksi aristokratický, a proto studie jsou tam dosti drahé, a jen zcela zámožní lidé mohou se tam na svůj groš udržeti. Jsou však také při kollejích stipendia (scholarships), která i chudším poskytují možnosť dosíci vyššího vzdělání. Ostatně jako všecky kolleje již na pohled mají ráz poněkud nehybné, ale ve všech příčinách dokonalé solidnosti, tak i vnitřní zřízení jejich jest výborné, a co hlavního, všecky mají po ruce hmotné prostředky, jež na naše pojmy jsou zrovna úžasné. Trojická kollej Cambridgeská, která sice jest největší ze všech ústavů podobných v Anglii, má roční důchod 52.000 ₶ št., t. j. asi 650.000 zl. Dle toho zařízeny jsou pak příjmy jednotlivých jejích členů.

„Master,“ t. j. představený kolleje má 3000 ₶ št. (37.000 zl.); osm starších členů (senior fellows) po 750 ₶ št. (více nežli 9000 zl.); 52 mladších členů (junior fellows) po 270 ₶ št. (více nežli 3000 zl.)

a 72 stipendistů po 50—70 *lt* št. (více nežli 600—800 zl.). Studujících bývá v kolleji průměrně po šesti stech. — Proti těmto číslům ohromujícím ani se neodvažujeme postaviti naše poměry až běda skrovničké.

Velebný dojem činí služby boží v kaplích kollejních, z nichžto skoro všecky jsou nádherné chrámy a samy o sobě již svědčí o bohatosti university. Z nejkrásnějších jest kaple kolleje královské (King's College), zbudovaná slohem pozdní anglické gotiky (perpendicular style), a snad nejskvělejší ukázka slohu tohoto po celé Anglii vůbec. Architektonika budovy, do nejpodrobnějších jednotlivostí propracovaná, nejpěkněji jeví se na klenbě chrámu. K tomu malby na skle ve všech oknech, bohatství barev oslňujících, stolice krásně vyřezávané, všecko v harmonickém souladu vypočteno a provedeno jsouc, hluboko jímá divákovu mysl a mimoděk povznáší v náladu pobožnou. A tu za přitlumené mistrné hudby překrásných varhan otevrou se dvéře sakristie (vestry), a dlouhým dvojřadím v bílých pláštích (surplices) zvolna a vážně kráčejí nejprve hoši z kůru (choir-boys), pak studenti, potom bakaláři a mistrové, rozejdou se po svých místech, a hned začíná posvátný děj, mimo čtení perikop z písma svatého všecken hudbou a lahodným zpěvem konaný. Žalmy, litanie, antifony, kollekty starocírkevní libým hlaholem zaznívají chrámem a budí ozvěnu pod vysokou klenbou — žádná tu chudoba a prázdnota obyčejných služeb božích protestantských, naopak kus pestrého středověku na očích, kus zpěvného slavnostního středověku ke sluchu. Jste uneseni, mžikem vám mine ta hodina i více, co služby boží trvají, a jako ze sna probouzíte se, když ustala hudba, když týmž dvojřadím vážným zase hoši zpěváci, žákové, bakaláři a mistrové kráčejí kolem vás a zajdou za téže dvéře postranní, ze kterých byli přišli na počátku. Ještě v náladě slavnostní polo zadumáni opouštíte velebnou klenbu chrámovou, vyjdete na dvůr starobylý a nedivili byste se pranic, kdy by vnějšími dveřmi sakristie za chvíli po vás vyšla řada mnichů vážných ve dlouhých černých talárech.

A ejhle, za chvilku vyrojí se odtamtud klubko výrostků v šedých poctivicích, krátkých černých kazajkách a širokých, přes ně přeložených, dobře škrobených a žehlených límcích a — každý se znamenitým cylindrem na hlavě. Jsou to hoši z kůru, touto měrou uniformovaní, a už tím a vší svou povahou klukovskou nic, ale pranic vážní a pranic středověcí. Rvou se a skotačí cestou zcela moderně, t. j. zcela tak, jako hoši rvali se a skotačili za všech věkův a nepochybně vždycky rváti se a skotačiti budou.

Z vážných citů nedělních nevyruší vás hrubě, vždyť už jsou ti tam, nežli jste si je náležitě prohledli a jim se usmáli. Zajdete se mnou do křížových chodeb dvorů kollejních, z nich pod velebné stromoví sadů za Camou a odtud dále mezi zahrady a živé ploty v nejbližším sousedstvu a dále ještě do polí. Avšak nežli vás zavedu do polí, chci vám ukázati také kousek jiné bohoslužby, poněkud méně velebné.

Bylo to druhou neděli mého pobytu v Cambridgi. Přišel jsem z ložnice do sedacího pokoje ke snídani a právě uvelebil se do pohodlného křesla k hojnému božímu daru, když tu poněkud opodál v ulici ozve se pekelný lomoz: zmatený křiklavý hovor mnoha hlasů, smích,

divoký jakýsi zpěv, zvuky píšťal a tamburiny; pak přestávky vyplněné jako hlasem nějakého souvislého výkladu, po němž vřava předeslá se opakuje. Nemyslil jsem nic jinak, nežli že nějaký potulný kejklíř produkuje se na ulici s medvědem, velbloudem, opicemi a cvičenými psy, jako u nás ob čas aspoň po venkovkých městech vídati bývá. Ale mátl mě hned anglický klid nedělní. Vyhlednu z okna, avšak nic nevidím, nežli sražený zástup lidí, z něhož nepozemské zvuky vycházejí; producentů viděti není mimo bubínek s rolničkami, jímž nad hlavami ostatních potřásají a veň tepou ruce nějaké nad modrými rukávy. Za chvíli zástup se hnul a přišel blíže pod okno. Tu jsem již rozeznal podrobnosti. Člověk ve fantastický stejnokroj oděný — ať mně odpustí obě strany: připadal mi nejvíce asi jako Pražský express! — činil shrnutému lidu výklad náboženský. Po přestávkách několik soudruhů jeho, mezi nimi dáma poměrně mladá, také v modrou uniformu oblečená, spouštěli písničku pobožnou, ale s nápěvem světským, a dáma ji doprovázela tamburinou. Posluchačstvo bylo patrně z nejnižších tříd, a výklad hluboce ho nedojímal; aspoň přes tu chvíli ozývaly se z nich pokřiky posměšné, ano i hlučný smích.

Byla to ukázka, kterak „armáda spásy“ podniká vojenské výpravy, a kterak vítěziti se snaží křesťanskou srdnatostí nad nekřesťanskou lhostejností a nevěrou. Jakožto podniky náboženské trpí se výjevy tyto i v neděli; ale všickni lidé dobří, se kterými jsem pak o tom hovořil, jednosvorně mě ujišťovali, že jest to „nuisance,“ t. j. výtržnosť, které by úřadové světští i duchovní trpěti neměli. Za „nuisance“ i já bych všecku armádu spásy prohlásil, ačkoli jsem v Londýně viděl krásný a podstatný dům s nápisem: *Headquarters of the Salvation Army* (hlavní stan armády spásy), který nové svědectví vydává staré pravdě, že není zpozdilosti, aby nenalezla hojných stoupencův, ano čím větší zpozdilosť, tím více stoupenců.

Od podivínů, kteří boha ctí pouličními odrhovačkami a tamburinou, vraťme se k nedělní náladě a do chrámu volné přírody, do polí. I ta pole anglická mají zvláštní ráz svůj od našich rozdílný. Ne sice role sama, ale co je obklopuje, dělí, zdobí. U nás mezi lány běží uzoučké, zelené meze, pořídku objeví se křovina, ještě vzácněji strom. V Anglii jsou všude živé ploty, nejen po obou stranách polních cest, ale i na místě našich zelených mezí; a velmi často, zvláště kde jsou hlubší odvodňovací příkopy a strouhy, táhnou se řady krásného košatého stromoví. Odtud to, že pohled na širý kraj venkovský skoro všude podobá se krásnému parku. Lesy po vší Anglii mimo zcela skrovné výminky jsou vymýtěny, ale nepohřešíte jich v obrazu krajiny, jenž staví vám na oči bohatou zeleň listnatého stromoví. Také v okolí Cambridgeském, jež by jinak bylo zcela nezajímavé, poněvadž jest nízké a rovné, stromy poskytují potřebné rozmanitosti. Jen poněkud jim v tom pomáhají dlouhá, lenivě se otáčející ramena hojných mlýnů větrních, z nichž tři jsem viděl i z oken svého bytu. Stromoví také, diváteli se z dálky zpět na město, vyplňuje všechen obraz jeho a jen po různu z něho do výše trčí buď štíhlý gotický jehlan (steeple), buď těžký čtverhran (tower) věže kostelní nebo kollejní.

Po zvyku svém z domova rád jsem pod večer každý den chodil na různé strany do polí, ač při rozlezlé poloze předměstských domků nebylo všudy snadno se tam dostati, ano, abych se přiznal, směrem východním jsem se skutečných polí nikdy nedobral, ale ovšem směry ostatními — a jakkoli aspoň za prvních dnů následkem dlouhého sucha všecky ploty i stromy byly pokryty silnou vrstvou šedého prachu, přece jen se žalem v srdci přirovnával jsem s tímto parkovitým kolkol krajem bohaprázdnou poušť v okolí naší matičky Prahy. Vedro a sucho kráse pohledu ovšem velice bylo na ujmu, poněvadž také tráva po stranách cest byla vypálena do červena; ale v polovici srpna spadlo několik dešťů, které smyly nejhorší prach s křovin a osvěžily zeleň aspoň potud, že možno bylo si představiti, jak krásně asi všecko vypadá v době jarní, kdy také na polích pučí a bují mladé osení. Teď po různu ještě bylo viděti některé pozdnější obilí, ano klasy překlesalými volalo žence, aby je přišli vysvobodit, nejvíce však pustá strniště, nebo i vyschlé šedé brázdy polí podoraných. Na dovršenou dojmu jesenního tu i tam stály stohy obilí, ne do kola, nýbrž kostkovitě složené, nahoře širší nežli dole a doškovou střechou kryté, a vedle nich modral se kouř lokomobily a zazníval hrčivý šum mlatiček, jež vás bez okolků vytrhovaly z volné přírody a přenášely v docela neidylický rej a boj o živobytí. Ale což se divíte? vždyť i na ta prostá laťová vrátka, obyčejně jen dehtem natřená, jež ve křovinatých plotech zavírají přístupy na pole, zabloudila — reklama! Hrubým písmem bílého vápna nebo na obílené lati písmem koptovým povídají vám, kde v Cambridgi dostanete zázračně laciné a trvanlivé boty, nebo jsteli šťastným otcem nějakého syna, kde můžete jej elegantně ošatiti od hlavy do paty v desíti minutách.

Zamyslíte se, jak si tu průmysl a příroda podávají ruce, a z dumání vás vytrhne rachot vlaku, jenž přes tu chvíli z některé strany se ozve. Dráhy z Cambridge rozbíhají se šesterým směrem; pod večer vlaky se sjíždějí a odjíždějí, a na dobro zaplaší všecku vaši náladu idylickou. Zatím se také připozdilo; vrátíme se do úzkých sice, ale pěkně dlážděných a plynem osvětlených ulic Cambridgeských a jimi domů do prostičké, divokým chmelem ověšené cottage, t. j. zase jaksi na venkov. Vyhlídka z okna je všecka venkovská; jeť viděti na „Midsummer-Common“, t. j. doslovně letní dráha čili pastviště, na němžto v samém obvodu města do pravdy se pase skot a mezi ním stádo koní malých i velkých; na němžto se prohánějí a ve „trávníce“ popelí se houfy dětí, protože přes všecko „přirozené mrvení“ tráva tu vypálena vedrem jako všude jinde; na němžto vyklepávají se velikánské koberce a od klepajících služek a jejich pomocníkův i pomocnic překlepávají se živí mrtví. Tak i tu zase příroda s „civilisací“ ruce si podávají.

Za bedlivé práce a pilných rozhledů po městě i okolí skoro tři neděle prchly jako živý sen, a nadešla chvíle, kdy pomýšleti bylo na cestu o dům dál. Ale kam? Zda přes Oxford a Londýn již domů či do Skotska na nové ještě objevy? K vážné otázce odpověď nalezti jen po zralé úvaze. Do Oxfordu, jenž od samého počátku byl pojat v cestovní plán, skutečně zajeti již nebylo třeba, poněvadž co jsem tam vykonati chtěl, prohlednouti totiž seznamy rukopisů v knihovnách, to

pohodlně učinil jsem v oblíbeném již koutku knihovny kolleje Trojické, kde jsem opisoval Dalimila, a kde *tištěné* seznamy všech rukopisův Oxfordských byly po ruce. Do Skotska jsem tedy přímo jeti mohl. Avšak byl jsem již více nežli pět neděl mimo domov a stálou prací a ještě více roji nových dojmů na mysli již hodně unaven. Budeli tedy duch s to, aby dosti čile přijímal názory další, aby z rozšířené cesty byl prospěch nákladu se rovnající? Výsledek úvah byl, že jest na čase pomýšleti na návrat domů nanejvýše se zacházkou ještě přes Oxford a Windsor; Skotsko však, snad s Irskem, ponechati na výpravu novou bohdá přes rok.

Prvním odpoledním vlakem nazejtří ustanovil jsem si odejeti. Od lidí dobrých, kteří dobyli mé vážnosti za pobytu mého jakkoli krátkého, rozloučím se s myslí vděčnou a srdcem dosti těžkým, poslední s bohem dám starým, šedým chrámům vědy i zeleným klidným sadům v jejich sousedství, a již mne povoz soukromý, vysoký, dvoukolý — „gig,“ jaké v Cambrigdi zvláště se zdají býti oblíbeny — unáší na nádraží. Jsou tam také hansom-caby jako v Londýně, i tramway jezdí asi třemi směry, z nichž jeden hlavní třídou vede až na nádraží, od centra městského dosti vzdálené; ale domácí pán, u něhož jsem bydlil, nabídl se, že mě doveze, což přijal jsem rád, poněvadž při té příležitosti poznal jsem také, jak se to jezdí na výsosti „gigu,“ jenž o svých vysokých kolesech ujíždí neobyčejně rychle.

Na nádraží po koupi lístku důležitá starosť o větší zavazadla. Nespouštím s kufru svého očí, pokud mi naň „porter“ nepřilepí „label“ (lístek) s nápisem Oxford a neuloží ho do vozu, na jehož stupátku křídou také napsáno: Oxford. Od obyčejných totiž zavazadel cestovních na anglických drahách nic se neplatí, nikdo jich zvláště neváží a nezapisuje, žádný lístek odevzdací se nevydává, poněvadž dráhy je sice dopravují, ale za nic neručí. Cestujícím ponecháno docela, aby každý o své věci se staral. Proto také všude se radí, aby cestující na každém kuse měl připevněno jmeno své s úplnou adresou. Ale nosiči jsou velmi ochotni, a tak zařízení o sobě dosti zajisté nepraktické pozbývá značně nepříjemnosti.

Vstoupím konečně do oddělení vozu, v němž sedí elegantní mladá dáma. Bláhovec já, pozapomenuv, že jsem v Anglii, zdvořile pozdravím. Krásná očka přeměří mě od hlavy do paty s nevýslovným výrazem hrdosti a opovržení. Až mě rozrazilo horko a — spravedlivý hněv. Tohle za zdvořilosť!? myslím si, však v tom už se také rozpomínám. Dopustil jsem se smělosti neslýchané: pozdravil jsem neznámou dámu bez jejího dovolení! V některých kusích etikety Angličané mají prazvláštní názory. Přistěhujeli se na př. někam rodina, nesmí sama začínati návštěvami u sobě rovných sousedů, nýbrž čekati, až oni ji navštíví, a tím takořka nově příchozího přijmou ve svůj kruh a jemu dovolí obcovati s nimi přátelsky. Něco podobného jest s pozdravováním. I známá dáma vám lehkým kynutím hlavy dovoluje, abyste ji pozdravili; opovážíteli se pozdraviti dříve sami, jste dotíraví nezdvořáci. Jinak pozdravuje se bez přílišných obřadů. Páni, když se potkají, prostě po vojensku dotknou se klobouku; před dámami — když dovolily! —

a před staršími pány a představenými smekne se klobouk, ale maloučko, spíše jen pozdvihne se a zase nasadí.

S kloboukem svým Angličan vůbec oddán jest daleko užším svazkem nežli my u nás. Ve veřejných místnostech, jako musejích, obrazárnách, v klubovních místech, kavárnách, krámech, ba dokonce prý i v koncertech a v prostředních divadlech, páni všude ponechávají si klobouků na hlavě. Mně, přiznavám se, tento zvyk se nelíbil, aspoň ne vždycky a ne všude. Že by vydali se všeobecnému posměchu, kdy by dva muži — a byť to byl otec a syn nebo bratři rodní — buď vítajíce nebo loučíce se vespolek se líbali, a to nejen snad na místech veřejných, ale i doma v rodině, jest jiná stránka podivnůstek anglických. Jen ženské líbají se vespolek, a ovšem líbají mužové ženy a naopak, ale mezi muži samými všecko, i nejsrdečnější projevy odbudou se rukou dáním a potřesením.

Pozdraviv tedy sám napřed ve vlaku Cambridgeském neznámou dámu, dopustil jsem se přestupku křiklavého. Však také zkroušeně obrátil jsem se k oknu a už se na ni ani nepodíval celou cestu. Cestující vstupovali a vystupovali na každé stanici, poněvadž vlak nebyl rychlý, nýbrž „stopping-train,“ jenž pozdržel se na každé zastávce, ač jen kratičkou chvilku; ale přece ujížděl rychlostí nad naše osobní vlaky daleko vynikající. Povšiml jsem si při tom, že staniční budovy jsou při anglických drahách dosti neúhledné. Patrně nedbá se tam tolik na krásu jako na praktickosť.

Asi v půl cestě přesedalo se do vlaku jiného, a tu zase třeba bylo ohlížeti se nejen po osobním pohodlí, ale také po kufru; než i tu odbylo se všecko bez obtíží. — Kraj, jímž dráha vede, má obecný ráz anglický, parkovitý; u Cambridge rovina maloučko rozvlněná, čím dále k Oxfordu, tím více pahorkův a střídání. *Oxford* sám jest v okolí daleko zajímavějším nežli Cambridge. Dojeli jsme okolo páté hodiny. Byt měl jsem z Cambridge již písemně zamluvený, a oběd mě čekal hotový.

Pojedl jsem rychle a hned vyšel na přezvědy a vnější prohlídku ulic.

Jsou mnohem velkoměstštější nežli v Cambridgi. Rovnáli se tato asi našim Budějovicům, mohli bychom Oxford srovnati s Plzní. Rozdíl v počtu obyvatelstva není sice značný; Oxford má něco málo přes 40.000; ale výstavnosť jest dokonalejší, a kollejí jest více (25) a nejsou stranou jako v Cambridgi, nýbrž seskupeny ve středu města. Starobylosť více staví na odiv nežli Cambridgeské, které od nich nejsou mladší. V Oxfordě budovy kollejní zvenku skoro všecky zdivo své šedé mají potlučeno jako od kulí nepřátelských děl, a to měrou takovou, že jistý Američan, když se ho ptali, jak se mu kolleje líbí, řekl prý vážně, že bývaly zajisté velmi krásné, pokud byly nové. V Cambridgi tohoto vnějšího prostředku k osvědčení starobylosti neznají. Však i v Oxfordě jsou některé kolleje, jako na př. Keble-College v Parkstreetě, již jsem viděl druhý den, novější a na cihlovém zevnějšku svém, jenž vypadá, jako by zedníci ještě včera byli o něm pracovali, patrně zase chlubí se moderním rázem.

Také lidí zdálo se mi jaksi více po ulicích. Ovšem chodil jsem z počátku právě po hlavních třídách — Highstreetě a křižujících se s ní

ulicích St. Aldateskou a Gilesskou, a pod večer zajisté mnoho bylo venku lidí jen na procházce; ale všechen dojem přece byl zase ten, že Oxford proti tiché, skromné, venkovské Cambridgi jest velké město. Samo sebou zřejmo, že ohlížel jsem se hlavně po studentech. A hle, i v tom zase veliký rozdíl: strakatých flanelových kazajek, nízkých slaměných klobouků s pestrými klubovními páskami všude hojnosť, ale nikde „cap and gown!" Že to nebylo jen náhodou, přesvědčil jsem se i druhý den. Ač jsem za večerního chladu po Highstreetě dosti pozdě se procházel, nespatřil jsem akademického kroje nikde. Patrno, že aspoň o prázdninách v Oxfordě nedbají na zachování rázu patriarchálního tak pilně jako v Cambridgi. Za to čilá vozba „hansomů," tramwaye a jiných kočárů, hemživý ruch obecenstva, nádherné výkladní skříně, a z budov nekollejních velikolepý Randolph-hotel na rohu ulice Beaumontské, a jiné a jiné známky živě upomínaly na Londýn.

Prošed takto nejprve ulice hlavní, zabočil jsem za Radcliffovým observatoriem na severní straně města na levo do postranních a vracel se třídou Waltonovou kolem universitní tiskárny a kolleje Worcesterské zvolna zase do centra, kde jsem bydlil. Tam ovšem bylo ticho, jako bývá v pobočních ulicích každého města; ale přece i tam domy zdály se mi býti dosti veliké a úpravné. Také už byt měl jsem proti Cambridgeské cottagi mnohem úpravnější v domě docela novém.

Druhý den popřálo mi štěstí ukrátiti prohlídku všeho nejdůležitějšího tím, že z nenadání nalezl se mi výborný průvodčí. Domácí, u něhož jsem bydlil, na večer velmi ochotně nabídl se, že nemaje prý nic zvláště pilného na práci, provede mne, kamkoli a kudykoli budu chtíti. Ač zásadně jsem proti vší odvislosti od ciceronů, kteří obyčejně oběť svou pokládají za hříčku *své* libosti, přece přijal jsem laskavou nabídku tenkráte ochotně, poněvadž jsem hodlal pobyti v Oxfordě jen na krátko, a tudy rád zbavil se hledání znamenitostí, kterým se příchozí v cizím městě vždycky jen zdržuje.

Vyšli jsme hned po osmé hodině ráno a podnikli okružní výpravu po všem, co názvu znamenitosti zasluhuje. V kollejích, které mimo podobané zdi vnější rázem svým zcela podobají se Cambridgeským, mnoho nového jsem neviděl.

V Christ-Churchské průvodčí uvedl mne do veliké jídelny, v níž u výši 15 metrů jest krásně vyřezávaný strop dubový a po stěnách, hlavně v průčelí, mnoho starobylých podobizen. Ještě zajímavější nežli jídelna jest kuchyně, ohromné sklepení, které prý zakladatel kolleje kardinál Wolsey opatrně a moudře vystavěl přede všemi ostatními budovami. V ní chovají také starobylý „grid-iron," t. j. rošt na pečení masa, jenž vypadá jako nějaká vrátka prostřední velikosti. Dělalť se na něm „the roastbeef of old England" denně pro více nežli 400 osob. Teď jest už ve výslužbě a nahrazen několika nástupci menších a pohodlnějších rozměrů. — Hlavní dvůr kolleje této jest největší v celém Oxfordě, krásné prostranství, trávníkem a záhony květin pokryté, uprostřed s nádržkou vody a rybkami. Při té příležitosti budiž poznamenáno, že dvorům kollejním v Oxfordě neříkají „courts" jako v Cambridgi, nýbrž „quads" zkratkou za quadrangles, t. j. čtverce. Kaple kolleje Christ-Churchské jest zároveň kathedralním chrámem Oxfordského biskupa

a jeví podivnou směs stavebních slohů z různých dob. Stojí na místě nejstaršího chrámu křesťanského v celém tomto okolí.

Nade hlavním vchodem do kolleje trčí do výše podstatná věž, na kterou mě průvodčí také vyvlekl podívat se na velikánský zvon, nejtěžší ve všem Oxfordě. Lezl jsem nahoru jen nerad, ačkoli mě pokušitel lákal výkladem, že zvon jest tak veliký, až roztřásl již celou věž, a že, aby docela nespadla, nyní již nezvoní se naň obyčejným způsobem, nýbrž jen srdcem tepe se v boky jeho jako v čínský gong. Více mě vábila a konečně také překonala poznámka, kterou vůdce učinil jen tak mimochodem, že prý shora lze přehlednouti všecken Oxford. Vyšplhali jsme se tedy do výšin nadpozemských a podívali se, jak vypadá „Old Tom," jenž na stará kolena potupně jest spoután, aby úplně nerozvalil mnoholetého bydliště svého. Jest skutečně ohromný, a kolo na hřídeli, kterého druhdy užívali k rozhoupání spousty kovové, ještě aspoň ve troskách jest zachováno. Rozhled z oken opravdu jest velmi pěkný. Viděti nejen město, jež celé pod nohama rozestřeno leží jako na mapě reliefové, ale také na okolní pahorky. Škoda jen, že okenice nebylo možno otevříti, a tak jen skrze mezery příčních prkének jejich, také nepohyblivých, bylo se dívati.

S věže sestoupivše zašli jsme do sadů k téže kolleji náležitých. Jest to vlastně veliká louka — také skutečně Christ-Church *Meadow* nazývaná — a půvabem jejím jsou dvě překrásná stromořadí, jež od kollejních budov skoro v pravém úhlu se rozbíhají. Jedno z nich jest starší a obsahuje skvostné ukázky anglických stromů parkových, vysokých a košatých; druhé, poměrně nedávno založené, již s ním závodí stínem a krásou. Starší „Broad-walk" vede k říčce Cherwellu, mladší „New-walk" k větší a vodnatější řece Isisu. Obě vody asi uprostřed vnějšího kraje louky Christ-Churchské spojují se v *Temži*, na níž provozuje se čilá plavba. Vedle mnohých lodí obchodních byly tam také ozdobné kryté bárky, majetek různých kollejí. Po kraji louky na samém břehu obou řek ostatně také vede pěkná stinná procházka, kterou jsme všecku obešli. Odtud zabočili jsme do úpravné botanické zahrady, v jejíchžto sklenících zvláště krásné druhy kaktusův a palem stojí za podívanou. Zahrada tato jest při samém Highstreetě a hned proti ní kollej sv. Máří Magdaleny, jejížto věž čtverhranná (tower) náleží ke chloubám Oxfordu nejen výškou, ale i architektonickou krásou. S její výsosti fotografovány jsou pohledy na Highstreet a Oxford v celosti a vypadají skutečně imposantně. Na věži této vždy prvního máje o páté hodině ranní zpívá se latinský hymnus na památku Jindřicha VII., za jehož spásu druhdy sloužívalo se nahoře v ten den ve čtyři hodiny ráno requiem. Památná jest v kolleji této, jež takto skládá se z budov nehrubě harmonicky souladných a z rozličných věků pochodících, ještě křížová chodba, a největší ozdobou její a nejpěknější procházkou všeho Oxfordu jest zase rozsáhlá louka, obklopená kolem stinnou ač ne právě širokou stezkou, která po slavném bývalém žáku kolleje Magdalenské nazývá se „Addison's Walk." Z kolleje vchází se do ní přes rameno Cherwellu, a z druhé strany uzavírá ji zase Cherwell. Proběhnuvše i touto stezkou, kterou před drahnými lety šlapával Addison, vrátili jsme se na Highstreet a šli kolem starobylé, ale malé kolleje Edmundské

(Edmund Hall, založ. r. 1226), v níž studovával i náš Jeronym, pak mimo kollej královninu (Queen's College), tak řečenou Universitní (University College), kollej dušiček (All Souls College) do kostela Všech svatých; odtud — — než, stůj noho! Nač bych vláčel čtenáře všudy, kam mě v horlivosti a ochotě své neúprosný průvodčí můj zatáhl? Zmíním se zkrátka jen o tom, co kde ještě patrněji upoutalo moji pozornosť.

Nejprve kollej tak řečená Nová (New College), ač pocházejíc už z r. 1386, jest právě z nejstarších Oxfordských a zachovala se skoro úplně v témž stavu, jak původně byla zbudována. Překrásná v ní jest kaple se starobylými malbami na skle. V zahradě jsou památné zbytky bývalých hradeb městských. Věž kollejní sama stojí na rohu hradeb těchto a patrně bývala nejen zvonicí, ale také věží obrannou.

Pak Brazenose College, t. j. kollej kovového nosu. Nad hlavním vchodem je skutečně pozlacený velikánský nos, ačkoli název zakládá se na nedorozumění, ovšem už prastarém, poněvadž již v listině z r. 1278 se naskýtá. Noví etymologové — jimž odpovědnosť ponechávám — vykládají, že prý kollej stojí na místě starého „brasenhusu," t. j. prý pivovaru.

Dále Keble-College, o jejímžto zcela moderním vzezření jsem se již nahoře zmínil. Zdi její v nádvořích pokryty jsou úponkovitými rostlinami. Nádherná jest tolikéž zcela nová kaple s překrásnými malbami na skle.

Šikmo v pravo proti ní stojí nad míru úhledná budova universitního musea, také nová (z r. 1860), ale stavěná v přesném slohu ranné gotiky anglické. Činí zvláště příjemný dojem elegance a lahody. Na sbírky anatomické, zoologické, geologické a chemické se jíti podívat neměl jsem kdy, ačkoli chemická laboratoř chválí se jakožto jedna z nejlépe opatřených ve vší Evropě.

Poměrně dosti vzdálena od ostatních jest v severozápadní části města kollej Worcesterská, která se honosí vkusnou zahradou s obsáhlým rybníkem, na němž plovaly svým hrdým způsobem labutě. V tichém koutku u rybníka seděl právě nějaký malíř a již skoro hotový měl na plátně obraz idylického zátiší: kusa staré zdi s nízkými vrátky, starého košatého stromoví a rybníka i s labutěmi.

Z ostatních budov ještě zaujala pozornosť mou podivná čítárna Radcliffova (Radcliff Library), jež vypadá asi jako zvětšená kaple sv. Kříže v Poštovské ulici v Praze, a jako jest také v Cambridgi nejstarší kostel městský Božího hrobu (St. Sepulchre's) z ř. prý 1101. — Při Oxfordských chrámech nejstarší skutečně zachovaná budova jest těžká čtyrrohá saská věž při kostele sv. Michala, která prý pochází z r. 1050, a skutečně činí dojem vetché starobylosti.

Pěkný jest také v ulici Jilské (Gilesstreet) bohatou gotikou vyvedený pomník theologů Cranmera, Latimera a Ridleye, kteří za víru (protestantskou) zemřeli mučenickou smrtí za panování „krvavé" královny Marie.

Zásluhou laskavého průvodčího proběhli jsme v době od osmi hodin ráno do jedné skoro všecko, co za podívanou stálo, tak že jen velmi málo zbylo na odpoledne. Po ten čas byli jsme ovšem stále na nohou

a proto pak rádi usedli jsme na kratičký odpočinek v novém parku (New Park) v severovýchodní části města. Tyto sady, jsouce skutečně nové, podobají se mnohem více než jiné, které jsem koli v Anglii viděl, našim parkům stromovím a křovím ještě nevysokým, úpravou trávníků pečlivě chráněných od přístupu obecenstva, spůsobem stezek a sedadel podle nich rozestavených, vůbec celým uspořádáním všeho v parcích nezbytného příslušenství.

Za odpočinku toho urovnávaly se mi v mysli názory z jednotlivostí sebrané v úsudek celkový, hlavně v poměru ke staré milé Cambrigdi. Oxford jest nepopíratelně větší a pěknější město, ale nevím zdali mu proto náleží přednosť před Cambrigdí, zejmena ve příčině předního povolání obou sídel starobylých, totiž studií. Hlukem a ruchem svým, řekl bych aspoň já, že Oxford asi svědčí tiché práci duševní méně nežli klidné zátiší Cambridgeské. Je to viděti už z toho, že jsou tam studenti náchylnější odkládati starý, úcty hodný kroj akademický. Při kollejích Oxfordských chválí se, že jsou skoro všecky lépe soustředěny uvnitř města, kdežto v Cambridgi jsou skoro všecky stranou; ale výhoda tato, jeli jaká, spojena jest s velikou vadou, tou, že právě proto kolleje Oxfordské větším dílem obmezeny jsou na skrovné jen zahrádky v nádvořích nebo v nejbližším obvodu svých zdí a neposkytují chovancům svým tolik příležitosti ke studiím a pobytu ve volné přírodě jako v Cambridgi. V Oxfordě skoro jen ústavy ležící na samé periferii města, mají sady Cambridgeským podobné.

Poobědvav před druhou hodinou zkrátka, dal jsem si zavolati hansom, aby mě dovezl na předměstí, na němž bydlí pilný slavista a upřímný přítel nás Čechů prof. W. A. Morfill, M. A., člen kolleje Orielské. Těšil jsem se velmi poznati muže, jenž studiemi svými jest neobyčejnou vzácností mezi Angličany, kteří dosud o slovanském světě pramálo vědí, poněvadž o něm nechtějí nic věděti. Dopsal jsem také hned z Prahy p. Morfillovi, že do Oxfordu přijeti hodlám, ale nemohl jsem ovšem udati zevrubně kdy, a z Cambridge bohužel chybil jsem, že jsem den příjezdu neohlásil. Tak se stalo, že p. Morfill v ten den nebyl ani v městě. Řeklo se mi sice, že *snad* se vrátí už zejtra nebo pozejtří, ale poněvadž ani to nebylo jisto, a mně v Oxfordě nebylo se zdržovati, protože jsem všecku zamýšlenou práci vykonal již v Cambridgi, musil jsem spokojiti se odevzdáním lístku u dveří a odejeti týmž hansomem zase zpět do města. Jedno jsem z kratičké vyjížďky přece odnesl. Viděl jsem předměstí, které pro výstavnosť a polohu cottagí ve stinných parkovitých zahradách nejspíše bych přirovnal s Putneyskými končinami v okolí Londýnském. Prof. Morfill sám bydlí, jak se mi zdálo, v jednom z nejhezčích domků s pěknou, dosti prostrannou zahrádkou.

Vrátiv se do bytu napsal jsem delší dopis do Prahy, načež znova vyšel jsem prohlížet, co po ranní procházce ještě zbylo. Byl jsem pak při tichých odpoledních službách božích v kathedrále a po nich delší dobu prodlel jsem v sadech kollejí Christ-Churchské a Magdalenské, konečně za večerního chladu na Highstreetě pozoruje procházející se obecenstvo. Také jsem vešel do několika krámův a koupil některé maličké upomínky na Oxford. Dosti unaven brzy jsem po večeři se

uložil a spal na rozloučenou s Oxfordem velmi špatně, nejhůře ze všech nocí svého pobytu v cizině.

Ráno o deváté již jsem byl na nádraží na cestě přes Windsor do Londýna. Ukázalo se, že vlak, jejž mně včerejší můj přeochotný průvodčí doporučil jakožto nejpraktičtější, byl skutečně výborný, rychlý, jenže jel z Oxfordu přímo do Londýna a ve Windsoru se nestavěl. Musil jsem tedy počkati půl hodiny na „stopping-train" a použil té chvíle ještě na procházku v sousedstvu nádraží. Přesvědčil jsem se, že má pravdu Baedeker, který praví, že nádraží (dvě vedle sebe, jedno ke dráze Great-Western, druhé k North-Western náležité) jsou na nejméně zajímavé straně města, a že jest nejlépe dáti se dovezti od nich hned do centra, což jsem i já předevčírem učinil. Jsou tam nejvíce jen skladiště a chudobné domky. Proto ona půl hodiny do odjezdu uplývala dosti nudně. Konečně však přece jsme jeli. Dráha obemyká Oxford polokruhem k západu, pak obrací se na jih a jihovýchod. Vede krajem dosti zajímavým, pahorky stromovím porostlé střídají se v něm se žírnými rovinami; několikrát přistupuje se k Temži, která činí dojem řeky mohutné. Z nejpěknějších asi krajinek jest okolí Nunehamu, sídla poslance za hrabství Oxfordské, na něž z Oxfordu po dráze a hojněji po Temži konají se oblíbené výlety. Ze vlaku kolem uhánějícího nebylo sice mnoho viděti, ale krásný park na svahu nad Temží přece přehledl jsem potud, že jsem mohl učiniti si povšechný obraz o půvabech tohoto v pravdě idylického zátiší. — Vyšší poněkud pahorky a střídavější scenerie jest před Readingem, značným městem asi v půl cestě mezi Oxfordem a Londýnem.

Okolo půl dvanácté bylo, když jsme dojeli do Slougha, před nímž už kus cesty viděti jest silhouettu zámku Windsorského vynikající nad stromoví parkovité krajiny. Lokální vlak, do něhož jsme ve Sloughu přesedli, dovezl nás tam asi v pěti minutách. Věci své všecky zanechal jsem na nádraží (pro případy podobné jest na všech nádražích zvláštní cloak-room, t. j. jizba na pláště, kde za opatrování zavazadel větších i menších platí se nepatrný poplatek) a odebral se neleně prohlížet proslavené sídlo královské.

Celkový dojem, řeknu předem, byl nenadálé zklamání. Windsor jest krásný, velikolepý, ale naše Hluboká u Budějovic, jež prý bez toho jest podle Windsoru stavěna, rozhodně jest imposantnější. Budovy Windsoru jsou sice mnohem rozsáhlejší než na Hluboké. Skládají se ze dvou částí, jedné níže, jedné výše položené, z nichžto každá o sobě asi tolik neli více zdiva obsahuje co Hluboká; ale proti tomu rozsahu zdají se býti značně nižší, a tmavošedý vnějšek všech zdí činí dojem jaksi zasmušilý. Však to vše není, tuším, ještě věcí hlavní. Pahorek, na kterém nad Temží Windsor leží, ani z daleka není tak vysoký jako podklad Hluboké nad Vltavou; a rovina Budějovická, nade kterou Hluboká trůní, vypadá sice jako širošírá zahrada, pilně a zdárně pěstovaná, avšak leda skupinami křovin zdobená, kdežto Windsor jako by s námahou zdvíhá téměř nad vrcholky nádherných vysokých stromů v okolí, kam oko dohledne, parkovitém. Obrysy hradu tudíž jen málo nad horní kontury krajinného obrazu vynikají, a tím velice ruší se mohutnost celkového vzezření. Nejpůsobivější v celém hradě asi jest ohromná

kulatá věž uprostřed mezi oběma již vytčenými oddíly budov; stojí na pahorku a ze tří stran obklopena jest hlubokým příkopem, jehož svahy nyní jsou ozdobeny pěknými koberci různobarevných rostlin a květin. Však i této věže výška značná ztrácí se proti obhroublé její šířce, a ještě více v rozloze ostatních budov zámeckých.

Na dovršenou všeho zklamání pověděl mi hned u vchodu velmi zdvořilý strážník policejní, že právě dnes do žádné části hradu není přístupu mimo obě nádvoří a severní taras. Litoval jsem hlavně, že nemohl jsem na věž, poněvadž o krásc rozhledu s výsosti její jest jeden hlas. Za jasného dne — a jasný den právě byl — možno prý odtamtud přehlednouti 12 hrabství. Jen skrovnou náhradu za to podal taras severní, s něhož aspoň do nejbližšího rozkošného okolí přes Temži díváme se jako do parku pod nohama rozloženého. Jen podloudně dostal jsem se, ale nikoli sám, nýbrž se mnoha jinými návštěvníky podobně na plano přišlými jako já, do vnitra kaple sv. Jiří, t. j. velikého gotického chrámu, jenž jest kaplí rytířů podvazkového řádu (Knights of the Garter). Právě tam o správkách nějakých pracovali dělníci, kteří nezvané hosti také brzy napomenuli, aby šli svou cestou. Ale zatím jsme přece uviděli pěknou klenbu, která se podobá klenbě v kapli kolleje Královské v Cambridgi, a všecku nádheru presbyteria, v němž jsou bohatě vyřezávané stolice s erby a praporci rytířů řádových. Ze mnoha jiných předmětů zajímavých, jako jsou krásné malby na skle v oknech a různé sochy a pomníky, neušel mé pozornosti lord Beaconsfield (Disraeli), jenž tam na dolejším konci levé lodi postranní jest zvěčněn kararským mramorem v životní velikosti. — Za to na kapli Albertovu, v níž jest pochován zvěčnělý choť královny Victorie, bylo nám dívati se jen z venku, a odtud ovšem není viděti ani zdání vší té v pravdě královské nádhery a umění, kterým ozdoben jest poslední klidný příbytek knížete, od choti a národa zrovna zbožňovaného. Také na východní taras pod okny soukromého královnina bytu, odkud jest pohled do soukromé královské zahrady, nesmělo se, ač královna nebyla ve Windsoru, nýbrž na ostrově Wightě — a tak s mrzutostí každý odcházel; mně jakousi poloviční útěchou byla zábava pozorovati, jak angličtí návštěvníci po domácku hubovali na neblahou náhodu nahlas mnohem více, nežli já cizinec jsem činil v duchu. Rád jsem jim ponechával, aby mne v té příčině spolu zastali.

Zvolna sestoupil jsem zase do města a obešed úpatí zámecké hory zatočil jsem se na jihozápad do Etonu, kde jest staroslavná „public school," t. j. škola střední, poněkud našim gymnasiím podobná. Zpět na hrad z dola jest pohled imposantnější než odjinud, poněvadž přímo do strmé výše třeba vzhlížeti. Úzké schody vedou také odtud vzhůru a charakteristicky nazývají se pouze the Hundred Steps. Hned za řekou Temží, která zcela blízko pod pahorkem hradním se vine křivolakými břehy — odtud také název Windsor = Windleshore, t. j. vinutý břeh — začíná městečko Eton, nehrubě výstavné. Hlavní třída vede ke kolleji, obklopené stinným stromovím. Bylo v ní jako po vymření, prázdniny rozprášily bujné její strávníky. Budova rozsáhlá o dvou dvorech (založ. r. 1440) činila dojem nikoli úctyhodné letitosti, ale spíše jakési sešlosti věkem, která jako by se dotýkala i bronzové sochy

zakladatele školy Jindřicha VI., jenž tam stojí na prvním nádvoří. Nezdržel jsem se dlouho. Vraceje se zašel jsem na hlavní třídě do restaurace a poobědval v zahradní besídce dosti lacině, ale také hodně prostředně. Asi o ¼4. hodině zvolna došel jsem zpět na nádraží, kde dlouho bylo mi čekati na nejbližší vlak do Londýna. Ale i toho jsem se dočkal, a o páté hodině již zase hověl jsem si ve dřívějším výborném bytě svém na ulici Jermynské při obědě důkladnějším.

Pobyti v Londýně déle jsem již nehodlal, pročež vyšel jsem již jen se přeptat na příležitosť, kterou bych nejsnáze a nejdříve se dostal do Hamburka. Po lodích kdež se ptáti jinde nežli ve přístavě? Vyšed tedy na ulici Regentskou, zcela blízkou, vylezl jsem na střechu prvního omnibusu, který jel na staré město. Připadl jsem na archu, která jela na Liverpoolské nádraží ve starém Broadstreetě, a sám nad sebou musil jsem se usmáti, kterak jsem sebevědomě jako starý už Londýňan odpověděl konduktoru, když řekl, že jede na Liverpoolské nádraží: „Tož s vámi pojedu až po Mansionhouse, ten kousek pak už snadno dojdu.“ „Totě pravda, vždyť jest to jen několik kroků,“ ozvalo se jeho potvrzení, a už jsme se hnuli ku předu.

Zcela zvláštní a příjemný pocit měl jsem jeda zase týmiž ulicemi a výjevy, kterými jsem před pěti nedělemi po prvé zasvěcoval se v Babelský ruch Londýna. Bylo mi, jako bych vítal staré známé, se kterými jsme delší dobu se neviděli, a cítil jsem se skutečně jako doma po návratu z delší cesty. Jednotlivé budovy, krámy, štíty, návěští jsem také v skutku poznával, a tak lahodný pocit shledávání se s přáteli stále se udržoval a osvěžoval. Ani potuchy také po prvotném dojmu chaotické vřavy. Připadalo mi všecko zcela přirozeným, samozřejmým; tak že to na Londýnských ulicích býti musí, jinak by to ani nebylo v Londýně.

U Mansionhousu skutečně jsem slezl a třídou krále Viléma ubíral se ku přístavu. V pravý čas připadlo mi na mysl, abych se zeptal policejního strážníka, kde bych se nejsnáze dověděl o spojení s Hamburkem, poněvadž písárny plavebních společností nemusí býti a také nejsou u samého přístavu, ač od něho nebývají daleko. Strážník skutečně uměl poraditi a ochotně pověděl mi, abych na podrobnosti šel se přeptat do písárny spolku „General Steam Navigation Company,“ a že jest to v Towerské ulici a že koukati mám po „budově s velikými hodinami v průčelí.“ Učinil jsem tedy po radě jeho a jakkoli těch „budov s velikými hodinami v průčelí“ jsem cestou potkal několik a tím donucen jsem byl ještě k několikerému ptaní, přece konečně jsem cíle svého došel. Štěstí mi přálo. Šroubový parník „Rainbow,“ řekli mně, odpluje do Hamburka zejtra ve dvě hodiny s poledne. Hleďte, ať jste ve tři čtvrti na dvě na Kateřinském přístavišti hned za Towerem. Tomu byl jsem velmi povděčen, neboť tou hodinou odjezdu se mi ponechávalo ještě celé dopoledne ku přípravám na cestu, a přece nebyl jsem zdržován o nic déle, nežli jsem si přál. Koupil jsem si tedy hned lístek. Přeprava přes celé Německé moře z Londýna do Hamburka, 36—40 hod. plavby, v první kajutě stojí pouze 2 libry št. (25 zl.); takovou láci způsobila soutěž dvou společností, jedné německé, jedné anglické! Strava při společné tabuli kapitánově na tu celou dobu, s hojným výběrem všeho

dobrého (ale mimo nápoje) „kontraktem“ stojí 12 šilinků! — Zbývajícího do večera ještě času použil jsem, dojev podzemní drahou z nejbližší stanice po Charing-Cross, ku procházce po nábřeží Viktorijském, při čemž měl jsem podívanou na Temži a všechen plavební ruch její za nejvyššího přílivu.

Druhý den ráno zašel jsem nejprve ještě jednou do knihovny Král. společnosti, kde jsem knihovníkovi slíbil návštěvu pro ten případ, že bych se vracel přes Londýn. Ostatek času strávil jsem jednak skládaje své věci pořádněji na dalekou cestu, jednak na ulicích zahalených v dusnou černou mlhu, o které jsem výše již se zmínil. Schodil jsem také několik krámů, shledávaje některé skrovné dárky pro domov. Prošel jsem k tomu konci nejpěknějšími ulicemi, dívaje se na bohaté výkladní skříně, v nichž je krásných věcí nejrůznějších druhův, až se na ně srdce směje, a jak už bývá, pro samou hojnosť nemohl jsem nic najíti. Bylotě třeba zření míti k sáčku, dlouhým pobytem v cizině už hodně vyprázdněnému. Pak překonávala mě také zvědavosť, jež i v uspořádání věcí ve skříních na odiv vystavených hojnou nalézala potravu. Je v tom patrno veliké umění, postaviti a seřaditi zboží tak, aby co nejvíce lákalo. A v Londýně umění toto jest u velikém rozkvětu. Podstatného však rozdílu od našich umělců tohoto cechu jsem nepozoroval, leda ten, že po ruce mají větší prostory. Skříně, jež zaujímají výšku celého patra a v nichžto lidé doslovně přecházeli sem a tam, jsou zcela obyčejné. Že mezi nimi přední místo drží výklady dámského i mužského oděvu, ani není potřeba zvláště připomínati.

Východištěm cesty mé výzkumné bylo Piccadily, a nežli jsem svých asi pět památek shledal, prošel jsem Piccadily Circus, Regentstreet Quadrant a veliké kusy nekonečných ulic Regentské a Oxfordské. Dodatkem k tomu, co jsem již o Londýně pověděl, stůjž zde ještě, že se mi střídání tvarův uličných a náměstských dobře líbilo. Circusem nazývají náměstí okrouhlé, větším dílem elliptické, menších rozměrův a zřídka rostlinstvem ozdobené; square jest náměstí buď čtverečné nebo obdélné, ale čtyrrohé a vždy stromovím posázené. Crescentem jmenuje se ulice polokruhová, quadrantem čtvrťkruhová. Zvláštností jest, že v ulicích a na náměstích obrysů kruhových i jednotlivé domy stavěny jsou nikoli v přímých nebo lomených, nýbrž skutečně v kruhových čarách tak, že circus, crescent nebo quadrant opravdu jest geometricky okrouhlý. Tvarů těchto i v nových částech města šetřeno patrně na uvarování unavující jednostejnosti čtverečné a přímočárné.

Na vnější úhlednosť Londyňané patrně dbají tak bedlivě jako na zjednání vzduchu a světla, a mnoho v těchto třech směrech za posledních let se stalo pod dozorem a vedením Metropolitního výboru pracovního (Metropolitan Board of Works). Celé řady starých domův a klikatých uliček padají za oběť ruchu tomuto opravnému a assanačnímu. Sám jsem chodil do Britského musea novou ulicí, založenou od Piccadilského circusu k Oxfordské třídě. Ulice již byla vydlážděna, chodníky a světlem opatřena a pro vozbu i chodce otevřena; ale po obou stranách ještě byly malebné trosky strhaných, starých schátralých domů vedle již vyprázdněných stavenišť a nových již dokonaných budov.

Všude pracovalo se jako na mraveništi. Lešení stavební, abych ani těch nezapomněl, připadala mi, že jsou proti našim z náramně slabého dříví.

Dopoledne takto minulo mi jako mžikem. Poslední vycházkou zaměřil jsem na krásný Mall podél parku St.-Jameského, t. j. v téže končiny, jež jsem ze všeho Londýna pěšky prošel nejdříve.

O jedné hodině rozloučiv se s hostiteli svými, lidmi velmi srdečnými a milými, dal jsem dovezti se zas hansomem na přístaviště Kateřinské. Tam bych málem byl na rozchodnou s Anglií zažil ještě dobrodružství málo příjemného. Lodi obou konkurrenčních společností paroplavebních přistávají na témž místě, jen u různých schodů, ke kterým se prochází budovou skladištní, před níž je vždycky tlačenice lidí a povozů, lomoz a hluk jako právě u přístavu. Náhodou první vchod, ke kterému mě vozka dovezl, nevedl ke schodům, u nichžto se vstupovalo na „Rainbow." Ačkoli jsem výslovně a několikrát hlásil, že chci na Rainbow a že už lístek mám, přece lidé, kteří vypadali jako zřízenci z parolodi, ujišťujíce mne jeden přes druhého, že jest „all right, all right," chápali se mého kufru a příruční kabely, a byli by mne najisto zavlekli na loď nepravou, kde bych nepochybně byl musil přeplavné platiti na novo. Mně neobyčejný jejich chvat připadal podezřelým, ale už už jsem chtěl svoliti a jíti za nimi, když v tom vyskytl se tu policejní strážník, kterého jsem honem se zeptal o radu. Přísně obořiv se na přeochotné nosiče nařídil mému vozkovi, aby jel o několik dveří dále. Poděkoval jsem mu ze srdce, a pak již bez úrazu dopraven byl jsem nejprve na malý parníček říční a po něm na Rainbow, jenž kotvil uprostřed řeky. Pozoroval jsem z toho, že mnohem pohodlnější a bezpečnější jest pro cizince přijížděti a odjížděti z Londýna po dráze. Na nádražích jest sice také vřava veliká, ale přece domnívám se, že méně příležitosti k nepořádkům podobným, jakého jsem v poslední chvíli zažil na přístavišti Kateřinském.

Odplutí lodi, ustanovené na druhou hodinu s poledne, zdrželo se skoro do tří. Skládáním zavazadel na parníček přepravní a pak zase z něho na Rainbow dlouhá doba se zmařila. Lodi vůbec neumějí dodržovati času a patrně také o to nedbají. Ostatně bylo se nač dívati a zdržení nebylo nudné. Samo zdvíhání kufrův a beden parním jeřábem a spouštění jich do podpalubí bylo zajímavo. Konečně vše bylo uchystáno, vrátka v zábradlí palubním zavřena, a šroub lodní jal se pracovati. Kolos náš Rainbow, na jehož palubu z přepravního parníčku lezli jsme jako na střechu — nebyl ještě tak veliký jako jsou parníky ku plavbě přes Atlantský oceán, ale mnoho mu nescházelo — hnul se zvolna, a čím dále tím rychleji plul po kalné Temži dolů.

S bohem, přístave! S bohem, Londýne! S bohem, Anglie!

Sice Anglii nebylo ještě třeba dávati s bohem. Plavba po Temži trvá několik hodin. Břehy nejsou hrubě zajímavy. Na pravo míjíme Greenwich, Woolwich, Gravesend, ale jakkoli v Greenwichi veliký špitál (vlastně invalidovna plavců) a hvězdárna, ve Woolwichi akademie a jiné ústavy vojenské výstavností vynikají, a za nimi kraj zelená se obvyklým již po anglickém venkově stromovím — jehož ostatně právě v těchto končinách zdálo se mi býti přece méně než jinde, — není po celé délce místa, jež by v oči padalo zvláštní malebností, mimo snad Erith,

jenž leží na úpatí lesnatých pahorků. Ještě chudší krajinnou krásou jest břeh levý. Hojnou však náhradou za nedostatky tyto jest ruch na řece samé, a nepochybně bylo by správnější říci, že řeka zaujímá pozornosť cestovatele tak mocně, že proti ní ztrácejí poutavosti břehy, které by jinak snad působily dosti účinně. Dvou věcí na Temži zvláště jsem si všímal: jedné, kterak znenáhla ubývalo ruchu na nejvyšší stupeň sestředěného ve přístavě mezi Londýnským mostem a ústím průplavu Regentského — plavci té části řeky říkají „the Pool,“ t. j. kaluž, a jistě k tomu mají nejednu příčinu; druhé, kterak voda Temže měnila barvu. V „kaluži“ jest přímo černá; čím dále tím více přechází do šeda, bledne; pak když blíží se k ústí, čistí se a modrá. Ústí samo, které označeno jest majákovou lodí „Nore“ zvanou (mezi Sheernessem a Shoeburynessem) jest pět anglických mil široké, a přechod z řeky do moře tudy nelze ani hrubě pozorovati. Nám jej mimo to zahalil večer, když už dříve pozornosť naše byla ode všeho jiného odvrácena večeří. Jen světla, která jsme i později ještě pozorovali dlouhou řadou na západě, prozrazovala nám, že od břehův anglických nejsme ještě příliš daleko.

Večeře záležela v čaji, k němuž se přikusoval losos, pak všeliká výborná studená masa pečená i uzená, mimo obligátní chléb s máslem; kdo chtěl, mohl si také vzíti dodatkem marmelady. Po večeři všecka společnosť vyšla na palubu. Večer byl překrásný; moře jen lehkým větérkem maloučko rozčeřeno, v krátkých vlnách lámaly se mdlé paprsky poslední čtvrti měsíce. Bylo nám všem tak volno a milo, že nám v živém hovoru nahoře čas letem ubíhal.

Já hovořil se spolucestovatelem, lékařem z Lubeka, o politice. Přivedla nás na ni různosť vyslovování němčiny a z ní plynoucí otázky vzájemné, odkud každý jsme. Čechy naše právě nyní sousedům jsou zemí více nežli jindy zajímavou: vždyť nás přátelé a spolukrajané naši rozkřičeli a rozkřikují pořád až běda. Spolucestující můj jako všickni Němci ze vzdálenějších končin prazvláštní měl názory o nás a našich poměrech. Přičinil jsem se jak moha vylíčiti mu základní rysy a příčiny našich sporů národnostních. Poslouchal velmi bedlivě, přiznával, to že vypadá zcela jinak, nežli byl zvyklý slýchati, a na konec vyznal, že nechápe, proč se na nás krajané naši tedy tak urputně hněvají. Na to jsem mu rád přisvědčil.

Zvláštní jest, jak rychle společnosť na palubě lodi se sbližuje. Obmezeni jsouce na křehkou vratkou nádobu nad zrádnými hlubinami bezedného moře, zdá se, že lidé jakýmsi pudem a touhou po vzájemné pomoci druh ke druhu lnou i ve chvílích, kdy nebezpečenství není patrné, kdy plavba naopak jest rozkoší. Také je sbližuje potřeba sdílnosti vůči velebám a kráse, jež je odevšad obklopuje a úchvatností překonává. Z pudu sebezachování — mimo převládný všemocný zvyk! — vysvětluje se tuším také láska plavců k lodi, ke které jsou připoutáni. Vždyť i cestovatel, jenž jí používá třeba dobu kratičkou, nemůže na ni pohlížeti leč s interesem mnohonásobně zmocněným. Aspoň mně se tak vedlo, ač bych nedovedl na jisto postaviti, nebylali v mysli mé hlavní pakou zvědavosť, které tu vší úpravou lodi, zřízením kajut, strojův a pod. podávána potrava vzácně zajímavá. Neustal jsem také,

pokud jsem si od kapitána nevyprosil přístupu všude, kam cestovatele vůbec mohou pustiti. Nejdéle jsem pobyl ve strojovně, a „engineer,“ jenž se strojem svým hovořil jako s kamarádem, vida, kterak mne všecko zajímá, velice ochotně mi vykládal, jak a kolikera expansí možno využitkovati, aby se ušetřilo paliva, a všeliké věci jiné.

Teprv o půlnoci rozešli jsme se s paluby. Lože v kajutě bylo pohodlné dosti, ač úzké. Jsou při obou stěnách, vnější lodní a vnitřní ke společnému salonu, vždy dvě nad sebou. Já měl hořejší při vnitřní stěně, ale nespal jsem téměř nic. Rozruch duševní a trhavý, deptavý hluk šroubu nedaly. Ráno před pátou přišel do kajuty „steward“ připevnit kulatá okénka, která přes noc byla otevřena. Oznámil nám zároveň, kdy by někdo z pánů měl zálusk na sprchu mořskou vodou, že jest příležitosť na palubě. V tom, co mluvil, již crčely proudy vody po bocích lodi a přes okénka dolů. Páni dva se zdvihli a šli na tu sprchu. Když za chvíli se vrátili, vychvalovali nám druhým dvěma požitek svůj tak výmluvně, že jsme také se hnuli, aby nás něco tak vzácného neušlo. Sprcha záležela v tom, že hadici spojenou s pumpami lodními, kterými vodu čerpali na palubu za příčinou důkladného umytí, plavci zařídili na koupele chtivého a prali veň, pokud se mu líbilo ve proudu vody se otáčeti a pokud sám neřekl dosť. Lázeň tato zejmena po noci probděné byla velmi osvěžující. Možna ovšem jest jen za letního dne tak krásného, jaký jsme zase měli, a v tak ranní chvíli, kdy mimo plavce a koupače není živé duše vzhůru. Spoluspáči moji po této sumární proceduře ještě zalezli do kotcův a spali do sedmé hodiny. Já však jsem na palubě rozhledl se také po moři, jež v ranní záři slunečních paprsků po vší nepřehledné pláni vypadalo jako stříbrem polito, i zatoužil jsem toho krásného rozhledu užiti do syta. Ustrojil jsem se tedy rychle a zůstal již nahoře, kochaje se v nevýslovné kráse mořské hladiny, svěžího vzduchu a posvátné velebnosti klidné ranní nálady, které za dvě hodiny skoro nerušil všední šum otřepaných zdvořilůstek a ohledů ke společnosti. Mimo mne jen dva páni ještě tak si přivstali, ale každý z nás po krátkém pozdravu zaměstnával se jen krásou rozhledu a svými myšlenkami. Několik lodí viděti bylo na různých stranách a v různých vzdálenostech. Byly to lodi o třech stěžních se vzdutými všemi plachtami. Loď taková činí dojem klidné, velebné, majestátní krásy. Jako by vzduchem vznášela se, nad nízké plahočení pozemské jsouc povýšena. Parník, který nad černým trupem svým z komína za sebou vleče sloup dýmu, ani zdaleka nemůže se rovnati lodi plachtové. Vypadá jako všední, supavá, hrabivá prosa proti vzdušné, vzletné, vznešené poesii. Jen že užitečnosť obojích lodí jest v poměru právě opačném. Očividně ukázalo se nám to včera na Temži. Maličký parníček, jejž nad vodou sotva bylo viděti, proti vodě vlekl za sebou ohromného velikána o třech stěžních, vypadaje proti němu jako Davídek proti Goliáši, jako hošík dvouletý, jenž vede hřmotné postavy slepce, který bez vůdčí ruky nemohl by hnouti se z místa.

Plavba naše po všechen den zůstala kouzelně krásnou. Ani mráčku nebylo na obloze, větřík jen volný, právě co postačilo, aby žár slunce nebyl nepříjemný. Hladina moře zvláště o polednách byla skutečně jako zrcadlo, poněvadž povrch táhlých nízkých vln, jež ve stálém dutí

mořském přece vždy se tvoří, ani se nerozčeřil, leda když silnějším dechem zavanul vítr a načechral ho v drobounké záhyby. Na dálku od lodi pak vlny podobně rozechvěné povrchem vždy vypadaly jako líhy blýskavého kovu. Voda moře jako křišťál byla průhledna a přes tu chvíli se v ní objevovali krásnobarví sliméjši; ryby však jsem za celý den viděl pouze dvě, jednu táhlou jako štika, druhá byla nějaký čtverrohý rejnok. Za to dosti ukazovalo se racků, a dva z nich vytrvale doprovázeli loď, když jim kapitán několikrát hodil na vnadu kousky tuku. Na chléb nešli; divili jsme se, kterak na tu dálku předměty rozeznávají.

Teprve k večeru osvěžil se větřík zase a dul silněji, a když se setmělo a ukázal se na pravo maják při ústí Wesery a na levo maják Helgolandský, vál dosti prudce a brzy rozčeřil moře v živé kratší vlny. Na palubě začalo býti chladno a nepříjemno. Již odpoledne prospal jsem něco více nežli hodinu; na večer už před desátou odešel jsem na dobro na lože a spal jsem, neprobudiv se, až do šesté ráno. Když jsem vyšel na palubu, byli jsme ve přístavu Hamburském. Labe celé tedy jsem zaspal, čeho mně velmi bylo líto.

Přístav Hamburský proti Temži hned hlásí se dojmem těsnosti: jest příliš úzký na velikány námořní a zajisté brzy bude třeba jej rozšiřovati. Živo ostatně jest v něm jako na Temži.

V Hamburce pobyl jsem do večera; projel jsem se po Alsterbassinu, prohledl jsem město, zoologickou zahradu, v níž jest krásné aquarium (sasanky mají pěknější nežli v Křišťalovém paláci), sbírky umělecké v Kunsthalle a jiné znamenitosti, ale vše se vnímavostí zemdlelou, která mne důrazně upomínala, že čas nechati všeho a jeti domů. Rychlovlakem dojel jsem do Berlína, a přenocovav tam, hned ráno zase rychlovlakem přes Drážďany do Prahy.

Josef Jiří Strossmayer.

Velekněze Ďakovského, miláčka a chloubu našich pobratimů Chorvátů a Srbů, zná všecken svět. Strossmayer jest muž v každé příčině výtečný, veleduch, jakých u každého národa jest málo. On náleží mezi ozdoby našeho věku. Proto když ve dnech právě minulých slavil své padesátileté kněžské jubileum, po širých vlastech slovanských města, spolky i jednotlivci závodili mezi sebou, aby mu projevili svou nadšenou oddanosť a úctu. Pohříchu i hydra odvěkého záští ke všemu, co slovanského, pozdvihla tu opět hlavy své, aby snižovala jeho zásluhy a sápala se na jeho ctitele. Účelem těchto řádků není ovšem vyvraceti jedovaté lži a drzé nesmysly zarytých nepřátel jeho i našich; nelze nám také rozvinouti skvělý, velkolepý obraz celého života jeho, chceme pouze nejstručnějšími slovy nastíniti činnosť tohoto slavného kněze, učence, politika, lidumila i národovce.

Strossmayer narodil se v Osěku ve Slavonii dne 4. února 1815 z rodičů měšťanských, kteří se tam v 18. století z Lince byli přistěho-

vali a v prodlení času se poslovanštili. Do nižších škol a do gymnasia chodil v rodném městě, dvě poslední třídy gymnasijní, dle tehdejšího zřízení filosifií nazvané, absolvoval v Ďakově. Theologická studia konal na Peštské universitě jako alumnus tamějšího semináře ústředního. Všude byl výtečným žákem. Po všechen čas studií vynikal neobyčejnými schopnostmi a vzácnou pílí, tak že byl ve všech třídách a školách vždy prvním. Dokončiv bohosloví, posvěcen byl na kněze od svého biskupa Kukoviče v Ďakově dne 16. února 1838. Za příčinou dalšího vzdělání odebral se na vyšší učiliště kněžské Frintaneum do Vídně, kdež byl povýšen na doktora bohosloví a filosofie. Jako mladý kněz působil pouze jeden rok ve správě duchovní, jsa kaplanem v Petrovaradině, načež povolán jest za profesora na biskupské lyceum Ďakovské. V jaké lásce byl Strossmayer už tehdy u Maďarů, viděti z toho, že stolice dogmatiky, o niž se na Pešťské universitě ucházel, neobdržel, ant prý neuměl maďarsky. Práce, na jejímžto základě se o řečené místo ucházel, obrátila na Strossmayera v kruzích kompetentních zvláštní pozornosť; této pak okolnosti jakož i dobré paměti, již byl ve Frintaneu po sobě zůstavil, měl za to děkovati, že se stal ředitelem tohoto ústavu a dvorním kaplanem ve Vídni. Ve Frintaneu přednášel právo církevní. Jako člen theologické fakulty a zkušební komisař při rigorosech súčastňoval se učených disputací a proslul tu svojí neobyčejnou výmluvností, zejmena v jazyku latinském. Učeností, výmluvností a zdárnou činností, kdekoliv vzácnou hřivnou ducha svého působil, získal si Strossmayer v jediném desítiletí proslulé jmeno, tak že r. 1849, kdy biskup Kukovič hodnosti své se vzdal, jmenován dne 18. listopadu biskupem bosensko-ďakovským a srěmským, maje sotva 35 let věku.

Již jako bohoslovec přilnul Strossmayer celou duší k národu svému; jako profesor Ďakovský stál pevně při straně národní proti Maďaronům, za bojů Němců s Maďary zastupoval idey slovanské vůbec a chorvátské zvláště, pěstuje již tehdy známosť s vynikajícími osobnostmi politickými, jako s banem Jelačičem, s chorvátským ministrem baronem Fr. Kulmerem a jinými osvědčenými národovci.

Veliký duch Strossmayerův, nesoucí se za vznešeným heslem: „Vše pro víru a vlasť“, vyzařuje ve velkolepých činech hlavně od té doby, co dosedl na biskupský prestol Ďakovský. V kvetoucí mužné síle, vysoce vzdělán, bohat zkušenostmi, nadšen pro uskutečnění velkých myšlenek uchopil se správy znamenitého svého biskupství. První jeho snahou bylo, aby zvelebil statky svého biskupství, za předchůdců valně zanedbané; tím pak otevřel si bohatý pramen důchodů, kteréž osvícená vlastenecká mysl jeho jala se obraceti ve prospěch církve a vlasti. Nelze tu do podrobna vypočítávati všech, třeba jen značnějších darů, jež štědrá ruka jeho se zápalem a láskou pravého apoštola věnovala na prospěch podniků literárních, školských, ústavů humanních a vůbec všeho, co směřovalo ku povznesení národní věci chorvátské. Strossmayer jest jedním z největších maecenášův našeho věku.

Tísněno pouty tuhého absolutismu stenalo za prvých deseti let apoštolské jeho činnosti trojjediné království; omráčena příbojnými vlnami cizáctví, těžce oddychovala sužovaná vlasť chorvátská. Pln lásky a nadšení ke drahé domovině, procházel Strossmayer její zmrtvělé luhy

a pozoroval, že z těla toho život ještě nevymizel, že možná ještě spása, a co jí může přinesti, že jest národní literatura, národní školství. Touto myšlenkou veden zasazoval se o řádné vzdělání duchovenstva i učitelstva v duchu národním, s radostí přinášeje veliké oběti peněžní na zakládání škol i ústavu vzdělávacích a na vydržování učitelstva. Také o zřízení škol dívčích pilně se staral, a není v celém Chorvátsku ani jediné školy střední, jíž by byl štědře neobmyslil, tu dary peněžnými, tu pomůckami účebnými, tu založením stipendií pro studující. Vedle školství vynakládal Strossmayer veliké peníze ve prospěch literárních podniků, podporuje výdatně matice slovanské i časopisectvo a zakupuje vzácné staré rukopisy a vůbec historické památky; málo jest z této doby v trojjediném království literárních podniků, kterýchž k životu nepřivedla ruka Strossmayerova.

Hlavně dvě veliká a monumentální díla budou na vždy hlásati slávu vznešeného, obětavého biskupa vlastence. Jest to *Jihoslovanská akademie* věd a umění v Záhřebě a nová velkolepá *kathedrála v Ďakově.* Akademií platně přispěl ke kulturnímu významu národa svého v řadě národů vzdělaných, kathedrála jeho pak po všecky příští věky bude výmluvným svědkem vroucí jeho lásky k Bohu, ke svatým apoštolům slovanským a k umění křesťanskému. Základ k akademii položil již r. 1860 za účastenství národa i země; slavnostně otevřena byla r. 1867, i měla tehdy již 285.644 zl. jmění. Rozdělena jest akademie na čtyři třídy: 1. historicko-filologickou, 2. filosofickou a právnickou, 3. mathematickou i přírodoslovnou a 4. uměleckou. Čestných členů má býti na nejvýš 16. S akademií spojeno jest *národní museum*, rozdělené na část přírodozpytnou a historickou. K akademii náleží také galerie obrazů, kterou Strossmayer jí věnoval. [1]) Akademie jest ve spojení asi s 80 učenými společnostmi a ústavy po celé Evropě, s nimiž sobě vyměňuje vydané spisy. Z počátku neměla své budovy, ale od roku 1884 jest umístěna ve vlastním paláci (na Zrinském náměstí), který má cenu asi 300.000 zl. a na nějž obětoval Strossmayer 60.000 zl., země 100.000 zl. a akademie sama ostatek. [2])

---

[1]) Obrazárna měla r. 1885, kdy pisatel těchto řádků ji viděl, 253 čísel. Zastoupeny v ní originály slavných mistrů slovanských (Matejko, Jar. Čermák), školy vlaské, nizozemské i německé. (Raphael, Correggio, Quido Reni, Tizian a j.) Obrazárna se stále rozmnožuje novými pracemi uměleckými. Originál Čermákova obrazu Raněný Černohorec zde se nalézající stál 12.000 zl.

[2]) Historii domu oznamuje nám nápis vyrytý zlatými písmenami v mramorové desce pod bronzovým poprsím Strossmayerovým ve schodišti paláce umístěným: Za kraljevanja Franje Josipa I. i banovanja Ivana Mažuranića, za pokroviteljа akademije J. J. Strossmajera i predsjednika Franje Račkoga godine MDCCCLXXVII. mjeseca kolovoza bi gradnja ove akademičke palače po osnovi gradnevjosa nadsavjetnika Fridrika Schmidta započeta, te uz veledušnu podporu pokrovitelja, zemlje, grada Zagreba i drugih rodoljuba poslije tri godine sretno dovršena. (Za krále Františka Josefa I. a bana Ivana Mažuraniče, za protektora akademie J. J. Strossmayera a předsedy Františka Račkého r. 1877 v měsíci srpnu byla stavba tohoto akademického paláce dle plánu vrchního stavitele Bedřicha Schmidta z velkodušných příspěvků zakladatele, země a jiných národovců počata, a tři léta na to šťastně dokončena.)

Roku 1882 dočkal se jubilár Strossmayer zvláštní radosti, že mohl zasvětiti novou kathedrální basiliku, kterou na místě chatrného chrámu biskupského vybudoval v sídle svém Ďakově. Na stavbu svatyně této, zasvěcené sv. apoštolům slovanským Cyrillu a Methodu, vynakládal po 10 roků všecky síly a prostředky své. Nový tento velechrám, provedený ve slohu románském, prostranný, vysoký, velebný, mohl by státi v Římě, v Paříži, v Londýně a dokonalostí slohu, souhlasem všech svých částí, celou vnitřní úpravou a zevnější výstavností sloužil by za okrasu každému stoličnému městu. Nadšení, které apoštolský biskup vzbuzoval i v srdcích umělců, způsobilo, že stavitel, malíř i sochař při posvátném díle tom závodili o palmu a každý svůj úkol provedl mistrovsky. Posvěcení významného velechrámu Ďakovského vykonáno dne 1. a 2. října 1882 za velikého účastenství slovanského lidu netoliko z Ďakovského biskupství, nýbrž i z celé trojjediné kraljeviny. Při samém svěcení propůjčil se ku pomoci biskup Senjský, Jiří Posilovič, jenž posvátné obřady sám vykonal a druhého dne posvětiv oltáře poboční mši sv. pontifikální dle výsady, kteráž se v Senjském biskupství zachovala, sloužil jazykem slovanským.

Den založení Jihoslovanské akademie jakož i den zasvěcení nové basiliky počítá Strossmayer k nejkrásnějším dnům svého života.

S každým velkodušným činem Strossmayerovým spojena jest velká, dalekosáhlá myšlenka, směřující ku povznesení Slovanstva. Milujeť z celé duše nejen národ svůj, ale celou velikou slovanskou rodinu. Jest to veliký biskup a veliký Slovan. Súčastňuje se věcí politických již od r. 1848, stál vždy po boku čelných zástupců Slovanstva. Hájil povždy zásady: „Stejná břemena — stejná práva;“ i žádal tudíž v rozšířené radě říšské r. 1860, aby byly uznány historické zvláštnosti jednotlivých království a zemí mocnářství rakouského a hájil statečně svézákonnosti koruny chorvátsko-slavonské. Pro svou rozsáhlou, všude skvělými výsledky korunovanou činnosť, najmě pro své vlastenecké smýšlení a rázné hájení národních práv slovanských měl vedle nesčetných ctitelů vždy také nemálo protivníků, a z nepřátelského tábora často metány po něm střely jízlivého záští a osočování. On s čelem k nebi povzneseným, s myslí jasnou, se srdcem nadšeným, jist vítězstvím věci dobré, uprostřed všelikých bouří vždycky pevně kráčel za vytknutým cílem. „Tvrd bodi, nejzprosen, mož jaklén, kadár brániti je česti in pravde národu in jeziku svojemu!“ — to slovo básníkovo plně platí o povaze Strossmayerově. [1])

Aby vylíčena byla blahodějná biskupská činnosť Strossmayerova, k tomu bylo by třeba celé knihy. Četné pastýřské listy jeho, vynikajíce vznešenými myšlenkami, duchem apoštolským a řečnickým, darem sv. Zlatoústa, jsou drahocennými perlami v oboru pastorace, otázek sociálních i národnostních. Mocným vlivem svým Strossmayer platně přispěl k sepsání encykliky „Grande manus,“ dne 23. září 1880 papežem Lvem XIII. vydané, kterou sv. apoštolé slovanští Cyrill a Method postaveni na svícen pocty po boku nejzasloužilejším apoštolům druhých

---

[1]) Buď pevným, neúprosným, mužem ocelovým, když hájiti třeba česť a právo národa a jazyka jeho. J. Jurčič. (Tugomer V. j. 8.)

národů křesťanských a nařízeno, by památka jejich slavila se po všem světě křesťanském spůsobem vyššího řádu. Roku 1881 Strossmayer v čele poutníků slovanských proslovil před trůnem papežovým duchaplnou slavnostní řeč, po které pronesl Lev XIII. památná slova, že „vedle soudu božího uchystány jsou Slovanům zvláštní a vynikající úkoly v životě vezdejším.“ Již u Pia IX. požíval Strossmayer veliké vážnosti. Tak když kdysi do Říma zavítal a k audienci u trůnu papežova se objevil, Pius povstav šel mu vstříc a se slovy: „Ejhle, apoštol!“ jej objal. Za příčinou jeho letošního jubilea vyznamenal jej Lev XIII. zvláštním blahopřejným telegramem.

K českému národu osvědčoval Strossmayer vždy zvláštní lásku a všemožně podporoval naše snahy národní. Z té příčiny národ český projevoval mu při mnohých příležitostech vděčnosť a oddanosť svou, mnohá česká města jmenovala jej svým čestným měšťanem, ve dnech právě minulých učinilo tak jednohlasně i královské hlavní město Praha. Bohdejž by vznešený biskup jubilár ještě dlouho působil k oslavě církve, své vlasti a veškerého Slovanstva. Živio! *Vojtěch Pakosta.*

Sibiř jindy a nyní.

Studie

od

Josefa Kořenského.

II.

Zprávy o tragické smrti Jermakově, přinesené Gluchovem do Moskvy, sice překvapily, ale neodvrátily panovníka, aby učinil co možného pro udržení sibiřského carstva. Proto povoláni byli dva vojvodové s náčelníkem Čulkovem a se 300 střelci a kozáky, aby vydali se na pochod do Sibiře. Vojvoda Vasilij Sukin usadil se na Tuře blízko někdejšího sídla tatarského řečeného Čimgi a založil tam roku 1586 město Ťumeň. [1]) Odtud pak ovládal okolní kraje, opanovav řeku Turu, Pišmu, Iseť, Tavdu a Tobol.

Carský dvůr podporoval snahy Sukinovy a poslal mu ještě 500 kozáků k zabezpečení získaného území, načež Čulkov vypravil se k Irtyši, při kterém položil základ k novému městu nedaleko tatarské pevnosti Iskeru. Tak vznikl roku 1587 Tobolsk, jenž brzy se zbavil poručenství Ťumeně a hlavním městem sibiřského carstva jest učiněn. Rok na to také pevnosť Isker byla lstí opanována a jakožto osada na vždy zničena.

Panství ruské šířilo se od té doby bez velikých překážek. Roku 1593 založena jsou města Pelim uprostřed kraje vogulského nedaleko

[1]) Slovo *Tumen* odvozuje se ve starých kronikách z tatarského, znamenajíc *deset tisíc*. Tataři užívají starého jmena, říkajíce *Čimgi* nebo *Čimgi-tura*.

řeky Tavdy,[1]) Berezov[2]) a Surgut při Obi a roku 1594 Tara při Irtyši. Tou dobou také step Barabinská[3]) a tatarští její osadníci byli zvláštní výpravou ruskému panství podrobeni (1595—1596).

O podmaňované Sibiři mluvilo se v evropské Rusi s nadšením, a báječná hojnost zvěře s drahocennou kožešinou lákala tam tlupy dobrodružných lovců, kteří jakožto *promyšleniki*, pronikali sibiřské končiny před tím neznámé, lovíce zvláště soboly. Prvé zprávy, týkající se popsání nových těch krajů jakož i mapy o tom vydané založeny jsou na pozorování promyšleníků, sobol pak byl příčinou nových objevů geografických.[4]) Právem pojala ho některá města šibiřská ve svůj znak: sobola se šípem má Berezov, dva soboly se šípem uprostřed má Jenisejsk a Tomsk, dvě lišky a sobola mezi nimi má Surgut. Skrze promyšleníky došla kozáků sibiřkých také zvěsť, že výše při Obi žijí Osťáci, kteréž podrobiti nebylo by nesnadno. Kozáci surgutští vytáhli společně s promyšleníky v označený kraj a založili tam r. 1596 pevnůstku (ostrog) Narim, kteréž slovo znamená v řeči tamějších Osťáků krajinu bažinatou.

Cesta do Sibiře vedla tehdy Čerdynem přes Jugurské pohoří do někdejšího města Losvy, ale roku 1597 objeven byl schůdnější průchod přes Solikamsk k horní Tuře. Pročež osada při řece Losvě byla opuštěna a na místě ní založeno jest město Verchoturje roku 1598, jímž jediné dovolovala se veřejná cesta do Sibiře. Tu také vystaveno bylo kupecké skladiště a celnice (1600). Pro snazší dopravu cestujících postaráno bylo o vozotaje (jamščiky), kteří přivezené zboží a úřední osoby dopravovali bezplatně od stanice ke stanici, užívajíce v náhradu za to pozemků sobě vykázaných. Za tou příčinou zbudováno bylo na cestě mezi Verchoturjí a Ťumení město Turinsk, jehož obyvatelstvo množilo se stále novými přistěhovalci.

Na počátku 17. století dospěly kozácké voje sibiřské na sever až k moři a k řece Tas, uprostřed Sibiře až po ústí řeky Tomi (do Obi), na jihu pak až po slané jezero řečené Čaný na stepi Barabínské. Skrovné obyvatelstvo tehdy kromě podmaněných domorodců záleželo ve vypovězených Polácích a Litvínech, potom v nemnohých Rusích, kupcích, vojínech, duchovních a j.

Objevením doleního toku Jeniseje skrze promyšleníky (1610) otevřel se nový výhled do krajů prve neznámých, a o deset let později vzalo město Jenisejsk svůj počátek. Jižně od Jenisijska založena byla roku 1627 tvrz, které dostalo se od červeného břehu jmena Krasnyj Jar.[5])

Existence Rusů v Sibiři udržovala se přibylými kozáky, střelci, promyšleníky a jinými přistěhovalci, ale o nové potomstvo péče se ne-

---

[1]) Řeka Pelim vylévá se tam do Tavdy. Po sibiřském spůsobu nejmenují se města podle řeky hlavní, nýbrž odvozují svá jmena od přítoků tam blízko ústících.

[2]) Kdysi slulo osťácké to místo *Sugmut Vaš*, vogulsky *Chal Uš*. Osť. *Sugmut* a vogul. *Chal* znamená *břízu* (rus. *beréza*).

[3]) Step Barabinská neboli *Barabá* rozkládá se mezi Irtyšem a Obí. Viz o ní *Vesmír* 1888.

[4]) Viz o tom *Vesmír* 1881: O příčinách kolonisace a objevů geografických — *Kohl*: Die natürlichen Lockmittel des Völkerverkehrs Bremen 1878.

[5]) Rus красный = červený, tatar *jar* = břeh. Tataři jmenují Krasnojarsk *Kisil-jar-tura*, t. j. město červeného břehu.

vedla, ježto sibiřští Rusové neměli z počátku chuti bráti sobě za manželky ženy tamějších domorodců, zvláště ne Osťačky a Samojedky. Teprve r. 1630 bylo vydáno nařízení, by najalo si v městech ruských 500 mužů do služeb sibiřských, a s nimi aby také získáno bylo 150 svobodných osob ženských s volnou dopravou až do Tobolska. To se skutečně provedlo, a tak se sibiřští kozáci a j. mohli ženiti s Ruskami.

Sibiřští Rusové ještě nejspíše mísili se s Tatary, Kirgizy a Kalmuky, jichž osady kozáci často přepadávali, zmocňujíce se jejich žen a dětí a odváději̇ce je do zajetí. Ve starých aktech uvádí se o tom zpráva, že „kořisť taková odváděla se na úřad, který ji mezi účastníky výpravy rozděloval." Vedle toho mnozí Rusové kupovali si dívky kalmucké a kirgizské, nebo dostávali sirotky darem, zvláště v letech, když panoval hlad. V ruských městech západosibiřských usazovali se Kalmuci a Kirgizové za příčinou výdělku, vstupujíce k Rusům do služeb a učíce se všelikým řemeslům. Mnozí z nich přijímali i pravoslaví a porušťovali se, což vláda schvalovala zvláštními úkazy. Na druhé straně často přihazovalo se, že ruské ženy a dívky dostávaly se loupeží do zajetí mezi Kirgizy a Kalmuky. Slučování těchto živlů nebylo již řídkostí ani na počátku 17. století. Sňatky uzavírané mezi Rusy a domorodci asijskými byly proti mysli ruské církvi, a duchovní otcové Moskevští a později také metropolita Tobolský kárali takové prý bohaprázdné počínání.

Míšením různých těch plemen vznikalo potomstvo zvláštního rázu. Ruští osadníci severních krajů sibiřských, jako v Obdorsku a Berezově, proměnili se prodlením doby tak, že přijali na se povahu Osťákův, Samojedův a Tatarův. Ráz takových míšenců podrobněji byl sledován za výpravy do Turuchanska. Mnohá měření kraniologická a pozorování anatomická vykonaná skrze Ščapova, člena Turuchanské expedice, podávají toho doklady. Také na východě Sibiře nápadně se jeví fysiologický charakter míšenců z Rusů, Tunguzů, Jakutův a Burjatů. Předem týká se to Burjatů pokřtěných, nazývaných *jasačnyje* a žijících ve zvláštních dědinách s Ruskami, které pojali za manželky. Naproti tomu také Rusové uvykli mladým Burjatkám a Tunguzkám, ano nadšeně je opěvovali. Rtové černovlásé Tunguzky nekvetou jako růže, ale kvetou divokým a ohnivým urgujem: [1])

Въ ея устахъ не дышатъ розы
Но дикий огненный ургуй
Манитъ любовь и поцѣлуй.

Ruskými přistěhovalci přineseny byly mezi sibiřské národy nejen ruské obyčeje, mravy, náboženství a kultura, ale také nemoci, ze kterých zvláště neštovice zle řádívají mezi nimi. Po prvé vyskytly se epidemicky roku 1631 v Turuchansku při Jeniseji, kde vyhladily velikou část obyvatelstva za nejkrutější doby zimní. Od té doby sibiřské kraje stíhány byly jimi tou měrou, že se jimi obyvatelstvo místy na polovici ztenčilo.

Za panování cara Michajla Feodoroviče dařilo se pokořování na východě tak, že na konec jeho tři a třicítileté vlády (1645) téměř

[1]) Urguj = Anemone patens, anemonka, sasanka.

celá Sibiř byla podmaněna. Tehdy i Amursko bylo pronikáno, a slavní vůdcové jako Perfirjev, Beketov, Korytov, Kopylov, Pojarkov a jiní stateční náčelníci tlup kozáckých počínali si nejinak nežli jako španělští conquistadoři v novém světě. Jmena jejich vyšla již z paměti jak na Rusi evropské, tak i v Sibiři, ale v dějinách měst jimi založených náleží jim čestné místo. Kuzneck, Vercholensk, Olekminsk, Jakutsk a jiná města sibiřská děkují kozáckým hordám za svůj vznik. Sláva ruských zbraní budila úctu v asijském obyvatelstvu, tak že sám mocný Altyn chán, jenž vládl na jihu Sajanského pohoří a v horách řečených Tannu-ola, žádal si býti (1632) z dobré vůle poddaným bílého cara Moskevského, ovšem jenom podle jmena, neodváděje žádných poplatků.

Po smrti cara Michajla Feodoroviče v podmaňování na východě se neustávalo. Perlou sibiřských krajů nově získaných bylo Amursko. Zprávy o něm přinesl po prvé Pojarkov, který se tam r. 1632 z Irkutska s tlupou najatých lovců vydal do služeb kozáckých. Výprava, která dychtila jen po drahých kožkách sobolích, dostala se k řece Amuru a po ní až k ústí a do Ochotského zálivu. Po velikých svízelích vracela se, pozbyvši třetiny mužstva, z bohatých krajův Amurských, ale pro drahé kovy, tam objevené, zase mnozí jiní se tam odvažovali. Mezi těmi byl Jerofej Pavlov Chabarov, jenž uslyšev o Leně i Amuru, vydal se r. 1649 s několika lovci do Amurska, a to novou cestou po Olekmě. Když pak navrátil se s bohatou kořistí do Jakutska, získal pro příští výpravu nových účastníkův a po mnohých bojích opanoval Amursko, obdržev r. 1653 posilu 3000 mužů, jež vedl Zinovjev. Ten však ze závisti osočil chrabrého Chabarova a odvezl jej do Moskvy. Ale Chabarov přijat byl od cara milostivě a povýšen do stavu bojarského. Osada Chabarovka v Amursku založená podnes připomíná jmeno statečného podmanitele krajů těch.

V bojích s Číňany Rusové r. 1689 Amurska pozbyli. Mezi Mongolskem a ruským panstvím v Sibiři byly tehdy hranice skoro tytéž jako nyní. V pohoří Sajanském a v Altaji byli neodvislí Karagazové, Kirgizové, Sojoti a Kalmuci. Ve stepních krajích, přiléhajících k Irtyši a Uralu, hraničilo panství ruské s loupeživými hordami Džungarů a Kazak-Kirgizů [1]) U těchto Rusové neradi se usazovali, nejsouce mezi nimi bezpečni. Ba i pohraniční osady ruské trpívaly mnoho vpády sveřepých Kazak-Kirgizů. Na nejzazším východě podrobeni byli v 17. století také Lamuti, Korjaci a Čukčové i odváděli Rusům poplatky. K docelení nynější Sibiře scházela tehdy jenom Kamčatka a stepi Kirgizské. Na onu došlo skutečně za panování Petra Velikého r. 1696. Když vůdcové Jakutských kozáků, Ivan Novgorodov a Michajl Šechurdin, počali páchati na Kamčadalech neslýchané ohavnosti. Kamčadalové těžce nesli svoji porobu a připravovali Rusům krvavou pomstu. Ale Rusové oplatili jim čin jejich hned na to hromadným pobíjením, při čem krev Kamčadalů

---

[1]) Turečtí nomadi západní Asie jsou 1. *Kazak-Kirgizové,* 2. *Kara-Kirgizové,* 3. *Karakalpaci* a 4. *Turkmeni* (Radlov, Aus Sibirien Lose Blätter aus dem Tagebuche eines Linguisten. Leipzig 1884).

tekla potokem. Po utišení vzpoury na Kamčatce byli tam posíláni mnozí vypovězenci. [1])

Koncem 17. století přestávají dobrodružné výpravy kozáckých atamanů v Sibiři, a osud nabytých krajův asijských spočívá úplně v rukou carské vlády. [2])

Na počátku 18. století rozšířeno bylo ruské území sibiřské při Irtyši až k malebným krajům Buchtarmy pod Altajskými horami a dále až k divočinám Zajsanského jezera a horního toku Irtyše. Expedice vyslaná tam r. 1715 měla zároveň úkol, aby vypátrala cestu do Jarkandu. Na obranu proti vpádům stepních kočovníků založeny byly pevnosti Semipalatinsk, Jeljesninsk a jiné při Kirgizské a Džungarské stepi. Obranná linie prodloužila se toho času až po Usťkamennogorsk. Pokus Petra Velikého opevňovati místa, počínajíc od moře Kaspického směrem asijským a pojistiti si tak ruský vliv ve střední Asii, nezdařil se a skončil úplnou zkázou výpravy knížete Bekoviče Čerkaského do Chivy r. 1717.

Hranice ruského panství v Asii tvořily r. 1725 řeka Ural, Mias, potom linie od Kurganu přes Omsk, odtud podél Irtyše a podél předhoří Altajského k Bijsku, k jezeru Teleckému, ku pramenům Abakanu, k nynější linii čínské, k ústí Gorbice v Šilku až po řeku Udu. Na březích Tichého oceánu opanováno bylo tehdy území od ústí Udy až po průliv Behringův s ostrovy Kurilskými (vyjímajíc Iturup a Kunašir). Stepi středoasijské ostávaly tehdy od Rusů nedotknuty, a obchod veden byl raději s dalekou Čínou přes úrodné Mandžursko nežli s Bucharou přes bezvodné pouště, jakými jsou Karakum a Betpak-dala.

Na přesnější stanovení hranic v Sibiři došlo za Kateřiny I. a za Petra II. v letech 1728—1729. Stanice zřízené tehdy při linii Zabajkalské trvají podnes. Také jinde vznikaly četné kordony s vojenskou posádkou. Za panování carevny Elišky Petrovny, nástupkyně Anny Ivanovny, které podařilo se přiměti kirgizské chány Abulchaira a Šemjaku k poddanství, přibylo nevelikké území Džungarského carstva rozpadlého r. 1756; obsahovalo kraje při Irtyši tam, kde Ulba, Buchtarma a Naryn ústí, a prostíralo se až k horním tokům Obským, to jest ke Katuni a Biji. Kordon, zavedený tu r. 1750 a nazvaný Gorkaja linija, směřoval od Tobolska na jih podél stepi při Irtyši.

Za Kateřiny II. nezískáno na asijské půdě žádné nové území. Panovnice ta, pokládajíc opravy v říši evropské za důležitější, nestála o nové výboje za Uralem, měla však péči o udržení panství v Asii

[1]) Mezi těmi zvláště slovenský zeman Beňovský, narozený v městysi Vrbovém v Nitranské stolici, učinil se pověstným, byv tam odsouzen do vyhnanství, když r. 1769 upadl jakožto plukovník ve službách polské konfederace do zajetí ruského. Po několika nezdařených pokusích, kterými chtěl dojíti svobody, vyvezen byl do Kamčatky. Maje chování dvorné získal si náklonnosť vojenského náčelníka Nikola, jehož dceru pojal konečně za choť. Tu podařilo se mu osnovati spiknutí, načež odplul se svými společníky a se svou chotí r. 1771 na moře. Po mnohých dobrodružných cestách v Číně, Japonsku, Formose, Francii, Rakousku, severní Americe a Brasilii skonal na Madagaskaru r. 1786, střelen byv do prsou na bojišti v půtce s Francouzi.

[2]) Oberst Wenjukow, Die russisch-asiatischen Grenzlande. Aus dem Russischen von Krahmer. V Lipště 1874.

nabytého. Gubernátorům bylo tehdy nařízeno, by využitkovali nesvárů mezi Baškyry, Kirgizy a Kalmuky; východní pak Sibiři mělo býti cílem rozšířiti obchod s Čínou v nejlepší shodě. Také s Japonskem uzavřena byla přátelská úmluva, a Rusům dovoleno přicházeti do Nangasaki a uzavírati obchody, čehož ovšem do r. 1805 nebylo užito.

Po smrti Kateřiny II. až do skončení válek francouzských bylo Rusko tolik zaměstnáno západem, že se nemohlo zabývati politikou asijskou. Ostatně poměry v Sibiři nezavdávaly k tomu zvláštního podnětu. Přátelství s Čínou bylo tehdy nejlepší, a obchodníci ruští těžili z výnosného trhu v Kjachtě co nejvíce. Nejhůře ještě bylo při hranicích v sousedství stepních kočovníků, kteří loupili a plenili ruské osady. Proto tam bylo ob čas vysíláno vojsko, by lupiče stíhalo a trestalo, ne pak aby zmocňovalo se nového území výbojem. Tak bývalo až do r. 1820. K návrhu generálního gubernátora Speranského předsevzato podrobení Kirgizů ve stepích sibiřských, kteří měli býti ruskými poddanými nejenom dle jmena, než i také dle skutků i povinností. K tomu účelu zakládala se ve stepi opevněná střediska s vojenskou posádkou, tvořenou z kozákův a pravidelné pěchoty. Ale vydržování těchto stanic žádalo velikého nákladu, a proto správa Sibiře počala stepní stanice osazovati kozáky, kteří vedle povinností vojenských hleděli si také orby a hospodářství. Taková organisace prováděla se toliko v západních stepích sibiřských. Podobné zřízení bylo ve stepi Orenburské, jsouc namířeno proti hordám kirgizským, tak jako opevnění Novoaleksandrovska při Kaspickém moři, založené r. 1834 na ochranu rybářů. Ale malomocná posádka stanic nemohla odolávati vzpouře divokých Kirgizů v letech 1845—1846. Po tomto odboji zřizovaly se četné tvrze k ovládání loupeživých hord kirgizských. Z té doby pochází Kopalsk nebo Kopal u řeky téhož jmena. Kirgizové Veliké hordy po tu dobu samostatní nebo poddaní brzy Číňanům brzy Kokancům, přijali r. 1846 svrchovanosť ruskou, a panství v Asii rozšířeno bylo nově k horám Alatauským. Proudy jako Syr-Darja, vylévající se do jezera Aralského a Čuj, tekoucí do jezera Saumalského (při 45° s. š.) byly přirozenými hranicemi. Získáním těchto krajů byl učiněn počátek k dalším výbojům ve střední Asii. Na východě opanované Amursko [1]) přivtěleno bylo

---

[1]) V letech šedesátých našeho století mnoho bylo mluveno a jednáno o Amursku mezi rodáky našimi jak v Čechách, tak v Americe. Amursko mělo se státi kolonií českých vystěhovalců. Roku 1861 bylo vyjednávání mezi Čechy americkými a zástupci ruské vlády v plném proudu. Čechové vyslali ze sebe dva zástupce, p. Mráčka (nyní inžinýra v Oděse) a p. Jana Bartu Letovského (posud v Americe), kteří z Racina odebrali se do Europy. Do Prahy přibyl za tou příčinou zástupce vlády ruské p. Malinovský z Petrohradu. Jednání dařilo se tou měrou, že zřizovala se již knihovna, jež měla býti poslána do příští české kolonie při Amuru; knihy pro ni určené označeny byly již razítkem „Slovanská Lípa v Amursku“ Vyslancové čeští majíce z vlastního názoru podati zprávu o poměrech v Amursku a připraviti tam půdu pro příští vystěhovalce české, nastoupili cestu Ruskem do Amurska, a zástupce vlády ruské vydal se do Ameriky, najav za svého průvodčího p. Vojtěcha Maška z Čech (aby se cestou od něho naučil jazyku českému). Avšak povstání polské r. 1863 a odpor proti Rusku obrátil všecky plány niveč. Ve spise Richarda Andréea Sibirien und Amurgebiet (v Lipště 1876) uvádějí se mezi obyvatelstvem nynějšího

trvale k ruskému panství smlouvami z let 1858 a 1860, kdežto v letech 1864—1869 rozhojněno bylo ruské území v Sibiři ještě o některé stepní kraje při Zajsanu, tak že nynější rozloha Sibiře[1]) zajímá 12,495.110 km², tedy mnohem více nežli celá Evropa (= 9,730.576 km²). Obyvatelstva čítá se nyní v Sibiři 4,013.369. Připadá tudíž na 1 km² 0·3 obyv. v evropské Rusi 16 (v Rakousku 61) obyv. Po stránce administrační dělí se Sibiř v západní a východní. Západní Sibiř zavírá v sobě gubernii Tobolskou a Tomskou, východní skládá se z generální gubernie Irkutské (s gubernií Irkutskou a s oblastí Jakutskou) a z generální gubernie Amurské (Zabajkalsko, Amursko, Přímoří s Kamčatkou). Sachalin má svou zvláštní správu. Oblasť Akmolinská a Semipalatinská se Semirječinskou tvoří generální gubernii stepní.

III.

Dobytí Sibiře přineslo domorodcům[2]) zkázu. Jako jinde, tak i v Sibiři odehrává se příchodem kulturního člověka do zemí barbarských ono teskné, ale neodvratné drama, kterým prvotní národové přivádějí se v záhubu. Civilisovaný Evropan stírá domorodce s povrchu zemského vůčihledě i v širých krajích nehostinného severu sibiřského, i v pralesích a prériích amerických a v souostroví Tichého oceánu. Bojovné družiny vysílané do Sibiře ku podmanění národů asijských nepočínaly si jinak nežli španělští konquistadoři mezi rudochy americkými. Oslabování, vydírání a ničení domorodců bylo jejich heslem a vydařilo se tak, že původní plemena sibiřská jsou nyní v menšině proti živlu cizorodému. O násilném vyhlazování domorodců sibiřských smutné uvádějí se zprávy u věrohodných kronikářů, jakými jsou Müller, Fischer a Slovcov, vedle pozorování historika Šaškova, proslulého cestovatele Wrangella a j. Mnozí z domorodců vymřeli nedávno do posledního, a neostala po nich jenom pohádka, že byli tak četní jako hvězdy na nebi. Po Omocích, Kotech, Matořích, Asanech, Arincích a jiných Sibiřanech není teď ani stopy. Akademik Müller a Gmelin viděli r. 1753 posledního Arince, který mluvil svou mateřskou řečí. Šaškov připomíná statistickou zprávu, podle které r. 1744 bylo 20.000 Kamčadalův obého pohlaví, kdežto r. 1823 bylo jich toliko 2760 a r. 1850 již jen 1951.

Rovněž truchlivé jsou zprávy o domorodcích v Berezovsku, o Tatařích na stepi Barabinské a j. O Vogulech dí sibiřský statistik Hagemeister, že jich ubyla téměř polovina. Zprávy jeho potvrzují Alquist a Malijev.[3]) Domorodců čítá se v západní Sibiři vždy méně a méně.

Amurska také Češi (sp. 24). O míšencích mezi Čechy, Bulhary, Srby, Poláky, Rusy a Burjaty na jihu Sibiře zmiňuje se Jadrincev ve spisu: Сибирская колонія. V Petrohradě, p. 18.

[1]) Ruské území zajímá

v Asii střední	3,011.140 km²	s 5,305.066 ob.;	na 1 km²:	1·7 ob.
na Kavkaze	248.445 km²	s 4,173.378 ob.;	na 1 km²:	17 ob.
v Zakaspicku.......	522.500 km²	s 710.000 ob.;	na 1 km²:	1·3 ob.
v Asii vůbec	16.783.600 km²	s 14,202.000 ob.;	na 1 km²:	1 ob.

[2]) Rusové domorodce zovou инородцы, jinorodci.

[3]) Podrobné údaje o tom zavírá v sobě spis N. Jadrinceva: Сибирь какъ колонія v kapitole Инородцы str. 86. Mnohými statěmi rozhojněn jest spis tento v německém překladu dr. Ed. Petriho: Sibirien. Geographische, ethnographische und historische Studien von Jadrinzew. Jena 1886.

Bída a nouze urychlují jejich zanikání společně s nemocemi epidemickými. Zvláště neštovice, tyf, skorbut, malomocenství (lepra) a příjice rozmohly se mezi sibiřskými domorodci od polovice předešlého století v míře úžasné. Roku 1768 zemřelo 20.000 Kamčadalů neštovicemi. Malomocenství, tyf a příjice rozšířena jest dle zpráv podaných od Sokolova (Архивъ Судеб. Медицины 1867 г) v Berezovsku tak, že celé obyvatelstvo bude jimi vyhubeno. Jdi jenom mezi Osťáky těch krajův a přisvědčíš slovům pronášeným o nich již na počátku předešlého století: „Od nemocí příjičných hnijí tu lidem ústa, nos, ruce a nohy, a maso jejich rozežráno jest až do kosti. Kdo stižen je tou nemocí, ten nestará se o její vyhojení, ba ani o zmírnění své bolesti, přikládaje na otevřené rány toliko kůru březovou, aby obvázav ji šel zase po svém zaměstnání. Nemocen potácí se životem tak dlouho, dokud může udržeti se na nohou a dokud neklesne vysílením.“ Nemoc ta obecně jmenuje se v končinách sibiřských *berezovským malomocenstvím* (проказъ, lepra). Člověk nemusí býti lékařem z povolání, aby poznal zhoubné účinky morové té rány, přecházející z pokolení na pokolení. Posud vidím před sebou děsný obraz, jenž jevil se nám, když přirazili jsme na lodi k břehům mohutného veletoku Obského při osadě řečené Tymskoje (v Narymském kraji Tomské gubernie) a ležící pod 60° s. š. Nemnoho povýšené břehy černaly se hustým pralesem sibiřského cedru (limby, Pinus cembra). Na pokraji lesa stálo několik srubů s dřevěným kostelíkem. Mezi sruby, ohrazenými kolkolem nízkým plotem, bujela všudy svěží tráva zelená jako brčál. Vždyť nižší místa zaplavena byla ještě před krátkým časem Obí, rozlévající se jarem do šíře až 100 kilometrů. Tu na blízku osamotnělého sela ústí do Obi řeka Tym, při níž ve stanech usadili se Osťáci. Přijeli na loďkách z pustých krajů, kde Tym vyvírá mezi Obí a Jenisejem. Rok co rok dostavují se do Tymského sela, by se tu zásobili moukou, přiváženou jim po parolodích, které plují za léta mezi Ťumení a Tomskem, a to po Tuře, Tobolu, Irtyši a Obi. Stany jejich prozrazovaly bídu již svým zevnějškem. Několik tyčí, přikrytých březovou korou, dostačí Osťákovi k obydlí. Před stany plápolal oheň a nad ohněm v kotlu syčela vřelá voda. Opodál stanů vylo několik hladových psů, vychrtlých jako vlci. Každý pro sebe uvázán byl u svého kolu pro zamezení psího nesváru. Kolem kotlu seděli Osťáci, muži a ženy. Děti jejich zatím v udivení prohlížely si paroloď a její posádku, oděny jsouce v cáry někdejšího kožichu. Také ostatní Osťáci zahaleni byli ve chlupatý oděv. Před časy odívali se drahými kožkami sobolími a teplými spratky černých lišek, ale nyní choulí se před mrazem do sprostých kožek polárních zajíců. Teplejší a drahocenné kožešiny dávno na nich již vymámil civilisovaný Evropan za nějakou láhev kořalky. Mezi všemi osťáckými rodinami tam na břehu usedlými ani jediný nebyl prost zhoubné nemoci berezovské. Jedněm uhnínaly líce, brada, nos, druhým oko nebo jiné ústroje těla strašlivě zohaveného. Hlas, pohled a celé vzezření svědčilo o zkáze celé bytosti. Ošklivostí odvracel jsem zraky v jinou stranu. Ale vstoupiv dovnitř chaty jejich uzřel jsem věci ještě horší. V té i oné chatě osťácké zmírali neduživci, skláceni chorobou a věkem takořka za živa do hrobu. Příšerně zněl jejich smrtelný chrapot, a odporně páchly otevřené rány nevyhojitelné

choroby jejich. K tomu všemu lomcovala jimi zima sychravého dne, ale po teplé houni nikde památky. Do pola obnaženi, do pola obloženi zaječí kožešinou povalovali se nebožáci na chladné půdě. Zmrzačené údy jejich vypověděly jim už všecku službu. Zajisté že nespatřili již více osněžené tundry svého domova.

Přijíčné nemoci v kraji berezovském zmáhají se rok od roku. Na vyléčení toho zla nikdo tam nepomýšlí. Bývalo tak již v letech dřívějších. Okolo roku 1830 zabýval se úkazem tím lékař Běljavský, a poznav obyvatelstvo berezovského kraje, podal zprávu, že mezi tamějšími domoroci najde se sotva jeden, jenž by nebyl stižen příjicí. Severněji přidružují se k ní ještě jiné choroby, rheumatismus a skorbut, a řádí ještě hrozněji.

Zdravotní poměry domorodců sibiřských nejsou jinde o mnoho lepší. Špatnou pověsť má zvláště Turuchansko a Narymsko. Příslušné zprávy o domorodcích sibiřských končívají asi těmito slovy: „Pozorujíce ničivou moc neštovic jakož i úplný nedostatek lékařské pomoci mezi domorodci severních krajů, pronesti musíme tu žalostnou zvěsť, že severští domorodci, kteří kromě toho odíráni jsou rybáři, odsouzeni jsou k vymření.“ [1])

Vedle nemocí bývá i hlad neřídkým hostem mezi domorodci, ano dohání je až k lidojedství. R. 1878 umíralo hladem mnoho domorodců v Narymsku, r. 1885 zahynulo jím mnoho Osťáků v Surgutsku, téhož roku mnoho Čukčů na východním mysu, a to z nedostatku mrožů a velryb. kterých valně ubylo skrze lovce americké. O kanibalismu v dobách hladu uvádějí se zprávy z let 1814—16. V Turuchansku požívali Rusové i domorodci vedle zdechlých zvířat také masa lidí zemřelých i ubitých!

Nápadně skrovný jest přírůstek sibiřských Tatarů, kterých na příklad ve volosti (okresu) Tobolské přibylo za 25 let sotva 100 ze 1057 duší. V okresu Ťumeňském ukázal se mezi 9083 Tatary toliko přírůstek o 19 duší za 12 let. Vinno je tím mezi jiným nepoměrné malé číslo žen, zvláště u severských nomadů, kteří vykazují sotva 30 až 40% osob ženského pohlaví. Příznivější poměry v té příčině jeví se mezi Burjaty, Kalmuky a Kirgizy, jakkoli tito zase v poslední době trpívají nedostatkem a nouzí. R. 1884 objevilo se na př. v bazaru Pavlodarském velmi mnoho stříbrných mincí; všecky byly proraženy pocházejíce z náhlavků. Kirgizové trpíce nouzi nuceni byli sáhnouti k ozdůbkám svých žen a dětí, jen aby mohli si opatřiti za to obilí, protože stáda jejich ztenčují se morem a jinými nemocemi. [2])

Nebudeli o budoucnosť domorodců sibiřských lépe postaráno než nyní, potom souzen jest jim osud takový, jaký stihl původní obyvatelstvo v zemi Van-Dimensově, kdež před dvanácti lety poslední Tasmankou Lalla Rookh vymřel celý národ. Potom naplní se slova pohádky samojedské: „Samojedi měli kdysi 700 stanů. V těch bydlelo 700 lidí a 7 mužů panovalo nad nimi. Ale těch sedm mužů nemělo žádných dětí. Toliko jeden z nich měl syna, ale i ten byl lenivý a slabý. Jednoho rána procitne syn a vidí, že všickni mužové jeho rodu pomřeli a že

---

[1]) Очеркъ Санитарнаго Состоянія Зап. Сибири. Омскъ 1880.
[2]) Petri, Petermanns Mittheilungen 1885. Monatsbericht, sv. 5, p 181.

také všickni sobové zahynuli. Opuštěný syn bloudil bez pomocí po pustém kraji tak dlouho, až padl vysílením k zemi, kde sbíral a ohryzoval kosti, které psi zanechali. Potom setkal se s lidmi, ale s lidmi z jiného národa. Ti neměli srdce a stáli o jeho bezživotí.. Proto ho bili, až ho ubili, a to několikrát. Ale on po každé znova byl vzkříšen báječnou bytostí, starcem o jednom rameni a jednom oku.“ Kdo bude tou dobrou bytostí, která domorodcům sibiřským vdechne život nový a zdravý?

O tom, že bída a nouze rozmohla se mezi kočovníky sibiřského severu jakož i mezi všemi nomady ruské veleříše, podány jsou doklady nezvratné. Zasloužilý finolog Castrén připisuje ochuzování Osťáků ruským rybářům, kteří zbavili je samostatnosti a najímají je toliko za dělníky s nepatrnou mzdou, kdežto dříve byli Osťáci sami pány výnosného rybolovu. A jako ubylo bohatství rybářského, tak i valně ubylo stád sobích od Archandělska až po zemi Čukčů. Osťáci, Samojedi a Vogulové upouštějí od tohoto hospodářství a provozují takořka výhradně rybolov a honbu, která rovněž vynáší vždy méně.

Pomoci domorodcům snažila se již správa šlechetného Speranského. I zařízeny jsou pro ně vládní skladiště s potravinami a věcmi potřebnými jako jsou obilí, sůl, prach, olovo a p., aby nebylo jim třeba utíkati se ke kupčícím vydřiduchům, kterým druhdy musejí sloužiti nejinak než otroci. Ale vládní ty magaciny nevyhovují potřebám domorodcův a zlořády panující ve správě je nutívají obraceti se k nečitelným usedlým kupcům. Jaké bezpráví páše se na domorodcích samými úřadníky, toho jsem byl sám svědkem, když naše loď přistála ke břehům Obským u Surgutu, by tam nabrala dříví potřebného k vytápění stroje. Ještě nežli paroloď přirazila ke stanici, vlekouc za sebou černou baržu s několika sty vypovězenci, přijíždělo nám vstříc několik Osťáků, každý na lehounké kocábce, zrobené z jediného kmene a jen o málo delší nežli člověk sám. Lehký ten člun řízen byl osťáckými rybáři tak obratně, že by ani skořepina nemohla býti lehčeji unášena. Jediným odrazem otáčela se v kruhu jako vrtlík, anebo letem šípu mizela s očí, ocitujíc se brzy na té brzy na oné straně korábu. Osťáci kroužíce okolo obou lodí nabízeli na prodej ryby, zvláště pak živé stěrledě (Acipenser ruthenus, strleď, jeseter malý), vyhlášené pro lahodné maso a rozšířené v řekách sibiřských i v řekách vylévajících se do moře Černého a Kaspického. Labužníci Petrohradští nelitují dávati za jediného stěrledě více nežli rubl. Při Tobolu, Irtyši, Obi a jinde v Sibiři koupiti lze stěrledě ovšem mnohem laciněji, v městech asi po 10 kopejkách, dále od měst a na samotách asi za polovici té ceny. Kuchtíkům lodním jest stěrleď rybou nejvhodnější, zřídka scházívá na jídelním lístku, jídán jsa buď vařený v polévce nebo pečený. Že pak při stanicích bývá poptávka po stěrledích veliká, rybáři osťáčtí mohou býti jisti dobrým odbytem a speněžením svého zboží. Avšak na improvisovaném tom trhu nejednává se s Osťáky poctivě. Časté ošizování domorodců ze strany kupců bylo příčinou nedůvěry, a proto Osťáci, prodávajíce zboží, jednají nyní opatrně a řídí se pravidlem: z ručky do ručky. Ale i tu bývají lstivě podváděni, ba i téměř násilně olupováni o své zboží, za které jim Rus, zmocně se majetku jejich hází nějaký peníz, nechť jsou spokojeni čili nic. Tak dělo se i tentokráte. Na parolodi bylo tehdy několik set vystěhovalců, kteří opouštěli evropskou

Rus, aby uvázali se v hospodářství na sibiřské půdě, darované jim vládou k osazení. Také vojenská stráž na barži byla četná, aby mezi trestanci snáze byl udržován pořádek. Vystěhovalci, kuchtíci, stráž na barži i důstojník s lékařem, jakožto stálí průvodčí vypovězenců, smlouvali se s osťáckými rybáři o cenu nabízených stěrleďů. Ale Osťáci veslovali stále ve slušné vzdálenosti od břehu, aby tím bezpečnější byli před nepoctivostí kupců. Lodní kuchtík koupil ze všech nejlaciněji. Jedni nabízeli Osťákovi asi za 30 stěrleďů 2, 3 ruble, druzí 4, jiní ještě více. Ale Osťákům nelahodí tak ruble jako vodka, pročež když kuchtík podal za takové množství 1 rubl a láhev kořalky darem, byl stěrledi zasypán. Prodávati Osťákům lihoviny zapovídá se přísně, darovati pak jim něco nemůže býti zakazováno. Zákonu činí se tím spůsobem zadost a otrava lihová šíří se mezi domorodci tak, jako před vydáním příslušného zákona. Důstojník vojenské posádky na trestanecké barži, kterému stěrledi čerstvě vylovení dělali nemalé laskominy, domohl se jich jenom lstí. Nabídl totiž jednomu z osťáckých rybářů dvakráte tolik, co jiní kupci. Po dlouhém zdráhání zavesloval Osťák ke břehu a odevzdával smluvené zboží. Mezi tím vyplácela se mu suma, ale v desítnících. Jakmile však odnášen byl z kocábky Osťákovy stěrleď poslední, přestal důstojník sázeti stříbrňáky na dlaň prodavačovu a doplatil jemu smluvenou cenu několika ranami do zad. Práva a zastání Osťák marně se potom dovolával odnášeje si s ranami ještě výsměch všech přítomných.

Blahobyt mezi domorodci při Indigirce není lepší nežli mezi Osťáky, o kterých akademik Middendorff ve svém cestopisu po Sibiři, vydaném r. 1875, napsal: „Po celé Sibiři neviděl jsem větší bídy jako mezi Osťáky u Bachtinského sela v Jenisejsku. V hadrech zahaleni třásli se zimou a žalovali, že nedostává se jim obilí ze státních špýcharů a že hlady umírají.“ Také mezi Jakuty panuje hlad a ve stádech dobytka mor. V oblasti Verchojanské a Kolymské (při polarním kruhu) přidružily se k tomu nemoci epidemické i endemické, kterým přemnozí podléhají postrádajíce vší pomoci lékařské. V oblasti Kolymské nebylo po šest let ani jediného lékaře.

Zavedením poštovní linie mezi Jakuty, kteří sami dopravu sprostředkují, vyprýštil jim nový pramen výživy, ale s dobrem přišlo do kraje také zlo. Časopisy domácí (Sibir 1884) naříkají si na násilí, kterého dopouštějí se osoby úřadní a kozáci. Tito dávají se nejen od Jakutův obsluhovati a stravovati, nic za to neplatíce, nýbrž opatřují si potraviny v jakutské osadě mocí, ba vypuzují Jakuta v noci z jeho vlastní jurty a řádí v ní s bezuzdnou, od nikoho netrestanou svévolí. Jakuti vyhýbají se proto nebezpečným svým hostům a usazují se daleko od poštovního traktu.

Tataři okresu Tobolského, Tarského a jiných pokládáni byli až do polovice předešlého století za národ bohatý. Vládli kapitálem a obchodem, měli rozsáhlé pozemky a žili ve spokojenosti a blahobytu. Avšak nyní počet jejich řídne a blahobyt dávno ustoupil bídě a nouzi. Pozbyvše pozemků přišli Tataři na mizinu a z usedlých hospodářů stal se toulavý proletariát. Jakožto příčinu chudnutí sibiřských Tatarů správa administrační [1]) uvádí úpadek průmyslu, časté neúrody, lesní

[1]) Журналъ Главнаго Управл. Западной Сибири 1879, č. 154.

požáry a ubývání zvěře. Těmito nehodami vysvětluje se, že pouze v gubernii Tobolské dluhují Tataři téměř půl milionu daní, a úřadové nemají naděje, že dluh ten bude časem zaplacen. Takovou bídou stíženi jsou rovněž Tataři stepi Barabinské, potom Tataři v okresích Tomském a Mariinském.

Zlé časy nastaly nejen domorodcům Sibiře severní a střední, ale panují také mezi kočovnými národy jihosibiřskými. Kdokoli byl mezi Altajskými Kalmuky, kteří zatlačováni jsou víc a více ruskými přistěhovalci, každý mohl znamenati neutěšený stav národohospodářský. Veliká stáda dobytka, chovaná kočovnými Kalmuky, byla kdysi důkazem zámožnosti. Ještě v letech šedesátých, když učený orientalista dr. Vilém Radlov prodléval v Altajských horách, mívali horští Kalmuci četné tabuny (stáda) koňů a skotu. Ale to najde se nyní zřídka u některého Kalmuka. Tam, kde jindy spatřovaly se kalmucké auly, stojí nyní dědiny ruské, a stáda kočovníků přešla v majetek ruských sedláků nebo byla pro dluhy zabavena. Daleko široko neviděl jsem v Altajských horách táborů kalmuckých se stády skotu nebo koňů. Z někdejších kočovníků a majitelů, kteří přišli na mizinu, stali se pouzí pastevci a čeledínové ruských sedláků.

O tom, že ve dřívějších dobách dařilo se domorodcům sibiřským lépe, není pochybnosti. Třeba tehdy pokroky civilisace nebyly národům ruské Asie známy, přece spokojenější byl život mezi domorodci, kteří k výživě ničeho neměli nedostatek. Bohatství lesní zvěře a vydatný rybolov vedle výnosného chovu dobytka byly znamenitými prameny národního blahobytu, bez něhož hyne duch i tělo. Příchodem Evropanů do Sibiře stěžovalo se živobytí domorodcům, kteří pozbývajíce volnosti ustupovali na sever a na jih, tak jako američtí rudoši na západ. Jen málo jest domorodců sibiřských, žijících jako na oase, obklopené kolem živlem cizím, nová pak území zaujatá zatlačenými domorodci postrádají příznivých podmínek životních jednak v příčině klimatické, jednak místní nebo fysikální. Truchlivé a nehostinné tundry na severu a solné stepi na jihu špatnou byly náhradou za úrodné kraje středosibiřské, kde Rusové, vypudivše domorodce, sami se usadili na blízku mohutných veletoků. Nejlepší půda a pastviny jsou majetkem Rusů, nejhorší kraje osazeny jsou domorodci. Jindy, když se domorodci starali jen o zachování svého bytí, dostačovalo malé množství zvěře lesní a vodní, ale nyní stává se jejich život tím krušnější, protože jest jim zapravovati také „jasak." [1]) V nedostatku lesní zvěře stává se z domorodce rybář, v nedostatku sibiřských lososů, jeseterů, štik uchopuje se domorodec klučnice a poráží lesy. Chovati soby bez toho již dávno přestal; tak stále nové živnosti vyhledává, ale při tom trpívá hlad a pojídá masa svých psů. Obchod domorodců s Rusy místo povznešení blahobytu přinesl demoralisaci. Samojed, Osťák i Tunguz prahne náruživě po lihovinách jako po tabáku a dává se cele v zástavu vydíravému kupci, jenž s poctivým domorodcem lstivě nakládá. Domorodcům dostává se zboží nejšpatnějšího za ceny nanejvýš přemrštěné. Úkazy, vydávané vojvodům

[1]) Jasak sluje v Sibiři poplatek odváděný domorodci. Prvotně odváděl se v kožešinách. Jasak odváděli v orientě také křesťané mohamedánům. Turci a Peršané nazývají poplatek vymáhaný na jinověrcích jesiah.

sibiřským, aby zacházelo se s domorodci „krotko," t. j. jemnocitně, málo tu pomáhaly. Také šlechetná vůle Kateřiny II., která do zákonodárného sboru r. 1766 povolala též asi 50 „jinorodců," nepřinesla žádoucích úspěchů, jakkoli již manifestem vydaným r. 1763 přísně se zakazovalo utlačovati národy „jasačné," jimž veliká území úředně byla vykazována. Všeho toho nebylo setřeno; neujal se ani návrh Speranského, který r. 1822 zavésti chtěl spravedlivou daň. „Po čtyřicet let pracovalo se v úřadech o lepším postavení domorodců, ale samým písařením nedosáhlo se konečně přece ničeho, a to pro neschopnosť těch, kterým nová organisace byla svěřena" — tak zaznamenáno jest v samé zprávě úřední (Журналъ Томской казенной палаты 1864).

Neznajíce povahy lidu a jeho života, dopouštěli se úřadové četných přehmatů, které vedly ke zhoršení národohospodářských poměrů mezi domorodci. Špatná správa a nespravedlivě rozdělená daň byly ode dávna vadou mezi Sibiřany. Domorodci zřídka byli s to zapravovati poplatky v čas a v hodnotě předepsané úřadem; upadali stále ve větší a větší dluhy, kdežto činovníci při tom bohatli a hromadili veliké kapitály. Přese všecky zákazy úřadní sami činovníci podporovali kořaleční mor mezi domorodci, kteří za kořalku dají vše, co mají. Podloudníci, kteří rozvážejí kořalku po všech krajích, nesnadno mohou býti pronásledováni pro rozlehlosť země, a nabývají tak nejlepších kožešin za laciný peníz, kdežto kožešiny odváděné „kabinetu" jakožto daň jsou nejšpatnější.

V průvodu pravoslavných misií, vysílaných mezi pohany sibiřské, dostavilo se místy i nejedno zlo. Ostatně šíření pravoslaví mezi domorodci nedařilo se celkem nikdy valně. Křesťanství prospívalo v Sibiři ještě nejspíše mezi národy nejméně pokročilými, jako jsou Osťáci, Samojedi a j. Více půdy získává si mezi domorodci jihosibiřskými buddhismus a islam. Ze střední Asie přicházeli mezi Kirgizy ode dávna četní věštci učení Mohamedova a šířili je s dobrým úspěchem. Také Tataři západní Sibiře pevně se drží islamu, ačkoli je obklopuje živel pravoslavný. Získávati sibiřské mohamedány víře pravoslavné daří se jen v řídkých případech.

Mnozí Vogulové a Osťáci, kteří byli na víru křesťanskou obráceni již na počátku předešlého století, jsou velmi vlažní vyznavači přijatého učení, stavše se křesťany spíše podle jmena nežli skutku. Také pravoslavní Burjati a Jakuti udržují posud spojení se šamany. Kazatelé křesťanské víry nesnadno sobě srdce domorodců nakloňují, různíce se od nich nápadně svým celým životem a žádajíce od nich, aby se vzdali života kočovnického a přidržovali se polního hospodářství. Nad to pak pokládají domorodci sibiřští náboženství křesťanské za nejdražší. Když misionář a potomní metropolita Moskevský Innocenc tázal se kdysi na své cestě po Sibiři Kamčadalů a Korjaků, proč zpěčují se přijati křesťanství, dostával od nich tuto odpověď: „Máme státi se snad křesťany proto, bychom byli takoví darebové, jako pokřtění kozáci z Tigila, kteří nás podvádějí, nám nespravedlivě měří a váží? Či mají naše ženy státi se takovými, jako jsou v Tigilu, kteréž podle našeho mínění nezasluhují nic lepšího, nežli aby proklány byly oštěpem?" Osťáci naříkají si na popy, že žádají za náboženské výkony příliš mnoho, za svatbu 50 kožek veverčích nebo dokonce lišku nebo sobola, za

modlitbu 5 veverek, za zpověď 10 veverek, a zdráhali se Osťák vyhověti duchovnímu otci, že neodcházívá bez políčků a ran. Misionář Argentov, jenž působil mezi Čukči, uvádí tato slova starého domorodce, kterého chtěl obrátiti na víru: „Když jsem byl mlád, Rusové si mne hleděli a já pro jich laskavosť nechal jsem se pokřtiti. Ale nyní teprve rozbřeskuje se mi před očima. Co nám přinesl křest? Schudli jsme, naše stáda se zmenšují, sobové hynou a s nimi též lidé. Ba není již ani lidí starých. Mnozí z nich ani neumřeli jako lidé. Já však umříti chci jako člověk!“ Strach před vymřením, kteréž domorodci tuší, přijmouli pravoslaví, vzdaluje je tím více od křesťanství. Zajímavo jest, že tam, kde misionáři nepůsobili, bylo získáno pro pravoslaví více domorodců, nežli v krajích, kde řecká církev měla své hlasatele od mnohých let. V Kuznecku na př. (na severu v podhoří Altajském) ujalo se pravoslaví téměř mezi všemi domorodci, polovice pak z domácích kočovníků pohyblivé živobytí zaměnila za usedlé, kdežto v Bijsku přestoupil sotva pátý díl obyvatelstva domorodého ku pravoslaví.

Není pochyby, že by se křesťanství bylo v Sibiři lépe dařilo, kdy by bylo současně bývalo pečováno také o jejich vzdělávání. Ale o zařizování škol mezi domorodci a o jejich vychování nikdo se nestaral, a proto víra bez těchto skutků ostávala tam vždy mrtva. Před sto lety jala se administrace zařizovati školy mezi Tatary a Kirgizy, ale ty sloužily jen účelům mohamedanismu. Misionářské školy, zakládané ve století našem mezi Osťáky, objevují se v pěknějším světle na papíře nežli ve skutečnosti. Misie kláštera Kondinského (při dolení Obi) měla r. 1847 9 škol s 71 žáky, ale dle výkazů úředních z r. 1864 již jich nebylo. Lépe daří se misionářským školám v Amursku. R. 1884 bylo tam 9 škol s 186 žáky. Z těch nejlepší jest škola, založená v sele Blahoslaveném. Vyučuje tam učitel, jenž jakožto Korejec nabyl učitelského vzdělání v semináři Irkutském. V Zabajkalsku bylo toho roku 10 misionářských škol se 158 chlapci (Сибирь 1884). Misie v Altaji vykazuje v letech 1884—5 23 školy se 385 chlapci a 179 dívkami (Спб. Газета 1885). Získati domorodce pro školu nebývá snadno. Ale násilné odnímání dětí rodičům, aby vzdělávaly se ve školách misionářských, vzbuzovalo v domorodcích tím větší odpor proti školám. Počínání takové ze strany sibiřské administrace vedlo k tomu, že Kirgizové stepi Kirgizské, bojíce se o své vlastní děti, kupovali si děti od chudiny, které potom na místě svých vlastních posílali do škol, jen aby ubránili se tak násilnému porušťování. Leží na bíledni, že by domorodcům vštěpování nového náboženství a nové kultury pomocí jejich jazyka nebylo tak proti mysli, jako když se k nim mluví řečí neznámou a když se jim předkládají náboženské knihy psané v řeči cizí. V té příčině dodělala se anglická misie v Zabajkalsku nejlepších výsledků, zařídivši před lety na blízku Selenginska (při 46° s. š.) bibliothéku a tiskárnu, v níž tiskly se bible, evangelia a jiné spisy v jazycích mongolských. Kromě toho učili se Burjati od misionářů rozličným řemeslům a bez násilí přijímali víru křesťanskou. Ale v letech čtyřicátých byla anglická misie vypovězena, i zvolila za své nové působiště ostrovy Sundajské. Potom také Altajská misie přiložila ruce k dílu, překládajíc spisy na jazyky domorodců a mluvíc k nim ve školách jejich řečí ma-

teřskou; horlivý misionář Grigorovský založil v Narymsku školu osťáckou, přeloživ i bibli do řečeného jazyka.

Násilným zaváděním ruského jazyka vyučovacího do škol domorodých obyvatelů sibiřských nedosahuje se žádoucího výsledku. Křiklavé poměry panují ve školách jakutských. Na účet Jakutů zařídila tam správa dokonce i školy s učebnou osnovou gymnasijní. Tu se Jakuti učí hned čtyřem řečem najednou, ale ani jeden z učitelů nemluví jazykem srozumitelným jakutské mládeži. Také učebné knihy jí předkládané tištěny jsou v řeči cizí, místo vlastivědy obsahujíce vyličování života a krajů na Rusi evropské. „Jaký prospěch může vzejíti z takového vyučování!“ naříkala Sibiřská Gazeta (1881). Proto duch sibiřských domorodců je sklíčen trudnomyslností, nemaje naděje v lepší časy. Upírati domorodcům schopnosť ke kulturnímu povznesení bylo by nespravedlivo. Mnozí z nich vzdělali se tak, že mohou býti ozdobou každého národa kulturního. Mezi Burjaty vynikli zvláště Banzarov, Pirožkov, Boldonov, Dorožejev, z Kirgizů Čekan Valichanov, i pracují ke zdaru národa, z něhož pošli. O Jakutech dávno je známo, že schopni jsou kultury, kterou si rychle osvojují. (Pokračování.)

Nejnovější nálezy v zemích mesopotamských.

Podává

dr. J. V. Prášek.

I. Dieulafoy v Susách.

Ve čtrnácté kapitole Genese čte se velice zajímavá zpráva o Keodor-Laomerovi, králi elamském, který se svými spolčenci jihobabylonskými, podrobně vyjmenovanými, učinil vpád do Kanaana, zemi si na čas podrobil, Lota zajal a teprve Abrahamem zapuzen byl. Do nedávna byla to jediná zpráva o odvěké říši elamské ze starších dob jejích;[1]) velicí proroci židovští podávají sice některé zprávy o Elamu, avšak zprávy tyto pocházejí namnoze ze VII. a z konce VI. století př. Kr. a dotýkají se tudíž toliko konečných osudů říše, o níž domnívám se, spoléhaje na slova Deuterojesaiova (Jesaia 22, 6), Jeremiova (49, 35—38) a Ezechielova (32, 24), že byla vyvrácena skrze Médy mezi r. 597—591 př. Kr. Odtud závisel Elam, jejž Řekové po hlavním městě Susách Susianou zvali, na vládcích cizích. Médové ustoupili Kýrovým Peršanům, Peršané Makedonům, Makedonové Parthům, tito konečně

---

[1]) Jmena účastníků této výpravy shledána jsou částečně v památkách klínových doby současné a jsou tudíž historická. V Ariochovi Ellassarském shledán Riv-Aku, vládce Larsavský, jejž babylonský král Hammurabi (dle čtení Hommlova Hammuragaš) sobě podmanil. Týž Hammurabi nejnověji E. Schraderem (Sitzungsberichte der preuss. Akad. d. Wiss. 1887, str. 601) s biblickým Amrafelem stotožňován jest. Srv. i A. H. Sayce, Alte Denkmäler im Lichte neuer Forschungen (překlad z angl. prvopisu), str. 52.

novoperským Sâssânovcům. Doba arabská stihla zemi i město za poměrů docela změněných; staroelamský ráz byl zcela setřen, i jméno ovládlo jiné.

Ve vývoji Elamu a hlavního jeho města rozeznávají se dvě doby délkou svou nepoměrně různé. Svým rázem původním honosí se pravá doba elamská, jež končí konečným rozvratem říše; skulptury a nápisy králův assyrských, kteří po 200 let vedli s Elamem války neobyčejně krvavé, podávají četných vodítek ku posouzení osvěty této. Druhá doba, skvělá, ale krátká, počala se přenesením královského sídla Achaimenovců do Sus, které stalo se nejpozději za krále Dareia Hystaspova, ač dle zprávy Strabonovy (p. 727) již Kýros Veliký v Susách se dvorem svým se uhostil. Sídlem králů perských zůstaly Susy až do úpadku říše — příchodem Makedonů nastává nenáhlý sice ale neodvratný úpadek města a s ním i historického vývoje celé krajiny.

Tak upadl Elam v zapomenutí dvou tisíceletí, až teprve naše doba znova na den vynesla vědecké poklady, uložené v půdě jeho.

Probuzený zájem o náležité seznání a prozpytování památných zemí předoasijských vedl do Susiany r. 1851 lorda Loftusa. Zpráva o cestě jeho v Susianě a v Chaldaii, vydaná r. 1858,[1]) obrátila zření historických badatelů k zapomenutému koutu klasických krajů. Loftus usuzoval, že Susy nebyly zkaženy jedinou událostí, nýbrž nenáhlým zanedbáváním, avšak trosky města, které ohledal, nezdály se mu býti důležitými, alespoň ne proti palácům a ssutinám Persepolským. Jeho kopáním odkryt byl především palác, podobný palácům Persepolským i v základní své myšlence i v podrobnostech výzdoby, tak že Loftus nejen do stejné doby se stavbami Persepolskými jej kladl, nýbrž i témuž staviteli původ jeho připisoval. Palác tento zbudován byl na šíré ploše a skládá se z několika sloupových skupin, mezi nimiž ústřední skupina obsahuje 36 sloupů, po šesti sřaděných a asi 20 m. od sebe vzdálených. Na podstavcích některých sloupův objeveny trojjazyčné nápisy, jichž rozřešením shledáno, že palác objevený slul Apadâna. Byl pak palác tento Dareiem I. zbudován, za Artaxerxa I. ohněm zkažen, za Artaxerxa II. obnoven a v milost božstev Mithry a Anahity odevzdán.[2])

Hlavní zásluhou Loftusovou bylo především, že zjistil pravou polohu Sus, o níž ze starých zpráv nebylo shody. Jedni tvrdili totiž, že kolem Sus plynula řeka Choaspes, druzí, že Eulaios. Loftus shledal zbytky výše vzpomenuté na pahorku uprostřed šíré roviny, jíž Eulaios (nyní Chabur) protéká, poblíž nynějších měst Šustera a Dizfula. Na břehu Eulajském, opodál úpatí pahorku palácového, zachoval se mahomedánský pomník zvláštního tvaru, v díle Loftusově (str. 322) a nejnověji i u Lenormanta[3]) vyobrazený, jejž podání lidu okolního nazývá

---

[1]) Travels and researches in Chaldaea and Susiana. London.

[2]) Ménant, Achéménides, 135, sq. — Spiegel, Die altpersischen Keilinschriften, str. 68, 128. — Oppert, Le peuple et la langue des Mèdes, str. 231. — Porušený text perský a tak zv. médský doplněn jest zcela zachovaným textem assyrským (Bezold, Die Achaemenideninschriften, str. 44), kdež praví se výslovně: „Tento (dům), jmenem Apadan, Dareios, můj předek, na hoře oné zbudoval; za času Artaxerxa, mého děda, požár jej zničil.“

[3]) Histoire ancienne de l'Orient, VI[9], str. 89 (Paris 1888).

hrobem proroka Daniela, a kterýž odtud byl pevným bodem při dalších podnicích výkopných.

Všeliké příčiny zdržely pokračování v pracích Loftusem započatých, až konečně ujala se myšlenky té vláda francouzská na popud vyšlý z řad Pařížské Académie des inscriptions et belles-lettres. Úloha nesnadná svěřena muži bádáním v Orientě již osvědčenému. Jane Dieulafoy byl již procestoval a prozkoumal důkladně v l. 1881—2 starožitnou Persii, navštívil trosky Persepole a zříceniny, které se za zůstatek někdejších Pasargad prohlašují, při čemž shledal památky některé, Evropě doposud neznámé, zejmena zbytky náhrobku, který pokládá za náhrobek Kambysa, krále Anšanského, otce Kýra Velikého.

Dne 17. prosince 1884 opustila francouzská výprava Paříž. V čele výpravy byl Jane Dieulafoy, jehož provázeli choť jeho, inženýr Babin a dr. Houssay. Cestou navštívili Alexandrii a Aden, načež z perského zálivu vepluli do řeky Karuna a dostali se proti proudům jejím až do města Ahwaza, kamž přibyli 15. února. Dne 20. stanuli již Dieulafoy a soudruzi na půdě Suské. Avšak podnik jich byl stížen fanatismem obyvatelstva, šiitským duchovenstvem podníceného, které pohlíželo se svrchovanou nedůvěrou na přípravy cizinců. Dieulafoy z počátku nehrubě váže smýšlení lidu, snažil se nejprve nabyti celkového rozhledu po nalezišti někdejších Sus, i shledal, že byly rozděleny široproudnou řekou Chaburem ve dvě části. Na pravém břehu rozkládala se nejlidnatější část starověkého města, na levém břehu chrámy božstev zemských, okres dvora královského, tvrz a zbytky královských paláců. Jednotlivé části města jsou nyní pahorky zasypány. Někdejší královské paláce a tvrz činí tři určité skupiny, pokrývající celkem povrch podoby kosočtverce o velikosti 100 hektarů; výše jednotlivých pahorků kolísá mezi 20—36 m. Takto vystižený obraz naleziště nelišil se hrubě od zprávy Xenofontovy (Anab. II., 5—III., 3), dle níž měly Susy tvar obdélný s obvodem 120 stadií. Babin shledal, že veškeren povrch „královského města“ na levém břehu řeky pokrývá asi 100 hektarů. Na jihozápadní straně, v nejbližším sousedství Danielova hrobu, zdvíhala se tvrz, jejíž zbytky ještě nyní 36 m. nad rovinou říčného údolí zvýšeny jsou. Na severu zdvíhá se okrouhlý téměř pahorek, jejž Dieulafoy nazývá „tumulus Achéménide;“ v jižní části pahorku uhodili dělníci na některé zdi, z nichž největší má směr ze severozápadu k jihovýchodu a jest souběžná s vnějšími zdmi Artaxerxova paláce, střed pahorku zabírajícího a již Loftusem, jakož výše řečeno, objeveného. Východní pahorek, ze všech největší, nazývá Dieulafoy po shledaných zbytcích patrně předperských „tumulus elamite.“ Výkopnými pokusy, které tu a tam na pahorku tomto byly učiněny, shledány nesouvislé zdi beze stop, jež by přispívaly k určení někdejší jejich úlohy. Výsledky prací výkopných z počátku nebyly hojny, ježto stavivem dob předperských byly téměř napořád veliké cihly, na slunci sušené, což zajisté není látka, která by dovedla vítězně vzdorovati nehodám tisíciletí.

Mezi kopáním objevily se na všech stranách hroby s kostmi lidskými a zvířecími, mezi nimi četné popelnice. Tím fanatism kněží, jakž takž zatím utišený, znova byl pobouřen, neboť mezi lidem byl jeden hlas, že neznabozi franští ruší klid ctitelů prorokových a tím na celou

zemi uvalují pomstu boží. Poněvadž spolu doba vedra nastala, naložil Dieulafoy předměty vykopané a dal je dopraviti k Tigridu, odkudž po největších obtížích, činěných tureckými úředníky, konečně na francouzskou loď dodány byly.

Předměty tyto jsou ze slonoviny, z bronzu, z alabastru i z hlíny. Mimo jiné buďtež zde uvedeny následující: 24 pečetí elamských a perských, rytých do kamene, mezi nimi pečeť podoby kuželovité ze šedého opálu, velice vzácná, která náležela buď Xerxovi I. buď Artaxerxu I. Dva sedící sfingové s hlavami, na nichž spatřuje se dvojí koruna egyptská, obklopují medaillon okrouhlý s podobiznou královou, nad tou pak vznáší se okřídlený bůh Ahuramazda. Neméně vzácny a důležity byly nálezy, učiněné na popraží paláce Apadâny. V posledních dnech práci výkopné věnovaných přinesli dělníci, v okolí paláce Artaxerxova pracující, dva plné koše cihel polévaných. Dieulafoy hned odebral se na naleziště, kdež dal do hloubky kopati, a uhodil na zděný předmět s povrchem podoby čtverce, jehož jedna hrana měla 2 m. zdélí. V nejbližším sousedství shledáno množství různých cihel a polévaných střepů z hlíny i z malty. Poněvadž bylo patrno, že objevený čtverec jest položen v ose zasypané zdi, s průčelím paláce rovnoběžné, dal Dieulafoy odkopati zemi na obou stranách zdélí 13 m. Potom jal se odklízeti nános na zdi spočívající, dal snésti zlomky shledané a po několika nezdařených pokusích sestavil z nich bas-relief lva, 1·75 m. vysoký a 3·50 m. široký, Zlomky druhého a třetího lva podaly důkaz, že větší část stěny byla lví podobou ozdobena, v níž barvy modrá, zelená a žlutá převládaly. Tím dána pobídka k horlivému pátrání, a k veliké radosti všech účastníkův objevila pí. Dieulafoyová pod obrazem tří odkrytých lvů staroperský nápis, písmem klínovým psaný a 46 cihel pokrývající. Dieulafoy četl v něm slova, která takto překládá: „Il a dit . . . roi grand, roi des rois, roi . . . de Darius roi grand, de Vistaspe.“ [1])

Ihned přikročil Dieulafoy k ohledání staviva a tu seznal, že trosky objevené jsou původu dvojího, neboť na zbytcích starší budovy vyskytly se novější části, náležející patrně stavbě pozdější. Mladší stavba dle nápisu právě objeveného byla podniknuta za Artaxerxa I.; starší stavbu určuje nápis na zlomku sloupu, opodál zdi objevený, na němž čtou se slova: „Adam Dârâyavauš khšâyaciya,“ já Dareios král; tedy Dareios I. byl původcem stavby starší, a zpráva assyrského textu o dějinách paláce Suského, výše již podotčená, nabyla tím opětného potvrzení monumentálného. Předpokládaje Dieulafoy, že palác Suský jest věrně nápodoben dle vzoru paláce Persepolského, usuzoval o zbytcích těchto, že jsou zůstatky pylonu, jemuž podobný spatřuje se při předsíni, zbudované Xerxem v Persepoli.

Tím byla dokončena výkopná práce prvého roku, práce mající spíše povahu přípravnou, jakkoli pohltila 22.327 fr. Dne 12. května zastavil

[1]) Přihlížeje k souvislosti zlomků, pokusil jsem se nápis takto doplniti: „praví (Artaxerxes) král veliký, král králů, král (zemí, Xerxa krále syn), (syna) Dareia krále velikého, (syna) Hystaspova.“ Nápis shledaný zachován tudíž toliko v části své úvodní, pochází z doby Artaxerxa I. a jest (mimo nápis Benátský, toliko ze tří slov složený) druhým dosud známým nápisem téhož krále.

Dieulafoy další kopání a zanechav Babina s částí výpravy na místě, když byl napřed hojnými dary a sliby si pojistil přízeň velkomožného šeika arabského, odebral se s chotí svou do Adena, kdež očekával příchod ročního počasí, ke druhé výkopné periodě příhodného.[1])

Avšak dalšímu pokračování prací výkopných stavěly se překážky nové a nenadálé v cestu. Kněžstvo Dizfulské nedbalo slov šeika, jejž byl Dieulafoy pro zámysly své získal, a namlouvalo lidu, že cizinci zamýšlejí rozkopati posvátný hrob Danielův. Za nepřítomnosti vůdce výpravy zdvihlo se jednou veškero obyvatelstvo a ozbrojeno jsouc i jmeno světce Husseina, syna Aliova, provolávajíc, táhlo z Dizfula na Suské naleziště. Jen s největším namáháním přiměl guvernér fanatické množství k návratu. Ale duchovenstvo neustálo, a vláda Teheranská, nemajíc moci proti lidu rozjitřenému, již pomýšlela zcela vážně na odvolání daných fermanů; jiného prostředku nebylo vládním kruhům perským k zachránění členů výpravy, na nalezišti se zdržujících. Z toho vzniklo delší diplomatické jednání, hrozící zmarem celé výpravě, neboť byla obava, že nebude skončeno do návrata parných dnů. Chtěje jednání urychliti, spěchal Dieulafoy s chotí svou do Paříže, kdež vládě sám vylíčil obtíže kladené a zajistil si spolu úspěšnou intervenci diplomatickou, načež, když konečně vláda šahova nový ferman povolila, opustil 11. října 1885 opět Marseille a přibyl 6. listopadu na palubě válečné lodi francouzské do perského přístavu Bender-Bušira; v posledních dnech listopadových došel ho konečně ferman nový, jímž přivoleno za podmínek snesitelných pokračovati ve výkopech Suských.

Po velikých obtížích, které způsobeny byly jednak neschůdnými a tehdy právě rozmoklými cestami jakož i beztrestnou loupeživostí arabského obyvatelstva, dospěl Dieulafoy dne 13. prosince 1885 podruhé do Sus. Ježto zbývala ku pracím doba poměrně krátká, přikročil ihned po návratu svém k dílu; při tom nemálo důležitým vidělo se jemu sdělení francouzského vyslance v Teheranu, jenž radil ukončiti práci před početím poutí šiitských, t. j. před koncem března. Když byly počáteční práce vykonány, jal se Dieulafoy odkopávati pylonův Artaxerxova paláce a schodiště k nim přiléhajícího. Spolu vyklizován i vnitřek paláce, aby veškery jeho součástky, posud uchované, byly náležitě seznány.

Uprostřed paláce objeven především zbytek vlysové řezby, polychromované a výborně zachované, 11·8 m. zdélí, a 3·60 zvýší, která zobrazuje dvanácte lukostřelců z osobní stráže královské, oblečených týmž způsobem, jejž Herodot (VII. 61. VIII. 113) přikládá osobní stráži perských velkokrálů, tak zvaným „nesmrtelným." Jednotlivé postavy jsou 1.41 m. vysoké, tudíž téměř ve velikosti životní. Zvláštností na pohled jest černá barva pleti, rukou i nohou, avšak anthropologickým studiem, které člen výpravy Houssay konal na kostrách v nalezišti shledaných, prokázalo se bezpečně, že původní obyvatelstvo elamské bylo pleti tmavé. Výsledek tento souvisí zjevně s názorem o „tmavých Aithiopech," bytujících za doby Herodotovy při moři Erythrajském a

[1]) Dle obšírné zprávy, dd 15. června 1885 v Adenu, již Dieulafoy podal francouzskému ministru osvěty. Rev. Archeolog. 1885, I., str. 48 sld.

jest novým potvrzením svědomitých informací otce historie. Vizmež však zbroj i kroj „nesmrtelných," jakož spatřuje se na památce objevené. V rukou drží vojínové kopí, na bedrech visí jim luk a toulec. Kroj podobá se obleku dnešních Arabů, v okolí Dizfula bytujících: košile na rukou široce shrnutá, krátká kazajka a sukně po straně otevřená. Hlavu kryje jakýsi turban, nohy vězí v těsně přiléhajících pletených střevících. Látky oděvu jsou různobarevné a velmi skvostné, provedení jich velmi přesné. Zlaté náramky a náušnice nádherný kroj dovršují.

Co do původu a provedení vzácné této památky dospěl Dieulafoy bližším pozorováním k zajímavému poznání. Kdežto známý relief Kýrův v perském Mešed-Murghabu jeví zřejmé stopy působení assyrského, upomínají řezby tyto již na umění řecké. V nejbližším okolí „nesmrtelných" nalezeny byly ještě zbytky skulptur na pálených cihlách, zobrazující zvířecí postavy tvaru namnoze fantastického, zvláště okřídlené podoby lvův a býkův, projevující vyšší již stupeň vzletu uměleckého. Jednotlivá zvířata mají zdélí 3 m., zvýší 1·80 m. Dva vzory sebou do Evropy Dieulafoy přinesl, i jsou uloženy ve sbírkách Pařížského Louvru.

Veliká trůnní síň, již Loftusem objevená, byla po té uvnitř vyklizena a rozměry její svědomitě vyšetřeny. Ve vrstvách, jimiž palác zasypán byl, shledány opět hojné zůstatky starověkého umění, mimo jiné tělo dvouhlavého býka, dobře zachované, a býčí hlava krásné práce. Velikolepá hlavice sloupová, ze dvou hlav býčích složená, jež spočívá na čtyřech řadách závitkův a váží více než 30.000 kg., byla naložena, po cestě delší 400 km. k moři odvežena a odtud do Paříže dopravena. Co se vnějších částí paláce dotýče, shledáno dále, že vedly do něho vchody dva. Velikého schodiště, pylony zdobeného, které již r. 1885 byly objeveny, užívalo se hlavně při slavných příležitostech; vedle něho seznáno schodiště druhé rozměrů menších, co do provedení však neméně nádherné.

Objevením schodů nabyl Dieulafoy hlavních bodů k dalším pracím orientačním. Výkopy své podnikl teď od hlavního schodiště ke zdem palácovým, v jehož nejbližším sousedství uhodil na zbytky nevelké budovy, jak se dalším zkoumáním ukázalo, původu ryze Achaimenovského. Nejprve upoutána byla pozornosť Dieulafoyova, když objevena patnice sloupu, podobná patnici, dříve již Loftusem shledané, kterou byla rozvodněná řeka Chabur na den vynesla. Existence dvou stejných částic sloupových opravňovala k naději, že na blízku ukrývá se pod rumem a zemí neznámá doposud budova, podobnými sloupy zdobená. Dieulafoy dal tedy kopati v nejbližším sousedství nalezené patnice a udeřil nejprve na široké stupně cihlové, načež objeven prostor ohrazený, jehož střed zaujímaly tři symmetrické čtvercové podstavce sloupové. Spolu nalezena socha ženy obnažené z terrakoty a ruka lidská z bílého mramoru. Průběhem dalšího zkoumání shledán čtvrtý podstavec, téhož spůsobu i velikosti jako tři předešlé, jakož i dva podstavce sloupů menších. Tak tedy objevena budova, položená na malé terase a o 2 m. vyšší svého okolí. Rozměry její shodovaly se zcela s rozměry terasy; čtyři sloupy nesly předsíň její, za předsíní byla síň pravoúhlá, za tou opět jiná předsíň o 2 sloupích, vedoucí do otevřeného prostoru, na třech svých stranách podloubím opatřeného.

Nález budovy této, jíž zjev podobný v troskách Persepolských shledán nebyl, dal vznik otázce o původu jejím. Šťastný nálezce povolán byl ovšem v první řadě, aby vyslovil se o určení objevené památky. Po pilném uvažování seznal Dieulafoy v odkryté budově ***zůstatky staroperského chrámu***, řídě se podobností záhadné budovy k věžovitým assyrským zigguratům a starším chrámům řeckým. Podrobné ohledání základního tvaru prokázalo podobnosť zásadnou s menšími bohoslužebnými chrámy řeckými, neboť zde i onde ohrazen jest okres chrámový peribolem, vchodem přichází se k oltáři vnějšímu, odtud po schodech širokých do předsíně, z této pak do pravé svatyně nebo celly. Herodot (I. 131) a Strabon zdají se ovšem odpírati náhledu, že Peršané bohů svých ve chrámích uctívali. Dle Herodota Peršané „soch, chrámův a oltářů bohům postavovati nemají ve zvyku;“ výrok Strabonův rovněž s údejem Herodotovým se shoduje. Avšak odjinud známo, že Herodot do Persie nevkročil a zprávy své o Peršanech a o jejich životu má z pramenů vzdálenějších, Strabon pak se svými prameny byl od doby staroperské poměrně dosti vzdálen, naproti tomu zachovalo se přímé svědectví perské, existenci chrámů již v době Dareiově dotvrzující. Jest to známé místo ve velikém Dareiovu nápise Behistûnském (col. I. 14), kdež o sobě Dareios vypravuje, že zavraždiv samozvance Maga, „obnovil chrámy, které Gaumâta onen Mag byl pobořil.“ [1]) Dieulafoy místu tomuto, doposud v pochybnosť branému, zjednal nálezem svým potvrzení monumentálného, zprávy pak Herodotova a Strabonova mohou se za nejpříznivějších okolností odnášeti toliko k době Kýra a Kambysa. Opravené náboženství, Dareiem zavedené, bohy uctívati ve chrámích dovolovalo.

V dalším postupu prací objeveny sloupové skruže a zlomky skulptur, práce méně dokonalé, zdi trůnní síně palácové, anglickou výpravou marně hledané, části kamenného obložení v branách a opět dvojhlavá hlavice sloupů, dvěma závitky nesená, pak některé cihly, jimiž byly zdi vyloženy, a zbytky krytu hradebního. V prodlouženém směru pylonů shledány zdi ohradní i brány spočívající vesměs na podezídkách z cihel pálených, což úkaz při stavbách antických doposud neznámý. Dieulafoy vysvětluje zjev tento; spočívajíť dle něho základy brány na starších zdech, odnášejících se původem k době Dareiově.

Učiněné nálezy byly dle možnosti ihned zařaďovány a oceňovány. Ve příčině sloupů seznáno, že nemají hlavice objevené též ceny umělecké. Starší hlavice, z doby Dareiovy pochozí, jsou co do stránky umělecké dílem velice vzácným; ne tak pozdější části, zůstatky opravy skrze Artaxerxa Mnémona pořízené, na nichž již pozorovati jest dostavující se úpadek perské říše.

Když byla odkopána země, v níž byl palác po dvě tisíceletí pohřben, bylo lze ze zbytků shledaných rekonstruovati i původní podobu jeho. Stavby královské v Susách, jak nyní známo, zdvíhaly se na terase téměř pravouhlé, 17—18 m. nad okolní rovinou zvýšené.

---

[1]) Slovo âyadanâ jest *ἅ. λ.* v textech staroperských, smysl jeho však patrný jest z dotyčného místa v Babylonském textě nápisu (ř. 26. dle Bezolda), kdež čte se výslovně bitâti ša ilâni, t. j. domy boží.

Opevněny byly vysokou ohradou, do níž vcházelo se nádhernými branami, umístěnými v západním a východním průčelí. Hřeben severní strany, od přírody již srázné, byl v téže výši s úrovní terasy palácové. Poloha tato hodila se výborně pro sídlo asijského velkokrále, jenž z obydlí svého mohl pohodlně kochati se vyhlídkou na pásmo hor Bakhtyarských, na širou rovinu, Chaburem protékanou, i na metropoli říše, po obou březích řeky vyloženou. Jižní průčelí terasy činilo jednu stranu velikého nádvoří, nepochybně cvičiště vojenského, rozloženého mezi tvrzí a pahorkem palácovým. Veliký vchod do nádvoří tohoto byl asi položen v prodloužené ose trůnní síně, k východu a na úpatí hradeb tvrze.

Do nitra terasy palácové vcházelo se po nádherném schodišti, na jehož pokrají stály pylony objevené. Schodiště hlavní bylo rozměrův obrovských a zabíralo střed pobřežní strany jižní. Celkem skládalo se ze čtyř proudů; schody jednotlivé byly vykládány skvostnými deskami z polévané pálené hlíny a měly sklon 0·25 m., tak že bylo lze po nich vyjeti koňmo na dvůr vnější, ohraničený na východě a na západě hradbou. Pylony byly obloženy mosaikou bílou a rudou, na nich pak spočívaly veliké postavy lví. Jakmile vkročil cizinec přes práh vnitřního dvora, stál před průčelím trůnní síně, ozdobené velmi nákladně. Pravé a levé křídlo dvora bylo obklíčeno sloupovými síněmi, ozdobenými postavami fantastických zvířat. Na jižní straně byl palác Apadâna oddělen od sousedních staveb vnitřním dvorem, výše dotčeným, na západě a na východě příkopem 22 m. hlubokým, kterým přijížděly povozy do paláce. Na východě, proti trůnní síni, bylo jiné sloupoví se schody, určenými patrně toliko pro potřebu královu.

Objevení paláce Apadâny bylo hlavním úkolem výpravy, a nálezy učiněné předstihly zajisté všechno očekávání, i přispěly ve mnohých ohledech k objasnění dosavadních vědomostí o životě a osvětě dávných Peršanů. Na sklonku výpravy jal se Dieulafoy také zkoumati někdejší opevnění městská, poněvadž byl průběhem kopání zkusného na některých místech uhodil na zbytky městských hradeb. Výsledek zkoumání jeho v této příčině lze takto shrnouti. Susy byly obklopeny příkopem, do něhož vedena byla voda z řeky Chabura, a dvojí hradbou. Vnější měla 23 m. zšíří a 22 m. zvýší, byla z cihel zbudována a opatřena krytou chodbou pro obhajce, z níž bylo lze na útočníka různé předměty metati. Vnitřní hradba skládala se ze dvojí zdi; prostor mezi zdmi byl zemí naplněn. Bašt nebylo.

Velikou důležitosť dlužno přičítati jednotlivým předmětům uměleckým, které průběhem prací výkopných byly shledány. V příkopě paláce Artaxerxova nalezeno bylo veliké množství popelnic, uložených v řadách a ve stejné hloubce pod úrovní příkopu. Bronzové mince, ozdoby z mědi, náčiní z hlíny pálené a z kovu — to vše spočívalo ve vrstvách popelu s hlinou promíseného. Nad to shledáno velmi mnoho váz polévaných, zbraní všelikých, kahanců, soch, neznámých dosud nápisů klínových a téměř 300 kusů kamojí, jichž 97 krásné válcovité podoby. Nápisy klínové byly částečně umístěny, jakož již dříve doloženo, mezi postavami lukostřelců. Jsou psány po výtce jazykem perským a poskytnou zajisté mnohého obohacení dosavadních vědomostí; jiné

jsou psány jazykem, o němž dosud neshledáno, jestli suským (po způsobě jazyka nápisů Mal-Amirských) anebo „médským,“ t. j. jazykem druhého způsobu známých posud nápisů Achaimenovských. Brzké vydání nápisů těchto jest přežádoucí, i lze se jeho do slavného Julia Opperta nadíti.

Zevrubný povahopis celého naleziště učinil inženýr Babin, pozorování botanická, zvěropisná, geologická a anthropologická konal a zaznamenával Houssay; konečně učiněno 576 fotografických obrazů a převeliké množství odlitků. Dle smlouvy, která předcházela vydání nového fermanu, měl šah perský právo na polovici věcí nalezených, on však velikomyslně věnoval podíl svůj národním sbírkám francouzským.

Poslední péčí ředitele výpravy bylo dopraviti vzácnou vědeckou kořisť ku břehu mořskému. Prvá část objevených starožitností byla ze Sus odvezena 1. března, ale pro deštivé počasí stihla do Ahwaza teprve v patnáctý den. Mnohem větší obtíž způsobila doprava těžších předmětů. Poněvadž v zemi cest sjízdných a povozů pro větší náklad způsobilých vůbec není, musil si Dieulafoy pomáhati svým důmyslem. Náhodou totiž rozpomenul se na nákladní vozy, jichž užívá se v severním Španělsku, cest sjízdných doposud po skrovnu majícím, dal dle toho způsobu zhotoviti vůz domorodým kolářem, a když se pokus alespoň částečně zdařil, mohl se teprve Dieulafoy dopravy těžších předmětů odvážiti. Avšak tím zmařen vzácný čas, doprava do dubna se prodlila a s dubnem dostavila se vedra neslýchaná, neboť ve stínu ukazoval teploměr 41 až 49°C, na slunci dokonce 65—72°C. Nebylo vánku, který by poněkud mírnil vedro nesmírné, v němž Dieulafoy a zmužilá choť jeho koňmo konati musili mnohodenní cestu. Není tudíž s podivením, že v osmý den cesty stihl paní Dieulafoyovou úžeh, z něhož takořka zázrakem jen vyvázla; rovněž Houssay a Babin zimnicí byli stiženi. [1])

~~~~~~~~~~

O kmetu Vácslavovi.

Z Dudáckých písní
od
Adolfa Heyduka.

lý byl to čas, když Bedřich král
vpad do Čech jako sup
a vítězem blíž Prahy stál,
však posud malým se mu zdál
ten vzácný jeho lup.

Chtěl více mít; leč dostal zvěst,
že Daunův statný voj
blíž Brodu na pozoru jest;
tu znova snoval tajnou lest,
jak by mu vnutil boj.

[1]) Dieulafoy v Revue Archeolog. 1886, II. str. 194 sld. 265 sld. 1887, I. str. 1.-9. — Srv. i Lenormant-Babelon, Histoire ancienne de l'Orient, VI⁹, str. 88 sld
~~~~~~~~~~

Jsa pánem půlky země již,
v čas touží sklidit žeň:
jeť lačen lupu nanejvýš:
chce Čechy, Moravu — ba říš —
a míří na Vídeň.

Leč Pražskou bitvou polekán
Daun od Brodu šel zpět,
a Prušák dravčí touhou hnán
v ráz změnil vojenský svůj plán
a za Daunem se zved.

Však Dauna v poli neviděl . . .
Je silen čili sláb?
rád nad jiné by vědět chtěl —
kdo poví? Tu kmet Vácslav jel,
a Bedřich starce lap.

„Hej, zvěstuj, odkud přicházíš?"
a zbraní míří naň . . .
„Nu, od Kolína, však ty víš!" —
„Je Daun tam?" — „Nevím, pusť mě již! . ."
„Ni kroku!" — „Nech mne!" — „Staň!"

„Tak na mne? Nadarmo se ptáš,
já ovšem něco vím,
ty ďáblí úmysl však máš,
jak zahubiti národ náš,
a proto — nepovím!"

„Že ne? aj, hleď, zde peněz vak,
ten z půle bude tvým,
když naznačíš mi, jen tak tak,
kde s vojskem Daun je, rychle však! . ."
„Daun? Věru, nepovím!"

„Jak že? nuž uvidíme hned,
zda budeš na svém stát!
Hej, desátníci prvních čet,
sem na hřbet chlapu každý pět,
až bude padesát!" —

I vykonáno na rozkaz,
a Bedřich v hněvu zlém
ptal poznovu se zas a zas:
„Mluv, starče, pokud ještě čas!"
a vztek se zmáhal v něm.

„Já nepovím! Či jsem tvůj špeh?
dle vůle se mnou rob,
jsem prosták, ale dobrý Čech
a věrný v poslední až dech,
ba dál, až v temný hrob!

Jdi, přesvědč se, leč nežádej,
bych zrádcem svých se stal,
tak každého z nás Čechů znej —
však někdo přec tě vyzve v rej,
jímž skrotneš, uhlídáš!

Mne nepřinutíš nikterak,
to v odpověď ti buď;
co zlato mi, co smrti mrak?
nechť vztéká se tvých ňader drak —
Bůh přec mu protkne hruď!“

„Tož nepovíš?“ — „Ne! —“ „Dosti s ním,
sem mušketýrů šest,
tři v leb, tři v hruď!“ ... Šest ran a dým —
kles stařec s křikem: „Nepovím!“
To krátká o něm zvěsť.

Leč v čas, kdy Vácslav zastřelen,
jest Daunův sřaděn lid,
a lestný Prušák druhý den
byl u Kolína povalen,
z Čech vytepán a zbit.

Z knihy „Černé labutě“

od

Jaroslava Vrchlického.

Prolog.

Hlaď rybníku ni vánek nerozčeří,
park celý s kmeny, trávníky a keři
se zhlíží v hloubi nehnutě,
po hedbávu vln jako po zrcadle
leknínů květy dělíce jen svadlé
hle, táhnou černé labutě.

Jak slavně plují kloníce šíj k šíji!
Noc svoji tmu a svoji poesii
na křídla nasypala jim,
i táhnou jako černé visiony ...
Jich žalné zvuky jako flétny tóny
zní ob čas vlnami i rákosím.

Jich zobák v ňadrech ryje v chvíli nudy,
jak srdce krví potřísněn plá rudý,
jich křídla svislá truchlivě
se černá, posupná v tmu hlubin kloní,
a v rozmachu svém kalné perly roní
kol dřímající po nivě.

Tu ohněm náhle celý obzor vzplane,
sta liljí plamenných ve vlnách vstane
a hoří na dně nehnutě,
a zvolna ve západu majestátě
po vlnách v Benátském jak rudém zlatě,
hle, táhnou černé labutě.

Ó zvuku jemný, unylý a dlouhý,
jenž chvíš se v kraj, co v tobě snů a touhy,
co odříkání a co ztrát!
Jak mnohý v tobě pohřben jest máj květný,
ty echo Lesbické a svaté flétny,
jež lká: Jen jednou milovat!

Ó smutku noci, smutku, jímž svět stůně,
jímž dýchá z ňader nočních viol vůně,
tys ptákům těm pad na peří,
ty řídíš vážnou pouť jich vlnou kalnou,
ty budíš v povzdech srdce flétnu žalnou,
jež miluje — však nevěří.

Hlaď rybníku ni vánek nerozdýchne.
Noc spadla na svět, sotva leknín dýchne,
i srdce mé spí nehnutě,
po něm se černé visióny chvějí:
To v nocích bezhvězdných tam zní a pějí:
mé písně — černé labutě.

Srdci!

Ó srdce, luzná pohádko
tak plna snů a vůně,
jen uvěřit ti na krátko
a věčně člověk stůně!

Ó srdce, drahý kamene,
když osud v tebe pěstí,
ty jiskry metáš plamenné,
z nichž rodí se pták štěstí.

Ó srdce, loutno zvučící
ať v bouř neb časů přízni,
tón každý perla zářící
a žal, když v prázdno vyzní.

Ó srdce, zdroji v stínu skal,
čím do tebe víc bláta,
tím čarněj v tobě západ vzplál
pln purpuru a zlata!

Ó srdce, divná zahrado,
kde tisíc růží dýchá
a nejvíc těch — ó záhado! —
jichž osten až v krev píchá!

Však nechť i píchá — krve val
nechť zaplaví tě cele,
líp v tobě smrť nést, pekla pal,
než noc a popel v těle!

Zvuč dál mi v ňadrech, pohádko,
tak plna snů a vůně,
poslední ráje památko,
po kterém člověk stůně!

Těch dnů mi líto . . .

Těch dnů mi líto, které nevyzněly
tak plnou sladkou štěstí harmonií,
kdy v práce klopotu čas prchnul celý,
kdy pot se v skráň jak v hroudu kapka vpíjí.

A přece mohly, mohly krásné býti,
my měli blaho jejich ve své dlani,
byť prosté třeba jen jak luční kvítí,
jen vlídné slovo, pohled, pousmání.

A minuly a nevrátí se více . . .
zda jiné oblažily, kdo jen ví to?
Jich cenu známe, když pláč ztopí líce —
Těch ztracených dnů líto mi je, líto . . .

My pustili je jak motýle dítě,
jež teprv tenkrát lítostí jest jaté,
když vidí, v azur jak se noří hbitě
a prsty své jich pelem celé zlaté.

Vždy v užší kruh . . .

Vždy v užší kruh se zvolna člověk vrací
po divých vzletech bujarého mládí,
po bojích, útrapách a resignaci,
po výsluní stín hledá, který chladí.

Po plánech dalekých cest souší, mořem
na studovny se omezí kout malý,
na křeslo se svou radostí a hořem,
kde v dumách stráví, bohové co dali.

I přáním brzy křídla odepíná,
ta zlatem vroubena a duhou tkána,
vzpomínek sotva stará druž a líná
jej vzpruží v stínech noci, v zoři rána.

Ať klidný nebo v svého vzdoru plášti
jen vpřáhá se k své povinnosti pluhu,
a účast cizí jako cizí záští
mu bleduou zvolna v stále užším kruhu.

Snad je to dobře tak, neb oko klidné
líp v podstatu a taje všeho vniká,
a duch, jemuž jest šero jizby vlídné
na nejužší hruh, na svůj hrob si zvyká.

V bod jeden z toho soustředí se lehce,
v to nic, zkad povstal, v kterém rozplyne se
jak chodci jest mu prodleti, jenž nechce,
když stíny rostou, ptáci ztichli v lese.

A mlha podjeseně z lučin vstává,
na meze hází již lem svojí řízy
a roste rychle, houstne šedá, tmavá
a poutník v ní se mihne jen — a zmizí.

První marseillaisa z českých plic.

Črta ze života českého hudebníka

od

J. Arbesa.

Letošního jara bude tomu právě sto roků, co na náměstí staroslavného Rýna-Kolína několik cizinců zavdalo příčinu k neobvyklému sběhu obyvatelstva. Zavítali do města bez jakéhokoli předběžného ohlášení, pozdě na večer, ubytovali se v jedné z nejbídnějších hospod a přespali na slámě. Ráno vymohli si od moudrých a opatrných otců města

úřadní povolení a před polednem se na náměstí rozestavili do půlkola, aby zahájili své produkce.

Na pohled byli to potulní žebráci v polorozedraných, záplatovaných šatech, v sešlé obuvi, s chatrnými ranci a mošnami — politování hodní ubožáci, kteří se utíkají k milosrdenství útrpných lidí. V pravdě však nebylo s nimi tak zle. Bylit to skoro vesměs statní muži s jakýmsi výrazem sebevědomí, neli pýchy v osmahlých, rázovitých tvářích — lidé dobří, nevyzývaví, skromní, úslužní a pokorní, kteří si rádi zasloužili o halíř více, ale takto nežebrali.

Dle všeho byli už prošli hezký kus světa a poznali bídu všeho druhu, od pouhého nedostatku až po mnohodenní strádání a hladovění. Přes to vše nepozbyli veselé mysli. Kdykoli se na ně štěstí pousměje, není veselejších jonáků nad ně. Popíjejí, zpívají, jako by všechen zármutek ve světě byl na vždy vyhlazen; zapomínají na všechny strasti a svízele a žijí jen okamžiku.

Do Rýna-Kolína několikráte do roka zavítají podobní lidé za stejným účelem a bývají vždycky rádi viděni, často i štědře odměněni.

A tak se stalo i tomuto hloučku. Sotva se na náměstí rozestavili, obklopil je dav zvědavců, a když pak po několika vteřinách spustili první marš, hrnuli se zvědavci ze všech ulic a naplnili v několika minutách celé prostranství. Již po prvním kousku zazněl z davu pochvalný potlesk, po každém následujícím byl hlučnější, až se posléze stal pravým jásotem. Tak mocně působilo to divné kouzlo české muziky, která v tu dobu již po celém téměř světě slavnou měla pověsť. I potulný šumař český býval všady, kde měli smyslu pro hudbu, s radostí vítán. A potulovalo se jich světem na tisíce.

Muzikanti, s nimižto se shledáváme v Rýně-Kolíně, byli z Chrudimska, a již po celé dva roky se toulali v cizině. Nemohli dokonce říci, že by se jim bylo vedlo dobře. Po mnohých svízelích konečně Kolín nad Rýnem jim poskytl, čeho tolik potřebovali.

První produkce učinila na obyvatelstvo tak příznivý dojem, že jim samo vymohlo dovolení, aby směli hráti před domy městské honorace a před hlavním hostincem; ba více, někteří čelní měšťané je vyzvali, aby se v městě déle zdrželi a hráli také v hostincích. Oni nedali se ovšem pobízeti; milerádi vyhověli milovníkům hudby všech stavův, i docházeli vždy větší pochvaly a odměny, zvláště též od cizinců, kteří právě v městě meškali.

Hráli po hospodách den co den a byli by snad v Kolíně zůstali po několik neděl, kdy by pojednou nebyli ztratili jednu ze svých hlavních sil, hocha, jenž hrával na troubu a z pravidla tvrdíval muziku.

Když totiž kdysi hráli v hostinci, do něhož byl také zavítal jakýsi francouzský pán, a sehráli několik kousků, jež se nad míru líbily, přišel Francouzův sluha se sklepníkem jako tlumočníkem k dirigentovi hudebníků a žádal jej jmenem svého pána, by zahráli také něco, v čemž by měla trouba solo.

Šumaři nadějíce se dobré odměny, chutě uposlechli. Rozdali si nové partesy, naladili své nástroje a spustili. Po několika minutách pak zazněla samojediná trouba — pronikavě, jasně, plně a libě, jako když po předcházejícím lichocení ryzá pravda se ozve a rozumu i srdci

se zamlouvá. Každý ton byl přesný, od jemného nádechu až po nejzvučnější forte, jež vyžadovalo veliké síly — a mezi oběma základními tony linuly se z nástroje melodické zvuky tak lahodně, že každý posluchač musil poznati, jak úplně trubač nástroj svůj ovládá.

Muzikantům neušlo, že cizinec, obstarožný to pán s ostrými rysy v hladce oholené tváři, velmi pozorně naslouchá. Ale když skončili a hostincem zazněl bouřlivý potlesk, nedal cizinec ničím na jevo, že se mu solo na troubu zalíbilo; nahnulť se jen k sloužícímu, jenž stál za jeho stolicí, a něco mu pošeptal. Sloužící vzav s sebou sklepníka odebral se k dirigentovi, kterémuž sklepník tlumočil, že si francouzský pán přeje, aby se mu trubač představil. Tehdy podobné vyzvání nebylo nic divného. Milovníci toho onoho nástroje dávali si vyvolávati jednotlivé hudebníky, aby jim osobně odevzdali odměnu a po případě s nimi vyměnili několik slov o zamilovaném nástroji.

Když mladý trubač — statný, zdravý hoch prostřední postavy — před cizincem stanul, změřil jej tento od hlavy k patě a začal naň mluviti po francouzsku. Hoch mu nerozuměl. Po té za přispění sklepníka rozpředl se mezi cizincem a českým muzikantem následující hovor:

„Odkud jste, milý příteli?“ ptal se Francouz.

„Z Čech — od Chrudimě,“ zněla odpověď.

„Jak jste stár?“

„Sedmnáct roků.“

„Máte rodiče?“

„Rodičů nemám. Matky jsem vůbec nepoznal; otec, jenž byl v rodném městečku kantorem, zemřel mi před dvěma lety.“

„Jste tedy sirotek. Máte nějaké jmění?“

„Nemám. Kdy bych měl, netoulal bych se po světě.“

„Jak dlouho hrajete?“

„Od svého dětství. V osmém roce byl jsem už hudebníkem.“

„Na jiný nástroj než na troubu neumíte hráti?“

„Umím hráti na všechny.“

„Jdětež!“

„Bez chlouby. Mohu to kdykoli dokázati.“

„Ale jak to možno?“

„Otec můj byl učitelem a ředitelem kůru. Nade všecko na světě byla mu hudba. Vyznal se na všech nástrojích, ani jeden nebyl mu cizí. Stejné dokonalosti na všech arci nedosáhl; ale chtěl toho dokázati u mne, svého jediného dítěte. Začal mě už v mém útlém věku horlivě vyučovati.“

„A v brzku měl z vás radosť, neníliž pravda?“ vpadl cizinec.

„Byl se mnou spokojen. Častá pochvala, kterouž on a jiní znalci neskrblili, byla mi mocným popudem. Naučiv se jednomu nástroji, chápal jsem se jiných a cvičil jsem se pod návodem otcovým s takovou pílí, že jsem do svého patnáctého roku hrál na všecky jako otec. Proto byl on také jist, že se jednou stanu jeho nástupcem v úřadě.“

„A jak pozoruji, nestal jste se?“

„Nestal,“ odpověděl s povzdechem mladý muzikant. „Když mi bylo patnáct let, ochuravěl otec horečkou a po několika dnech zemřel. Byl jsem sirotek, neměl jsem nijakých přátel, a všecky naděje — —“

„Že stanete se nástupcem otcovým, rozplynuly se niveč?“

„A nad to hůře — čeho jsem se koli zachytiti chtěl, všecko mi selhalo. Už jsem div nezoufal. Konečně naskytla se příležitosť, abych se jakž takž obživil; našel jsem muzikanty, kteří se shledávali v kapelu, aby se vydali na bludnou pouť světem. Vzali mně k sobě za trubače, a od té doby chodím s nimi.“

Se zjevným zalíbením patřil cizinec na mladého muže; po chvíli se optal: „Nenamítali by vaši kamarádi ničeho, kdy byste je opustil?“

„Myslím, že by jim to nebylo právě vhod,“ odpověděl hoch. „Avšak dovolte — proč bych je opouštěl?“

„Abyste zkusil své štěstí jinde. Nechtěl byste se podívati do Paříže?“

Z očí mladíkových šlehl zvláštní blesk.

„O chuť by nebylo,“ pravil. „Ale nemám prostředků, neznám v Paříži živé duše, neumím francouzsky —“

„O prostředky k cestě zase není zle u mne a ostatní už se snad nějak podá,“ pravil cizinec. „Promluvme tedy spolu krátce: chceteli do Paříže, já vám tam dopomohu. Můžete přijíti ke kapele krále francouzského.“

Slovy těmi byl mladý hudebník jak omráčen, tak že nemohl promluviti. Cizinec vykládal si mlčení jeho za nedůvěřivosť, i pokračoval v hovoru:

„Nebojte se ničeho. Chceteli do Paříže, abyste se stal členem královské kapely, potřebujete mi jen dáti své slovo. Nic více. Na důkaz, že nezamýšlím s vámi nic zlého, dám vám peníze netoliko na cestu do Paříže, nýbrž i na cestu zpáteční, kdy by se vám tam nelíbilo. Chceteli, uzavřeme hned písemnou smlouvu, kterou vám bude v Paříži zajištěn roční plat 1200 franků. Jděte, promluvte se svými kamarády, a rozhodneteli se pro Paříž, navštívte mě za hodinu v mém pokoji, a ujednáme pak vše ostatní, abyste mohl již zítra ráno sednouti na Pařížskou poštu.“

Návrh ten byl tak překvapující, že mladý hudebník sotva svým uším věřil. Klidná a přívětivá rozhodnosť, s jakou cizinec mluvil, přesvědčovala jej, že nejde o žádný nevčasný žert nebo docela o nějaký podvod, nýbrž o věc upřímně a poctivě míněnou.

Přislíbil tedy, že za hodinu rozhodnutí své pánovi oznámí. Cizinec odebral se do svých pokojů, milý trubač pak ke svým kamarádům.

Snadno se domysliti, s jakým překvapením vyslechli, co jim zvěstoval. Měli ho všickni rádi, zejmena pak dirigent, který věděl, že by po jeho odchodu hned tak nezískal podobně zručného trubače. Někteří ho zrazovali, aby nevlezl do nějaké pasti, jiní upozorňovali na různé svízele a mnohá nebezpečí ve velkém, neznámém městě uprostřed lidí, s kterýmiž se nebude moci ani dohodnouti. Ale obstarožný fagotista, muž světa znalý a nad jiné smělý, nejen ničeho nenamítal, nýbrž i mladíka povzbuzoval.

„Jdi jen, jdi, milý Chalupičko,“ pravil. „Neodmítej štěstí, když se ti samo nabízí! Něco podobného sotva se stane komukoli z nás, i kdy bychom byli sto let živi. Ty jsi mladý člověk, k světu podobný;

nejsi žádný outrata a znáš svou věc. Co by se ti mohlo jiného stát, nežli že tě ke kapele nepřijmou nebo tě později zase propustí. A budešli toho pamětliv, abys měl pro všechny případy vždycky nějaký groš v zásobě, a mohl se zas domů vrátit, nemusíš se ničeho bát. Co se ti může státi v Paříži, může se ti státi také v Německu i v Čechách, proti nehodám a neštěstím není nikdo zabezpečen. Doma bez toho nemáš nikoho, kdo by si zrovna přál, abys co možná brzy se vrátil, a my nesmíme tvému štěstí překážet, musíme se i bez tebe nějak už obejít. A proto jdi jen, jdi, milý hochu, a nezapomeň na své kamarády!"

Prostý tento výklad neminul se účinku na mladého Chalupičku, v jehož hlavě rojily se již všelijaké mlhavé myšlenky.

Po hodině odebral se k Francouzovi, který měl již všechno připraveno — nejen písemnou smlouvu, nýbrž i dekret, jímž se Chalupičkovi zabezpečoval roční plat 1200 franků, i dopis adresovaný řediteli královské kapely v Paříži a též hromádku stříbrných peněz jako závdavek.

Chalupička podepsal bez váhání smlouvu, ačkoli se mu při tom ruka trochu třásla, přijal listiny i peníze a měl sto chutí zeptati se neznámého pána, kdo vlastně jest, že má tak velikou právomocnosť; ale z přirozené ostýchavosti přec jen toho neučinil. Pán rozloučil se s ním velmi přívětivě a přál mu v Paříži štěstí. Mladý trubač vrátil se ke svým kamarádům, hrál s nimi jako jindy dlouho přes půlnoc, pak spořádal si svůj raneček a vyčkal připraven až do rána. Rozloučiv se pak s kamarády, pospíšil na poštu, která jej za hodinu odnášela do neznámých krajů.

* * *

S jakými asi pocity blížil se ku Paříži? Vzbudila se v něm pýcha; sám se přiznává,[1]) že cestou své spolucestující hrdostí až urážel.

Bylo mu, jako by se mu v širém světě nikdo nevyrovnal — ale chvílemi jej zase tísnila nevysvětlitelná úzkosť, jako by naň v nejbližší budoucnosti číhalo neštěstí. Když po jednodenní jízdě naskytla se několikrát příležitosť, že mu lidé zhola nerozuměli, když musil se s každým namáhavě dorozumívati pouhými posuňky, zdálo se mu, jako by se byl vlastně zaprodal ďáblu, jenž jej úlisností svou přiměl k cestě, která nemůže skončiti nežli jeho zkázou — i měl chuť ihned se navrátiti. Ale pak se zas rozmyslil a upokojil a na konec odevzdal se docela svému osudu i cestoval dále, až posléze utrmácen dojel cíle.

V prvním okamžiku ho Paříž ani dost málo nepřekvapila. Poštovní vůz zastavil v těsné ulici časně z rána, když nebylo venku ještě mnoho lidí. Na lidech ani na domech nebylo nic obzvláštního, jenom zvuky neznámého jazyka ho zarážely a skličovaly, jako by se byl octnul mezi lidmi napolo pomatenými.

Nesnáze dorozuměti se byly ještě větší nežli na cestě. Po dlouhém namáhání podařilo se mu dáti na jevo, že hledá ředitele královské ka-

[1]) Napsal později svou biografii, které jsme v této črtě použili.

pely. Byl k němu doveden, odevzdal mu list a ukázal dekret — a když byl vyslechl množství slov, kterýmž ani za mák nerozuměl, dáno mu posuňky na jevo, že jest vše v pořádku, že může jíti.

Vyšel z domu dirigentova, prošel několik ulic a octl se ve třídě, podobající se obrovskému mraveništi. Nesčetní lidé, množství povozů, vůbec ruch a šum velkoměstského světa jej téměř omamoval. Jako náměsíčník prodíral se davy hlučícího lidu beze cíle z ulice do ulice.

Zabloudil ovšem; chtěje nazpět do hospody, kde byla pošta zastavila, octnul se bůh ví kde. Bloudil po celý den, marně usiluje doptati se posuňkováním. Konečně vešel na večer do nepatrné jakési hospůdky, aby v ní přespal.

Byl v nejvyšší míře sklíčen, opět zanášel se myšlenkou opustiti Paříž, jakmile se naskytne první příležitosť. Obrovské hlučivé město se svým zmatkem a chvatem, nesčetné množství lidí hovořících jazykem, kterému nerozuměl — vůbec vše působilo naň tak, že byl všecek pitomý. Jednotlivé obrazy míhaly se před jeho zrakem jako mlhavé přeludy v polosnu. Tak seděl v koutku hospodní světnice nesměle jako pravý český oukropeček po mnoho hodin, nevěda, co si počne příštího dne.

Krátce před půlnocí, když už byl v hospůdce samojediný, zvedl se, aby se odebral na lože.

Tu vešel do světnice obstarožný muž výrazné tváře a zaměřil ke stolu, u něhož Chalupička právě stál. Promluvil k němu, ovšem po francouzsku. On mu ukazuje, že nerozumí; ale Francouz snaží se vysvětliti, že to nevadí, aby jen zůstal, až posléze Chalupička pochopil, že si příchozí přeje stůj co stůj míti nějakého společníka. Učinil mu tedy po vůli. Poslouchal žvatlavého Francouze pozorně, ba sám také odpovídal, arci po česku, vplétaje jednotlivá slova německá; ale jako nerozuměl on Francouzovi, nerozuměl Francouz jemu.

Chalupička z počátku v nejvyšší míře nedůvěřivý, choval se nesměle, ba nejapně. Společnosť neznámého byla mu příjemná, ale hned zase podezřelá. Za nedlouho však podařilo se živému Francouzovi zapuditi jeho nedůvěřivosť.

Strávili tak již hezkou chvíli, jak se zdálo, k nemalému potěšení Francouze, kterýž čím dále, tím více jevil zálibu v neobvyklém tomto druhu zábavy. Častoval společníka z vlastní lahve, připíjel si s ním, vůbec choval se jako starý kamarád.

Posléze Chalupička vyrozuměl, že si Francouz přeje zvěděti, čím jest a co asi v Paříži chce. Bez rozpaků sáhl do kapsy, a vytáhnuv svůj francouzský dekret, podal jej svému novému známému. Ten sotva do něho nahlednuv, radostně vykřikl a k nejvyššímu překvapení Chalupičkovu horlivě ukazoval, že i on jest členem královské kapely.

Posuňky, kterýmiž se nyní bavili, byly tak výrazny, že nebylo nesnadno vyrozuměti, na jaký nástroj který z nich hraje. Nástroj Chalupičkův ovšem byl uveden v dekretu, Francouz pak neklamným posuňkem dal na jevo, že společník jeho jest trubačem; a Chalupička okamžitě vyrozuměl, že má před sebou basaře.

Od té chvíle byla zábava obou nepoměrně snadnější a živější. Francouz počal Chalupičku nazývati jmenem, jehož se byl dočetl v de-

kretu, ovšem s výslovností francouzskou, o sobě pak mu oznámil, že se zove Masurier, i měl radosť, když jej mladík jmenem tím, třeba s výslovností málo správnou, nazývati počal. Kýval hlavou, a nesčetněkráte opakoval: „Mon nom Masurier — ton nom Šalypicka“ — a náš trubač si snad první tuto větu dobře zapamatoval. Hnedle také vyrozuměl, jak se zove po francouzsku basa i trouba — jak královská kapela, muzikant a několik jiných věcí. V několika minutách počali se oba besedníci dorozumívati řečí světovou, řečí tónů. Masurier jal se mručeti nějaký motiv z oblíbené písně, načež Chalupička spustil, vytrubuje pouhými ústy úryvek z marše, jejž byl s kamarády svými po Německu hrával. Basař dychtivě naslouchal. Poznal, že má před sebou pravého hudebníka, nadaného a vyškoleného, i dal mu také, když první svou primitivní zkoušku provedl, velmi živě svou spokojenosť na jevo. Potřásal mu pravicí, klepal mu na rameno a mluvil při tom s takovým výrazem, že Chalupička musil chápati, jak asi přátelsky jest mu Francouz nakloněn.

Nyní bavili se skoro výhradně jen výměnou tónů, předtrubujíce a vymručujíce si celé písně. I rozloučili se teprve o druhé hodině s půlnoci. Francouz marně se namáhal vyjádřiti Čechovi, by druhého dne pobyl v hostinci tak dlouho, až pro něj přijde; když odcházel, požádal přisluhující dívku, by hosta nazejtří prostě z domu nepustili. Chalupička uléhal na prosté lože s myslí nepoměrně klidnější, než s jakou byl večer do hospůdky přišel, a brzy následkem unavení usnul.

I spal ještě pevně o osmé hodině z rána, když se Masurier dostavil a na dvéře komůrky jeho zaklepal. Chalupička přivítal nového přítele co nejsrdečněji a s povděkem poznal, že si Francouz přivedl jakési Němčisko jako tlumočníka. Trubač sice i německy tuze málo uměl, ale přece se nyní s basařem rychleji dorozumíval.

Masuriera nová tato známosť vždy více zajímala. Mladík mluvící jazykem, o němž on nebyl jak živ slyšel, učinil na něj již svým přímým, poctivým vzezřením dojem velmi příznivý, a prvopočáteční obtíže při dorozumívání zvědavosť Francouzovu spíše dráždily než oslabovaly.

Tak začal se mezi oběma utkávati zvláštní poměr přátelský. Basař mladistvého trubače již nepustil. Pokládal za svou povinnosť, přispěti mu všemožně ku pomoci. Opatřil mu levný pokojík na blízku svého vlastního příbytku, doprovodil ho mezi soudruhy a uvedl jej také po prvé do Tuillerií, když měla kapela hráti před králem a jeho dvorem, což stalo se v pěti dnech po příjezdu Chalupičkově do Paříže. Krátce ochotný, úslužný Francouz převzal o českého mladíka všecku péči jako vlastní otec.

Chalupička byl povahy uzavřené, nevznětlivé, skoro nevšímavé. Do poměrů francouzských vpravoval se velmi zvolna i velmi málo, a to jen s nechutí, ba s odporem. Z počátku na nic jiného nemyslil, než aby uhájil živobytí, vše ostatní mu bylo lhostejno. V celku však byl spokojen. Kollegové při královské kapele se k němu hlavně přičiněním Masurierovým chovali vlídně. Dosti brzy přiučil se nejpotřebnějším slovům francouzským, a prospíval pak v této řeči tím rychleji, že ho k tomu doháněla — láska.

Přítel Masurier byl jej totiž uvedl netoliko do rodin některých svých známých, nýbrž i do své vlastní, a zde tichý, dobrý český hoch byl rázem upoután sličnou, veselou a čtveračivou dcerou basařovou, Artemisou. Již po prvním setkání s roztomilou sedmnáctiletou Francouzkou byl po uši zamilován. Od té chvíle byly pro něj v celé Paříži jenom dvě věci: jeho Artemisa a jeho trouba.

Ale Artemisa se k zamilovanému českému trubači, kterýž svou kostrbatou frančinou a vůbec celou svou povahou nápadně se lišil od mladých Francouzů, z počátku chovala se dosti podivně. Byla mu sice nakloněna, ale škádlívala jej úsměšky tou měrou, že si proto někdy div nezoufal.

„Co jsem přetrpěl," praví sám ve svém životopise, „nemilosrdnou čtveračivostí této Pařížanky! Kolik nocí jsem pro ni probděl! Miloval jsem ji nade všecku míru; ale ona na všechno ujišťování o lásce mé odpovídala vždy jen ostrými úšklebky, jež mi působily krutou bolesť. Stokrát jsem si předsevzal, že budu ukrutnicí tou opovrhovati, že prahu jejího nikdy více nepřekročím, a bůh ví co ještě — ale vždy jsem zase přišel a odpustiv všechno smířil jsem se s ní, abych po chvíli poznovu poznal ukrutnosť jejího jedovatého jazyka . . ."

Z této zpovědi zřejmo, proč se o nic jiného nestaral nežli — o svou troubu a své „krvácející srdce."

* * *

Zatím ve Francii a jmenovitě v Paříži dozrály události světodějné. Dne 14. července 1789, tudíž rok a několik týdnů po příchodu Chalupičkově do Paříže, došlo k prvním krvavým výtržnostem: Bastilla byla zbouřeným lidem dobyta. Několik měsíců potom donucen král i s národním shromážděním přesídliti z Versaillu do Paříže a prohlásiti i na dále úplnou svobodu tisku a právo spolčovati se.

Paříž, ba celá Francie byla v neslýchaném rozčilení. Politické vášně zachvátily všechny kruhy a nezůstaly bez vlivu ani na osoby dvoru blízké. Také mnozí členové královské kapely přiznávali se tajně k zásadám, hlásaným opposičním tiskem a opposičními řečníky, kteří při každé příležitosti rozplameňovali lid pro přirozená práva a proti všem, kdož byli vinni, že byla práva lidu po věky šlapána a posud ještě závisela na milosti panovníkově.

Nejsmělejším stoupencem opposice byl z členů kapely basař Masurier. Od prvního záblesku svobody netajil se před kollegy a přáteli svými nenávistí svou proti všemu, co jakýmkoli spůsobem hnětlo lid a udržovalo jej v porobě, tudíž také proti osobám, na jejichž účet poroba a uhnětení lidu připisovány. Byl sice muž letitý, ale posud v plné síle. Byl prostý, nehrubě vzdělaný, ale z kollegů jeho ani jediný neměl tak vyvinutého smyslu pro politiku jak on. Byl také dobrým řečníkem, a soudruzi jeho, i když ještě politické smýšlení své opatrně tajili, se zálibou naslouchávali jeho výkladům, kterými ž snažil se posluchače své přesvědčiti o bezměrném bezpráví, jež bylo po staletí na národu pácháno, aniž lid uznával potřebu vzchopiti se a setřásti nesnesitelné jařmo útisku a poroby.

Rozumí se, že Masurier politickými oracemi svými často mučíval mladého přítele Chalupičku, jenž býval v bytu jeho neřídkým hostem. Ale zamilovaný trubač neměl pro obrovské převraty, jež se kolem něho děly, ani sebe menší vnímavosti.

Býval sice často očitým svědkem mnohého, co by v obyčejných poměrech rozechvělo i člověka nejlhostejnějšího; ale on zůstal při všem chladným. Duše jeho byla nešťastnou láskou všecka zaujata a všecka chora.

Tak míjel od krvavé předehry revoluční týden po týdnu, ba měsíc po měsíci, a v poměru Chalupičkově k zlomyslné Artemise nic se nezměnilo, leda že se dívka stala snad ještě posedlejší přívrženkou republikánských zásad, nežli sám otec.

Bylli jí Chalupička prve jen předmětem škádlivých vrtochů, stal se jí nyní, když pro revoluci nejevil žádného smyslu, předmětem pohrdání.

Chalupička byl svrchovaně nešťasten. S hořem pozoroval, že srdce horoucně milované, zfanatisované Francouzky vždy více od něho se odvrací; přece však neměl síly nebo vůle, aspoň tvářiti se jí podobným, aspoň na oko horovati pro panující náhledy, jež milenka jeho pokládala za evangelium.

Starý Masurier, jenž byl dříve lásce Chalupičkově přál, nyní k němu valně ochladl. Chalupička žil pořád jako na mučidlech.

Nadešel rok 1792. Rozpor mezi králem a lidem stával se vždy hrozivějším; hesla republikánská zaznívala ze všech úst, nesčíslné pamflety a písně revoluční kolovaly mezi lidem. Z těchto pak jedna, počínající slovy: „Allons enfants de la patrie,“ mocná hymna revoluční, kterouž nenáviděná tyranie zaslibována zasloužené smrti — pronikla do všech vrstev národa. Vzniknuvši ve Štrasburku rozletěla se v několika měsících téměř po celé Francii jako věrný ohlas citů, jež bouřily v srdcích republikánských. Byla zpívána i hrána všady, kde ozvalo se slovo svobody — v klubech, hostincích i pod širým nebem . . . .

Do Paříže zaletla později; ale rozplameňující slova i nápěv její neminuly se účinku ani zde. Jako každý nenávistník „tyranie“ a přítel svobody byl jí také basař Masurier uchvácen. Sotva ji prvně zaslechl, neustal, až si melodii a slova její úplně osvojil, a pak všecky členy královské kapely přiměl, aby ji soukromě nastudovali. Poslechl v tom i Chalupička. Nastudoval píseň sice v celku správně; ale ve hřímavém refrainu, jehož účinek při hraní hlavně závisel od nástroje Chalupičkova, Masuriera dlouho nemohl uspokojiti.

„Uč se, cvič se, hochu,“ nabádal jej basař. „Bez pochyby nadejde brzo doba, kdy nebudeme hráti než tuto píseň!“

Z rána dne 20. června roku 1792 se bez mála dvacet tisíc ozbrojených zbouřenců z předměstí Pařížkých shromáždilo v okolí pobořené Bastilly, a k osmé hodině hrnuly se zástupy ty třemi proudy směrem k Tuilleriím, kde sídlil král se svou rodinou. V každé ulici přidružovaly se k davům noví nespokojenci . . . Hudební sbor hrál revoluční píseň „Ça ira,“ lid zpíval řinče zbraněmi a mávaje korouhvemi, na kterých byly výhrůžné nápisy jako: „Chvěj se, tyrane, neboť hodina tvá udeřila!“ a p. Jeden muž nesl šibenici, na níž visela figura koru-

nované ženy, několik žen pak vleklo guillotinu s nápisem: „Spravedlnosť národa tyranům! Ať zhyne pan Veto a jeho žena!“

Divokou vřavou přilákán podíval se i Chalupička na hrozivý ten průvod. Viděl i krásnou ženštinu držící meč a sedící na děle, jež vlekli dělníci; ale zůstal i nyní k celému tomu divadlu chladným, vytratil se z hromady zevlujících a uchýlil se do své komůrky, kdežto přítel jeho Masurier táhl s povstalci k Tuilleriím.

Tři hodiny trvalo, než se tito dostali ke královskému paláci, chráněnému třemi pluky řadového vojska, dvěma škadronami žandarmů, některými prapory národní obrany a několika děly. Uvnitř paláce bylo shromážděno asi dvě stě šlechticů, kteří byli ochotni krále chrániti. Ludvík XVI. spoléhaje na vojsko, byl kliden. Díval se s královnou i s dětmi svými oknem na blížící se hlučivé zástupy. Teprve když rozlícený lid podnikl útok na zámek, poslal rodinu svou do jiných komnat a odebral se do poradní síně.

Lid přepadnuv stráže a přiměv dělostřelce k věrolomnosti obrátil děla proti zámku — vojsko všudy dobrovolně couvalo nebo se přidávalo ku povstalcům, a rozkacený lid hrnul se do nádvoří a chodeb Tuillerijských, páčil i rozsekával dvéře, ničil každou překážku, až se dobyl i do síně, ve které prodléval král.

V několika okamžicích naplnila se síň rozkaceným davem; ale král choval se pořád neohroženě a sám odvedl zbouřence do síně prostrannější.

Vyhrožující a povykující dav zatlačil jej až na prostranný výstupek prostředního okna. Jak se král u okna objevil lidu před zámkem nahromaděnému, uvítán jest posměchem. Muž jeden podávaje mu na píce červenou čapku jakobinskou zvolal: „Ať ji dá na hlavu! Ozdobíli se tímto znamením vlastenectví, uvěříme, že smýšlí s námi poctivě.“

Král dav si granátníkem čapku podati, pokryl jí hlavu, a lid zajásal.

„Sláva králi!“ zahřmělo zástupem.

Zatím vedrali se povstalci též do komnaty královniny.

„Miluješli národ,“ volali na ni, „dej tuto jakobinskou čapku synkovi svému na hlavu!“

A královna vzavši čapku posadila ji královicovi na hlavu . . .

Po celých pět hodin trvala muka královské rodiny; teprve potom pobouřený lid, jemuž bylo pokořením královské svrchovanosti zadost učiněno, dobrovolně zase odtáhl.

Noc, kterou takto pokořený král téměř celou probděl, byla bez odporu nejděsnější z posavadního jeho života.

Posměch a úšklebky, jimiž byl dav téměř k šílenosti rozlícený výměnu svrchovanosti královské za svrchovanosť lidu provázel, nedotknutelného druhdy panovníka v nejhlubších útrobách rozlítostnily, urazily a roztrpčily.

Co dělo se v duši jeho, jest nesnadno, ba jest zhola nemožno vylíčiti.

Duševní bouře tohoto druhu vzdorují veškerému líčení; jsouť rovněž tak nepostižitelny, poněvadž jako divoký orkán zachvacují celou bytosť; možno se jich na základě toho, co kdo o individualitě, povaze

a osudech člověka ví, nanejvýše jen dohadovati. I povíme prostě, co se dále dělo.

Nazejtří po tomto hrozném dni král Ludvík s manželkou a některými ze svých nejvěrnějších šel do kaple pomodlit se za odvrácení dalších pohrom.

Na kůru shromažďovala se královská kapela. Mezi posledními přišel Masurier, který včera byl očitým svědkem všeho, co se v Tuilleriích dělo. Viděl a slyšel vše, čím rozvášněný lid králi projevoval, že jej pokládá za nejhlavnějšího zástupce útisku a poroby. Takové sveřepé skutky jsou nakažlivé. Masurier cítil se mocně puzen, prodrati se zástupem přímo před krále a vmetnouti mu jako jiní nějakou výhrůžku neb urážku ve tvář; v nitru jeho vřelo to jako v sopce, ale k výbuchu to u něho nedošlo.

Když pak ječící proudy lidu pokořením královské rodiny se kochajícího z Tuillerií se vyhrnuly a s divokým jásotem ubíraly se ulicemi, Masurier dlouho se jich držel, ale neburácel jako jiní.

Jakmile se dnes objevil mezi svými soudruhy, obklopili jej a vybízeli, aby vypravoval, co on zakusil. Ale basař, jindy tak hovorný, hrubě neodpověděl. Tvář jeho prozrazovala, že má hlavu plnou chmurných myšlenek. Mávnuv na kollegy odmítavě rukou, pokročil k varhanám a opřev se o ně zadíval se na hlavní oltář, kde sakristián právě rozžehal svíce. Pak obrátil se zrak jeho k vyhrazenému, nádherně vyzdobenému místu, kde pod drahým baldachýnem bývala královská rodina přítomna službám božím. Posléze utkvěl na klekátku, na které král skláníval svá kolena, aby před Bohem v modlitbě srdce své otvíral.

Tu šlehla jeho duší zvláštní myšlenka. Tvář jeho najednou podivně zazářila . . .

Obrátiv se rozhledl se po kruchtě, jako by někoho hledal. Oko jeho spočinulo na Chalupičkovi, který seděl v pozadí kruchty před pultem, na němž ležely noty, a maje obě ruce v klíně složeny, hleděl jako bez ducha před sebe. Myslil zajisté zas už jenom na svou Artemisu. Masurier kvapně k němu přistoupil.

„Dobře, že jsi se cvičil,“ pravil mu důrazně, „dobře, že to konečně jak náleží umíš!“

Trubač díval se mu s udivením do obličeje.

„Míníteli, pane Masuriere — —“ počal s tvrdým přízvukem, ale horkokrevný basař dokončení věty nevyčkal — nahnuv se k Chalupičkovi cosi mu pošeptal. On pohlednuv na svůj nástroj, opřený o pult, přikývnul hlavou na znamení, že rozumí. Masurier obrátil se kvapně k ostatním soudruhům a přitlumeným hlasem zvolal:

„Sem, sem, kamarádi. Něco nového, znamenitého, překvapujícího!“

Hudebníci nemeškali, skupili se kolem něho a Chalupičky, jenž posud pokojně seděl na svém místě. Basař přitlumil nápadně hlas a jen tichounko šeptal. Hned po prvních jeho slovech zračilo se na všech tvářích svrchované překvapení.

„To přece není možno!“ prohodil jeden.

„Totě čertovský nápad!“ ozval se druhý.

„Nápad znamenitý!“ zvolal tiše, ale rozhodně třetí. „Ať lid zví, že nejsme zaprodaní otroci tyranie!“

„Že jsme odhodlaní přívrženci svobody!“ dokládalo kolik hlasů najednou.

Po několika poznámkách souhlasili již s návrhem Masurierovým všickni, jen Chalupička ani pohnutím brv neprojevil svého mínění.

V tom vešel na kůr dirigent. Hudebníci shrnuli se kolem něho a Masurier opakoval přitlumeným hlasem svůj návrh.

Dirigent se nejprv zalekl. Namítl cosi, ba jal se varovati; ale výhrůžné poznámky, rozjiskřené zraky a vášnivé posuňky ostatních jej poučily, že smýšlení členů královské kapely jest zcela revoluční. Pokusil se sice ještě jednou zvrátiti úmysl hudebníkův, ale pozoruje, že jest vše marno, pokrčil ramenoma a — povolil. S přitlumeným jásotem přijato jeho rozhodnutí.

Za malou chvíli potom dáno od sakristie znamení, že král s družinou opustil své komnaty. Na kruchtě nastal čilý ruch. Každý spěchal na své místo; dirigent postavil se k svému pultu, varhaník zasedl k varhanám, načež zavládlo kolem hluboké ticho. Na všech tvářích jevil se vážný, mračný klid, jako před událostí velikého dosahu. Chalupička připraviv si svůj nástroj upíral zrak svůj jak obyčejně na dirigenta, čekaje na znamení taktovkou.

Od sakristie zaznělo druhé znamení — král vcházel do kaple, kněžstvo s přisluhujícími ministranty šlo k oltáři a s kruchty zazněly velebné zvuky varhan.

Král vešel s hlavou poněkud k prsům nachýlenou. Velmi bledá jeho tvář měla výraz skoro bolestný, jako by vcházel do chrámu k rekviim za drahou duši. Královna Marie Antoinetta objevila se v nádherném obleku, s důstojnou majestátností. V jejím výrazném pohledu zračilo se i dnes vědomí vznešenosti panovnické. Po jejím boku ubírala se nesmělým krokem čarokrásná vévodkyně z Lamballu, její nejoddanější přítelkyně, jevíc ve tváři sklíčenosť, zármutek a strach. Pak následovalo ostatní dvořanstvo.

Dříve než král a jeho choť pod baldachýnem zaujali svá místa, dal dirigent na kůře taktovkou znamení. Varhany utichly a hned potom zahřměla kaplí revoluční píseň „Allons enfants de la patrie.“ Rázná melodie zahájena pronikavou fanfarou Chalupičkovy trouby. Ostatní nástroje vpadly — a dunivě, jako když se bouře valí s hor, zněla strašná píseň dále . . .

Na králi hned po prvních zvucích znáti bylo mocné pohnutí. Obrátil se a zadíval se ke kruchtě, odkud zněly příšerné jemu zvuky písně, a v oku jeho zaleskla se slza.

Ostatní nevědouce v prvním okamžiku, co počíti, stáli v ustrnutí. Jenom královna nepozbyla přítomnosti ducha. I ona upřela svůj zrak ke kruchtě, ale v tváři její po několik vteřin ani sval se nepohnul. Zůstala jako z mramoru, a jen v oku plálo cosi jako chladné opovržení.

Zatím duněl s kůru refrain, srdce pronikající to souzvuk bolesti, hněvu a pomstylačnosti, jenž základním tónem trouby Chalupičkovy působil jako hřímavé volání ku poslednímu soudu . . .

První refrain písně ještě nedozněl, když královna postoupivši k manželovi, něco mu pošeptala. Hned po tom nerozhodný panovník vykročil a provázen královnou i dvořanstvem opustil kapli . . .

S kruchty však hlaholila revoluční píseň dále. Král i královna slyšeli ještě na chodbě pronikavé zvuky Chalupičkova nástroje, které jim jako břitké dýky do srdce bodaly — a zvuky ty dlouho zněly v duších všech, kdož je byli zaslechli v tak neobvyklou chvíli a na místě, kde se jich nejméně mohli nadíti.

Konečně píseň dohrána. Masurier odhodiv smyčec pospíšil k Chalupičkovi a objal jej jako otec ztraceného, ale znovu nalezeného syna . . .

* *
*

Následek odbojného tohoto skutku královské kapely byl, že byla hned ze služby propuštěna. Za jiných poměrů nebyla by zajisté ušla trestu horšímu; ale v den po tak těžkém pokoření královské rodiny rozlíceným lidem nebylo radno naložiti s ní přísněji, zvláště když celá Paříž nad odvážným skutkem jejím byla u vytržení. Opposiční tisk a řečníci v klubech s jásotem líčili povedenou demonstraci, a Masurier, původce její, stal se v nejširších kruzích hrdinou dne. Obec Pařížská ujala se propuštěných hudebníků a přijala je do své služby, zřídivši z některých hudební sbor národní obrany a opatřivši všem, kdož vyznali se pouze na nástrojích smyčcových, přiměřená místa. Mezi těmito byl i radikální basař Masurier, kterýž se stal tak vášnivým klubistou, že i na vlastní rodinu zapomínal.

Nejpříznivější následek měl skutek královské kapely pro nejlhostejnějšího demonstrátora, pro Chalupičku. Od té chvíle, co sličná dcera Masurierova zvěděla, jak statečně troubil před králem revoluční píseň, změnilo se její chování k němu docela, a když jí potom znova opakoval, jak vroucně ji miluje, dala mu prvně na jevo, že i ona jej návidí.

Chalupička tonul v rozkoši. Světodějné bouře kolem pro něj ani nebyly.

Ale za několik neděl nadešly události, které také v osudu jeho přivodily obrat. Dne 19. srpna zbouřený lid opět přepadl Tuillerie, a v boji proti Švýcarům Tuillerie bránícím padl i basař Masurier. Tím jeho rodina ztratila svého živitele. Za nedlouho zemřela hořem i Masurierova manželka, a milá Artemisa byla opuštěným sirotkem. Ráda se stala chotí Chalupičkovou.

Dosáhnuv, po čem byl tak dlouho toužil, a nemaje smyslu pro bouřlivé převraty vůkol, zatoužil Chalupička po své vlasti; avšak žena jeho, pravé dítě Pařížské, nesvolila, a Chalupička zůstal.

Žil v zátiší nestaraje se o nic, co se kolem něho dělo. Až jedna z krvavých událostí Pařížských přece do hloubi duše jím otřásla. Když totiž byl král Ludvík dne 21. ledna 1793 na revolučním náměstí guillotinou popraven, zmocnilo se Chalupičky nevýslovné hoře. Připomenul si den i chvíli, když na kruchtě kaple královské z plných plic troubil revoluční píseň, která nešťastnému králi byla písní pohřební. Srdce mu div nepuklo, slzy proudem vyhrkly mu z očí . . .

Po celý den byl na smrť smuten. Když pak přišel večer, vzav osudnou troubu, vytratil se z domu a hodil nástroj svůj do Sekvany, čině pevné předsevzetí, že na podobný nástroj nikdy už hráti nebude. Po léta nedal se ani svou ženou přiměti, aby předsevzetí to změnil. Aby přece vydělal na živobytí, přisluhoval po sedm roků v blázinci . . . Teprve roku 1799, když Napoleon stal se prvním konsulem, vrátil se Chalupička zase k původnímu zaměstnání svému. Na přímluvu rodilého Čecha šaška Dvořáka, jenž proslavil se pod jmenem Deburau, stal se dirigentem orkestru v Théâtre de Funambules, a žil v pokoji a bázni boží ještě déle nežli půl století.

Ale kdykoli si připomněl svou první marseillaisu, sevřela se mu hruď lítostí a obyčejně setřel si s oka slzu . . .

Dr. Josef Miloslav Hurban.

Posmrtná vzpomínka

od

Jos. V. Friče.

I.

o naše milé, ubohé Slovensko! to dítě bolestné, v bezúspěšných, vždy tužších zápasech, ale neúmorně strádající, za něž sami, vždy ještě jsouce utkáni bojem o svou národní existenci, ani příliš hlasitě přimlouvati se nesmíme, abychom jeho svízelův a strastí ještě nepřimnožili! Avšak ono zůstává srdcím našim draho, již proto, že z jeho lůna vyšli velcí hlasatelé slovanské myšlenky, která nás vzpružila i povznesla: Kollár, básník Slávy Dcery, a Šafařík, tvůrce Slovanských Starožitností.

Tam v *Požúni*, zvaném i Břetislavou nad Dunajem, kdež nalézala se již od krále Matiáše (r. 1465) založená „studia generalia“, v Prešpurském tom ohnisku duchů, při němž od počátku tohoto století umístěna byla stolice pro řeč a literaturu slovenskou, vešli též oba jmenovaní přední věštcové slovanští ve svazek nadšeného i trvalého přátelství s naším Palackým.

Ono slovenské učiliště, na němž účinkovali Dankovský a Palkovič, a s nimi tam obcoval i otec slavistiky Dobrovský, kde později byli Greguš, Schroer (Oeser) a zvláště Slovanům příchylní Kováč-Martiny a Ševrlay předními učiteli Podtatranské mládeže, lze tedy právem nazvati neli kolébkou, tedy směrodajnou podporou i *českého* národního vývoje. A v druhé polovici let třicátých i počátkem let čtyřicátých, když tam působil Ljudevit Štúr, sestoupili se tam ve spolek slovenské mládeže hlavní potomní apoštolové národního uvědomění na Slovensku, básníci Samo Chalúpka, Sládkovič, Janko Král, spisovatelé a učenci Lichard, Karel Šulek, Sloboda, Holuby, Červenák, Škultéty, Zoch, Pauliny-Tóth, Mudroňové, Hroboňové, Kalinčiák, Hodža — slovem celá plejada oněch horlitelův a mučedníků národních, mezi nimiž

nadšenému vůdci hnutí slovenského Štúrovi nejbližší, v práci a zápasech nejvytrvalejší byl *Josef Hurban*, který působiv potom od r. 1843 jako evangelický farář na Hluboké, letos 20. února v 71. roce věku svého, na věčnosť odešel, poslední z celého toho chorovodu neúnavných zápasníků. Štúr byl zahynul již v lednu roku 1856, v dobách nejtrudnější reakce, ovšem pouhou nehodou při lovu, ale hrozné sklamání, jehož se dožil, když Slováci, nemálo se přičinivše o vítězství zbraní císařských, byli znovu vydáni libovůli maďarské, leželo jak těžká chmura na posledních letech jeho života. A sotva že se nové pokolení slovenské v letech šedesátých, hlavně zásluhou biskupa Moysesa poněkud vzpamatovalo a do nové práce zabralo, odňat jest mu r. 1869 i ten vzorný pastýř i mocný orodovník též při stupních trůnu. V letech pak sedmdesátých zasáhla smrť Hodžu i Kalinčláka, tohoto v dobrovolném, onoho v nuceném vyhnanství v slezském Těšíně — potom r. 1871 Palárika, r. 1872 Sládkoviče, r. 1873 J. K. Viktorina, a na konec i nejbystřejšího politika, zakladatele ústavů Svatomartinských Paulina-Tótha — právě v letech, když Maďaři politickým svým ideálům vždy více se blížíce na všeliké národní podniky slovenské bezohledné útoky podnikali. I v nejnovější době příliš zhusta přilétá od Tater smutná novina, že opět zavřel oči některý obhajce našich trpících bratrů. Nežli jsme s nimi oželeli statečného Mudroně a národního pěvce Tomášíka, již se tam uzavřel hrob i nad chrabrým, do posledního dechu věci slovenské věrným Josefem Miloslavem Hurbanem!

Jakkoli jest veskrz tragický osud řídkých těchto nadšenců, jednoho svědectví neupře jim nikdo: pracovaliť věru bez výminky s nasazením veškerých sil svých, pokud a jak jen mohli, každý dle nejlepšího přesvědčení svého, v okolnostech sobě vnucených, všemi prostředky, které jim zbývaly. Kdož poznal je blíže, ty „zapalisté duše,“ kdož přihledl k jich neobyčejně svízelným poměrům, neupře jim svého uznání, ano obdivu.

Historickým faktem, člověku zasvěcenému dobře srozumitelným zůstane to, že zmítáni jsouce tolikerými, často zcela rozdílnými, vždy cizími a nepříznivými proudy a živly, dávali se vždy poslední stezkou, která jim z bludiště zbývala. Jaký tedy div, že mnozí spěli za bludičkou, že druzí ve zdánlivých přátelích aneb skrytých odpůrcích dožili se trpkého sklamání, že někteří zkoušeli hned toho, hned jiného východu a tím ovšem upadali v časté nedůslednosti, které jim tarasily návrat k cestě před tím opuštěné.

Zachovati rod svůj nad míru nadaný a svérázný jak užší své vlasti, tak Slovanstvu, to byla svrchovaná péče každého z nich. Zdaliž to jejich vinou, že tu sblížení se s pobratimy, tam dovolávání se rovného práva, zde obětování se za ideu jednotného mocnářství — že smír ani hrozba ani výkřiky bolesti ani úpěnlivé prosení, všelijak po sobě na páté již desítiletí zkoušené, neprospěly Podtatranskému lidu ani tolik, aby ve skutečnosti, buď již v dobách vzpoury aneb bezvládí, za dnů „rovnoprávného“ absolutismu aneb novověké ústavnosti, oddati se mohl s klidem sebe skrovnějšímu svému vývoji?

Trpký osud našich slovenských pokrevenců zůstává žalostnou věru anomalií osvíceného devatenáctého století.

Jestliže jim na počátku jeho založením stolice pro řeč a literaturu slovenskou v Břetislavi poskytnuto bylo přítulné středisko, byla pak národnímu jich vývoji zasazena již před rokem 1848 krutá rána odstraněním L. Štúra s této stolice. A kolikaletého usilování bylo třeba, aby si onen šlechetný vůdce i učitel mládeže slovenské vyžadonil povolení na vydávání Slovenských Novin!

Nadešla doba, kde všechny národy nadchnuly se heslem občanské rovnosti, vzájemného bratrství a povšechné svobody. Ale pro slovenský kmen nemělo to míti platnosti. Jakmile první oduševněná mládež sešla se o jmeninách Josefa Hurbana v roce nabyté volnosti na Hluboké, jakmile svolal své rodáky ku první poradní schůzi pod širým nebem, již bylo jemu i Štúrovi jakožto psancům z Uherska prchati. A jaký byl zemězrádný program těchto zanícených přátel a zastanců svého lidu, s maďarskými poddanými svévoli zpupných zemanů stejně podrobeného? Slyšme, co vyznávali, čeho se dopomínívali v Liptově, jak později v Sv. Martině: „Samostatné Slovensko neznamená trhánie sa od Maďaróv, ale zastatie si k nim národa slovenskeho, rovno s nimi oprávneného. My chceme stať v oči Maďarom nie ako otroci, ale ako jednoprávni s nimi spoluobčania. A keď krajinu nedelia tie kompaktné massy jednoho národa bývajúceho popri druhom, tiež kompaktnom: pre čo by ju delilo rovné právo všetkých? My svobodu chceme a právo svoje a prajeme svobodu a právo všetkým spolu s nami túto zem obývajúcim národom.“

Nuže, když pro takový požadavek ve schůzi prohlášený účastníci její byli pronásledováni a vězněni a na její pořadatele vydány hned průhonné listy, jaký div, že Štúr i Hurban prchnuvše nejdříve do Vídně, pak do Prahy, stěžovali si, zvláště na slovanském sjezdě svým pokrevným bratřím?

Maďaři žádali důrazně za ústavní práva svá jmenem *všech* rakouských národů, nemínili však děliti se ani se Srby a Chorváty, tím méně s Rumuny a Slováky, rovněž jako naši Němci, žádajíce za svobodu, měli jen výsady pro sebe na mysli.

Za příkladem Jelačiče, jenž byl přesvědčen, že Rakousko hlavně o Slovany se opírající vyjde bez pohromy z povšechné bouře, postavil se i Hurban pod prapor jednotné a mocné říše rakouské, ovšem předpokládaje, že vítěz bude vděčen svým dobrovolným pomocníkům. Jinak ovšem soudil a prováděl svou válku proti smělým rebelům kníže Windischgraetz. Vše co slovanského, bylo mu odporno, tak že jen s nevolí a na opětné doléhání bána chorvatského, tehdy neobyčejně populárního, dovolil, aby slovenští dobrovolníci po boku císařského vojska v severních Uhrách pomáhali udolávati vzpouru maďarskou. Než se k tomu naklonil, poznamenával Štúra s Hurbanem za vtělené buřiče, kterým by se bylo pro jich svobodné řeči v Praze zle vedlo, kdy by je byl ve svatodušní týden na místě polapil. Nicméně došlo i ke druhé slovenské výpravě v prosinci r. 1848, když byla první zářijová zmaďaronštělými Slováky niveč uvedena. Ale sotva slovenská rada s Hurbanem v čele, provázena československými dobrovolníky pod Zachem a Bloudkem a císařskými pluky, v severních župách na místo Maďarů dosadila v čelo samosprávných úřadů věrné a spolehlivé Slováky, vysílal Windischgraetz

své vlastní komisary, kteří na místo komunismem prý páchnoucích volených úřadníků dosazovali opět Košutisty, a ti ovšem hned zase Slováky všemožně utiskovali.

Následkem toho svolal Hurban ve Sv. Martině své rodáky, kteří sestavivše stížnosti své vypravili Štúra i Hurbana jmenem všech oddaných utlačovaných Slováků do Olomouce; tam je 20. března 1849 mladistvý mocnář blahosklonně přijal a ministrům svým Stadionovi a Schwarzenbergovi nařídil, aby oprávněným žádostem osvědčených a věrných Slováků hornouherských všemožně vyhověli.

Zatím však vedlo se neschopnému, maďarskými úskoky omámenému Windischgraetzovi v Uhrách velmi zle. Byl brzy potom odvolán. Ale Stadion zhrozil se vida na předložené národopisné mapě, kde jsou všude Slováci, a vymlouvaje se, že pro nastalé pohromy na poli válečném nemůže se nyní podřízenějšími záležitostmi zabývati, vyčetl dokonce Hurbanovi, že udržuje s Čechy přátelské spojení, že dává si od nich při svých výpravách pomáhati, že nejen v řadách dobrovolníků i Češi bojují, nýbrž dokonce, jako Zach, Bloudek a Janeček, že v čele sborů slovenských stojí. Hurban v nadějích svých trpce sklamán, si potom přátelům svým zasteskl: „Jsme tedy Maďarům vydáni na pospas! Je to vojna ne proti povstalcům, nýbrž proti Slovákům. Divní to věru státníci, kteří vydávají zákony národům, aniž jich blíže poznali!“

Nicméně vrátili se vůdcové Slovenska opět na bojiště, by podporovali dle sil svých barona Levartovského, zároveň již s Rusy do Uher vnikajícího, ale tam, žel, ač sbory dobrovolnické byly záhy rozpuštěny, užívali Slováků nejraději ke službám pochopským, čímž se tito v paměť Maďarů a Maďaronů velmi zle zapsali.

Hurban takovým výsledkem rozmrzelý, zadav se Štúrem v srpnu r. 1849 všemohoucímu Bachovi zvláštní memorandum ve prospěch svých rodáků a vida neúspěšnosť i tohoto kroku, připadl po novém sklamání na zvláštní myšlenku: proti absolutně postupujícímu předsedovi ministerstva dovolávati se práv občanských a svobod národních, stvrzených před rokem jedině legitimním a korunovaným králem uherským, Ferdinandem Pátým! Snadno se domysliti, jak s tím na všechny strany pochodil.

Nepřijav potom — což mu od vlastních rodáků počítáno za osudnou chybu — místo kazatele slovenské obce evangelické v Pešti, kdež měl se státi zástupcem Jana Kollára, povolaného do Vídně, vrátil se v červnu na svou faru v Hluboké. Byv od nepřátel osočen, upadl znova do vyšetřování, konečně uznán byl za nevinna a obdržel 1000 zl. odškodného; mohl se tam však teprv 4. listopadu 1850 pevně usaditi.

Několik měsíců potom jal se opět vydávati svoje v Břetislavi před lety založené „Pohľady na vedi, umenja a literaturu“ v jazyku slovenském. Ale poznal v brzku, že Bachovi husaři jak Maďary a Maďarony, tak i sebe oddanější Slováky „rovnoprávně“ sužovali.

Od té doby pokoušeli se Slováci, hlavně jeho vnuknutím, o všeliké marné protesty a pamětní spisy. Když r. 1860 vydán říjnový diplom, kterýž uznával historická práva i zastoupení šlechty, považovala jej většina uherských Slovanů za nové neštěstí.

Hurban v čele svých rodáků, jakožto uznaný jich vůdce, počal vůči vládychtivosti maďarské, znova rozpoutané, obraceti své zraky zase k Vídni, najmě ke Schmerlingovi, jemuž po rozpuštění vzdorovitého sněmu uherského se nabízel, že provede na Slovensku přímé volby do centrálního zastupitelstva celé říše; ale že platilo při něm pravidlo dělati „politiku srdce slovanského," dodal k tomuto nabídnutí zároveň hrozbu, jakmile by se uvidělo, že to ani Schmerling se slovenským národem upřímně nemyslí, že budou Slováci nuceni žádati jednosvorně se všemi ostatními národnostmi v Uhersku za restituci zákonů z r. 1848, ač prý jsou si toho vědomi, že byly jim zvláště škodlivé . . .

Snad hlavně proto Hurbanův hlas při památném shromáždění slovenských rodomilů v Turčanském Sv. Martině v létě r. 1861 neměl již převahy. Valná část jeho nejbližších přátel a ctitelů, nedůvěřujíc naprosto centralisujícímu a germanisujícímu Schmerlingovi, byla spíše nakloněna dovolávati se přirozených svých práv u Maďarů, kteří tehdy byli zkrostlejší a též vůči Slovákům mírnější struny napínali.

Na řečeném sjezdu ustanoveno založiti *Matici Slovenskou*, jejíž stanovy však dvakráte vráceny a teprve koncem r. 1862 pod tou podmínkou potvrzeny, že nesměla se nazývati *národní!*

Na novém sjezdě r. 1863 zjištěno, že k národnímu tomu podniku přistoupilo 4000 členů, kteří upsali k devadesáti tisícům zlatých. Příštího pak roku položen základ k „Slovenské svetlici", národnímu domu se slovenským museem ve Sv. Martině, kam r. 1866 přesídlil nový vůdce starší strany slovenské Pauliny-Tóth.

Sotva však Maďaři po Sadové pomocí Beustovou dosáhli svých tužeb, ihned počali všecbny slovenské ústavy pronásledovati a podrývati, ovšem hlavně návodem odrodilých Maďaronů. V březnu r. 1869 bylo náhle do samého domu Matice Slovenské ubytováno přes 90 mužů, jako na exekuci, proti čemuž Pauliny-Tóth, jediný na ten čas zástupce Slováků na sněmě uherském, marně svého hlasu pozvedal. Příštím r. 1870 týž sněm odepřel všelikou podporu Matici Slovenské, ano i určitý odkaz zesnulého biskupa Moysesa k jejímu prospěchu učiněný prohlášen byl za neplatný!

Roku 1873 vlastenci Svatomartinští, jsouce stálými žalobami svých odpůrců ohrožováni, podali uherskému ministru vnitra zvláštní obranný spis. Ale nadarmo. Zákaz proti odbývání valné výroční hromady stanovami předepsané nebyl odvolán, do matiční budovy násilím vsazen okresní soud a za kurátora všeho jmění ustanoven zvláštní komisař s ročním platem 600 zl. na útraty Matice, kterýž prozatím všecky sebrané peníze vzal pod svou ochranu. V prosinci r. 1874 objevil se tam policejní úředník Jekelfaluszy, jenž sebrav všecky účty, akta i protokoly odvezl je s sebou do Pešti.

Však již v březnu nevysvětlitelným způsobem bylo museum násilným vloupáním okradeno o sbírku svých nejdrahocennějších mincí v ceně 2000 zl., ač se nalézalo pod bedlivým dozorem draze placeného vládního komisaře.

Předepsaná valná porada členstva příštím rokem opět zakázána, co zatím tři slovenská gymnasia, vlastní obětavostí Slováků vydržovaná, ve Velké Revuci, v Klášteře pod Zniovem a ve Sv. Martině, po sobě

byla uzavřena. Klášterské prý jen provisorně — „pro vlhkost budovy“ — však najednou tam umístěn okresní soud spolu s kriminálem.

Dekretem ze dne 5. února 1875 vyřčen konečný smrtelný ortel nad jměním i domem Matice, kterýž byl 12. listopadu definitivně proveden. Mezi nejrozmanitějšími příčinami uvádí se, že prý publikace Matiční „falšovaly domácí dějiny,“ že *nevydán* dostatečný, stanovami předepsaný počet poučných a jiných prostonárodních knih (ač jich za deset roků přes všeliké překážky vyšlo 42!) a konečně i pro styky s nepřátelskými, zahraničními stranami slovanskými, na důkaz čehož výslovně uvedeno, že starosta Pauliny-Tóth a dr. Pavel Mudroň při odhalení sochy Jungmannovy byli v Praze a že do Záhřeba vyslán zapisovatel Matice k slavnému otevření tamější chorvatské university.

Třebaliž ještě zvláště připomenouti, že mimo celé jmění Matice Slovenské a veškery sbírky, knihy a rukopisy propadlo konfiskaci zároveň i ke 4000 zlatých, sebraných na vystavění pomníků vynikajícím zesnulým mužům slovenským?

A k čemu onen vzácný groš vdovin — jenž dle stvrzených stanov zůstati měl neodcizitelným a výlučným jměním slovenského národa — konečně byl obrácen? Odevzdán byl v majetek „kulturnímu spolku“, jenžto šíří maďarský jazyk a mrav! Tím ovšem nepřetržité utrpení slovenských našich bratří zdaleka není vyčerpáno, aniž ukončeno.

Přihledneme příště k vlastnímu průběhu života Hurbanova, abychom poznali, pokud se mu dařilo usilování jeho, aby (jak sám se vyjádřil) „opíraje se patou o zákonní půdu nového věku, temenem dosahoval výšky národa svého a shromažďoval jej kolem oltáře vzdělanosti.“ Nejvřelejšího srdce pro ubohý slovenský lid, vytrvalé, horlivé snahy o jeho lepší budoucnosť, jakož i řídké neohroženosti v neustálých národních bojích nikdo zajisté Hurbanovi neupře.

Regina Isolanová.

Národní pověsť z Poještědí

od

Otakara Červinky.

I.

Ani šelest. — V tichém ruchu
hodina se blíží duchů.
Lampa svítí. Matka boží
hledí v teskném hoři dolů
na Syna, jenž hyne v bolu,
na hlavě korunu z hloží.
Ticho vůkol o půlnoci.
„Sprosť mne viny, v tvé jsem moci!“
kolem kříže ruku vine —
„Chraň mne, mocný Hospodine!“
Pode křížem leb se šklebí.
„Přeludem jest život celý —
hledej štěstí pouze v nebi —“
zdá se šumět v tiché celli.
„Láska — přelud?“ šeptá tiše,
jako ve snu abatyše.
„Není lásky na té zemi?
Mlčí vše? Svět celý němý?“
Hledej lásku k Spasiteli —
viz ten stín! Tvá láska kráčí —

Na krvavý stín zrak šine,
kolem kříže ruku vine,
k zemi polo klesá v pláči.

Ani šelest. V tichém ruchu
hodina se blíží duchů
blíž a blíž — jak hudba s výší,
rajských křídel šelestění . . .

Hudba, zpěv se střídá, mění,
obklopujíc abatyši . . . .

II.

Tichounko, tiše hudba zní blíže,
výše a výše nese jí ruch:
mizí již cella . . . Sproštěna tíže
dívkou je zase — v dál nese jí duch.
Tichounko, tiše hudba se nese,
balsámu plný, vonný je vzduch:
jarní to vůně v zeleném lese,
srdce až stůně v nyjícím plese,
zpěvem a hudbou je opojen sluch.

Loutnu má v ruce z perleti, zlata,
zlaté se struny na loutně pnou,
na ústech píseň, jako báj svatá
čarovné zvuky se z nástroje dmou.
Bělostný oděv, jen v havraním vlase
růžová pentle se ohnivě skví,
nachová růže na zlaceném pase,
jak plamen lásky se mění a rdí.

Umlkly ptáčat kolkolem sbory,
slunko již zachází za obzor,
modravý nádech pokrývá hory,
nad nimi Ještěd, to král je hor.

Vše kolem utichlo, dříme i les,
nápěv jen dívčin se tišinou nes:

„Čarné noci, jižní noci!
Vlnky modré loďkou hrají,
teplý vánek líbá růži,
růže hlavinku svou kloní,
slavíka zpěv nocí zvoní.
Moje duše, sníš o ráji?
Nevím — touha ňadra úží —
Po hladině zvonku znění
svaté nese pozdravení:
Ave Maria!

Čarné noci, jižní noci!
Vlnky modré loďkou hrají,
vánek líbá dívku — růži,

která v lodce s milým plyne.
Pěvec dívku k srdci vine:
Moje duše, sníš o ráji? —
Nevím — touha ňadra úží —
Po hladině zvonku znění
svaté nese pozdravení:
Ave Maria!"

Utichly struny; a spanilá děva
na skále hory samotna dlí,
večerní plání jí tváře oblévá,
za sluncem zraky zapadlým zří.

„Čarovné zraky, ach tmavé vy zraky!
Z jakých to propastí plamen je v nich?
Spoután v nich blesk, který protíná mraky,
dřímá v nich láska — či hleděť v ně hřích?"

Šepce tak jinoch na kraji lesa,
pohlíží okouzlen na dívčin zjev,
srdce mu zmírá a slastí zas plesá,
zdá se mu nejkrasší z veškerých děv.
„Možno, by svět hostil takovou krásu,
lahodu tváře, ten ztepilý zrůst?
Životem splatil bych dotknutí vlasů,
jediný polibek růžových úst!
Odkud té písně jsou kouzelné tony?
Za nimi kráčel bych, kam by mě vedly . . ."

Z prsou se vyrvaly vzdechy a stony —
Vzhledla naň děva: při jeho zjevu
tváře se zarděly, hned na to zbledly:
„Rci, kdo jsi, smělče?" táže se v hněvu.

„Sama mi, dívko, rci, kdo ty jsi asi?
Svábil mě čarovný zvuk tvého pění —
pěly to tvoje či labutí hlasy?
Sním snad? či sen můj se v nicotu změní?"

V dívčině tváři pýcha se znáhla
obrací v úsměv záliby tajné;
růžovým prstem do zlatých strun sáhla:
„V skutku jsem královnou — říše bajné;
říše ta bez konce v blankytném vzduchu:
Melusinou jsem, královnou duchů."
Na juna sličného pohlíží s výše —
z postavy lahoda s velebou dýše.

„Jsili ty královnou," jinoch jí na to,
„Nemohu déle již prodleti tady,

nemám já korunu, nemám ni zlato,
nemám též panství, ni nádherné hrady:
prostá jen chýže celé mé jmění,
toho mi dosti — nežádám více!"

Dívce se zarděly spanilé líce —
poupě tak v růži slunce svit mění —:
„Za lásku královny chatu bys nedal,
kdy by se sklonila v milosti k tobě?"

„Lásku bych za lásku v každé dal době.
Dívčinu, pějící labuť jsem hledal:
našel jsem královnu, v hrdosti, pýše.
Všechno za poklady koupíš si spíše —
lásky mé za ně však nekoupíš sobě . . ."

III.

Jarní plání plno touhy,
plno lásky táhlo krajem,
pomíjelo, sen jak pouhý,
že zem kdysi byla rájem.

Denně na temeni hory
zaznívalo čarné pění,
zapadalo šeptem v bory,
jak mře všechno v zapomnění.
Co v nás včera vášní plálo,
dneska se nám snem jen zdálo:
po nás — v pohádku se mění.
Marně dívka ždala v touze
jinocha, jenž milosť její
darovanou odmít pouze.
Lásky ale čaroději
zdařilo se okamžitě
zavít srdce v různé sítě.
Mužnosť spanilého mládce,
obrážená jeho zory,
pokořila dívčí vzdory:
srdce ucítilo vládce.

IV.

Velký měsíc, plný, jasný
nad lesy se vznesl tiše,
stříbrem otkal kraj ten krásný,
hory, les, jak bajné říše.
Mlčí noc. Jen z lesů hloubi
časem povzdechem to znělo,
jako by tam z temna doubí
cosi k hvězdám jasným spělo.
Mlčí kraj. Noc letní, snivá,
teplá, vlahá, spřádá dumy.
Moře hvězd po nebi splývá,
tiše větřík časem šumí,
vzdaluje se a zas blíží.
Měsíc v potoku se shlíží,
který bublá blízko chaty.
Vrba, kloníc nad potokem
peň svůj vetchý, hrbolatý,
zdá se plynouť stříbra tokem,
na ní mech — to háv je zlatý.

Aj, kdo nad potokem sedí,
snivě v jeho tůni hledí?
Jinoch se to v dumy hrouží,
sám bůh ví, kam myslí, touží.
Zří snad rusalek tam sbory
v duchu tančiť, v svůdném reji,
slyší slastné rozhovory,
jak si hrají, jak se smějí?
Slyší, jak ho k sobě vábí
štíhlé děvy v mlhy říze,
jemnější jež nad hedvábí
z luny svitu tkané příze?

Děva s hory čarolící
s loutnou zvučnou, zlatostrunou
tká své rysy touhy runou
v jeho srdce milující.

Již ji v duchu vidí zase,
slyší zpěv, strun svůdné znění,
hrá si v rozpuštěném vlase:
vzbudí se — a už jí není —

Opět sní A ejhle — ona:
na hlavě se cosi třpytí
kolem čela, jako spona:
koruna to zlatem svítí.
Muška svatojanská plane
na koruně čarné víly;
roucho splývá stříbrotkané —
nevěsty to závoj bílý —
přepásané zlatým pasem,
jejžto zdobí drahokamy,
jenž se divným svítí jasem
jak šupiny hadí samy.

Blíží se;. však beze ruchu —
královna to jistě duchů:
jak je čarokrásná nyní,
jaký výraz touhy v oku,
které temné řasy stíní:
takto v bezedném se toku
obrážejí hvězdné výše.

Sklání se — on sotva dýše:
vidí přelud? Obává se,
že zas prchne ve své říše.

Neviděl jí v také kráse,
nadzemský to zjev je věru —
či to sen je v luny šeru?

„Přicházím si pro tě sama,“
stříbrem hlas mu zvoní v duši.
Srdce jeho bouřně buší . . .
„Přicházím si pro tě, hochu:
nechci tobě býti kněžnou,
chci jen tvojí lásky trochu.
chci ti ženou býti něžnou —“
Ucítil, jak ruku sněžnou
vine jemu kojem šíje . . .
činí stejně v rozechvění
srdce bouřlivě mu bije:
„Tys to! Přeludem to není?“
s jásotem tak zvolal vroucím,
celoval ji na rty smavé,
oči líbal, vlasy tmavé
v plání lásky přehoroucím:
„Rci, že má jsi na vždy, jistě!“ —
„Stála bych zde na tom místě?“ —
„Po tobě jsem zmíral touhou!“

„Bez tebe svět pouští pouhou.
Často sama, v tmavé noci
slýchala jsem šelestění —
kdo to? Nikoho zde není.
Věděla jsem: v tvé jsem moci —
U mého jsi lůžka stával,
ve snu se mnou v ráji hrával,
šeptal slova tajeplná
jako šumí o břeh vlna . . .“

V.

Kde se rodíš, báji zlatá,
nevystihlá lásko svatá?
Za mořemli, za horami,
v nebi jasném nad hvězdami?
Žár tvůj v rozkoši hned hasne:
touhou ale, vzpomínkami,
protivenstvím, tajným hořem
vzplaneš svitem hvězdy jasné,
zářící nad věčným mořem.

Denně vídali se znova,
luny svit kdy stříbřil břehy.

Mladá srdce nával něhy
spojil v pouta démantová.
„Nuže spěšme do mé říše!“
zašeptala jednou tiše.
„Do tvé říše?“ děl jak ve snu,

„Tam vše věčným jarem dýše:
prožijeme lásky vesnu —
celý život — jako v báji,
jako prarodiče v ráji.
Odvedu tě: oř můj čeká,
větrem vzletí do daleka.“ —

„Ach, tys přece Melusina?“
dí on, na srdce ji vina.

Kráčejí tak v šepotání
tam, kde oř již nemá stání,
Na bělouše jinoch sedá,
dívku v náručí své zvedá.

Věrný komoň dal se v cvaly
lunojasnou nocí v dáli.

„S bohem, rodné hory, lesy,
žírné nivy — drahá máti!
Čekají mne věčné plesy —
nevím, zda se syn tvůj vrátí . . .“

(Dokončení.)

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Z našich nejpilnějších spisovatelů jest Alois Jirásek; časopisy beletrii věnované všecky sobě vyžadují jeho příspěvků, a mimo to přinášejí naše různé bibliotéky a matice do roka několik svazků jeho spisů samostatně vydaných.

A čtenářstvo každou práci jeho vítá s ochotnou důvěrou i pročítá ji se živým účastenstvím. Majíť práce Jiráskovy čím dále tím zřejměji vtisknutý znak tvůrčího ducha vzácné síly, snahy nejušlechtilejší, cílů vysokých a píle nevšední, Jirásek, ač píše mnoho, osvědčuje v díle za dílem svou uměleckou vyspělosť, založenou na rozvaze a klidu, s jakým buduje vnitřní kostru svých dějů, a nepřehnaném bohatství, ladnosti a lahodnosti, s jakou umí vyšperkovati detaily svých prací a zevnější formu jejich. Opustiv na ten čas povídku vesnickou (loni vyšlo v Ottově Laciné knihovně druhé, rozmnožené vydání jeho *Povídek z hor*, obsahující práce z let 1874 až 1883), obrátil se v novější době k námětům váženým buď zcela z českých dějin, aneb alespoň opírající se o pozadí historické. V té příčině druhá polovina minulého století a doba prvních červánků probouzející se národnosti naší nejdéle poutala jeho pozornosť, ale nezajala jí tou měrou, aby autor také k jiným věkům nepřihlížel s horlivou pílí. Šlo pak přirozenou cestou, že z těch časů pohnuté doby náboženských a sociálních převratů, od mistra Jana Husi počínajících, jakož i bouřlivá a strastiplná léta války třicetileté stala se mu zalíbeným pramenem látek ku povídkám historickým. K těmto létům víže se také nová kniha Jiráskova, vydaná letos jakožto třetí díl jeho povídek a novel v Ottově Salonní bibliothéce. Název její jest *Skály*, několik výjevů z dějin samoty.

Skály jest jmeno panského sídla a rozbitého hradu, někdy náleževšího husitskému hejtmanu Matěji Salavovi, v nevlídné a nebohaté krajině pod Stěnami Teplickými v Krkonošsku. Toto místo učinil autor středištěm děje, který se dobou rozepíná asi na šest desítiletí 17. věku, místem pak po více krajinách středních a východních Čech jest roztýlen. Na Skály se r. 1626, ztrativ dřívější svá zboží, uchýlí pan Albrecht Křinecký z Ronova s mladou chotí svou a přítelem z let studijních Voborským. Tou dobou byly již vydány patenty proti kněžím

nekatolickým, kterým bylo vlasť opustiti nebo s nebezpečenstvím života v úkrytech často velmi bídných se skrývati. U pana Albrechta Křineckého nalezli útulku a přátelské ochrany staričký farář Adami a přítel Voborského kazatel Matouš Ulický se svou sestrou Evou.

To jsou asi hlavní osoby celého děje naší knihy. Pana Albrechta sklátí dosti záhy nezléčitelná choroba do hrobu, a choť jeho jest přinucena uposlechnouti patentu vydaného r. 1627 proti osobám stavu panského a odebrati se i s rodinou do vyhnanství. Tak zůstanou na jevišti jakožto hlavní činitelé Voborský, za kterýmžto jmenem skrývá se syn Valentina Kochana z Prachové, popraveného mezi obětmi Staroměstské exekuce, a kněz Ulický se svou sestrou Evou. Tito dva mužové vytkli si za cíl životní, síliti v českém lidu odpor proti novému zřízení, nové víře i vládě, a podněcovati jej, aby povstal k boji za své přesvědčení, za stará práva a svobody. Obraz těchto snah a jejich výsledků jest vlastním předmětem Jiráskova vypravování.

Za svým cílem berou se Voborský i Ulický stejnou cestou; vyjednávají s cizinou, hledají spojencův i prostředkův, doma obcházejí dědinu za dědinou, kraj za krajem, poučujíce, vybízejíce i kárajíce, jen aby ve příhodné chvíli rázem mohli postaviti moc co největší. Činnosť jejich týká se hlavně severovýchodních a východních Čech, kamž vycházeli ze Skal, jakožto z pevného střediště, k němuž jmenovitě Voborský úkolem správcovským byl připoután, opatřiv si klamné vysvědčení o přestupu svém k víře katolické. Český lid radostně vítá své těšitele a popřává ochotného sluchu jejich řečem bolesť mírnícím a naděje roznécujícím, ba sbírá se také čile k odporu brannému; ale pak objeví se na něm naprostý nedostatek kázně k velikým podnikům nezbytné, nedostatek rozvahy, pevné vůle a jednotné mysli, tak že při první příležitosti podléhá nepatrným četám císařského vojska. Selská povstání v 17. věku vypisuje nám zde autor jakožto dílo svých hrdin; nezdar jejich činnosti byl zaviněn ne tak jejich důvěřivostí a nepřízní osudu, jako spíše zmalátnělostí ztýraného lidu a vrozenou jeho nesvorností a svéhlavostí. Povstalci šli tu takřka na jatky, jsouce pak přemoženi snášeli muka hrozná, ale nitro valné většiny jejich bylo proniknuto velikou mravní zásadou, nedadoucí jim klesnouti ani v mukách sebe hroznějších. Zásadu tu vyslovuje exulant Adam Trubač: „Žádný není tak mocný, aby mému svědomí rozkazovati mohl.“ Za tu zásadu hyne také Matouš Ulický na popravišti v Čáslavi, byv zajat od císařských v nešťastném boji. Ale Voborský nedá se nezdarem odstrašiti od další práce, kterou podniká nyní nejen na prospěch vlasti, ale i na pomstu otce svého a přítele. Naděje jeho oživnou po návratu exulantů s vojsky švédskými, když se již již zdálo, že navrátí se utiskovaným doba bývalé svobody. I ta naděje sklamala neúnavného agitátora. Ba tou dobou bylo rozmeteno i jeho krátké štěstí rodinné, a po smrti Evině byl mu uloupen jediný synáček Valentin. Statečného muže ani ty útrapy nezlomily. V exiliu, do něhož potom byl vyhostěn, pracoval dále na díle spásy i odvety, a tak nalézáme ho ještě u vysokém věku, třicet dvě léta po válce třicetileté, v čele nového povstání selského. Ale „marný byl opět selský boj — cep a kosa neodolaly střelné zbrani, divá nevázaná bojechtivosť a nekázeň vojenskému řádu a kázni“ (str. 229),

Stařec vyvázl i tenkrát životem a nalezl zde — syna, který byl kanovníkem Hradecké kapitoly. Trpké, bolestné to shledání pro kmeta, který nasadil celý život na obranu víry otců svých! Těžko bylo pak otci a synu dorozuměti se, ale dorozuměli se přece, opravdová,upřímná láska k vlasti, jíž kněze naučil šlechetný Balbín, je smířila. Voborský přese všecky přímluvy synovy rozhodne se opět odejíti za hranice, any všecky jeho snahy ku prospěchu vlasti směřující s nezdarem se potkaly. Ale neodchází bez útěchy, máť slib synův. že bude pracovati za stejným cílem, třeba spůsobem jiným, a slyší z jeho úst radostnou zvěsť, že nebude v díle vlasteneckém samoten; tak ve chvíli, kdy sama sebe prohlašuje za smutnou, zapadlou minulosť, nabývá víry v budoucnosť. Louče pak se ve skalním hradišti se synem, připomíná mu pamětihodné pravidlo svého života: „To budiž nás všech přirozeností, abychom v protivenstvích strachem neschli, alebrž se zelenali jako strom odvahou a nadějí, abychom chyby své poznali a pevně stáli, když nepřátelé myslí, že nás přemohli a námi o zem udeřili, abychom byli jako ty skály kolem."

Ačkoliv tedy všecko životní úsilí Voborského marným se ukazuje a on vlastně podléhá, přece jest závěr knihy smírný. Autor otvírá nám pak na samém konci svého vypravování výhled do nejbližší budoucnosti, pravě o synu Voborského: „Pracoval, jak o tom s otcem svým rozmlouval ve starém hradském stavení. Byla to práce tichá, o níž nikdo neví, jíž nikdo dnes neslaví, ale která byla plodná. Byltě jedním z oněch pracovníků v dobách nejsmutnějších, jejichž jmena zapadla v zapomenutí, kteří však prací svou a úsilím připravovali lepší budoucnosť a učinili možným ‚zázrak' našeho z mrtvých vzkříšení. Bez nich by nebylo ‚křisitelů' a nebylo by dnešního našeho života." Slova ta jsou plna vážné pravdy.

Jiráskovy Skály nejsou povídkou ani románem, ale spíše historickým obrazem. V této své vlastnosti podává nám kniha věrnou charakteristiku doby, kterou se zabývá, a má také, jak to bývá u Jiráska skoro pravidlem, kolorit živý a sytý. Osoby zaujaty jsou vznešenými snahami a velikými ideami, jaké zaznamenává historie, udávající zároveň, jak idey ty buď nabyly života, buď podlehly přesile skutečnosti. Platíli staré pravidlo, že dějiny jsou učitelkou života, lze se z této knihy přiučiti leccčemu, co by se dalo i na naše poměry obrátiti. Jirásek nezapomněl ostatně ani na živly románové; osudy rodiny Křineckých a Voborského mimo četné figury episodní poskytly k nim látky dosti hojné. Někomu se bude zdáti, že se spisovatel tu a tam pustil v přílišný romantismus: tajemné zjevy, podzemní chodby, ukryté hroby, lidé na pohled nezranitelní a p. jsou věci, které mají příchuť přežilého romantismu. Ale století, z něhož Jirásek příběhy své vážil, jest tou měrou plno pověr a víry v kouzla, tak hojně vyskytá se v něm užívání prostředků jindy neobvyklých, že časový kolorit a věrná kresba takových stránek sotva může pominouti. Ani únos malého Valentina a převod jeho na víru katolickou není jen tak lichou smyšlenkou; mámeť jen v historii literární z téže doby podobný příklad na Jiřím Konstancovi, upravovateli bible Svatováclavské, a na dějepisci Vilému Slavatovi. — Ač se kniha obírá otázkami z míry vážnými, není v ní přece pominuto

živlu erotického; zastupuje jej sám Voborský s Evou, ale poměr jejich jest takový, že osobní zájem vždy jest podřízen prospěchům veřejnosti.

Přihlížímeli k osnově tohoto díla Jiráskova, postřehneme v ní nemalou volnosť, tak že bychom si místy přáli větší úsečnosti a soustředěnosti. Spisovatel patrně podřídil požadavek přísné koncepce umělecké historické věrnosti a vyplývající z ní tendenci, a proto uvádí desítiletí za desítiletím, probírá událosť za událostí, aby ukázal marné úsilí vnuků v podnicích, jichž se bez úspěchu chápali dědové. Zevním pojítkem všech těch příběhů jest hrdina jejich Voborský, vnitřním poutem, pásmo dějové v jednotu vížícím jest idea jeho, práce k restauraci vlasti a hlavně svobod náboženských. Povahopisu věnuje Jirásek svědomitou píli; zde jest nejpodrobněji nakreslen Voborský, kdežto jiné postavy, mezi nimi též kněz Ulický, aneb episodisté jako správce Chodek, staroch Květ a j. jen význačnými rysy jsou načrtnuti.

Spisovatel věnoval tuto knihu „slavné památce velikých vlastenců Pavla Stránského a T. Pešiny z Čechorodu,“ a vděčná úcta jeho jistě dojde radostného ohlasu u každého vlastimilovného čtenáře českého.

Asi do polovice 15. století uvádí nás Jiráskova *Maryla*, starodávná selanka, otištěná ve XX. svazku Kabinetní knihovny. Čtenářové Osvěty, v níž tento půvabný květ naší novelistiky původně vyšel, zajisté jej posud mají v dobré paměti, proto můžeme se o něm zmíniti stručněji. Autor zavádí nás na dvě rytířské tvrze v severovýchodních Čechách, Domkov a Šonov, jejichž majitelé mohou nám dobře sloužiti za obraz tehdejšího rytířstva českého. Na Domkově vládne v rodině Buchovců rozvaha a umírněnosť, jaké nabývá zkušeností věk pokročilejší; pan Ondřej i pan Zbyněk jsou staří poctivci, povahami valně se lišící, ale zašlých časů stejně milovní. Onen vedle hospodářství věnuje všechnu péči učeným knihám starých mistrů, tento oblibuje si život válečnický, za jehož půvaby neváhá se bráti do daleké ciziny. Šonovský soused jejich Rozvoda jest jiného rázu; mladická vznětlivosť spojuje se v něm s podnikavostí a rychlou odhodlaností, duch jeho však jest ušlechtilý a hlava bystrá a vtipná. Sousedé svadí se o kus sporného lesa, a jiskerka rozkolu vzplane až i v pochodeň válečné výpravy, když se Rozvoda tajně ožení se schovankou páně Zbyňkovou, sličnou Marylou. Neúnavný sudič pan Tiburcí Čelechovský pomáhá z úmyslů sobeckých nepřízeň sousedskou co nejvíce rozdmychati. Ale události veřejné způsobí, že rozvaděné strany lépe se poznají, a když hlavní příčina hněvu páně Zbyňkova, Maryla, dobrotou svého srdce vedena, jme se spor uklizovati, jest brzy dosaženo trvalého smíru. — Jirásek sáhl zde velmi šťastně do blahé doby správcovství páně Poděbradova, blahý klid, jehož tehdy vlasť naše požívala, zřetelně se obráží v této povídce, jejíž jarý, nezřídka i laškovný tón dobře se snáší s její selankovitou povahou. Zemané a rytíři, kteří zde vystupují, jsou pěknými představiteli celého stavu v době tehdejší, při čemž zvláště sluší s pochvalou vytknouti, že kolik osob, tolik jest zde různých povah, z nichž každá vyniká živou plastikou; totéž platí také o postavách ženských, jak nám vedle titulní hrdinky dosvědčuje obstárlá, vdavek chtivá panna Eufemie. Osnova povídky jest zcela úměrně založena i provedena, děj jest všude náležitě motivován a postupuje hbitě a svěže. Velkých událostí dějinných dotýká

se spisovatel, pamětliv jsa formy, jakou své práci určil, jen potud, pokud měly vliv na činy osob zde jednajících. K celkové ladnosti přispívá též líbeznosť stylu a lahoda řeči, která zde na zvláštní pečlivosť ukazuje.

Asi do téže doby spadá děj *Zemanky*, která vyšla loni v Libuši. Látka i osnova této povídky jest dosti jednoduchá; jedná se tu o zpronevěru mladé ženy, která s milencem opustí starého muže, námět tedy dosti známý a moderní. Vladyka Prokop Odroda z Doubravic jest tím sám vinen, že jej choť opustí, jeho nedružnosť a nevlídnosť při věku již zralém nemohou uspokojiti ženy toužící po úsměvu i srdci mužově. Závěr jest tragický; Odroda přesvědčiv se o provinění své manželky, vztáhne na ni ruku vražednou, ale jest pak sám zabit jejím milencem Laurinem, kazatelem sekty adamitské. Účelem povídky jest charakterisovati tehdejší dobu po stránce kulturní, proto nám spisovatel ukazuje různé nepěkné výstřelky, jež vypučely tu a tam po Čechách z náboženského hnutí husitského. Adamníci v Odrodově vsi Kuželově se zdržující jsou jen příkladem, k jakým zpozdilostem sváděn byl lid od samozvaných proroků a učitelův. Laurin z Metelska patří k apoštolům, kteří se snaží přebujnělé sekty umírniti a tak při životě zachovati.

Letošní Libuše přinesla ve svém 1. čísle Jiráskův historický obrázek *Nevolnice*, který se prostotou koncepce a jednoduchostí námětu rovná předešlé práci. Ovzduší jest zde arci zcela jiné. Uvádíť zde spisovatel čtenáře do doby, do níž skrovné toliko paprsky historie naší padají, totiž do věku devátého. Na skrovném ději nezáleží tu tolik, jako na jeho výplních a podrobnostech, kterými se má osvětliti život našich pohanských předků. Útěk porobené dívky Květy, útrapy její v rukou cizinských otrokářů, únos její Radovanem druhdy nenáviděným a konečné spojení s ním, jež i rodům jejich přinese mír, toť jest zajisté příběh beze spletitosti a bez posilujících konstrastů, jež by hlubší zájem čtenářův vzbuzovaly; proto zase všecka pozornosť jest obrácena ke kulturnímu líčení zmíněné doby. V té příčině postihuje kniha mnoho momentů význačných, jako kmenové nesváry a rodové spory, cesty cizinců z dalekých krajin jižních za příčinou obchodu, nevolnictví, život na hradištích, vzcházející křesťanství, přinesené svatými věrověsty slovanskými a j. Poněvadž však naše dějiny kulturní, bez toho vůbec chudé, zvláště nejstarší doby posud většinou zůstavují ve tmách nejistoty a nepodstatných domněnek, líčí Jirásek svůj předmět jaksi jenom v kontuře, pomíjeje realistickou zevrubnosť a důkladnosť, která nás jinde právem potěšuje. Tak dovídáme se tu velmi málo o rodinném a pospolitém životě našich předkův, o jejich náboženství, průmyslu a j., ač k takovým zprávám dosti zhusta příležitosť se naskytala. Ale snáze zajisté lze snésti takovýto nedostatek detailů, než byla by líčení, založená pouze na fantasii a nikoliv na výzkumech vědeckých. — V povahopisech zajímá nás nejvíce postava Květina, plná neskrocené síly, neoblomná, hrdá, ale přece zase žensky měkká k důslednosti a nebojácné vytrvalosti citů Radovanových. Slovanští apoštolové, kteří na jednom místě poněkud náhle v rozvoj děje zasáhnou, obestřeni jsou zářivým přísvitem veleby v skutku světecké,

Do časů, kdy počíná děj Skal, uvádí nás Jirásek v pěkné povídce nazvané *Rybnikář*, otištěné z Osvěty do prvního svazku zmíněných již jeho povídek a novel v Salonní bibliothéce. Jest to drobná episoda z „oné dlouhé, muky plné a jako nekonečné noci v našem milém království, jejíž černé stíny sahaly do věků a na niž nemožno zapomenouti.“ V té době poctivosť, věrnosť a šlechetnosť hynula na mučidlech, a věrolomnosť, přetvářka, licoměrnosť a padoušství přicházelo ke cti a výnosným úřadům. Nevinnosť byla ubíjena, podléhajíc surovému násilí lidí, kteří z hnusného sobectví ohlušili své svědomí, aby jim nestavělo na oči obraz mravní bídy a skleslosti jejich. Ale právě tato mravní nicota zlomila leckdy nerozhodnosť člověka již již povolujícího a naučila jej vše obětovati za ryzosť svědomí. Takový příklad máme zde na mladém Vostrovci, přezdívkou zvaném rybnikáři, po jehož boku stojí staroch Karban a mladičká Sálka — naproti nim bídácký regent Milhostického zámku Libochovský. Povídka osnovou svou, rozvojem děje, povahopisy i koloritem zcela se nám zamlouvá; že poetická spravedlnosť nezasáhla Libochovského, stalo se zajisté jen pro důslednosť v charakteristice líčené doby.

V témže svazku obsažena jest rozměrnější povídka *Na staré poště*, jejíž děj vážen jest z našeho věku, a to z památného roku čtyřicátého osmého a z doby předcházející. Celým svým milým, srdečným tónem a zabarvením časovým, upomíná nás na rozkošnou Filosofskou historii autorovu, s níž tuším má též stejné dějiště. Vroucnosť slova spojuje se tu vhodně s vážnými intencemi, jež postavy Jiráskovy zastupují, charakteristika osob jest v úplném příměru s dobou, ve které vystupují, jakož i s jejich věkem a povoláním, děj povídkový opírá se vhodně o události veřejné, jest pěkně založen a dobře zosnován, jsa rozdělen na hojný počet postav jednajících, tak že povídka vyhovuje požadavkům uměleckým a plné záliby čtenářovy si zjednává. Hrdinou jejím jest mladý Pavlovský, jinoch jemné, ušlechtilé povahy, jehož snahám i tužbám skutečnosť staví se stále na odpor; touže po vědách jest nucen zříci se dráhy studijní; dychtě po lásce milované dívky jest oslyšán — v době pak, kdy ve smýšlení vlasteneckém se utvrdil, že je dovede i činy osvědčovati, hyne nasadiv život za přítele. Z ostatních figurek zasluhuje čestné zmínky zvláště písmák Voborník, zvaný Láska.

Druhý svazek Jiráskových povídech a novel obsahuje řadu drobných povídek, z nichž některé jsou venkovské, jiné váženy jsou z moderní společnosti — mezi nimi nejobsáhlejší stať této knihy *V pohanském chrámu*, místy poněkud romanticky přibarvená, — jiné jsou založeny na vzpomínkách historických, majíce ráz hezounkých ornamentů, kterých si vážíme, i když jsou z většího celku uměleckého odloučeny.

Asi do prostřed minulého století položen jest děj poslední povídky Jiráskovy, na niž chceme tuto upozorniti; jest to *Pandurek* (Libuše roč. XVI. čís. 4.). Dějištěm jest Police v horách Krkonošských, najmě pak tamní klášter, který se za dob válečných podniků pruského Bedřicha mění také v bydliště vojenské. Tíha děje spočívá na bedrech Pavla, schovance krejčíka Drozanského, jemuž pro drobnou postavičku a jinaké zvláštnosti říkali prostě Honzíček. Pavel, synek jakéhosi pan-

dnrského důstojníka, sejde se studií, dá se na vojnu a jest tam šťasten, zvláště když dosáhne ruky půvabné Rozárky, pro niž nechtělo se mu zasvětiti se stavu duchovnímu. Osnova i základní motiv této povídky připomíná nám dosti živě Sousedy autorovy.

Jirásek patří tou dobou k nejplodnějším, nejoblíbenějším a nejpilnějším beletristům našim a jest z těch nečetných, kteří jsou si plně vědomi svých povinností k umění i ke svému národu.

Obracíme se k jinému spisovateli, který se nám úhrnkem své činnosti jeví také hlavně vzdělavatelem povídky historické. Míníme Koldu Malínského, který vydal své práce nejnověji v objemném svazku Ottovy Laciné knihovny národní [1]) s názvem *Ze starých pamětí.* Spisovatel jest znám studiemi svými, zabývajícími se historií města Slaného, k jehož dějinám víží se také obě povídky zde obsažené. Chtěl nám asi ukázati, kterak pohromy, snešší se na český národ, zasáhly města i jednotlivce ranou drtící, kterak v době převratu kvetla a bujela mravní zvrhlosť, jen když se kryla pokryteckým pláštíkem, a kterak právě pod touto rouškou tyli domácí zrádcové i lehkožilí cizinci. — V první povídce, nazvané *Syn direktorův*, vcházíme do Slaného v čase nedalekém katastrofy Bělohorské a zastihujeme město ještě ve štěstí míru si hovící a všech svých práv užívající; postupem povídky pozorujeme, kterak vlivem veřejných událostí poměry se měnily, až na konec město téměř zotročené musí poslouchati dobrodruha, jemuž kdysi samo určilo šibenici. Titulním hrdinou jest Jan Šultys z Felsdorfu, jehož otec volen byl po osudné defenestraci na hradě Pražském mezi třicet direktorů. Mladý Šultys dostane se do Slaného jakožto mistr vysokého učení Pražského za rektora školního; první kapitoly naší knihy také se jím hojně zabývají, doličujíce jeho bujnosť a vyzývavou nevázanosť; ale brzy ustoupí mistr Jan do pozadí a zůstává odtud skoro napořád v passivitě. Mnohem větší míra akce udělena jest pomocníku rektorovu Václavu Ignaciovi, kterýžto zloduch a proradný úskočník jest nejčinnějším posunovatelem pásma dějového. Syn direktorův nezdá se nám vůbec podařenou postavou. Z počátku vede si ne jako známý nezbedný bakalář Wintrův, ale jako rozpustilý, nerozumný chlapec, od něhož mladý Šultys liší se jen svou nesmírnou touhou oženiti se. Stav se manželem vdovy ne nejmladší a nabyv sňatkem jmění, zvážní sice poněkud, ale stane se nám jinak nemilým proto, že bez rozpaků mění své vyznání politické (jež tehdy s vírou úzce souviselo), toče se z mrzkého sobectví po větru a zpronevěřuje se památce svého otce. Tato vrtkavosť a nedůslednosť, kterou bychom právem mohli pokládati za mělkosť povahopisu, nedá se odčiniti pozdějším návratem k lepším zásadám a není také dostatečně potrestána hmotnými úhonami, které vypočítavého mistra v mužném věku stihly. Cíl jeho snah, státi se z rektora primasem Slanským, není nikterak vzácný ani vysoký ani příliš ušlechtilý — dosáhnulť ho pomocí té neb oné ctihodné vdovy leckterý bakalář po Čechách. Také v této příčině předstihuje mistra Šultysa jidášský Václav Ignacius.

---

[1]) Knihovna tato není označována letopočtem, což bibliografii zajisté není nikterak ku prospěchu.

jehož povaha — z počátku arci nejasná jako jeho postava vůbec — napořád důsledně jest kreslena a vyniká chvalitebnou plastikou; postava tato jeví se nám až přes příliš padoušskou, ježto v ní i nejpřirozenější city lidskosti jsou potlačeny. Z hlavnějších osob vůbec málokterá zjednává si naši zálibu, kterou spíše mají osoby podružné, jako primas Hanžburský, varhaník Eliáš a j.

Kostra povídky jest sestavena pevně a jednotně, pokud nepřihlížíme k Šultysovi jakožto hlavnímu předmětu autorova vypravování. Některé episodické výplně však nemají účelu a mohly býti beze škody škrtnuty; za příklad jmenujeme jen z první části výjev šafářův ve dvoře Mouchovském a šenkýřčin ve vinárně k témuž statku patřící. Líčení dařívají se Koldovi Malínskému pěkně; jmenujeme v té příčině hlavu VIII., v níž se živě a jadrně líčí schůze rady a lidu na náměstí Slanském. Časového i místného koloritu dbá autor s potřebnou věrností, užívaje také mluvy k účelům svým zcela příhodně. Nedověcnou zdá se nám pohotovosť, s jakou se v první části díla na pokyn autorův lid Slanský opět a opět dostavuje v zástupích na náměstí, jako by praničeho neměl na práci. Velikých událostí dějinných dotýká se kniha jen zlehka a tam, kde toho nejnutněji jest třeba. Živlům čistě romantickým přáno jest mnohem více místa, než bylo třeba k charakteristice některých stránek tehdejší doby: na jediné osobě Vácslava Ignacia naneseno jest barev romantických v skutku nad potřebu. — Pokud se zevnějšího výstroje a slovesné části týče, postřehujeme jistou nesrovnalosť v tom, že prvá část psána jest jaksi rozháraně a neklidně, ukazujíc snahu po ledabylých žertech a vtipech, jimiž se má řeč autorova okořeniti; druhá část, v níž se líčí Slaný v porobě, má již styl více ustálený, klidný a vyspělejší. Kolda Malínský rád přibarvuje své příběhy na tvářnosť humoreskovou, což i v této práci pozorujeme, ale taková záliba nebývá vždycky místna.

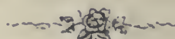
Druhá povídka, *Dcera emigrantova*, má celou řadu osob nám již z prvé polovice knihy známých. Spisovatel napsal, jak odjinud víme, trilogii povídkovou, zde však druhá její část, otištěná v Ruchu s nápisem „Za návratu“, schází, zajisté ne vinou autorovou, jehož dílu stala se takto citelná úhona. — Slaný představuje se nám tu v době nejtěžšího úpadku, jaký stihl zemi naši v letech války třicetileté a v době kruté reformace Ferdinandovy; město vyhořelo, lidé jsou zbídačelí a zubožení tak, že i od dřívějšího majetku svého ubíhají, i poslední vzdor vymizel. Osudy města jsou vnitřním pojítkem této práce s předešlou; zevním pojidlem jest hlavně Vácslav Ignacius, tou dobou již sice prosivělý, ale neméně bídácký než za věku mladého. Však titulní hrdince Magdaleně Pelargové jest tu přáno více činnosti než onde Janu Šultysovi, a také povahou líčena jest dívka tato samostatnou a odhodlanou v úmyslech i činech. Magdalena činí na nás dlouho dojem odpadlice, která z podivného fanatismu ani vlastního otce neváhá vydati nepřátelům, ale později smíříme se s ní uznávajíce pravosť autorovy motivace, založené na dívčí lásce, a na konec těšíme se očistnému převratu v jejím smýšlení, za nějž se jí odměnou dostává ruky Filipa Machaonia, nástupce Ignaciova, který dojde sebevraždou bídného konce.

Osnova jest tu koncisní, ba v prvé polovině skoro poněkud sražená; děj postupuje rychle pomíjeje podrobnosti, které by snadno mohly unavovati. Osudy Václava Ignacia nezdají se nám dosti pravděpodobny. Romantických živlů zase zde nalézáme hojnosť; vytknouti sluší zvláště poměr komtessy Kathariny k Flipovi a její odchod do kláštera. Laciný effekt, jehož autor dociluje vypsáním, jak Václava Hanžburského vlk přijal pod střechu, nezasluhuje mnoho chvály. K tomu, co jsme svrchu o stylu Koldy Malínského pověděli, sluší zde dodati, že autor dovede dobře užiti výhod, jakých při látkách historických poskytuje zabarvení archaistické. Srovnávámeli tuto knihu autorovu s jeho Kronikou, nemůže nám ujíti zjevný pokrok jak ve volbě a uspořádání látky, tak i v zevnějším provedení a stylisaci.

Horlivý pěstitel slovanské vzájemnosti Eduard Jelínek vydal nejnověji dvě knihy, další to dvě čísla svého programu spisovatelského. Větší z nich vyšla v Ottově Salonní bibliothéce s nápisem: *Dámy starších salonů polských* a jest od spisovatele označena jakožto sbírka studií. Jelínek měl při tomto dílku svém nepochybně na mysli promluviti k našim ženám prostředkem vzorů, jaké vybral z historie a ze života pobratimého národa, chtěl obrátiti se k jejich srdci, ukazuje velkodušnosť žen polských, snažil se působiti na jejich cit vlastenecký, stavě za příklad vzácnou obětivosť a činorodou lásku velikých vlastenek polských. Také prostá ušlechtilosť ženského srdce a mohutnosť vůle, s jakou jen ženy dovedou vytrvale překonávati překážky sebe obtížnější, dochází zde zasloužené oslavy. Příkladem jmenujeme jen Paulinu Felińskou, jejíž osudy, plné nejtrpčí bolesti, líčeny jsou v skutku dojemně, tak že nemohou čtenáře ostaviti bez hlubokého dojmu. Tresty za polská povstání a útrapy emigrace jsou rámcem, do něhož jsou zasazeny nejpěknější obrázky celé sbírky.

Jelínek psal studie své na základě některých děl hotových a zvláště na základě zachované korrespondence, v kterémžto případě jsou jeho obrázky také barvitější a důkladnější. Přejeme upřímně, aby si dámy naše vybraly z knihy této jádro, které pro ně bylo určeno.

Druhá knížka Jelínkova, vydaná v Šimáčkově Kabinetní knihovně, obsahuje *Ukrajinské dumy.* Jest to nevelká sbírka drobných povídek a obrázků po spůsobu autorových starších Črt kozáckých, věnovaných vesměs statným obhajcům ukrajinských stepí, kozákům. Motivy těchto drobnůstek jsou větším dílem prosté, ale kresba jejich jest svěží, dikce poetická, tón srdečně zámluvný, kolorit případný i sytý, postup vypravování hbitý, tak že číslo za číslem čtenáře poutá a celá sbírka působí harmonicky. *F. V. Vykoukal.*

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO V.

Národu českému!

V den českého patrona sv. Jana Nep. bude tomu letos právě dvacet let, kdy královská naše Praha zastkvěla se leskem nevídaným, kdy za jásavého účastenství celého českého národa slaveno bylo položením základních kamenů k důstojnému národnímu divadlu v Praze vítězství ducha, síly, mohutnosti, vůle a kultury českého národa, poměrně krátkou dobu před tím z duševního tuhého spánku a národní lethargie se probravšího.

Jeť zvykem, že po uplynutí určitého období myslí svou zalétáme k takovýmto pro národ náš, rozvoj a historii jeho významným událostem a oslavujeme památky takové. Nad jiné přístojno, abychom po dvaceti letech vzpomenuli oné velkolepé slavnosti položení základního kamene k hrdému chrámu umění českých a kulturního, národního a politického významu tehdejší slavnosti, tehdejšího vzrušení, nadšení a zápalu vlasteneckého, který tak mocně háral po všech nivách českých vlastí, od předních měst až po poslední pohorskou dědinku, toho nadšení, zápalu a vznětu, kterého schopen jest pouze národ sám na zvelebení svém, bez cizí pomoci, ano ve stálém zápase s překážkami ohromnými pracující, sám si bytí své pojišťující, jehož schopen jest národ vědomý si síly své a odhodlaný k obětem na všem, což zove svým, jehož schopen jest národ v boji odvěkém utužilý, nadšený láskou k mluvě a zemi mateřské.

Za dvacet roků, uplynuvších v bezedné moře minulosti, dvakráte ke konci národ náš přivedl dílo, k němuž dne 16. května 1868 položeny byly kameny základní. Dvakráte zbudoval „Národ sobě“ důstojné divadlo národní, neboť první úspěch obětavosti jeho a mravního nadšení zničil mu rozpoutaný živel.

V toku těchto dvaceti let učiněn i na Moravě, té stále ještě nebohé popelce, ohledem na divadlo mocný krok ku předu. Dnes má hlavní město české Moravy také již svůj vlastní stánek českého umění, byť i chudičký a skrovničký. Zjevná a nepopíratelná však jest potřeba, aby i v hlavním městě druhé země slavné koruny české zbudoval si národ český důstojný sebe i božského umění chrám, který byť i neměl významu téhož, jako velkolepé národní divadlo v Praze, přece nejen pro královské hlavní město Brno, ale pro celou Moravu a pro celý národ český po všech vlastech zemí našich má velikou důležitosť.

Aby umožněno bylo zbudování důstojného divadla českého v královském hlavním městě Moravy, uspořádána byla věcná loterie ve prospěch jeho, od jejíhož zdaru závisí nejen bytí, ale i další rozkvět jeho.

Pohříchu, že neblahé národohospodářské poměry a z nich plynoucí všeobecná tíseň nedovolily dodělati se při podniku tomto toho úspěchu, s jakým dosud vždy, kdykoliv obětavosť českého národa osvědčiti se měla, uvykli jsme se setkávati — valná část losů zůstala neprodána, tak že tah losu, na poslední prosinec roku minulého stanovený, odložen býti musil.

Tím arci odloženo také uskutečnění vlasteneckého podniku, v jehož prospěch loterie tato byla pořádána. Doufáme však, že odložení to stalo se jen na dobu kratičkou. To pevné chováme přesvědčení a nezvratnou důvěru, že i při národním divadle v královském hlavním městě Moravy česká obětavosť, příkladná i závistivou cizinou slavená, zaleskne se opět v celé své záři.

Hle! Vítaná a nad jiné vhodná naskytuje se obětavosti české příležitosť k dovršení podniku, z jehož zdaru vzejíti má velké, významu plné dílo národní. Oslavme památku založení důstojného národního divadla v Praze tím spůsobem, že zakoupením losu věcné loterie poskytneme vydatné podpory a pomoci k zbudování národního divadla v Brně, které vedle vzpomenutého již významu má pro celý národ náš i tu důležitosť, že by stalo se průpravnou pro velké důstojné národní divadlo v Praze.

Vlastenecké spolky a korporace v zemích koruny české, které vždy byly pohotově přispěti, kdykoliv šlo o věc dobrou a vlasteneckou, nechť ujmou se také této myšlenky a nechť uspořádají v měsíci květnu na počesť velevýznamného a památného založení důstojného národního divadla v Praze dle možnosti a poměrů svých oslavné podniky a čisté výnosy z nich nechť věnují na zakoupení losů věcné loterie ve prospěch národního divadla v Brně.

Lepší věru nelze si mysliti a důstojnější oslavy památného dne 16. května roku 1868, než pojistiti trvání a rozkvět druhému důstojnému divadlu, a to v král. hlav. městě sesterské Moravy.

Nechť i jednotlivci přispějí k důstojné této oslavě, každý dle možnosti, hřivnou svou k uskutečnění podniku ryze a výhradně vlasteneckého, nechť přispějí k rychlému zbudování chrámu českého umění v hlavním městě české Moravy.

Ježto vlastenecký a pro celý národ český důležitý jest podnik náš, proto obracíme se k celému národu a všem jeho činitelům a opět a důtklivě dovoláváme se obětavosti jeho a podpory pro českou, pohříchu stále ještě zuboženou vlasť naši moravskou.

R. 1888. Čís. 5.

OSVĚTA

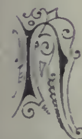
F. L. Věk.

Od

Aloisa Jiráska.

I.

Počíná se od Adama.

áš hrdina narodil se šestého roku po skončení války sedmileté, a to dne 11. měsíce dubna, jak mi lze doložiti sežloutlým latinským listem křestním, opatřeným tříkrejcarovým, černým kolkem, v jehož poli se ještě pěkně na zadní nohy staví náš český lev.

V témže listě křestním, podepsaným čestným kanovníkem a děkanem Josefem Janem Řehákem i jeho pečetí opatřeným, dočítám se, že kmotrem byl František Havránek, „Chori et Scholarum rector." Tak po latinsku plně a zvučně zní; obecné tenkráte „kantor" říkali. Po tomto svém kmotrovi byl novorozený klouček, nejmladší dítě Josefa Věka, kramáře a souseda města D** v kraji Hradeckém, nazván Františkem. Proč potom, když dospěl, psával za *F.* ještě také *L.*, o tom je dlouhá kapitola a vysvětlí se teprve skoro až na samém konci.

Když se s ním ode křtu vrátili a vedle velké světnice v sedničce, kdež odpočívala matka šestinedělka, sňali pokřtěnému kloučku, silně plačtivému, zlatou křestní karkulku a rozbalili růžovou peřinku, nalezli ve květovaném, vyšívaném vínku uměle složený papír, dosti tuhý a jadrný, a v tom papíře dvourenčník jako nový, právě ražený, čistě se lesknoucí. Na dvourenčník ten pak záhy došlo, a jen papírek zůstal a dochoval se až na toto naše pokolení. To ať zví, co „chori et scholarum rector" tenkráte na něj napsal a jak si zaveršoval:

Z lásky k tobě v každé době,
můj maličký kmotřičku,
obětuji tobě co v tom psaníčku,
ač vím, že jest maličko.
Avšak přijmi předcy
tento dárek malý
od tvého upřímného kmotra
Františka Havránka
dne 11. dubna 1769.

Po křtinách byla pravá traktace, nebo hody křestní tenkráte slavně odbývány. Byl na té trachtě rozumí se pan kmotr s kmotrou, přizvaní příbuzní a také sousedé někteří. I starý, chromý Tlaskal, jemuž v bitvě u Kolína silně levou nohu zohavili, přiživil se, jak on se uměl všude za takových příležitosti přitočiti.

Jen nejbližší soused starý Žalman nepřišel. Kramář Věk ho nepozval, třeba že s ním měl jinak dobrou vůli a nikdá si neřekli ani špinavého slůvka. Ale Věk byl přísný u víře, a ten tu soused nebyl dobrým katolíkem. Říkaliť o něm, že je tajný nevěrec, takový „Perlinčan." A také starý Věk věděl, kdy by ho i pozval, že by Žalman nepřišel. —

Dobře, že se počestnému kramáři synek zrovna v tento čas narodil. Nebo kdy by byl o dvě léta později spatřil světlo světa, zle by bylo i klоučkovi snad, a mlsné sousedky nezasedly by k žádné traktací. Na podzim toho roku 1769, kterého se František narodil, byl korec pšenice za 2 zl., žita za 1 zl. 30 kr., ječmene za 1 zl. a ovsa za 40 kr.

Když příštího jara dali hochovi „kozu", tu on nedbaje lesku a zvuku stříbrných penízů, velikých i malých, kolem krčku zavěšených, plakal celý den i celou noc. Tenkráte strhla se zrovna taková chumelenice, jako by před vánocemi. Chumelilo se na sv. Josefa i po něm jestě dlouho, tak že byly závěje na mnoho loket vysoké. Sníh pak dlouho zůstal, skoro až do samého máje měsíce, vyležel ozim, a všechno jarní setí se opozdilo. Co na polích zůstalo a co vzešlo, to zničily deště, jež v létě řinouti se nepřestávaly. Hubená žeň dala zrno zrostlé nebo dokonce zalklé. Nastala drahota toho roku, a příštího roku, 1771 ještě větší, nebo byl jako jeho předchůdce neúrodný. Tenkráte stál korec žita 12 zl. a pšenice 15 zl., oves pak, jenž byl přede dvěma lety za 40 kr., stál nyní zlatých sedm!

Tenkráte zmizely z přítruhle u Věků všechny stříbrňáky, veliké i malé, jež se naposledy leskly na prsíčkách malého Františka. Zmizely ty i jiné, a zmizel tenkráte také onen vínkový dvourenčník. Bylоť zle a „dvanáctizlatová drahota" dokročila také na Věka kramáře. Nic se netržilo, nevelká role k jeho stavení příslušná nic nedala, a tak co bylo zašetřeno, všechno se přisadilo. Pak už ani to nikam nestačilo. A třeba že u Věků nebylo tak zle jako jinde, aby ze zoufalství stavení opustili, jako se tenkráte zhusta dělo, třeba že nepekli chléb z otrub, kůry a kořínků a nepařili kopřiv a pýřavky, přece bylo u nich hodně zle. Chléb, jehož bývalo jindy do syta, stal se ve stavení vzácným, a přihodilo se nejednou, že děti pro něj plakaly a nebylo ho.

Ze všech nejlépe se měl ještě dvouletý František, t. j. on hladu zakusil nejméně. Staralť se Věk a ovšem žena jeho nejvíce, aby malé klouče do syta se najedlo, třeba že se tak nemělo jako starší dva bratři a sestra, když bývali jeho věku. Z toho ze všeho si František, když dospěl, nic nepamatoval a také v mysli mu neutkvělo, jak za obecným hladem přišel jiný hořký host — mor, jenž jako po všem kraji tak i v městě D** zle řádil. Také i to vymizelo z mladistvé paměti, jak v ten čas, kdy bylo nejhůře, kdy již ani jemu, nejmladšímu a mazánkovi, nemohli doma dáti do syta, jak jednou za stavením

na dvorku z hladu plakal, a jak tu za plotem pojednou se ukázal starý Žalman, vysoký nahrbený, holého temene, kolem něhož povívaly bílé vlasy, muž vážné ano zachmuřené tváře, a jak na něj zavolal:

„Chce se ti jíst, viď?“ a již skrze plot mu podal skyvu černého chleba.

Na to chlapec ovšem zapomněl, i na to, s jakou chutí tenkráte skyvu černého, těžkého chleba shltal, jako by z mandlí byla, tenkráte i pak ještě několikráte. Později však mu to matka často vypravovala, i to, jak starý Žalman ihned ze své zahrady zašel do stavení, když ona spozorovavši, jak přilepšuje jejímu nejmladšímu pískleti, jala se mu děkovati, aby ho Pán Bůh pozdravil. Nechtělť soused o tom ani slyšeti. Z toho však bylo, že se pak František starého, zamračeného Žalmana tak nebál jako bratři, sestra a děti ze sousedství, že neutekl, když soused přesvědčiv se dobře, že ho nikdo od Věků nevidí, přistoupil ku plotu, dělící jeho zahrádku ovocnou ode dvora Věkova, a dal se s klučinou do hovoru. Lidí se jinak, jak mohl, stranil, tak že mu i „bubák“ říkali. Přezdívka tato zobecněla zvláště u dětí, vedle „Perlinčana.“ Starý Věk tuze rád o tom neslyšel, jak se má k jeho nejmladšímu, žena však mu to vždycky vymluvila, poněvadž Žalmanovi nemohla zapomenouti, jak za té drahoty jejího Františka sytil, sám nemaje do syta, a jak s hochem vždycky pěkně mluvil a jednal. Také měla s Žalmanem útrpnosť proto, co ho již na tom světě stihlo. Přesvědčení náboženské jí nevadilo, a to pro ten soucit s ním a také pro to, že nezapomněla, z jakých knížek ještě její dědeček se modlíval i zpíval, a že Žalman často u něho býval.

První, nač se nejmladší Věk sám pamatoval, bylo, že měl novou zelenou kamizolku a zelenou čepici, a tak vystrojen že šel s matkou přes pole, bez pochyby že do sousední vesnice k nějakému známému na posvícení. To již dobře nevěděl, a jen to mu z veškeré té cesty v paměti utkvělo, že slunce krásně svítilo a že bylo na podzim. Šli loukou a tu že pojednou se matka s ním zastavila u nějaké tmavé tůně vodní, nad níž staré olše rozkládaly husté své koruny. Pamatoval, jak se držel matčiny sukně a jak se k temné hladině vodní nachyloval a jak matka zdrževši ho řekla:

„Vidíš, Františku, tadyhle bych se byla před čtyřmi lety utopila. Hledala jsem tu koření, sklouzla jsem a již jsem byla v tůni. Topila jsem se, a již jsem myslila, že bude po mně, nebo nikde nebylo ani človíčka. Ale jak jsem k Pánu Bohu volala, přiběhl nějaký člověk, byl cizí a šel kolem, a ten mne vytáhl. Za tři neděle po tom jsi se ty narodil. A tak si to pamatuj, jak mne Pán Bůh zachránil; a teď se tu na poděkování jemu pomodlíme.“

I klekla pod olšemi u tůně, a František sepjal také své drobné ruce a říkal otčenáš i zdrávas, což už dobře uměl.

Druhé, nač se nejmladší Věk sám, a to dobře pamatoval, bylo. jak jednoho dne, záhy na jaře všecko město bylo poplašeno, jak lidé ze stavení vybíhali na ulici, jak otec na rychlo zavřel krám i dvéře domovní, jak z náměstí ozýval se pustý ryk a hluk a jak pak jejich, Novoměstskou ulicí, hnal se veliký zástup sedláků.

U Věků se dívali na ně z okna, a František si dobře pamatoval, jak rozzuření ti sedláci v kožiších dlouhých i krátkých, ve vysokých beranicích s pentličkami hrozivě křičeli a mávali obušky, mezi nimiž se také probleskovaly šavle i kosy a také sem tam puška se mihla. Také si František pamatoval, jak se pojednou před jejich stavením zarazili, jak se matka i otec lekli, ale jak otec nahlas zahuboval, když poznal příčinu toho.

Vyšelť vedle soused, starý Žalman, tak jak byl doma, nic na hlavě, a ten sedláky zastavil a něco se jich dotazoval. Co, rozuměti nebylo, aniž to, co Žalman ku pobouřeným sedlákům promlouval, jako by kázal.

„Nemá toho dost, co již mu dali!“ opakoval Věk kramář ve své světnici. „Chce ještě na šibenici nebo na kolo, jako tu ti všichni —“

Ale v tom hromový křik zarazil všechno jeho horlení, křik, jenž okny zatřásl, a jímž zbouření sedláci odpověděli starému Žalmanovi. Pak se dali zase do kroku a hnali se dále k Novému Městu jako bouřící mračno. Ještě za dobrou chvíli bylo slyšeti jejich hulákání, křik i zpěv, jenž vyzníval divoce.

A to si nejmladší Věk také dobře pamatoval, jak večer toho dne vyběhli všichni od nich ze stavení jako sousedé, jak se všichni skupili u sochy sv. Jana Nepomuckého, jež stála na malém travnatém prostranství přes cestu zrovna proti Věkovým, a jak tu všichni pozorovali noční nebe, po němž se rozlila veliká, strašná záplava ohňová.

Všichni byli jedné mysli, to že sedláci zapálili, že jistě hoří nějaký panský dvůr, jenž není jistě poslední, a že bude boží dopuštění, povstanouli všude sedláci a budouli se tak všude mstíti na svých vrchnostech. Staří si také při tom vzpomněli, aby Pán Bůh nedopouštěl, aby tato rebellie nebyla taková jako ta, o níž od svých dědů slýchali a která skoro zrovna před sto lety po Čechách zuřila.

Dlouho stáli u statue, záplavu pozorujíce, a když se pak domů ubírali, řekl Věk své ženě:

„Proč pak teď Žalman ze stavení ani nekročil, aby se podíval, co sedláci dělají? Bez toho je štval a pobízel. Jsem rád, že jsem z toho, co k sedlákům mluvil, neslyšel ani slovíčka.“

U souseda byla v oknech tma. Ale on nespal. Byl venku za stavením na zahrádce, svažující se zvolna ku potoku, kolem jeho a kolem Věkova stavení v zadu tekoucímu. Stál pod starou hruškou a upíral zraky své na nebesa, na nichž míhala se a třásla děsivá zář, slábnouc a zase na novo vyšlehujíc a po nebi se rozlévajíc.

Věková ho v tu chvíli viděla. Šla se na dvorek ještě podívat, jeli chlívek dobře zavřen, a tu zahledla souseda nehnutě stojícího, záplavu pozorujícího. Do tváře mu ovšem neviděla. Sousedka ho chvilku pozorovala.

„Ten jistě pánů nelituje,“ pomyslila si. „A jak by také. Nalili mu dost hořkosti do srdce a zarmutku ještě více. Kam by se dělo!“

II.

O staré knize s obrázky.

František Věkův, jemuž tou dobou bylo bez malička šest let, častěji se zatoulal do sousedství; vlastně vplížil, vkradl. Mezi jejich

dvorečkem a sousedovou zahrádkou u stavení byl plot, jenž neměl žádné branky. Klučina však našel dvě laťky dole uvolněny a tudy, nazdvihnuv je, proklouzl jako lasička na zahrádku do sousedství. Starý Žalman o těch volných latích dobře věděl, ale nepřibil jich, dávaje tak mlčky chlapci své svolení.

Nejprve ovocná zahrada sousedova vábila chlapce, jehož rodiče podobné neměli. Zvláště na jaře, když trávník se na ní bujně zazelenal, když pokryl se žlutými pampeliškami, tu František tuze rád sem zaběhl, aby se tu jako zajíček proskočil. V létě pak a na podzim táhly ho zase ovocné stromy: stará třešně, hruše dvě, ranní marketka a ovesnice, a pak zase jabloně. — Také na kraji u potoka se mu dobře líbilo, lépe, nežli u nich doma. Trvalo však dlouho, nežli také souseda samého navštívil vůbec a ve světnici jeho zvláště.

Třeba že starý Žalman hochovi přál a si ho naklonil, hochovi přece nevyšlo zcela z mysli, co o něm slýchal od dětí, doma. Nejprve jen na zahrádku se odvážil, pak až k malému oknu, jež bylo skoro při samé zemi a hledělo do zahrádky mezi stromy a k potoku. A to ještě se tam František přikradl, když věděl, že starý Žalmal odjel do lesa na roští.

Z počátku jen plaše se podíval okénkem do světnice, pak už, vida, že je za ním prázdno, přitlačil čelo i nos a díval se upřeně, dychtivě. Uviděl světnici nevelkou; v pozadí v temnu poznal tkalcovský stav, opodál stála tmavozelená kamna, v koutě nevelký stůl s vyřezávanými trnoži, truhla, nějaká židle s lenochem a na zašlých, zčernalých stěnách nic, nic, ani obrázku. Všecko bylo tam tmavé, zanedbané, a takové ticho, a jen se ozývaly staré, zčernalé hodinky dřevěné, zašlé věkem, špínou a mušinou. Lítaloť krátké jejich kývadlo velmi rychle, jako divoké.

Najednou Františka jako by strach pojal — dalť se z ničeho nic na útěk, ku plotu, pod něj a domů, ač se ve světnici nic nehnulo. Ale hoch přišel zas a zase, když myslil, že je soused pryč. Než jak se ulekl, když jednou přitlačiv čelo k oknu zahledl v šeré jizbici souseda u stolu sedícího — Viděl mu jen bílou jeho hlavu lysého temene, schýlenou ke tlusté knize s jakýmisi obrázky, opřenou o dlaň mozolovité, žilovaté ruky. Starý Žalman byl do čtení zabrán tak, že hocha sousedova ani nespozoroval. Ten stál a upíral v dětské své zvědavosti oči na čtoucího starce, na knihu, až pak sebou trhl jako zajíc a to, když Žalmam se hnul, aby naslínil prst a obrátil list. Nežli se však stalo, byl už František za plotem.

Pak se dostal do tajemné jizby sousedovy mimo nadání. Bylo na jaře po tom selském pozdvižení. František si zašel zase do sousedovy zahrádky, ovšem v čas, kdy věděl, že ho tatík neuvidí; a tu se mimo nadání otevřelo okénko, bílá hlava sousedova jím vyhledla, a již zapředen hovor; pak si Žalman hocha pozval do světnice. Bylo to dosť vzácné, neboť on nezval nikoho, a Věková, když se jí synek svěřil, kde byl, řekla, že to div divoucí, ale že ho, Františka jako, nepozve, jen co bude trochu větší.

Od té návštěvy stalo se, že František častěji si zašel do sousedství, a čím dále tím jistěji a směleji. Někdy zůstal na zahrádce nebo

u potoka pod olšemi, nebo u okénka, jež za parného léta Žalman otvíral, někdy také obešel stavení a tmavou síní pěkně do světnice. Hochovi se to líbilo. Žalman, mělli pokdy nebo byloli mu po chuti, vypravoval, co hocha těšilo, nějakou povídačku divnou, pohádku, ledacos, aneb odpovídal na četné a divné otázky čiperného hošíka. Nad jednou se však zamračil a nic mu na ni neodpověděl. František totiž nezapomněl na onu tlustou knihu a její obrázky, jež byl zahledl. Po každé si na ni vzpomněl, když přišel k Žalmanovi, a po očku pátral, neshledneli ji někde. Ptáti se přímo, toho se nemohl nějak odvážiti, neboť vzpomněl si po každé na matku, co ta mu řekla. Ale jednou zvědavosť přece zvítězila. Zeptal se na tu tlustou knihu, vlastně se podřekl pro její obrázky . . . A tu již bylo pozdě, že si vzpomněl, že mu matka, kteréž tenkráte pověděl, jak viděl Žalmana čtoucího, nařídila, aby mlčel, aby se o knize té nikde ani nezmiňoval. Ovšem tenkráte nevěděl proč, a nerozuměl matce, že tak činí z útrpnosti se starým sousedem, aby nebyl uveden do nových nesnazí a trampot, jichž už dosti užil pro knihy.

Jak se podřekl a na matku si vzpomněl, zarazil se, zarděl, ale již také Žalman upřel na něj zapadlé své oči, a nezbylo, nežli s pravdou ven. Hoch pověděl, že viděl ho u tlusté, staré knihy s obrázky.

„A cos více viděl?“ ptal se přísně Žalman.

„Nic, nic —“

„Kam jsem ji schoval? —“

„Já nevím, já jsem od okna utekl —“

„Jak jsem ji dával do truhly, viď, nezapírej,“ zkoumal staroch.

„Já nevím —“

„Ale domas pověděl —“ vyslýchal dále Žalman.

„Mamince —“

Františkovi bylo nějak úzko. Žalman mlčel, hleděl zamyšlen, pak zase na něj oči upřel, chtěl něco říci, ale zamlčel se. Toho dne nejmladší Věkův divně odcházel od starého Žalmana. Cítil, že je soused rozmrzen, že se stal z něho takový bubák, jaký byl k jiným. A také ani neřekl „přijď zas,“ jako jindy vždycky říkával. Doma se však Frantík matce nepochlubil.

Druhého dne se ani na zahrádku neodvážil. Jen u plotu stál a civěl a čekal, zahledneli ho Žalman a řekneli co. A Žalman, jda s konví k potoku (neboť bydlil sám a sám, a všecko si sám udělal, uvařil, vypral, poklidil) nejspíše ho nezahledl, protože na něj nezavolal, jako jindy. Nebo nechtěl.

A více se pak František k sousedovi nedostal. Bůh milý ví, jak se stalo, ale stalo se, druhého dne viděli od Věků jíti k sousedu Žalmanovi pány, komisi; byl v ní pan páter, kaplan, a nějaký cizí kněz, povídali, že z Prahy, a dva konšelé s drábem, a ti zrovna k Žalmanovi nic netušícímu do světnice.

Kramářovi Věkovi nebylo to nic divného; před lety takové komise byly tu v sousedství každou chvíli.

„Jdou si pro knihy,“ prohodil Věk, „dostali bez pochyby vítr, že má zase nějaké z Perlína —“

Františka zrovna bodlo, když uslyšel o knihách. Vzpomněl hned na tu tlustou, starou s obrázky. Svědomí se v něm hnulo. Když matka vyšla ven, plížil se za ní a vyznal se jí, co vyvedl u Žalmana.

„Nešťastný hochu!“ zvolala matka. „Najdouli co, bude to na tobě, na nás. Žalman bude mysliti, že skrze tebe, že my snad — žes pak nemlčel!“

A jak se pak křižovala, ovšem že stranou, aby muž neslyšel, když se na večer k nim doneslo, že komise u Žalmana nenašla žádných českých knih z Berlína propašovaných, ale starou bibli!

„To byla ta —“ řekla matka Františkovi a dodala: „Jaký on je, on sotva uvěří —“

„Bible! Bibli mu vzali, starou bibli!“ znělo hochovi, a od kamarádů uslyšel, jak vypadala, neboť ji viděli u drába, jenž ji odnášel.

Také mu znělo, jak matka, uslyševši o tom řekla: „Ten bude míti zármutek.“ Tížilo jej to, i to, že se bude starý Žalman třeba na něj zlobiti, že ho již více k sobě nepustí. Ale ještě toho večera dostal se k sousedovu stavení, až k jeho dveřím, dále však nikoliv. Matka totiž, jak se sctmělo, vyklouzla ze stavení a zadem, aby jí nikdo na ulici nepotkal nebo nespatřil, protáhla se plotem, jak jí ukázal František, kterému tajně pokynula, aby šel s ní. Nikdo z domu o jejich výpravě nevěděl.

Přešli zahrádkou pode stromy, kolem Žalmanova stavení, až se zastavili na jeho druhé straně u dveří. Branka i hořejší půle byly zavřeny. Věková přistoupila tiše, nepozorovaně k oknu a opatrně jím nahledla. Frantíkovi bylo úzko, a zvláště když se také podíval. V černém skřipci železném do zdi zaraženém dohořívala louč. V jejím světle spatřili starého Žalmana stranou u stolu sedícího. Ruce mu ležely na tabuli volně sepjaty. Ale jistě se nemodlil. Tvář jeho vypadala tuze přísně, zamračeně, rty byly pevně sevřeny a oči hleděly pochmurně před se, do prázdna. Bylo tam ticho, jen kvapný tikot zčernalých hodin bylo slyšeti.

Ale škubl sebou, jak Věková zlehka zaťukala na okno; škubl sebou a rychle vstav, vytrhl oharek ze svícnu a šlápnuv na něj zhasil. Ve světnici nastala tma. Věková klepala na novo.

„Kdo je to?“ ozval se Žalmanův hlas.

„Já, sousedka, Věková —“

Žalman se hned neozval. Byl zajisté překvapen; až pak se otázal: „Co chcete?“

„Ráda bych s vámi mluvila —“

„O bibli?“ ozvalo se uvnitř trpce s výčitkou.

„Ano, právě proto jsem přišla —“

„Jen si jděte na faru, se mnou již nemusíte o tom mluvit; a cestou se zastavte na hřbitově, u hrobu nebožtíka děda vašeho, a řekněte mu, že ta bible, co z ní tak rád čítal, když si ji od nás vypůjčil, bude upálena jako všecky knížky jeho i mé — a povězte mu, kdo teď vyzradil tu bibli — jen mu to povězte, a dědek váš se v hrobě obrátí —“

„Sousede!“ zvolala Věková. „Pro Boha, otevřte a poslyšte —“

„Nepotřebuju víc slyšet. Vím dost. Vzali mně to poslední, mou jedinou útěchu. A proč —“ ozval se hlas nějak prudčeji, jako by

zlostně, „proč jste sem přišla? Proč se omýváte, když vás nikdo neviní a nešpiní? Jen si jděte —“

Všecko bylo marno. Nadarmo Věková ještě znovu žádala, aby ji vyslechl, nadarmo znovu ťukala, nadarmo se dovolávala chlapce, kterého že s sebou přivedla. Ustala pak, když starý Žalman se již neozval, když poznala, jak bouchl dveřmi, že vyšel ze světnice, bez pochyby na půdu, aby jí nemusil slyšeti.

Vrátila se domů s nepořízenou, nakázavši synkovi, aby se ani slovem nezmiňoval, kde byli a jak pořídili. Té noci nemohla kramářka dlouho usnouti. Hnětlo ji, v jakém ji má soused podezření. Sic se mu nedivila, nebo zajisté nikdo nevěděl o jeho bibli, které si uhájil, když všechny jiné knihy mu vzali, leda malý Frantík. A od toho zvěděl, že doma o té knize povídal jí, matce své. Té nešťastné náhody! Komise přišla v zápětí, v nešťastnou chvíli. Jindy by si té komise sousedka tak tuze nepovšimla, nebo Žalman byl ustavičně v podezření a pozorován, třeba že se ke katolické víře přihlásil. Věděliť o něm, že má divná spojení s těmi, kteří pro víru za hranice, do Slezska nebo do Berlína utekli, a že tajní kazatelé a knih roznašeči mívali v něm podporu, ochrance, ba i přechovavatele. Proto se mu dostalo přezdívky „Perlinčan.“

Ale že dnes upadla u souseda v takové podezření, jako by ho byla zradila, to ji hnětlo, i to, jak ji děda vyčetl a řekl, že se dnes v hrobě obrátí. Byltě její děd také tajným nekatolíkem, a ještě její matka, jakkoliv si vzala přísného katolíka, ráda si zazpívala, jak jen mohla, zbožné písně starobratrské, které také ona po ní zdědila a ráda zpívala. Tak se stalo, že Věková jako její matka nikdy tak nesoudila o tajných nekatolících jako většina ve městě, a že zvláště měla soucit se starým Žalmanem, jenž k jejímu dědu chodíval, a jenž po té — to již děd Věkové byl na pravdě boží — tolik zkusil, když ho vzali na kancelář, tam ho pro víru vyslýchali, i jeho dospělého syna Vácslava, když ho u apelačního soudu odsoudili k jednoroční těžké práci obecní a syna z trestu na vojnu odvedli.

Tenkráte byl už Žalman vdovcem a od těch časů zůstal sám a sám. Nebo syn se z vojny nevrátil a již několik let nebylo po něm potuchy. Jistě že zhynul za té sedmileté vojny.

Od těch časů, kdy tolik neštěstí přišlo do sousedství, Žalman nějak na lidi zanevřel, zvláště po tom krutém potrestání, že nechtěl hned odříci se své tajné víry, chodily přes tu chvíli k němu komise, že mu pobrali všechny jeho knížky, a ty s jinými jinde, hlavně po vsích pobranými, spálili veřejně na ohni před sv. Janem Křtitelem, když pálili čarodějnice a zlé moci.

Věková vždycky měla s ním účastenství a upřímně ho litovala i pro to neštěstí i pro to, že býval známým jejího děda i že sama pocházela z rodiny měvší takové přesvědčení náboženské jako Žalman. Ovšem že nemohla tohoto svého účastenství mu dávati na jevo, jednak k vůli lidem, jednak k vůli muži svému, jenž měl jednání sousedovo za nerozumný vzdor a zbytečnou tvrdošíjnosť.

A nyní ten staroch opuštěný, jemuž vzali to poslední, nebo Věková přece ještě cítila a trochu rozuměla, čím mu byla bible, myslí si, že

ona ho zradila! Snažila se pak ještě dvakráte, aby s ním promluvila, ale staroch, jenž roztrpčen pronásledováním kolikaletým skoro nikomu již nevěřil, nechtěl ani jí ani jejímu chlapci věřiti. A neuvěřil. Kdykoliv se mu přibližovala, vzdálil se ihned nebo ukryl.

Františka to také všecko mrzelo, nejvíce ovšem proto, že bylo po toulkách ke starému sousedovi, jež se mu staly velmi milými. Zvláště pak pevně mu v mysli utkvělo, jak starochovi tu hrubou starou knihu odnášeli a jak večer byl u něho s matkou. Dlouho mu zněl přísný Žalmanův hlas ze tmy matce jeho odpovídající, a mnoho se jí také vyptával na starou knihu, o kterou se dály takové věci, i uvažoval dětským svým rozumem, co že to je ta bible, pro kterou páni trestají a pro kterou starý Žalman tak vyváděl a se zlobil.

III.

Do desátého roku.

Za nedlouho po té přestal míti František sousedovo stavení na očích, neboť se přestěhovali. Věk kramář zděděv toho času něco a prodav výhodně nevelký svůj domek stojící před bývalou branou, koupil neméně výhodně dům v městě samém na náměstí.

Nežli se tam odstěhovali, pokusila se Věková na novo promluviti se starým Žalmanem, aby mu dala jako mnoholetému sousedovi s Pánem Bohem. Nezastala ho však nikdy doma, a právě toho dne, kdy se stěhovali, odešel někam přes pole. Věkové to bylo líto.

Nově zakoupený dům nebyl sice prostorný, ale přece větší nežli dosavadní Věkovo stavení. Měl podsíňku jako všechny domy na náměstí. Sloupy, divnými zářezy ozdobené, byly dřevěné, jako všecko stavení, lomenice velmi řemeslně řezbou i malováním okrášlena. Nad lomenicí na temeni trčela dřevěná makovice, jejíž zakončení hrubě kalichu se podobalo, a staří o ní říkávali, tu ta makovice že je prastará, poslední toho spůsobu, že za starodávna měla všechna tato stavení kalich nad lomenicí, to jako tenkráte, když se ještě z kalicha přijímalo.

Nejmladšímu Věkovi se nejvíce líbilo spodní prkno přístřešku neboli kabřince, vyčnívajícího pod makovicí a kryjícího temeno lomenice. Na tom prkně totiž bíle natřeném byl namalován pěkný věnec červených růží a v tom věnci černala se švabachová písmena s rudou začáteční. Stálo tam:

„Dejž Bože, ať jsme tak živi, jak se tobě
samému líbí, abychom vezdejší práci a
starosti přežili sobě k věčné radosti."
L. P. 1690.

Co se chlapcovi ještě líbilo, byl klenutý krám, značně větší než jejich dosavadní. Už dvéře měl onačejší, růžencem dřevěných limounů a pomerančů vyzdobené. U dveří stál sud syrobu a veliký, železný hmoždíř. Nad pudlem pak vznášely se dvě mořské panny, půl ryby barvy zelené, půl panny inkarnace náramně živé, očí černých, vyvalených a tmavých, lesklých vlasů. Tak jak se ve výši v šerém krámu

vznášely nesouce lesklé, žluté váhy, klubíčka provázků, šňůrek a j. dojímaly živě chlapcovu mysl. Také regály plné zelených škatul (zásuvek tehdy nebylo) zeleně natřených s latinskými nápisy byly onačejší nežli ve starém krámci.

To všecko bylo jinačí, i byt za krámem, ale ostatně se u Věků málo co změnilo. Věk zůstal, jak byl, vážným, přičinlivým kupcem, jenž od rána do noci se lopotil a počítal a sháněl, jen že nyní ještě více, aby nedoplatek na domě co nejdříve zapravil. Ten dluh ho tížil jako smrtelný hřích. V rodině byl zrovna tak přísným jako dříve, honil děti do práce a do učení, ráno a večer do modlení, dbaje, aby ve všem a vždy zachovávali pořádek.

Jejich záštitou, orodovnicí a útěchou byla matka, mírná, veselejší, ráda si zpívající. Zpívala mnoho, většinou samé pobožné. O samotě, aby muž neslyšel, zanotovala si často některou z těch, které matka i dědeček zpívávali, a pro kterou by se nyní muž jistě s ní pomrzel. František, její nejmladší a nejmilejší, jenž se skoro od ní nehnul, všechny ty písně znal a mnohé z nich i uměl zpaměti i do slova. Nápěvy pak všech. Měltě na to neobyčejnou paměť i dobrý, jemný sluch a čistý, zvučný hlas, tak že kmotříček, kantor Havránek, říkával, že z toho hocha by mohlo něco býti.

Také se sám počal o to přičiňovati, neboť brzo po té, když se Věkovi do náměstí přistěhovali, přivedla Věková, muž neměl kdy, Františka do školy. Nastávající žáček nesl si bukovou tabulku s červeným kohoutem, a znamenitě obstál, když se maminka pochlubila, že ho již napřed sama naučila písmenkám.

Tak se s ním udála veliká změna. Přestala volnosť, přestalo držeti se jen maminky. První starosti přišly. Františk vstoupil do školy právě toho času, když se s ní dály veliké změny. Nad těmi se „chori et scholae rector“ František Havránek tuze kormoutil i zlobil, a s ním přemnozí. Pan děkan, pán učený a rozumný, kroutil hlavou a soukromí řekl jednomu z pánů bratří ze sousedství:

„Kam to vede? Kam se poděje naše řeč? Co z ní bude, když ji vyhánějí i ze škol? Víteli, pane bratře, co chtějí tam nahoře?“ A nečekaje odpovědi sám pověděl: „Aby z nás nebo vlastně z mladých pokolení nadělali Němců!“

A ještě trpčeji si naříkal učitel Havránek. Jednou také u Věkových.

„Tak dlouho to chodilo bez němčiny ve školách, tolik pokolení vyrostlo bez ní, tolik znamenitých mužů prošlo školami bez ní jen s latinou, a nyní pojednou ne. Toť abych se na stará kolena pustil do němčiny a šel do Němec na handl.“ Trpce se zasmál a pak děl: „Nyní bude míti přednosť každý, kdo umí německy, kdy by i jako kantor nestál ani za zlámanou grešli. Praktikus starý všude ustoupí holobrádkovi. Nás staré nechají jen do vymření, z milosti, za tolikaletou službu! A věřte, kdy by měli dost učitelů, kteří umějí německy, poručili by, aby se učilo nejen na latinských a hlavních školách, ale také v triviálních našich po německu. To pak si vychovají mudrců, to bude soužení i kantoru i dětem, které mu nebudou chudáci nic rozuměti!“

Tenkráte, když se kmotříček takto prudce rozhovořil, bylo by to zle dopadlo, nebo kupec Věk se němčině tuze nebránil a neměl nařízení o ní za tak nerozumné. Ukazovalť pořád na to, že jest obchodníku němčina tuze dobrá a že také v úřadech panuje.

Byl by se s kmotříčkem kantorem o to pošermoval, kdy by nebylo obratné Věkové, která bouřku rozumně zažehnala.

Frantík tu půtku také vyslechl; později se přidával víc a více na stranu kmotříčkovu, a to tenkráte, když po vůli otcově chodil na německý „privát." — V D** na škole, jelikož triviální, učilo se ještě česky, ale po škole mladší učitel, mládenec, vyučoval němčině. Uměl německy, nebo přišel z Prahy ze vzorné školy, semeniska to němčiny mezi tehdejším učitelstvem.

Na ten německý privát staral se František po každé, a kdy odpolední učení docházelo a německá hodina se blížila, to tam bylo všechno veselí čiperného žáčka. Zvláště času zimního mu připadaly ty hodiny nadobyčej smutny. Když všichni, chlapci i děvčata, nebo tenkráte pohromadě se učívali, ze školy odešli, zůstal on sám. Učitel na chvilku odběhl, v školské jizbě bylo po stichlém hluku ticho ještě nějak hlubší a smutnější, smrákalo se, a šerem tím černala se tabule na stojaně a druhá s krasopisným vzorcem na stěně.

Venku se ozývaly veselé hlasy chlapců i děvčat, na saňkách se vozících. Hlasy ty zněly tak vábně, zrovna Frantíka ven táhly, a nebýti pomyšlení na přísného otce, jistě by nejednou byl uprchl. Ale hoch byl příliš zvyklý přísné otcově kázni a tak zůstal ve škamně skrčený, smutný čekaje, až učitel přijde. A když pak uslyšel jeho kroky, když vstoupil s lojovou planoucí svíčkou v ruce, byl táhlý a hubený, což bylo nejlépe viděti na tenkých lýtkách v černých punčochách, a měl dlouhý, tenký nos a dlouhý cop, a volal Frantíka, tu hoch jako odsouzenec lezl ze škamny a volným krokem bral se k černému stolku, u něhož si „mládenec" Peliňka zasedl.

Před ním ležela německá kniha, papír, brková péra, zakančený kalamář a rákoska. Ta v hodině privátu odpočívala, vykonavši svou povinnosť za dne; za to nejednou ucítil Frantík, jak vedle učitele u stolku stál, a to vždycky celou hodinu, klouby kostnaté jeho pravice, nebo prsty téže pravice, jak vjely mu do vlasů a přebravše je pěkně u kořínků, zatřepaly jimi, až se hlava zatřásla a oči zakalily.

To bývalo, když Frantík zapomněl nějaké německé slovíčko nebo nevěděl si s něčím rady v překladu, nebo nemohl si pamatovati nějakou větu, jíž ostatně zhola nic nerozuměl. Co se tu chlapec napřešlapoval, nemoha se dočekati konce hodiny; kolikráte si pomyslil: „Teď! Teď už musí býti konec!" a po očku přehledl si světnici školskou, v jejichž koutech houstly černé stíny, a po oknech mrkl. Za těmi už byla tma, a Peliňka pořád nic. Pořád jen slinil hubené, dlouhé prsty a utíral jimi svíčku, a zase jimi sevřel u kořínků Frantíkovu kštici, cože pořád lelkuje.

Jak po té hoch ze školy vyrazil, jak zimním podvečerem domů uháněl! U maminky se mu uvolnilo. Otec byl v krámě, matka sama při louči chystala večeři. Chodil s ní ven přikládat, nebo tenkráte

všude z venčí se zatápělo, díval se na ni, jak strká do nístěje [1]) hrnce zabravši je za ucho obratně vidlicí, opřenou o „vozíček“ na kraji nístěje postavený, aby lépe svládla těžkými hrnci, díval se do praskajících plamenů, vyptával se nebo jí povídal, jak bylo ve škole, postěžoval si, potoužil, a maminka ho zase chlácholila, těšila ho, připomínajíc mu, aby jen před tatínkem nic neříkal. Tu hochovi se uvolnilo, a líbilo se mu doma za těch podvečerních chvílí, že začasté ani nepomyslil, aby si vyběhl do sousedství. Za takových chvílí také slýchal ty matčiny starodávné písně, lecjakou zkazku o dědovi, o starých časích, které mu pak nikdy nevyšly z paměti, jakož i tak mnohé matčino napomenutí a poučení.

Když nastal advent, těšíval se Frantík na večery, kdy u nich odbývány přástky. Tenkráte se silně předlo i po městech. U Věků bývaly obyčejně v sobotu, kdy vydrhnutou podlahu postlali slamou, aby se hned nezašpinila. Přástevnice přivedla si Františkova sestra, nejstarší ze všech Věkových dětí. Přišli také sousedé, někdy starý Tlaskal, jenž byl samá vojna a samé strašidlo a jenž rád vykládal o pokladech a zlých duchách jakož i o tom, kdy a kde a jak se mají virgule řezati. Při čemž po každé nadhodil něco o tajemné knížce, již choval jako velké tajemství, a o níž jen tolik prozradil, že se jmenuje „Bič ďábla neboli zaklínač,“ a že skrze tuto knížku má moc, aby mohl pryč odháněti zlé duchy.

O jiných knížkách byla málo kdy řeč. Nebylo žádných. Kromě modliteb neměli u Věků jiné knihy nežli „Životy svatých, zvláště svatého Jana Nepomuckého.“ Tlaskal přinesl také jednou „Pekelný žalář“ s děsnými obrázky pekelných muk, ale Frantík sotva že se na jeden nebo na dva podíval, musil od knížky, jak mu matka nařídila, aby neměl strašných snů nějakých.

Mnoho se také vypravovalo o vojnách nedávno minulých, o Braniborácích, jak všude i tu hospodařili, o různých dobrodružstvích z těch pohnutých let. Časem také zmínili se o tajných nekatolících, a tu po každé si Frantík vzpomněl na Žalmana, co asi dělá sám a sám ten opuštěný staroch. Jako se o přástvách mnoho vypravovalo, tak se také mnoho zpívalo. Večery ty byly Frantíkovi velmi mily, jenže míval tu nehodu, že po takových přástvách špatně usínal.

Všecky ty osoby, o kterých slyšel vypravovati, živě se mu vyhouply před oči, dívaly se na něj stojíce nad postelí. — Loupežníci na něj cenili zuby, serežani a panduři v červených pláštích blýskali očima a měli dlouhé, černé kníry, a chlapec, jakkoliv se bál, nemohl od nich očí odvrátiti. Tak bylo před usnutím, a ve snu se mu pak zjevily třeba na novo.

Jako se těšil na večery, tak se těšil na ráno, nebo bylo roráte a on rád chodil do kostela, snad nejvíce proto, že si tam mohl rozžehnouti pěkný svůj sloupek a že se mu líbily starodávné zpěvy rorátní.

Tak přecházela zima v odlehlém městě na úpatí Orlických hor — Minulo sv. Mikuláše, tenkráte jinak, hlučněji slaveného nežli nynějších časů, minula „dlouhá noc“ před samými vánocemi, nejveselejší a nejhlučnější přástva, při níž se odbývala i traktace a prováděny všelijaké

[1]) pec v kamnech.

šprýmy a čtverácké kousky, zvláště od svobodných; nastaly vánoce, tenkráte bez vánočního stromku o štědrém večeru, ale s betlemem na stěně, plné různých obyčejů a divných pověr, na něž nyní již skoro na dobro zapomenuto.

O ostatcích chodily městem maškary, medvěd z hrachoviny, židé a divné figury se starou harfou a trumarinou; pak nastal půst. Ten všude a zvláště u Věků přísně zachovávali. Každého pátku a každé středy musila všechna rodina vykonávati doma postní pobožnosť. Všichni, i děti, klečeli na podlaze před obrazy v koutě nade stolem, Věk předříkával a ostatní po něm a s ním se modlili růženec a jiné modlitby, jež Františkovi zdály se někdy tak nekonečnými jako ty německé hodiny. Jenže měly tu výhodu, že ho nikdo za vlasy netřepal nebo přes kotníky ho neklofal, když spaním přemožen počal klímati.

Otec kleče v čele toho neviděl a matka měla poshovění s hochem, kterého pak, když otec dokončoval, v čas probudila, aby nebylo na konec ještě ostrého kázání.

Tak to chodilo rok co rok, a nic se v domácnosti Věkově a v jejím pořádku neměnilo, leda to, že děti rostly; nejméně František. Ten zůstával pořád hoškem nevelkým a útlým, ač jinak čiperným. Kmotříček si ho nemohl vynachváliti, při čemž vždycky sám dokládal: „Ne, abyste si myslili, že jsem jeho kmotr. Ne, nic mu neslevím. Ale kluk chytrá, a muzikant rozený —“

Tím si vlastně František získal nejvíce jeho přízeň, neboť „chori et scholae rector“ mnoho, a snad všecko, dával na zpěv a hudbu. Byltě sám výborný hudebník a před lety prý nebylo nad něj lepšího zpěváka široko daleko.

Františkovi dával zvláštní hodiny ve zpěvu i na housle; to byl chlapcovi jiný privát nežli ten německý! Tu nebylo ani okřikování ani štilcování a za vlasy třepání. Páně kantorova kulatá, začervenalá tvář tupého nosu se jen usmívala, a spokojeně střevícem poklepával a hlavou pokyvoval, až cop po zádech se smýkal, když kmotřenec jeho malý zpíval svým čistým, krásným sopranovým hlasem, nebo když na housle hrál. A toto, ten zpěv totiž a housle, byly chlapcovým, jak se říká, osudem. —

IV.

F. Věk s domovem se rozloučí.

Bylo jednou v neděli odpoledne, zrovna po nešporách, když k Věkům přišel na návštěvu regenschori Havránek. Na jeho tváři bylo znáti, že nepřichází jako jindy, ale že nese něco zvláštního. Také opravdu, sotva že usedl a trochu pohovořil, sáhl po jednou do hluboké kapsy svého řebíčkového kabátu a vyňal odtud list. Byl už rozpečetěn. Položil ho před sebe na stůl, usmívaje se na Věka i jeho ženu, kteří na něj zvědavě hleděli. Kromě nich tu nebylo nikoho. Děti všechny byly venku, nebo bylo v měsíci srpnu a den překrásný.

„Nesu vám novinu,“ začal regenschori. „Tu to psaní jsem dostal z Prahy, ale vlastně je pro vás. Chce vám vzíti Frantíka —“

Věková se lekla.

„To je tak,“ pokračoval Havránek, „píše mně bratranec Strádecký, víteli, znamenitý pozaunista, vímli o nějakém hochu, dobrém sopranistovi, že by mohl za choralistu k benediktinům. A jak to přečtu, pravím, dobrého sopranistu? O tom nevím, ale o výborném sopranistovi, to bych věděl, a to je Frantík kmotříčkův. Lepšího nedostanou v celých Čechách, no a pro hocha by to také bylo. Štěstí ho samo hledá. Tak jsem šel rovnou cestou sem —“

Věková však, soudě z její ulekané tváře, neměla valné radosti. Věk poklidně čekal, až učitel domluví, a pak se ozval po kupecku:

„Nu, a stálo by to štěstí za to?“

„Bodejť by nestálo! Strava všecka zadarmo a byt i šatstvo, zkrátka, všecko zaopatření zdarma, a František by chodil při tom do latinských škol. Vystuduje, ani groše na něj nevydáte, a nežli se nadějete, bude z něho pan páter —“

„Ale ještě je mlád—“ ozvala se matka, lekajíc se, že by se měla se svým nejmladším tak náhle rozloučiti, že by její mazánek musil v tak útlém věku sám do světa, do velkého města. Ale muž jinak uvažoval. Ovšem na to také pomyslil, že je hochovi sotva deset let, že to je na něj mnoho ták záhy do světa; než v hlavě si hned vypočetl, že by ho takto mohl nejlépe a lacino opatřiti, a to rozhodlo. Marné byly pak veškery námitky ženiny. Havránek odcházeje měl již určitou odpověď, jakou má Strádeckému, svému bratranci, znamenitému pozaunistovi, napsati. Když kmotr odešel, Věková všecka zaražena ani nemluvila. Trhla však sebou, když se po chvíli na síni ozval Františkův hlas.

„Řekni si mu sám, já mu to říkať nebudu —“ děla rozhodně a vyšla ven, majíc oči slzami zality.

Frantík se přihnal všechen rozjařen a vesel, ale hned zarazil, an spatřil otce, a hned také na jeho tváři poznal, že se něco stalo. Zvěděl to bez prodlení. Otec mu zkrátka novinu tu oznámil a pak se ho optal:

„Tak chcešli do Prahy? Do toho kláštera za zpěváka?“

Ohromený hoch upřel na něj oči, za okamžik mlčel, ale pak ze strachu nesměje nikdy odmlouvati, pokývl hlavou a zalezl do koutka.

Věkovou zrovna píchlo, když po té vstoupivši do světnice zahledla Františka v koutku jako zařezaného. Byl jako kuřátko, ani nehlesl, dobře však porozuměla jeho pohledu, který na ni upřel, když vstoupila.

Ale to pořád ještě nebylo jako pravda; teprva to na chlapce dolehlo, když docházely poslední dny, kdy se dosýpal čas jeho v domově pobytu. Pak bylo hůře.

Zatím matka s nejstarší sestrou Františkovou všechno pilně chystaly a připravovaly: pěkné, lněné košile a jiné prádlo i vše, čeho by bylo mladému choralistovi třeba. Ten po prvním dojmu, jak novinu od otce uslyšel, sice se vzpamatoval a venku mezi kamarády se i rozveselil; než stávalo se mu, že právě když byl nejveselejší, nějak ho píchlo, zarazil se, a to pomyšlením, že již tu dlouho nebude. Poslední dny skoro se z domu ani nehnul, zůstávaje pořád u maminky. Roz-

uměla mu, a jsouc jeho příchylností pohnuta, ještě více ho litovala a začasté si zavzdychala i také se jí oči zakalily. Ale před synkem nedala tak na jevo těšíc ho, při čemž mu obyčejně hlavu hladila, a pomýšlejíc, jak by těch několik dní mu osladila. Vařila všecko, co on rád, a stranou mu ještě přilepšila.

Pozdě odpoledne vyběhl si František na dvorek, za dvorkem kolnou ven a již stál na cestě vedoucí těmi místy, kde stávaly za starodávna hradby a bašty, po nichž tu tam v sousedství zůstala skrovná památka. Pod cestou byl zděný taras, pod tarasem potok, za potokem jejich bývalé stavení, vedle něho Žalmanovo. Zahrádka jeho byla právě vyjasněna paprsky zapadajícího slunce. Světlo jeho hořelo v nízkém okenku starochovy chalupy i v koruně staré olše u potoka, jenž skoro všechen vyschlý tou dobou, plížil se tiše ve stínech.

Na rozkaz otcův byl František dnešního odpůldne leckdes dát s Pánem Bohem. Když si již všechno oběhl — nebyla to pro něj snadná cesta — ptal se stranou matky, mohlli by dáti také starému Žalmanovi s Pánem Bohem.

Matka se chvilku rozmýšlela, pak ho z toho zradila. „Bylo by to dobře," děla — „ale Žalman se zlobí a mohl by tě ještě nějak odbyti. Zatím nech; až se s ním sejdu, povím mu, žes se chtěl s ním rozloučiti."

František tedy nešel, ale podívat se na jeho chalupu si přece vyběhl, chovaje tajné přání, kdy by tak náhodou Žalman vyšel. Nemohlť na starce, kterého si tuze oblíbil, zapomenouti. Tak stál na tarasu a čekal, i dočekal se. Starý soused bělovlasý, jako výr o samotě žijící, vyšel přece ze svého brlohu, aby sňal přízi, rozvěsenou na bidle mezi stromy. A v tom se ozvalo s tarasu ne tuze nahlas a ne jistě: „Žalmane!"

Poohledl se, ale již se opět obrátil sbíraje chvatně přízi.

„Já jedu zítra do Prahy, Žalmane, nadobro —" ozvalo se opět s tarasu. Staroch se na ta slova přece ohledl, zkrátka pak zvolal: „Buď s Pánem Bohem" — a již pospíchal s přízí do stavení.

Tak se rozloučil nejmladší Věk se sousedem, u něhož strávil tolik pěkných chvil a jehož hněv ho tak dlouho hnětl.

Poslední večer v rodině minul. Hoch ulehl na lože, usnul, ale probudil se. Starosť mu nedala spáti. A jak tak chvíli bdě ležel, zaslechl, že někdo vstává a že jde tichým krokem k jeho posteli. Byla to maminka. Zamhouřil oči. Cítil, že se k němu sklání, cítil, že hladí z lehka jeho vlasy, dělá mu křížek na čelo a již je políbivši, tiše zase odchází. Bylo mu v ten okamžik milo; blažiloť ho, že ho matka má tak ráda. V tom také zas usnul. Procitnul však záhy a jak pomyslil, že dnes, už dnes — tu se velice zkormoutil. Pak přirachotil veliký formanský vůz; při něm u velikých, těžkých koní, jejichž chomouty byly ozdobeny mosaznými kotouči červeným suknem podšitými a jezevčí koží, stál starý Šulc, v modré formanské košili bíle vyšívané, v černých kožených spodkách až po kolena a v modrých punčochách. Střevíce jeho bez přezek byly náramně těžké pro podkůvky a hřeby, jimiž podešve byly vybity.

V tu chvíli byl František ve škole loučit se s kmotřičkou, neboť regenschori meškal u nich, u Věků.

Kmotřička vybírala ve sklenné polici všechny šálky (byli na nich vymalováni pastýřové a pastýřky) shánějíc v nich kde jaký groš, nebo tam bylo její tajné repositorium, aby dala kmotřenci něco na cestu. Pak ho zulíbala, křížkem požehnala, svěcenou vodou z cínové kropeničky u dveří postříkala, a již šel plačky ze školy, v níž zažil tolik radostných a trapných chvílek. Tou dobou Damiana Peliňky, mládence s dlouhým, tenkým nosem a dlouhým copem, nebylo právě doma.

Zatím u Věků naložili Františkovu truhlici se vší jeho výbavou na vůz starého Šulce. A nyní nastalo to pravé, nejsmutnější loučení, když starý Šulc udělav bičem tři kříže před koňmi zatrhl řemennou oprati.

Oříšek, jeho psík useknutého ohonu, jal se prudko štěkati, an s předku těžkého vozu skočil na voj, s voje na koně a s jednoho na druhého přeskakuje, pobíhal jim po hřbetě jako po lavici.

Starého Šulce vysoká archa již rachotila, malované síto a veliká lucerna po straně se rozhoupaly, již povoz vyjel z náměstí, a u Věkových ještě se loučili. A nebýti přísného napomenutí kupcova, bylo by ještě déle trvalo.

Věková synka, jenž pro slze na cestu neviděl, sama také plačíc až ke bráně vyprovodila. Za bránu kus šel kmotříček regenschori, a ten Františkovi znovu důtklivě připomínal, aby houslí nenechával, ale pilně se učil a na jiné nástroje také, v Praze že je dost příležitosti, a také aby nezapomněl, kdy by tak na nějaké noty přišel, které by byly třeba pro něj, jako pro kantora, aby mu je opatřil nebo opsal, a ať se ve všem řídí radou Strádeckého, to že je znamenitý muzikant.

Pak už jen otec zůstal a ten jel s chlapcem až do Prahy. V tom Věková nepolevila. Chtěltě kupec synka svého odevzdati starému Šulcovi, který znal Prahu jako své město, aby ho do kláštera zavedl. Než naléhání manželčinu Věk povolil a jel také, maje na hlavě nedělní třírohý klobouk a přes tmavozelený kabát límcový plášť.

Za městem došly Šulcova povozu. Do Prahy jeli kolik dní, a František byl už jako polámán, když ve bráně slezl s vozu. A tu nastalo divení. Viděl ve bráně vojáky, kteří je zastavili; když je propustili, otevřel se chlapci za branou nový svět. Vjeli do hlučných, živých ulic, v nichž se lidmi a povozy jen hemžilo, vjeli pak do nádvoří veliké hospody, kde všecko hlučelo, křičelo, na sebe volalo, kde na špinavém nádvoří, nad nímž kolem do kola pavlače se vznášely, stálo mnoho vysokých těžkých vozů pod plachtami i bez nich. Starý Šulc řídil svou archu, jež nebyla z nejmenších, tak jistě a obratně a vjel do té spousty, jako by tu sám byl. A všude ho vítali, podomek, sám hospodský a jiní; kam se podíval, všude samí známí. Tenkráte byli formani vzácní, tenkráte byl jejich zlatý věk.

Všechna ta vřava, všechen ten hluk a ruch Františka zrovna omamovaly, tak že za těch prvních chvílí i na domov zapomněl, ke kterému v myšlenkách ubíhal po všechnu sem cestu. Ráno se musil obléci do svátečních šatův, otec se také vystrojil, a zamířili nejprve

ke Strádeckému, bratranci kmotříčkovu, znamenitému pazounéři. Ten je zavedl do kláštera benediktinského na Starém Městě. [1])

U fortny zahledl František nejprve vrátného, jenž trochu šilhal a měl veliká ústa. Hoch byl jako kuřátko. Všecko dojímalo, omamovalo jeho mysl, tam ve městě hluk a rej, tu hluboké klášterní ticho, vysoká, nevídaná stavba, množství dveří, ochoz, šeré, jako nekonečné chodby, začernalé na nich veliké obrazy svatých a mučedníků vyhublých tváří, nahých, zmučených těl i bradatých mučitelů jejich v divných turbanech a korunách, v červených rouchách, výrazu ukrutného.

Kolem chodbou mihl se tu tam nějaký mnich, před nímž otec i Strádecký, majíce smeknuto jako František, se ukláněli; posléze vešli do nějakého pokoje o dvou vysokých oknech, tlustých zdí, a tam stanuli před knězem vysoké, vážné postavy. Byl to převor. Tomu Františka, jenž mu pln bázně ruku políbil, představili, a on pak zavolav jiného kněze, poručil, aby se hoch podrobil zkoušce, kterou si již dnes jednou odbyl, a to u Strádeckého. Ten nyní se jen usmíval, věda, co v klučinovi je a že regenschori bratranec mu nelhal.

František spustil svým jasným, stříbrným hlasem, a kněži na první jeho čisté zvuky krásně intonované na sebe se podívali. Frantík zpíval jako skřivánek. Jak prve byl zaražen a ostýchav, tak nyní za zpěvu všechno se sebe setřásl a na vše zapomněl. Měl vyhráno; byl přijat.

Ještě toho dne přenesli do kláštera jeho truhličku. Ten den mu ještě ponechali, aby si zůstal s otcem. Nazejtří však bylo se mu s ním rozloučiti. Otec býval vždycky přísný, tak že se ho děti bály náramně, nikdy se s nimi tak nelaskal jako matka, zůstávaje skoro ustavičně vážný a přísný.

V ten okamžik však, kdy mu František ruku líbal a s Pánem Bohem dával, zahledl v otcových očích slze. Bylo to po prvé za jeho živobytí. To chlapce ještě více dojalo. Sotva mohl promluviti, sotva domů matce a všem vzkázati, že je ještě jednou všechny pozdravuje, a aby mu psali, až zase starý Šulc pojede do Prahy.

Do kláštera ho již otec nevyprovázel. Až k fortně ho zavedl Strádecký. U fortny ho přijal vrátný Růžička, jenž vida chlapce uplakaného, jal se ho dost těšiti, jak myslil že nejlépe, a to veselou a žerty, a hned také začal o buchtách a o koláčích, dalali mu maminka do truhly. To již vedl Frantíka nahoru do světnice, kterou obývali choralisté.

(Pokračování.)

---

[1]) Při nynějším ruském kostele.

Z minulých dob.

Prosté příběhy a vzpomínky.

Vypravuje

Otilie Sklenářová Malá.

I.

Jak jsem se stala Češkou.

oje kmotra, která držela mě při křtu svatém na rukou, byla bohatá mlynářka v Roth-Neusiedlu u Vídně. Königová se jmenovala. Byla to žena silné povahy, rozšafná, pracovitá, dobrá. Měla už pět dospělých dítek, když se jí pojednou narodil ještě synáček, jenž dostal jmeno Eduard. Ačkoli byl nejmladším a nejdrobnějším členem rodiny, stal se přece vladařem celého domu a tyranem svých sourozenců. Sestry i bratři nosili jej na rukou a mazlili se s ním tak dlouho, až se stal hochem plným rozmarů a vrtochů i neuznával nad sebou nijaké domácí auktority; vše musilo se jemu podrobiti.

Jediná osůbka, menší a mladší než on, dovedla jím přece vládnouti, a z divokého, nezkroceného hocha stával se jejím působením chvílemi krotký, jemný beránek. Osůbkou tou byla jsem já. Mně se ten malý zbojník tak naklonil, že jsem od něho mohla všeho dosáhnouti. Vodil mě po celý den za ruku po mlýně, po dvoře a po zahradě, vozil mě na vozejčku, ano dříve již, dokud jsem byla zcela maličká, krmil a kolébal mě ochotně. Kmotra moje byla šťastna, když se matka se mnou ve mlýně objevila. Obyčejně pak se matka do Vídně vracela sama, mne musila u kmotry ponechati, abych si s Eduardem hrála.

A dobrá kmotra moje čím dále tím více mě milovala, a její dcery podělujíce láskou svou stejně mne jako svého bratříčka, chovaly mě též jako klenot.

Mlýn v Roth-Neusiedlu stal se mi pomalu druhým domovem; i v pozdějších letech, dokud matka naše byla na živu, trávívala jsem tam všeliké prázdniny, vyjímaje svátky vánoční, kdy nás dítky chtěla matka míti kolem sebe.

Je prazvláštní věcí — často i když dosáhneme zralého věku, nevysvětlitelnou — jak někdy již i dítě v nejútlejším věku rozřešiti musí otázky dosahu velkého, na které ovšem nevystačuje jeho malý rozoumek, ve kterých ale okamžité jeho vnuknutí jest spolehlivějším soudcem a rádcem nežli dlouhé, svědomité ba úzkostlivé uvažování dospělého rozumu. Otázku tak těžkou, rozhodující veškeru budoucnosť mého života, položil mi osud již v mém osmém roce.

Tehdy se stalo, že bratr můj Rudolf, o rok mladší než já, vrátil se k nám z Čech, kam jej byl otec k babičce poslal na delší návštěvu. Za čtrnáct měsíců, jež strávil v Čechách, stal se z malého Vídeňáka

úplný Čech; němčinu docela zapomněl. Bylyť jsme my děti za života své matky německy vychovávány, neb matka byla Vídeňanka, neznající českého slova; otec, ač upřímný Čech, nemohl nás ve své mateřštině cvičiti, ježto všechen čas trávil mimo dům, jsa od rána do večera zaměstnán ve vojenském úřadě.

S velikým obdivem ano úžasem pohlížely jsme my děti na bratra Rudolfa, když vrátiv se z Čech, mluvil k nám neznámou řečí a naší rozmluvě nerozuměl. Teprva po nějakém čase opět němčině navykal, a tu nám horlivě vyprávěl o Bousově, po němž jako po ztraceném ráji toužiti nepřestával, nemoha dlouho a dlouho ve Vídni zase zdomácněti.

S vyjevenýma očima a zatajovaným dechem poslouchali jsme, když nám líčil krásu horského kraje, radosti venkovského živobytí, dobrotu babiččinu a všech ostatních příbuzných v Bousově; když nám vypravoval o tamějších kamarádech, o dobrodružstvích a hrdinstvích, která s nimi podnikal. V mém srdci uhostila se tajná, nevýslovná touha po té zázračné zemi a po té zlaté babičce. Bratr naučil nás také brzy několika písničkám a básničkám českým, a ty mně byly tak vzácny, jako bych uměla kouzelné zaříkání.

V lednu roku 1853 stihla nás největší ztráta, jaká nevinnou hlavu dětskou stihnouti může: zemřela nám naše dobrá, šlechetná matka. Já dosáhla právě před měsícem svého osmého roku, dvěma mým bratřím bylo teprva sedm a šest let. Otec náš byl úmrtím matčiným tak zdrcen, že se naše tety velice i o něj strachovaly.

Když se probral z nejkrutějšího bolu, začal pomýšleti na nás dítky, co by se s námi státi mělo. Měl nás ponechati cizím rukám! Zvláště se mnou nevěděl si rady. Jediné místo bezpečné mohl býti pro mne dům mé kmotry Königové; ale ta již rok před tím celou rozsáhlou usedlosť v Roth-Neusiedlu prodala a vystěhovavši se do Uher usídlila se v Sobotici, kam se jí dříve byla dcera provdala. Eduard byl ponechán ve vojenském ústavě Vídeňském.

Dobrý můj otec byl ve velikých nesnázích. Jednoho dne povolal mě k sobě a s vážnou tváří rozložil přede mnou dva listy. První byl z Uher; Königová v něm žalostně naříkala nad úmrtím mé matky, kterou byla vřele milovala. Zároveň žádala mého otce, by mě svěřil jejímu vedení, že mě vychová jako své vlastní děti, a kdy bych se někdy provdati měla, že mi dá věno a i jinak o moji budoucnosť se postará. List její byl velmi srdečný.

Druhé psaní bylo z Čech; v něm bratr mého otce nám ohlašoval, že babička nás očekává, abychom brzy a na dlouho přijeli, že se všichni na nás upřímně těší.

Otec seznámil mě s obsahem obou listů a doložil, abych sama rozhodla, kam se chci odebrati.

„Tatínku, do Čech!“ zvolala jsem dychtivě a bez rozmýšlení.

Uhlídáš Čechy, poznáš babičku, budeš choditi do českých škol! jásalo to ve mně . . .

Za několik neděl ohlásil nám otec, že je vše k naší cestě připraveno. A poněvadž on sám na cestu se vydati nemohl, svěřil mě

a mého druhého bratra Edmunda v ochranu svému příteli, vojenskému lékaři dr. Kendíkovi.

Pán ten byl z Libuně, tedy jen asi tři míle od Bousova, i vzal nás s sebou nejprv do Libuně, podržel nás tu nějaký den a zavedl nás také k panu děkanovi, kterým nebyl nikdo jiný nežli proslulý vlastenec Antonín Marek. Laskavý ten kněz uvítal nás srdečně i měl svou zábavu z naší vídeňštiny — neboť jsme mluvili Vídeňským nářečím — ale zároveň ukládal nám za svatou povinnosť, abychom byli pilni a dobře česky se učili, by z nás otec měl radosť.

V Bousově bylo nám z počátku dosti teskno, neboť mimo učitele a faráře nebylo tam člověka, jemuž bychom byli rozuměli. Ponenáhlu však začali jsme chápati, co se mluví, a také sami česky hovořiti: babička poslala nás do školy. O prázdninách jsme se v češtině dotvrdili. Když pak na začátku školního roku Libuňský pan děkan měl přijeti na školní visitaci, bylo ustanoveno, že mu jedna z žaček na přivítanou podá kytici a pozdraví jej krátkou řečí. Která asi bude ta šťastná? Jaké překvapení — *mně* byla přidělena ta čestná úloha! I bušilo mi srdce nevýslovnou radostí; představovala jsem si, jak dobrý ten pán bude potěšen, až jej českou řečí přivítám.

Pan učitel sám mě pilně cvičil, abych všecko pěkně přednesla. Když se kýžený den konečně přiblížil, oblekla mě teta do bílých šatiček, které šila ještě moje dobrá matka; černé stužky kolem těla a na ramenou byly odznakem smutku, jejžto jsem po ní ještě nosila. Tak oděna očekávala jsem ve školní budově v čele ostatní školní mládeže velebného pána.

Konečně tu byl. Já přistoupivši k němu chvějícím se hlasem začala jsem mluviti, dále se mi hlas vyjasnil a rozzvučel, a když jsem skončila, ctihodný pan děkan otázal se mne: „Čí jsi, děvčátko, a jak se jmenuješ?“

Nepoznal mne! Lítostí nad tím selhal mi hlas a slzy draly se mi do očí — nemohla jsem odpověděti. Tu se v to vložil můj bratr. Byl tak pyšen, že sestra jeho měla vítací řeč — a nyní zdálo se mu zrovna neštěstím a křivdou, že by jí nepoznal ten hodný pán, který nás byl na své faře tak vlídně přivítal a vůbec byl v Čechách prvním naším přítelem! Ne, to se nesmělo státi, toho nemohl dopustiti!

Předstoupil kurážně a v odpověď na otázku páně děkanovu zvolal: „Pana Malého z Vídně!“

Důstojný pán pohledl na nás bystřeji, a nyní se jemu zrak zalesknul slzou. Položil mi pravici na hlavu a pronesl tato slova: „Bůh tě žehnej! Způsobila jsi mi velkou radosť.“

Tak povstalo moje přátelství s tímto vzácným, šlechetným mužem. Bylo to opravdu upřímné přátelství, kterému jsem se těšila po dlouhá léta a kterému teprva smrť stařičkého kmeta učinila konec.

První můj pobyt v Bousově trval čtrnáct měsíců, po kterých jsem se s bratrem Edmundem vrátila do Vídně. Tam jsme dále chodili do škol; arciť tam nebylo jiných mimo německé. Ale otec nakoupil nám českých knih, a také s námi už jinak nehovořil než po česku. Každé prázdniny pak jsme trávívali u babičky v Čechách a po celý školní rok těšívali jsme se na tu radostnou, blaženou dobu.

Tím, že jsem jakožto osmileté děvčátko volila jeti ne k bohaté, hodné kmotře do Uher, nýbrž k chudičké babičce do Čech, rozhodla jsem celý běh svého dalšího života. Nevědouc, zdali se kdy k tomu ještě vrátím, abych o rodině své kmotry bližších podala zpráv, chci zde jen krátce připomenouti, že se rodina Königova stala maďarskou a že ubohý Eduard r. 1866 jako mladistvý důstojník na českém bojišti proti Prusům čestně padl.

II.

Průprava k divadlu.

Od návratu z Bousova vzmáhala se ve mně dvojí touha, žíti v Čechách a dostati se k divadlu. Praménky touhy po divadle mohu v paměti své sledovati též až do nejútlejších svých let, a to dvojím směrem: jak jsem se začala učiť deklamovati a jak zpívati.

Matka moje znala z paměti mnoho básní, hlavně Schillerových, a celé divadelní scény. Večer při práci sobě vždy zpívala nebo deklamovala — a já sedávajíc u jejích nohou, naslouchala jsem s utajeným dechem, tak že jsem si zpěvy i básně brzy v paměť vštípila. Jako pětileté děcko uměla jsem již odříkávati Píseň o zvonu, Potápěče, Kukavičku, Boj se saní a j. v. Později nestačilo mi pouhé deklamování: z básně jsem učinila hru, rozepisovala jsem úlohy, načež já a moji bratři jsme to hráli.

Do dvorního divadla brávala mě matka, když jsem byla útlé děcko; vídala prý jsem tam tragédie i činohry rozličných mistrů, ale na to se nepamatuji. Když nám matka zemřela, odstěhovali jsme se z města do Leopoldova a ubytovali jsme se naproti Karlovu divadlu. Otec dopřál nám velmi často pro zábavu choditi do tohoto divadla; ale tam se dávaly tenkráte hlavně jen frašky, kusy výpravné a obrazy ze života. Jedinýkrát viděla jsem tam truchlohru; byl to Hrabě Essex, jejž dávali ve prospěch Vídeňských chudých, při čemž první úlohy obsazeny byly herci z dvorního divadla. Byla to první truchlohra, na kterou se pamatuji — bylo mi již asi 11 let, — a ta učinila na mne hluboký dojem. Rozčilení moje mezi představením vždy více rostlo, až konečně loučení hraběte Essexa s chotí tak mne dojalo, že jsem v posledním aktu jako vyděšena z parterru vyběhla. Od té doby nepustil mne otec do truchlohry; stalo se tak po úradě s lékaři, jeho přáteli, dr. Fialkou a dr. Sulíkem. Kromě toho chovala jsem od oné chvíle ke truchlohrám zvláštní pocit, který mi bránil na ně choditi; byla to jakási bázeň, která se také velmi živě ve mně ozývala, když jsem měla po prvé v divadle hráti, a jejíž účinek až dosud vždy velmi silně cítím, kdykoliv mám vystoupiti v nové tragédii.

Ale navzdor tomuto citu bázně přece vždy více se mnou rostla touha, abych se stala herečkou. A tu se zdálo, že osud jedné chvíle promluvil: „K divadlu? Snad. Ale k opeře!“

Pro vyučování ve zpěvu a hře na piano získal mi otec můj ve Vídni právníka K., upřímného Čecha, s nímžto jsme pilně pěstovali též písně české. Asi roku 1859 byla uspořádána ve Vídni u Schwendra ve velikém

sále česká beseda, při níž účinkovaly vynikající síly. Na piano mistrně hrál právník Bezecný (nynější intendant dvorních divadel ve Vídni) a pro zpěv byli získáni hosté z Prahy: operní pěvec J. L. Lukes a zpěvačka sl. Mína Medalová. Byla to první beseda, do které mě otec uvedl. Nezapomenutelný zůstal mi dojem, jak Lukes národní písně přednášel. Když jsem po této besedě doma české písně zpívala, byl učitel můj radostně překvapen. „Jaký to duch do vás vjel?“ zvolal. „Teď jste pochopila národní písně!“

Od těch dob studovala jsem české národní písně s nadšením. Nejednou musila jsem je dle otcova přání doma před přáteli a hostmi zpívati, později též na výletech, až jsem roku 1862 byla pozvána, abych spolu účinkovala v české besedě, uspořádané ve Vídni dne 12. května v sále „u velkého čížka.“ Tam jsem zpívala několik národních písní, mimo to pak Bendlovu skladbu na Hálkova slova „Umlklo stromů šumění“ a Pivodovu píseň na text Jablonského „Na výsosti hvězdy svítí.“ [1])

Pochvalou obecenstva, znalců a kritiky, jakož i povzbuzováním známých a přátel vznikla v otci mém myšlenka, abych se věnovala opernímu zpěvu. V nitru mém však stále se vzmáhala touha po činohře.

Jaká byla tedy moje radosť, když téhož roku 1862 přišel k nám člen dvorní opery p. Rosa, známý český ochotník ve Vídni, a žádal,

---

[1]) Vídeňský dopisovatel Národních Listů, podávaje o této besedě zprávu, psal o naší mladistvé pěvkyni: „Nejskvělejší výsledek celé koncertní části připadá bez výminky slečně Otilii Malé, která zpěvem svým jak i krásnou postavou celé obecenstvo okouzlila, které ji též za to pochvalou a vyvoláváním obsypalo. Slečnin hlas, nejen vycvičený, okrouhlý a zvučný, má také nádech poetický, kterýmž výtečně znala odíti písně ‚Na výsosti hvězdy svítí,‘ ‚Pomnění‘ (od M. Havelky, v hudbu uvedena od Martinovského). Neméně se osvědčila v Hálkově ‚Umlklo stromů šumění,‘ a v *národních písních*, s ryze národním humorem a hlubokým citem přednesených, z nichž ku př. ‚Červená růžičko,‘ ‚Bude vojna,‘ ‚Kdy by mě to Panbůh dal,‘ ‚Kudy, kudy cestička,‘ ‚Když tě vidím, má panenko‘ atd. s pravým nadšením přijaty.“ — Časopisy Hlas, Hvězda, Lada, Moravan píšíce o této produkci předstihovaly se velebením slečny Malé. Že horování jich nebylo plané, dotvrzuje také tato báseň, kterou náš Boleslav Jablonský téhož roku poslal

Slečně Otilii Malé.

Slyše Tě, o slíčná Češko!
Písně moje zpívati,
Nevím, mámli se Ti kořit
Aneb Tebe líbati.

Tak jsi krásou, citem, hlasem
Duši moji zajala,
Žeby s Tebou na věky se
Polоučiti žádala.

Na památku sladké chvíle
Přijmi tento obraz můj,
Věř pak, že mne stále bude
Oblétati obraz Tvůj.

Přirozenou měrou tedy přátelé slečny Malé v tu dobu spatřovali budoucnosť její na dráze *pěveckého* umění. *Poznam. redakce.*

abych v Josefovském divadle při českém představení ochotnickém v kuse Duch času hrála úlohu Milady, kterou jistá ochotnice nenadále vrátila. Přijavši úlohu spěchala jsem ke známé herečce paní Altové s prosbou, aby mi podala návod, kterak bych úlohu hráti měla. Paní Altová mohla si se mnou zoufat, úloha byla naivní a já neměla jsem pro ni patřičného tónu — říkala jsem všechno příliš vážně, ba zamračeně. Vracela jsem se domů jako zdrcena, chtěla jsem úlohu vrátiti. Ale než jsem se s ní v slzách rozloučila, zkoušela jsem ještě jednou tón, jejž mi paní Altová pro úlohu naznačovala — a hle, doma se mi to začalo dařiti. Odvážila jsem se tedy a šla jsem druhého dne do zkoušky, kde se mi čím dále tím více uvolňoval dech, úloha se mi zdála již přístupnější, a krátce řečeno, já v ní skutečně vystoupila. Inspicient z německého divadla vypůjčený, pouhý Němec, řekl o mě, že sice nerozumí slovům, jež slečna pronáší, ale že se mu zdá míti vlohy pro úlohy tragické.

Tato slova padla mi až na dno duše, nemyslila jsem na nic vážněji, nežli býti tragickou herečkou. Svěřila jsem se otci, že se chci připraviti pro české divadlo, které se tou dobou v Praze dostavovalo. Otec svolil, maje stále v úmyslu, abych se stala operní zpěvačkou.

Na samém sklonku roku 1862 odstěhovali jsme se do Prahy. Zde mně otec nejprve uvedl k dr. Riegrovi, který poslechnuv můj zpěv a moji hru na piano poslal mě k prvnímu kapelníku české opery J. N. Maýrovi. Tento se divil sice hloubce mého altového hlasu, uznával však za nutno, abych jej dobrou školou rozšířila též do výšky. Hlásila jsem se tedy u mistra zpěvu Fr. Pivody, který znaje předchozí mé hudební vzdělání z Vídně, za žákyni mě přijal a slíbil, že po třech letech budu moci v opeře vystoupiti.

Po třech letech! Otec můj vynaloživ všechny své skrovné úspory na vychování dítek a poslední peníz na přestěhování z Vídně do Prahy, nebyl s to hraditi výlohy ještě na další moje tříleté přípravy pro operu. Tato nehoda byla však mojí dobrou pomocnicí, abych dosáhla, po čem tak vroucně jsem toužila, abych se stala herečkou. I otci záleželo na tom, abych se k divadlu dostala kratší cestou, tedy nejprve k činohře.

Ale jak to začíti s pravidelným učením? U paní Kolárové a u paní Bindrové, jež mi p. dr. Rieger za učitelky pro tragédii odporučil, nechtělo se mi to dařiti, poněvadž paní Kolárová pro chorobu nevyučovala a paní Bindrová vyučovala pouze německy.

Šťastná náhoda i tu pomohla. Otec uvedl mě do besedy v Konviktě, kde mezi jinými deklamovala též paní Eliška Pešková a velice se mi zalíbila. O novém roce 1863 šla jsem jí žádat, aby mě vyučovala. Dlouho se zdráhala tvrdíc, že jest už přespříliš zaměstnána. Konečně, jak později vypravovala, rozhodnul u ní pohled na moji opravdovou a smutnou tvář; přijala mě.

Jakožto první úlohu přidělila mi Annu ve Svatojanském dvoře. Když jsem doma studovala, šlo mi to slušně, ale před učitelkou jsem se ostýchala hráti — jak se říká: ze sebe vystoupiti, — tak že jsem všechno jen správně a věrně z paměti odříkávala. Uplynulo již několik hodin, a paní Pešková nevěděla si se mnou rady. Až mi jedenkráte pohrozila, jestli to dnes nepůdje lépe, že mne dále již učiti nebude. Tu jsem si dodala odvahy a místo pouhého odříkávání začala jsem hráti: zapo-

mněla jsem, že přede mnou stojí učitelka, zapomněla jsem i na sebe, vžila jsem se v tu chvíli do citů představované osoby, do kterých jsem se již doma důkladně byla vmyslila. Od pouhého odříkávání úlohy až ke hraní zdál se mi býti skok ohromný; odvážila jsem se ho v ten okamžik — a povedl se mi.

Studovaly jsme právě Kolárovu Magelonu; já se vždy více rozehřívala, tak že ve scéně, kde Magelona brání své dítě, vyloudila jsem své učitelce slzy. Vřele mě v tom okamžení objala.

Byl mezi náma učiněn mír, já učila se u ní dále. Kdykoli pak jsem dostala těžkou úlohu, vždy jsem se na Karlově (tam tehdy paní Pešková bydlila) zastavila před hodinou v kostele, hledajíc tu posilnění a nadšení — potom teprve odvážila jsem se do bytu své učitelky.

V tom čase, co jsem se učila hráti, cvičila jsem se též neustále ve zpěvu operním.

Ke konci měsíce dubna 1863, když jsem u paní Peškové odbyla necelých 40 hodin, otázal se mne její manžel, p. Švanda ze Semčic, zdali bych chtěla nyní již v činohře na jevišti vystoupiti?

Kdo by vypsal tu směsici různých citů, naděje, strachu ano hrůzy, které mě při té otázce jedním rázem pronikly! Nevěděla jsem, jak mi jest, ani co odpověděti. Nejraději bych byla vykřikla „ano,“ neboť to byla jediná moje touha, ideál mých snů, cíl mého života — ale doba mého učení byla přece jen příliš krátká, abych se mohla odvážiti na úkol tak veliký a těžký. Pan Švanda mi domlouval a řekl konečně tato slova: „Zkuste to, nechám vás aspoň prozatím před znalci na zkoušku hráti.“

K tomu jsem mileráda ihned svolila. Pan Švanda sezval několik pánů, mezi nimiž byli zejmena Vítězslav Hálek, František Jeřábek, Gustav Pfleger, Vincenc Vávra a j. Hrála jsem před nimi a líbila jsem se. Bylo rozhodnuto!

III.

První vystoupení na Pražském divadle.

V neděli dne 3. května 1863 měl míti pan J. Chramosta v českém zemském divadle benefici. Zvolil si k ní Schillerovu Pannu Orleanskou, a já dostala titulní úlohu. V pátek dne 1. května měla jsem první zkoušku na jevišti s celým hereckým ensemblem. Provázena otcem a paní Peškovou šla jsem do divadla.

Před budovou prozatímného divadla na nábřeží stáli herci a jaksi nedůvěřivě na nás pohlíželi: „Jak si může tato slabounká holčina troufati na tak namáhavou úlohu?“ — „Jistě pouhá protekce!“ Podobně — jak jsem se později dověděla — o mně soudili.

Vstoupila jsem na jeviště tak rozechvěna, že se celý svět se mnou točil. Připadala jsem si tak nepatrnou mezi těmi, kteří byli na jevišti jako doma, z nichž si mně teď žádný nevšimnul. Poněkud mi dodávalo odvahy to, že mimo mne vystoupí ještě jiní dva začátečníci.

Zkouška počala. Čím více blížila se moje scéna, tím více bušilo mi srdce. Herci při mém monologu v předehře stáli mezi kulisami a naslouchali. S napjetím všech sil začala jsem mluviti. Šlo to!

Když se předehra skončila, zavzněl v zákulisí potlesk. Šimanovský první přistoupil ke mně a srdečně mi gratuloval, Chramosta a ostatní přišli po něm a rovněž mi přáli štěstí. Poznala jsem tu režiséra Svobodu, Frant. Kolára, Boschettiho, Pokorného, Lapila, Sáka, Křtína, Hametnera, Terše a dámy sl. Lipšovou a sestru mé učitelky, roztomilou a mladinkou slečnu K. Peškovou, která se honosila tak ušlechtilým zjevem, jakých je málo.

Čím více blížila se hodina prvního mého vystoupení, tím častěji musila jsem slýchati úsudky, které větším dílem jevily ke mně nedůvěru. A to nikoli bez důvodu. Vždyť deklamace česká byla mi nezvyklou a těžkou, průprava moje pouze kratinká, tragédii vůbec znala jsem toliko ze čtení, ježto jsem až do svého 18. věku viděla jen jednu, totiž Hraběte Essexa.

Jak málo v obecenstvu bylo víry, že bych tak velikou úlohu, jako jest Johanna, slušně provesti mohla, toho uvedu jen malý příklad. V ten týden před svým vystoupením seděla jsem večer v divadle vedle známého, na slovo vzatého profesora Zapa.

„Nu slečinko," otázal se mne, „kdy vás již uvidíme na jevišti?"

„Vystoupím příští neděli."

„A v čem?"

„V Panně Orleanské."

„Tak, tak — a co tam hrajete?"

„Titulní úlohu."

Vážený můj soused se na mne skrze své brejle všecek udiven zahleděl a po hezké chvíli vyrazil ze sebe slova:

„Titulní úlohu? A víte také, co to je!?"

Věrný přítel naší rodiny, jenž mne znal ve Vídni od mého dětství, p. Ferd. Heller, co nejupřímněji mi domlouval, abych sobě vyvolila ku prvnímu vystoupení úlohu lehčí, nejsemli sobě docela jista, že proniknu.

Jiní zase varovali mne, že české herečce nekyne nežli smutná budoucnosť, ano že jest i velmi pochybno, zdali se české divadlo vůbec udrží. Avšak já spoléhala na to, že moje učitelka právě tu úlohu mi vyvolila a že jsem se před znalci líbila. Víra v budoucnosť českého divadla byla u mne nezvratná. Ostatně, kdy by mi byl snad někdo dokázal, že se divadlo to u večer 3. května i se mnou do země propadne, jistě bych se byla ani tím nedala odstrašiti.

Dva druzí nováčkové, kteří se mnou po prvé měli vystoupiti, byli mladí páni *A. Grund* a *J. Seifert.* Grund hrál Lionela, kteráž úloha byla jako pro něj psána. Byltě Grund bujarý mladík, s překrásným hlasem; jeho význámné oko, temný kučeravý vlas, pevná postava přiměřené velikosti, to vše tvořilo celek, jenž výtečně slušel mladému hrdinovi. Hrál Lionela již při zkoušce se zápalem. Seifert, mladík teprv asi sedmnáctiletý, byl slabého těla, poněkud chorého vzezření, hlas jeho byl při zkoušce poněkud nevolný, ač i při tom zavznívaly tóny, které svědčily o neobyčejném nadání. Zkoušel se v úloze Raoula, jenž má pouze jeden výstup, a to ve druhém jednání, kde vypravuje o příchodu zázračné panny do tábora francouzského. Ač byl patrně stísněn, mluvil Seifert tuto choulostivou scénu velmi pěkně již při první zkoušce.

První a druhá zkouška byla dosti hladce odbyta. Ale při třetí naskytovaly se nám začátečníkům netušené obtíže: musilť jsme hráti s rekvisitami, kterých jsme dříve neznali. Jak povědomo, jest jich v kuse tom mnoho.

Já dostala po prvé přilbu, štít, meč a prapor. Johanna musí podstoupiti boj s Lionelem, dorážejí proti sobě svými štíty. Můj statečný Lionel bránil se mi tak opravdově, že by byl málem mne porazil, místo abych já jeho k zemi sklátila. Mlátili jsme si navzájem do štítů, až jiskry lítaly. Tomu všemu musila jsem se arciť teprve při poslední zkoušce učiti; tu mi byl dobrý Šimanovský pravým andělem, učil mě meč držeti, jím mávati, výpady činiti atd. Ve scéně, kde Johanna smiřuje Dunoisa s Burgundem, měla jsem oba objati, já však držela prapor; abych měla ruce volné, odhodila jsem jej. Tu mě zase Šimanovský poučoval: „Slečinko, ten praporec s Pannou Marií nesmíte hoditi na zem. On má na tyči kovovou špičku, zvedněte jej, a potom jej rovně k zemi spusťte; hleďte, jak to udělám já — vídíte!“ A zvednuv prapor spustil jej tak, že se do podlahy zabodnul a stál jako jedle. Zkusila jsem to po něm a povedlo se. V posledním jednání dají mi na ruce pouta, jež já v následující scéně mám přetrhati a odhoditi, abych ze žaláře unikla a svým v boji na pomoc přispěla; při zkoušce smekla jsem pouta velmi lehce s rukou.

Když se dne 3. května schylovalo k večeru, přijel pro mne divadelní sluha Josífek a odvezl mne do divadla. Garderoba byla tenkráte jen jedna, ve které se všechny dámy oblékaly. Dokud jsem se strojila a líčila, při čemž mi assistovala paní Pešková, byla jsem dosti klidna; ale když zavzněl zvonek volající nás na jeviště, tu zmocnil se mne podivný pocit. Vešla jsem na jeviště. Z hlediště bylo lyšeti živý ruch — pravili, že je divadlo přeplněno, že to bude dobrý příjem. Já bych se za celý svět nebyla podívala otvorem v oponě do obecenstva. Postavila jsem se na scéně pod divoplodný strom a čekala jsem na počátek hry. Konečně se opona zdvihla. Chvíli stála jsem bez hnutí a bez dechu. Tu však se Bertrand z města vrací, nesa přilbu — musím na ni pohlednouti. Pozvedla jsem oči a zahledla obecenstvo. Všechny zraky byly ke mně upřeny — na mne šla mrákota . . . Tu však zazněla moje narážka — musila jsem mluviti, a kdy by to život stálo. „Dejte mně tu přilbici!“ vyrazila jsem skoro mechanicky, a zvuk vlastního hlasu přivedl mne k sobě.

Hrála jsem dále. Učitelka moje sedíc v první kulise, posunky mně dodávala zmužilosti. Než došlo k prvnímu monologu, bylo vyhráno. Mohla jsem si volně oddechnouti a sebe opanovati. Po prvním aktu byl hlučný potlesk a já byla třikráte vyvolána.

Přišel druhý akt. Přede mnou měl vystoupiti Raoul, Seifert. Zvědavě pohlížela jsem na svého kollegu, jenž stál vedle mne čekaje na svůj výstup. Chvěl se, a skoro ženská jeho ručka zimničně trhala bandelierem, kterým byl opásán. Nepromluvili jsme spolu slova — neznali jsme se hrubě, ale přála jsem mu z celého srdce, aby též pronikl; četla jsem v jeho zraku, že vše od toho večera závisí.

Inspicient Hametner přistoupil: „Pozor — teď — ven!“ zvolal a Raoul zmizel mi s očí. Slyšela jsem ho mluviti — z počátku stí-

sněně, pak se mu řeč uvolnila, a já byla překvapena vroucností a silou, k jaké se při tom hlas jeho rozvinul.

Ve druhém jednání vystoupil i Grund. O toho neměla jsem strachu, ba záviděla jsem mu jistotu, s kterou vystupoval. Počínal si velmi kurážně a samostatně, hlas jeho rozléhal se po divadle jako pozauna, a ve scéně se mnou potýkal se jako mladý tur. Bránila jsem se vší silou; konečně porazila jsem ho přece na zem, hledí jeho přilbice se pozvedlo a já mu patřila do tváře. Byla opravdu pěkná; zahleděla jsem se do ní, abych se mohla patřičně zamilovati, jak to v kuse předepsáno. V tom — klap! hledí spadlo mu na tvář. Mne to poněkud zarazilo, však hrála jsem dále. Grund zvedá hledí po druhé, já na něho znova dorážím — ale klap! hledí spadlo zase. Když se to i po třetí opakovalo, nastoupil přirozený, ale pro nás osudný, ba hrozný účinek: obecenstvo se počínalo smáti. Grund pojednou přilbu i s hledím strhne s hlavy a hodí ji za jeviště. Obecenstvo bylo duchapřítomností mladého hrdiny překvapeno — a bez nehody hráli jsme dále. Po aktu byli jsme s Grundem čtyřikráte bouřlivě vyvoláni.

Vše se dařilo, až v posledním aktu zas rekvisity hrozily nenadálou pohromou. Měla jsem totiž dlouhé rytířské rukavice, skoro až k loktům, a zapomněla jsem je před příslušným výstupem svléci. Isabeau (sl. Lipšová) dala mě okovy spoutati, i byla jsem řetězem přivázána též ke kůlu. Vojáci angličtí se mi rouhají; já padám na kolena a volám: „Ó Bože, všemocnosti tvé snadno jest vazby kovové v pavučinu tenkou proměniti! Tys byl pomocen Samsonu, když trpký snášel posměch hrdých nepřátel. V tebe věřiv mocně popadl veřeje svých žalářů a shýbnul se a sřítil stavení!“ Při posledních těchto slovech měla jsem shoditi pouta. Avšak nastojte, tlusté kožené zápěstí mých rukavic tomu brání — živou mocí nemohu se zbaviti pout ani rukavic dobře upjatých.. Na mně vyvstával strachem pot — viděla jsem paní Peškovou všecku zoufalou a volající: „Ježíši — ty rukavice!“ Tu mi kritická chvíle dodala neobyčejné síly. Abych se vyprostila i unikla vězení, odtrhla jsem celý kůl, k němuž jsem byla přivázána, a vlekouc jej za sebou spěchala jsem ze žaláře — na pomoc Francouzům.

Představení se skončilo — jakým spůsobem, jest dostatečně známo.

Druhého dne byla jsem engažována, a sice do 1. září 1863 za 10 zl. honoráru bez gáže, od 1. září za 50 zl. gáže bez honoráru. Já byla v nebi.

Mezi těmi, kteří mně přišli k úspěchu mému gratulovat, byl také mistr Pivoda. Otec mínil, abych hrála v činohře, při tom však abych ve zpěvu pokračovala a později se přece věnovala opeře; Pivoda však mu to důrazně vymlouval a mně pravil: „Máteli hráti tak namáhavé úlohy, nemůžete zpívati. Máte pěkný hlas — ale nevím, udělámli z vás tak dobrou zpěvačku, jakou dle mého zdání budete herečkou.“

Měl pravdu, hrávala jsem mnoho a v úlohách namáhavých, tak že jsem během druhého roku začala kašlati krev. Jistý proslulý lékař mi vzkázal: „Budeteli hráti ještě rok, umřete. Nechte divadla!“

I pravila jsem: „Umru, ale u divadla — bez něho nechci býti živa.“

Odřekla jsem se všech zábav, jen abych všecky síly své mohla věnovati svému umění. A Musy mne chránily. Hraji už 25 roků a po těch mohu říci: Hraní na divadle jest mým životem. Mnohá bolesť, mnohá rána osudem mi zasazená byly studováním, přípravami ke hře a hrou samou konejšeny a léčeny. Hrávala jsem i v hodinách těžkého zármutku. Zemřel mi bratr, a já hrála bolem hynouc — ale obecenstvo toho netušilo. Ztratila jsem smrtí svého prvorozeného syna, i hrála jsem — rakvičku jeho zdobily květiny a věnce, které mi byly podány před tím při benifici.

Četla jsem kdysi tento výrok staré Haitzingrové:

Mit achtzig Jahren schreib' ich's freudig nieder:
Komm' ich noch einmal zur Welt,
Geh' ich zum Theater wieder

Svědčím jí z plného srdce. Mnohý žal, mnohé sklamání, mnohou křivdu a urážku jsem zažila i u divadla, ale narodímli se ještě jednou, jistě neobrátím se k ničemu jinému než zase k divadlu.

Když jsem sama v obecenstvu, divačkou, jsem hrou všecka zaujata i zapomínám, že sama též patřím mezi ty, kteří obecenstvu ten požitek připravují. V tragédii nebo vůbec při výstupech tklivých slzím ještě nyní, a kdy bych se všemožně nebránila, rozplakala bych se snad jako tehdy, když jsem v Karlově divadle prvně viděla Hraběte Essexa.

IV.

V čas bitvy Kralohradecké.

Byla jsem tedy členem českého zemského divadla. Obecenstvo chovalo se ke mně velmi shovívavě a odměňovalo mé hojnou pochvalou. Kritika se pouze v tom neshodovala, že jedni viděli ve mně čistě sentimentální milovnici, jiní zase tvrdili, že jenom rekyně jsou mým pravým oborem. Ale oné doby stav divadelního personálu nedovoloval přísného rozdělování oborů.

Musila jsem hráti všechno, cokoli mi bylo přiděleno, chtělali jsem se vyhnouti mrzutostem s divadelní správou. Tu zastupoval v činohře pan Švanda ze Semčic, choť mé učitelky. Velmi mě hnětlo, kdykoli mi dána byla úloha, kterou mohla hráti sl. Libická aneb sl. Pešková, sestra mé učitelky. Však právě tyto dvě slečny chovaly se ke mně roztomile a přátelsky. Sl. Pešková brzy po mém vystoupení se vdala za Fr. Vinklera (nyní okresního tajemníka v Mělníce) i opustila na vždy dráhu divadelní; nedlouho po tom odešla též sl. Libická, přijavši engagement v Olomouci u ředitele Königa. To hledělo naše ředitelstvo využitkovati a bez zvýšení platu mého přidělilo mi i jejich úlohy, tak že jsem všecky síly nasaditi musila, abych dostála velkému úkolu, který byl tak záhy na mne vložen.

Dokud byl ředitelem Thomé (do květné neděle 1864), nebyly síly moje přepínány; hrála jsem sice první a namáhavé úlohy, ale nejvýše šestkráte za měsíc. Avšak jakmile po něm nastoupil ředitel Liegert, změnilo se to tak podstatně, že jsem již roku 1864 dvanáctkráte až

čtrnáctkráte za některý měsíc hráti musila, a to též úlohy obsáhlé a nelehké, jako Julii v Romeu a Julii, Deboru, Magelonu, Sirotka Lovoodského, Jarmilu v Záhubě rodu Přemyslovského, Emilii Galotti, Adriennu Lecouvreurovou atd. Krátce, hrála jsem milovnice sentimentalní i mladší tragické rekyně, a kromě těch též úlohy naivní, a když tu právě nikoho pro úlohy ty nebylo, musila jsem hráti i Šotka ve Snu noci Svatojanské, Fenellu v opeře Němá z Portici, ano i subretní partii v žertu Francouzská selka a český dobrovolník.

Bylo to mnoho na moje mladá bedra, musila jsem studovati dnem i nocí a při tom jsem si větším dílem též sama upravovala a přešívala skrovnou svoji garderobu.

Tak to šlo až do roku 1866. Tu jsem již dávno nebyla v tom nebi, které mi při mém engažování kynouti se zdálo: žila jsem už na zemi, a to v poměrech trudných. Cítila jsem v každém ohledu nedostatek; mé gáže nebylo dosti ani k nejskrovnějšímu živobytí naší rodiny, tím méně arciť dostačovala, když se mi bratr plicním neduhem nebezpečně roznemohl a dlouho i bez naděje nemocen byl.

Cítila jsem však ještě bolestněji nedostatek náležité průpravy, abych mohla na jevišti tvořiti postavy, jak jsem si je při studovaní úloh představovala. Cítila jsem, že k tomu nestačí moje průprava čtyřiceti hodin u paní Peškové. Každý můj nový výkon na jevišti mne znova přesvědčil, že mi pro hlubší studie schází pevnější základ — slovem, byla jsem čím dále tím více sama sebou nespokojena, ježto při největší pilnosti nemohla jsem se k základu tomu dopracovati a nikoho jsem neznala, kdo by mně k tomu patřičný dal návod. Ze všech, kdož v Praze tenkrát vyučovali, slyšela jsem nejlepší úsudky o paní Herbstové, která bývala kdysi chloubou německé činohry v Praze a nyní byla profesorkou deklamace v konservátoři. Obrátila jsem se tedy k ní s prosbou, aby mě vyučovala. Uvítala mě laskavě, i stala jsem se její žákyní. Učila mě velmi svědomitě; ale poněvadž byla Němkyně, musila jsem všecky úlohy u ní dříve německy studovati a potom teprve pro sebe česky. Byla to perná práce.

Čím více jsem studovala, tím více mizela moje nespokojenosť s vlastní hereckou činností. Ale u nás doma to v tom čase vyhlíželo vždy smutněji, ježto nemoc mého bratra Edmunda neúprosně postupovala, až začátkem měsíce června 1866 v 18. roce věku svého zemřel. S vděčností posud vzpomínám, jak soucitně se k nám v bolestných těch dobách chovala rodina p. Řivnáče, kněhkupce, u něhož Edmund byl praktikantem, paní hraběnka Eleonora Kounicová a slečna Fr. Švagrovská (nyní paní Zeyerová). Bratra Rudolfa byla jsem ztratila již ve Vídni r. 1858; Edmunda jsme nyní pochovali v Čechách, které bývaly naší touhou, dokud jsme dleli ve Vídni, a které se staly mým rájem, aspoň dokud jsem byla na jevišti.

Mimo jeviště arciť mnohé mračno nad námi se vznášelo, já však vždy s důvěrou očekávala, až se obzor vyjasní.

Ale po smrti Edmundově kromě mraků visících nad naší domácností valila se zlá bouře na naše divadlo a naši českou vlasť vůbec; blížily se hrůzy rakousko-pruské války. Návštěva divadla řídla; snadno vymohla jsem sobě dovolenou do 1. července, abych prací a zármutkem

unavené své síly klidem osvěžila. Otec můj, pensionovaný vojenský lékař, povolán byl do výpomocné služby ke generálnímu kommandu, čímž příjem jeho se zlepšil, a já se mohla odebrati na návštěvu ku příbuzným do Vídně. Cestou na všech stanicích bylo pozorovati přípravy válečné. Stále jsme potkávali vlaky vojskem přeplněné, vozy s děly atp. Sotva pak jsem do Vídně dojela, již docházely zprávy o vtrhnutí Prusů do Čech. Vídeňáci se ovšem stále těšili, že zprávy ty jsou nepravé a že není možno, aby Prusové kdy vyhráli.

Mého pobytu ve Vídni použili tamější Češi, ochotníci, a pozvali mě, abych ve prospěch raněných vojínů hrála při českém představení Deboru. Vystoupila jsem v divadle Josefovském, kdež byli přítomni i referenti německých listů a též divadelní agent Sachse. Druhého dne po mém vystoupení byla jsem pozvána ke zkoušce do bytu ředitele dvorního divadla dr. Lauba. Hrála jsem před ním první akt Sirotka Lovoodského, šílenou scénu z Lady Rutlandové a třetí akt Stuartky. Laube byl nad míru vlídný a domlouval mi, abych přijala jen na půl roku místo u některého divadla německého, že mě pak najisto přijme ke dvornímu divadlu Vídeňskému.

Agent Sachse poslal mi hned potom dvě smlouvy k městským divadlům ve Frankfurtě a v Norimberce, a o několik dní později dvě jiné ke dvorním divadlům Výmarskému a Manheimskému. Z Prahy jsem o našem divadle dostávala velmi smutné zprávy; jedna z nich byla zrovna ohromující: že ředitel Thomé české divadlo zcela opustil, zanechav veškeren personál bez zaměstnání a bez výživy. Přece však jsem se nechtěla ani slibem agentovi pro cizinu vázati a vyžádala jsem si lhůtu na rozmyšlenou.

S bojiště docházely vždy děsnější noviny — ale ve Vídni se dlouho všemu jen smáli.

Jedné noci — bylo to koncem června 1866 — vzbudilo mne ze sna podivné hučení a rachocení z ulice, odkud zároveň do mého pokoje vnikla silná záře, tak že jsem to v prvním okamžiku považovala za požár. Polekána přistoupím k oknu (bydlela jsem u tety na operním náměstí) a drahnou chvíli nemohla jsem pochopiti ten děsný výjev.

Krok za krokem, zcela zvolna pohybovala se nepřehledná řada nejrozmanitějších povozů, zavřených i otevřených, dostavníků ano i nosítek; a na všech — pokud jsem okem postihnouti mohla — sedělo aneb leželo plno vojáků. Kolem průvodu kráčeli muži s rozžatými pochodněmi, a skoro mlčky obklopoval to dav lidí všeho druhu. Při kmitu světel rozeznávám bledé tváře ano i obvazky nešených vojínů, i pochopuji, o čem se mi v životě nikdy před tím ani nezdálo — že to transport raněných bojovníků! Kdož by mohl popsati moje uděšení v této smutné noci!

A přece to byl jen počátek hrůz, které rychle za sebou s bojiště následovaly. Druhého dne počaly se v novinách objevovati listiny padlých a raněných a asi v třetí takové listině četla jsem též jmeno Eduardovo, syna mé kmotry, o němž jsem se zmínila v upomínce první. Také bratr mé přítelkyně Klotildy R—ové, s kterou jsem ve Vídni do škol chodila, byl mezi padlými. Zprávy o úmrtí těchto dvou mladíků, které jsem od dětství dobře znala, a potom vždy nová známá jmena v seznamu padlých

a raněných zvyšovaly moje rozčilení tou měrou, že jsem ve Vídni neměla už stání; chtěla jsem domů, a to co nejrychleji.

Teta mi co nejvíce v tom zbraňovala. Tu však se u nás ohlásil neznámý pán a představil se mi jakožto V., ředitel panství a hospodářský rada hraběte S. Přijel z Prahy do Vídně vyzvednout peníze, které jeho pán věnoval na lazaret pro raněné vojíny v Praze. Josef Sklenář, tehdy již můj ženich, zvěděv o tom, že pan V. pojede do Vídně a že se musí zase do Prahy navrátiť, požádal zároveň s mým otcem pána toho, aby mne ve Vídni vyhledal a jistě do Prahy nazpét přivezl. Tak přišel pan V. ke mně do Vídně a doručil mi psaní, ve kterém mi ho otec odporučoval a mne do jeho ochrany svěřoval.

Když se mne pan V. tázal, zdali bych pod jeho ochranou na cestu se odhodlala, svolila jsem bez rozpaků, neboť jsem vroucně toužila vrátiti se do Prahy.

Pan V. byl se svou záležitostí ve Vídni ve dvou dnech hotov; já jsem si zatím musila opatřiti průvodní list na cestu. Vrchní policejní komisař K., který mi jej obstarával, bydlil v sousedství mé tety a velice jí zrazoval, aby mne nepouštěla do Čech, odkud — jak pravil — kdo může, utíká. Nic na plat, já chtěla už jen se vrátiti, nelekala jsem se žádných překážek.

Den před odjezdem zastihl mne ještě telegram, kterým mi otec z Prahy oznamoval, že pro boje blíže Pardubic nemohu jeti státní drahou, abych jela přes Plzeň. Také pan V. byl o tom zpraven; zvolili jsme tedy cestu sice dlouhou, ale jak se nám zdálo, bezpečnou.

Večer (tuším dne 2. července) vyjeli jsme z Vídně na Linec, dále na Pasov, Řezno a Brod bavorský. Po té cestě slyšeli jsme vždy děsnější zprávy o porážkách rakouského vojska. Všecky stanice hemžily se lidmi. Všude bylo viděti zoufalé tváře vystěhovalců, kteří před Prušáky z Čech prchali.

Můj průvodce zůstával odhodlaným a neohroženým a dodával také mně zmužilosti ujišťuje mne, že stůj co stůj do Prahy dostati se musíme. Jeho tam volala nejen povinnosť úřadní, ale pudila jej zároveň touha po choti a dítkách, o kterých tušil, jak velice se v nynějších poměrech o něho strachují. Čím více jsme se blížili k českým hranicím, tím častěji musili jsme slyšeti, že vlaky do Prahy již nejezdí, že jsou na západní dráze strhány mosty a všechno spojení přerušeno. Ani to pana V. nezastrašilo; těšil mě, že v nejhorším případě najme vůz a koně, a tak přiveze mě do Prahy.

V samých úzkostech octla jsem se druhého dne asi o 10. hodině večer ve Brodě. Zde musili jsme asi tři hodiny čekati na vlak Mnichovský, který nás měl dále dopraviti. Byla jsem již tak uondána, že jsem musila prositi za nějaký odpočinek. Přednosta stanice dal mi ochotně otevříti čekárnu první třídy, kde jsem ve křesle brzy v hluboký spánek upadla.

Nevěděla jsem, jak dlouho trval, když mě vybouřilo silné klepání na dvéře. Někdo volal mě jmenem. Stěží jsem se vzpamatovala; vstanu, otevru dvéře. Přede mnou stojí můj průvodce pan V., ale všecek změněn, na smrť bled a patrně uděšen.

„Slečno,“ pravil, „musíte mě zachrániti.“

„Já vás? A od čeho?“ ptám se v ustrnutí.

„Nemám průvodního listu — netušil jsem arci v Praze, že z Vídně do Prahy pojedu přes cizí zemi, — a moje dopisy nestačí, abych se zde na hranici legitimoval. Vy máte průvodní list, můžete za mne ručiti — vždyť musím nevyhnutelně ke svým! Moje ulekaná žena, moje ubohé dítky v Praze samotny! A já od nich odtržen!“

Jeho dřívější klid zmizel, ve tváři jeho jevila se zoufalosť.

Já byla arci ke všemu odhodlána, abych průvodci svému projevila vděčnosť. Vyjdu do chodby, kde byla naše zavazadla prohlížena; vše tu bylo v nepořádku rozházeno. Přistoupil k nám komisař. Já chvějíc se na celém těle vyňala jsem průvodní list a podávajíc jej úředníkovi ujišťovala jsem ho, že pána, který mne doprovází, dobře znám, že je to pan V., ředitel panství a hospodářský rada hraběte S.

Komisař pohledl na mne, — zasmušilá jeho tvář se rázem vyjasnila a k mému radostnému překvapení promluvil velmi dvorně po česku: „Slečno, od vás mi není třeba legitimace, mám česť znáti vás osobně.“ Obrátiv se pak k mému průvodci, pravil dále: „A vás, pane, žádám, abyste nám slečnu Malou šťastně do Prahy doprovodil.“

Pan V. byl přešťasten! Mnichovský vlak tu byl: rychle sebrali jsme svá zavazadla a vsedli do vagonu. Nežli se vlak pohnul, zaklepal kdosi na naše okénko — byl to náš dvorný komisař.

„Slečno Malá,“ volal, „jste dobře umístěna? Šťastnou cestu — a na shledanou v Praze!“

Měla jsem ještě tolik času, abych spustila okénko, podala jemu s díky ruku a zeptala se na jeho jmeno.

V tom se vlak již pohnul. „Jmenuji se Hlaváček,“ odpověděl komisař a seskočiv zmizel nám v temnotě noční.

Můj průvodce nabyl opět svého klidu a divil se té ironii osudu, která způsobila, že vlastně já jeho vezu do Čech, kdežto on se byl otci a ženichu mému slibem zavázal, že mne přiveze.

Brzy s námi vlak uháněl po české půdě. Zdali jen nás doveze až do Prahy?

Kdesi za Domažlicemi vstoupil k nám do kupé starší pán velmi elegantního zevnějšku; zármutek bylo čísti na jeho bledé tváři. Mlčky pozdravil a usednuv naproti nám k oknu, zíral kalným okem ven do tmy. „Co jej asi hněte? Proč také on jede blíže k bojišti, odkud vše utíká?“ myslila jsem v duchu. Po dlouhém mlčení povzdychnul polo pro sebe polo nahlas: „Ach můj syn! mé ubohé dítě!“ a slze vytryskly mu z očí. Když poznal soucit náš, sdělil nám několika slovy, že jede do severních Čech, aby vyhledal těžce raněného syna. „Snad jej naleznu již jen co chladnou mrtvolu!“ zahořekoval. Byli jsme hluboce dojati.

O něco dále přisedl k nám štábní důstojník. Když jsme na něm vyzvídali, zdali se téhož dne ještě dostaneme do Prahy, odtušil, že nemá toho plnou jistotu. Můj průvodce mu pověděl, za jakým humanním účelem tam chvátá; já zase řekla, že toužím k otci, jenž byl ze svého odpočinku povolán k vojsku, a sice k generálnímu velitelství. Důstojník upřel na mne zrak a pravil: „Generální velitelství? To ode dvou dnů už není v Praze; odjelo nenadále dne 1. července do Plzně a z Plzně do Budějovic.“

Do mne jako by udeřil blesk.

„Není více v Praze?“ opakovala jsem. „Můj Bože, proč a ke komu tam tedy jedu? Můj ženich jest na venkově u svých rodičů, divadlo zavřeno — co tedy v Praze chci? ke komu se obrátím?“

Nevěděla jsem si rady. Soucitně pohlížel na mne štábní důstojník, vida, jak trapně jeho neblahá zpráva mne dojala. Všichni mě nyní počali chlácholiti. Chytala jsem se jediné naděje: měla jsem doma v Praze věrnou služebnou, snad mi otec u ní při svém nenadálém odjezdu z Prahy zanechal vzkaz, kterým bych se zpravila.

Za ranních červánků jeli jsme ku Plzni, potom dále do Rokycan, do Hořovic — čím blíže ku Praze, tím více se mi srdce svíralo. Již jsme na stanici Berounské. Vyhlednu z okna — jaké radostné překvapení!

V nádraží spatřím malebnou hlavu továrníka Macháčka, svého nastávajícího švakra — a jest tam i můj ženich!

Zajásali rovněž jako já, když mě spatřili. Ku prosbě otce mého již po tři dni na mne v Berounském nádraží u každého vlaku čekali, aby mě zavezli do blízkého sídla rodiny Macháčkovic. Opustila jsem tedy železniční vagon dříve nadání, rozloučivši se s panem V. a ostatními spolucestovateli.

V.

Idyla v Králově Dvoře za pruské posádky.

Z Berounského nádraží jela jsem ne na východ ku Praze, nýbrž na západ do starobylého Králova Dvora, ležícího asi půl hodiny od Berouna na levé straně Plzeňské silnice.

Zámek, v němž tu rodina Macháčkovic bydlila, stál uprostřed rozsáhlých zahrad, kolkolem vysokou zdí obehnaných. Ač jsme přijeli časným jitrem, očekávala a vítala nás srdečně Macháčkovic četná rodina. Bohužel nebyla rodina již úplná, scházela Terezie Marie. Tehdejším vrstevníkům dostačí pouhé toto jmeno, neboť Macháčkovu rodinu znali našinci téměř napořád. Byla v každém ohledu požehnána. Josef Macháček, muž pevné a rázné povahy, vlastní silou stal se z rolníka velkostatkářem, zakladatelem i spolumajetníkem Zdického cukrovaru. Od roku 1861 byl poslancem na sněmě zemském a na říšské radě. Choť jeho Marie, rodem Sklenářová, byla vzorem české paní. Oba pak byli nadšení národovci, nanejvýš obětaví a pohostinní.

Měli deset nadějných dítek, vynikajících krásou i nadáním. Mezi nimi první byla dvojčata, pravý div přírody: Marie Terezie a Terezie Marie, tak sobě podobné, že ani nejbližší příbuzní jich rozeznati nedovedli. Byly to blondýnky kadeřavých vlasů, modrých, okouzlujících očí, zjevy plné něhy a poesie. O dvě léta mladší byla jejich sestra Jindřiška, neméně krásná, ale rázu orientálního, černých jiskrných očí, vlasů havraních: Neruda ji nazval „pravým českým granátem.“ Všechny tři byly zvláště tehdejším navštěvovatelům českého divadla dobře známy jako zvláštní jeho ozdoba. Všem, kdož viděli r. 1864 znamenitou Shakespearovu slavnosť, uspořádanou péčí Umělecké Besedy v Novoměstském

divadle, zůstal nezapomenutelný zjev Macháčkovic dvojčátek, představujících dvojčata Shakespearova, Violu a Šebastiana. Sám ředitel Thomé, když je při zkoušce uviděl, řekl Barákovi: „Ač jsem u divadla sestárnul, neviděl jsem ještě tolik půvabu a tolik podobnosti zároveň. Kdy by byl tato dvojčata znal Shakespeare, pak bych pochopil, proč napsal Večer tříkrálový." A staří členové našeho statečného Sokola podnes nadšeně vzpomínají krásných kmotřinek svého praporu, které r. 1864 Sokolské junáky na jejich výletu do Hudlic a na Křivoklát obsluhovaly při hostině, kterou jim pohostinnosť Macháčkova v Králově Dvoře uchystala.

Chceli kdo věděti, proč při uvítání mém v červenci 1866 scházela Terezie Marie, nechať se optá prvních Sokolů, a ti mu budou vypravovati, jak se sletli se svým prvním starostou Jindřichem Fügnerem (byl to poslední výlet Fügnerův, neboť i jeho brzy potom smrť zachvátila) ve čtvrtek dne 12. září 1865 ke Královu Dvoru, na němž vlál smuteční prapor; jak se tam střídali při čestné stráži v prostorné komnatě starobylého zámku kolem katafalku šarlatovým suknem pokrytého, na němž odpočívala ve skvostné roucho nevěsty oděná a květinami ozdobená 18letá dívka, i po smrti ještě krásná. Byla to Macháčkovic Terezie Marie, již pochoval Sokol na hřbitově blízkého kostelíčka Počapelského, vloživ jí do hrobu na rakev při smuteční řeči kanovníka V. Štulce bílé své šerpy a přečetné věnce.

Proto roku 1866 rodina Macháčkovic nebyla již úplná, proto nevítala nás též i Terezie Marie. Ale všichni ostatní přijali nás s otevřenou náručí. Já rychle zapomněla na trampoty své nepravidelné cesty z Vídně. V jiné době byli bychom tu snadno zapomněli na celý svět; ale bohužel, následky ztraceného boje u Králové Hradce zasáhly hnedle i naše klidné Kralodvorské zátiší.

Jednoho večera sedíme u stolu; panská Madla, vstoupivši do pokoje a nesouc tác se sklenicemi, tak se třásla, že by málem všechno byla na zem upustila. Na otázku Macháčkovu, co se stalo, stěží vypravila slova: „Maria Panno, už jsou Prušáci ve dvoře!"

„Nu, neboj se, tobě tak mnoho nevezmou!" řekl Macháček a šel se Sklenářem dolů uvítat nepřítele. Dole však nebylo vojsko pruské, nýbrž jen několik rakouských marodérů. Byli jak náleží vyčastováni a časně ráno nastoupili cestu dále ku Plzni, když nás ujistili, že Prusové již svatosvatě táhnou z Prahy k Berounu.

V skutku obsadil vítězný nepřítel již druhého dne večer Beroun; odtamtud nepřehledné řady hulánů táhly kolem vysokých zdí Kralodvorské zahrady ku Plzni. Zámku našeho si nevšímali; my tím byli velmi spokojeni. V několika málo dnech přijel nenadále pruský poddůstojník do našeho dvora i žádal si mluviti s pánem. Tomu oznámil, že za 24 hodin usídlí se tu na delší čas telegrafní polní oddělení 5 důstojníků, 100 mužů a 150 koní; pro všechny že se musí v zámku opatřiti místo. Poddůstojník jednal z počátku velmi určitě, skoro příkře; ale když se s ním Sklenář smluvil a poznal v něm bratra bývalého zpěváka při německé opeře Pražské Eulersa, vyloupl se z něho velmi roztomilý člověk, který se stal Macháčkovi dobrým rádcem.

Sotva se roznesla zpráva, že druhého dne ubytují se Prusové v zámku, nastal tu náramný zmatek. Lidé ze dvora chtěli šmahem utíkati, každý co mohl schovával i do země zakopával, a Macháček i Sklenář musili všechnu výmluvnosť, ano i přísnosť vynaložiti, aby konečně lid služebný utišili.

Jak bylo opovězeno, vojsko pruské přijelo. My ženské, totiž paní Macháčková se mnou, s dcerami a s vychovatelkou menších dítek (byla to mladá. sličná dívka) ubytovaly jsme se ve zvláštním oddělení zámku zcela pro sebe a měly jsme i zvláštní uzavřenou zahradu.

Macháček pozval si důstojníky k večeři, aby se s nimi seznámil. Byli pouze páni při stole. Večer ten nedopadl dosti šťastně, ježto Sklenář s jedním důstojníkem měl hádku: ač velitel posádky u ohnivého důstojníka zakročil, rozešli se páni rozladěni. Macháček nazejtří nařídil správci, aby se o důstojníky staral: nechtěl jich více k sobě zváti. Ale v týž den vyjel si nejmladší důstojník, jmenem Brülow, do Zdic a vraceje se již za tmy, byl u samého zámku svým vojenským kočím převržen do rokle, tak že se na hlavě poranil. Jak se toho paní Macháčková dověděla, poslala mu led. a Macháček i Sklenář osvědčili mu velmi živé účastenství. Poranění ostatně bylo lehčí, nežli se z počátku zdálo, i mohl Brülow ráno již zase vstáti, načež přišel i s velitelem k Macháčkovým se poděkovat. Ježto se velitel o poraněného jako otec staral, poznal Macháček, že zamračený ten vojín má dobré srdce. Že pak důstojník, jenž byl u večeře příčinou hádky, byl už jinam přesazen, neváhal Macháček pozvati ostatní k obědu.

Přišli v plné parádě: velitel Lüdeke, Kandler, Brülow a jeden šlechtic, který dlouho ve dvoře nezůstal a na jehož jmeno určitě již se nepamatuji. Když se mělo sedati k obědu, vstoupily jsme do jídelny také my ženské: paní Macháčková, její dvě dcery Marie Terezie a Jindřiška, já a vychovatelka. Důstojníci byli vůčihledě překvapeni, neboť mimo domácí paní neviděli před tím v zámku žádné jiné dámy a netušili, že nás tu v domě hned tolik. Po dvorném pozdravu představoval nám Lüdeke každého důstojníka zvláště.

Při tabuli hovor z počátku poněkud váznul, ponenáhlu však se stával živějším. Chování všech officírů bylo vzorné. Po stole prosili nás, abychom zpívaly; my jsme se tomu rozhodně vzpíraly již proto, že od smrti Terezie Marie v rodině se nezpívalo. Ale nyní se k jich žádosti připojila sama paní Macháčková, a tak se stalo, že po osmi měsících v Kralodvorském zámku opět zavzněl zpěv.

Od té doby byli jmenovaní tři důstojníci denními hostmi při obědě, čtvrtý jen po několik dní, pak byl z Králova Dvora jinam přesazen.

Ke mně jednoho dne přišel z Prahy posel, herec K., přinášeje od mých kollegů dotaz, zdali bych chtěla s nimi hráti. I dověděla jsem se, že přední členové naší činohry a opery sestoupili se ve spolek a dosáhli od pruského velitele v Praze povolení, aby směli pořádati pravidelné hry. Intendant těchto představení, Prusům také za české časopisy svou hlavou odpovědný, byl Josef Barák.

Já ovšem bez rozmýšlení odpověděla, že budu s nimi hráti a dobré i zlé s nimi snášeti. V první čas, než byly dráhy opět urovnány, musila

jsem ku představením jezditi po dostavníku: ale činila jsem to s radostí. Za okkupace hrávala jsem nejčastěji Cidlinu v Žižkově smrti a Fenellu v opeře Němá z Portici. Agentu Šachsovi do Vídně jsem odepsala, že se v divadle českém opět hraje, že hrají herci na vlastní vrub, že se od nich neodloučím a že žádného engagementu při německém divadle nepřijmu.

Pruští důstojníci z Králova Dvora navštívivše Prahu, zašli sobě také do divadla, na Němou z Portici. Neměli po tu chvíli ani potuchy, že jsem herečkou; jaké bylo tedy jejich udivení, když dívka z Králova Dvora se před nimi na jevišti objevila jako Fenella! A co bylo pak o tom řeči, když jsme se opět v domě Macháčkovic shledali!

Mladší důstojníci také zpívali, hráli s námi na piano i v kuželky, provázeli nás na výletech a hleděli rodině Macháčkově všemožným spůsobem osvědčovati rytířskou vděčnosť. Ochota jejich byla tak veliká, že jsme nesměly před nimi žádného přání projeviti. Když jednou za hrozné bouře strhl se liják a paní Macháčková svému choti řekla, že v tom nečase nemůže na poštu do Berouna vypraviti posla s listem, na kterém záleželo, Brülow si mermomocí vyžádal list a místo aby jej po některém ze svých podřízených poslal, (jak jsme myslili), hodil na se plášť a na bujném koni svém sám v lijáku cválal do Berouna. Vrátil se v krátké době, ale všecek promoklý, i odevzdal poštovní rekommandační lístek na důkaz, že psaní přišlo na poštu v pravý čas. České národní písně se pruským důstojníkům tak zalíbily, že se jim od nás učili na paměť; Brülow, jenž vždy při sobě nosil podobiznu své nevěsty a nejednou nám ji ukazoval, opisoval si pro ni noty k českým písním. On též o sobě tvrdíval, že v něm je také slovanská krev, ježto jeho matka byla Polka z Poznaně.

Když Macháčka navštívil z Prahy mladý advokát K., jenž byl s Brülovem stejného vzrostu, dobře se spolu seznámili a jednou převlekli své šaty: dr. K. přišel do zahrady v pruské uniformě a Brülov zase v čamaře. Přísný Lüdeke z počátku jevil překvapení nemilé, ale když viděl, že nám děvčatům to dělá potěšení, a když ho Sklenář ubezpečil, že nikdo cizí do zahrady vstoupiti nemůže, ničeho již nenamítal, ano i sám se tím bavil.

Ač všichni tři důstojníci ochotně a bezvadně se chovali, přece z nich ke Královu Dvoru nejvíce přilnul Brülow, tak že se bál té chvíle, až přijde rozkaz k odchodu. Náhodou bylo polní telegrafní oddělení č. III. nejdéle v západních Čechách, i když již skoro všechno ostatní vojsko odešlo. Teprve ve druhé polovici měsíce září opouštěli Prusové i Králův Dvůr; statečný vojín Brülow při loučení plakal.

Brülow ještě později Macháčkovi psával. Poslední jeho list byl z Francie od Mét, jež Prusové obléhali. Potom umlknul. Zdali snad ve Francii nepřišel o život?

Po válce prusko-rakouské sestoupilo se v Praze první družstvo divadelní, a já byla blažena, že mohu opět náležeti českému divadlu. —

O rodině Macháčkovic chci zde ještě několik slov připomenouti. Když vloni američtí Sokolové přijeli do Čech a někteří z nich jeli navštívit Plzeň, byl v jednom kupé druhé třídy též pan S., který před 20 lety z krajiny Zdické do Ameriky se vystěhoval. Když vlak při-

jížděl ke Králövu Dvoru, tázal se, zdali rodina Macháčkovic ještě je v zámku?

Průvodce jeho, bývalý Pražský Sokol, odpověděl: „Jindřiška jest šťastnou chotí advokáta Vladislava Tilsche v České Skalici, její dva bratři žijí v Neumětelích a rovněž jak ona těší se nejlepšímu zdraví — ale celá ostatní rodina Macháčkova: otec, matka a sedm jejich dítek nejsou již v Králově Dvoře, nýbrž asi čtvrť hodiny dále. Vizte tam u kostelíčka," ukazoval k Počaplům, „pod pomníkem, jenž vyčnívá nad hřbitovní zeď, odpočívají všichni: tam byla též druhá kmotra Sokolského praporu Marie Terezie dne 3. října 1870 k Terezii Marii ve hrobku rodinnou uložena." Smekaje klobouk s hlavy již prošedivělé, doložil: „A žádný ze Sokolů, kteří jsme s Fügnerem přišli 12. listopadu 1865 sem ku pohřbu, nejede kolem Počapel, aby pozdravem nepoctil památku dvojčat Macháčkových."

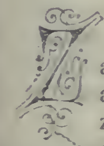
Všichni v kupé, Češi z Prahy i z Ameriky, zamávali klobouky k Počapelskému kostelíku.

Květnové divadelní jubileum.

Časová úvaha

od

Václava Vlčka.

Za posledních let často jsem paní Sklenářovou Malou nabádal, aby psala svoje paměti. Činil jsem to jsa přesvědčen, že by zápisky její byly velmi zajímavým příspěvkem k dějinám českého divadla a že by v nich byl originelně zachycen nejeden význačný obraz toho času a pokolení, v němžto žijeme.

Naše výtečná tragédka tolik toho zažila, tolik lidí poznala, má tolik zkušeností, tolik vzpomínek, má výbornou paměť, umí tak živě vypravovati, že dle mého soudu jest jen jednoho potřebí: aby se chopila péra. Má k tomu ještě jednu dobrou vlastnosť, a ta to zvláště byla, pro kterou jsem své nabádání vždy zase obnovoval: když vypravuje, jde jí o *pravdu*. Nepřebásňuje skutečnosť dle svého účelu nebo dle své libosti, naopak, věrně a charakteristicky ji podati, to jest, co jí k vypravování povzbuzuje a láká.

Ale paměti své na papír uváděti dlouho se zdráhala. „Psáti o sobě," říkala, „se mi příčí. A čeho jsem sama nebyla svědkyní, o tom teprve psáti nehodlám, k tomu nejsem povolána." Konečně svolila, že napíše aspoň několik kapitol. Podávaje je čtenářům Osvěty jsem jist, že si budou se mnou přáti, aby jiné záhy za nimi následovaly, a bezpečně doufám, že se přání naše vyplní.

Víme nyní z jejích úst, jak se dostala k divadlu a jaké bylo její první vystoupení v Praze, jehož památku teď oslaviti se chystáme.

Den 3. května 1863 jest v dějinách českého umění neobyčejně znamenitý.

Samostatné české divadlo trvalo tehdy teprv jediný rok. Jeho rázem byla prozatímnosť, která i v jeho jmeně byla jaksi protokolována. Ve všem byly ještě vady a nedostatky. V personálu se nejživěji pociťovala potřeba tragické milovnice. Nejlepší česká herečka, kterou jsme před tím měli, paní Anna Kolárová, musila do svých pozdních let hráti mladistvé Marketky a pod. Pokusy, najíti po ní pro tak důležitý obor vhodnou náhradu, opakovaly se dost často, ale vesměs končily tak, že zavládla v této příčině všeobecná beznadějnosť. Nezbyla jiná útěcha než ta, kterou pronesl dr. Rieger: „Až bude nejhůř, osvědčí se bohdá genius českého národa, i poskytne nám, čeho tolik potřebujeme.“ Ale obecenstvo stalo se nevěřícím a posléze bylo všelikými neúspěšnými pokusy již všecko rozmrzelo a nevrlo, tak že kdykoli měla vystoupiti nová kandidátka, sázelo se do divadelního hlediště jako z trestu, napřed hlasitě reptajíc.

Také dne 3. května 1863 nebylo se u něho lze nadíti jiné nálady; proto se na divadelním návěští objevila poznámka: „Slečna Malá, pánové Grund a Seifert vystoupí ponejprv a prosí za laskavé shovění.“ Podle dobře vyzkoušeného pravidla byla takováto poznámka za tehdejších poměrů ne olejem do moře, nýbrž olejem do ohně. Kdo četl, rozuměl jí tak: „Slavné publikum, ono to dnes opět dopadne mizerně — ale jakáž boží porada, nemůžeme vás těmi třemi hodinami divadelního očistce ušetřiti — pan Chramosta musí míti svou benefici, ať je při tom jaké chce fiasko nových kandidátů.“

Ale tentokrát vše dopadlo zcela jinak. Nebylo fiaska ani očistce, obecenstvo mimo vše nadání odcházelo z divadla nejen uspokojeno, nýbrž i nadšeno. Skromní debutanti prolomili ledovou kůru jeho nedůvěry a pronikli až do jeho srdce. Žádali ho za shovění, to jest za milosrdenství, a pak je strhli k bouřlivé pochvale a již z prvního svého vystoupení odnášeli sobě vřelou jeho přízeň a lásku.

Aby na některém divadle v jeden večer ponejprv vystoupili tři začátečníci a všichni se osvědčili býti nevšedními talenty, to jest případ nad míru vzácný, to jest terno řidší než ve kterékoli loterii. Bylo by třeba dlouho hledati, než by se po všech všudy divadlech našel druhý toho příklad.

Český národní genius se dne 3. května 1863 v skutku zvláštním spůsobem osvědčil. Nyní to víme všichni, že z trojice tehdejších nováčků každému kynula krásná umělecká budoucnosť.

Pan *Grund* byl nadán bohatými prostředky k divadelní dráze. Skoro bychom řekli, že to bohatství bylo až přílišné a že by menší jeho míra jak umělci, tak nám více byla prospěla. Neboť sotva p. Grund pobyl krátký čas u činohry, poznali znalcové, že by se jeho zvonivý tenor i pro zpěvohru výborně hodil. Mladý herec dal si říci, zanechal hraní, učil se o překot zpěvu a za málo měsícův vystoupil na divadle ve službách zcela jiné Musy.

Později odebral se do ciziny, byl všude váženým pěvcem, vrátil se posléze k naší české zpěvohře, ale tu pojednou své umělecké dráze učinil konec a nadobro od divadla odešel. Kdy by byl zůstal při činohře, nic nepochybuji, že by věci jinak byly dopadly, že bychom nyní v p. Grundovi měli jednoho ze svých nejčelnějších hercův. Věru, hezké by to bylo,

kdy by trojlístek z 3. května 1863 při letošním jubileu byl zas celý pohromadě!

Pan Grund nezůstal své první lásce věren, vytrhnul se z náručí Musy, která jej upřímně milovala, a vzal si jinou, nejspíš proto, že mu hned přinesla větší věno. Byla to pronevěra, která skončila tím, že jest p. Grund i od druhé Musy rozveden a že dal vale všemu povolání uměleckému. Škoda!

Pana *Seiferta* vidíme drahně již v čestném, vynikajícím postavení u českého divadla. Avšak nedosáhl ho ani rychle ani snadno. I on měl svůj román s Musami, ale s jinou variací a se šťastným koncem.

Od počátku své dráhy dlouho stál vedle herců hotových a uznaných, kteří byli v držení všech předních úloh, kdežto jemu napořád připadaly rolle podřízené, nepatrné, nevděčné. Láska jeho k vyvolené Muse byla vřelá i věrná, ale mezi ni a něj hromadila nepřízeň osudu po mnohá léta sílu všelikých překážek. Pořád mu nebyla poskytována příležitosť, aby svoji vlohu přivedl ku platnosti a k rozvoji; zůstávala jako drahý kámen mezi dlaždice pohozený, nepovšimnutý, do bláta zašlapávaný.

Tímto blátem byl jmenovitě repertoar, kterým naše divadlo po čas žalostně dlouhý bylo zaplavováno. Hned první jeho ředitelové, aby najisto přilákali obecenstvo, neštítili se spekulací, které s dramatickým uměním jen jedno měli společné, totiž místnosť. Kouzelné hry Život ve snách a Prasečí nožka, po nich pak produkce jednonohého tanečníka Donata již v třetím roce samostatného českého divadla zahájily u nás novou epochu, ve které pak bohužel vyrostlo celé pokolení. Francouzský kankán, frivolní opereta, pitomá fraška Vídeňská i Berlínská slavily na jediném českém uměleckém jevišti nekonečné orgie. Divadlem byla hlavně aréna, kde diváci mezi představením kouřili a pivo pili, kde světoběžní provazolezci a jiní gymnastičtí kejklíři nezřídka se produkovali, kde bysi byl často za nic neuvěřil, že to jest divadlo a ne café chantant nebo cirkus, a kde přes to přese všecko mnozí bývali nespokojeni proto, že tu není dost veliká míra požitkův, jakých poskytují umělkyně à la mademoiselle Philippo.

Za této spousty byly na divadle do kouta odstrčeny ještě zcela jiné síly než snaživý Seifert. Zrovna za těch dob mohl se náš divadelní personál honositi nemalým počtem vyspělých umělcův a mnohoslibných talentů. Malá, Pešková, Čermáková, Šamberková, Hynková, Lipšová, Horská, Veverková, Boubínová, Seifertová, oba Kolárové, Šimanovský, Šamberk, Mošna, Frankovský, Seifert a j. — jaké to vzácné umělecké poklady, jimiž tehdy naše mladistvé divadlo oplývalo!

A jak jimi hospodařilo? Kdo nesloužil frašce, byl zbytečný — toto pravidlo si první zjednalo neobmezenou vládu. I přední tragédové a tragédky byli u nás zapřaháni, aby pomáhali táhnouti povoz triumfující frašky. Však ani na tom stupni dokonalosti jsme se nezastavili, první pravidlo bylo záhy nahrazeno druhým: „Zbytečný jest také, kdo neslouží operetě!“ A jaký byl následek? Čermáková, Hynková, Šamberk, Seifert jali se v aréně zpívati! Seifert jmenovitě zpíval desetkrát i dvacetkrát prvního hrdinu v operetě, a potom si teprv mohl zas jednou v některé činohře zahráti druhého neb třetího milovníka. Geniálního

Františka Kolára viděli jsme v Banditech dělati něméko, dle taktu se pohybujícího figuranta!

Genius národa, uštědřiv českému divadlu najednou tolik povolaných i vyvolených sil hereckých, nemohl tehdy než zahaliti svou tvář nad tím spůsobem, jakým jich bylo užíváno!

Kdo to měl na svědomí? Divadelní správa si jako Pilát vždy hned ruce v nevinnosti umývá říkajíc, že musí hráti, čeho si obecenstvo žádá, kdy by si hleděla vybranějšího repertoaru, že se bude hráti před prázdnými lavicemi. Obecenstvo pak v takových případech dokonce nebývá jen beránkem, který snímá hříchy divadelní správy: avšak vinu pouze na ně svalovati zajisté by nebylo spravedlivo. Jakmile divadelní správa z povědomých „kasovních ohledů“ počne obecenstvo lákati ku př. samým šampaňským jako nejmlsnější lábužníky, jest napřed mathematicky jisto, kam se spolu od Kastalského pramene na konec dostanou: od vína dojde brzy na líh, od rosolek na rum, od rumu na samožitnou, od pálenky na absynth. Jakmile se divadlo octne na scestí, pak obě strany — obecenstvo i divadelní správa — obyčejně všecko činívají, by jedna druhou na špatné cestě co nejdále přivedla.

Více o tom uvažovati bylo by zde od místa. Byli jsme nuceni dotknouti se toho, v jaké to půdě, v jakém to vzduchu a za jaké pohody vloha našich jubilantů vyrůstala a k svému rozkvětu dospívala; nyní vracíme se k jich osobám.

Pan Seifert tuze dlouho se musil prodírati hložím operetním a fraškovým; na štěstí v něm nezaniknul ani nezakrněl. Zraky a srdce vždy obracel po své Muse, i když se zdálo, že jej od ní dělí nepřestupné hory a bezedné propasti. Sloužil pro ni v krušné robotě [1]) déle, nežli starozákonní Isák pro svou Rebeku — ale naposledy se přece dostali za sebe. Skoro ob den býváme toho svědky, jak šťastně se to manželství vydařilo, a ze srdce mu přejeme: Mnogaja lěta! —

Když divadlo naše na svém šikmém spádu uměleckém již hodně hluboko se dostalo, roku 1872 psal Neruda o paní *Sklenářové Malé* a srovnávaje ji se Schillerovou Dívkou z ciziny pravil: „Přišla, nikdo nevěděl odkud, nikdo jí neznal — ale každého zaujala, každý se jí obdivoval, jaro se kolem ní rozesmálo, vzduch teple rozvlnil.“ Otilie Malá překvapila celý Pražský svět. „Snad překvapila i samu sebe. Mně aspoň připadala tenkráte jako Rückertův růžový keř, pokrytý poupaty — usne s večerními vánky a vzbudí se ráno pln údivu, že je pokryt nejskvostnějším květem. Při prvním divadelním vystoupení slečny Malé jsem nebyl . . . Když jsem ji pak spatřil — nu začátečnicí byla ještě v tak mnohém, ale z jejích úst plynula milá, čistá řeč, plynuly myšlenky velkého poety celou, pravou váhou svou, oko skvělo se nadšením, tvář zářila, postava rostla, ejhle, toť věru skvostný materiál na výbornou herečku tragickou i charakterní! A netrvalo dlouho a již byla výborná ta herečka zde! — Měla štěstí, že přišla ještě v pravý čas! Ne snad,

---

[1]) Nebyl ovšem dokonce první, ano jiní před ním musili na své divadelní dráze zápasiti s protivenstvím ještě mnohem větším. Srovnej o tom v Osvětě Pflegrovu stať o Karlu Šimanovském (ročn. 1874 str. 367 nn.), moji črtu o Elišce Peškové (1874 str. 782 nn.) a Nerudovu studii o Františku Kolárovi (1876 str. 942 nn.).

že by ji byla některá nadanější později již více do popředí nepustila, ale že byl ještě ten zlatý, pěkný čas, kdy obecenstvo bylo zamilováno do ušlechtilé činohry, kdy vydrželo třeba dvouaktovou, jen když duchaplnou exposici bez zívání, kdy nepřálo si ještě uprostřed monologu balet, kdy nemusila každá herečka trochu kankaňovat a nemusil každý akt míť novou, hodně křiklavou dekoraci a každý kus zakončiť ohňostrojem . . . Herec nechtěl jen baviť, chtěl podať výkon čistě umělecký, obecenstvo nechtělo se pouze smáť, chtělo býti vzrušeno závažnou myšlenkou. Úžasně rychle jsme se změnili! . . . Pro Boha, jen žádnou myšlenku . . . jen žádný cit . . . Offenbacha chcem, nebo ještě něco hloupějšího, à la Chňap-Lap-Šňůra! . . . Ovšem jsou ještě někteří herci, kteří udržují tradici bývalého našeho jemnějšího citu . . . Ale postavte je do arény, hlavní části nynějšího divadla, a podívejte se na př. na naši Malou! Vypadá tam jako zjev jiného světa, jako by ustrašena. Jí jest jeviště jako Acherontskou lodicí, „ta snese jen stíny a idóly, přikvačili surový život sám, hrozí utonutím.“ A v aréně máme skoro samý jen život surový. Za to v divadle zimním — není mnohem líp. Že ale *jest* ještě o něco líp, to je to, že paní Malá měla štěstí, že přišla ještě v pravý čas! Obecenstvo sobě ji zamilovalo co pravou umělkyni a jde do divadla, když čte její jmeno — obecenstvo sice nemiluje víc herce k vůli tragédii, ale tragédii snese ještě k vůli oblíbeným hercům. A ona již nebude chtíť býť jinou, naše paní Malá, ona se nepotlačí k stanovisku nižšímu, z činohry do frašky, z deklamace do kupletů, ona nebude chtíť býť moderní kamelií, skvostně lesklou, ale bezvonnou — paní Malá zůstane růží, královnou.“

Čím se tento citát rozeznává od mluvy horujícího chvalořečníka? Jen tím zajisté, že jej napsal nejpřísnější český kritik, který vždy každé svoje pochvalné slovo na zlatých vážkách odvažoval. A to jest právě ten nad míru řídký úkaz, nejen u nás, nýbrž i všude jinde, že za poměrů hrubě nepříznivých mladistvá novicka v době ku podivu krátké od prvních pokusů dospěla k mistrovství, a že jí při tom kritika nevedla, nýbrž jen sledovala, že hned po samých začátcích neměla pro ni výtek, pokynův, rad, nýbrž měla pro ni vždy jen vřelé uznání, nejhojnější chválu ano neobmezený obdiv. A tehdejší kritika dokonce nebyla uvyklá zamhuřovati jedno neb obě oči, chvály své neprodávala lacino; avšak Otilii Malé ráda se poklonila jako umělkyni z milosti boží, v jejíchž výkonech nikdy nebylo ledabylosti, povrchnosti, polovičatosti, na jejíž cestě k vrcholům vzácné dokonalosti nebylo kroku nazpět, nebylo bloudění, nebylo zastávky, váznutí, nebylo únavy a mdloby.

Roku 1862 nadchnul se Boleslav Jablonský jejím zpěvem, jen o tři léta později velebil ji jiný proslulý kněz náš, vážný František Sušil jakožto dramatickou umělkyni:

Pěstovaly Milostenky děvu
Nad Kastalskou druhdy nad řekou
S vroucí lásky jemnou opěkou,
Věštbu v sladkém prozpěvujíc zpěvu:

„Sejde Musa v Prahu na návštěvu,
Vděky mluvy ve vlasť dalekou
V sličném proudu od ní potekou
Na úlevu krutých losů hněvu.“

Věštba zněla. Z bohyní tu jedna
Z Kastalského proudu vzavši ze dna
Napojila děvu blahým mokem.

Vešly vděky v děvu plným tokem.
Bohyně ta Thalie se zvala,
A. ta děva — Otilie Malá.

Báseň a pravda byly tu jedno. Plným právem mohli jsme říkati: „Hle, naše *velká* Malá!“

Velikosť ta byla skutečná i pravá, vyrůstajíc z vyššího uměleckého posvěcení. Velmi případně hned r. 1867 o Malé podotýkaly Hálkovy Květy: „Vedena opravdovou snahou po ušlechtilosti výrazu a dokonalé souměrnosti všech stránek každé postavy, přistupuje ke každé povaze s onou cudností mysli, která zároveň se vší energií životní chopí se předmětu, až stojí před námi živý, vroucí, skutečný a plný.“

Umělecká velikosť, jakou u Malé spatřujeme, vysoko vyniká nad pouhou divadelní virtuositu, které povrchní soudnosť tak ochotně pálívá spoustu kadidla; rozdíl mezi oběma jest asi takový jako mezi diamantem pravým a diamantem zhotoveným ze skla, jichž nezkušené oko od sebe nerozezná.

Jakožto umělkyně v pravdě veliká jest naše tragédka prosta všech oněch nectností, jimiž tak pravidelně se vyznačují divadelní bohyně, zvláště které se rychle povznesly. Skromnosť, která jest neklamným znakem každé pravé velikosti, zdobí povahu její dnes zrovna tak, jako před čtvrtstoletím. Naprosto cizí zůstaly jí všecka nadutosť a pýcha, všeliké aprilové rozmary, vrtochy a vzdory, jimiž obyčejně vyhejčkané primadonny tak rády dokazují ředitelstvu i obecenstvu, co všecko si dovoliti mohou. Ona nikdy nebažila po všemohoucnosti, která se snaží celé divadlo pod svou libovůli skloniti a tyranisovati. Ona nikdy nedělala drahotu a milosti, nikdy divadelní správě nezpůsobila ani nejmenších rozpakův a nepříjemností, naopak, vždy se vyznamenávala příkladnou, neobmezenou ochotou, a byla i z této stránky každému ředitelstvu pravou perlou. Nechtěla dokonce povýšenou důstojnosť svou ukazovati jen na trůně sedajíc, mileráda propůjčovala se ke každému vlasteneckému a dobročinnému podniknutí, jemuž mohla prospěti, účinkovala při nesčíslných akademiích a slavnostech, hrála nejen ve všech čelnějších městech našich, ale i v nejednom drobném městečku; jejími pohostinskými hrami na venkově vytěženy pro stavbu Národního divadla značné tisíce.

Velikosť umělecká, jsouc sama o sobě řídký zjev, zvyšuje se u naší jubilantky znamenitě ještě tím, že její povaha zůstala ryzím zlatem. Skvěle to dokázaly mnohé zkoušky ohněm, jimž toto zlato bylo podrobeno; chceme uvesti pouze jeden, druhý příklad těch, kterými se osvědčila její věrnosť k národu a vlasti.

Jak víme, byla pro české divadlo získána za měsíční gáži 50 zl. Když jí po dvou letech ředitel Thomé roční důchod i s honorářem

zvýšil na 1000 zl., výslovně jí při tom napsal, že jest to největší plat, jehož česká herečka dosáhnouti může. Následujícího potom roku za války pruské opustil herce i divadlo, které musilo býti zavřeno. Otilii Malé nabídnul Laube místo u dvorního divadla ve Vídni — ona však se vrátila do Čech a pomáhala svým účastenstvím k tomu, aby se na českém divadle zase vůbec hráti mohlo, zatím beze všeho ředitelstva. Kolikátá jiná umělkyně byla by tehdy odolala tak svůdnému lákadlu?

Hmotné poměry českého divadla i potom zůstávaly chudé. Jak se při něm v těch letech utvářily poměry umělecké, o tom již byla řeč. Jedny i druhé nejlepší umělkyni naši v době rozkvětu jejího zrovna vyháněly jinam, kde by se jí bylo nepoměrně lépe dařilo. Ona však r. 1873, když po slavnostním představení dne 3. května obecenstvo opět a opět ji vyvolávalo, promluvila k němu tato krásná slova: „Pochvalu, jíž mě dnes zasypáváte, přijímám co požehnání k další své umělecké pouti, na které jste mě po deset let s takou shovívavostí a přízní sledovali. Přičiním se vší silou, abych mohla na konci dnů svých říci: Českému divadlu, národu svému věnovala jsem celý svůj život."

A bylo věru nemalé síly potřebí, aby tomuto slibu svému dostála. O rok později ve vřavě národního rozkolu, v níž každé snad veřejné jmeno v Čechách blátem potřísněno, byla i paní Sklenářová Malá v jedněch našich novinách těžce uražena. Dříve než se jí mohlo od divadelního družstva dostati morálního dostiučinění, nabídl jí Wirsing u německého divadla v Praze okamžité engažování s platem aspoň třikrát větším, než měla u divadla českého. V týž den dostala ještě skvělejší nabídnutí k městskému divadlu ve Vídni. Ona ani jednoho ani druhého nepřijala. Na místo ve Vídni jí nabízené povolána byla slečna Veverková.

Potom dostal se ředitel Wirsing na čas k českému divadlu. Když od něho odcházel, vynaložil celé své diplomatické umění, aby nám tragédku naši odvedl s sebou; avšak jeho lákavé nabídky ani tentokrát jí nezviklaly.

Zvolila zůstati v chudobě, aby setrvala věrnou dcerou svého lidu.

Dluhu, kterým jí české divadlo za její čtvrtstoletou činnost a za všeliké oběti její zavázáno jest, nelze ani splatiti. [1])

Když se tedy nyní přiblížilo její 25leté jubileum, zcela přirozeně naskytla se myšlenka, aby se jí při této příležitosti uznalost národní projevila skutkem zvláště významným, aby jí učiněn byl čestný národní dar, kterým by jí do některé míry nahrazeno bylo, čeho se drahně z dobré vůle ve prospěch náš odříkala.

Slova, jež ústřední komitét slavnostní o paní Sklenářové Malé pronesl, obraceje se k české veřejnosti, jsou zrovna z mého srdce, i nemohu jinak než je tuto položiti:

„Znamenité nadání jakož i vzorná snaha a píle netoliko z ní učinily vynikající sílu a podporu našeho ústavu, nýbrž postavily ji do nejpřednější řady dramatických umělkyň, co se jich koli za tohoto věku ve světě proslavilo. Byla ozdobou českého umění, byla naší radostí a chloubou, které nám jiní záviděli a kterou sobě samým získati se snažili.

Otvírali jí zlaté brány, aby nás opustila. Mohla sobě vybrati mezi skvělými a skvělejšími nabídkami, kterými ji k sobě vábila cizina,

---

[1]) Srov. o pí. Sklenářové Malé též naši úvahu v Osvětě 1873 str. 458 nn.

zaručujíc jí nepoměrně větší zisk i větší slávu. Mohla říci: ‚Nejbližší jest mi moje vlastní osoba — českému umění mohu sloužiti jen potud, pokud mě za to může náležitě odměňovati — jinak budu nucena bráti od jiných, čeho vy mně poskytnouti nemůžete.‘

Ale Otilie Sklenářová Malá nikdy tak nemluvila. Jakož byla velikou umělkyní, rovněž tak zůstala povždy dobrou Češkou. Ona svůj osobní prospěch vždy podřizovala prospěchu národnímu, ona svou vzácnou hřivnou netěžila po kupecku, nýbrž po vlastenecku. Věnovala se cele a pouze českým uměnám a s nimi po 20 roků — až do otevření divadla národního — trvala v poměrech skrovničkých, v namáhavé, horlivé, nadšené práci, ve mnohém odříkání se i strádání. Vavříny, kterými bývala věnčena, byly nezřídka protkány trním.

Zásluhy její o naše divadlo jsou neocenitelny. Když se však někdo zeptá, jak značný jest finanční výtěžek, jak veliké jsou hmotné poklady, kterých sobě tato geniální umělkyně na své svrchovaně záslužné dráze průběhem celého čtvrtstoletí dobyla — tu možno dáti pouze odpověď: Marně bys jich u ní hledal — *ona je po všecka léta obětovně kladla na oltář národní.*

Jediným bohatstvím, kterým se honositi může, toť srdečná láska, kterou k ní chovají tisícové a tisícové českého lidu.

A k této lásce obracíme se nyní, když nastává 25leté umělecké jubileum paní Sklenářové Malé . . .

Divadelní jubileum její po každé u nás bylo národním svátkem. Od mnohých let sluje ona *miláčkem národa.* Dokažme nyní, že krásný ten název nebyl jen lichým slovem, nýbrž že vyjadřuje skutečnou plnou pravdu.

Jubileum květnové budiž svátkem národního vděku!“

Millovy methody bádání zkusného.

Podává

dr. **Antonín Krecar.**

(Dokončení.)

Methoda zbytková.

Princip methody zbytkové jest tento: Odtáhnemeli od zjevu daného všechno, co dle pravd známých můžeme přikázati příčinám nám již známým, jest zbytek zjevu tohoto výsledkem antecedencií, jichž jsme si dosud nevšimli anebo jichž účinek byl dosud veličinou neznámou.

Mámeli tedy příčiny *ABC*, které mají výsledek *abc*, a vímeli z dřívějšího bádání, založeného na methodě rozdílové, že účinek příčiny *A* jest *a*, účinek příčiny *B* že jest *b*, a odtáhnemeli úhrn těchto účinků od celého zjevu, zbude *c*, o němž bez nového pokusu můžeme předpokládati, že jest účinkem příčiny *C*.

Viděti zároveň, že methoda zbytková jest jen modifikací methody rozdílové. Neboť kdy bychom případ *ABC*, *abc* mohli porovnati s případem jednotlivým *AB*, *ab*: mohli bychom methodou rozdílovou dokázati, že *C* jest příčinou výsledku *c*. Při methodě zbytkové máme však místo jednotlivého případu *AB*, *ab* probádati příčiny *A* i *B* zvláště, samy o sobě, a máme z účinku, jaký mají samy o sobě, usouditi, jaký účinek musí zploditi ve případě *ABC*, v němž působí pohromadě.

Z obou případů tedy, kterých vyžaduje methoda rozdílová (případ positivní a negativní), není případ negativní (případ, ve kterém zjev přítomen *není*) bezprostředním výsledkem pozorování nebo pokusu, nýbrž byl získán úvahou deduktivní.

Jsouc takto jenom jedním ze zvláštních tvarů methody rozdílové, má methoda zbytková z části též její přesnou jistotu, předpokládámeli, že pravdy předcházející, jež nám ukazují účinky příčiny *A* i příčiny *B*, byly zjednány touže neklamnou methodou, a předpokládámeli, že *C* jest jediná příčina, na kterou můžeme uvesti zbytkový zjev *c*, jediná příčina, jejíhož účinku dosud jsme nečítali a neodtáhli.

Že však toto naše předpokládání není jisto, proto ani důkaznosť, kterou nám dává methoda zbytková, nikdy není úplná, pokud nemůžeme *C* vyvoditi uměle a učiniti s ním pokus zvláště, aneb pokud nemůžeme účinek jeho, bylili jsme naň přivedeni, vysvětliti ze zákonů známých a dokázati deduktivně.

Avšak i tak, jak jest, jest methoda zbytková jedním z nejsilnějších pramenů vynálezů. Jesti ona ze všech method nejplodnější výsledky neočekávanými, netušenými. Ona seznamuje nás často s takovým spojením příčinným, s takovou souvislostí příčinnou, v níž ani účinek ani příčina dosti nevynikaly, tak že nemohly býti pozorovány. Příčinou *C* bývá skrytá okolnosť, které bychom nebyli snad nikdy spozorovali, kdy bychom jí nebyli hledali, a které bychom ani nebyli hledali, kdy by k ní nebyla obrácena naše pozornosť nedostatečností příčin patrných k objasnění účinku celkového. Výsledek *c* bývá pak svým spojením s *a* a *b* tak skryt, že by se sám sotva byl naskytl jako předmět bádání zvláštního.

Můžeme pak pravidlo methody zbytkové vyjádřiti takto: Odtáhnemeli od některého zjevu část známou jako účinek příčin známých, jest zbytek zjevu toho účinkem příčin ostatních.

Uveďme z některé vědy konkretní příklad methody zbytkové. Ředitel Berlínské hvězdárny, slovutný astronom Encke, vypočítal oběh vlasatice, 26. listopadu 1818 od Pansa objevené; vlasatice ta sluje po něm Enckovou. Výpočty jeho založeny byly na gravitaci vlasatice té ke slunci. Kdy by při často opakovaném návratu té vlasatice se vždy a úplně shodovalo místo její vypočtené s místem za času její viditelnosti skutečně pozorovaným, byli bychom takto vedeni k závěru, že jedinou a dostatečnou příčinou pohybu a oběhu této vlasatice jest její gravitace ke slunci a vlasaticím ostatním. Vypočtemeli však důkladně výsledky a důsledky této gravitace jako příčiny působící oběh vlasatice Enckovy, a odtáhnemeli je od pohybu pozorovaného: nalezneme zjev zbytkový, kterého bychom se byli nedopátrali žádným jiným spůsobem a který záleží ve zkrácení periodi-

ckého oběhu vlasatice. Gravitací ho vysvětliti nemůžeme. Která jest tedy jeho příčina? To mohlo by býti způsobeno odporem nějakého media, rozšířeného po všem míru. A jelikož jsou ještě jiné důvody pro existenci media toho, připsali astronomové zjev ten odporu tomuto.

Zejmena pak v chemii odkryty byly mnohé prvky tímto bádáním zbytkových zjevů. Lithium ku př. bylo vynalezeno, když spozorován byl přebytek váhy při určité chemické sloučenině. A můžeme býti jisti, že v továrních zbytcích po velikých pochodech chemických jsou ukryty ještě mnohé částky chemické. Glauber alespoň říkával, že má ve zvyku zkoumati to, co jiný odhodil.

Tak astronomové zprvu se domnívali, že gravitace jest silou, která působí jen mezi oběžnicí a tělesem ústředním, k jehož soustavě náleží, čili sluncem. Když však se spozorovalo, že jest mezi místem předběžně z pouhé gravitace vypočteným a mezi místem skutečně pozorovaným rozdíl, přivedl tento rozdíl hvězdáře k tomu, že zákon gravitační panuje nejen mezi tělesy nebeskými, ale mezi všemi tělesy vůbec a i mezi všemi jednotlivými částicemi hmoty.

A proto právem můžeme se přidati k mínění Herschlovu, jenž dí, že právě touto methodou, tímto pochodem nejvíce se zvelebuje věda ve svém nynějším pokročilém stavu. Nebo většina zjevů, které nám podává příroda, jest druhu velice spletitého. Když pak následky všech příčin nám známých důkladně oceníme a odtáhneme, objevují se nám stále zbytky v podobě zjevů úplně nových; a zbytky ty vedou k výkladům novým, nikoliv neznamenitým.

Methoda sdružených změn čili methoda variační.

Zbývá ještě třída zákonů, které by nebylo lze dokázati žádnou z method předešlých. Jsou to zákony oněch stálých, přirozených příčin, kterých ze zjevu nelze vymýtiti ani osamotiti. Nemůžeme ani zabrániti, aby příčiny ty neúčinkovaly, ani způsobiti, aby byly jen samy o sobě. Proto také zdá se, že nemůžeme odděliti účinky těchto příčin od účinků onoho zjevu, s kterým aby nebyly sloučeny, nemůžeme zabrániti.

Ale tato nesnáz nenalézá se u mnohých příčin stálých; jest to u těch, které nemůžeme sice vyloučiti jako současnou skutečnost, ale můžeme je vyloučiti jako činitele vliv mající, zařídímeli totiž pokus svůj na takovém místě, které nalézá se mimo vliv jejich. Vyrušujíli se na př. kyvy kyvadla přítomností hory, nemůžeme sice této hory odnesti, ale můžeme vzdáliti kyvadlo tak daleko od hory, aby vliv její přestal. Z dat, kterých tímto spůsobem dostaneme, lze určiti methodou rozdílovou míru účinku, která patří vlivu hory.

Abychom tedy určili účinky příčin trvalých, nemůžeme užiti method předešlých potud, pokud jest nám nemožno vzdáliti se z hranic vlivu jejich.

Kyvadlo můžeme vzdáliti od vlivu hory, však nemůžeme ho vzdáliti od vlivu zemského. Abychom dokázali, zda by kyvadlo pokračovalo v kývání čili nic, kdy by zničen byl vliv zemský, nemůžeme ani odstraniti kyvadlo od země, ani zemi od kyvadla. Jaký důvod máme

tedy k tomu, že připisujeme kývání vlivu zemskému? Která methoda nám to dokáže? Methoda rozdílová nikoliv; chybí zde zajisté jedna z instancí, instance negativní. Methoda shodová také ne, ježto všechna kyvadla sice souhlasí v tom, že vždy po čas kývání jejich jest přítomna země, avšak proč bychom nemohli kývání připisovati právě tak dobře vlivu slunce, které jest při všem kývání též přítomno? Již z tohoto příkladu viděti, že methody dosavadní nám nedostačí a že jest potřebí methody nové.

Vezměmež příklad ještě jiný — teplo. O podstatě, skutečné povaze a příčině tepla byly podány domněnky různé. Nehledímeli k žádné z těchto domněnek a abstrahujemeli ode všech výkladů: jest u tepla tolik alespoň jisto, že nedovedeme žádné těleso zbaviti veškery jeho teploty. A rovněž jisto jest, že nikdo nepozoroval a nepocítil nikdy takového tepla, které by nebylo vycházelo z nějakého tělesa.

Protože pak nemůžeme teplo a těleso od sebe odděliti, nemůžeme způsobiti také žádné takové změny v okolnostech, jaké vyžadují předešlé naše methody. Proto také nemůžeme žádnou předešlou methodou určiti, který ze zjevů, na některém tělese se objevujících, máme naznačiti jako výsledek tepla, v tělese tom obsaženého.

Kdy bychom mohli pozorovati a zkoumati nějaké těleso s jeho teplem a totéž těleso beze všeho tepla, mohla by účinek, který patří teplu, odkryti methoda rozdílová. Kdy bychom mohli pozorovati a zkoumati teplo za okolností, které by nesouhlasily v ničem jiném nežli v teplu, mohli bychom účinek tepla odkryti z jednoho případu tepla s tělesem a z jednoho případu tepla bez tělesa methodou shodovou. Z posledních těchto dvou případů mohli bychom také určiti methodou rozdílovou, jaký účinek se musí připsati tělesu, a účinek zbytkový, který náleží teplu, zjednal by se potom methodou zbytkovou.

Ze všeho toho však nemůžeme učiniti ničeho, a proto byl by pokus, docíliti rozřešení této záhady některou z method předešlých, zcela marný. Bylo by na př. marno, kdy bychom chtěli stanoviti účinek tepla tím, že bychom odtáhli od zjevů, jež nám podává těleso některé, všechno, co náleží jeho vlastnostem ostatním, a že by zbytek potom byl účinek tepla. Byl by zajisté jen účinkem domnělým. Poněvadž neznáme vůbec žádného tělesa bez tepla a žádného tělesa vůbec jsme nepozorovali bez tepla, mohly by tvořiti část právě těch okolností, které odtahujeme, abychom účinek tepla nalezli, účinky patřící oné míře tepla.

Kdy by tedy nebylo více method hledání, nežli uvedeno, bylo by nemožno naznačiti ony účinky, které patří teplu jako příčině. Máme však k určení tomu pomůcku jinou. Nemůžemeli totiž příčiny nějaké úplně vyloučiti, můžeme přece v ní způsobiti (nebo příroda sama může v ní způsobiti) nějakou modifikaci. Modifikací rozumíme změnu takovou, která nejsouc úplným zničením zjevu, jest přece jeho proměnou. Změnímeli tímto spůsobem čili modifikujemeli nějak příčinu A a následujeli při tom vždy příslušná změna čili modifikace následu a, kdežto oba následy druhé b i c zůstávají tytéž; nebo naopak: naleznemeli, že každá změna v následu a vystoupí ve průvodě nějaké modifikace příčiny A, kdežto v příčině jiné na př. B neb C této modifikace nelze pozorovati: můžeme souditi na jisto, že a jest zcela nebo z části

účinkem příčiny *A* nebo že vespolek nějakou příčinností souvisí. Ačkoliv tedy nemůžeme na př. teplo z tělesa úplně vyloučiti, můžeme přece teplo to modifikovati čili měniti co do jeho množství, můžeme množství tepla zvětšiti nebo zmenšiti. Učinímeli to, nalezneme různými pokusy a různým pozorováním, že přibývání nebo ubývání tepla má za výsled roztahování nebo stahování tělesa. Tímto spůsobem dostaneme se k závěru, kterého bychom jinak nemohli dosíci, že totiž teplotou objem tělesa se zvětšuje čili jinými slovy, že prostory mezi jednotlivými atomy tělesa toho stávají se rozsáhlejšími.

Taková pak změna věci, která není úplným zničením věci té, čili jinými slovy, taková změna věci, při níž zůstane věc ta ještě touž věcí, kterou byla dříve, může býti jenom změnou *v její kvantitě* nebo změnou v nějakém jejím vztahu k věcem jiným; z těchto vztahů jest nejdůležitější *poloha v prostoru.* Modifikace teploty byla modifikace *kvantitativní.*

Jeli záhadou, jaký vliv má měsíc na povrch zemský, nemůžeme ovšem rovněž učiniti pokus za nepřítomnosti měsíce, abychom spozorovali, kterým pozemským zjevům by učinila jeho nepřítomnosť konec. Vidímeli však, že každá změna v postavení měsíce má za následek určité změny v čase a *místě* výšky vody, máme dostatečný důvod k tomu, že měsíc zcela nebo částečně jest příčinou při mořském přílivu a odlivu. To pak jest příklad modifikace v poloze prostorové.

Methodu tuto nazýváme pak methodou variační čili methodou sdružených změn. Lze ji vyjádřiti těmito slovy: Každý zjev, který se mění nějakým spůsobem potud, pokud se mění určitým spůsobem zjev jiný, jest buď příčinou nebo účinem zjevu toho nebo souvisí s ním alespoň nějakým poměrem příčinným.

Ne bez důvodu dokládáme: „souvisí s ním alespoň nějakým poměrem příčinným.“ Neboť provázejíli se dva zjevy stále ve svých změnách, nenásleduje z toho ještě, že jeden z nich jest příčinou, druhý účinem. Tak mohou na př. dva zjevy ve svých změnách stále se provázeti, jsouli oba tyto zjevy dvěma různými účinky společné příčiny. A co z obého jest správno, zda zjev jeden jest příčinou a druhý účinkem či zda oba jsou různými účinky příčiny jiné: nikdy bychom nemohli dokázati pouhou methodou variační. K tomu bychom měli potřebí jiné cesty. Kdy bychom se pak chtěli vyhnouti pochybnosti každé, byla by jediná cesta ta, že bychom hleděli dokázati, můželi jedna řada změn vyvoditi řadu druhou čili nic.

Tak se toho dovídáme ku př. při teple. Zvětšímeli temperaturu tělesa, zvětšíme i jeho objem. Zvětšímeli pak objem tělesa, nezvětšíme jeho temperatury — naopak obyčejně temperaturu tu zmenšujeme Z toho vidíme, že není teplo účinkem, nýbrž příčinou zvětšování objemu.

Abychom si zjednali parallelní změny příčiny a účinku, musíme hleděti udržeti všechny ostatní příčiny nezměnitelně a jen příčinu naši podrobíme nutné řadě změn. Abychom byli oprávněni souditi na souvislosť příčinnou, musí parallela změn dokázána býti methodou rozdílovou.

Z toho, co dosud bylo řečeno o methodě variační, mohla by povstati snad domněnka, že methoda ta spočívá na nové zásadě nebo

novém zákonu příčinnosti, a to na tom, že každá modifikace příčiny má za následek i modifikaci účinu. A v skutku se obyčejně stává, že máli příčina *A* účin *a*, každá změna ve kvantitě nebo různých vztazích této příčiny *A* má za následek rovnoměrnou změnu ve kvantitě nebo vztazích účinu *a*. Ačkoliv však jest po většině pravdou, že modifikace příčiny má za následek modifikaci účinu, nepředpokládá přece methoda variační této zásady. Methoda variační spočívá na zásadě opačné, že totiž něco, na jehož modifikaci následuje modifikace účinu, jest tohoto účinu příčinou nebo s příčinou souvisí. Pravda věty té jest sama sebou patrna. Neboť kdy by ono něco na účin nemělo vlivu, nemohla by míti vlivu na účin ani jeho modifikace. Dímli na př., že hvězdy nemají žádné moci nad osudem lidským, jest zajisté těmi slovy také řečeno, že takové moci nemají ani konjunkce ani opposice hvězd.

Nejpádnější užití methody variační děje se ve případech, kde nelze užiti methody rozdílové. Avšak methoda variační neobmezuje se na tyto případy. Může se jí užiti s prospěchem i po methodě rozdílové, abychom dodali výkladu způsobenému methodou rozdílovou větší určitosti. Když jsme dokázali methodou rozdílovou, že nějaká příčina má určitý účin, můžeme vzíti methodu sdružených změn s prospěchem ku pomoci, chcemeli ukázati, podle jakých zákonů následuje kvantita nebo různé vztahy účinu po kvantitě nebo různých vztazích příčiny.

Nejrozšířenějšího užití připouští tato methoda, jsouli změny příčiny *kvantitativní*. U změn těch můžeme z pravidla s jistotou míti za to, že budou provázeny stejnorodými změnami účinů. Zásada zajisté, že nějaké plus příčiny zplodí i plus účinu, jest jen výsledkem zákona příčinnosti, případy pak opačné, že totiž příčiny mění ve spojení své vlastnosti, jsou případy výminečnými a specielními.

Dejme tomu, že měníli se svou kvantitou *A*, mění se i *a*, a to tak, že můžeme vyhledati a poukázati na číselný poměr, který panuje mezi změnami příčiny a změnami účinu. Platíli poměr ten při našem pozorování, tož můžeme s jistotou souditi, že týž číselný poměr bude panovati i v těch případech, ve kterých jsme pozorování nečinili. Jestliže jsme ku př. pozorovali, že zdvojením, ztrojením, zečtvernásobením *A* se zdvojí, ztrojí, zečtvernásobí též *a*, můžeme z toho souditi, že, kdy bychom dvěma nebo třemi *A* rozdělili, že i účin *a* by se rozpůlil nebo roztrojil. Tak můžeme souditi, že kdy by se zničila příčina *A*, zničil by se i účin *a*, že tedy *a* jest zcela následkem příčiny *A*.

Neníli však účin *a* zcela následkem příčiny *A*, a jestliže se přece mění, měníli se *A*, není patrně tato změna mathematickým výkonem samotného *A*, nýbrž ještě nějaké jiné příčiny. Změny v *a* mohou býti ku př. takové, že část jeho se mění v nějakém číselném poměru ke změnám příčiny *A*, zbytek však zůstává konstantní nebo se mění dle nějakého jiného principu. V takovém případě pak nalezneme, že ubýváli příčiny *A*, neblíží se *a* k nulle, nýbrž k jisté hranici. A známeli tuto hranici ze zbytku konstantního nebo zákon změny ze zbytku měnivého, můžeme se dověděti, co z následku *a* jest následkem příčiny jiné, ostatek pak bude následkem příčiny *A*.

Závěr takový musíme však činiti opatrně. Neboť již možnost učiniti takový závěr předpokládá, že jsme důkladně obeznámeni nejen

se změnami, ale i s absolutními veličinami jak příčiny A, tak i následku a. Neznámeli všech celkových veličin, nemůžeme ovšem určiti skutečného poměru číselného, dle něhož tyto veličiny se mění. Na př.: Protože zvětšení teploty roztahuje tělesa, to jest rozšiřuje mezery mezi jednotlivými nejmenšími jich částečkami, domnívají se někteří, že mezery mezi jednotlivými částečkami v tělese jsou výhradně výsledkem teploty, a kdy bychom mohli těleso zbaviti vší jeho teploty, že částečky ty by se bezprostředně dotýkaly. A přece mínění to jest jenom hypothesou, a to hypothesou velmi smělou. Neboť protože ani nevíme, mnoholi teploty jest v tělese, ani která jest skutečná mezera mezi nejmenšími jeho částečkami, nemůžeme také souditi, zda následuje za zmenšením teploty i zmenšení mezer dle téhož poměru číselného čili nic a že by snad obě veličiny současně zmizely.

Příklad naproti tomu, v němž jsou absolutní veličiny známy, jest první zákon pohybu, že všechna tělesa pohybují se přímým směrem a stejnoměrnou rychlostí stále, pokud na ně nepůsobí žádná síla jiná. Tento zákon jest na první pohled se skutečností v patrném sporu. Neboť všechny předměty zemské, které vidíme pohybovati se, tratí ponenáhlu svou rychlosť a konečně se zastaví. Odkud to? Každé těleso pohybující se potká se s různými překážkami, z nichž nejčastější jest tření a odpor vzduchový. Tření pak i odpor vzduchu jsou překážky, které mohou konečně pohyb zastaviti. A tak všechno opozdění tělesa musí se položiti na účet těchto překážek.

Jak to dokázati? Kdy bychom mohli překážky úplně odstraniti, dal by se případ ten pozorovati methodou rozdílovou. Ale překážek těch odstraniti nelze; můžeme je pouze zmenšiti. Můžeme tedy případ ten zkoumati jenom methodou sdružených změn. Tu pak se shledá, že zmenšímeli překážky, zmenší se i opozdění pohybu. Jestliže pak jak u příčiny, tak u následku známe veličiny celkové (čeho u tepla nebylo), můžeme oceniti s příbližnou důkladností i velikosť opozdění i velikosť překážek. Podle toho ocenění posoudíme, pokud i příčina i následek se blíží k úplnému přestání, i seznáme, že výsledek právě tak rychle mizí jako příčina. Tak trvá kývání nějakého závaží pověšeného na pevný bod, když se jím z kolmého směru něco málo pohne, za obyčejných okolností několik minut. A kývání to prodloužil slovutný mathematik a přírodopisec Borda (1733—1799) na více než 30 hodin tím, že pokud bylo lze, zmenšil tření v bodě upevňovacím a dal tělům kývati se, pokud bylo lze, v prostoře prázdné vzduchu. Tak se připsalo celé opozdění vlivu překážek a vyšla z toho věta známá jako první zákon o pohybu.

Závěr náš, že zákon změny, kterým se řídí určité veličiny v hranicích našeho pozorování, bude platiti i mimo tyto hranice, závěr ten má ještě jinou zvláštní nejistotu. Jest zajisté možno, že za hranicemi našeho pozorování a tedy za okolností, o nichž nemáme známosti bezprostřední, může se vyvinouti nějaká příčina protivná, a to buď příčina nějaká nová nebo nová nějaká vlastnosť příčin známých, která dříme pod okolnostmi našemu pozorování přístupnými. Tuto nejistotu má methoda variační zvláště v těch případech, ve kterých hranice našeho pozorování jsou v porovnání s možnými změnami ve kvantitě změn velmi

úzké. Při této nejistotě pak závěr, který činíme ze sdružených změn při *A* i při *a* na skutečnosť výhradného, nezměnitelného spojení mezi *A* i *a* nebo na stálosť téhož poměru číselného mezi jejich změnami, není nepochybný. Vše, co v takovém případě můžeme míti za nepochybno, zcela jisto a dokázáno, jest to, že mezi oběma zjevy *A* i *a* nějaká souvislosť skutečně jest, že *A* nebo něco, co může míti vliv na *A*, musí býti jednou z oněch příčin, které do hromady určují *a*. Dále můžeme býti přesvědčeni, že poměr, jejžto jsme spozorovali mezi variacemi z *A* i *a*, bude stálý ve všech případech, které spadají mezi nejkrajnější hranice, to jest všude tam, kde jsme nepřekročili nejmenší nebo největší výšky variace, ve které skutečnosť se zákonem se shodovala.

K lepšímu porozumění podáváme dva příklady.

1. Náuka o elektřině navedené. Jest naším úkolem nalezti zákon navedené elektřiny čili jinými slovy: máme ustanoviti, za jakých podmínek nějaké elektrické těleso buď positivně nebo negativně může způsobiti opačnou elektřinu v tělese sousedním. Vezměme si nejprve některé příklady z tohoto úkazu. Nejobyčejnější jest následující: Mámeli elektrický stroj, je známo, že kolem jeho svodiče jest ovzduší na nějakou vzdálenosť elektrické; ano elektrická jest i každá vodivá plocha, která se nalézá v tomto ovzduší. Elektřina ovzduší toho jest opačná elektřině ve svodiči; kolem svodiče positivního nalézá se elektřina negativní, kolem svodiče negativního elektřina positivní. Přidržímeli bezové kuličky blízko ke svodiči, stávají se elektrickými elektřinou protivnou, buď že dostávají část ovzduší již elektrického anebo že se nabijí bezprostřední blízkostí svodiče. Jsou elektřině ve svodiči protivny, přitahují se ke svodiči nebo ke každému jinému tělesu protivně nabitému. Tak i ruka, dámeli ji blízko ku svodiči, dostane elektrickou ránu. Že by se svodič nabitý mohl vybiti jinak, než následkem přiblížení tělesa protivně elektrického, není nám známo. Ze všeho toho jest patrno, že nakupíli se při elektrickém stroji elektřina v isolovaném vodiči, jest nakupení to vždy provázeno opačnou elektřinou v okolním ovzduší nebo v každém svodiči, na blízko svodiče prvého přiloženém.

Zkoumejme tudíž jiné přístupné případy, které se podobají případu tomu. Zkoumejme i jiné případy, při nichž v okolí tělesa elektrického se vyvine elektřina protivná. Takový znamenitý případ máme v Lugdunské lahvi.

Po skvělých pokusech důmyslného Faradaye, které dokázaly, že magnetismus a elektřina jsou síly podstatou svou totožné, můžeme za takový případ uvesti i přirozený magnet i elektromagnet. Ani u prvého, ani u druhého nelze způsobiti jeden druh elektřiny sám o sobě. Neboť nabijemeli některý pol magnetu elektřinou, nabije se zároveň pol protivný elektřinou protivnou. Tak se nám nepodaří, abychom měli magnet s polem pouze jedním; kdy bychom rozlomili magnet přirozený i na tisíc kousků, bude míti každý ten kousek oba protivné poly. Tak i proud galvanický nemůžeme způsobiti bez proudu protivného. Již při obyčejném stroji elektrickém mají natěrák a natěradlo elektřiny protivné.

Srovnejme nyní všechny tyto případy sobě podobné methodou shodovou. Hledejme z těchto případů nějaký zákon všeobecný.

Případy jmenované jsou všechny nám známé spůsoby, v nichž nějaké těleso se nabíjí elektřinou. A co shledáváme ve všech těch případech? Ve všech vzbuzuje se i protivná elektřina v tělese jednom aneb i ve více tělesech. Dle methody shodové tedy se zdá, že obě fakta jsou vespolek nezměnitelně spojena, čili jinak: vzbudímeli elektřinu v některém tělese, zdá se býti nutno, že současně způsobí se elektřina protivná v některém tělese sousedním.

A jako vzbuzením elektřiny vzbuzuje se elektřina obojí, tak zaniknutím jedné zaniká i druhá. To lze dokázati methodou rozdílovou na př. u Lugdunské lahve. Nabijeli se jedna strana lahve positivně, nabije se tím strana druhá negativně. Za tou příčinou uvedli jsme také Lugdunskou lahev jako případ methody shodové. A nemůžeme jednu stranu té lahve vybiti, abychom zároveň nevybili strany druhé. Dámeli svodič ke straně positivní, nemůže odtáhnouti elektřinu, nezpůsobímeli zároveň, aby ušlo rovné množství elektřiny ze strany negativní. Vyprázdnění strany jedné jde rovným krokem se stranou druhou.

Takovým spůsobem objasnili jsme svůj zákon jak methodou shodovou tak methodou rozdílovou. Položme na zákon ten i měřítko methody variační. Lugdunská lahev může přijati mnohem větší náboj elektřiny, nežli svodič elektrického stroje. U Lugdunské lahve zajisté kovový povrh horní, který elektřinu návodem přijímá, jest svodičem úplně takovým, jako jest svodič původní náboj udržující; může tedy přijati a uchovati elektřiny úplně tolik jako strana vnitřní. U stroje naproti tomu jest tělesem sousedním, které má přijati elektřinu opačnou, vzduch nebo nějaký jiný, náhodou ke svodiči přiblížený předmět. Předmět ten nebo vzduch jest ve své citelnosti k elektřině z pravidla mnohem slabší nežli svodič sám, a proto se tím svodiči ve schopnosti elektřinu opačnou způsobiti klade přiměřená meze. Z toho tedy jest jasno, že čím citlivější jest sousední těleso k elektřině, tím jest i větší nabití jeho možno.

Konečného rozhodného potvrzení nabudeme methodou rozdílovou, jak jí užil Faraday v jednom ze svých pokusů. Ježto k účelu svému můžeme elektřinu povstalou třením čili elektřinu obyčejnou míti za totožnou s elektřinou galvanickou, učinil Faraday pokus s tonto poslední. Jako svodič první vyvíjí v nějakém svodiči druhém, který mu jest na blízku, elektřinu protivnou, tak přál si Faraday zvěděti, zda i galvanický proud probíhající drátem může zploditi proud opačný na drátě sousedním, který s prvním jde rovnoběžně. Tento případ odpovídá případům, které jsme dříve zkoumali, ve všech okolnostech, vyjímaje okolnosť tu, které právě jsme následek připsali. Ve dřívějších případech totiž jsme nalezli, že všude, kde v nějakém tělese vzbuzena byla elektřina, vzbudila se v tělese sousedním elektřina opačná. Ale v tomto pokuse Faradayově jest tato nezbytná protiva již ve drátě samém. Neboť jest to podstatou galvanického nabití, aby oba proudy, které jsou střídavě nutny, byly v témž drátě. Není tedy již potřebí jiného sousedního drátu, který by uchovával jeden z obou proudů tak, jako měla lahev Lugdunská plochu positivní a negativní. Příčina může

způsobiti celý výsledek, jak ho vyžadují její zákony, a způsobuje ho také beze všeho elektrisování tělesa sousedního.

Výsledek pokusu toho s drátem sousedním byl pak ten, že nepovstal protivný proud žádný. Nastalo sice okamžité působení elektřiny při zavření a přerušení proudu galvanického; bylo spatřiti zjevy elektřiny návodné, kdykoliv oba dráty k sobě se přibližovaly nebo od sebe oddalovaly: avšak to jsou zjevy zcela jiného druhu, než které zkoumáme. Nebylo zde oné elektřiny návodné, jakou shledáváme v Lugdunské lahvi, nebylo žádného trvalého proudu, který by šel v druhém drátě směrem protivným, nežli je směr drátu prvého; jenom to právě by bylo příkladem souběžným.

Tak spojenou důkazností methody shodové, variační a nejpřísnějšího tvaru methody rozdílové jest patrno, že žádný z obou druhů elektřiny nedá se vzbuditi bez druhu druhého, že oba druhy jsou následky téže příčiny, že možnosť druhu jednoho jest podmínkou možnosti druhu druhého a velikosť jednoho nepřekročitelnou hranicí pro velikosť druhého. Totě výsledek vědecký ceny znamenité.

2. T h e o r i e o p ů v o d u r o s y. Chcemeli poznati příčinu rosy, musíme nejprve zevrubně a důkladně určiti, co rosou rozumíme; musíme znáti faktum, jehož příčinu hledáme. — Musíme tedy dobře rozeznati rosu zvláště od deště i vlhka a rozuměti rosou jenom samovolné vystoupení vlhka na předmětech, ve volném vzduchu se nalézajících, nepadáli na ně ani déšť ani která jiná viditelná tekutina.

Vezměmež nyní rozličné sobě podobné případy rosy. Tak povstane rosa na studeném kovu nebo kameni, dýcháméli naň; vystoupí na sklenici čerstvé studniční vody, jeli vedro; objeví se na vnitřní straně oken, když nenadálý déšť nebo kroupy zevnější vzduch ochladí; objevuje se na zdech, nastaneli po dlouhém mrazu obleva.

Všechny tyto případy shodují se v tom, že orosený předmět jest studenější než vzduch kolem něho. Jediný případ, ze všech ovšem nejdůležitější, zdá se, že se s tím nesrovnává. Jest to rosa noční. Jest v noci zarosený předmět skutečně studenější nežli vzduch? Na první pohled bychom to popřeli. Neboť co mohlo jej učiniti studenějším? Nuže, přesvědčme se. Zavěsme teploměr na předmět zarosený a v malé vzdálenosti u něho, avšak mimo jeho vliv, teploměr jiný. Odpověď vypadne kladně. Kdykoliv tedy nějaký předmět se pokryje rosou, jest skutečně vždy chladnější než okolní vzduch.

Tak dokázali jsme methodou shodovou, že skutečně jest bezvýminečné spojení mezi povstáním rosy na povrchu nějaké plochy a mezi nižší teplotou této plochy proti vzduchu zevnějšímu. Které však z obou těchto fakt jest příčinou a které výsledkem? Či jsou obě fakta následky čehosi třetího? O tom methoda shodová nás poučiti nemůže; musíme užiti methody rozdílové. K ní potřebujeme zvláště dvou případů protivných, a to případu positivního, kde rosa nastane, a negativního, kde rosa nenastane.

Žádná rosa se neukládá na povrchu kovů hlazených, hojnosť se jí ukládá na skle. Tím máme případ negativní a případ positivní. Ještě nám však nelze učiniti rozhodnutí definitivní. Neboť methoda rozdílová žádá, aby případ positivní se shodoval s případem negativním ve *všech*

okolnostech až na jednu jedinou — avšak rozdíl mezi sklem a uhlazeným kovem jest rozmanitý. Čím už nyní jsme jisti, jest, že nalezneme příčinu rosy v těch okolnostech, kterými se liší kov od skla. Kdy bychom byli jisti, že sklo a ostatní různé hmoty, na kterých se rosa tvoří, mají společnou vlastnosť jenom jedinou; že hlazený kov a ostatní různé hmoty, na kterých se netvoří rosa, rovněž nemají nic společného leč jedinou tu okolnosť, že nemají té vlastnosti, kterou prvé hmoty mají: byly by vyplněny požadavky methody rozdílové, i věděli bychom, že příčina rosy jest v této jediné vlastnosti oněch hmot. Tou cestou tedy jest se nám bráti nejdříve.

Protiva mezi hladkým sklem i hlazeným kovem ukazuje nám patrně, že *hmota* úzce souvisí s povstáním rosy. Ponechme tedy hladkou plochu a vystavme na volný vzduch hmoty rozličné. Když to učiníme, spozorujeme co do síly zjevu našeho jakousi stupňovitosť. Ony hladké hmoty, které vodí teplo nejhůře, budou nejsilněji zaroseny; hladké pak hmoty, které jsou dobrými vodiči, činí vzniku rosy odpor největší.

Při tom možno jest nám nyní užiti pouze methody variační. Závěr, který dostaneme, jest, že ceteris paribus, panuje poměr mezi vznikem rosy a mezi vlastností těles odporovati průchodu tepla. A tedy poměr ten nebo něco, co s poměrem tím souvisí, musí býti alespoň jednou z oněch příčin, které pomáhají rosu tvořiti.

Pakli místo hladkých povrchů vystavíme povrchy drsné, nalezneme, že zákon ten se přeruší. Tak na př. drsné železo, zvláště jeli černou nebo jinou barvou natřeno, zarosí se dříve nežli lakovaný papír. *Způsob povrchu* má tedy na tvoření rosy znamenitý vliv. Užijme proto methody rozdílové, abychom dostali změny združené, a učiňme pokus s toutéž látkou co do povrchu velice změněnou. I spozorujeme hned jinou stupnici intensity. Nejhojněji se zarosují povrchy, které sálají nejsnáze svou teplotu. Tím nabyli jsme požadavků ke druhému užití methody variační, které zde jediné užiti možno. Závěr, k němuž tímto novým užitím methody dojdeme, jest, že ceteris paribus vznik rosy jest i v nějakém poměru ke spůsobilosti tělesa sálati teplotu. Tato spůsobilosť nebo příčina, na které spočívá, jest jinou z oněch příčin, které působí vznik rosy.

Spozorovali jsme, že na tvoření rosy má vliv hmota a povrch. To pak vede nás k tomu, abychom i pozorovali, máli na toto tvoření nějaký vliv i *pletivo*. Učiníme pokus, a týž ukáže nám opět znamenité různosti. Hmoty textury husté a pevné, jako na př. kameny a kovy, ukazují se vzniku rosy nepříznivými, hmoty složení volnějšího jako na př. sukno, aksamít, vlna, peří, bavlna, velmi příznivými. Methoda variační jest nám po třetí jediným prostředkem dalšího zkoumání. Řídkosť tkaniny tedy anebo něco, co jest příčinou této vlastnosti, jest jinou okolností, která podporuje tvoření rosy. Již bychom tedy měli příčinu třetí. Ale ta vlastně není nová, nýbrž jest to vlastně příčina první. Neboť i zde nalézáme vlastně spůsobilosť odporovati průchodu tepla. Hmoty pletiva řidšího jsou právě ty, které se hodí za šat, t. j. k tomu, aby udržovaly volný průchod teploty kožní ke vzduchu; jejich povrchy mohou býti velmi studené, kdežto uvnitř zůstávají teplými.

To jest nová dokázaná pravda, nová indukce, která důkaznosť indukce první sesiluje.

Tak jsme poznali, že případy, ve kterých rosa se tvoří hojně, pokud můžeme pozorovati, se shodují v tom a jen v tom, že buď teplotu hojně vysílají nebo že ji zvolna vodí. Mezi vlastnostmi těmi není žádné jiné souvislosti než ta, že má těleso následkem každé této vlastnosti tendenci ztráceti teplo s povrchu rychleji, než se nahradí z nitra.

Případy naproti tomu, ve kterých rosa se netvoří nebo jenom v malém množství, a kteréž jsou rovněž velice různé, nesouhlasí, pokud můžeme pozorovati, v ničem jiném než v tom, že této vlastnosti nemají.

I zdá se, že jsme poznali charakteristický rozdíl mezi hmotami, na nichž se rosa netvoří. Tím jsme vyplnili požadavky spojené methody shody a rozdílu čili methody nepřímo rozdílové. Spůsob, jakým se pro ni připravují data methodou shodovou a variační, jest to, co právě mysl naši nejvíce zaujímalo.

Mohli bychom tedy otázku, na čem spočívá vznik rosy, pokládati za úplně rozluštěnou, kdy bychom byli bezpečni, že hmoty, na jichž povrchu rosa se tvoří, ode hmot, na jichž povrchu rosa se netvoří, ničím jiným se neliší než tou vlastností, že ztrácejí teplotu s povrchu rychleji, nežli se z nitra nahrazuje. Ale této úplné jistoty nikdy nemůžeme míti. To zdá se nám na první pohled závadou velice důležitou; ale v pravdě tomu tak není. Neboť ve všech případech stanovili jsme na jisto i to, že jeli některá jiná vlastnosť námi opomenutá, která se nalézá při všech hmotách rosou se pokrývajících a která chybí u všech hmot rosou se nepokrývajících — tato jiná vlastnosť musí býti taková, že při celém tom velikém počtu hmot vždy nalézá se tam, kde nalézá se i vlastnosť teplo lépe voditi než vysílati, a vždy nenalézá se tam, kde toho není. Tím spůsobem máme pevnou záruku jak pro skutečnosť příčiny společné, tak proto, že obě příčiny jsou spolu. Neníli tedy vlastnosť teplotu lépe vysílati než voditi sama příčinou vzniku rosy, tož jistě příčinu skutečnou vždy doprovází, i nedopustíme se tedy chyby, považujemeli ji tak, jako by byla příčinou skutečnou.

A nyní se vraťme ke dřívějšímu stadiu svého bádání. Dokázali jsme, že v každém případě, ve kterém se rosa tvoří, jest teplota povrchu nižší než teplota okolního vzduchu. Byli jsme však v nejistotě, zda toto studeno jest příčinou rosy nebo jejím následkem. Tuto pochybnosť můžeme nyní rozřešiti. Nalezli jsme, že jeli hmota v noci vydána vzduchu, stává se studenější než okolní vzduch dle svých zákonů vlastních. Tím vysvětluje se povstání studena neodvisle od povstání rosy, a jelikož dokázáno jest, že mezi povstáním rosy a studenem panuje nějaké spojení, musí to býti rosa, která se zakládá na studenu, čili jinými slovy: studeno jest příčinou rosy.

Tím dokázán jest zajisté zákon o příčině vzniku rosy spůsobem dostatečným. Avšak důkaz náš lze sesíliti ještě spůsobem trojím:

a) Dedukcí ze známých zákonů o vodních parách ve vzduchu nebo jiném plyně rozšířených. Známe z přímého pokusu, že při každém stupni teploty vzduchové může zůstati pohlceno (suspendováno) ve

vzduchu ve spůsobě páry jen obmezené množství vody. Toto maximum vodních par ve vzduchu pohlcených zmenšuje se v té míře, ve které vzduchová teplota. Z toho následuje již cestou deduktivní, jeli ve vzduchu obsaženo již tolik vodních par, kolik jich vzduch při své teplotě může obsahovati, že každým dalším klesáním teploty část páry se zhustí a promění ve vodu. Tolikéž víme dedukcí ze zákonů o teple, že dotyk vzduchu s tělesem, které jest studenější nežli vzduch, musí nutně snížiti teplotu oné vrstvy vzduchové, která se bezprostředně dotýká povrchu onoho tělesa. Tím stane se, že vzduch vypustí díl vodních par, který nemůže již zůstati vzduchem pohlcen, tyto promění se ve vodu a dle obyčejných zákonů přítažlivosti a adhaese usadí se jako rosa na povrchu tělesa.

Tento deduktivní důkaz má i tu výhodu, že dokazuje souvislosť příčinnou a že vysvětluje i výjimky, pod jakými zjev náš nastoupiti může, a tedy i případy, ve kterých nepovstane rosa, ačkoli těleso jest studenější nežli okolní vzduch. Ukazuje zajisté, že stane se tak vždycky, kdykoliv bude vzduch v poměru ke své teplotě obsahovati tak malé množství vodní páry, že i když dotýkaje se tělesa chladnějšího se ochladí, přece může ještě všechnu páru, v něm dříve pohlcenou, udržeti ještě dále ve stavu pohlcenosti (suspense). Tak není v letech velmi suchých žádné rosy, v zimách velmi suchých žádné jinovatky.

Tak nalezli jsme dedukcí touto další podmínku pro vznik rosy, které methody naše neobjevily a která by vůbec zůstala neodkryta, kdy bychom nebyli připadli na myšlenku odvoditi následek ze známých nám vlastností sil.

b) Bezprostředním pokusem o utvoření rosy dle methody rozdílové. Budemeli povrch tělesa ochlazovati, můžeme nalezti v každém případě teplotu stojící dle přesycenosti vzduchu vodními parami více nebo méně pod teplotou vzduchovou, při níž dle zákonů našich musí povstati rosa. — Tímto spůsobem souvislosť příčinná se dokáže bezprostředně. Můžeme to provesti v míře ovšem jen malé. Ale máme zajisté důvodů dosti, abychom domnívali se a věřili, že i ve veliké dílně přírody týž pochod způsobí i týž výsledek.

c) Odůvodněním předešlého pokusu i ve veliké míře přírodní. Máme před sebou jeden z velice řídkých případů, o nichž jsme mluvili při methodě rozdílové, v nichž příroda sama činí za nás pokus právě týmž spůsobem, jakým bychom jej v laborátoři činili my. Příroda uvádí totiž do dřívějšího stavu věcí jedinou nám známou, zcela určitou okolnosť a ukazuje následek toho tak rychle, že nezbývá času k nějaké jiné podstatné změně v předcházejících okolnostech.

Pozorujeme zajisté, že rosa nikdy hojně nepovstává na místech, která jsou kryta proti volnému nebi, a nikdy v noci zamračené. Pakli mračna se rozdělí jen na několik minut a ponechají jasný otvor k nebi volnému, povstává hned rosa a stále jí přibývá. Naopak rosa, která se utvořila v jasných mezidobách, často opět zvětrá, jakmile nebe se hustě mraky pokryje.

Jest patrno, že skutečnosť nebo neskutečnosť nepřetržitého spojení s nebem způsobuje povstání nebo nepovstání rosy. Co pak jest to volné nebe? Nic jiného nežli nepřítomnosť mračen. Mračna pak

jako všecka jiná tělesa, od některého předmětu pružnou tekutinou oddělená, mají tendenci zvýšiti teplotu na povrchu předmětu nebo ji udržovati tím, že ji sálají. Zmizení mračen ochlazuje tudíž povrch.

V tomto případě tedy příroda sama způsobuje změnu ve příčině prostředky určitými, nám známými. Očekávaný výsledek nastoupí. Zda není to pokus úplný, který vyplňuje všechny požadavky methody rozdílové?

Tento důkaz, k jakému jsme dospěli při theorii o tvoření rosy, jest zajisté pádným případem pro onu plnou jistotu, jakou si můžeme zjednati cestou induktivní, i tehdy, když nezměnitelná posloupnosť povrchnímu pozorování nikterak není patrna.

Tyto methody jsou jediným možným druhem bádání zkusného čili přímé indukce a posteriori, na rozdíl od dedukce. Dedukce a methody tyto jsou pak prameny, které má lidský duch po ruce vůbec, aby dostihl zákonů o posloupnosti zjevův.

Regina Isolanová.

Národní pověsť z Poještědi

od

Otakara Červinky.

(Dokončení.)

VI.

Širý kraj se v dole jeví.
„Hle, již říši mou lze zříti!“

Mládci tuhne žilobití,
sní či bdí? On dobře neví.
„Tvoje říše — v Dubu Českém?“
„Čekal jsi ji nad nebeskem?
Bláhový! To žert byl pouze,
pravda ale mojí touze.
Celý kraj ten, kam zříš hledem,
patří mně: ty se mnou vládni!
V okénku, hle, kaple hradní
světlo plane v jase bledém.
Kněz tam na nás nyní čeká.
Po oddavkách v okamihu
odletíme dále, k jihu,
v lásky říši. Co tě leká?
K jihu v jara věčné pláni.
Proč jsi zastavil však koně?
Spěš! Vždyť budem dole v honě —
Uzda padá z tvojich dlaní!

Ty mě děsíš svojím zrakem,
zlověstným je přistřen mrakem:
proč tam hledíš, v ony strany?“
Stanul kůň, a skoro rázem
sestoupili oba na zem.

„Tys Regina z Isolani?“ —
„Ano, jsem, co při tom zlého?“ —
„Snad se lekneš jmena mého.
Že jsem sedlák, myslíš asi:
Adam z Vartenberka slovu.
Byly kdysi také časy —
nepovstanou nikdy z rovů —
kdy kraj, jenž zde na dohledu,
patřil nám — tož mému dědu.“ —

„Aj tím lépe!“ v udivení
Regina dí z Isolani.
„Žádné překážky víc není,
sám kdy patříš mezi pány.“ —
„Děd můj pozvedl své zbraně

pro vlasť, víru proti králi.
Vyhnancem sám umřel v dáli,
vyhnancem i já jsem také!“
„Císař smyje viny však é:
milosť neodepře tobě
za to, co děd spáchal v zlobě!“

„Lid můj po svém Boha vzýval,
až tvůj otec, krví rudý,
chtě prý vyplenit ty bludy,
v kostel svůj je kázal štváti
fenami, jež vedli kati:
sám se na to v smíchu díval,
jak je psi a kati rvali!“

Umlknul. A oba stáli
proti sobě jako cizí —
srdce dvě, tak čistá, ryzí —
stvořená jak právě k sobě.
Ticho kolem, jako v hrobě —
ticho kolem, jenom v dáli
sova houká v lesů klíně,
v močále kdes na dolině
žáby sobě skřehotaly.
Přes měsíc se mračna hnaly
z temné tuče odervány,
která zticha nad obzorem
nad lesy se nesla horem.
Bouř zní časem jako hrany.

Oba stáli proti sobě.
„Nevím, co můj otec činil,
zdali právem jsi jej vinil —
věčný sen sní dávno v hrobě.
Zdali za otce já mohu?
Chybilli, to zanech Bohu —
on ví, co je pravdou, hříchem.“

„Dobře díš: však ona chátra,
již tvůj otec psy dal štváti,
ctí mě jako svého bratra.“

Nyní dívčin hlas zněl smíchem
šíleným, jenž hrůzou chvátí.

„Mohla bys mě milovati —
Českých bratří vyznavače?“
Chvatně jako plaché ptáče
uděšené dravcem, vrahem
mluví dívka přerývaně:
„Břitký hrot viz této zbraně.
Stop ji třeba v srdci drahém,
nech mi potom zvoní hranu —
miluji tě, nepřestanu!“
On jak socha stojí, hledí,
němá ústa slova nedí.
Kde jest, dívko, tvoje pýcha?
Na kolena nyní padla,
mluvíc k němu vroucně, zticha:
„Moc, jež v srdcích našich vládla,
vládne posud! Co nás dělí?
Víra naše stejně čistá,
v jednoho věříme Krista!“
Bolně se jí rtové chvěli.
„Což mám pro ten život celý —
pro věčnosť tě ztratiť zase?
Není možná — smilování!“
děla v něhyplném žase:
„Odřekni se víry svojí —
kněz nás ještě dneska spojí.“

Adam smutně hleděl na ni:
nikdy v té ji nezřel kráse;
zrak se kloní z nenadání
k zvyklé její břitké zbrani,
jež jí tkvěla v zlatém pase.

Náhle prones v odhodlání:
„Za veškery světa slasti,
neopustím svojí vlasti —
nezradím svých otců víry!“ —
„Otců víry,“ vzdech kraj širý.

Jako vymrštěna střelou
dívka vzhůru vyskočila,
jak by dřímající síla
zkypěla v ní krví vřelou
hrdých pánů z Isolani:
„Muži drahý, milovaný,
poslední to slovo tvoje?“

Čarokrásná je v svém bolu!
sám že Adam unešený
nepomněl, co tyto změny
mohou přinášeti spolu.
Zahleděl se v vytržení
na tu čarodějnou vílu —
Ona ruší jeho snění:

„Odřekni se svojí víry —
pro mou lásku!“ děla temně.

„Ani za korunu země
lásku tvou, ba svět ten širý —“

Nedokončil — blesklo cosi...
Jako strom, jejž bouře kosí,
klesl jinoch ušlechtilý
s utajeným vzdechem k zemi;
zbarvily se roucha lemy
vřelou krví v stejné chvíli:
běda! břitká dýka tkvěla
v prsou ubohému hochu.

Stála proměněna v sochu.
Náhle klesla podle těla,
vzala v náruč hlavu bledou,
celovala ústa, líce,
kadeřavé měkké vlasy . . .
Kam tě myšlenky tvé vedou?
Neprobudíš, dívko, více
ku životu mrtvé krásy!
Marně voláš zašlé časy,
na vždy odešel tvůj druh.
K nebi zeje v prsou rána,
pusta jesti sličná schrána,
v které spanilý dlel duch.
„Odpusť, odpusť!“ volá ona,
nevýslovný bol ji kruší:
„Nezvedne se tmavá clona,
která kryje taje smrti,
nepřivolám jeho duši?
Šílenství mě, Bože, zdrtí . . .“

Marně odpovědi ždála.
Posléz němá, děsná vstala:
„Konala jsem tvoji vůli,
Pane věčný nad nebesy?
Bdím? či žiju v děsném snění?“
Jasný blesk v tom mračna půlí.
Nářek dívky zoufající
mísil se ve bouře znění;
sterou ozvěnou zní v lesy:
„Zhynul — zhynul, již ho není!“
Zašuměly širé hory
jako ve snu rozhovory,
ozvěnou zní hlaholení:
„Zhynul — zhynul — již ho není!“
V potůčku, slyš, vlna vlně
šplouná, šepce tajeplně:
„Již ho není — není — není...“

Jako přelud v záři blesků,
jejžto Litice zlé honí,
zříti dívku na komoni
k Dubu hledať temnou stezku . . .

VII.

V hradní kapli lampa září,
ticho vládne kolem svaté.
Venku bouře hospodaří:
kvílí divě Melusina,
okny záře blesků siná
padajíc mře na oltáři.

Kněz, hle, čeká — marně asi:
jedenáctou s věže hlásí
hodiny: kde zasnoubení?
Žádné známky po nich není.
V sále velkém pro snoubence
hostina a snubní věnce.
Venku bouř se více vzteká.

Ku knězi děl stařík vrátný:
„Předtucha mě divá leká.
sen jsem měl dnes tuze špatný,“
mluví stařík povídavý —
„vidění krvavé hlavy,
s kterou hraběnka, má paní —
zbav mne, Bože, všech mých hříchů,
hrála sobě tady v smíchu!“

Dupot zazněl z nenadání —
dupot koňský po nádvoří.

Otevrou se kvapem dvéře:
Regina se jimi béře;
v očích divý svit jí hoří:
jako blesky v mračnu září,
planou oči z siných tváří;
vlasy, tmavé nad noc černou,
visí divě rozpoutány —

má sic loutnu, družku věrnou,
struny jsou však přetrhány.
U pasu jí chybí dýka —
v bílém šatě skvrny rudé —
„Kde je ženich?“ — Dívka vzlyká:
„Bože!“ šepce. „Co to bude?“

„Potkali jste zákeřníka?“
kněz dí dále s hrůzou, živě. —
„Ne!“ lká dívka zoufanlivě,
„nevím, kde je ženich asi —“

Starý kněz zří na ni přísně:
krve pruh, jí oděv třísně,
domněnky v něm budil žasy:
„Nevíš, paní z Isolani?“
opáčil kněz svoje slova.

„Nevím,“ dívka praví znova.
Zmateně zří na vše strany.
Hle, tam nad krbem tu sochu:
kohout, zkován rukou mistra;
nohu zdviženu má trochu,
hlava jeho hřebenatá
trčí pyšně povypjata,
z ní se blyští očka bystrá,
chvost má černý, křídla zlatá.
Sto let jistě, neli déle,
kohout, symbol mysli smělé,
z krbu po síni se díval.
Českým bratrům také býval
víry symbolem vždy bdělé.

Dívka hledíc po komnatě,
„Přísahám,“ dí, „svatosvatě —
o té vraždě nevím jistě!
Nech ten kohout na svém místě,
na své stráži odstaleté
třikrát zapěje nám hlasem,
vímli o té vraždě kleté!“

Zablesklo se stejným časem:
Na krb Regina zří náhle,
couvá, bledne, sotva dýše:
Zdá se jí, žeť kohout živý —
bohpomozi! jsou to divy?
Rostou křídla, černý chvost.
Z jaké bohopusté říše
příšerný to povstal host?
Z očí jeho planou žáry
třepe křídlem, hrabe spáry:
třikrát zakokrhal táhle —
Udeřil blesk. Do základu
otřásly se stěny hradu.
Děsně vzkřikla dívka mladá,
padla, jako mrtvý padá.

VIII.

Tak se před jeptiškou neslo
uplynulé mládí celé:
jitřní hvězdou vzešlo skvělé,
padající hvězdou kleslo.

Viděla pak v duchu sebe,
jak se stala řeholnicí,
aby usmířila nebe
rovna Máří kajicnici.
Rozdala své statky hojné
na úmysly bohabojné,
ostříhala bujné vlasy,
v klášter pohřbila své krásy.
Přísnou kázní, trýzní těla
na vše zapomenouť chtěla:
Marně! Jako stín se vleče
za tělesem v slunce svitu,
tak zří často v noční tiši
dýku v prsa mládce vrytu,
ránu, z níž krev proudem teče.

Zvolena jest abatyší
pro svůj rod i pro své ctnosti.
Darmo se však modlí, postí:
o půlnoci zase slyší
vzdechy jakés, šepotání;
Adamův to hlas je milý,
plný lásky i v té chvíli
děsné — v samém umírání.

Stálá trýzeň duše, těla,
podlomila její síly:
černý druhdy vlas se bělá,
tělo víc a víc se chýlí.

Před časem již zraje k hrobu:
cítí blížiti se dobu,
na pravdě kde stane boží.
Smrti poslové se množí

kvapem, jako v bitvě děsné
porážka kdy dokonána:
pod ranami vojín klesne,
cítí — sotva dočká rána.

IX.

Ani šelest. V tichém ruchu
hodina již přišla duchů;
Lampa svítí. Matka boží
hledí vážně v smutku dolů
na Syna, jenž hyne v bolu,
na hlavě korunu z hloží.

Ticho vůkol o půlnoci,
„Sprosť mne viny, v tvé jsem moci!“
Kolem kříže ruku vine:
„Chraň mne, mocný Hospodine!“
v pláči volá abatyše.
„Hospodine, Hospodine!“
ozvěna zní kolem tiše.

Mrákota se nad ubohou
v smrtném spánku rozevírá . . .
Mizí cella. Pláň, hle, šírá —
kráčí po ní bosou nohou.
Vidí do šírého kraje:
osení kol bujné zraje:
za ním, rovný mračen pruhu
černají se širé bory;
na obzoru v polokruhu
nebetyčné strmí hory;
nejzáz — horské říše král —
šerý Ještěd vážně stál.

Zde u cesty, zde to bylo:
zde kles, raněn její rukou,
Dřevo spásy místo krylo.

Ha, co vidí? Novou mukou
srdce proniknuto krutě —
Ó, co vidí? Co to leží
pode křížem nepohnutě?
Tělo mrtvé, mladé, svěží!
V prsou vetknuta je dýka,
z rány rubínem krev teče!
Poznává již nebožtíka;
klesá, blíž se k němu vleče:

„Bože v lásce neobsáhlé,
odpuštění, smilování!“
volá v vroucím celování.

Tu však jinoch povstal náhle:
vymknul se jí ze objetí,
načež jako tajnou mocí
pozvedal se v lůno noci,
hle, již v oblak siný letí —
mizí . . . Ona za ním touží:
„Odpusť!“ zoufale v noc volá.

Tajnou mocí ode země
pozvedá se náhle zdola,
hruď se touhou, bázní ouží —
již již letí — v mrak se hrouží —
pod ní mizí hory témě . . .
Beztvárné vše kol ní plyne:
mlhy, mračna, jako v bouři
z dola vinou se a kouří.
Hle, tu světlo zdáli kyne.

Znenáhla zří: v jasné výši,
v skvělé záři nad oblaky
trůní soudce světa říší;
ona cloní před ním zraky.
Z jeho vlídně přísné tváře
plyne ona světla záře.
Kolem trůnu archandělé,
cherubové v záři skvělé.

Na temeni hory svaté
anděl držel váhy zlaté,
misky byly démantové:
na nich vážil ctnosť neb hříchy:
pravdu, jak ji lidstvo zove —
pravdy věčné pablesk lichý.

Pode trůnem věčné slávy
zříti nesčíslné davy:
milionů miliony

mizí — jdou — a mizí zase
podle trůnu, v tmě neb v jasc,
jako víří hudby tony.

Zdá se bídné kajicnici,
že ty miliony zraků,
že zář nesčíslných lící
jsou jak tuče bouřných mraků
všechny na ni obráceny:
mizí síla hříšné ženy —

„Zavržena pro vše časy —“
zdá se jí, že slyší hlasy
s výše zníti v hromů zvuku;
vzpíná vzhůru k soudci ruku:
ruka rudá — zkrvavená;
ke trůnu se plazí žena:
„Odpustil jsi Magdaleně
pro velikou lásku její,
odpusť mně též, bídné ženě!“

Cítila, že s hůry lejí
paprsky se víc a více,
cítila, že svaté líce
k zpovědi ji vybízejí —
beze slova — pravdou pouhou.

Přede trůnem Pravdy svaté
pojal cherub váhy zlaté,
na nichž váží ctnosť neb hříchy:
v jednu misku démantovou
hodil zlatý vínek lichý,
který lidé slávou zovou;
v druhou ruka srdce kladla,
jehož lásky plamen tichý:
hle! hned miska dolů spadla.

Hlas tu zazněl s trůnu spásy,
který přečká svět i časy,
hlas tak jasný, lásky plný,
jako svaté hudby vlny:
„Jenom láska spasí tebe!“

Nepozvedla líce vzhůru:
„Nehodna jsem lásky nebe,
andělských nehodna kůrů . . .“

Náhle čela skloněného
dotknula se jemně ruka;
jí ze srdce ztrýzněného
jak by někdo snímal muka . . .

Známá ruka — Zvedla líce:
v miláčkovo patří líce,
oblité však jasem s výší,
proměněné světla říší.
„Vstaniž! dost jsi přetrpěla!“
Zář se víc a více skvěla.

„Smímliž —“ šepce ona — „výše?
V nevystihlé světa říše?
Odpustils mi?“

„Duše drahá!“
dí jí Adam. „V říši blaha
zde vše rmuty světa mizí;
zde jen láska čistá, ryzí,
beze stínu výš nás nese:
věz, že k světlu duše žádná
bez lásky se nepovznese!“

Povznášel ji výš a výše,
jako pravé štěstí dýše
v rytmu hudby slavně, tiše
tam, kde Pravda světovládná.

„Odpouštějí se ti hříchy,“
dí jí Soudce všehomíra
všemocný, však mírný, tichý:
„Spasila tě láska, víra . . .“

X.

Do okénka celly
padlo jitra plání,
tam, kde v zadumání
abatyše sní:

paprslek ten skvělý
rozlil svoji záři
po ubledlé tváři,
jak by snil též s ní.

Ruce kolem kříže
pod obrazem Panny,
paní z Isolani
klečí skloněna:
skrze celly mříže
jarní větřík v chvění
věje políbení —
lásky ozvěna.

Za polibkem jara,
z chladnoucího těla
duše odletěla,
na vždy smířena:
na rtech úsměv hárá,
odpuštění v čele,
jež jí vtiskla vřele
láska plamenná.

Tak ji našly sestry
na úsvitě z rána,
jak by před ní brána
ráje dokořán:
květů dárek pestrý
oknem poslal vánek —
tichý míru spánek
světů Pán . . .

Dr. Josef Miloslav Hurban.

Posmrtná vzpomínka
od
Jos. V. Friče.

II.

**„Stljačil som roky v myšlénku jedinú
a v téj života chvíle nezahynú!“ —**

Mysl Hurbanova zračí se nejskvěleji v *Pamětech*, které na sklonku věku svého věnoval spolubojovníku svému Ljudevitu Štúrovi. Zabíhajíce někde příliš do podrobností, vycházely ve Slovenských Pohľadech od r. 1881 do konce r. 1887; jsouce psány s ohněm a s upřímností neobyčejnou, jsou nejlepší apologií a ovšem poučnou martyrologií celého hnutí slovenského; z nich prozatím vedle osobních upomínek čerpati nám bylo, čeho se nám z života i k povahopisu našeho Miloslava z jiných pramenů nedostávalo.

Josef Hurban, narozený dne 19. března 1817 v Beckově, z rodičů dosti majetných, nalezl při nastoupení svých studií v Trenčíně nejvhodnější útulek v téže rodině Štúrově, která byla r. 1819 přijala i moravského syna evangelického učitele, Frant. Palackého, pod svou střechu. Byla to co do náboženského přesvědčení a co do přísnosti mravů pravá českobratrská rodina, v níž neutuchly ještě tradice Pobělohorských našich exulantů, kteří se byli v tak hojném počtu do severního Uherska utekli. Otec Štúrův, svědomitý pastýř duchovní a pedagog lidumilný; matka z lidu pošlá, k lidu lnoucí, vzorná slovenská hospodyně, přirozená dcera Tater, plna lásky, plna pobožnosti, plna písní. Když tam pod patriarchální ten krov koncem let dvacátých přijali mladistvého študentíka Hurbana, ještě si vyprávěli o tichém a pilném Moravanu Palackém, za jehož příkladem se i Hurban r. 1830 jakožto gramatista odebral do Břetislavě, „tohoto sídla umĕn blahého.“

Ljudevit Štúr jej tam o 3 roky předešel. Hurban oddával se tam výhradně svým studiím a když postoupil do logiky, zmocnila prý se ho jakási „pýcha filosofická,“ obcoval raději s bujnějšími, maďarisujícími junáky, ač byl mnohem pilnější než oni. Nicméně byl tomu dosti blízek odciziti se svému rodu; teprve když jej Štúr o prázdninách vedl na Rákoš, kdež pod dubem předčítal mu Kollárovy znělky, probudilo se v něm zase slovenské vědomí; i přestal psáti denník svůj latinským jazykem, prostudoval gramatiku mateřské své řeči a počal psáti všelijaké verše i veselohry.

Školním rokem 1836 „schvácen do kruhů Štúrových“ stal se členem česko-slovenského spolku a přestal již nadobro Ljudevitu svému záviděti, že byl ode všech zbožňován, i podlehl zcela jeho mohutnému vlivu.

Spolky podobné, krajinské, byly v Břetislavi mezi studenty obvyklé. Vedle maďarského byl tam kruh německý, chorvátský, srbský atd. Kdežto však se tyto podobaly spíše buršenšaftům, hledícím sobě zábav a „pijatik,“ vynikal spolek česko-slovenský vážnou snahou po vzdělání, maje návodem Štúrovým také úkol vyhledávati o prázdninách talentované krajany, vábiti je na lyceum Břetislavské, sbírati národní písně i pověsti, cvičiti se v řečnění a recitaci básní a shromaždovati též materiál topografický a ethnografický, směřující k důkladnému poznání krajů i mravů lidu slovenského. Písemné práce takto zhotovené Štúr žákům svým prohlížel, načež opravené předčítány bývaly v každé sobotní odpoledne; potom byly přetřásány rozličné vědecké a časové otázky, přednášeny básně Mickiewiczovy, Puškinovy, Lermontova a v originále zpívány sbory a písně do kola, při čemž známá, Štúrem buď vytvořená nebo zdokonalená píseň „Nitra, milá Nitra, ty slovenská máti,“ tvořila počátek nebo zakončení.

Kázeň spolku tohoto byla velmi přísná; zproneveření se jakékoliv proti vůdčí jeho myšlence trestalo se vyloučením. Všickni členové musili se zachovávati veskrze mravně, zříkati se všeho přepychu, pohodlí a zbytečného výdaje, tužiti své tělo i svou povahu a věnovati prázdné chvíle studiím z knih za uspořený groš nabytých. Větším dílem přiučovali se i francouzskému, anglickému a vlaskému jazyku a skoro všichni (některý rok 80—120 žáků slovenských) obeznamovali se s hlavními nářečími slovanskými. K tomu přispívaia ovšem i přítomnost chorvátských, srbských a některých polských kollegů. I zavznívaly tu střídavě vlastenecké i prostonárodní písně od zasmušilých slovenských až do veselých Krakowiaků, od bojovných polských a jihoslovanských až do čarovných dumek kozáckých. Štúrovi a jiným bývalo přednešení některé nové básně nebo písně podnětem ku poučné a povzbuzující, vždy vzletné a úchvatné řeči. Neníť zajisté bez významu pro další vývoj slovanské vzájemnosti, že to bylo právě v Břetislavi, kde Štúr a jeho družina vešli takto v přátelské obcování s Rajačičem, později srbským patriarchou, se Stratimirovičem, otcem generála, s baronem Kulmerem, s Ožegovičem i s Jankem Šafaříkem.

V dubnu roku 1836 umluvila slovenská mláď společný výlet na Děvín, kterýž měl z pochopitelných příčin ostatním lyceistům a též profesorům kromě Štúra zůstati tajemstvím. Ubírali se tam časně z rána, po

dvou, po třech rozličnými cestami. Když sešli se pak všickni ve zříceninách nad Dunajem, našli tam svého mistra Štúra, jenž na slova Kollárova: „Stůj noho, posvátná místa jsou, kamkoliv kráčíš,“ promluvil k nim plamennou řečí, v níž vyložil úkol statečné slovenské mládeže, a končil slovy: „Už um chce královať — trjaste sa tyrani! už volnosť prichodí — tiešte sa otroci!“ I následovaly jiné nadšené řeči a zpěvy, novou k tomu cíli složenou básní Štúrovou na Děvín počínaje až do Tomašíkovy „Hoj, Slováci, ještě naše slovenská řeč žije.“ Každý z přítomných byl vyzván, aby si tu vyvolil heslo svého života, každý vybral si aneb dostal od Štúra na památku této schůze zvláštní jmeno. Hurban přijal jmeno Miloslav a vyvolil si heslo: „Pravdě a národu!“

Ti, kteří Břetislav opustili, zavázani byli zaslati po nějakém článku neb dopise, z nichž potom o prázdninách Hurban se Štúrem připravovali větší sborník: „Plody učenců řeči a literatury česko-slovenské na ústavě Břetislavském,“ ale k jeho vydání tiskem nedošlo pro nedostatek hmotných prostředků.

V příštím školním roce se mezi touto mládeží pro různosť náhledů a příliš spartánskou vychovávací methodu Štúrovu objevily povážlivé třenice. Zvláště nad jedním velmi nadaným slovenským jinochem, kterýž byl načichl byronismem a „znemravnělostí romantiků a liberalistů,“ zlomil Štúr neúprosně třtinu: vyobcoval jej ze svého kruhu. Avšak i u jiných jevila se pro přirozenou mladistvou bujnosť choutka vybaviti se z jarma Štúrovy discipliny, zvláště když senát Břetislavský sahal poněkud citlivě na starou akademickou svobodu. I Hurban, vyzván byv svým maďarským přítelem Jesenským, přidal se k nespokojencům, kteří demonstrovali hřmotným způsobem proti původci profesorské přísnosti, jakémusi Schimkovi, jehož studující v samém senátě obléhali a ohrožovali, žádajíce s pozdviženými holemi za satisfakci. Štúr, který své mladíky od těch demonstrací zrazoval, stal se proto u mládeže protivného táboru tak neoblíbeným, že mu jeho věrní nedali bez průvodu ani z domu vycházeti. Senát, ač hleděl spor po dobrém utišiti, přece přednesl celou při inspektoru baronu Szirmayovi, který pohlížeje na demonstrace jako na zřejmou vzpouru, odejel do Vídně a přivezl odtud plnou moc ku příkladnému potrestání všech vinníků. Čelní původci nepokojů a řečníci studentstva tíže ovšem za to odpykali nežli Hurban, jenž odsouzen pouze na 24 hodin do karceru.

Vyváznuv takto dosti lacino vrátil se pokorně pode jho „Štúrova absolutismu,“ i počal jeho návodem ponenáhlu svou literární činnosť; dobrý mistr přisoudil mu zvláštní nadání k beletrii, najmě k národní historické povídce. K dalšímu vzdělání svých svěřenců, hlavně pak aby nabývali širšího rozhledu i všestrannějších zkušeností, vymohl zvláště nadaným u majetnějších vlastenců stipendia na cesty. O prázdninách vypravil dva: jednoho do zemí jihoslovanských a druhého, Hurbana, do Vídně, na Moravu a do Čech. Štúr sám opustil Břetislav v září r. 1838 na dva roky, aby na universitě Dobrosolské studoval filosofii, linguistiku a historii. Tam za sebou vábil i Hurbana; ale tento stav se na jeden rok v Břetislavi jeho zástupcem, nemohl se na delší čas a tak daleko z domova odebrati, anoť nabízené k tomu evangelické stipendium bylo příliš skrovné. Jen aby si ve 2—3 letech vy-

získal dostatečný fond pro studie na vyšším učilišti v cizině, přijal po své cestě k bratřím československým, v říjnu r. 1840 kaplanské místo v Březové blíže Mijavy.

Z cesty své po Moravě a po Čechách přinesl si utěšené i posilňující upomínky. Podnikl ji o prázdninách r. 1839. S Prešpurkem, kdež byl na školách strávil skorem deset roků, loučí se ve své, teprv r. 1841 v Pešti vyšlé, česky psané *Cestě Slováka* těmito vřelými slovy: „Tu jsem spatřil hvězdy, které mne na bouřlivém moři žití mého povedou; tu jsem pocítil v zápalu a zanícení let mladických blaženosť, která mi bude oslazovati hořkou číši, čekající tuším na mne a všecky, kteří brámíme svatých dědictví národních.“

Víděň se mu spíše protivila než imponovala, i nezdržel se tam dlouho. Spěchal k Brnu, kdež v Klácelovi, Ohéralovi a jiných (poznalť tam tehdy náhodou i Frant. Zacha a Bloudka) nalezl nejupřímnější srdce bratrská. Na Moravě, kamkoli přišel, všude od vlastenců ač řídkých, však tím horlivějších slyšel Kollárovy znělky. Nemámeť za našich dob již ani tušení, jakého ohlasu nalézaly nejen u nás a na Slovensku, nýbrž v celém probouzejícím se světě slovanském věštná slova tohoto našeho básníka proroka.

Slyšme, jak 22letý Hurban pozdravil středisko českého života nad Vltavou: „Nu vítej mi, Praho! ty velebný chráme slávy slovanské! Vítejte mi, vy duchové vznášející se nade věčnými památníky bytosti své někdejší! Vítám tě, o země slávy, krví praotců zbrocené! Vítej mi, ty ‚slávy i hanby obraze.‘ Čerstvě tu v paměti jsou zachované věky minulé, na rumích pak jejich — oplakávaných každodenně — staví točící se vír století našeho nové budovy.“

Jediné, co jej zarazilo, byly osobní půtky některých, jemu stejně vzácných spisovatelů mezi sebou. U veřejném životě českém bylo v Praze před půl stoletím znamenitostí poskrovnu. Hurbana zajímala první česká dětská zahrádka Svobodova, Budeč Amerlingova, Šmillerova kavárna, dva hostinné domy Preslův a Staňkův, obrazárna Nosticova. Učinil také výlet na Karlův Týn, na zpáteční cestě plul s přáteli svými z Chuchle po lodi a zazpíval si s nimi nejeden vlastenecký sbor, jmenovitě také oblíbenou již píseň Kde domov můj. Hle, to vše, co u nás zažil, co co mu náš národní život teprve z mrákot se probouzející poskytnouti mohl! V divadle hrálo se tehdy česky jen od sv. Václava do sv. Jana!

Přece však si do svého cestopisu zaznamenal: „Praha mne okouzlila! neboť po tom se snové moji, jakoví zahřívali duši mou o Praze s velikým citem myslící, ozářili a osvítili tak, že nikdy věčné toto Slávy město z mysli mojí nevyhasne. Uchvácen proudem myšlenek a citů žil jsem tu tuším nejšťastnější chvíle svého života! Do Prahy bychom měli aspoň jedenkrát za života našeho každý cestovati, abychom pookřáli na památkách skvělé minulosti a nabyli posily k Herkulovým prácem života našeho.“

Cestu do Prahy konal přes Boskovice, Pernštýn a Jihlavu, navštívil i Německý Brod, Čáslav a Kutnou Horu; z Prahy se přes Poděbrady odebral do Hradce Králové, kdež u Hostivíta Pospíšila našel pohostinství; nadšeně vzpomínal pak na jeho dceru Marii, ideál našeho Boleslava Jablonského.

Dále ubíral se přes Tyniště k Litomyšli, pak Hanou k Olomouci, načež přes Přerov a slovenskou část Moravy vrátil se k domovu. Shlednuv s cimbuří Potštejnského řetěz Sudetů, zvolal ještě unešen: „Utěšené to podívání se na ty zákony věčné přírody, stejnou platností se od věků honosící! Já jsem tu čítal tajnou věštbu, která již byla jednou ve skutku: opětného totiž dokonalejšího se usrozumění vlastí našich, přírodou spojených: Čech, Moravy, Slezska i Slovenska! Jaký to pěkný kus země, jediným hlaholem oduševněný!“ —

Za svého kaplanování v Březové chtěl si Hurban ukládati každý groš, jejž mohl uhospodařiti, aby měl na cestu a na studie v cizině; ale jeho lidumilnému srdci to nedalo, aby neujímal se mládeže i chudiny slovenské, která všude, kam pohledl, potřebovala nejen osvěty ale i sousta chleba, by se nasytila. Vedle hmotného podporování svých oveček zařídil hned nedělní cvičení, kdež vyučoval zdarma všemu, čeho dětem i výrostkům bylo dle jeho náhledu nevyhnutelně potřebí. Nezřídka psal mu některý soudruh neb nadějný mladík o radu a podporu. Hurban neváhal dle možnosti poraditi, vyhověti. I nutná agitace ku podpoře dalekosáhlejších podniků Štúrových (který vrátiv se v září 1840 z Němec a z cesty své po Čechách žil jak anachoreta z malého svého důchodu co pouhý náměstek stařičkého již Palkoviče) vyžadovala hmotných obětí. A takž Hurban kaplanovav po tři léta, ničeho neuhospodařil — naopak! A zatím pustil se v osudný pro Slovensko boj proti snahám mocného hraběte Karla Zaye, který z čistě politických ohledů pracoval k unii uherských evangelíků s kalvinisty. Hurban stavěl se tomu brošurami a i řečmi v kongregacích tím rozhodněji na odpor, že tu pod pláštěm náboženského směru běželo hlavně o to, aby nekatoličtí Maďaři ve svých církvích dostali vrch nad nekatolickými Slováky. Protestantských Slováků augsburského vyznání, kteří při bohoslužbách užívali českého jazyka, bylo 520.000 duší proti 380.000 německých a maďarských; proto na tom maďarským politikům záleželo, aby splynutím luteránů s kalvinisty jejich živel i ve svéprávných církvích protestantských zmohutněl. Z druhé pak strany namlouvali Maďaři katolickým Slovákům, že biblický jazyk, jehož slovenští evangelíci užívali, jest jazykem ohavným, kacířským!

Hurbanovi bylo vytasiti se zároveň se zbraněmi čistě duchovními či spíše dogmatickými. Štúrův obzor následkem jeho studií filosofických byl mnohem širší nežli Hurbanův, ale Hurban se ve svém čirém protestantismu ukázal tak výtečným dialektikem, že naň upozorněna i cizina; obdržel za svůj horlivý zápas proti kalvinismu od university Lipské čestný titul doktora bohosloví, což náboženskou horlivosť jeho tím více podnítilo.

Roku 1842 vydal Hurban svůj první almanach *Nitru*, a vedle toho podporoval horlivě agitaci Štúrovu, aby byla do Vídně vyslána deputace, jež by tam Metternichově vládě přednesla stížnosti na stále rostoucí útisky nemaďarských národností v Uhrách. Ač v této agitaci zůstali Slováci osamělí, přece tam vypravili své důvěrníky, superintendenta Joseffyho a kněze Ferenčika i Hodžu. Pamětní spis jejich (z péra Štúrova) zaslán do Budína palatinu arcivévodě Josefovi ku posouzení, i byl vyřízen velmi neurčitě, vyhýbavě, v celku nepříznivě. Slováci byli

napomenuti k trpělivosti a smírnosti, aby prý raději na minulé křivdy zapomněli, vláda prý jim nedá ubližovati, ale přeje prý sobě především, aby všechna vyznání a národnosti uherské žily ve svatém pokoji.

Následkem toho dostavila se do Břetislavě pravá inkvisice, s pověstným Pulszkým v čele, kteráž nemohouc na nikom nijaké viny nalezti, přece jen sesadila Štúra samovolně se stolice česko-slovanské literatury, proti čemuž sám Joseffy, jakožto hlava autonomní evangelické církve, koncem října 1843 marně protestoval.

Druhý ročník almanachu *Nitry* vrátil Bystřický censor autorovi s poznámkou, že tisk se nepovoluje *„ob nimiam Slavismi protectionem.“* Maďarské a též Prešpurské židovské časopisy štvaly neustále proti slovenské mládeži, viníce ji, že koná tajné schůze, že si dopisuje s cizinou a že svých maďarských bratrů nemiluje! Štúr musil odstoupiti. I zamýšlel pak s Hurbanem vydávati slovensky psané *Národní Noviny* s přílohou *Orel Tatranský.* Zatím bylo všech 70 slovenských studujících opustilo Břetislav k velikému nářku tamních občanů, v živnosti své ohrožených, a také k žalosti svých profesorů, hájících autority svého senátu a většinou příznivých svým vždy pilným žákům slovenským. Hurban, tehdy již farář na Hlubokém, nedal se prvním nezdarem odstrašiti a smluvil se v r. 1844 se Štúrem o další krok obranný. Oba postavili se s Lad. Paulinym v čelo nové deputace, která přímluvou ministeriálního rady Čaploviče obdržela slyšení u arcivévody Ludvíka. K Metternichovi ani se nehlásili, protože jich Čaplovič z toho zrážel, ježto prý kancléř, maje za choť Uherku, jest „Maďary dávno obsedlý;“ naproti tomu přece šli ke Kolovratovi, ač jim jich přítel u dvora svěřil, že tento náš krajan jest ve státní radě pouze pátým kolem u vozu. Tato deputace vracela se aspoň s lepší nadějí, ano i Metternich ji po Vídni dal hledati, aby se s ní smluvil, ale členové její byli tím časem již na cestě k domovu. V srpnu téhož roku sešli se pak Štúr i Hodža na Hlubokém a odebrali se pak s Hurbanem nejdříve k stařičkému knězi katolickému a básníku slovenskému Hollému, kterýž jich úmysl vydávati napořád knihy a noviny v jazyku slovenském ovšem schválil. Doufalť i Hollý, že touto obětí evangelíků, zříkajících se svého biblického jazyka, usnadní se sblížení katolických a protestantských Slováků a vezme se Maďaronům všechna záminka ke stálému rozeštvávání synův jedné matky. Však radili se tam i o to, které z různých těch Podtatranských nářečí mělo by se povznesti na jazyk spisovný: i zvoleno hornoslovenské jakožto nejčistší.

Posilněni souhlasem Hollého odebrali se pak do Liptovského sv. Mikuláše, kdež usneseno založiti literárně kulturní spolek *Tatrin* ku podpoře schopných mladíků a novoslovenské literatury vydáváním, odebíráním a rozšiřováním prostonárodních knih. Každý zakládající člen byl zavázán psáti bez honoráře, stálci měli povinnosť vše odbírati, sběratelé získávati abonenty a čtenáře, správci sbírati a zasílati peníze i podpory dobrovolné, poštovníci obstarávati pravidelné zásilky; výborníci měli míti nade vším vrchní dozor. Stran nejvyššího povolení k tomuto spolku měla se odebrati třetí deputace do Vídně, tam pak i k Majláthovi a Aponyimu a cestou zpět i k novému palatinu arcivévodovi Štěpánovi do Budína. Povolení k vydávání Slovenských Ná-

rodních Novin i Orla dostal konečně Štúr 25. března 1845. Ale povolení k Tatrinu nepřicházelo, naopak dalo nepřátelům Slováků nový podnět ku podezřívání a pronásledování účastníků předlonské schůze Liptovské.

V říjnu 1845 se Hurban šťastně oženil, ne bez tuhého sporu s přítelem Štúrem, kterýž jej i ještě co svědek na Hluboké pozvaný z tohoto kroku zrazoval. Dle jeho zásady neměla světská láska nalézati místa v srdci slovenského junáka, „dokud jeho národ leží v neštěstí nectné poroby.“ Naproti tomu tvrdil však Hurban, že spořádaná domácnosť, kterouž ovládá milostná i oddaná žena, klid i požehnání lásky rodinné, není odhodlanému zápasníku za právo a pokrok národa překážkou, nýbrž výdatnou posilou i podporou. A o této životní otázce polemisovali pak spolu Štúr i Hurban ještě i dále, ovšem jen skrytými narážkami, ve vlastních novinách. Štúr nebyl necitelný. Hurban svědčí o něm, že i jemu za mládí učarovalo dvé černých slovenských oček, avšak přemohl prý lásku svou v srdci zraněném procházkami do hor a toužebným zpěvem. Pohnut živým vypravováním Hurbanovým, jakou v Hradci Králové nalezl u Pospíšilů vzornou českou rodinu, Štúr vraceje se v září 1840 z Německa také se tam zastavil a porouchav si pádem se schodů ruku, byl ošetřován touže spanilou Marií, o níž Hurban v cestopise svém blouzní. Štúr však zůstávaje věren své zásadě — ač prý mu při vzpomínce na Jablonského Angelinu vždy slze vstupovaly do očí — přemohl v sobě i tuto svou náklonnosť, napsav jen několik básnických slok plných mužné resignace.

Na stolici československé literatury, po Štúrovi uprázdněnou, vymohl si slabý kmet Palkovič jiného nástupce v osobě jakéhosi Ondřeje Durčeka, jehož sám odporučoval úřadům, že to jest člověk zcela neškodný, „homo sobrius, nimium phantasiae non indulgens.“ Učinil tak i z té příčiny, že odsuzoval snahu mladších svých rodáků uvesti do škol i do literatury „tu sprostou slovenčinu.“ Durček prý rovněž jí nenáviděl, jsa v biblické řeči dokonale zběhlý. Avšak sotva byl 12. února 1845 instalován, poděkoval se, protože mu do posluchárny nikdo nepřišel, a když mu na to přes noc v jeho bytě byla okna vytlučena, uprchl dokonce potají z Břetislavě, ač jinak neměl nijaké výživy. A kamž se utekl? K Hurbanovi, který svého zásadního protivníka pod svou střechu přijal a půl roku živil, až dostal kdesi na blízku jakési místečko, načež prý přešel ke katolicismu, aby se jen lépe uživil.

Nad Hurbanovou hlavou strhla se té doby první vážná bouře. Maďarisující protivníci jeho, podrážděni účinným jeho bojem proti nim, zažalovali ho, sami přiznávajíce se cynicky před sborem, že v dogmata evangelická nevěří (Vera! non credimus!), ze zrady na protestantismu. Svolán k tomu cíli do Nitry konvent vyznavačů augsburského vyznání, a když sám seniorát vyslechnuv horlivou obranu Hurbanovu, vyřknouti musil, že zásady jeho skvěle odpovídají duchu luterského vyznání, vytasili se odpůrci s druhou obžalobou, že prý Hurban štve stále proti národnosti maďarské, což prý zřejmo z každé řádky jeho spisů od „Zrcadla Slovenska“ r. 1840 počínaje až do nejnovějšího r. 1845 ve Skalici vyšlého „Osvědčení evangelíků nezměněného augsburského vyznání.“ Po té, když sám Štúr přispíšil, aby druha svého před konventem

obhájil, vydal seniorát od sebe výrok v náboženském, čistě evangelickém ohledu, že na Hurbanovi nijaké viny nenalezli, pročež není nejmenší příčiny zbaviti ho (o co usilováno) fary Hlubocké, a co se ostatních stížností dotýče, do toho že dozoru církve nic není. Nicméně byl potom Hurban pro svou prý „tvrdošijnosť, přemrštěnosť a neobmezenou slepohorlivosť“ na odporučení samého palatina Štěpána dán pod nejpřísnější dohlídku.

S vysláním třetí deputace, aby vymohla potvrzení Tatrina, Hurban nehrubě souhlasil. Štúr však neustával, maje za to, že vláda na svůj vlastní prospěch musí proti rostoucímu odporu Maďarů podporovati Slováky. Hurban zase právě z toho ohledu soudil, že možno i nutno směleji sobě počínati. A při té příležitosti vyznává se v životopise Štúrově k osudnému hlavnímu bludu svého života, po trapných zkušenostech s upřímností věru tklivou a tragickou, těmito slovy: „Představoval jsem si svůj národ jako lva dřímajícího, ale nebyl to dřímající, nýbrž nezdravý, spoutaný, zraněný, z desíti ran krvácející lev. Vzchopil se jedním neb druhým údem, ano zařval také, leč zoufale, ale ostatní údy vypověděly mu službu.“

Předběhli jsme tu poněkud pořadný sběh události, neboť nežli poznáme Hurbana, jak počínal si v památných letech 1848 a 1849, třeba nám dříve označiti, jak se s druhem svým Štúrem v předvečer onoho obecného hnutí všech národů snažil vlastní lid probouzeti, povznášeti a osvěcovati.

Naznačili jsme mimochodem, že právě slovenští evangelíci, opouštějíce obvyklou češtinu při bohoslužbě i v písemnictvu, učinili tím vlastně oběť na prospěch celku. „Ne gramatiku, život chceme!“ toť často opakované volání samých tvůrců slovenštiny. A přece, jestliže při různosti slovenských nářečí nechtěli způsobiti pravý babylonský zmatek, musili se rozhodnouti pro jedno z nich a ustanoviti mu alespoň zásadná pravidla. V celku nepodařilo se to valně, ježto každý, zvláště prostonárodní básník a spisovatel, chtěje „vyzpívati genia i vysloviti duši svého národa,“ přece jen užíval nejpřirozenějších sobě slov, obratů a výrazů, jak je slýchal od lidu ze svého nejbližšího okolí. Troufali bychom si tvrditi, že těch růzností mezi nářečími slovenskými od Moravy až k východním hranicím Haliče i Bukoviny, od Spiše až k Banátu jest právě tolik, jak nyní na př. mezi ustálenější již slovenštinou a českým spisovným jazykem. Však to by nás vedlo do malicherných hádek o slovíčka, a těm se chceme vyhnouti. Věcí jistou zůstává, že si se Slováky návzájem zcela dobře rozumíme a že najmě my Čechové od otce Jungmana počínajíc osvojujeme sobě stále, kde co buď ve vlastním lidu svém aneb v jiných jazycích slovanských nalezneme přesného a vhodného k obohacení a všestrannému zmohutnění spisovného svého jazyka. [1])

---

[1]) Kdož sleduje vývoj českého písemnictví až na př. do blízkého dokončení Kottova Slovníku, musí se tomu usmáti, jak nám v letech čtyřicátých vzkřisitelé „svérázné“ slovenštiny vyčítali, že prý nerozumíme slovům: chabina, chroust, duněti, dívati se, frkati, haluz, humno, hrkotati, kolísati, kukulenka, kuvík, ponášeti se, sypký, stoh a prý 1000 jiných!

I z těch germanismů, nám vždy trochu škodolibě vyčítaných, bohdá jsme se již v pěkné míře vyprostili.

Ale nejde nám o žádnou polemiku, naopak chceme ukázati na hlavní důvody, jimiž tehdy vůdcové ruchu slovenského k utvoření vlastního spisovného jazyka vedeni byli. Běželo jim nejprve o to, aby vyrvali nebezpečnou zbraň z rukou nepřátel svých, kteří prohlašujíce č eský jazyk za kacířský, odcizovali nejlepší rodomily evangelické dvěma třetinám ostatních katolických rodáků. Z druhé pak strany byli právě obhajci staročeského biblického jazyka největšími odpůrci i všech „novot," kterými prý čeští spisovatelé znešvařovali staré nedotknutelné palladium bratří česko-moravských. Obhajci slovenštiny pravili, že řeč jejich jakožto přechod a pojidlo mezi západem i východem slovanským jest také v mnohém ohledu polštině, maloruštině, ba z části též jihoslovanskému živlu (dokud se ho dotýká neb s ním sousedí) bližší než naše písemná čeština. Dovolávali se „přirozeného práva," by každý užíval dle chuti a potřeby „řeči svého krbu," a pravili, že slovenština jest Tater synům „mluvou přírody," velebili její svéráznosť, svěžesť, samobytnosť a bohatosť. Prohlašovali Slovensko za „rovnoprávnou dceru Slávy" — „len že po veky pred svetom utajenú." Proto Hurban a Štúr zajisté jen z plného přesvědčení svého psali: „Chcemeli se my se životem naším i do obce vtírati a nechcemeli jen v chrámě uzavřeni býti, musíme býť duchem i řečí Slováci."

Aby také provedli, co pokládali za nevyhnutelno ku povznešení svého lidu, to byla práce tím krušnější, čím ostřeji za to byli od vlastních lidí kárani a odsuzováni.

Slovenské Noviny přes všeliká protivenství konaly po tři nejdůležitější pro Slovensko léta (od března r. 1845 do dubna 1848) služby velmi podstatné. Rozšiřovaly všude spolky střídmosti, hleděly si otázek praktických, podávajíce pokyny o polním hospodářství a o všem, čím by lze bylo blahobyt krajin Podtatranských povznesti, přetřásaly též nutnosť založení školy průmyslové, a pokud jim censura úžasně úzkoprsá dovolovala, přinášely články ryzím demokratismem prodchnuté, útočily proti nesmyslnému privileji šlechty, nijaké dani nepodléhající, a zasazovaly se o rozšíření volebního práva na svobodná města, tak zvaná královská. Když pak Štúrovi se podařilo získati mandát města Zvoleně a pozdvihnouti hlasu svého na sněmě počátkem listopadu r. 1847 do Prešpurka svolaném, Slovenské Noviny přinášely jeho řeči, jimiž naléhal na výkup z nehodného poddanství a tím samému Košutovi nemálo zaimponoval.

První výkřik uvolněného slova slovenského byl: Chceme svobodu! Máme sice v naší vlasti mnoho té svobody zemanské, ale zda též lidské? Nejlepší lék proti vzpouře a všelikému vzbouření jest svoboda! Lid náš, bez rozdílu národnosti, zvláště však lid slovenský, mnoho má povinností, přes příliš roboty, ale dosud nižádných práv! Jiná pak stále opakovaná žádosť jak Štúrova, tak i jeho Novin Slovenských — do nichž nejpilněji přispíval Hurban — vrcholila ve větě Maďarům ovšem nelahodící: Máli se lid náš ubohý povznesti, máli se jeho vzdělanosť rozšířiti, musí se i národnosť jeho uznati, šetřiti ano pěstovati, neboť nevzdělá, nevyučí, nepovznese se jinak nežli svou mateřštinou!

Tak zdálo se, že ve Štúrovi a Hurbanovi se našim slovenským bratrům v rozhodné chvíli zjevili praví, povolaní tribuni plebis. Ještě 13. března 1848 ozval se výstražně Štúrův hlas v uherské sněmovně: „Nevěřím, že by teď byl čas někomu upírati práv národních“ — a Slovenské Noviny psaly napotom vždy důrazněji a směleji.

V utrobách Krasu.

Podává

J. Vlad. Hráský.

Obyčejně bývá Kras pokládán za půdu neplodnou, kamenitou, květeny zbavenou, ačkoliv podstata zvláštnosti jeho jedině na geologickém tvaru spočívá a podnes ohromná prostranství Krašská, jmenovitě v Krajině, nejbujnějšími lesy a přeúrodnou půdou se honosí; ale buďsi zalesněn či pust, v zemědělství vždy velikými škodami bývá stíhán. Pustý Kras béře ujmu borou a výstřednostmi srážek; zalesněný Kras — v jehož dolinách úrodná prsť na metry vysoko nahromaděná tvoří přirozený podklad nejbohatší úrody, — huben jest pravidelnými povodněmi, které se pětkrát i osmkrát do roka opakují.

O melioraci pustého Krasu psalo a jednalo se po mnohá desítiletí, než konečně přikročeno ku přirozené a na snadě ležící pomoci *zalesněním*. Tato pomoc prováděna ovšem obligátně nedostatečnými prostředky, o čemž se i letmo jízdou do Terstu či Pulje přesvědčiti můžeme. Avšak o melioraci, o zúrodnění Krašských dolin nebylo v předešlých desítiletích ani psáno ani jednáno a známosť jejich až po nejnovější dobu nepřesahovala toho, co ctihodný krajinský kronikář Valvasor na sklonku 17. století věděl a napsal. Po stránce turistské i geologické provedeno a sneseno sice mnohé záslužné bádání, [1]) avšak hydrografie, tudíž i podstata odvodnění Krašských dolin zůstala nepovšimnuta, nebo byla odbývána povrchním, na scestí svádějícím výkladem; nanejvýš stala se zmínka o jezeru Cirknickém jakožto zajímavé hříčce přírodní; ostatní neméně rozsáhlé a každoročně v širá jezera se proměňující doliny byly dlouho vůbec pomíjeny, a jakkoliv úlevy daní po každé tisíce obnášely, přece nepřiložil stát ruky k dílu tak záslužnému, jakým odvodnění dolin Krašských býti se jeví. Jednáť se tu o zachránění 20.000 hektarů přeúrodné půdy uprostřed neplodných hor. Teprve přičiněním krajinského sněmu zemského v novém jeho složení počal výzkum Krasu i po stránce hydrografické, a to s takým úspěchem, že dokázána možnosť soustavného odvodnění dolin a vyvrácen předsudek i mezi odborníky rozšířený, jako by za případné výsledky jen šťastné náhodě děkovati bylo.

Abychom poznali podstatu těchto meliorací, odbočme do geologické theorie Krasu a útvarů horských vůbec; a ze mnohých theorií

[1]) Deschmann, Hauer, Lipold, Kraus a j.

volme tu, která jest pro Kras nejpřípadnější, dle které hlavní tvary hor tím povstaly, že rychleji chladnoucí kůra zemská ponenáhlým stahováním se jádra byla nutkána objem svůj srážeti a přebytečnou hmotu nakupiti, a následkem toho dle určitých hlavních a pobočných směrů vytvořila hory a údolí, jež se působením srážek podrobněji vyčlenily. V Krase pohřešujeme přirozené členitosti hlavních a vedlejších údolí, jeho doliny jsou ze všech stran horami vroubeny, což theoreticky tím vysvětliti lze, že srážení se kůry zemské dostředně působilo, a tím uvnitř hor údolí v podobě bublin povstala; účinkem atmosferiálií bubliny tyto byly záhy naplněny prosakující vodou, jež nejen mechanicky (vysokým tlakem), nýbrž i chemicky (měníc nerozpustné uhličitany třetihorních vápenců ve snadno rozpustné dvojuhličitany) nová spojení mezi jednotlivými dutinami vytvářela, až konečně v podobě potoků či řek vytékala; voda vnější byvši snadným výtokem z dutin rovnováhy zbavena, tím účinněji promílala patky kleneb a zbavivši jich opory způsobila jich sřícení. Klenby dopadajíce dna odkrývaly rázem či ponenáhlu tajené prostory, z nichžto jen při krajích, při tak zvané čáře záboru ležící části dále se utajily, jinak povstala z celé někdejší dutiny otevřená kotlina, z níž tu i tam jako strmé pilíře bývalých velechrámů podzemních jednotlivé pahorky vyčnívají. Srážky vodní si jen stěží skulinami v roztříštěném stropě dobývaly průchodu k zataraseným podzemním tokům a ukládaly znenáhla přinášený náplav, hluboká a haditá koryta v něm si vyrývajíce.

Nedostatečné prosakování při větších deštích způsobuje zátopy, jež nejen po týdny, nýbrž i po měsíce trvají, a jimž jinak zabrániti nelze, než když se doliny výše ležící s nižšími a tyto konečně s vnějším tokem spojí podzemními cestami; to by sice po stránce technické bylo prací snadnou, ale z příčin peněžných jest to podnik nemožný, ježto by průkopy 8 až 20 kilometrů dlouhé vyžadovaly nepoměrně většího nákladu, nežli jest cena pozemků. Nezbývá tedy než pokusiti se, aby zbytky bývalých podzemních vodotečí nalezeny a navzájem mezi sebou i s dolinami svými spojeny byly. To však jest výzkum nejen technicky nesnadný — ježto nám příroda v té příčině poskytuje pouze nepatrných pokynů a odborně se tou věcí téměř nikdo nezabýval, — nýbrž i životu nebezpečný, jelikož jest se všeho odvážiti, aby dosažen byl výsledek i nejskrovnější, a kroky, jimiž v těchto neznámých podzemních světech k svému cíli se přiblížiti chceme, nezřídka nás přivádějí na pokraj záhuby.

Jak nesnadno nalezti východiště k výzkumným prácem, které směřují k odvodnění Krašských dolin, pozná laskavý čtenář, budeli nás aspoň v duchu při podniknutí takovém provázeti.

Za červencového dne, za dokonalé výsuše sjíždíme po zaprášené silnici znenáhla v širou dolinu, která se jako zelený koberec před námi prostírá, na úpatí zalesněných strání vískami a městečky jest vroubena, na vrcholcích pak zdobena tu přívětivými kostelíky, tam zámky nevlastenecké šlechty. Řeka vystupujíc ze stráně v celé své síle, vine se v přečetných zatáčkách na příč dolinou až k úbočí, podle něhož pak mnoho set metrů teče, stále se úží a konečně v cípu doliny úplně se ztrácí. Sestoupivše shledáme, že voda v řečišti, hluboko do ornice za-

rytém, mezi skulinami hladce vymletých balvanů skalních zapadá a postupně mizí, ačkoli řečiště ještě dále vede; sledujeme je a tu vidíme na dně jeho skaliska jako roztříštěná, tu i tam jícnovitě skupená a naplaveným chrastím a křovím pokrytá. Čím blíže ke konci a cípu, tím větší množství náplavu a křoví, tím hlubší řečistě. Nahoře na pastvině spatřujeme množství kruhovitých propadlin; mnohé z nich jsou hodně hluboké, na dně jejich jsou tolikéž kamenné útesy a chrastí, nahoře pak as půl metru silný náplav pilin a třísek zeminami promísených. I nejprostší venkovský průvodčí dovede nám učiniti výklad: prší-li silně po celý den, naplní se celé 3—5 metrů hluboké řečiště vodou, prší-li déle, přelévá se již voda na pastviny a luka. Ale ještě něco má za lubem; když jsme si požeráky prohledli, dovede nás asi třicet nebo více metrů výše po stráni do jámy, na niž celá obec nemálo jest hrda, rozžehne prostou slaměnou pochodeň, při jejíž mihovaté záři zvolna sestupujeme ve chladném vzduchu jeskynném po roztroušených či nakupených balvanech, až dojdeme konce. Jeskyně, ať se nám zdá velkolepou či nepatrnou, vždy nás sklame tím, že dále nemožno proniknouti: jednolité skály ji kolkolem uzavírají. Náš průvodčí zná sice ještě více podobných jam, ale nebudeme všech navštěvovati, nýbrž přihledneme ke vzniku řeky. Řeka buď přitéká otevřenou jeskyní, kterou za sucha po mnoho set i tisíc metrů můžeme sledovati, ovšem s mnohým nebezpečím při slézání peřejí, až konečně dospějeme ke stojaté vodě, jež kolkolem stěnami jsouc obklopena zdola vystupovati se zdá; nebo není ani žádné přímo přístupné jeskyně, a řeka vyvírá z jednotlivých, pod strání rozložených jícnů, za malé vody bez patrného pohybu, za přívalů však v mohutných vodních sloupech vysoko vytryskujíc a 5 až 20 krychlových metrů vody za vteřinu, čili za den půl milionu až dva miliony metrů vodní zátopy vychrlujíc.

Pravidlem voda z jedné stráně údolí vystupuje a v protilehlé stráni opět zaniká; jsou však i mnohé zajímavé odchylky, na př. jámy chrlivé i ssací rozloženy jsou po téže stráni, a protější svah jest indifferentní, zejmena je-li dolomitového složení; jiné doliny jsou po celý rok úplně suchy, a jen za značných dešťů se voda jícny vylévá a za nastalé pohody toutéž cestou se ztrácí: tyto jícny tvoří zajišťovací ventily podzemních, vodou přeplněných dutin. Ve mnohých dolinách na sta jícnů a požeráků jest nahromaděno, v jiných jen jediný chrlič (retje) a jediná ponikle povahu Krašskou znázorňují.

Neméně zajímavy a poučny jsou horské stráně a horská sedla, jež doliny dělí. Jsouce posety kotlinami, stržemi, propastmi a trhlinami nasvědčují tomu, že v hlubinách nitra svého tají příčinu těchto zjevů: veliké dutiny. Neboť nehledě k oněm kotlinám či slujím, jež vyloužením vody shora působícím povstaly a jež se podle rudky (terra rosa) na dně uložené (jakožto výlužku vápenců) poznávají, nelze původ jich jinak vysvětliti, nežli že se nestabilné části zabořily a potom vyloužily. Lze-li na stržích a propastech postihnouti známky podzemní vody, jsou neomylným pokynem, kudy do středu vodní cesty mezi dvěma dolinama proniknouti možno. Známky ty při svislých propastech jsou na snadě, ačkoliv ani tu není sestup (vlastně spoušť) do hloubky 100 až 200 m. žádnou zábavou. Avšak otevřených skulin lze jen málo nalezti; větším

dílem jsou buď přirozeně neb uměle zatarasený a zarostly, i nezbývá než v zimě na sněhu dle výparu a tání jakkosti jich se dohadovati. Často se přihodí, že propasti 30 i 50 metrů hluboké kuželem sřítivší se hmoty ukončeny jsou, a sebe hlubší jámy nemohou stihnouti hledané jeskyně; příčina toho jest, že jeskyně kuželem v celé šířce byla zasypána a voda po jiných cestách se ubírá. Propasti takové nepůsobí ani výparu ani rychlejšího tání sněhu. Velmi vzácnými východišti pro výzkumné práce jsou tak zvané „hudourniki“ (německy Wetterlöcher, huda ura = zlá hodina), totiž propasti, jež bouře a živelní pohromy kdysi způsobovaly, jež každého roku svěceny neb zažehnávány bývaly a jichž Valvasor nemalou řadou vyčítá i popisuje, jenže při tom po spůsobu svém více pověry než přesného místního udání podává. Z jam těch vystupovala mlha, když měla přijíti bouře, nebo také když do nich svévolně metány byly kameny. Později kněžstvo zažehnávání zanechalo, opírajíc se hojným pověrám (v celém Krajinsku zvoní se ještě proti bouřkám), ale to bylo novodobé práci na škodu. Jámy byly kamením založeny, a na dobu naši se o nich namnoze dochovaly jen pověsti, toliko tu a tam činí se o poloze jámy všeobecná zmínka v listinách nadačních a ve farních archivech ze 17. století.

Z těchto úvah patrno, že výzkumné práce v příčině odvodnění dolin záležejí v tom, aby podzemní vodoteče objeveny a s požeráky spojeny byly, a že možno ze tří stran pracovati a zkoumati: shora sledováním jeskyní a strží na čáře záboru, ze středu sledováním propastí a jam vodoznačných, a konečně zdola postupováním proti proudu.

Krajinský Kras se ve smyslu hydrografickém člení v patero soustav, a to v poříčí řeky Krky (nejsevernější), Lublanice (největší s Cirknickým jezerem), Kulpy, Reky (ústí v podzemním toku pod hladinou mořskou u Avresina, zásobujíc tu Terstský vodovod) a Vípavky.

Minulého léta prakticky i vědecky prozkoumáno bylo povodí Lublanice a Krky, i dosaženo v obou směrech takových výsledků, že na základě jich nejen theorie předem uvedená opodstatněna býti mohla, ale objeveny jsou též neočekávané výhody v příčině zátop. Já zkoumav bezprostředně vrchoviště Krky, hodlám laskavého čtenáře s postupem prací těchto seznámiti a některými méně úpravnými pečerami jej provesti, nežli jest salonní Postojenská jeskyně.

Krka asi v takové mohutnosti, jako naše Jizera u Mladé Boleslavě, vytéká pojednou ze skalnaté stráně, však bez patrného proudu, nýbrž vystupuje z dola nahoru a tvoří při vzniku svém hluboké „mořské oko.“ Asi 18 metrů nad výtokem nalézá se ve stráni vchod do jeskyně nikoliv nepatrné, v níž za tureckých vojen obyvatelstvo celého okolí i se svými stády se ukrývávalo. Přirozený následek toho byl, že kronikáři a popisovatelé velikosť jeskyně nad míru zvětšovali a dobromyslný Valvasor byl jist, že v pozadí této sluje, prý na hodinu cesty dlouhé, sídlí duchové. Třeba však jen 250 metrů délky mezi balvany a zábory stropu proniknouti a dosáhneme mírně proudící vody, jež jako jezero celou šířku jeskyně zaujímá, a na níž se před námi zajisté nikdo neplavil; neboť abychom pronesli zcela malou lodičku, bylo nutno vchod jeskyně rozšířiti, totiž vystříleti. Z kraje loďka vadila o vyčnívající balvany, brzy však dosáhli jsme volné a nehybné hladiny vodní o pří-

šerné hloubce; naše plavba netrvala dlouho a vrazili jsme na souvislé skalní stěny, jimiž nebylo možno proniknouti; ačkoliv jsme denně prozkoumávali každou štěrbinu, přece jsme ani nepoznali, odkud voda přitéká. Piliny po kraji skalních stěn rozhozené setrvávaly v klidu, ačkoli jsme se proti proudu plavili; to bylo důkazem, že po spádu žádného přítoku není. Přitékala tudíž voda jedině zdola, tedy syfonem, a dosahovala ob čas výše, kterou vápencové stěny do černa vymleté naznačovaly. K bližšímu zjištění tohoto vřídelného přítoku užili jsme Woltmannova křídla, [1]) ale ani tím nedosáhli jsme kýženého výsledku. I bylo nám tudíž hned počátkem výzkumu podniknouti boj s nejhlavnějším nepřítelem všeho podobného bádání, se syfony, s neprodyšnými vodními závěry. Nad to někteří geologové tvrdili, že řeka Krka ani nesouvisí s domnělým vrchovištěm svým, totiž potoky Šicou a Dobrovkou, jež v Račenském údolí zanikají a pro nedostatečný odtok asi 2000 jiter žirné půdy ročně mnohokráte zaplavují. I měřili jsme současně průtočné množství těchto tří vod a shledali jsme, že povodí Krky bez přičtení povodí, jež Šica a Dobrovka zaujímají, nikam umístiti nelze. Nemohouce zdola proniknouti obrátili jsme píli svou ku prácem shůry, z Račenského údolí, a rozbili jsme hlavní stan svůj na Kopanjském pahorku, vlastně u Kopanjského „gospoda županika," jehož chvalně známý sklep oplývá výtečným „dolenským", které nás ve mnohé trampotné chvíli vzpružovalo.

Údolí Račenské jest normální Krašskou dolinou: ze všech stran jsou hory, a to krásné hory, na severu v dáli zasněžené Kamnické Alpy na obzoru, zdánlivě pod nimi romantický zámek Boštanj s vysokými vlaskými topoly, uprostřed Kopanjský kostel a na jihu lovecký hrádek Čušperk — mezi tím pak vše širá nepřehledná zeleň lučin, které se při záplavě proměňují v kalně žluté jezero. Dobrovka s přečetnými přítoky zaniká na severu pod Boštanjem ve svém dně a v dolomitu a tudíž vylučuje možnosť všeho racionelného bádání; Šica však vytryskuje ze skály a provinuvši se jižním koncem údolí v „zátočné jámě" do bezedného trychtýře se řítí. Když pak za přívalů Dobrovce požeráky nestačují, zatopí své povodí a řine se od severu přes celé Račenské údolí až k Šice, kteráž však současně ze svého zřídla mohutným sloupem vytryskuje a záplavu z jižního kouta rozlévá.

Račenské údolí bylo právě jezerem, když jsem se jím počal zabývati, jícen i se zátočnou jamou byl na více metrů hloubky zatopen, proto nemohl jsem následovati příkladu jistého inženýra, kterýž kdysi v něj sestoupiv veliké jeskyně nalezl; naopak shledal jsem později za úplné výsuše, že jícen ten konstantní hladinou uzavřen zůstal. Bylo tudíž třeba věnovati nejprve všecku pozornosť zmíněné čáře záboru; v té nalézalo se docela blízko požeráků jen dvé strži, a sice malá, úplně uzavřená jeskyně „Vršnica" zvaná a lehmá, úzká skulina „nad dnam." Když byl vchod do skuliny rozšířen, nalezli jsme klikatou krápníkovou jeskyni tolikéž kolkolem uzavřenou, neposkytující žádných známek, že by s dalšími vodorovnými jeskyněmi souvisela. I zbyla tudíž

[1]) Woltmannovo křídlo jest plochý šroub, který se nárazem vody v točení uvádí a množství otáček i rychlosť proudu na ciferníních označuje.

jáma Vršnice, kde na nejhlubším místě slyšán byl šumot, když se ucho k stěně přichýlilo; nad to půda její zřejmě nasvědčovala, že teprv sesutím či zabořením hmoty jeskynní kuželovitého tvaru nabyla a že by kužel ten měl míti pokračování. Založili jsme podkopy, po dvoudenní práci dnem a nocí skalní stěna proražena, a tu jsme uslyšeli hukot jako horské řeky a cítili ledový průvan, malou skulinou se deroucí. Pracovali jsme se zdvojenou pílí; záhy prolomen byl otvor tak veliký, že pochodeň, za ní provazový žebřík a po něm my jsme proniknouti mohli; svislé spouštění bylo sice nepříjemné, ale brzy dosažena půda a noha spočinula mezi balvany a skalisky; dali jsme máváním znamení, i sestoupil prvý, druhý a třetí lamač (horník), čtvrtý zůstal se zatknutou pochodní u otvoru. Uvázavše si všichni provaz kolem pasu, slézali jsme opatrně k hučící řece přes nakupené, slizké balvany, až jsme její čeřící se hladiny ve hloubce as 20 m. dosáhli. Nad námi rozpínala se velikolepá klenba, po proudu se zvětšující; i lezli jsme instinktivně ve směru tom po kraji jejím, tu přes skaliska se drápajíce, tam hluboko do bláta se zabořujíce, až jsme asi po 100 metrech došli na konec kužele a na kraji stanuli, odkud řeka celou šířku jeskyně zanjímala a jen jednotlivé balvany z ní vyčnívaly, k tomu poukazujíce, že by z žebříků, koz a prken mohla býti zdělána lávka, po níž by možno bylo dále proniknouti. Vraceli jsme se dle domyslu a dle busoly kratší cestou přímo po kuželi nahoru; po dosti dlouhé době, když jsme již hlavami o strop naráželi, přesvědčili jsme se, že bloudíme, pochodně u vchodu viděti nebylo, a volání našeho nikdo by nebyl slyšel, neboť jsme se sotva sami mezi sebou dorozuměli. Nezbývalo než slézti opět až k vodě, kde jsme žádných stop svých nenalezli; i přešli jsme, patrně proti proudu, a pak záhy na místo svého sestupu přibyvše, po znatelných stopách k východu jsme se dostali.

Radostná novina o nalezení podzemního řečiště se letem dědinami roznesla, a za několik hodin bylo pusté okolí Vršnice plno vozů se žebříky, prkny a různým nářadím. Zatím bylo pilně pracováno o rozšíření vchodu. Ještě několikráte hromová salva podkopů rozlehla se jeskyní, než náš primitivní mostařský sbor práci svou počíti mohl; konal ji však s velikou zručností (Krajinci jsou dobří tesaři) a mnohý se při tom notně zmáchal.

Ve dvou dnech položeno bylo na 200 metrů lávek; seznali jsme však, že hloubky přibývá a vyčnívající balvany řidnou. Konečně byla hloubka taková, že nebylo radno bez lodi něco podnikati, ale rychlosť toku velice se zmírnila, i zdálo se, že dále hladina úplně stojí, ano že podzemní jezírko naši pečeru ukončuje. Aby loď přivezena a do jeskyně vpravena byla, to bylo by vyžadovalo mnoho času, i učinili jsme pokus s plovoucím osvětlením jeskyně: na sbitých prknech polita hromada třísek petrolejem, zapálena a na vodu vpuštěna. Plovala čím dál tím volněji, ale velmi dlouho, až konečně jako by proudem jata střelhbitě zapadla, ozářivši skupinu balvanů. Balvany ty zdýmají vodu, i sledují pak její tok na 500 metrů délky v pravo i v levo, ano i celou šířku (30 m.) jeskyně zaujímajíce a místy malebná skupení tvoříce. Slézání jich bylo dosti obtížno, i bylo třeba poříditi mnohé můstky aneb v hladkém usedlém jílu stezky prokopávati. A opět rych-

losti toku ubývalo a rostla výška jílových naplavenin, až náhle se jeskyně rozšířila, a před námi objevilo se „jezero“ a přes ně klenba o 60 metrech průměru.

Obešli jsme jezero z poloviny, pokud náplav sahal, i shledali jsme, že dalšího pokračování není a že přítok dolem, ve dnu se ztrácí — tedy syfon, přirozený to výsledek vymílající síly vodní a největší překážka podzemních výzkumů.

Překážka tato nás ovšem odstrašiti nesměla. Nejprve měřili jsme hloubku jezera i shledali jsme, že jí přibývá ke straně náplavům protilehlé, kde stěny až do černa vymyty byly a kde plovoucí předměty nejdéle kroužily. I založili jsme na příhodném místě podkopy a počali vystřelovati štolu; pronikli jsme sice k několika dutinám, jež jako by z dola vymlety byly, avšak ku přímému pokračování řečiště jsme nedospěli. Mezi tou prací prohledli jsme zevrubně okolí „velkého jezera,“ i nalezli jsme malou trhlinu skalní, jíž do sluje 250 m. dlouhé se vchází, na jejímž konci opět stálá vodní hladina brání dalšímu postupu, ale kupí před sebou čistě vymytý písek, kterýž zajisté za vyššího tlaku vody z jícnu tohoto syfonu vyvržen bývá. Mikroskopické prozkoumání ukázalo, že jest to stejný písek, jako vyvrhuje zřídlo Šice; existuje tedy i podzemní tok této řeky, jenž při syfonu tak nazvané pískové jámy za větších přívalů vytryskuje; podařili se proniknouti za přepážku syfonu, bude snad možno odvesti Šicu cestou podzemní, aniž by do údolí vystoupila. Tím vysvětlena ještě i jiná záhada. Šica nevzniká v Račenském údolí, nýbrž vstupuje do něho jako pokračování potoku Rašice, kterýž o 150 m. výše a o šest kilometrů dále na jih v dolině Ponikevské v četných požerácích zaniká a piliny z mnoha pil unášené nejen na kraji požeráků, nýbrž i při zřídle Šice ukládá. Říčka tato, též Sušica zvaná, občas docela vysychá, ačkoliv Rašice vždy dostatek vody přináší; rozděluje se tedy její podzemní tok na dvé, a sice na proud, kterýž jako Šica v Račenském údolí na povrch vystupuje o proměnlivém množství vody, a na přímý podzemní tok o konstatním minimu, kteréž co řada čistých a chladných pramenů až nedaleko výtoku Krky na den vytryskuje, a jehož středním bodem určitě jest syfon v jámě písečné, jelikož písek z něho vyvržený piliny v sobě chová.

Objevem Vršnické jámy, jež mezi největší jeskyně Krašské náleží, nalezena hoření část podzemního toku Krky; dolení část její známa již ze soujmenné jeskyně, obě však byly vodním závěrem ukončeny a mezi nimi nalézala se neznámá vodní trať přes 4 kilometry dlouhá, o 40 metrech spádu. I záleželo na tom, aby v ní dosaženo bylo nových východišť k výzkumné práci. Volili jsme cestu s vrchu trhlinami a jícny, kteréž až na 100 metrů nad domnělou hladinou ležely. Počali jsme „Lúčskou jamou,“ z níž za velikých zátop údolí Račenského voda jako pojišťovací záklopkou mohutně vytryskuje, dolinu Lúčskou, jinak bezvodnou, zatápí a mloky vyvrhuje, kteříž za nastalé výsuše v kalužích chytáni bývají. Za dob Valvasorových byly prý Lúčskou jamou vyvrhovány také živé kachny, nyní však na pokraji jícnu nenalezneme leč hromadu kulovitých oblázků, kteréž tomu nasvědčují, že před svým vychrlením velmi pečlivou brusírnou prošly. Vstup v jícen ten není

zvlášť lákavý, jest to štěrbina mezi dvěma skalními vrstvami o 5 m. šířky a o 40 až 50 cm. volné výšky, zapadající asi pod 35 stupni; i bylo nám všech zbytečných šatů se pozbaviti, abychom byli dost štíhlými. Držíce provaz v jedné a lampičku v druhé ruce, protahovali jsme úd za údem; často zaklínovavše se musili jsme zas povylezti a novou cestu hledati. Každé prudší trhnutí provazem mělo v zápětí, že se na nás přihrnul déšť kuliček a nemilosrdně do tváře a do rukou nás bičoval. Po několika minutách dolezli jsme tak velikého prostoru, že jsme se mohli posaditi a sobě odpočinouti; nejvíce trpěla kolena smýkáním po skále, jejíž povrch sestával z přečetných rovnoběžných ostří. Mezi námi zela malá, svislá skulina, v níž jsme v 10 metrech vodu pocítili; i bylo nám ještě as 30 metrů slézati, než bychom dospěli k vodě. Račí pochod byl předešlému sestupu zcela podoben, nové byly nanejvýš jen malé kaluže bláta jakožto známky vody nedávno opadlé. Konečně nás řádná vláha v chodidlech poučila, že opouštíme pevnou zemi; i obrátili jsme se čelem v před, a v skutku leželi jsme na kraji stojaté, as 6 metrů hluboké vody. Nad tou rozpínala se sice větší volná klenba, my však bez loďky dále proniknouti nemohli; na vpravení jakéhokoliv plavidla do těchto nepřístupných hlubin nebylo lze pomýšleti. Stanovili jsme nadmořskou výšku hladiny, kontrolovali jsme ji po několik dní (za úplné vysuše zevní) i seznali jsme, že je stálá — tedy nový syfon, ležící právě v polovině výšky mezi syfonem jeskyně Vršnické a Kršské.

Ještě chci se zmíniti o sestoupení do „Jančné jámy," propasti mnohoslibné, z nížto dříve jen členitá předsíň známa a přístupna byla, v nížto však jsme záhy ono místo vypátrali, kde podle naší zkušenosti bylo nejsnáze dostati se k zatarasenému jícnu. Stačilo několik dávek dynamitu, a již jsme si mohli opět dopřáti potěšení, podle doby dopadajících kamenů ustanoviti přibližnou hloubku sestupnou. Kámen dopadal při třetím nárazu, a každé ze tří pater mělo as 40 metrů hloubky, což by dle Pražského měřítka bylo asi šest čtyřpatrových, na sebe postavených domů; dle toho bylo se nám připraviti. Prozkoumali jsme první patro; pohodlný sestup, kde jsme se koleny neb zády o skaliska odráželi a ruce po krápnících sobě rozdírali, netrval dlouho, sotva 10 metrů: potom se jícen rozšířil tak, že provazový žebřík mohl všechny evoluce zákonem tíže podmíněné správně vykonávati, jež čím hlouběji tím nepříjemnějšími byly. Konečně stanula noha na poslední příčce žebříku, ale pevné půdy nedosaženo; dále bylo nutno spouštěti se po provaze. Po několika metrech naskytnul se útes sotva půl čtverečného metru veliký, který zaklinován jsa mezi skalisky tvořil vítané odpočívadlo pro dva klidné smrtelníky. Ku posilnění dali jsme si spustiti dobrý doušek „dolenského" v koženém pouzdře, do jehož vyschlého hrdélka jsme po malé chvilce vložili příkaz, aby nám okamžitě přístroje k dalšímu sestupu — provazy a rozpěrák — spuštěny byly. Tu zaslechli jsme shora zmatený křik, a v témž okamžiku přeletělo nám po tvářích cosi chladně vlhkého: nahoře chtěli zabiti vyplašenou zmíji, ale jen ji přesekli, a lepší polovina její, s hlavičkou, spadla mezi nás. Však nám neuteče, pomyslili jsme si, a zaklinovavše rozpěrák spouštěli jsme se dle osvědčené methody po strmém srázu hlouběji; s bezděčnou svojí družkou

setkali jsme se až dole, na dně malé, bizarrní jeskyně krápníkové, v jejímž nejzazším koutě se svíjela.

Změřivše hloubku sluje seznali jsme, že sotva 80 metrů dosahuje a že bychom teprve po čtyřiceti dalších metrech dostihnouti mohli úrovně podzemního toku, kdy by vůbec bylo lze v sestupu pokračovati; jelikož se nad to krápníky jen tam tvoří, kde dostatečný výpar aneb kde suchý vzduch převládá, tedy mimo podzemní vodoteče, opustili jsme tuto sluj.

Takové sestupy podnikli jsme v loňské saisoně na 15 místech; vody jsme sice nezastihli, avšak za nastalé zimy jsme dle roztálého sněhu a dle výparů poznali ony sluje, kde pomocí průkopů k ní bezpečně dojíti možno. Nad to podařilo se nám v Kršské jámě po opětovaných pokusech proniknouti přepažující stěnu syfonu a objeviti protiproudné pokračování Krky; výdatně objev tento sledovati nebylo však možno, neboť se již dostavily širokové deště, a podzemní vody značně zmohutněly, ponechávajíce místy jen nepatrného průchodu; několikrát hrozilo nám nebezpečí, že stoupající hladinou od vnějšího světa docela odděleni budeme.

Za těchto prací nezapomínáno na hlavní objev náš, jeskyni Vršnickou. Sledovali jsme denně nejen hydrotechnické, nýbrž i fysikálné vlastnosti její, i seznali jsme záhy, že množství průtoků v jeskyni nepoměrně rychleji ubývá než zevně; sucho po delší dobu trvající způsobilo, že se voda z jeskyně — vyjma oba syfony — úplně ztratila, jen za kuželem, po němž jsme při objevu po prvé sestoupili, slyšán byl nepřetržitě hukot zapadající vody. Proniknouti tam nebylo jinak možno než prokopáním a podezděním patek svažiny. Byla to práce namáhavá, ale vděčná; za kuželem objevilo se pokračování jeskyně, a to velice romantické, vodopády, peřeje, hustiny stalaktitů a stalagmitů, hluboké jícny a hlemýžďovitě vytočené stropy střídaly se, tu v klikatých a rozvětvených chodbách, onde v prostorech velikolepých rozměrův — a často nám bylo na skaliska s přetékající vodou po nastavených žebřících se vyšplhati a opět po lanech se spouštěti. Celá jeskyně tato byla jako rozvlněna. Záhada podzemního výzkumu, odkud voda přichází a kam se ubírá, se objevem tímto velmi vytříbila. Vstup do jeskyně Vršnické stal se náhodou na nejvyšším místě, nad něž jen větší vody sahají. Zcela malé přítoky za horkého léta ztrácejí se v jámě „krápníkové“ (jak jsme ji pojmenovali), i zapadají do četných skulin a jícnů; ale všechny tyto podzemní požeráky byly v téže výši vodou naplněny, jak nehybná hladina syfonu naznačovala; souvisí s ním tedy jako spojité nádoby.

Prve, nežli krápníková jeskyně vyměřena býti mohla, tušili jsme dle nápadné jakési svažiny, že by měla na blízku býti údolní stráň, že by tudíž možno bylo levně a rychle údolí s jeskyní spojiti a tím alespoň zhruba záplavám zabrániti. I bylo ke spolehlivému poznání místa, odkud se svažina sřítila, více dělníků po domnělé stráni rozloženo, aby pozorně naslouchali, odkud a kde slyšán bude silný dynamitový výstřel, jenž na vrcholu kužele vypálen býti měl. Pokus povedl se nade vše očekávání. Stěna byla mnohem silnější, než jsme tušili. I pracováno s úsilím z obou stran ve dne i v noci, až by ta píle málem byla tři

idské životy stála: dělníci jdouce do jeskyně o čtvrté hodině ranní na vystřídanou shledali, že jest vystouplou vodou úplně uzavřena a že v ní tři druhové jejich od vnějšího světa naprosto jsou odloučeni! Byla to kritická chvíle, průkop z venčí byl by vyžadoval nejméně tří dnů, uvnitř pak nebylo lze nalezti žádné jiné cesty; nezbývalo než vnější vodu hraditi; nadlidským namáháním po dvou hodinách dokázáno tolik, že hladina vodní v jeskyni opadávati počala; i trvalo celou další hodinu, plnou obav a nejistoty, až pak opadla tak, že dělníci na smrť polekáni vyjíti mohli; zatím však se již vodní proud přes hrazení přeléval a za malou chvíli zajímavou „kaplicu" opět uzavřel.

Přes to se však průkop nejen zdařil, nýbrž i nade vše očekávání osvědčil. Neboť záhy se dostavily hojné deště, Šica vytryskovala takovým proudem, jak po dávná léta nebylo paměti, a množství srážek vodních překonalo všechny záznamy. Dobrovka, prve nežli zatápěla Račenskou dolinu, zalila vždy svá postranní údolí; tento předběžný úkol vykonala i nyní zcela pravidelně, ale přestoupivši rozhraní Račenské drala se dolinou jen haditým proudem: údolí Račenské od věků po prvé bylo ušetřeno zhoubné povodně. Vršnicí valil se kalný proud ječící řeky a sterou ozvěnou hřímal na podzemním břehu shromážděnému lidu zapomenutých slovinských dědin: „Jsem tvojí spásou."

Mimo oba vytčené toky nalézá se na vododajné stráni Račenského údolu řada menších chrličů, v době zátop nemalé množství vody vylévajících: ty lze nyní snadno struhami spojiti s průkopem. Vesničané majíce k nám po blahodárných výsledcích naší práce úplnou důvěru svěřili nám, že vědí ještě o znamenité, na 400 sáhů (!) hluboké jámě, jenže leží ve zlopověstné vododajné stráni a je jistě sídlem neli „hudiče" (ďábla), tož alespoň „divého muže;" posledně byla zažehnávána, když z ní divý muž vyletěl, aby mezi pastevci ztrestal toho, jenž kámen do jeskyně vrhnuv lampu jemu rozbil — pastevci však nepozbyli rozvahy a ukázali mu na kozla, jehož on s sebou pak uchvátil. Vydali jsme se k „Marjanšici," jak jáma ta se zove, vzavše s sebou dostatečné množství provazů; shledali jsme, že hloubka její obnáší 121 metrů až k vodě,. jež asi s hladinou zřídla řeky Šice souhlasila. Sestup do této jeskyně ustanoven na druhý den, i bylo k němu třeba pečlivých příprav. Nad zející, hučivou propastí (8 m. v průměru) zbudováno pevné lešení; s něho — aby zamezeno bylo nebezpečné stáčení — spuštěna dvě dobře obtěžkaná a tudíž napjatá lana, jichž se bylo při sestupu držeti. Před tím provedeny zkoušky na pevnosť závěsného lana a pak spuštěna na drátě lucerna, však sotva dosáhla 65 metrů hloubky, shasla; když byla vytažena, shledáno, že sice zůstala zavřena, že však lampička se z ní ztratila: shromážděný lid jednohlasně usoudil, že si ji vzal „divý muž" a že by tedy životu nebezpečno bylo, na místě tom něco podniknouti. Bylo třeba vší mé ráznosti, aby tak důležitý sestup zmařen nebyl; avšak nezdařil se hlouběji než do 65 metrů, kde ze všech stran prameny srčkem prýštily; pod tak důkladnou sprchou nebylo radno jíti hlouběji, i ponechán další výzkum na příhodnější dobu.

Podotýkám, že v objevených jeskyních (o více než 2 kilometrech délky) žádné květeny neshledáno a ze zvířeny krom některých mikroskopických tvarů byly tam jen zbělelé žáby, kteréž nás, vlastně naše světla, s neúnavnou vytrvalostí sledovávaly. I končím zprávu svou doufaje, že za nedlouho budu moci laskavého čtenáře provesti zas novými podzemními světy, do kterých dosud ještě žádný Baedecker nevstoupil.

O chemické a mikroskopické zkoušce rukopisu Kralodvorského.

Píše

Antonín Bělohoubek.

Pojednání druhé.

I.

Komise zřízená r. 1886 při Museu království českého za tím účelem, aby prozkoumala některé rukopisy musejní, zvláště ale rukopisy Kralodvorský a Zelenohorský po stránce lučební a drobnohledné, dovršila, jak obecně známo jest, prvou část úkolu svého, zkoušení RKho, a neopomenula o činnosti své podati na veřejnosť podrobnou zprávu, která v měsíci květnu r. 1887 v Časopise musejním byla vytištěna a která také v otiscích samostatných byla obecenstvu předložena.

Obecně mělo se za to, že odborníci mezi odpůrci RKho, jemuž větším dílem ona zpráva věnována jest, nyní kriticky proberou práce obou lučebníků komise chemické a že bez meškání o nich uveřejní úvahy důsažné, do nejmenších podrobností odůvodněné a náležitými doklady opatřené. Očekávání toto bylo tím více oprávněno, že se opíralo mimo jiné také o prohlášení profesora Gebauera, učiněné v V. čísle časopisu Athenaea ze dne 15. února 1887. Ve stati věnované chemické a mikroskopické zkoušce RKého tvrdí p. Gebauer; že přednesená dobrá zdání prof. Šafaříka a Bělohoubka neobsahují důkazu, že RKý musí býti starý a nemůže býti nový, o čemž prý byl poučen odborníky, ke kterým se obracel, a pak (na str. 159) praví: „*Tito odborníci promluví o naší věci odbornicky, jakmile budou nálezy prof. Bělohoubka a Šafaříka authenticky dány na veřejnosť.*“ Kromě toho doufal pisatel těchto řádků, že k důtklivému přání, jež projevil roku loňského v dubnovém sešitě Osvěty (str. 384), oni čeští chemikové, kteří v této věci stojí při Athenaeu, ze svého ústraní vystoupí, pana Gebauera nevděčného úřadu zastupovati je pozbaví a otevřeně i mužně námitky své proti zprávě komise chemické a proti pravosti RKého pronesou. Avšak nestalo se tak do dnešního dne, ačkoli zpráva komise chemické již jedenácte měsíců uveřejněna jest!

Athenaeum přineslo sice r. 1887 několik rozprav o chemickém a mikroskopickém vyšetřování RKho z péra *jazykozpytce* prof. Gebauera,

jež měly býti náhradou za očekávané kritické úvahy od *odborníků povolaných* a v oboru naznačeném *kompetentních*, avšak snaha jejich původce nedošla žádoucího úspěchu u znalcův *nestranných*, ačkoli se těšila z vydatné podpory horlivých jeho rádcův chemických.

Proto jsem si umínil vyčkati ještě několik měsíců, doufaje, že na konec přece bude uveřejněna kritika od některého z čelných lučebníků českých nebo zahraničných, ač nebylyli bez podstaty příslušné narážky, jež nejednou se objevovaly ve sloupcích Athenaea.

Nečekal jsem nadarmo. Prosincové číslo Athenaea r. 1887 přineslo novou rozpravu o chemickém a mikroskopickém zkoumání RKho, jejíž podstatou jsou dva listy dr. Jana *Wislicena*, profesora chemie při universitě Lipské; jmenovaný odborník pronáší v nich posudek svůj o výsledcích, jichž se dodělal pisatel těchto řádků vyšetřováním RKho po stránce lučebné a drobnohledné.

Kromě toho se objevily v Národních Listech (dne 25. prosince r. 1887 a dne 22. ledna r. 1888) dvě pojednání z péra chemika p. Julia *Stoklasy*, inspektora továrny na lučebniny a mrviva strojená v Pečkách, v nichž se pokouší o kritiku prací prof. dr. Vojtěcha Šafaříka a práce mé, pokud byly uveřejněny ve „Zprávě o chemickém a drobnohledném ohledání některých rukopisů musejních.“

Jest tudíž povinností mou odpověděti k oběma kritikám, poněvadž mají za původce lučebníky, tedy odborníky, již pojednání svá neopomenuli podepsati svými jmeny.

II.

Budiž mně dovoleno probrati a oceniti nejprve úvahu *Wislicenovu*. Prostudovav stať podotčenou, jejíž jádro tvoří úvaha ona, shledal jsem především, že prof. Wislicenus oba listy své napsal ku přímému přání a vyzvání p. V. *Strouhala*, profesora české university, který „ačkoli je fysikem a dalek boje o pravosť RKho,“ alespoň tímto způsobem kollegovi svému prof. Gebauerovi zavděčiti se snažil. Se vzácnou *objektivností* předložil tedy p. Strouhal prof. Wislicenovi otisk německé rozpravy Gebauerovy, uveřejněné s nadpisem: „Chemische und mikroskopische Prüfung der Königinhofer Handschrift“ v Jagićovu Archiv für klassische Philologie (X, 153—167. 1887), připojiv zároveň otázku: „Zdali kritika chemických zkoušek, jakovou podává pan Gebauer, skutečně správna jest a zdali výwody Bělohoubkovy skutečně falešny jsou?“ Za tento čin povahy naskrze „nestranné“ cítím se povinna vzdáti p. prof. V. Strouhalovi díky nejšetrnější! — —

Kritika mé chemické zkoušky RKho, pocházející z péra prof. J. Wislicena, jest naprosto nepřízniva a odmítava. V prvém listu svém ze dne 16. měsíce července r. 1887 uvádí, že podnikl některé pokusy, *které však za ukončené nepovažuje, poněvadž se mu nepodařilo opatřiti si staršího rukopisu pergamenového s písmem poněkud zrezavělým*. Přece však s naprostou určitostí své názory pronáší v ten smysl, že se *ve všem* srovnává s kritikou Gebauerovou proti mně namířenou, že dále nechápe, jak jsem se mohl k tomu vůbec propůjčiti a podati chemické dobré zdání ve příčině pravosti RKho, a na konec prohlašuje, že vývody, které

jsem učinil ze zkoušek svých pro pravosť RKho, jsou prý veskrze falešny a neopodstatněny, a že tudíž ve sporné otázce té pravda se nalézá nepochybně na straně prof. Gebauera.

Posudky tyto vybízejí mne tím naléhavěji k zevrubné odpovědi, protože pocházejí od odborníka a badatele v oboru chemie theoretické na slovo vzatého.

Prve, nežli se pokusím *o věcné* vyvrácení názorů prof. Wislicena, budiž mně dovoleno, dotknouti se celé věci se stanoviska *formálného.*

Dejme tomu, že o jistém předmětu X trvá spor mezi dvěma stranami A a B; jedna z nich se ustanoví na tom, vyzvati odborníka C, aby pronesl svůj úsudek o sporu tomto a prohlásil, která z obou stran v právu se nalézá. Táži se, kdy bude odborníku C vůbec lze pronesti posudek správný a náležitě odůvodněný? Odpověď bude zníti: Jen tenkráte, budeli C ve sporu tom kompetentní, budeli důkladně znáti netoliko povahu sporného předmětu X, nýbrž také vznik a průběh onoho sporu ve všech jeho obdobích a budeli míti před rukama veškery pomůcky, doklady a důvody, jimiž *obě* strany A i B stanoviska svá obhajují! — Mám za to, že tvrzení tomuto žádný nestranný čtenář odporovati nebude.

A nyní položme do svrchu psané úvahy místo značek jmena určitá. Předmětem sporným je RKý, spor vede se o správnosť zkoušek mikrochemických a mikroskopických, jimž byl podroben pisatelem těchto řádků; stranou A je prof. Gebauer, stranou B pisatel těchto řádků a znalcem C, ku podání posudku jednou toliko stranou zvolený, jest prof. Wislicenus. Tu především sluší přihlednouti k tomu, zdali prof. Wislicenus jest kompetentní, aby ve sporu tomto s důrazem mohl pronesti posudek správný? Ač je mně povědomo, že jmenovaný badatel doposud neměl příležitosti k *soustavnému* mikroskopickému a mikrochemickému zkoumání rukopisův starých, nechci prozatím kompetencí jeho ani v tomto případě bráti v pochybnosť, přiznávaje každému lučebníkovi a tedy i jemu plného práva ke kritice kteréhokoli předmětu, jenž v obor bádání chemického cele nebo částečně spadá.

Po té se naskytuje otázka: Zná prof. Wislicenus důkladně sporný předmět, t. j. rukopis Kralodvorský? Pokud jsem dobře zpraven, prof. Wislicenus RKho *nikdy ani neviděl.*

Dále nutno se ptáti: Je prof. Wislicenus zasvěcen do celého sporu ve všech jeho fásích, aby sobě mohl o něm utvořiti jasný názor a aby mohl k němu zaujíti stanovisko nestranné a jedině správné? Tuším, že ani k této otázce nebude mu lze odpověděti uspokojivě!

A konečně: Měl prof. Wislicenus před rukama kromě kritické úvahy Gebauerovy také authentické znění aneb mnou autorisovaný německý *překlad* zprávy mojí o mikroskopickém a mikrochemickém zkoumání RKho, aneb alespoň mnou pověřený výtah z této zprávy? Nikoli, byl mu předložen toliko otisk kritiky prof. Gebauera, uveřejněný v Archivu Jagićovu!

Byly tudíž vyplněny podmínky výše vytknuté, pravím podmínky, na nichž již z předu závisela správnosť a přesnosť posudku, jakový pronesti měl prof. Wislicenus? *Podmínky ony vyplněny nebyly*, ano nebylo šetřeno v ničem obecně uznané zásady: Audiatur et altera

pars, a proto již z příčin formálných *názory pronesené prof. Wislicenem postrádají nejen správnosti, nýbrž i podstaty!* —

Nyní ocením také ony námitky, jež činí práci mojí prof. Wislicenus po stránce *věcné.* Námitky ony jsou obsaženy dílem v prvním již vytknutém listě prof. Wislicena, dílem pak ve druhém jeho listě ze dne 6. prosince 1887. Namířeny jsou vesměs výhradně jen proti *sedmé* stati zprávy mé o zkoumání RKho, jež má nadpis: „O některých zkoumadlech na vyšetřování poměrného stáří písma —" patrně v *mylném domnění*, že jsem toliko na základě reakcí chemických, na onom místě uvedených, učinil vývody své a také podal své dobré zdání o RKém. *Tomu ale tak není*, což s důstatek vysvítá ze zprávy mé o mikroskopickém a mikrochemickém zkoumání RKho. Zpráva tato obsahuje skoro šest archů tiskových a rozdělena jest kromě úvodu na osm statí, v nichžto zevrubně pojednávám: o methodě, vedle které se dálo zkoumání RKho, o pergamenu RKho, o linkování a o povaze linek, o povaze běžného písma rezavého, o povaze červeného písma běžného a červených úvodních písmen čili rubrikací, o iniciálkách a o některých zkoumadlech na vyšetřování poměrného stáří písma; na konec podávám závěrečné úvahy a posudek o RKém. A jak medle znějí ony *závěrečné úvahy* o povaze rukopisu toho, k němuž jsem dospěl průběhem výzkumu, jenž se vztahoval k *veškerým* oněm stránkám RKho, které *jsou přístupny bádání mikroskopickému a mikrochemickému*, a na základě zkoušek *srovnávacích* s rukopisy jinými? Znějí takto:

1. že *pergamen* RKho má ráz pergamenů starých, jakých se užívalo příkladně ve století XIV. a XV.;

2. že *úprava* pergamenu, jakéž doznal písařem před popsáním, tedy *linkování* a vše, co s ním souvisí, *v ničem se neliší* od úpravy pergamenu rukopisů z řečených století;

3. že hmota rezavého písma RKho co do *povahy své mikroskopické a mikrochemické souhlasí* s povahou podobného a zrezovatělého písma rukopisů z oněch století: —

4. že se *červená písmena úvodní* ani *červené písmo běžné* RKho, pokud se dalo drobnohledem a lučebným vyšetřováním zjistiti, nikterak neliší od podobných písem, případně písma rukopisů nepochybně starobylých a původem svým náležejících do věků svrchu vytknutých;

5. že také *iniciálky* RKho co do svého tvaru, co do svého rázu mikroskopického i co do složení chemického barevné hmoty své (s jedinou výminkou) se nalézají *v souhlase* s iniciálkami rukopisů stáří svrchu připomenutého. Modrá iniciálka *N* (ve slově Neklan) byla *původně* provedena *červení* (dle všeho rumělkou), později byla *zelení* (zásaditým uhličitanem měďnatým) přemalována a v době novější teprve byla obnovena *modří berlínskou*; toť jediná výminka, však zevrubně a platně objasněná. Zlaté půdě iniciálek RKho nelze také *žádných rýtek* činiti.

Na základě výše předložených úvah dospěl jsem k posudku závěrečnému, jejž tuto doslovně uvádím: „*Rukopis Kralodvorský se chová po stránce mikroskopické a mikrochemické v podstatě tak, jako nepochybně starobylé rukopisy z věku, do něhož se klade.*"

Úvahy svrchu uvedené spolu s dobrým zdáním mým právě dotčeným jsou tedy vyvozeny z výsledkův *celého pracného zkoumání* nejenom RKho, nýbrž i přečetných rukopisův jiných a *nezáviseji nikterak na sedmé stati* zprávy mojí, jež jest nadepsána: „O některých zkoumadlech na vyšetřování poměrného stáří písma.“ I kdy bych byl neumístil stať onu ve zprávě své, *ničeho by tato okolnost nebyla změnila* ani na úvahách závěrečných ani na závěrečném posudku, jejž jsem pronesl o rukopise Kralodvorském!

Původně jsem se také zanášel myšlenkou, pokusy své směřující k vyšetřování poměrného stáří písma na rukopisech vydati o sobě a ve spůsobě rozpravy *samostatné*, avšak po zralé úvaze konečně na tom jsem se ustanovil pojati je ve znění stručnějším do zprávy své o zkoumání RKho, abych ukázal, že jsem podnikl i takové zkoušky, jimiž se měla řešiti otázka, zdali by nebylo snad lze cestou mikroskopickou i mikrochemickou stanoviti poměrné stáří písma na rukopisech pergamenových. K těm pokusům byl jsem pobádán poznáním, že *písmo staré poměrně větší stálostí a kohaerentností* se vyznamenává nežli nové Z četných pokusův, jež jsem podnikl různými činidly (a jichž nebylo lze dovršiti do odevzdání psané zprávy mé z důvodův, které jsem v ní také uvedl), vybral jsem celkem pět reakcí, o nichž jsem se ve zprávě rozhovořil, avšak s náležitou výhradou!

Výhrada tato (viz Zprávu str. 102) zní zajisté do slova takto: „Hned z předu vidím se pohnuta prohlásiti s důrazem, že návod ke zkoušení písma, jejž v řádcích níže položených podávám, jakož i doklady umístěné na následujících stránkách považuji za pouhý materiál ku řešení této otázky t. j. o vyšetřování poměrného stáří písma. Návod ten zavdá snad podnět k sestrojení *správné methody* na vyšetřování poměrného stáří písma, budeli *stvrzen* a *podepřen* netoliko několika sty, nýbrž *několika tisíci výzkumů*, podniknutých s různým materiálem rukopisným, na různých místech a různými lučebníky, kteří zajisté nových ještě dovedou objeviti reakcí charakteristických.“

O této výhradě, o zevrubném obsahu dotčené rozpravy věnované otázce, zdali by nebylo lze přibližně vyšetřiti poměrné stáří písma spůsobem chemickým, a jmenovitě o tom, mělali rozprava ta nějaký vliv na dobré zdání moje o RKém čili nic, *o tom všem prof. Wislicenus*, podávaje posudky své o mých výzkumech, *neměl žádného vědomí*! Z vypsání spůsobu, jak kontroloval reakce moje, poznávám, *že se mu nedostalo ani spolehlivé zprávy o tom, jak jsem zkoušel*, což v řádcích následujících bude ještě doloženo.

Ve příčině vyšetřování poměrného stáří inkoustového písma na rukopisech pergamenových navrhl jsem celkem *patero zkoumání*, z nichž pouze čtvero uvádí prof. Gebauer v úvaze své. Promlouvám totiž o smývání písma vodou překapovanou, o působení nasyceného vodního roztoku vanadanu amonatého v písmo, o vlivu čisté a sehnané kyseliny octové v písmo, o činění zředěné kyseliny solné a vodnatého roztoku žluté krevní soli v písmo a o účinku vodného čpavku v písmo oživené předcházející reakcí.

Ve příčině *smývání písma zrezavělého vodou překapovanou* ukázal jsem napřed k tomu, jak veliký vliv na výsledek tohoto výkonu mají

najmě druh a úprava pergamenu a složení upotřebeného inkoustu duběnkového, a po té jsem vytkl ve Zprávě (str. 103) vzhledem ke zkušenostem získaným, že „ku přesnému rozlišování rukopisů starých od nových a od rukopisů z 19. věku pocházejících *nehodí se však smývání vodou*; reakci tuto dlužno považovati toliko za výkon *pomocný.*“ Prof. Wislicenus vyvrací tedy přesnost této reakce, ač jsem ji ve Zprávě své o devět měsíců dříve než on za *nespolehlivou* prohlásil! Tolik jsem však shledal, že písmo zrezavělé na pergamenu za okolností obdobných vlivu vody a štětce ve většině případů tím méně podléhá a tím méně vybledá, čím je starší; *proto* jsem označil reakci tu za *pomocnou*. Dodávám ještě, že písmo na padělcích, komisi od prof. Gebauera a ode mne předložených, za smývání *vesměs vybledlo*, písmo RKho ale jen maličko nebo nic.

Ve příčině vlivu *vodného roztoku vanadanu amonatého* v písmo vybledlé a zrezavělé shledal jsem četnými zkouškami, že šetříli se opatrností, uvedených ve Zprávě, písmo na rukopisech starých nabývá odstínu temnějšího aneb hnědšího, zrezavělé písmo novější však nikoli. Písmo RKého se zachovalo jako písmo na rukopisech starých, kdežto padělky prof. Gebauera a moje neposkytly té reakce.

Prof. Wislicenus pronáší se o této reakci takto: „Také zkoušky s vanadanem amonatým nelze upotřebiti k rozlišování písma starého a nového nápodobeného.“ Dokladův nepodává, a proto na posudek jeho nutno pohlížeti jen jako na *osobní náhled*, který kritice nepodléhá.

Ve příčině účinku *čisté sehnané kyseliny octové* v písmo, zvláště zrezavělé (viz Zprávu str. 104), nalezl jsem při pokusech svých, že zrezavělé písmo nepochybně starobylých rukopisů, pocházejících z věku čtrnáctého a patnáctého, kyselinou octovou *nevybledalo*, nýbrž v nejednom případě jsouc po reakci vodou louženo a po té sušeno, temnějšího aneb hnědšího odstínu nabývalo. Téže reakce poskytlo také písmo RKho, kdežto písmo na rukopisech zdělaných v devatenáctém věku a na mnohých z oněch, jejichž původ spadá do druhé polovice věku minulého, pokud mělo barvu rezavou, *vybledlo*. Avšak písmo na padělcích pořízených mnou neb předložených prof. Gebauerem *vždy vybledlo* účinkem kyseliny octové a někdy tak silně, že bylo po vymytí a po dokonalém vysušení jen stěží čitelno.

Prof. Wislicenus pak tvrdí v prvém listě svem, že na imitacích starých rukopisů sehnanou kyselinou octovou nelze písma smýti a že také nevybledá. Téhož výsledku se dodělal i při zkoumání dvou rukopisův z druhé poloviny tohoto věku pocházejících. K tomu připomínám, že na výsledek reakce této má vliv okolnost, *jak byla provedena* a jak dlouho kyselina octová s hmotou toho kterého písmena trvala ve styku. Zdali prof. Wislicenus zkoumal po návodu, jejž jsem udal ve Zprávě — a na tom tu právě záleží, — nevysvítá ze sdělení jeho.

Ve příčině reagování *kyselinou solnou* a napotomního *ožívání* vymizelého písma vodným roztokem *žluté krevní soli* nedodělal jsem se *výsledků kladných* na rukopisech z věku devatenáctého a na nemalém počtu rukopisů z druhé poloviny věku osmnáctého; naproti tomu poskytlo mně reakce, ve Zprávě zevrubně vylíčené, písmo na rukopisech starších, jmenovitě na oněch, které vzaly původ ve 14. a 15. století. Písmo RKho zachovalo se v této věci jako rukopisy staré. V případech

některých jsem při těchto zkouškách, a to s úspěchem nahradil roztok žluté soli krevní tinkturou taninovou nebo sulfhydrátem amonatým, rovným objemem vody zředěným. Nápodobeniny starého písma psaného na pergameně, komisi chemické předložené prof. Gebauerem, neposkytly této reakce. Na nových padělcích, jež mi později doručil prof. Gebauer a jež byly psány roztokem některé soli železité a nikoli řádně připraveným inkoustem duběnkovým, docílil jsem *někdy výsledku positivného*, *někdy negativného*, což jsem neopomenul vytknouti v deváté schůzi komise chemické (viz Zprávu, str. 127). Podobně se zachovaly imitace starého písma připravené z roztoku solí železitých vydatně okyseleného, jichž jsem byl původcem já. Prof. Wislicenus pak nalezl, že na imitacích starých rukopisů o písmě zrezavělém hmotu písma nelze kyselinou solnou odstraniti tou měrou, aby účinkem roztoku žluté soli krevní opět neožilo, a téhož výsledku se dodělal také na písmu novověkém, načrtaném „na tak zvané svinské kůži“ v druhé polovině tohoto věku. I v tomto případě se naskýtá otázka: Jak zkoumal prof. Wislicenus? V druhém listě svém, uveřejněném v Athenaeu na str. 76, podává zprávu o tom, jak si při reakci té počínal. Píšeť asi takto: „Všechna tři písma stejně se chovají vůči zkoumadlům. Nelze jich smýti vodou; po navlhčení (beim Betupfen) kyselinou solnou (1 díl schnané s 1 dílem vody) zmizí po $1/2$ minutě tak, že jsou téměř nečitelna, po jedné minutě zmizí dokonale; po vymytí vodou mohou býti krevní solí opět oživena barvou modrozelenou“ atd. K tomu připomínám, že prof. Wislicenus *nercagoval přesně po návodu mém*, podrobně vylíčeném na str. 105 Zprávy, a proto také nemohu výsledek reakcí jeho na rukopisech novověkých prohlásiti za správný, pokud neprovede zkoušení to tak, jak jsem ho užíval a doporučil. Budiž mně dovoleno vřaditi sem odstavec Zprávy, v němž podávám návod na zkoušení písma rukopisů pergamenových kyselinou solnou a vodným roztokem žluté krevní soli (1 díl nasyceného za chladu roztoku, zředěný 3 díly vody):

„Zkoušeje písmo — buď písmeno aneb celé slovo — na rukopisech (starých neb nových) navlhčil jsem vždy to které písmeno (či slovo) především vodou, osušil je papírem procezovacím a po té jsem teprve končitym roubíkem skleněným na ně přenesl kapku kyseliny solné, podporuje účinek její ve hmotu písma *lehkým* (tedy nikoli násilným) stíráním či třením týmže roubíkem. Po účinku trvavším *půl minuty* byla po výtce hmota písma rozpuštěna. Roztok se vyssál papírem procezovacím a okrsek, v němž se byla provedla reakce, *se vymyl a vyloužil co nejpečlivěji vodou* a na konec se osušil papírem procezovacím. Shledalli jsem, že hmota písma nevymizela, opakoval jsem týž pokus ještě jednou aneb i dvakráte. Na to jsem na dotčené místo přenesl kapku roztoku žluté krevní soli a ponechal ji ve styku s pergamenem po dobu *jedné minuty*. Po uplynutí této doby vyssál jsem roztok papírem procezovacím (ve všech případech tak zvaným švédským) a *vymyl* jsem opět celý okrsek *vodou* překapovanou, načež se vše osušilo papírem procezovacím.“

Ve příčině vlivu *vodného čpavku v písmo oživené* spůsobem právě vytknutým podávám ve Zprávě (na str. 107) tento návod: „To které

písmeno oživené (neb celé slovo) již vysušené navlhčí se jednou aneb dvěma kapkami vodného čpavku, načež se po dobu *půl* minuty písmeno i okolí jeho skleněným proutkem lehounce potírají; po uplynutí doby naznačené se vyssaje kapanina procezovacím papírem švédským a opakuje se výkon naznačený, jeli toho třeba, co do způsobu i co do trvání. Na to se vyssaje zkoumadlo a vše se pečlivě několikráte po sobě smývá vodou překapovanou a papírem procezovacím (švédským) se osušívá. Písmena oživená v rukopisech starých a z věků 14. a 15. pocházejících *byla po této reakci vždy ještě zřetelně čitelna.* V některých případech modrá barva písmena oživeného se téměř ani neoslabila, jindy poněkud vybledla a ještě jindy nabyla odstínu poněkud do zelenava se klonícího. Podobně se zachovalo také písmo RKho."

Zkoušelli jsem však písmo oživené na *imitacích*, mnou upravených na pergameně starém různými roztoky solí železitých, byl výsledek *vždy záporný*; odbarvilo se totiž písmeno oživené buď dokonale aneb zůstavilo po reakci sotva zřejmé sledy odstínu *velmi slabě* zelenavého.

V *rozdílném* tomto chování oživeného písma starých rukopisův a nových padělků bude *snad* lze (tak pravím ve Zprávě str. 108) — *ač stvrdili se ještě značným počtem nových zkoušek* — nalezti prostředek další k rozlišování rukopisů padělaných ve věku devatenáctém a rukopisů starších.

Reakce tato nebyla patrně prof. Wislicenovi ve známosť uvedena, jinak by se byl o ní asi také v listech svých zmínil.

Z toho, co v řádcích svrchu položených uvedeno, jasně tuším vyplývá, *že jsem se pokoušel* rozlišiti rukopisy a padělky, psané ve věku devatenáctém, od rukopisů starších a velmi starých na základě značného počtu zkoušek, v nichž jsem pokračoval po několik měsícův i po odevzdání zprávy své předsedovi komise chemické, vládnímu radovi p. prof. dr. *Tomkovi*, že jsem ale výsledky *s výhradou dříve již uvedenou* na veřejnosť dal. Na str. 121 Zprávy pak pravím do slova: „Bude nyní záležeti na odbornících jiných, aby v pokusech těch pokračovali a materiál mnou snesený rozmnožili, návod vyložený ke zkoušení rukopisů vůbec směřující nepodjatě prozkoumali a rozhodli, *zdali a v jaké míře se hodí k účelu vytknutému.*"

Z toho všeho každý *nepředpojatý* čtenář zajisté nabude přesvědčení, že jsem ve příčině zkoušek navržených k vyšetřování poměrného stáří písma na rukopisech pergamenových předně zachoval *všemožnou reservu*, a po druhé, že jsem z reakcí, jichž mi poskytla činidla navržená při zkoumání písma RKho a rukopisův jiných (starých, novějších aneb nových rukopisův pravých, padělaných aneb nápodobených), *nevyrozoval žádných posudkův ani pro pravosť ani pro nepravosť* rukopisu Kralodvorského!

Pakli prof. Wislicenus za to měl aneb dosud za to má, že jsem z reakcí tuto vytknutých činil výyody pro pravosť rukopisu Kralodvorského, nalézá se na *osudném omylu*, jenž v něm vzniknouti mohl toliko kritikou prof. Gebauera a snad jinými ještě informacemi podobného rázu, jež mu byly přislány. — Každý, kdož zprávu mou tiskem vydanou přečetl, přesvědčil se, že jsem ani v této stati *G* (str. 102),

ani v kterékoli jiné z předcházejících statí, ani v závěrečných úvahách svých, ani v posudku svém (jejž jsem již uvedl) *otázky pravosti RKho se ani nedotkl* — a to proto, *poněvadž se jako lučebník nepovažuji za oprávněna na základě pouhých zkoušek chemických a mikroskopických kterýkoli rukopis prohlašovati za nepochybně pravý!* Posudek takový nemohou pronášeti s jistotou a bezpečností ani filologové neb paleografové aneb historikové a jiní posuzovatelé *o sobě*, nýbrž *posudek či odsudek o pravosti některého rukopisu sporného lze vysloviti teprve tehdy, nalézáli se před rukama komise znalců kompetentních materiál, obsahující výsledky zkoumání toho kterého rukopisu po stránce lučebné, drobnohledné, filologické, historické, paleografické* a j.

Proto jsem se varoval vyvozovati posudek konečný o RKém z výsledkův *pouhého* vyšetřování chemického a drobnohledného, jak to učinil příkladně pan Gebauer se svého stanoviska *pouze filologického.*

Názory prof. Gebauera a názory moje o starobylosti RKho *naprosto se různí*, a tak jako jmenovaný odborník trvám i já na přesvědčení svém; než ve *sporech vědeckých* platí pouze *důvody věcné* a nikoli náhledy a přesvědčení osobní, a proto jsem ve zprávě své uvedl pouze *fakta* a *vývody z nich vyplývající!* Kde pak nebylo lze obejíti se bez pronesení pouhého náhledu aneb domněnky, učinil jsem tak vždy s výhradou náležitou, o čemž budu míti ostatně ještě dostatek příležitosti v rozpravě další obšírněji se rozhovořiti.

Po tomto odbočení vracím se k původnímu předmětu této úvahy. Nebude snad od místa vytknouti tu stručně, jaká vyšetření prof. Wislicenus provedl, chtě kontrolovati správnosť prací mých. Přihlížeje k obsahu prvního listu jeho, shledávám, že zkoušel na počátku pouze písmo nové, psané na pergameně duběnkovým inkoustem (snad také imitace, jež mu byly z Prahy zaslány), nemoha si opatřiti pergamenový rukopis starší s písmem zrezavělým. *Ač tedy neměl náležitého podkladu* pro svá vyšetřování chemická, vyslovil přece svůj odsuzující náhled o práci mé, a to *„s plnou určitostí.“* — Ve druhém listě svém (ze dne 6. prosince 1887) uvádí, že pokusy své opakoval na třech substrátech; předně na jednom rukopise starém (pocházejícím z období 1680—1690) a na dvou rukopisech nových, z počátku druhé poloviny tohoto století.

Písmo všech tří rukopisů bylo „poněkud rezavé“ (etwas rostfarbig), pergamen prvého byl pergamenem rukopisným, pergamen druhého a třetího byla tak zvaná svinská kůže, jíž bylo užito k vazbě dvou svazků slovníka. Když pojednal o průběhu zkoušek, jež byl provedl vodou, zředěnou kyselinou solnou a roztokem žluté soli krevní a sehnanou kyselinou octovou, a jež vedly prý k výsledkům ve všech třech případech *stejným*, pronáší se o svinské kůži obou nových rukopisů takto: *„Jedenfalls verhält es sich* (rozuměj: sogenanntes Schweinsleder) *nicht anders als Schreibpergament.“* Jediným tímto výrokem prozrazuje prof. Wislicenus, *že nemá vůbec žádných zkušeností v příčině znalosti povahy netoliko pergamenu věků minulých, nýbrž že postrádá všeliké znalosti velikých rozdílů, stávajících mezi rukopisy různého stáří po stránce mikroskopické a mikrochemické!*

Shrnuli vše, co posud o úvahách prof. J. Wislicena pověděno, nabývám práva k těmto *výtkám:*

1. Prof. Wislicenus posoudil práci mou v příčině mikroskopického a mikrochemického zkoumání RKho, *aniž znal rukopisu Kralodvorského* a *aniž znal zprávy mé tiskem vydané* ve znění původním aneb v rouchu německém ode mne pověřeném — a odsoudil ji na základě kusé a nesprávné kritiky, sepsané odpůrcem mým prof. Gebauerem!

2. Prof. Wislicenus provedl zkoušky své kontrolní v počtu *nepatrném* s materiálem *nedostatečným a bez náležité znalosti spůsobu a postupu zkoumání*, jež jsem navrhl ve Zprávě své, a jež nepovažuji za hotovou methodu soustavnou, nýbrž za *pouhý materiál* k takové methodě, osvědčíli se.

3. *Trvaje v omylu*, že jsem reakcemi směřujícími k vyšetření poměrného stáří písma rukopisů pergamenových — jež jsou pouhými pokusy — *se snažil dovoditi pravosť RKho*, odsoudil prof. Wislicenus slovy nejpříkřejšími mé dobré zdání o RKém, podané se stanoviska chemického.

Tím nabývám práva k následující odpovědi:

1. Prohlašuji prof. Wislicena — ač jeho záslužné působení v oboru chemie theoretické jinak plnou měrou uznávám — za *nekompetentního odborníka* ve sporu o správnosti mikroskopického a mikrochemického zkoumání RKho z formálných a věcných důvodů výše uvedených.

2. Odmítám s rozhořčením jeho příkrý, nespravedlivý a nesprávný *posudek* o zprávě mé v příčině zkoušení RKho. Proti tvrzením jeho pak kladu tvrzení svá, proti nálezům jeho nálezy své a proti vývodům jeho vývody své!

Za nedlouho odpovím prof. J. Wislicenovi v jazyku německém. V Osvětě pak bude následující rozprava věnována kritickým úvahám, jež uveřejnili pp. inspektor Julius Stoklasa a prof. J. Gebauer. —

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Čelní spolkové naši v Praze, kteří sobě prodlením let získali nepopíratelných zásluh o rozvoj našeho národního života, zapsali se poslední dobou také v dějiny literární knihami, které vyšly péčí a nákladem jejich. *Umělecká Beseda*, věrna svému účelu, vydala již dříve nejeden spis ceny trvalé; posléze učinila tak *Literární prémií* na rok 1888, kterou uspořádal Josef Holeček. Myšlenka, aby místo obrazů, jichžto spolek po léta svým členům poskytoval, vypravena byla na cestu do českých domácností cenná kniha, dojde zajisté obecné pochvaly; podnik literární prémie bude se bohdá rok za rokem zdokonalovati a stane se almanachem, z něhož bude lze ráz i výši naší pěkné produkce literární posuzovati. K dosažení takové dokonalosti bude třeba přemáhati mnohé obtíže vnitřní i vnější, ale ti, jichž heslem „osvěta

a krása“, dovedou vytrvale hledati cesty ke svým ideálům. Této první prémii literární mohlo by se to ono vytýkati, ale výtky umlknou, pohlížímeli na knihu jakožto na první pokus toho druhu a uvážímeli všechny okolnosti, za kterých byla vydána.

Obsah její jest hojný i rozmanitý; poesie dělí se slušně o místo s prosou, a v této jsou práce vážné i prostě zábavné stejnou měrou zastoupeny, ba statě vzdělavatelné zaujaly více místa než čísla výhradně beletristická. Jsme tomu povděčni právě při této knize, která má své určité odběratelstvo, a to proto, že v širších vrstvách našeho čtenářstva bývají právě takové články netečně pomíjeny; libujíť si mnozí čtenáři v nějaké novelce, ať jest sebe povrchnější, mnohem více než v důkladné, dobře psané studii. Mnohé listy naše řídí se tou choutkou čtenářstva, pomáhajíce tak šířiti pohodlnosť a povrchnosť v myšlení i vědění: proto jest nám vítán v této příčině každý krok k nápravě. Zde máme ze zmíněného oboru několik článků velmi pěkných. Nemůžeme zde rozbírati podrobně všeho obsahu jednotlivých čísel, ale na několik z nich přece čtenáře upozorňujeme. Fr. Bartoš, na ten čas nejpilnější folklorista náš, napsal článek Divé ženy dle dosavadních pověr lidu moravského, v němž vykládá, že „divoženky“ jest třeba pokládati za upomínku na starší, kočovnické plémě, před našimi předky v těchto zemích bytovavší. Ot. Hostinský podává s osvědčenou odbornou znalostí psanou studii O zpěvohrách Smetanových. Jos. Holeček přispěl zajímavým povahopisem lidu z českého jihu ve stati: Jak u nás žijou i umírají. Kulturní obrázek V šermířské škole od Z. Wintra jest nakreslen známým způsobem tohoto autora; stať jeho následovníka Č. Zíbrta, nadepsaná Jak se líčily staročeské panny a paní, má ráz více zábavný. Vypravování Konst. Jirečka o bulharském Bataku, založeno jsouc na autopsii, vyniká obsažností a věcností.

Poesie, ač nezahrnuje všech básníků našich, a to ani nejpřednějších, jest v této knize zastoupena nejhojněji. Většina básní zde obsažených náleží reflektivní lyrice, soudobá produkce tedy jest zde správně charakterisována. Jakostí jen málo co jest zde prostředního, toliko dvě nebo tři čísla jsou naprosto slabá, nevynikajíce ani myšlenkou ani formou básnickou. Také zde spokojíme se jenom několika příklady, nevytýkajíce nikomu v řadě místa prvního ni posledního. Příspěvky Jar. Vrchlického, zejmena první čtyři (Primavera, V srdce zpátky, Jak často, Meditace) jsou pointou i lesklou formou svou pravé kabinetní kousky, právě jako Tyran Rozum od Sv. Čecha. Podobně přemítavého rázu jsou verše Aug. Mužíka Tajemství země, vyznačující se jak pěknou invencí, tak vhodným provedením; poněkud paradoxním zdá se nám obraz básníkův: „*zní* země *mlčení* jak protest beznaděje.“ Jiného druhu, ale neméně ušlechtilá jest Polední idylka od M. A. Šimáčka, jehož srdečný tón a lahodný verš k mysli se zamlouvá. Také báseň Ant. Klosa, Dívka čekající svého miláčka, patří k lepším. Lad. Quisa Posvícenská mše místy svou rozvleklostí unavuje, ale místy zas jest vtipna i trefna. Naše píseň nemá jenom tak chmurnou a kormutnou náladu, jakou jí přikládá Česká píseň od Fr. X. Šaldy. — Z epických básní největší pozornosť vzbudily verše Fr. Táborského Na jitřní, v nichž se nám jeví básník samostatným zejmena v pozorování a povahokresbě

typických postav lidových, jakož i v koncepci a formální stránce své básně, která by byla došla jistě ještě většího úspěchu, kdy by autor nebyl svého vypravování zasadil do pochybného rámce snu. — Prosaické články beletristické mají v této knize celkem význam podřízený.

Na oslavu své 25tileté činnosti vydal Pražský pěvecký spolek *Hlahol* r. 1886 nevelký, ale zajímavý *Památník*, který uspořádali J. Srb a Ferd. Tadra. V čele knihy nalézáme krásné heslo této statné družiny „Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti“, kteréž pěkně vyjadřujíc účel její činnosti, zároveň dobře charakterisuje vlastenecký směr českého umění pěveckého. Prohlednemeli stať Dějiny Hlaholu, přesvědčíme se, že spolek po celé čtvrtstoletí své úkoly k umění i vlasti věrně plnil. Dějiny jeho, právě jako dějiny jiných velikých spolků našich, ku př. Sokola, mají význam netoliko soukromý, nýbrž obsahují mnohý cenný příspěvek k naší historii kulturní za doby nové, a také k obrazu české společnosti té doby lze tam nalezti nejeden rys význačný. Proto dějiny těchto jednot jsou neodlučnou částí naší historie kulturní a sociální. Památník Hlaholu obsahuje mimo to článek Ferd. Tadry: Sborové literátův čili kůry literácké v Čechách, svědomitou a důkladnou práci, která patří nejen k dějinám pěveckého umění v Čechách, ale také k historii literární. Stať J. Srba, který napsal také zmíněné již dějiny Hlaholu, Hudební poměry v Čechách ve věku XVIII. a XIX., jest pilnou snůškou dat životopisných i jiných, bedlivě urovnaných, jimiž dějiny zpěvu v Čechách převedeny jsou, arci jen stručně, až na naše doby. Vážný obsah a ráz Památníku nás opravdu potěšil.

Také středisko našeho čackého, bodrého junáctva Pražského, spolek *Sokol*, který již oslavil svou dvacátou ročnici cenným *Památníkem*, věnovaným hlavně dějinám Sokolstva našeho, vydal loni při svém 25tiletém jubileu pěknou knihu, nadepsanou *Za praporem Sokolským*. Kniha, jejíž text pořádal Sv. Čech s Jar. Vrchlickým, část obrazovou pak F. Ženíšek, věnována jest hlavně myšlence Sokolské a ctnostem, které českého jinocha i muže zdobiti mají. Publikace bujarého Sokola jest jako Sokol sám: svěží, čiperný duch z ní vane, jde chodem křepkým a pružným, lze na ní zříti vzlet i samostatnosť. V obci Sokolské panuje rovnosť stavů, tato rovnosť jest v naší knize provedena jak mezi přispěvateli části textové, tak mezi umělci, kteří illustracemi ji ozdobili. Tolika účastníky honosí se sotva který jiný sborník náš; proto jsou také příspěvky ceny rozmanité, obmezujíce se nezřídka na pouhá hesla. K charakteristice osobností přispěje arci leckdys i jediné slovo, a o jiného nešlo při mužích, kteří národu svému slouží prospěšně v životě, ale ne v literatuře. Nicméně i dobrých článků beletristických, veršův i prosy, nalezneme zde dosti. Obrázková část jest ve všech směrech zastoupena bohatě, dodávajíc celku nemalého lesku. Jsme jisti, že tato publikace bude nejen trvalou upomínkou na chystanou ale zmařenou slavnosť českého Sokolstva, nýbrž že potrvá také přátelům pěkných knih v dobré paměti. —

Od Věnceslavy Lužické přinesla Moravská bibliothéka svazek povídek, obrazů a črt s nápisem *Květiny a ženy*. Za motiv jest tu vzat význam jednotlivých květin, jaký jim přičítá vynalézavá mluva milenců; spisovatelka pak se snaží ukázati, kterak se tento význam

osvědčil pravdivým u ženštin, které se příslušnými květinami rády obíraly. Jest to ovšem základ ke stavbě i sebe jednodušších povídek vratký a nedostatečný. Vždyť sám ten význam bývá zcela nahodile stanoven, a spojení jeho s lidmi jest naprosto libovolné, ničím neodůvodněné. Tak schází v této knize hned základním motivům dostatečná míra pravděpodobnosti. V „květomluvách“ nebývá z pravidla řeči o jiném než o lásce pohlavní, a z té také vyrůstají snahy u všech osob, které v povídkách těchto vystupují. Tím vzniká jednotvárnosť, která záhy čtenářův zájem tlumí. Vnitřní argumentace v dějích jednotlivých statí opět a opět schází, místo ní vládne zde čirá náhoda, která sice i ve skutečnosti mívá na lidských osudech nemalý podíl, které však se nemá vlastní ředitelka našich činů, vůle, bezvládně podrobovati. K této nahodilosti druží se to, že spisovatelka ráda spatřuje veliký význam v nějaké okolnosti naprosto nepatrné, ze které činí pak i důsledky pro povahopis jednajících osob.

Jak málo jest na těchto osobách živoucnosti, jak skrovně srovnávají se s představami, jež nám denní zkušenosť vštěpuje, o tom přesvědčíme se, ať to neb ono číslo naší knihy vezmeme v podrobnější úvahu. Všimněme si na př. v Růži hlavní osoby Anděly. Žena tato jest sice schopna velké oběti, s jakou se k vůli sirotku po zesnulé přítelkyni provdává za jejího chotě, ale nedovede mu objeviti pravého stavu svého nitra, aby jej vyléčila ze směšné a nepodstatné žárlivosti. Tato nectnosť statného lesníka Karla nemá pak základu v ničem jiném než v růži, kterou Anděla kdysi za svobodna dostala od mladého hraběte a ze které, pokládajíc dárek za vyznání lásky, pojala náklonnosť k růžím vůbec. Jest tu mnoho romantiky, mnoho vysněného líčení, ale málo zdravého jádra. — Povídka Pomněnka jest o to romantičtější, že hrdinka její, mlynářova dcera Ludmila, nejsouc patrně z tohoto prosaického světa, nežije než svým písním a básním, které pilně skládá — později ovšem také nevěrnému juristovi Hynkovi, který ji druhdy nazýval svou pomněnkou proto, že se ráda pomněnkami zdobila Jelikož se tu jedná o tak řečenou nešťastnou lásku, spisovatelka položila sem řadu scén plačtivě rozechvělých a vyšperkovala vše citem z míry přemrštěným. Lužická vůbec ráda nadsazuje užívajíc výrazu upřílišeného. Následující povídka Reseda jest jiného rázu; spisovatelka patrně chtěla napsati humoresku, ale ačkoli se k tomu látka dosti dobře hodila, nepodařilo se jí to jednak pro rozvláčnosť, s jakou děj postupuje, jednak pro průhlednosť osnovy a naivnosť, s jakou jest líčen celý příběh pana Mejsnara, sládka Chladila i tety Lory. Více síly má Červený karafiát, kdež na umíněné Markytce pozorujeme, kterak podléhá citům děvče lásce se vzpírající, pokořeno jsouc chladnou neústupností hochovou. Zde také povahopis obou hlavních figurek má více podstaty a psychologický postup je správnější než jinde. V Jasmínu nás překvapuje, že Dvorský jako nějaký černokněžník vždy se v pravý okamžik zjevuje tam, kde toho jeho prospěch žádá, aby zmařil léčky záletného pána z Mladějova; neméně pak jest nápadno, jak rychle Anna dovede své city změniti. Dvorský jakožto manžel málem by se nám mimo vše nadání zjevil tak malicherným, jako byl lesník Karel v obrázku prvém;

v té příčině, jak se zdá, představuje si autorka všecky muže stejnými loutkami a stejně pošetilými žárlivci.

Slovesná stránka povídek V. Lužické nemůže nás nijak uspokojiti; jest tu vedle četných, a to dosti nápadných poklesků řeč strojená a šroubovaná, tak že tu přirozená lahoda a plynnosť našeho jazyka béře nemalou ujmu.

Karel Kádner, který se již pokoušel na poli veršovnickém, vydal nedávno vlastním nákladem také sbírku své prosy. Neveliká knížka má mnohoslibný nápis *Z perspektivy života* — ale obsah neplňuje, co slibuje nápis. Jest to řada droboučkých črt, jaké přinášívají pod čarou některé malé listy, které nečiní velikých požadavků. Nevidíme tu nijakého pevného názoru na svět, nevidíme životních zkušeností, ba nepozorujeme ani nutného bystrozraku pozorovatelského. Invence Kádnerova jest chatrna, motivy známé, mnohdy až i otřepané, náměty zřídka samostatně voleny. Přesvědčují nás o tom venkovské povídky, jako Čí vinou?, Kulhavý Honda a Pro skývu chleba; v jiných, které mají míti přídech humoristický, jeví se nápadná mělkosť, a k té se zas jinde (Bída, Milostné telegramy, Bilance) druží také značný nedostatek pravděpodobnosti. Autor neštítí se ani vložiti do své knihy rozředěnou novinářskou lokálku Létací panna, vypravující o studentovi, který o prázdninách představoval krasojezdkyni. Tu a tam zakmitne se kus dobré myšlenky a ukáže se i jistá obratnosť vypravovatelská, jako v Račích osudech, a to v nás vzbuzuje mínění, že byl by spisovatel své reputaci lépe posloužil, kdy by byl vydání své prosy odložil ku pozdější době, až by napsal něco vyspělejšího. Takovéto hračky literární jenom pomáhají sváděti na scestí vkus čtenářstva, které bez toho řádné stravě literární čím dál tím více odvyká.

František J. Košťál vydal v Laciné knihovně sbírku povídek a kreseb nazvanou *Z našich hor*. Snaží se podati příhodnou četbu lidu, jemuž rozumí a s nímž dovede cítiti; má také dosti bystrý zrak, aby si v něm vybral figurky, které by čtenáře poutaly. Rázovité postavy jsou z většího dílu podkladem jeho povídek; lidé dobří střídají se tu se zlými, právě jako v životě, ale dobří mají vrch. Košťál hledí napořád působiti více na cit než na rozum čtenářstva, věda patrně, že český lid z této stránky jest nejpřístupnější. Pointy jeho kreseb nevynikají sice novostí, ale nejsou také prosty působivosti; někde má pouze tendence nahraditi účinnosť látky. Tak stať Pro českou lípu předkův nemá skoro žádného děje, jsouc spíše jen bolestným vzdechem nad ztracenou půdou českou. Črta Zapomněl vypráví nám o odrodilci, který zapřel i vlastní matku a její jazyk. Povahopis Košťálův není sice všude stejně určitý a výrazný, ale místy dospívá ke slibné plastice. Příkladem jest nám hned v prvním obrázku páter Bartoloměj Hladík, o jehož nových spodcích autor vypravuje stejně rozmarně jako o skromném hospodářství jeho a neobmezené dobrotě, při čemž nám z minulosti velebníčkovy doličuje též původ této jeho vlastnosti. Pan baron Plšina má motiv dosti známý; zpyšnělý sedlák vnucuje dceři nemilovaného ženicha, sklame se sám, dceru přivede do hrobu a milence jejího k šílenství. Také zde charakteristika sedláka Lorence zasluhuje chvály. Vzdor bohatého formana Rozkosila proti stavbě železné dráhy jest pod-

kladem obrázku Za formanskou slávu. Rozkosil obhajuje své a svého rodu slávy proti domnělým nepřátelům a podlehne v nerovném boji. Dvě babičky vypravují o dvojím obrácení opilce Paďourka na dobrou cestu. Pěkná jest závěrečná myšlenka o důležitém vychovávacím úkolu pěkné četby, znázorněném na Babičce Boženy Němcové. Formální stránka povídek Košťálových jest posud zcela začátečnická. Spisovatel pomíjí všechnu uměleckou koncepci, nedbá, aby myšlenka vynikla na vhodném místě a aby věci důležité od vedlejších se odloučily tak, aby se jim mohlo věnovati více pozornosti. Největší vadou jeho jest nápadná rozvláčnosť, s jakou vypravuje, a pak otrocké nápodobení slohu Beneše Třebízského, z něhož si vybral právě vlastnosti nejméně snesitelné, kazatelský tón, neustálé opakování týchž slov, obtížné aposiopese, tvoření nezvyklých neoterismů a j. Právě kdo se mezi lidem zdržuje, měl by věděti, že naši vesničané vyjadřují své myšlenky zcela jinak, než jak v této knize čteme.

Na pracích Václava Řezníčka hned na počátku jeho spisovatelské dráhy byly zřejmy jak jeho nadání tak leckteré vady, na něž jej vážní hlasové záhy upozorňovali. Řezníček nesnažil se v čas o náležitý pokrok ve vnitřní i zevní stránce svých plodů, setrval na svém a vady své rozhojňoval tou měrou, že nyní jsou u něho již trvalou manýrou. Dokladem toho jest nová knížka jeho, která vyšla v Laciné knihovně s názvem: *Pro lepší budoucích.* Obraz selských dychtění. Lze ji stručně charakterisovati: velmi mnoho slov, velmi málo věcí. Děj jest položen k samému konci minulého století do Náchodska. Mladý sedlák Bohdaský chce pojati Haničku Křečkovic za ženu, ale otcové jejich znesnadní se spolu při výkupu roboty a sňatek jest na neurčito odložen — dojde k němu však hned, jakmile se staří smíří. Ta „dychtění," která se tu do únavy opakují často beze všeho smyslu. ukáží se dosti nicotnými; starý Bohdaský vzdorem (jemuž ostatně nikdo se nebránil), Křeček povolností chce pojistiti „lepší“ svým dětem — jak to činí a činil každý řádný otec, aniž by se o něm vyhlašovalo, „co měl za snahy a rozumy a jak jeho dychtění byla krásná a znamenitá“ (str. 172). Z osob v ději súčastněných jest pěkně kreslen starý Bohdaský; povahopis druhých postav ztrácí se v rozvláčném a prázdném vypravování autorově. Náramná rozbředlosť a veliký nedostatek myšlenek jsou hlavním znakem této povídky; k tomu se druží sloh plný nesprávností a podivnůstek, které jsou jako paskvil na jadrnou. krásnou a libozvučnou naši mateřštinu. Řezníček tu na str. 1—99, tedy více než v polovici knihy, vypravuje pouze o Zličské pouti a dokazuje tím, jak málo dbá požadavkův umělecké koncepce; snad mu jde jen o zálibu prostého čtenářstva, ale právě tomu čtenářstvu prokazuje nevalné služby ten, kdo proti duchu jazyka tak vytrvale hřeší jako Řezníček. Příkladů k trpkým slovům těmto nechceme uváděti, čtenář nalezne jich dosti téměř na každé stránce. *F. V. Vykoukal.*

To pevné chováme přesvědčení, že národ jistě neoslyší hlasu našeho volajícího: „Oslavme založení důstojného národního divadla v Praze královské před dvaceti roky zabezpečením bytí a rozkvětu českého divadla v král. hlav. městě Moravy!“

Hlas náš prosebný rozezvuč se tedy po širých vlastech a zjednej si přístupu ku srdcím českým: Nenechte marně volati nás, přispějte k ukončení vlastenekého díla! Národe český v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, dej projevem obětavosti své k národnímu divadlu v Brně své požehnání k dokončení vlasteneckého díla a podej tak nezvratného důkazu, že vlastenecké zájmy země moravské jsou zájmy celého národa, a také zájmy království českého i vévodství slezského a že po celém národě doznávají tak jednotné podpory a přispění, jak jednotným jest český národ v zemích slavné koruny Svatováclavské!

V královském hlavním městě Brně, dne 30. března 1888.

JUDr. **F. A. ryt. Šrom,**
předseda družstva nár. divadla v Brně.

Knihy a hudebniny redakci zaslané.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojtěch Brechler a B. Kutina. Dílu VI. seš. 12. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Věstník královské české společnosti nauk. Třída mathematicko-přírodovědecká a třída filos.-histor.-filologická 1887.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 4. a 5. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Českoněmecký slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott. (Dílu IV. seš. 8.) Seš. 99. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (význačných) písní všech slovanských národů. Pořádá, harmonisuje a vydává L. Kuba. Knihy I. seš. 5.: Písně české. Nákladem vydavatelovým, v Pardubicích 1888.

Bibliothéka pedagogických klasikův českých i cizích. Red. a vyd. Fr. Bayer. Roč. III. seš. 2.: Jana Ev. Kosiny Sebrané spisy. Seš. 3.: Jana Amosa Komenského Sebrané spisy vychovatelské. Nákl. vydavatelovým.

Kabinetní knihovna. Svaz. XXXI.: Několik povídek a různých črt. Od Svat. Čecha. Sv. XXXII.: Čarovná zahrada. Básně od Jar. Vrchlického. (1885—1888) Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1888.

Láska Rafaelova. Komédie o 3 dějstvích. (Dramatických děl F. Ad. Šuberta II.) Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Repertoir českých divadel. Čís. 10.: Maloměstští diplomaté. Veselohra o třech jednáních. Napsal Jos. Štolba. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Ochotnické divadlo. Pořádá Arnošt Schwab Polabský. Svaz. 39.: Laura a Delphina. Komedie o 4. jednáních od Bayarda a Petrona. Přel. Em. Züngel. Nakl. M. Knapp, v Praze 1888.

Žertovné divadelní hry. Svaz. 7.: Na stará léta. Fraška o 1 jedn. Dle franc. vzdělal Em. Züngel. Nakl. týž.

Karla Havlíčka rodinné listy Brixenské. Vydal V. V. Zelený. Seš. 2. Nakl. K. Šolc, v Kutné Hoře 1888.

Ottova Laciná knihovna národní. Serie XI. seš. 4—6.: Drobní lidé. Črty ze všedního života od Ig. Herrmanna. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Moravská bibliothéka. Pořádá Frant. Bayer. Čís. 29.: Z lidu vesnického. Přespolní obrázky a povídky, napsal J. L. Hrdina. Č. 30.: Básně Ferd. P. Místeckého. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1888.

Zasvěcení chrámu v Hamarbě. Román od Em. Flygaré-Carlénové. (Nového vydání románů a novel Emilie Flygarové-Carlénové seš. 3. a 4.) Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Vojna a mír. Od hr. L. N. Tolstého (1864—1869). Přel. V. Mrštík. Seš. 1 a 2. Nakl. týž.

Sborník illustrovaných románů. Dílu II. seš. 21.: Alma. Napsal Rudolf Jarosl. Kronbauer. Illustruje Em. Zillich. Ohněm a mečem. Historický román od Henryka Sienkiewicze. Český překlad od Cel. Friče. Illustruje Viktor Oliva. Nakl. týž.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

1888.

R. 1888. Čís. 6.

OSVĚTA

Grévy a Carnot.

Dle nových listů hraběte Vasilije.[1])

podává

Josef Kuffner.

Jest posud v živé paměti, jak skončilo Grévyovo presidentství. Nejvážnější muž Francie, první občan republiky, sešel rodinným skandálem. Afféra Wilsonova teprve před krátkem skoncována u vrchního soudu. „Zeť republiky“ připravil republiku o předsedu.

Grévy padl téměř bez přátel a přívrženců, sotva ho kdo politoval, muže, kterého kdysi všecky strany svorně a s pýchou si postavili v čelo. Dějiny budou k němu spravedlivější, než byli jeho vrstevníci, dí hrabě Vasili. Současníci nepochopují velký celek historických linií, jim napadne toliko událosť chvíle. Grévy padl, a jen dějiny mohou jej opět pozvednouti.

Hrabě Vasili psal charakteristiku Grévyovu ještě před jeho pádem, nikoli tedy pod vlivem afféry Wilsonovy. Spisovatel doufá, že potomstvo pověří podobiznu, kterou on provedl roku 1887.

Grévy byl muž tichého, pravidelného života. Vstával o šesté a chodil spat o desáté. Nebylo u něho zvyklostí křiklavých, které velkým osobnostem zjednávají relief. Odpoledního spánku neužíval jako Thiers, který pak ovšem mohl probdívati noc až do rána. Grévy se šetřil, pracoval jen, co bylo třeba, bez nápadností a výstředností, více aby vyhověl své potřebě činnosti, než aby vzbuzoval obdiv.

Původu byl nízkého, neznámého. Praví se, že pocházel z Vlach jako Gambetta, a sice z Janova. Předků neměl Grévy potřebí. Hrdě, bez naparování povýšenců nosil svoji důstojnosť, jako muž nový. Politikem byl od r. 1848. Jako poslanec proslavil se toho roku návrhem na odstranění hodnosti předsednické v republice. Na jeho místo chtěl

[1]) La Société de Paris. Tome deuxième, Paris 1888.

postaviti prvního ministra, jenž byl by nadán vrchní mocí, zároveň však zodpověden svrchovanému sněmu. Mezi kandidáty presidentství byl také Bonaparte. Od té chvíle považován Grévy za neporušitelného republikána.

S tou pověstí prošel i císařstvím, a císařsví jej mělo v úctě.

Jedinýkráte za císařství zasáhl Grévy slavnostně do debatty. Bylo to za ministerstva Olivierova, když šlo o vypovědění rodiny Orleanské. Tenkrát bylo na levici v modě putovati do Twickenhamu, kde dlela rodina pretendentova. Ani Gambetta ani kdo jiný nevzpírali se tomu zvyku, i dali se představiti „revolučnímu princi", Grévy, přísný Grévy, pronesl velikou řeč proti zákonu. Hlasoval s harcovníky císařství, a zákon byl zavržen. Grévy uměl vždy výborně vyčenichati, kde se co potají kulo. V politice měl čich jako honící pes. Větřil na míli cesty spády monarchistů. Kdy by se byl dal strhnouti za ostatní levicí, třetí republika nebyla by bez pochyby nikdy povstala. Po Sedanu princové zachováni byvše v důležitých místech, byli by podepsali mír, a r. 1870 byl by počal nový rok 1830. Grévy měl značné účastenství v preliminářiích míru.

Netlačil se v popředí. Vyčkal svou hodinu a vystoupil výše nad ostatní. Nebyl z těch, kteří ve fiakru se rozjížděli po ministerstvech a zasedali do křesel podle známého pravidla, kdo první přijde, že první mele. Nebyl mezi těmi, kteří s balkonu Pařížské radnice svá vlastní jmena lidu odporučovali do vlády národní obrany. Nechal na sebe zapomenouti, a že nic není lehčího lidem, kteří myslí jen na sebe, než zapomínati na jiné, nikdo o něj nedbal, nikdo ho nenutil.

Neměl a nechtěl míti odpovědnosti ani v krajní válce, ani ve vládách Pařížské, Tourské i Bordeauxské. Tenkráte ještě halil se v němotu; v libém zátiší Chenonceauxském dlel po boku své věrné přítelkyně paní Pelouzeové a budoucího zetě svého Wilsona. Ve smutných dobách, jež potom nastaly, nebylo Grévyho vídati. Naznačoval svou nepřítomností, že není spokojen věcmi, jak se vyvíjely. Když pak z diktatury vzrostla republika, cítěno všeobecně, že republika bez Grévyho nebyla by republikou vážnou.

Ihned povolán akklamací za předsedu národního shromáždění Bordeauxského. Legitimisté, Orleanisté, republikáni všech barev sloučili své hlasy v jeho osobě. Byli tehdy dva mužové nezbytni: Thiers a Grévy. Jeden znamenal svrchovanou obratnosť, zkušenosť věcnou a sám jediný stál za celou vládu. Druhý, skromnější, představoval tichý, důstojný protest proti učiněným pokleskům, neporušitelnou moudrosť a přísnosť.

Slovo přísnosť neustále se vrací na jazyk i do péra, kde je řeč o Grévym. Grévy znamenal pro republiku očisťující proces. Jsou chvíle, kdy národové jako jednotlivci pociťují svrchovanou potřebu ctnosti, kdy soustřeďují se sami v sobě a pátrají daleko i hluboko po zmizelých dobrých vznětech, pohříchu zapomenutých a povržených. To činila Francie na počátku r. 1871 a pátrati ji učil Grévy, předseda národního shromáždění.

Thiers řekl: „Budoucnosť náleží moudřejším." A moudřejší byli ti, v jejichž řadách se nacházel Grévy.

Kommuna nemohla zvítěziti proti národnímu shromáždění, jemuž předsedal Grévy. Thiers konal, seč byl, aby přemohl vzpouru, ale kdož ví, zda by byl dovedl Francii celou zachovati povinnosti, kdy by nade vším zmatkem nebyla ve Versaillu stála klidná, vážná, jasná postava předsedy Grévyho.

Jen svým držením takřka Grévy všude vítězil. Jeho držení bylo poslední oporou, bylo útočištěm, mělo větší cenu než obratnosť, než výmluvnosť, než veškery ctnosti.

Dvě léta od července 1871 do října 1873 jsou znamenita v dějinách Francie. Francie překvapila Evropu a naplnila ji údivem. Šlo to trochu příliš rychle, ale národ, který je schopen takového vzpamatování, jest nesmrtelný.

Vrátila se veselosť a zábava, otevřely se opět salony, elegantní společnosť se scházela jsouc udivena, že přežila doby tak smutné. Samo národní shromáždění bylo salonem, pokračováno tam ve včerejší rozprávce, jen že trochu prudčeji. Ba ani ženy nescházely. Byly zde sice němy, ale jak výmluvných pohledů! Byly vlastními vůdci, náčelníky stran, kteří dívali se z loží. Žádná z předních krásek nevynechala jediného zasedání.

Grévy zřídka se objevoval ve světě, kde se tlachá. Raději než u vzácných tabulí zasedal k vážnější partii šachu v kavárně de la Régence. Ale přes to byl dámám výborným společníkem.

Roku 1876 zvolen předsedou sněmovny poslanecké. Byl předsedou vzorným. Spravedlivým byl jako zákon a uměl se ovládati, což je bezpečným prostředkem na zachování autority. A předsedal bouřím! Nikdy mu neuklouzlo slovíčko urážlivé, nikdy strannické hnutí. Jako on nedovedl předsedati nikdo, byl rozeným předsedou, a když nepředsedal, bylo interregnum.

O výstavních slavnostech r. 1878 stál po boku maršálka Mac-Mahona. Republika rozvíjela královskou nádheru. Při udílení cen v paláci průmyslovém stáli v okolí maršálkově knížata evropská, Amadeus Savojský, bývalý král španělský, princ Walesský, a také Grévy tu stál. A prostý občan vedle maršálka i princů stál znamenitě.

Po výstavě maršálek odstoupil. Nebylo krise, nebylo nepokoje a strachu o následnictví. Kongres jednoduše vznesl na Grévyho nejvyšší hodnosť.

Na nejvyšším tom místě osvojil si Grévy ihned všecky potřebné ctnosti — vlastně měl je už ode dávna. Vysoký vzrůst, ušlechtilou postavu, držení prosté a vážné, onu vlídnosť jaksi přiostřenou, která přísluší důstojnosti, vždy bdělou moudrosť, zdrženlivosť muže, který je zbaven zodpovědnosti, bedlivosť vlastence, důkladnou znalosť lidí a věcí, nabytou dlouhým působením na veřejnosti, a zvyklosť velkých hodností i poct.

President Spojených států amerických nebo republiky švýcarské, zemí čistě demokratických, může býti prostým mužem; Francie zůstane ještě dlouho zemí monarchických tradicí. V srdci jest demokratickou, ale na povrchu nikoli. Nestačí, aby předseda republiky francouzské byl jen demokratem, třeba také, aby měl „la tenue,“ držení.

Posud všickni předsedové je měli. Thiers měl držení státníka šosácké monarchie, maršálek Mac-Mahon státníka republiky aristokratické a vojenské; Grévy se choval jako nejvyšší úředník republiky, kde šosáctví ještě má svoje práva.

Vzdělání měl Grévy klasické, Horáce a Vergila znal z paměti a rád v nich čítal. Smýšlením vězel všechen v antice, prostota jeho, stručnosť řeči a jistá obřadnosť, které se nikdy nevzdal, vše připomínalo v něm republikánského Římana.

Jako Říman pobýval Grévy také rád na venkově. Rád se vracel do svého kraje, mezi chudé příbuzné a lidi prosté, kteří byli kdysi svědky nízkého jeho původu a těžkých začátků; žil tu po venkovsku, rád a bez affektace muže povýšeného. Málo kdo byl by schopen takové statečnosti srdce. Gambetta jedinýkráte se vrátil do svého rodiště, a to jen, aby se tu dal oslaviti.

Čím Grévy obzvláště v úřadě svém vynikal, bylo officielní vítání poslanců. Hleděl si zálibně toho obřadu, prováděl jej s lahodnou směsí jednoduché důstojnosti a jakési okázalosti. Jednoduchosť byla mu vrozená, lehká míra okázalosti pak slušela představiteli velké země, náčelníku mocné republiky.

Mělli odevzdávati baret kardinálovi, byla radosť jeho dovršena, a prelátové, ablegáti i gardy šlechtické odcházeli okouzleni spůsobem, jakým je tento „voltairián" byl uvítal. Mocnáři rádi koketují vřelým stiskáním rukou. Také Grévy to uměl, na vládce skoro příliš vřele, ale bratrství republikánské dovoluje takovou výstřednosť.

Francouzské žurnály mnoho se posmívaly Grévyově lakomosti. Pravda je, že Grévy příliš nevydával, mnohem méně než před ním maršálek Mac-Mahon. Jeho stáje nebyly tak skvěle opatřeny, ale muž občanského původu nepotřebuje stkvíti se spřeží jako maršálek Francie. Ekypáže pana Grévyho však byly slušné a přiměřeny republikánské prostotě. Bohatší byla jeho tabule. Ne každý mocnář mohl se mu v tom rovnati a co více platí, stůl jeho nezavíral se pohostinství a srdečnosti.

Měl ještě jiné slabůstky: hrál na kulečník a v šachy a mazlil se s vnučkou svojí, malou Margueritou Wilsonovou. Což na tom! Co je dovoleno králům, proč by nebylo dovoleno presidentům?

Mnoho se vtipkovalo o plesích, které v paláci Elysejském dával třikráte do roka. Nebyly to ovšem žádné dvorní plesy; předseda republiky nesmí se uzavírati jako dědičný panovník. Ale dobrá zábava byla tu vždy, a mladé párky nepotřebovaly se tuze ohlížeti po etiketě. Tančilo se mnoho a mnoho se jedlo. Buffet byl znamenitý, a pan Grévy za to nemohl, že byla při něm velká tlačenice.

Na divadlo si Grévy nepotrpěl. Jen o velikých premierách bylo jej vídati v loži jeho v Opeře nebo ve Théâtre français. Vypadal tu se svou klidnou tváří, bílým krátce střiženým vousem a zlatým skřipcem jako bohatý měšťák anglický.

Své povinnosti jako první občan republiky konal tedy vůči světu náležitě. Po maršálku Mac-Mahonovi byl zdědil dodatky ke příjmům. Civilní listina páně Thiersova obnášela 600.000 franků. Maršálkovi přidáno na výlohy representační a hlavně cestovní 300.000 franků.

Jestli pan Grévy něco uspořil, mohlo to býti leda na tomto rozpočtu cestovním.

Nepřátelé presidentovi si odporují. Jedni tvrdí, že byl nečinným, lhostejným a beze vlivu na státní záležitosti. Druzí jej líčili jako tyrana, který nesprávně a proti ústavě vnucuje svou vůli, jako Ludvík XI. nebo Ludvík Filip.

Grévy měl v skutku jistou osobní politiku. Měl zvláštní methodu, jak předsedal poradám ministerským. Málo mluvil, mnoho poslouchal; ale slova jeho byla tak určitá, jako byla řídká. Předseda uměl ku podivu uhodnouti, co smí dovoliti a čemu třeba zabrániti. Ale tajemství nechával si pro sebe, a mlčelivosť jeho byla skvostná, neboť s tím, kdo nemluví, nikdo se nehádá.

V dobách krisí ministerských — a Grévy jich věru zažil hodně! — osvědčovala se jeho obratnosť. Nikdy tuze nepospíchal, aby krisi odstranil. Radil se s celým světem, obesílal k sobě náčelníky všech skupin většiny i ostatních. Vypadalo to, jako by nevěděl kudy kam a nemohl se rozhodnouti; zkoušel kombinaci za kombinací. Už se myslelo, že jsou všecky možnosti vyčerpány. Konečně dal zavolati pana Duclerca. Pan Duclerc byl jediný muž, k němuž byl Grévy důvěrný. A to znamenalo, že je rozhodnutí blízké. Strach před ministerstvem Duclercovým přivedl i nejzatvrzelejší odpůrce k povolnosti.

Obratnosť Grévyova měla jediný cíl, hledal a volil muže, skládal a zamítal kabinety za jediným zřetelem, jímžto byl mír s Německem. Nechtěl, aby republika upadla znovu do kritického, smutného stavu, z jakého byla vyšla. Lekal se pro republiku nadvlády šavle a z té příčiny nikdy nemiloval Gambetty, muže války, muže odvety, jak jej nazval Bismarck.

Předseda republiky vynakládal vše, aby nepřišlo ministerstvo Gambettovo; a když nebylo vyhnutí, házel mu všeliké překážky do cesty. Zle se Gambetta se svými přáteli nabojoval proti úsilí starého pána. Tři měsíce jen trvala jeho karriera ministerská a podlehl vlivu paláce Elysejského.

Vyčítalo se Grévymu, že brojí schválně proti svým následníkům, zatím však nebrojil než proti mužům, kteří chtěli válku s Německem. Důkazem toho, že po smrti Gambettově, věnoval všecku důvěru opportunistovi Jul. Ferrymu. Ferry byl vždy příjemný Berlínu, podobizna jeho v Gothajském almanachu stála vedle císařské rodiny německé. Odpor proti generálu Boulangerovi vykládán Grévymu, jako by žárlil na jeho popularitu. I to jest blud. Boulanger znamenal válku jako Gambetta, a proto se Grévy proti němu vzpíral.

Byl mírné, lidumilné povahy, filosof. Jako všickni republikáni klasické školy nenáviděl trestu smrti. Není však pravda, že by byl svého práva udíleti milosť zneužíval.

Celkem bylo předsednictví Grévyovo mírumilovné. Jeho nepovznesly ani hlučné činy ani veliké, zděděné jmeno. Dostal se k moci spíše vytrvalou zásluhou než velikým skutkem. O vladaření tohoto filosofa vysloví se dějiny, že nebylo bezcenným. Grévy nevydal v nebezpečenství ani mír ani česť Francie ani bezpečnosť republiky.

Sám si dal toto vysvědčení ve svém posledním poselství, jakož činili konsulové Římští, když odstupovali se svých hodností. Grévyho svrhl ne tak skandál ničemného zetě, jako státní převrat v parlamentě. Hrabě Vasili slibuje, že tuto historii a osobnosť spiklenců vylíčí v některém budoucím svém listě.

*
* *

Prvního a druhého prosince 1887 konsignováno Pařížské vojsko do kasáren, jízda měla uchystaná sedla. Ve Versaillu vojsko, přivolané ku posile z nitra země, stálo se zbraní u nohou. Bylo jako někde před 36 lety. Náměstí Svornosti vojensky obsazené vypadalo jako válečný tábor. Sousední lékárny plnily se raněnými. Už se začínala objevovati chátra revolucím zvláštní.

Dne 3. prosince, když měl zasedati kongres Versaillský, městská rada Pařížská ustavila se na radnici. Nádraží Svatolazarské střehlo vojsko.

Občanské moci už nebylo. Z vládního ústrojí nezbývala už nežli policie v rukou nového prefekta a armáda bez velitele, jejíž náčelník k tomu mimoděk jmeno své propůjčoval manevrům stran ústavě nepřátelských.

Vzbouření klíčilo.

Celý svět měl tehdy strach o Francii. Diplomatický sbor, ubíraje se do Versaillu, měl tušení, že bude přítomen pohřbu republiky, a jakému pohřbu!

Očekával se trojí možný konec: volba Ferryho, volba kandidáta výstřední levice anebo kongres málomocně rozštěpený ve tři tlumy, nemohoucí dohodnouti se o osobě předsedy.

Třetí případ zdál se pravdě nejpodobnějším. To znamenalo officielní bezvládí, zřejmou revoluci, nejen stísněnou na náměstí Svornosti, ale zachvacující všecku Francii. Nikdo nevěděl, co přijde.

Druhé dva případy nebyly uspokojivější. Kandidát nejzazší levice, Floquet či Freycinet, zvolený slabou většinou, zavázaný volbou jediné toliko straně, nucený ku politice toliko obranné, neli dokonce k zápasu, nesliboval nikterak upokojení duchů. Byl by pouze předchůdcem jiného sněmovního převratu, předsednictví jeho mělo by jen povahu prozatímnou.

Volba Ferryho znamenala bezodkladnou válku občanskou. Dláždění samo od sebe se zvedalo. Není pochyby, že zákon — vojsko — bylo by konečně zvítězilo, zajisté; ale pak to byla čirá diktatura, horší, než jakou kdy dosud poznal svět. Zvláštní druh diktatury, opírající se o živly nepřátelské těm, kdož původně osobu předsedovu pozdvihli. Podobná diktatura mohla by vzniknouti jen ve společnosti veskrze prohnilé.

Tak daleko s Francií ještě nedošlo.

Den třetího prosince, jenž počínal za okolností neblahých, skončil všeobecným objímáním.

V Paříži chystané vzbouření náhle se rozplynulo v davy radostně povykující. Policie vrátila se domů. Vojsko se rozptýlilo. Vše se oddalo veselí! francouzská historie vypravuje o několika podobných dnech. Jsou řídky ve všech dějinách.

Jmeno málo známé, jmeno *Sadi Carnot* způsobilo zázrak. V několika vteřinách bylo populárním. Předně to nebylo jmeno Ferryovo aniž kterékoli jiné jmeno v bojích parlamentárních i občanských vykřikované. Bylo to jmeno nováčka, které neprobouzelo antipatie aniž požívalo kde vyzývavých sympatií. Národ z hluboka si oddechnuv propukl v nadšení a schválil tak volbu vykonanou národním shromážděním.

Vzdělancům bylo ostatně známo, že pan Sadi Carnot je přímým potomkem „organisátora vítězství," jak nazýván předek nového předsedy, veliký Carnot. Jmeno Carnot připomínalo Francouzům dni slávy vojenské. Zdálo se býti dobrou předpovědí, jmeno tak bezúhonné. Velký Carnot zanechal pověsť čistou. Ve velké revoluci, ve výboru pro blaho obecné převzal úkol nejkrásnější, obranu země. Syn jeho, otec nynějšího předsedy, byl za druhého císařství váženým a oblíbeným senátorem. Nový předseda pocházel tedy z dobrého rodu. Řeklo se o něm, že je princem republiky. Nastupující předseda třetí republiky nabýval v skutku jakési legitimity antické. Prvního svého předsedu vybrala si republika z upomínek na vládu červencovou, druhého z lesklých řad vojenských druhého císařství; volbou třetího, muže beze slávy a předků, ohlásila počátek vlády demokratické, která vzniká ze sama sebe; zvolivši však čtvrtého z jakési republikánské dynastie, udělila si diplom šlechtictví, nepřestávajíc býti demokratickou. Nalezla i uznala své pergameny.

Pan Sadi Carnot není ostatně ani tak mlád ani tak krásný, jak tvrdí jeho podobizny. Je sice sotva padesátníkem, leč práce inženýrské a finančnické zanechaly únavu a vrásky v jeho tváři a shrbily postavu jeho. Ale uhlazenosť a vlídnosť přece muži zbyla. Na svoji vznešenosť uvykne záhy a bude ji nositi se vší slušnou bezpečností. V několika týdnech učinil již značný pokrok v nové úloze a mnoho si osvojil. Bylo to pozorovati na př. hned, jak učinil první návštěvu v nemocnicích a dekoroval dvě staré ošetřovatelky. Způsob, jakým zavěšoval křížek na prsa jeptišce sv. Vincence, byl dokonale královský. Odepjal stužku přítomnému vojenskému lékaři, řka: „Dovolíte, abych vám ji vzal, nahradíme vám ji rosettou."

Život pana Carnota nebyl bohat dobrodružstvími. Vystoupil jako premiant školy polytechnické a počal skvělou karrieru v oboru mostův a silnic. Praví se, že on jest vynálezcem nynějších válcových pilířů mostových. Městečku Arnecy dostalo se cti, že v něm budoucí předseda učinil svůj vynález.

Záhy oženil se pan Sadi Carnot s dcerou známého spisovatele Duponta-Whitea, jenž psal v duchu Stuarta Milla, jemuž ostatně holdoval i Carnot.

Paní Carnotová ihned se vpravila do své hodnosti. Pozdravuje vlídně, nosí se bohatě a přísně. Praví se, že trochu nedoslýchá. V rozmluvě jest velmi přívětiva a za všednostmi konversace prokmitává duch jemný a vzdělaný. Domácnosť jejich jest vzorem shody až na jedinou okolnosť: pan Carnot při vší úctě k náboženství zachovává tradice svobodomyslné, paní Carnotová naproti tomu jest dáma pobožná.

Mají hezké, hodné děti. Dcera provdána jest za úředníka, mladší synové, z nichž jeden byl chovancem ústavu Saint-Cyrského, už se vyznamenávají výtečným chováním a chvalnou pilností ve svém stáří.

Jako poslanec za okres Saône-et-Loire věnoval se pan Carnot podle své povahy studiu otázek finančnických. Jako státní podsekretář ve finančním ministerstvu a rozený člen budžetní komise ve sněmu snažil se zjednati platnosť upřímnosti, otevřenosti a řádu ve sloupcích cifer, jež tak často bývají uměle zkrucovány, líčeny a předstírány. Z té příčiny se jako finanční ministr kabinetu Freycinetova viděl nucena r. 1886 předčasně odstoupiti.

Jak nastoupil Carnot v nejvyšší hodnosť, je známo. Octl se mezi dvěma soupeři, Ferryem a Freycinetem, a oba sokové se uklonili před svým vítězem. Volba se strany republikánů byla téměř jednohlasná, všickni přátelé Francie v cizině s jásotem ji uvítali, a Sadi Carnot nebyl z těch mužů, které hlas lidu napřed ustanovuje, kteří zdají se býti jako předurčeni, aby zachránili národy a rozřešili krise. Popularita jeho málo dní před volbou teprve počala. Uprostřed ošklivých věcí, které vyšly na jevo v procesech paní Limousinové, Caffarelově a Wilsonově, proneseno, kterak jistý ministr financí položil uctivý, ale neoblomný odpor proti domluvám shůry. Tento poctivý muž ihned došel obliby ve sněmovně i po vší zemi. Avšak byla to popularita jen nahodilá. Služby finančních ministrů nenáležejí k těm, o kterých mluvívají dějiny. Ale jakmile prohlášena volba, byl hned všeobecný hlas, že byla šťastná.

První skutky Carnotovy vzbuzují naději, že za svého presidentství rozvine všecky ctnosti, jež náležejí k úřadu. Když jej volili, vědělo se, jaký jest rozumný muž, jak spořádaný v životě veřejném i soukromém, jak správně republikánského jest smýšlení. Bylo to mnoho, ale nedosti, třeba ještě, aby Carnot učinil ze sebe hlavu státu.

Ještě není známo, jak souditi o jeho politice, aniž zda bude míti jakou politiku. Skládaje své první ministerstvo sahal od Gobleta k Fallièresovi, a vraceje se od jednoho ke druhému žádal od nich snad ministerstva neuskutečnitelná. Konečně se zastavil u Tirarda.

Také poselství jeho svědčilo o skromných záměrech jeho. Rozvinul program vzorné vlády. Povaha Francouzů nenadchne se tuze pro vážné záležitosti, pro otázky hospodářské neb zdravotní. Ale po tolika bouřích a horečkách politických klidný program působil osvěžení, jako chladná sprcha.

Čínili osobní politika Carnotova dojem snad poněkud negativní, vystupování předsedovo aspoň získalo mu přízeň všeobecnou. Palác Elysejský, kde dříve bývala agentura Wilsonova, povznesl na salon. Sumy, jež jsou mu přiřknuty na representaci republiky, Carnot vydá. Slavnosti jeho nerovnají se těm, které byly dávány v dobách regentství, a tón při nich panující sotva kdy se tak uvolní, jako u dvora Napoleona III. Také vrchní stolice pro modu a eleganci nebude postavena v Elysejích, ale bude tam vždy shromaždiště francouzské elity vědecké, politické, literární a umělecké. Republika bude míti svůj zámek, své salony, svá veselá dostavenííčka. Mezi světem zábav a světem nudy bude tu místečko pro vážnou a počestnou zábavu společnosti.

Officielní lovy, jež za časů Grévyových potuchly, přivedeny jsou už znovu ke cti. Páni státníci už pilně se cvičí zacházeti s prachem a studují pósy pro skupiny na mýtinách v Marly neb Rambouilletu.

Také na cesty po zemi chystá se Carnot. Některé ostatně už podnikl. Pozná venkovský lid i úřednictvo, vejde s nimi v obcování a rozproudí nový život v omladlé republice. Snad Carnotem nastává republice doba klidu a práce, snad je to počátek lepších časů.

V Pražských ulicích za starodávna.

Líčí

dr. **Zikmund Winter.**

Bylo ještě při tmě, a vozy plné obilím již rachotily po silnicích ku Pražským branám. Od brány pak stály za sebou řádkem dlouhým, až se na silnici tísnilo; mezi vozy dobytek stál. Netrpěliví sedláci hromovali, že brána dosud neotevřena: bylo již na desátou na celém orloji, to by již branný mohl vyraziti ze sna a bránu otevříti; již se hodně začalo svítati, a on pořád nic. Jeden selský ferina přelezl příkop a vydrápav se nahoru strkal tesák do zámku první fortny a loupal ho. „Bodaj zdrávi spali!“ křičel hlasem velikým jiný, houkaje nahoru k pavlači dřevěné na bráně. Většina lidí selských již zmrzovali se; také koně jejich kopali někteří v kámen, jímž tu a tam silnice byla ubita, až oheň vyskakoval. Ale nebylo vrtochu nevrlého při všech lidech selských: někteří jižjiž trh provozovali a měli zábyvku s překupníky a Židy,[1]) kteří na ně již ode včíra ve vsích vůkolních čekali a teď plachty, v nichž vozeno obilí, rozhrnujíce trh smlouvali. Na panských vozech obilných bývaly takové plachty i z 30 loket plátna. (Oučty panské v arch. Jindř. Hrad. r. 1564.)

Zatím již ve bráně zjevila se branná. Muž spal, ona sloužila. „Bodejž tě neštěstí vzalo!“ volali někteří vidouce ženu. „Trvalo dlouho, než ses z postele vztýčila!“ Jiný křičel na ni: „Čert tě, my tu čekáme již před sluncem, než vyšlo!“

A jiný jináče ženu ctil. Branná nedala se. „Špatens ty mi nadávati, troupe!“ mrštně v odvet děla, „ještěs nezmeškal, aby ti neměl kat pohlavku dáti!“ Ale sedláci už nevšímali sobě hubaté branné, než hýbali se do brány se svým povozem říkajíce zbožně: „Nuž ve jmeno boží, pojďme!“

Ale rychle do města nevcházeli. Projevše první branku zastaveni byli ve druhé u cla. A tu zase hádky. Jeden žena více volů, chtěl spolu jednoho neb dva branou prohnati a neplatiti. Jindy mu celný

[1]) Zákazů o překupování před branami jest několik. R. 1547 i císař Ferdinand zakazoval „pod uvarováním nemilosti“ takové překupy, neboť vzneseno na něho samého, „kterak by v městech Pražských před branami i na předměstí“ se to dělo a tudy že „drahota v městech povstala.“ (Arch. c. k. místodrž. mis. 35 fol. 147.)

věřil, dnes počítal. Co napočetl více, oznámil za propadlé, ale neoznámil toho zdvořile, křičeltě: „Ten kumst hloupý je ze selského rozumu pošel!“ a ofukal se na sedláka všelijak zle, křikal a tuze se domlouval. „Nevím před boží tváří, kolik bylo,“ omlouval se venkovan. Zatím jiní tiskli se už do brány. Jeden prosí celného, aby zlehčil ze sumy povinné, anoť mu několik ryb, které veze, zelklo. Ale celný nadýmal se jako hejl. Konečně jal se přece počítati. V tom přišli oušedníci úřadu šestipanského a pomohli. „To mi není nic zištného jezditi do Prahy, když mne tu tak šidíte!“ volal jiný sedlák, jemuž také v bráně slavný ouřad něco nelibého způsobil.

My tu nepostojíme na dlouze, než půjdeme spolu s krosnaři a jinými lidmi obojího pohlaví, kteří nesou v břemíčku věci na trhy Pražské. Vejdeme s nimi do města. Tu již u samé brány vně stojí skoták se stádem dobytka náležitého Pražským měšťanům.[1]) Vyháněti se strojí na pastvu, ale vozy v bráně překážejí. Nechme stáda a pojďme. Na ulici není ještě mnoho lidí. Tu a tam mihne se „rozchlupačené“ čili prostovlasé ženské pohlaví, nedbale oblečené, nesouc s velikým spěchem kus řeřavého uhlí, vypůjčeného od sousedního krbu, kde celou noc doutnalo. Než by byla křesala a oheň k ranní polévce zaněcovala prací mrzutou, šla se raději vypůjčit.

Poněvadž ulice ještě skoro prázdna, lze ji dobře ohledati. O domech, kteréž stojí za zvláštní pojednání, stůj tu jen co do maleb zmínka, že onačejší z nich měly na sobě ráz díl zbožný křesťanský, díl pohanský: na oněch byly obrazy umučení Páně, sochy a sošky svatých a Mateře boží; na těchto pak rozličné obrazy mythologické. Soch osob světských nikde nestavěli do ulic ani do rynků, a pořídilli kdo sochu světskou, postavili ji na věž, na kostelní portál neb na hřbitov.

Většina ulic Pražských před třemi věky jináče vypadala nežli dnes. Nejprve pozorujeme při mnohých z nich řetěz na skobě a proti němu kůl čili sloup. Toť bylo pro obranu města a též na překážku městským bouřím. Dláždění bývalo obyčejno při domech, prostředek cesty byla přečasto silnice dobře nebo nedobře ubitá a nedlážděná. „Já běžel stezkou a on blatem“, tak vypravuje Pražský měšťan r. 1560 v soudě. (Kn. svěd. 14. G. Museum). Ulice blíže k rynku byly všecko dlážděny. Mezi cestou a stezkou při domech všudy byly stružky, ne vždy pilně a čistě strouhané. A dláždění bylo samý hrb, a kamení všudy rozházeno dosti. Aspoň při uličních pračkách (i na rynku!) nejednou řeč se děje, že ten onen schápal na svého protivníka kamení.[2]) Bláto v Pražských ulicích bývalo hluboké. Vypravuje Jan Černohorský, kloboučník z Oujezda (arch. Pr. č. 1126 C. 14), r. 1590: „Když bylo po té pranici, vyšel jsem z domu před Slavatů dům, abych uhlídal,

---

[1]) Že Pražané vyháněli na pastvu, o tom zmínka v knihách nejednou. Na příklad viz v arch. Praž. knihu rychtářskou č. 106 z r. 1509.

[2]) Na příklad: „Šel kočí z rynku Staroměstského a harcíř šel od rychty proti němu. Kočí měl kamení v hrsti, harcíř se ptal, na koho to kamení nese? A vytrhl mu je z rukou a čekan mu vytrhnouti chtěl. Kočí řekl česky: Ty pse německý, proto mi ho vzíti nemáš.“ Prali se a kočí vyhrál: „Harcíř svěsil hlavu na. zeď krvavíc.“ Na soudě pak prohrál zase kočí. (Arch. Pr. č. 1126 B 21 r 1587.)

kdo je zsekaný — tu se jeden proti mně z bláta dobýval.“ Bylo ho tedy hodně, ačkoli Staroměstští od krále Ferdinanda I. doby dávali z povinnosti Malostranským ročně 30 kop grošů českých — na dláždění. Však r. 1614 štiplavě vzkázali jedni druhým, že to dláždění „tuším málo opravují“ (Chaos v arch. Pražském). V městech venkovských asi všude už ve 14. věku při domech stezky a hlavnější ulice dlážděny mívali. Jedna z nejstarších listin Lounských r. 1335 obsahuje krále Jana povolení, aby směli měšťané vybírati „dlažebné.“ Naproti tomu v hlavním městě dánském Kodani před r. 1500 nedláždili nic (Lund), a „trottoiry“ po našem smysle, pěším posluhující, ještě Rousseau v ochranu musil bráti! (Roscher Nation. Oek.) Co do čistoty v městech venkovských nebývalo lépe než v Praze. Ulice čistívali jen před jarmarky aneb měli přijíti zeměpanský neb jiný ouředník sadit konšelů. V registrech špitálních v Hradci Jindřichově, v městě, kteréž jest dnes z nejčistších, r. 1493 a ještě často po tom roce „vozívali na pole špitálská z rynku — hnoje.“ (Arch. Hradecký.)

Do stružek při domech lilo se všecko, čeho nechtěli měšťané a měšťanky doma míti. Poněvadž povinnosť každého byla mésti a strouhati bláta před vlastním prahem, měli tedy spravedlivě lidé před svým prahem sypati a líti. Ale ne! „Paní Skalská r. 1523 lila paní Bakalářce koupel před dům“ (č. 1047), čemuž pravil kožešník Košťál: „I kajž jest nám zvyjedený čert to sem vylil!?“ A Dorota na Florenci metla bláto k sousedce Majdaleně Drštkové, kteráž ihned spustila: „Což před nás bláto meteš, špatný voškrde! K čemuž odvece Dorota: „Ano, jiní na nás metou, závistnoliť, vezmi chvoštiště a meť taky.“ (R. 1525 č. 1047 arch. Praž.). Takové scény děly se zajisté za rána v Pražské ulici přečasto. Neutrální půda bylo rozcestí nebo prostředek ulice: a proto spravedlivější měšťanky sem dávaly hrnouti svou nečistotu nadějíce se, že to obec dá přece někdy vyvezti na břehy Vltavské. Byli na tyto věci, nešvarné sic ale velmi důležité, ustanoveni desátníci v Praze s instrukcí, aby „nad tím pilný pozor měli, aby žádný z obyvatelů do struhy na ulicích smetí nemetl ani bláta nehrnul, než což by před domem kdo čeládce snésti dal, aby to vše na břeh vynesti poručil. Též i blata každý od strouhy proti domu svému aby na hromádku shrna též na břeh vynesti dal a na souseda žádných blat nehrnul pod pokutou 15 grošů míšeňských (r. 1596 č. 326 fol. 4 v Praž. arch.) Dvakráte do téhodne bylo nařízeno blata sobě před domem sestrouhati „až po strouhy domy dělící.“ Ve středu a v sobotu tedy v Praze za rána raníčka slouhy obojího pohlaví před domy kracemi a chvoštišti se oháněli a zajisté se i vadívali.

Podotknouti jest mimochodem ještě, že v ony staré upřímné doby zanechávali stavitelé i domácí páni všech všudy rumů na ulici tak, že z nich pozdějšími přídavky rostly vrchy. I protož poslal císař Rudolf r. 1598 Pražanům artikule, v nichž káže, „aby žádný takových rumů déleji dvou neděl na ulicích nezanechával“ — neboť „mnozí stavějíce domy své obyčej mají rumy na ulice vyvozovati a tu potom na léta zanechávati, na kteréžto potom i smetí se vysejpají, blata přikládají i mrchy a nečistoty shromažďují“ (arch. Praž. č. 326, fol. 59). V těchže artikulích poroučí Rudolf, aby nařízeni byli v každém Pražském městě

dva „pobřežní," kteří by „každého dne po ulicech a oudech města procházeli od rána do večera a kdež by mrchu našli, ihned ji vezmouc na břehy vynesli; nicméně kdež by kterou svini našli, aby ji zajali a tu, kdež náleží vpravili." Těmi všemi nečistotami živými i mrtvými bývala tedy ulice Pražská vždy znešvařována. Pravíme, že vždy tak bylo, sám Rudolf ve svrchu psaném řádě praví, že o tom „předešle několikráte poručeno jest bylo, aby škodlivé nečistoty na každý čas se vyklizovaly, ale až posavad v městech Pražských to tak opatřeno není, a že nad tím ráčí velikou stížnosť míti."

Ale oživíteli ulici Pražskou hned z rána mršinami, psy potulnými a vepříky: to ještě obrazu celého nepostřehli jste. Před každý nákladnický dům a pivovár abyste ještě v duchu položili „haldy" dřev a „vorů" složených. Při každé obnově rady městské připomínali zeměpanští komisaři vší obci na radnici shromážděné, „aby haldy a dříví na ulicích neležely" (č. 326, fol. 53 arch. Praž.). I tím dřívím sladovnickým zavalovali sobě přístup soused sousedu v dům a soudili i bili se o to (č. 1048 r. 1526 P. 27).

Z vnitř města leckde byl „průjezd" až k Vltavě, na příklad od sv. Štěpána až ku přívozu byl takový průjezd a příkop a „v něm mnoho sousedů místa k dříví válení mívali" (č. 473 f. 114, r. 1573, arch. Praž.). Zajisté po celém „průjezdě" až k vodě dřeva za všecken čas lehávalo hojně. Nejvíce hald pak ovšem bylo u břehu Vltavského, tedy tam, kde jsou nyní krásná nábřeží naše. V těch haldách spávali povaleči a žebráci, kteří jakmile se ráno probudili, ihned obvázali sobě strojené rány a ubírali se ke kostelům na žebrotu. Tam již shledali se s babkami a starci, kteří měli od obce právo zasedati na stupních kostelních v řadě ustanovené. Řád o žebrácích kázal, „kdy by se kterému nelíbilo tu seděti, může domů jíti a žebroty prázden býti" (arch. Pr. č. 326 fol. 65). Rozumí se, že privilegované babky pustily se do žebráka tuláka bez cejchu a z haldy. Bránil se jak uměl, házeje na babku slova „mošno, tuplmošno, znají tebe, však jest tebe ta ulice plna, čertovino mrzká," a tak všelijak „nestatečně" a nešvarně mluvili sobě, až přišel sakrišťan nebo zvoník a někdy i sám kněz otevřít kostela ke mši nebo jiné pobožnosti jitřní. A tu již se trousily matrony odtud z domu a odonud majíce v hrsti dlouhé páteře čili růžence korálových, stříbrných i také jen dřevěných kuliček.

V tom již zaznívá zvonek s vížky chrámové. Lidí do chrámu přichází více, pohlaví obojího, ale většinou jen lidé jsou to starší. Za některou „maternou," jakož říkával Štítný, nese sluha polštář do kostela. Hle, tu nesou měšťana v peřinách zabaleného do chrámu. Stávalo se tak zhusta v ony zbožné doby, že „připravivše člověka nemocného nesli jsú ho k stolu božímu" (č. 1047. Q 18). Kdo se k tomu hodil, rád provázel nemocného ve chrám i pak domů.

Zatím ulice víc a více se oživuje všecka. Jdou řemeslníci a lidé nádenní na svoje díla, která se slunce východem se začínávají. Tu jdou tesaři, s mistrem tovaryši dva a robenec, a spěchají, neb řád jejich jest: „Před vyjitím slunce časem letním aby se sešli, a jak slunce vyjde, aby dělati počali. Kdo přijde později, ztratí ze mzdy

groš, a snídati mají půl hodiny, když by již tři hodiny dělali;“ při obědě směli seděti hodinu, při svačině půl“ (Strahov. rukopis).

V jiné ulici pozorujeme, že robenci daleko napřed pádí k dílu s nástroji, a za nimi teprva ve chvíli jdou tovaryši. Protož chtíval řád tesařský tomu, aby „se učedníkům jednostejně jako tovaryšům platilo, aby se volněji učili tomu řemeslu“ (č. 994 fol. 127 arch. Praž.). Na den platilo se mistrům v létě po 10 groších míšeňských, v zimě 8 grošů; r. 1585 nařídil císař, aby „za těchto drahých let“ mívali mistři tesaři po 13 groších na den a tovaryši po 11.

Tu již také jdou k svým dílům zedníci a pokrývači, jichž příjmy a povinnosti byly rovně takové jako tesařův, a z brány vycházejí nádenníci s rýči, kracemi, motykami na díla viničná, neboť již troubili na vinici ponejprv a co nevidět zahlaholí dřevěný roh písaře viničného po druhé.

Také již shromažďují se tu a tam na prostranství před kostely nádenníci nezjednaní čekajíce, nenajmeli jich kdo na díla. V tom jde jeden z ouřadu šestipanského (hospodářského) od brány do města. Je to pán pěkně oděný. Pod pérem pštrosím leží na hlavě aksamitový birýtek, pod lalokem má dosti bílé naškrobené varhánky, po boku kord. Zastavil se u první hromady nádenníků. Rozkazuje, aby mu ten onen ukázal ceduli. Než rozkaz vyřekl, již některý z hromady ke zdi přikrčiv se chutě, za roh se mrštně přemykl. Pán ohledav některé cedule, šel dál. Na cedulích bylo: „Jan neb Petr N. z N. má dovolení od nás úředníků, poněvadž pracovitý člověk a svobodný jest (totiž není ničí poddaný), aby mohl při tomto městě prací svou se živiti, jinak budeli zahalečem a když se na jakékoli dílo najímati bude, díla odepře a raději zaháleti bude, po ten den té milosti neužive a z města se vyžene.“ Kdo takové cedulky neměl, zahalečem jmín jest. Po takových pásl biřic a vyváděl je z města: vrátilli se který, přitužili mu metlami (č. 326 fol. 65).

Již otevírají se krámy; nejprv tu a tam spustí okennici pekař a vyloží na ni húsce, žemle, preclíky, svítky a jiná díla ruky svojí. Takový krámek pekařský a jiný číkoli jest vlastně jen okno, z něhož prodávalo se. Ale otevírají se už také krámy veliké, jichž vchod z polovice zaujímá kamenná plotna, na níž klade mistr řemeslník, apatykář, kramáři, železníci, šmukýři všelikteraké zboží své. Ale nevykládali toho zboží po smysle našem na odiv a přilákanou; nýbrž položili některý kus na okno neb na kamennou plotnu plachtou přikrytou jen proto, aby mimojdoucí viděl, co v krámě koupiti jest. Ovšem mnohý mistr pořídil sobě u malíře štítek na prkně malovaný, a ten pověsil nad krám (Kn. brat. malíř., Patera a Tadra 44). V krejčířském majestátě Rudolfově r. 1580 (arch. Pr. č. 556) zakazuje se: „Kdo není přijat do cechu, ten žádný aby na škodu a ublížení jiných tabule, jakž obyčej, nevyvěšoval.“ Bylo tak v Praze neli dříve tedy zajisté již ve století čtrnáctém, z něhož jsou dotčené nejstarší řády malířské. Některý mistr učinil oznámení svoje plastičtěji: pověsil na bidlo do ulice čouhající botku, medenice, veliké nůžky neb jiný znak svého řemesla. Cukráři i apatykáři k oknu přistavovali veliké pušky neb láhve s konfekty.

Uvnitř v krámech nastal život čilý: ne že by se už záhy z rána hrnuli kupující, ale vně v krámech ve všech — mimo kupecké — bývala dílna neb dělnice. A v ní byl od rána život čilý. Mistr huboval, tovaryši sedali k práci nejprve mrzutě, pak začali zpívati, a učedníci mučedníci běhali po pekařích a pivovárech, aby koupili tovaryšům teplého piva a žemli k snídaní.

Zatím už také z domů vynášeny na „trottoir" stoly, stolečky, štoky, stolice, na něž koláčnice, švadlí, niťařky, pekařky, plachetnice, svícnice, ovocnářky, husařky a jiné ženy kladly zboží svá, usedajíce k nim buď na židličku, buď na kámen, jenž ležel tehdáž před každým téměř domem. V zimě hřily sobě ženské nohy na uhelníku. Že takové stoly leckde zaujaly všecku cestu a že chodci musili do ulice přeskakovati stružky, aby se vyhnuli stolům při domech stojícím, je světitá pravda, ale také to pravda, že nikomu to nebylo na překážce. Aspoň není stížností do toho. To ovšem stojí v soudních knihách nejednou, že této neb oné babičce rváči popadnuvše se na ulici „voupolky," krámek rozbořili, uhlí vyházeli, ba i babku samu že povalili: ale aby odstěhovaly se babky z ulic, toho nikdo nekázal. — K rourám městským s konvemi přicházejí děvčata slouhy „po vodu." Některé si tu sklepnou, jiné se taky povadí, tak že jsou z toho i soudy před rychtářem, jemuž takové „bagatelky" souditi náleželo. Někdy spletly dívky také paní svou do hádky. R. 1509 pobyla jedna hodně dlouho v šatlavě, že „točíc vodu u roury strčila konví děvče druhé řkouc: budeš tak dobrá jako tvá paní!" (Č. 106 arch. Praž.) Tenkráte zastal se paní pán, a holka za své smělé přirovnání dána do posady.

Lidí na ulicích přibývá i vozů nákladních. Tu vezou uhlíři uhlí a za nimi k trhu kráčí některý z cechmistrů kovářských, kolářských a jiných řemeslníků, kteří ohněm pracují, aby skoupíce dřevěného uhlí hromadu, sdělili se o ně s mistry poctivého cechu svého. To činívali cechmistři proto, aby bohatý chudého nepředbíhal a nepředkupoval. Tu již jako jede vůz hromotluk s železem „berlínským" a za ním jiný s popelem — a za tímto vozem postřehujeme dva tři mydláře, kteří za všecek cech nakoupí popela, za oním kráčejí někteří z kovářů hlídajíce, aby cestou mimo trh nikdo z cechu nic nekoupil sobě. Chtívali, aby „vorkaf" [1]) byl všem stejně. Zatím den rozsvítil se docela a život hlučel na všech cípech a koutech v ulicích a nejvíce na trzích. Celkem zdá se ovšem, že středověkého města ulice nemívaly rázu co do života takové honby zmatené a hlučné jako dnes, kde v některých městských střediskách hemží se vozy a lidmi jako v mraveništi, tak že člověku tomu hluku nezvyklému aneb na čas odvyklému a do Prahy příchozímu hlava se točívá. Staří naši byli činni, pilni, ale žili nějak pomaleji. My se honíme ulicí i životem. Také je nás více všude a děláme více křiku. Staří hlomozná řemesla zastrkovali do zvláštních ulic a v hlavních ulicích zněl jen hovor lidí, zpěv z krámů či dělnic, zvon kostelní; šum pronikavější a největší byl jen na trzích a v kotcích a pod louběmi.

[1]) Slovo vorkaf prý na Moravě vůbec dosud říkají, též v severovýchodních a jihovýchodních Čechách. Jenže tím rozumějí hotové dílo, kdež starým to byl materiál i dílo.

Trhům a životu v nich věnujeme jindy kapitolu obšírnou, dnes zůstaneme jen při životě v ulicích a všimneme sobě jen drobných krámů, pokud s tím pouliční život souvisí. Ale každodenním kotcům se přec podíváme některým.

Pojďme do chlebných kotců hned z rána. Křiku dost. Tu někdo řekl, že húsce za půl groše, žemle za peníz příliš malá: dostal co proto, jako ona Markéta, jíž v chlebných kotcích r. 1512 řkoucí, že húsce maly jsou, v odvet děla Řeřábová zlým jazykem: „Šacuj dceru svou, ježto jsi svozovala s žáky po školách a jiné děvečky, lotryně stará!“ (Č. 106 arch. Pr.) Obě dámy dostaly s k rychtáři. Také lají sobě sousedy v kotcích pro odlouzení kupcovo. A kupce si loudily přes to, že řád pekařům kázal: „Žádný aby v kotcích pekařských ani postního dne na rynku, když se koláče prodávají, jeden druhému kupců od jeho stolice neodvolával pod pokutou dvou liber vosku“ (arch. Pr. č. 994). Některá pekařka vadí se s druhou z příčin také jiných. Bývaly ty paničky vůbec tak nepokojny, že se dostaly i do cechovních artikulů r. 1580. Tu čteme: „Co se žen svárlivých a nepokojných v kotcích sedání dotýče, těm manželé přikazovati mají, aby se v místech vejsadních tiše chovaly. Která dopustí se povyků, trestána bude zbavením kotců.“

Ale nezůstalo vždy jen při nadávkách. Někdy se pustily prodavačky do sebe a semlely se. Která začala, propadla pokutu dvou kop míšeňských. Která uhodila v bitvě svou nepřítelkyni „pěstí tak, že se krev ukázala,“ platila dvojnásob a týden poseděla v šatlavě (arch. Pr. č. 994. 230).

O svádách a bitvách v kotcích chlebných zapsáno v knihách soudních leckdy. R. 1564 běžela Mlečka od své chlebné stolice k stolici Šafránkové a mluvila: „Počnuli na tě pískati, budu pískati! I trestaly ji z toho ostatní, aby toho pískání nechaly“ (č. 1048 fol. 19). Někdy se vpletl také manžel uprané paní do bitvy pekařské, jako r. 1588 jakýs Šimon Pašek, mydlář, jehož matce pekařka Dorota v kotcích nabila. Svědčiť sousedka Dorotina jedna: „Seděla sem s chlíbem před apatykou na rynku, obstoupili mne lidé a kupovali chlíb, a v tom sem viděla, že matka Šimona Paška zpátkem letěla na zem, pak přišel Pašek a dal Dorotě dva pohlavky“ (č. 1126 arch. Pr.).

Takové hluky bývaly též v jiných kotcích. Pojďme k šmejdířkám, které v kotcích všelijaký úhledný šmejd — váčky, přesky, hřebeny a jiné věci — prodávaly. Což ty mívaly nezbedný jazyk! V knize archivu Pražského č. 1048 zapsány o nich ku příkladu tyto něžné řeči: „Musejí z tebe střeva téci! Duplšelmo lítá! Lotryně šárecká, lotryňská, formanská.“ Jedna z nich volá druhé, „že by jí dala, až by se za uchem zadrbala“ — a už ji prala „rukama nad hlavou.“ Šmejdíř Fibík dal nejhubatější šmejdířce r. 1564 pohlavků několik, učiniv o tom prve tuto moudrou rozvahu: „Mámli jí dáti jeden pohlavek, téměř jich dám deset, neb vím dobře, že budu míti takovou těžkosť dadouc jeden, jakobych jí dal všech deset.“ A proto jich dal raději více.

Pojďme do kotců plátennických. Tu vadívaly se plátennice nejčastěji při dělení pláten. Starší plátennice nakoupily do spolka několik trub plátna a rozdělily je. Kupovaly plátno od lidí „hostinských“ na

fůrách do kotců přijedších — a tu také hned u cizí fůry býval křik. Slyšte, co si říkaly Barbora Kousalka s Annou Blažka z Pereftu manželkou, obě plátennice. „Při dělení pláten Barbora o svůj díl s křikem se domlouvala před lidmi hostinskými, a majíc v tom místě výsadním uctivosť zachovati, křičela. Proti ní Blažková jdúci dobrou měrou, jakž přísloví má, rozvrhši ruce různo řekla: Věru tato paní Kousalka jest s tím křikem nic dobrého!“ Tím ji pobídla na sebe tuze. Křikla: Já že nejsem nic dobrého, ty nejsi nic dobrého, bylas kuchařkou!“ Odpověď: „Chudoba cti netratí!“ Pak si vyčtly děti, že se dřív narodily, než měly. A s tím vším dostaly se k soudu. Manžel uražené matky ukázal svatební smlouvy pánům konšelům, a jeho advokát velemoudře dokazoval, kdy by se i na krásně dítky byly dříve času narodily, „že to proti vyměření o tom hvězdářského nebylo, pokázav na to figuram coeli téhož dítěte a sepsání od mistra Šuda.“ Ortelem r. 1542 nalezeno, kdo příště promluví „zbytečnými slovy na lehkosť manželství, že ho potrestají“ (č. 1130 fol. 506. arch Pr.).

Takové a podobné živé scény bývaly v kotcích zhusta. Na trzích bývaly křiky téže povahy a k tomu ještě pračky vznikávaly o překup. Vizte tuhle scénu z trhu kurního, jenž býval u sv. Mikuláše. Kateřina Mikšovicová r. 1538 kterýs den kupovala tu kuřata. Jakub Vidlák dal se v slova hanlivá křiče: „Mošny, všecko překupujete, a my pro vás sousedé sobě kuřátka kúpiti nemůžeme.“ A když se paní přec do posady pro kuře sehnula, udeřil ji nohou. S tím se dostali k soudu. Tu měl Vidlák hloupou výmluvu: „Znám se k oučinku tomu (že ji kopl), ale taková věc se mi z omylu přihodila, já jsem jí neznal.“ Soudem paní opatřena na poctivosti, a Vidláka snad pro ten omyl přimkli (č. 1130 fol. 275. arch. Pr.).

Vracíme se z kurného trhu prochoditým domem Vlčehrdlovic okolo sv. Michala. Za tímhle člověkem se pustíme. Jest v bílých poctivicích, v rudém kabátě a na hlavě má zelený brunšvický klobouk. Všecko na něm nějak schozelé, odřené. Bradu má dlouhou a šedivou. Jde o holi vysoké a na zádech má pytel. Lidé za ním se obracejí. Zastavuje se u krámečku tu, u krámečku tam. Všude ho nevrle odbývají. Co chce? Hadač to! V kotcích ševcovských před tarmarkem ho ženy přijaly vlídně a šprýmem. Za haléř, dva haléřky pověděl budoucí věci kde které matroně a děvici, drže je za ruku. Anně ševcové řekl: „Chcešli se nehněvati, játť pravdu povím!“ A když řekla se nehněvati, pověděl jí, obstoupené mnohými sousedami starými i mladými: „Oblibuješ sobě jiné muže více nežli svého, budeš brzo vdovou a budeš dynovitou lotryní.“ Aby se neřeklo, že se na hadače ševcova Anna hněvá pro tu řeč, dala mu sedmnácte peněz (arch. Pr. č. 1122 r. 1592).

Nechme skupiny s hadačem a vizme, kteraký tamhle křik u rychty. Stojí tu trakař s dřevěným nádobím, u něho venkovan rukama sem tam házející, proti němu rovně tak rukama hází Pražský měšťan v hřebíčkové sukni, bílým fěrtochem opásaný. Třetí hlavní osoba je písař rychtářský, jenž byv zavolán z rychty chvíli u trakaře stojí poslouchaje hádku, ale teď právě venkovana do rychty násilně strká. Měšťan v hřebíčkové sukni strká za ním trakař. Co to? V řádě bečvářském stálo: „Co se horáků neb těch, kteří horácké nádobí, jako jednoduché zdřízky

malé, necky, vokříny, mísy, talíře, takové každého času svůj průchod do Prahy má: však dvouušných škopků, zdřezů, slévákůmimo jarmarky prodávati nemají." Venkovan byl horák, a Pražský mistr bečvář patrno postřehl na trakaři „škopek dvouušní." Obstavil tedy horáka se vším všudy. Něco z trakaře připadne obci, něco bečvářskému cechu.

Lidé se rozcházejí, půjdeme také. Půjdeme za rychtářem, jenž, maje palcát čili právo své dřevěné v ruce, právě vyšel ze vrat. Za ním jde biřic a nese loket. Písař rychtářský vyšel sice také, ale dal se v jinou stranu. Tiť oba jsou tehdejší policie městská. Půjdeme tedy za rychtářem. Vešel do dvou sklepů soukennických, zavznělo z obou stran křesťanské vítání, a rychtář změřiv lokte soukennickým mistrům neb mistryním vyšel zase. Běda, kdo nalezen byl, an má krátký loket. Právo bylo: bylli by kdo postižen s nespravedlivým loktem nebo vahou, propadne pokuty pět funtův, to jest sto grošů Pražských, pakli by po druhé, propadne dvě hřivně, po třetí má mu ruka uťata býti nebo můž ji vyplatiti deseti hřivnami, z těch pak pokut dvě přileží rychtáři a třetí městu" (č. 1128 A. 25 arch. Praž.).

Ale rychtář zanechal v mžiku měření loktů, když naň do soukenných kotců voláno, aby honem šel mezi krupnice, že bude bitva mezi Annou Psejčkovou a tržným Kulhavým. Jižjiž že se na sebe posejpají. „Kde je pan rychtář?" voláno. Pan rychtář tedy šel po hlase, a dal se vésti ke krupnicím; z kotců nebylo daleko k nim. Tu hromovala Psejčková a div nezaťala svých nehtů v oči tržnému ouředníku Janovi Kulhavému. Když přišel rychtář, stichly obě strany. Rychtář byl právo. Psejčková žalovala na tržného, že jí odvrhl strych, jako by zlý byl a falešný. „Nemohu na něj zatajiti," volala, „že mnoho let oužitky brával, jako hrách, kroupy, chléb, říkaje, že to jde úředníkům — a sám to peněžil a prodával!" A hned to sobě osvědčovala sousedami, které tu stály a seděly nad svými krupami, hrachem a jáhlami. Některá kývala, jiná nekývala. Rychtář obě strany rozvaděné spokojil mocným rozkazem, aby hleděly sebe právem a soudem pořádným, aby se nehampejsovali na místě výsadním. Lze nám vševědoucím doložiti (z knihy č. 473 r. 1574), že Psejčková nevyhrála. Tržný prý bral od krupnic jen „mírně," a to prý páni tržným dovolili z lásky k polepšení živnosti."

Sotva tu při jak tak sklížil rychtář, již zase mela nastala v stáncích ševcovských. Voláno též po právu. Tedy právo šlo. Hubovala tu Bláhová, že ji děvče prodavačka šidí o peníze; že ji zastihla, když z truhlíku sobě brala groše. Před rychtářem děvče padlo na kolena. „Chci věrně slúžiti, nedávej mne do vězení, barvířka mne na to navozovala, pro Bůh prosím, pro jeho svaté umučení!" Ale prosila z Boha zdarma. Rychtářův biřic pannu vedl za velikého shonu lidí do radnice.

Necháme kotců a trhů a podíváme se do ulic jiných, kteraký tu ráz a život dopoledne. Páni jdou do úřadů. Tu advokát čili přítel právní se svou „stranou," tu konšel, tamhle kráčí pan rada z apelace, všickni vykračují si v pláštích kožešinou i v létě lemovaných a smekají proti sobě klobouky a biryty dávajíce sobě pozdravení. Někteří se zastavují a činí sobě poklony, jiní se druh s druhem provázejí kus cesty a po úklonách, jaké jeden provozuje druhému, poznáváš, kdo víc, kdo méně. Píše o tom Havlík z Varvažova: „Čím více ceremonií

se užívá, tím více ošemetnosti a pokrytství se pronáší. Naproti tomu, když spatříte někoho, an v řeči, posuňcích, obyčejích sprostně sobě vede, ihned ho za člověka upřímného položíte. Já nestojím o to, aby kdo z tovaryšstva jdoucí po pravé ruce na cestě místa mi ustoupil, ale chtěl bych, aby mi raději mnoho dobrého přál a méněji o poctění mne se staral. Zasmáti se musíte, když z daleka uhlídáte dva, neslyšíce, co rozprávějí, jak proti sobě divně kejklují a dědkují, hlavama, rukama, koleny a pohybováním i svíjením všeho těla sobě poctivosti činí." Tato slova jsouce do češtiny překladem, ovšem nejprve dotýkají se cizích ceremonií, ale není příčiny pochybovati, že po ulicích i u nás jedni druhým všelijaké směšné ceremonie a kejkle na poctu provozovali; bylotě u nás vždy cizinců dosti.

Pozorujemeli ty mužské lidičky po ulicích sem tam se beroucí, postřehujeme na první okamžik rozdíl od nás, pokojných občanů: kde kdo všickni mají po boku zbraně. Tu jde tovaryš s filcem: kord po boku; tamhle člověk nádenník, tesáček má na boku; tu jde varhaník Týnský a onde kráčí starý pán „statečný" neb „urozený" a ruku opírá o hrušku kortuláče. Že Pražští floutkové a blatošlapové bez rapíru nevyšli, rozumí se. Staří letopisové připomínají při rocc 1518, „že ledakdos chodí se zbraní bezpotřebně, a zvláště měštští synkové ano i čeleď vandrovná všeliká s kordy, tesáky, sekerami, kulemi." Tyto dvě poslední zbraně slouly v dobách obzvláště pohnutých a divých za neřádné a bývaly druhdy zapovídány. R. 1510 čteme v řádě Pražském (č. 994 f. 85): „Nejprvnější artikul městu Starému tento jest obtížný, že mnozí lidé stavu panského a rytířského a kteréhožkoli jiného řádu s neřádnú a neobyčejnú braní v pokojném městě chodí, jakožto s kulemi železnými a halapartnami a s sekyrami, jimi točíce a obyvatelóm na protivenství chodíce." I protož ustanovili páni tenkráte, aby takový člověk kdožkolivěk nejprv pro tu zbraň byl napomenut rychtářem, aby „takové brani v hospodě nechal." Byllí by „tak pyšný a hrdý, a toho zřízení oblíbiti nechtěl," nechať mu ji rychtář vezme. Jestliže by se zprotivil a moc ukazoval a přiměsiloli by se co takového, že by proto nesnáz na pana purkmistra a na pány přišla, tu všickni — obec — pány své zastati mají do těch hrdel a statků." Z těch slov ovšem zřejmo bouřlivé pohnutí tehdejší mezi pány urozenými a měšťany, smyslem praví slova dotčená, kdy by některý urozený pán pro svoji nezbednou zbraň v Praze byl hodně bit: aby z toho neměl těžkostí purkmistr sám, než všecko město. A všecko město už něco snese. Někdy zakázal zeměpanský úřad buď všecku všudy zbraň aneb jen doněkud. Ale bylo darmo. Tak soudíme už z toho, že zase nové zákazy z kanceláře neb komory císařské do Prahy byly posílány. V řádě Rudolfově z r. 1584, „jak se sousedé v městě chovati mají," stojí zápověď „kordů, tulichů a jiných zbraní čeládce vandrovní a řemeslnické, též i jiným, kteří by ode dvora J. M. Císařské aneb v službě při pánich stavu panského neb rytířského anebo ze stavu městského nebyli; tolikéž i šermířům, jakž by škol svých šermířských odbyli, aby s nimi nechodili pod pobráním jich" (arch. Pr. č. 326 fol. 5). A kterak uposlechli, to viděti. R. 1608 císař zapovídal rovně těmiže slovy znova: pro mnohé vraždy konečně i pánům zapovídal nositi po ulicích „veliké

i malé ručnice; rundele, tulichy, jimž styllety říkají." Těmi styllety obzvláště Vlachové v Praze umívali mrštně zacházeti (Chaos v arch. Praž.).

Co do šatu vypisovati chodce po ulicích Pražských nemíníme. Požádalo by to nemalé knížky. Jen tolik stůj tu, že v ty doby šestnáctého věku, do nichž své procházky ulicemi Pražskými klademe, všude přepychu bylo dosti. Už dávno v nic obrátily se starodávné řády století čtrnáctého, že totiž „žádný řemeslník ani řemeslnice nemají choditi v kunách ani v popelicích, než měšťané a zemané, kteří mají svá zboží na platech nebo na dědinách. Prázdné ženky nemají jinak choditi než ve šlojířích s okraji žlutými, aby po tom poznány byly." Toho ke konci století šestnáctého dávno již nebylo. Kunami a vůbec kožešinami i nejdražšími hojně premovali sobě všickni šaty své — a to nejen v zimě — a tak stejně, že jsi nerozeznal po šatě zhola nic, kterému stavu osoba náležita. Touží na to Veleslavín.

Na odpor tomu při dětech, na ulici se válejících a skotačících, nedbáno vždy — ovšem za teplé doby — šatu. Bývalytě, jak je Pán Bůh urodil. Čteme v traktátě jednom z r. 1578 tento nářek: „Ženské pohlaví, tak jak je Bůh stvořil, smyslem pominulé, v bíle dni po ulicích pacholata, děvečky malé i větší v hnoji téměř nazí před domy a oči předních stavů společně bez trestání lehají, a na to starší osoby, anobrž i vyšších stavů lidé, nic tomu neříkajíc, se dívají" (Křesť. napom. náklad Václ. z Vřesovic).

Touláme se Pražskými ulicemi již chvíli, život již šumí, proudí a v hlavních ulicích poněkud i bouří: ale v něm u přirovnání s naším rejem a hlukem nynějším něčeho se nedostává téměř docela: vozů pro pohodlí obecenstva — kočárů. Těch „vozů kočích" mívali naši tenkráte jen pro pohodlí na cestách: veřejných kočárů na ulicích nestávalo k potřebě. Aniž naše Praha byla v tom zahanbena jinými městy. V Paříži sic už r. 1405 Isabela královna vjezd svůj konala ve voze na řemenech visutém (Světozor z r. 1835, 160), ale minul celý věk, nežli se obšírný jistý franconzský dvořan Františka krále pro svou tlouštku opovážil po městě voziti se dáti. Že se mu smáli, rozumí se. Ale na odpor tomu přec novinka se ujala. Jenže pomalu. R. 1540 měli v Paříži k denní a obecné potřebě jen dva vozy kočí, do nichž ovšem nejprv jen urození páni vstupovali. Měšťané se asi styděli ještě. Karel IX., za něhož Hugenoté byli vražděni, r. 1565 na prosbu parlamentu Pařížského v kočárech po městě jezditi zakázal, ač jich k veřejnému pohodlí nebylo ani za jeho nástupce více nežli čtyři! Fiakrů vznik klade se do Paříže, a to teprve k r. 1650. „Kočí vozy" u nás dle nejstarších obrázků principem neliší se od vozů nákladních: byla to korba pomalovaná. Uvnitř byla sedadla, jež obkládali polštáři. Na pružinách někdy ležely podélné pruty druhdy velikými knoflíky končité. Páni z Hradce (r. 1564) měli „vozy na oblúcích" a vozy kožené; na podělné pruty truhlář v Hradci Jindřichově vyřezal pěkné růže (archiv v Hradci). Na pružiny a pruty natáhla se plachta z látky, tu prostší tu nákladnější. Díru do plachty zvali „šperlochem". V plachtě byla po obou stranách vyříznuta okna. Někdy bylo okénko i v zadu. Do vozu lezlo se po vysokých stupadlech, jež se přistavovala a zase

odnášela.[1]) Koncem 16. věku jsou zprávy, že některý měštěnín měl vozík kočí na jednoho koníka, tedy vozík maličký, naproti tomu většinou vozy bývaly obšírny. Některý byl ohromný: nebyltě obyčejně a vůbec na lehkou projížďku a přepych, alebrž na cestování. I protož si dal r. 1506 pan mincmistr Kutnohorský do takového vozu „kamna železná" a mimo to vešly se mu tam ještě čtyři truhlice (arch. horn. v Kutné Hoře č. 242). Poslanci k sněmu z Hory Kutny píší r. 1577 domů: „Vůz veliký a k němu toliko dva koně máme, budeli cesta pouštěti, nevíme, jak domů dojedeme, a zvláště, jestliže s sebou co povezeme." (Sněmy V. 658.) Nemíval tedy jen pan mincmistr vozu velikého, než i měšťané Horští chlubívali a zlobívali se nějakou přeohromnou archou.

I v těch obyčejných praktických vozech jevil se přepych: obkládalit je nezřídka koberci. Kočí nesedal z předu na voze, sedal na koni. Živnosť kočí Pražských zmohla se teprve v druhé půli šestnáctého věku za příčinou většího obchodu i průmyslu, též cizinců a panstva při dvoře císařově. R. 1576 v pondělí den boží moudrosti obdrželi „kotčí" Pražští první svůj řád, „poněvadž J. M. Císařské a jiným potentátům, knížatům, hrabatům a všelijakého důstojenství i povolání vyššího též nižšího lidem prací svou posluhovali a toho, když potřeba kdy nastane, ne vždycky mohou pro příčinu tu, že mnozí z týchž kotčí v poslušenství nestojíce, když mezi nimi řádu není, nepovolni se ukazují." I protož jsou jim ustanoveni čtyři starší. Kdo v cech přijat býti chce, položí kopu peněz českou, dvě libry vosku a listy poctivého splození, chování a objedná si městské právo. Aby bohatší chudého netiskl, nesmívali více vozů kotčích míti nežli tři. Čeládku aby si neodluzovali; když již který fůru neb vůz zjednal, aby druhý ho „nepřednajímal"; kočí „vždy a všudy buď doma, buď na cestě, ve dne, též na noclehu všelijak ctně, dobře, pokojně aby se chovali, jedni druhých nehaněli a neutrhali, v mírnosti obrok aby na koně brali a také sami v straně mírnosť zachovali." Obšírný řád kočí Staropražských, jenž má v sobě kusy jako kde který jiný cech řemeslný, zapsán jest v knize archivu Pražského č. 994 fol. 114. V jiné knize tamže (č. 556 f. 35) čte se řád kočí Novoměstských z r. 1580 docela stejný, jen na konec s tím rozdílem, aby kočí „nechoval osoby ženské neřádné a jí se nepřidržel."[2]) Na drahotu Pražských kočí toužíváno často. R. 1580 na příklad vyslaní Kutnohorští ze sněmu píší domů; „Kočí Pražští velmi drazi jsou a od jednoho vozu dvě kopy grošů chtějí, což se nám učiniti nevidí" (Sněmy V. 803).

Než vraťme se zase do Pražské ulice. Pravili jsme, že v životě jejím nepostřehujeme za celé 16. století kočárů, a objevili se který „kotčí vůz", sedí v něm člověk na cestu přes pole schystalý. Ale některý čas před r. 1576 musí přec fantasie čtoucího oživiti sobě Pražskou ulici vozy kotčími, v nichž jezdilo se když ne z potřeby,

---

[1]) Popis — ale nedosti plný — v Arch. Pam X. 99. Pěkná vyobrazení starobylých vozů hledej si v „Hádání Lži s Pravdou," což vylíčil již Baum (Arch. Pam. VIII 122)

[2]) Artikule pozdější (z r. 1595) vytištěny jsou v Lumíru r. 1859. I. 254

aspoň z nezbednosti. Čtěte jen v artikulích svrchu psaných kus šestý: „Všechněm kotčím se zapovídá, což jsou za obyčej mívali, že buď opilí anebo střízliví s koňmi a vozy kotčími na ně ledajakés osoby, některé také dosti lehké ano i ženy neřádné i vožralé vezmouce, po ryňcích i ulicích v městech Pražských nevážně, zoufale i zúmyslně hovádka trmácejíce, lidem také na zdraví ubližujíce škodu činili a je uráželi: aby po dnešní den žádný z kotčích nikdež po ulicích a po ryncích ani jinde žádného nevozili, nejezdili, (lidí) nehaněli, také hovádek darmo netrmáceli; však když by koho z měst Pražských přes pole vézti měli, tehdy vážně, pokojně aby jeli, žádnému nic neubližujíce: pakli by který po ulicích nevážně jezdil a háněl a sem i tam se toče kola dělal a lidem anebo hovadům ubližoval," do pokladnice (cechovní) dá půl kopy grošů českých (3 zlaté naše) a dopustilli by se toho pacholek, propadne 15 grošů a půjde do vězení.

Řeknemeli ještě konečně, že císař Rudolf r. 1595 nadal „tovaryšstvo kočí a formanů" erbem a pečetí na spůsob *rytířský*.[1]) lze nám již pak vzíti od kočí Pražských odpuštění a všimnouti sobě, cože bylo tehda na ulicích za nynější povozy naše všelikteraké náhradou? Byl tu kůň mužským, nosítka obojímu pohlaví, předem ženským. Na koních jezdil kde kdo: páni, měšťané, zámožnějších rodičů lehcí synkové a tehdejší doby dandyové, sluzi a kdož ví, kteří všickni.

Koně mívali někteří své, jiní vydlužovali si je na určitý čas z peněz. Každý kočí míval několik koňů volných i této službě. Ale také jiní lidé půjčovali koně na den. R. 1566 nalezli jsme v Praze lékaře žida, jenž tak vedle vydělával také půjčkou koní. Slul Šalamoun Has a v soudě mluvil po německu: „Přišel ke mně Sixt skrze známosť, poněvadž oba při Humpoleckém jsme sloužili, Sixt byl písařem, já lékařem, abych mu dvou koní půjčil; dohodil jsem mu koně na půjčky po pěti bílých groších od každého dne" (arch Pr. č. 1048 fol. 119). Tedy za našich 50 krejcarů Šalamoun půjčil neb zjednal koně na den. Snad to cena obvyklá.

Očitý svědek života Pražského, který tu žil v konec století šestnáctého, o jezdcích pouličných a hojných vypravuje: „Vídal jsem v Praze po jedenácte let co den, kterak množství mladých šlechticů koňmo po zámeckých schodech nahoru se brávali; na odpor tomu staří hezcí šedí pánové pěšky a chutně vzhůru stoupali, že radosť byla jim pohleděti; koně sluha za nimi vodil. Mého milého otce, jenž denně dvakráte k službě (císařské jakožto lékař) na hrad chodíval koně za sebou vésti dávaje, tázal se jeden pán — otci bylo tehda šedesáte let, — proč koňmo nejede; i odpověděl otec: Pane, pokud mohu těchto svých nerozumných nohou užiti, užívám jich; mrzutá mi věc, potřebali mi koně přes pole nebo z mdloby." Týž svědek jinde vypravuje, že „nejen děti než i sluhové a pacholci koňmo provozují pyšnou lenosť, kteráž od urozených přešla k měšťanům" (Guarinus.

---

[1]) Erb kočovský vypsán v Arch. Pam XI. 459. Tu stůj jen podstatný jeho kus. Na trávníku stojí kočí červeně oděný, jednou rukou drží koně, druhou bič. To v jedné polovici erbu. V druhé půli: Na trávníku je vůz s dvěma pány a s pacholkem napřed na voze sedícím, oprati a bič držícím.

Grewel str. 1246, 1245). I v ulicích venkovských měst bývalo viděti více jezdců nežli dnes. Směšné bylo asi v Kouřimi r. 1591 podívání na krejčího od Přebozských, jenž jel na koni městem jsa hodně pivem zmotaný. „Pacholíčko ňáké před ním šlo a zpívalo světsky písně. Nevím, upadlli s koně nebo sešel, dobyv rapíru sekal na dláždění: trefila se k tomu Kučerka a držela mu koně; on jí řekl: Vari tam, elementská babo, nejsi než sakrament.“ Konec té scény byl smutný. Nějaký vzteklý švec Kouřimský „popadl se štoku dřevo, jež slove pachole — a vřapil ho tím pacholetem“ na do smrti (Kouř. kniha svědomí).

Nosítek, nářadí to již antické době povědomého, užívaly u nás dámy, lidé nemocní neb slabí a starci. K nosítkám utíkávali se ovšem nejspíše páni, kteří strádali „potagrou“. V zimní době zhusta se na ulicích městských vyskytovaly sáňky řemeslně řezané, z předu i po zadu figurami malovanými zdobené, koberci kryté. Ale byly to všecko sáňky soukromníků, kteří si vyjeli ze švandy, příhody sněhové honem požiti chtějíce; i protož byly také samé šibřinky a kratochvíle: neřídko naschvál sáňky obzvláště se ženskými převrhovali.

Po těchto všech výkladech pochopujeme zajisté, proč v ulicích za starodávna neviděti lehkých vozů „kotčích“, alebrž nad pomysl náš mnoho jezdců, tu a tam některá nosítka, a jedeli ulicí vůz, je to vůz hromotluk naložený zbožím. (Pokračování.)

O bitvě Bělohorské.

Z Dudáckých písní

od

Adolfa Heyduka.

Zadudám vám, lidé milí,
o krvavé ondy chvíli,
doprovodím dudy slovy,
jak jsem chytil po dědovi. —

Zle vám bylo, moji zlatí,
po té bitvě u Záblatí,
a přec ještě meškal v dáli
nový král. Již pojeď, králi!

Přišel skvostně vyfintěný,
chabý manžel hrdé ženy:
zdobný, štíhlý — z brusu nový
panák dcery Jakubovy.

Než zasednul s pány k radě
hodokvasil v Pražském hradě,
prázdnil konve, prázdnil číše
a s ním chlapi různé říše.

Jedli, pili, hodovali . . .
máš to chasu, pane králi,
Tillyho však sotva sklepe,
píť než bíť se umí lépe.

Líp než do nepřátel v seči,
do koláčů bodá meči;
líp než při bitvě a stráži
po krčmách jest při kuráži.

Líp než mečem do kyrysu,
bodá v plnou zvěře mísu,
líp než vraha na útoku
kypré ženy tiskne k boku.

Píť a jísť! . . . Ej, krásné doby;
král se baví, králka zdobí;
na pojížďkách kavalíři,
a vojáci doma hýří.

Dnes hod v hradě, zítra nový
u Teiflovy sličné vdovy;
neníť hezčí ženy v světě
po králové Ližbětě.

Ližběta, sličná paní,
tone doma v milkování:
švarným pánům zlaté kštice
z ručky dává rukavice.

Každý baví se a lení,
zatím Bukvoj Písek pleni,
loupí, vraždí, hlavy seče,
že Otava krví teče.

Zle! I z Rakovnické strany
zní to smutně jako hrany,
bašta za baštou se kácí —
vítězi jsou Bavoráci . . .

Otevřete, páni, zraky,
nad Prahou se snují mraky,
zabíhají k Bílé Hoře,
bude bouře, bude hoře!

Běda, běda, kdo to zkusí! . . .
či jsou děla? či jsou kusy?
či jsou kusy, či jsou děla,
jež se proti sobě sjela?

Děla jsou to; v straně dvojí
k veliké se bitvě strojí,
Maxmilián, Bukvoj, Tilly,
potrojným se proudem slili.

Anhalt s Čechy noční chvíle
spěchá, letí k Hoře Bílé;
na vrchu jsou, než se dení,
zemdleni a vysíleni.

Ale pluky přec se řadí;
vůdci staří jsou i mladí:
Hollach s Šlikem, Kaplíř s Bubnou . . .
zdaž dotěrcům hlavy srubnou?

Čechům v patách cizák všaký:
Ital, Španěl, kde byl jaký,
Francouz, Polák s Němcem stylým,
každý klobouk s pérem bílým.

Jsou tu lidé různých zemí,
Tilly vůdcem nade všemi,
zvuk jich jmen tak zcela nový,
že ret český nevysloví.

K polední se blíží době —
stojí vojska proti sobě.
Kdo as počne boje chvíli
Hollach, Anhalt nebo Tilly?

Velí Tilly v útok prvý;
jeho jezdci tonou v krvi:
mladý Thurn je tře a ničí —
„Ó Maria!“ Němci křičí.

Dobrý boj, však lepší, skvělý
tam, kde mladší Anhalt velí;
útočivá jeho chasa
ničí náběh Marradasa.

Ulekli se Bavoráci,
jak jim Anhalt řady kácí,
v poctivicích srdce měli,
s pole nazpět uháněli.

Běží Bukvoj k jejich pánu:
„Zle je, těžkou máme ránu,
voj tvůj prchá, v krvi tonem,
a ty zpíváš s Fic-Simonem.

S Fic-Simonem jezovitou,
zříšli pak tu srážku lítou?
prvních pluků první čety
utíkají bez muskety.

Druh tká druha, šiky mate,
zabit leží statný Platte,
Brenner jat, dav jeho lidí,
v útěku jen spásu vidí.

Spěš a vel jim, snad se vrátí,
sic Ferdinand Čechy ztratí.
Poušť se ze tvých Bavor stane —
neotálej, milý pane!“

Vévodova tvář se mění,
jak by ufal, nechal pění,
šel, by znova řadil sbory,
s ním klášterník Karmel hory.

Mnich Fra Scalzo sivých zraků,
s čelem plným rýh a mraků,
nesl v levé — slzy v lících —
obraz vzatý v Strakonicích.

Byla Matka Krista Pána,
bez očí a popíchána.
„Patřte,“ děl, „jak české hloží
zohavilo Pannu Boží!“ . . .

V pravé třímal čepel břitký,
volal, hrozil: „Nazpět, dítky,
na kacířské měřte lebi,
odplata vám kyne v nebi.

Však ne v nebi jen, i tady:
v Praze hojnosť zlata všady,
nazpět, nazpět, milé děti!“
A zas k druhým četám letí.

„Mstěte pych!“ A jako vzteklí
Bavoráci v Čechy tekli,
nebyla jen Němců síla,
ale vášeň zhovadilá.

Boj se hatí, chrabrosť klesá
bubny víří, Tilly plesá;
chrabrosť klesá, boj se hatí,
odvaha se smrtí platí.

Zle! Na křídlech levém, pravém,
hynou Češi v boji dravém:
pravé křídlo Kratz jim trhá
na levé se Bauer vrhá.

Kaplíř, Šlik, dva lvové jaří,
statně zhoubný útok maří,
lesť však, jak by vzali rohem,
snuje Anhalt s Hohenlohem.

Jako bouře černomraká,
padá v Čechy síla všaká,
děla vzata, náspy vzaty,
žoldáci se mění v katy.

Verdug všecko tře a dusí,
rube vůdce, bere kusy,
s ním Medici touže chvílí . . .
„Viktoria!“ volá Tilly.

Zbity Čechů drobné roje,
všecko prchá v strachu z boje;
Hofkirch s Šlikem, jízdy hlavy,
u Hvězdy 'zas v šik se staví.

Tu Verdugo: „Bíť se chcete?
zbraň sem, pardon dostanete!“ —
„Nechceme ho,“ mužně děli,
„volni duchem, padnem těly!“

Do tří hodin se tu bili,
poraženi vítězili,
poslední své země stráží
zahynuli s mečem v páži.

Habernfeld — tvář žalem bledá —
na vranného koně sedá.
letí jako šipka z luku,
raněn na hruď tiskne ruku.

Kvapí, běží v síně hradu:
„Při dobrém jsi, pane, hladu.
na Hoře však padli mnozí,
zbytek prchá! Bohpomozi!

České pluky krutosť ničí,
a v tvé číši víno syčí,
české pluky zkáza jímá,
a tvá spitá hlava klímá.

Českým plukům zle se děje,
a tvá choť se s pány směje;
pluky zradou poraženy
a ty choutkou sličné ženy.

Stráž tvá — běda! pospěš medle —
junáci jak horské jedle —
nepustili mečů z pěstě,
všickni padli, celé dvě stě!

Slyš, jak trubka lká a vzlyká . . .
jali Šlika praporníka,
Anhalt chycen od Vallonů —
a já sám, viz, v krvi tonu!

Všecko mře a siná strachem!
Don Verdugo s Teuffenbachem
korunu i žezlo tvoje,
císařovi nesou z boje.

Kornis s Uhry v divém lovu,
letmo pádí ke Smíchovu:
jejich ruce bez čepelů —
což dbá Kuman našich želů!

Utíkají podle zvyku,
mát je Turek v stálém cviku;
meč Václavův připni k pasu,
lzeli ještě, vrať svou chasu!"

Dohovořil, zvěsť kdo nesl,
žalem — ranou k zemi klesl,
znova prsa zrudla krví —
děs sed hostům na obrví.

Od stolu vstal Bedřich spitý,
strach ho vyhoup' na kůň hbitý,
však už u Strahovské brány
lid mu klne porubaný.

Zděšen v jinou dal se cestu,
k Vratislavi prchal městu;
rychle jedou, jedou kvapem
plné vozy s prázdným chlapem.

Do Prahy když Tilly vstoupil,
co kde zbylo, znova loupil;
kdo k nám přišli dobrodruhy.
hrabaty jsou na den druhý.

Máme jich tu, chvála Bohu!
kam jen šine člověk nohu,
všude na ně vrazí, všudy . . .
Opatrně, milé dudy!

F. L. Věk.

Od

Aloisa Jiráska.

V.

Koláče z domova a co se pro ně stane.

Jak se fortna za mladým choralistou zavřela, jak ho obklopily klášterní ticho a samota, probudily se mu zármutek v srdci hlukem velkého města a sterými novými dojmy stlumený i hluboká touha po domově. Za dne to ještě chodilo, poněvadž se mu bylo přemáhati k vůli ostatním chlapcům choralistům, s ním v jedné jizbě bydlícím, aby se mu snad nevysmáli. Nejhůře však bylo na večer, kdy soumrak ukládal se v jejich odlehlé, tiché světnici, a v neděli odpoledne. Nejednou si v noci zaplakal, ukrývaje hlavu do podušky, aby ho hoši neslyšeli, a kolikráte také za dne zaběhl do klášterské zahrady a tam někde v koutku u zdi na kamenné omšené lávce pod bujnými keři bezovými, s nichž chladná jeseň rvala zdobu listovou, uvolňoval si pláčem.

Co se po domově navzpomínal a zvláště po mamince! Nebylo z počátku ani hodiny, které by v duchu domů nezaběhl nebo nepomyslil, co asi tou dobou dělají. A co se také namodlil, jak mu matka doma poradila, jednak pro svou potěchu, jednak za všechny doma, zvláště za rodiče, při čemž nejvíce myslil na maminku. Také pak v tom poslechl její rady, že si zazpíval, když na něj tesknota přicházela, a to ty její vážné starodávné písně, kterých si tak vážila, majíc je po svém dědovi. Hoch netušil ani, že by ho velební páni z kláštera málo pochválili, kdy by je zaslechli.

Kamarádi se jim také divili, neboť nikdy jich neslyšeli, a někdy si také zavtipkovali, že zpívá takové poutnické. Jinak se s nimi dobře snášel a záhy se s nimi spřátelil. Byli čtyři i Františkem. Všichni, kromě něho, meškali tu již delší dobu a vyznali se v klášteře, jak

náleží. Co do zpěvu žádný se Františkovi nevyrovnal, co do cviku je pak záhy dohonil. Měltě z domova od kmotříčka znamenitý základ, a páter regenschori si dal na malém zpěváčkovi, jehož nadání záhy poznal a si ho oblíbil, jak se patří záležeti.

Cvičení zpěvného bylo dosti, za to pak v kostele zpěv šel výborně. Kromě toho zpívání měli mladí choralisté ještě tu povinnosť, že velebným pánům přisluhovali při obědě a při večeři. Jinak byli posíláni do škol. Všichni chodili do latinských, jen František musil první rok jestě do hlavní školy.

A to bylo to nejhorší, to byl tvrdý oříšek, při čemž zažil podobných dojmů jako doma, když chodíval na německý privát. Z toho, co mu Damian Peliňka za těch teskných a trudných hodin vykládal, mnoho neodnesl, a tak to bylo kruté učení ve škole, kde bylo už všecko po německu a sám učitel také Němec. Byl to mladý piarista, jenž rákosky z ruky neodložil a ustavičně jí poflakoval, po případě náležitě přitužuje a sole.

Časem také vjel chlapcům do vlasů, a František si dobře zapamatoval, jak těm, kteří pouzí Čechové byli, při tom vlasů krákání zuby zatínaje zlostně říkával: „Du Raker-Šlowake!“ To bylo obyčejně, když ubožáci neuměli náboženství po německu. Paměť jejich nemohla nikdy svládnouti třeba několik stránek katechismu, z nichž jenom sem tam nějakému slovu rozuměli. Jaké to bylo trápení, nežli se naučili tomu z paměti, kolikráte František div že neplakal nad německou knížkou, omrzelostí, nechutí i strachem před zítřejší hodinou, kdy měl odříkávati ty věci jako když bičem mrská, kdy mu hrozily klofce a rákoska i to protivné „Raker-Šlowake.“

Nerozuměli tomu, ale cítili, že učitel, čili jak piaristovi říkali, pan profesor, chtěl je ponížiti a potupiti. Však se o to také před hodinou kolikráte seprali, když těch několik hochů německých ve škole jalo se je tupiti tím Rakeršlovákem. Tenkráte si Františk kolikráte vzpomněl na kmotra učitele, jak mluvil o němčině, a jak by se byl pro ni málem s otcem chytl.

Životu klášternímu ovšem během času přivykal, musil. Již se skoro všude vyznal, proběhal všechny chodby a chodbičky i schody, a nic se nelekal velikých olejových obrazů, po stěnách visících a valně už zašlých a zčernalých. Nejčastěji se ohlížel po vysokých dveřích, za nimiž že je bibliothéka, zvěděl od kamarádů. Slyšel také, co tam je knih, jak vysoko jsou v regálech narovnány, až do stropu, a jaké krásné.

Proto by se byl tam tuze rád podíval, než touha jeho nesplněna. Do bibliothéky choditi neměli nikterak dovoleno. Však zůstávala skoro napořád zavřena.

Strážce její, starý páter Matiáš, ji hlídal jako poklad ostražitě a bedlivě; aby ho poprosili, aby je tam nechal se podívati, na to nesměli ani pomysliti. Byltě páter bibliothekář muž nepřístupný, pořád jako zamyšlený, a mrzutě odbyl každého, kdo ho z práce nebo z myšlenek vytrhl.

V bibliothéce skoro ustavičně meškal. Kdykoliv tam však vstoupil, ihned za sebou zavřel. Jen jednou to opomenul učiniti, a toho užil

František, aby ukojil dávné toužebné své přání. Vklouzlť, jda náhodou kolem, pootevřenými dveřmi jako myška do bibliothéky. Ale již stanul všechen užaslý, ohromen. Něco takového jaktěživ neviděl. Před sebou viděl ne světnici, ale sál velmi vysokého stropu a na stropě tom krásné malování divných figur a andělů i zlacené a bělostné ozdoby štukové. Kolem pak dokola při stěnách byly regály a skříně plny, plničky knih, velkých, malých, hrubých, tenkých, a také prostředkem sálu stojany knihami naplněné. A na těch stojanech a skříních různé sochy a zeměkoule, a na stolcích rozložené obrazy a mapy — —

Hochovi od malička už knih žádostivému dech se zatajil a v posvátné úctě jako v kostele rozhlížel se tichou odlehlou svatyní duševní práce. Sluneční paprsky pronikaly vysokým oknem, ozařujíce hřbety knih, různými barvami i zlacením zdobené.

V tom jasu však a v záři zjevil se znenadání černý stín; to tam bylo vytržení chlapcovo, jak před ním náhle stanul páter Matiáš, jenž se na něj tak obroukl, že chlapcovi nohy leknutím jako by zdřevěněly. Ale pak se tak otočil, že mžikem byl venku na chodbě. Slyšel ještě, jak bibliothekář přirazil dvéře; ale polekaný choralista nezastavil se, až u dveří své světnice.

Od té doby měl ještě větší strach z pátera Matiáše a vyhýbal se mu již na dva hony; na bibliothéku však nemohl zapomenouti. —

Lépe vycházel s Růžičkou vrátným. Choralisté měli určité hodiny a dny, kdy si směli z kláštera vyjíti pro svou zábavu. Ale Růžička nebyl neúprosný. To jest neúprosný byl, když někdo jenom slovy prosil; když mu však něco přinesl k snědku, tu hned vyslyšel, fortnu otevřel a pustil a pěkně všechno zatajil. Byltě takový jedlík, a za najedení, zvláště byloli něco moučného, přihmouřil třebas obě oči.

O tom se František dověděl od kamarádů a užil toho také. Aby mohl i mimo čas do města, utrhl si od úst, podstrčil Růžičkovi a ve příhodnou chvíli vyletěl z kláštera. Ne pro nicotnou toulku nebo pro lelkování po ulicích, ale aby zaběhl do velké zájezdní hospody podívat se, nepřijelli starý Šulc. Nemohlť se ho nikdy dočekati. Ačkoli už minulo několik měsíců, co v klášteře meškal, přece neustával na domov, zvláště na matku vzpomínati.

Každá zpráva z domova ho potěšila, zvláště když se dověděl, že jsou všichni zdrávi, že se nic zlého u nich nepřihodilo. Jakou radostí ho naplnilo vždycky psaní matčino! Otec zřídka kdy psával nemaje dosti pokdy. Jak také počítal mladý choralista čas, jak si kalendáře všímal, jak měl už na dny vypočteno, kdy pojede se starým Šulcem na vakací, nebo i jak se domů rozběhne, kdy by starý forman právě v čas nepřijel.

Nežli toto vše se vyplnilo, přihodilo se něco, jež mělo pro Františka veliké následky. Jednou, když se vracel ze školy, potkal z nenadání starého Šulce ve formanské modré košili a v modrých punčochách. Chlapec se zaradoval, když formana spatřil, neb každý z domova byl mu tuze vzácným, a zaradoval se ještě více, že mu maminka poslala škatuli a psaní. To všecko však bylo na hospodě, kam choralista nyní nemohl, jakkoliv by byl rád oželel oběd a přímo pro ty věci se rozběhl. Ale musil býti v klášteře a při obědě přisluhovati.

I oznámil Šulcovi, že si tam přijde odpoledne. Než ani to nemohl. Uložili mu nějakou práci v zahradě, která trvala až do šesté hodiny odpolední. Frantík byl jako na trní a div že neutekl. Již na to pomýšlel, jak by to vykonal, neboť Šulc mu řekl, že zítra ráno zase odjede dále, za Prahu. Aby tak ujel a odvezl s sebou škatuli a psaní, a on Frantík, aby si ho nemohl ani přečísti!

Byl všecek proto rozechvěn a proto si toho ani valně nepřipustil, že ten, jehož se v klášteře nejvíce bál, páter Matiáš, náhle zemřel, jak o tom v zahradě slyšel vypravovati. Jemu nade vše byly zprávy z domova. A dnes zrova měli pořád dozor!

Ze zahrady šli zrovna k večeři, od které se Frantík záhy vytratil. Vklouzl Růžičkovi do fortny, nesa s sebou všechnu svou večeři a prosil ho, aby teď na večer pustil ho do města.

Toho se sám Růžička ulekl. Ve dne pouštíval, ale na večer! Kdy by tak pan převor uslyšel! Vrátný dlouho odolával, až posléze zvítězila nad ním škatule. Tušil, že v ní bude něco od mouky, a Frantík mu to také dotvrdil. A ty koláče z D**, ty horácké koláče, jak je jmenoval, Růžičkovi tuze chutnaly. Tak tedy hocha posléze pustil nařídiv mu, aby se neomeškal, nýbrž záhy přišel.

Nejmladší Věk uháněl za starým Šulcem do zájezdní hospody. Však žel! Formana krajana tam nezastal! Meškal ještě někde po svém řízení. Aby s prázdnou odešel, to se Františkovi nechtělo. Usmyslil si, že počká. Čekal a čekal v průjezdě, zacházel na dvůr, ke konírnám, čekal před hospodou, a Šulc nešel. Už se stmívalo, už se pak setmělo. Hoch zápasil. Měl strach z Růžičky, měl strach z převora. Kdy by tak vyšlo na jevo, kdy by tak někdo z velebných pánů přišel do dormitáře na přehlídku, jak někdy činívali!

Hrůza ho pojímala, a jak nyní litoval, že si nevymohl v klášteře dovolení! Když se obával, že by ho nepustili.

A teď opustiti zase matčino psaní! Bylo mu vždycky při něm, jako by si s ní promluvil. A zítra odjede Šulc dále, a čekati zase tak dlouho! Bez toho se tentokráte nad obyčej opozdil. Tak hoch uvažoval a zůstal.

Táhlo již na desátou, když konečně Šulc se navrátil. Vydal škatuli i list a hned také vyřídil, že má přivezti odpověď, že maminka měla poslední dobu o něj, o Františka nějak strach, protože se jí smutné věci o něm zdály, tak aby psal, aby se přesvědčila, že je zdráv a jak mu je. Nebylo možná odpověď odložiti. Napsal ji tam v hospodě, a tak, nežli ji dokončil, nežli se Šulce na domov přece také vyptal, valně se připozdilo.

Bylo už jedenácte hodin, když maje matčin list v kapse a škatuli s koláči pod paždí, došel klášterní fortny.

Růžička byl vzhůru čekaje netrpělivě nočního výletníka. Notně mu vyplísnil za to, že se tak toulá a co mu již strachu nahnal. Udobřil se však záhy, když mladý choralista otevřel škatuli. Tu se smály na něj, na Růžičku, koláče tvarohové, povidlové, se sýrem, s jablkovým povidlím a se sladkou moučkou, jakých jindy nejídal, a jaké jen „tam v těch horách“ dělají, jak říkával, s nadšením o nich vypravuje.

Nyní je již očima polykal. František ho dlouho nemusil ovšem zváti. Růžička se „do toho od mouky“ dal a koláč za koláčem mizel v jeho velikých ústech. Jedl, až se mu veliké jeho uši hýbaly.

Pak když škatuli skoro do polovice vyprázdnil, vedl Františka do choralistské světnice, jež byla ve druhém patře.

Cesta byla nebezpečna tím, že by některý z velebných pánů přece mohl je zaslechnouti, jak by šli obyčejnou chodbou, kolem cellí.

Růžička chvilku přemýšlel, neboť běželo nejen o chlapce, ale i o něj, a proto také poradil jinou cestu, zatajiv při tom svému chráněnci jednu její velikou nepříjemnosť. Vedl jej nejprve postranní chodbou, do níž padal slabý zákmit svítilny z chodby hlavní. Toho světla bylo jen tolik, že nemusili tápati a klopýtati a že v pozadí na konci zahledli nějaké dvéře.

Opodál nich se Růžička zastavil a dožvykuje rychleji koláč, který si ještě vytáhl, nežli chlapec škatuli na rychlo a jen ledabylo přiklopil, pravil tlumeným hlasem:

„Jdi tudy hle, těmi dveřmi, jsou otevřeny. Je to stará domácí kaple. Tou projdeš, přijdeš ke druhým dveřím, jimi ven, za dveřmi jsou schody, těmi vzhůru, a již pak uvidíš světlo. Za tím jdi a přijdeš na hořejší chodbu, a pak už trefíš, a nikdo se nic nedoví. Ale jen tiše —“

„Kdy byste mne, prosím vás, alespoň tou kaplí provedl. Bude tam tma —“

„Co ti napadá — Jen jdi, však trefíš. Já musím do fortny. Jak pak kdy by někdo zaklepal! A proč se touláš tak dlouho; jen jdi a neboj se —“

A již chvátal pryč a záhy zmizel v temnu chodby. František stál za chvilku rozvažuje. Té domácí kaple očitě neznal, nikdy v ní nebyl, jen o ní kdysi cosi slyšel. V těchto dolejších končinách klášterních nebyl tak doma jako nahoře. A v tom mu připadlo, že tady dole je někde umrlčí komora, že sem dávají mrtvé mnichy, nežli je pochovají. A již se mu mihl páter Matiáš. Teď teprve chlapci živěji přišlo na mysl, co odpoledne jen na půl ucha slyšel. Kdy by tak tady někde —! Lekl se. Bál se ho za živa a nyní v tu noční chvíli v hrobovém tom tichu, v opuštěné chodbě halící se v šero, jímž se jen slabý zákmit světla třásl, připadl chlapci páter bibliothekář, jelikož mrtvý, tím hroznější. Než co činiti?

Chtěl uteci k Růžičkovi, aby ho nechal u sebe přes noc. Ale to by on neudělal. A co by bylo, až by páter regenschori ráno přišel do dormitáře a neshledal všech? Františk už viděl, jak ho z kláštera vyhánějí, viděl také hned rozhněvaného, přísného otce — a již vykročil.

Bylo po přemýšlení a váhání.

Požehnav se křížem dal se chodbou, otevřel tiše dvéře té domácí, staré kaple, a již ho obklopila čirá tma. Bylo tam nějak vlhko, vzduch zadušený, nepříjemný. Mladý choralista pustil se do černé tmy, šoural se, nohou vždy půdu ohledávaje, jako by měl přijíti ku propasti, rukou tápaje a polonahlas, chvatně se modle — Najednou ucítil studený kámen. Byl u zdi. Ruku měl vzhůru hledaje kliku u dveří, ke kterým, jak myslil, že zrovna mířil. A to ohmatal nějaký výstupek

zdi, a nyní hle, toť dřevo — Ale ne dvéře — prkno nějaké. A v tom, jak se ho po tmě, nevěda chytil, povolilo, převážilo se a rachotíc spadlo. S ním však také skulilo se něco těžkého zrovna k jeho nohám.

Františk leknutím upustil škatuli. Ale v tom už se mu také mihlo, že jí tu nesmí nechati, že kdy by ráno někdo sem přišel a našel památky z ní! Vše by se vyzradilo. Sotva to pomyslil, už se sehnul, aby po tmě škatuli sebral i koláče. Však slyš! Děsný zvuk! Něco zastenalo, strašlivě, až mu tělem projelo. Jak klečel, chtěl vyskočiti, ale v tom náhle ucítil na hrdle studenou, ledovou ruku. Hrůza ho pojala, div že neomdlel — Vykřikl ve smrtelné své úzkosti, vytrhl se té ledové ruce a nedbaje stenání a chrčení, vyskočil jako štvaný a nedbaje tmy hnal se pryč. Jak se dostal ven, jak dvéře našel, to nevěděl, ani kudy to letěl . . . .

Pojednou ozval se tichou nocí umlklým, ve spánek ponořeným klášterem zvonek. Byl to ten, jenž dával znamení k obědu. Ale nyní, skoro o půl noci! A jak zvonil! Někdo zrovna šíleně tahal za řemen, zvon ječel jako na poplach. Pak rázem umlkl.

Ale klášter byl už vzhůru. Dvéře všech celí se otevíraly, mniši, každý se světlem, ven vybíhali přesvědčit se, co se děje. A tam hle, na hořejší chodbě u zdi, pod řemenem, jímž se tahalo za polední zvonec, skleslý nějaký hoch. Pro bůh, to tě ten čiperný choralista se stříbrným hláskem. Ustrojený, v kloboučku na hlavě a nějakou škatuli drží. Jako náměsíčník nebo šílený! Jak je na smrť bled, jak vytřeštěně hledí!

Mnichu, jenž k němu první přichvátal, neodpověděl; nemohl. Ani druhému, ani třetímu, ani samému převorovi. Hoch byl bez sebe, jistě hrůzou, vyjevený a jen dolů ukazoval, po schodech vedoucích do „domácí kaple.“

Jak dolů sešli se světly, mniši sami se lekli, strnuli. Bratra jejich, pátera bibliothekáře, nebylo na prkně. Prkno leželo na zemi, vedle pak na schůdku on, nebožtík, s otevřenými ústy, vzduch lapaje, očí zkalených, na smrť ještě bledý, čela potem zkropeného!

Byl to pak shon! Růžička letěl pro lékaře, kterého nejprve zavedli k páteru Matiáši, zase už v celle, v posteli ležícímu. Odtud musil lékař k loži mladého choralisty, jenž tu ležel za mrtvého.

„Pan páter bibliothekář vstal z mrtvých a bohdá se uzdraví —“ pravil lékař převorovi odcházeje. „Jeho štěstí bylo, že ho ten klučina shodil s prkna, ale ten to třeba smrtí zaplatí.“

„Nedej Pán Bůh! Je to nadaný hošík a byla by ho věčná škoda,“ pravil převor a nařídil pak, aby malý Věk byl co nejpečlivěji ošetřován.

VI.

Poklady se otvírají.

Smrť stála celý týden u lože mladého choralisty, až pak ji přece jeho mladý věk, pečlivé opatrování a rada lékařská přemohly a pryč zapudily.

František vyvázl z nebezpečenství a počínal se uzdravovati. Jakmile nejhoršímu unikl, zotavoval se pak rychle. Za nemoci ho častěji navštívil kmotrův bratranec, pozaunéř Strádecký, jenž chlapce uměl nejlépe potěšiti. Mluvil s ním o jeho rodném městě, o vakacích, které se již blížily, jak o nich bude, jak si pěkně odpočine, jak ho bude maminka ošetřovati. Ach, to mu bylo nejmilejší, slyšeti o ní a o domově! Proto všechen okřál, když zahledl tělnatého bratrance kmotrova, dobromyslného, veselých oček a plné, usměvavé tváře, kmotříčkovi dosti podobného, proto se nemohl nikdy jeho návštěvy ani dočekati.

A ještě někdo byl, jenž měl veliké účastenství s nemocným chlapcem — páter bibliothekář. Sám se poměrně záhy sebral a pozdravil, a nebylo pak na něm znáti, že byl už jednou na věčnosti. Co se pak naptal po Františkovi, a s jakým účastenstvím! Bylě mu vděčen za svůj život a zároveň se lekal o jeho.

Prvním, čím se mu ohlásil, neboť aby sám nemocného navštívil, toho se ještě neodvážil, byl talíř krásného, šťavnatého ovoce a chutných cukrovinek. Talíř ten pak častěji docházel, a za ním přišla pak pěkná kniha s obrazy. Posléze přišel páter bibliothekář sám, a to, když František, vyhublý jako vrabčík, ubledlý a ještě sláb, vyšel si po prvé do klášterské zahrady, do zeleni na sluníčko.

František byl už dosti silen a nebál se, nicméně mu bylo v ten okamžik, kdy měl páter Matiáš přijíti, nějak divně. Než přešlo ho, když starý kněz přistoupil k němu s vlídnou, usměvavou tváří, když ho po vlasech pohladil a děkoval mu řka, že byl od Pána Boha vyslán.

Od těch dob byl bibliothekář všechen proměněn. K Františkovi se měl jako otec, bral ho s sebou do zahrady, zval ho k sobě do pokoje, krmil ho cukrovinkami a drahým ovocem, ukazoval mu knížky a obrazy, neboť seznal, že tyto věci chlapce těší nade vše. A tu sám pak vyplnil tajné přání chlapcovo, že ho pozval do bibliothéky. I prováděl ho jí, bylo již samý konec školního roku, ukazoval mu vše a vysvětloval, maje radost z chlapcova úžasu i živého zájmu pro jeho poklady. František byl jako v Jiříkově vidění. Jak se pak zaradoval, když mu páter Matiáš slíbil, že ho sem častěji pustí, a až bude větší a rozumější, že bude tu moci s ním studovati.

Za několik dní po té školy zavřeny; šťastnou náhodou přijel také do Prahy Šulc a s ním se mohl malý student odebrati domů. V klášteře mu dovolili, přihlížejíce k nemoci, kterou nedávno přestál. Také dosti vydala u převora přímluva pátera Matiáše. Mladý Věk té noci před odjezdem mnoho nespal. Ještě nikdy se tak záhy neprobudil jako toho jitra. Bylo ještě šero, v klášteře dosud všichni spali. Malý choralista si již včera uzlíček na cestu připravil, nyní jej na novo převazoval a rovnal.

A jak byl roztržitý, když odcházeje s Pánem Bohem dával. Samou radostí přál páteru bibliothekáři „šťastných a veselých svátků". Mrzutý jindy strážce bibliothéky se jen usmál a pravil: „Pro tebe to budou svátky. Já již mám po nich. Jen jich hodně užij!"

Tváře se hošíkovi samým spěchem i pohnutím rděly a oči zářily, když se bral s uzlíkem z kláštera míře do hospody ke starému Šul-

covi. Ochotně slíbil ve fortně Růžičkovi, že si na něj vzpomene, až bude míti něco dobrého od mouky a že mu také přiveze koláče takové horácké, dobré, se sladkou moučkou.

A jak pak teprve hochovi bylo, když seděl na Šulcově silničném korábu nákladném, na těžkém voze, na němž bylo zboží uměle vysoko narovnáno a jenž tak příjemně rachotil a klapal. Alespoň se Frantíkovi zdálo. Jak se hochovi sedícímu v předu na otepi sena uvolnilo, když vyjeli z Pražského hluku a ruchu, když zahledl širou, volnou krajinu pod širými, volnými nebesy, k nimž se skřivánek vznášel jásaje. V polích už kladli obilí, jiné dozrávajíc vlnilo se v lahodném vánku, všude ruch a život!

Tady již žně, u nich teprve budou: tak chlapec vzpomínal a se těšil. Ale jak nejprve na archu Šulcovu s radostí vylezl, a jak ho jízda z počátku těšila, tak pak začal býti netrpělivým. Cesty málo ubývalo, vůz se jen zvolna silnicí kolébal, Šulc často koně přikrmoval, na hospodách dlouho odpočíval.

Kdeže již byla mysl mladého choralisty, kolikráte se již vrátil v duchu z domova, aby tam co nejdříve zase zaletěl! A pak se tam ocitl opravdu, skutečně. Z daleka již vyhlížel rodnou krajinu, město: pak už před ním, nemoha se dočekati, vyskočil a domů chvátal. Jak se všichni kolem něho shrnuli, jak ho radostně vítali, prohlíželi a se ho vyptávali, jeden přes druhého! Ale to ho nejvíce dojalo, když matka ho do náručí sevřela a když zahledl v jejích očích radostné slze. A v tom už kmotr regenschori a učitel se přihrnul a ten zase hned o muzice, o pozaunéři Strádeckém, o kostelním zpěvu — Frantík nevěděl, komu dříve odpověděti a sám měl také tolik otázek o kamarádech, o starém psu cikánovi, kterého neviděl, o šedém kocourovi, a divných a jiných věcech vážných i nevážných, které však chlapci všechny byly důležity. Na večer, když s matkou osaměl, zeptal se také na starého Žalmana.

„Je pořád stejný, ještě divnější,“ — odvětila matka. „Takový pavouk. Nikam nevyleze a zlobí se na lidi —“

„Na nás pořád stejně?“

„Pořád.“

Frantíkovi nastaly nyní blažené časy. Matka o něj pečovala, zvláště když zvěděla, jak byl těžce nemocen. Oko její ihned, jak se navrátil, postřehlo, že chlapec je nějak přepadlý. Jak po té trnula, když zaslechla, co se mu přihodilo, a jak si ho po té hleděla, aby sesílil. A on sílil i tím opatrováním, ještě více však vzduchem rodné krajiny i veškerou její radostí, oním tichým štěstím mladého srdce v kruhu rodiny, přátel a známých, na něž pak šediny tak rády a často vzpomínají.

Často býval ve škole u kmotra, kdež Frantíka jenom to zlobilo, že vyzáblý Damián Peliňka s dlouhým nosem a copem po každé na něj mluvil německy; a tu s kmotrem hrával nebo cvičil nějaké solo na neděli nebo na svátek. Regenschori chtěl svého kmotřence a vychovance, z jehož pokroku zvláště ve zpěvu měl nemalou radosť, jak náleží užiti a jím se pochlubiti.

Tak doba prázdnin mile a rychle míjela, až pak bylo všechno obilí z polí doma, až pak počal váti studený vítr se strnišť. Stromy víc a více žloutly, a tichý smutek jeseně ukládal se krajinou i v srdce mladého studenta, jenž teskně počítal dni, jak chvatně ubíhají a že se valem blíží ten poslední . . .

A přišel. Nastalo zase smutné loučení, a zase vstoupil František na archu starého Šulce, na které provázen žehnáním všech, zvláště matčiným, vydal se do Prahy. Jak se to nyní jinak jelo nežli v létě na prázdniny! Studentík nic nedočkavě, dychtivě před se nehleděl, nic nevyhlížel. Hale se do svého studentského pláště, schoulil se na přídě vozu do sena a slámy.

Ku Praze je cesta dlouhá,
nic se nestejská —“

Ten první verš si mohl František zazpívati, nikoliv však druhý. Stýskalo se mu dost, zvláště když kolem bylo také smutno. Pole zoraná, osetá, strniska, pusté ouhory, vybledlá luka, a studený vítr profukoval vůz, až se jeho plachta třásla. A nade vším zatažené nebe plno temnošedých mraků. František vracel se v myšlenkách ustavičně k domovu. Na všechny vzpomínal; na matku ovšem nejvíce. I starý Žalman mu na mysl připadl. Františk s ním po celé prázdniny ani slova nepromluvil. Sotva že ho zahledl. Šel několikráte kolem jeho oken a schválně, také na tarasu nad potokem čekával, vyjdeli „bubák Perlinčan“ na zahrádku nebo pro vodu. Dvakráte ho dočekal; staroch však sotva na jeho pozdravení odpověděv ihned chvátal do stavení. Zlobil se a nechtěl se smířiti.

Tak jel mladý Věk po druhé do Prahy, jejíž věže zahledl zase za pozdního neveselého odpoledne v lehké, podzimní mlze.

Růžička ho vesele ve fortně vítal šilhaje po škatuli a bedně, z níž se mu také dostalo a tolik, že se mu zase uši až hýbaly, jak s chutí a statečně drtil ve svých širokých ústech horácké koláče se sladkou moučkou. Páter Matiáš měl z choralisty patrnou radosť a vítal ho tuze rád. Vše pak chodilo obyčejným během. Jen ve škole byl rozdíl a že měl malý student mnoho práce a zápasu s němčinou. Než pro to ho těšilo, že neměli již onoho piaristy, jenž pouhým Čechům pro nedopatření jazyková a pro náboženství každé chvilky vjel do vlasů se svým „Du Raker-Šlovake.“

Za něj měli znamenitou náhradu, staříčkého, bělovlasého profesora, také piaristu. Byl vlídný na ně, ano až příliš shovívavý; ten jich pro němčinu nebil ani netrestal, jsa sám z rodiny pouze české a z těch časů, kdy se jen latinsky studovalo, znamenitý latiník, ale špatný Němec. Však nejednou sám v tom jazyku klopýtl a nejednou se ocitl v nesnázích, když najednou seznal, že nemá ve své zásobě toho nebo onoho významu. Ale on se pro to nestyděl, a studenti se s ním vždycky rádi zasmáli, když si vypomohl svou mateřštinou.

František po prvé nějak udiveně oči vyvaloval, když starý Dlouhoveský pojednou v řeči uváznuv počal pak patheticky vykládati: „Jenes Instrument, mit welchem man die glühende Kohle scharrt —“

Zamlčel se; studenti se pošťuchovali, usmívali.

„Jenes Instrument, mit welchem man —“ Pomlka a po té najednou vesele po česku: „Eh, vždyť to víte, je to hřeblo —“

A veselý hlahol byl starému profesorovi odpovědí, že mu dobře porozuměli.

Více nežli školní knihy těšily mladého choralistu ony, jež mu půjčoval páter Matiáš. Jak nyní František dospíval, brával ho častěji s sebou do bibliothéky. Každá taková návštěva byla studentíkovi pravým svátkem. Mezi těmi poklady pátera Matiáše byl by vydržel třeba celé dni. Ochotně mu posluhoval, vykázané knihy nebo atlanty přenášel, oprašoval, jako veverka po žebříčku lezl a s vyšších oddělení svazky snášel nebo tam přerovnával. Jindy, když páter Matiáš se zabral do studia, Frantík jako duch kolem přecházel, přehlížeje sobě hřbety knih nebo stanuv prohlížel si malbu na stropě. Někdy páter Matiáš také něco pro něj zajímavého vytáhl, a tu studentík usednuv někde v koutku zabral se do knihy.

Vždycky se mu tolik líbilo v bibliothéce. Bylo tu takové hluboké, posvátné ticho jako v kostele, ani hlásek sem nepronikl; všecka ta prostora plná knih úctu budila a krásnou Františkovi připadala, když sem pronikly paprsky sluneční a v nich se vyjasnila na stropě malba živých barev.

Než jako v ráji rostl strom ovoce zapověděného, tak i klášterská bibliothéka měla své místečko, před kterým páter Matiáš studentíka nejednou varoval, a studentík zase nepozorován nejednou zvědavě zraky své obracel k tomu místu na konci bibliothéky, kdež přihrada měla dvířka a řetízek s kladkou i nápis navrchu: „*Libri prohibiti*“

Libri prohibiti — knihy zapověděné! Kolikráte se studentíkovy oči po tom nápisu obrátily, kolikráte si pomyslil, jaké to asi jsou ty knihy zapověděné a co v nich? Jsouli snad takové, jaké u nich doma brali tajným nekatolíkům a jako také starému Žalmanovi?

Z počátku si po tom zapověděném ovoci netroufal ani se otázati; když tak posléze učinil, zabručel páter Matiáš, aby si všímal jiných věcí, tam že je samý jed pro něj, však že má dost jiného co čísti. A věru měl, nebo bibliothekář k němu nebyl nikterak skoupým půjčuje mu jednu knihu za druhou. Četl je a zrovna hltal, na podzim a v zimě v jizbě nebo u pátera Matiáše, na jaře a v létě nejvíce v klášterské zahradě. Co druzí choralisté šli za svou zábavou nebo na procházku, Frantík seděl v odlehlém koutku zahradním na kamenné lavičce pod starým ořechem nebo ležel na travníku pod bezovým hustým keřem a četl, a četl, jsa ze světa, na nic nedbaje. Tam také shltal celou kroniku Hájkovu, jež otevřela mu nový svět a byla jedna z knih, které se mu nejvíce líbily a na něj účinkovaly. Kromě ní přečetl českých tuze málo, poněvadž mu jich páter Matiáš málo dával, maje ho přede vším ke spisům latinským. — —

Tak uběhla mladému Věkovi čtyři léta v klášteře, jedno jako druhé, každé stejné prací a povinnostmi, zábavou a oddechem. Každého roku bylo těšení na prázdniny, každého smutné s domovem loučení. Za tím mladý choralista utvrdil se v němčině a v latině, tak že spisy německé a ještě více latinské čítával beze všech obtíží. I na sv. Augustina se odvážil, když mu ho páter Matiáš vydal. Mnohému

ovšem nerozuměl, ale byl z těch čtenářů, kteří vydrží u knihy, i když jí málo rozumí. Však bez užitku to zcela přece nebylo.

Ale čím více četl, tím častěji obracel zraky své po onom oddělení s nápisem „Libri prohibiti", touže se alespoň podívati na jejich hřbety, aby zvěděl, jakých jsou titulů. Eva se dala svésti hadem, mladý student pak příležitostí. Bylo jednou odpoledne počátkem měsíce června, kdy meškal s páterem Matiášem v bibliothéce. Byli tam už chvíli, an pojednou přišel Růžička pro bibliothekáře, že si pan převor přeje s ním promluviti. Mladý Věk osaměl. Ihned nechal knihy, u které seděl, a vstav bezděky zamířil k záhadnému oddělení. Hleděl na nápis, uvažoval. Pudilo ho, aby vzal žebříček, aby tam vylezl a se podíval. Cítil, jak mu krev stoupá do hlavy, jak se červená. Plaše se ohledl bibliothékou. Nikde ani hnutí. Maně pak skočil ke dveřím a podíval se ven, do chodby; nikdo. Pak pootevřené dvéře zavřel, a již, ani nevěda, měl žebříček v rukou. Nežli ho přiklonil, opět se zarazil, váhal, ale také naslouchal. Srdce mu bilo živěji. Ale již byl přemožen. Již vylezl kus, opět se zastavil, naslouchal, pak pojednou nápadně rychle nahoru dolezl. Kladka tu visela, ale rezivá, nezavřená — Řetízek vytrhl z háku, vysoká dvířka se otevřela, a tu hle, to jsou ony „libri prohibiti" — velké, malé, hrubé, tenké jako všechny jiné, jenže většinou ve vazbě neúhlednější, některé i dosti sešlé, většinou značně staré, a namnoze bez nápisu na hřbetu. Na zevrubné přehlížení pro strach nezbývalo času. Jedna, větší ostatních, padla mu zrovna do očí, a to svým nápisem: „Novum Testamentum." Chtěl se podívati, co by to bylo, než obávaje se, že by vytahováním a rozevíráním knihy tak hrubé mnoho času potřeboval, nechal ji a sáhl po menší.

Ale v tom jako by něco zahřmotilo. Tak se mu zdálo, neboť byl rozčilen. Trhl sebou a knížku tu, již měl v ruce, chvatně strčiv do kapsy obratně přivřel dvířka, řetízek přes ně zaháknul a již po žebříku jen sjel. A dobře udělal. Sotva že ho na místo postavil, vrátil se bibliothekář, jemuž pak až bylo nápadno, že František dnes tak záhy odchází. Ten však letěl do zahrady a tam skrčiv se na kamennou, omšenou lavičku pod starým ořechem, vytáhl z kapsy knížku a pln nedočkavosti ji otevřel.

„Centrum Securitatis, to jest: Hlubina bezpečnosti," četl a níže po vysvětlení toho nadpisu: „Praci Jana Amosa Komenského."

Mladý Věk byl náramně překvapen. V ten okamžik mihla se mu sednička jejich doma, ozářená zapadajícím sluncem, viděl sebe u matčina prádelníku vykládaného, na němž stála pěkná police za sklem a za ním všecko nejlepší nádobí matčino, jak se přehrabává v zásuvce, jež byla vždycky zavřena, a jak tam našel v šátku zabalenou starou knihu usmolených rohů, v ní dva uschlé věnečky z rozmariny a vetchý list muškátový. A ta kniha ve starobylé otřené vazbě tmavohnědé kůže měla na titulním listu totéž jmeno, také tam stálo: „praci Jana Amosa Komenského." Byla však hrubší a titulu asi jiného, nebo se na tento: „Centrum Securitatis" nepamatoval. A mihlo se mu také, jak tenkráte ho matka překvapila, sama se nějak leknuvši a jak mu odvětila, an se otázal, jaká to je knížka:

„Tu mám po dědečkovi, na památku. Je to tuze krásná modlitební kniha —“

Matka tu knihu chválila a tato zde, od téhož autora, je mezi zapověděnými! Ovšem dědeček matčin byl snad tak jako starý Žalman, alespoň býval za dobře.

A již obrátiv titulní list, nad kterýmž se takto zamyslil, četl úvodní verše.

Svět se točí vůkol, vůkol v světě všecko se válí
zhůru, dolů, sem tam v něm všady všecko chodí...
Ó blaze, kdož v centrum věčném usadí se! Na věčnosť
v srdci Božím, svému srdci nalezne pokoj.

Mladý student „poeta“ tušil, že to jsou disticha. Česká disticha! Jakživ žádných nečetl ani neslyšel. Zkoušel je skandovati, a šlo to, ač ne bez nesnází. Měl z toho radosť. A jako verše se mu líbily, líbila se mu i knížka, vážná a zbožná. Jen kus jí přečetl a již se přidávał k matce, že měla jistě pravdu mluvíc o tam té knížce po dědovi, neboť o této bylo lze zrovna tak říci.

Četl ve svém zákoutí, až blížící se kroky ho vyrušily. Knížku chvatně schoval pod kabát, doma do postele, ráno pak opět pod kabát. Toho dne ji přečetl a nyní jen na to pomýšlel, jak by ji zase odvedl a — jinou si vypůjčil. Nyní, když už byl takto odhodlán, našel si již spíše příležitosť. Po druhé vytáhl si „Novum Testamentum,“ pro které si však uchystal koutek v bibliothéce samé, aby je tu mohl kradí čísti. Jak užasl, když knihu otevřev (byla také česká), shledal v ní všecko to, co čítali v kostele v evangeliích a epištolách! Což si tu hlavy nalámal, proč vřadili je mezi zapověděné!

Pak opét si vytáhl menší knížku; když se na její titul podíval, zaradoval se, jako by s dobrým známým se sešel, jako by uslyšel pozdravení z domova od maminky. „Praxis Pietatis, to jest O cvičení se v pobožnosti pravé. Knížka milostná, kterak by křestanský člověk“ atd. Ano, to jest ona! A tu také: „Prací Jana Amosa Komenského.“ Takovou knížku, zrovna takovou měla maminka po dědečkovi. Tenkráte on, František, jsa ještě chlapcem více si jí nevšiml, ale nyní byl na ni tím žádostivější. Četl ji zase v odlehlém, tichém zákoutí klášterské zahrady. A přečetl ji, ano, ač to byla kniha velice vážná. Byltě Frantík už z domova k pobožnosti veden, tu v klášteře ho v ní utvrdili. Nikdy nečetl lehounkých spisů pro pouhou zábavu skládaných. Jeho nejzábavnější knihy byly díla dějepisná. Jinak uvykl zabývati se čtením vážným. A tak vydržel u tohoto čtení a čím dále četl, tím více souhlasil s matkou, že to je krásná kniha, a divil se, proč ji zapověděli.

Když pak došel na samý konec, tu byl až dojat. Nevěděl, jak se stalo. Snad místo samo v knize, milé mu také k vůli matce a jejímu dědu, tak účinkovalo, snad také okolnosti. Bylo krásného, červnového dne, po slunce západu, kdy zahradou ještě proudilo ve vrcholích stromů zlaté světlo. Vzduch byl lahodný, pln vůně. Tiše, velebně zhasínal letní den, a v tu chvíli náhodou četl mladý Věk:

„Dnešní den nedávničko teď nastával nám a jako budoucího něco začínali jsme jej, a hle, již zmizel! Kam se poděl dne tohoto čas

ten, kterýž se ukázal byl a minul, a na věky se nevrátí více? Dejž, milý Pane Bože, ať umíme počítati kratičké dny naše na světě, a moudře sobě počínáme vidouce, an tu místa k přebývání není; časové sami k terminu věčnosti ustavičně nás podávají. Čím jsem se prohřešil dnes, Pane Bože můj, uveď to, prosím, v zapomenutí věčné, ať to mně ani tobě na věky na paměť nepřichází. A když večer života mého přijde, zamlouvám sobě, Pane Bože můj, u tebe skrýši, v níž bych až do veselého z mrtvých vstání bezpečně odpočinouti mohl. A potom v slávu přijmeš mne."

Ruka držící knihu poklesla do klínu. Hluboký povzdech zachvěl se bezděky na rtech mladého studenta. Pohnutí zračilo se mu u vyjasněné tváři i v očích hledících před se zahradou, stopenou v kráse a v poslední záři letního podvečera.

Jinoch dořikal Komenského večerní modlitbu, modlil se však nevěda ještě. Duch jeho unesen zbožným nadšením cítil slasť pravé, vroucí modlitby. Ještě nikdy snad se tak nemodlil ani za slavného hlaholení zvonů, ani pod nádhernou klenbou chrámovou, k níž se nesly kotouče vonného dýmu a vířily proudy lahodných tónů, jako toho krásného podvečera ve stínu starého stromu pod šírými, božími nebesy . . .

VII.

Praemio donatus.

Čas se nachyloval ke žním. Také mladý Věk se na ně chystal. Pozdě usínal, záhy vstával, světnicí choralistskou nebo klášterní zahradou přecházel anebo pod ořechem sedával a vždycky s knihou v ruce. Pracoval úsilovně k tomu, aby jeho školní žeň letos byla nejbohatší. Dosud odbýval všechny třídy gramatikální sice slušně, ale beze zvláštního vyznamenání. Největší vinu v tom němčině dával. Nyní, když v tom jazyce mluvil hbitě, jako když bičem mrská, neměl se nač vymlouvati. A věru, v první třídě humanitní, v poesii, značně lépe to chodilo nežli jindy, tak že mladý choralista tím povzbuzen napjal jmenovitě v poslední čas toho roku všechny své síly, aby se dostal k žádoucí metě.

Snažil se o to také k vůli převorovi, zvláště pak k vůli páteru Matiáši, jemuž chtěl způsobiti radosť. Věděltě, že starý bibliothekář školní vyznamenání vysoko cení, a že by již také proto měl z toho veliké potěšení, an pokládal Františka za svého chráněnce a vychovance.

Pro tuto horlivou práci mladý Věk ochabl také v tajném přistavování žebříčku ke dvířkům řetízkem zavřeným a všechen čas a všechnu píli věnoval knihám školním.

A tak nastal konečně den, kdy mělo se rozhodnouti, jsouli podstatny jeho dobré naděje ve znamenitý výsledek. Jist si jím nebyl. ale doufal a naději svou i před páterem Matiášem naznačil, ač jen skromně a schválně s větší nejistotou. Svátečně vystrojen, provázen požehnáním starého bibliothekáře, u něhož se zastavil, nežli odešel, odebral se do gymnasia k piaristům. Po slavných službách božích za-

vedli je do největší školní síně, jež všecku svou tvářnosť změnila. Již na chodbě poblíže dveří zelením ověnčených bylo něco zvláštního, co se tu jen jednou do roka zjevovalo: dva vlaské bubny, u nich otylý bubenník a trubači s troubami, stojící zatím v okenním výklenku.

František shlednuv bubny a trouby pomyslil si: „Letosli?“ Z veliké síně školní lavice zmizely; jen stranou podia u zdi stály tři lavice, čestná škamna. Zrovna proti podiu a jeho kathedře kobercem zastřené vypínala se „rostra,“ řečniště červeným suknem potažené.

Nyní, kdy studenti všech šesti tříd gymnasijních se do síně nahrnuli, trčelo nad spoustou jejich hlav. Šum a bzukot hlasů zvučel slavnostní síní. Rázem však utichl, když venku z temna, rychle zahučely kotle, když hukot ten přešel v prudký vír a když zahlaholily trouby, až se jejich fanfarou okna otřásala. Tu tam mnohý studentík zbledl, málo kdo z nich ubránil se zachvění, a zraky všech, v nichž znáti bylo napjetí i rozčilenosť obrátily se ke dveřím, jimiž vstupovali nejprve vysoký pán v krásném vyšívaném kabátě fialové barvy, v napudrované vlásence s copem, v hedvábných punčochách a ve střevících s přezkami, maje kord po boku.

Byl to vysoký úředník z gubernia jako vládní komisař a direktor; za ním praefekt gymnasia, profesoři, všichni v slavnostních piaristských sutanách s pláštíky, za těmi rodiče, příbuzní a známí studentův, kolik se jich jen mohlo vejíti.

Pán z gubernia usedl na podiu za kathedrou, praefekt vedle něho u stolku, na němž se leskly zlaté ořízky knih krásně vázaných, kolem na židlích ostatní profesoři a z hostí nejpřednější, jak jen místa bylo. Lavice však stranou podia u zdí zůstaly prázdny.

Fanfara dozněla, panstvo usedlo, hluk a šum utichly. Studenti stáli jako zeď. Nyní se zraky všech obrátily na hezkého studenta, byl rhetor a studoval vždycky s vyznamenáním, jenž vystoupil na řečniště a začal po latinsku řeč uvítací. Kollega jeho stál skrčen za řečništěm maje psanou tu řeč pohotově, aby napověděl, když by bylo třeba. Ale nebylo. Rhetor ani se nezajíknuv přednesl řeč svou zvučně a pěkně, tak že šum pochvaly se ozval na podiu, když dokončil.

A nyní! Již se to blíží! Mladému Věkovi bilo srdce hlasitě: stál jako z kamene, ač nitro jeho se chvělo. Hle, pán z gubernia něco po latinsku odpověděl, nyní praefekt mluví — a hle, již béře seznam do ruky, a „klassenvorlesung“ nastává. Jak to dopadne! Slyš! Už se počíná šestou třídou, již jmenoval dva praemianty, už jednomu každému z nich bubnují, již fanfara hřmí a jásá! Husí kůže naskočila Františkovi. Praemianti dostávají po knize krásně vázané, a již usedají v čestné škamně.

František napínal sluch i zrak, ale mnoho ze čtení neměl. Po praemiantech četl praefekt akcesisty, jimž všem sumou a ne jednotlivě jako praemiantům zatroubili a zabubnovali. Nyní čte ostatní, kteří mají primu i ty kteří propadli. U těch to výslovně neřekl, ale čta známky z jednotlivých předmětů vynechal v pořadí předmět ten, z něhož dostali „secundam.“

Jak to dlouho trvá! Co jich jest! Věk se nemohl ani dočekati: Až přece. To byl poslední v abecedě, ještě intrada celé třídě a nyní nastupuje poesis, jeho třída! Praefekt béře knížku do ruky a začíná:

„Praemio donatus est —“

„Ó Bože, jen jeden — to je amen!“ bleskem kmitlo Františkovi. Ale už sebou škubl.

„Franciscus Věk, Bohemus, D**ensis,“ četl praefekt. Bubny zahlaholily, trouby zazvučely; Františku Věkovi zahráli první, slavnou fanfaru. Zčervenal jako krocan, oči mu zahořely, prsa se šířila, až se mu dech zatajil a jako u vidění pokročil ke stolku a přijal z ruky praefektovy krásně vázanou knihu. Zahledl jeho úsměv i to, jak pán z gubernia vlídně pokynul hlavou.

Poklonil se z hluboka, a již seděl na dávno žádaném místě, mezi vyznamenanými, mezi praemianty, on sám z celé své třídy! Samojediný! Toho se nenadál. Počítali alespoň dva, a hle, jen jeden! Jak se páter Matiáš zaraduje, jak ho pohladí! A doma! Kdy by tu tak byli, kdy by maminka slyšela, jak mu zahráli, jak byl vyznamenán, jistě by radostí zaplakala. Však bude míti radosť, až přijede domů, až všecko poví a tu to praemium ukáže!

Hleděl před se, ale ne již s takovým napjetím. Poslouchal, jak brali třídu po třídě, jak vyznamenaným troubili a bubnovali, jak známky četli. Nemohl odolati, aby se nepodíval na knihu odměnnou. Byl to Vergilius a v něm malá knížka, latinská výroční zpráva i vysvědčení, seznam všech studentů i jejich všech známek. Po svých nemoha se dočkati jen mrkl a všude: E moribus, e doctrina religionis, e studio linguae latinae, e geographia et historia, e mathesi, všude, všude „em“ shledal. A zase před se hleděl a naslouchal. Ach, jak to pak dlouho trvalo! Jak by byl nejraději vyběhl, aby mohl do kláštera k páteru Matiáši!

Než i „klassenvorlesung“ měl konec. Na řečniště vystoupil opět jeden z rhetorů a měl poděkovací řeč, německou. Všecko o té slavnosti bylo jen latině a německy, ani slůvka českého se neozvalo. Řeč studentova dozněla, i závěreční s kathedry, fanfary, nyní trojnásobné, dohlaholily. Páni odešli, študenti se valili ven plni radosti, zármutku, roztrpčení i hněvu. Mladý Věk pospíchal přede všemi. Nedbaje otázek Růžičkových chvátal nejprve do pokojíka pátera Matiáše. Bylo zavřeno. I hnal se do bibliothéky věda, že ho tu zastane. A věru, dvéře byly otevřeny.

Zardělý chvatem i radostí, s očima jiskřícíma vběhl mladý student do bibliothéky pozdvihuje do výše Vergilia krásně vázaného. Páter Matiáš seděl na svém místě jak obyčejně, u stolku poblíže okna. Však hle! Ruce má podepřeny na hrubé knize, bílou hlavu na ruce skloněnu. Spí! Usnul.

František přistoupil blíže. Spí tvrdě, bez pohnutí. V tom ozval se na chodbě zvonec, ohlašující, že je čas k obědu. Bibliothekáře však neprobudil. Tu se choralista zarazil. Přistoupiv až ke spícímu starci nahnul se k němu a naslouchal. Ani dechnutí! Volal ho, nadarmo. Sáhl na něj, zlehka jím zatřásl. Nic. Studenta popadla úzkosť. Sáhl bibliothekáři na bílé vlasy. Hlava byla studená, čelo jako led, a lepkavý pot na něm!

František jako by zkameněl. Pak vykřikl a dav se do usedavého pláče vyrazil ven. Na jeho hlas přichvátali mniši, křísili pátera biblio-

thekáře, ale nadarmo. Usnul nade knihou (byl to svazek díla Dobnerova „Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita“) a více se neprobudil.

„Tentokráte ho již nevzkřísíš,“ řekl převor vážně Františkovi, když pátera Matiáše odnášeli dolů, do domácí kaple. Student se dal hlasitěji do pláče a kropil slzami Vergilia, své první praemium, kterým chtěl svému příznivci a oteckému příteli radosť způsobiti.

(Pokračování.)

Za hrob!

y drahý lide země milované —
kdež chudým slovem plně vypěji,
jak láskou k tobě duše moje plane,
že tvůj jsem každou krve krůpějí!
Ty matko svatá, kterou vlastí zovu,
ó dávno znám již bolestný tvůj hled;
tys patřívala v duši studentovu,
když na kufříku v dumách sedal bled,
a z „Kusů srdce“ Kajetána Tyla
zvěsť o tvém žalu duše jeho pila,
když hořely mu rozohněné skráně
tím žárem znělek pěvce od Kriváně,
když bolela jej každá tvoje rána —
ó česká vlasti, stále křižovaná!
Tvou tvář jsem vídal, profesor kdy starý
v list našich dějin klonil okuláry
a každou chvilkou mlhu stíral s nich;
tvou tvář jsem vídal, v alkovně kdy tmavé
jsem v první verše skládal klopýtavé,
co dnem i nocí plálo ve spáncích.
Tvůj pohled plašil radosť z jaré hlavy,
a každý mladě rozpučelý sen
byl slzou tvého oka porosen,
jak modrý zvonek ráno u doubravy.

Teď vírem žití zmítán patřím k tobě,
tys u mne stále, v boji, při práci,
a jako k matce důvěřivé robě
vždy syn tvůj k tobě oči obrací,
a modlí se z té duše svojí vřelé,
by rozkvetla ti líce pobledlá,
by zdrávo bylo srdce ochořelé,

bys opět slavně téměř pozvedla!
Vím, spát že budu dobře pod hrudami,
než skutkem budou naše naděje,
však dítě mé v rov o nich zašeptá mi,
a slůvko jeho hruď mi rozechvěje.
Ty matko svatá, pak buď šťastna dlouze,
jen ve slunečnu nad národem pluj
a nad mým rovem šeptni jednou pouze
„Chtěl každým dechem býti jenom můj!“

Karel V. Rais.

Sibiř jindy a nyní.

Studie

od

Josefa Kořenského.

IV.

Objevením Sibiře ukázána byla cesta do nových krajů svobody a volného života. Z těch, kteří doma těžce snášeli porobu a útisky nevolnictví, mnozí utíkali se do Sibiře, která se tudíž stávala kolonií uprchlíkův a tulákův. Vedle toho také vláda počala se obírati osazováním země nově nabyté, zalidňujíc ji znenáhla vypovězenci a vyhnanci. Při prvém sčítání lidu v Sibiři r. 1662 zaznamenáno bylo asi 70.000 kolonistů vedle 7400 vypovězenců.

Vládě nebylo lhostejno, že Sibiř slouží za útočiště uprchlíkům, a proto r. 1683 vojevodům v Solikamsku a Čerdyni dala nařízení, aby učinili tomu přítrž. Ale uprchlíků přibývalo valem, zvláště za zbouření nevolníků v letech potomních, tak že správa vládní byla k tomu málomocna. Rok 1709 vykazuje již 229.227 sibiřských obyvatelů, ze kterých více než polovička odváděla daň. V čísle tom nebyli pojati tuláci, kteří správě úřední se vyhýbali, měníce svůj pobyt podle potřeby.

Za doby církevního rozkolu přenesen byl náboženský nesvár také do Sibiře, a sektáři neušli ani tu pronásledování, jsouce jisti životem toliko v hustinách lesních. Četné stráže v Uralských krajích znesadňovaly nespokojencům cestu do Sibiře, a pouze jednotliví uprchlíci docházeli svého cíle.

Stálým vypovídáním a vyvážením odsouzenců do Sibiře asijské ty kraje pozbývaly víc a více svého lákadla a kouzla, jimž pověsti o Sibiři bývaly protkávány. Vybájené půvaby a legendy o nesmírném bohatství sibiřského carstva ustupovaly šířeným pověstem o zemi, kde prý sluneční svit se nikdy neukazuje a kde obyvatelstvo ukrývá se pod zemí před krutostmi ničivého ponebí. Ale přese všecky ty odstrašující pověsti a přese všecko přísné střežení veřejných cest přebíhali mnozí na

asijskou půdu a dávali přednosť i samému vyhnanství před nevolnictvím na Rusi evropské. Na sibiřské půdě žili v odloučenosti a skrytosti po dlouhá léta buď jako lovci (promyšleniki) nebo vedli život poustevnický na samotách. Někteří z nich, kterým brániti se bylo proti stálému pronásledování, stali se loupežníky neb uchýlili se do končin, kde jisti byli před vojenskou stráží na dlouhou dobu. Když na příklad správa sibiřská ohledávala ve století minulém území při čínské hranici, narazila místy na osady a dědiny, ve kterých žili ruští uprchlíci, zloději a sektáři zcela svobodně a pokojně od mnoha let, nazývajíce se kamenščíky, t. j. skaláky. Usazeni jsou zvláště v divočinách při řece Buchtarmě (u hranic čínských) a jejích přítocích, jako jsou Jasovaja, Bělaja, Černovaja a j. Tehdy nebylo území, na kterém skaláci žili, pokládáno za ruské, a proto byli přijati za ruské poddané po zákoně, který platil pro všecky domorodce sibiřské. R. 1791 žilo tam asi 300 kamenščíků, kdežto 1860 počítalo se jich téměř $8^1/_2$ tisíce. Jsou většinou starověrci; vedou obchod s Číňany a hledí si polařství, chovu dobytka a lovu. [1]) Také při horní Katuně usazeni byli ruští přistěhovalci v dědinách.

Aby se Sibiř kolonisovala lidem dobrovolným, na tom vládě nebylo z počátku záleženo. Malý pokus stal se koncem 16. století, když z Uralských krajů evropských, zvláště ze Solvyčegodska vytáhlo tam 30 sedláků s rodinami a se vším, co měli. Tehdy se každý musil vykázati, že jest na vystěhovaleckou tu cestu opatřen 3 koni, 3 kravami, 2 kozami, 3 prasaty, 3 ovcemi, 2 husami, 5 slepicemi, 2 kachnami, obilím na jeden rok, pluhem, vozem, saněmi a jiným náčiním. Podobně bylo k osazení Pelyma r. 1592 vypraveno asi 50 jízdných kozáků jakož i do 100 vojínů pěších (střelců), kterým dostalo se polí k volnému užívání a ku pěstění obilí, by nebylo třeba dále je dovážeti z Rusi evropské. Kozácké voje zajímaly místy trvalé své stanoviště a jako kdysi legie Římské vysílané do nově nabytých zemí stávaly se usedlými hospodáři. Jimi byla ve století 16. založena města Ťumeň, Tobolsk, Pelym, Berezov, Tara, Surgut, Obdorsk, Narym, Ketsk, Verchoturje, v 17. století Tomsk, Ačinsk, Olekminsk, Kansk, Barguzin, Balagansk, Kuzneck, Jenisejsk, Krasnojarsk, Jakutsk, Kirensk, Nerčinsk, Irkutsk, Selenginsk, Albazin, v 18. století pak Omsk, Petropavlovsk, Jamyševsk, Bijsk, Semipalatinsk, Usťkamenogorsk a j.

Sibiřské obyvatelstvo rozhojněno bylo také mnohými vozotaji neboli jamščíky. Ti dosazováni byli na poštovní stanice neboli „jamy," by svými koni zprostředkovali dopravu osob i zboží, kteráž povinnosť sluje po dnes jamščina. Po těchto stanicích neboli jamech obdržely některé osady jmena jako na př. Samarovský a Děmjanský Jam. Počet jamščíků se měníval. Někteří z nich opouštěli své stanoviště a službu, k níž povoláváni byli i proti své vůli zvláštními úkazy, a spasili se útěkem; jiní zase hned na jejich místa byli vysíláni. Takových jamščíků čítalo se r. 1732 v Sibiři téměř 8000.

Ke kolonisaci Sibiře valně přispěli též „promyšleníci," kteří dílem jako lovci, dílem jako rybáři a obchodníci s rozličným zbožím dobro-

[1]) П. Семеновъ, Географическо-статистическiй Словарь Россiйской имперiи. V Petrohradě 1863—1875, II, p. 466.

družně buď Sibiří se potulovali, znepokojujíce mnohdy i posádku vojenskou, neb usazovali se na „zaimkách,“ t. j. na místech jimi zaňatých. Ale pravý základ k osazení Sibiře učiněn teprve tím dnem, když po prvé zrnko obilné zaseto bylo do půdy nově dobyté, by po slovích Virgilových jemnějším klasem zažloutla se líha oráčova. Panenská půda „černé země“ sibiřské přinášela úrodu stonásobnou a mohla živiti miliony lidí.

Avšak dobrovolná kolonisace Sibiře ztěžovala se nevolnictvím; toliko poddaným sedlákům na statcích státních dovoleno bylo volně stěhovati se do Sibiře. Lidé nevolní přihlašovali se raději úřadům jakožto uprchlíci, tuláci a „zapomenutí,“ aby, protože nechtěli udati ani svého jmena ani své příslušnosti, vypovězeni byli do Sibiře, kterémuž vyhnanství přednosť dávali před nevolnictvím. Ale tím mohutnější proud vystěhovalecký valil se do Sibiře, když vláda nejen stěhování trpěla, ale ještě sama k osazování Sibiře ruský lid vybízela a vystěhovalcům (pereselencům) všeliké privileje udílela. Mocný příval vystěhovalců do Sibiře zvláště zaznamenán jest v letech 1847—1855. Za jediný rok 1854 zapsáno bylo v gubernii Tobolské a Tomské přes 19.000 kolonistů. Po tomto roce ustalo se poněkud v kolonisaci Sibiře, ale za krátko po skončení bojů Krymských a po vybídce, kterou upozorňoval se lid na osazování úrodných krajů Amurských, vystěhovalecký proud zase mohutněl. Před samým zrušením nevolnictví za cara Alexandra II. (1861) utuchlo stěhování, ale opět se rozvíjelo, když lid byl zbaven nevolnictví. Přese všecku svobodu, které lid dosáhl zrušením tělesného poddanství, nenabylo stěhování do Sibiře takového rozsahu, jakého hrozili se v evropské Rusi před zrušením člověčenství. Jadrincev ve svém díle Sibir kak kolonija (vyšlém r. 1882) udává, že počet přistěhovalců do Sibiře za posledních 20 let páčiti lze asi na 100.000 duší. Nejvíce vystěhovalců připadá na gubernii Tambovskou, Voroněžskou, Penzenskou, Kalužskou, Orlovskou, ovšem pak převážně na gubernii Permskou, Vjatskou a Orenburskou. Kdysi bývala gubernie Tobolská nejvíce kolonisována, nyní dává se přednosť gubernii Tomské.

Vystěhovalecký proud do Sibiře trvá do dneška a jeví se nápadné za každého léta. Tou dobou plno jest vystěhovalců na paroloděch, plujících z Ťumeně po řekách Tuře, Tobolu, Irtyši a Obi. [1]) Sotva že z jara ledy roztají, zahajuje se paroplavba až do Tomska po Obi a po Irtyši na jih až do Semipalatinska. Cesta do Tomska trvá asi 9 dní, do Semipalatinska 11 i více dní, jakkoli pluje se dnem i nocí. Pouze za mlhavých nocí kotví loď v řece, a teprve zábřeskem nového jitra dále se ubírá. Paroplavbu po jmenovaných řekách obstarává několik společností (Širkov, Plotnikov, Funk, Kornilov a j.), ale osobní dopravu obstarává toliko firma Kurbatova a Ignatova. Mezi Ťumení a Tomskem plují parolodi dvakráte v týdnu, mezi Ťumení a Semipalatinskem (za malé vody mezi Pavlodarem) pouze dvakrát za měsíc. Koncem září paroplavba utuchá na sedm měsíců.

Pohodlné té dopravy za léta užívají mnozí vystěhovalci již od několika roků; provozujeť se tam paroplavba již po více než 40 let.

---

[1]) Viz v Lumíru 1888 stať Po řece Tuře a Tobolu.

Někteří vystěhovalci usazují se na stepi blíže nebo dále od hlavních cest a žijí v odloučenosti jako na osamotnělém ostrově. Jiní usazují se uprostřed pravěkých hvozdů, vypalují lesy a zakládají si hospodářství, aniž orgánům úředním jest o nich co známo. Za to však jest jim zakoušeti mnohdy protivenství sibiřské policie, která nenakládá s takovými osadníky jinak než jako s tuláky. Jakmile takový úkryt kolonistů vypátrá, vypálí celou osadu a osadníky odvede do žalářů. Sedlák sibiřský vyhýbá se úředním stykům, jak jen může, a cítí se tím bezpečnějším, čím blíže jest hranic čínských, ba nebývá to řídkou událostí, když výzkumné expedice narazí na ruské osadníky, buď na pomezí nebo již na půdě zahraničné.

Jadrincev [1]) vypravuje o tom dvě následující události. Když ruské voje táhly na Kuldžu, ostavili stráž na hranicích při řece Borochudziru. Posádka ta záležela v setině kozáků s lazaretem. Jaké bylo však překvapení, když před posádkou náhle objevily se povozy vystěhovalců, kteří chtěli se tam usaditi. Vojenský náčelník ukazoval na nebezpečenství, které by jim hrozilo, kdy by zaujali místa na samé hranici. Ale vystěhovalci nehýbali se s místa a nepomýšleli na cestu zpáteční. Přese všechen odpor posádky vojenské žádali vystěhovalci, by přijati byli do služeb vojenských. Gubernátor Semipalatinský vyhověl jejich žádosti, a za krátko vypučela ruská osada Borochudzir v kraji Semirječinském. — Jindy zase, když vojenský náčelník objížděl hranice, dověděl se, že kozáci srazili se se sedláky v takových místech, o kterých se domníval, že jsou zcela lidu prázdny. A přece stála tam celá ves s ruskými kolonisty. „Kdo jste?“ tázal se náčelník osadníků. — „Jsme Rusové.“ — „A kdo vám dovolil usaditi se zde?“ — „Nebydlíme ve

[1]) Nikolaj Michajlovič Jadrincev narodil se roku 1842 v Omsku (v západní Sibiři). Po ukončených studiích gymnasijních v Tomsku nabyl dalšího vzdělání na universitě Petrohradské. Když pak r. 1864 navrátil se do vlasti, horlil pro zřízení university v Sibiři a uveřejňoval o tom studie v domácím listě Tomském, zabývaje se též úvahami o stavu sibiřských domorodců. Ale literární činnosť jeho, kterou pro své účely získal také mnoho jiných vrstevníků, nebyla po chuti vládě, a Jadrincev vypovězen byl do vyhnanství do gubernie Archandělské. Tam oddával se tím více studiím o sociálních poměrech sibiřských, zvláště pak uveřejňoval statě o deportaci sibiřské. Návrhy jeho nezůstaly bez povšimnutí, a r. 1874 dostal Jadrincev milosť, načež působil v Petrohradě ve prospěch sibiřských krajů jakožto žurnalista. R. 1875 vstoupil do služeb státních a byl přidělen gubernátorovi západní Sibiře, Koznakovu, jenž sám ujímal se založení vysokého učení v ruské Asii. Na novém tom místě měl Jadrincev nejlepší příležitosť studovati sibiřské poměry statistické, ekonomické, národopisné. Když pak došlo na zařízení západosibiřské společnosti zeměpisné, měl Jadrincev v působení jejím veliké účastenství. Společnosť, vážíc si jeho snah a prací, vyslala jej na expediční cesty. Roku 1878 cestoval z Omska do Altaje, při čem všímal si hlavně poměrů kolonisačních. Roku 1880 procestoval kraje Altajské a vydal o tom zprávy na veřejnosť v Zápiskách západosibiřského oddělení jakož i v Zápiskách geografické společnosti v Petrohradě roku 1881. Toho roku žil v Petrohradě opustiv státní službu a připravoval ke třístoleté ročnici pokoření Sibiře svoje dílo: Sibir kak kolonija. Roku 1882 založil Vostočnoje Obozrenije (Východní rozhledy). Německý vykladatel jeho díla o Sibiři, dr. Ed. Petri, profesor geografie a anthropologie v Bernu, byl loni povolán na universitu Petrohradskou.

tvé zemi." — „A v čí zemi tedy bydlíte?" — „Platíme již na druhý rok daň kirgizskému sultánu, který v Číně bydlí," odpovídali osadníci domnívajíce se, že skutečně žijí na půdě cizí.

Když Převalský na své výzkumné cestě do Tibetu přitáhl ke sladkým vodám Lob-nora, kam před ním žádný cestovatel evropský ještě nepřišel, dověděl se, že tamruští sektáři přezimovali. Podobné zprávy udávají cestovatelé po Mongolsku, zastavše ruské osadníky daleko za hranicemi sibiřskými, kteří předcházeli ruské voje na jejich výpravách a expedice učenců na výzkumných cestách jejich.

Mnohdy táhne vystěhovalecký zástup takořka na zdař bůh do sibiřských krajů, aniž ví kam. Náhle objeví se jako příval v tom neb onom kraji a po mnohých svízelích zaniká beze stopy. Tak na příklad vystěhovalo se r. 1874 z Vjatské gubernie asi 1700 osob, táhnouce do gubernie Tomské. Tam chtěly se usaditi trvale, ale po mnohých obtížích rozptýlily se a zmizely. Toliko 200 osob dospělo Jeniseje. Jiní táhly v ohromném množství na Amur, ale snad ani jediný nedostihl svého cíle. Rozptylili se po širých končinách gubernie Tomské.

Proud vystěhovalců mířil z počátku do severnějších krajů sibiřských a rozléval se hlavně podél veletokův, jež tvořily jako kostru kolonisační. Pobočnými liniemi osadnickými stávaly se potom přítoky velikých řek. Na jih uchylovali se osadníci teprve po zatlačení kočovníků stepních, získávajíce tam vhodnější půdy rolnické, nežli jest na severu. Nyní dává se přednosť kolonisaci jihu, zvláště pak zalidňuje se oblasť Semirječinská, jižní kraje gubernie Tomské, Altaj a Minusinsk v gubernii Jenisejské. Altajské končiny se svými romantickými horami, malebnými úvaly a svěží vegetací i s bohatou zvířenou a minerálními poklady jsou ovšem „drahocennou perlou" v koruně sibiřského carstva. Kolonisaci daří se tam utěšeně. Prodlením asi čtyř desítiletí vzniklo v Altajském území několik správných okresův asi s 50.000 obyvatelů. V celém okruhu (kraji) Bijském počítá se přes 200.000 obyvatelů. Osadníci Altajského území zaujali i místa mezi Kalmuky a zmocnili se jejich půdy a postoupili až k samým hranicím čínským.

Druhým místem kolonisačního rozkvětu jest Semirječinsk, úrodný kraj při řece Ili a jezeře Balchašském (pod 45° s. š.). Za deset let usadilo se tam asi 7000 lidí, kteří zvelebují kraj rolnictvím, sadařstvím, zelinářstvím vedle chovu dobytka a včelaření. Vše bují tam plnou silou vegetační a „pouze to tam neroste, co nebylo zasazeno." Ve blízkých horách řečených Ala-tau a vzdálenějším Tjan-šanu skrývají se poklady stříbra, mědi, olova, niklu i železa a prýští se prameny minerálních vod studených i horkých, jakožto doklady ohněrodného nitra, jehož vulkanická síla otřásává celým krajem, ničíc osady do základů. Takovým převratem padlo v oběť město Věrné v podhoří Alatauském roku minulého.

Neméně přítažlivým místem jest ruským kolonistům okolí stanice Lepsinské. Lepsa jest zároveň jedna ze sedmi řek, které vylévají se do jezera Balchašského. V rákosí vodnaté Lepsy má i tygr svůj úkryt. Ve zdravém tom kraji sídlívali někdy i džungarští (kalmučtí) chánové, by okřáli v nádherné přírodě, vyzdobené skvělými květy bujné vegetace, jakou odívá se také kraj Minusinský, obilnice to gubernie Jenisejské.

Tam horské kraje úchvatné vznešenosti střídají se s hustými hvozdy, s travnatou stepí i s úrodnou prstí a půdou, v níž uloženo jest minerální bohatství záležející ve zlatě, soli, železných rudách a kamenném uhlí. Škoda jen, že administrace zemská dopouští, by kolonistům činila se mnohá příkoří od úředníků, kteří přistěhovalce vyssávají jako pijavice a překážejí tak žádoucímu zalidnění bohatého kraje. O neslýchaných křivdách páchaných na kolonistech v Minusinsku, vypravuje Petrovič.[1]) Vláda sama ještě neuchopila se kolonisační otázky tak, aby horlivě usnadňovala stěhování, ačkoli podle slavného ekonoma Stuarta Milla „jest kolonisace za nynějšího stavu světa nejvýhodnější ze všech podniků.“ Anglie uznala již dávno tuto pravdu a podporuje kolonisaci od jakživa. Kolonisací Sibiře zabrání se šíření ruského proletariátu, kterému půda doma již pomalu nestačuje, neboť pozemek o dvou hektarech, vypadající průměrně na jednoho sedláka za okolností nejpříznivějších, neposkytuje tolik, kolik mu je třeba k slušné existenci.

Co vláda až posud pro vystěhovalce učinila, není mnoho. Od r. 1883 stará se o podporu sibiřských přistěhovalců zvláštní komitét v Ťumeni. Vládní podpora vykázaná kolonisaci západní Sibiře a Kavkazu činila r. 1886 přes 223.000 rublů. Vystěhovalci odkázáni jsou předem na svépomoc, dostihujíce svého cíle po velikých trampotách. Dlouhou cestou pozbývají mnohdy všech hmotných prostředků a žijí ode dne ke dni v nouzi a žebrotě. Táhnou buď hromadně po několika stech nebo po jednotlivých rodinách. Parolodí a železných drah užívají zřídka, by cestovali co nejlaciněji. Na čtyřkolové těleze, kterou táhne vychrtlý kůň, uloženo jest celé jmění vystěhovalecké rodiny. Rohožky a plachty chrání ji před nepohodou. Dospělejší kráčejí vedle vozu, a všickni opatrují poslední svůj groš, který zbyl po prodeji hospodářství, po zaplacení dlužných daní a po odměně, bez níž obecní písař a jiní páni od péra nevydají vystěhovalci listiny propouštěcí. Po všem tom nezbývá vystěhovalci mnoho a sotva by stačilo na zapravení cesty po železné dráze nebo po paroloděch. Nad to pak třeba přistěhovalci peněz, aby mohl býti přijat do nové obce sibiřské. Proto valná část vystěhovalců vydává se na dalekou tu cestu pěšky a s vlastním povozem a volívá i největší zacházky, jen aby co nejčastěji mohla naraziti na osady, ve kterých žena a děti vystěhovalcovy chodí po žebrotě. Almužny takové nezamítají ani nejzámožnější vystěhovalci a obtěžují sedláky sibiřské rovněž jako vystěhovalci chudí, kteří po celou svou cestu žijí z milosrdenství dobrých lidí.

Vystěhovalec nastupuje cestu do Sibiře bez všelikých vědomostí přípravných a vleče se zhusta s věcmi, již činí celou jeho výpravu směšnou. Vypravuje se, že jeden z vystěhovalců odvážel si do příštího svého domova vzdáleného asi 5000 kilometrů soudek s hlinou, potřebnou ke zbudování nového domku, maje za to, že by jí v Sibiři nenašel. Na dlouhé té cestě, která vede snad až na Amur, prožijí vystěhovalci dvě až tři léta, při čemž rodina nezřídka o nějakého člena se rozmnoží nebo ztenčí.

---

[1]) Восточное Обозрѣніе 1882—1885. Petri p. 174.

Jen málo jest takových vystěhovalců, kteří vypravují se na cestu s dostatečnými prostředky. Rodině, jež na př. ubírá se z Charkova do nejbližších guberníí sibiřských, jest třeba asi 300 rublů, počítámeli, že starati se musí také o pár tažných volů. Nad to třeba peněz k zakoupení staveniště a k zařízení bydla potřebí též dobytka, nutného ku provozování polního hospodářství. Při skrovném tom opatření jest sedláku třeba nových 100 rublů. Za propuštění z obce staré a za přijetí do obce nové třeba zase asi 100 rublů, tak že rozpočet vystěhovalce sibiřského páčiti lze asi na 500 rublů. Ale takovým kapitálem vládne jen malá část vystěhovalců, větším dílem se na cestě protloukají v nouzi a nedostatku. Ale za všech těch svízelů předstihují ruští kolonisté i samé učené expedice a vojenské posádky a ocitují se brzy u neznámých vod Černého Irtyše a u prameniště veletoku Jenisejského, brzy objevují se v tajemných končinách středoasijských až u Lobnora, osvědčujíce tak podivuhodnou energii ke kolonisačnímu dílu ve světě sousedním. Ale výsledky té činnosti přece ostávají daleko za kolonisačními pokroky jiných zemí, tak že Sibiř při ohromné rozloze své jeví se pořád ještě jako země lidu prázdná, postrádající té kulturní síly, kterou jedině bylo by možno překonati její fysické překážky. I v gubernii nejlidnatější jako jest Tomská [1]) žije na jednom kvadrátním kilometru toliko 1.27 obyvatelů, v oblasti Semipalatinské na tomže prostranství 1.15, v oblasti Akmolinské 0.89, v gubernii Tobolské 0.87 ob. V Jakutsku vypadá na 1 km^2 0.06, v Přímoří toliko 0.04 obyvatelů. A přece pouze úrodné kraje sibiřské v pásmu „černé země" mohly by v sebe pojati více nežli 50 milionů lidí, kteří by tam vedle sebe nežili hustěji než v Evropě. Jinak ovšem daří se kolonisaci v jiných krajích světa, osazovaných západními Evropany. Spojené státy Severoamerické mají již 57 milionů obyvatelů, Australie pak, která po prvé uviděla Evropana (Portugalce Godinho de Credia) roku 1601 a která teprve roku 1788 přijala prvních 775 trestanců, pro něž založila se stálá osada či vlastně trestnice u prostřed pralesa, vykazuje po stoleté kolonisaci již asi 2½ milionu duší, tedy přes polovici toho, co Sibiř za kolonisace třístaleté. A přece podává Sibiř všeho, čeho třeba k existenci osadníků. Především jsou to úrodné kraje „černé země" [2]) posud rádlem ani nedotknuté, jsou to hluboké hvozdy a pastviny bez konce, stvořeny

---

[1]) Čísla, která Petri udává v německém zpracování na str. 186., neshodují se ani s originálem ani se statistickou tabulkou na str. 541. Kvadrátní míle zaměňují se nedopatřením na kilometry, ale číslo obyvatelstva není poměrně redukováno.

[2]) Černá země sibiřská podle zprávy, kterou podal Dokučajev ekonomické společnosti Petrohradské, zajímá pásmo mezi 54°—57° s. š., a to od Uralu až po Jenisejsko. Prsť činí ji velice úrodnou i bez všelikého mrvení, čímž podobá se černavám evropské Rusi (Friedrich Matthaei, Die wirthschaftlichen Hülfsquellen Russlands v Drážďanech 1883, str. 53), jakkoli jich co do hloubky a úrodnosti nedostihuje. Černavy sibiřské jsou u Tumeně písčité, u Omska hlinité. Čím blíže k horám, tím jsou v Semipalatinsku mocnější. Vrstvy černé země sibiřské objevují se místy v absolutních výškách až o 100 m. jako v okolí Tomska, místy až ve výši 750 m. Černavy sibiřské pojí se tu onde k jezerním bažinám. Výživnosť černav sibiřských vysvětluje se jejich panenskostí a účinnější insolací za doby letní (Russische Revue 1882).

k chovu dobytka. Kromě pozemků státních obsahuje v sobě Sibiř ohromné panství Altajské, náležející carskému domu a mající téměř takovou rozlohu jako celá Francie. Pán jejich, hosudar svaté Rusi, největší statkář na zemi, propůjčuje osadníkům pozemky za „obrok“ (roční nájemné) 6 rublů z duše, nechť užívá nájemce půdy jakéhokoli výměru. Tu kyne kolonistům mnohem větší výhoda nežli na statcích jiných soukromníků, kteří přilákavše na své pozemky vystěhovalce tyjí z jejich otročení. Na rozdělení pozemků státních mezi sedláky čeká se již dlouho, aniž jest naděje, že na to brzy dojde, ačkoli bylo by jenom na prospěch státu, by řádnou kolonisací Sibiře nabyl bezpečné opory proti sousedům v Číně a Japonsku, kteří počínají se probouzeti k působivější moci na východě. „Hodina činnosti na našem východě udeřila. Jest čas dohoniti, co bylo zanedbáno, a pracovati vší silou o kolonisaci Sibiře, aby se nestala mrtvou a pustou, jako bývala jindy, nýbrž aby vzkvétala jako země plná síly a života. Na volnosti přistěhovalcův a na moudrém díle kolonisačním závisí kulturní úspěchy, rozvoj a budoucnosť Sibiře,“ praví sibiřský vlastenec Jadrincev.

V.

Více než si slibovala vláda od dobrovolné kolonisace Sibiře očekávalo se od jejího zálidňování skrze „poselence,“ t. j. lidi vypovídané z trestu. Ale ani jedno ani druhé nepovzneslo Sibiř k žádoucí výši kulturní, ba lze tvrditi, že Sibiř, přijímajíc v sebe zástupy lidí zvrhlých a společnosti lidské nebezpečných hyne více a více jak morálně, tak i v celém životě sociálním. Ne bez příčiny mluvívá se o Sibiři s příhanou, ne bez příčiny vyčítá se jí, že jest zemí zločinců.

O vyhnanství a vyhnancích Sibiřských mnoho bylo již uvažováno a podáváno na veřejnosť literárními pracemi Dostojevského, Lvova, Maksimova, Zavališina, Rovinského a j. Jimi teprve ukázáno bylo ku pravému stavu nešťastných vypovězenců sibiřských, leč podrobnější údaje o tom scházely až do poslední doby. Já, uváděje zprávu o současném stavu deportace (ссылка) v Sibiři, budu se dokládati úřední statistikou nejnovější, získanou za svého pobytu v Omsku (Павловскій, Записка о современномъ состояніи ссыльныхъ въ западной Сибири въ связи съ поземельными отношеніями послѣдней, Омскъ 1887).

První vyhnanci, kteří vypovězeni byli do Sibiře, přišli z Ugliče [1]) jakožto vinníci smrti careviče Dimitrije. Odsouzeni a posláni byli r. 1593 do Pelyma (v Tobolské gubernii). Po nich i jiní „říšští zrádcové“ byli vypovídáni do Sibiře. Za vlády Michajla Fedoroviče, na počátku

[1]) Uglič jest krajské město gubernie Jaroslavské, ležíc při řece Volze a majíc asi 13.000 duší. Počátek jeho klade se do let 945—964. Roku 1237 padlo město v plen Tatarům. Roku 1584 žila v zámku Ugličském ve vyhnanství vdova po Ivanovi III. se synem Dimitrijem, který tam byl zabit roku 1591 z návodu Borisa Godunova. Po smrti Godunova a po pádu Šujského (1610—1613) zmocnili se Ugliče Poláci a spustošili jej. Válkami a požáry město mnoho utrpělo. Nyní má sotva polovici obyvatelů, co jindy. „Zámek careviče Dimitrije,“ vystavěný knížetem Andrejem Vasiljevičem roku 1462 a potom několikráte restaurovaný, stojí tam podnes. Na místě, kde Dimitrij byl zavražděn, postaven jest chrám.

17. století stanovilo se zvláštními nařízeními, aby Sibiř osazována byla vinníky, kteří majíce tam vzdělávati půdu opatřovali se věcmi potřebnými ku polaření, jako osivem, koni a j. Za potomního vládce Alexeje Michajloviče počalo vypovídání odsouzenců do Sibiře soustavně. Úkazem z roku 1653 zaměněn jest totiž trest smrti, k němuž bývali odsouzeni zloději a vrazi, za vyhnanství do Sibiře (s ženami i dětmi) vedle tělesného trestu knutou jakož i „usečení prstu na levé ruce." Kromě takovýchto trestanců vypovídali se na „věčné žití" do Sibiře také penězokazi. V letech 1662 počítalo se v Sibiři již 7400 vypovězenců (nepřihlížejíc k jejich rodinám), což činí více nežli desátý díl tehdejšího obyvatelstva. Za Petra Velikého, jenž viděl v kolonistech sibiřských „armádu práce," neustávalo se v deportaci. Za panování jeho manželky Kateřiny I., když Bering slavně vrátil se z námořské výpravy, vydán byl r. 1731 úkaz, aby kraje při Ochotském moři se zalidňovaly, načež r. 1733 vysláni byli první vypovězenci do Ochotska, „by se tam množili a obilí pěstovali." Jakkoli tento pokus nevydařil se, přece nebylo upouštěno od vytknutých cílů. Tak došlo též na zalidňování jižní Kamčatky r. 1738 a 1744, avšak i tato kolonisace skončila úplným nezdarem, protože vypovězenci zanechavše zemědělství šli za honbou a rybolovem. Ale ani to neodvrátilo vlády od dalších pokusů. Brzy na to vysíláni byli trestanci do osad zakládaných při řece Leně a jejích přítocích (Viluji, Amze), potom při Kolymě, Angaře, Irtyši a Buchtarmě. Ve druhé polovice 18. století vydařila se nejlépe kolonisace Barabinské stepi. Tu i založena byla cesta mezi Tobolskem a Irkutskem. Energický gubernátor Čičerin přivedl ji prodlením čtyř let (1761—1765) ke šťastnému konci. Za panování cara Pavla I. (syna Kateřiny II.) kolonisovalo se Zabajkalsko. Tehdy (r. 1799) ustanoveno bylo usaditi tam 10.000 trestanců se selským lidem, ale prováděním toho předpisu narazilo se na tolik překážek, že mohlo tam býti odesláno pouze 1454 osob. Přestupky, pro které lidé vypovídali se na „věčné žití" do Sibiře, byly (kromě jiných již prve jmenovaných) tuláctví, žebrota, zmrzačování sebe sama a j. Na počátku tohoto století (1806) opět vydán zákon, podle kterého byli trestanci na státní útraty vyváženi do Nižněudinského okrubu (při Bajkalském jezeře). O šest let později byli do Sibiře vysíláni i lidé neschopní ke službě vojenské jakož i ti, kdož postiženi byli při nepatrných proviněních. Podobné úkazy následovaly v letech 1821, 1823, 1853 a j.

Rok 1823 vykazuje již 6667 trestanců vypovězených do Sibiře. Později bylo jich vysláno až 11.000 ročně. Z úředních výkazů jde na jevo, že vyvezeno bylo do Sibiře v letech 1823—1832 98.725 osob, v l. 1833—1842 87.550 osob, v l. 1843—1852 69.764 osob, v letech 1853—1862 101.238 osob, v l. 1863—1872 146.380 osob a v letech 1873—1883 211.011 osob. Dle statistických údajů hlavního inspektorátu Ťumeňsko-Ačinského přišlo do Sibiře r. 1884 21.014, r. 1885 19.250 a r. 1886 19 016 vypovězenců. Z těch připadá na východní Sibiř asi 47%, na západní 53%. Od roku 1823 až do roku 1886, tedy za 63 léta, bylo posláno do Sibiře celkem 772.968 osob. Prodlením té doby mohlo se očekávati, že přibude obyvatelstva Sibiře počtem mnohonásobným, a přece nedostoupil počet obyvatelů sibiřských (počítaje v to

i domorodce) ani 5 milionů, což jest nejlepším dokladem pochybeného plánu kolonisační politiky.

Provinilci do Sibiře vypovídaní dělí se v patero skupin. Jedni tvoří řadu těžkých provinilců (каторжныхъ), odsouzených k nucené práci v dolech a závodech, druzí jsou nucení osídlenci (ссыльнопоселенцы), kteří po desítiletém trestu stávají se prostými kolonisty, třetí skupinu tvoří ti, kdož odsouzeni byli k osídlení kraje (на водворенie), čtvrtou řadu tvoří ti, kteří odesláni byli do Sibiře ku přebývání dočasnému (на житье), do páté skupiny náležejí ti, kdož vypovězeni byli z nařízení administračního (въ административномъ порядкѣ) a to buď z nařízení vládního nebo z usnesení obecního Obec nemajíc naděje v polepšení některého svého příslušníka usnáší se v „miru“ o jeho vypovězení. Potvrdíli vyšší úřad takové usnesení, bývá vypovězenec do Sibiře odvezen na útraty obce.

Provinilci odsouzení ku práci nucené pozbývají vypovězením veškerých práv občanských na vždy. Mezi těmi jsou ve zvláštní skupině lupiči a vrazi spoutaní okovy a vykonávající práce nejtěžší. Odsouzenci tito tvoříce „rotu arestantskou“ znamenáni byli až do roku 1858 písmenami v obličeji jako kdysi na francouzských galejích, kterým vypalovala se písmena T. F. (travaux forcés). U ruských trestanců užívalo se tetovování (jehlou a barvivem). Někteři tetovovali se na čele a na lících, a to písmenou Б, t. j. broďaga (tulák), nebo písmenami C. K. P. (ссылный каторжный работникъ), t. j. odsouzenec k těžké práci, při čemž písmeno K tetovovalo se na čelo a C P na líce. Nyní, aby byli snáze na útěku poznáni, ostřihávají je dvakráte týdně na hlavě a to do hola a pouze na polovici. Trestanci takto znamenaní vypadají hrozně. V předešlém století uřezávali jim i nosy. Cestovatel Gmelin píše ve svém díle, že na své cestě z Ilimska roku 1736 viděl mezi 25 svými vozky toliko čtyři, kteří měly nosy celé.

Kdo z vypovězenců sibiřských pozbyl veškerých práv, ten přestává býti takořka člověkem. Jeho slovo a podpis před právem neplatí. Svým jmenem nemůže vésti řízení úřadní. Rovněž nelze mu nabyti nějakého majetku. Manželství se ruší. Žena odsouzencova může se vdáti za jiného. Odsouzencům dovoluje se uzavírati sňatky teprve tehdy, když pořádným životem okáží se, býti toho hodni. Všickni odsouzenci tohoto druhu bývají z pravidla vypovídáni do východní Sibiře, i nemohou se nadíti, že by někdy ještě spatřili svůj domov.

Vypovězeným kolonistům se ve vsi, kde usazují se ve tlupách 10—20 osob, dostává pozemku, osiva a nářadí kromě stavebního místa v nejbližším okolí. Stavebního dříví mají hojnosť ve blízkém pralese. Přístřeší a celého opatření poskytne jim obec, nežli si sami svou domácnosť pořídí. Neženatí dávají přednosť službě, kterou nalézají v místě jako nádenníci nebo čeledínové.

Trest dočasného vypovězení jest nejmírnější.

V letech 1880—1886 vypovězeno bylo do Sibiře těžkých provinilců 16.069 (13·4%), k nucenému osídlení 28.527 (23·7%), k osídlení 3.465 (7·1%) k dočasnému vypovězení 2.491 (2%), k vypovězení administračnímu 64.513 (53·8%). Provinilců vypovídaných řádem administračním bývá nejvíce. Rodina smí s odsouzencem jíti do vyhnanství,

a tak ubírává se s trestanci zároveň na sta rodin do exilu dobrovolného. Manželky s dětmi obyčejně neopouštívají svých mužů, za to však bývá událostí velice řídkou, aby manžel odsouzenou ženu svou provázel.

Vypovězenci sibiřští rozděleni jsou po krajích měrou nerovnou. Počet jejich nelze bezpečně stanoviti, protože mnozí hned po svém usazení opouštějí místa sobě vykázaná a dávají se na útěk. Při sčítání provedeném v jednotlivých guberniích a oblastech ukázalo se, že místy byl jich přítomen sotva pátý díl. Dobrá polovice unikla z vykázaných míst již druhého dne po svém příchodu. V okresích Nižněudinském, Balaganském a Irkutském scházelo jich více nežli dvě třetiny. Ba jsou i toho doklady, že v některých volostech žije místo 7000 osídlenců toliko 300. Počet všech vypovězenců žijících nyní v Sibiři páčí se úředně na 200.000, ale usedlých je ve skutečnosti toliko asi pátý díl.

Povážlivým úkazem jest, že plodnosť mezi vypovězenci sibiřskými klesla na míru nejskrovnější a že nelze očekávati od deportace zdravého přírostu. To neušlo již pozornosti Speranského, jenž dí ve svém listě: „Nedomýšlím se, že Sibiř zalidní se jednou vypovězenci a trestanci. Počet jich jest jenom jako kapka v moři, ani jich tu neuvidíš, leda při veřejných pracích. Nelze ani věřiti, jak počet vypovězenců jest nepatrný. Dle spolehlivých zpráv přichází jich sem sotva 21.000 do roka, a mezi těmi nebývá nikdy ani desátý díl ženštin. Svým časem vydám o tom zprávu, která vzdělanou Evropu naplní udivením“ (Вагина Истор. свѣд. о дѣятельности гр. Сперанскаго въ Сибири). Dle výkazů Anučinových nežijí vypovězenci v Sibiři průměrně déle než 10 let, protože tam přicházejí obyčejně ve svém 30.—50. roku.

Příčinu nepatrného rozmnožování vypovězených rodin dlužno kromě jiného hledati v malém počtu vypovězených žen, kterých bývá toliko asi $^1/_6$ mezi všemi odsouzenci, nad to pak $^1/_8$ z nich bývá starší nežli čtyřicet let. Ostatně vypovězenci sibiřští neradi zakládají si svůj vlastní krb. Podrobná studia statistická, která vykonal Hagenmeister z nařízení ministerského, potvrzují, že se vypovězenci nerozmnožují. Překážkou toho jest zajisté svobodný stav, ve kterém většina vypovězenců setrvává, dále pokročilý jejich věk vedle neduhů, kterými jsou vyhnanci skličováni, zákaz, pro který tuláci nesmějí dříve sňatků uzavírati až teprve po pěti letech svého vyhnanství, obtíže při sňatcích mezi vypovězenci odsouzenými k nucené práci, neplatnosť manželství, které deportací se ruší, nechutenství lidu domácího ke sňatkům s vypovězenci, konečně nemoci příjičné a j. K tomu ke všemu přidružuje se ještě nápadná úmrtnosť mezi vypovězenci, dostavující se jakožto následek epidemií a špatného ošetřování v přeplněných nemocnicích. Mnozí vypovězenci hynou předčasně v dolech nebo násilnou smrtí při útěku, jiní mizí beze stopy.

Stav vypovězenců sibiřských jest pořád ještě bídný. Že stesky na špatnou organisaci deportace nemizí, o tom svědčí samy zprávy osob úředních. Revisor Irkutský, vydávaje o tamějších „poselencích“ pamětní spis, dělí je ve dvě skupiny. Jedni mají svůj vlastní dům (домовладѣльцы), druzí jsou bez něho (бездомовные). Tito přijímají u sedláků službu jakožto dělníci nebo řemeslníci, někteří živí se do-

konce žebrotou. Domkáři hledí si polaření nebo provozují též řemeslo. Ale domky jejich jsou pouhé chatrče na spadnutí a výnos z nevelikého pozemku tak skrovný, že sotva stačí k výživě rodiny. Přebytek obilí u nich nebývá. Rovněž zřídka mívá selský poselenec několik kusů dobytka, spokojuje se pravidelně jedním koněm a jednou kravou. Ještě hůře mají se nádenníci, kteří vyzískávají u sedláků sotva 50 rublů ročně, jsouce takořka otroky jejich. Povšechný stav trestanecké kolonie zhoršuje se ještě četnými mrzáky, slepci, dareby a j.

Administrace gubernie Tomské přála si již v letech 1873, aby v deportaci ustalo se alespoň na deset let, aby odsouzenci zase vysíláni byli do jiných krajů sibiřských, protože gubernie Tomská jest jimi přeplněna a stav vyhnanců žalostný.

Gubernátor Jenisejský stěžuje si, že Sibiř trpí deportací v každém ohledu. Nejvíce zločinů napáchají vypovězenci, pro něž obyvatelstvo musí zřizovati věznice, pořádajíc na lupiče hony a starajíc se o stráže a dopravu jich. Kromě toho všickni neduživí a chořobní vyhnanci žijí z milosrdenství sibiřského obyvatelstva, jsouce jemu za obtíž a protloukávajíce se mezi ním toliko žebrotou. Za doby své plné síly neradi jdou po práci a zvykají živobytí potulnému. Vyzískajíli nějaký groš v prádlech a dolech zlatých, potom jistě promrhají vše, co mají, v kořalnách.

Gubernátor Irkutský udává ve své zprávě o vypovězených, že neví si rady, čeho uchopiti se pro zlepšení sociálních poměrů, ježto není s to překonati obtíže, které se tam jeví mezi tuláky. Většina poselenců nemá ani stálého obydlí. Z těch nejbídnější život vedou zvláště vypovězenci národnosti turecké a čudské, jako Kazanští Tataři, Baškirové, Čuvašové, Mordvini, potom Kavkazané a jiní, kteří jsou zároveň nejnebezpečnější ze všech vypovězencův a budí v domácím lidu největší postrach.

Mnohé vypovězence, přišedší na vykázané místo do vsi nebo do města, zanesou do úředního seznamu vyhnanců, načež je propouštějí, aby si v místě zcela neznámém hledali zaměstnání a živobytí. Jest na bíle dni, že vypovězenci ani při dobré vůli nenacházejí přiměřené práce a že volky nevolky stávají se tuláky a žebráky. Podpora, jíž dostává se některým vypovězencům od vlády, bývá tak skrovná, že jich sotva chrání před hladem. Internovaným studujícím, s kterými jsem se seznámil v Semipalatinsku, [1]) vyplácelo se měsíčně po 6 rublech. Za trest, že kuli

[1]) Semipalatinsk jest hlavní město Semipalatinského území, ležíc při 50° s. š. na výšině pravého břehu Irtyše při výtoku říčky Semipalatinky. Cestovatel Gmelin, který tam r. 1734 prodléval, nazývá osadu Semipalatnaja krepost, t. j. Semipalatinská pevnůstka, která byla založena r 1718. Pro ustavičné podmílání břehu bylo třeba pevnost několikráte přeložiti. Za doby Gmelinovy bylo lze spatřiti nedaleko pevnosti ještě zříceniny 7 kamenných budov, od čehož odvozuje se jmeno města (palata, kamenný dům, palác). Pallas navstívil r. 1771 a zobrazil je ve svém díle, již dříve uvedeném. R. 1747 počítalo se v Semipalatinsku 225 obyvatelů, r. 1837 již 3400, r. 1840 přes 5000, r. 1848 asi 7500, r. 1881 skoro 18 000, po většině Tatarů, bydlících v nízkých dřevěných domích. Četné minarety prozrazují živel mohamedánský. Široké náměstí s obchodními sklady jest vlastně písečná poušť.

spiknutí, vyloučeni byli ze všech škol ruských a posláni z Charkova na žití do řečeného města. Ze sumy sobě vykázané žili na společný účet v bytě, jejž sobě vyhledali. Při veliké láci masa a jiných potravin nemusili alespoň snášeti hlad. Lépe bylo ovšem těm, kteří dostávali ještě nějakou pomoc z domova. Jiní soudruzi jejich vypovězeni byli do jiných míst oblasti Semipalatinské na step Barabinskou a Kirgizskou. Někteří z internovaných krátili sobě dni svého vyhnanství v Semipalatinsku zakládáním sbírek musejních, vycpávajíce zvířata a konajíce pozorování meteorologická na stanicích, které založili. Ředitel magnetické a meteorologické observátoře v Jekatěrinburku, pan G. F. Abels, jenž za mé návštěvy v Sibiři konal inspekční cestu po pozorovacích stanicích, pravil mi na lodi, že za bedlivá měření meteorologická konaná na příklad v Obdorsku, Turuchansku a jinde v odlehlých krajích sibiřských, děkovati můžeme jenom vypovězencům.

Poláci odsouzení do Sibiře v letech 1862—3 zamítli všecku podporu podávanou jim od vlády a přijali raději služby jakožto dělníci, řemeslníci, zaměnivše péro a meč za kladivo, hoblík, lopatu neb rádlo. Mnohý z nich, dříve šlechtic, žije tam nyní jakožto hostinský, hrabě jakožto kuchař, bývalý plukovník je tam hostinským nebo kapitánem na parolodi.

Krutým trestem jest vypovězenci již sama cesta do Sibiře. Sta vyhnanců vtěsnána jsou do neveliké prostory dopravních lodí a věznic, ve kterých dýší vzduch otrávený všelikými výpary. Nesnesitelným puchem mnoho vypovězenců onemocňuje a hyne dříve než dojdou na místo. Nečistota a cizopasný hmyz neopouštějí jich po celý ten čas. Pro veliké množství trestanců naplňujících žaláře, nežli je rozvedou na místa vykázaná, nelze se nečistotě ani ubrániti. Střediskem všech trestanců vypovězených do Sibiře jest město Ťumeň za Uralem. Jím prochází rok co rok asi 20.000 vypovězenců, by tam podle míry svého trestu byli roztříděni a po Sibiři usazeni. Doprava vypovězenců sibiřských valně jest od několika let usnadněna, co prochází železná dráha Uralem z Permi (při řece Kamě) do Jekatěrinburka (na východním svahu Uralském) a dále od roku 1885 až do Ťumeně, to jest celkem 772 versty (14 verst = 15 km.). Z Ťumeně dopravují trestance na jaře a v létě po paroloděch až do Tomska nebo na jih do Semipalatinska.

V Ťumeni setkal jsem se s vypovězenci po prvé; věznici (ostrog) navštívil jsem nejdříve. Plechová krytba rozsáhlých budov žalářních červenala se před městem již z daleka. Naproti věznici má své obydlí náčelník, v městě pak sídlí jemu nadřízený správce (ispravnik). Přijel jsem v pravý čas. Ze vrat věznice vycházel nekonečný zástup trestanců, obstoupených po obou stranách řadou kozáků, nad jejichž hlavami blýskaly se nasazené bodáky. Uprostřed té vyzbrojené eskorty kráčeli vyhnanci: jedni lehce a volně, druzí těžce v železných okovech, jimiž spoutáni byli na nohou i rukou, oděni jsouce v režný šat trestanecký. Směsice různých národů brala se tu za svým osudem. Zde Rusové s Čuchonci, Esty a Livy, tam Němec a Žid ve společnosti Tatarů, Baškyrů, Kirgizů, Čeremizů a jiných obyvatelů veliké Rusi jdou trnitou cestou zkoušek a útrap. Křesťan vedle žida a mohamedána, surovec a barbar vedle vzdělance ducha osvíceného, jinoch vedle sklíčeného starce,

lupič a vrah vedle provinilce politického, všickni k jednomu se berou cíli. Dalekáť cesta jejich a marné volání! Rachot železných okovů přehlušoval utlumený hovor odsouzenců. Před věznicí tábořili jejich rodiny, následujíce vinníky dobrovolně do vyhnanství. Ženy a děti pozvedaly se s ranci a všelikými zavazadly ze svého ležení, jakmile průvod trestanců vyšel ze žalářních vrat. Budou ho následovati v patách. Také jsou již pohotově povozy s nákladem mouky a jiných potravin. Na jiných povozích uloženo jest všecko movité jmění vyhnanců. Několik set osob dává se najednou na pochod ke blízkému přístavišti při řece Tuře. Táhnou rozlehlou plání, jež před městem se rozkládá.

V přístavišti očekává vyhnance již obrovská loď natřená černě jako chudákova rakev. Na palubě příšerné té „barže“ zbudována jest pro trestance ohromná klec, spletená ze silných mříží a drátů nejinak, než bývají železné klece pro dravce kočujících zvěřinců. Truchlivý průvod vypovězenců brzy k ní dospěje a naplní všecky lodní prostory ve tmavém nitru i ve vzdušnější kleci na palubě. Tentokráte vtěsnáno bude do barže asi 800 osob, aby dopraveny byly po Tuře, Tobolu, Irtyši a Obi až do Tomska. Splavné ty řeky západní Sibiře jsou pokračováním železné dráhy, která počínajíc v gubernijském městě Permi končí v Ťumeni. Firma Kurbatova a Ignatova vypravuje do Tomska lodi z jara a za léta dvakráte v témdni. Dle smlouvy mezi podnikatelstvem a vládou vypravují se po jmenovaných řekách nejen cestující a vystěhovalci na parolodech, ale také trestanecké barže, které k parolodi uvazují dlouhým vlečným lanem.

Tak odjíždějí dvě různé společnosti na dalekou pouť do Sibiře: jedna dobrovolně za obchodem, povoláním nebo poučením, druhá proti své vůli do vyhnanství. S trestanci nalézá se na lodi zároveň vojenský lékař a důstojník jakožto velitel trestanecké tlupy, na niž dobrý pozor mají vojenské stráže rozestavené na barži. Barža trestanecká bývá z přístaviště Ťumeňského obyčejně napřed vysílána a připojuje se k osobní parolodi na dolejší Tuře, po které pak mohou plouti koráby i s hlubším ponorem. Časně z rána oživuje klec s trestanci, a postavy jejich míhají se v mřížení. Přicházejí z dusného nitra lodi, aby dýchali svěží vzduch. Soucit a hrůza nás pojímá při pohledu na spoutané zločince se zohavenými hlavami. Někteří z nich přioděni jsou šedým pláštěm a čapkou. Na plášti žlutá se uprostřed všité znamení tak jako na čepici. V tváři těchto zračí se zlotřilosť, a žlutá znamení na jejich oděvu prozrazují zjevně zloděje, lupiče a vrahy.

Mezi Ťumení a Tobolskem jest toliko jedna přístavní stanice (Jevleva), kde se paroloď opět zásobuje dřívím. V Tobolsku vysazují některou část trestanců. Eskorta je odvádí do věznice, aby za nějakou dobu usazeni byli po okolí. Po krátkou tu dobu, co koráb kotvil v přístavišti, dostavovaly se na baržu prodavačky chleba, másla, uzených ryb, ovoce, nabízely své zboží trestancům, a obdrževše peníze napřed prostrkovaly zboží mřížením a drátěnou sítí. Také pop dostavil se na baržu a poděloval odsouzence penězi a chlebem. Ani tentokráte ani jindy nebylo mezi trestanci na barži viděti nedostatku. O blahobytu jejich svědčily džbery čerstvě vařeného masa skopového, v Sibiři neobyčejně laciného (kilogram asi po 5 krejcařích). Také v jiných větších

přístavech jako v Surgutu, Narymě, Kolpašově zásobili jsme se my i trestanci rozličnými pokrmy na pobřežním tržišti. Po devíti až po desíti dnech plavby ocitůje se barža s vypovězenci v Tomsku. Z Tomska nastupují vyhnanci další cestu hlavním traktem do východní Sibiře pěšky nebo po řekách. V čele průvodu jede několik kozáků, za nimi trestanecká etapa, uprostřed vojenského špalíru, dále povozy s chorými, nemocnými a zavazadly a konečně zástupy žen a dětí. Za ranního úsvitu dává se průvod na pochod a nocuje ve staveních zvláště k tomu cíli zbudovaných. Zhusta vyvážejí vyhnance také na vozích a v zimě na saních. Tím způsobem docházejí vypovězenci svého cíle třeba po několikaměsíční strastiplné cestě, nezřídka teprve za rok.

Přese všecku ostražitosť vojenské dohlídky utíkají mnozí vypovězenci již na cestě do místa svého vyhnanství. Průměrně uniká jich asi 15 ze sta. Mnozí prchají ze svého místa, sotvaže byli tam vyvezeni a usazeni. Trestanci vypovězení k nucené práci v dolech a závodech utíkají, jakmile naskytne se jim nejbližší příležitosť. A ta nebývá daleka, protože pro veliký jejich počet nelze se jich dohlídati. Nejvíce však uprchlíků počítá se mezi vypovězenými osídlenci. Z Jenisejské gubernie uniklo na př. prodlením tří let asi 9000 vypovězenců. Udává se, že v celé Sibiři pohřešuje se celkem asi 100.000 osídlenců na místech jim vykázaných. Počet těchto uprchlíků dlužno valně redukovati, protože mnozí z nich již dávno zahynuli smrtí přirozenou nebo násilnou, kterou spro-vozují je ze světa sibiřští někteří domorodci a sedláci, místy po nich střílejíce jako po divoké a nebezpečné zvěři. Vypovězenci neutíkají jenom z krajů pustých a neúrodných, ale opouštějí i krajiny úrodné a oplývající vším, čeho k živobytí třeba. I tu pravdivými zůstávají slova: „Usaď člověka i do samého ráje, ale proti jeho vůli, a on jej bude proklínati," a jiná: „Dejte mi pustou skálu se svobodou, a já tam vykouzlím ráj."

Sotvaže přijde jaro a kukačka se ozve v zelených ratolestech bujné tajgy, počíná také nový život mezi „broďagy," kterých toulá se v Sibiři zajisté 30 až 40 tisíc. Při rozlehlosti Sibiře a nepatrném jejím zalidnění, zvláště však při nedostatečnosti orgánů policejních jen malá část uprchlíků dostává se do rukou spravedlnosti. Nicméně schytáno bylo pouze v Tobolské gubernii od r. 1827—1846 přes 18.000 uprchlíků, v Tomsku chyceno bylo r. 1876 přes 780 uprchlíků, v Tobolsku pak za týž čas 2111 osob. V letech 1870—1876 zadrženo bylo v obou jmenovaných guberniích 8048 osob. Úřední zprávy Tomské gubernie vykazují za rok 1880 skoro 1100 polapených broďagů. Za dobu posledních pěti let (od r. 1882—1886) vykazují zprávy inspektorátu Ťumeňského 8091 broďagů, a to 7737 mužských a 354 ženské, neboli průměrně asi 1600 za rok. Schytané broďagy posílají potom na několik let k nucené práci do dolů a závodů. Pravého jmena a pravého rodiště jejich nelze doptati se u nich s jistotou. Jeden vypovídá o sobě, že přišel do Sibiře ze Španělska, druhý že z Turecka, třetí poví o sobě dokonce, že spadl s nebe, ale všickni mluví snad toliko rusky a tureckého nebo španělského slova nikdy ani neslyšeli. Nemálo jest těch, kteří několikráte byli již odsouzeni, ale několikráte zase utekli, by opět chyceni byli. Špatné opatření trestanců v závodech jak při práci,

tak i v jejich domácnosti jest příčinou častých útěků. Obydlí trestanců bývají velice chatrna a přeplněna, tak že zdraví obyvatelů nápadně se zhoršuje. Mnohde leccos již zlepšeno, ale tělesný trest posud ostává citelnou mukou pro trestance. [1])

Pomýšlelo se osazovati těžkými provinilci ostrov Sachalin, [2]) aby tam v uhelnách pracovali; ale i tu podařilo se mnohým přeplaviti se ve člunech získaných u domorodců na pevninu asijskou. Za zimy dávají se tam trestanci na útěk po zamrzlém moři a dostihují tak japanského ostrova Jessa. Většina jich ovšem utone v moři, zmrzne nebo umře hlady na své bludné cestě. Touhy po svobodě nelze ve vyhnanci nijak udusiti. Všecky prostředky, kterých se administrace chápe, by zabránila útěku, ukázaly se marnými. Z těch nejkrutější jsou hony na uprchlíky, pořádané od domorodců, kteří dostávají za uloveného trestance 3 ruble, nechť přinesou ho živého či mrtvého. K tomu cíli vyzbrojeni jsou domorodci dobrými puškami a střelivem od správy Sachalinské, by honba byla výdatnější a pro domorodce výnosnější. Domorodci nečiní tak ze záště plemenné, ale spíše proto, aby se zmocnili teplého oděvu a teplé obuvi, kterou trestanec bývá opatřen. Když jednoho času zástřelné přestalo se vypláceti, přestala také honba trestanců, i mohli bezpečněji hledati svou spásu v útěku. Zajímavým uprchlíkem stal se vrah sedlák Kamolov. Ten vyvezen byv na ostrov Sachalin šťastně uprchl a dostal se až do svého rodiště v gubernii evropské Rusi, ale tam chycen a soudu odevzdán. „Dva roky bloudil jsem v neznámých krajích," vypovídal před soudem, „plavil jsem se mořem a řekami, prodíral jsem se houštinami pralesa a skrýval jsem se ve stepní trávě a v horách. Nikdo mi neublížil, ani dravé zvíře ani člověk: ale zde ve vlasti a rodné dědině mě jímají a do žaláře odvádějí."

Celkem nenakládá lid s tuláky zle, ba má se k nim i soucitně a milosrdně, udíleje pokrmů „nešťastníkům," mnohdy ovšem spíše ze strachu před vypálením stavení a vesnice, kterým tuláci hrozívají, chtějíli vesničané vydati broďagu úřadům. Ostatně úřadové ani netouží po tom, by tuláci dostávali se jim zhusta do rukou, protože nemají pro ně místa ve věznicích, zvláště ne v žalářích, ležících při hlavním traktu. Za takového přeplnění žádává správa úředně, by v pronásledování tuláků a sběhů se ustalo. Když gubernátor Tomský nařídil kdysi hon na tuláky v okolí, bylo jich polapeno 800 za jediný den. Před krátkou dobou vězněno bylo v Jekatěrinburku asi 300 uprchlíků, polapených na útěku ze Sibiře do Evropy. Zhusta zatýkáni bývají až teprve v Petrohradě.

Jisto jest, že sibiřské kraje tuláky se jenom hemží. V čas nutných a rychlých prací veřejných dostavují se tuláci na své místo a dávají se do díla k vyzvání úřadů, majíce od nich beztrestnosť takořka zaručenou. Za velikého návalu pracovního lidu, sebraného většinou z tuláctva a za skrovného počtu dozorčího vojska nebylo by ani radno zatýkati tuláky, kteří sběhli se ku práci z okolních lesů a úkrytů, kde za léta jsou zcela bezpečni. Hůře ovšem jim bývá za zimy, kdy „zaječí

[1]) Henry Lansdell, Durch Sibirien. Z angl. přel. W. Müldener. V Jeně 1882. II p. 43.

[2]) Roku 1885 počítalo se na Sachalinu 3041 trestanců, kteréž číslo mělo doplniti se časem na 5000.

hospody," t. j. stohy a kupy sena nemohou jim více sloužiti za noclehárny. Krutými mrazy, které na příklad dostoupily roku 1885 ve Verchojansku (při polárním kruhu) až na — 68 ½° C, mnoho tuláků hyne, ostatním pak nezbývá, než aby sami dali se úřadům na milosť a nemilosť.

Ze všeho toho jest patrno, že sociální život sibiřský trpí deportací velice. Statistika kriminální uvádí toho doklady, kterak v Sibiři přibývá zločinů od západu k východu měrou úžasnou. Krádeže, loupeže, žhářství a vraždy jsou v Sibiři úkazy tak obyčejné, že se jim nikdo již nediví. Majíce zření k číselným údajům kriminální statistiky sibiřské můžeme tvrditi, 1. že nikde v říši ruské nevyskytuje se tolik zločinců jako v Sibiři, 2. že jich stále přibývá, 3. že nejtěžších provinění dopouštějí se trestanci. Právem nazývá se deportace bičem sibiřského obyvatelstva. Před loupeží nejsou jista ani velká města. Za krátkého svého pobytu v Sibiři čítal jsem o nich v každém čísle domácích novin. V Tomsku byl jsem varován před večerními procházkami po odlehlejších částech města, a k radě mnohých přátel a známých nevydával jsem se městem jinak nežli s revolverem. Domácí listy naříkají na nejistotu života nejen v kraji, ale i v městech. Na cestě z Tomska do Barnaula nevídával jsem cestující nikdy bez revolveru. Někteří nosili jej v ruce nebo na šňůře stále pohotově, zvláště na cestě vedoucí lesem. Přibližovati se náhle k cizímu povozu na silnici v širém kraji není radno, abys nebyl pokládán za nebezpečného tuláka a nepřišel k úrazu. „Žádná silnice není jista před loupeživými darebý, kteří obléhají města a osady jako nepřítel," tak vyjadřují se sami Sibiřané o svém domově. Ve zprávách Sibiřské Gazety roku 1886 takto naříká se na život sibiřský: „Tak žíti, jako nyní, na dále již nelze. Celé rodiny hynou u nás násilím uprchlíků a lupičů, a nevinná krev teče potokem. Strach a hrůza před vrahy neopouštějí nás ani na chvilku."

Deportací přenáší se demoralisace také na příští dorost sibiřské společnosti, neboť mnozí vypovězenci zastávají tam zhusta místa soukromých učitelů, vychovatelů, vychovatelek, opatrovnic i služek, a z někdejších vyhnanců a nebezpečných provinilců stávají se písaři, úředníci, boháči, velmoži. Símě demoralisace vrhané do srdcí mládeže klíčí, roste a vtiskuje ráz novému pokolení. Povaha mládeže zračí se již v rozličných hrách dětských, ve kterých žhář a broďaga bývají hlavními hrdinami. Také sibiřské pohádky nemohou se bez nich obejíti.

Z deportace vzchází Sibiři povážlivá škoda v životě hmotném i duševním. V západní Rusi sprošťují se deportací zla ve vlastním domově, ale přenášejí je ve hroznější spůsobě do sesterské země asijské mníce, že zbavují se ho takto velmi lacino. Nejlacinějším spůsobem, kterým se prve na Rusi zbavovali zločinců, byl trest smrti. Potom dána přednosť deportaci, ale o budoucnosť vyhnanců nebylo postaráno. Anglie vyvážela zločince jako otroky a prodávala je plantážníkům. Na Rusi honívali je spoutané v těžkých okovech jako stáda dobytka a usazovali je ledabyle v krajích, kde brzy zašli. Takovým spůsobem pohynulo na tisíce vypovězenců při silničných stavbách v močálovité stepi Barabinské za Čičerina. Ztráta života lidského méně tu platila nežli ztráta padlého zvířete. Prodlením doby věnovalo se více péče vypovězencům a vzrůstaly

výlohy, obracované na deportaci. Počítá se, že pouhá doprava vypovézence z evropské Rusi do Ťumeně po Volze, Kamě a železné dráze stojí průměrně se zaopatřením asi 50 rublů, nepočítaje v to výdaje, vzniklé dopravou až na hlavní linii a na místo vykázané trestanci v Sibiři za obyt, ani výdaje za ošetřování po celou tu dobu, po kterou trestanec ubírá se Sibiří a která někdy trvá celý rok. K tomu přičísti sluší ještě výlohy, vzešlé ošetřováním v nemocnicích a výlohy za dopravu rodiny odsouzencovy, dále vydání, plynoucí z vydržování věznic, žalářní správy, eskorty, a vydání, vzniklá za přezimování trestanců v žalářích až do příštího jara, protože daleká doprava za času zimního zrušena jest již od roku 1867. Podle toho páčiti lze veškero vydání za jednoho trestance až na místo průměrně na 300 rublů. Suma ta stačila by na zaopatření trestance po čtyři léta v nejdražším vězení evropské Rusi. Výlohy ty zvětšují se tím, že mnozí zločincové bývají do Sibiře dopravováni mnohokrát po sobě, někteří až šestnáctkráte. „Při všech těch vydáních," píše člen komitétu pro opravu vězenství, tajný rada Zubov, „postaráno jest o vypovězence špatně. Nedostává se pro ně ani řádných budov, ani dostatečného počtu úředníků (bez toho příliš skrovně placených), ani dostatečné stráže, ani škol. Deset milionů rublů, které se nyní ročně na deportaci obracejí, jest nepatrná část toho, co by mělo býti vynaloženo na deportaci, jejíž stav mohl by potom býti nazván uspokojivým."

Dle jiných vydává se za jediného trestance průměrně až 800 rublů, veškero pak vydání, činěné na vypovězence státem, zemstvy, obcemi a poplatníky páčiti lze zajisté na 15—20 milionů ročně (Павловскій, Записка о ссыльныхъ, str. 59). Největší tíhu toho zla snášejí ovšem Sibiřané a Sibiř, která vykonávati musí vězenskou službu za celou říši. Obce nemohouce již snášeti té trýzně, žalují veřejně na hrozný svůj stav a žádají vládu legálními peticemi a protesty, aby ustala v deportaci, kteráž jest rakovinou a neštěstím země. Zrušení deportace sibiřské uznává se všeobecně za nutné. Občanstvo i správa zemská souhlasně se o tom vyslovují.

Výstava Krasoumné jednoty.

Píše

Renáta Tyršová.

ýstavy Krasoumné jednoty mívaly vždycky jistý ráz konservativní, řekli bychom Staropražsky usedlý. Minula pravidlem dlouhá řada let, než vzduchové vlny donesly také do našeho výročního Salonu ohlas převratů a novot, jež ve světové republice umělecké zatím se udály. Bodří Pražané, pokud se toliko z výstav svých poučovali o proudění v umění výtvarném, žili ještě v dobrých, zlatých časech romantiky, když ona zároveň s rytířskými historiemi v ostatním světě již namnoze si hověla na zaslouženém odpočinku. Po desítiletí zářila paleta

revolucionářské generace malířské ohnivými, sytými barvami, nežli na naší výstavě koloristé měli příležitosť dobývati sobě přízně obecenstva. A také první ukázky moderní malby „volného vzduchu“ objevily se u nás, novotou svojí výroční Pražské milovníky umění zarážejíce, když nejen již v Salonu Pařížském, ale též jinde stěny místností výstavních se nápadně byly vyjasnily a hlučivě třeskutý koncert barev z části jako by v mírné měkké tóny hudby smyčcové byl přešel.

Nebyla to tak správa výstavy, na niž za okolnosti tyto padala zodpovědnosť, neboť ony vyplývaly takořka nutně z Pražských poměrů uměleckých. Zvláštnostmi poměrů těchto vysvětluje se též, že výstava naše bývala vždy jen částečným obrazem převratů, jež v našem domácím umění se děly, nikdy pak jevištěm, na němž různé zásady umělecké zápasily.

V jednom ohledu jest výsledek letošní výstavy v Rudolfině velice potěšující. Reorganisovaná akademie malířská podává zde veřejnosti účet z celoročního působení svého a dokazuje, že vládne neskrovným kapitálem slibných talentův a že s jistinou jí svěřenou obezřele a šťastně hospodaří. Pokud paměť naše sahá, ještě nikdy billance její v celku tak příznivě nedopadla. Je z ní patrno, že síly učitelské, jimž vedení mladých čekatelů slávy umělecké odevzdáno, především o to mají péči, aby sobě tito zevní prostředky malířské dokonale osvojili, že je vedou k bedlivému studiu živé přírody a že nečiní nátlaku na volný rozvoj individuelního nadání každému z nich vlastního.

Obrazy v atelierech naší akademie letos provedené i podnětem, i pojetím i provedením značně od sebe se liší. Karel Pavlík postavil se i tentokráte před širou plochu plátna, motivem se vrátiv do světa, z něhož čerpal svého Praxitela, první obraz, jímž pozornosť k sobě upoutal. Vede nás do domu Pompejského. Starý, otylý bonvivant s dvěma mladšími přáteli umístili se ve stinném ochozu sloupovém, aby pohodlně si prohledli živé zboží, jež výmluvný otrokář jim předvádí. Zboží to skládá se z několika mladých žen rozličného původu plemenného, z nichž vousatý držitel tohoto vábného „skladu“ vybral právě nejcennější předmět, svěží, pikantní rusovlásku, jejíž nezakryté půvaby koupěchtivým výmluvně vychvaluje. Je to předmět nikoli nový, Gerôma, Siemiradzkého a jiné malíře antických mravů a nemravů připomínající, však dosti samostatně vylíčený, při jehož volbě, jak věřiti chceme, mladého umělce jedině vedla snaha ryze umělecká, pokusiti se o životné a přesné zobrazení nahého těla ženského. Řešení odvěkého toho problému malířského věnovali se letos též dva ze soudruhů jeho, Douba a Jakesch. Hlavní důraz položil tu Pavlík na kresbu a modelaci vnadné rusovlásky, jež na kovové podnožce ve středu obrazu stojí. Na karnaci i na modelaci, v plném jasu provedené, je znáti, že umělec konal studia svá při vrchním, zde zajisté nejpřiměřenějším světle. Postava tato, jejíž tvary svěží cit pro leposť proporcí prozrazují, kdežto židovský typ a výraz tváře sympaticky nedojímá, znamená rozhodný, překvapující pokrok od první obdobné práce Pavlíkovy. Zcela pevným kresličem mladý umělec ovšem ještě není, což zejmena při některých smělejších pohybech a posicích je zřejmo. Štětcem zručným provedeny jsou vedlejší předměty, některá roucha, podrobnosti archi-

tektury, zejmena mosaiková podlaha. Ony svědčí také o svědomitém studiu, jako též některé archeologické detaily, na př. tabulky na hrdlech otrokyň, kdežto zase tu a tam úprava poněkud divadelně „malebné" effekty připomíná. Také některé pósy a posunky nejsou jisté konvencionelní povrchnosti prosty. Ve výrazu spokojuje se Pavlík dosud pouze přibližným naznačením stavu duševního, což u umělce tak mladistvého nijak nás překvapovati nesmí. Za to osvědčuje i při nejnovější práci svojí eminentní nadání pro komposici. Obratně rozložil po prostorném jevišti výjevu četné osoby, hlavní motiv patřičně vytknuv, sounáležité shrnuv, plochu vyplniv s potřebným ohledem na rovnováhu, stejnoměrnosť a zároveň rozmanitosť, jež při obraze tak velkém jsou požadavky nezbytnými. Požadavkům těm vyhovuje též rozloha barev, kolorit obrazu, v němž temné tóny barvám jasným, plným sluncem ozařeným jsou podřízeny. Snaha po šířce invence, jiż z první vystavené práce Pavlíkovy zřejmá, jeví se tu sloučena se smělostí ruky a zvláštní schopností docíliti effektů ve smyslu prostém příhany. Obraz Pavlíkův nalezl kupce v jistém Berlínském obchodníku s uměleckými předměty. Jsme přesvědčeni že mladý umělec tento zevní úspěch bude považovati za pobídnutí k další vážné práci a nikoli za lákavý pokyn, aby se nadále obmezil na řešení motivů, pikantním obsahem pozornosť k sobě svádějících.

Předmět rázu poněkud obdobného jako *Otrokář Pompejský*, byť i z jiného okruhu místního čerpaný, obral si soudruh Pavlíkův Josef Douba ve své *Abisag*. Čtenáře, jimž biblický podnět, o nějž se tu jedná, není povědom, odkazujeme na první kapitolu třetí knihy Královské. Nemýlímeli se, ukázala jedna z básní Vrchlického mladému umělci na tento předmět, jenž není prost odporné smyslnosti semitské. Nemohl Douba nalezti vhodnější látky, nám bližší a více sympatické? Nechceme se s ním o to příti a podotýkáme rádi, že choulostivý námět svůj rozřešil s dobrým taktem a zdrželivostí v pravdě uměleckou. Mladý umělec konal k obrazu svému pečlivá studia, bral na radu jak přírodu, tak vědu, jež mrav a umění minulých věků zkoumá a před našimi zraky kříší. Setkáváme se s detaily přímo poukazujícími na fenické a zase assyrské předměty domácího nářadí a soukromé architektury, z rumu a prachu vykopané. Svědomitosť tato zasluhuje plného uznání, však zároveň též obratnosť, s níž Douba jednotlivé součástky ty sestavil a spojil k celku, v malebně dekorativním ohledu velmi pěkně a jednotně účinkujícímu. Tento arranžérský talent Doubův jeví se též při vržení rouch, což nás tím spíše překvapilo, že mladistvý umělec po našem vědomí dosud neměl příležitosti zacházeti s volnou draperií. Na harmonicky souzvučném koloritu, v němž teplé, ale stlumené tóny převládají, je z velké části založen dojem noblessy, jejž obraz nepopíratelně činí. Dlužno uznati, že se tu pozornosti divákově nic nepřístojně nevnucuje. Posunky, ač nikoli přesně výrazné, nejsou přece konvencionelně mdlé, typy rádců, kolem králova lože shromážděných, jsou sice poněkud libovolně volené a ne právě rozmanité, ale neporušují dojmu zřejmou nepravdou. Sličná Abisag je se zjevnou snahou po životnosti vymodelována. Souhrnem lze říci, že obraz Doubův, přes nejednu známku nevyspělosti, je po loňských obrázcích genrových zrovna takovým překva-

pením, jako byly pěkné obrázky ty v roce minulém po předchozích pracích, invencí i provedením stejně chatrných.

Loňského Satyra s Nymfou a zároveň Doubovy kresby v jednom z našich listů illustrovaných připomíná motiv *Z dětského parku.* Na lavičkách sedící osoby jsou přímo ze skutečnosti vypozorovány a životně podány, méně pravdivou v posunku zdá se nám býti postava děvčete, s malou svěřenkou míč hrajícího.

Jako Douba dostavil se též kollega jeho Jakesch s rozměrnějším obrazem legendárním *sv. Theodosií* a s menší prací genrovou. Mladá světice, jež ve vlnách smrť mučednickou nalezla, leží na pustém břehu zahalena v žlutavě bílé draperie. Nechceme rozhodnouti, zdali položení těla mořem vyvrženého zcela odpovídá pravděpodobnosti. Jakesch dal si na modelaci obnažených částí těla a tváře patrně záležeti a osvědčuje solidní snahu v této práci, jež je prvním jeho obrazem větších rozměrů a zároveň prvním obrazem mimo obor skutečnosti zasahujícím. Barevný souzvuk, z několika lomených tónů složený, má charakter a jednotu. Nejméně zdařila se mladému umělci tvář světice, anať se svým rozhodně moderním rázem poukazuje k okruhu látek modně elegantních, které Jakesch dosud z pravidla si obíral. Vloni registrovali jsme od něho na tomto místě čtyři genrové motivy, na nichž vesměs dámy ve vybraných toilettách středisko zájmu tvořily. V letošním obrázku *Po škole* nepoznáváme ani co do sujetu ani co do provedení a barvy individualitu a ruku mladého talentovaného umělce, o němž jsme se domnívali, že jiným směrem určitě se ustálí.

Na dráze své, hned při prvním vystoupení veřejném nastoupené, setrval Vojtěch Bartoněk, jeden z těch umělců domácích, jichž vývoj jsme na výstavách Krasoumné jednoty nepřetržitě stopovati mohli. Práce Bartoňkovy nemívaly do sebe nikdy nic překvapujícího, pokroky technické byly u něho dosti nenáhlé, až konečně loňským motivem z ulice několika smělejšími, bystřejšími kroky se přiblížil k cíli — reálnému a životnému líčení Pražského života pouličního. Že *Rekruti* a také menší genre, *Starý mluvka*, znamenají opětný pokrok v témže směru je důkazem vytrvalé snahy Bartoňkovy a dokladem, že tu volba okruhu předmětného se směrem nadání umělcova dobře se shoduje. Pozorovací nadání jeho, kteréž již na loňském obraze s potěšením jsme vytknuli, opět se zbystřilo, a bylyli to vloni tři, čtyři figurky, jež rázovitostí svou vynikaly, postavy letošních prací skoro veskrze individuálností tahů obličeje i celého zjevu svědčí, že z ruchu ulice přímo a pravdivě na plátno byly přeneseny. Šest hrdin většího obrazu, rekruti odění ve známou směs kroje vojenského a civilního, jsou patrně portréty, a to dobře vybrané, v nichž různé stupnice a odrůdy Pražských kvítek jsou zastoupeny. Také prodavačky za nůšemi, jež s humorem, soustrastí neb výčitkou pohlížejí na šestistup odvedených ostrých hochů — kteří dle známého zvyku trochu bujnosti v hospodě si koupili — jsou dle charakteristických modelů věrně zobrazeny. Podobně figurky vedlejší, kuchařka s rekruty žertující a j. nejsou pouhým vyplněním prostoru, ale přispívají též ku pravdivému dojmu celku. Arranžován je obraz velmi působivě. Věže Havelského kostela mlhou pozahalené tvoří mu pozadí, řada rekrutů táhne se od středu ku pravé straně poutajíc tak hned

z předu pozornost divákovu, levé popředí zaujímá „zátiší" nůší a ošitek s hlávkami zelnými, bramborami a jinými potravinami vegetarianskými, svědomitě dle přírody malovanými. Dařili se Bartoňkovi koncentrování dojmu seskupením a rozvržením postav, není za to barevný účinek v plné míře jednotný a soustředěný. Jednotlivé tóny nejsou naskrze touže náladou vzduchovou proniknuty, což zároveň s provedením napořád ještě tvrdým jest nezbytným následkem neblahých předběžných návyků školských.

Bartoňkovi Rekruti mají na výstavě nebezpečného soupeře v obraze Luďka Márolda, rovněž *Na trhu* zachyceném. Mároldův spůsob práce jest naskrze malebný, ba on pojímá v sebe obraz skutečnosti tak, že jen malebné stránky jeho v paměti mu utkvívají. Ovšem nikoli malebné ve starém romantickém smyslu slova; jest to malebnost s přesnou reálností, prostotou a pravdou sloučená. Mladý umělec vede nás na vaječný trh za časnější hodiny ranní. Lehká mlha zastírá pozadí a zdi starých domů s vývěsnými štíty, starou rychtu a věž u Můstku s rozmanitými profily, jež na obraze tak pěkně vypadají. Nespatřujeme tu než řadu prodavaček a několik kupujících, skrze koše, nůše a putny se proplétajících, nic zvláštního neděje se před našima očima; umělec neuznal za dobré vymýšleti sobě anekdotu neb situaci, aby zraky širšího obecenstva k obrazu svému svábil. Za to poutá oprávněnou pozornost virtuosní a širokou prací štětce, koloritem svěžím, jadrným, znamenitě zharmonisovaným a podrobným i delikátním vystižením nálady vzduchové. Márold, jehož z tohoto motivu pouličního ponejprv co malíře v užším smyslu slova poznáváme, počíná si tu s překvapující jistotou. Směle sází barvy vedle sebe, nikde neznamenáme sledu kontury, nikde konvencionelního spůsobu modelace. Nezvrhneli se tento zručný a účinný spůsob provedení časem v manýru a vykrystalisujeli se ještě více, můžeme si při bystré pozorovací vloze Mároldově slibovati od něho řadu výtvorů nevšedně působivých, dokonale moderních. A to tím spíše, že Márold postavy ze skutečnosti věrně na plátno přenesené umí naskrze oživiti. Nejsou to jen zdařilé portréty rázovitých Pražských figurek v obraz sestavené, ale kousek samého každodenního ruchu velkoměstského, jehož věrné, nenucené, svěží zachycení nás tím více poutá, čím snazší tu je porovnání se skutečností.

Porovnání takové nelze nám bezprostředně provesti při obou genrových obrázcích, jež Josef Úprka letos také v atelierech akademie pobývaje, z rodného kraje svého vyvážil. Smíme však předpokládati, že kroj i typy zdatného junáka a lepých děvčic slovenských věrně dle studií jsou podány. Jeden z obrazů předvádí nám roztomilý výjev, hocha k vyvolenému děvčeti *Pro pérečko* si přicházejícího, druhý dvě pěkné *Malérečky*, zaměstnané před stěnami chaty. Jedna z prostonárodních umělkyň ustala na chvíli v práci, kvítkové to obrubě malého okénka, kdežto druhá, na zemi skrčená, horlivě maluje ornamenty na obrovnávce chalupy. Pohyby a posice obou děvčat jakož i zamilovaného párku jsou nenucené a mají svůj zvláštní ráz, zajisté na vzorech v rodné vísce umělcově vypozorovaný. Ostrá modř kordulek, pestré barvy šátků, intensivní běl rukávců a světlé tóny stěn září a svítí v plném jasu vesele, ač nikoli harmonicky. Pro Úprku neexistuje atmo-

sféra, barevné tóny i tenkráte smiřující a přitlumující, když plným světlem slunečným jsou ozářeny. Jeho kolorit jest naivní, řekli bychom skorem trochu primitivní, jako jeho uspořádání, ale naivnosť tato ve své originalitě není bez půvabu a srovnává se konečně s povahou jeho předmětů.

Z nejmladší generace odchovanců Pražské akademie dostavil se Vilém Trsek s pěkným genrem *Pro vnoučátko.* V podkrovní komůrce sleduje dědeček pozorně pokusy babiččiny vyzdobiti červenou stužkou — snad jakousi památkou mladých veselých let — čepeček pro vnoučátko. Dobromyslné tváře obou starých lidí jsou s citem pro výraz provedeny, chladné světlo rozlévá se stejnoměrně a důsledně po předmětech v skrovné světničce. Gustav Miksch debutuje se *Sv. Josefem*, Antonín Krisan, vloni genrovým obrázkem zastoupený, má tu letos *Madonnu* s hudoucími anděly. Jsou to svědomité práce školské, ze kterých ještě nemůžeme souditi o budoucím rozvoji obou mladých umělců. Také Zikm. G. Rudl, který se před dvěma roky výstavy účastnil ještě co příslušník naší školy malířské, poslal letos z Vídně obraz námětu náboženského. Že Rudl nebude nikdy jadrným citem pro barvu vynikati, předpokládali jsme již z jeho genrů, jimiž před čtyřmi, pěti roky na výstavách býval zastoupen. Bývaly to genry dětské a tato záliba vedla Rudla též k volbě této latky, při níž měl příležitosť několik pěkných hlavinek dětských s delikatessou vymodelovati.

Reorganisace naší akademie, při níž zejmena povolání profesorů Pirnera a Mařáka jakožto šťastnou změnu označiti sluší, neostane zajisté bez blahodárného vlivu na rázovitý rozvoj našeho dorostu uměleckého. Nebudouť mladé talenty naše nadále nuceny v té míře jako dosud vzdělání své hledati v cizině. Již dva z umělců, které jsme vloni ještě mezi české „Mnichovany" počítali, Márold a Úprka, pracovali toho roku v atelierech akademie Pražské. Na obraze Mároldově, jemuž ráz specificně Pražský zvláštní přítažlivosti a také významu dodává, je zřejma jedna z výhod, jichž pobyt mezi rodným lidem poskytuje. Z malířů Pražanů, trvale usazených v uměleckém městě nad Isarou, dostavil se k nám letos — pro konkurrenci velké výstavy Mnichovské — pouze Haubtmann s *Mysem Sunionským*, provedeným na základě dobrých studií, ale s pamětí přece již vůči dojmům jihu poněkud vybledlou, pak Hans Knöchl a H. Buschbek, jež do přehledu české práce umělecké vřaditi oprávněni nejsme.

Za to schází z obvyklých „Pařížanů" naší výstavy jedině Chittussi, jejž v galerii Ruchu nalezneme; neboť mistry Brožíka a Hynaisa v Rudolfině vídati jsme nezvykli. Za krajiny Chittussiovy není dostatečnou náhradou rozměrný obraz od V. E. Radimského, umělce, od něhož jsme vloni pěknou krajinku Šumavskou viděli. Radimský odebral se za studiemi do Paříže, ku pramenům krajinomalby moderním duchem se nesoucí. Z jeho letošní zásilky ovšem ještě nevysvítá, zdali a v jaké míře umělec vymoženosti francouzské krajinomalby si osvojí, ale zdá se nám, že jest na dobré cestě. *Noční ticho* prozrazuje jistý smysl pro náladu vzduchovou a působilo by zajisté dojmem ještě jednotnějším, kdy by rozměry jeho na prostý motiv (z *Ville d'Avray* čerpaný) nebyly příliš značné. — V rozměrných plochách libuje si též Pavel

Mervart, jak letos znova dosvědčuje jeho *Bakchantka* a zvláště též podobizna *Střelce gymnasta*. Bakchantka dosud jen v Paříži a Brusselu vystavená, kdež příznivě přijata byla, je z těch prací, při nichž na zobrazení těla ženského hlavní důraz je položen, název bývá tu přídatkem vedlejším. Ztepilá, mladá žena, pod skalou na tygří kůži odpočívající, nemá ve své malé hlavince právě mnoho bakchantické bujnosti. Je to model s dobrým taktem volený, při němž Mervart více jako pevný kreslič a svědomitý znatel těla lidského, nežli jako kolorista se jeví. Karnace těla je poněkud chladná, celek činí zejmena při názvu svém dojem až příliš reservovaný. Životnější jest postava francouzského střelce gymnasta, portrét pana Sans Beoufa, nynějšího předsedy ligy patriotické. Barvy jsou energickým štětcem naneseny, z úpravy a držení mladého junáka jsou zřejmy vynikající vlastnosti Mervarta co portrétisty, na něž vloni, mluvíce o podobizně paní Ackermannové, jsme upozornili. Co portrétistu nevšedně nadaného a dobře školovaného poznali jsme vloni též Vácslava Sochora. Letošní podobizna z Paříže jím zaslaná, *Anda*, malá to holčinka v růžových šatečkách, nepovstala ve chvíli zvláště šťastné.

Z ostatních portrétů výstavy sluší na prvním místě jmenovati *podobiznu* mladé dámy od prof. Frant. Ženíška. Jest to obraz nevelký, něžným formátem předmětu svému přiměřený. Mladá dívka sedí před námi, lehce odvracejíc tvář, pletenci světlých vlasů vroubenou; bílý, zlatem zdobený šat má střih z dob španělské renaissance. Jest to kostym příležitostný, jenž mladistvé dámě pěkně sluší, přece však byl by tu zajisté mistr Ženíšek raději volil obvyklý šat moderní, s povahou tváře lépe se shodující. Ale ne každý, ba málokdo souhlasí při portrétu svém s oním stanoviskem Diderotovým, jenž k malíři se obrátil s výčitkou: „Tys mi namaloval mého otce, jakým je ve svátek, já však chtěl jsem jej míti takového, jakým bývá všedního dne.“ Přirozený dojem celkový není ovšem voleným kostymem nijak porušen, a bílý atlas ve znamenitém podání Ženíškovu harmonuje dobře s ostatními tóny barevnými. Vnadná hlavinka odráží se profilem od modrošedého pozadí, přesná kresba, jež pod měkkým obalem plných tvarů ještě pevnou strukturu označovati umí, ručila by nám již sama o sobě za věrnosť podoby. Tato přesnosť dodává tváři jakéhosi vážného rázu, zmírněného zase jemností karnace, jež není pletí růžovým líčidlem připravenou, ale skutečnou polo průzračnou pokožkou, pod níž teplý život koluje.

Variaci na théma již několikráte řešené, hlavu a poprsí dívčí za rána na polštáři odpočívající, podává nám Lev Lerch ve svém *Ranním pozdravu*. Lerch není jediný mezi umělci moderními, jenž si v takovém opakování téhož thematu libuje, neohlížeje se na to, že nezbytným jeho následkem jest chabnoucí účasť obecenstva. Že také samy schopnosti umělcovy při úkolu po třetí, po čtvré řešeném chabnou, toho je Ranní pozdrav i co do koncepce i co do provedení zjevným důkazem. Jadrnější dojem činí *hlava kmeta*, na niž teplá karnace tváře a bílý vous účinně od temného pozadí a od šatu se odrážejí. Na *podobizně* kavalíra s maltézským křížem soustředil pak Lerch zas jednou seriosní stránky svého talentu, i podal tvář pevně kreslenou a modelovanou,

zajisté velice podobnou a určitě individuální. Zmiňujíce se na konec ještě o sympatickém *portrétu starší dámy* od Šafařovice — jedné z těch prací jeho, jež přes zvláštní „sfumato“ přednesu vždy zajímavými kvalitami se vyznamenávají — vyjmenovali jsme všecky české práce portrétní, do té chvíle v Rudolfinu vystavené.

Ještě skrovnější je tu počet ostatních děl figurálních a krajinářských, jež mimo ateliery akademie Pražské byly provedeny. Náš veterán Karel Javůrek se svými dvěma obrazy, *Doubravka obrací Mečislava na víru křesťanskou* a *Zachránění křižáka na útěku*, jest také letošního roku jediným representantem domácí malby historické. Z krajinářů českých jest Karel Liebscher pouze dvěma pracemi zastoupen. *Po lovu* jest menší obrázek, při němž poněkud nejednotná nálada barevná dojem kalí, *Za letního jitra pod Hasenburkem* jest obraz zajímavý, účinku reálného. Se svým lehce zakaleným a při tom přece teplým vzduchem, s chudostí vegetace a jednotvárností popředí dává celek originální a konsekventně propracovaný. Oskar Fiala dostavil se se svojí specialitou, lesíky mladých vysokokmenných břiz nebo buků: starší generaci zastupují Waldhauser, Stefan a Kroupa, zvláště pak pozoruhodným způsobem Kirnig se soubornou výstavou studií. Pečlivě provedené studie tyto vedou širým kusem Evropy, od ostrova Rujany po břehy Sicilské, a mnohá z nich překvapila nás sytostí barvy a jednotným účinkem, jehož postrádal nejeden hotový obraz, kterýž z ruky umělcovy jsme poznali. —

Po dlouhá léta bývala díla sochařská, jež náhodou na naší výstavě výroční se octla, jakýmsi přívěskem zcela vedlejším a bezvýznamným. Loňského roku přivodilo několik cenných prací českých a zajímavé naturalistické sošky italského původu výjimku z pravidla. Letos jest počet plastických děl opět skrovnější, za to však může se výstava honositi výtvorem sochařským ceny vzácné, jakého síně Rudolfina dosud nehostily.

Z našeho dorostu debutuje letos v Rudolfinu Josef Mager s nevelikou sochou *Ahasvera.* Co do výrazu formálního mladý umělec zjevně ještě zápasí s nedostatečnou hotovostí, ale nepopíratelné komposiční nadání je z práce jeho zřejmo. Vlající draperie, traktament obličeje a vousů, zkontrastovanost v pohybu nasvědčují, že Mager se ocitúje na dobré cestě vedoucí k malebnosti a realismu. Novým jmenem pro obvyklé navštěvovatele výstavy Pražské bude též Jakub Royt. Poznali jsme jej však již při konkursu pro plastickou výzdobu budovy musejní. Z malých skizz, jimiž tenkráte pozornosť na sebe obrátil, vystavil zde *Heraldika* a *Numismatika* i *Genie* znak český držící. Také Royt je vyznavačem moderní malebnosti v sochařství, a drobné sošky jeho jeví překvapující talent pro uspořádání, v účinku svěží, smysl pro živý posunek a jistou lehkosť v řešení i mdlých a nevděčných úkolů allegorických. Ve svých hotových sochách *Geologii* a *Mineralogii* nesplnil všeho, co skizzami svými slibovati se zdál; vrátíme se ku pracem těm, až svým časem čtenářům Osvěty podáme zprávu o sochařské výzdobě nového Českého musea.

K naší mladé škole, jež se hlásí ku principům realismu a malebnosti, náleží též Hergesell, na výstavě dvěma pracemi zastou-

pený. Žádná z nich nenáleží ke zvláště zdařilým dílům nadaného umělce tohoto. Účinek *medaillonu* s dětskou hlavinkou oslaben jest nevhodným, jednotvárným obronzováním, ač hlavinka je svěže vymodelována a také výrazna. *Anděl náhrobní*, v proporcích poněkud sražený, je v pohybech pěkně myšlený, se zjevnými reminiscencemi na Myslbekův pomník Sladkovského: originálně upravená vzdutá draperie, nyní v některých partiích přílišně neklidná, přijde snad ku pravé platnosti, až před náležitým pozadím se octne. Problém arranžování roucha zaměstnával též v přední řadě Antonína Procházku při sošce *Pilnosti*. I opotřebované, mnohonásobně řešené úkoly allegorické nabývají vždy zajímavosti, když umělec samostatným spůsobem zevním podmínkám dojmu uměleckého vyhověti se snaží. Prací svého spůsobu u nás zcela novou je téhož umělce *Pražský typ*. Jest to smutná figurka metaře, pravdivě, s lehkým přídechem humoru zachycená. Procházka tu po prvé projevuje talent pozorovací a učinil soškou touto první krok v genru, k jehož rozkvětu by bylo u nás dosti podmínek. Humoristicky pojaté typy Pražské, postavičky v různých krojích lidových v bronzu neb terrakottě provedené, také polychromované, byly by rázovitou dekorací pro naše byty.

Úkolu obtížného podjal se Bohuslav Schnirch ve svém *pomníku krále Jiřího*, určeném pro město Poděbrady. Jest to jezdecká socha, jež představuje Jiříka Poděbradského, an se u Ouhrova setkává s králem Matiášem Korvínem, a model její spatřujeme na výstavě v poloviční velikosti. Nepouštíme se do rozboru díla, jež dle náhledu našeho svým podnětem rázu historického a reálného se směrem Schnirchova nadání se nesrovnává. Při tom nechceme zapírati, že umělec s láskou práce své se ujal a že co do podání historického, co do hojných detailů kroje, zbroje a řemení nejsvědomitější studie tu osvědčuje. Pokusili jsme se již v listě tomto charakterisovati individualitu Schnirchovu a jeho principie, od zásad moderního rozvoje sochařského v podstatě se odchylující. Domníváme se, že ze stručné oné charakteristiky je zřejmo že při úloze rázu historického a podstaty životně reálné, jako jest zpodobnění energické osobnosti krále Jiřího, Schnirch nejlepší vlastnosti svého nadání rozvinouti nemohl.

Nalezti dokonalé plastické neb malířské zosobnění čelných typů z historie a báje vlastního národa, to zůstane vždycky nejsvrchovanějším úkolem, kterýž umělec výtvarný si vytknouti může. Vedle zobrazení všednosti každodenní bude — přes theorie krajního naturalismu — přece vždycky vysoký cíl tento tanouti před očima všem duchům povolaným. Jejich vlastní povýšenosť nad průměr, rozmach jejich vlastního ducha a vzlet i síla jejich duše bude si hledati výrazu ve ztlumočení osobností rozumem neb srdcem velikých.

Vzorů k postavám takovým nenalezne umělec arciť ve skutečnosti, která jej obklopuje. Zde nestačí studium přírody, bystré oko a nadání obraz skutečnosti věrně reprodukovati, zde tvůrčí schopnosť musí ve tvar vtěliti obraz ve fantasii vniklý Aby však obraz ten nebyl mdlý a bezživotný fantom, musí zase studium skutečnosti mu sloužiti za základ, pravda vnitřní i zevní musí tvořiti pevnou oporu, o niž ztělesnění idey se opírá. Aby pak výsledky této vnitřní činnosti i vnímání postřehů

zevních v celek dokonale jednotný splynuly, musí individualita umělcova té i oné stránce tvorby pečeť svoji vtisknouti. Máme před sebou jízdeckou sochu *sv. Václava* od prof. J. V. Myslbeka co výmluvný doklad takovéhoto průběhu a spůsobu tvoření.

Sv. Václav Myslbekův jest jinošská postava, podstatně se lišící od běžných typů národního světce českého. Passivní měkkosť, slabovitosť, nedostatek energie a jakási flegmatická usedlosť, jimiž tradice pozdější sv. Václava obmyslila, ustoupily tu koncepci naprosto nové, ač nikoli libovolné, v níž ohnivá a silná umělecká duše se obráží. Štíhlá, vysoká postava a krásně rozklenuté plece jsou obrazem zdatného jinocha. Tvář hustými volnými kadeřemi vroubená, ve svých osmahlých tvarech, v tazích kolem nosu a úst, i v pohledu očí vzhůru pozvednutých jest výrazem povahy ušlechtilé, nad pozemský rmut vysoko povznesené, v níž ke vroucnosti citů též síla víry se druží, v níž poetická něha a měkkosť prvním letům jinošským zvláště slušící s mužnou neohrožeností srdce a vzletem ducha je sloučena. Komu nestačí přesvědčení, že takové zosobnění národního světce našeho všestranně odpovídá ideálu s duchem času a rozvojem názorů národních dokonale souhlasnému, ten nalezne v pramenech a podáních historických četné doklady, kterými pojímání Myslbekovo v podstatě jest odůvodněno. Pohyb a držení mladistvého jezdce jsou životné, o podrobné pozorování se opírajíce. Sv. Václav lehce a se živým obratem trupu v sedle se vzpřímuje, levice třímá pevně uzdu, pravá páže vysoko vztyčuje charakteristickou korouhev. Pod hebkým pletivem drátěné košile obráží se svaly páže ještě poněkud hubené. Široký pás a krzno s náhrdelníkem jsou slovansky rázovité a zároveň tvary jinošského těla ku platnosti přivádějí.

Plodem neúnavných studií a oné svědomitosti umělecké, jež skorem vždycky bývá odznakem umělců skutečně geniálních, jest ušlechtilý oř sv. Václava nesoucí. Myslbek nespokojil se pouhým studováním mrtvé anatomie koně neb i dávných vzorů umělecky zpracovaných, ale šel přímo ke zdroji, z něhož inspirace sílu svoji čerpá — k živé přírodě. V mohutném ohnivém klusáku tomto koluje zdravá a ušlechtilá krev. Jeť to hřebec těžšího plemene středoevropského, jaké asi za dávných časů u nás mohlo býti domovem. Každý detail na stavbě znamenitého toho koně je ze skutečnosti vypozorován, každá žilka chví se tlumeným ohněm, pohyb proniká každým údem, každým kloubem, každým svalem bujného zvířete. Podrobně životná pravdivosť tohoto komoně, jež znalce koní v nadšený obdiv přivádí, jest výsledkem nejbystřejšího pozorovacího umění. Okolnosť, jež dokonalým obrazům zvířat dodává mohutné bezprostřednosti a vnitřní pravdy, že totiž zvíře v pohybu pravidlem nelze pracovati na základě modelu na povel v určité posici stanoucího — okolnosť ta činí zároveň zachycení pohybu velice obtížným. Bleskorychlé postřehování hry svalů a napořád se měnícího těžiska jest při úkolech podobných nezbytnou podmínkou zdaru, a to zajisté tím více při nezkrotné bujnosti hřebců, mezi nimiž Myslbek studia svá konal. V té bystré a hbité schopnosti postřehovací zračí se také temperament umělcův, ta zkouška mistrovství, jež tanula na mysl Delacroixovi, když tvrdil, že jen ten bude velkým umělcem, kdo dovede pravdivě zobraziti člověka s výše třetího patra se řítícího.

Hrdě nese silný oř vznešené své břímě, bujná ohnivosť jeho je pevnou rukou v okamžitý klid zevní spoutána. Tento ráz klidu monumentálního hybem a vnitřním životem proniknutého jest také základním charakterem komposice celku. Vždy pohyb, obrat, odklon nalézá v kontrastujícím pohybu, obratu a odklonu protiváhu svoji, jest to souhra linií, ploch, stínů a světel dokonale procítěná, účinek, jehož tajemství ani do podrobností postřehnouti nemůžeme. I různé přídatky vedlejší jsou účinku tomu mistrně podřízeny a přispůsobeny, sloužíce nenuceně k oživení ploch, ke článkování a rozmanitosti. Spletení hřívy, svázání ohonu, prostota sedla, přiléhavosť kroje jezdcova přispívají valnou měrou k obdivuhodné lehkosti, s kterouž celek ten přes monumentální ráz svůj se nese, jakož i ku přesnosti obrysů lahodně řízných, jichž socha ze všech pohledů poskytuje.

Jezdecká socha sv. Vácslava povstala na základě objednávky ministerstva osvěty. Co na výstavě spatřujeme, jest malý pomocný model, jenž nedávno z ruky mistra Myslbeka vyšel. Těšíme se, až čtenářům Osvěty budeme moci vylíčiti dojem hotového díla a oznámiti jim, že Praha se honosí významným pomníkem národního světce českého, jezdeckou sochou, kterou k nejznamenitějším výtvorům druhu toho hrdě řaditi smíme.

Ruská literatura roku 1887.

Píše

Jaromír Hrubý.

I.

Kdežto v západní Evropě, najmě ve Francii, čtoucí obecenstvo nyní ruskou novelou a ruským románem jest nadšeno i chápe se každého nového překladu s plnou důvěrou, že v něm jako v jeho předchůdcích nalezne zásobu nových myšlenek, nových netušených životních pravd; kdežto Francouzi, ode dávna privilegovaní dodavatelé románů pro celý svět, sami podávají palmu prvenství Rusům vyznávajíce, že „c'est du Nord aujourd'hui que nous viennent les romans“ (romány k nám přicházejí dnes od severu; kdežto, pravím, na západě ruská beletrie slaví nyní okázalé triumfy, v Rusku samém stal se již od několika let takřka stereotypním stesk, že domácí beletrie klesá, nové její plody že ve mnohém ohledu jsou slabší než výtvory krásného písemnictví ruského za předešlých desetiletí, a většina ať veršované, ať prostomluvné beletrie že ani nevyniká nad prostřednosť. Zdánlivý odpor v úsudcích obecenstva západoevropského a ruského snadno si vysvětlíme. Velikolepá díla L. Tolstého, Turgeněva, Dostojevského živelní silou prolomila hráz netečnosti, jíž se byl západ ohradil proti všemu, co přicházelo z Ruska, tato díla

rozproudila se po Evropě a vymohla si zaslouženou pozornosť; ale tato díla, s nimiž se Evropa obeznamuje teprve poslední dobou, byla napsána už před dvaceti, třiceti, ba čtyřiceti lety, a jsou tedy obecenstvu ruskému příliš starými známými. Současná pak literární produkce, z níž dosud málo na západ proniklo, nevyhovuje ruské kritice jednak proto, že po době neobyčejného rozkvětu přirozeně musilo přijíti ochabnutí, jednak, a to hlavně proto, že po Lukullovských hodech, jež ruskému obecenstvu strojili Turgeněvi, Dostojevšti, Gončarovi a Tolstí těžko se spřáteliti se sytým sice, ale mnohem prostším obědem, jež upravují Saljas, Boborikin, Krestovský, Danilevský atp.

Třebas současní novelisté ruští nedosahují výše svých předchůdců z „lět sorokovych" (čtyřicátých), ba snad ani po plece jim nesahají, přece jsou mezi nimi spisovatelé značného významu a mnohý z nich vydal nejedno dílo, jež by mu i vně Ruska zabezpečilo trvalou slávu. Rusové mimo mnohé jiné dobré vlastnosti vynikají také tím, že se kriticky chovají i k sobě samým. Třebas nebyli pessimisty — pessimismu u nich brání důvěra v budoucnosť — přece mají více vyvinutý smysl pro rozhlašování svých slabých stránek než dobrých. Dokud jim západ nedal vysvědčení, že ruský román je znamenitý skvost, nevěřili a literatury své málo si vážili. I nyní ještě po všem úspěchu ruského románu najdete na Rusi mudrce, kteří podobně jako za Puškina Čaadajev vrtí nedůvěřivě hlavou a ruské triumfy pokládají za klam, za vzdušný přelud. Vladimír Solovjev na př. vám bude dokazovati, že Rusové nemluvě o vědách nemají ani své poesie ani hudby ani architektury ani malby ani skulptury, slovem, že jsou podnes hotoví barbaři. [1])

Jiní Rusové nejdou sice v negaci tak daleko, ale své současné beletristy budou přece měřiti s vysoka, dokud jich Francouzi nepřevedou na svůj jazyk, nepřečtou a nepochválí.

Literární rozvaha za r. 1887 také se neobešla bez obvyklého stesku na mělkosť a lehkosť produkce. Ale ani ten rok nebyl literárně tak neúrodný, za jaký ho tu a tam vydávají, a třeba skrze síto přísné kritiky veliké procento vší produkce propadne na hromadu plev, zbude nicméně mnohé těžké zrno, jež bez rozpaku sluší zanesti do pokladny národního ruského ducha. V tomto svém náčrtku budeme se dotýkati pouze spisů zábavných neb lehce poučných, práce specielně vědecké pomíjejíce.

Veršované literatuře opravdu se na Rusi nedaří, a to již dávno. Sotva se asi chybíme pravdy, řeknemeli, že od smrti Nekrasova (1878) ruská veršovaná poesie nepověděla nic nového. Ne že by nebylo na Rusi básníků aneb že by byli po celé uplynulé desítiletí mlčeli: naopak básníků není nedostatek. Jsou staří poetové, současníci velikých romanopisců let čtyřicátých a padesátých, jsou i mladí, kteří se vypravili na Parnas teprve za posledního desítiletí; zvláště za posledních dvou tří let vyskytlo se jich tolik, že s těží jejich jmena udržíte v paměti. I staří poetové si zapějí čas od času, když — dle starého dobrého pravidla — musa je ovane svým křídlem; a ovšem i mladí pěvci pějí, ti arci často bez ohledu na musu pějí mnoho, protože potřebují

---

[1]) Viz Věstn. Evropy 1888, únor, Rossija i Evropa.

mnohých veršů, aby jimi vyplnili tlustý svazek potištěného papíru. Neboť spotřeba veršů je na Rusi značná, obecenstvo lační po veršované knize, a cokoli vyjde nového, jde rychle na odbyt. Nevázne tedy produkce, ale její jakosť zůstává daleko za její kvantitou.

K tomu, že ruské obecenstvo skutečně se zajímá i verši a ne jen prosou, můžeme podati několik dokladů. Před rokem (v lednu 1887) zemřel Nadson, jeden z členů nejmladší básnické generace na Rusi. Ač nenapsal nic vynikajícího, ba ani se pro předčasnou smrť nepropracoval k samostatnému směru, byl přece nejlepší mezi svými vrstevníky, z nichž skoro ani jediný dosud nevynikl nad prostřednosť, a proto se stal, takořka z nouze, miláčkem obecenstva, zejmena mladého pokolení. A hle, během dvou let prodalo se jeho sebraných spisů sedmero vydání. Jiný příklad: V létě 1887 vyšlo úplné vydání spisů Báťuškova, starého ruského poety, jenž přestal básniti už r. 1818 a jejž Puškin nazýval leckdy svým básnickým otcem. Spisy jeho vydány ve třech dílech a stály 15 rublů, tedy sumu poměrně značnou. Neminulo však půl léta a vydání bylo rozebráno, i přistoupeno již k vydání novému, tentokrát levnějšímu. A třetí případ, známý i v Čechách, týče se vydávání spisů Puškinových. Vlastnické právo k literárnímu majetku končí se na Rusi za padesát let po smrti spisovatelově. Poněvadž Puškin zemřel r. 1837, vypršelo padesátiletí výhradného práva k jeho spisům v lednu 1887; té příležitosti užilo několik Petrohradských i Moskevských nakladatelů k vydání laciné sbírky jeho spisů. Tak se stalo, že během jediného roku vydáno a rozprodáno na čtvrť milionu exemplářů Puškinových spisů rozličného vydání v ceně od půldruhého do šesti rublů. Sám Suvorin, majetník Nového Vremene v Petrohradě, vytiskl troje vydání, úhrnem 95.000 exemplářů, každý po deseti svazcích, tedy bez mála celý milion knih. V první den, kdy toto laciné vydání Puškina (za 1½ rublu) dáno bylo do obchodu, byl v knihkupectví Nového Vremene takový nával kupujících, že za dvě hodiny po zahájení obchodu celý k tomu dni přichystaný náklad (asi 8000 exemplářů) byl rozebrán, za to však místnosti obchodní vypadaly jako po bitvě: židle a stoly polámány, skla v oknech roztlučena, knihy vyložené na odiv rozmetány po podlaze, a obchodní příručí spoceni, uprášeni, chraptivi, uondáni. Obecenstvo, jež padesát let nemělo téměř přístupu ke spisům Puškinovým jednak pro drahotu jich, jednak proto, že celá desetiletí pro nedbalosť privilegovaného vlastníka nebyly na prodej, dobývalo si svého miláčka doslovně útokem.

Zmiňujeme se úmyslně o hromadném úspěchu spisů Puškinových, protože se nám zdá býti ne nahodilým, nýbrž podmíněným opravdovou náchylností ruského lidu ke čtení výtvorů básnických v skutku uměleckých. Puškin (zejmena jeho povídky a zbásněné zkazky) pronikl dávno i na ves a náleží tam k nejpopulárnějším autorům. Druhým, podobně šťastným spisovatelem jest nyní hr. Lev Tolstoj, jehož povídky pro lid taktéž ve statisících exemplářů rozptýlily se po vší Rusi, až do nejodlehlejší vísky, díky vysoké ceně vnitřní, ale levné ceně kupecké (od 1 do 5 kopějek).

Abychom se však vrátili k věci, opakujeme, že nedodělalali se básnická literární produkce r. 1887 platného úspěchu, není tím vinno

ani obecenstvo, jež dychtí po četbě básnické, ani kritika, která sice přísně, ale nepředpojatě posuzuje nové spisy, nýbrž nepatrnosť básníků samých. Nejpatrnějším důkazem nedostatečnosti básníků současných zdá se nám právě úspěch Puškina a některých jiných starých básníků, jehož by nebylo, aspoň ne v takové míře, kdy by nynější poetové stáli na podobném stupni umění a dokonalosti, jako jejich předchůdci.

Zůstává tedy i pro r. 1887 nejdůležitějším spisem básnickým nové vydání Puškina. Soud o tomto básníku není ve všech hlavách stejný, ale tolik je jisto, že Puškin má význam světový a pro ruskou literaturu že jest nad to představitelem veliké idey, neboť v něm po prvé se vyjádřilo národní uvědomění ruské, [1]) v něm nalézáme první vtělení ruské myšlenky se vší zvláštností její umělecké formy; v Puškinovi spatřuje se základ všeho dalšího rozvoje ruské literatury, z něho vyrůstají Gogol i Turgeněv, Tolstoj i Dostojevský; on právem slove prvním *národním* básníkem ruským.

Nebude od místa, podotknemeli při té příležitosti, že nové vydání Puškina obsahuje skutečně mnoho nového, co nebylo pojato do vydání starších. Je to na př. celá hlava románu Kapitánova dcera, nalezená roku 1880, mnoho sloh Oněgina, tolikéž nedávno odhalených, množství drobných básní a celý svazek dopisů, obsahujících vzácné příspěvky ku poznání soukromého života básníkova, příčin jeho tragické smrti a ovšem i k ruským literárním dějinám. Nejlepší z nových vydání jest ono, jež bylo pořízeno Petrohradským literárním fondem, t. j. spolkem pro podporu spisovatelů a učenců. Vydání to záleží ze 7 dílů, obsahuje kromě podrobného životopisu všechny známé varianty Puškinových spisů, důkladné poznámky a vysvětlivky, zvláště historické (stojí u Suvorina 6 rublů). Nejlepší laciná vydání jsou Suvorinovo v 10 svazcích a Pavlenkova (redakcí Skabičevského) v jednom svazku, obě po dvou rublech i s poštovní zásilkou.

Souborné vydání spisů K. N. Báťuškova, o němž výše již učiněna zmínka, stalo se ku sté ročnici jeho narození. Spis ten, opatřený podrobnou životopisnou studií, sestavenou A. N. Majkovem, obsahuje ve třech dílech vše, co nešťastný básník kdy napsal, a patří k nejlepším ruským publikacím toho druhu; co do úplnosti a pečlivosti vydání může se s ním srovnati pouze akademické vydání Deržavina, vyšlé redakcí Grotovou. Báťuškovu spolu s Žukovským náleží zásluha, že vymanili ruský verš ze vlivu panující tehdáž školní rhetoriky. Počátek

[1]) Když P. I. Čaadajev r. 1836 vydal a Puškinovi k nahlednutí poslal známou onu brožurku, jež způsobila mnoho hluku mezi starými idealisty slavjanofily, poněvadž autor upírá v ní Rusku právo k samobytné existenci a dovozuje, že Rusko se nemůže před světem vykázati ničím pozornhodným ani v umění, ani v historii, ba i pravoslaví že je velikým jeho neštěstím: Puškin odpověděl listem, v němž hájí svou vlasť proti bezdůvodnému skepticismu Čaadajeva, vytýká, jak Rusko bránilo křesťanskou Evropu před asiatskými nájezdníky, ospravedlňuje ruské pravoslaví, a vyjmenovav hlavní body v ruských dějinách, jež mají význam světový, dodává, že není sice také spokojen vším, co se děje kolem něho, ale „přisahám vám na svou česť, že za nic na světě bych nechtěl vyměniti svou vlasť, aniž míti jiné dějiny, než dějiny našich předků, takové, jak nám je Bůh dal.“ (Сочиненія А. С. Пушкина, vydání Suvorina. sv. VIII. str. 502 sl.)

básnické činnosti Báťuškova spadá do r. 1802, a r. 1818 sluší pokládati za její konec, neboť toho roku rozvíjel se v něm již duševní neduh, jenž ho r. 1821 úplně schvátil. Poslední vydání jeho spisů obsahuje básně, práce prosaické, korrespondence a různé poznámky o jeho životě.

Z nových vydání starších mrtvých poetů sluší ještě uvesti sbírku básní Delvigových a Mejových. Delvig byl spolužákem a jedním z nejlepších přátel Puškinových. Když ho r. 1831 zasáhla předčasná smrť, psal Puškin příteli Pletněvu: „Hle, první smrť, kterou oplakávám. Karamzin byl mně v poslední době cizí; hluboce jsem ho oželel, jako Rus, ale nikdo na světě nebyl mně bližším než Delvig.“ Poesie Delvigova patří ovšem zcela periodě Puškinské. Mej básnil v letech padesátých a třebas nevyniknul jako geniální jeho vrstevníci, přece zjednal si slušné jméno v historii literatury, najmě jeho činnosť překladatelská vysoko se cenila.

Současníkem Mejovým jest dosud žijící básník A. N. Pleščejev, jenž podal obecenstvu úplnou sbírku své čtyřicetileté básnické činnosti v knize *Stichotvorenija 1848—1886*. Ač doba rozkvětu jeho spadá také již do let padesátých, patří jeho verše i nyní k nejlepším básnickým zjevům současné literatury ruské, a to jak myšlenkami, tak i přirozenou krásou jazyka, zvučností a vytříbeností verše. Nejlepší část jeho sbírky vznikla v době rozkvětu autorova, v letech padesátých. Z té doby pocházejí jeho nejtklivější, nejsrdečnější zpěvy; v ty doby i oheň poesie jeho plápolá nejvýš, třebas ne vždy rovnoměrně. Verše jeho budí lásku k pravdě a city čisté lidskosti, avšak jsou spíše slovy kazatele než výkřiky proroka. Vane jimi tichá upřímnosť a tklivosť, jež nebouří vášní, ale zachvívá duší. Nejlepší z jeho básní jsou proto verše pro dětský věk a básně o dětech, nejméně zdařilé jsou práce příležitostné. Skoro polovinu knihy vyplňují překlady.

Z ostatních starších básníků nikdo nevystoupil na veřejnosť samostatnou sbírkou básní, ačkoli v časopisech měsíčních a týdennících čtenář nezřídka se potkával s plody jejich „dávno osvědčených mus.“ Míníme tu A. Majkova, Jak. Polovského a Feta. Polovský, dlouholetý přítel Turgeněva, poslední dobou píše více prosou nežli veršem a sluší mu počítati za zásluhu, že svoje zasloužilé péro posvěcuje zábavě nejmladšího pokolení. Jeho dětské povídky patří k nejlepšímu, co vůbec přinášejí časopisy pro mládež. Fet po vydání svých *Večerních ohňů* pověsil, jak se zdá, ruskou balalajku na hřebík a na svém Tulském statečku probírá se ve strunách starověké lyry, převáděje pilně na ruský jazyk latinské klasiky. Roku minulého vydal překlady Juvenála a Ovidiových Metamorfos. Překlady jeho tlumočí věrně latinský originál, ač místy na úkor hladkosti a plynnosti ruského jazyka.

Mladší básnická generace byla r. 1887 zastoupena celou řadou nových publikací. Ač vykazuje mnoho nových jmen, přinesla ruské poesii jen málo nového, i nerazila žádné nové dráhy. Potkáváme se tu s poety, kteří více méně napodobí staré vzory, a sice jednak s přívrženci čisté poesie, jimž za vzor slouží Puškin (na př. Apuchtin, Andrejevský); aneb s následovníky Někrasova, kteří význam básně cení podle toho, co Rusové jmenují nádívkou, t. j. dle politické neb

sociální tendence. Takovými jsou Nadson, Minskij, Frug, Merežkovskij, Fofanov, Jasinskij a j.

A. N. Apuchtin píše verše již dvacet let, avšak teprve minulého roku vydal první sbírku svých básní, *Stichotvorenija*. Mistrovská forma a verš povždy melodický dokazují, že se Apuchtin učil veršovati u Puškina. Jeho ideálem jest umělecká prostota; nikdy nehledá vnějšího effektu. Básněmi jeho vane lehká melancholie, ale pessimismu v nich není; mrakem, jenž zastírá mu budoucnosť, proniká vždy nějaký světlý paprsek. Mezi verši Apuchtinovými jsou i pěkné náčrtky přírody, rýsované ne mnohými, ale dovedně zachycenými charakteristickými tahy. Nejzdařilejší a spolu nejdelší z jeho tištěných básní jest *Rok v klášteře* (God v monastyrě); v řadě lyrických básní líčí se tu myšlenky mladého muže, jenž se uchýlil do kláštera, touže tam nalezti klidu, vypisují se jeho pochybnosti, jeho boj s nevěrou a nejdovedněji zobrazen marný zápas s citem, jenž ho do kláštera přivedl a opět odtud vylákal, totiž s láskou domněle zrazenou. Apuchtin náleží k nejoblíbenějším básníkům obzvláště vyšších kruhů ruských, ve kterých kromě jeho tištěné knihy koluje hojnosť jeho improvisací, satir a epigramů.

S. A. Andrejevský, jenž také vydal knihu veršův, jest básnicky činným už asi deset let a blíží se svým směrem k Apuchtinu, jeho melancholie však jest mračnější; rmoutí jej pomíjejicnosť štěstí, radosti, krásy Tu a tam naskytují se u něho i básně prosté chmurného melancholismu, a ty právě zdají se nám nejzdařilejšími.

Z řady poetů, držících se směru tendenčního, nejnadanějším byl Semjon Jakovlevič Nadson, o jehož značném úspěchu ve mladém pokolení ruském jsme se již zmínili. Pocházel (jak patrno z jeho autobiografie, otištěné ve Věstn. Evr. 1887, III.) z rodiny židovské, ještě jeho děd byl židem. Sám se narodil r. 1862 v Petrohradě, kde otec byl podřízeným úředníkem. Jako jednoleté dítě osiřel a od té doby se s bídou nerozloučil až do smrti. Matka se po čase vdala, ale otčim skonal brzy samovraždou, a rodina se octla poznovu v největší nouzi. Nadson prošel kadetskou školu, stal se podporučíkem v pěším pluku, ale pro prsní neduh vzdal se r. 1884 vojenské služby, strávil nějaký čas v Kyjevě, kde byl spolupracovníkem politického denníku; choroba vypudila ho však i odtud. Polomrtvý uchýlil se za pomoci Literárního fondu na Krym a tu v lednu 1887 v Jaltě dokonal.

Stálá bída, utrpení matčino, hrozný konec otčimův, neúprosná smrť, dávno již v jeho mladé hrudi hnízdící, vše to přirozenou měrou ladilo struny jeho lyry k tónům neveselým, neli posupným. Proto také ze všech starších básníků ruských nejvíce hověl jeho názorům Někrasov, jehož „tvrdá, železná musa stesku a žalu“ rýsovala podobné temné obrazy, jakými naplněna byla duše mladého Nadsona. A když sám počal básniti, a z péra jeho vylévaly se verše plné stesků a žalu, bylo ovšem viděti, kdo mu sloužil za vzor; avšak nálada jeho byla přirozená, nestrojená, nenucená, jako u většiny jeho vrstevníků. Jeho upřímná, ze srdce vytrysklá slova docházela proto ohlasu v srdcích čtenářů, a tito bez pomoci žurnalistických přátel, ba proti vůli příliš přísných kritiků dopomohli mu ke slávě.

Nadson, jak již praveno, nedopracoval se k samostatnému, určitě vymezenému směru, obsahu jeho přemítavé lyriky nezřídka jest na ujmu neurčitosť konečných cílů, ale láska k lidstvu táhne se jako červená niť celou jeho básnickou činností. Nadson snažil se přioditi básnickou formou, co hýbe a bouří nynějším mladým pokolením ruským; proto jeho verše prochvívá hluboké znepokojení, nezbytná tesklivosť, neurčité očekávání čehosi lepšího v budoucnosti. V jedné z jeho básní čteme toto jeho vyznání víry: „Okřídlenými sny, sladkozvučným veršem nikdy jsem nezahrával z dlouhé chvíle; pouze to, co se bouří přeneslo nad mým čelem, vyléval jsem v pokorné zvuky. Jako neduhem stonal jsem každou písní, každou tvořivou myšlenkou jsem se trápil a nezřídka blahý pěvcův úděl zdál se mi nesnesitelným křížem. A nezřídka jsem se zaříkal, že navždy umlknu a v zástupu zaniknu zapomenut . . . Ale Eolova harfa musí zazvučeti, přeletíli vichr po jejích strunách; a ručej z jara hrčící musí střemhlav padati se skály v údolí, jestliže slunce proudem žhavých paprsků rozehřálo sněhy na temenech hor.“ Nadson cítil v sobě povolání básnické, poesie byla mu silou živelní, jíž by marně vzdoroval ve svém nitru. Jakkoli v jeho verších mračná nálada převládá, není přece rozhodným pessimistou. Kdesi v daleké budoucnosti tuší světlý paprsek, jehož si přeje dosíci, k němuž ale cesta vede přes moře krve a spousty zla. Avšak na konec svět se unaví mukami, zalkne se krví, umoří se šíleným bojem a „pozdvihne k lásce oči, plné teskné modlitby.“ Jest opravdu litovati, že velikému talentu Nadsonovu nebylo přáno rozvinouti se dokonale, dozráti a uhoditi na vlastní dráhu. Tendence, od dob Někrasova dávno už přežilé, byl by se brzy shostil a snad by byl vyplnil mezeru, kterou dlouho již marně snaží se vyplniti ruská poesie.

Literární pozůstalosť Nadsonovu, záležející z básní a básnických úryvků, otiskli během roku měsíčníky Russkaja Mysl a Věstnik Evropy. Kromě toho v knize *Literaturnyje očerky* (náčrtky) vyšly jeho recense a literární feuilletony, jež byl uveřejnil v rozličných časopisech. Kniha ta má spíše význam biografický než literární, a k publikaci vedla vydavatele hlavně pieta k básníku předčasně zesnulému.

Z ostatních mladých básníků ruských nejpopulárnějšími jsou Frug a Minskij, oba z pokolení Judy. S. G. Frug vydal r. 1887 svou druhou sbírku básní, nadepsanou *Dumy i pěsni*. K vydání této knihy přiměl ho asi neočekávaný úspěch jeho prvních *Básní*, v nichž obecenstvo, toužící po osvěžení obsahu děl básnických, nalezlo skutečně něco nového. Frug sáhl pro látku k svým veršům do bible, a čerpaje odtud jako ze sbírky podání o slávě a utrpeních, o velikosti a pádu národa vyvoleného, podával v pěkné básnické formě věci neli úplně nové, aspoň šťastně obnovené. V jeho verších zaznívala upřímná láska k národu židovskému, jehož básník sám je členem, opěvala se blahá minulosť i smutná přítomnosť jeho, líčily se jeho vytoužené naděje (rozuměj ve smyslu biblickém), a obecenstvo našlo v nich zálibu. V nynějších jeho dumách a písních biblická thémata ustupují do pozadí. Za to přináší básník jinou novinku: „Židovské motivy,“ mající za předmět současnou mizerii židů jako národa, a vrcholící v myšlence o zmatení jazyků. Nejlepší částí knihy jsou však ona místa, kde

básník zanechal bible i židovských motivů a obrací se ku předmětům všelidským. Nejzdařilejší práce toho druhu jsou tu Sen Prometheův, Blouznění (Mečty), Čas (Vremja). Frug, jako vůbec všichni mladí poetové ruští, vládne dokonale formou, jeho verše jsou hladké, rýmy zvučné; ale obsahem stojí již daleko za Nadsonem. Často se opakuje, nezřídka jest banální, neboť píše příliš mnoho a v tom přirozeně mnoho mělkého, jalového.

N. Minskij, jehož Stichotvorenija vyšla koncem r. 1887, stojí výše než Frug; jeť také zkušenější, neboť básní už asi deset let. Veršům jeho nelze upříti výraznosti a jisté šířky obsahu; čerpá látku ze života domácího i cizího, ze skutečnosti i z fantasie, a namnoze činí dojem, že to, co opěvá ve verších, skutečně procítil, prožil ve svém vlastním nitru. Hlavním zdrojem nadšení jest mu láska v nejširším smyslu, láska vítězící nad nenávistí a zlobou, vedoucí k odpuštění a smíru. Krásný v tom vzhledě jest jeho cyklus Bílé noci. Svou láskou snaží se básník soustřediti především na ruském národě a na mladém pokolení, při čemž kráčí věrně ve šlépějích Někrasova. Obcujeli v cizině slavnosti svobody, naříká, že jest mu nevolno, jako by byl na cizí hostině, kdežto vlastní matka doma stená v nouzi a bídě (viz jeho Pěsni o rodině). V jiných zpěvích toho rázu očekává s toužebností svítání, běduje, že soumrak stále stojí nad vlastí, že není naděje na zlepšení atd. ve známé pessimistické tónině. Ale takovým žalozpěvům škodí již velice strojenosť a vynucenosť citu, jako je strojena i ta jeho láska k ruskému lidu, kterou má stále na jazyku.

V krásné básni Děrevňa (Vesnice) básník sám se přiznává, že nerozumí ruskému mužíku, ruský lid že jest mu hádankou, sfingou: „Hádankou strašnou,“ pěje, „vyvstáváš přede mnou, hádankou zlověstnou, jako přelud uprostřed stepí bezvodných. Kdo jest lepší, já nebo ty? Kdo pod vnější tišinou může prohlednouti tajné proudění a dno duše národní? Ó, kterak mně postihnouti, co se skrývá v tvé duševní hlubině? Kterak přečísti myšlenku ve tvém pokorném hledu? Jako moře jsi temný; jsili též mohutný, jako moře?“ Jest patrno, že básník miluje národ, uprostřed něhož žije jako host, vidí jeho strasti a tužby, má soucit s ním, touží za něj, ale spolu s ním toužiti nedovede. Jest to nedostatek společný Minskému se všemi intelligenty kosmopolity, setkajíli se s ruským lidem. Do jeho duše smí nahlednouti jen ten, kdo vyrůstá z jedné s ním půdy a žije s ním jeden život. Minský nemá těch vlastností, a proto přese vši poetičnosť a humannosť myšlenek, přes patrný talent a krásnou formu zvuky jeho lyry málo se dotknou ruského srdce; ony zůstanou keřem odtrženým od půdy, a proto nikdy nesrostou s národní literaturou.

O ostatních básnících, jako Jasinském (více známém pod pseudonymem Maxim Bělinský), Konst. Fofanovu a Merežkovském, z nichž každý vydal knihu veršů, povíme krátce, že jsou to v poesii začátečníci bez určité fysiognomie. O jich nadání básnickém rozhodne teprve budoucnosť.

Jmena až dosud uvedená patří vesměs básníkům lyrickým. Poesie epická zastoupena jest v literární produkci minulého roku všeho všudy dvěma, třemi knížkami, z nichž povšimnutí zasluhuje Nik. Nežaty

V stolnom gorodě Kijevě, sceny iz žizni bogatyrej. Jsou to parafrase starých epických zpěvů ruských z cyklu Vladimírova, uvedené však více ve formu dramatickou než epickou. Moderní verš a jazyk setřel se starobylých zpěvů původní barvitosť, tak že čtenář sotva se při čtení vpraví v ráz doby Vladimírovy. Kniha obsahuje čtyři scény: Hřích Alešin, Kníže Vladimír se těší, Zapava Puťatišna a Ilja bohatýr. Kdo by si přál seznati ráz starobylé národní ruské epické poesie, ten ovšem nesáhne po knize Něžatově, nýbrž přečte si ty které zpěvy v originálc. — Ještě méně šťastna jest kniha L. E. Obolenského *Poslědnija poemy*. Básník se snažil v básnických povídkách nakresliti několik obrazů z národního života ruského, vylíčiti radosti a strasti venkovského lidu (Varvaruška, Otstupnik), podati obraz volného žití dávných Povolžských loupežníků (Děvkina hora) a podobné látky. Avšak při vší dobré snaze jest jeho poesie příliš chudičká, místy jen rýmovaná prosa, při tom rozvláčná a málo zajímavá.

Nové písemnictví.

Básně.

Poetické besedy vedou si pořád velice šťastně. Jedním z nejzdařilejších jejich sešitků jest číslo XXVI. *Čechův příchod*, báseň Julia Zeyera, jehož *Vyšehrad* v XVII. svazku Kabinetní knihovny nového vydání se dočkal. Čechův příchod začíná překrásnými slovy:

Ó země ty česká,
ó země ty svatá veliké slávy
a potupy větší ještě a hanby,
ty mohylou jsi, však zároveň chrámem,
v němž slavíme veliké z mrtvých teď vstání!

Čechy obývají zbytky českých Slovanův a troska Bojů, když do nich vstoupil zlatovlasý jun, silný a krásný:

To rek byl, jenž přitáhl s valnými pluky
přes hory a chladné tři hluboké řeky
do země, již v úděl mu určili bozi;
Čech byl to . . .

Spěchá za laňkou před ním utíkající, a na prahu jeskyně

jak bohyně lepá seděla děva
ve sněhovém rouše, a útlými prsty
nit předla zlatou a zpívala tiše.

Je to tichá Etnéa, spanilá dcera poslovanštěného, posledního Boje Ildány z galského kmene Sigovesova, odchovanka staré Pšovanky. Čech s bratrem Lechem hostěn od Ildány, vypravuje, jak bohatý kupec keltický měl krásnou, těkavou, dobrodružnou dceru Labáru, která se vy-

dala v říši Markomanskou vyhledat matčina domova; zde (v pozdějších Čechách) byla loupežníky přepadena, z jichž rukou ji však Bohomysl vysvobodil. Zaslíbili se spolu a spolu se do její vlasti vrátili, odkud pak v zemi charvátskou na úpatí Tater přesídlili; s nimi stěhovala se i Bohomyslova mladší sivooká sestra Charpa. Sem do Tater přitáhl pak i jeho bratr Kolan, kterýž osidlům smyslné Labáry podlehne a za to Bohomyslem v souboji zabit jest. Bohomysla zabije zase Labára, mstíc miláčkovu smrť, a zchystavši se na bludnou cestu světem, ponechá své děti Charpě proklínajíc je:

To celé plémě ať se jako vlci,
jak psi a divé šelmy temných lesů,
po věky dáví Bratrovražda budiž
jim zákonem, a láska cizou bájí.

Tato Labára je pramáti smírumilovného Čecha. V Charpu vstoupil věští duch, i vynašla Čecha a učinila mu odkaz:

„Krev prolívat chraň se v tom bratrském boji,
jenž zuří tak dlouho již mezi vámi!“

a poslala jej, by vrátil se v zemi Bohomyslovu, tam úkol jeho dokonat a zřídit si tam volnou domovinu:

Ó Čechu, tou hvězdou teď v budoucnosť vidím!
Ty založíš říši, jež překoná věky!
Ty spojíš, co spojiti bohům se líbí,
ty sílu dáš slabým, a právo dáš všem!

Tak přišli Čech i Lech do vlasti otců svých pod onen vrch k Bojovi Ildánovi, jenž radostně Čechovi knížecí berlu Sigovesovu odevzdává. A již opět hlásí se rozkol: Lech žádá Ildánu o bílou, luznou Etnéu, však dívka miluje Čecha. Je druidka, mudrcká věštkyně, a v Podřipské sluji odevzdá Čechovi Sigovesův výzbroj:

Ó posvěť tu zbraň, kterou Sigoves potřísnil krví!
On okovy kul, a ty budeš je lámat.

Etnéa má zvláštní, přemocný schyl k „vatře“ (ohni):

Jako do hluboké vody
cos osudně láká, tak do klína jeho
to vábí, ač hrůzou to schvacuje duši . . .
Před rokem mne otec sem do sluje vedl,
a střemhlav já do ohně vrhnouť se chtěla,
jak šílena kouzlem . . . Pád zadržel otec.

A z jitra vstoupil Čech na Říp:

„Hle, kolébka otců i budoucích reků!
Kraj dávno nám slíbený, osudem daný!
Slib bohů se splnil! Buď věčná jim sláva!“
I padl na tvář a políbil zemi,
a všichni tak činili, kropili slzou
tak sladkou a něžnou syrou tu půdu,
jak matku by vítali po dlouhé pouti.
A zase zněl jásot, a jediným hlasem
tak zahřměly zástupy: „Vítej nám, země,
jež Čechovou slouť budeš na věky!“

A u nohou Charpy Lech objímal Čecha,
a zvolal: „Ty hlavou jsi zvolenou lidem,
chci poslušen být ti a sloužit ti v lásce!“

Avšak rozkol stoupá: svár mezi Čechem a Lechem o krásnou Etnéu, o ženu, jako kdys mezi Bohomyslem a Kolanem o Labáru. Charpa proto Etnéu prokléje a rozkáže Lechovi, by veden její orlicí bílou, daleko k východu slunce jinou založil říši. Etnéa tedy dí:

Já vidím, že stará ta rodinná kletba
vás doposud tíží a smyta že není
krev, která tekla kdys v bratrském boji.
Tu kletbu do domu vám přinesla žena,
a žena ji smyje! Jsemť z plemene Keltů,
jak byla Labára, ta osudným hlasem
mne k výkupu volá...

I vnoří obětní meč v labutí své hrdlo. Charpa poručí, by kol hory zapálili lesy, a v tom kole plamenů věštkyně slovanská zadusí se i shoří s Etnéou na klíně.

Báseň má snad všechny přednosti Zeyerových prací: mohutné i dojemné a libé situace, význačné podrobnosti, hudebnou, sladkou, bohatou, pružnou, plynnou, čarokrásným výrazům přející mluvu. Na mnohých místech vidíme, jak účinně, jak plodně a šťastně na Zeyera působily naše rukopisy Královédvorský i Zelenohorský.

Od Frant. S. Procházky vyšla báseň *Na úrodné půdě* (sv. XXVII. Kabinetní knihovny) a verše *Různé zvuky.*

V oné, v komposici poněkud vadné, ale zručně přirozenou mluvou vyprávěné básni dočítáme se, kterak milostivý hrabě obci, za niž poslancuje, roztrhaný barák daroval a kterak se obecní výbor na usilování hraběcího správčího za předsednictví starosty Kývala většinou hlasů usnáší, že panu hraběti nejuctivěji děkuje: pouze Spáčil a Lhota jsou proti tomu. Mezi tím dal Lebedův Havlík Cilce Lhotově za nastalé tmy hubičku, a poněvadž se toho dle známé anekdoty dopustil se kníry následkem prohry v kartách začerněnými, začerní tím také Cilčina ústka. Je zle; neboť spor v obci roste. Kývalovci, strana správčího, založí Občanskou besedu, která se zvrhne v šosáckou a německoškolskou, kdežto Lhotovci u Lebedů Spolek čtenářů zarazí. Občanskou besedu vlídně obsluhuje a zdvořile vyssává hostinský Teles, jehož syn, z Vídně prý inženýr, uchází se odhodlaně o Cilku, začež prý si však na tvář nešťastně získal „otisk něžných prstů pěti.“ Teles ví, co pomůže: spor mezi Lhotovými a Lebedovými třebas jen o brázdu na úrodné půdě. Čeledín Eryn brázdu odorá, pře propukne, a Teles počne v kalu lovit: zejmena jme se Lhotovi syna Fricka také tím chváliti, že

nepije prý, nejí, jenom vzdychá,
ustat musil v práci velkolepé,
v které pérem nesmrtelným sklepe
v pádný důkaz svatosvatý zticha
mrzký podvod, jakýs falsifikát,
který liché pouze nadšení,

jemuž dříve každý musil zvykat,
za národa hlásá spasení.
Spisu Frickova již prvá stránka
sluncem svítí v záhad různých přítmí,
že ves národ šálil jakýs Kaňka.
Dokážeť to Fricek — logarithmy.

Ale pravda o příorku vyjde na jevo, milenci mohou si opět náležeti, a šibal Teles? Má v hostinci svém zase pusto. Různé písničky, které Procházka do veršované své povídky vetkal, jsou hezky myšleny, ale nejsou s úplnou přesností v prostonárodním tónu sbásněny.

Různé zvuky zahájil Procházka básní *Credo*, kteréžto poetické vyznání víry v ten rozum zní, že básník ne k cizím látkám se kloniti má, nýbrž

k té zemi své, již stíní perutěmi
Slovanstva bílý orel široce,
a z každé hroudy, z každé brázdy vzplane
pro tvoje snění vděčné ovoce.

První část Různých zvuků, z r. 1884—1885, slove *Květen*. Po znělkové hádance, na oslavu Poesie složené, následuje vzácný zjev: znělkový věnec *Z růžové obálky*. Míněn list, který pěvcovi zbyl z rukou milenky, kterou Prospěch za jiného vdal a která po smrti svého manžela poznovu se o básníkovu přízeň, avšak marně uchází: obtíže, které forma znělkového věnce působí, je také zde znatelně pozorovati. Pročetše dále něco milostných slok, přicházíme ke „kytičce“ neb spíše „věnečku“ ze tříslokových písní *Ve druhém jaru*, komposice to pohříchu zase poněkud nucené.

Druhou část Různých zvuků vyplňují *Obrázky z alba*, 1882—1886. *Náš kanárek* jest obratně a čiperně podaná vzpomínka na kouzelný zpěv „kanárka“ ve žlutém šatě a s líčkem uzardělým o veliké mši. Nákres *Jakoubek* vypráví o sešlém, zbláznilém, kruťavém nebožákovi, který byl ze semináře pro lásku k děvčeti propuštěn, a nyní je šťasten, když může šlapat měchy u varhan. *Milostpán* líčí přepych zbohatlého žida a bídu křesťanského jeho pracovníka. *Z podzimních večerů* jsou dvě povídky z dob roboty: první z nich, *Na lizačce* (při vaření trnek), je povídka pěkně rozvíjena, avšak její pointa není příliš duchaplna a její dikce není dosti prosta. Ponocný Jurko Aron měl kdysi rád Hanku, ale také ryšavý správčí měl na Aničku oko: správčí tedy „přivrtal,“ t. j. odsoudil na lizačce Arona ke kotli, aby mu holku odvedl, avšak Aron skočil za nima a kopistí správčího vyplatil. Co škodí, že šel za to na vojnu: pomsta je za všech okolností sladká. Druhou povídku *Dědečkovy zálety* vypravuje národnějším tónem sám její hlavní rek děvčátkům o dračkách: mladý pan Alfred ze zámku, který si ohyzdnou bohačku namlouvá, zamítl dědečkovu prosbu, aby si směl vzíti Zefinku, ano pan Alfred pozval si Josefku v zálet ke staré zámecké studni. Avšak dědeček oblekl Josefčiny sukně, kordulku a šátek, šel místo ní na zálet, zamazal tu Alfredovi sazemi obličej — a takto připraven jde baron k bohačce hrát s ní v šachy, bohačka se ovšem polcká, dědeček odváží se na zámek a poví hraběti, že měl zálet s hochem, ne s dívkou,

a že jde na hocha toho milosthraběnce žalovat. Účel je dosažen: aby dědeček mlčel, dostane nyní od Alfreda povolení, by si Zefinku vzal. Druhá povídka, „malá idyla“ *Růžový mlýn*, obrala si za prostý základ lásku, kterou chudý stárek Jeník a mlynářova Růženka k sobě chovají; ale Jeníkovi leze do zelí němčil *pilař* (nájemce panské pily). Tím potázal se však se zlou. Když po muzice připlíží se k mlýnu na zálet, Jan s hochy šeredně ho vyplatí:

Roubík rázem, než se vzpamatoval,
každý hlásek v ňádrech jeho schoval,
a teď hojže, ruce pěkně k lati
rozepni jen, bys moh objímati,
přivážem je, aj, nač tolik zlosti,
ať té slasti zkusíš do sytosti.
Zříš přec, s předu žádná závada,
proto lať jsme dali na záda — —.
Kolmo k lati tyčku s velkým víchem
vztýčili mu potom nad hlavou,
co mu Jeník s netajeným smíchem
na hruď pevnil kytku řeřavou
z velkolisté hluché kopřivy.

Mlynář nesvoluje sice hned ke svatbě Jeníka s Růženou, ale činí mu přece naději:

přinesešli sem
srdce veliké, jak vzala včera
od tebe je z lásky moje dcera,
ale všecko, slyšíš, ze zlata,
potom.. nu, spíše jistě mnohem
šípků našich oploť ostnatá
v růžích zardí se.

Jan odejde do světa, pilař uchází se o Růženku, ale dívka jej odmítá, a dobrák otec ji nutiť nechce. Teď pomýšlí pilař na pomstu: když jednou strhla se bouře, šel zničit mlýnské splavy, aby voda strhala mlýn: ale v tom objeví se Jan, zabrání mu to a pilař ztrativ rovnováhu padá do vzdutých vln. Tu mlynář táže se Jeníka:

„Neseš srdce? — Nu, nač klopiť zrak,
málo již mne kouzlo zlata mate.
Čekal jsem tě, hlehle, dobře tak,
v ňádrech tvých zřím ono srdce zlaté.
Myslím si, že, zdali dosud chceš,
pevně dost svou Růži obejmeš.“

A Růženka stane se Jeníkovou. Jako v povídce Na úrodné půdě, střídá se také v Růžovém mlýně vypravěcí s písněmi, které však v této druhé povídce v povyšším tónu drženy jsou.

Třetí část Různých zvuků nese název *Světélka* (1884—5), v nichž básník především velebí lásku. Řada *Co lesy zpívají* věnována jest půvabným zjevům přírodním, strastným osudům lidským, snaživosti člověka, rozporu mezi idealismem a utilitarismem V Závěrečné rozmluvě *Z hovoru* hájí básník soběstačnou poesii proti hmotnému přepychu. Dikce u něho převládá jadrná, porůzná, zvučná. Procházka zná jazyk

a volí rýmy z většího dílu štěpné. Venkovský život, jeho zvyky a pověry jsou výborně zobrazeny.

V nejnovějším, LV. čísle Salonní bibliothéky nalézáme *Dumy a legendy* od Otakara Mokrého, dosti pestrým osobním, cestopisným, vlasteneckým a hlavně náboženským úvahám a vzpomínkám věnované. Cizí látky převládají. První oddíl *Dum a legend* počíná i pokračuje básněmi z Říma. *V basilice sv. Petra* zbožnosti pln, vidí spisovatel Krista na oslici vjížděti v nádheru Římského velechrámu. *Fontana di Trevi* vyslovuje touhu básníkovu, by ještě jednou uzřel Vlachy a Řím. *V katakombách* zří básník oživující postavy prvních věřících, ale i všezhoubného Nerona; venku na vonném větříku jest líp,

než lkáti zde nad věků hrobkou stmělou,
velikou, slavnou, ale — spráchnivělou.

Columbarium, „popelnic palác zasmušilý," je provedeno poněkud nucené, ale končí (přehlednemeli nemožný tvar „*poh'la*) pěknou milostnou náladou. *Forum*, druhdy slavné a nyní tak spuštěné, jest rozjímáním z většího dílu prostomluvným popsáno. Opouštíme Řím: *Koncil* srovnává názory a záměry orthodoxního sněmu Tridentského proti názorům a záměrům Kristovým, a *Pouť Kostnicí* oživuje nám průběh Husovy světodějné pře; tu čteme tklivou, v lidu „tajenou" zvěsť o Husově náhrobku:

že každý rok červencem
prahnou větve, usychají
a lístečků ruměncem
pokrývají balvan šedý . . .
Tu pak vstává Mistr bledý
a obrácen k východu
zdvíhá k nebi zraky snivé
a v modlitbě vroucí, tklivé
žehná Čechů národu.

Ale prosby mučedníkovy zůstávají pohříchu oslyšeny.

Druhý oddíl věnován tesknému dumání a těkavému přemítání neb popisování. Básník si přeje, by mu Pán aspoň trosku „z paláce mladistvého snění" zachránil. Zdařila jest jinotajná *Škeble*: v bolesti rodí perlu, v bolesti jest o ni oloupena. *Racek* dumá o záhadné báji života, tu luzné, tu zoufalé a zkázonosné. Dle *Mnicha* byl by básník málem „v marných snech zpráchnivěl." *Z Moře* jest malá báseň bohaté dikce, ale končí míněním bez nálady vysloveným: že se všechno snění pískem všedního žití pohlcuje. V *Rorate* naříká básník, že v Čechách ztratily svou moc víra, láska i naděje. *Květná neděle* svolává požehnání na rolníkovu jarní práci. Putování básníkovo *U Trocnova*, báseň Žižkově památce posvěcená, je v skutku vábná. Ve verších *Svobodným Horám* truchlí básník, že název hor těch pozbyl svého významu. *Pozdrav Vltavě*, našemu to Gangu, věnován proto, že z ní čerpá Čech sílu a požehnání, *Hrozd* opěvá krásu jihočeského kraje:

Co činorodé, blahověstné snahy
ve prvním teprv, chudém, zimním květu

zde nad šumnými odpočívá prahy!
Ó paprsk jenom ve hvozd zasmušilý,
jen paprsk jeden nadšení a síly!

V básni *Již svítá* přeje si básník „vykoupení, spásy.“ V elegii *Rodnému kraji* pozdravuje opět milovaný svůj český jih, zakletý „v těžké, nekonečné trudy,“ tuto *Popelku*, tuto švarnou kněžku, která „v světa děje zasáhla“ a k nížto se již blíží kněžic Blanický. *V kraj pobratimů* slaví slovinskou vlasť pod Triglavem.

Třetí oddíl obsahuje legendy. *Scala santa*, název to mramorového schodiště při papežské kapli u Lateránu, poskytla látku k upomínce na císařovnu Helenu, kterak relikvie po Kristovi, a zejmena ony mramorové schody našla, po nichžto dle pověsti Kristus od Piláta k smrti kráčel. V obraze *Domine, quo vadis?* prchá Petr z Říma před Neronem, ale potká Krista, který

obrátil k Petru oko skaboněné
a odpověděl: „S jitřním kuropěním
za spásu církve v strasti opuštěné
jdu poznovu se ukřižovať dáti!“

Petr se vrátí a statečnou smrtí na kříži svou vinu smíří. A jaký jest obsah veršů *Svatého Pavla poslední cesta?* Pavel setká se s Petrem a vyprosí sobě od své žačky Plautilly závoj, by si jím k štěstí svému obvázal oči. *Růží* míněn je květ Krista, nevěstou v Káni Galilejské věnovaný, na nějž, dík to prosté něžné duše, Kristus ještě na kříži vzpomínati chce. *Proč Kristus plakal?* táže se poslední legenda. A vysvětlení zní: poněvadž na Martinu a Magdaléninu prosbu Lazara z hrobu vzbudil „k životu hoři, strádání a bědě.“

Mokrý píše pečlivě, místy až příliš pečlivě, pracně. Snad proto vyhýbá se všemu slohovému tmavojasu. Rozmýšlí a sestavuje své myšlenky do všech podrobností a pronáší je bohatou i zvučnou mluvou. Při tom libuje si v nevděčném popisování. Z jeho veršův zaznívají stálé vzdechy; zde onde vyskytne se v nich něco strojeného neb obrat prosaický. Častého užívání cizích slov měl by se básník odhodlaně stříci.

Jos. V. Sládek seřadil svou novou sbírku básní *Sluncem a stínem* (Salonní bibliothéky č. LII.) ve tři skupiny: Písně, Znělky a Jiné básně. *Znělky*, věnované Jaroslavu Vrchlickému, začínají skromně spokojeným rozhodnutím se: básníkovi dostačuje pohár života zpěvem vrchovatý, tichý svět, noc, bledý měsíc, pel jehnědy, hrstka petrklíčů. To zní velmi hezky, a voní to fialkou, šeříkem, jarem, avšak boj o národní život vyžaduje víc: abychom svého praporu neopouštěli a vytrvali, jak nám to na srdce kladou pozdější nevrlé, hněvem obrněné *Čtyři české znělky.* Ve znělce *Co volil bys?* prohlašuje básník, „že srdce lidské přec je slávy větší.“ Jen prosíme, aby podobná hesla našim Tartuffům hlouběji v srdce vjela. Nestačí „být srdcem člověka,“ ale třeba jím se také jeviť. Dobře mířenou ranou je znělka o *komářích*, jak na velbloudy rostou a vždy udělají karrieru, kdežto idealističtí doni Quijottové „utonou jako ten kámen v studni.“ A takovým komárům je chyba „neukázať rohy.“ Zvláště šťastnou je znělka, v níž Adam právě z ráje

vypuzený k Evě dí: „Nejsme bídní, Bůh nám nechal krásu.“ Důtklivé pravdy vyslovuje *Štěstí*: „každý středem světa chce se zváti“ a teprve k stáru je mu „všechno v smích.“ *Práce* vidí šťastné v těch, kdo kropí potu rosou ten širý svět a padnou při svém díle. Jen že při tom každý vzdychá: „Čím později, tím lépe!“ — Oddíl *Písně* věnován jest hlavně milostným náladám: prvému i druhému jaru básníkovy lásky a zimě žalů mezi nima; jedna tato zimní *píseň* (*Tu malou, drobnou písničku*) vzpomíná básníkovy matičky, jak mu pěla, když jej ukládala v postýlku, i prosí ji:

V mých prsou už tak ticho jest,
jak tich ten pustý les —
ó zpívejte! — já bych tak rád
už na vždy usnul dnes.

Třetí oddíl (*Jiné básně*) obsahuje více méně závažné, vážné i tklivé i rmutné kresby, tužby neb rozjímání o ctnostech životních. Velmi zdařilou baládou, nepočítámeli poslední sloku, jest *Ledová královna*, která matce i dítku, toužícímu po zemřelém otcovi, „na srdce klade ledovou dlaň;“ čtoucímu ji nemůže na mysl nepřipadnouti Goethův Erlkönig. Několik slok v témž oddíle zasvěceno vlasti, několik manželce, několik dítku, několik těmto oběma. Povznešené napomenutí pronáší znělka *Mladé zpěvačce* (Anně Veselé). *Život* zase příšerně nám v nm volá pravdu tvrdou jako žula: „V snech tonem dnes — snem ani nejsme zítra.“ A *Matce Zemi* básník prosebně dí: „V té žití práci nech být nás, mříť — nech čekať spokojeně.“

Stín a chmury, zádumnosť a žal převládají v básních Sluncem i stínem nad světlo, někde se v tom jejich slunci zdvíhá i trochu nezlatého prachu, a přec je pročítáme i dočítáme se zálibou. Kniha jest výsledkem pečlivé píle. *Frant. Zákrejs.*

Výpravná prosa.

Jmeno Ferdinanda Schulze jest našim čtenářům dobře známo. Osvěta přinesla již celou řadu jeho prací větších i menších, z nichž každá měla svůj význam ve stupnici spisovatelova rozvoje. Hodláme zde promluviti o několika z nich, které v poslední době vydány byly samostatně.

Ottova Salonní bibliothéka přinesla právě sešitové vydání Schulzovy povídky *Dvorské panstvo*, otištěné z 11. ročníku Osvěty. Jest to dílo v nejedné příčině zajímavé. Novelista, vážíli látku z jakékoliv společnosti svých vrstevníků, má dokázati, že jsou mu známy nejen jejich snahy obecně lidské, ale že poznal a správně pochopil také ty stránky jejich cítění a smýšlení, které jim jednak proti společnostem jinorodým, jednak proti dobám jiným dodávají zvláštního rázu. Moderní povídkář nesmí sluchu svého zavírati otázkám souvěkou veřejnosť

zabavujícím, nesmí se omezovati na příběhy několika soukromých osob pro kmenový celek zcela bezvýznamných, chceli, aby literární dějepis hleděl k jeho výtvoru jakožto k uměleckému dílu, vystrojenému potřebnou svérázností a opatřenému životní silou netoliko jednodenní, pomíjející. Také novodobý realismus v ušlechtilých stránkách svých žádá, aby spisovatel uváděl v díle svém netoliko postavy ze skutečného života buď přímo vypozorované aneb alespoň zcela pravdě podobné, nýbrž aby také celou společnosť a dobu charakterisoval po pravdě neli ve příčinách všech, tedy alespoň v rysech nejvýznačnějších. Schulzovo Dvorské panstvo patří k těm nečetným povídkám našim, které se otázek sociálních nedotýkají jen letmo, nýbrž vytýkají si tu neb onu z nich přímo za vůdčí ideu, neváhajíce vytčený problém po svém způsobu řešiti.

Jevištěm povídky jest panský statek Všeliby, majetek knížete Marova, kavalíra starého, ušlechtilého rázu. Všelibský dvůr má již druhý rok v nájmu žid Porges, který z něho umí pro sebe těžiti mnohem lépe než kdysi panští úředníci pro svého pána. Lid pracovní arci trpí zde pravá muka, nemaje nikde ochrany ni zastání. Tu přibude do Všelib nový nadlesní Jirout, mladý muž plný ducha, energie a — odporu k židům. Čtenář se dovídá o snahách jeho, čelících již dříve proti činnosti tohoto plemene, čeká tedy kollisi, kteráž se skutečně dostaví, uspíšena jsouc hlavně nenasytností hrabivého Porgesa. Dva odvážní protivníci, představitelé různých živlů i různých zásad, podnikají spolu boj, jehož líčení jest vlastním předmětem naší povídky. Otázka, kdo zvítězí, zaujme všecku pozornosť čtenářovu a nedá jí umdleti až po sám uspokojivý závěr. V rozhodném zápasu podlehne nejen princip Porgesův, ale též on sám i s rodinou svou. Opravné záměry Jiroutovy, jejichž část v praxi skvěle se osvědčila, v plnější podstatě své zůstávají na konci zatím jen theorií, která se zdá sice života schopnou, ale posud ku provedení nedosti zralou a ve všem všudy vytříbenou.

Poměr židovstva k národům, mezi nimiž po světě jsou usazeni, aniž by kde s nimi prodlením věků byli splynuli aneb něčeho podstatného ze své individuality pozbyli, zabýval již mnoho myslitelů. Za našich dnů otázka tato vždy více se tlačí v popředí a zaměstnává mysli nejširších vrstev. Volíli tedy spisovatel látku z tohoto oboru sociálního, jest to volba vhodná; zdar jeho práce arci bude záležeti jen v dovednosti, s jakou své théma rozřeší, aby zákonům uměleckým nebylo ublíženo a aby nutného souladu vnitřního nerušila podjatosť a strannickosť.

Pohleďme, kterak zde svůj příběh sosnoval Schulz. Vida, že při námětu poněkud choulostivém přispěje k úspěchu především přesvědčivý, životný povahopis, v němž by rys za rysem byl pojat realisticky, obrátil svou píli hlavně tímto směrem. Dvě hlavní osoby staví se nám tu na oči, Porges a Jirout. První z nich jest na scéně mnohem častěji než jeho odpůrce. Hned v úvodě pozorujeme stopy jeho činnosti, dříve ještě než vystoupí on sám. Pak již zjevuje se nám jeho skutek za skutkem, a každý jest význačným příspěvkem, doličujícím jeho povahu. Stopujeme Porgesa v jednání jeho s dělnictvem, jmenovitě s rodinou Sýkorovou, s poctivým chromcem Vácou, jejž bez viny uvrhne do vězení, sledujeme

jej i choť jeho Rachel v podlízavosti k rodinám panských úředníků, vidíme, jak důsledně a vytrvale jde za cílem svým, mamonem, a jak dovede obejíti poctivosť a nepodplatnosť Jiroutovu obrátiv se na místa vyšší. Spisovatel vede si zcela správně též v tom, že nelíčí Porgesa toliko, jak roste ve Všelibech a jak s ním zápasí Jirout, ale že doličuje také jeho poměr k celé krajině; ti Zárubové, Součkové, Novákové, Zavadilové atd., které Porges ze slušné zámožnosti přivedl na žebráckou hůl, ač se jich vypravování jen mimochodem dotýká, jsou velmi živou illustrací jeho povahy. V Porgesovi jest plasticky a bez násilných effektů nakreslen typ Semity, jakých nám život ukazuje celé řady; pijavice bez srdce a citu, upír, jemuž vrcholem ctnosti jest zisk za každou cenu, jehož heslem jest čiré sobectví, bytosť, umějící zatlačiti vlastní osobu až k nicotě a hned zas nadutě se vypínati, ničeho se neštítící, po všem dychtící, člověk drzý i zbabělý, plný podlosti a přetvářky, ale také nelitující námahy, trpělivý v strádání, opatrný v nadbytku a vždy se točící po větru — toť soubor vlastností, jimiž Porges věrně representuje svůj kmen.

Jirout nevchází v boj s tímto člověkem ani maně, ani nepřipraven. Sledoval již několik let s nejpilnější pozorností „působení židovstva na mravní, společenský a národohospodářský rozvoj společnosti křesťanské, zejmena lidu pracovného“ a přál si, aby jednou se mohl súčastniti organisované výpravy proti škodnému vlivu jeho. Vyznává sám, že jej vede „zášť proti židovstvu, kteréž se chová v této zemi právě tak, jako ve všech jiných, a nyní jako od věkův, porušujíc nahoru, utlačujíc dolů, vyssávajíc na obě strany. Kolem každého Semity jako kolem dravce vzniká společenská poušť.“ Zmíněná zášť nepochází snad jen z jakési umíněnosti, zapustilať kořeny v srdce Jiroutovo již ve chlapeckém věku jeho po bolestných zkušenostech, kterých nabyl z dotěrných pomocníků matčiny bídy, a klidná rozvaha věku vyspělého utužila toto smýšlení jeho. Zášť ta ostatně v něm nikdy nepřekročila mezí ušlechtilé lidskosti, ujímáť se Jirout Porgesa sám činně v neštěstí a stává se poručníkem jeho syna. V závodu s protivníkem prospívá mu jeho intelligence více než mravní bezúhonnosť (nad kterou kapitál nezřídka slavívá vítězství), prospívá mu i schopnosť učiti se od odpůrce všemu, co jest na něm dobrého. Souhlas knížete Marova přivádí i nejodvážnější kroky jeho k žádoucímu cíli. — Aby povaha obou soupeřů vynikla v kontrastu ještě silnějším, líčí nám autor také opravnou činnosť Jiroutovu, směřující nejen ku prospěchu knížete, ale také k mravnímu ušlechtění a hmotnému zisku celé krajiny, zvláště pak chudého lidu. Jeli Porges, byť se zdálo, že na něm příliš mnoho stínu jest naneseno, kreslen realisticky, jest Jirout zobrazen ve světle poněkud ideálním.

Dolíčené vlastní théma své povídky oživil a rozhojnil spisovatel prostředkem čistě románovým, jakým jsou nástrahy, jež neúnavně líčí na Jirouta choť nadrevidenta Hrdličky, aby jej ulovila za muže pro svou dceru Bertu. Pletichy její přivádějí do knihy jakousi dávku osvěžujícího humoru. Paní Hrdličková i v chování svém k Jiroutovi, i v řízení své nádherné domácnosti (kterou jí Porges potom důkladně rozvrátí) i ve vychování své dcery jest zdařilým exemplárem dámské

honorace, jež dovede duševní prázdnotu a mělkosť povahy obratné zakrývati zevní společenskou obratností, jinak se vyznamenávajíc všemi chybami svého pohlaví. Její postava jest ze žen Dvorského panstva nejvěrněji a nejrázovitěji nakreslena: jí po bok staví se jen paní Ráchelka, kterouž autor místy i ve spůsobu hovoru vystihl tak, jak to u jejích souvěrců shledáváme.

Povídka jest zvláště v první části pevně stavěna. Po vstupních scénách, jejichž šíře užito jest vhodně k tomu, aby se připravila půda k událostem pozdějším, seznamujeme se v exposici s hlavními osobami a tušíme již, jakých ideí asi budou se proti sobě zastávati. Všechny důležitější fáse dějové jsou v čas a náležitě odůvodněny, hlavní myšlenka rozvíjí se a postupuje souměrně. Teprve když spisovatel náhle přerušuje proud vypravování vsuvkou dvouleté mezery časové, zdá se, že děj spadává poněkud urychleně k závěru, any podávají se nám již hotové výsledky činnosti Jiroutovy, jejíchž kořenů právě v uplynulé době jest hledati. Konce, k jakým spisovatel dává dospěti rodině Porgesově, mohly by se zdáti upřílišenými, ale poetické spravedlnosti vyhovují.

Schulz vybírá si se zálibou ku prácem svým látky ze kruhů šlechtických. Tak učinil také v povídce *Rodinná sláva*, otištěné z 9. ročníku Osvěty do Salonní bibliothéky. Čtenář jest tu uveden do půvabné krajiny Pojizerské, kdež poznává tři různé rodiny šlechtické. Vlastním dějištěm jest Libensko, statek a sídlo hrabat Krobbsů, ale děj zasahá také na Hruškov, kde sídlí hraběcí rod Rinnbachů, a Heřmanov, kdež jsou bytem hrabata Kosořičtí. Každý z těchto rodů má zde v ději svého mužského zástupce, který jest představitelem vzájemně různých názorů o úkolech a budoucnosti šlechty, zvláště té, která se nemůže honositi bohatými statky. Hrabě Romuald Krobbs vyhledává slávu v zevních okázalostech, které stravují skromné jmění jeho na úkor četného příbuzenstva, jinak jsouce zcela bezvýznamny. Hrabě Žiga Rinnbach libuje si v nemoudrém utrácení vydlužených peněz, v panských rozmarech a v tupení všeho, co by směřovalo k ušlechtění duchovních mohutností šlechticových. Pravým opakem jeho jest mladičký hrabě Latto Kosořický, který se úsilovně vzdělává, aby se stal lidstvu užitečným a tak svému jmenu zjednal česť. Vůdčí ideou spisovatelovou bylo ukázati, kterak panští rodové nezbytně pozbudou někdejšího významu a dojdou k úpadku, budouli se na základě přežilých tradicí ohrazovati ve svém kastovnictví odporem k modernímu pokroku, který znenáhla učí ceniti lidstvo jinak než dle pokladny a rodu, a budouli se straniti soutěže s aristokracií duchovou, bez níž sami nemohou se obejíti. Zdravý náhled, jako v životě jest i tu v menšině; jen Latto Kosořický uznává za důstojno sebe a šlechtice vůbec, „aby se přidal k novověké společnosti státní, aby uznal novověkou rovnosť občanskou a nezakládal sobě na zděděném jmenu více, než pokud se s ním spojuje památka činův opravdu slavných a šlechetných.“ Sláva rodinná neměla pro něho „ani nejmenší ceny, nemělali za podklad vlastní osvětu a práci:“ on uznával také „svrchovanou potřebu, aby mezi zámkem a jeho okolím až na nejposlednější stín vymizel někdejší

rozdíl před právem.“ Prodlením nedlouhé doby vyjde na jevo, která z těch zásad vede k cíli; Romualda Krobbsa uvrhne otravná nespokojenosť v šílenství (k němuž byl po otci náchylen), Žiga Rinnbach propadne pro podvodné manipulace peněžní ramenu spravedlnosti, Latto Kosořický však kráčí na dráze úřednické vstříc pěkné budoucnosti.

Nelze popříti, že théma Rodinné slávy jak invencí, tak řešením čtenáři se zamlouvá Schulz postaral se o to, aby účasť naše i jinak byla podnícena; proto dává nám nahlížeti také do domácnosti panstva Libenského, abychom poznali, jak mesallianční sňatek Romualdův s Klárou, k němuž byli dohnáni úskokem Klářiny matky, oběma způsobil hoře na celý život, a zároveň abychom se přesvědčili, že i zde ženy dovedou mnoho trpěti, nereptajíce a svým lahodným klidem též své okolí utišujíce. — Také zde má osnova ke konci poněkud rychlý spád, kdežto exposice jest pečlivě sestrojena a zvláště v jednání Romualdově vše dobře připraveno a motivováno. Celku lze činiti výtku jakéhosi romantismu, jímž jest zejmena obestřen hraběcí básník Latto ve své lásce k Jelle Rinnbachové, a také strannická upřílišenosť v kresbě některých povah staví se nám tu mimoděk na oči. Popisy a líčení krajinářská dýší zde plnou svěžestí, sytostí a lahodou.

O dobrý, poutavý námět, který by měl také vzácnou známku původnosti, není u Schulze nouze. Dokazuje nám to také třetí kniha jeho, o které chceme mluviti, čtenářům našim ze 13. roč. Osvěty dobře známá *Latinská babička*, vydaná nákladem Vlad. Čecha. — Osudy jediné toliko osoby, třeba to byl člověk prostý, vzdálený ruchu velikého světa, bývají tak pestry a rozmanity, že v ruce obratného novelisty stačí na rozměrný obraz, který pak poutá náš zrak, lahodí naší mysli a vtiskuje se trvale v naši paměť. Bývá to zvlášť u lidí, kteří neřídí se jen vrátkou náhodou, ale z jejichž niterného života zejmena síla vůle ve skutcích se jeví. Schulz vybral si zde takovou postavu — ženu — která mimo to též jinými přídatky od svých vrstevnic se lišila. Kniha jeho dělí se na tři nestejné díly. V prvním seznamujeme se s babičkou Kratinovou, jíž se dostalo čestného názvu „latinské“ pro její řídké vzdělání, najmě pak i znalosť jazyka latinského; vychovává studenty a žijíc s nimi vždy novým životem duševním, oblažuje své a prospívá cizím i těší se obecné úctě a lásce. Spisovatel vybírá své zevrubné vypravování z upomínek na první počátek svých studií a zapřádá věc tak, že nám tu nejeden drobný příběh, nejeden rys povahový při různých osobách a vzájemný poměr jejich, ba nejedna osoba sama zůstává záhadnou. Nejistota o minulosti babiččině, v níž hledáme původu její nevole s páterem Dominikem i neobyčejné přízně k malému Karlovi, úcty k jistému obrazu v jejím bytě a mnohých jiných věcí, podněcuje naši pozornosť a jest zároveň vnitřním pojítkem s dílem druhým Tato část knihy vypravuje právě o minulosti ctihodné stařenky; zde nalézáme klíč ke všemu, co nám prve bylo zatajeno. Tak padá tu rouška i se záhadných figurek, jakými jsou kulhavá Barča a nalezenec Petřík. Zde se dovídáme také o důležitějších momentech z pozdějšího života postav, které dříve ve vypravování byly pojaty. Náš rozhled tedy v uvedeném dílu druhém nabývá jasnosti a zasahuje jednak do let dávno minulých.

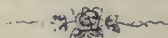
jednak do podrobností doby přítomné. — Třetí díl má ukojiti zvědavosť čtenářovu ve příčině zmíněných dvou figurek episodních; spůsob, jakým se to děje, valně se liší zvláště od dílu prvního.

Tresť celé knihy tvoří povahopis titulní hrdinky, který jest také proveden pečlivě, zevrubně a věrně. Babička Kratinová jest jako svit starých časů, jako poslední ohlas vymírajícího klassicismu, jenž právě v naší materialistické době mocným kontrastem se odráží. Celé její okolí, po výtce pak studijní život na starém gymnasii kněžském jest vkusným a příhodným rámcem k libému obrazu neobyčejné stařenky. V těchto detailech prvního oddílu a v sytém i bohatém koloritu jeho spočívá hlavní půvab celé knihy; co potom dodatkem následuje, má již úkol dosti podružný — odtud čtenář nenabude onoho milého rozjaření mysli a utěšení srdce, jehož tak hojnou měrou podává nám část prvá. Naše hrdinka svou vzácnou rovnováhou a silou duševní, získanou po mnohých bojích a strastech životních, jemností mysli a citu, nelíčenou dobrotou, jakož i moudrostí a bystrostí ducha jest takořka živým dokladem známého, také zde citovaného hesla: „Studia adolescentiam alunt, senectutem delectant, secundas res ornant, in adversis refugium atque solatium praebent.“

Osnova naší povídky jest sice, jak ze zmíněného rozvrhu jejího jest patrno, dosti původní, ale nikoli jednotná a pevná. Vše vypravuje jedna osoba — autor — jakožto věci již hotové, odkudž ve druhém díle vzniká jistá jednotvárnosť, při níž hlavně dialogu pohřešujeme; k tomu pak dlužno dodati, že spisovatel svou osobou napořád v ději jest súčastněn. — Romantickým živlům přáno jest tu více půdy než kde jinde a nad nejedním kusem vypravování jest rozestřeno mnoho tajemného šera; i když pomineme lásku Karla Říčanského a Fricka Javora, pozdějšího pátera Dominika (kterážto láska připomíná prostředky a cesty staré školy románové), zbude Barča i Petřík silným toho dokladem. Uhlazenosť, plynnosť a lahoda slohová patří ku příjemným vlastnostem této knihy.

Ode všech prací Schulzových, o nichž tuto byla řeč, velmi podstatně se liší jeho dějepisná novela ze 14. století *Česká Magdalena*, otištěná ve 20. ročníku Matice lidu. — Spisovatel sáhl po látce historické, i bylo by přirozeno, že titul vzbuzuje v naší paměti představu biblické kajicnice, a při tom si mimoděk vzpomínáme, kterak tato postava často k sobě obrátila pozornosť umělců, zvláště výtvarných. Mistři nejrůznějších dob od slavného Corregia, Matea Cereza až po Schiavona Natala zpodobili krásnou hříšnici starozákonní, naznačujíce ve spanilé líci její výraz těžké dumy, přemítání, žalu a lítosti a stavíce ji v dobrovolnou odloučenosť od světa. Zcela jiné podoby jest Magdalena našeho spisovatele. Jest také veřejnou hříšnicí a na konec také snad kajicnicí, ale ji přinutila upustiti od hříchu jen korrupce tělesná, a klášter jest jí ochranným krovem v nouzi, nikoli však ústraním vytouženým k nápravě. Vina pak Kristiny Rokycanské — tak sluje tato Magdalena — jest tím větší, že zaplétá ve své sítě i hlavy korunované, vedena jsouc nezřízenou touhou pokořovati lidi ctnostné. V osobě záletného krále polského Kazimíra III., který zákonitou choť Adelu hessenskou i s dětmi zapudiv po svých hradech si četné milostnice usadil,

nalezla dobrého spojence. Tento král dle líčení autorova poklesne tak, že přestrojiv prostého řeholníka za biskupa, dává se s Kristinou před celým dvorem oddati a potom samého papeže nepatrným darem uchlácholí. Nekalá činnosť paní Kristiny vzbuzuje odpor tím více, že pravým opakem vzpomenuté Magdaleny slavných umělců nemá krásy tělesné, klamajíc své krátkozraké ctitele umělými praeparáty a líčidly. — Zpracování jest k látce úplně přiměřeno; autor nikde ničeho nezahaluje ani neobchází, jen aby praktiky a choutky hrdinky jeho více vynikly. Úvahy její o našem Karlu IV. (str. 44.) jsou v té příčině tím poučnější, čím velebnější jest v celém národě památka otce vlasti; arci nelze se jim diviti po sobělibém přiznání Kristinině, že „sám nejvyšší purkrabí, pan podkomoří, hofrychtéř a nejeden vzácný dvořenín“ bývají u ní častými hostmi. — Také sloh nemá zde té vybrané uhlazenosti a zdravé pružnosti, která se nám ve předešlých pracích Schulzových tak zamlouvala. Po našem mínění neměla by historická povídka vyhledávati věcí, jimiž se buď dějiny vůbec aneb postavy velikých mužů snižují nebo zbytečnými stíny zakalují, zvláště když jde o četbu pro lid — tu se nám takovéto realisování obrazů historických zdá málo prospěšným a málo opatrným. *F. V. Vykoukal.*

Moravská bibliothéka. Pořádá Frant. Bayer Čís. 34.: Ze života básníkův antických. Paběrky Timotheje Hrubého. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1888.

Ochotnické divadlo. Pořádá Arnošt Schwab Polabský. Svaz. 40.: Bůh tomu chce! Veselohra o 3 jednáních, dle Bayarda a Biévillea vzdělal E. Z. Svaz. 41.: V zábavním výboru. Veselohra o 1 dějství, napsal B Štěchovský. Na výletu. Veselohra o 1 dějství, napsal B. Štěchovský. Svazek 42.: Manžel v base. Fraška o 4 jednáních, dle Harry Gibbona volně zpracoval J. Kühnl. Svaz. 43.: Oskar, čili Manžel, jenž podvádí svou ženu. Veselohra ve 3 jedn., napsali Scribe a Duveyrier, přeložil Jos. Woller. Nakladatel M. Knapp, v Karlíně 1888.

Žertovné divadelní hry. Svaz. 8.: Salon paní starostové. Obrázek o 1 aktu, napsal Ant. Klášterský. Sv. 9.: Jen žádné klení! V. P. Sv. 10.: Sok s trumpetou. Fraška o 1 jednání, dle F. W. vzdělal E. Z. Nakl. týž.

Besedy mládeže. Pořádá V. Špaček. Svaz. 244.: Patero pohádek. Veršem napsal Jan Milota. Svaz. 245.: Do rodiště Rubešova. Cestopisná črta, již napsal V. Petrů (S obrázkem.) Sv. 246.: Drobné obrázky dějepisné. Mládeži nakreslil Jos. Flekáček. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1888.

Veselé čtení pro náš lid. Sbírka humoresek, frašek, žertovných anekdot a básní. Hlavní spolupracovník Vil. Šalek. Nákl. vlastním.

Zábavná bibliothéka. Vydává B. Plaček, pořádá K. Šťastný. Seš. 37. až 40.: Budník. Obrázek Jos. Ignáce Kraszevského. Z polštiny přel. Jos. Koněrza. Nákl. pap. knihtiskárny benediktinů Rajhradských, v Brně 1888.

Bibliothéka mládeže studující, vydávaná péčí ústředního spolku učitelstva středních škol českých. Serie I. č. 2.: Zeměpisné rozšíření rostlin a zvířat. Sepsal dr. V. Kurz. Nakl. B. Stýblo, v Praze 1888.

Encyklopedie humoru a vtipu. Seš. 5.—7. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1888.

Podstata ústavnosti a zásady sněmování v Rakousku. Pro praktickou potřebu sestavil Fr. Srbený. Nakl. Em. Šolc, v Telči 1888.

Statistická knížka král. hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za r. 1885. Vydává statistická komise král. hl. města Prahy a spojených obcí. Red J. Erben. Díl první všeobecný. Nové řady ročník čtvrtý. Vydání české. Nákl. stat. komise, v Praze 1888.

Průvodce po Italii. Praktická konversační knížka pro touristy a cestující. Stručná encyklopedie významů a frásí při cestování se naskytujících. K výletům do Italie sestavil Jos. Flekáček. Nákl. Cyrillo-Methodějské knihtiskárny, v Praze 1888

Der böhmische Schnelllehrer. Leichtfasslicher Selbstunterricht in den Elementen der böhmischen Umgangssprache von Fr. Vymazal. Verlag von C. Winkler's Buchhandlung, Brünn 1888

Kterak máme kouřiti? Návod pro kuřáky, aby se škodlivých účinků tabáku uchránili. Dle lékařských rad a předpisů upravil E. Z. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Stůj a považ! Příruční pokladnička dobrých rad, napomínek a výstrah pro každého. Dle angl. spisku „Stop!" upravil E. Z Nakl. týž.

Český pravoslavný kalendář na přestupný rok 1888. Vydal Feodor Jareš. v Kyjevě 1888.

Průvodce k fysikálním pokusům s přístroji c. k. ministeriem pro obecné a měšťanské školy předepsanými. Podává Jar. Jirásek. Nakladatel M. Knapp, v Karlíně 1888

Zpráva kuratoria umělecko-průmyslového musea obchodní a živnostenské komory v Praze za správní rok 1887. Nákl. umělecko-průmyslového musea, v Praze 1888.

Zpráva Pražské vychovatelny v Libni za r. 1887. Ročn. IV. Nákl. obec. důchodů král. hl. města Prahy.

Jednatelská zpráva, kterou za čas od 16. března 1887 do 31. března 1888 podal dne 10. dubna 1888 v řádné výroční valné chůzi členů Pražské tělocvičné jednoty Sokol dr. Alfred Hrdlička. Nákl. vlastním.

Taroky a piquet. Příruční knížka pro příznivce a hráče obou těchto oblíbených her s návodem i se všemi pravidly. Sestavil E. Z. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Památky archeologické a místopisné. Red. dr. J. L. Píč Dílu IV. seš. 1—4.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA.

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.
TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.
Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.
1888.

OSVĚTA

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO VII.

☞ Číslem tímto počíná se **druhé půlletí** letošní Osvety. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, aby je záhy obnovili.

Knihy a hudebniny redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 8.—10. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický Sestavil Fr. Kott. Dílu VI. seš. 9. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (významných) písní všech slovanských národů. Pořádá, harmonisuje a vydává L. Kuba. Knihy VI. seš. 9. a 10.: Písně ruské (velkoruské). Nákladem vydavatelovým.

Obrázky. Básně od Adolfa Heyduka Poetických besed čís. 36. Nakl. E. Valečka, v Praze 1888.

Salomonida. Román od Serváce Hellera. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Kabinetní knihovna. Svaz. XXXIII.: Feuilletony. Od Jana Liera. díl II. Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1888.

Ottova Laciná knihovna národní. Serie XI. seš. 9—10.: Drobní lidé. Črty ze všedního života od Ig. Herrmanna. Řady druhé seš. V. a VI. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Spisy Jos. Kajetána Tyla. Pořádá J. L. Turnovský. Čís. 8. a 9. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Karla Havlíčka rodinné listy Brixenske. Vydal V. V. Zelený Seš. 4. Nakl. K. Šolc, v Kutné Hoře 1888.

Básně Aloisa Svobody. Nákl. vlastním.

Vojna a mír. Od hr. L. N. Tolstého (1864—1869). Přel. V. Mrštík. Seš. 3. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Народные разказы Льва Толстого. Прага, Эдуардъ Г. Валечка.

Bibliothéka pedagogických klasikův českých i cizích. Red. a vydavatel Fr. Bayer. Roč. III. seš. 4. Dílo VII.: Jana Ev. Kosiny Sebrané spisy.

Život zvířat. Od A. E. Brehma. Dílu I. (Ssavci. překládá A. J. Bernard) seš. 29. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Časové otázky. Seš. 1.: Naše pře s ministrem dr Gautschem. Reči poslance K. Adámka na sněmě král. českého a na radě říšské v l. 1887—1888. Nakl. J. F. Šašek, ve Vel. Meziříčí 1888.

Repertoar českých divadel. Č. XL.: Starý pán. Komedie o pěti jednáních. Sepsal Alex. J. Palm Přel. dr. P. Durdík. Bílé růže. Črta o jednom jednání. Napsal Felice Cavallotti. Přeložila M. Kalašová Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Zasvěcení chrámu v Hamarbě. Román. Nového vydání románu a novel Emilie Flygaré-Carlénové seš. 6. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Chrt. Obraz ze života. Napsal Vácsl. Kosmák. Seš. 5. a 8. Nakl. E. Šolc, v Telči 1888.

Moravská bibliothéka. Pořádá Frant. Bayer Ročn. IV. čís. 36 a 37. Ze života básníkův antických. Paběrky Timotheje Hrubého. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1888.

Obrázková knihovna pro mládež. Řídí St. Řehák-Kamenický Ročník V. Seš. 2.: Z rodné půdy. Básně a povídky K. H. Sýkory. Illustroval J. Dobeš a K. L. Thuma. Nakl. B. Böhm, v Novém Městě n. Metují. 1888.

Česká bibliothéka rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá B. Frida. Ročník IV. svaz. 11.: Honoré de Balzac: Plukovník Chabert. Za opatrovanství. Z francouzského přeložil Pavel Projsa. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Encyklopedie humoru a vtipu. Seš. 8.—10. Nakl. J. R. Vilímek. v Praze 1888.

Veselé čtení pro náš lid. Sbírka humoresek, frašek, žertovných anekdot a básní. Hlavní spolupracovník Vil. Šalek. Ročn. II. seš. 1. Nákl. J. F. Vaněk, ve Vel. Meziříčí 1888.

Bibliothéka místopisů a jiných děl historických Svaz. IV.: Dějiny města Vel. Byteše. Díl. II. Dle pramenů archivu Velkobytešského. Sestavil Jan Tiray. Nakl. J. F. Šašek, ve Vel Meziříčí 1888.

Aristotelova ethika Nikomachova, kterou přeložil a vysvětlivkami opatřil P. J. Vychodil. Seš. I. (kniha 1.—3.). Nákladem benediktinů Rajhradských, v Brně 1888.

R. 1888. Čís. 7.

OSVĚTA

F. L. Věk.

Od

Aloisa Jiráska.

VIII.

Cesta kamny.

Smrt pátera Matiáše dojala velmi mladého choralistu. Po ten čas, co starý bibliothekář ležel ještě v klášteře, dole v domácí kapli na prkně, František si několikráte k němu zašel, aby se u jeho mrtvoly za spásu jeho duše pomodlil. Také ošetřoval světlo u hlav mrtvého planoucí a nedopustil, aby zhaslo nedbalostí sluhovou jako tenkráte, když se vracel tajně v noci s koláči od starého Šulce.

Dobře bylo ještě pro studenta, že po pohřbu v klášteře nezůstal, nýbrž že se odebral domů, na prázdniny. Domov a blaho studentského života o vakacích ho nejvíce utěšily.

Doma se zase, jako každého roku dověděl něčeho o světě. V klášteře totiž žil jen zpěvu, studiu, čtení a tajnému čtení a hudbě; v té se pilně cvičil za návodu zvláště výborného pozaunéře Strádeckého, k němuž z kláštěra docházel.

Františkovi přibývalo vědomostí a hudební dokonalosti. Jinak se však o nic nestaral, a nemohl ani, poněvadž k nim, choralistům, do kláštera dostalo se málo novin. Ovšem, když nastoupil panování císař Josef II., pronikla nejedna zpráva o něm až do odlehlé světnice choralistské. Buďto že zaslechli něco od velebných pánů, když jim přisluhovali, nebo že vrátný Růžička s rozhorlením vypravoval o novotách císařových, jak pobožnosť obmezuje, ano i ruší.

Doma však slýchal mladý Věk o císaři jiné hlasy. Tam obecně chválili jeho patenty, jak sedlákům velice ulehčeno, jakož i některá jiná nařízení. Z těch si mladý student patentu o svobodě náboženské povšiml nejvíce. Hned jak o něm uslyšel (a to bylo ještě v Praze), vzpomněl si na starého Žalmana. Když pak domů přišel na prázdniny, nemeškal se matky zeptati na bývalého souseda.

I pověděla o něm, že hned, jak ten zákon byl ohlášen, odebral se na kancelář a tam oznámil, že není již katolíkem, alebrž že se hlásí k té staročeské víře bratrské. Když mu řekli, ta že dle patentu císařského není dovolena, nýbrž jen vyznání evangelická, velmi se zarmoutil a nechtěl ani uvěřiti. Teprve později, když se přesvědčil, že tomu tak je, přiznal se k víře evangelické, helvetské.

„A tak je teď helvítem," končila Věková svou zprávu a doložila: „Má teď pokoj — alespoň od úřadů. Tu tam, co jsou nerozumní a necitelní lidé, ti ho leckdys ještě zlobí a jeho víru mu vyčítají — však těch on si ani nevšimne, vůbec nevšímá si nikoho jako dříve. Pořád je takový bubák —"

„A zlobíli se ještě —?" ptal se František.

„Ba zlobí." A matka pověděla, jak ho zastavila, když ten zákon o víře přišel, a jak mu sama jsouc potěšena řekla, že je teď asi rád, že bude míti pokoj.

„Podíval se na mne jako výr a povídá: Jsem rád, ale udavači mají po všem. A odešel. A tak jsem se vícekráte k němu nehlásila, když je takový zatvrzelec."

Tak matka vypravovala, a synka to také zamrzelo, neb znal její nejlepší vůli a jak o Žalmanovi smýšlela. Proto se také po něm pak tuze nesháněl a nedbal, aby s ním mohl promluviti. Než to přání živé měl, aby starochovi mohl jednou pověděti a jej přesvědčiti, že ani on ani matka ho neudali, že skrze ně nepřišel o svou starou bibli. Však hned tenkráte, když František po prvé vlezl po žebříčku k oddělení s knihami zapovězenými, pomyslil si: Kdy by tu tak byla Žalmanova bible! Však by ji poznal už po těch obrázcích. Než nadarmo ji tam hledal. A Žalmana přesvědčiti bylo nesnadno, zvláště když ho tak málo vídal a tak dlouho s ním nemluvil.

Až poslední prázdniny, kdy přišel po prvé do domova jako praemiant, setkal se se starým, někdejším sousedem na silnici u sochy sv. Jana.

František se dal s ním do řeči. Starochovi to nebylo patrně tuze vhod. Nějak byl neklidný, na studenta se ani tuze nedíval, a když se podíval, tak plaše a zkoumavě a nějak rozčileně se poškubával za límec své kazajky. Také jen zkrátka odpovídal. Jakmile se však mladý Věk zmínil o bibli, tu starce jako by bodl.

„Toho nechme, co pak bychom o tom mluvili... Oni v klášteře — Maminka — ale nechme toho. S Pánem Bohem —" a již co nejbystřeji zahnul do své chalupy, kde zmizel jako jezovec v doupěti, zanechav na silnici překvapeného, zaraženého studenta.

Ten, jakkoliv měl starocha rád, tehdy se na něj zamrzel, a umínil si, že tak hned se s ním nezastaví, toho že se bude chrániti.

A tak mladý Věk se vrátil s nepořízenou v tomto ohledu i tohoto roku do Prahy. A zase do kláštera. Přijali ho tam a nechali si ho, třebaže se mu již hlas změnil. Oblíbilť si všichni čiperného studenta, zvláště sám převor, a měli ho jako za svého. A mladý Věk, nastávající rhetor, také se již tak bolestně s domovem neloučil jako minulá léta, a v klášteře tak velmi po domově netesknil jako jindy. Zvyklť už, maje tu téměř druhý svůj domov.

Jen páter Matiáš mu scházel. Na něj počal zase častěji vzpomínati, když se ocitl opět v tichých zdech klášterních, když procházel se zahradou v podzimním pestrém hávu, kde ještě loni s bělovlasým bibliothekářem se procházel a jemu na jeho žádosť vypravoval o prázdninách a o domově. A když František po prvé zase vstoupil do bibliothéky, ozářené světlem podzimního, jasného odpoledne, tu se mu oči zakalily, an je upřel ke známému tmavému, dubovému stolku u okna, kdež páter Matiáš u foliantu sedával, kdež také usnul na věky a kdež nyní bylo prázdno . . .

Poněvadž bylo známo, že byl jako assistentem nebožtíka bibliothekáře, nezabránili mu přístupu do bibliothéky ani teď. Ano nový bibliothekář, páter Anselm, vyžadoval si jeho služeb a pomoci leckdy. František byl tomu rád, třebaže to nebylo již tak jako za nebožtíka.

Páter Anselm nebyl tak horlivý, neměl knih v takové lásce jako páter Matiáš, a proto ani tak často do bibliothéky nepřicházel. Že však mladý Věk požíval důvěry u nebožtíka jeho kollegy, proto studentovi také důvěřoval, a tak mladý knihomol neměl cestu k oddělení „libri prohibiti“ zcela zatarasenu. Nejednu si opět odtud knížku kradí přinesl a kradí ji přečetl.

Žádná ho však, kromě jmenovaných J. A. Komenského, tak nevzrušila jako „Historie o těžkých protivenstvích církve české.“ Nový svět se mu otvíral, nové světlo počalo mu vycházeti nad minulostí předků; počal přemýšleti, uvažovati, srovnávati a — pochybovati; pochybovati o lecčem, čemu ho dosud učili, co četl nebo co slyšel o minulosti české země. Než jedno jisto bylo, a to že vzbudila knížka ta hluboký soucit k nebohým, pronásledovaným předkům, mučeným, do ciziny vyhnaným. Zvláště však byl dojat, když četl o osudech rodné své krajiny, jak tam bývalo, jaké tam zádavy se staly a co hořkého utrpení všickni tam snášeli.

A tu nejednou sobě vzpomněl na starého Žalmana. Čta ty trudné kapitoly přestal se na něj mrzeti, počínal mu rozuměti a zase si upřímně přál, aby si ho udobřil a jej přesvědčil, že matce i jemu křivdil. V tu dobu zaslechli i v tichém klášteře ohlas mocného proudu časového.

Bylo koncem prvého běhu školního, a choralisté se pilně učili připravujíce se ke zkouškám. Ale při tom dobře sobě povšimli, a zvláště F. Věk, že v klášteře nejde vše svým obyčejným během. Pozoroval, že velební páni začasté nad obyčej živě rokují v refektáři, v ochoze nebo kdekoliv se jich několik sešlo. Bylo to zajisté něco vážného, jak nejlépe se zračilo v jejich tvářích a zvláště v převorově. Ten nějak starostně hlavu klopil. Také několikráte vyšel v slavnostním svém hávu z kláštera. Kam, toho se studenti nedověděli, neboť Růžička sám nic nevěděl.

Když se Věk ubíral k půlletnímu examinu, potkal pátera Anselma zrovna během ku převorovi kvapícího. Od Růžičky student doslechl, že byl páter Anselm v městě.

Co se stalo? Snad by — ale proč by k vůli němu? Vzpomněl si totiž student na to, co včera zaslechl, že přijel do Prahy císař. Ale na to vše pak zapomněl, když zasedl ve škole do škamny, aby po latinsku pojednal „O pravém štěstí,“ jak mu uloženo.

I zabral se do práce živě a upřímně na vše zapomněv a psal a psal. Myšlenky se jen řinuly a student ani si toho vědom nebyl, že je vybírá z pokladu, který si bezděky nastřádal v sadě zapovězeném, hlavně ve spisech Komenského. A když dokončil, bylo mu práci přečísti před profesorem a prefektem. Profesor nějak oči vyvaloval a pak řekl, to že není školní pojednání, ale kázaní, prefekt však pohladil Františka po hlavě a velmi jej pochválil.

A s tou pochvalou i písemně stvrzenou, bral se pak chvatným krokem domů, jsa toho mínění, že si u převora vyprosí, aby směl do města. Chtělť také spatřiti císaře, o kterém si studenti tolik vypravovali.

Když došel na Staroměstské náměstí, užasl velmi. Náměstí skoro všecko plno lidí — Všude davy, všude skupiny a samí zvědaví, a všude všude mluvili o něm, o císaři.

„Císař je tu! Už pojede! Už se brzo vrátí!"

„Je na radnici —"

„Ne, je v klášteře —"

„Ano, u benediktinů —"

Tak sem tam mluvili, volali, přeli se. Mladý rhetor už dále neposlouchal. Císař u nich! V klášteře! Ah, proto on páter Anselm ráno tak pospíchal! Proto oni velební páni — — To se na něj připravovali, na uvítanou chystali . . . Jeli tam ještě — a uvidíli ho? A co tam? Že by snad — Ó, to snad ne! Nedej, Bože!

Tak student pomýšlel drže své složené vysvědčení pevně v hrsti, Prve je radostí ani neschoval, nyní zapomněl a ani by v té tlačenici nemohl. Jen lokty pracoval, prodíraje se zástupy, nebo se prosmykoval a provlekoval jako úhoř, až všechen zardělý a zpocený přece pronikl až ke klášterské fortně.

Byla i s branou zavřena. Tu byli zvědavci sraženi jako zeď. Císař je tedy v klášteře. Čekají tu na něj. Udýchán stanul student u fortny, kterou mu Růžička otevřel, náhodou v tu chvíli k okénku přistoupiv a jej shlednuv.

„Pojďte! Pojďte!" volal na něj vrátný fortnu za ním zavíraje. „Je tu — císař je tu! Co se to děje! To bude! To bude!"

Ale mladý Věk nedbaje jeho výkřiků ptal se chvatně, kde je, kde je císař, a již chvátal do hlavní budovy klášterní. Ale tam se ve svém chvatu zarazil, pod samými schody, s nichž se ozývaly hlasy i řinčení zbraně. A hle! Kdo to dolů sestupuje!

Student upíral užaslý zrak na skupinu neobyčejných hostí. V čele pán slušně vysoký, v tmavozeleném kabátě s portami a s hvězdou na prsou. Vedle převor ve slavnostním taláru, za nimi několik pánů, jistě generálů, v premovaných kloboucích.

Pochyby nebylo. Ten první, hle, toť sám císař, třebaže nebyl ani tak skvěle oděn jako jeho družina.

Nikdo ze všeho průvodu si nevšiml mladého rhetora dole pode schody nyní uctivě ustupujícího, jen ten pán v čele. Upřel své chrpové oči na studenta a již mu kynul.

František Věk přistoupil maje smeknuto a hluboko se bezděky ukloniv odvážil se, všechen z rozpaků zardělý, vzhlednouti k císaři.

Ale jak ten promluvil, vzpamatoval se a bystře císaři odpovídal, jak se jmenuje, kdo je, odkud je a ochotně podal vysvědčení, když císař chtěl také zvěděti, co v ruce má.

Císař začal po česku, hned však obrátil do němčiny, když zaslechl, že před ním stojí student. Proletnuv zrakem jeho vysvědčení usmál se, vlídně hlavou pokynul a vraceje list řekl: „Bravo.“ Pak ku převorovi se obrátiv pravil: „O tohoto studenta bude také postaráno.“

To již kráčel dále a družina jeho za ním, a převor také vyprovázeje mocnáře.

František však stál tu dosud jako sloup, a jako za viděním upíral zraky své za zacházejícími pány v lesklých uniformách. A již zmizeli, již ohlas jejich kroků a zbraně umlkl; v tom z venku zalehl až sem hlučný, jásavý pokřik, vítající patrně císaře z kláštera vycházejícího.

„Tak, tak! Jen jásejte!“ opodál ozvalo se trpce, ano rozhořčeně. Student probrav se ze svého úžasu ohledl se. Výše na schodech stál páter Anselm dosud ještě ve slavnostním klášterním hávu. Ale líce jeho nebylo nikterak slavnostní. Z něho i ze zachmuřeného pohledu zármutek i hněv mluvily. Chvíli jako by váhal, čekal a teprve když se onen jásavý pokřik více neozval, pustil se po schodech dolů, snad za převorem, Františka si ve svém rozčilení ani nepovšimnuv.

V tom ozval se zvonec hlásající, že je poledne a čas do refektáře. To trhlo choralistou. Hnal se nahoru do světnice, aby se převlekl a spěchal pak do refektáře posluhovat. Nahoře nezastal nikoho. V refektáři čekali už kamarádi choralisté. Z velebných pánů však dosud nikdo nepřišel. Na stolích bylo prostřeno, dlouhý, rozlehlý refektář však zůstával tich. Sluníčko proniknuvši z mraků, ozářilo jej i jeho pěkné stuko na stropě a z části na stěnách i krásné, veliké obrazy olejové díla Brandlova, Liškova, J. Molitorova, na něž se mladý Věk po každé tak rád díval. Ale dnes si jich ani nevšiml.

Choralisté, užaslí, nevědoucí, co se stalo, stáli v hromádce a rokovali. Byl tu císař, ale návštěva jeho nezpůsobila žádné radosti. Toť bylo jisto, nebo studenti dobře postřehli, jak je všechno v klášteře jako poděšeno a zmateno. A ani k obědu nejdou. Ano, ano, to bude tak! Běží tu o zrušení kláštera, jakož se již stalo leckde jinde, dříve i nedávno. Teď teprve choralisté počali vyrozumívati, že se o to jistě již za delší dobu jednalo, proto že mniši ustavičně tajně rokovali, hlavy sestrkovali, proto odešel převor v slavnostním hávu několikráte někam do města. A dnes tu císař! A toho kolem zmatku a ustrašení! Ani k obědu nejdou! A také nepřišli.

Kuchtík pak přiběhl a oznámil choralistům, aby si šli nahoru, že tam mají oběd. Zaraženi odtud odcházeli a František se bezděky zastavil ve dveřích, aby se ještě rozhledl prostorným refektářem. Když posledně pohledem přelétal řadu krásných obrazů, netušil, jaký osud čeká mistrovská ta díla, že půjdou pod kladivo dražební, že se dostanou do špinavých rukou vetešnických a zajdou nehleděny, neváženy na nehodných pro ně místech . . .

Cestou do své světnice zahledli choralisté velebné pány, ani místo obědu sem tam chodbami pobíhají, ze dveří do dveří, každý s nějakým

uzlíkem nebo bedničkou nebo skřínkou nebo s knihami, patrně velice vzácnými. Byl to neobyčejný chvat a shon. Dvéře bouchaly, po chodbách a na schodech míhali se kvapící mniši i služební a zvláště Růžička, všechen zardělý, lítal jako posedlý. Patrně se leccos uklízelo.

Tolik studenti vyrozuměli. Než to jim nešlo na rozum, proč tak náhle, s takovým kvapem! Což pak by klášter zavřeli rázem? Dnes mladíkům valně nechutnalo. Vždyť běželo také o ně. V klášteře přebývali již kolik let, a nebylo jim jedno, co z něho bude. A co z nich? Zavrouli klášter, bude veta po jejich útulku, po jejich teplém hnízdečku. Zvláště Věk se zarazil. Co by si póčal? Ovšem, císař prve řekl něco o postarání se, ale rhetor ve svém překvapení tomu dobře nerozuměl a tak jen slabou z toho měl útěchu.

Mladá mysl ostatních studentův těšila se všelijak ještě; jen Věk tušil nejhorší a uváděl druhům na paměť ktášterv, které v Praze z rozhodnutí císařského již byly zrušeny. Choralisté dnes nad obyčej brzo poobědvali; ve světnici neměli stání. Jeden po druhém vycházeli na chodbu, a dále, aby zvěděli, co se stalo, nač ten ruch a hluk. Ale pak najednou všecko umlklo, dvéře přestaly bouchati, kroky a hlasy na chodbách utichly. Hluboké, mrtvé ticho zavládlo klášterem, tak že Františka, jenž byl na výzvědách, až zarazilo po tom shonu a hluku. Ale což teprve užasl, když se dostal na chodbu, kdež byla bibliothéka. To se tenkráte tak nelekl, když po prvé se tam vplíživ pootevřenými dveřmi, překvapen byl hněvem pátera Matiáše, jako v tento okamžik. Vojsko! Voják! Granátník ve vysoké huňaté čepici, v gamaších, s puškou na rameni u dveří bibliothéky! A ty jsou nad to velikou pečetí opatřeny! Zapečetěny! Mladý rhetor otóčiv se chvátal oznámit kollegům, co spatřil. Sotva že však pověděl, přiběhl jiný kamarád z výzvěd a ustrašen oznamoval, že dole u sklepa stojí dva vojáci ve zbrani. Nebylo již pochybnosti. Klášter bude, či je zrušen. Co teď? Co s nimi? Studenti seděli na svých truhličkách zaraženi, polekáni. V tom vešel páter Anselm.

„Ach, milí hoši, snad už víte!“ pravil. „Co se nám stalo! Klášter je zrušen. Vyženou nás i vás. Dlouho se o tom jednalo, bránili jsme se, supplikovali, ale nadarmo. Ještě jsme doufali, že císař to změní, když byl u nás. Ale pan převor nadarmo prosil. Císař si všecko prohlednul, všecko viděl, bibliothéku, obrazy, stavbu, ale všecko nic naplat, ničeho mu nebylo líto, nic jím nepohnulo. Již tu je komise. A již pracuje a všecko sepisuje. Co nevidět půjdeme — a vy také . . .“

Choralisté byli již prve ohromeni. Nyní se jim zakalily oči, a jeden z nich se dal do hlasitého pláče volaje: „Musím ze studií! Musím ze studií!“

Pomyšlení to zatřáslo také mladým Věkem; zkormoucen hleděl do země a pomýšlel, kdy se toho doma dovědí, a co si zatím počne, nežli přijde od nich pomoc nějaká. Ale již byl vytržen. Páter Anselm odcházeje kynul mu, aby šel za ním. Choralista šel dívě se v duchu, kam že ho bibliothekář vede. Ten však mlčel, a teprve když stanuli přede dveřmi převorovými, požádal ho, aby mlčel, aby kamarádům nic, ani slova, neříkal. Pak oba vešli ku převorovi. Ten jako by již na ně čekal. Sedě u stolku poblíže okna, pokynul Františkovi, aby přistoupil, a pak k němu promluvil vlídně a srdečně. Připomenul mladému

choralistovi, že tu již šest let pobývá, že ho tu měli jako svého. Nyní že může svou vděčnosť ukázati klášteru, jenž mu prokázal nejedno dobrodiní a jejž postihlo právě tak kruté neštěstí.

Choralista jsa dojat řečí vážného převora, jenž se k němu povždy věru otecky měl, ochotně a rád slíbil, že učiní vše, čeho si budou přáti.

„Především slib, že budeš mlčeti —"

Student slíbil.

„Prozatím více nechci. Z večera však přijď ke mně. Pak ti povím více," děl převor a propustil choralistu.

Tak se i stalo. Jakmile se smrákalo, František se vytratil. Kamarádi nic nespozorovali, nebo v tu chvíli byli nějak v refektáři zaměstnáni. Zajisté schválně. U převora bylo Františkovi čekati až do večera. Po večeři přišel převor a pravil mu:

„Vím, jak máš rád knihy a bibliothéku. Vidíš, tu nám také vezmou a všecko. Již je zapečetěna, stráž u ní, my do bibliothéky nesmíme. A je tam ledacos, ledas jaké dílo, které bychom tam neradi nechali. Komise přišla dříve, nežli jsme to mohli ukliditi. Nenadáli jsme se. Víme, co se vším se stane. Prodají to židům a kramářům na sýr — — Věčná, věčná škoda!" tu převor zkormouceně povzdychl, pak pokračoval: „Ty bys nám mohl pomoci. Vímť, že ti je bibliothéky líto — Ty bys mohl se tam dostati a mohl bys sobě také něco na památku vzíti —"

Choralista žasl.

„Neboj se, nic zlého na tobě nežádáme!" řekl převor — „Jeť bibliothéka náš majetek; *nám* tam všechno a *právem* patří. *Oni* nám to vzali. My máme ke všemu svaté právo. A proto nic se neboj, že bys se dopouštěl něčeho hříšného. A jinak se také nic nestrachuj. Nic se ti nestane. Chcešli?"

Choralista nemohl ovšem převorovi odepříti, zvláště když mu již před tím slíbil. I přisvědčil, že učiní po jeho přání. Po té převor dal mu různé poučení stran jeho úkolu, pak ho vyzval, aby šel za ním. Kráčeli chodbou, slabě osvětlenou, kráčeli tiše a mlčky. Bylo pozdě na večer; venku nastala již čirá tma. Ani tabulka se v oknech nezatřásla. Hluboké, pusté ticho vládlo kolem.

Františkovi počalo živěji srdce tlouci. Má jíti do bibliothéky, jejíž dvéře jsou zapečetěny a střeženy granátníkem. Jak se tam dostane? A kdy by ho tam voják náhodou ucítil! Divné i bláhové myšlenky vznikaly mladému choralistovi v tom napjetí a rozčilení. Převor ho zavedl do nějakého sklepení. Tam už čekal páter Anselm, bibliothekář. Kahan stojící na staré bedně v koutě ozařoval nevelikė to sklepení někdy vybílené, nyní hojnými pavučinami, zvláště u stropu ověšené.

František tu nebyl neznám. Nejednou, když s nebožtíkem páterem Matiášem v bibliothéce meškali, takhle na podzim nebo z jara, sám si sem zaběhl, aby místo sluhy přiložil do kamen nebo se díval, jak sluha zatápí ve veliké, prostorné nístěji, do níž se celá polena házela. Nyní tam bylo chladno, plameny vesele nepraskaly; za to jiný zvuk se odtud ozýval: škrábání a klepání. Někdo tam byl jak také svědčily

nohy ze dvířek ven čouhající. Klečí tam a pracuje. Už ustával, už se sbírá, ven vylízá — — Ah, totě Růžička!

Kdy by nebylo chvíle tak vážné, byl by se dal student do smíchu umouněnému vrátnému, jenž po něm šilhavé oči otáčel a široká ústa úsměvem ještě šířil skoro až k odstávajícím, velikým uším, pravě:

„Tak, už to je; fortnička je otevřena!“ Převor ještě jednou, po latinsku, studentovi stručně pověděl, co má učiniti. Ten už svleknuv kabát zmizel pak ve dvířkách svítě si nevelkou svítilnou do tmy nístěje a kamen. František byl štíhlý a tenký, a proto neměl mnoho nesnází, aby se dostal k „fortničce,“ kterou mu vrátný Růžička připravil. Byla to díra po kachli obratně vybraném, díra značně veliká, tak že se jí štíhlý student mohl protáhnouti.

Choralista stanul v bibliothéce. Bylo to ve chvíli, za jaké tu ještě nikdy nebyl. Srdce mu živě bilo. Nežli se dal do díla, kolem se ohledl. Nad ním obrovská, vysoká kamna velikých kachlů, starodávná, tmavozelené barvy, díla umělého, s výklenky a soškami v nich. Na ně zář malé svítilny ještě stačila. Dále však málo. Strop a jeho freska zůstala zahalena hustým šerem, jež také nedalo se vyplašiti z koutů, z výklenků a mezi stojany a skříněmi. A kam světlo vrženo, tam padaly také divné, klikaté stíny globů, sošek i nábytků. A hluboké ticho kolem . . .

Choralista bezděky pohledl k oknu, tam kde stál dubový tmavý stůl, kde sedával páter Matiáš. V ten okamžik se mu mihl, an tam sedí maje bílou hlavu opřenou o knihu, studený, mrtvý —

A již se František obrátil a chvátal po svém; ale zesnulý páter Matiáš mu s mysli nesešel. Dobře, že je na pravdě boží, dobře, že se nedočkal těchto chvil. Však by jich také věrný bibliothekář nepřežil!

To již choralista žebříček sem tam přistavoval a snášel, jak měl uloženo, tu knihy, tu nějakou vzácnosť, o které mu ani páter Matiáš nikdy nic neřekl. Tak také dle udání uhodil na tajnou skříňku ve zdi, otevřel ji a našel tam několik plných váčků patrně s penězi. Převor udal, že to je malá zásoba drobných stříbrňáků, ale František, když je ke kamnům do otvoru zanášel, dobře tušil, že to jsou jistě samé žluťáčky dobrého rázu, a nic se nedivil, že převor i páter bibliothekář tak tuze toužili na vládní komisi, která tak záhy a z nenadání přišla.

A již všechno vykonal, jak mu převor nařídil. Nyní dle jeho svolení pamatoval také na sebe. Přistaviv žebřík k oddělení „libri prohibiti“ chvatně tam pro sebe vybíral. Znal to skoro všechno, proto se tam dlouho neomeškal. Po Komenském sáhl nejdříve a pak po Historii o těžkých protivenstvích. Nabrav si knih, co jen mohl unesti, chvátal s nimi ke kamnům.

Nežli však opět vlezl do otvoru, zametl po sobě smetákem v biblothéce visícím, aby nezůstalo žádné stopy. Pak naposledy se ještě rozhlížel, a že dosti dlouho, ani sám nevěděl, tichou, jako pustou bibliothékou. Jak tu smutno! A bude tu ještě smutněji, až to všechno vynesou, rozchvátí. A on sám už vícekráte sem nepřijde!

Venku se ozvalo klepání. Volali ho. Ihned se skrčiv lezl po zpátku do kamen. Svítilna u nich na podlaze stojíc hořela. V záři její

bylo viděti, jak se student prosmykuje kachlovým otvorem. Již mu jen hlavu viděti; i ta zmizela, a s ní světlo. Čirá tma zahalila tichou bibliothéku. —

Převor a páter Anselm zatím uklízeli, co jim choralista podával. Jeho knih, které za něj přijal Růžička, v tom chvatu a v těch starostech si ani nepovšimli. Však jich František, kterého oba benediktini vlídně uvítali z jeho cesty kamny, také tuze jim na oči nestavěl.

Pak opět nastala Růžičkovi práce. Dopracovav se opět do kamen, přitáhl vyňatý kachel a jak jen bylo možná ho zase upevnil. Prozrazení se nebáli. Kdož pak z vládní komise by jen tušil, že se něco ze zapečetěné bibliothéky ztratilo, kdož z nich bude kamna přehlížeti! A topiti v nich nebudou. A kdy by! Kdož může za poškozený kachel!

Světlo ve sklepení pohaslo, mniši odcházeli spokojeni do převorské celly, choralista pak dole se umyv a oprášiv, nahoru ke kamarádům.

Všichni tvrdě spali a nevěděli nic, kdy se navrátil. Světla ani nerozkřesav hodil svůj poklad z bibliothéky do truhličky, a po tmě se odstrojiv ulehl na lože.

Dlouho nemohl usnouti. A když usnul, byl pořád v tiché, šeré bibliothéce, jen malou svítilnou ozářené a pořád také viděl nebožtíka pátera Matiáše. —

IX.

Starý Žalman se udobří.

Bylo zase jednou v neděli odpoledne, po nešporách, kdy kmotr Havránek přišel ku Věkovým a usednuv ke stolu zase vytáhl z hřebíčkového svého kabátu rozpečetěný list. Jenže tentokráte se chori et scholarum rector tak vesele neusmíval jako tehdy, když mu Strádecký psal, že hledá dobrého sopranistu, a on, kantor, takového neměl, ale výborného. A jako se tenkráte Véková lekla, tak i nyní se zarazila.

Kmotříček byl vážný a nějak se mu do psaní nechtělo. Jistěť zlá novina o Františkovi! A opravdu! Strádecký psal věci pro Věkovy neveselé. Všude již mnoho hluku způsobilo, jak z nařízení císařského bylo za posledních let mnoho klášterů zrušeno. Byly to namnoze kláštery mnichů žebravých. Kdož by se nadál, že také dojde na jiné a to na starodávné, slavné a bohaté, jako byly benediktinské, cisterciácké a praemonstrácké. A tu novinu právě Strádecký psal, že běží o klášter, v němž došel František tak dobrého útulku.

Starosť z toho pošla nemalá. Zvláště Věková od té neděle to ani s mysli nespustila. Co bude z hocha, pustíli ho z klaštera? Věděla, že muž ustavičně naříká vůbec na obchod, a také se hned prohlásil, když kmotr tu novinu přinesl, to že bude s Frantíkovými studiemi asi amen, on že by toho nevytkl, že obchody na to nejsou a podobně. A matka zase měla jen synka na mysli. Věděla, jak rád studuje, že je do učení zrovna žhavý a že by byla pro něj zlá rána, kdy by musil nyní všeho nechati a domů, třeba za pult nebo někam

do kanceláře za písaře. Proto s náramnou dychtivostí očekávala nějaké zprávy z Prahy. Ale ty nešly.

Starý Šulc tou dobou přijel, přivezl také od Františka psaní. Ten byl zdráv a spokojen, o klášteře však a jeho nastávajícím snad zrušení ani slova. Věková se tím velmi potěšila, její muž však zakroutil hlavou a děl:

„Možná, možná. Ale také možná, že hoch nic neví, že jim nic neřekli; a nač by jim to také říkali a je plašili, když mají hoši studovati?"

V té nejistotě uplynulo zase několik neděl, až starý Šulc opět se z Prahy navrátil. Hned jak vstupoval do dveří, list odevzdávaje, volal:

„Pan student už není v klášteře —"

Věkovou zrovna bodlo. Třesoucí se rukou brala synkovo psaní, a nežli pečeť rozlomila a do čtení se dala, chvíli váhala, lekajíc se již napřed smutné noviny. Věka nebylo právě doma. I četla. Psaní bylo velmi dlouhé, na kolika stránkách a obsahovalo tolik novin!

František psal, jak byli pěkně překvapeni novinou, že je klášter zrušen, obšírně vypravoval o císaři Josefovi a jak se s ním setkal, jaké bylo v klášteře uklízení, o vládní komisi, jak všecko sepisovala a přejímala. O tom, jak v noci skrze kamna putoval do bibliothéky, ani slovem se nezmínil. Však o tom zevrubněji psal, jak byli všichni zarmouceni, jaké starosti všichni měli a on také, ale jak jemu štěstí přálo. Druhého dne přišel zase vládní komisař, jenž všecko přejímal, a ten odevzdal nějaké listiny převorovi.

„Byl jsem náhodou při tom," psal František. „Převor přehledl listiny a pojednou se ke mně obrátil a jednu z nich mně dal. Ta je pro tebe, povídá. A co to bylo? Oznámení, že tohoto půl léta budu míti stipendium, deset kr. denně. Císař na mne nezapomněl. Jak řekl, že bude o mne postaráno, tak se stalo. A tak bylo po nejhorší starosti. Vím, že Vám nezbývá, a že by Vám bylo velikou nesnází na mne platiti. A tak chvála Bohu, nebude toho třeba, nebo já se již nějak proklepu. Toho platu není arci nazbyt; ale jen když je to, však já si něco s pomocí boží přivydělám."

Tu Věková vydechnuvši sobě bezděky na okamžik ustala. Uvolnilo se jí, veliké břímě jí spadlo se srdce. Buď Pán Bůh pochválen! Hoch zůstane v Praze, nemusí ze studií. Již chápala se opět listu, aby dále četla. V tom však ozval se venku z krámu Věkův hlas. Zněl prudce, hněvivě. Co se jen stalo? Nežli však došla ke dveřím, byl tu již Věk, patrně valně rozhněvaný.

„Blázen bláznivá! To je rozum! To je nápad!" volal už ve dveřích.

„Co se stalo?"

„Co pak nevíš? Je tu Šulc — však jsi s ním mluvila —"

„Mluvila — přivezl od Františka psaní —" a ochotně mu je podávala domnívajíc se, že tím bouři poněkud ztiší. Ale muž se jen utrhl a znovu spustil. Nyní teprve vyrozuměla, že se hněvá na Františka, z jehož listu ona se tak těšila! Věková byla jako u vidění, cože se přihodilo, cože František vyvedl.

Sama však užasla a muži se nedivila, když na její otázky vedl ji krámem a podsíňkou ven před stavení, kde stál dosud Šulcův vysoký povoz s plachtou poodhrnutou.

„Pojď se podívat, jaké pěkné zboží nám náš rozumný synáček objednal," volal rozmrzelý kupec ukazuje do vnitř vozů na několik velikých beden a pytlů. „To je vzácné koření —" pokračoval, „tuze vzácné, samá učenosť! Za šedesát zlatých! Haha — kluk bláznivá, co si to jen myslil!"

Věk z počátku o tom zboží nechtěl ani slyšeti, když mu Šulc pověděl, že to jsou samé — knihy; nechtěl jich přijati, že nic takového neobjednal. Posléze však přece, když se trochu zkonejšil a žena mu domlouvala, povolil, a bedny a pytle u Věků složeny. Zatím matka odběhla zase do světnice, aby synovo psaní dočetla, jistě se domnívajíc, že tam bude přece nějaké vysvětlení stran těch knih. A bylo. František o knihách vypravoval:

„Když vládní komisař chtěl bibliothéku převzíti, žádal na převorovi katalog. Uslyšel však, že žádného není. Ale byl a dobrý," psal v závorce František, „sám jsem ho pomáhal psáti, když ho nebožtík páter Matiáš znovu zakládal."

Vládní komisař však katalog chtěl míti, a poněvadž z mnichů žádný se neuvolil, že ho sestaví, přijal nabídnutí převorovo, jenž mu choralistu Věka k tomu dílu odporučil. A tak sepisoval František, maje po ruce úředního sluhu katalog bibliothéky. Když za několik dní byla tato práce skončena, přišel komisař s bibliothekářem universitní knihovny, jenž si pro ni vybral, co chtěl a co se mu zalíbilo. Ostatek, a bylo toho hodně, chtěl vládní komisař židovi prodati.

„Nevíte, jak mně těch knih bylo líto," psal František. „I pomyslil jsem si: Což, pantáta je kupec, a kdy by na nic, ty knihy na kornouty budou dobry. A byly tak laciny! Nač je židu nechávati. Zeptal jsem se tedy komisaře, zdaliž by mně je neprodal. Divil se arci, ale pak, protože byl se mnou spokojen, řekl mně, že těch knih je deset dobrých centů, ale že mně je přenechá za šest, jen abych peníze sehnal. Inu, ono to bylo, nejmilejší rodiče, dosti nesnadné, ale přece jsem je sehnal. Něco mně půjčil Strádecký, něco hospodský, u něhož vždycky starý Šulc stojí, a tak jsem těch šedesát zlatých přece sehnal. A tak si myslím, že jsem nechybil, neboť ty knihy za to stojí i na papír. Je jich tam tuze mnoho, kterých je na kornouty škoda. Kdy byste je tak mohli někomu prodati, bylo by nejlépe. Škoda, přeškoda, že si jich nemohu sám nechati!"

A tu starý Věk spustil na novo, třebaže ne tak zprudka. Pak nastalo knih vybalování a rovnání. Všichni žasli, co jich jest. Jak živi jich tolik neviděli! A jak byly mnohé veliky a hruby jako missály, a jak pěkně vázány, se hřbety i zlacenými a červenými ořízkami a se zlaceným erbem klášterním na svrchní desce. Nejen z celého domu, ale i ze sousedstva chodili se lidé dívat na tu spoustu knih. I pan páter přišel, a pak také pan děkan a oba si vybrali hromadu knih a zaplatili je tak, že byl Věk spokojen. Ten nyní na roztrhání nijak nekvapil, nebo po návštěvě děkanově nabyl přesvědčení, že Frantík

tak nemoudře nejednal, a pojal naději, že z těch knih málo kornoutů nadělá.

Nezmýlil se. Nebo po panu děkanovi, jak se všecko dostalo do hlasu, přišli faráři z okolí a leckdo ze studovaných. Knih očividně ubývalo, a když nastávaly vakace, bylo jich v komoře sotva několik. Za to již Šulc dovezl do Prahy šedesát zlatých, aby Frantík splatil dluh, a ze strženého zbylo skoro ještě jednou tolik, což, jak Věková navrhla, stranou uloženo pro Frantíka, aby měl příspěvek na studie, když si to vlastně sám vydělal.

Žně nastaly i prázdniny. Věková dychtivě očekávala svého syna, jenž letos dokonal studium gymnasijní. Těšila se na něj, ale již se také v duchu starala, jak bude dále, a nemohla se také dočekati, až jí šíře vypoví, jak bylo s klášterem a s novým jeho nynějším bytem, jak vystačil a jak se měl s desíti krejcary denně.

A v tu dobu, kdy Věková syna radostně na uvítanou objala, těšíc se tomu, že dobře vypadá a nějak vyrostl, kdy naslouchala jeho vypravování (jí a otci svěřil se i s noční cestou kamny), dočkal se starý Žalman neobyčejného překvapení.

Staroch poslední dobou čím dále tím méně vycházel ze své sedničky, kde stěny ještě více sežloutly a staré hodiny s divokým kývadlem ještě více zčernaly. Zdálo se, že se lidí ještě více straní, ač se mu stran víry uvolnilo a nemusil se ohlížeti po úřadech. Snad jej tuze roztrpčila zlá vůle, kterou mu mnozí dali na jevo posměšky nebo drsnými slovy, když se po vydání patentu přihlásil k své bývalé a svých předků víře. Sešel za ta léta. Chodil volněji, nahrbeně již, líce měl jednu vrásku a obočí nad zapadlým zrakem bylo jako houšť. Ale pracoval dosud, sám si vaře a obstarávaje si všecku svou domácnosť. Ovšem na lecčem to bylo viděti, jako na černé podlaze, na zašlých stěnách, na hrubých stezích jeho správek. Zasmáti se ho nikdo neviděl, ale zpívati ho leckdy zaslechli. Zpíval třesoucím se již a slabým hlasem ráno i z večera. Byly to po každé vážné, pobožné písně nebo žalmy. Tak jednou v neděli ráno, bylo o žních a tuze krásně, prozpěvuje si pobožnou píseň starobratrskou, přistoupil k oknu, hledícímu do zahrady, aby zalil z hliněného džbánku muškát a mořskou cibuli, jež tam pěstoval. Rostliny však dnes vláhy nedostaly.

Postaviltě Žalman džbánek náhle na lavici a nechav všeho, otevřel okénko a sáhl ven na dřevěný jeho polštář, kde ležela tlustá kniha v tmavohnědé kůži svázaná. A již ji otevřel, již do ní nahledl, a chvatně ji prohlížel, vnitřek, listy obracel, na přídeští dlouho hleděl — Pak knihu bezděky sklapnuv oči do výše obrátil, jako by nebesům děkoval. Obličej jeho byl všecek oživl, na tvářích proskočily rudé skvrny, oči se vyjasnily. A již usedl ke stolu na starou židli s vyřezávaným lenochem a opět a opět starou knihu přehlížel.

Je to ona! Ano je, je! Stará bible, kterou měl rod jeho po několik pokolení. Tu ty rudé a blankytné iniciálky, tu ty obrázky, hrubé dřevoryty, tu ti židé ve škorních a v beranicích nesoucí obrovský hrozen, tu bojovníci Saulovi s husitskými pavézami, v brnění, v něm také Absalon, jejž rytíři jako na turnaj jedoucí kopími probodají, a tu Holofernes a Judith, a na Holofernově staně nade vchodem český lev

a pod ním nápis: „Stan Holofernův knížete“ — ano, ano, staří, milí známí. A tu na přídeští! Tam starochův zrak tkvěl nejdéle a četl, jako by po prvé, vážně, pozorně, s pohnutím od shora dolů vybledlé to písmo několikera ruk, z počátku dosti úhledné, čím dále však tím drsnější, hrubší.

To psaly ruce jeho předků, to čítávaly nejedny oči a nejedny oči také plakaly nad touto starou knihou, hledajíce v ní útěchu, nebo když pravice zaznamenávala smutnou zprávu na paměť budoucímu rodu. Tuť celá historie jeho rodu, stručná sic, ale mluvná.

„Jan se narodil léta 1632. Umřel 1650.

Mandalena se narodila 1635.

Anna se narodila léta 1640.

Vácslav se narodil léta 1645.

Léta 1642 z dopuštění božího od hroma mně Jiřímu Žalmanovi s mnohým nábytkem shořelo. Vácslav Žalman l. Páně 1668 oženil se. Pán Bůh rač dáti, aby spolu u víře v lásce přebývali a po smrti života věčného dosáhli.

L. 1696 umřela manželka Dorota. Pán Bůh rač jí milostiv býti. L. 1702 umřel otec náš Jiřík Žalman ten úterek po sv. Havlu. Pán Bůh rač mu dáti lehké odpočívání a slavné z mrtvých vzkříšení. Léta 1703 já Vácslav Žalman oženil jsem se. Pán Bůh rač dáti, abychom v víře a v lásce spolu do smrti přebývali a po smrti života věčného v království nebeském dosáhli. Léta Páně 1705 narodila se mně Kateřina jmenovitě na boží narození.“

A tak dále. Však něco nového tu také shledal. Tomu však nerozuměl. Byloť na prvním listu připsáno cizí vypsanou rukou, literou latinskou: „Hic liber est Wenceslai Žalman D**ae sublatus ei partim ob errores intus contentos et maxime ob ejus Possesoris alios defectus in fide Catholica ao. 1775. P. H. Schmidt.“

Staroch dočetl zprávy, o nichž myslil, že jsou nadobro ztraceny a pro něž také tak velice želel staré bible. Dočetl ty prosté záznamy rodinné kroniky a ještě tam hleděl v zamyšlení, ruce maje na bibli sepjaty. A teď mu také napadlo, nač ve zmatku překvapení a radosti zapomněl se prve sám sebe otázat, kdeže se tu bible tak z nenadání vzala, kdo ji položil na okno? Večer tam nebyla. To ji tam někdo dal v noci nebo záhy z rána. Ale kdo?

Vstal bezděky, aby se k oknu podíval, nenajdeli nějaké stopy. Ale sotva že krok učinil, už se zastavil. Ve dveřích, hle, jaký svěží panáček, útlý a štíhlý, jasného pohledu, veselé tváře, v modrém pěkném kabátě, ve vyšívané vestě, u rukávů kadrličky bělostné, jako z cukru, a přezky na střevících se mu jen svítí. Stál ve dveřích jistě již drahnou chvíli a pozoroval, a on ho samou radostí a samým překvapením ani neviděl, ani nezaslechl.

Žalman nejprve ho nepoznal, pak nechtěl očím věřiti. Ale přece, je to on! František sousedův, student! Staroch byl v rozpacích. — Co tu —? Ale již se mu mihlo hlavou. Nevěda po bibli se ohledl a z ní zrak na mladého, sličného studenta upřel.

„Teď už smím k vám, neníliž pravda?“ ptal se mladý Věk vesele a pokročil ode dveří. Ano, ano, on tu bibli přinesl. Proto

přišel! Stařec byl dojat. Brada se mu třásla, pak konečně vyrazil ze sebe:

„Ty, Františku? Vy — —?“ dodal opravuje se, nechtěje panu studentovi tykati jako před lety, a podával mu ruku.

„Jsem rád, strýčku“ (tak František Žalmanovi říkával), „jsem tuze rád, že jsem se té knihy dopídil. K vůli vám. Je vám jistě tuze milá —“

„Tuze, tuze, milý hochu“ — a zase se staroch odmlčel pohnutím i rozpaky. Počalť se mu svědomí ozývati.

„A k vůli sobě jsem také rád, strýčku,“ mladý Věk pokračoval, „neboť teď se nebudete na mne zlobiť, ani — na maminku,“ dodal volněji, tázavě.

„Hochu, hochu, co jsi — ale jakž — prosím tebe, nemluv, to se ví, a jak jinak — co jsem si měl mysliť —“ mluvil staroch. Ale již umlkl a zase překvapením. Ozvalyť se na síni kroky a hle, ve dveřích sama studentova panímáma, v nedělním kabátku s varhánky, se zlatým čepcem na hlavě, v hedvábném fěrtochu, tak jak šla z ranní.

„Tak jsi to už, Františku, vyjednal?“ volala už na síni. „Dej Pán Bůh dobré jitro, sousede! Již jsme dávno spolu nemluvili. Uvěříteli pak teď, že jsem já tenkráte nic neudala?“

Věková jdouc z ranní stavila se tu jen na skok vědouc, že jí František už cestičku k Žalmanovi vyšlapal. Odešla záhy, sama však ohlašujíc, že přijde zase, až jen bude míti trochu pokdy, je prý tuze ráda, že se dorozuměli, poněvadž ji zlé domnění starého přítele nebožtíka dědečka tuze hnětlo.

A Žalman byl také rád, i že došel své bible, jejíž latinský přípisek Františkem vysvětlený nic ho nemrzel, i že se všecko vysvětlilo, že se neklamal ve Věkové a jejím synku, kterého míval tak rád. Žasl a divil se, a Pánu Bohu děkoval, že tak divnou cestou nabyl nejmilejší své knihy. Vypravovalť František o zrušování klášterův a jejich bibliothék, o tom, co bylo a je všude starých knih na prodej, co znamenitých a vzácných spisů židé zašantročili nebo kramáři roztrhali na kornouty, i o tom, jak náhodou přišed ku svému kollegovi jednomu, zahledl u jeho pána, u něhož bydlil, byl to krejčí, starou knihu, v níž si děti obrázky ukazovaly. Tu že on milovník starých knih poznav, že je tuze stará, chtěl se na titul podívati. A tam že zahledl písmo na přídeští.

„A to mně hned všecko pověďělo, že je to ta kniha, kterou jste kradí čítával a na kterou jsem se tajně tady tím oknem díval a pro kterou povstala taková mrzutosť.“

„A kde, prosím tě, kde ji ten krejčí pořídil?“ Žalman už zase studentovi tykal na výslovnou jeho žádosť.

„Byla z dominikánského kláštera. Když ho zrušili, přišla do prodeje, a ten krejčí ji koupil od žida.“

„Ale že ji dominikáni nespálili? Ját myslil, že se všechny takové knihy spálily.“

„Většinou, ale mnohé také si nechali.“ A tu pověděl František, jak se o tom sám přesvědčil u benediktinů. Zvony venku hlaholily zvouce na hrubou, a mladý Věk meškal ještě u Žalmana, ač chtěl jíti

na kůr, aby kmotrovi o hrubé vypomohl. Líbilo se mu tu v té jizbě, ač se mu zdála menší a nižší a pustější, špinavější nežli před lety. Líbilo se mu vlastně u starého Žalmana; dětská náklonnosť má hluboké a pevné kořínky. Kolik let už tu nebyl! Prohledl si všecko, vypravuje při tom stručně o svém Pražském pobytu, díval se okénkem ven na zahradu, na její ozářený trávník, na ovocné stromy, na zralé třešně, na starou olši u potoka. Bylo tu tak ticho, klidno, a teď, když starý Žalman se obveselil, zvláště hezky. Z toho měl největší potěšení. Staroch všechen oživl a nemohl se dosti vzpamatovati.

Když pak už dávno odzvonili malým a kázaní se jistě chýlilo ke konci, odcházel Věkův student od Žalmana, jemuž rád slíbil na jeho pozvání, že přijde zas brzo. —

A přišel i přicházel, a rozuměli si teď lépe nežli před lety. Starý Žalman mohl si nyní porozprávěti o knihách jindy zapověděných, o vážných věcech svého přesvědčení, a nebylo se mu obávati útržků nebo posměchu jako začasté od sousedů.

„Svět se mění, svět se mění!“ staroch nejednou zvolal nebo si v duchu pomyslil. „Už není takového stíhání, jako bývalo, a nebude. Když tak mocní lidé jako císař jsou takového mínění a také lidé učení, tak už nikdy nebude, jako bývalo, a jistě bude ještě líp, až také ostatní prohlednou. Buď Pán Bůh pochválen!“

Mezi ty učené počítal přede vším Věkova studenta. Před ním také na hlas vzpomněl si několikráte na svého syna, povzdechuje sobě: „Že to nepřišlo dříve! Že nevydali ten patent dříve!“ A jindy: „Ubohý hoch! Ubohý Václav! Kde ho je konec!“

Studentovi bylo po každé starocha velice líto; nejvíce však byl dojat, když Žalman rozvázav jednou obšírně mu vypravoval, jak byl stíhán, jak ho odsoudili k obecné práci, a zvláště jak mu z trestu násilně odvedli syna na vojnu, že se nechtěl vzdáti svého přesvědčení, a jak se on se synem rozloučil.

Staroch se všechen při tom rozčilil, oči mu zahořely, a prudce promluvil o té do nebe volající nespravedlivosti a bezcitnosti pánů. Ale pak, jako by ochabl, svěsil hlavu, a když se ho František dále na Václava vyptával, potřásl starý soused hlavou a povzdechnuv pravil:

„Jako by do vody zapadl. Strčili ho do uherského regmentu a poslali dolů, někam na turecké hranice. Jednou jen jsem dostal od něho psaní. Tuze naříkal. Pak jednou ještě vzkázání, však mně ho vyřídil Josef Jarolímův, co byl také dole, ale jen na čas. A ten se s Václavem náhodou viděl, ale jen na krátko, protože musili zase dále mašírovat; a víc už nic. Bez toho je Václav už na pravdě boží. Tam dole je tuze nezdravo, samá bahna. Nebo zůstal chudák někde v ohni.“

X.

Mademoiselles Butteau.

Když v noci ze 16. na 17. den prosince r. 1742 francouzský maršálek Bellile vytrhl s většinou svého vojska z Prahy, aby unikl

strašlivému hladu tam řádícímu a přesile císařského vojska před Prahou, vedeného knížetem z Lobkovic, zanechal na Hradčanech kromě menšího oddělení vojenského pod Chevertem také svého nemocného komorníka, jenž slul Jean Butteau.

Maršálek Bellile vykonal za krutých mrazů a velice strádaje znamenitý svůj ústup do Chebu. Také Chevert, pohroziv, že raději vyhodí královský hrad Pražský do povětří a sebe i vojsko své v jeho ssutinách pochová, nedostaneli se mu čestného odchodu, vynutil sobě za čtrnácte dnů po ústupu maršálkově, že jej čestně propustili i jeho šest tisíc vojáků.

Jean Butteau s nimi nebyl. Tenkráte se již sice pozdravoval, a kdy by byl tak tuze dychtil s krajany odtáhnouti, bylo by možná bývalo. Než on zůstal. Zdržeľ mladého Francouze srdce, které, ano tělo se vůčihledě zotavovalo, všecko ochořelo, a láskou i vděčností planulo k té, která ho po všecku dobu dlouhé jeho nemoci tak obětivě a oddaně opatrovala a ošetřovala. Byla to Marie Vojanová, mladá dívka, dcera Hradčanského měšťana.

Jean Butteau se s ní pak oženil. Měli syna, jenž se nazýval po dědovi ve Francouzích Jaques. Otec Jean do smrti pořádně nemluvil ani česky ani německy. Za to syn jeho naučil se od matky česky, ve škole německy a od otce francouzsky. Dospěv náramně se zamiloval jako jeho otec, a také šťastně. Pojalť svou nejmilejší Bábinku, rodem Macháčkovu, za manželku.

Tohoto času, t. j. r. 1787 bylo Jaquesovi Butteauovi i manželce jeho Babi již přes čtyřicet. Bydlili ve druhém patře zasmušilého domu ve Školské ulici na Novém Městě.

Přední pokoj jejich bytu byl menší druhého, ač nikoliv sám o sobě malý. V jednom koutě stála tmavá skříň, ve druhém lože s květovanými nebesy lehké a laciné látky, ve třetím kamna a ve čtvrtém prádelník s mosazným kováním čistého rázu rokokového. Na tom kusu bylo znáti, že patříval do skvělejší domácnosti, jakož i malý, hnědý stolek stojící opodál tmavého klavíru u okna. Stolek ten měl na desce své přilepené malé měďorytiny, živě kollorované, jemně vystříhané a fermeží natřené, tak jak tenkráte bývalo modou před čtyřicíti lety.

Sem tam nějaká židle, a každá plna šatů podivně střižených, kroje namnoze ideálně historického, šerpy, pentle, stuhy, na vrchu kolikeré střevíčky: jedny kdysi bělostné, nyní již zašpiněné, jedny růžové, jedny žluté, ale všechny drobounké, malinké, roztomilé, ty s přezkou plnou nepravých lesklých křišťalů, ty s vázankou, ony se vkusnými kokardami. A jeden pár, pěkně hnědý, stříbrem vyšívaný, stál na bílé židli na kupě všelikého šatstva pokrytého zeleným pláštěm, jenž plný jsa lesklých cetek na svém okraji, visel až na podlahu.

U kamen v koutě stály dvě bělostné, pastýřské hole, jedna s uschlým věnečkem, druhá s fábory nahoře. Na stěně poblíže postele visela kytara, nad klavírem pastellový obraz maršálka Bellila se zuřivou šarvátkou jezdeckou v jeho pozadí. V pravo v levo od maršálka po silhouettě v černém rámečku, spodobující Jeana Butteaua, někdy komorníka maršálkova, a manželku Jeanovu Marianu, v důstojném čepci à la Fanfan.

A pod nimi v tomto pokoji, garderobě nějaké ne nepodobném, v němž bylo hodně nepořádku, ač malebného, seděla u zavřeného klavíru Jeana Butteaua vnučka, prostřední ze tří dcer Jakuba Butteaua. V nepudrovaných jejích vlasech tmavé barvy pronikala růžová stuha. Velké, tmavé oči šestnáctileté dívky hleděly do okna, o něž rachotil déšť.

Bylo zasmušilého odpoledne říjnového. Výhled nebyl vábný: na zdi měnící deštěm své barvy a na spoustu cihlových a šindelových střech, po nichž teď voda jen srčela. A přece tam mladá dívka již chvíli zraky své upírala, volně držíc v pravici brkové péro. Před ní na klavíru, jenž byl patrně i psacím stolem, ležela spousta not a notový papír; nad tím se černal velký, skleněný kalamář. Dívka ustala před chvilkou od psaní a ven se zadívala, zamyslila.

Slušelo jí to i v tom nejasném, nevlídném světle podzimního dne. Nebyla krasavicí. ale měla výraznou, hezkou tvář, krásné oči a nade vše líbezný půvab svého mladistvého věku a jeho svěžesť. Bylo ji viděti na tváři mile okrouhlé i na veškeré postavě pěkně rostlé, oděné domácím, vkusným šatem světlé barvy s rukávy po lokte. Přes mladistvá ňadra měla od bílého hrdla volně křížem uvázaný krajkový šátek.

Byla tak zamyšlena, že nedbala, co se děje ve vedlejším pokoji, do něhož dvéře byly polo otevřeny. Ozvalo se tam nejprve praskání lámaných louček, pak plamenů je zažehnuvších, a v to zvučel příjemný ženský hlas, popěvující sobě patrně při nějaké práci nebo jen tak v myšlenkách úryvek z Figarovy svatby, která zněla veškerou Prahou ustavičně, a to od poslední zimy, kdy ji tu po prvé dávali, v divadle, v pokojích, dílnách, v komůrkách studentských, na ulicích, i k tanci i v krčmách při zvuku harf a houslí.

Pak najednou zpívající hlas ten umlkl a zvolal:

„Ale čokoládu, maminko, mně čokoládu.“

„A mně kávu, maminko, já chci kávu,“ vpadl hned druhý ženský hlas, zvuku více dětského a tónu trochu rozmazleně umíněného.

A na to třetí hlas, maminčin, nač si tak vymýšlejí, aby každé zvláště strojila. Měl zníti přísně, prozrazoval však, že odporu nebude a že maminka uvaří čokoládu i kávu, třebaže to marnosť. Nežli však ještě domluvila, ozval se opět popěvek z Figara, a již také mlýnek drtící kávová zrnka, jejichž příjemná vůně zavanula až do pokoje, kde seděla zamyšlená dívka.

Ale ta se pak pojednou obrátila, jak na ni zavolala matka, ve dveřích se náhle objevivší. Byla tělnatá paní v bílém čepečku, v šatech poněkud značně již obnošených a ne zrovna nejspořádanějších.

„Pavlo, chcešli kávu nebo čokoládu? Nebo snad mléko?“ ptala se paní Butteauová. „Mléko?“ ptala se na novo nevyčkavši odpovědi.

Pavla jen přisvědčila, že mléko, a dobromyslná paní již odcházela, aby učinila také Paule po přání. To mívala skoro každé vaření; každá z dcer si vymýšlela něco jiného, a ona každé vyhověla. A vyhověla jim vůbec ve všem, nemohouc jim nic odříci, třebaže to někdy způsobilo jí dost práce a starostí, třebaže bylo jí časem a někdy dosti často dluhy dělati. Dělala je s vědomím mužovým, častěji však bez něho.

Proto nezřídka upadla v nesnáze, a ne malé, ana nemohla vždy v čas, jak by ráda, zaplatiti; v takových chvílích sama sobě domlou-

vala, že nesmí děvčatům ve všem býti po vůli. Ale byla zas a opět a opět. Nejméně si Pavlina navymýšlela, jsouc ze všech nejskromnější. Nyní, matkou z myšlenek vytržena, namočila péro a jala se dále noty opisovati. Nepsala však dlouho. Někdo na dvéře zaťukal.

Dívka znala to zaťukání. Lehounký nach přeletěl jí pěkným, bílým čelem, a zvláštní svit mihl se jí v očích, když do světnice vstoupil mladý, hezký muž asi třiadvacetiletý. Vlasy měl pudrované a cop. Mokrý plášť nechal v předsíňce. Měl na sobě tmavomodrý kabát se žlutou podšívkou, růžově a modře pruhovanou vestu, od níž sněžnou bělostí svou na prsou se odrážel jabot plný varhánek.

Mladý muž vesele, s jakousi důvěrností pozdraviv podal dívce ruku, kterou ona patrně ráda přijala a stiskla.

„Pořád pilna!“ pravil mladík srdečným tónem. „Aby vám jen neublížilo, panno. A ke všemu já vám také zas něco nesu. To však nekvapí.“

Sáhnuv do kapsy vyňal balíček. Za chvilku tu, an mluvil, an balíček rozdělával a na klavír kladl, dívka očí s něho nespustila. Jak vyslovil prve starostnou svou obavu o ni, usmála se blaženě, a nyní, an balíček rozbaliv před ní položil (byl to rukopis), nahnula se k němu, aby si přečetla nadpis. A on se také sklonil a dotekl se při tom tváří svou jejích vlasů. Četl nahlas: „Wlasta a Šárka neb Díwčí boj u Prahy. Wlastenská hra w 5 jednáních se zpěwy a baletmi —“

„Složil Václav Tham,“ ozvalo se vesele pojednou za mladými lidmi u klavíru stojícími.

Pavla pozardělá vzpřímila se ihned jako proutek, a mladý muž rychle se obrátil po dveřích, kde stála nejmladší dcera Butteauova Betty. Bylo jí teprve jedenácte let; dle řeči však a všeho jistého, smělého jednání jako by byla věku dospělejšího. K tomu zajisté nejvíce divadlo přispělo. Vyrostlať při něm a sama také nebyla na něm neznámou. Dobylať sobě v „Boudě“, nazvané od září minulého roku, kdy ji císař Josef s generály Laudonem, Lascym, Hadikem a jinými navštívil, „c. k. vlasteneckým divadlem“, veliké pochvaly, sehrávši znamenitě dětské úlohy jmenovitě v Thamově kuse Břetislav a Jitka a v Stunově Sedlském buřičství.

Nyní vyrušivši sestru a hosta usmívala se a dodala: „Jeli pravda, pane doktore, že to je nový kus od vás?“

„Ano, panenko, nový kus, a je tam také něco pro ni. Ale ona, zdá se mi, že již má nějakou, novou úlohu,“ dodal směje se a upíraje zrak na veliký šátek, který měla volně přes ramena hozený a na rozpuštěné vlasy dělaným věncem zdobené. Bettina se také zasmála.

„A to je pěkné!“ zvolala. „Což pak mořskou pannu není na mně ani dost málo viděti? To jsem to pěkně vyzkoušela!“

„Tak přece, doktore, pokročte!“ ozval se v tom ve druhém pokoji hlas, jenž si prve pozpěvoval úryvky z Figarovy svatby.

A doktor poslechl okamžitě. Vstoupil do pokoje, v němž podobně vypadalo jako v prvním. Na rozdíl měl na stěně zrcadlo ve skleněném, mdle broušeném, květovaném rámci a v jednom koutě bledě zelenou španělskou stěnu, polepenou barevnými i černými obrázky.

Nábytek byl různý, ne valný a jen pohovka květovanou látkou potažená svědčila svým vyřezáváním, že pamatovala lepší časy.

A na té pohovce seděla, vlastně víc volně ležela, majíc nožky opřeny o stoličku osmnáctiletá mlle. Lotty Butteau, člen Bondiniovy společnosti v Nosticovském divadle.[1]) Napudrovanou hlavu měla opřenu o lenoch pohovky, kulatou bradičkou hezky vzhůru, tak že jí bylo pěkně viděti i bílé hrdlo i, jak pruhovaný živůtek byl vystřižen, půvabnou šíji, kterouž fichu volně přes ňadra uvázané spíše odhalovalo nežli ukrývalo. A zase si již pozvukovala, nedbajíc šití, divných látek a divadelního šatu nějakého, rozložených po pohovce a kolem po židlích.

„Tak už to víte, doktore?“ ptala se vstupujícího nehnuvši se. Jen se pousmála. Ale hned jako rybka se vyšvihla, když doktor přisvědčil, a již shodivši s pohovky barevnou látku, zvolala: „Tak pojďte, sedněte si. Semhle — a povídejte. Je tak ošklivě venku, brr — jak ten déšť šlehá do oken! To se bude poslouchati! Tak tedy, prosím vás, jeli pravda, že jsou také frajmaurky?“

„Jsou, panno, to jsem už minule řekl,“ usmívaje se odvětil Tham a sedl si.

„Ano, ale já myslím, tu v Praze? Jak jsem o tom zaslechla —“

„Ah, pěkně vítám, pane Thame,“ ozvalo se ve dveřích, vedoucích z kuchyňky. Paní Butteauová přicházela vítajíc ráda dobrého známého.

„Ale maminko, nechte nás, doktor bude povídati o loži frajmaurek!“

„Nechám, nechám, milé děti, jen co se zeptám pana doktora, co by rád, zdali kávu nebo čokoládu, nebo —“

„Čokoládu, maminko,“ zvolala rychle za něj mlle. Lotty. „Budeme ji píti spolu, doktore, a teď vypravujte, prosím vás.“

(Pokračování.)

V městě a za městem.

Básně

Jaroslava Vrchlického.

Staveniště.

Dům starý bourají; už místy
je střecha dole, azur čistý
se dívá v šerých jizeb klín,
nad nimi mraky v letu stanou,
na tapetu zří malovanou
tu skvrnitou, tam protrhanou
a vrhají tam černý stín.

[1]) Nynější král. zemské německé divadlo.

Jak po požáru stěny holé
ční k nebi, obrazy s nich dole,
směs rumu v dveřích veliká
jen stále roste pod ranami,
pod nimiž chví se oken rámy
i prohnilé již stropu trámy,
jež rve a trhá motyka.

Strom sousedního sadu dívá
se zvědav sem a hlavou kývá,
pták polekán sem zaletí;
strom vzdychne: „Co se tu vše stalo!“
pták: „Tady se kdys milovalo!“
a vítr: „Věru jak to málo,
co trvá v lidské paměti!“

A křik a hlomoz dále hlučí,
sta motyk tu a kladiv zvučí
a seker pád a píly hvizd,
a lidských bludů, lidské práce
snů, vášní, bojů, resignace
se hroutí jedna dekorace,
a z knihy města rve se list.

Zda z těch, již pracují tu v potu,
kdos jedinou jen pojme notu
té dozpívané písně zde?
Dav hlučí dále, kol se rojí
a mechanicky, kola v stroji,
za prací svojí v léta znoji
bez myšlenky jak ve snách jde.

A přece za tím oknem tady
zřel často k hvězdám snílek mladý,
tam libý lampy hořel svit;
a vedle v jizbě dívka dlela
ve zlatých vlasech ukláněla
za květináčem úběl čela
na jehly jednotvárný kmit.

Co výbojných snů, touhy sladké,
jak dlouhé boje, štěstí krátké
zde choval tento starý dům,
v němž schodiště, práh, stěna holá
jsou románu jen kapitola,
jenž nedožit, jen vyčten zpola
se rozpadává v prach a rum.

A brzy nových trámů řada
na obrovitou síť se spřádá,
a brzy v obzor mlhavý,
jejž kouř a dusná pára kryjí,
pro chmurnou žití poesii
se nové jeviště tu sbíjí,
a herci — ti se dostaví.

A nový shon a práce nová
a hlasný pláč, bol beze slova
v dům nový budou slavit vjezd.
A pak se zavrou okna, dvéře
a co se bude hráti v šeře,
jen tuší, kdo se tudy béře
kol spících domů v záři hvězd.

Hnízda a květy.

Kam křídla andělů se chýlí v letu
a kde zavadí o stromy a keře,
tam vzplane haluz v bílém, rudém květu,
tam najdeš hnízda ve haluzí šeře,
z těch vůně se a z oněch píseň line
a z obou štěstí v lidstva stezky stinné.

Co hnízd tu visí po keřích a sadech!
Co květů bují podle cesty všude!
Co písní kol se v perlí vodopádech,
co vůně řine i kol chaty chudé! —
Žel, vůně s květy s pestré země řízy
a písně s ptáky v podjeseni zmizí.

I zželelo se bohu, že je krátké
to štěstí z hnízd a květů jako vesna,
tož hnízda jiná stvořil, odkud sladké
se perlí písně, jásot, hudba plesná,
zkad vůně dýše věčně stejná, svěží;
ta hnízda rovněž u cest lidských leží.

To místa svatá, genius v nichž prodlí
v své tvůrčí práci, z těchto míst se řine
proud věčné hudby, v níž se lidstvo modlí,
proud vůně, která s vesnou nezahyne:
To cítím vždy, když v jarní písni ptačí
se ku Bertramce procházka má stáčí.

Betlem.

Dělnické domky na zelené stráni
se chytly svorně dvojnásobnou řadou,
jak v amfitheatru se šik jich sklání,
jak stupně pod sebe se dolů kladou.

Sem vřava a shon města nedoléhá,
ty hluku jeho poslední jsou hrází;
za nimi bezu vůně, hlohu něha,
i továren kouř pod nimi se plazí.

Byl máj a neděle, kdy jednou kolem
krok můj se stáčel v kvetoucích niv scestí,
kdy příroda se zdá býť velkým stolem,
kde každý píť může naděj, vzruch a štěstí.

V blankytu jásal skřivan z plna hrdla,
a v roklích dýchal šeřík přes noc zkvetlý,
i u cihelny, tam kde země ztvrdla
pod krokem chodců, travin plál pruh světlý.

A schůdky v skalnou půdu vytesané
se ztrácely pod živým keřů plotem,
nad zahrádky, kde jabloň v květu plane,
se střechy pozvedaly s štítů hrotem.

Dělnické domky pěkně vedle sebe,
jak sýkorky na telegrafním drátu,
výš nad městem blíž oblaků a nebe
vždy poslední a první v slunce zlatu!

Klid nedělní je opanoval všecky,
do oken otevřených proudem světlo
se hrnulo, sem tam zněl povyk dětský
od zahrad, kde vše vonělo a kvetlo.

Do okna z okna leda soused starý
se skláněl s číslem novin k sousedovi,
u studny dál jak v moři zlaté páry
hoch k dívce mluvil stlumenými slovy.

Na prahu usedla si, v ruce šití
a na rtu tichou píseň mnohá žena,
v dál ob čas, město kde se tmí a svítí
jak přelud, dívala se zamyšlena.

Klid všude, mír, že musí říci každý:
Zde bydlí štěstí, zde jest eden sladký!
Co v zátiší tom válek hluk a vraždy,
stran vření, zápasy a divé zmatky?

Co kletba, která utlačené stíhá,
již darmo třesou pouty ve svém vzdoru
a jejichž msta jak strašidlo se zdvíhá
s pochodní vzpoury v pěsti na obzoru?

Co továren hluk a vzduch jejich těsný,
kde klíčí choroby jak v pařeništi,
kde záští tajně vře, na vichr běsný,
než rozpoutá se v blízké době příští?

Co křik: „Chcem chleba!“ Zdvižené co pěstě?
Ó chudé domky, zatopené světlem
nad kráterem, jenž bouří dole v městě,
zda ironicky lid vás zove Betlem?

Ó chudé domky, na oko tak vlídné,
zda v skutku ve vás štěstí modré ptáče
v sen zpívá, mozolné když ruce klidné
se složí po práci pod hlavu spáče?

Což nelze bouř tu zažehnati láskou?
Což nelze docíliti shodou, smírem,
by radosť vzplála obličeje vráskou,
by štěstí doma bylo v světě šírém?

By naděj plachým nebyla jen hostem
na římsách oken, by vnitř byla doma,
by práce veselá všech byla skvostem,
by žehnání, ne kletby chvěly rtoma?

Dělnické domky v zeleni a květu,
kol zatopené jarním, zlatým světlem,
ne zde leč všude, vlasti jako světu
ó buďte lepší budoucnosti Betlem!

Dílo centralismu v 18. století.

Podává

dr. Bohuš Rieger.

(Dokončení.)

III.

bývá nám přehlednouti organisaci vyšší správy za císaře Josefa Druhého, či jak jej někteří chtěli nazývati, Jediného (der Einzige). Samo jmeno tohoto panovníka bývá v současném politickém životě takměř válečným heslem těch, kdož posud se snaží zatlačiti národy rakouské zas úplně do neústavných a bezprávných poměrů, jež vytvořil absolutismus minulého věku byrokratickým centralismem a germanisací. Prohlašujíli pak tito politikové onu dobu za vzor Rakouska, jaké by je podnes chtěli míti, musejí druzí spatřovati v ní zase příklad odstrašující. Proto i politický interes žádá, aby dějiny této doby byly obecenstvu lépe známy; nicméně, jelikož tuto není naším úkolem, líčiti celou vnitřní politiku Josefinskou, nýbrž jen úřední *organisaci*, bezděky budeme s výkladem svým hotovi dosti krátce. Mluvívá se sice více o centralismu Josefinském nežli Terezinském, avšak jakožto centralisační organisátor je císař Josef přece daleko zastíněn svojí matkou; neučinil pro centralisaci státu rakouského tolik, jako ona nebo Ferdinandové I. a II.

Zvláště pokud se týče naší české vlasti, máme tu podobný úkaz, jaký jsme shledali při germanisaci. Vlastně již Marie Terezie založila celý její systém; Josef jen ostře jej u nás prováděl a dále ještě rozšířil na celé soustátí. Právě tak již za Marie Terezie byla odstraněna svéprávnosť koruny české jakožto zvláštního státu a vyloučeny byly v českých zemích všeliká ústavnosť a samospráva ze státního zřízení: — tu pak v Čechách přirozeně nezbývalo Josefovi II. mnoho. co by byl v samém ústrojí správy ještě centralisoval. Za to jal se ve všech oborech veřejného života se vší klopotností své povahy prováděti centralistickou politiku a jednostejně podroboval jí veškeru říši svou od Nizozemí až k Sedmihradsku; právě za něho státní absolutismus došel rozvoje nejvyššího. Proto z druhé strany není v tom křivdy, slyneli teď stát Josefinský více nežli Terezinský: bylť Josef II. netoliko vlastním dovršitelem státu byrokratického, ale právě nejabsolutnějším zástupcem politiky centralistické.

Vůbec Josef II. považuje se za obzvláštního představitele „osvíceného“ absolutismu. Bylyť jeho cílem „osvěta“ a „blaho obecné:“ jen proto, aby prý toto obecné blaho provedl, osobil si moc neobmezenou, nejneobmezenější. Své názory o tom, co jest tím obecným blahem státu, pokládal pak za neomylné, a prostředky, jež k tomu volil, za jedině spasitelné; proto zasahoval do všeho, vše poručníkoval, chtěl

všecko říditi a spravovati jednostejně a ze středu „státu," jak si jej sám byl abstrahoval a v systém svůj upravil. [1])

Úmysly panovníkovy byly subjektivně jistě dobré; chtěl býti v skutku populární tím, že uskutečňoval rovnosť stavů před státem, povznášel poddaný lid a uvolňoval lidského ducha. Nicméně, třeba by sám cíl býval chvalitebným, přece právě tady zřejmě se ukázalo, že také prostředky musejí býti přiměřené a nesmějí naopak někdy ještě škoditi vlastnímu cíli. Však vůbec to blaho obecné, jakéž osvícený absolutismus chtěl zaváděti, bývalo právě jen takovým, jaké byly náuky a názory absolutismu. Bylo to štěstí v nejednom směru pouze takové, jakým štěstím mohou samy v sobě býti absolutismus a centralismus s germanisací. Tehda prostě přehlíželi, že všeliké blaho nutně předpokládá jistý stupeň volného sebeurčení, jelikož přirozenosť člověka a tím více národa jest už jednou taková, že máli býti šťasten, chce míti jistou vůli. Právě proto absolutismus třeba „osvícený," vždy musí se octnouti časem v rozporu s blahem obecným. Jakmile toto jednou se prohlásí za nejvyšší účel státní, tuť absolutismus buď musí přirozeně ustoupiti jistému sebeurčení, jisté ústavnosti nebo samosprávě státního společenstva, nebo jestliže nepovolí a důsledně rozhoduje dál o lidu bez lidu — podřizuje vlastně blaho poddaných jen jako prostředek jinému pravému cíli svému, totiž vládní moci.

Císař Josef hned r. 1781 prohlásil, že „filosofii" učinil zákonodárkyní své říše, a chtěl tudíž celou tu říši zreformovati; říše, které vládl, musí prý se spravovati jeho zásadami. V skutku myslil, že jeho panovnickým povoláním byl despotismus jeho doktrin; a spůsobem radikálným jal se hned prováděti vše, cokoli se mu dobrým zdálo. Chtěl lid oblažovati vůbec i proti jeho vůli, a na takové cestě pak někdy mylně i čirou libovůli pokládal za nutnosť „státního blaha," ba také sám po případě prohřešoval se i proti svým vlastním vůdčím zásadám (proti toleranci při deistech, proti humanitě novými spůsoby trestů, proti liberálnosti a j.).

Jako osvícený autokrat sice napsal, že by bylo absurdní, kdy by se panovník domýšlel, že země patří jemu a nikoliv on zemi, že miliony lidí jsou pro něho a nikoliv on pro ně, aby jim sloužil; také on jako Fridrich II. pruský pravil se býti prvým služebníkem státu. Než v politickém životě bývá již taková spletenosť pojmův a věcí, že možno někdy pronášeti výroky velmi liberální, ba i dosti revoluční, a při tom přece podle sebe radikálně vše absolutisovati. Věru, že by byl špatně pochodil, kdo by tehdáž, opíraje se o takové fráse, byl v čemkoli nechtěl snad uznati naprostou svrchovanosť vládcovu; vždyť tento zastupoval samu absolutní suverenitu „státu," — svého státu.

Císař Josef napsal to také sám o sobě, že byl pln „fanatismu pro blaho státu." Ve fanatismu takovém pak nebral ohledu k historickému

---

[1]) Již začátkem let 60. vyslovil ve svých Rêveries, že ke blahu státu je nutna absolutní moc vlády činiti dobře; mluvil tehda o „despotisme lié." Lze tu vzpomenouti, jak učinil Ranke v příčině Fridricha II., že mudrci a zákonodárci čínští podobně prohlásili panovníka za živoucí rozum všech věcí a moc jeho za neobmezenou, jen proto prý, aby uskutečnil panství pořádku.

a positivnímu právu, ke konkretním poměrům neb obyčejům jednotlivých zemí a národností, tak jako by monarchie nebyla bývala celkem organickým, velice složitým. V jednom svém nařízení prohlásil, že dobro jest jenom jedno, že se tedy musí hoditi všem zemím i národům, že národnosť, náboženství, stav a p. nesmí činiti rozdílu. Proto snad ve svém jednotném státě chtěl míti všude pouhé Rakušany a ty představoval si nejlépe — po německu. Líbily se mu vůbec zákony jednoduché, všeobecné; proto nejraději byl by zavedl všude jednotné zřízení a jednostejnou správu, všude jedny a tytéž zákony, všeobecné společné právo. Psal jednou bratru svému Leopoldovi: „Monarchie musí tvořiti jedinou, ve všech zřízeních a břemenech stejnou provincii,“ „jednu jedinou massu, řízenou týmže spůsobem.“

Takový samovládce ovšem nedal se korunovati na krále českého ani uherského. Po koruně sv. Václava i koruna sv. Štěpána ocitla se v císařském pokladě jako snad historická památka, a námitky národa uherského odbyl nekorunovaný jeho panovník slovy: „risum teneatis amici!“ Nerušil sice titulů krále českého a uherského, ale nepřipouštěl ústav obou království; bylli vůbec jaký český neb uherský stát, byl jím císař sám. Za něho jediná Vídeň začala slouti „c. k. hlavním a sídelním městem;“ vlastním pak sídlem a středem veškerého soustátí stal se sám císařský kabinet.

Josef II. bral sobě ve mnohých věcech za vzor Fridricha II., a tak také zdála se mu vrcholem státního umění *osobní kabinetní vláda*, jakou tento provozoval s velikým talentem a napjetím ducha. Proto byl se toho již za Marie Terezie r. 1773 domáhal, aby zařídila tajný kabinet pod ním jakožto svým spoluvládcem, aneb aspoň pod vedením dirigujícího státního ministra, jenž by řídil veškery záležitosti celého státu, vnitřní i zevnější, a udržoval prý tak pravou jednotu zemí a vlády. Tehda však došlo jen k nové úpravě státní rady, jelikož kníže Kounic nebyl by se podřídil všemocnému ministru kabinetnímu. Teprve po smrti Marie Terezie absolutismus a centralismus mohly v pravdě vrcholiti v kabinetní kanceláři císařově (s 5 sekretáři a několika kancelisty). Odtud vydával císař četné vlastní resoluce; proto již r. 1781 uložil svému kabinetu vésti přehled o všem, co za své vlády kdy nařídil a co bylo k těmto nařízením dále vykonáno. Také v důležitých záležitostech státních pomíjel někdy užívati rady úřadův; mimo to někdy tam, kde se právě nacházel, rozhodoval a nařizoval sám přímo, a dvorské úřady i rada státní dovídaly se pak o jeho rozhodnutích teprve dodatečně. Právě tato osobní a kabinetní vláda vedla císaře Josefa dále i k tomu, že byl netoliko zákonodárcem a vládcem, nýbrž že zasahoval tytýž až do detailů správy, jaké bývaly ponechávány úřadům docela podřízeným, a tak činil i z vlastního popudu. Nemohl vůbec vždy tomu odolati, aby hned sám krátce věci nevyřídil. Považoval se (jak sám pravil) za zahradníka, který chce ještě spatřiti ovoce své práce; proto nedbal vždy vhodné přípravy a nutného vývoje, nýbrž brával tytýž i hotové stromy, chtěje moci, aby se hned zakořenily. Nepomnělť, že národové nebyli půdou k takovému umělému zkušebnému zahradnictví vhodnou, že leccčehos nedokáže, kdo chce ještě více, příliš; a tak mohl na konec, jak pravil

Herder, o sobě toliko říci: „veni, vidi, volui," přišel, spatřil a — chtěl jsem.

Nicméně vedle kanceláře kabinetní potrvala ještě *státní rada*; nemívala sice již žádných sezení, ale radové její (místo sedmi toliko čtyři vedle knížete Kounice) podávali svá zdání panovníkovi písemně.[1]) Třeba císař Josef státní radou vždycky se nevázal, třeba také jednal i bez jejího vědomí, přece zachovala ještě velikou váhu v životě státním, sloužila císaři ve mnohých věcech podstatně, dohledem i radou; sám dirigující ministr hr. Hatzfeld (kdysi člen českého gubernia) býval císařem Josefem i tehdáž aspoň respektován, když se s názory jeho nesrovnával. Ostatně státní rada nikdy nepochybovala o státní všemocnosti, a zvláště od r. 1787 vystupovala útočně proti stavům; také v tom představovala centralismus, ano jednotu státní, že působnosť její rozšířila se i na země uherské.

Lze se domnívati, že Josefinský centralismus zamýšlel podrobiti si *země uherské* tak, jak se dříve stalo se zeměmi českými; všimneme si tu snahy té, pokud se nás aspoň nepřímo dotýkala: bylať by se změnila celá ta povaha, jakou říše domu rakouského nabyla za Marie Terezie. Nebylo to arci novou snahou císaře Josefa, že chtěl všecky své země i Uhry spojiti pod dohledem státní rady. Za tou příčinou navrhoval do ní Uhra již r. 1771, a tehda také Marie Terezie byla tomu přízniva, ale zradil ji pak od toho hr. Hatzfeld, jenž tehda měl býti dirigujícím ministrem státním. Potom r. 1773 připadl císař zase na jinou myšlenku; domáhaje se jediného úřadu dvorského pro politickou a finanční správu českých a rakouských zemí, chtěl též, aby finanční oddělení tohoto úřadu převzalo také komorní, hornické a obchodní záležitosti uherské a sedmihradské. Kdy by se tak bylo stalo, byla by zřejmou bývala reální unie Uher s ostatními zeměmi, pokud se týkalo jistého oboru nezávislých královských financí, v nichž panovník nikde (ani v Uhrách) nebýval stavy obmezen.

Avšak teprve jako nekorunovaný a sněmu nikdy nesvolávající král uherský jal se císař Josef snahy své prováděti; ukvapeným způsobem však cíli svému celkem jen uškodil. Již prvé kroky Josefova centralismu měly účinek jiný: ony Uhry naopak ještě posílily! Císař totiž začátkem r. 1781 mínil scentralisovati správu koruny Svatoštěpánské tak, že chtěl zříditi jedinou dvorskou kancelář pro Uhry i pro Sedmihrady, a ta měla vésti záležitosti politické i finanční pospolu, ač tak, že by zvláštní finanční ministr byl řídil jistý obor jakožto společný všem zemím: českým, rakouským i uherským.[2]) Proti tomu namítal státní rada Gebler jednak, že by bylo v Uhrách nebezpečno připojiti správu finanční ke správě politické, jelikož tam úřady vždycky dávaly přednosť zájmům provinciálním před obecným zájmem státním; dále že by bylo škodlivo, dvor. kanceláři uherské přivtěliti také sedmi-

---

[1]) Fridrich II. nesvolával pruské tajné rady: „ce n'est pas des grands conseils que résultent des avis sages."

[2]) Ministr ten byl by spravoval kasy, účetnictví, státní úvěr, minci a hory, byl by sestavoval státní rozpočet i účetní závěrky a kontroloval hospodaření penězi. — O jednáních státní rady podává zprávy vesměs spis Hockův.

hradskou, neboť by to prý nezbytně povzneslo aristokraticko-republikánského ducha, jaký v Uhrách panoval — bylo prý by lépe sloučiti správu sedmihradskou s dvorskou kanceláří česko-rakouskou. Také knížeti Kounicovi vidělo se výhodnějším, kdy by se veškera správa Sedmihrad i také finanční správa Uher připojily ke správě zemí česko-rakouských, tak aby uherská dvor. kancelář byla obmezena toliko na politickou správu Uher. Avšak snaha po centralistické uniformitě zavedla císaře Josefa. Nedbaje starého pravidla „divide et impera", nedbaje námitek státní rady, jež nechtěla Uhrům ukvapeně prospěti, v srpnu r. 1782 přece porušil samostatnosť *Sedmihrad*, přivtělil je kanceláři uherské (zvané pak sice uhersko-sedmihradskou). Rovněž tak dostalo se uherskému dvor. kancléři vrchního vedení uherských a sedmihradských *financí*, kdežto prve uherská komora bývala podřízena Vídeňské (zvláštnímu oddělení). Také sídlo místodržitelstva přeloženo bylo z Prešpurka do středu země, do Budína.

Pravda, zprvu se zdálo, jako by tento spůsob centralisace císaři Josefovi nevadil. Svou absolutní vůlí prováděl v koruně uherské, co chtěl: víc a více zaváděl tam zákony nebo zařízení jednostejná jako v zemích ostatních. Také Vídeňskou státní radu aspoň od r. 1785 učinil i na venek střediskem celé monarchie; povolalť do státní rady radu dvor. kanceláře uherské, Josefa z Izdenczy, a státní rada (zvláště Izdenczy a svob. p. Eger) musila mu pomáhati vyvraceti ústavní námitky a nároky Uhrův (uherské dvorské kanceláře) proti absolutní jeho vládě. Násilnou assimilací byl by snad sice panovník časem podryl také správní samostatnosť uherských zemí, ježto jeho celostátní vědomí vidělo v Uhrách konečně tak jako v Čechách vždy jen provincii své říše, úd jednoho těla, jehož hlavou byl on sám, císař říše německé.[1]) Přes to vše lze v císaři Josefovi viděti toliko hlasatele (nikoliv organisátora) jednotného státu všerakouského. Jednak vůbec ponechal vždy ještě dualismus dvor. kanceláří česko-rakouské a uhersko-sedmihradské. Hlavně pak svým protiústavním násilím docílil naopak konečně toho, že byl uherským sněmem sám vlastně vymazán z řady králův uherských. Však i počínání jeho proti Belgii přivedlo tuto zemi ke vzpouře, a německý historik mohl jej v té příčině přirovnávati ke španělskému Filipu II.

Vším tím se celkem nezměnil správní poměr koruny české k ostatním částem říše rodu rakouského, utvořený prve Marií Terezií. Pokud se týče zemí českých a rakouských, provedl císař Josef předně tu změnu, že *sloučil r. 1782* (10. října) *ústřední správu politickou a finanční* v jediném úřadě, pod jediným chefem; utvořil totiž „spojenou česko-rakouskou dvor. kancelář, dvor. komoru a bankovní deputaci" neboli „spojený dvorský úřad" (vereinigte Hofstelle). „Spojenosť" týkala se i větví správy. Stalo se to proti námitkám státní rady, jež se marně dovolávala i zkušenosti z doby Haugvicova direktoria. Nový úřad, krátce zvaný také „spojenou dvorskou kanceláří," vstoupil koncem roku ve skutek; nejv. kancléřem stal se Leopold hr. Kolovrat (syn někdejšího nejv. purkrabí českého), kancléřem Rudolf hr. Chotek (bratrovec

---

[1]) Srov. výrok jeho v Osvětě 1887 str. 605.

Terezinského státníka Rudolfa Chotka). Zemské referáty, i společný referát českých zemí, ostatně potrvaly dále. [1])

Vůbec bývalo oblíbenou myšlenkou císaře Josefa koncentrovati záležitosti politické a finanční, ano i soudní v jediném úřadě Tento veliký centralismus předmětný skláněl jej i k tomu, že by byl někdy úřady dvorské dělil spíše dle zemí než dle předmětů: přávalť také tomu, aby úřady (zvláště chefové a referenti territoriální, dvorští i zemští) měly celkový přehled veškeré veřejné správy v jisté zemi nebo v jistém kraji a aby si ho zjednávaly též úředními visitacemi, cestováním. Následkem tohoto směru již r. 1773 domáhaje se jednotnějšího vedení státní správy, navrhoval Marii Terezii, aby zřídila pro vnitřní záležitosti (kromě justice) jediný dvorský úřad pro země české i rakouské, tak aby pod vedením nejv. kancléře jedno oddělení obstarávalo politické záležitosti české, druhé rakouské, třetí pak finance se státním úvěrem.

Mnohem zajímavější je pro nás plán císařův z r. 1781, můžeme říci: bohužel, neprovedený. Vlastním listem z 26. března předložil státní radě nástin jednotné organisace na ten spůsob, že zamýšlel zmenšiti počet úřadů centrálních, slončiti také několik zemských úřadů dohromady, byť i více zemí i se svými stavy sjednotilo se ve větší těleso. Císař Josef chtěl totiž zříditi *tři dvorské kanceláře: českou, rakouskou* a *uherskou*, jež by pak byly vedly správu veškerých záležitostí pospolu: politických, finančních i soudních. Jak česká, tak i rakouská kancelář měly míti pod sebou pouze tři zemské vlády, a podle toho mělo býti také pouze po třech zastupitelstvech stavovských. Z rakouských zemí měla býti tato tělesa: Rakousy nad i pod Enží, Vnitrorakousko (vyjma Terst, kanceláři přímo podřízený) a Tyrolsko s předními zeměmi rakouskými. *České dvorské kanceláři* chtěl císař přiděliti trojí zemskou vládu: jednu pro Čechy, druhou pro Moravu se Slezskem a třetí pro Halič.

Císař sliboval si, že tím spůsobem probudí „národního ducha" (Nationalgeist, ovšem asi ve smyslu politickém), že bude zřejmo, že interes zeměpánův a poddaných je týž. Aspoň to bylo správno v této organisační myšlence, že zachovávala ohled ke starým přirozeným 3 skupinám zemí: české, rakouské a uherské; a kdy by byl císař Josef svou myšlenku skutečně provedl, měli bychom proč býti mu vděčni v té příčině: bylť by právě zas obnovil správní samostatnosť zemí českých, kterou byla porušila Marie Terezie. *Halič* (r. 1772 nově nabytá) nenáležela ovšem k žádné ze starých skupin, ale konečné připojení její ku kanceláři české bylo aspoň poměrně přiměřeno, protože Halič byla za panství rakouského zařizována většinou *podle českých zemí*, a také společně s těmito byla tehda podřízena *zvláštnímu senátu* dvor. kanceláře

[1]) Vicekancléřem byl do své smrti (1786) „osvícenec" svob. pán Gebler (rodilý v knížectví Reusském): 14 dvor. radů dělilo se o referáty, z nichž bylo 8 dle předmětů, 6 dle zemí: co nebylo přikázáno referátu předmětovému, připadalo referátům zemským. V registratuře byly jen 2 departementy věcné (pro kommerční a pro duchovní a náboženské záležitosti) a 6 dle zemí: 1. česko-moravsko-slezský, 2. haličský, 3. dolnorakouský. 4 nadenžský, 5. vnitrorakouský, 6. tyrolský a předorakouský.

česko-rakouské (třeba se ani nehledělo k slovanskému rázu celé takové skupiny). Přihledněme tu krátce, pokud se byl vyvíjel užší poměr Haliče k zemím českým.

Správa haličská byla zprvu svěřena zvláštní dvorské deputaci, r. 1774 pak zřízena dvor. kancelář haličsko-vladimiřská; kancléřem stal se po návrhu Josefově hr. Vrbna a přidáno mu 6 dvor. radů. Císař Josef pak vůbec měl veliký a rozhodný vliv na celé zařízení země, ačkoli zprvu nebyl vždy podporován souhlasem knížete Kounice a hr. Pergena, jenž jako císařský komisař byl poslán do Haliče. Kdežto Marie Terezie prvotně zamýšlela připojiti Halič k Uhrám, císař Josef naopak hleděl přispůsobiti její zemské zřízení jak možná českému a moravskému, a snaha ta nabyla u něho moci a síly zvláště, když se vrátil z cesty své po Haliči r. 1773. Tudíž také již r. 1774 zaslána hr. Hadikovi instrukce gubernia českého a moravského, aby návrh pro Halič vypracoval podle ní, a také několik Čechů bylo povoláno k novému guberniu haličskému (Vincenc hr. Vratislav, Frant. ze Steineru, Jan Krištof z Korandy). V skutku koncem r. 1775. Jindřich hr. Auersperg, prve zvláštní komisař, pak guvernér haličský, podal instrukce pro haličské gubernium, pro krajské úřady i pro direktory jednotlivých distriktů podle vzorů českých a moravských. Za jeho přítomnosti ve Vídni r. 1776 haličská dvorská kancelář také zase zrušena a působnost její přikázána vlivem císaře Josefa dvorské kanceláři česko-rakouské. Marně namáhal se uherský kancléř hr. Eszterházy, aby Halič byla připojena k Uhrám, když hr. Auersperg dokazoval mezi jiným, že nemohlo býti ve prospěchu rakouského státu, učiniti Uhry ještě většími a mocnějšími, než bez toho byly. Odtud již stále počítána Halič k dědičným zemím „německým."[1]) Jakkoli pak česko-rakouská kancelář převzala záležitosti haličské, nestalo se v názvu jejím žádné změny. Avšak vlastní list cís. ze 27. dubna 1776 rozdělil ji ve dva senáty, z nichž jeden obstarával záležitosti zemí rakouských s Temešvarským Banátem, druhý pak záležitosti Čech, Moravy, Slezska i Haliče; tento nazýván také krátce konsessem českým.

Podobně i v soudnictví haličském byl aspoň připraven bližší styk Haliče s Čechy. I ono mělo po přání císaře Josefa přispůsobiti se českému, jehož velice si vážil. V tom ho nezvrátilo ani poukazování hr. Pergena, že soudy české a moravské souvisely se zřízením stavovským, byly spojeny se značnými privilegiemi; ačkoli byl zprvu proti uvedení soustavy stavovské v nabyté Haliči, změnil dokonce i své názory v tomto případě a vyslovil se r. 1773, že zavedení stavovských zřízení pokládá i užitečným. V skutku haličské soudní záležitosti (pokud nerozhodoval o nich tribunál Lvovský z r. 1774 pod zemským guvernérem) byly zprvu vyřizovány v českém senátě nejv. soudního dvoru; jmenovitě pak dvor. rada z Bourguignonu (dříve profesor v Praze) byl již r. 1774 vyslán do Haliče za příčinou soudní organisace, potom hlavně on sám vyřizoval v českém senátě záležitosti ha-

---

[1]) Toliko města Spišská vrácena Uhrám, ježto byla starou zástavou koruny uherské. Na knížectví Osvětimské a Zatorské potahovány byly nároky koruny české.

ličské, a konečně i po zřízení zvláštního senátu haličského (koncem r. 1780) byl většinou referentem o haličských soudních reformách (1781—85). Ještě koncem r. 1782 (4. pros.) vytýkal císař Josef nejv. soudnímu dvoru, že se byl pro Halič pokoušel o quodlibet soudní ústavy polské, české a rakouské, jež by pak ničemu v monarchii se nepodobala, kdežto měl přidržeti se pure a simpliciter „hlavní zásady, totiž zaříditi Halič docela po spůsobu Čech.“ Tehda však již bylo rozhodnuto zrušiti v Čechách dosavadní zřízení soudní, a tak panovník přikázal potom nejv. soudu, aby „vždy dle prvé zásady úplné paritikace s Čechami“ zavedl českou soustavu soudní v novém jejím spůsobu beze změny také v Haliči.

Přes to vše uvedený plán tří kanceláří, české, rakouské a uherské, nevešel nikdy ve skutek. Státní rada rozhodně odporovala myšlenkám císařovým. Netoliko nelíbilo se jí spojení justice se správou, byť jen ve zvláštních senátech téhož úřadu (zvláště neschvalována služba přísných juristů ve správě); ani nedocházelo souhlasu spojení správy politické a finanční. Hlavně pak německý veršovec svob. p. Gebler neopomenul též ukazovati, že by bylo škodlivo rozloučiti dosavade spojenou dvor. kancelář česko-rakouskou, že by se tak rozpadla jednota zemí českých a rakouských, kterou prý veliká císařovna uskutečnila s tak velikým namáháním. Také sám hr. Hatzfeld vytýkal, že by se dvorské úřady neměly děliti dle skupin zemí, nýbrž jen dle předmětů, neboť by jinak utrpěla jednostejnosť správy. Když pak i kníže Kounic podporoval taková mínění (jediný svob. p. Löhr celkem souhlasil s myšlenkami císařovými), císař své rozhodnutí zatím odložil. Patrně však podařilo se radě státní císaře nadobro odvrátiti od myšlenky, zříditi zase zvláštní českou dvor. kancelář; aspoň nikdy více o ní se nezmínil.

Za to císař Josef ještě v říjnu r. 1781 zřídil zase zvláštní komisi při dvor. kanceláři za tou příčinou, aby se v zemích českých i rakouských provedlo *spojení zemí* (zemských úřadů a také stavovských zastupitelstev) pouze na oněch *6 těles*, jež byl již v předešlém plánu svém naznačil. Když ale komise a také většina státních radů namítala, že nelze stavy zemské spojovati bez jejich svolení, a toho že jistě nelze dojíti, povolil císař (4. listopadu), aby stavovské sbory zůstaly odloučeny. Za to však rozhodl, že všech 13 zemských úřadů mělo nésti správu politickou i finanční společně; mimo to kromě Čech, Moravy, Haliče a Rakous Dolních také justice měla aspoň potud souviseti se správou, že předseda nejvyššího soudu v zemi měl převzíti také vedení politického úřadu zemského. Později pokročil císař zase dále, a nechtě vesměs šetřiti zvláštnosti menších zemí, spojil ještě některé země do skupin pod jednou vrchní správou politickou neb i soudní; byť jim i ponechal zvláštní zastupitelstva stavovská, přece chtěl míti méně vládních provincií. Tak zvláště podřídil r. 1782 guberniu moravskému také Slezsko; r. 1783 guberniu ve Štyrském Hradci (pro Štyrsko a Korutany) také Krajinu a guberniu v Terstu (ť pro Istrii) také Gorici a Gradisku.

Konečně záliba koncentrovati různé větve veřejné správy v jeden úřad, přivedla císaře zase ještě na novou zvláštní myšlenku. Kdežto

r. 1773 byl navrhoval, aby chefové zemských úřadů (v Čechách předseda gubernia = nejv. purkrabí) nebyli více představenými zemských zastupitelstev, tak že by stavové volili sobě své představené svobodně a zejmena by s větší volností spravovali své zemské hospodářství — nyní naopak rozhodnutím ze 24. ledna 1782 pojal úmysl všecku *správu stavovskou připojiti úplně k zeměpanské.* Zamýšlel tedy zrušiti stavovské výbory zemské proti tomu, že by pak v úřadech zeměpanských jako náhradou ponechal některé zástupce stavův, ovšem nikoli svobodně volené. Při tom ani samu dvor. kancelář nemínil vyníti z přimísení živlů přece jen jistou měrou samosprávných; i k této byly by jednotlivé sbory stavovské zvolily několik přísedících! Neméně k vládám zemským měli zemští stavové voliti ze sebe své deputované na dobu tří let, arci jen z těch osob, jež by dvorská kancelář prve uznala za volitelné.

Snadně lze se domysliti, že císař ve spěchu svém sám hned dosti neuvážil významu, jaký by bylo mělo přibírání stavovských živlů do dvorské kanceláře. I není divu, že záhy (1. března 1782) zas upustil od této myšlenky, a tak nejvyšší úřad státní zachoval ráz úřadu dle panovníkovy libovůle sestaveného a závislého. Státní rada nesouhlasila s myšlenkou císařovou dokonce ani v příčině správy zemské, ježto prý by stavovští deputovaní v úřadech státních zastupovali toliko stavy vyšší a nikoli také stav městský a selský, také prý volba na tři léta dosti nezaručovala jejich neodvislosti od stavů, konečně prý by tím utrpěl stavovský úvěr. Jediný kníže Kounic schvaloval aspoň cíl císařův; zdálo se mu asi prospěšným, aby zeměpanský centralismus urval stavům zemská kollegia (výbory) i s podřízenými jejich úřady, aby takto agendy dosud samosprávné přešly celkem do rukou byrokracie, aniž by naopak skrovný živel samosprávný nabyl podstatného vlivu uprostřed správy státní. Císař sám pak setrval na rozhodnutí, že *stavové* mají voliti své *přísedící ke guberniím*, a sice vždy na dobu 6 let.

Stavovská správa byla tedy v skutku v jednotlivých zemích připojována k zeměpanské. Dálo se tak v letech 1782 a 1783, když císař Josef úřady zemské vůbec podroboval jisté vnitřní reorganisaci. V *Čechách* samých začalo se jednati o *nové úpravě gubernia* již roku 1782, ale věc protáhla se do r. 1784. Změny, jež českému guberniu nastávaly, ani tehda nebyly ještě vůbec beze vlivu na jisté formy ústavní; bylať Marie Terezie přece ještě ponechala některé, ač namnoze bez moci, skoro jako na vymření, kdežto Josef zbavoval se již i sněmu, zemského výboru, nejvyšších zemských důstojenství i stavovského zřízení soudního.

Jednání let 1782—84, pokud se týkala zrušení zemského výboru, nebudeme tu vypisovati obšírně, jelikož nám tu vlastně náleží jen ukázati, jak se tím měnila podoba a působnosť samého gubernia. Osudy zemského výboru a vůbec sněmovního zřízení ovšem zasluhují býti šíře vylíčeny za celou dobu císaře Josefa; také historická povinnosť ku památce nejvyššího purkrabí *Frant. Ant. hr. Nostice* — muže zajisté neméně „osvíceného,“ než jiní první hodnostáři doby Josefinské, přes to však také dobrého patrioty zemského — žádá, aby se uvedlo více ve známosť, kterak statným a vytrvalým důrazem vůči svému panovní-

kovi se přičiňoval, aby království českému byly zachovány aspoň ještě ty zbytky ústavnosti a samosprávy, jež přečkaly převraty Terezinské. Ale širší výklad těchto osudů a těchto snah musíme podati jindy zvláště.

Nejvyšším purkrabím a předsedou gubernia byl v Čechách od r 1771 Karel Egon kníže z Fürstenberka; avšak císař Josef byl s ním záhy nespokojen a zvláštním pokynutím přinutil jej již na jaře r. 1782 k resignaci. Po několik měsíců spravoval pak gubernium Frant. Ant. hr. Nostic, dotud nejv. zemský hofmistr, až potom byl jmenován také nejv. purkrabím (cís. listem z 17. list. 1782). Jakožto chef panovníkovi za zemskou správu odpovědný měl přirozeně veliký vliv na novou úpravu její. Nejprve (již 29. list.) podal císaři pouze předběžný návrh o guberniu a krajských úřadech, jenž sice došel celkem souhlasu spojeného dvorského úřadu, avšak císaři nevyhověl. Tento tedy sám rozhodně a určitě předepsal (20. pros.) všecka hlavní pravidla, dle nichž hr. Nostic a spojená dvorská kancelář měli vypracovati nové návrhy, jak by se zařídila vnitřní správa království českého; především pak právě správa stavovská měla býti úplně vedena při guberniu, přísedícími od stavů z osob volitelných vybranými. Tu hr. Nostic konečně (zač. dubna 1783) sice přijal tuto předepsanou zásadu, ale chtěl ji provesti na svůj spůsob. Mínil totiž, že by se sice mohl zrušiti dosavadní výbor zemský, a že by dva deputovaní stavů mohli při guberniu, jako dočasní radové jeho, obstarávati valnou část stavovských záležitostí. Ale z druhé strany stál na tom, aby vedle obyčejných sněmů přece ještě potrval jistý výbor zemský, jakožto orgán nebo zástupce všech čtyř stavů království českého, třeba byl sborem pouze bezplatným (až na dva přísedící jen proto placené, že měli býti zároveň stavovskými radami při guberniu). Rozeznávalť hr. Nostic dvojí záležitosti stavovské; jedny týkaly se přímo stavů samých, jmenovitě celého jejich sboru, nebo potřebovaly skutečně schválení stavovského (jako berně, úvěr a j.), — druhé pak byly záležitosti nepřímé, spravované od stavů toliko prostředkem jejich výboru nebo podřízených úřadův, a závisely bez toho také ještě od gubernia: — toliko tyto druhé mohly prý býti obstarávány při samém guberniu skrze stavovské zástupce.

Císař rozhodl teprve po delší době (dne 20. říj. 1783). Schválil ovšem, aby při guberniu byli dva deputovaní stavů; ostatně však nedbal, že i nejv. kancléř hr. Kolovrat uznával potřebu jistého bezplatného výboru zemského, nýbrž přikázal, aby v Čechách nebylo naprosto žádného výboru, tak aby prý stavové vůbec jinak se nezjevovali než toliko na sněmích. Tu hr. Nostic znova ještě důrazněji se ujal zemského výboru, a odporem svým protáhl nové zařízení gubernia. Císař potom, ačkoli jinak setrval na svém, povolil konečně (dvor. dekr. z 12. ún. 1784) přece tolik, aby tak jako v Dolních Rakousích i v Čechách potrval bezplatný výbor stavovský, avšak nikoli prý jako řádný úřad s určitými schůzemi a se zvláštním personálem, nýbrž jen tak, aby chef zemský v důležitých záležitostech čas od času mohl jej svolati ku poradě, zvláště před sněmem, a též ku podpisování stavovských obligací. Jelikož hr. Nostic nicméně hleděl i tento nový výbor určitěji zorganisovati, došlo teprve v květnu 1784 k tomu, že stavovské záležitosti převzali *dva zvolení zástupci* jakožto radové *při guberniu*,

a že tedy dosavadní stavovský výbor byl v skutku zrušen. Přes to vše pokud hr. Nostic byl nejv. purkrabím, i nový bezplatný výbor zemský udržel působnost dosti velikou, konal svá sezení a vydávány též expedice jmenem jeho; stavovští deputovaní přednášeli o mnohých věcech výboru a nikoli pouze guberniu. Hr. Nostic však, nemoha vždy souhlasiti s povinnostmi svého úřadu, resignoval již v srpnu r. 1787. Nový nejv. purkrabí, hr. Cavriani, byl pravý přívrženec byrokratického centralismu (navrhovalť dokonce, aby i kreditní papíry stavů byly podpisovány prostě jen dvěma stavovskými radami gubernia); za něho pak otázka stavovského zřízení přišla r. 1788 znova na přetřes, a císař tehda kategoricky znova zakázal každý jakýkoli výbor zemský. Gubernium, úřad vůbec byrokratický, mělo tudíž úplně převzíti a zastávati veškeru správu druhdy stavovskou, ovšem s pomocí stavovských zástupců vládě vhodných; stavové sami (jak císař již r. 1783 byl mínil) neměli vystupovati jináče nežli na sněmích — tyto pak neměly vůbec o ničem jiném jednati, než o královských proposicích, ani neměly býti svolávány každoročně, nýbrž jen dle uznání či vůle samovládného panovníka . . .

Vedle otázky stavovského výboru dotkla se léta 1782—84 ještě jiným způsobem posledních zbytkův ústavnosti. Roku 1783 následkem nového zřízení soudů také gubernium nabylo již nové tvářnosti: byltě zrušen také soudní senát zemského úřadu, *gubernium in judicialibus.* Skutkem tím a vůbec celým způsobem, jakým *soudnictví* bylo tehda scentralisováno a státem zbyrokratisováno, *nejv. úředníci* i také soudcové zemští vlastně zbaveni ústavného účastenství v soudní správě země své. Některé nejvyšší úřady zemské zůstaly již jen pouhými jmeny, druhé sice formálně podržely jistou působnosť, avšak již v poměrech změněných, nikoli stejného významu; zde však nelze nám toho dále vykládati, ježto jednáme jen o organisaci politické. Gubernium samo nemělo potom více jiného svazku s nejv. zemskými úřady, nežli že předsedou jeho zůstával nejv. purkrabí; to nebylo konečně pouhou koncessí stavům: byť i chef gubernia musil býti jmenován ze šlechty inkolátní a v zemi usedlé, naopak náčelník vlády státní v zemi stával se i náčelníkem samých stavů.

Mimo to ani ostatní jednání o zařízení českého gubernia z let 1782—84 nebylo bez důležitosti. Tak i záležitosti bankální a komorní měly se v zemi více soustřediti, a podobně mělo se guberniu podříditi montanisticum (hornictví a mincovnictví). Následkem toho byl r. 1783 zrušen též úřad *nejvyššího mincmistra* království českého, jenž se posud byl vztahoval na celou korunu českou; také mincovna Pražská úplně zrušena, ponechán však aspoň vrchní soud hornický pro země české v Kutné Hoře.

Dále jednalo se vůbec o nový status gubernia. Císař Josef ukládal sice své byrokratické hierarchii nesmírnou práci, přece však hleděl spořiti počtem úřednictva, šetřiti nákladu; proto přál si zmenšiti počet radů také při českém guberniu. Naopak hr. Nostic, byť i hleděl hospodárnosti, nepokládal to za možné a vhodné; měllí panovníkovi sám odpovídati za zemskou správu, požadoval, aby byl při guberniu zřízen zvláštní místopředseda a aby bylo 9 placených radů. Nostic pamatoval ovšem dobu, kdy přítomnosť 20 radů v sezení práci zdržovala; potom však

dle statu z r. 1774 bylo jich už jen 12, 8 systemisovaných, 4 mimořádní, a tak zůstalo, dokud za císaře Josefa neodešli hr. Rottenhan a prof. Riegger. Zatím úřední záležitosti ještě vzrostly, jak centralisací vůbec, tak i novými úkoly státními; zvláště mělo tehda gubernium činiti s urbární a aboliční soustavou, s tolerancí, a musilo blíže dopisovati s vojskem. Tím spůsobem vystoupil počet guberniálních exhibit za 12 let z 13.885 (r. 1770) na 22.739 kusů v roce (r. 1782), mezi tím jmenovitě počet dvorských dekretů z 1221 na 2927! Dále nechtěl Nostic dopustiti, aby státní služba v Čechách byla nedostatečně obstarávána, aby země česká v té příčině byla poměrně k jiným zemím zkracována. Dokládal se tím, že dosavadní status úřadů v Čechách nebyl dvakráte tak veliký, jako císařem již nově schválený status vnitrorakouský, — ačkoli Čechy byly dvakráte tak veliké jako Štyrsko s Korutany. [1]) Proto také v poradách, jež nejv. kancléř konal v Praze v září r. 1783, trvalo se na potřebě 9 radův a 2 stavovských zástupců, ano se mohlo poukázati, že i v malém Dolnorakousku sotva se vystačilo se schválenými 8 radami a 4 zástupci stavů.

Císař schválil nové zařízení českého gubernia reskriptem ze dne 27. října 1783 (a dv. dekretem z 12. ún. 1784). Již dříve byl jmenoval prvním radou a místopředsedou gubernia Prokopa hr. Lažanského (dotud předsedu apelace v Haliči); nyní systemisoval ještě 9 radův a na roveň postavil jim dva stavovské deputované, i také administrátora bankálního a administrátora veřejných domén. Pravidelný náklad veškeré správy v Čechách pak obnášel (dle trvalého statu, jak na příště byl schválen v srpnu 1784) celkem 293 tisíc zl. bez osobních přídavků; gubernium samo stálo 100 tisíc. [2]) Obsazení a vnitřní zařízení gubernia nedopadlo vesměs podle přání nejvyššího purkrabí nebo nejvyššího kancléře, nýbrž namnoze arci dle zvláštních úmyslů císařových. Doložme tu aspoň několika zajímavějšími příklady, kterak císař Josef nebral vždy ohledu ku přáním nebo námitkám Nosticovým.

Tak předepsal císař, že se má v Čechách užiti redukovaného úřednictva z jiných zemí (zvláště z Banátu, jehož správu byl rozpustil), „protože monarchie jest jen jedním celkem a provinciím nepřísluší obmezovati se na svůj obvod.“ Tomu však opíral se Nostic takto: „Schopnosti a upotřebitelnosť quiescentů ve Vídni a v ostatních dědičných zemích se nacházejících nejsou mi známy; ježto však můj celý návrh musí hleděti ke zmenšení a ne k rozmnožení ustanovených osob, nezdá se mi, že lze quiescenty z jiných zemí umístiti. Vašemu Veličenstvu musím tu k nohám položiti nejpoddanější připomenutí: žádná monarchie v Evropě nesestává z tolika zemí sobě tak nepodobných v ústavě i ve službě, jako ta, ve které měl jsem to štěstí se naroditi.

---

[1]) Čechy (v 16 krajích) měly 915 □ mil a 2½ mil. duší, mimo četné vojsko, kdežto Štyrsko s Korutany (v 7 krajích) měly 571 □ mil a 1,100.000 obyvatelstva. Naopak dosavadní status úřadů v Čechách obnášel, čítajíc v to i platy stavů, 253 resp. 250 tisíc zl., a náklad ten po přání císařovu byl by se měl ještě redukovati — ačkoli císař schválil nový status štyrský a korutanský per 192 tisíc zl. Poměrně nebyl by prý tedy ani náklad 385.000 zl. na Čechy velikým

[2]) Při guberniu se vedli v tomto nákladu ještě dva horničtí radové, dále sekretáři, koncipisté i úřednictvo při kanceláři a registratuře.

Lichotím si, že znám svoji vlasť a že jsem schopen konati Vašemu Veličenstvu věrné služby, avšak vyznávám zcela otevřeně, že právě tak, jako v Čechách zastávám s pevným čelem prvý úřad, právě tak byl bych v nesnázích, kdy bych měl býti ustanoven jako podřízený v Uhrách, Nizozemí nebo ve Vlaších.". Císař pak sice „přenechal" hr. Nosticovi obsazení nižších míst, ale nicméně mu při tom prostě přikázal hleděti zvláště k tomu, aby schopní quiescenti byli v Čechách umístěni . . . Naopak přál si hr. Nostic, aby bylo dovoleno při guberniu praktikovati neb auskultovati (bez nároku na místa, jež by se uprázdnila) proto, aby se kavalíři mohli takovým noviciátem snadněji vzdělati na „užitečné služebníky státu," a tedy časem byli schopní nástupci k vyšším hodnostem v úřadech; bylť prý nejvyšší zemský komorník, maršálek, sudí i předseda apelace již staří lidé a po jich úmrtí mohlo by se nedostávati spůsobilých nástupců. Ale císař Josef nebral ohledu ke stavům, nedopouštěl šlechtě výhod, i nedovolil tudíž praxi supernumerárů při gremiu gubernia; připustil však praxi, jež by vůbec začínala při úřadech krajských a mohla pokračovati u jednotlivých guberniálních radů. [1])

Zvláště však stál císař na dokonalé vnitřní jednotě gubernia, tak že nedovolil při něm jiných komisí, než toliko vojenskou a duchovní. Nejvyšší purkrabí i nejvyšší kancléř chtěli sice také hleděti větší koncentrace, ale zatím přáli si podržeti asi polovici komisí, ne snad jen proto, že kollegiálné vyřizování bylo zvyklým, ale že věci přikázané dříve komisím mohly v plném sezení gubernia již rychle se projednávati, a že gubernium, majíc řiditi celek, nemohlo se vždy pouštěti do detailu všech odvětví zemské správy. Císař však námitek takových si nevšiml a prováděl vždy důsledně soustavu byrokratickou podle svých názorů; takováto snaha netýkala se ovšem pouze českého gubernia, nýbrž i ostatních úřadů Josefinských.

Však jest také *byrokratický stát* císaře Josefa vůbec pověstným; mnozí slavívají zásluhy byrokracie jím dovršené o státní civilisaci, o Rakousko. My nemohouce tu vypisovati celou vládní politiku, kteréž nástrojem byla ona úřednická hierarchie, jež každého poručníkovala a všude jedině sama chtěla rozhodovati, — spokojíme se jako doslovem poukázati aspoň ke vnitřnímu spůsobu úřadův a k rázu i povaze úřednické služby v době Josefinské.

Josef II. dával v úřadech rozhodně přednosť *soustavě byrokratické* či individuální před soustavou kollegiálnou. Jemu nepostačilo, že již Marie Terezie obmezovala kollegiálné řízení na věci důležité, tak že ostatek

[1]) Hr. Nostic přál si za místopředsedu nejprve svého přítele svob. p. Kresla, jenž prý dobře znal „české zřízení" (dříve sloužil v Čechách a ostatně i ve Vídni byl zastancem jazyka českého): když to císař zamítl, jelikož Kresl měl zůstati předsedou dvorské komise duchovní, navrhl hr. Nostic zase marně zemského podkomoří rytíře Henneta. Za devátého radu (s referátem o studiích, censuře a školách normálních) navrhoval hr. Nostic osvícence prof. Seibta tak, aby jinak podržel i stolici profesorskou; ale neprospěly tu doklady, že spůsobilí profesoři bývali rady, jako zesnulý dv. rada Riegger, státní rada svob. p. Martini a v Praze do nedávna prof. Riegger. Císař návrhu toho neschválil podotýkaje, že zvláštního censora v Praze ani třeba nebylo, jelikož hlavní řízení měla vůbec míti ústřední komise Vídeňská.

býval vyřizován bez sezení, běžně; gremia (dikasteria) zemská a dvorská zdála se mu při jeho povaze vůbec ústrojím nedostatečným, zdlouhavým a ne dosti odpovědným. Chtěl řízením praesidiálným či ministeriálným dojíti ve státní správě spolehlivosti a rychlosti: chefové úřadů neměli býti vázáni svými podřízenými, a z oboru sobě svěřeného měli oni sami přísně býti odpovědni panovníkovi. Proto nejen obmezil schůze úřadů, ale sprostil chefy vůbec závazku jednati podle majority radů; neméně dal chefům velikou moc disciplinární nad jednotivci. [1])

V tomto směru císař ani nedbal dosti prospěchů, jež kollegiálné zřízení úřadů zvláště v minulém století s sebou přinášelo. Tvořilot ve správě státní vlastně také záruku jisté svobody, bezpečnosti a spravedlnosti. Při kompetenci neurčité a řízení nepravidelném mohlo brániti libovůli a strannictví jednotlivců; a toho bývalo třeba tím spíše, že úřady správní rozhodovaly dosud též o některých záležitostech povahy právní či soudní. Také nebývalo tehdáž úřadům snadno obejíti se beze schůze při věcech, jež vyžadovaly zvláštní (odborné) znalosti; úředníci z povolání teprve nově lépe se vychovávali, a zvláště nebyl dostatek osob vzděláním i zkušenostmi spůsobilých k tak veliké úloze, jaká se měla přisouditi chefům. Zároveň pak sluší uvážiti, že v záležitostech důležitých, zvláště při reformách nebo nových zákonech, bývalo s prospěchem, aby prve prošly aspoň zevrubnou úvahou úředních kollegií, i zemských, když naopak sama zastupitelstva jednotlivých zemí o své mínění nebo potřeby tázána nebývala.

Císař Josef hned na začátku své vlády billetem z 31. ledna 1781 stěžoval si, že úřady vykonávaly dané rozkazy pomalu a špatně a že zprávy jejich bývaly nesprávné nebo nedostatečné: tomu prý mohli nejlépe pomoci představení úřadův. Proto tedy neopomenul obmeziti porady gremií a povznesti moc chefů zvláště v příčině formálného vedení správy, jmenovitě pak dvor. dekretem z 18. května 1781 chefům zemským — podobně jako dvorským — udělil moc, aby přímo vedli všecky podřízené rady, hejtmany krajské a jiné úředníky, aniž by byli vázáni jakými formalitami, mělit se jednoduše říditi „hlavními zásadami, dle svého vědomí a svědomí.“ Tudíž také v Čechách nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberk učinil svá opatření, aby úřady v zemi dle přání císařského vyřizovaly záležitosti „jak možná krátce, stručně a přiměřeně,“ bez velikého personálu, bez zbytečného psaní, a aby nejednaly „mechanicky.“ Zvláště ponechal toliko jedno sezení gubernia týdně (také dvor. kancelář již od dubna mívala jen jedno sezení v týdnu); mnohé věci totiž svěřil pod svým dohledem referentovi se spolureferentem, aby nebylo třeba přednášeti je v plné radě. Dále přenechal Fürstenberk i krajským úřadům rozhodování nebo vykonávání v některých věcech, aniž by jako dosud musily teprve se poptávati nebo podávati zprávy úřadu vyššímu.

Zdá se však, že nebyl zcela marným hlas hr. Hatzfelda, jenž byl ukazoval, že převaha chefů nad gremiemi byla již za Karla VI.

[1]) Císaři Josefovi vůbec již v jeho mládí líbila se kabinetní a byrokratická vláda; napsalt již ve svých Rêveries: „Jediná, byť prostředně nadaná hlava, je spůsobilejší říditi státní stroj, než 10 výtečných lidí, majíli ve všech svých činech jednati jednomyslně.“

a že vedla ke zvůli a strannictví, k nestejnému vedení správy; i nyní veliká moc chefů zvláště zemských sotva se vesměs osvědčovala. Aspoň r. 1782 sama státní rada začala zase uznávati jisté výhody kollegiálnosti a aspoň chtěla vyměřiti jistou odpovědnosť radů, stanoviti právní poměr mezi nimi a chefem. Císař však (11. července) vyjádřil názor svůj takto: „Ve správě musí chef za všecko ručiti, nade vším bdíti, za všecko státi; jelikož sám nemůže všecko čísti, předchozí akta přehlížeti, vyřízení sepisovati, jsou mu dáni pomahači a podavači (Handlanger), kteří působí jenom skrze něj, jichž on užívá podle své vůle. Zdali potom volí pracovati se schůzemi celé rady, se zvláštními komisemi, s referenty a korreferenty, jest úplně lhostejno, jen když se služba opatřuje správně a spolehlivě . . . Počínaje od radů až ku poslednímu akcessistovi, žádný neodpovídá za nic jiného nežli za osobní poctivosť, mlčenlivosť, píli a věrnosť. Za vše ostatní jest odpověden chef . . . Tímto spůsobem a žádným jiným lze dobro prováděti, kázeň a pořádek udržeti, i zabrániti strannictví, protekci a zvůli jednoho každého v jeho dosud výhradném referátě“ Státní rada odporovala rozhodně takovémuto stanovisku panovníkovu; sám kníže Kounic mínil, že potřebí držeti střed mezi nedostí odpovědnou soustavou gremiálnou a mezi despotismem ministeriálným, jenž snižoval rady na mechanické dělníky. Avšak císař setrval na své resoluci, pravě (5. srpna), že vyjádřila celé jeho smýšlení, že tedy chefům a ministrům je „ponecháno,“ jak chtějí poučovati a vésti gubernia i úřady podřízené — ovšem ale tak, že se při tom přece musili říditi jeho „smýšlením.“ Neměli prý tedy ručiti za každé jednání podřízených, nýbrž za jejich vedení a správné instruování, za potrestání a odstranění vinných nebo neschopných.

Nicméně ani sám císař Josef nikdy nechtěl s důvěrou spoléhati na byrokratické chefy úřadů! Hledělť zároveň (již od r. 1781) zaváděti ještě *kontrolu* různého spůsobu. Jakož byl již sám za Marie Terezie po zemích cestoval a vůbec poznal prospěchy vyšetřování konaného na místě, oblíbil sobě celou soustavu *visitací*: počínajíc od úřadu dvorského až dolů do kanceláří patrimoniálných měl každý vyšší úřad úřední činnosť úřadu podřízeného periodicky svými visitátory vyšetřovati a kontrolovati. Mimo to i úřady fiskální měly vůbec bdíti, aby úřady jednaly dle zákonů; komorním prokurátorům bylo dokonce uloženo, dohlížeti i na úřední chování samých chefů zemských (mohli též akta prohlížeti a ke schůzím úřadů přicházeti)!

Také bylo pilně toho dbáno, aby v úřednictvu panoval dobrý *řád.* Císař Josef, působiv za Marie Terezie zvláště ve vojenství, oblíbil sobě jednostejný pořádek a prostou i rychlou poslušnosť, jaké byly ve vojště, a chtěl pak tutéž přísnou službu a kázeň, totéž zvláštní vědomí a ducha sborového viděti také ve svém úřednictvu, vychovati si celou hierarchii podle toho. Za tou příčinou mimo jiné zavedl zevrubné listiny konduitní; neopomíjel pak i sám do nich nahlížeti a takto kontrolovati vůbec chování všeho úřednictva. Tento prostředek však nebyl bezvadným, jelikož listiny byly dílem a tajemstvím praesidiálným, a tudíž představení mohli tajné moci své také zneužívati. To pak bývalo tím horší, že císař sám býval přísným a bezohledným právě k úřed-

níkům; nezamítaje ani bezejmenných denunciací býval hned dosti nakloněn pensionovati je (tak se stalo během necelých 2 let 18 dvor. radům) neb i docela jakožto nespůsobilé či vinné je propouštěti. Také po celou svou vládu stěžoval si, že úředníci nařízení jeho dosti nechápali a vlažně je vykonávali, a stále chtěl v té příčině službu státní opravovati. Někdy též ani celých úřadů dvorských a zemských neušetřil ostré hany a kousavé kritiky. R. 1783 hrozil dokonce, že vyšší úřady vůbec odstraní a že bude vládnouti jen lokálními úředníky; jindy zase přirovnával úředníky k „bídným tvorům“, kteří se dávají pohnouti toliko dvacetníky a jež jako „námezdné lokaje“ bude musiti polepšovati srážkami na služném od prvního do posledního.

Ovšem měl císař Josef na mysli obraz státních úředníků tak vznešený a mimořádný, že nebylo snadno mu dostačiti. Vydávaje své resoluce s dogmatickou autoritou, žádal doslovné jich plnění, ale zároveň nikoli prý mechanické; často vykládal při zákonech své úmysly a chtěl, aby každý úředník pochopil také pravého jejich ducha, aby s jistou mravní volností za jedno se shodnul s jeho vlastním smýšlením, a tudíž plnil je s oddaností téměř neobmezenou k vůli samému prý „blahu státnímu.“ V té příčině císař Josef ve svém tak zvaném „pastýřském listě“ k úředníkům státním z r. 1783 vyslovil požadavky věru ideální; žádalť netoliko, aby měli lásku ke službě, byli nezištni a nestranni, prosti *předsudků provinciálných, národních*, stavovských a náboženských, nýbrž žádal od nich vůbec též *„úplné odříkání sebe.“* [1])

Lze tudíž pochopiti, že Josefinská byrokracie, jako by jistá státní kasta, rukou absolutní, ano i despotickou cepovaná, byla vůbec podstatným doplňkem centralismu a státní omnipotence; bylať věru mocným nástrojem vší tehdejší politiky. Všude a ve všem vystupovali toliko úředníci zeměpanští, a ve státu nezbylo již nijaké korporativní svobody; práva stavovská padla, a nivelisované společnosti nedostalo se vůbec žádné samosprávy, ani jakých veřejných práv politických. Tak tomu nebylo ani v Prusku, kde Fridrich II. při všem svém absolutismu přece zachovával rozličné stavy a bral k nim ohled, tak že účastenství jejich ve státě za něho spíše stouplo. Proto také nelze o státě Josefově vynesti lepšího posudku, než když připomeneme jednání a konstituční smýšlení jeho bratra a nástupce *Leopolda II.* I tento za 25 let své vlády v Toskánsku (zemi bez ústavy) spůsobem zajisté vynikajícím byl neméně pracoval k „osvětě a obecnému blahu“ a prováděl tam mnohé podobné reformy, jaké Josef v Rakousku — avšak naopak byl také stoupencem Montesquieuovým; vyslovil přesvědčení, že „tam, kde není stavův a ústavy, musí tyto v zájmu samé vlády býti zavedeny,“ a tudíž mínil i v Toskánsku dílo své dovršiti ústavou. Panovník tento později v dobách nejvýše nepříznivých do rakouského soustátí uvedl zas aspoň jistou míru ústavnosti a dal se také korunovati na krále českého. V duchu jeho mohlo se snésti se snahami „osvícenými“ také toto politické vyznání (byť i nedosti uskutečněné), jež napsal dne

[1]) Sám výtečný úředník jako hr. Zinzendorf vyslovil s o tónu pastýřského listu, že „se zdálo, jako by císař věřil nebo chtěl, aby jiní věřili, že on jediný zemi miluje, pravdu zná a že všichni jeho úředníci jsou taškáři nebo hlupci (Spitzbuben oder Dummköpfe).“

25. ledna 1790 nedlouho před smrtí Josefa II.: „Věřím, že suverén i dědičný je toliko delegovaným a zmocněncem lidu, pro nějž tu jest, aby mu věnoval všecku svou péči a práci; věřím, že každá země má míti *základní zákon nebo smlouvu mezi lidem a suverénem, jež obmezuje moc tohoto* . . . Věřím, že výkonná moc náleží suverénu, zákonodárná však lidu a jeho zástupcům, a že lid při každé změně suveréna může připojiti nové podmínky . . . Věřím konečně, že suverén má jen skrze zákon vládnouti, a že konstituentem zákona jest *lid, jenž nikdy nemohl promlčením anebo přivolením mlčky daným nebo vynuceným oloupen býti o právo, za něž svolil míti suveréna, t. j.* přepustiti mu přednosť, aby založil jeho *štěstí a blaho, nikoli jak sám chce, nybrž jak chce lid.* Jeť jediným účelem společností a vlád štěstí jednotlivců.“ [1])

Hledajíli odpůrci naši ve jmeně Josefa II. záštitu svých snah, [2]) můžeme se my naopak hájiti jeho bratrem Leopoldem II. A to větším právem. Kdežto císař Josef přerušil vývoj ústavního života tou měrou, že tento podnes nemůže se rozvinouti v plné síle, a vůbec přivedl samo soustátí rakouské málem na pokraj rozpadnutí, byl to Leopold, jenž v nebezpečích francouzské revoluce vrátil rozrušenému soustátí zase vnitřní mír a tím dodal jemu moci, aby přestálo následující pohromy evropské. A tak to bylo v Rakousku až posavade vždycky, nejen r. 1790, nýbrž zrovna tak i r. 1848, r. 1860 a v příčině Uher r. 1866: — kdykoli v nové době absolutismus a centralismus za příkladem císaře Josefa s novým úsilím ujal se svého díla, vždycky zase Rakousko, stát eminentně historický, ocitlo se na pokraji záhuby, a vždycky bylo nuceno za příkladem Leopolda II. hledati zase pomoci u svých zemí a národů, vraceti jim jejich práva a jejich dějinné postavení. A tak právě dokazovalo a dokáže vždy platnosť uvedených slov císařských, že národové jeho nikdy a žádným spůsobem nemohou promlčeti svá práva přirozená!

Naše historické státní právo nemůže žádnými dekrety, žádnou absolutistickou libovůlí a násilou odstraněno býti. Jako Leopold II.

---

[1]) Srov. řeč prof. Hubra (jakožto rektora v Inšpruku 1877): „Die Politik Kaiser Josephs II. beurtheilt von seinem Bruder Leopold von Toscana.“ — R. 1789, když Nizozemí bylo zbavováno vší ústavy, psal Leopold své sestře Marii, tamější generální místodržitelce: „Mně se zdá, že je velkým štěstím, když země má ústavu. Národ visí na ní, a ježto se domnívá, že sám sobě vládne, dá se mnohem snáze spravovati, sobě vládnouti a k svému štěstí a blahobytu se vésti, jedinému to cíli, pro nějž všeliká vláda ustanovena. Je nesnadno, lidu proti jeho přesvědčení prokázati dobro, protože je nesnadno, aby vláda neb i nejosvícenější ministr lépe věděl, co se národu hodí a jemu prospívá, nežli lid sám, jeho jednotlivci a jejich zástupci.“

[2]) Ani sami naši národní odpůrci, kdy by se jim nejednalo jen o pouhá hesla Josefinská, vlastně by neměli se svého stanoviska tolik vychvalovati Josefa II., jelikož přílišností svou sám nejvíce škodil svým snahám, — vzbudilť právě proti germanisaci a centralismu tak mocnou reakci, že v rakouském soustátí podnes nikomu se nepodařilo ji překonati

hned po neslavném konci vlády Josefinské dal se (1791) korunovati na krále českého a aspoň v zásadě vrátil stavům českým právo spolupůsobiti při zákonodárství, „jednáli se o ustanovení nebo změnu ústavy a takových zákonů, jež se týkají celé země,“ tak i jeho syn František I. (1792) i jeho vnuk Ferdinand Dobrotivý (1836) aspoň slavným korunováním uznali svrchovanosť a celistvosť koruny české a obnovili tím obapolnou smlouvu mezi panovníkem a národem. A když po prvém zábřesku moderní ústavy (1848) pravnuk Leopoldův, nynější panovník náš František Josef I. neodvolatelným, pro sebe i nástupce své závazným říjnovým diplomem r. 1860 umínil dáti své říši ústavu na základě historických vzpomínek, právních názorů a nároků všech svých zemí a národů, když i později r. 1871 ve slavném reskriptě svém rád uznal státoprávné postavení koruny české, jsa hotov přísahou korunovační je obnoviti — kdo by směl od nás očekávati, že snad my sami budeme nevěrni sobě, svému národnímu svědomí a svému historickému právu? Nikoli, budeme z nich vždy čerpati novou a novou sílu. Vědomí našeho historického i přirozeného práva, vědomí, jež i připomínáním nebo lepším poznáním předešlého bezpráví jen se obrozuje, bude v dobách příznivých i nepříznivých státi, pokud stojí Rakousko, ano pokud národ český vůbec bude žíti!

Dr. Josef Miloslav Hurban.

Posmrtná vzpomínka

od

Jos. V. Friče.

III.

Více než kterýkoli z národů rakouských zkusili toho Slováci r. 1848, jak neupřímně to s novověkým heslem „Rovnosť, volnosť, bratrství“ smýšleli právě ti, kdož je tehdy nejhlasitěji po obou stranách Litavy provolávali.

Marně připomínaly Slovenské Noviny národním odpůrcům svým, že by právě Maďarům nejspíše na tom záležeti mělo, aby slovanští jejich spoluobčané stali se účastni svobody, když zajisté jen sebevědomí a spokojení národové nedají se k tomu zneužiti, aby jiné udržovali v temnotách i v otroctví. „Divime sa preto,“ tak psaly, „zvlašť liberalnym Maďarom, našim dávnym druhom a pred tým dobrym priateľom, že chcejú zničiť národ dobrý, usilovný, pracovitý, verný, národ s povahou národa maďarského v mnohom srovnávajúci sa, národ krásných a veľkých schopností plný, na ktoreho osveta a svoboda keď komu, teda istotne Maďarom, keď sú len trocha rozmyseľni a rozvažiti, nekonečne mnoho záležať by malo.“ — „My sme tu a chceme byť doma!

uvidíme, či nás druhí spolukrajania naši, tak ako domácích privítajú; uvidíme, či tak s nami jako s ľuďmi doma nakladať, alebo či nás eště ďalej len za cudzich považovať budú. Považovať nás budú za cudzích, ak nám i ďalej každé naše i najmenšie hnutie prenasledovať, lásku k nášmu národu odsuzovať, priatelov našich od všetkého kde len môžu odtrhovať a nám i to najšľachetnejšie zabraňovať budú."

I stalo se tak, neboť všecka práva: volnosť slova, tisku, spolčování a hromadného se radění platila v Uhrách výhradně jen pro Maďary.

A k tomu nikdy toho vůdcové ruchu slovenského nepocítili bolestněji, jak v onom památném „jaře národů," že neměli nikde pravého středu své intelligence, společného ohniska sourodých duchů, aniž významnějšího města, odkud by lze bylo národní hnutí bezpečně říditi a rozšiřovati. Proto přese všecko úsilí a všecku obětavosť povolaných jednotlivců musili se sklamaní vůdcové po letech přiznati, že ona velká doba lid slovenský překvapila nepřipravený.

Nicméně řekli si mužně: Jestliže lid nás a zároveň sebe opustí, padniž zodpovědnosť na něj; my k dílu se mějme! A právě u Hurbana na Hlubokém konána o sv. Josefě první porada, k níž ovšem i Štúra čekali. Ten však jsa zuřivými nepřáteli střežen a z Břetislavě se již hnouti nemoha, vyslal jen své důvěrníky Nosaka a Kellnera se vzkazem, aby smluvili se o svolání národní schůze do Sv. Mikuláše. Hurban hned s tím byl srozuměn a napomínaje svých, by nevykračovali z kolejí zákonitosti, složil memorandum, jež obsahovalo hlavní přání a stesky slovenských občanův a jež po schválení valnou hromadou mělo býti předloženo příštímu zákonodárnému sněmu uherskému. Sepsal zároveň vzletné provolání, počínající slovy: „Co jen v hodné dálce časův čekalo se, to již je tu! Slovák již bude svobodný, už bude jednou obyvatelem vlasti své a také člověkem!" I vyzýval všechny rodomily, ať všestranně k tomu pracují, aby do sněmu Pešťského dostali co nejvíce zástupců slovenských, na nichž, bohdejž, aby nebylo nižádné slabosti! Káznou svou domluvu všem chabým a snad choulostivým končil výstrahou: „Němému ani vlastní máť neporozumí!"

Za heslem „Svoboda i pro nás!" odbývala se dosti četná schůze lidu ve Sv. Mikuláši dne 28. března a mimo to i v Oravě a v Trenčíně, kdež hornouherští zemané jsouce výmluvností řečníků do národního proudu na okamžik strženi, s lidem se dokonce bratřili.

Na těchto manifestacích zatím přestalo, ač Hurban ještě počátkem dubna k tomu pracoval, by opakovali se též v Nitranské stolici, jen že již s malým úspěchem. Nepřátelé slovenského lidu, zvláště v německých Prešpurských novinách ihned zuřivé své hlasy pozvedali. Vřava tato zmáhala se tím hrozivěji, když Štúr jsa v Břetislavi sotva životem jist, uchýlil se do Vídně, aby postěžoval si na maďaronský nátlak bratřím slovanským, v četných deputacích tam ze všech konců říše přicházejícím. Za málo dní utuchlo sotva vzbuzené hnutí Podtatranské pro neslýchaný terrorismus stoličných úředníků a zemanů, kteří se záhy vzpamatovali. Účastníci Liptovské valné porady byli napořád stíháni jako vlastizrádci; Janko Král i Botarides byli polapeni a měšťanskou gardou na pevnosť vydáni; po Štúrovi a Hurbanovi všude pátráno.

Nicméně svolal tento ještě na den 5. května do Liptovského Sv. Mikuláše novou schůzi, mezi tím co maďaronská garda Senická přepadla faru Hlubockou a nenalezši Hurbana doma, zajala jeho kaplana Šulka i postavila na výstrahu před farní budovu šibenici. Mimo nadání se i Štúr, jenž byl zatím Prahu navštívil, objevil ve Sv. Mikuláši, kde s Hurbanem sestavili jakési slovenské ultimatum, jež mělo býti králi, palatinu Štěpánovi a zároveň sněmu Pešťskému podáno a v němž pro různé národnosti žádali zákonitých poradných sborů, zařízení škol i jedné university s vyučovacím jazykem slovenským a národní gardy se slovenským velením. Protestovali ve svém památním spise ovšem i proti všelikému, ničím neodůvodněnému stíhání a zavírání slovenských národovců. Štúr byl tak jist, že dosud stojí a pohybuje se na zcela zákonné půdě, že se přese všechny výstrahy ubíral zpět do Břetislavě, aby tam ve svých novinách práva lidu svého dále zastával. Nedospěl však již dále než do Modré ke staršímu bratru svému, kde se již musil skrýti a pak prchati, až se asi po desítidenní Odysseji ocitl koncem máje na Moravě; odtamtud dorazil do Prahy den po slavném otevření sjezdu slovanského. Tam jej byl již o několik dní předstihl Hurban, neboť fara jeho v Hlubokém byla nepřáteli obsazena, kdežto jeho rodina nalezla u tchána v jiné osadě útočiště.

Bylo to v prvním týdnu měsíce dubna 1848, když jsem se ponejprv sešel s Hurbanem, a to v Prešpurce, kam jsem byl rovněž jak on přišel za Štúrem, jehož jsme tam však tehdy již nezastihli. Setkav se s ním náhodou večer u horlivého Čecha, správce domu Esterházyova, nesvěřil jsem se mu hned se svým úmyslem vyvábiti Štúra na nějaký čas k nám do Prahy, aby plamennou svou výmluvností pomáhal české studentstvo získati myšlence vzájemnosti slovanské; tím méně svěřil se mi Hurban se svými plány, zvláště proto, že jsme se nalézali ve společnosti rozličných krajanů, po výtce neznámých a co do smýšlení nespolehlivých. Vypravoval nám jen všeobecně s jakousi až naivní radostí, jak se toho času zvláště Maďaroni děsili všech panslávů, za jakéhož prý Hurban i mne (přišelť jsem do Prešpurka v kroji Pražské legie s českou kokardou), všem zvědavcům sám poznamenal. Popíjeli jsme z knížecích sklepů ohnivého vína na zdar Slovanstva; prozpěvovali všeliké bojovné písně dlouho do noci a při loučení stalo se, že veliký skleněný pohár našeho hostitele s vyrytým erbem uherským roztříštil se o nepatrnou moji sklenku, s níž jsem tomuto na rozloučenou zavdával, což Hurbanovi netajenou radosť způsobilo.

V krátce potom řečnil Hurban ještě za dalšího pobytu mého ve Vídni (kdež nalézal jsem se s druhou Pražskou deputací) v rozličných schůzích delegátů slovanských, střídavě se Štúrem; nenadál se jistě, že v brzku s pole svého působení na Slovensku vyštván, ocitne se v Praze; neboť nemohl očekávati, že by po minulých tříletých sporech s Čechy pro zvláštní spisovnou řeč slovenskou nalezl mezi námi laskavého přijetí a nad to i pomoci přátelské. Teprve Štúr, jenž byl na mé vyzvání v druhé polovici dubna do Prahy zavítal a tu hlavní podnět dal ke svolání sjezdu slovanského a k založení Slovanské Lípy, přinesl mu od nás v měsíci máji ratolesť smíru. Vida, že mizí mu ve vlasti půda pod nohama, spěchal tedy ke břehům Vltavy mezi bratry, radící

se právě společně o dalších snahách i životních zájmech všech kmenů a větví slovanských rozsáhlého, v nebezpečném vření se nalézajícího mocnářství našeho. Přijel s větší částí ostatních slovanských hostí v předvečer slavnostního otevření slovanského sjezdu; promluviv hned na Střeleckém ostrově s neobyčejnou vřelostí ku Pražanům své hosti vítajícím, byl od rozjařené mládeže na ramena pozvednut a jako v triumfu skrze jásající davy nesen.

Závodě pak dále výmluvností svou se Štúrem, kdekoliv se objevil, ať při společné poradě v jakémkoliv shromáždění, zaujímal všude srdce posluchačů, hlavně tím, jak líčil bezohledné utiskování svých rodáků. Však na tom nepřestával bera horlivou účasť ve všem, co znepokojovalo tehdy Pražské, uvědomělé občanstvo a čím kvasily se mysli české akademické mládeže. Zvláště památna byla v té příčině úchvatná jeho řeč, kterou měl k nám dne 9. května v Karolině, když jsme vysílali osudnou svou deputaci ke knížeti Windischgraetzovi, který se na nás strojil. Hurban octl se pro to i na listině oněch našich hostí slovanských, po kterých bylo vojsku zakročujícímu proti občanům i studentům jmenovitě pátrati. A proto, že i s chotí svou právě u mého otce dr. Jos. Friče užíval pohostinství, měl za svou povinnosť obhajovati s puškou v ruce rodinný náš dům; dvojímu útoku vojska na barrikády, tarasící Vodičkovu ulici proti Vácslavskému náměstí, v čele hojných našich přátel ze sousedstva šťastně odolal.

Zatím, co řečený kníže po svatodušním boji Prahu dle svého spůsobu pacifikoval, podařilo se Hurbanovi šťastně z obleženého města uniknouti. Setkal jsem se pak opět s ním koncem června v Záhřebě, načež 2. července vyložil sněmu chorvátskému útrapy lidu svého s takovým účinkem, že i mnohého vousatého zástupce Vojenské Hranice ku pláči pohnul, a sám Jelačič viděl se pohnuta při svém vyjednávání s Maďary klásti na odčinění křivd na Slovensku páchaných nemalý důraz.

S přítelem Zachem, rozeným Moravanem a důstojníkem srbským, octnul se pak Hurban v Karlovcích u patriarchy Rajačiče, a potom v Bělehradě, kdež slíbili mu zbraně, kdy by vyjednávání s Maďary k smírnému cíli nevedlo.

Prostředníkem mezi nimi a Slovany uherskými byl tehdy králem Ferdinandem ustanovený arcivévoda Jan, kterýž jevil k tomu dosti ochoty; ale že proud veřejného mínění ve Vídni směřoval vždy vášnivěji ke Frankfurtu, musil se arcivévoda, jehož si tam vyhlídli za „reichsverwesera,“ odebrati do Němec. Úloha prostředníka připadla nyní palatinu Štěpánovi, který však octnuv se mezi dvojím ohněm, nejen svého smírčího úkolu, nýbrž i vysoké hodnosti své záhy se vzdal.

Spor mezi Slovany a Maďary vzplanul do té míry, že nezbývalo než rozhodnouti jej ostřím meče. Slovenští vůdcové od Chorvátů a Srbů zbraněmi a penězi jakž takž podporováni, odebrali se koncem srpna do Vídně, kde připravovali horlivě zbrojnou výpravu slovenských, českých a moravských dobrovolníků. Tento sbor, čítající asi 500 mužů, vpadl k večeru dne 18. září do Mijavy. Hurban spolu se Štúrem a Hodžou stáli v čele organisace lidového povstání, jehož vojenskými vůdci byli Bloudek, Zach i Janeček. Nezdar této výpravy jest dobře znám i netřeba se při ní déle zdržovati. Na omluvu Hurbanovu dlužno připome-

nouti, že jsa zimnicí k nečinnosti odsouzen, mohl hráti jen úlohu trpnou; leda že 22. září po první vítězné potyčce u Březové mohl promluviti pohřební řeč na oslavu prvních obětí „nadcházející už svobody slovenské.“ Hodža první, předstíraje „hrozné vidění,“ opustil náhle své druhy. Celá pak výprava vzala hlavně tím tak žalostný konec, že mimo všechno nadání také císařská posádka, zůstavená bez instrukcí, bojovala po boku maďaronských gard proti slovenským dobrovolníkům, kteří se přece byli s vědomím a svolením vlády Vídeňské do horního Uherska vypravili.

Počátkem října octli se vůdcové oné výpravy vesměs opět ve Vídni; hlavní péčí Hurbanovou teď bylo, aby zavládl kýžený smír mezi nimi, když nemohl se Štúr na odběhlého Hodžu tak snadno udobřiti a také mezi Bloudkem a Janečkem nastaly stran provádění celého povstání vážné spory. Říjnová revoluce znesnadnila jim delší pobyt ve Vídni; uchýlili se tedy vesměs do Prahy, kdež několik týdnů, hlavně Slovanskou Lípou podporováni, konali přípravy k nové, ve hlavách i údech zlepšené výpravě slovenské.

Když byla Vídeň pokořena, stal se Windischgraetz vrchním vojevůdcem, a k němu teď odkazoval bán Jelačič vůdce slovenské, by se s tímto rozeným nepřítelem Slovanů o další boj proti Maďarům dorozuměli. Kníže však nechtěl zvláště o Hurbanovi dlouho ani slyšeti, až se přec bánovi podařilo přesvědčiti jej o nutné součinnosti věrného lidu slovenského jakožto vítané podpory císařských vojsk proti rebelům.

I průběh této kooperace jest dostatečně znám, načrtli jsme jej již také v prvním odstavci této své vzpomínky. Jest nám nyní jen několik charakteristických rysů dodati. Že první nezdar myslí Hurbanovou neotřásl, viděti z jeho dopisu daného dne 24. listopadu: „Křesťanský bojovník za právo a svobodu národa,“ tak psal na pochodu k Jablunce z Moravské Ostravy své choti, „nesmí býť hamovaný citami rodiny. Těší ma duch zobudzoný národa nášho!“ Bylo již 4. prosince, když opíraje se o císařské oddělení generála Goetze, se svými dobrovolníky pod velením plukovníka Levartovského překročil hranici. Přes všeliké „konfusní rozkazy“ tohoto velitele postoupili do 11. prosince až k Budatínu. Ale již v Žilině vzpíral se Goetz proti vztýčení slovenského praporu. Přes nejohnivější pak řeč, kterou nadšený vůdce slovenský měl ke shromážděným rodákům, nepřidala se k jeho zástupům, ač vítězným, živá duše, tak že zaznamenal si tehdy do denníku stesk: „Bože, čo to je za lud? ako teliatka počúvali, počúvali — ale vo tvári, v očách žádného ohňa nebádať!“ Nejinak dopadalo to s národním oduševněním dále v lednu 1849 v Oravě. „Všetko zalezá do děr!“ posteskl si opět Hurban, „všetko zrazené, zmalátnělé, nepovedomé svojej národnej politickej hodnosti.“ A když postěžoval si na to svému dávnému druhu Brožikovi, faráři ve Veličnej, pokrčil tento jen rameny a povzdechl: „Hia, bračok! darmo je, niet ešte tu ten čas, v ktorom národ náš procítí a zobudí sa. Darmo, všetkie vaše námahy roztrieskajú se o tvrdé skaliská skutočnosti; tito psohlavci zradia i vás i krála a národ náš, který i tak nikdy nebol predmetom jich lásky a starosti. A čo že myslíte, že i na prípad vášho vítězstva neoklamú vás? Oni zase zališkujú sa u dvora Vídienského a nad ľudom naším opät bude sa zvrtať dráb lieskovicú. Už je darmo, já to tak predpovídám!“

Radostnější ohlas nalezla výmluvná slova Hurbanova v Kubíně a Sv. Mikuláši, v kterémžto městě „90 chlapców chopilo se zbraně“ a přistoupili s mladým jedním knězem k dobrovolníkům, když byli vyslechli, že tu běží „o existenci národa i posvátného trónu panovníků dědičných.“ „Neníť času pro slzavé vzdechy,“ tak rozhovořil se tam vůdce slovenský, „teď je čas pro silnou zmužilosť a odhodlanosť obětovati se pro cíle nádherně vznešené, za národ, vlasť i krále. Rýče a motyky třeba překovať na zbraň! Děvčata, zachovejte svou krásu pro junáky a obdařte jen věrného svou láskou po vítězné bitvě! podejte jen věrnému ruku i srdce. Kněží, opašte se mečem aneb podávejte meče vámi posvěcené jiným k boji za národa česť i slávu, za blaho národů ve svobodné vlasti, za bezpečnosť a sílu trónu.“

Kdy by bylo u Windischgraetzových vládních komisařů jen poněkud rozumější ochoty bývalo, kdy by zrovna na nich nebyla osvědčovala se pravda smutného proroctví Brožikova, aniť byli více Slovákům, než úlisným Maďaronům nepřátelští, mohlo tehdy celé Tatransko netušeným ruchem národním vzplanouti. Z druhé strany Maďaři citelnou škodou poučeni, octnuvše se již s celým sněmem v Debrecíně, počali najednou spoluobčanům svým, dříve tak svévolně uráženým a znevažovaným slibovati plné uznání národních práv. Právě v Kubíně bydlela slovenská rada v přátelském domě dávného přítele a nově jmenovaného stoličného Zmeškala, jehož manželka, rozená Maďarka, v důvěrné rozmluvě, přimlouvala se horlivě o dorozumění mezinárodní, dle jejího domnění vždy ještě možné a obecně žádoucí, neboť prý „už by to len predsa pre celú vlasť uhorskú bola velmi radostná událosť, keby se všetky národy smierily!“ Na toto pěkné, však po nastalých událostech již jen theoretické horování neměl rozmluvě té přítomný Zach jiné odpovědi, nežli osudné: Trop tard!

Přibyv s dobrovolníky svými do Tisové, kdež byl ondy trávil mnohou pěknou chvíli své mladosti, Hurban zatoužil mimovolně: jak mínil tehdy jen slovem a myšlenkou pozdvihnouti a oduševniti svůj lid, a nyní jest tu obklopen lesem vražedných bodáků! „Prečo nechcejú byť ľudia spravedliví?!“ Ferrum sanat, toť nyní heslo velmi problematické, tak si povzdechl, snad by konečně přece jen bezpečnější byla cesta ideálného vzletu bratrstva, svobody a rovnosti mezi národy. Ale kdy již pozdě honiti bycha, třeba přece jen zkoušeti, co lze ještě vyléčiti železem.

Zakoušeje pak vždy většího příkoří od maďaronských komisarů, které tam Windischgraetz vysílal a kteří loyální lid slovenský přímo trestali a utiskovali za všecku osvědčenou věrnosť i ochotu, svolal konečně Hurban vážnější hlavy slovenské k důvěrné poradě do Levoče, kteří se usnesli vypraviti ke dvoru císařskému do Olomouce zvláštní deputaci, v již čelo se jakožto mluvčí postavil dr. Kozáček.

Prosby a ovšem i žaloby zneuznaného Slovenska, složené v petici důkladně vypracované, záležely z následujících hlavních kusů: I. Národ slovenský budiž v hranicích ethnografických uznán za rovně oprávněný s druhými. II. Budiž zabezpečeny před novým hrozícím maďarským řáděním a bezprávím. III. Zavedena budiž slovenská administrace a povoleno krajinské roční sněmování. IV. Odstraněni buďtež úřadníci a

komisaři maďaronští Windischgraetzem znovu nasazení. V. Na Slovensku buďtež jmenováni prozatímní vladaři, podřízení bezprostředně Vídni. Naproti tomu slibováno ovšem, že vděčný národ slovenský zůstane bezpečnou hrází proti všeliké „miäteži maďarismu;“ když Slováci přese všechny nástrahy a všechna lákadla osvědčili s důstatek svou věrnosť králi, doufají nyní, anoť jde o znovuzrození Rakouska, že přijdou konečně jakožto národ ku platnosti.

Dr. Kozáček, oslovuje mladého mocnáře, odvolával se k zásadě rovnoprávnosti a k zachování národů při jich zvláštnostech, jak to zaručovala oktroyovaná ústava ze dne 4. března r. 1849, za jejíž udělení výslovně děkoval.

Císař a král František Josef odvětil, že jest jeho pevnou vůlí, aby žádný jednotlivý kmen nesměl již nad druhým panovati a každá národnosť že se bude moci pod ochranou zákona i svobodomyslných institucí přirozeně vyvíjeti a volně sesilovati.

Zmínili jsme již o tom, jaké překážky včasnému vyplnění těchto přání a uskutečnění těchto zásad vedle patrné neochoty ministrů, věcí neznalých a strannických, způsobily brzy potom nepředvídané události a převraty na poli válečném.

Teprve koncem srpna, po dokonalém přemožení vzpoury maďarské mohli Štúr s Hurbanem opět klidněji, a to již s ministrem Bachem vyjednávati, avšak jejich četná i mistrně odůvodněná promemoria neměla očekávaného úspěchu.

Po celých deset let, ano až do jara r. 1861 (ač byli zde onde usazováni úředníci, jimž bylo nařízeno užívati českého jazyka) zavládlo na Slovensku i v čistě národním ohledu hrobové ticho. Marně usiloval Hurban vzkřísiti své Pohľady, marně ucházel se u ministra osvěty Lva Thuna o povolení Matice Slovenské; také r. 1853 znovu vydaná Nitra zůstala bez ohlasu, bez čilejšího účastenství. V lednu 1856 zemřel k tomu nejvěrnější druh Hurbanův Ljudevit Štúr.

K volnému vyslovení všeho toho, co jej po celou dobu bezcitné reakce tížilo, dostal se Hurban teprve po uplynutí nových pěti let ve chrámě Turčanského Sv. Martina, když tam k rodákům pod aegidou biskupa Moysesa četně shromážděným dne 24. máje r. 1861 s kazatelny úchvatně řečnil o přetrpěných strastech a oprávněných požadavcích lidu svého tak, že prý i přítomní tam župané oslzeli! Spůsob jeho přednesu líčí přítomný svědek jako nejkrásnější svou vzpomínku: dovedl prý sladce přimlouvati k srdcím a zrovna prý okouzloval, když přesvědčoval a hřměl hněvem i bouří odrážeje útoky. Výmluvnosť jeho plynula bohatým proudem, plným silných obrazů, řízného vtipu, střídajícího se s lehkým humorem a opět s pronikavým sarkasmem.

Nezapomenutelna zůstane vřelosť i upřímnosť jeho mluvy též Kostnickým poutníkům, když dne 6. června 1868 nenadále mezi nimi se objeviv řečnil před Husovým pamětným kamenem a potom při hostině v sále bývalého koncilia, i velebil muže, který volí raději smrť, než by se zpronevěřil uznané pravdě a nejhlubšímu svému přesvědčení.

I neminul rok a Hurban sám stál před přísným soudem nepřátelských porotců v Pešti, maje se zodpovídati pro uveřejnění článku „Čomu nás učia dějiny.“ A tu znal se otevřeně k tomu, že již od

30 roků svému těžce zkoušenému národu slouží, chudobný, s hladem a nedostatky zápasící, ale vždy proto svobodný, vždy samostatný a dle nejlepších sil svých blahu rodáků svých napomáhající. Jedinou pak jen výčitku zamítal od sebe, řka: „Jestliže u vás, páni porotci, je přísaha ve vážnosti, tedy vám tu veřejně přísahám, že jsem já ani r. 1848 žádným sluhou kamarilly nebyl a že nejsem jím ani teď.“ — Přece však odsouzen byl k pokutě 200 zl., odseděl si nad to šest měsíců ve Vácově, kde si nad lůžkem svým zavěsil ze zákoníka vytržený první odstavec tiskového zákona, hlásající, že každý uherský občan svobodně smí náhledy a přesvědčení své tiskem pronášeti a rozšiřovati. Poukázal k této záruce ústavní svobody navštívivšímu jej ve vazbě vůdci sněmovní levice Arnoštovi Šimonymu, kterýž pokrčiv jen soucitně rameny, musil se přiznati, že i rozhlášená maďarská svoboda zůstává často pouze na papíře.

Dvě léta potom octnul se Hurban opět ve vazbě, to sice na Komárně, a znovu pro pouhý přestupek tiskový; r. 1875 pak odseděl si nové tři měsíce v Senici, a sice jen proto, že v církevních listech dopřál místa politickému článku žáka svého Bránka Abaffyho.

Zrušením Matice Slovenské nastalo vůbec systematické pronásledování všelikého, sebe nezávadnějšího ruchu slovenského, a když toho času při konventu pastýřů evangelických objevil se i pověstný slavožrout Frant. Pulský, bylo se tam Hurbanovi s dávným inkvisitorem ústavu slovenského v Prešpurce z r. 1843 znovu, skoro týmiž důvody a slovy potýkati. Opět učinil tam Pulský ku přítomným 40 slovenským farářům rouhavé vyzvání, aby položíce ruku na srdce vyznali se mu, zdaliž milují Maďary! „Ba máme příčinu vás milovati!“ odvětil mu jeden z mladších. „Dobřeť nás učíte lásce! A budeteli takto pokračovati, nezbude vám než vydati nové desatero s tím přikázáním na prvním místě: Budeš milovati Maďara více nežli sebe samého!“

Hurban vida nezbytí odhodlal se ještě r. 1875 k cestě do Vídně, aby tam na nesnesitelné útisky svého lidu samému panovníkovi si postěžoval. Zdá se však, že podařilo se národním jeho protivníkům i tento krok jeho napřed zmařiti, neboť nedostalo se mu již ani slyšení více.

Nevíme, jaký obrat udál se potom v mysli Hurbanově, ale jisto jest, že roku 1876 pracoval k opětnému sblížení se s Čechy; jmenovitě vydal nový ročník Nitry ve spisovném jazyku českém a věnoval jej dokonce Palackému. Také o rok později vyšla Nitra ještě jednou, i jest nejvýš politování hodno, že se v Čechách tomuto pokusu Hurbanovu nedostalo náležité podpory.

Ještě rok 1883, když jsme slavili druhé zbudování svého národního divadla z trosek osudného požáru, přivábil Hurbana, to naposledy, k nám do Prahy. Přesvědčilť se zajisté a krajanům svým do poslední chvíle vždy důrazněji to připomínal, že český národ za všech okolností a nejrozmanitějších poměrů, přes nepatrnou „rozdílnosť nářečí“ nepřestával státi při straně národa slovenského, chovaje se k němu vždy bratrsky. Každému zajisté přítomnému přátelské hostině, uspořádané tehdy našim slovanským hostům 19. listopadu v Saském dvoře, utkvěl v paměti hlas i zjev tehdy již 67letého, ale vždy ještě svěžího kmeta

Hurbana, jehož ideální vzlet a bratrské horování zdály se ze všech tam pronešených řečí býti nejupřímnější.

Ochuravěv koncem r. 1886 na záduch a vadu srdeční nespouštěl se péra, i přispíval hojně do Pohľadů Slovenských, redigovaných jeho synem, osvědčeným básníkem Svetozarem Hurbanem Vajanským, jehož literární úspěchy naplňovaly ho útěchou i pýchou otcovskou.

Mohl se ještě o prázdninách roku minulého účastniti výstavy slovenského vyšívání ve Sv. Martině, kdež spřátelil se srdečně s naším umělcem Věšínem, jenž dovedným štětcem svým jal se zobrazovati typy lidu kraje Podtatranského, a starému vlastenci byl novým rukojmím nehasnoucích sympatií národa našeho se strádajícím Slovenskem. Jakož vděčně vždy vzpomínal našeho Hálka, Heyduka i Pokorného, kteří milujíce samorostlou půvabnosť, pestrý život plný poesie a zápasů a též ohnivou povahu našich slovenských bratří, čerpali z nich látky ke svým vzletným básním, takž zůstal si Hurban do posledních okamžiků svých věren ideálům, zásadám i víře své mladosti.

Nebylť ovšem ani příliš obratným ani důsledným politikem, ale uzavřel oči s dobrým vědomím, že svěřené sobě hřivny nepromarnil, nýbrž dle nejlepší své možnosti na prospěch lidu svého jí užíval. Zesnul, pevně jsa přesvědčen, že v životě svém, cele milovanému národu posvěceném, marně nepracoval, nezápasil a nestrádal, že přese všechnu nepřízeň času i osudu „národ slovenský v maďarismu nebude pohrobený.“

Nemohl se honositi skvělými úspěchy, ale úlohu prozřetelností sobě vykázanou vykonal s nadšeným zápalem a s dokonalým sebezapřením. Byl a zůstal, třeba s chybami sobě vrozenými, avšak i se všemi ctnostmi a přednostmi svých krajanů, srdcem i duchem ryzí Slovan.

Alliance rakousko-německo-italská.

Úvaha

od

dr. Josefa Trakala.

I.

Za všeobecně napjatého stavu mezinárodních poměrů evropských byla dne 2. února t. r. v Berlínském Reichsanzeigeru, a ve Vídeňském úředním listě Abendpostu neočekávaně uveřejněna spojenecká smlouva (alliance) rakousko-německá, která od r. 1879 byla v tajnosti chována, tak že o ní kolovaly jen domněnky, zakládající se na úředních i soukromých zprávách časopiseckých a na výrocích rozhodujících státníků evropských. Klademe ji tuto v plném znění:

„V uvážení, že JJ. VV. císař rakouský, král uherský a císař německý, král pruský pokládají za svou panovnickou povinnosť, pečo-

vati za všech okolností o bezpečnosť svých říší a o pokoj svých národů;

v uvážení, že oběma monarchům, podobně jako za dřívějšího spolku, bude lze splniti snáze a důrazněji tuto povinnosť pevným sdružením obou říší;

v uvážení konečně, že důvěrná shoda Rakousko-Uherska a Německa nikoho ohrožovati nemůže, nýbrž jest spíše takového rázu, aby upevnila mír evropský na ujednáních smlouvy Berlínské založený;

JJ. VV. císař rakouský, král uherský a císař německý rozhodli se uzavříti spolek míru a vzájemné obrany, slíbivše si slavnostně, že nikdy tomuto čistě obrannému ujednání nedají směr útočný.

Za tím účelem jmenovala Jejich Veličenstva svými plnomocníky:

J. V. císař rakouský, král uherský svého skutečného tajného radu, ministra císařského domu a záležitostí zahraničných, podmaršálka Julia hraběte Andrassya ze Csik-Szent-Kiraly a Krasné Horky atd.

J. V. císař německý svého vyslance a plnomocníka general-lieutenanta knížete Jindřicha VII. z Reussu atd., kteří sešli se dnes ve Vídni a vyměnivše si své řádně ověřené plné moci dohodli se o tom, co následuje:

Čl. I. Kdy by mimo vše očekávání a přes upřímné přání obou vysokých stran jedna z obou říší byla Ruskem napadena, jsou oba účastníci zavázáni poskytnouti si vzájemně pomoc s veškerou mocí válečnou a následkem toho uzavříti mír jen společně a ve společném souhlasu.

Čl. II. Kdy by jedna z vysokých stran se smlouvajících napadena byla jinou mocností, zavazuje se tímto druhá z obou stran se smlouvajících, nejen neposkytovati pomoci útočníku, nýbrž i zachovati ke druhému kontrahentu přátelskou neutralitu (une neutralité bienveillante). Bylli by však v případě tomto útočník podporován Ruskem buď aktivní součinností neb vojenskými prostředky, které ohrožují stranu napadenou, tu došel by závazek vzájemné pomoci s veškerou válečnou mocí, ujednaný v čl. I., přímo platnosti a od této chvíle byly by válečné operace obou vysokých stran se smlouvajících vedeny společně až k uzavření společného míru.

Čl. III. Tato smlouva vedle svého mírumilovného rázu a k zamezení všelikého nesprávného výkladu bude chována v tajnosti od obou vysokých stran se smlouvajících, i bude lze sděliti ji třetí mocnosti jen ve shodě obou stran a způsobem mezi nimi zvláště ujednaným.

Obě vysoké smlouvající se strany doufají dle smýšlení projeveného císařem Alexandrem při schůzi v Alexandrově, že zbrojení Ruska nenabude rázu pro ně hrozivého, a prohlašují, že nemají nyní žádné příčiny, tuto smlouvu sděliti. Kdy by však mimo jich očekávání tato naděje byla sklamána, pokládaly by obě vysoké smlouvající se strany za povinnosť loyality, zpraviti aspoň důvěrně císaře Alexandra, že by musily pokládati útok proti jedné z nich za útok namířený proti oběma.

Na důkaz toho opatřili plnomocníci tuto smlouvu svým vlastnoručním podpisem a přitiskli své pečeti.

Stalo se ve Vídni, 7. října 1879.

Andrassy (l. s.).
Jindřich VII. kníže Reuss (l. s.).“

O pohnutkách, které obě vlády přiměly k uveřejnění této smlouvy, bylo v úředních novinách dne 2. ledna t. r. pověděno tolik: „Vláda mocnářství rakousko-uherského a vláda německá uznaly za vhodno uveřejniti smlouvu spojeneckou, uzavřenou mezi nimi dne 7. října 1879, aby učinily konec pochybnostem, které byly z rozličných stran o jejím čistě obranném účelu pronášeny a jichž k různým účelům bylo využitkováno. Spojenecké vlády jsou ve své politice vedeny snahou, udržeti mír a odvrátiti pokud možno jeho porušení; jsouť pak přesvědčeny, že uveřejnění obsahu jejich spojenecké smlouvy rozplaší veškery pochybnosti o něm, a proto se k uveřejnění jeho odhodlaly."

Po uveřejnění této smlouvy vyskytly se v časopisech zprávy, že také dodatečné úmluvy k ní a pak zvláště spojenecká smlouva obou spojených mocností s Italií budou uveřejněny, což záviseti mělo hlavně od dalšího chování se Francie. Že Italie uzavřela allianci s Rakousko-Uherskem a s Německem, o tom není pochybnosti, jisto jest též, že alliance ta má týž obranný ráz jako alliance předcházející; ale doba jejího uzavření není určitě známa. Bližší přimykání se Italie k oběma spojeným velmocem severním lze sice stopovati již od r. 1881, avšak formální uzavření nyní platné smlouvy spojenecké stalo se aneb bylo aspoň obnoveno s přesnějším stanovením práv a závazků nepochybně při schůzi nynějšího italského ministra zahraničných záležitostí Crispia s knížetem Bismarckem dne 1. října r. 1887 ve Friedrichsruhe. O obsahu smlouvy té nebylo posud úřadně nic projeveno a z pouhých zpráv soukromých neb domněnek o něm nelze ovšem nic určitého usuzovati. [1])

Podobně musíme souditi i o ostatních zprávách, které kolovaly o přistoupení jiných států evropských k těmto alliancím. Sám kníže Bismarck zavdal ke zprávám těm příčinu, mluvě ve své památné řeči ku poslední vojenské předloze německé dne 6. února 1888 o „podobných smlouvách, které mezi námi (Německem) a jinými vládami

---

[1]) Ministr Crispi ve své řeči při banketu v Turině dne 25. října 1887 kladl váhu na *mírumilovný ráz* italských alliancí, však o jich obsahu se blíže nezmínil. V uherské delegaci (5. listopadu 1887) ministr zahraničných záležitostí hrabě Kalnoky, odpovídaje k dotazům hraběte Andrassya podotkl, že připojení se Italie *není teprve z posledního roku*, nýbrž že došlo za nynějšího stavu přesnějšího výrazu a že společné cíle obou velmocí dávají naději na podporu pokojné politiky rakouské na východě. — Dle Římské zprávy v Neue Freie Presse (11. února 1888) uzavřela Italie dvě smlouvy, jednu s Rakousko-Uherskem, druhou s Německem. První smlouva zavazuje Rakousko-Uhersko v případě války italsko-francouzské ku přátelské neutralitě a Italii k témuž chování v případě války rakousko-ruské. Rakousko-Uhersko zavazuje se dále podporovati interesy Italie ve Středním moři a nepodnikati ničeho na poloostrově Balkánském dříve, než by se s Italií dohodlo. Druhá smlouva s Německem zavazuje slavně obě strany k zachování míru vůbec. Zvláště pak má v případě útoku francouzského na jednoho neb na druhého z obou spojenců druhý spojenec povinnosť pomáhati s veškerou svou válečnou mocí až ke společnému uzavření míru. Ke smlouvě připojena jest prý doložka, podepsaná od zástupců všech tří spojených velmocí, že v případě společného útoku rusko-francouzského na Německo a Rakousko, aneb i jen na Německo, bude užito veškeré válečné moci všech tří mocností k odražení útoku až ke společnému uzavření míru. — Zpráva tato nebyla sice úředně potvrzena, ale také ne popřena.

byly uzavřeny,“ zvláště pak o úmluvách s Italií. Bylo v tomto vzhledě ukazováno zvláště k Rumunsku, k Srbsku, k Anglii ano i ke Švédsku. Ale s určitostí lze tvrditi jen tolik, že uvedené státy chovají se k allianci velmocí středoevropských příznivě, sesilujíce tím její vliv na mezinárodní poměry evropské. [1])

Uveřejněná spojenecká smlouva rakousko-německá byla po delší dobu předmětem živých úvah ve všem časopisectvu evropském. Úvahy týkaly se zvláště otázek, jaké jsou asi skryté příčiny a jaké budou asi následky tohoto uveřejnění, jeli smlouva uveřejněna úplně neb jen částečně, proti komu čelí kromě výslovně jmenovaného Ruska, vztahujeli se též k otázce východní, pokud shoduje se se zájmy jednotlivých států súčastněných atd.

Odpovědi k otázkám těmto a podobným byly ovšem dle rozličného stanoviska jednotlivých států i jednotlivých politických stran velmi rozmanité. Ale ohromný dosah, jejž za nynějšího nejistého stavu mezinárodního v Evropě má každá velmocenská alliance, veliká cena míru, na jehož nepřetržitém zachování všem našim společnostem státním tak mnoho záleží, aby odvráceny byly nedohledné pohromy hmotné a kulturní, které při nynější soustavě vojenské každá válka nutně musí míti v zápětí, — to vede nás k tomu, abychom k nynější allianci trojmocenské přihledli se stanoviska mezinárodního.[2]) I vyložíme stručně, jaký mezinárodní stav zavdal příčinu k uzavření, k trvání i k uveřejnění této smlouvy, jaká jest její povaha, jaký význam jejích jednotlivých ustanovení a jaká její povšechná důležitosť.

II.

Válka, kterou Rusko v letech 1877 a 1878 proti Turecku s velikými oběťmi životů i peněz vedlo, neměla pro ně očekávaného vý-

[1]) Nejblíže stojí k allianci středoevropské dle událostí posledního desítiletí nepochybně Srbsko. Co se tkne Rumunska, jest pozoruhodna řeč, kterou předseda ministerstva Bratiano, po své návštěvě u knížete Bismarcka v Gastýně a u hr. Kalnokya ve Vídni, měl dne 10. listopadu 1883 v druhé sněmovně. „Malé státy,“ pravil, „nemohou dělati velikou politiku; jsouť nuceny podrobiti se okolnostem.“ Kníže Bismarck prohlásil prý se jako již dříve r. 1880 k němu takto: „Já chci udržení míru: ti, kdož týž cíl sledují, jsou s námi. Chceteli válku, hledejte si své spojence jinde.“ Konečně doložil rumunský ministr: „My náležíme k těm, kdož chtí mír, a ti, kdož by chtěli způsobiti válku, najdou nás v cestě.“ — V Anglii několik dní po uveřejnění smlouvy německo-rakouské projevil ministr Salisbury ve sněmovně lordů souhlas Anglie s mírumilovným rázem alliance kontinentální, ale o známkách nějakého formálního přistoupení Anglie k ní nelze mluviti. Domnělá smlouva rakousko-italsko-anglická k ochraně Středomořských pobřeží spojeneckých proti nepřátelskému obsazení, o níž se Neue Freie Presse ve svrchu uvedené zprávě zmiňuje, vzbuzuje důvodné pochybnosti. Spíše lze připustiti, že se stalo nějaké ujednání italsko-anglické, týkající se italské politiky v Africe. — Švédsko konečně prý k opětným dotazům kabinetu Berlínského, jaké zaujímá postavení k allianci trojmocenské, neučinilo nijakého rozhodného prohlášení.

[2]) Se stanoviska práva mezinárodního pojednal o allianci té M. G. Rolin-Jaequemyns, v 1. čísle letošního ročníku Revue de droit international v pozoruhodném článku: Les alliances européennes au point de vue de droit international. Některé hlavní náhledy p. Rolin-Jaequemynsovy uvedeme příležitostně níže.

sledku, který byl naznačen v předběžné smlouvě Svatoštěpánské. Velmoci v otázce východní přímo súčastněné, hlavně Anglie a Rakousko-Uhersko, shledávaly v této předběžné smlouvě nebezpečné vzrůstání moci ruské a poškození svých prospěchů na poloostrově Balkánském. Mezi těmito spornými prospěchy prostředkoval kníže Bismarck na kongresu Berlínském, který požadavky ruské, vyslovené v míru Svatoštěpánském, značně zúžil. Trpké sklamání objevilo se ve veřejném mínění ruském po smlouvě Berlínské, a ani manifestem míru, jejž vydal car Alexander II. (8. února 1879) k svým národům zároveň s formálním uzavřením konečného míru, nebyl tento dojem napraven. Přátelský poměr obou velmocí, Ruska a Německa, jenž posléze jevil se ještě v příznivém chování se Ruska při válce francouzsko-německé a v podobném chování se Německa při poslední válce rusko-turecké, počal se tou dobou kaliti, anoť v Rusku zahostilo se mínění, že Německo vinno jest pokořením Ruska při kongresu Berlínském, že nepodporovalo tam dostatečně jeho prospěchův. [1]) Obžaloby podobné byly ruskou publicistikou stále živeny a v Německu neméně ostře zodpovídávány, tak že nastalo mezi veřejností obou říší zřejmé napjetí, které nebylo odstraněno ani schůzí obou císařů ruského a německého na konci srpna 1879 v Alexandrově. [2]) Napjetí toto, rozšířivši se postoupně též na Rakousko-Uhersko, dostoupilo svého nejvyššího stupně, když několik dní po schůzi Alexandrovské přinesl Orleanistický časopis Soleil v Paříži rozmluvu svého zpravodaje s ruským kancléřem Gorčakovem v Baden-Badenu, ze které vycházely na jevo snahy po užším spojení Ruska s Francií.

Okolnosti tyto zavdaly příčinu k návštěvě knížete Bismarcka (29. září 1879) ve Vídni, kde s hrabětem Andrássyem, tehdejším ministrem zahraničných záležitostí, ujednal svrchu položenou tajnou smlouvu spojeneckou, která byla ještě ve Vídni císařem rakouským a 15. října (tedy ne bez odkladův a bez naléhání kancléřova) také císařem německým podepsána. [3])

---

[1]) Kníže Bismarck uznal ještě v poslední své řeči dne 6. února t. r. za vhodno, své postavení k ruským prospěchům na kongresu Berlínském hájiti: „Tehdy žádáno bylo ode mne, abych řídil kongres. Byl jsem nemocen ve Friedrichsruhe a měl jsem málo chuti. Ale cit povinnosti a upomínka na cara Alexandra I. přiměly mne přece k tomu . . . Pojal jsem svou úlohu při tom tak, jako bych byl čtvrtým plnomocníkem ruským, ano mohu říci třetím, neboť Gorčakova nemohl jsem za něj uznávati Nebylo žádného přání ruského, jehož bych byl neprovedl. V noci objevil jsem se u lůžka nemocného Disraelia ve chvíli, když kongres jižjiž se rozpadával, abych jej udržel.“ Co tkne se Rakousko-Uherska, připomíná kancléř německý, že Rusko samo zájmy své s tímto státem na Balkánském poloostrově si zapletlo, uzavřevši s ním již r. 1876 smlouvu, kterou nabídlo mu obsazení Bosny.

[2]) Schůzi tuto způsobil císař německý vysláním podmaršálka Manteuffla k ruským císařským manevrům u Varšavy. Norddeutsche Allg. Zeitung tvrdila o ní, že měla ráz čistě osobní.

[3]) Nepříznivé poměry rakousko-německé od poslední války z r. 1866 zlepšily se značně, když se Rakousko (4. února 1879) sřeklo svého nároku na splnění článku V. míru Pražského ze dne 23. srpna 1866 ohledně eventuelního spojení Severního Šlesvika s Dánskem, čímž zárodek nových možných zápletek mezi oběma říšemi byl odstraněn. Kníže Bismarck ve

Tím uvolnil se dosavadní spolek trojcísařský, a vývoj mezinárodních poměrů evropských dal se novým směrem. Rusko bylo osamoceno, Rakousko-Uhersko mohlo nyní sledovati lépe svou politiku na Balkánském poloostrově, Německu dostalo se větší bezpečnosti proti Francii i proti možnému spolku rusko-francouzskému. V Anglii uzavření smlouvy rakousko-německé došlo souhlasu. Ve své řeči Manchesterské (18. října 1879) prohlásil Salisbury zprávu o ní za velmi radostnou (good tiding of great joy), shledávaje v silném a neodvislém Rakousku nejlepší záruku evropského míru. Italie naproti tomu držela se politiky volné ruky; ano poměr její k Rakousko-Uhersku byl — následkem projevů radikální strany zvané „Italia irredenta" a pomýšlející na uchvácení Terstu a jižního Tyrolska — tak málo příznivý, že roku následujícího (1880) uznala rakouská vláda za dobré rozmnožiti posádky na italských hranicích a opraviti tamní pevnosti, což přimělo konečně vládu italskou (Cairoli) ku přísnějšímu zakročení proti hnutí irredentistickému.

Změna v tomto mezinárodním stavu nastala r. 1880 následkem otázky tunisské a odstoupením Beaconsfieldova kabinetu v Anglii (26. až 28. dubna). Vypuklať mezi Italií a Francií řevnivosť o politický vliv v Tunisu. Francie pohlížela na toto africké území jako na příslušenství Alžíru, Italie měla tam silnou kolonii. Po delších rozmíškách mezi francouzským ministerresidentem Roustanem a italským konsulem Macciòem odhodlala se Francie konečně obsaditi Tunis pod záminkou, aby zamezeny byly vpády loupeživého kmene Krumirů do Alžíru, a přinutila konečně r. 1882 beje tunisského, že uznal protektorát francouzský. Velmoci evropské chovaly se k této události klidně, anať pozornosť Francie byla obrácena od politiky odvety proti Německu jinam. Anglie nechtěla vzbuditi rozpor interesů svých s Francií, s níž zamýšlela jednati později společně v otázce egyptské. Jen Italie neuznala francouzské smlouvy s bejem tunisským. Nespokojenosť s úspěchy francouzskými v Africe způsobila odstoupení ministerstva Cairoliova v květnu 1881, a roztržka, jež nastala v poměrech francouzsko-italských, měla za následek, že Italie počala se blížiti ke spolku rakousko-německému. Výrazem tohoto sblížení bylo, že král Humbert ke konci října (27.—31.) s předsedou ministerstva Depretisem a ministrem zevnějších záležitostí Manciniem Vídeň navštívil. [1])

---

své řeči dne 6. února t. r. podotkl o poměru tomto: „Již v Mikulově viděli jsme, že nemůžeme na dlouhou dobu postrádati silného Rakouska. R. 1870 byli sice mnozí uražení v Rakousku v pokušení, vzíti odplatu na nepříteli z r. 1866; avšak umírněná politika rakouského kabinetu pravila si, že kdy by Francie s Rakouskem nad námi zvítězila, Rakousko by sice dosáhlo svého dřívějšího postavení v Německu, že by však za ně jako za druhý spolek Rýnský děkovalo Francii a že by Prusko neodvolatelně přinutilo sblížiti se s Ruskem."

[1]) Sblížení toto bylo ovšem ještě daleko od formálního spolku. V uherské delegaci (6.—8. listopadu 1881) vyjádřil se o něm odborný přednosta Kallay: „Co se tkne návštěvy krále italského, vyšel podnět k ní pouze od Italie, a nepřísluší nám tedy vysvětlovati pohnutky této cesty. Ale tolik ze vnitřních i vnějších poměrů Italie možno ne bez důvodu souditi, že Italie pokládá sblížení své k naší monarchii za svůj prospěch. Neboť co se nás tkne, nemáme čeho bychom na Italii požadovali, ale také čeho bychom se od ní obávali." V italském parlamentě (6.—9. prosince) sble-

Z druhé strany zakalil se poměr anglicko-rakouský, když po konservativním kabinetě Beaconsfieldově nastoupilo ministerstvo Gladstonovo. Před ním při volbách do parlamentu měl Gladstone v Midlothianu (17. března 1880) k voličům řeč, v níž ostře prohlásil se proti rakouské politice na Balkáně (zejmena proslulým výrokem svým „Hands off!“ — ruce pryč![1]) a do jisté míry pro podporu východní politiky ruské, v jejíž prospěch pak odvolal také vojsko anglické z Afganistanu.

Poměr Francie k Německu za událostí těchto zůstal celkem klidný a byl znepokojen poněkud teprv ke konci roku 1881, když nastoupilo ministerstvo Gambettovo, jehož programem bylo vrátiti Francii opět její staré postavení v evropském koncertě velmocí. Známá zásada Gambettova: „Ne parlez jamais de la guerre mais pensez-y toujours“ (nemluvte nikdy o válce, ale vždy na ni myslete) byla přízniva politice odvety. Toto ministerstvo však záhy padlo (na počátku roku 1883) a po něm následovalo opět konservativní ministerstvo Freycinetovo, později Duclercovo; myšlenka odvety ustoupila do pozadí, Francie byla s dostatek zaměstnána otázkou tunisskou a později egyptskou.

Rusko zachovávalo si vůči západním velmocem volnosť jednání. Teprve když po nešťastné smrti cara Alexandra II. (13. března 1881) dosedl na trůn Alexander III. a brzy potom Loris Melikov byl u vládního vesla vystřídán Ignatěvem, obrátila se pozornosť ruská opět k západu a zvláště proti rakousko-uherské politice na Balkáně.[2]) Napjetí, které nabylo během léta r. 1881 již hrozivého rázu, urovnalo se částečně opět po schůzi císaře německého s carem ruským ve Gdansku (9. září), čímž třeba ne dřívější spolek trojcísařský, aspoň poněkud příznivější poměr všech tří velmocí byl obnoven[3]) a potrval pak i během roku následujícího za ministerstva Giersova, nehledímeli k nedlouhému znepokojení veřejnosti evropské, k němuž zavdaly podnět známé řeči generála Skobeleva při veřejných banketech v Petrohradě (24. ledna 1883), v Paříži (16. února) a ve Varšavě (2. března), směřující proti Rakousko-Uhersku a Německu. S příznivějším poměrem tím souvisí zajisté i návštěvy, které učinil ruský ministr Giers (nastoupiv po Ignatěvu na podzim r. 1882) na své cestě do Italie u knížete Bismarcka a při svém návratu v lednu 1883 u hr. Kalnokya ve Vídni a téhož roku v listopadu opět u německého kancléře. I ruský veřejný tisk (hlavně časopis

---

dávali mnozí poslanci (Massari, Sonnino, Minghetti) ve Vídeňské návštěvě počátek rozumných alliancí italských a známku užšího sblížení se Italie k oběma severním spojencům, a sám ministr Mancini mluvil v tomto smyslu.

[1]) Výroky Gladstonovy zavdaly příčinu k diplomatickému zakročení rakouského vyslance hr. Károlyia u britské vlády, načež Gladstone přípisem zvláštním ze dne 3. května 1880 byl nucen je omluviti.

[2]) Gen. Ignatěvu připisuje se známý výrok, že „cesta do Cařihradu vede přes Vídeň.“

[3]) Tento příznivější poměr konstatuje výslovně německé císařské poselství k říšskému sněmu ze dne 17. listop. 1881. V uherské delegaci (6.—8. listop. 1881) prohlásil Kallay, že se při schůzi ve Gdansku o konkretních otázkách nejednalo, a že se také žádná určitá úmluva nestala.

Katkova), ač nebyl prost nedůvěry zvláště k Rakousko-Uhersku,[1]) ustával přece psáti ve prospěch protialliance rusko-francouzské, které při tak zásadních různostech ústavních obou říší a při neustálenosti vnitřních poměrů francouzských nedostávalo se pevnějších základů. Vrcholu svého dostoupil tento přátelský poměr tří říší císařských ve schůzi Skěrněvické (15. až 17. září 1884,[2]) které účastnili se také ministři zahraničných záležitostí, a následujícího roku (25. a 26. srpna) v Kroměřížské schůzi císaře rakouského s carem ruským. Ale téhož roku nastaly neočekávané události na poloostrově Balkánském.

Zároveň s tímto utvářením se poměru trojcísařského posunuly se opět poněkud poměry mezi velmocemi západoevropskými. Revoluce egyptská, kterou r. 1882 způsobil Arabi paša, zavdala podnět k mezinárodnímu kollektivnímu zakročení evropskému na konferenci Cařihradské. Nežli však konference dospěla k nějakému usnesení, přešla Anglie ke skutkům, bombardovala Alexandrii, vzala khediva i jeho vládu do své ochrany a počala s Arabim pašou válku. Tyto kroky měly za následek, že Francie jednavši prve společně s Anglií v otázce egyptské, odcizila se od ní ještě ke konci roku 1882. Tato roztržka byla pak zvětšena téměř k zjevnému nepřátelství francouzskými podniky a úspěchy koloniálními v Anamu, Tonkinu a na Madagaskaru (1883 až 1885), které žárlivosť anglickou, zvýšovanou vlastním nezdarem v Egyptě ve válce s mahdim (1883), vyzývaly ku protestům. Neméně však ohroženu ve své nadvládě námořské cítila se Anglie koloniální politikou německou, kterou kníže Bismarck r. 1884 s velikou energií zahájil a pro kterou se mu podařilo získati i na čas shodu s Francií, až do odstoupení ministerstva Ferryova (v březnu r. 1885). Konečně přiostřil se opět i poměr Anglie k Rusku následkem asijské politiky obou států a stálým posouváním ruských hranic na jih Turkestanu. Komise hraniční, složená ze zástupců ruských, anglických a afganistanských (1885), nevedla k žádoucím výsledkům, a po známé srážce generála Komarova s Afgany (30. dubna 1885) zdála se již válka rusko-anglická býti nezbytnou.[3]) Avšak diplomacii rusko-anglické po odstoupení kabinetu Gladstonova podařilo se ještě válku zažehnati.

---

[1]) V delegacích v říjnu 1883 označil hr. Kálnoky poměr Rakouska k Rusku jakožto „normální,“ stěžoval si však na znepokojující chování ruského tisku. Ostatně, dodal ministr k svému výkladu, „nestálo by Rakousko proti útoku Ruska samo“ — maje patrně na mysli ujednání alliance rakousko-německé.

[2]) O výsledcích schůze Skěrněvické obsahuje trůnní řeč císaře rakouského k delegacím (27. října 1884) následující projev: „Setkání, které jsem nedávno měl s císařem ruským a císařem německým, podalo mi vítanou příležitosť nejen k obnovení srdečných poměrů také k ruskému císařskému domu, nýbrž přesvědčilo mne zároveň o radostném souhlase tří mocnářů a vlád jejich, uchovati a upevniti ke blahu svých národů tak nutné základy míru a pokoje. Spočívajíc na zachovávání smluv a na vzájemné důvěře, má shoda tato utvořiti záruku pokoje úctu přikazující, jejíž blahodárné následky — o tom jsem přesvědčen — nejen nám, nýbrž všem národům budou ku prospěchu.“

[3]) Švédsko již počalo opevňovati Gotland, v Dánsku pojednávalo se o případném uzavření Sundu loďstvu anglickému, Porta byla upomenuta velmocemi na svou povinnosť zavříti Dardanely Anglii, Rusko chystalo plenné lodě pro Tichý oceán.

Italie pokračovala na dráze své politiky, k níž zavdala podnět otázka tunisská, a přistoupila roku 1883, jak se zdá, již dosti úzce k allianci rakousko-německé.[1])

Nový podnět ke změně mezinárodního stavu evropského zavdalo na Východě (18. září 1885) náhlé sjednocení Bulharska i Rumelie, které ovšem při úpravě, jíž se otázce bulharské dostalo na kongresu Berlínském, bylo lze dříve neb později očekávati.[2]) Prohlášené sjednocení, v jehož čelo postavil se sám kníže Alexandr Battenberský, vzbudilo z počátku u všech velmocí velikou nedůvěru, poněvadž nebylo lze rozeznati, zdali některá velmoc potají ho nepodporuje. Zároveň však bylo ihned zřejmo, že z této události snadno může evropskému míru vyrůsti nebezpečí. Bylo tedy vyjednáváno, aby zaveden byl status quo ante na základě smlouvy Berlínské. Ale když se objevilo, že Rusko samo — které dříve ve Svatoštěpánském míru žádalo sjednocené velké Bulharsko — vzpírá se nyní proti němu,[3]) Anglie při této příležitosti vystoupila proti Rusku a změnivši svou posavadní politiku v opak podporovala teď sjednocení, jehož na kongresu Berlínském nechtěla připustiti. Odepřením souhlasu k resolucím konference Cařihradské Portou svolané (25. listopadu 1885), na kterých se zástupci ostatních velmocí usnesli a které směřovaly celkem k obnovení dřívějšího stavu na základě smlouvy Berlínské, podařilo se také Anglii zmařiti konferenci tu, a otázka celá zapletla se ještě více důraznými, zbrojením provázenými požadavky Srbska a Řecka, aby Berlínské smlouvě byl zjednán průchod. Konečně došlo k válce srbsko-bulharské (13. listopadu), která skončila porážkou srbskou a která bulharské vědomí národní samostatnosti značně zvýšila. Rusko setrvávalo stále ve svém postavení, Rakousko-Uhersko však projevilo svůj vliv na skončení války ve prospěch Srbska, ohlásivši svým Bělehradským vyslancem hr. Khevenhüllerem oběma válčícím stranám kollektivní představení velmocí k zamezení dalších bojů, načež sestoupila se vojenská komise mezinárodní, která zprostředkovala příměří a uložila oběma stranám vzájemné vyklizení vojsk z obsazeného území.

Další vyjednávání velmocí v otázce bulharské nevedlo k výsledku. Rusko stále požadovalo obnovení smlouvy Berlínské a neuznalo také smlouvy, kterou v únoru 1886 uzavřela Porta s knížetem bulharským, jmenujíc jej guvernerem rumelským s příslušnou změnou statutu východorumelského. Následovala známá revoluce palácová (21. srpna); kníže Alexandr, byv ze země vyvezen, vrátil se sice, ale složil konečně

---

[1]) Bližší datum tohoto přístupu není známo. Mancini muvil o něm v italském parlamentě v březnu 1883 již jako o hotové události.

[2]) Úprava tato byla výsledkem umělého narovnání rozporu mezi Anglií a Ruskem. Hrabě Andrassy, zástupce Rakouska na kongresu Berlínském, uznává při své interpellaci v uherských delegacích (25. ledna 1886), že útvar Bulharska dle smlouvy Berlínské bylo jedno z nejméně života schopných ustanovení kongresových.

[3]) K tomu ovšem zavdaly příčinu také snahy silné protiruské strany v Bulharsku a sesílení národního vědomí bulharského. Rusko svému postavení k těmto událostem dalo výraz tím, že bulharského ministra války knížete Kantakuzena i důstojnictvo ruské odvolalo z Bulharska a že knížete Alexandra vyloučilo z vojska ruského.

korunu bulharskou. Rusko vyslalo potom generála Kaulbarsa jako plnomocného komisaře, aby uspořádal poměry bulharské ve smyslu ruských požadavků. Ale poslání toto skončilo spůsobem Rusku nepříznivým, načež nastal v Bulharsku onen prozatímný stav (regentství), který zároveň s obavami před možností ruského branného zakročení hrozil nebezpečím evropské války.

Německo chovalo se k těmto událostem chladně, obracejíc svou pozornosť více na Francii, kde politika odvety zejmena vlivem generála Boulangera opět nabývala širší půdy. Rakousko-Uhersko však projevovalo rozhodný odpor proti ruskému obsazení Bulharska, a s tím souhlasila ve smyslu své politiky také Anglie.[1])

Tento stav mezinárodní, v jehož popředí stojí otázka bulharská, setrval také po celý loňský rok, jen že volbou nynějšího knížete bulharského (7. června 1887), zdokonalováním ruských opevnění v Polsku a sesilováním tamního vojska, jakož i zprávami o sbližování se Ruska s Francií, t. zv. válkou rublovou proti ruským hodnotám v Německu a jinými vnitřními opatřeními obou říší stal se ještě napjatějším a nezměnil se valně ani uveřejněním rusko-rakouské úmluvy o Bosnu z roku 1876, ani návštěvou cara ruského v Berlíně (18. listopadu) a rozmluvou jeho s knížetem Bismarckem, po které pak následovaly úřední publikace podvržených listin, vztahujících se k domnělým pletichám diplomatickým ze strany Německa na konci r. 1887, a uveřejněním alliance rakousko-německé 3. února 1888.

Takový byl v hlavních rysech vývoj událostí od kongresu Berlínského až podnes. Vraťme se nyní k uvedené smlouvě spojenecké, k jejímuž výkladu nám tento přehled posloužiti má.

III.

Smlouva jest formou svou i povahou alliancí obrannou (defensivní), uzavřenou na obranu proti možnému útoku zevnějšímu, na rozdíl od

[1]) Srv. interpellace Balth. Horvatha, Dan. Iranyia, Desidera Szilagyia a hr. Alb. Apponyia v uherské sněmovně poslanců (18. září 1886), na které ministr Tisza (30. září) odpověděl popíraje, že by bylo Rakousku o připravovaných událostech v Bulharsku vědělo: „Není žádné úmluvy mezi naší vládou a Ruskem o nějakém rozhodném vlivu v západní neb východní části poloostrova Balkánského a nebylo lze také vliv tento k žádným podmínkám pojiti. Postavení propůjčené monarchii Berlínskou smlouvou, na kterém rozhodně trváme, odpovídá zcela našim interesům . . . Vláda trvá také na opětně vysloveném náhledu, že dle platných smluv na poloostrově Balkánském, neujmeli se Turecko práva sobě zachovaného, nikdo není jinak oprávněn k jednostrannému brannému zakročení aneb k zavedení nějakého protektorátu; že vůbec každá změna v státoprávních poměrech neb v poměrech moci zemí Balkánských jen v souhlase signatárních mocností Berlínské smlouvy státi se smí. V podobném smyslu prohlásil se (13. listopadu) i ministr zevnějších záležitostí hr. Kalnoky v budžetním výboru delegací, že rakouská politika na Balkáně přeje rozvoji států na poloostrově Balkánském jako samostatných individualit, podotýkaje, že by vysláním ruského komisaře do Bulharska, jenž by vlády tam se ujal, neb vojenským obsazením třeba jen pomořských míst Rakousko bylo nuceno rozhodně proti tomu se postaviti, poněvadž by to bylo skutečné porušení smlouvy Berlínské, jehož nelze připustiti. V téže řeči konstatoval hr. Kalnoky také shodu anglické politiky s politikou rakouskou.

alliancí útočných (offensivních), které stanoví přímé sledování určitých cílů politických prostředky brannými. Sama nazývá se „spojeneckou smlouvou míru a vzájemné obrany" a obsahuje slavný slib, že smlouvající se mocnářové jí nikdy nedají směr útočný. O tomto účelu alliance se také souhlasně při častých příležitostech vyslovily trůnní řeči spojených mocnářů i projevy jich ministrů. Podobný ráz má též, pokud známo jest, alliance italská s Rakousko-Uherskem a Německem.

Obsahem svým vztahuje se smlouva, jako z pravidla všechny novější alliance, pouze na *válečnou součinnosť* v daném případě. Jiných otázek, zvláště pak hospodářské politiky obou států se nedotýká. Vázání hospodářské politiky k allianci činilo by podmínky této i oné nepoměrně obtížnějšími, a z druhé strany bylo by neprospěšno, ano i nebezpečno hospodářské samostatnosti spojených států i jich politickému sebeurčení.[1])

Alliance jest uzavřena pro určitý případ či t. zv. casus foederis. Poněvadž jeden i druhý spojenecký stát má právo posouditi, zdali onen případ skutečně nastal, záleží při každé allianci hlavně na přesném vytknuti případu toho.

Samou povahou trojmocenské alliance co alliance obranné vyloučen jest veškeren útok válečný ze strany některého ze spojenců na stát třetí. Útok takový byl by vlastní záležitostí jednoho každého státu. Aby případ smlouvy nastal, jest tedy třeba spravedlivého důvodu k obraně, k čemuž ovšem dle praxe práva mezinárodního stačí již na př. i neobyčejné hromadění vojsk na hranicích (pokud k dotazům diplomatickým

---

[1]) Žádoucno by bylo ovšem, aby dva spojené státy podporovaly se též svou vzájemnou politikou hospodářskou. Shledáváme však, že vedle politické alliance jest mezi Rakousko-Uherskem a Německem hospodařská roztržka, na kterou z obou stran bylo již často žalováno. V Rakousku objevily se brzy po válce r. 1866 (ne bez vlivu rakousko-uherské celní a obchodní smlouvy uzavřené r. 1867) snahy po ochranných clech proti cizině na rozdíl od dřívější politiky svobodného obchodu Pozdější příklad Francie, která po válce r. 1871 také obrátila se k ochranné politice celní, hospodářská krise rakouská r. 1873 a všeobecná tíseň hospodářská, která po r. 1874 nastala po celé Evropě, za konkurrence obilí zaoceánského, ceny silně stlačující, zavdaly podnět k tomu, že evropské státy jeden po druhém přijímaly politiku autonomních ochranných cel (kterou Rusko již dávno provozovalo) k záštitě domácí práce, k sesílení domácího vývoje hospodářského. Tuto politiku hospodářskou volil od r. 1878 i německý kancléř a jal se ji prováděti též proti Rakousko-Uhersku. Hospodářská roztržka se od té doby mezi oběma státy šířila přes všeliké pokusy uzavříti neb obnoviti smlouvu obchodní (tarifovou), jejíž místo zaujímá stále prozatímná t zv. smlouva největších výhod; roztržka trvá podnes a není při postoupném vzájemném zvyšování cel majících namnoze povahu cel retorsních (odvetných) daleka celní války. Tím při hospodářských poměrech naší říše trpí nejvíce země české, neboť ceny jich výrobků zemědělských, zvláště obilí vydány jsou nyní dvojnásobnému tlaku konkurrence uherské a jich výrobky průmyslové ztrácejí značnou část svého blízkého odbytu. Celní jednota s Německem však, pro kterou zvláště v Uhersku ze stanoviska jeho hospodářské politiky hlasy se ozývaly, zničila by hospodářskou samostatnosť Rakousko-Uherska a větším dílem i samostatnosť politickou, nehledě ani k tomu, že by tím vliv světového trhu nebyl odstraněn. — Poněkud příznivější jsou poměry mezi Rakouskem a Italií vedle smlouvy obchodní letos uzavřené, ač i při nich by si bylo lecčeho ještě přáti.

není odůvodněno a vysvětleno), aneb uzavření alliance útočné s jiným státem proti některému ze spojenců (na př. útočná alliance rusko-francouzská).

Alliance rakousko-německá čelí výslovně proti *Rusku* a proti *jiné nejmenované mocnosti* a není tudíž namířena proti komukoliv vůbec jako mnohé alliance dřívější (srov. na př. „svatou allianci"). Alliance tak všeobecného rázu jsou v naší době řídkým úkazem, poněvadž při ohromných nákladech, jichž válka vyžaduje, žádný stát se nechce tak neurčitě vázati, a mimo to se alliance takové snadno stávají faktickým podrobením státu slabšího silnějšímu. Alliance rakousko-německá jest sice též částečně proti „jiné mocnosti" vůbec namířena, avšak tato jiná mocnosť jest přece určitá, plynouc ze současného stavu poměrů mezinárodních.

Případy smlouvy (casus foederis) jsou dle uveřejněné smlouvy tři: napadení jednoho neb druhého spojence Ruskem (čl. 1.), napadení jednoho neb druhého spojence jinou mocností, pokud ji Rusko nepodporuje (čl. 2.), a konečně týž případ, v němž by však Rusko buď aktivně neb hrozivými prostředky válečnými útočníka podporovalo.

Spojenecké povinnosti, které v těchto jednotlivých případech nastávají, jsou: v případě prvém a třetím pomoc s veškerou mocí válečnou, společné operace válečné až do společného uzavření míru; v případě druhém „přátelská neutralita." O diplomatických službách, t. zv. bons offices, neb zprostředkování k zamezení války není ve smlouvě řeči.

Co se tkne závazku „přátelské neutrality," tu dobře podotýká p. Rolin-Jaequemyns, že výraz tento sám sobě odporuje, že jest contradictio in terminis, jako kdy by se řeklo: strannická nestrannosť. „Neboť v té míře, pokud jest neutralita přátelská jedné straně, stává se nutně nepřátelskou straně druhé." [1]) Neutralita může býti jen jedna, t. j. úplné zdržení se válečných jednání, byť i ne netečnosť k válce, která má nejen následky přímo pro strany válečné nýbrž více méně i pro ostatní členy společnosti mezinárodní. Sympatie projevované v časopisech té neb oné válečné straně a p. sem nespadají a nemůže býti při nich o porušení neutrality řeči. Avšak jest možno, že by všeliká podpora — na př. dodávání válečného materiálu neb povolení průchodu a j. — žádána a odůvodňována byla povinností přátelské neutrality, a pak snadno mohl by vzniknouti z důvodu takového casus belli také proti spojenci „přátelsky" neutrálnímu.

Naskytuje se nyní otázka, která jest ona „jiná mocnosť," proti níž alliance rakousko-německá čelí. Dle stavu mezinárodních poměrů při uzavírání smlouvy r. 1879 lze souditi, že se tehdy myslilo na možný útok *Francie* proti Německu a *Italie* proti Rakousko-Uhersku. Otázka východní, otázka francouzsko-německá a dosti napjatý poměr italsko-rakouský mohly se tehdy státi pramenem války. Za následujících let se tento stav ovšem změnil. Záležitosť tunisská a od této doby četné jiné prospěchy v politice Středomořské způsobily roztržku Francie

[1]) Srv. též Martens, Völkerrecht (übers. aus d. Russischen v. Carl Bergbohm Berlin 1886) II. 559: „Stupně a odstíny, jako ‚úplná‘ a ‚neúplná,‘ ‚smluvená,‘ ‚přátelská‘ neutralita (neutralité bienveillante), jež někteří spisovatelé posud pokládají za přípustné, jsou zcela bez významu."

a Italie a přiměly Italii, aby opustila svou dosavadní politiku volné ruky, vyrovnala příčiny nedůvěrného poměru svého s Rakousko-Uherskem a uzavřela konečně s ním a s Německem obranné smlouvy spojenecké.

Nehledě k ostatním přechodným posunutím poměrů mezinárodních v posledním dvacítiletí, které byly vždy diplomaticky vyrovnány, zbyly v Evropě hlavně dvě nevyřízené záležitosti válkou hrozící, záležitosť elsasko-lotrinská a záležitosť východní, a tato stala se posledními událostmi na Balkánském poloostrově evropskému míru mnohem nebezpečnější, než byla r. 1879. Alliance trojmocenská čelí tedy nyní proti možnému útoku *Ruska* nebo *Francie.*

Jaký jest vztah alliance německo-rakouské *k otázce východní,* ze smlouvy samé ovšem zřejmo není, což se vysvětluje tím, že otázka ta byla posléze upravena kongresem Berlínským a veškery změny v poměrech smlouvou Berlínskou stanovených mohou státi se spůsobem oprávněným jen za souhlasu všech velmocí, které ji podepsaly. Nicméně bylo o tom v časopisech živě pojednáváno, jeli otázka východní casus foederis čili nic. Ze známých projevů knížete Bismarcka, že Německo na poloostrově Balkánském nemá žádných přímých interesů a že mu nezáleží přímo na tom či onom rozřešení otázky bulharské, jakož i dle prohlášení hraběte Kalnokya, [1]) že jisté zvláštní interesy každý ze spojeneckých států sám si musí hájiti, soudilo a dovozovalo se, že otázka východní se alliance vůbec netýká, nýbrž že jest věcí oněch mocností, jichž prospěchy se na poloostrově Balkánském křižují, tedy kromě států Balkánských samých hlavně Ruska, Anglie, Rakousko-Uherska, částečně i Francie a Italie. Správným zdá se býti na tom jen tolik, že by útočná válka Rakousko-Uherska proti Rusku z důvodů sporných interesů na východě nebyla casus foederis, nýbrž soukromou záležitostí těchto dvou států.

---

[1]) Ve své řeči k septennátu 11. ledna 1887 přirovnal Bismarck Bulharsko s Hekubou v Hamletu. „Co jest nám Bulharsko? Nám jest zcela lhostejno, kdo v Bulharsku vládne a co z Bulharska vůbec bude — to opakuji zde; opakuji vše, co jsem dříve oním mnoho zneužívaným a k smrti uštvaným výrazem o hnátech Pomořanského granátníka řekl; celá východní otázka není pro nás otázkou války. Nedáme si od nikoho pro tuto otázku na krk hoditi uzdu, abychom se s Ruskem znesvářili.“ A později při téže příležitosti prohlásil kníže Bismarck, že poměr Německa k Rakousko-Uhersku nespočívá „na onom základě, jak bylo příležitostně vykládáno v uherském parlamentu, že by jeden z obou národů sebe a svou celou moc a politiku úplně dal do služeb druhého. To jest zhola nemožno. Jsouť specificky rakouské důležitosti, o které se my zasazovati nemůžeme; jsou pak specificky německé důležitosti, o které se Rakousko zasazovati nemůže... Nežádali jsme nikdy od Rakouska a nemáme k tomu práva, aby se mísilo do našich potyček s Francií. Ale jaké zájmy Rakousko v Cařihradě má, to sluší jedině Rakousku posuzovati: my nemáme tam žádných.“ Ve své řeči pak 6. února t. r. pravil kancléř: „Nejbližší pravdě podobná krise jest východní. My nejsme při ní blíže súčastněni, můžeme vyčkati, až ve Středním moři a v Levantě súčastněné mocnosti se rozhodnou, a chtějíli, s Ruskem se dohodnou neb srazí.“ V podobném smyslu mluvil již dříve hrabě Kalnoky v uherské delegaci (13. listopadu 1886), že smlouva spojenecká nastupuje teprv tehdy, jdeli o solidární důležitosti obou států. Své zvláštní interesy musí každý z obou států sám zastupovati.

Ani tehdy neměl by nastati případ smlouvy, kdy by si Rusko hledělo zjednati svůj vliv na poloostrově balkánském brannou mocí, tedy na př. okkupací. V tomto případě byly by veškery moci podepsané na smlouvě Berlínské oprávněny a zavázány zakročiti. Na politice jednotlivých států by pak ovšem záleželo, zda by se ten neb onen odhodlal k zakročení válečnému. [1])

Jinak by však bylo, kdy by stal se ze strany ruské útok na Rakousko-Uhersko příčinou otázky východní. Tehdy a jediné tehdy nastal by případ smlouvy v čl. 1. stanovený. [2])

Další zajímavá okolnosť jest *uveřejnění smlouvy* samo. Mělať býti dle čl. 3. chována v tajnosti, ale byla připuštěna možnosť sděliti ji třetí mocnosti a zvlášť císaři ruskému. Právo uzavírati mezinárodní smlouvy náleží k praerogativě panovníků. Uzavírání pak tajných smluv jest v mezinárodním právu dovoleno a může míti důležité příčiny, uvážímeli, jaký vliv má za nynější doby veřejný tisk na veřejné mínění a toto opět na poměry mezinárodní, zejmena ve státech s ústavou parlamentární, a jak snadno mohou býti nesprávné neb jednostranné výklady smluv mezinárodních využitkovány od radikálních a války chtivých stran politických. Z druhé strany však diplomacie již namnoze opustila starý princip zatajování a stala se do jisté míry veřejnou, podléhajíc do té míry kontrole parlamentární i kritice veřejného mínění. Pravíme „do jisté míry," neboť uveřejňování diplomatických jednání tak zvanými červenými, modrými, zelenými a j. knihami, výklady správců zahraničné politiky v parlamentech, zvláště pokud jde o běžící ještě vážné záležitosti mezinárodní, nemohou jíti tak daleko, aby byly ruce vlády vázány jejími výroky vůči cizině, aby mohly býti zneužívány parlamentární opposicí a zavdávaly snad příčinu k agitacím ve veřejném mínění doma i v cizině a ke vlivům ciziny na odstranění ministerstev jí nepříznivých. Proto není snadno hranici veřejnosti diplomatické vytknouti. Nejednou bylo na př. v Anglii k tomu poukazováno, že parlamentární kontrola politiky zahraničné vyžadujíc předkládání diplomatických listin, instrukcí a zpráv vyslaneckých, příliš otvírá cizině pohled na mezinárodní politiku Anglie, kdežto diplomacie ruská má mnohem větší volnosť a může

[1]) Dle prohlášení Bismarckova (6. února t. r.) podporovalo by Německo ruský vliv v Bulharsku, pokud mu dle Berlínské smlouvy náleží, kdy by Rusko cestou *diplomatickou* dalo podnět k zakročení sultánovu. „Vyzveli nás Rusko *úředně*, abychom podporovali kroky, jež k obnovení jeho postavení v Bulharsku dle kongresu u *sultána* učiniti hodlá, bez váhání tomuto vyzvání vyhovíme." — O příslušných projevech v Rakousko-Uhersku srv. shora str. 633 pozn. 1.

[2]) Shodujeme se v tom s náhledem p. Rolina-Jaequemynsa, jenž případy východní otázky, ovšem jen se vzhledem k Německu, shrnuje takto: „1. Kdy by Rusko učinilo kroky diplomatické u sultána, aby obnoven byl v Bulharsku stav odpovídající znění smlouvy Berlínské, neodporovalo by Německo, nýbrž podporovalo by je, byloli by úředně vyzváno. To se asi stane; 2. kdy by Rusko za týmž účelem obrátilo se k násilí, zdrželo by se Německo podpory, avšak nevedlo by proto války, poněvadž není Bulharsko předmět tak důležitý, aby byla pro ně Evropa stržena do války, která by se prostírala od Moskvy až k Pyrenejím a od Severního moře až k Palermu;' ale 3. kdy by Rusko, počnouc z té příčiny branný spor s Rakousko-Uherskem, je napadlo, nastal by casus foederis."

haliti plány své v tajemné šero, neznajíc oněch ohledů, interpellací, veřejné kritiky, jaké jsou ve státech s ústavou parlamentární.

Jiný důvod, aby bylo tajemství smlouvy zachováno, bývá při alliancích útočných úmysl utajiti záměr k lepšímu dosažení účelu, při alliancích obranných ale snaha zabrániti všelikým domněnkám provokace, za jakou by neobvyklé uveřejnění smlouvy mohlo býti pokládáno od států, proti jichž možnému útoku čelí.

Úplného tajemství ovšem v naší době nelze ani zachovati, poněvadž veřejnosť bedlivě stopuje veškery projevy a známky, z nichž o zevnější politice možno souditi. Také uzavření rakousko-německé alliance bylo hned po celé Evropě známo a bylo o ní ve veřejném tisku i v parlamentech často mluveno. Než takový stav se potom opět stává nebezpečným, pokud není známa povaha a obsah smlouvy, a více méně pravdě podobné domněnky a zprávy, více méně odůvodněné pochybnosti mohou zavdati příčinu ku povážlivému znepokojování veřejnosti, k agitacím stran války chtivých, ke štvanicím mezinárodním, které by mohly nabyti převahy nad mocí vlády a strhnouti celý národ do války. Toto nebezpečí v případě našem bylo dosti blízké, když nebyla určitě známa povaha alliance rakousko-německé, jakožto alliance obranné, a když jistá část ruského i rakouského (zvláště uherského) veřejného tisku domnívala se, že otázka východní jest vůbec casus foederis. Z tohoto důvodu hlavně stalo se asi uveřejnění smlouvy, jak z úvodu jejího souditi lze.

Důvěrné sdělení obsahu smlouvy císaři ruskému mělo se státi, kdy by zbrojení ruské nabylo rázu hrozivého. Že se již stalo, lze dle projevů úředních tvrditi. Zda k tomu byl dostatečný důvod, to slušelo posuzovati hlavně odborníkům vojenským, i spadá to mimo rámec této úvahy. Jeli pravdiva zpráva časopisecká,[1]) dle které hrabě Kalnoky sdělil několika poslancům levice, že oznámení smlouvy císaři ruskému stalo se před půldruhým rokem, tedy by spadalo oznámení to v dobu, kdy kníže Alexandr Battenberský složil korunu bulharskou a kdy za poslání Kaulbarsova nejasná situace zavdávala příčinu k obavám, že Rusko branně zakročí. (Srov. výše str. 629.)

Některé další pochybnosti, týkající se alliance rakousko-německé, vznikají ne tak z toho, co uveřejněná smlouva obsahuje, jako spíše z toho, čeho v ní není. Tak naskytuje se především pochybnosť, jeli znění smlouvy úplné. Neníť v ní určena doba jejího trvání[2]) ani způsob, jak má býti rozvázána. Smlouva jest tedy uzavřena buď na neurčito aneb — což jest pravděpodobnější — jest doba a snad i způsob jejího rozvázání určen články dalšími neb dodatečnými, jež uveřejněny nebyly.

---

[1]) Srv. Wiener Abendpost ze 4. února 1888.

[2]) Dle zprávy Köln. Zeitung z konce listopadu 1882 byla smlouva rakousko-německá uzavřena na 5 let, tedy do 15. října 1884. Zpráva ta nebyla však nikde potvrzena. Podobně tvrzeno bylo, že alliance italské byly uzavřeny již r. 1883 (srv. str. 629) a že byly roku minulého opět obnoveny. O nějakém přerušení smlouvy smrtí německého císaře Viléma nemůže býti řeči, poněvadž platné smlouvy mezinárodní vážou každého nástupce trůnu, pokud nebyly řádně rozvázány. Mimochodem uvedeno budiž, že tajná alliance prusko-italská proti Rakousku *z* r. 1866 byla uzavřena na určitou dobu 3 měsíců.

Kromě toho jest také možno, že ve smlouvě té nastaly některé modifikace přistoupením Italie k allianci rakousko-německé. Jistého něco o tom říci neb z toho nějaké určité důsledky dovozovati ovšem nelze.

K objasnění povahy alliance trojmocenské činí p. Rolin-Jacquemyns zajímavé srovnání její s alliancemi dřívějšími. Alliance evropské od míru Vestfalského řídily se zásadou t. zv. rovnováhy evropské, kterážto zásada poskytovala „výtečné záminky ke všem možným annexím a nespravedlivým přepadáním.“ [1]) Ve jmenu této zásady, jejíž nejasný obsah nebyl nikdy nikým řádně vytčen, tvořily se četné tak zv. koalice proti přílišnému vzrůstu a proti převaze toho onoho státu (Francie, Rakousko a j.), které skutečně měly za účel vésti výbojné války a děliti cizí země právem či neprávem. Revoluce francouzská zavdala podnět k novému důvodu alliancí evropských, t. j. hájení legitimity, principu monarchického proti snahám revolučním. Tento princip objevuje se nám zejmena u t. zv. svaté alliance (1815) a vedl později k četným kongresům proti snahám konstitučním v různých státech. Mezi tím objevil se však nový princip, t. j. princip národnostní, jenž zatlačil pozvolna oba předešlé principy a za jehož vlivu udály se posledně značné změny ve složení společnosti mezinárodní (rozdělení Belgie a Holandska, sjednocení Italie, Německa a vznik států Balkánských) [2]). Alliance nejnovější pak byly rázu dočasného, obyčejně pro zcela určitý účel jako na př. spolek Francie, Anglie, Sardinie a Turecka z r. 1853 proti Rusku, tajná alliance francouzsko-italská z r. 1858 proti Rakousku, alliance rakousko-pruská z r. 1863 proti Dánsku a tajná alliance prusko-italská z r. 1866 proti Rakousku. Nynější smlouva trojmocenská vyslovuje také účel zcela určitý, obranu proti útoku, možnému za nynější situace mezinárodních poměrů.

Nastává konečně otázka, jeli alliance trojmocenská s to, aby udržela evropský mír. [3]) Jisto jest tolik, že smlouva rakousko-německá, k níž později i Italie přistoupila, trvá od r. 1879 za napjatého stavu mezinárodního a za silných agitací radikálních i bojechtivých stran, a že po tu dobu k válce nedošlo.

Příčina toho nezáleží ovšem pouze v tom, že veškera válečná moc všech tří spojeneckých mocností čelí proti rušiteli míru, nýbrž mnohem více zajisté v tom, že všem státům evropským potřebí jest míru a klidného rozvoje vnitřního, že při stoupajících a bez toho už příliš těžkých nákladech k účelům vojenským chtějí se vyhnouti pokud jen možno oněm ohromným obětem, jaké by válka nynější měla v zápětí.

Že alliance trojmocenská trvá, toho příčinou — nehledě k obranné povaze její — jest okolnosť, že mezi Německem a Rakouskem jakož

[1]) Martens n. m. u. I. sv. str. 125.

[2]) Srv. o principu národnostním v poměrech mezinárodních naše pojednání O mezinárodním právu naší doby v Osvětě 1887 str. 402 násl.

[3]) Na otázku tu odpovídá p. Rolin-Jaequemyns: „Bylo by zajisté pošetilé odpověděti k otázce této spůsobem absolutně kladným. Avšak z druhé strany bylo by nerozumno popírati, že naděje míru — aspoň na jistý čas — jsou značně sesíleny skutečností, že tři státy zaujímající ve středu Evropy nepřetržitou rozlohu 1,500.000 čtv. kilometrů s obyvatelstvem 115 milionů duší, slíbily si vzájemné zachování míru na všech svých hranicích.“

i mezi Německem a Italií není na ten čas nijaké veliké sporné otázky politické. Totéž nelze říci o poměru Rakouska k Italii; ale jich spojenecká smlouva odstranila aspoň na čas rozpor prospěchů jejich. Kromě toho přispělo k trvání alliance i přesné vytknutí účelu jejího a případů smlouvy na rozdíl od starších alliancí, které uzavírány byly za účely všeobecnými, neurčitými.

O úplném odstranění nebezpečí válečného, o absolutní záruce trvalého míru nelze při allianci trojmocenské ovšem mluviti. Neboť nehledě ani k možnosti budoucího rozporu prospěchů rakousko-italských[1]) a k jiným nepředvídaným změnám v poměrech mezinárodních, nejsou otázky válkou hrozící, otázka elsasko-lotrinská a otázka východní alliancí tou odstraněny, nýbrž toliko odkládány. Nedůvěra a nejistota v poměrech mezinárodních, která jeví se ve stálém zbrojení, v rozmnožování vojska i prostředků válečných, trvá posud. Na prospěch evropského míru bylo by, aby alliance trojmocenská rozšířena byla na všecky hlavní státy evropské, zejmena aby i Rusko[2]) a pokud možno i Francie k ní přistoupily. To by ovšem předpokládalo shodu mezi oněmi státy, které jsou svými interesy v otázce východní súčastněny, mezi jinými také zvlášť shodu prospěchů rakouských s ruskými, čímž by otázka východní pozbyla oné spojitosti s otázkou elsasko-lotrinskou, kteráž nebezpečí války jen zvyšuje. Obtíže takové shody jsou ovšem veliké; netýkáť se otázka východní pouze poloostrova Balkánského, nýbrž také Egypta a Asie, a není tu súčastněno pouze Rusko a Rakousko, nýbrž i Anglie, Francie a Italie,[3]) nehledě ani k obtížím, jaké kromě toho působí nerozhodná politika Porty a vnitřní politické poměry jednotlivých súčastněných států. Jeli však nějaká, třeba ještě nedokonalá společnosť mezinárodní, nemůže trvalá záruka míru mezi členy jejími spočívati ve vzájemné nedůvěře a v rostoucím zbrojení, nýbrž spíše ve vzájemné shodě dle zásady co možná velkých ústupků při vzájemném šetření životních interesů.

---

[1]) Kromě choutek irredentistických může i otázka východní i otázka t. zv. Středomořská, týkající se interesů velmocí Středomořských, zavdati podnět ke srážce prospěchů obou těchto států. Kdy by Italie za účelem tím své alliance rozvázala, došel by proti ní opět platnosti casus foederis ve 2. článku alliance rakousko-německé, anyť její smlouvy s Rakouskem a Německem jsou — pokud souditi lze — samostatně o sobě uzavřeny.

[2]) Rusko blížilo se také již k allianci trojmocenské od r. 1881 až 1885. Sblížení to ochablo však opět následkem posledních událostí na poloostrově Balkánském. (Srv. shora str. 627 násl.)

[3]) Otázka východní nabyla od časů války Krymské také veliké důležitosti v *hospodářské* politice států evropských, které osamocujíce se proti sobě navzájem v novější době autonomními cly, hledají si nové okršky pro odbyt a výměnu svých výrobků na východě a mimo Evropu. Po Krymské válce zmocnila se Anglie obchodu na pomoří Balkánského poloostrova, na dolním Dunaji a po kusých železnicích i dovnitř země. Po něm následovala Francie, Belgie, Italie a jiné státy, upevňujíce svůj obchod v Levantě a v Malé Asii. Kongres Berlínský nedotkl se přímo těchto interesů hospodářských na poloostrově Balkánském, a nyní, když i Rakousko-Uhersko svých prospěchů hospodářských tam hájiti se snaží a Rusko svůj tradicionelní vliv politický i své hospodářské prospěchy udržeti chce, jest pochopitelno, že stav takový zavdává příčinu k řevnivosti, ano po případě i k vážným sporům mezi státy súčastněnými.

O chemické a mikroskopické zkoušce rukopisu Kralodvorského.

Píše
Antonín Bělohoubek.

Pojednání třetí.

I.

Druhý odborník, jenž podal na veřejnosť kritickou úvahu o chemickém a mikroskopickém ohledání RKho — p. *Jul. Stoklasa*, pronáší se hned v úvodu rozpravy své o řečené práci do slova takto: „Netajím se nikterak, že parere pp. Vojt. Šafaříka a Ant. Bělohoubka nevyhovuje úplně požadavkům, jaké žádáme v otázce tak eminentně důležité, jakou jest pravosť RK. a RZ.“ — Z posudku toho jasně vyplývá, že zpráva má — k 'níž tu výhradně budu přihlížeti, nemaje práva hájiti práce p. prof. Šafaříka — p. Stoklasu neuspokojila z důvodův, jichž uvádí několik v pojednání svém. Důvody jsou dílem rázu povšechného, dílem ale se vztahují k jednotlivým podrobnostem zkoumání RKho. Mám za to, že nepochybím, pojednámli především o výtkách povšechných a pak teprve o výtkách namířených proti správnosti vyšetřování podrobného.

Předem vyčítá mně p. Stoklasa, že jsem před zahájením zkoumání RKho opomenul konati studia náležitá na rukopisech *v archivech světových*; pronáší se v této příčině takto: „Oba řečení badatelé“ (totiž prof. Šafařík a já) „měli zjistiti nejprve určitá fakta o povaze inkoustů starých manuskriptů pergamenových a sice na základě delšího a důkladného studia ve světových archivech; pak bylo by lze zbudovati jisté resumé o charakteru inkoustů rukopisů 13.—14. století a inkoustů moderních.“ K tomu dovoluji sobě připomenouti, že ku podobným studiím, které nelze vykonati prodlením snad jen několika neděl nebo měsíců, nýbrž kterým dlužno věnovati několik roků, ač máli se dosáhnouti vytknutého účelu, jest potřebí úplné neodvislosti badatelovy, dostatečného času, výdatných prostředků peněžných a opravdové záliby v podobných pracech. Panu Stoklasovi nebude snad neznámo, že posud ani jediný z chemikův (a spolu mikroskopikův) českých nekonal studia podobná v archivech *světových*, k nimž počítati dlužno netoliko vynikající archivy říše rakousko-uherské, nýbrž i slavné sbírky rukopisné v Německu, ve Francii, v Anglii, v Dánsku, ve Švédsku a j. Kromě toho bude mu také povědomo, že *vůbec žádný lučebník* zahraničný úkolu podobného podnes se nepodjal, poněvadž paleografie přestávajíc na čistě empirickém zkoumání rukopisů jednoduchými a zhusta málo spolehlivými methodami lučebnými, pomoci odborníků chemických se dovolávala jen v případech velmi vzácných a výminečných. Nebylo tu tedy *žádného podnětu* pro některého lučebníka, aby síly své věnoval

tomuto novému a zajisté důležitému oboru zkoumání rukopisův po stránce hmotné. — Ač tedy plnou měrou uznávám důležitosť a výhodnosť dotčených rukopisných studií v archivech světových, nebylo mně lze konati je prve, než jsem vyšetřoval RKý po stránce chemické a drobnohledné, poněvadž jsem připoután ku Praze úřadem svým učitelským, kterému z lásky i povinnosti veškery síly moje *především náležejí*, poněvadž kromě toho zabaven jsem podáváním dobrých zdání na četné dotazy úřadův zeměpanských (celních i finančních) a samosprávných (najmě obce Pražské) a poněvadž nevládnu takovými hmotnými prostředky, abych byl mohl podniknouti podobnou cestu studijní, alespoň jednoho nebo dvou let vyžadující, na náklad vlastní. — Uvázav se k pozvání sl. správního výboru Musea českého ve zkoumání RKho, učinil jsem to nikoli ze záliby pro výzkumy podobné, nýbrž *z povinnosti vlastenecké*. Podjav se úkolu toho velice obtížného jakožto úkolu *čestného*, opatřil jsem si veškery pomůcky ke zkoušení z prostředků svých a podnikl jsem i některé kratší cesty (do Berlína a j.) za tímže účelem na svůj peníz. Uvádím to vše jen proto, aby p. Stoklasa a přátelé jeho poznali, že jsem pro práce průpravné i pro výzkum onen učinil, seč byly mé síly, a že jsem především nezanedbal studií v archivech Pražských. V tom jsem ovšem pochybil, že jsem „manuskripty dosud nepovšimnuté v Erfurtě (ve sbírce Aploniově) neprozkoumal a že tedy nemohu směle konstatovati, že teprve tam zřel jsem v tom tisíci fasciklů nejstarších památek, jak chudá jest dosud naše známosť o charakteru inkoustu železitého“ — jak to učinil p. Stoklasa! Než, snad se mně dostane rozhřešení dodatečného, řeknuli, že ku podobnému názoru, totiž o nedostatečnosti dosavadního zkoumání starých rukopisů pergamenových, dospěl jsem *v Praze* studiem příslušné literatury odborné a zkoumáním starých rukopisů českých, německých a latinských, pokud se nacházejí jmenovitě v knihovnách musejní a universitní.

Druhou výtku činí p. Stoklasa oběma odborníkům chemické komise musejní, a tedy také mně, *jako bych nebyl věnoval dosti péče a času* lučebnému a drobnohlednému výzkumu RKho, a jako bych sobě *nebyl býval vědom významu a důležitosti otázky tak eminentně důležité*, jakou jest pravosť RKZho. Toto jeho mínění zračí se v posudku úvodním a prokmitá zřejmě v náhledech pronešených na různých místech úvahy jeho prvé i druhé.

K tomu odpovídám, jak následuje. O hodnotě práce, kterou jsem vykonal, nejsem oprávněn pronášeti úsudek, ale mám právo sděliti s veřejností, *jaká byla snaha moje a jaké stanovisko jsem zaujímal* po celou dobu zkoumání RKho. Jest obecně známo — a vytkl jsem to nepokrytě v lůně komise chemické i při veřejném výkladu svém na Žofíně (dne 20. března 1887), že jsem, prostudovav závažnější pojednání o RKém, starší i novější, obranná i útočná, nabyl názoru, že jsou v něm ještě záhady, najmě *jazykozpytné a paleografické*, které bude nutno bádáním dalším a svědomitým jednak objasniti a jednak odčiniti, aby veškery pochybnosti o starobylosti řečeného rukopisu platně byly odstraněny. Nenáležel jsem tedy ani k těm, kteří bezohledně RKý prohlašovali za padělek, ani k těm, kteří při RKém neshledávali závady nejmenší a na jeho rázu starobylém neviděli nejslabšího stínu,

nýbrž přidružil jsem se k té skupině *upřímných přátel* často jmenovaných památek rukopisných, kteří uznávají, že výše vzpomenuté záhady se musí ještě odkliditi, aby pominulo navždy veškero podezřívání pravosti rukopisův těchto. *Na tomto stanovisku trvám posud!* —

Z příčin těch a kromě toho také, abych zadost učinil požadavkům kritiky sebe přísnější, zaujal jsem při lučebném a drobnohledném vyšetřování RKho hlediště *nejzarytějšího skeptika* a úmyslně podezříval jsem při sobě rukopis ten ve *všech kusech*, tedy co do pergamenu, co do linkování, co do hmoty písma inkoustového, co do barevné hmoty iniciálek a rubrikací, co do pozlátka, kterýmž je přizdobena půda čtyřhranných polí iniciálek a p. Proto jsem přijal také s povděkem návrh p. prof. Šafaříka, abychom *samostatně a neodvisle* druh od druha výzkumy své zahájili, v nich pokračovali a je dovršili. Vedle tohoto dohodnutí provedli jsme oba zkoušení RKho, neobeznamujíce jeden druhého s postupem a s výsledky práce své. Ubíral jsem se tedy při výzkumu onom *svou vlastní cestou* a přemáhal jsem četné obtíže, vyplývající jednak z povahy práce té a jednak ze skeptického pojímání všech stránek rukopisu dílem spekulací a dílem pokusy pomocnými a pobočnými. Pan Stoklasa připomíná ve druhém pojednání svém: „Nynější stadium zkoumání manuskriptů pergamenových jest velice primitivní, a nechť nikdo nemyslí, že snad v cizině učinila chemie větší reformy v paleografii, nežli u nás. Měl jsem příležitosť na svých cestách se přesvědčiti, že vymoženosti jednotlivců nepřesahují rámce našich vědomostí.“ K tomu mohu dodati, že pokud mně povědomo, posud *nikde nebylo provedeno soustavné chemické a mikroskopické ohledání* některého rukopisu pergamenového a že také *vůbec dosud není přesného a vědecky správného návodu ke zkouškám podobným.* Proto musil jsem sobě spůsob povšechného i podrobného zkoumání RKho sám pracně sestavovati a vhodné prostředky k tomu teprve vyhledávati. V pokusech těch pokračoval jsem i po odevzdání zprávy své, ano i po vytištění jejím, a mohu prohlásiti, že jsem práci celé věnoval *téměř veškeren prázdný čas svůj po více nežli čtrnácte měsicův.* Zpráva má o mikroskopickém a mikrochemickém zkoumání RKho, čítající skoro šest archů tiskových, obsahuje *jenom část* těchto zkoušek, pokud vedly k určitým výsledkům; ostatních pokusů, hlavně průpravných a z nemalé části zkoušek kontrolných a pobočných nepojal jsem do zprávy své, poněvadž byly provedeny toliko k mému poučení.

A jakého medle ocenění dostalo se práci mé ze strany p. Stoklasy, který se již „takřka dvě léta zkoumáním rukopisů na cestě chemické zabývá“ a tedy ze zkušenosti vlastní poznati mohl obtíže zkoumání podobného? V prvém pojednání svém praví, že Zprávu (páně Šafaříkovu a mou) „dlužno považovati za soubor cenných experimentů, jež budou závažným materiálem k dalšímu studiu,“ a ve druhém pojednání svém pronáší se mimo jiné v tento smysl, že „studium charakteru inkoustů není tak snadnou věcí, aby se odbylo několika alchymistickými experimenty bez veškerého plánu a organisace!“ — Nebudu zde nikterak o tom rozumovati, který z uvedených výroků dlužno bráti do pravdy, a ponechávám posudek o nich jakož i o práci svojí klidně odborníkům zkušeným a nestranným. Jinak ale připomínám, že postačí to, co jsem

uvedl spolu ve Zprávě své na doklad, *že jsem sobě byl plnou měrou vědom významu a váhy otázky tak eminentně důležité, jakou bylo mikrochemické a mikroskopické zkoušení rukopisu Kralodvorského.*

Třetí výtka páně Stoklasova vztahuje se ke spůsobu zkoušení RKho, jež prý se nemělo díti makrochemicky či makroskopicky, nýbrž *mikrochemicky.* Tak praví v jednom odstavci prvé úvahy své: „Jinak ale jeví se nám reakce u manuskriptů pod drobnohledem;“ v úvaze druhé, posuzuje methodu mou při vyšetřování písma inkoustového, píše: „Methodou . . . získati se nemůže na cestě *makroskopické* dokumentů přesných“ atd.

Odpovídaje k této výtce dovolím sobě především stručně objasniti výměry spůsobu zkoumání lučebného výše podotčeného. Hmoty různé zkoušeti můžeme makrochemicky, mikrochemicky a mikroskopicky; první druh zkoušení vyžaduje většího množství hmoty (materiálu); při druhém třeba částky jen velice skrovné, však již pouhému oku zřejmě přístupné, ale na váhu jen zlomek milligramu obnášející; třetí druh se spokojuje částečkou materiálu tak nepatrnou, že ji nelze vážiti a pouhým okem buď ji vůbec nelze postihnouti, nebo jen s obtížemi a neurčitě. Při vyšetřování cestou makrochemickou a mikrochemickou lze veškery výjevy, jež chemik vyvodí činidly svými v té které hmotě či v tom kterém substrátu, postřehnouti již pouhým okem; proto lze výjevy či reakce ony nazvati právem reakcemi makroskopickými. Při lučebných zkouškách mikroskopických konají se však reakce výhradně jen pod drobnohledem. Avšak žádný lučebník, vyználi se v užívání drobnohledu, neopomene ani při pokusech mikrochemických jednak hmotu, jež se má zkoušeti, ohledati mikroskopicky a neopomene také vyšetřiti každou změnu, které doznala tou kterou reakcí. Tak a nejinak zachoval jsem se i já, a *není* v práci mé věnované RKmu *ni jediného výzkumu mikrochemického, který by nebyl býval kontrollován drobnohledem.* Z toho plyne, že i v této věci p. Stoklasa jest v neprávu. —

Čtvrtá výtka páně Stoklasova kárá mne nepřímo z toho, že jsem *mikrochemickým vyšetřováním* RKho nedovedl získati dostatečných *dokladův o jeho pravosti,* neboť tvrdí ve druhé rozpravě své, že „analysí mikrochemickou lze nám dovoditi skutečných rozdílů mezi rukopisy starými a novověkými a chemie podati nám může důkaz, že jest RKký pravý.“ — Odpověď má na tuto výtku bude zcela stručna. O tom nebude tuším sporu mezi zkušenými odborníky, že rukopisy starobylé také co do písma svého po stránce mikroskopické a v některých kusech i po stránce mikrochemické *podstatně se liší* od rukopisův novověkých, ale spornou zůstává prozatím otázka, zdali tyto rozdíly — o nichž jsem ve Zprávě své obšírně pojednal — stačí, aby *chemie o sobě* mohla provesti důkaz, že kterýkoli rukopis, jehož starobylosť v pochybnosť se béře, *bezpečně jest pravý*! Mám za to, že chemie a mikroskopie o své újmě takového důkazu *positivného* či *přímého* na ten čas *podati nemůže,* jednak proto, že zkušenosti po dnešní den získané zkoumáním rukopisů starých na řešení podobného úkolu nestačují, jednak proto, že výše položené náuky vyšetřují rukopisy výhradně *jen po stránce hmotné* — kdežto o pravosti každého rukopisu rozhodují také jeho

paleografická povaha (ráz písma a p.), jeho *filologický ráz*, jeho *obsah* a jiné příznaky důležité.

V této příčině nebylo také mezi náhledy prof. Šafaříka a mými žádné různosti i byli jsme již předem o tom přesvědčeni, že na základě chemického a drobnohledného vyšetřování srovnávacího sebe pečlivějšího *nebudeme moci podati přímého důkazu*, že RKý pochází z věku čtrnáctého. Výsledky zkoumání stvrdily také správnosť tohoto názoru. V této příčině *nebylo tedy lze splniti* ani očekávání páně Stoklasova ani naděje chované snad v širších kruzích veřejnosti české. Máli však pan Stoklasa za to, že chemie může podati *přímý* důkaz o pravosti RKZho, pak by bylo neomluvitelnou chybou, kdy by se mu k tomu neposkytla příležitosť. Maje zření k této věci vyslovuji zde zdvořilou žádosť: „Slavný správní výbor Musea království českého račiž v zájmu dobré věci pana Jul. Stoklasu, inspektora továrního v Pečkách, laskavě povolati za člena chemické komise ke zkoumání některých rukopisů musejních, zvláště ale rukopisů Kralodvorského a Zelenohorského!“ —

V řádcích svrchu položených vytknul jsem, že se mně nepodařilo lučebným a drobnohledným vyšetřováním RKho, vynesti na jevo dostatek materiálu na provedení přímého důkazu o pravosti jeho a že *na ten čas* úkol ten vůbec za nemožný pokládám. *Avšak zkoumáním dotčeným bylo dosaženo nepřímého svědectví o starobylosti RKho, t. j. byl docílen výsledek nejpříznivější, kterého v této chvíli chemie a mikroskopie vyšetřováním rukopisů se mohla dodělati.* K této okolnosti poukázal jsem již v prvním pojednání svém otištěném v loňském ročníku Osvěty (viz str. 382) výrokem: „Ale nelzeli na ten čas zkoumáním lučebným a drobnohledným podati přímého důkazu, že RK pochodí z věku XIV., lze důkaz ten zkoumáním srovnávacím provesti spůsobem nepřímým“ atd. Ukázalo se, že veškera podezřívání, pronášená ve příčině pergamenu, písma běžného, rubrikací a iniciálek po stránce lučebné a drobnohledné, *nesprávna jsou*, ukázalo se, že také *ony pochybnosti*, které jsem za zkoumání svého od případu k případu, ano při každé příležitosti úmyslně u sebe vzbuzoval a vyhledával, *vesměs* spočívají na základě lichém, a ukázalo se konečně při zkouškách srovnávacích, *že RKý chová se po stránce mikroskopické a mikrochemické v podstatě tak, jako nepochybně starobylé rukopisy z věku, do něhož se klade!*“ — Ku podobným výsledkům dospěl *cestou jinou* také p. prof. dr. V. Šafařík.

Chemie a mikroskopie učinila tedy, seč byla, a podala skutečně důkaz třeba jen nepřímý či negativný o starobylé povaze rukopisu Kralodvorského, a tím rozpadá se niveč svrchu položená výtka p. Stoklasova vzhledem k nynějšímu stupni vývoje obou náuk výše dotčených.

Uváživ takto výtky p. Stoklasovy, jež mně učinil s hlediště *povšechného*, dovolím sobě nyní pojednati o těch výtkách jeho, které se vztahují *k některým podrobnostem* práce mé. Celkem není p. Stoklasa spokojen se spůsobem, vedle kterého jsem zkoumal běžné, t. j. inkoustové písmo RKho, dále s reakcemi, které jsem navrhl ke stanovení poměrného stáří rukopisů, a posléze s methodou, pomocí které jsem vyšetřil berlínskou modř v iniciálce *N* ve slově Neklan.

Ve příčině zkoušení *běžného písma* RKho dal p. Stoklasa nespokojenosť svou na jevo již v prvním pojednání svém, v němž vykládá o „té pevné adhaesi sloučeniny železité s albuminoidem pergamenu u starých rukopisů a najmě u RKho — jež jest tak frappantní, že zříme rozdíly, jež toliko staletý věk způsobil a které žádný falšovatel nápodobiti nemohl.“ Ve druhém pojednání svém rozvádí pak názory, k nimž jsem dospěl vyšetřováním rozličných starých rukopisů pořízených na pergameně, o nichž jsem zevrubněji mluvil ve Zprávě své, vytištěné v květnu roku loňského. Abych ukázal, že se nedostává ani této nespokojenosti jmenovaného pana kritika důvodův platných, postačí, vytknuli, že jsem ve zprávě své celkem 22 tiskové stránky vyhradil stati *D*, v níž *zevrubně pojednávám* „o povaze běžného písma rezavého rukopisu Kralodvorského“ (na stránkách 51—73) a že jsem témuž předmětu věnoval dostatečnou pozornosť také v stati *G*, vyhrazené rozpravě „o některých zkoumadlech na vyšetřování poměrného stáří písma.“ *Různosti písma* inkoustového po stránce hmotné na starých a nových rukopisech pergamenových vytknul jsem ještě při jiné příležitosti, totiž v odpovědi své prof. Gebauerovi, uveřejněné v loňském ročníku Osvěty, kam jsem pojal passus, „že chemie a mikroskopie s to jsou podjati se s úspěchem zkoušení rukopisů ve příčině zjištění poměrného stáří jejich, poněvadž *skutečně jsou rozdíly* mezi starým i novým písmem rukopisův na pergameně zdělaných, rozdíly, které postihnouti se dají dílem bádáním mikroskopickým, dílem zkoumáním chemickým.“ K posudku tomu odpověděl prof. Gebauer v Athenaeu (ročník 1887 str. 207.) doslovně takto: „Pan B. praví, že rukopisy 70, 80 a 90leté jeví prý hmotu písma mikroskopicky a mikrochemicky rozdílnou od hmoty písma RKého. *Nepopírám toho.*“ K tomu pak dodává: „Ale rukopisy tyto nejsou psány na pergamenu 500letém“ atd. Z toho všeho pozná každý nestranný odborník, že jsem i ony rozdíly v povaze hmotného substrátu inkoustového písma rukopisů vůbec, zvláště ale RKho *dříve postihl*, nežli p. Stoklasa, a *že faktum to popřeno nebylo* ani od protivníka mého prof. Gebauera či lépe od chemických rádcův jeho, jejichž mluvčím byl.

O *některých pak reakcích*, jež jsem navrhl na vyšetřování poměrného stáří písma, pronáší se p. Stoklasa v prvém pojednání svém ze dne 25. prosince 1887 takto: „Souhlasím do jisté míry s profesorem Wislicenem, že vyluhování písma železitého kyselinou chlorovodíkovou a oživování roztokem ferrokyanidu *není pravý modus jasné a citelné reakce*, vždyť padělky moderní poskytují nám též obdobné zjevy na cestě makroskopické.“ Ve druhém pojednání svém ze dne 22. ledna 1888 pronáší se v tomto smyslu: „Methodou p. A. B. vyluhovati písmo kyselinou chlorovodíkovou (zředěnou 1 : 1) *získati se nemůže na cestě makroskopické dokumentů přesných*, jelikož vzniklý chlorid železitý vssaje se tak houževnatě v pergamen (i u moderních padělků), že velmi těžko i vodou teplou se ho zbavíme. Po oživení ferrokyanidem draselnatým objeví se sice některé nuance v barvě modrozelené u manuskriptů různého stáří, *ale jsou to zjevy nejisté a klamné.*“ Dále se zmiňuje o účinku roztoku vanadanu amonatého a o činění sehnané kyseliny octové ve hmotu písma pergamenových rukopisů připouští „dosti charakteristické známky,“

vytýká ale, že neposkytují *„frappantních rozdílů“* mezi rukopisy starými a novějšími. O působení vodného amoniaku ve hmotu oživeného písma se p. Stoklasa nezmiňuje.

Také v tomto případě bude mně lze odvětiti panu kritikovi co nejstručněji, poněvadž jsem o těchže reakcích obšírně pojednal v odpovědi určené prof. Wislicenovi (viz pojednání moje druhé v letošním květnovém sešitu Osvěty), při kteréž příležitosti jsem také vytknul stanovisko své i to, jakou cenu či váhu přikládám těmto reakcím. Podejmeli se však některý z chemiků kritiky mnou navržených reakcí, musím předpokládati, že reakce ony předně zevrubně zná, po druhé, že jich umí správně užívati a že se dovede vystříhati všech úskalí, které zdar jejich ohrožují, a po třetí, že při posuzování bezpečnosti jejich zachová naprostou nestrannosť. Z toho, jak p. Stoklasa líčí průběh a výsledky reakcí výše vzpomenutých, nabývám bohužel přesvědčení, že *nepostihl podstaty* oněch reakcí, že jich *neužíval tak*, jak se jich užívati má, a proto se také musel dopracovati — abych užil rčení jeho vlastního — *„zjevů velmi nejistých a klamných.“* Jsem jist, kdy bych mu poskytnul návodu a kdy bych jej osobně zasvětil do spůsobu onoho zkoumání, že by záhy dospěl k výsledkům jiným a také k jinému posudku. *Klamné a velmi nejisté byly tedy výsledky pokusů jeho a nikoli moje.* K tomu *nezaujal* p. Stoklasa — jak zřejmě vysvítá z úvah jeho — při kritice své *stanovisko nestranné*, nýbrž stanovisko *strannické*, stanovisko odpůrců RKho, patrně vlivem chemických rádců prof. Gebauera, s nimiž obcoval.

Máli pak p. Stoklasa za to, že „bude dedukce správnou a určitou (na základě výsledků mikrochemického zkoumání písma a rukopisů) tenkráte, když nehledě na povahu pergamenu, inkousty z nejnovějších rukopisů poskytnou reakci jinou, než písmo rukopisů prastarých,“ pak se obávám, že se sotva přiblíží k cíli kýženému, poněvadž ráz hmoty inkoustového písma na pergameně vůbec, zvláště ale ráz hmoty písma rezavého vznikl *součinností* vzájemnou inkoustu a pergamenu. Chemik a mikroskopik vyšetřujíce povahu písma, mají před rukama zplodinu, jež vzala původ svůj za působení inkoustu ve hmotu pergamenovou, a *není jim již lze rozloučiti zplodinu tu na hmoty původních vlastností*, t. j. na inkoust a na pergamen. Avšak tato zplodina, t. j. hmota písma doznala prodlením času další změny, mnohdy velmi závažné, vlivem světla, tepla, vláhy a mikroorganismů a *tím teprve nabyla oné povahy*, kterou se vyznačuje v přítomnosti a kterou má jakožto substrát zkoumání lučebného a drobnohledného. Proto se stěží splní požadavek páně Stoklasův ve příčině správnosti dedukce výše vzpomenuté.

Pan Stoklasa nepřestal ale na pouhé kritice, nýbrž navrhl (viz pojednání jeho v Nár. Listech ze dne 22. ledna 1888) za základě pokusův vlastních *novou methodu* na rozlišování rukopisův starobylých od novověkých, což je zajisté podnětem novým, aby se mu dostalo čestného povolání za člena chemické komise, zřízené při Českém museu ke zkoumání některých rukopisův. O této své methodě promlouvá p. Stoklasa těmito slovy: „Delším studováním rezavého písma železitého podařilo se mi nalezti methodu, jíž doufám užiti ke konstatování pravosti rukopisu Kralodvorského. Dnes mohu jen tolik tvrditi, že jsou změny

patrné mezi rukopisy starými a novověkými, a *že chemie podá nám důkaz bezpečný.*" Zajisté že methoda ta prokáže p. Stoklasovi potřebnou službu také při vyšetřování rukopisu Zelenohorského; veřejnosť česká ale pevně důvěřuje, že mu bude k tomu poskytnuta příležitosť sl. správním výborem Českého musea. — Co o této methodě soudím, sdělil jsem již ústně s p. Stoklasou, a proto bylo by tím více od místa, abych se zde o tom znovu zmiňoval, poněvadž trvám v obraně.

Přicházím ku poslední výtce, kterou p. Stoklasa práci mé činí. Výtka ta vztahuje se k *modři berlínské*, barvivu to novověkému, jehož přítomnosť jsem vyšetřil v iniciálce *N* slova Neklan v RKém. Jak medle zní posudek jmenovaného kritika o mém nálezu? Vylíčiv stručně spůsob, jak zkoušel, praví p. Stoklasa: „Při šesti pokusech, tak malé quantum (rozuměj berlínské modři), jako nám poskytovala iniciálka N v RKském, vypátrati s veškerou určitostí *bylo mi nemožno.* Orientoval jsem se dále u *předních odborníků v barvířství,* zdali možno tak minimální quantum berlínské modři u přítomnosti malachitu a rumělky konstatovati — ale *jeden* hlas zněl — *to jest illuse.* — Tak soudí i *všichni rádcové-chemikové* p. prof. Gebauera, tedy i pan *prof. Gebauer sám*, a přece, aby tím spíše klamána byla naše veřejnosť, nedoznává cestou přímou omylu pana Bělohoubka, naopak on jej akceptoval ze všech jeho výzkumů za jedině pravý, aby jen nynější zkouška chemická rozmnožila svědectví proti pravosti RKého! — — Nález berlínské modři p. Gebauerovi velice imponoval, on vyvozoval z moderního toho barviva dalekosáhlé a odvážné resumé, že jest RKý falsum — *ač jest usvědčen jako celá řada chemiků*, že p. Bělohoubek *modř berlínskou dokázati nemohl!*"

Pan Stoklasa tedy, přední odborníci v barvířství, kterých se otázal, a vedle tvrzení jeho také všichni *chemičtí* rádcové prof. Gebauera prohlásili tedy můj chemický důkaz o přítomnosti modři berlínské v iniciálce *N* za illusi! Prohlášení toto i ostatní vytištěná v Národních Listech písmem z části proloženým, z části tučným, nebylo z nijaké strany ani opraveno, ani doplněno aneb popřeno, a proto musím považovati znění, v němž byla podána, za správné a authentické, a vzhledem k okolnosti této upravím také svou obranu.

Především vidí se mně potřebí stručně vylíčiti povahu oné záhadné iniciálky *N* ve slově Neklan, jež se nachází na rubu sedmého listu RKho. Iniciálka ta $4^3/_4$ mm. vysoká a $4^1/_2$ mm. široká, je provedena barvou modrou ve dvou odstínech; pod vrstvou modrého barviva tohoto jsem objevil na různých místech *skvrnky* barviva zeleného a pod tímto vyšetřil jsem tu a tam sledy barviva červeného, jež se někdy nalézalo bezprostředně i pod povlakem modrým. *Všechny tři hmoty barevné* se vyskytují také v rámečku, jímž je ovroubeno zlaté pole, rozkládající se kolem iniciálky, a to v témže pořadu, jak právě bylo vytknuto; barva červená zaujímá místo nejspodnější, zelená částečně tuto pokrývá, a tam, kde se obě tato pásma barevná kryjí a stýkají, lze spatřiti pásmo třetí — barvy modré, jež tudíž zaujímá místo *nejsvrchnější.* Z toho jsem usoudil, že barevná vrstva červená jest *nejstarší*, modrá ale *nejmladší* co do původu svého. Z důvodův podaných v rozpravě o tomto zkoumání (viz str. 91. Zprávy o chem. a drobnohl.

ohledání některých rukopisův musejních) vyslovil jsem o červeni domněnku, že je rumělkou, a o zeleni pronesl jsem posudek, že jest zásaditým uhličitanem mědnatým, rázu malachitového, tedy druhem chrysokolly. Ve příčině barviva červeného doplňuji ještě zprávu svou doklady ze zápiskův svých, že se také *neměnila* ani zředěnou kyselinou dusičnou, ani slabým louhem sodnatým. V iniciálce *N* tedy se nalézala vrstva modrého barviva *po rýtce bezprostředně na pergamenu* a jen na místech některých jest od pergamenu oddělena sledy barviva červeného aneb pramalými ostrůvky zeleni aneb zeleni a červeni, které bylo lze postřehnouti teprve drobnohledem. *Modř* ona pouštěla vodou v míře velice skrovné a nepodařilo se mně získati zřetelné otisky barviva toho na švédském papíru procezovacím; výkon ten vedl k výsledkům uspokojivým teprve tehdy, když jsem *prvou* polovinu iniciálky navlhčil zředěnou kyselinou solnou. Otisky ony skládaly se pod drobnohledem z modrých klčků velice jemných, se zřejmým odstínem zelenavým v pásmu obvodovém. Hmota modrá byla nerozpustna za teploty obecné i za teploty vyšší ve vodě, líhu, alkoholu, étheru, ve zředěné kyselině solné a ve zředěné lučavce. Sehnanou kyselinou dusičnou se rušila teprve varem déle trvajícím. Vodným čpavkem a slabým louhem sodnatým se rozkládala, zůstavujíc ve zbytku rezavou hmotu klčkovitou, pod drobnohledem pomorančově zabarvenou; kromě toho byl získán roztok bezbarvý.

Z reakcí právě uvedených jasně vysvítalo, že dotčená modř *nenáležela* k barvivům modrým, jichž se užívalo ku pokládání iniciálek na rukopisech pergamenových prodlením století XIV. až XVII., protože se *nechovala ani po stránce mikroskopické ani po stránce mikrochemické*, tak jako modř azurová, neb indomodř, neb modř smaltová, neb lazurová aneb modř plístová, kterouž poslední jsem úmyslně přibral do kruhu kombinace své. Nespokojiv se však poznáním tím, podepřeným jednak pokusy s výsledkem záporným a jednak spekulací, provedl jsem s *veškerými modrými barvivy* svrchu jmenovanými pokusy na témže papíru procezovacím, jímž byly pořízeny otisky modři oné z iniciálky *N* a s podíly praskrovnými (sotva vážitelnými) ve směru mikroskopickém a mikrochemickém.

Modři *azurová* a *plístová* rozpustily se ve zředěné kyselině solné a dusičné, prvá vybavujíc plyn bezbarvý, druhá bez šumění. Roztok solný měl barvu žlutavozelenou, roztok dusičný ale modravou; v obou roztocích se vyšetřila měď čpavkem, louhem sodnatým, roztokem žluté soli krevní a jehlou ocelovou. Modř *lazurová* podlehla účinku obou kyselin jmenovaných, rozloučila a odbarvila se a zůstavila ve zbytku šedavý zbytek klčkovitý, vybavujíc vlivem slabé kyseliny solné plyn páchnoucí po shnilých vejcích, tedy sírovodík. Modř *smaltová* (umleté sklo kobaltové) nezměnila se ani zředěnými kyselinami solnou aneb dusičnou, ani slabým louhem sodnatým aneb čpavkem vodným, zbarvila však mentinou perličku boraxovou zřejmě modře. *Indomodř* nevzala proměny zředěnou kyselinou solnou ani slabým louhem neb vodným čpavkem; za to se zrušila zředěnou kyselinou dusičnou, poskytla hnědožlutou hmotu klkovitou (v podstatě isatin), jež se povlovně rozpouštěla v přebytku kyseliny dusičné. Všechny tyto reakce byly několikráte zopakovány za podmínek stejných i odchylných, s látkami čistými i pro-

dejnými, a pokud bylo lze si opatřiti materiál z různých rukopisův starých, také s tímto materiálem. Nejčastěji byly modré iniciálky na pergamenových rukopisech starých provedeny modří azurovou, t. j. zásaditým uhličitanem mědnatým (azuritem, horskou modří) a modří smaltovou. Mnohdy bylo barvy naneseno tolik, že vrstva třeba jeden neb i dva millimetry byla mohutná; v takém případě bylo lze získati materiál ke zkoumání pouhým sestrouháním neb seškrábáním aneb odlupováním, při čemž vždy jsem k tomu přihlížel, aby dostatek barviva se ponechal na místě původním. Barevný prášek získaný byl přenešen do lučebny a tam vyšetřena teprve povaha jeho. Hmota původní i hmota pozměněná činidly různými byla vždy bedlivě zkoumána lupou a po té drobnohledem za zvětšení 40- až 80násobného. Shledány také podstatné rozdíly v barvě, průhlednosti, lesku a ve tvaru i rázu drobných částeček barviv oněch, kterých tu však popisovati nehodlám pro nedostatek místa.

Nabyv zkušeností vylíčených *musil* jsem v barvivu modrém iniciálky *N* ve slově Neklan předpokládati *modř jinou a odchylnou* od modří svrchu podotčených. Proto jsem se viděl nucena rozšířiti zkoušení své na *modrá barviva*, jež vešla ve známosť za věku osmnáctého a v prvé polovině věku devatenáctého. Látkou takovou byla předem *modř berlínská*, objevená na počátku věku osmnáctého, a ejhle, modř ta poskytla mně *těchže reakcí* předběžných jako modř z iniciálky *N* RKho. Proto jsem provedl bez prodlení řadu dalších a zevrubných zkoušek nejprve s berlínskou modří prodejnou a po té s čistou, kterou jsem sobě sám připravil, a vypracoval jsem si povlovně *methodu*, jež mně dovolovala i *v pranepatrných a sotva vážitelných podílech* přítomnosť modři té *určitě zjistiti*. Pak teprve jsem pokračoval ve zkoumání modři z iniciálky *N*, ze které jsem měl před rukama původně *6 otisků* na procezovacím papíře švédském. Oč tu nyní šlo?

Patrně o *vyšetření součástek* modři, neb jen tím jsem mohl nabyti práva k prohlášení: je to bezpečně modř tato a nikoli jiná. Modř berlínská má odchylné složení dle toho, jak byla připravena, ale podstatou její je vždy *ferrokyanid železitý*, i nutno tedy na jisto postaviti přítomnosť *železa* a *zbytku ferrokyanovodíku*. Za tím účelem dal jsem v modř tu v otisku a na desce skelné působiti kapce louhu sodnatého. Mžikem se odbarvila; roztok jsem převedl buď na misku hodinkovou aneb na druhou desku předmětnou, zbytek jsem vyloužil několikráte po sobě kapkami vody překapované, kapaninu tu jsem pomísil s roztokem dříve vytknutým a směs tu jsem odkouřil co nejopatrněji nad plamenem kahanu lihového téměř do sucha nebo cele do sucha. Tím jsem nabyl dvou substrátů k dalšímu zkoumání, totiž na desce prvé se nalézal odstřižek papíru procezovacího s klčkovitou hmotou rezavou a na desce druhé bylo zříti krystallický výparek bílý; obě hmoty jsem ohledal drobnohledem. Ona hmota rezavá (z otisků druhého, třetího, pátého a šestého) poskytla již pouhému oku *zřejmé reakce na železo*, totiž při pokusu prvém zředěnou kyselinou solnou žlutavý roztok, v němž roztok žluté krevní soli vyvodil zabarvení temně modré a modré klčky (ferrokyanid železitý), při pokusu druhém, jenž se opakoval s kapkou roztoku sulfokyanidu draselnatého a kyselinou solnou — kapaninu krvavě červenou, ze které

se za krátko vyloučily klčky černorudé (sulfokyanid železitý), a při pokusu třetím zbarvila se ona hmota rezavá kapkou zředěného sulfhydrátu amonatého černozelenavě (sírník železnatý). Byla tedy přítomnosť železa v rezavém zbytku zjištěna, a to ve způsobě *hydrátu železitého.* Po té jsem přistoupil ke zkoušení druhého substrátu, totiž bílého výparku na desce druhé. Při pokusu prvém (k němuž užito otisku pátého) navlhčil jsem jej kapkou zředěného roztoku *chloridu železitého*, jejž jsem náležitě rozprostřel po celém výparku tenkým roubíkem skleněným, načež jsem vše pomísil s dvěma kapkami zředěné kyseliny solné. Vzniklý roztok měl z prvu barvu žlutou, pak sezelenal a zmodral místy a na konec po klidu několikaminutovém se vyloučila z roztoku tu a tam modrá tělíska práškovitá, jež pod drobnohledem se objevila býti malými klčky modrými, na okrajích zelenavými. Klčky ony povlovně se srážely na klčky větší a zřetelnější, i nebylo nejmenší pochybnosti, že se skládají z *ferrokyanidu železitého*; přičiněným louhem sodnatým odbarvily se zůstavivše klčky barvy rezavé.

Při pokusu druhém (k němuž užito otisku šestého) se navlhčil výparek bílý kapkou roztoku *octanu mědnatého* a po té se vše opatrně překyselilo zředěnou kyselinou solnou, čímž získán roztok zelenožlutavý. V roztoku tom bylo lze drobnohledem postřehnouti sotva zřejmé narudlé klčky slohu zrnitého, které po delším ustání (15 až 30 minut) kapaniny se soustředily a ve větší klčky srazily, které rázem i barvou svou pak snadno bylo lze rozpoznati; po odkouření kapaniny a novém okyselení výparku kyselinou solnou zředěnou vynikly ještě více. Ač reakce tato nebyla tak skvělá jako předcházející, poskytla přece výsledek platný a zřetelný a stvrdila tím úspěch reakce prvé. Zrnité klčky ve světle pronikajícím slabě narudlé — ferrokyanid to mědnatý — se rozpustily po přidání přebytečného čpavku vodného. Byla tedy vyšetřena i druhá bližší součástka modři, totiž zbytek *ferrokyanovodíka. Skládá se proto modř, kterouž je provedena iniciálka N slova Neklan, z ferrokyanidu železitého, nebo slovy jinými: barvivo to jest modří berlínskou.* K tomu ještě připomínám, že jsem modř na otisku čtvrtém po bezúspěšném působení vody bromové náležitě vymyl vodou překapovanou a odbarvil kapkou louhu sodnatého, a po té jsem roztok ten opět překyselil zředěnou kyselinou solnou, a ejhle, *znovu zmodral i roztok i odstřížek* papíru procezovacího. Vše jsem vysušil překapovanou vodou, pak vyloužil a uložil ku pokusům pozdějším. Veškery reakce svrchu podotčené jsem provedl také na ostřižcích pouhého švédského papíru procezovacího, ale bez úspěchu, kromě toho, že se jimi zjistily v papíru sotva zřejmé sledy železa. — *Modř v rámečku* iniciálky *N* obsažená jest též modří berlínskou. Spůsobem uvedeným dálo se tedy zkoumání záhadné modři. Líčení toto jest *zevrubnější* než líčení ve Zprávě loni vydané a jest doplněno na základě zápiskův mých a některými reakcemi (ku př. na otisku šestém v záloze chovaném) provedenými po vytištění Zprávy. —

O nálezu svém podal jsem zprávu musejní komisi chemické v sezení odbývaném dne 18. prosince 1886. Krátce na to se objevily na veřejnosti v listech domácích i zahraničných pojednání sepsaná odpůrci RKho, v nichž se tvrdí, že prý je teď nade vši pochybnosť stvrzena pravá

povaha RKho jako padělku, že ale přes to ten, kdož objevil novověké barvivo, t. j. modř berlínskou v RKém, rukopis ten za pravý pokládá. Pojednáním svým uveřejněným v sešitě dubnovém loňské Osvěty vyvrátil jsem správnosť tvrzení toho, dokázav, že nahodilá přítomnosť novověkého barviva v iniciálce některého rukopisu, jehož původ se klade příkladně do XIV. aneb XV. věku, pro rukopis takový nic neznamená, poněvadž je znám slušný počet rukopisů pergamenových v knihovnách domácích i cizích, na nichž nepovolanými malíři byly provedeny prodlením času „opravy" podobné. *Útok odpůrců nesetkal se tedy s úspěchem, a proto změnili taktiku svou, jakmile byli prohlásili chemičtí odpůrci RKho, že nelze bezpečně vyšetřiti v podílech tak skrovných složení modři berlínské, jaké jsem měl na oněch šesti otiscích pořízených na iniciálce N, a že je tvrzení mé — pouhou illusí!* Tím měla se popříti netoliko správnosť mého nálezu modři berlínské, *nýbrž tím se měla v pochybnosť uvesti i správnosť celého mikroskopického a mikrochemického zkoumání RKho, pokud mnou bylo provedeno!* Zprávy o tom mém „omylu" šířeny horlivě po Praze i po venkově v kruzích odborníků i těch, kdož se o RKý živě zajímají. Vše to dálo se soukromě během roku 1887, ale na veřejnosť netroufal si nikdo vystoupiti z lučebníků nalézajících se v táboře odpůrců RKho. Pan Stoklasa, jenž se stýkal příležitostně s některými odborníky naznačenými a poznal skeptické názory jejich, provedl též několik pokusův v příčině mikrochemického vyšetření modři berlínské — ale bez úspěchu. Po té se uchýlil o radu *nikoli ke mně*, nýbrž ku předním odborníkům v barvířství, a také ti prohlásili, že nález můj jest illusí, ač jako znalci *barvířství* zajisté nebyli kompetentní podávati posudek o této věci! Na to po dalších pokusech bezvýsledných p. Stoklasa kritiku svou — v níž prohlašuje můj nález modři berlínské v RKém za omyl, — uveřejnil v Národních Listech (v příloze čísla ze dne 22. ledna 1888). Vůči tomu se táži: zdali p. Stoklasa (jehož horlivosť v oboru bádání najmě v oboru agrochemie rád uznávám) měl právo k podobnému odsouzení práce mé, při níž jediné zkoušení na modř v iniciálce N vyžadovalo plných čtrnácte dní času? Měl by k tomu právo vynikající některý cukrovarník neb lihovarník neb dovedný pracovník v oboru chemie minerálné, neb na slovo vzatý znalec chemie ústrojné aneb výtečný badatel v oboru chemie analytické a jiní, kdy by třebas všichni totéž zkoumání byli opakovali a *bez úspěchu?* Mám za to, že by všem těmto odborníkům práva toho, odsouditi práci podobnou, nikdy nepřiřknul znalec nestranný a dokonale zasvěcený do obtíží zkoumání mikrochemického a mikroskopicko-chemického, pokud by se nepřesvědčil, že ti kteří lučebníci se vyznají, jak náleží také *v rozboru mikrochemickém*, a pak by ještě vyzval mikrochemika, aby provedl pokusy své před svědky nestrannými!

Po zralém uvážení věci ustanovil jsem se na konec, voliti posléze uvedenou cestu a *provesti důkaz pravdy* pokusy. Pozval jsem za tou příčinou řadu vynikajích odborníků v náukách chemických a přírodovědeckých v užším slova smyslu, náuky paleografické a historické a j. a provedl jsem v jich přítomnosti v lučebně své řadu zkoušek (také na rukopisech), jimiž se mělo znázorniti podrobné postupování při vyšetřování barviv modrých, o němž v předcházejících řádcích byla

řeč. Všichni páni svědci těchto pokusů, jež byly provedeny s podíly toho kterého barviva *praskrovnými*, vyslovili se souhlasně v ten smysl, že nabyli *přesvědčení o správnosti a bezpečnosti methody*, které jsem užíval při zkoumání RKho a kterou jsem provedl důkaz o přítomnosti modři berlínské v iniciálce *N* v slově Neklan. Z počtu osobností, jež mne poctili návštěvou svou v té příčině prodlením února a března t. r. a jichž bylo přes dvacet, chci tu zejmena uvesti pp. prof. Fr. Štolbu a dr. V. Šafaříka, předsedu musejní komise chemické vládního radu a prof. dr. V. V. Tomka, dr. Jul. Grégra a redaktora V. Vlčka. Po ukončení zkoušek, které jsem provedl za návštěvy p. dr. Grégra a v přítomnosti chemiků: p. Ant. Kukly, přednosty výzkumného ústavu pivovarnického, a assistenta pana Lad. Zykána, prohlásil prvý z odborníkův jmenovaných, že *právě tak a ne jinak a s týmže výsledkem* se dálo zkoumání na otiscích RKho, jehož byl očitým svědkem v listopadu roku 1886. Pan dr. Jul. Grégr opouštěje kabinet můj vyslovil se z vlastního popudu v ten smysl, že Národní Listy ochotně uveřejní satisfakci za stať, která v nich byla vytištěna dne 22. ledna t. r.

Výsledky, jichž jsem docílil zkouškami těmi, a svědectví, jež vydali o nich dva *z nejpřednějších chemiků českých*, nabyl jsem práva odraziti útok ze dne 22. ledna t. r. spůsobem příkrým a bezohledným, poněvadž bral v pochybnosť chemickou česť mou. Ale mně se nejednalo o to, zlehčiti pověsť chemika p. Jul. Stoklasy na veřejnosti, nýbrž o to, *přesvědčiti* jej, že nález můj ve příčině modři berlínské byl správný, posudek jeho ale že byl lichý. Proto jsem jej písemně vyzval, aby mě též navštívil, a odložil jsem po přání jeho zkoušky praktické až na počátek měsíce dubna t. r. Dne 8. dubna dostavil se p. Stoklasa do lučebny mé, i provedl jsem u přítomnosti tří chemiků jakožto svědků všechny ony reakce, kterých si p. Stoklasa přál. Přesvědčiv se o bezpečnosti a správnosti celého zkoumání, vyznal p. Stoklasa, že byl v neprávu, omluvil jednání své a prohlásil z popudu vlastního, že se cítí povinna, v Národních Listech dáti mně satisfakci. Dne 29. dubna t. r. navštívil mě p. Stoklasa opět, vyjádřil se v přítomnosti velezasloužilého chemika p. Frant. Farského, ředitele vyšší hospodářské školy zemské v Táboře, že kritikou svou se přenáhlil a že se nyní novými pokusy, po návodu mém uspořádanými v laboratoři své, přesvědčil o správnosti zkoumání mého a že za nedlouho dostojí povinnosti své a dá mně náležité zadostučinění v Národních Listech. — —

Ze všeho toho vychází na jevo, že ten, kdo chce zkoumati s výsledkem na základě mé methody mikroskopické, musí býti do ní prakticky zasvěcen, ač nechceli všechny ony klopotné obtíže o své ujmě a znovu přemáhati, které jsem musil překonati já, nežli se mi podařilo dopracovati se reakcí bezpečných při mikroskopickém vyšetřování praskrovných podílů barviv často již jmenovaných.

Avšak mohlo by se ještě z některé strany namítnouti, že jsem *nevyšetřoval modř berlinskou u přítomnosti rumělky a chrysokolly*, jak to činili p. Stoklasa, přední odborníci v barvířství a rádcové chemikové prof. Gebauera předpokládajíce, že se nalézají všechny tři vrstvy barevné v iniciálce *N* in continuo RKho. Ale *tomu tak není*, jakož vysvítá z mé Zprávy (viz str. 91.); jakkoli se zachovaly rumělky jen

sledy a chrysokolly jen skvrnky či ostrůvky nepatrné pod modří berlínskou, a jakkoli každý chemik prozíravý hned předem pozná, že mikrochemické reakci na modř berlínskou na ujmu ani býti nemohou, provedl jsem i zkoušky tyto s tou toliko změnou, že jsem slabou kyselinou solnou ze smíšeniny těchto tří barviv vyloužil prve zásaditý uhličitan mědnatý (chrysokollu) a po náležitém vymytí zbytku jsem teprve provedl zkoušení již známé; jednaloli se jen o stanovení zbytku ferrokyanovodíku v berlínské modři, bylo lze bez obavy loužiti směs oněch tří barviv zředěným louhem sodnatým a roztok získaný známým již spůsobem dále zkoušeti. Tolik na doplnění této rozpravy.

Zavíraje tuto odpověď prohlašuji, že obě kritické úvahy páně Stoklasovy, pokud se vztahují k mé zprávě o mikroskopickém a mikrochemickém zkoumání RKho, *jsou bez podstaty.* —

Příští a poslední odpověď má bude věnována p. prof. J. Gebauerovi.

Ruská literatura roku 1887.

Píše

Jaromír Hrubý.

II.

Palma vítězství jako už po mnoho let, náležela i minulého roku prose. Rok 1887 může se vykázati dokonce literárními příspěvky všech žijících dosud členů proslulé spisovatelské družiny let čtyřicátých, neboť vedle hr. Lva Tolstého a Ščedrina vystoupili s novými pracemi D. Grigorovič, ba i po celé desetiletí už zamlklý I. Gončarov.

Veterán mezi ruskými romanopisci, Ivan Alexandrovič Gončarov, autor Oblomova, Obryvu a Obyčejné historie, sepsal už před deseti lety svou literární závěť a od té doby na veřejnosť nevystupoval. Choroba zraku, jež mu činila psaní zhola nemožným, byla mu při tom dostatečnou omluvou. Ale na jaře minulého roku překvapil Věstník Evropy (kniha dubnová) své čtenáře novou prací z péra ctěného románopisce. Jsou to vzpomínky ze studií universitních, vydané pod titulem *Kak nas učili 50 lět na zad.* Jsou důkazem, že ani vysoké stáří ani dlouholeté mlčení neztlumily ve slavném spisovateli vzácného nadání, jež se prozrazuje na každé stránce vzorným, skvělým jazykem, a jasností myšlenek. Autor se rozpomíná na „nejlepší čásť svého života — mládí, a v něm na nejlepší oddíl, universitní studia.“ Vypravuje, s jakým nadšením vstupoval na Moskevskou universitu, jak byl hrd, když po prvé směl obleci studentský stejnokroj s malinovým límcem, jak úzkostlivě dbal se všemi tehdejšími spolužáky o česť studentského kroje (za nějž nynější ruští studenti se stydí). Líčí dále, jak působil na něj duch svobodného učení po letech nevolného vyučování gymnasijního a domácího; nazývá tehdejší universitu „naše učená republika, kde nebylo

představenstva," poněvadž studující dbali o udržení pořádku sami. Pak podává charakteristiky některých tehdejších Moskevských profesorů, jako Kačenovského, Naděždina, Ševyreva, Davydova, Pogodina a j. Vzpomínky jeho jsou důležity i tím, že tvoří, jak se zdá, počátek obnovené literární činnosti slavného autora, neboť v žurnálech na r. 1888 shledáváme se jednak s pokračováním jeho pamětí (ve Věstn. Evropy) jednak s pozoruhodnými charakteristikami *sluhů* (v Nivě), které snad utvoří novou knihu jeho spisů. Velké romány Gončarova vycházely v desetiletých periodách. Tolik totiž času vyžadovala každá nová poetická myšlenka, aby v něm náležitě uzrála. Podobná desetiletá perioda právě opět končí, a Gončarov dle starého zvyku vystupuje s novým literárním plodem, k radosti všech přátel ruské literatury.

Druhý veterán ruského románu Dmitrij Grigorovič uveřejnil v I. knize Ruské Mysli *Sen Karelina*, úryvek to z nového románu „Petrohrad minulých dob." Grigorovič byl činným také už v letech čtyřicátých a padesátých, kdy se proslavil románem Rybaki. Pak umlknul na celých dvacet let, věnovav své síly výhradně společnosti pro podporu umění, kde si získal trvalé zásluhy o zvelebení uměleckého průmyslu na Rusi. Teprve v letech osmdesátých chopil se zase péra a napsal několik povídek, z nichž první místo zaujímá Guttaperčový klučík, historka to o chlapci, jenž z nouze se dostal do cirku, tam musil provozovati krkolomná cvičení a předčasně vzal za své. Nová práce Grigoroviče tvoří řadu obrázků ze života vyšších kruhů Petrohradských, jež autor podrobně zná a mistrovsky líčí. Vypisuje především mrazivé jitro na břehu Něvy, pak pohřební průvod jakéhosi znamenitého generála; od pohřbu nás vede do salonu vznešené dámy a činí nás svědky planých hovorů a klepů; na to se octneme v kibitce v průvodu žandarmů na cestě do pevnosti, a konečně rýsuje se hrdinovi ve snách mladý háj za slunečního jarního dne a v něm se objevuje dívka, načež následuje probuzení. Podrobná znalosť Petrohradu, plastičnosť obrazů, majestátní klid při líčení různých výjevů a nádherný jazyk vyznačují i tuto novou literární práci Grigorovičovu.

Hrabě Lev Tolstoj, jenž byl r. 1886 vydal celou řadu povídek pro lid a kromě několika filosofických studií i novelu Smrť Ivana Iljiče, uveřejnil vloni pouze drama *Vlasť ťmy ili Kogotog uvjaz — vsej ptičkě propasť* (Vláda tmy aneb Drápek uvázl — celý ptáček zhyne). Děj tohoto nejnovějšího a spolu nejrealističtějšího plodu musy jeho odehrává se, jako při většině jeho posledních prací, na vesnici. Zámožný sedlák Petr, oženiv se po druhé s mladou ženou, roznemohl se nezhojitelným prsním neduhem a nemoha sám obstarati své hospodářství, béře do domu pacholka Nikitu. Mladý, zdravý hoch zalíbil se selce Anisji, stal se zprvu jejím milovníkem, pak i spoluvinníkem při otrávení bez toho již polomrtvého hospodáře Petra. Anisja zmocní se nebožtíkových peněz a za nedlouho se vdá za Nikitu. Mladý hospodář však zanevře na ženu, jež ho svedla ke zločinu, stane se hýřilcem a svede svou pastorkyni, dceru Petrovu z prvního manželství, Akulinu. Skutek nezůstal bez následků. Ve čtvrtém aktu Nikita, zmámen výčitkami ženy Anisje i necitelné své matky Matreny, vlastní rukou rozdrtí novorozené své dítě, načež v posledním jednání na domluvu svého poctivého

otce Akima vyzná se veřejně ze svých zločinů a odevzdává se v ruce spravedlnosti. Děsné toto drama, jež během roku prošlo celou Evropu, našlo rovněž četné odpůrce jako obhajce. Bez odporu vyniká mistrovskou kresbou charakterů. S psychologickou nutností, bez všelikého zdržování a bez odchylek provádí se tu před divákem řada děsných skutků, důsledně jeden ze druhého vyplývajících a vlekoucích za sebou zasloužený trest. Několik poetických episod, mistrovské scény z lidu a ryze národní, přirozený jazyk jednajících osob, vše to svědčí o neslábnoucí síle největšího ruského romanopisce.

Pozoruhodným zjevem v ruské literatuře jest proslulý satirik N. Ščedrin (M. E. Saltykov). Na něho jako by neměly vlivu ani věk ani choroby. Blesky jeho satiry šlehají z hlavy pokryté šedinami se stejnou silou, jako za let mužné síly; a v čas těžké choroby, když jeho dnové zdáli se býti sečteni, vynikla celá řada krásných povídek, jež se řadí k nejlepším plodům jeho péra. Saltykov je znám jako zlý, kousavý satirik, ale pod jeho satirou skrývá se upřímná láska k lidstvu, zejmena k lidstvu trpícímu. Pod maskou pessimismu tají se jako u mnohých jiných spisovatelů ruských vřelý idealista, a celá literární činnosť Saltykova záleží vlastně v dokazování toho, že štěstí lidstva a blaho národů spočívá nikoli v nenávisti a zpupnosti, nýbrž v dobré vůli a přísné zákonitosti. Myšlenku tu vyjádřil Saltykov jasně v jedné z *Dvaceti tří pohádek* (Dvadcať tri skazki), vydaných ještě na sklonku r. 1886, řady to duchaplných allegorií, kde líčením charakteristických vlastností a života různých zvířat staví se na pranýř nedostatky lidské. Ve skazce *Hyena* vykládá autor podle Brehma přírodopis známé noční šelmy, zmiňuje se o rozšířených mezi Araby o ní pověrách, vkládaje všude ovšem své satirické poznámky a končí skazku opět slovy Brehmovými, že hyena „jest bojácna, dá se krotiť a je pak poslušna člověka.“ Na místo morálky ptá se pak autor: Co znamená celá ta historka? jaký je její smysl, jaký cíl? A odpovídá: „Psána jest proto, abych jí dokázal, že lidskosť vždy musí zvítěziti nad hyenstvím. Někdy se nám zdá, že hyenství pohltí co nevidět celý svět, že v pravo, v levo rozepjalo svá křídla a již již zadusí všechno živoucí. Bývajíť nezřídka takové fantasmagorie. Kolkolem slyšeti ďábelský chechtot a pisk, z hlubin mraků slyší se hlasy, zvoucí k nenávisti, svárům, různicím. Vše, co žije, padá v nepříčetném strachu na tvář; duševní činnosť stydne pod tlakem dusivé myšlenky, že zhynulo dobro, zhynulo krásno, zhynula lidskosť. Vše jako nepronikavým pokrovem zacloněno navždy nenávistí, klevetou, hyenstvím. Ale vše to je ohromný, zločinný klam. Lidskosť nikdy úplně nehyne, ale i pod popelem, kterým je pokrylo hyenství, hoří dále. A též budoucně nikdy nezhyne a nepřestane hořeti. Neboť k tomu, aby zvítězilo, je třeba pouze osvítiti srdce a mysli přesvědčením, že hyenství vůbec nevládne těmi kouzelnými čarami, jež mu připisuje nerozum a pověra. Jakmile rozum se osvítí, nebude třeba hyenu ani krotiti. Budeť se sama víc a více vzdalovati v pustiny, až ji na konec pohltí moře, jako za onoho času pohltilo stádo vepřů. Dixi,“ je závěreční slovo Saltykova.

Cit lidskosti vyznívá též ve dvousvazkové sbírce povídek, vydané r. 1887 pod záhlavím *Drobotiny ze života* (Meloči žizni). Západo-

evropští překladatelé zřídka kdy sáhali dosud k Saltykovu, hlavně proto, že jeho satira jest namnoze nepochopitelna čtenářům, nezasvěceným do nejmenších podrobností vnitřního života ruského. Mnohé z jeho satir stěží chápe i ruský čtenář, nevíli náhodou, kam bije ta či ona jako ledabylo prohozená narážka. Podobné satiry mohly by se překládati do cizích jazyků jen s důkladným kommentářem. Jinak jest s nejnovější publikací ruského satirika; ač jsou i Meloči žizni věnovány výhradně zjevům ze života čistě ruského, a jinde kromě Ruska sotva bychom se kdy setkali s něčím podobným, byly by přístupnějšími pro Nerusy, poněvadž jsou spíše psychologickými studiemi než satirami, proto jsou i všeobecně srozumitelny. Vezměme na př. tklivou historku *Griška portnoj.* Autor vypravuje o životě chuďasa krejčího, bývalého za doby nevolnosti panského sluhy, jenž se bídně protlouká světem, jak býval bit zprvu od pána, pak od rodičů, od městského hejtmana, od kupců, posléze od své zhýralé ženy. Za nevolnictví byl člověkem „dvorovým“, t. j. nezanášel se rolnictvím, nýbrž byl povolán k osobním službám pánovým; šil na pána a jeho rodinu. Když byla prohlášena volnosť, všichni bývalí nevolníci opustili rázem svá místa a šli k mirovému prostředníku žalovat na pána, že jich nekrmí, ale jen bije, vše na něj pověděli. Ale pán k soudu nepřišel, prostředník vydal všem dokumenty o svobodě a řekl jim, že mohou jíti, kam chtějí.

„A opravdu vás bili?“ ptá se autor Grišky.

„Opravdu! Ale vždyť i nyní, Vaše Vysokorodí, platí pro nás týž soud. Tenkrát, když jsme byli nevolní, aspoň jsme věděli, že nás bije svůj bárin. A nyní leckdo, komu ani nesluší, i ten kouká, jak by ti čelisť vymknul. A kromě toho moří nás hladem. Jísti se chce, ale práce málo. Ano, pane, co je můj život? pouze jmeno. Od dětství mne otloukají a bijí. Ale já přece nezapomínám na bárskou lásku. Přihodí se, pán potřebuje nových šatů. Ihned: ‚Psát pro Grišku do Moskvy.‘ Já byl tehda na obroku“ (t. j. platil určitý plat ročně a za to směl jíti na výdělek). „Ušiješ, čeho třeba pro celý dům, práce se ti zapíše místo obroku, poltinník dají do zubů a táhni, kam se líbí.“

„Jakáž tu tedy láska?“

„Ale kterak pak možno, pane! Aspoň jsem věděl, že mám ‚své místo‘. Nevede se mi v Moskvě, jdu nazpět k bárinu: ‚Řežte mne třeba na kusy, ale já obroku sehnati nemohu!‘ — Což mají dělať! ‚Ach ty přepodlá duše! Nasázeť mu . . .‘ A je po všem. A nyní ke komu se obrátíš?“

Nicméně na otázku, kdy bylo lépe, odpovídá Griška: „Rozumí se, jak pak možno srovnávať! Otrok a svobodný! Avšak dovolím si připomenouti — není volnosť jako volnosť . . . Je to zpropadená věc, ta svoboda. Kdy by mně dali svobodu a k ní kapitál, však bych už věděl, jak co ustrojiti. Ale tenkrát vyběhli jsme my dvoroví na ulici, na pravo i na levo hledíme, a co se přihodilo, pochopiti neumíme. Seběhli jsme se starého místa, jdeme za nosem, ale před námi všechno je cizí, nic našeho, ničeho se nesmíme tknouti.“

Griška z nouze pil. Jednou vrátil se o pouti na „stará místa.“ Tu ho vše tak dojalo, že se ani neopil, a nad to učinil slib, že už ne-

bude píti. I nepil. K tomu splnila se dávná jeho tužba: dcerka domácího svolila vzíti si ho za muže. Ale druhého dne po svatbě celá vrata byla pomazána dehtem. Griška pochopil, že ne jeho má žena v srdci. Nicméně trpěl dlouho. Ale když žena počala veřejně zabíhati k jednomu kupci, způsobil výtržnosť; tu jej sebrali a posadili za mříž. Od té doby se zvrhl úplně. Pil, pil, až skokem se zvonice ukončil svůj smutný život.

V Drobotinách ze života je mimo jiné též skupina tří ženských obrázků: Angeloček, Christova něvěsta a Selskaja učitelnica, z nichž každý o sobě je drobným uměleckým dílem. V prvém se líčí vychování bohaté slečny, v druhém život bohaté ale nehezké dámy, ve třetím hořký osud vesnické učitelky. *Angeloček* (Andělíček) byla hezounká holčička, dcera bohatých rodičů. Všem se líbila, oblékali ji jako loutku a nazvali ji pro krásu a milé spůsoby andílkem. Od prvního mládí měla francouzskou guvernantku, jež ji učila spůsobům a mravností. Pětiletá už žvatlala modlitbičku, ovšem francouzsky, aby milý Bůh dal jí povždy kráčeti po cestách čistoty a ctnosti. Matka je nad dceruškou u vytržení, má ji za vyšší bytosť a následkem toho i sebe za poloviční světici. Otec od nesmyslných matčiných hovorů na podobné théma div si nezoufá, ale nechce se míchati do vychování dceřina i dává ženě na vůli jednati, jak uzná za dobré. Andílek roste; přidali mu ještě dvě guvernantky, Angličanku a Němku. Francouzku vyhnali z domu nejdřív, poněvadž k ní počal přicházeti příliš často bratr, jenž ale nebyl bratrem. Pak vyhnali Angličanku, protože kradla. Zbyla jen Němka, která pánovi nebyla proti mysli. Když bylo andílkovi dvanáct let, odvezla ji mamá do nejmodnějšího pensionátu. Až na některá malá nedorozumění vše jde jak náleží dobře až do šestnácti let. Tu přijde jednou andílek z ústavu a žaluje matince, že taneční učitel ji vzal za kolínko. Matinka vezme ji z pensionátu a připravuje ji „do světa.“ Od té doby není při stole jiné řeči, než o výjezdech, toaletách a bálech. Mamá poučuje dceru, že na bálech jsou ramínka hlavní věcí. A v skutku sedmnáctiletý andílek stane se již nevěstou, brzy na to kněžnou tou a tou, a za nedlouho bude i ona poloviční světicí, neboť bude míti svého andílka, bude mučiti muže prázdnými řečmi, bude vyháněti guvernantky atd.

Pro Olgu Vasiljevnu Ládoginu, také dámu velkého světa, utvářil se život méně příjemně než pro Angeločka. Neměla matky, otec byl churav a sama byla přírodou obmyšlena macešsky. Kdežto její spolužačky z pensionátu vstoupily přímo do víru velkého světa, ona odejela na venek k chorému otci, kde hodlala netoliko užívati krás přírodních nýbrž i učiti selské děti, pomáhati chudým, léčiti nemocné a zvláště zabývati se hospodářstvím. Ale brzy poznala, že se sklamala. Přírodní krásy za nedlouho ji omrzely, k hospodářství ji otec nepouštěl, aby se prý zbytečně netrmácela, léčiti nebylo možno, protože nedocházela podpory v samém lidu, jemuž chtěla pomáhati, a učení selských dětí se vzdala sama, vidouc, že tím ujímá jediný výdělek chudobné popadiji. Nastala jí dlouhá chvíle. Přišlo léto a k nim přijel soused, mladý, nehloupý člověk. Upřímnosť a dobré srdce její dojaly ho. Pod dojmem soucitu ji poceloval, slíbil, že přijede poprosit za její ruku. Olga byla blažena a svěřila vše otci. Druhého dne však soused nepřijel; poslal jen psaní, v němž vyznává, že necítí v sobě dosti síly k těžkému

úkolu atd. Bylo po štěstí. Otec po čase umřel, na statek přijel bratr s „osobou.“ Olga sebrala své věci a odjela k tetě do Petrohradu. Tam si našla působiště v dobročinných spolcích, stala se *Kristovou nevěstou* z nedostatku široké působnosti vyplňujíc svůj život „drobty,“ o něž nedbají šťastní andílkové.

Ve třetím obrázku líčí Saltykov zmařený život *Vesnické učitelky*. Mladá, vzdělaná dívka přichází na ves plna nejlepších úmyslů. Ale hned při prvních krocích svých vráží na překážky. Musí hověti ctižádosti vesnického písaře a hrubého zbohatlého kupce, i nenalézá nikde podpory ni záštity. V létě přijede na panství mladý statkář, z dlouhé chvíle zapřede s učitelkou milostný poměr. Za týden odjede; před odjezdem dá se jí ptáti, nepotřebujeli peněz. Uražená dívka s rozhořčením odmítne jeho nabídku, načež mladý pán odjíždí s klidným svědomím, že vykonal svou povinnosť. Po čase objeví se následky poblouzení nešťastné učitelky. Utajiti jich nelze, na vsi mládež si tropí z ní smích; zbývá jí jediný prostředek: vrhne se do řeky. Autor dodává, že Olze Ládoginé bylo by se snad přihodilo totéž, že však ji zachránilo bohatství, a proto našla v pošmourném životě aspoň své drobty. A nejlépe ovšem jest prý na světě „andílkům.“

Jiná skupina Drobotin jest nadepsána *V sredě publičnosti* (Z veřejného života); v ní se líčí různé typy žurnalisty, advokáta, zemského deputáta a p. V *Advokátori* líčen tento stav, počínaje od zřízení nových soudů v letech šedesátých, kdy advokáti byli ještě svého druhu idealisté, toužíce po takovém čestném postavení v Rusku, jakému se těší jich západní kollegové. Brzy však za vlivu zvláštních poměrů ruského života nechali západních vzorů, vžili se do okolností a počali hromaditi kopějky. Saltykov líčí ostrým svým pérem celodenní život advokáta od 10. hodiny ranní, kdy se probouzí a počíná přijímati klienty, až do dvou hodin s půlnoci, kdy se vrací z klubu od karet; celý ten den byl jedinou honbou za penězi. Ve stati *Zemskij dějatel* líčí se ruští provinciální whigové a toryové a jich boje o vládu v zemstvě. Hrdinou skizzy je liberál Krasnov, popisují se jeho ideály před dvaceti lety, jeho naděje, jak z ranních červánků samosprávy vyjde konečně zlaté slunce všeobecné svobody, jak ale jeho ideály pomalu oprchávaly, jak gubernátorovy pokyny a časem přímé rozkazy hatily nejliberálnější snahy pánů zemcův, a jak se bývalý nadšený liberál na konec vzdal všech nadějí na splnění dávných snů. Saltykov staví se v náčrtku tom ovšem na krajně liberální stanovisko, a typ Krasnova je vlastně protestem proti omezené působnosti nynějších ruských zemstev. — Pozoruhodným je též obrázek *Prazdnošatajuščijsja* (Darmošlap), v němž nakreslen člověk, jehož zaměstnání spočívá v tom, že u lokajů a komorníků různých knížat vyzvídá politické noviny, roznáší je po městě, „lže o den dříve, než časopisy,“ ale vinu všech nehod svádí na noviny.

Závěrkem Drobotin jest náčrtek *Imjarek*, jenž může býti nazván zpovědí autorovou. Imjarek jest slovo církevně slovanské a staví se v knihách — podobně jako u nás N. N. — na místo jmena osoby, za kterou se čte modlitba. V náčrtku uvedeném imjarek jest sám autor, jenž jej psal div ne na smrtelném loži. Líčí se tu člověk, jenž stojí na pokraji hrobu, nemocen, osamocen ve své komnatě, zapomenut

všemi, i rozpomíná se na svůj život. Něco podobného, jako v povídce Tolstého Smrť Ivana Ijliče. jenže psáno slohem Ščedrinským, totiž sarkasticky. Porovnav své postavení s osudem biblického praotce, ležícího na smetišti v malomocenství, tvrdí, že položení praotce bylo lehčí, protože ho nehnětly myšlenky, které se dotíravě derou do hlavy imjareka. Prošed v myšlenkách celý svůj život, seznává, že heslem jeho byla tři slova: svoboda, pokrok, spravedlnosť. Svoboda jako živel, ve kterém člověk se má vychovávati; pokrok jako nezbytná podmínka, bez které nijaké předsevzetí nemůže býti spůsobilým k životu; spravedlnosť jako měřítko vzájemných poměrů mezi lidmi, takové měřítko, za jehož čarou má umlknouti všechno další osobování. Tenkrát, když si stanovil své heslo, cítil se zdravým, čilým, sdílným. Byl pln naděje, že skutky svými přivede i heslo své ku platnosti. „Ale nyní," končí Ščedrin svou črtu, „spoután neduhem vidí před sebou přízraky minulosti. Vše, co kdysi naplňovalo jeho život, zdá se mu snem. Co je svoboda bez účastenství v radostech světa? Co je pokrok bez jasně vytčeného cíle života? (Porovnej s tím hr. Tolstého dlouholeté hledání životního účelu). Co je spravedlnosť bez plápolu lásky a odříkání? Slova, slova, slova! On cítí, že srdce jeho hoří, že došel k cíli výzkumů životních, že teprv nyní se jeho mysl ustanovila na stezce pravdy . . . On prostírá ruce, hledá ohlasu, snaží se jíti, hlásati; ale poznává, že za zády mu visí ranec drobtů, malicherností, napřed ale nic než samota a zapomenutí." Autor ve své zpovědi vyznává, že se mýlíval, je však přesvědčen, že jednal vždy čestně a tak, aby z jeho jednání vzešlo co nejvíce obecného blaha. V každé řádce, kterou napsal, znělo přesvědčení.

Přestáváme na těchto ukázkách z nejnovější knihy Ščedrinovy, jež patří netoliko k nejlepším pracím autorovým, nýbrž i k nejkrásnějším plodům ruské literatury vůbec.

V posledních třech knihách Věstníku Evropy za r. 1887 vyšlo sedm hlav nové práce Ščedrinovy, nadepsané *Pošechonskaja starina*. V díle tom, jehož pokračování se tiskne v letošním Věstníku Evropy, obral si autor za úkol vykresliti pendant ku povídkám a náčrtkům některých spisovatelů ruských, líčících duhovými barvami klidný, spokojený život ruských statkářů za „dobrých, starých časů," rozuměj za doby nevolnictva. I děj Ščedrinova spadá do dob „krepostného práva," i líčí se v něm tichý, blahý život ruského poměščíka, jenže spisovatel ukazuje netoliko líc nýbrž i rub věci. Ukazuje, jak se za oněch blahých pro statkáře dob měl jeho nevolník, mužík, a jaké stíny vrhalo nevolnictví na vnitřní ústrojstvo rodiny statkářovy. Dočítáme se, jakého ničemného vychování se dostávalo dětem, jaká muka trpělo služebnictvo v panském domě, dovídáme se o surovém jednání pána k poddaným, o významu slov: „bárin se hněvá," o výlevech toho hněvu na služebné a vlastní děti, jež bývaly od otce bity, div že nezůstaly někdy mrtvy v rukou jeho. V dalších hlavách líčí Ščedrin poměr statkářův k selskému duchovenstvu, jež se nacházelo v postavení o málo lepším než mužík, poměr jeho k úřadům, příbuzným, k otázkám politickým, k literatuře atd., vůbec vyhledává ve své obsáhlé paměti všechny charakteristické známky bývalého statkářského života, mluvící proti právu

nevolnosti. Pošechonskaja starina není povídka, nýbrž — jako většina satir autorových — řada náčrtků, lehce jen spolu souvislých.

Z beletristů let šedesátých Glěb Uspenskij uveřejnil v žurnálech Russkaja Mysl a Sěvernyj Věstnik několik statí z venkovského života ruského, v nichž se jeví týž pessimistický názor na ruský život, jaký charakterisuje největší část jeho črt a povídek z venkovského života. Nové, samostatné knihy od něho nevyšlo.

Vrstevník jeho, hr. Eug. Saljas, jenž se před dvaceti lety proslavil historickým románem Pugačovci, vydal novou povídku z ruských dějin: *Ženská vzpoura v Astrachani*, v níž velmi zdařile vylíčeny zvláštní poměry, jež za dob Petrových panovaly v onom městě na hranici Evropy a Asie, kde se různí středoasijští kočovníci stýkali s ruskými a armenskými kupci, kde opodál od střediska říše vládl celým krajem městský hejtman, jenž pro slabosť byl od bouřícího se obyvatelstva sesazen, a na jeho místo dosedl jako samovládce jeden z domácích kupců. V povídce se činí zmínka o vznikajícím v ty doby rozkole, o novotách Petrových, o živlu německém, nabývajícím tehdáž v Rusku po prvé významu. Němci byli také příčinou ženské vzpoury v Astrachani, neboť několik dobrodruhů, aby dosáhli snáze svých cílů, roztrousili po městě pověsť, že car vydal úkaz, podle něhož všechny svobodné ženské musí býti vdány za Němce. Vzniklé následkem toho zmatky a bouře vylíčil autor se zdařilým humorem. Kromě této povídky uveřejnil hr. Saljas v Nivě román *Jaun Kundze* a v Istoričeském Věstníku dějepisnou povídku *Kamerjungfera* (Dvorní slečna).

Vedle hr. Saljasa píše historické romány také Vsevolod Solovjev, syn známého spisovatele dějin ruských. Solovjev vydal minulého roku své sebrané spisy (Polnoje sobranije sočiněnij) v sedmi knihách, obsahujících deset románů a několik novel a náčrtků. Bohužel, vnitřní cena románů stojí hluboko pod počtem a rozsáhlostí jejich. Historického je v nich málo a romantického ještě méně. Jsou to, jak kdosi poznamenal, „úryvky z historie Solovjeva otce, vypravované vlastními slovy, ale dosti špatně Solovjevem synem.“ V Rusku je velká poptávka po historických románech, zejmena v illustrovaných časopisech, a proto jdou dobře na odbyt nejen cenné práce nadaných spisovatelů, jako Saljasa, Mordovceva, ale i méně talentovaných. jako Požežajeva, Sokolova, Šardina, Filippova a j. Solovjev byl do nedávna stálým dodavatelem ilustr. týdenníku Nivy; od nového roku 1888 vydává však svůj vlastní týdenník Sěver, v němž uveřejňuje nový román *Volchvi*. Děj pro své romány bral z ruské historie minulého a první čtvrti nynějšího století, drže se věrně hlavního pramene, historie Rusi. Avšak hlavní, co činí historický román skutečně historickým, totiž ráz doby, charakteristické známky společnosti se zvláštnostmi jejího bytu, obyčejů, víry atd., vše to v románech Solovjeva schází. Děj, vzatý z knihy, odehrává se tam jako by v prázdné prostoře bez potřebné stafáže a současného koloritu. Nicméně romány Solovjeva mají mnoho čtenářů, hlavně v dámských kruzích.

Od Lěskova, známého povídkami ze života duchovenského, vyšel 1. svazek *Pověstěj i razskazov*, v němž umístěny dvě mravoučné povídky: Skomoroch (šašek) Panfalon a Spasenije pogibavšago. V první

z nich provádí se myšlenka, že sebe světější život bez dobrých záslužných skutků má méně ceny, než život člověka méně sice svatého, ale konajícího skutky milosrdenství. Dokladem toho je šašek Panfalon, jenž baví hříšný, hýřivý lid, ale poněvadž vykoupil kdysi chudou ženu, prodanou i s dětmi do otroctví, došel spasení, kdežto bohabojný car Jermij, jenž povrhl carstvem a třicet let se mořil na poušti, nedošel spasení, protože neměl zásluh. Ve druhé povídce vypravuje se o vojáku, jenž, aby spasil tonoucího neznámého člověka, opustil své stanovisko na stráži, začež byl pak tělesně potrestán, ale v duševní spokojenosti došel odměny.

Petr Boborykin je dávným ctitelem francouzské naturalistické školy románové a snaží se všemožně nápodobiti hlavní její představitele, zapomínaje, že nepřekonané vzory čistého realismu má doma na Rusi. Jako romanista má ovšem společnou vadu se všemi napodobiteli: přijímaje vnější vlastnosti za hlavní, nepostihuje vnitřního jádra vzorů. Následkem toho jeho romány přecházejí v holý protokol, registrující do nejmenších podrobností nahodilé děje a rozmluvy, ale umění zůstává při tom stranou. Též nový jeho román *Iz novych*, vytištěný ve Věstníku Evropy, má tytéž nedostatky a je při tom velmi rozvláčný, tak že některé v skutku pěkné jednotlivosti mizí v haldě nudného čtení.

K. Slučevský, autor vysoce zajímavých popisů cest, vykonaných v průvodu velkoknížete Vladimíra po severní Rusi, sebral své drobné povídky a vydal je pode jmenem *Tridcať tri razskazy*. Jsou to bytové, z části též historické poetické náčrtky, v nichž je sice málo zakončeného, za to však mnoho živosti a fantasie. Zvláště povšimnutí hodny jsou Dva tura valsa, Dvě jolki (vánoční stromky), Iščut klaunov (hledají se clownové). Ve dvou povídkách Černaja burja a Bezymeň (Murmanský přízrak) podány úchvatné črty z nejkrajnějšího severu, ze života tamních pomorců rybáků.

Vl. Michněvič, feuilletonista denníku Novosti, sebral své náčrtky o letních sídlech Petrohraďanů, a tak vznikla knížka *Peterburgskoje lěto*, rozdělená ve tři oddíly. V prvém podává autor zábavným spůsobem popis letních sídel a divadel v okolí Petrohradském; ve druhém líčí, jak Petrohrad užívá léta; ve třetím pak podán úryvek románu, zapředeného „na dači," ale přetrženého na podzim při stěhování se do města. Vše to psáno živě, s patrnou znalostí Petrohradu a jeho okolí. Vychází na jevo, že Petrohrad vozí s sebou „na daču" své bolesti mravní, fysické i kapesní, doufaje, že čistý vzduch, vesnická prostota a láce je vyléčí. Ale mýlí se. Naopak jeho bolestmi se nakazují dači, a pobyt v nich spojuje pak nepříjemnosti města se vším nepohodlím vesnickým. Celkového obrazu spis Michněvičův nepodává; jsou to různé, pestré, zajímavé obrázky.

Docela jinam uvádí nás spis A. J. Maksimova *Na dalekom vostokě*. Maksimov je známý znalec východu, a proto jeho dovedně psané povídky a náčrtky ze života v nejvzdálenějších krajích říše ruské podávají čtenáři poučný obraz „Usurijského kraje" (při ústí Amuru), jenž nedávno teprv probuzen byv k životu, slibuje státi se za nedlouho pravým rohem Štěstěny a pokladnicí všelikého bohatství. Prozatím překvapuje krasami přírody a velkolepostí květeny a zvířeny. Maksimov je ctitel přírodních krás, a umí je mistrně líčiti. Proto v jeho povídkách (11 na počet), vzatých přímo z přírody a ze života, vedle

scén plných tragiky a hoře setkáváme se s rozkošnými obrázky přírody, plnými poesie. Povídky Korejka Maša, Udočka, Broďága (tulák) Miťka, Grěšnyj, Zanesennyj sněgom seznamují čtenáře s bytem tamního nedávného obyvatelstva a budí soucit k nešťastným katoržníkům, deportovaným do Sibiře trestancům.

K staršímu pokolení beletristů sluší připojiti ještě dramatika D. V. Averkijeva, jenž vydal 1. díl svých sebraných dramatických prací. V obšírný svazek jsou pojata historická dramata Sloboda Nevolja, Frol Skabějev, Kaširskaja starina a Temnyj i Šemjaka. Divadelní práce Averkijeva, ač jich nestaví v první řadu, mají nicméně slušnou cenu literární, a dodělaly se i na jevišti úspěchu. Kaširská starina je dosud repertoarní hrou dvorních divadel. Kromě jmenovaných dramat napsal Averkijev ještě řadu jiných, z nichž Trogirský vojevoda, vzatý z dějin dalmatských, měl značný úspěch na divadle Petrohradském.

Z novelistů posledního desetiletí sluší uvesti především M. Albova, od něhož vyšly Pověsti i razskazy v druhém, doplněném vydání a nový román *Rjasa* (říza). Albov po psychologické analysi jest přímým stoupencem Dostojevského, a talent jeho cení se dosti vysoko. Román Rjasa jest jeho nejzdařilejším dílem. Jeho fabule, nad míru prostá, je vzata ze života duchovenského. Student Eleonský končí duchovní akademii a je na rozpacích, co počíti. Příbuzní mu radí, aby zanechal mudrování, oženil se a po příkladu předků se stal duchovním. On však v duchu hledí dále; zdá se mu, že celý svět jest mu otevřen a z jeho požitků že si může vybrati, co se mu zlíbí. Strýc jeho, řeholník Gedeon, figura jako z kamene tesaná, chopí se však věci ze stránky praktické; jme se hledati v Petrohradě místo svému synovci a spolu ohlíží se mu po nevěstě. Našel skutečně vdovičku Ljubov Ivanovnu, k níž mladý Eleonský nebyl lhostejný. Avšak záhy musí Ljubov Ivanovna ustoupiti mladičké, dobrosrdečné Soničce, dceři duchovního, do níž se Eleonský zamiluje, ožení se s ní, přijme svěcení na kněžství a stane se mladším duchovním správcem při hřbitovní církvi. Je šťasten, ale na krátko. Po roce žena zemře, a jemu zbude po ní nemluvně a „rjasa,“ kněžská říza, kterou je Eleonský na celý život spoután, neboť dle zákonů pravoslavné církve vysvěcený kněz po smrti své manželky nesmí se již oženiti. V duši Eleonského nastává krutý boj, autorem výtečně líčený, ale končí všedním spůsobem. Maní vyskytne se v okolí Leonského vdovička Ljubov Ivanovna, a po čase se přistěhuje k ovdovělému duchovnímu. Vždyť do kláštera vstoupiti nemíní, řízu shoditi, k tomu se neodhodlá obyčejný člověk, a Eleonský je právě jen jeden z mnohých. Pověsti a razskazy Albova jsou umělejší, strojenější, ale méně originální. „Psychiatrická studie“ Deň itoga (den účtů) líčí duševně chorého člověka a jeho myšlenky před samovraždou. V druhé povídce O ljuďach vzyskujuščich grada (O lidech, hledajících města) vypravuje se o sirotku Lelce, jež našla pěstounku v osobě statkářky Remniščevy. Vzpomínky na mládí a rozbor celého života dobročinné statkářky tvoří hlavní obsah této studie, která, podobně jako první, postrádá děje, a jest vyplněna hlavně psychologickým rozborem upomínajícím na Dostojevského. (Dokončení.)

Nové písemnictví.

Básně.

Adolf Heyduk sestavil ze svých neunaveně tvořených drobných ale zlatozrných kreseb z Pošumaví a snad i ze Žďárského podhoří novou malou, avšak lákavou a poutavou galerii novodobých venkovských, zátišných postav, kterou v XXXVI. čísle Poetických besed umístil, věnovav ji naší přední vypravovatelce Karolině Světlé. Název sbírky je prostý a případný: *Obrázky.* Čtenářstvo naše zná jich značnou řadu již z Osvěty. Začínají básní *Průvodem:*

Jen všední ruch tvůj zpívá ret,
proč nechceš k nebi? ptali se mě.
Aj, kdy bych tam se pustil v let,
své neviděl bych rodné země.

Skromně pověděno, ale také skromný skřivánek přečasto zalétá k nebi vysoko nad osení. Sám patřím k těm, kteří by si z Heydukova nevyčerpatelného, důvtipného a zkušeného péra přáli hojně myšlenkové poesie v národním duchu napsané, ale nepřestanu patřiti mezi ty, kteří jsou a budou na jeho „skromnou“ musu pyšni.

Přejděme již k Obrázkům samým. *Filemonem a Baucidou* vybásnil náš pěvec velmi něžnou potěchu sobě i jiným: ke štěstí dobrých, sobě rozumějících, okolí svého všímavých, byť i stárnoucích manželů není vlastních dítek potřebí; jim jsou dokonalou náhradou švitorné a veselé opeřené i neopeřené dítky přírody, a libé vzpomínky a vděční snové. Druhou kresbu nazval bych světskou *madonnou pod jabloní* s hravým párkem zpěvných ptáků. *Bratr klášterník* jest věnován oslavě nezdolné věrné lásky, věrné vždy a všude, po život i po smrti milenčině. *V roce* je miniaturní kvartet ročních počasí: *Jaro* zpívá si popěvek k mladé touze, *Léto* o blízkém již sňatku, *Podzim* o slibných karkuličkách a *Zima* o štěstí rodinném. Obletuje nás to jako praznámí běláskové, ale s jemným pelem na hebkých křidélkách. *V síňce* zpěvem konejší dědeček stonavého vnučka, avšak „tou písní s třaslavými slovy sám uhýčkal se na věčnosť.“ Líbezným humorem vlichotí se nám ztracená Jeníkova *Beranička*, v nížto si strnadi hnízdečko založili. Báseň *Při žni*, o hoškovi matky prací na smrť zmořené, o čekanci lopotné budoucnosti, pohnutlivě připomíná neumírající sociální otázku špatně odměňované porobné práce. Podobně též *Horal* neb i *Oráč*, který však ve květu a v písních útěchu a posilu nalézá. *Pohádkář* naříká na nynější lhostejnosť našinců k našim velikým dějinám. *Před hajnicí* o rozmile čilém jarním dni chystá se kmet na cestu za nebožkou babičkou, avšak nemůže dřív umříti, pokud se v dědičnou jeho hájovnu nevrátí záruka dalšího rodinného štěstí v domku tom: vlaštovičky, které v minulém létě, v roce to babiččina úmrtí, do hajnice nepřišly. Kdo by si takovou ryze českou básničku nezamiloval? *Na louce* je libozvuká předehra k novelce, o prvním blahu probuzené lásky. *Prádlena* jsou hezounce založené, ale celkem poněkud nad potřebu vyšším, tedy ne dosti význačným tónem provedené námluvy. *Posel* vidí v před-

časné smrti vykupitelku, dárkyni míru. *Podolský mlýn* otvírá nám povedenou čtveráckou skulinu, jížto na mlynářské spády nakoukneme. A pohledneměli dále, jaká tu postava, plná životnosti: *Naš sedlák*, Vrcovický furiant, šňořivý, na sobě si zakládající, sudičský, nad chalupníky vysoko povznesený svéhlavec a při tom bedlivý, do svých polí jak náleží zamilovaný: za svůj grunt nevzal by ani knížecí dvory ani Písecké lesy! Tklivým k tomuto sedláku pendantem je skrovný, moudrý, upřímný, poctivý, vlastenecký *Kamenický dědeček*. Škoda, že následující črta *Při bibli* není plnější, že dopadla tak stručně! Kus trudné ženské otázky rozbírá před námi *Stará panna*, stín to beznadějně vadnoucího, pro jiné, nikoli však pro sebe květy tkajícího, bez oddechu k ostré jehle a k ostřejší bídě připoutaného tvora. Zde drsnější látka zavinila i drsnější formu. *Pohádky* — ach, ovšem, dobře máte, babičko: co jiného než pohádky jsou životy lidské? Přeludy krátké a smutné . . .

O jiné Heydukově básnické sbírce pohovoříme si příště.

Eliška Krásnohorská vydala dvě knihy veršů: Šumavského Robinsona v Poetických besedách (č. XXXII.) a Letorosty ve XXIII. svazku Kabinetní knihovny.

Šumavský Robinson má zvláštní průběh. Němec Ruf získal si srdce dívky, kterou si také Čech Marek byl zamiloval, a pod rukou skoupiv jeho Šumavské lány, založil na nich lázně, by těžil z neduživých měšťáků, na př. ze šachumilovného němčila soudního rady, jeho dcery Jolly a z poloodrodilého zvěrolékaře „doktora“, karbanícího to kmotra outraty. Sporná milenka Markova a Rufova pocházela sice z české rodiny, ale byla ve klášterní škole zněmčena tak, že s Markem ani česky mluviti nechtěla. Proto též Marek pohrdnul rodným jazykem, následkem čehož se prý jeho matka usoužila. Stal se tedy zrádcem svého národa, ale dívka jeho jím i pak opovrhla přec. Ze žalu prohýřil jmění, až na chalupu, kterou mu dle všeho sok jeho Ruf vypálil, a na rybníček chutnými raky oplývající. Tak stal se z nešťastného Marka *starý Robinson*, za svou národní proněvěru svědomím stíhaný. Ruf má dcerušku Vilmu, která ví o vinách otcových a tedy za ně pykati chce, a Robinson má jí určiti, jakému pokání se podvoliti má. Robinson rozhodne se, že potrestá vinu vinou. Rufem ztratil Marek, co nejvíce miloval: nechť ztratí také Ruf, co nejvíc miluje — svou šestnáctiletou dceru, nechť Vilma stane se Robinsonkou! Dívka zahoří však láskou k mladému Cyrilovi, na pohled horoucímu českému národovci, který se nad nynějším úpadkem našeho lidu a ještě nad čímsi zoufale rmoutí, a láska působí na ni tak mocně, že stane se Češkou. Avšak brzy vyjde soudním radou na jevo, že Cyril je — propuštěným zločincem, ale Vilma chce hezkého zločince, poněvadž toho Robinson žádá, přec, a celý málo pravdě podobný, smyšlený průběh končí tím, že Cyril zemře a že se Vilma k Robinsonovi přestěhuje, aby prý se tím kála z viny rodičů svých! Komposice Šumavského Robinsona není přesná: Cyril na př. objevuje se teprve v druhé polovici básně. Šumavská scenerie je však názorně líčena. Dikce je plynná, prostá, zvučná, jasná, místem se však přepíná: Cyril mluví příliš jásavě, naše národní poměry se líčí přespříliš temně a pod.

Objemná sbírka veršů *Letorosty* rozdělena jest ve dvě řady: prvé dán název *Písně a památky*, druhé název *Perokresby*; v prvé i druhé zajímavo stopovati, v jaké konce, když pro tento svůj účel všechny lehčí, v milém prostonárodním tónu myšlené písničky svazku jakož i zčeštěného ruského *Slavíčka* úplně z počtu vypustíme, básnické letorosty naší pěvkyně vybíhají. *České písně* z doby národního spánku míní (trochu pythicky): „My chceme žíť, my kvítka poesie, a národ, jenž nás pěje, žije, žije!“ Ovšem. *Před jarem* přeje si více dělnosti v národě a „Víc lásky, víc!“ Lásky! Kdo začne? K témuž ukazuje též *Na hoře Tábor*. *Vlaštovce* se právem zdá, že „nebylo by vesny, lásky ani štěstí bez domova.“ Otázka *Pozdě?* sama si na adresu jara, volnosti a lásky odpovídá, že „kvésť, zářiť, vzlétať povždy čas je pravý — a šťastným býti.“ *Tužba* prosí: „Ó vesno! zdob mi, zlíbej (nebohou) zemi českou, ó vytoužená, zlatá vesno Čech,“ — *ověnčených*, do svatého boje se chystajících Čech! Avšak ni krásné jaro života ni vznětné a vzletné jaro národa se nevrací. Co pod lipou se veselilo, pod lipou navždy dříme ve rmutně potěšném shledání. *Mladé dívce* velebí poesii a vyznává slovy trochu drsně znějícími: „šťasten ten, čí vznese nadšení ves národ v křídel jejích objetí!“ „Pravda jesti svatá!“ praví básnířka *z duše*; škoda jen, že pravda lidem tak nepříjemna bývá. *Do dívčího památníku* vepsala básnířka ke konci připomínku na úkol, který Češce dala vlasť: pěstovati lásku k staré českosti. „Ó dcery české! Vzhůru srdcem, čelem! Ó Češky, pohrdejte nepřítelem!“ dodává k tomu *Na Vítkově hoře* „lvicím“ našim. Velice poutavá epickolyrická kresba *Anno domini* volá: „plna světla budiž českých dějin kniha!“ Přemítavý *Věčný odkaz* ve hrobech veských vidí duši českého lidu. *Večer na pomezí*, milené Moravě posvěcený, končí zářným slovem *Sláva*. Kéž mu naslouchá Morava *celá! A král — Kodros?! Kodros?* Jak? cizí látka, a to zrovna, když se básnířka jme slaviti moudrosť? Je tomu tak, osud tomu chtěl. Jinde (*Při měsíci*) věří pěvkyně, „že i lidstva velký hrob pln bude svatých, věčně krásných — stop.“ Zde jako i na jiných místech — jmenuji *Zastaveníčko lesní*, *Písně u jezera*, *V jeseni*, první, přeplněnou polovici básně *Na hoře Tábor* — vymkly se Krásnohorské, umělkyni rozmyslně pracující, nedosti vyspělé řádky z rukou k předčasnému poletu. Nejsladší hudbou (dle básně *Pod skalním lomem*) je kladiv ráz a rythmus činů. Při tom však, s bušícími kladivy v ruce, buďme, prosím (*O zlaté pravdě*), lidmi! „Či zařve záští, dravou vášní hluché, že lidskosť jest jen bájí?“ Docházíme konce. Poslední báseň slove *V ranním lesku*, kde se dočítáme, žeť i našemu národu souzen los, „býť ukřižován! — — *Ale z mrtvých vstáti!*“

Jak jsme se z těchto význačných ukázek přesvědčili, libují si Letorosty v časových, byť již více méně často použitých myšlenkách, a spisovatelka zůstává si také v nich v tom směru důslednou, že jako Světlá upjatěji pohlíží ke všemu, co náš národní život ohrožuje, než k tomu, co nám jej zabezpečilo a zabezpečuje. Ovšem jsme se dožili mnohého trpkého sklamání, ovšem není nám evropská konstellace ani zima nynější reakce přízniva: přes to však naše úspěchy, kterých jsme se v posledních třiceti letech ve cti dopracovali, jsou rozsáhlé, a četné

dráhy na širém poli mimopolitické práce jsou otevřeny: každý se tedy čiň! — Jmenovanými básněmi není však obsah svazku vyčerpán: nalézá se tam nejedno vynikající, ano dokonalé číslo další, ku př. jemně satirická rozjímání *Skřivan* a *Tré křížů;* prudká, s oprávněnou rozhořčeností složená žaloba na lidské plémě, pode jho despotův a závisti se choulící; známá, sociálně přibarvená, tklivá anekdota *Sběratel*, o knězi utrpěným poličkem dar chudině získavším; něžné rozvedené popisy a myšlenkové rozbory *V dešti* a v *Nočním výjevu*; burácející dychtění po pravdě *V zmítaném lese;* laškovná výpověď pessimismu a bezideálnému realismu *Bajka o pampelišce;* neb švižné ohraženíčko proti bujícímu sfingofilství *Na bílém listu.*

Celkem jsou *Letorosty* knihou cennou, jadrnou, zajímavou a — což v nynější době nemálo platí — uhlazenou.

Od Karla Legera mám tři svazečky veršů před sebou: Poslední rusalku (č. XXXI. Poetických besed), Tři povídky (spisovatelovým nákladem vydané) a Povídky veršem (XXIX. svazek Kabinetní knihovny).

Poslední Rusalkou zašel si Leger v zářivý kraj romantiky. Snaží se tu v celek spojiti živly velice různé, příliš disparatní. Mluva jest nelíčená, poetická, toliko někde nemístně strojená. Kmet převozník z chatrče bídné najde v rákosí děvčátko sličné, kdysi ztracenou svoji dceru Jarmilu. Dívka miluje myslivce, ale myslivcovi líbí se jiná. Větší smysl pro Jarmilinu krásu naproti tomu mají asketický kaplan a rozkošnický hrabě. Myslivec dlí za bouře u převozníka i Jarmily a tu si vypravují. Převozník věnuje vzpomínku své odhodlané matce, jak jí dal zámecký pán manžela na vojnu, jak před pánem, který jí nástrahy činí, za mužem do války s dítětem na ruce prchla a jak se s mužem ve válce raněným v Praze shledala, všude v nebezpečích chráněna Matkou boží. Myslivec povídá o snivém hochovi zámeckou paní matce odňatém a v zámku chovaném, kterému zámecká dceruška své klenoty dá; když je pak u něho naleznou, uznají jej za zloděje a dají ho na dvě léta do žaláře; tu přichází k přesvědčení, že zlato je vším, a za zlato odhodlá se baviť i vášnivou zámeckou paní. A dívčina posléz rozhovoří se o zrazené dívce, která se ze zármutku utopila a jejíž rmutný stín nevěrného svůdce pronásleduje, až jej i smrtí v náruč pudí, ale hned mu odpouští, jakmile se její lásky dovolává. Přes to zůstane si zlotřilec důsledným: ze vděku za to vše dá mladý zámecký pán „kůl těžký probit dívčinou hrudí.“ Historky tyto vyplňují tak značnou částku knihy, že ostatek objemnější místo zaujíti měl, aby komposice případněji vytvořenou se jevila. Že si zrovna tato společnosť pouze kluzké příběhy vypravuje, bude snad mnohému čtenáři s podivením. — Hraběnka odváží dcerušku Helenu z Prahy moderním kvasením rozechvělé; a když s ní, s manželem, s abbéem a s myslivcem, Helenu zbožňujícím, rozbouřenou řeku přejíždí, zlomí se vesla, nebezpečí smrti hrozí všem, avšak lodníkova Jarmila Rusalka svou čaromocí je vysvobodí jen proto, aby myslivec ani v hrobě nespočinul v náručí Helenině. Marně uchází se Rusalka Jarmila sepjatýma rukama o myslivcovu lásku, bez úspěchu chce si jej upoutať i hraběnka svůdná: myslivec nemá očí leč jen pro Helenu, ale právě kráska, kterou myslivec zbožňuje, ochladla ve svých citech k němu; lásku k národu probudil v ní abbé, který pevně v bu-

doucnosť jeho důvěřuje, kdežto Helenka je národovkyní silně pochybující; nad národem skorem zoufá:

Hle, naše pyšná, královská Praha,
v koruně české ta perla drahá,
střed naší síly! — jen blíže hledni,
netečnosť uzříš, lhostejnosť všady, —
jak slabé, křehké jsou naše řady!
Cizoty jedem spiti jsou jední,
ti druzí za zisk prodají duši. —
A naše mládež, — ve které tuší
vlasť spásu svoji? Mládeže není!
jich srdce zvolna, lenivě buší,
nadšením krev se sotva kdy zpění,
ideál žádný nezáří pro ně.

„A venkov? — všude tma jenom čirá.“ Jsme patrně asi na počátku r. 1848. Abbé odpovídá:

Pojď se mnou, chcešli. Pohledni z blízka
do očí lidu, ze kterých blýská
už nový život a síla nová! —
Překvapí brzy své staré vrahy,
již sotva věří, že posud chová
naděje jiskru v sehnuté skráni.

A Jarmila uhlířům i rolníkům v lodnické chatě hlásá:

Cep Tábority však těžkým věru, —
jen silná páž ho ze země zdvihne.
Nuž, páže tužte k velikému dílu,
doufejte jen ve svoji sílu,
vás ta jen spasí!“ —

Myslivec vyzývá k boji proti pánům, avšak abbé opětuje:

Vzdělanosť jen buď naší zbraní,
porobu zničí, zbaví nás nouze!“

Půvaby večera před prvním květnem před námi se rozvíjejí: všecka příroda je v Rusalce více méně součinná; škoda jenom, že detailu někde přesně výpravně upotřebeno není. Jarmila přiláká myslivce k řece a dolů v její proud k zámku rusalek, ale když si tam myslivec přiosobí perličku, div ho rozezlená řeka neusmrtí. Lid myslivcem veden zmocní se panského zámku, myslivec unáší Helenu, zabije abbéa, který mu zakročil cestu, a v ústraní prosí Helenu:

„Mé srdce vezmi, věř lásce mojí!“
V očích se jemu zoufalství krylo, —
však dívka chladna, bez hnutí stojí:
„Nechci tvé srdce! vášeň tvá děsí, —
nechci tě vidět!“ pravila temně. —

Zlata lačný myslivec hrozí tedy, že ji prodá za drahý výkup. „Mnoholi žádáš?“ ptá se ho Rusalka Jarmila, ukáže mu hlubinku se zlatem, myslivec noří páže do zlata:

V tom pod ním půda počla (sic!) se chvěti
a sypká země náhle se boří
pod nohou jemu. — Zděšením jatý
zachytiť chce se — po příkré stráni
s výkřikem divým však padá, letí.

A mizí ve vlnách řeky. V týž čas Praha skrocena, a s ní celý odpor (červnový). Jarmilin osud se smutně splnil: Rusalka odchází na vždy se země. Kdy se vrátí? Až símě lípy vzroste

a větve svoje rozprostře směle
plničké květů po vlasti celé,
až pod ním najde úkryt svůj pravý
štěstí a volnosť, láska i víra . . .

A nešťastný lodník? V dálce naříká nad úpadkem národa. Naši básníci nepřestávají na nynějšek trpce žalovati. Zevšad ozývají se úštipky jako Legrův:

Statečnosť česká? Kde ji teď vítať?
Lichvář by za ni haléře nedal . . .

Tři povídky slovou *V kostele*, *Labe* a *Na osamělém dvoře*. Nejdelší z nich jest *Labe*. Mladý statkář Lubas umíní sobě podmaniti jednak vrtošivé, nezkrotné a někdy také zdivošené Labe, jednak svou líbeznou, čtveračivou, koketnou a záletnou sestřenici Floru. Její otec, jeho poručník, hospodaří mu na statku (do své kapsy) tak výtečně, že ho výdatně strhne, a touž roztomilou cestou dolů spěje to dále: Lubasovi šťastně přibývají dluhy a vábné Florince — milovníci; výskal Lubas prohospodaří rodný svůj dvorec, a Flora vezme si stýskala notáře, který si však za nedlouho jmění ženou marniti dává. Mine deset roků. Lubas povýšil na doktora: dříve sám při rolničení pohořel a nyní chce rolnictvo spasiť! Uchází se proti notářovi, Flořinu manželovi, o poslanecké křeslo, ale zrádná Flora vláká ho k sobě na dostaveníčko a — kdo tomu uvěří? — zdrží ho tam tak dlouho, až pan doktor zmešká dobu, v níž by si voličů získati měl a mohl: notář zvítězí, poražený doktor sedne v měsíčné noci na loďku, plyne zamyšlen po Labi a sjede ve hlubinu, z níž ozývá se pak naposled umíněné jeho heslo: „Regulovať Labe." Avšak i notář prohospodaří statek a nevidí jiného zbytí, než postoupiť jej tchánovi. *Labe* vyprávěno jest obratně, plynně, působivě; shody Labe s Florou výborně jsou sestrojeny, že však příběh desítiletou přestávkou na dvé roztržen jest, věru není komposiční předností dílka. — Virtuosností až krutou sepsána je skizza *V kostele*: o ženách harpiích, jež jedovatým kalem pomluvy každý pěkný pohyb i krok, každou zásluhu, každou oběť srdce, jakou mladá ovdovělá rekyně skizzy rodičům přinesla, nelítostně ohaví. Nač tedy býti něžným, oddaným, obětavým? *Na osamělém dvoře* zabíhá ve zdánlivě jinou výstřednosť: hrdina s velikým sebezapřením ochrání a ušetří ctnosť půvabné dívky, a tato se mu za to později, když jí, provdané paní Černé, choti vášnivého karbaníka, osidla klásti se snaží, nekonečně vysměje! Kusá, skreslená, přepepřená to satirka, která vlastně *dva* různé hrdiny *v jedné osobě* má, ve které musa, jako sestra zlolajných „zbožných žen" z obrázku *V kostele*, s paničkou à la paní Černá vyzývavě pod paží se vede a ve které ni nejchudší kladná idea nepronikᠠ!

Povídky veršem jsou čtyři. První je *Pan doktor*. Šestnáctiletou Lidušku chce doktor, chce ji také baron Hrubý, ale Liduška miluje mladého, bolem seschlého studenta. Její starší sestra Markétka jí však vypoví své zkušenosti: též Markétka milovala mladého, horovného,

láskou k národu nadšeného studenta, jímž nyní není nikdo jiný nežli známý nám doktor, nynější Liduščin nápadník. Kdys učil Markétku lásce k lidu, Markétka chová tuto lásku v srdci svého srdce, ale doktor si „umoudřil," stal se chlebařem, a jí nad tím srdce nezhojitelně schne. Co se stane s krásnou Liduškou?... Proud vypravování plyne ničím nezdržován. Forma je velice pružná, jemných rysů. Ale proč nedal básník doktorovi ni jmena ni příjmení? — V obrázku *Na čekání* sejdou se čtyři lovci: mlynář Stoupa, archeolog účetní, správce a důchodní; protože však čekaný srnec nejde, vypravují si různé myslivecké historky. Důchodní poví svou o mladém uherském hraběti Silajovi, manželu švarné paní, která svou přízeň zadala Vešelenému: tento jde na lov medvědí a přinese kůži z medvěda, ale náhodou z téhož medvěda, kterého hrabě kdysi sám zabil: přinese ji z hraběnčiny ložnice. Hrabě donutí ho tedy k boji s medvědem, žádné lsti nepřipouštějícímu, k boji před svědky, a tu medvěd šviháka Vešeleného jedinou ranou své tlapy zabije. Správce více méně bájí o sobě, jak těžce strádal, i matku o peníze na dar obelhal z lásky ke vdově, která si pak ošemetná jiného vzala. Stoupa opětuje, co slyšel o zlé mlynářce v Pekle, jak ji Pavel krajánek tím napravil, že, když jej uhodila, stavěl se mrtvým a, kdykoli jej do vody hodila, zase se jí před mlýnem jako mrtvý objevil. Žertovné na této čekané je to, že každý z posavadních vyprávěčů (důchodní, správce i mlynář) jakmile skončí svou historku, zmizí z lesa do blízké krčmy. Připomíná to skladbu, při níž hudebník za hudebníkem, když na svůj nástroj dohrají, postupně z hudbiště odcházejí. Pan účetní, zbyv v lese sám, usnul a má archeologické vidění: jak jej nebožtíci z mohyl za to odsoudí k smrti, že jim nedává v hrobech klidu, jak jej krásná dívka nebožka k osudnému odchodu na onen svět připravuje i posilňuje, a jak když ortel na něm vykonávají z nenadání, vzkřiknul: „Železný nůž! věru! Železo už znali! Bože, kdy by to věděl ‚Musejník'!" A pak? Než „pak celý týden trpěl podagrou."

Povídka *Z denníku pana Adama* rozlušťuje svým způsobem společenskou záhadu, kterou se také Eliška Krásnohorská nedávno ve svých Vlašťovičkách zabývala. Pětatřicetiletý venkovan rozhodne se, že si vezme ženu. Jeho náklonnosť se kolísá na dvě strany: k prosté Vilmě a k prostější Marii. Tuto zklame, onu si vezme: Vilma se dozvídá, jak její muž Marii zradil, avšak miluje ho přec, ano vyprosí na zrazené, že mu odpustí. A manžel je nucen vyznati, že víc umí srdce prosté ženy než vědoucí muž, žeť ona trpěti zná a při tom nevzdechnouti. Mezinárodní novelkou jest *Učitelka*. Starý Matuš žije velmi spokojeně kdesi ve vísce. Jednou v podjeseni přilítne k nim podivné ptáče: učitelka Anežka, mladá dívka se srdcem žalostným, se zžíravými touhami v nitru; chtěla býti svobodna, samostatna, chtěla vychovati národu uvědomělý dorost, ale nyní dopadá na ni k nemalému žalu jejích starých ubytovatelů všechna zoufalá tíha samoty, opuštěnosti, rozhojněné snivosti. Její nejlepší těšitelkou jest — lebka, která se jí zdá volati: Pracuj! Dostaví se láska, o ruku Anežčinu požádá tovární úředník, ale tento její vyvolený jest Němec — a dívka, učitelka lásky k národu, nemůže chtíti a nechce bojovníka z řady nepřátel. Jemu tím zmařena radosť k životu, a dívka? Její vůle je silna, ale tělo slabo: Anežka podlehne

a zemře. — Povídky veršem jsou nejlepší knihou Legerovou a jednou z nejlepších básnických knih českých.

Své *Legendy* (1786—1787) věnoval Želimír Vlastenecký památce Budějovického biskupa J. V. Jirsíka „se srdcem zlatým, které „vychovalo stero duší, jimž v tepnách česká krev a mysl buší." Prvý oddíl *Naše hvězdy* obsahuje zvěsti a příběhy české, moravské i polské: jak sv. Method ze sochy Krosinovy utvořil Staroboleslavskou Matku, jak Tuman a Kuman sv. Lidmilu zaškrtili, jak umírající Method k vytrvalosti v zápase pobouzel, jak se sv. Václav se Zlickým Radislavem v sedání setkal, jak Podivín v krvavých stopách sv. Václava z dobročinné cesty se vracel, jak sv. Vojtěch na Zelené Hoře zemi s nebe vláhu vyprosil, jak mniši blíže Kazimíře loupežníky, knížecí poklad na nich bezúspěšně vyžadujícími, usmrceni byli. V ostatních třech oddílech (*Ranní perly*, *Polední stíny*, *Večerní vánek*) zastoupeny jsou všechny tři myšlenkově kvasivé a bouřlivé díly starého světa. Tam v Poledních stínech najdeme cosi nového — zbožnou bujarou legendu *Netušenou pomoc*, o roztříštěném a zázračně znova sceleném poháru. Poesie libě dýše z Alžbětiných *Růží*. Effektně končí *Vzácný host* (Kristus). Výmluvné péro nadaného a sečtělého pseudonymního spisovatele odvažuje se častěji na nesnadnější látky a na obtížnější sloky, jež dobře jazykem až na několik licencí přesným a bohatým i pádným veršuje. Dojem knihy, ačkoli v ní na leccos nevyspělého narážíme, je převahou příznivý.

Jos. Zd. Raušar vydal veršovaný *Obrázek z dob robství Srbska.* Štíhlou Jarou „malou holubici" Živku bystrých očí z rodné chýže unáší krutý „luňák" bega pro pašu Bělehradského, při čemž ubohý její otec, malomocný, starý, o čtyři statné syny již oloupený Srbín handžarem zabit a jeho chatka spálena. Živčin pátý bratr, sokol bojechtivý, bouří tedy z touhy po odvetě venkovský srbský lid, a když (r. 1862) v Bělehradě zápas o svobodu propukne, přikvapí venkované, Živčiným bratrem vedeni, na pomoc, bratr skolí děvokrádce begu, ale i sám klesá zastřelen, a Turci zavraždí též jeho sestru. Účel vyšší však dosažen: srbská vlasť od asiatského staletého jarma osvobozena. Vítězný boj pro národní samostatnosť, toť zajisté velmi vhodná i vděčná látka pro moderní epos, ale k jeho napsání bylo by velikého slohu potřebí. Raušarovy různoměrné, ponejvíce rýmované sloky jsou jen jako drobná mince s rázem do jisté míry národním, ale při tom i mince zrna nestejného, tu ryzejší, tu levnější. Hlavní přednosť, již Obrázek do sebe má, je znalosť i kraje i života srbského: spisovatel žije v Bělehradě.

Frant. Zákrejs.

Cena duše. Kázání a jiné řeči. Napsal Red Albert Warren Clark. M. A. Nákl. vlastním.

Ochotnické divadlo. Pořádá Arnošt Schwab Polabský. Svaz. 44.: Žena. Činohra o 4 jednáních. Napsal V. Štech. Svaz. 45: Bílí koně. (Rosmersholm.) Činohra o 4 jednáních. Od Henrica Ibsena. Z norvéžského volně přeložila El. Pešková. Svazek 46: Divoška. Činohra o 4 jednáních. od A. N. Ostrovského a N. J. Solovéva Přeložil J. Wagner. Nakl. M. Knapp. v Karlíně 188~.

Slovanský sjezd v Praze 1848. Na památku čtyřicetiletou vypravuje a dokládá akty příslušnými Jan M. Černý. Nakl. týž.

Almanah českých dětinců s schematismem. K oslavě čtyřicetiletého jubilea nastoupení trůnu Jeho Veličenstva. Sepsal A. K Viták. S podobiznou Jeho Veličenstva. Nákl spolku škol mateřských, v Poličce 1888.

Druhá výroční zpráva Národní jednoty pro jihozápadní Moravu sídlem v Telči za dobu od 12. dubna 1887 do 22. května 1888

Památky archeologické a místopisné. Orgán archeolog. sboru Musea království českého a Historického spolku v Praze. Red. dr. J. L. Píč. Díln XIV. seš 5

Krok. Red. F. X. Prusík. Ročn. II. seš. 6.
Slovenské Pohľady. Red. S. Hurban. Ročn. VIII. č. 4.
Ženské listy. Red E. Krásnohorská Ročn. XVI. č. 6.
Jarý věk. Red. J. Sokol. Ročn. VI č 11.
Švanda dudák. Redaktor Ign Herrmann. Ročn VII č. 12.
Zábavné listy. Red. J. L Turnovský. Ročn. X. čís. 14.—17.
Komenský Red. Fr. Slaměník. Ročn. XVI. č 23.—27.
Zeměpisný sborník. Red. dr Jan Řeřábek. Ročn. II. č. 11. a 12.
Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. X. č. 5.
Obzor. Red. Vl. Šťastný. Roč. XI. č. 9.—11.
Hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Ročn. XI. č. 9.—11
Vesna. Red. Fr. Dlouhý. Ročn. VII. č. 10—13
Literární listy. Red. Fr. Dlouhý Ročn. IX. č 10—13.
Budečská zahrada. Red Zeman a Weinfurt R XIX Díl I. č. 10.—12.
Naší mládeži. Red. J. V. Krátký. Ročn XIV. č 5
Posel z Budče. Red V. Kredba a L. Strahl. Ročn. XIX. č 22. 25
Česká škola. Red. Al. Vávra. Ročn X č 16.—19.
Hlídka literární. Ročn. V. č. 6.
Anděl strážný. Red. V. Ambrož. Č. 6.
Český mechanik. Red. Jos. Kettner. Ročn. III. č. 6.
Dalibor. Red. Fr. A. Urbánek. Ročn. X. č. 24.—28.
Vojenské listy. Red. Jar. Čepník. Ročn. VI. č. 8.—10.
Poutník od Otavy. Red. R. J. Bort. Ročn. IV. č. 10.—12.
Česká Thalia. Red. J. Ladecký. Ročn. II. č. 10—12.
Blahověsť. Red. Fr. Krásl. Ročn. XXXVIII. č. 15.—17.
Beseda učitelská. Red. K. Bulíř. Ročn. XX. č. 1.—7.
Slavín. Red. J. V. Krecar. Dílu IV. seš. 1.
Domácí hospodyně. Red. Mil. Procházková Ročn. V. č. 7.—11.
Zahrádka maličkých. Red. M. Procházková. Ročn. I. č. 7.—11.

OBSAH.

OSVĚTA.

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

Patisk celých prací se vyhrazuje. — Lhůta k reklamacím končí vyjitím nového čísla.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

1888.

OSVĚTA

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO VIII.

Knihy a hudebniny redakci zaslane.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu V (Hory Orlické) sešit 1. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 11. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Soukromé obchodní právo rakouské. Zření maje na živnostenské novelly ze dne 15. března 1883 a 8. března 1885 sepsal dr. Ant. Randa. Seš. 1. a 2. Nákl. týž.

Bibliothéka pedagogických klasiků českých i cizích. Redaktor Fr. Bayer. Roč. VIII. Jana Amosa Komenského Sebrané spisy vychovatelské. Nákl. vydavatelovým.

Boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny. Sepsal dr. Jan M. Kryštůfek. Oddíl II. seš. 6—8. Nákl. Ed. Valečka, v Praze 1888.

Politické zřízení Východní Indie Britské. Vykládá prof. dr. O. Feistmantel.

Život zvířat. Od A. E. Brehma. Dílu III. (Obojživelníci a ryby, překládá A. J. Bayer) seš. 7. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (významných) písní všech slovanských národů. Pořádá, harmonisuje a vydává L. Kuba. Knihy VI. seš. 11.: Písně ruské (velkoruské) překládá J. V. Bohuslav. Nákladem vydavatelovým.

Spisy Jos. Kajetána Tyla. Pořádá J. L. Turnovský. Dílu III. Seš. 2. a 3. Nak. Al. Hynek, v Praze 1888.

Vzdechy a popěvky. Básně Jos. Jasanoviče. V Krnově 1888.

Chrt. Obraz ze života. Napsal Václ. Kosmák. Seš. 9. a 10. Nakl. F. Šolc, v Telči 1888.

Ottova Laciná knihovna národní. Serie XI. seš. 11.—13.: Z těžkých hodin. Obrázky Starohorské od Jos. Brauna. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Česká bibliothéka rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá B. Frida. Ročn. IV. sv. z. 12.: Dva světy. Román od I. L. Kraševského. Přeložil P. J. Š. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Obrázková knihovna pro mládež. Řídí St. Řehák-Kamenický. Ročník VI. seš. 7.: Obrázky ze přírody. Část IV. Nakreslil J. Havelka. Illustroval Jan Dobeš. Nakl. B. Böhm, v Novém Městě n. Metují 1888.

Matice lidu. Redaktor Pr. Sobotka. Ročn. XXII. čís. 4.: Železná koruna. Historický román od J. Svátka. Nákl. spolku pro vydávání laciných knih českých, v Praze 1888.

Moravská bibliothéka. Pořádá Frant. Bayer. Ročn. IV. čís. 28.—41.: Prosté novelly. Sepsal Václav Hes. Ročn. V. pořádá Fr. Dlouhý. Čís. 1.: Malé historie ze života staročeského od dr. Zik. Wintra. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1888.

Encyklopedie humoru a vtipu. Seš. 11.—13. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1888.

O Jednotě českobratrské v Čechách jihovýchodních. Podává Fr. A. Slavík. Otisk z výroční zprávy c. k. reál. gymnasia v Táboře 1888.

Časopis Maćicy Serbskeje. Red. Michał Hórnik. Lětnik XLI. Zešiwk I. V Budyšině, z nakładom Maćicy Serbskeje.

Typhus (hlavnička, horká nemoc). Úkazy, způsoby, příčiny jakož i prostředky k odvrácení i léčení nemoci této. Vzdělal dr. E. T. Nakl. A. Hynek, v Praze 1888.

Návod k ošetřování šestinedělek. Praktické rady a pokyny pro nemocné i pro jejich ošetřovatelky. Vzdělal MUC. Ant. Müller. Nakl. týž.

Nakládání a zavařování ovoce. Návod k dušení a cukrování ovoce, k připravování marmelad a šťáv, jakož i poučení, jak se ovoce čerstvé i zeleniny suší a ukládají. Napsala Bož. Tichá. Nakl. týž.

Cvičení s tyčemi s přečetnými příklady. Pro školy a spolky napsal Aug. Krejčí. S 50 obrázky. Nakl. M. Knapp, z Karlíně 1888.

Zpráva o Libušiných lázních v Bechyni. Sestavil dr. August Holohoubek. Nákl. vlastním.

České velení pro pořadová cvičení spolků střeleckých, vysloužilých vojínů, hasičských, sokolských a české velení pro cvičení se zbraní pro spolky střelecké. Sestavil Aug. Krejčí. Nakl. týž.

R. 1888. Čís. 8.

OSVĚTA

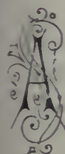

V Pražských ulicích za starodávna.

Líčí

dr. Zikmund Winter.

(Pokračování.)

A teď pohledněme zase k lidem a životu pouličnímu. Na orloji staročeském již hodina nemálo přeběhla nad čtrnáctou, a v ulicích život žije živě.

Hoj! tamhle kouř na ulici, tamhle taky, a pod ním prokmituje plamen! Co to? Hoříli? Hoří, ale na ohništi v ulici postaveném, na němž smaží, vaří, pekou ženy krmě všelikteraké na prodej. Věc divná to, přes tu chvíli hořela česká města, přes tu chvíli aspoň celá ulice popelem lehla: a ouřad propouští, aby na ulicích byly potulné kuchyně! Jen v moru zapovídali páni. Čteme r. 1585 zákaz císařský: „Zapovídají se po všech ulicích před domy pečení i také smažení všelijakých mas a ryb, od nichžto smradové k nezdraví lidem příčinu dávají.“ Že také „ohniště“ kamenná při domech bývala na ulici, to víme ze svědectví již svrchu psaného, jež r. 1590 Jan Černohorský, Malostranský kloboučník, pravil soudu: „Vyšel jsem z domu (před Slavatův dům); tu jeden proti mně z blata se dobýval a dobyvši se spolehl na vohniště, jako Hemelinka pivo hřívá.“ Obzvláště u masných krámů řezníci veřejně smažívali chutná i nechutná díla rukou svých. Žalujeť r. 1544 mistr Václav Medek, měšťan Novoměstský, že „na place při jeho gruntu u masných krámů řezníci smaží klobásy v krámích a že smrad mu jde do pokoje.“ Ale nevyhrál; řezníci smažili při kostele sv. Lazara svoje klobásy dále. (Ortely komor. soudu, v univ. knih. 17. A. 35.) V městech venkovských stavěly ženy svoje ohnivé kuchyně na ulicích jen k posvícení a o jarmarce. Z knihy Kouřimské (r. 1591) víme, že Regna koláčnice k posvícení strojívala jísti na rynk.

Tedy na ulicích při ohni otáčel se rožeň s napíchnutými zvířátky aneb na pánvi v omastku žalostil a pištěl ten onen ubohý tvoreček, z něhož za několik málo denárů peruť, nohu nebo jiný kus sobě příhodný pojídali okolostojící, až jim sádlo neb olej od úst pršel, ale pozorujeme, že nestojí jedlíci kolem pouliční kuchyně v tovaryšstvu

demokraticky jednostejném: jsou ve skupinách, rovný staví se k rovnému, nemaje s jinými spolku. Byla tehdáž doba, v níž rozdílové stavů i vrstev až do směšnosti byly provozovány, ano kázány. Ku příkladu čteme v jirchářském řádě cechovním: „Nemá tovaryš s učedníkem jaké srozumění míti, s ním bratrstvo píti, na procházku choditi aneb na ulicech s ním jísti pod pokutou šesti krejcarů.“ Také vylož si onen zjev z nedůvěřivosti tehdejších lidí jedněch ke druhým: kdo se neznali, ohledávali sebe zvědavě a neříkali sobě mnoho.

Co pak se zlobí tuhle Bartoň Bališ, rozkládaje ruce nad svým krámečkem s ořechy a jiným ovocem? Co praví mu ona osoba patrno rytířská, rovně tak zlostně rukou házejíc, a proč „hampejsuje“ onano babka od krámku ucházející? I přišla babka prve ke krámci a chtěla dvou peněz, za které koupila si včera ořechů. „Ořech prý byl špaten, nehoden.“ Bartoň, „že ho takový koupil od Boubínského, aby lidé láli jemu a naňho aby ořechem zkaženým házeli.“ V tom přistoupí osoba rytířská a spustí: „Kdy by se to ve Vídni neb v Moravě stalo, dali by tě ztrestati a vořech do Dunaje vházeti neb spáliti!“ (Arch. Pr. č. 1119, fol. 47, r. 1540.)

Zanecháme Bartoně i s „ořechem“ a půjdem s proudem lidí, směřujících z trhů a kotců k rynku.

Postřehujeme některé mladší lidičky, ani se protulují ulicí ledabylo. Těch si všimneme nejprve. Rudolf císař o nich pravil: „Mnozí lidé nepokojní a zahálčiví ve dne v noci po městech Pražských se protulují a lidem všelijaké příčiny k různicím dávají, v jejichžto počtu též i někteří svévolní synové měštští zahálčivý život vedouce se nalézají: protož o tom purkmistru a konšelům poroučíme, aby na takové lidi zlé a všetečné pilný pozor měli a je ztrestati dali.“ A Veleslavín (Politia) zlobí se, že „prázdní lidé se po rynku třebas celý den procházejí; nadává Pražským synkům „nočních sův, krkavců, vína a piva zhoubců, čtveráků, frejířů“ atd. Prý dělají povyky, lidem pokoje nedávají, o dláždění rapíry brousí, vejskají a toulají se „pod pěkným pírem a s dlouhým rapírem.“ A jiný znatel tehdejšího života vypravuje: „Zbytečných blatošlapů jest všude tolik, že v městech téměř jiných lidí nevidíš, nežli ty, ani stojí uprostřed ulic neb rynků, neb patří na krámy zlatníků, apatykářů a jiné podobné krámce; sbírajíce noviny a klepajíce o nich dále, lidem se posmívají, tu po jednom pohvizdují, druhého píchají, třetího štípají, jiného kousají.“ (Quarinus Grewel str. 1243.)

Taková líná chasa městských synků „pod pěkným pírem“ a mladých pánů stavu panského ulicemi sem tam se tlukoucích nikdáž nouze nemívala o pračky pouliční. Podněty k nim nejspíše brávali prázdní ti kloučkové z cizinců rovně tak prázdných a drzých. Už Vladislav král naříkal Pražanům „na vejstupky v městě,“ jež dějí se obzvláště jeho dvořanům a jich sluhám, též jiným z cizích krajin příchozím a velebnosť královskou navštěvujícím. Nechať prý výstupkům brání se skrze rychtáře a stráže po desátcích a čtvrtích. (Chaos v arch. Praž.)

Za Vladislava byli to Polané a Uhři, kteří v Pražské ulici výstupky provozovali. Za vlády Habsburků byli to lidé románských národů, hlavně Vlaši. Těm se líbilo obzvláště naše Pražské pohlaví ženské,

jemuž dávali svůj cit horoucí tak na jevo v ulicích, že dobré paměti císař Maxmilian r. 1575 (23. června) „dekret o cizozemcích“ nucen byl vydati: „Rozličné osoby zvláště národu vlaského ve dne v noci po městech běhají, lehkomyslnosť bez bázně a studu provozují, k pohlaví ženskému v domích i na ulicech neuctivě se chovají: protož přísně poroučeti ráčíme, aby všickni cizí národové, kteří při dvoře služby nemají, odsud se pryč odebrali.“ Neposlušným hrozeno trestem hrdla! (Budišínský rukop. fol. 96.)

Za nástupce Maxmilianova bylo tu cizinců ještě více; byla Praha jimi plna, a jest věc jistá, že přemnozí z nich byli tu jen pro výtržnosti, výstupky ba zločiny. Vedli si tu tak, že Rudolf nařizuje, kterak se v městech Pražských chovati, nemohl než dáti o nich psáti: „Při dvoře našem i v městech Pražských zvláště v domích panských mnoho lidí cizozemců, zahalečů se nachází, kteří obchody se neživí, ale v domích z lotrovského úplatku se zdržují a vydávajíce se za dvořany rozpustilosti, šarvátky provozují, z lidí oděvy loupežně strhují před nimiž ani domové dobře uzavíraní v bezpečnosti nezůstávají.“ Rychtářům, kteří do panského domu za takovými lotříky vcházeti nesměli, dal císař moc, aby hned na kancelář českou vzkazovali, v kterém domě takové ptáčky chovají. Přechovávač že ztratí hrdlo. R. 1601 obzvláštní mandát vyšel o „banditech.“ Císař je zove sběří, která „pro své zlé skutky ze Vlach vypověděni jsou.“ Ti „při dvoře Našem se zdržují a jsouce z peněz najati všelijaké zlé věci, lidi tejně mordujíce, provozují, jakž to mnozí příkladové, kteréž se v kolikasi málo měsících zběhly, dostatečně ukazují; jak času nočního, tak i ve dne po ulicech mnozí hrdlem svým bezpečni býti nemohou.“ I rozkázal tenkrát císař, aby „ti vypověděnci nebo banditové v deseti dnech byli vybiti pod neprominutedlným trestáním.“ (Sob. po sv. Petru a Pavlu. Arch. Praž. č. 112.)

Ti a takoví prázdní ba nebezpeční lidé naši i cizí z bujnosti krve bez ostychu svádívali bitvy na Pražských ulicích; lidé se k nim zbíhali i mívali z toho divadlo i potěšení. Rudolf císař divákům to vyčetl rozkazuje: „Kdež by pranice vznikly, aby každý takové šarvátky přetrhoval a nadarmo k divadlu se nepostavoval, nýbrž aby právo bylo povoláno, se přičinil.“ Za řád bylo, aby rváče na ulici „rozvozovaly“ osoby přísežné, kteréž byli čtvrtní hejtmané, padesátníci, kteří bděli nad padesátkem domů, a desátníci, kteří spravovali domů deset. Také rychtář a písař měli bdíti a soky z ulice do vězení „dle uvážení“ sbírati. Bylli kdo ze stavů vyšších, toho sebrati nesměli, ale „zavázali ho na česť a víru,“ že se postaví soudu. Kdo se „právu“ protivil, „ten každý podle spůsobu a povahy osoby pokutou starodávní ruky pravé ztracením ztrestán býti měl.“ K tomu řádu přidal Rudolf král, kdy by se osob dvoru jeho dotýkalo, že je vypoví ode dvora i ze země. (Chaos v arch. Praž.)

Znaje teď čtoucí řády a věda, že vznikly za příčinou velikého množství lidí výstupných, kteří „brousívali rapíry“ o kamení v ulicích: nepodiví se aniž pohorší tím, když mu těch bitev, jakož jsme je skutečně v ulicích shledali, drobet více vylíčíme.

„Varujte! Varujte!“ volá pacholek rychtářský strkaje lidi ze stezky dlážděné do stružek. — „Varujte! Právo jde!“ volá a za ním

hned kráčí bystrým krokem rychtář s palcátem a žilou. Běží. Teď člověka, jenž chodí s krosnou a s ptáky vedle domů a prodává je, komu vděk, div neporazili. „Bodejž tě neštěstí vzalo!“ řekl, ale vida právo, zamkl se hned. Právo běželo za roh. Tu v hromadě lidí stál pán s okrvaveným kordem a na kameně před domem seděl druhý s okrvaveným čelem, lidé ho drželi, aby se nepřevrhl. „Šelma vrahovská!“ volali někteří stojícímu bojovníkovi a jiní bez nadávek domlouvali mu hořce a jiní zase nedali mu odběhnouti práva. Právo přišlo. Pán vydal rapír řka: „Pane rychtáři! příčinu toho zsekání dal sám vztekle ke mně jda, škaredě hledě a za braň se drže.“ Žeť „škaredě hleděním“ příčinu šlechtici i nešlechtici brávali sobě k bitvám, to víme ku příkladu o Jiříkovi Sakovi z Bohunovic r. 1557, jenž byl od jiného zemánka pro to pohledění hodně zsekán. (Ortele zemsk. soud. v univ. knih. 17. C. 30, fol. 164.) Bitev pro nešlechetné slovo, pro nadávku bylo ovšem hejno daleko větší. R. 1552 prali se na Pražském náměstí Jiřík Ursin z Vladaře s Bořkem Dobalským pro polskou nadávku, tehdáž příliš obecnou, ošklivou. (Komor. kn. půh. žlutá.) Někteří páni dávné zlosti svoje až do města přinášeli a tu jim na podívanou měšťanů dávali průchod. Benjamin Helm z Vorlova šel r. 1575 konec mostu Pražského blíže lázně královské, a Jakub Cipecký „jdouc po něm po zadu dobyv kordu nenáležitě tím kordem v místě nebezpečném k zbavení života naskrze v stehno probodl, tak že barvíř, aby živ zůstati měl, pochyboval.“ Tenkráte přiběhnuv rychtář vzal rytíře na závazek cti a víry.“ (Arch. Praž. č. 1143 f. 88.) Ten případ vybrali jsme proto, aby čtoucí poznal, že rytíři píchali se taky nerytířsky po zadu. Kterak píchali se po předu, toho jsou knihy komorního soudu plny. Než zanechme pánů a pojďme za rychtářem městským. Nepůjdeme dlouho, aby nebylo nic podívání hodného.

Jdeme nahoru od Sladkých pivovaru. Na rohu při domě jednom přivázáni jsou mezci a u nich hromada lidí nadávajících sobě. Rychtář se zastavil. Nadávali si tu Jan Opice ze Třebska a Jakub Barták a ještě koliko jiných.

Proč? Tuhle ten Němec Thym původ svády! Tak aspoň žalují někteří rychtářovi. Když královští služebníci seno na mezcích nesli, ti mezkové u domu Jana Opice byli přivázáni a sluhové zaběhli asi do hospody. Tu ten Thym domlouval prý se k Jakubovi Bartákovi (který tu před domem bez pochyby jen tak ledabylo stál), „proč mezkové ke dveřím jsou přivázáni?“ Kterémuž odvece Pražský ten soused: „Neumím s nimi mluviti, než poněvadž německy rozumíš, mluv s nimi o to!“ Začali si nadávati nejprv oni dva, pak přišla paní Opicová, pan Opic a nadávali si všickni. Právě když řekla Opicová Jakubovi haníc ho, že sedlák jest, k čemuž Jakub odsekl: „Jsemli sedlákem, přijďte si pro úrok ke mně!“ — právě v tu chvíli přišel rychtář, a že to nebyli urozenci, sebral je všecky. Z knihy soudní (č. 1130, fol. 305 r. 1538) víme, že se po dobrém smířili a na vzájem na cti opatřeni jsou, totiž tak, že není jim k necti, co si vynadali.

Rychtář kráčí s hašteřivými lidmi podle sv. Jiljí k radnici, my zahneme kolem sv. Martina na trh uhelný. Cestou nám překážejí dva nemocní na ulici ležící a skupení žebráků, kteří kráčejí dům od domu,

krám od krámu, sklep od sklepu, všude se zastavujíce a modlitbu mumlajíce. Jako ráno u kostela, takž i teď postřehujeme, že každý žebrák obojího pohlaví má znamení z úřadu sobě vydané. Je to „kolek," jejž mají při růženci nebo na holi neb na prsou přivázaný. Z knih městských (č. 326, fol. 59) víme, že přes tu chvíli biřic městem provolával, aby žebráci přespolní — a to byli v Starém městě již ku příkladu žebráci Novoměstští — a ti, kteří „jsou v městech pracemi a službami nesestarali," ihned z města se vybrali, neli, že budou vymrskáni, a kdy by se opět vrátili, že jim ruka bude uťata.

Tak provolával biřic častokráte, možná, že leckterémus přespolnímu žebrákovi dali pardus, některému snad i ruku vzali od těla: ale přes to táhli se žebráci z celých Čech do Prahy, a biřic volal zase a zase. Úřad šestipanský (hospodářský) volal si žebráky Pražské leckdy na rychtu, aby je „protříbili." Tu je „examinovali, proč žebří, zdali pobožně jsou živi, almužnyli nepropíjejí, máli který ženu, vzalli si teprve v žebrotě ženu," atd. Tu v rychtě dostávali „cejchy čili znamení" svá s výhrůžkou, ztratíli je aneb odevzdajíli je komus od sebe, že biřic vinníka vyvede z města; při tom ouředníci je napomínali k návštěvě chrámu a chval božích a slibovali, že se budou dotazovati tohoto a tohoto, „co se od kněžstva na kázaní každodenně káže, zdali to umí oznámiti." Toho jim ovšem také zapovídali, aby po ulicích ni po domech nechodili pod pokutou pardusu, než při kostelích aby sedali. Ale víme jistě, že jim s modlitbou svatou sem tam chodícím (obzvláště v pátek) překáželo se ouředně málo kdy. Jeden takový marný zákaz známe z r. 1606 (kn. č. 326, fol. 72 arch. Praž.).

Čtoucí již poznal snad, že žebrota v Praze byla privilegovanou živností, na niž se mnohý oženil. Však podiví se čtenář ještě více, dověda se, že r. 1599 nařízeno bylo „chodcům či žebrákům," aby ze sebe čtyři osoby vybrali a ty aby byly „rychtáři chodeckými," kteří všecky všudy žebráky by spravovali a „své vůle užívati jim nedopouštěli" (ibid. fol. 65, 66).

Pražští sousedé a sousedky dávali žebrákům almužnu nejprv ovšem „pro Pána Boha," ale často i z pověry. Věřiloť se vůbec, že chodci a zvláště z nich babky staré více umějí nežli „chlíb jísti." Praví se v staré divadelní hře české (Žebrákův s kupcem hádání, vydal Jos. Jireček):

Baby čarodějnice,
mezi nimiž jich nejvíce
opak boty obouvají,
když čeho dovésti mají;
lidským dobytkům škodí,
sobě užitek přivodí;
také koření kopají,
to šenkýřkám prodávají,
neb provazy s šibenice
odřezují jejich psice.
Z tří kostelů vodu nosí,
kdož v zármutku jsa jich prosí,
pod práh kladou smotky z nití,
když chtí někomu škoditi —
Po krchově nahé chodí,
svini neb psa s sebou vodí

anebo černou slepici,
tu sobě chová v světnici.
I s čertem lidi svozují,
nechť s nimi, kdož chtí, obcují:
protož vystříhám každého,
varuj se žebráctva zlého!

Minuvše v ulici svatého Martina procesí žebráků, přicházíme na procházce svojí ulicemi Pražskými do uhelného trhu. Tu křik! Vidíme, an se písař rychtářský tahá s nějakým člověkem. Písař nadává „elementských, hromobitých“ a hromuje i „šelmuje,“ až se práší. Uhlíři, kováři, zámečníci přestali tržiti dřevěné uhlí a dívali se tomu. Písaři, jemuž svalnatý člověk již sukni natrhl a do brady se mu vperčiv div ho neomámil, nepomáhá z diváků žádný. Jiní diváci hádají se mezi sebou, která strana má pravdu. Jedni pravili: „Dobře tak, ten šenkýř všetečný vždy začínává podrývati a působí nezbednosti!“ Jiní namítali: „Neměl pan písař na něho se tak potrhati a nutkati, byl by šel svou volí!“ V tom již měšťan desátník tu. Přispěl ku pomoci. Vpadl šenkýři v týl a hnedle povalil ho a vsedl naň. Písař zživěl zase a prosil jednoho „dobrého“ člověka, aby šel „po rychtáře.“ Ten šel. Šenkýř v blátě sebou zmítal, ale za každý pohyb ustrčil ho buď desátník buď písař tesákem, až zkřikl. Konečně přišel pacholek rychtářský se zbraní a s řemeny. Rychtáře prý v radnici není, jeť po své povinnosti jinde. Šenkýře ne bez námahy v řemeny svázali a strkali ho před sebou do radního domu ulicí Svatomichalskou. Tam se šenkýř doklopotal. Z knihy soudní (č. 1130, fol. 387) víme, že po dlouhém vězení viněn byl od Martina písaře rychtářského takový podobný neposlucha roku 1540 z pychu, a na to bylo hrdla ztracení! Prý ho písař podle úřadu svého vzíti chtěl a on se zprotivil.“ Ortel na to byl, že měl sice hrdlo ztratiti, ale poněvadž se jest v to pan Piram Kapoun z Svojkova vložil, z té příčiny podle práva trestáním k němu páni přistupovati nemíní, než jeho s touž vinou panu Piramovi vydávají.“ Stal se tedy odbojník práva, jmenem Sigmund, páně Piramovým otrokem. Byl mu prodán.

Z uhelného trhu přicházíme k rychtě. Z velikého toho domu věží ozdobeného vidíme právě vycházeti člověka, jenž oděn jest dílem jako voják, dílem jako žebrák. Na hlavě má nějaký umouněný klobouk s laštovčími pery, na prsou má plech, pod ním roztrhaný kabát, ostatek jsou nohavice a škorně skopové schozelé. Opíraje se o „lancknecht“ čili halapartnu kráčí zvolna krám od krámu a požebrává. Takovíto diví vojáci v druhé půlce šestnáctého věku protulovali se žebrotou nejen v Praze než ve všech českých městech bez vyjímky. Říkali, že jsou „zajatci z Turek,“ a že sbírají peníze na svoje vyplacení. V registrech kde kterého města čteš o tom. Ku příkladu v Bělé zapsáno r. 1580 do register: „Vracejícímu se vězni z Turek dáno almužny 20 grošů, zajatci z Cařihradu 30 grošů, dvěma zajatcům z Tatar 15 grošů.“ Rovně tak čtu na registrech purkmistrských z Hradce Králové (r. 1605 v Musei) a v jiných městských pramenech. Panstvo někdy dalo takovému žebrákovi almužnu značnou. Čteme v rukopisné monografii Fr. Fischera, že r. 1600 páni v Hradci Jindřichově dali „jednomu zajatému“ šest kop! Takový žebravý „jatec“ a „vězeň“ jest na

ulici časovým reflexem věčných vojen tureckých. Postřehujeme z register dotčených, že obce takovým vojenským lidem přávaly, ale zdá se, že obecné mínění ne každému chodci z Turek příchozímu věřilo. Čteme zase v divadelní hře staročeské svrchu vzpomenuté:

Mnozí nynější žebráci
jsou lotři, žháři a zrádci.
I do Turek jíti smíte,
tu cestu dobře umíte.
Ač se nábožni děláte,
s Turkem srozumění máte,
za peníze mu sloužíte,
po službě jeho toužíte.

Jdouce za vojákem do Železné ulice mezi bohaté železníky a soukenníky, vidíme hned při koleji, ani dva měšťané v pěkných čubách kožešinou lemovaných na sebe slovy se sápou nevlídnými. Jsou to kupci Pražští. Jeden křičí: „Jsi šelma německej i českej!“ Druhý: „Jsi zloděj, udělal ses zlodějem u Jednorožců a matka tvoje jest nosila kámen na hrdle v Českých Budějovicích!“ Onen zase: „Jsi zrádce, napsals mi na domě!“ Mluvili si to nejprv jazykem německým. Ale brzy zvolal jeden: „Abyste všickni tomu rozuměli, i česky povím, že je zrádce, lotr a zloděj!“ Když se tak na sebe trhali a kordů svých dobývali: jako na zavolanou byl tu rychtář. Málo slovy vyšetřil, kdo svády původ, a původa odvedl. [1]) Že přišel jako na zavolanou, je náhoda. Přišlo mu právě tudy jíti. Vedl děvečku, která vzala závdavek od paní a do služby nechtěla. O takové „zločinci“ zapsáno bylo v řádech: „Rychtář ji do vězení vzíti poručí a tam ji zanechá, pokavadž by k tomu přivedena nebyla, aby tu sloužila, od koho závdavek vzala: pakli by nechtěla, tehdy rychtáři dá pokuty kopu grošů a půl času, co by sloužiti měla, u vězení držeti se bude, aby biřici sloužila“ (arch. Pr. č. 326, fol. 16 a č. 324 fol. 258).

Můžeme jíti za rychtářem do rynku. Rychtář nepozoroval, ale my dobře viděli, kterak pěkné děvče v prostých šatkách, ve vlasech majíc vpletené barevné vrkoče z ošumělé „boury,“ shlídnuvši rychtáře rychle z ulice prchlo do vrat nejbližších. Byla to věnečnice. Prchla, poněvadž by ji byl rychtář vzal s sebou nebo vzpouzející se byl by uřízl cop. R. 1584 snesli se páni všech tří měst Pražských o věnečnicích takto: „Veliký nespůsob a neřád od věnečnic posavad uznán byl, že věnce ve dni nedělní na veliké zhoršení lidí pobožných dělaly a skrze to k neřádům veliké příčiny dávaly. To se zapovídá. V jiné pak dni všední, kdež místa mají též věnečnice sobě vyměřena, tu aby samy takové věnce prodávaly a žádných tulaček po ulicech neposílaly.“ (Arch. Praž. č. 326 fol. 5.) Proto ta tulačka s pěknými copy, barevnou bourou čili hedbávím propletenými, postřehši rychtáře dala se na útěk a pokryla se.

Vcházíme na veliké náměstí. Tu je života největší kus pohromadě. Místnosti té staroslavné vypisovati nemíníme. Ani nelze dnes

---

[1]) Tak stalo se r. 1567 Ondřeji Habrbašovi a Josefu Kyrchpergerovi. Arch. Pr. č. 1049, fol. 82.

zevrubně ohledati krámů, dnes všímáme sobě jen lidí. Tu „šot s krámem“ chodící budí náš pozor; tu kejdař, jenž položil kejdu na zem a chutně pojídá bachora stoje u pouliční kuchyně hned na rohu při domě, opěráky v průčelí podepřeném a v průjezdě překrásnými žebry rukou Rejskovou pořízenými zdobeném. Kráčíme dále o několik kroků a třesk! z apatyky vylítnou — div že ne na záda některému chodci — nějaké kořeny, suché květy a kdo ví, jaká smeť všelijaká. V apatyce při tom vyhazování je prudký dialog. Hádá se mistr apatékář s doktorem a úředníky, kteří mu přišli vyhodit „stará simplicia,“ věci zplesnivělé a zdraví lidskému škodné. Kdo ví, nesebralli moudrý apatykář „stará simplicia“ potom z ulice zase.

Zvědavci kupí se k apatyce; ale my pohlednouce se zalíbením překrásnému gotisujícímu portálu v tom domě, na jehož dva hranaté sloupy do hlavic sneseno všecko všudy apatykářské nádobí, půjdeme pod loubí před Týnem a propletouce se chlebnými stolicemi pozorujeme náhle za nemalého šumu konec pravidelného turnaje. A ten se začal a skončil podle zprávy přístojícího měšťana takto: „Tento v černém kaftánku Vácslav, syn pana perkmistra hor viničných, na menším koni co jede, srazil prutem klobouk tomuto, jenž tu leží na zemi. Jeli proti Vácslavovi se švagrem. To jsem viděl, že se na ně obrátil s koněm, hromoval, lál, dobýval kordu, nemohl ho dobyti, potom sšed dolů, dobyl kordu a vsedl na koně, založil kord sobě na břiše, i hnal k němu a stihl ho jako na vokliku, uťal ho mezi oči, přeťal mu obě kosti až k uším blízko. Švagr jeho stál na hrubé hromadě kamení, díval se tomu a k ničemuž se neměl.“ V tom co mladý pán odjíždí k židovskému městu, odvádí švagr těžce raněného, jejž krev polévá, za pomoci dobrých lidí k blízkému barvíři, a přikvapivším z radnice pánům vypravují diváci, co se v kratičké chvíli tu bylo sběhlo. (Text vzat z r. 1567 z knihy arch. Pr. č. 1094, fol. 80.)

V tom začnou zvoniti ve zvon na Týně; začínají hlaholiti dva, tři zvony. Svátku není. Co to? Pohřeb. Klučík v komži s křížem první. Za ním Týnský kantor s žáčky. Zpívají žalm kajicný Davidův. Nějací lidé v pláštích nesou na marách mrtvé tělo v truhle odkryté — děsný pohled. Diváci se zbožně křižují. Podle rakve jdou jiní muži v pláštích a kuklách všecko černých a nesou v rukou voskové pochodně na tyčích. Za rakví kněz Týnský v birýtu kněžském s agendou v ruce a bez komže; při něm a daleko za ním hrnou se sousedé, sousedky a děti. Umřel to mistr, a ti všickni jsou cech: řády cechovními byli povinni všickni, muži i ženy i čeleď jíti pohřbit mrtvého kollegy. Kdo nešel neb se omeškal, platil voskem, jednou nebo dvěma librama. Průvod smutný točí se k Celetné ulici, k hřbitovu. Necháme ho, zůstaneme na rynku.

Mistr Havlík z Varvažova (r. 1613) vypravuje nám z vlaské knihy, nač „rynkové a placové obecní“ jsou. „Jsou obecnému lidu k handlům a trhům všelijakým; zemanům pak k turnajům, honbám, kolbám, mustruňkům (vojska) a k jiným rytířským činům — a ne ke hře karetní a kostkové sloužiti mají.“ Nu pravda! Na rynku našem na stolicích a krámech za všecken čas prodávalo se leccos; v starší

době tu stávaly sloupové, na něž vyvěšovali konšelé „korúhve,“ kdy by byl pokřik v městech, aby každý v své čtvrti byl hotov pod svú korúhev. (Staří letopisové r. 1443.) Na rynku slibovali Pražané r. 1438 poslušenství králi Albrechtovi sedícímu na stolici pod širým nebem. Tu stavěli „ohrady k tancování a ke kolbám,“ když chtěli krále ctíti, vítati, ženiti.

Ale rynk byl také k věcem neveselým. Nepomním ani toho, že tu Sigmund z trámů kostelu Týnskému určených pořiditi dal vlastencům ohromnou šibenici — toť obraz v rynku mimořádný, — ale stálý byl na rybím trhu při severní straně náměstí pranýř, trdlice. Vizte ten Staroměstský pranýř, který jest jako klec veliká. V ní seděli hříšníci do pola obnaženi s tabulkou buď na hrdle buď na kleci pověšenou, v kteréž oznamovala se vina. Čteme v knize městské (č. 556, fol. 11), že Adamovi Vršovskému jinak Norcovi r. 1579 zdvíhá se právo městské, „poněvadž pro své zlé činy slavným soudem komorním do klece železné ortelem odsouzen, v kteréž kleci na rynku Staroměstském aby jsa půl obnažen každého dne sedal asi do čtyř neděl pořád zběhlých a po vykonání toho aby prázden byl království českého.“ Že kolem klece a pranýře za celý den stála valná hromada Pražského malého i velkého národa, rozumí se. Bývaly tyto trpké a hanebné tresty vůbec ve všech městech veselým podíváním. Což asi nasmálo se publikum v Slaném r. 1577 Krušinovi a druhému tesaři, kteří proto, že hromovali, „v trdlici v neděli stáli a kolomasti lžící žrali.“ (Lacina, Paměti 122.)

Od pranéře jdeme mimo překrásnou mramorovou kašnu k radnici. U vrat čteme sazby pivní, vinní, pekařské, kramářské a jiné. Některé jsou prachem černy a písmo jest tak drobno, že podivujeme se bystrým očím našich předků, které tu hnědou nejasnou plachtu umívaly čísti.

Všimněte si téhle malé vížky nad šatlavou! V ní je zvoneček zavěšen, v nějž zvonívají těm, kteří „své konce bráti mají.“ Tím neb jiným zvonem v radnici zazvonil sobě leckdy leckdo, obzvláště chtělali se obec bouřiti anebo volalli „k šturmu některý všetečka vida, an se někdo pere a lidé se sbíhají anebo že odkudsi kouř podezřelý se valí. Dosti často takové všetečné zvonění zapovídáno. R. 1584 pravili páni: „Pro příčinu některých pranic výtržných neb zběhu lidu povalečného, ke všemu zlému nakloněného, ovšem na žádný zvon šturmovati se nemá a zvláště na ten, kterýž nad šatlavou v rathouze zavěšen jest; kdož by koli se toho dopustil, na hrdle trestán bude.“ (Arch. Pr. č. 326, f. 4.)

Hoj, což to pěkný zvuk hlaholí nám u radnice stojícím nad hlavou? Zvuk táhlý, široký — slyš — druhý v harmonii vpadá, chromaticky stoupá i sestupuje, k nimžto teď třetí hlaholem nejvyšším se přidává. To „zbožná muteta“ troubí rathouzní pozaunéři. Bývalo jich v službě pánů konšelů v době Rudolfově vždy několik; měli svého „předního“ a za 12 grošů týdenní mzdy troubívali v čase teplém dopoledne a k večeru, v čase zimním jen o polednách pobožné melodie „ku poctivosti císaře, též pana pukmistra, pánův a všech obyvatelů města tohoto.“

Ti pozaunéři ze mzdy také troubívali soukromým osobám v Praze i po venkově o svatbách. Konšelé jen chtívali tomu, aby „konajíce

povinnosť svou nedávali na sobě žádného pohoršení; po jiných domích a ulicech však že nemají zvláště nočně povyků troubením a pískáním dělati a mimo poctivé sňatky po domích šenkovních troubení a pískání požívati.“ (Arch. Pr. č. 326, fol. 30.)

Co tak stojíme u radnice, pozorujeme, že už několik žen s košíky a konvicemi cínovými vešlo do nádherného portálu. Čeho chtějí v radnici? Jsou to manželky nebo služky měšťanů v rathouze pro dluhy zavřených: nesou zatvrzelým dlužníkům do šatlavy jísti a píti. Tuhle jde jeden slušně oděný pěknou čubou liškami premovanou a za ním nese ženská dvě hodně buclaté peřiny. Zajisté dlužník to, jenž se na dlouhý čas do šatlavy stěhuje. Až ho to v šatlavě omrzí, zaplatí věřiteli, a ženská peřiny odnese z rathouzu. Který dlužník nešel do šatlavního vězení sám dobrou volí, toho vedl pacholek rychtářský. Za obesílání platilo se za domácího jistce 2 groše a za vypravení jistcovo do vězení groš.

Pokročme stranou od radnice k Šmerhovu. Je tu proti vratům „štok dlouhý,“ u něhož sedí pod chatrnou stříškou na ulici při hořkém pivě a víně Pražském někteří veselí pijáci. Posedíme chvíli. Právě sbírají pijáci na nový řád po groši, aby seberouce, popili znova. Při tom začínají se hádati. Jeden upustil tolar, druhý mu naň vstoupil — pak ho pobral a kejkluje ním volal „kalkus, malkus!“

Nepočkáme, až se do sebe pustí rukama a tesáčky, nébrž honem pospíšíme sobě za tím průvodem a shonem, jenž vychází z rathouzu. Biřic vedl na řeménku pana mistra pekaře, jenž prý několikráte již byl postižen a netuze trestán pro nehodné zboží. Rychtář s palcátem jde v patách za pekařem a dva silní pacholci nesou a vlekou dlouhý provaz. Hejno lidí s nimi. V průvodě viděti kluky, mladá chlapiska i pěkně ustrojená, potulné koláčnice a dévečky, které po domích chodí s koláči, šiškami, oplatky a s ovocem. Také vidíme, že od krámců a stolic šmejdířských a jiných ta ona zvědavá panímáma se rychle zdvíhá, aby postřehla, kteréhože to pekaře vedou. Nuže, pojďme s průvodem! Je dosti veselý. „Pan mistr bude míti špatnou lázni!“ posmívá se jeden z davu. „Bohpomozi, pekaříku, strachem vadneš, proč nepřestals hříchů, čert tě!“ vřískal jiný. „Herež, což se ti v té kleci bydleti steskne!“ sliboval třetí. A tak všelijak ubohému mistrovi zvonili a úkory činili.

Když přicházel dav do úzké ulice k jezuitům, byla mačkanice o život. Koně proti davu jdoucí počínali se šíliti a plašiti. Pacholci měli tuhou práci, aby průvodu dobyli průskoku. Lid obecný běželi na lelky zevšad, a pro dav nebylo lze dobře jíti. Konečně zahnul dav za roh ku Poštovské ulici a rozvalil se na břehu Vltavském, plném klad a smetí. Nedaleko mlýna zastavili se. Rychtářovi pacholci přinesše řebřík z mlýna vylezli na podivnou šibenici, kteráž stála ve vodě. Dostali se k ní po prknech s břehu. Zatím již chasa z mlýna s nemalým hřmotem vlekla koš proutěný obšírný. Pacholci položili přes kladku v šibenici upevněnou houžev, k houžvi přivázali „kůš“ a do kůše bez patrného odporu vlezl pekař, když byl rozhostil se z šatu svrchního, ze sukně, z kožených poctivic a z birýtu. „Jsi postaven v hubenství, mistře, neměls chudých dříti, budeš povýšen!“ tak volal na něho po-

směváček jeden, a jiní podle neho z pekaře jináč své blázny měli. V tom již pacholci vší silou táhnouce za houžev pekaře v kůši vytáhli nahoru. Pekař s košem vznášeli se nad vodami, nad Vltavou stříbropěnou.

Když tak chvíli povisel zlodějský pan mistr, vylezl po žebříce k němu rychtářský sluha a podal mu kosíř — nůž. Pekař chvíli ještě váhal, byl bled po tváři, potil se, oči krvavěly — lehl znak — napřáhl nožem a zase mu ruka klesla. Konečně přec, přec — řízl do houžve. Kdy by neřezal, visel by tu pořád, visel by tu na ostudu den, noc, týden — řezati tedy musí. Řezal, z houžve se prášilo — břesk! pekař se uřezal a slétl i s košem do vody. Chasa z mlýna příbuznému řemeslu statečně a ne beze smíchu pomohla z vody ven. Národ při tom jásal, bouřil. Pekař byl jako slepice zmoklá, prskal, kašlal, chrkal vodou. Rychtář mu podal poctivice a sukni — pekař se do obou obul a krokem na podiv mrštným ubíhal odtud, aby zhostil se zraků Pražského pouličného lidu. — V městech venkovských mívali takové kůše nejen na pekaře, než i na klevetné a vadivé ženy.

Lid se po exekucí rozcházel. Tu také vidíme, že pradleny chápají se na břehu díla svého. Vysoukavše sukně máchají zase prádlo své, jakož máchaly, než pekař je vyrušil. Hledíce přes vodu k ostrovu pozorujeme i tam žen dosti, které prádlo perou u vodě čistější, a věší na bidla, na kolích mezi vrbinami přibitá. Též vidíme, že od přívozu na lodi veliké ještě pořáde ženy s krosnami a košíky prádelnými se převážejí sem i tam. U přívozu stojí služebník obecný, jenž „od těch pradlí neb čeládky jich, které na ostrov k sušení šatů převozník převáží, plat k obci náležitý béře.“ (Arch. Pr. č. 3, fol. 60—63.)

Vracíme se mimo lázeň královskou k staroslavnému mostu kamennému, sem i tam jde lidí dosti mocný proud. Přes ten šum a dus nelze nevšimnouti sobě, kterak na domě u samého mostu nějaký ozbrojenec na černá vrátka hrudkou něco píše. Má hromádku diváků kolem sebe. Ptáme se, co to, smějíli sobě lidé na domy veřejně psáti? I tenhle člověk smí. Je to služebník pánů konšelů čili servus, obsílal „jednou i druhé“ nějakou pokojnici nebo podruhyni v domě tom a nikdaž jí doma nenalezl, ba žádného se ani dotlouci nemohl; teď obsílku panskou píše na „dvíře.“ (Arch. Pr. č. 1119, fol. 2.) Některý vinník se rychtářům a panským servusům pokryl schválně v domě tak, že ho nenalezli. Vypravoval r. 1572 Novoměstský rychtář Jan Přiměnský o měšťanu Janu Kaňkovi, jehož měl pro dluhy vzíti do vězení: „Zatloukl jsem na dům; potomně čeledín jeho mi pravil, že jest na mne (Kaňka) vyhledl a utekl nahoru a schoval se do nějaké koudele“ (č. 1119, fol. 161).

Panský služebník napsav obsílku na dvéře odchází jezuvitskou ulicí k radnici, a my směrem opačným vejdeme branou na staroslavný kamenný most Pražský. V bráně už jest nám vyhýbati se zase žebrákům: leží tu na cestě, ačkoli císař Rudolf nejednou — obzvláště v době morní — Staropražským vzkazoval, „žebráci po mostě a ulicech aby nesedali“ (arch. Pr. č. 326, fol. 67). Žebráci tedy poléhali i posedali u mostu i na něm, překážejíce chodcům. A kdy by aspoň mlčeli!

Už Rokycana zlobíval se na ně, „že volají, úpějí beze studu, aby jim dali; uzříš, ani s pytlíky běhají: nemáme hrachu, slanin, krup, maku; vše vymluví a troup silný bude“ (Postilla 219). Vyhněme se žebrákům volajícím, vyhněme se židu, jenž s pytlem plným šaty vetchými do cesty se nám zaplétá, a vstupme už na most. Most neširoký už v době Rudolfově tomu širokému lidí „obchodu“ nestačíval. Ohromné vozy dva s těží sobě se vyhýbaly; pro přítomnosť dvora jezdci všelikterakými sem i tam se beroucími býval pořáde pln. Tu vidíš trabanty císařské, tu zase harcíře, tamhle jede pán na hrad, onino jezdci aksamítoví a hedbávní pod klobouky o zlatých šteftech a vysokých pérech jedou z hradu na Staré město do svých ložumentů. A jakkoli most lidi tísnil, ani tu někteří nezapírali svých rvavých povah.

Přes tu chvíli čteš ve knihách soudních, že si lidé právě na mostě — tom klenotu všeho království — nabíjeli nebo se aspoň zle škádlívali. Nechať vám takovou pěknou scénu vypovědí svědkové očití, z nichž jeden jest Achacius Lob, paedagogus pana Jindř. Robmhapa: „Pan Ornius z Paumberka jel na koni po mostě. Václav Kyndule jda z Malé Strany, když ho uhlídal, za kord se držel a škaredě hleděl, a když jest pana Orniusa došel, hanebně jest na něj jazyk vyplazil. Ornius jej trestal, pravíc, že to na moudrého nenáleží, a on jest mu kůň chytil pobízejíc ho, aby se s ním bil, a Ornius pověděl, že ho právem ubiti chce, a pan Kyndule křídlem pláště panu Orniusovi pohlavek dal“ (č. 1048, fol. III).

Dostal tedy Ornius „pohlavek pláštěm,“ snad nebolel tedy, ale byl hanbou. Ornius byl nemalý v městě pán! Také snad divíte se tomu dětinskému spůsobu, že vážení měšťané na sebe plazili jazyky. Ba to byla dosti obyčejná urážka, však nad ni obyčejnější bylo „bekání.“ Kohouti na sebe bekali a dobrá polovice všech praček od bekání se začínávala. Už Štítný v Besedních řečech svých (rukopis Budišínský 213) tuze domlouvá se na hašteřivé lidi, kteří než by se „s blížným smířili, lépe naň bukají jako na hovado nerozumné.“ Jak to na sebe „bukali,“ o tom příklad ať poví branná Veruna, kteráž r. 1592 viděla i slyšela: „Matouš Tytrych jinak Mamlas potrhl se na pana Krištofa Štrosa z Drást. Já ho trhla za kabát: Pane sousede, nebijte, však jest to zeman! Tedy pan Krištof bekl na něho řka: Be! be! však mne nesežereš! Potom se prali“ (arch. Pr. č. 1122). Němec Volf Rydl jda z Malé Strany (r. 1540) proslavil se tím, že na mostě Pražském zbil také poctivou paničku, choť Hanuše Nuffara, ouředníka komory královské. „Ona šla po mostě, místě výsadním s sebou majíc psíka svého; on toho psíka vzal a pod sukni schoval, a když ho chtěla, on k ní nectným jazykem mluvil a ji pohlavkoval, naposledy pak vzav psa jí jest ním okolo hlavy pral.“ Tenkrát se zdvořilý Němec vymlouval v soudě tím, že mu panička dala pohlavky dřív, jeden i druhý. Ale páni statečného muže přivřeli šatlavou (arch. Praž. č. 1130, fol. 424). Zmínili jsme o této dojemné historii proto, aby čtoucí věděl, že bývalo leckdy na mostě Pražském až příliš veselo a živo.

Docházíme konce staroslavné stavby Karla krále. Tu na samém konci jsou některé krámce, boudy, kotce šmejdířské a jinačí; v bráně samé a do ulice k domu saskému sedí řada koláčnic.

Že tak bývalo, víme bezpečně ze soudní knihy Malostranské (č. 1049), kdež zapsána tato pouliční scéna: „Šimon Davidů šel k mostu a měl kratci v rukou, točil jí nad hlavou a udeřil právě naproti Čížkovi (švagru svému) o dláždění, až oheň vyskočil, kopal kratcí, až se osvěcovalo. Po té šel na most k branám, kde tu koláče prodávají u Saského domu, vrátil se a udeřil Čížka v hlavu, až třesklo, jako by hrnec největší rozrazil, a hlava všecka pojednou zčernala. Čížek byl totiž seděl na kameni před domem a Šimon mu řekl: Hrome, bij mne! Čížek jemu: Počkej, mužíčku, počkej, dobře! Šel za dvíře, vzal kyj dubový a udeřil Šimona přes plece, až kus kyje odskočilo. — Děti křičely. Kuřátková volala ševci Světlíkovi: Tepou se! Čemuž švec: Hrež, co mi do toho, však jsou přátelé, smluvíť se o to." Ale už se nesmluvili. Čížek na ulici pustil duši mezi koláčnicemi.

Dnes jsou koláčnice zase nějak neklidny. Jest mezi nimi „štěkot co mezi husmi," jak nezdvořile praví jedna z knih Nymburských (r. 1563).

Jdouce podle těch zlatožlutých českých koláčů slyšíme pěkné hovory: „Já svých dětí nesbírala po kopřivách jako ona!" „Měl ji muž koupiti tři pometla a pardus jí dáti!" „Aby ji kat na rožeň dal!" Tak a jináče „psovaly, lály a na tisíce bily" paničky koláčnice. Patrno, že mlely nějaké ubohé ženské pohlaví. Už neposloucháme; nás zajímá tamhle na rohu před Matkou boží pod řetězem stavba nového domu. Je tu lešení, dům o dvou podlahách, lidu nádenního dosti, nosí v truhlách nahoru vápno, cihly, kámen. Hup, teď letí pořádný kus dřeva dolů na ulici! Zedníci hledí zvědavě dolů, nezabilili nikoho. Však leckdy potloukli chodce a ukrvavili. Jen čtěte, co praví pan farář Svatoštěpánský Jan Aupický (r. 1571) v knize „Božích oumluv:" „Mord děje se skrze neopatrnosť, jako jsou: buď tesaři, zedníci dělají dům, když tudy lidé okolo chodí, oni jich nešetří, upustí kámen, dřevo, zabije tudy jdoucího i říká: Čert jim, nechť sebe hledí!" Tenkráte měl ctihodný pan farář — takto rebelant „u vězení na rathouze Starého Města sedící" — radu, aby okolo stavení z latí nějaké obruby se stavěly, aby se lid šetřil jimi. — Na lešení postřehujeme ledajakou chasu. Leckterýs tovaryš, nechtěje na řemeslo své, dával se mezi zedníky za pomahače. Pekařům a pernikářům cechovní artikule tento zlořád zřejmě zapovídaly řkouce: „Mnozí mohouce u mistrů dílo míti, své kunšty a posmíšky z mistrů mají, však mezi tím zvláště času letního po cihelnách při zednících, pokryvačích živnosť svou provozují, nočně se vracejíc do hospody divné pokřiky činí" (arch. Pr. č. 556).

Na publikum do ulice se staveb a střech padávaly tedy cihly, dřeva a někdy sletěl taky člověk. Praví samy artikule cechu pokryvačského, čím to. „Mnohdykráte mistři sami, buď jich tovaryši na krovy vožralí lezli a tak svou nejapností těmi řebříky více cihel sráželi nežli pokryli." Šatlavou se hrozilo, kdy by spit jsa na dům lezl (č. 994 a č. 556).

Stávalo se tedy na ulici nejednou, že nesli rozlámaného dělníka do nejbližší apatyky nebo lázně, kdež ho medicus „krví chrkajícího" sléval vodou, mazal mastí šerou a obvazoval „psí koží."

(Dokončení.)

Lumírova píseň.

Jos. Myslbekovi.

de jsi, ó písni Lumírova?
Zkad ozýváš se po letech?
My pracně kroužíme jen slova,
však dědů kde jest silný dech?
Zda utkvěl aspoň v tomto vzduchu,
v té půdě, v burném kolem ruchu,
v tom kamení a v těchto zdech?

Ó jak se dějinami nesla
tu mohutná, tu líbezná,
tu vedla meč, tu rádlo, vesla,
tu pracovná, tam vítězná,
a když zazněly těžké cepy,
v jich rytmus vpadla velkolepý,
s ní táhla Volnosť bezmezná!

Ji oráč zpíval za svým pluhem,
ji kovář notil buše v kov,
ji dělník vzdychal v jarmu tuhém,
vlaštovkou sletla v jizby krov,
a jako bzučná, zlatá včela
na dívčím rtu se smavá chvěla
a často zněla beze slov.

Jí třásly se i klenby lesů,
kde Perun ctěn i Svantovít,
a ve zbožnosti stejném plesu
v chrám křesťanský hlas její vlít,
lkal: Tou osudů těžkou poutí
nám nedej, nedej zahynouti!
V ní perla srdce spala — cit.

Kam poděla se, s Bílé hory
když kleslo naše slunce v hrob?
V kvil babský otců přešly vzdory
a z bohatýra stal se rob.
Zda leží na dně Vltavině,
zda v skály Vyšehradské klíně
spí němá jak my v tíži mdlob?

Zda jednou se k nám opět vrátí,
s ní volnosť, vzlet a nadšení?
Ó pohleď, slunce právě zlatí
zjev luzný její — v kameni!
Vchod střeže k Libušinu městu,
co Lumír ukazuje cestu,
kde Vyšehrad sní v mlčení.

Ó mistře, jistě přešla tobě
v myšlenku hlavy, v srdce krev,
jak symbolicky k příští době
v ruch města hledí její zjev
a chtěl by říci: Život chvatem
nechť burácí, v něm ryzím zlatem,
jak otcům, vám zněj český zpěv!

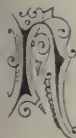
Jar. Vrchlický.

F. L. Věk.

Od

Aloisa Jiráska.

(Pokračování.)

ení žádné pochybnosti, že tu v Praze je také adoptační lože, t. j. taková, v níž jsou také frajmaurky," začal mladý filosofic doktor Václav Tham.

„A májíli také takové obřady jako páni, když je přijímají?" ptala se dychtivě mlle. Lotty.

Malá Betty zapomenuvši věnec na hlavě, schoulena do pruhovaného, velkého šátku jako do pláště, seděla na židlici poblíže pohovky a upřela po této otázce ještě dychtivěji velké své tmavé oči na vypravujícího. Ten se usmál a pravil:

„Ovšem, že mají. A je to dost těžká zkouška, když po prvé ‚sestru,' jak se říká, uvádějí."

„Ah, něco strašného!" zvolala Lotty. Bylo však znáti, že ji to velmi příjemně rozčiluje. A Betty, jako by o nějakou strašidelnou pohádku běželo, žadonila: „Povídejte!"

Dychtivá zvědavosť děvčat Thama patrně bavila.

„Nejprve zavedou tu," pokračoval a naschvál hodně vážně, „která chce státi se sestrou, do jizby úplně tmavé, do čiré tmy. V té hoří jenom jedno světélko, a to v umrlčí hlavě —"

„Hu!" otřásla se Lotty, ale hned zvolala: „Dále, doktore, dále!"

Betty ani nedutala; oči tkvící na vypravujícím se jí šířily. Ten mrknuv úkosem po polootevřených dveřích do druhého pokoje, pokračoval:

„Když tak nastávající ‚sestra‘ ve tmě dobrou chvíli vydržela, přistoupí pojednou jedna ze ‚sester‘ lože a ptá se jí, dobřeli všecko rozvážila, trváli na svém úmyslu a chceli podstoupiti těžkou zkoušku, aby mohla býti přijata. Když přisvědčí, odváže jí ‚sestra‘ levý podvazek.“

Lotty pohledla pátravě na doktora, nežertujeli, a usmívala se pochybujíc. On však porozuměv pravil:

„Ano, levý podvazek, opravdu, a místo něho uváže jí sestra modrou, rozumíteli, modrou pentli tak, aby jeden koneček té pentle čouhal. Pak jí svlékne pravou rukavičku, zaváže jí oči a ta kandidátka, abych ji tak pojmenoval, musí odpřísahnouti, že skutečně nic, ale nic, nevidí. Pak ji teprve zavede ke dveřím lože a pětkrát zaklepá —“

„Ah —“ povzdechla Lotty z hluboka. „A co pak?“

„Teď začne to pravé,“ odvětil Tham a vztáhl před se ruku s roztaženými prsty.

„Eh, nehrejte,“ durdila se mladá herečka. „Do opravdy —“

„Tedy do opravdy. Sestra na dvéře pětkrát zaklepá. Za dveřmi, v komnatě, sedí ‚ctihodný‘, t. j. mistr lože, v zástěře s modrou páskou; na té mu visí zednická lžíce. Klobouk má na hlavě. V levé drží nahý kord, a přítomní ‚bratří‘ mají také v rukou obnažené kordy —“

„A sestry?“ ptala se Lotty chvatně.

Tham usmívaje se odpověděl:

„Ty nemají nic, totiž v rukách. Ale sedí do kola, každá v bílém čepci, s bílou zástěrou a na pentli —“

„Modré —“ Lotty neopomenula podotknouti i tázati se zároveň.

„Ano, na modré pentli zednickou ne již lžíci, ale lžičku — Jak vidíte, jsou frajmauři galantní —“

„Jen dále, dále!“

Proud dešťový větrem hnaný mocněji zarachotil na oknech.

„Jak sestra venku vedoucí novicku na dvéře pětkrát zaklepala,“ vypravoval Tham, „ctihodný dá se jí třikrát optati, co chce, a dobřeli si všecko rozmyslila. Ta když přisvědčí, otevrou jí dvéře, a ona vstoupí do brány utvořené z obnažených kordů, jež bratří drží jí nad hlavou.“

„Ale ona má zavázané oči —“

„Ano, má —“

„Čokoláda již bude,“ ozvala se paní Butteauová ve dveřích. Obě dcery, Lotty i Betty, se po ní prudce obrátily, a starší zvolala:

„Nechte nás, maminko! Ještě ne, počkejte trochu —“

Matka poslechla a zmizela zase v kuchyni. Mladý doktor pak pokračoval:

„Nežli nastávající sestra do té brány z kordů vstoupí, mistr lože se jí ještě jednou zeptá, dobřeli vše uvážila. Ona, toť se ví, že ano. A tu se jí mistr ještě zeptá, zdaliž se kdy dopustila něčeho nečestného, nepočtivého, a ona řekne, rozumí se, že ne. Pak ji vedou pod ty kordy, jako ocelovou branou dále do sálu, a sice od půlnoci k západu, a to třikrát po sobě, a pak dvakrát kolem stolu, u kterého stojí

mistr lože. Na tom stole jsou dvě hořící misky, a nad ty misky pozvednou kandidátce ruce —"

„Nad oheň?" divila se Lotty.

„Ovšem že, ale asi hezky vysoko. A tu pak ten její průvodce zvolá: ‚Putovala!' V tom přistoupí k ní dva bratři s hořícími pochodněmi, kteří ji dovedou k výklenku v sále, zastřenému oponou. A mistr lože vážně promluví: ‚Nechť uzří, čím byla, čím je a čím bude.' A jak to řekne, sdělají kandidátce obvazek s očí, záslona ve výklenku se rozhrne, a už vidí — kostlivce."

„To je hrůza! A nesmí vykřiknouti?" zvolala Lotty.

Betty naslouchající nehnutě s dechem utajeným, povzdechla teď z hluboka.

Tham z lehýnka se usmál a mrknuv opět po dveřích do druhého pokoje odpověděl:

„To nesmí. Musí státi chvíli proti kostlivci tiše, ani se nehnouti, a uvažovati, až se ozve mistrův hlas. A ten zvolá: ‚Odveďtež ji tedy ze smrti k životu! Ať jí vysvitne dennice!'"

V tom zarachotily konvičky a koflíčky, jež paní Butteauová nesla na velikém podnosu.

„Teď se již nedám," pravila rozhodně, ale vesele, „k čemu pak by to bylo. Posvačte a pak si zas vypravujte."

Odporu nebylo, zvláště když doktor Tham přidal se na stranu paní mateře. Jen v tom povolil, že alespoň dopoví, co je s tou dennicí.

„Za mistrem lože je veliká, červená opona. K té nastávající sestru zavedou, oponu odhrnou, a za ní ve výšce svítí veliká hvězda, plná světel. Tu novicka poklekne a skládá slib." Tham pomíchoval lžičkou čokoládu. „Pak obdrží pásku, mistr ji obejme, nazve ji sestrou, vede ji ke všem bratřím a sestrám, kteří jí dávají bratrské a sesterské políbení, a ona —" zamlčel se, lámaje si pečivo.

„A ona?" ptala se chvatně Lotty zastavivši s malovaným koflíčkem u samých rtů, ke kterým ho chtěla přichýliti.

„Ona jim všecky hubičky vrátí!" zvolala pojednou malá Betty.

Matka patrně potěšena dala se do smíchu a Tham i Lotty také. A ta se pak otázala:

„A jsou tam také mladí bratří? A hezcí?"

„Hrabě Canal —" odpovídal Tham, pije čokoládu.

„Oh!" děsila se Lotty. „A kdo ještě?"

„Hrabě Lažanský, bibliothekář Ungar —"

„Hahaha!" smály se panenky veselým rozpustilým smíchem.

„Profesor Cornova, profesor Meissner, rada Riegger, hrabě Kolovrat —"

Děvčata chechtala se dále a Lotka za smíchu volala:

„To jsou mladíci — haha — to jsou bratří k hubičkování — haha!"

Až ji paní Butteauová musila napomenouti sama dokládajíc, že ty sestry také nejsou z nejmladších, jako hraběnka Canalová a radová Riegrová, a zrovna k líbání. A již také volala na Paulu a divila se, co že nejde.

„Ó ta čte!“ zvolala Betty. „Pan doktor přinesl novou hru, a jistě že vlastenskou, a to ona Pauly dala se hned do ní, to jí je milejší nežli o těch frajmaurkách.“

„Ale mléko jí vystydne,“ mínila paní Butteauová. „Pijte, pane doktore. Já teď budu také poslouchati. Ale dříve ještě koflíček! Tak, ono se vám v krku zavlaží.“

Paula skutečně dala se do čtení. Z počátku jen listy přemítala, zvědavě do nich nahlížejíc, ale pak ji jeden z výstupů nějak zabavil. Četla ho, četla druhý a ten za ním, a již nedbala vypravování autorova ve druhém pokoji. Jeho dílo bylo ji všecku upoutalo. Četla patrně s velikou dychtivostí, upřímně.

Maminka ji volala na mléko. Hned nešla. Chtěla ještě výstup dočísti. Proto pospíchala. Než nepřečetla, neboť někdo zaklepal na dvéře. Rychle se vztyčila. Dvéře se otevřely, a vstoupil svěží panáček, útlý a štíhlý, příjemného líce, dle všeho student. Byl to mladý filosof František Věk.

XI.

F. Věk stane se učitelem i žákem.

Zjev mladé dívky ho překvapil.

Uklonil se a pozdravil ne bez rozpaků, a počínal se omlouvati, že přichází touto dobou, že však — — Tu se bezděky zarazil, hledě na dívku, jež zlehka pokrčivši ramenoma, smutně se usmála, položila na rty pravý ukazováček a pohledla ke druhému pokoji.

Proto Věk jal se pokračovati tlumenějším hlasem domnívaje se, že mluví příliš nahlas. V tom zjevila se mezi dveřmi paní Butteauová, jež neznámého jí studenta uvítala s přirozenou svou vlídností. A stala se ještě vlídnější, ano srdečnou, když se dověděla, že pan filosof přichází na poslání pana Praupnera, regenta chori u Panny Marie Sněžné, znamenitého tehdy hudebníka a komponisty, jehož mše, offertoria, nešpory, symfonie, requiem všude byly známy jakož i opera „Circe,“ že mladý pán na odporučení jeho přichází se nabídnout za učitele hry na housle.

„Ah, ah, to je hodný pan regens chori, že pamatoval, že na to nezapomněl. A jak brzy to obstaral! Můj mu říkal předevčírem, déle to nebude, a již tu jste. Toť se rozumí, že vás přijímáme — když pan Praupner, toť se ví — a tu prosím — však ji tu zrovna máte — to je vaše žačka.“ A ukázala na Paulu. Věk byl nemálo překvapen. Paní Butteauová již opět pokračovala, nyní však hlasem tlumenějším a poněkud volněji —

„Ale, pane —

„Věk, prosím —“

„Ano, pane Věku, s Paulou budete míti trochu nesnáz. Ona chudinka totiž nemůže mluviti, pozbyla řeči, když jí bylo deset let.“

Filosofem trhlo překvapení. Bezděky upřel oči na mladistvou němou, jež v ten okamžik pohledla do rukopisu. Lehynký nach kmitl

se jí po skráních. Věk pocítil upřímnou soustrasť s tou urostlou, hezkou dívkou. Štěstí bylo, že paní Butteauová hovorně dále mluvila. Jinak by byl sotva měl vhodného slova pro ten okamžik.

„Je naše chudinka — tak ráda by hrála a zpívala, má tolik lásky k divadlu a nadání, věru, velké nadání.“

Pavla mávla rukou na znamení odporu.

„Proč bych to neřekla, ano — a výborný sluch. Učiti se bude dobře. Hraje na klavír, a již dávno si přeje, aby uměla také na housle. A tak jsem vymohla na muži, aby na její přání — Ah tu je naše nejmladší, Betty“ — a ukázala na Bettinu, stojící s věncem na hlavě ve dveřích. Ale již také zvala paní Butteauová Věka dále, do druhého pokoje. Jednala s ním laskavě, zrovna přátelsky, jako dávná známá. Bylať dobrého srdce, nad to se jí mladý filosof zalíbil, a což nejhlavnějšího, bude učitelem dceřiným, a to již jako by patřil do rodiny.

Věk byl jako u vidění. Všecko, co spatřil již v prvním pokoji, ten umělecký nepořádek, jakého ještě nikdy neviděl, němá žačka, jíž se nikterak nenadál, tu ta žabka s rozpuštěnými vlasy, a pak Lotty tak jistě a směle si ho prohlížející, a ke všemu — Tham! Znal ho z Boudy, kdež byl několikráte na českých představeních, znal ho i jako herce a také jako spisovatele alespoň dle jmena.

Nebylo tedy divu, že mladý filosof, jenž dosud nikdy nezacházíval s dámami, upadl v rozpaky, a to v nemalé. Tolik ženských najednou a nad to ještě takové od divadla! Těch se bál, cítě vůči nim svou nedostatečnosť a neobratnosť.

Tak si ho prohlížely i ta žabka i panna Lotty! Štěstí také, že paní Butteauová již tu byla s čerstvým koflíčkem a konvičkou kávy. Nastávající učitel musil píti a měl alespoň čím své ruce zaměstknati a po případě kam své oči obrátiti, nežli se poněkud sebral. Bylo by mu asi bývalo nejprve podrobiti se četným otázkám paní Butteauové, týkajícím se jeho samého i jeho umění hudebního (nebo paní byla dosti zvědava), ale tomu ušel na tu chvíli tím, že panna Lotty byla by ráda ještě něco zaslechla o loži Pražských frajmaurek. A tak o nich, když se všichni zase usadili, navázala řeč několika otázkami. Paula stála teď u dveří, lehko opřena o lenoch židle, zrovna proti Lottce a mladému doktorovi.

První otázka mlle. Lotty, jak ji na německé ceduli divadelní psali, byla:

„A s tím políbením bratrským a sesterským to skončí, doktore?“

„Ó nikoliv, panno —“

V to paní Butteauová několika slovy mladému filosofovi vysvětlila, oč tu běží.

„Po tom líbání,“ vypravoval Tham, „počne se katechismus —“

„Oh, toho bys se nejvíce bála!“ zvolala škádlivě Bettina hledíc na nejstarší sestru.

„Však to je také těžký katechismus,“ pravil doktor. „Na př.: Oč má každý mistr a každá mistrová lože nejvíce dbáti?“

„Nuže?“

„Oč?“ ptaly se sestry najednou.

„Aby byla lože dobře zavřena. Druhá otázka té kandidátce: Jak jste přišla do lože?“

„Dveřmi!“ vzkřikla prostořece Betty.

„Špatně by panenka odpovídala. Se zavázanýma očima a branou z ocele a železa, zní odpověď. To jsou ty kordy.“

Všichni se dali Bettině do smíchu. Jen mladý filosof se mírnil.

„Víteli ještě nějakou otázku, doktore?“ ptala se Lotty.

„Co znamená ta ocelová brána? jest jiná otázka, a na tuto nová sestra odpoví: Sílu a vytrvalosť frajmaurskou.“

„A prosím vás, když už všechno víte, doktore, také prý mají tajná znamení, po kterých se poznají?“

„Ano — i to vím. Ručky sem, panno,“ a již se chopil Lottiných rukou. „Tu na pravici tři prsty od palce se stisknou do dlaně, tak že zůstanou dva poslední. Takhle. Ty položíte do levé dlaně, tak. To je znamení učednické. Tovaryšky a mistrové mají jiná. A pak ještě něco. Viděla1i jste překrásný šperk hraběnky Canalové?“

„Oh, ten zlatý košíček s růžemi,“ zvolala Lotty všechna nadšená, „ten překrásný košíček s růžemi a nad nimi s ozdobou z rubínů?“

„Ano, ten, právě. Ty rubíny, to je ohníček nad růžemi. Košíček s růžemi a s plamínkem nad nimi, to je jejich emblem. Ten plamínek je jako připomínkou na ohně Svatojanské, na slavnosť Svatojanskou; ta bývá u frajmaurů nejslavnější a jsou při ní také sestry —“

„Ta slavnosť je také v Bredovském paláci?“ ptala se Lotty.

„Tam jsou schůze. Svatojanská slavnosť bývá v Canalské zahradě,“ odvětil Tham, jehož oči nyní častěji utkvěly za hovoru na němé Paule. Ta s něho očí skoro ani nespustila. Paní Butteauová, jež začala pomalu sklízeti se stolu pilně naslouchajíc, pojednou se ozvala:

„Ale prosím vás, pane doktore, nejsteli vy také frajmaurem, že tak všechno víte?“

„Ó nikoliv. Nebo kdy bych byl, nic byste se nedověděli. Každý frajmaur se zaváže a zapřísahne, že bude mlčeti.“

„A jak tedy to vyšlo na jevo?“

„Proto že také frajmaurky se zavázaly a zapřísahly,“ odvětil vesele doktor.

Paní Buteauová se dala do smíchu, dcery byly nějak popuzeny a zastávaly se ženské mlčenlivosti.

„Ostatně,“ konejšil je doktor, „nyní za císaře Josefa není potřeba takových tajností. Frajmauři mají všechnu volnosť, a vyšla již nejedna knížka o nich.“

„A z té máte svou učenosť?“

„Alespoň mluvila jako kniha —“

„Kdo?“

„Ta má frajmaurka —“

Lotty se pohoršena odvrátila od doktora.

„Mozart je prý také u nich, u těch —“ František Věk váhavě podotkl.

„Ano, chodí do schůzí do Bredovské ulice, i nápěvy k jejich písním prý jim složil. Znáteli Mozarta?“ obrátil se pojednou Tham na Věka, chtěje patrně zavesti jinou řeč a mladíka také trochu zaměstnati.

„Ó znám, viděl jsem ho častěji a včera jsem si zašel schválně do kavárny ke Šturmům. Slyšel jsem, že tam je," odpověděl Věk.

„Bývali tam?" ptala se Lotty.

„Teď méně," odvětil za Věka Tham. „Teď je skoro pořád u Dušků na Bertramce. Koulí tam kuželky a skládá —"

„Jakže?" divila se paní Butteauová.

„I ano, koulí, a pilně; ale pojednou ho něco napadne, nechá koulení, jde, sedne si pod strom a píše —"

„A když na něj dojde řada?"

„Odkoulí a jde zase komponovat a nic ho neruší, že se kolem smějí a hlučně hovoří."

„Zdá se, že při hře ho zvláště napadají pěkné myšlenky," podotkl Věk, a na doklad pravil: „Pozoroval jsem ho včera u Šturmů. Hrál na billiardu a tiše si při tom pohvizdoval a pak si také bzučel nějakou melodii. Najednou vytáhl z kapsy psanou knížku, podíval se do ní, pak ji zase schoval a hrál dále."

„To měl jistě da Ponteův text k nové opeře. Budou ji dávati ještě tento měsíc," dodal Tham.

„Ó já se těším!" zvolala Lotty tleskajíc rukama; pak najednou spustila plným, zvučným hlasem z Figarovy svatby: „Non più andrai —" a již byla u klavíru.

U toho zasedla Paula. Tham ji tam zavedl, vzav ji za ruku a poprosiv ji, nejvíce a nejmocněji pohledem, aby zahrála. A již měli improvisovaný koncert. Paní Butteauová nechavši sklízení, vstoupila mezi dvéře a záříc mateřskou radostí hleděla na své dcery. Betty tichounko přizvukujíc stála vedle ní, Tham bez okolku sednuv na jednu z židlí plnou pestrého oděvu naslouchal, více však Paulu pozoroval. Mladý filosof stojící vedle něho naslouchal ze všech nejvíce pro hudbu samu i sám zpěv, ač oči jeho také více němou Paulu pozorovaly nežli zpívající Lotty. A pak se také ocitl vedle klavíru, ani nevěděl sám, jak. Jen to bylo jisto, že se nějak přiznal, že je zpěvák, a že se tuze nebránil, když ho žádali, jmenovitě paní Butteauová, aby něco zazpíval. Přešlať ho, jak první akkord na klavíru zazvučel, všechna ostýchavosť, a dostal se pak záhy do muzikantského ohně. Lotty mu podala nějakou arii z Paisiellova „La gare generose," tázajíc se ho, ználi ji. Neznal, ale oznámil, že se přece pokusí a zpíval z listu pryč, a pěkně, že až Paula překvapeně od svých partesů po něm se nejednou obrátila, a Lotty i Tham a všichni svého obdivu neutajili i nad dovedností zpěvákovou i nad jeho pěkným a zvučným hlasem.

To mladému Věkovi pomohlo rozhodně. Zvítězil u rodiny Butteauovy. Když dozpíval, všichni tleskali, i Pavla, paní Butteauová pak chválila nad míru, vrchovatě, a řekla Paule:

„To budeš míti učitele! Jak je hodný ten pan Praupner!"

Zatím už déšť ustál. Mladý filosof se chtěl poroučeti, ale nepustili ho; nejvíce ho Lotty zdržovala. Nemohl se ubrániti, poslechl a zpíval, střídavě sám a také s Lottinkou.

Bezděčný koncert ukončil se teprve pak, když časné stíny podzimního dne počaly se v pokoji ukládati a nebylo dobře viděti na noty.

Ana teď paní Butteauová umlouvala s novým učitelem hodinu, v kterou by přicházel, přistoupil Tham ke klavíru, kde Paula seděla.

„Četlali jste již něco?“ ptal se tlumenějším hlasem.

Paula přisvědčila a sáhnuvši po rukopise, vyňala z něho lístek, patrně již připravený, na němž bylo napsáno: „Bude to krásné! Těším se tuze! Dnes budu čísti celý večer.“

Bylo zřejmo, že slova ta způsobila autorovi radosť. V očích mu zasvitlo bezděky. V tom němá dívka chopila se náhle péra a připsala: „Ó že nemohu v tom hráti!“ Bolesť těch slov zjevila se v ten okamžik také v její tváři. Mihla se jí jako smutný stín; ale již zmizela, jak jí Tham stiskl ruku a ohlednuv se vzal si také cedulku, již na kvap strčil do kapsy u vesty.

Zatím už Věk dojednav s paní Butteauovou o čase a o houslích (o platu nebylo prozatím žádné řeči) poroučel se dámám; nyní již jistěji. Paní Butteauová se s ním loučila velmi srdečně, jako s dávným přítelem. Také Lotty i ta žabka důvěrně a vesele mu s Bohem dávaly. Jen Paula byla nějak roztržita. Matka ji musila upomenouti. Tu vstala a uklonivši se zlehka, podala svému mladému učiteli ruku. Tham se měl také k odchodu oznámiv, že přinesl k rozepsání novou svou hru, na kterou se v Boudě chystají, a zanechal panu Butteauovi, jenž dnes z divadelní kanceláře Nosticova divadla tak dlouho nešel, nějaké vzkázání týkající se ekonomických věcí divadelních.

Filosof Věk odcházel ve tváři zardělý, očí zářících. Byl nějak povznesen a potěšen. Měl radosť, že to tak dobře dopadlo, neboť se bál, když sem šel. Těšilo ho, že mohl ukázati, co umí, a že se to líbilo, těšila ho neobyčejná ženská společnosť i zvláště to, že se seznámil s panem Thamem.

Stmívalo se, když spolu vyšli na ulici. Na kus měli společnou cestu. Tham se mladého filosofa vyptával, kde bydlí, jaký je krajan. Když mu řekl odkud je, tu zvolal vesele Tham:

„Aj, toť jste z Hradeckého kraje! To máte štěstí! To budete míti šťastné examen u profesora Vydry.“

„Nejsem z Hradce; on přeje jenom Hradeckým —“

„To je pravda. Ale to již je dobře, jeli kdo z Hradecka. Posloucháteli ho?“

„Ó ano,“ pravil Věk.

„A tu anekdotu vám už vypraval, jak kdesi v Němcích panský synáček, u jehož otce Vydra nocoval, pořád na něm, na Vydrovi, hledal rohy a kopyta, mysle, že každý jezovita je má?“

„To jsem ještě neslyšel.“

„Tak uslyšíte. To Vydra rád vypravuje a na požádání posluchačů třeba dvakráte za rok. Ale je to výborný muž a vlastenec. Pravý Staročech.“ Tu se Tham zastavil a pohledl studentovi do očí, pravil: „A což vy, pane Věku, četlli jste kdy nějakou českou knihu?“

„Ó ano, pane doktore, a ne jednu —“

„Jakže?“ divil se Tham a dodal: „A jaké, prosím vás?“

„Hájkovu kroniku, Komenského Hlubinu a Praxis pietatis, Historií o protivenství církve české, bibli českou, také Harantovu Cestu —“

„Aj, a kde jste to četl? Kde jste pořídil ty knihy?“

„V klášteře, u benediktinův, u sv. Mikuláše. Dostal jsem se do zapověděného oddělení v bibliothéce —“

„Tak, totě pěkné. A co nyní čtete?“

Věk se zarazil na tu otázku, pak odvětil: „Klasiky, a také německé spisy. V klášteře jsem neměl ani Lessinga, ani Wielanda, nic, a tak to doháním —“

„Dobře, dobře, ale na české spisy nemáte zapomínati. Teď asi nemáte nic ke čtení?“

Věk se přiznal, že nemá.

„Tedy vám něco českého opatřím, chceteli totiž —“

„Ó, ano, ano!“ zvolal chvatně a rád mladý filosof. „Budu vám tuze povděčen!“

„Nesejdemeli se jinak záhy, nechám vám nějaký spis u Butteauových. Jsem rád, že je vám české čtení milo. Ó jak je takových poskrovnu!“ a z povzdechu toho bylo znáti upřímné, hluboké zkormoucení.

„Ale zdržuji vás, jsme na rozcestí,“ pravil Tham, podávaje Věkovi ruku. „Jsem opravdu rád. A pannu Paulu učte hezky,“ dodal pojednou.

„Raději bych ji naučil mluviti,“ odpověděl student.

„Ba to —“ a Tham tiše si povzdechnuv, potřásl jeho rukou a dav mu „dobrou noc,“ zabočil do sousední ulice. František Věk chvilku za ním hleděl. Pak zamířil rychlým krokem k svému bytu. Stmívalo se a chladný vítr pohvizdoval neosvětlenými ulicemi.

XII.

Namnoze o hudbě, ale též o disharmoniích.

Tou dobou byl F. Věk už druhý rok ve filosofii.

Ony peníze, které otec jeho získal prodejem knih ze zabavené bibliothéky benediktinské a které na radu Věkové uschoval, přišly mladému studentovi velice vhod. Jimi stalo se, že se mohl první rok v Praze uchytiti, jimi však se také stalo, že František první čas pozapomněl na hlavní svůj účel, pro který se dal na vysoké učení připsati. Student, jenž byl v klášteře vždy nejpilnější, jenž poslední dobou studoval s vyznamenáním a ze všech předmětů měl eminenter, jenž i posledního roku na gymnasii byl praemio donatus, a to první, počal a to hned ze začátku kollej nějak pomíjeti a ne zrovna horlivě navštěvovati. Vina toho byla svoboda, ve které on, dosud klášterským řádem co nejpřísněji vázaný, se ocitl. A náhle se v té svobodě ocitl. Měla tolik svůdného a mohl skrze ni dojíti věcí a požitků, po kterých vždycky tolik toužil!

To byla hudba především a vlastně jediné. Ta jen byla toho příčinou, že svobody své nadužíval. Lásku k zpěvu a k hudbě přinesl si již z domova. Matka a ještě více kmotr, ctný regens chori Havránek, mu ji vštípili; v klášteře pak ji utvrdili a šlechtili, jakož i znamenitý pozaunista Strádecký. Jako choralista nezpíval Věk jen na kůru svého kláštera, ale dostal se časem také „na výpomoc“ na kůr některého

jiného kostela, nejčastěji františkánského u Panny Marie Sněžné. Tam ho poznal regens chori téhož kostela Václav Praupner. Ten byl na kůru jako generál před vojskem, přísný a neslevil ani noty. Proto choralistu od benediktinů tuze těšilo, že ten, před nímž měli i staří a kosáci strach, byl s ním spokojen, a nejednou mu i na rameno poklepal.

Na kůrech mluvilo se často o skladatelích a znamenitých hudebnících. Tenkráte byl v Čechách každý kantor vesnický dobrý muzikant. Znamenitých pak tenkráte žilo v Praze jako maku. Mladý choralista slýchal od svých kollegů o té a té mši, kterou tam a tam provedli nebo provedou, o tom a onom skladateli, a jako myška skrčen, kdesi za pultem naslouchal, když staří muzikanti si vypravovali o té neb oné skladbě nové, když vyslovovali s úctou ano s obdivem jmena Seegert, Koželuh, Mašek, Kuchař, Dušek, z nichž nejednoho znal už z některé jeho skladby. Už v klášteře bylo jeho touhou, aby je také osobně poznal a slyšel. Slavného Seegerta, o němž nejčastěji slýchal, na své oči nespatřil. Když o něm po prvé slyšel, bylo to, an druhého roku v klášteře meškal, valně si toho nevšiml a nechápal zármutku, s jakým jejich páter regens chori povídal: „Starý Seegert umřel."

Ale jak si pak František na něj vzpomněl, když u sv. Jindřicha maje oči slzami zality naslouchal varhanám, na něž hrál regens chori Jan Kuchař.

„To je druhý Seegert," řekl starý houslista také všechen dojat. Strádecký, jenž vedle stál, živě pokynul hlavou a zkrátka odvětil:

„Je, ale přece to není Seegert."

Tak rostla mladého choralisty láska k hudbě. Každé volné chvíle v klášteře užil buď ke čtení knih nebo ku přepisování not a ke hraní. Poslední rok si již nejednou vyprosil, aby směl v neobvyklý čas z kláštera, a to do některého kostela, aby tam poslechl novou mši nebo nešpory. Nejčastěji zabíhal k františkánům a jednou také až k sv. Vítu na Hradčany, kdež po skončené slavné mši tak dlouho před kostelem čekal, až z blízka uviděl slavného kontrapunktistu a skladatele, Svatovítského ředitele kůru Jana Koželuha.

V mladé hlavě choralistově počaly pak pučeti divné sny a tužby. Zdáloť se mu nejvyšším blahem, kdy by tak jednou stal se sám regens chori v některém Pražském kostele, nebo kdy by se dostal za kapelníka některého ze šlechtických divadel, jako měli hrabata Pachta a Nostic. Zvláště mnoho se na Roudnici vyptával, kde na zámku knížete z Lobkovic provozovali řádně a krásně i veliké opery.

A což mladým choralistou trhlo, když jednou, an šel Pražskými ulicemi s kamarády procházkou, jeden z nich ho náhle za rukáv škubl a chvatně ho upozorňoval na kočár, jenž právě dojížděl ke Kinskému paláci.

„Podívej se, podívej!" volal kamarád.

A František viděl sličnou, asi třicítiletou dámu, krásně oděnou, ztepilou, elegantní, v napudrovaném, vysokém účesu, a vedle ní mužíka v bílé vlásence s copem. Před palácem kočár zastavil, sluha otevřel dvířka vozu, a mužík pozdraviv dámu odešel do paláce, nápadně kulhaje. Dáma pak odjela. Choralisté byli dosti blízko a dobře všecko viděli.

„To je Dušek,“ řekl Františkovi starší jeho druh, rodilý Pražan.

„To je Dušek?!“ divil se František, jenž dle jmena znal nejlepšího v Praze tehda virtuosa na klavír.

„To je on, ten kulhavý mužíček, a ona, to je paní Dušková. Krásně zpívá. Teď jede na procházku v kočáře hraběte Clama, a muž jde učit komtesy Kinské na klavír a vydělávat dukáty.“

„Dukáty?!“

„Za každou hodinu dva.“

František trnul a nevěřil ani svému sluchu. To všecko ho značně vzrušilo a domů se vrátiv, pořád ještě na to myslil, jak viděl ten krásný kočár, krásnou dámu, jak Duškovi lokaj knížecí uctivě otvíral dvířka, jak Dušek kráčel do paláce. A takové má samé hodiny! Ó by také on mohl k němu, aby se u něho přicvičil a na klavíru zdokonalil! Již touto dobou nezdálo se mu nic krásnějšího na světě nežli život muzikantský. Pak se mu to teprve zdálo, když vyšed z kláštera stal se samostatným, když mohl po chuti a kdykoliv oddati se hudbě, zajíti si do toho neb onoho kostela i do společností hudebnických, když vypomáhal na tom i na onom kůře, když se seznamoval s hudebníky a zpěváky. A což, když po prvé vstoupil do Nosticova divadla, když po prvé uslyšel italskou operu! Byla to Cimarosova: „Italiana in Londre.“ Byl jako opojen, neboť ještě nikdy neviděl tak upraveného divadla a takové výpravy!

Sgr. Ponziani, výtečný basista, mlle. Teresa Saporiti přivedli ho nejvíce u vytržení, tak že je dlouho slyšel a dlouho té noci nemohl usnouti.

Pak si tam častěji zašel a mnohdy bez večeře, jen aby ušetřil na vstupné, a to vždy, kdy byli na ceduli: Cimarosa, Zanetti, Fischietti nebo Salieri, jejichž opery hráli nejvíce. Dramata mladého filosofa tak netáhla, a také neměl ani tolik peněz, aby tak často mohl choditi do divadla.

Tenkráte to bylo, když maje již z kláštera důkladné základy hudebního vzdělání, o jeho zdokonalení nejvíce se snažil. A tenkráte také počaly mu zníti mladou duší zvuky, kterých, jak myslil, ještě neslyšel, které se v něm probouzely jako pěkné sny a které plníce všecku jeho mysl nutily ho, aby je vyjádřil.

A tu psalo brkové jeho péro notové hlavičky ne dle předlohy, nějakého mistra opisujíc, ale jak povznešená mysl mladíkova diktovala. František Věk odvážil se mezi skladatele. Ovšem že tajně, aby nikdo nezvěděl, jen pro vlastní rozkoš, z počátku ostýchavě, čím dále však, tím odvážněji.

Menuet, granátnický pochod, nějaké nocturno, to byly první krůčky. Po op. 1. bylo op. 2. i 3.; pak těch čísel byla již hezká kupka.

Ale v zimě tohoto r. 1787, a to v noci ze dne 19. na 20. den měsíce ledna hrozilo jim veliké nebezpečenství. Byly by zničeny bývaly, a to plamenem. Než pro štěstí jejich skladatel přišel domů dosti pozdě, kdy v kamnech jeho chudé světničky byla jen čirá tma a notný tah, neboť venku zuřila sněhová vánice. A tak mladý komponista Fr. Věk chytil svazek svých skladeb, a mrštil jím o zem, někam do kouta,

ve kterémž nehodném místě jeho sny a myšlenky hudební odpočívaly bez milosrdenství až do rána.

Za tím jejich autor přecházel dlouho světničkou, maje hlavu sklopenu; pak usedl na lože a opět hleděl strnule před se v myšlenkách. A když posléze ulehl a zahrabal se do peřin, ještě nemohl usnouti.

Mozart, Volfgang Amadeus, mu nedal spáti. Pořád ho slyšel i viděl a byl jist, že do smrti nezapomene těch chvil, kdy Mozart na konec hudební akademie, pořádané dotčeného večera v divadle, sedl ke klavíru a jal se přednášeti své fantasie. Těch nesmírných, nebeských harmonií! Všechny v divadle uvedl u vytržení i skladbou i hrou! Jakou bouří pochvaly otřásalo se všechno divadlo, když skončil! Bouře ta se neutišila, až když veliký ten muž nevelké, složité postavy vložil své bílé, drobné ruce opět na klavesy, a vypukla na novo, když chtěl po druhé vstáti. I poslechl opět záře spokojeností a zahrál po třetí. Divadlem zavládlo ticho takové, že by i špendlík upuštěný bylo slyšeti. Věk nahoře na galerii všechen zardělý, nesmírně vzrušený sotva dýchal. Ale škubl sebou bezděky a zachmuřil se, když hrobovým tichem tím ozval se pojednou ze přízemí rušivý výkřik: „Z Figara!“

A pak! Mistr poslechl i na tento hlas, nebo hned zabočil do motivu nejoblíbenější tehda arie z Figara: „Non più andrai“ — a hrál arii, pak variaci první, druhou, třetí a dál a dále jinou a opět jinou, jednu krásnější a zajímavější nežli druhou, a všechny přeumělé, a všechny z patra! Ó toho božského umění! Té čarodějné jeho síly a moci!

Dvanáctá variace dozvučela. Božský mistr se klonil, divadlo bouřilo, jásalo, vše tleskalo, šátky mávaly; a v nejkrásnější bouři té mladý filosof na galerii statečně účinkoval i hlasem svým i dlaněmi. Ale největší nadšení, ano vytržení zářilo jeho tváří, jeho očima.

Než pak, když přišel do své studené světničky, když rozžehnuv lojovou svíčku ve dřevěném svícnu, spatřil na stolku svazek svých skladeb, zmocnila se ho veliká hořkosť a tíseň, a tu udělal, jak už vypravováno.

Ráno sice rukopis svůj sebral; nezničil ho v kamnech, ale hodil ho do truhličky. Od toho večera uplynulo mnoho, mnoho neděl, nežli se opět chopil péra. Za to sháněl se a pachtil po skladbách Mozartových a po něm samém. Pásl po něm, jen aby ho mohl z blízka spatřiti. Podařilo se mu několikráte, a zvláště šťasten byl tohoto podzimu, kdy Mozart zavítal do Prahy po druhé. Tu ho spatřil zcela na blízku i slyšel, a to, jak u Butteauových vypravoval, v kavárně u Šturmů, kam slavný mistr z nedalekého bytu svého na Uhelném trhu ob čas přišel si zahrát na kulečníku. —

Tenkráte mladý Věk žil dobu samých zápasů. Tohoto roku neměl už žádné výpomoci ze zisku na prodaných knihách jako roku prvního; otec pak nemohl mu mnoho poskytnouti. Filosof skoro ničeho z domova nedostával, a to proto, že poslední dobou provdal otec dvě starší sestry Františkovy, že utrpěl také ztrátu v obchodu, jenž nad to valně nešel.

Věková trnula, co si ten hoch v Praze počne, ale tvrdší otec mínil: „Ať se hrabe sám. Leccčemu se již naučil, může si přivydělati.“ Také to tak bylo.

František vypomáhal na kůrech a měl také hodinu v jedné kupecké rodině. Ale všecko to nevynášelo tolik, aby časem mu nebylo zápasiti s nedostatkem. A pak sám s sebou zápasil. Čím bude? Nač studuje? tázal se někdy v duchu. Otec by ho měl rád knězem. Ale na to neměl sám ani pomyšlení. Jemu jen na mysli tanul život hudebnický. Dušek také studoval a nechal toho. A jak se má! Mistr Praupner byl už třetí rok v theologii, když pustiv vědu chytil se houslí a místo v bibli vzdělával se v generálním basu. A jak je vážený, a jak se mu dobře vede!

Ale on ani Dušek jistě neměli takového otce! Krev se zrovna mladému hudebníkovi zarážela, když si pomyslil na tatínka, jak by na něj asi vzhledl uslyšev, co synáček hodlá a zamýšlí. A maminka! Ó, ta by snad nebránila, ale co by zkoušela i k vůli němu i od otce samého!

Po takových chvílích vnitřního zápasu počal mladý Věk obyčejně pilněji choditi do Klementina čerpat také z pramene věd a tu se pak snažil dost, aby dohonil, co zanedbal prvního roku filosofie, na jehož konci nesložil ani všech zkoušek! To bylo všecko na vrub umění hudebního. Než i ty nepravidelné návštěvy kolleje nebyly nadarmo. Otevřel se mu tam nový svět filosofie a literatury německé, a na klasickou učil se také jinak nazírati, nežli dosud.

Za to však probudily se mu také v duši nové rozpory a zápasy. Skepsis se mu uhostila v duši a působila veškerou svou hlodavou silou. Než neoddal se jí zplna a nepodlehl jí. Vychování domácí, zvláště však pobyt v klášteře zasadily příliš hluboko kořeny víry křesťanské. Za to názory matčiny o helvetech, styk se starým Žalmanem a čítání knih zapověděných, jakož teď na filosofii spisů moderních, přednášky, zvláště professora Meissnera, jenž výmluvně hlásal idey snášenlivosti náboženské a volnosti přesvědčení jakož i zjevně dával nechuť na jevo vůči jezovitům, obcování s kollegy myšlenkami takovými nadšenými, to vše způsobilo, že se nestal nesnášenlivým u víře a že z ní mnoho upouštěl. Deismus zápolil v duši jeho s křesťanstvím; ale boj ten nebyl dobojován. Časem se tišil, časem propukával tím živěji, a deismus vítězil. Než mladý filosof neodvážil se přece k posledním důslednostem, aby dle nich své přesvědčení ustálil. Váhal, odkládal, znovu zápasil a — neustálil se. Nemoha dojíti jistoty a klidu, unaven bojem duševním obracel se obyčejně k své nejmilejší hudbě. Pro ni a pro nové spisy literatury německé i klasické pozapomněl také na svého Komenského a ostatní knihy z oddělení kdysi zapověděného. Ale ony přece dobře působily, jakož i vychování v domě otcovském ryze české, i pohrdání německého učitele: nezapomnělť mladý Věk svého původu českého a neněmčil se takořka nevěda, jako veliká většina jeho kollegů, v nichž gymnasium, zvláště pak studium německé literatury a sumou schöngeistství na filosofii nedaly vzplanouti ani jiskře národního vědomí; to obětovali nevědomky tomu vábivému schöngeistství, v němž je opanoval německý duch a pak i německé cítění. Sice slýchali Kašpara Rojka a zvláště exjezovity Cornovy nadšené výklady o české minulosti. Než oba profesoři mluvili o ní jako o něčem nadobro zašlém a mrtvém, co nemá žádného pokračování ve přítomnosti a také žádné budoucnosti. Většina,

i také Němci, naučili se tak sice míti českou vlasť a její minulosť u vážnosti ano i v lásce. Než zatoužiti po tom, aby bylo, jak bývalo, na to nikdo ani ve snách nepomyslil.

Věk řekl Thamovi, že zná Vydru. Znal ale málo, neboť mathematika mladého, uměním opojeného studenta nejméně lákala. A že z počátku u něho mnoho zanedbal, nestala se mu přísná tato věda ovšem nikterak lákavější. Zanedbal se v ní znamenitě a vzpomnělli na profesora Vydru, ozvalo se mu svědomí nejhlasitěji.

K tomu všemu neklidu a rozruchu přibylo mysli jeho nové vzrušení. Až do této doby nepřišel nikdy do společnosti dámské. A tu když v neděli stál u svého pultu na kůře u Panny Marie Sněžné, přistoupil k němu pojednou regens chori Praupner a řekl, nechtělli by hodinu. Věk, nemaje ovšem nazbyt, s radostí přisvědčil.

„No, no, tuze se netěšte!“ Praupner na to, vida radosť studentovu. „Mnoho medu tam nebude. Říkal mi Butteau, je u Bondinia, v kanceláři, nevědělli bych, kdo by učil jeho dcerku na housle. Chceteli, jděte tam třeba hned, ještě dnes. Žádal mne, abych nezapomněl a brzo mu někoho poslal.“

Věk přisvědčil, že půjde, a to byl všechen jeho rozhovor s Praupnerem o této věci. Než způsobil mu dosti starosti. Jmeno Butteau mu nebylo neznámo. Mlle. Lotty Butteauovu znal z divadla. Ostýchal se mezi dámy a zvláště divadelní; obával se také toho, že má učiti dívku. Zajisté sestru té herečky. I odvážil se tam a vrátil se pak valně vzrušen.

XIII.

O dvojí lásce.

F. Věk navrátiv se domů, po celý večer se nedal do práce. Meškaltě v duchu pořád ještě u Butteauových. Z mysli mu nešlo, co tam byl viděl a slyšel. Už byt sám ve svém příliš volném uspořádání, s divadelnými obleky ho překvapil, pak Betty s věncem na hlavě, a Lotty tak volně sobě vedoucí! Takové dívky ještě nikdy neviděl. Byla smělejší a jistější ve všem nežli mužský. Což on proti ní. Proto se jí ostýchal a také trochu bál. Ale hezká byla! Slušelo jí to, ale to, jak volně seděla na pohovce, to se mu tuze nelíbilo.

Více však nežli na Lotty a na tu žabku divadelní, její sestru a na starou paní, myslil mladý filosof na Paulu. Hned jak vstoupil a ji nejprve shledl, byl jejím zjevem mile překvapen. Ale je něma, ubožátko! Slyší však výborně, čte, píše. Jak pozbyla řeči? Ptáti se nemohl. Snad paní Butteauová poví a nesmlčí. Jak bude Paulu učiti? Jak to půjde? Takové žačky se nenadál. A jak na ni myslil, sdruženě namanul se mu na mysli Tham, ale s ním i stín — profesor Vydra! Tham ho tak chválil. Pravým Staročechem ho nazval. Toho večera si Věk na novo umínil, a tentokráte svatosvatě, že napraví, co zanedbal u slovutného mathematika.

Než co pravda, více nežli do kolleje chvátal pozejtří mladý filosof do Školské ulice k Butteauovým. Že nezastal ani Lotky ani Bettiny doma, byl velmi rád, neboť cestou ne bez starostí na to pomýšlel, jak začne své vyučování před těmito kosačkami, jak je v duchu nazýval, jmenovitě Lotty. Paní Butteauové se tak neostýchal. K té nabyl hned za první návštěvy veškeré důvěry. A tak chutě začal. Dříve nežli se nadál, minula hodina vyučování a dobrá čtvrť nad to. Mladý učitel byl by ještě dále učil, kdy by ho sama paní Butteauová neupozornila, že čas minul, a nepozvala ho na svačinu. Ta byla dnes tišší než onehdy, líbila se mu však více. Seděltť sám s paní Butteauovou a Paulou.

Bylo mu volněji nežli onehdy. Naslouchal pobožně vypravování paní Butteauové, neboť ona skoro sama jen mluvila, a přes tu chvíli utkvěl zrak jeho na svěžím líci tiché Pauly, vedle sedící. Ovšem že za této druhé návštěvy odbyl sobě F. Věk generální zpověď, neboť paní Butteauová s dobromyslným účastenstvím a takovou též zvědavostí vyzpovídala ho, odkud je, kdo jsou jeho rodiče, jeli sám nebo máli bratry a sestry, kde bydlí, kde studoval a p.

Za to také ona leccos pověděla o sobě a o své rodině. Ale to když začala, přerušila ji na okamžik Paula povstavši a oznamujíc znameními, že půjde do vedlejšího pokoje psát.

„Pan Tham složil nový kus, a Paula rozepisuje úlohy," vykládala matka, když dcerka odešla. „Ona ráda píše. Opisuje noty, rozepisuje úlohy. Tím si chudinka chvíli krátí a také si nějaký groš vypíše. A pana Thama kusy rozepisuje obzvláště ráda. Ona je jak on, tak trochu vlastenka, jak se jí děvčata (mínila Lotty a Bettinu) někdy smějí. Ó, té je škoda!" A zapomněvši na prvotní řeč, kterou navázala, pokračovala o Paule, na novo vykládajíc: „Jak by ráda hrála a zpívala! A má nadání, věřte, velké nadání. To Bettina se tuze líbila, když hrála, víteli, v Břetislavu od pana Thama. To dělala jeho syna, jako toho knížete českého, a tuze jí to slušelo! ‚Jako malovaná', si říkali. A plácali! A jak hlučně a ještě ani kardynu nespustili —"

„Viděl jsem také pannu Bettinku," podotekl Věk.

„No tak víte sám!" s vyjasněnou tváří paní Butteauová živě odpověděla. „A to bylo Bettině jedenáct let. Ale Paule bylo sotva deset a již také vystoupila v dětské úloze. To jste ji měl viděti! Bylo to v Thunově paláci. Lidé až plakali, a já také. Hrála takovou smutnou roli; až slzeli, pravím, a já také, toť se ví. Jenže já také radostí. A tu — co Pán Bůh dopustil —"

„Potom pozbyla panna Paula řeči?" odvážil se Věk otázati se.

„Ano, tenkráte, brzo po tom představení. Má to z leknutí. Lekla se tak přenáramně, že nemohla ze sebe ani slova vyraziti a také od té doby nevyrazila —"

Prve mladého učitele zamrzelo, že Paula odešla do vedlejšího pokoje a pomyslil si, že by se mu povídání její matky snáze poslouchalo, kdy by dceruška byla zůstala. Nyní však opravdu a s nelíčeným účastenstvím naslouchal i bez ní, a to proto, že byla řeč právě o ní.

Paní Butteauová dále vypravovala a to obšírně, jak se také Paula dobře učila, jak byla pilna, ano ctižádostiva, ale jakého měla učitele přísného ano zlého, tak že se děti před ním a před jeho rákoskou třásly. Flákal je dost a dost a neměl-li rákosky nebo metly po ruce a seděli-li vinníci někde uprostřed, tu ten učitel vyskočil třeba na lavici a běže po ní rozdával v pravo v levo klofce i velikým prstenem nebo tabatěrkou a za vlasy třepal. A tak se jednou rozkatil bez příčiny na Paulu, která *nikdy* nebyla bita, která ani jediného fláknutí ještě necítila. Ale učitel rozlítil se jinými rozdrážděn a byl jako slepý; pláče Paulina ani její vyděšené tváře nedbaje vyskočil zuřivě na lavici, neboť Paula seděla uprostřed, a hnal se po ní sám, nevyzvav jí ani, aby ven vyšla. A tu děvče zbil, a od té doby Paula slova řádně nepromluvila. Kdy by chtěla promluviti, chytne ji křeč," doložila paní Butteauová, „a je to nejhroznější koktání, a z toho si nikdo nic nevybeře. Proto chudinka se již ani nepokouší, aby promluvila."

„A což lékaři —?" podotkl s účastenstvím mladý učitel hudby.

„Sběhali jsme jich mnoho, ale nikde nic. Žádný si rady nevěděl. Je to z hrozného leknutí, říkali učeně a vážně. To jsme my také věděli. Proti tomu není pomoci, pravili jiní." Toto řekla paní Butteauová hlasem ještě tlumenějším, nežli když vypravovala o neštěstí dceřině. Hlasitěji pak dodala: „Také povídali, že se to časem podá. Kdy by Pán Bůh dal! Jak by se mně ulehčilo. A Pavle! Co ona se chudák asi v duchu nasouží. Ale nestýská vám, nenaříká a je trpěliva, jen aby nás nezarmoutila. Jak bych byla šťastna! Ty dvě se mi povedly, a ještě Pavlinka — ó, ta by myslím byla ještě nad ně!"

F. Věk ze druhé své návštěvy odcházel ještě více dojat. Paní Butteauová ho chtěla mermomocí zdržeti, že jí prý holky nakázaly, aby pana Věka dříve nepouštěla, až ony přijdou domů, a dodala zase vesele: „Nějak jste jim padl do oka. To víte zpěv a hra, proto by život daly."

František však se omluvil, že by sice rád zůstal, ale že nemůže, že má ještě druhou hodinu a té že odložiti nelze. Byl rád, že mu Paula, an se jí poroučel, sama podala ruku. Usmávši se podala mu také papírek, na němž bylo napsáno: „Budu se pilně cvičiti. Líbí se mně to."

Mladý učitel tím mile překvapen, nechal si nevěda tu cedulíčku v ruce. Pravil, že ho to těší a že doufá, až přemohou obtížné začátky, že se bude panně hra na housle ještě více líbiti. V to paní Butteauová všecka spokojena ještě něco prohodila, ale tak, že drahnou chvíli ještě postáli u dveří.

(Pokračování.)

Ukázky z nové poesie slovinské.

Vybral a přeložil

Vojtěch Pakosta. [1])

Jenom ne z jara!

Den blíží se, snad dřív, než nitro tuší,
i mne překvapí strašný onen den;
den, který vazby ducha s tělem ruší,
ať přijde, já se kořím v duši
nebeské moci a jsem připraven!

To oko, v němž se neskonalé krásy
zrcadlí blankyt, jež na kvítku lpí —
jež k zdroji svému, ke světlu se hlásí
a v jeho proudu žízeň svoji hasí,
na věky v záři světla otupí.

To srdce, jemuž klidu nepopřály
strach, klam a touhy... v pouti vezdejší,
opustí radosť, minou všecky žaly
a dostačí mu země kousek malý,
až ke spánku je nebe zkonejší.

Ó buďsi! Jako okno uzavříti
chci oko to, ať noc je čirá kol;
já dosti viděl už v tom zemském žití,
kdy člověka mně trpěť bylo zříti,
kdy strasti vůkol zřel jsem jen a bol.

Ó buďsi! Ať to srdce odpočívá,
ať usne jako děcko znaveno;
ať utiší se v něm ta bouře divá,
když se v ně vlastní bol i cizí vrývá —
čas složiti mu těžké břemeno.

Ó buďsi! Však až miloskvoucí záře,
mně světlo zhasíš, milé, blažené —
až život vezmeš můj, mě jiným daře,
ó Stvořiteli, neučiň tak v jaře,
ó prosím Tebe, jenom v jaře ne!

---

[1]) Básně Stritarovy vyšly r. 1887, Cimpermanovy letos.

Kdy vůkol ticho v háji, na doubravě,
prořidlo křoví a les oněměl;
divizny květy odumřely v trávě,
jeřábi na jih odlétají právě,
tu opustiti tělo duchu vel.

Ne ale nyní, kdy kol květy seje
to jaro luzné, plné života;
srdce i zemi teplé slunko hřeje,
kos v omlazeném háji písně pěje,
a nocí tichou slavík rokotá.

Kdy raduje se vše, co vůkol žije,
a nevýslovné slasti v ňadru cit;
kdy krásu, jižto nebe na svět sije,
jak včela med mé toužné óko pije,
ó jak bych mohl teď vše opustit!

Však nebráním se; dřív než nitro tuší,
snad, Pane, smrť mé skráně ovane;
než buď — nech svazky těla s duchem zruší,
já moci Tvé se zbožně kořím v duši, —
leč z jara, Stvořiteli můj, — jen z jara ne!

Jos. Stritar.

Vlaštovce.

Již brzy na jih ponese tě hbitý
tvých křídel polet, mořem hor a plání;
mně neúprosný domů osud brání,
ty hor slovinských uzříš známé štíty!

Ó stav se v letu a můj v horách skrytý
tam domov pozdrav, vyřiď moje přání:
Nech nebe nad ním míru peruť sklání,
v svou náruč v lásce vine prosté byty!

Rci, že syn jeho širým světem štvaný
s cizinci za stůl cizí zasedává,
pod cizí střechou jako poutník spává.

Neví, jak pohled hojí srdce rány,
jak slovem vlídným trpkosť z duše mizí —
a mluva rodná již mu řečí cizí!

Jos. Stritar.

Přes moře!

Podej mi ruku, jsili statečnou,
 ať světa zniknem zvrhlosti a bolu;
přes široé moře poutí společnou
 vichrům a vlnám svěříme se spolu!

Zelený ostrov v širém moři znám,
 v něm skálu květné obepíná křoví;
ten prostor malý zcela stačí nám,
 tam založíme sobě domov nový.

Nad tebou nebe, k dalným oblakům
 pláň nekonečná vod se rozprostírá;
vln rozčeřených stenající šum
 o skálu pere, tiší se a zmírá.

Tam závisť ani klam se nevtírá,
 nezuří kruté bratrů s bratry boje;
v pažitu sobě krotká srna hrá,
 hrdlička krmí holátka si svoje.

Vzpomínky trpké časů minulých
 v hluboké moře vesla odvrhneme;
ve srdci štěstí, na rtech věčný smích —
 tam žití nové spolu započneme.

Proč zrak tvůj nazpět obrací se plach,
 proč noha váhá a se zastavuje?
Zpět oko vlhké bloudí po nivách
 a čarné kraje mlčky pozdravuje.

Ó zůstaň, zůstaň — soucit s tebou mám,
 neboj se, že bys pryč se odebrala;
já v celém, širém světě jsem tak sám,
 ó žes kdy lásku svou mi věnovala! —

Jos. Stritar.

Lebka.

Přede mnou bledá ležíš nad rovem,
 nesmrtné duše schránko pohozená —
a city vážné budíš v duchu mém,
 ostatku žalný Adamova věna.

Ký těla tvar tě druhdy nosíval
 a jaké někdy jsi zde jmeno měla —
žijících lidí marně bych se ptal,
 jich mysl dávno na tě zapomněla.

Zda pomník tebe zdobil z mramoru,
či dřevěný jen kříž stál na tvém hrobě,
zda bouří padnul divých vichorů,
či ztrouchnivěl a propad živlů zlobě?

Teď po tvém žití nikde ani sled —
k otázkám všem se mlčíc pousmíváš;
k proměnám světa chladna jako led,
ať sníh tě kryje, ať se v slunci zhříváš.

Snad prostý duch jen druhdy — možná věc —
tajemná schránko, v nitru tvém se skrýval,
národu chlouba snad, muž učenec
se v dnů svých záři tebou honosíval.

Možná, že pán tvůj syn byl volnosti,
snad utýranec jenom zotročilý,
ubožák nuzný, boháč v zpupnosti,
samotář tichý, mluvka rozpustilý.

Vše, co ti nabízel a skytnul čas,
ať jakoukoli jsi zde slávu měla,
vše čas, jak skytnul, tobě odňal zas,
i sama brzy budeš ztrouchnivělá.

Ó dávno as, co hrob ti vykopán,
a mne snad brzy skryje pod příkrovem,
pak vyléčím se ze všech žhoucích ran,
v náruči chladné, pod zeleným rovem.

Jos. Cimperman.

Ruská literatura roku 1887.

Píše

Jaromír Hrubý.

(Dokončení.)

Jiný z vynikajících belletristů mladšího pokolení jest I. Jasiňskij, více známý pod přijatým jmenem Maxima Bělinského. R. 1887 vyšel první svazek jeho spisů, obsahující 14 novel a povídek, psaných v letech 1879—1881. Z nich největšímu úspěchu se těší Nataška a Bunt (vzpoura) Ivana Ivanoviče. Je to satira na mladé lidi, kteří se dají lehce lapiti do sítí ženské lásky, a hledíce se pak vyprostiti, dostávají se z deště pod okap, z jedné směšné situace do druhé ještě směšnější a žalostnější. Všechny povídky Jasiňského, též jeho obrázky z provinciálního života, jsou psány lehkým, poetickým

jazykem; v povídkách obsahu tragického užito temných stínů střízlivě, tak že netratí rázu pravděpodobnosti.

Z mladších novelistů uvedeme ještě ty, kteří zasluhují zmínky. N. I. Pozňakov, jenž vydal *Žitějskije razskazy* (povídky ze života). Obsah jich rázu neveselého, pessimistického vzat ze života velkoměstského i vesnického; vyznamenávají se ostrou charakteristikou jednajících osob. Ve směsici městského života zastavuje se spisovatel nejraději při těžkém boji o existenci, jenž tím více se dere do popředí, čím blíže se stýkají velkoměstská nádhera s bídou. Tolikéž v povídkách vesnických líčí se nejvíce neutěšený stav rozličných ubožáků.

G. A. Mačtet uveřejnil pod titulem *Pověsti i razskazy* čtyři povídky ze života sibiřského, v nichž podává truchlivý obraz poměrů, jaké panovaly v Sibiři před reformou, kdy v osobě policejního náčelníka byla spojena moc administrativní i soudní. Poněvadž u takových těžko bylo dovolati se spravedlnosti, hájili se Sibirjáci, t. j. domácí sibiřští sedláci, před zloději, uprchlými trestanci a jinými dareby selským samosoudem. Příklady takového „domácího" soudu podány v povídkách Vtoraja pravda a Mirskoje dělo. Stalo se, že uprchlý trestanec znepokojoval vesnici. Mir se usnesl, že darebáka nutno odpraviti. Na koho padl los, byl povinen darebu zastřeliti. Přijel policejní komisař vyšetřovat, obdržel „mzdu", a mrtvý měl býti pochován jako náhle zemřelý. V sibiřské poušti objevil se však mladý lékař, idealista, jenž chtěl „sloužiti pravdě." Je pozván na komisi k takovému „mrtvému tělu." Lékař nechce rozuměti policejnímu úředníku, jenž obdržel už od obce, co mu náleželo, a chtěl ukončiti řízení obvyklým spůsobem. Nezbylo tedy, než říci pravdu, což bylo lehko, neb vinník, jenž dle losu zastřelil zloděje, byl všem známý, a i důkazy byly po ruce. Lékař tedy posloužil pravdě a ujel. To však byla teprv první pravda. Po ní následuje druhá. Do vězení přichází ne vinník, statný hospodář, jenž živí rodinu, nýbrž mladý hoch, sirotek, který vzal vinu na sebe, aby posloužil miru. Hoch umírá ve vězení na souchotiny, přítomný lékař je hluboce dojat druhou pravdou. — V povídce Mirskoje dělo jedná se o podobném odstranění zloděje. Los tenkrát padl na mladého sedláka. Policejní komisař s lékařem se shodli, rozdělili se o mzdu, mrtvé tělo odevzdali zemi a vrátili se do města. Po darebovi zbyla však vdova s dítětem. Ta přichází do obecné hromady (miru), padá starikům k nohám a běduje: „Odpravili jste ho, dobří lidé, odpravili. Je to vaše věc; dělejte, jak míníte, vždyť vy Bohu odpovíte. Ale já co budu nyní dělati se sirotkem — máměliž zemříti?" Mir se poradil, slitoval se nade vdovou s robětem, složil se, a ač jim policejní úředník s lékařem přišli draho, dal vdově krávu, šatstvo a něco peněz dobrovolně složených. Na cestě z vesnice očekával vdovu mladý sedlák, vrah jejího muže. Vstrčil jí do ruky kožený váček s penězi a s těží vypravil ze sebe: „Na, vezmi, jemu — chlapci. Ty víš, že jsem ne ze své vůle . . . mir rozhodl . . . mirské dílo . . . Odpusť!" Stál tu bled, chvěje se, oči maje k zemi sklopeny. „Bůh odpustí!" odpověděla vdova ukláněje se. — V povídkách Mačtetových jsou místy nesouměrnosti dokazující, že spisovatel se nachází ještě ve stavu kvašení; avšak zdařilé pochopení pravdy národní, jak žije v srdcích

milionů ruského lidu, a umělecké její zpracování vzbuzují pěkné naděje do budoucnosti.

Modním novelistou, hlavně ve vyšších kruzích, je Dm. Muravlin, (pseudonym knížete Golicyna), jenž během dvou let napsal čtyři romány: *Tenor*, *Baba*, *Mrak* a *Chvor* (choroba), vzaté vesměs z velkosvětského života. Avšak osoby v nich jednající nejsou ani typy ani charaktery — jsou to vůbec „staří známí" z četných jiných efemerních románů, většinou různého druhu ničemové, trpící mravní chorobou, ale nevynikající ničím původním. Též provedení je povrchní; místo obrazu předvádějí se čtenáři špatné, vybledlé fotografie. O něco lepší je nejnovější plod urozeného autora, jenž vyšel r. 1887 pod názvem *okolo ljubvi* (okolo lásky). Nevynikaje obsahem má aspoň zdařilejší formu a některé poetické scény, tak že se pěkně čte.

S. T. Semenov, rolník samouk, vydal ve sbírce spisů pro lid nakladatelské firmy Posrednik povídku ze života vesnického *Dva brata*. Zmiňujeme se o ní, že je psána čistým, prostým jazykem ruského venkovana a líčí děj, který se může líbiti vesnickému čtenáři, jemuž je určena. Dva bratří, Matvěj a Ivan, žijí skrovně. Byl špatný rok, zásoby nestačí na výživu rodiny, proto se bratří usnesli, že doma zůstane jen jeden, Matvěj, a mladší Ivan že půjde do Moskvy hledat výdělku. Tam se na něj usmálo štěstí. Našel na ulici mnoho peněz, z nichž mu připadne několik tisíc nálezného. Policie odešle peníze staršímu bratru, jako hospodáři, kdežto Ivan jde na vojnu. Matvěj, neočekávaně zbohatnuv, stal se „kulakem," selským vydřiduchem, a za málo let nashromáždil velké bohatství. Když se Ivan vrátil z vojny, nechce ho Matvěj přijati ani do domu. Jen na zakročení miru vydá mu 5000 rublů z peněz, poslaných z Moskvy, načež Ivan odchází do sousední obce. Cestou však ho přestrojený Matvěj přepadne a oloupí o peníze. Ivan ožebračený usadí se v nedaleké vsi, pracuje, získá si důvěru, dobře se ožení a blahobyt jeho se vůčihledě vzmáhá, zatím co Matvěj následkem zlého svědomí dá se do pití, o vše přijde a umře jako žebrák v nemocnici, kam ho Ivan odvezl. Na smrtelné posteli se vyzná bratrovi ze svého hříchu a dosáhne odpuštění.

Z beletristických publikací minulého roku mají některé ráz více národopisný, než povídkový, a mohou dobře posloužiti ku poznání ruského života. Takovými jsou práce Kruglova, Romezova, Bělokonského a Timoščenkova. Alex. Kruglov vydal dvě knihy: *Provincialnyje korrespondenty* a *Lěsnyje ljudi*. V první popisuje autor život v ruském gubernském městě, odkud několik dopisovatelů píše korrespondence do časopisů, každý ovšem v jiném duchu a směru, z čehož vzniká jakési povídkové zauzlení. Hlavní věcí je však líčení drobných intrik a nudného života v gubernském městě, jež podány jsou pravdivě a v úplné nahotě. Není tu lidí ani absolutně dobrých a ctnostných, ani absolutně špatných, nýbrž všichni jsou takoví, s jakými se můžeme setkati denně na ulici. Druhá knížka obsahuje zábavně ethnografické náčrtky o Zyrjanech ve Vjatské gubernii, kde spisovatel po delší dobu žil. Líčí život, mravy, lovy, pověry atd. zajímavého nárůdku, jenž jako výminkou z finských kmenů zachovává mezi obkličujícími jej Rusy svou národnosť netknutou, a jeví vůbec značnou energii životní.

Pozoruhodným dílem jsou N. V. Remezova *Očerki iz žizni dikoj Baškiriji* (Náčrtky ze života v divoké Baškyrii). Mongolský kmen Baškyrů, kteří mají svá sídla při jižní části Urálského hřbetu, měl v držení ohromné prostranství stepí, po nichž kočoval. Stepi baškyrské zalíbily se některým podnikavým členům tamější ruské administrace, a za nedlouho přešla veliká část panenských stepí v ruce dobrodruhů. Jakým spůsobem uzavírány smlouvy s Baškyry, možno si představiti dle toho, že počátkem let osmdesátých všechno téměř úřednictvo od gubernátora až do posledního policisty bylo dáno v obžalobu. Náčrtky Remezova líčí jednotlivé episody z onoho nájezdu ruských dobrodruhů na baškyrské stepi, a poněvadž všude se uvádějí plná jmena smlouvajících se stran, den a rok jakož i číslo úřední smlouvy, sluší zprávy Remezova pokládati za fakta a ne za smyšlenky. A jaké zajímavé věci sděluje autor! R. 1874 koupil na př. kupec Utkin od Baškyrů 50.000 desjatin (= 1·1 hektaru) za 8000 rublů, t. j. desjatinu po 16 kopějkách. Když koupenou zemi změřili, shledalo se, že má ne 50 nýbrž 100 tisíc desjatin, tak že desjatina přišla za osm kopějek. Za několik měsíců zastavil Utkin koupenou zemi v Saratovské pozemkové bance za 100.000 rublů. Jiný příklad: Baškyrci žalovali jakéhos příliš horlivého administrátora, že si nezákonitě přisvojil 7000 desjatin půdy. Při vyhráli, ale soudce přiřknul jejich advokátovi v náhradu za vedení pře 10.000 desjatin země atd.

Spis I. P. Bělokonského má název *Po tarmam i etapam* (V žalářích a stanicích). Líčí se v něm útrapy trestanců, deportovaných z Moskvy do Krasnojarska v Sibiři. Smutný ten cestopis psán dle vlastní zkušenosti autorovy. Píše na jednom místě své knihy: „Mošny a žaláře se neodříkej, praví životní zkušeností vypracované ruské přísloví. Kdo ví, snad tobě, čtenáři, snad tvým příbuzným neb známým připadne los, projíti se proti vůli do ‚míst více méně vzdálených.‘ Já jsem se také nenadál, že vykonám onu cestu, a stalo se.“ Sám byl jedním z oněch „nešťastněnkých,“ jak je zve ruský lid, jenž soucitem a všemožnými dárky snaží se ulehčiti jim dalekou pouť. Bělokonskij nelíčí však ve své knize své vlastní útrapy, nýbrž smutný osud žen, nemocných a dětí atd., jako by pohlížel na vše ze strany a ne ze samého středu.

I. Timoščenkova spis *Borba s zemelnym chiščničestvom* (Boj s lidmi olupujícími půdu), ač je nazván autorem bytovyje očerki, t. j. náčrtky ze života, nemá nic společného se skutečností, jsa pouhou fantasií, ovšem fantasií velezdařilou. Líčí se v něm spůsob, jak pomocí nedílnosti rodin, svépomoci, sdružování a rozumného hospodaření bylo by lze zatíti žílu oněm nesvědomitým kupcům, kteří odírají rolníka o poslední košili a z půdy vyssávají poslední drobet plodnosti. Boj proti podobným lupičům znázorněn smyšlenou historií dvou selských rodin, usedlých ve stepích jihovýchodní Rusi. Kniha je psána živě a s velikou znalostí selského života ruského, čtenář zapomíná, že čte smyšlenku a ne popis skutečné události.

Mezi nejmladšími, teprv na jeviště vystupujícími epigony velkých ruských romanopisců, získali si během kratičké doby velmi zvučného jmena čtyři nadaní spisovatelé: Korolenko, Čechov, Garšin a Ščeglov.

Až na Garšina všichni vystoupili minulého roku se samostatnými knihami. Vlad. Korolenko vydal první svou knížku: *Očerki i razskazy*, jichž vynikající vlastností je prostota a pravdivosť. Prosa Korolenkova nemá nic vynuceného, napjatého, pretenciosního, ale jest elegantní v dikci. Dekorace na jeho scéně nezaclání děje, obrazy splývají v jeden celek s vypravováním. V popisech není autor suchý protokolista, neloví celé haldy podrobností, nikomu nepotřebných, nikoho nezajímajících, za to umí několika ostrými črtami charakterisovati každou jednající osobu a určiti její poměr k osobám druhým, umí z množství detailů vybrati pouze věcné a nutné, určující hlubinu mravního bytu líčených osobností a nejjemnější odstíny jejich duševních pohnutek. Korolenko naplněn jest soucitem k bídě a neštěstí lidskému a vedle toho je znalec přírody, jejíž líčení neustupuje přírodním obrazům Turgeněva. Poukazujeme k jeho líčení Jakutské noci, mrazu, mlhy a teplé, vytopené jizby v náčrtku Sokolinci (trestanci na ostrově Sachalině), k líčení lesních zvuků v náčrtku Lěs šumit, jak osyka stále cosi žvatlá, sosna v boru za jasného dne hraje, zvoní, zdvihneli se však bouře, zahučí a zastená; hlouček nevysokých, sukovitých dubů máchá silnými větvemi a od nich se nese hluchý šum, lehko rozeznatelný od jasného znění sosen atd. I u výboru látky ku povídkám je Korolenko velmi obezřetný a vyhýbá se všemožně banálnosti, ač se nehoní po novotách. Za příklad uvedeme v několika slovech obsah jeho tklivé povídky V noč pod světlyj prazdnik (V noci před vzkříšením). Jevištěm je vězení. V noci před vzkříšením probral se jeden tulák v horečce z vězení, přelezl stěnu a dal se na útěk. Ve vězenském chrámě slouží se půlnoční bohoslužba. Mladý rekrut, stojící na stráži, uslyšel chrámový zpěv, vzpřímil se, sňal čapku, aby se poznamenal křížem, ale v tom okamžiku strnul s rukou zdviženou k čelu. Spatřil tuláka, jenž se dal na útěk. „Stůj, stůj holoubku, rodimý!“ vzkřiknul na prchajícího, zdvíhaje mimoděk ručnici. Ze dvora chrámového nesou se tichou nocí velebné zvuky velkonočního chorálu Christos voskrese, a náhle za stěnou rozlehne se výstřel vše ohlušující a hned za ním slyšeti slabé zastenání, žaloba umírajícího; za minutu vše stichne. Jen daleká ozvěna pusté pláně opětuje s žalostným ropotem poslední ohlasy výstřelu v zamlklé od úžasu noci . . .

Neméně slibným talentem jest Ant. P. Čechov, jenž během posledních dvou let vydal dvě knížky: *Pestryje razskazy* (1886) a *V sumerkach* (Za soumraku, 1887). Jsou to sbírky kratičkých povídek a náčrtků, nestejné ceny, některé však neustupují Lovcovým zápiskám Turgeněva a vůbec mají mnoho podobného s povídkami Bret-Harteovými. Podobně jako americký genrista kreslí Čechov na dvou třech stránkách nějaký obrázek nebo scénu, kreslí nejstručnějšími, na pohled nedbalými črtami, ale před čtenářem vystupuje z těch črt skoro celé životní drama, celá báseň, vyňatá přímo ze skutečného života. Látku čerpá Čechov odevšad, ze všech stavů, z kupeckého, selského, panského, vojenského, ale všude je doma, všude jeho pozorování je stejně hluboké, pravdivé, jeho štětec všude pevný, barvy živé, jasné. Málo jest jeho věcí, jež by činily dojem vymyšleného, strojeného; všude se znamená bezprostřední název autorův. Čechov žil delší dobu ve vsi, stýkal se tam s mužíky a umí proto dobře

sdělovati charakteristické zvláštnosti jich bytu, řeči, objem jejich pojětí. Dokazují to na př. povídky Agafja a Věďma, vzaté ze života vesnického. Hluboce promyšlený je náčrtek V sudě (U soudu). Starý sedlák jest obžalován, že zavraždil svou ženu. Vyšetřování bylo nedbale vedeno, někteří svědci ani nevyslechnuti, nedokázáno, že sekera, nacházející se jako corpus delicti u soudu, patřila obžalovanému. Stařík praví, že není vinen, a tvrdí, že ani neměl sekery. Ztratilť ji syn, než byl odveden na vojnu. A na důkaz, že mluví pravdu, obrací se k vojákovi, v jehož průvodu byl přiveden ze žaláře před soud, kterýžto voják jest náhodou jeho syn. Několika mistrovskými črtami líčí pak spisovatel, jaký dojem učinilo na soudce neočekávané odhalení starcovo. Je to jednou z předností Čechova, že umí jako letmo zachytiti na pohled nepatrné dojmy a vzbuditi ve čtenáři pocity toho, co autor sám procítil. Nové práce Čechova otiskují se pravidelně v Novém Vremeni.

Ivan Ščeglov (pseudonym) béře látku pro své povídky ze života vojenského. Tak všech pět povídek v knize nadepsané *Pervoje sraženije* (První boj) věnováno líčení života toho. V oboru vojenské povídky jest již těžko upoutati pozornosť ruského obecenstva, neboť podati něco nového po Kavkazských a Sebastopolských obrazech hr. L. Tolstého, po jeho Vojně a míru hned tak někdo nedovede. Nicméně Ščeglov nezůstal bez povšimnutí, a to již mnoho značí. Úspěchu dodělal se podobně jako Garšin (jenž napsal též několik náčrtků ze života válečného) pravdou, jíž dbal ve svých pracích. Jeho scény vojenské představují se čtenáři beze všech příkras, bez rhetoriky a vybásněných dobrodružství: prosa vojny vystupuje u něho do popředí. Za vítězi a padlými hrdinami vidíme zmrzačené nešťastníky, zapomenuté snaživce, nemocné, umírající v lazaretech, neuslyševší válečného výstřelu. Srovnání povídek Ščeglova s válečnými obrazy Vereščagina jest dosti případné. Tři povídky Ščeglova (První boj, Poručík Pospělov a Nezdařilý hrdina) jednají za doby války rusko-turecké, a sice na Kavkaze, kde sloužil i autor v dělostřelectvu; druhé dvé (Smažený hřebík a Idyla) líčí vojenské scény v době míru. V těchto dvou posledních povídkách prokmitá mnoho zdravého humoru, jenž vůbec je nerozlučným soudruhem ruského vojáka.

Kromě drobných povídek vydal I. Ščeglov minulého roku ještě delší románek *Gordijev uzel*, v němž se jedná o tom, jak se kapitán Gorič zamiloval do komorné Nasti, k vůli své milé se spřátelil s celou řadou jejich příbuzných lokajů, kuchařů a kočích a na konec vida, že nevěsta nevěří v upřímnosť jeho citů, končí samovraždou. Ačkoli fabula románu vykazuje ledacos pravdě nepodobného, má nicméně poslední literární plod Ščeglova mnoho překrásných scén, oplývajících tu zdravým humorem, tu zas tklivým žalem, a především pravdivostí citu, tak že jest hoden pozornosti.

Ruská literatura posledních let jest bohata pamětmi, počínajícími od dob Petra velikého a sahajícími až na naše dni. Většina pamětí tiskne se v odborných časopisech Russkij Archiv (v Moskvě) Russkaja Starina, Istoričeskij Věstnik (v Petrohradě) a Kijevskaja Starina (v Kijevě); z pamětí samostatně vydaných zaznamenáme za minulý rok *Zapiski* Michaila Ivanoviče Glinky, skladatele opery Žizň za carja a Ruslan i Ljudmila. Paměti Glinkovy, v něž pojata i jeho korrespondence

s příbuznými a přáteli, mají význam hlavně pro dějiny ruské hudby, poněvadž obsahují mnoho zpráv o vzniku obou výše jmenovaných proslulých oper.

Dále sluší uvesti autobiografické vzpomínky N. Hiljarova-Platonova, tištěné zprvu v Ruském Věstníku a potom uveřejněné o sobě pod názvem *Iz perežitago.* Hiljarov-Platonov, jeden z předních členů slovanské strany Moskevské a vydavatel politického denníku Sovremennyja Izvěstija, dávný přítel Ivana Aksakova, Katkova i Leonťjeva, zemřel náhle v říjnu 1887 v Petrohradě, kam přijel se ucházet o právo k dalšímu vydávání Moskevských Vědomostí, osiřelých smrtí Katkova. Hiljarov-Platonov pocházel ze stavu duchovenského, byl sám profesorem na duchovní akademii, byl ve stálém obcování s nejpřednějšími hierarchy pravoslavné církve (na př. s metropolitou Filaretem Moskevským) i znal nad jiné lépe zvláštnosti stavu duchovenského, a proto jeho paměti, posvěcené právě tomuto stavu, poskytují čtenáři mnoho zajímavé, úplně nové látky. Paměti Hiljarova počínají zprávou o dávném bytě ruského duchovenstva selského i maloměstského, ještě v polovině minulého století, po té přechází autor k pamětem vlastním, líčí život v semináři a charakterisuje vynikající osobnosti za svých studentských let.

Měl sice v úmyslu pokračovati ve svých pamětech, ale náhlá smrť nedala mu dokončiti předsevzatého díla. Netřeba dokládati, že v memoirech jeho kromě zpráv o duchovenstvu je také množství příspěvků k historii vzdělanosti ruské vůbec, neboť autor jich byl jedním z nejlepších znalců současného života ruského.

Do kruhů velkosvětských uvádějí čtenáře *Vzpomínky* hr. Vlad. Aleks. Sologuba, jež byly původně uveřejněny v Istoričeském Věstniku. Sologub, známý novelista a dramaturg první poloviny nynějšího století, autor povídky Tarantas, těšící se dosud populárnosti, líčí ve svých vzpomínkách „dobré staré časy“ se stanoviska bárina statkáře, který nevidí temných stránek oné doby, na něž svítí Ščedrin. Obrázky jeho mají proto ráz strannický, jsou však nicméně i pravdivy i zajímavy, hlavně svou anekdotickou částí, velmi bohatou. Jsou tu a tam neúplné, ale velmi živé, malované dovednou rukou nadaného umělce diletanta, který pro dvorní život neměl času ani potřeby státi se umělcem mistrem. Nejdůležitější částí vzpomínek Sologubových budou ovšem jeho zprávy o osobních stycích s Puškinem (jehož byl důvěrným přítelem a mimo jiné i sekundantem při prvním, neprovedeném souboji s D'Anthesem), dále s Gogolem, Lermontovem a mnohými jinými předními okrasami ruské literatury v první polovině XIX. století.

Rázu memoirového je též obsáhlý spis M. I. Pyljajeva *Staryj Petěrburg.* Jsou to feuilletonisticky živě a zajímavě psané pověsti a anekdoty ze života Petrohradského v minulém století. Autor popisuje a historicky líčí všechny památné budovy, paláce, chrámy, sady a soukromé domy Petrohradské hned od dob Petra Velikého. Při tom několika črtami charakterisuje jejich stavitele, obyvatele a majetníky, sděluje zajímavé podrobnosti o jich životě a společenských poměrech, zábavách, slavnostech atd. Zejmena mnoho jedná o Kateřině II. a předních osobnostech z doby její. Spis jest opatřen nádhernými illustracemi, jež tvoří názorný doplněk k autorovu vypravování.

Z cestopisných náčrtků rázu beletristického uvádíme Sergěje Filippova *Povolžje, Don i Kavkaz.* Jsou to cestopisné skizzy a silhouetty, zachycené za jízdy z Moskvy přes Nižní Novgorod po Volze, Donu a odtud na Kavkaz, psané lehkým, feuilletonistickým spůsobem. Hlavní věcí byly spisovateli, jak se zdá, nahodilé scény, jichž byl svědkem na cestě; zprávy historické a ethnografické jakož i poznámky, týkající se života a bytu obyvatelstva té části Ruska, kterou spisovatel navštívil, jsou mělké a po většině slabé.

Důležitějším je nejnovější dílo osvědčeného romanopisce a cestovatele Eug. Markova, v němž pod titulem *Očerki Kavkaza* sebral své roztroušené cestopisné statě, vzniklé po jeho Kavkazských cestách. Očerki Kavkaza řadí se důstojně ke starším Krymským náčrtkům téhož autora a podávají čtenáři nejlepší až dosud v ruské literatuře zprávy o tomto kraji, velezajímavém jak po stránce historické a národopisné, tak i hospodářské a bohatém nad jiné velkolepými krasami přírody. V ruské literatuře je sice již mnoho hlavně vědeckých děl, obírajicích se podrobně dějinami, národopisem a přírodními poměry Kavkazskými. Spisy ty jsou však buď roztroušeny po různých periodických, namnoze nepřístupných vydáních, aneb tvoří části speciálných úředních publikací, vydávaných zvláštními komisemi pro výzkum Kavkazu. Sbírati zajímavé zprávy o Kavkaze v podobných spisech bylo by ovšem nepohodlno, a proto je nemalou zásluhou Markova, že se podjal obtížné práce, vybrati z málo přístupných děl pro čtenářstvo zajímavé zprávy o přírodě a obyvatelstvu Kavkazském a doplniti jimi líčení toho, co poznal na Kavkaze z vlastního názoru. Autor v obsáhlé knize (na 700 str. velké osmerky) líčí jižní stepní Rus, jede obvyklou cestou od severu na jih, t. j. po Gruzínské silnici, líčí osedlé tam Osetíny, pak přechází do Imerecie a Mingrelie, kde pozoruje nad jiné zajímavý soukromý život domácích knížat a pracovného lidu. Odtud se vrací do Tiflisu, líčí jeho historii, a pak přes Kachetii ubírá se do Dagestanu, jejž po krkolomných cestách projíždí na koni až do proslulé pevnosti Gunibské, v níž před 30 lety spolu se Šamylem vzala za své svoboda musulmanských horalů. Nehledě na některou rozvláčnost, vlastní všem plodům péra E. Markova, jsou jeho Kavkazské náčrtky nejlepším, poučným i zábavným průvodčím po Kavkaze.

Na poli ruského národopisu i poesie lidové pracuje se v posledních letech poměrně méně než za dob předešlých, ale i v tom oboru sluší zaznamenati některé cenné nové publikace. Jmenujeme především sborník statí prof. F. I. Buslajeva *Narodnaja poesija*, v němž nacházíme nově vydané starší práce tohoto známého učence na poli ruské grammatiky a archeologie, jako Ruské bohatýrské epos, Stopy slovanské epické tradice v německém bájesloví, Bytové vrstvy ruského eposu, Ruské duchovní stichy atd. Sborník vydán na žádosť ruské akademie, jejímž členem autor jest.

E. R. Romanov vydal 3. časť *Běloruského sborniku*, jež obsahuje národní pohádky Mohylevské gubernie. V knize o 27 arších uveřejněno 151 pohádek (zvířecí, mythické i bytové,) a kromě toho nacházíme v ní různé žerty, vtipy a rozpravy národní. Většina pohádek je rázu starobylého, ač jsou i některé, hlavně bytové, původu nedá-

vného. Podaříli se Romanovu uskutečniti celý program, jak si jej vytknul, totiž sebrati všechny památky národního básnictví na Bílé Rusi, bude to práce velezáslužná, neboť národní poesie hyne již i na Rusi a každým rokem mizí množství zbytků samorostlé vzdělanosti lidu.

V téže oblasti, jako Romanov, pracuje i Šejn, známý svými sbírkami běloruských písní. Nejnovější jeho publikace: *Materialy dlja izučenija byta i jazyka russk. naselenija sěvero-zapad. kraja*, obsahuje systematickou sbírku běloruské národní poesie.

Vologodský sborník, vydávaný gubernským statistickým komitétem, dospěl k 5. svazku, a obsahuje kromě dat statistických také mnoho památek národní poesie a moudrosti, jako přísloví, hádanky, výpravné zpěvy, písně obřadné, svatební, chorovodné a milostné z různých krajů Vologodské gubernie; mimo to různé národní obřady (svatební, pohřební), pověry, zaříkání, čáry, zprávy o léčebných travách, tradice různých měst a konečně i zvláštnosti místního nářečí. Pozoruhodný obsah činí Vologodský sborník důležitým příspěvkem k ruské literatuře národopisné.

Méně zdařilým je mythologický spis M. E. Sokolova *Starorusskije solnečnyje bogi i bogini.* Spis ten, psaný patrně diletantem, stojí asi na stejné výši, jako vydaná před dvěma lety slovanská mythologie od Famincyna. Autor sice mnoho četl, ale neuměje kriticky rozbírati nahromaděné materiály, sebral pod firmu slunečních bohů div ne všechna doposud známá bájeslovná jmena staroslovanská. Věda mythologie slovanské spisy takovými nepostoupí ovšem ani o krok ku předu. Jak se v oboru tom má pracovati, ukazuje prof. Veselovský svými kritickými rozbory ruské tradice.

K závěrku vyjmenujeme některé literárně historické spisy, vyšlé během r. 1887. *Vseobščaja istorija literatury*, založená zvěčnělým Koršem a vydávaná nyní za redakce profesora Kirpičnikova, dospěla k 20. svazku, jenž pojednává o literatuře španělské, portugalské a francouzské za doby renaissanční, a přináší počátek pojednání o literatuře anglické (Tomáš Moore a Shakespeare).

S. Vengerov počal vydávati *Kritiko-biografičeskij slovar russkich pisatelej i učenych*, jenž má býti ukončen asi ve 120 sešitech. Dosud vyšlo sešitů 8, v nichž se jedná o spisovatelích se začáteční písmenou A. Ve slovníku se podává literární činnosť s posudky a životopisy všech ruských pracovníků na poli vědy a umění od počátku literárního rozvoje ruského.

A. Arseňjev vydal *Slovar pisatelej sredňago i novago periodov russkoj literatury* za období 1700—1825. Slovník ten obsahuje stručné životopisy spisovatelů, charakterisuje význam jich a události jich doby a připojuje bibliografické zprávy celkem o 177 spisovatelích. Kromě toho nacházejí se ve slovníku zprávy o tiskových záležitostech v Rusku vůbec, o školství, o massonech atd. Připojena tabulka s chronologickým pořadem spisovatelů za panování jednotlivých carů a data jich narození a smrti. Vůbec je to velmi užitečná příruční kniha.

Z literárních monografií většina věnována hr. Lvu Tolstému, o němž napsána v Rusku i v cizozemsku již celá literatura. Z nových spisů toho druhu uvedeme důležitější. L. Obolenskij (Hrabě L. N. Tolstoj,

jeho filosofické a mravní ideje) hájí Tolstého proti různým útočníkům; A. Skabičevskij (Hrabě L. N. Tolstoj jako umělec a myslitel) polemisuje proti Tolstému; N. Strachov (Kritické stati o I. S. Turgeněvu a L. N. Tolstém) podrobně rozbírá nejdůležitější výtvory obou proslulých romanopisců; A. A. Kozlov (Náboženství hr. L. N. Tolstého) polemisuje se spisem Tolstého „Na čem se zakládá moje víra;“ Oresta Millera spis Ruští spisovatelé po Gogolovi jest nové vydání literárních studií, jednajících v I. svazku o Turgeněvu a Dostojevském, v II. svazku o Gončarovu, Pisemském, Saltykovu a hr. L. Tolstém.

Kromě Tolstého bylo mnoho literárních studií věnováno Puškinu ku padesátileté památce jeho smrti. Vedle nesčetných statí v různých časopisech možno uvesti samostatné spisky Kirpičnikova (v Oděse), Nezelenova a Grota (v Petrohradě), Ustimoviče (ve Varšavě) a zejmena knihu V. Zelinského. Ruská kritická literatura o spisech A. S. Puškina, v níž autor otiskuje kritiky spisů Puškinových, vytištěné od počátku jeho literární činnosti v různých časopisech a jiných současných publikacích. Podobné sborníky kritických statí vydává Zelinský také o Někrasovu, Turgeněvu a hr. Lvu Tolstém.

O české zpěvohře.

Referuje

V. V. Zelený.

I.

Když se letošní výroční zpráva naše o české zpěvohře octne v rukou čtenářstva, daleko za svůj vrchol již bude schýlen pátý rok národního divadla; pět zimních období již se v něm skončilo, a zkušeností v jeho životě a změn v jeho zevních okolnostech jest tolik, jako by jeho minulost obsahovala již aspoň celá desetiletí. Zároveň ukončilo se letos druhé desetiletí od slavného založení národního divadla ve Svatojanských dnech r. 1868. Tehdy národní hnutí české bylo na vrcholu vřelého nadšení; od toho se národní divadlo po dnešní den valně vzdálilo.

Sotva který z nepřátel našich odváží se tvrditi, že by od r. 1868 všeobecně byl upadl náš národní život, naše národní sebevědomí že by od posledních dvaceti let bylo jen klesalo, že bychom byli naskrze rozladěni a zbaveni důvěry a chuti k dalšímu svému rozvoji. Nepřátelé naši někteří přímo se domnívají a jiní předstírají, že teprve za ten čas, co přestal násilný tlak jejich vlád, naše podnikavost národní se zmohla nade všechnu bývalou míru, a jisto jest, že přes nesčíslné politování hodné úkazy nedosti zjevně pokračujícího uvědomění ano i patrné ochablosti národní, i přes nepopíratelný nedostatek obecného nadšení naše národní práce a síla neupadá, nýbrž mohutní na nej-

různějších stranách. Vedle toho není méně patrno, že má ideální směr národního hnutí českého v novější době překážky nebývalé, jež netoliko ruší někdejší nadšení, nýbrž i nebezpečny jsou všemu, co těžkému, bolestnému zápasu národnímu dává opravdové důvody a vyšší povolání.

Všech těchto proměn zrcadlem jest osud národního divadla. Všichni činitelé, na které spoléhali jeho budovatelé a první hlasatelé jeho velké myšlenky, jsou pohotově nebo by mohli býti: naprosto nelze tvrditi, že jsme se přepočetli zakládajíce veliké divadlo s programem vznešeným; ovšem však vedle posil namnoze neočekávaných národnímu divadlu povstaly také překážky dílem nové, dílem na netušenou velikosť vzrostlé, a tak vedle výminek nejpěknějšího rozvoje divadla vidíme nejen stálý úpadek jeho pravé činnosti, nýbrž i vážné nebezpečenství hrozící hmotné jeho existenci.

Pravdy té nemůže si již hrubě tajiti naše veřejnosť, ale dnešní společnosť se pro ni mnoho nerozčiluje. Národnímu divadlu dostává se nejhoršího údělu, obecné lhostejnosti a nevšímavosti, které by ani před dvaceti ani před pěti lety nikdo byl netušil.

Za takových okolností podáváme čtenářstvu obraz zpěvohry v národním divadle za uplynulý rok. Dovoláváme se všeho, co jsme za posledních let v Osvětě pronesli o této důležitosti národní, ne abychom obdrželi svědectví, že se potvrdily starší naše úsudky, nýbrž aby se objasnilo bez obšírného opakování, kterak nynější konce vyplynuly nezbytně z toho, co předcházelo.

Čím se lišilo poslední zpěvoherní období od předešlých? Hlavně úplným nedostatkem původních novinek. Jeden skladatel český, a to velice vynikající, jmenuje se mezi autory zpěvoherních novinek letošních, Eduard Nápravník, jeho dílo však třeba přičísti podle jazyka původního složení jeho ke zpěvoherní literatuře ruské. Mohlo by se pokládati za náhodu, že za poslední rok nebylo zpěvoherní novinky české, neboť doba nepříliš vzdálená zase jich může přinesti několik, protože Zdeněk Fibich počíná Vlastin -Skon, Karel Bendl končí Dítě Tábora, podle doslechu také Kovařovic pracuje o nové zpěvohře, a Dvořákův Jakobín po dlouhém rozpakování mistrově nyní zajisté již daleko pokročil. Čirá náhoda mohla by tedy býti příčinou, že právě v roce uplynulém nikdo ze skladatelů nebyl hotov s prací svou a nepodal jí divadelní správě. Méně nahodilým objeví se faktum to, jakmile se uváží, že divadelní správa sama naprosto nepovzbuzuje našich skladatelů k činnosti na prospěch divadla. Nejlépe ukáže to zase pohled na původní repertoar uplynulého roku. Skladatelé naši, píšíce zpěvohry, poslouchají prostě vnitřního pudu uměleckého s vědomím, že jest provedení nového díla jejich buď vůbec nejisto, jako u Bendla, nebo aspoň že pomůže ještě více odstrčiti neoceněná starší díla jejich, jako u Fibicha a celé řady jiných skladatelů našich. Neníť nikterak z oper starších vytěženo na prospěch umění, obecenstva a divadla, co by z nich lze bylo vytěžiti, leda že jsou některé zpěvohry nerozumně častým opakováním na čas připraveny o přítažlivosť, a při sestavování repertoaru u nás oblíbeném každá novinka jen pomáhá cíl ten mařiti.

Co se týče novinek z hudebních literatur cizích, uplynulé období mělo štěstí v neštěstí. Pisatel přítomné zprávy již před delší dobou

ukázal, kterak osudnými může se státi národnímu divadlu shon jeho správy po zpěvoherních novinkách a zásada, že jen na ně spoléhati dovoleno a nezbytno v hospodářství repertoarním. Celá řada těžkých pohrom, spojených s novinkami, o kterých vypravoval náš přehled loňský a dílem také předloňský, způsobem divadlu co nejcitelnějším potvrdila onu výstrahu. K sesoně uplynulé šťastnější náhoda uchystala tři vynikající novinky cizí, v literatuře vlaské Verdiova Otella, v německé Goldmarkova Merlina a z novinek ruských jednu, která nemohla nijakým způsobem u nás býti opomenuta, Nápravníkova Harolda.

Zmíněné vlastnosti Haroldově přičítáme zvláštní váhu, neboť jmenované tři novinky dokonce nebyly jediné, na které mohlo pomýšleti naše divadlo, a právě z literatury ruské mohlo by se aspoň několik zpěvoher k nám uvesti, kdy by rozhled jedněch činitelů rozhodujících nebyl stejně skrovný jako samostatná praktická podnikavosť druhých. Mimo to i jiné literatury obsahují ještě nejedno dílo, k němuž by měl býti obrácen zřetel našeho divadla; vedle některých modernějších zpěvoher německých, pozornosti hodných, zasloužil by jmenovitě Saint-Saëns ještě něco většího povšimnutí na českém divadle, jehož repertoar vůbec by se rozvíjel také v oboru novější literatury cizí zcela jinak, kdy by se na rozhodujících místech jednak mohlo jednak chtělo věděti také o jiných operách než o těch, k nimž zřetel jejich obrátí nejhlučnější agentská a z části literární reklama, které však právě z té příčiny, že jest o ně všeobecný shon, mohou našemu divadlu snadno ujíti, ať již to jest skutečná nehoda nebo není. Není ještě posud známo nezasvěceným, nestaloli se to s Goldmarkovým Merlinem, pokládaným na počátku za novinku bezpečně získanou. Merlin měl premieru ve Vídni a proto ani podle obmezených názorů u nás panujících nemohlo ho býti úplně pominuto, právě jako novinky, kterou za velkého napjetí hudební společnosti, za všeobecné zvědavosti a nepříjemně dotěrné obchodní reklamy před loňským jarem v Miláně na jeviště uvedl stařičký vlaský mistr Verdi. Nebyla sice k nám přivedena s onou zbytečnou rychlostí, jaká z předu ohlašována na omráčení nejdětinštějších přátel divadelní správy, ano reklama činěná kombinacím divadelní správy pochodila dosti bledě, když české divadlo zcela klidně, bez nejmenší újmy své slávu prvních provedení Otella po Miláně ustoupilo jiným divadlům: když se však dostal na naše jeviště, měla novinková theorie divadelní správy zase jeden z oněch šťastných momentů, jichž naprostá vzácnosť theorii tu právě činí veskrze nešťastnou.

Již při Aidě říkalo se, že chce Verdi ukázati světu svou schopnosť, pracovati také způsobem technicky důkladnějším a dramaticky opravdovějším, než byl ten, který s jistou časovou proměnou dával hlavní ráz všemu jeho staršímu tvoření. V skutku není pochybnosti, že se mistru stárnoucímu věkem, ne však duchem, úsudkem ani energií, posléze přesytila povrchní faktura, v Italii za jeho doby oblíbená, že se přesvědčil, kterak rychlé takové práci ani neobyčejně nadaný skladatel nemůže tušiti dlouhého trvání, a že hudebnímu umění svému chtěl postaviti čestnější pomník. Všechna koncepce *Otella* mimo to dává znáti, že slavený maestro vlaský kolem sedmdesátého roku svého dospěl k velmi opravdovému soudu o zpěvohře a divadle, kterýžto soud

zcela vykračuje z mezí názorů v jeho národě běžných a neodlučitelných také od Verdiových zpěvoher starších. Pohlížeje na velikou řadu svých divadelních úspěchů i zklamání a na všeobecné výsledky jejich, jako vážný stařec Verdi zřetelně prohledl netrvalosť a neúčelnosť takových prací hudebních a divadelních, které, třeba obsahovaly momenty pravé umělecké inspirace, celkem slouží přec jenom modní zábavě. Zdá se dokonce, že na sklonku života opravdově ucítil, jak nesnadně lidstvo zápasí o své mravní zdokonalení a že dramatický umělec hudební může k žádoucímu pokroku lidstva nesmírně mnoho přičiniti, kdežto velká opera jej z pravidla a v celku jen staví. Z toho poznání vzniklo dílo, kterým Verdi všem souvěkým a budoucím umělcům dal nejvzácnější příklad neustávajícího pokroku a touhy po cílech vyšších, neochablé ani nejvyšším věkem, nýbrž zmohutnělé za největší zralosti mužné.

O zajímavé otázce, jak se novotvárné dílo vlaského mistra má k slohu Wagnerovu, tolik se mluvilo a psalo, že posléz byla prohlašována za jalovou a titěrnou. Verdi a Wagner byli a jsou od čtyřicátých let krajními kontrasty ve zpěvoherní literatuře naší doby, a ježto Wagner mocnými kroky od zpěvohry postupoval k hudebnímu dramatu, propasť mezi nimi stále se šířila za skrovného poměrně postupu, kterým se Verdi obracel k slohu dramatičtějšímu. Když se směry, které se tak dlouho rozbíhaly, naposled tak podstatně sbližují, jako dramatický a umělecky vážný sloh Otella s Wagnerovým směrem básnickým, na kulturní význam skutku toho nelze nedbati a marno bylo by jej umlčovati. Aidou se Verdi podstatně přiblížil k modernější faktuře dramatické snahy a vzdal se při ní některých na novověkém divadle již zastaralých výstředností vlaského psaní partů vokálních, zůstávaje však celou řadou nejkřiklavějších effektů v poutech opery vlaské, ještě se přidal velkými balety a jinými raffinovanostmi k operní škole Pařížské, které před vlaskou náleží jistá přednosť v intellektuálním, ale žádná v mravním ohledu.

Účinek Wagnerových děl na Verdia jest v Otellu znáti veliký. Báchorkové tvrzení, že Verdi nezná z hudby Wagnerovy téměř ničeho nebo praničeho, jest asi stejně podstatné jako anekdota, šířená za posledního pololetí trpělivými novinami po celém Německu a tedy také u nás: že prý Verdi počíná psáti operetu a podle vlastních slov za vzor si béře Offenbacha, Lecocqua a — Straussa. Podle závěrku zdá se celá anekdota býti plodem vždy skromné a duchaplné Vídně; naše hlavní město říšské ostatně také o poměru Otella k Wagnerovi promluvilo známými hlasy zcela ve stejném duchu, v jakém se tam vůbec mluvívá o dramatickém reformátoru. Nemohlo ani napřed býti pochybnosti o tom, že se Verdi nevzdá své osobní individuality hudební, ani svého národního typu, jakkoli bude ostatně vypadati velké dílo jeho kmetského věku. Starý operní Verdi zmizel s povrchu zemského zároveň s úžinou Suezskou, jejíž prokopání oslaveno bylo prvním provedením Aidy, ale přes to i skladatel Otella jest Verdi. Nejen že některé melodické obraty a jiné drobnosti upomínají na Aidu, ale pravý vlaský hudební živel naplňuje celou partituru jeho; oč jest však ušlechtilejší než ve všech starších dílech autorových, žádnému posluchači neujde, a toto vítězství jemného vkusu jest zároveň první vítězství poesie.

Že pak básnická intence v celém díle výhradně rozhoduje a s výminkami docela nepatrnými vše jest odklizeno, co se s ní nesrovnává, to po Holanďanu, Tannhäuseru a Lohengrinu bez víry v náhodu pravdě příliš nepodobnou nelze přičísti než účinku reformy Wagnerovy, dokonce když jest důležitým účastníkem díla libretista Arrigo Boito. Verdi byl by musil docela zapříti svou hudební povahu a přetrhnouti docela všechny své svazky s posavadním obecenstvem vlaským, kdy by byl chtěl za tohoto účinku psáti Otella pravým deklamačním slohem, nechávaje totiž zpěvu z pravidla jen vlastní hudební deklamaci a do orkestru vkládaje napínavou bohatou hru příznačných motivů, splétaných současně v kypící polyfonii a po sobě v nepřetržitý proud dramatický: co z toho lze vštípiti na kmen vlaské hudby, jen dlouhá doba může ukázati. Nechávaje však i posluchače nezvyklého onomu napjetí, kterého třeba k zažití vlastního hudebního dramatu, volně sledovati svou vždy věrnou charakteristiku, užívaje recitativu sice veskrze výrazně deklamovaného, přece však namnoze s obyčejným recitativem vlaským docela příbuzného, a provázeje pouhým tremolem nejedno význačné místo, při kterém by se podle vlastního slohu Wagnerova nezbytně rozvířily motivy příznačné, Verdi nechává své ensembly i všechny jiné souvislé kusy na začátku i na konci přirozeně, ano nepozorovaně splývati s dramatickým proudem celých výjevů, opomíjeje z pravidla ritornelů a vyzývavých závěrků, a třeba nevedl příznačných motivů celou zpěvohrou, přec neužívá jen opakování a narážek významných, nýbrž také motivů, s nimiž zachází velmi zajímavě.

Že by byla tvůrčí síla maestrova v díle tom ochablá, není možno tvrditi, naopak v poutech, která jí dal požadavek vybrané, ušlechtilé invence, objevila se tu s omlazenou silou Verdi vytvořil u velikém počtu svých oper málo tak originelně poetického, jako jsou hlavní části posledního jednání, málo zvukem tak lahodného jako sbor ve druhém, a v žádném starším díle energie jeho dramatického výrazu nebyla tak vytrvalá jako v Otellovi. Ten obstojí na dobu jistě dlouhou i na nejlepších zpěvoherních jevištích, jsa již nyní společným majetkem skoro všeho světa hudebního. U nás ovšem opanoval repertoar tou měrou, že všechno ostatní zatlačil jako každá pozoruhodnější novinka. Byl opakován do vyvážení poslední kapky své přítažlivosti a pak ještě postaven na místo, na kterém mělo cizím hostem býti ukázáno české umění domácí.

Znamenitou uměleckou hodnotu má také druhá veliká zpěvoherní novinka uplynulé zimy, Nápravníkův *Harold.* Otellem ukázalo se, jak neodolatelnou moc má nesmírný obrat ve skládání dramatickém na umělecký svět přítomný, a skoro by se mohlo říci též na minulý: Harold náleží k uměleckým dílům, kterými se osvědčuje trvalosť a nadějnosť obratu toho na dobu příští. Harold nepochází od skladatele světového jmena, který by pomocí primadon, směsí a kolovrátků byl znám i obecenstvu zcela nehudebnímu a již jmenem svým novince zaručoval chvatný úspěch a rychlé rozšíření; ale náleží k velice pozoruhodným dílům opravdových umělců, kteří znamenitou tvořivosť svou obracejí na vtělení upřímného ideálu svého o budoucí dramatické hudbě. Náš výtečný krajan Eduard Nápravník má jako skladatel vynikající

pověsť jak na Rusi, jsa v Petrohradě prvním kapelníkem císařským, tak u nás a v Německu: v ostatním hudebním světě známa jsou asi posud jen jednotlivá díla jeho. Německá hudební společnosť oceňuje nejvíce komorní skladby jeho: u nás došla uznání r. 1875 jeho zpěvohra Nižegorodci, naplněná velmi šťastně duchem ruské národní hudby, ale mimo Rus jmeno neobyčejně skvěle nadaného a vzácným sebevědomím naplněného mistra Petrohradského divadlům jest posud cizí. Jest také možno, že i Harold zůstane mezi zpěvohrami, které více stopou svou pomáhají svítiti na cestu umělcům pozdějším a v obecenstvu divadelním jim cestu samu upravují, než by se samy domohly všeobecného, rozhodného úspěchu v celém divadelním světě: ale okolnosť ta nekalí ani požitku ani nezmenšuje úcty k nim ve společnosti umění milovné, v jejímž kruhu se objeví dílo takové.

Harold má velikou nesnáz ve svém libretě. Weinbergova úprava tragedie Wildenbruchovy jest plna pravého dramatického života a momentů v pravdě hudebních, ale rozsáhlý děj osudným spůsobem přeplňuje zpěvoherní pětiaktí, za naší doby právem již vůbec neoblíbené. Děj nesmírně dlouho se exponuje, jest na zpěvohru příliš rozervân a rovněž těžce, zvolna se valí k zasmušilé katastrofě. Není tu nedostatek děje, nýbrž přeplnění jeho jednotlivostmi, které nemohou v hudebním zpracování dosti vynikati. Tu okolnosť pokládati sluší za hlavní příčinu, nebudeli úspěch Harolda na divadlech tak skvělý, aby se srovnával s hodnotou a významem Nápravníkovy práce. Průměrnému obecenstvu požitek hudby té dnešního dne nikterak není snadný a jsa zdržován umdlením, z nesoustředěnosti děje vznikajícím, může se dostaviti jen po čase, jakého zase na obyčejných jevištích nebývá přáno dílům toho druhu. Obecenstvo v pravdě umění milovné nedá se nedostatkem ekonomie v ději rušiti, a na lepších jevištích měla by zasvítiti silná hudební poesie Harolda.

Nápravníkova zpěvohra jest nový důkaz, že odpůrcové marně prorokovali dramatické hudbě rychlý konec, těšíce se, že se Wagnerovi nedostane plodného stoupenstva. My Čechové víme, kterak na prospěch národního umění našeho uměl z pokroku Wagnerovského těžiti Smetana, a známe zvláště také v Messinské nevěstě Fibichově dílo uměleckého ducha zúrodněného názory Wagnerovými; a rovněž Nápravník dosvědčuje Haroldem, jak pochopil nesnadný úkol nastávající dramatické hudbě po Wagnerovi. Prostě nápodobiti buď fakturu Lohengrina nebo Tristana není ziskem samému umění, které se má rozvíjeti a zdokonalovati také delší činnosti menších talentů; skladatel, přiználi se k Wagnerovým zásadám, nesmí se vzdáti úsudku o spůsobě, jakým Wagner zásady ty prováděl, a samostatného vlastního jich provádění.

Nápravník v Haroldu na rozdíl od pozdějších prací Wagnerových užívá rozsáhlých ensemblů, které však zcela dramaticky plynou ze situací a větším dílem nejsou příliš protaženy; v ensemblech solových, z největší části dvojzpěvech, nechává jednotlivým hlasům pravou dramatickou samostatnosť, která však jest velmi choulostivá, ano svými účinky také poněkud problematická. Ostatní faktura jest co nejmodernější; Nápravník zakládá celou osnovu své skladby na významných a opravdu význačných thematech, a zachází s nimi v skutku mistrovsky:

orkestr jeho poslouchati jest vzácný poetický požitek. Zpěvní party jsou psány v dialogu jemným deklamačním spůsobem, povznášejíce se na místech větší lyrické rozlohy v melodie ušlechtilé, vzletné a vždy přirozeně se slovy spojené. Dvě věci poněkud scházejí dramatické stránce hudby Haroldovy, ještě více ekonomie ve stupňování se zřetelem na rozsáhlé libreto, jehož části se navzájem utlačují, a něco více plastičnosti v obratech dialogu. Proud každého naladění o sobě jest výborně vyjádřen, stupňování jeho jest o sobě znamenité, ale při obratech dialogu a naladění by něco více zřetelnosti bylo na prospěch účinku. V koncepci stejně jako ve faktuře jeví se vzácný umělecký duch: finále čtvrtého jednání, které se neprospěšně liší od sytého slohu a vybraného vyjadřování ostatní zpěvohry, připadá posluchači jako nedopatření u skladatele, který vždy jindy chce i umí dosahovati velkých účinků mohutným napjetím docela jiných strun. Harold má mnoho výjevů slavnostních, které se však naprosto liší od podobných okázalostí francouzské velké opery: duch vážného pojetí vznáší se nad nimi a zajímavý spůsob hudebního myšlení skladatelova jej udržuje i nad těmi místy, na kterých hmotné prostředky skladatelovy o něco přesahují potřebnou míru. Přidámeli k tomu, že předehra i bitevní obraz v posledním jednání osvědčují vynikající symfonické nadání a umění Nápravníkovo, dostatečně jest doloženo, že tam, kde se Harold objeví, obecenstvo může pozorným, vděčným oceněním tak znamenitého díla jenom získati mnoho hlubokých a prospěšných dojmů; u nás ovšem nyní okolnosti nejsou tomu příznivy, když divadlo víc a více pustne. Harold nemohl býti u nás přehlednut — nemluvě ani o tom, že má jeho skladatel přátelské osobní spojení s operní správou, což se nemůže říci o mnohých domácích skladatelích, — ale byl proveden třikrát bez velké naděje na úspěšný brzký návrat do repertoaru. Jak se pečovalo o jeho úspěch, toho nejkřiklavější, nesmazatelnou stopou vedle vražedných škrtů, činících děj nesrozumitelným, jest obsazení partie malého bratra Haroldova Vulfnota, které hned v prvním jednání svou vesnickou nejapností porušilo vážnou náladu. Řečené škrty ovšem vymlouvány byly svolením skladatelovým, kterým se však odpovědnosť operní správy nemenší.

Jediná novinková great attraction tohoto roku byl Otello, a divadelní správa naše neuznávajíc potřeby dobrého repertoaru, nýbrž jen jednotlivých kusů, vábících obecenstvo na čas, potřebovala na vyplnění mezery té starších zpěvoher, které by se snad daly upraviti za polonovinky, jako se to povedlo předešlého roku se Smetanovým Daliborem. S takovým úmyslem hned na podzim vypravena Mozartova *Kouzelná flétna* s novým překladem V. J. Novotného, s novým obsazením a hlavně s novou výpravou.

Ačkoli zvláště na stránce poslední znáti bylo mnohem více horlivosti než vkusu, možno v celku divadelní restauraci Kouzelné flétny přičísti spíše do řady chvalitebných činů divadelní správy, zahájené uvedením Dona Juana na národní divadlo, než k oněm „velkým výpravám“ proslulých zpěvoher, jichž nejsmutnějším příkladem jest osud Webrova Střelce na našem jevišti: ale další osud Kouzelné flétny byl docela podoben všemu ostatnímu počínání divadelní správy. Nesmrtelné

a každému vzdělanci u nás známé dílo Mozartovo musilo pomocí okázalé, duchu celku dosti odporující výpravy, „plniti domy," jak říkají Němci. Co by se na žádném divadle, které má jádro obecenstva s obecným středoevropským vzděláním, nemělo za možné, a co by mohlo připadnouti jen impressariům v Italii, Americe a snad ve Francii, stalo se u nás: ctihodná Kouzelná flétna, která má býti na všech dobrých repertoarech zpěvoherních stálým, třeba již vzácnějším kusem, opakována do úplného vyvážení své přítažlivosti, před kterým již ovšem předcházelo dokonalé promrzení předplaceného obecenstva. Slýchali jsme na ni reptati docela podobně, jako na Smetanovu Prodanou nevěstu, a jejich nynější osud jest si také velmi podoben. Kouzelnou flétnou rozšířen byl Mozartovský repertoar náš na čtyři zpěvohry, z nichž sestaven slavnostní cyklus při stoleté památce prvního provedení *Dona Juana.* Nemůže se pohříchu ani říci, že by bylo české divadlo znamenitě vyniklo oslavou tohoto v dějinách hudební Prahy památného momentu. Známá zásada divadelní správy, při podobných příležitostech dosíci sběhu lidí způsobem co možná pohodlným a nechati příležitostnou báseň, živý obraz a hluché fráse reklamy působiti na místě neobyčejného uměleckého výkonu, také v tomto slavnostním okamžiku se pomstila: cyklus skončil se ošumělým provedením Mozartova Requiem a na spěch sehnaným koncertem za úplného rozladění hudebního obecenstva. Také Beethovenův *Fidelio* dostal se minulé zimy na jeviště národního divadla. Žádným způsobem není možno docíliti, aby se k tomuto veledílu klasické zpěvohry hrnulo obecenstvo nehudební a méně vzdělané v zástupech, ale ve střediscích kultury šíří se velmi značně kruhy, do kterých působí jeho nepřekonaná poesie. U nás se tenkráte pokrok takový sotva podařil; přes pilné hudební nastudování a cenný výkon paní Paršové v titulní úloze mohutné zvuky hudebního obra proletěly českým divadlem bez valného povšimnutí obecenstva, které u nás nyní nežije v divadelním ovzduší příhodném ku podobným požitkům.

Učiněno ještě několik jiných pokusů o rozmnožení repertoaru, vesměs bez trvalejšího účinku. Jest významno, že se všechny ty pokusy týkaly komické opery a to namnoze nejvýš problematické, neboť dobré stránky Donizettiovy *Dcery pluku* mají u nás tak málo příležitosti, aby vynikly, jako se nedalo ani mysliti, že by roztomilá hudba Delibesovy komické zpěvohry *Král to řekl* mohla proniknouti za těžkopádného přednesu, z něhož v nynějších okolnostech u nás není vyváznutí. Nemohlali tato elegantní, ušlechtilá hudba moderního Francouze vkusu obecenstva trvale prospěti, nepodařilo se nepěkné Meyerberově karikatuře, nazvané *Dinora*, mnoho mu škoditi, neboť převrácený, prazbytečný experiment, učiněný při zbytečné pohostinské hře s touto sbírkou nevkusu, prosaičnosti, affektace a nízké spekulace, byl ještě rychleji odbyt než ostatní hříchy na rozumném a užitečném programu národního divadla. Protože však v každém z těchto případů pozornosť obecenstva bývala do jisté míry reklamou napínána a skutečností sklamána, přispěla tato řada nezdarů mimo samu uměleckou prázdnotu repertoaru také k rozptýlení všeho interesu obecenstva.

Úplný obraz repertoaru budeme ovšem míti teprv, když přehledneme, co provozováno *z domácích* zpěvoher.

Původní část zpěvoherního repertoaru dává málo látky k zevrubnějším zmínkám. Již loni jsme mluvili o nové podobě Dvořákova *Krále a Uhlíře* a okolnostech jeho vstupu na národní divadlo. Co v nich bylo nepříznivého, jest příčinou, proč zajímavé a cenné dílo mistrovo nezaujalo toho postavení v repertoaru, jaké by v něm mohlo míti, jakého však nemá (vyjma na polo Dimitra) žádná zpěvohra Dvořákova a kromě Dalibora ani žádná Smetanova, protože vůbec není původního repertoaru na ten čas. Aby obecenstvo ocenilo Fibichovu *Messinskou nevěstu*, která se také znovu objevila minulé zimy, na to v nynějších okolnostech divadla již z předu nebylo naděje, a tak měl chudičký „původní repertoar“ doby té, za které se často po měsíce neobjevila na jevišti žádná česká zpěvohra, jen pozdní oasu v několika večerech, určených dílům Smetanovým v květnu, okolo výročního dne jeho úmrtí. Za celou zimu nestalo se pranic, čím by se bylo v divadle prospělo Smetanově hudbě; známější díla jeho klidně odpočívala, Dvě vdovy kmitly se v pověstech z divadla šířených jen ve spojení se zprávou o nějakém velmi pochybném novém obsazení, která se posud skutkem nepotvrdila, a *Tajemství*, které ze všech neprovozovaných zpěvoher Smetanových bylo nejnaléhavěji potřebno v repertoaru, odkládáno k úmrtnímu dni mistrovu. Tento způsob oslavy Smetanovy není zvláště případný, protože se zpěvohry staví do repertoaru již po vlastním konci sesony, za doby, kdy se v něm nemohou ujati. Tajemství provedeno, jak stačily nové síly, kterým bylo téměř veskrze svěřeno, s pozorností, k níž dala zvláštní podnět nečestná upomínka na první provedení zpěvohry té v národním divadle, která však nezabránila nedopatřením na vynikajících jevištích nemožným, a se snaživou pietou všech účinkujících. Dojem na obecenstvo byl patrný: vždyť se význam pokročilé faktury ve zpěvohře té a zdokonaleného v pravdě českého deklamování textu měří nepopíratelnými, očividnými účinky těchto vlastností. Mistrovská technika Smetanova splývá v Tajemství s nejkrásnějšími zjevy poesie jemu vlastní, a ušlechtilý a jadrný národní duch hudby jeho zde v nejtěsnějším spojení s přirozeným, opravdu českým zvukem slov hýbá srdcem českého posluchačstva. Libreto Tajemství není na všech místech tak účinné jako po celé první jednání a má vedle některé slabosti v dramatické stavbě i méně zdařilé jednotlivosti v pěkném a v lyrice výborném textu, k nimž počítáme opakování rýmu Vítku — kvítku, ale jest nejopravdovější libretní práce v původní literatuře naší, s níž přirovnáváme pouze Lejlu, pocházející také z péra Elišky Krásnohorské ale vzatou z cizí látky a trpící spíše přetížením děje, jehož má dosti značný nedostatek druhá polovice Tajemství. Libreto Prodané nevěsty vedle výborných národních i divadelních stránek svých jest mnohem chatrnější literární práce. Mimo všechnu pochybnosť jest libreto Tajemství nejušlechtilejší dílo svého druhu v naší literatuře, což snad nebude vždy překážkou pravé populárnosti zpěvohry té.

Na ten čas Tajemství nemohlo daleko pokročiti v oblibě obecenstva, protože brzy po něm provedeni *Braniboři v Čechách* a *Dalibor*, tak že rychle zase zmizelo z repertoaru. Již tím, ač neproveden a ko-

nečně již ani neohlašován celý cyklus Smetanových zpěvoher, dokázána neprospěšnosť podobného jich hromadění v našich poměrech. Provedení Braniborů, tenkrát aspoň poněkud pečlivější než předposlední, má jen pomíjející význam. Zástupce nesnadné partie Jírovy byl jen hostem a nebude asi ani sám členem naší opery ani rychle nahrazen jiným tenorem, partii té vyhovujícím, mimo to pak z příčin již častěji vyložených tato první Smetanova zpěvohra stejně jako poslední, Čertova stěna, potřebuje zvláštní svědomité přípravy pro nynější jeviště, aby na něm výtečná hudba jejich obstála. Zbývá tedy jen vyčkati, zůstaneli aspoň Tajemství tenkráte již pevným ziskem repertoaru: bude to jediný pokrok původní zpěvohry za uplynulou sesonu, před jejímž počátkem byla divadelní návěští plna slibů, z části sice již tehdy pochybných.

Bylo by bývalo v skutku zajímavo slyšeti zase Šeborovu *Drahomíru*, nemýlímeli se, asi po čtrnáctileté přestávce, ač by se divadelní správa byla při tom musila skutečně smířiti s myšlenkou, že podává přátelům domáci zpěvohry příležitosť k studii a vzpomínce, neočekávajíc, že by mladistvé, ale jak se zdá, poměrně nejvážnější Šeborovo dílo mohlo plniti divadlo po delší řadu večerů. Vedle Drahomíry však byla oznamována také Bendlova *Lejla*, s kterou se mají věci docela jinak. Na různých místech již od několika let připomíná pisatel této zprávy, že jest právě Lejla ta zpěvohra Bendlova, s kterou by mohlo divadlo i v příčině hmotné nejlépe pochoditi. Již dávno minuly časy, kdy se i hudba Lejly mohla zdáti obecenstvu českému „těžkou“, patrně jen pro to, že měla jmeno mladého skladatele domácího, kterému se příliš nepomáhalo přátelskou reklamou. Dnes ucítí obecenstvo, že Bendl před dvaceti lety přese všechnu upřímnosť své snahy, sílu svého talentu a poctivosť technické práce psal slohem velmi průzračným, an vedle pěkných, účinných polyfonních částí na místech lyrických zůstával často v homofonii širšímu obecenstvu posud nejpohodlnější, čině vůbec posluchačstvu požitek jak jen možno snadným všemi téměř tradicionálními pomůckami velké opery. Největší část hudebního obsahu Lejly odůvodňuje naši vážnosť k Bendlově dramatické prvotině, ale celá forma a sám genre její činí ji dílem takovým, jakých si jen může přáti od domácích skladatelů nynější divadelní správa, jejímž účelům by Lejla mohla vykonati znamenité služby svou zevní vděčností a okázalostí. Jisté obtíže v obsazení rozřešiti byla divadelní správa asi uchystána, ale oznamovala Lejlu s vědomím, že jsou styky mezi ní a skladatelem úplně přervány veřejnou urážkou, způsobenou Bendlovi v předloňské úřední publikaci ředitelově. Dáti umělci tomu stejně veřejné dostiučinění divadelní správa se ani posud neodhodlala, a proto se asi oznámení Lejly stalo jen na oko, k vůli obecenstvu a jmenovitě předplatitelům, i jest na každý spůsob významno pro celou obvyklou bilanci mezi sliby a skutky divadla. Na prospěch samého umění jest litovati ještě mnohem více nynějších prací Bendlových než Lejly, zůstanouli pro neodpustitelné přenáhlení jediné osoby ležeti ladem bez užitku obecenstva i divadla.

Dodávajíce ještě k těmto poznámkám, že zpěvoherní repertoar minulé zimy tu a tam nabýval aspoň poněkud větším střídáním nejběž-

nějších oper, ovšem jen cizích, něco pohyblivosti, která mu jinak nejvíce schází, že však kvalita představení zvláště nepřipravených nenabyla nijaké pověsti, ač jest personál zkouškami namáhán přese všecku rozumnou míru, jsme hotovi s přehledem zpěvohry a máme jen ještě něco doložiti o baletu. Měl letos dvě novinky, z nichž první byla část baletu ruského skladatele P. J. Čajkovského, *Labutího jezera* a druhou Delibesova *Sylvia.* Za návštěvy proslulého a velice zajímavého ruského mistra uvedena na jeviště naše ukázka jeho baletu, jejíž hudba však se celkem nesrovnává s uměleckým významem Čajkovského. Za to Sylvia jest jedna z nejvýtečnějších baletních skladeb vůbec a její děj báchorkovitý docela případný. Po důkladném zkažení Pražského vkusu Exelsiorem a Flikem arci byl úspěch Sylvie poměrně velmi skrovný, kdežto jako první balet národního divadla mohla se udržeti pevně na repertoaru — zcela beze škody obecného vkusu a bez zavádění divadla k osudné „velké výpravě.“

Nejnovější nálezy v zemích mesopotamských.

Podává

dr. J. V. Prášek.

II. Skalní palác v Pendžehu. Rassam v Balavatu, Sipaře, Babyloně a Borsippě. Výprava Wardova a královských pruských museí.

Vděčná půda ke zkoumání starožitnickému naskytuje se zajisté v západních krajinách éránských, v někdejších klasických zemích Medii a Persii, které od pradávných dob osvětně jsou sloučeny s nížinou mesopotamskou. Dosavadní výzkumy jsou nepatrny. Ze starověkých Ekbatan nedošel nás posud mimo staroperské nápisy v roklích Elvendských nález žádný, neboť tak zvaný Ekbatanský lev jest dílem pozdějším, nejspíše z dob Sâssânovských, z Persepole pak jen to známo jest, co zachovalo se na povrchu zemském. Poloha Pasargad dokonce bezpečně prokázána není. Tím vítanější tedy jest zpráva, nedávno z Berlína došlá. V kruzích učenců tamních uznána totiž potřeba prozkoumati historická místa v Medii a v Persii a za účelem tím sestoupil se výbor zvláštní, v němž zasedají prof. Sachau, Dr. Reiss, prof. Kaufmann a dr. Bleichröder; výbor tento hodlá v době nejblíže příští podniknouti zkusné výkopy na některých místech památných, při čemž naděje se přispění vlády německé.

Podnik Berlínského výboru podnícen bude zajisté zajímavým nálezem, jejž učinil anglický kapitán *F. de Laessoë*, přidělený pomezní komisi afghánské. Pobývaje v Teheranu z počátku r. 1885 navštívil břehy řeky Murghaba, protékající krajinou, dotud po stránce starožitnické téměř neprozkoumanou, a nalezl na pravém břehu řeky, u osady

Pendždeh zvané, v nevysokém pásmu písečných pahorků velikou skalní stavbu prve neznámou. Celá stavba jest ve skále vytesána a osou jest jí dlouhá chodba zklenutá, asi 50 m. (150′ angl.) zdélí a 3 m. (9′ angl.) zšíří mající, z níž na obou stranách úzké menší chodby vybíhají, vedouce do skalných kobek různotvárných. V pozadí jest hlavní chodba skalní uzavřena. Kobek pobočních jest na straně levé od vchodu sedmero, z nichž ke třem, třetí, šesté a sedmé ještě menší zadní kobky přiléhají; osmá byla toliko započata. Na pravé straně spatřuje se 8 kobek, podoby namnoze obdélníkové; prvá a druhá spojeny jsou malou příčnou chodbou, třetí, čtvrtá, pátá a osmá zakončeny jsou ještě kobkou druhou, při čemž čtvrtá a pátá spolu souvisí dlouhou a úzkou chodbou příční, která se na třech místech čtverečně rozšiřuje. Podobná asi chodba vésti měla ze šesté kobky do sedmé a osmé, zůstala však nedokončena. Veškera stavba jest tesána do skály velmi pečlivě, avšak zjevné stopy hrotitého nástroje, jímž skála byla tesána, a úplný nedostatek hlazených stěn zdají se nasvědčovati, že dílo před úplným svým dokončením bylo opuštěno. Nedaleko vchodu nalezl Laessoë vak, v němž uloženy byly zlatá mince jedna a sto mincí stříbrných, pochozích z VIII. a IX. stol. našeho letočtu; avšak bližší okolnosti nálezu nasvědčují, že již tehdy skalní stavba byla opuštěna a že sluší tudíž původ její klásti do dob mnohem starších. Dnešní Penždeh položeno jest na rozhraní staroperských krajin Chorasmie a Arie, o nichž vědomosti naše jsou příliš chatrny. Není lze tudíž pronesti domněnku alespoň poněkud odůvodněnou o podivné stavbě této. [1])

Podrobněji a s výsledky překvapujícími zpytují jednotliví badatelé francouzští, angličtí a nejnověji i američtí na půdě pravé Mesopotamie, a sice obrátila se veškera snaha archeologů dnes k jihu, do končin, které klasičtí geografové zvali Babylonií, jakkoli pojmenování toto teprve vznikem perské veleříše nabylo po jistou míru oprávněnosti. Přeúrodný ten kraj, svlažovaný asfaltonosným Eufratem a dravým Tigridem, kolébka nejstarší lidské civilisace a prvých popudů státotvorných, byl již z počátku let padesátých prozkoumáván francouzskou výpravou, jíž súčastnil se i Jules Oppert. Avšak výzkumy její, jakkoli velmi důležité a pro tehdejší stav vědomostí historických v pravdě epochálné, nemohly upokojiti vědeckých kruhů, poněvadž přihlížely namnoze jen ku předmětům již objeveným, ať náhodou ať přičiněním domorodců. Mezi účastníky výpravy byl i mladý Peršan, evropsky vzdělaný a láskou pro studia starožitnická zaujatý, *Hormuzd Rassam*, který i později neustával ve zpytování památek mesopotamských. Teprve však r. 1879 odměněna byla jeho snaha výsledky, které rázem změnily dosavadní názory naše o nejdůležitějších událostech v historii národů předoasijských.

Jsou to především dva předůležité nápisy, psané na bocích hranolu z jílu páleného, které r. 1879 objevil Rassam v okolí někdejšího starobabylonského města Sipara. On sám, nejsa assyriologem z povolání, tušil toliko, čeho dotýká se obsah nápisů objevených, avšak

[1]) Zpráva kapitána F. de Laessoë, daná v Pendždeh 27. února 1885. Journal of the Royal Asiatic Society, 1886, str. 92 a sld.

angličtí učenci, stařičký general Sir Henry Rawlinson, šťastný objevce Dareiových nápisů na skalách Behistûnských, a mladý jeho soudruh Theo. Pinches, úředník britského musea v Londýně, podali ihned světu udivenému zprávu o nálezu dalekosáhlém. Není ve zprávě této místa ku podrobnému doličování vědeckého ruchu, jenž vzbuzen byl publikacemi anglických assyriologů; toliko hlavní výsledky, plynoucí z rozřešení dávných dokumentů, shrnuty zde buďtež. Oba nápisy pocházejí z prvých dob panování Kyra, krále perského, v Babyloně, tedy psány byly po r. 539 po Kr., a sice skrze kněží Babylonské. Z nich dovídáme se, že Kyros a předkové jeho Kambyses, Kyros starší a Teispes, byli králi samostatnými a zvali se „králi Anšanskými.“ Kde hledati Anšan, není ještě nade vši pochybnosť prokázáno, avšak náhledy z počátku vzniklé a houževnatě hájené, dle nichž Anšan jest identický s pozdější Susianou, dlužno již za překonané pokládati. Kyros a jeho předkové nebyli Medům poddáni, jakž bylo až do nedávna po příkladu Herodotově tvrzeno; Medie vzata byla r. 550—549, tedy již průběhem Kyrova panování, ovšem za okolností, které shodují se se známým vypravováním Herodotovým. Babylon vzat Kyrem bez boje, Kyros uvítán od lidu kněžími zfanatisovaného jako osvoboditel, neboť poslední domorodý král Nabûnâ'id neboli Nabonnedos horlivě obnovoval bohoctu božstev dávno vyšlých z paměti lidu a zanedbával hlavního městského boha Marduka, čímž na se uvalil svrchovanou nenávisť mocných sborů kněžských. Proto v bitvě rozhodné opustilo vojsko králova syna, král sám k jihu spěchal pro vojska nová, ale než se vrátil, vzdalo se hlavní město a s ním celé království vítězi. Tím ovšem pozbývá historičnosti Herodotův údej o obležení města a odvedení Eufratských vod do řečiště jiného.

Současně poštěstil se Rassamovi znamenitý nález v assyrském *Balavatu.* Devět mil angl. severovýchodně od trosek Nimrudských, které jsou zůstatkem královské někdy residence assyrské Chalah nebo Chalhi zvané, a 15 mil jihovýchodně od Kujundžika, jenž zastupuje někdejší Ninive, zdvíhá se okrouhlý pahorek Balavat, kdež Rassam z počátku r. 1879 objevil ve východní polovici pahorku zbytky chrámu ohněm zkaženého. Nápisy a alabastrové desky spolu objevené prokázaly, že původcem chrámu byl král Assurnazirpal (884—859 př. Kr.). Král tento vypravuje ve svých nápisech, že dobyl „města,“ které přezval Imgur-Bel. Z četných jiných předmětů, které kopáním objeveny byly, dlužno především jmenovati dvojí bronzové dvéře, větší i menší, obě složené z dvou veřejí, pokryté nápisy a skulpturami, namnoze pocházími z doby syna Assurnazirpalova Salmanassara III. (859—823) [1]).

Nálezy tyto přiměly správu britského musea, že uložila Rassamovi další kopání v dolní Mesopotamii. Již pak 6. března 1883 podával Rassam Londýnské společnosti pro biblickou archeologii zprávu o prvém oddílu výkopné své činnosti. Dle vlastních slov svých hleděl Rassam hlavně zjistiti polohu slavných někdy měst mesopotamských a pátral bedlivě mezi domorodci po znacích, které by uvedly jej na cestu bezpečnou.

---

[1]) Pinches v Londýnském Athenaeu 1879, str. 88.

Ubíraje se r. 1879 z Babylona do Bagdada, přenocoval Rassam v arabské vsi Mahmudii, položené asi 15 angl. mil jihozápadně od nynějšího Bagdada. Uhostil se v arabské chýši, jejíž majitel zvěděv, že Rassam podniká výkopy s četnými dělníky a že pátrá po památkách, nesoucích na sobě nápisy písmem klínovým, upozornil hostě svého na pahorek, severně od Mahmudie položený a *Dair* zvaný, kdež byl nedávno před tím nalezl cihlu divným písmem popsanou. Když pak cihlu přinesl, poznal Rassam ihned, že pochází z naleziště starověkého, posud neznámého. Písmo cihly podobalo se velice písmu na babylonských památkách, pocházích z doby Nebukadnezára Velikého (605—562 př. Kr.). Odebral se tudíž ve společnosti svého hostitele na pahorek řečený. Uprostřed nížiny zdvíhal se okrouhlý chlum dosti značných rozměrův, obklíčený vysokým náspem z nanesené země. Zkušené oko Rassamovo poznalo ihned, že stanul na městišti dávného dolnomesopotamského města; domněnka tato byla pak potvrzena, když nalezl hojné úlomky popsaných cihel, po povrchu roztrousených. Maje s sebou několik dělníků, zakopl na čtyřech stranách a výsledky zkusného kopání byl přesvědčen, že objevil naleziště neobyčejně důležité. Odtud konal přípravy k důkladnému jeho ohledání, které také průběhem zimy r. 1880—1881 provedeno bylo.

Vizmež nyní úhrnný výsledek práce dokonané, jakož sám praví ve zprávě své. Asi 16 angl. mil jihozápadně od města Bagdada zdvíhají se dva pahorky, osamocené a sotva za dvě angl. míle od sebe vzdálené; jeden nazývají Arabové Abu-habbah a druhý Dair. Oba pahorky jakož i krajinu mezi nimi prozkoumal Rassam průběhem zimy výše označené docela a dodělal se výsledků netušených. Nejprve nalezen byl kámen 11½" dlouhý, 7" široký a 2" tlustý, pak krabice z hlíny pálené, v níž nepochybně kámen uložen býval, a dva válce z páleného jílu, na nichž napsáno bylo jmeno posledního domácího krále babylonského Nabûnâ'ida. Soudíc dle obsahu nápisu a dle vypouklých řezeb dobře zachovaných byl kámen tento nepochybně částí výzdoby svatyně, zasvěcené bohu Slunce. Mnohem důležitější bylo poznání z nápisu plynoucí, že objeveno spolu městiště starobabylonského města Sipara (Sefarvaim v bibli, Pantibiblion ve zlomcích Berossových), které do té chvíle hledáno bylo na místě dnešní Sefeiry. Nápis pojednává o přepadení Siparského chrámu Šamaše, boha slunce, zvaného Ê-bara, a o obnově jeho, kterou král Simaš-Šighu svěřil úředníku svému (jazykem akkadským gaššu zvanému), jmenem Êkuršuma-ibaššî. Doba obnovy této nedá se přesně chronologicky určiti, spadá však do konce II. tisíciletí př. Kr., poněvadž Simaš-šighu panoval dle spolehlivého zařadění nedávno shledané klínové chroniky babylonské r. 1081—1063 př. Kr. [1]) Kolem r. 620 př. Kr. dal Nabopolassar, král babylonský,

[1]) Simmaš-šighu dle této chroniky, již uveřejnili Pinches (Proceedings of the Society of Biblical Archaeology. 1883, str 194 sld.) a zevrubněji i přesněji Hommel (Geschichte Babyloniens-Assyriens ve sbírce Onckenově, str. 169 sld), jest prvým králem páté historické dynastie babylonské, zvané Tamtim, a panoval 18 let. Král tento znám byl již dříve. Delitzsch (Die Sprache der Kossäer, str. 14) řadil jej do své dynastie semitsko-kossajské mezi léta c. 1170 c. 1130, Pinches do r 1003—985. Dávám přednost zařadění Hommelovu, jenž prvý vzácnou chroniku uvedl ve shodu s Berossem a s klínovými údaji chronologickými.

pořiditi skříň z pálené hlíny, do níž jako do obálky uložen byl kámen s nápisem. Asi o 130 roků později obnovil chrám Nabonnedos a vložil do jeho základův oba válce z páleného jílu, výše vzpomenuté.

Již z dřívějších nálezů bylo známo, že za starobabylonských dob rozeznáván byl dvojí Sipar, Sipar ša Šamaš a Sipar ša Anunituv, podle božstev Šamaše a Anunity, která v něm byla uctívána. Klínové zprávy kladly polohu města k řece Eufratu, z čehož vznikla představa, že Eufrat obě města od sebe odděloval. Sipar měl v dávných dobách veliký význam, jsa pokládán za sídlo chaldejské učenosti. Jmeno jeho vykládáno bylo významem „město knih" (srv. Berossův překlad jmena: Pantibiblion). Rassam poznav bezpečně, že nalézá se na městišti Siparském, hledal shody svého naleziště se staršími zprávami a tu objevil mezi oběma pahorky, Dairem i Abu-Habbou, zbytky dávného řečiště ne sice Eufratského, avšak z Eufratu vytékajícího; bližším pozorováním prokázáno, že řečiště toto jest zůstatkem někdejší slavné stoky Nahr Malka (t. j. královská stoka) zvané, která z Eufratu vycházejíc, nejprve jedním, níže pak dvěma rameny nížinu babylonskou protékala. Tato stoka tedy dělila oba Sipary, a přesvědčení nabyté podněcovalo k další práci starožitnické.

Již průběhem prvé zimy objevil Rassam kopáním svým 4000 až 5000 různých desk, popsaných klínovým písmem; desky tyto nebyly však páleny v ohni, jakož bylo v Babylonii obyčejem, nýbrž toliko sušeny a na vzduchu rychle se rozpadávaly. Rassam tudíž jal se desky vykopané ihned v ohni páliti, čímž větší jich část dovedl zachovati. Válcové dokumenty byly na štěstí vesměs z terrakotty a tak hodily se k dalšímu uchování.

Sipar Slunce skládal se dle výzkumů Rassamových ze dvou částí: z okresu chrámového a z okresu královského, v němž hledati jest i obydlí kněžská. V obou okresích objevil Rassam rozsáhlé zbytky dávných staveb, svědčící o neobyčejné solidnosti zdiva i práce: některé z nich měly posud původní asfaltované podlahy. Celkem objevil Rassam v Siparu Slunce téměř 300 různých komnat a síní, z nichž 130 mohl zcela prozkoumati. Další výzkum zdržán byl nepříjemnostmi, které kladli neohroženému badateli v cestu i turečtí úřadové i arabská intelligence Bagdadská, jejíž orgán přinášel o nálezích Siparských zprávy zúmysla přemrštěné, zamýšleje jimi roznětlivou mysl lidu obecného pobouřiti. Ze strany tureckých úřadů dokázáno, že císařský ferman Rassamovi uděluje právo kopati jen tehdy, když k tomu svolí majitel půdy; poněvadž pak Abu-habbah a okolí jeho jest majetkem koruny, tu prý třeba, aby dříve vyhověl povinnostem k soukromé pokladně sultánově. Kdož jen trochu poznal turecké poměry, dovede snadno oceniti zdrcující váhu těchto požadavků, neboť i soukromí majitelé i zástupci dvorského eráru žádali nesmírný peníz za půdu nevzdělanou a od nejbližší stoky tak velice vzdálenou, že ani na vzdělání její není lze pomýšleti. Přece však podařilo se Rassamovi upokojiti požadavky úřadův a v posledních dobách platnosti svého fermanu objevil i základy chrámu Slunce s přemnohými zbytky klínového písemnictva a dávného umění, které vesměs do Anglie byly poslány. Texty Siparské po výtce pocházejí z doby krále Nabonneda a

právě počíná vycházeti publikace jejich, pořizovaná horlivým assyriologem jesuitou J. N. Strassmaierem. [1])

Nálezů Siparských užil Rassam i k objasnění sporné dosud otázky o místě bitvy u Kunax, Xenofontem popsané. Rassam jest přesvědčen, že Kunaxa byla položena na místě dnešního Iskanderia Khanu. Z vypravování Xenofontova vyjímá Rassam dále, že v době bitvy dotčené Sipara již nebylo; neboť není lze si mysliti, že by Xenofon opomenul jmenovati města velikého a důležitého, kolem něhož vojska obou stran byla rozložena, by bylo ještě existovalo. [2])

Jest zcela přirozeno, že obrací se nejživější interess vzdělaného světa k troskám slavného někdy *Babylona.* Pohříchu nepokračují výkopy tou měrou, jako na stranách jiných. Dnes již známe zcela půdu někdejšího Niniva a assyrských velkoměst v jeho nejbližším okolí, známe i polohu Sus, Jerusalema, Tyra, Naukrati, ba i africké Karthaginy — avšak hledajíce poučení o pravých poměrech velikosti a rozlohy Babylonské, posud jsme odkázáni na rozptýlené nálezy, neposkytující dostatečného světla k posouzení celku. Hlavní toho příčinu hledati jest v osudech Babylonských trosek za Sâssânovcův a v prvých dobách arabského chalifátu. Zdi obrovského a tehdy již téměř liduprázdného města, byly vítaným lomem při budování nových residencí panovnických. Z počátku rozšiřovaly se Babylonským zdivem Seleukeia a Ktesifon, za arabských dob Kufa a za panování Haruna Arrašida hlavně Bagdad. Tak vysvětliti si dlužno, že obrovské město téměř beze stopy zmizelo s povrchu zemského. Středověk nestaral se o poslední zůstatky Nebukadnezarova sídla a teprve naše století jalo se z útrob zemských na den vynášeti památky dosud uchované. Došly nás sice ze starověku dosti hojné a zevrubné popisy města slavného, jako Herodotův, Kleitarchův u Diodora, Strabonův a Filostratův (v životopise divotvorce Apollonia Tyanského), avšak zprávám těm naprosto se nedostává podpory, jichž půda neměnící se podobou útvaru svého podává. Ležíť Babylon v úplné, téměř nepřehledné rovině, jejíž nevysoké pahorky jsou vesměs dílem pozdějším, kryjíce namnoze zbytky dávného kulturního života. Patrné zbytky dávného města zachovaly se toliko tři, které však od sebe daleko jsou vzdáleny, a jen oko, do minulosti jasně pohlížející, dovede si představiti souvislosť jejich. Tak na levém břehu řeky odkopán byl rozsáhlý palác, v němž dle nápisů shledán byl palác Nebukadnezarův, týž palác, ve kterémž Alexandros Veliký vydechl ducha svého. Zbytky jeho, podnes do tří pater se vynášející, slují *el Khasr.* Východně od této trosky zachovala se řada pahorků, mající téměř směr přímky; Oppert i jeho soudruzi domnívali se, že pahorky tyto jsou zbytky slavných někdy hradeb, s čímž shodují se i cestovatelé novější. Na pravém břehu konečně, blíže arabské vsi Hillah zvané, zdvíhá se posud na okrouhlém pakorku, průběhem dob vzniklém, zbytek osamělé věže, již Arabové *Birs-Nimrud,* „hradem Nimrodovým“ zovou. Oppert

---

[1]) Babylonische Texte, Inschriften von Nabonidus, König von Babylon, Lipsko 1887, sešit I

[2]) Rassamova zpráva: Recent Diocoveries of Ancient Babylonian Cities v Transactions of the Society of Biblical Archaeology, VIII. 172—181 (pokud se týče Sipara).

ukvapeně hledal v Birs-Nimrudu zbytek slavného někdy Belova chrámu, jenž pokládán byl za div starověku. Dlužno však povážiti, že již ve starověku byl Belův chrám sříceninou. Když navrátil se Alexandros z Indie, byla hořejší patra jeho tak velice zchátralá, že kázal je makedonský výbojce pobořiti a znova i nákladněji zbudovati, než neočekávaná smrť překazila obnovu chrámu, tak že doby Diadochův a Římanů poznaly v něm toliko obrovské torso, spíše rozlehlé a veliké, než vysoké. Neboť oprava, kterouž vychloubá se Antiochos I. v nápise, Angličany na Birs-Nimrudu objeveném,[1]) byla s váhu nepatrnou. Proto výška Birs-Nimruda sama domněnku Oppertovu zvrací.

Za nejnovějších dob prvý Rich r. 1818 obrátil pozornosť vzdělaného světa k troskám Babylonským. Francouzská výprava, řízená Oppertem, pokusila se již o grafické znázornění dávné situace dle poznatků dosud patrných, avšak přes to vědomosti naše o někdejší metropoli mesopotamské byly velice kusy. Anglický dějepisec G. Rawlinson jal se tudíž srovnávati zprávy starých s novými nálezy a dospěl k názoru, že obrovské antické město, jehož plocha byla větší než rozloha někdy landkrabství Hessen-Homburského, nedávno Pruskem anektovaného, skládalo se z města obývaného a z širého pásu pozemků, hradbami obepjatých, které lze přirovnávati s Římským pomeriem. Město obývané protkáno bylo ulicemi širokými, které se potkávaly v pravých úhlech, prostředkem pak města valil se Eufrat v březích, utvrzených zděnými nábřežími. Kamenný most spojoval obě části i byl tak upraven, že bylo lze dřevěné svrchní čáti jeho dle potřeby odstraniti a tak most sám neschůdným učiniti. Souběžně s nábřežími zdvíhala se po obou stranách hradba, bránící přístupu od řeky. Ve hradbě té byly brány, shodující se s počtem ulic k řece spějících. Nejznamenitější budovy města byly dva královské paláce, každý na jiné straně řeky, z nichž jeden posud zachován, a chrám Belův výše dotčený.

Vizme dnešní stav trosek. Zbytky slavného města, jak výše již praveno, zachovaly se ve třech skupinách. Nejsevernější, podnes Araby zvaná *Babil*, kteréž označení zachovalo původní jmeno města Bab-ilu (ideogrammaticky psaného TIN. TIR), skládá se z beztvárných pahorků, ukrývajících v sobě zbytky různých zdí cihlových, namnoze v pravých úhlech se potkávajících. Ke skupině této přiléhá na severu el Khasr výše vzpomenutý, na jihu pahorek zvaný *Amrân* dle hrobu proroka Amrâna-Ibn-Ali, jenž spatřuje se na jeho vrchole. I el Khasr i Amrân dotýkají se na západě řečiště Eufratského a jsou zůstatkem hlavního jádra města, na levém břehu řeky rozloženého. Od nich východněji postupuje řada pahorků souvislých a téměř přímku směrem svým severojižním tvořících, které slují dnes *Červené vrchy*. Podobou pravého úhlu, vrcholkem k východu obráceného, šíří se nízká hlinitá hráz, vzniklá větráním zdí z cihel na slunci sušených, která obecně pokládá se za zbytek někdejší městské hradby. Na pravém břehu řeky lze sledovati opět násep hlinitý, téměř zdélí anglické míle a téměř 7 m. zvýší, jenž těsně přiléhá k řece a tudíž jest patrným zbytkem někdejší vnitřní

[1]) Oppert, L'inscription babylonienne d'Antiochus Soter v Revue d'Assyriologie I., 102.

hradby, přístup od řeky chránivší. Jiný násep, svírající opět pravý úhel k západu obrácený, svými rozměry i polohou shoduje se se zbytky hradby na levém břehu a tudíž shledává se v něm zbytek vnější hradby města pravobřehého. Birs-Nimrud jest mimo ohradu městskou a zdvíhá se na půdě někdejšího města Borsippy, jsa kolosálným zbytkem slavného někdy chrámu „sedmi světel nebeských," věžovitě v obvyklé podobě „zigguratů" zbudovaného. Chrám Belův v Babyloně nepochybně zahrnut jest troskami Babilskými.

Takto seznána alespoň nejnutnější podmínka orientační, celková poloha někdejšího města. Další úlohy, prozkoumati bedlivě hojné ty pahorky a náspy, ukrývající v sobě bezpečně vzácné poklady minulých dob, podjal se opět neúmorný Rassam. Jeho domorodý původ a znalosť jazyka i zvyků domácích jsou ovšem vážnou podporou podniku, poněvadž odzbrojují nedůvěru, kterou mesopotamský Arab instinktivně již Evropanu na jevo dává. Jda po stopách Richových a Oppertových, jal se r. 1884 kopati v Babilu, hledaje proslavených někdy „visutých zahrad," které Nebukadnezar zbudoval k libosti své medské choti Amyti. Již výška pahorku Babilského jest mnohoslibná, neboť mimo Birs-Nimrud jest nejvyšším bodem celého okolí a hodí se tudíž nejlépe k popisu Berossovu a Strabonovu. Především objevil čtyři chodby, budované z narudlých kamenných štuk, práce velice úpravné, tři zcela rovnoběžné a uvnitř 5 anglických stop šíře mající, čtvrtou poněkud dále, v severní části pahorku. Chodby tyto souvisely s podzemní klenutou stokou, která končila ve vodovodu z Eufratu napájeném. Skutečně jda podél zbytků vodovodu, uhodil Rassam na vodu, s Eufratem spojenou: Rassam nabyl tím přesvědčení, že trosky dotčené jsou zůstatky „visutých" zahrad, tvořících jižní část velikého okresu královských paláců.

O vnitřní podobě těchto paláců jakož i velechrámů Babylonských podávaly dosavadní nálezy poučení jen kusého, pročež jal se Leydenský profesor Tiele srovnávati s monumentálnými nálezy texty dochované. Tiele došel k poznání, že velechrámy Babylonské (dle něho metropolitní chrámy, êkal zvané) byly vlastně rozlehlé paláce chrámové. Babylonský velechrám, zasvěcený bohu Mardukovi, slul Ê-sagila a skládal se jako královské paláce z více větších i menších budov, velikou ohradní zdí obklíčených. Uprostřed paláce chrámového zdvíhala se věžovitá budova o více patrech, ziggurat zvaná (odtud „věž Babylonská" v podání biblickém). Se zigguratem spojena byla hlavní svatyně Ê-kua, jejíž stěny vyloženy byly třpytnými drahokameny, zvláštní síň, zvaná šubat biti, byla ozdobena zlatem, křišťálem a alabastrem, ježto dle domnění kněží byla obydlím boha sama. Při bráně palácové bývala menší svatyně Bâb-chilibu zvaná, obydlí manželky bohovy. U brány protější byla Ê-zida, t. j. svatyně božího syna, nejdůležitější pak částí všeho okresu chrámového bylo „Nejsvětější" (parakku), kdež na počátku každého roku shromažďovali se bohové a bohyně kolem boha nejvyššího. V inventáři chrámu spatřovala se i loď posvátná, zvaná Ê-kua, jíž užívalo se při posvátných průvodech.

Babylonský velechrám Ê-sagila nebyl doposud v troskách objeven, avšak Tiele opírá se o jeden z nápisů Nebukadnezara Velikého, kde tento král zprávu podává o hradbách, k větší bezpečnosti Ê-sagily zbu-

dovaných, a dovozuje, že hledati jest velechrám na levém břehu řeky. Z jiného nápisu téhož krále dovídá se Tiele, že byla Ê-sagila položena nedaleko ulice Âi-bur-šabu, neboť král Nabopolassar spojil Nejsvětější Ê-sagily ulicí kamenem dlážděnou s ulicí výše dotčenou, hlavně pro potřeby průvodů slavnostních. Ulicí Âi-bur-šabu protékala však tak zvaná východní stoka, přes níž Nabukadnezar zbudoval most. Poněvadž východní stoka protínala bezpečně střed města, jest na bíledni, že i Ê-sagila ve středu města, t. j. ve starém původním Babyloně byla položena. Avšak palác chrámový souvisel bezprostředně s palácem královským, z čehož usuzuje Tiele, že paláce oba zdvíhaly se mezi řekou Eufratem na západní straně a ulicí Âi-bur-šabu na východě, že však palác chrámový na východě tak daleko jako palác královský nedosahoval, pročež potřeba vznikla nové ulice, která by ústila do hlavní třídy, častěji již dotčené. Při tom byl palác chrámový tak blízko položen paláce královského, že Nebukadnezar, rozšiřuje palác svůj, na jiných stranách přinucen místa vhodného vyhledávati.[1]) Královského paláce zbytky jsou na el Khasru zachovány; ježto však el Khasr na severu a na západě dotýkal se přímo Eufratu, zbývá toliko na jihovýchodě místo pro Ê-sagilu příhodné, tam kdež G. Rawlinson na svém pláně[2]) poznamenává: „Flat Plain“ (rovná plocha).

Vedle Babylona ve starých zprávách klínových hojně jmenována jsou města Kutha a Borsippa (Barsip v textech klínových); zvláště Borsippa byla proslavena svým velechrámem, jenž v textech klínových slul rovněž Ê-zida. K velechrámu tomuto či spíše k jeho stavbě odnášela se dávná semitská pověsť o „věži jazyků,“ ve způsobě poněkud přeměněné známá z biblické Genese. Jenom chybná biblická etymologie jmena „Babel“ dala podnět výkladu o „věži Babylonské.“ Ziggurat Borsippský původem svým zasáhal do dob pradávných, avšak byl nedokončen ještě za dob Nebukadnezarových, z čehož souditi lze, že vůbec dokončen nebyl. Bylo to tedy jeho torso, které dalo podnět k pověsti po vší Přední Asii rozšířené. Zbytky chrámu zachovaly se po dnešní den a Birs-Nimrudem zove je Arab okolní. Rassam sice pokoušel se Birs-Nimrud ještě za část Babylona prohlašovati, avšak důvody, jediné z Herodota čerpané, vyvráceny jsou jinými, pádnějšími.

K Borsippě tedy obrátil zření své r. 1881 Rassam, skončiv zkoumání na troskách „zahrad visutých.“ Na témž Birs-Nimrudu, který jest zbytkem někdejší Ê-zidy, objevil šťastný badatel zbytky paláce, v němž spatřoval palác posledního domorodého krále Nabonneda. Podnes ještě zachovalo se asi dvacet světnic a síní, toliko však čtyři hostily v sobě starožitnosti cennější. V jedné síni shledány zlomky sloupův a bohatě ozdobených hlavic, na nichž nepochybně kdysi spočíval strop cedrový. Objev tento jest velice pozoruhodný, neboť před Rassamem četní jiní zkoumatelé na témž místě pobyli a v pahorku Birs-Nimrudském výkopy podnikali, avšak o paláci v něm pohřbeném ani tušení neměli. Veliká říše pahorků vzbudila v Rassamovi přesvědčení, že vedle chrámu ukrývá v sobě ještě trosky jiné a proto dal svým dělníkům kopati ze dvou

[1]) Zeitschrift für Assyriologie II., 179 sld

[2]) Vložen jest do textu spisu jeho „The five great monarchies of the ancient world,“ II⁴., str. 527.

stran, při čemž arabský jeho dozorce Ibrahim-el-Khalil uhodil na velikou síň, v níž poznána část předvěkého paláce. Maličko později objevili dělníci velikou bronzovou desku, na pokraji podélném klínovým písmem popsanou a zdobenou ozdobami, růžicím podobnými. Dle seznání Rassamova spočívala deska na velikém prahu, kudy se někdy vcházelo do chrámu. V nápise děkuje Nebukadnezar bohům za uzdravení své z těžké nemoci. Rassam dal vzácnou památku naložiti na loď a dopraviti do Anglie, avšak turecké úřady opřely se jeho úmyslu, tvrdíce, že deska jest zlatá a tudíž že náleží sultánovi. Rassam byl již v Mossulu, když došel ho telegram, že byla deska do Bagdada dopravena. Obrátil se tudíž na anglického generálního konsula, který opět zakročil u guvernéra. Teprve když zvláštní komise dotvrdila, že ne zlato, nýbrž bronz v desce se shledává, dáno povolení k další dopravě.

O výkopech francouzského konsula Sarzeca v *el Telloh*, výsledky svými přepamátných, podáme zprávu zevrubnou, až spis nálezců (Découvertes en Chaldée) bude celý v rukou našich.

Za to budiž vzpomenuto prvé výpravy americké, jejímž úkolem bylo starožitnicky prozkoumati Dolní Irak Arabi a povzbuditi smysl Američanů pro snahy výkopné. Popud byl dán skrze členy Americké východní společnosti a Společnosti pro biblickou exegesi i archeologii, načež ustanovena společným přičiněním komise, která by v zimě 1884—5 procestovala Mesopotamii a učinila podrobné návrhy k systematickému zkoumání. Výlohy měly býti uhrazeny subskripcí, avšak obětavá dáma Newyorská, slečna Kateřina Wolfová nabídla sama peněz potřebných, chtějíc tím výpravu urychliti. Ředitelem výpravy stal se vydavatel New-Yorského časopisu Independend pan H. Ward, známý assyriolog a zkoumatel hittitských nápisů; Payne a Sterrett jmenováni jeho soudruhy: Dne 6. září 1884 opustil Hayes Ward New-York a po krátkém pobytu v Londýně i v Paříži odebral se do Cařihradu, kdež dostalo se mu po mnohých obtížích a ustavičném otálení úřadů fermanu carského, zahrnujícího svolení toliko ku předběžným výzkumům. Z Cařihradu dali se členové výpravy cestou do Mossula, při čemž na cestě skrze Syrii ohledal Hayes Ward v Mar'aši a Džerablûsu tamní památky hittitské. U Biredžika přeplavili se přes Eufrat a ubírali se na příč stepí mesopotamskou k Tigridu. Ve vzdálenosti jednoho dne cesty od Biredžika, u mesopotamské osady Arslan-Taše shledal Ward sochy dvou lvů z temného čediče tesaných, práce hrubší než kolossy Nimrudské v okolí Ninivském, kteří nepochybně kdysi zdobili vchod do některého assyrského města. Jeden z nich byl ještě vztýčen, zlomky druhého na zemi byly rozptýleny. Avsak pro nelibost arabského obyvatelstva nebylo lze památky tyto fotografovati.

V Mossulu zkoumali výkopné práce Bottovy, Placeovy a Layardovy, při čemž spozorovali, že Nimrudské skulptury valnou ujmu berou působením vzduchu a endemické v oněch krajích nepohody.

Z Mossula zaměřili do Babylona a učinili Hillah středem dalších svých pozorování. 21. ledna 1885 vydal se Ward v průvodu toliko několika mužův odhodlaných k jihu, na půdu, kamž dle slov jeho „nevnikl posud žádný Američan;" ba málo Evropanů navštívilo posud ony

kraje, ježto někdejší Chaldaia jest dnes zemí svrchovaně nehostinnou i nevlídnou, a to hlavně pro netečnosť obyvatelstva svého. Průplavy antické byly zanedbány, a následkem toho podobá se země po mnoho měsíců v roce obrovskému močálu, z něhož zhoubné vznikají zimnice. K tomu přidružují se náhlé a pronikavé změny teploty a bezuzdnosť loupeživých arabských kmenů, které dosud nepoznaly autority spořádané vlády.

Avšak Ward a průvodčí jeho nedbali těchto svízelů. Nejprve navštívili osadu Zibliye, kdež doposud nebyly výkopy počaty, jakkoli tam se zachoval dosud ziggurat rozsáhlý. Odtud odebrali se do Niffera, ohledaného již Loftusem a Layardem, kdež hodlá Ward pokračovati příště ve výkopech, započatých Loftusem na druhé cestě jeho. Okolní Arabové dle jeho soudu mohou poskytnouti dosti dělníků spůsobilých. Rovněž příhodny k dalším výkopům zdály se Wardovi pahorky u osad Bismye a Dhabara, naleziště u Tel-Hammama, již Loftusem popsané, ale pro velikou svou rozlehlosť neprozkoumané, a osady Yokka i Um-el-Akharib. Dne 31. ledna zavítala výprava na několik dnů do osady Šatra zvané, odkudž posloupně shledla Sarzecovy výkopy v el Telloh a Zerghulu, položené již na východním břehu velikého kanálu Šatt-el-Hai. Odtud překročivše Eufrat, ohledali Warku a Mugâjjir, Loftusem a Taylorem prozkoumané. Avšak Ward soudí, že bylo velice málo učiněno na místech těchto a že ještě velmi mnoho zbývá podniknouti. Pohříchu nezvyklé podnebí nedovolilo další cesty a tak vzdáti se musil churavý již Ward návštěvy Abu-Šareina a Senkary. Nejvíce litoval, že opomenouti musil osady Delayim, na všech stranách bahny obklíčené a proto posud neprozkoumané, jakkoli zdá se, že bývala kdysi z nejpřednějších měst chaldejských.

Po několika nedělích vrátil se churavý Ward do Hillaha, odkudž na krátko navštívil naleziště Abu Habbah, chtěje na místě zkoumati domněnku Rassamovu o poloze obojího Siparu. Ward při ohledání svém došel k názoru jinému. Abu Habbah jest jemu osamělý pahorek (a single individed mound), Dair pak jest prý příliš vzdálen, tak že není lze jej za část Sipara pokládati. Mudir v Seklanje upozornil Warda na pahorek, vypínající se nedaleko Sefeiry a Anbar zvaný, kdež ve středověku bylo veliké soujmenné město arabské. Za novější doby Anbar prozkoumáván nebyl. Ward shledal tam obrovské trosky, které srovnává co do velikosti se zůstatky největších měst babylonských a pokládá naleziště za důležitější než Abu Habbah, řadě je ihned po Nifferu a Warce. Rozděleno jest mělkým úvalem, snad ložem někdejšího průplavu, a položeno jest při Eufratě, z čehož usuzuje Ward, že dlužno v něm spíše hledati městiště obou Siparů. Ovšem dokud podstatné důvody z nálezů čerpané, neprokážou pravosť domněnky této, přestati jest na názoru Rassamově, obecně již přijatém. Na nalezišti lze doposud sledovati směry zdí palácových a chrámových; také shledávají se hojné cihly, klínovými písmeny znamenané.

Ubíraje se odtud podél západního břehu Eufratského, ohledal ještě starobabylonské zbytky u osady Sech Jahr, nedaleko Kiamala, kdež posud zdvíhá se věž dosti značná, zbytky zdí obklíčená.

Dne 6. dubna 1885 opustil Ward Eufrat, 17. přišel do Palmyry, kdež pobyl pět dnů, 29. v Bejrůtě vstoupil na loď a přes Alexandrii i Paříž odebral se do Londýna, odkudž 20. června odplul do Ameriky. Při výpravě, již s velikým úsilím chystá, hodlá Ward zjistiti především směr starobabylonských kanálů. Tím dá se nejlépe určiti situace zašlých středisk a měst, ježto zprávy klínové velmi často dotýkají se vzájemné polohy měst a kanálů kolem nich tekoucích.[1])

Za touž úlohou ubírala se na konci r. 1886 do Mesopotamie německá „výprava královských pruských museí,“ k níž nabídl potřebných prostředků Berlínský kommerční rada L. Simon. V září opustivši Berlín, obrala si především úkolem vyšetřiti zříceniny u *Surghula* a *El Hibby*. O celkovém výsledku není posud zpráva podána, i jest nám tudíž přestati na speciálné zprávě, již podal o nálezích učiněných člen výpravy R. Koldewey, někdy člen archeologického ústavu německého v Athenách.[2])

Ve velikém trojhranu mezi Eufratem, Tigridem a stokou Šatt-el-Haï rozkládá se rumovisko Surghulské, které Koldewey pokládá za největší a spolu i nejstarší naleziště oněch krajin. Pahorek, Surghul zvaný, zdvíhá se sotva 15 m. nad okolní rovinou, z dálky však má podobu věži dosti vysoké. Sousední pahorek El Hibba jest maličko nižší. Naleziště Surghulské zabírá mimo pahorek, v němž lze zřetelně tři části rozeznávati, i širá pole okolní, prostoupená zbytky přečetných budov. Ovšem jest jediným zdivem cihla na slunci sušená, která toliko v nejhlubších vrstvách základů nepodlehla rušivé síle živlův a dlouhých tisíciletí. A tak naleziště pokrývající plochu asi 60 hektarů neposkytlo značnějších příspěvků k seznání dávné minulosti.

Tím zajímavější jest druhé naleziště, El Hibba, asi 10 km. na sever vzdálené a pokrývající ohromnou plochu asi 480 hektarů. Kolem pahorku ústředního kupí se zde více menších pahorků, „druhý“ na severozápadě, „severní,“ a na jižní straně značně dlouhé úvrší. Na celé té ploše, v řadě 4 km. dlouhé, shledávají se základy přečetných domův a sice domů buď zcela neb alespoň z části budovaných z cihel pálených. Badatelům vhod byla neúrodná půda, pahorky pokrývající, na níž jen řídké trsy tu a tam se zachytily; původní povrch byl takto vydán nepatrným jen změnám, i bylo celkem snadno sledovati někdejší roztřídění osady, ve zříceninách zachované.

Výkopy konaly se na obou místech velmi důkladně, v Surghulu od 4. ledna do 26. února 1887, v El Hibbě od 29. března do 11. května, kdež pro rostoucí povodeň bylo nutno od další práce ustati. Podrobné zkoumání vyneslo na den, že obě místa jsou obrovské nekropole z dávných dob starověkých.

Na obrovském prostoru, jejž pokrývá naleziště v El Hibbě, shledali členové výpravy nesčíslná pohřebiště, v nichž pochovávány byly mrtvoly zuhelnatělé. Z toho soudí Koldewey, že spalovati mrtvoly bylo za prvotných dob zvykem obecným, ovšem žár, prostředky obvyklými

[1]) Dle Ménanta, L'Expédition Wolf en Mesopotamie 1884—1885. Viz Revue Archéol. 1886, II., 233 sq.

[2]) Viz Osvětu 1887, 306. — Zpráva jeho uveřejněna v Zeitschr. f. Assyriol. II. 403 sld.

vznícený, nebyl dosti mohutný a nemohl tudíž mrtvolu v prach obrátiti, jako se děje za dnů našich v Miláně nebo v Gotě. Veliká část hrobů těch byla prozkoumána a v nich shledány kostry polou zuhelnatělé, některé ženské kostry se šperky, kterými za živa zdobeno tělo paní masopotamských. Na tisíce kusův odhaduje se nález keramik, zastupujících všechny druhy tvarův a všechny stupně prvotného vývoje uměleckého. Ze zařadění trosek poznalo se, že chudí měli společné žároviště, kdežto bohatší stavěli sobě své zvláštní hrobky, podoby namnoze terasovité. Takovýmto terasovitým pohřebištěm jest pahorek Surghulský a zvláště „druhý“ pahorek v El Hibbě. Žaroviště na „druhém“ pahorku El-Hibbském jest na všech stranách obklíčeno opěrnou zdí, zbudovanou z cihel sušených; na jihu tvoří zeď z pálených cihel hradbu 34 m. dlouhou, uprostřed kteréž jsou schody na úroveň terasy vedoucí. Uprostřed úrovně byla budova jediná, čtverhranná, jejíž základy lze doposud sledovati.

Povaha půdy i trosek stížila velice práci výkopnou. Svrchní části zdí, ze sušených cihel zbudované, proměnily se za dlouhé doby ve vrstvu jemného prachu, jejž letní vichr roznáší po celé rovině. Proto vidělo se potřebou, prokopati oba pahorky na příč až k jejich základům.

Dalších výsledků lze se nadíti do horlivosti členů výpravy, kteří na zimu r. 1887 znova do El Hibby se odebrali.

Oskar Kolberg,

národopisec polský.

Od

Ludvíka Kuby.

V jednom z nových domů, v tiché severní končině Krakova zbudovaných, jest v prvém poschodí v pravo ojedinělý pokojík — „byt pro svobodného pána.“ Vnitřní úprava příbytku prostotou a jednoduchostí svou poněkud přesahuje obvyklou u mládeneckých bytů míru; možná, že by v jiném případě snad nebyla nápadna, avšak na prahu této prostinké komnaty krok náš udivením vázne: žijeť zde muž, jenž více než půl století neúmorně, obětovně, bez opravdové odměny, s příkladným sebezapíráním pracuje ve službách slovanské vědy, jehož jmeno sloučeno jest — kromě mnohých jiných prací — s velkolepým, universálně národopisným dílem, jež posavade vyplnilo dvacet pět objemných svazků lexikového formátu, muž, jenž u nás jest neznámý, ač by právě dílo jeho mělo býti studnicí, obsahující vodu života — života *slovanského* — pro náš hudební svět. Muž pak ten, na něhož zvláště z posledního důvodu chci vrstvy naše upozorniti, jest Oskar Kolberg, člen umělecké akademie Krakovské, společností vědeckých v Paříži, Petrohradě, Lisaboně a Towarzystwa muzycznégo ve Lvově.

Zásluhou Kolbergovou zaujala ethnografie polská mezi slovanskými zvláštní místo a vynikající stupeň, ač znatelný ruch v ní nastal teprva počátkem tohoto století, podobně jako u ostatních národů slovanských, kteří při národním vzruchu, ovládnuvším v našem století všecku Evropu, kladli národopisu předně cíl nikoliv vědecký, t. j. snášení materiálů k bádání pro příbuznou vědu ethnologii, nýbrž cíl vlastenecký nebo lépe řečeno agitační. Byliť naši buditelé — a buditelé celého vůbec jižního a západního Slovanstva — přesvědčeni, že křísiti vědomí samobytnosti v lidu pomocí národopisu jest právě tak důležito, jako připomínání minulosti historické a vzdělání literaturou zábavnou. Aby pak s věcí nelenili, bylo jim zajisté dostatečným ostnem pozorování, že význačnosť národopisná lidu slovanského v době nové rychlou béře zkázu. Z největší části sběratelé národopisné látky obraceli pozornosť svou na písně národní, i vidíme, jak se v prvé polovici věku našeho na všech stranách pilné včely rozletěly po květných nivách slovanské poesie. V Lužici Smoléř a jeho soudruzi, v Čechách Čelakovský a Erben, na Moravě Sušil se vzornou pečlivostí a horlivým úsilím zapisují písně svého lidu; Stanko Vraz s brašnou na plecích na kříž prochází svou slovinskou vlasť a Vuk Karadžić putuje po celém Srbstvu jižním, aby sebranými zpěvy o kraleviči Markovi a Kosově poli vzbudil obdiv ostatních národů. V Polsku pak a na Malé Rusi měl Kolberg výtečného předchůdce Adama Czarnockého,[1]) jenž neváhal obleci na sebe prostý selský šat, podrobiti se všem mravům i všemu nepohodlí života vesnického, spokojiti se prostou stravou i přivykati odporné vodce, jen aby poznal lid v celé jeho otevřenosti, upřímnosti a nelíčenosti.

Kromě Poláků zůstalo pohříchu sbírání ethnografických materiálů bez mála při pouhých písních a zvláště u nás s nepochopitelným klidem ostavují se zbytky dialektů, národních krojů, tanců atd. neodvratně osudu věčného zapomenutí. Jinak bylo u Poláků. Tam šla kniha za knihou, monografie střídaly se s důkladnými statěmi i objemnými spisy, až posléze na sklonku let padesátých vystoupil Oskar Kolberg, aby ukázal, co za předcházejících dvacet let pilně byl sbíral, aby snahy své a svých předchůdců korunoval systematickým dílem, v němž by i své i cizí práce zužitkoval a tím spůsobem kraj po kraji zevrubně a soustavně probral.

Zásluhou díla Kolbergova vyniká v některém ohledu národopisná literatura polská dokonce nad ruskou, ač tato těžiti může z výhodných poměrů a nutno při ní uvážiti, že mnoho rukou dobře zorganisovaných a hmotně opatřených poměrně dosti pohodlně může pracovati. Tím větší jest náš obdiv, vidímeli, že dílo Kolbergovo jest práce jednotlivce a že při své ohromnosti je tak soustavná, podrobná a všestranná ve své slovesné i neslovesné části. Jeť opatřena jak hojnými obrazy, týkajícími se krojů, staveb a různých předmětů, tak i spoustami notových příkladů. Obsahujíc přes 8000 notových vložek (nehledě k netisknutému dosud rukopisu), jest dílo

[1]) Známější jest jeho pseudonym Zoryan Dołęga Chodakowski; Naučný slovník podává podrobný životopis tohoto nad míru zajímavého muže. Materiály jeho bohužel zůstaly z největší části neotištěny.

toto největší snůškou národních písní s nápěvy. Překvapuje však i svou literární bohatostí. Proto ocitnul se Kolberg ve sporu se svými posuzovateli. Literáti totiž vidí v něm hlavně jen ethnografa v obvyklém významu slova toho a cení slovesnou část jeho díla. Kolberg sám pak tuto stránku podceňuje a těší se na prvém místě z toho, že se mu podařilo zapsati a zachrániti tak ohromné množství hudebních výtvorů lidu polského. Jsem přesvědčen, že pravý úsudek povstane jen spojením obou; kdy by však měli literární kritikové pravdu, nutno za tuto povšechnu ethnografickou Kolbergovu činnosť děkovati jen hudbě, jen lásce Kolbergově k národní písni. Že pouze tato vášeň k národní hudbě a touha, seznati a zapisováním uchovati písně svého lidu, učinila Kolberga ethnografem vší Polsky a uvedla jej tak na trnitou dráhu literáta a umělce, poznáme ze stručného přehledu života jeho.

Narodil se r. 1815 v městečku Přisuši v okresu Opočenském (ruské Polsko). Otec jeho Julius byl profesorem nivelace a topografie na bývalé polské universitě ve Varšavě; známý poeta Kazimír Brodziński napsal o něm: „Neznal jsem v žití svém člověka tišší mysli, bohatšího hlubokou prostotou nad Julia Kolberga.“ Vlastností těch dokonalým dědicem stal se i Oskar, prostřední ze tří synů Juliových, z nichž starší byl inženýrem, mladši pak malířem a spolupracovníkem při díle bratra svého. Oba již dávno zemřeli.

Oskar vzdělával se na lyceu Varšavském a zabýval se i klavírní hrou. Z lásky k hudbě odebral se r. 1835 do Berlína studovat náuku o harmonii. Teprve r. 1840 vrátil se opět do Varšavy. Cestováním poznal důkladě svoji vlasť. Kromě toho navštívil i Uhry, Chorvátsko, Terst a Benátky. Chtěl se oddati skladatelství; avšak nepříznivé poměry přinutily jej, aby se stal železničným úředníkem. Služba zavedla jej do okolí Varšavského, v Mazoví. Zůstávaje věren zlatým snům své hudební duše, a prodchnut jsa ohnivým polským patriotismem, studoval dále nejen hudbu umělou, nýbrž obrátil za příkladem velikého Chopina zraky své záhy též na prostou píseň národní, kterouž již tenkrát spravedlivě oceňoval. Od roku 1838 vycházel často do vsí, kde stýkal se s lidem a seděl třeba v „šinku“ ve společnosti vodkou spitých sedláků, aby od nich v době bezúzdného veselí, kdy píseň za písní jim se rtů proudí, pochytil tu krakovjak, tu mazurek, tu třepotavý obertas. Zápisky jeho utěšeně se plnily. Z nich pak vybíral nejlepší exempláře, upravoval je pro klavír a vydával v Lešně, v Poznani nebo ve Varšavě.

Prosté ty květy národní poesie staly se mu osudnými; pro ně zapomněl na vše ostatní, s mladickými sny skladatelskými navždy se rozloučil. Pohnulo se srdce jeho lítostí, když při každém kroku poznával, že v hluboké té tůni, duši národa, skrývá se netušené množství drahých pokladů, a které snadno na věky zapomenutím mohou býti ztraceny. Bylo mu, jako by jej pluky oněch zpěvánek, jež osvobození svého ještě čekaly, žalostně prosily: Neopouštěj nás, nedej nám zahynouti! A dobrý, útlocitný Kolberg neodolal a oddal se jim celou duší, celým životem.

Po dlouholetém úsilovném sbírání chystal materiály své k tisku. Velké množství písní vyžadovalo rozřadění, pro něž dělidlo hledal

především v hudební jejich stránce. Pro prvou řadu určil dva oddíly: I. písně a dumy (výpravné písně) a II. tance trojdílného taktu, totiž polskie tance (t. j. polonézy), mazury, kujawiaky (obertasy), walce.

Kniha tato vyšla nákladem Kolbergovým r. 1857 ve Varšavě pod názvem *Pieśni ludu polskiego, serya I.* Opatřena byla důkladným topografickým přehledem oněch míst, v nichž písně byly zapsány, a deseti barvotiskovými rytinami, zobrazujícími polské kroje dle nákresův Antonína Kolberga a Karla Marconia. Měla skoro 500 stran a obsahovala 921 nápěvů s texty. Pozoruhodno jest uspořádání prvé její části (Pieśni a dumy) obsahující 41 typů, k nimžto připojeny jsou velmi četné varianty (úhrnem 444); píseň „Jasio konie poił, Kasia wodę brała“ jest tu zastoupena 54 obměnami! Viděti z toho, jak důkladně Kolberg látku svou znal a jak snažil se přihotoviti ji co nejlépe ke studiu příštích badatelů. V zajímavé předmluvě ohlásil, že týmže způsobem chce uspořádati i ostatní svůj bohatý materiál a umístiti v dalších seriích. To však se nestalo. Nová kniha objevila se teprve r. 1865, a za tuto osmiletou dobu stala se s Kolbergem a jeho plány veliká a pro literaturu polskou důležitá i prospěšná změna.

Nová kniha měla zcela jiný název: *Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce. Przedstawił Oskar Kolberg. Serya II. Sandomierskie.* Spisovatel praví v předmluvě: „Uvážil jsem, že přijatý ve vydané již prvé knize pořad písní, založený na příliš rozlehlé stupnici, objevil některé vady, poněvadž nedal množství nahromaděných různorodých materiálův vyniknouti a nedovedl objeviti jednotlivosti provincinelní, které — jedna po druhé systematicky popsané — v monografiích svých nepozbývá ničeho z význačnosti a odstínů místních. Také objemnosť přijatého dříve plánu, dle něhož každá serie měla obsahovati jednoho jen spůsobu písně, nedala by mi snad ani dočkati se šťastného konce mé publikace.“ Proto rozhodl se podati vždy obraz jednoho toliko kraje, za to však shrnouti v něm všechny materiály, jež označiti mohly individualitu té které krajiny a jež se mu ostatně samy při sbírání písní v hojné míře nabízely. „Soudím, že omezení to mi dovolí vniknouti v jednotlivosti místní a šířeji rozepsati se o okolí, že skupí sebrané zprávy a úvahy v jedno ohnisko a usnadní tak cestu k dalšímu hledání, přirovnávání, bádání, poskytujíc tak i kromě toho možnosť spravedlivého názoru a ocenění. Neboť snadno uznati, že takým spůsobem nakreslený obraz jednoho okolí rázem objevuje všecky jeho charakteristické znaky, a obraz dohotoven jest skoro do jednotlivostí.“

Neohlížeje se na svůj pokročilý věk, vzal na se Kolberg obrovskou úlohu: v podrobných monografiích podati obraz veliké a tak různotvárné země polské! Odvaha Kolbergova, s níž se díla podjal, byla odůvodněna. Znal, k čemu přistupuje, a byl zásoben látkou po čtvrstoletí pilně sbíranou. Proto také následovaly ráz na ráz kniha za knihou, [1]) jež kromě uvedeného nového názvu měly povšechné a povahu díla označující jmeno: „Materiały do etnografii słowiańskiéj.“ Dnes stojí

[1]) Serie první, aby pokládána býti mohla za část díla tohoto, užito tak, že Kolberg na ni odkazuje, kde státi by měla umístěná v ní již píseň.

již celý šik mohutných svazků Kolbergova díla v polských knihovnách. Jeden svazek věnován Sandomířsku, 2 sv. Kujavám (kraj mezi Varšavskem a Poznaňskem), 4 sv. Krakovsku, 7 sv. Poznaňsku, 2 sv. Lubelsku (mezi řekou Vislou a pravým jejím přítokem Věpřem), 2 sv. Kělecku (mezi Vislou a levým přítokem Pilicí), 1 sv. okolí města Radoma (při ústí Pilice), 3 sv. Mazovsku (okolí Varšavy) a 2 sv. maloruskému Pokutí. Tři poslední monografie, totiž Radomsko, Mazovsko a Pokutí nejsou dosud ukončeny. Těchto dvacet pět svazků jest opatřeno hojnými vyobrazeními, znázorňujícími vše, od junácké postavy pestře oděného venkovana a jeho chalupy až do jednotlivých částí úboru a do poslední závory u chléva.

Rozumíme, že dílo takové povahy a takového rozměru vzbudilo radostný ohlas u odborníků, z nichž zvláště důstojným spůsobem promluvil o Kolbergovi ethnolog dr. J. Kopernicki v Encyklopedyi wychowawaczéj ve článku o ethnografii a ethnologii. Praví mezi jiným: „Ačkoliv dle skromné výpovědi autorovy v předmluvě k dílu Sandomířskému měl mu podaný národopisný obraz pouze sloužiti za dodatečný podklad hlavního předmětu, t. j. hudby, stalo se naopak: jestiť každé jeho dílo především národopisnou monografií, co možná nejvšestranněji a s vyčerpáním všeho vypracovanou; hudba pak, hojnou a mistrovskou rukou k ní přidaná, oživuje slova podaných písní právě tak, jako ozdobují dílo pečlivé rytiny a objasňují nesčetné a pracné dodatky.“ A pokračuje: „Dosavadní tedy práce Kolbergovy úhrnem vzaty představují se nám jako nesmírně bohatá pokladnice materiálův ethnografických o našem lidu a jsou tak znamenitým ziskem pro ethnologii vlasteneckou, slovanskou i povšechnou, *jakým ještě v žádné zemi a u žádného národa neobdařila vědu práce jednoho člověka.* Dobyv sobě této veliké zásluhy, stal se Kolberg ode dvaceti let hlavním představitelem našeho národopisu a spolu nevyrovnaným mistrem a vzorem nynějším i příštím pracovníkům na poli tomto.“

Předmluva Kolbergova při každém díle jest úvodní úvahou, v níž umístěno, čemu autor uvnitř knihy vhodného místa nenalezl; jsou to posudky všeobecné, k nimž dospěl toliko po důkladném zpracování a uspořádání toho onoho dílu. Předmluvy ty nutno právě tak studovati, jako ostatní obsah knihy. Mnohá z nich zabývá se hudbou dotyčného kraje polského a bude patřiti k cenným statím, připravujícím půdu příští analysi slovanské prostonárodní hudby.

Prvá kapitola pojednává vždy o kraji s hlediště dějepisného, zeměpisného, přírodopisného, meteorologického, geologického; vůbec probírá vše, čím se příroda okolí toho vyznačuje. Pak přichází na řadu lid, jeho postava i povaha. Vyskytujeli se více typů v krajině, probrány jsou jeden po druhém. Tak při popisu Krakovska vedle Krakovana popsáni též podhořané, kijáci, skaviňáci, kopěňáci i horníci. Po důkladném popisu zaměstnání, šatu, pokrmu a nápoje následuje ves, chata, její vnitřek, budovy ostatní, nářadí a náčiní, domácí zvířata. Spůsob života může zde býti jen částečně naznačen, poněvadž úplný obraz jeho tvoří teprv ostatní části spisu.

To jsou na prvém místě písně, jichž tu umístěno přes 8000 (Kolberg je dělí na lidové a na takové, jež jeví vliv hudby umělé a

jsou u vrstev vzdělanějších v užívání); přísloví a pořekadla; předsudky a pověry, jichž sebráno asi půldruha tisíce; pověsti, bájky a pohádky, jichž tu umístěno přes 300; hry a zábavy představeny tu asi 50 příklady. Řada různých zvyků je bezmála tak veliká, jako sám celoroční kalendář, k jehož význačnějším dnům se pojí rozmanité projevy, mající často původ svůj v dobách pohanských.

Obřady polní tvoří též slušný šik. Jsouté tu popsány četné sem spadající slavnosti: zasiewki a dosiewky, wieńcowe čili pępkowe (malé obžinky po skončení žní žitných nebo pšeničných), hlavní obžinky, jež různě slují: okrężne, wyżynki nebo dożynki, wilk čili frycowanie kośnika (k lyž učeň povýšen jest mezi sekáče), pastuší slavnosť król pasterzy atd.

Z obřadů domácích největší pozornosti po zásluze došlo polské wesele, t. j. svatba, kteráž v díle Kolbergově ve 120 příkladech jest popsána. Zde počínal si Kolberg nad jiné obezřele. Umístil zde popisy oněch svateb, jimž byl přítomen, a vedle toho — třeba se to týkalo téže osady — podává popisy onoho obřadu dle podání třeba několika domorodců. V popisech těch najdeme dosti věcí společných, ale zároveň poznáme, že žádný z těch popisů není vlastně úplný: ten vypravěč věnuje jedné části větší pozor a jiné menší, onen naopak. Jsou tedy všechny tyto obrazy polských svateb na svém místě, poněvadž teprv srovnáním a spojením všech povstane obraz dokonalý.

Jazyk, místní podřečí a zvláštní terminologie nachází zde tolikéž místa ve spravedlivé míře, a filologii se tu podává hojně materiálů. Ostatně celé dílo má pro filologii velikou cenu, poněvadž Kolberg při zapisování textů z úst lidu se přidržuje zcela důvodně přísného fonetismu.

Každý díl uzavřen jest přečetnými „přípisy,“ v nichž nacházíme zajímavé dodatky, citované z nejrůznějších polských, slovanských i cizojazyčných knih a časopisů. Sledováním ethnografické literatury evropské udržuje si Kolberg stále vzácný přehled, i možno mu zjevy domácí srovnávati s analogickými cizími. To poznáváme z těchto dodatků. Ostřížímu zraku jeho neunikne nic, co má třeba jen částečný vztah k jeho předmětu, i nerozpakuje se ani prostou lokálku z politického denníku vyníti a otisknouti, popisujeli se v ní nějaký charakteristický výjev z lidu a p.

Konečně, aby toto vylíčení obsahu při své stručnosti bylo úplné, musím se ještě zmíniti o přiložených nápěvech, v jichž zapisování a znalosti projevil Kolberg skutečné mistrovství. Jestiť zde zapsáno mnoho hudby instrumentální, různé totiž přehrávky venkovského houslisty nebo rychlé, na skřivánčí zpěv připomínající hry pastýřovy na píšťalu. Věci ty jsou předně originelní, nelze jich nikterakž vpraviti v číslované přihrádky obvyklých u nás tonin a po pravidlech a „zákonech“ umělé hudby rády bezohledně šlapou a dupou; kromě toho pak jsou přehrávky takové hrány s velikou rychlostí a tóny jejich, zavadíce toliko o náš sluch, mizí právě tak hbitě jako kvapící vlnky skalního ručeje — a přece stačila ruka Kolbergova zachytiti je a do zápisek uložiti! Zde vrcholí dovednosť i zásluha Kolbergova; před ním nenašel se smělec, jenž by se byl odhodlal polapiti tyto plaché motýly hudební ethnografie. A vítězství jeho je tím větší, čím hojnějši kořisť toho způsobu

nám předkládá. Vedle toho zamlčeti nelze obdivuhodnou znalosť materiálu, jehož při vší úžasné rozměrnosti má nejlepší přehled, jak to dokazují zejmena poznámky k písním připojované. Nalézáli se kde textem či nápěvem píseň podobná, ať to už v knihách Kolbergových nebo jiných sbírkách, jest na to čtenář přesným udáním strany upozorněn.

Z mnohých jiných ještě nedotknutých stránek musíme připomenouti aspoň ještě Kolbergův výtečný sloh, jejž nazvati možno klasickým a jenž jeví tu chladnou kritickou mysl, jinde zase prozrazuje citúplnou, něžnou básnickou duši autorovu, která tak mocnou láskou k svému národu zahořela.

Patříval jsem vždy s radostí na pyšnou řadu knih monumentálního díla Kolbergova a představoval jsem si v duchu, s jakým blaženým pocitem asi hledí autor sám na skvělý ten výsledek svého činorodého života. Ale měl jsem příležitosť poznati, že jsem se mýlil, že naopak při pohledu tom Kolberg pociťuje bolný stek. Když jsem totiž r. 1886 ubíral se na Rus, užívaje laskavého pozvání Kolbergova navštívil jsem jej v Krakově. Brzy zatočil jsem řeč na jeho dílo, maje za lubem několik dotazů. Mimo jiné mi nešlo na rozum, kterak jemu, muži bez kapitálu, možno vydávati tak veliké odborné dílo svým nákladem, dílo, které se přece vypláceti nemůže?

„Nyní je už dobře," vyprávěl Kolberg, „nyní dostávám na vydávání svých materiálů podporu od umělecké akademie Krakovské a druhou z nadace dr. Mianowského z Varšavy, [1]) a tak mohu ročně vydati dva svazky. Následkem toho jakž takž vyjdu. Hůře je však s touto věcí —" Přistoupil ke skříni a do kořán ji otevřel. Byla plna rukopisů, rozdělených deskami. „To jsou další, netisknuté dosud materiály, nejméně na 30 svazků — kdy dojde na ty?"

Kolberg jest nyní stár 73 léta a může vydati dva svazky v roce. Kdo může zaručiti, že mu příroda dopřeje ještě 15 roků života? A nevyhnutelno jest, aby právě jen jeho ruka rukopisy ony k tisku připravila, poněvadž nikdo jiný v té spoustě zápisek se nevyzná! Nejen tedy že se Kolbergovi nedostalo spravedlivé hmotné odplaty za tak namáhavou, celoživotní práci, ale ke všemu jest soužen pochybností, zda podaří se mu životní své dílo dokončiti. Podivná to odměna nevlídného osudu, a jen tichá, v trpělivosti, vytrvalosti a pevnosti své veliká povaha Kolbergova je s to s klidem v skutku stoickým ji snášeti. A rys tento se značí ve všech jeho skutcích, v jeho obcování s ostatním světem Krakovským. Když jsem jej tak pozoroval, přišel mi bezděčně na mysl název, jímž národ náš poctil svého patriarchu Jungmanna: tichý genius . . .

Při hovoru dalším jsem pracně se sebe setřásal bolný dojem a bezděčně obracely se zraky moje k uzavřené již skříni, v níž se tajilo padesát let klopotné práce! Posléze však vypravování Kolbergovo o jeho ethnografických lovech mne z myšlenek těch vybavilo, a já na-

[1]) Obě podpory činí tuším 600 zl. dohromady. Podmínky však Varšavské nadace měly ten nepříjemný následek, že ony díly, na jichž vydání peněz užil, musily býti vydány jako osobité dílo V praxi to ovšem nemá významu, a všechny svazky budou platiti za dílo jediné.

slouchal živému líčení, kterak vyjížděl na venkov, vyhledával tu staré osoby, známé svou znalostí národních písní a obřadů, kterak celé dni od rána do večera k nemalému podivení prostých venkovanů slovo za slovem zapisoval. Nebo líčil své vycházky do krčem, kde v dusném ovzduší mezi napilými hostmi meškal chtěje poznati jich povahu, spůsob řeči, přísloví a pořekadla. Od 20 let Kolberg již zvláštních výprav nepodniká, na venek vyjíždí jen k vůli svému zdraví a jen slyšíli příležitostně něco nového, zapisuje to. Obsahují tedy materiály jeho věci, které teď již z části zapomenuty jsou, i má tedy publikace jeho tím větší cenu.

Kolberg napsal též operetku na slova básníka a sochaře polského Lenartowicze *Król pasterzy*, skomponoval dramatický obrázek *Janek z pod Ojcowa* a v rukopise chová operu *Wiesław* na slova Severiny Duchińské. Dále vydal harmonisované národní tance kujaváky, mazury, některé písně, skomponoval dvě fantasie, velký pochod, dvě etudy pro klavír a jiné drobné skladby. Ze svého oboru přispívá do rozličných literárních podniků, zvláště pak jest spolupracovníkem Zbioru wiadomości do antropologii, Encyklopedie povšechné a Encyklopedie vychovatelské. Mnohé vědecké společnosti evropské jmenovaly jej svým členem.

Dvojí přání mi na sklonku této stati tane na mysli: prvé, aby statečný Oskar Kolberg dočkal se šťastného dokončení svého památného díla, a druhé, abychom my ostatní Slované dočkali se — svých Kolbergů. Zvláště našemu československému plemeni jest již svrchovaná potřeba rukou takových, jako jsou Kolbergovy, aby zachytily, co nám doba nová z ethnografické naší pestrosti ještě ponechala — jistě ne na dlouho. Skvostné naše slovenské, moravské a české kroje! Malířů a nakladatelů dost, a přece nikoho vděčný onen předmět nezvábil k vydání soustavného, úplného díla, které by vedle umělecké i vědeckou cenu mělo! Nakladatel bude se vymlouvati na možný nedostatečný odbyt. A s rozmanitými cizími luxuriosními knihami, jež potřebou u nás dosud nebyly, odebírající obecenstvo jen vykořisťují a udržení podniků potřebných tak ohrožují — s těmi se vytasiti nerozpakují! Víme na př. nyní dokonale, jak se strojili ve starém Egyptě, ale naší Moravy a Slovače neznáme, leda z porůzných příležitostných illustrací. Snad přijdeme ku poznání, až bude — pozdě.

Když jsem se s bělovlasým kmetem Kolbergem loučil, překvapil mne náhlou otázkou: „A jeli pak můj Lud v Čechách poněkud rozšířen?“

Na otázku tu odpověděl jsem, že jsem se musil až ke Krakovské Czytalně akademické obrátiti, když jsem materiálů jeho kdysi potřeboval.

„A nedalo by se u vás působiti, aby knihovny veřejné a snad i korporace některé dílo mé si opatřily? Mám ještě jistou část nákladu na skladě. Větším knihovnám by to, zdá se mi, příslušelo opatřiti sobě Lud.“

Ba že příslušelo! Zvláště náš hudební svět měl by k dílu Kolbergovu pozornosť svou obrátiti. [1])

---

[1]) Dílo Kolbergovo lze objednati z knihkupectví D. S. Friedleina v Krakově. Svazek po 3 zl.

Sibiř jindy a nyní.

Studie

od

Josefa Kořenského.

VI.

Lepší řád společenský se nyní v Sibiři nesnadno provádí, ale před časy bývalo tam přece hůře. Rozlehlosť země málo zalidněné a špatná komunikace velmi ztěžovaly veřejnou správu, která prodlením doby nabyla zvláštního rázu, protože vykonávati přímý dozor na zemi, vzdálenou od Moskvy a Petrohradu na tisíce kilometrů, nebylo možno. Pravdivým ostávalo tu přísloví: Do boha vysoko, do cara daleko.

Z té zvláštnosti sibiřské správy vzešlo také mnoho zlořádů, kterých dopouštěli se vojvodové vysílaní do Sibiře s neobmezenou mocí. Jako despotové vládli nad vojskem a úřady, majíce ve svých rukou vymáhání jasaku a obchod s tabákem, lihovinami, fosilní slonovinou, což bylo vládním monopolem. Téměř každé město sibiřské mělo svého vojvodu, jenž spravoval kraj tak nezávisle, že Moskevská vláda byla potom přinucena svou svrchovanosť proti podřízeným správcům sibiřským brániti důtklivými hrozbami. Ale vojvodové nelekali se jich a hospodařili ve svůj prospěch jako na vlastním statku. Té doby nepříslušelo sibiřskému obyvatelstvu žádné právo občanské, a svrchovanosť byrokracie, proniklé zkažeností ve všech vrstvách, učinila Sibiř zemí pověstnou. Ničemní vojvodové a úředníci bývali sesazováni, knutou trestáni, žalářováni i s rodinou a odpravováni, ale porušenosť trvala dále.

Roku 1764 byla Sibiř rozdělena ve dvě gubernie, Tobolskou a Irkutskou. Novým tím zřízením správním rozmnožily se úřady a s nimi neplechy, jakých po vojvodech dopouštěli se guvernéři a místodržitelé. Za Petra Velikého zostřily se tresty, a těžká provinění správců sibiřských pokutována odsouzením k nucené práci, k smrti nebo k zohavení. Jedněm uřezávány byly nosy, druzí byli mrskáni, jiní stínáni.

Přes to zůstávalo vše při starém nepořádku, a úplatným a prodejným byl nejvyšší pán i nejnižší sluha. Žolobov, jenž odpraven byl roku 1736, přijímal úplatně kožešiny, zlato, maso i vejce. Krylov, Irkutský revisor, pomohl si tak ke jmění o stopadesáti a pěti tisících zlatých. Vojvoda Vjazemský úkazů carských ani neposlouchal, „kázav carské posly, kteří mu písemné nařízení přinesli, usmrtiti a těla jejich zohaviti.“

Někdejší vojvodové a vladaři sibiřští žili v královské nádheře, a občas hostívali všecken lid o velikých slavnostech. Dvory guvernerů hemžívaly se dvořenínstvem a lidem služebným. Čičerin měl tělesnou stráž o 150 hajducích. Jakobi přivedl s sebou do svého sídla 40 hu-

debníků. Naryškin, hlavní náčelník dolů Nerčinských, vydržoval si z vládních peněz tělesnou stráž, složenou ze sedláků a provinilců odsouzených k nucené práci, maje kromě nich na dvoře také „červený pluk husarský“ složený z Burjatů.

S tímto plukem přepadával pokojná města a činil jim všeliká příkoří. O generálním guverneru Gagarinovi, jenž odpraven byl roku 1721 v Petrohradě, vypravuje se, že chtěl sám zmocniti se Sibiře a státi se sám jejím panovníkem. Správcové Sibiře uvykli tak neodvisle panovati, že nechtěli ani ze svého úřadování nikomu odpovídati a popustiti místo osobám za ně dosazovaným. Když roku 1733 ustanoven byl na místě úplatného Žolobova nový gubernátor Sytin, Žolobov nehýbal se s úřadu. Sytin onemocněv ustanovil za sebe plukovníka Bucholce, nemaje naděje v uzdravení. Po smrti Sytinově Žolobov nechtěl ustoupiti novému správci Bucholci a vymlouval se na vládu Petrohradskou, od níž Bucholc plnomocenství neměl. Za těch rozmíšek nastala anarchie. Prozatímnou vládu představovali potom v Irkutsku soudní písař Tatarinov, kozácký ataman Lisovský a biskup Innocenc, kteří měli Irkutčany k tomu, aby žádali „sibiřské kollegium,“ by guvernerem ustanovilo nezletilého syna Sytinova za poručenství plukovníka Bucholce. Ale Žolobov překazil jejich plány, získav kupce Irkutské i s purkmistrem pro sebe, načež pomstil se na svých odpůrcích, které dal mučiti a knutou mrskati. Konec tomu pronásledování učinil brigádník Sucharev, jenž pomocí vojska násilně sesadil Žolobova i jeho úředníky. Také jiní regenti jako Krylov, poddali se jenom přesile vojenské. Před takovými správci třásla se ovšem celá Sibiř. Obyvatelstvo její snášelo raději všecka bezpráví a křivdy, než aby na se uvalilo krutou pomstu sibiřských správců, kteří nezřídka své odpůrce a žalobníky trestávali smrtí.

Regent Pestěl a jeho pomocník Treskin nebyli lepší svých předchůdců. Treskin byl pravou rukou svého pána a vládl na místě něho neobmezeně, požívaje plné jeho důvěry. Treskinova žena Agnija Fedorovna a jeho oblíbenci — píše kronikář Vagin — provozovali ohavnosti veřejně. Pestěl a Treskin přivezli činovníky sobě oddané již z Moskvy a svěřili jim místa nejlepší. Úplatnosť paní Treskinové byla známa všem lidem, kteří veřejně přicházeli, přinášejíce pytle, balíky, bedny a sudy se zbožím všeho druhu. Kdo si ji chtěl nakloniti, hrával s ní v karty a nechával ji vyhráti. Pestěl a Treskin napáchali v Sibiři mnoho nepravostí. Poctivce v úřadech sesazovali, odpůrce do vyhnanství vypovídali. Ve zprávách zasílaných do Evropy vinívali sibiřský lid ze všech neřestí a omlouvali tak svoje počínání. Bez vědomí jejich žádný stesk a žádná žaloba nemohly se dostati ze Sibiře. Pestěl a Treskin netrpěli, by někdo dopisoval si s Petrohradem. Protože lid nemohl dovolati se práva a spravedlnosti cestou veřejnou, utíkal se k udavačství. Zkusilo se vše, jen aby žaloby na sibiřskou správu dostaly se k vládě Petrohradské. Roku 1818 odvážil se Irkutský měšťan Salamatov nastoupiti cestu obtížnými oklikami Čínou, stepí a pralesy až do Petrohradu, by sobě vyprosil slyšení u cara, a veřejně si stěžoval před trůnem, řka, „by raději byl usmrcen, než aby déle musil snášeti tyranství Pestělovo.“

Když míra křiklavého násilí a všelikých nepravostí Pestělových byla dovršena, odhodlala se konečně vláda správu Sibiře svěřiti poctivějším rukám.

Zvolen k tomu Michail Speranský. Byl synem chudého popa, narozeným v dědině Čerkutinské v gubernii Vladimírské r. 1772. Otec chtěl míti z něho duchovního a proto dal ho do semináře Vladimírského a potom do duchovní akademie Petrohradské. Syn zaměnil tam brzy své povolání a přijal místo učitele mathematiky a filosofie. Brzy potom stal se prefektem semináře. K radě knížete Kurakina vstoupil do státních služeb a roku 1801 byl povýšen za státního sekretáře. Jsa v přízni cara Pavla i Alexandra I., postupoval v hodnostech a dobyl si důvěry celého dvora. Roku 1802 byla mu svěřena organisace ministerstva vnitřních záležitostí, dle níž upravila se potom také ostatní ministerstva. Roku 1808 jmenován byl presidentem komise pro vypracování zákonů. V týž čas svěřena mu byla administrace Čuchonska a vrchní ředitelství university v této zemi. Po jeho návrhu se vyučování na Rusi valně zlepšilo a školní fondy značně se rozmnožily. Jeho působením došlo na reformu státní rady a na novou soustavu finanční. Prodlením dvou let byla soustava daní opravena, státní rozpočet skontrolován, založen fond amortisační a četné jiné opravy v zemi zavedeny. Mnozí z milostníků Alexandrových přidržovali se tradicí, prováděných již od Kateřiny a lnuli k Angličanům, kdežto car a Speranský přáli Francouzům. Speranský obracel k francouzským publicistům všecken zřetel, maje v rukou otěže státní a snahu vyprostiti lid z nevolnictví. Jakkoli Speranský požíval u cara Alexandra nejvyšší přízně, přece podařilo se jeho závistníkům očerniti jej a uvesti v podezření, že má tajné spojení s Francouzi. Car stávaje se vždy nedůvěřivějším, uvěřil pomluvám, a když Speranský vycházel ze státní rady, byl zajat a vypovězen do Nižního Novgorodu (1812) a potom do Permi. Roku 1814 bylo mu dovoleno usaditi se na malém statku u Petrohradu, odkud byl roku 1816 poslán za gubernátora do Penzy, roku 1818 za revisora a potom za generálního gubernátora do Sibiře.

Přátelé Speranského očekávali od něho veliké věci a byli nadšeni, že Sibiři dostalo se konečně muže poctivého, jenž rázností svou zavede kýžený pořádek v zemi. Ale Speranský nebyl nadšen úkolem, který na něho byl vznešen. Z listů, jež zasílal své dceři, vychází na jevo, že pokládal svůj úřad za pokračování svého vypovězenství a že v úkolu svém spatřoval práci Herkulovskou, aby vyklidil chlév Angiášův.

Když v Sibiři zvěděli, že Speranský ubírá se tam za svým úřadem, nastalo zděšení mezi úřadníky Irkutskými. Někteří z nich pozbyli dokonce i rozumu a zšíleli. Také Treskin zkrotl a pozbyl odvahy. Nikdo nebyl na to připraven, že správcem Sibiře stane se člověk nezištný. Pokoušeli se sice mnozí, by také Speranského učinili úplatným. Když v Ťumeni vítali Speranského, podali mu po starém obyčeji chléb a sůl. Speranský přijal pohostinství, ale drahocennou mísu, která se dávala darem za takové příležitosti, nepřijal, nýbrž vrátil. Kronikář Vagin zaznamenává, že před příchodem Speranského shromáždili se isprávníci s činovníky u Treskina, by společně sehnali několik set tisíc rublů a dali je Speranskému. On však odolal všemu pokušení a dával průchod

veřejným steskům, vznášeným spravedlivě na místní úřady. Sotvaže vkročil na sibiřskou půdu, navštíviv Tobolsk, měl příležitosť přísně kárati činovníky, ale čím dále přicházel, tím více žasl nad ničemností jejich. O tom, co shledal, sám píše v jednom listě: „Zprávy, které mne o Sibiři došly, nejenom nejsou přemrštěny, ale jsou skutečností překonány.“ Na hranicích kraje Irkutského utuchly náhle všecky stesky a žaloby obyvatelstva, a to ze strachu před pomstou místní správy. Vypravuje se, že ispravník Loskutov pobral všem lidem v kraji papír a inkoust, ale pravda vyšla přece na světlo. Sedláci sbíhali se z lesů a ulevili stísněné duši, vypovídajíce Speranskému vše, co zlého věděli o Loskutovi. Když pak Loskutov objevil se před Speranským, aby se mu představil, Speranský nemohl se v spravedlivém hněvu udržeti a kázal odníti mu ihned meč a jíti zlopověstného Loskutova ještě před řekou Kanem ve kraji sousedním, aby lid volnějším se cítil.

Když Speranský přišel do Irkutska, netroufali si občané přistupovati k němu se žalobami; brzy však nabyli odvahy, tak že až tři sta žalobníků přicházelo denně se stížnostmi. Mnozí z obžalovaných byli ihned potrestáni, několik set jiných bylo soudu vydáno. Při tom všem musil si Speranský počínati rozvážlivě a mírně, protože nebylo s dostatek nejenom úředníků poctivých, ale vůbec osob schopných k úřadování. Sám nástupce Treskinův, Zerkalev, jenž ustanoven byl viceguvernérem, „byl člověk prostředně spůsobilý a písemností nezkušený.“ Proto Speranský byl nucen ponechati v úřadě mnohé provinilce a trestal jen těžší provinění. Vypravuje se, že první ispravník, jejž Speranský soudil, zbaven byl svého úřadu proto, poněvadž ošidil sedláky o padesát rublů, které měly jim býti vyplaceny za upravení mostu. Ale na dalších cestách dovídal se Speranský o křiklavějších nepravostech činovníků, a proto přišed do Tomska psal odsouzenému ispravníku, že jest mezi všemi nejpoctivější a že přeje si ho míti úředníkem v Irkutsku. Čím déle Speranský prodléval v Sibiři, tím lépe poznával, jak nesnadno jest zavesti v zemi lepší řád. „Nemám naděje,“ psal, „že dočkám se tu pořádku lepšího. Lidé se tu nemění, a nemám nikoho, kým bych je mohl nahraditi.“

Snahy Speranského nebyly v Sibiři pochopeny a náležitě ceněny. Ba bylo i mnoho těch, kteří rádi vzpomínali si na „geniálního“ administrátora Treskina a na „znamenitého“ Loskutova, kdežto Speranský pokládán byl za „administrátora toliko na papíře.“ Speranský, chtěje reformovati veřejnou správu Sibiře, žádal: 1. aby osobní moc regentů svěřena byla sboru, jehož úřadní výkony by byly přístupny veřejnosti; 2. aby vrchní dozor byl rozšířen; 3. aby administrační funkce rozdělily se určitěji podle sboru; 4. aby se správa přispůsobila zvláštnostem rozlehlých a řídce zalidněných území, a 5. aby zjednodušilo se úřadování. Dále přál si míti v každé části Sibiře hlavní správu, za předsednictví generálního gubernátora, jenž by měl moc rušiti usnešení kollegia. Ty a podobné jiné návrhy Speranského, jakkoli velice umírněné, nelíbily se a byly ostře kárány. Přední odpůrce Speranského Hedenström napsal o něm, „že chce vyměniti železnou dobu obecně rozšířenou za dobu papírovou.“ Pravda jest, že reformy Speranského v Sibiři se neujaly, a že nařízení jeho nebylo dbáno. Ústava, kterou

Speranský zaváděl v Sibiři, „byla utopie, podávaná nejzkaženější společnosti světa.“ Potomní generální gubernátor sibiřský Rupert vida těžké své postavení úřadní prohodil kdysi: „Zde vykonati mohu mnoho špatného, ale dobrého nic.“

Vladařství Speranského v Sibiři netrvalo dlouho. Pobyv tři léta jakožto generální gubernátor v Sibiři, přijat byl na milosť carského dvora. Navrátil se roku 1821 do Petrohradu a byl od cara Alexandra štědře obdarován a jmenován členem říšské rady. Roku 1839 byl povýšen do stavu hraběcího. Obsypáván přízní a nejvyššími řády zemřel téhož roku.

Odchodem Speranského ze Sibiře vrátily se zase staré nepořádky, a o šest let později množily se nářky a žaloby na správu země tak, že vláda viděla se pohnuta nařiditi novou revisi skrze senátora knížete Kurakina a Bezrodného, druhou revisi skrze hraběte Tolstého v letech 1846—1847 a třetí roku 1851 skrze generálního pobočníka Anněnkova, jenž přesvědčil se o veliké desorganisaci veřejné správy. Od té doby neprováděla se revise po třicet let, a sibiřské obyvatelstvo spatřovalo v každém novém generálním gubernátoru mesiáše, očekávajíc od něho napravení věcí. Ale naděje skládané v novou správu a vladaře země se nevyplňovaly, neboť sotvaže jeden správce popustil místo jinému, již nové nepořádky a pletichy vycházely na jevo. Tak bylo po odchodu hraběte Muravěva, generála Sinělnikova a generála Kaznakova. Rádo vzpomínávalo se potom šlechetného předchůdce jejich slovy: „Daj Bog Speranskago!“

Na společenský život v Sibiři Speranský často naříkával v dopisech zasílaných své dceři, vytýkaje Sibiřanům sobectví, pro které zapomínají na obecné dobro. Duševního života a nadšení pro rozkvět vzdělanosti v Sibiři nikdy nebylo. Mamon sibiřských měšťanů ostře kárá se v tehdejších satyrách a epigramech.

VII.

Ve shonu za chlebem a mamonem Sibiřané ani netoužili po vzdělání sebe a svých dětí. Mezi školami, které počaly se v Sibiři zakládati teprve v předešlém století, nejstarší jsou školy odborné, navigační a geodetické. V Irkutsku založena byla navigační škola roku 1754. Podobná zařízena byla též v Nerčinsku. Tobolsk a Tomsk měl školy geodetické. Pobídkou k osnování škol v Sibiři byly nové plány a reformy Petra Velikého a Kateřiny II. Ale Sibiřanům nebyly školy po chuti, a proto mnohé z nich dávno již přestaly, když Speranský ve správu země se uvázal, jiné byly přetvořeny, postrádajíce velikého významu pro kulturní rozvoj Sibiře, jiné pak byly zrušeny, jako na příklad škola mongolských jazyků pro vychování tlumočníků v Irkutsku. Z těch dob předešlého století pocházejí také hornické školy v Barnaulu a Nerčinsku. Semináře pro vzdělání duchovních měl Tobolsk a Irkutsk, ale vědění, které se zde pěstovalo, přinášelo malý užitek povšechné vzdělanosti. Na zakládání škol elementárních nepomýšleli ani občané, ani sibiřští činovníci. Každý staral se o to, by děti jeho

došly zaopatření co nejdříve ve službě neb obchodu. Gymnasijní školy založeny byly v Sibiři po prvé roku 1806, a to v Tobolsku a Irkutsku. Až do roku 1823 nebývalo v gymnasiu Tobolském více žáků nežli 27, protože jich ústav více ani přijati nemohl, nemaje síní k tomu vhodných. Když bylo založeno gymnasium Irkutské, mělo 35 žáků. Roku 1825 bylo jich 47. Tou dobou, co zařizovaly se školy gymnasijní, vznikaly újezdní učiliště v Tobolsku, Irkutsku, Krasnojarsku a Jenisejsku. V Tomsku byla tehdy toliko škola národní. Roku 1821 vzniklo učiliště pro děti poštovního úřadnictva. Chodilo do ní asi 40 žáků, kteří cvičeni byli ve vědomostech potřebných k zastávání služby poštovní. Omsk měl tehdy učiliště kozácké s kursem gymnasijním a internátem, v jiných městech byly zřizovány sirotčince vojenské. Působením gymnasijního ředitele Slovcova v Irkutsku založeno 18 národních škol, na něž obětováno bylo asi 5000 rublů. O další jich vydržování měly obce se starati. Ale ani Treskin s Pestělem, ani obce nepřáli jim. Guberniální administrace, která školy v život uváděla, současně pracovala tajně k tomu, by byly zase zrušeny! Tak dařilo se školství sibiřskému až po příchod Speranského. Tento měl k ruce výborného pomocníka a rádce Slovcova, jenž horoval pro svou vlasť. Té nadšenosti bylo také třeba, by provedlo se dílo, kterým přijíti mělo do Sibiře lepší vzdělání přese všechen odpor lidu, nad jehož nevědomostí Speranský trnul. Když posílána byla výprava na vědecké cesty po neprozkoumaných končinách sibiřských, gubernátor sám musil podávati návod, kterak s kompasem zacházeti, jsa prvním, který v okolí Irkutska botanisoval. „Dva roky neviděl jsem se ve společnosti člověka vzdělaného a neslyšel jsem rozumného slova," napsal tehdy Speranský.

Přibyv do Sibiře jal se zařizovati v Irkutsku školu na základě methody Lancasterovy, [1]) „o které na štěstí přinesl knihu s sebou." učitelům zabezpečoval služné, pobízel obce, aby školy zakládaly, a měl péči o to, by také divokým Kirgizům na stepi, nedávno před ním dobyté, dostávalo se školního vzdělání. Dozor nad školami svěřen byl Slovcovu a Zerkalevu. Speranský dále zvelebil plaveckou školu v Ochotsku, do níž přijímány byly děti kozáků, měšťanů a Jakutů. Touže dobou vznikla škola v Gižize (v Přímoří), vydržována jsouc z odkazu kupce Baranova. Zajímavo jest, že Slovcov, zakládaje selské školy v Sibiři, přál si, aby vedle literního učení zaváděly se do škol také práce řemeslné.

Ale po odchodu Speranského zanikala jedna škola za druhou. Národní učiliště v gubernii Irkutské zašlo nejdříve, pozbyvši podpory od vrchních úřadů. Nadšený humanista Slovcov vida marnosť svého úsilí přestěhoval se do Tobolska a pohroužil se v archivální studia o dějinách sibiřských.

Roku 1828 obrátila sice vláda zřetel ke školství sibiřskému a nařídila, by v každém guberniálním městě založeno bylo gymnasium, ale

[1]) Josef Lancaster, narozený v Londýně roku 1771 užíval jako Ondřej Bell, narozený ve Skotsku roku 1753, toho způsobu vyučovacího, že dospělejší žáci sami pomáhali učiteli zastávati úřad učitelský, vyměňujíce podle návodu žáky jim svěřené Methoda Bello-Lancasterova ujala se hlavně ve školách, kde v jedné síni vyučováno bylo několik set dětí rozličného věku a rozličné průpravy.

na provedení nedošlo tak brzy, neboť teprve ve třicátých letech zřízeno bylo gymnasijní učiliště v Tomsku jakožto třetí v Sibiři vedle Tobolského a Irkutského, založeného již na počátku tohoto století. Krasnojarsku dostalo se gymnasia teprve čtyřicet let po onom nařízení, t. j. roku 1869. Újezdní učiliště měla býti rozmnožena, ale přibývalo jich málo, nad to pak učilo se v nich nedbale.

Nejméně péče věnovalo se v Sibiři vzdělávání dívek. R. 1838 vznikla prvá škola dívčí, sirotčinec v Irkutsku, ze kterého však časem vycházely pouze služky. Roku 1845 otevřena byla dívčí škola v Irkutsku po způsobu šlechtických učilišť na Rusi evropské, ale proto že Sibiř neměla nikdy rodův urozených, přijímaly se do učiliště dívky vyšších činovníků a přednějších rodin občanských. K založení středních škol pro dívky došlo teprve v letech šedesátých, a to v Omsku, Krasnojarsku, Tomsku a Irkutsku.

Návštěva gymnasií byla z počátku velmi skrovná, ale později žactva přibývalo. Roku 1838 mělo gymnasium Tobolské 117, Irkutské 150 žáků. Roku 1873 chodilo do gymnasia Tobolského 179, Tomského 298, Irkutského 238, Krasnojarského 183 žáci, tedy dohromady 898 žáků v celé Sibiři. Dle výkazu z roku 1880 bylo celkem v západní Sibiři 660 učilišť, ze kterých připadalo na guberniální města 50, na újezdní města 103 a na venek 507, dohromady se 22.814 dětmi a to se 17.465 žáky a s 5349 dívkami. Do dvou mužských gymnasií chodilo 629 žáků, do jednoho gymnasia vojenského 332, do dvou gymnasií dívčích 718 žákyň, do dvou duchovních seminářů 229 žáků, do jednoho vojenského progymnasia 224, do dvou reálných učilišť 245, do 11 progymnasií dívčích 1056 žákyň. Podle výkazu vrchního inspektora škol sibiřských z roku 1883 byly ve východní Sibiři 2 gymnasia s 524 žáky, 2 progymnasia s 174 žáky, 1 reální škola se 64 žáky, technická škola se 188 žáky, 2 učitelské semináře se 116 žáky, 9 újezdních učilišť s 594 žáky, 3 městské školy se 486 žáky, 6 škol dvojtřídních se 288 žáky, 221 okresních se 6435 žáky, 263 žáci ve školách soukromých, 502 žákyně ve 2 gymnasiích, tedy celkem 10.525 dětí.

Zprávy podávané o stavu školství sibiřského jsou řídky, skrovny a neúplny. Ještě nejčastěji bývají výkazy o školství uveřejňovány v listech, jako je Sibir. Profesor Petri, vyjímaje z časopisu tohoto údaje, uveřejněné v 47. čísle r. 1885, zaznamenává ve svém díle, že gubernie Tobolská měla roku 1880 205 národních škol. Připadala tudíž 1 škola na 4500 obyvatelů. Roku 1884 vykazuje se v téže gubernii 299 škol a to 36 pro chlapce a 15 pro dívky a 248 pro obé pohlaví. Připadala tudíž 1 škola na 4254 obyvatelů. Přílišná odlehlosť osad ode škol jest příčinou, že většina dětí postrádá řádného vyučování školního. V gubernii Tomské bylo roku 1883 201 národních škol venkovských a to dílem missionářských, dílem pro děti horníků. Do nich chodilo celkem 4238 dětí obého pohlaví. Na 4238 obyvatelů připadá tu 1 škola. Pouze dvacátému dílu všech dětí školou povinných dostává se školního vyučování. V gubernii Jenisejské počítaly se roku 1884 42 školy s 1500 dětmi, jakkoli bylo školou povinných 63.000 dětí. Skutečně tedy chodí do školy toliko asi 2·34% dětí. Do 56 škol

gubernie Irkutské chodilo ze 355.760 obyvatelů toliko 1558 dětí obého pohlaví. Jedna škola připadá tam na 6461 obyvatelů a na 40 vsí, a jeden žák na 2250 obyvatelů a na 35 dětí školou povinných. Zabajkalsko má 78 veských škol se 2065 dětmi. Všeho obyvatelstva počítá se tam 636.800 daší, připadá tudíž na 4305 obyvatelů 1 škola a 1 žák na 1650 obyvatelů a na 25 dětí školou povinných. Ký div, že ze selských rekrutů neumí téměř nikdo čísti ani psáti. V evropské Rusi chodí z veškerého obyvatelstva 1·29% do školy v Sibiři a to v gubernii Tobolské toliko 0·50, v Tomské 0·55, v Jenisejské 0·30. v Irkutské 0·45, v oblasti Zabajkalské 0·25 a v Jakutské 0·17%, v Sibiři pak vůbec 0·38%.

O smutném stavu školství Zabajkalského uveřejňuje Russische Revue r. 1883 zprávu, že ze semináře učitelského založeného v Irkutsku pro celou východní Sibiř, přišlo od počátku jeho zřízení toliko 10 učitelů do Zabajkalska. Úřady učitelské svěřují se tam pravidelně osobám nejrůznějšího povolání. Proto v Zabajkalsku školáků i škol víc a více ubývá. Před desíti lety bylo v Zabajkalsku 295 škol s 9360 dětmi, nyní čítá se tam pouze 108 škol se 3828 dětmi.

Až na malé výminky nechodí děti sibiřských jinorodců do škol ruských. Sice fanatismus náboženský ochabl již častým stykem s jinověrci, ale proto přece Tataři a Kirgizové školám ruským nedůvěřují, bojíce se, by símě křesťanského náboženství nepadlo také do útlých srdcí mohamedánské mládeže. Po celou tu dobu, co trvá na př. v Ťumeni reálná škola, požívající ze všech škol sibiřských snad nejlepší pověsti, byl účasten vyučování toliko jeden Kirgiz, Gabděrachym Uzkinbajev z Čingiské volosti v gubernii Semipalatinské, můj věrný soudruh a průvodčí po cestách na stepi Kirgizské. Otec jeho pokládán jest mezi Kirgizy daleko široko za velmi učeného a moudrého, osvojiv si vlastní pílí tolik vědomostí, že čítává i Darwinovy spisy v překladě. Při vší své vzdělanosti ostává však pořád kočovným Kirgizem a rozhojňuje bohaté sbírky musea Semipalatinského ethnografickými památkami svého národa. Působením generálního gubernátora v Omsku chodí nyní také několik Kirgizů do tamějšího učeliště gymnasijního, ale sproštěni jsou mezi učebnými předměty jazyka řeckého. Synové Kirgizských sultanů přijímáni byli dříve do vojenské školy Omské, nyní jest jim přístup zamezen.

Počet žactva v sibiřských gymnasiích nebývá veliký. Velmi skrovný býval zvláště v letech dřívějších. Roku 1875 dostalo se v celé Sibiři toliko 38 studujícím vysvědčení maturitního, a to 9 v Tobolsku, 14 v Tomsku, 10 v Irkutsku, 5 v Krasnojarsku. Jest na bíledni, že za skrovné té frekvence přibývání vzdělanosti národní ani se nepociťuje. Gymnasijní studie nepřinášejí Sibiřanům tolik výhod jako národu jinému, protože ráz života sibiřského jeví se předem v zaměstnání řemeslném a průmyslnickém. „Jakmile sibiřský jinoch naučí se čísti, psáti a počátkům arithmetiky, chopí se aršinu (lokte) a čínského počítadla (na Rusi všude užívaného), načež vykonav několik cest třebas do Jakutska nebo do Moskvy, stává se hotovým mužem a pomýšlí na to, aby děti své uvedl rovněž tak do života praktického.“ Gymnasia sibiřská ostávají podnes školami pro děti vyšších činovníků. Ostatním stěžuje se

přístup do nich vysokým školným a požadováním rozličných průkazů a reversů o jmění a mohovitosti. Školní dozorcové naříkali si ještě nedávno nejen na školy národní a na neschopné učitele, nýbrž také na učitelstvo škol gymnasijních. Mnozí ujímali se svého úřadu beze vší pedagogické průpravy, zastávavše před tím služby policejních důstojníků, jiní byli činovníky ve výslubě. „V letech padesátých a šedesátých byli v Tomsku a Tobolsku gymnasijními učiteli střeštěnci, slepí, chromí, pijani, lidé s mělkým věděním a surových mravů.“

Mnohá města sibiřská ač lidnatá postrádala do nedávna středních škol. Průmyslové město Ťumeň (asi o 15.000 obyv.) nemělo žádného gymnasia až po rok 1879 a bylo mu spokojovati se s učilištěm újezdným. V bohatém městě panství Altajského, v Barnaulu, jež jest středem všeho průmyslu hornického, majíc (r. 1883) přes 17.000 duší, nedočkali se zřízení středního učcliště snad podnes, ač mělo na to dojíti již před dvacíti lety. Rodičové musí posílati syny na studie do Tomska, vzdáleného od Barnaulu asi 460 verst, nebo do Omska vzdáleného asi 880 verst, pokládajíce se za šťastny, když se jim tam místa dostane, protože dává se přednost žakům domácím. Také Zabajkalsko marně touží po zřízení gymnasijního učeliště nebo po semináři duchovním.

Reálné školy jsou v Sibiři toliko 3, a to v západní Sibiři dvě a ve východní jedna. Reálná škola v Tomsku vyniká úpravností nad chatrnou školu gymnasijní. Třída sedmá (poslední) jest odborným kursem technickým, poskytujíc chovancům průpravy v dílnách zámečnických, dřevařských, koželužských, chemických a p.

Aby mládež sibiřská mohla býti snáze účastna vyššího vzdělání, o to péči mají spolkové ku podporování studujících, jako v Tobolsku, Tomsku, Barnaulu, Věrném, Krasnojarsku, též v Petrohradě, Moskvě a j. Také jednotlivci odkazují kapitály a fondy k účelům školním. Irkutský kupec Chaminov vydržuje na př. gymnasium a progymnasium; Permský velmož Kamenský věnoval na zřízení národní školy v Usťsosnovce 50.000 rublů a založil opatrovnu v Tomsku. Kupec Ponomarjov odkázal Irkutsku 800.000 rublů na úroky z úroků, by ze vzrostlého kapitálu založila se v Irkutsku vysoká škola technická. Jiní zakládají veřejné knihovny a zajišťují jejich trvání peněžitými odkazy.

Mnoho dobrého pro vzdělání lidu činí veřejný tisk, který jako ostruhou pobádá Sibiřany k horlivějšímu vlastenectví. Krutá censura ovšem znesnadňuje úkol jeho. První tiskárna sibiřská, založená roku 1789, náležela Tobolskému kupci Kornilevu. Toutéž dobou počal vycházeti list Irtyš, ale zanikl již roku 1791. Úkazem z roku 1796 zrušeny byly všecky tiskárny kromě úředních, a teprve Alexandr I. roku 1804 obnovil zase výnos, vydaný již Kateřinou II. roku 1783.

Druhá doba veřejného tisku sibiřského vyznačena jest několika úředními listy, které od roku 1857 vycházely v Tobolsku, Tomsku, Jenisejsku, později také v Akmolinsku a Semipalatinsku. Sloužily sice úmyslům sibiřské vlády, ale proto přece přispěly mnohými články a statěmi k rozvoji sibiřské literatury. Později, když založeny byly listy soukromé, ubylo vládním novinám valně hodnoty, protožc nejpřednější vzdělavatelé literární věnovali své síly na zvelebení listů občanských. Prvním listem soukromým byl Amur, jenž počal vycházeti v Irkutsku

roku 1859. Z nejstarších listů, které podnes v Sibiři vycházejí, jest týdenník Sibir, založený roku 1875 Zagoskinem. Roku 1880 vznikla Sibirskaja gazetta (týdenník), v jejíž redakci uvázal se cestovatel Adrianov. Třetím týdenníkem jest Vostočnoje obozrěnije, redigovaný Jadrincevem. Přinášívá mezi jinými také důkladné práce vědeckého obsahu. Od roku 1885 vychází v Tomsku třikráte týdně Sibirskij Věstnik a v Amursku vládní týdenník Vladivostok.

Nový vzruch duševního života očekává se od otevření university v Tomsku, k čemuž dojde na podzim roku letošního. Na založení vysokého učení v Sibiři pomýšlelo se již počátkem našeho století, neboť úkazem cara Alexandra I. z roku 1803 mělo dostati se nových universit nejenom Petrohradu, Kazani, Charkovu a Kyjevu, ale také Tobolsku. Od té doby minulo však více než 70 let, aniž bylo pro zřízení university sibiřské co učiněno. Vyslovena byla obava, že pro nedostatečný počet gymnasií také návštěva nových universit byla by nedostatečná, nad to pak že těžko by bylo získati schopných učitelů pro universitu nově založenou. Speranský, vida nedostatek vzdělaného úřednictva, přál si míti v Sibiři vyšší učiliště. I bylo vládě navrženo, aby je zřídila v Barnaulu jakožto pobočný ústav university Kazaňské. Ale vláda nedala k tomu svého svolení a nařídila roku 1835, aby někteří studující ze sibiřských gymnasií přijímáni byli na útraty vládní na vysoké školy Kazaňské. V letech šedesátých ujali se kýžené university mladí a vlastenecky nadšení literáti sibiřští, kteří přednáškami, konanými veřejně v Krasnojarsku, Tomsku, Omsku a jinde, vyličovali blahodárné účinky, jež by vzešly sibiřské vlasti založením škol vysokých. Irkutsk, jenž byl tehdy střediskem intelligence, byl vyhlednut za sídlo příští university. Roku 1875, když nový generální gubernátor západní Sibiře, Kaznakov, ujal se svého úřadu, roznesla se radostná zvěsť, že vláda přisvědčila slovům nového správce sibiřského, jenž v pamětním spise vřele přimlouval se za zřízení university v Sibiři. Válka rusko-turecká zastavila sice provedení úmyslu na několik let, ale budoucnosť university sibiřské byla zajištěna. Zatím města sibiřská zápolila mezi sebou o příští vysoké učení. Tobolsk domníval se míti na universitu právo historické, jakkoli pozbyl již dávno svého významu jakožto někdejší hlavní město carství sibiřského. Vedle Irkutska chtěl býti sídlem university Tomsk, nejdůležitější místo v celé Sibiři západní. Sibiřská správa přála Omsku jakožto administračnímu středu západní Sibiře, ačkoli Omsk leží již spíše na obvodu a jest hodně vzdálen od hlavního traktu sibiřského. V tom zápolení zřekl se Irkutsk požadavku svého ve prospěch Tomska, jemuž i jiná města přála; jen Tobolsk mluvil pro sebe a Ťumeň pro Omsk. Tomští občané nabídli hned pro universitu příhodné místo v rozloze asi 7 km.², a občan Cibulský slíbil darovati 100.000 rublů universitě, budeli v Tomsku zařízena. Roku 1878 rozhodla státní rada, že universita založena bude v Tomsku. Když přišla o tom zpráva do Tomska, byla tam šťastná ta novina oslavována hlučnými radovánkami. Každý telegram, jenž novou zprávu přinášel o příznivém vyřízení, byl tištěn zlatou literou, vystavován ve výkladních skříních a rozdáván mezi jásající lid. Kapitál věnovaný kdysi k založení university sibiřské velmožem P. G. Demidovem vzrostl zatím na 150.000 rublů. A M.

Sibirjakov daroval 100.000 rub. a zvláště ještě 10.000 rub. na knihovnu. Město dalo 30.000 rublů, Trapeznikov 10.000 rublů, Permikin 1000 rublů, Kuznecov 500 rublů a jiní jinak přispěli ke zřízení vysokého učení v Tomsku. Roku 1879 daroval Cibulský nových 40.000 rublů, aby stavbu universitního stavení urychlil. Když roku 1880 kladli základní kámen k budově, bylo pohotově 485.000 rublů. Knihovna čítala již 35.000 svazků, k nimž přibylo ještě jiných 50.000, které poslala vláda roku 1885. V pozdější době kupec Salmonov z Kjachty daroval universitě Tomské 150.000 rublů.

Universita Tomská měla býti otevřena již přede dvěma lety, ale není otevřena podnes. Za mé návštěvy v Tomsku v srpnu minulého roku bylo již vše pohotově, a imposantní budovy velikolepé té stavby skvěly se již v plném lesku, zajímajíce místo na pokraji města při hlavním traktu sibiřském. Vystrojeny jsou vším komfortem. Před budovami bujely již trsy květin, zelenalo se stromoví a křoví v botanickém sadě právě zakládaném, a ze tří stran šuměly ratolesti boru a haluze bělostných bříz. Sibiřská universita nemohla míti položení poetičtějšího. Litovati jest, že na založení fakulty lékařské dojde teprve později. [1]) Velikému nedostatku lékařů v Sibiři mělo by nejdříve býti odpomoženo. Až se letos jeseň v sibiřské kraje vraceti bude, přitáhnou do Tomska zástupové studentův ze širých stepí rozlehlé Sibiře a z malebných končin horských od Altaje a hřbetů Sajanských, aby po prvé shromáždili se pod praporem vysokého učení sibiřského a věnovali duševní síly ku povznesení své vlasti. Nadějný dorost intelligence opouštěl až dosud sibiřskou otčinu a nevracel se již, dospěv svého rozvoje na sesterské Rusi evropské. Sibiř ostávala tak stromem bez květu a bez ušlechtilého ovoce, jakkoli byl svrchovaný čas, aby také tam rozžata byla pochodeň osvěty, ozařující nový život s lepšími nadějemi.

(Pokračování.)

Poměr národností ve Štyrsku.

Podává

Em. Fait.

Ve Štyrsku jsou poměry národnostní Slovincům mnohem příznivější než v sousedním Korutansku; neboť ze všech 1,213.597 duší obyvatelstva přihlásilo se k obcovací řeči slovinské 388.419, tedy 32%. Při značné pohyblivosti obyvatelstva, která se v novější době lacinými a snadnými prostředky dopravními velice podporuje, jest ve všech okresích jistý počet přistěhovalců druhé národnosti. Vzácnou výminkou v této příčině jest okres Weitzský severovýchodně od Hradce,

[1]) Dle zprávy Vsemirn. Illustracije ze dne 25 června t. r. bude v měsíci srpnu skutečně *fakulta lékařská* otevřena. Vláda povolila již potřebný náklad. Telegram Nov. Vremene ze dne 18. července oznamuje, že Tomská duma povolila k této oslavě 4000 rublů

kdež není ani jediného Neněmce; vůbec severovýchod celé země vyznačuje se velikou ryzostí, mnohem větší než severozápad, kdež bychom dle polohy a rozšíření národností mohli očekávati méně cizinců. Okres Feldbach nad Rábou vykazuje pouze 8 Slovinců, Hartberg 2, Bruck nad Murou 10, kdežto Lietzen na severních hranicích v údolí Enže má jich 25 připsáno, Murava nad horní Murou 74, Lubno 396, Grebenik (Gröbmink) na hranicích solnohradských 21, Judenburg 145; průmyslové závody totiž vždy více k sobě táhnou dělnický lid než polní hospodářství.

Hromadně bydlí Slovinci v jižním Štyrsku v 8 okresích, z nichž dva, Lipnický a Radgonský, počítají se ke Střednímu, ostatní náležejí k Dolnímu nebo Malému Štyrsku. Dle posledního statistického záznamu usazeno

v okrese	Slovinců	Němců
Lipnickém	2146	61618
Radgonském	3811	33219
Slov. Gradeckém	34797	6151
Mariborském	75312	9180
Ptujském	75690	4287
Ljutomerském	24372	764
Břežickém (Rann)	45098	981
Celjském	120320	3197
Úhrnem	381.465	119.397

Máme-li na zřeteli pouze Malé Štyrsko, objeví se ovšem poměr příznivější, jest tam totiž přihlášeno Němců 24.560, čili 6% všeho obyvatelstva. Vyjadříme-li uvedená čísla v procentech, má slovinská národnosť v okrese Lipnickém 33% obyvatelstva, v Radgonském 10%, v Slov. Gradeckém 84·6%, v Mariborském 88·7%, v Ptujském 93%, v Ljutomerském 95%, v Brežickém 96·3%, v Celjském 96·8% Okres Celjský jest nejen největší, ale i nejryzejší.

K tomu dlužno připočísti města samosprávná, z nichž má Celje 1872 Slovinců, 2301 Němců, Maribor 2431 Slovinců, 13.517 Němců, Štyr. Hradec 902 Slovince, 86195 Němců, čili Celje 34·6%, Maribor 13·8% a hlavní město vévodství sotva 1% Slovinců. Ve Středním a Severním Štyrsku zjištěno statisticky sotva 1·5% živlu slovanského, z čehož patrno, že Němci jsou mnohem pohyblivější částí obyvatelstva než Slovinci. Němci usazují se hlavně ve městech a městysích (slov. trgi), ale i tu, hledíme-li k celku, mají Slovinci v jižní třetině vévodství většinu. [1])

[1]) Dle spolehlivých výpočtů mají města i městyse dohromady 16.431 Slovincův a 10.716 Němcův, jmenovitě má

	Slovinců	Němců		Slovinců	Němců
Ptuj	899	2729	Podsreda (Hörberg)	476	18
Slovenský Gradec	238	742	Podčetrtek (W. Landsberg)	321	43
Slovenská Bistrica	200	927	Rogatec (Rohitsch)	303	404
Brežice (Rann)	388	422	Ljutomer (Luttenberg)	608	468
Ormož (Friedau)	456	440	Sv. Lovrenc (St. Lorenzen)	613	477
Rajhenburg (Reichenburg)	429	41	Laško (Tüffer)	330	356

Německých vesnic, anebo lépe řečeno slovinských, v nichž dosáhli Němci většiny, v Dolním Štyrsku jest pořídku, v Bistrickém okrese jsou tři, totiž Pekel (Hölldorf, Sl. 104, N. 130), Marchendorf (slovinsky? Sl. 47, N. 101.), Freistein a Volovšek u Dolní Pulskavy (Sl. 66, N. 184). V Mariborském okrese na pravém břehu Dravy jsou také tři dědiny s německou většinou, totiž Studenec (Brunndorf, 263 Sl., 1045 N.), Poberš (178 Sl. a 574 N.) a Radvina (Rothwein, 146 Sl. a 808 N.); všechny tyto vesnice jsou v nejbližším okolí města. Nejvíce jest živlem německým prostoupen okres Marenberský; nejen městyse vesměs, ale i venkov jest jím ovládán, jsou to obce: Sv. Trije Kralji (Heil. Drei König, 177 Sl. a 182 N.), Gornja Vižinga (Ober Feising), kdežto v Dolní V. mají Slovinci nepatrnou většinu; Kortin (Gegenthal, 58 Sl. a 410 N.), Vrata (Thörl, 65 Sl. a 97 N.); všecky připomenuté dědiny jsou rozloženy blíže Marenberga. Severozápadně od Moty za slovinskou obcí Pernicí leží téměř již poněmčená osada Sobota (Sabot, 184 Sl. a 701 N.). U Sl. Gradce jest malá obec Meža (Mies), jež má vedle 44 Sl. 68 N.

Hranice národnostní na severu postupuje od Korutanska směrem východním na Pernici (Pernitzen), odtud k Sv. Primuži (St. Primon), dále na jihovýchod na Dolní Vižingu, obchází při tom Marenberg i jde k Brezovu (Fresen) a Sv. Ožbaldu (St. Oswald); od těchto dědin zabíhá rozhraní na sever ke Kapli, kterou dlužno počítati k národně probudilejším obcím. Od Kaple vine se hranice jazyková na Veliký Valec (Grosswalz), od něho na severovýchod k Sv. Juri (St. Georgen) a Sv. Ilgu (St. Egidi) a podél severního svahu Slovinských Goriček na pravém břehu Mury přes Velkou (Wöhling), Nasavu (Nassau) k Radgoně (Radkersburg), která ovšem jest německá, ale již nejbližší vesnice od ní na východ Poterna (Laafeld) zachovala svůj starobylý ráz, a podobně i Dedojnce (Dedenitz) již na samých hranicích uherských.

Souvislosť sídel slovinských na některých místech jest silně přerušena, jmenovitě okolí Marenberga a Maribora silně podléhá germanisaci; vůbec v obchodních a průmyslových obvodech vždy rychleji se ztrácí živel slovinský než v osadách čistě rolnických, kde změny nápadnější vyvinují se teprve během desítiletí i století.

Přihledněme nyní blíže, jak se mění poměry národností za posledních let; učiníme to na základě publikace Jos. Šumana „Slovenski

	Slovinců	Němců		Slovinců	Němců
Rečica (Riez)	359	0	Kozje (Drachenburg)	406	131
Sv. Juri (St. Georgen)	419	6	Vojnik (Hochenegg)	462	129
Ljubno (Laufen)	752	0	Središče (Polstrau)	930	21
Konjice (Gonobitz)	564	449	Šmarje (St. Marein)	370	7
Lemberg	225	0	Veržeje (Wernsee)	605	4
Sevnica (Lichtenwald)	625	68	Sv. Lenart (St. Leonhard)	297	314
Gornjigrad (Oberburg)	779	8	Vransko (Franz)	630	52
Vozenica (Saldenhofen)	40	241	Šoštanj (Schönstein)	615	118
Gornji Ptuj	122	70	Braslovče (Frasslau)	311	2
Pilštanj (Peilenstein)	375	26	Žalec (Sachsenfeld)	547	40
Mozirje (Prassberg)	566	0	Marenberg (Mahrenberg)	0	971
Planina (Montpreis)	257	4	Mota (Hohenmauthen)	32	738
Velenje (Wöllan)	330	27	Vitanje (Weitenstein)	365	178

Studenice (Studenitz) 187 Slovinců 45 Němců

Štajer“ z r. 1857 [1]). Dle toho obyvatelstvo slovenského Štyrska bez Mariboru a Celje roku 1857 čítalo 372.206, dle všeobecného sčítání, provedeného r. 1880 plných 403.954 duší. Průměrně tudíž přibylo ve 20 soudních okresích 31.658 obyvatelů čili v každém okrese o 1582 duší. Jaké byly poměry národnostní v jednotlivých krajích, není nám známo; Šuman této otázky si nepovšiml, za to nám zaznamenal některé poučné zprávy ze Středního Štyrska. Dle Slovenského Štajera v soudním obvodu Radgonském obývalo přes 2000 Slovinců, kdežto nyní se jich přihlásilo pouze 1422, tak že rozdíl jest asi 600, když se nepřihlíží k všeobecnému přírůstku obyvatelstva. V každé vesnici bylo napočítáno o něco méně Slovinců, a jedné obce úplně v seznamě pohřešujeme: jest to dědina „Lešene,“ v níž zaznamenáno dle Šumana 239 lidí. V nynějším „Obširném imeniku krajev na Štajerskem“ marně pátráme po podobném jmeně, nejblíže dle výslovnosti by byla německá vesnice „Laasen,“ ale dle pravidel zvukoslovných by název spíše poukazoval na slovinské Laze, — v „imeniku“ uvedeno při tomto jmeně 370 německých osadníků; dle počtu duší spíše bychom mohli souditi na německou obec „Deutsch Haseldorf,“ v níž usazeno 259 lidí. Za slovenské bylo ještě r. 1857 uznáváno předměstí Radgonské Grez (něm. Gries), majíc 179 příslušníků. Dle posledního sečítání žilo však tam již jen 8 Slovinců (vedle 242 N.) a ve vlastním městě 104 Sl. (vedle 1914 N.).

V okrese Mureckém, který tvoří s Radgonou kraj Radgonský, ještě před dvaceti roky přebývalo 2700 Slovinců, od té doby však zmenšil se počet jejich o 300. Úplně jsou pro Slovince ztraceny obce Sladký Vrh (Süssenberg), kde jich Šuman shledal ještě 387, a Rožengrunt (Rosengrund), kde z původních 223 pouze čtyři se přihlásili k obcovací mluvě svých předků (vedle 249 N.). Větší houževnatosť v tomto ohledu osvědčily dědiny Nasova, Velka, Dražen Vrh (Trassenberg), Ščavnica (Slavenše? Stanz) s Krembergem (Kriechenberg), kde se národnosť téměř na stejném stupni udržela.

Ještě více zmenšil se počet Slovinců v okrese Lipnickém, z bývalých 2000 zůstalo sotva 300. Druhdy ryze nebo většinou slovenské dědiny Račje, Kamenik, Ekberk, Senava, Belič, Ebič jsou označena jako německá s nepatrnou menšinou původní národnosti: Ratsch (47 Sl. vedle 325 N.), Steinbach (37 Sl. vedle 412 N.), Eckberg (7 Sl. vedle 397 N.). Sernau nemá již ani jediného Slovince, Willitsch (6 Sl. vedle 294 N.). Ewitsch (1 Sl. vedle 181 N.). V celém okrese má ještě městys Strass na levém břehu při ohbí Mury nejvíce Slovinců (95): jest to lid namnoze dělnický, kdežto starousedlé obyvatelstvo se již odcizilo. Sama Lipnica, kde asi před sto lety pouze slovensky se mluvívalo, mezi 2217 dušemi ani jedinkého Slovince nevykazuje. K obci politické Spielfeldu přísluší ves Obegg, jež má dosud nepatrnou většinu původního lidu (76 Sl. vedle 71 N.).

Roku 1866 dle Slov. Štajera bydlelo v okrese Arveském (Arnfels) okrouhlým číslem 5000 Slovinců; ale v Obš. imeniku jest jich udáno

[1]) Kres. Poučen in zvanstven list. Sodelovanjem prof. dr. Greg. Kreka in župn. Dav. Trstenjaka ureduje Dr. Jakob Sket, c. k. g. prof. v Celovcu r. 1886 str. 273 sl.

pouze 1852. Obec Horní a Dolní Kapla, o které již byla zmínka učiněna, zachovala původní stav (1137 Sl. vedle 108 N.), což za poměrů v zemi vůbec panujících jest výmluvným svědectvím uvědomělosti místní. Veliký Valec vykazuje však ztrátu polovice obyvatelstva ku prospěchu Němců (295 Sl. vedle 355 N.), ještě větší úbytek lze pozorovati v blízké Pesnici (Pössnitz, 89 Sl. 730 N.) a Gradiši (154 Sl. vedle 890 N., něm. Schlossberg); stejný úkaz spatřuje se i v dědinách Remšniku (78 Sl. vedle 516 N.) a Klanci (něm. Glanz, 57 Sl. vedle 406 N.). Úplně jsou poněmčeny již městys Luče (Leutschach), kde se přihlásilo z 548 obyvatelů pouze 8 k národnosti slovinské, a Veče (Fötschach), kdež zapsáno mezi 475 dušemi toliko 17 Slovinců.

V okrese Ivnickém, v němž kdysi bývaly značné osady slovinské, zmizely úplně, a pouze v Studenci (Brunn) a Limberku u železářských dílen jest zaměstnáno 305 Slovinců. Dle Šumana byli tito usazeni ještě v Sv. Lovrenci (St. Lorenzen), v Malé Radolně (Klein Radl) i v Ivniku (Eibeswald), kde nyní shledáváme pouze 16 Slovinců.

Z tohoto číselného přehledu patrno, jak rychle Slovinstvo ustupuje před příbojem německým; čemuž nikdo nebude se diviti, kdo přihledne blíže ku poměrům, v nichž lid slovinský oněch končin žije.

V obcích, které jsou podřízeny biskupu Sekovskému (Štyrsko-hradeckému), totiž ve středním Štyrsku, panuje veliký nedostatek kněží znalých jazyka slovinského, tak že úřadování i kázání v dědinách smíšených koná se až na nepatrné výjimky po německu. Jaké jsou toho následky, není třeba doličovati. V biskupství Labudském (Mariborském) duchovenstvo jest značně uvědomělé a v něm nalézá národní hnutí nejvýdatnější podpory a ochrany. Právě první buditelé lidu vyšli z řad kněžstva.

V soudnictví i ve veřejné správě v pohraničných okresích se namnoze dosud udržuje stav, který nijak neodpovídá našim ústavním zákonům. Jakési změny možno se nadíti od nejnovějších nařízení min. Pražáka, aby bylo zavedeno v jižních krajinách štyrských soudní řízení slovinské a aby zápisy do pozemkových knih mohly se díti týmž jazykem. Všeobecným poplachem, jejž tato nařízení v ústavácké straně vzbudila, jest dosah jejich nejlépe označen. Strana prve v říši všemohoucí znamená, že tím položen základ, aby národní zemská menšina ve svém obvodu považovala se za úplně rovnoprávnou před zákonem a svého práva v mateřštině se domáhala. Ježto není dostatek soudců znalých jazyka lidu, užívalo se posud pravidelně tlumočníků (posredovalcev, tolmačev). Úřad takový, zajisté obtížný, spojen jest i s velikou odpovědností, a přece bývá nezřídka zastáván lidmi, již nemají k němu potřebných schopností. Uvedeme tuto aspoň jeden doklad. U jistého soudu tázal se tlumočník staršího Slovince: „Ali je bil vaš kver navadan?“ (byla vaše ručnice připravena?) Muž upřeně na něj hledí a nic neodpovídá, tlumočník ještě jednou se táže, ale ani tenkráte nedostává odpovědi. Na štěstí mezi přísedícími byl rodilý Němec, jenž se učil pilně slovinsky, ten pravil k mužovi: „Oče, ali je vaša puška bila nabasana (nabita)?“ Obžalovaný se celý začervenal i rychle odpověděl: „Moja puška ni bila nabasana.“ Na mnohé nesrovnalosti ano i nezákonitosti ve Štyrsku a Korutansku se vyskytující velmi dobře poukázal dr. Fer-

jančič ve své řeči na říšské radě dne 25. května minulého roku pronešené, vytýkaje zvláště, že v Korutansku strany, které pouze slovinsky mluví, až dosud přísahají německým jazykem.

Čtenářstvo novin má ještě v čerstvé paměti rozsudek říšského soudu týkající se obce Šmarje v jižním Štyrsku, jež se odvolala z výměru ministerstva kultu a vyučování nařizujícího, aby byla na tamější škole od třetí třídy němčina jako povinný předmět zavedena. Námitky obce nebyly uznány. Případ ten však ukazuje, že jsou Slovinci odhodláni hájiti svého práva i u nejvyšších instancí; dříve tak nebývalo. Ale poukážeme na úpravu škol na samém pomezí jazykovém. Již v jednotřídní škole, máli dva oddíly, musejí se dítky učiti počátkům druhého jazyka, a od druhé třídy počínaje jest vyučování pouze německé. Aby se rychleji docílilo vytknutého účelu, bývají na takováto místa jmenováni rození Němci, kteří arci nemohou nebohé mládeži mateřštinou vypomáhati. Avšak i v tom případě, dosazenli na podobnou školu Slovinec, zůstává mateřština odstrkovanou popelkou a majíli se v ní dítky vycvičiti, musejí to činiti pod soukromým dozorem. Vždyť mladí učitelé vycházejíce z německých pedagogií sami nedovedou ani správně slovinsky čísti, tím méně psáti. Proto sami buditelé lidu Slomšek, Dav. Trstenjak i Einspieler museli se soukromou pílí vycvičiti v mateřském svém jazyce. Jaké může takovýmto vychováváním vzejíti ovoce? Ve vysokém Pohorji hojně dosud nalézáme starších lidí, kteří nikdy školy nenavštěvovali, a také mladší pokolení nebývá přísně ke škole přidržováno. A mluva těchto nevzdělaných horalů, jimž se nedostalo dobrodiní vzdělávati se v kulturní řeči, jest velmi jadrná a ryzí. Pohorci mluví totiž: Šola, lopa, kolarnica, seveda, oznaniti, božjapot, v zamero priti, lopata, pondva, žganjica, krémar, jopič a p. Za to v nedaleké Selnici na Dravě, kde požehnání „nemčurskih šol“ dlouhou dobu již na obyvatelstvo účinkuje, Slovinci už říkají „šulhaus, forhaus, vozna huta, fralih, kundati, kierfet, v ferdrus priti, šafla, šetla, šnops, biercauzar, jankrl a p. Taková řeč, jakou v Selnici i na jiných místech slýcháme, jest arci bezpečným mostem k úplnému poněmčení.

Jak to vypadá se samospasitelnou němčinou v praktickém životě, toho aspoň jeden druhý doklad uvedeme. Mladík asi dvacetiletý, který navštěvoval pouze vesnickou školu v D., píše své vyvolené: „Liber Karolina. Was denkst du Das du So Auf Arst So Schliem Sei nicht warum biest So Schliem Wen du noch So schliem Werdest So mogk dier nicht u. Wahs Warum Ich dier So gern habe Ich habe dier wegenden So gern habe Ich dier Weil du So Schöhn bist.“ Takovým spůsobem jde to dále!

Jiný příklad z obchodních kruhů: „In den ich mir in der Zeitung nömlich ‚Mir‘ vorgestanden ist das in . . . . . eine Schmiede in Pacht zu bekommen ist bis St. Georgi ist das in die Pacht zutretten in der Erfahrung deswegen bitte mir das mehr mir das zur Erfahrung zu machen deswegen bitte ich eine Recht baldige Antwort Mit Gruss.“ Podobných znamenitých výsledků našeho vysoce vytříbeného školství bylo by lze bez počtu uvesti. Ostatně každý znatel poměrů v Mariboru, Celji, Ptuji i jinde, kde němčina jest řečí vládnoucí, zajisté nám přisvědčí, že i lidé tak zvaných vyšších kruhů mluvíce prohřešují se

každé chvíle proti mluvnici, užívají nesprávného členu, slovosledu a p. Na jižní dráze jsou sice nápisy na trati z Beljaku do Maribora a Ptuje provedeny v obou jazycích, ale úředníci jazyka lidu jsou neznalí, a jak neblahé následky to může přivoditi, ukazuje následující případ. Zámožná venkovanka přišla celá udýchaná na nádraží v M., i žádala lístek do nedalekého městečka; pokladník jí nerozuměl, na jakou stanici chce jeti a proto jí také lístku nevydal. Nezkušená žena domnívala se, že jí nechtějí lístek vydati a dala se do usedavého pláče; tu se jí ujal jistý přítomný advokát, i tázal se jí, co se jí přihodilo. Žena vypravovala, že má doma muže na smrt nemocného a že jí bylo raděno, aby povolala mu osvědčeného doktora z N.; zanechala všeho i spěchala na dráhu, aby se dostalo jak možno nejrychleji ubohému manželu lékařské pomoci — ale tu prý jí nechtějí ani lístku vydati. Tážeme se, na čí straně jest vina, že takovéto výjevy se přiházejí? Ředitelství jižní dráhy konečně samo uznalo, že třeba podobným nepřístojnostem učiniti přítrž, a projevilo ochotu na trati mezi Beljakem a Mariborem jmenovati úředníky znalé obou zemských jazykův. Ale hned tu byly jako přední bojovníci za věc německou místní lístky Tagespost a Freie Stimmen, jež projevený záměr jmenovaly novým pokusem „poslovanšťování;“ za hlavní však důvod proti němu uváděly, že vlastně až dosud slovinské obce nikdy za podobné opatření nežádaly a tudíž prý je zbytečno. Mají tedy Slované teprva prositi za to, co každému národu v říši právem náleží!

Bohužel dostává se prostým venkovanům posměchu též od lidí vzdělaných, mluvíli v jejich přítomnosti svým rodným jazykem; mohli bychom vypravovati určité případy, jichž jsme byli bezděčnými svědky.

Jakými prostředky bojují protivníci Slovinců, nejlépe viděti z chování obecní spořitelny Mariborské, která vládne několika miliony vlastního jmění. Když vydáno bylo ministeriální nařízení o zápisech do pozemkových knih v jižním Štyrsku, vydala správa tohoto důležitého peněžního ústavu zvláštní prohlášení, jímž by stísněné rolnictvo zastrašila, by svého práva plnou měrou nepožívalo. Oznámila totiž, že nebude nikomu ani nejmenší půjčka povolena, kdo k žádosti své bezvýminečné nepřiloží všechny doklady německy psané. Ovšem se před několika lety zřídila v samém Mariboru čistě slovinská „Posojilnica,“ ale ta nemá tolik vlastního jmění a proto úvěr její jest značně omezený.

Poslední dobou se ruch národní mezi Slovinci dosti vzmáhá. Při volbách do okresního zastupitelstva Ptujského zvítězila r. 1887 strana národní, venkovští voliči stáli neoblomně při svém kandidátu, jakkoli strana ústavácká užívala všech prostředků, aby hojně hlasů získala. Rovněž ve třetím sboru okresního zastupitelstva Konjického (Gonobitz) dosáhli zástupci slovinského lidu většiny; také při jednotlivých obecních volbách Slovinci dovedli své muže prosaditi. Nelze při této příležitosti pomlčeti o tom, jak bývá duchovenstvo od veřejné činnosti zdržováno, jmenovitě aby se neúčastnilo voleb. Někteří duchovní, kteří minulého léta dostali fary, mají ve svých dekretech význačnou poznámku: „dass er sich in seinem künftigen Wirkungsgebiete vollständig nationaler Agitation und sonstigem Parteigetriebe ferne halten möge.“ Proto na

mnohých místech kněží ani k volebnímu osudí se nedostavili, aniž jiného účastenství při volbách projevili.

Poslední dobou zařizují se dvě sokolské jednoty, jedna na Drávě v Ptuji, druhá pomurská v Radgoně, kdy by se spolky tyto upevnily, zajisté by velmi blahodárně mezi mladým lidem a tím na celé příští pokolení účinkovaly.

Ku povznešení vzdělanosti na samém pomezí národnostním Slovinci téměř praničeho nepodnikají. Knihy spolku sv. Mohora docházejí sice také do Radgonského okresu, kde spolek má 53 členy, do Kaple (46 čl.), do Luč a k Sv. Duhu (42 čl.), avšak okresy Lipnický, Murecký a Ivnický jsou od literárního obcování s ostatním slovinským světem úplně odloučeny, neboť ze všech připomenutých okresů přihlásilo se se pouze pět členů ke spolku sv. Mohora. K těmto končinám by měla především nedávno založená Družba sv. Cirilla in Metoda obrátiti svou pozornosť. Ovšem stěžujemeli sobě my, že naše Ústřední matice školská nemá s dostatek hmotných prostředků, aby zarazila příboj germanisace, tím pochopitelnější jest to u jmenovaného slovinského spolku, jenž má stejný účel; jeho příspěvky jsou velmi skrovné.

Němci jsou i v této příčině mnohem lépe opatřeni. Nejen že rozšiřují užitečné knihy mezi lidem venkovským, ale vydržují schulvereinské školy v okrese Mureckém ve vesnici Lugavci (Lugatz) a Sladkém Vrhu a v Mariborském, na pravém břehu Drávy, v Pekrách (Pekre, něm. Pickerndorf).

Lid venkovský ve Štyrsku jest rozhodně národně uvědomělejší než v sousedním Korutansku, aspoň se pisatel těchto řádků očitě přesvědčil, že nepokrytě se hlásí k svému rodnému jazyku, kdežto onde i rolník, třeba v domovině se nalézal, oslovuje každého cizince po německu. Vyšší intelligence slovinská bývá k rodné řeči dosti vlažna. V jistém větším městě dolního Štyrska, kde jest úhledně zařízený „narodni dom,“ přišli jsme do spolkové místnosti, kde byly pouze dva slovinské časopisy vyloženy, ostatní byly německé, mezi nimi i naše Politika. Společnosť, která se usadila u jediného stolu, bavila se německy; teprve, když jsme se prohlásili, objevilo se, že páni znají i druhý zemský jazyk.

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Práce velice záslužné podjala se naše Karolina Světlá, když k vyzvání redakce Osvěty počala se zabývati svými zápiskami z let útlého mládí i z časů pozdějších. Její *Upomínky*, uveřejňované v tomto listě r. 1874 a 1875, vyšly nyní jako zvláštní kniha (Libuše 1888. čís. 2. a 3.). Je to spis znamenité ceny, které bude v dobách pozdějších spíše přibývati než ubývati. Naši dějepisci pracně sbírají

látku, aby nám některý příběh z dávných století osvětlili, a vynakládají třeba práci celého života na to, aby sestrojili obraz jednotlivého věku dávno minulého. Obraz našeho života vnitřního, jak byl v době na pohled zcela nedávné, zatím víc a více bledne a vytrácí se z paměti žijících svědků očitých. Jak netěšiti se tedy z toho, podáváli se nám takový obraz, třeba jen částečný, ale za to v barvách sytých a věrných, dovednou rukou ve příjemný lad spojených, jako se děje v této knize? Světlá nad to vyličuje dobu, ve které se udál onen věkopamátný přerod našeho národa, ve které sémě našimi nezapomenutelnými buditeli zaseté počalo vzcházeti, ve které národní povědomí ujímalo se pozvolna sice, ale vždy šířeji a jistěji. Dějištěm těchto vzpomínek jest veskrze Praha, hlava i srdce celého království; dle ní tudíž můžeme si utvořiti dobrý obraz tehdejšího stavu veškeré české veřejnosti, zvláště ana Praha byla východištěm činnosti obrozovací. Ostatně kdy by ani toho nebylo, stačily by vzpomínky na starou Prahu samu zaujíti všecku naši mysl. Přesvědčujeme se o pravdě těchto slov hned v prvních částech knihy, kde nás spisovatelka uvádí do končin Pražských, které jsou nyní k nepoznání změněny; jak poetickým dojmem působily tehdy ty nepravidelné uličky, šeré kouty a podivné domy, vidíme nejlépe na vroucích slovech, jimiž Světlá na ně vzpomíná jakožto na hostitelky svého dětství. A jako ty domky a domy byly rázovity, prázdny nynější činžovní šablony a stavitelské strnulosti, tak i život v nich byl jiný než nyní. Bylť v tom životě cosi venkovského, sousedského, obyvatelé celých ulic byli jako posud v ústrannějších dědinách takřka jednou rodinou, soused měl upřímnou účasť na osudech souseda, patriarchální duch, který vládl v rodině, sbližoval a spojoval i celky ve přátelskou jednotu.

Světlá zapsala se již dříve v srdce čtenářstva zajímavými pamětmi z rodinné kroniky; také v této knize pohybuje se jen v kruhu rodinném, a to právě jen mezi nejbližšími příbuznými. Ale nedomnívej se nikdo, že proto nemají její vzpomínky poutavosti obecné, že není v nich širšího rozhledu. Naopak, spisovatelka zvolila si velmi správné stanovisko, obmezujíc se na úzký poměrně kruh vlastní rodiny; tak zajisté nakreslivši život a názory jedné rodiny měšťanské, ukázala, kterak žilo, myslilo i cítilo sourodé měšťanstvo celé tehdejší Prahy. Mimo to pak má autorka tak bystrý zrak pozorovatelský, že neujde jí pro blízkosť některého předmětu pozorovaného zároveň ani věc značně odlehlá, i má též paměť tak živou a čilou, že neopomene nikdy pro takovou věc si zajíti. Tím spůsobem dovídáme se o všech zajímavých zjevech a světlých i stinných stránkách bývalého života Pražského. Při tom lze jen chváliti, že se spisovatelka stále drží methody srovnávací; promlouvajíc totiž o poměrech, jaké byly u nás asi před půl stoletím, neopomíjí nikde příležitosti, srovnávati dobu tehdejší s nynější a stopovati, v čem buď lidé vůbec, buď my Pražané a Čechové zvlášť jsme se zlepšili nebo zhoršili. Jest patrno, že pronikavé oko spisovatelčino neumdlelo ani prodlením dlouhé řady let, ale že dovede sledovati i všecky různotvarné zjevy dnešní společnosti naší se stejnou bystrostí. Z hojných příkladů, jež by tu lze bylo uvesti, připomeneme jen, co praví Světlá na str. 79 o tehdejší šlechtě: „Ne-

obmezovali se šlechticové tenkráte jen na okrašlování města a jeho okolí, byla jich celá řada u veliké v obecenstvu úctě a lásce pro krásné jejich snahy vůbec. Podporovali zasloužilé učence, aby se mohli věnovati svému bádání, zakládali neb doplňovali ve svých palácích sbírky umělecké, pečovali o rozkvět hudby, o zvelebení divadla a stavěli se ochotně bez vyzvání v čelo všech dobročinných podnikův." Srovnej s tím, kdo chceš se o pravdě hořejších slov našich přesvědčiti, co jest zde pověděno o šlechtě nynější zvláště na str. 82.

Pozoruhodna jest snadnosť, s jakou spisovatelka přechází od bývalých časů k nynějším a jak nehledaně nastrojuje si takový přechod. Na str. 69 ku př. mluví o povaze svého otce, který se s největší ošklivostí odvracíval od škodolibosti, a hned k tomu dodává: „Nesčíslněkrát si připomínám, kterak by asi trpěl teď, kdež škodolibosť v našem národě spůsobem tak odporným bují, kdež jedni z porážky druhých tak rádi a upřímně se těšívají, třeba porážkou tou zároveň utrpěly nejzávažnější zájmy všech." — Povšimnou si těchto slov jubilované spisovatelky ti, na jejichž hlavy tato výčitka těžce padá? — Za jiný příklad služtež úvahy spisovatelčiny o cíli tužeb mnohých vrstevníků našich — českém salonu, a o vybroušenosti mravů (str. 84).

Přechody takové umožnila si spisovatelka tím, že založila vzpomínky své na osnově zcela volné. Rámcem jejího vypravování jsou, jak již řečeno, léta dětská; jak tehdy věkem se rozvíjejíc s tou onou osobou se seznamovala, tak ji i zde na jevišti uvádí, vížíc k ní pak příběhy, povahopisy a úvahy, jež se jí jakkoliv týkají aneb jí vzbuzeny byly. Postav takových jest celá gallerie, žádná z nich není z tuctových lidí bez vlastní vůle a samostatného názoru, nýbrž jsou to z pravidla rázovité, typické figury, jež působí na pozorovatele mocným dojmem a hluboce se mu vštěpují v paměť. Vzpomeňme si jen na Českobrodské strýce spisovatelčiny, tajné a horlivé české bratry, postavy, jež pro ráz té doby v mnohých krajích českých jsou charakteristickými; uveďme si na mysl nejpřísnějšího z nich, Melichara, kterýž kdysi, přišed v písmě na stopu jakési posud přehlednuté pravdě, „zaběhl si za tou příčinou do Prahy k jinému bratru, aby mu skvostný svůj vynález sdělil, a to v horlivosti srdce svého bez límce u kabátu, který jsa sám krejčím si nebyl vzal tolik času přišiti" (str. 139); — představme si národního filosofa pana Josefa (str. 75), a uznáme, že všichni ti lidé jsou kresleni třeba jen několika rysy, ale přece plasticky. — Světlá zmiňuje se ostatně také o mužích, na které celý národ vděčně vzpomíná, jako o osvíceném, šlechetném knězi Bolzanovi. — Kulturní stránky hledí si při tom všude velmi pilně, a tato bedlivosť právě činí její knihu tak cennou. Stejně poučna i pro naši dobu jako zajímava jest kapitola o tehdejším vyučování ve škole, arci německé, a o celém tehdejším systému poněmčovacím; o vzdělání dívek a žen slyšíme tu hlas zkušený a věru vážný — kéž by jen pronikl všude, kde se tomu vzdělání stále ještě rozumí velmi převráceně!

Ještě dvě věci chceme při této knize vytknouti; jest to spisovatelčino ryzí vlastenectví, nehonosné, ale upřímné, nespoléhající na planých slovech a frásích, nýbrž ukazující ke skutkům, a pak její ušlechtilý

idealismus, tím hodnější úcty, že neopustil spisovalelky ani po zkušenostech tak bohatých a ve věku zralém. Kniha tato jest také cennou pomůckou pro literární dějepis, v němž má Světlá trvalé místo; dovídámeť se zde o osobách a důvodech, které daly vznik celé řadě jejích povídek. Spisovatelka vypravuje prostě, nenuceně, tónem srdečným a zámluvným; její zvláštní formě musí čtenář arci teprv zvykati. Naše sociální i kulturní dějiny by zajisté velmi získaly, kdy by tato kniha došla hojných a dobrých následovníků.

Z Moravy přišla k nám před nedávnem kniha, jíž u nás máme posud málo rovných. Tím časem nejpřednější a nejpovolanější náš folklorista František Bartoš vydal v Brně nákladem knihkupectví Barvičova spis „*Naše děti*, jejich život v rodině, mezi sebou a v obci, jejich poesii, zábavy a hry i práce společné.“ Na počátku své předmluvy praví spisovatel: „Našimi dětmi rozumím tu jednak děti moravské, jak jsem je poznal delším pozorováním ve své otčině a na svých dvouletých cestách po Moravě a Slezsku, jednak děti skutečně naše, jak si je vychovával náš lid sám v rodině i v obci, a jak děti spolu vyrůstaly a sebe vychovávaly svou vlastní kázní ve volné boží přírodě a v ovzduší své líbezné poesie při společných hrách a zábavách i při společné práci.“ — V nedlouhé době jest to již několikáté dílo, kterým Bartoš podává výsledek své neúnavné činnosti sběratelské a vědecky srovnávací; každé to dílo bylo výmluvným dokladem, jaké bohatství prostonárodní tvorby jest v lidu našem rozseto a jak hluboký fond čisté poesie možno v něm stále nalezti. Nová kniha jeho, o níž tu mluvíme, hlásá nám zřetelně, jak sama drobná mláď naše odchována jest a sama se vychovává opravdovou poesií a kterak při tom moudrou cestou vedena jest též k mravnosti a lidskosti.

Spisovatel rozdělil si veškeru látku na tři díly, promlouvaje o dětech v rodině, o dětech mezi sebou a o dětech v obci. Seznamuje nás pak s životem dětským hned od prvních chvil, kdy novorozeně spatří světlo světa, ukazuje, jak působí na ně venkovská matka svým samorostlým spůsobem, a vypravuje o všem, co pomáhá zabývati již nejútlejší mysl dětskou. Již ty drobоučké popěvky ukazují velikou hloubku a vroucnosť citu jakož i něžnou poetickou mysl našeho lidu; některé názory jeho pak dojímají svou prostotou a vřelostí — uvedeme za příklad jen víru v záhrobní svazek odumřelé matky s děckem pozůstalým. Bartoš již zde také nezapírá dialektologa a etymologa, jen že svou mluvozpytnou látku ukládá na příhodných místech jen jako mimochodem, nenabízeje jí nikde kupcům nechtivým neb neochotným; onomatopoickou řeč matek a chův bylo by po jeho vzoru lze značně rozhojniti. — Spisovatel si přeje, aby jeho kniha působila též činně na naše děti, proto přibírá sem místy i věci odjinud lépe známé, než jak je doma nalezl, proto vložil sem na př. (na str. 20) roztomilou pohádku „o kohoutkovi a o slepičce.“ Našim pedagogickým spisovatelům připomíná vhodnou příležitostí (str. 24): „Kdo pravidla moudrosti a opatrnosti v rouše povídky, vštěpovati hodláte v útlá srdečka našich maličkých, v těchto dětských pohádečkách máte vzory nejlepší; všímejte si jejich ladu a skladu, nepodařili se vám básniti jejich slohem a duchem — favete linguis!“

Nejhojnější látka snesena jest v dílu druhém. Zde poutá naši pozornosť poměr dětí ku přírodě, v němž se tak pěkně zračí smýšlení a názor všeho lidu našeho v této příčině. Hned potom zastavíme se u statě zvlášť zajímavé, kde se jedná o ptačí řeči; ukázky tohoto roztomilého nápodobování rythmu a kvantity ptačího zpěvu zaznamenal před lety již Krolmus a Erben, ale příklady jejich jednak byly řídké, jednak neměly ducha a života, scházelyť jim nápěvy, nota, bez níž takové řady slovné jsou jako tělo bez krve. A v tom právě spočívá veliká přednosť Bartošova, že nespokojuje se nikde pouhými slovy, ale že sbírá všude též nápěvy sebe bezcennější. Pro naše umělce hudební leží v takovýchto na pohled nepatrných drobotinách pravý poklad, i doufáme, že jest nedaleka doba, kdy pravdu tu ocení jak skladatelé, tak zpěváci; otázka ta jest spůsobilou látkou pro zevrubná studia odborníků. — Říkadla a hádanky jsou potom přechodem k rozmanitým hrám, rozděleným na chlapecké a dívčí. Na počátku toho oddílu povšimli jsme si zlomků z báje zvířecí; v pozdějších odstavcích rádi srovnáváme hry a písně z Moravy uváděné se hrami a písněmi českými, kteréžto srovnávání vůbec jest lákavo pro toho, kdo chce stopovati jednotu našich názorů kmenových. Potom zastavíme se u písní a zábavek pastýřských, najmě kravařských, jichž by, jak Bartoš praví, na Moravě bylo lze ještě celé knihy sebrati, kterých však u nás máme pořídku.

V oddílu třetím se poučujeme, jakou účasť mají děti na lidových slavnostech a jak v jejich ústech se udržela poesie obřadová; k našemu zvykosloví nalézáme zde nejeden příspěvek velecenný. — Kniha Bartošova jest literárním činem. Lahodnou a půvabnou formu jeho zná laskavý čtenář z ukázek jeho studií, které Osvěta několikráte přinesla. Nemůžeme než upřímně přáti, aby spisovatel došel cíle v předmluvě vytčeného a pak aby se i českým krajům co nejdříve dostalo konečně také nějakého Bartoše! —

Samostatně vydanou knihou čtenářstvu po prvé se představuje J. L. Hrdina, známý posud jakožto přispěvatel různých časopisů. Jeho kniha, vydaná právě v Moravské bibliothéce, má název *Z lidu vesnického*, přespolní obrázky a povídky. Objemný svazek obsahuje 23 statě, tedy řadu, která svědčí o čilé a hojné produkci. Arciť jiná jest při tom otázka, učinilli autor s prospěchem svého spisovatelského významu, když v první soubornou sbírku svých prací pojal vše, co se sem dalo umístiti, bez přísnějšího výběru a bez autokritiky, která při tvorbě bývá příliš milosrdna, zření majíc ke všelikým okolnostem zevním, leckdy pouze hmotným. Jednáli se o takovouto první sbírku prací za různých příležitostí a z různých podnětů vzniklých, bývá možno bráti se dvojí cestou. Spisovatel chce čtenářstvu znázorniti celý svůj vnitřní rozvoj, chce objasniti postup, jakým literární činnosť jeho se brala od počátku prvního kvasení, nezbytného u každého literáta, jak vyhledávala si určitěji a určitěji pevné cíle, jež stavěla pak výš a výše, jak chápala vždy zřejměji svůj úkol umělecký, snažíc se ukázati, jakými prostředky a s jakým výsledkem dospělo jeho tvoření k vytčené metě a naplnilo úkol zmíněný. Tomu účelu poslouží nejlépe práce dobou vzniku navzájem odlehlé a pro směr autorův zvláště význačné. Čím přesnější výbor tu bude učiněn, čím více bude hleděno k rozmanitosti

a vnitřní ceně vybraných prací, tím příznivější a jednotnější dojem na nás taková kniha učiní.

Naproti tomu druhá cesta zůstavuje čtenáři soud o tom, co v předešlém příkladu rozsoudil již autor sám. Spisovatel také se snaží ukázati svůj umělecký rozvoj, ale při tom nechce se spokojiti s charakteristickými rysy, nýbrž uznává za dobré předložiti obecenstvu bez rozdílu vše, co vytvořil. Čtenář má si z té zásoby sám voliti a obraz autorovy činnosti si sestrojiti. Zde tedy ne jakosť plodů, nýbrž jejich kolikosť, ať již s jednotlivými dobami vzniku, ať s celou dobou jeho srovnávána jsouc, má založiti naše mínění o spisovateli. — Že první z obou těchto cest jest lepší a správnější, netřeba tuším dovozovati. Hrdina cesty této nezvolil, nevíme zda proto, že by se mu druhá výhodnější byla zdála, či nucen jsa zevními důvody, které leckdy zvláště za našich poměrů nakladatelských bývá nesnadno vyvrátiti. Poznáme brzy, jaký vliv měla jeho volba na vnitřní cenu této knihy.

Sám titul prohlašuje práce Hrdinovy za povídky vesnické, jakými také jsou opravdu až na několik výminek. Takovou jest ku př. stať *Za studentskou legií*, jejíž skrovničký děj, nevzbuzující hlubšího zájmu, vážen jest z doby známých bojů proti Švédům, kdy studenti pomáhali hájiti Prahy proti nepříteli. Sem řadíme také drobnou rytířskou pověsť *Smečenská růže*, nevynikající nijak nad prostou úroveň podobných tradicí, jakých mezi lidem všude hojnosť koluje V několika črtách spisovatel čerpal látku ze svých neb cizích vzpomínek vojenských. Některé obrázky toho druhu, přestávajíce na nevelkém počtu osob a příběhu nespletitém, jsou obratně kresleny a zajímavě vypravovány; platí to hlavně o vzpomínkách z výpravy bosenské a hercegovské, jakou jest na př. *Zlomená šavle*, kdež také život a hbitosť popisu a náležité ovládání pohnuté scenerie s pochvalou jest vytknouti. Méně se zamlouvá drobotina *V dálném severu*, vypravující historii hercegovského zajatce uvězněného v Terezíně. Stať *Pod vojanskou čapkou* jest z počátku poněkud rozvleklá a místy málo pravděpodobná: intencí spisovatelovou bylo ukázati, že se hodný, spořádaný jonák na vojně zkaziti nemusí, což ovšem rádi věříme, ale známe ze skutečnosti málo příkladů, kde by jaré mládí v plném vědomí své neviny dovedlo tak trpělivě a mlčky snášeti bezpráví, jako to umí Pavel Vranský.

Všechny ostatní kresby patří ku povídce vesnické. Na tomto druhu umělé prosy žádáváme si, aby se v něm zračil osobitý ráz lidu, z něhož povídky jsou váženy, aby se v něm obráželo i to, co náleží k charakteristice kraje zvláště ve příčině národopisné a kulturní. Hrdina, ač nám zde podává dlouhou řadu povídek a obrázků tohoto druhu, dostál posud jen skrovnou měrou vytčenému požadavku. Přesvědčujeme se o tom hned, jak prohledneme náměty jeho povídek. Hrdina, který jest krajanem Beneše Třebízského, volí za podklad těchto svých kreseb příběhy, které zaslechl v rodném kraji. Jest to z pravidla nešťastná příhoda jakási, která se víže k tomu neb onomu místu a která rozčeřivši kdysi svou neobyčejností tišinu života venkovského, vepsala se trvale ve vzpomínky starých pamětníků. Tito jsou pak skoro napořád také pramenem autorova vypravování. Nápadné, truchlivé události vzbudí vždy živější pozornosť a snáze utkví lidu v paměti; proto snad autor

čerpaje z tohoto zdroje dobral se látek napořád do temna zbarvených, proto snad dospívají náměty jeho jen tak zřídka ke smírnému závěru. Zdá se, jako by jakási chmura ležela na osobách spisovatelových, jako by jasný, životodárný paprslek slunečního jasu neměl přístupu v tato místa, aby nemohl osvětliti omyly, přehmaty a nezaviněné bludy lidí, kteří sebe i jiné uvádějí v neštěstí. Zjev tento klademe na vrub jenom pramenům spisovatelovy tvorby, nechtějíce se domnívati, že má tak nedůvodně zkalený názor životní. Z té okolnosti plyne i jakási jednotvárnosť, která se stává dosti citelnou, ba únavnou, jakmile ve svazku tak objemném přečteme po sobě několik historií, podobných sobě na vzájem jako vejce vejci a také formálným uspořádáním nehrubě od sebe se lišících.

Některé náměty Hrdinovy vyznačují se nápadnou prostotou, vypravujíce jen o neštěstí, které se tu neb onde sběhlo. Tak v *Náměsíčnici* byla zastřelena cikánská dívka Etelka, právě jako jiná cikánka zahyne ve stati *U Třebízské studánky*; *Dcera harfeníkova* utopí se, hledajíc slepému otci léku, a podobně v *Oharském slavíku* zahyne Evička, chtějíc přinesti pěstounu Šimonovi talisman trvalého štěstí. Nešťastnými příhodami obírají se také *Převozník na Oharce*, *Nesem vám noviny*, *Zapomenutý* a j.

V jiných obrázcích vyskýtá se známý motiv buď neopětované aneb zabráněné lásky, která rovněž vede ke koncům neblahým. Tak v povídce *Pod Stochovským dubem* způsobí odpor Chmelařčin proti lásce Veníkově, že milenka jeho, chudá Liduška zemře a Veník dověděv se o její smrti se zblázní. *Klárka z fary* zpronevěří se chudému Cyrilovi a vdá se za bohatého vdovce Zámeckého, jehož spanštělosť a vynášení se nad svůj stav přivede celou rodinu potom do záhuby. Povídka má poněkud hojnější osnovu a jest správně i ladně budována, — také psychologické stránky alespoň u hlavních osob jest slušně dbáno, ale osoba farářova a Markétčina obdařeny jsou nemalou dávkou naivnosti, nevědoucí, co se děje s milou jejich chovankou, ač žije v blízké dědině.

Hrdina vypravuje prostě, nehledaně a dosti obratně; nezaměstnává rozumu čtenářova, ale snaží se působiti spíše na jeho cit. Jeho obrazotvornosť nepostihuje právě často skutečného života, invence jeho, pokud nám o ní tato kniha svědčí, jest nebohata, nemá hloubky ani rozmanitosti. V povahopisu jest možno stopovati dvě protivy: lidi naprosto dobré, šlechetné, beze vší slabosti a úhony, a naproti nim nenapravitelné zvrhlíky. Forma autorova v těchto pracích ukazuje nejednu vadu začátečníkovu, kdežto jinde svědčí o dobrém smyslu pro správnou ekonomii a rozměřující techniku. Tón je zámluvný, nemá ničeho osobitého, ale jest vhodný k četbě populární. Slovesná stránka autorova až na nečetné výminky jest beze vší strojenosti správna. *F. V. Vykoukal.*

Třetí zpráva městského musea v Plzni za dobu od 1. ledna 1882 do 31. prosince 1886. Nakl. Musea v Plzni.

Pátá zpráva městské české vyšší dívčí školy v Plzni za rok 1888 (s pojednáním: Libuše v báji o literatuře, napsal Fr. Hirsch). Nákladem vlastním.

Výroční zpráva c. k. státní školy střední v Litomyšli za školní rok 1888. Podává ředitel ústavu. (Pojednání: O vzájemném na sebe působení dvou proudův elektrických od Adolfa Rucky.)

Program českého vyššího gymnasia v Opavě. Vydán koncem školního roku 1888. (Pojednání: Svobodný dům někdy hrabat Vlčkův v Opavě, od Vinc. Praska. Z elegií Tibullových od Tim. Hrubého.)

Въ память девятисотлѣтія крещенія Руси. Житіе святаго равноапостольнаго князя Владиміра. Составилъ Н. И. Малышевскій. С.-Петербургъ 1888.

Сборникъ на българскитѣ юридически обичаи. Събралъ и наредилъ С. С. Бобчевъ. I. Пловдивъ 1888.

За събиранието и изучванието на народнитѣ юридически обичаи отъ С. С. Бобчевъ. Пловдивъ 1888.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

1888.

OSVĚTA

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO IX.

Knihy redakci zaslané.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojtěch Brechler a B. Kutina. Dílu VI. seš. 14. a 15. (Běž. č. seš. 106. a 107.) Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott. Dílu VI. seš. 10. (Běžné číslo seš. 101.) Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu IV. (Polabí) sešit 10. (Běž. čís. seš. 75.) Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 14. a 15. Nakl. týž.

Spisy hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého. Dle sedmého vydání pořádá J. V. Kalaš. Svaz. 1. (Ruská knihovna č. I.) Nakl. týž.

Rakovnické obrázky. Sepsal dr. Z. Winter. Řada druhá. Nakladatel F. Šimáček, v Praze 1888.

Šípy a paprsky. Básně Ad. Heyduka. (Salonní bibliotéky, vydávané redakcí Ferd. Schulze, čís. 58.) Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Dějiny saského vpádu do Čech. (1631—1632) a návrat emigrace. Sepsal dr. Ant. Rezek, Nakl. I. L. Kober. v Praze 1888.

O zvláštnostech češtiny ve starých rukopisech moravských. Příspěvek k dějinam jazyka českého. Sepsal Jos. Jireček. (Rozpravy k české společnosti náuk, VII. řady 2. svaz. — Filosoficko-historická třída. č. 1.) Nákl. kr. české společnosti náuk, v Praze 1887.

Malebný průvodce po Jindřichově Hradci. Příruční knížka pro cestující a výletníky. Sestavil J. Mikuláš Boleslavský. Se 34 vyobrazeními. Nakladatel J. R. Vilímek, v Praze 1888.

Vojna a mír. Od hr. L. N. Tolstého (1864—1869). Přel. V. Mrštík. Seš. 7.—9. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Zasvěcení chrámu v Hamarbě. Román. Nového vydání románů a novel Emilie Flygaré-Carlénové seš. 7. a 8. Nakl. týž.

Prosté novelly. Napsal Václav Hes. (Moravské bibliothéky, kterou pořádá Frant. Bayer, ročn. IV. čís. 42. a 43.) Nakl. J. F. Šašek. Velké Meziříčí.

Z péra slovanského. Překlady z polštiny, ruštiny a chorvátštiny. Podal Fr. V. Černý. (Zábavné bibliothéky, kterouž pořádá K. Šťastný, dílo 118.) Nákl. knihtiskárny benediktinů Rajhradských, v Brně 1888.

Vánoce. (Nora.) Rodinný obraz ve 3 jedn. od H. Ibsena, přel. Eliška Pešková. (Ochotnické divadlo, kteréž pořádá A. Schwab Polabský, sv. 47.) Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1888.

Chudý vysloužilec. Povídka pro mládež. Napsal Václav Špaček. (Besed mládeže, kteréž pořádá V. Špaček. sv. 247.) Nakl. týž.

Šlechetný odplatitel. Povídka mládeži a jejím přátelům. Napsal Lad. Fiala. — *Povídky* od J. K. Radostova. — (Besed mládeže, sv. 249.) Nakl. týž.

Rychlá kuchařka. Návod k rychlému upravování snídaní, obědů a večeří obzvláště za doby letní. Sepsala Kar. Fantová. Nakl. Al. Hynek. v Praze r. 1888.

Nemoci dítek, zejmena kojenců, vyplývající z nepřiměřené výživy, jako: průjem, katarrh žaludku a střev, žloutenice atd. Prostonárodní poučení všem matkám, jak mají dítky své v nemocech ošetřovati. Sepsal dr. E. V. Nakl. týž.

Nemoci ledvin a měchýře. Bezpečný rádce pro všechny, kdož nemocí ledvin neb měchýře postiženi jsou: s udáním léků nejosvědčenějších. Prostonárodně vzdělal dr. E. V. Nakl. týž.

Věnec perlový šlechetných skutků ze života členů vznešeného domu Habsbursko-Lotrinského. Na oslavu 40letého šťastného panování J. Vel. císaře Františka Josefa I. uvil J. Donat Pelhřimovský. Nákl. pap. knihtiskárny benediktinů Rajhradských, v Brně 1888.

Veselé čtení pro náš lid. Sbírka humoresek, frašek, žertovných anekdot a básní. Hlavní spolupracovník Vil. Šalek. Red. a nakl. J. F. Vaněk, ve Vel. Meziříčí 1888.

Český průvodce po Vídni. Sestavil V. Kučera. Nákl. vlastním. Ve Vídni 1888.

Dvanáctá zpráva c. k. prvního českého reálného a vyššího gymnasia v Praze za školní rok 1888. od založení ústavu sedmnáctý. — Obsahuje kromě zpráv školských toto pojednání: *Nejdůležitější změny u vývoji zřízení uherského.* II. část. Sepsal František Kunstovný.

Program c. k. reálného a vyššího gymnasia v Chrudimi. Vydán na konci roku školního 1888. Obsahuje kromě zpráv školských tyto práce: *O poznávání žactva.* Ze zkušenosti podává Frant. Havlík. — *Vzpomínka na profesora Antonína Hoška,* od Rob. Beera.

Výroční zpráva c. k. vyššího reálného gymnasia v Táboře. Obsahuje kromě školních zpráv pojednání: *O jednotě bratrské v Čechách jihovýchodních.* Podává Fr. Aug. Slavík.

R. 1888. Čís. 9.

OSVĚTA

F. L. Věk.

Od

Aloisa Jiráska.

(Pokračování.)

Čím dále, tím raději F. Věk chodil do této hodiny. Těšilo ho učiti Paulu, bylo mu milo, když jí ukazoval, jak housle položiti, jak smyčec bráti a jak prsty klásti, když se jich a ruky dotýkal. Učení se valně dařilo, poněvadž žačka byla nad obyčej schopna a také pilna. Hodiny vyučování byly mladému filosofovi zábavou. Jen to ho mrzelo, že nebyly denně, nýbrž jen třikráte za týden. Po každé, když odcházel, těšil se již na příští hodinu, a když učil, nikdy se po hodinách neohledl. Na svou hezkou žačku měl dobrý pozor; někdy však samým pozorováním až pozapomněl na její hru. Však také Paule slušelo, když stála s houslemi u pultku, když od upřímného hraní se jí až líce živěji zarděla, když tmavé, velké oči upírala do partesů . . .

Mladý její učitel byl k ní velice šetrný, ona pak ráda se s ním učila, vlídně, ano vesele ho vítajíc pohledem, úsměvem a někdy i ruky podáním. A to ho zvláště těšilo.

Z počátku mnoho s ní nerozmlouval. Jsa ostýchav vykládal jen o tom, co se ke hraní samému odnášelo, dával jí pokyny, naučení. Než Paula, nabyvši k němu důvěry, sama začínala „rozhovor,“ t. j. častěji psávala cedulky. Psané její otázky málo kdy se houslí týkaly; za to tím více divadla, především však českého, Boudy — a tu se také již někdy vyskytlo v těch řádečkách drobného, úhledného písma jmeno pana Thama.

Ptala se, ználi ten neb onen kus jeho, viděllі ho hráti tu neb onu úlohu. Ovšem otázky tyto jen pořídku se vyskytly a mladému filosofovi nebyly nikterak nápadny, poněvadž souvisely s hovorem o českém divadle. Když byl Věk asi po čtvrté u Butteauových, vyskytla se na Paulině cedulіčce otázka, které se nenadál. Bylo tam: „Čteteli rád české spisy?“

A podávajíc tuto otázku usmívala se. Filosof byl překvapen, než ihned si vzpomněl, co mu paní Butteauová vypravovala, že sestry Paulu škádlívají, jaká je vlastenka.

Ovšem že chutě přisvědčil i pověděl, že již několik českých knih četl, ale ne mnoho, protože jsou dost vzácny, ano jich málo. Také dodal, že mu pan Tham některé slíbil. A jen dořekl, už je také měl, a sice dvě. Panna Paula vytáhši je z pod notového papíru, mu je usmívajíc se podávala. Tham jí je nechal, aby mu je odevzdala. Byly to Veleslavínův Historický kalendář a veselohra Odběhlec z lásky synovské v překladu Bullově.

Déle a živěji nežli s Paulou bavíval se Věk, ač začasté proti své vůli, s jejími sestrami, zvláště však s Lotkou. Zastalli ji doma, věděl najisto, že se po hodině tak hned domů nevrátí. Tu býval obyčejně improvisovaný koncert. Musil zpívati buď sám nebo s Lotkou. To činil ještě nejraději. Zpívalať velmi pěkně, a Paula je provázela na klavíru.

Později, když už nějaký čas k Butteauovým chodil, musil s Lotkou sedati a s ní rozmlouvati. Jednala s ním volně, značně důvěrně, že se tomu až v duchu divil a někdy tím i do rozpaků se dostal. A tu ona měla zjevnou radosť z něho. Někdy si sedla zrovna vedle něho, a dosti z blízka, tak že se ho až ramenem dotýkala. Cítil jeho příjemné teplo, a ke všemu třeba se k němu hlavou nachýlila, švitorně rozmlouvajíc. A všecko činila tak prostě a nevinně, do očí mu hleděla a žertujíc smála se na něj. Mladého filosofa z toho někdy až horko pojalo, krev se mu rozproudila a bývalo mu až nevolno.

Nerozuměl, nejsa v takových věcech nic zkušen, že se Lotce líbí, že ho ten divadelní šotek tak zkouší, protože byl (jak sama matce před sestrami, když byly samy, řekla) jako panenka, takové kvítko nevinnosti, trochu nedovtipný, nemotorný sice, ale hezký, a ne hloupý, a takový upřímný, takového že ještě neviděla. Z toho se však nevyznala, jak by jí těšilo, kdy by ona první tomu hezkému studentovi hlavu popletla, nebo že ještě nemiloval, o tom byla přesvědčena a věřila také jeho vyznání o tom, když ho k němu přiměla.

Všelijakých panáků vystrojených a hejsků dost se jí lichotně a o zamilování namluvilo, až pozbyla záliby v takových řečech. Z Věka však nebylo možná ani slova podobného dobyti. Až už byla netrpěliva: mrzela ji filosofova nechápavosť, ale také ji dráždila.

Obratná, hladká ta lasička divadelní ani netušila, že klidná, ano vážná její sestra, nemající jejího bystrého a hbitého jazyka, nemohoucí ani slova vyraziti, více poutá a nevědouc vábí mladého filosofa a že ten, sedě vedle Lotky, nejednou si v duchu pomyslil, kdy by tak raději mohl býti ve vedlejším pokoji a pozorovati Paulu opisující nebo do čtení zabranou.

F. Věk viděl za ten čas, co učiteloval u Pauly, otce jejího sotva několikráte. Pan Butteau totiž ráno odcházel, přišel na oběd, nedlouho po něm zase odešel a vrátil se po té až k večeru. Měl ustavičně mnoho práce a ještě více starostí. To bylo všecko jeho živobytí, aby pracoval od rána do večera, aby všecko sehnal a opatřil pro rodinu. a jmenovitě pro Lotku, svou nejstarší a nejmilejší, jíž v duchu a

v důvěrných hovorech se svou manželkou věštil slavnou budoucnosť na dráze herecké, v čemž paní Butteauová, rozumí se, s ním byla za jedno, přibírajíc ještě do té pěkné budoucnosti Bettinu, a to tak, že až mezi manžely někdy povstávaly spory o to, která bude znamenitější a slavnější. V tom však bývali svorni, že Paula měla také budoucnosť a že by se byla i starší i mladší sestře své vyrovnala.

Jedinou rozkoší páně Butteauovou bylo, když se díval v divadle na Lotku nebo v české Boudě na Bettinu, kdež tato ob čas v dětských úlohách vystupovala. Tu mužík ten, jinak ustavičně pohyblivý, stále šukající, stál nehnutě, jako přibitý, a jen hlavou pokyvuje i blaženě se usmívaje upíral zářící zraky na hrající dcerku svou.

Vedlejším jeho potěšením, ač ne právě malým, bylo ještě to, když se mohl pochlubiti svým francouzským původem, když mohl někomu pověděti, že jeho otec byl komorníkem u maršálka Bellila, a jak se tu v Praze zamiloval, totiž otec jeho, jenž se jmenoval Jean, a on, syn jeho, že se jmenuje Jeaques, po svém dědovi ve Francouzích.

F. Věk znal už tu historii výtečně, nebo kolikrátkoli se s panem Butteauem sešel, po každé ji uslyšel, a po každé sňal pan Butteau silhouettu svého otce Jeana, aby ji ukázal a po každé vykládal o maršálkovi Bellilovi, jaký to byl slavný generál a jak chystaje se z Prahy na ústup, navštívil svého nemocného komorníka, totiž otce páně Butteauova, a co mu na rozloučenou pověděl. To opakoval pan Butteau vždy v originále, po francouzsku, při čemž F. Věk postřehl, že citování to nebylo po každé stejné.

Děvčata, totiž Lotka s Bettinou, se již tatínkovi smály, když Věkovi tu historii asi po čtvrté vypravoval a po čtvrté silhouettu otce Jeana (jinak než po francouzsku jmen rodinných neuváděl) snímal. Než pan Butteau v horlivosti své se nedal vytrhnouti. Tím právě, že mladý učitel z přirozené skromnosti a šetrnosti po každé poslouchal tak trpělivě (Butteau myslil, že pozorně a se živým účastenstvím), tím právé sobě získal všecku přízeň Paulinina otce, jenž o něm říkal, že je to hodný a spůsobný mladík.

S Thamem se F. Věk tak zhusta u Butteauových nesetkával, jak si byl z počátku přál. Vyrozuměl však, že mladý doktor a spisovatel tu bývá dosti často.

Přicházel za záležitostmi divadelními a byl už jako přítel rodiny. Lotty mluvívala o něm jako o dobrém známém, přála mu dosti jako zábavnému, hezkému mladíku, nicméně si začasté před ním i v jeho nepřítomnosti zavtipkovala o jeho vlastenectví. Proto se s ním někdy o tuto záležitosť utkala bojem, a to dosti prudkým. Bojovalať, dostavši se ze žertu a vtipkování do ohně, a to z umíněnosti a neústupnosti, protivník pak její z upřímné a veliké lásky k svému jazyku. A tak boj, jejž Lotty začínala pro kratochvíli, aby poškádlila doktora Thama, nikoli však z nějaké určité zásady, stával se, ana již pak nechtěla ustoupiti, opravdovým a maně se dále pouštěla, nežli myslila a chtěla.

Za takových potýček a zápasů obyčejně osaměla úplně. Paní Butteauová bývala nejen ze šetrnosti při svém hosti, ale bezděky, z neuvědomělého citu: nemohla ovšem valnými důvody Thamovi přispívati (a tomu toho také nebylo třeba). Jen jedno vždycky uváděla

a rozumně: že když mají Němci divadlo (to bylo u ní to nejhlavnější a všecko), proč by ho neměli také Češi, a když Lotty uváděla, jaké již mají Němci kusy a jmenovala jmena autorů, hlavně Lessinga, Spiessa (jehož kusy tenkráte se velice líbily), bránila se paní Butteauová, však že Češi později začali a že všecko dohoní, jakož za tu krátkou dobu, jen co ona pamatuje, co že českých kusů, za jejího mládí že nebylo zcela žádných, a teď co již jich a také krásných! To bylo pro Thama řečeno, aby zmírnila ránu, kterou Lotka ostrým jazýčkem dala českému dramatickému básnictví a tím, bezděky a nechtíc, i muse Thamově.

Malá Bettina také přizvukovala matce, ovšem hlavně proto, že hrála v české Boudě a že se tam velice líbila. Než hlas její nic nevydal, Paula pak nemohla se půtek súčastniti. Byla však po každé proti své sestře. Věk se jednou takové potýčce hodil a sledoval ji s velikým účastenstvím.

Naslouchal obraně Thamově, jenž tentokráte nad obyčej se rozehřáv, výmluvně hájil svého mateřského jazyka; i pozoroval Věk Lotku a ještě více Paulu, v jejíž tváři a zracích zračilo se všechno živé účastenství na tom zápase. Líce její se pozardělo, jako by sama již dlouho byla mluvila, oči zářily. Na tváři se jí kmitaly stíny a chmury a světlo, dle toho, jak Lotty nebo Tham mluvili.

A když pak mladý ten spisovatel rozohniv se ukázal na slavnou minulosť svého národa, na to, jak' i u dvora a v nejvyšších úřadech, na sněmě a všude se česky mluvívalo, že jazyk český byl v Čechách panujícím a po právu má býti, a že jeli nyní utištěn, že proto jím nemá býti povrhováno, však že z prachu zase povstane a bude zase takový, jako býval, a že je to s hanbou pro každého, kdo jsa Čechem rozeným, řeč matky své zapírá nebo dokonce tupí, že je to svatou povinností každého ku povznesení vlasti své a jazyka svého, pokud může, přispěti, tu sebou Paula ani nehnula a zářících očí s doktora ani nespustila.

Bylo znáti na mladistvých ňadrech jejích, na tváři vnitřním rozruchem oživené, jak mocně ji pohnula řeč doktorova a jakou má z ní radosť. Ani slovíčko jí neušlo, každé pohnutí jeho ruky živě gestikulující sledovala zářícím svým pohledem. Lotty na konec jeho obrany počala se usmívati upřeně na něj hledíc, a když domluvil, vzkřikla „bravo“ a vesele, ana Bettina na její „bravo“ dala se do tleskání, zvolala: „Ještě jednou, bravo, doktore, slušelo vám to, a velmi živě jste to přednesl.“

Tham už neodpověděl, ani si toho nevšiml. Dokonav boj odvrátil se od Lotky, a tu se pohled jeho setkal s pohledem Pauliným. Nadšení a radosť z něho vstříc mu zazářily. Věk také všechen nadšen vztahoval pravici, aby stiskl Thamovi ruku. Ale v tom, postřehnuv pohled Paulin i zářící doktorův, maně se zarazil, ale v tom už také Tham sám tiskl pravici mladého filosofa, na nějž se v tom také Paula laskavě usmála, hlavou mu kynouc na znamení, že ji to těší.

Lotty byla úplně přemožena. Sice se na konec vesele tvářila a smála se té šarvátce, než v duchu byla rozmrzena, a to ne tak pro svou porážku, jako proto, že ten nechápavý, nemotorný student (jak

ho v té rozmrzelosti své v duchu nazvala) ani slovem, ani úsměvem, ani pohledem se jí nejen nezastal, ale zrovna tak nápadně s doktorem souhlasil a jen pro něj sluch a zrak měl.

Však za to měl pykati! Kolik dní po té si ho skoro ani nepovšimla, chladně se k němu chovajíc. Než tím ho málo vytrestala. Zdálo se, že toho nedbal, ba snad ani nespozoroval!

Za to s Paulou se sblížili. Psala mu pak více cedulek nežli obyčejně, a on tím povzbuzen, volněji se rozhovořil. Psané i mluvené ty rozprávky týkaly se nejvíce oněch chvil Thamova boje s Lotkou, českého čtení, divadla, a začasté se ovšem v nich připletlo jmeno Thamovo. To vše Paulu patrně těšilo, a mladého jejího učitele neméně.

Ten byl vždycky rád, kdykoliv zastal Paulu jen s matkou doma, nebo tu si mohl po hodině se svou žačkou volně „pohovořiti.“ Odcházeje, cestou i doma, a začasté i dlouho, myslil na to, o čem rozmlouváno, a na Paulu. Těšíval se na hodinu u ní, nemohl se dne učení ani dočekati a byl rád, kdykoliv se mu naskytla příležitosť, že mohl i mimořádně k Butteauovým. Proto milerád přijímal každé pozvání Paulininy matky, ano pak už sám hledal sobě záminky, aby se mohl dostati k Butteauovým.

Často tam také býval ve snách, a nejčastěji ve předním pokoji u klavíru nebo u pultu houslového, s Paulou, nebo vedle ní sedal na květované židli, hledě, jak opisuje, nebo přijímal dychtivě její cedulíčky. I co na nich bylo psáno, sen mu pověděl, ano ve své moci rozvázal také pouto Paulino a ta někdy se svým učitelem hovořila, ano mu i zazpívala. A zpívala tak krásně!

Měl rád sny o Pavle a bylo mu po nich po celý den nějak v duši volněji, veseleji, ale po snech, v nichž milá mu žačka hovořila nebo zpívala, bývalo mu jí tím více líto.

Tou dobou stala se také divná věc. Mladý filosof chopil se opět péra a počal skládati. Ovšem že žádných pochodů granátnických, ani menuetů a „tajčů“ všelikých, ale nocturna, elegie, zastaveníčka, adagia bolná, plná sentimentálnosti. Melodie jako by se samy mu řinuly, a byl v těch okamžicích tvoření všechen sladkobolně rozechvěn, a míval jen to přání, kdy by některou tu skladbu Paula zahrála, aby ji mohl u ní poslechnouti, aby Paula zvěděla, že to jsou skladby vlastně její, pro ni . . . Než neodvážil se jimi se pochlubiti nebo je přinesti.

Často také o tom uvažoval, jak asi o něm Paula smýšlí. Stala se mnohem srdečnější, a bylo zřejmo, že ho ráda vídá. Viděl to z jejích úsměvů, z jejího laskavého vítání i z cedulíček, v jejichž otázkách a poznámkách nebylo již oné chladnosti a správnosti jako z počátku, ale čím dále, tím více volnosti a srdečnosti.

To vše ho těšilo velmi, a jestliže někdy jejich „hovor“ se zvláště po jeho přání vydařil, a to bývalo, když Lotka meškala u zkoušky nebo někde ve městě, tu všechen potěšen i nadšen se domů vracel a té míry pak zůstával i po celé odpoledne i večer. Za to, když s Paulou úkol houslový jenjen přehrál, a již tu Lotka byla, aby ho k nim do pokoje zavedla, tak že si s Paulou ani nepohovořil, ani

chvilku s ní sám nepobyl, měl návštěvu svou u Butteauových toho dne za marnu, i vracel se pak domů nespokojen ano mrzut.

Jednou pojala ho po takové zmařené hodině taková tesknota divná, a nevěděl proč, a taková touha, že by byl, kdy by se nestyděl, za nějakou záminkou, třebaže již byl samý večer, hned se k Butteauovým vrátil, aby Paulu třeba jen pohledem spatřil a jen slovíčko s ní promluvil.

Tolik ovšem neučinil, ale doma nevydržel. Bránil se, bránil, náhle však přehodil přes ramena plášť, vrazil třírohý klobouček na hlavu, a ven, do šera říjnového večera, nahoru do Školské ulice. I šel kolem domu, v němž Paula bydlila, jednou, šel po druhé, po třetí. Nespatřil nic, ani oken nebylo viděti, nebo byt Butteauův byl do zadu, nekmitla se mu zář a v ní milá silhouetta, a přec chodil tak za chvíli.

Toho říjnového večera, za té neobvyklé procházky porozuměl neklidu svému, té palčivé touze, jež ho z domu vyhnala, a vyznal se sám sobě, že je zamilován.

V rozčilené mysli své viděl Paulu sedící ve předním pokoji u klavíru, rozepisující, neb tam tak o samotě ráda meškala; viděl ji, jak na chvilku ode psaní ustává, zamýšlí se. Tákéli na něj vzpomene? A všechno tak bylo opravdu.

I na něj vzpomněla, jak je hodný a upřímný, jak si s ním pěkně pohovoří, jak Thamovi rozumí, jak má Thama v patrné úctě, jak rád o něm také mluví, a že škoda bylo, že dnes nemohla s učitelem svým si pohovořiti . . . Bylo by o něm, mohla by alespoň o něm, o Thamovi, se zmíniti, na něj se přeptati, nevíli pan Věk snad, co že je, nestůněli, nebo již dnes čtvrtý den, co u nich nebyl. Již jí to bylo zrovna věčností. Snad není v Praze — anebo jeli opravdu nemocen Úzkosť jí srdce sevřela. Ale ne, má snad mnoho práce, nemohl, je tak pilný, pracuje příliš. Snad něco zase skládá, píše . . . A již ho viděla sedícího u světla, píšícího, a zase an pokojíkem přechází, zamyšlen, a zase ke stolku zasedá. Viděla ho živě a líbil se jí tolik, v duchu hleděla s nadšením na něj. Zdali také na ni vzpomene? Ah, kdy by vzpomněl, nezůstal by tak dlouho, anebo dal by alespoň o sobě věděti! — Nepřijdeli zítra, poprosí Věka, aby se nějak přeptal, nebo přezvěděl, co je s ním. Věk ho má rád, bude také žádostiv. Ale jak se zeptati. Pozarděla se. A proč se ptá? Proč na něj tak myslí? Ona, ubohá, ponížená, nemohoucí ani promluviti, ani slovíčkem vykřiknouti, duši uvolniti . . . Jak by on! Ale již se jí kmitla jeho vlídná, na ni se usmívající tvář, jeho jasný zrak, jenž oko její hledal, kmitl se jí onen pohled, s kterým se tenkráte setkali, když proti Lotce hájil české řeči a vlastenectví. Smýšlíli tak, jak si ona myslí, nebo jen ze soustrasti, z milosrdenství k ní ubohé, nešťastné se tak chová?

Pomyšlení to ji tuze zabolelo. Opřena lokty o klavír, majíc spánky ve dlaních hleděla před se a byla tak v myšlenkách pohřížena, že neslyšela ani živého hovoru ve vedlejším pokoji, kdež měla hlavní slovo Lotka, vypravujíc o všelijakých divadelních intrikách, na které tak často a tolik toužila a jim vinu dávala, že nemůže, jak náleží proniknouti. Nevšimla si, jak Lotka toho a onoho od divadla přetře-

pávala, jak vypravovala, že ten andělský hlupák, krásný Bassi se zlobí, že mu prý Mozart v nové opeře, kterou skládá, nenapsal ani jediné veliké arie, jak mlle. Saporiti zase nadarmo se ucházela, již asi po desáté, aby byla přijata ke dvornímu divadlu, a jak ji stará Micelliová onehdy proto chtěla pozlobiti, když byli u Dušků na Bertramce, bylo to zrovna před Mozartem, a byl tam také ten abbé,[1]) jenž mu složil text k nové opeře. „Víteli, milý abbé," povídala stará Micelliová schválně před Saporitkou," tak Lotty vypravovala, „že se má dcera[2]) dostane ke dvornímu divadlu? Saporiti sebou prý zrovna škubla, haha —" smála se Lotty, a pak pokračovala: „Očima chtěla Micelliovou zrovna probodnouti."

„To věřím," prohodila paní Butteauová, a na hlase bylo znáti, že se směje. Ale hned dodala zvědavě: „Opravdu, ke dvornímu divadlu?"

„I toto," odvětila vesele Lotty. „Když se abbé staré Micelliové ptal, ke kterému, odpověděla zcela opravdu a vážně, že ano, že to jistě bude a dost brzo, že její dcera stane se královskou, komorní zpěvačkou, že to kartářka na Pohořelci třikráte vyčtla z karet."

To již ke smíchu se strojíc Lotty vypravovala; nyní vybuchla, a s ní daly se i matka i sestra do smíchu. Zvláště malé Bettiny smích zněl pronikavě.

„To se — asi — smáli —" za smíchu volala paní Butteauová a pokračovala: „Stará kartářka — haha — přestaňte již, děti, již se nemohu ani smáti! — Z Pohořelce kartářka — haha! — A co jí na to řekli?"

„Ten abbé je šelma. Jen se prý usmál a povídá, proč by to nemohlo být? A víte, on Micelliovou dobře zná, jak by slušela dvornímu divadlu. Že by se tam dobře hodila, povídá, ale že karty jsou přece jen papír, kontrakt že by byl lepší, ale to proroctví prý přece za něco stojí."

Daly se na novo do smíchu. Pavla v ten okamžik se vytrhla ze svého zamyšlení, ne pro ten smích, ale že se ozval za ní hlas. Byl to pan Butteau, jenž neslyšán vstoupil.

„Jeli ti něco?" ptal se starostně. „Bolíli tě hlava, ma chère?"

Pavla zakroutila hlavou, než tvář její zůstala nějak zasmušilou. Rázem se však vyjasnila, an otec vyřizoval:

„Tham tě pozdravuje, že zítra přijde a přinese ti nějakou novou knížku. Také jsem potkal dole před domem Věka —" a již šel pan Butteau do druhého pokoje. Pavla však zůstala. Zprávy o mladém svém učiteli sotva si povšimla. Tham ji pozdravoval, přijde zítra, přinese jí knížku. Přece na ni myslil! Ó přece si vzpomene! . . .

XIV.

Cordatus Bohemus.

F. Věk nespal té noci nejlépe, a když se ráno probudil, byla mysl jeho nějak zasmušila. Nevyjasnila se ani pak, když vyšel ven do

[1]) Da Ponte.
[2]) Byla toho času zpěvačkou u Pražského divadla.

ruchu oživených ulic za krásného říjnového jitra. Podzim toho roku byl nad obyčej pěkný, nebe se málo kdy zasmušilo. Dnes bylo zvláště vybráno, jako vysmýčeno, a jasný vzduch plný jasu a svitu jen zářil.

I staré, věkovité budovy v ulicích Starého Města Pražského jako by vyjasnily v něm zasmušilá svá průčelí. Také mohutná někdy tvrz, jež byla mocnou oporou tovaryšstvu Ježíšovu v jeho boji proti českým nekatolíkům, kollej Svatoklimentská, rozlehlá sice ale nevzhledná a málo vábivá svým pošmourným zevnějškem výrazu přísného, vlídněji vypadala toho krásného jitra.

Proud lidí, valící se Jezovitskou ulicí jednak od Karlova mostu, jednak od Staroměstského náměstí, před Klementinem měl značnou újmu. Mizelať značná část chodců ve klenuté jeho bráně, kdež bylo jako v oulu. Studenti v pláštích nebo bez nich, ve třírohých kloboucích, o holích, brali se tudy do kolleje. Nádvoří záhy se plnilo, záhy však také řídlo, nebo studenti se rozcházeli do různých síní, podle toho, kterého profesora šli poslouchat.

Věk, ničeho si po ulici nevšímaje, zamyšlen vstoupil do nádvoří, kdež se nezdržel. Odvětiv roztržitě na pozdravy známých, vešel do síně, kam se hrnulo mnoho studentův. Přišel záhy, a proto bylo ještě dosti místa ve škamnách. Jindy si místo vybíral, nejraději hodně v zadu, aby nebyl profesorovi tak na očích. Dnes neuvažuje usedl kde se mu namanulo; bylo to hezky v předu, nedaleko kathedry.

Venku nebe jen zářilo, tu v síni však nebylo nazbyt světla, za to však velmi živo. Hluk a šum jako hlasný bzukot plnil dosti velkou prostoru; páni filosofové velmi živě se vespolek bavili, chystajíce si sešity a psací náčiní, aby byli připraveni, až profesor začne. Věk v této síni byl loňského roku sotva několikráte. Zanedbav z počátku přednášky mathematické, měl pak mnohé obtíže, jež mu studium vědy Archimedovy a Euklidovy sladším neučinily. Nejvíce ho však hudba zdržela, jak už vypravováno. Tohoto však roku, druhého, co na filosofii meškal, nebo vlastně prvního, an první byl zmařen, hleděl vše vynahraditi. Nepodařilo se mu dosud úplně, tak že pomyšlení na budoucí zkoušky z mathematiky nebylo mu nejmilejším, nicméně neměl už tak zlé svědomí a pokojněji, ačkoli ne zcela jistě, mohl pohlednouti na vážného a přísného profesora Vydru.

Také na něj teď jinak pohlížel nežli loni, a to jmenovitě od oné chvíle, co se o něm Tham tak pochvalně vyjádřil a co se Věk sám za pilnějších návštěv kolleje přesvědčil, jak měl přítel Butteauovy rodiny svatou pravdu. Na korrepetice u profesora Vydry se však Věk dosud neodvážil. Nehořelť ani teď zvláštní láskou ku počtářství a raději tu opakovací hodinku, ač Vydra za ni žádného platu od nikoho nežádal a nebral, obětoval své nejmilejší hudbě nebo si ji pak přidal u Butteauových.

Sám si to mladý filosof někdy vyčítal a vytýkal si, že nehledí seznámiti se s učitelem, jenž je tak upřímným rádcem a přítelem svých žáků, jenž je dle sil svých ze svého podporuje, za ně se přimlouvá a jim hodiny opatřuje. Než Věk jednak si dosti nedůvěřoval, cítě své nedostatky mathematické, jednak se obával o své volné chvíle hudbě posvěcené; to raději trpěl nedostatek, nežli aby se jich vzdal úplně.

Dnes sedě ve škamně nemyslil ani na profesora ani na mathematiku, ač počítal. Počítal, že teprve zítra bude hodina na housle, ale že dnes, jak zvěděl, je zkouška v divadle, že tam bude Lotty a že Bettina nebude také asi doma, a že kdy by si tak našel nějakou záminku, že by si mohl k Butteauovým zajíti třeba po svačině, aby se nezdálo, a že by si pak mohl s Pavlou pěkně pohovořiti. Zahrála by mu, přinese jí svou skladbu, však nemusí hned věděti, že je od něho, a zví tak, jak se jí zalíbí, co jí řekne.

Prudký hlomoz, vzniklý náhlým povstáním všech posluchačů, přerušil proud Věkových myšlenek. Mladý filosof vstal také jako všichni a upřel jako všichni zrak svůj na profesora, jenž se bral ode dveří ku podiu a odtud ke kathedře. Byl to exjezovita páter Stanislav Vydra, slavný mathematik. Přišel v černé sutaně kněžské, do níž se vždycky oblekl, kdykoliv šel do kolleje přednášet.

Byl muž ani ne padesátiletý, nevysoké postavy, suchý, vysokého lysého čela, tváře význačné. Na ní sobě každý hned pozdálí všiml nosu dosti velikého, ale táhlého a pěkně zahnutého. Kdo však blíže na učeného exjezovitu pohleděl, toho upoutaly jeho veliké, tmavé, zapadlé oči, v nichž zářily bystrý duch, nelíčená vlídnosť i přímosť.

Ukloniv se posluchačům, nezasedl ke kathedře, nevytáhl z kapsy psaných přednášek, aby z nich jednotvárně četl nebo diktoval, jak to profesoři většinou činívali, nýbrž ozbrojiv svou pravici křídou, postavil se u kathedry. Zrakem svým přeletěl četné shromáždění jako pěna stichlé, usmál se vlídně a pronesl mírně a srdečně po latinsku: „Carissimi!“

Pak spustil německy. Mluvil zvolna, a bylo zřejmo, že mluvě uvažuje, že není na ten jazyk navyklý, aniž jím plynně a bezvadně vládne. Latině, jak do nedávna přednášel, [1]) bylo by mu šlo lépe, jako po česku. Ale nesměl nyní latinsky, neřkuli česky. Vykládal o mathematice zvolna, určitě, jasně, srozumitelně. Dlouho však u kathedry nevydržel. Již stanul u stojanu s černou tabulí, již jala se pravice jeho malovati cifry nejprve volně a pravidelně, čím dále tím rychleji. A již měnil také tempo řeči. Mluvil zvučněji, rychleji, tvář všechna oživla, oči zářily.

Posluchači dole naslouchali jako v kostele, hleděli na něj pozorně a zase zapisovali, čím dále tím rychleji, nebo profesor se dostával do ohně. Pravice se mu jen kmitala po tabuli, cifry a litery se tam množily a množily, tabule zvučela od úhozů, kousky křídy drobíce se stříkaly kolem a uletovaly, genius německé řeči čím dále tím více se zasmušoval, a to nejvíce pro ubohá substantiva, jejichž rodu učený profesor skoro nic nedbal a členy nepatřičně, až k smíchu rozdával, anebo zase až hříšně jimi šetřil.

Ale geniovi německé řeči se pak uvolnilo, jak profesor všechen jsa v ohni přeskakoval do latiny, v níž byl mistr, když v ní sem tam stříkl něco po česku, a vydechl si, když ozvalo se profesorovo: „Quod erat demonstrandum.“

---

[1]) Do r. 1784.

Ruka sklesla, tabule utichla, a profesor všechen zardělý a zpocený vytáhl si šátek a počal si utírati čelo, spokojen, usmívaje se a přehlížeje posluchače, expliky chvatně po něm dopisující, až brková péra hlasno skřípala.

Věk, probuzený prve příchodem profesorovým ze svých počtů a snů, snažil se pak z nich zcela se vytrhnouti a pracovati s ostatními. Také to za drahnou chvíli šlo, ale pak, bůh milý ví, mihla se mu před očima Paulina hlavinka a její pohled, a když se zase vzpamatoval, kdeže už byl profesor Vydra, jakou spoustu cifer a liter zase ten okamžik, jak student myslil, namaloval! Byl to pravý labyrint, do něhož Věk ztratil nit.

Psáti dále a nerozuměti, byla by marná práce. Proto ustal ve psaní a jen pozoroval, snaže se mistra sledovati a jemu porozuměti. Nyní, an Vydra dokončiv posluchače si přehlížel, Věk se velmi zarazil. Věděl, co přichází, že po výkladu profesor rád applikuje, že si volává některého z posluchačů, aby užil vyloženého pravidla prakticky na nějakém případě podobném a osvědčil, že výkladu porozuměl. Kam si to sedl! Zrovna na ránu, Vydrovi na oči! Proč nezůstal v zadu, kdež je možná se přikrčiti!

A již se Paulin učitel začervenal. Utkvělť Vydrův pohled zrovna na něm, už si ho vyhlíží. Ano, laskavě se usmívaje kyne mu profesor, aby přistoupil k tabuli. Vstal, šel, připadaje sobě jako oběť. Ještě nikdy nebyl u tabule. Jak dopadne!

Dopadl, jak ani jinak býti nemohlo. Šlo to bídně. Z počátku jakž takž, an profesor chtěl studenta na věc uvesti, ale čím dále tím hůře, při čemž objevily se také Věkovy některé mathematické slabiny, a to dosti povážlivé. S Vydrovy tváře zmizel úsměv a stín se na vysokém jeho čele uložil, stín nemilého překvapení, nespokojenosti, až i rozmrzelosti.

Věkovi bylo bídně. Styděl se a přál si jen, kdy by mohl zmizeti nebo uprchnouti.

„Milý pane, ars mathematica vyžaduje píle a práce,“ ozvalo se pojednou vedle. (Věk se již neodvážil na profesora ani vzhlednouti.) „Jděte a cvičte se, takhle by to s vámi dobře nedopadlo.“

Slova zněla přísně, ale vážně a dopadla mocně, mocněji, nežli kdy by zlostně byla pronesena. Věk nevěděl ani, jak se dostal do lavice. Hleděl před sebe do explik a pozvedl teprve až pak očí svých, když tabule zase zvučela úhozy, křída se tříštila a kolem lítala; někdo počítal, ale ne profesor, nýbrž jeden z posluchačů, a to tak čiperně, bystře a mrštně, že profesoru nebylo třeba ani slovem do toho promluviti.

Vydra stál vedle, maje levici v kapse kleriky zastrčenu, v pravici drže křídu a stopoval jako rys práci studentovu. Jen hlavou spokojeně pokyvoval, „bene, bene“ přes tu chvíli opakoval, až pak luskl prsty a zvolav „optime,“ přistoupil chvatně ke studentovi, jejž v nelíčené své radosti objal.

„Gaudium meum, dimidium animae, to jste pěkně počítal! Radosť, opravdu radosť!“ to po německu a po česku dodal: „Odkud jste, jediný miláčku?“

„Ze Žebráka —"

„Tak? Škoda, že ne z Hradce, víteli, z Hradce Králové, slavného města. Excellenter! Potěšil jsem se!" děl na novo studentovi, jenž všechen blažen do lavice odcházel ukloniv se.

Vydra pak obrátiv se ku posluchačům řekl po česku: „Právě si vzpomínám. Víteli moji miláčkové, kolikátého dnes je?"

„Jedenáctého!" ozvalo se mnoho hlasů.

„Ano jedenáctého dne měsíce října, t. j. 5. Idus Octobr. A co bylo před třemi sty šedesáti a třemi roky, víteli? Co se stalo dne jedenáctého měsíce října l. P. 1424?"

Všude ticho. Filosofové hleděli na sebe, hleděli na profesora, někteří se usmívali, ale žádný se nehlásil. Až tu, hle, vstává jeden, mladý, štíhlý panáček, ah, zrovna ten, jenž prve tak bídně počítal!

Vydrovy oči se rozšířily udivením. Ale hned se také nějak nedůvěřivě usmál.

„Nuže," pravil, „povězte nám, pane." Neřekl mu však „meum gaudium, dimidium animae, miláčku jediný" — tón otázky byl jako pohled, nedůvěřivý.

„Dne jedenáctého měsíce října l. P. 1424 umřel na morní bolesť Jan Žižka z Trocnova, jinak z Kalicha, když obléhal město Přibislav," odpovídal Věk. Zraky všech byly obráceny na něj. Překvapení, ano úžas způsobily sálem hluboké ticho, až v tom je přerušil hlas profesorův.

„Excellenter!" zvolal. „Ano, ano, Jan Zižka z Trocnova, jinak z Kalicha, hejtman český nepřemožený, u Přibislavě od hlízy přemožený. Tak tomu je, a dnes zrovna rok třístý šedesátý třetí. Ano, to byl opravdu nepřemožený hejtman, ten Jan Žižka z Trocnova, a nevím, milí pánové, našlili byste v historii jemu rovného. Sic Hannibal byl veliký vojevůdce et non est insitiandum, Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedat fortitudine cunctas nationes, jak píše Cornelius Nepos, ale věru větší nežli Hannibal byl Žižka, jenž jsa na obě oči slep nebyl nikdy, ani jednou přemožen, kdežto Hannibal, také slepý, ale jen na jedno oko, sice mnohých vítězství dobyl, ale také byl na hlavu poražen, jak z historie vám známo —"

Na okamžik se odmlčel, pak pokračoval:

„Arci byl ten Jan Žižka kacíř a hrozný husita, a dobře dí Allegoria učeného Floriana Hammerschmieda:

> Qualis psota fuit! qualis tunc trampota clero!
> Dum ferus ad častam chodíval Žižka procházkam,
> Chasaque per cappas vytahábat z kláštera mnichos,
> atque cepis zbitos crudeliter ense necabat —

Ano, ano, je to pravda. Ale to bylo před třemi sty lety! A co se děje dnes, pravím dnes, kde je samá filosofie, Aufklärung! Ale ne, to není aufgeklärtes Jahrhundert, to je schmachvolles!" zvolal Vydra pojednou prudce, a pak mluvil čím dále tím prudčeji, ano vášnivě: „Dnes boří *filosofové*, ano i filosofové na trůně kláštery a chrámy Páně jako ta Žižkova chasa; ale ta alespoň vzácné obrazy, statue a knihy drahé neprodávala židům" (tu se uplivl). „ano židům, a nedávala jim ještě

ke všemu všechna práva, jako se děje za nynějších časů. Ano, žid a nekatolík se mají dobře, ale na jezovity plvejte, protože to Ganganelli [1]) dovolil."

Oči Vydrovy hořely, a na výrazu tváře bylo znáti, s jakým odporem jmeno toto vyslovil.

„Ten to dovolil a jiný, také mocný pán, ale ne v tiaře, ale s císařskou korunou, ten v tom pokračuje, v tom rušení klášterů. A má pomahačů!"

Mnozí z posluchačů trnuli již nad odvážlivostí svého profesora. Ten jen na okamžik se zamlčev pokračoval pak hlasem temnějším a poněkud volněji:

„Ano, ano, tak je dnes, jako před třemi sty lety. Ale dnes je o to hůř, že nám berou ke všemu náš jazyk Svatovácslavský, že ho vyhnali z úřadů a ze škol, kdežto tenkráte ho hájili. Ano, milí pánové, Žižka byl dobrý Čech, pravý, cordatus Bohemus, jenž se Němců nic nebál."

A jako by si byl náhle vzpomněl, obrátil se Vydra k Věkovi a pravil zase mírným svým spůsobem:

„Nu, a víteli, miláčku" (Věk už byl miláčkem), „kde byl Jan Žižka pohřben?"

„Nejprve v Hradci Králové" — jistě odpovídal filosof povstav.

„Excellenter, ano, ano v mém rodišti. V Hradci Králové, a to v kaple jedenácti tisíc panen, a pak? —"

„Pak byl do Čáslavě přenesen," odpověděl Věk.

„Ano, tak jest, jste dobrý kronikář, věru až se divím. Nebo za našich časů, a je to tuze smutné, tak jsme poklesli, že málo nebo nic nevíme o svých předcích. A kdy bychom to znali, necitovali bychom se smíchem verše z Protea ale smutno a hořko by nám bylo, kdy bychom četli: ‚O staročeská země! Fueramus Pergama quondam!' Ale zase budeme!" zvolal náhle třepaje pravicí vysoko pozdviženou. „Ano budeme! Protože bezpráví, které se děje našemu jazyku, musí jednou přestati a přestane, protože to je proti Pánu Bohu, a protože to nejde jen tak zničiti jazyk, jímž králové a mocné panstvo rokovali a sněmovali, jenž je tak ohebný, jadrný a bohatý jako každý jiný a ohebnější nežli mnohý nám velebený a vnucovaný. Ano, milí přátelé, cokoliv latině nebo řecky lze pověděti, o němčině nemluvím, to také po česku a tak krásně i ozdobně a snadně! Kdy bych směl, nejprve bych vám ukázal na svém umění mathematickém. A také ukážu. Ovšem ne v kolleji, tu nesmím, ale jinak. Hodlám sepsati s pomocí boží mathematiku po česku, aby každý přirozený Čech se z ní snáze mohl učiti, a aby všechen svět viděl a se přesvědčil, že náš jazyk Svatovácslavský hodí se i k věcem vznešeným! Bude líp, ano bude, ale budemeli pracovati. Protož pracujte, rozmilí přátelé. Učte se nejprve sami soukromí mateřskému jazyku, když vám ho ze škol vypudili, čtěte staročeské dobré spisy, čtěte české kroniky, a budiž z vás každý cordatus Bohemus, jenž se nebojí, jenž pravdu poví přímo a zastane se svého jazyka všude, kdykoliv a před každým. A věřte, vaše práce nebude nadarmo!

---

[1]) Kliment XIV.

Lepších časů se dočkáte, nebo k své práci budeme míti a máme mocné orodovníky v nebesích, dědice této české země sv. Václava a všechny svaté patrony její, a ti, jak náš dilectissimus Hradečan Balbinus se modlil, nedají zahynouti ani nám ani budoucím!"

Profesor Stanislav Vydra uchvácen nadšením a láskou k své řeči mateřské umlkl. Tvář jeho byla vyjasněna, jako ozářena.

Uvolnilť citům svým a viděl, že našel příznivého slechu. Mladí filosofové byli jako pěna, pozorně, pobožně naslouchajíce. Na nejedné tváři bylo znáti účinek slov profesorových a odlesk jeho vroucího citu.

„Pozdržel jsem vás," ozval se nyní Vydra mírně a laskavě, „ale vy jste moji milí přátelé, i mám za svou svatou povinnosť, abych vám nejen o mathematice vykládal, ale také na tyto důležité, a abych řekl, posvátné věci ukázal, neboť nejste jen gaudium et corona vitae, ale také spes patriae!"

Uklonil se zlehka a sestupoval s podia.

Veliký dojem jeho slov zračil se v uctivém tichu, způsobeném pohnutými city, jež neměly hned ve slovích průchodu.

Vydra jda kolem Věka kynul mu. Ten, jsa nemálo překvapen, šel za ním. Jakmile se ocitli venku, před síní, profesor žákovi, jenž tak bídně byl počítal, podal ruku. „Měl jsem radosť," řekl zkrátka a ptal se na jmeno, a odkud je. Když uslyšel, že z D**y, zaklepal Věkovy na rameno a vesele zvolal:

„Ah, tedy krajan. No, to mne těší. Z D**y — vida — z Hradeckého kraje, z našeho kraje! To jste asi v Hradci Králové studoval?" Věk pověděl, jak se dostal do Prahy na gymnasium. Z toho patrně nejraději Vydra slyšel, že je mladý filosof zpěvák a hudebník.

„To je dobře, to je dobře!" opakoval. „To je věc ušlechtilá a krásná. Také jsem umění toho veliký milovník, ale jdu jen když je něco vybraného, takhle od Haydena, víteli, nebo —"

„Od Mozarta —" vpadl mu Věk bezděky do řeči.

„Ah, toť se ví, od toho obzvláště, a již se tuze těším na jeho novou operu. Měla býti tento týden —"

„Ano, čtrnáctého —"

„A pořád ji odkládají. Ale, vida nač bych byl zapomněl pro muziku; chtěl jsem se vás vlastně tázati, jak jste nabyl těch vědomostí historických?"

Věk pověděl o četbě v klášteře, o Hájkově kronice, která se mu nad obyčej líbila a kterou přečetl za svého pobytu v klášteře třikráte, a nyní že také čte Historický kalendář Veleslavínův, který mu zapůjčil pan doktor Tham.

Vydra, jenž dosud pozorně naslouchal a jen sem tam otázkou vypravování filosofovo přerušil, živěji nyní zvolal: „Ah, pan Tham! To je dobrý vlastenec, a dobře nyní pracuje a vlasti slouží. Také můj žák, mám z něho radosť. Ale ještě něco, můj milý!" zvolal pojednou profesor zastaviv se před domem, v němž bydlil, a usmíval se. „Do dneška jsem vás neznal," pravil, „ani ne podle tváře —"

Věk rozuměl. Této otázky se hned prve nadál a lekal se jí. Nyní, když byla pronešena, zapýřil se, na okamžik mlčel, ale pak rozhodnuv se pověděl pravdu, proč první rok se tak zanedbal a proč

nyní se vždy v zadních lavicích ukrýval. Jen v tom poněkud selhal, že více strkal na kondiční hodiny, nežli bylo pravda, a to proto, že váhal zplna pověděti, jak první rok se všechen oddal hudbě.

Profesor poslouchal s účastenstvím a nic se nemračil. Pak zaklepal studentovi na rameno a dobrotivě řekl, že se dá všechno spraviti a dohoniti, i dodal:

„Ale korrepetičky! Korrepetičky! Tam to spravíme. A půjčím vám také české knihy. Jen přijďte kdykoliv a vždycky upřímně a bez ostychu. A kdy byste i jinak něčeho potřeboval, přijďte také. S radostí vám posloužím, buduli s to. Jen přijďte, můj milý."

Věk se vracel jinak domů, nežli jak do kolleje vycházel. Byl nadšen řečí Vydrovou i jeho jednáním. Sic častěji zaslechl za jeho přednášek nejedno slovo vlastenecké nebo ostré šlehnutí na panující poměry, ale jako dnes, tak ho neslyšel nikdy! A přítelem se mu stal ten znamenitý muž! Vraceje se domů, celou cestu na něj myslil a na jeho řeč, a Paula se ani jednou nemihla na mysli mladému filosofovi.

XV.

F. Věk se dostane za kulisy.

U Butteauových hovořili těchto dnů často a mnoho jako po celé Praze o hudební události, na kterou všude a všichni dychtivě čekali. Nejmilejší mistr a skladatel Figarovy svatby skládal v Praze a pro Pražany novou operu. A té se nemohl nikdo dočekati. Ale již nastával den, kterého ji měli uslyšeti.

U Butteauových o ní již napřed slýchali více nežli kde jinde. Lotty, jež hrávala menší úlohy ve hrách dramatických, zpívala tentokráte také ve sboru a přinášela zevrubné zprávy a všeliké drobné klepy ze zkoušek, o zpěvácích a zpěvačkách v nové opeře zaměstnaných, o hudbě samé i o jejím mistru, jak mu je pořád do smíchu, jak je veselý a žertovný, jak škádlil Saporitiovou, jak vyznamenává Micelliovou, kterak naučil štípnutím signoru Bondiniovu jak náleží vykřiknouti, a jiné různé a drobné noviny.

To ještě Věk s Lotkou rád sedával, když takto vypravovala, ovšem vtipkujíc a žertujíc po svém spůsobu, nebo poslouchati o mistru, jehož byl nadšeným ctitelem, ano zbožňovatelem, mladého filosofa nikdy neomrzelo.

Nicméně se také nemrzel, když Lotky doma nezastal a o Mozartovi novinek neuslyšel. Mohlť za to s Paulinou déle hráti a spíše se u ní omeškati; a to mu bylo potěšením, rozkoší. Za tu nedlouhou dobu spřátelil se s mladou dívkou, a nemýlil se domnívaje se, že ho ráda vídá, ano že ji to těší, zůstaneli u ní přes vyměřenou hodinu a dáli se s ní do hovoru. Proč to vlastně bylo a že to není jen k vůli němu, ač si ho vážila a přátelsky mu byla nakloněna, toho ovšem netušil. A tak hledal příčinu toho nepravou stopou a nebránil se sladké naději, jež se v srdci jeho jednou probudila náhle, z nenadání a oblažila je, jako když květ z nenadání libě zavoní.

Přece však neodvážil se ani slovem citů svých se dotknouti, ano neosmělil se ani jediné své skladby, Pavlíně vlastně napsané, přinesti. Ostýchal se. O příhodě však s profesorem Vydrou Paule vypravoval, a to hned za hodiny nejblíže příští. Poslouchala s patrným účastenstvím: slova vážného, vlasteneckého profesora živě jí dojímala, neboť jim rozuměla i jeho citu. Živěji však svitly její oči a bezděky slabě se usmála a prudčeji zamrkala, když mladý její učitel vypravoval, jak profesor Vydra doktora Thama velmi chválil, a že ho má zajisté v lásce. Když Věk podotekl, že lituje, že mu to ještě nemohl říci, chopila se Paula rychle péra a napsala na cedulku: „Byl nemocen. Ale dnes už tu byl. Já mu to za vás oznámím."

„A kdy zas přijde?" ptal se Věk. „Rád bych s ním mluvil."

Otázka ta Paulu nějak překvapila. Nebylať jí vhod. Věděla, že Tham přijde zítra, jak dnes oznámil. Ale lekala se o tu hodinku vědouc, že tou dobou nebude ani Lotky ani Bettiny doma. Proto se zarazila nad Věkovou otázkou. Ale již rozhodnuvši se napsala mu na papírek: „Nevím, kdy přijde, ale povím mu to."

Mladý učitel za tu ochotu děkoval. Všiml si, že v ten okamžik přeletěl Pauliným lícem živější nach. Ovšem netušil, proč se červená, že ho klame a nemluví pravdu. Ale jemu se ten ruměnec líbil a těšil ho jako zoře nového, krásného dne. —

Mozartova díla se nemohl ani dočekati. Těšil se na ně pro ně samé, ale těšil se také proto, že je uvidí ve společnosti Pavlíně, že bude vedle ní seděti. Bylоť ujednáno, že půjde s ní a s paní Butteauovou do divadla. Také Tham se chtěl k nim přidružiti. Lotty i pan Butteau byli zaměstnáni při divadle. Ale nadarmo vše těšení! Tato radosť se mladému filosofovi nesplnila.

Dva dni před samým představením přišel v neobyčejnou hodinu k Butteauovým a ohlásil, že nepůjde, že nemůže s nimi do divadla.

„A proč?" ptali se jedním hlasem paní Butteauová i Lotty i Bettina, kdežto Paula upírala udivený zrak na svého učitele.

„Protože budu sám v Donu Juanu zpívati . . ." Řekl to s malou radostí, nějak plačtivě. Všichni na okamžik mlčeli upírajíce tázavé pohledy na studenta, nežertujeli. Ale jak tu stál s vážnou, opravdovou tváří, vypadaje při tom dosti komicky, nebylo žádné pochyby. A již Lotty se dala do smíchu a zatleskala rukama. Ale již také paní Butteauová, jejíž zvědavosť tímto nenadálým oznámením byla velice podrážděna, úsilovně žádala na mladém filosofu, aby pověděl, aby vypravoval, jak se stalo —

A Věk, rozmrzelý nad tím, že se mu radosť pokazila, že se nebude obdivovati novému dílu Mozartovu po boku Pavlíně, vysvětloval.

Dostal pojednou vzkaz od Praupnera, aby k němu, můželi, hned přišel. I pospíchal okamžitě do bytu milého regenta chori, jenž mu přál a jenž mu také hodinu u Butteauových opatřil. Když tam přišel, zastal u něho Štrobacha, jenž byl u divadla maestro della capella.

Praupner byl potěšen, že přišel hned na zavolanou, a pravil mu: „Pane Věku, mám k vám velikou žádosť, ne tak pro sebe, jako tuhle pro přítele Štrobacha. Přišel ke mně v nesnázi, nemámli nějakého zpěváka. Potřebuje ho jako soli."

„Ó prosím, s největší radostí," vpadl Věk řediteloví ochotně do řeči.

Ten se však usmál a pravil: „Jen nepospíchejte. Není to na kůr, nežádá vás žádný regens chori, ale maestro della capella od divadla —"

Věk se zarazil.

„Milý příteli," začal kapelník, „je tu jen o jednou. Vystoupíte na jevišti, a to v díle Mozartově, rozumíteli. Někdy na to budete s radostí vzpomínati. Ve sboru nám dva náhle onemocněli, potřebujeme sílu, která je jista a cvičena, nebo zkouška bude již jen jediná —"

Věka ovšem zarazilo, že by měl na jevišti vystoupiti, ale ještě více to, a na to hned u Praupnera vzpomněl, že se mu pokazí radosť, že nebude v divadle vedle Pauly.

Váhal, ale posléze svolil. Odepříti nebylo možná, leda se jen vymlouvati na svou nedostatečnosť. Tomu se jen Praupner usmíval, nicméně, aby svého chráněnce usvědčil, požádal kapelníka, aby nového choristu zkusil.

A ten hned vyňav list s úlohou Věkovou, usedl ke klavíru. Nežli však uhodil na klavesy, otevřely se dvéře a jimi vstoupil neveliký, dosti zavalitý muž, jemuž nebylo mnoho přes třicet, hustých, napudrovaných vlasů, v cop spletených. Vstoupil rychle a všecky jeho pohyby byly velmi živé a čilé. Výrazný, ušlechtilý obličej, v jehož rysech zářil duch geniální, byl mile jasný a usmál se na Praupnera i kapelníka, dobré známé.

Když Věk vypravuje až sem dospěl, nemohla se Lotta zdržeti a zvolala:

„Mozart! To byl Mozart!"

„Ano, byl to on," dotvrdil Věk, „přišel navštívit Praupnera, má ho rád a váží si ho. Jak vkročil, hned jsem ho poznal, ale také jako by mne někdo bodl. Hrdlo se mně sevřelo a vyznám se, srdce mně tlouklo —"

„Haha, to jste u dam větší hrdina!" zvolala Lotty se smějíc. „To vám srdce ještě ani nezatlouklo —"

Student se začervenal a neodpověděv na to pokračoval: „Nestydím se za to, že jsem byl v rozpacích. Byl to Mozart —"

„Nu a jak?" ptala se Bettina.

„Štěstí mé bylo, že páni mu na vysvětlenou všechno pověděli a pak mne představil, totiž pan Praupner. ‚To se těším,' pravil pak Mozart; podíval se na mne, laskavě se usmál a řekl: ‚Jen se nebojte, mladý příteli, a chutě do toho.' A tak jsem začal; kapelník mne doprovázel a já zpíval před Praupnerem a — Mozartem."

„A šlo to výborně, neboť vás přijali," vpadla paní Butteauová.

„Byli spokojeni," řekl Věk skromně, „a pak už jsem nemohl odříci. To mne jediné při tom je náhradou a těší mne, že jsem se setkal s Mozartem a že na mne promluvil."

Tu upřel Věk pohled na Paulu, chtěje jí říci, že mu to je náhradou za to, že nepůjde do divadla a nebude jí na blízku.

„A pak, co pak, když jste přezpíval?" ptala se zvědavá žabka Bettina.

„Byl engažován,“ odvětila vesele Lotty. „Však byste mohl s námi zůstati! Což by se vám u divadla nelíbilo?“

„Ó, líbilo, ale —“

„Jaké ale — možná, že vás tam štěstí —“

„Ale Lotty,“ kárala paní Butteauová, „co to mluvíš! Pan Věk má jinou budoucnosť. — A od Praupnera kam jste šli?“

„Mozart tam zůstal s kapelníkem, a já šel rovnou cestou sem —“ odvětil Věk.

To však nepověděl, že jak přezpíval, Mozart ho pochválil, a že kapelník vytáhnuv dvacetník, dal ho Věkovi řka, to že je závdavek, aby mu zpěvavý ptáček neuletěl, a v tom že Mozart vtiskl mu, Věkovi, do dlaně dva dvacetníky a řekl, to že je na hrdla zavlažení. Řekl to a peníze dal tak, že student nemohl odmítnouti. A snad kdy by i byl chtěl, nebyl by tak učinil samým překvapením. Také to mladý filosof zatajil, že dal kapelníkův dvacetník zrovna ševcovi na dluh, Mozartovy však peníze že ukryl do škatulky a schoval ve své truhlici, ačkoliv by mu byly dosti vhod.

Lotty měla větší potěšení z této události, než dávala na jevo. Hned jí, jak Věk vypravoval, připadlo, že se s ním sejde o zkoušce, že ji po zkoušce jistě vyprovodí, a pak o divadle, a po něm! — Než o tom mlčela a v duchu se jen usmívala, ana matka její ujednávala s Pauliným učitelem, že když nemohou společně do divadla, že se tedy sejdou po něm a že musí pak k nim na sklenici punče.

Pozvání toto F. Věka velmi potěšilo a jakž takž s jeho úlohou smířilo. Když šel do zkoušky, zase mu živě připadlo na mysl, jako hned, když šel od Praupnera, co by tomu doma říkali, jak by maminka chudák trnula, a jak by se otec zamračil a zlobil, vida ho nejen s „komedianty“ a herci obcovati, ale také s nimi hráti a veřejně před lidmi přestrojeného jako tatrmana vystupovati! On, kterému bez toho sestry pomýšlejí na krásnou rochetu s drahou mašlí, který, jak se doma asi těší, vystoupí jednou na kazatelnu, aby hlásal slovo boží — — A nyní!

Takové a podobné myšlenky napadaly ho již někdy, když se vracel všechen rozjařen od Butteauových, když myslil na Paulu a toužil po ní.

Ale jak překročil práh chrámu Thaliina na Ovocném trhu, zapomněl na kazatelnu na kostel a na všechno. Vstoupil do místností nikdy nevídaných, do ruchu a šumu v zátiší kulis, jež mu byly dosud tajemstvím. A tu již Lotty, kde se vzala, tu se vzala, jako by již čekala; prováděla ho, vše mu kolem ukazujíc, se vším ho seznamujíc. Dvakráte se s ní ocitl sám a sám v tajemném zášeří mezi malovanými skalami, houštím a stromy, na něž jen ze strany padal tajemný přísvit.

Lotka stanula tu vykládajíc těsně vedle něho, ale pak náhle umlkla u svém výkladu. Jak na ni filosof pohledl, setkal se s jejím pohledem; v tom nebylo však obyčejného veselí a čtveráctví. Pohled ten se smál také, ale zářil podivným svitem, smál se vábivě jako její rty, mezi nimiž se probělávaly krásné zuby . . .

Po prvé, když tak osaměli, přihnaly se s veselým chechtotem dvě družky Lotčiny, po druhé pak sám Věk zmařil ten okamžik, na nějž Lotty číhala; jsa zaražen, stál chvilku mlčky, pak sebrav se, pravil nejistě, stísněně:

„Panno, nebudouli nás hledať?“

„Tedy jděte!“ odsekla mu Lotty mrzutě, ano hněvivě. V duchu si pak řekla: „To není z hlouposti, nýbrž úmyslně. Ale počkej!“

(Pokračování.)

Dudákovy klenoty.

Ať jak chci vzpírám se a zdráhám
a naschvál ustavičně váhám,
přec nemohu svých nechať dud,
když přijde chvíle při večeru,
vždy bezvolně je v ruce beru,
bych zahnal duše stesk i trud.

A kdy byste mně říše dali
a císařem mne udělali
a přioděli v zlatohlav,
já nevzal bych to za tu chvíli,
v níž těšiť mohu těch, kdo kvílí,
a plašiť různých stesků dav.

A kdy byste mně dudy vzali,
a ruce na zad upoutali,
já rozdrtil bych všaký svaz;
měch vyplatil bych třeba hlavou,
jen kdy bych chvilku před popravou
směl vroucně zadudať si zas.

Kde hrob mi vykopáte koli,
buď v lese kdes neb v šírém poli,
buď pod skalou neb pod stromem,
já šťasten budu vždy a všude,
jen dáteli, co ze mne zbude,
v tu milou, rodnou, svatou zem!

Snad na hrob nezdobný a nízký
lid usedne si blízké vísky
a podvečer i zpěvný pták —
a chceteli mně nápis dáti,
než jiný dudák se vám vrátí,
to napište tam asi tak:

„Zde leží dudák z Pošumaví,
vlasť nechtěla mu nijak z hlavy,
ni zpěv a s ženou dítek dvé,
to bylo vrchem jeho štěstí,
je v duši měl, cep otců v pěsti
a na srdci ty dudy své.“

Adolf Heyduk.

O české zpěvohře.

Referuje

V. V. Zelený.

(Dokončení.)

II.

Politování hodná řada drobných negací, ze kterých záleží skoro celá předcházející zpráva o posledním ročním období naší zpěvohry, má zvláště smutný závěrek. Dosti zjevný byl od samého prvního roku národního divadla nerovný boj, vedený mezi uměleckým a národním povoláním ústavu a jeho správou, dosti zřetelno bylo po všechnu tu dobu, že se divadlo míjí s vlastními účely svými, a nebylo již dávno nesnadno prohlednouti, že jest naprosto klamné domnění, jako by cesty správou divadla zvolené vedly aspoň k zabezpečení jeho existence hmotné; naopak přesvědčení, že vedle vnitřního úpadku klesají i hmotné základy divadla, rozšířilo se zvlášť posledního roku i dosti daleko mimo společnosť divadlu samému blízkou: ale na počátku tohoto léta všechny ony smutné zkušenosti prohlášeny jsou samou správou divadla veřejně. Česká veřejnosť nyní ví, že se v národním divadle budou dávati *operety*, a divadelní správa nepopírá, že se k tomu odhodlala z důvodů *hmotných.* Legenda o uměleckém řízení národního divadla nyní jest dozpívána, a veřejné mínění může konečně jasně viděti na poměry ústavu toho. Již nyní pěstovány frašky nejvýstřednější zcela podobné jako za předešlého ředitele před otevřením národního divadla, ale nepřiznáváno, že jsou to frašky, nýbrž užíváno rozmanitých eufemismů, aby se veřejné mínění neznepokojovalo; ve zpěvohře pak s oblibou pěstován obor komický, a to i s kusy operetě nejbližšími, veliké místo dáno baletům, které estheticky stojí ještě pod operetami, ale operety na jevišti národního divadla nebylo a pěstování humbugu velké opery i velkého baletu mělo záštitu v podobném jednání „dvorních divadel:“ mohlo tedy řízení divadla do poslední chvíle býti prohlašováno za zcela umělecké od těch, kterým šlo jen o formu. Mimo to ještě před rokem ujišťováno, že nynější spůsob řízení divadlu dokonale zabezpečuje hmotnou existenci, a s nemalým rozhorlením odmítány výstrahy

před hmotným úpadkem. Nyní se dokazuje, že národní divadlo nemůže hmotně existovati — bez operety. [1]) Najdou se ovšem lidé, kteří nám budou namlouvati, že bylo prvotní vyloučení operety z národního divadla dobrovolným skutkem přílišné šlechetné askese, kdežto v skutku opereta jest v jediném velkém divadle českém vlastně zcela na místě, ano jak obecenstvu tak divadlu nezbytna, že tedy její uvedení na národní divadlo dokonce není důležitým mezníkem v přiznaném programu divadelní správy. U jisté části měšťanstva našeho jest takový úsudek docela pochopitelný, ale že se jím za nynějších poměrů má zabývati také veřejný tisk náš, určený pro vzdělané čtenářstvo, je smutný úpadek divadelní věci české.

Národní divadlo, spravované zásadou, že má poskytovati všeho, čeho může „obecenstvo" vůbec vyhledávati na divadle, jest ústav, který nemá nic společného s postavením, jaké chtěl a měl náš národ dáti svému „důstojnému" divadlu. Když se na národní divadlo počalo sbírati, byli jsme v Praze ještě v úplném podruží, neměli jsme tu než hrstku uvědomělejší společnosti, a proto mohlo snad býti ideálem tehdejších vlastenců, abychom za shromaždiště měli samostatné divadlo vůbec, způsobu jakéhokoli: ale již dlouho před otevřením národního divadla bylo u nás jediné všeobecné mínění, že se má v tomto ústavě našem obrážeti vyšší snaha našeho národa. Chtěli jsme osvědčiti, že rychle spějeme v duševní činnosti za národy šťastnějšími, že dovedeme těžiti z uměleckých pokladů, nahromaděných vzdělaným světem za našeho bezděčného opozdění v závodě národů, a že jsme i s to, vlastní umění sobě budovati a jím přispívati k rozvoji vzdělanosti v lidstvu. I vznik divadla i poměry národa našeho po jeho vzkříšení byly příčinou, že nemělo národní divadlo míti téměř nic činiti s pouhým zábavním přepychem bohatých tříd, že však mělo povznášející účinky své šířiti třídami vzdělanými, které jmenovitě co do uvědomělé snahy o pravou osvětu sahají u nás dále do lidu nezámožného, než se jinde podobá. Umění české, slovanské a nejlepší cizí činilo program národního divadla jednohlasně uznaný. Není pochyby, že program ten bylo lze provesti; víme,.že po otevření divadla obecenstvo dávalo k tomu na jevo disposici, která nás překvapovala po všem, co předcházelo. Bylo by nad míru smutno pro naše sebevědomí, abychom pojednou klidně snesli domněnku, že se naše divadlo pokoušelo o výši, která jest u nás nemožna; nepronikalť ani ze množství účelům nižším snadno nakloněného nijaký jen poněkud patrnější hlas, žádající za změnu divadelního programu, pokud plnění jeho aspoň zdánlivě stálo na pevných nohou. Pokoutní některá přání toho způsobu ovšem vycházela přímo od lidí, kteří z božího dopuštění také pomáhali rozhodovati o divadle, ale na počátku nemohli proniknouti svým míněním.

Od té doby mnohé neočekávané změny uvolnily dráhu myšlenkám, které nikomu nepřipadly před pěti, deseti nebo dvaceti lety. První

[1]) Celá přítomná úvaha psána jest před dnem 1. července, kterého skutečně opereta vstoupila do národního divadla; sluší jen zaznamenati, kterak toho dne prohlášeno, že se musí národní divadlo *vzdáti své nejvznešenější úlohy*, aby mohlo *existovati*.

rozhodující okolností bylo, že divadelní správa připravila domácí umění o veřejnou vážnosť, pokud jen bylo možno, a učinila z něho předmět sporů obecenstvo rozlaďujících, a že jak národní ráz tak umělecké poslání divadla podřizováno spekulaci, prováděné prostředky nenárodními a neuměleckými, která nezdařivši se, jak bylo s jistotou očekávati, dokázala sice nevhodnosť zásad, kterými divadlo posud bylo spravováno, ale způsobivši také dokonalý úpadek obecného nadšení pro divadlo a úcty k němu, nechala dvéře za sebou otevřeny všemu, cokoli chce vejíti.

Vchází pak tam duch, oznamující již bez obalu, že jest národní divadlo divadlem „pro všecko." Okolnosť, že máme v Praze velké divadlo české jen jedno, povrchní pozorovatele svádí k domněnce, že jest přístupnosť všem genrům na divadech vůbec pěstovaným jeho vlastností docela nezbytnou. Ani jim nepřipadá, že stavěti v Praze divadlo, ve kterém by se připravovaly požitky duševní zahálčivosti a mravnímu rozkladu obecenstva, dokonce nemohlo býti účelem sbírek celého národa. Nepřipadá jim, že jsou druhy divadelních her, které nepatří vůbec před obecenstvo zachovávající aspoň společenskou míru slušnosti, o pravém lidském citu ani nemluvě.

Může se ovšem také státi, že povstane otázka, proč by se takovéto úvahy měly spojovati právě s uvedením operety na národní divadlo, že bude opereta hájena jako pouhý „lehčí druh komické opery." Mezi lidmi, kterým není divadlo vůbec než na nejpovrchnější zábavu, kteří lapají ve francouzské zpěvohře jen po momentech příbuzných s operetou, jsou podobné úsudky zcela běžné, — a chceli banálnosť býti docela duchaplnou, řekne dokonce, že jest dobrá opereta lepší než špatná opera. Jak axiomaticky vypadá výrok ten, pokud se neprohledne jeho svrchovaný nerozum! Špatných oper podalo nám samo národní divadlo již dost, ale kterak máme z toho býti vykoupeni dobrou operetou? Opereta svým dnešním pojmem, jako genre, jest výhradně špatná, protože jsou špatné i prostředky i účely. Dobré stránky Offenbachovy operety byly u nás pochopeny jenom při politické satiře Banditův — od té doby však opereta u nás stejně jako v ostatním světě pouze ubíjí umělecký vkus nejen jalovou hudbou, nýbrž hlavně také ději a povahami nepoetickými, neopravdovými a křiklavým aparátem obleků, a mimo to jen ještě ubíjí lepší mravnosť lidstva, dovolávajíc se veskrze jen slabostí, nikdy lepších hnutí člověka. Kdo toho všeho nevidí, může se těšiti na dobré operety. To jsou podstatné příznaky operety, bez kterých si nikdo nepředstavuje genru toho. Theoretický rozdíl od komické opery o značný stupeň lehkosti a úryvkovitosti hudební práce, nemá podstatného významu již od samého vzniku francouzské operety: všechno, co se k operetě počítá mimo descendenci Offenbachovu, můžeme počísti k operetě jen podle někdejší definice, ale podle nynějších názorů již právem k opeře komické, třeba nejlehčího druhu, a zbude nám, co vytvořili Offenbach, Lecocq, Strauss a dokonce Suppé nebo Millöcker, jako čtvrťové umění, náležející tam, odkud vzniklo, do café chantant, ať jest v tom Offenbachův hudební parodistický vtip nebo Straussova dobrá hudba — taneční. Jako se ve Francii napořád operety nazývají operami, u nás užívá se jmena operet již nyní nespravedlivě na př. o Blodkově malé opeře V studni, která zastupuje genre

ovšem velmi skromný, ale přec umělecký. Tento starší způsob operety jest z nynějšího běžného pojmu toho vyloučen úplně — opereta ztratila by oblibu v obecenstvě velkých měst a operetní divadla by zmizela, kdy by přestala v nich působiti vnadidla lidské křehkosti a byla nahrazena poesií, jasným humorem a čistým půvabem v básni, hudbě i v představování, co vše dříve bylo v operetě možné.

Poznali jsme jedinou takovou výminku v moderní operetě lonského roku, když známá společnosť anglická také v Praze prováděla Sullivanova Mikada. Dílko to v hudební stránce zůstává pod komickou operou, ačkoli má také některé části charakteristické a slušně pracované, a drastičnosť jeho komiky třeba místy měřiti anglickým měřítkem, ale hlavní účinek jeho záležel v neodolatelném dojmu graciosnosti a rozkošného humoru v anglickém provedení, které bylo pravou divadelní vzácností a mělo mnoho poesie. Také tato opereta svým obsahem i prostředky svými jest vyloučena s jeviští zpěvoherních jako specialita, kterou se může zabývati jen menší divadlo, ale vkusu obecenstva — jmenovitě u nás — nemohla ublížiti, nýbrž dávala mu velice jemná povzbuzení. Zdá se, že by anglická řeč nebyla bývala překážkou hromadné návštěvě při Mikadovi, kdy by byl na místě pěkných oněch vlastností poskytoval více toho, co se právě s pojmem operety nyní spojuje nerozlučně. Mikado měl v jiných městech větší úspěch, ale právě jen jako specialita, a již proto, že jeho pěkné stránky záležely nejvíce v provedení jinému personalu nenápodobitelném, nedá se mysliti, že by právě tato anglická opereta byla počátkem lepšího obratu ve vývoji operety na pevnině. Genre ten má zároveň tou dobou veliký nedostatek novinek, který ve Vídni vynáší na povrch i nejprázdnější hudební hlavy, tak že se o vývoji dávno již nemůže mluviti, nýbrž jen o klesajícím nápodobení starších operet, které autorům zjednaly zisk a na čas i jmeno, ale nyní již i ve svém domově velmi nepatrně živoří na repertoarech.

Když se v takových okolnostech opereta uvádí na jeviště národního divadla, jest původní program ústavu toho již zjevně opuštěn. Genre, za jehož slepé a neumělé převzetí z Paříže se hanbí již Němci, vstupuje na národní divadlo jako zlý princip prohlášený, přiznaný a trpěný prý z nouze. Při fraškách zastírán princip ten jinými jmeny, při špatných baletech zapírán ano omlouván příkladem velikých operních ústavů, ale protože na žádné divadlo kromě výdělkářských nevkročila nikdy opereta, jest nyní konec všemu zapírání a omlouvání. Divadelní správa přiznává, že jí s vlastním programem národního divadla nelze hospodařiti, prohlašuje, že se ho vzdává, že staví národní divadlo na roveň s takovými německými divadly, jaká jsou v Praze a v Brně. Proslýchá se, že se kapelníci i s ředitelem bránili zjevnému prohlášení tohoto pádu našeho divadla. Takový odpor kapelníků má vzhledem ke všem okolnostem zcela nepatrný význam, ředitel národního divadla však, když se bránil operetě, hleděl jen zastaviti zjevné důslednosti svého pětiletého počínání.

V Praze jest zvláště politování hodno, vnucujíli se obecenstvu pochybné zábavy operetní, neboť lid náš sám nemá k nim zvláštní prvotní náklonnosti a žene se za nimi teprve, když mu byly napřed vnuceny.

U nás, protože bohudíky nemáme velkoměstského střediska, nepovstaly žádné v pravdě lokální zábavní místnosti, jaké se světem šíří z Paříže, a ani podle těchto vzorů cizích posud nevzniklo nic vynikajícího v Praze vůbec, nadtož v české Praze. Také se již těm a oněm zdálo, že ani nejsme národem, nemajíce nijakých cafés chantants, pročež z ubožáků zpívajících po sprostých hospodách dělány rychle „národní speciality," abychom národem byli, ale již z venčí prozrazuje úprava takových produkcí v Praze, že přese všechno vnucování neexistují pro slušnější obecenstvo, kdežto na německé produkce toho spůsobu, jsouli Praze, vzdělané obecenstvo české nechodí. A jako se Praha obejde bez pochybných těch místností zábavních, do kterých v jiných městech chodí tisíce lidí, tak obešla by se též bez operetního divadla a mohla by za to soustřediti české obecenstvo k lepším, třeba také lehčím požitkům. Zkáze, která mezi námi zdola tak nesnadně vrůstala do lepšího duševního základu, daného našemu lidu v městech jazykovým osamocením a mravními účinky národního probuzení, dopřává se nyní vstupem operety do národního divadla, aby mohla na něj působiti s největšího vrcholu. Máme tak málo pravé intelligence s uměleckým a literárním vkusem a ještě posilňujeme duševní pohodlí měšťanstva vynášením nejnižších slabostí, dřímajících v lidu.

Jakkoli tedy faktický rozdíl repertoaru již ani nebude veliký, přec opereta v národním divadle označuje novou periodu, konce klamů a sebeklamů velkého toho ústavu národního. Dlouholi může nové období takové trvati, jest velmi nesnadno říci, protože jest ve veřejném mínění všechen lesk s jmena národního divadla setřen a otázky s ním souvisící nevzbuzují již nijaké duševní činnosti. Příliš nesnadno jest věřiti v omezení operety na měsíce červenec a srpen, které se pokládají za ztracenou letní sesonu u nás jen z důvodů dosti pochybných. Když po premiéře Excelsiora lidé nezkaženého vkusu trnuli, řeklo se, že jest to jediná pomoc, kterou zná divadelní správa na odvrácení velkých škod v měsíci srpnu, ale Excelsior opakoval se pak po dvě léta v zimě, v létě a po něm i Flik a Flok. Mimo to jest repertoarní nouze naši zpěvohry té doby taková, že divadelní správa v nastalé nesnázi neodolá pokušení, na př. po 15. září na místo zmařeného představení zpěvohry nebo činohry nevhoditi v pozdní hodině odpolední operetu, k níž má posud velikou důvěru, než některou z oněch výpomocných her, o jejichž odpudivém účinku se po jejich nesčíslném opakování již dostatečně přesvědčila. Masopustní doba bude velmi vítanou záminkou, aby se k baletu a frašce přidružila také opereta, a tak podle dosavadních zkušeností můžeme očekávati, že zůstane toto nové požehnání sotva pro formu úplně vyloučeno z některého zlomku divadelního roku Ale provozování operety v létě postačí k tomu, aby se způsobily velmi zlé následky. Nejmakavější budou na personále. Není starostí kritiky, že již nemáme pro operetu onoho ensemblu, který svým časem pojišťoval aspoň některým plodům toho druhu provedení působivé a v některých částech i výborné; jde jí však o to, že za nic na světě nemělo býti dopuštěno, aby byl v operetě zaměstnáván personál, který má náležeti národnímu divadlu. O přesném oddělení personálu činoherního a zpěvoherního od operetního není řeči u nás, kde členové

zpěvohry hrají pantomimy v baletech a baletní mistr musí mluviti: také operetu budou pozorovati členové naší činohry a zpěvohry. Nažeteli jsme se dosti uměleckých ztrát, které jsme utrpěli operetou na starším personálu, a nyní jest v nebezpečí stejném všechno mladší pokolení jeho. Materiálu hlasů a talentu není u nás takový nedostatek jako noviců skutečného umění, kteří by dokonalou techniku spojovali s pravými pojmy o uměleckém povolání. Při našem divadle naprosto schází všechno vedení ve způsobu tom i schopnosť k vedení takovému, a nyní plní správa jeho hlavní tuto povinnosť svou k pozdějším letům ústavu zavedením operety, tedy čirou negací uměleckého vzdělávání. I nejvýtečnějším představovatelům operetních postav, kteří mají „světové jmeno“ stejnou modou naší doby jako Pařížští krejčí a závodní jockeyové, se přese všechnu technickou virtuositu jejich může pouze přezdívati umělců, a to rovněž jen z mody; z pravidla však není příznakem provádění operet pouze frivolnosť účelů, nýbrž také povrchnosť prostředků. Zdali našemu personálu a jmenovitě velkému počtu jeho mladších členů jest potřebí takového cviku, není pochybno.

Ale kterak může divadlo očekávati pokroků jemnosti vkusu, hloubky názorů, opravdivosti citu při obecenstvu, jemuž rozšiřuje ustavičně jen obor nejnicotnějších dráždidel? Kterak možno se domnívati, že má vážné umění velkolepého slohu nějakou budoucnosť na jevišti, na kterém jest také ještě opereta možna?

V čas otevření národního divadla počínali jsme míti národní ústav umělecký, ale v samém zárodku zničen jest tento drahocenný majetek náš: té chvíle udržujeme nesnadně velké divadlo, které nás v Praze zastupuje společensky, ale naší vzdělanosti nikterak není ke cti.

O vlastní hudební obecenstvo, k němuž asi náleží veliká většina laskavého čtenářstva těchto řádek, není obavy, že by mu kterákoli opereta byla nebezpečnější než Excelsior, Myrrha a jiné posavadní akvisice nynější divadelní správy. Naše nynější hudební hnutí z části již samo sobě nahrazuje, čeho se mu nedostává zanedbáváním nejlepšího umění v divadle; opravdové hudební vzdělání počíná se šířiti v mladším pokolení našem a kde mluví k otevřeným srdcím Beethoven, Mozart, Schumann, Wagner a Smetana, tam si nemůže pomocí tancechtivých nohou dobývati půdy Strauss a ještě méně Suppé. V divadelním obecenstvu však jest jen zlomkem obecenstvo v pravdě hudební, aniž jest ve všem divadelním obecenstvu míra všeobecného vzdělání stejná. Když tedy v jistých okolnostech přátelé jak literárního tak i hudebního umění přestanou míti zřetel k divadlu ve svých duševních potřebách, trávíce hodiny určené pravému setrvání mysli a povznášejícímu okřání při dobré knize a při skutečném uměleckém díle doma raději, než by utráceli čas a důstojnosť svého vzdělání při zábavách polosvěta, velká část obecenstva Pražského a českého vůbec bude se domnívati, že co národní divadlo činí, dobře činí, a jeho duchem že vždy sluší se říditi. A tam, kde mají v bytech piana pro to, aby si s nimi hráli, budou si mladé dámy opakovati melodie z Cornevillských zvonků a jejich matinky budou se domnívati, že dceruška tráví čas velmi užitečně, třeba slečince při hře hlavou zněla slova: „Kryjte, co se krýti dá, jevte, co se jeviť dá!“ Mohla by se napsati knížka o působení divadel také v tomto

směru, o šíření pošetilých vtipů a hrubých žertů i sprostých melodií a rytmů s jeviště do nejširších vrstev lidu: zde buď jen na příklad konstatováno, že jest rozšíření surově sprosté mazurky z Excelsiora již až po vesnicích českých záslubou správy národního divadla.

Jen zcela mimochodem náleží v těchto listech podotknouti, že se operetou finančnímu stavu divadla dodá jen poslední rána, i jestli snad z ní vzejde v měsících letních větší příjem, než jakého by nynější správa divadla dosáhla bez ní. Za to však jest důležito, i v referátě pouze uměleckém konstatovati, jak hmotné nesnáze divadelní správy působí také na odborné zpravodajství. Kdežto lonského roku ředitelství divadla pomocí nahodilého osobního spojení potlačilo uveřejnění závažného protestu velkého počtu hudebních spisovatelů proti správě zpěvohry a divadla, letos deputace divadelního družstva s rozmanitými důvody, prosbami a nátlakem vynucují na zpravodajích denních listů „ohled k hmotným nesnázím," totiž chválu nebo mlčení. Ohromný to rozdíl v okolnostech a v sebevědomí správy národního divadla za pět let! —

* *
*

Konec mnohých nadějí, skládaných v národní divadlo a nyní na delší dobu patrně zmařených, spojen jest s koncem periody, ve které umělecký personál národního divadla byl v jádře týž, jako dříve v prozatímném divadle. Již od časů Smetanova řízení zpěvohry naší až do proměn v poslední době sběhlých byli základem ensemblu pánové Josef Lev, Karel Čech, Antonín Vávra a Leopold Stropnický, a dámy slečna Sittova a paní Fibichová. Dlouhou dobou, která minula za jejich záslužné činnosti divadelní, jest ensemble ten nyní velmi podstatně roztržen: členové jeho z největší části rozloučili se s posavadními obory svými nebo s jevištěm vůbec a nové, většinou zcela mladé pokolení pěvecké dává zpěvohře naší ráz podstatně proměněný. Z té příčiny jest tenkráte povinností našeho rozhledu, obrátiti pozornosť čtenářstva k umělcům, s nimiž se obecenstvo přítomným obdobím rozloučilo.

Jest to přede všemi Josef *Lev*, veterán zpěvohry české, který tohoto jara odešel na odpočinek, jsa uznáván za mistra zpěvu, jemuž podobného nynější pokolení neznalo ve svém národě, a za jednoho z mužů nejzasloužilejších o první dobu samostatného divadla českého. Po všem, co se o Lvovi proneslo za slavnostního rozloučení jeho s divadlem, možno přestati na vytknutí té pravdy, že z divadelních pěvců našich Lvovi nejjistěji kynula v cizině sláva a skvělejší odměna, které nedal přednosť před cennějším a záslužnějším působením ve vlasti, a že zpěvní techniku, za naší doby vůbec vzácnou a u nás jinak velmi zanedbávanou, spojoval s opravdovým zápalem pro umění. Třeba tedy nyní čekáme nejvíce na rozvoj deklamačního zpěvu a moderního dramatického umění v mladším pokolení pěveckém, Lev přece zůstane vzorem, o němž si můžeme jen přáti, aby ho bylo co nejhorlivěji následováno na omezení ochotnictví a naturalismu pěveckého.

Ode Lva přešlo prvenství mezi barytony rychle mezi nejmladší pěvce zpěvohry naší: již dlouho před odchodem jeho bylo rozhodnuto, že jest divadlu na vždy ztracen Leopold *Stropnický*, který za ním nej-

blíže kráčel na dráze zpěvoherní. Neštěstí Stropnického vzbuzuje nejvřelejší soustrasť, an v rozkvětu sil jest zdrcen jednou ranou a odsouzen k živoření; a konec, který tím učiněn jeho divadelní činnosti, má i něco tragického. Dary, kterými příroda obmyslila Stropnického, byly pěkné, ne však fenomenální, a jeho příprava k umění zpěvohernímu z největší části jen nahodilá a pouze praktická. V hlavních věcech byl samouk a nebyl již tak mlád, jako se zdálo, když se mu dostávalo příležitosti osvědčovati svou horlivou snahu na uměleckých úkolech první třídy, a když se mohl vyzouti ze zaměstnání podřízených a snaze upřímnější nesvědčících. Přirozené nesnáze jeho postupu od partie k partii, pocházející z těsných poměrů české zpěvohry, výborně působily na jeho rozvoj. Každé nové posice bylo mu čestně dobývati a hájiti, a účinky tohoto napjetí bylo znáti na všech jeho větších krocích divadelních, které obyčejně byly též pokroky. Mámeli dnes na mysli, jak čestně Stropnický plnil veliké, různé požadavky partií Mozartových a Smetanových, nemůžeme snaze jeho odepříti sympatií ani respektu ve svých vzpomínkách. Ani vrozené nadání ani vzdělání jeho nebylo tak velké, aby byl mocně uchvacoval mnohotvárností dramatických výkonů, jeho roztoužené pololhlasí zůstávalo manýrou a jasná artikulace hlásková nebyla tou měrou spojena s pravou dynamickou a délkovou plastičností deklamační, aby byla zcela odůvodněna bývala pověsť jeho deklamačního zpěvu: ale svědomitosť jeho dbala všech cest ke zdokonalení, které jí byly známy a přístupny, a tak byla oblíbenosť jeho v obecenstvu spojena také s vážností všech, kdo o jeho výkonech soudili přísněji. Když se domohl partií nejpřednějších, stávaly se citelnými některé křehkosti jeho hlasu, a sotva se těšil po krátkou dobu též volnější existenci hmotné, nenadálá katastrofa všechny výsledky jeho přičinění zmařila!

S místa dramatické primadonny přestupuje paní Marie *Sittová* do postavení primadonny koloraturní, ve kterém jest naší zpěvohře sil jejích mnohem více potřebí; za nedlouhou dobu pak se úplně s divadlem rozloučí paní B. *Fibichová* a jak se praví, též pan Karel *Čech.* Velice těžce bychom nesli, kdy by bylo další působení na jevišti ztrpčeno umělci, který po Palečkově odchodu rychle zaujal místo prvního basisty v naší zpěvohře s velkým a trvalým úspěchem a získal si o ni nezapomenutelné zásluhy, když jeho vynikající vzdělání a vzácný umělecký smysl byl podporován mohutným zvukem jadrného, vysokého basu a neúnavenou čilostí tělesnou, a litovali bychom toho velice, kdy by pan Čech byl přinucen, rozloučiti se s divadlem, kterému může konati velmi čestné a důležité služby i na dále; rovněž tak bolestně by se nás však dotklo, kdy by při rozloučení s paní Fibichovou nebyly co nejvřeleji uznány vzácné vlastnosti této ušlechtilé umělkyně, její důležité účastenství v nejlepších činech naší zpěvohry a podstatné zásluhy o nejpěknější stránky hudebního života českého, v jehož oratorní části nebudeme vážné pěvkyně naší bohdá zbaveni ani po jejím odchodu od divadla.

Naposled zůstává zaznamenati odchod umělce, o kterém šíře se vysloviti při této příležitosti pisateli přítomných řádek jest neodolatelnou potřebou vnitřní. Jest to pan Antonín *Vávra*, po mnoho let přední a po drahné doby jediný tenor vážné zpěvohry české, který

jest té chvíle proti své vůli členem opery Rotterdamské. Jako nikdy dříve ani té chvíle zpravodaj nechce mu býti naprostým chvalořečníkem, když vyznává, že jest mu ctitelem neomezeným. Pan Vávra jest veskrz umělec vyššího posvěcení, jací jsou vzácní na divadlech vůbec; v něm svítí a hřeje jiskra toho nadšení posvátného, které si klestí každou cestu ke kráse, i nejpříkřejší. Jest neobyčejně zajímavo, pozorovati z této stránky prostředky a rozvoj umění páně Vávrova. Zcela nevšední dramatické nadání s jemným smyslem hudebním, ušlechtilé vzezření a sympatický hlas jsou hřivna, z níž mu nebylo těžiti bez obtíží. Čím výše spěl od menších lyrických partií, čím úsilovněji vzdělával svůj hlas, tím skrovnější zdály se síly jeho tělesného ústrojí, tím nepoddajnějším jevil se hlas jeho k jemné technice, do níž jej pěvec vpravoval, a tím křehčím při větším namáhání, kterého na něm žádal. Všeobecný byl dojem, že jsou bezcitou hmotou vyměřeny dosti úzké meze uměleckému rozletu Vávrovu. Byla doba, kdy po několikaletém záslužném a sympatickém působení v partiích skrovnějších hlas jeho zřejmě účinkem přílišného namáhání značně ochabl, nedával ovládati své intonace a stával se trvale křehkým a drsným: a přec náš pěvec tehdy byl na počátku velkého rozletu uměleckého. Pisatel této vzpomínky s ním nikdy neměl osobního styku, aby se byl dověděl, kterak vyrovnal neohrožený umělec osudný spor mezi svou potřebou, ustavičně pokračovati, a potřebou hlasu svého, opatrně odpočívati, výsledek však záhy překvapoval všechny, kdo v Praze měli sluch otevřený ušlechtilému umění zpěvnímu. Dramatické a pěvecké pokroky Vávrovy triumfovaly v době nepříliš dlouhé nad předsudkem a odporem obecenstva, nad nějž vášnivějšího si podnes nelze představiti.

Asi po osmi letech ještě živě si vzpomínám, s jakou naprostou bezohlednosti obecenstvo odmítlo jednoho večera v prozatímném divadle Masaniellovu ukolébavku, když ji Vávra zazpíval nad míru ušlechtile a pečlivě: a týž umělec rázem dobyl v národním divadle nedůvěřivého obecenstva i tenkrát, když po prvé zpíval nesmírně namáhavou partii Dimitrovu a velké dramatické úkoly Lohengrina a Dalibora!

Neobyčejný to zjev v pamětech divadelních umělců, a že byl u nás možný, jest jedna z nejutěšenějších vzpomínek na první dobu národního divadla, zůstávajíc důkazem, že tehdy v obecenstvu Pražském vkus a cit pro umění dovedl překonati i nejsilnější nedůvěru a předsudek. Této době Vávrova působení na národním divadle budiž přítomnými řádky zachována vděčná vzpomínka, ať se budoucnosť obrátí jakkoliv. Kdo poznal všechnu rozmanitosť partií, ve kterých Vávra vystupoval na národním divadle, neodepře mu uznání jako opravdovému a znamenitému umělci dramatickému. Jeho pojímání i představování má poesii ryzího uměleckého citu a hloubku i sílu vzácného ducha: přesné důsledné individualisování má při něm hlavní podporu v bohaté, jemné mimice obličeje. Jistá ostrosť a tvrdosť vrozená pohybům někdy poněkud vadí čisté plastické stránce jeho zjevu, ale důsledná vnitřní správnosť a případnosť jejich, ohnivosť a bouřlivosť i kavalírská noblessa i vznešená důstojnosť zastírá docela onu fysickou zvláštnosť v celkovém dojmu. Mimo to mají všechny jeho pohyby dokonalou přirozenou pravdivosť, a nikdy nepostřehlo na něm oko stopy

gestového nadsazování ochotnického neb oné domnělé elegance měkkých, okrouhlých pohybů, kterou se před našima očima na zpěvoherní hrdiny často přenáší pochybná svůdnost obmezených komptoaristů. Technická jistota hry Vávrovy dostoupila v celé řadě velkých úloh skutečné virtuosity. Ale všechen vznět jeho lásky ke kráse sálá z jeho tónu. Zvuk jeho hlasu podroben jest změnám tělesného zdraví jeho; nikdy není veliký, ale za dokonalé disposice dosahuje i značných zevních účinků a jest přesvědčivě výmluvný i na tónech, kterým ob čas fysické i duševní napjetí pěvcovo dává ostrý přídech přes jeho zjevnou péči o vyrovnání tónu a zaokrouhlení fráse hudební. Z tónu Vávrova mluví každé naladění, skladatelem žádané, s živostí, která se vysvětluje v momentech nejhoroucnějších, nejsnadnějších: posluchač poznává, že jest pěvec cele unesen uměleckým dílem, které tlumočí. Účinkem toho jest někdy pohyb a výkřik prudší, než jaký by pošel z klidné rozvahy a dokonalé fysické sebevlády — a přec ani v okamžicích usnesení téměř exstatického nadšený pěvec mimo měřítko kvantitativní neztrácí jistoty ani ve hře ani ve zpěvu. Kdo mnoholetým stálým pozorováním poznal, jak Vávra přemáhá těžké hmotné překážky, neznaje oné chladné vypočítavosti, která vzdaluje od sebe stravující rozechvění, a přece s podivuhodnou pozorností rozděluje akcenty a obyčejně též děle své síly, neodepře sympatie a úcty ani takovým výkonům jeho, kterým tělesná jeho disposice není přízniva. Ano překvapující bývá obratnosť, s jakou přemáhá i velké obtíže indisposici.

Jest velmi na snadě myšlenka, že pisatel přítomných řádek bude po těchto slovech pokládán za zaslepeného k slabým stránkám jeho výkonů, stížených indisposicí. Nebylo by většího omylu: nikdo v celém divadle asi necítíval jich živěji a bolestněji než právě ten, který nejvíce ctí pěvcovu lásku k hudební kráse a nejvíce toho lituje, když vidí ideální snahu zápasiti s pouhou hmotou třeba se zdarem, ale přece s takovým umenšením výsledku, že nelze umělci vymysliti trpčejší pokuty za vzlet a nadšení. Jak mohou někteří nejen vzdělaní ale i umělecky jemnocití lidé býti roztrpčeni některým takovým zjevem, jenž pouze dokazuje, kterak hmota závidí duchu, a rušiti si dojem výkonu dýšícího nejkrásnějším uměleckým duchem pro nedostatek lesklého tónu, plynoucí z nejmalichernější příčiny hmotné a umělcem na tu chvíli neodstranitelný, zůstane nám vždy docela nepochopitelnou záhadou, třeba bychom netečnosť nevzdělaného a necítícího množství ku podstatě Vávrova umění uznávali za úkaz docela pochopitelný a přirozený. Dlužno doložiti při tom, že ani za méně šťastných večerů nebývá se báti nijakých nehod ve zpěvu Vávrovu: jeho hlas v okolnostech těch na některých místech nepronikne, na jiných nemůže užiti žádoucího důrazu, ale překoná bezpečně i místa nejchoulostivější podle všech novějších zkušeností.

Komu jde o celý umělecký výkon, komu jde o Dalibora, Lohengrina, Ottavia, může se těšiti pravým uměleckým požitkem při výkonech Vávrových a vděčen mu býti za dramatické zjevy výtvorům básníků nad míru věrně vyhovující. Smetanův Dalibor dojista zůstane v naší vzpomínce nerozlučně spojen s představováním Antonína Vávry, nad

nějž nám nikdo hlouběji z vlastní duše nezazpívá: „Tou cestou kráčím k nebes výšinám.“

Možno zrovna očekávati, že po celou řadu desetiletí jeho nástupcové v této partii budou pouze dokazovati, kterak sebe krásnější hlas nepřekoná účinků jeho ryzího umění.

Po několika letech nepopíratelných skvělých úspěchů indisposice Vávrovy poněkud se rozmnožily a způsobily proti němu rychle předsudek, jeho částečným účinkem jest tichý odchod jeho od českého divadla. Bylo vždy litovati, když se tak výtečný člen ensemblu vydával nejhrubším posudkům prázdných hlav za disposice rozhodně nepříznivé; některá partie, která mu nesvědčila, ještě rozmnožila odpor proti němu. Té chvíle nelze než pokládati jej za ztracena pro zpěvohru naši. Tyto řádky dokonce nejsou psány proto, aby jakkoli prakticky působily na obecenstvo nebo na divadlo; pisatel jejich pokládá ztrátu s odchodem Vávrovým spojenou za nenahraditelnou na dlouhý čas, ale té chvíle ani nechce ničeho prorokovati. Přeje si pouze z celé duše, aby v české zpěvohře neovládly mladistvé hlasy, jichž vlastníci nemají ani naděje státi se umělci. Tento druh zpěváků nyní plní již i divadla velkých národů. Učiniti z poctivého řemeslníka a třeba z kočího „umělce,“ není dnes nic vzácného. Při Hamburském Bötlovi stalo se to nad míru rychle, a jen jeden zpravodaj počínal si při tom s pravou úctou k umění. Vyhnuv se zdaleka pokušení, bývalého kočího nazývati umělcem, psal, že „*to*“ má pěkný hlas, že „to“ není mnoho intelligentní atd. Umělec musí duchem vysoko vynikati nad obyčejnou míru lidí opravdu vzdělaných, nesmí tedy mimo vše jiné býti vůbec bez vzdělání.

V Pražských ulicích za starodávna.

Líčí

dr. **Zikmund Winter.**

(Dokončení.)

Jdouce přední ulicí Malostranskou, slyšíme na podiv mnoho cizího jazyka. Slyšíme mluviti vlasky, německy a to více, nežli jsme se nadáli. Blízkosť stolice císařovy zjev ten vykládá. Co zlatník v ulici, to cizinec; co kupec, to větším dílem též cizinec. Však honem! pospěšte k loubí do rynku: tam hluk. Nějaký erbovní pán — říkají Jan Czyrner z Lebendorfa — je tu bit u krámu vzteklého Vlacha Mikuláše svíčkou voskovou (r. 1592). Přicházíme právě, an rychtář zavazuje oba rváče „na česť a víru,“ že postaví se oba soudu a dostojí. Urozeného sebrati nesmíval žádný městský rychtář, kdy by ho byl sebral do šatlavy, sám by z toho velikou měl těžkosť. Proto si ho jen čestným slovem zavazoval. Vlacha patrno s sebou vléci nechtěl, poněvadž by krám jeho kupecký byl prázden ostal. Tu sedí hrstnic, čili žen na hrsti prodávajících, řádka dlouhá — jsou všecky nějak tuze myslí pohnutých. Nechať nám nejkrajnější z nich, paní Anna,

poví, co sobě Vlach s panem Czyrnerem udělali, oč se svadili a bili. Paní Anna dí: „P. Czyrner přišel ku krámu Mikuláše Vlacha a mluvil k němu německy, ale já nevím co, neb německy nerozumím, a ten Vlach se vychejlil z krámu a dal panu Janovi pohlavek, až třesklo, a táhli se za voskovou svíci, tak že ten Vlach pána až do polu života do krámu vtáhl a uhodil ho za krk svící. I vzkřikla Lidmila hrstnice: Zrádce vyjedený již ho zabil, a Káča hrstnice řekla: Kmotra nelekejte se, však je svíce voskova!“ Z knihy soudní (arch. Pr. č. 1126, D. 25) ovšem víme to, čemu hrstnice nerozuměla. Vlach volal pánovi: „Zaplať, cos mi dlužen!“ A moudrý pán v odvetu děl: „Pojď ven, já tobě hned zaplatím!“ A zdvíhaje pěsť dával neomylně na jevo, jakou bernou mincí míní platiti.

Asi dvě léta před tím měly věnečnice, které seděly trochu podál za hrstnicemi v loubí na rynku, podívání příšerné. Prali se tuze dva Němci v službách císařských postavení, a při té zlé bitvě, v které jeden druhému uťal nos — nic, zhola nic nemluvili. Koupíme sobě za dva denáry věnec dobře pečený, a hovorná babka nám poví, jak že to bylo: „Hanuš Haydnenreych, císařský celtšnajder, stál naproti mému krámu, potom šel vejš před starých Primasovic, odtud zase k mému krámu se hnali, všecko mi z krámu rozbořili, uhlí na sebe rozsypali.“ V tom vpletši se do hovoru mladá věnečnice vypravuje: „Běžela jsem okolo sloupu, abych matku vytáhla ven ze stolice, aby jí neporazili. Minych krvavil tak, že nám chlíb i žemle krví ostřikl, a nic žádného lání jsem od nich neslyšela, ani nic žádný slova nemluvil!“ (Arch. Pr. č. 1126, B. 28.)

Toť se rozumí, že soudové rváčům lepších stavů nedávali na trest usekávati rukou, byť se třebas až do chromoty druh druha uráželi. Soud podával je na smlouvu. Vítěz musíval raněnému platiti za „suché“ rány méně, za „krvavé“ více. A když se nemohli o náhradu shodnouti, nalezl soud sám, kolik si mají zaplatiti.

R. 1573 urazil Václav Žezhule Kateřinu Slanskou suchými ranami. Měl se smluviti s ní; nesmluvil se, že prý „chce za suché rány mnoho.“ Ale Kateřina uvedla soudu živý příklad, prý „Jan Žižka s Kašparem Trenčínských když o dosti skrovnou věc smluviti se nemohli, padesát kop za ouraz jest přisouzeno.“ Páni tedy přisoudili za její ouraz 35 kop (arch. Pr. č. 1143, 16).

Vycházíme z loubí na rynk Menšího Města. Krásného českého orloje tu nemají, ani radnice tak pěkně zdobené jako Staropražští. Ale instrumenty k veřejným pokutám — pranýř a trdlici — tu mají stejně. Na rynku pozorujeme několik domů pěkně malovaných. Jsou to byty šlechticů. Však běhají sluhové sem tam; jezdci do vrat vcházejí, jezdci ze vrat. Bylotě v té Malé Straně živo! Měli jsme tenkráte ještě své české pány. Zahneme podle paláce za roh skrze fortnu nebo branku k Oujezdu vedoucí. Tu je klidněji A přece ne! Nějaká žena sednatě tu pláče před domem stojíc a rukama lomí nad hromadou domovitého nábytku, nad stolem, lavicí, truhlami a šaty pernými i několikem sukní sem tam pohozených. Lid se kupí kolem. Vychází z domu Malostranský rychtář. Poznáváme ho po palcátě a postřehujeme ho tu v divné funkci ouřední: vyhazoval z domu. Žena nechtěla

se z domu stěhovati, domácí pán tedy zjednal sobě právo, a právo ji se vším všudy vyndalo. Na všecko byly rychtářovi sazby usazeny, jenom na vyhazování ne. Čteme v „taxách na rathouze“ r. 1598 snesených: „Od vyhození z domu, jak se s kým umluví podle podstaty zaneprázdnění; pacholkům rychtářovým, co rychtář uzná slušného. Osoby stavu panského co domácí dávají toho dvojnásob anebo jak se kdo umluví; židé třetinu vejš.“ (Arch. Pr. č. 324 a č. 326.) Vyhozených věcí na ulici lhostejně zanechav, rychtář bral se po svých. Někdy na samé ulici vykonal vyhozený licitaci, jak na příklad Ludmila Klemptová vypravuje v knize (arch. Pr. č. 1126): „Viděla jsem, když Martu Sedláčkovic z domu vyhazovali — šaty ložní, truhly — koupila jsem od ní almary dvě stary, 2 štoky dubovy za 18 grošů.“

Kdy bychom sešli stranou v ulice odlehlejší od rynku, neviděli bychom života mnoho. Tu a tam děti před domem skotačí a dovádějí anebo ani těch nepostřehl bys, jsouce v domečku zavřeny. Vždyť jsme v ulicích obydlených dělnou chudinou, a ty ulice oživou teprve s večera, až se otec s mateří z díla vrátí. Divno dosti, že i takových samot, chudičkých zloději sobě vyhledali na lup. V téže době, co se Prahou touláme, vyloupen byl plavec nad ouvozem Šimon. Strojily se na odlehlé domky Pražské dvě zlodějky spůsobem dosti chytráckým, jenž stojí i po třech stech letech za vypravování. Jedna pravila druhé, že „půjdou na procházku na Karlov, budouli moci do kterého domu přijíti, že tam lidé doma nebejvají, že bývají na polích.“ Koupili žemličku, budouli kde psi štěkati, aby jim po kusu metaly. Do mošny vzaly hák plavecký, aby jím stočily zámek. Ale na Karlov nešly, než šly nad ouvoz a tu na domek Šimona plavce zvonily. Pachole jim otevřelo. Blažková, jedna z nich, optala se kde otec? „Plavá!“ odpovědělo dítě, „a matka je na poli.“ — „Budeme se k vám stěhovati, matka přijde hned domů z pole, tu máš krejcar, dones piva hořkého a za bílý peníz svitek!“ Dítě vyšlo, zlodějky vešly. Než se klučina vrátil, stočily zámek od komory, vzaly kalhoty, plášť, cejchu; vyloupaly truhlici — ale nenašly v ní nic než 40 vajec „s tykvicí.“ Šimon za čas potkal „žebravého ve svých kalhotech, dal na něho právo, a tím vyzrazeny zlodějky. (Arch. Pr. č. 1122.)

A když tak zavadili jsme o zloděje, vyznejme, že nekradli za bíla dne jen v odlehlých ulicích. Zlatníka Krištofa okradl nějaký „nidrlant“ v ulicí přední, živé, do náměstí vedoucí ze schodů zámeckých, a to právě, když byl zavřev krám odešel k obědu. Zlatník (r. 1575) vypravuje v soudě: „Když s čeledí k obědu jsem odešel, krám vylámán a z něho dva koflíky stříbrné okolo 7 hříven vážící, jiný pozlacený, též jeden zlatý od 60 dukátů, pás a jiné drobné věci za půl třetího sta kop.“

Den již již se nakloňuje k západu. Potkáváme selské vozy, any se ubírají k Pražským branám s jinačím nákladem, nežli stály ráno před branami. Vozka nebo sám pán sedí na koni u voze zapřaženém a přes tu chvíli ptá se jeden na druhém, nezapomnělli čeho v Praze nakoupiti, aby se hospodyně nehněvala. „Přísahal bych na tvém temeni,“ slyšíme venkovana nemálo hulákati, „žes něčeho pominul, máš zbahnělý mozk, až přijedeme domů, vypere nás hospodyně oba po hlavě z vrat,

uvidíš!" Pozorujeme, že jsou oba, pán i čeledín, nějak ochváceni: jakž ne? Nevezouť sílu Pražského piva jen ve voze, alebrž i v hlavě. V Praze pivo dobré, blahoslavené: na ves pošle panský pivovar sedlákům lektvary; proč by sobě tedy v Praze nenahrazovali?

V tom slyšeti hlahol zvonu od Matky boží, kostela nejbližšího, kde se potulujeme. Div divný! Jakmile ve zvon uhozeno jen do několikráte: hle, pozorujeme, že v ulici všickni chodci biryty, čepice, klobouky a jiná přikrytí svých hlav snímají a někteří z prostších — obzvláště ženy — na kolena se vrhají a všickni se křížem svatým znamenají. Zvoní se klekání a lidé klekají. Modlí se, jak umějí, aby Pán Bůh skrotil, zničil nejkrvavějšího všech křesťanů nepřítele lotra Turka.

Zatím slunce již neviděti: večer rozvaluje svoje šeré stíny nad město. Tu pozorujeme v prostičkém kaftánku s filcem na zádech a s kordem po boku tovaryše řemeslného, an hledá hospody cechovní. Před chvílí asi vešel do brány. Doufejme, že hospody a odpočinutí brzy došel; přikazovalyť řády řemeslné: „Na domu, kdež hospoda jest, má tabule s merkem neb znamením (toho neb onoho řemesla) malovaná býti přibita, tak aby tovaryši vandrovní, kde hospoda jest, poznati mohli." Doufejme, že tovaryše příchozího „pan otec" dobře přivítal a tovaryšové starší ještě dnes podle své povinnosti svého cizího kollegu vyzpovídají, odkud jest a kam chce, a to na něm přezvědouce že ho na groš cechovní poctivě pohostí a „poctu" mu vzdají.

Tu již potkáváme dělníky z díla domů se beroucí. Na vinicích v Nebozízku, nad Oujezdem i u Siona již odtroubili, a čeleď viničná s kratcemi a motykami kráčí směřujíc ke bráně ven. Zde jdou tesaři s ženami. Některá vleče hrubý špalek; jiná má u valném pruhovitém fěrtochu obšírnou hromadu třesk. K těm špalkům a třískám za mnohá léta mívali tesařští dělníci právo. Roku 1585 jim to zapovídali, prý „mívali obyčej na svatvečer každý po hrubém špalku neb tesanici a štěpině od hospodářů domů sobě bráti; ten obyčej že teď minouti má, aby na lůnu (mzdě) dosti měli." (Arch. Pr. č. 556 a č. 994.)

Také pozorujeme, že všudy před vrata lidé z domu vylézají: jedni stojí druh s druhem hovoříce druzí na kameny při cestě posedají. Někteří chutě sýr a chléb nebo co Pán Bůh za večeři dal, pojídají tak chutně, že jim až od úst poprchává; jiní tisknou k sobě kučeravé děti své neb na loktech je houpají a všickni sousedsky a důvěrně sobě vedou.

Nejeden žebrák, jenž celý den ležel na schodech kostelních neb na ulici leckde, teď zvolna béře se domů, nejeden do postranní krčmy, aby sobě za svou těžkou práci večer drobet přilepšil. O takových chlapících čteme v řádě městském z roku 1585 ode všech tří měst Pražských svoleném tyhle pěkné věci: „Z strany lidí žebravých, kteréž mnozí hospodářové, nájemníci a šenkýři vysílají na žebroty a což mezi lidmi vyžebří, to potom u nich prohrají a propíjejí: kdo takové bezbožné, vožralé chodce a štercýře přechovává, městského práva a živnosti zbaven býti má." (Arch. Pr. č. 326.)

A poněvadž totéž r. 1598 zase samým císařem se zakazovalo, soudíme, že bez přetrží moudří šenkýři žebráčky sobě na výdělek najímali.

Kdož nebyli najati, užívali své samostatnosti: napivše se dle možnosti chodili spát na sladovny, do vápenic a k břehu na haldy nic nebojíce se instrukce, která vydána byla r. 1598 „inspektorům nad čistotou:“ „aby takoví zaháleči po sladovnách, pivovářích, ve vápenicích, po březích mezi haldami své stanoviště mající byli s pomocí rychtáře a písaře rozptylováni a tříbeni“ (č. 326).

Také pozorujeme teď za šera víc kejdařů, nežli ve dne chodili, a muzikářů i pištců. Tuhle také v rozedřeném kožiše kráčí pomalu hudec nevidomý nesa nějaký baňatý nástroj struněný — tamhle jiný nesoucí „kolovrat.“ Ti všickni kejdaři a hudci směřují do Pražských krčem a hostěnic, kde bude za chvíli veselo. Však již dosti hluku tropí tuto ti pijané pod besídkou v ulici na pivě Rakovnickém sedící a přes tu chvíli volají toho onoho mimojdoucího „na poctu.“

Již dohovořili sousedé na lávkách a kamenech před vraty, a popřávše sobě srdečně „zdrávi spali,“ ubírali se domů na komory a pekelce; ulice se prázdní, pustne, i potkáváme tu a tam muže až po uši ozbrojené; jsou to sousedé neb jich čeleď aneb i lidé najatí scházející se k radnici na ponůcky. Ponocní „mají kord, voštip, na voštipu konev neb korbel,“ aby obzvláště k ohni bývali na hotově. Mělli hejtman městský své „žoldnéře“ ponocné, mohl si je „po kriksmansku,“ jak chtěl, vystrojiti. Na ty ouřední ponocné bylo měšťanům platiti. U radnice scházejí se tedy ponocní. Očekával už na ně padesátník i někteří desátníci měšťanští, aby ponůcku přehlídli, „zdali jsou to osoby hodné a spůsobné;“ bylli by který opilý nalezen, toho do vězení brali a za tři dni ho tam nechávali. Někdy také purkmistr přišel se jim podívat. Není divu. V tehdejších městech všech velice zhusta ohňové vznikali jednak z neušetření lidského, jednak že mnohá ulice více v sobě měla dřeva než kamene. V touž chvíli z večera tedy purkmistr aneb hejtmané čtvrtní v radnici v dolejším mazhauze aneb na samé ulici mívali k ponocným řeč napomínajíce je k bedlivosti. Měli šetřiti ohně a spolu vedle rychtáře a jeho sluhů měli býti za městskou policii. V této poslední příčině stojí v instrukci (arch. Pr. č. 326): „Poněvadž také ponocní v nepřítomnosti rychtáře a písaře některé rozpustilé lidi do vězení dávají: o těch ponocní hned nazejtří panu primasovi města, proč vzati jsou, též co by od koho jaká zbraň vzata byla, oznamovati povinni jsou, v čemž jim od práva rychtářského překážka činěna býti nemá.“

Dnes sešli se ponocní v samý večer; na odpor tomu v neděli bylo jim „ponocovati“ celý „den“ — a to pro pijany. Ve všední dni na denní policii stačil rychtář jak tak; pořádně píti začalo se teprve z večera. Ale v neděli bývalo jináče. Den Páně přese všecky zákazy oslavován již od rána. I protož r. 1592 snesli se páni: „Znamenajíce to, kterak nejvíce ve dni Páně nedělní a sváteční lidé povahy všelijaké nejvíce se vydávají v opilství a rozpustilosti, odkavadž časté potržky, svády, různice, sekání, mordové pocházejí a ti vejtržní lidé ku právu dosahováni býti nemohou: z té příčiny, aby každou neděli od hodin osmnácti po poledni polovice ponocných ve zbroji v rathouze se drželo, a ti aby pozor na město měli, a kdy by se co přihodilo, podle rychtáře neb sami přetrhovali, za jejichžto práci po dvou groších českých placeno jim býti má“ (č. 326). Oni také v nedělský den pomáhali rychtáři

honiti lidi z krchovů a rynků do kostela na boží službu. V den všední práce jich začala se tedy teprv z večera. Přicházíme právě k tomu, an hejtman dva nejspolehlivější ponocné posílá na věž; ostatní roznětivše sobě svíčky v lucernách, rozcházejí se po ulicích. Ty procházeji sem tam až ke branám, které již jsou zavřeny. Branný, když se na bránu potloukalo, otvíral ještě dlouho do noci, ale ne každému. Kázaltě řád: „Známí a pokojní lidé aby se skrze ně pouštěli, ale osoby, které by dobré zprávy dáti neuměly, aby vně zanechali“ (č. 332).

Strojíme se z rynku Malostranského jíti stranou k sv. Tomáši, odkudž hlaholí nám zvuky a hluky z několika hostěnic. Cestou vyhýbáme se opatrně dvěma měšťanům, kteří sobě neomalené povídají tyhle zdvořilosti: „Ty duše zvyjedená, od šibenice nedověšená!“ Odpověď: „Ti, kteříž sobě městská práva zde kupují, nejsou než žebráci, není možné, aby tak dobří byli, kteří sobě městská práva kupují, jako my, kteří se zde rodíme! Ty nejsi tak dobrý jako já!“ Dva tři mimojdoucí se staví: od železné pánve na rynku stojící, na níž zapálili kus smolného věnce, přibíhají dva ponocní. Lidé praví oběma kohoutům: „Propilli jest který z vás peníze, neměl rozum propíjeti!“ Tím skončila se scéna. (Arch. Pražs. č. 1084 fol. 22.) Rozvadění šli různo. Ale jeden z nich i na odchodě pořáde tvrdil, že jsou zdejší rodiči lepší nežli ti, co se vkoupili do města. Bývalo to všeobecným přesvědčením, a s dojemnou houževnatostí zachovalo se toto hloupé mínění v městech menších našich až po tu chvíli: rodič jim lepší „cizáka.“

Jsme u domu šenkovního. Hledíme dovnitř oknem. Není všecko zelenou záslonou zastřeno: tu několik rozbitých koleček v okně dobře propouští nahlédati do vnitř. U samého okna nějací hrají ve vrhcáby: dále za nimi jiní hrají v kostky „víčka“ o český groš a zdá se, že se brzy do sebe pustí; uprostřed síně stojí v kruhu ženské a mužští držíce se pevně za ruce: dvě mladé osoby různého pohlaví „honí se do kroužku,“ kteráž hra bývala v městech oblíbenou po vší Evropě. V síni prachu dosti, hluků dosti. Někteří také zpívají. Pojďme ulicemi dále.

Jsou tmavy. Blahodárného přepychu: osvěcovati ulice, před třemi věky ještě neznali. Víme (z Roschera a Beckmanna), že ve Vídni teprve r. 1687 ulice osvěcovati začali; ba Nikolai tvrdí, že ták stalo se teprve r. 1704. Byla tedy cesta tmavými ulicemi v noci nemálo nebezpečna, obzvláště šloli několik kumpánů z hospody proti sobě, cestu nahým kordem neb halapartnou hledajících a hmatajících. Co tu po tmě úrazů a bitev! Řády tomu chtívaly, aby chodci noční chodívali s lucernami. Také skutečně potkáváme některé lidi se světlem: ale ne každý má lucernu. Tu jde děvče s cínovou nádobou pro pivo a svítí sobě lucernou; tamo vyšel z domu muž a ženská mu vysvěcuje louči, kterouž pak muž na cestu sobě svítí sám. Teď blíží se k nám hošík se smolnicí nemalou a za ním kráčí pán skvěle oděný. Tu zase jdou a tisknou se ke zdi osoby nějaké zhola beze světla. Stojíme zase u nějaké krčmy: okna osvícená, třísky v chomáči nad vraty na železné dlouhé tyči zavěšené, a hluk i dus uvnitř neomylně svědčí, že jsme u hospody. Tu se tančí. Slyšíme v průjezdě, an jeden druhého se ptá, kolik se od jednoho tance dává. „Dášli dva denáry, dosti bude!“ zní v odvet. V tom vylítl muž z vrat bez klobouku. Stalo se jako onomu

Ondřejovi Měchurovi, jircháři v šenkovním domě Vácslava Deklamátora, když nechtěl platiti, co bylo na řád vypito. Šenkéřka žalovala, hospodář sebral klobouk, a společnosť, která na pití se skládala, jircháře vyhodila. Na ulici nadával šenkéřce psího díla, broukal dlouho a nekřesťansky sobě provozoval (r. 1589 č. 1122, 142). Když lidé začali okna otevírati a volati rychtáře, odcházel člověk bez klobouku. Patrně měl strach; řád Rudolfův Pražským městům r. 1585 vydaný kázal: „Jakž by hodina na noc na celém orloji udeřila, aby žádný piva ani vína na řád dávati nedopouštěl, nebo kteří by koli opilci po hodině na noc a zvonění nalezeni byli, do vězení bráni budou."

Ale ze soudních knih dovídáš se, že právě po zvonění nejbujnější nastával život. Mnozí mívali „v hořením patře rozsvěceno," a proto všude po hospodách a po ulicích vznikávaly bitvy. Moudrý šenkýř choval se k bujným hostům tak jako Nymburská Majdalena roku 1562 (kn. svědomí z r. 1560), kteráž jim rozhodně pravila: „Vyproste sobě ů pana purkmistra a jděte uprostřed rynku v zápas, já vám toho přeji, ale v svém domě nedopustím zápasiti!" A nezápasili ti lidé jen z příčin některakých sobě daných: zhusta se pouštívali do sebe opravdu jen z rytířské bujnosti: pobízeli se v zápas, leda by sílu svoji změřili. Dí Zámrský: „Tento chtěje o síle své pověsť míti, pobízí jiného, aby se s ním sekal, a tak skrze to rány, šrámy, zbavení ucha, nosu, ruky, nohy dochází, ano i život svůj ztracuje." (Postilla 138.) Někteří ovšem pobídli se k bitvě ze slov hanlivých anebo ze staré nějaké kyselosti. I protož nelze podivovati se, postřehujemeli na Malé Straně i v ulicích, kde dnes i ve dne tichosť na člověka jako strašidlo sahá, druhdy život v noci přebujný. Jako ve dne takž i v noci rvávali se tu cizinci spolu i s domácími.

Zatáčíme se z cípu postranní uličky od sv. Tomáše zase k hlavní cestě, kteráž směřuje k mostu kamennému. Rychtář právě s velikým hřmotem vystavuje se sluhami svými dvéře malého domku a jeden z biřiců drápe se na okno a vybíjí je. Co chtějí? Rychtář se přesvědčuje, zdali v tom domečku, jenž chová v sobě čeleď přístavní nezaměstnanou a nějaké podruhy, každý spí, kde spáti má. Někdy lezl rychtář se svými pochopy zadem a tiše — zde to asi nešlo, tudy ten hřmot: však asi nalezne, že každý spí, kde spáti má. V tom otevírá hospodář dvéře a rychtář s lucernou a palcátem vchází. Za kratičko vyvádí člověka řemenem svázaného, jemuž vyčítá s mnohou nadávkou, že se dal v domě mimo čas náležitý ke karbanu najíti. Jeden z biřiců vede ho stranou k radnici do panské kázně. Rychtář s druhými jde k mostu. Tu jde jeden a výská. Rychtář křičí: „Mlč, kujebo, vejskáš jako kep!" a hned lál a „na tisíce later bil." Zpěvák přestal vejskati, ale dobrácky děl: „Milý sousede, co se na mne horšíš, já ti psa jakživ nerozhněval, ani jsem tě jakživ neviděl" — ale nedomluvil — poznav palcát, právo, stichl a šel svou cestou, až zmizel ve tmě.

U mostu hovor, křik! volají rychtáře. Běžíme. Tu blesk fakule, kterou drží nějaké pachole, osvěcuje raněného, s půl životem na prkenném krámě u cesty ležícího. Je to Adam švec, a několik tovaryšů stojí kolem něho nevědouce sobě rady. Příchozímu rychtáři vypravuje Eliáš Tyč, krejčovský tovaryš: „Šel jsem z Starého Města s tovaryši

ševcovskými, zašel jsem tuhle k domu Tomáše Mesiáše a zazvonil jsem. Tehdy přišel jeden s hůry s rynku a řekl německými slovy wos schirstu dich; já mu také německy odpověděl, že bych rád do domu šel, a on vytáhl kord, ťal po mně, a kdy bych ruky, kterouž jsem provázek od zvonce držel, netrhl, byl by mně ruku uťal; a ten jistý ranil tuhle nebožce Adama, až upadl a v blátě ležel, a ten na něj přece sekal; potom ušel a ztratil tu v blátě brunšvický klobouk pod pírem bílým a červeným.“ Rychtář sebral ukálený klobouk, a tovaryši vlekli i nesli raněného z poručení rychtářova k nejbližšímu barvíři do lázně, aby ho vázal a hojil. Surový člověk, který zabil ševce pro nic za nic, slul Hidant, byl tololář a šermíř. (Arch Pr. č. 1126. r. 1588.)

Nedaleko odtud stala se r. 1595 před hospodou jiná veselejší příhoda noční. Ať ji vypravuje mládek Grošík, byltě v té mele a byl sám hodně bit, tedy ví dobře, jak bylo. „Přišel Václav Fencl šenkýř odněkud opilý a začal se s Janem Hlaváčem, hostem svým, práti. Běžel pro kord do komory, a my šli z domu. Tu on šenkýř sám čtvrtý za námi vyběhl, uhodil mne v hlavu, až jsem upadl, a tři na mne vsedli; a on sekal kordem do kola domnívajíc se, že někoho z nás seká, až upadl sám po svéráně do bláta; potom jiní, kteří byli na zdi, bylo jich více než do desíti, na šenkéře, když v blátě ležel, domnívajíce se, že jest některý z nás, kamením házeli a chtěli na něho lešení shoditi, a potom jeden druhému řekli: Gottes sacrament, es ist unser Wenzl! a v tom ti, kteří na mne seděli, vstali a zdvíhali šenkýře a já ledva od nich odešel.“ (Arch. Pr. č. 1126. G. 10.) Nevím, aby některý čtoucí křesťan tomuhle šenkéři německému toho bití přátelského nepřál. Byli ti němečtí šenkéři Malostranští divný pronárod. Slyšte ještě historii Chrištofa Schramela, jenž proslavil se r. 1594 tak, že ho zapsali do soudní knihy. Když se spil, dal se také do hostí, jako jeho předešlý kollega křičel, aby nezpívali. Byli tu kramáři z Kráňska, zedník od Trbiže. Proč by sobě v Praze nezapěli slovinské písničky? Ale Schramel dal jednomu pěstí a po té pral kyjem všecky a oni jeho. Když si navzájem oplatili a nahradili, „kázal sobě dáti šenkýř plášť a klobouk, že půjde pro rychtáře, a když šel spadl se schodů. Žena jeho šla za ním a on jí nedal za sebou jíti, házel na ni kamením“ (č. 1126. F. 29).

Vracíme se mostem k Starému Městu. I na mostě je veselá noc. Jde proti nám nemalá druž, všickni mluví mladými hlasy; někteří popěvají latinskou písničku, strkají se, smějí se, hlaholí. Za nimi jde bradatý pán v reverendě bakalářské a nějak divně zdvíhá svoje tenké nožky punčochami obvlečené a v ohromných střevících tkvící. Hoši sunou se chvíli také za bradatého pána, chvíli ho vedou pod pážím, chvíli nechávají ho zase zdvíhati nohy, jak umí. Která to druž rozpustilá, veselá, nezbedná? Jsou to studenti nějaké Staroměstské školy farní. Jdou neplechy tropit na cizí právo, na Malou Stranu; aby švanda byla dokonalá, vzali si paidagoga s sebou. Možná, že už za branou mosteckou poběře „unáčenou“ ale učenou chásku cizí právo s palcátem a zavážíc sobě vzorného bakaláře „ctí a věrou,“ požene ctihodné gymnasium tam, odkad přišlo.

S mostu dáme se stranou kolem pánů Jezuitů do Platnéřské ulice, kde ty husté domy s malými dvířky stojí. Tu zpěv, ale jinačí,

nežli byl na mostě. Je ladný a nějaké loutny neb cithary ho provázejí. Pokud při tmě viděti, stojí tu v ouzké ulici mladenci a zpívají nějaké pěkné panně. V okně, kde militká poslouchá, jest tma a ticho: za to sousedé a sousedky ze závisti otevírají tu a tam okna a odměňují zpěváky nebernou mincí hrozných nadávek.

Jdeme dále mimo „stodolu“ za svatým Mikulášem. „Stodola“ je veliká hospoda a jest v ní velmi hlučno, ač dávno jsou „dvě hodině“ na noc. Divíme se tomu, jeť stodola za samým rathouzem! Hodili jsme se právě k tomu, an tu nějaký ctihodný měšťan opodál jda k malému rynečku, potkav se s nějakou děvečkou, dal jí o zem a světlo jí zhasil, konvici s vínem převrhl. Na takové podávení bylo hrdlo. I protož, jak na pokřik děveččin někteří sem dospíšili, utekl hodný muž. Dívaly se takové přepady pouliční dosti zhusta. R. 1591 měl skrze to i starý pán Havel Jeptiška na Novém Městě hroznou těžkosť. Rozšlapaltě ve Smečkách dívce lucernu a tahal se s ní. Zproutratil tím žertem mnoho kop a div nepřišel o hlavu. (Arch. Pr. č. 1122. 180.)

Jdouce stranou k ulici Svatojilské slyšíme hovořiti člověka: „Někoho z těch kloboučníků sobě k libosti zabím, zabím! Má duše podle jejich duše!“ A to si hovoří stále jda před se. Možná, že nikoho z nenáviděného řemesla nepotká, a že dobře bude. Právě tak volal (r. 1541) bečvář Kroupa a v malé chvíli potkal se s kloboučníkem, dal mu „štus,“ a byl zabit. (Arch. Pr. č. 1130. 462.) A byla to věc zlá. Kdy by byl živ zůstal, zraniv druhého, byl by ztratil trestem ruku pravou (arch. Pr. č. 326. 99.) Vrahovi se nestalo nikdaž nic, ukázalli, že „se bránil násilí svému.“

Od Sladkých vyvalila se veselá společnosť. Šenkéřka jedna vysvěcuje pánům, druhá nějakého harcíře císařského a pitím zmoženého pěkně nabízí, aby šel. „Medle pane, jděte již do svého ložumentu, medle, jděte lehoučky, abyste neupadli!“ „Ráno rada bývá, večer kvas!“ odvětil jiný. „Nechoďme domů, budeme znova za řád sbírati, dáme sobě ještě po jednom, zmilitká panenko!“ Ale zmilitká panenka bouchla vraty, železná závora zaskřipěla — a páni šli, ale ten harcíř nešel lehoučky.

Jdouce zase k rynku pozorujeme u Betléma na prostranství při pánvi, v níž hoří plamen, že ponocní sedí na zemi a bez pochyby se jim něco pěkného zdá.

Docházejíce rynku Staropražského vidíme mezi vozy solnými, které tu ponocují, míhati se několik osob a slyšíme, kterak se na sebe nějakými zlými slovy potřásají. Jdeme blíže. Vidíme, an se jeden z vozů vytočil a rozmachl na druhého tesákem. Železo o železo cinká. V tom tu rychtář. Nastal pokoj a výslech. Matouš solnař, z něhož krev chlipěla po čele, žaloval: „Tento pan Václav Rauš z Vlkánova bez příčiny mne zranil; jsem tu při statcích lidských a opatruji vozy.“ Rauš se brání: „Ač nerad, učinil jsem to z příčiny sobě dané. Šel jsem pokojně s těmito dobrými lidmi mimo ty vozy solné, a on Mathuš na ně jest mňoukal a blekal a pokoje nám nedal, a když jsem k němu o to řeč učinil, proč by mňoukal, to jest mi za odpověď dal, že má vůli mňoukati anebo tak nechati. Potom jsouc napomenut, aby radče to opatroval, což mu poručeno nechaje mňoukání, měl řeč spurnou s nožem a sekerou

posejpaje se. Já nemoha té spurné řeči snésti, tesák jsem od sebe odpásal a jeho tak pošvou udeřil a při tom jest pošva s tesáku sklouzla a on v tom nějak jest uražen." Jednomyslným sborem ohlašovali se svědkové, že tomu tak a že solnař „dělal jim divné postrky a posměchy a že to ti solnaři často dělávají, ješto jsouce služebníci jináče a uctivěji by se k sousedům chovati jměli a předešlého času pro taková mňoukání v městě tomto mnozí lidé k ourazu přicházeli." Rauš jest vzat do šatlavy; prý měl se o to mňoukání uteci k právu a ne sám sobě napravovati. (Arch. Pr. č. 1130. 205. r. 1537.) Dobří jeho přátelé zvolna brali se domů jeden sem, druhý tam.

Právě když zavřena za Raušem veliká vrata rathouzní plechem pobitá, zavzněl na věži rathouzní mužský zpěv, zpívaný notou jako „Blíží se čas ku povstání." Tichou nocí dobře slyšíme zvuky chraplavého basu:

Ó Bože náš všemohúcí,
rač strážce býti svou mocí
měst Pražských i obcí.

Na každém úhle rathouzní věže opáčil zpěvák ponocný svoji píseň po dvakráte. Byloť mu „v noci až do svítání každú hodinu po osmkráte se ohlašovati." (Arch. Pr. č. 326, 11.)

Dopěl, a za malou chvilku udeřila hodiné šestá na noc. Jesti tedy svrchovaný čas, abychom šli taky na lože. Zdrávi spali!

O bavorském králi Ludvíku II.

Napsal

dr. Karel Kuffner.

Duševní choroba nešťastného panovníka a jeho tragický konec poskytly kdysi mnoho látky úvahám denních listů. Pro nejširší veřejnosť začínají se již dnes tratiti stopy živého zájmu, jejž kdysi vzbudily, do mlžin zapomenutí. Propadají osudu, k němuž jsou všechny výrobky žurnalistiky neodvratně odsouzeny.

Jestliže my se k thematu vracíme, činíme tak jenom, abychom podali referát čerpaný ze seriosnější a kompetentnější literatury, která teprve nyní pronáší svoje střízlivé a nepředpojaté mínění. [1])

Na králi Ludvíkovi lpěla dvojnásobná přítěž dědičné šílenosti: po meči i po přeslici. Princ jevil jako hoch vzácné nadání. Měl znamenitou paměť, měl hlavu pro vše otevřenou, zejmena pro vše co vel-

[1]) Dr. W. Ireland: Herrschermacht und Geisteskrankheit. Studien aus der Geschichte alter und neuer Dynastien. Autorisirte Übersetzung. 1887. — Dr. Fr. Müller: Die letzten Tage König Ludwig II. von Bayern. Nach eigenen Erlebnissen geschildert 1888. — Allg. Zeitschrift für Psychiatrie. 1887. — Archiv für Psychiatrie und Nervenheilkunde. 1887.

kého, krásného, ušlechtilého. Prchle vznětlivou letoru hodlal otec zkrotiti přísným vychováním. Nezdařilo se mu to. Vášnivosti nevyplenil. Za to zkypřil půdu jinému koukolu: vypěstoval svojí tvrdou kázní nedůvěřivosť a zálibu v samotářství.

Bylo nedozírným neštěstím pro jinocha 19letého, když mu otec předčasně zemřel. Nebyl hotov ani se svým vzděláním, ani se svou povahou. Sám v sobě nemaje opory proti choutkám vlastním, neuměl také oceniti, jak prospěšno jest otevříti sluch dobrým rádcům. Poslouchal, pokud musil. Nyní byl králem, chtěl rozkazovati. Vládu nad zemí řídila s ním konstituce. Měl ministry, měl parlament. Pro vládu nad sebou samým však vyhradil si svrchovanosť. Nedal se ničím omezovati v tužbách, k nimž jej sváděla ohnivá fantasie. Pohroužil se do lahod kouzelné hudby Wagnerovy. Zlí jazykové tvrdili, že mistr sobecky využitkoval zanícenosti královy, ba dokazovali, že vliv skladatelův má lví podíl na zdrojích, které chorobu panovníkovu způsobily. Křivdilo se mu. Jeho díla prostě nalezla ve vnímavé mysli Ludvíkově úrodnou půdu. Ludvík z vlastní iniciativy pachtil se po požitcích neobyčejných a nalezlli pramen, který vyhovoval vkusu a chuti jeho, vrhl se do něho s žízní neúkojnou.

Zajímavý doklad toho poskytuje rozmluva, kterou měl s Američanem Vanderpoolem a v níž přišla řeč na Edgara Poë, básníka tajů a záhad. Vyjímáme z ní několik vět, poněvadž vrhá charakteristické světlo i na některé jiné záhyby nitra panovníkova. Král mluvil asi následovně:

„Pro mne jest tento divotvorný spisovatel největším člověkem. Obětoval bych trůn i korunu za jedinou hodinu, v níž by mi otevřel hlubinu svých myšlenek a citů. Myslím, že je povaha Poëova příbuzna s povahou mojí. Jenže on byl genius. On dovedl světu vzdorně čeliti. Mne každý styk se světem raní. Zmate mne pátravý pohled i prostého sedláka. Kritika časopisecká dovede mne nevýslovně sklíčiti. Nejsem sobec, ale ještě nikdy neprokázal jsem dobrodiní, jehož bych byl později nelitoval. Lidé jsou mi protivní, jako celý život vůbec. Nevěřím v upřímnosť úsměvu. Sotva jsem někomu důvěřil, že je mi věrně oddán, zradil mě, aneb tropil si ze mne šašky. Kdo chce v životě něčeho se domoci, musí býti neurvalý a flegmatický. Kdo takový není, platí za výstředníka. Obcování s lidmi prostředními bylo mi vždy trýzní. Od mladosti bylo mi volno a blaze jen daleko od tváří člověčích. Uměl jsem pak celé hodiny tráviti ve snění. Neklamalli jsem se v pozorování a dobřeli jsem pochopil, co jsem četl, spočívá zjev šílenosti podstatně v přílišné citlivosti. Mně se často dalo na srozuměnou, ba vytklo se mi i přímo, že jsem pomaten. Avšak šílenec jistě nechápe stavu svého, kdežto já prostudoval a rozebral sebe sama tak, jak by šílenec nikdy nedovedl . . .“

Ve výpovědech jest několik pozoruhodných elementů, jichž ovšem nemůžeme šíře rozebírati. Předně přirovnává se král k *velkému* básníku. Skutečně činil některé pokusy psáti ve smyslu Poëově, přivlastniv si jeho myšlenky a konečně je pokládaje za své. Ačkoli pokusy zůstaly pokusy, začátkem bez konce, tušil v sobě přece sílu tvůrčí — které neměl. Dále král vyznává svou nenávisť k lidem, kterou však nedo-

vede odůvodniti leda holým domyslem, že svět jest mu nepřízniv. Posléze potácí se v nejistotě, zdali snad není duševně vadným, ale přemlouvá sebe sama, že tomu tak není.

Projevuje zkrátka stopy slavomamu, stopy, stihomamu a jakéhosi vědomí své choroby.

Král byl rozený podivín. Duch rozpínavý, ale přece jenom duch křivě rostlý. Od dětství jinak cítil než lidé obyčejní a proto i jinak musil mysliti a jinak jednati. Zkušenosť učí, že na takovéto spodině klíčí u zatíženců (dědičných) zvláštní druh choroby duševní, která jediná ze všech psychos dá se celým svým vývojem a průběhem uvesti v psychologickou souvislosť s předchozím duševním žitím nemocného. Je to paranoia, *pobloudilosť* (Verrücktheit).

Již za dnů zdánlivého zdraví zírá *bloud* na svět svým zvláštním způsobem. Jemu se nelíbí, co se líbí všem jiným. Brzy se mu i lidé sami stávají vesměs nepříjemnými. Ještě později objevuje se mu svět ve světle přímo nepřátelském. Napřed tuší, pak vidí, že se mu vše děje naschvál, napříč, na úkor. Je „pronásledován." Smyslové jej mámí: lhostejné tváře se na něho ošklíbají, lhostejné posuny a počínání jsou v jeho očích významnými nástrahami, lhostejná slova jsou mu zlovolnými narážkami. Od těchto illusí je k hallucinacím jediný krok. *Slyší* úštěpačné výsměchy, zlolajné na cti utrhání, hnusné přezdívky — i kde nikdo nemluví. Z hallucinací přirozeně vyplynou *bludné představy*. Poněvadž se mu spílá, poněvadž se naň pokřikuje ze všech stran, ze všech úst, mní se odevšad býti stíhán a štván. Někdy záhy, někdy teprve po letech, ale vždy zase zcela logicky přepřádá se stihomam ve slavomam. Proč se mu ve všem děje příkoří? Proč se mu kladou léčky? Proč se lidé smluvili, spikli proti němu? Patrně ne bez důvodu. Patrně na jeho osobě velice záleží, má asi práva a nároky, o které by ho svět rád oloupil. Nároky veliké, snad nesmírné. Tak přerozuje se chuďas v barona, knížete, císaře, a třeba i v samu vtělenou trojici božskou.

Kde zdraví přestalo a kdy nemoc začala — tu hranici nelze u *pobloudilců* téměř nikdy ostře vymeziti, poněvadž vývoj nemoci vleče se na celá desetiletí.

Tak bylo i u krále Ludvíka. Již 20 let před katastrofou tušili jednotlivci, že vládce asi není duševně bezúhonným.

Slavný francouzský psychiatr Morel, který byl r. 1867 do Mnichova na konsilium za příčinou důležitého jednoho soudního případu povolán a také králi představen, pronesl o něm smutnou předpověď: „Totě oko, z něhož zeje příští šílenství."

Ale domněnky trousily se jen po různu a nikdo nepřikládal jim větší váhy, nežli klepům ode dvora, kde každá slabina se mikroskopicky rozebírá. Vždyť panovník za šíleného prohlašovaný třímal žezlo rukou se netřesoucí. Bavoráci vídali sice osobu královou zřídka, nejčastěji jen letmo, když se stín její mihl v prudkém chvatu po alejích anglického parku; pohřešovali jeho přítomnosti při officielních ceremoniích; dychtivě poslouchali pověsti o spráskaných lokajích, o čarovných divadelních produkcích, které si král výhradně pro sebe dával pořádati; žasli nad báječnou nádherou a nad pitvorným vkusem stále nově

stavěných zámků — avšak státní kolesa proto pro všecko nevybočila z pravidelného běhu.

Nabyti pojmu o králově duševním stavu bylo těžko. Žil pro sebe, všemu světu nepřístupen. A když někomu se objevil, dovedl se přemáhati, svá chorobná hnutí zatajovati. Skutky svědčícími o důmyslu zaplašoval pochybnosti, které vzbudil skutky nepochopitelnými.

Bylo nápadno jeho příkré nepřátelství k ženám. Zasnoubili jej — on zásnubní listy roztrhal. Bylo nápadno, že nesdílel nadšení lidu svého po roce 1871. Bavoři stali se Němci a těžko prominuli jeho nechuť k Bismarckovi a Hohenzollerům. Ta ovšem nestranně uvážena měla přirozenou pohnutku. Založením císařství přestal král bavorský býti pánem svrchovaným a stal se v zemi své prvním poddaným.

Od toho roku prý zřejměji jevila se na králi změna. „Ze švarného, čackého, kvetoucího juna, jehožto roztomilosť každého okouzlovala, vyklubával se bledý, zasmušilý, nevlídný muž, který byl nešťasten i ve svých padělaných rájech.“

Ale přece uplynul drahný čas, nežli se nakupil dostatečný materiál důkazů, že nezdravé zárodky vybujely a udusily peň mnohoslibný.

Ludvík stal se vrtošivým, nevypočítatelným. Sebe lhostejnější dojem byl s to rozhárati v něm prudký vzmach citů, dnes příjemných, zítra trýznivých. Nikdo z okolí nebyl ani na okamžik jist, že z blahosklonné přízně neupadne v nejhlubší nemilosť. Herec Rohde byl téměř den co den ke králi komandován; oba spolu deklamovali po celé hodiny, král všecek blažen vyznamenával umělce srdečným, přátelským zacházením. Ale jednoho dne učinil rázem všemu konec. Rohde nevěděl proč a také se toho nikdy nedověděl. Podobně bylo se zpěvákem Nachbaurem. Ludvík II. jej zasypával milostí, tykal si s ním, ba jednou v nadšení jej zulíbal. Sympatie a antipatie střídaly se u krále beze všeho, jen trochu podstatného odůvodnění. Hněvná nakvašenosť, jakou již v útlém mládí prozrazoval, dostoupila v poslední době takového stupně, že bylo nebezpečno králi v okamžiku vášně se přiblížiti. „Sluhové byli krutě trýzněni pro malichernosti, musili pykati nejen za chyby vlastní, nýbrž často i za osoby nepřítomné. Přihodila se i vážná poranění. Nejen lokajové, také tajemníci mnoho zkusili. Ve zlomyslné náladě požadoval král schválně věcí nemožných a vymýšlel raffinované spůsoby, jak by je pokořil a zlehčil. Konečně dával rozkazy, které od tyranského řádění césarů římských ničím se nelišily, ale zároveň poskytovaly důkaz, že došlo u něho na zvrhlosť citovou, která bývá předzvěstí povšechného úpadku duševního. Rozkazů takových nikdo neprováděl, ale král s uspokojením přijímal zprávy, kterak jeden z odsouzenců úpí v okovech, kterak jiný byl zbičován, jiný usmrcen atd. Ale sám byl velice nedůtklivý proti každému zabolení. Ačkoli mu lékaři radili, aby si k vůli vleklému katarrhu žaludečnímu dal vytáhnouti zbylé kořínky zetlelých zubů a zasaditi umělý chrup, nedovedl přemoci strach před takou operací. Raději snášel po léta nepříjemnosti špatného trávení. Stal se tupým i pro právo a slušnosť, ačkoli v této stránce kdysi tak jemný jevíval smysl. Přestal dbáti o svůj zevnějšek. Zanášel se plánem opustiti vlasť svou, kterou byl tak mi-

loval, a své království za jiné vyměniti. Nechápal, že dopouští se beztaktnosti, když po směnárnách a zahraničných dvorech o půjčky se ucházel. Kdysi nalézaje se v peněžitých nesnázích dal rozkaz, aby zorganisovala se tlupa lupičů, kteří by mu zlato opatřili. Ministry, když se osmělili činiti mu námitky, odbýval jalovými výmluvami, ale také je zasypával jmeny, která nemohla vyplynouti ze rtů vládcových, aniž by nepokálela důstojnosť veličenstva.

Bludné představy o pronásledování, které u bloudů z pravidla hrají přední úlohu, byly u něho méně patrny, snad proto, že se s nimi tajil. Ale dostavily se přece. Chtěl zaříditi na svou ochranu tajný spolek. Národ měl býti přísně střežen, aby každá nespokojenosť záhy mohla býti potlačena. Král přísně dával silnice i stezky parků hlídati od žandarmův; ze strachu (naprosto bezdůvodného) před socialisty dával se při vyjížďkách provázeti komonstvem.

Poslední okolnosť ovšem lze již spíše přičísti na vrub *slavomamu*, jímžto byl jeho *stihomam* téměř úplně zakryt. Viděl v sobě velikého, mohutného vládce, asi jakým byl jeho ideál, francouzský král Ludvík XIV. „Nápodobil tohoto absolutistu jak jen bylo možno, osobil si jeho chůzi, jeho držení, jeho řeč, jeho zvyky a vrtochy. Naposledy mněl se sám býti Ludvíkem Čtrnáctým. Sluhové nesměli se opovážiti pohlednouti jemu do očí, musili státi vždy jen v hluboké pokloně, ba konečně plížiti se k němu jen po kolenou, přijímati rozkazy jeho za dveřmi a dávati odpověď jen škrábáním na dvéře.“ Slavomam vybujel na všecky strany. Král bavil se konstruováním létacího stroje, věřil, že čas a prostor nemají pro něho žádných mezí více; hodlal zavesti kolem sebe čínské obřady, šmahem podepisoval a sám hotovil ortele smrti. A mrhal miliony. Jeho po otcích zděděný a vlastním studiem jemně vytříbený vkus pro stavby zvrhl se v monstrosity. Napřed zakládal mistrovská díla renaissanční a rokoková, ale naposledy liboval si už jen v bídných padělcích čínské architektury a řezby. Velkolepost zvrátila se u něho v přebubřelé hudlaření. Neměl jiné snahy, jiné radosti, než jak by výplody své fantasie uskutečnil. Vyjádřil se, že by nechtěl dále žíti, když by nemohl dále „tvořiti.“ A bylo mu lhostejno, zdali tím vyčerpává majetek svůj na dno a přivádí lid a zemi na mizinu.

Jakož jsou našich dnů hmotné prostředky nejmocnějším hybadlem lidské společnosti, tak se i prázdnota pokladnic králových stala prostředkem, který odhalil záclonu posledních pochybností o šílenství jeho.

* * *

Za jiných časů nezbývalo, nežli že vzpoura musila násilně vydrati žezlo z rukou panovníka duchem chorého. O dalším osudu osoby rozhodla vzdělanosť doby. Historie ví, že nejčastěji dopadl rozsudek krutě: nelítostné usmrcení či upoutání k doživotnímu žaláři odčiňovalo chybu přírody, která člověku na nejvyšší stupnici lidského blahobytu narozenému zapomněla uštědřiti nejdůležitější pro každého člověka úděl: silného a zdravého ducha.

Naše doba vidí v šílenství jedině chorobu mozkovou. Odevzdává šíleného lékařům. Ať podle nejlepšího vědění a zkušeností svých vedou jej

k uzdravení. Nemožnoli to, ať chrání trosky ducha aspoň před dalším rozkladem, ať najdou spůsob, jakým by chorý zbylých sil svých užíval k svému blahu a prospěchu.

Vláda bavorská zachovala se zcela správně dle těchto zásad. Ne generála, nýbrž lékaře vyslala, aby krále s výšin trůnu svedl do soukromého zátiší k léčbě. Vyslala dr. Guddena, který slynul jako výtečný odborník i muž neobyčejné povahy a člověk vyššího slohu. Dala mu plnou moc, ale vložila naň i celou tíhu zodpovědnosti.

Úloha byla krušná.

Měl vyhledati panovníka v jeho útulku na Schwansteinu, převzíti jej v poručnictví, jeti s ním kolik hodin cesty uprostřed obyvatelstva venkovského, které v chorobu krále nevěřilo, a dopraviti jej na jiný zámek k léčení. A nesmělo dojíti k výstupům rozčilujícím. Král nesměl býti násilně do vozu vlečen, nesměl tam násilně býti zadržován. Ale naproti tomu zase nesměl býti obelstěn a pod lichou záminkou lákán.

Podrobnosti příprav a provádění jich líčí zajímavě očitý svědek, dr. Müller, Guddenův assistent, jenž pod jeho řízením i Ludvíkova mladšího bratra, nynějšího krále Otu, až do té doby lékařsky ošetřoval, a proto s Guddenem též ke králi Ludvíkovi poslán byl.

Plán zosnován byl takto: Státní a dvorské úřednictvo vyřídí králi, že za příčinou jeho onemocnění stal se vladařem princ Luitpold; pak předstoupí Gudden a oznámí, že mu bylo uloženo ihned zahájiti léčbu.

„Dorazili jsme na místo ve voze ke 4. hodině jitřní. Cesta byla teskná; studený déšť plískal nám do očí. Těžká mlha snášela se nad lesy. Schwanstein sám činí mohutný dojem. Stavba obrovských kvádrů v romantické lesní tišině. Ale jeho nesčetné vížky a cimbuří svědčí, že o nich přemítal chorý mozek. U hlavního portálu shledali jsme se s několika žandarmy, kteří nám zdvořile, ale rozhodně vstup odepřeli. Nespomohlo vysvětlovati: ‚Váš král je choromyslný.‘ Odmítli pověřovací listiny řkouce: ‚Král zakázal někoho do zámku vpouštěti, a my posloucháme nic nedbajíce následků!‘“

Výprava jela nazpět na Hohenschwangau. Předsevzetí její se nezdařilo, nepochybně proto, že bylo v čas králi prozrazeno. Nasvědčovaly tomu i tlupy rolníků a uniformovaných hasičů v nejbližším okolí se srocujících, jako na obranu královu. Na Hohenschwangau došel brzy za výpravou rozkaz, že jsou všichni členové zatčeni a mají se do Schwansteinu vrátiti. Vraceli se obklopeni četníky a hasiči. Po cestě davy znepokojených venkovanů provázeli je nepřívětivými výrazy a posunky. Jenom okresní hejtman dostaviv se zachránil výpravu před přílišnou lojálností lidu.

Ve Schwansteinu ubytováni příchozí v prvním patře. Král nařídil, aby jim jakožto zrádcům dřeli kůži s těla a nechali je umříti hladem. Vazba jich trvala jen nějakou hodinu. Pak podařilo se okresnímu hejtmanu vymoci na žandarmech, že byli propuštěni. Vrátili se do Mnichova.

Odtud během dvou dní učiněna náležitá opatření, aby nová výprava neskončila podobným nezdarem. Stráž na zámku byla vystřídána lidmi lépe poučenými.

Když tentokráte Gudden na králův letohrádek přibyl, našel situaci změněnou. Ale take Ludvík II. byl změněn. Zoufal. Chtěl se vrhnouti s věže do propasti. Komorník jenom výmluvou, že nemůže klíče od věže nalezti, způsobil průtah v jeho záměru.

Gudden viděl, že zde dlužno jednati rázně. Rozestavil opatrovníky po chodbě k věži tak, aby král, až z komnaty vystoupí, nikoho před sebou nezočil. Pak poslal k němu komorníka s osudným klíčem.

„Nadešel okamžik nejvyššího napjetí. Brzy ozvaly se pevné kročeje a muž imposantní postavy objevil se. Byl to král. Mluvil v úsečných větách se sluhou hluboce skloněným. Bral se k věži. Opatrovníci z několika stran se vynořivše zastoupili cestu v předu i v zadu a chopili jej za ramena. Gudden octl se králi tváří v tvář a řekl: ‚Veličenstvo, plním nejsmutnější úkol života svého. Vaše Veličenstvo bylo ode čtyř odborných lékařů posouzeno. Následkem toho ujal se princ Luitpold vladařství. Mně dán rozkaz, abych Vaše Veličenstvo na zámek Berg doprovodil ještě této noci. Jestliže Vaše Veličenstvo káže, bude vůz na 4. hodinu přichystán.‘ Králi vyklouzlo z úst jen krátké a žalné ‚ach‘, a slova: „Co pak vlastně chcete? Co to znamená?‘ Opatrovníci zavedli jej do ložnice, jejíž vzduch byl silně prosycen zápachem araku, jehož nemocný v tísni své značnou dávku byl požil.“

Následovalo klidné vyjednávání. Král několikráte pronesl obavu, že se mu ukládá o život „asi jako sultánu; jest tak snadno člověka sprovoditi.“

O 4. hodině král bez nejmenšího odporu vsedl do vozu. Ale zrovna před tím od svého komorníka tajně žádal, aby mu opatřil cyankali. V kočáře jel sám. U dvířek byly uvnitř odstraněny kliky, aby nemohl ven. Na kozlíku vedle kočího usedl jeden ze cvičených opatrovníků. Dr. Müller s jinými opatrovníky jel napřed, král ve druhém voze, při němž klusal štolba; ve třetím voze seděl Gudden.

O polednách dorazili beze vší zvláštní příhody do Bergu.

Král ubytován v pokojích, kde i jindy obyčejně bydlíval. Učiněna všemožná opatření, aby byl pod neustálým dohledem, by nemohl sobě ublížiti. Staří jeho sluhové byli veskrze nahrazeni cvičenými opatrovníky choromyslných.

Po krátkém obědě ulehl pacient přemožen dojmy a únavou. Neměl pokojné noci, snil příliš živě. Chtěl vstávati již po 2. hodině s půlnoci. Ráno o 6. hodině obesílal k sobě komorníka a vlásenkáře. Za oba musil službu konati jeden z opatrovníků. Král do podrobna mu předpisoval, jak jej má po lázni po těle tříti, jak česati, jak na hlavě masáž prováděti.

O 11. hodině dopolední šel Gudden s nemocným na procházku parkem. Za oběma následoval opatrovník ve vzdálenosti, která dle pokynů lékařových stávala se stále větší, tak že opatrovník leckdy stopu nadobro ztratil.

Gudden vypravoval pak dr. Müllerovi a úřednictvu, že se král chová jako dítě, jenom prý je těžko odpovídati mu stále na tytéž otázky. Zmínil se, že k večeru vyjde s králem opět, a to samoten. Müller darmo jej zrazoval.

Skutečně Gudden při večerní vycházce přímo zapověděl, že nikdo z opatrovníků nesmí následovati. A tak odehrála se smutná příhoda beze svědků a bez pomoci.

Vyšli po 6. hodině. Gudden řekl, že se vrátí asi k osmé. Brali se cestou k jezeru za mírného poprchávání.

Při zařizování bezpečnostních opatření v zámku myslilo se, že jezero nehrozí vážným nebezpečím, majíc břehy velmi mělké, které zcela ponenáhlu nořily se do hlubiny. Jediné místo obavu vzbuzující bylo ohrazeno prkenným plotem.

K 8. hodině spustil se déšť. Gudden s králem se nevraceli.

Müller poslal za nimi strážníka, pak dva jiné. Později sám s úřednictvem prohledal celý park. Hledání bylo marno. Nastal pochopitelný poplach.

O půl jedenácté jeden ze sluhů přinesl klobouk králův, nalezený na břehu jezera. Klobouk byl úplně promočen. Po několika minutách nalezen i klobouk Guddenův a oba kabáty královy, rovněž na břehu; několik kroků dále ležel na suchu Guddenův deštník.

Vzbudili rybáře, vsedli na loďku. Nepátrali dlouho. Správce zámku vykřikl, skočil do vody a objal tělo, které na povrchu plovalo. Byl to král. Opodál plovala i mrtvola Guddenova. Hodinky, které měl král v kapse u vesty, byly stanuly na 6 hod. 54 min.: mezi ciferník a sklo byla vnikla voda.

Dr. Müller jal se činiti příslušné pokusy, aby utonulé přivedl k životu; když se na nich žádné známky života neobjevily, konstatoval o půlnoci smrť královu i Guddenovu. Mrtvoly odneseny do zámku. Ke 2. hodině dostavila se tam soudní komise.

Na těle královĕ neshledáno žádného poranění. Obličej Guddenův byl poškrabán na čele a na nose; nad levým okem měl značnou modřinu, král ho tam nepochybně udeřil pěstí. Na prostředním prstě měl Gudden vyvrácený nehet . . .

* *
*

Jest jisto, že Gudden až do poslední chvíle zacházel se svěřencem svým mistrně. Jeho zásluhou bylo, že král dobrovolně, bez okolků všemu hravě se podrobil a ve svých úzkostech ukonejšen byl. Gudden zevrubně znal krále, byl také lékařem jeho bratra. Vysoce vždy cenil královo nadání a jeho rytířského ducha. Požíval také královy důvěry. Dobře si rozmyslil, co podniká, když na něj ministerstvo vzneslo tak nesnadnou úlohu. Vyjádřil se také, že úřad, jejž nastupuje, bude spojen s nebezpečím života. Hleděl se do nejmenších podrobností poučiti o všem počínání královu za poslední doby. Několikahodinnými rozmluvami prozkoumal přítomný stav choroby. A dle toho zařídil své jednání. Věděl, že král za klidné nálady se obává smrti a že jen v rozčilenosti stává se bezohledným a násilnickým. Proto odstranil mu s cesty všeliké i nejnepatrnější příčiny k nespokojenosti. Všecko divilo se v Bergu, jak klidným byl král při svém příchodu. Gudden hodlal pod štítem nejuctivějších formalit znenáhla obestříti pacienta předivem uspořádané životní správy, spoutati jej nevědomky prospěšnými návyky a ve slábnoucím

duchu vypěstiti snahu, aby hledal vždycky opory v autoritě a přestal chápati se vlastní iniciativy.

Král skutečně se umluveným předpisům poddal a přesně jimi se řídil. Nechal si rozpočítati čas na hodiny a každou vyplnil tím, čím Gudden si přál. Smluvili se mezi jiným, že budou činiti z počátku pravidelné vycházky, později pravidelné vyjížďky a výlety. První vycházka zdařila se nad očekávání, druhá přinesla nemocnému i lékaři smrť. Gudden chtěl vlastní důvěrou získati důvěru svého klienta, jakož jest přední úlohou každého psychiatra. Vsadil na to vlastní bezpečnosť. Že prohrál, toho jest litovati, ale nesmí se mu přičítati nijaká vina. Jeho smrť dokreslila známou jeho šlechetnou, obětavou povahu. Jako skutky lidí vůbec, tak i skutky choromyslných nedají se nikdy s jistotou do budoucnosti vypočítati. Jest to na př. pouhou náhodou, když se v některém ústavě do roka neudá žádné neštěstí. Čím liberálnější jest ošetřování, tím více na snadě leží nebezpečí. Avšak proto nesmí nikdo z moderních lékařů humanitu nahraditi — bezpečnostním řetězem.

Z cestopisu královských princů anglických.

Podává

dr. V. E. Mourek.

I. V Japanu.

Následník trůnu anglického, princ Waleský, r. 1879 vyslal syny své, budoucího nástupce trůnu Alberta Viktora a mladšího Jiřího po válečné lodi *Bacchantě* na několikaletou cestu námořní, výslovně za tím účelem, aby jednak jako kadeti poznali službu plaveckou, jednak aby vzdělali svého ducha a utužili povahy své. Proto, pokud byli na palubě, konali všecky povinnosti obyčejných kadetů námořních za každého počasí ve dne i v noci, úplně na roveň stavěni jsouce se všemi jinými, a při tom pilně vzdělávali se z knih i živým slovem ustanovených učitelů tak, že pro ně doba skutečné plavby po vodách oceánů byla praktickou i theoretickou školou. Prázdninami pak jim byly doby, kdy loď přistála k některé zemi, a princové jsouce na dovolené seznamovali se s krajem i lidmi. Tu vystupovali jako vnukové královny anglické, po všech zemích přímořských vysoce vážené, zjednávajíce si takto přístup všude i tam, kam obyčejným cestovatelům zřídka jen podaří se proniknouti.

Bacchante za více nežli tříleté plavby své navštívila nejprve západní Středozemní moře, pak vrátivši se do oceánu Atlantského, Madeiru a Teneriffu, po té různé ostrovy Západní Indie a Bermudu. odkud vrátila se do Portsmouthu. Po druhé vyplušvi znova spolu se

čtyřmi loďmi jinými zastavila se v některých přístavech španělských, navštívila ostrovy Capverdské, přeplula odtud k Laplatským břehům v Jižní Americe, pak k ostrovům Falklandským a odtud po celé šířce Atlantského oceánu ku předhoří Dobré naděje, a přes oceán Indský do Australie. Tam princové navštívivše čelná města anglických osad přeplavili se na ostrovy Fidžijské, odtud do Japana, pak do Číny, do Singaporu a zase oceánem Indským na Ceylon a mořem Rudým k průplavu Suezskému. Po návštěvách v Egyptě a Palestině konečně mořem Středozemním vrátili se domů v srpnu r. 1882.

Oba princové po všecku dobu cesty své pravidelně zapisovali na večer, co každého dne zažili, a to nedbajíce překážek nijakých: některé záznamy učiněny jsou pod širým nebem, ve stanech, na člunech říčních, ano dokonce i v sedle na koni. Mimo tyto denníky, čím dále tím hojnější, posílali často dopisy do Anglie a v nich ovšem zase zkušenosti své vypisovali. Hojný materiál takto sebraný později princ Waleský, otec mladých cestovatelův, odevzdal duchovnímu Janu N. Daltonovi, který na cestách měl vrchní dozor nad jejich studiemi, jsa zároveň lodním kaplanem na Bacchantě. Tento přibral k němu ještě množství látky, kterou princové o zemích, jež navštíviti měli, vždy buď napřed ze všelikých knih sobě vypisovali nebo na cestě samé od jiných slyševše zaznamenávali, a doplniv všecko některými vlastními úvahami, větším dílem politického nebo prostě theoretického rázu, vydal celek v podobě souvislého, obšírného cestopisu pod názvem *The Cruise of H. M. S. Bacchante 1879—1882.*

Jest to kniha nad míru zajímavá a poučná. I tam, kde líčí se jednotvárná plavba po širém moři, poskytuje dosti rozmanitosti. Zaznamenává svědomitě nepatrné příhody, jež za těch poměrů jsou již událostmi, na př. jakou rychlostí, pod jakými plachtami neboli jen parou samou pluli, co potkávali na moři, kterak lovili žraloky a jiné obyvatele hlubin, jak se vedlo zvířatům, jež s sebou odněkud vzali, jak mladý klokan, jejž vezli za dar sestrám, skočil přes brlení paluby do moře, jak vyměňovali puklý nástavek předního stěžně a p. Příležitostně podána jsou také stručná, nehledaná, ale tím výraznější a skutečně zdařilá líčení moře i obzoru, a kde nejhůře o látku, aspoň pověděno, jakou četbou se bavili nebo poučovali. — Na jiných místech jsou sice také dosti suchopárná čísla, avšak těch, koho nezajímají, snadno pomine.

Poněkud více rozmanitosti poskytuje již návštěva menších ostrůvků na cestě. Tak na př. zapsáno ve II. díle (na str. 6. a 7.), že nežli dojeli ostrovů Filipských, připluli na dohled ostrůvku Pleasanta, na nějž asi dle líčení básníkova Enoch Arden byl vyvržen, vraceje se z Číny koncem minulého století. Bacchante sama sice k němu nezajela, ale učinila to loď admiralská, v jejímž průvodu Bacchante byla, a k večeru, když se vrátila k lodem ostatním, oznámila jim semaforem, že „na ostrově jest občanská válka; uprchlý trestanec jakýsi že jest králem; všechen lid jeho je stále opilý; ovoce ani zelenin že tam dostati nelze, ale ovšem kokosových ořechů a vepřů. Mimo to že ostrovní král žádal za misionáře a že patrně měl hlad.“ Takto i bezděčný humor nabývá svého práva.

Míjejíce ostrovy Filipské princové četli staré popisy jejich, a nejpodivnějším ze všeho připadlo jim, „že právě tytéž obtíže bývaly s Číňany jakožto přistěhovalci již v XVI. století, jako jsou nyní. Hrnuli se houfně na Filipské ostrovy z Číny, a měli právě tytéž dobré i špatné vlastnosti jako nyní v Australii a příčinu dávali k týmž steskům a stížnostem, a nakládáno s nimi od Španělů právě tak, jako s nimi teď nakládají angličtí osadníci. Když vzbouřivše se byli poraženi a na nějaký čas vypuzeni z ostrovů, shledalo se, právě jako když vypuzeni byli ze Sydneye, že najednou byl nedostatek zeleniny, poněvadž Číňané tenkráte byli, jako jsou nyní, skoro všickni zahradníky. Táž schytralosť, táž vytrvalosť a píle, táž spokojenosť s malým výdělkem a téže neřesti jevily se při nich tenkráte, jako se jeví nyní: všecko čte se jako stránka dnešní historie.“

Než ty a podobné episody jen jako mimochodem jsou vloženy; hlavním jádrem knihy jsou zprávy o delším pobytu v různých zemích. Líčení sice není nikterak soustavné; zapsáno jest páté přes deváté, tak jak právě na oko, na mysl připadalo: jeť kniha volný denník, ale denník mladíků nevšedně intelligentních, bystře pozorujících, všech podrobností si všímajících a soudících, jak doloženo jest četnými důkazy, nestranně a beze všelikých předsudků plemenných nebo náboženských. Ochotně a rádi uznávají, co kde nalezli dobrého, jeví šetrnosť k cizím názorům, vkusu i víře, ctí cizí přesvědčení, třeba se s ním nesrovnávali, a stejně nenuceně vytýkají vady ba neřesti, které shledali v chování vlastních krajanů anglických k národům cizím. Proto jest kniha jejich bohatou snůškou velezajímavých podrobností ze života rozličných národů v různých pásmech a právem zasluhuje bedlivějšího povšimnutí.

V této stati vybéřeme ze zápisků, co zajímavého podávají z Japana.

Do Japana princové přirazili dne 21. října 1881 a zakotvivše loď proti Yokohamě, dne 24. vystoupili na zemi s dovolenou na pět dní, jež strávili v Tokiu, nynějším sídle mikadově, [1]) a v jeho nejbližším

[1]) Politické poměry japanské od r. 1868 vzaly převrat všude jinde neslýchaný. Do té doby panovníkem ostrovů byl *mikado*, jenž sídlil v Kiotě: ale byl jím pouze dle jmena. Pod záminkou, že jakožto přímý potomek bohyně slunce jest příliš posvátný, aby zanášel se všedními starostmi života, vykonával za něj všecku moc náčelník strany vojenské, staré šlechty daimiů, jenž užívaje titulu *šogun* sídlil v Tokiu. Podivný pořádek tento zavedl již r 1180 veliký válečník Yoritomo, hlava rodiny šlechtické jmenem *Minamoto*, jejíž členové šogunát drželi do r. 1319. Zatím řád tento tak se vžil a upevnil, že když toho léta tehdejší mikado neschopného posledního šoguna z rodu Minamota svrhl, sám syna svého ustanovil šogunem. Na to hodnosť tato přecházela z rodu na rod, až zase r. 1590 šogunem stal se Ijejasa z rodu *Tokugawa*, při němž šogunát zůstal až do zrušení r. 1868. Když totiž r. 1867 zemřel mikado Kômei a syn jeho *Mutsuhito*, nynější mikado, nastoupil na trůn, použila šlechta jižních a západních části Japana nové situace a setřásla odporné jho šoguna, jejž podporovali zase šlechtičtí rodové severních a východních částí říše. Poslední šogun Kei-Ki sesazen a chován do své smrti r. 1884 v čestném zajetí na hradě v kraji řečeném Suruga. Mikado stal se panovníkem nejen dle jmena, ale i skutkem a přestěhoval se z Kiota do Tokia, bývalého sídla šogunova, aby tak i zevně naznačil své vítězství. Válka občanská však teprve r. 1875 se skončila, a ještě podnes jest dosti velká

okolí. Jeden další den vynaložili na prohlídku okolí Yokohamského. Prvního listopadu odpluvše odtud dorazili dne 3. proti přístavu v Kôbé, kdež zase vystoupili a strávili sedmidenní dovolenou ve druhém sídelním městě Kiotě a jeho okolí. Dne 12. listopadu odpluli.

Již ve přístavu v Yokohamě jmenem císaře uvítal je princ Higaši Fušimi, jenž býval na vzdělání v Anglii a již tam s nimi se seznámil. Mikadovy povozy — dosud ještě vzácnosť v Japaně — dovezly je na nádraží, kde na ně čekal zvláštní vlak, jenž je dopravil do Tokia, 20 angl. mil vzdáleného. V Tokiu přivítáni jsou jmenem mikadovým nanovo vysokými hodnostáři a zavezeni do paláce En-rio-kvana, jejž jim císař ustanovil za obydlí. Jest to budova velmi pohodlná, jednopatrová, slohu japanského, ale opatřena evropským nábytkem. Kolem pěkný park zase spořádaný spůsobem domácím, plný podivných stromů, umělých skalisek a křivolakých rybníčků s rybami, kdežto mezi stromy rozestaveny jsou klece s opicemi a ptáky a v křovinách ukrývají se četné besídky podivných tvarů. Park obklopen zdí a příkopem, přes nějž vede zdvihací most, a s valů jest pěkný rozhled po moři a zálivu Yeddojském.

Mikado prince vůbec pokládal za své hosti, přijal je v audienci a pohostil obědem, sám jim pak návštěvu v paláci a na lodi oplatil a památkami je obdařil.

Slyšení u mikada bylo hned druhého dne (25. října). Palác, bývalé sídlo šogunů, stojí v samém středu města, obklopen jest parkem a trojnásobnými příkopy a valy. Příkop vine se závitkovitou čarou kolem centra a cesta několikrát přes něj vede. Hradby jsou stavěny z hrubého kamene nepravidelných tvarů; do vnitř urovnány jsou ve volný svah, a v rozích na nich stojí podélné strážnice se střechami o širokých okopech a slemenech v podobě bruslí. Prostor hradbami uzavřený jest velmi rozsáhlý; stávaly v něm četné jaški, t. j. byty daimiů (šlechty), kteří se svými samuraji (muži dvou mečů, many) větší část léta mívali povinnosť sídliti na očích šoguna. Většina těchto jašků jest již stržena a nahrazena moderními budovami v evropském slohu, ale některé přece ještě zbývají a poutají pozornosť těžkými dřevěnými vraty a podivnými střechami. Také nové kasárny císařské gardy jsou tam, a před samým palácem hotové město s ulicemi a krámy. Původní palác, ve kterém bydlíval šogun, shořel r. 1873; na místě jeho vystavěna nynější budova ve slohu japanském, ale s evropským nábytkem. Všecky chodby a stěny v něm jsou z bílého, nenatřeného a nehlazeného dřeva, jako ve všech domech, ve kterých bydlí mikado.

řevnivosť mezi západem a východem říše japanské, a sice mimo jiné také proto, že se stranou mikadovou vrchu domohlo se i všeliké novotářství, jemuž půda připravovala se již od r. 1853, když Američané, vyslavše válečné loďstvo proti Japanu, do té doby cizině úplně uzavřenému, násilím vynutili otevření pěti přístavů japanských obchodu světovému. Takto zahájen je styk s civilisací západní, evropskou a americkou, jejíchžto výhod bystré hlavy mezi Japanci brzo postřehly. I utvořila se strana novot dychtivá a čekala jen na příležitosť, aby je zavedla. Příležitosti poskytla revoluce r. 1868, a od té doby Japan kvapem mění se v říši rázu evropského. Že přechod z řádu starého do nového neděje se beze všech obtíží a všelicos na sobě má nevýhodného, samo sebou zřejmo jest, a podrobněji vysvitne i ze zápiskův obou princů anglických.

Za to všecko trámoví, příčky a bednění jest uměle zděláno a vydává krásné svědectví o dovednosti japanských truhlářů, kterým co do úhlednosti a přesnosti práce nikdo na světě se nevyrovná. Chodby v paláci pokryty jsou obyčejně jen japanskými rohožkami; ale poněvadž těžká kožená obuv tenoučké pletivo jejich příliš rychle rozedírá, prostírají na ně, jsouli přítomni Evropané, hrubší, obyčejné koberce.

I síně audienční, do které uvedeni byli princové, byla z téhož bílého, nenatřeného dřeva, jako všecky ostatní částky budovy. Nábytku v ní nebylo pražádného, jen uprostřed anglický koberec poněkud křiklavých barev, v průčelí otevřený krb s obyčejným pažením a nad ním nenákladné zrcadlo v pozlaceném rámu evropském a stojací hodiny. Mikado sám oděn byl v tmavomodrou řízu s těžkými zlatými ozdobami na rukávech a na prsou. Ač mu nebylo ještě 30 let (narodil se 3. listopadu 1852), vypadal ve tváři dosti sestárlý. Počínal si velmi sebevědomě, a bylo viděti, že mu na tom záleží, aby svou úlohu dobře provedl. Císařovna Haruko s dámami byla též ve kroji japanském. Jest velmi malé postavy a byla by hezká, kdy by podle japanského obyčeje nebyla příliš nalíčena barvami. Oděv její ze světlých krajek byl velmi prostý, ale pěkný a úpravný. Účes vlasů měla obyčejný při dvoře japanském, jakýsi pevný kotouč v pozadí hlavy jako záře na temeni svatého. Všickni dvořané byli v evropském kroji slavnostním, jenž podobal se temněmodrým anglickým uniformám se zlatým vyšíváním na prsou, s výložky u rukávů a poklopci u kapes. Princům, kteří si vzpomněli, že leckterý ze statných komoří takto vystrojených jindy beze všeho oděvu zápolí v křížky s mikadem, jako Japanci všickni soukromí i veřejně pro zábavu činívají, připadalo, že by všem jim mnohem lépe slušel domácí starý kroj dvorský. Nádhera a malebnosť národního roucha by velice zvyšovala účinky obřadův. Vůbec jest starého oděvu domácího veliká škoda, jakkoli se zdá, že Japanci sami evropskému střihu dávají přednosť, kdežto přece nelze si pomysliti pohodlnějšího hávu nad volný měkký šat domácí, jejž lze udělati teplým i lehkým, jak právě doba roční žádá.

Slyšení samo odbylo se obyčejnými zdvořilostmi, ovšem pomocí tlumočníka. I císařovna živě účastnila se hovoru.

Druhý den po té princové u císaře obědvali o 6. hodině večer. Pozváni byli také všickni ministři. Jedlo se ve veliké síni, které před tím nikdy ještě nebylo užito. Stěny zase zhotoveny byly z bílého jen dřeva, jako všecken dům mikadův; ale na polích stěn byly japanské malby starého rázu: čáp, symbol dlouhého života, a povždy zelená jedle, symbol blaženosti, na obrazech často se opakovaly. Podle japanských názorů tyto dva symboly neustále mají býti hostům na očích. V koutech dvorany a po obou stranách dveří byly veliké porculánové kořenáče zvýší 5—6 stop a v každém po kvetoucím stromu. Jinakého nábytku v jídelně nebylo mimo tabuli a sedadla. Jedlo se na zlatém nádobí, dovezeném z Anglie, které princové již doma viděli, nežli bylo odesláno. Jedinou ozdobou na něm byly císařský drak a květ chrysanthema, znak mikadův. Chrysanthema také na stole užito na ozdobné kytice. Zákusky podávány jsou na porculánových talířích, které princové také již z domova znali. Seděli po obou stranách

mikadových, který po všechen oběd živě s nimi se bavil, ovšem zase pomocí tlumočníka. Hostina skončila se přípitkem na zdraví anglické královny, jejž pronesl mikado, pak na zdraví mikadovo, jejž proslovil starší princ.

Dne 27. října mikado navštívil prince v paláci En-rio-kwanu. Nežli přišel, poslal jim darem čtyři krásné vasy bronzové; každá měla 3′ zvýší a ozdobena byla na povrchu zlatými a stříbrnými draky a květinami. Mimo to čtyři bedničky se svitky hedvábného brokátu, který nyní hotoví se už jen pro mikada na úzkých stavech starojapanských. Moderní hedvábné látky japanské jsou tenké, ale starý výrobek býval velmi těžký a bohatý. Mikado brokát tento darem dává jen nejvzácnějším osobám. Když přišel konečně sám, přinesli s ním ještě jeden dar, skřínku cukrovinek, jaké dělají se zase jen pro mikada a za ním se nosí, kamkoli se vrtne, ve krásné, lakované skřínce asi loket zdélí. Dle obecného domnění v téže skřínce chová se také posvátný, tajemný drahý kámen v podobě hrušky s červeným vrchem a bílým spodkem, jenž prý náležíval matce-slunci prvního mikada (asi 600 let př. Kr.). Od té doby každý mikado chová jej jako vzácný talisman, jenž vlastníku jest zárukou, že všecko přání jeho se splní.

Mikado zdržev se u princův asi půl hodiny, odešel. Na dovršenou zdvořilosti a patrně také, aby ukojil svou zvědavosť, dne 31. října navštívil i Bacchantu. Všecky lodi, které náhodou kotvily před Yokohamou, z té příčiny ozdobeny jsou vší nádherou vlajek, a když mikado odrazil od pevniny, dvakrát dvacet jedna rána z děl vypálena jest mu na počesť. Přijeli s ním princové Fušimi, Higaši Fušimi, Kita Širakava a skoro všickni ministři, a zdrželi se, důkladně loď si prohlížejíce, celé tři hodiny, načež odejeli za stejné slávy a střelby.

Již při audienci princům připadl na mysl rozdíl nynějšího volného obcování od bývalého, ještě před 20 lety stavu věcí při dvoře, pokud císař sídlil v Kiotě. Později pak v městě tomto prohlíželi si palác, v němž mikado živořival více jako zajatý nežli jako pán a velitel svrchovaný, bohorovný. Palác Kiotský se vším příslušenstvím zaujímá asi 26 jiter půdy, obehnané do kola náspem a zdí 18—20′ vysokou. Šestero bran touto zdí vede do vnitř; tři jsou obráceny na západ, po jedné jest na ostatních stranách. Palác sám několikrát vyhořel; nynější budova r. 1855 vystavěna jest přesně slohem domu, jenž rok před tím stráven byl ohněm. Však skoro všecky malované stěny ze staré budovy byly zachovány a některé z nich jsou velmi starožitné. Za stavivo užito zase jen bílého nenatřeného dřeva, což na první pohled činí dojem chudoby; ale krásná práce truhlářská a ozdobné výkresy na stěnách nedostatek tento poněkud nahrazují.

Princové nejprve uvedeni jsou do síně audienční, která jest budovou zvláštní o sobě, něco více nežli 100′ zdélí a asi 50′ zšíří. Čelem obrácena jest k jihu, kdež nalézá se dvůr, do kterého sestupuje se po osmnácti stupních. Na těchto stupních stávala šlechta dvorská (kugé), nejvznešenější nahoře, nejnižší dole. Na pravo a na levo od těchto schodů jsou posvátné stromy, jeden planý pomerančový, druhý třešňový, oba významu mystického. Přímo nad schody stojí trůn, lehká lenoška překrásné lakované práce, jediná sedačka v celém paláci, pod čtyrrohými

nebesy. Před trůnem dosud visí záclona, která se spouštěla před mikadem a úplně jej zakrývala mimo jediné nohy, když o nový rok a za jiných slavnostních příležitostí tam dával audience. Tam také býval nastolen na počátku svého panování. Po obou stranách trůnu sedí dvě bronzových korejských psů na znamení Koreje, od Japanců dobyté. Na stěně za trůnem jsou obrazy starodávných čínských mudrců, jejichžto příkladem dvořané měli se spravovati. Přes dvůr naproti jest budova, ve které mikado v listopadu slavíval slavnosť žní, obětuje novou rýži bohům, svým předkům, a hned vedle budova podobná, ve které chová se model posvátného zrcadla bohyně slunce.

Odtud vedeni jsou princové do jiné budovy, pod jejímiž schody teče živý potůček vody. V jednom koutě jest v podlaze čtverrohá cementová deska, na kterou kladla se každý den čerstvá prsť, aby mikado mohl uctívati předky své pozemské, ani ven na čerstvý vzduch nevycházeje. Tam také o nový rok konával oběti čtyřem stranám nebeským. Hned vedle jest dům, jenž nazývá se menším palácem a v něm druhá síně audienční, asi o polovic menší nežli první, a průčelím obrácená k východu. Strop její spočívá na prostých dřevěných sloupech a podlaha pokryta jest měkkými rohožkami. Tam nejvyšší dvorští hodnostáři a kněží mívali slyšení u císaře, ale ani tuto ho tváří v tvář nevídali. Odtud vchází se do velmi pěkné zahrady s obyčejným japanským příslušenstvím. Hned vedle jest jedenáct pokojů, ve kterých mikado bydlíval. Seřaděny jsou tak, aby posvátná osoba jeho v noci bezpečně byla opatřena v jizbě prostřední. Kolem jsou světnice, ve kterých zdržovalo se ženské služebnictvo; neboť jen ženy směly mu posluhovati, jen ženy patřiti ve světlo jeho obličeje. Měllí jaký úředník co vyříditi nebo co jednati s tímto neblahým posvátným živočichem, dělo se to vždy prostřednictvím žen. — Stěny ložnice ozdobovaly se novými obrazy vždy po nastolení mikada podle jeho vkusu. Nynější okrasy představují tigry ve všech možných postavách: panující císař zvolil si je, když mu jako chlapci připadlo vejíti do této klece, ze které se od té doby vyprostil. Myslilo se, že chrání spánek jeho od zlých duchů. Překrásná pohyblivá stěna o čtyřech polích v širokých lakovaných rámech dělí ložnici od modlitebny. Tam choval se posvátný kámen a posvátný meč, jakožto symboly svrchovanosti panovnické, a před nimi mikado každý den ráno konal své modlitby. Na podlaze jsou rohožky rozloženy tak, že císař hned, jakmile poodsuly se pohyblivé stěny, mohl pokleknouti před skříněmi, ve kterých se chovaly. Teď jsou prázdny jako všechen rozsáhlý palác. Hned za ložnicemi jest řada jiných místností, které nazývaly se císařovými pracovnami. Dřevěné stěny jsou ozdobeny obrazy moudrých mužů (nejvíce Číňanů) a ptákův i květin. Zde mikadovi předčítáno, básně říkány a hudba provozována; někdy též směl poseděti a podívati se tanečníkům a hercům, kteří však jeviště měli v bezpečné vzdálenosti od něho, totiž na protější straně dvora a pod zvláštní střechou. — Odtud taká vedla dlouhá chodba do paláce císařovnina, jenž od císařova byl na sever, ale nyní úplně jest zbořen a odstraněn. Však v jiné budově princové viděli příbytky ostatních ženin z haremu císařova, jež ovšem nyní všecky jsou prázdny.

V jedné jizbě byly na podlaze dvojí rohožky; byl to pokoj, v němž vychovával se dědic mikadův za dětství. Dcery císařovy, byloli jich, měly zvláštní příbytek pro sebe.

Ačkoli palác šogunský, ve kterém mikado nyní bydlí v Tokiu, ani z daleka není tak pohodlný a rozsáhlý jako Kiotský, přece snadno jest pochopiti — ani nehledíc ku potřebám politickým, pro které žádoucno jest, aby mikado sídlil ve východních částech říše, — že zajisté nerad by se vrátil na tato místa skvělého žaláře svých předků; také snadno pochopiti, proč mnozí předchůdcové jeho raději vzdávali se hodnosti císařské ve prospěch mladých svých dědicův a žili pak v některém buddhistickém klášteře v Kiotě nebo někde na venkově a vykonávali moc nepřímo a z dálky, nežli by zavírati se dali v tomto posvátném, ale nikterak závidění hodném ústraní a zajetí, jsouce poddaným, kteří jich neznali, vtělením všech pozemských i nebeských dokonalostí, ale sobě samým bídnými loutkami bez účelu a jakéhokoli stínu skutečné moci.

Jakož mikado ku princům osobně se měl se vší pozorností, tak postaral se, aby krátký pobyt jejich v zemi opatřen byl vším pohodlím a zábavou. Při každém jídle hrála jim císařova vlastní kapela a bavili je kejklíři. Hudebníci hráli na japanské, čínské a korejské nástroje, z nichžto většina jest prý více nežli 1500 let stará. Slyšeti na ně hráti jest velikou vzácností i v paláci císařském. Hudba sama činila dojem prazvláštní: zvuky její ze druhého pokoje, kde se hrálo, donášely se k uchu posluchačů tak slabě a jaksi žalostivě, že někteří omylem pokládali je za pouhé ladění, a když to trvalo delší dobu, druh druha se ptali, kdy vlastně začnou hráti? Hudba japanská, jako všecka východozemská, uchu západnímu připadá vůbec neharmonickou, rozladěnou, mluví zkrátka jinou mluvou, nežli jest naše. Ale poslouchali ji kdo delší dobu pozorně, ač nemůže říci, že by se mu líbila, přece chápe, že se líbí jiným.

Druhým stálým číslem zábavy byly produkce kejklířů. Při jedné z nich nejprve objevil se veliký drak, na loket ztloušti a nejméně sedm loket zdélí, jenž plázil se po trávě v zahradě, koulel očima, otvíral a zavíral čelisti a kroutil ohonem. Pohyby tyto způsobovalo několik mužů, kteří byli skryti pod drakovým tělem z nadmuté hedvábné látky. Jiní zase přestrojeni byli v podivné škrabošky, a náčelník kejklířův obratně hubou mela patrně vypravoval nějaké dobrodružství jejich se drakem. Povídačka jemu a přítomným Japancům dobře se líbila, poněvadž se po všechen čas smáli. Princům pověděno, že podobné mumraje hrávaly se ve chrámech starých bohů (jako v Evropě duchovní hry ve středověku), později však že kněží chodili po kraji takto hrajíce, žebrajíce, zázračné léky prodávajíce a pozornosť obecenstva k sobě obracejíce starodávnou hudbou na buben a píšťalu.

Jindy kejklíři provozovali rozličné kousky, k nimž potřebí obratnosti rukou: vytahovali z klobouku nekonečné lokte bílých krajek, nechávali rostliny růsti ze semene a vějíře létati po pokojích, na pohled rukou se jich ani nedotýkajíce, házeli koulemi a točili vlčky po podlaze a na hůlce a j. v. Nejpodivnější byla hra s bronzovou nádobou asi 4' zhloubí. Kejklíř lehl si na znak na rohožku rozestřenou na podlaze, zdvihl nohy vzhůru, a na chodidla mu postavili těžkou nádobu řečenou, do které si vlezl malý hoch, Kejklíř úžasnou rychlostí nádobu roztočil, vyhazoval do výše, chytal na chodidla brzy vzpřímenou,

brzy bokem, kdežto hoch seděl v ní, jako by se nic nedělo. Po té pomocníci kladli mu na chodidla pod nádobu dřevěné kotouče asi 1′ ztloušti, ale průměru vždy menšího, až konečně nádoba byla nejméně 7—8′ nad nohama kejklířovýma. Tu hoch vylezl z ní a šplhal se po bocích kolem a kolem, při čemž kejklíř stále udržoval rovnováhu, až náhlým trhnutím rozhodil kotouče na všecky strany a nádobu i hocha padající s výše sedmi, osmi stop ve vzduchu zase na chodidla zachytil. Dva muži měli co dělati, aby mu při začátku nádobu na nohy zdvihli, a nejpodivnější věc tedy byla, že takovou váhu mohl tak snadno točiti, házeti a chytati.

Jindy zase kejklíř svázal dvě obyčejná dřívka a rozevřel jako rozkrokem, pak usedl na bobek a poručil jim, aby tančila. Dřívka skákala a točila se jako posedlá, kdežto on jen chvílemi asi stopu nad nimi ve vzduchu zamával vějířem. Pak si vypůjčil těžký zlatý řetízek k hodinkám od kohosi ze společnosti a provozoval s ním kousky. Na povel řetízek se vztýčil na podlaze jako had a tančil stoje na jednom konci.

Jej vystřídala umělkyně, která klečíc na zemi rozestřela před sebou několik velikých archů papíru, a pak velikým štětcem a pevnými rysy malovala různé obrazy. Úžasno bylo, jak rychle a obratně pracovala. Z japanského papíru — který se nedělá z hadrů jako náš, nýbrž z kůry morušových stromů, jest poněkud přihnědlý a daleko pevnější, nežli papír evropský, — nemožno smazati barvu, jakmile byla nakreslena, a proto třeba každou čárku vypočísti a hned na čisto udělati. První výkres byl strom osypaný květem a mezi listím na větvích seděla kočka číhajíc na dva motýly. Za pět minut byl hotov od prvního rysu do posledního. — Podobným spůsobem jindy produkovali se dva umělci malujíce na papíře a kartounu, rozestřeném na podlaze. Požádali nejprve některého diváka, aby štětcem maně udělal na bílé ploše skvrnu, čáru nebo trojúhelník a pak aby jmenoval, co z něho chce míti vyvedeno, zvíře, ptáka čili květinu? Když jim zase odevzdán byl štětec do ruky, prohlíželi si nejprve mazaninu, divákem udělanou, okem zkoumavým, ale jen pět, šest sekund, a pak rysy určitými a rukou pevnou, jež ani okamžik nebyla v nejistotě, vyvedli v době ku podivu krátké výkres žádaný, obyčejně humoristický, ale vždy živý a výrazný. Neobyčejná tato dovednosť a jistota ruky pochodí prý odtud, že umělci od útlého mládí učí se vládnouti štětcem malujíce složité písmeny čínské. Každá tečka, čárka a klička v nich musí napsána býti pevně, neomylně, ježto ani není možno chybu nějakou vyškrábati nebo opraviti. Odtud tedy pevnosť a spolehlivosť každého rysu i na výkresu, zpodobujícím zvíře, ptáka nebo květinu.

Kejklíři vždy byli, jako Japanci většinou bývají, mužové malé, avšak zavalité postavy. Vlasy upraveny mají po japansku, t. j. celé témě hlavy oholeno jest už od čela, ale po stranách a vzadu vlasy ponechány jsou jak rostou, a odtud pak sebrány v chocholku asi 4″ zdéli a 1″ zšíří, jež je stočena papírovou páskou a natřena pomadou, jako bývají navoskované kníry. Oděvem jejich jest jakási halena z temně modré látky se širokými visutými rukávy, sahající po kolena a kolem pasu stažená. Hrdlo zůstává rozhaleno a vzadu pod límcem nezcela

uprostřed mezi lopatkami jest vytištěn bílý kroužek asi 2" zšíří a v něm nějaký monogram nebo znak, obyčejně znak pána nebo náčelníka jejich, nebo též vlastní, poněvadž znak pánův nosí tenkráte, majíli od něho šaty. Mimo to nosí těsně přiléhající, tmavomodré spodky, a každý má papírový deštník jasných barev, kterým se chrání od slunce i deště, ač jej obyčejně nosí jen zavřený. Na nohou mají pohodlné bílé japanské punčochy, které dělány jsou tak, že palec má zvláštní oddělení pro sebe, jako při známých palečních rukavicích, a ostatní prsty všecky jsou pohromadě. Tímto spůsobem dřevěný sandál, kdykoli vycházejí ven, snadno na nohy navlékají, a zase, vejdouli do domu na čisté rohožky, snadno zouvají. Také nosívají někdy sandály slaměné. Obuv tato jest teplá a velmi pohodlná k chůzi, poněvadž jí noha nikdy se neodře; vůbec jest mnohem lepší nežli kožené boty evropské. Japanci sice nyní v novotářskýsh snahách svých starou obuv odkládají, ale Evropané v Japaně usedlí začínají jí užívati, a není pochybnosti, že se v budoucnosti udrží jakožto obutí pohodlné a skutečně nejrozumnější.

Jindy pro zábavu princů vypalovány byly ohňostroje, jeden dokonce i ve dne. Jindy zase způsobena jim na podívanou kolba starojapanská. Na široké louce, obklopené odevšad stromovím, setkaly se dva zástupy nepřátelských bojovníků, červených a bílých, jakožto zástupci dvou politických stran, jež jako před 500 lety zápolily o trůn. Při podivné, zdlouhavé a zadumčivé hudbě na ulity hlemýždí a na bubínky vjížděli do ohrady sedíce v prapodivných starožitných sedlech a všickni zahaleni jsouce ve starobylá brnění. Přilbice úplně zakrývaly jejich tváře, tak že každý poznával se jen dle velikého znaku na temeni přilby a podle hesla na praporci, jenž vál mu nad hlavou, žerdí jsa upevněn v sedle za jeho zády. Meče měli bambusové a za zbroj útočnou ještě také luk se šípy a dřevce. Jen na dvou místech těla rány v kolbě se počítaly: na maličkém štítku po pravém boku, do něhož se trčilo dřevcem, a na nádobce hliněné nad znakem přilby, kterou rozbíjeli mečem. Kdo na některém z těch dvou míst byl udeřen, ustoupil z boje, pokládán jsa za padlého. Obě strany měly asi po třiceti bojovnících se zvláštním vůdcem, který jeda v čele tlupy pozdravil protivníka dříve nežli kolba začala. Zápas veden jest velmi živě a rány mečem padaly hustě, ač jen málo nádobek bylo rozbito. Hra skončila se tím, že jeden z náčelníků byl obklopen a zajat.

Všeho volného času princové užívali pilně, aby prohlídli a seznali co možná nejvíce japanského kraje i života. Jednou nocovali na venkově ve příbytku kněze a poznali při tom soukromé domy japanské. Jsou to velmi lehké jednopatrové budovy dřevěné. Pokoje nemají stěn pevných, nýbrž jen rámy z laťoví temně natřeného, polepené papírem. Stěny tyto pohybují se ve drážkách tak, že každá kdekoli může se poodstrčiti, a takto projíti lze kdekoli do sousední jizby nebo na verandu, která obklopuje celý dům. Podlahy jsou všecky pokryty krásnými měkkými rohožkami tak úhledně, jako skřínka na šperky. Lože upravují se prostě na podlaze, ale jsou velmi pohodlna. Kdo se v japanské ložnici vyspal, musí, aspoň na venkově, ven na zahradu se umyt, kdež mu hojnosť teplé i studené vody podle přání lejí na tělo. —

Obyčejným prostředkem dopravy s místa na místo jest v Japaně povoz samotížný, tak řečená *jin-riki-ša.* Jest to kočárek o dvou vysokých kolech se skládací střechou a lehkýma dvěma vojema, mezi nimaž potahem běží ne kůň, ale člověk. Zavedena byla teprve r. 1866, ale osvědčila se tak praktickou, že nyní jen v Tokiu počítá se více nežli 250.000 jinrikiš, a poněvadž v Japaně pro nedostatek píce vždycky bude málo tažného dobytka, nepodobá se, že by je kdy nahradily povozy větší. Jinrikiše dělají se různé a ve všech barvách, a leckdy na nich pod lakem kresleny jsou všeliké ozdobné vzorky. Seděti v nich pohodlně může jeden Evropan nebo dva Japanci, a na kratší cesty nelze si pomysliti lehčího, pohodlnějšího a příjemnějšího povozu. Na větší dálky aspoň Evropana unaví částečné schoulení, jehož na sedačce jest třeba. Na delší cesty připřahuje se obyčejně ještě druhý člověk popruhem k voji připevněným. Oba tahouni pak si zhusta vyměňují místa, a jedeli se s vrchu, jeden zaběhne do zadu a zdržuje povoz. Lidé tito jsou malé, zavalité postavy a snadno utáhnou náklad rovnající se dvojnásobné jejich vlastní váze. Stálým běháním mají stehna a lýtka náramně vyvinuta. Jindy bývali po všem těle tetováni a za oblek měli jen kus šatu kolem beder; ale že to nyní zákonem jest zapověděno, nosí bledě modrou halenu se širokými nespjatými rukávy, obyčejně zastrkanou za pás, a těsně přiléhající spodky téže barvy něco málo pod kolena. Lýtka a nohy mají holé až na slaměné sandály, připevněné slaměnými pletenci, z nichžto jeden jde od paty přes nárt, druhý mezi palcem a ostatními prsty k němu přes nohu. Někteří ještě pe domácím spůsobu holí si témě hlavy, ale že tomu úřady nepřejí, mívají už větším dílem po vší hlavě houšť černých vlasů, které po dřívějším holení rostou tím hojněji.

Čekajíli na hosta, složí voje na zem a usednou na podnoži (stupátku), hrubou houni majíce přehozenou přes ramena. Jakmile host usedl, pokryjí mu houní touto kolena a zdvihnou voje. Výbornosť jinrikiše záleží pak v dobrém rozdělení váhy nad nápravou kol. Těžiště povozu — sedíli v něm kdo a voje jsou vodorovně — jest právě nad nápravou; jakmile k jízdě voje poněkud výše se zdvihnou, těžiště posune se v zad, voje tíhnou vzhůru, a táhnoucí jsa nucen tlačiti je dolů, nadlehčuje se sám k běhu. Proto snáze utáhne se jinrikiša s nákladem nežli prázdná. Když se jednou hnuli, vozkové uběhnou stálým, stejnoměrným cvalem asi 6 angl. mil za hodinu, a raději také celou hodinu i více běží neumirňujíce kroku, načež učiní úplnou zastávku na několik minut, posilní se dávkou rýže z nádoby, kterou drží si u samých úst, nabírajíce obyčejnými dřívky, pak učiní asi tři bafy z drobounké kovové dýmky, do které se vejde tabáku asi tak za zrnko hrachu, zapijí loćkem saki, t. j. lihoviny z rýže, a jsou pak hotovi na další pochod. Asi 50 angl. mil takto za jeden den dovedou uraziti.

Rýže, zdá se, že Japancům vůbec dobře jde k duhu; však také skoro nic jiného nejídají leda boby, něco málo sušených ryb a řasy mořské. A o té stravě všickni jsou schopni dosti těžké práce i udržují se při dobrém zdraví.

Jedeli po jinrikišách celá společnosť, každý vozka hledí dostati hosta lehčího a klidnějšího. Kdo sebou na sedačce stále vrtí, jest jim

nepohodlný, milejší jest jim, kdo se náležitě opře v zad a sedí tiše, protože pak snáze udržují rovnováhu. Jedou po té řadou za sebou, nejprve druh se druhem vyměňujíce posudky o svých nákladech, pak chvílemi sborem jakýmsi zpívají jednotvárnou melodii do taktu, aby udrželi se při čilosti. V noci na voj uvazují obdélnou papírovou lucernu, na jejíchžto stranách ve kruhu nakresleno jest jejich číslo nebo jméno japanskými literami.

Tetování, jak řečeno, zákony japanskými se zakazuje, ale soukromí ještě dosti hojně se děje; ano oba princové ze zvláštní zajisté libůstky — ostatně mezi plavci velice rozšířené — vyžádali dvěma domorodým umělcům dovolení, aby jim vytetovovali znamení draka na rameni. Dva jiní odebrali se na palubu Bacchanty a zdrželi se tam několik dní, majíce plné ruce práce s ozdobou důstojníkův i plavců. Nejprve obraz ustanovený narýsovali tuší, pak jeden uchystal barvy (bývají buď modrá, buď červená), druhý nástrojem, jenž vypadal jako štětec z chlupů velbloudích, jenže místo chlupů měl teničké jehly, barvy vbodal. Palcem a ukazováčkem levé ruky napínal kůži na místech, jež právě znamenati chtěl, pravou rukou držel jehlový štětec a nabodával. Princové bodání ani necítili, ale některé lidi prý to bolí, a pak také sejde prý na rozdílu částek těla tetovovaných. Nejlépe hodí se k tomu místa, na kterých žíly jsou hlouběji pod povrchem.

V Tokiu princové také jednou poobědvali ve klubovní čajovné úplně po japansku, pozvavše k tomu všecky japanské hodnostáře ze svého průvodu. Hned u dveří čajovny zuli boty, aby nepošpinili pěkných měkkých rohožek, a dovedeni jsou do dlouhé síně v prvním poschodí. Podél tří stěn usadili se klečíce na paty, každý zase na zvláštní rohožku. Princ Higaši Fušimi seděl na místě čestném uprostřed střední strany. Stěny čajovny byly jen ze dřeva a papírem polepeného laťoví, nábytku nebylo mimo jakýsi lakovaný okrouhlý stojan uprostřed, na kterém úhledně srovnány byly lakované talíře se studenými jídly, jež byly uchystány k obědu. Pak velmi pěkné kakemono t. j. obraz, jenž navíjí se na válec, a v konci dvorany stály bronzové vázy na výstupku, jaký se v každém japanském pokoji nalézá a na němž se kakemona zavěšují a koláče obětují kamiům t. j. skřítkům domácím, jako u starých Římanů se obětovalo larům a penatům. Přisluhovala japanská děvčata, která brzy přinesla čtverrohé lakované podnosy a postavila po jednom na zem před každého hosta. Na podnosech bylo několik malých misek, talířkův a nádobek také lakovaných. Lak horkem se neruší, tak že i polévky a horké jíchy podávají se v lakovaných nádobkách s poklicemi a z nich se pijí. Nožů, vidliček, lžic nebylo, ani sklenice nebo ubrousku. Podány jsou rozmanité ryby všelijak připravené, některé i syrové; podány všeliké omáčky, některé velmi peprné, jiné velmi sladké; podána všeliká zelenina, polévky a rýže upravená přerozmanitými způsoby; skončeno nakládaninami, cukrovinkami, sušeným ovocem a mořskou řasou. Podnosy neustále jsou střídány a jedeno pouze pomocí dvou dřívek. Princům ze všech jídel, z nichž většina měla silnou příchuť rybí, nejlépe chutnala prostě vařená rýže, jež prý byla velmi dobrá. Jediným nápojem bylo saki čili rýžové pivo, jež pilo se z maličkých nádobek. Zdvořilostí bylo s někým si připiti. Připíječ vstal

se svého místa nesa si svou nádobku na saki, poklekl na rohožku před tím, kdo ho ku připití vyzval, pak si vyměnil s ním nádobku na saki — každý svou oplákl v lakované míse s horkou vodou, která náleží k úboru každého podnosu, — oba dali si od přisluhujících děvčat naliti z bílých porculánových láhví, a konečně sobě vespolek připili na zdraví.

Oběd trval více než dvě hodiny, a po jídle na konci jídelny herečky tančily při zvucích domácí kytary a bubínku. Pohyby rukou, vějířův a hlav byly u děvčat velmi lahodné a pěkné a postavy jejich okouzlující. Tváře jejich ostatně zdály se býti všecky stejné; nosy krátké a široké mimo na konci; obdélné oči v koutkách poněkud zdviženy vzhůru a černé vlasy zčesány na zad a upevněny dlouhými jehlicemi, jež po obou stranách ze hlavy vyčnívaly. Tyto jehlice jsou jedinou ozdobou, již japanské ženštiny nosí. Tanec jejich záležel v pohybech velmi zdlouhavých a nikterak nepodobal se evropskému.

Druhého dne zbytky oběda poslány jsou princům jako výslužka, pečlivě uložené ve dřevěných bedničkách.

Japanský tanec princové viděli několikrát. V Tokiu před nimi tančily dámy a děti pánů z japanského průvodu tanec starobylý, jejž i z domácích lidí málokdo viděl. Princům se produkce tato velmi líbila. Dámy oděny byly ve dlouhá řasnatá roucha, a hlavní pohyby konaly jen rukama, lokte majíce brzo těsně k bokům přimknuty, brzo zase je zdvíhajíce a spouštějíce. Zároveň vějíř v ruce stále otvíraly a zavíraly, všelijak jím točíce a mávajíce. Hlava při tom se klonila se strany na stranu v rytmu hudby na bubínky i nástroje strunové, jichžto spojené zvuky uchu evropskému byly spíše podivné nežli příjemné.

Po druhé v Naře blíže Kiota viděli zase tanec bohoslužebný ve chrámě šintojském, jejž provozovaly dcery kněží, zvláště k tomu konci přioděné a ozdobené. Měly široké, červené spodky a nad nimi bílou řízu, na vrch pak všeho dlouhý plášť, na němž vyšity byly nachové květiny. Vlasy sebrány měly ve dlouhý, volný cop, hlavy ozdobeny věnci z květin; tváře nalíčeny tlustou vrstvou běloby. V ruce každá měla buď vějíř buď klapačku s rolničkami. Kněží hráli na bubínky a píšťaly, a dívky tančily na podlaze verandy na všecky strany otevřené, zpívajíce po přestávkách posvátný hymnus, k němuž hudebníci dokládali sborový refrain.

Tance byly provozovány dva: jeden poloudramatické zpodobení děje mythologického „Bohyně slunce v jeskyni,“ druhý „Hymnus na mikada.“ Princové, ač nerozuměli slovům, přece divili se lahodným pohybům tance, patrně s velikou pílí nacvičeného, naprosto nepodobného všemu, co v Evropě tancem se nazývá, poněvadž záleží jen v postupech a ústupech, v postavách a úklonech, jež všecky konají se velmi zvolna a s dokonalou úměrností. Umění tohoto posvátného tance proto pokládá se za velikou přednosť, a děvčata zvláště dovedná zjednávají si jím dokonce i čaku na dobré zaopatření s mužem urozeným nebo slušně postaveným. Princové také pak ještě v Naře viděli děvče tančící za tím účelem při veřejném průvodě se vší vážnou horlivostí, ačkoli žhavé paprsky slunce jí padaly na hlavu a roztápěly líčidlo po vší tváři.

V Kiotě princové viděli také dvě dramatické hry. Jeviště připojeno bylo k jídelně, v níž obědvali a nejprve zase provozovány jsou úhledné tance, jimiž napodobovaly se pohyby ptákův a motýlů. Pak dávána fraška, jejíž stěžejnou myšlenkou byla přetvářka mladé ženy, provdané za starého muže. Přála si vroucně, aby muž na nějaký čas vydal se na cesty. On skutečně přišel jí oznámit, že hodlá odejeti; ona dala se do náramného pláče, ale tak patrně nadsazovala, že starého muže hned zmocnilo se podezření — a v skutku přistihl ji, kterak chvílemi potají namáčela šátek do nádoby s vodou, aby se zdálo, že je promočen slzami. Starý podstrčil jí nádobu s inkoustem, a ona v horlivém pláči nespozorovavši výměny, brzy všecka ve tváři se počernila, načež muž přinesl jí kovové zrcadlo a zahanbil ji a usvědčil z pokrytství. Herci, starší i mladší, patrně hráli s chutí, a přechod od hlubokých hrdelných zvuků k sykavému zakončení mnohých vět, jež podivným způsobem se pronášejí skrze zuby, byl velmi podivný. Po této frašce vystoupili hudebníci a hráli zase po japansku. — Druhý kus ukazoval, kterak starý hrbatý člověk řadou podivných dobrodružství zbavil se svého hrbu a omládl; ale pak v nových poměrech líbilo se mu hůře nežli dříve, pročež modlil se k bohům, aby mu vrátili hrb i starý věk. Tak se stalo, a hrbáček odbelhal se s jeviště propověděv mnoho velemoudrých mravných naučení.

V Kiotě konečně princové viděli také národní jakousi slavnosť, ale v úzkých uličkách města. I pobavili se vidouce, že při ní bylo zcela podobné zvláštnosti viděti, jako při slavnostech prostonárodních doma. Tu bylo na jednom krámu oznámeno, že se ukazuje uvnitř netvor s lidskou hlavou; tam zase, že ukazují chlapce, který jako tygr sní syrového masa, co mu kdo dá. Také tam byla divadla, na nichž nalepeny byly plakáty s obrazy nejčelnějších výjevů z her, jež se tam dávaly, byly krámy s hračkami, a kejklíři, kteří, jak se zdálo, nejvíce vábili děti; byly krámky, na nichžto se prodávaly rýžové mazance všelikých tvarův a druhů, a patrně u nich obchod kvetl nejlépe. Jinde zase postavena byla řada loutek, po nichžto se házelo míči; kdo jich srazil jistý počet, vyhrál a odnesl si některou loutku na památku své dovednosti. V ulicích nebylo svítilen plynových ani jiných žádných; ale nebylo nedostatku světla, protože krámy všecky předem jsou zcela otevřeny (v noci zavírají se těžkými dřevěnými okenicemi) a pod večer hojně osvětleny lucernami, v nichž pálí se petrolej nebo olej řepkový. A jak se jde středem ulice, viděti zřejmě každého, a všecko co se děje uvnitř, a zábavno jest postáti a takto po lidech se dívati.

Z veřejných budov, ke kterým princové obraceli pozornosť, na prvním místě byly chrámy. Jsou v Japaně dvojí podle dvojího náboženství domácího, šintoismu a buddhismu. Křesťanství sice také vynasnažují se uvesti misionáři všelikých vyznání, a jak princové dověděli se, ruská církev dosti dobře prospívá zejmena na severním ostrově Jessu. Mimo to jest prý v Japaně asi 60.000 římskokatolických a okolo 20.000 protestantských obrácenců. V Nagasaku samém (kde však princové se nestavěli) jest prý asi 35.000 vyznavačů Kristových. Ještě před desíti lety kdo by z Japanců byl přiznal se ke křesťanství,

byl syn smrti. Nyní jeden z nejpřednějších publicistů domácích uveřejnil podrobné pojednání, ve kterém dokazuje výhody křesťanství jakožto náboženství národního. [1])

Z domácích vyznání šintoism jest starší. „Šintô“ značí „cesty boží“ a víru tuto bez pochyby hned mongolští praotcové Japanců přinesli s sebou, když v předhistorických dobách oddělili se od ostatních soukmenovců a přeplavili se na ostrovy. V nejstarší a nejprostější podobě šintoism, jako dávná víra Číňanů, jest kultem sil přírodních a stotožňuje nebe se svrchovanou bytostí. Tělesa nebeská, patero živlů a všecky síly přírodní uctívají se modlitbou jakožto duchové, t. j. vždycky bez obrazů nebo soch. Duchů těchto jest 8 milionů, t. j. jsou nesčíslní. Ale s původní soustavou touto, nesmírně jalovou a prázdnou, spojena jest mlhavá úcta zesnulých předkův, a všeho, co jim bylo vzácného, zejmena předkův mikadových, jenž jest stým dvacátým šestým přímým potomkem bohyně slunce. Předkové tito znenáhla úctu potomků zabrali tak rozhodně, že jim přičítá se moc vládnouti silami přírodními. A poněvadž každý předek vynikal zvláště některou vlastností za živa a jí zjednal si právo ke zvláštní úctě, stává se pak, zbožněn jsa, dárcem nebo povzbuzovatelem téže vlastnosti (jako nějaký svatý patron), na př. svatosti, moudrosti, bystrosti ducha nebo těla, síly, paměti a p. Tím vším ponětí jedné bytosti svrchované, které snad v šintoismu původně bylo, aspoň v myslech prostého lidu úplně jest zatemněno. Mikado zatím zůstává vtělením soustředěných ctností všech oněch slavných předkův, a v jeho posvátném majestátu jako v konkretním tvaru ctí se soubor všech jejich vlastností.

Asi v šestém století po Kristu dostala se do Japana náuka Buddhova, i nabyla brzy velikého rozšíření a za Yoritoma — jenž r. 1180 založil šogunát — také platnosti státního náboženství. Všickni šogunové

---

[1]) Že do Japana křesťanství již r. 1547 zavedl sv. František Xaverský, dobře byv přijat lidem i vládou, odjinud jest známo, i že snahy jeho potkaly se s neočekávaným úspěchem, tak že prý několik milionů Japanců vyznávalo víru Kristovu. Ale mezi misionáři samými, františkány, dominikány a jesuity, zavládly později nekonečné sváry; lakota a všechen život jejich málo vzorný odvrátily od nich nejprve úctu lidu Když pak jesuité začali také míchati se v záležitosti politické a opovrhujíce všemi domácími řády uráželi i vysoké hodnostáře státní, vznítil se proti křesťanství vášnivý odpor všech Japanců, jejž ovšem rádi rozdmychovali kněži buddhističtí, až byl pojat a proveden úmysl vypleniti křesťanství z kořene. Roku 1614 počalo pronásledování, a asi ve dvacíti letech kruté dílo bylo dokonáno. Od té doby do Japana žádný cizinec nesměl ani nohou vkročiti; byl-li tam přece nějakou náhodou zanesen, byl usmrcen nejen sám, ale i všecko mužstvo lodi, která ho přivezla. Podobně každý Japanec, opustil-li vlasť pod jakoukoli záminkou a vrátil se, propadl smrti. Jen Holanďanům bylo ve přístavě Nagasackém dovoleno na maličkém ostrůvku Dešimě (asi 600′ zdélí a 250′ zšíří) udržovati skladiště zboží za podmínek pokořujících, a jen jednou do roka směla přijížděti jediná jejich loď se zbožím. Řízenci holandští na Dešimě byli skutečně jen opovrženými zajatci, zejmena nesměli ani veřejně přiznávati se ke křesťanství; ano na můstku spojujícím Dešimu s pevninou ve dláždění položen na cestu železný kříž, aby každý tudy jda musil po něm šlapati. Takto potrval stav věcí do r. 1853, kdy americký kommodore Perry s oddělením loďstva válečného náhle objevil se v zátoce Yeddojské Smlouvou podepsanou r. 1854 povolen lodím obchodním přístup do pěti přístavů japanských

a bohatá šlechta feudální byli buddhisty, zakládali a bohatě obdarovávali kláštery, a skrze zástupy svých manů (samurajů) podporovali vliv četného duchovenstva tak, že buddhismus v dějinách země hrál vynikající úlohu. Jest v něm také mnohem více jádra nežli v šintoismu. Nádherné služby boží lákají lid, jejž naduté, ale smyslu prázdné modlitby šintojské jen odpuzují. Ostrovtipná metafysika a velikolepá, ač spletitá kosmogonie buddhismu zase nebyla beze vnady pro vzdělance, podobně jako ve středověku scholastická filosofie lákala mnoho duchův, aby zabývali se hloubáním o dogmatech katolické církve. Obě tyto stránky společně podporovaly rozvoj umění a literatury. Chrámy buddhistické naplněny jsou umělými sochami a malbami; literatura buddhistická jen dogmatická naplňuje 7000 svazků. Princové na různých místech viděli ve chrámech pohyblivé knihovny písem těchto. Poněvadž totiž žádnému člověku není možno všecky knihy přečísti, uznává se dobrá vůle jeho za skutek, otočíli takovou knihovnou na ose třikráte kolem do kola. Učenosť v Japaně povždy do značné míry byla výhradným majetkem buddhistického kněžstva. — Dále jsou předními výbornými vlastnostmi buddhismu úplná snášelivosť a láska k blížnímu i soustava jeho mravoučná, nad niž jen křesťanská předčí. To všecko zjednalo stálejší a pevnější záruky trvání víře, která jakkoli vyhovuje vyšším snahám lidskosti, zajisté byla by udušena bývala spoustou pověr, které ji znenáhla obestřely začavše téměř už při samém původu jejím.

Učenec buddhistický Kobo-Daiši přinesl z Číny do Japana také učení Konfuciovo, které však nikde se neujalo. Již v 18. století stal se pokus oživiti zase ryzí šintoism, a pokus opakován nanovo asi před 30 lety; ale výsledek jest jen ten, že obnovila se zapomenutá liturgie, která záleží skoro jen v rozvláčném opakování říkadel a modliteb nad různými obětmi z plodin zemských. V posledních dobách, kdy mikadovi navrácena skutečná moc šogunům odňatá, zrušen jest buddhism jako náboženství státní, vláda zabavila všecky jeho statky, mnoho děl uměleckých ze chrámů odstranila a budovy odevzdala šintojskému kultu jakožto jediné uznávanému náboženství státnímu. Ale zdá se, že staré vážnosti jeho nepovznesla, že jen nesnadno jej udržuje. Nestrannému pozorovateli připadá to jako pokus galvanisovati ducha, při čemž největší obtíží jest, nejprve ducha toho lapiti. Neboť nepodobá se, že by v šintoismu bylo vůbec něčeho, co by jímalo vznešenější stránky člověka. Naproti tomu buddhism, jenž ve všech jiných zemích a po výtce v Číně, odkud do Japana byl přinesen, není ani stínem toho, čím býval, v Japaně dosud jest živou mocí, a spíše co den hlubší zapouští kořeny, ano jeví dokonce i náchylnosť zarážeti spolky misionářské. Celkem možno říci, že venkované japanští jsou spíše šintoisté nežli buddhisté, šlechta aspoň byla a měšťanstvo dosud jest spíše buddhisty nežli šintoisty.

O buddhismu ostatně princové v Kiotě měli rozmluvu s učeným Japancem (jmenoval se Akamatsu), který studoval v Oxfordě a Cambridgi křesťanství, ale vrátil se domů tak horlivým buddhistou, jako vždy býval. Opakoval jim neustále, že buddhism není náboženství, nýbrž filosofie. Z počátku mu dobře nerozuměli, ale pan Akamatsu přičinil se všemožně, aby jim mínění své objasnil a dokázal: „Když Buddha založil své království spravedlnosti, sám zřeknuv se vznešeného postavení

a výhost dav všem radostem a pohodlí rodinného života, úplně sebe zapíraje ve prospěch bližních, jednu pravdu hlavně s důrazem opakoval, že všecko na světě neustále se mění. A jako všecko podléhá zákonu o příčině a následku, tak každý člověk musí buď vzestupovati nebo sestupovati po stupnici bytostí, až spravedlivý (čili dokonalý) naposled vyhne se zející hlubině stálého rození a zmírání tím, že přejde v Nekonečné světlo. Podle zákona neúprosně spravedlivého, který vládne všemu míru, každý skutek, každá myšlenka každého člověka jest nevyhladitelna a účinky její působí dále, i když tělo zahynulo. Mluvíli kdo, jedná nebo myslí, co jest zlé, stíhá jej bolesť; není moci, která by zmařiti mohla následky skutků lidských, ony nezbytně musí vykonati všecky účinky své až do konce buď radostného buď žalostného. A tak poslední může býti prvním, první posledním; nejnižší člověk skutky dobrými může dospěti nejvýše, a nejmocnější tohoto světa skutky zlými dospěti tam, že na onom světě probudí se ďáblem. A desatero jest způsobů čili hříchů, kterými člověk může činiti zlé; tři jsou z těla (vražda, krádež, smilstvo), čtyři z jazyka (lež, na cti utrhání, pomluva, prázdný tlach), tři z mysli (lakota, zlá vůle, svárlivosť). A jediné, čím tyto hříchy možno přemáhati jak na sobě, tak na bližním, jest ovládání sebe, zapírání sebe, ochota a vlídnosť. A konati toto — umrtvovati tělo se žádostmi a chtíči jeho — jest nejvlastnější moudrosť; buď cudný a laskavý, buď trpěliv a spokojen, buď opravdový a mysli nelenivé, a půjdeš jedinou stezkou k radosti a klidu dokonalé moudrosti, dobroty a pokoje. To“ — tvrdil pan Akamatsu — „jest filosofie, nikoli náboženství, a jest to týž zákon, jejž nazýváme nezmarností síly. Té lze přidržovati se s čirým materialismem anebo ji doplňovati náboženstvím, ale v obou případech zajisté jest nejúčinlivější náukou pro povzbuzení ctnosti a potírání neřesti.“

Obecný lid japanský za této směsi názorů naučil se věřiti se stejnou oddaností ve všecky svaté a v nadpřirozené mocnosti, jež uctívají se ve chrámech buddhistických i šintojských, a modliti se k obojím se stejnou vroucností; ba Japanci jsou tím lépe spokojeni, čím větší jest počet svatých bytostí, jež jsou ochotny vyslýchati jejich modlitby a splňovati neb aspoň podporovati jejich žádosti. O vroucí pobožnosti jejich princové přesvědčili se několikráte. Na ostrůvku Euošimě viděli nejednoho prostého Japance, an v chudičkém svém oděvu z modré látky bavlněné přistoupil před prostičký oltář a beze vší okázalosti vhodiv haléř svůj do skřínky třikrát sepjal ruce a pomodliv se s patrnou vroucností úmyslu i důvěry zase povstal a šel po své trudné lopotě až do večera.

To bylo ve chrámech šintojských; ale nic jinak i v buddhistických. Tak na př. v Kiotě, stojíce v posvátném pološeru, v němž lakované stoly a oltáře, hedvábná roucha a blýskavé zlato i kovové ozdoby se leskly, princové viděli, kterak kněz vyšel z pozadí stánku (v němž chová se soška zakladatele chrámu) a poklékaje opětovně a koře se jako katolický kněz, když chystá se pozdvihnouti hostii, otevřel stánek, aby pohledem na sošku svatého zvýšil pobožnosť věřících, kteří klečeli před ním, a nebylo pochybnosti, že žádaného účinku dosáhl. Jestliže vůbec kdy člověk se modlil, tihle Japanci na kolenou před posvátným stánkem modlili se, a slova, jež pronášeli (Namida Butsu, t. j. asi jako

naše Kyrie eleison), vycházela zajisté z nejhlubších útrob srdce jejich, a každý rys jejich tváře svědčil o vroucnosti jejich právě tak, neli více opravdové, nežli bývá u mnohých katolíků, když na modlitbách klečívají před obrazy a sochami svatých.“ Princům ani nepřipadlo na mysl, že by lidé tito byli modláři, a pan Akamatsu jim to potvrdil svědče, že „úcta ona nenáleží ani učiteli, zpodobenému sochou, nýbrž jest jen poděkováním za dobré skutky, které vykonal, a za pravdy, kterým učil. Ba pravý buddhista modlitby ani nezná, on koná jen úvahy o lásce, milosrdenství a radosti právě jako křesťan rozjímá a zpytuje své svědomí.“

Podobnosť buddhistických názorů se křesťanskými princové velmi často vytýkají. Jeden z předních jest úcta svatých, a charakteristický příklad poskytuje Kobo Daiši nahoře již dotčený, jejž uctívají v klášteře Tojiském v Kiótě, dřevěnou sochu jeho v životní velikosti, s růžencem v ruce, chovajíce za těžkou brokátovou záslonou. Životopis jeho čte se jako životopis nějakého svatého. Narodil se r. 774 po Kr. Když mu bylo dvanácte let, rodiče odhodlali se vzdělati jej pro stav kněžský a poslali jej na školy v Kiotě, kdež po čtyři léta studoval čínské klasiky. V 19. roce svém byl posvěcen na kněze (buddhistického). Jako mnohý jiný svatý postil se, modlil, zpytoval a rozjímal, se zlými duchy často zápolil, mnohá vidění míval. Maje věku svého 30 let odebral se do Číny studovat na útraty státní a vrátil se s velikým množstvím buddhistických spisův a mnohými ostatky a posvátnými věcmi (asi jako poutník z Říma). Když mu bylo 36 let, ustanoven byl opatem kláštera Tojiského. Z počátku měl se mnichy obtíže, ale jedenkráte, právě když je vyučoval, proměnil se před nimi, a taková záře moudrosti sálala z jeho tváře, že od té doby nejen mniši ale i mikado se vším dvorem uznávali jeho svatosť. Kobo Daiši uměl ze skály kouzliti živou vodu, zastavovati šířící se mor, hojiti nemocné bez léků, a když mu bylo šedesát let, zemřel v jiném klašteře, jejž byl založil a tam byl pohřben, a tam vyčká, až přijde buddhistický messiáš, kterému pak odevzdá titul Kobo Daiši, t. j. veliký učitel zákona, který jemu byl udělen několik let po smrti. Název dai-ši jest podobný židovskému rabbi čili rabboni, a dává se velmi mnohým učitelům. — Kobo Daiši podobal se mnichům středověkým také tím, že byl velikým umělcem: v klášteře Tojiském chová se mnoho soch, jež prý vlastní rukou vyřezal, a princům líbily se jak pěkným uspořádáním záhybů roucha, tak anatomickou určitostí svalstva.

Buddhistické služby boží princové několikráte srovnávají s křesťanskými. Podobnosť shledávají na př. také v tom, že mniši prozpěvují responsoria za knězem intonujícím, a sice buď v jazyku sanskrtském, jemuž nikdo z posluchačův a snad málo kdo z kněží rozumí, nebo v čínském překladu, jemuž věřící rozumějí tak málo, jako v Evropě venkované latinským modlitbám v církvi katolické nebo Rusové modlitbám staroslovanským. Buddhističtí kněží žlutými řásnatými rouchy a hladce oholenými tvářemi podobají se prý velice kněžím katolickým.

Také průvody prosebné se konají, a princové několikrát je potkali. Jednou asi šest mil od Kiota ve vesničce jmenem Fušimi. Všecka ulice byla naplněna muži, oděnými ve starobylá japanská roucha sla-

vnostní s konopnými škraboškami; jeden starší s ohromnou škraboškou křepčil v čele průvodu. Středem nesena byla vysoká nosítka o několika patrech, barvy nachové, se mnohými ozdobami mosaznými, které při každém kroku nosičů cinkaly. Nosiči naschvál se prohýbali pod břemenem a jím otřásali, jako by bylo velmi těžké, poněvadž se za to má, že sláva bohova jest tím větší, čím více má skutečné váhy. Však neměli na nosítkách božstvo samo, nýbrž jen symbol bohyně-slunce, posvátné zrcadlo, jež nesli do chrámu bohyně potravin, slavíce slavnosť úrody a hojnosti. — V jiném průvodu (u starobylého města Nary) účastníci byli ustrojeni tak, že se zdálo, jako by chodili po hlavách.

Blíže Nary princové přišli také na místo, kde Japanci pálí mrtvoly, jakož v některých krajích, ale ne všude, hojnou měrou se děje. Jinak mrtvé pochovávají. Žaroviště u Nary vypadalo na pohled jako vápenná pec, a přístup k němu s cesty byl krátkým dvojřádím soch, na jehož konci byl oltářek s nápisem „Namida Butsu!“ Na tomto oltáři skládají rakev s mrtvolou. Po té čtou se modlitby pohřební a rakev pak zanesou pod dřevěný přístřešek, pod nímž jsou dvě peci. V pecích bylo plno spečeného popelu a kusy kostí. Nástroje na upravování ohně, hřebla a pohrabáče byly opřeny o vnitřní stěny. Mimo to tam byla kouřem začazená polouvypuklina, představující boha Je-zô, t. j. pomocníka v úzkostech a zvláštního patrona dítek, s poutnickou holí v jedné a berlou všemohoucnosti ve druhé ruce, a před ní kámen, na nějž klade se kadidlo neb oběti. Žádného nepříjemného zápachu na místě nebylo. Na konci stezky, vedoucí nazpět na silnici, bylo ještě několik sošek boha Je-zô, a před nimi po hromádce oblázků. Pověra jest, že na břehu řeky v podsvětí bydlí stará babice, která zlomyslně malým dětem ukládá obtížné úkoly, a nežli duším dovolí přes proud přejíti do země zaslíbené, poroučí jim, aby tam sbíraly oblázky na hromady. Proto jim přátelé hledí pomáhati tím, že tam na žarovišti hromadí křeménky. Tyto hromádky oblázků jsou jako němí svědkové lásky a soustrasti i touhy prospěti aspoň takto miláčkům, kteří navždy jsou odňati péči pozemské.

Ve klášteře Kitano-ten-jinu (též blíže Kiota) kněží princům ukazovali také 8 závitkův obrazů (kakemona), na nichžto zpodobeny byly hrůzy osmera pekel, ve které Japanci věří. Mimo jiné viděli, kterak hříšník jeden (podobný Sisyfovi) po věky válí kolo do vrchu; jiný v podobě slona tahá z bláta vůz, jenž mu tam vždy jen hloub a hlouběji zapadá; jinde viděli zástupy zlostníků, spjatých provazy svých hříchů; jinde byl neposlušný syn, jemuž káňata klinula oči (právě jako Šalomoun hrozí ve příslovích XXX. 17.); jinde živě zobrazeny kruté výčitky svědomí, jež jsou následkem obžerství a smilstva; jinde se do hříšníků buší železnými kladivy, zase jinde vařeni jsou v železných kotlích anebo krmeni žhavými kulemi železa nebo házeni do řeky, jejíž proudy jsou jako břitvy. Muka pekelná trvají prý 500bilionkrát delší dobu, nežli by kdo přebral veliký náklad zrnek sesamových, jedno zrnko do ruky bera vždy za sto let. Jsou tedy v životě budoucím následky zlých skutků, spáchaných na tomto světě, hrozné, neboť dle náuky Buddhovy výše již dotčené „zlé skutky nutně přinášejí zlé ovoce. Promluvíli člověk nebo vykoná co v úmyslu zlém, bolesť ho stihne tak

jistě, jako kolo stíhá nohu vola, jenž táhne vůz. Trest není věc libovolná, jest to druhá polovice zločinu."

Lid japanský, pokud ho princové poznali, činil dojem velmi příznivý; nazývají ho zdvořilým, ochotným, dobráckým, bodrým, srdečným u větší míře, nežli byl kterýkoli jiný, jejž poznali. Nikdy neviděli člověka hněvem uneseného nebo výtržnosti tropícího, ani v městě na ulicích ani na venkově. Pracují prý jako koně; muži, ženy, děti nosí a vláčejí břemena, jimž by se podivil i švýcarský vrátný. Neustále se smějí a jsou vždycky pohotově přijímati nebo dělati žerty. Upomínali prý prince často na gnomy skandinavských pověstí, skrčky malé, ale zavalité, silné, utužilé, se vlasy vždy stejně černými a ježatými, s očima v koutkách vzhůru zdviženýma a skrovným nebo žádným vousem. Jsou prý zajisté v Japaně jako všude jinde zákeřníci a ničemové ochotní ke zbojnictví a špatnostem, ale posuzujeli se lid celkem, zdá se, že nikdo nikomu neubližuje a život i statek jest bezpečen po vší zemi. Kraj, pokud se princům událo jej viděti — a sami litují, že nikde hluboko do země se nedostali — jest velmi pečlivě vzdělán, jako nějaká zahrada. Z obilí pěstovaného 77% jest rýže, 12% ječmene, 8% žita a pouze 2% pšenice.

Pod povrchem příznivě vypadajícím v Japaně mnoho přece také ukrývá se slabých stránek. První jest ta, že novoty evropské ještě úplně nepronikly a stará podání pozbyla úcty a působivosti v poměry veřejné. První místo, na kterém se to jeví, jest vzdělanost školská. Školství sice velmi dobře jest zorganisováno: národní školy zřízeny jsou po vší zemi poskytujíce příležitosti k obecnému vzdělání každému chlapci i děvčeti, a návštěva jest povinna. Počítá se více nežli 25.000 takových škol a žactva jest na nich více nežli dva miliony. Středních škol jest tři až čtyři sta a žákův okolo dvaceti tisíc. Mimo to jsou 52 školy technické (průmyslové) se třemi až čtyřmi tisíci žákův, a na universitě v Tokiu jest více nežli 700 studujících a 50 profesorů. Ve 25 školách učí se anglickému jazyku skoro půldruhého tisíce žáků. Ze středních škol vybírají mladíky, které posílají do Anglie, Francie, Německa a Spojených obcí amerických na státní útraty, které činí více nežli 2000 zl. ročně na jednoho. Bude velikou výhodou, až dostatečný počet mladíků bude vzdělán, poněvadž cizí podnebí Japancům nesvědčí; každým parníkem vrací se nějaký student, který porušil své zdraví přílišnou pilností; buď že způsobil si souchotě nebo obecnou slabosť anebo vředy či nežity po všem těle. — Poněvadž nejlepši domácí literatura psána jest čínským písmem, třeba prý jest pátnáctileté pilné práce, nežli hoch naučí se čísti nebo psáti poněkud dovedně. V říši jest 21 veřejná knihovna. Někteří domácí reformátoři navrhují, aby se užívalo latinského písma, poněvadž jazyk japanský sám o sobě jest prý dosti nesložitý.

Všecka možná péče tedy vynakládá se na obecné vzdělání, avšak obtíže doby přechodné ještě nejsou překonány. Pořadatel cestopisu, Jan Dalton, přidává o tom svou úvahu (na str. 50. II. dílu) asi v tato slova: „Japanci oddávají se na studia s neumdlévající bedlivostí a horlivostí jakož i upřímnou prostoduchou vírou, že ‚nová věda' jest universálním lékem pro všecky politické a společenské vady. Ale ve mnohých pří-

padech zdá se, že nechápou ducha nové literatury, náboženství a zvyků, jako přečasto nerozuměli duchu svých vymožeností starých; změnili jen duševní šat, jako změnili tělesný, vzali na se pouze nový vnějšek na místo zevnějšku starého. Setřásli se sebe jho staré své náboženské víry a jsou nyní, pokud souditi lze z rozmluv s učícími se doma i v Anglii, bez náboženství vůbec; hlubších zásad buddhismu zdá se že nikdy nepojali, a proto jej odhodili jako starý šat, a buď neumějí nebo nemohou o něm podati podrobnějších zpráv . . . Co cizinci nejvíce bije v oči, jest úplný nedostatek vážnosti k sobě a předkům, jichžto víře a spůsobům se posmívají; jest v tom aspoň nestálosť a nedostatek zdravého rozumu, neli více . . . Přes to třeba doufati a s klidnou trpělivostí vyčkávati výsledky vzdělávání v novém pokolení, jakkoli těžko překonati bázeň, že nynější generace opustila skutečnosť a žene se za stínem, že oblekše šaty cizích lidí namlouvají světu, že už těmi cizími sami jsou, kdežto kdy by nosili svůj vlastní šat duševní i tělesný a kdy by spokojili se stavíce se jen tím, čím v skutku jsou, budili by mnohem větší úctu a naději — neboť vrozenou jejich zdvořilosť a bodrou mysl, jejich schopnosti výborné a odvahu musí uznati každý, kdo s nimi obcoval. Nám se řeklo, že všickni Angličané z počátku, když přijdou do Japana, mají lid rádi a obdivují se mu, ale že skoro všickni později více méně pozbývají naděje v jeho budoucnosť."

O politických a veřejných poměrech týž pořadatel knihy praví asi toto: „Svrchovanou moc zákonodárnou a výkonnou má mikado, jehož úřední titul jest ‚Tenno' (nebeský nejvyšší). Ode dávna moc mikadova byla obmezena velikou radou (Daijo-Kwan) náčelníkův odborů správných, kteří jmeny a úřadem odpovídají evropským ministerstvům. Tato rada dosud trvá, a za našeho pobytu v Japaně mikado zřídil tajnou radu (Sanji-in), ve které předsedá sám osobně; počet členů není obmezen, ale nyní jest jich pouze dvanáct a mezi nimi jen jeden ministr. Tato rada má právo zkoumati výkony ministerstva a vyslýchati a rozhodovati o případech, týkajících se veřejné administrace; má býti též základem budoucího poradního sněmu. Skutkem doposud každý ministr v čele svého odboru odpověden byl pouze mikadovi. Nyní ministři státní, jichž jest devět, odpovědni jsou této tajné radě. — Nežli nějaký zákon dojde schválení mikadova a tajné rady, posílá se ku prozkoumání *senátu* (Gen-roîn), jehož členové jmenováni jsou mikadem. Nyní jest jich 37, a kdykoli se jim nějaký zákon předloží, oznámí se jim napřed, majíli o něm pouze podati zprávu, či ponechávali se jim právo prostě jej zamítnouti nebo schváliti. Vždycky mají úplně na vůli navrhovati nové zákony nebo zrušení či opravu zákonů starých. Na daně vlivu nemají. Senát zřízen byl r. 1875.

Dekretem ze dne 6. června 1884 mikado obnovil titulární šlechtictví v Japaně o pěti stupních, jež má býti dědičné po meči. „Všickni členové šlechty mají se starati, aby příbuzní jejich nabyli řádného vzdělání." Někteří z bývalých daimiů povýšeni jsou do nejvyšších stavů. Moc zákonodárná jim nepřísluší žádná.

Národní sněm poslanců slíben jest lidu na r. 1890. Zatím od r. 1878 v každém hlavním městě a prefektuře (zemstvu) bylo zastupi-

telstvo volené všemi mužskými občany, kteří dosáhli svého 20. roku a platí ročně 10 zl. pozemkové daně. Voličů podobných jest okolo 2 milionů. Tato krajská zastupitelstva mají úplnou správu místních poplatkův a berní, jak se vybírati a jak a nač vydávati mají. Jiné otázky, na př. průplavy a jiné předměty, jež týkají se důležitostí obyvatelstva více než jedné prefektury, také spravují se zastupitelstvy, volenými ode všech, kterých věc se dotýká. Každé hlavní město a prefektura má náčelníka, který se sborem tajemníků má plné právo ve všech věcech administrativních. Od r. 1878 každým létem všickni tito náčelníci, jichžto jest 47, bývají svoláváni do Tokia na poradu o návrzích nových zákonů neb opravách zákonů starých, které jim předkládá tajná rada. Zákonník trestní právě byl vydán.

Z toho viděti, že Japan již má zárodky ústavní vlády a že zenáhla rozvíjí se v řádnou svobodu . . .

Svoboda tisku již jest povolena; vydávají se jedny noviny úřední a nejméně dva tisíce časopisů jiných, z nichž jeden má odběratelů více než dvacet tisíc. Jsou v nich články úvodní, národohospodářské, zprávy denní a trhové a inseráty právě tak, jako v novinách evropských, jenže čítají se od dolejšího kraje sloupce vzhůru. Roku 1885 prodalo se více nežli 37 milionů čísel časopisů.

Domácí soustava pošt a telegrafních stanic, jež opatřují službou i nejposlednější vesnici v říši, jest velmi dobrá. Ač úřaduje se teprve od desíti let, bylo r. 1885 dodáno skoro 95 milionů dopisů, asi polovice toho lístků korrespondečních a tolikéž asi čísel novin. Telegramů dopraveno více nežli 3 miliony. Při poštách zřízeny jsou též spořitelny, kterých velmi hojně se užívá.

Od konce války občanské r. 1875 Japan jest v tísni finanční; důchodův ubylo a státní dluh obnáší velice značnou sumu 70 mil. lib. šter., ale asi po dvou milionech ročně stále se uplácí. Potřeby válečné a tíseň finanční přinutila r. 1879 vládu, aby vydala peníze papírové, avšak doufá se, že v několika letech bude se moci zase vypláceti penězi kovovými. — Příjmy státní r. 1884 obnášely 15 mil. lib. šterlinků z čeho největší část připadá na daně pozemkové. Obyvatelstva jest v Japaně 35 milionů, a daň pozemková jest třikrát větší nežli v Anglii. Vydání největší část připadá na splátky dluhů ($4 \frac{1}{4}$ milionu ročně), pak na různé odbory správní ($2 \frac{1}{3}$ mil.), na vojenství a loďstvo ($2 \frac{1}{4}$ mil.), na podpory místním úřadům (1 mil.), na policii ($\frac{1}{2}$ mil.), na veřejné práce ($\frac{1}{3}$ mil.). Pak platí se náhrady šlechticům a manům z bývalé soustavy feudální (okolo 100.000 lib. šterl.), ale tou měrou, jak stará šlechta vymírá, položky této ubývá. Mikado má civilní listu 200.000 lib. šterlinků. Konečně platí se též náhrada za zabavené statky kostelní, na udržování rozličných chrámů 27.000 lib. šterl. do roka.

Obchod dovozný a vývozný poměrně jest nepatrný, cla r. 1884 obnášela pouze $\frac{1}{2}$ mil. lib. šterl. Vyváží se hedvábí, rýže, čaj, sušené ryby a uhlí. Největší část vývozného zboží jde do Spojených obcí amerických, pak dle množství do Francie, Číny, Anglie, Italie a Australie. Dovoz záleží hlavně v látkách vlněných a bavlněných. Nejvíce dováží Anglie, pak Čína, Spojené obce, Indie, Francie, Německo.

Přirozené bohatství Japana jest veliké. Moře oplývá bohatstvím ryb, a bez pochyby brzy obrátí se podnikavosť veřejná k jejich lovu. V horách jsou hojné poklady nerostů, uhlí, mědi, železa, zlata, stříbra a olova. Bude však potřebí cizího kapitálu a cizích strojů k jejich těžení, poněvadž obojího Japancům se nedostává.

Co se styku s cizinci a zejmena s Angličany dotyká, pan Dalton připouští, že se s Japanci nenakládá slušně, že se jim vnucuje špatné zboží a neponechává volnosť, aby se chránili cly dle svého uznání, a za druhé že cizinci nechtějíce se podrobiti soudům japanským, zneužívají exterritoriality a podřízenosti soudům konsulárním, čímž se všechen pořádek a všechna slušnosť podvrací.

Lid japanský sám dle názoru pana Daltona novým pořádkem věcí ničeho nezískal. „Ačkoli třída bývalých samurajů úplně zmizela s velikou úlevou lidu, a jakkoli daimiové, které vídal ob čas pod praporci ve průvodech manských, byli odstraněni a plody jeho práce neplýtvá se již ve službě jejich nádhery ani pohodlí opatův a okázalosti obřadů náboženských, které byly zrušeny, lid přece plahočí se jako dříve na polích rýžových a v dílnách a vydělá si stěží na skrovnou stravu a šatstvo, alimenta et quibus tegantur, a jest tím spokojen. Ob čas bez pochyby diví se změnám, vidíli zástupce úřadův oděné v prosté kabáty z černého sukna; ale daně platiti musí jako dříve, ať už se vydávají na cokoli. Většina lidu však ještě má neobmezenou důvěru v mikada, jehož rod sedí na trůně od 2500 let, za kterouž všecku dobu Japan nikdy nepodlehl vládě nijakých podmanitelův; a jakkoli vážnosti k mikadovi v některých jiných kruzích poněkud ubylo a lid znenáhla začíná vládou býti nespokojen pro svou chudobu a hlavně pro to, že kovových peněz všude jest v zemi nedostatek, přece není pochybnosti, že konečně všecko se urovná a že nynější ministerstvo úkol svůj provede.“

Sibiř jindy a nyní.

Studie

od

Josefa Kořenského.

VIII.

Sibiř slyne nezměrným bohatstvím přírodním; zprávy o báječných pokladech dávno kolovaly v podání lidu. „Sibiř jest zlatým dnem a truhlicí všech drahocenných pokladů,“ šlo od úst k ústům. Útroby země tajily v sobě zlato, stříbro, železo, olovo, měď, jinde tuhu nebo jaspisy, achaty, porfyry a lazulit nevídané skvělosti a nádhery. Bohatství sibiřských lesů a úrodných lánů nedotknutých ještě

rádlem stály tam v odvěké neporušenosti přírodní, poskytujíce všech svých plodů za skrovné přičinění vedle štědrých darů sibiřské lověny. Skvostná sobolina, kožky hermelinů a nesčetných veverek zvyšovaly slavnou pověsť sibiřského carstva, tak jako fossilní slonovina z předvěkých mamutů, jichž celá těla nalézána bývala (a podnes se nalézají) s masem a srstí ve zmrzlé půdě severosibiřské nížiny.

Přihledněme tedy blíže ku přírodnímu bohatství Sibiře a oceňme nynější význam jeho.

Objevením nových krajů, zvláště pak velikých pevnin, vznikají v životě národů nové převraty. To se mohlo očekávati též u Rusův od objevení Sibiře. Či nebyla kultura evropská vzrušena americkým proudem a duchem k životu novému, ve zkušenostech a amerických výzkumech vyhledávajíc nových pramenů ke zvelebení národohospodářských poměrů ve starém světě? Objevením Ameriky ukázána byla nová cesta k výnosnému obchodu, Evropa přijímala z půdy nového světa plodiny všeho druhu, a nové tvary rostlinné i živočišné ujímaly se na její pevnině, Amerika pak stala se zaslíbenou zemí volného ducha a svobody, s níž i obecné blaho šířilo se brzy také tam, kde ještě nedávno bujel prales a kde vlnilo se travnaté moře širošírých prérií. Miliony lidí jdouce za živobytím a osudem, našli tam v přičinění štěstí a spokojenosť a s blahobytem neodvislosť.

Také odkrytí Sibiře přivodilo mezi obyvatelstvo evropské Rusi vzruch a vzbudilo v něm touhu osídliti novou tu zemi. Zvláště zvířena k tomu lákala. Za Jermakem brali se do nového carství zástupcové ruského lidu, obchodníci, lovci i osoby úřední s různými živnostníky, by v životě dobrodružném hledali štěstí a bohatství. Jejich touhu po drahých kovích a kamenech rozohňovaly pověsti a úkazy vládní, které obyvatelstvo sibiřské vyzývaly, aby po nich horlivě pátralo. Ale přistěhovalci sibiřští, nemajíce u vyhledávání a dobývání rud ani zkušeností ani vědění a štěstí, místo k naukám mineralogickým utíkali se k domorodcům. Vojvodové sibiřští (jako na př. vojvoda Jenisejský r. 1660) psávali carovi, že skrze hlasatele vybízeli lid, „aby podával zprávy, kde a komu by nějaké rudy zlaté, stříbrné a měděné nebo slídové hory známy byly.“ Za odkrytí mnohých nalezišť zlatých mají Rusové děkovati jenom Tunguzům, nikoli však vědám přírodním. K odkrytí rudných dolů v Altaji vedla Rusy opuštěná kutiště „čudská,“ založená již dávno před příchodem Rusů národy neznámými. Rusové, jak píše Jadrincev, v novém tom světě hmatali jako ve tmách, neboť jakkoli pátrali po zlatě již od té doby, co Sibiř byla odkryta, přece poštěstilo se najíti zlatý písek teprve v letech čtyřicátých našeho letopočtu, tedy po 250 letech.

Jako lovci nepočínali si Rusové v Sibiři nikdy rozumně, hubíce zvěř, zvláště soboly, úžasnou měrou, ale důkladného vypsání sobolího života podnes nikdo nepodal; marně čekají přírodozpytci na vědeckou tu práci, jakkoli sobol vyhuben bude v Sibiři již co nejdříve. To platí také o sobích severosibiřských národů.

Jak nesnadno klestí si cestu do Sibiře výzkumy směřující k zvelebení polařství a jak primitivně polní hospodářství se tam provozuje, obecně je známo. V Sibiři nebyl člověk pánem přírody, ale příroda

vládla nad člověkem, který chtěje zmocniti se jejího bohatství, okázal se tu duševním slabochem. Učený profesor Ščapov ve svém vlasteneckém nadšení viní své krajany docela z neschopnosti. Rusové, přišedše na sibiřskou půdu z Evropy, pocítili tam po prvé skutečnou volnosť, které potom pustili uzdu, tak že vedli život spíše divoký nežli rozvážný, honíce se za bohatstvím a mamonem. Tou dobou byl v Sibiři zimničný život; za kozáky v patách následovali lovci a promyšleníci, jedni shánějíce jasak, druzí pasouce po drahých kožešinách. Tu zakládali pevnůstky na stepi, pak zajímali domorodcům stáda dobytka násilím nebo je získávali výměnou. V horách pátrali po rudách, u řek po zlatých prádlech, jinde sháněli chmel nebo tvořili rybářská družstva (artěle) k vykořisťování rybního bohatství v sibiřských veletocích. Přišli také „bugrevščíci," kteří vyhledávali mohyl a kurbanův a rozrývaly jich útroby, aby zmocnili se drahocenných starožitností. Jedni usazovali se tu ve stálých bydlištích, jiní žili život dobrodružný, oblíbivše si kočovnictví a nezřízené tuláctví, proti němuž byla potom vláda malomocna. Tak vznikly kolonie kamenščíků v horách Altajských, osady rozkolníků při Jeniseji a j. Přiměti četné přistěhovalce ke stálému bydlišti nedařilo se přese všechna přísná nařízení sibiřské administrace, která zbytečně vybízela sedláky, „by spávali v noci doma."

Lid i vláda vykořisťovali Sibiř všemi spůsoby. Petr Veliký chtěje těžiti z minerálních pokladů, zakládal tam závody hornické, Kateřina II. zvelebovala obchod s Čínou a Bucharou. Na založení obchodní té cesty mezi Ruskem a Indií pomýšlelo se již od času Petra Velikého. V Tichém oceánu zkvétal zvěrolov rusko-americké společnosti. Vědomosti geografické se rozšiřovaly, průmyslné podniky slibovaly skvělou budoucnosť. Ruští ministři 18. století říkali Sibiři „naše Peru a Mexiko." A v pravdě byly tam odkrývány znamenité poklady neočekávané, zvláště když počato s výzkumem vědeckým. Půda osetá rostlinami hospodářskými dávala z počátku neslýchanou úrodu, aniž bylo třeba zemi mrviti. Neproniknutelné pralesy skýtaly dříví v té míře, že nemělo ani žádné ceny. Tu ovšem geolog Ščurovský, prozkoumávaje v Kuznecku kamenouhelnou pánev o rozloze asi 42.000 km², mohl zvolati: „Jak bohatý základ spočívá tu pro příští průmysl! Zde bohatá ložiska železných rud, tam širošíré lesy při mohutné a splavné řece Tomi. Salairské doly tají v sobě zlato a stříbro, Alatan Kuznecký vedle těchto drahých kovů také uhlí a rudu železnou. Vše tu jest, ale posud bez užitku, jakkoli pouze kamenouhelná pánev Kuznecká oplývá takovým bohatstvím, že Sibiř po této stránce může vyrovnati se Anglii, Belgii a Rusi s jejími pánvemi Donskými."

Když sibiřské končiny podrobnější byly probádány, tu přibývalo nadšených chvalořečí. Senátor Kornilov velebí Sibiř ve svých Pamětech (Замѣчанія о Сибири 1828) těmito slovy: „Sibiř, dobytá v červáncích našich vítězství a slávy za doby velikého Ivana IV., představuje nám obraz, jenž blaze rozechvívá každého vlastence, oplývaje poklady všech tří říší přírodních." Sibiř byla chloubou a hrdostí ruského patrioty, jako jsou Britům jejich kolonie. Za Ivana Hrozného slavná byla Sibiř svými soboly, za Petra Velikého velebena byla pro drahé kovy a rudy, za Kateřiny II. věštila se jí skvělá budoucnosť obchodní, za Pavla

měla býti průchodem do Indie, v letech čtyřicátých našeho století měla se státi zlatou Kalifornií, v letech padesátých rozmnožila se územím Amurským a Usurským, v letech šedesátých střední Asií, v letech sedmdesátých Sachalinem. Každým objevem a každým rozšířením ruského panství na asijské půdě rostly naděje v budoucnosť Sibiře. Nové a nové plány slibovaly rozkvět jejího obchodu a rozmnožení bohatství a moci na východě. Avšak provedení plánů vždycky se nedařilo nebo na ně ani nedocházelo, a lid, vida se sklamána, ochaboval ve svém zápalu pro Sibiř, zvláště když nedařilo se podnikům v Tichém oceáně, na Kamčatce, v Amursku, na jihu a j. Posléze velmi mnozí dokonce zanevřeli na Sibiř a upírali jí všecku budoucnosť a prohlašovali ji za mrtvou tundru, pustinu a kout světa na věky prokletý, hodící se toliko za žalář. Tak soudil na příklad spisovatel Gersevanov, jenž o ní r. 1845 napsal tato slova: „Sibiř živí se šťavami Rusi, ale sama z nich netuční, nýbrž odnímá síly jenom své živitelce.“ A výrok jeho potvrzovali i jiní, Sibiř pak stávala se zemí odpornou a malomocnou, trpící především nedostatkem obyvatelstva a pracovních sil, kterými by bohatství země mohlo býti vyváženo. Nerozumné vykořisťování původních darů v Sibiři nevedlo ku povznesení a rozvoji průmyslu, nýbrž oslabilo její produkci. Té nehospodárnosti za oběť padla zvěř. V cestopisu Ščukinově o Jakutsku uvádějí se doklady, že zvěře ubylo tam valně již v letech třicátých našeho století. Roku 1825 dostalo se tam na příklad do obchodu 18.000 kožek sobolích, o pět let později již jenom 6000 kusů, místo 14.000 kožešin liščích toliko 7400, místo 18.000 kožešin z lišek ledních toliko 9000 kusů. Krivošapkin uvádí ve svém popsání okruhu Jenisejského (z roku 1864), že ze řečeného území vyvezlo se roku 1825 asi 28.000 sobolin, 140.000 koží z lišek ledních a 300.000 koží z bělek (veverek, Sciurus vulgaris), že v letech 1850 vyvezlo se jich asi za 35.000 rublů, kdežto v letech potomních pouze za několik set rublů. Mezi sibiřskou zvěří pozorován byl ten zvláštní zjev, že ubýváním sobolů, ledních lišek a sobů přibývá medvědů, vlků, rysů a jezevců jakožto pravý opak toho, co pozoruje se při obvyklém rozšiřování kultury.

Rok od roku mizejí v Sibiři také víc a více veverky následkem četných požárů lesních, které tam hrozně řádívají, zachvacujíce sibiřské hvozdy z několika stran. Kouř vzdálenějších požárů lesních vznášívá se potom nad krajem jako hustá mlha. Místy stravuje požár chvoj a ratolesti, tak že zbývají z lesa jenom černé kostry stromů do pola spálených. Na své plavbě po Obi viděl jsem požár lesa, jenž hořel ze tří stran; toliko pobřežní strana ostávala od požáru ještě ušetřena. Zvěř lesní, zvláště velmi hojné bělky a veverky žíhané (Tamias Pallasii), nemohouce se jinak zachrániti, hledaly spásu na protějším břehu řeky. Vypálením ohromných hvozdů pozbývají veverky výživy a hynou. Na počátku našeho století vyváželo se ze Sibiře do Číny asi 8 milionů kožek veverčích, roku 1836 již jenom 4 miliony a roku 1837 sotva 3 miliony. Na trh konaný z jara v Irbitě přivezlo se roku 1850 asi 108.000 kožek hranostajových (hermelinových) a 43.600 kožek sobolích, avšak roku 1860 již jenom 56.000 a 16.200, roku 1880 pak toliko 24.000 hermelinů a 5150 sobolů.

A jako hnalo se dříve všecko lakotně za sobolinou, tak zase po vyhubení zvěře pustili se Sibiřané do hornictví. Sedláci usedlí na korunních statcích jižní Sibiře přiděleni byli volky nevolky ku podnikům hornickým a musili jako nevolníci vykonávati těžké práce: přivážeti z dalekých dolů rudy, páliti uhlí a p. Jinde užíváno bylo trestanců k důlnické práci, a to bezplatně. Přece však výnos nebyl takový, jak se očekávalo. Kdežto v letech čtyřicátých vyrábělo se na Rusi vůbec asi za 55 milionů rublů všech kovů, vypadalo na závody Kolyvansko-Voskresenské (pod Altajem) toliko 5 mil. rublů, na závody Nerčinské 2 mil. rublů, avšak na Urál 45 mil. rublů. Celkem dobývalo se tou dobou v celé Sibiři kovů asi za 8 mil. rublů. Ze závodů Nerčinských (v Zabajkalsku) a Kolyvansko-Voskresenských — na něž bylo již od Petra Velikého obětováno mnoho mil. — byla spíše ztráta nežli zisk. Také Altajské závody klesají; úřadní statistické zprávy to potvrzují. Zlata dobývá se ve státních závodech sibiřských stále méně a méně. V Altaji dobylo se v letech osmdesátých asi 540 kg. zlata, ale o dva roky později již jenom 180 kg. Nerozumné hospodaření úřadníků na statcích korunních bylo příčinou, že také tyto závody hornické přenechávají se raději soukromníkům. Soukromé závody prospívají ze všech nejlépe. Nejvíce zlata dobývá se ve východní Sibiři. Znamenitých výsledků dociluje se tam zlepšenými methodami.

Kusy ryzího zlata jsou nyní v Sibiři řídké. Jindy vyskytovaly se častěji. Ba i kousky v ceně asi 15—20 rublů platí za vzácné nálezy: lid nazývá je „samorodky.“ Zlato dobývá se v Sibiři z pravidla rýžováním, zřídka v dolech. Každé zlaté ryžoviště podléhá dozoru vládnímu, vykonávanému obyčejně důstojníkem kozáckým. Dobyté zlato vkládá se do bedny zapečetěné vládní pečetí Zlato posílané do tavírny, buď do Barnaulu nebo do Irkutska (nejvíce v měsíci červnu) zaobaluje se do lněných a kožených vaků o 56 kg. Dva takové vaky tvoří náklad jednoho koně, opatřeny jsouce dřevem přivázaným na šňůře, aby poklad, kdy by spadl s koně do brodu, mohl býti snadno nalezen. V tavírně Barnaulské nebo Irkutské přijímají zlato vládní úřadníci a roztavují je před očima podnikatele nebo jeho zástupce, načež po vyzkoušení jeho vydávají za ně poukázky („asignovky“), za které po šesti měsících vládní pokladny vyplácejí hotové peníze. Vojenskými eskortami dopravuje se potom čisté zlato ze Sibiře do říšské pokladny v Petrohradě. První zlato dobyto bylo v Sibiři roku 1745 v Změjnogorsku pod Altajem.

Také stříbra dobývá se v Sibiři rok od roku méně. Rok 1864 vykazuje celkem 21.017 kg. stříbra, rok 1878 jenom 8485 kg. Dle statistických výkazů vyrábí se nyní v Sibiři asi dva a půlkrát méně stříbra nežli ve století předešlém. První stříbrné rudy odkryty byly v Sibiři již v druhé polovici 17. století, ale po prvé bylo tam stříbro taveno roku 1704.

Průmysl železářský, který počal vzkvétati v gubernii Jenisejské, ochromen byl lakotným bažením po zlatě. Teprve za nejnovější doby průmysl železářský oživnul zase ve východní Sibiři, ale železo tam dobývané nevyniká nejlepší jakostí. Výborné železo z Urálu posílá se

na trh do Nižního Novgorodu a značně zdražené posílá se zase přes Urál do Sibiře!

Bažením po drahých kovích nejen zanedbal se průmysl v ostatních odvětvích, i obecný blahobyt se zhoršil. Lačnosť zlata zachvátila obyvatelstvo v gubernii Jenisejské a Tomské jako nákaza, a podnes pociťuje se následek zimničného toho pachtění při Olekmě, Amuru a v Zabajkalsku. V kterém kraji mamon byl životním cílem, tam zmizela všeliká známka ušlechtilé vzdělanosti. Po opuštěných ryžovištích a prádlech neostalo nic nežli zpustošené lesy. Po lidských obydlích není tam ani památky. Také v městech jeví se smutné následky zničených zlatokopů, kteří po finančním úpadku stali se žebráky i se svými věřiteli. O trudné té katastrofě svědčí v městech zaniklé letohrádky a sady, kde lidé žívali v knížecí nádheře. Jiní, kteří přišedše do Sibiře zbohatli vydíráním lidu, opustili záhy Sibiř a vystěhovali se, a v zemi zbyla jenom bída s nouzí. Sedláci lákáni jsouce slibováním hor a dolů, zanechávali své živnosti, a berouce zálohy od zlatokopů a podnikatelů šejdířů, upadali ve dluhy a stali se obětmi prohnanosti.

Když vykořistěny byly kraje, které drahé kovy slibovaly, bylo vykořisťováno hospodářství polní a bohatství chovaného dobytka. Jeť Sibiř zemí, kde přední místo náleží polnímu hospodářství. Při výsevu asi $5\frac{1}{2}$ mil. hl. klidí se v západní Sibiři přes 21 mil. hl. obilí, a to na na rozloze 4,085.993 ha. Dobytka chová se v západní Sibiři téměř 11 milionů kusů (koňů, skotu, bravu, koz, velbloudů, sobů, prasat), ve východní Sibiři ne o mnoho méně. Nejvíce ovšem dobytka připadá na kraje při hořejním Irtyši, kdež jest hlavní podmínkou života kočovných národů. Tu chovají nejvíce skot, brav, velbloudy dvouhrbé a koně. Po těch krajích následuje step Barabinská a území Altajské. Sobů počítá se na severu západní Sibiře asi 100.000.

Polařství i dobytkářství sibiřské provozuje se ještě tak primitivně, jako se dělo před dávnými lety. Pokroky agrikulturní ujímají se tam zřídka, nebo ostávají obyvatelstvu zcela neznámy. Starodávný hák (socha), který si každý sedlák sám pořizuje z břízy a okovaných rádel, a brány s dřevěnými kolíky zachovávají se sibiřskému polařství ve své dřívější neporušenosti. Hákem rozrývá oráč půdu asi 5 cm. do hloubky, zasije obilí a dvakrát je vláčí. Mrva neodváží se v Sibiři na pole, ale na zamrzlou řeku, která ji odplaví, nebo vyrovnávají se jí cesty a jámy. Jenom okurky a tabák pohnuly Sibiřana k mrvení. V osadách, kde zvláště hojně dobytek se chová, nahromaďuje se mrva tou měrou, že osadníci raději novou osadu jinde si zakládají. [1])

Špatným chovem hyne v Sibiři na tisíce kusů dobytka. Na stepi Barabinské trpívá dobytek nejvíce snětí slezinnou, na stepi Kirgizské nedostatkem píce a nemocí, kterou Kirgizové nazývají džut neboli jut. Příčinu této nemoci, která jako mor řádí a přes noc z boháče činí žebráka, dlužno hledati ve velikých vanicích sněhových a ve zmrzlém povrchu sněhovém, kdy slabší dobytek nemůže se potravy dohrabati. Džutem béře často za své skoro všecken dobytech hospodářův, a mrtvo-

[1]) Neelmeyer-Vukasovitsch: Russland. Bibliothek für moderne Völkerkunde, Leipzig 1887, p. 250.

lami jeho pokrývá se celé okolí Kirgizského aulu. Také za mírné zimy dařívá se dobytku v Sibiři špatně, tak že jest potom jenom kosť a kůže a sotva se slabostí na nohou drží. Kirgiz se nerad na zimu zásobuje senem a jiným krmivem. Maje pak v zimě nedostatek píce a obávaje se moru řečeného čuma, utíká se k ruským osadníkům o pomoc, [1]) odevzdává jim část svého stáda k opatrování a živení, ovšem za dobrou náhradu. Ruští kozáci vracejí v tom případě Kirgizům toliko desátý díl odevzdaného dobytka. [2]) Příčinou sněti slezinné (anthrax) jsou zajisté organismy stepních bařin za přílišného vedra. Nemoc ta jeví se nadýmáním života, zanícením očí a zčernáním masa u skotu, ovec, koz a velbloudů. Léku proti ní není. V gubernii Tobolské padlo prodlením 25 let přes 57.000 koňů a přes 290.000 kusů skotu. Cenu padlého toho dobytka páčiti lze na více než $3\frac{1}{2}$ mil. zlatých. V gubernii Tomské padlo v letech 1860—1866 více než 177.000 kusů dobytka neboli asi 25.000 ročně. Roku 1876 zahynulo Kirgizům hladem a morem asi 174.000 kusů dobytka. V Oblasti Semipalatinské padá průměrně za rok asi 200.000 kusů dobytka. Z té příčiny bylo nedávno na turkestanské poštovní linii tak málo koní, že veřejná komunikace toho traktu velice byla zdržována. Za veliké vánice (buranu) r. 1827 zničeno bylo toliko na Kirgizské stepi as 10.500 velbloudů, 280.000 koňů, 30.000 kusů dobytka hovězího a přes milion ovec. Nestavíť Kirgiz svému dobytku žádných chlévů, toliko mláďata přechovává v podzemních skrýších nebo někde pod střechou, třeba ve svém stanu. Dobytek jeho vyhledává si potravu po celý rok ve volné přírodě.

Dobytek chovaný u Sibiřanů nemá místy takořka žádné ceny. Sedláku také málo na tom záleží, ublížíli svému koni rychlou a dlouhou jízdou. Jen když vyzíská při tom o několik kopejek více. Ale ještě méně šetřívají koně jamščíci. Sotvaže opustíme nádvoří sibiřského dvora, jehož majitel má na starosti poštovní dopravu, již letí trojka jako o závod. Ale slíbíšli jamščíkovi, že dostane na čaj nebo na vodku, jeli Rus, nebo na kumys, jeli Kirgiz, potom odváží tě k cíli jízdou tak divokou, až se v tobě tají dech. Nežli uplyne hodina, máš za sebou 18 kilometrů cesty. Do vrchu jezdí se ještě prudčeji. A tak to jde 2—3 hodiny v jednom trysku. Hned na to, když jsme u cíle, obrací vozka povoz a ujíždí k domovu, nedopřávaje koňům odpočinku a trochy píce k zotavení!

O využitkování některých produktů živočišných Sibiřan ani nestojí. Vlny ponechává si jenom tolik, kolik jí potřebuje na dělání plstěných koberců a houní. Ostatní přenechává darmo těm, které najal na stříž, nebo nechává ostříhanou vlnu roznášeti větrem po stepi. Shromažďovati máslo a přeškvařovati je pro zimu Sibiřané posud se nenaučili. Svítiti večer loučí není v Sibiři nic zastaralého. Jak vydělávati kůži, tomu sibiřský sedlák málo rozumí a za babku zbavuje se suroviny. Maje vlny až na zbyt, odívá se přece jenom cáry, a přese všecko bohatství železných rud nemá ve své těleze snad ani jediného železného hřebíku, zdělávaje si svůj povoz pouze ze dřeva. Okna svého srubu zalepuje

---

[1]) Russische Revue 1883. Die Industrie im Gebiete von Semipalatinsk.
[2]) Vambéry: Das Türkenvolk, p. 194. Lipsko 1885.

papírem nebo je opatřuje marianským sklem. Místo mýdla, jehož neužívá, připravuje si „mydliny“ (подмылье) z kysajících střev. Ve velkých městech sibiřských ovšem žije se jinak nežli v odlehlých dědinách, nicméně můžeme říci, že sedlák sibiřský, jsa obklopen bohatstvím přírodním, stojí uprostřed těch pokladů jako nuzař a bídák. Z vypěstovaného obilí nekyne mu mnoho užitku. Pro velikou láci jeho krmívá jím často raději vepřový dobytek. Doprava obilí na trhy městské jest pro velikou odlehlosť osad velice obtížná, nad to pak suroviny, drůbež maso a j. prodávají se za cenu příliš nepatrnou. I ve velikých městech, jako v Ťumeni, Tomsku, Barnaule, Omsku a j. jsou ceny takového zboží velice malé; prodáváť se na př. v Ťumeni (14.000 obyv.) kilogram masa hovězího asi za 9 kopejek, vepřového za 6—12 kopejek, celé tele za 1—2 ruble, kilogram nejlepšího skopového masa za 7 kopejek, krůťata po 25—40 kopejkách, krůta za 80—100 kopejek, pár kuřat za 10 kopejek, pár kachen za 40 kopejek, pár hus oškubaných krmených za 30—70 kopejek, pár kachen za 10—20 kopejek, pár sněhulek za 15 kopejek, pár jeřábků za 20 kopejek, pár tetřívků nebo tetřevů za 40 kopejek, zadek zaječí nejdražší 6 kopejek (předek se nejídá), kilogram nejbělejší mouky asi 11 kopejek atd.

Za veliké úrody neví Sibiřan, kam s obilím. Veliká úroda obilí jest sibiřskému sedláku jenom na obtíž. Poslední dobou užívá se přebytku hlavně ve vinopalnách, kterých je v Sibiři náramně mnoho. Ze země zlata stává se země kořalky a kořalečního moru. Roku 1870 byly v gubernii Tomské 22 vinopalny a vyrobily za 1,282.168 rublů kořalky. Roku 1871 prodalo se jí za 2,021.960 rublů a r. 1872 za 2,166.884 rublů. Roku 1879 bylo v celé západní Sibiři ze 33,717.438 kg. obilí dobyto 262.295 alkoholu a 10,491.793 hektolitrů kořalky. R. 1880 vyrobilo se tam za 2,225.000 rublů lihových nápojů. Touže asi měrou šíří se pálení kořalky v gubernii Tomské, tak že výroba lihovin zajímá mezi sibiřskými živnostmi přední místo. Proti množení kořalen činili mnozí gubernátoři, co mohli, ale konec konců jest, že kabaky (krčmy) rostou v Sibiři jako houby po dešti. Větším odbytem obilí vzešla Sibiři jenom morální zkáza.

Jiná odvětví živnostenská tak již neprospívají. Nejlépe daří se koželužství v západní Sibiři Jak malý podíl béře obyvatelstvo sibiřské na podnicích průmyslných, vysvítá z toho, že před desíti lety bylo v továrnách západní Sibiře zaměstnáno toliko asi 10.000 lidí ze 3,219.193 obyvatelů. Nyní počítá se tam (vyjímaje hornické a mlynářské podniky) asi 13.000 pracovních sil, které vyrábějí zboží asi za 9 milionů rublů.

Příčinou špatného stavu průmyslnického v Sibiři jsou dílem neschopní dělníci, dílem nedostatek prozíravých kapitalistů. Byla doba, že skoro každý Sibiřan nosíval oděv výhradně z látek čínských a bucharských, kterých hojně přivážely karavany. Ba i v kancelářích užívalo se čínské tuše místo inkoustu, protože všecken obchod byl té doby v podnikavých rukou čilých Bucharců. Dlouho to trvalo, než se administrace jala obmezovati volnosť té živnosti, prováděné na zkázu průmyslu a obchodu domácího. Teprve roku 1824 byl té konkurrenci učiněn konec a hranice uzavřeny. Od té doby dostávala Sibiř všecko ruské zboží z trhu Irbiťského. Továrníci Moskevští, Kostromští a Vladi-

mířští měli zlaté časy, jsouce jisti před každou konkurrencí. Železo dával Urál, sukno a jiné látky přiváženy z Moskvy, tak jako špatné zboží hrnčené. Sibiř nestarala se o výrobu domácí, kupujíc i dřevěné lžíce a sprostý perník z odlehlé Rusi evropské, která posílala Sibiřanům zboží nejhorší. „Никуда не годно, такъ въ Сибирь — nehodí se nikam, tedy do Sibiře s tím," říkávali kupci evropští.

Ale i to nejšpatnější zboží evropské platívalo se v Sibiři velmi draho. Krátce po výročním trhu se za libru cukru (asi 0·4 kg.) platilo $1\frac{1}{2}$ ruble, ale několik dní na to žádali kupci již $2\frac{1}{2}$ ruble! Bavlněný šátek nejhorší stál $1\frac{1}{2}$ ruble. Za aršin špatného sukna (0·71 m.) žádalo se až 15 rublů. A jak vedl se obchod v Sibiři před lety, tak provozuje se ještě nyní v odlehlých končinách jejích. O Amuru píše jeden námořský důstojník: „Víteli pak, že zdejší kupci získají tu na svém zboží 200, 300 ba až i 500%? Služebník vstupuje tu do služby obchodníka bezplatně. Pán přijímaje ho řekne mu: ‚Zboží to stojí tolik a tolik, co více za ně utržíš je tvoje.' Lampa, která stojí v Petrohradě rubl, prodává se zde za 5 rublů, tapeta prodávaná u vás asi za 40 kopejek, stojí zde asi 1 rubl 75 kopejek atd." Malá konkurrence zaviňuje tam přílišné zdražování surovin i výrobků.

Hůře ještě než na Amuru daří se obyvatelstvu na Kamčatce, které je špekulantům a monopolistům vydáno na milosť a nemilosť. Pro špatnou komunikaci není naděje ve zlepšení. Poslední dobou platilo se tam za pud mouky (16·38 kg.) 5 rublů a za libru prachu 4 ruble, jakkoli jest tam peněz málo.

Mezi zbožím vyváženým ze Sibiře jest v prvé řadě lůj, kůže, cedrové ořechy (z limby), kožešiny, ryby, lnění, štětiny, máslo. S obilím neví sibiřský sedlák kam. To platí i o seně. Táželi se kdo sibiřského sedláka, proč chová tolik koňů, odpoví: „Abych mohl seno odvážeti." A tážemeli se, k čemu potřebuje sena, řekne nám: „Abych měl krmení pro koně." O Sibiři platí po dnes dávné slovo, že má velký přebytek, ale nemá žádného odbytu. Roku 1884 přivezeno bylo ze Sibiře na Irbitský trh veškerého zboží za 11,836.400 rublů kromě produktů čínských a bucharských za 7,553.300 rublů (mezi tím čaje za 6,785.000 rublů), kdežto evropského zboží přivezlo se tam asi za 43,000.000 rublů. Přihlížejíce k tomu, že všecko zboží se tam nevyprodá, jakož i k tomu, že v Nižním Novgorodě odbude se pro Sibiř rovněž asi tolik zboží co v Irbiti, můžeme říci, že cena zboží přiváženého z Evropy do Sibiře jest asi 80 mil. rublů, ale cena produktů sibiřských toliko asi 12 mil. rublů. Do Nižního Novgorodu dostává se na trh asi za 15 milionů zboží ze Sibiře. Lepší časy slibují sobě Sibiřané, až dočkají se toužené dráhy železné.

IX.

O Sibiři mluvilo se kdysi jen jako o zemi, kde se žije blaze a bezstarostně. Ale od té doby nadšení velebitelé Sibiře vystřízlivěli, poznavše mnoho vad, kteréž vytýkají se vším právem jejímu obyvatelstvu. Z nedostatečného rozvití poměrů národohospodářských a ze

závislosti země, jevící se ve všech stránkách obchodních, vyplynul v Sibiři zvláštní ráz života. Pozorovatele neujde zajisté nápadný blahobyt, kterým některé kraje Zaurálské vynikají nad ruské kraje evropské. Nedotknutá půda hospodářská, nezměrné bohatství lesní a volnosť života byly znamenitými přednostmi Sibiře. Ale touže dobou, co jednotlivci těžili z předností sibiřských krajů měrou vrchovatou, jiní upadali v bídu a zotročení. Tu nápadně bily do očí protivy bohatství a nuzoty. Pracovní lid zaprodávaje síly své podnikateli za sklenku pálenky, stává se parobem jeho a bezvolným nástrojem. Nelidští podnikatelé dovedou získávati lid všelikými nástrahami a zálohami, zavazujíce si ho k poslušnosti nejinak než jako otroka, jenž pro zdělávání statku cizího nemá ani času hleděti si vlastního hospodářství svého, v němž dobytčata jeho hynou nedostatkem a špatným ošetřováním. Prohnaní špekulanti drží se svého dlužníka jako pijavice, vyssávajíce tělesné síly celé jeho rodiny. Žena zadluženého robotníka dostane za celodenní práci hrnec mléka, děti jen kus chleba. Při takovém vydírání roste statek upírů, stáda dobytka se jim rozmnožují, lány polařské zveličují, a lid darmo se mozolí pro svého pána jako za časů roboty. K tomu ke všemu lid závislý jest od lichváře v záležitostech obecních, ve kterých on mívá obyčejně rozhodující slovo i dopouští se na svých spoluobčanech mnohého bezpráví. V jednom kraji vydírají lichváři na svých dlužnících dobytek, kupujíce ho mladý za laciný peníz a dávajíce ho u nich zadarmo pásti, v jiných vydírají píci, jinde ryby nebo cedrové ořechy. O posledním příkladu dočísti se lze v práci Viléma Radlova, učeného cestovatele po Altaji[1]: „Bohatý pramen příjmů, plyne v Altaji z cedrových ořechů. Veliká část území mezi Tomí a Téleckým jezerem až po Katuň pokryta jest obromnými hvozdy cedrovými (limbovými, Pinus cembra, sibiřský cedr), t. zv. kedrovníky. Mohutný cedr sibiřský dává ročně až 12 kg. oříšků, které prodávají se v Sibiři poměrně dosti draho, chutnajíce jako nejlepší mandle. Cedrové oříšky mohly by Altajskému sedláku vynesti slušný peníz, kdy by nepadal do rukou kupčivých šejdířů, kteří dovedou neúrodná léta využitkovati ve svůj prospěch. Známo jest, že cedrové oříšky daří se po tři léta obyčejně dobře a po tři léta špatně. Za neúrodných let nastrádá jich proto Altajský sedlák velmi málo. Touže dobou také veverky skrovně objevují se v lesích, a lid trpí škodu dvojnásobnou. Za takové neúrody přicházejí kupci vydřiduchové a nabízejí lidu zboží na účet příštího podzimku, vymiňujíce si, že musí mu odvesti tolik a tolik pudů (1 pud = 16·48 kg) ořechů po 1 rubli nebo zaplatiti za každý nedodaný pud 2 ruble. Ale druhý rok třeba horší prvního, a dluhu tím více přibývá. Dlužník pokládá se za šťastna, můželi vyrovnati svůj účet rokem třetím. Tak se stává, že kupec vyděrač za 20 rublů obdrží 100 pudů ořechů, za které utrží nejméně 150 rublů.“ Poměry takového obchodu v Turuchansku, Berezově, Narymě a na Kirgizské stepi nejsou lepší. Sibiřští „kulakové,“ t. j. monopolisté a překupníci, stali se pověstnými pijavicemi a upíry po celé zemi. Lid pokládá je za despoty, tyrany a lupiče, kteří neštítí se páchati nejohavnější ne-

[1]) Reise durch den Altai. Archiv Ermanův, sv. 23.

pravosti, jsouce srdce kamenného. Náhončí jejich umějí vylíčiti selskému lidu lepší budoucnosť ve zlatých prádlech, a lid uvěře jim opouští pole i statek a jde do dolů a ryžovišť jako do zajetí. Na účet dostává se mu tam obilí, masa, ryb, čaje, cukru, oleje, tuku, kůže a celého opatření. Ovšem bývá to zboží nejšpatnější a nejdražší. Zadlužený dělník nemůže se ze spárů kulaka potom již vymknouti, a neschází již, než aby podnikatel zotročilého robotníka zaprodal jiným závodům, jak tomu bývalo před časy, kdy takové kontrakty mívaly právní platnosť. Závazky, které víží dělníka k závodům, po dnes jsou velmi kruté. Bohatí sedláci sibiřští nejsou o nic lepší, chovajíce se k chudším tak, jako pán k rabovi; mezi obyvatelstvem tvořívají zvláštní třídu. V Sibiři vídati lze dědiny asi o 40 domích, ve kterých žijí výhradně samí zámožní sedláci, kdežto v okolních dědinách žijí jejich poddaní, „podškyrdniki“ a „desjatinščiki,“ t. j. zotročilí robotníci.

K hroznému vydírání domorodců sibiřských bylo již prve ukázáno. Rozhojníme ta pozorování ještě jinými údaji. V kirgizských krajích vzrůstá kapitál ruského obchodníka za rok čtvernásobně i více. Aršin (0·7 m.) sprostého perkálu, jejž obchodník koupil po 5 kopejkách, prodává po 30 k. Oč neošidí Kirgiza obchodník a kramář, o to ošidí ho kozák, který mu v čas nouze přenechává obilí za kůže a kožešiny. Za dvě kožešiny, které mají snad cenu několika rublů, dá mu z milosti půl pudu mouky v ceně asi 15—20 kopejek. (Красовскій, Опис. Кирг. степи.)

Zotročování pracovního lidu v Sibiři upomíná ještě na ty nedávné doby, kdy domorodci sibiřští prodáváni bývali veřejně za otroky. V Berezovsku kupováni byli chlapci po 25 kopejkách, dívky po 20 kopejkách. V čas nouze a hladu nabízeli je domorodci Rusům dobrovolně, ti pak, kteří obráceni byli na víru křesťanskou, stávali se majetkem křtitelovým. Rus brzy vpravil se v domácí poměry dřevních obyvatelův a získával je pro své záměry snáze, nežli kdysi Španěl domorodce americké. Historik Slovcov dělí obyvatelstvo sibiřské ve dvě skupiny, a to ve třídu otrokův a zotročilcův a ve třídu bohatých otrokářův a vyděračův. Tak bylo až do dvacátých let našeho věku, ba trvalo ještě déle. Zákazu, míti ve službách otroky, obyvatelstvo sibiřské se nevzpouzelo, ale zachovává jej v jiném spůsobu. Na neblahý ten stav domorodců naříkají mnozí publicisté sibiřští. Náčelník Altajské misie píše v úřední zprávě roku 1853: „Domorodci sibiřští jsou věčnými dlužníky prohnaných lichvářů.“ Monopol, který se Sibiři vyvinoval, pěstovala sama vláda skrze své vojvody, kteří měli výhradní prodej lihovin, potravin a j. Vykořisťování lidu rozuměli dobře nejen šlechtici a občané, ale i kněží. Ve druhé polovici předešlého století kupec Popov opanoval monopolem celé poříčí Kamy, Pečory a Urálu, i zbohatl skrze své agenty tak, že mu ani ztráta dvou milionů rublů neublížila, nehledě k tomu, že vynaložil toliko na rýžování zlata asi 5 milionů rublů. Také jmění agentů vzrostlo úžasně. Bylť Popov též z počátku pouhým agentem u Zelencových a Zelencov zase u pachtýře Pochodjaščina.

Proti zotročování prováděném na domorodcích sibiřských vydáno bylo několik úkazův, a to r. 1726, 1741 a 1748, ale zvláště r. 1808. Rokem 1825 a 1826 vydána byla opět dvě nařízení, kterými dána jest

otrokům svoboda, ale monopoly trvaly dále. Monopolem byla nejen kořalka, ale i maso a j. Na počátku nynějšího století měl monopol kořalkový po celé Sibiři a z polovice po Rusi vinopalník Peredovščikov. Monopol prodávati maso v Irkutsku byl r. 1810 v rukou tří kupců, kontrakt jejich pak zněl: „Nikdo kromě nás a těch, kterým my dáme dovolení, nesmí v městě maso prodávati." Monopol a zotročování lidu vžily se mezi kupce a obchodníky sibiřské tak, že platily za pravidlo a podmínku řádného zdaru v obchodě a průmyslu. Vyplývá to ze žádosti, kterou přednesti měl delegát kupectva vyslaný z Jenisejska do komise, svolané za panování Kateřiny II. Plnomocník ten měl žádati „za obchodní monopol v Jenisejsku a Turuchansku; za monopol plavby mezi Irkutskem a Jenisejskem, při čem kupci Irkutští neměli užívati po Angaře svých vlastních lodí; měl prositi za monopol kořalku vyráběti a ji prodávati; měl prositi za zavedení poddanství v gubernii Jenisejské; za právní potvrzení, by žebravých dětí mohlo býti po jejich vychování užíváno jako nevolníků a j." Na místě monopolu udílely se v potomních časích četná privilegia a udílejí se podnes na př. při paroplavbách po řekách, jezerech a j. Podnikavý Sibiřan rozumí zvelebování průmyslu a obchodu skrze vládu jenom tak, že vláda propůjčí podnikatelům monopoly a rozličné privileje, že jim na př. administrační úřady mají pomáhati robotníky ku práci přidržovati a dodávati uprchlé dělníky závodům. Pokusy, které poctiví administrátoři sibiřští činili na prospěch utlačovaného lidu pracovního, nemohly rázem odstraniti zakořeněného zla, a teď vykořisťuje se v Sibiři všecko zrovna tak, jako jindy. Monopolisté a špekulanti tvoří v Sibiři pevnou hradbu, o níž právo lehce se rozbíjí; moc té zkažené společnosti nemohou jednotlivci překonati, nedocházejíce v úřadech spravedlivé podpory.

(Dokončení.)

Plazi a obojživelníci

v podání haličských Rusů.

Napsal

František Řehoř.

usínská ves, odkud jsou tyto zprávy, má dva bažinaté rybníky, plné vysokého rákosí. V jednom ode dávna žije *čerepacha*, jež prý za letních nocí štěkává jako pes, podle jiných jen skvičí, ale syčí na každého, kdo jí náhodou přijde na oči. Vesničané, kteří majíce k rybníku blízko, často slýchají její „fuť fuť" nebo též „fuťkajuť" (od čeho odvozeno jest i druhé její jmeno *fuťkało*), učinili mně o ní popis, který hodí se jedině na želvu. Vypadá prý jako hodně veliká žába s tak tlustou skořepinou, že jí ničím rozbiti nelze, a kdo by se na

ní postavil, pod tím podjede; za ticha vystrkuje ze svého domku hlavu a někdy vylézá z vody na hráz i na sousední stráně. Tu ji našli jednou pasáci a nevědouce, jaké by to bylo zvíře, hodili na ni plachtu a zabalenou odnesli ji do nedaleké chaty, kde domácí chovali ji v chlévě ve žlabě, ob čas na ni sůl sypajíce, aby ji krávy lízaly a hojně dojily. Ale už po několika dnech hospodář ji hodil zase do rybníka. Kdo by ji zabil, tomu spuchnou ruce.

Pověrčivá hospodyně rusínská hledí užíti každé příležitosti, aby zvýšila dojnosť u svých krav a chápe se k tomu nejednoho povážlivého prostředku. Chytíli želvu, ponechá ji ve škopku s vodou aspoň jednu noc a vodu pak podává kravám. S prospěchem jest už napájeti krávy v rybníce, v němž želva se zdržuje. Někde chovají želvu doma (nevím však, zda živou či mrtvou) proti čarodějnicím, aby kravám neučarovaly. Podobné pověry vedly k tomu, že jmenují želvu též *korovka.*

Želví pancíř chrání vojáka před zastřelením, učiníli si z něho prášek a vypije to s vodkou; zlodějovi zabezpečuje úspěch, užijeli ho podobně, když prvně na lup vychází: může býti jist, že ho nikdo nechytí a krádež se mu povede. Nové kolo u vozu, kterým vozka želvu přejel, dlouho vydrží.

Ještěrku nazývají žertem *feśa.* Přistihnouli ji pasáci, přidrží si ji holí za ocas a hovoří k ní, aby ho shodila: „Feśu, feśu, pusty chvist;“ ubohá ještěrka ráda nerada ocásek pod holí nechává. Utržený ocas pohybuje se až do západu slunce, dle jiné pověry proměňuje se v hada. Odchylných názvů krajinských ještěrka mezi rusínským lidem nemá, všude uslyšíme ji jmenovati *jaščirka*, *jaščurka* a *ješčurka* bez ohledu na barvu, jež tyto tvory jedině může v mysli lidu od sebe lišiti. Poznamenati však sluší, že ještěrku obecnou (Lacerta agilis) lid někde přece různí od jiných, nazývaje ji *pluhavka*, protože ji považuje za neřesť (pluhava = pohana). Ona jest jedovatá právě tak jako had, rozsekaná na kousky a přimíchána do jídla účinkuje jako mírný jed: z těch kousků vylíhnou se v žaludku mladé ještěrky, které chomáčem cpou se do hrdla i dusí člověka.

Jak se ještěrka mstí za usmrcenou družku, o tom se lecos povídá. Venkovan zabiv ještěrku odešel na pole sekat trávu; pomstychtivá ještěrka jdouc za ním nepozorovaně napustila mu vodu ve džbáně jedem; on napiv se umřel okamžitě. Potom ještěrka skácela džbán, aby se nikdo už napiti nemohl. Nějaký pasák pobil něco mladých ještěrek. Stará lezla za ním až na dvorek, a když si chlapec přichystaný oběd vynesl z chaty, aby mu vystydl, svým jedem mu jej otrávila.

V nebezpečí vydává se každý, kdo stane na místě, kde ještěrky hnízdí. Přejedeli ještěrku vůz, zvrátí se nebo se na něm něco poláme. Někdy se ještěrka snaží zachrániti člověka spícího venku, hrozíli mu had: vlezeť mu za ňadra a lehtá jej, až se probudí a hada zažene. Kdo ještěrku zabije, má ji do úst vložiti hrachové zrnko a pak ji zahrabati do země. Hrách vyroste a nasadí lusky, a kdo hrách z nich vezme do úst, stane se neviditelným. U lidského obydlí ještěrky nedrží se proto, že popatříce do okna hynou. Bolení hlavy ještěrka zažene tomu, kdo si ji dá za ňadra. Ke kouzlům užívají usmrcených ještěrek baby čarodějnice.

Hadyna a *haďuka* jsou lidová jmena hadův, jednotlivého zvířete i celé třídy, neboť lid skoro nečiní rozdílu mezi speciemi. Žádná jiná třída živočišná nečiní sběrateli tolik obtíží při určování druhu, jehož to ono podání se týče. Podařili se nám na př. v pahorkatině Sánocké opatřiti si správný lidový přírodopis plazů, v horách Huculských nebo v krajině Tarnopolské nelze nám více na něj spolehnouti, tam se jmena a pověry týkají hadů docela jiných, a nemámeli doklady hned z několika různých krajin, jsme nuceni ve sbírce své nečiniti třídění, ale připsati jak jmena, tak podání hadům vůbec. Naopak pochybná dáta co do druhův někde tak určitě svědčí slepýšovi, užovce nebo zmiji, že neváháme k nim je připojiti.

Hada nejednou dovolává se přísloví: Není umění cizíma rukama bráti hada. Cizíma rukama dobře jest hada chytati. Had v jeho slovech dýše. Hada má za ňadry a t. p.

Hadi jsou zvířata velice jedovatá, mají žíhadlo a tím kousají; jen dětem neubližují. Přepadají zvláště lidi nepoctivé a ty, kteří spávají na stole, na němž kněz světil pokrmy velikonoční. Když někdo spatří hada, má říci: „kamiň,“ nebo: „pek zapek! kamiň!“ Od toho prokletí had prý pojde. Podle jiné pověry had neporoste, uhlídáli jej lidské oko po prvé. Tráva, po které se had přeplazí, neporoste. Před kojencem nemá se had jmenovati jmenem, aby z toho dítěti nějaké neštěstí nevzešlo. Obyčejně se pravé jeho jmeno nahrazuje pseudonymy *dovha*, *sorokata* a *pohana;* zapomeneli se někdo a pojmenuje hada, kladou dítku pod jazyk česnek. Vozataje, jenž má hada na voze, nehoda cestou nepotká; když při nakládání sena nebo mandelů dostane se na vůz had, potáhne se koňům lehounce, tak jako by táhli na prázdno. Rusín ti nepůjde přes vodu, již přeplaval had, považuje ji za otrávenou. Když si někdo na drobounko posekaného hada uvaří, sleje odvar do sklenice a někam do sklepa jej postaví, stane se z toho silný jed.

Lidová poesie na nejednom místě zmiňuje se o hadím jedu, jak a k čemu se ho užívá. Vybereme několik případů. Syn oženiv se ptal se matky, zda jest ráda oběma. Synovi ráda, snaše nerada, odpovídá ona, a již odchází převleknout se do čisté košile a pak do sklepa pro dvě sklenice:

v jednu natočila sladkého medu,
v druhou natočila hadího jedu.
Synovi podala sladkého medu,
snaše podala hadího jedu.
A milá nepila, milému nechala,
milý napil se, za srdce chopil se.

V jiné písni dívka se nabízí za manželku Srbínu na břehu řeky se procházejícímu. Když z obavy před jejím bratrem Srbín si ji vzíti nechtěl, démon lásky našeptal jí radu:

Neboj se bratra mého
vlastního, já otrávím ho.
Jest v lese haluzoňka,
na haluzce hadinoňka,
přistavím pod ní skleničku,
podetnu mu hlavičku;
až můj bratr z lovu přijde,
já ho budu tím vítati,

tím nápojem častovati.
Jen pij, bratře, černé pivo,
posuď's ho nepil, je po něm živo.

Jindy hoch naváděl milku, aby otrávila bratra:

Jdi do háje zeleného,
chyť tam hada barevného.
Ještě k tomu ještěrku,
a zvař dobrou polévku

Po prvé lžici zmizí prý bratrovi jedno líce, po druhé líce druhé a po třetí z něho vyjde duše.

Kousneli had člověka, z rozkazu božího musí se pak plaziti po zemi, pokud ho někdo nezabije; kousneli člověka na podzim, Bůh nechá ho v zimě zmrznouti, což jiným v děrách bydlícím se nestává. Hadu, jenž pozřel kuře, narůstají nohy. Kdo zabije hada, může umříti, a kdo jej zabitého pověsí na plotě, aby ho čápi sežrali, umře jistě. Hůl, jíž byl had zabit, má čarovnou moc, rovněž hůl, jíž člověk sehnal hada ze žáby krev ssajícího. Jestliže prvou holí udeří krávu, popraská na ní kůže, kdežto máchneli holí druhou po třikráte ve vzduchu, kroupové mračno zmizí okamžitě. Vůbec jest pověra, že kdo zažene hada od žáby, bude míti štěstí, zejmena v koupi a prodeji.

Hadi mají své svátosti, jež líbají majíce zalézati do děr. Mužík vida to, políbil takovou svátosť a vlezl do jámy, kde přeležel do blahoviščeně; v jámě lízal, co hadi lízali, a na jaře společně s nimi vylezl, ale potom nedlouho byl živ. Zabitý had umírá až po západu slunce. Má býti zakopán, sic jinak by se zapadající slunce krvavě rdělo, také i proto, aby naň nesedaly mouchy a nepřenesly jed na lidi a na dobytek. Tak zvané *tovarjačy muchy* neboli *bołystki* (Stromoxys caltitrans L.), jež dotěrně sedají na lidi a zvířata zvláště několik dní před nečasem, jsou podle domněnky obyčejné mouchy, které se však staly jedovatými tím, že sedly na mrtvého hada a ssály z něho. Zabitému hadu záhodno vyříznouti jazyk a nositi jej při sobě co tajný lék proti uštknutí. Uštknuté místo si lidé maží šťavou z cibule. Hadí kůže také k ledačemu se hodí, v pálenkách ji chovají pro zdar závodu, tu a tam kuřáci zdobí si jí dýmky. Přiložena na bolák nebo na ránu způsobenou vražením trnu, skla a p. poskytuje prý úlevy už po jedné noci. Mléko a sádlo hadí i ropuší nalézá se mezi tajnými léky vesnických zaklínačů. Namaneli se člověku na pouť jdoucímu had, zabije ho a pověsí na strom, aby si ho na zpáteční cestě mohl vzíti domů, usušiti a schovati jako lék, neboť rozetřeným na prášek podkuřují nemocného.

Učiniti čarodějnici neškodnou dobytku, učiniti ji nešťastnou a ještě na ní vynutiti slib, že kravám více čarovati nebude, lze toliko hadem, chyceným před svátkem blahoviščeně, když jej spálíme a práškem či popelem nasypaným na řeřavé uhlí krávy podkouříme.

Pověreční lidé neznajíce živobytí hadův, ovšem jinou udávají příčinu, pro kterou had přidržuje se lidského obydlí. Podle nich jest to *had domovytyj*, jenž přebývá nejraději ve stájích poblíže dobytka, aby z něho ssál mléko. Tato pověra jest mezi Rusíny velice rozšířena. Mezi kravou a domácím hadem vyvinul se tak přátelský poměr, že s hadem i kráva za své béře. Pro zabitého několik dní bučí jako pro

své tele. Pokud ji had ssaje, hojně dojí a pěkně vypadá. Jistý venkovan měl ve chlévě hada, jenž mu ssál krávu ze stáda; ta přivykla hadu tak, že v čas, kdy ji ssával, na pastvině bučela a konečně odběhla domů do stáje; napojivši hada vrátila se na pastvu. Hospodář později hada zabil, začež mu vyhynul všechen dobytek, jen hadova kráva mu zůstala. Hospodářství, ve kterém had se zdržuje, dobře se vede; kdo v něm hada zabije, bývá nešťasten, ano i sám prý může umříti. Aby had do chléva na mléčný lup nelezl, lejí pod žlab svěcenou vodu nebo tam kladou svěcený křen. Had se ostatně na smetanu vplazí i do komor.

Jistý bohatý hospodář měl mnoho polí, koňů, volů i krav. Z těch dávala mu jedna denně plnou dojačku mléka a po každé, když hospodyně usedala k dojení, vylezl ze země veliký had a ssál za kravou. Tak to šlo několik let. Had také vylézal zpod podlahy ve světnici, a tehdy podáváno mu jídlo, ačkoli ssál krávu. Když tak jednou zase vylezl, zastal ve světnici toliko chlapce zavřeného za trest, že kráva na zahradě nadělala škody. Místo aby hadovi předložil potravu, slezl s lavice, pleskl ho lžicí po hlavě a utrhl se na něho, jak dlouho že jej mají ještě živiti. Had se svinul v klubko a zdál se býti mrtev. Před večeří se vzpamatoval, zalezl opět do své díry a více se neukázal. Brzy na to hospodářovi pohynul dobytek, pak jej okradli, a když chtěl zloděje lapiti, bez mála byl by přišel o život. Všecky děti se mu rozstonaly a peněžitá úspora padla na léčení. Tak zle se mu vedlo, až úplně schudnuv chodil po žebrotě. Když obcházel jednou chatu, vylezl k němu onen had a lidskou řečí jal se mu odpouštěti křivdu, kterou na něm jeho chlapec byl spáchal, načež jej uvedl do lesa a pověděl mu o zakopaném pokladě. Hospodář jej vykopal a v noci odnesl. Od toho času mu všeho přibývalo, až stal se zase nejzámožnějším sousedem ve vsi; ale had od té doby nespával již pod podlahou, nýbrž na lůžku, jež mu hospodář postavil, určiv mu k posluze člověka, který mu na misce podával mléko.

Had domovitý se všemi domácími žije v nejlepší shodě a v trvanlivém míru, zvláště s dětmi, od nichž prý si mnoho dává líbiti. K dětem pojídajícím kaši s mlékem připlazil se z díry veliký had domácí, zrovna k míse, chtěje se z ní napiti. Děti tloukly do něho lžicemi, až jej přinutily k útěku. Za nedlouho vylézá z jiného kouta světnice — jeť na mléko tak lačen, že jej čerstvým lze z díry vyvábiti. Jenom ve svátek blahoviščeně, v kterýž jarní den všichni hadi už z děr vylézají, nemá se do světnice přinášeti hůl, anoť by se mládě hadí rozhněvalo a starý mohl by pak uštknouti. Jindy sám odvádí je pryč, aby neuštklo.

Co jsme právě o domácím hadu uvedli, charakterisuje více méně světlé stránky jeho povahy; o vlastnostech špatných, jako o mstivosti, nevyhovili se mu ve všem, poučili bychom se z mnohých jiných pohádek. Jeli takové ošemetnosti schopen had domácí, jenž může býti pokládán za člena rodiny, čeho může se teprve člověk nadíti od hadův, kteří žijíce svobodně po lesích, od lidí potravy nepotřebují a tedy jim ničím zavázáni nejsou. Na příklad uvedeme podání huculské. Muž přijel k vysokému stromu, na němž mezi haluzemi byl zapleten

had, a ten se ho jal prositi, aby ho zachránil. Muž vylezl na strom a když hada rozplétal, pověsil se mu na šji a několikráte se mu otočil okolo těla. Pustiti se ho nechtěl. Nikdo neuměl a nemohl hada s něho odvinouti, an hrozil uštknutím. Hucul s ním chodil po světě ke všem lékařům, ale nadarmo. Had zarůstal mu do šíje hlouběji a hlouběji, až mu posléze bylo jen hlavu viděti. Na potulce světem potkal Hucul dvanácte pastýřů, třináctého vůdce. Ti ho zastavili a ptali se ho, co je zač. Pověděl jim celou příhodu s hadem. Pastýři se rozhodli tuto záležitosť rozsouditi. Přede vším poručili Huculovi, aby slezl s koně, pak na jich rozkaz musil se s něho odvinouti had, jenž položiv se na zem a jsa obrácen k muži pilný dával pozor, by mu snad neutekl, hotov jsa pustiti se za ním, až by na koně sedal. Pastýřové z této příležitosti kořistíce, hada rozsekali.

Jiná rusínská pohádka vypravuje o drvoštěpu, který šel do lesa a rozdělav si oheň dal se do kácení a robotil až do poledne. V poledne vytáhl z torby kousek černého suchého chleba, přisedl k ohni a pochutnával si jako na nejlepším obědě. Ale málo tím skrovným kouskem chleba se posilnil, vždyť by byl snadno snědl třikrát tak veliký. Naříkal na Boha, jak jest nespravedliv, jednomu že dává všeho nadbytek, třeba ani nepracoval, druhému lopotícímu se od rána do noci že nedává takořka nic. V tom kde se vzal, tu se vzal před ním had, jenž naň promluvil: „Člověče, proč tak naříkáš? Vím, že jsi chud, běž domů a o půlnoci na sv. Jana jdi na konec své zahrady, tam odpočítej devět kolíkův, pak odměř třináct stop na pravo; začnešli tam kopati, něco najdeš.“ Tou řečí potěšen, zastrčil muž sekeru za pás a kráčel k domovu. Za týden bylo sv. Jana. Netrpělivě vyčkal půlnoc, a jak kohout po prvé zazpíval, došel na konec zahrady a učinil vše tak, jak mu byl had poradil. Vykopav jámu až po kolena, přišel na kotel plný dukátův. Odskočil si domů pro pytel a naplnil jej polovici nalezeného pokladu, kdežto druhou část hodlal odnesti potom. Ale při zdvíhání těžkého pytle prasklo mu něco v těle, tak že se skácel s penězi na zem. V tom zjevil se mu onen had z lesa a řekl: „Neslyšel jsi už o přísloví, že peníze jsou smrť? Jen hořce vydělaný peníz slouží ke zdraví.“ Dopověděv to zmizel, a člověk na místě skonal.

Slezeli se více hadů do kupy, jistě prý hlídají poklad svěřený jim od krále hadův, jenž má zlata, stříbra a drahého kamení bez počtu. Ale poklad jest zakletý, z kteréž příčiny se ho člověk nemůže zmocniti, leda by na něj hodil svěcený křížek: před tím se hadi rozutekou.

Hadi jsou často lidé za nějaké provinění v hady proměnění. Tu a tam lid pokládá hady za nečistou sílu, hlavně za čarodějnice.

Za dávných dob žili v lesích, zvláště horských velicí hadi a dali podnět k bajkám o potvorách, nazvaných podle okolí *polоz*, *naruz*, *smok*, *smočyl*, *žeretyj*, *drak* a *zmij*. Za dávna — vypráví si lid na Drohobyčsku a na Samborsku — žily na naší zemi sedmihlavé potvory zmije, živily se lidským masem a lidskou krví. S nimi utkávali se v zápas rozliční rytíři, o jichž odvaze, kráse a rozumu mnoho se posud vypravuje. V jednom hlubokém jezeře bydlil obrovský zmij, jemuž museli dávati lidi. Všecko usilování rytířův o jeho bezživotí bylo marno. Teprve jeden moudrý rytíř oblil sebe a svého koně tlustě smolou a tak

vyjel na jezero. Zmij vyplaval z vody, podle obyčeje zase pozřít jednu oběť, ale zatínaje zuby do rytíře ukousl vždy kousek smoly, kterou polykal mysle, že to lidské maso. Smola mu ale tolik uškodila, že na druhý den po ní scepeněl. Zmije lid představuje si o sedmi hlavách, s ohnivým jazykem, dlouhým ocasem a strašnými zuby.

V nejedné pohádce líčí se hadi, kteří máchnutím ocasu zabíjeli člověka, aby z něho ssáli krev. O jiných vypráví se, že létají po nebi a požírají padající hvězdy, jež dopadše na člověka mohou jej spáliti. Had, který po sedm let neviděl člověka, neslyšel kokrhati kohouta a zníti zvon, mění se ve strašného ohnivého poloza; kudy ten se plazí, tráva pod ním hoří. To bude asi týž zeměplaz, jemuž z tlamy srší jiskry a zapalují seno. Z té příčiny by sem též patřil *babyn pes*, had prý červený a velice jedovatý.

Co se plazí, to jest u Rusína had, a had jest mu také slepýš. Slepýše mohli bychom učiniti representantem všech zeměplazův, jak bez pochyby činí lid, potkávaje se s ním nejčastěji; dává mu rozličná jmena: *hladun*, *hladij*, *hladunka* říká se mu proto, že jest hladký; ze stejné příčiny, jako náš slepýš, dostal jmeno *slipeć*, *slipak*, *slipucha*, *slipundra*, *slipačka*, *slipa hadyna*, *slipuňa*. Za dávna velice kousal lidi, a proto jej Pánbůh potrestal slepotou. Podle jiného podání slepota jeho pochází z dob, kdy zvířata spolu hovořívala; slepýš se tenkrát vychloubal, že shodí jezdce s koně. I řekl Bůh: Abys neshodil, oslepím tě. Kdy by člověk jel s vozem a slepýš skrze matici u kola vyplazil se na vůz a uštkl jej, on by ovšem umřel, ale had nabyl by zraku a pak by se stal méně nebezpečným; vždyť se všeobecně věří, že hadi vidoucí nebývají tak strašni jako tito slepci, ježto uštkneli *viďušča haďuka*, hledí napraviti zlo poukázáním na lek, jejž slovy *čysnyku-liku* hned po ráně uštknutému prozradí; kajicnosť jeho se tím nekončívá, mnohdy ještě sám prý se plazí pro bylinu, aby se jí uštknutý mohl vyléčiti. Vraťme se ještě k několika jmenům; *dovhaňa* připisuje se délce slepýšova těla a *miďanyća* měděné jeho barvě. Zde si lid spletl pojem barvy a kovového lesku, jejž vídá u slepýše na slunci a také na nových krejcařích; správně myslil, toliko se špatně vyjádřil. Slepýš, byv překvapen nebo k zemi jemně přimáčknut, svíjí se nebo sebou vrtí, proto se mu tu a tam říká *vertij*, *veretilnyk*, *veretilnyća*, *veretenyća*. Na křehkosť jeho ocasu, jenž lehce se láme a odpadá, upomínají jmena *popadynec*, *padaluk*, *padalnyk*, *padaleć*, *padalešnyk*, *padaneć* a *padanka*, ač opírati se mohou třeba ne všecka na pověře, že kdo na slepýše šlápne bos, tomu odpadnou (popadajut śa) nohy. Také jej zovou *ładun*, poněvadž ručnice jím nabita lépe střílí, ano nikdy prý nechybuje. Uvedemeli ještě jmeno *pohanka*, jehož význam lze si vysvětliti od slova *pohanyj*, máme slovníček úplný.

Slepýš jest považován za hada nad míru zlomyslného a ze všech nejnebezpečnějšího, neboť ukousneli, očekává nešťastníka *štyry doški*, *sažeň zemli*, slovem nepozdraví se více, jsouť čtyři desky rakev a sáh země hrob. Ale panuje též domněnka, že se uštknutému polehčí, přepočítáli čtvrť korce prosa. Místy zkoušejí slepýšovo uštknutí zažehnati říkáním: „Pomodlím se Hospodinu a všem jeho svatým. Kdesi na moři, na Lukomoři stojí jabloň suchá, na tu jabloň moucha přilétá, list ožírá,

červa napadá, kořen vyssává, jabloň hubí . . . I na člověka, sluhu božího N. (jmeno uštknutého) přicházejí zlá soužení, bolesti i nemoci i všeliký netvor a hadi prokletí: jako jsou veretelnyća luční, lesní, hnojní, zemní a veretelnyća vodní. Já tě slovem mocným vyháním, zaklínám: odejdi k sestrám příbuzným, malým nevelkým, kde sekera neseká, kde lidé nechodí, kam hlas nezaléhá; nemuč, nečiň hubenými bílé líce, žluté kosti, vřelou krev sluhy božího N. Tfu, zhyň! zhyň, pravím!"

Často uslyšíme v hovoru o slepýši, že jak by se otočil člověku okolo krku, bylo by s ním amen, ani času by mu nezbylo na kněze a na rozloučení s rodinou. Tehdy by nepomohlo ani zaříkávání vorožbytovo.

Na stařenu po polední pod dubem odpočívající spadl slepýš, i spuchla a do dne umřela. Na místě, kde slepýš ležel, člověku ležeti jest nebezpečno, tak prý spuchne hlava tomu, kdo ji na takové místo položil. Přeplazíli se slepýš přes spícího člověka, on více neporoste, a přelezeli mu přes oči, oslepne. Jinde věří, když slepýš přeplazí se přes ruku nebo přes tvář, že na těch místech popraská kůže. Když se slepýš pověsí do komína a vyudí a když se pak z něho zrobí hůl, bude čarodějná. Spatříli slepýš jezdce na koni, uštkne nejprve koně a pak jezdce. Hrozíli mu nebezpečí, země se před ním rozevře, aby se v ní skryl. Kdy by při sečení kosař přesekl slepýše, kosa se mu poláme. —

Teď si chytíme zmiji a jako Rusíni nezabijeme ji, aby se nám neplazilo do obydlí množství jiných zmijí, nýbrž polejeme nebo potřeme anebo též pokropíme ji dehtem. •Rusínská jmena zmije jsou: *zmij*, *zmija-pohanka*, *pohanka*, *pohanyća*, *haďuk*, *harčc*, *fužeła*, *červak łychyj* nebo *hadyna*, *dovha*, *fiskavka*, *sofija*, *goga*, *galyća*, *galuga*; odrůda Pelias chersea sluje *haďuka červona* a *kozačka*, odrůda Pelias praester *haďuka čorna*. Uvedená jmena byla sebrána vesměs všecka mezi Huculy, a připomínám hned, že většina podání a pověr této statě o hadech pochází z Karpat. Právě jmenovaný červený had zjevil se hueulské dívce, když ve svátek česnyj chrest vyšedši si do lesa na ořechy, sahala po větvi ořešiny. Lid od Kolomyje nejmenuje zmiji vlastním jmenem. ale říká jí *łojka*. Když lojka uštkne člověka a připlazí se dříve k vodě, než k ní doběhne uštknutý, tento umře; naopak pojde zmije. Zabíjejíce zmiji, křičí lidé „Pek-duča!" — aby neobživla a nezalezla do své díry. Spatřivši člověka strašně prý syčí a skáče mu do obličeje chtíc jej uštknouti; za prchajícím, stočivši se rychle do kruhu, jede jak kolo.

Kdo zmiji přejde přes cestu, potká ho štěstí. Každý had, jehož po sedm let neviděl žádný člověk ani zvíře, proměňuje se v okřídlenou zmiji se sedmi hlavami. Jedenkrát se taková zmije zjevila létajíc v povětří, a když posléze jí připálilo slunce křídlo, spadla na zem a zahynula, ježto Bůh nechtěl, aby nadále kousala lid. Tu tam o zmiji věří, že má dvanáct hlav. Zmije samice, máli míti mladé, vyplazí se na vysoký strom; mláďata padají mezi haluze ovíjejíce se na ně a jen něco málo jich padá na zem. Stará sleze také na zem a zde chová se k mláďatům jako k dětem. Která uvázla na větvích, pojdou. Tak obmezil Bůh rozmnožování těchto škodných tvorů. Z jiného podání do-

vídáme se, že hadi rodí živá mláďata, jež vylézají na stromy a v listí se ukrývají před starými, kteří svůj rod požírají.

S hadí korunou souvisí podání o briliantu na zmijině hlavě; jím ozdobena běhá za člověkem a staví paláce na horách a v lesích. Zmije přijde k sobě, třeba byla na kousky roztrhána, hodíli se jen na rosu; kousky slezou se k sobě samy. Na smrť ubita nepojde až po západu slunce. Často se kouše s ropuchou; kdo by je od sebe rozehnal holí, měl by moc tou holí zaháněti mračna. V jiném podání ropucha je nahrazena obyčejnou žabou a hůl ratolestí: kolik ratolesť měla větévek, po tolik let bude lze osobě zaháněti kroupy ve stranu, kam ratolístkou máchne. Zmije uštknouc člověka nezalézá na zimu do země, ale pyká pod sněhem. Kdo ji zabije, na toho přecházejí její hříchy. Z té příčiny lid se bojí v zimě zmiji zabíjeti, ač jiní opět mají za to, že kdo ji tehdy zabije, obdrží sto dní odpustků.

(Dokončení.)

U kolébky Kollárovy.

Zde, duchu velebný, kde matka země
ti dala tělo, velký Slávy synu,
před tebou hlavu skláním v pozdravu,
jejž vzkazuje ti moje drahé plémě,
tvým slovem kdysi probuzené k činu,
těch Slávů rod, co pijí Vltavu.
Ó, dojdeli můj pozdrav k tvému sluchu?
Buď stokrát pozdraven, ty matky Slávy duchu!

Sem za tebou jsem přišel v místa svatá,
bych postýskal si, požaloval tobě,
neb hoře velké sevřelo mi hruď:
Synové Slávy úpí! Bratr brata
ten nezná a ten v divé vraždí zlobě,
a všichni roby jsou! — Ó Bůh to suď!
Jak bývalo, tak jest; jest hůř, než bylo!
Svět jeden slovanský zas klesá — vrahův dílo.

Po vlasti tvé jsem nadšenou šel poutí,
pod praslovanskou Tatrou pod Krivaněm,
zkad prstem okážešli, Slovany
na čtyři strany můžeš dohlednouti;
své děti matka Sláva hlídá na něm
a pláče pro svůj národ uštvaný,
jejž z klína kradou jí, rod její milý,
a Bábel jazyků jí z vlasti učinili.

Lid bílý viděl jsem, an bázliv tíhne
po cestách ztracených ze zděných domů,
z měst, která jeho otci stavěli,
a z dálky s plachým pozdravem se vyhne
cizímu pánu ve skrýš hustých stromů,
neb úsměšku se bojí, veselí,
jež jeho roucho majestátné, bílé
na drzých budí rtech, plod jeho vloh a píle.

Tak plaché jejich postavy tam mizí
do horských úžlabin, jak dobré víly,
jež ob čas opouštějí skrýši svou
a nosí pro to plémě nové, cizí,
své dárky v horách nasbírané s pílí,
ve vázách z hlíny s rytou ozdobou,
med v plástech, jahody, oštěpky sýra,
a s chudým pokladem jde lid ten a zas sbírá.

Ó mistře, neslyšíš, jak lid tvůj úpí,
pod jařmem cizím ztýrán do úmoru?
Jak kvilem maličkých se obzor chví?
Hle, přiletěli jako draví supi,
za ručky vlekou zástup sirých tvorů
jak na chov zvěř je ženou v otroctví,
rvou tělo od těla, ač se to brání — —
A nikde pomoci a nikde slitování!

Jen ti, co dobří jsou, ti rozptýlení
po horských údolích se chvějí, žasnou
a proroctví tvá sobě říkají
čas čekajíce, který všechno mění,
a zrak jich hledá kolem hvězdu spasnou
a za pomoc ret úpí potají.
Kdes Evropo, kde ctnosť tvá proslavená?
Buď zvrhlá vzdělanosť tvá prokleta a mstěna!

Lež, hrubá lež tvá osvěta, jež neví
tu o zločinech, pyšná v klamu lichém,
byť vedle bratr stokrát umíral!
Pryč slova, slova ozdobná! Jste plevy,
a srdci mému v ústech mých jste hříchem —
zde dotknuto jest krve! Chví se sval,
páž napíná se, zraky hledí kolem,
a ruce hmatají — — ó srdce puká bolem!

Na místě stojím, holý trávník šlapu,
zkad odešel jsi, věštče svého lidu;

ó, kdy bys vrátil se a popatřil!
Ty ustrnul bys bledě na útrapu
svých bratří, na jich opuštěnosť, bídu,
své varyto bys rozbil, tvář svou skryl,
neb místo kolébky — slz proudy roně —
bys rakev nalezl tam na Váhu a Hroně!

Jos. Jakubec.

Nové písemnictví.

Básně.

Od Jaroslava Vrchlického mám před sebou malou knihovnu z nových jeho básnických svazků.

Desátý svazek Kabinetní knihovny přinesl jeho *Hudbu v duši*: sestiny, melancholické serenady, ghazely a balady. Vrchlický věnoval sbírku, jako již mnohou jinou, „své ženě."

Co nám v srdci srdce svého pějí sestiny? Nejvýrazněji mohly by nám to asi pověděti jejich závěrečné trojřádkové sloky. Vizme tedy! První, též *Hudbou v duši* nazvaná, vyznívá v slova:

Tys, poesie, *hudba*, která *zpívá*
a letí *časem*, vichřicí a *nocí*,
a řídí *srdce*, v nichž plá věčná *láska!*

Druhá, *Chvála sestiny*, této „kolébavé, smavé, hravé písně," jež jako hvězdy slova k tanci splítá, končí verši:

Však čím je *píseň* a čím sladké *slovo*,
když vlasy vlají *v tanci*, hoří *oko*
a lásky *zvěsti* ňádra dmou se v *rytmu?*

Sestina *Moje píseň písní*, sestina to výmluvná, jiskřivá, pluokvětá jako druhé její sestry ve svazku, ale se zvláštní něhou sestrojená a jenom na jednom místě zbytečně zhacená, soustředěna jest ve finale:

Zavírám *oči*, bych tě líbal v *ústa*,
a spínám *ruce*, snímli na tvých *ňadrech*,
je sladký na mém *čele* stín tvých *vlasů*.

Závěrek sestiny *Strom*, v níž básník o člověku, o sobě, o své šťastné, záchranné lásce uvažuje, zní:

I klesám k *zemi* přemožený *něhou*,
vzpláť musím v *blesku*, by všednosti *vrásky*
mi *láska* setřela mne nesouc v *světlo*.

Poslední soujemná sloka sestiny *Cor meum tibi*! — jež opět krásám milované ženy a především kráse její *duše*, této perle jejích vnad, věnována jest — žádá od opěvané;

Vpusť v ucha *škebli*, co mou zvučí *strunou*,
když dojda k *cíli* klesnu spatřiv *krásu*
po dlouhé *pouti* mrtev ke tvým *nohoum* (tak!).

Sestinou v srpnu přeje si básník, by mohl stíhati všechen život v blízku, hloubi, výši, dáli, ve skalách, květech, býlí, stromech:

Ó, staré *stromy*, jak tu ležím v *trávě*,
sem neste z *dáli* bouř, jež dřímá v *mlze*,
taj pronikne snad *oko* blesků *žárem!*

V háravém *Večeru* zabrousil si poeta hezky daleko v zámezí; a také konečné trojverší dopadá jaksi zhaceně. Jak těkavým, neustáleným Vrchlický, jinde občasně více méně optimistický, ve svých světových názorech jest, dokazuje chlipně bouřná sestina *Nic*, končící slovy: „Nic je všeho *cíl!*" Ultrapessimistickým slovem *nic* zavírá, jak známo, Schopenhauer své hlavní dílo: Svět jakožto vůle a představa. — *Básník sestiny* popisuje druh básní, kterým se zaměstnává:

Básník sestiny jest brusič drahokamů,
který pouští v ostré hrany různé světlo
a pak lomem jeho kouzlí samé duhy
na myšlenku svoji, pohyblivou vlnu;
šestkrát obrátí svůj kámen v pilné dlani
a pak *všecky* hrany *rázem* spojí v *souzvuk*.

Poslední sestina *Finale* jest rýmována, i končí tedy trojverším, v němž rýmy básně, zase písní a ženou nadšené, se objevují:

Ó, kdy bys *měla* v srdci svém mou *píseň*,
v níž citů *tíseň* tobě chválou *zněla*,
mé *vření* v sladkém ustálo by *chvění*.

Serenad melancholických je dvacet sedm, i neměl básník malou úlohu, aby se nestal monotonním. Zde následuj několik ukázek! Pátá sloka serenady šesté zní:

Kdesi bouř — zde čisté nebe!
V srdci mém bouř rovněž děsná,
ale když jsem blízko tebe,
je v něm azur, zpěv a vesna . . .

Dějištěm můžeme si myslit ovzduší prostomilé Malé Chuchle, kde spisovatel již po více roků své prázdné letní dni s rodinou svou trávívá. Totéž platí asi o větším díle jiných jeho milostných zpěvů. První sloka třinácté serenady stůj zde na doklad, jak si Vrchlický nezřídka vede virtuosně:

Listů vzdechem, květů dechem,
  větrů spěchem
píseň tobě nesu na večer,
  matným echem
zní a zmírá v letní šumný šer.

V XXVII. serenadě praví básník, že mu choť věnovala „vše duše lilic, vše srdce svého růže," a končí báseň těmito dvěma slokami:

V mých písních smísily se tyto květy dvojí,
v nich *rudé* lilie — však rudé krví mojí.
A v jejich pralese zřím *bílé* růže kvésti,
jen slabě nadchnuté červánkem mého *štěstí*;

Štěstím dozní tedy pěkné *melancholické* serenady. Že by se poeta v nich byl stal monotonním, tvrditi nelze; avšak rovněž nemožno zamlčeti, že někde — jak u Vrchlického i v jiných starších a novějších básních — nadvládá rhetorickosť, někde vyrušuje cos nemístného, prosaický obrat, lichý obraz, chyba proti duchu jazyka neb vadný rým.

Přicházím ke *ghazelám*, jichž jest 56. Jedna slove *Kritik* a druhá *Básník a kritik.* Vrchlický, který je přece ze svého každodenního povolání také kritikem, vzývá v prvější ghazele Boha, by kritikům vyndal slámu a trus ptačí z hlavy atd.; jak tedy ve druhé z ghazel dotčených může tvrditi, že básník sousedu nikdy studny nezakalí, nebo jak se tyto zdvořilůstky celkem srovnávají s heslem, na které přec i kritika má právo, totiž s heslem: „Buď upřímným!“ na str. 95, pochopí snad jen kongeniální duch. Z ostatních, uhlazenějších ghazel nejvíc se mi líbí *Ghazel, Dle Heraklita, Ó Praho, Prosba, Blížící se bouři, Duše, Rada umělci, Nad kolébkou, Rozšiřte Boha!* V ghazele *Ó Praho* volá poeta:

Ty velké, zlaté město Karlovo,
zas městem Žižky železným se staň, ó Praho!
Sviť *Slovanstvu* a šlehej v Evropu,
jak maják nad cizoty vlny plaň, ó Praho!

Balad je dvanáct. První z nich, *Invocatio*, je zároveň úvodem, v němž Vrchlický oznamuje, že jeho balada pochází ze školy Villonovy. Míněn tu Frant. Corbueil (* 1431 v Paříži, † asi 1480—89), Villon (taškář) přezděný, dobrodruh dvakráte po sobě k smrti odsouzený. Po druhé spasilo ho snadné i lehké básnické nadání, které mu pak také širší uznání, oblibu a zvučné literární jmeno získalo. Jeho balady vyšly v četných vydáních.

Máme tu před sebou balady méně známé, ale původnější povahy. Jejich skotsko-anglické zasmušilé sestry jdou zcela jiným směrem. Čtenář spozoruje to hned na zvláštních názvech naší Hudby v duši: *Balada o věčnosti krásy, Balada o zpívající studánce, Balada ku chvále karnevalu* a pod Všecky složeny jsou z hlavní tříslokové části a ze závěrečné kratší sloky, z *poslání*; sloky jsou subjektivního, buď sušeji hovorného a popisného neb ryze lyrického rázu a končí postejným veršem, na př. *Invocatio* veršem: „Zvoň, balado, ať cítím, že je Vesna!“ Rýmy provádějí v těchto básních pravý rej; k tomu vztahuje se poslání *Balada o rýmu*, která právě sám *rým* jakožto knížete oslovuje:

Buď zdráv, ó kníže! Mnohý nedouk
rád střepem svým by o tvou číši ťuk,
leč otrokům tvůj nezní drahokam,
mně usmíváš se, Villonův jsem vnuk,
jak jongleur s hady s tebou pohrávám.

Pracuje Vrchlický rychle? a zejmena, nedělá mu rým nikdy obtíží? tázával se zajisté již často mnohý z jeho přečetných ctitelů. Na tento dotaz odpovídá básník v 3. sloce téže balady sám, oslovuje rým:

Dnes dáš se lapit přímým *útokem*
a zítra *těžko* rytmus k sobě razí
si cestu oklikou a podskokem,
a jindy *sám* se poddáš bez nesnází.

Balady zde posud nejmenované zabývají se jarem, marností všeho, čilým létem, mlhavou jesení, bezlistou zimou, novorozeným dítětem a chválou poesie. Molière odzvonil svým vtipem staré francouzské baladě, Vrchlický s úspěchem jí veleobratnou přispůsobivostí svou zazvonil nové ranní klekání. —

O *Zlomcích epopeje* přeje si básník, aby považovány byly za další článek řetězu, který tvoří skladby v jeho knihách *Duch a svět*, *Sfinx* a *Perspektivy* uveřejněné: míněn tím, jak úvodní báseň Zlomků těch poznamenává, článek řetězu z té světové epopeje „žalu, krve, bídy, již začli (tak) andělé, již Eumenidy až do dnes během věků nedopěly.“

Po stručnější úvodní básni následuje rozsáhlejší, mohutný *Prolog*, mohutný přes to, že v něm spisovatel čelí pouze ku projevu, podle něhož nával myšlenek a citů velikých jej mimo vůli jeho nutí k básnění. Vlastní básně, vlastní ty zlomky epopeje počínají po nihilisticku; v krátké *Symfonii živlů* činí člověk Bohu výtku: „Nic z ničeho jdu v nic.“ Další *Píseň života*, zabývající se nezmarností jeho, končí bez dojmu seriosního, poněvadž básník na pohlavní stránku lidskou příliš velkou váhu klade a vedle toho biblický pojem Boha po spůsobu Stuarta Milla si přispůsobil: představujeť si zde Boha jakožto bytosť ohraničenou, ne všemocnou, a tím odpírá sám své časté představě, dle níž nejvyšší mocnosti není. Filosofující poesie bez jednotného světového názoru, toť ovšem závada důležitosti zásadné! *Dary*, jimiž andělé člověka obmyslili, jsou spánek, víno a žena: tento dosti prostý názor s jádrem nikoli novým projeven aparátem nepoměrně složitým, opotřebovaným, po biblicku si vedoucím a přece nebiblickým. Větší zálibu působí *Legenda srdce*, zejmena v první své polovici, kde Venuše. tento „světa střed,“ ze své rodné pěny ve tvaru lipového lupenu tvoří. *Zajatci* věnováni jsou thematu: „Sláva přemoženým!“ Jejich doplňkem jest nákresek *Co zbylo z antické fresky*, kde ze zápasů strhne se divá, lítá řež, jež i krále pod sebou pohřbí. *Antická hymna na slunce* je široproudým výpočtem bez pronikajícího lyrismu. *Sbor z antické tragedie*, zlomek z básníkovy tragedie *Hippodamie*, jedná na spůsob Jelena z RKho o lidském dychtění po činech blýskavých, velebí světlo a zrak, chválí dceru nutnosti, poslušnosť, a želí mladíka okamžitou vášní předčasně zmařeného: takovýto tragický sbor bez tragedie snad by získal, kdy by se více sblížil psychodramatu, chorem v rekově duchu a v duchu jeho tragické idey přednášeném, nežli rozvolněným vzorům z úpadkové doby; neboť konečně žádná báseň nechce býti nezaokrouhlena. *Arete*, tak trochu i *Štěstí Adonisovo*, snad i *Tanečnice*, překrásná *Herodice* neb i *Antinous* božských vděků jsou kaviárem pro zlé, potměšilé pány mravokárce. A což teprve pro lité, divoké, větřící, tupé, záštiplné, lačné kritiky, kteří žlučí, zlostí, zběsilým vztekem a vášní zrovna se duší a jejichž nesymboličtí předchůdcové nešťastného, poněkud v umění pokleslého tragika Euripida roztrhali! Patří k nim, prosím, také Aristofanes, autor Žab? Básně *Arete*, *Štěstí Adonisovo*, *Herodice*, *Venus Verticordia*, *Sapfó* nadšeny jsou vnadnou, ohnivou ženou, která však Euripidovi podle básně *Smrť tragikův* byla pelyňkem zlým a žlučí hořkou čili, prostomluvně řečeno, předmětem ostrých útoků. Měl tedy aspoň

jednu vadu, a Zlomky epopeje ho nepřímo trhají též. Ostatně kritika, která šmahem všechno chválí, hladí, vylešťuje, omlouvá, brání, není kritikou, ale nedůstojně upotřebenou fraseologií. A ne každému dáno, klekati před jinými.

Hlubším účastenstvím pronikne nás nešťastný *Spartacus*, tento smělý, nebezpečný, ještě po smrti vůči šesti tisícům ukřižovaných spolubojovníků poběsilým Crassem nízce hanobený, ale těžko zhanobitelný přední zápasník za sociální volnosť. *Hadi v růžích* nemohou na čtenáře působiti zamýšlenou silou, protože opisují všední, střízlivé přísloví: „Kdyby — chyby;" voláť v nich Oktavian k hadu nad mrtvolou uštknuté Kleopatry: „Tys zachránila Řím, ó malá zmije, neb tvůj lós byl by mým též, Antonie!" Následuje pravověrná *Hymna andělů v noci před vzkříšením Vykupitele*, pak mistrovsky nakreslený obraz *Caligula a Filon*: zločinný, frivolní, zběsilý, necitný a nezbedný Caligula shazuje bohy, chce míti svou sochu v synagoze, pronásleduje židy tomu se opírající — a židé, s moudrým Filonem v čele, prosí za milosrdenství a zas jen prosí a prosí, kdežto Chareas, když jej Caligula jen utlápne, bez dlouhých průtahů pretoriány přivede a první z nich do tyranovy hlavy vtíná meč.

Opouštíme starý věk a vstoupáme na práh středověku. *Irský křest* je dosti slušně veselá legenda o starém Ossianovi, který zakazuje jinochům, aby při křtu nořili též pravou ruku do vody. Proč to? ptá se udivený svatý Patrik. Proto, že pravý Ir, dědic svobody, „pravou rukou tasí meč, ženu objímá."

Beze zvláštního vzrušení přečteme *Píseň troubadoura*, přečteme i zbojnickou *Píseň žoldaka* a dojdeme k mohutným románským postavám: *Petrarka* slaví *poslední triumf* tím, že svou písní samu strašnou Smrť přeměnil v hellenský zjev velký, bílý a kynoucí palmou; *Abelard a Heloïsa* květnatě a háravě spolu rozprávějí o své fatální situaci; *Cid* brání se jíti ke králi na hody, neboť v míru náleží svému lidu, oři, své vlaštovici pod krovem; mnich *Pietro Damiani* jde spasit církev tím, že bouří proti ženám, ale prostá, kejklířská dívka soucitně ho z nebezpečí zachrání, a fanatický kardinál Petr Damiani ji později jako čarodějku odsoudí k smrti, aniž se mu zdaří ji z hořící hranice vyprostiti, když poznal, o koho se vlastně jedná; mezi tím šustla se před námi též statná postava starého, přehorlivého satanobijce: bretoňský „kacíř" a „rouhač" Eon z Hvězd padne sice v boji proti světské moci, ale hlava jeho, vítězem Tellmarkem do propasti mrštěná, „ne v propasť, v azur tryskla výš a jako hvězda ve hvězd moři znikla."

Zapomínáme trochu na své dřívější námitky proti knize, a Zlomky epopeje stávají se nám cennými.

Pomineme *Stráž před palácem Tamerlána*, po Vereščaginovsku byronisující, pomineme také divou, převereščaginovanou *Spravedlnosť*, v níž Amru z bezdůvodné podezřívavosti všecky ženy svého harému povražditi dá, i pronikneme k dojemné *Moudrosti života*, v níž vezír Džafar prohlašuje, že „život lidský přes veškeru zlobu v jádru svém je dobrý od kolébky k hrobu," a posléz, když od kalifa hedvábnou šňůru dostane, připouští, že jádro to příliš trpce chutnává. *Flagellanti* jsou malba energických barev.

Nyní šťastně můžeme se aspoň jednou nohou pozastaviti v otčině. ‚Konečně!‘ pomyslí si mnohý. „Již!“ vzkřikne jiný. ‚Čím je nám Hekuba?‘ „Vším!“ ‚A naše děje?‘ „Ku příkladu Václav a jeho kat?“ ošklíbne se třetí, ale ihned spustí třesknou intrádu, Faust vyvolá Husa z hrobu a s effektním klidem dí:

Proto genius se zrodil,
aby pochodeň v tmy hodil,
které kryjí staletí,
aby plál a hřál a svítil
a pak žáru, který vznítil,
první stal se obětí!

To zatím dostačí. Verš unese nás opět do Španěl, v Eskurial, kde se vlci zpovídají, jeden slovem „Carlos!“ druhý slovem „Flámsko!“ Filip, Alba, Carlos i Posa oživnou v naší mysli. Všenárodní, rázně demokraticky míněný *Selský otčenáš* běží jaksi příliš chvatně kolem vtipné kaše ku předu a nemá případného slohu. Ve *Vidění Nostradamově* zpupní králové, biskupové, baroni, obchodníci atd. bojí se smrti, jen blázni ne: „Kdo nesmrtelným chce být, ať šílí.“ Pouze Nostradamus žehná Smrti: „Jsi spravedlnosť světa.“ Snad chtěl říci: žalostná rovnoprávnosť. Básně *Civilisace* a *Ghazi* šlehají mrzkou, liščí, otročící, pokryteckou všebornou lživzdělanosť. Pařížské sady Buttes-Chaumont viděly v básníkově přítomnosti přízračný výjevek: výrostek jakýs oškubal tam před lidmi ptáka za živa, hodil jej v prach a smál se a zpíval, a lidé buď láli, buď se také smáli, nebo líně krčili ramenoma; tak povstala báseň *Ptáče*, v níž Vrchlický varovně na Paříž volá:

Ó dokud ještě zkonejšit lze *chlebem*
ty zástupy, jej dejte rukou plnou!
Ne chlebem jen, leč *světla* zářnou vlnou
je zatopte a živte *ducha* mannou,
než znovu hroznou zaduní to ranou!
Ta ruka, jež dnes oškubává ptáka,
rozpoutá zítra ohnivého draka
na vaše střechy . . .

V *Cepích a kladivech* poukazuje Vrchlický k tomu, že se mu v Helladě, v této zahradě lidského ztraceného štěstí, obzvláště zalíbilo, ale při vzpomínce na Husity přiznává přece, že v ciziny zátopách „otci naši větší byli antických těch kyklopů, kteří k nebi vstali.“ Tím získán přechod k imposantní, z Ottova stejnojmenného illustrovaného díla dobře známé hymně *Čechy*. Nyní prodlíme ve vlasti poněkud déle. *Jitro na Petříně* začíná elegicky, jde stopami křížové cesty, kterou český národ kráčel, nastiňuje zápas, kterýž o každou píď své země, o prach velikých dědův, o jazyk a s ním o život podnikal, a konečně dobývá srdcím poklidu: v blesku věnci plane dole Praha,

tvé srdce, vlasti, stověžatá, velká
a nádherná a zlatá, ku obzoru
se rozkládá v zeleně svěžím křesle
a usmívá se! Nuže s chutí k činu,
tam život bují! . . .

Pružně, obratně otáčí a promyká se před námi chvála *České písně* s českým smíchem a českou tísní. Kanzona *Při obnovení sochy*

Bruncvíkovy pod mostem Karlovým rozhlíží se krátce v naší minulosti, slavné i rmutné, ptá se po meči, který srážel hned celým šikům vojska hlavy, sama si dává v odpověď: „Meč ztracen, síla ducha však se vzpjala,“ i těší se na dobu, „až silou ducha budoucna val ztečen.“ A v kanzoně *Koruně sv. Vácslava* konečně zří básník ve snách korunovaci, zří pak pustý zase dóm, táže se, jak dlouho zlatý vínek našeho státu bude osiřelý, a vyslovuje, čím naše koruna všem věrným našincům jest:

Tys Gral náš, odkud spásy zdroj se roní,
Tys berla pevná v těžké naší pouti,
a láskou mocní, silní vírou v sobě
s důvěrou zříme k Tobě,
nám i budoucím nedáš zahynouti.

Básník nemohl svou sbírku lépe korunovati než touto básní.

V *Epilogu*, Dantovské zloby plném, vyzývá pěvec matku bohů Nemesi, by lidstvo shnilé v horké krve proudu obnovila. Tedy ne více duchem, ale krví a železem? —

Illustrované, pro salonní stůl určené básně *Zlatý prach* věnoval Vrchlický opět „své ženě,“ jíž ve svém *Věnování* se táže:

Duše drahá, kterou v píseň kvésti
musí vše, čím ňader chví se zvon,
smím ti rondeau v písně věnce vplésti?

Básník odpovídá si sám — knihou svou, v níž tedy hned v celém písně věnci francouzský *rondeau* vládne, obtížný útvar svěžího zjevu, náš obraz:

Celý život lidský rondeau jesti,
jeden chvat ve kruhu, jeden shon
za motýlem, který sluje štěstí;
perem, dlátem, štětcem, slovem, pěstí
k výši hřmí to a pak v zvolný sklon.

Sotva svět že zaplá ratolestí,
sotva ptačí že tu zazní tón,
a již v šeré zaplétá se scestí
celý život.

Proč sbírku svou nazval Zlatým prachem, vysvětluje Vrchlický obsažným „kosmickým“ rondeauem a vrací se hned zase k popisu své formy: Rondeau je všelibé, pružné a přece pevné,

Venuše náramek a demantová střela Kâmy.
Hra zvonků jeho plaší i kolébá v klid,
slavíka plesný trilek utlumený fialkami
rondeau je.

A podobně vyslovuje se také později *Ještě rondeau.*

Ať žije zabývá se vznikem jara, utěšujícím dojem ze vzpomínky na blížící se sníh na vlasech, na nezbytné stáří. *Fialky* převádějí nás do nestálého dubna, kde květ i píseň pučí a v bouři zanikávají. *Kos* končí pravdivým, ale ne šťastně proneseným sebeoceněním básníkovým: „jsemť v písni, v lásce bez otázky kos!“ *Láska* posvěcena jest úsměvům choti, jichž působením poetův zpěv přestal být zádumčiv. *Skřivánci*

holdují příchodu jara, smějí se a laškují jak na modrém nebesku, tak v srdci nesmělé dívky.

Kniha nesla nás posud lichotným, půvabným ovzduším; tu pojednou vhrkne do Zlatého prachu hrsť prachu černého, naturalistického: *Včera jako dnes*; poprašek padne na mladou, svůj vjezd *na zámek* slavící paní a na velebníčka; větší kotouč letí na hlavy babek, nedajících si „huby rozhorlené *na zámek*.“

Avšak již zase přecházíme na zlatější stezku: *Červánky* rozhazují nám na ni růží nach, červánky na nebesích i červánky na mileném čílku, na milené šíji. A jako krůpěj z těchto červánků je „pětitečné“ *Sluníčko*, to lidské štěstí, to ulétavé, tiše jdoucí, blahověstné sluníčko manželské lásky. Živě proudí básnická míza v Jabloňovém květu; chladněji působí *Petrklíč*, a větší zase náladou projme nás *Pst!* neb i *Vějíř*, *Rosa thea*, *Pampelišky*, *Osení*, zvláště pak *Hloh* a *Střemchy*. Místem se zdá, jako by se kolem nás mihly písně *V přírodě*. Rondeau *Hle, již letí* připomíná známý obraz Věšínův *Čáp letí*. Básní *V hvězdné zoři* zalétáme v kosmos: tam světy blednou a hynou, ale duch nové světy tvoří. *Melouny* by tvořily rozmilou zahradní selanku, kdy by otřelé a zde jaksi nevhodné porovnání farářovy hlavy s melounem nevadilo. Podobnou rušivou závadu spatří přísný čtenář snad i v *Jasmínu*. *Astry*, kterými nás básník na chvíli v pozdnější léto převádí. mají trochu hustou „mlh clonu“ na sobě; mohly by o dobré poznání býti průsvitnější.

Básně *Na pasece* a *V parku* jsou spolu zajisté účinně zkontrastovány, jejich verše jsou vzorně uhlazeny; ale jen kdy by se v nich kmitla aspoň jiskra lyrismu, který dále v *Rubínech* k výdatné platnosti přichází. *Souzvuk* radí nám, bychom v něj, jenž vesmír proniká, věřili. Chceme o tom přemýšleti, snad nám jindy totéž raditi bude všehomíra nesouzvuk. Zatím se s knihou vraťme v parné léto a podivme nebo třeba usmějme se mstivému veverovi, který spícího myslivce po americku šiškou ve tvář šlehá.

Obrátíme list: a před námi nalézají se *Dvě pohádky mé báby*. První dí, že lidské štěstí je ta neodkrytá *perníková chaloupka*; druhá ptá se po ráji, kde a kdy asi jest — a pohádka odpovídá: *Až přejdou*, až ovce přejdou přes lávku! Nikde a nikdy! Jaký to ostrý vzkřek ve světa souzvuku! Rozmile sloučilo v sobě rondeau *Kukačky* trojí její druh: květiny kukačky, ptáky kukačky a děti kukačky; podobný, někdy nešťastný, někdy však opravdu šťastný vtip objevuje se, jak jsme na př. na Kose nebo na Melounech spozorovali a jak i na zdařilých *Kočičkách* nebo *Špičkách* vidíme, ve Zlatém prachu častěji. *Kukačky* rády věstívají. zde nám věstí konec knihy. *Madrigal-rondeau* vidí v hlohu obraz lásky a žalu. *Lesem* dojímá. *Světlo* chce ojasniti příští v chudé, začernalé jizbě, přítmí citů a přítmí činův. A *První sníh* značí počátek zimy, mrtvou lásku, staré myšlenkové spory, smrť a — ohlášený konec Zlatého prachu, který zase značnou snůšku značné práce značí.

O jiných básnických plodech Vrchlického budoucně.

Frant. Zákrejs.

Zeměpisný sborník. Red. dr. Fr. Augustin. dr. Ot. Feistmantel, J. J Kořán, dr. J. Palacký a Jar. Zdeněk. Ročn. III. č. 1. a 2.
Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. XVI. č. 8.
Jarý věk. Red. J. Sokol. Ročn. VI. č 14. a 15.
Světozor. Red. M. A. Šimáček. Ročn. XXII. č. 39.
Bazar. Red. M. A. Šimáček. Ročn. XVIII. č. 16.
Zlatá Praha. Red. Ferd. Schulz. Ročn. V. č. 39.
Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXX. č. 33.
Švanda dudák. Redaktor Ign. Herrmann. Ročn. VII. č. 17.
Zábavné listy. Red. J. L Turnovský. Ročn. X. čís. 22.
Komenský. Red. J. R. Schäfer. Ročn. XVI. č. 31.—33.
Ruch. Red. Alois Wiesner. Ročn. X. č. 23
Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. X. č. 7.
Vesmír. Red. Fr. Nekut. Ročn. XVII. č. 21.
Hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Ročn. XI. č. 14.
Vesna. Red. Fr. Dlouhý. Ročn. VII. č. 16.
Literární listy. Red. Fr. Dlouhý. Ročn. IX. č. 16.
Budečská zahrada. Red. Zeman a Weinfurt. R. XIX. Díl II. č. 4.
Posel z Budče. Red. V. Kredba a L. Strahl. Ročn. XIX. č. 31.–32.
Česká škola. Red. Al. Vávra. Ročn. X. č. 22.
Pěstoun. Red. J. K. Scholle. Ročn. VI. č. 8.
Časopis učitelek. Red. Em. Schmutzerová. Ročn. IV. č. 6. a 7.
Hlídka literární. Ročn. V. č. 8.
Anděl strážný. Red. V. Ambrož. Č. 8.
Vojenské listy. Red. J. Pak. Ročn. VI. č. 13.
Česká Thalia. Red. M. Ladecká. Ročn. VI. č. 15.—16.
Blahověst. Red. Fr. Krásl. Ročn. XXXVIII. č. 23.
Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. XI. č. 8.
Vlasť. Red. T. Škrdle. Ročn. IV. č. 11.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

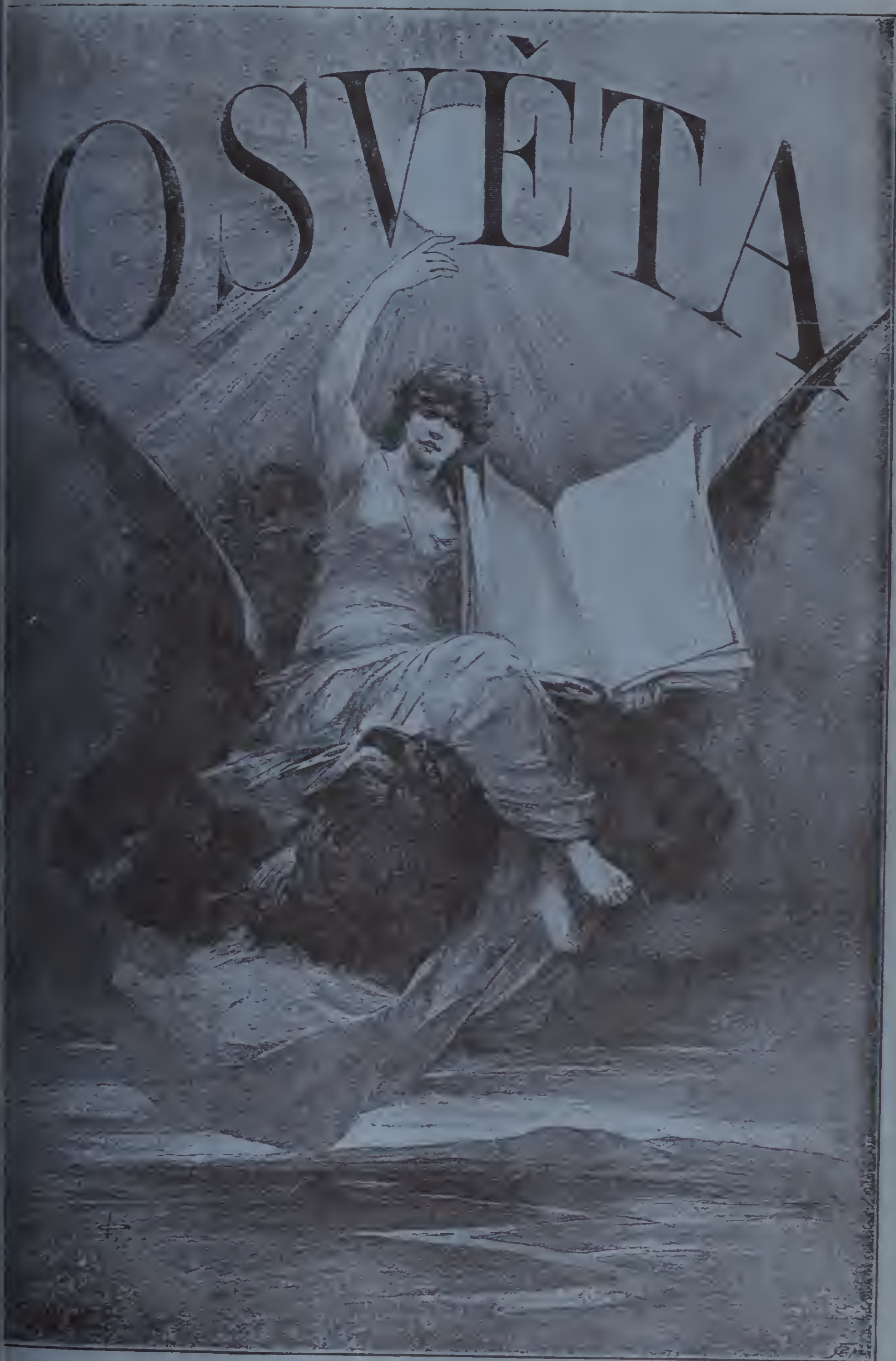

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

1888.

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO X.

☛ Číslem tímto počíná se **poslední čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest. uctivě žádáme, aby je záhy obnovili.

Knihy redakci zaslané.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu IV. (Polabí) sešit 11. (Běž. čís. seš. 76.) Nakl. J. Otto, v Praze 1888

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 16. a 17. Nakl. týž.

Slovník naučný. Díl XII. Doplňky a opravy. Redaktor dr. Frant. Bačkovský. Sešit 9., 10. a 11. Nakl. I. L. Kober v Praze 1888

Cesty po Bulharsku. Popisuje Konst. Jireček. Novočeské bibliothéky, vydávané nákladem Musea království českého číslo XXVII, spisu musejních číslo CLX. V Praze 1888.

Historyja Słowian. Napisał Eduard Bogusławski. Tom I. Nakładem autora, drukiem W. Korneckiego, Kraków 1888.

Život zvířat. Od A. E. Brehma. Dílu II. (Ptáci) seš 28. Díl IV. svazek 2. (Korýši, červi atd.) seš. 8. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Poetické besedy. Redaktor Jan Neruda. Číslo XXXVII. Nové písně od Svatopluka Čecha. Nakladatel Ed Valečka. V Praze. 1888

Bibliothéka mládeže studující, vydávaná péčí Ústředního Spolku učitelstva středních škol českých. Serie I. Číslo 2. Zeměpisné rozšíření rostlin a zvířat. Sepsal dr. Vilém Kurz. Číslo 3. Františka Ladislava Čelakovského. Růže stolistá. Báseň a pravda. S výkladem prof. Fr. Bílého a s podobiznou Číslo 4. Z našich pověstí. Vypravuje Václav Petru 1. Kbelka 2. Stříbrný zvonek. 3. U kostela a v kapli. Serie II., číslo 1. Legenda o svatém Prokopu. Báseň Jar. Vrchlického. K vydání upravil Frant. Prusík. S životopisem spisovatelovým a s podobiznou. Nakl. B. Stýblo a J. Otto, v Praze 1888.

Plavba vzduchem. Rozhled po dosavadních projektech i pokusech. Podává Oldřich Frant. Vaněk. Illustroval Pavel Körber. v Praze. Tiskem a nákladem Jos. R. Vilímka. 1888.

Almanah vydaný v upomínku 10letého trvání „Dobroslava“, spolku akademiků z Hradce Králové a okolí. Redakcí J. Červenky, Ant. Kastnera, Aug. Eug. Mužíka. V Hradci Králové 1888.

Spisy Jos. Kajetána Tyla. Pořádá J. L. Turnovský. Díl třetí. Seš. 4. a 5. Díl čtvrtý. Sešit 1., 2. a 3. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Libuše, matice zábavy a vědění. Ročníku XVIII. čís. 4. (čís běž. 112.) U řezaček. Charakterní obrázek z opuštěného světa. Napsal M. A. Šimáček. Nakl. Libuše, v Praze 1888.

Matice lidu. Redaktor Pr. Sobotka. Ročníku XXII. čís. 5. (běžné čís. 131.): Národopis, sepsal dr. Jar. Vlach. Díl II. Kmenové australští a polynesští. V Praze 1888.

Moravská bibliothéka Pořádá Frant. Dlouhý. Ročn. IV. čís. 44.—45.: Prosté novelly. Sepsal Vácslav Hes. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1888.

Sbírka přednášek a rozprav. Pořádají Jar. Goll a Ot. Hostinský. Serie III. číslo 9. O scenerii řeckého divadla. Napsal Josef Král. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Silhouetky. Napsal C. Mendès. přeložil V. Mrštík. Nakl. J. F. Kubes, v Třebíči 1888

Antibarbarus Bohême-Français. Par François Šubrt. Nakl. M. Knapp. v Karlíně 1888.

Česká bibliothéka rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá B. Frida I. L Kraševského Dva světy. II. a III. Přeložil P. J. Š. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Vojna a mír. Od hr. L. N. Tolstého (1864—1869). Přel. V. Mrštík. Svazek 1. Seš. 10.—11. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Nove vydání románů a novel Emilie Flygaré-Carlénové. II., Profesor a jeho chráněnci. Seš. 9. Nakl. týž.

Zábavná bibliothéka. Vydává B. Plaček. pořádá K. Šťastný. Dílo CXIX. Seš. 3. Feuilletony. Povídky a humoresky od J. L. Hrdiny. Seš. Nákl. knihtisk. benediktinů Rajhradských, v Brně 1888.

Urbánkova bibliothéka pedagogická. Sbírka spisův pro učitele pěstouny, rodiče a pro vzdělavatele lidu vůbec. Svaz. CXVIII.: Život a působení Jakuba Jana Ryby. bývalého učitele Rožmitálského a měšťana Plzeňského, skladatele hudebního a spisovatele. S jeho denníkem rodinným podává Fr. Aug. Slavík. Nakl. F. A. Urbánek, v Praze 1888.

R. 1888. Čís. 10.

OSVĚTA

Pruské usilování o země české.

Studie

od

Františka A. Slavika.

Dějiny posledních tří století vypravují na četných listech, jak některé sousední státy usilovaly o rozdělení zemí českých, aby jimi rozšířily, sesílily a pro budoucnost upevnily svou moc, a jak působily k tomu všelijakými prostředky, v tajných úmluvách i zjevných bojích. Více než dvacetkrát jednalo se, tajně i zjevně, o rozdělení českých zemí, nejčastěji v polovici 18. století, když o ně nejúsilovněji a s největší mocí vystoupili proti Rakousku Prusové, Bavoři a Sasové, předstírajíce k nim rozličná práva. Původ toho zla má svůj počátek již v dobách minulých. Co zřejmě vzplanulo r. 1740, bylo doutnalo a připravovalo se již celé století, živeno jsouc nemírnou ctižádostí, řevnivostí, hrdostí, záštím a neupřímností a z toho pocházející nedůvěrou jedněch proti druhým. Při tom i nejsvětějších citů lidských zneužilo se sobecky na škodu naši.

Jednomu z hlavních strůjců, Bedřichovi II., jenž byl k výboji nejlépe připraven, podařilo se všelijakými prostředky vítěziti a tak vzmohutněti, že tím nastala veliká změna poměrů střední Evropy, osudná i samostatnosti druhých společníků jeho.

Z malého Braniborska, jindy slovanského, jež r. 1373—1415 koruně české patřilo, [1]) učinili panovníci z rodu Hohenzollerského ve-

[1]) Za starších dob bylo Braniborsko v přátelském poměru k Čechám. V l. 1278—82 byl Otto Braniborský poručníkem našeho králevice Václava II., ale na škodu země české. R. 1373 koupil Braniborsko náš Karel IV. a spojil je s korunou českou; avšak syn jeho Sigmund napřed je zastavil a r. 1415 dědičně prodal Bedřichovi Hohenzollerskému, purkrabí Norimberskému, praotci nynějšího rodu panovnického. — Prusko vlastní byla země lidu litevského, jemuž víru křesťanskou sv. Vojtěch hlásal, a později od r. 1226 řád německých rytířů, křižákův, od knížete Mazovského Konráda na pomoc přivolán, mečem a ohněm vnucoval. R. 1255 pomáhal jim v tom také vítězně český král Přemysl Otakar II., jenž založil tam město Kralovec (Königsberg). Křižáci vyhubili z většího

likou říši pruskou, na moc Rakouska v Německu žárlivou a jemu nebezpečnou. Usilovali vždy, aby své panství rozšiřovali, což arci mohlo se díti jen zabíráním sousedních zemí: podél moře Baltického, pak na jih na ujmu zemí českých, Polska, Saska atd.

I vznikaly obavy před vzrůstající mocí, zvláště když Hohenzollerové veliké vojsko drželi, a náboženské rozmíšky, Lutherovým učením povstalé, rozdvojily německý národ, tak že jedni druhé pronásledovali a z vlasti vyháněli. Vyhnaní utíkali se k stejnověrcům, z Rakouska luteráni nejvíce do Saska, reformovaní do Pruska, čímž v obou těchto zemích značně přibývalo lidí vzdělaných a pevných; ale rostla i nedůvěra, napjetí a nepřátelství z počátku v myslech, pak v diplomatickém jednání, až konečně i k zjevným bojům přicházelo. Evangelíci v českých, alpských a uherských zemích, jsouce pronásledováni a souženi, viděli v Prusku svého ochrance, někteří i „spasitele.“ A králové pruští také skutečně považovali se za ochrance pronásledovaných spoluvěřících a časem zasahali do vnitřních poměrů sousedních říší. [1])

Vedle toho vznikala řevnivosť a závisť o volbách císaře německého. Evangelické státy německé nerady viděly, že důstojnosť císařskou stále měli panovníci z katolického rodu Habsburského, a již v 17. století toužily, aby císař volen byl z *jejich středu.* Snažili se o to hlavně rod saský a pruský, a Francie nepřejíc rodu Habsburskému, je v tom podporovala. Braniborsko téměř vždy hlas svůj dalo si zaplatiti buď nějakým územím aneb aspoň slíbeným právem k němu nebo jinou výhodou. Prusové podporovali nespokojené evangelíky, nejvíce v Čechách, ve Slezsku a Uhersku, pruští jednatelé podněcovali evangelický lid, nepokoje se vzmáhaly, strany rostly a spory se ostřily, až byla půda připravena: za největších nesnází Rakouska užil všech těch okolností Bedřich II. pro své sobecké záměry.

Země koruny české a s nimi celé Rakousko ocítilo se tehdy na pokraji záhuby. Část Slezska a Kladsko stalo se obětí, vše ostatní zachráněno jest hlavně věrností a obětavostí českého lidu.

Přihledneme blíže k jednotlivým dějům.

---

dílu lid domácí, na víru křesťanskou obrácené obyvatelstvo v porobu uvrhli, nové osady německé zakládali a zemi opanovali. Byli vasaly říše polské. Pruská šlechta, spojena s Poláky, bouřila se proti nim, a r. 1466 byla země mírem Toruňským rozdělena: západní Prusko připadlo k říši polské a východní zůstalo řádu jako polské léno

[1]) Poslední velmistr řádu, Albrecht I z Hohenzollern, markrabě Braniborský, přestoupil na víru luterskou, zrušil r. 1525 řád v Prusku, jmenoval se dědičným vévodou pruským a přijal zemi jako světské léno od krále polského. Tím spojeno bylo Prusko východní s Braniborskem; později stalo se královstvím (1701) a obyvatelstvo jeho rozmnoženo bylo r. 1731 – 32 o více než 20.000 vystěhovalců solnohradských, a po rozdělení Polska, když i západní Prusko Hohenzollerům se dostalo, v obou částech o více než 26.000 vystěhovalců, mezi nimi 13 rodinami z Čech, 3 z Moravy a 6 z Rakous.

I.

Jak vzniklo a rostlo usilování o české země až do r. 1740.

Všeho zlého, jež takto na země české a celé Rakousko přišlo, hlavní příčinou byla nesnášenlivosť náboženská ve všech státech a spory a boje z ní pocházející. Strana podobojí pronásledovala a vyháněla nejen katolíky, ale i spoluvěrce luterské, luteráni katolíky a reformované, potom katolíci protestanty vůbec. Co dělali první druhým, majíce meč v rukou, opláceli druzí prvním stejnou měrou podle tehdejší neblahé zásady: Cujus regio, illius religio — čí kraj, toho i víra.

Nesnášenlivosť zpustošila země české i německé, pohubila miliony lidí za války třicetileté, vyhnala 36.000 rodin z Čech, a poměrně tolik z Moravy, Rakous a jiných zemí, rodin zámožnějších a vzdělanějších, nejvíce měšťanských a řemeslnických. Krajiny naše zpustly, města a vesnice byly ještě r. 1654 z polovice opuštěny, domů velmi mnoho pustých, zbořených a spálených, rolí na př. v Táborsku pět šestin pustých a jen šestina poněkud vzdělaných; ano ještě na počátku 18. století nebyly všecky živnosti ani v městech osazeny, někde „toliko že stavení bývalo, místo se spatřovalo,“ a pole z velké části ladem a zarostlá. [1])

Tři čtvrti království českého byly skonfiskovány a z velké části dány nebo lacino prodány za vojenskou službu cizincům, [2]) kteří neměli náklonnosti k lidu poddanému ani k svému dobrodinci panovníkovi. Konfiskace knížetství Krnovského, vzatého Janovi Jiřímu Hohenzollerovi, měla pro nás osudné následky, sloužíc za podnět k občasným odporům a konečně také ku první válce slezské.

Vyhnaní luteráni odešli větším dílem do Saska, reformovaní do Braniborska, Polska a j., i rozmnožili tam počet vzdělancův, zvelebovali krajiny cizí a svým utrpením — jmenovitě rodiny šlechtické a měšťanské — budili soustrasť u spoluvěrcův, ale také nechuť a odpor proti původcům toho, zvláště když i mírem Vestfalským jen čeští a rakouští evangelíci nenabyli nižádných práv a musili zůstávati ve vyhnanství, kdežto ostatní i ve Slezsku a Dolních Rakousích, mohli ve vlasti žíti. Úplnou svobodu náboženskou měli ve Slezsku vévodové evangeličtí v Břehu, Lehnici, Zembici (Münsterberku), v Olešnici a město Vratislav; ostatní šlechta ve Slezsku a Dolních Rakousích i jejich poddaní neměli býti nuceni, aby se pro víru vystěhovali, ale veřejně služby Boží konati směli jen mimo zemi; slezským luteránům bylo však dovoleno zříditi sobě kostely u měst Svídnice, Javora a Hlohova.

Rakousko tím bylo ve vzdělanosti oslabeno a budoucí sokové jeho v Německu, Sasko i Braniborsko, byli sesíleni. Co nám uškodilo, prospělo jim, jak ukazují potom dějiny nejen politické, nýbrž i dějiny průmyslu, obchodu a literatury.

---

[1]) Úřední popisy z let 1654, 1675, 1717 v archivu zemském.

[2]) Tom. Bílek, Děje konfiskací v Čechách po r. 1618.

Neblahé následky všeho toho viděti lze i v usilování o země české v 17. a 18. století.

Již za třicetileté války postoupil král Ferdinand II. r. 1636 luterskému kurfirstovi saskému Janovi Jiřímu I. krásnou Lužici, Horní a Dolní, sice jako dědičné léno koruny české, ale s úplným právem vrchnosti. A Braniborsko hlavně od konfiskace Krnova chovalo potom vždy nedůvěru proti Rakousku, ačkoliv někdy i smlouvy mezi sebou činily, a nebylo na straně císařově, vyčkávajíc výhodného okamžiku. Dorozuměno jsouc se Švédy, naléhalo s protestantskými stavy německými, aby válka třicetiletá ukončena a mír učiněn byl. A mírem Vestfalským domohlo se tří biskupství (Halberstadt, Minden a Camin) jako světských knížetství a Magdeburského arcibiskupství jako vévodství náhradou za část Pomořanska, jež připadlo Švédsku. Kurfirst Bedřich Vilém, jenž nastoupil r. 1640, začal dělati samostatnou politiku, neohlížeje se na jiné, než jen na rozšíření své země a moci.[1]) Tehdy již zařizovalo se Braniborsko jako stát vojenský. Kurfirst Jiří Vilém zřídil již r. 1626 jakousi zemskou obranu, tak zvané „vybrance".[2]) Držitel deseti lánů byl povinen dáti a vydržovati jednoho ozbrojence a nechati ho choditi k pravidelnému cvičení.[3])

Roku 1656 bylo Braniborsko spojeno se Švédskem proti Polsku, jež císař Ferdinand III. podporoval. Císař vida nebezpečí, zvláště když Francie chtěla tehdy přiměti Švédsko, aby udeřilo na Slezsko a Uhry, chtěl braniborského kurfirsta získati. Okolo r. 1670, když císař Leopold neměl mužských potomkův a již se myslilo, že jím rod Habsburský po meči vymře, a evropské mocnosti pomýšlely na rozdělení říše, měl kurfirst v úmyslu, že v tom případě zmocní se Slezska jako v náhradu za knížetství Krnovské, jež bylo r. 1621 Hohenzollerům skonfiskováno, aby nezmocnilo se ho snad Švédsko nebo Sasko, a zároveň v upomínku na to, že rod Hohenzollerův jest po přeslici stejného původu jako rod Habsburský. I ustanoveno bylo napřed, čeho pro obsazení Slezska potřebí bylo.[4]) Zatím naděje ta se nesplnila, neboť císaři Leopoldovi třetí manželka porodila dva syny.

Krátce potom spolčil se Bedřich Vilém s císařem Leopoldem I. proti Francouzům; ale když se válka nedařila, kurfirst učinil s nimi mír ve Vossemu 6. června 1673. Roku 1677 a 1678 byli opět spolčeni. Braniborsko bojovalo proti Švédům, Rakousko a Německo proti Francouzům.

Když císař Leopold I. maje v Uhřích povstání a Turky proti sobě, učinil mír v Nymwegách 6. února 1678, vzdav se některých míst

---

[1]) Protivníci rodu Habsburského pojali již u prostřed 17. století myšlenku, zbaviti jej důstojnosti císařské a vypuditi z Německa. Ve spise Diss. de ratione status in imperio nostro Rom Germanico (Germ. 1640, Freistadii 1647) od Hip. a Lapide (dějepisce švédského Bohuslava Fil. Chemnitze, nar. 1605 ve Štětíně, † 1678 ve Švédsku) vyhlašuje se to „za jediný prostředek, aby se klesající říše německá zachránila." (Viz F. Kronesa, Handbuch d. Gesch. Österreichs, III. 523—524.)

[2]) Held u Corvin, Weltgeschichte 2 vyd VI. díl str. 309: „Eine Art Landwehr die sogenannten „Wybranzen""

[3]) Held, nové vydání III 309.

[4]) Listina o tom jednající podána jest v sebranych spisech Rankových.

na Rýně, rozhněval se na něho kurfirst braniborský, anť prý se musil vzdáti výhod, jež na Švédech vybojoval, a také mír učiniti se Švédy a Francouzi (v Saint-Germain en Laye dne 29. června). Odtud v mysli kurfirstově zůstával nesmiřitelný odpor proti rodu Habsburskému. Spolčil se s Ludvíkem XIV. tajnou smlouvou (20. října 1679) na deset let; v ní se Francie jmenovitě zavázala podporovati u císaře nároky braniborské na slezské knížetství Krnovské, teď jako náhradu za knížetství Lehnické, Břeh a Volov, jež r. 1675 císař jako léna koruny české po vymření vévodského rodu byl ujal a k nimž Braniborsko již od 16. století činilo si právo.[1]) Kurfirst zavázal se mimo jiné, že při volbě císaře bude hlasovati a působiti pro krále neb králevice francouzského, a kdy by se zvolení jeho prosaditi nemohlo, že bude voliti jen v dorozumění s Francií. Po krátkém čase učinili definitivní spolkovou smlouvu dne 11. ledna 1682, právě když Turci hrozili Rakousku záhubou. Francie jednala s Turky již o rozdělení naší říše. *Čechy, Moravu a Slezsko* chtěl Ludvík XIV. obdržeti pro svého syna jakožto budoucího německého císaře, ostatní země měli dostati Turci. Ale *Slezsko* chtěl zabrati a podržeti kurfirst Braniborský.

Švédsko, obávajíc se spolku Braniborska s Francií, přidalo se k císaři, a ten v oné těžké době roku 1683 vyjednával s kurfirstem Bedřichem Vilémem, aby zrušil spolek s Francií, i nabízel mu náhradu za Krnov. Ale sblížení se nestalo; císař dostal zprávy, že kurfirst hodlá zabrati Slezsko.[2])

Protivy se tehdy ještě více zostřily. Ani když Turci obléhali Vídeň a stávali se nebezpečnými také Německu i celé západní Evropě, kurfirst nepřispěl svou pomocí, ačkoliv jako kníže německý k tomu povinen byl; Vídeň osvobozena byla pomocí Čechův a Poláků za vedení hrdinského krále Soběského. Na čas ochablo a přestalo spojení Braniborska s Francií a tím i napjetí s Rakouskem, když Bedřich Vilém evangelíky francouzské (refugiés) do země své zval a tu je osazoval na veliký prospěch průmyslu, obchodu, vojska a veškerého pokroku říše své.[3]) Když přestávalo přátelství Braniborska s Francií,

[1]) Joachim II. Hektor z Hohenzolleru chtěje položiti základ k budoucímu rozmnožení svého území, učinil r. 1537 vzájemnou dědičnou smlouvu s vévodou Bedřichem, pánem na Lehnici, Břehu a Volově, a to takovou, že državy jejich po vymření jednoho rodu připadnou druhému; ale císař Ferdinad I. jakožto král český a vrchní lenní pán týchž vévodství tomu odpíral a smlouvy nepotvrdil, a protož ona právní platnosti vlastně ani nenabyla.

[2]) Viz o tom více v dr. Fr. Kronesa Handbuch d. Gesch. Österreichs III. 583, 647—648.

[3]) Bedřich Vilém chtě zalidniti země své a zvelebiti průmysl a obchod i umění, osazoval v nich cizí evangelíky, pro víru ve vlasti pronásledované neb i vypověděné. Ve Francii vyzýval je skrze svého vyslance a již r. 1677 bylo v Berlíně a okolí 100 rodin francouzských usazeno. R. 1685 dal rozšířiti vyzvání, slibuje vystěhovalcům podpory na cestu, opuštěné domy za dědičný majetek, v městech a kde by chtěli, zadarmo vhodná místa stavební, k nim příslušné zahrady, stavivo a na 10 let osvobození od daně, právo měšťanské a cechovní, továrníkům a řemeslníkům mimo to podpory peněžité, rolníkům pozemky, všem svobodu svědomí a šlechticům, že mohou jakákoliv místa důstojnosti získati jako domácí obyvatelé. Přistěhovalo se Francouzů do Pruska tehdy přes 50 000 rodin,

nastupoval lepší poměr k Rakousku; od konce r. 1686 nastal v Berlíně rozhodný obrat. Kurfirst zavázal se, že císaři proti Turkům pomůže 8000 muži, a v tajné smlouvě vzdal se za sebe a potomky své nároků na Krnov, Lehnici, Břeh, Volov a j. menší knížetství slezská, dostav za to kraj Švěbodzinský (Schwiebus) u hranic braniborských. Vyslanec rakouský pak s korunním princem Bedřichem, císařskému rodu nakloněným, ujednal tajnou smlouvu, že když stane se panovníkem, vrátí onen kraj císaři.[1]) Roku 1694 v skutku onen kraj vrátil, ale nerad, ponechávaje potomkům, „aby v příhodný čas nároky činěné uskutečnili.“ [2]) Sám nádhery a cti žádostiv jsa přidržel se císaře, aby (když kurfirst saský stal se králem polským) došel důstojnosti královské. I ujednali s Leopoldem I. r. 1700, že císař uznal jej králem pruským, a Bedřich mimo jiné zavázal se, že bude po celou válku o dědictví španělské podporovati císaře 10.000 muži vojska a při volbách císaře německého hlasovati vždycky pro Habsburský rod.

Nicméně upřímné přátelství a spojenství mezi nimi nemohlo nastati. Byltě hluboký rozdíl ve smýšlení a poměrech Hohenzollerského rodu protestantského, k němuž obraceli zraky pronásledování evangelíci v zemích sousedních a jenž toužil po větší moci, a katolickým rodem Habsburským, tehdy rozhodným odpůrcem evangelíkův, jenž postavení svého vytrvale hájil. Ačkoliv ob čas ujednána byla mezi oběma mocnostmi smlouva nebo spolek, přece panovala mezi nimi vzájemná nedůvěra. Kdykoliv naskytla se vhodná příležitosť, hlavně když blížila se volba císaře německého r. 1705 a 1711 nebo jiná důležitá událosť, Branibosko jako dříve vystupovalo s požadavky svými ve Slezsku, ačkoliv byly již vyrovnány a pozbyly platnosti.

Zatím připravovala se ve Slezsku i v části druhých zemí rakouských půda k blízkým bojům. Aby dávný úmysl tím jistěji byl proveden, udržováno spojení s evangelíky, dělo se „probouzení“ v katolických krajinách slezských a pohraničných; ve Slezsku pak ujímala se u šlechty protestanské vojenská služba i duch pruský. Z druhé strany rakouská

---

neboli 250.000 osob, na př. r. 1677 10.580, r. 1700 14.842, r. 1703 15.770 osob, později ještě asi 25 000, tak že do měst a dědin válkou spustlých okolo 375.000 osob přišlo, na př. do Berlína, jenž čítal po třicetileté válce jen 6000 obyvatelů, 5689 osob, což mělo na vzdělání obyvatelstva nesmírný účinek. V pruském vojště sloužilo pak okolo 800 důstojníků franconzských. (Stadelmann Rud , Friedrich Wilhelm I. in seiner Thätigkeit für die Landeskultur Preussens str. 40—83, 491. Held, Weltgeschichte, nové vyd. VI. díl str. 323—324)

[1]) Otec Bedřichův totiž ustanovil, aby Bedřich nedědil celé země, nýbrž aby měl jen důstojnosť kurfirstskou, a rozdělil země mezi Bedřicha a tři bratry jeho. Poněvadž takové dělení bylo proti rodinnému řádu Hohenzollerskému, nedošlo k němu, a Bedřich III (jako král toho jména I.) panoval nad celým státem. (Held a Corvin, III. 603.)

[2]) Když byl nucen kraj Švěbodzinský vrátiti, vyjádřil se takto: „Ich muss, will und werde mein Wort halten: das Recht *in Schlesien* auszuführen. will ich meinen Nachkommen überlassen . . . Gibt es Gott und die Zeit nicht anders, als jetzt, so müssen wir zufrieden sein; schickt es aber Gott anders, so werden meine Nachkommen schon wissen und erfahren, was sie desfalls zu thun oder zu lassen haben. (Preuszische Staatsschriften, vydal Koser, I. B. 117, Dr. Grünhagen, Geschichte des ersten schlesischen Krieges, I. B. 136.)

vláda dopouštěla evangelíky pronásledovati a násilně od víry jejich odvraceti, ačkoliv jim byla svoboda svědomí zaručena. Kde vrchnosť sama nebyla protestantská, dělo se obrácení na víru katolickou i násilně. Téměř celé Horní Slezsko stalo se katolickým, ale severní část, Dolní Slezsko, zůstalo většinou protestantské, ačkoliv i zde ve Vratislavsku, Hlohovsku, Svídnicku, Javorsku, Zaháňsku, Pilžinsku, Sycovsku a j. bylo protestantům v druhé polovici 17. století vzato přes 600 kostelův. Evangelíci byli v oněch místech v občanském životě, v právech měšťanském i cechovním všelijak skracováni; ovšem dělo se podobné i katolíkům na jiných místech od vrchností protestantských.

Pronásledovaní evangelíci prosili vlády ve Slezsku i ve Vídni, dovolávali se přímluvy a podpory u knížat německých, hlavně u saského a braniborského kurfirsta a t. zv. Corpus evangelicorum, opakovali žádosti své na počátku 18. století, ale ničeho nevymohli; spíše vycházely proti nim rozkazy ještě na př. r. 1709, 1714, 1720, 1721 atd. Mnozí Slezané vystěhovali se raději do Lužice, Poznaňska a Braniborska. Druzí nemajíce kostela kromě ve Svídnici, Javoru a Hlohově, chodívali v zástupech často několik dní cesty do pohraničných církví, nejvíce do Lužice, kde jim vystavěli nové kostely u hranic. Z Horního Slezska, z Rosnice, chodili až dvanácte mil, z Těšína jezdívali až do Uher dvacet mil, než jim povolen byl kostel okolo r. 1708. Do Braniborska se vystěhovali nebo chodívali ze severní části Dolního Slezska, dávali se tam i oddávati, když se jejich sňatku kanonická překážka ve Slezsku děla. Mimo jiné odebral se tam kazatel Ant. Brunsenius, když r. 1680 kostel v Olavě církvi reformované, poslední svého druhu ve Slezsku, byl vzat. Kurfirst Bedřich Vilém ho přijal a podporoval. Někteří přicházejíce návštěvou do vlasti, nosívali přátelům a známým knihy náboženské. Jeden z nich, Stanislav Rücker rodem z Greifenberka († 1734) zbohatnuv v Branibořích, dával chudé děti z vlasti své vychovávati v Berlíně a věnoval část jmění na knihy, 400.000 výtiskův biblí, katechismův a knih vzdělavacích, a rozdával je na cestách ve Slezsku po celých 15 let, až byl varován, že na jeho hlavu vysazena jest cena.

Poněkud se jim ulehčilo, když r. 1707 švedský král Karel XII. přitáhl do Slezska. Kamkoli přišel, hrnuli se k němu zástupové jako k svému osvoboditeli, vítali ho s jásotem, chytali se rukou jeho, líbali mu roucho a prosili ho za ochranu. Karel XII. jim u císaře Josefa I. Altranstadtskou smlouvou dne 22. srpna 1707 vymohl, že má se jednati s nimi podle míru Vestfalského, že se jim mají v šesti měsících vrátiti kostely a školy, a že evangelíci nemají býti vylučováni z veřejných úřadův a jiné více. Ale později se opět jako dříve na některých místech děla evangelíkům rozličná příkoří, a kteří od katolické víry odpadli, byli ztrátou jmění a vyhnanstvím pokutováni.

Protestantská šlechta slezská, již od služby rakouské zdržovalo vyznání víry, vstupovala četně do vojska pruského. „Když se tak mnozí později do vlasti vrátili a statek otcovský převzali, přinesli s sebou jakousi příchylnosť ke státu, v němž byli sloužili. Děly se tudíž i sňatky mezi šlechtou pruskou a protestantskou. Když Bedřich II. nastoupil

a vojsko své rozmnožoval, vstoupili také ze Slezska četní šlechticové do jeho služeb.“ [1])

Jednatelé pruští vyskytovali se také v pohraničných krajinách českých, moravských, uherských i alpských, jak dějiny vystěhovalcův, nýbrž i na př. dějiny povstání uherských vypravují. [2])

Jednalo se tehdy Braniborsku o zalidnění válkou spustlých míst, o vzdělání krajin, povznešení orby, řemesel a obchodu, a též o politický účel. K tomu byla vítaným prostředkem nespokojenosť evangelíků, v některých zemích pro víru stíhaných. Lidé věřili řečem jednatelů pruských a lidí svedených o „zemi, kde je svoboda svědomí,“ a zvláště od konce 17. století chovali naději v podporu a pomoc Pruska, když saský dvůr stal se katolickým. Utvrzovaly je v tom některé kroky, jež kurfirstové braniborští, majíce se za ochrance cizích evangelíkův, buď z pohnutky náboženské nebo právní na ochranu věci protestantské činili. R. 1654 na příklad když ve Slezsku v dědičných knížetstvích císařových byly evangelíkům kostely vzaty a nařízení to vztahováno také na braniborské panství Groszburg mezi Vratislaví a Střelínem, poslal tam kurfirst vojsko, vypuzeného kazatele znova dosadil a hájil svého práva na říšském sněmě Řezenském. Žádosti a stížnosti evangelíků rakouských s jinými protestanty na sněmě říšském a u dvora císařského podporoval, čímž přibývalo v rozličných krajinách, nejen slezských, ale i pohraničných uherských hojně přátel anebo stranníků pruských (Preuszenfreunde [3]). Mnoho se jich vystěhovalo i v 18. století, nejvíce v letech třicátých, tak že vystěhovalci tvořili čtvrtinu obyvatelstva braniborského a pruského. [4]) A přibylo jich ještě později za Bedřicha II.

Smíšením jich s domácím obyvatelstvem (jež bývá v německých dějepisech líčeno jako pohodlné, málo pracovité) povstával živější, pilnější lid a tvořila se smíšenina z rozličných plemen, kteráž ačkoliv poněmčena, zachovává povahu svou, jak viděti hlavně v Berlíně a městech i krajinách vystěhovaleckých. Braniborsko a vlastní Prusko obydleno jest nejvíce touto směsicí, nazvané od Bedřicha II. „nation prussienne,“ o kteréž národnosti nebývalo dříve ničeho známo.

A tam právě vzmáhal se duch odporu z náboženské příčiny hlavně proti těm zemím, odkud předkové exulanti nebo noví vystěhovalci musili vyjíti: proti Rakousku a Francii.

Bohužel neustala ani tehdejší nesnášenlivosť náboženská dávati protivníkům sama zbraně a zvětšovati hrozivé nebezpečí, jež někteří vlastenečtí mužové rakouští (jako na př. sám veliký diplomat a vojevůdce slavný Eugen Savojský) pozorovali a o jeho odvrácení se přičiňovali. Zápletky stávaly se tím povážlivějšími, když ještě za živobytí

---

[1]) Wuttke Heinrich, Die Entwickelung der öffentlichen Verhältnisse Schlesiens, II. 206, 249—311, 326—334, 352—426; Grünhagen, Gesch. des I. schles. Krieges, II. 117.

[2]) Dr. Fr. Krones, Handbuch d. Gesch. Österr. díl III. a IV.

[3]) O uherských poměrech a tamních stoupencû pruských viz Kronesa Handbuch d. Gesch. Österr., IV. 250-252 a j. o českých viz dr. A. Rezka Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách, I. část C, D.

[4]) Max. Beheim-Schwarzbach, Hohenzollersche Colonisationen 170—260.

Karla VI. některé sousední mocnosti potají se připravovaly, aby Rakousko, především pak naše země české, rozebraly a uchvátily. Úsilí to dospívalo tehdy k svému vrcholu!

Karel VI. nemaje potomků mužských, snažil se v letech 1725 až 1738 o známou pragmatickou sankci, aby pojistil dceři své Marii Terezii dědictví všech zemí a následnictví trůnu rakouského. Doufal, když mocnosti evropské tuto postoupnosť schválí a ji zaručí, že Marie Terezie bez překážky vládnouti bude. Důmyslný a prohlédavý Eugen Savojský, znaje tehdejší osoby na dvorech rozhodujících buď osobně nebo z věrných zpráv vyslaneckých myslil, že by lepší zárukou pragmatické sankce bylo, kdy by Karel VI. místo jiných obětí raději vydržoval a dceři zanechal 100.000 vojska.

Pragmatickou sankci zaručily: r. 1725—26 Španělsko, Rusko a němečtí voličové: Prusko, Mohuč, Trevír, Falcko, Kolín a Bavorsko, r. 1728 znova Prusko ve zvláštní smlouvě, r. 1731 Anglicko, Hanoversko a Holandsko, r. 1732 německý říšský sněm, r. 1733 Sasko, r. 1735 Francie se všemi mocnostmi míru Vídeňského, r. 1738 království obou Sicilií. Ale některé nejednaly při tom upřímně. Podepsaly a ručily, však zároveň již pomýšlely na *rozdělení Rakouska.* Na země české pomýšlely Prusko, Sasko a Bavorsko.

Na dvoře pruském se již r. 1725, patnácte let před smrtí Karla VI. jednalo o případném úmrtí císařově; ministr Ilgen za souhlasu králova uvažoval o tom v pamětním spise a vyzval také kancléře university Hallské Ludewiga, aby sebral doklady k braniborským nárokům na Slezsko, poněvadž když rod Habsburský dříve nebo později vymře, mohlo by se toho užiti.“ [1]) Krále Bedřicha Viléma zajímala tato záležitost velice. [2]) Dne 19. listopadu 1725 učinil s Francií proti císaři a Německu smlouvu: kdy by německá říše vypověděla Francii válku, že král nedá k ní svého vojska, ale spíše s králem francouzským stejně jednati bude až do míru. Však později dal se u Eugena Savojského vyslancem rakouským, Seckendorfem, omluviti, že prý ho smlouvou Herrenhausenskou překvapili a oklamali. [3])

S Francií spolčovalo se také Sasko a Bavorsko, toužíce po dědičných zemích českých a rakouských, s jejich říšemi sousedících. Již r. 1710 kurfirst saský, jsa zároveň králem polským, bažil po koruně uherské. Aby měl k části Rakouska nějaké právo, zasnoubil svého syna Augusta se starší dcerou císaře Josefa I., kdežto bavorský kurfirst Karel Albrecht pojal mladší dceru Marii Amalii za manželku. Roku 1730 spojil se kurfirst saský s Ludvíkem XIV.: Sasko že pomůže Francii svým vojskem a dostane mimo velké části peněz ujištění, že mu ona ještě za živobytí císaře Karla VI. pomůže k části Rakouska, jmenovitě k Čechám a Slezsku. Francie proto zastávala u německých stavů říšských i zásadu, že Čechy nejsou částí Německa, a že útok na tuto zemi nemá

---

[1]) Sybels Historische Zeitschrift 1880, I. 73—74, Grünhagen Gesch. d. ersten schles. Krieges I, 137.

[2]) Když r. 1731 nalezena byla listina kurfirsta Bedřicha Viléma, jak se hotovil okolo r. 1670 zabrati Slezsko, pravil velmi spořivý král, že jest mu nález tento milejší než 100.000 dukátův (Tamtéž.)

[3]) Förster, Fridrich Wilhelm I. I. Bd. II. Urkundenbuch 53—61.

se vykládati za rušení pokoje proti říši. Ale poněvadž měla každá strana různé účely, spolek brzy se rozešel. Když jednalo se o pragmatickou sankci, aby ji Německo uznalo r. 1732, namáhali se velice kurfirstové saský a bavorský, aby říše jí nezaručovala, doufajíce, že jako nejbližší mužští příbuzní po smrti císařově dostanou části rakouského dědictví; Sasko chtělo země české, Bavorsko země rakouské, bažilo však i po Čechách. S nimi se proti pragmatické sankci spojil jiný blízký příbuzný císařův, kurfirst falcký Karel Filip, obávaje se, že císař celý Julich a Berg přiřkne Braniborsku, s nímž tehdy opět byla smlouva již učiněna r. 1728. [1]) Jednání takové proti pragmatické sankci hluboce dotýkalo se císaře Karla VI.

Záleželo tedy více než kdy jindy na dobrém poměru s králem pruským, nejmocnějším kurfirstem německým. Eugen Savojský působil k tomu, aby krále pro císaře získal.[2]) Na dvoře Berlínském byly dvě strany, rakouská a anglická: prvou zastupoval vyslanec Seckendorf a ministr Grumbkow, druhou podporovala sama královna, korunní princ Bedřich i ostatní rodina a radové Borke a Knyphausen. U krále konečně zvítězila strana první. Tajnou smlouvou ze dne 23. prosince 1728 učinil s císařem „věčný spolek;" oba panovníci zavázali sebe a dědice a nástupce své, že vzájemně zaručují si nezmenšené držení svých zemí, král pruský uznal pragmatickou sankci, slíbil císaři 10.000 mužů pomocného vojska a císař jemu 12.000 mužů; císař pak uznal pruské nároky na Bergské vévodství za Rýnem, až by rod Falcko Neuburský po meči vymřel; Julich ale přiznán rodu Sulzbašskému . . . Konečně zavázali se, že spolu vzájemně všecko si sdělí, co by s Ruskem (s nímž Braniborsko bylo stále v přátelském poměru) ujednávali, a ve zvláštním článku slíbil král, že při nejblíže příští volbě císaře hlasovati bude pro mužského dědice Karla VI., a kdy by tento bez mužského potomka zemřel, pro německého prince, jenž by nejstarší dceru císařovu, Marii Terezii, za manželku pojal. [3])

Avšak toto přátelství netrvalo dlouho. Král se v srpnu r. 1732 s císařem a s Eugenem Savojským sešel v Praze a tam bylo mu mezi jiným řečeno, že musí spokojiti se jen dílem Bergu a jmenovitě že nemůže dostati hlavního města Düsseldorfa. Ještě více smýšlení přátelské ochladlo následujícího roku, když byl král pruský vyzván, aby přestal v cizích zemích najímati a násilně bráti lidi k svému vojsku bez dovolení panovníka té které země. [4]) Král vytýkal, že nejsou

[1]) Arneth, Eugen v. Savoyen, III. 276—277, 333, 364, 582.

[2]) Eugen Savojský přál si, aby spolek učiněn byl mezi Rakouskem, Ruskem a Braniborskem. Dal vyslancem králi vyložiti, že „když budoucně tyto tři mocnosti budou dohromady držeti a ve všech případech jedna k druhé státi, zajisté budou s to čeliti spojenými silami všem jiným, kteří by na takový spolek nepříznivě hleděli."

[3]) Arneth, Eugen v Savoyen, III. str. 255, 256.

[4]) Král pruský měl totiž největší zalíbení své ve vojsku, zvláště velikých vojácích, z nichž si také tělesnou stráž zřídil. Aby veliké, statné muže dostal, vynaložil (ač jinak byl velice spořivý), nesmírné peníze. Jeho najímači se i v sousedních i vzdálenějších zemích, v Holandsku, Hannoversku a j. dopouštěli četných výtržností a násilí. Zdravý velký člověk, kteréhokoliv stavu, i kněz, nebyl před nimi jist ani ve vlastním domě. Stávalo se, že lstí, násilím i loupeží na veřejné silnici nebo v noci vnik-

k němu ve Vídni dosti upřímní, a od té doby panovala v Berlíně opět bývala nedůvěra a nepřízeň. Současně zhoršily se rakouské poměry v Italii. Dlouhé války proti spojeným mocem Francii, Španělsku a Sardinii spotřebovaly veškeren poklad císařský a mnoho vojska; sami vojevůdcové radili k míru, pravíce, že by se nastalý nedostatek nemohl v krátkém čase nahraditi, a že „se na Prusko nelze spolehati pranic, na Sasko málo, a že jen Rusko zachovalo se jako věrný spojenec." Král sardinský Viktor hleděl na ujmu císařovu dostati jednu část Lombardska po druhé.

O královici Bedřichovi bylo známo, že jest přítelem Francouzův a nepříznivcem Rakouska, ačkoli mu císař Karel VI. byl kmotrem a mnoho dobrého mu prokázal. Když na př. pro rozličné věci vznikl nesvár v panovnické rodině pruské, a král velice jsa rozhorlen pro útěk Bedřichův, dal syna od vojenského soudu jako sběha k smrti odsouditi, ujímal se ho císař a vymohl mu r. 1730 milosť; a poněvadž spořivý otec nedával Bedřichovi tolik peněz, kolik potřeboval, císař poskytoval mu stále hojné podpory.[1]) Princ sice peníze a veliké muže pro svůj pluk od císaře přijímal a slovy jemu vděčnosť projevoval, ale skutkem vždy jako odpůrce císařského rodu se choval. V bojích proti Francii, která tehdy nejvíce usilovala o seslabení Habsburského rodu, držel se stranou tomuto nepřátelskou, obklopen jsa Francouzi;[2]) obcoval zvláště s franc. vyslancem Chetardiem. Nadarmo snažil se Eugen Savojský působiti na prince též osobně, když král syna svého r. 1734 poslal k jeho vojsku, aby se tam umění válečnému přiučil. Když pak se Rakousko s Anglií smířilo, klonil se i král opět k Francii domnívaje se, že Rakousko pro nové přátelství anglické k Prusku jest vlažno. Odtud poměry mezi Berlínem a Vídní zůstaly chladné, zvláště když r. 1736 po rozličných stížnostech císař Karel VI. zakázal opět, aby

---

nuvše do příbytkův odvlekli vyhlídnutou oběť dopouštějíce se při tom i nelidskostí, o nichž jinde nebylo slýcháno. Někteří panovníci němečtí stěžovali si do takového loupení lidí, a schylovalo se někdy proto i k válce, zvláště od Hanoverska, náležejícího královskému rodu anglickému. Sváděli také cizí vojáky i v míru, aby zrušili přísahu a sběhli k Prusům. Král pruský měl poměrně k jiným nejvíce stálého vojska, 89 000 mužů, kdežto r. 1713 po smrti otce svého převzal jen asi 40.000 mužů, vycvičil je důkladně, zavedl u pěchoty místo dřevěných nabijáků železné a t. p. (Arneth.)

[1]) Téhož času jednalo se o zasnoubení Bedřichově; 11. dubna 1731 vyslovil se, že by ve stav manželský vstoupil s arcivévodkyní Marií Terezií a tím v rodinný svazek s císařským rodem; poněvadž by jiné mocnosti tomu pak odpíraly, aby dědičné země rakouské a pruské pod jedním panovníkem byly sloučeny, že by vzdal se trůnu pruského. Anglicko žádalo při jednání o pragmatickou sankci, aby královic pruský nebyl s Marií Terezií zasnouben. Odpovědělo se, ž ani císař ani pruský král na tento šňatek nepomýšlí Eugen Savojský a vyslanec rakouský Seckendorf soudili o návrhu Bedřichově, že chtěl jím rakouské straně na dvoře Berlínském léčku nastrojiti, a měli Bedřicha pro budoucnosť za muže nebezpečného. (O tom podrobné zprávy a doklady u Arnetha, Eugen v. Savoyen III. 258, 334—339, 568.)

[2]) Oblíbil si jazyk francouzský a pohrdal němčinou. Čítal, psal i mluvil po francouzsku; německá díla, jež chtěl čísti, dal si přeložiti.

v jeho dědičných zemích Prusové vojáků nenajímali, [1]) a když r. 1738 rozhodnuto bylo ve příčině hrabství Bergského, že dědictví patřiti má katolickému rodu Sulzbašskému. Král pruský cítil se tím velice uražen. [2]) Před svou smrtí († dne 31. května 1740) odporučoval synu svému, aby výhradně měl zření své ku povznešení svého rodu a blahobytu svých poddaných a zdržoval se všelikého spolku v cizí prospěch, co pak se týče císaře, aby nezapomínal, že „náleží rodu rakouskému, jenž vyhledává svého vlastního prospěchu a jedná podle nezměnitelné zásady: rod Braniborský spíše zmenšiti než zveličiti." Zanechal nástupci svému vycvičeného vojska 89.000 mužů, hotových peněz 8,700.000 a ročních příjmů přes 7,000.000 tolarův.

II. Usilování o země české za Bedřicha II. r. 1740—1742.

V Bedřichovi byl již dříve uzrál úmysl, při vhodné příležitosti zabírati sousední země. Již jakožto devatenáctiletý mladík byl o nich napsal: „Potřebí jest dostati jednotlivé díly jejich dohromady, které přirozeně k naší državě patří; nejprve polské Prusko, pak švédské Pomořansko, Meklenbursko. Julichu a Bergu (za Rýnem) nabyti, jest nevyhnutelně nutno, abychom se na tu stranu zvětšili a Kleve i Mark bez společnosti nenechali." O právních nárocích nějakých nečinil tehdy ani nejmenší zmínky. Vědělo se o něm, že chce jako král začíti ranou, která podivení vzbudí, a že touží jen po slávě. Chtěje povznesti rod Hohenzollerský a rozmnožiti země jeho na ujmu Rakouska, připravoval se k útoku ještě za posledních dní života otcova. Ovšem jináče mluvil a jináče smýšlel, tak že se nevědělo, na koho zbrojí. Měl při tom zásady nekřesťanské, přepadati sousedy bez opovědění války, využitkovati nehod jejich, neplniti smluv a daného slova a p. [3]) Vojsko bez toho již veliké, značně rozmnožil; celkem zřídil ještě patnácte nových praporů pěchoty a přiměřený k tomu počet jízdy. Všechny pluky dostaly na prapor nápis: „Pro gloria et patria" (pro slávu a vlasť).

Jsa nesmírně ctižádostiv, chtěl nabyti největší moci v německé říši a k tomu především své země rozmnožiti. Píše sám o tom ve svých zápiscích následovně: „Jest velmi nepříjemno, že není (pruský) stát zaokrouhlen. Podlouhlé, úzké, roztroušené provincie táhnou se od Kuronie (ruské) až ke Brabantsku (v nynější Belgii severní a Nizozemí jižním), a tato poloha množí počet sousedův a pevnosti nedodává. Dědičná postoupnosť v Julichu a Bergu jest pro politiku rodu Braniborského důležita . . . Ale byl mu jen kus dáván. To bylo příliš málo, a nemohlo přání mladého, ctižádostivého krále" (tak píše sám o sobě!) „upokojiti, jenž chtěl buď všecko nebo nic . . . Maličkosť jako smrť císa-

---

[1]) Princ Bedřich pravil otci v únoru 1736, že „zápovědí tou dána jest jeho pluku těžká rána, poněvadž nejlepší lidí má z císařských zemí dědičných."

[2]) Vypravuje se o něm, že 2. května r. 1736, když mluvilo se o Rakousku v jeho přítomnosti, prudce zvolal ukazuje na královice: „Hier steht Einer, der wird mich rächen!"

[3]) V. Kronesa Handbuch d. Gesch. Österreichs, IV. díl, zvláště str. 225, 346, Arnetha Mar. Teresia, I. II. díl a jeho životopisy vůbec.

řova," pokračuje nešetrně dále, „nevyžaduje velikého hnutí. Vše bylo předvídáno, připraveno; tedy jedná se pouze o provedení záměrů, které jsem po dlouhý čas ve své hlavě choval. Miluji válku jen pro slávu!" —

Vedle Bedřicha II. čekali na smrť císaře Karla VI. také blízcí jeho příbuzní: kurfirst saský a bavorský. Bažili po částech koruny české a zemích rakouských, a spolčovali se proto s Francií, aby tím spíše vyhlednutou kořisť uchvátili. Saský ministr Brühl dal v Berlíně prohlásiti, že Sasko neučiní sice prvního kroku, aby pragmatická sankce porušena byla, ale kdy by jiní chtěli tuto sankci porušiti, že nasadí vše, aby svým právům zjednalo platnosti; s králem Augustem III. že již ujednali, aby vojsko saské, jakmile zpráva o smrti císařově dojde, hned mobilisováno bylo." Sasko přálo si tehdy jíti ve spolku s Bedřichem II., aby si jako on kusy země vymohlo a koruny císařské došlo. [1]) Bavorsko bylo již dříve s Francií spojeno, aby Čechy a dědičné země rakouské dostalo. Dělili se ještě za živobytí císaře Karla VI. o dědictví jeho. Ve Vídni panovala důvěra v dané a psané slovo evropských mocí. Jmenovitě „sladká slova a sliby Bedřicha II. působily tak na ministry, zvláště na dvorního kancléře Sinzendorfa, že pořáde ještě Prusku důvěřovali. To a dobrá víra," praví Marie Terezie, „bylo příčinou, že bylo zanedbáno opatřiti obranu Slezska a poslati tam pluky nejblíže ležící, čímž ponechala se králi Bedřichovi volnosť, aby Slezska v šesti nedělích se zmocnil."

Ve Slezsku byly pevnosti zanedbány, Hlohovská na polo sešlá, Břežská po devadesát let neopravena, v Kladsku rozličná opevnění zcela pobořena, a jen Nisa dostatečná, ale tak prostorná, že na její obranu bylo potřebí většího počtu vojska, než tehdy ve Slezsku vůbec bylo. Hlavní město Vratislav, téměř republikánsky samostatné, majíc právo sebeobrany, jus praesidii, bylo velmi dobře opevněno a 326 děly vyzbrojeno; ale nebylo spolehlivo; kula se tam již bídná zrada od Bedřichových agentův a lidí popruštělých. V celém Slezsku byly našeho vojska jen tři prapory a dvě setniny granátníkův, úhrnem okolo 2000 mužů pravidelné posádky; v Čechách 1 prapor a 1 setnina granátníkův; jízda byla rozložena nejvíce v Uhrách; vojska rakouského bylo tehdy vůbec pohotově dle některých zpráv 68.000, dle jiných 98.000 mužů po celé říši rozděleno, totiž: 30.000 mužů v českých a rakouských zemích dědičných, 40.000 v Uhrách, 16.000 v Italii a 12.000 v Nizozemí (nynější Belgii). Po smrti slavného vojevůdce Eugena Savojského a hr. Staremberga a po nešťastné válce turecké r. 1737—1739 poklesl i vojenský duch a zmenšen i počet vojska.

V Berlíně měli o všem určité zprávy a hleděli využitkovati vojenského seslabení Rakouska i popruštělého smýšlení, které se mezi obyvateli nekatolickými ve Slezsku a jiných zemích rakouských rozšiřovalo. —

Když císař Karel VI. dne 20. října 1740 umřel, Bedřich II. zjevil své úmysly proti Rakousku svým ministrům. Z těch Podevils, generál Schwerin a j. odvraceli jej od násilnického podniku, ale nadarmo. Mezi lidem šířily se pak zvěsti o blízké válce proti Rakousku,

---

[1]) Grünhagen, Gesch. d. ersten schles. Krieges, I. 297—268, 302.

a rakouský zástupce v Berlíně, František z Demeradtu, varoval proto dne 29. října 1740 Vídeňskou vládu, že prý má Bedřich II. „nebezpečné úmysly na kus Slezska a v důstojnosti že chce býti roven císařovně.“ Také císařský vrchní úřad ve Slezsku podal v měsíci listopadu 1740 dvě zprávy, že rozšiřují se tam znepokojující pověsti, že vojsko pruské jest u hranic soustředěno a ku vpádu do země určeno; i prosil za návod, jak se má zachovati. Avšak ve Vídni ještě nevěřili, že by král pruský, který pořád ještě jen přátelsky psal a mluvil, něco podobného proti Rakousku obmýšlel; domnívali se, že zbrojení jeho platí Julichu, Klevě a Norimberku. Proto na první zprávu nedostal úřad ani odpovědi a po druhém kurýrovi obdržel odpověď nemilostivou, aby budoucně více spořil poselným a nedal se příliš ovládati bázní. A týž úřad neměl ještě na počátku prosince, tedy jen týden před vpádem Prusův, úřadní zprávy o hrozících úmyslech krále pruského.[1])

Teprve koncem listopadu a počátkem prosince přibylo do Slezska několik pluků, tak že celkem bylo tam k 7000 vojska, kdežto Prusův bylo na rozkaz do Slezska připraveno 27.000 mužů s 86 děly. Mimo to pruští jednatelé připravili lid ve Slezsku na příchod jejich a přátelské jich přijetí.

Ve Vratislavi žádal rakouský úřad dne 10. prosince 1740, aby město tentokráte výminečně přijalo císařskou posádku, když nebezpečí hrozí celé zemi. Městská rada chtěla povoliti, ale pruští agenti způsobili v lidu takové rozčilení, že pobouřený lid, hlavně řemeslníci, vnikli do radnice a vynutili, by ono povolení bylo odvoláno a císařskému úřadu oznámeno, že pro takový odpor obyvatelstva nelze do města posádku přijati a že se město bude samo hájiti.

Podobně i v jiných místech převládalo smýšlení pruské, zvláště mezi protestanty. —

Bedřich II. věděl od svých jednatelův a vyslancův o všem, jaké byly kde poměry, a využitkoval jich k svému prospěchu. Na počátku listopadu se již rozhodl, že v nastalých nesnázích rakouských obsadí Slezsko ještě před zimou. „Nesmí se čekati,“ píše svému ministru Podevilsovi dne 6. listopadu 1740, „až Bavorsko a Sasko válku začnou; neboť každé zvětšení jejich bylo by proti prospěchu pruskému.“

Ale scházely mu ještě nějaké doklady k domnělým jeho nárokům na Slezsko, aby zlý čin svůj před světem omluvil, nebo „světu potřebný písek odůvodnění právního a mravní nutnosti do očí nasypal.“[2]) Proto téhož dne 6. listopadu vyzval kancléře Petra z Ludeviga v Halle, aby mu napsal „krátký a jasný výtah“ z listin sebraných o nárocích braniborských na Slezsko.[3])

---

[1]) Slezští obchodníci, kteří byli na Martinském trhu (11. listopadu 1740) ve Frankfurtě nad Odrou, přinesli tuto zprávu překvapující, že jest tam mnoho vojska shromážděno, a jak se tam všeobecně mluvilo, určeno prý do Slezska. (Grünhagen Gesch. d. e. schl. Kr., I. 142—143.)

[2]) Max Beheim-Schwarzbach, Die Hohenzoller. Colonisation 301.

[3]) Podle toho výtahu napsal Bedřich II. dne 29. prosince 1740 pamětní spis o příčinách, pro které prý do Slezska vtrhl a poslal jej vyslancům svým k úřední potřebě. Zastává mínění, že když Svěbodzinský kraj byl

Třetího dne potom psala mu Marie Terezie a prosila ho, aby při nastávající volbě císaře manžela jejího podporoval, za kterouž „očekávanou velikou laskavosť bude mu s manželem k nezapomenutelným díkům zavázána.“ I začalo vyjednávání. Bedřich skrze vyslance svého ve Vídni dokazoval, že jest Marie Terezie u velikém nebezpečí, že mezi Bavorskem, Saskem, Francií a Španělskem jest tajná smlouva; Bavorsko má prý obdržeti císařskou korunu a Rakousy nad Enží, Sasko pak Čechy. V ministerské poradě 23. listopadu 1740 měli již za jisto, že jest obávati se nepřátelství spíše od Pruska než od Francie a že pruský dvůr nedá se jináče získati „než prostředky, jež by dílem zcela jistě byly na ujmu a stenčení nejvěrnějších zemí dědičných i na škodu katolického náboženství, a dílem by všeobecnou válku v Evropě roznítily; proto jest radno, neopomenouti proti nepřátelským úmyslům pruským se ohraditi.“

Do Berlína poslán byl markýz Botta, aby s králem vyjednával. Již na cestě přesvědčil se o přípravách jeho na Slezsko a dal o tom zprávu do Vídně 29. listopadu a 1. prosince 1740. Bedřich II. tvrdil mu, že „úmysly jeho nebudou nikterak Marii Terezii na škodu;“ ale vyslanec byl přesvědčen, „že má Bedřich nezvratný úmysl, násilně zmocniti se Bůh ví kolika slezských knížectví.“ Marie Terezie však na tuto zprávu dne 8. prosince Bottovi oznámila, že „něco takového nemůže a nechce ani věřiti; neboť jak jest možno, napadnouti svého souseda nepřátelsky proto, poněvadž myslí, že nemá pomoci nabízené potřebí a tedy ji nechce koupiti na ujmu svých zemí, v pokoji držených, a při tom zároveň co nejpřátelštěji se vyslovuje, kdy by pomoci proti nějakým nepřátelům potřebovala, že by se pak s ním o tom slušně dorozuměla?“ Pak ale vidělo se ve Vídni (jak psala Marie Terezie vyslanci hraběti Osteinovi), že „nelze nikomu méně důvěřovati než Prusku; neboť ačkoliv odtud se nabízejí slovy zdánlivě ke všemu dobrému, přece k tak zvané nabídce připojují nejpovážlivější dodatky, požadujíce kus našich zemí dědičných.“

Na ony listy Marie Terezie a jejího manžela odpověděl Bedřich II. vlastnoručně dne 6. prosince 1740 takto: „Moje paní sestro! Markýz Botta odevzdal mi list od Vašeho Veličenstva, a byl jsem potěšen, vida osobu, jíž mohl jsem sděliti city uctivosti své k Vašemu Veličenstvu. Dal jsem ministru svému Borkovi potřebné rozkazy, aby V. Vel. ujistil o čistotě mých úmyslův, a lichotím si, že bude V. Vel. spokojeno mým spůsobem jednání, a že se přesvědčíte, že bude mi to pravým potěšením sdíleti náhledy Vaše. Očekávaje totéž od Vás, jsem s pocitem nejdokonalejší úcty a vážnosti V. Vel. dobrý bratr Bedřich.“

Ale zatím působil na jiných dvořích panovnických proti Marii Terezii. Ve Francii ujišťoval, že sjednotila se s námořskými mocnostmi a chová prý nejnepřátelštější záměry proti Francii; v Anglicku, Holandsku a v Rusku tvrdil, že Marie Terezie dorozuměla se s Francií; jeho vtrhnutí do Slezska že nemá jiného účelu, než aby ji od Francie

---

vrácen, obnovily se tím nároky pruské na Lehnici, Břeh, Volov a j. (Grünhagen, I. 138).

odloučil a ji pohnul, aby se připojila ke spolku námořských mocí, Ruska a Pruska.

A když markýz Botta 10. prosince do Vídně psal, že „král Bedřich II. podle všeho chce vniknouti nejen do Slezska, nýbrž i na Moravu a do Horních Rakous," psal ještě jednou velkovévoda Lotrinský 15. prosince Bedřichovi II. i Bottovi, že král bohdá nepodnikne kroku, jenž by dle souhlasného úsudku celého světa pokládán býti musil za porušení mezinárodního práva a říšských zákonův. [1])

Avšak Bedřich II. nedbal ničeho a proti všemu mezinárodnímu obyčeji a právu dne 16. prosince 1740 vpadl do Slezska s 27.000 muži a 86 děly. S vojskem přišli také evangeličtí kněží, jako by se jednalo o válku náboženskou, aby spoluvěrcům posluhovali, vlastně aby je králi pruskému získali. K obyvatelstvu vydal Bedřich II. manifest, že chce chrániti Slezsko proti každému útoku a pro Marii Terezii působiti, napomínal je, aby se ničeho neobávali a pokojni zůstali, a zaručoval jim nerušené držení majetku, úplnou svobodu náboženskou a přísnou kázeň vojska svého. Hlavně prohlášení náboženské svobody [2]) získalo mu hned evangelíky tak, že ho mnozí vítali jako osvoboditele a spasitele. Vojsko pruské zachovávalo přísnou kázeň a chovalo se v takových krajinách vlídně k lidu, jenž byv zpracován již od pruských agentův a přívrženců v [3]) buď rád je viděl nebo lhostejně se na všecko díval; jen v katolických místech obávali se lidé protestantské vlády a byli ochotni k obraně vlasti.

Dne 18. prosince přijel králův vyslanec Gotter do Vídně, a jsa hned od velkovévody Lotrinského přijat užíval slibův i hrozeb, aby Marie Terezie králi pruskému Slezsko postoupila. Král chce prý Rakousko s celou mocí svou chrániti proti každému nepříteli, jenž by je napadl; proto chce prý se spojiti s Ruskem, Anglií a Nizozemím, zjednati manželovi Marie Terezie korunu císařskou a zaplatiti ještě 2,000.000 zlatých, když mu Slezsko postoupí; pakli ne, že spojí se s nepřáteli Marie Terezie a ztroskotá Rakousko. Velkovévoda nechtěl, aby pro něho vzdala se Marie Terezie nejakého práva nebo jen pídě zemí zděděných. Bedřich žádal pak jen části Slezska a nabízel 4,000.000 zlatých. Také by prý byl spokojen, kdy by mu jen knížectví Hlohovské, s Branibory sousedící, postoupeno bylo. Zatím ale již 26. prosince t. r. v ležení před Hlohovem vyjednával se Saskem, aby se k němu přidalo proti Marii Terezii. „Co Vám může Rakousko nabízeti?" pravil vyslanci saskému. „Sotva několik okresů, jež by mně stíží odňalo; ale já Vám nabízím dobrý kus Čech." [4])

---

[1]) Listy a doklady viz u Arnetha Maria Theresia I. 109 – 118. 373 – 378.

[2]) Hned na počátku své vlády prohlásil ministrům: „In meinen Staaten muss ein jeder nach seiner Façon selig werden."

[3]) Podobní agenti pruští a přátelé popruštělí byli také mezi pronásledovanými evangelíky tajnými v Čechách, Uhrách a jiných zemích rakouských. V Čechách říkali jim „Berlinčané." „partajníci pruští." Viz o nich mimo jiné v Rezkových Dějinách náboženského hnutí prostonárodního, I. díl, odd III C, D., Kronesa Handbuch d. Geschichte Österreich, IV. 183. 259, a v pramenech tam uvedených.

[4]) Státní archiv Drážďanský; Grünhagen I, 302.

Sasko se tehdy ještě s ním nespolčilo a vyjednávalo pak s Marií Terezií, aby mu kus Čech postoupila. Ona stěžovala si u rukojmí pragmatické sankce a na říšském sněmě v Řezně, že pruský král porušuje říšské zákony a pragmatickou sankci.[1]) Vyjednávání bylo přerušeno, a jedna i druhá strana vykládala si celé jednání za urážku. I měly rozhodovati zbraně.

(Pokračování.)

Na mohylách.

Elegie

od

Adolfa Heyduka.

Malá víska nízkých krovů,
kolem plno starých rovů,
v starých rovech staré zbraně,
a my máme prázdné dlaně.

Prázdné dlaně, srdce prázdná,
ten tam vzlet a síla rázná;
voláme ji s nebe kleče
a hledáme otcův meče.

Otcův meče, otcův mlaty;
pustnou rovy, pustnou chaty,
čela, srdce hynou ladem —
a my babsky dál se kradem.

Odkrýváme předků celly
hrabivému nepříteli,
aby sebral zdoby údů,
jako řeč vzal, mrav i půdu.

Až otcové shodí hroudu
hrobů svých, by vyšli k soudu,
a k nim stoupnem my, lid chabý,
máme všichni stát jak baby?

[1]) J. W. Weisz, Maria Theresia und der österr. Erbfolgekrieg 1740—1748, str. 38—39.

Bez dýk, šípů, pavez, mlatů,
bez cepů a bez palcátů,
my slaboši ku posledu:
bídné stíny chrabrých dědů?

Ó můj Bože svrchovaný,
ušlechti náš rozum planý,
změň nás, vyšlé z pravé míry,
v muže zas a bohatýry!

Zaměň v kmeny vetché klestí,
učiň mlaty z našich pěstí,
z prsou valy, činy z řeči,
jiné již nás nevyléčí!

Přišla jeseň.

Svadlé zas listí
šustí a svistí.
Přišla k nám jeseň po špičkách,
přes noc k nám přišla v mlhavé páře,
ztlumila barvy, zmírnila záře,
do stromů dychla zlato a nach,
a svadlé listí
šustí a svistí.

Vyšel jsem z parku. Sychravé pole,
sem tam jen sežloutlé řípy kus,
úhory pusté, strniště holé
se stádem rozkejhaných hus.

V dáli jen u lesa v stříbrném vzduchu
tam ještě jediný sekáč stál,
své kosy vzmachem bez všeho ruchu
poslední žluté klasy žal.

A mně se zdálo, jak splýval v mlze,
to že ten podzim, jenž přišel k nám,
do ňader aster nasypal slze,
pavučin zavěsil na každý trám.

To že ten podzim po špičkách přišel;
vida té kosy vzmach a sklon,
zřetelně z klasů šuměť jsem slyšel:
Jeseň jsem, konec, smrť a skon!

Svadlé zas listí
šustí a svistí,
přišla k nám jeseň po špičkách.
Ve skřínku starých vzpomínek sahá,
sežloutlé listy a stužky z ní tahá,
v srdci však není zlato ni nach,
tam svadlé listí
jen šustí a svistí.

Jar. Vrchlický.

F. L. Věk.

Od

Aloisa Jiráska.

(Pokračování.)

XVI.

Když Don Juan v Praze po prvé byl provozován.

Věk se vrátil domů nespokojen a dlouho myslil na Lotku. Nač se tak k němu měla, nač se tak těsně vedle něho stavěla v tom zákoutí a cože mu tak do očí hleděla? A jak se pak rázem změnila a se rozhněvala, když ji vyrušil svou poznámkou! Hněvá se. Nechť! Bude snad před ní pokoj o představení. Nyní teprve připadalo mu obtížno účinkovati při něm. Jak by bylo jinak, kdy by tak seděl vedle Pauly tam nahoře, někde na galerii a nebylo se mu o nic starati!

To bylo v neděli. Příštího dne, v pondělí dne 29. října ráno, bral se Věk do kolleje. Bylo sychravo, nepěkně a mžilo, a nepodobalo se nikterak, že zatažená nebesa se vyjasní. Pořád panovala taková pohoda, a právě dnes, v den prvního představení Dona Juana tak škaredě!

První bylo, když mladý filosof z domu vykročil, že se zastavil u nejbližšího rohu přesvědčit se, jeli opera ohlásena. Nebylo by divu, kdy by tam něco jiného spatřil, když už ji několikrát odložili. Než hle, cedule švabachem tištěná hlásá:

Oggi, per la prima volta
Don Givanni, ossia il Dissoluto punito.
Drama giocoso in due atti con balli analoghi. Parole di Sign. Abbate da Ponte, musica del celebre maestro Sign Amadeo Mozart.
Personaggi:
Don Giovanni . ... Sign Luigi Bassi.

Jakkoliv znal, jak jsou úlohy obsazeny, věda to již od Butteauových i ze zkoušky, přece všechny osoby pozorně přečetl až do posledního řádku, kdež stálo:

Cori di contandini, dame, damigelle, popolo, Ballabili di contandini, contandine etc. —

V tom byl také on! On, na ceduli! V tu chvíli je maminka asi v kostele a modlí se za něj, aby ho pán Bůh ochránil ode všeho zlého i od všelikého pokušení. Jistě by se více a horlivěji modlila, kdy by věděla, že syn její je také v zástupu na ceduli veřejně ohláseném!

Zamyšlen bral se od cedule dále do Klementina, nechtěje ani dnešního dne zameškati hodiny profesora Vydry. Od oné chvíle, kdy se s ním sblížil, chodil k němu pilně i do korrepeticí, ač mu tyto právě někdy vadily dosti značně. Záhy však také ucítil, jak mu výborně slouží, neboť jimi se ponenáhlu počaly hojiti mnohé jeho slabiny mathematické. Také to z toho měl, že si patrně naklonil profesora Vydru. Ten mu přál a rád vídal svého krajana, jak říkal Věkovi, poněvadž byl z Hradeckého kraje. Také mu již půjčil několik starších českých knížek, v nichž mladý filosof pilně čítal a tak se v mateřském svém jazyce na dobrých vzorech utvrzoval a zdokonaloval.

Dnes po přednášce provázel profesora Vydru do jeho bytu na korrepetici. Učený pán sám zavedl řeč na Mozartovo dílo a těšil se na ně velice. Když pak Věka propouštěl, sáhl do své sutany a vtiskl mu nějaké peníze do ruky. Věk se bránil a děkoval.

„Jen vezměte," pravil Vydra usmívaje se. „Vím, že nazbyt nemáte. Ode mne můžete. Máte to do divadla. Vím, že se těšíte."

Věk se zapálil. Co by řekl? Vyznati se, že sám účinkuje a zpívá? To nebylo možno. Co by Vydra řekl! Nešťastného toho zpívání! Nezbylo, nežli vzíti profesorův příspěvek . . .

Po celý den pak byl nějak rozechvěn. Čas mu zvolna ucházel, s neklidem očekával večer. Po obědě si zaskočil ještě do Školské ulice k Butteauovým. Tam panoval neobyčejný ruch. Lotty chystala si divadelní úbor. Dělajíc, jako by byla valně zaměstnána, Věka si skoro ani nevšimla. Po očku však pilně ho pozorovala, jak bude účinkovati její chování a neníli nějak skroušen.

Byl jinačí, pravda, nějak neklidný, ale k ní kajicně nepřišel. Snad vzdoruje. Ano, naschvál hledí si Pauly a prohlíží si její nové šaty, které mu Paula prostomile ukazuje. A s jakým účastenstvím! Že by uměl tak výborně hráti, nebo snad — — Ale Lotty již zapudila myšlenku, okamžitou žárlivostí probuzenou. Nač to myslí! Jak by bylo možná!

Jak by jí připadlo, že mladý filosof opravdu s účastenstvím prohlíží si nové šaty, visící na dveřích do druhého pokoje, jež mu Paula

v dětinné radosti ukazovala a s radostí naslouchala jeho chvále, těšíc se, že se tak pěkně povedly, a že se bude v nich líbiti jemu, Thamovi, na kterého při nich ustavičně myslila.

Věk odešel, později Lotty s Bettinou, kterou si vzala s sebou na výpomoc do garderoby a která raději šla za kulisy nežli z hlediště se dívat. Otec Butteau byl už dávno v kanceláři divadelní Paula osaměla s matkou, dokonávajíc poslední přípravu. Přes tu chvíli se podívala na hodiny, a zase již vyhlížela ven. Tam bylo hůř a hůře. Drobný déšť v poledne sice ustal,ale po čtvrté hodině spustil na novo a silněji i hustěji.

Paní Butteauová to starostně pozorovala míníc, nepřestaneli pršeti, že nebude možná, aby si Paula vzala nové šaty. A to dívku hnětlo a tuze rmoutilo. Matka se až divila, poněvadž Paula nikdy nebyla tak marniva a nestála hrubě o parádu a strojení. Nebyla by ovšem ani dnes o ně stála, kdy by tak toužebně si nepřála, aby *jemu* se líbila. Čekala ho již každé chvíle. Již se jen na hodiny dívala, ale také několikráte ven ke schodům vyběhla. Kdykoliv se vrátila, vždy ji matka vítala osudným: „Ono ještě prší, a budeš viděti, že ani nepřestane!“

Již smutně se Paula tomu odevzdávala, že se půjde ustrojit do starších šatů, v tom se otevřely dvéře a on, Tham byl tu! Jak vesele vkročil, a jakou veselou novinu přinášel: že objednal vůz!

„Jak je šetrný a starostlivý!“ pomyslila Paula.

„To jste se Paule nemohl lépe zachovati!“ zvolala paní Butteauová sama jsouc tomu ráda a nedbajíc znamení dceřiných, aby mlčela a doktorovi nic nepovídala. A také již Paula zmizela ve vedlejším pokoji a vyšla pak odtud na cestu připravena, v nových šatech, všecka změněna. Slušely jí velmi a urostlá její mladistvá postava v nich vynikala znamenitě. Také vše ostatní, fichu přes ňadra volně křížem uvázané, účes vlasů, tentokráte napudrovaných, pod jejíchž bělostí tím více vynikalo velké, tmavé dívčino oko s tmavým, pěkně sklenutým obočím, dodávalo jí slíčnosti a půvabu.

Zarděla se, když matka z druhého pokoje vystoupivši se světlem jí šla vstříc a svíčku pozdvihnuvši na ni si svítila a řekla:

„Tak přece ukaž, jak ti to sluší!“

Zarděla se, na okamžik oči sklopila, ale již chvatným pohledem postřehla, že na ni upřeně tkví zraky Thamovy, zářící tichou radostí a obdivem.

Paní Butteauová již byla připravena. Ještě vzaly na se veliké šátky a již sestupovaly před dům, kdež na ně čekal kočár Thamem objednaný.

Doma, v pokoji od zataženého nebe valně setmělém, prve již svítily. Venku nastával soumrak, a pršelo. Ačkoliv Tham měl už sedadla zabezpečena a ačkoliv do počátku hry bylo ještě dlouho, nicméně na to naléhal, aby tak záhy vyjeli z domu. Věděl, že bude nával před divadlem nesmírný. Bylo to již znáti na ulicích, kudy jeli. Všude dost lidí, třeba že hustý déšť šlehal do špatného a zabláceného dláždění. Všichni se brali skoro jedním směrem — k Ovocnému trhu, k divadlu Nosticovu: muži ve třírohých kloboucích a v límcových pláštích sami nebo s dámami v šátcích nebo pláštích, tu tam bylo viděti veliký

deštník, tenkráte ještě dosti vzácný, sem tam volali do houfů nosiči, nesoucí v nosítkách dámu, aby šli jim s cesty.

Okroče, kryté i polokryté povozy na pérách také všechny hrčely tím směrem; ale když se už blížili svému cíli, k divadlu, bylo jim volněji jeti nebo zcela zastaviti, a čekati, až by dráha plna kočárů před nimi se uvolnila.

Paula sedíc vedle své matky všechno to roztržitě pozorovala v radostném svém vzrušení. Seděla tiše, ale v její tváři i v očích bylo znáti tichou blaženosť. Často se setkal pohled její s pohledem Thamovým jasným a veselým, na ni se usmívajícím. Už ta cesta se jí líbila, a nic nedbala, že déšť až k nim prošlehoval, a že nevalný jejich povoz sebou hrozně házel na bídném dláždění a drkotal. Tham mluvil o cestě, litoval jejich nepohodlí, vypravoval o představení a co je řečí, že ještě není k opeře žádné uvertury, že jak cestou slyšel, o čtvrté hodině odpolední jí ještě orchestr neměl a snad dosud nemá, že, jak slyšel, dají místo nové uvertury onu k Idomeneovi Mozartovu.

Tham mohl nyní volněji vypravovati, nebo povoz jejich se náhle zastavil. Když mladý spisovatel z kočáru ven vyhledl, spatřil před sebou nekonečnou řadu povozů. Bylo také slyšeti zmatenou směs hlasů, pobídky kočích, volání pánů, výkřiky dam.

„To bychom se nedočkali," pravil Tham. „Nezbývá, nežli ostatek dojíti, jak to dělají skoro všichni, třeba že je hodně bláta."

Paní Butteauová souhlasila. Tham vyskočiv pomáhal jí a Paule s vozu.

Zabalivše se do svých šátků a něco málo se vykasavše braly se blátem a kalužinkami do nedalekého divadla. Tham jim klestil cestu. Byla toho třeba, nebo kolem divadla nastala hrozná tlačenice.

Ze všech stran, z Ovocného trhu, z Uhelného, z Rytířské, ze Železné ulice, ze všad hrnuly se davy lidu, větším dílem do divadla. Přemnozí také venku zůstali, nedbajíce nepohody, a rozmnožovali tak davy diváků, těsně a početně tu stojících a pozorujících nejvíce panské kočáry, které nejprvnější dojížděly k divadlu. Hořící dvě svítilny před ním vrhaly na všechen ten ruch i zmatek, na všechno vlnění a proudění plné šumu a hluku mihavou záři.

Tak záhy se vznešené panstvo nikdy nesjíždělo! Bylo nedlouho po šesté, a již tu byl baron Bretfeld, známý přítel umění, v jehož domě scházela se nejvybranější společnosť rodem a duchem, a jenž proslul svými bály skvělými; za ním hned přijel hrabě Věžník, a již se pak cesta netrhla. Tu přihrčel kočár poctivého staročecha rytíře Jana z Neuperka, s nímž seděl v límcovém, tmavém plášti „cordatus Bohemus" profesor Vydra, požívající zvláštní přízně tohoto znamenitého, vlasteneckého šlechtice; tu povoz hraběte Kinského, za ním Kolovratův, za těmi Šternberský, Černínský, Valdštejnský, Lobkovicův, tu přijel hrabě Rotenhahn, za ním osvícený šlechtic Born, náčelník zednářů, tu kočáry Nosticovské a ve předním sám budovatel divadla, starý hrabě Nostic, bývalý nejvyšší purkrabí království českého, a proti hraběti vychovatel jeho dětí, čtyřiatřicítiletý J. Dobrovský. Za těmi hrabě Lažanský, a dál a dále, řada nekonečná.

Když Tham s paní Butteauovou a s Pavlou dosedl na zabezpečená místa na galerii, bylo již divadlo hrubě plno. Jmenovitě galerie byly všecky plničky, hlava na hlavě, všude nabito, a to tak, že ti v řadě nejposlednější drželi se sloupů i železných tyčí sloupy spojujících. Tham si tam jmenovitě všiml malého, suchého mužíka v copánku, jenž ostatním stál téměř na hlavách. Tham ho ukázal svým dámám.

„Vidíteli ho, toho mužíčka? To je harfeník Hofman; hraje po hospodách, nepatrný člověk, ale znamenitý na svém nástroji. Sám Mozart ho pochválil; tak se mu ten harfeník zalíbil, že mu složil thema s variacemi na harfu. Teď je Hofman na to nějak hrd — to thema by nedal nikomu ani do ruky!"

To již opět dolů hleděli, po divadle a tam, kam se zraky všech obracely, do orkestru ne valného, o třech prvních, o dvojích druhých houslích, dvou bráčích a basách a příslušných nástrojích foukacích. Klavír v orkestru byl ještě opuštěn. Dirigent a tvůrce opery tak dlouho a dychtivě očekávaný, jenž měl za něj zasednouti, nepřicházel.

Tham sedě mezi matkou a dcerou upozorňoval je, proč všichni tam hleděli a o čem v sousedství a všude hovořili, že hudebníci nemají dosud uvertury, jak jsou nepokojni.

Hluk a šum a bzukot naplňovaly divadlo, a všude jen o tomto hovořili, tak že sluhové dole ve přízemí roznášejíce ochlazení, marně nabízeli limonadu a mandlové mléko, a rovněž s malým úspěchem i na galeriích vyvolávali prodávači, kol kolem obcházejíce: „Pivo! Frische Würst! Frisches Bier! Pivo!"

Najednou Tham někoho shlednuv, dotekl se ruky Pavliny a chvatně pravil:

„Tu je! To je on!" a určoval, kam by se měla dole ve přízemí podívati. „To je on, kterého jste si přála poznati. Tam hle ten vysoký, štíhlý v toupé, ve hnědém kabátě, zrovna vedle toho tlustého starého pána s červenou vestou — vidíteli ho — však teď se zrovna obrátil a dívá se kolem, a zrovna na nás — ale mne nevidí, je krátkozraký. To je Kramerius."

„To je ten, co vydává české noviny?" ptala se paní Butteauová dosti roztržitě, ana zatím Paula si bedlivě prohlížela ani ne třicítiletého vydavatele a nyní také od července tohoto roku majitele „Pražských poštovských novin," jediných tenkráte českých.

Za to byla paní Butteauová pozornější, když Tham zraky své po ložích obrátil a vysvětloval a povídal, jmenuje šlechtice a jich dámy. Paní Butteauová mnohé znala, ne však všechny, jmenovitě dámy, a ty ji zajímaly nejvíce. Paula však dlouho pozorovala staršího již pána v černém obleku v loži rytíře z Neuperka. To je tedy Vydra, o kterém jí Tham a posléze i pan Věk tolik vypravovali.

„A pane Thame, tamhle — to je hraběnka Rotenhahnová, neníliž pravda?" ptala se paní Butteauová.

„Ano, rodem Černínová — a ti dva páni u ní —"

„Však jsem se chtěla zrovna ptát — jak čiperně s nimi rozmlouvá! To si myslím. Ten jeden už není mladík —"

„To je profesor Cornova —"

„Ale ten druhý, ten by se mi líbil, hezký člověk, takový milý má tak něco jako kavalír, hm — to je —“

„Pan Dobrovský, tuze učený muž, hofmistr u hraběte Nostice —“

„Vida, vida — a jak ta hraběnka s nimi živě rozmlouvá,“ divila se paní Butteauová.

„Je velmi vzdělaná,“ dodal Tham, „a vlastenka. Ta nezapomněla, že je z české krve, českého rodu. Má tuze ráda českou historii —“

„Vida, vida,“ opakovala paní Butteauová, jen tak, aby něco řekla, nebo její oči byly již zase jinde. A zase se ptala, a zase vzpomněla, jak je asi za oponou, teď že by to také ráda viděla, no, však Bettina si všeho dobře všimne a poví, až přijde domů; a Lotty, jak jí to asi sluší, a pan Věk, tomu je asi trochu úzko, a jak by ne, když po prvé vystoupí, to že Lotty také po prvé — —

A dále mluvila rozhovořená, až to Thama v duchu mrzelo. Musilť poslouchati, třeba že na půl ucha, ale přece sem tam nějaké slovíčko prohoditi, a tak nebylo mu možná, aby všechnu svou pozornosť obětoval Paule, jak chtěl a si přál. Ta seděla vedle něho jako u vidění, jako v pěkném snu. Byla šťastna, že sedí vedle něho, že mu tak blízko, že je tak pozorný, na ni laskavý, že ji má jistě rád. Té chvíle byla o tom přesvědčena. Bylo jí tak milo, a nad to kolem krásně osvětlené divadlo, tolik lidí, tolik dám krásně oblečených! Milovala divadlo, měla touhu po dráze umělecké. V ten okamžik na ni ovšem nemyslila, ale všecko to okolí, jež měla ráda, rozhojňovalo její libé vzrušení, její blaženosť.

Šum a hluk po divadle se čím dále tím více vzmáhal; čím dále tím častěji a obecněji se nahýbali dolů, obraceli se k orkestru, kde hudebníci seděli pořád ještě před pulty bez partesů, bez uvertury. A na hodinách nad hlavní oponou bylo již několik minut přes určený čas, už měli začínati.

V tom jako když vítr lesem zavane — zvláštní šum rozletěl se divadlem, sem tam se ozvalo hlasitější: „Ah —“

Přišel divadelní sluha do orkestru a rozdával partesy. Šly letem z ruky do ruky, již jsou na pultech, a v tom, jako když po větru zavanutí spustí náhlý liják a bouře, strhl se rázem po všech prostorách divadelních tleskot; mocný, jediný, ohlušující, nad nějž vynikly okamžikem sborové jásavé výkřiky slávy.

A ten, jehož tak vítali, nevelký mužík ušlechtilé tváře, v bíle pudrovaných vlasech do copu spletených, v sametovém kabátě tmavozelené barvy děkuje s úsměvem klaněl se na všechny strany, pak rychle zaťukal, a v tom, ano divadlo, jak prve rázem vzezvučelo, nyní se také tak utišilo, ozvaly se první zvuky uvertury k Donu Juanu, mohutné, slavnostní.

I paní Butteauová utichla, ale ne na dlouho. Ale nyní již neměla žádného sluchu, a tak jen pro sebe si povídala:

„Co ona Lotty —? Kdy pak vystoupí?“ Za chvilku zase si náhle vzpomenuvši: „A pro pána krále, jestli pak si nezapomněla doma tu vyšívanou pentli!“ Tham jako by neslyšel. A Paula, ta již dávno na maminku zapomněla.

Opona vznesla se do výše a stichlé divadlo naslouchalo čarovným zpěvům Leporellově, Dona Juana, Donny Anny, Dona Oktavia. Sign. Bassi jako Don Juan byl znamenitý, neméně Donna Anna Terezy Saporitiové. I výkony ostatních, signory Micelliové, sign. Ponziania a všech zasluhovaly obdivu i chvály.

Paní Butteauová sice se obdivovala všem, nicméně nemohla se dočekati, až vystoupí sbor. A když po té jeviště počalo se plniti, když objevila se Zerlina se svým ženichem Masettem a sborem venkovanů, tu paní Butteaouvá stala se úplně neklidnou a nějak rozčileně se do předu nachylovala, a urvaně, rychle mluvíc tu na Thama, tu zase na Paulu, s jeviště ani oči neodvrátila. Hledala Lotty, až ji našla a poznala v oděvu andalusské venkovanky; pak i na Věka si vzpomněla a živě Thamà za rukáv chytla, když učitele Paulina poznala.

Tham byl sice v duchu nad tím vyrušováním nevrlý a sotva na okamžik slechu paní Butteauové popřál, věnuje všecku pozornosť svou jevišti a Paule. Té však matčiny krátké monology i naléhavé upozorňování nevadily. Neslyšelať jich. Bylať jako u vytržení. Mocné dojmy zachvátily její duši. Byla nadšena krásou velkolepého díla, byla blažena svou láskou, a zase ji pojala lítosť, jak je ona sama ubohá, že jí neštěstím jejím bylo divadlo na vždy zataraseno, a že také pro to své neštěstí nebude ani v lásce šťastna, jak by snad býti mohla . .

Bolestný ten záchvat trval jenom na okamžik.

Tam s jeviště ozval se zpěv Dona Oktavia o věrné pomoci přátelské. Zpěv ten, ač vlašským slovům nerozuměla, ji zvláště dojal. A v ten okamžik také ucítila tajné stisknutí ruky. Zraky její setkaly se se zraky Thamovými. Viděla v nich nadšení, lásku — a v tom se jí oči náhle zakalily.

Nevěděla sama, proč jí slze vytryskly, zdali je vyvábily zpěv a hudba, nebo bylyli ze srdce . . . Ona také neuvažovala, ale, když v ten okamžik Tham k ní se náhle z lehounka nachýliv rozechvěně zašeptal: „Máte mne ráda?“ usmála se v slzách a pokývla hlavou.

Nevýslovný pohled její a úsměv v ten okamžik, plný blaha, oddanosti i smutku, naplnily mladého spisovatele nadšením i hluboko ho dojaly.

Paula, rdíc se, hleděla zase na jeviště — zrak měla jako zamžený, srdce jí hlasitě bilo, ve spáncích tepala krev . . . Bylo jí blaze i úzko, byla by tak ráda si slovem, výkřikem uvolnila! Co tam na jěvišti hráli a zpívali, o tom už nevěděla, hleděla na vše v blaženém vzrušení, nechávajíc ruku svou v ruce Thamově, jak ji byl, když se jí tak náhle otázal, uchopil.

A Tham také již tak nedbal opery. Sice již ani slova nepromluvil; a tak seděli oba vedle sebe jako u vidění, jako ve snách.

Paní Butteauová musila se Thama dvakráte na něco zeptati, Paula pak na její otázku pokynem ani neodpověděla, tak že se až matka tomu divila, jak dceru a i pana Thama ta nová opera velice zajímá . . .

F. Věk cestou do divadla a tam pořád myslil na Paulu, a přál si, kdy by tak mohl vedle ní seděti, a umiňoval si, až bude na jevišti, že se dobře po ní ohledne. Ale pak na to pozapomněl, neboť zajalo jej dílo samo, nová Mozartova opera, na kterou se dávno tolik těšil. Se všemi

dychtivě očekával, jak to dopadne v orkestru, dostanouli uverturu, napjatě naslouchal a škubl pak sebou, když ze hlediště zahlučela bouře pochvaly, vítající Mozarta.

Když po té začali, když zahráli toužebně očekávanou uverturu, protlačil se bezděčný, mladý chorista co možná do předu, aby jak náleží slyšel. I naslouchal dech taje, a čím dále tím s větším zalíbením, až i na Paulu pozapomněl. Zalíbení to, jak výjevy před se šly, bylo čím dále tím větší měníc se v nadšení, a tak bedlivě, všechen okouzlen čarovnému zpěvu a čarovné hudbě naslouchal, že si ani nevšiml andalusské vesničanky, mladé a čiperné, jež se těsně vedle něho postavivši jej pozorovala. Byla to Lotty a vypadala ve svém španělském obleku (třeba že nebyl na nit věrný) velmi pěkně. Španělský jonák, filosof, se jí patrně líbil.

Čekala prve, že přijde sám; než on pozdravil a mluvil jenom tolik, co bylo nutno a slušno. Mrzelo ji to. Když pak, stojíc vedle něho, zaťukala mu jemně na rameno, čtverácky se usmívajíc (bylo to, když Leporello-Ponziani dokončoval svou registrovou arii) a řekla: „Tak teď my —“ usmál se na ni a jsa rád, že namítl se někdo známější, komu by mohl dáti na jevo své vzrušení, vzal ji bezděky za ruku a zvolal:

„Panno! To je krása!“

Lotty byla spokojena. Pomyslila si: „Aha, už začíná — už se poddává! Jen ho nepustiť.“

A pak už hopkovala vedle něho v družině Zerlinině a Masettově na jeviště. V ten okamžik, když F. Věk se po prvé ocitl na jevišti a pohledl jako omámen před se do hlediště, na nesmírný jak se mu zdálo počet na něj upřených zraků, pomyslil si, kdeže asi Paula sedí. Ale nepostřehl jí ovšem.

Pak o ní s Lotkou promluvil. Byl rád, že mohl tak učiniti. Vůbec toho večera bylo jinak, nežli bylo za zkoušek. F. Věk byl rozjařen novou operou a všecko ovzduší a okolí na něj také účinkovalo. Lotty pak ho nic nevábila, jako tenkráte o zkoušce. A tak s ní dnes rád mluvil, bylať Paulinou sestrou, byla tak rozmarnou, veselou a nic rozpustilou a žíhavou v řeči, jakou ráda bývala. I hezky jí to slušelo, a nic mu nebylo obtížno, když se na něj smála, ukazujíc mu své pěkné, bílé zuby. Věk jí ochotně přisvědčil, když také udala místo, kde se po opeře sejdou, že tam přijde také Bettina a pak že se setkají před divadlem s maminkou a s panem Thamem, tatínek že pak také bez toho přijde. Mladý chorista to rád slyšel, těše se, že se sejde s Paulou, že půjde v její společnosti až do Školské ulice a tam že také stráví ostatek večera při sklenici punče, na který ho paní Butteauová pozvala.

Zatvrzelý Don Juan zmizel v rozsedlině a v plamenech, už dozněl zpěv předních osob a sboru, „že klamný je ten světa shon“ a „jaký život, taký skon.“ Rozkoš, bujnosť, žal i radosť, zpupnosť a zoufání vyzněly v nesmrtelných melodiích; světoznámá nyní opera po prvé tenkráte skončena. Nesmírná pochvala, bouře potlesku, hlučné volání a pokřiky radosti, uznání a nadšení divadlem opět a opět hřímající nechtěly ani umlknouti ani se utišiti. A příčina toho, tvůrce nového

díla, ukláněl se rozradován, blažen vědomím a důkazy, jichž se tvůrcům uměleckých děl nevždy dostává, že mu totiž porozuměno. —

Věk svléknuv španělského venkovana, vyšel ven ohlížeje se po Bettině, jež měla tu čekati. Ale nespatřil jí, za to Lotty za chvilku přiběhla, také již přestrojená, majíc přes sebe tmavý, vlněný šátek, z jehož zakuklení pěkně vyhlížela její čtverácky se usmívající tvář. A již se zavěsila Věkovi na rámě. Vysvětlila, že Bettinu poslala napřed před divadlo, aby dala pozor, aby jich maminka neminula.

Když sešli dolů, bylo před divadlem ještě boží dopuštění. Kolem se vše lidem hemžilo; kočáry hrčely, pokřiky vozků se ozývaly, i zmatená směs hlasů, volání, pohvizdování si a popěvků arií, jež všem dosud v duši zvučely. A noc tmavá; skoro nic v ní nezmohlo těch několik svítilen rudě do tmy mrkajících.

Lotty se té tmy děsila, i toho, že nenašli ani Bettiny, ani maminky. Darmo se po nich ohlížela; na smluveném místě jich nebylo. Věk ovšem netušil, že jeho společnice prve Bettinu schválně poslala, aby vyčkala matku a Paulu, a udala jim schválně jiné stanoviště, chtíc s Věkem osaměti.

Nyní, když všecko hledání marno bylo, s resignací se posléze odevzdala a řekla, že tedy půjdou sami, že maminka je se sestrami bez toho napřed. Věk otálel chvilku. Byl by rád šel s Paulou. Než posléze nezbylo, nežli aby přijal Lottin návrh; měl zase jedno potěšení zmařeno. A tak nastoupil sám s Lotkou cestu do jejího bytu. Klestil jí dráhu v tlačenici, a Lotty jako by se obávala, že by ji od něho snad odtrhli, přitiskla se těsně k němu.

Nic jí ta obtížná cesta tlačenicí a tmou nevadila. Naopak, bavila ji. Mladá herečka se smála vtipkujíc a kráčela těsně vedle mladého filosofa i pak, když se dostali na volnější místo. Byla tma, na nebi ani jediné hvězdy, a vzduch vlhký a dosti sychravý. Ale mladí lidé nedbali a necítili. Věk nadšen, rozradován dílem Mozartovým těšil se nad to na osvětlenou vytopenou jizbu u Butteauových, že si tam zasedne poblíže Pauly, že se jí zeptá, jak se jí opera líbila. Kdy by se také mohl zeptati, zdaliž i ona si tam na něj vzpomněla! A vedle její svižná sestřice, jíž nejednou v duchu pojmenoval, že je jako hadova panenka, sama ho teď vedla.

Nic se na cestu neohlížel. V duchu byl daleko napřed, a při tom naslouchal smíchu rozveselené Lotky, jež se smála té bludné cestě (neboť dostali se do uliček u Staroměstského náměstí) a tu zase tmě, a aby se na ni podíval, vidíli jí do očí. Musil se nachýliti a pohlednouti do tváře šátkem vroubené, jež připadala v tu chvíli nějak pobledlou, ale milou, vábnou a jež se na něj usmívala, jak i za hustého šera poznal.

A v tom ho zase škádlila, jaký je Don Juan, že ji unesl, a již zase polonahlas pozvukovala si tu menuet, tu Zerlininu líbeznou arii, kterou odprošuje Masetta a dobývá si jeho lásky a odpuštění.

Věk jí rád naslouchal a tiše také přizvukoval; tak kráčeli těsně vedle sebe tmavými ulicemi a uličkami. On sám chtěl se pak poohlednouti, míně, že si nějak zašli, ale Lotty se mu dala do smíchu, že se bojí, že je pěkný rytíř, jen aby se nebál, že se ho sama zastane,

V tom ucítil, jak se k němu přitiskla, a spatřil, jak vzhlednuvši k němu upírá na něj usmívající se oči. Vypadala pěkně, cítil její rámě ve svém a bok její na svém. Krev prve již rozjařená rozněcovala se mu živěji a rozehrávala se a jistě jí nekonejšily ani Lottiny pohledy, ani lahodný, čím dále tím více tlumený smích, i hovor přerývaný zápalným vzrušením.

Také její lichotný, tichý zpěv, jemuž buď naslouchal, nebo k němu přizvukoval, zmohl mnoho a nedal, aby se tak pamatoval, jako při zkouškách.

A noc a samota, neobyčejná chvíle a situace, v jaké byl mladý filosof po prvé, účinkovaly také na jeho smysly.

A tak už pak ani nedbal, kudy jdou, a s rozkoší jakousi naslouchal, ana Lotka polonahlas zpívala Zerlininu arii, kterou již za zkoušek nadšeně chválila. Zpívala tlumeně, sladkou italštinou o léku divné síly, jejž svému milému radila:

Tajemství žádné —
chutná, až sládne.
Doktorům lék ten
přec není znám.

Vzhlednuvši vábně Věkovi do tváře, dále si jako pro sebe pozvukovala:

Hojí vše jemně,
pojď jenom ke mně,
já ti ho a k němu —

Tu jako by si šátek upravujíc umlkla, a usmála se a usmívala se a nic neříkala, když Věk se k ní naklonil a řekl: „Nuže? — A co dále?“

Cítil, že se třese, že divná zimnice se ho zmocnila. Jakkoliv se nejprve bál a ostýchal, chopil se Lottiny ruky. A ona ji pryč nevztáhla, neodstrčila ho, jak se obával, a místo odpovědi, dále si popěvovala:

A kde že skrývám
zázračný med?

Ani si nevšiml, jak její ruka, již držel pod šátkem, se teď divně hnula; ucítil však, že ruka jeho spočinula na jejím pasu.

A Lotty tiše pěla:

Cítíš, jak skáče tu?
Zdráv budeš hned —

Znal text italský ze zkoušek, rozuměl, co vše to znamená. A kdy by byl nerozuměl, byl by vždycky udělal, co teď udělal. V tom ohni klonil se níže k Lotce a ruka jeho osmělivši se tiskla ji v pasu poblíže místa, o němž pěla, opakujíc vábně, tiše, jako ve sladké mdlobě, obracejíc k němu tvář svou:

Cítíš, jak skáče tu?
Zdráv budeš hned —

A ten úsměv její při tom! Hlava se mladému filosofovi zatočila, chvěl se mocně a neohlížeje se, nevěda o světě, sklonil se rychle k těm pějícím, usmívajícím se ústům, aby přitiskl na ně své žhavé rety — Ale již se vzpřímil jako prut, jak v ten okamžik ozval se Lotčin výkřik.

Vykřikla, ruku jeho odstrčila od místa, „kde skrývala zázračný lék.“ Odtrhla se od něho a — dala se do smíchu. Smála se dlouho, vesele, bujně, škodolibě.

Věk byl, jako když do něho udeří. První pomyšlení jeho bylo, aby utekl. Ale zůstal, a stál nehnutě jako sloup v rozpacích, a Lotka se mu smála. Styděl se a měl zlosť. Kdy by se byla nesmála, byl by se lekl a snad odprošoval. Ale její smích ho připamatoval, že hrála komedii.

„Nu, teď se náš Don Juan nebál, že nás zavolají k výstupu?“ otázala se Lotka za smíchu.

Ah! Teď se mu teprve vyjasnilo! Mstí se mu, že on jí u zkoušky tam za kulisami nechtěl rozuměti.

Neřekl nic a jen se rozhlížel, kde jsou.

„Hledáteli cestu domů?“ ptala se ne bez posměchu.

„Vyprovodím vás, dovolíteli,“ odvětil temně.

„Ó s největší radostí, Done Juane!“

Všecko, každé slovo, každý tón zněly mu jako výsměšek. Kráčel vedle Lotky, ale rámě jí již nepodal. Hlavu sklopil bezděky a myslil na — Paulu. Byl by sám sebe ztrestal, kdy by mohl. Hluboká lítosť ho pojala. Styděl se a mrzel a zlobil sám na sebe, že se tak zapomněl, že se dal tak smysly uchvátiti i lákáním té hadové panenky. Bylo mu jako by spáchal těžký, smrtelný hřích. Jak vstoupí k Butteauovým, jak před Paulu, jak na ni pohledne? A smíli tam už vůbec, nebudeli ta ještěrka mlčeti, povíli co se teď stalo? Ó, jak ji zná, ona toho nesmlčí!

A on nebude tam směti! A kdy by i nesměl, ale co si Paula pomyslí? Ta! Ta! Zač ho bude míti? A jestliže tak myslila a cítila, jak někdy ve sladké naději počínal věřiti? To tam, všecko pryč! Jak by mohla — — ne, ne!

Čím dále uvažoval, tím vše mu připadalo horší. Ani nevěděl, ani nedbal, že kráčí mlčky vedle Lotky. Ta také nemluvila; jen ho pozorovala, v duchu se mu smějíc a pomýšlejíc, že s ním nic není. Vytrestala ho, jak zasluhoval, ale kdy by byl jen trochu smělý a nedal se hned a naráz zastrašiti a odbyti! Ani nepromluví!

„Jsme doma — Naši již budou také doma a čekají na nás, co se nám asi stalo, nebo že jsme zabloudili —“

Všecko to zase znělo vysměšně. Dával jí dobrou noc. Připomenula, že maminka čeká s punčem — Stála na stupni u dveří, on pak něco níže . . .

Poděkoval, že již je pozdě, a že mu není dobře. Nevěděl nic lepšího; zasmála se zas a nachylujíc se k němu, jako by si šátek spravovala, otevřela tím náruč a škádlivě, tlumeně zazpívala:

Lék divné síly
vím já, můj milý —

Ale nedozpívala. Viděla, jak prudce smekl klobouk a se poklonil a jak náhle odešed ve tmě rychle zanikal. A on slyšel za sebou její smích, pak rachot klepadla na dvéře.

Zastavil se, naslouchal; bylo mu úzko, smutno. Tam ty dvéře se teď otevrou — mohl také jimi, mohl teď zasednouti vedle Pauly. Ó Paula! Paula! Teď asi slyší o něm, co vyvedl, teď se Lotty na novo směje, a ta žabka Bettina s ní, i paní Butteauová a Tham snad také — — A Paula! Ta asi se diví, jaký on je, že by si nikdy nepomyslila . . .

Paula byla v ten okamžik všecka šťastna. Obličej její zářil, usmívala se, jak seděla vedle Thama s ostatními u kouřícího se punče, a nepovšimla si toho dnes hrubě více nežli ostatní, když Lotty oznamovala, že pan Věk nepřijde, že mu nebylo dobře. A Lotty zasmávši se, spustila hned také:

Lék divné síly
vím já, můj milý —

Když se jí paní Butteauová ptala, co se mu stalo, zasmála se zas a zase zanotovala:

Hojí vše jemně,
pojď jenom ke mně,
já ti ho a k němu
hubinku dám —

Paní Butteauová měla o Věka starosť největší. Znovu se tázala, co se mu stalo, a zdali ji, Lotku, vyprovázel. Ta zasedajíc na pohovku k punči, odvětila zase rozmarným zpěvem rozkošné Zerliny:

A kde že skrývám
zázračný med?
Cítíš, jak skáče tu?
Zdráv budeš hned —

A zase se dala z ničeho nic do smíchu; paní Buteauová žasla a volala:

„Ten pan Mozart vám všem popletl hlavy!“

Tham a Paula na se pohledli zářivým pohledem, a Lotka se jen zasmála . . .

XVII.

F. Věk se Thalii oddá.

Věk nezamířil přímo domů. V zamyšlení svém prošel ještě nejednou ulicí, a bylo pozdě na noc, když se ocitl posléze ve své světničce. Dlouho nemohl usnouti. Nedalo mu to, co před chvílí byl vyvedl. Když usnul, měl nejdivnější sny. Scény z Dona Juana se mu pletly a zase objímal Lotku a viděl Paulu, v ten okamžik se mu zjevivší. Tu slyšel líbezné arie, tu zase smích Lottin, až se probudil maje hlavu pustou, všechen znaven, mrzut, nespokojen.

První pomyšlení zase bylo: „Co oni u Butteauových!“ Jak se těšil na ten večer! Než toho by byl oželel — ale jak tam nyní? Toho dne tam nešel, a nešel dne druhého, ani třetího. Styděl se, bál, jsa přesvědčen, že ta komediantka nemlčela. A soužil se při tom nejistotou svou a toužil po Paule. Kdy by tak alespoň někoho od Butteaouvých potkal, aby na něm poznal, jak je. Nebo Thama! Ano, to by bylo nejlépe. Ten by mu pověděl, anebo — mohl by se ho zeptati! Však by si mohl k němu dojíti . . . To již bylo čtvrtého dne. Do kolleje chodil, ale nic ho tam netěšilo. Jen když si mohl doma u vypůjčeného klavíru sednouti, tu mu bylo ještě nejvolněji. Měltě svou nejlepší těšitelku, hudbu. Hrál nejvíce, co si pamatoval z Dona Juana.

A když čtvrtého dne k večeru přehrával si právě menuet z té opery, otevřely se dvéře a jimi vstoupil Tham. Věk vyskočil velice potěšen od klavíru. Měltě příchod jeho za dobré znamení. A v pravdě Tham přišel, aby se podíval, co Věkovi je, neníli mu hůř. Mladý filosof nabyl přesvědčení z řeči Thamovy, že Lotka nic neřekla, že u Butteauových nic nevědí, ano že mají o něj starost, neboť nic jim za ty čtyři dni nevzkázal. Učinil tak z nejistoty, nevěda, jak by se vzkázáním pochodil.

Věkovi spadl kámen se srdce. V ten okamžik odpustil Lotce a byl jí vděčen. Byl by se nejraději k Butteauovým ještě té chvíle rozběhl. Než bylo již pozdě. Za to však měl příjemnou zprávu, že se všichni o něj starali a že Paula měla o svého učitele největší obavu.

„Byl bych vás tak jako tak navštívil“ řekl Tham, „ale chtěl jsem až zítra. Že tu dnes jsem, to jsem jen pannu Paulu poslechl.“ Tham ani netušil, jak tím potěšil mladého filosofa, a jak na novo roznítil v něm pouhaslý oheň blaživé naděje.

„Vidím, že jste už zdráv,“ pravil Tham. „Nechtěl byste jíti se mnou? Do zkoušky. Zpíval jste ve vlašské opeře — pojďte poslechnout také českou a podívat se —

Věk všechen blažen, s radostí poslechl. A tak se dostal za kulisy českého divadla, do Boudy, na zkoušku „Loutníků.“

Druhého dne pospíchal k Butteauovým, ale v tu chvíli však, když se domníval, že Lotky doma nebude. Prvního setkání s ní se bál. A nezastal jí také doma. Ostatní přijali ho velmi laskavě; nejvíce se paní Butteauová dotazovala na jeho chorobu, až byl v úzkých, a skutečně se jí zdálo, že pan Věk se trochu přepadl.

Když pak po druhé přišed setkal se s Lotkou, usmála se jen a pohledla na něj tak, že jen on tomu rozuměl. Nedalo té ještěřici. Nicméně jí byl vděčen, že mlčela, ale zapomenouti jí nemohl, že takou na něj tenkráte večer nalíčila. Netušil ovšem, že mladá herečka vše si dobře rozmyslila a proto nic neřekla, že znajíc ho dobře věděla, že by vícekráte k nim nepřišel. A tomu přece nechtěla. Vytrestala ho, a to jí zatím stačilo. Poddal se jednou a přijde zas, jen co se trochu osmělí. Měla ho ve svých rukou . . .

Vše zase chodilo obvyklým pořádkem. Věk přicházel Paulu učit, stýkal se s ostatními jako jindy, byl blažen u Pauly a plachý poněkud a nejistý ve společnosti Lottině. Jen po tom čím dále tím více toužil, aby zvěděl, jak Paula o něm smýšlí a jak ona cítí. Přál si té jistoty

a zase se jí bál. A častěji teď také na domov vzpomínal. Na matku, na otce: na toho s tajnou hrůzou.

Kdy by tak otec věděl, jaké má myšlení, jak touží a se souží pro děvče, a to ještě — němé, nemohoucí ani slůvka promluviti, kdy by ho viděl, an obcuje s lidmi od divadla, ano, jak se i mezi ně dal!

To byla nová změna v jeho životě. Tham byl toho příčinou. S ním byl F. Věk po prvé za kulisami české Boudy, „c. k. vlastenského divadla," skrze něho přisedl několikráte jako ochotník dolů do orkestru a vypomahal tu, a pak i na jevišti vystoupil, ovšem jen ve sboru. Nabízeli mu menší partii solovou, nebo měl krásný hlas a pěkně zpíval — než toho on nepřijal nechtěje, aby jmeno jeho se dostalo do veřejnosti . . .

To byla ta jediná příčina. Jinak se mu divadlo líbilo, poněvadž si je, hlavně operu, již před tím velmi oblíbil. Byl tu jako ve svém živlu, a že tu čeština panovala, a lidé domácí a namnoze vlastenecky smýšlející rozhodovali, vše řídili a jádrem všeho podniku byli, záhy se s tou „komediantskou" společností spřátelil. Než nejen ze záliby v hudbě a zpěvu vypomáhal v Boudě, ale také z vlastenectví. Pověděl mu Tham, jak divadlo může na lid účinkovati a účinkuje, jak s jeviště zaněcují jiskru lásky vlastenecké, jak nejeden tu ke svému jazyku přilnul, a jak také divadlem řeči vzdělání získává i chudičké dosud písemnictví se rozmnožuje.

Věk pojal ještě větší úctu k Thamovi, věda, že z takových ušlechtilých příčin, nechav svého úřadu, věnoval se všechen divadlu a spisování knih. I těšilo mladého filosofa, že mladý doktor a spisovatel s ním tak přátelsky jednal. Knihy, rozumí se, že české, ustavičně si od něho vypůjčoval. Z těch zvláště „Obrana jazyka českého" bratrem Thamovým sepsaná mocně ho dojala, a nejedno místo z ní si opsal, ano dvěma se i z paměti naučil. Ve svém vědomí vlasteneckém se víc a více utvrzoval a rozohňoval, jednak tímto čtením, jednak že hovory s profesorem Vydrou i s Thamem naň účinkovaly, jednak i společnosť, s kterou se scházíval.

Byla to namnoze ta „komediantská." Seznámil se o zkouškách s členy vlastenecké Boudy tak, že ho zvali do své společnosti; a on přicházel do jejich hospody, kdež po divadle se scházeli. Tam mluveno o divadle, o hudbě, o operách, tam vlastenecky horováno a řečněno, tam vesele zpívali, žertovali a kratochvíli měli.

Jak rád chodíval na koňský trh, tam kde poblíže kašny nedaleko hlavní stráže vojenské stála nevzhledná bouda dřevěná, dvojitých stěn prkenných, mezi nimiž prostora byla vypěchována a vycpána — jak horlivě tam v orkestru nebo ve sboru vypomáhal maje v tom své potěšení a věda, že podporuje věc dobrou a vlastenskou! A když ho po představení vzali s sebou do nedaleké hospody, také se nebránil. Režisér Höpfler, duše všech českých představení, si ho oblíbil, i Antony, vlastenecký herec, i kollega jeho Zappe; v jejich společnosti seznámil se s kandidátem učitelství Majoberem, nadšeným pernikářem Melezinkem, jenž skládal o slavnostech divadelních příležitostné „básně" a rád je ve společnosti přednášel. Někdy mezi ně přišel měšťan Prokop Šedivý, někdy Tandler. Václav Tham byl skoro po každé v té spo-

lečnosti. Často se zpívalo, a tu míval Věk důležité místo; všichni ho rádi poslouchali a zvláště Melezínek ho přes tu chvíli zatahal za rukáv nebo za šos, pobízeje ho, aby zazpíval. V té společnosti také vystoupil Věk po prvé jako skladatel na veřejnosť.

Chtéltě jednou její hlas a mínění slyšeti i zároveň Thamovi učiniti potěšení. Složil nápěv na jednu báseň z jeho sbírky před pěti lety vydané [1]) a když večera nejblíže příštího jejich společnosť se rozjařila a rozezpívala, tu Věk, nečekaje ani na vyzvání a pobídky Melezínkovy, vyžádal si ticho a spustil Thamovu zpracovanou píseň:

„Já jsem si již umínil
v hospodě zemříti.
Při mé smrti u huby
musím víno míti,
by řekli, kdy by měli andělé přijíti.
„Bože, tomu pijáku, rač milostiv býti!““

Všecka společnosť tleskala jak první sloku přezpíval a toho večera skladba Věkova zazněla několikráte. Když na četné otázky, kdo že nápěv skládal, se přiznal, nechtěli hned ani věřiti. Ale Tham hned, jak řekl, uvěřil a přistoupiv k němu stiskl mu ruku. Od toho večera nabyl F. Věk pověsti skladatele a přibylo mu za to jen práce. Všelijaké úpravy nebo přepracování nebo zpracování různých melodií a písní a popěvků v Boudě připadlo jemu.

A tak se stalo, že začínalo zase býti jako prvního roku, kdy Věk nedbaje kolleje všechen se hudbě oddával. Tenkráte však ještě neznal Pauly, neměl známosti v divadle, neúčinkoval při něm i na něm, tenkráte ještě, kdykoliv si na domov vzpomněl, lekl se v duchu a zarazil, umiňuje sobě, že musí přestati a že je čas, aby se obrátil a jal se řádně studovati.

I nyní mu nebylo jedno, když mu na mysl připadli rodiče, i nyní se zarazil, kdykoliv si na otce vzpomněl. Než nyní již nebyl v duchu k němu tak ochoten jako první čas, nyní již v duchu si říkal, že pro kněze není, že by ho doma neměli nutiti, když k tomu lásky nemá; pak už rozhodněji se ustanovoval, že se také nutiti nedá, však že by se hudbou již nějak obživil a nejen sebe —

To na Paulu při tom myslil a počítal, že by se dovedl o ni postarati. Tou myšlenkou se rád a často zabýval a již vídal v duchu překrásnou domácnosť . . .

A to měl choditi ještě do kolleje.

Času nazbyt neměl, a tak se stalo, že leckterou hodinu vynechal. Vydrovu však žádnou. Od oné chvíle, kdy u vážného profesora tak špatně obstál v mathematice a tak výborně v historii, nevynechal jeho hodiny téměř ani jedné. Neběželo mu tak o mathematiku jako o profesora, a zvláště o chvilky, jež u něho někdy sám, někdy s tím neb oním kollegou strávil po korrepetici.

Nejčastěji zůstával u profesora s oním čiperným počtářem, který tenkráte, když on sám tak bídně počítal, padl profesorovi do oka, a

[1]) Památné v dějinách českého básnictví „Básně v řeči vázané“ 1783, 2. vyd. 1812.

který, jak se prohlásil, pocházel ze Žebráka. Jmenoval se, jak se Věk hned tenkráte po něm dotazoval, Šebestian Hněvkovský. Toho si profesor Vydra nad jiné oblíbil, a to nejen pro jeho umění mathematické, ale také pro smýšlení vlastenecké. V tom byl vtipný Hněvkovský velmi horlivý. —

Tak minul podzimek a bylo již po vánocích. Koncem ledna, když bylo masopustní veselí nejbujnější, pozval si jednou profesor Vydra, bylo v sobotu po přednášce, Věka a Hněvkovského mimořádné, aby přišli hned zítra, v neděli dopoledne, že je dnes pozván na bál (to děl zvláště se usmívaje) a že mu tam naloží divných věcí a pamlsků, kterých on nejí, a tak aby si ráno přišli.

„Nešel bych," pravil, „není to pro mne, ale pan baron Bretfeld mě tolik zval, alespoň na chvilčičku, co bych se jen podíval, a že tam bude mnoho dobrých známých; také mi domlouval pan rytíř z Najperka, víteli, ten, jenž má k českému jazyku zvláštní náklonnosť. A je v něm také zajisté dospělý a nelituje žádných nákladů k jeho zvelebení a rozhojnění. A tak jsem musil. Slíbil jsem; ale raději bych doma seděl u knihy. Což jezuita mezi těmi schöngeisty a freigeisty?"

Ale v pohledu i v úsměvu ironie probkmitla.

Když druhého dne k němu studenti přišli, venku prudko se chumelilo, seděl u kamen, všechen svěží, očí lesklých a vesele studenty vítal. Musili si k němu sednouti a z lahůdek na stolku na talíři narovnaných bráti. A při tom jim vypravoval. Nic jim ovšem nepovídal, jak byly salony mecenášovy bohatě ozdobeny a krásně osvětleny, nic o dámách ve složitých, hojně ozdobených a pudrovaných účescích, nic o jejich skvělé toaletě, o jejich kráse a vznešeném rodu; proto vše neměl vážný profesor očí. Ale o jednom se přece zmínil.

„Slyšeli jsme také Mozarta," prohodil pohlednuv na Věka, když se byl zmínil, že tam hrála hezky hudba. „Hráli to pěkně. Je to mistr! I na takovém kousku ke skákání ho člověk pozná. Ex ungue leonem —"

„To byly asi tance," mínil Věk, jenž, co se Mozarta týkalo, o všem dobře věděl, „to jsou asi ty tance, které složil pro hraběte Pachtu, když ho hrabě před obědem, na který ho pozval, zavřel —"

„Možná, možná, můj jediný. Ale co se mně líbilo — to abych vám přece, mladí přátelé, pověděl. Pro naučení. Byl tam také abbé da Ponte —"

„Co složil text k Donu Juanu —" doplnil Věk, a Hněvkovský řekl současně:

„Takový, malý, suchý, černých očí —"

„Tak, tak, jako trnky je má a on celý jako rtuť. Ano, ten setkal se tam s kollegou Meissnerem. Však víte, jakého je smýšlení. Naši řeč nemá u veliké vážnosti. A ten se s tím Vlachem dostal trochu do křížku, o němčinu. Byl jsem u toho, když se přeli. Mluvili o německých textech k operám. Však pan kollega sám několik jich složil, a ten Vlach mu přímo do očí řekl, mluví tuze pěkně německy," a profesor Vydra se ironicky usmál, „že z nich nic nebude, sono sacrati alla rovina, to že je marná věc, cosa perduta, že jak živi nebudou míti Němci žádné opery, že německý jazyk pro to není, že

není ani pro zpěv, že je takový těžkopádný, neohrabaný. A baron Bretfeld, stál také u toho, ten jen přisvědčoval, že oni, jako Němci, jsou ještě poloviční barbaři, a že všechna ars daří se jen v končinách Hesperských —“

Studenti se za té řeči usmívali. Co si myslili, Vydra sám vyslovil.

„Pan kollega Meissner,“ pravil, „se ovšem čepejřil a dost se bránil. Ale přál jsem mu to, ač jsem s tím Vlachem nesouhlasil. Ale myslil jsem si: Tu máš, teď cítíš, jak to je, když se někomu smějí a s povržením na něj hledí, jako vy Němci na nás. Máte nás za žebráky a sebe za ukrutné boháče. A teď jsi vrazil na boháče ještě většího, který nemá žádného respektu před tím, čím ty se vychloubáš!“

„A co pan profesor Meissner?“ ptal se Hněvkovský.

„Bránil se dost a svůj jazyk, že časem budou také míti operu, jakož už mají drama. Ale jedno pověděl, a to se mně líbilo, milí přátelé, a to: Každý národ má své umění pro sebe — jeli *nám* naše mateřština dosti zvučnou a našemu sluchu líbeznou, na tom je dosti. To je pravda, rozmilí. A naučení z toho: I Němci musili pěkně od počátků a od skrovných, a neměli všecko na jednou a nevyrovnali se také všem. A tak je to i s námi. My jsme se opozdili, ale ne svou vinou. — Nyní se hrabeme a dá Pán Bůh, že se vyhrabeme, a jako pan Meissner se těší, že budou míti svou operu, tak my budeme také míti, čeho potřebujeme, a třeba i operu, s pomocí boží. Ale pracovati, rozmilí, pracovati a nedati nic na útržky a úsměšky!“

To byla profesorova novina z Bretfeldova bálu, a oběma mladíkům byla tak mila, jako by slyšeli o skvělé tam společnosti, o krásných dámách o menuetu a malebných figurách a skupeních rozmarného kotilionu. —

Tak míjel F. Věkovi den po dni, a on dlouho času nepočítal. Bylť mu dobře v muzikantské a divadelní společnosti, v tom ustavičném vzrušení, jež se mu líbilo, v tom životě volném a změn dosti plném. A miloval. Miloval dosud tiše, taje své city, avšak kojil se sladkou nadějí. Bylať mu Paula skutečně přátelsky nakloněna a netajila se tím. Byl jí milým učitelem i společníkem, byl přítelem Thamovým a upřímným vlastencem. Byl by se jí snad už vyznal ze svých citů, ale ostýchal se z počátku, a pak váhal také z ohledu na rodiče, zvláště na otce, umiňuje sobě v duchu, že s ním, až teď přijde na prázdniny, promluví rozhodné slovo stran budoucího stavu.

K Thamovi přilnul upřímným přátelstvím. U Butteauových se s ním často nesetkával, za to v divadle, a tak Věk nemohl ani pojati důmnění, že by Tham miloval Paulu. Tham i Paula se tajili, a nikdo na ten čas nezvěděl, co se událo na galerii v Nosticově divadle, když tam po prvé provozován Mozartův Don Juan.

V tom proudu a víru, do kterého Věk byl stržen, nevzpomínal tak často jako jindy na domov. Také neměl po něm oné tesknoty a touhy, jako když ještě meškal v klášteře. A když si vzpomenul, nebyla to taková vzpomínka čistá a milá, nýbrž zkalená obavou a nejistým svědomím.

Otec doma počítá, že je syn jeho v druhém roce filosofie a neví, že jeden rok zmařil. Co řekne, až zví, a co matka! Ubohá maminka! Ta nejvíce zkusí pro něj i od otce . . .

A v tom se mu neočekávaně přihlásila. Bylo na jaře, jednou na večer, kdy starý Šulc ve svých okovaných, těžkých střevících hlomoziv chvíli na tmavých schodech, vstoupil do světničky mladého filosofa, nesa mu bedničku s prádlem a nějakým pečivem. A tam také Věk nalezl psaníčko od maminky, nad kterým se zarazil. Psalať mu matka, že se doslechli, že se tuze oddává muzice, že tím patrně čas ke studování zanedbává, ano že se i doslechla, že tuze často chodí do divadla. Ona že tomu ani věřiti nechce a nevěří, ale jeli to pravda, aby si vzpomněl na pantátu a na ni, jak by je zarmoutil. Aby si jen učení hleděl a raději do kostela nežli do divadla chodil, v divadle že je jen samé pokušení, a aby se jen modlil, modlitba že je nejlepší lék.

„Pantáta dosud nic neví," psala matka na konec. „Nepověděla jsem mu, co jsem od jednoho dobrého přítele zvěděla. On by se tuze zlobil a byla by skrz to veliká mrzutosť. Myslím si, můj nejmilejší synu, že budeš míti sám rozum a nedopustíš, abychom měli pro tebe zármutek. Však bez toho už teď, co jsem to slyšela, strachy o tebe schnu a lekám se a spáť nemohu, a ve dne v noci na tebe myslím a za tebe se modlím, aby tě Pán Bůh uchránil ode všeho zlého a zvláště od zlých společností — jako tě už jednou vysvobodil z černé tůně."

Mladý filosof seděl nad listem matčiným zamyšlen, dojat. Když tyto řádky četl, mihlo se mu ono podzimní odpoledne, kterého šel s matkou jako malinký hoch do vsi na posvícení, mihla se mu ona „černá tůně" v lukách, pod košatými starými olšemi, viděl matku, jak mu ukázala to místo, kde se měla utopiti, a viděl, jak tu s ním klekla a modlila se s ním otčenáš a zdrávas . . .

Byl dojat její starostlivostí a láskou. Pantátovi nic neřekla, tají všecko.

Ale od koho to má, kdo se o něj tak postaral, kdo to k nim domů o něm psal nebo na něj žaloval?

Marně se rozpomínal, marně hádal. Jistoty nenabyl.

(Pokračování.)

Tři podobizny ze Svaté Hory Athonské.

Nakreslil

mnich **Sava Chilandarec.**

V jednom z předešlých ročníků Osvěty vypisoval jsem, z jakých živlů skládá se obyvatelstvo Svaté Hory Athonské, a zejmena také z jakých rozdílných pohnutek lidé přišedše sem, vstupují do řad zdejšího mnišstva klášterského nebo usazují se v poustevnách, aby v zátiší zdejším žili život pobožný, tichý a rozjímavý. Nevšechny

přivedla sem touha, sloužiti Bohu a připravovati se tím na věčnosť; u některých bylo hlavní pohnutkou, aby zde došli časného zaopatření, přiměřeného svým spůsobilostem a náklonnostem; jiní zase vyhledávají zde především samu odloučenosť od světa, jenž sklamal jejich bývalé naděje, zmařil snahy nebo potrestal vášně jejich. Chci nyní na ukázku předvesti dva obyvatele Athonské tohoto posledního druhu, lidi mnoho zkoušené a světa příliš zkušené, jejichž bývalá přílišná smělosť zvrhla se v omrzelosť, ve které konečně hledali úlevy mezi mnišstvem zdejšího polouostrova.

Polák *Arthur D.* narodil se ve Lvově jakožto syn vyššího úředníka. Bouřlivý rok 1848 se svými revolučními pokusy stal se mu osudným; Arthur jsa tehdáž studentem gymnasiálním, vstoupil do polské legie, která šla do Uher pomáhat Maďarům v povstání proti Rakousku. Po přemožení vzpoury uherské byl vřaděn do jednoho rakouského pluku národnosti německé; v něm vysloužil celou tehdejší službu vojenskou a dosáhl stupně šikovatele účetního. Byv propuštěn z vojska, vrátil se do svého rodiště, kdež nejspíše doufal domoci se nějakého zaměstnání, které by jej slušně živilo. Ale dlouho hledal nadarmo, až konečně přijal za vděk službou v hasičském sboru města Lvova. Ale brzo litoval, že tak učinil; neboť jakožto rodák městský byl všeobecně ve Lvově znám, a často jej pojal stud, když se musel projížděti na stříkačce ulicemi, ve kterých jindy po švihácku sobě vedl. Pročež za krátký čas zanechal služby hasičské v rodišti svém, a pustil se do světa, aby sobě jinde hledal štěstí.

Jako před lety při prvním nešťastném podniku svém, putoval nyní zase do Uher, procestoval též Sedmihrady a usadil se v Brašově. Tam zdálo se mu, jako by na něho štěstí již samo čekalo: seznámilť se tam se vdovou, která bez dlouhého zdráhání podala mu ruku, a on přiženil se do její živnosti. Ale štěstí netrvalo dlouho; povahy jejich se k sobě nehodily, nastaly sváry, a on místo vytouženého blaha, jakž později sám říkával, našel u Brašovské vdovy očistec. V tom rozhlásilo se, že arcikníže Maximilian přijal nabízenou jemu císařskou korunu mexickou a že najímají se dobrovolníci, kteří by jej doprovodili do nové říše. Arthur D. snadno se rozhodl odejíti od ženy a přeplaviti se za oceán do jiného dílu světa. V Mexiku zůstal až do známého truchlivého konce toho předsevzetí.

Asi po třech letech vracel se zpět do Evropy, a v Terstu vstoupil na pevninu. Do očistce Brašovského ke své ženě-čertici vrátiti se nechtěl, ba ani nepátral, zdali ještě jest ona na živě. Odebral se do Bělehradu Srbského, kdež byl přijat do tělesné stráže knížecí. Po roce hledal sobě službu pohodlnější v Bulharsku při stavbě železnice, kdež ho přijali za písaře. Po některém čase stavba železnice náhle se přerušila z příčin politických, náš bludný Odysseus přišel o chléb a k tomu ještě ochuravěl. Náhoda tomu chtěla, že dostal se k ošetřování do kláštera Rylského uprostřed polouostrova Balkánského v Bulharsku. Nemoc jeho byla prudká a těžká; leže v ní několik neděl, slyšel po prvé jmeno Svaté Hory Athonské; vypravovali jemu o množství zdejších klášterů, a radili i domlouvali, aby sem šel hledat blaha a štěstí, jež ve světě pořád před ním prchalo.

Skutečně Arthur, jakmile ozdravěl tak dalece, že mohl pomysliti na odchod z Rylu, vydal se na cestu k polouostrovu Athonskému. Dorazil sem po přestálé nemoci ve stavu velice zemdleném, a slabosť jeho trvala i potom ještě dlouho. Chilandar byl první klášter, do kterého zde přišel; přijali jej především do klášterské nemocnice. Žádal býti přijat do svazku zdejšího kláštera, čemuž však nedáno místa; patrně rada starších, která řídí klášter, shledala na kandidátovi, že se mu nedostává některých vlastností, potřebných k opravdovému životu klášterskému. Pročež milý Arthur, když za několik neděl zotavil se ve zdejší nemocnici, nastoupil na další pouť svou po klášteřích Svatohorských. Jednoho dne dorazil do ruského kláštera sv. Panteleimona, kdež právě slavili nějaký svátek; byl čas k obědu, pročež spěchal do společné jídelny; pro veliký nával přespolních poustevníků byla u vchodu tlačenice, do kteréž strážníci hleděli přivesti nějaký pořádek, a když se jim to nedařilo po dobrém, chápali se konečně holí svých a bušili jimi do nedočkavých hostí. Ten prostředek pomohl sice od tlačenice, ale náš Polák byl tím dojat velice odporně, tak že ztratil všechnu chuť ke stavu mnišskému. Chtěl potom obejíti kláštery Athonské toliko za tím účelem, aby sobě vyprosil trochu peněz, načež hodlal Svatou Horu opustiti.

Na této další obchůzce jednoho dne lehl si v stínu košatého stromu, aby si odpočinul, a usnul klidně. Někdo však okradl žebráka spícího. Probudiv se shledal, že se mu ztratila torba, kterou si byl dal pod hlavu; měl v ní něco peněz a list průvodní. Leknutím z té ztráty byl ubohý skoro omráčen, i nevěděl, co počíti. Z trudného přemýšlení svého byl vyrušen poustevníkem mimo jdoucím, kterémuž nemeškal žalovati své neštěstí, i žádal ho za radu. Stařec těšil jej slovy vlídnými, i pozval ho, aby se s ním odebral do nedaleké jeho poustevny a u něho třeba několik dní ostal. Arthur rád přijal tu nabídku. V poustevně zůstal dost dlouho; osamělý život nepříčil se mu, lehká domácí práce zdála se mu zaměstnáním příjemným, a opět vkrádal se mu úmysl do duše, zůstati na Svaté Hoře. I oznámil hostiteli svému, že jest hotov učiniti slib mnišský, k čemuž poustevník také jemu radil. Za nedlouho úmysl stal se skutkem.

Arthur byl do té doby katolíkem, a měl-li zde býti přijat za mnicha, musel napřed přestoupiti ku pravoslaví; to se stalo novým křestem. V měsíci lednu vykonali na něm ten obřad; novokřtěnec skočil srdnatě do vodojemu a potopil se v něm třikráte, jakž sloužící pop žádal. Jednání toto bylo vlastně protizákonné; neboť zákony církve východní, usnesené na sněmích církevních, chtějí tomu, že křest jest jenom jeden v celém křesťanstvě, a platí z jednoho vyznání též ve vyznání druhém, tak že když jinověrný křesťan přistupuje k církvi pravoslavné, mají se na něm vykonati některé modlitby, ale nikoli nový křest; smýšlení lidu obecného i mnohých sprostných popů jest však jiné, řídíc se také v tom zásadou velmi rozšířenou, že čím více, tím lépe. — Téhož roku ve velikém postě Arthur stal se mnichem, i obdržel při tom jmeno *Anastas*. Žil potom ještě některý čas u onoho poustevníka, jenž se ho byl ujal; ale za nedlouho zatoužil po větší samostatnosti, a jmenovitě znechutilo se mu také pravidelné konání

pobožností, kteréž dle řeholních předpisů jest obyčejem v každé poustevně, tak jako v každém klášteře.

Mnich Anastas rozloučiv se se svým starcem, najal sobě světničku za měsíčný plat a jal se žebrati. Chodil po zdejších klášteřích, po skitech neboli vsech poustevnických i po osamělých poustevnách, vyprošuje sobě chleba i oděvu. Tak se zaopatřoval denními potřebami v míře dostatečné; nohy mu k tomu dobře sloužily. Kde byla pouť nebo jiná slavnosť klášterská, tam vždy bylo viděti otce Anastasa. Při takové příležitosti seznámil jsem se s ním také já. Přišel na výroční pouť do kláštera Chilandarského, doslechl tu o mně a představil se mi jakožto bývalý spoluobčan rakouský. Dosti se mi líbil. Byl postavy prostřední, vlasy i vousy měl prošedivělé, neboť byl již 55 let stár; v obličeji bylo lze čísti jakousi bezstarostnosť, ba téměř otupělosť; oči byly mdlé, zírala z nich poněkud tesknota. Oblek jeho byl sprostý a hodně ošumělý, neboť asi málo kdy přišel s těla jeho. Polština byla mu jazykem mateřským, ale mluvil též německy a od ruských mnichů přiučil se též trochu ruštině; řecky však neuměl, ačkoli při našem prvním setkání žil již na osmý rok na poloostrově Athonském.

Vídali jsme se potom několikráte do roka; aby častěji navštívil Chilandar, bylo by se mu pro značnou odlehlosť nevyplatilo. Mělť svůj byt najatý v jedné poustevně nedaleko Kareje, odkudž není daleko ke hlavním dobrodincům toulavých poustevníků, totiž do ruského kláštera a do ruských skitů; tam každou neděli a svátek rozdávají se peníze a určité množství sušeného chleba, kteroužto porcí člověk při skrovnosti může se uživiti po celý týden. Seženeli toulavý mnich také z jiných míst některé dárky, najde v Kareji snadno kupce, kterému odprodá svůj přebytek, aby sobě mohl přikoupiti, čeho se mu nedostává. Toho si hleděl také přepodobný otec Anastas. Doma ve své komůrce nevaříval sobě jídla, vyjma čaj, do kteréhož namáčel si suchary; ostatně doma se spokojoval chlebem, sýrem a olivami, nejčastěji však zvával se sám jinde za hosta. Bohužel však při potulném svém živobytí přivykl pití lihovin.

Když se se mnou seznámil, nevěděl o proměnách, které se za posledních let ve světě přihodily, neboť za pobytu svého na Svaté Hoře Athonské ničeho nečetl. I žádal mne mezi jiným, abych jemu zaopatřil nový schematismus rakouského vojska, neboť měl touhu seznati změny, které udály se v něm, a jakého postavení dosáhli jeho bývalí soudruzi a známí. Také s velikou dychtivostí čítal německou Politiku, kterouž jsem jemu při příležitosti vždy po několika číslech půjčoval; byl tomu velice povděčen, ačkoli noviny, kterých se tak dočítal, bývaly několik měsíců obstárlé. Nejpravidelněji setkávali jsme se ve svátek na nebe vstoupení Páně v řeckém klášteře Šimenu o tamější výroční pouti. Otec Anastas přicházel tam již dne předcházejícího, neboť musil se účastniti celonoční bohoslužby, chtělli býti dobře pohostěn; od Chilandaru jest Šimen vzdálen jen půl hodiny cesty, a já vyšed časně ráno, byl jsem přítomen mši, po společném pak obědě hověli jsme sobě — totiž my dva bratři, Čech a Lech — v chládku při břehu mořském anebo procházeli jsme se v nejbližším okolí kláštera. Stěžovával sobě velmi, neb začínal jej mrzeti život potulný; a on přece

neměl vyhlídky, aby jiným spůsobem opatřil se chlebem vezdejším. Ku práci tělesné nebýval za mladších let nikdy přidržován; mohlliž se jí chopiti nyní na stará kolena? Uměl trochu hráti na některé hudební nástroje, ale na Svaté Hoře hudba nemá ceny. Aby se pokusil o přijetí do některého kláštera, kdež by ho živili, o tom nechtěl ani slyšeti, neboť strachoval se společného života klášterského a nechtěl svůj svobodný, ač namáhavější spůsob živobytí zaměniti za bezstarostný, ale přísnější život v klášteře. Pročež hledíval vstříc smutné budoucnosti; viděl před sebou propasť bezednou, a aby se zbavil myšlenek jej tížících, hledával chvilkové útěchy v kořalce; mnoho jí nepotřeboval: dva tři kalíšky, a již bývalo na něm znáti, že jest podnapilý.

Jednou jsem ho navštívil také ve příbytku jeho poblíž Kareje. Přebýval v přízemní komůrce, kteráž sotva kdy byla bílena; měla sice jedno okno, ale bylo v ní temno. Nábytek nebyl v ní skoro žádný, ba ani podlaha nebo dlažba; jen v jednom koutě bylo na zemi položeno několik prken a na nich kus slamníka i kožich, kterým se mnich přikrýval: to byla jeho postel. Podprsní zeď u okna byla jemu stolem: k sedání byla tu jedna sprostá stolička. Po stěnách na hřebících viselo trochu šatstva a rozličné pytlíky s nažebranými zásobami potravy. Po zemi bylo rozestaveno nádobí kuchařské; ohniště pod komínem, zřízené jen k vaření při volném ohni, vydávalo as málo tepla do světničky. neboť poustevník topil jen roštím, jež si tu a tam nasbíral. Všude se viděla a cítila chudoba a pustota. Mnich přivítal mě jaksi ostýchavě, patrně byl překvapen mou návštěvou; rozpakům jeho učinil jsem konec brzkým odchodem, neboť jsem měl na spěch, abych přišel v čas na jiné místo, kam jsem měl zamířeno.

Naposledy jsme se viděli jednou v měsíci dubnu. Otec Anastas zavítal opět do Chilandaru. Hned na příchozím bylo pozorovati, že má opičku; při večeři pil ještě víno, a to jej dorazilo, byl hned na mol; ztratil sebevědomí, i musili ho odnesti na místo ke spaní. Nazejtří přiloudal se ke mně do celly; vyprávěl mi, že měl u sebe několik zlatých, jichž nyní pohřešuje, i ptal se mne, zda jsem jich neschoval. V místnosti, kde tu noc spal, leželo noclehem ještě několik cizích lidí, a měllí Anastas opravdu večer peníze v kapse, použil snad některý noclehář jeho opilosti, aby si je přivlastnil. Ani ráno nebyl toulavý mnich ještě úplně vystřízlivělý, nechtěl však uposlechnouti mých domluv, aby se ještě v Chilandaře vyspal a sobě odpočinul; odcházel z našeho kláštera pln studu nad svým obžerstvím a pln lítosti ze ztráty peněz. Netušil jsem, že ho více nespatřím. Druhého dne potom rozhlásilo se, že pocestní lidé našli v houštině u cesty jakéhos nemocného poustevníka; bylo to na pozemcích kláštera Zografského, pročež igumen toho kláštera poslal tam lidi s mezkem, aby nemocného přivezli do kláštera k ošetřování v nemocnici. U nás v Chilandaře hádalo se hned, že se to týče otce Anastasa; myslili jsme však, že jen vyspával opici a že ta příhoda zůstane bez dalších následků. Přišel měsíc květen, já jako každoročně šel jsem na pouť do kláštera Šimenského; ale otce Anastasa tentokráte nebylo tam viděti. Ptám se po něm, a tu řečeno mi, že ležel na Zografě nemocen a tam snad že také zemřel. Následující neděli spěchám do Zografa, abych se dověděl jistoty; hned

vrátný mi pověděl, co a jak se přihodilo: před 40 dny pochovali Anastasa na hřbitově klášterském. Nestonal dlouho, horečná zimnice, obvyklá ve zdejším podnebí, sklátila jej do hrobu. Ve chrastině, kdež byl nalezen, nastudil se, z toho dostal pontu, t. j. onu zdejší zimnici, kteráž obyčejně se končívá smrtí; zemřel již dne čtvrtého.

Tak člověk, jenž ve mladosti své domníval se býti povolán k boření a zakládání velkých států, po dokonalém sklamání všech svých zámyslů zahynul bídně, zapomenut od svých, neoplakáván od blízkých, zahanben sám před sebou. Nenašel štěstí a spokojenosti ni ve světě, ni mimo svět, poněvadž neuměl panovati sám sobě; tím způsobil si i smrť. — Nebožtík nedopisoval si v posledních letech s nikým; ani nevěděl, zdali rodiče jeho jsou na živě čili zemřeli; toliko mu bylo povědomo, že jediná sestra jeho vstoupila do kláštera.

* * *

Otec Anastas byl příčinou, že jsem se seznámil s otcem *Konstantinem*, jeho slepým sousedem; Anastas docházel k němu často, aby mu konal služby písařské, zvláště v němčině. Tu byli jsme pohromadě tři slovanští bratři, jako v charvátské pověsti: Čech, Lech a Rus. Bylť otec Konstantin synem bohatého ruského statkáře rodu šlechtického v gubernii Orelské. Vychování obdržel doma; pak byl dán k vojsku do pluku jízdného, v němž stal se rychle důstojníkem. Otec mu brzo zemřel, a syn nastoupil po něm v dědictví, kteréž ročně vynášelo přes deset tisíc rublů. Mladý dědic se oženil, ale v manželství setrval jenom několik dní; rozešli se dobrovolně pro tělesný neduh ženin. Z manželství tak krátkého narodila se dcera, kteráž i vyrostla a záhy se provdala. Když otci jejímu bylo 40 let, ochuravěl na jedno oko, jak se domníval, z nastuzení; hledal pomoci u lékařů domácích, a když mu nedovedli pomoci, odebral se do Němec a potom do Paříže. Tam však málo hleděl sobě léčení, ale mnoho života veselého a rozkošnického. Veliký byl počet galantních dobrodružství, jež zažil a o nichž ještě k stáru uměl kratochvilně vypráveti. Cestoval také po Italii, kdež měl krvavý souboj s manželem ženy, kteréž se kořil. Jednu zimu meškal v jižní Francii, kdež měl milostný poměr s jednou krajankou svou; ta zemřela tam náhle i s dítětem.

Prostopášnosti páchané podryly našemu dobrodruhovi zdraví tělesné i duševní. Především roznemohlo se mu také druhé oko, i hrozila mu úplná slepota. Dal se operovati na jedno oko, což pomohlo jen tak dalece, že mohl aspoň osoby rozeznávati a s namáháním něco málo čísti nebo psáti; druhé oko zůstalo docela slepé. V tom smutném stavu začala se u něho již v Paříži jeviti pomatenosť mysli. Přicházely mu též špatné zprávy z domova; matka jeho zemřela, a řízení všeho majetku vzali na sebe příbuzní, kteří však starali se především o svůj vlastní prospěch. Chtěli jej i vyhlásiti za šíleného; o čemž když dověděl se Konstantin, vrátil se z ciziny domů, postoupil největší díl jmění zeťovi svému a začal se souditi s uchvatiteli ostatních statků. Ale proces jen se zamotával nepokračuje ku předu. Netrpělivá povaha Konstantinova rozdráždila se tím nad míru, a brzo vyprá-

věli si lidé o bláznovských kouscích, jež tropil. Ač až do smrti své býval povahy prudké a vášnivé, v pomatenosti své nezuřil, nýbrž jevil tichý nepokoj, chodil sem tam v příbytku svém i po ulici a jezdil v kočárech i po železnici, nevěda proč a kam. Byl potom držán v opatrování v několika domích soukromých i v klášteřích.

V tom dal někdo příbuzným radu, aby jej vypravili na Svatou Horu Athonskou a pokusili se o uzdravení jeho pomocí ostatků svatých, modliteb a postův. Ta rada byla přijata a provedena. V průvodu jednoho příbuzného Konstantin přijel na poloostrov Athonský a byl přijat do ruského skitu řečeného Seraj. Zbytek majetku svého, asi 3000 rublů, přivezl s sebou a odevzdal představenstvu. Jak příbuzní doufali, pobyt zdejší skutečně jemu prospíval; za málo měsíců byl choromyslný potud uzdraven, že mohl sám žádati za připuštění ke slibu mnišskému. Bylo mu vyhověno. Aby se odvděčil skitu Serajskému za přijetí své a chtěje též učiniti něco na stálou památku uzdravení svého, psal císaři Alexandrovi II., s nímž byl znám z dřívějších let, prose jeho, aby daroval zvon do kostela; prosba došla vyslyšení, a druhého roku byl s velikou slávou dovezen, vysvěcen a umístěn vyprošený zvon, jenž nyní jest největší na Svaté Hoře.

Ve skitě Serajském zůstal otec Konstantin skoro dvě léta; jediným jeho zaměstnáním byla tam modlitba a navštěvování kostela. Během času z jakéhos nedorozumění vzniklo mu mnoho mrzutostí, kteréž jej přiměly, že hleděl dostati se z tohoto místa jinam; igumen ruského kláštera zprostředkoval, že Konstantinovi byly vráceny 2000 rublů; za ně koupil si poustevnu, příslušnou ke klášteru ruskému, a hned se do ní přestěhoval. S ruským klášterem učinil smlouvu, podle kteréž dostával z kláštera každého měsíce potřeby kuchyňské i jiné, a za to úroda z jeho vinic a zahrad odváděla se do kláštera, kterémuž po smrti Konstantinově měla poustevna opět připadnouti ve vlastnictví. Na poustevně své čili keliji sv. Dimitrije žil otec Konstantin bez mála deset let. Seznámil se s potulným otcem Anastasem a od toho dověděl se záhy také o mém příchodu do Chilandaru; přál sobě, abych jej navštívil.

Vyhověl jsem tomu a hned při své první cestě z Chilandaru do Kareje doptal jsem se šťastně na keliji sv. Dimitrije. Byl jsem přívětivě uvítán a pak i pohostěn. Otec Konstantin, jsa tehdáž přes 60 let stár, byl postavy dosti složité, bílých vlasů a vousů. Na očích nosil brejle s modrými skly a viděl jedním okem aspoň tolik, že rozeznával osoby a z nouze mohl čísti a psáti, při čemž však musil přidržeti papír těsně k oku. Měl za sluhu mladého Bulhara, kterýž mu konal všechny práce jak v domě, tak i na vinici. Chtělli starec přivolati ho k nějaké obsluze, vzal zvonek, vyšel před dvéře domovní a zvonil. Poustevna jeho nebyla z větších; výstavnost její byla dosti skrovná, ale poloha utěšená, neb od ní byl výhled jak na vrch Athonský, tak i na moře. Skládala se z přízemku a z patra; že však stála na svahu, vypadalo patro od zadní strany jako přízemek, a byl z té strany také vchod do bytu. Patro bylo rozděleno na čtyři díly; v jednom bydlel otec Konstantin, ve druhém sluha, třetí sloužilo za předsíň i za kuchyni, čtvrté za komoru; spodek kelije byl přepažen ve dví, a umí-

stěny tam byly kádě a sudy na víno i na máslice (olivy). Několik kroků opodál stál kostelík sv. Dimitrije Solunského, nově opravený a vším příslušenstvím opatřený; sloužila se v něm mše jednou za měsíc. Hlavní světnička, ve kteréž bydlil starec, zařízena byla pouze pro jednoho člověka a měla nábytek zcela jednoduchý. Při první návštěvě přeseděl jsem v ní několik hodin, hovoře s otcem Konstantinem o tom i onom; sdíleli jsme jeden s druhým, jaké osudy nás přivedly na Svatou Horu, a čeho lze očekávati do budoucnosti. K polednímu sluha uvařil oběd, později pil jsem čaj; před večerem jsme se rozloučili, a já jsem spěchal zpět do Kareje na nocleh.

Od té doby pravidelně dvakráte do roka navštěvoval jsem otce Konstantina, když mě vedla cesta do Kareje, totiž z jara a na podzim; jednou v podzimku nahodil jsem se tam k panajiru, t. j. ke svátku sv. Dimitrije, jemuž jest tamější kaple zasvěcena, a tu stařec měl hosti, neboť jest obyčejem, že o pouti po skončené mši bývají účastníci v keliji pohostěni. Otec Konstantin jevil ke mně vždy velikou důvěru, a po každé uměl mi něco nového vypráveti o svých příhodách a zkušenostech. Několikrát zastihl jsem tam otce Anastasa; jednou diktoval mu otec Konstantin obšírné psaní k ruskému císaři, kterémuž činil návrhy, kterak by Rusové mohli a měli opanovati poloostrov Athonský. Jindy zase Anastas pomáhal Konstantinovi při práci literární, kdy tento, jsa vybídnut od igumena kláštera ruského, překládal německé pojednání o klášteřích Athonských do ruštiny. To se dálo tímto složitým způsobem: Otec Anastas přečetl hlasitě z německého originálu jednu větu, otec Konstantin ji pověděl po rusku, a sluha Bulhar Ivan, kterýž uměl dosti dobře čísti a psáti po rusku, ji napsal; chodilo to pomalu, ale za několik měsíců byl překlad přece vyhotoven.

Otec Konstantin, ač sám byl mnichem, nebyl mnišstvu nikterak nakloněn, nýbrž pomlouval mnichy, kde a jak mohl, vině je z rozmanitých neřestí. O Rusích říkal, že kdo doma nechce pracovati, odejde na Svatou Horu Athonskou. Ale sám Konstantin konal svědomitě povinnosti stavu svého; čítati předepsané modlitby ovšem nemohl, ale modlil se pilně růženec, přísně se postil a často se zpovídal. Jen tabáku nemohl odvyknouti, a kouřil náruživě; tvrdil však, že má k tomu zvláštní dovolení od biskupa; lékaři prý uznali, že kouření jest mu lékem. Byl všeobecně vážen: vědělo se, že býval boháčem, že pochází z rodu šlechtického a že stojí pod ochranou ruského kláštera: leckdo ovšem jistil, že otec Konstantin dosud blázní, ale to nebylo na ujmu jeho proslulosti. Také cestovatelé třídy vzdělanější, slyšíce o něm, přicházeli na návštěvu do kelije sv. Dimitrije, aby na vlastní oči viděli. kterak žije ruský kníže jako poustevník.

Když jednou na jaře přišel jsem ho navštívit, uvítal mne na zápraží jeho sluha s obličejem teskliým: stařec prý stůně na hlavu, nejí již několik dní, a chce si ublížiti na životě. Našel jsem ho ležícího na lůžku v jakémsi horečném rozčilení; poznal mne ihned, a přivítal mé slovy: „Já a Bobbi jsme se zbláznili!“ Názvem Bobbi mínil černého kocoura, jediné domácí zvíře v té keliji. Aby lékař byl zavolán, o tom nechtěl ani slyšeti; také do ruského kláštera nechtěl se dáti přenesti, nýbrž mínil čekati na smrt a zemříti. Naříkal, že on ve své

rodině jest již čtvrtý šílenec, i že jest bez toho proklet, a kdy by nebyl sketou, že by se byl dávno zastřelil. Ujišťoval mě zcela určitě, že se vidíme naposledy; pročež když jsem odcházel, vyměnili jsme si bratrské polibky.

Uplynulo více než měsíc času, a já zůstával beze zpráv o otci Konstantinu. Bylo ve žních a pracovali jsme na poli. Po poledním odpočinku přijde nějaký posel a vyřizuje, že se mnou chce mluviti jeden ruský mnich. Přijdu na poznamenané místo a vidím na kameně seděti otce Konstantina, kterýž na mne čekal. S radostným udivením vítám jej srdečně a ptám se, proč se vydal na cestu. Vypravoval mi, že nazejtří po mé u něho návštěvě byl proti své vůli přece přenesen do ruského kláštera a tam se vyléčil jak na těle, tak i na duši, neboť prý chladivé nápoje a obkladky utišily rozvlněnou krev, obšírná zpověď, kterou vykonal samému igumenu, a každodenní přijímání večeře Páně ukonejšily pobouřenou mysl; když dosáhl zdraví, učinil slib, že bude putovati po hlavních klášteřích Svatohorských, aby se poklonil zázračným obrazům Matky boží. K nám do Chilandaru přicházel od kláštera Zografského a druhého dne hodlal zase odejíti do kláštera Vatopedského. Cestoval na mezku, jejž sluha vedl. Ostal přes noc v Chilandaru. Spolu jsme večeřeli a dlouho do noci hovořili; přisedl k nám také jeden mnich, jenž uměl rusky, neboť učil se na duchovní akademii Kyjevské. Představili se také mojí tři chovanci z Čech, kteréž seznati přál si otec Konstantin již dávno. Ráno jsem jej vedl do kostela; po vykonané pobožnosti a líbání svatých ostatků nastoupil na další cestu. Ode mne obdržel přípověď, že ho brzo navštívím v Russiku; vyplnil jsem ji teprve až na podzim.

Při této návštěvě shledal jsem, že proti dřívější poustevně měl otec Konstantin teď velmi pohodlný a úhledný byt při ruském klášteře, a to před fortnou klášterskou na břehu mořském, v domě, jenž slouží za nemocnici pro cizí mnichy. Žil úplně bez starostí; jídla a nápoje přinášel mu sluha z kuchyně klášterské; v létě měl k svému pohodlí loďku, aby se mohl koupati v moři, v zimě dostatek paliva. Na poustevnu svou zřídka kdy dojížděl; byl tam poslán z kláštera jeden mnich za hlídače. Do vlastního kláštera docházel jenom tehdáž, chtělli navštíviti igumena, s nímž žil v dobrém přátelství. Avšak od ostatních ruských mnichů byl pokládán jen za hosta, a on za více ani nechtěl býti považován, neboť byl přesvědčen, že ho druzí mniši nenávidí jakožto jediného šlechtice ve své obci klášterské. Když mi to vyprávěl, neopomenul hned doložiti svůj nepříznivý úsudek o celém zřízení řeholním.

Uplynula zima, přišlo opět léto, a otec Konstantin chystal se na dalekou cestu. Peníze k tomu dostal od dcery, která žila v jednom státním ústavě jaksi z milosti, neboť manžel její, kníže O., promarniv všechen majetek, potom se zastřelil a manželku na mizině zůstavil; z nevelkých důchodů svých posílala ovdovělá dcera otci peníze v určitých lhůtách, a z toho měl Konstantin nastřádáno již několik set rublů. Slyšel o jednom výtečném řeckém lékaři, jenž žil v Athenách, i připadlo otci Konstantinovi, že pojede k němu, aby se s ním poradil o zraku svém; neboť stěžoval sobě, že vidí pořád méně a méně, i obával se, že oslepne docela. Jakž mi později vyprávěl, provedl svou umíněnou cestu, ale

beze všeho pořízení: v Athenách lékaře nenašel, i pustil se za ním do Cařihradu, a tam ho již opět nebylo; peníze naspořené byly vydány, ale účel nedosažen. Divil jsem se jeho odhodlanosti, že odvážil se cesty tak daleké, kteráž v jeho poměrech byla dvojnásob namáhavou; konal ji v obleku občanském, sluha jej doprovázel. Při návštěvě své u něho po této cestě pozoroval jsem, že otec Konstantin mnoho přemýšlívá, a že svědomí jeho přese všechna pokání nedochází upokojení; při hovoru o posledních věcech člověka projevoval pevnou víru, a věrou doufal dojíti milosti věčné.

Když jsem ho navštívil naposledy, uvítal mne žertovnými slovy: „Jsem vdovcem, mohu se opět ženiti.“ Dostal totiž zvěsť o smrti své manželky, kteráž v posledním čase byla ředitelkou nějakého císařského ústavu. Chystal jsem se tehdáž (1887) na cestu do Čech a přišel jsem dát jemu s Bohem, neboť vzdálenosť moje od Svaté Hory měla trvati několik měsíců. V Praze dostal jsem potom od otce Konstantina několik řádků, ve kterých mne napomínal, abych se jen brzo navrátil a tím jemu radosť způsobil. Ale jemu bylo jinak usouzeno. Zpáteční cesta z Čech vedla mě přes Rusko. V Oděse ubytoval jsem se v hostinném domě, jejž tam má Athonský klášter Russik; tam zaslechl jsem zprávu pro mne strašlivou, že otec Konstantin skočiv s pavlače bytu svého, roztříštil sobě hlavu o kamení. To potvrzovali mi potom v Cařihradě na ruském podvoří, a rovněž opět v Soluně. Přijev konečně do Kareje, potkám náhodou známého sluhu otce Konstantina, jenž ztrativ starce svého chystal se k návratu do vlasti své bulharské; pověděl mi obšírně průběh nešťastné události. Byly uplynuly již dva měsíce, co starec vrhnul se s pavlače dolů, právě v čas polední; sluha byl odešel za nějakou záležitostí, a nepozoroval v posledních dnech žádného zvláštního rozčilení na pánu svém, aby mohl očekávati něco tak smutného. Pod pavlačí asi deset metrů hluboko jsou balvany, od kterých věčně odrážejí se vlny mořské. Nešťastník padnul tam na hlavu, i byl okamžitě mrtev. Tělo zůstalo na místě ležeti, až se dostavila komise z Kareje, aby zjistila způsob smrti. Druhého dne odnesli jej nádenníci a jakožto samovraha zahrabali ho do země na odlehlém místě beze všech obřadů církevních. Věrný sluha doložil k tomu svůj úsudek: „Za živa se ho báli, po smrti se mu za to pomstili.“

Takový konec vzal muž, jenž rodem svým byl povolán k lepšímu osudu. Rozbouřené vlny světského života zanesly jej do této tišiny, kdež nacházel sice úlevy, ale nenašel dokonalé pomoci. Co bylo poslední příčinou jeho samovraždy? Snad nějaká třeba nepatrná mrzutosť roznítila horkokrevnou letoru otce Konstantina, a on okamžitě vykonal, co mu v rozmrzelosti často tanulo na mysli.

* *
*

Vylíčiv dva životy ztracené, chci nyní podati obrázek rázu opačného, obrázek idylického života mnišského, jakýž na Svaté Hoře častěji se může pozorovati. Ale nelze o něm mnoho vyprávěti, právě proto, že jest to mnich a poustevník pravý, vzorný, jaký v pravdě má býti. Takový jest otec *Ilija*, Eliáš. Jest rodem Srb z jedné vesnice v uherském

Banátě. Rodiče jeho žili ve veliké zádruze. Přišel na Svatou Horu ve věku dvaceti let, jako mnoho jiných mladíků, s poutníky, aby navštívil kláštery a jestliže by se mu zde líbilo, aby se stal mnichem. O světě ví jenom tolik, co viděl doma a pak na cestě z domova k Hoře Athonské. Zde nejprve pobyl nějaký čas v klášteře Chilandarském; ale brzo znechutil se mu společenský život v klášteře, toužilť po větší samotě. Poštěstilo se mu najíti starce poustevníka, který jej k sobě přijal za poslušníka a učinil jej pak mnichem. Žili spolu přes 30 let; nyní žije otec Ilija sám skoro 20 roků. Poustevna jeho jest ve skitě sv. Anny. Když podnikám botanický výlet na vrch Athonský, bývám v ní noclehem. Poskytuje ta kelije velmi milý útulek s vyhlídkou v pravdě velkolepou, neb leží na skalnatém svahu vrchu Athonského, asi 300 metrů vysoko nad mořem. Zahradu tvoří tři škarpy, na kterýchž rostou stromy olivové, mandlovníky a smokvoně; prostřední škarpa jest nejširší a poskytla místo ku postavení poustevny i také delší záhon na pěstování zeleniny. Domek dosti úhledný sestává, jak obyčejně, ze přízemku a z patra: v patře jsou obytné světnice a kaple, přízemek obsahuje kuchyni a vedlejší místnosti. Všude viděti pořádek a čistotu, každá věc má své místo, každý kout své určení. Tu není zápachu po sušených rybách ani po kořalce nebo víně; neboť otec Ilija jest pravým postníkem: pokrmem jest jemu chléb a zelenina, nápojem voda pramenitá, kteráž nad jeho kelijí silným tokem ze skály vyráží a po dřevěných žlabech ku poustevně teče; touž vodou napájí se také celá zahrádka.

A tu přebývá otec Ilija bez mála již 50 let v práci a modlitbě. Živí se pletením mnišských čepic. V létě pracuje sedě v příjemném stínu stromu fíkového; v zimě, jeli nepohoda, česá, přede a souká vlnu v jedné dolní komoře. Otec Ilija jest muž vysoké, štíhlé postavy, jasných očí, bílého plného vousu a velmi zachovalých zubů; nestonal nikdy. Žije mezi Řeky, i jeho starec byl Řek, ale jest u nich návidén pro svou prostosrdečnosť, vlídnosť, správnosť a zdrželivosť — samé to vlastnosti, se kterými já představuji sobě dávné filosofy stoické, i staré otce církevní a všechny ty, kteří v prvních dobách křesťanských žili na poušti a stali se předchůdci a vzory nám mnichům. Otec Ilija přiučil se jazyku řeckému, ale nikdy nezapírá své národnosti: zpívali v kostele při společné bohoslužbě, podkládá slova slovanská, a Řekové mu v tom nepřekážejí. Lituje, že nenašel k sobě následníka, kterému by poustevna po jeho smrti připadla: takto vrátí se ku klášteru ve vlastnictví. Svěřil jsem se jemu, že bych milerád u něho žil, jen kdy by tam bylo větší pole ku plodné činnosti, což mne drží v klášteře; v jeho keliji, odkázán jsa na tři úzké pruhy země, musel bych se brzo přiučiti pletení čepic, a k tomu dosud nemám chuti.

Otec Ilija nečte a nezná jiných plodů literárních, než modlitby a poučné spisy některého otce církevního. Svět a jeho díla jsou mu dokonalou nicotou. V prostotě své žije životem blaženým, i jest přesvědčen, že i na zemi lze jest najíti království nebeské. Smrti se nebojí; co po ní následuje, přenechává Hospodinu. Myslí, že bude mu dáno přežiti ještě několik let v klidu a tichosti, jako dosud. Doufejme, že se mu stane po vůli.

Z cestopisu královských princů anglických.

Podává

dr. V. E. Mourek.

II. V Číně.

Číně princové zastavili se na několika místech. Připluvše z Japana dne 22. listopadu 1881 k ústí Yan-tse-kianga, navštívili Šanghaj a vykonali několikadenní výlet dovnitř země. Dne 6. prosince pluli dále na ostrov Chu-sung, odkud zase podívali se do vnitrozemí v okolí města Ning-pa; 13. prosince plavili se odtud k Amoyi, hlavnímu městu kraje Fu-kienského, a odtud dne 18. do Hongkonga, osady anglické proti ústí řeky Perlové, při které leží Kanton. I toto město s okolím si prohlednuvše opustili Čínu právě poslední den roku 1881.

Výlety do vnitrozemí konali po drahách vodních, které jsou v Číně hlavními a nejvíce užívanými cestami. Jednak samo přirozené bohatství řek větších i menších obyvatele na pohodlnou dopravu po vodě odkázalo, jednak dokonalou sítí umělých průplavů přirozené dráhy rozmnoženy jsou tak, že postačují všem potřebám, a snad jen v severních částech ohromné říše nebeské, kde jest řek méně, budou vypláceti se železnice, k jejichžto stavbě vyzývá císařský dekret, vydaný v říjnu r. 1884. Když princové byli v Číně, pouze v uhelných dolech Kaipingských bylo 6 angl. mil železné dráhy hotovo.

Nejdokonalejší umělá cesta vodní jest Veliký průplav, kterým pořízeno jest souvislé spojení mezi hlavním městem čínským Pekingem na severu a Hang-čouem na jihu. Průplav protíná obě veliké řeky, Žlutou a Yan-tse-kiang, jež prostředkují dopravu mezi západem a východem říše, a tak zboží i cestovatelé z Pekinga po vodě dostati se mohou téměř do každého většího města v zemi. Průplav má 700 mil angl. zdélí; a stavba jeho, která v severních částech země počata byla již v sedmém století a celkem dokonána jest do století čtrnáctého, byla podnikem tak velikým, neli větším, jako zbudování pověstné veliké čínské zdi. Dříve průplav neměl rovně na celém světě, a podnes v Asii není díla rukou lidských, jež by se mu mohlo rovnati. Řečiště, jehož šířku princové přirovnávají se šířkou Temže u Kewa, [1]) jest na některých místech vyhloubeno do 70′, jinde zase břehy, z vyhraněných žulových balvanů složené, vyvýšeny jsou do 20′ nad okolní kraj a mívají pak až 100′ šířky. Ze všech stran vlévají se do něho pobočky a vedlejší průplavy. Ústí jejich přepásána jsou úhlednými mosty, někdy o dvou i třech obloucích, ale obyčejně pouze o jednom. Pevné zdivo ze žuly nebo vápence pečlivě vyhraněného z obou břehů poněkud posunuto do vody; nad ním lehký, úpravný oblouk kruhovitý nebo vej-

[1]) To jest asi jako Vltava proti Chuchli.

čitý pne se do výše 40'. Všecky kameny ve klenbě jsou klínovitě přitesány. Jízdná dráha mostu z obou břehů vystupuje do výše pod úhlem 45° a na vrcholu leží veliká deska žulová, na níž obyčejně vytesáno jest kolo života. Mosty tyto všecky vypadají velmi pěkně a byly by ještě pěknější, kdy by většinou neměly pobořené okrajní zídky, jako též umělé břehy průplavů valně jsou vydrobeny a vylámány. Za deštivých nocí Číňané pod mosty se sampany (loďkami) svými vjíždějí jako pod střechu.

Ruch na průplavu tomto jest ohromný. Řady lodí a člunův ani se netrhnou. Některé z nich mají veliké plachty, které bývá viděti z veliké dálky, any vyčnívají nad krajinu, jiné zase jsou jen skrovné čluny, poháněné ku předu vesly nebo ještě prostěji tyčemi. Přes tu chvíli také mihne se kolem „rychlík", t. j. úzký člun se dvěma veslaři, který s nějakou zprávou po šesti i sedmi mílích na hodinu ujížděje, ve dne v noci nezastavuje. Úřední pošta má vyměřeno angl. 100 mil na den. Z Pekinga do Kantona počítá se 1200 mil, a rychlík takový urazí je často za 12 dní. Vládní úředníci ve službě na tuto dálku mají povoleno 90 dní.

Na vyrovnanou rozdílů výšky (na př. mezi průplavem hlavním a některou pobočkou) Číňané splavů nemají, nýbrž po plochách nakloněných úhlem asi 30° i více lodi dolů prostě spouštějí, vzhůru však vytahují silnými lany a rumpály na výši břehů zakotvenými. V noci ku práci této obtížné svítí si pochodněmi; dělníci zpívají jakousi jednotvárnou melodii, a nahá těla jejich, proti obecným temnotám ozářená červenavým světlem, vypadají prý velmi duchovitě. Že v lodích při násilné této dopravě s vrchu do vrchu všecko, co není přibito nebo jinak upevněno, sem tam přeskakuje, samo sebou zřejmo.

První výlet princové podnikli ze Šanghaje po řece Wusungu, jenž do Yan-tse-kianga se vlévá asi 6 mil (angl.) pode městem, pak částečně po Velikém průplavu až skoro po jižní konec jeho u Hang-čoua a za pět dní, jež na to vynaložili, projeli skoro 300 angl. mil kraje, který zřídka kdy navštěvován bývá Evropany, ačkoli teď cizinci všude po Číně mají zcela volný průchod.[1])

Účelem výletu byl pro jmeno lov na zvěř pernatou, ale mnoho neulovili; všichni výletníci — bylo jich s princi osm — zastřelili celkem 112 kusů. Nejvíce dostali ještě bažantů, velikých, statných ptáků se stříbrným kroužkem okolo hrdla, a krásným, nachově stří-

---

[1]) Čína nyní přístupnější jest nežli Japan. Cestovati po zemi, ano i usazovati se kdekoli cizincům bez překážky se dovoluje. Všech cizozemců v Číně jest asi půl šesta tisíce. Bydlí větším dílem v městech přístavních a dobrá polovice v Šanghaji. Asi polovice jich jsou Angličané, asi desetina Němci, sotva desetina Američané, asi šestnáctina Francouzi. V Šanghaji (mimo Francouze) zorganisováni jsou v neodvislou obec, která si volí své zastupitelstvo, jež stará se o bezpečnosť, osvětlení, dlažbu a kanalisaci a podobné věci ve zvláštní čtvrti města, nad níž domácí čínský řád nemá nižádného práva. Podobná čtvrť cizinská jest také v Kantoně a má tam jmeno *Šamin*. — Rozepře mezi cizinci vespolek rovnají soudy konsulární, jichž jest v Šanghaji čtrnáct; spory mezi domácími a cizinci připadají soudům smíšeným, jimž předsedá úředník čínský a přisedají zástupci konsulátů.

brným leskem peří po hřbetě. Něco také zastřelili křepelek a divokých holubů. Zajíce a malého srnčí sice něco viděli, ale nic nezastřelili. Honebních zákonů v Číně není, honí každý kdo umí a může. Naši střelci neměli loveckých psů a málo kdy jim přišla rána na méně nežli 60 kroků. Také bylo těžko střileti, poněvadž všude hemžilo se Číňanů, kteří bystře slídili po zvěři postřelené, aby ji po odchodu střelců vystopovali a sebrali. Jednoho při tom také v skutku postřelil třemi broky právě doktor společnosti; ale že nevnikly hluboko, vyndal je starým nožem a raněného uplatil desetníkem,[1]) tak že chlapík odešel všechen blažeností se usmívaje.

Za chatrný lov měli princové hojnou náhradu v tom, že čínský kraj i lid a život jeho poznali z mnohých zajímavých stránek. Již plavba po řece a průplavu poutala mnohými zvláštnostmi. Společnosť s ložním náčiním, ručnicemi a pokrmem i nápojem uvelebila se na čtyřech říčních lodicích neobyčejné úpravy. Měly asi 50′ délky a asi 15′ uprostřed šířky. Stěžeň zasazen byl na kloubu tak, že mohl se položiti, podjížďělali loď pod mostem nebo byla ve vleku. Přída vybíhala ostře a obsahovala prostor, ve kterém na noc schoulili se dva tři člunaři; ve dne však pokryt byl palubou, na které cestovatelé za plavby stávali nebo sedali. Nad prostřední částí lodice byla kajuta a při jejích stěnách po skládacím loži. Ve prostřed stůl se sklopnými konci, a ostatek každé místo co nejpečlivěji využitkováno. Okna měla okeničky a záclony; na stěnách bylo zrcadlo a několik obrázků, tak že všecko vypadalo příjemně a pohodlně. Za kajutou na zádi se vařilo, pročež tam byla úplná úprava kuchyňská a nad ní na pevných stojancch rozepjata střecha stanová. Na stojanech rozvěšeno bylo maso, zelenina a jiná vařiva. Na střeše kajuty dlouhatánské veslo, jehož lopata byla půldruhé stopy zšíří. Tři veslaři jím lodici poháněli, neběželali pod plachtou nebo nebylali ve vleku lodi parní. Princové oba ubytovali se na jedné takové lodici, jež jmenovala se Ariadne, ostatních šest členů po dvou rozdělili se o druhé. Na urychlenou cesty měli parníček, který lodice ostatní vlekl za sebou přiřaděné a spoutané po dvou vespolek. K obědu scházívali se všickni na lodi jedné, ačkoli když všech osm sedlo ke stolu, vyplnili kajutu tak, že mísy a talíře musili podávati dveřmi ven i do vnitř. Plavbu konali nejvíce v noci, ve dne meškali na březích na lovu. — První noc se jim plavba valně nedařila. Lodice vrážely v úzkém plavišti nejen bokem o břehy, ale zhusta také dnem zavazovaly o bambusové kolí, které Číňané v řece mají zřízené na ryby. Pak byla vždy nucená zastávka, a čínští plavci, jichžto na všech čtyřech lodích bylo 44, jeden přes druhého radil, co dělati, aby se loď vybavila. A že rady jejich obyčejně šly různo a náčelníka patrně neměli, vznikal z toho babylonský křik, jejž množili ještě rybáři, jimž

---

[1]) Jediný čínský peníz domácí nyní běžný jest *tsien* čili *kaš*. Kaše jsou penízky měděné, tenké, okrouhlé asi o $^3/_4$″ průměru, a uprostřed mají proraženou čtverrohou díru, aby se mohly navlékati na provázek. Jsou náramně sešlé ceny. Za anglický penny (4—5 kr. našich) jest jich 24, a za desetník tedy jest už plná kapsa peněz; skromný Číňan také tolik si jich váží.

takto mimodék se sahalo na majetek. Poněkud lépe dařilo se teprve, když lodi sestavili v jednu řadu.

Ve dne prohlíželi si pak důkladněji rybářské zařízení, které je v noci zdržovalo. Na některých místech byly to hotové jezy na příč přes řeku; na jiných zase při březích byly upraveny labyrinty z kolí, do kterých si rybáři ryby naháněji a je tam i chovají, zejmena v době tření. Není prý dokonalejších rybářů nad Číňany. Do sítí vhánějí ryby vodu mrskajíce nebo v ní šplýchajíce; nebo potápěči noří se do vody a pod ní hole srážejíce dělají lomoz za týmž účelem; nebo zalézajíli ryby poděšené do bahna, prsty u nohou je vytahují a chytají. Cokoli ve vodě žije, sbírají Číňané a jedí, úhoře, vodní hady, raky, sepie, žraloky, zkrátka všecko.

Druhý den odpoledne princové potkali řadu člunů s kormorány, vycvičenými na lov ryb. Byli právě po krmení a seděli pořádajíce svůj černý, pernatý šat, nebo lenivě pleskajíce křídly s krky nataženými: jiní seděli řadou na okraji člunu, hlavy majíce schované pod křídly. Rybáři s nimi dojíždějí kus cesty po průplavu nebo po řece proti vodě, pak vracejí se zvolna domů a chytají ryby. Na jednom člunu mají zásobu bílých knedlíků rýžových. Kormorán, který svému pánu přinese rybu, dostane takový knedlík odměnou. Jediný rybář postačí dvanácti i více kormoránům, a byť jich bylo na sta na vodě, každý zná svého pána. Obyčejně mívají konopný obojek na krku, aby ryb chycených nemohli polknouti. Chytíli který rybu větší, nežli by sám unesl, přispěje mu jiný na pomoc a společně oba ji dopraví na loď. Doma krmí je pokrutinami bobími a sekanými rybami. Párek kormoránů platí se 10—15 zlatými. Ve třetím roce samička snáší vejce, které rybáři obyčejně dávají vyseděti od slepice, a mláďata krmí úhoří krví a rybí sekaninou. V letních měsících ryb nechytají.

Druhou noc zase šroub parníčku obalil se řasami ode dna řeky, a s velikým křikem plavců hlásáno jest, že nemohou dále. Když však jim oznámeno, nemůželi parníček dále, že oni musí veslovati, odpoutali lodi od vlečného lana a veslovali, čímž loď každá rozkolébala se pěkně souběžně s každým rozmachem vrzajícího vesla na zádi. Ale parníček brzy šroub si vybavil a zase vzal je do vleku za nového brebentění a hulákání plavců. — Téže noci vepluli také do Velkého průplavu. Při ústí stráže bubnujíce na buben dávaly jim znamení, aby se zastavili. Je tam totiž mýto a ze všeho zboží na průplavě skládá se nějaký poplatek. Ale cestující ho neplatí, a tak po některých křiklavých výkladech princové pluli dále. Podobně vedlo se jim i ostatní čas, tak že se vyspali velmi málo. Ale nelitují toho, poněvadž den jim vždycky podal náhrady za útrapy noční.

Po vší cestě výprava jejich, jakož pochopitelno, byla předmětem všeobecné zvědavosti a všude lidé hrnuli se ku břehům na ně se dívat. Po nábřežích, z oken domků vesnických, ale nejvíce na vrcholku mostů diváci tlačili se, všickni oblečeni jsouce v tmavomodrý šat, muži, ženy, děti s copánky,[1]) všickni plni dychtivosti, ale také bodré, bezstarostné

---

[1]) Jen v kraji Fu-kienském Číňané copy zakrývají turbanem, a sice proto, že oni poslední podlehli tatarským podmanitelům, kteří je přinutili, aby si splétali vlasy v cop na znamení poroby. Princové praví, že Číňané

veselosti. Na večer po práci přicházeli se dívat a vyseděli — starší mužští kouříce z dýmek s malinkou hlavičkou jako v Japaně — třebas hodinu, prohlížejíce si cizince, a jakožto výsledek svého obdivu proslovili nějakou všední poznámku o knoflících neb obuvi jejich. Zvláště kůže obuvi se jim líbila, poněvadž čínské kůže jsou velmi špatné. Někteří z nich, zejmena při Velikém průplavu, Evropana vůbec ještě neviděli, ale prozrazovali celkem, že jest jim zcela lhostejno, kdo se potuluje po jejich kraji. Cizinec také v největších zástupech jejich pomeškati může bez jakéhokoli osobního nebezpečenství. Jen málokde dovolovali si poznámky humoristické, ještě řidčeji neslušné.

Všude bylo viděti známky jejich neúmorné pracovitosti, jejich spokojenosti málem, ale také jejich — špíny. Vesnice při vodní dráze ostatně ukazovaly patrné známky poslední revoluce, [1]) která zničila bývalý blahobyt, jehož stopy také všude bylo znáti. Nábřeží aspoň bývala pěkně žulou vyzděna a v nich asi každých dvacet kroků široké kamenné schody až ke hladině vody. Budovy při nábřeží měly přízemky za podloubím, na mnohých místech byly čajovny s vyčnívajícími nad vodu verandami, v oknech leckde byly květiny. Každý dům oddělen byl od sousedního vysokou a silnou zdí, v každém dole za loubím byl krám a nad ním v prvním patře příbytky. Střechy z tašek měly dva okapy, jeden nad krámem, druhý nad patrem. Komínů viděti nebylo, ale konce slemen byly poněkud ohnuty vzhůru jako rypák nosorožce. V průčelích domů visely štíty s nápisy velikých liter. Porůznu rozeznávati bylo modlitebnu podle vyřezávaných draků na střeše. Pěkného prolamovaného díla i na stodolách a vedlejších budovách zbytky byly všude. Ale všecko vypadalo schátrale: mnoho domů bylo rozvalených, se střechami strhanými. Málokdy jen ukázala se dědina zachovanější, obklopená starou, zčernalou a omšenou zdí. Vesnice od vodní dráhy vzdálenější byly ještě bídnější, chatrče v nich zhusta jen jako baráky a větším dílem velmi špinavé; jen zřídka naskytl se statek pěknější. Ale všude hojnosť dětí zamazaných a patrně blažených, množství psů, kohoutův a slepic, a do dálky vyzníval štěkot, kokrhání, vrkání, křik dětí a zmatený hluk hovoru právě jako v okolí vesnic evropských.

Kraj po obou stranách vodní dráhy vypadal velmi úrodný a vzdělán

bez copu vypadají mnohem lépe než obyčejní s copem. Za starodávna nosívali vlasy dlouhé, volně rozpuštěné a zakládajíce si na lesklé jejich černé barvě, nazývali se „plemenem černovlasým." Teprve r. 1627 po Kr. Mandžurští vybojníci vnutili jim svou úpravu hlavy. — Dělníkům cop při práci leckdy překáží, pročež jej sobě obyčejně ovíjejí kolem hlavy.

[1]) Čína ode dávna byla domovem různých odbojů, tajných spolkův a mocných loupežníků. V době dvanácti set let již patnáct rodů panovnických se vystřídalo. Roku 1653 ve vnitrozemí bylo osm různých odbojných armád, z nichž každá měla svého vůdce a každá svou nezkrotnou chtivosť plenu a drancování. Na březích Číny vždycky hojně bylo mořských loupežníků. Ano i na průplavu princové potkali zástup úzkých lodic policejních ze hlazeného, hnědého dřeva, všecky plné zbraně, některé i s malým dělem na přídě Úkolem jejich jest přejížděti po řekách a průplavech a zabraňovati loupežím. Mívají po 40—50 veslařích a přeplují 12—14 angl. mil za hodinu. — Spolčovati se k výdatnější práci a těžení jest u Číňanů velmi oblíbeno; mají spolky i na loupež a na ochranu od loupežníků, vůbec na všecko.

byl nad míru pečlivě. Pozemky na čínském venkově rozděleny jsou v malé državnosti, na kterých houževnatě lpí vlastníci jejich. Nejstarší syn po otci statek dědí, ale mladší bratři mohou zůstati na něm s rodinami svými a odkázati podíl svůj dětem, nebo se o něj vyrovnati na penězích. Dcery nikdy nedědí. Venkované jsou všickni více zahradníci než rolníci, a to nejen pro skrovný rozsah pozemků, než i proto, jak je vzdělávají. Nářadí, zdá se, že mají málo; hlavním kusem jest veliká, dřevěná, na konci kovaná motyka, pak nějaký rýč a lopata. Pluh a brány také sice mají a užívají jich na polích rýžových, potahem majíce voly. Větším dílem však pole jsou vzdělávána jen rukou, a podle toho vypadají. Princové chodíce přes ně na honbě nepozorovali ani nejmenší stopy plevele, a nejen kaménku, ale ani nejmenší hroudy nepostřehli, tak pečlivě byla vypleta a zkypřena. Meze jsou poněkud vyvýšeny a stezky polní velmi úzký, aby se půdy ušetřilo.

Nejvíce se pěstují boby a rýže, a Číňan na obojí nelituje péče. Bob každý sází se zvláště. Rýže nejprve máčí se ve vodě a když začíná bobtnati, naseje se hustě na menší záhon, politý tekutou mrvou. Když vyrazí asi do šesti palců výše, přesazuje se zase každá rostlina o sobě na pole zatopené a proměněné v bahno. Dělník sazenice drže v ruce zvolna kráčí kalem a co krok pět šest jich zasadí do důlku, jež udělá rukou druhou. Takto rýže pak již roste bez další práce a výtěžek dává as desateronásobný.

O mrvu jest dosti veliká nouze, protože jest málo dobytka. Jeden dva voli, dvě tři kozy, prasnice na plemeno, houf dlouhonohých slepic a hejno kachen a hus, jsouli kde na statku, jsou již znamením zámožnosti u sedláka, který uživí sto dělníků. Proto mrvu třeba nahrazovati jinak, a odtud to, že výkaly lidské sbírají se velmi pečlivě ve džberech, jež princové viděli nejednou ve vsích pod záchody rozestavěné pohotově pro mimojdoucí, nebo kterak je rolníci po mezích na tyči přes rameno po dvou zavěšené roznášeli. Větší množství rozváží se po síti průplavů ve zvláštních člunech. Princové nezapomněli podotknouti, že pro ušetření čichu pečlivě hleděli držeti se za větrem od těchto schránek na voňavky. S mrvou takto sebranou hospodaří se velmi opatrně: nezaorává se, nýbrž rozředěná do každého důlku rýžového se nalévá. Zaplaviti pole v čas potřeby jest snadno při množství průplavů, jimiž kraj jest protkán na všecky strany. Na místa vyšší Číňané zdvihají vodu kolem, jež někdy táhne vůl; ale princové také viděli dělníka, který zcela jednoduše vodu z nižší nádržky nabíral vědrem a do vyšší vyléval.

Mimo rýži skoro každý menší sedlák pěstuje také bavlnu, hedvábí a čaj. Křoviny morušové pro bource hedvábníka mívají na hromádkách kalu vybraného z řek a průplavů. Čajovník pěstují obyčejně na svazích pahorků nad polnostmi rýžovými. Málo jest větších sadů čajových; větším dílem pěstuje se jen po skrovnu. Semena sejí se jako rýže nejprve na záhony, a když rostliny vyženou do výše asi jedné stopy nebo více, rozsazují se do řad asi 4 stopy od sebe. Listí začíná se česati, když keř jest tříletý: v sedmém roce dospívá úplně a při náležité péči vydrží i dvacet let. Jediný keř až i libru čaje vydati může, ale průměrná žeň činí jen asi třetinu libry s keře. Třikrát

za léto se česá, první a nejlepší čaj okolo polovice dubna, druhý počátkem května, třetí okolo polovice července. Jeden člověk načesá denně 13 liber listí, mzda jeho činí asi 15 krejcarů. Přirozený čaj nejchutnější a nejvonnější, z listův a pukův větví, sčesaný před prvními dešti, Číňané uschovávají si pro sebe; však jen bohatší třídy mohou si ho popřáti, poněvadž jest velmi drahý. Ostatní sčesané listí se přebírá, přebrané prostírá na lísky bambusové a suší na vzduchu, pak se zvolna mne a válí, až začínají se ukazovati na něm červené skvrny. Od této práce čaj nazývá se kung-fu, t. j. dělaný a odtud jest jmeno kongo. Pak se listí béře po hrstech a sype se na rozpálenou desku železnou, až každý lístek se svine, načež válí se válkem na bambusovém stole, aby se vytlačila olejovitá šťáva. Po té čaj nanovo na lískách se suší na vzduchu, a někdy ještě nad řeřavým uhlím dřevěným se dosušuje. Zelený čaj jest ten, který se sušil rychleji nežli černý, a obsahuje více látek původních; ale lacinější druhy mívají barvu strojenou. Číňané sami čaj jmenují „ča," a anglické „tea" (jež dříve vyslovovalo se *té*, nyní *tý)* pochází od výslovnosti obvyklé ve kraji Fu-kienském, odkud první čaj do Anglie byl přivezen.

Na jednom místě princové jeli kolem sadu, v němž Číňané na řebřících stojíce sbírali bobule stromu lojového, jenž hojně roste ve východní Číně. Stromy ovšem v listopadu neměly listí, ale byly osypány bobulkami tmavohnědé barvy. Všecky byly puklé ukazujíce bílý vnitřek, tak že strom do dálky vypadal, jako by byl osypán bílým květem. Bobulky jsou zvící malých třešní; bílá dužina pokrývá jádro a jest plna oleje, který se vypařuje a užívá za svítivo. Bobulky dávají se do otevřeného dřevěného válce s dírkovatým dnem a v něm nejprve paří se nad vařící vodou asi 10 nebo 15 minut, až změknou. Pak se hodí do kamenné stoupy a volně tepou se dřevěnými paličkami a procedí se konečně horkou sítí, čímž lojovina od jader se oddělí. Aby i hnědé slupky se odstranily, které tuku dávají vzezření špinavé, rozestře se na vrstvy slámy a lisem se vytlačí. Odtud vytéká lojovina čistá, hustá a brzy stvrdne v koláče. Svíčky z ní dělané za horka měknou, ale obyčejně se obalují vrstvou barevného vosku, do kterého se namáčejí.

Osobní potřeby venkovského Číňana jsou velmi skrovné a střídmosť jeho kromobyčejná. Proto také všude pozorovati jest známky osobní spokojenosti a klidného, ač ne příliš čistotného blahobytu. Oděv Číňanův jest udělán z tmavomodré látky bavlněné. Bavlnu pěstují si doma, ale hrubou plodinu posílají větším dílem do Anglie, kde se upřádá a utkává v látku, která zase dováží se do Číny a barví indychem. Pak z ní se hotoví šat, a sice široké pytlovité spodky, jež uvazují se kolem pasu a nad kotníky; pak halena v záhyby složená jako košile. Obuv nosí se kožená nebo slaměná, dosti úhledná a pohodlná. — Jen dvakrát denně Číňan jí: snídá o deváté, obědvá o čtvrté. Pijákem není; obyčejným nápojem jest slabý vlažný čaj bez mléka i cukru; ale nejchudší lidé se stejnou chutí pijí vlažnou vodu, klamajíce sami sebe jmenem čaje, jež jí dávají. Lihovinu vyrábějí si z vařené rýže, a pro obyčejnou potřebu také velmi slabou. [1])

---

[1]) Boháči ovšem popřávají si lahůdek vzácnějších; jedí na př. vlaštovčí hnízda z Bornea, Sumatry a Javy, dušená s holubími vejci. Princové

Při této skrovnosti potřeb, při láci práce — obyčejný dělník na venkově dostává sotva 20 kr. na den, v Pekingu vydělá si asi 2 zl. týdně — při snadném dovozu plodin na trhy po nekonečných průplavech a při ponebí v celku příznivém čínský rolník podle soudu princů má se mnohem lépe, „nežli rolnický otrok v Anglii. A vypadajíli některé příbytky Číňanů jako špinavé pelechy, jsou přece lepší, než brlohy, které všelicí statkáři v Anglii a v Irsku pokládají za dosti dobré pro své bližní a křesťany. A v Anglii také kdy pak uvidíte rolníka, aby vzdělával vlastní půdu? Kdy pak najdete rolníka, aby měl nějakou naději na vlastní majetek anebo jen ponětí o nějakém osobním právu mimo právo, za které musí se namáhavě lopotiti, právo na podíl ve veřejné almužně? . . . Vepřové maso, drůbež a zeleniny, pak ryby a krabi, kteří žijí v jeho řekách a průplavech, jsou Číňanu přirozenými lahůdkami, jimi jest spokojen, i má se lépe nežli mnohá duše ubohá u nás.“ [1])

Všude po polích princové přicházeli na *hroby*. Všechen kraj zdál se býti jediným širým hřbitovem. Některé hroby měly podobu mohyl, jinde jednoduché rakve prostě ležely na povrchu, jiné byly pokryty listím bambusovým nebo suchým zdivem. Jinde zase byly popelnice $1\frac{1}{2}$ stopy zvýší, a asi $\frac{1}{2}$ stopy průměru se suchými kostmi. Jinde byl hrob obehnán podkovovitou zídkou asi 2′ zvýší, a na ní ještě viděti bylo stopy papírových obětí, pálených za mrtvé. Papírové haleny, kazajky, spodky, papírové domy s papírovým nábytkem, papíroví služebníci, peníze a potraviny tímto spůsobem pálí se a tak odevzdávají ku potřebě nebožtíků v neviditelném světě duchů. Později v Amoyi také přišli na hroby vytesané ve skále na pahorku, s něhož byl pěkný rozhled po moři, poněvadž Číňané myslí, že nebožtík jest spokojenější, máli pěknou vyhlídku.

Číňan obyčejně již za živa rakev sám si přichystává. Lacinější kupuje po 10—20 zlatých; ale jsou také rakve i za 4000 zl. I nejskrovnější uzavírají se neprostupně. Podobají se kmenu stromovému: prkna mají 3—4″ tloušťky, a na vrch jsou vykulacena a vyvýšena. Princové v Binghowu vešli také do truhlářského skladu, naplněného rakvemi do zásoby; byly různých barev, některé černé, fermeží natřené, jiné hnědé, jiné jen bílé; čerstvě zdělané dřevo kafrové zápachem naplňovalo všechen sklad.

Mrtvé tělo, nežli je do rakve uloží, oblékají nejlepším šatem, na nějž se rodina zmůže; do jedné ruky dají mu vějíř, do druhé modlitbičku, napsanou na papíře. Pak jej uloží do vrstvy hlíny nebo bavlny, zalejí hašeným vápnem, a víko, jež se ve drážkách na rakev navléká, ucpou tmelem tak, že pražádný zápach nevychází. Pak rakev

---

jedli je v Kantoně; byla jako rosol, ale skoro úplně bez chuti, ač jsou prý velmi živná. Pak žáby v peprné omáčce, jež prý byly velmi chutné. Dále vejce kachní, jež po 40 dní chovají se ve směsi popela, vápna, soli a aromatické vody: chuť měla prý podivnou. Ještě větší lahůdkou jsou vejce zachovaná pět set let, až jsou obrácena v perný prach. V městech čerstvé vepřové činí více nežli polovici masité stravy čínské, husy, kachny, kuřata a ryby polovici druhou.

[1]) Příkrý soud princů o poměrech rolníků ve vlasti naschvál doslovně uvádíme; ukazuje nejlépe, že nejsou pranic předpojati.

natrou fermeží a položí na pole, které nebožtík za živa vzdělával, a rok co rok synové přidávají na ně po několika lopatách prsti, kterou sypou na vrch. Po nějakém čase obloží rov cihlami, ale i potom ještě země nasypávají. Statisíce podobných mohyl pokrývá bohatou půdu ornou, a pluh se jich nikdy už nedotýká. Členové rodiny pohřbívají se na témže poli vedle sebe, a nad mohylami jejich vznikají bambusové křoviny, houště rákosí a dlouhé traviny (výborný úkryt zvěře pernaté, když je požata rýže). Potomci předků pochovaných uprostřed pozemků, jež kdysi vzdělávali, lopotí se dále, až na ně dojde řada, aby ke spánku věčnému uložili se na témže jevišti své úmorné práce.

Princové také později (na výletě z Ning-pa) potkali pohřební průvod. V čele šel člověk nesa v ruce gong, ve který chvílemi tloukl: za ním chlapec s bílým praporem, pak zase člověk s gongem. Za ním teprve rakev s nebožtíkem nesli na sochorech ven za ves na pole. Opodál za ním šla vdova opírajíc se o ženy jiné, zaplakat nad hrobem jeho. — V čele jiného průvodu pohřebního, jejž potkali v Šanghaji, šel člověk, který rozhazoval cestou papírové peníze, aby uplatil zlé duchy, kdy by snad náhodou tudy se plížili.

Číňané k otcům svým zemřelým chovají nesmírnou úctu. Princové několikrát v polích nalezli památníky zvláštního způsobu, totiž v podobě prosté brány, dvou sloupů, přes něž položeny byly příční trámy, obyčejně pěkně vyřezávané; na nich navrch pták ohniváč (fénix), symbol obrození k novému životu. Zřízeny byly od synů na počesť zemřelých otcův, ale jen se zvláštním svolením císařovým, které pokládá se za důkaz veliké přízně. Na blízku Ning-pa ve vsi Hsiaobě nalezli chrám, zasvěcený úctě předků s pěkně řezanými sochami na střeše, a pod okapem s řadou obrazů, zpodobujících lásku dětskou. Na jednom obraze hodný syn nechává se za otce svého štípati od komárů; na jiném pro otce svého z cizího sadu přináší broskve, poněvadž za rodiče i krádež a loupež lze omluviti; na jiném mladá žena otce svého, stářím zdětinělého, napájí mlékem vlastního prsu; zase na jiném starý člověk oblečen ve chlapecký oděv, aby rodičů věkem sešlých neupomínal na dlouhá léta, jež prožili, ano dětinsky poskakuje a si hraje, aby mu věřili, že jsou všickni ještě mladí; na jiném konečně zpodobeno právo rodičův i na život zplozenců: dítě spáleno ohněm, v jehož popelu najde se zlatý prach a z něho jako fénix dítě povstává k novému životu a vrací se k rodičům. — To souvisí s patriarchálnými názory o posvátnosti rodiny, které jsou základem všeho čínského života. Každému dítěti od maličkosti vštěpuje se povinnosť podřizovati se hlavě rodiny. Rodiče živí i mrtví jsou Číňanu tak posvátni, že povinen jest nejen za ně ochotně a radostně zemříti, nýbrž i všecko jiné za ně obětovati. Také každá pocta, které dosáhne, vykládá se na počesť rodičů, což zajisté jest mnohem rozumnější, nežli obraceti zásluhy otcovy ve prospěch a česť synovu.

Povaha Číňanů vůbec vyznačena jest četnějšími vlastnostmi dobrými nežli nepěknými, a říkáli se o Japancích, že z počátku činí dojem dobrý, který znenáhla mění se v odpor, jest s Číňany naopak: první dojem nebývá příznivý, ano říkává se, že první a nejmocnější dojem v Číně dělají zloději, taškáři, humbug, špína a smrad, a to ze-

jmena v městech, kde v uzoučkých uličkách skutečně všude uráží nečistota, odporné zápachy, hemžení obyvatelstva jako hmyzu dotíravého; ale čím podrobněji kdo seznává neúmornou Číňanovu pracovitosť, střídmosť, spokojenosť málem a jiné stránky dobré, tím určitěji opravuje svůj úsudek o něm. Klidná vytrvalosť vštěpuje se dětem již od útlých let a mimo ni potřeba a krása spořádaného života. Proto také nejpřednější dobrá vlastnosť, kterou Číňan jednotlivě a národ souborem vyniká, jest zarytá jakási, umíněná, nepovolující vytrvalosť, která jeví se přerozmanitými spůsoby a která konečně také přemáhá všecky překážky.

Nepěkné stránky *měst* princové poznali v Šanghaji, v Ning-pu a hlavně v Kantoně. Ulice jsou uzoučké; málokterá jest širší desíti, dvanácti stop, větším dílem nemají ani osm stop zšíří. Povozů v nich ovšem není, ale lidu jako mravenců: nosiči, kteří břemena mají zavěšena na bambusových holích přes ramena, nosítka pro dopravu osob a zástupy chvátajících chodců. Dva vedle sebe jedním směrem jíti nemohou: princové se svou společností musívali choditi husí řadou a ještě do nich ze všech stran vráženo. Před veřejnými jídelnami je shon ještě větší, poněvadž tisícové oběd a všecka jídla odbývají stojíce nebo odpočívajíce pod širým nebem. Protože střechy domů nahoře skoro se přes ulici dotýkají a kde nedotýkají, bambusové rohožky a jiné látky zhusta horem jsou rozestřeny, jest všude dostatek stínu a úkrytu, ale zároveň také přerušeno větrání, a ježto není stok a všecky odpadky metaři odnášejí otevřené po ulici, šíří se odporný puch, který všude čich uráží. Dláždění skládá se z desek kamenných, kladených na příč ulice a kromě před krámy řeznickými jest dosti čisto. Ulice ostatně rozvětvují se v hotový labyrint a z každé zdá se, že odbočuje dvacet jiných, úplně stejných. Nad hlavami chodců do ulic vyčnívají na příč zavěšené rumělkou natřené tabule 10′ i 15′ zvýší, na nichžto zlatým písmem po obou stranách napsána jsou jmena obchodníkův a zboží, které prodávají, nebo i chlubná slova jako: „Hlemýždi dušení s nudlemi, posypané drobně rozsekanou uzeninou,“ „Slavná vína zámořská“ (obyčejně však doma dělaná!) „Pilulky dělané z celého jelena, zabitého čistotně a naschvál ve šťastný den.“ Tabule tyto, přehledneli se jich celá řada po délce ulice, poskytují pohled pestrý a malebný. Inseráty v novinách jsou sice v Číně také obvyklé, ale neuznávají se zcela za patřičné; ponechávají se hlavně lékárníkům, kteří dryáčně slibují, že vyléčí všecky možné nemoci v době nepochopitelně krátké, pak jídelnám, hostincům, divadlům, hadačům. Veřejné čajovny jsou skoro v každé ulici a veřejné zahradě — jako prý v Německu pivnice — a chodí do nich nejen lidé žízniví, nýbrž také kdo s někým nějakou půlhodinku klidně chce si pohovořiti pro zábavu nebo též v záležitostech obchodních. Ze všech domův a krámů platí se čtvrtletně, a pronajímají se na krátké lhůty. Pěknější krám do roka stojí v Kantoně 30—80 liber šterl.

Prostředky pro osobní dopravu v městech čínských jsou trojí: nosítka, trakaře a čluny. Nosítka zase jsou dvojí: prostá, nekrytá, skládající se ze dvou sochorů bambusových, mezi nimiž jest sedačka s opěradlem a pod nohy zvláště zavěšené stupátko. Nosiči jsou buď

dva, kteří konce sochorů přímo kladou si na ramena, nebo čtyři: dva v předu, dva v zadu, kteří pak konce sochorů popruhem zavěšují na sochor třetí, jejž kladou si na ramena šikmo, t. j. předák na pravé, zadák na levé rameno nebo naopak. -- Druhý spůsob nosítek jest težší a má nad sedačkou střechu (jako kočár); ale jsou vyhrazena vyšším stavům, obyčejní lidé jich užívati nesmějí. Princové je shledali méně pohodlnými, poněvadž se musí seděti v nich schouleně. — Trakaře jsou obvyklé nejvíce v Šanghaji a okolí, méně jinde v Číně. Mají jediné velké střední kolo, které zakryto jest sedačkami na obě dvě strany. Kdo se veze, drží se rukou opěradla sedačky, jednu nohu má nahoře na stupátku, druhá houpá se stranou v jakémsi třmeni z provazu. Sedíli jen jedna osoba, musí se trakař pro udržení rovnováhy nakloniti k jedné straně, a tak s ním jedou. Trakaře tyto třesou ještě méně nežli jinrikiše. — Čluny přívozné mají obyčejně nad sedačkou pro hosti — jen na dva jest místa — stříšku z tenkých prkének a po dvou veslech: jedním člunař vesluje nohou, druhým rukama. Na některých těchto člunech čili sampanech všecka rodina majetníkova stále bydlí.

Z nejobyčejnějších špatných návyků čínských jest kouření *opia.* Prostřední kuřák prokouří denně asi padesát krejcarů, kouříli nejlepší opium indské: spokojíli se výrobkem domácím, asi polovičku. Obyčejně míchají obojí, kousek opia asi zvící hrachu položí do dýmky, zahřejí nad lampou a kouř z něho vdychují. Dýmky mají rozličné: kovové, porculánové, prostě hliněné, a troubele k nim podle ceny hlavičky buď bambusové nebo kostěné anebo měděné. — Princové kouření opia omlouvají ukazujíce k tomu, že jest veliký rozdíl opium jísti a píti, co prý rozhodně jest škodlivé, ale také jen u málo lidí obvyklé, a je kouřiti, co člověku neuškodí, pokud děje se mírně. Aspoň prý kuřáci jsou tak čilí a bystří v obchodu a živnostech a tak dlouho bývají živi jako nekuřáci, a skoro prý jsou bezpečnější od některých nemocí nakažlivých. Jen nejnižší proletářstvo velikých měst prý způsobilo opiu špatnou pověsť, neboť marnotratníci, pijáci a vůbec lidé mravně spustlí oddávají se kouření výstředně a pak všecky neřesti jejich svádějí se na opium, kdežto prý daleko větším právem neřesti britského lidu svésti by se mohly na — pivo. Přidávají také důvod ten, že nějakého dráždidla by většina lidu bez toho jistě užívala, a kouření opia že Číňany úplně odvrátilo od lihovin, jejichžto nestřídmé pití mnohem prý jest škodlivější nežli opium.

Nezcela srovnává se s touto argumentací počet kuřáků, jehož se dohadují podle dovozu opia z Indie: ze tří set milionův obyvatelstva čínské říše podle toho nemůže prý býti více nežli tři miliony kuřáků zavyklých a tolikéž asi jen příležitostných, a z těch asi pouze jeden milion kouří opium indské, které je dvakráte dražší nežli domácí.

Ještě více proti rozumování princů mluví skutek, že úřadové čínští vším úsilím pracují proti kouření opia, trestajíce výstřední kuřáky pokutami peněžitými, vězením, mučením, ano i smrtí; a všemožně vzpírají se proti dovozu opia jakožto látky obecně škodlivé. Že úsilí toto není bez výsledku, princové uznávají sami prohlašujíce, že dovozný obchod tento, jehož volnosť Angličané vynutili smlouvou Tientsinskou r. 1868, jest ztracen, jakkoli clo z něho Číňanům vynášelo do nedávna

více nežli dva miliony liber št., kdežto poplatky z domácího opia nevynesly ani polovičku.

Však Číňané mimo obecnou škodlivosť opia mají ještě jinak proč vzpírati se jeho dovozu. Jednak pokládají jej za pokoření, poněvadž povolen býti musil následkem porážky ve válce; jednak, a to hlavně, říkají, že za opium patnáct milionů liber šterl. do roka vydá se do ciziny a nic skutečně a stále cenného se za ně do země nepřiveze; peníze tyto všecky rozplývají se v dým! Pak houževně hospodářskému a vlasteneckému Číňanu vůbec zdá se mrzkostí vydávati peníze do ciziny; myslí sobě, kdy by se to nezastavilo, že vlastní země propadne zkáze. Proto nedovedouli kouření opia zameziti, aspoň jak mohou překážejí dovozu a podporují domácí výrobu jeho.

(Dokončení.)

Nález Tell-el-Amarnský.

Podává

dr. J. V. Prášek.

Čtihodná půda staroslavného Egypta novou zjednala si zásluhu o vědění lidské, nový poskytla příspěvek ku poznání dávno minulých dob, jež do nedávna sotva tisíceletími bylo lze odměřovati. V Tell-el-Amarně, ve Střední zemi Ptolemaiovcův a Římanů, na místě, k němuž pojí se vzpomínky prvé v dějinách známé náboženské reformace, zastal slavný anglický archeolog a historik, profesor klasické filologie na universitě Oxfordské pan A. H. Sayce, z jara roku letošního nález svrchovaně důležitý, ne tak množstvím předmětů, z nichž se skládá, jako významem svým, ježto podává doposud želaný klíč ke spletitým poměrům dějinným a národopisným uprostřed druhého tisíciletí před Kristem. Pragmatická historie lidstva posunuta jest nálezem tímto o několik století do minulosti, a prvé jasné světlo padá z výkopů Tell-el-Amarnských na mezinárodní poměry, jež v živosti sotva pochopitelné za dob, které tradicionálný synchronism v současnosť klade se starozákonnými patriarchy, rozbujely se mezi Přední Asií a prastarým kulturním státem na Nilu.

V letošním srpnovém sešitě znamenitého anglického měsíčníku The Contemporary Review [1]) uveřejňuje p. Sayce prvou zprávu o nálezu svém, jejž v pravdě nazývá „the great event of the season, so far as Oriental History is concerned," t. j. velikou udalostí doby, pokud se týče východních dějin ve starověku. Nález sám přihodil se ve zříceninách, nyní *Tell-el-Amarna* zvaných, které jsou zůstatkem efémerního někdy královského sídla, zvaného *Achu-en-aten*, t. j. „dům východu a západu slunce". Město toto založil farao XVIII. dynastie

[1]) S nadpisem: Recent Oriental Diocovery, str. 299–303.

Amenhotep IV., jenž upozadiv složitou bohoctu boha Amuna a Thébské jeho družiny, jal se s úsilím neobyčejným zaváděti úctu zářivého slunce. Horlivosť jeho neznala mezí. Poněvadž mocní kněžští sborové v Thébách s důrazem opírali se novotám, přenesl reformující král sídlo své severněji, založil nové skvělé veleměsto, které ozdobil hojnými děly uměleckými, nařídil všem svým poddaným, aby klaněli se a oběti přinášeli božstvu nově přijatému, ba dočista zaměnil i jmeno své, jehož první čásť činilo jmeno Thébského božství a přezval se „Chu-en-aten."

Dochované zprávy pomníkové zdály se nasvědčovati, že Chu-en-aten mocně prováděl své záměry. Vláda jeho měla delší trvání, čehož důkazem jsou především zbytky hlavního jeho města. Nebo zajisté bylo potřebí delší doby ke zbudování a vyozdobení královského sídla, jehož chudičké trosky ještě dnes pokrývají plochu několika čtvercových kilometrů. Jinak jsme posud ovšem jen nedostatečně byli spraveni o událostech z doby panství jeho. Z nápisů vročených poslední dán jest 8. dne měsíce Mechira XII. roku královského, z čehož ovšem nelze souditi, že by vláda jeho nebyla trvala déle dvanácti let, neboť nápisů nevročených, které bezpečně odnášejí se k jeho kralování, jest mnohem více. Z politických dějin doby Chu-en-atenovy byly dotud známy toliko dva údaje. Výše zmíněný nápis ze XII. roku králova vypovídá, že různí vládcové syrští a nubští jemu poplatek přinášeli, z jiných pak nápisů a relievů dovídáme se, že panství královo mezi Nuby a v Přední Asii daleko bylo rozšířeno, ač určitých hranic nebylo dosud lze ustanoviti. Po něm následoval v panství manžel nejstarší ze sedmi dcer jeho, jmenem *Aï*, jenž ještě přidržoval se učení nového, avšak již nepronásledoval sluhův Amunových. Avšak svat a nástupce jeho Tut-ânch-amen, jakož již dosvědčuje jmeno samo, chovajíc v sobě jmeno boha Amuna, navrátil se k bohoslužbě předků, načež úcta slunce (= aten, s čímž nepochybně souvisí hebr. Adonai) zůstala omezena toliko na Heliopolis. Sídelní město Chuenatenovo opuštěno, částečně i pobořeno, a jmeno „kacířského" krále pečlivě z památek jeho vydlabáváno.

Na zajímavou tuto episodu vrhá nové světlo nález Saycem oznámený. Mezi troskami někdejšího hlavního města Chu-en-atenova objevili roku letošního Fellahové velikou sbírku malých desk jílových, popsaných písmem klínovým běžného spůsobu babylonského; text rovněž byl psán jazykem babylonským. Sayce nahodil se k nálezu, meškaje právě s dr. Schliemannem na půdě egyptské, a seznal ihned, že nález v sobě obsahuje po výtce dopisy a úřední relace zemských správcův a poplatných králův asijských, posílané králům Amenhotepu III. a synu jeho Amenhotepu IV. Sayce shledal zprávy, pocházející od poplatných panovníků ze Syrie, Palestíny, Mesopotamie i Babylonie, pohříchu však doposud neudal, jak klínové texty oba egyptské faraony nazývají. Zvláště zajímavo bude seznati, jak nazývají Chu-en-atena. Kněžští jeho protivníci nazývali jej důsledně Amenhotepem IV., kdežto v úředních nápisích a ve zprávách pochozích z kruhů dvorských uvodí se vždy svým jmenem přijatým. Obě jmena nevyskytují se současně nikdež, a tak z počátku byli faraonové Amenhotep IV. a Chu-en-aten rozlišováni, až teprve

Lepsius totožnosť jejich bezpečně stanovil. Zajisté tedy dsky objevené podají žádoucích příspěvků k otázce jmena jeho.

Mezi četnými dskami, popsanými písmem klínovým, vyskytla se i jedna, psaná egyptským písmem hieratickým. Z ní dovídáme se, že byla veškera sbírka listin těchto z Théb do nového města Chu-en-atenova přenesena, spolu i s jinými částmi archivu královského. Z toho jest patrno, že Chu-en-aten spůsobem rozhodným opověděl boj Thébám a božstvům jejich. Dřívější hlavní město, svědek slávy XII. i XVIII. dynastie, Amenemhatův, Usertesenův i Amenhotepů, bylo rázem zbaveno přednosti své, i náboženské i politické, a s králem a bohoctou jeho stěhovali se všichni úřadové říšští do nové metropole.

Zvláště důležity jsou zprávy, jichž podávají dsky Tell-el-Amarnské o spůsobu, jejž faraonové zaváděli ve správě zemí dobytých. Tu však opět třeba, abychom poohledli se po rozsahu říše jejich za XVIII. dynastie, poněvadž ve příčině této nejasnosť dosavadních hieroglyfských zpráv otvírala dosud širé pole různým náhledům. Zprávy naše zakládají se výhradně na údajích hieroglyfských, hlavně pak na bulletinech vítězných králů, které vryty jsou do stěn nádherných chrámův a paláců v Thébách. Avšak zprávy ty, zvláště pokud se týče jmen zemí dobytých, jsou velmi nejasny; my zajisté uvykli jsme nazývati jednotlivé země v sousedství egyptském jmeny za hellenistických a římských dob běžnými, ve zprávách však těchto naskytují se názvy, kterých již neznala doba velikých proroků starozákonných. Tím ovšem výklad zpráv těch velice jest stížen a jest zcela přirozeno, že jednotliví badatelé dospěli přesně vědeckým pochodem k výsledkům naprosto různým.

Nejnověji E. Meyer ve svých dějinách egyptských ustanovil celkem střední tok řeky Eufratu za severovýchodní hranici říše egyptské v dobách XVIII. dynastie, při čemž i severní Syrii pokusil se z výbojův egyptských vyloučiti. Nález Tell-el-Amarnský dává naproti tomu pravdu starším interpretům, kteří tvrdili, že říše Thutmesa III. a syna jeho Amenhotepa II. až do Assyrie i Babylonie se rozkládala, na severu pak že zabírala některá přímoří maloasijská. V seznamu podrobených i poplatných krajin, jejž ze stěn velechrámu Karnackého uveřejnil Jindřich Brugsch, jmenují se krajiny Naharaina, Cheta, Assur, Singara, Tunep, Limanon, Asebi, Zahi a Ruthen. Z těch určitě zařaděny jsou Naharaina nad středním Eufratem (Aram Naharain v bibli), zabírající západní část Mesopotamie, Cheta v severní Syrii a v Kilikii, Tunep, Limanon a Ruthen ve střední Syrii a Foinikii, Zahi v jižní Syrii, Asebi pak jest jmeno ostrova Kypra. Zbývají toliko jmena Assur a Singar.

Obě tyto krajiny nejsnáze dle jmena bylo by hledati v Assyrii a ve východní Mesopotamii, avšak proti tomu vyslovovali se skeptičtí hlasové, různé důvody pro zamítavé tvrzení svá přivádějíce. Někteří ovšem i přes to přestávali na podrobnosti jmen; v též zemi Assur, jejíž král Thutmesu III. a nástupcům jeho odváděl poplatek z plodin země své (zvláště vzácný lazur, jenž se vyskytuje v horách Zagroských), bylo sídelní město „Dema-n-Ni“, t. j. „město Ni“. Proti tomuto městu podnikl Thutmes III. osmou svoji výpravu, a z dalšího líčení jeho jde na jevo, že městem Ni srozumívá se veliké město, bohaté a rozložité,

pevnými hradbami obezděné a položené při veliké řece. Kdož by při tom nepomněl Niniva?

Nuže, Tell-el-Amarnský nález odzbrojil nejen skeptiky, nýbrž překonává i výklady nejsmělejších optimistů, nebo mezi poplatnými králi, kteří zasílali faraonům povinné zprávy, nalezl se i známý babylonský král *Burnaburiâš* z dynastie Kossajské, o němž dochovalo se více současných zpráv klínových. Ovšem dle všech těch zpráv zdálo by se, že byl Barnaburiâš mocným vládcem, jenž z Babylonie i do okolních končin, zejmena i do přilehlých končin elamských a chaldejských, vládu vykonával. Že by byl závislým na říši egyptské, jest údaj zcela nový a srovnán jsa se zprávami klínovými, i svrchovaně zajímavý. Srovnejmež dosavadní vědomosti o králi tom, čerpané z domácích zpráv klínových. Klínová chronika babylonská, kterou r. 1887 uveřejnili částečně Winkler a správněji Pinches, [1]) právě na místě tom jest porouchána, kde očekávati jest jména králů dynastie Kossajské; avšak mezera 15 jmen, v nichž bezpečně obsažen byl Burnaburiâš, vyplňuje v dotčené chronice dobu mezi lety 1663—1319 př. Kr. Poněvadž dle jiných zpráv, jichž důkladný rozbor podal Fr. Delitzsch,[2]) zaujímal Burnaburiâš v mezeře místo jedenácté a byl souvěkovcem assyrského krále Puzur-Ašûra, chronologicky přibližně zařaděného, dlužno kralování jeho klásti okolo r. 1420 př. Kr. O jeho činech podává obšírnější zprávu vzácná chronika assyrsko-babylonská, zvaná *chronikou synchronistickou*, která jest posud nejstarším známým pokusem historiografickým.[3]) Řádek 5—7 této chroniky vypravuje, že Burnaburiâš, král země Kar-Duniaš, čímž srozumívá se Babylon a okolí jeho, žil v dobré shodě se současným králem assyrským Puzur-Ašûrem i synem jeho Ašuruballitem; dceru tohoto pojal dokonce za manželku, i zplodil s ní syna, jenž se jmenem Karachardaš nastoupil na trůn. Avšak Kossajští vojínové, pokládajíce se za rozhodující živel v Babyloně, vzbouřili se proti mladému králi. Vůdce jejich Nazibugaš krále zavraždil a sám se na stolec královský posadil. Tu tesť zavražděného, assyrský král Ašuruballit, vpadl do Babylonie, svrhl a zahubil samozvance a nastolil druhého syna Burnaburiâšova, jmenem Kurigalzu.

Z těchto zpráv projevuje se, že v době, kdy Burnaburiâš spravoval říši babylonskou — spravoval ji zajisté dosti dlouho, poněvadž jest současníkem tří králův assyrských — byla tato po jistou míru závislá na mohutnící již Assyrii. Nuže, nález Tell-el-Amarnský podává další příspěvek k poznání dávných oněch poměrů. Poněvadž nalezeno v archivu XVIII. dynastie více listů, které Burnaburiâš posílal z po-

---

[1]) Winckler v Zeitschrift für Assyriologie II. 150 sld., avšak bez předchozích tabulek dynastických, které za to uveřejnil pečlivě Hommel, Geschichte Babyloniens-Assyriens (ve sbírce Onckenově), str. 169 sld. Pinches podal počátek chroniky v Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, 1884, str. 193 sld. a text další v Journal of the Royal Asiatic Society N. S. 1887, 655 sld

[2]) Die Sprache der Kossäer, str. 62.

[3]) Vydána jest v originále v anglickém díle nápisovém (The Western Asia Inscriptions) díl II., tab. 65, v textu opraveném tamtéž díl, III., tab. 4. Překlad podal A. H. Sayce v Transactions of the Society of Biblical Archaeology II, 119 sld.

vinnosti královně Tii, choti Amenhotepa III., a synu jejímu Amenhotepu IV., vidí se bezpečně, že za XVIII. dynastie byla Babylonie alespoň poplatna Egypťanům. Králové babylonští nazývali se však vždy „králi sumerskými i akkadskými", označujíce tím dvě nejdůležitější části země své. Pak ovšem shledána jest Babylonie i v nápisích velikého Thutmesa III. na stěnách velechrámu Karnackého, a sice ve jmeně Sumer, které došlo sluchu Egypťanů prostřednictvím Semitů kanaanských; tito nazývali Babylonii Sin'ar, jakož z Genese známo, a jméno Sin'ar, na Singar pozměněno, čte se skutečně mezi krajinami, které „egyptskému Alexandru" poplatek odváděly a poslušenství slibovaly. Po tom nemůže býti pochybno, že i Assyrie byla po delší čas Egypťanům poddána a jmeno Assur, vyskytující se mezi krajinami, které Thutmesu III. a Amenhotepu II. poslušenstvím byly povinovány, jest zcela správně Assyrií vykládáno. Tím však nabýváme stvrzení o existenci pravěké egyptské veleříše, prostírající se na jihu od polouostrova Somâlského a pramenných jezer Nilských až po jižní úpatí armenských hor a lesnaté čeřeny Zagroské. Veliká říše Sesostrova, o níž egyptští průvodčí cizinců Herodotovi vypravovali, není už jen vidinou; ovšem potřeba uznati, že Sesostris pozdějších vyprávek, representující původně slávymilovného Ramsa II., shrnul v jedno všechny vítězně činy XVIII. i XIX. dynastie.

Avšak babylonský Burnaburiâš v archivu posledních Amenhotepů má ještě jiný dalekosáhlý význam. Při vší své osvětné pokročilosti neměli staří Egypťané smyslu pro historické zařaďování, zejmena pak pro pořádek chronologický. Nejnovější bádání prokázala, že staří Egypťané nevyšinuli se nikdy k zavedení pevné éry, přestávajíce na pouhém počítání dle let královských. Avšak počítání toto jest při větších obdobích časových nespolehlivé, i tehdy, když uchovávají se seznamy jednotlivých královánί za sebou jdoucích jakož i trvání jejich. Známeť více příkladů, že královští otcové udíleli prvorodilým synům svým důstojenství královské ještě za svého života, ti pak počítali léta svá ne ode dne skutečného nastoupení, nýbrž ode dne, kdy byli královským důstojenstvím ozdobeni. Tak veliký vítěz Thutmes III. nastoupil v panství teprve ve svém XXII. roce královském. Spoluvlád tohoto druhu bylo více, nejsou však všechny známy, a také není lze vždy ustanoviti poměr spoluvlády ku skutečnému vladaření. Proto dosud veškery pokusy o chronologickou úpravu dějin egyptských potkávaly se s nezdarem.

Tím vítanější jsou tudíž pevné chronologické body, jimiž lze dlouhé pásmo dějin alespoň přibližně rozřaditi. Jeden takový bod dán jest výpočty astronomickými. Hieratický text z doby krále Takelota II. (XXII. dynastie) poznamenává, že v 25. dne měsíce Mesori XV. roku králova událo se zatmění měsíce. Astronomicky vypočítáno, že zatmění toto spadá na 17. březen r. 870 př. Kr. Rovná se tudíž r. 870 př. Kr. XV. roku vladařskému krále Takelota II. Nález Tell-el-Amarnský podává jiný chronologický bod, ovšem ne tak určitý, vždy však alespoň bezpečně přibližný. Burnaburiâš babylonský podává zprávu Amenhotepu IV., jest tedy s ním současníkem. Dobu babylonského krále tohoto, svrchu již anticipando udanou, lze vypočísti alespoň přibližně. Ve svém nápise, vytesaném do skal Bavianských, podává assyrský král Sanherib zprávu o vzetí města Babylona a praví (řád. 48—50 dle Pog-

nona, L'inscription de Bavian. Paris 1880): „Ramana a Šalu, božstva města Ekallati, která Mardukuadinachi, král akkadský, za doby Tiglathpilesera I., krále assyrského, vzal a do Babylona odvlekl, vzal jsem po 418 letech z Babylona a znova na místo do Ekallati uvedl." Sanherib vzal Babylon r. 692 př. Kr., tedy Tiglathpileser I. panoval kolem r. 1120 př. Kr., z jiných zpráv pak srozumíváme, že nutno klásti vítězství Babyloňanů do konce jeho panování. Tiglathpileser I. vládl tudíž asi v l. 1150—1120 př. Kr. Avšak ve velikém svém nápise, tak zvaném prismatickém, praví o sobě týž Tiglathpileser, že znova vystavěl chrám boha Anu a jiných velikých božstev, jejž před 60 roky strhnouti dal Ašurdân, král assyrský.[1]) Panoval tudíž Ašurdân, okolo roku 1210 př. Kr. Ašurdân jest v řadě assyrských králů po Puzurašûrovi králem devátým, uplynulo tudíž od Puzurašûra až po jeho nastoupení celkem osmeré kralování. Četnými výpočty shledáno, že trvala průměrná doba jedné královské generace ve starověku 26 let. Počítámeli tudíž i pro jednu generaci králův assyrských 26 let, uplynulo od nastoupení Puzurašûrova až po Ašurdâna 208 let, t. j. Puzurašûr nastoupil asi r. 1420 př. Kr., ježto dlužno předpokládati, že nestrhl Ašurdân vzpomenutého chrámu již v prvém roce svém, nýbrž průběhem svého kralování. Do téže doby okolo r. 1420 nutně tedy spadá i babylonský Burnaburiâš, současník Puzurašûrův. S tím zcela shoduje se nedávno objevený kanon babylonský v častěji již vzpomenuté klínové chronice. Roku 1319 počíná se v témže kanonu dynastie nová, která Kossajské krále v panství vystřídala. Burnaburiâš měl za sebou ještě pět králů původu Kossajského, z nichž dva synové jeho, zavražděný Karachardaš a mladší Kurigalzu, spolu se samozvancem Nazibugašem tvoří generaci jedinou. Po Burnaburiâšovi vládli tedy Kossajští králové ještě ve třech generacích v Babyloně, t. j. asi 78 let. — Burnaburiâš tudíž zemřel asi 1397 př. Kr. a tudíž nastoupil asi 1420 př. Kr.

Kolem r. 1420 př. Kr. vládl tedy v Egyptě „kacířský" král Chu-en-aten neboli Amenhotep IV. Pro chronologii egyptskou zjednán tudíž bod, alespoň v generaci bezpečný, který nad to shoduje se s výpočty nedosti oceněného, ba umlčeného badatele V. Floigla. Snaživý tento učenec pozoroval bedlivě pohyb egyptského kalendáře, jenž počínal prvým dnem měsíce Thota. Poněvadž Egypťané počítali do roka 365 dní, zůstávali znenáhla pozadu za rokem slunečním a ve čtyřech letech spozdili se téměř o celý den. Vždy tedy v pátém roce prvý den měsíce Thota o jeden den se opozdil. Avšak kněží egyptští dobře znali poměr roku svého k roku slunečnímu, neboť postarala se příroda o úkaz, jenž dostavuje se pravidelně v týž den v roce. Jest to heliakický východ hvězdy Siria, jenž přihazuje se na heliopolské rovnoběžce vždy 20. července a označuje příchod každoroční povodně. V některých textech egyptských skutečně tento Sothiův den (Sothis = Sirius) poznamenán v průběhu roku pohyblivého, a sice připadl den tento v neudaném jinak roce kralování Thutmesa III. na 28. den měsíce Epifi[2]) a v úmrtním roce Ramsa II. na 15. den měsíce Thota. Z toho vy-

---

[1]) Col VII., řád 65—70.

[2]) Brugsch, Geschichte Aegyptens unter den Pharaonen, str. 376.

počítal Floigl, že 20. červenec v době Thutmesově rovnal se 28. Epifi průběhem čtyřletí 1474—1471. Kolem tohoto čtyřletí dlužno tedy klásti kralování slavného krále, které celkem trvalo (mimo dobu spoluvlády se sestrou jeho) 35 let. Nastoupil tedy Thutmes kolem r. 1500, ježto výše zmíněný synchronism poznamenán jest na pomníku, z konce vlády jeho pochozím, a konec jeho panování klásti dlužno okolo 1470. Po něm následovali až do Chu-en-atena králové Amenhotep II., Thutmes VI. a Amenhotep III., kteří shodují se s králi Misfragmuthosem, Tuthmosem a Amenofiem II. řady Manethonovy. Ve výtazích z Manethona přikládá se těmto třem králům 26, 9 a 31 let, což se celkem shoduje s pomníkovými údaji. Zemřelli tedy Thutmes III. asi 1470, nastoupil Chu-en-aten po 55 letech, j. t. asi 1404 př. Kr. a byl skutečně současníkem Burnaburiášovým, alespoň současníkem posledních vladařských let jeho.

S tím srovnává se další výtěžek z Tell-el-Amarnského nálezu. Mezi četnými listinami nálezu jest ovšem toliko 5 listů Burnaburiášových, svědčících králi Chu-en-atenovi, avšak mimo ně shledal Sayce daleko větší počet listů, které psal král babylonský matce faraonově, královně Tii anebo Tai. Královna tato byla manželkou krále Amenhotepa III., jehož panování bylo slavné i mocné, jakkoli v podrobnostech nehrubě mnoho o něm známo. Z toho však, co nás došlo, projevuje se nade vši pochybnost, že na dvoře královském choť králova s velikou byla váhu. Tak mimo jiné sám veliký Ramses II. věnoval této královně sochu, jejíž zbytky byly shledány na východní straně chrámu Ramsa III. v Medinet-Abu. Skarabej jeden datován jest v X. roce krále Amenhotepa III. a manželky jeho. [1]) Z toho a z jiných ještě dokladů dá se souditi, že králová Tii měla vedle chotě svého účastenství ve vládě, ba že v pozdějších letech ve jménu snad neduživého chotě sama vládu vykonávala. Pak ovšem Burnaburiáš babylonský a jiní králové závislí dopisy své přímo posílali královně, otěže vlády spravující.

Jakkoli účastenství žen v egyptském životě státním není zjevem neobyčejným (srovnej sestru a předchůdce Thutmesa III. královnu Hatasu Ramaka,) přece zjev této královny vymyká se z obyčejného rámce egyptských poměrů. Zachované sochy a podoby její zobrazené projevují cizokrajný původ v typu i v kroji, a také jmeno její i rodičů nijak po egyptsku nehlaholí. Proto pokládána byla všemi badateli za cizinku a reformy Chu-en-atenovy přičítány především na vrub její. Cizí kněžna, energická i vládychtivá, při tom i na trůně vždy oddaná zvykům svého kmene, byla zajisté s to, aby v synu svém vzbudila zápal pro boha svých předků, tím spíše, ježto za nemožnosti chotě svého sama vychování následníkovo řídila. Nálezy Tell-el-Amarnské podávají vysvětlení jejího původu. Její rodný kraj sluje v nich Mitanni, otec pak její byl král téhož území jmenem Dušratta. Sayce stotožňuje Mitanni s Naharainou egyptských nápisů, t. j. se západní Mesopotamií na levém východním břehu eufratském, od Karchemiše až k ústí řeky Balicha, jakkoli přirozenější jest výklad E. Meyerův, jenž hledá Naharainu (= Poříčí) po *obou stranách* Eufratu. Pak byla Tii kněžnou původu semitského a přinesla do Egypta domácí bohoctu skvoucího se slunce,

---

[1]) Brugsch v Aeg. Zeitschrift 1880, str. 81 sld.

která ještě za dob římských měla v syrském Baalbeku hlavní sídlo své. Tehdy Naharaina bylo nejmocnějším územím v Syrii a králové XVIII. dynastie měli s ním vážné styky. Sňatkem Naharainské kněžny s faraonem, zdá se, byla shoda obou říší na obapolném přátelství založena. Podobný poměr zavládl asi o 80 let později, když dcera Chetského neboli Hittitského vládce Chitasira stala se manželkou Ramsa II.

Také pro poznání dějin syrských a palestínských podává nález Tell-el-Amarnský vzácné příspěvky. Dosavadní zprávy naše o stavu Palestíny před invasí hebrejskou vzaty jsou pouze z údajů hieroglyfských a nedostává se jim pohříchu náležité jasnosti. Nejlépe známe ještě břeh palestínský, zejmena kraj kolem Gazy a území Foiničanů, pak velikou královskou cestu, která soutkami Karmelskými vybočovala do nížiny Jizreelské a v Laišu rozbíhala se jednak na sever ke Kadeši v údolí Orontském, jednak na severovýchod k Damašku. Nález Tell-el-Amarnský jest původem svým alespoň o 300 let starší pověřených počátků hebrejských dějin, které zahajují se počátky manassejského království za Jerubbaala-Gideona a syna jeho Abimelecha. Počátky tyto spadají do průběhu XI. stol. př. Kr., ježto dle zlomků Menandra Tyrského i dle chronologických záznamův assyrských dlužno klásti rozdělení říše Davidovy asi do r. 925 př. Kr. S tímto shoduje se velmi důležitý synchronism z pramene foinického, dle něhož počata stavba Jerusalemského chrámu ve XII. roce Hirama krále Tyrského, [1]) který tudíž rovná se IV. roku Salomonovu. Prvý rok Hiramův splývá s r. 969 př. Kr., jest tedy r. 958 IV. královským rokem Salomonovým, který nastoupil u vládu *r. 961.* David ovšem vládl dle biblických zpráv 40 let, avšak číslo 40 v bibli nemá nikdy povahy čísla určitého, nýbrž označuje prostě delší řadu let, proto není lze u panovníka tohoto uchýliti se nad průměrné číslo generační. Saul však nastoupil na trůn u věku mužném a v plné síle životní padl; bylo tudíž panování jeho nedlouhé. Kdy bychom tudíž u Saula přestali na poloviční číslici generační, udál se počátek benjamínského, t. j. Saulova království asi 1020. Co před r. 1020 ve zprávách biblických se připomíná, nemá historické povahy. Tím tudíž vítanější jest současná zpráva, objasňující předhebrejské poměry.

Mezi městy, jichž králů dopisy v Tell-el-Amarně shledány, jmenují se foinická města Byblos, Zemar, Akko a palestínská města Megiddo a Askalon. Megiddo tudíž bylo tehdy nejpřednějším městem v severní Palestíně, Askalon v jižní. Drobní kmenové palestínští žili sice patriarchálným spůsobem pod vládou městských králů svých, ale uznávali v jistých dobách nad sebou nadvládí krále velikého města Gat, které později spolu s Askalonem upadlo v moc Pelištimských. Právě za Chuen-atena, jak jeden dopis oznamuje, stál král Gatský v čele Jihosyrských kmenů, společným jmenem Zahi zahrnutých. Gatský král tedy byl předním panovníkem v jižní Syrii, kdežto suchozemská část severní Syrie hlavně spravovala se králi Naharainskými. Ti ještě za doby Ramsovy vykonávali panství v severosyrském městě Tunepu.

---

[1]) Joseph. c. Apion. I. 18 dle Menandra.

Avšak právě tehdy začaly vpády různých okolních národů, kteří Syrii dali znenáhla zcela jiný ráz ethnografický. Jeden z dopisů v Tell-el-Amarně nalezených přinesl z města Tunepa faraonovi posel, zvaný „targumannu," ve kterémžto označení spatřuje Sayce původ dnes obvyklého slova „dragoman." V listě tom podává se faraonovi prosba o rychlé přispění proti Chetům. Zůstavuji si na jiném místě pojednati o pamětihodném národě tomto, kulturou i činy svými slavném, o němž však toliko pomníkové zprávy se zachovaly. Zde dostačí poukázati, že z nálezu Tell-el-Amarnského získán chronologický bod v dějinách severní Syrie. „Velikou zemi Chetů," o níž častěji promlouvají vítězné zprávy Thutmesa III., dlužno tudíž hledati v nejzazší severní Syrii. Thutmes vpády jejich k jihu dovedl staviti, avšak za Amenhotepa IV. odvážili se smělí výbojci bez trestu k jihu, a než dožila se konce svého XVIII. dynastie, byli již Chetové pány celé severní i střední Syrie, Karchemiš pak a Kadeš byly i politickými i kulturními středy jejich.

Toť jsou celkem příspěvky, jimiž obohacena jest z nálezu Saycova historie politická. Prosté dsky uvádějí nás do dob, více než tři tisíceletí od nás v minulosti vzdálených, a podávají obraz o značném již stupni společenských styků mezi tehdejšími národy. Seznáváme z nich, že egyptští faraonové při všem vzdělání svém nebyli s to, aby zorganisovali správu zemí podrobených. Panství jejich v Asii bylo vždy povrchní. Dokud stály garnisony egyptské na podrobené půdě, dotud i závislí králové odváděli poplatek. Avšak každá změna trůnu měla v zápětí povstání v Asii. Nejpřednějším činitelem a původcem věčných vzpour v Asii byl ovšem antagonismus kulturní i náboženský. Spekulativní theologie Heliopolských a Thebských kněží nemohla nikdy vlichotiti se do přízně ctitelů Baalových, a osvěta egyptská lišila se podstatně s osvětou předoasijskou, která své středisko měla v Babyloně.

Pro kulturní historii jest údaj tento předůležitý. Dsky Tell-el-Amarnské psány jsou písmem klínovým a jazykem babylonským. Babylonský Burnaburiâš i městští králové syrští a palestínští psali jedním písmem a jedním jazykem — kulturní panství babylonské prostíralo se tehdy až po Středomoří!. Teď vysvětlíme si obrovské literární bohatství, které vynesli na den Layard ze sklepení Kujundžických a Rassam v nalezišti Siparském. Jako dnes arabština, tak byla před 3000 roky starší její sestra babylonská prostřednicí mezi východními národy a řečí politických činitelův i vrstev vzdělaných. Ovšem jako veliký jest rozdíl mezi frančtinou akademie a frančtinou Levantinců, tak i mezi jazykem učenců babylonských a královských písařů syrských shledává se různosť, na dialektických zvláštnostech založená. Sayce shledal mimo jiné, že v textu desk Tell-el-Amarnských shledávají se četné provincialismy, na mluvu foinickou upomínající. Tak nazývá se král častěji „slunce," po způsobu egyptském; jiný příklad uvádí Sayce v užívání osobní náměstky „já," která babylonsky slove „anaku," v textech však Tell-el-Amarnských vyskytuje se foinický tvar „anuki." Ale jinak písmo jest psáno zcela pravidelně a dosvědčuje, že palestínskému anebo syrskému písaři byla dokonale známa pravidla složitého syllabáře klínového. Sayce z toho dovozuje, že již tehda byly zařízeny v Přední Asii

dobré školy, kdež mladí lidé učili se písmu klínovému a seznamovali se s nejpřednšími plody babylonského písemnictví.

Veškeren Kanaan, mimo pobřežní města foinická, byl pojat do příchodu kmenů hebrejských v okres osvěty babylonské. Vpád hebrejských kmenův učinil konec dávné kultuře a přispůsobil zemi osvětě foinické a s části egyptské. Sayce projevuje naději, že pokračující výkopy i z nalezišť palestínských podají nových údajů. Severní části Syrie odtud po dlouhá století měly národní ráz chetský, jehož ethnické zařadění dosud není rozřešeno, od IX. století pak počal z Mesopotamie mocně valiti se živel aramský, jenž konečně i zbytky Chetů i Židů pohltil. Nález Tell-el-Amarnský jest tudíž klíčem ke kulturným poměrům zemí Libanonských před příchodem Chetův a kmenů hebrejských.

Není zajisté nález ten posledním v řadě epochálných objevů, jimiž s dějin lidstva střesen prach mnohých tisíceletí. Co se týče speciálně nálezu Tell-el-Amarnského, jest si přáti, aby nás odborné časopisy anglické seznámily v době nejkratší se slovným zněním objevených textův.

Štrbské pleso.

Črta ze slovenské pouti

od

Jos. Jakubce.

Liptovském Sv. Mikuláši čekal jsem po tři dni, až se obloha vyjasní, bych se konečně vydal na Vysoké Tatry. Neboť nejen že modré vrcholy horské skrývaly se stále v těžké mraky, ale s nebe padal přes tu chvíli hustý déšť, který nepřipouštěl, abych se vůbec hnul s místa. Na štěstí jest pro Slovana pobyt ve Sv. Mikuláši milý a potěšující. Máť Sv. Mikuláš uvědomělé a tolikéž zámožné obyvatelstvo slovenské, které čile chápe se průmyslu a obchodu i vítězí zdárně nad konkurrencí židovskou. Ba zde židé se Slováky hrubě ani nesoutěží, ačkoliv tvoří značné procento obyvatelstva.

Maďarů pak zde vůbec není, až na několik úředníků. Ovšem jsou zde maďaroni, kteří jako všude po Slovensku počínají si mnohem výbojněji než Maďaři sami. Ale společnosť slovenská vytrvale jim čelí a pilností a prací svou vybavuje se hmotně i duševně z poroby podmanitelův. V Liptovských městech zvláště ujímá se prakticky myšlenka: nezávislostí k svobodě. Pocítil jsem upřímnou úctu ke zdejším občanům slovenským, z nichžto mnozí pouze vlastním přičiněním zmohli se až na velkozávody. Jest nyní jen záhodno, aby Slováci Svatomikulášští využitkovali své nezávislosti a pro příklad a posilnění druhých trochu okázaleji dávali na jevo své národní uvědomění.

Pobyt ve Sv. Mikuláši byl mně dvojnásob příjemný, že jsem byl hostem u jedné z předních rodin slovenských vůbec a Svatomikulášských zvláště, v rodině svého milého soudruha z dob gymnasijních,

MDr. E. Pálky. Ačkoli mluvím o příteli, nemohu pomlčeti o jeho ušlechtilém charakteru a jeho hluboké lásce k nešťastnému národu, jakož i o vážnosti, které pro vzácnou povahu svou požívá v celém horním Považí. Dej Bůh síly a života všem věrným synům, v které utlačovaný národ slovenský skládá své naděje! V saloně rodiny Pálkovy bavil jsem se rozprávěje s intelligentními Slováky o strastech a nadějích Slovače, a naslouchaje rozkošným travnicím slovenským od dr. Pálky harmonisovaným. V kostele pak pozoroval jsem sváteční oděv Liptovských venkovanů, který je celkem chudší než v jiných krajích slovenských. Mohutný, široký opasek u mužů, pobitý kovovými ozdobami, za nějž zastrkují také vrecko, nemálo prý se líbil i francouzskému básníku Fr. Copéeovi. Velice mě bavil pohled na ženské lavice, v nichž při kázání nepřetržitě kolovaly voničky. Sotva posluchačka slova božího důkladně ze všech stran ovoněla jednu voničku, již tu byla druhá, a tak snad přes celé kázání.

Večer pak uveden jsem byl od ředitele evangelických škol pana Rupeldta, jenž jest jedním z předních zástupců národního probuzení, do kruhu bodrých občanů Svatomikulášských.

Konečně obloha se poněkud projasnila, a já rozloučiv se s hostiteli svými vypravil jsem se na cestu blíže k Tatrám.

Minul jsem několik stanic. Trať dráhy Bohumínsko-Košické stoupá nepozorovaně až do výše téměř 900 metrů nad hladinou mořskou. Z oken vagonu viděti samé hory na pravo, samé hory na levo. Oko zvyklé už modravým rysům po obou stranách obzoru, jako dvě hranice světa se táhnoucím, ani nerozeznává jednotlivých skupin; neptám se po jmenech jejich, jako by veliká tato příroda neměla nic společného s lidskými pojmy a s lidskou řečí. Co jsou těm velikánům jmena lidská? — Smrkové lesy řídnou, krajina po obou stranách trati nabývá rázu horských planin, samé „hole“, samé horské louky, posázené hustými senníky. Jsme v oblasti posledních obyvatelů země, v pohádkovém kraji salaší. Nad nimi už zůstává příroda sama. Nedočkavé oko mé dychtivě pátrá po kolibách, po sídlech volných, dobrých valachů, které má obraznosť již dávno opředla bohatou poesií salašnickou. Cestující vyhlížejí na levou stranu a ukazují si Krivaň, a tam na jeho úbočí ze smrčin bělají se stavení — toť Štrbské pleso.

Ještě chvilku a vlak stanul na stanici Štrbské; zanechav pak nás několik sestoupivších zmizel dále na východ k Popradu . . .

Tedy jsem na Tatrách! Srdce mi v těle hraje. Podál mne stojí několik Slováků a z těch jeden nabízí se mi za průvodce. K Štrbskému plesu od stanice jest půldruhé hodiny cesty pěšky za mírného stoupání. Průvodčí můj v širáku, v přiléhavých nohavicích a v kožušku se širokým opaskem kolem boků zavedl mě na mé přání nejprve k báčovi Štrbákovi, o němž jsem věděl z Pokorného Potulek. Koliba báče Štrbáka není daleko od stanice. Když jsme k němu přišli, byla právě u něho návštěvou jeho žena, která bydlí ve vzdálené dědině Štrbské a jen někdy v týdnu muže svého navštěvuje. Báča je mohutný, zavalitý horal prostřední postavy, v bílých soukenných nohavicích, nosí kožušek kolem plecí, široké, otevřené rukávce, na hlavě širák a přes rámě vrecko. Jeho bezvousý obličej jest typ, s jakým se setkáváme

na geniálních výtvorech dláta Myslbekova. Tahy mladé, ale rozměry a výraz vyspělý. Švitorná žena jeho přistavila mi stoličku, a báča vzav pěkný dřevěný čerpiak vlastní výroby, nabral mi plný žinčice. Je to nápoj mastný, chutný, ale kdo nezvykl, nevypije plný velký čerpiak, jaký mi byl předložen. Dopil za mne můj průvodčí a vypil ještě jeden čerpiak, jejž mu báča jako hostu podal. Za hovoru ptal jsem se, pamatujeli se báča na návstěvu českých hostí Heyduka a Pokorného, o níž se Pokorný zmiňuje ve svých potulkách. Již se nepamatoval. Pobyl jsem chvíli u něho pozoruje ho, an vařil v kotli ovčí mléko, a když začínalo kypěti, sbíral velikou dřevěnou sběračkou jako véjičkou na obilí vrchní mastnotu z kotle do velkých štandlíků, ve kterých se tato ovčí smetana usazuje na bryndzu. Ukazoval mi báča oštěpky v pěkných formách vylisované, jak přicházejí do obchodu. Báča odvádí každému gazdovi, jehož brav pase, určitý počet takových oštěpků za každý kus bravu. Co mu nad to zbude, jest jeho výdělkem. — Pomalu pracuje při kotli a zvolna supaje dýchal z hlubcka ze širokých plecí svých, odpovídal nám krátce a prostě hledě si své práce, ana jeho žena myla nádobí. Bylo mi milo hovořiti s těmi dobrými lidmi beze lsti a klamu, s duší otevřenou, prostou a jasnou. Cítil jsem se blaženým, že obcuji se živými objekty básnickými, neboť se mi zdáli i s velkolepou přírodou kolem sebe básní samou, básní nejoriginálnější, od našeho života věky a prostory vzdálenou. Znova a znova v srdci mém ozývalo se vroucí přání: Dej Bůh Slovači co nejdříve Turgeněva a Tolstého! Ale brzy, brzy, dokud nevyprchá s povrchu země tato živá poesie, kterou hledáme o tisíc let nazpátek, a která tuto nedaleko od nás schována horami žije a kvete.

Štiplavý kouř, který bačovi v kolibě nikterak nevadil, vypudil mě konečně ven. Po horské louce, po níž utrhl jsem mnohý mně úplně nový květ, brali jsme se s průvodcem výše k jezeru. Cestou naskytaly se nám krděle ovcí, košáry, kam ovce na noc shánějí tak dlouho, až trusem svým ohražené místo pohnojí, po čemž košár se pošine dále. To jest jediný spůsob, kterým se horské louky kultivují.

Kraj nezdá se že tak vysoko v horách leží; všude ještě potkáváme dosti lidu salašnického, zvláště pak dotěravé cikány, nosící z lesa dříví. Vysokých Tater pak není viděti pro nižší vrcholky, po jichž úbočí stoupáme. Prudká bystřina hučí hlasitě podél cesty. Silná vůně smrčin a ostrý vzduch vysokých hor příjemně rozčiluje nervy. Tu ejhle! ejhle!

Překvapené oko ulpí na ostrých, čistě blankytových štítech, které znenadání vyvstaly před námi. Cítíme, že konečně vidíme to, na co jsme se těšili, za čím jsme přišli. Tak mocně působí nenadálé vynoření se velkolepých velikánů horských. Vábí k sobě výš a výše, potlačujíce naši únavu. Zdá se, že jsou na doskok vzdáleni, jen co přestoupíme návrší, po němž stoupáme. Po několika krocích však se opět tratí, jako čarovný zjev mizejíce kamsi do hlubokého propadiště.

„Ještě půl hodinky!“ konejší průvodce nedočkavého poutníka. Mrazivý vítr nutí nás, bychom zapocené tělo bedlivě ukryly v šaty a v plaid. Jako když ledem hází, fičí to a proniká do kostí. Dostoupili jsme ke krčmě blíže plesa. Několik kočíšů s povozy čekalo na své

pány. Dověděl jsem se, že se právě nalézá u plesa společnosť asi dvou set Pešťských výletníků, což mne nepotěšilo. Nehodilo se mi za stafáži k obrovské, majestátní, samotné přírodě pokolení všedních, nudných lidiček. Na úpatí těchto zjevů přírodních mohl jsem snésti pouze tak originální, samorostlé lidi, jako příroda sama, která je obkličuje. Tím méně pak bylo mi milo obcovati krásám přírody s Maďary, o nichž jsem cestou na Tatry nasbíral tolik charakteristiky, že již pouhá přítomnosť jejich mohla mi zkaliti mnohý vzácný požitek. Neníť mi dána ta zvláštní pružnosť v obcování s lidmi, bych se mohl dobře baviti, ba důvěrně se přáteliti s těmi, kteří buď v hrubé pýše neb u vědomí moci pohrdají mým plemenem. Tož počítal jsem náhodné setkání se s maďarskými výletníky u plesa Štrbského k nepohodám počasí.

Byl jsem u cíle! Na malém návrší stojí švýcarské domky, z nichž jeden je restaurací. Zaznívá odtamtud cikánská hudba. Poskokem došel jsem místa, odkud jsem mohl celé panorama přehlednouti. Nevím, na co neprve padl můj zrak: zdali na čistou modrou plochu, obklopenou tmavou zelení jehličnatého lesa a malebně kolem roztroušenými domky, či na šedomodravé velikány horské, které několika štíty nad jezerem do oblak strmí. „Solisko, Ostrá, Sedylko, Krátká, Krivaň,“ jmenuje mi je průvodce. A opět hledě na rozmilý, sladký obraz mořského oka tušil jsem v témž okamžiku ve vzduchu výše nad ním něco ohromně velikého, čeho nelze přehlednouti. A když jsem pozdvihl zrak od plesa vzhůru, cítil jsem, jak celá má bytosť od země se odtrhuje, chtíc se zbaviti tíže pozemské. Dlouho trnul jsem s místa se nehýbaje, nezvyklým okem sklouzaje tu v končiny nebes, tu v ráj pozemský. Obojího tolik chce se oku mému a duši mé!

Vzhůru! Výše! lákalo mě to dostoupiti vrcholu některého. Ale pták, jenž se zjevil ve vzduchu letě k šeděmodrým stěnám horským, nad jezerem se zdvíhajícím, stával se stále menší a menší, až zmizel neviditelnou tečkou v jich modři jako v blankytě nebeském. Sklamané oko, jež měřilo vzdálenosť jejich na malý doskok, přesvědčuje se o značné ještě vzdálenosti jich od jezera.

A tyto spousty šedomodrých velikánů nečiní dojem strnulosti, klidu, nýbrž jsou velikým jevištěm stálého pohybu, tajemného děje, který sebe střízlivější obraznosť svádí do říše duchů a bájí. Z úžlabin a roklí vystupují neustále oblaka mlhy jako pára z ohromných kotlů, a tato oblaka tvoří zvláštní ruch tam nahoře, kde stále něco se děje, něco tajemného, kouzelného, velikého. Po ohromném jevišti vláčí se tam a sem jako roucha duchů v báječném ději, v posvátné němohře. Majestátní drama, mysterium, jemuž porozuměti darmo hledí náš duch. Před námi vystupují obrazy, jaké byly látkou k podobenstvím Homérovým. Takové asi stíny božstev zachycovali antičtí básníci k velkolepým líčním života Olympského . . .

Kouzelná scenerie mění se každou chvíli střídáním světla. Jakmile na chvilku vynikne slunce z mraků, nastane vedle pohybu mlh ještě zvláštní ruch a hyb po celém jevišti: všechno se jako otřese a pohne. Tam, kde dříve oko znamenalo jen modrou plochu, naskočí pojednou úskalí, vyrostou skupiny kosodřeviny, odstiňují se stráně a propasti,

a zalesknou se sněhové pruhy. Taková asi proměna jeví se zraku, pohledneli na bledou plochu měsíce hvězdářským dalekohledem.

Tu, hle, jeden oblačný zjev odtrhnuv se od vrcholku hor, vznesl se slavně osvícen nad tuto zemi vzhůru do volných prostorů, sáhl po slunci — a vše se zatmělo, vidění zmizelo, stín jako spadlá opona zakryl pozemskou scenerii hor blankytnou barvou nepojaté věčnosti. Jenom jeden světlý proužek jasní se i dále, patrný oku na ztemnělé šedé ploše proti nám. Oko pátrá, co ta jasná skvrna znamená, když tu opět jako bengálský plamen sluneční světlo vše oživí, a bílý pruh zaleskne se jako stříbrný prut — ah! šťastně jsme uhodli: vodopád!

A zrak omámený obrovskými rozměry a tajemným ruchem nahoře sveze se opět k luznému obrázku, jaké s okolím svým poskytuje pleso. Představte si, že se vám nejrozkošnější obrázek krajinářské fantasie pojednou vtělí ve skutečnosť — takový je pohled na Štrbské pleso.

Sešel jsem dolů k jezeru a bloudil po jeho březích. Voda jezerní jest úplně průzračna, všude viděti jasně jako skrze křišťál dno jezerní — pravá to koupel pro rusalky, a člověku zdá se skoro hříchem poskvrniti svým tělem ten čistý zdroj, z něhož se chce zrovna píti. A přece jsou v jezeře postaveny koupelny; já však těsněji zapínám kabát a při pomnění na koupel zachvívám se lehkým mrazem.

Všude kolem jezera potkávám Pešťské výletníky. Poslouchám, poslouchám a slyším známé zvuky kulturního jazyka — německého. Potkám jiné a slyším vedle druhé kulturní řeči uherské, maďarštiny, opět němčinu a němčinu. Teprve když jsem zašel do skupiny výletníků při restauraci, slyšel jsem také plynnou slovenštinu z úst Pešťských hostů, kterou mluvili se svými průvodci a kočími.

Neměl jsem sice hladu, ale bylo právě na čase, bych něco pojedl, poněvadž jsem nevěděl, buduli míti na další cestě, co bych pojedl. Vešed tedy do restaurace dal jsem si přinesti kousek hovězí pečeně. Bylo jí i na můj skrovný hlad velmi málo a byla velmi drahá. Zaplať Pánbůh, že to byl také jednou křesťan a Slovák, jenž cizího hosta ošidil! Poslechl jsem při tom cikánskou hudbu; cikáni hráli právě jakousi směs národních písní polských. Usmál jsem se vida, jak všichni ti Němčíci, Židé, Maďaři a maďaroni libují si ve zvucích naší slovanské hymny: „Hej, Slovaně!“ — „Hrom a peklo! Hrom a peklo!“ přizvukoval jsem si k hybným, svůdným tahům smyčce primášova.

Vyšel jsem opět ven, bych za krátký pobyt svůj u plesa co nejvíce nasytil oko i duši. Vyšli také cikáni hudebníci a vsednuvše s malou společností do loďky pluli s hudbou po jezeře. Hudba se unyle ztrácela po rozlehlém prostoru. Nebe halilo se v stíny. Pohleděl jsem na jižní stranu, kde leží Králova hola a Ďumbír — nespatřil jsem jich. Sotva poznatelný obrys značil jich směry. Od západu hnal se dešťový mrak. Tož obraceje se opět a opět zpátky opouštěl jsem to místo rozkošné, jež se otisklo v mé duši dojmem nesmazatelným. Již jsem zacházel v les, když puzen jsa touhou vrátil jsem se, bych ještě jedním pohledem pojal ve skutečnosti obraz, jenž se už chvěl v mé fantasii lesklou představou.

Bílá roucha oblačných zjevů vznesla se do výše, všechny štíty zjevily se až do nejvyšších vrcholů. Jezero potemnělo od blížících se mraků. Na loďce plující ode břehu stál jakýsi bujný syn pusty a přidržuje k ústům obě ruce houkal hlasitě do dáli proti majestátným štítům Tatranským . . .

Plazi a obojživelníci

v podání haličských Rusů.

Napsal

František Řehoř.

(Dokončení.)

usínští vesničané léčí uštknutí od zmije rozmanitě. Buď nakapou na ránu močku z troubele, buď doma přechovávají k také nehodě rozškvařené hadí sádlo, jehož několik kapek vlévají do kalíšku vodky a podávají vypiti uštknutému. Tato medicina velice prý pomáhá. Hojněji užívá se bylin:

Ne tak bolí, jak ukousne lítá hadina,
hůře bolí, čarujeli milá dívčina;
jak ukousne hádě, najdeš v bylinách léky,
čarujeli dívčina, propadneš na věky.

Odvarem *hadynnyku* (Primula officinalis Jacq., prvosenka jarní) ránu vymývají nebo touž rostlinou ji okuřují. Jako *haďače zile* jest rozrazil rezekvítek (Veronica Chamaedrys L.) bylinou na uštknutí nejznámější a nejhojněji užívanou, tudíž jaksi lékem charakterisujícím jest ještě několik jiných rostlin (Euphrasia officinalis L. — světlík lékařský, Alchemilla vulgaris L. — kontrihel obyčejný, Geranium pusillum L. — kakost nízký, Aconitum napelus L. — oměj zlý mníšek) pod týmže jmenem známých a témuž učelu sloužících. V knihách se obyčejně uvádějí tři rusínské rostliny proti uštknutí, zmíněný oměj, t. j. *tojad*, pak *odolan* a *bydryč.* V krajině Kolomyjské rostlina *želižnyća* není sice přímo proti uštknutí užívána, avšak s hadem přece blíže souvisí. Dovídáme se, že baba chtíc někomu uškoditi vaří hada, šeptá nad ním tajemná slova a odvar z něho vylévá buď před prah nepřátelské osoby, buď na místo, kudy jest jí přejíti; vstoupíli na ono polité místo, dostane boláky a vředy. K vyléčení poslouží právě pití odvaru z oné zelyžnyće, z níž se i koupel za týmž účelem připravuje.

Znachorové a vorožbitové podávajíce léky proti uštknutí, jsou zvykli „zamavlaty“ t. j. šeptati tajemná slova, aby u lidu budili víru ve svou zázračnosť. Uvedeme dvě takové „zamovy“ při uštknutí třeba od zmije: „Přišel Von, pustil žihadlo v kůži, z kůže v maso, z masa v jatra, z jater v slezinu, ze sleziny v srdce, ze srdce v slezinu, ze sleziny v jatra, z jater v maso, z masa v kůži, z kůže ve Von.“ Tato slova mají se přeříkati jedním dechem až ke konci a odtud obrácené

k počátku a nezbytno jest třikráte je opakovati. Druhé delší říkadlo zní: „Pomodlím se Bohu, Neposkvrněné, Svaté a všem Svatým, Přepodobným. Pod sluncem pod žhoucím, i pod lesem pod černým pod vysokým — tam stojí vrba, pod tou vrbou sedm set kořenův, na té vrbě sedm set prutův, a na těch prutech sedí car Chan i carevna Chanice, i prosím já cara Chana i carevny Chanice i jich poddaných: pomozte, vytrhněte tři zuby zlých z krve černé z kosti žluté, ze srsti růžové. Ven zuby, ven zuby, ven zuby!"

Pověrčiví lidé jsou přesvědčeni, že zaklínač jedním říkadlem vyžene jed z těla. K závěrku musíme připomenouti, že zub zmije jest účinlivým lékem proti bolestem zubův a dává se na prášek rozemlet přímo do kotliny bolavého kořenu. —

Užovku Rusíni nazývají *už, už voďanyj, již, vuž, užaka, voďanka* a *voďanyća.* Lid všimnuv si žlutých skvrn na jejích spáncích, přezděl jí také *žovti ucha.* Ve své fantasii učinil z těchto skvrn hned zlatou korunu, jako z milostných schůzek těchto hadův pohádku o králi, jehož poslouchají. Pískneli, všichni se slezou a sviští společně; při této příležitosti dělají diamant ze svých slin nebo plijí a foukají na hlavu vyvoleného krále, následkem čeho se utvoří koruna. Shromažďují se obyčejně ve svátek sv. Kříže, jednak aby zhotovili briliantovou korunu a hady, kteří uštkly člověka, odsoudili k nucenému pobytu v širém poli, nedovolujíce jim zalézati na zimu do země, jednak aby se poradili, kde mají přezimovati. Snad nechybím, když podání o králi hadův a jeho koruně umístím při užovce, třeba se všechna užovky přímo netýkala, ač pouze ona dala k nim podnět. Nejprve tedy o králi, jenž neobmezeně vládne nad hady sobě poddanými. Sedí ve skleněných domcích v lese na místech zhola nepřístupných anebo v začarovaném zámku a má plno služebnictva, lidí v hady začarovaných, kteří lidem obyčejným staví se na odpor, však radostně děkují tomu, kdo jim ze zakletí pomůže k bývalé podobě lidské. Král hadův jest velikým ctitelem dívčí krásy, tak že si nejsličnější děvčata podmaňuje a zavléká je do svých skleněných nebo briliantových domků. Nejnevinnější děvče dovede přelstiti, a pak už sama jde vstříc své zkáze; pláč jí už z moci krále hadův nevysvobodí, neboť stavši se jeho služebnicí, střežena jest pro jeho rozmary a choutky, tak že ji nelze učiniti kroku bez dozoru. Na královo pokynutí vytrhne celá armáda hadův ku potrestání nepřítele neb k jeho obraně. Zajímavo jest podání o kandidátech královského prestolu, jímž může býti had, který ze zámořské cesty (jakou všichni hadi podnikají) vrátí se nezakusiv ani nejnepatrnější nehody; líbíli se nad to králi panujícímu, může se sám státi králem. Avšak musí válčiti se třemi hady a brániti se, aby nebyl poraněn, poněvadž by se na něho vrhli všichni hadi a zavraždili jej jako neschopného ke kralování. Zůstaneli neporaněn, stává se králem a za odznak té hodnosti obdrží korunu a žezlo. Korunu klade si na hlavu pouze jednou do roka, ve svátek sv. Kříže, a žezlo drží v kritické době, když hadi na všeobecném sněmu se radí o polepšení svého osudu, jsouce lidmi už příliš pronásledováni.

Hadi mohou místo krále míti královnu se zlatou korunou, posázenou drahými kameny. Královnou státi se může jen hadí samice,

která nikdy nikoho neuštkla. Kdo po její koruně zatouží, ať si vezme čisté bílé plátno a prostře je před ní, načež sama korunu na ně složí.

Holýma rukama královna chytati se nemá, neboť uštkne a člověk hned zmírá. Jiné podání radí prostříti čistý šátek u hadí díry před východem slunce; tehdy had na něj svrhne svou zlatou korunu a místo ní vyroste mu nová, ale už ne zlatá. Přesně o půlnoci lze králi korunu ukrásti, než při tom třeba býti velice opatrným, by se nevzbudila stráž. Pak by zloděj svůj pokus mohl zaplatiti životem, neboť každého odvážlivce méně opatrného hadi obyčejně sežerou. Podaříli se mu s korunou před nimi prchnouti, bude šťasten po celý svůj život. Muž jdoucí do lesa pro seno spatřil tam pohromadě kupu hadů. Jeden měl na hlavě zlatou korunu. Muž sedl si na koně a železnýma vidlema korunu jemu sňal. Hadi jej pronásledovali až na jeho dvorek a jen tím, že se zamkl ve světnici, ušel záhubě. Ze msty rozlícení hadi sežrali jeho koně. — Kdo najde hadí korunu, tomu nebude nikdy potřeba lampy, an lesk a záře koruny svítí jasněji než každé jiné světlo umělé. Také prý kdo ji najde, bude míti ve všem štěstí.

Jmeno žáby u Rusínů zní *žaba*, ale nemá se jí tak říkati, anať prý každému na takový titul odpoví: „Kéž bysi věčně žebral!“ Bojíli se nad to pověrčivý člověk, aby mu pro takovou urážku nevyrostla pod jazykem žabka, nazve ji raději *zymňanka*, neopomenuv se opraviti formulí „čysnyk pid jazykom,“ jestliže mu slovo žaba neopatrně uklouzne. Podobnou zdrželivosť mají si dorostlí ukládati ve společnosti kojence. Ale na ty dává dobrý pozor matka, jsouc s česnekovou onou formulí hned pohotově k zažehnání takové neopatrnosti. Pakli bylo přece zažehnání opomenuto, vyrůstá nemluvněti jazyk v podobně žabky, a pak i v dospělém věku koktá. Tak zle to všude ovšem nekončívá, jindy jen dítku ústa uvnitř popraskají. Mluvíli se již o žábě, jest záhodno titulovati ji raději *vesełucha* nebo *vesełuch*, aby svět byl tak vesel, jak ona vesele skřehoce. S kým jest Rusínům častěji jednati, toho vůbec obmýšlejí celým rejstříkem příjmení, není tedy divu, že i pro žábu mají četné názvy: *skoka*, *skička*, *skakuca*, *skakavka*, *kvaka*, *ňaga* neb *něga*, *makac*, *skikavka a vodťanyca.* Pro žabí pulce Rusíni mají tato jmena: *puhołovač*, *puhołovyća*, *puhołovka*, *hołovač*, *hołovinka*, *hołovaňka*, *nahołovac*, *bokłažok*, *pračka*, *pranyk a puhołovatyća.*

Někteří lidé mají moc poslati žáby do obydlí. Jistému hospodáři učinila to nepřátelská žena, ale on je ferina schytal, zavázal do pytle a pověsil do komína. To baba hned na sobě ucítila, přiběhla i prosila, by jí žáby vrátil. Musela se mu však dříve zavázati, že žab na něho již posílati nebude; pak jí je dal i s pytlem. Vlezeli žába do chaty, první hosté za ní příchozí bývají neupřímni. Podobnosť žabích noh s nohama a rukama lidskýma vzbudila pověru, že žába jest vlastně proměněná ženská. Podrážděná žába skáče za člověkem; na jednoho člověka, který žábu zabil, se ostatní žáby shrnuly a udusily jej. Ze žabího skřehotu rusínští venkované lecos si věští, zejmena jest výhodno síti mrkev, když se začínají ozývati. Po prvém skřehotu žab na jaře musí přijíti ještě tři přímrazky, a žáby tudíž musejí tolikrát zmrznouti. Skřehotání žab ohlašuje déšť; když lezou na břeh, čekají na déšť;

ozývajíli se jen „kum, kum, kum,“ věští nepohodu, když „rej, rej,“ bude hezky. Skřehotajíli před sv. Vojtěchem, zima ještě potrvá. Máli soused na souseda svrchu, vyčká jen prvého skřehotu žab, aby se mu pomstil. Ovšem se ho musí jiný hospodář zeptati, kde bude síti černé proso. „Budu sijaty u Havryly“ bývá jeho odpověď, z níž vyrozumíváme, že je bude síti na poli nepřítele Havryly, ovšem ne proso, ale blechy černým prosem personifikované, jež zmíněnou odpovědí sesílá na Havrylu a snad i na jeho celý rod. Žáby skřehotají do půlnoci, od půlnoci křičí to už čarodějnice zvané *opyryci*. Žába skotná nemůže skákati; kdo ji přesadí přes příkop, nebo ji příležitostně zachrání před hadem, bude šťasten. Když na ni šlápne těhotná žena a lekne se, porodí dítě s nějakým znamením v podobě žáby. Žába vložená za ňadro chrání od uhrovité vyrážky. Na děti zabíjející žáby staří lidé volají: „Ne byj, bo ty mama umre.“ Pokud kachny nesežerou na jaře trochu žabích vajec, potud neponesou.

Žabí skřehot nápodobuje zvláště mládež mluvou lidskou, domnívajíce se, že si žáby mezi sebou rozumí. K nápodobení užívají děti zvuků, slovíček a vět ve formě otázek a odpovědí: jedna žába se táže a druhá jí odpovídá. Sbor žab dialog na konci obyčejně utvrzuje opravdivou žabí muzikou. Poslechněme tedy: „Kum, kuma! — A ščo? — De bužok? — Ne ma! — A de? — Umer. — Koły? — V četver.“ Chor: Ra, ra, ra, — ra, ra, ra!“ Nebo. „My tomu rady, rady, rady!“ Přeložíme si tuto scénu, ona tuším postačí k pochopení scén následujících. Prvá žába volá: Kmotr, kmotra! Druhá se na to ptá: Co! — Pak se střídají: Kde jest čáp? — Není ho tu! — A kde jest? — Umřel. — Kdy. — Ve čtvrtek. Teď ozvou se všechny na blízku poslouchající žáby: Ra, ra, ra — ra, ra, ra! V dalších rozmluvách čtoucí dovede rozeznati otázky žáby jedné od odpovědi žáby druhé podle otazníkův a vykřičníkův. Uvádím ještě z okolí Čortkova: „Kum, kum! Z čeho vaša chatka? Z žaburynňa, z žaburynňa (ze žabince)! Kum, kum! ščoste var-var-varyły? Boršč, boršč! bura-ki-ki, bura-ki-ki!“ — Z okolí Lvova: „Brat umer! Ta kotryj (který)? Ta Matvij! Ta płačmo za mym! — ta-nu! ta-nu!“ Z okolí Žolkve: Kum, kuma! pozyč połotna (půjč plátna)! Abo ščo (nač)? Ta kum umer! Ta koły? V četver! A płakałyste? Ješče ni! Zaraz (hned) budemo! — nu! nu! nu!“ Z Tudorkovic: „Kum, kuma! pozyč połotna! Abo ščo? Hryć umer, do hory nohy zader (natáhl)!“ Jinde odpovídá: „Umer Hryć, nema nohavyć!“ Od Zločova: „Kum, kuma! pozyč połotna! Abo ščo? Umer kum! De ležyt? Pid stołom! Čym nakrytyj? Pomełom (chvoštětem)!“ Od Stanislavova: „Kum, kuma! pozyč połotna! Na ščo? Na štany (spodky)! Chto umer? Mij (můj) brat! Jak śa nazyvav? Kindrat! płačmo! — nu! nu! nu!“ Od Brodův: „Kum, kuma! pozyč połotna! brat mi umyraje, soročki (košile) nemaje! — oj nu! nu! nu!“ nebo: „Raj, raj, raj raj!“ Variant odjinud: „Detyna umeraje, soročki nemaje, brat Kindrat jak vyrobyt (vydělá), tak viddasť, viddasť — ka, ka, ka!“ Od Drohobyče: „Kum, kuma! Čy rady byste, aby buźok zdoch (zdechl)? Oj rada — rada — rada!“ Z Bucikův: „Kum, kumo! detyna (dítko) mi umerła! A ja tomu rad, rad, rad!“ Od Janova: „Kum, kuma, de (kam) ideš? Z jarmarku! Z jarmarku! Z jarmarku! Ščoś kupyła? Če-

reviki-ki-ki-ki (střevíce)! U Čortkova ještě zakončuje chor: Na korkach, na korkach (s podpatky)." Jiný vzor žabí rozmluvy v témže okolí Janovském slýcháme tento: „Hryć! Ščo treba." Ženy ty śa treba. Druhá: „Ba-ba!" Prvá: „Ou va! ou va!" Od Přemyšle: „Kum, kum, Kuma, hdeś buła včora? U kumy. Ščo tam var-var-varyly? Boršč, buraki-ki, ki; boršč, buraki-ki-ki."

Čestného místa dostalo se žabám v příslovích. I žába ryba, neboť ve vodě sedá. Koně kují a žába nohu nastavuje. Pošli hlupce na raky a on žab naloví. Nebo: Jdi s hloupým na raky, a on bude chytati žáby. Rozevírá žába hubu na vola, ale nesní ho. Když si žába hlavu shodí (pod vodu strčí), ani car ji nepostaví. Významu lokálního jest zpráva pozorovatele z krajiny Tlumačské sdělující s námi, s jakou úctou zanese dělník žábu na lopatě k mezi, když se s ní při práci setká.

K ošklivé žábě přirovnává se v poesii lidové nevábný zevnějšek chasníka snažícího se zalíbiti. Břitkostí sarkasmu zažene od sebe protivu najisto, a dlouho bude mu zníti v uších:

A jak jeho ne lubyty
cy ne urodojka?
Očy rjaby, rot jak v žaby,
cy ne podobojka?

Pravšední žába jest neli nenáviděna, aspoň odporna, pročež pomluvené děvče takto projevuje opovržení své původkyním pomluvy:

Není v stavě vody, vypily ji žáby,
už mne pomluvily Oslavecké báby.

O kuňce ohnivé a žábě zelené mohu uvesti jen trochu jmen. Prvá (Bombinator igneus) sluje *puň*, *puňka*, *puňkało*, *ponik*, *kumik*, *kuma*, *kumka*, *kuňka*, *kumkało* — druhá (Rana esculenta) *lisaňa*, *žába travjana*, t. j. travozelená, *radocha*, *veselivka*, *besidnyća* Dodati sluší, že žábou zelenou léčí se zimzice, a kdo prý ji sní, toho neude boleti břich. O svatbě vysmívají se svatebčané příchozímu pro nevěstu, když stojíce na dvorku vyřizují mu od ní vzkázání:

Je sám jeden mizerný,
jak žába zelený,
co pod břehem seděla,
zuby skřehotila.

Rosička tuším zavdala příčinu k pořekadlu: „Nerada žába, že vylezla na stéblo, ale že vrčí." Ať si už na stéblo obilné nebo jakoukoli lodyhu. Proč nerada? Asi proto, že se bojí zmoknutí, ježto haličtí Malorusové z jejího křiku soudívají na déšť. A odkud ten její strach? Z krajiny Drohobyčské jest mi známo podání, jako by rosičky (podle tamější terminologie: zelené žáby) na jaře a v létě s deštěm padaly s nebe na zemi. Zvláště rosičku malou považují tam za dar nebes a dosti družně se k ní chovají, ana prý přiložena ke rtům od bujného větru rozpukaným nebo na rozsedané ruce a nohy, všecko vyléčí, zároveň pak touto dotýkací praktikou chrání ústa před rozpukáním a nohy i ruce před rozsedáním do budoucna. Tímto podáním rozlušťuje se uvedená otázka takto; rosičkou podnes probíhá ono omráčení,

v němž se octla, když s oblačné výše letíc dopadla na tvrdou půdu. Skřekem tedy jen projevuje družné kolegialní účastenství s těmi, které s nejbližším deštěm mají spadnouti.

O říčnou vodu rosička tuze nestojí, to už si raději vyleze na vrbu a skřehotáním jako káně prosí Boha za déšť, když letními parny stojaté vody vyprahly a ona nemá krapet vody, aby žízeň uhasila. V zahradě, kde se rosička drží, stromy bujně rostou. Posypemeli zabitou rosičku solí, obživne. V prostonárodní medicíně a u kouzelnictví také se rosičky častěji užívá. Tu aspoň tři recepty. V nemoci sv. Valentina má se smočiti v silné kořalce (okovici) a tou pak mají se přetříti tváře, dásně a prsa; krční bolesť se zažene, potřeli se hrdlo rosičkou, ale pouze jejím hřbetem; kdo ji políbí na břich, zabezpečuje se před zimnicí. Lid říká rosičce *skrobačka*, *krjaka*, *krechkavka*, *krjakavka*, *rachavka*, *karakuška*, *travka*, *rychkavka*, *ryčkavka*, *rechkałka*, *kroka*, *paňa*, nebo *kraka*, *zeleňačka*, *zelenka* a *moskovska zazula*.

Přicházíme k šeredné ropuše, od níž se ještě šerednější bába čarodějnice nechává ssáti. Předem ty pěkné názvy, urážky a přezdívky kterými ji Rusíni obmyslili; zovou ji *karapaňa*, *rapavka a ropavka*, *koropavka*, *koropuvyća*, *žaba zemlana*, *zemlak*, *porochačka*, *porchavka*, (prašivka). *rjapucha*, *ropucha*, *šňaga*, *repula*, *bečučka*, *borodavkaňa*, *pluhavka*, *kramarka a kremarka*, *repa*, *ropa*, *bosokarňa*, *bosorka* (čarodějnice), *karakula*, *žydivska žaba*, *čarivka*, *baba* (že vypadá jako scvrklé tváře stařeny), *čerepucha*, *korostavka*. *ropuchaně*, *racavka*. *škarapaně*, nebo *karapaně*, *pohana žaba*, *pohanka*, *čerepkaňa*.

Ropuchy jsou tím škodlivy, že nakusují řepu na zahradách, proto když ji v řepě chytí, natrou ji řídkou kolomazí a opět ji pustí domnívajíce se, že se s ní vystěhují všecky druhé ropuchy. Chlapci trýzní ubohé zvíře tak, že ji položí na jeden konec prkénka, pod nímž je kámen, tedy jako na houpačku a na druhý konec rázně udeří holí, aby ropucha vyletěla do povětří. Ropuchu béře ovšem každý jen za nožku a tím vyhovuje pověře, že se do ruky bráti nemá, rozumějme celá a do dlaně, v kterémž případě by narostly bradavice; také by se na ni žába mohla uslintati, od čeho ruka zprašivěti může. Nejlépe jest bráti ji srpem. Stříkneli člověku do očí, oslepne. Lezoucí po cestě předpovídá nečas. Hnízdo má prý ropucha v nedostupných močálech. Odcházíli od mláďat, ohradí hnízdo kol do kola hůlkami a potom se sama do něho dostati nemůže. Tehdy vrátí se na pole vyhledat oné byliny, kterou přiložíli k ohrazení, toto se rozpadne a ona volně může vejíti do hnízda. Podaříli se komu takové hůlky dosíci, může jí všecky zámky otvírati, byť i poklady celého světa zamykaly. Stačí jen onu hůlku přiložiti na zámek, a hned se rozpadne. Bába spěchající k porodu potkala ropuchu velikou jako čepice a zaháněla ji řkouc: „Jdi si na vršek, aby tě někdo nerozšlápl, jsi skotná.“ Vracejíc se za několik dnů touž cestou od šestinedělky, potkává mládence jedoucího čtyřmi koňmi. On vyhoupl bábu k sobě na vozík, načež s ní jel přes bažiny, přes hory a doly, až přijel do zázračného paláce. Tu hned bábě zakázal, aby se nekřižovala: „Sochraň Bože, abyś śa perechrestyła!“ Po té ji uvedl ke skotné ropuše, ďáblově to ženě. Bába vyplnivši svůj úkol hleděla se jak nejdříve ze zakletého zámku dostati. Tu se jí řečený mládenec ptal, jaké

odměny žádá za svou práci? Když dala vše na jeho uznání, byla zavedena do komnaty, kde si do podolku nabrala zlata, co ho jen mohla unesti; ale v tom popadli ji „zlý," a už s nimi letí povětřím, opět přes bažiny, nad nimiž ustrašenou spustili dolů. Hledíc se vyškrábati volala o pomoc. Byla půlnoc, ale lidé se přece jejím křikem probudili a ji zachránili. Pohledla do podolku a v něm místo zlata měla samé uhlí.

Stává se, že když pověrčivý hospodář na své usedlosti najde ropuchu, rozetne ji na dvě polovičky, osolí a pověsí do komína; proč tak činí, nedověděl jsem se, tuším že z bázně, aby nevlezla do stáje a nessála krávy. Aspoň vinna tím ropucha, když krávy nedojí, a jelikož potkáváme se u Rusínů též s pověrou, že najdouli ropuchu v hospodářství, kde krávy málo dojí, zavážou ji do hadříku a věší do komína, aby se udusila a krávy jako jindy dojily, nemá ono půlení ropuchy asi jiného účelu. Za touž příčinou se obydlí v pondělí velikonoční posypává svěcenou solí, jednak též proto, aby se v chatě ropuchy nelíbly, neboť kde žába v chatě, tam neštěstí; proto je též upalují.

Obyčejně ropucha, která ssaje krávy, bývá čarodějnice neboli viďma v ropuchu proměněná, by snáze do chléva se dostala. Tu tam se věří, že čarodějnice chtíc odebrati kravám mléko, strčí ropuchu do sena, aby ji s ním kráva nevědomky sežrala. Zda viďma „ne vidberaje mołoko" čili zda neviďmuje, to lze poznati na másle, jež jsme si zaopatřili od ženy, která jest v podezření, že ve viďmu se zaměňuje. Hodíme takové máslo na bláto: jeli viďmino, slézají se k němu za přítmí ropuchy a všeliká jiná havěť, ano i hadi se k němu rychle poplazí, neboť i jich se to týče, poněvadž čarodějnice ubírá mléko nejen kravám, než i žabám a hadům. Všechna ona havěť máslo po kouscích sežere. Ještě jinou neplechu viďma tropí s ropuchami; tak oslepuje lidi sobě nepřátelské očima, jež vyloupala živé ropuše a zabalivši je v kadeř vlasů příslušné osoby zakopala je o půlnoci pod vrbou nebo pod bezem. Než slunce vyjde, ona osoba oslepne. Oslepiti dovede i obyčejný člověk takto: vytrhne tajně vlas osobě, na kterou má záští, sešije jím obě oči ropuše, načež ji zatíží kamenem. Když ji po čase víčka rozpáře, oslepený současně zraku nabude. Ropuch užívá se rovněž proti nemocem vepřového dobytka, tak sviním dávají se proti *„zaušnyci"* a všem toho plemene zvířatům proti „pidharlyci" (boulím na krku).

O ropuše měnivé se bájí, že dobytče od ní ukousnuté zdechne. Jí se ani kosa nechytí, a od toho prý má jmeno *żeliznyća.* Obilí ničí tyto ropuchy hůře než německé myši, zejmena ječmenu na hrstech nesmírně škodí, proto je lid ještě případněji pojmenoval *jačminnyća* a *dyka* (divoká) *baba.*

Mloků a čolků si rusínský lid nevšímá ani tolik jako ještěrek. Přebývajíce po většině v kalužích a v děrách přicházejí lidem zřídka na oči, proto se o nich vytvořily jen skromné představy v národním přírodopisu.

Mlok, jemuž říkají *jaščur* nebo *ješčur diviťurnyk*, *sysak* a *mołokosys*, třeba na kousky rozkrájen obživne ve vnitřnostech člověka a způsobuje veliké bolesti a píchání. Dva poslední názvy poučují nás o tom, že ssaje také kravám mléko, když se pasou. Lid se ho dosti bojí maje za to, že kousá. Zvláště Huculové (kteří jej znají pod

jmenem *selemezdra*) věří, že ukousne každého, kdo jej překročí. Ukousnutý člověk může se vyléčiti, přepočítáli čtvrť korce máku. Mlok hozen do ohně nespálí se.

Čolka zovou *iryća*, ale tak Rusíni jmenují všechny podobné živočichy, žijící v blátivých kalužích. Mimo to říká se mu ještě *vodova jaščirka* a *voďanka.*

Nové písemnictví.

B á s n ě.

Básně J. Vrchlického *Motýli všech barev* (XLVI. číslo Salonní bibliotéky) rozřaděny jsou do dvou skupin, mezi něž vloženo *Intermezzo: Písně o mé dceři.* V před umístěno jest několik slok *Prologem*, kde se název knihy vysvětluje: v mládí se z básníkovy duše nesli *zlatí* motýli světla, po letech u hlavy si mu z večera hráli *černí* motýlové beznaděje, a nyní, v dosaženém blahu duše, jemu pouze *modří* motýli odlétají.

Písně o mé dceři uvedeny jsou realistickým předslovem *Ve volné chvíli*, kde se náš pěvec odhodlává „hráť si s děckem svým“ a tam, u něho nalezti „rosu, nektar, musu“ své volné chvíle. V Písních samých pak najdeme různé tvary, různé tóny, tu jemné, tu důvtipné, tu svižné, tu laškovné, někde trochu nucené, ale všude posvěcené lahodnou a něžnou zlatou září nejupřímnější otcovské lásky k mladé zlatovlásce Miladě. V závěrečných verších *Před nocí* přeje si básník, aby anděl jeho drahým „hodil na podušku květ bílých růží, radosť s láskou,“ chce zbožně stranou stáť a budeli třeba, zhasí „lampu, veršů svojich družku,“ i stlumí oheň, kterým vzpláti chtěl.

Vlastní *Motýli všech barev* poletují, jak řečeno, ve dvou hloučcích. Zastavme se při prvním! *Snítka hlohu* tvrdí, příroda „umění že zdroj a cíl je pravý.“ Ovšem, ale jen tehdy, počítámeli k přírodě celého člověka, jeho ducha, důmysl, obrazivosť: a k tomu snítka hlohová v básni nepoukazuje. Což by si esthetisující báseň neměla vésti přesně? *Symfonie luny* jest opět přesycena mythologií, Cynthiemi, Pany, Charony, Najadami, elfy a Puky; Vrchlický se ve svých pracích přečasto opakuje, a povážlivá jednotvárnosť rozkládá se místy v nich. Kulturní dějiny všude rády vidí bohatý rozvoj, a příčí se jim, když někdy mají říci: „Je to stále totéž.“ Ze srdce k srdci mluví *Doma!* Také mnohý z ostatních letounků nás interessuje, ale korunku zvláštní své záliby podáme *Večeru na Vltavě*, duchaplně a citupIně poeticky sestrojenému; nic nám nevadí, že má různá křidélka, že jedním je feuilletonek a druhým elegické přání. Básníkovu srdci zastesklo se po matce Vltavy, po Šumavě:

Kéž vrátil bych se opět do Šumavy,
kde mladosti sen hrál mi kolem hlavy,

kde nadšením má mysl byla jata
a písní mojí rostla křídla zlatá,
kde myšlenky mé nad oblohu spěly,
že povzlet jich mně orli záviděli!

Pozornosť naši budí též básníkovo poslání *Tom. Cannizzarovi*, když mu tento poslal fotografii výbuchu Aetny. Shustěnou bohatou mluvou vyniká oslava *Zapadajícímu slunci*, zdroji barev, úrody, blaha; libě zní pěvcova prosba:

kéž tobě roveň jak ty v žití činím,
kéž s otevřenou dlaní k záští němý
vždy s jasným okem projdu život snivý,
jak ty jsi k mračnům, k lidem trpělivý!

Mohutně působí zakončení básně. „Vím, nejsem lepší, nejsem o vlas více, syn vteřiny!“ seznává poeta skromně, kdež slunce král jak dnes v stejném plát vždy bude trysku: „Plát budeš na hrob země, jež nám hrobem, plát budeš v trosky, z nichž svět vstane nový!“ Dokud však žijeme, neustaneme — jak báseň *Cestou* dobře podotýká — bojovati, „za myšlenku, za světlo, dobro, lásku,“ a též krása bude nám učitelkou, za níž půjdeme ku předu, ku předu!

Druhý hlouček Motýlů slibuje výdatnější honbu. Aspoň se tak zdá, procházímeli názvy letounků těch. Prohledněme si je tedy blíže! *Romance* o malém Jankovi muzikantu II., který jen sobě na housle hrá i hrá, ústí v otázku, jeli neúmorný básník víc než tento hoch. Divná otázka, předivná v ústech moderního poety, který rád si myšlenkami těžké váhy hraje. A v odpověď dává se: „Za ideálem duše vznět jen,“ pěvče, „obracej a celý svět ti bude luzná báj!“ Máme tedy před sebou romanci — s applikací! V *Pohádce* vábí k sobě básník národnějším tónem „lesní vílu“ báchorku, by s ní uniknouti mohl prázdné, pusté skutečnosti. Méně šťastně volena jest forma básně *Chios*: příliš chvatná to píseň o výspě v hloub moře se tratící. *Píseň dcery Jeftovy* ničím nevyniká. Tím raději vítáme pěknou středověkou *Legendu*, v níž Madonna spanilou Iseultu před sňatkem s barbarem zachrání, vnořic ji ve spánek věčný. Ke *Canzoně Sordellově* naladil si Vrchlický struny pěvců milostných. Z obratné, přebujné *Romance o siru Tyruelovi a donně Ginevře*, provdané dámě o stech milenců, měl by Heine upřímnou radosť. *Pastel* je zveršované poustevnické zátiší; trochu nálady v něm činí je také trochu básnickým. *Růže Saadiho* je Hugovská básnička: z trnu děcku vytaženého vzplane v ráji tisíce růží. *Zlatá ruka* je k vůli povedenému vtipu napsána: Želislav Belina ztratil v moravské výpravě ruku, král mu za ni nabízí jinou, zlatou, ale rytíř odmítá ji otázkou: „Což kdy bych byl přišel o hlavu, dal bys mi zlatou též?“ Ale vtipnější je *Legenda o střídmosti*, kde gnom dobrému mnichu Zenonovi kvasu upíjí, ale za to mu zdraví a dlouhý věk v odměnu dává. *Tři pěvci* hájí thesi, že největším pěvcem jest pěvec dobrosrdečný. *Zpěv duchů nad mrtvým Donem Juanem* tvrdí, že rek na slovo brané opery byl celý muž, velikého věku veliký typ: patrně mívají duchové velice divné nápady. *Pod kaštany* je jakási revue drobného lidského života. *Najadu*, sušší to sonet, opěvá krásnou modní plavkyni. *Román* zabývá se pestrým ptáčkem milostného štěstí, dvěma přenáblenými slovy

zaplašeného. *Starodávná romance* ptá se opět: „Co jsme? kam spějem? a co víme?“ A v odpověď se nám dává: „Pojď, víkem rakev přiklopíme.“ Nic víc!? Milkova *Revise milostných psaníček* je z rozmilých dvou slok spíchnuta. Sonet *Zas nový klep* je novelka in nuce o dvou srdcích pro planý klep na vždy rozvedených. Smutnějším kusem románu je *Faun a básník. Českým Ahasverem* je dudák Švanda, jehož dudy v nebi způsobily, že se svatí, proroci a vyznavači dali do tance; měch musí tedy s nebe a za měchem i Švanda, který teď po naší zemi popěvkem, dud stiskem a teď i tiskem šíří českou veselosť. *Kytice* budí milou trudnou náladu; jedná se vlastně o kytice dvě: první dal kdysi básník malé dívce a druhou jako v náhradu teď obdržel z milovaných rukou; tato kytice vrací mu víru v život: „trpícím vše jest dobrodiní.“ Minulosť a přítomnosť v jedno pojí též *Dostaveníčko v lese*, dostaveníčko přítulných, oddaných manželů, jiné, vážnější, starostnější, než jaká bývala jich dostaveníčka v prvém čase lásky. A nyní ještě nám zbývá jen *Uzdravená*, o matce těšící se na nový život ve společnosti a v rodině, pak *Idyla ze svatební cesty*, a jsme na konci knihy. Tato *Idyla* se básníkovi v skutku zdařila: novomanželé přijdou k jezeru a k vůli krásné vyhlídce vstoupí na skalní výstupek, ale Karlovi ani to nestačí; spustí se tedy ještě níže na balvan, Emma trne, volá ho zpět, hněvá se naň, a Karel zapáliv si cigaretu, odfukuje dýmu kotouče v dál ironickým rtem: Emmě zdá se celý život propastí. „V tom ruce dvě ji ovinuly jemně zc zadu,“ a dlouhý polibek napravil zase vše.

Nemůžeme říci, že jsme se sklamali; neboť druhý řad *Motýlů* mnohdež i přísné požadavky naše uspokojil.

Salonní bibliothéka přinesla ve svém LIII. čísle Vrchlického *Dědictví Tantalovo.* Tantalem je bádavé, snažné lidstvo; před námi se kmitají Pravda i Krása, Volnosť i Štěstí, ale bez ustání darmo, jak *Prolog* dí, po nich saháme, ale saháme, toužíme, čekáme na ně vytrvale přec.

Dědictví Tantalovo čítá pět hlavních oddílů: Smrť a život, Přeludy, Umění, Stezkami dějin, Touhy a modlitby, a končí zase, jako na př. Zlomky epopeje, verši s názvem Epilog.

Čím zabývá se první oddíl *Smrť a život* ve svých 11 básních? Přemítaje o přírodě, zří v ní básník dlouhé jen a bezúspěšné boje. Přehlížeje klidnou sopku, ptá se, nač druhdy tak záhubně bouřila. Slyše lovcův výstřel nad zátopou, hrozí se neúprosné vládkyně smrti. Dumá u hřbitova na skále, filosofuje nade strnulou mouchou, nade zmarem uprostřed přírodních krás, nad rychle zmírající jepicí, prohlašuje umírajícího za blaženého a nenarozence za blaženějšího, za krásného jitra rmoutí se z hučících dělových ran, spatřuje pouze v nitru člověka svět člověčenstva a vidí v každém chaosu jen přechod, žehná „v duchu každé vzpouře.“ Vše to jsou verše ze starších těžších myšlenek ve formě mladistvé, dospívající. Delší, šťastnější báseň *V boji posledním* vypráví o smělé, rozezleným Severem a jeho větrnými druhy zničené výpravě v baloně:

A vzešlo slunce mdlé po bouři. Na pobřeží
hle, v písku zarytý člun větrný tam leží,

do změti provazů se zapleť prapor bílý,
a rybák udiven se k této trosce chýlí,
jak odkaz poslední, jak živý protest vzdoru
čte nápis „Odvaha!“ strhaném na praporu.

Co nalezneme v druhém, 9 básní čítajícím, svým nápisem na Ed. Hartmanna připomínajícím oddíle, v *Přeludech?* Jsme prý jako zkrocený tančící had: naděje nám hvízdá, tančíme, a krotitel nás flegmaticky zase stopí v koše tmu. Zříme krásný západ slunce za Petřín a slyšíme trpký povzdech dělníkův. *Nirvana* radí nám, bychom se resignovaně oddali jedinému bohu: ruchu života. Jak se zachová člověk, až dosáhne všech svých posledních cílů? Ó jistě, zní zasmušile výsměvná odpověď, „ó jiště illusí všech na hřbitovu své všecky staré modly vzkřísí znovu!“ V *Nejvšednějším motivu* směje se Satan, že na zemi i nad zemí všechno šidí: synek, otec, i bůh. To si ovšem může dovoliti jen Satan. V méně průsvitném *Svitu na zemi* čteme, že „Za paprsk žití, byť jediný, chcem trpěti a mříti, než ztráceti se v resignaci tupé.“ Dále vítá pocta zbožně lidskou tvář, kde plá soucit božský. Don Juan očekává v pekla mukách vykoupení své a modlící se Faust konečně ve vírném vidění dochází k úsudku: „Jen změna život jest a vše je v toku. Co člověk v tom? Jen jiskra osiřelá!“

Které ze 14 básní v oddíle *Umění* jsou nejzdárnější? Čteme, ale stále jsme na rozpacích, zastavíme se skoro nejdéle nad básní *Mladé dívce*, a posléz díme: Všechny a žádná. Jsou zajímavy a čtou se plynně, avšak neuchvacují. Jsou zajímavy, neboť jsou od Vrchlického: je to jiný *Vrchlický*, ale zároveň i *týž* Vrchlický; týž myšlenkami, avšak zas i zase jaksi mdlejší ve formě, i když, jako v básni o Thorwaldsenově museu, mluví slovem nadšeným.

Dejme se již raději *Stezkami dějin!* Setkáme se tu s Horácem a Tacitem, s dobou víry, s dobou vědy, s Molochy a Baaly, s kolossy v Gul-Gulé, s Olympií, s Kronborgem, s Novým Yorkem v lepém znělkovém, svobodu slavícím kruhu, s nešťastným sv. Antonínem II. a při tom i s koncem sonetu:

Cit divné nostalgie v ráz mne uchvátil,
při, Hellado, tvé nesmrtelné písni
já cítil, člověk moderní co ztratil.

Ach ano, divná, osudná to nostalgie! Čech a řecká nostalgie! Touha po cizí vlasti! Avšak co platno, vpravme se dle možnosti v poměr, který se změniti nedá, i spokojme se na tu chvíli básníkovými protesty proti chabému hamletství nynějška, proti bezcitným novověkým válkám, proti pokřiku: „Vae victis!“ a poetovým povzdechem, že všude cítí své vlasti těžké okovy na svých nohou.

Při smělé filipice *Polsce roku 1886* se zarazíte a srdce se vám zachvěje:

Ó blázni, děti, jenž věříte ještě
v soud dějin! Vše jest možno v době naší,
kde barbar jeden nad vlastí meč vznáší
a druhý nad jazykem otců kleště.

V jízdeckých botách s bičem v pěsti chodí
teď vzdělanosť a národy v tvář šlohá.

A není práva, řádu, není boha,
kde železo se chladně krví brodí.

Jsou bájkou dějiny a dědů sláva.
Vše diktuje se a pak douškem spláchne,
dnes perem se a zítra mečem máchne
a lidskosť psem na prahu dokonává.

Co dnes je národ? Otroků mdlá vlečka!
Co dnes je píseň, umění a věda?
Ten panuje, kdo nejvýš bič svůj zvedá
a jemuž tleská největší psů smečka.

A „ten je heros pravý, kdo století v tvář plije neustále." To vše v době, kdy se v ujařmených tlumech myslí, že svobodu národům zjednají „frase časopisů", jak poeta k tomu v jedné z obrněných, ohnivých znělek svých (na str. 112) poukazuje. Duchaplný poslední sonet oddílu rád bych sem položil celý: básník porovnává lidstvo po volnosti toužící s ptáky o zábradlí Novoyorkské Svobody se usmrcující: jak tito ptáci za svobodou letíme ve snách a o její mříže do krvava rozbíjíme si čela i duše.

V posledním, celkem velice vyspělém oddíle *Touhy a modlitby* slaví Vrchlický především *první slovo* svého dítěte, slyše ve zvuku tom ptačí zpěv ze sadu Karlova náměstí, první slovo člověka vůbec; uznává dále potřebu modlitby, ať třeba nikým neslyšené; i volá k Bohu, pod sterými jmeny ukrytému, by se mu v srdci ozval. Báseň *Dítěte s maskou* horlí proti přetvářce, k nížto život bytně nutívá. *Suché listí* rozžehnává se s uvadlým listím zašlých dum a snů a citů a vítá novou srdce velkonoc. V *Jarní meditaci* chce „dobro, sílu, svobodu, svou vůli, k všemu lásky plnou." Ve slokách *Mezi vesnickou mší* vidí své „hvězdné pantheismu dumy" a víru lidu padati si do náručí; „jen silni buďme všickni láskou!" Je nám *Eden* ztracen? Nikoli, jest jím stará země posud, jest jím její krásná příroda, jest jím prostá, silná láska muže a ženy. K dobru snaha větším se skví jasem nežli samo triumfálné slunce. *Meditací letní* loučí se poeta s jitrem svých snův a touží po činném poledni svého žití. „Kdo jsme — co víme, co chcem a kam spějem?" táže se *Láska.* Zhynemeli úplně? Nikoli, těší nás báseň: „Pro lásku žijící vy nezhynete!" A *Žalm* naděje radí: „Jas v srdci měj a ukazuj vždy k jitru!" — „sám zůstaň každý se svým hořem." *Meditace v jeseni* žádá na člověku účty ze života, účty z *práce.* V sestině *Na hřbitově v den dušiček* má poeta před očima smrť a v srdci lásku, i volá k smrti: Buď láskou, buď životem! A smrť? Tuším, že se usmívá i sobě myslí: Ani na smrti se nesmí žádati příliš mnoho. Ano, snad ukáže i na třetí sloku svižné *Meditace zimní,* kde se praví, že všichni, kdo se rodí, květy jsou, které sfoukne jen čas. *Zvony velkonoční,* nad Prahou rozzvučené, zase velebí věčnou sílu dobra, i vyzývají vlasť k novému životu: „pevnou ruku přilož k dílu a vstříc jdi svému vzkříšení!" A kanzona *Sursum corda!* napomíná zcela patřičně: Ó věřme dál, nechť (politických) neúspěchů řada je nedohledná! . . . Ó šetřme si tu jiskru, jež nám padá se slunce nadšení, jež naši otci nám v *horší* vzňali době!

Epilog k Dědictví Tantalovu, ze dvou znělek složený, zabývá se básníkovým pobytem na *věži chrámu Vykupitelova v Kodani* a končí poukázáním k nezmorně přítažlivé moci vznešených ideálů.

Čarovnou zahradu vydal Vrchlický opět v Kabinetní knihovně (sv. XXXII.). Básně v ní složené rozsázeny jsou do dvou menších a do čtyř hlavních záhonů; nalézáme zde kromě Prologu a kromě Epilogu: Serenády, Idylky, Dívčí profily a Promenády.

Prolog, též *Čarovnou zahradou* pojmenovaný, jest ze čtyř mistrných sestin sestaven: *Cesta* vede básníka k víře v lásku; *Setkání* svede ho v kouzelném sadě lásky s manželkou, která jej „učí věřit dobru, kráse, ráji;“ ve *Vyplnění* opěvá poeta kouzlo, něhu, blaho v manželském svém žití; *Apotheosa* jest apotheosou lásky, jež si podmanila Virgila i Lukrece, Petrarku i Danta, štětec jako dláto — „ta ohnivá, ta všehomíra srdce.“

Utěšeny jsou i *Serenády*; mnohá přišla by skladatelovi vhod, po milostně roztouženém textu se ohlížejícímu. Divně působí začátek serenády Notturno: „Jen kdy bych věděl, zdali bdíš, veř, šel bych blíž.“ Jaká to však na př. jemnodyšná, stišující, milostným fatalismem ozářená, Goethovo „Uiber allen Wipfeln“ připomínající nálada v 2. *Tichu:*

Jaké ticho! — Padá s hvězd,
kolébá se v snětích stromů?
Srdce mé tůň jeho jest.
Jsem jak dítě, z bludných cest
které přišlo šťastně domů.

Jaké ticho! — V duši nám
štěstí svatvečer se stmívá,
láska plá v něm — drahokam,
a já skoro věřím sám,
že tam byla od jakživa.

Idylky, verše větší, dílem libé, místem odvážné, připsal básník Boženě Náprstkové. Poslední z nich, *Amor*, jest kus erotického a sociálního románku o velkopanském dvoření se krásné Filidě: dvorný hrabě zůstavil dva syny, prvý jest hrabětem a druhý, po Filidě, následkem společenských ustanovení jen zahradníkem. Ostatní *selanky* jsou kratší. *Na Ohebi* variuje théma: „Mlč a neprozraď!“ povstalé ze slova „Tace,“ které prý se nacházelo na svorníku hlavní brány Ohebského hradu. V první selance vypráví se nám o *stvoření květin*: jich původkyní jest Láska, a teprve s kvítím „bylo stvoření celé.“ *Dubnová idylka* líčí nám opět výjev z Karlova náměstí: dívky rozptylují se parkem: „A zázrak, v chvilce zříš je párkem, ku každé kde jen vzal se hoch?“ V Jiné idylce najde básník kytici z parmských fialek, a mládí zlatá pohádka vytryskne mu z nich v duši. A ze *Vzpomínky* dovídáme se, že to bylo na lední kluzké zamlžené dráze, když básník řekl dívce svého srdce: „Buď mojí ženou!“ Štěstí, že byl u ní šťastnějším než na želízkách:

Já chtěl se učiť k vůli tobě
jen z lásky jezdiť na bruslích,
však osud stejný vždy v své zlobě
mně strojil častý pád a smích

A když to přece šlo již lépe,
tu jaro prstem na led klepe . . .

Dívčí profily jsou svěží a svižné a rozmanité: tu nám předvádějí královnu ze Sáby, která všecku moudrosť za srdce dá hned; tu vzletnou, růžolící Sulamitu, ana cítí v ňadrech kámen, srdce po prvé; tu Dionysovu Erigonu; tu stále jak moře měnící se Dionu. Jak hrdě nese Myrtó „nepokrytou hlavu své krásy, vděku svého povědoma!“ jak něžně šťastná Theána nese mléko, růže a hrdličky pod Praxitelovu Venuši! Tam zase usměvavě z lázně vychází ledová Fausta, Římanka, která s klidem stejným vloží patu na milencovu šíji, s jakým „služce dlouhou jehlu do zad vráží.“ Onde probouzí se Flavia z milostného sna, který se jí bez prodlení vyjeví. Violanta hned od oltáře vrací se ke hlučnému kvasu. A menším větším všech opakem jsou Pia, která „jde světem tichá, poroučí se Bohu,“ a sladce snivá *Semper eadem*, která má stálou modlitbu na rtech: Ó buďte požehnáni! Rychle zakmitnou se před námi ještě miss Watteauova s úsměvem jak zlato vybledlým, pak Pachita s papouškem její jmeno volajícím, a docházíme ku poslednímu Dívčímu profilu, věnovanému básníkově dcerušce, jež neví, že otec a jeho milí denně z ní lásku k životu čerpají, a za niž otec modlí se, aby vždy byla dobrá, mírná, jemná, vlídná, sladká, veselá i slunná.

Promenády, právě jako dřívější Serenády, věnoval Vrchlický opět své choti. Prvních pět Promenád spojil názvem *Jarní symfonie* v jednu skladbu. Zaráží ho tam pomyšlení, zda jeho písně potrvají, a resignuje vida, jak aspoň *myšlenek* jeho pestré pýří *hlavou jiných* věčný spád a let víří. Scherzo *Píseň čápů* je dosti pochroumaná, že básník následkem své virtuosní záliby v častém opakování téhož rýmu sáhnul k větám jako: Fialky, kam jsi *šláp*', anebo: Svit blaha v matky úsměv *skáp*'. Podobné naturalistické závady přiházívají se Vrchlickému i jinde. *Humor přírody* zří přírodu, jak na Callota si hraje „a humor její je děsný jako její klid.“ Šťáva humoru, jaký tato báseň podává, málokterému Čechovi zachutná. Velice zručně sepsaná *Procházka po bouři* složena jest bouřnou vášní lásky:

Zda budem žíť? Dost na tom, že teď žijem,
že z kalichu rtů nesmrtelnosť pijem!
I bozi zhynuli, co více chceme?
Jen milujme, co na tom, pakli krátce?
Jen k lásce přitulme se. všeho matce,
nechť třeba po kráteru spícím jdeme

Též Epilog nazván jest *Čarovnou zahradou.* Amor neposeda slaví tam na dějišti světa, jímžto prý jest alkovna, vítězství Fauna i Venuši rozesmávající: „a světem zní to: Láska! láska! láska!“

Čarovná zahrada jest novým dokladem, jakou čarodějkou býť, jaká kouzla prováděť umí naše mateřština, když pravý básník v její struny uhodí.

Na jakém stupni svého básnického vývoje nalézá se nyní Vrchlický? Polský spisovatel básník Miriam (Zenon Przesmycki), který se důkladným studiem našeho poety zanáší a který zejmena také jeho, Michelem Angelem pronášenou veršovanou monologickou noveletu *Vittoria Colonna* do polštiny přebásnil a r. 1885 i tiskem vydal, roztřídil r. 1884 ve

svém úvodě k svému pečlivému překladu *Ducha i světa* poetickou činnost Vrchlického do tří časově postupných období: Pierwszy zbiorek poezyj „Z głębin“ był nawskroś przejęty jakimś *chorobliwym pessymizmem czysto subjektywnéj natury.* Otrząsnąwszy się z tych młodzieńczych smutków i rozczarowań, poeta „rozwinął skrzydła do szerszych lotów,“ wstąpił na pole wielkich zagadnień ogólno-ludzkich, lecz tu jakby przez reakcyę doszedł *do jednostronnie optymistycznych poglądów* (w „Symfoniach“ i „Duchu i Świecie“). Lecz zwolna optymizm ten opuścił go pod wpływem głębszych rozmyślań i większego doświadczenia życiowego — i wydany w roku zeszłym zbiorek poezyj „Sfinks“ zainaugurował trzecią fazę rozwoju jego talentu — fazę *pessimismu objektywnego*, filozoficznego, który wobec dzisiejszych stosunków na naszym globie winien być — według Renana — cechą każdego głębszego umysłu. A co se týče budoucnosti, očekával Miriam r. 1884 od Vrchlického, že v brzké době vytvoří *velikou epopeji lidskosti.* Vrchlický v posledním čase přestává zatím na tom, že tvoří jen úryvky epopeje té.

Frant. Zákrejs.

Výpravná prosa.

K románopiscům, kteří se vyznačují osobitostí a rázovitostí, patří u nás také Servác Heller. Obě vlastnosti zmíněné bývají podmíněny buď oborem látky, z něhož spisovatel čerpá, buď způsobem, jakým zvolenou látku vnitř i zevně pořádá a zpracovává. Heller zakládá svou osobitost a rázovitost v obou těchto směrech; toho dokladem jest nová samostatná kniha jeho, román *Salomonida*, který vyšel v 57. čísle Ottovy Salonní bibliothéky.

Jako ve předešlých pracích svých (Král stepi, Bouře života), tak i zde uvádí nás spisovatel na Rus, a to do tamní vznešené společnosti. Životní osudy nápadných jednotlivců z této společnosti tvoří podklad vypravování jeho. Čím spletitější jsou tyto osudy, čím jadrněji odrážejí se od úrovně, na které stojí vrstevnictvo oněch osob, tím živěji a účinněji působí autorova práce. Heller sahá po svých figurkách rukou v skutku obratnou; jeho postavy vynikají mohutností vůle, silou vášně a nezlomností energie, a proto poutají naši pozornost i tehdy, když záměry jejich jsou zlé a mysl jejich nešlechetná. Vizme hrdinku tohoto románu, kněžnu Salomonidu Platonovnu Sachalinovou. Seznamujeme se s ní v době, kdy výkvět šlechtické a vzdělané společnosti pohlíží na ni s obdivem a s úctou, kterou vzbuzuje jak její řídká krása, tak vytříbený duch a vzácná elegance. Mužové i ženy závodí o její přízeň, a i ti, kteří jsou lhostejni k ženské kráse a duchaplnosti, ochotně uznávají její vysoké styky a plynoucí z nich vliv. Rozumí se, že sebevědomí takové ženy jest nemalé, že Salomonida jest zvyklá vítěziti ve všech podnicích a zámyslech a že snahy její nesou se výš a výše. A hle, najednou se jí nezvede plán, jemuž oddávala se s celou myslí a jehož provedení měla již za jisté. Muž, který jí byl velmi blízek, k němuž jedinému z celého davů ctitelů se klonilo její srdce, kapitán Bogdanov překvapí ji svou nevěrou a zasnoubí se neočekávaně s mladistvou sličnou dívkou, Caesarinou Sokolovou. Jak se k tomu zachová hrdá,

svrchovaně ješitná kněžna? Pod rouškou lhostejnosti a společenské zdvořilosti kuje pomstu, usmyslivši si rozbiti štěstí mladých manželů, vlákati Bogdanova znovu ve své sítě a pokořiti takto nevinnou Caesarinu. Provedení této pomsty tvoří zde jednu část dějového přediva, jehož druhá polovice doplňuje se z politických snah a piklů kněžniných: obě pak mají oporu v tom, čeho se dovídáme o minulosti rekyně naší.

Prvá část vytčeného námětu jest dosti obyčejnou látkou románovou, Heller sám užil podobného thematu v Bouři života; zde arci má věc jinou tvářnost proto, že v zápasu dvou žen o muže — neboť o to zde vlastně jde — toliko jedna jest vědomě činna. Caesarina totiž ve své prostotě a dobrotě ani netuší, že Salomonida jest její sokyní a že usiluje o zmar jejího blaha; proto nejenom se úskokům jejím nebrání a přetvářek jejích neprohlédá, ale bezděčně jest jí i pomocna v nekalém díle a z důvěrného přátelství ochraňuje ji v nebezpečenství. Sokyně nemohou tedy měřiti svých sil, jak bychom očekávali, a tím celému zápasu ubývá ostrosti, ale ovšem i zajímavosti. Salomonida obvyklými zbraněmi svými vítězí potud, že Bogdanov jižjiž nastupuje u ní do dřívějších kolejí, ale vítězství její přece jen není úplné, neboť Caesarina ani potom neví zhola o ničem. — Tyto stránky románu mají, jak patrno, ráz jaksi soukromý, otázky zde se vyskytující nevzbuzují obecnějšího nebo hlubšího zájmu, ač jinak nelze jim upříti poutavosti, kterou pak těsná spojitosť s druhou částí námětu vydatně podporuje a posiluje.

Kněžna Salomonida dovede z upřílišené ctižádosti býti až výstřední — výstřednosť pak uvede ji do tábora nespokojenců, jakými veřejný život na Rusi v minulých letech povážlivě postonával. V kruhu těchto podvratných živlů kotví politická činnosť kněžnina, utajovaná arci právě tak dovedně, jak ukrývají se nihilisté sami. Spisovatel vyměřil této činnosti pole poměrně zcela úzké, nicméně i dnes, kdy v této příčině mizí působivé kouzlo časovosti, které účinkovalo při vzniku románu r. 1883, obrací se účastenství naše k těmto stránkám knihy mnohem živěji než k ostatním. Věci, které alespoň jistou měrou dotýkají se čtenářova rozumu, zamluví se nám vždy více a důkladněji než ty, které nám pouze líčí city, často bez toho jen vylhané.

Episodického rázu jest to, co se vypravuje o minulosti Salomonidině. Spisovatel rozvrhnul si toto vypravování zcela přiměřeně ke svým účelům, tak že nám odhaluje minulosť své hrdinky kus po kuse, užívaje těchto částí k výplním na místech, kde hlavní děj stojí. Vypravování tohoto jest třeba nejen k tomu, aby se rozšířila a prohloubila charakteristika titulní hrdinky, ale také aby se ději zjednal pevnější podklad, bez něhož by leckterým částem jeho scházely důvody a povahopisu okolnosti, ze kterých povaha vyrůstá.

Z toho, že spisovatel ob čas zasahá ve svém vypravování do minulosti, nezbytně vzniká jisté přerušování osnovy, která jsouc ve své přirozené spojitosti přetržena, musí býti potom uměle navazována. Vedle episod, o jakých jsme se právě zmínili, nalezneme zde též pouhé vložky, které nám připadají jako výňatky z lexika, nemající s celkem vnitřní souvislosti. Profesor Varvinskij, jak se zdá, jest tu jen proto, aby podobné výklady podával; za příklad jmenujeme rozpravu o kartách a

karbanu (na str. 233—238), historky Pařížské a j. Pokud se týče povahopisu, nepodává nám kniha mnoho zajímavého; jest tu jediný obraz Salomonidin proveden zevrubně a důsledně, kdežto v povaze jiných osob, jako ku př. Bogdanova, Caesariny a j. jest nejeden rys nezřejmý a nezdůvodněný. Za to společnosť ruská, pokud ovšem u nás o tom můžeme souditi, zdá se dobře charakterisována a správně kreslena; vytknouti sluší také případné zabarvení místní i dobové, jež Heller postihl tím, že přibral ke svému ději též otázky, jež vzrušují veřejnosť ruskou. V té společnosti představuje nám spisovatel také známé umělce Ferd. Lauba, pianistu Mikuláše Rubinštejna a Wieňawského, některé spisovatele ruské a jiné známé osobnosti, které samy sebou poutají naši pozornosť. Méně však se nám líbí, že spisovatel vystupuje zde vlastní osobou, připisuje si velmi hojnou účasť v celém ději; ba účasť tato jest tak značna, že spisovatel, jejž jiní nazývají mladým mužem, mladým přítelem a p., v některých chvílích řídí celý děj, ač se na dějišti, jak říkáme, ještě ani neohřál. Při tom jest až podivuhodna snadnosť, s jakou jest přijímán u lidí, kteří jej po prvé vidí, a rovněž ochota, s jakou jest ihned zasvěcován i do tajností sebe povážlivějších.

Z počátku jsme řekli, že Hellerova osobitosť spisovatelská zakládá se také na spůsobu, jakým svou látku spracovává. V té příčině jest známa jeho náchylnosť k romantičnosti, která rozněcujíc fantasii nikterak se nedá poutati chladnými zákony skutečnosti nebo jen pravděpodobnosti. Heller hravě přeskakuje mezníky, jež vypravovateli realistického směru klade život a logika, jen aby mohl kolem svých osob rozestříti tajemné pološero, v němž si čtenář ještě více může mysliti, než mu autor sám vykládá. Z té příčiny také kouzelné elixiry, mystické prorokyně, tajemné přepady, nevysvětlené vraždy, záhadné osobnosti obdařené velikým vlivem atd. jsou románové pomůcky, kterých Heller užívá s opravdovou zálibou; zde k této zásobárně přibyly ještě schůze nihilistické. Zdá se, jako by cílem spisovatelovým bylo napínati své čtenáře a drážditi jejich zvědavosť a tomu cíli jako by tu a tam i požadavky umělecké poněkud ustupovaly. Toho cíle jest tu dosaženo měrou zajisté hojnou. Odtud vysvětlíme si také nutnosť připomenutých episod ono napjetí krotících, v jejichž rozestavení ukazuje se nám pak obezřelá ekonomie spisovatelova. — Heller vypravuje obratně i vkusně, formou uhlazenou, leckde vytříbenou a celkem správnou. Líčení jeho jsou sytě zbarvena a vynikají jak živostí, tak úměrností; vlastní názor a bezprostřední dojem spisovatelův přichází tu velmi platně na jevo. — Připomenouti sluší ještě, že osoba, kterou zde Heller v čelo svého vypravování postavil, slouží mu za pojítko k jakémusi většímu celku románovému. —

Již dvakráte naskytla se nám příležitosť mluviti o drobných povídkách V. Lužické; dnes vybízí nás k tomu její román *Salomena*, jejž přinesla svým čtenářkám lonská Libuše v posledních dvou číslech. Když jsme tuto knihu pročítali, mimoděk nám zatanula na mysli slova Karoliny Světlé, která ve svých Upomínkách (str. 105.), promlouvajíc o četbě ženské praví toto: „Avšak právě proto, že naše paní a dívky nemají při svém rodinném a domácím povolání příležitosti vhodné vy-

bírati si s prospěchem svou lekturu, právě proto musí ty, které za úkol si obraly čtením přiměřeným je zásobiti, nikoli jen sáhnouti k tomu, co by je pro tu chvíli bavilo, nýbrž co by jim bylo vedle toho rozhodně i k užitku. Právě pro nynější a budoucí vychovatelky národa nesmí se voliti lehkomyslně, ledabylo, bez vkusu, nýbrž vždy jen práce nejlepší, co do formy nejumělečtější, do obsahu nejdokonalejší, do myšlenek nejpůvodnější." — Uvádíme úmyslně výrok Karoliny Světlé, která tolik pěkných knih našim ženám napsala a které asi v podobných otázkách nikdo neupře povolanosti. Hleďme nyní k románu V. Lužické a slevme s požadavku právě vytčeného mnoho, velmi mnoho — práce přec jen zůstane venkoncem chatrnou.

Chatrný jest především obsah její, nejsoucí v nijakém poměru k rozsahu knihy dosti značnému (364 strany). Salomena jest dívka sotva dospělá, které v útlém dětství zemřela matka a jejíž otec, zbohatlý průmyslník Malina, po druhé se oženil. Salomena miluje sousedova syna Jiřího, který právě dostudoval gymnasium, a ráda by se stala jeho chotí, jak si toho přála i babička, u níž byla na vychování, aby jí macecha, schudlá baronka, neubližovala. Ale otec podrobí lásku mladých lidiček zkoušce; dceru dá vzdělati a pak ji přijme do svého domu, aby se z ní těšil a seznámil ji s uhlazeným životem společenským, Jiřího pak přiměje k dalším studiím, která by mu opatřila nějaký cíl životní. Průběh a výsledek této zkoušky, jež arci skončí svatbou, jest námětem tohoto románu. — Jednoduchá fabule, jejíž tresť jsme právě naznačili, není podporována nijakými podstatnými ději pobočními, které by se s pásmem hlavního děje důrazněji křižovaly neb je sesilovaly. Spisovatelka užívá k oné zkoušce prostředků zcela všedních: zlé macechy, naléhavé partie, zdánlivé pronevěry milencovy a úpadku otcova. Vůdčí myšlenkou její zůstává jen a jen láska pohlavní, vedle níž toliko na čas hlásí se o své právo také láska dětinná; nad tu myšlenku, do omrzení přetřepávanou, není tu hlubší idey, není vážnější otázky, která by čtenáře dovedla zaměstnávati. Proto přečteme celou knihu, a mysl naše jest prázdna žádoucího rozjaření, srdce naše pak neví ničeho o milém dojmu, jakým na nás působí každé dílo umělecké. Nechceme při knize stráviti jen dlouhou chvíli, nýbrž chceme se ušlechtiti, povznesti do říše krásna; z takovéto knihy však zeje na nás duševní prázdnota, marně se halící v lesklé fráse a přebarvené obrazy, a výsledek takové četby jest — nechutenství a nuda.

Mělli chudičký děj postačiti na rozsáhlou knihu, nebylo arci možno pomýšleti na úměrnou komposici a pevnou, jednotnou stavbu práce této. Spisovatelka usnadnila si soustavu románovou tím, že si děj rozvrhla na řadu kapitol, opatřených zvláštními, mnohdy nápadnými názvy (k. př. Řeč, v níž ozývalo se bušení kladiva); v těchto oddílech jsou rozpředeny drobounké scény, ba pouhé toliko nálady tou měrou, že často teprve po několika kapitolách děj učiní jakýsi krůček ku předu. Nelze se diviti, že při takové rozvláčnosti ledacos se u Lužické opakuje. — Také povahopisy nás nijak nepotěšují. Vytýkali jsme spisovatelce již jindy v této příčině povrchnosť a mělkosť; zde nevidíme nápravy těchto nedostatků. Z osob zde zaměstnaných celkem pravděpodobně jest kreslena Salomena a pak teta Dorna, vystupující jen epi-

sodicky; ale i podrobný povahopis Salomenin trpí tím, že spisovatelka mnoho mluví, vplítá zbytečné a plané úvahy, ale popřává svým osobám málo příležitosti k činu. Podivný jest povahopis továrníka Maliny; sledujemeli tohoto muže, jemuž se vedle zvláštní síly duševní připisuje nepochopitelná slabosť, vedle mocné lásky nevšímavosť, vedle obchodní rozpočítavosti hříšná lhostejnosť, nepochopíme, jak spisovatelka mohla nanesti tolik protiv na osobu, pro niž se snaží získati v nás sympatie. Baronka Čestihradská Malinová pak a její dcery jsou spíše karikatury než obrazy lidí podobných světu a životu. Řádný povahopis nemůže se spisovatelce dařiti, neboť schází jí psychologická znalosť lidí. Lužická se spokojuje laciným citlivůstkářstvím a přemrštěným snílkovstvím nehledíc k tomu, jeli to jejím osobám přiměřeno čili nic. O jejích vědomostech v tomto oboru svědčí ostatně i to, že k. př. pudy, city, snahy, touhy, tušení, vznëty atd. má často najednou v jednom pytli; co rozumí slovem vznět, jehož užívá v skutku v nejrozmanitějším smyslu, nepodařilo se nám zjistiti. — Se zákony logiky bývá Lužická zvláště v přehnaných, bombastických obrazech povážlivě na sporu; tak čteme na př. na str. 18: „Jako věnec lesní za ranního osvětlení v jiném, zlatotkaném nyní dívce zjevoval se rouše, tak i míra duše její v zlaté záři se ztápěla;" na str. 35. jest sedátko ozdobeno „nejen mechem, ale i jetýlkem, travinami a bylinkami"; jinde na Salomenu „dopadají zraky podobné krám ledu"; — na horách „člověk jsa nucen zápasiti za živobytí s přírodou, nemá ani času, ani vznětu pro velké ideje a obrovské myšlenky, které staví si nad hlavy obyvatel kraje a planin, jež mají opět zastoupiti mu hory, jichž nad sebou nevidí. Horal nerad zápasí s ideou a pluje s časem do moře věčnosti bezbranně." (Str. 317.) Takových příkladů mohli bychom uvesti celé řady, ale tyto tuším postačí.

V románu má se obrážeti duch času, do něhož děj jest položen, mají z něho býti zřejmy snahy vrstevnictva a cíle, za nimiž se lidé určité doby a určitého kraje berou. Ničeho takového neshledáváme v této práci. O stopách jakési kmenové individuality nemůže tu býti řeči; osoby spisovatelčiny jsou takové, že by bez obtíže mohly býti přiděleny kterémukoliv civilisovanému plemenu. Doba děje jest také velmi neurčita; dle všech známek, jako jsou železné dráhy a p., soudíme na dobu naši, ale tomu odporuje, co hned z počátku jest řečeno: „Denně žení se tu s šestnáctiletou dvacetiletý, a nikdo se tomu nediví" (str. 21.). Pokud víme, jsou takové sňatky státními i církevními zákony již hezky dávno zakázány. Rovněž tak neurčita jest topografie dějiště. Jmenují se nám sice opět a opět Mlázovice u Hořic, jmenuje se také stanice Ostroměřská a nebývalá zastávka v Šárové Lhotě (str. 217.), ale hlavní dějiště jest dle str. 54. položeno na „rozsáhlou planinu východních Čech u města Hrušova", kteréžto město se na str. 140. již jmenuje „Hrušovou" a na str. 332. „Hrušicemi", tak že pak teprve nevíme, kde si je máme mysliti.

Nemůželi nás vnitřní stránka románu V. Lužické uspokojiti, podaří se to stránce formální tím méně. Prohlašujeme výslovně, že jsme nečetli v posledních letech knihy, která by byla psána formou tak chatrnou, tak nesprávnou, jakou zde píše V. Lužická. Možnosť takových tvarů slovních, jako jest instrum. *nervami* (str. 80) nebo *srými kadeři* (str. 126) sama o sobě by mohla tuto spisovatelku charakteri-

sovati — ale zde se hemží skoro každý list hrubými chybami mluvnickými a syntaktickými. Lužická chybuje v deklinaci jmenné, neví o jsoucnosti supina, důsledně spojuje budoucí přechodník s časy minulými, užívá ve výroku nemožného instrumentalu adjektivného, nezná vazeb slovesných, staví slova ve větě v nesnesitelné pořady atd. atd. — Knihy, k jakým patří román Salomena, vznikají jenom z marnivé psavosti, k níž nelze napořád zachovávati šetrné mlčení, alebrž nutno se jednou již proti ní důtklivě ohraditi. —

Význačnou známkou naší doby jsou zápasy národnostní, jež zaměstnávají celé kmeny, hájící své existence a svých práv, zasáhají do veřejného života celých krajů, měst i dědin a ozývají se leckdy až u krbu rodinného. Nelze se tedy diviti, že k otázkám z tohoto oboru sáhají také novelisté. Věc sama ovšem není tak snadna, jak by se na první pohled zdálo, jestiť v takovém případě spisovateli více než kde jinde šetřiti pravé míry, jednak aby se neprohřešil proti nezbytné nestrannosti, jednak aby nepřeceňoval tendence na úkor pravého stanoviska uměleckého. Této pravé míry celkem dobře dbal Vácslav Beneš Šumavský v obrazu ze současného života moravského, nazvaném *Kdo s koho* a vydaném v letošním Příteli domoviny. V moravském městě Nezdarově zápasí o vládu strana česká s německou, která se drží u vesla jenom přičiněním odrodilého továrníka Jahody. Nekalými prostředky pojisťuje si Jahoda při obecních volbách nové vítězství, zachrániv úskokem své jmění a tedy i svůj význam a moc v městě; česká většina jest znovu zatlačena v nepřiměřenou podřízenosť. Ale konečně zastihne Jahodu přece jen pohroma, jež zviklá celou jeho stranu a přivede ji ku pádu. To jest asi v podstatě hlavní pásmo v osnově naší povídky. K němu víže se obyčejná látka povídkářská — láska, kterou vzplane vychovatel Kliment k Jahodově dceři Amálce tou měrou, že se pro ni jižjiž dopouští zrady nejen na milující jej dívce vesnické, ale i na své národnosti — a zasnoubení Amálčino se surovým správcem Görkem. Osudům Jahodovy továrny přidělena jest také úloha nemalá.

Spisovatel spojil jednotlivé nitky přediva dějového dosti obratně, aby vůdčí myšlenka, která již titulem jest naznačena, z celku vynikla. Skrovný rozsah knihy mu nedovolil, aby všecky otázky podrobněji propracoval a důkladněji rozvedl, tak že celé partie, jež by úhrnkem byly činily obraz ladný a do všech odstínů řádně zbarvený, zůstaly pouhou konturou. Ale i v těchto rozměrech podařilo se Benešovi nakresliti některé správné, věrné povahopisy; jmenujeme z nich na prvém místě Jahodu, typ odrodilců, dbalých vždy jen svého prospěchu a neštítících se prostředků sebe ošemetnějších. Také jiné, třeba jen několika rysy načrtané postavy vynikají živoucností a rázovitostí; tak zmíněný již Kliment, při němž bychom si jen přáli, aby ze své vůle a nikoli náhodou vrátil se na pravou cestu, koketa Amálka, domýšlivý Görk, poctivec Rubal, šiďařský dohazovač Macek a j. Ale s povahopisy sedláků Rozsívala a Dostála nemůžeme se spřáteliti; nevěříme, že by rolníci na Hané, mezi nimiž jest více než kde jinde lásky k rodné, zděděné půdě a kteří mají také dosti rozvahy, rolnickému stavu bez toho vrozené, tak ukvapeně zbavili se svých statků a koupili továrnu, ač jejímu zařízení a práci v ní ani za mák nerozumějí. A kdy bychom to již

připustili o spanštilém, útratném Dostálovi, který se spokojeně povaluje a pomýšlí, jak vystrojiti bál, když nemá již nijaké naděje v záchranu, budeme se tázati, jak jest to možno, aby si takový zlenošilý outrata byl zachoval nezadlužený statek, zvláště když ani jeho žena nebyla o nic lepší? Rukou do klína skládati nesmí sedlák věru ani na požehnané Hané. Prodej továrny jest pilířem, na němž spočívá valná část ostatního děje; jevíli se v tom skutku nedostatek pravděpodobnosti a zdůvodněnosti, jsou také následky jeho postaveny na slabých základech.

Stejně nepodobným pravdě aneb alespoň neodůvodněným zdá se nám hned na počátku povídky úpadek Jahodův. Jahoda, jak se o něm zprvu vypravuje, byl zajisté dobrý obchodník, který svým přičiněním a spekulací získal jmění. Při takovém obchodníku nechápeme, kterak mohl svěřiti synovi celou továrnu ve společenství obchodní a po celá čtyři léta pak nevěděti, jak syn hospodaří. Překvapení tedy, které jest Jahodovi uchystáno hotovým úpadkem, zastihuje také čtenáře, který se diví, jak mohl spisovatel takovou věc přehlednouti. Citelná vada jeví se posléze také ve spůsobu, jakým Beneš přivádí svůj děj ke smírnému konci. Vůdčí myšlenka „kdo s koho“ řeší se totiž násilným odstraněním hlavního činitele na straně nepřátelské, Jahody, kterého při oslavě volebního vítězství zachvátí mrtvice. Sotva se to stalo, „lid jedním téměř dnem probudil se z omráčeného snu, stal se uvědomělým ve všech vrstvách svých a hlásil se pořád hlučněji a rozhodněji o to, co mu bylo po léta zadržováno“ (str. 160). Srovnámeli s tím, co tuto řečeno, velmi trefnou charakteristiku Nezdarovského voličstva, objeví se nám Jahoda jako kouzelník, který uvědomělosť českého lidu držel v mocném zajetí. — Beneš vypravuje plynně, hladce a hbitě, líčí živě a stručně, nepřemršťuje a má dobrý smysl pro místní i dobové zabarvení. Sloh jeho až na malé výminky jest správný. —

Ottova laciná knihovna přinesla letos ve dvou svazcích pod názvem *Drobní lidé* črty ze všedního života od Ignáce Herrmanna. Herrmann nehledá úzkostlivě látek, jimiž by se čtenářstvu zavděčil; sahá bezstarostně kolem sebe a zachytí skoro vždy fysiognomii zcela zdařilou. Jsou to opravdu všední lidé, s kterými nás seznamuje, zdá se nám, že je na svých cestách denně potkáváme, a právě to nás pro ně rázem zaujme. K tomu se velmi vhodně druží také spůsob, jakým Herrmann své figurky na povídkové jeviště uvádí a jakým příběhy sebe prostší vypravuje; činí to vždy s jistou nenuceností, která však setrvává v mezích slušnosti, tak že jí rádi odpouštíte někdy i slovo drsnější, při čemž lehkosť a nehledanosť výrazu dobře slouží prostotě věci, o kterou autorovi jde. — Čtenáři zvykli si pohlížeti na Herrmanna jako na humoristu, a tak i tyto črty nakladatelskou reklamou byly světu pod takovou firmou ohlašovány. Ale již jeho pan Melichar ukázal zřejmě, že autor pojímaje lidi tak, jak jsou, nehodlá pro ledabylý žert a chvilkový smích vyhýbati se vážným ba i bolestným stránkám lidského života; a neuchýlíme se snad od pravdy, řeknemeli, že právě v té okolnosti kotvil tak pěkný úspěch onoho dílka. Úrpení malého človčka, který se marně vzpírá poměrům jej dusícím a při tom trpělivě nese břímě osudem naň vložené, nalézá v Herrmannovi jak pozorovatele bystrého, tak vypravovatele výmluvného; ve sledování záchvěvů lidského srdce pak osvědčuje se Herrmann také dobrým psychologem.

Kdo chceš se přesvědčiti o pravdě těchto slov, přečti si drobounkou črtu *Byt k pronajmutí.* Jak hluboce dojemná to historka z knihy lidské bídy, té bídy, která halíc se do chudičkého, ale vždy čistého šatu, lopotí se, ale nevztahuje ruky pro almužnu! Zde vidíte, jak příběh nejjednodušší, s náležitou náladou jsa vypravován a upřímným citem provanut, dovede pohnouti nitrem. Sem patří také obrázek *Co schází v Kuchařce Magdaleny Dobromily Rettigové*, jemuž by k úplné účinnosti nebylo třeba ani štědrovečerního pozadí. Za úsměvným lícem tají se vážný rub ve stati *Starý a nový kabát*, vynikající výborným povahopisem otce spisovatelova. Podobného rázu jsou *Dva večery*, v nichž spisovatel vroucím, tklivým tónem líčí štěstí a radostné naděje mladých manželů, jimž nedlouhá doba přinese tím větší zármutek. — Úryvek, který Herrmann pod nápisem *Martina Žemly svatební noc* do této knihy vložil, vzbuzuje v nás přání, aby se nám také celá povídka U sněděného krámu brzy dostala do rukou.

Většina statí jest ovšem rázu humoristického. Herrmannův humor má velmi dobré, nepřeberné zřídlo v jadrném, opravdovém vtipu. Komika Herrmannových postav nezakládá se na planých hříčkách slovních a prázdných lapačkách, nýbrž na jejich povaze a slabostech z ní plynoucích. Slabosti takové jsou z pravidla směšny a bývají často také předmětem satiry, která pak s humorem ruku v ruce kráčí. Herrmann však přestává obyčejně na humoru a jen řídčeji tepe zvrácenosti lidské za účelem nápravy, o jakou jde satiře. Velmi zdařilým příkladem v té příčině jest humoreska *Týden mecenášem*, jejíž smutným podkladem jsou poměry z našeho trhu uměleckého. Určité osobnosti a známé dějiště dodávají humoresce zvláštní zajímavosti, nestenčené nikterak ani tím, že hlavní osobou její jest spisovatel sám. Satiricky přibarvena jest též druhá část statě *Paběrky z redakčního koše*, kdež za laškovnou tváří postřehujeme vážné stesky do liknavosti našeho odběratelstva, žaloby na literární produkci všelijakých nepovolaných lidiček a na to, jak se leckde rozumí humoru. Také *Sensační zprávu o neslýchaném a neuvěřitelném podvodu českém* lze sem přičísti — jest to veselá upomínka na příchod našich krajanů amerických.

V humoresce, jíž za základ slouží povahopis vybrané osobnosti jakési, přední místo u Herrmanna náleží těm črtám, které jsou váženy z kruhů Pražského lidu. Spisovatel založil si hned první samostatnou sbírkou takovýchto obrázků pověsť povolaného genristy; také zde máme několik statí, za které mu toto jmeno v plné míře přísluší. Čím typičtější jest v takovém obrázku postava, čím rázovitější jsou její zvyky, spůsob myšlení a řeči, tím větší a jistější jest úspěch práce autorovy. Za příklad jmenujeme dva obrázky ze soudní síně: *Malíř a fiakrista* a *Pomsta zhrzeného*; v prvním z nich jsou to malíř Kalivoda a fiakrista Slabihoudek, ve druhém švec Vlastislav Dymian, kteří se zajisté každému čtenáři vepíší příjemně v paměť. Originální nápady autorovy a vtipné pointy napomáhají k tomu, že i skrovná látka dovede pobaviti čtenáře a přivesti jej do veselé míry; připomínáme studii z výčepu *Musím točit*, cestovní vzpomínky *Absint a revanš*, typ Pražských uličníků *Horymíra Eliáška* a j. Herrmann také pouhých situací dovede obratně využitkovati, jakož viděti na př. v obrázku *Jde pan president.* Několik statí v obsáhlé řadě této sbírky má themata všední, čímž účinek i při

vtipné motivaci ujmu béře; máme tu na mysli nebohé tchyně, jimž originálně se posmívati jest věru těžko. Také některé obrázky z domácnosti, kterou jinak náš autor umí bystře pozorovati, nedospívají výše statí dříve vzpomenutých. —

Šimáčkova Kabinetní knikovna přinesla ve 33. svazku druhý díl *Feuilletonů* od Jana Liera. Hledímeli k názvu knihy, podotýkáme, že obsah její jest vážnější, než jaký širší čtenářstvo zvyklo spatřovati v tomto útvaru písemnickém. Lier zde sice většinou přibarvuje svá slova štiplavou satirou, ale vedle toho neváhal sem položiti také prosté úvahy, nehalící se v nijaké vypůjčené roucho, v němž by se snáze domohly pozornosti. Jsme tomu rádi, ne snad proto, že bychom z toho tušili pro feuilleton u nás nějaký obrod, ale že klestí si takovýmto způsobem mezi čtenáři cestu práce vážnější, opravdovější.

Sbírka počíná zvuky varovnými, skoro bychom řekli úzkostnými. Článek *V kritické době* dotýká se našeho života soukromého i veřejného a posuzuje bezohledně naše poměry, vytýkaje zvláště snahy jedněch, kteří nás navnazují k Němcům, druhých, kteří nás lákají do tábora ruského. „Ohlušujeme se vřavou politických a lokálních třenic, bubnem samochvály, šustem vlajících praporů, řinčením sklenic a hromovým provoláváním slávy všemu možnému, telegramy a přípitky, resolucemi a proslovy. A chudí jsme pořáde, chudší než jsme bývali, poněvadž cizina vedle nás a mezi námi v obrovských rozměrech zbohatla. Toto vědomí, jež hryže každého, zamluví a zapije se honem. Sláva! Ať žije — — fráse, kteráž jest obyčejně hluchá, přečasto nepromyšlená, mnohdy zahanbující a nejednou škůdcovská, téměř vždy však terroristická“ (str. 8). Nadsazeno jest ovšem, co praví spisovatel na straně následující: „Vyslovím za své soudruhy upřímně, že nás českých spisovatelů zmocňuje se strašný pocit, jako bychom dohrávali českou tragédii před prázdným domem, z kterého vše prchá do větších a lepších prý domů, do ruského a německého.“ Ale bedlivě třeba uvažovati důvody, ze kterých volá na str. 154.: „Spějeme národní katastrofě vstříc!“ Jisto jest, že nám stále schází nevyhnutelná hrdosť národní, která by o nás zejmena cizině vštěpovala lepší mínění a vnitř i zevně nás samé by posilovala. Nedostatek této hrdosti kárá *Česká nemoc.* Při *Národních krojích* spisovatel rozeznává stadium, kdy tyto kroje jakožto výstroj slavnostně příležitostný byly na svém místě, a jiné, kdy jich bylo zneužíváno; závěrkem káře diletantismus, který u nás všechno kazí. *Úryvky z divadelních referátů* obsahují mnoho věcí bezvýznamných, ale také nejednu myšlenku dobrou, jako na př. poznámky o dramatě sociálním. Také v *Reflexích z úvah o umění výtvarném* jsou některé články příliš všeobecné, bez hloubky, ano i drobnosti toliko na frásích založené. Tu a tam nemluví autor, jak se nám zdá, dosti jasně; tak čteme na str. 81.: „Moderní umělec potáže se nejraději s moudrostí, použiti ohlasů z vrcholné doby církevního umění, a nutno přiznati, že obyčejně se nepotáže se zlou.“ Věcně psána jest úvaha o impressionismu a pak o Praze jakožto středisku uměleckém. V tomto oboru největší pozornosti zasluhuje stať *Museum českých památek a výtvorů uměleckých*, které by si měly řádně povšimnouti kruhy, rozhodující o našem zemském museu, kdež právě věci, jimiž se má český národ jakožto takový představovati, jsou chudě odbyty. „Potřebujeme veliké, bohatě opatřené

samostatné museum starožitnické a umělecké, místo, na němž by naše kulturní minulosť a přítomnosť obsáhle, úplně, důstojně representována, nám samým znázorněna, našim studiím co nejšíře přístupnou učiněna byla" (str. 116). Rozhorleněji než kde jinde mluví Lier v posledních dvou statích: *Phylloxera novočeského básnictví* a *Člověk, který si chtěl koupit knihu*, a rozhorlení svádí jej, že tu i tam místo klidu ozývá se vášeň, která přestřeluje za cíl. O kriticích nalézáme tu objemnou kytici roztomilých výrazů: „štvanice samozvaných opatrovníků českého spisovatelstva;" „fanatikové neliterárních dogmat a někteří výstřední služebníci školních inspektorů;" „veliká řada statečných biřiců;" „diletantská kritika: diletantská osvědčenou kvalifikací, řemeslná však v nezřízené dravosti;" „mentoři literární;" „biřické usvědčování z formálních poklesků," jež prý vede „zřejmá schválnosť, podjatosť, soukromá choutka nebo placené či dobrovolné přisluhování nečeským a neliterárním zájmům;" „literární tartuffové;" „kalhotkáři, důstojní nášlapníci titěrných pidimužíků;" „samozvaní censoři;" „terroristi obecenstva i spisovatelův a vydavatelův;" „literární inkvisitoři" atd. atd. Neujímáme se všeho, co se u nás leckde za kritiku vydává, ale ohrazujeme se proti takovému způsobu vyjádřování se, dle něhož by se *každá* a *všecka* kritika mohla pokládati za nejúhlavnějšího škůdce našeho písemnictva. Co však se týče slov právě citovaných, myslíme, že jest již z nich zřejmo, kterak nestranně a nepodjatě i slušně vede si autor ve své rozpravě.

Formální stránku Lierových prací ocenili jsme již za jiné příležitosti. Dnes s potěchou ukazujeme k jeho nadšení pro přesnosť jazykovou (str. 24.); škoda jen, že hned zde nezůstává všude důsledným a neřídí se svým vlastním pravidlem. *F. V. Vykoukal.*

Cestopis.

Konstantin Jireček jal se ve svých studiích velmi záhy obírati slovanskými národy poloostrova Balkánského, obzvláště pak národem bulharským. První objemný plod těchto jeho studií, Dějiny národa bulharského, vyšly r. 1876 z péra učence ještě velmi mladého, ale vzbudily i daleko za hranicemi vlasti naší takovou pozornosť, že se v krátké době dožily několikerého přeložení do jiných jazykův, do ruštiny na př. hned dvojího. Když brzy potom Bulharům udeřila hodina vysvobození z odvěkého jarma tureckého, byl Jirečkovi v novém knížectví bulharském nabídnut velice čestný a důležitý úřad, jejžto — jak sám praví — přijal především z té příčiny, aby mohl na místě samém konati zevrubná studia o zemi a jejím obyvatelstvu. Strávil v Bulharsku od r. 1879 pět let (jako generální sekretář ministerstva osvěty a jeden rok jako vrchní náčelník ministerstva toho) a vyhledával i kromě svého úředního působení všelikou příležitosť, aby na vlastní oči poznal zemi i lid; jmenovitě za tím účelem mnohonásobně procestoval krajiny po obou stranách Balkánu. Povolán byv za profesora české university vrátil se r. 1884 do Prahy, a od té doby jednotnému vědeckému zpracování nasbíraného bohatého materiálu věnoval nevšední píli. Ovocem jejím jest veliká kniha (přes 700 stran), nadepsaná *Cesty po Bulharsku* a vydaná v těchto dnech nákladem Matice České.

Spisovatel v předmluvě vykládá, proč k dílu svému zvolil formu cestopisnou. Formou tou neměnί se podstata věci, nýbrž jen uspořádání látky. Kniha není vypsáním toho, co spisovatel den za dnem na své pouti zažil příjemného nebo dobrodružného, nýbrž podává nám zevrubný obraz bulharských zemí a jejich obyvatelstva, obraz mistrovskou rukou nakreslený. Putujeme s autorem, který nám koná přátelské služby výborného vůdce a poučovatele. Kraj za krajem otvírá se před námi, živě se před očima našima zdvíhají hory, prostírají pláně, vynořují osady, objevují řeky a potoky, zálivy a přístavy jeho. Tu se na výšině horské ocitujeme v houštinách pralesa, kam noha lidská jen zřídka zabloudí, tu opět projíždíme stepní rovinou, kde stinný strom je řídkou vzácností. Procházíme města, městyse, vesnice a osamělé kláštery a prohlížíme si vše, co zde paměti a povšimnutí hodného. Poznali jsme jeviště, a spisovatel nám teď na něm předvádí nejdůležitější děje, které se tu v rozličných dobách odehrávaly, od šedé dávnověkosti až po naše dni, jmenovitě i za poslední války rusko-turecké. Porozumíváme, jak se historicky vyvinul nynější stav národa, k jehož jednotlivým třídám se pak pozornosť naše obrací. Postupně seznamujeme se s rozličnými národnostmi obyvatelstva: s Bulhary, Řeky, Turky, Pomáky (mohamedánskými Bulhary), Gagauzy (křesťany po turecku mluvícími), Rumuny, Čerkesy, židy, cikány atd. Tu nás spisovatel uvádí do společnosti městské, tu na vesnici, tu do kláštera a j., všude pak ukazuje nám lid, jak bydlí, jak žije, pracuje a se baví, jaký jest jeho mrav, jeho kroj, jeho nářadí a t. p. Tím způsobem nabýváme důkladného poučení o všech vrstvách národa, o rozličných odvětvích veřejné správy, o školství a vojenství, o řemeslech, průmyslu a obchodu, o hornictví a rýžování zlata, o kommunikacích, o trzích, o zemědělství a chovu dobytka, o včelařství, o proslulém pěstování růží, o hospodářství ovčárském na horách, o loupežnictví, o životě pomezních stráží a j. v.

A bohatého poučení toho nabýváme způsobem veskrze příjemným, kniha, jakkoli všude spočívá na základech rozsáhlé učenosti, přece nás poutá od počátku do konce, tak že rozečtouce ji neradi se od ní odtrhujeme. Jireček píše stručně a jadrně, při tom však i jasně, plasticky, zajímavě; jeho sloh je prost rázu básnického a řečnického, je však předmětu svému dokonale přiměřen, i prozrazuje všude klasickou vytříbenosť spisovatele vynikajícího vzácnou znalostí jazykův a literatur. Čtenářům Osvěty netřeba výtečné vlastnosti Jirečkova péra teprv vypisovati, jsouť jim z minulých ročníků dobře povědomy, ježto značná čásť jeho studií nejprve v našem časopise vyšla [1]) a pak s některými změnami do přítomné knihy jeho pojata byla.

Dr. Jireček prokázal touto knihou Bulharům novou neocenitelnou službu; mohou si věru gratulovati, že v rodáku našem našli tak dobrého přítele, tak povolaného historika, zeměpisce a ethnografa. My pak sobě gratulujeme, že literatura naše od něho a od Matice České dostala dílo bez odporu znamenité, které dojista též u jiných národů, slovanských i cizích, dojde zaslouženého povšimnutí a ocenění. *V. Vlček.*

---

[1]) Viz statě: Z východní Rumelie v Osvětě 1882 čís 5—11; Rylský klášter v Osvětě 1883 č. 8—10; Na makedonských hranicích v Osvětě 1886 č. 1—7.

Prosté novely. Napsal V. Hes. Moravské bibliothéky číslo 32. Nakl. J. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1888.

Dobrodružství dvou bezděčných větroplavců. Sepsali Fr. Sedláček a J. Soukal, illustroval K. Thuma. Druhé opravené vydání. I. První moravské obrázkové knihovny pro mládež ročn. I. (V.) čís. 19. a 20. Nakl. týž.

Z jara do léta. Vypravuje Bohumila Klimšova. Se šesti malovanými obrázky. Nakladatel Rudolf Storch, v Karlíně 1888.

Císař František Josef I. České mládeži podává F. J. Andrlík. S podobiznou. Nakl. J. F. Kubeš, v Třebíči 1888.

Encyklopedie humoru a vtipu. Svazek II. Seš. 2, 3 a 4. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1888.

Kalendář humoristických listů na r. 1889. Šestý ročník. Nakl. týž.

Obrázková knihovna pro mládež. Řídí St. Řehák-Kamenický. Ročník VI. seš. 8. a 9.: Věneček, uvil na oslavu 40letého panování J. V. císaře a krále Františka Josefa I. St. Řehák-Kamenický. Nakl. B. Böhm, v Novém Městě n. Metují 1888.

XIX. Program c. k. vyš. gymnasia slovanského v Olomouci. Obsahuje pojednání: O pořádku Olynthských řečí Demosthenových, napsal supl. učitel Josef Mach.

Časopis musea království českého. Red. Josef Emler. Ročník LXII. Svazek 1. a 2.

Zeměpisný sborník. Redaktoři: prof. dr. Fr. Augustin, prof. dr. Ot. Feistmantel, J. J. Kořán, prof. dr. J. Palacký, prof. Jar. Zdeněk. Ročníku III. č. 1. a 2.

Slovenské Pohľady. Red. S. Hurban. Ročn. VIII. č. 6. a 7.

Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. XVI. č. 9.

Jarý věk. Red. J. Sokol. Ročn. VI. č. 15.—17.

Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. X. č. 6.—8.

Hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Ročn. XI. č. 15.—17.

Budečská zahrada. Red. Zeman a Weinfurt. R. XIX. Díl II. č. 3.—6.

Naší mládeži. Red. J. V. Krátký. Ročn. XIV. č. 6.—8.

Časopis učitelek. Red. Em. Schmutzerová. Ročn. IV. č. 8. a 9.

Hlídka literární. Ročn. V. č. 9.

Česká Thalia. Red. J. Ladecký. Ročn. II. č. 16.—18.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

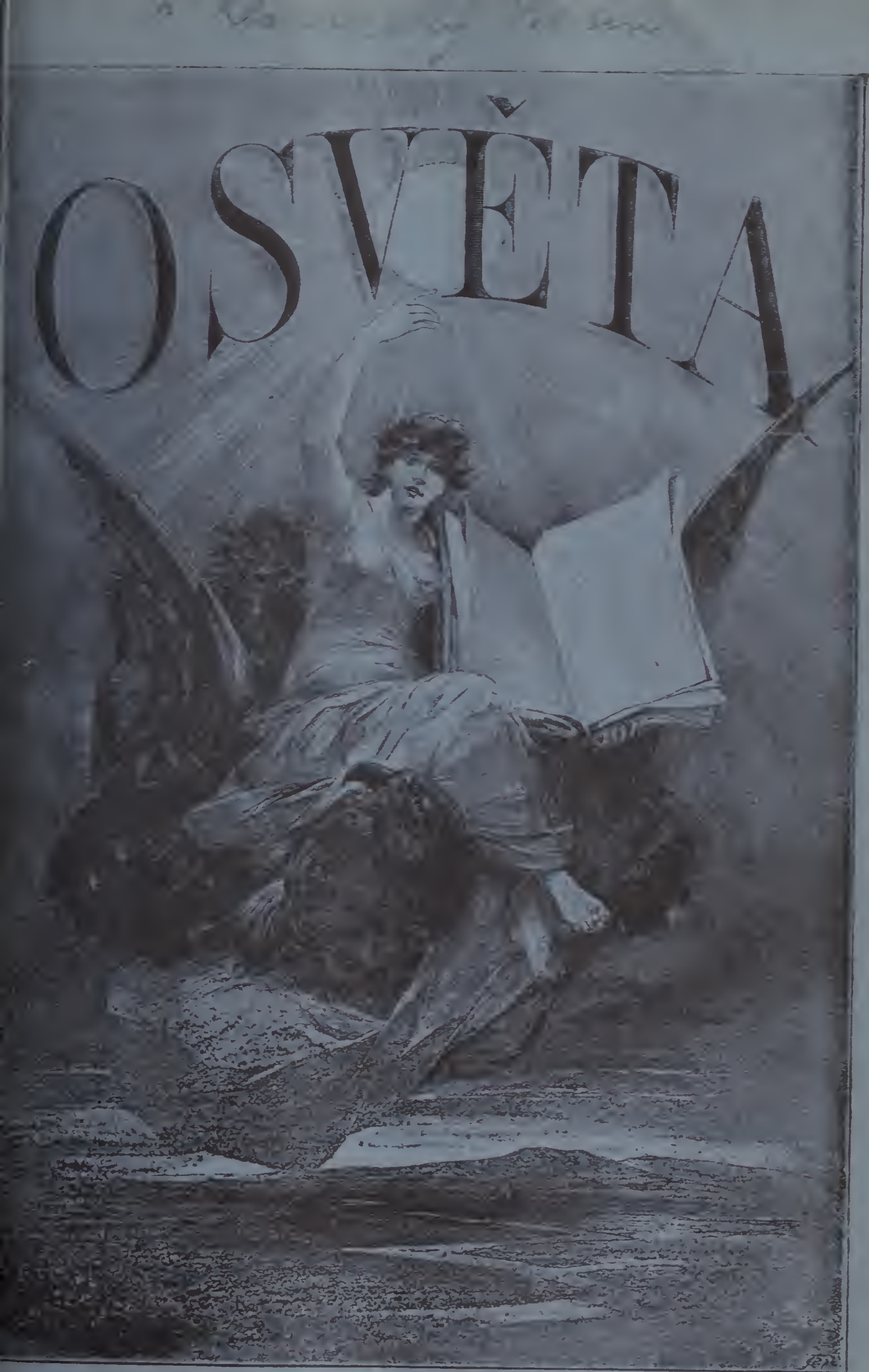
Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

1888.

ROČNÍK XVIII. 1888. ČÍSLO XI.

Knihy redakci zaslané.

Čechy. Společnou prací spisovatelů a umělců českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. (Bež. čís. seš. 77. a 78.) Dílu IV. (Polabí) sešit 12. Dílu V. (Hory Orlické) 2. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Hrady, zámky a tvrze české. [illegible] Illustruje Karel a Adolf Liebscherové, Vojtěch Broulier a B. Kiaua. Dílu VI seš. 16 a 17. (Běž. č. ses. 108. a 109.) Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 18. a 19. Nakl. J. Otto v Praze 1888.

Slovník naučný. Red. dr. Fr. Lad. Rieger. Spoluredaktor dílu II.—XI.: Jakub Malý. Dílu XII. sešit 15. Doplňky a opravy. Redaktor dr. Frant. Bačkovský. Nakl. I. L. Kober v Praze 1888.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott. Dílu VI. ses. 11. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Dějepis všeobecný. Pořádá dr. Jos. Emler. Díl I. seš. 27. Dějiny středověké. Od konce století pátého až do konce století patnáctého. Sepsal Fr. Šembera. Nakl. J. Otto, v Praze 1888.

Život zvířat. Od A. E. Brehma. Dílu I. (Ssavci, překládá A. J. Bernard) ses. 30. Nakl. týž.

Slovník zdravotní. Prostonárodní praktická kniha poučná. Redaktoři dr. Chodounský a dr. Thomayer. Ses. 13. Nakl. týž.

Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století. Napsal Svatopluk Čech. Illstroval Viktor Oliva. Ses. 1. Nakl. F. Topič, v Praze 1888.

Spisy Jos. Kajetána Tyla. Pořádá J. L. Turnovský. Díl IV. Seš. 4. a 5. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1888.

Sebrané spisy Václava Beneše Třebízského. Dílu V. svaz. 22 až 28. Nakl. F. Topič, v Praze 1888.

Kabinetní knihovna. Svaz. XXXIV.: Ze starých časů. Od Fr. Heritesa. Svazek XXXV.: V bludišti lásky. Od M. A. Šimáčka. Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1888.

Ústřední knihovna. Seš. 238—240. Gaja Julia Caesara Paměti o válce gallské. Část prvá. Přeložil Al. Brčnd. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1888.

Národní hymna. Na památku dne 2. prosince 1888 illustrovaná od umělců rakouských. Nakladatel F. Topič [illegible], v Praze 1888. Cena 80 kr.

Sborník illustrovaných románů. Díl II. ses. 22. [illegible] Napsal Rudolf Jaroslav Kronbauer. Illustruje Jan Zíbal. Ohněm a mečem. Historický román od Henryka Sienkiewicze. Český překlad od Čeňka Frece. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1889.

Ottova laciná knihovna národní. Serie XI. seš. 14—15.: Z těžkých hodin. Obrázky Staroborské od Jos. Brauna. Ses. 16.: Ze zápisků soudce. Podává dr. Fr. Slána. Nakl. J. Otto v Praze 1888.

Moravská bibliothéka. Pořádá Fran. Dlouhý. Ročn. V. čís. 2. a 5.: Malé historie ze života staročeského. Od dr. Z. Winter. Nakl. J. F. Šašek, ve Vel. Meziříčí 1888.

Bayerova Moravská bibliothéka pro [illegible] Fr. Bayer. Ročn. I. seš. 1.: Jak byl kaponel [illegible] vyléčen. Humoreska od V. Kosmáka. Nakl. J. F. Kubeš, v Třebíči 1888.

Povídky ze starých hradů. Českým dětem vypravuje Karel V. Rais. Nakl. F. Topič, v Praze 1888.

Vojna a mír. Od hr. L. N. Tolstého (1861—1869). Přel. V. Mrštík. Svazek 1. Seš. 12—15. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1888.

Nové vydání románů a novel Emilie Flygaré Carlénové. Ses. 10.—12.: Profesor a jeho chráněnci. Nakl. týž.

Blahopřání dobrého dítka. Od Fran. [illegible] Nakl. F. Topič, v Praze 1888.

Veselé čtení pro náš lid. Sbírka humoresek, [illegible] anekdot a básní. Hlavní spolupracovník Vil. Šašek. Ročn. [illegible] Nakl. Fr. Vaněk, ve Vel. Meziříčí 1888.

Slovník česko-cikánský a cikánsko-český, [illegible] pohádky a povídky. Sepsal a přeložil P. Jos. Ješina. [illegible] v Kutné Hoře 1888.

Posloupnost zeměpánů na Opavsku a Těšínsku [illegible] Politické a hospodářské Jednoty v Opavě. Čís. 11. Nákladem vlastním.

R. 1888. Čís. 11.

OSVĚTA

V. I. Lamanský a my Čechové.

Známý ruský učenec Lamanský, profesor slavistiky při universitě Petrohradské a vynikající člen slovanského dobročinného spolku tamtéž, uveřejnil v orgánu řečeného spolku „Izvěstijích," jejichž redaktorem jest, řadu článkův o nynějších politických, literárních a jiných poměrech v národě našem. Články ty jistou bezohledností, s jakou byly psány, vzbudily veliké bouře nejen v české a moravské žurnalistice, nýbrž krisi i v samém Petrohradském „blagotvoritělnom obščestvě." Na každý způsob vyšlo zvláště ze sympatické národu našemu odpovědi jiného vynikajícího člena Petrohradského slov. spolku, generála Aleksandra Aleksandroviče Kirějeva, jakož i z polemických článků některých žurnálů Petrohradských (Graždanin, Děň, Russkoje Dělo atd.) na jevo, že příkré a namnoze nespravedlivé posudky prof. Vladimíra Ivanoviče Lamanského nedošly plného souhlasu ve vysoce vážných kruzích ruské intelligence. Ale přes to a snad i právě proto zůstávají statě prof. Lamanského velice pozoruhodnými. Jest to snad po prvé, aby politik neněmecký a k tomu ještě muž ve světě slovanském vysoce vážený pojednával tak zevrubně a i jinak střízlivě a se znalostí předmětu o nynějším evropském položení našeho národa: a úsudek takový, čím jest nepříznivější, zasluhuje tím více z naší strany nejen mrzutého a nevrlého odbytí, nýbrž stejně střízlivého objasnění a podle možnosti i vyvrácení. Až posud jen Národní Listy v řadě článků „Na obranu západního Slovanstva," od dra Julia Grégra ve formě otevřeného listu k prof. Lamanskému napsaných, staraly se o polemiku věcnou. Jakkoli pak časopis tento mnoho dobrého pověděl k obraně naší, není přece snad věc ještě vyčerpána, a snese při patrné důležitosti takých rozprav ještě další objasnění v českém měsíčníku, jako jest Osvěta.

Arci česká odpověď na články prof. Lamanského má své nemalé obtíže. P. prof. Lamanského podporují v *této* věci lépe jeho tiskové poměry na Rusi, než nás poměry naše. Dále články jeho jdou tak do živého a zasahují tak do nejjemnějšího tkaniva všeho toho, co nazýváme „českou otázkou," že každý seriosní spisovatel, jenž k takové odpovědi vezme péro do ruky, nemůže toho učiniti bez vědomí vážné

zodpovědnosti. Mnozí novináři zvykli sobě sice každé chvíle o největších politických otázkách psáti hravě a jako bez vědomí této vážné zodpovědnosti, avšak za to nemůže se některá část žurnalistiky vybaviti z výčitky, že více nedorozumění způsobuje, než jich odklizuje. Odpovíli dále v přítomné záležitosti prof. Lamanskému nějaká autorita v našem národě, neubrání se, byť sebe více ujišťovala, že jen za sebe a na vlastní vrub mluví, nicméně té možnosti, že nepřátelský tisk připíše, co se mu hodí, na vrub celé veliké straně nebo celému národu. To se nám v našich tiskových poměrech přihází každé chvíle. Když ale naopak, jako tuto v Osvětě, osobnosť nedůležitá, vzdálená řídicích kruhů obou národních stran v Čechách, zabírá se do velikých otázek, na něž prof. Lamanský narazil, jest arci zase možno, že u širších kruhů a též u prof. Lamanského stať tak soukromého původu nedojde povšimnutí.

Avšak jsou přece případy — nemnohé arci — v našem životě veřejném, že padá na váhu *věc* a ne jen osoba, a proto jsme se — dobře jsouce si vědomi jednak vlastenecké své nepředpojatosti, jednak vážnosti předmětu — odhodlali zabývati se zevrubněji statěmi prof. V. I. Lamanského.

I.

Podnět ku prvnímu článku prof. Lamanského o Čechách dal Srb prof. Stretkovič listem, zaslaným z Bělehradu redakci Izvěstijí, v němž mluví o otázce východní se stanoviska srbského. Prof. Lamanský ve své „odpovědi na list prof. Stretkoviče,“ dokládaje, že i srbští napredňáci a i sám král Milan nejsou dokonce tak spolehlivými přáteli Maďarů, jak se na první pohled zdá, píše doslovně takto: „Ještě mnohem složitější, těžší, ba bohužel i k rozluštění nemožnější — ve smyslu Slovanstvu příznivém a pro nejbližší alespoň budoucnosť — jest otázka *česko-moravská.* V Čechách jsou pouze dvě třetiny obyvatelstva Slované, a skoro plná jedna třetina jsou Němci. Celé severní, severozápadní a severovýchodní okresy Čech, hraničící přímo s Germanií, jsou téměř šmahem obydleny Němci. Tito počtem asi dvou milionů duší jsou pevně zorganisováni, a mohutně sjednoceni svým rolnictvem s jeho zvláštními mravy a obyčeji, místními nářečími; mají své kupectvo k neporovnání větší a bohatší, než je kupectvo československé; mají své velké továrny a závody, svou vzdělanou, bohatou a k vládě schopnější intelligenci než Čechové; mají svou velkou a bohatou šlechtu, osvícenou a liberálnější, než jest aristokracie česká se svými zakořenělými stavovskými předsudky a svým zatuchlým ultramontanismem. Obě české národní strany, Staro- i Mladočeši, a částečně i česká aristokracie baží po obživení tak nazvaných ‚historických práv koruny sv. Václava‘. Oblouzeni příkladem Maďarů přejí si korunovaci císaře rakouského na krále českého, chtějí míti své zvláštní ministry (?) vyjímaje jen ministra financí a války, chtějí slovem dosíci co možná největší autonomie a nezávislosti. Císař a Vídeňská centrální vláda arci nikdy k takové autonomii Čech dobrovolně nesvolí. Značná část

nižšího selského i městského lidu, tedy skoro všichni tak nazvaní domkáři, t. j. vesničtí bezzemci, nemající ničeho kromě domku a zahrádky; skoro všichni nádenníci a valnější část továrního dělnictva netouží, po koruně sv. Václava, netouží po rozšíření politických práv, které se jich málo týkají, nýbrž přejí si jen zlepšení svého hmotného stavu, reformy sociální a agrární. Německé pak obyvatelstvo Čech (37%) je zároveň se židy (2%) rozhodně nepřátelské myšlence českého historického práva a dívá se na Čechy ne jako na historické království, nýbrž jako na rakouskou, jinak cislajtánskou provincii. Národní strana Němců v Čechách náleží k tak nazvaným centralistům, chtějícím Halič, Bukovinu a Dalmacii vyloučiti z obvodu sjednocené Cislajtanie, začež je Čechové obviňují z nedostatku rakouského patriotismu a z tíhnutí k německé říši. Němci za to obviňují Čechy z panslavismu a z gravitace k Rusku. Jsoutě pak skutečně v jisté části české intelligence silně vyvinuty sympatie k Rusům a druhým Slovanům. Není pochyby, Čechové nepřejí nic zlého Rusi a ostatním Slovanům. Avšak taková jest osudná síla poměrův. Pro záchranu sebe samých jsou Čechové smýšlení rozhodně rakouského, čím více v Rakousku bude Slovanův, tím, doufají, bude jim lépe (?) . . . Oni sní o království českém, na jehož znovuzbudování nebudou oni míti nikdy dosti sil a jiní nikdy dosti ochoty, neboť všem, kromě Čechům, jest nad světlo jasnější *nemožnosť* takové obnovy. Království takové nechtějí a nemohou chtíti dva miliony Němců v Čechách, ke království takovému jsou lhostejnými i nižší vrstvy českého národa (?). Nemluvíme tu jen o rolnících, majetnících půdy, i česká aristokracie, bez jejíž pomoci jsou čeští nacionálové bezsilnými, nerozhřívá se přespříliš pro znovuzbudování českého království, miluje Vídeň a pannující dynastii, tonouc v blahých upomínkách na porážku Bělohorskou, vítězství Ferdinanda II. i katolicismu nad českým kacířstvem. I čeští nacionálové praví, že nezbytně musejí míti Vídeň (?), že ve Vídni přebývá přes 170.000 Čechův, a že se ona časem může státi slovanským městem. Svou duchovní náladou i svými mravy a obyčeji odchýlili se Čechové již tak od ostatního Slovanstva, že ve spolku s ním byli by mu — díky zvláště jejich aristokracii — spíše na závadu nežli k užitku. Myslíme totiž pro budoucnosť více méně vzdálenou. Avšak při tom zároveň brání se Čechové *tak tvrdošíjně státi se Němci*, snaží se tak úsilně k obcování s rodným Slovanstvem, že *zůstávajíce ve státním svazku s cislajtanskými a ostatními (?) Němci mohou přinesti, a jak se podobá, i přinesou Slovanstvu mnohý užitek.*"

Toť tedy první stať prof. Lamanského o nás Češích. Kdo maje české srdce v hrudi ji přečte, bude míti okamžitý dojem, že tu nemluví žádný zvláštní náš přítel. Tak jest na př. úsudek, že české dělnictvo nepřeje autonomii koruny české, jen abstrakce, a nespočívá asi na *osobním pozorování* spisovatelově. Máme za to, že naše dělnictvo a malé „domkářstvo," jak je prof. Lamanský jmenuje, není stejně lhostejno ku politickým právům naší vlasti, jako na př. německé dělnictvo je lhostejno ku politické privilegovanosti svých vyšších tříd; a má také proč. Politická autonomie neměla by účelu bez jisté autonomie finanční (viz fundamentální články), a tato by zase nemohla

zůstati beze vlivu na hmotný stav i nižších vrstev národa. Leč to jen mimochodem. Že však tuto přeložený článek prof. Lamanského vůbec neprozrazuje žádného přílišného přítele Čechův, o tom by postačila jednoduchá zkouška; chladný *německý* pozorovatel by vše to sotva mnohem jinak napsal. Prof. Lamanský má stejně bystré oko pro přednosti a výhody Němcův v Čechách, jako pro slabosti a nedostatky na naší straně. Nechceme mu tím činiti žádné výčitky, chceme konstatovati pouhé faktum.

Kdy by prof. Lamanský nebyl nic *dalšího* o nás napsal, nebyla by asi povstala taková novinářská bouře, ani u nás ani na Rusi, jakou stať jeho vzbudila. Neboť kdo odloží všecku sentimentálnosť, již arci prof. Lamanský nemá pro nás v zásobě, může říci, že svrchu položený článek není tak příliš dalek pravdy, totiž holé, suché pravdy. Arci, co jest pravda? Když na př. někdo řekne: „Tento karneol jest kámen," a když druhý řekne: „Tento krvavý karneol je drahokam," mají oba pravdu. Jeden jest logicky správný, ale chladný klassifikátor kamenů, druhý *miluje* karneoly.

Ale když prof. Lamanský nás nemiluje, má za to tím více práva, abychom i my k němu co vynikajícímu Slovanu mluvili beze vší sentimentálnosti, a na vzájem s ním vstoupili ve vlastní tresť jeho rozboru, v klidnou a objektivnou rozvahu poměru našeho, totiž nás *Čechův k Rusku.* Prof. Lamanský praví: „Čechové nepřejí Rusku nic zlého," toho nečiní tuším také obyvatelé Azorských ostrovů. My zajímáme se vřele vším, co se na Rusi děje, my se těšíme každému tam pokroku, a nikde nebyl nihilism tak nenáviděn, jako u nás. To platí tuším o celém českém národě. Co se ruského jazyka týče, zmnohonásobuje se každým rokem ten malý hlouček učencův, kteří do r. 1848 četli rusky. V každé čelnější veřejné místnosti jsou rozvěšeny ruské žurnály — arci vedle francouzských — každý Rus příchozí do Čech je hostem vítaným, v kroužcích soukromých zpívají se s oblibou ruské písně, na divadle představují se s oblibou ruské kusy a applaudují se ne vždy proto, že odpovídají našemu vkusu, nýbrž proto, že jsou ruské. Arci všecko toto není dokonce žádný zvláštní zjev, to vše děje se podobně i ve Francii. Jmenujeli to Maďar „panslavismem," můj Bože, my tomu nemůžeme brániti, ale tento „panslavismus" má svůj rub. Jakmile o *politiku* jde, ví každý soudný Čech, že *zde* žádná *slovanská* páska nespojuje nás s Rusí. Prof. Lamanský praví doslovně: „Čechové jsou snad ze všech národův rakouských nejhorlivější a nejoddanější Rakušané." Totě arci pravda. My smýšlíme všichni bez rozdílu rakousky, a nikoho soudného nepřekvapí, co prof. Lamanský nám zvěstuje, že v budoucnosti dohledné — o *nedohledné* budoucnosti mluví jen proroci a ne politikové — Rusko nemíní ničeho měniti na našem poměru k rakouské říši. *Politický* poměr náš k Rakousku je snad Rusku, jak již osud fundamentálních článků dokázal, lhostejný, nikdo si o tom u nás nečiní illuse, a jestli o kom, platí o našem „panslavismu" výrok diktátora Benátského Manina: „Cospiriamo nel chiaro del sol — spiknutí naše jest průhledné jako slunce." Kdy by prof. Lamanský byl nic jiného nepověděl, než toto, byl by každý článek proti němu z naší strany zbytečný.

Kdy by nebylo ani jiných překážek — a jest jich na sta — holá fantastičnost a dobrodružnost *politického* „panslavismu“ v poměru česko-ruském objeví se v celém svém rozsahu a dosahu jediným pohledem — pohledem na Polsku. Ve Varšavě vládnou poměry nejmírněji řečeno mimořádné, také veškeren politický byt dříve tak nazvaného království polského musí býti považován za prozatímný. Kdež by při takové neurovnalosti této nejvlastnější *evropské* posice Ruska — chráněné čtverhranem pevností tuším ještě silnějších, než byl kdysi pověstný rakouský čtverhran v Italii — zbývalo Rusku i chuti i možnosti na jiné podniky na svých hranicích západních? Snad má Rusko nějaký *slovanský* úkol na polouostrově Balkánském, avšak na západě mezi mohutnou korouhví říše carské a mezi malým červeno-bílým praporcem na hranici české zeje celá propasť. Od úmluvy Tylžské r. 1807 a ještě určitěji od kongresu Vídeňského r. 1815 snaží se Rusko odčiniti následky osudného rozdělení Polsky, snaží se sceliti Polsku na národním základě a přivesti *celou* ve formu personální unie s Rusí — avšak nadarmo. Sám kongres Vídeňský r. 1815 byl by se málem *válkou* skončil, již hodlalo Rusko roznítiti za sjednocení Polsky, kdy by byl vracející se z Elby Napoleon nedonutil mocnosti k vyrovnání. Ani svobodomyslná ústava, již dal car Alexandr I. svému údělu Polsky, tak zvané kongresovce, ani opětný pokus smíření prostřednictvím nebožtíka markraběte Wielopolského r. 1862 nedovedly překlenouti propasť, nepřátelství rusko-polské trvá stále. Arciť má toto nepřátelství *jednu* příčinu svou ve vzájemné žárlivosti obou národův, živené tolika válečnými událostmi od r. 1612 a opět od míru Andruševského r. 1667, avšak mýlil by se, kdo by myslil, že to jest příčina jediná. Nepoměrně důležitější příčina neurovnalosti poměru rusko-polského jest ohromný interes, jejž má politika *německá* v tom, aby se propasť tato nepřeklenovala. Překlene se jednou přece, překlene se ve smyslu idei slovanské? . . . Otázkami těmito počíná mlhavá říše proroctví a přestává věcná politická diskusse.

Avšak i kdy by nějaký horkokrevný český myslitel ve své fantasii trvale smířil Rusko s Polskou, bloudil by domnívaje se, že by kulturní myšlenka všeslovanská, povstalá arci v *české* literatuře, začala *potom* již ipso facto podávati ruku nějakému ideálu politickému. *České* arci literatuře náleží básník Jan Kollar, který již v letech dvacátých našeho století jako nějaký slovanský Dante všecky živé i mrtvé nepřátele jednoty slovanské volal před soud nebes a pekel; české literatuře náleží Šafařík, který co učenec začal v hlubinách dávnověkosti hledati souvislé pod zemí kořeny bleskem rozražené slovanské lípy; náš Fortunát Durych, náš Antonín Marek, náš Čelakovský, Hanka a j. rozžali svíce, na nichž teprv později zapalovali své do širšího prostranství svítící pochodně Chomjakov, Aksakov, Ljudevit Štúr a jiní. Veškero naše skrovné písemnictví, veškero naše vlastenecké písničkářství až asi do Krymské války bylo přeplněno city slovanskými — avšak co ze všeho toho plyne pro budoucnosť politickou? . . . Člověk se podiví, probíraje se dějinami, kterak pracuje historie znenáhla, *pomalu*. Jednota italská, již Dante na začátku 14. století jako v zákmitu politického snu viděl ve svém spise „De monarchia,“ již Petrarka tak velitelsky požadoval ve své zname-

nité kanzoně „K italské šlechtě,“ stala se skutkem teprv o plných šest set let později. A prof. Lamanský myslí — jakož se později ještě k tomu vrátíme — že tato jednota italská ani dnes není ještě dokonána. A kde počala zapouštěti *první* kořeny své v polovici minulého století národní idea německá? Ve Švýcarech, na universitě Curyšské. Tam položili Bodmer a Breitinger základy německé kritiky, odtamtud se naučili Němci čísti své Nibelungy; tam zapěl první moderní básník německý, Klopstock, úvodní zpěvy své Messiady; tam nakreslil Bodmer důmyslnými črtami i kus literárního *panteutonismu*, klada před učedníky německé jakožto vzor mohutnou literaturu anglickou. A přece nepatří Curych, toto město literární iniciativy germanské, *politicky* dosud ještě k německé říši, aniž k ní — upravivši si svou starou ústavu na modernějších federativních základech — tuším patřiti chce. Ze Ženevy vyšlo dvoje mocné politické hnutí francouzské, starší hugenotství a moderní demokratism se všeobecným hlasováním, avšak obojí to hnutí nemělo dosti síly, aby učinilo z kantonu Ženevského čásť politického tělesa Francie. Vzdušná logika myslitelův a líná gravitace skutečných politických poměrův jsou právě velmi daleko od sebe.

Tak tedy jest z celé řady historických analogií patrno, že *politika* česká má přes veškery naše jinoslovanské sympatie svůj hlavní úkol v tom: starati se o Rakousko, o náš poměr k panující dynastii a k ostatním zemím, jimiž ona vládne. Jest tudíž těžko pochopiti, proč p. prof. Lamanský jednak přiznává, že „sudba poměrův“ připoutala nás k Cislajtanii, a jednak zas nevraží na naše prý „rakušáctví,“ kteréž je přece tak přirozené. Ba právě pro případ krise osvědčila by se bez pochyby tím skvěleji naše loyálnosť rakouská, zrovna tak jako se v jistých krisích jindy osvědčila, neboť jest úzce srostlá s přirozeným instinktem sebezachování. Když na začátku 17. století následkem nešťastně vedené války východní — s Tureckem — nejen Uhry, ale i Morava odpadly od Rudolfa II., zachovalo v okamžiku veliké krise království české opuštěnému panovníku věrnosť. Není pochyby, že kdy by se dnes něco podobného opakovalo, věrnosť království českého objevila by se spůsobem podobným. Rok 1740 za Marie Terezie nechceme sem počítati, poněvadž v osmnáctém století národové ještě dřímali. Avšak za to smíme se tuším odvolati na r. 1866. Prof. Lamanský arci ve své odpovědi generálu Kirějevu — k níž se později ještě vrátíme — pokládá podobné protestace rakouské loyality ze strany listů českých za „servilnosť.“ Viníť tam některé staročeské listy, že pro jeho články v Izvěstijích metajíce hanu a nadávky na jeho osobu, chtěly se tím zároveň zalichotiti ve Vídni. Nás, jak doufáme, podobná výčitka ze strany p. prof. Lamanského nestihne, ač dostaneli se mu přítomná stať na oči. Úvaha klidná a věcná má právo, obejíti se bez pochlebných přídavkův servilnosti, avšak za to nemůže býti nedůstojno úvahy takové, konstatovati určitě, tváří v tvář událostem, tváří v tvář příteli i nepříteli pravý stav věci.

Za to se dle našeho mínění p. prof. Lamanský nemálo mýlí soudě, že prý Čechové k vůli rakouské loyálnosti schvalují také východní politiku rakouskou, schvalují annexi Bosny a Hercegoviny, poněvadž prý „čím více přibude do Rakouska Slovanů, tím lépe tam Slovanům bude.“

Dle našeho skromného mínění valná část českého lidu o věcech na východě vůbec nepřemýšlí, poněvadž mu souvislost východních událostí s poměry v Čechách není dosti jasna. Ti pak, kdož o tom přemýšlejí, mají tuším za to, že přese všechen odpor velmocných teď Maďarův nynější antagonismus Ruska a Rakouska na poloostrově Balkánském povede nátlakem událostí dříve nebo později ke sblížení Rakouska s Rusí. Že Rusko necítí se dosti silným osvobozovací úkol svůj v Pobalkánsku proti odporu Anglie a Italie vykonati samo, bez spojence, dokázala kdysi následující po sobě poselství Sumarakova, Ignatěva, Šuvalova do Vídně — před válkou totiž. A kdož ví, jestli by již dnes přátelská kooperace nebyla ustoupila zbytečnému antagonismu, kdy by kníže Bismarck netlačil se jako třetí ku přirozené dvojici, hledě pomocí maďarské své avantgardy vrážeti pořád nové a nové klíny mezi obě na sebe odkázané velmoci? Avšak taková umělá ekvilibristika, tu pomocí hr. Andrássya, tu pomocí p. Crispia neobstojí dlouho před silou poměrův přirozených. Jestliže otázka moci na Balkáně zasluhuje jmeno otázky ne východní, nýbrž *slovanské*, pak musí ze směsice událostí vyjíti na konec něco jako společná akce dvou většinou svého obyvatelstva *slovanských velmocí, Rakouska a Ruska.*

Avšak dejme tomu, že by tento výlet do říše pravděpodobností byl klamivým, té naivnosti nesmí nám p. Lamanský přičítati, že bychom zlepšení svého osudu v Rakousku očekávali pouze od nových slovanských annexí. Takovým nadějím, kdy by je někdo choval, odporuje faktická historie co nejrozhodněji. Od míru Karloveckého r. 1699 přibývalo do Rakouska téměř jen obyvatelstvo slovanské, Srbská Vojvodina, Halič, Bukovina, Dalmacie, konečně republika Krakovská a přece čím dále tím více, takřka v stejné progresí s *přibýváním Slovanův přibývalo germanisace.* Nadarmo chtěl Josef II. proud slovanského přírostu zastaviti a rozmnožiti německé obyvatelstvo své říše přibráním Bavorska — Bedřich II. pruský překazil tento plán. Stále, od r. 1809 až do r. 1866, ztroskotávaly se *německé* plány Rakouska, kdežto takořka bez boje provedeno obsazení slovanské Bosny a Hercegoviny — a kteraký vliv měl tento nezdar tam a tento zdar zde na dosavadní osudy rakouských Slovanů? Je viděti, že by se rakouští Slované zle přepočítali, kdy by *pouze* od vzrostu slovanského přítoku do Rakouska očekávali zlepšení svého stavu. Neníť ani Maďarům ani Němcům neznáma dávná praktika „divide et impera.“ My pevně věříme v lepší budoucnost Slovanů v Rakousku, ale ona musí přijíti odjinud.

II.

Objasnivše oproti článku prof. Lamanského naše všeslovanské i rakouské stanovisko přicházíme k té prazvláštní nechuti, kterou p. profesor jeví ke koruně sv. Václava čili našemu historickému právu. Vidí tolik nepřekonatelných obtíží při znovuzřizování politické autonomie Čech a Moravy na historickém základě, že nejen béře ve svůj účet odpor Němcův, nýbrž prohlašuje takový autonomní novotvar zrovna za nemožný, kteroužto „nemožnost prý kromě Čechův uznává celý

svět“, k jehož znovuoživení prý nemají Čechové dosti sil a nikdo jiný dosti ochoty, zejmena pak prý k němu „císař a centrální vláda dobrovolně nikdy nesvolí.“ Aby pak p. profesor toto své ruské „Non possumus“ ještě silněji odůvodnil, mluví při českém historickém právu docela i *o pruském Slezsku a Lužici*, kteréž arci nikdo z nás nemíní opět odtrhnouti od Pruska a Saska (proč p. profesor, když už tak daleko jde, nemluví také ještě o Braniborsku, jež přece také kdysi ke koruně české patřilo, není nám jasno), a porovnává ve své odpovědi k gen. Kirějevu zcela nepokrytě korunu sv. Václava s „polskou ideou znovuzbudování Polsky v jejích dávných hranicích.“ Hiuc illae lacrimae! Avšak prof. Lamanský čině nám tuto výčitku náramně se mýlí. Vždyť polská říše měla během svých dějin nejrozmanitější hranice, zrovna jako česká, a jakkoliv nevíme, jak daleko co do hranic sahají politické ideály Polákův, porovnávati se s nimi ani nemíníme, ani nemůžeme. Polska jest rozdělena mezi tři velmoci, *my jsme celým svým historicko-národním tělesem v Rakousku a nesnažíme se než o znovuuznání toho právního základu na jakémž vůbec zde jsme* a jenž nejurčitěji naznačen jest pragmatickou sankcí. Tím odpadá jedna hyperbole p. Lamanského, co se tkne našeho historického práva. Avšak třeba na pravou míru uvesti i jeho hyperboli druhou. My smíme vším právem pochybovati, že si rozhodující u nás kruhové — „oblouzeni příkladem Maďarů,“ jak pan prof. Lamanský praví — „představují autonomii Čech a Moravy jako „co možná nejvíce neodvislý stát se samostatnými ministerstvy, vyjma ministra financí a války“ (a „zahraničných záležitostí“, jak p. Lamanský chtěl snad dodati). Pokud dějiny posledních desítiletí učí, jsou tak asi ve „fundamentálních článcích“ vytknuty administrativní hranice toho, jak by vyhlížela nyní prakticky možná autonomie česká na základě historického práva.

Avšak, což jest nepoměrně důležitější v naší diskussi s p. Lamanským, toť zevrubnější přihlednutí k té absolutní „nemožnosti a všeobecné neochotě“, co se týče autonomie Čech v historických hranicích. Jeden výrok p. Lamanského vyvrací se hned předkem, že totiž „císař a centrální vláda Vídeňská k obnovení historického práva dobrovolně nikdy nesvolí.“ Dějiny fundamentálních článkův dokázaly, *že při Jeho Veličenstvu, nynějším císaři a králi, této neochoty dokonce není.* Překážky byly r. 1871 patrně *jinde* než v dobré vůli panujícího císaře a jeho rádců z kruhů dynastických. Toť by tedy bylo odbyto.

Jděme dále. Jevíli prof. Lamanský takovou, patrně jistými polskými zkušenostmi živenou nechuť k historickým hranicím Čech, jak *on* si je myslí, nemíní při tom dokonce nás „obětovati Němcům“, jak mu z jisté strany na Rusi v prudkosti hádky vytýkáno bylo. On odpovídaje gen. Kirějevu vidí možnosť existence Čech toliko *v hranicích národnostních* neboli určitěji *jazykových*, ba praví výslovně, že „než by se Rusko s Německem k vůli Čechám válkou utkalo, pokusí se spíše o mírné rozřešení sporu rozdělením Čech podle hranic národních.“ To je politická „Zukunftsmusik“, jejíž akkordy nám jsou naprosto nesrozumitelny. Prozatím patří Čechy k Rakousku, a žádný reální politik za nynějších evropských poměrů neuvěří v možnosť takové monstrosní alliance, aby se Rusko spojilo s Německem na od-

tržení Čech od Rakouska! Cui bono? co by tím Rusko chtělo vyzískati? komu by tím chtělo prospěti? Marné otázky. Říše hádanek!

Avšak vstupme až na hloub politické myšlenky p. Lamanského. „Zanechte snění o *důležitosti* historických vašich hranic a hleďte si pouze svých hranic *jazykových*", radí nám p. profesor. Hranice národní, jazykové — zajisté, což může býti logičtějšího v nynějším svět ovládajícím ruchu národnostním! Pomysleme si jen na chvíli možnosť, že by se národové evropští mírným spůsobem dohodli o svých národních hranicích, a mír světový jest hotov takořka bez kongresu, milliardový vojenský budžet Evropy ustoupí v tu chvíli obrovským výdajům kulturním. Logika jest zajisté veliká potence u výkonech člověčenstva, žádná věda, žádná diskusse není možna bez jistého příměsku logiky, tak jako pokrmu lidem nelze požívati bez jistého příměsku soli. A přece, kdo na světě jí *pouhou* sůl? A tak i pouhá logika může v záležitostech lidských způsobiti nemalou spoustu zla. Logika je přímočárné měřítko hlav lidských, avšak *příroda*, tato mocná paní, není nikde logická, ona proti tomuto přímočarnému měřítku lidskému klade s žulovou neodbytností své libovolné hrboliny a vši neladnou směsici svých velkých historických evolucí. Nic nezdá se na př. v politice logičtějším než Rousseauův vynález všeobecného hlasování, a přece osvědčil se ve Francii dosud tento zázračný prostředek po čertech špatně. Také theorie hranic národních je, pokud víme, vynález francouzský, a současná diplomacie si částečně osvojila občasné použití tohoto zázračného léku. Než s jakým výsledkem? Roku 1866 byla článkem V. míru Pražského utvořena hranice jazyková mezi národností dánskou a německou ve Šlesviku, tak že dánská část Šlesvika měla býti království dánskému zachována. Dejme tomu, že tato linie byla spravedlivým rozhraničením obou národností, avšak kdež je dnes? Hranice národnostní přispěním hr. Andrassyho zmizela, dnes je *celý* Šlesvik německým. Hrabě Ignatěv utvořil v míru Svatoštěpánském Bulharsko podle hranic národnostních. Kde jest toto Bulharsko dnes? Kongres Berlínský je rozbil na tři kusy, a král Milan vedl nesmyslnou válku, aby i tu hranici kongresového knížectví bulharského změnil na prospěch Srbův. A kde táhnouti hranici národnostní na př. v Irsku? Irsko je staré království, které za šeré dávnověkosti bylo arci také královstvím jazyka keltického, avšak dnes zbyly z tohoto jazyka chudičké zbytky. Podle theorie p. Lamanského nic není *nemožnějšího* k provedení, než autonomie Irska. A přece existuje silná strana irsko-národní, která požaduje „homerule" domácí vládu, a pokud víme, poslala její representace díkůčinící telegram na Rus za příležitosti pohřbu svého kdysi příznivce — Katkova. Přestává býti otázka irská vážnou otázkou *autonomistickou*, poněvadž není tuším vůbec schopna žádného rozhraničení národního? A přece Gladstone a velká většina liberální strany mezi Angličany učinili velmi seriosní návrh na uskutečnění „homerulu" a pustili raději otěže vlády z rukou, než by byli zapřeli velikodušný svůj počin. A mezi tím tvoří se již i ve Skotsku a Walesu podobná strana autonomistická, ačkoli tuším jen ve Walesu jazyk keltický má ještě jakýs takýs význam.

Jsou tyto *historicko-autonomistické* snahy beznadějné, protože mají jen velmi slabý podklad *jazykový?* A přece slavný filosof an-

glický Herbert Spencer ve svém znamenitém spise „Individuum a stát“, jako kdysi Francouz Tocqueville, kárá násilí *parlamentární centralisace* a odporučuje jako na podporu snah irsko-skotských ve jménu idey „pravé svobody“ decentralisaci. Na základě dále jakého principu odtrhla vítězící Germanie v míru Frankfurtském Elsasy a Lotarinsko od Francie? Historická upomínka na bývalý německý majetek sloužila tu arci za hlavní důvod této, veřejným míněním Německa už od r. 1815 požadované revindikace, avšak Bismarck chtěl vzíti jen Elsasy, poněvadž se mu zdály co do obyvatelstva venkovského ještě do té míry *německými*, aby je Germanie mohla stráviti. A hle! Z vlastnoručních zápisek nebožtíka císaře Bedřicha III. vychází právě nyní na jevo, kterak generálové pruští stáli tvrdošijně na přivtělení také francouzských Met — *z příčin strategických.* Ejhle, jak logická jazyková hranice přeskakuje v praxi, když toho potřebí, libovolně do „ohledů strategických“! Ty šlakovité strategické příčiny, jež p. Lamanský při *našich českých horách* tak pohrdavě odbývá, musejí míti při rozhraničení praktickém přece jen ještě svou velikou vážnosť a důležitosť. Avšak historie národnostních hranic má z letopisů nejnovějších diplomatických zápletek ještě nejednu zajímavou stránku. Vezměme za příklad Italii. Žádný národ nemluvil tolik o svých „národních hranicích“ jako Italiané kolem let 1859. Avšak když je „Italia unita“ hotova, co vidíme? Dnes chce zabrati Massavu, která leží daleko v Africe, a jejíž obyvatelé snad sotva slyšeli o existenci italského jazyka; zítra projeví choutky na Albanii, kde asi tolik lidí mluví italsky, jako u nás francouzsky. Kdož si tu nevzpomene na běžné francouzské přísloví: L'appetit vient en mangeant — čím více jíš, tím lépe ti chutná. Politika Italie dokazuje, že jazykové hranice jsou moderním probouzejícím se národnostem jako nejnuznější šat nahému člověku. Pokud jest ještě nahý, stačily by mu nejjednodušší spodky s kabátem. Když je ale má, shledává najednou, že také nejsou k zahození hodinky se zlatým řetězem, prsten, diamantová jehlice a tak dále až k ekvipáži.

Z tohoto krátkého náčrtu viděti, kterak vrátký podstavec je — za dob alespoň přítomných — požadavek hranic národních. Příroda a historie nadělaly množství nejrozličnějších nářečových přechodů, sociálních odvislostí, a nyní tam logika filologů chce najednou táhnouti hranici! Národní hranice v království českém by Němci, kdy by oni měli moc je diktovati, táhli kruhem do kola Čech, tak že by to nové těleso představovalo tak asi strom bez kůry. Kterak by ta „národní hranice“ na Moravě se klikatě táhla od okresu k okresu, to Bůh sám ráčí věděti. Ale kdy by alespoň diktátem Němců bylo již vše odbyto, však tomu není dokonce tak. P. Lamanský praví výslovně v odpovědi své gen. Kiréjevu, že „polovice Moravy je co do ethnografických hranic slovácká“ a reklamuje části rakouského Slezska pro Poláky. Ejhle — tedy druhý diktát v našem rozhraničení, diktát slovanský! Nemáme p. prof. Lamanskému za zlé, že on, takový nepřítel Polsky „v dávných jejích hranicích“, má tak jemný smysl pro hranice Polsky *na západě;* avšak nechť i on se laskavě vpraví v celý objem našich pochybností co do praktičnosti hranic jazykových, při nichž se nám celá souvislosť našeho národního tělesa vůčihledě ztrácí pod rukama.

Viděli jsme vrátkosť jednoho principu autonomistického, hranic národních, přihledněme zevrubněji ku principu druhému, *k autonomii historické koruny české.* My věříme arci ve *větší sílu* tohoto druhého principu k zabezpečení našeho národního bytu. Leč ta „všeobecná neochota", jež dle p. prof. Lamanského ode všad na nás zeje nechtějíc tento požadavek náš uznati! Přihledněmež, jak to s touto všeobecnou neochotou ve skutečnosti vypadá. Ochota panující dynastie a J. V. císaře a krále Františka Josefa dokázána již skvěle dějinami r. 1871. Možnoť arci, že by překážky závažné mohly přijíti také z kruhů *zahraničných*, jakož skutečně r. 1871 vyrovnání s Čechy na historickém základě zmařeno prý bylo hlavně kruhy zahraničnými a jakož i vyrovnání uherské r. 1867 notifikováno bylo též mocnostem zahraničným. Nuž jaké jsou tedy v tomto ohledu zkušenosti historie? Budemeť přihlížeti jen k časům novějším, poněvadž samostatnosť koruny české před bitvou Bělohorskou je samozřejma.

Staré německé císařství bylo zničeno hlavně světskými svými kurfirsty, kteří svými interesy panovnickými takřka vždy stáli proti císaři, snažíce se unií s nějakou korunou neněmeckou rozmnožiti německou moc svou. Richelieu seznav tuto tendenci kurfirstů, nejdřív falckého, potom saského a i braniborského, umínil si nově ustanoveného kurfirsta bavorského trvale zaplesti v osidla interesů francouzských. Snad by se již veliká válka za posloupnosť španělskou za Ludvíka XIV. byla dotkla také Čech, kdy by Rakousko nebylo mělo v princi Eugenovi Savojském geniálního vojevůdce, jenž spojenou armádu francouzsko-bavorskou u Hochstädtu skvěle na hlavu porazil. Avšak ve druhé veliké válce o posloupnosť rakouskou za Marie Terezie byla alliance francouzsko-bavorská již spíše vítěznou. Spojená vojska dostala se až do Čech, a kurfirst bavorský Karel Albert korunován v Praze za krále českého. Bylať to ovšem zahraničná intrika, *lid český* choval se lhostejně k cizí intervenci, a kdy by *národní sebevědomí* v něm bylo bývalo, byl by se k německému kurfirstovi zachoval asi podobně, jako se zachoval r. 1866. Avšak jest tu nicméně před rukama historické faktum, *jež dokazuje staré tradice francouzské politiky vzhledem ke koruně české.* Leč to jest faktum snad z dob feudálních, z dob staré Evropy, „ancien régime," jakož obranci historického práva českého skutečně bývají v názvosloví německých liberálů křtěni „feudálové." Avšak přistupme k velikému hrobaři starých feudálních pořádkův evropských, k Napoleonovi I. Las Cases, jeden z pobočníků Napoleonových na ostrově sv. Heleny, vypravuje ve svých zápiscích [1]) o plánech Napoleona I. po bitvě Wagramské r. 1809. Napoleon I. byl tak rozhněván na politiku rakouskou, že chtěl korunu českou a uherskou odtrhnouti od dědičných zemí rakouských, „poser les couronnes de la Bohême et de la Hongrie sur des têtes différentes", jak se v Zápiscích praví. Známoť, že Uhři v témž okamžiku odolali pokušení Napoleona I., a není pochyby, že by Napoleon v Čechách plán svůj leda jen *násilím* byl mohl provesti, avšak faktum historické jest nicméně před rukama, kterak i *Napoleonská Francie uznávala práva ko-*

---

[1]) Las Cases, Mémorial de St. Helene.

runy české, jakkoli spící tehdáž národ český leda ve snách viděl vznášeti se nad svou hlavou tuto starou korunu. Za novějších dob změnilo se postavení Francie k Rakousku radikálně, máli *politika francouzská s českou dnes něco společného, jest to péče o zachování Rakouska*, avšak historická práva Čech ve Francii nicméně stále mají své přímluvčí. Již v letech šedesátých se slavní akademikové francouzští, Renè de St. Taillandier a Henri Martin, pilně zabývali postavením nás Čechův, a nahlednemeli dnes do časopisů francouzských, mohli bychom celou řadu nejsympatičtějších článků citovati jak z orgánů republikánských (Siècle), tak orleanistických (Soleil), tak neodvislých (Nouvelle Revue), ba i Figara, jež podporují snahy českého národa, „který koruny dynastie Habsburské chce rozmnožiti o jednu korunu novou.“ Tak vyhlíží ta „neochota“ ze strany Francie. Ba i z r. 1866 bude p. prof. Lamanskému známa jistá proklamace pruská „k staroslavnému království českému“, kteráž tvoří klasické svědectví *proti* p. profesorovi. *Když to velmocem jako Francie a Prusko prospívá*, není neochota uznati práva království českého dokonce tak všeobecná, jak se domnívá p. Lamanský.

Přicházíme k neochotě ruské. Jsouť arci na Rusi „panslavisté,“ kteří míní veliké slovanské úkoly řešiti ve spolku s kníž. Bismarckem, ale s jakým to možno výsledkem, dokázal Berlínský kongres se všemi svými důsledky. Avšak nejsou všichni ti Rusové stejní; slovutný historik ruský a bývalý profesor Ilovajský na př. napsal ještě nedávno do Nového Vremene velmi sympatickou stať o obnovení „království českomoravského.“

Avšak nechť sebe více ceníme vliv vynikajících ruských profesorů, jako na př. Lamanského, Rusko jest — skoro bychom řekli na štěstí — stát absolutní, a zahraničnou politiku tam dělá pouze *vláda.* Praví se arci, že tato ruská vláda nepříznivý vliv měla na osud fundamentálních článků. Nuže, jeli tomu tak — naše vědomosti o tom jsou kusé — že by tím byla *svým* interesům v Rakousku zvláště posloužila, není nijak viděti. Přátelství činitelův, súčastněných při porážce fundamentálních článků, si tím ruská vláda jistě nezískala. Avšak třebas bychom měli s dostatek skromnosti, abychom chtěli rozumovati o pravých státních interesech tak obrovské říše, jako je ruská, troufali bychom si nicméně tvrditi, že vláda ruská o historických právech koruny české nesmýšlí tak, jako prof. Lamanský. Když jistý časopis český vytýkal r. 1871 vyslanci ruskému Novikovu spoluvinu v pádu fundamentálních článků, odpověděl na to Bruselský Nord, kterýž je uznaným orgánem ruského ministerstva zahraničných záležitostí, tehdáž doslovně takto: „Dříve nebo později bude dnes přetržená niť vyrovnání s Čechami opět navázána — l'action sera reprise tôt ou tard.“ A letošní Nord v několika článcích, pokud víme, káral nacionalistické, protirakouské snahy Němců v Čechách a varoval je velmi vážně, „aby si nepředstavovali jen tak lehkým přivtělení německého území Čech ke Germanii.“ To zní poněkud jinak než lehkokrevný návrh prof. Lamanského na roztržení Čech dle hranic národních, a nesvědčí dokonce *proti* našim snahám autonomistickým. Neboť věru musí nepředpojatý pozorovatel zvolati: Bylo by to tak neštěstí pro tu ohromnou říši ruskou, kdy by

se v středu Evropy utvořilo malé autonomní království, polehčující osud soorodého slovanského národa! . . .

P. prof. Lamanský pak na základě zde vyložených historických fakt snad alespoň částečně připustí, že my nemusíme tu „neochotu“ k *uznání* historické autonomie koruny české viděti tak „všeobecnou,“ jako ji vidí on.

Arci, podceňovati tím námitky prof. Lamanského zejmena co do odporu Němců dokonce nemíníme. Obnovení koruny české, až hodina jeho udeří, nemůže býti žádné dílo revoluční, násilné, budeť to asi státní útvar rukou přísně konservativních, přihlížejících dle možnosti k námitkám všech oprávněných faktorů. Bez smírného prostřednictví rozhodujících potencí dynastických jest arci těžko si představiti zažehnání neblahého národního boje v Čechách. Jest velmi možno, že Němci v Čechách, kteří za všech poměrů zůstanou faktorem závažným, dobudou si uzákonění velikého kusu nynějších svých národních požadavků. Snad nejbližší znovuzřízení koruny české ve *skutečnosti* nebude souhlasiti s politickým ideálem tak mnohého našince. Avšak bude to „vláda domácí,“ bude to přístřeší pro nynější naši nuznou nahotu, bude to přece přístav ochranný proti zuření bouří budoucích na rozvlněném moři choré Evropy.

III.

Kdy by byl p. Lamanský nenapsal o Čechách než první svou stať na odpověď srbskému profesoru Stretkovičovi, byli bychom s námitkami proti jeho náhledům u konce, ač jestli bychom se vůbec byli pustili do zevrubného rozebírání jeho článku. P. Lamanský je sice rozhlášený slovanský učenec, jest též ruským vlastenectvím hluboce prodchnutý politik, ale ruský učenec a vlastenec, mluvě o českých věcech, může se mýliti, aniž by bylo třeba široce vyvraceti jeho omyly. Snad by i domněnka naše, že p. Lamanský není našemu národu přítelem, byla třebas nespravedlivá, kdy by byl p. prof. Lamanský nepsal, než co jsme svrchu přeložili. Avšak těžiště politického manifestu prof. Lamanského proti nám jest odpověď jeho gen. Kirějevu v 17 kapitolách (po česku uveřejněná v Národních Listech v letošním srpnu) jakož i odpověď jeho k listu Čecha na Rusi žijícího Jana Lebedy v Izvěstijích. Podrážděn opposicí gen. Kirějeva, pak p. Vasiljeva v Rusském Děle a kníž. Meščerského v Graždaninu, nechal se p. profesor jaksi v prudkosti hádky strhnouti k tolika nelaskavým výwodům proti nám Čechům a k tak zevrubným výkladům poměru rusko-českého — arci jak *on* si jej myslí, — že nastává všem politicky vzdělaným našincům neodbytná povinnosť s články p. Lamanského důkladně se zabývati, hleděti přímo do očí jeho výčitkám nebo požadavkům, vyvrátiti dle možnosti jedny a souditi kriticky o druhých. My odkazujíce české čtenáře, které věc zvláště zajímá, k zevrubnějšímu obsahu sedmnácti kapitol prof. Lamanského v Národních Listech, uvedeme zde pro nedostatek místa z těchto kapitol jen tolik, kolik k našemu odůvodňování jest nevyhnutelně potřebí.

Pan profesor Lamanský požaduje a osobuje si v rozbírání vzájemných vztahů slovanských „přímosť a otevřenosť,“ nuže, chceme býti přími a otevřeni.

Počneme poměrnou maličkostí. V kapitole V. své odpovědi gen. Kiréjevu připouští p. prof. Lamanský, že kdysi v rozmluvách se Samarinem, Čerkasským, Ťjutčevem a j. soudíval příznivěji o věcech českých. „Avšak tehdáž,“ dokládá, „byl jsem ještě mladší. Tehdáž jsem ještě nepočal svých studií v patriotických falsifikátech Hankových, tehdáž nebylo ještě novějších pozoruhodných prací Šemberových, Vaškových a Gebauerových o podvrženém Libušině Soudu a Kralodvorském rukopise, těchto chorobných projevech znovuzrozeného ve vší jeho krátkozrakosti a hrubé obmezenosti českého nacionalismu, tehdáž jsem tedy ještě nepochopil některých vážnějších stránek novější české vzdělanosti“ atd. Že by ze „správnějšího“ náhledu o rukopise Kralodvorském se byla zrodila jeho neláska k nám Čechům, můžeme p. prof. Lamanskému nesnadno uvěřiti. Připusťme na okamžik, že by oba jím citované rukopisy byly podvrženy, kde by tu byla vina českého národu? Známoť, jaký ruch vzbudil svého času v literárním světě Macphersonův Ossian; celá Anglie byla unešena novostí a originálností této starokeltické poesie; Napoleon I., lahůdkář v esthetice rovněž jako genius v strategii, nosil prý svazeček Ossiana stále v šose svého kabátu; Herder, autorita první třídy co do národního básnictví, zvolal: „Není možno, aby tyto starodávností dýšící zpěvy byly mohly býti dělány v době novější!“ A přece . . . Jak tu možno vyčítati intelligenci anglické, italské atd., že Ossianu věřila? Ztrácí Napoleon I. nebo ctihodný Herder něco v našich očích, že pokládali Ossiana za výtvor dávnověkosti? Když osmnáctiletý Chatterton pustil v oběh falsifikáty svých hluboce elegických písní, mínila celá Anglie míti před sebou zpěvy starého barda Rowleye. Snad se usmějeme věku, věřícímu naivně v kouzla, ale zda počneme s patra se dívati na seriosní literátory Anglie, že se nechali obelstíti od osmnáctiletého geniálního mladíka? Ba neodpustí psycholog i nešťastnému Chattertonovi jeho piam fraudem, již tragickou smrtí zaplatil? A zajisté že také u Macphersona a jeho prvních obdivovatelů byla dose toho, co jmenuje p. Lamanský „chorobným nacionalismem.“ Přísně vědecká kritika památek jako rukopis Kralodvorský a Zelenohorský jest arci právem a povinností mužů povolaných, a budouli tito povolaní vždy jen v duchu pravdy konati toto právo a tuto povinnosť, zmizí „hrubá ohraničenosť,“ o níž p. prof. Lamanský mluví, sama sebou.

Těžší na první pohled jest výčitka, kterou p. profesor českému národu činí *za příčinou politiky české delegace na říšské radě.* Veškery politické skutky Tiszovy, Kálnokyovy ba i Koburgovy v Bulharsku píše p. profesor na vrub Čechů. „Žádný rakouský kabinet od Krymské války,“ praví p. profesor, „žádná Vídeňská vláda, opírající se o německé centralisty a liberály nebyla tak nepřátelská Rusku, ruské národnosti v Haliči a Bukovině, jako nynější, a Čechové tvoříce zároveň s Poláky a ultramontány většinu ve Vídeňské říšské radě, jsou hlavní podporou této vlády! Nechť jednají zástupci Čechů, jak jim káže jich svědomí. České obecenstvo pak a i *český národ* nechť neodsuzuje

ruských spisovatelů, nechť neobrací se k nim s výčitkami, že oni, soudíce podle massy jich milovaných a důvěrou poctěných zástupců, varují své čtenáře před přílišnou důvěrčivostí k českým soukmenovcům."

Nuž, my nemáme žádného mandátu aniž cítíme nějakého osobního povolání k tomu, hájiti politiku delegace české na říšské radě. Stojíť v čele této delegace celí mužové, sčedivělí ve službě veřejnosti, kteří zajisté v okamžicích rozhodných položili na váhu každého svého hlasování *všestranný* prospěch svého národa, a kteří celou řadu velikých žurnálů mají k disposici na obranu své politiky. Česká veřejnosť je bez toho dnes rozeštvána politickými hádkami, že hlas objektivní ze strany i nepoměrně autoritativnější, než je hlas skromného pisatele těchto řádkův, by sotva proniknul a byl slyšán. Kdo z nynějších politikův českých vlasti nejlépe posloužil, okáže budoucnosť: „Attendre c'est la vengeance de la verité," praví Lamartine — dočká se vždy pomsty pravdy nade lží, kdo umí čekati.

Ale spravedlnosť, kteréž bychom se v Osvětě za žádnou cenu nechtěli zpronevěřiti, nutí každého nepředpojatého pozorovatele k následujícím úvahám. Byloť a je snad ještě v národě českém dosti politiků, kteří za poměrův okamžitých a námi věru nezaviněných, *vzdalování se říšské rady* pokládali za taktiku nejkorrektnější. Jeli dále v nynější rakouské politice tak mnoho nepřátelství proti Rusku, jako ani za Krymské války prý nebylo, jest asi *dualistická* soustava toho příčinou, ne hlasování těch několika zástupcův českých. A přece — mezi rádci, kteříž k opuštění passivnosti a k vstoupení na říšskou radu nás nabádali, byly, jakož dobře pamatujeme, a jakož by to netěžko bylo i doložiti, také hlasy vážných žurnálův a politiků *ruských.* Nu, a tu přece nelze ani na sekundu opravdově se domýšleti, že by Rusové vstoupení do říšské rady nám byli odporučovali v naději, že tím *ruské* politice můžeme posloužiti! Čeho nedovede samostatný gravitační tlak říše tak ohromné jako je ruská — uvesti totiž větší lad a přátelství do poměrů rusko-rakouských — čeho nedovedl takt a rozhled dvou zkušených vyslanců ruských, jako jsou Novikov a kníže Lobanov-Rostovský, čeho nedovedla svého času výmluvnosť vyslanců mimořádných, Sumarakova, Ignatěva, Šuvalova, čeho nedovedl kníže Gorčakov na kongresu Berlínském, čeho nedovedly ani schůze obou sobě osobně tak nakloněných panovníků cara Alexandra a císaře Františka Josefa v Kroměříži — to se má podařiti hrstce parlamentárních mluvčích malého národa, který v nynějším složení Rakouska nehraje ani terc, neřkuli sekund nebo prim? To přece nemůže pan Lamanský mysliti opravdu. Arci, ruské závažné hlasy radily našim zástupcům, vstoupiti na říšskou radu, ale neradily nám, jakou politiku tam máme provozovati. Národ provozující parlamentární abstinenci má svobodu, činiti jisté návrhy, předlohy — arci třebas bez úspěchu, — ale poslanci skládající slib na ústavu, zříkají se ipso facto dobrých dvou třetin této svobody; oni musejí nepoměrně více cizích návrhů *přijímati*, než s nadějí na úspěch vlastních *činiti*; oni jsouce vtlačeni na jedné straně mezi vládu — v nynějším modním systému parlamentárního centralismu vždy takořka všemohoucí — a mezi velmi hmotné a obyčejně velmi naléhavé požadavky svých voličů, mají tisíceré jiné starosti, než dělati politiku zahraničnou, nebo jak

to p. Lamanský nazývá, slovanskou. Kdy by na př. poslanci čeští na říšské radě byli se zastali kterýchkoli požadavků rusínských, jak prof. Lamanský myslí, byli by spáchali *dvojí* zlo místo jednoho: byli by jistojistě Rusínům nepomohli a Čechům uškodili. Při vší úctě, kterou máme k učenosti p. Lamanského, nemůžeme jinak než přičítati jeho nezkušenosti v parlamentarismu vůbec a rakouském zvlášť tu nedostatečnou logiku, které ve svých výčitkách pustil uzdu. Zástupcové českého lidu nemají na říšské radě většinu, nýbrž sotva něco přes třicet hlasův v nižší sněmovně, ve vyšší pak sněmovně, faktoru snad ještě důležitějším, počet hlasů jen zcela nepatrný.

Avšak jestli kde, nemůžeme zrovna při této příležitosti p. prof. Lamanského ušetřiti výčitkou, že mluví „ab irato,“ a že se nechal strhnouti ku přímé nespravedlivosti nejen k národu našemu, jenž za skutky svých poslancův jen nepřímo je odpověden, nýbrž i k těmto poslancům samým. Poslance *moravské* na říšské radě (spolučleny českého klubu) stíhá přece stejnou měrou tatáž kletba, již p. Lamanský vrhá na poslance české. Avšak p. profesor nicméně všude mluví jen o poslancích českých, nikde o moravských, ba mohli bychom — kdy bychom dětinskou žárlivostí chtěli snížiti vážný účel své obrany — i poukázati k jistému odstavci v článku prof. Lamanského, kde velmi sympaticky se píše o „Rostislavovské Moravě“ vedle „germanisovaných Čechův.“ Odkud nestejný tento loket?

Avšak nedosti na tom. Čině výčitky delegaci české mluví p. profesor hněvivě o „jezovitismu Čechův,“ kteří prý jednak se tváří býti horlivými Slovany a přáteli Ruska, a při tom prý přece zase „k srdci tisknou milovanou vládu rakouskou,“ a praví doslovně, že tato „obojetnosť je strašnou hlízou české veřejnosti.“ Jak již pověděno, povinnosť obrany tu nepřináleží nám, nýbrž jiným, avšak spravedlivosť opět a opět vymáhá, abychom si povšimli jiného jistého výroku p. Lamanského. V první své stati o srbském prof. Stretkoviči píše totiž p. Lamanský: „Co do napredňákův srbských musím se omluviti, že nemohu všecky pokládati za pokorné sluhy politiky maďarské. Jsouť i mezi nimi, neméně jako mezi liberály a radikály srbskými, Srbové upřímní, kteří jen prozatím se přátelíčkují s Maďary, ba Maďaři a Němci v skrytosti srdce svého nedůvěřují ani samému králi Milanu, a jeho napredňákům nikdy opravdu nedůvěřovali.“ Zajisté chování naší delegace na říšské radě nelze v žádném případě porovnávati s vládou *samostatného* srbského království. Ale p. profesor Lamanský líčí politiku napredňákův nicméně jako „dvoulící a obojetnou,“ tuto *srbskou* „obojetnosť“ pak omlouvá, kdežto *domnělou* obojetnosť českou prohlašuje za „strašnou hlízu české veřejnosti.“ Je to měření stejným loktem?

A ještě ani na tom není dosti. V odpovědi své gen. Kiréjevu píše p. prof. Lamanský: „Mám za to, že jsem já hlouběji než Danilevský, jenž pokládal *jednotu Německa za hotovou*, vnikl ve vzájemný poměr katolické a protestantské Germanie. Surová a geniální osobnosť kniž. Bismarcka, kdy by byla povstala mezi Němci v 16. století za časů Lutherových, byla by jistojistě provedla trvalé sjednocení Germanie. Avšak nyní zdá se, že rozryv Němcův je trvalý, a *že žádný politický genius neodstraní už věčného dualismu německého.* Člověk by nesměl býti psy-

chologem, aby mohl věřiti ve všestrannou lásku Rakouska k Prusku nebo v naivnou důvěřivosť Pruska k Rakousku. Spíše se ještě Francie smíří s Německem, *nežli zapomene Rakousko, čím ještě nedávno bylo v Germanii.* Mně pak zdá se, že hlavní rána proti nynější Bismarckově jednotě Německa přijde ne ze strany nenávistné Francie, nýbrž — ačkoli ne bez pomoci Francie — ze strany *nynějších německých spojenců*, *totiž monarchie Habsburské a papežstva.* Slovem já tvrdím, že *Rakousko, počavši spolkem s Germanií, skončí spolkem s Francií.*"

My, upřímně řečeno, nepohlížíme na všecky tyto veliké možnosti budoucnosti optimistickýma očima p. Lamanského. Avšak jestliže *on* skutečně věří, co tuto do mlh budoucnosti lehkým písmem načrtal, jestliže nynější politika rakouská je v nejhlubší hloubi *skutečně* namířena proti Prusku a nakloněna ke spolku s Francií, neodpadáli tu *veškeren takřka podklad k obviňování politiky české z obojetnosti*, *z neslovanskosti* atp., kterýmiž výčitkami nás p. prof. Lamanský tolikráte hněvivě obmyslil? Neboť která na světě politická činnosť mohla by býti *národnější*, *čeștější*, *přirozenější*, *než abychom pomáhali seč jsme Rakousku a Francii proti dalšímu vzrůstání německé jednoty?* Nezdá se tu přehorlivému ruskému vlastenci Lamanskému, že chvílemi odporuje sobě samému?

Avšak p. profesor Lamanský vypustil v chvatu polemiky své také to velice vážné slůvko „svědomí": „Nechť jednají poslanci čeští, jak jim svědomí jich velí." Tuť se scházíme s prof. Lamanským na kusu společné půdy. Zásady povrchního filosofického materialismu pronikají dnes veškeren veřejný život Evropy, a krátkozraký ten materialism zove se *v politice* oportunism, prospěchářství. Nuže, snad není opportunism tím posledním spásným slovem u vedení záležitostí politických. Jako již theorie národohospodářská od dob Adama Smitha byla donucena připustiti do svého materialistického systému celou řadu zkušeností morálních, tak snad i politika bude míti větší zření k úvahám morálního dosahu, než má dosud; snad z ní vymizí i poslední zbytky bývalých theorií macchiavelistických, jakož skutečně toho macchiavelismu v našem století již značně z ní ubylo v porovnání se stoletím osmnáctým; snad stane se skutkem požadavek Herberta Spencera, [1]) aby do politiky připuštěno bylo více „ducha křesťanského", a snad potom nynější povrchní fráse „veřejné mínění" ustoupí vážnější potenci „veřejného svědomí" . . . snad . . . Avšak jestliže kdy doba tato nastane: *z malého národa* zápasícího za nahou existenci, nebo docela od parlamentárních zástupcův malého národa vyjde ta veliká očista duchů s těží. Velikodušnosť jest přirozenou ctností velikých — ty malé bude bídná, egoistická potřeba denního chleba každé chvíle tlačiti dolů k zemi. Ušlechtilý oř klesá v krvavých bitvách člověčenských, obětavě za neznámé jemu lidské účely, kdežto by plachá srnka z bitev těchto utekla.

P. prof. Lamanský činí nám Čechům ještě jednu vážnou výčitku; „Západní Slované jsou jako schudlí šlechtici, prostředky jsou u nich grošové, však choutky milionářův, skromnosti a poznání vlastních sil

---

[1]) V jeho již citovaném spise Individuum a stát.

mají velmi málo, ale nadutosti a vysokoměrnosti na tři fůry“. Nu, nalezti pravou míru v cenění sama sebe bývá vůbec věc nesmírně těžká, i jest na pováženou, jestli by u nás za nynějších poměrů přílišná skromnosť nebyla třebas větší zlo, než ohnivé sebe přeceňování. Na jiném místě p. prof. Lamanský stěžuje si na neslušný tón některých českých žurnálů k němu: „Říci někomu: Ty jsi zrádce, náleží v Čechách nyní k nejoblíbenějším stylistickým obratům. Tento líbezný u jistých Čechův epithet byl s plnou energií uštědřen také mně“ atd. Zde se prof. Lamanský ostrým nožíkem své kritiky dotekl skutečně hnisavé rány veškeré nynější české veřejnosti. Když musí už býti věčný rozruch a boj mezi námi, brzoli počne se vésti boj ten dle přijatých pravidel elegantního rytířského šermu, a přestane to občasné nápodobení mluvy ze zelného trhu nebo žárlivých vesnických sousedek? Stará to dračí setba slovanské nesvornosti, řekne tu poctivý vlastenec, a p. Lamanský skutečně na jiném místě praví, že „od prvního objevení se Slovanů v historii neminulo ani jedno půlstoletí bez takové vzájemné vražby a osobních různic.“ Avšak dlužno býti i v posuzování takových smutných zjevů jen a jen *spravedlivým.* Jest arci tento nezřízený, předrážděný demokratism smutným dědictvím slovanské minulosti, ale on je zároveň obecným asi příznakem *malých politických poměrův.* Staré republiky řecké jsou klasickým dokladem takových věčných osobních různic. Žádná nectnosť nepůsobí tak zhoubně na *malou* vzdálenosť, jako osobní žárlivosť a politická závisť, a kdo v malých poměrech jen vůbec něco záslužného navrhuje nebo zamýšlí, může býti nejen na steré překážky a vzdory připraven, ale i brzo na ty střepy ostrakismu, jež mu po hrstech roztomilý soused každé chvíle hází do tváře, zpívaje si při tom vesele: „Milujme se, vybijme se!“ Žádná stížnosť není u starořeckých klasiků tak běžná, jako výtka nesvornosti, a kdo čte Dantea nebo Petrarku nebo Guicciardinia nebo vůbec dějiny středověkých republik italských, padne každé chvíle na slovo „invidia“. Pověstná německá „Kleinstaaterei“ má množství podobných příkladův, a moderní německá literatura je znešvařena osobními nadávkami i nejčelnějších spisovatelův. Nuže, menší probuzené národnosti slovanské prodělávají za našich dob podobnou školu vzájemného kaceřování se žárlivých soků nebo marnivých konkurrentův o předáctví. Což tu dělati? Oddati se fatalisticky odpornému maloměšťáctví co stavu nenapravitelnému? Malí národové, ač nechtějíli vůbec zahynouti, musejí právě *morální* silou dosaditi, co se jim číselné síly nedostává, a obecný cit patriotismu, třebas jen „partikularistického“, jak to p. prof. Lamanský dle německé analogie jmenuje, jest *jedinou* záchranou proti takovému řádění. Pamatujeme se ještě dobře, kterak p. Lamanský, pobyv asi před čtyřmi roky kdesi mezi neruskými Slovany, zvolal vrátiv se do Petrohradu: „Viděl jsem na vlastní oči tu bídu a mizerii malých slovanských národův a vrátil jsem se s hrdým povznášejícím vědomím domů, že jsem syn velikého národa.“ P. Lamanský byl by si dobyl nejen zásluh, ale i popularity — ač jestli o „grošovou“ popularitu stojí — u těchto slovanských soukmenovců, kdy by byl s tohoto svého *velikého* stanoviska co *shovívavý přítel* a

ne co osobně uražený rozmrzelec káral rozličné ty odporné úkazy slovanské nesvornosti! Národové v pocitu své moderní suverenity neradi slyší pravdu od vlastních lidí, ale od vzdálenějšího soukmenovce, zvláště když co přítel mluví, snesou velmi mnoho, ba jsou po případě nakloněni i k nápravě. *Toť* jest cesta pro ruského publicistu, získati i vliv i zásluhu i vděčné posluchačstvo u Slovanů.

F. V. J.

(Dokončení.)

Sibiř jindy a nyní.

Studie

od

Josefa Kořenského.

X.

Rozvoj kolonisace v sibiřských krajích není sice ještě dovršen nicméně lze již nyní znamenati zvláštní ráz plemenný mezi Sibiřany, a to po stránce kulturní i fysické. Charaktery ty nevynikají u Sibiřanů snad ojediněle, nýbrž ovládají na východě celou ruskou společnosť, jakkoli vlastnosti plemene ruského pomíšeného s plemeny asijskými nejeví se všudy ve stejné tvářnosti. Dle Izvěstí sibirskago otděla geogr. obščestva převládá mezi Sibiřany hnědý typ, ukazující ke křížení s národy severoasijskými. Ty a ony známky, jimiž stanoviti lze ethnologický ráz Sibiřanů, nevyplynuly ovšem jenom z metisace, ale také z poměrů klimatických a jiných zjevů fysikálních, jako pozorují se v dějinách kolonisace u jiných národů. Suché kontinentální podnebí sibiřské jest příčinou, že přistěhovalci a jejich potomstvo podléhají všelikým přeměnám fysiologickým, jež se jeví na příklad ve zmenšování některých žláz a j. Jiné změny tělesné přivádí u kolonistů zajisté také potrava, záležející místy téměř v samých pokrmích moučných rozmanitě připravovaných. V úrodných krajích nejídá se jiný chléb nežli pšeničný. Z moučných jídel zajímají přední místo *preženiki*, *šaňgi*, *pirogi* a j. Zvláště pirohy jsou Sibiřanům milou pochoutkou, mívajíce v sobě nádívku z rozsekaného masa, mnohdy rybího, jindy i celou rybu. Ve krajích stepnatých jest maso hlavní výživou osadníků. Čaj pije se v Sibiři několikrát denně. Venkovský lid nepožívá jiného čaje než lisovaného („kirpičného,“ cihlového). Kořalku pije Sibiřan náruživě. Nikdy a nikde nevídával jsem tolik lidí opilých jako o svátcích a nedělích v dědinách sibiřských.

Vedle rozdílů fysiologických a ethnografických mezi Sibiřany a Rusy evropskými vyvinuly se v Sibiři některé zvláštnosti v řeči, tak

že Rovinský pokládá mluvu sibiřských Rusů za nářečí sibiřské (Извѣст. сиб. отд. 1873), vyznamenávající se jinou fonetikou, jinými tvary mluvnickými a asi 3000 místních výrazů v obecné ruštině neznámých. Jest na bíledni, že mísení plemene slovanského s domorodci sibiřskými neostalo bez účinku také na psychickou povahu ruských kolonistů. Mezi Sibiřany zhusta lze vídati mikrokefaly, blbce a vůbec „duráčky" (blázny) vedle lidí zákrslých, volatých a t. p. Volatosť šíří se v některých krajích sibiřských tou měrou, že ji pokládati lze za endemickou chorobu, která bude míti za následek odrození a zvrhlosť celých rodů. Rozmáhá se na příklad při horní Biji v Jenisejsku, při březích jezera Těleckého, při Pyži, v lesích Kuzneckých, v Altaji a j. Jinde vyskytují se četně mezi lidem nervové affektace známé jakožto *ikota a porča.* Věštce, proroky, blázny a idioty má každé městečko sibiřské.

Mnoho nemocí přenáší se mezi obyvatelstvo sibiřské ze žalářů skrze vypovězence, kteří s chorobami tělesnými rozšiřují po zemi zároveň zkázu mravní. Choroby ty jeví se již při novorozencích. Přicházíť v Sibiři na svět mnoho mrzáků a nedochůdčat. Ščapov domnívá se, že vinou toho jest špatný výběr, nezřízenosť tělesného obcování, demoralisace vypovězenců, převážná většina pohlaví mužského, přílišně rozšířená prostituce a pijanství. Zdravotní poměry v Sibiři liší se velmi od poměrů evropské Rusi. Na 4·60% porodů připadá v evropském Rusku 3·24% úmrtí, ale v Sibiři na 3·75% porodů připadá 2·84%. V té příčině podobá se Sibiř severním krajům Rusi evropské. Špatné světlo vrhá na lékařskou statistiku sibiřskou zpráva, že ve případech úmrtí udána jest příčina smrti toliko 7·4%, kdežto 92·6% ostává neznámo.

Po domorodcích má Sibiřan bystrý sluch a zrak. Vysokým vzrostem sice nevyniká, ale je pevné konstituce, či jak v Sibiři říkají „prizemist i korenast." Výrok Kateřinou II. o Sibiřanech pronešený, že jsou vůbec umni, podnikavi, dychtivi vědění, bývá od mnohých uváděn, kdykoli má býti podán důkaz o duševním nadání kolonistů sibiřských. Jmena slavných mužů, jichž kolébkou jest Sibiř, potvrzují dávný výrok moudré panovnice. Uvádím tu jenom Slovcova, Batenkova, Passeky, Mendělejeva, Čigunova, Korsaka, Polevého, Bobrovnikova, Jelisejeva, Potanina, Bonzarova, Velichanova, Šaškova, Poljakova, Ščapova, Vagina, Jadrinceva a j. Žel však, že půda sibiřská není tím místem, kde by talenty mohly se vyvinovati, ba že spíše vidíme je zanikati nebo v cizině mohutněti. Ščapov zakončuje líčení povahy Sibiřanovy těmito slovy: „Sibiřan jest člověk vypočítavý, chladného rozumu, jenž ovládá cit, praktický, nakloněný k realismu, prost nálady ideální, méně zbožný a mystický, nežli jeho bratři „ruští" (v Evropě), spíše prospěchář a materialista, nežli mystik a idealista, v hovoru zdlouhavý, vážný, na slova skoupý, jako by je vážil a počítal." Ruské písně z domova přinesené Sibiřan brzy zapomíná nebo je přispůsobuje tak, že upomínají na tatarské. „Není ani jediné písně mezi Sibiřany, která by byla originální," píše Rovinský. K přírodě chová se Sibiřan nikoli jako k bytosti živé a oduševnělé, ale jako k mrtvé hmotě, neoživované rusalkami. Také si neláme hlavu, stojíli země na třech velrybách, jako myslí

„Rusové," či spočívali na břiše žabím, jako soudí Altajci, či na býku, jako domnívají se Kirgizové, či na mamutu, jako soudí čulymští Tataři. Sibiřana taková rozjímání nehnětou. K novým přistěhovalcům ruským má se Sibiřan jako k cizinci, zapomínaje na společnou vlasť i jazyk a dějiny. Východní Sibiřané pohlížejí i na slavného Jermaka jako na cizince, jenž přišed do Sibiře podrobil prý Rusy panování bílého cara. Jmeno Jermakovo uctívá se ještě nejvíce v gubernii Tobolské, jinde nemají pro ně vřelejšího citu. Co se děje za Uralem, to Sibiřana nedojímá a nikdy nepřekvapuje. Pusté široširé kraje a zádumčivá tajga činí Sibiřana hrubým a plachým, tak jako suroví bývají sibiřští domorodci, ale při plachosti té bývá Sibiřan zvědav. Když jsem se roku loňského v den úplného zatmění slunce (7. srpna) ubíral dědinami Tomské gubernie, kupívali se kolem mého povozu zástupové selského lidu a prosili, abych jim vysvětlil ten řídký zjev. Mnozí strachy vraceli se z polí a stepi, očekávajíce každé chvíle pohromu světa.

Sibiřský sedlák, jenž nezřídka mívá příležitosť mluviti s lidmi z Kamčatky, jindy z Aleut anebo z končin světa, o nichž u nás zřídka slýcháme, bývá sebevědomý, pokládaje sebe za rovna všem ostatním ve společnosti, mezi kterou vstupuje jako domů, tiskna každému pravici a zasedaje ke stolu beze všeho upejpání a pobízení. Také snadno chytá se každé nové mody. Sedlák „rossijský" nemůže se se svými láptěmi (lýčenými bačkorami) rozloučiti ani na chvilku, sedlák sibiřský nikdy jich neobouvá a nosívá jenom boty. Bohatí sedláci vystrojují na počesť úřadníků nádherné hostiny i plesy, objednávají k banketům nejdražší vína, libují si ve drahých kočárech, vyzdobují domácnosť tapetami, pohovkami, koberci, květinami a j. Ženy iejich chodí v drahocenných kožíškách a pláštích a napodobují v modě high life. Ani v odlehlých dědinách nescházívají u mnohých chignony, hodinky a j. Tancům západoevropským dávají přednosť. Též v duševním ohledu předčí nad jinověrce velkoruské. Mnozí ze zámožných sedláků sibiřských mohou pochlubiti se pěknou knihovnou. Celkem vydávají se souhlasná svědectví o tom, že sibiřský sedlák povýšen jest duševně nad sedláka z Rusi evropské. Sibiřan odloučený od pokročilého světa odkázán jest jako nějaký Robinson na sebe sama, vynalézaje ke své existenci nové a nové věci, prosté, ale účelné a vhodné zbraně a všeliká náčiní lovecká. Příklady toho uvádí Čerkasov ve svých Zápiskách (Записки сибирскаго охотника). V podnikavosti a odvážlivosti vynikl nejeden Sibiřan. Zlatokopec Mošarov dobyl sobě docela názvu: „Napoleon tajgy."

Z nectností vyčítá se Sibiřanům, že jsou lichometníci, vychytralí, nespolehliví, neupřímní. Spravedlnosť ještě neproklestila si tam cesty. Úplatnosť úřadnictva nemohla vésti nežli k demoralisaci celé společnosti sibiřské. A úplatnosť ta posud nepřestala (Jadrincev, str. 71), ale provozuje se od monopolistů a „kulaků," kteří jsou jedna ruka s ispravníky, „jsouce s nimi spikli proti ostatnímu obyvatelstvu." Ščapov vytýká dále Sibiřanům, že pachtí se jenom za mamonem, který jímá celého ducha jejich, nemajícího žádného smyslu pro ideály, a že nedostává se jim vnímavosti pro obecné dobro a společenské idey. Společenský mrav nemohl se u Sibiřanů proto vyvinouti.

XI.

Šířiti kulturu po rozlehlé Sibiři spojeno jest s velikými překážkami. Stepnaté kraje s řídkým obyvatelstvem svědčiti budou vždy nejlépe životu kočovnickému, neproniknutelné hvozdy sibiřské zase honbě. Ale rozsáhlé ty světa končiny mají tu přednosť před jinými, že honositi se mohou přirozenou kommunikací, k níž ani není třeba přikládati ruky lidské. I vzejde Sibiři snad také doba, kdy vyplní se proroctví, pronášené o její slavné budoucnosti, rovněž tak, jako vyplnila se věštba prozíravého Karla Rittera o Novém Zelandě a slova Humboldtova o Mexiku. Jindy, když východní kraje asijské neměly takového významu světového jako nyní, skládala se na Sibiř větší naděje nežli dnešního dne, ale nad jejím budoucím postavením netřeba dělati kříž, anať v těsném sousedství má země, o něž tak mnozí se ucházejí, nad to pak také mořské břehy Tichého oceánu, „středozemní to moře budoucnosti,“ a z druhé strany Ural, spojený železnicí evropsko-sibiřskou. Projekt přímého spojení mezi Evropou a Sibiří dle návrhu Nordenskiöldova sice se nevydařil po přání nadšeného světoplavce, ale nemůže býti neproveden, přijmeli se navržený trakt Sibirjakův: Pečora — severní Ural — Sosva — Berezov — Ob, nebo trakt Golochvastova: Chaipudyrská huba (v Ledovém moři) — Obdorsk, nebo projekt jiných navrhovatelův. (Viz o tom: И. С. Левитовъ, Сибиряковскій трактъ на сѣверъ. Екатеринбургъ 1887, zvláštní otisk listu Екатеринб. Недѣля). „Do budoucna nemá ani pobřeží ruského Baltu, ani moře Černé ani Zakaspicko tolik přednosti v příčině politické i národohospodářské, jako sibiřské Přímoří,“ čteme ve spisu plukovníka Venjukova. Od břehů Velkého oceánu, spojeného s mohutným Amurem, může býti jednou Sibiř spojena po nejzazší západ starého světa a vůbec s celým světem, odtamtud šířiti se bude moc a vliv na kulturní země asijského východu. Jeť jižní část Přímoří sibiřského kolonisaci příhodna a přístupna, klimatem přízniva a uhlím i lesy bohata, nepostrádajíc ani znamenitých přístavišť, z nichž některé nezamrzají nikdy nebo jenom na krátký čas. Ovšem pravého významu nabude ten mořský kraj, až opatřen bude také mocným loďstvem (potud jest velmi nepatrné, čítajíc celkem 23 lodí se 208 důstojníky a se 2240 plavci) a až dočká se konečně projektované dráhy železné v kraji Usurském, jenž by ve válce mohl zásobovati přístavy. Dle telegramu z Vladivostoka, uveřejněného dne 5. března t. r. v Novém Vremeni, „opatřeno jest již vše, aby se mohlo přikročiti ke stavbě řečené dráhy. Délka její má míti 385 verst od Vladivostoka do stanice Grafské a od této k řece Usuře 4 versty. Překážky jsou odstraněny. Na jaře běžícího roku vypraveni tam budou inženýři.“ Sibiřské Přímoří valně mohlo by se povznesti, kdy by se tam ujalo výdatné lovení velryb ze strany Rusů a neponechávalo se společnostem cizím.

Oceňujíce hydrografické poměry Sibiře nabýváme přesvědčení o výhodách, jakých dostává se zemi znamenitými veletoky jejími, Obí, Jenisejem, Lenou a Amurem. Ale jakkoli tyto splavné řeky jsou tu nejpřednějšími kommunikacemi, přece nestačují k obchodnímu sblížení a využitkování darů přírodních, kterých Sibiř podává.

Jsouť ony jedinými cestami kromě „hlavního traktu sibiřského,“ počínajícího v Ťumeni a jdoucího přes Jalutorovsk, Išim, Ťukalinsk, Omsk, Kainsk, Kolyvaň, Tomsk (1611 km.), odtud pak dále přes Mariinsk, Ačinsk, Krasnojarsk, Kansk a Nižněudinsk do Irkutska (1663 km.). Z Irkutska vede hlavní trakt na jihovýchod při jezeře Bajkalském do Verchněudinska, odkud vysílá větev na jih do Troickoslavska a Kjachty a na severovýchod do Čity, Stretinska a Šilkou a Amurem (po vodě nebo po ledě) do Blahověštčenska, Chabarovky a Nikolajevska, z Chabarovky pak do Vladivostoka. V Omsku připojují se k sibiřskému traktu silnice, vedoucí z Orenburka, Akmolinska a Semipalatinska, v Tomsku silnice, vedoucí z Barnaula, u Krasnojarska silnice z Jenisejska a Minusinska, v Irkutsku silnice z Jakutska. Všemi těmi cestami prochází zároveň telegrafický drát, až na silnici Jakutskou. Telegrafická linie mezi Kazaní a Omskem, potom mezi Chabarovkou a Nikolajevskem založena byla již roku 1861, linie mezi Omskem a Irkutskem roku 1862, mezi Irkutskem a Chabarovkou r. 1863. Plavba po řekách a silnice ostávají jedinými prostředky kommunikačními, jimiž lze dosíci končin sibiřských, odlehlých na mnoho tisíc kilometrů! Z Ťumeně, kde končí Zauralská dráha, počítá se na př. do Vladivostoku při Japonském moři 7793 km., do Kolymska asi 9200 km., do Petropavlovska na Kamčatce 11.457 km.! A z takových končin světa posílají rodiče své syny na studie ještě do Moskvy nebo do Petrohradu. Studentu, jenž ubírá se na vysoké školy do Petrohradu, konati jest cestu z Kopalu 4537 km., z Kjachty 6268 km., z Nikolajevska 9925 km., z Petropavlovska až 13.413 km.! K vykonání takových cest nestačují Sibiřanu ani sedmimílové boty pohádek našich, ani patnáctimílové pohádek skandinavských. Sibiřan spoléhá tu nejvíce na rychlonohé běhouny. Z jara a za léta užívá také parolodí, ale po krátkém létě plavba brzy tam přestává a nezbývá, nežli konati cesty sebe delší povozem. Aby osoby a zboží mohly býti rychle po silnicích dopravovány, zařizovaly se již v 16. století poštovní stanice, „jamy,“ jiż prve připomenuté. Poštovní stanice sibiřské vzdáleny jsou od sebe 16 až 40 verst, řídčeji přes 60 verst. Sloup, postavený před stanicí udává vzdálenosť sousedních stanic. Každá stanice vydržuje povinný počet koňů, Ťumeň na př. 16, Jalutorovsk 18, Tobolsk 12, Omsk 40, Tomsk 24. Stanice opatřeny jsou několika povozy (saněmi). Jízdné (progon) platí se na každé stanici. Poplatek za jízdu na poštovním traktu vyměřen jest vládním nařízením. Cestující, užívaje takového spojení, opatřuje si na cestu v guberniálních městech úřední spis s udáním svého jmena a cíle své cesty. Úředník sečte vzdálenosti všech stanic, kterými cestující má jeti, a vydá „po úkazu Jeho Veličenstva hosudara imperátora Aleksandra Aleksandroviče“ projezdní listinu nazvanou „podoróžnaja“ a opatřenou podpisem gubernátorovým. Při vydání podorožné platí se 1 kopejka za každou verstu konané cesty. Máli tedy na příklad někdo projeti poštovním traktem 2000 verst, zaplatí 20 rublů kromě kolku a obligátního zpropitného dotěravému písaři. Tato listina opravňuje cestujícího k neodkladné dopravě ze stanice ke stanici jakož i k užití poštovních světnic k bezplatnému nocování a přeležení na prosté pohovce nebo na zemi. Přednosť dále býti dopraven má ten, kdo dříve přijel. Osoby cestující v záležitostech

úředních a opatřené podorožnou „kurýrskou“ nebo „korunní,“ mají zase přednosť přede všemi jinými, též pošta s listy a zásilkami. Pro kurýry musí míti stanice stále 3 koně přichystané. Korunní podorožnou poznávají jamščíci po dvou pečetích. Cestující opatřený takovou listinou neplatí ani mostného ani převozného ani za mazání kol. O příjezdu a odjezdu vede se zvláštní denník. Kromě poplatku za vydání podorožné platí se na každé stanici v západní Sibiři $1 \frac{1}{2}$ kopejky, ve východní Sibiři 3 kopejky za každého koně a za každou verstu, nad to pak ještě 12 kopejek za užití povozu (neohrabaného a nemotorného ve všech částkách) od štace ke štaci. Mnozí cestující užívají pohodlnějšího tarantasu vlastního nebo najímaného pro celou cestu, by nemusili svých zavazadel stále překládati a tím čas mařiti. Jamščíci říkají takovému povozu „ekvipáž.“ Konáli tedy na př. někdo cestu v západní Sibiři 2000 verst párem koní a projedeli 70 stanicemi, vydá za takovou cestu následující sumu: za podorožnou 20 rublů, za dovozné 60 rublů, za užití povozů 70 stanicemi 8 rublů 40 kopejek, dohromady 88 rublů 40 kop. K tomu připočísti nutno ještě zpropitné vozkům, kteří dostávají na každé stanici 15—20 kopejek. Celkové vydání za 2000 verst činí tedy asi 100 rublů. Sibiřské stanice poštovní nejsou sice zároveň zajezdnými hostinci, ale proto přece dostati lze tam mléko, chléb, vejce, ovšem pak samovar. Ostatní špíži vozívá si každý s sebou.

Na zpropitném závisí rychlosť jízdy. Učiníteli jamščikovi náležitý slib, povoz letí s vichrem o závod. Do vrchu jezdívá se tím rychleji. Koně běží divoce bez pobídky a bez bití z doliny do výšiny. Na stepi vyhledává vozka pro své běhouny vlhkých kolejí, vyhýbaje se silnici a cestě ujeté. Tvrdá půda škodila by sibiřským běhounům, kteří nejsou nikdy okováni a opírají se o půdu toliko širokým svým kopytem. Ale běda, nejsili v sibiřském povoze (kibitce, tarantasu), jenž nemá per, obložen poduškami jako churavec, který jede do nemocnice. Já na svých cestách po Sibiři trpěl jsem z počátku muka k nevypsání. Každý náraz o ztvrdlou půdu přenáší se na člověka tak, že sotva ducha popadá samým lomcováním. Za městem již pozdě bývá pomýšleti na lepší zaopatření, protože nejbližší město za Tomskem, Barnaul v Altajském kraji, kam měl jsem zamířeno, vzdáleno jest od Tomska asi 500 km. Ostatní místa a poštovní stanice, kudy jsem se ubíral, byly pouhé bídné vsi. Teprve v Barnaulu naskytla se příležitosť opatřiti se vším, čeho na cestách po Sibiři třeba každému zkušenému poutníku. Potom ovšem nahrazuje kibitka celou domácnosť, jsouc sedadlem i ložnicí. Podobajíc se předvěké obludě, při vší své nemotornosti má kibitka tu přednosť do sebe, že jest celá dřevěná a že může býti snadno spravena v každé vsi. Hůře bývá, zlomíli se v opuštěné sibiřské vsi železná náprava u kočáru. Proto nezapomínejme bráti s sebou na cesty po Sibiři provazy, hřeby, nějakou sekeru, kladivo a p.

Kromě vládní pošty užíti lze v Sibiři také koní pronajímaných dobrovolně. V době, kdy sedláci nejsou zaměstnáni prací polní, cestovati lze touto „volnou poštou“ mnohem laciněji než „na lošaďjach (koních) poštovych,“ zvláště za zimy. Tu nabízí se jeden přes druhého k lacinější jízdě. V Sibiři říkává se obyčejně této dopravě „jechať na

družkach," protože najatý sedlák odváží pocestného ke druhu a příteli do vsi sousední a ten zase o stanici dále. [1])

Kdo cestuje po Sibiři, cestuje nejen ve dne, ale také v noci, aby tím dříve došel svého cíle. Nestíhajíli nás na cestě všelijaké překážky, jako nedostatek koní na stanicích nebo časté převozy na druhou stranu řeky, můžeme ujeti za jedny „sutky" (24 hodiny) přes 300 verst. Za dne jsem nejednou za hodinu urazil až 18 km. cesty. Jakmile jamščik zasedne na kozlík, nelze více držeti koně na úzdě. Splašeně vyrazí spřežení ze dvora, berouc třebas i braňku nebo polootevřená vrata s sebou.

Poštovní stanice bývá obyčejně stavení dřevěné se dvorem, jako všecka stavení v sibiřských vsech. Mnohé ze stanic vynikají úhledností a čistotou v domácnosti. Laciné koberce Bucharské, tatarské nebo srstěné Ťumenské pokrývají podlahu. V sednici nescházívá několik stolic nebo lavic, stůl, pohovka s tvrdým nebo měkkým sedadlem, ikona, zrcadlo, svícen, návěštní tabule, tarify; nechybívá též obraz velikého cara nebo carské rodiny. Na dvoře zavěsena bývá měděná konvice s vodou na umývání. Dotěravým „prusakům" (rusům), kterých hemžívá se v některých stanicích na tisíce, tak že večer zakrývají obrazy, zrcadla a stoly, člověk brzy uvyká jako u nás muchám.

V poštovní kommunikaci sibiřské se od r. 1807 velmi málo změnilo. Počet koní, na stanicích vydržovaný, rozmnožen byl místy podle potřeby. Jak nejistý bývá život při hlavním traktu sibiřském, uvedl jsem již v kapitole o vypovězencích.

Odlehlejších krajů sibiřských ležících daleko od silnic dostihnouti lze toliko na koni, z jara pak, kdy řeky zaplavují celé kraje, přestává kommunikace na dlouhý čas.

Po vodě lze Sibiř křížem projeti z několika stran. Od západu na východ dostaneš se po Tuře, Tobolu, Irtyši, Obi a Keti (vzdálenosť asi 3200 km.). [2]) dále pak průplavem do Jeniseje, Angary, Bajkaľského jezera a Selengy, Šilkou do Amuru a po tomto do Tichého oceánu. Mnoho času uplynulo, nežli plavba po sibiřských řekách se ujala a povznesla. Ba i znamenité dráhy mezi Ťumení a Tomskem málo se užívalo. Sibiřané dlouho nemohli se odříci namáhavé, zdlouhavé a dražší dopravy čaje a jiného zboží, přiváženého z východu po zemi. Odvážlivým, ale prohlédavým podnikatelům bylo překonávati mnohé obtíže, které kladli jim sami úřadové administrační, zamítajíce žádosti jejich za privilej proto, že prý jsou nevčasny a nebezpečny. Přední zásluha o paroplavbu po řekách západní Sibiře náleží kupci Mjasnikovu, jenž ucházel se již r. 1838 u finančního ministerstva o privilej zahájiti kommunikaci po Obi, Irtyši a Bajkalském jezeře. Na provedení došlo teprve r. 1844. Parník „Nikolaj" o 52 koňských silách první byl spuštěn na jezero Bajkalské. V témže roce vystavěl Mjasnikov dvě parolodi

---

[1]) Dobrým rádcem na cestách po Sibiři byl mi později spisek Levitova: Путеводитель по западной Сибири (v Moskvě 1884, tiskem u Neuburgera. Cena 40 kop.)

[2]) А Павловъ: 3000 верстъ по рѣкамъ западной Сибири. Очерки и замѣтки изъ скитаній по берегамъ Туры, Тобола, Иртыша и Оби. Тюмень 1878.

u Ťumeně. Stroje k nim dodány byly z Petrohradu a Nižního Tagilu na Urale. Ale zakladatel sibiřské paroplavby, jenž vymohl si privilej na 10 let, postoupil své právo kupci Poklevskému, jenž zahájil paroplavbu mezi Ťumení a Tomskem. Roku 1860 čítalo se již 12 parolodí vlečných, roku 1861 bylo jich 20 a v šestnácti letech potom přibylo jich ještě 14, protože tou dobou Ignatov zakládal a rozšiřoval Ťumeňskou loděnici s několika jinými soudruhy. Parníky, které tehdy pluly po západo-sibiřských vodách, měly nejvíce 150 koňských sil. Loď „Delfin“ a „Zářc“ měla 140 sil, „Jermak,“ „Kozakovský,“ „Bělčenko,“ „Reutern“ a „Sibirjak“ měly po 120 silách, „Kornilov“ 100, „Kurganec“ pouze 15 sil. Dle „Sibiřského věstníku“ počítalo se roku 1887 v západní Sibiři 41 parolodí kromě jiných, které plují po vodách Obského poříčí, a to po Tuře, Tobolu, Tavdě, Irtyši, Tomu, Čulimě, Ljamině, Vachu, Keti a po Obi až do Obské huby. Některé z přítoků, řeky Obi a Tobolu bývají splavny pouze z jara, a slouží hlavně dopravě zboží k výročním trhům, které se tam za doby jarní odbývají. Do Obské huby vypravují se parolodi pouze na konec léta, aby přivlekly bárky s nákladem ryb, lovených při Obi a Obské hubě po celé jaro a léto, jakož i se zásobami kožešin a cedrových oříšků, ze kterých lisují na Rusi olej, užívaný jako provencský. Pro dopravu osob z Ťumeně do Tomska a do Pavlodaru zařízeno jest 7 velikých parolodí náležejících dědicům firmy Kurbatova a Ignatova. Ostatní parníky jsou „buksírné,“ vlekouce bárky nákladní a barže trestanecké až do Tomska. Cesta z Ťumeně do Tomska trvá 8—10 dní. Pluje se ve dne v noci. Za plavbu tu platí se v první třídě 22 ruble, ve druhé třídě 14 rublů (bez zaopatření). Živobytí na lodi není drahé. Mezi Ťumení a Tomskem plují parolodi dvakráte za týden, mezi Ťumení a Pavlodarem (na Irtyši) pouze jednou za 14 dní. Až do Semipalatinska plují parolodi toliko z jara. Poslední parník pluje z Pavlodaru do Ťumeně 25. září. Cesta mezi Ťumení a Pavlodarem trvá asi 9 dní, mezi Ťumení a Semipalatinskem až 14 dní. Za jízdu z Ťumeně do Pavlodaru platí se v první třídě 21 rublů, ve druhé třídě 16 rublů, ve třetí třídě 8·40 rublů.

Veletok Ob — druhý co do velikosti poříčí na světě, zabírající přes $3\frac{1}{2}$ milionu km^2 a mající v délce 4230 km., jest splavný již od Bijska (při $52\frac{1}{2}°$ s. š.), tam kde Bije s Katuní, spějíce od Altaje, se spojují. Peřeje má pouze v horní své části. Poslední nevelikė jsou při výtoku řeky Tomi. U Barnaula nabývá šířky 747 m., u Kolyvaně 1707 m. Pravý břeh její pozvedá se vysoko a malebně až po řeku Tom, načež valí se líně mezi nízkými, jednotvárnými, močálovitými břehy a truchlivým krajem, jenž zelená se hustými hvozdy, zvláště limbovými. Splývajíc s Irtyšem u Samarova sela, rozlévá se Ob do šíře 3200 m. Četné výspy a ostrůvky rozseté ve mnohých ramenech dolního toku Obského jsou jisté plavbě nemalou překážkou. Pravé břehy opět se povýšují nad břehy protější, odívajíce se svěží vegetací. Ze sela Samarova (asi se 400 obyvateli) dostati se lze do Berezova (r. 1883 1987 obyv.), nejsevernějšího městečka při Obi, po člunech rybářských. Vzdálenost těchto míst činí 537 verst s 25 stanicemi. Taxa dvěma veslařům vyměřena jest 3 kopejkami za verstu. Tím spůsobem prostředkují se také věci poštovní. Pošta přichází v létě do

Berezova každých 14 dní. Za zimy užívá se saní tažených koňmi, psy nebo soby. Silnicí bývá zamrzlá řeka Ob, která tu mívá asi $4\frac{1}{2}$ m. hloubky. Rybolov je tu výdatný, ale pěstuje se nerozumně.

Po mnohaletých zkušenostech znamenalo se, že Ob zamrzává v Barnaulu okolo 30. října a rozmrzává okolo 15. dubna. Roku 1880 zamrzla řeka Ob 29. října u Barnaula, 6. listopadu u Kolyvaně, 3. listopadu u Surguta, 29. října u Obdorska, a roztála 19. dubna u Barnaula, 21. dubna u Kolyvaně, 7. máje u Surguta, 24. máje u Obdorska. Z jara, když ledy její a sníh na nížině severosibiřské roztají, zaplaví se vodou ohromné kraje, nepodobné oceánu. To děje se i při Jeniseji a Leně, které mohutnějí také sněžnými vodami horskými.

Mezi 1250 přítoky, které vylévají se do Obi, jest ovšem nejmohutnější Irtyš,[1]) zajímající se svými přítoky 1,355.000 čtverečních verst neboli asi 46% celé západní Sibiře.[2]) Délka Irtyše od prameniště až do ústí v Obi obnáší 3900 verst, kdežto Ob měří až po spojení s Irtyšem toliko 2800 verst. V té příčině mohl by Irtyš slouti hlavní řekou západosibiřské nížiny, přijímaje v sebe Išim, Tobol s Ujem, Isetí, Šurou, Šagilem, Pišmou a Tavdou, potom Om a Buchtarmu s malebnými kraji při pomezí čínské Mongolie. Při Irtyši leží Omsk, důležité středisko administrační, asi se 30.000 obyvatelů, jižněji Pavlodar, Semipalatinsk a Usťkamenogorsk. Šířka Irtyše obnáší 1000—1500 m., hloubka místy až 26 m. Povodně, kterými Irtyš zaplavuje z jara nízké levé břehy, bývají rovněž ohromné.

Průplav Obsko-Jenisejský, o němž počalo se pracovati r. 1883, má sloužiti lacinější dopravě vypovězenců, umožniti spojení mezi Kjachtou a Ťumení, má urychliti dopravu vojska k čínským hranicím; má se jím také využitkovati bohatých lesů korunních, zvýšiti hodnota pozemkův a usnadniti dovoz i vývoz.

Řeka Jenisej, pramenící na území čínském a prorývající Sajanské horstvo, teče z počátku bystře a nezamrzá v těch krajích nikdy. Od Minusinska jest již splavná. U Jenisejska přijímá Horní Tunguzku (Angaru), zprostředkovatelku mezi západem a jihovýchodem, severněji potom Dolní Tunguzku, při níž nedaleko leží Turuchansk ve smutném kraji, plném bařin a jezírek. U Minusinska zamrzává Jenisej na počátku listopadu a rozmrzává asi v polovici dubna. Délkou překonává Ob jsa 5230 km. dlouhý, ale poříčí jeho objímá toliko 2,816.000 km^2. Probíhá tudíž takovou dálkou, jako jest z Venecie do Severního kapu nebo jako jest z ústí Mississippa do severního konce jezera Winnipega. Plavba po Jeniseji zahájena byla roku 1861. Roku 1885 čítá loďstvo Jenisejské 5 parolodí, 5 lodí plachetních a 20 bárek.

Plavba po Angaře byla zanedbávána pro některé peřeje. Z těch nejnebezpečnější jest „Šamanský kámen“ u dědiny nazvané Bratský ostrog. Poslední dobou zahájena byla odtud paroplavba do Irkutska. Učiniti Angaru splavnou v rozsáhlejší míře bylo snahou mnohých podnikatelů, kteří dali ji ohledávati všelikými výpravami. Nejlepší vý-

---

[1]) Jmeno to odvozuje se od tatar. *ir*, t. j. země a *tyš*, t. j. rozrytý.
[2]) Viz hydrograficko-navigační zprávu inž. Černyševa: Иртышъ. V Petrohradě 1887.

sledek měla expedice Kalistratova, vedená na útraty Sibirjakova, jenž také vymohl si privilej na pět let pro zavedení vlečných parolodí po Angaře. Privilej ten vztahuje se vlastně jenom k místům, jež jsou nepřístupna korábům pro peřeje a slapy.

Za křižovatku obchodní kommunikace mezi severem a jihem, východem a západem může býti pokládáno romantické jezero Bajkalské, mající v rozloze 34.932 km^2 (tedy mnohem více nežli polovice země české) a povýšeno jsouc nad hladinu mořskou 362 m. Hlubiny jeho dosahují až 1240 m. Z jezera Bajkalského prýští se Angara, do něho pak vylévá se splavná Selenga 336 km. dlouhá, která za největšího rozkvětu obchodu čajového bývala znamenitou kommunikací. Spojením Chiloku, vylévajícího se do Selengy, s poříčím Amuru a Leny, bylo by pro vzpružení obchodu žádoucno a mnohoslibno. V zimě jezero Bajkalské zamrzává docela a oživuje sanicemi. Bouře na něm jsou pověstny a staly se příslovím: „V jeseni naučí tě Bajkal jistě zbožnosti.“ Ale jakkoli je postrachem plavby a „spíše na zkázu nežli na prospěch,“ přece parolodi překonávají jeho zloby a plují po něm již od několika let. Paroplavební společnosť Kjachtská vysílá nyní 5 parníků, z nichž 2 plují po Bajkalu, 2 po Angaře a 1 po Selenze. S nimi konkurrují lodi plachetní, které za mírnější peníz zprostředkují dovoz železa, soli a j. Jízdné po parolodích Bajkalských jest neobyčejně drahé. Za cestu 53 km. platí se v první třídě 6 rublů, ve třetí třídě 2 ruble. Zdali plují teď již parolodi mezi Irkutskem a Verchně-Udinskem, není mi známo.

K Leně dospěti lze čtverou cestou: silnicí z Irkutska až na stanici, jež sluje Tolonovskaja, kteráž jest nejdelší; 2. od stanice řečené Tyrety až k přístavisti Ilginskému (341 km); 3. z Jenisejska po Jeniseji, Angaře, Ilimě do Ilimska a odtud přes Ilimský Volok; 4. z Ilimského Voloka do Usť-Kuta na Leně (267 km.) nebo do dědiny Kojmonovy, jež leží při řece Kut, vylévající se do Leny (213 km.). Přístaviště toto, odkryté již sibiřskými promyšleníky, došlo opětného ocenění teprve asi před desíti lety. Všecky ty ruty leží nedaleko pramenisek imposantního veletoku, jenž přes všecko kruté podnebí překonává svými krásami přírodními jiné proudy světa. Délka řeky Leny obnáší 4180 km., poříčí $2^1/_2$ milionu km^2. Vznikajíc na úbočích Bajkalských hor (866 m. n. m.), valí se divoce pravěkými hvozdy, kde láme se o četné prahy. Tam, kde přijímá splavnou Olekmu, nabývá šířky 1280 m. Ale již mnohem dříve plouží se vlny její mírně a majestátně docházejí krajů, kde každá vyšší kultura zaniká. Osad lidských níže ubývá a zaleskne se potom ještě zimořivý Jakutsk (4778 ob.), kde rtuť teploměru ostává po šestinu roku ztuhlou, ale kde přece ještě zrnko obilné přináší úrodu 15—40násobnou, byť i metr pod ním spočívala půda věčně zmrzlá. U Šiganska při polárním kruhu dosahuje Lena šířky 16, ba také až 27 km., tvoříc mnohá ramena a ostrovy, tam lesy ustupují smutné tundře. Delta její skládají se při výlevu do moře asi ze 45 ramen, z nichž rameno Bykovské jest korábům nejpřístupnější, majíc místy až 10 km. zdélí. Lena zamrzává v Jakutsku koncem listopadu a taje na počátku května. U Buluna (při 71° s. š.) rozmrzává led teprve v červnu, v deltách až na počátku července.

Povodně při Leně hrozně řádívají. První paroloď, která plula po Leně, náležela kupci Chaminovi. Roku 1885 počítalo se na Leně 9 parníků kromě velmi četných bárek.

Ostatní řeky severosibiřské, jako Tas, Pjasina, Chatanga, Anabara, Olenek, Iana, Indigirka, Kolyma a Anadyr, nemají pro obchodní cesty té důležitosti jako Amur, jenž může býti jmín branou Tichého oceánu. Význam jeho jest politicky tím závažnější, že Amur jest mocným proudem při hranicích čínských, maje za přítok řeku Sungari, plavbě ruské přístupnou. Délka Amuru obnáší 4400 km., poříčí přes 2 miliony km.² Půvaby velebeného Rýna a přednosti Dunaje slučují se v Amuru a činí jej nádherným proudem, protékajícím široká údolí, horské úvaly a husté hvozdy, plné malebnosti a vznešené scenerie. Za Blahověščenskem Amur nabývá šíře 1600 m., přijímaje v sebe u Chabarovky splavnou řeku Ussuri, načež skrze límany, paroplavbě nemálo překážejícími, vylévá se do moře. Velikou vadou Amuru pro plavbu bývají častá sucha, jimiž vody jeho nápadně opadají. Roku 1885 v měsíci červenci uvázlo několik parníků na mělčinách níže za Blahověščenskem, tak že pošta nemohla býti expedována po celý měsíc. Následkem přerušení té kommunikace zdražilo se rozličné zboží, zvláště čaj a cukr velice. Za to z jara rozvodňuje se Amur tak, že okolní kraje velice tím trpívají. Amur zamrzává asi koncem října a rozmrzává asi v polovici dubna, u Nikolajevska až v máji. První paroloď plula po Amuru roku 1855, a to od Šilky až po výlev řeky Burindy, a roku 1857 z Nikolajevska až k Šilce. Loďstvo amurské čítá nyní 58 říčních parníků, které plují také v některých přítocích Amuru.

Vodní cesty budou i pro příští dobu nejlacinějšími prostředky kommunikačními, byť i železná dráha mohla vyvážeti výtěžky polního a lesního hospodářství do dálky až 5000 km., které dělí poříčí Obi a Irtyše od nejbližšího přístavu evropského, neboť takového zvýšení, které by nastalo dopravou železniční, produkty sibiřské by nesnesly. A pokud sibiřský rolník nebude moci prodávati výtěžek své práce ještě jinak, potud ani železná dráha nezvelebí národohospodářské poměry Sibiře. Bez současného spojení pomořského ostane Sibiř ještě na dlouhé věky zemí řídce obydlenou a nelákavou.

Dle posledních zpráv [1]) má sloužiti železnice projektovaná Sibiří napříč opět v prvé řadě účelům strategickým, tak jako dráha Zakaspická. Železná dráha a vodní cesty vzájemně budou spolu souviseti. Hlavními body železničních projektů sibiřských mají býti Jekatěrinburk, Išim, Omsk, Tomsk, Krasnojarsk, Nižni Udinsk, Jakutsk. Viceadmirál Kopitov navrhuje Orenburk, Akmolinsk, Minusinsk, Mandžursko, Vladivostok. Byla by to dráha delší, ale procházela by nejúrodnějšími kraji sibiřskými a nejvýnosnějšími pro obchod s Čínou. Dále dočítáme se, že vláda nařídila ohledati kraje při Balchašském jezeře, odkud by vedla železná kolej přes Vrchní Udinsk, Čitu, Nerčinsk, Strětinsk k Amuru a Šilce. Probádání to svěřeno bylo inženýru Vjazemskému, jenž byl zaměstnán při stavbě dráhy Zakaspické. [2]) Z jiných zpráv

---

[1]) Ausland 1888, str. 279.
[2]) Verhandlungen der Gesellsch. für Erdk. Berl. 1888, sv. XV., č. 3.

dovídáme se, že železná dráha, která by spojovala Ural s Irkutskem, měla by v délce 4723 km. Počítámeli z Moskvy do Samary 1090 km., bylo konati celkem cestu přes 5800 km. Vlak, jenž by jel průměrnou rychlostí 25 km. za hodinu, mohl by stihnouti do Irkutska asi za 10 dní. Náklad na tuto trať páčí se na 330 milionů rublů.

XII.

Byla doba, když mluvívalo se v Rusku o nabyté Sibiři s nadšením, když velebena bývala jakožto zlatá půda ruského Mexika a Peru. Ale nedlouho potom upadla v opovržení, i stala se pouhou káznicí a hrobem lidské svobody. „Při všem bohatství svém," dí ruský dějepisec Slovcov, „ostávala Sibiř zbědovaným údem mohutného těla státního, nemohouc nadíti se nikde pomoci a přispění." Sibiř žila takřka v zapomenutí a zneuznání nejen po léta, ale po věky. Ještě tehdy, když minula tři sta let jejího živoření, bývalo slyšeti výčitky: „Vizte Ameriku a podivuhodný rozvoj její kultury! Tam Indian upouští od krvavých půtek a přijímá vzdělání z rukou přistěhovalců; tam černoch, někdejší otrok, stává se člověkem civilisovaným a členem národa kulturního. Vizte Australii, kterak ona pokračuje v civilisačním díle nedávno tam počatém, dospívajíc vzdělanosti, o níž v Sibiři ještě nemají ani tušení!"

Sibiř, prošedši několika dobami, byla brzy územím loveckým, brzy krajem zlatokopův a horníků, brzy zase kolonií trestaneckou, ale klásti v ní základy zemědělské jakožto nejspolehlivější počátky k sociální organisaci, toho bylo vždy opomíjeno, ba provedení té myšlenky se i příčilo názorům rozhodujících rádců státních. Gubernátor Gorčakov dokonce ani nepřál si rozšiřovati sibiřské území obávaje se, že by Sibiřané získáním krajů při Amuru zatoužili po vyprostění z poručenství ruského, majíce blízké styky s protějšími sousedy americkými. Sibiřané pociťovali otčimské nakládání s asijským územím bolestně, a trpká slova pronášena v památných dnech třístaletého jubilea, slaveného před pěti lety po všech ruských osadách uvědomělejších Sibiřanů. Tou dobou žalovalo se na veřejnou správu tím horlivěji, a duma za dumou přinášela stesky, které tížily všecko obyvatelstvo sibiřské. „Tímto rokem (1883)," znělo snesení dumy Jenisejské, „dožila se Sibiř svého třístaletého trvání. Doba ta zajisté byla postačitelna, aby Sibiř vyrůsti mohla ve zdravý strom. Ale hledímeli do její minulosti, srdce nám puká lítostí. Nic potěšitelnějšího nelze tu viděti. Jen skrovné zárodky klíčí tu v život budoucí, jehož marně se dovoláváme. Zdali slavnosť naše nepodobá se spíše slavené památce úmrtní? Žádáme za vyplnění svých nezbytných potřeb v době, kdy vláda ochotna jest povznesti zemi všelikými opravami, kdy s trůnu panovníka ohlašují se radostná slova, že záleženo bude přede vším jiným na rozkvětu vnitřního života. Po přežilých třech stoletích máme právo vysloviti veřejně svá přání i žádosti za splnění všeho, čeho potřebujeme. Neníť vhodnější chvíle nad tento okamžik. Přání naše jsou mnohá, veliká a rozmanitá. Jsou veliká, protože bylo s námi jednáno po tři sta let macešsky. Veliká Rus, matka naše, těší se mnohému dobru, my však v Sibiři trpíme a marně

čekáme na věci lepší. Nezbývá nám nic, než naříkati a evropské Rusi všeho záviděti. Chceme míti lepší budoucnosť a toužíme po všelidských právech, abychom žíti mohli po lidsku. Jsouť pak naše žádosti nejpotřebnější tyto: zavedení zemstev a veřejného soudnictví, svoboda života, nedotknutelnosť majetku, volnosť stěhování a zrušení sibiřského vyhnanství. Až se nám dostane těchto věcí, potom nabudeme mohutné síly k boji proti nevědomosti, nabudeme síly v zápase s bídou svého žití a s libovůlí soudův a veřejné správy, i obrněni budeme bezpečností proti loupeživým nájezdům. Pokládáme za svoji povinnosť otevříti právě nyní své srdce mocnáři, abychom po splnění svých žádostí mohli sloužiti blahu země.“ Tak a podobně volalo se za brzkou nápravu slovem živým i hlasy veřejného tisku již při oslavování prvého vítězství Jermakova, dobytého před třemi sty lety. Geografická poloha Sibiře, která víže asijský kontinent s Evropou, může sobě činiti právo i naději na politickou budoucnosť. Přijde čas, kdy také v širých končinách jejich ujme se dílo civilisační. Potom stane se Sibiř vábnějším místem lidského štěstí a zdravější půdou ke vzrostu mohutného kmene slovanského, dva světy objímajícího.

O k o.

Duma

od

Jaroslava Vrchlického.

To již tvůj úděl, písni, v české zemi,
že slétáš s pěvce ruky mezi rumy,
buď hřbitovních že stromů haluzemi
se míhá peruť tvá, buď snivé dumy
že spřádáš v starých hradů rozvalinách
neb v tichých koutech opuštěných měst,
a kvílíš s hvozdy, u rybníků v třtinách,
pak s větrem v závod žaluješ svou zvěst,
na zašlé myslíc doby
jsi zvykla věčné pouti mezi hroby.

A pán tvůj sokolník je smutný věru,
ať pustí tebe, kam chce, po kořisti,
ať bloudí nivou nebo v lesů šeru,
vždy pod nohou mu svadlé šumí listí.
Ať skřivan v blankytu si vesel jásá,
u nás je podzim, u nás mlhy tíž,
nám v zrak jen minulosť svůj popel střásá,
oč v kraji našem nohou zavadíš,
tím stokrát citelnější,
čím ona větší — my čím malátnější.

Hle, lovčí hrádek Rožmberských pánů,
teď ironicky zvaný Kratochvílí!
Zapřádá pavouk okna mu i bránu
a věru dobře krátí si zde chvíli.
Fresk nuzné zbytky vybledají na zdi,
do kaple hledí břečťanový list,
mohutné stěny vichr s deštěm brázdí,
kout chodby asylem je ptačích hnizd,
štuk, od stropu jenž padá,
barbarská ruka na hromadu skládá.

Zde v směsi odpadků, ve zlomků změti
a v ornamentů, v arabesek tříšti,
jež odkazuje s celou spoustou smetí
náš vzdělaný věk lepší době příští,
ve kusech girland, fantastických ptáků,
jež zdobily zde strop i krbu plášť,
se lidské oko namanulo zraku,
ze sádry oko, trochu stranou, zvlášť,
tak smutně zřelo z rumu,
v své zřítelnici stuhlou nesouc dumu.

Na stropě těla nebylo ni hlavy,
kam patřilo to oko z bílé sádry,
snad dívčí postavě, v rej tance hravý
jež chystala se s vlnivými ňádry,
snad rytíři, po němž tam zbyl meč holý,
či proroku tam ve chumáči lvic,
či čaroději, na jiném jenž poli
tam stíná berlou hlavy makovic,
tak chtěje symbolicky
lós všeho naznačit i osud lidský?

Co vídalo zde druhdy toto oko
v těch útulných a skvostných komnat stínu,
to neuhodneš víc, má smutná sloko,
jež křídlem žalně biješ — v rozvalinu!
Jak často od stropu tam s vzdušné výše
do plných pohárů se dívalo,
a v chvílích něhy, když dozněly číše
a v mramorných se krbech stmívalo,
jak mrtvé toto oko
se v živé zahledělo přehluboko!

Ba v živé, láskou nyjící a žhoucí,
jež v pána svého objetí se smálo,
co vítr neustával v okna tlouci,
pod polibky se pouze zavíralo!
Kde je to živé, ptáš se, vášní zpité

a sálající něhou líbezně,
je oko ze sádry v strop zdobně vryté,
o věky přetrvalo vítězně
a teď, když spadlo dolů,
víc ještě ví v svém němém, tichém bolu.

I zvedám zbožně ze smetí a rumu
to bílé oko, sotva schopen slova;
tu jeho smutnou mlčenlivou dumu
ať pohostí teď jizba básníkova!
Když stmí se večer a když vítr duje,
nad knihou v ruku zmdlená klesne skráň,
ať zvěsti lepších dob mi vypravuje,
kdy rohů plesem hlaholila stráň,
kdy v číší hlučné třesky
zněl panskou síní hrdě hlahol český.

Ó mlčící a přec výmluvný svědku
dnů lepších, moci, velkosti a slávy,
ó rovno tobě z dějin velkých předků
plá jiné oko nám v kout ňader tmavý!
Jak výčitka, tak leká nás a děsí
a ptá se: čím jste byli dřív, čím teď?
Je stále zřím, ať v sluch mi hučí lesy,
ať vzdech můj chytá mlčenlivá zeď,
tím okem v slávy zbytky
zří k nám duch otců hněvu pln a výtky.

Zří k nám a praví: Pokolení chabé
a lhostejné a tupé k slávě dědů,
vždyť kvílí Vltava a pláče Labe,
když tekou jejich velkých skutků v sledu.
Vy zapomněli jste, vás deptá mdloba,
svár trhá vás i záští prokleté,
však soudu váhy příští nese doba, —
čím v jejich misce vy pak budete?
Kéž moje blesky vznítí
vám v ledu ňader vesny nové žití!

F. L. Věk.

Od

Aloisa Jiráska.

(Pokračování.)

XVIII.

Paní Butteauová ženichy chystá.

ěková milujíc nade vše svého Františka důvěřovala mu zcela, a proto nechtěla ani všemu věřiti a také nevěřila, co o něm byla zaslechla. Proto mu také do Prahy ani všechno nepsala, jsouc přesvědčena, že toho, co napsala, bude míti František dosti. Než tentokráte se v synáčkovi mýlila. List sice nadarmo nenapsala, an to způsobil, že František si počal opět bedlivěji hleděti studia. Ale aby zanechal dosavadní společnosti a dosavadních spolků, toho matčina slova nedokázala.

Mladému filosofovi také nebylo možná, aby všechny ty svazky jemu tak milé, naráz zpřetínal. K Thamovi přilnul upřímným přátelstvím a na divadlo hleděl jinak nežli doma i přemnozí, ba většina tu v Praze. Poznaltě poučením Thamovým, jaká je škola divadlo, jaká štěpnice vlasteneckého smýšlení.

Že v Boudě účinkoval, působilo mu ovšem jelikož hudebníkovi potěšení, ale také to milé vědomí z toho měl, že koná věc záslužnou, a proto také neviděl ve spolku s muži tam účinkujícími nic nehodného.

A s Butteauovými! Jak by těch mohl nechati! Pauly! Ovšem kdy by tak doma, zvláště otec, viděli, jak často do té „komediantské“ rodiny chodí, jak ho vítají, jako starého známého a přítele, a ne jako domácího učitele, jak s ním paní Butteauová jako matka laskavě jedná, jak se Lotka k němu má, strnuli by.

Mladý Věk ovšem tomu jednání nerozuměl. Vykládal si je přátelskou náklonností, kterou si u Butteauových získal. Nemýlil se sice zcela, ale neuhodl, že v tom také něco jiného.

Lotka nesmlčela úplně tajemství onoho večera, kdy se vracela s mladým filosofem sama z představení Dona Juana. Svěřilať se s tím matce, smějíc se a žertujíc o tom svém smělém a nesmělém rytíři. Ale paní Butteauová nepřijala té noviny jako čiperný žert, nýbrž zamyslila se nad ní, a uvažovala o ní čím dále tím vážněji, i pozorovala. První, co učinila bylo, že nařídila Lotce, aby pana Věka nikterak neškádlila, aby žádnému nic neříkala, ani děvčatům, a aby se k Paulinu učiteli měla zase laskavě.

„Člověk neví,“ řekla na konec těchto svých rozkazů, zamyšleně před se do prázdna se zahleděvši.

Lotka, ač tušila a chápala, ptala se přece na vysvětlenou, a matinka sedla na lep.

„Co nevidíš, hloupá, že tě má rád? Však to již je také jinak viděť, ne jen z toho, že chtěl na tobě hubičku —“

Myslila na všecko Věkovo chování, i to, že tak rád a často k nim chodí. A paní Butteauová dodala:

„Kdo ví — mohlo by to býť jednou dobré. Přece by bylo lepší pro tebe, kdy bys byla —“

„Paní Věkovou, hahaha!“ smála se Lotka veselým, rozpustilým smíchem. Matka však zcela vážně dodala:

„Paní justiciárovou nebo paní radovou —“

Paní Butteauová pak na tuto záležitosť více myslila nežli dcera, ano pak i s mužem o tom rozmlouvala a došla i jeho souhlasu, třeba že oba do nedávna s jistotou očekávali, jaké štěstí Lotka udělá u divadla. Měliť o ní veliké mínění, o jejím umění a nadání. Ale čím dále tím více byli nespokojeni se správou divadelní, s intrikami tam panujícími, pro kteréž Lotka nikterak nemohla ku předu. Pořád jí přidělovali jen malé úložky a bylo jí také ve sboru vypomáhati. Plat za to vše nebyl valný. Oba, otec i matka, byli přesvědčeni, že se děje Lotce veliká křivda, a zvláště pan Butteau byl rozhorlen a uvedl po každé za takovýchto hovorů, že děd jeho Jaques Butteau byl znamenitým hercem, a že také jeho otec Jean byl delší dobu při divadle a že by si tam byl jistě velké slávy dobyl, jaké měl neobyčejné nadání, kdy by se nebyl tak tuze zalíbil maršálku Bellilovi, který učiniv ho svým komorníkem, s umělecké dráhy ho svedl. A po pradědovi (pan Butteau zase jmenoval francouzské jmeno „Jaquesovi“ a po dědovi Jeanovi že má Lotka veliké nadání.

Když ji tedy tak zneuznávali, počínal přisvědčovati své manželce, maje to za zcela přirozené, že mladý ten filosof si Lotku zamiloval. Nebyloť divu. Ovšem pan Butteau počítal také s manželkou, že pan Věk je ještě mlád a že tak hned se nebude moci ženiti. Ale počítali také, že nehoří, že Lotka také nemá velkých let, že by po případě nějaký rok mohla čekati.

Paní Butteauová také mínila, že by Věk za nějaký krátký čas vždycky dostal nějakou službičku, jen tak, prozatím; pro začátek že by to bylo dobré. Při všem tom nepřestávala si „dětí“ všímati a Lotce stranou domlouvati, aby si Věka hleděla a škádlením a rozmary svými ho neodpuzovala.

A Lotka také poslouchala. Věk se jí hned od počátku líbil, a vývody matčiny nebyly také hrachem na zeď házeným. A tak Věk nevěda váben byl do ohně. Paní Butteauová chovala se k němu jako matka, a on k ní také ve své upřímnosti měl všechnu důvěru. Nejvíce se však divil Lotce. Ta jako by na příhodu onoho večera po představení Dona Juana byla zapomněla. Sice často zažertovala, zavtipkovala, její povaha jí ani jinak nedala, ale Věk cítil, že se chová k němu vlídněji, laskavěji.

Mínil, že si ho chce udobřiti, že mu chce nahraditi, za to, že mu takový kousek tenkráte vyvedla. Někdy mu to až překáželo, když totiž si chtěl „pohovořiti“ s Paulou. Pak už mu také napadlo, co že

paní Butteauová, když s ní samotnou někdy rozprávěl, po každé zavedla řeč na Lotku a tolik o ní mluvila a ji chválila. Ba, pak si již také povšiml, že se teď několikráte přihodilo, že nezastal ani Pauly ani Bettiny doma, ale Lotku s matinkou ano, a že když s nimi usedl a dal se do hovoru, že paní Butteauová za chvilku vstala a obyčejně do kuchyně odešla.

Někdy jen na okamžik, aby na to či na ono dohledla, ale pokaždé tam zůstala drahnou chvíli. A za tím byl mladý Věk v rozpacích. Z počátku, kdy ještě nic netušil, pokračoval v rozmluvě, ale později, když se tak několikráte stalo, zarazil se a vázl v řeči. Paní Butteauová, když jí o tom Lotka pak povídala, usmívala se a říkala:

„Je to tak. Ale je nesmělý. Tuze nesmělý. To se však poddá.“

Ale Věkovi, když o těchto chvílích doma uvažoval, bylo nevolno.

Mrzelo ho to, že to tak na něj chystají, že ho mají za tak hloupého. A Paula nebývala doma! Víli o tom, či ji odeslali za záminkou? Oddechl si z hluboka, když se pak přesvědčil, že Paula opravdu neměla ani tušení, že odešla po vůli matčině, berouc její záminku do pravdy.

Ale němá dívka také netušila, že i o ní jednáno. Lotka první se matce zmínila o Thamovi, a vlastně o sestře, jak Paula na něj hledí, jak je všecka šťastna, když doktor přijde. Neumělať Paula citů svých utajiti. Paní Butteauová to tuze ráda neslyšela, než upokojila se, když pak nabyla přesvědčení, že také pan Tham k nim nechodí jen pro divadlo, že jistě po Paule očkem hází.

Pan Butteau arci nad tím hlavou kroutil, když mu o všem tom pověděla, a mínil, kam že to vede, jak by si mohl Paulu vzíti, když je chudák takovým neštěstím stížena, a pak on, Tham, že se vzdal stálého postavení.

„Ale ženu by vždycky uživil,“ mínila paní Butteauová. „A pak je hodný člověk, má charakter. A proč by nemohl míti Paulu tak rád? Je s ním stejného smýšlení a když se to kolem do kola vezme, je přece jen ze všech nejhezčí.“

Dobré paní Butteauové jen o to běželo, aby dcery zaopatřila. Poznalať, že oba kandidáti zeťství jsou řádní, poctiví muži, kteří by dcer jich neopustili a s nimi zle nenakládali.

Zatím oba kandidáti v duchu uvažovali a zápasili.

Dojem onoho večera, kdy Tham seděl při provozování Dona Juana vedle Pauly, zůstal hluboko v jeho duši. Hned jak Paulu po prvé spatřil, dojal ho její zjev i její neštěstí. Líbila se mu zjevem svým i pak povahou a smýšlením. Nebyla mysli tak těkavé, tak povrchní, jen zábavy chtivá jako její sestry.

Poznal její vážnou mysl a hluboký cit. Nejvíce ho však zajala tím, že mu porozuměla, že s živým účastenstvím sledovala jeho práce i četla české knihy, které jí pak přinášel, že se jí mysl zanítila ohněm lásky vlastenské, kteréž on obětoval vše, úřad svůj a pohodlný, bezstarostný život, že se stala vlastenkou.

Nebylo tehdy vlastenců mnoho, neřkuli vlastenek. Proto bylo mu to tím vzácnější, že ta mladá, sličná dívka, nemajíc doma žádného povzbuzení, tak upřímně přilnula k věci jemu posvátné. A litoval ji

také pro její neštěstí. Onoho však večera, kdy majíc slzy v očích se na něj usmála a tak ochotně, upřímně hlavou pokývla na jeho otázku, máli ho ráda, byl v hloubi své duše dojat. Byloť v té prosté odpovědi tolik upřímnosti a oddanosti, v slzách těch a úsměvu jejím tolik lásky a radosti, že nikdy nebyl tak dojat a vzrušen jako té chvíle.

Od této chvíle také počal vážněji o Paule a sobě přemýšleti. Uvažoval, kam to vše vede. V prvním svém nadšení a ve své rozjařenosti rozhodl se ovšem hned, že Paulu pojme za ženu. Ale pak, ač od toho úmyslu neupustil, vzpomněl na rozmanité závady. Uvažoval, že nemá žádného úřadu, žádného postavení, že věnovav se službě vlastenecké, vzdal se všeho pohodlí, všeho blahobytu, že nemá tolik, aby ženu a rodinu uživil. A uvesti Paulu do tísně a nouze, tomu se vzpíral, toho nechtěl.

Nezbývalo, nežli nalezti si nějaký úřad, nějaké stálé postavení. Ale pak —! A tu se zarážel. Pak by musil nechati divadla, svého nejmilejšího divadla, jemuž se všechen oddal, pak by ženě obětoval všecko, vše, všecku vlastenskou práci, které zasvětil všechny své síly. Proto býval často zamyšlen i smuten, ale o samotě, a tu bojoval svůj boj dále.

A F. Věk bojoval také.

Znepokojovalоť ho, nač připadl stran Lotky. Kdy by tomu tak bylo, co si počíti? Proto také nevykonal toho, na čem se již ustanovil, že se totiž Paule vyzná, co pro ni cítí.

Někdy arci mu připadlo, že by bylo lépe, aby se to rozhodlo, že kdy by u Butteauových viděli, že má rád Paulu, že by mu pak dali pokoj s Lotkou.

Ale jak Paula? A doma! To ho zaráželo, proto také ustavičně odkládal. Tak minulo jaro, nastalo léto a prázdniny se blížily valem. Věk se jich nějak lekal. Byl sice dosti pilným a přičinil se, aby vše zanedbané dohonil, ale měl toho tolik, že se na vysvědčení hrubě netěšil. Lekal se, co doma řekne otec, až uvidí vysvědčení, které jistě nebude takové, jaká jindy domů nosíval. A co matka! Jak mu bude domlouvati, jak se ho dotazovati! Povíli jí, svěříli se jí se vším? Stajilali vše, co slyšela, nebo dověděli se toho otec?

Od koho matka o něm zprávu dostala, dosud nevěděl. Ve psaní ptáti se nemohl a jinak zvěděti nebylo možná. Netušil ovšem, že výborný pozaunista Strádecký byl všeho příčinou, ač nepřímou. Na žádosť starého Věka psal kmotříček, regens chori a učitel František Havránek, svému příbuznému, co dělá Věkův František, že poslední dobou tak málo domů píše a o škole a studiích se, když přece listem na domov vzpomene, zřídka kdy zmíní, alespoň nikdy tak, jak jindy činíval, dokud meškal ještě v klášteře.

Strádeckému také bylo poslední dobou divno, ano mrzelo ho, že někdejší jeho chráněnec i žák na něj nějak zapomíná, a že zřídka kdy se teď u něho ukázal, jako by už o něj nedbal. Hnětlo ho to, poněvadž si to za nevážnosť vykládal, jako by mladý Věk spoléhaje sám na sebe, vědom si jsa toho, co v hudbě umí a dovede, nestál o starého pozaunistu.

Strádecký již sám, prve nežli mu regens chori z D**ky psal, se o to staral, co vlastně mladý krajan dělá. Zvěděl, že se přede vším hudbou zabývá. A nyní, když na žádosť Havránkovu se na něj opět přeptával, dověděl se věcí, nad kterými sám žasl. Dověděl se a také se přesvědčil. Pak psal do D**ky svému bratranci, jak je s Františkem, jak se všechen muzice oddal a divadlu, i jaké má spolky.

Všecko to neměl Strádecký za nějaký přečin, byltě hudebníkem s tělem a duší, ale věděl, že Věkovi nedali syna do Prahy, aby hrál a zpíval na divadle a pomáhal v orkestru, nýbrž aby vystudoval, a proto pokládal za svou povinnosť, aby je na to upozornil, a to tím spíše, poněvadž on sám byl toho nepřímou příčinou, že se mladý Věk na studie a sem do Prahy dostal.

Když chori et scholarum rector Havránek, Františkův kmotříček, list bratrancův obdržel, všechen se ulekl. Nevěděl ani, co s tím. Strádeckému věřil. Věděl, že to je pravda. Ale co s tou pravdou? Pověděti ji? Boží dopustění. Zatajiti ji? Chyba. A velká. A tak mnoho sem tam uvažovav zvolil cestu prostřední. Řekl to všecko Věkové. Litoval ji, jak se lekla, jak se hluboce zarmoutila. Ale hned ozval se také mateřský strach. Prosila, aby kmotříček pantátovi nic neříkal, že František by byl nebohý, a že snad s ním není ještě tak zle, že si dá jistě říci.

Pro štěstí jel starý Šulc brzo po té do Prahy a tomu svěřila psaní pro Františka kradí napsané. Nadála se, doufala, že něco vydá, že František poslechne a všeho nechá. List opravdu účinkoval, a to tak, že mladého filosofa dojal a velkou nespokojenosť mysli mu způsobil. Ale více nic. František sice se lekal otce, litoval matky, jak ji zarmoutil, jakou starosť jí způsobil — ale zpátky nešel. Nemohl už. Byl příliš různými a pevnými pouty připoután.

„Nejde to! Není možná!“ sám sobě říkal.

Ano nyní, když se prázdniny blížily, na to již pomýšlel, aby zůstal tu v Praze, aby domů nejezdil. Ostýchal se tam i bál, a tu ho zase držela a ku Praze poutala jeho blouznivá láska k té němé dívce.

Doma by došlo na všeliké domlouvání, vyptávání, musil by vykládati a vysvětlovati, nebylo by možná zatajiti, že zmařil rok. Otec by neslevil, ten by jen tak nějakou omluvu nepřijal. Věk hledal nyní jen záminku, za kterou by mohl v Praze přes prázdniny zůstati. Již se mu naskytovala, neboť počal s ním známý jeden jednati, aby pomohl při několika operních představeních na zámku Roudnickém knížete z Lobkovic.

V tom však se něco přihodilo, proč v Praze zůstal, zůstati musil, aniž mu bylo třeba na nějaké výmluvy vzpomínati a je vyhledávati. Paula se roznemohla. A pak se ještě něco stalo.

XIX.

F. Věk se s otcem svým rozejde ve zlém.

Bylo v červenci odpoledne, kdy F. Věk seděl ve své světničce u klavíru. Nástroj byl otevřen, i partesy rozloženy ležely na stojánku, mladý filosof však nehrál. Opíraje se o lenoch židle, díval se na půl

jsa dozadu obrácen, ven jediným svým oknem na cihlové střechy a na kousek modrého nebe. Nedbal ani partesů ani sešitu kollejních poznámek, ležícího vedle na stolku.

Myslil na Paulu. Byla vždycky tak svěží a zdráva, až teď poslední dobou počala si naříkati, že jí není dobře. A nyní docela ulehla. Lékař pravil, že to bude nebo je hlavnička, a že panna je v nebezpečenství. Věk jí již dva dni neviděl, ač co den nyní byl u Butteauových. Zastavil se vždy v předním pokoji nebo v kuchyni u paní Butteauové, aby se přeptal, jak je Paule. Byl by nejraději tam kolikráte za den se rozběhl, aby zvěděl, neníli jí hůře. Lekalť se toho, co lékař pravil, že je nemoc na smrť.

Kdykoliv Věk přišel k Butteauovým, dosti se přemáhal, aby na něm nebylo znáti žádné úzkosti. Ale paní Buteauová, s níž nyní jen mluvil, dobře poznala, s jakým živým účastenstvím se ptal. Nedivila se tomu. Mělať Věka za hodného mladíka dobrého srdce. A pak byl Pauliným učitelem. Doktor Tham také se tak pokaždé ptal a přiběhl někdy i třikrát za den. Nyní se již ani netajil, a kdy by i byl chtěl, tyto časté přeptávky, ta veliká starosť ano strach o Paulu, které bylo znáti na jeho tváři, pověděly vše.

F. Věk byl ustavičně jako na trní. Nejistota a strach o Paulu ho mučily. Bylo před samými zkouškami, ale na práci neměl teď ani pomyšlení. Ani ho již hudba netěšila, a kdy by byl mohl, byl by se i rád divadla na ten čas zhostil. Ale nemohl. Zavázal se, že bude v orkestru vypomáhati a někdy i ve sboru. Bylo mu to vhod také z ohledů hmotných. Mnoho za to neplatili, ale i ty menší částky dobře mu sloužily, an z domova málo jen dostával a z hodin nebylo mnoho. Od Butteauových nic. Paula ovšem myslila, že její mladý učitel dostává plat náležitě, a paní Butteauová měla opravdu upřímnou vůli mu zaplatiti. Ale pokaždé se shrklo tolik neočekávaných vydání, a cizím musila vyhověti. Pan Věk nebyl cizí. —

Nyní hledě v zamyšlení ven byl v duchu u lože Paulina. Viděl ji tam bez vlády, bez jasného vědomí ležící, v horečce — —

Tak jí bylo ráno. — Kdy by se tam mohl rozběhnouti a přeptati se, jak je nyní — Kdy by mohl alespoň na prahu seděti a čekati, až půjde lékař z domů na večer — A tou dobou bude on zpívati v „Odběhlci z lásky synovské . . .“

Byl tak zamyšlen, že nedbal ani kroků, které se venku ozvaly. Teprve, když se dvéře jeho pokojíku otevřely, obrátil se a ustrnul. Tatínek! Pantáta! — Student byl jako zkamenělý, ale pak rychle vstal, aby šel otci vstříc.

Než přísná otcova tvář, přísnější ještě jeho zrak ho zarazily, jako by přimrazily.

„Co děláš?“ bylo první, co kupec Věk promluvil. Slova ta zněla přísně, jako by je soudce pronesl. František poznal ihned, že je zle. A bylo. Otec jal se ho vyslýchati. Věděl všechno. František jen v duchu žasl a trnul, odkud to ví. O Strádeckém nevěděl, že psal jednou a nedávno zase po druhé. Totiž bratranec jeho, učitel Havránek, na žádosť Věkové se ho přeptával, co František dělá.

Chtělať se matka přesvědčiti, dalli syn co na její slova, polepšilli se. Odpověď byla ovšem pro ni smutna. Plakala nanovo, a to velmi a hořce, modlila se, a samou starostí a uvažováním nespala, až posléze zašla si, bylo v neděli na večer, sama do luk, k černé tůni pod olšemi, kdež ji a dítko pod jejím srdcem, Františka, před lety Pán Bůh tak zázračně zachránil. Tam klekla na kraj vody pod starými olšemi a modlila se za toho podvečera v tiché samotě vřele, z té duše, aby se Pán Bůh nad Františkem smiloval, aby mu nedal zahynouti ve zlé společnosti, a jí aby dal dobré a spasitelné vnuknutí.

I šla pak, samý již večer, nějak potěšena domů a než došla, rozhodla se, že pantátovi všechno poví. Uznala, že bude tak nejlépe. Jako všichni toho věku neměla před divadlem žádné vážnosti, herci jí byli lidé hříšní a nemravní, bez Pána Boha. A proto se nejvíce děsila, že se František dostal mezi takovou čeládku. Uznávala, že by bylo nejrozumnější, aby František byl ze všeho vytržen, aby byl doma, alespoň na nějaký čas. Bála se však zase pantáty, a jak mu to všecko říci.

Ale když se vrátila od černé tůně posilněna modlitbou, byla již pevně rozhodnuta. Pantáta byl „u beránka" na korbel piva, jako každou neděli. Když přišel domů, zastal panímámu ještě oblečenou, sedící u stolu. Divil se, a ještě více pak tomu, když na jeho otázku, cože nešla ležet, odpověděla, vykajíc mu po tehdejším obyčeji: „Sedněte, něco vám povím —"

Hlas se jí slabě chvěl, ale řekla to přece nějak jistě.

Té noci manželé Věkovi dlouho bděli. Na konec se Věková rozplakala, pantáta chodil mlčky po světnici, přes tu chvíli si opakuje:

„Jezus! Jezus! Kdo by si pomyslil! Tohle! Té hanby! Jezus! Jezus!" A zatínaje zuby drhl si oběma rukama temeno hlavy.

Druhého dne se vypravil na cestu do Prahy. Proč tam vlastně jede, zvěděl jen kmotříček Havránek. Každý jiný myslil, že za obchodem. A pak se toho dověděl také František, proč se pantáta tak z nenadání v Praze objevil. Syna nepustil ani k slovu, aby se mohl zeptati po matce nebo tak, a hned začal ho vyslýchati.

Mladý filosof nezapíral. Vyznal se ze všeho, pověděl, k čemu má vlastně náklonnosť, že by chtěl býti regens chori, vůbec muzikant a všechno jiné že mu je proti mysli. Z počátku byl velice sklíčen a bál se přísného otce, jehož se vždycky strachoval, již od útlého mládí. Ale čím dále tím více nabýval rozhodnosti. Jednou to říci bylo nutno. A tak byl zcela upřímným. Přiznal se, že zameškal rok, že pěstuje hudbu, že vypomáhá v divadle, že bývá i ve společnosti herců̊v i herecek.

To všecko odpovídal na otázky otcovy. Ale pak mu prudce vpadl do řeči, když otec s opovržením se o té společnosti zmínil, nazývaje ji nehodnou, bezbožnou, ničemnou. F. Věk se všech a zvláště vlasteneckých herců z Boudy zastal, a to tak, až se z toho otec prudce rozhněval. Toho se nenadál, že syn mu bude takto odmlouvati. Měl to za odmlouvání a ne omlouvání, neboť jeho mínění bylo nezvratné a nikdo by ho byl nepřesvědčil.

A ještě hůře bylo, když se pantáta zmínil o Butteauových. Neznal jich jmenem, ale zaslechl také o nich. A tu Františka jako by zrovna bodl, když se pantáta neváżně zmínil o těch „holkách“ divadelních.

V tiché jindy studentově světničce strhla se bouře. Starý Věk se prudko rozhněval, prudko synovi vyčítal, a ten se hájil. A tu Věk, jak prudce jizbicí přecházel, se náhle zastavil a upřev planoucí oči na syna přísně zvolal:

„Nač těch řečí a okolků! Půjdeš se mnou. Seber své věci a pojď!“

Filosof úžasem na chvilku oněměl.

„Hned?“ ozval se pak.

„Hned, té chvíle. Ani minutu nepočkám —“

Vyžadoval věc těžkou, nemožnou!

Na filosofa dnes najisto čekali v Boudě. Spoléhají na něj, má zpívati v „Odběhlci z lásky synovské.“ Musí přijíti; aby odřekl, jest už pozdě. A kdy by ani toho nebylo! Měl by odejíti z Prahy, aniž by se stavil u Butteauových, aniž by jim ohlásil, kam jde, aniž by jim a zvláště jí s Bohem dal. Odejíti nyní, kdy byl v mučivé nejistotě, když půldne nevěděl, jak je Paule. A pak by o ní neslyšel, a kdy by snad — ani by ji neměl okem spatřiti!

To všecko se bleskem mihlo v mysli mladíkově, když mu otec poručil, aby se ihned na cestu vypravil. A znovu se mu ozvalo v duchu: „Nemožno! Nemožno!“

Nejprve hleděl otci to vymluviti a dokázati mu, že to není možno. Ale když mu rozhněvaný otec nepřál slechu, jal se prositi. Ano snažně prosil, aby počkal den, dva, a pak už prosil o den, a docela jen o dnešek, ale když mu otec rozlobeně vpadl do řeči, aby ani nemluvil, aby mlčel a se sebral a šel, tu se vzbudil v mladíkovi odpor. Řekl temně, ale rozhodně:

„Nepůjdu. Dnes nemohu.“

Po tom slově nastalo na okamžik hrobové ticho v studentově jizbici. Oči kupcovy však prudčeji zasvítily a tvář prve již rozčilením bledá, zrovna zesinala. Nemohl hned ani promluviti, a když pak promluvil, byla to dvě slova:

„Tedy nepůjdeš?“

Pronesl je těžce, jako s namáháním, hlasem se třesoucím.

„Hned — nemohu —“ odvětil František.

Chvilku na něj otec upíral oči, pak se rozkřikl:

„Prokletý ničemo! Taková nějaká čubka je ti milejší nežli matka a otec!“

A otočiv se vyšel ven.

František všechen od sebe vykřikl, ale otce zpět nezavolal, ani za ním neběžel. Stál u stolu třesa se, upíraje rozšířené oči ku dveřím, které, jak je starý Věk prudce přirazil, se hřmotem zapadly . . .

Mladý filosof sklesl pak na židli a zůstal tak maje spánky do dlaní opřené, před se hleděl zrakem nehnutým, jako strnulým. Probrav se teprve až pak, kdy přiběhl sluha divadelní podívat se, proč nejde, co se mu stalo. František vydal se za ním na cestu, ale jako tělo bez duše. V Boudě otázkami na něj naléhali, proč nejde, co se stalo. Než

on nic nepověděl. Nedbal o nic a nevšiml si ovšem také lidu před divadlem u vchodu se kupícího, a nepostřehl také otce, jenž tam všechen zamračen stál vedle Strádeckého.

Syn otce neviděl, ale ten jeho. Než jakmile spatřil, že syn vešel do Boudy, prudce se obrátil a šel pryč, od divadla. Strádecký za ním. Jak tentokráte se kus odbyl, jak on sám zpíval, toho mladý Věk nevěděl. Hrál a zpíval jako stroj. Jen po druhém jednání sebou živěji hnul, a to když spatřil mezi kulisami Thama. Prve ho ani neviděl. I přistoupil rychle k němu a ptal se ho, jak je Paule.

„Jdu zrovna od Butteauových. Je to stejné — ale lékař těší dobrou nadějí."

Po divadle nešel Věk jako jindy do divadelní společnosti, nýbrž rovnou cestou domů. Neulehl však hned, a když ulehl, nemohl usnouti. Ráno pak rychle se obleknuv odešel do hospody, kde stál vždycky se svým povozem starý Šulc. Mladý se nadál, že tam i otec je bytem a na nocleh. A byl, jenže již odejel, a zrovna před malou chvílí. Také se tam mladý filosof dověděl, že otec včera nepřijel, nýbrž už hned předevčírem.

„To se vyptával a zkoumal —" pomyslil sobě syn. Vracel se z hospody velmi sklíčen. Hnětlo jej tuze, že otce nezastal, že odjel tak ve hněvu, nesmířen. A ještě pak více na matku myslil. Jak ona teď otce čeká, co asi zkusila, jak se asi nyní třese samým strachem a očekáváním, s jakou se pantáta navrátí. A což až ho uvidí samotného, až uslyší o něm, o svém synovi! . . .

Všechen strápen chodil Věk sem tam, na kollej ani nevzpomenuv. Také u Butteauových nebyl, teprve až odpoledne a tu se dověděl, že je Paule dnes lépe.

Pak se vrátil opět k své myšlence, která ho od rána soužila. „Co teď?" ptal se sám sebe. Otce znal, věděl, že nežertuje. Znal jeho velikou, někdy až bezohlednou a krutou přísnosť.

To měl jisto, že mu nyní ani haléře nepošle. To by bylo mladého filosofa ani tak nehnětlo, ale pomyšlení na to, s jakou otec odešel, zvláště pak na matku soužilo ho. A ke všemu té starosti o Paulu! Kdy by alespoň ona byla zdráva, kdy by alespoň mohl ji vídati a s ní mluviti! Měl by v tom útěchu a úlevu.

Co se mu přihodilo, o tom nikdo nevěděl, jen Tham. Ten všiml si o představení „Odběhlce," že je mladý jeho přítel všechen změněn a pozoroval to na něm i pak. I zeptal se ho, a Věk, jemuž bylo vhod, že mohl někomu svěřiti svou strasť, a to zrovna muži, kterého si tak vážil a který s ním tak dobře myslil, vyzpovídal se mu. Ovšem že neúplně. O Paule a Butteauových se nezmínil ani slovem. Za hlavní příčinu otcova hněvu uvedl divadlo.

Vácslav Tham stiskl mladému příteli ruku a pravil upřímně:

„Je to velká oběť od vás. Ale obětí je nutno, chcemeli někam dojíti a něco poříditi."

Netušil ovšem, že Věk netrpěl jen pro lásku k divadlu, nýbrž také pro lásku jinou. —

Zkoušky si mladý filosof jak tak odbyl. Skvělé nebyly. Jen z mathematiky, jindy své slabiny, měl nejlepší známku, poněvadž pilně

navštěvoval přednášky profesora Vydry i jeho „korrepetičky.“ V tu dobu také přijal nabídnutí do Roudnice. Paula ležela dosud; ač se jí valně polepšilo, nemohl jí ani vídati, neřkuli s ní mluviti. Domů nesměl a nemohl. Proto přijal ono nabídnutí i také pro obživu, a aby si nějaký groš vydělal. Bez toho se začínal už tak míti, že pomýšlel na schované dvacetníky, jež měl od Mozarta.

Po prvé nejel domů na vakací. Vzpomínal dost, když jel k Roudnici, jak je asi doma, a co asi po městě se o něm hovoří. Že nic pěkného, to jistě věděl. Řeknou, že je zkažený student, že se dal ke komediantům, že bude jezditi po světě a že přijede co nejdříve do D**. Toto jistě že s úštipkem a škodolibě pronášejí.

Na novém působišti se mu hrubě stýskalo. A to po Praze, nejvíce však po Paule. Na ni myslil skoro ustavičně, nevěda nyní, jak s ní je. Všem ostatním čas chvatem utíkal, jemu pak líně. Nemohlť se již ani dočekati, kdy bude mu lze, aby se vrátil do Prahy.

Známí jeho při knížecí opeře, jichž tam měl z Prahy několik, divili se, jak že se ten jindy čiperný a veselý student všechen změnil, jak bývá často zamyšlen, jak je málomluvný a že se tak společnosti straní. Netušili ovšem, jakou dvojí starosť má na duši. Ale pak se zas podivili, jak rozvázal, jak se nápadně rozveselil, když vstoupil do vozu, jenž je měl do Prahy dovezti. Tedy po Praze se mu tak stýskalo!

Když tam přibyli, zamířil nejprve do hospody, ve které starý Šulc stával a kolem které jeli. Vyptával se podomka, bylli tu starý Šulc z D**, a nechalli mu tu něco. Studenta Věka tu všichni znali, protože tu často býval za starým Šulcem, jenž mu vždy něco přivezl. Ale tentokráte nic. Zhola nic, ani balíček, ani psaníčko. Věk se toho sice nadál, než přece smutně povzdychl a se sklopenou hlavou vycházel z průjezdu staré zájezdní hospody. Nebylo mu tak o ty věci, které mu posílali, ač by jich byl dosti potřeboval; ale měl tu patrný důkaz, že se doma opravdu rozhněvali, že o něm nevědí a věděti ani nechtí.

Ve svém bytě se přece ještě přeptával, nedošloli nějaké psaní. Ale nic. Také nic. Rychle pak upravoval si oblek a nesednuv ani, ani si neodpočinuv, chvátal do Školské ulice. Když tmavě natřený dům s divnými ozdobami nad okny spatřil, zaradoval se, jako by ho Bůh ví jak dávno byl neviděl, a když stoupal do schodů k bytu pana Butteaua, tlouklo mu hlasitě srdce.

Nezastal nikoho doma, jen paní Butteauovou. Chystala právě svačinu v kuchyni, ale nechala všeho a hlučně i radostně ho vítala. V tu chvíli, kdy se cítil tak opuštěným a z domova zavrženým, bylo mu to uvítání dvojnásob milé. Působilo svou upřímností. Jakmile ustala na okamžik proudná řeč potěšené paní, zeptal se Věk, ač nedosti jistě, jak je panně Paule.

„Ó, buď Pán Bůh pochválen — už dobře. Je to lepší — sbírá se koroptvička, sbírá. Však sám uvidíte — jen se pojďte podívat. Už můžete —“

Paní Butteauová kráčela napřed, student za ní. Srdce se mu ještě více pobouřilo. Paula seděla ve staré tmavé lenošce v druhém pokoji, poblíže španělské stěny bledě zelené, barevnými i černými obrázky po-

lepené. Byla v bělostném nočním kabátku, přes kolena splýval jí na zem velký pruhovaný šátek zakrývající jí také nožky o stoličku opřené. Hlavu měla o lenoch opřenu, velké, tmavé oči nyní po nemoci zapadlé, zvláštního lesku, jako by větší, hleděly ke dveřím, vyhlížejíce, kdo to přichází. Volalať už matka ve dveřích předního pokoje:

„Paulinko, vedu ti hosta. A jakého!“

Věk stanul bezděky na prahu. Srdce se mu zachvělo radostí i lítostí, an pohledl do pohublé dívčiny, ubledlé tváře, na její čisté, bílé čelo, kolem něhož volně splývaly tmavé, husté vlasy. Ale slova, jež chtěl už vysloviti, zůstala nevyslovena, jak pohledl do Pauliných velkých, tmavých očí. Byly tak hluboky, smutny, ač nyní, jak mladého filosofa spatřily, veseleji v nich prosvitlo.

Až k samému prahu bytu Butteauova myslil na rodiče a na jejich hněv. Nyní na něj zapomněl. Na vše. Na vyzvání paní Butteauové usedl na židli vedle Pauly. Ač tu byl dobře, přátelsky znám, učinil tak, jako by tu po prvé měl vedle Pauly usednouti. Bylo mu jako v nějakém snu. Trvalo chvíli, nežli přemohl své pohnutí a dostal se do hovoru. Paní Butteauová zůstala nejprve s nimi, ale pak pojednou vstala, že musí do kuchyně.

Mladého filosofa pichlo u srdce.

„Teď!“ mihlo se mu hlavou.

Myslil, aby Paule vše pověděl, jak na ni vzpomínal, jak se o ni strachoval, jak ji má rád. Osaměv však s ní za chvilku mlčel. Nevěděl, jak začíti. Byl všechen rozčilen. A v tom, jak promluvil, ozval se venku veselý hlas, pak rychlé drobné kroky. To Lotka přišedši domů zaslechla, že se Věk vrátil, a proto se tak rozběhla, netajíc své radosti. Věk viděl otevřenými dveřmi, jak prvním pokojem běží. A teď už na prahu ruce mu vstříc vztáhla, půvabně se na něj smějíc a vesele, hlasně ho vítajíc. Radosť její byla z části pravdivá, ale také mnoho líčená...

Ale v tom už jí ruce klesly, veselá, smějící se tvář se zasmušila, a to nad nevděčným Věkem. Vstal, aby vstal, tak klidně a vážně a tak chladně jí ruku podával, a v očích neměl ani jiskřičky radostné. A neviděl jí kolik neděl! Matka se mýlila — mýlí —

Usedla pak také na pohovku; hovor vázl hned z počátku. Lotka schválně málo mluvila, Paula nemohla a mladému filosofu nebylo volno, co se Lotka vrátila. Brzo po té vstal a poroučel se. Jinak si to shledání myslil . . .

XX.

Nová rána.

Nyní, co se Paula po nemoci zotavovala, přestal ovšem F. Věk u ní učitelovati, ale Butteauovým docházeti nepřestal. Byl rád, že ho paní Butteauová tak horlivě zvala. Chodil tedy zas, ač ne tak často. Paulu teď nikdy nezastal samotnu. Pořád byl někdo s ní v pokoji. A několikráte tam i Thama zastal. Seděl obyčejně u Pauly a vykládal jí něco živě. Když mladý filosof ho tam po prvé zastal, seděl s Paulou

sám. To, a jak Paula hleděla na Thama, všecka zajata hovoru jeho naslouchajíc, tak že si ani hned nevšimla svého učitele, to jej zarazilo a v ten okamžik velmi zamrzelo. A pak mu připadlo: Chodívalli Tham dříve také tak často a sedalli po každé s Paulou, či jenom teď po její nemoci? Dříve, dokud v jinou dobu sem Věk chodíval učit na housle, s Thamem zřídka kdy se tu setkal.

Nyní tato otázka ho znepokojovala. Přímo zeptati se nemohl. Ale podezření a žárlivosť se probudily v jeho duši a měl z nich mnoho nespokojených chvil. Jiných starostí měl také dost. Všecko se proti němu nějak spiklo. Hodiny, která byla nejvýnosnější, z které měl hlavně své živobytí, pozbyl počátkem školního roku a nebyl s to, aby sehnal novou, podobnou. Po prvé požádal profesora Vydru, aby mu svými známostmi laskavě pomohl.

Profesor se velice mrzel nad tou nehodou, že milý jeho posluchač a krajan nepřišel o den dříve, že zrovna zadal tuze pěknou hodinu. Nyní zrovna že nic nemá, ale slíbil a těšil, že se bude starati. Než mladý filosof potřeboval okamžité podpory. A tak ke všem starostem, ke všemu soužení uhostil se v jeho pokojíku, bez toho chudičkém, citelný nedostatek. Oháněl se, jak mohl, hledaje nyní záchranu předo vším v hudbě. Po tom, co se událo, rozhodl se snadno, že se jí všechen oddá, v ní že bude jeho životní povolání. Proto se všemožně snažil, aby na tom poli se uchytil a k něčemu jistému a stálému se dostal.

Tu mohl nejspíše nějakého postavení nabyti. A při tom byla Paula všechno jeho myšlení. Butteauovi by mu jistě nebránili, třeba že paní Butteauová má své plány s Lotkou.

Zà takových úvah ovšem mu také domov často na mysli zatanul. Nejvíce matka. Jedno ho trápilo a soužilo: že také ona se na něj tak rozhněvala. Psal už domů, otci; že žádné odpovědi neobdržel, to ho rmoutilo, ale přece ho tak nepřekvapovalo. Znalť svého otce. Že však mu matka ani slovem neodvětila, to ho hnětlo bolestně. Psal jí a list poslal na adresu kmotříčkovu; že by kmotříček listu nedodal, to si ani nepomyslil. Ale matka se nechce udobřiti, nechce mu odpustiti!

Někdy ho to všecko přemáhalo, když nedostatkem sklíčen uvažoval o domově, když na otce a zvláště na matku vzpomínal. Ale jak se mu kmitl na mysli obraz Paulin, zacházely všecky ty chmury, a zapomněl na ně docela, na vše, když seděl proti ní a hleděl do unylé tváře, nyní opět do růžova rozkvétající, a byl blažen, když ho někdy lístkem požádala, aby něco zahrál nebo zazpíval. Tu sedl ke klavíru a zpíval, nebo chopiv se houslí hrál jí skladby, o kterých věděl, že jí jsou nejmilejší. Jednou jí také zahrál skladbu svou, a byl všechen blažen, až se zapýřil radostí, když se, an dohrál, Paula lístkem ptala, od koho ta skladba je, a on otázav se jí, zdaliž se jí líbila, uzřel na ceduličce:

„Je hezká — citu plná.“

Když se potom přiznal, že on jest skladatelem, pohledla na něj překvapena. Pak usmávši se, podala mu ruku.

Zatím se Paula tak zotavila a sesílila, že mohla již na ulici vyjíti. A tu jí starostný otec učinil nemalé potěšení a překvapil jí velmi, oznámiv jí jednoho dne z nenadání, že ji vyveze ven, za bránu, aby

viděla zase pole a les. Bylyť takové krásné dni zářijové. Nevěda vyplnil tak pan Butteau nejvroucnější přání své dcery. Již mnoho neděl nebyla venku za branou, toužila po volném vzduchu, ale tajila se svým přáním vidouc, do jakých nesnází peněžitých zavedla rodiče svou nemocí.

Sic ještě teď se bránila, upozorňujíc otce, jaké měl s ní vydání, ale Jaques Butteau nedal si říci. Toho plánu jeho však se ujala Lotka tak, že by všichni si mohli udělati „landpartii,“ jak se tenkráte říkalo. Paní Butteauová se hned ovšem k dceři přidala, zvláště když také Bettina jala se žadoniti. A tak se stalo po vůli dětí. K penězům, jež pan Butteau opatřil, ostatek jeho manželka sehnala. Jak, to byla její starosť a nikdo se z rodiny o to nestaral, věda, že maminka si ví rady a umí klín klínem vyrážeti.

Tak se z vyjížďky Pauliny stal velký výlet rodiny Butteauovy a některých jejích známých od divadla, pánů i dam. Všechno se na něj těšilo a zvláště také proto, že se ho účastnil veselý herec Zappe z České Boudy se svou manželkou, čipernou to asi třicítiletou paničkou.

Také Věk byv pozván, těšil se na tu vycházku. Ale radosť jeho nebyla beze rmutu. Veselá společnosť z části jedouc na vozích z části jdouc pěšky vydala se z Prahy hned ráno na cestu. S Butteauovými jel Tham. To Věk věděl, a on s nimi nemohl. Byloť v neděli, a on musil do kostela k františkánům na kůr. Dovolené na tentokráte si vymoci nemohl a vynechati nesměl, neboť bál se výpovědi. A nyní za těch stísněných jeho poměrů byl mu každý groš vzácný.

Za to však, když bylo po hrubé, vydal se na cestu a nedlouho po obědě vkročil všechen zardělý od rychlé chůze širým polem do lahodných stínů Krčského lesa. Cesta tudy byla velmi příjemna, ale mladý filosof na nic se neohlížel; jen ku předu hleděl, neuzříli již cíl své cesty, k němuž tak chvátal. Společnosť byla až v Kunraticích, i zastal ji tam venku, pod širým nebem na palouku na pokraji lesa. Starší páni, jako pan Butteau, a paní, jako jeho manželka, seděli pod košatými duby hovíce sobě po obědě, který tu právě odbyli. Pan Butteau v napudrované vlásence s copem, v modrém kabátě a světlé, bohatě vyšívané vestě, spokojeností jen zářil a smál se nápadům a veselé písni, kterouž herec Zappe zpíval doprovázeje svůj zpěv na kytaru. Jeho zardělý do temna obličej tupého nosu a chytrých malých oček tím nápadněji se odrážel od bělostné jeho vlásenky.

Věk nejprve Paulu hledal. Ale nespatřil jí. Také ne Thama. Zrovna ho píchlo; vydechl si však, když také nezahledl ani Lotky ani Bettiny. I ostatní mladí účastníci výletu byli ti tam. Věk usedlou společnosť na chvíli vyrušil. Musilť si usednouti po vůli paní Butteauové, a hned mu snesla jídel, se kterými na něj dobře pamatovala. Když se najedl, jako by věděla, čeho si přeje, sama mu podala jeho třírohý klobouček, a řekla s rozmarnou přísností:

„A teď si jděte. Co byste tu mezi námi dělal. Mladí se rozběhli po lese. Hoňte je.“

„Budou nejspíše u starého hradu,“ dodal pan Butteau.

Věk poslechl; šel, a rád. Chutě a bystře stoupal do stráně. Den byl překrásný, na měsíc září nad obyčej teplý.

Bylo tak ticho a klidno, ani lísteček se nehnul; všecka lesní stráň jako by podřimovala v plné záři sluneční, v níž byla. Stíny stromů odpočívaly bez pohnutí na osvětlené půdě. Věk se však nerozhlížel, nepozoroval, ani se nezastavil, míře k rozvalinám Nového Hradu, který si tu dal před věky vystavěti král Václav. [1])

Pojednou se ozval veselý zpěv hlasů mužských a ženských. Zněl opodál a mile se rozléhal tišinou lesní. Věk na okamžik se zastaviv zamířil pak po zpěvu mysle, že tam najde Paulu ve společnosti. Nešel daleko. Za houštinou spatřil na nevelké mýtině několik mladých, napudrovaných pánů v kabátech modrých, hnědých i barev živějších, dámy ve vysokých, napudrovaných účesech v kloboučkách i bez nich, oděné v šaty barev veselých. Stáli do kola a zpívali chutě a upřímně sbor z Figarovy svatby.

Oka mžikem postřehl Věk, že tam není ani Pauly ani Thama. O více se nestaral. Uskočil, aby ho nezahledli, nebo by jej, dobrého zpěváka, jistě zatáhli do svého kola, a chvátal odtud, velice znepokojen. A již zahledl nad sebou kulatou věž a rozvaliny královského někdy hradu. Rozvaliny stály tu opuštěny; jen stíny haluzí a křovin mihaly se místem na jejich sluncem ozářených zdech, kdež vydechl duši Karlův nešťastný syn. Mladý filosof si však rozvalin hrubě nevšiml. Ohlížel se jen kolem jako slídící lovec. Nespatřil však nikoho.

Tak chvilku stál a rozmýšlel se, až pojednou vešel pustou branou do hradního nádvoří, obklopeného polosesutými budovami vybitých oken. Na nádvoří, někdy tak plném ruchu a šumu, rostlo teď několik smrků. Bylo tu pusto a prázdno. Věk všechen znepokojen, hledaje jistoty, vešel rychle v pravo, do nejbližších dveří pěkně pracovaných venýřů. Ale tam se náhle zastavil jako ohromen.

Stanulť v klenuté jizbici, jejímiž pustými a vybitými dveřmi vedoucími do vedlejší komnaty, zahledl tam, v té vedlejší komnatě, ve výklenku okna dva — Thama s Paulou. Byla opřena o jeho rámě. Oba byli obráceni do okna s rozbitou kružbou, jako by hleděli na lesnatou stráň pod nimi.

A nyní Tham k Paule se nachýlil, mluví k ní tlumeným hlasem, a ona — jak k němu vzhledla! A teď! Políbil ji, líbá ji, a ona se mu nebrání; neprchá, an jí opět a opět líbá čelo, rty, oči v sladkém opojení přivřené . . .

Najednou venku něco zaharašilo. Paula všecka zardělá sebou trhla, vzpřímila se, pohledem prosí a ukazuje, aby vyšli ven.

Věk se přitiskl do šerého koutka, nebo aby odešel, na to nebylo času. Než komnata, ve které byli milenci, měla také dvéře, a těmi odešli. Mladý filosof tu stál jako strnulý, upřeným zrakem hledě do vedlejší jizby, v níž měl takové hrozné vidění. Jako sen mu vše připadalo. Zjevili se mu tam z nenadání, líbali se, a již opět odešli . . .

I vykročil pak jako v mrákotách, ale ne ven, nýbrž do vedlejší, pusté komnaty rytířské. Došel až k oknu s rozbitou kružbou, až na to místo, kde stáli a se líbali; ale tu pak sklesl ve hlubokém vý-

[1]) Tou dobou byly rozvaliny Nového Hradu ještě značné.

klenku okenním na jedno z kamenných sedadel po obou stranách výklenku, a dal se do pláče . . .

Plakal. Ale pojednou zvedl hlavu a podíval se ke dveřím, kdež se ozvaly kroky. V plném světle, proti oknu, stála tam Lotka napudrovaných vysoko sčesaných vlasů, v růžových, vystřižených šatech, držíc v jedné ruce klobouček a ve druhé vysokou pastýřskou hůl, bílou, nahoře pentličkami a věnečkem z pozdního polního kvítí ozdobenou. Mělať ji s sebou na výletě pro projektovanou pastýřskou hru a pastýřskou figuru ke kotillonu, na který se také chystali.

Zabloudila sem, hledajíc Paulu a Thama, kteří se jim z kroužku ztratili a dlouho nešli.

Mířic do rozvalin zahledla Věka před branou; on však jí nespatřil. Zaradovala se nad tou náhodou a počkavši, až vešel, stopovala ho. A tu zaharašivši houštinou nedaleko dveří, probudila milence ze slastného opojení a vyvedla je tak bezděky ven. Zahledla je také, ani se líbali. Jindy by ji to nesmírně zajímalo, ale v ten oka mžik pozorovala, stojíc u dveří, mladého filosofa. Postřehla, jak je rozčilen, a proto také, aby ho mohla dále pozorovati, skrčila se za houštinu, když sestra vycházela s Thamem.

Odešli, a ona stojíc teď už ve dveřích žasla. Věk plakal! A jak hořce! A proč! Pro to, co viděl. On ji miluje! Paulu! Tenkráte na podzim před představením Dona Juana jí to připadlo. Ale sama sobě se vysmála. A teď! Hle!

Věk, když se po dveřích ohledl a Lotku spatřil, rychle vstal. Tvář jeho se zamračila a tím více, když Lotka se k němu zvolna blížila usmívajíc se. Výsměch to byl! A tu mu chystají. Pocítil v ten oka mžik nechuť a odpor k mladé herečce . . .

Lotka zlomyslným svým úsměvem zakrývala jen své pohnutí. Bylať popuzena tím, co spatřila, a měla se za zhrzenu. Ale také škodolibou radosť pocítila. To mu patřilo! Než zrovna ji píchlo, když mladý filosof ani slova nepromluviv, ani si jí nevšimnuv, chtěl kolem ní odejíti. Bezděky ho zadržela postavivši se mu do cesty.

„To máte neštěstí,“ pravila s úsměškem. „Hledal jste zas ten lék divné síly?“

„Hledal, ale tady mně ho nikdo nenabízel — a nikdo mně k němu nesváděl —“ odvětil Věk popuzen, a již byl ten tam.

Lotka hleděla za ním. Obličej její se zarděl, oči jí zahořely a v nitru se jí ozvalo jako tenkráte, když ji o zkoušce k Donu Juanu nechtěl rozuměti, jenže teď prudčeji, hněvivěji: „Počkej!“ — —

Paní Butteauová žasla čím dále tím více. Pan Věk nepřicházel. Odešel do lesa, do rozvalin a nevrátil se, i když všecka společnosť dávno se byla sešla. Nikdo ho také ani okem nespatřil. Paní Butteauová byla pak už všechna znepokojena a jak se jí jen událo, zavolala si Lotku stranou. Dobřeť si toho všimla, že se dceřina nálada změnila, ač to Lotka tajila.

„Viděla jsi ho?“ ptala se jí paní Butteauová tajně a tiše.

„Viděla.“

„To jste se tedy nějak pohněvali?“

Lotka se usmála, pohodila hlavou a řekla:

„Stál by za to! Ale falešník je“, dodala prudce nenutíc se již do smíchu. „Kdo by to řekl, jak se umí tajiti a přetvařovati! A naše Paulinka!“ dodala náhle spatřivši sestru s Thamem po svahu dolů pode stromy sestupovati. „Ta má štěstí! Zrovna dva a jaké! Haha!“

A Lotka se dala zase do zlostného smíchu nedbajíc, že matka všechna užaslá na ni hledí jako na nerozumnou.

Zatím Věk po lese se toulal. Nevěděl, kudy chodí; nedbal toho. Byl všechen rozrušen. Rána přišla tak z nenadání. Nerozhlížel se, kudy jde a kam přijde. Jen jedno měl na mysli: aby nepřišel do společnosti. Nechtěl se s nikým setkati. S nikým. Nelitoval toho, neželel, jako tenkráte, když doprovázeje Lotku se tak zapomněl, že se mu zkazil večer u Butteauových, na který se tolik těšil. Tenkráte se také bál, že Lotka nesmlčí, že to na něj poví, co vyvedl.

Nyní věděl a byl přesvědčen, že tentokráte jistě poví. Ale ať poví nebo ne. Co je po všem; nejkrásnější naděje mu selhala, nejkrásnější sen, pro nějž všechno obětoval, neplnil se. Co mu po všem ostatním, co mu teď zbývá! Chodil sem tam, ulehl také kdesi pod houštinu a hleděl do země jako po těžké ráně zpitomnělý. Soumrak už nastával, když vyšel z lesa a byl už večer, když kráčel sám a sám silnicí ku Praze. Kráčel zamyšlen, s hlavou skloněnou.

Pojednou ji však zvedl. Ozvalť se za ním rachot kočárů, pak veselé hlasy. Toť jsou oni! Zdrželi se tam tak dlouho. Rychle uskočil s cesty do příkopu a sedl tam do trávy. A již hrčely kolem tři povozy, na nichž seděli výletníci hezky smáčknuti. Ale byli jak náleží rozveseleni. Zpívali, a drnkot kytary bylo také slyšeti. Mihli se kolem a jak měsíc svítil, kmitla se na zadním otevřeném voze, na zadním sedadle silhouetta známé osoby. Toť Tham, a vedle něho nějaká postava, těsně vedle něho, ve světlém šátku přes ramena přehozeném. Toť jistě ona, Paula. Vine se k němu, a on jí šeptá, ruku tiskne a snad kradí ji líbá, jako tam . . . —

Povozy s veselou, rozjařenou společností mihly se v záři měsíčné, a již opět zanikaly v šeré stíny se měníce. A již zanikly. Jen rachot kol je slyšeti a ohlas veselé písně. Slyš! Toť ta veselá Thamova, pijácká, k níž on nápěv složil:

Já jsem si již umínil
v hospodě zemříti —

Byla mu v ten okamžik nemila, protivna . . .

Pozdě večer dostal se do Prahy. Cesta ho také vedla kolem Školské ulice.

„Už sem nebudeš choditi,“ pomyslil si. „Již je všemu konec. Konec! Teď asi jsou jistě pohromadě, Tham také, blažen a šťasten. A Paula také . . .“ A ta — myslil Lotku — se jistě směje a všichni s ní, jak plakal. Ale jemu se již nebude smáti — on toho neuvidí, ani neuslyší . . .

XXI.

F. Věk se vrátí do svého domova.

Asi za čtrnácte dní po té kráčel F. Věk zase venkovskou silnicí, ale ne z Krče do Prahy, nýbrž tou, jež vedla do D**. Bylo za ne-

vlídného dne říjnového. Nebe bylo všecko zataženo a sychravý vítr vál krajinou. Maje hřebíčkový kabát dosti ošumělý až ke krku zapjatý, malý tlumok přes rameno zavěšený, ve střevících hrubě sešlých a sešlapaných, blížil se s holí v ruce k rodnému městu. Bylo odpoledne a ještě dosti světlo. Mladý filosof kráčel zvolna, takměř jen co noha nohu minula. Nepospíchal. Nehnalať ho touha, nebyl radostně rozechvěn jako vždycky, když ještě v benediktinském klášteře meškávaje domů na vakace chodil.

Nepospíchal teď, ano váhal, a když viděl, že by do D**y, kterou měl před sebou, došel za denního světla, uchýlil se s cesty do nedalekého lesíka a tam usedl na pokraji. Z lesa nesl se táhlý šumot, a suché listí starého dubu, pod nímž usedl do odkvetlého, brunatného vřesu, hlasně mu nad hlavou harašilo. Věk přepadlý ve tváři hleděl vážně, zamyšleně k rodnému městu.

Byl by se nikdy nenadál, že se takto vrátí, že se bude štítiti za božího dne do rodného domu vkročiti a že bude čekati, až se setmí, aby ho nikdo neviděl a nepoznal. Takto se vrací ze studií ku prahu otcovského domu! Jak ho přijmou? A což nepřijmouli ho, nedáli se přísný otec usmířiti a zapudíli ho, co pak? Nyní jen na domov, na otce, hlavně však na matku myslil.

Z počátku své cesty byl však v duchu pořád ještě v Praze. S těžkým srdcem z ní vycházel, tajně, aby nikdo nevěděl, s nikým se nerozloučiv. Dala mu sice poslední dobou tolik hořkostí, a přece dlouho stál na místě, odkudž ji mohl naposled viděti, a dlouho hleděl na stínové obrysy královského města mlhou pronikající.

Nikdo ho nevyprovázel; a on také nechtěl, aby se tak stalo. Tham by byl přišel, ale Věk si toho nepřál, ač se na něj nehněval. Nemohl, ba pohnut se s ním rozešel. Lotka skutečně tentokráte nemlčela. Nejprve matce pověděla, ta otci, a od toho se to Tham dověděl. Ten pak chtěl to říci Paule, ale ta měla tu podivnou zprávu již od Bettiny. Paula byla velmi zaražena, litujíc svého mladého učitele; bylať mu přátelsky nakloněna. Paní Butteauovou novina ta ovšem netěšila, a nechtěla jí z počátku ani uvěřiti.

Ale pan Věk z výletu zmizel a nepřišel příštího dne, ani pozejtří. Vůbec nepřicházel. A tu se pak dověděla, že vůbec nepřijde, a že pan Věk jí vzkazuje uctivé a srdečné díky za její a veškeré rodiny laskavosť. Tham přišel s tímto vzkazem. Bylť u Věka. Nemoha se dočekati, sám si k němu došel. Jen Paula o tom věděla. Věk se ovšem zarazil, když viděl vstupovati svého přítele, rádce a — soka.

Tham přišel vážný ano pohnutý. Ptal se mladého přítele, hněváli se, a vyřizoval, jak je Paula dojata, a že jej, svého učitele, prosí, aby jí věnoval své přátelství. To hnulo chladem a upjatostí, do kterých se mladý Věk nutil. Podal Thamovi ruku, a ten ho objal. Když však Tham jen nadhodil, že u Butteauových se po něm, po Věkovi, shánějí a že o něm často rozprávějí, zasmušil se Věk a řekl:

„Ne, toho ode mne nežádejte. Tam nepůjdu. Jak bych mohl!“

Tak se s Thamem rozešli. Věk byl by rád Paulu i teď vídal, než k Butteauovým nechtěl, nemohl. Jak by pohleděl na Paulu, jaké by bylo s ní setkání, a pak s Lotkou! Ale bez Pauly ani teď ne-

mohl býti. Chodil k sv. Štěpánu do kostela, věda, kdy tam Paula chodívá. A tu stoje za sloupem pozoroval modlící se dívku a sotva s ní zraky odvrátil. Paula neměla o tom ani tušení. Častěji mu také připadlo, co mu Tham tenkráte pravil, když u něho byl naposledy. Pravil mu: „Lépe by bylo, kdy bych já byl na vašem místě —“

Tham si přál jeho nešťastné lásky, přál si, aby ho Paula nemilovala. Proč? Vždyť mu to není obtížno, miluje ji a jak vroucně! Sice hned tenkráte byla Věkovi tato slova nápadna, a jak je uslyšel, pohledl tázavě na Thama, než ten více nic neřekl a jen tlumeně si povzdechl . . .

Od té chvíle, co se mladý filosof přesvědčil v Kunratickém lese, jak nadarmo doufal, jak se nadarmo těšil líbeznou nadějí, častěji nežli kdy před tím na domov vzpomínal. Ztratil ho, a za tu oběť ničeho nedosáhl. Rodiče hluboce zarmoutil a sám se jen trudu dočkal. Doma se na něj rozhněvali nadobro. Neodpověděli ani na jeho druhý list. To se pak už mrzel na tu tvrdošíjnosť, jak to v duchu nazýval, ale nyní zase měkl. Bylo mu nejvíce o matku. Divil se, že ta mohla také tak zanevříti a zcela jej opustiti.

Bylo mu tou dobou tuze zle. Měl veliký na všem nedostatek a tuhý boj o živobytí. To však ho nehnětlo. Vůči těm starostem byl otupělý; byloť mu všecko lhostejno. Až pojednou jím něco otřáslo. A to bylo psaní kmotříčkovo. Ten oznamoval, že mu chtěl již dříve psáti, ale že to nešlo, že maminka ho za to žádala, nechtíc syna lekati. Upadlať do těžké nemoci. Věděla, že by František o tom se dověděv ihned přišel, takové mínění o něm ještě měla. Byla by ho z té duše ráda viděla, než bála se pantáty, že by Františka zle přijal nebo ho k ní ani nepustil. A to by bylo nejhůře bývalo. Proto poprosila tajně kmotříčka, od něhož věděla, že také od Františka dostal dopis, aby do Prahy teď nic nepsal, leda až by s ní bylo hůř, to že by přece ráda Františka viděla, děj se co děj.

Ale ono zatím se jí uvolnilo, a tu sedl pan učitel a o své vůli napsal Františkovi list. Myslil tak: Pro kmotříčku to bude nejlepší medicina; až tu hoch bude, rychle se pozdraví. — Bez toho se k vůli němu rozstonala. Starý sice bude se brániti. Ale panímámě teď také něco po vůli udělá a také přece snad uzná, že není po otcovsku, aby dítě nechal v nebezpečenství a ve špatné společnosti, ale aby je z ní vytrhl. Třeba že František z ní nechtěl a pantáty neposlechl. Až mu teď napíše, že maminka se roznemohla, a to nepochybně k vůli němu, to jím jistě hne. Regens chori to chtěl už dříve tak napsati, ale bál se, když bylo s kmotříčkou zle, že by jí dodalo to prudké pohnutí mysli a bouřka, kterou by pantáta jistě strhl, až by František vstupoval do světnice. Teď bude snad jinak.

V jednom se nemýlil. Františkem to trhlo, když četl kmotříčkův list, a zbledl čta, že matka k vůli němu onemocněla. Proto ona chudák mu nepsala, neodpověděla! Četl dále, chvatně, s úzkostí a vydechl si, an četl, že matce je již lépe, že je z nebezpečenství, ale že má pořád starosť o něj, že o něm, arci jen tajně, pořád hovoří a na něj se vyptává.

Tu se Věkovi zalily oči slzami. Nežli dočetl, už se rozhodl. To ani kmotříček nemusil navrhovati. To se ví, že k ní půjde, že k ní

pochvátá, ať už se děje cokoliv. Ihned se připravil na cestu. S nikým se ani nerozloučil, jsa toho mínění, že se zase vrátí. Ponoukalo ho, aby si zašel k profesoru Vydrovi, ale zdálo se mu již pozdě, a druhého dne ráno vyrazil z Prahy. Nikoliv však časně, na úsvitě, nýbrž až bylo po mši u sv. Štěpána.

Když Paula sestupovala se schodů kostelních, zalekla se. Spatřilať tam svého mladého učitele. Až se překvapením zarděla. Byl bledší a nějak přepadlý, a jak se na ni smutně usmál, bylo jí ho z té duše líto. Čekal na ni. Řekl jí, a to nějak chvatně a neklidně, že jí přišel dát s Bohem, že je na cestě do rodiště, ana mu matka stůně. A již jí podal ruku, přeje jí, aby se měla dobře a byla šťastna.

Nemohla mu odpověděti, ale na její tváři zračilo se pohnutí. Stiskla mu ruku. Hleděl na ni okamžik, jako by jí chtěl ještě něco říci, ale pojednou pozdravil a odešel. Než ještě jednou se obrátil, a tu se mu mihly Pauliny krásné oči, na něm tkvící, v ten okamžik jako by zamžené. Stála bez pohnutí a hleděla za ním, až zašel za roh ulice.

Odtud v bytě se zastavil a vzav svůj tlumoček vydal se na cestu. Šel pěšky. Na vůz neměl peněz a nemohl jich sehnati. Neměl ani tolik, aby vystačil na tuto pěší cestu. I jeden z Mozartových dvacetníků musil obětovati; druhý však si zachoval a byl raději celý den o hladu, jen aby ho nemusil rozměniti.

Tak se domů ubíral, z počátku v duchu se do Prahy vraceje ku Paule. Ale k domovu při tom chvátal nedbaje únavy. Chtělť už matku spatřiti. Ale jak rodné město uviděl, jak se k němu blížil, uvolnil krok a váhal. Jak ho přijmou? Jak otec? Jak bude?

A tu také na sebe pohledl, na sešlý dost kabát i střevíce. Tak má domů vstoupiti, on, na němž si rodiče tolik zakládali, do něhož se tolik nadáli! Jak budou lidé na něj hleděti a na něj ukazovati! Proto sešel s cesty a usedl na pokraj lesa pod starý dub a čekal, až nastane soumrak.

Smutný říjnový den pohasínal, když Věk povstal zpod dubu a zamířil opět na opuštěnou silnici. Vál studený vítr. Pole již temněla, lesy dál už byly černy, soumrak nastával. Bylo tak pusto a smutno kolem, a mladému filosofovi nejsmutněji. Už ve staveních rozžehovali světla, již zář jejich padala na ulici, když vstupoval do města. Nejprve zaměřil ne domů, ale ke starému Žalmanovi. Nežli vešel, zastavil se před jeho chalupou.

Tu vedle stavení, ve kterém se narodil a mladistvá léta strávil, naproti statue sv. Jana, u níž si s kamarády hrával. Všecko tu, jak bývalo, jen on, on se tolik změnil!

Zaklepal na dvéře. Volné, šouravé kroky se ozvaly, pak stařecký hlas, tázající se, kdo to.

„Já, František.“

„Jaký František?“ ozvalo se dosti nerudně. Jak by se byl starý Žalman nadál Věkova, svého Františka!

„Věkův —“

„I pro Boha věčného! Hochu — Jeli možná!“

A již klapla závora, hořejší polovice branky se otevřela, pak druhá, a již vešel Věk do tmavé síně. Ve světnici hořela ve dřevěném

svícnu louč a v záři její spatřil starého Žalmana sehnutějšího, nežli býval, dosud však tak svěžího jako jindy. Jen zrak starci slábl. Stínil si ho dlaní, an na Františka hleděl. To ho potěšilo, že stařec ho vítal jako jindy laskavě a upřímně. Žalman uslyšev, že jde z Prahy přímo k němu, snášel už chléb a máslo, co měl.

Věk se nejprve po matce otázal. Vydechl si, že jí je lépe, že se teď valem pozdravuje.

Za chvíli po té běželo nějaké děvče malé do školy a vyřizovalo panu učiteli Havránkovi, že ho starý Žalman pozdravuje a tuze prosí, aby k němu přišel, ale hned, možnáli. Více nevědělo a marně se regens chori dotazoval. Než poslechl. Vzav plášť zašel si ke starému sousedovi, u něhož nebyl jaktěživ. Jak užasl, když vstoupiv spatřil s lavice u kamen vstávati mladíka, jenž se k němu ostýchavě blížil.

„A co žes ke mně nepřišel?“ zvolal učitel, když byl Františka uvítal. „Věděl jsem, že přijdeš na jisto, že není s tebou tak zle, jak pantáta povídal, že ti jsou kdo ví jací lidé milejší nežli otec a matka. Ale čekal jsem tě u nás.“

František jen tak něco odpověděl, ale kmotr porozuměl a pochopil, že se pan filosof styděl kmotřičky a dětí a pomocníka. Regens chori se u starého Žalmana dlouho neomeškal, domů však nezamířil, nýbrž zrovna k Věkům. Starý byl v krámě pod mořskými pannami a odvažoval zrovna nějaké koření do kornoutků, aby měl na neděli.

Byl vážný a zachmuřený jako teď pořád, co se vrátil posledně z Prahy. Nyní s podivením pohleděl na kmotra, cože tak pozdě přichází. Ten pohovořiv trochu doložil, že dnes s kmotřičkou nemluvil a že by se ji rád poptal, jak se jí daří. A šel dál, do světnice za krám. Sice již poslední dni přecházela, ale v tuto chvíli ležela. Zatím starý Věk dále odvažoval, pak odbyl asi dva lidi, kteří přišli pro olej, a kmotr jestě nešel. Vyšel teprve, když Věk už pomýšlel na to, že čas, aby zavřel krám. Regens chori dal dobrou noc, a nic.

Věkovi to bylo nějak divno. Vešed ptal se, co tu kmotříček chtěl, že se tak omeškal. To se již začal odstrojovati. Věková mlčela, a teprve, když se ještě jednou zeptal, odvětila mdlým hlasem:

„František psal —“

Ale Věk nic, a odvazoval si s krku šátek. V tom setkal se pohled jeho s úzkostným zrakem ženiným, který na něm tkvěl. Jako by jím prosila. A chudák, byla tak utrápena. Nemohl mlčeti a neslyšeti jako dosud.

„Hm —“ řekl, „vida — A co chce? — Peníze — Toť, co jiného — Pan hladký je hořký host — to věřím —“ To všecko znělo dosti tvrdě.

„Ne, peníze nechce, ale prosí —“

Zase nastala chvilka mlčení, a zase začal starý Věk:

„Tak přece, a oč —“

„Abychom mu odpustili. Jde do sebe — Tuze lituje — Plakal prý — a kmotříček nad ním —“

Věk sebou trhl.

„Cože! Plakal a kmotr nad ním? Vždyť jsi povídala, že psal —“

„Psal — a také sám to povídal. Přišel. Je prý tuze zkroušený — je to na něm viděť — Kmotrovi ho bylo tuze líto —“ To již na loži usednuvši, Věková třesoucím se hlasem mluvila. Dále již pro pláč nemohla.

Starý Věk žasl. Té noviny se nenadál. Nemrzela ho ovšem; hoch se podal, šel do sebe, ale on také nechtěl jen tak poleviti . . . Nemohl. Než ženy bylo mu líto.

Zapomněv, že se chce odstrojiti, přecházel světnicí, pak jako mané a jen mimochodem se zeptal:

„A kde je? — U kmotra?“

„Ne — u Žalmana —“

„To bylo potřeba! Dělat po cizích staveních ostudu!“

„Když se vás bál, pantáto —“

Ale pantáta zas nic, než odpověď panímámina nebyla Františkovi na škodu. A již se pak nerozlobil a neřekl jí z ostra, aby mlčela, aby o tom darebném nezvedenci nemluvila, jako jindy, když za Františka plačky prosívala, ana nyní obrátivši k němu svou bledou, ustaranou tvář znovu jala se za syna orodovati, aby ho neodháněl, aby ho nechal domů.

„Já ho nevyženu — pro svou hanbu a ostudu. Ale já s ním nic nechci. On se mne a tebe odřekl — ať mi tedy dá pokoj!“

František myslil, že bude dnes noclehovati u starého Žalmana. Seděl s ním na lavici a naslouchal jeho těšivým slovům, jež prostý ten tkadlec měl většinou z bible. V tom přišel kmotříček po druhé, a vyzval kmotřence svého, aby šel s ním, že již matka všecko ví, a že již pantátu jistě připravila.

Srdce mladému filosofu hlasitě tlouklo, když překročoval práh rodné své jizby. Spatřil bledou, nemocí a trápením sešlou matku.

Vítala ho pláčem. Byl by nejraději k ní skočil, aby jí zulíbal ruce, jež po něm vztahovala. Ale opodál stál otec, zasmušilý jako mrak. K tomu musil nejprve. Znal ho.

Blížil se k němu, aby mu ruku políbil. Ale Věk nepromluviv náhle se obrátil a vešel vedle, do světničky. Syn zůstal, jako by před ním uhodilo. Ale v tom již zaslechl matčin hlas, a již byl u ní, na kolenou u postele a líbaje hubené její upracované ruce vyvstalých žil, plakal a plakal . . .

A kmotříček, chori et scholarum rector, stál opodál zlehka odkašlávaje, a jsa dojat v duchu pomýšlel:

„Je to hlaváč paličatá!“ Myslil starého Věka. „Ale to nic — teď se již poddá. Teď to půjde. Ubohá kmotra! Ta má radosť, ze srdce jí toho přeju. — Chudák!“

(Dokončení.)

V polích.

Letní kresby

od

E. Krásnohorské.

Klasy.

Hle, z trhliny mraků své paprsky tasí
žár slunce tak plamenně žhavý,
že pod jeho zážehem zrající klasy
jen pokorně kloní své hlavy,
a prahnoucí stébla, když poledne dech
ten horký jim ku zemi níží,
tu tiše, že sotva to postihne slech,
dí klasy: „Jen přimnož nám tíži!
Jen porážej ohněm nás v jistý pád!
Ať klesáme mdlobou: my chceme zrát!“

A kolkolem z nivy tu další, tu bližší
zpěv ženců se vesele roní,
však nežaté pole se chvěje, kdy slyší,
jak srpy tam šustí a zvoní;
v něm živě se ohlíží po klasu klas,
až v objetí jaly se hebce,
a hedbávným šelestem vane jich hlas,
jenž svorně a výmluvně šepce:
„Jsme hotovy ke žni, jen sečte nás!
My čekáme srpu a kosy ráz.“

Tam do širých vrat jede s dvojspřeží hnědou
vůz vysoko vystlaný snopy,
a cepy tam důrazně svoji si vedou,
kol v ticho jich přízvuk se topí,
a souměrně vážný jich počtverný tluk
jak pevného srdce zní tepot;
z lich zlatého pole se zvlňuje zvuk,
to klasů jest pohnutý šepot:
„Jen svažte nás v pouta, jen tlucte nás!
My oddaně strpíme cepů ráz.“

Dál v útulné jamce, z níž na špičkách lehce
se vypjaly zvědavé jívy,
kam potok jak bělouš se vrhá i řehce
zpod bujné a zpěněné hřívy,

tam zpěvavě tluče a tluče vždy mlýn,
   té krajiny slavík to sivý;
však pole hrá měnivě v zlato i v stín
   a šuměním klasy se diví:
„Proč váháš? Jen srdnatě nás tam zdrť!
My radostně půjdeme v takou smrť.“

Slyš — jásavý pokřik a zpěvánky zvučné,
   hřmot vozů v to s dusotem koní,
zas trouby a flétny zní v intrádě hlučné,
   prach valí se, rolničky zvoní;
hej! vesnické svatby to pyšný je vjezd
   tam v bělavé přespolní chaty;
a z klasů jak žalmem pak slyšeti jest:
   „Z nás palte chléb radosti zlatý,
v žár peci, nám k veselí, vhoďte nás,
v smrť za hody lásky — byť dvou jen z vás!“

Lenoviště.

V slunné pláni zkvétá lnové pole;
modrojasno v hůře, modro dole;
každý kvítek — dětské oko děví,
jež, jak nebeské je, dosud neví;
tisícem těch očí země zírá
s dívčí tužbou v oko všehomíra,
tisícem těch tužeb hledá, tuší
v slunném oku světa slunnou duši;
v snivě sladké víře sobě věstí
z krásy tamo boha a zde štěstí.

Bylinko ty skromná, modrokvětá,
nesázená k zdobě, k práci setá,
nevzácna i nehýčkána nikým
šatíš pole pláštěm převelikým,
a pak ještě košiličkou malou ·
veské dítě s tvářkou oháralou,
s vláskem jak tvé vlákno běloplavým,
s očkem jak tvůj kvítek modrosmavým!
Tobě rovna v sadě ani v poli
z kněžen květin žádná, kterákoli.

Jak jsou pyšny, skoupy vedle tebe!
Lnové pole — zemský kousek nebe,
jež se drobným kvítkem rozdělilo.
Lnové pole; jak je zříti milo!

Blankyt květů připomíná vidu
blankyt duše dětské, duše lidu,
blankyt mysli prosté, neodkvetlé,
slunící se přímo v božském světle,
před nímž chorý zrak si mudrc kryje...
Květy lnové! Květy poesie!

Vám, vy kvítky, vzdávám krásy cenu!
Tak se do vás vhlížím, květy lenu,
květné oči květných upomínek!
A přec nikdy v kytku ani vínek,
v nějž si váži tiché polní kvítí,
netrhám vás, nechť váš blankyt svítí
vábně zvlněn v moře v slunné nivě;
kolem vás vždy kráčím zdrželivě,
a tak ctí vás každý, v tomť nám shoda;
kvítky štědré, — vás by bylo škoda.

Bylo by vás škoda, květy lnové,
jako vás, vy čistí, mladí snové,
důvěřivé, blouznivé vy vzněty,
dětinných vy očí ždané světy!
Kdož by poli bral ty květy míru,
očím nebejas a srdcím víru?
Kvetťe, s jasem rajským snubte sebe,
na zemi ať déle dlí kus nebe!
Kvetťe, — opadáte záhy na to!
Květ i odkvět — obé jest to svato.

Strašáky.

Na veselé, mladé třešni
kývá strašák, mladík dnešní,
vyfintěný, málo k strachu,
    jak as myslí jeho druh
rozpřažený dole v hrachu —
    pravý, starý černobůh.

Onen čistý, z víchů nových,
plný pentlí papírových
na své výši povětrné
    kolébá se koketně;
vrabců hejno kol se hrne,
    lichotíc mu záletně.

On se čechrá, chlubně šustí,
vzhůru dolů chochol pustí,
pyšní se, že vrabci spěšně
k němu blíž se slétají,
klovajíce jeho třešně
veřejně i podtají.

Radostí již neodolá.
„Milý brachu," dolů volá,
„jak jsi zhyzděn ve svém kroji!
Ubožáku! máš to šat!
Vždyť se tě i ptactvo bojí,
vyhýbá se odevšad."

„Pokroč, brachu, přece s dobou!
Hleď, kdo dospěl dál z nás obou!
Já jsem chlapík pramoderní:
krása s vtipem v souladu!
Ale tací výři černí —
ti jsou ve všem pozadu."

„Floutku!" druhý vece v zlosti;
„strašit jest mou povinností!
Mou to ctí, ty větroplachu,
když se ptactvo rozplaší!
Strašák je tu k vůli strachu, —
krása, brachu, nestraší."

„Bloudku!" volá švihák s třešně,
„pojímáš to prafalešně,
neb dle moderního řádu
u lidí — jen ptej se jich —
strašáky jsou pro parádu,
pro effekt a pro přepych.

„Nuž a krása v době naší
krásou jesti jen, když straší.
Dvě to divné pravdy sice,
mocné však jich proudění:
prvé nejvíc v politice
a té druhé v umění."

Pruské usilování o země české.

Studie

od

Františka A. Slavíka.

(Pokračování.)

Prusové rychle oblehli pevnosti slezské, obsadili důležitější místa a ve dvou měsících opanovali celou zemi kromě pevností Hlohova, Břehu, Nisy a Kladska, jichž udatné posádky vytrvale hájily. Podle zpráv italského vyslance Capella (ze dne 4. února a 25. března 1741) „Prusové mnoho pustošili, nejen dobytek, jehož se mohli zmocniti, nýbrž i mužskou a ženskou mládež odvlékali do pruských zemí s ukrutností, v tehdejším čase neslýchanou“ [1]) a k vojsku schopné muže odváděli.

Rakouské vojsko, jsouc v menšině a majíc nedostatek děl, nuceno bylo s pole ustupovati. Posila dlouho nepřicházela; teprve z jara 1741 přišel generál Neipperg, a nastaly rozhodné boje. Naši bojovali všude hrdinsky, ale když vojevůdce počínal si váhavě a rozhodných krokův odkládal a někteří vůdcové až příliš zdlouhavě si vedli, [2]) kdežto nepřítel rychle jednal a takto jednotlivé oddíly překvapoval i porážel, byli přece konečně přemoženi.

Dolní Slezsko, většinou protestantské, lehko Prusové opanovali; dne 28. prosince dobyli již Lehnice a 1. ledna 1741 stáli u hlavního města Vratislavě, ale nedobývali ho zbraní. Když se Bedřich II. k němu přiblížil, psal svému příteli Jordanovi v Berlíně: „Co nejdříve uvidíš Slezsko mezi naše provincie vřaděno; náboženství a naši udatní vojáci učiní ostatek.“ Místo poctivého boje pokusili se o ně pobuřujíce lid proti Marii Terezii. Předběžná agitace od placených a svedených lidí rozšířila i zde v hlavním městě smýšlení velezrádné, a Bedřich II. věda o tom, zmocnil se ho pak lstí a podskokem. [3]) Kdy by Vratislavští

---

[1]) Arneth, Maria Theresia, I. 148.

[2]) Tamtéž str. 158, 169, 339 a j. v.

[3]) Jednání Bedřichovo s hlavním městem Vratislaví, dobře opevněným a vyzbrojeným, jest vůbec charakteristické. Jsa o všem, co se tam dělo, od svých jednatelů zpravován, chtěl rychle Vratislav získati, aby jí Rakušané snad přece neopanovali. Vojsko jeho obsadilo tedy na nový rok 1741 jižní předměstí od brány Mikulášské až k Olavské a 2. ledna dóm na druhém břehu Odry, a král poslal dva plukovníky k úřadu městskému vzkazuje, že nechce města obsaditi ani slibu poddanského nežádá, však aby mu Vratislav byla v čas potřeby útočištěm. Dne 3. ledna, ačkoli měšťané nechtěli dříve vpustiti rakouskou posádku ani na jistou dobu, ujednali teď, že král pruský může si na předměstí zásobárnu zříditi a při ní jeden prapor vojska nechati, také potraviny z města odbírati, začež on zaručil městu jeho neutralitu. Pln radosti psal Bedřich svému ministrovi, že „Vratislav ode dneška mu patří.“ Dne 5. ledna byl v městě

byli konali svou povinnosť k své královně a vlasti, jako ji konali obyvatelé Horního Slezska, Kladska a j., mohli se svými 326 děly a za pomoci našeho vojska odraziti nepřítele, a Bedřich II. byl by tak veliké ujmy našim zemím neučinil. Ale maje hlavní město zabezpečeno, mohl s celou silou vrhnouti se na Horní Slezsko a Kladsko. Zde zůstali obyvatelé, měšťané a sedláci katoličtí — budiž toho ke cti jejich vzpomínáno! — věrni své královně a vlasti a pomáhali vojsku našemu proti nepříteli, na př. v Krnově, Těšíně, Cukmantlu a Johannistálu (kterážto dvě města byla za to 15. a 16. března 1741 od Prusů vypálena, poněvadž měšťané prý na ně stříleli), v Opolí, v Zülchu (kde měšťané na pruské granátníky udeřili), v okolí Nisském, kde sedláci povstali proti tajným Prušákům a některé zajali a do pevnosti Nisy

od lidu jako král a zeměpán pozdravován i dal večer Vratislavským hodnostářům uspořádati ples, aby si je naklonil, a také sám s nimi tančil polonézu. — Lid byl většinou již popruštělý; k Rakousku drželi hlavně kněží, zámožnější měšťané a paní předních rodin, dílem z Čech a Rakous zrozené, jež utvořily i tajnou společnosť, aby Rakušany do města přivedly. Když naši jezdci od dubna až do července někdy až blízko k městu přijížděli, žádalo 2. července pozdě večer 50 měšťanů prusky smýšlejících polní komisary pruské, „aby se města ujali." Pruští jednatelé znepokojovali lid také zlomyslnou pověstí, že prý katolíci chtějí protestanty všechny najednou povražditi. Když bylo město takto dosti znepokojeno, ustanovil Bedřich II., že „neutralitě města Vratislavě konec učiní." I soustředilo se u města 6000 mužů; dne 4. srpna měl pruský generál Schwerin, jemuž byl král úskočné opanovaní města svěřil, kolem sebe v městě a na předměstí 3200 mužů. Když z toho vzniklo podezření, že snad proti městu něco se obmýšlí, vymlouval jim to řka, že král chté překaziti nájezdy rakouské jízdy, zařídí řadu posádek od Vratislavě až ke Svídnici a Hlohovu; protož aby městská rada dovolila, by část vojska mohla jíti městem a po mostě přes řeku Odru na druhý břeh a tam nahoru postupovati. Městská rada „výminečně" svolila, aby pět švadron najednou městem projeti smělo. Ale když 7. srpna měl Schwerin 8000 mužů pohromadě, přikročil ku přepadnutí města. Aby cizí vyslanci nebyli toho svědky, pozval je Bedřich II. do hlavního stanu ve Střelíně, jižně od hlavního města, k vojenské slavnosti. Dne 10. srpna 1741 v šest hodin ráno vjely nákladní vozy k Olavské bráně (na východní straně města před zátoku řeky Olavy, jež se tu do Odry vlévá) a k Písečné bráně (na severní straně před Odru), zastavily na zdvihacím mostě, jako by se na nich něco bylo polámalo, a způsobily tudíž, že mosty vyzdviženy býti nemohly. Takto vniklo tam bez překážky vojsko pruské, obsadilo valy (na nichž bylo celkem 156 děl), odzbrojilo městskou stráž, aniž odporu kde nalezlo, ano „zcela přívětivě a se smíchem." Zatím bylo hlavní vojsko na pochodu Mikulášskou branou (na západní straně města), kde je čekal městský major s oddělením obrany městské, jak obyčejem bylo, aby Prusy městem k mostu přes Odru doprovodil. Ale bylo to tak nastrojeno, že za majorem a jeho vojáky napřed jedoucími následovali sluhové pruských důstojníků vedouce koně pánů svých, pak vojsko pruské, jehož poslední čety obsadily valy na této straně a zbrojnici na Hradním poli (Burgfeld) a stráž odzbrojily; ostatní vojsko obsadilo náměstí a důležitější místa. Městský major netuše zrady, jel pořáde ulicemi dále; když ale na rohu Panské ulice (první ulice západně u náměstí) v levo k Odře zahnul a již mu zde naproti šli vojáci pruští, kteří zatím od severu přes most do města se dostali, zarazil se a spozoroval teprve, že mimo jeho vojáky a sluhy důstojníků s koni nikdo již více v ulici za ním nejede. Rychle jel na náměstí a vida tu prince Desavského, velitele pruského, upozornil ho, že se cesty minul; ale princ mu poručil, aby kord zastrčil a domů se odebral, že jest vůle králova, aby

odvezli. Zvláště pak vyznamenali se obyvatelé v Nise. Zřídili si obranu, pomáhali rakouské posádce tak výdatně, že jim sama královna Marie Terezie pochvalným listem poděkovala. Prusové Nisu obléhali, ale nemohouce jí dobyti odtáhli. Rovněž udatně bránilo se Kladsko.

V městě Břehu však, většinou protestantském, nechtěli měšťané Rakušanům býti nápomocni, ačkoliv je velitel důrazně k tomu vybízel; bylif také smýšlením pruským a velezrádným z náboženské příčiny nakaženi.

Naši vojíni mohli jen v pevnostech déle se držeti a drželi se, pokud chatrný stav jejich a nedostatek potravin a střeliva jich nedonutil, aby se vzdali. Prusové měli vůbec před našimi i tu výhodu, že, jak praví sám Bedřich II., „měli vždy nejlepší zprávy o nepříteli, jsouce v zemi oblíbeni“ (u protestantův). Aby pruští vojáci „s větší rozhořčeností na Rakušany se vrhali,“ poručil Bedřich II. dne 24. ledna 1741, „aby důstojníci vzbuzovali v nich nenávisť proti Rakušanům.“ [1])

Aby se Marie Terezie ubrániti mohla proti Bedřichovi II., vyjednávala od ledna až do března 1741 o spolek se Saskem. Kurfirst saský jsa zároveň králem polským, chtěl dostati Čechy, aspoň severozápadní kraje sousední nebo severní, a kus Slezska, aby jimi spojil Sasko s Polskem. Při vyjednávání žádal pak jako náhradu za pomoc válečnou díl Čech: kraj Litoměřický, Slánský a Žatecký; [2]) ale Marie Terezie chráníc celistvosti království českého velmi rozhodně to zamítla. Sasko trvalo při svém požadavku tím spíše, když na jaře téhož roku Bedřich II. ve Slezsku vítězil.

Rozhodná bitva byla svedena dne 10. dubna 1741 u Molvic nedaleko Břehu. Naši hrdinsky bojujíce tak již vítězili, že král Bedřich II. s bojiště již utíkal a další vedení bitvy generálu Schwerinovi odevzdal; vozatajstvo vidouc krále na útěku a naši jízdu na blízku, také prchalo. Přece však musili Rakušané konečně ustoupiti. Jízda jejich dopustila se osudné chyby, že majíc vítězství za jisté, brzy se rozptýlila, část její rozjela se na místo, kde stála pruská zavazadla, a plenila je. Toho

---

vojsko v městě zůstalo. Major zlostí a překvapením zblednuv odešel, na odpor nepomýšleje. Na náměstí shromáždila se pěchota a jízda, ode všech bran sem pospíchajíc, celkem asi 5000 mužův, odzbrojili hlavní stráž, postavili u rohů všech ulic na náměstí vedoucích a na všech důležitějších místech děla a k nim dělostřelce s hořícími doutnáky; hlídky na koních projížděly město. Nikdo se na odpor nepostavil. I bylo vše v několika hodinách úskočně provedeno, a když Bedřich II. o tom zprávu ve Střelíně dostal, překvapil jí vyslance při hostině. — Takovým spůsobem opanovali Prusové hlavní město a vzali si zde 326 děl, 156 na valech a 170 ve dvou zbrojnicích, skoro čtyřikráte tolik, co jich s sebou na výboj do Slezska přivezli! V 8 hodin museli se již městští radní, starší obchodníkův a řemeslníků sejíti na radnici a tu přísahati poddanosť a věrnosť Bedřichovi II. V následujících dnech přísahali mu i v jiných městech; v Lehnici ale všichni radní to odepřeli, raději se vzdali úřadu svého a někteří se i vystěhovali do Rakouska; podobně i ve Svídnici zachovali katoličtí radní a úředníci věrnosť královně Marii Terezii. (Grünhagen, Gesch. d. erst. schles. Krieges, I. 145—160, 227—259).

[1]) Grünhagen, Gesch. d. erst. schles. Krieges I. 165.

[2]) Žádal tedy 195·58 □ mil. totiž: Litoměřicko 59·24 □ m., Slánsko (později od r. 1751 kraj Rakovnický) 44·59 □ m. a Žatecko (rozděleno r. 1751 na dva kraje: Žatecký a Loketský) 91·75 □ rak. mil.

okamžiku Schwerin užil, své voje spořádal a nový útok učinil. Tu pak zvítězila pruská pěchota. Měla lepší zbraň, jmenovitě železné nabijáky místo dřevěných, a mohla déle páliti; kdežto naši, když se jim při nabíjení dřevěné nabijáky zlámaly, nemohli dále stříleti a vystaveni byli neustálé palbě nepřátelské.

Po nešťastné bitvě u Molvic bylo téměř celé Slezsko ztraceno, i nastávaly Rakousku ještě jiné nesnáze. Vystupovalyť proti Marii Terezii nepřátelsky vedle Pruska také Bavory, Francie, Španěly, Sardinie a Sasko. Anglie změnila svou politiku i zasazovala se o to, aby se Marie Terezie co nejrychleji dorozuměla s králem pruským a hrozící nebezpečí tím odvrátila. Bedřich II. se prohlásil, že „spokojí se Dolním Slezskem a Vratislaví." Marie Terezie nechtěla z počátku nikterakž připustiti, aby kus Slezska nebo Čech byl postoupen. Hrabě Filip Kinský, český kancléř, a její rada Bartenstein ji v tom utvrzovali; Bartenstein tvrdil, že by ztráta všech italských držav méně uškodila rodu rakouskému než ujma ve Slezsku. [1])

Proti Marii Terezii vystoupil válečně teď i kurfirst bavorský Karel Albert. Chtěl dostati celé Čechy, Rakousy a Tyroly, dělaje si nároky na dědictví rakouské, ačkoli se byl při zasnoubení svém s Marií Amalií, druhou dcerou císaře Josefa I., vzdal všelikého nápadnictví na Rakousko. Neuznával Marie Terezie za královnu českou a uherskou pravě, že jemu patří nástupnictví ve všech zemích rodu Habsburského, Karlem VI. po meči vymřelého; odvolával se na kšaft císaře Ferdinanda I. z r. 1543, jenž potomkům Ferdinandovy dcery Anny a jejího manžela dával právo nástupnictví v Čechách, kdy by rod Habsburský vymřel. Dne 3. listopadu 1741 byl kšaft z obou stran předložen, i shledáno, že v listině bavorské stojí o tom případě, kdy by nebylo potomků mužských, a v rakouské, kdy by nebylo manželských potomkův.

Kurfirst Karel Albert spojil se s Francií a Španěly proti Marii Terezii a učinil s nimi smlouvu v Nymfenburce dne 28. května 1741; jemu byly ony země přiděleny a důstojnosť císaře německého slíbena, Francii belgické území rakouské, Španělsku Lombardie, Parma a Piacenza. [2]) Jmenem Francie ministr Belleisle Sasku nabízel Moravu, aby

[1]) Arneth, Maria Theresia, I., 230.

[2]) Smlouvu o rozdělení koruny české mezi Bavorskem, Saskem a Pruskem, která se dle rozličných pramenů v květnu 1741 v Nymfenburce stala, někteří popírají. V této smlouvě dostávaly se prý Čechy, Rakousy, Tyroly a Breisgau k Bavorsku, Morava a Horní Slezsko k Sasku, Dolní Slezsko k Prusku, Belgie k Francii, Lombardie a Parma jako samostatné království ke Španělsku, některé lombardské části k Sardinii; Marie Terezie měla podržeti jen Uhry, Korutany, Krajinu a Štyrsko. Podle Všeobecných dějin od Helda a Corvina (III. dílu str. 1072) byla tato smlouva velmi tajena, nikdy úředně oznámena a později i zcela zapírána. Nicméně prý byla, i jednalo se o ní v listinách s veřejnými a tajnými články. Veřejné slouží obyčejně jen za roušku pro tajné články, a z těchto patrna jest příčina, proč Nymfenburská smlouva byla později zapírána. Francie se totiž v nich zavázala, že pro volbu Karla Alberta za císaře německého súčastní se války proti Rakousku a že dá potřebné peníze i vojsko; za to slíbil Karel Albert, že jako císař ponechá jí Belgii a Lucemburk. Jisto jest, že téhož času francouzský ministr Belleisle usiloval, aby rozděleny byly země české, jak výše psáno jest.

se k nepřátelům Marie Terezie přidalo; Slezsko necháváno bylo Prusku. Sasko žádalo, kdy by se k nim připojilo, nejen Moravu, nýbrž i severní polovici Čech, a slibovalo za to 20.000 mužů k vojsku bavorsko-francouzskému, jež určeno bylo proti Rakousku. Francouzská vláda rozhodla konečně, aby Sasku dána byla Morava, Horní Slezsko a úzký pruh severních Čech od saských hranic počínaje pro spojení s Polskem. Karel Albert však nechtěl připustiti, aby Čechy děleny byly, a vyjednával se Saskem dále. Bedřich II. připojil se ke spolku proti Marii Terezii dne 4. června 1741 s tou podmínkou, že mu bude zaručeno Dolní Slezsko a hlavní město Vratislav, začež voliti chtěl kurfirsta bavorského císařem německým.[1])

Usilovali tedy nyní válečně o země české král pruský, jenž byl začal a podnět dal, kurfirst bavorský a saský s pomocí francouzskou. Bedřich II. držel již tehdy skoro celé Slezsko obsazeno. Bavoři vtrhli v červenci do Horních Rakous a Francouzové přešli 15. srpna Rýn, jdouce jim na pomoc. Karel Albert byl 15. září v Linci, přijal zde název arcivévody rakouského a dal si od stavů holdovati; dne 19. září učinil se Saskem smlouvu, dle níž Bavorsku měly připadnouti celé Čechy, Sasku Morava a Horní Slezsko.

Bedřich II. pobízel ho, aby vpadl i do Rakous Dolních a dobyl Vídně vedením generála Schmettaua, bývalého generála rakouského, nyní pruského, jenž prý „znal hlavní město a smýšlení velké části obyvatelstva, Bavoru nakloněného.“ Marie Terezie chtěla za každou cenu Vídeň zachrániti, a to mohlo státi se jen, kdy by vojsko své ze Slezska mohla odvolati. Nebezpečí bylo hrozné, když tolik nepřátel proti Rakousku bylo spolčeno a již o jednotlivé země napřed se dělili. Rádcové a ministři Marie Terezie počali již pochybovati, že bude možno zachrániti české země a snad i celé Rakousko. Královna utekla se tedy v září 1741 do Uher, a národové tamní poskytli jí pomoci.

Téhož času odhodlala se, ačkoli nerada, obnoviti vyjednávání s Bedřichem II. o mír, aby všechno vojsko mohla obrátiti proti ostatním nepřátelům, zvláště proti bavorskému kurfirstovi, jenž měl státi se německým císařem a usiloval hlavně o království české.

Bedřich II. žádal po bitvě u Molvic nejprve Dolní Slezsko s hlavním městem Vratislaví neb aspoň část Dolního Slezska; potom kraj Svěbodzinský, knížetství Hlohov, Volov, Lehnici, Svídnici a Javor, Vratislav pak měla býti prohlášena za město říšské nebo svobodné, tak že by pod vládu rakouskou více nepřišla. Zatím ale vyjednával pruský král o spolek s Francií, a když návrh jeho ve Vídni nebyl přijat, podepsal dne 5. června smlouvu s Francií proti Rakousku a na čas ji tajil. Francie zaručila mu celé Dolní Slezsko i s Vratislaví. Marie Terezie nechtěla mu všech knížetství postoupiti: Svídnice a Javora proto, že by tím bezpečnosť Čech ohrožena byla, a Volova, že

---

[1]) Weisz, Maria Theresia und der österr. Erbfolgekrieg, 58; Grünhagen II., 67—68. O těch a jiných dějích srovnej také: Ranke, Neun Bücher preusz. Geschichte III.—IV. B., Droysen, Geschichte der preusz. Politik V. 1.—2., Gfrörer, Geschichte des XVIII. Jahrhunderts, III. B., Majláth, Geschichte Österreichs, V.

by dělil ostatní Slezsko od Polska i přerušil by obchodní spojení s touto zemí. Nabízela mu jen Hlohovsko s obyvatelstvem protestantským. Katolických částí nechtěla postoupiti. Později (30. července) nabízela místo částí Slezska 2,000.000 tolarův a rakouské území Geldern a Limburk v Nizozemí; Bedřich II. žádal celé rakouské Nizozemí a chtěl podržeti Dolní Slezsko tak dlouho, dokud by Nizozemí neměl; pak ale nechtěl této země a setrval při Dolním Slezsku s hlavním městem Vratislaví. Marie Terezie, když nebylo jiné pomoci, povolovala nátlaku těžších okolností a s bolestným srdcem přivolila k větším ústupkům. Dne 29. srpna postupovala Bedřichovi II. část Slezska od Greifenberka na lužické hranici rovnou čarou až k Adelnau u velkopolské hranice, totiž celé knížetství Hlohov a Žaháň, většinu Volova a téměř polovici Lehnice a Javora; ostatní mělo zůstati při Rakousku a nižádný kus českých hor pohraničných s průsmyky neměl přijíti do rukou pruských. Dne 5. září postupovala již celé Dolní Slezsko i s hlavním městem Vratislaví a k tomu ještě Grodkov a některé části u Nisy, tedy i značný kus Horního Slezska, s tou podmínkou, by se Bedřich II. spolčil s ní proti Bavorsku a Francii.

Bedřich II. nechtěl na tuto podmínku přistoupiti a zvýšil požadavek svůj i na Nisu a od Čech na hrabství Kladské. Marie Terezie konečně postupovala „Dolní Slezsko až k řece Nise a nežádala více jeho spojenství proti ostatním nepřátelům, nýbrž jen mír a trvalé smíření, doufajíc, že upustí od Nisy a Kladska, když o těchto místech posud nikdy řeči nebylo."

Vyjednávání o tom prodlužovalo se též otázkou, kde až mohli by Prusové přezimovati. Vídeňská vláda právem se obávala, že se král „chce i v Horním Slezsku a na Moravě rozložiti, dílem aby nepokoje v Uhrách způsobil, maje tam u protestantů své přívržence, dílem aby pohodlněji se svými spojenci mohl účinkovati k úplné zkáze Rakouska."

V tajné schůzi konané v Malém Schnellendorfě dne 9. října 1741 dokončeno bylo vyjednávání mezi Bedřichem II. a rakouským plnomocníkem generálem Neippergem. Ujednali toto: „Generál Neipperg odejde s vojskem rakouským na Moravu beze vší překážky, král Bedřich II. oblehne zdánlivě pevnosť Nisu, která se mu po 14 dnech vzdá. Prusko podrží *Dolní Slezsko a Nisu*, a Marie Terezie mu je odstoupí. Díl pruského vojska může přezimovati až do začátku měsíce května 1742 v Horním Slezsku, ale nesmí výpalného ukládati a nováčků k vojsku odváděti. Král zdrží se dále všeho nepřátelství proti Marii Terezii, a smlouva zůstane v tajnosti."

Ale král pořád nesmýšlel upřímně. Téhož času psal kurfirstovi bavorskému, přeje mu zdaru k dobytí Vídně, ačkoliv Karel Albert ani k Vídni se nepřiblížil, a když se o míru Schnellendorfském zpráva roznesla, anoť rakouské vojsko ze Slezska na Moravu a k Vídni odešlo a pruské nyní bez překážky ve Slezsku se ubytovalo: tvrdil Bedřich II., že Rakousko tajemství porušilo. Však o smlouvě Schnellendorfské zvěděli již 14. t. m. v Drážďanech a teprve 15. večer na dvoře Marie Terezie v Prešpurce; v Řezně byla dříve známa, než rakouský vyslanec od vlády se o ní dověděl; nebyla to tedy vláda Vídeňská, jež tajemství porušila. Ostatně Bedřich sám nedbal vůbec da-

ného slova, když mu to nějaký zisk přineslo,[1]) a věda dobře, že takového tajemství udržeti nelze i při opravdové vůli obou stran (když ustalo se v boji a cizí vyslanci to pozorovali), chtěl míti sám jen záminku k porušení smlouvy a k dalšímu boji, jak se mu vhodná příležitosť naskytne. Dne 21. října 1741 dal sice Marii Terezii oznámiti stížnosť svou, že prý tajemství oné smlouvy bylo porušeno, aby tedy co nejdříve konečný mír učiněn byl; ale mysle opět na škodu Rakouska, především aby i Kladsko dostal, píše král ministru svému dne 24. t. m. takto: „S'il y a à gagner à être honnête homme, nous le serons; et s'il faut duper, soyons donc fourbes“ — možnoli poctivostí něco získati, chceme poctivými býti; jeli však potřebí klamati, buďmež podvodníky!

Dne 28. října učinil již proti Marii Terezii spolek s Francií, tedy skutkem obnovil nepřátelství, ale dne 30. t. m. žádal a dostal ještě dle úmluvy Schnellendorfské nejsilnější pevnosť Nisu, jíž dříve dobyti nemohl a jež nyní podle úmluvy dobrovolně mu vydána byla. Dne 1. listopadu učinil proti Rakousku dále smlouvu se Saskem a dne 4. také s Bavorskem, s nímž byl již v říjnu o spolek proti Marii Terezii vyjednával, tedy právě v čas, kdy úmluva Schnellendorfská byla již platna!

Sasko totiž bažilo neustále, aby království české buď celé neb aspoň sousední jeho část dostalo, a když Marie Terezie hájila celistvosti koruny české, chtělo účelu svého dojíti na straně nepřátel jejích. Vyjednávalo napřed v Paříži, a tu dovědělo se, že Čechy slíbeny jsou již kurfirstu bavorskému, Sasku že popřáti se může Morava a Horní Slezsko. Vyslanec Saul a hrabě Moric saský, bratr kurfirstův, jsa ve francouzských službách, jednali tedy o to (8. srpna), aby kurfirst bavorský obdržel Horní Rakousy, Tyroly, Švábsko a důstojnosť „krále švábského;“ ale Čechy a Moravu že musí míti král polský pro spojení obou svých říší. Po té vybízel hrabě Moric svého bratra, kurfirsta saského a krále polského, aby neprodlévaje vtrhl do Čech; když je bude jednou držeti, že ho Francie sotva odtud vyklidí, a kurfirst bavorský že se musí tím spokojiti. Sasko však nemělo k tomu podniknutí odvahy ani prostředkův. *Smlouvou ve Frankfurtě n. M. dne 19. září 1741 pak stanovilo se takovéto rozdělení*: Bavor dostane Čechy, Sas Moravu jako nové království, k tomu Horní Slezsko a Obermannhartsberg v Rakousích; Bedřich II. žádal Dolní Slezsko, pevnosť Nisu a pruh země zšíří jedné německé míle na pravém břehu řeky Nisy, mimo to však ještě hrabství Kladské. Povolili mu, ačkoli také Bavor nechtěl dlouho od Čech Kladsko děliti, a Sasko jsouc Moravou nespokojeno, přálo si aspoň dílu Čech, zvláště severního na pravém břehu Labském, žádoucího pro spojení s Moravou, Polskem a Horním Slezskem, od něhož i kus musilo Bedřichovi II. postoupiti. Dostával tedy Bedřich II.

[1]) Sám pravil téhož roku 11. ledna, když jednal s ním lord Hyndford, „aby čestny mír učinil a duševní velikosť a velikomyslnosť ukázal:“ „Nic o tom; král smí říditi se jen prospěchy své země. Kdo stará se v našem století ještě o záruky a kdo je plní? Zdaliž nezaručila Francie pragmatické sankce? Neučinilali tak Anglie? Proč se všichni nesletnete sem, abyste ji udrželi?“ (Grünhagen I., 401)

o pruh země zšíří jedné německé míle na levém břehu od ústí Nisy až k hranicím českým (Kladska), pak o kus Opolského kraje a hrabství Kladské více, než na Marii Terezii vymohl smlouvou Schnellendorfskou.

Marii Terezii měly zůstati jen Rakousy a království uherské. O Kladsko jednalo se ještě dále mezi Bedřichem II. a Bavorem. Bedřich II. stál o ně, protože prý poskytuje jakési bezpečnosti proti Čechám; ale Karel Albert pořád nechtěl připustiti rozdělení Čech. Teprve když koncem října doléhaly na něj peněžité nesnáze, a Bedřich II. užívaje jich nabízel mu peníze, povolil, a dne 4. listopadu zvláštní smlouvu spolu učinili. Bedřich II. slíbil voliti jej za císaře německého, a Karel Albert jako prý český král ponechával mu za 400.000 tolarů [1]) hrabství Kladské, a jako budoucí císař sliboval, že uzná pruskou postoupnosť ve Východním Frieslandu a pruské nápadnictví na Meklenbursko, zároveň pro země Bedřichovy „jus de non appellando“ a volné najímání v říši k vojsku pruskému. [2])

Těmito skutky arci zrušil Bedřich II. smlouvu Schnellendorskou sám; ani výslovně jí nevypověděv pokračoval opět v nepřátelství, a to v čase, kdy sám (21. října) Marii Terezii vyslovil přání, aby co nejdříve konečného míru došel.

O vyhlídnutou kořisť nastal ještě v listopadu 1741 spor mezi Saskem a Bedřichem II. Sasko ukazovalo, že mu podle smlouvy patří Horní Slezsko, tedy i knížetství Nisské a Münsterberské, a Prusové že je zabrali i s pevností Nisou, a proto žádalo náhradou za kus Čech. Kurfirst bavorský, jenž Kladsko dodatečně Prusku postoupil, může prý se tomu tím méně vzpírati, když Sasko jest ochotno nechati jemu podíl svůj v Rakousích, totiž okres Obermannhartsberg. I zbrojilo horlivě a v Paříži vyjednávalo. Maršálek Belleisle prý na kurfirstovi bavorském již vymohl, že postoupí Sasku tolik od Čech, kolik ono v Horním Slezsku Bedřichovi II.; myslilo se totiž na tři kraje české; Litoměřický, Boleslavský a Hradecký náhradou za Obermannhartsberg. [3]) Sešlo pak z toho, když Bedřich II. prohlásil se proti změně oné smlouvy; nikdy prý nebude jiného souseda v Čechách trpěti než Bavora. —

Vojsko rakouské pospíchalo (19. října) ze Slezska na ochranu Vídně a přišlo 7. listopadu do Znojna, kde Františck Štěpán Lotrinský, manžel Marie Terezie, již čekal, aby vrchní velení nad spo-

---

[1]) S placením Bedřich odkládal obávaje se, že by Karel Albert mohl poražen býti, naspěch učiniti mír a nestarati se, zdali Bedřich II. Kladsko má čili nic. Teprve když Karel Albert Prahu opanoval, vyplatil mu 200.000 tolarů (Grünhagen II., 77.) Aby Francii nerozhněval a upokojil, že na Karlu Albertovi Kladska se domáhá, psal 29. října kardinálovi Fleurymu list plný nepravdy a zapírání věci, neboli dle německého dějepisce „einen Brief, der sich allerdings durch einen kühnen Schwung der Phantasie als durch ein Festhalten an den Thatsachen auszeichnet;“ podobně jako o klamu a šalbě Bedřicha II. praví se jinde, že vynikal nad onu dobu svou „diplomatische Kunstsprache.“

[2]) Weisz, Marie Terezie, 99; Grünhagen II., 67—77., Arneth a j.

[3]) Zpráva hanoverského vyslance v Drážďanech 19. a 20. listopadu a 6. a 10. prosince 1741; Grünhagen II. 122—124. — Jmenované 3 kraje obsahovaly tehdy 235·44□ rak. mil, více než čtvrtinu celého království českého.

ienými vojsky rakouskými převzal a do Prahy táhl. Avšak téhož dne 7. listopadu překročilo saské vojsko hranice české a obsadilo sousední kraje naše, a z druhé strany bavorské vojsko nechavši Vídně obrátilo se do Čech, aby jich Sasové nebo Prusové dříve neobsadili. Karel Albert nedůvěřoval Bedřichovi II., proto nechal Vídně a pospíšil do Čech, aby Prahy dobyl a tam korunovati se dal. Část spojeného vojska bavorského a francouzského přitáhla ku Praze 19. listopadu a s ostatkem dorazil kurfirst Karel Albert dne 23. t. m. na Bílou Horu; útok ustanoven byl na noc 25. t. m.

Praha byla by bývala zachráněna, kdy by rakouští vůdcové nebyli si tak příliš zdlouhavě počínali. Vojsko jejich bylo 7. listopadu ve Znojmě, táhlo k Jindřichovu Hradci a zdrželo se tu čtyři dni; odtud došlo 23. do Tábora a tu zase den odpočívalo. Když pak přišlo do Benešova, zvědělo, že jest Praha již dobyta.

Zpráva o tom pohnula Marii Terezii až k pláči; i psala kancléři Kinskému, že vše nasadí, aby si Čechy zachránila; k tomu ať všechna jeho zařízení směřují. Ministerská rada, vidouc veliké nebezpečí Rakouska od spojených nepřátel, jednala již dne 26. listopadu o tom, *aby se mimo Slezsko i veliký kus Čech a Horní Rakousy obětovaly a ostatní zachránilo.* Marie Terezie však byla odhodlána, hájiti se dále a udržeti dědictví otcovské. Vojsko její teď obsadilo jižní Čechy až k Týnu nad Vltavou a k Táboru, aby nepříteli spojení s Rakousy překazilo.

Kurfirst bavorský prohlásiv se dne 7. prosince za krále českého, dal se 19. t. m. korunovati. Ke korunovaci se dostavilo sice „asi čtyřicet šlechticů, kteří právě dleli v Praze nebo jejichž statky byly v rukou nepřátel; [1]) ale jen málo kteří přijali služby u Karla Alberta. Po úředním vyšetřování bylo jich později 18 podstatně vinnými uznáno, a mezi nimi 6 mladíkův od 16 do 22 let.

Šlechta domácí v Čechách a na Moravě prokazovala svou věrnosť účinně a dobrovolně již dříve i potom: na počátku r. 1741 dala na pomoc Marii Terezii 3000 vojáků, zřídila zásobárny vojenské a opatřila města česká i moravská potravinami, aby je k obraně připravila. Mnozí, nejsouce ani vyzváni, dali značné peníze; [2]) Lid český vůbec, obzvláště v jižních, středních a západních Čechách (vyjma poměrně nepatrný počet tajných evangelíkův, od jednatelů pruských svedený) věren zůstával Marii Terezii i v nejhorších dobách, kdy nepřátelé drželi zemi obsazenu.

Zatím Bedřich II. vystoupil opět i zjevně proti Marii Terezii a učinil útok na Moravu; dne 27. prosince obsadil Olomouc a přezimuje tam lid obíral a země dobýval; v Čechách měl obsazeny kraje Litoměřický, Boleslavský, Královéhradecký a Pardubsko. Ze 3,600.000

---

[1]) Podle zprávy Fr. M. Pelcla v jeho Geschichte der Böhmen vyd. 1774, str. 567—568; Pelcl byl vychovatelem v domě hrabat Šternberkův a Nosticův, z nichž byli u té korunovace jmenovitě Frant. Leop. Šternberk a Vácslav Nostic. Pozdější prameny udávají větší počet, až 400 oněch šlechticův.

[2]) Arneth, Maria Theresia díl I. 254, 334—335, II. 221—247; srovnej o šlechtě v Rakousích a Uhrách, I. str. 60, 318—324.

tolarů, jež mu Slezsko odvádělo, obrátil největší část na rozmnožení svého vojska. V Čechách přezimovalo tehdy patero vojsko: naše v jižních Čechách, Bavoři, Francouzi a Sasové ve středních, západních a severozápadních, konečně 12000 Prusův severovýchodně pod starým Dessavským. „Ten řádil v Čechách jako v zemi nepřátelské, bral násilně mladé muže a řadil je do pruských plukův, loupil a plenil jako Švéda ve třicetileté válce; i mohl již v krátkém čase poslati králi jako podíl loupeže 60.000 tolarův. Nový král český Karel Albert stěžoval si trpce u Bedřicha, že Prusové přivádějí jeho poddané v zoufalství. Bedřich psal Dessavskému, že má více methodicky jednati a kuře tak škubati, aby nekřičelo." [1]) Při tom popouzeli Prusové tajné evangelíky naše proti vládě a sváděli je pomocí vystěhovalců Berlínských, aby českou vlasť opustili a ve Slezsku krajiny válkou spustlé zalidnili.

S Prusy totiž přišli také někteří vystěhovalci čeští z Berlína a okolí, „aby to, co ve vlasti opustiti musili, zase dostali." Ještě než bylo Slezsko zabráno, žádali Berlínští vystěhovalci dne 18. února 1741, aby jim vojsko pruské dopomohlo k jejich požadavkům v sumě 59.822 tolarů 14 gr. 2 pen.; nejvíce jich bylo z kraje Kralohradeckého. Bylo jim 25. března odpověděno, že bude o to pečováno, zatím aby se upokojili. Žádosť tu vystěhovalci obnovili na počátku roku 1742, když Prusové v Čechách přezimovali. Ministr Podevils odpověděl pak 26. března, že „vojsko pruské teď asi zimní byty v Čechách opustí; kdy by se příště stalo, že by se jim s důrazem pomáhati mohlo, že by bylo nejlépe a nejjistěji, aby emigranti podrobný seznam napsali, co který z nich kde zanechal, a někoho ze sebe do Čech poslali, jenž by mohl dáti na místě nutné zprávy pruskému důstojníkovi tam velícímu." Dne 22. dubna 1742 prohlašuje vrchní ředitelství finanční a vojenské v Berlíně, že nejkratší prostředek jest, aby poslance českých vystěhovalcův odporučilo velitelství pruského vojska v Čechách, ukládajíc jemu, aby při vymáhání oněch pohledávek pomocno bylo a k tomu nejnutnější opatření učinilo. [2]) Kazatel Liberda a ostatní Berlínští emigranti vysláni byli od Bedřicha II. na jeho útraty (listem 19. pros. 1741) tajných evangelíků povzbuzovat, „aby z vlasti své svobodně vyšli pod ochranu krále pruského do Slezska." I vystěhovalo se 22. dubna 1742 již 1500 osob z Čech do Münsterberka, potom i jiných více. [3])

Bedřich II. přijel pak 19. ledna r. 1742 do Drážďan vyjednat, aby August III. vtrhnul na Moravu, což se také stalo. Z Drážďan odjel Bedřich do Prahy, aby další útok na Rakousko s nepřáteli jeho umluvil; 28. ledna byl již opět v Olomouci a 4. února jednal tam

---

[1]) Dr. J. B Weisz, prof. dějepisu na universitě Štyrskohradecké, ve spise „Maria Theresia und der österr. Erbfolgekrieg, str. 100 — Podobně chovali se Prusové již dříve ve Slezsku, zvláště Horním katolickém v zimě r. 1741—42 a současně na Moravě, o čemž místní paměti smutné zprávy podávají.

[2]) Král. pruský tajný archiv státní v Berlíně: Acta die Berliner Gemeinde betreffend, svazek 316 d.

[3]) Král. archiv státní ve Vratislavi: Acta die böhm. Emigranten und Colonisten betreffend, I. 20. Bližší pojednání o těchto vystěhovalcích viz v Osvětě r. 1877, č. 11. a 12.: Česká emigrace r. 1741—41, o Liberdovi ve článku Česká církev v Berlíně v Osvětě r. 1876.

s ním vyslanec rakouský baron Pfütschner o mír, ale marně. Marie Terezie byla na konci ledna 1742 již ochotna postoupiti Bedřichovi II. kromě toho, co již dříve byla postoupila, ještě kus Horního Slezska, ale od Kladska ničeho; za to měl se s ní spojiti a vojenskou pomocí jí přispěti. Ale Bedřich II. chtěl nyní hlavně kus Čech, nikoli Krnov. Pravil, že „nechce a nemůže míti rod rakouský za souseda, ačkoli prý si nepřeje, aby snížen aneb seslaben byl, nýbrž že si přeje, aby královna Marie Terezie podržela celé Rakousy, Tyroly a díl Moravy s Uherskem; jeho spojencům musí prý, a to každému zvláště a v týž čas navrhnouti mír, nabízejíc Bavoru Čechy, Sasu kus Moravy a Horní Slezsko, on že spokojí se Dolním Slezskem a pevností Kladskou.

Velkovévoda Lotrinský potom zaslal mu pamětní spis, v němž vyslovuje ochotu Marie Terezie, že ku předešlým ústupkům ještě i hrabství Kladské postupuje, však Horní Slezsko aby jí zůstalo a Bedřich II. aby pomohl jí vojskem svým opět k ostatním zemím dědičným, jmenovitě k Čechám a Moravě; že by si pak zaručili vzájemně državy své a v čas potřeby že by si k tomu pomáhali 25.000 mužů. Ale nabídka ta neměla účinku.

Bedřich již v lednu 1742, neli již při rušení smlouvy Schnellendorfské, měl úmysl zmocniti se vedle Kladska i kraje Kralohradeckého. Na konci února 1742, pokud myslil, že Karel Albert udrží Čechy, nabízel mu jeden milion tolarův, aby za ně kraj Hradecký v zástavu dostal; ale nedošlo k tomu. Když Marie Terezie pak obnovila vyjednávání prostřednictvím anglickým, zvýšil bývalé požadavky své, sděluje ze Židlochovic u Brna Podevilsovi (22. března 1742) tyto podmínky míru: 1. aby mu postoupeno bylo Dolní Slezsko až k Biravce a k Nise s pevností Nisskou a pruh země zšíří jedné německé míle na druhé straně této řeky, vše s úplnou svrchovaností a neodvislostí od říše; 2. hrabství Kladské s městem a pevností, jakož i kraj Kralohradecký [1]) s panstvím Pardubským. [2]) Měl za to, že „Marie Terezie neoddělí toho kraje od Čech a raději Horní Slezsko za něj dá.“ Dne 31. března 1742 napomíná ministra, aby opatrně o Kralohradecký kraj jednal, napřed jen neurčitě nový ten požadavek naznačiti dal, a teprve kdy by Marie Terezie přímo nabízela Horní Slezsko, aby za ně Kralohradecký kraj navrhl. *Současně* vyjednával o týž kraj s Karlem VII.; obával se, kdy by se jeho spojenci dověděli o tomto novém požadavku a vyjednávání s Rakouskem by se zmařilo, že by jinak nemohl téhož kraje dostati.“ Mezi vyjednáváním s Marií Terezií poslal na počátku dubna vojsko své do Čech, do Kralohradeckého a Boleslavského kraje.

---

[1]) Kraj Hradecký obsahoval tehdy 105 □ mil; r. 1751 rozdělen byl na dva kraje: Hradecký a Bydžovský (nyní Jičínský). S panstvím Pardubským spojeno žádal tedy Bedřich II. přes 117 □ mil. mimo Kladsko více než osminu celého království, kde bylo poměrně k jiným krajům nejvíce tajných evangelíkův.

[2]) Panství Pardubské obsahovalo více než 12⅓ □ mil, 154 měst a vesnic, totiž celý okres nynější Holický a Pardubský, a kromě malé části na levém břehu Labském také okres Přeloučský. Viz Sedláčkovy Hrady I. 30–74. a Sommerovu Topografii V. 39–84.

Marie Terezie nechtěla ani tentokráte připustiti, aby Čechy byly rozkouskovány; raději konečně svolovala, postoupiti velkou část Horního Slezska. Bedřich II. trval na svém, aby maje Kladsko, dostal i sousední kraj český až k Labi a s tím i průsmyky celé do svých rukou, pak že „kraj ten jsa bohatý a úrodný, dá jisté příjmy a pro válku muže a koně.“ A v každém listě ministru Podevilsovi od 18. dubna posílaném píše o Kralohradeckém kraji, mimo jiné i že by Marii Terezii zaplatil značnou část peněz, kdy by mu ho postoupila; ano dne 28. dubna nařídil mu, aby prostředníku lordovi Hyndfordovi sdělil, že nechce Horního Slezska, nýbrž kraj Hradecký a panství Pardubské. Marie Terezie nabízela 30. dubna mimo to, co ve smlouvě Schnellendorfské bylo ujednáno, ještě pruh země jedné německé míle na druhé straně řeky Nisy a k tomu buď hrabství Kladské nebo kus Horního Slezska, zaručíli jí Prusko ostatní země a budeli jich brániti proti Francouzům.

Dne 5. května Bedřich chtě mír učiniti, žádal Kralohradecký kraj „jen až k Cidlině (Jičín-Nový Bydžov) a ještě kus Horního Slezska, asi zbytek knížetství Nisského a knížetství Opolské. Lord Hyndford přerušil po té další vyjednávání, načež Bedřich vydal manifest k Uhrům chtě je pobouřiti proti Marii Terezii; vypleniv Moravu a nemoha ji pro nedostatek potravin držeti, odtáhl 7. února od Olomouce, když nemohl této pevnosti ani Brna dobyti a nové rakouské vojsko se blížilo. Lid moravský byl proti vydíravým nepřátelům tak velice rozhořčen, že byli nuceni každé ležení své dobře opatřiti a neustále stříci. Také lid v Horním Slezsku byl velmi nepřátelského smýšlení proti Prusům.

Výprava na Moravu se tudíž nezdařila, a Bedřich II. byl teď nakloněn ujednati mír s Marií Terezií. Vyjednávání protahovalo se od konce února až do začátku května. Zatím musila se konečně vzdáti 28. dubna pevnosť Kladská, která se po celý ten čas udatně držela a jen pro nedostatek střeliva a potravin do rukou nepřátelských přišla.

Téhož času dosáhl kurfirst bavorský jakožto Karel VII. císařské koruny německé, jíž Marie Terezie tak velice žádala svému manželu. Boj proti Bavorovi byl tedy tím rozhodnější. Právě když byl Karel VII. ve Frankfurtě korunován, dobylo 12. února rakouské vojsko hlavního jeho města Mnichova; musilo se ho pak vzdáti, ale znova je obsadilo 6. května. Toto rozdělení sil bylo hlavní příčinou válečného nezdaru proti Bedřichovi II. Jmenovitě ukázalo se to v rozhodné bitvě u Chotusic blíže Čáslavě dne 17. května r. 1742, kterou Prusové podobným způsobem vyhráli jako u Molvic. Marie Terezie byla jí donucena opět s králem pruským o mír vyjednávati.

Bedřich II. potřebuje také již pokoje vyjednával tajně, bez spojenců svých, „protože může se takto více získati, než mírem všeobecným.“ „Času musí se užiti; v kalné vodě dobře jest loviti,“ psal 26. května ministrovi. Žádal opět kraje Kralohradeckého a panství Pardubského a většího kusu Horního Slezska na pravém břehu řeky Odry. Marie Terezie rozhodla se, že mimo úmluvu Schnellendorfskou postoupí Bedřichovi II. ještě kus Horního Slezska, avšak rozhodně zamítla jeho požadavek strany Hradecka, pravíc: „Nižádná moc světa

mne k tomu nepřinutí; raději chci nejhroznější věci trpěti a s mečem v ruce pod zříceninami Vídně zahynouti.“ Podevils vyjednával ve Vratislavi s Hyndfordem, jenž obávaje se, aby král „podle svého spůsobu“ vyjednávání nepřerušil, sdělil ministrovi největší a poslední ústupek Marie Terezie, jejž ale měl až v nejhorším okamžiku nabídnouti, totiž Dolní Slezsko, Kladsko a část Horního Slezska. Toho času byli Francouzové v Čechách poraženi. Tu Bedřich II. domnívaje se, že by Marie Terezie po tom vítězství přestala vyjednávati, nařídil ministru svému z ležení Malešovského u Kutné Hory, aby přijal jako základ, co Marie Terezie nabízí, ostatně aby hleděl ještě něčeho dosíci buď v Čechách nebo v Horním Slezsku.

Podevils dne 11. června dokončil tedy rychle jednání s Hyndfordem dle poslední jeho nabídky, aby totiž Marie Terezie *postoupila s úplnou svrchovaností a neodvislostí od koruny české Dolní a Horní Slezsko* vyjmouc Těšínsko, území na pravém břehu Opavice i za vysokými horami a Opavsko, i *Kladsko.* Král slíbil, že zachová katolické náboženství v tehdejším stavu, dávaje evangelíkům úplnou svobodu svědomí.

Bedřich II. byl „velmi spokojen.“ Mír potvrzen byl v Berlíně dne 28. července 1742. Prusko zvětšeno bylo o celou třetinu svého dosavadního území, totiž celkem o 700☐ mil s 1,400.000 obyvatelů v 161 městech a 4923 vesnicích i dvorech, a vpočteno mezi velmoci evropské.

Spojenci Bedřichovi byli mírem tím překvapeni a sklamáni, nevěděvše o vyjednávání jeho. Sasko bylo v mír pojato, když v 16 dnech odvolá své vojsko z Čech; i učinilo tak.

Že ruský dvůr a jiné, kde měl Bedřich II. také své přívržence i podplacené spojence, připustily takové seslabení Rakouska a sesílení sousedního výbojného Pruska, pokládali a vytýkali již tehdy nejedni za velkou chybu pro budoucnosť, na př. kancléř ruský hrabě Bestužev, jenž držel na dvoře Petrohradském s rakouskou stranou.

Ve Slezsku a Kladsku pocítili jmenovitě katolíci hned, že nastala jim nová vláda vojenská. Musili četně ve vojsku sloužiti, na venkově hlavně jízdu, a v městech, z nichž dvě třetiny dostaly posádky, pěchotu vydržovati; měšťanstvo, jindy volné, musilo nyní poslouchati vojenských velitelů; záhy počali vzpomínati na Rakousko.[1]) Daní platily teď královské a šlechtické statky, fary a školy 34%, duchovní řády rytířské 40%, kláštery 50% z čistého výnosu statkův. Dolní Slezsko evangelické a tajní evangelíci v Horním Slezsku a Kladsku brzy se vpravili do nových poměrů, zvláště když jejich náboženství bylo mocně podporováno a šířeno. Do konce r. 1742 bylo asi 200 nových modliteben zřízeno, i přestoupilo 6000 katolíků na evangelickou víru. Jinak se mnoho katolických obyvatelů uteklo do Rakouska, zvláště když Prusové násilně proti nim vystupovali, k odpadlictví je nutili, chtíce především Kladsko katolické i věrou od Čech odděliti a s protestantským severem sjednotiti.

---

[1]) Říkali, že „braniborské spodky jsou přece jen těsnější než české.“ (Grünhagen II. 354.)

Marie Terezie pečovala, aby se jim dle spůsobilosti jejich dostalo zaopatření. Smýšlení v Horním Slezsku a v katolických místech Dolního Slezska okazovalo se k Prusům i r. 1742 velmi nepřátelské, a četní mladíci raději dali se v Rakousku odvesti, než aby Prusům sloužili.

Protestanti a tajní evangelíci novou změnu jen z náboženské příčiny rádi viděli, těšíce se hlavně ze svobody svědomí; ale záhy počala i je tísniti vojenská správa Bedřichova.

(Dokončení.)

Dr. Bedřich hrabě Schönborn,

nový ministr spravedlnosti.

Politicky významnou událostí právě minulých dnů jsou zvláště pro národ český změny, které nastaly ve složení kabinetu hr. Taaffově. Na všech stranách zajisté nemalé bylo překvapení, když úřední noviny Wiener Zeitung dne 13. října t. r. uveřejnily následující vlastnoruční list císařský, daný dne 11. října:

„Milý hrabě Taaffe! Schvaluje návrhy Vaše, sprošťuji svého ministra svob. pana Ziemialkowského k žádosti jeho úřadu, propůjčuje mu v uznání jeho věrných služeb, po dlouhou řadu let s vlasteneckou oddaností a horlivým plněním povinností konaných, velkokříž svého řádu Leopoldova s prominutím tax a jmenuji jej doživotním členem panské sněmovny.

Zároveň jmenuji svého místodržitele v Haliči, Filipa ryt. Zaleského, svým ministrem.

Schvaluje další Vaše návrhy, sprošťuji svého ministra Aloise svob. pána Pražáka správy svého ministerstva spravedlnosti a jmenuji svého místodržitele na Moravě Bedřicha hraběte Schönborna svým ministrem spravedlnosti.

Zároveň uděluji svému ministru Aloisu svob. pánu Pražákovi v uznání oddané jeho činnosti za správy mého ministerstva velkokříž svého řádu Leopoldova s prominutím tax."

Vším právem bylo k tomu poukázáno, že změnami těmito kabinet hr. Taaffa byl opětně upevněn, že nabyl rázu více konstitučního, jinými slovy, že složení jeho odpovídá nyní více složení parlamentární většiny. Již okolnosť ta jest i pro českou věc, jejíž zástupci právě jednu z hlavních částí parlamentární většiny tvoří, zajisté velice důležita. Ještě mnohem více však padá tu na váhu, jednak že ministr dr. Pražák vysokým řádem vyznamenán, vrací se opětně k úřadu ministra krajana, aby věnoval působení své naléhavým otázkám českým, a to za politického stavu v mnohé příčině již zlepšeného, jednak že povolán byl do rady koruny vynikající člen české historické šlechty

Bedřich hrabě Schönborn, o němž i odpůrcové důrazně prohlašují: To není jen osoba, to jest program.

Nový ministr spravedlnosti narodil se dne 11. září 1841, studoval práva na universitě Pražské a dosáhl tu hodnosti doktora práv. R. 1880 ucházel se ve venkovských okresích Plzeňských o poslanecký mandát do říšské rady, nemohl však proti dr. Steidlovi proniknouti. Téhož roku však ještě stal se členem státního soudního dvoru a v lednu roku následujícího doživotným členem panské sněmovny. Dne 6. listopadu 1881 povolán byl k úřadu místodržitelskému na Moravě a roku 1883 jmenován byl tajným radou. Dr. Bedřich hrabě Schönborn jest bratr hraběte Karla Schönborna, dědičného člena panské sněmovny a nynějšího náčelníka rodu, pak hraběte Františka, knížete arcibiskupa Pražského, a posléze hraběte Vojtěcha, bývalého poslance na radě říšské, nyní člena zemského výboru českého. Choť jeho jest rozená hraběnka Černínová, dcera hr. Jaromíra Černína.

O politickém směru, jemuž Bedřich hr. Schönborn již z mládí přilnul, svědčí živé účastenství jeho při jednáních katolicko-politického spolku v Čechách i jeho publikace literární, z nichžto jsou zejmena známy: *Böhmen und Österreich* (v Praze 1870), *Randglossen zum Entwurfe eines neuen Strafgesetzes* (v Praze 1878) a *Wirkungen der Neuschule* (v Praze 1881).

Nejzajímavější a nejdůležitější pro nás jest ovšem prvý spisek, z něhož politické přesvědčení nového člena kabinetu zřejmě vysvítá. [1])

---

[1]) Spisek *Randglossen zum Entwurfe* atd poskytuje více právnického interesu než politického. Jest to kritika některých kusů Glaserova návrhu trestního zákona. Všeobecně vytýká hr. Schönborn návrhu tomu, že netřídí věcně a principielně jednotlivé druhy trestných skutků (zločinů, přečinů a přestupků); nesouhlasí dále zásadně s tím, že návrh vzal sobě především německý říšský zákonník trestní za vzor a chce bráti teprv v druhé řadě zřetel k státoprávním, territoriálním a ethnografickým poměrům, ku platnému právu trestnímu v Rakousku, nýbrž přeje si, aby opačně bylo si vedeno. Konečně pak polemisuje proti nedostatečnému rozlišení trestných a policejních provinění Zvláště rozebírá se tu potom trest smrti, trest vypovězení, t. zv. paragrafy záští a opovržení (§§ 65, 300 a 396) a některé jiné přestupky. Než i spisek tento má zřejmé federalistické pozadí, které na četných místech vystupuje.

Spisek třetí, *Wirkungen der Neuschule*, vydán jest katolicko-politickou jednotou pro království české, ve které uloženo bylo zvláštnímu výboru, aby sbíral data ku posouzení účinků nových zákonů školských z r. 1868 a 1869, zvlášť po stránce náboženské. K tomu cíli byla rozeslána po všech vikariátech zvláštní listina s určitými otázkami, a odpovědi jich jsou ve spisku našem uspořádány. „Že sesílení nebo seslabení náboženského živlu v národní škole není věcí lhostejnou, o tom nelze míti různé mínění. Neníť lhostejno ani pro vrstevníky ani pro potomstvo, zdali v zemích katolických, při vyučování a vychovávání katolických dětí, upevněná víra církevní či rozcházející se soukromá mínění různých učitelů mají býti základem. To není různosť v methodě, nýbrž v kořenu, otázka zásadní, hlubokosáhlá, vážná, na jejímž zodpovídání nejen listům školským a konferencím učitelským, nýbrž především rodičům záleží. Otázka, pokud positivně náboženská víra a jí odpovídající život účinkem školských zákonů jsou podporovány či poškozovány, tato závažná otázka měla by býti pilně studována. Následující listy mají poskytnouti k rozřešení otázky této příspěvek snad ne bezcenný“ (str. III). Taková jest

V úvodu této politické studie vykládá dr. Bedřich hr. Schönborn, jak během posledních tří set let jednota říše rakouské postupně se vyvíjela v unii reální, jejíž úvazky jsou hlavně: „státoprávní spojení pod jedním vladařem, společná obrana a zastoupení na venek, společné interesy finanční, jež útvarem dvorské komory srůstaly ve společné finančnictví, postup to podobný onomu, jenž kodifikací společných zákonů v justici nastal.“ Proto však neutuchlo nikdy sebevědomí jednotlivých částí, které takto byly sjednoceny. „Říše staly se říší jedinou, aniž by však proto pozbyly své státoprávní individuality.“ Rakousko nebylo zajisté nikdy státem jednotným v moderním smyslu francouzském, neboť především není v něm potřebné k tomu vládnoucí národnosti. Pokusy národnosti německé, převesti na se hegemonii v říši, nezdařily se. Kmen maďarský je co do počtu slabý a osamocený. Mezi Slovany rakouskými pak jsou geografické, jazykové a jiné ještě rozdíly a jest „právě u nich snaha po autonomním složení říše tak převládající, že nebudou nikdy za její centralisaci se přimlouvati, i kdy by jim při tom byla přidělena závažná úloha.“ Národnosť románská konečně jest rovněž v sobě různá, rozdělená a všude v menšinách. Kromě uvedené okolnosti příčily se však pokusům centralisace „stará práva zemská, lesk starobylých korun, nikdy nevyhaslá památka práv a svobod království a zemí, houževnaté držení se toho, co z nich ještě zbylo.“

Ostrý soud čteme (na str. 9 a násl.) o dualistickém rozdělení říše — spisek psán jest pod dojmem prvního vyrovnání s Uhry a ústavních zápasů r. 1870, — a neméně řízný posudek padá na hospodářství oné strany centralistické, která „spachtovala si velkorakušanství a měla stále slovo jednoty říšské na rtech,“ i podnikala v této polovici říše prudké nájezdy proti církvi, proti státoprávní a národnostní opposici. „Břemeno za břemenem uvalovali zástupci Cislajtanie na bedra svých komittentů, neohlížejíce se na to, že poplatní síla celých tříd obyvatelstva blíží se svému zničení; za fatku byly vydávány státní statky do rukou ziskuchtivých spekulantů. Vášeň strannická a osobní, sobecký prospěch mnohých jednotlivých poslanců a peerů — to byly pohnutky, které slučovaly chásku prosincovou, a při tom stále ono koketování vlasteneckými frásemi, kladení přízvuku na dávno obětovanou jednotu říšskou, velebení všelikých ideálů, za jaké někteří — ne velmi mnozí — místo správního rady, jiní lesklý řád neb zvučný titul, jiní opět osobní vliv, ukojení malicherných zlomyslností a t. p. pokládali. Jednotlivá jmena i celé strany, jež odvážily se vystoupiti proti vládcům, musily utichati před hlasitým bouřným hlukem podezřívání a posměchu. Tu konečně z říšské rady, která již od počátku svého byla kusým parlamentem pro nepřítomnosť opposice státoprávní, vystoupili i trpěliví poslanci haličtí, pak následovali poslanci jiných zemí korunních, kteří prodchnuti poctivým přáním shody, tak dlouho na svém v skutku ztraceném místě na lavicích sněmovny poslanecké vytrvali.“ Následek toho bylo konečně zastavení prací parlamentárních, odstoupení ministerstva (Auerspergova) a obnovené pokusy

---

tendence uvedeného spisku, a sebranou látku provází hr. Schönborn ke konci doslovem, v němž snaží se vyložiti nutnosť, aby náboženské živly ve škole byly chráněny.

vyrovnání a smíru (kabinetu hr. Potockého), které však již z předu měly málo naděje na provedení.

Další stať přechází k vlastnímu předmětu spisku, ke království českému,[1]) a zabývá se zejmena vzájemným poměrem obou národností v zemích tohoto království. P. spisovatel shledává, že slovanské kmeny západní podlehly v zápasu silnějšímu živlu německému a že jen v Čechách udržely se dvě národnosti stejné síly proti sobě, z nichž žádné nepodařilo se nikdy dobytí sobě plného panství nad druhou. Poměry zevnější byly již od počátku národnosti německé příznivy. Úzké styky a svazky s německou říší, podpora německé kolonisace ze strany mnohých panovníků českých utužily v cizích osadnících vědomí práva a nároku na panství, názory o jich kulturním a germanisačním poslání v této zemi. Není divu, že názory takové v zemi často k odporu vzbuzovaly, a „celým husitským hnutím jde mocná snaha národní reakce proti veškerému cizáctví.“ Z katolické strany nebylo však hnutí tomu porozuměno. „Kdy by se byli němečtí katolíci, místo aby Čechům in corpore kacířů a husitů nadávali a jimi opovrhovali, v čas spojili se svými stále ještě četnými slovanskými souvěrci, kdy by byli dovedli oprávněné snahy po zlepšení, po uklizení křiklavých zlořádů od vědomého kacířství a fanatického strannictví rozlišiti, bylo by snad leccos jinak dopadlo.“ Tak ale nabyly vrchu strany radikální (zvláště Táborité). Zatlačeny byly sice pak bitvou Lipanskou do pozadí, avšak i pozdější trvalé hnutí náboženské stavělo se všude německému postupování v zemi do cesty. Česká řeč pak za dob těch vyvinula se tou měrou, „že ještě nyní díla výtečných spisovatelů z 16. a 17. stol. mohou býti vzorem.“

Ani přechodem trůnu českého na panovníky domu Habsburského nemohlo se z prvu nic podstatného na poměrech vnitřních a na autonomii zemské změniti. Teprve veliká katastrofa bitvy Bělohorské uvrhla království české, dlouhou válkou bez toho zpustošené, do stavu zdánlivé smrti. Veliká část obyvatelstva opustila zemi, ti, kteří potom přišli do země, neměli z počátku smyslu pro poměry české, a ti, kteří zůstali, byli nesmírně sklíčeni událostmi právě minulými. Té doby počato bylo pak dílo soustavné germanisace a k němu pak za doby Marie Terezie a císaře Josefa II. přistoupilo dílo centralisace, jehož ovšem jistě třeba nebylo k jednotě říšské, anať spočívala na pragmatické sankci a věrnosti obyvatelů všech částí říše k dynastii. Pokusy tyto, jak známo, se nezdařily, avšak následky jich pociťují se až podnes. „Samovláda němčiny byla prohlášena, ač veliká většina poddaných jí ani nerozuměla. Práva království a zemí nebyla sice zadána, avšak pokud možná zneuznávána; v zákonodárství vzata byla jim veškera iniciativa a kromě nepatrné agendy bylo jim jen přiznáno právo povolovati berně.“

Opět a opět v celé této době až do r. 1848 stavové čeští upomínali na autonomii zemskou. Steskům jich nebylo sice vyhověno, avšak byla jimi aspoň kontinuita historických práv zachována. „Neníť žádného aktu českých stavů, kterým by byli státoprávnímu postavení če-

[1]) V předmluvě podotknuto jest výslovně, že autor užívaje pro stručnosť slova *Čechy*, míní všecky země koruny české, tedy také Moravu a Slezsko.

ského království v principu něco zadali,“ a ani v událostech r. 1848 nelze shledati nijaké známky, že by postavení to porušeno bylo.

Z tohoto historického náčrtku dovozuje pak hr. Schönborn ve třetí stati spisu svého, že jest nutno provesti zásadu rovnoprávnosti obou národností zemských na společné půdě historické autonomie království českého. Posud stojí obě národnosti proti sobě. „Československý národ ukazuje ve svých národně politických snahách životní sílu, houževnatosť a vytrvalosť, která v skutku hledá sobě rovné a které ještě před málo lety se do něho málo kdo nadál. Stal se činitelem, s nímž musí býti počítáno, a toto faktum dochází také stále všestrannějšího uznání.“ Jen strannická vášeň a předpojatosť může se domnívati, že národ, z něhož zbylo po válce třicetileté sotva 700.000 duší, jejž i potom obklopovaly živly nepříznivé, ba nepřátelské, jenž však přes to na tolik milionů opět vzrostl, mohl by býti potlačen. Nejméně pomůže tu theorie o plemenech inferiorních. Neboť nejen že by „Rakousko jí zahynouti muselo, kdy by měla ještě déle vládnouti,“ nýbrž nelze jí vůbec ani v Čechách užiti, ježto národ československý jest „vysoce nadaný, v mnohém ohledu přednostmi vynikající kmen,“ jak jeho vážný, hluboký cit náboženský, jeho láska k vlasti, jeho pokročilé snahy národohospodářské i vědecké a umělecké přese všechnu nepřízeň okolností ukazují. Na obou stranách musí nedůvěra i předsudky ustoupiti tomu uznání, že třeba jest zvyknouti si na pokojné spolužití, jež neli na vždy, jistě na dlouhou dobu aspoň jeví se býti nezbytným.

A tu opětně obrací spisek náš ostří své proti oněm „patentovaným Rakušanům,“ kteří pokládají lásku k užší vlasti a rakouské vlastenectví za protivy neslučitelné a vytýkají nerakouské smýšlení těm, kdož vždy stáli věrně při vladaři a jeho říši, „poněvadž nemohou zapomenouti, že císařství neskládá se z atomů, nýbrž z velkých různých částí; poněvadž odvážili se tvrditi, že v Rakousku sluší rakousky vládnouti, nikoliv dle nějakých cizozemských receptů centralisačních . . . Vidíme, že žádný pokus, přetvořiti říši Dunajskou ve stát jednotný, se nezdařil, anyť pokusy takové se příčí jeho povaze, poněvadž založena jest cestou federace a dějinami odkázána k existenci federalistické.“

Hledě k budoucnosti Rakouska — dovozuje stať poslední — nemístný jest pessimismus dosti rozšířený. Platí tu spíše slova českých vůdců, „že by Rakousko muselo utvořeno býti, kdy by ho ještě nebylo.“ Čechy pak všemi poměry svými na Rakousko jsou odkázány. Avšak jest potřebí, aby toto Rakousko provedlo své poslání jakožto stát právní ne v obvyklém slova toho rozumu, nýbrž v tom smyslu, „že stane se historické právo — pokud jen možno a pokud to se zevnějším postavením velmocenským sloučiti lze — základem jeho politiky reorganisační a jeho dalšího trvání.“ Vedle toho musí dále rakouský stát dáti i církvi katolické, což jejího jest, vrátiti jí vliv, jehož především ve školství potřebí má, a s ní k řešení úkolů svých se spojiti. „A Čechy,“ tak končí spis, „mají v novém Rakousku — jak my si je myslíme a které jen ono staré obrozené Rakousko jest — zaujímati vynikající postavení, jež jim náleží, jich koruna má zdobiti hlavu

našeho mocnáře, uznání práva jejich má tvořiti nový pevný úvazek mezi královstvím a ostatními zeměmi mocnářství.“

Uvedli jsme obsah politické studie hraběte Bedřicha Schönborna, poněvadž zasluhuje toho již jakožto pozoruhodný projev státoprávní opposice z let sedmdesátých, kdy byla napsána. Bylo to po deklaraci české z r. 1868 a před památným reskriptem císařským z r. 1871 a fundamentálními články českého sněmu za ministerstva Hohenwartova Do ducha této doby musíme také při posuzování tohoto projevu se vmysliti. Neméně závažný však jest spisek náš co někdejší politický projev vynikající osoby, která nyní mezi rádce panovníkovy povolána jest. Studie hr. Schönborna nemá sice, jak předmluva výslovně vytýká, pokládána býti za program jako spíše „za řadu myšlenek o našich poměrech veřejných a o jich historických příčinách;“ nicméně ale jest svědectvím o hotovém vytříbeném politickém přesvědčení, o duchu, jenž politickou situaci s určitého stanoviska úplně ovládá. Chceme zde jen prostě konstatovati stanovisko to, nepouštějíce se do dalšího rozboru nebo posudku jeho. Jest to stanovisko konservativní v každém ohledu, stanovisko spravedlivé národní rovnoprávnosti na základě historického státního práva koruny české, stanovisko federalistické, autonomistické, stanovisko vřele katolické pro rozšíření práv katolické církve, a při tom eminentně rakouské. Zkrátka jest to stanovisko, které vždy zaujímala a na němž — jak projevy hraběte Františka Thuna a hraběte Ledebura na letošním sněmu českém svědčí — posud neoblomně trvá t. zv. historická šlechta česká, spojená s většinou zástupců lidu českého na zápasišti politickém. O jejím programu praví spisek náš na str. 24. do slova: „Nejsprávněji pojala poměr obou národností konservativní strana v Čechách, jejíž jádro tvoří historická šlechta, jistě proto, poněvadž nestojí na výlučně národním, nýbrž na historickém stanovisku. Jako vše, co v minulosti povstalo, v přítomnosti jest života schopno, tak jeví se jí i národnosť hodnou úcty, ochrany a zachování. Ona nemůže však po vnitřní povaze své uznati národnosť za jediný oprávněný politický princip, anť princip takový v důsledném provedení k rozloučení vede, kdežto ona vynasnažiti se musí ty, kdož řečí a původem jsou rozděleni, úvazkem práva historického a loyální přítulností k dynastii spojiti. Její členové proto vždy chovali a zastávali s veškerou vroucností myšlenku *politické* národnosti, cítíce se sami ne tak Slovany nebo Němci jako spíše Čechy (Böhmen) a Rakušany, t. j. věrnými syny starého království, věrnými poddanými jednoho mocnáře, jehož ostatní země s jich užší vlastí smlouvami a dějinami v jeden nerozlučný celek, ve velké staré Rakousko, spojeny jsou.“

Tohoto svého politického přesvědčení hrabě Schönborn nikdy nezapřel, nýbrž zejmena veřejným vystoupením svým r. 1880 při volbě do říšské rady v okresu Plzeňském znova je potvrdil. Slibuje vstoupiti do českého klubu na radě říšské, napsal ve svém provolání k voličům: „Chci s ostatními českými poslanci o to pracovati, aby autonomie zemská byla rozšířena. Musíme hleděti, aby historické státní právo koruny české zachováno a platnosť, jež vlasti naší přísluší, trvale zajištěna byla. Potřebí jest dále lepší autonomie v obci, v okresu a v zemi, provedení rovnoprávnosti a práv české řeči ve škole a úřadě.

Úplně souhlasím s těmi, kdož spásu české naší vlasti jen v trvalém státoprávním a dynastickém svazku s ostatními zeměmi Rakouska spatřují. Vyslovuji tyto své myšlenky v krátké větě: Chcemeli býti dobrými Čechy, musíme býti též dobrými Rakušany a věrnými poddanými staroslavné dynastie Habsburské, jimiž jsme ostatně vždy byli.“ List končí pak těmito slovy: „Namítá se mi, že jsem šlechticem; jest tomu tak, a právě proto cítím povinnosť ujíti se nejvyšších důležitostí veřejných, jak jen mohu, věren jsa heslu své rodiny: Pro fide et patria, to jest pro víru a vlasť.“ [1])

Brzy potom, co hr. Bedřich Schönborn povolán byl do panské sněmovny, připadla mu (v únoru 1882) úloha, aby byl zpravodajem menšiny komise pro rozdělení české university v Praze; návrh menšiny té byl potom také většinou sněmovny přijat. V památné živé debatě dne 9. a 10. února ujímal se hr. Schönborn (vedle prof. Randy, hr. Belcredia a j.) vřele této předlohy, ač nebyla, jak pravil, jeho ideálem. Spíše prý by si byli on a jeho političtí přátelé přáli, aby provedena byla na universitě Pražské plná rovnoprávnosť, což ovšem pro odpor ze strany německé možno nebylo.

O působení hr. Bedřicha Schönborna co místodržitele na Moravě netřeba se nám tu šířiti. Známo jest, jak nepříznivé byly poměry národnosti české na Moravě, když nastoupil v úřad správce zemského, v úřad, při němž rozhodují především zákony platné a vyšší příkazy; než při tom, co se tam zlepšilo ve směru provedení rovnoprávnosti, měl hr. Schönborn zajisté nemalou zásluhu, čemuž nejlépe nasvědčují vřelé projevy veřejného mínění moravského, doprovázející odchod jeho do Vídně.

Nebudeme konečně také rozepisovati se o tom, jak povolání hr. Bedřicha Schönborna do ministerstva a vůbec celá tato změna v kabinetu souvisí s událostmi současnými, se situací parlamentární a se snahami rozličných politických stran, a jaké odtud naděje můžeme chovati do budoucnosti. V denních listech četné o tom byly vysloveny domněnky; avšak změny kabinetu v tomto spůsobu staly se tak neočekávaně, že nic určitého nelze posud říci. Tolik ale jest jisto, že změny ty věci české jsou celkem příznivy, že vyvráceny jsou nadobro všecky zprávy o domnělém otřesení kabinetu Taaffova, že naopak povolán byl do rady koruny na důležité křeslo ministra spravedlnosti vynikající český kavalír, s hotovým svrchu naznačeným politickým přesvědčením, k němuž se vždycky otevřeně hlásil [2]), prozíravý státník znalý poměrů v zemích koruny české. Toho zajisté ani odpůrci jeho popříti nemohou. Vše ostatní může nám teprve ukázati budoucnosť. *Dr. Jos. Trakal.*

---

[1]) Srv. Vaterland ze dne 23. září 1887.

[2]) Povšimnutí hodna jest v té příčině následující věta jeho spisku Randglossen zum Entwurf atd. (na str. 28): „My všichni máme dle stavu a povolání svého, buď co členové zastupitelských sborů, co publicisté, voliči, co členové politických spolků atd. atd. právo a povinnosť, svému politickému přesvědčení výraz dáti.“

Nepovolný.

Z Dudáckých písní

od

Adolfa Heyduka.

Řekli mi kdys páni: „Starosť máme,
nosíš krajem bludy,
o štěstí se tobě postaráme,
zahoď dudy!

Neli, dobře, pomůžem ti, věru:
půjdeme tě udat,
přestaneš ty v krčmách při večeru
pít a dudat!“ —

„Udejte jen, opatrní otci,
čiňte podle zdání,
nepřestanu chodit, třeba v noci,
po dudání.

Udejte jen vesele a směle,
chutě, bez ostychu,
což jsou myšlenky, jež trůní v čele
zdrojem hříchů?“

„Výmluva tvá napořád je stejna,
půjdeš do šatlavy,
při chlebě a vodě písní hejna
prchnou z hlavy!“ —

„Neprchnou, ty hloub tam váznou, pane;
však i žalář snesu:
zpěvem puká okno mřížované —
zajdu k lesu!“

„Nuže, jinak srazíme ti rohy:
novou kládu máme,
do té bedlivě tvé bludné nohy
zakováme!“

„Vaše nová kláda pukne sama
písničkou a měchem,
ukážu vám paty zas i záda,
volný dechem!“

„A my v ústa vložíme ti ‚hrušku‘;
zaniknou tvé písně,
se stropu až květy padnou k lůžku
vlhké plísně!“

„Nezanikne pramen písní zlatý,
stále budu pěti;
jako dětí mně jich z každé chaty
v ústret sletí!“

„Ej, tož zavřem dudy!“ — „Též se zhatí,
nic vám nezpomůže,
dcera vrátného je zase vrátí
za dvě růže.

Za dvě růže, za hubičku trojí,
kytku drobných zpěvů —
budu dudat — šelma, kdo se bojí —
na vzdor hněvu!“

„Pak rozbijem dudy! Zkrotneš asi,
smělý odmlouvači,
nebudou v nich ani lidské hlasy,
ani ptačí!“

„Budou! tím jen uškodíte sobě,
jeť v nich na sta duchů,
celý věk vám budou — ba i v hrobě —
kvílet v uchu!“

Zalekli se: „Nuž jdi po své cestě!“ . . .
Šel jsem okamžikem,
smáli se, leč zatínali pěstě
pod pláštíkem.

Slovenská balada.

Od

K. V. Raisa.

Dobrák Pecko, věru, od kolísky
odpočinul sobě pořídku,
ačtě chodě v horách na hlídku,
Pánbožku byl nad ty v dolu blízký;
ačtě denně píseň skřivánkova
pravila mu: „Svět je jinačí!“ —
horal Pecko lopotil se znova
říkaje: „To chudým dostačí!“

Až kdy čas mu notně shrbil záda,
a když poznal, kterak prokvétá,
povídal si: „Půjdu do světa,
hlava k štáru znala by ho ráda!“

A tak šel a bloudiv kolik neděl,
v kostelík si zašel dobráček;
v lavičkách tam zástup lidu seděl
a tak pěkně mluvil panáček:

„Radostí je na tom světě řídko,
kohože z vás smutek nezebe?
Ale každé pravé boží dítko
vždy se při tom těší na nebe.
Jde tam cesta hložím, přes oblázky,
cesta srázná, bolná, daleká,
ale Slovák vše to přejde z lásky,
palčivých se hrotů neleká!“

Když byl Pecko na vzduchu zas božím,
povídal si: „K nebi půjdu rád,
vlasy kvetou, hřbet již není mlád,
snad že přejdu kamením a hložím;
znám ty cesty, plné ostrých hrotů,
ach, kdo dlouho chodil Slovačí,
neleká se trochy toho potu,
křemelí a hrotů bodláčí!“

Potom šel vždy strání nejstrmější;
hroty svými kamení a hloh
těžce ryly do krvavých noh.
Pospav chvíli v lesní zvěře skrejši,
snědl trochu osladiče, malin
a již bystře vykračoval zas;
slézal boky ostrých, strmých skalin,
před sebou vždy nebe vida jas.

Myslil v duchu: „Ó, tam jinak bude,
na nebi jsou všickni bohati,
Pán Bůh všecko mi tam oplatí,
ví, jak naše Slovensko je chudé!“
Noha chabá sotva se již táhla,
krvavila květy, mech a vřes —
až pak mdloba Pecka jala náhlá,
jako ve snách v písek zmořen kles.

Našli jej tam ležícího v mdlobě
mnichové dva siví za šera,
odnesli ho do zdí kláštera
a tam v celle Pecko přišel k sobě.
Prohlédaje, řadu viděl kněží,
z dáli slyšel dumné hudby hlas,
potom zpěv tak dojemný a svěží —
Pecko honem oči zavřel zas.

„Již jsem v nebi,“ myslil, „dozajista,
vždyť jsem viděl nebešťanů dav,
boží svaté sněhobílých hlav,
a tam uvnitř jaká hudba čistá!
Andělé to Pánu pějí v blízku!“
Opět hlavu zdvihl s podušek —
mnich mu právě vrchovatou misku
v lůžko dával sladkých halušek.

„Pojez, brachu, po své pouti dlouhé!“
vlídně děl a vyšel ze dveří.
Pecko sedá, žírá, nevěří —
snad to přece mámení jest pouhé?
„Ne — jsem v nebi!“ povídal zas v pláči,
„halušek tu pro mne hromádka
jinačích než u nás na Slovači —
jaká jde z nich vůně přesladká!

Ó ty nejsou ze slovenské stěny!“
Sedaje k nim hlédnul maně výš —
zachvěl se: tam na zdi visel kříž,
na něm velký Kristus umučený.
Nechal jídla, křižoval se zrychla,
postavil se těžce na lůžku
a hruď dobrá před tím křížem vzdychla:
„Co to vidím, Kriste Ježušku!

Nemyslil jsem, Pane můj, že v nebi
trn ti také ryje po čele,
tělo že máš krví zardělé,
ruce bílé probodené hřeby!
Já mám jísť, a ty zde zmíráš hlady,
hlava tvoje padá slabostí —
ó ty hřeby prst můj vyprostí,
nebudou tvé ruce beze vlády!“

Prvý hřebík na podlahu letí —
aj, teď Kristus kloní hlavu svou,
a tou rukou volnou, zbodenou
Pecka volně vine do objetí . . . .
Po chvíli mnich udiven zří Pecka,
v náruč svou jak přijal ho sám Bůh —
kolem rtů měl dobrák usměv děcka,
duše vlétla v pravý rajský luh.

François Achille Bazaine.

Dne 24. září t. r. zemřel v Madridě bývalý maršálek francouzský Bazaine, pověstný z války 1870—71 velitel armády Porýnské, která kapitulovala v Metách. Jeden republikánský list oznámil úmrtí jeho těmito slovy: „Zemřel na cizí půdě, vzdálen od vlasti, muž, který ač mohl zachrániti zemi, raději volil vydati ji nepříteli; generál, který jsa velitelem nejkrásnější armády světa, hanebně ji prodal. Říká se někdy, že spravedlnosť teprv pozdě postihuje vinnika; tentokrát stihl trest vinníka ihned. Bazainovi podařilo se sice prchnouti z ostrova Sv. Markéty, ale stíhán jsa obecným opovržením došel trestu jako malomocný až i ve svých dětech. Synu jeho bylo přestoupiti do cizého vojska a synovec, jako vyšší důstojník, viděl se nucena žádati za změnu rodného jmena. Ten, jenž dopustil, aby vlasť byla oklestěna, zemřel opuštěn ode všech, ten, který hotov byl za peníze učiniti jakýkoli obchod, zemřel v bídě, skoro hladem."

Taková byla soustrasť, již projevila Francie nad hrobem svého bývalého maršála. Z osmi tisíců Francouzů, kteří žijí v hlavním městě španělském, nedostavil se ku pohřbu ani jediný. Něco málo osob, nejbližších známých, veskrze Španělův, provázeli rakev v několika fiakrech na hřbitov San Justo. Ani čapka se nehnula s hlavy, když se průvod ubíral ulicemi Madridskými. Muž, který býval zvyklý knížecí nádheře, který kdysi sníval o císařském stolci mexickém, zemřel jako opuštěný, kletbou stíhaný stařec, v bídě a hoři.

* * *

Čím byl Bazaine obviňován, je známo. Mohl prý od Francie odvrátiti neštěstí a neučinil toho. Velel armádě v Metách, měl 180.000 mužů a místo aby srdnatě vytrhl z hradeb a hleděl probiti se řadami obléhajícího nepřítele, složil prý zbaběle zbraň a vzdal se Němcům na milosť a nemilosť. Vojenský soud Trianonský uznal jej proto vinným zradou, prohlásil jednohlasně, že kapituloval nepokusiv se dříve o to, co mu kázala česť a povinnosť, a odsoudil jej k smrti a vojenské degradaci. Jen cestou milosti změněn trest ve vazbu na ostrově Sv. Markéty, odkud se však později vězni podařilo uniknouti.

Vlastenci francouzští velice měli za zlé vojenskému soudu, že podepsal žádosť o milosť. Zrada na místě tak vynikajícím, která měla za následek pohromu vlasti a pro kterou tolik statečných rodáků nadarmo prolévalo krev, nezasluhuje nižádné soustrasti! tak horlilo vlastenecké svědomí francouzské. Národ stižený neštěstím má potřebí oběti, která by usmířila rozhořčené jeho nitro. Jako si ve štěstí staví své modly, které do nebe vynáší a zbožňuje, tak v době útrap a strastí hledá předmětů, na něž by mohl vyliti všecku svoji hořkosť.

Také Francie let sedmdesátých, nešťastná Francie nalezla takový předmět úlevy. Bazaine prohlášen za zrádce, a Francie si oddechla, že konečně nalezena příčina viny. Konečně! Bazaine je vinen! Ať pyká Bazaine! Bolestná záležitosť je vyřízena a nikdo se jí nepotřebuje déle

zabývati. Jaké štěstí, že je na světě spravedlnosť! Vinníka stihne trest a vše jest odbyto. Bazaine zavinil neštěstí Francie a je odsouzen! —

Po celých osmnáct let vyslovováno jmeno Bazainovo s ošklivostí. Nebylo hlasů, které by se byly ve hluku obecné nevole odvážily o věci střízlivěji uvažovati. Odsouzený zemřel co zrádce, co oběť nesmířitelného hněvu národního.

Byl Bazaine v skutku vinen, či nebyl?

Po prohlášení rozsudku Trianonského napsal maršálek Bourgoyne Londýnským novinám Times veřejný list. Bourgoyne a Bazaine byli spolu v Krymské válce. Bourgoyne cítil povinnosť ujati se před světem nařknutého, na pranýř postaveného druha.

Vylíčiv zprvu, za jak nepříznivých okolností Francie vůbec se vrhla do veliké války, praví maršál Bourgoyne ve svém listě: „Vše bylo v rozkladu, každý vůdce odkázán byl na vlastní iniciativu, maje odrážeti útoky vycvičeného, výtečně organisovaného a přes to ještě počtem nepoměrně silnějšího nepřítele! Tak podléhal jeden armádní sbor po druhém s hrozným spěchem. Konečně došlo i na Bazaina, jenž nějakou dobu se silným vojskem obklíčen byl v Metách. Které operace zavinily, že v čas nemohl s armádou svou ustoupiti a spojiti se s ostatními, jež stály v poli? O tom nemohu té chvíle ničeho pověděti. Není toho také potřebí, neboť obžaloba týká se kapitulace, která se udála dva měsíce potom. Nemohlli proraziti nepřátelskými řadami v okamžiku, kdy se kolem něho stahovaly, později bylo to už čím dále tím nemožnější. Nepřátelské posice, už od přírody silné, opevňovány pracemi mohutněly den za dnem. A mezi tím, co nepřítel stále činil pokroky, jeho vojsko stále pozbývalo sil spotřebou jízdy, dělostřelby a dopravních prostředků.

Když pro velikou vzdálenosť nemohl spoléhati se na žádnou podporu, když se viděl v čele vojska zbaveného všech prostředků a zásob válečných, nezbývalo mu konečně v skutku nic jiného, nežli kapitulovati. Jeho žalobníci, zdá se, zapomínají, že už před třemi měsíci, když ze Châlonsu podnikány operace jemu na pomoc, byla situace jeho považována za beznadějnou . . .“

Takovýto osamocený hlas na obranu zanikl tehdy v obecné vřavě. Vojenský soud promluvil a vojenský soud musí míti pravdu. Ale hlasů na obranu Bazainovu čím dále tím více přibývá. Nyní po smrti Bazainově je jisto, že o jeho vině či nevině není proneseno poslední slovo, že o něm pravý rozsudek pronesou teprve dějiny, které jsou spravedlivější než vojenský soud.

* * *

Jak to vypadalo na straně Francie při vypovězení války?

Válka vypovězena nátlakem císařovny, která měla od r. 1865 u vlády svoji stranu. [1]) V kabinetní radě mluvilo několik ministrů proti válce, ale maršálek le Boeuf prohlásil, že nemůže pochopiti, kterak by francouzský ministr směl i jen okamžik váhati. Na to rozhodl císař: Dobrá, jest ujednáno.

---

[1]) Notes pour servire à l'histoire de la guerre de 1870, par Alfred Darimon.

A byla válka.

Francie podnikla ji za příznaků nad míru neblahých. Vojsko proniknuto bylo revolučním duchem, zvláště pěchota. Disciplina byla uvolněna, statečnost důstojnictva mařila se nedostatkem vojenské kázně v mužstvu. Podobně bylo v dělostřelectvu a u zákopnictva. Jediná kavalerie proniknuta byla zdravým duchem vojenským. Generální štáb konečně, jenž má býti duší armády, byl domýšlivý, nadutý a neschopný.

V armádě řádilo něco, čemu se říká dnes „korrupce císařství.“ Šílená honba za povýšením a obohacením, intriky proti zásluhám, bujení osobního blaha na úkor obecných zájmů, dokonalá mravní hniloba porušovala vojsko od míst nejvyšších až k nejskromnějším. Důvěry, kterou Napoleon I. nazýval svým „prvním armádním sborem,“ nedostávalo se naprosto. Nebylo také divu. Vědělo se na př., že nová organisace teprve za osm roků postaví francouzskou armádu na roveň pruské. Bez vzájemné důvěry vojáka k důstojníku a důstojnictva vyššího a nižšího navzájem není žádné vojsko možné.

Voják konečně unesen všeobecným nadšením věřil snad populární bájce, že za svými generály půjde do Berlína na procházku asi jako do Boulogneského lesíka. Ale generálové nikterak nevěřili tak slepě ve válečné schopnosti svého císaře, který byl vrchním velitelem. Z poslední italské války (1859) byly toho všelijaké zkušenosti. Tehdejší vítězství francouzských zbraní dlužno připsati šťastným nahodilostem. Lid však věřil, že císař má talent a že stačí jmenovati se Napoleonem, aby byl člověk rozumným vojevůdcem. Jakým vojevůdcem Napoleon III. byl, brzy se ukázalo.

Císař byl nucen podniknouti válku, ať chtěl či nechtěl. Nemohl sám neviděti, jak slabá jest armáda jeho proti německé, jejíž disciplina, organisace, taktika i strategie byly na stupni svrchovaném.

A byť i všeho nebyl býval tušil: první srážka u Saarbrückenu nemohla jej nechati déle v pochybnostech. Porážka u Saarbrückenu byla zdrcující. Po ní se armáda nikdy více nevzpamatovala. Na posádku 1500 mužů, která zde byla z dob míru, útočeno 3 armádními sbory. A útočeno s neúspěchem!

Sklíčení a zmatek na všech stranách byly přirozeným následkem tak zahanbující události. Císař vydával rozkazy a protirozkazy, měnil disposice podle nahodilých zpráv, jaké donášeny. Oddělení vysílána a zastavována, bezúčelně prováděny pochody sem a tam, na jednom místě, bez chvilky klidu a rozvahy. Mimo to byla válka podniknuta nejen bez patřičné přípravy a plánu, ale i bez potřebných zařízení vyzvědačských a zpravodajských.

Po bitvě u Saarbrückenu vydal Napoleon zmatený rozkaz, v němž nařizované disposice odůvodňuje [1]) slovy: „Podle zpráv anglických novin zdá se, že generál Steinmetz zaujal centrální posici mezi — —“ Podle zpráv anglických novin! Novinářský zpravodaj určuje tedy válečné pohyby francouzské, a císař se k tomu ještě sám přiznává!

Strašný nepořádek! Divise generála Decaena byla tři dni na pochodu nemohouc si ani jídlo uvařiti. Byla úplně vysílena a demoralisována, než zahlučel první výstřel. Konečně zatřpytí se v dálce

---

[1]) Viz Comte M. J. de Hérisson, la Légende de Metz. Paris.

první piklhauba. Generálu Frossardovi přinesena o tom zpráva, a on? Nejen že na zprávu tu ničeho neučiní, ale nepřátelský útok potom ještě překvapí jej — u snídaně.

Kdy by byli Němci bývali tak dovednými, za jaké jsou později vyhlašováni na omluvu francouzských porážek, mohl druhý armádní sbor francouzský míti svůj Sedan hned na počátku války.

Maršálové vydávají rozkazy, císař vydává také rozkazy, ale tak, že jeden neví o druhém. Vojenský ministr posílá svoje instrukce z Paříže, a také císařovna se plete do války. O rozkazy žádná nouze!

Dne 7. srpna poslal na př. generál de Ladmirault z Boulaye následující odpověď na rozkaz, který jej došel od Bazaina: „Pane maršálku! Vaše Excellence nařídila mi v noci 6. srpna telegraficky, abych se dal se svým sborem na pochod k St. Avoldu. Dostal jsem depeši o 3. z rána. Dnes 7. srpna o 4½ z rána dostal jsem následující depeši z Met: ‚Uchylte se se všemi divisemi na Mety. Napoleon.' Tento rozkaz je tedy poslední a podle něho jest mi se říditi. Dávám dle něho své rozkazy. Račte“ atd.

Za takových poměrů měl někdo uchrániti Francii od Sedanu!

* * *

Ve Francii pronikala hniloba na všech stranách. Zde malá ukázka z memoirů Hérissonových, který za obležení v Paříži byl ordonančním důstojníkem.

V táboře Châlonském jmenoval Napoleon generála Trochua guvernérem Pařížským. „Trochu ihned odejel na místo nového určení. Přijev do Paříže odebral se přímo k ministrovi vnitra. Zastal ministra Chevreaua ještě u stolku při práci. Bylo o půlnoci. Ministr byl překvapen k nevypsání. Byl sotva slova mocen. Najednou jako by se byl rychle rozhodl pravil: ‚Dovedu vás k císařovně.'

Skutečně. Sebrali se a o půl jedné byli v Tuileriích. Byli ihned předpuštěni. Hned po prvních uvítacích slovech pravila císařovna: ‚Nemyslíte, pane generále, že s ohledem na obtížnou situaci bylo by dobře povolati zpět prince Orleánské?'

Trochu odpověděl: ‚Není mi nic po jejich vyhnanství, ale nerozumím dobře, co by mohli na věci měniti, kdy by měli býti zavoláni?'

Císařovna hned po té obrátila řeč k jinému předmětu. První její slovo bylo projevem nedůvěry panovnice ke guvernérovi. Trochu nepochopil ihned význam té otázky. Ale setkav se hned potom se svojí manželkou, dámou velmi prozíravou a jemnocitnou, dostal brzy vysvětlení.

‚Jakže? Nerozuměl jste, že vás mají za orleanistu a že vám položena otázka jen proto, abyste se na místě učinil nemožným?'

Císařovna byla o příjezdu Trochuově už dříve zpravena a měla otázku připravenou.

Hned ráno odebral se Trochu k ministrovi vojenství Montaubanovi. Ministr uslyšev zprávu, velmi se rozčilil: ‚Jsem ministrem či nejsem?' zvolal prudce. ‚Jsem zodpovědným? Nejdůležitější věci dějí se beze mne a nedá se mi ani zpráva! Vy že jste guvernérem Pařížským? Co pak nařídil císař ještě? Ostatně, poněvadž mi o vašem jmenování nic neohlášeno, táži se, co zde vlastně chcete? Rušíte všecky mé plány!'

A ministr ještě chvíli řádil. Generál Schmitz, chef generálního štábu, který byl scéně přítomen, viděl se nucena chlácholiti oba muže, v jichž rukou měla spočívati spása národa. Rozešli se chladně.

V rozmluvě tituloval Trochu Montaubana ‚pane maršálku‘. Když byli za dveřmi, pravil generál Schmitz: ‚Proč jej u čerta jmenujete maršálkem? Třeba excellencí, proč ne! Ale maršálkem? Vždyť jím není?‘

‚Máte pravdu,‘ odpověděl Trochu, ‚ale bude jím brzo!‘

Montauban se však maršálkem nestal, ač toho zasluhoval po výborných službách v čínské válce před tím vykonaných. Císař naproti intrikám vojenských dvořanínů neměl odvahy jej jmenovati.“

Tak to vypadalo v čele Francie, která chtěla poraziti Německo.

* *
*

Když bylo u Porýnské armády už všecko jak se patří pokaženo, uznal Napoleon za dobré, vzdáti se vrchního velení; lekal se odpovědnosti a chtěl ji svaliti na někoho jiného. Dne 12. srpna jmenoval maršálka Bazaina vrchním velitelem. Bazaine namítal, že jsou tu jiní, starší a schopnější, Canrobert, Mac Mahon. Ale těm se nechtělo, a císař odpověděl: „Veřejné mínění a vojsko je pro vás.“ [1])

Za okolností hmotně i mravně tak nepříznivých převzal Bazaine velení. S armádou tak spátranou nebylo věru vyhlídky, než na porážku. Císař vzdal se komanda a učinil dobře. Nechtěl snad jen povoliti „veřejnému mínění a přáním vojska“, jak se neprozřetelně vyjádřil, ale chtěl především tíhu nesčetných chyb, jichž se dopustil, svaliti na cizí plece a pokud možná zachrániti trůn a svoji vojenskou pověsť; obé bylo silně otřeseno.

Bazaine byl vrchním velitelem, ale nemohl nikterak volně rozhodovati. Napoleon III. zbavil se sice odpovědnosti, nicméně však neustával vydávati rozkazy. Dne 16. srpna opustil Porýnskou armádu. Ještě na rozchodnou dal maršálkovi rozkaz: „Hleďte co nejdříve přitrhnouti k Verdunu.“

Shrňme stručně události, které se odtud až po kapitulaci Bazainovu sběhly.

Přitrhnouti k Verdunu, kdež Porýnská armáda měla se sloučiti s vojem Mac Mahonovým, zůstalo už jen zbožným přáním. Byla to obtížná úloha, a rychlý postup Němců záhy učinil ji nemožnou. Ještě téhož rána, 16. srpna, podnikli Němci prudký útok. Bitva Rezonvillská učinila všechen další postup směrem k Verdunu nemožným. Dne 17. dostavil se na bojiště sbor prince Bedřicha Karla, a položení Francouzů dvojnásob se zhoršilo. Na postup nebylo pomyšlení. Armáda byla v nepořádku, generálové nebyli sjednoceni, mezi mužstvem vzmáhala se nekázeň a ochablosť. Mety opustila armáda ve všeobecném zmatku, nezásobivši se dostatečně střelivem a potravinami. U Rezonvillu většina střeliva spotřebována. U jednoho sboru nebylo na zásobách než na jediný den sucharů a rýže. Část jízdy byla až 48 hodin bez ovsa. Bylo nezbytně potřebí, aby vojsku odpočinek dopřán a nové zásoby opatřeny byly.

---

[1]) La Légende de Metz.

Z té příčiny podniknut ústup na Mety.

Na tomto ústupu dne 18. svedena bitva u Gravelottu. V centru a na pravém křídle byli Němci poraženi, měli však přesilu a den skončil opět nešťastně pro Francouze. Nebylo více naděje, že by bylo možná od Met se vzdáliti.

Již den po této bitvě počalo obléhání Met.

Dne 31. srpna ještě pokusil se Bazaine, uslyšev o směru voje Mac Mahonova, proraziti kruh německého vojska, překročiti Moselu a spojiti se s Mac Mahonem. Ale ještě téhož večera podnikli Němci prudký útok na všech stranách (u Servigny a Noissevillu), způsobili paniku na straně Francouzů a zapudili je za hradby.

Bazaine pořád ještě doufal, že se Mac Mahon dostaví. Neměl tušení, že téhož dne 31. srpna u Baumontu, na bojišti 15 mil odtud vzdáleném, bylo francouzské vojsko na hlavu poraženo.

Po kapitulaci Sedanské nezbývaly Bazainovi jiné vyhlídky, než na porážku. Kdy by se byl teď odvážil proraziti kruhy nepřátelské, byl by býval potřen. Jisto jest, že bylo Němců dvakrát tolik, že byli lépe organisováni, lépe opatřeni a — což mnoho váží — v mnohem lepší náladě.

Z Met nebylo více uniknutí. Dva měsíce obléhána pevnosť. Konečně dne 27. října podepsána kapitulace; dne 28. obsadili Němci Mety.

* * *

Hlavní otázka z těch, na které vojenský soud Trianonský odpověděl jednohlasně „ano“, byla: „zdaž Bazaine kapituloval nevyčerpav dříve všecky možné obranné prostředky a neučiniv vůbec vše, co kázala česť a povinnosť?“

Naproti tomu dokázána vojenskému soudu následující fakta: Už 15. září nastala potřeba zmenšiti vojsku denní podíly chleba. Dne 15. října prohlásil generál Coffinières, guvernér pevnosti, že 25.000 nemocných je bez léků a bez všelikých potřeb úlevných. Už deset dní před tím ohlásil generální lékař armády, jak strašlivě se šíří tyfus a že bez počtu raněných umírá zánětem a otravou krve. Tyfus byl tak prudký, že chirurgové mu podléhaly jako mouchy. Také kurděje a dysenterie řádily tou měrou, že ani desetina nemocných nenalezla místa v nemocnicích. Zpráva lékařská dokládala, kterak těžce nemocní neměli jiné stravy, než nesolené maso koňské a sousto špatného chleba.

Očití svědkové vypravují, kterak zajatí a uprchlíci z obležené pevnosti byli nahlodáni skorbutem a kožními nemocemi — následek nedostatku krve — a lační ne jako lidé, ale jako hladoví vlci.

Když po odevzdání pevnosti vojsko odcházelo do přístřeší, byla smutná podívaná na průvod vyhublých, chudokrevných, od neštovic poďobaných lidí. Čekajíce za deště v táboře na vlaky, jež zajaté odvážely, mřeli ubožáci jako kobylky. Také za dopravy byl značný počet úmrtí.

Dne 8. října podal Coffinières Bazainovi zprávu, že potraviny i se zabráním zásob městských nestačí přes 20. říjen. Dne 7. před tím byl Bazaine podnikl prudký výpad do údolí Moselského, který jej stál 1200 mužův a dokázal, jak pevné jsou kruhy oblehatelův. Dne 10. válečná rada jednohlasně se vyslovila proti možnosti dalších podniků offensivních. Usnešeno, aby vyjednávání o čestné podmínky bylo zahájeno.

Teprve 25. října, čtyři dni potom, co přestalo rozdělování potravin, pokusili se Bazaine a Changarnier vyjednávati, ne o kapitulaci, nýbrž o příměří, o zásobení a odchod armády do Afriky, avšak se zachováním nepřístupnosti Met. Princ Bedřich Karel vyslovil svoji sympatii stísněnému nepříteli, avšak podmínky zamítl.

Nyní připadl Bazaine na zoufalou myšlenku odvážiti se nového výpadu. Válečná rada jednohlasně myšlenku tu odsoudila. Jeden generál tvrdil, že by výpad byl skutkem trestuhodným.

Ve zprávě, která byla podkladem obžaloby před Trianonským soudem, stálo do slova: „Vojsko v Metách i město drželo se až na poslední sousto chleba.“ Bazaine vyjednával teprve, když byl donucen hladem.

* * *

Nemáli někdo úspěchu, snadno před veřejností v ceně klesne. Bazaine naproti Němcům úspěchu neměl. Byl proto snad neschopným vojevůdcem, špatným vojákem nebo dokonce zbabělcem? Byl však přece odsouzen pro neschopnosť vojenskou a zbabělosť.

Bazaine byl maršálkem francouzským. Maršálkem francouzským nestávali se členové armády pro nic za nic, a Bazaine jinde dostatečně osvědčil jak zmužilosť, tak i schopnosť státi v čele vojsk před nepřítelem. Už jako poručík vyznamenal se v Alžíru (1835) a pak ve Španělích proti Karlistům. Ve svém 34. roce byl štábním důstojníkem a dostal kříž čestné legie. V Krymské válce byl brigádníkem a po pádu Sebastopole velitelem pevnosti. V italské válce (1859) dobyl jako divisionář Melegnana a měl účasť ve vítězství francouzských zbraní u Solferina. Vlastní však válečné pověsti dobyl si na výpravě mexické, kdež porazil na hlavu voj Comonfortův u San Lorenza. Navrátiv se z Mexika byl pro své vojenské zásluhy jmenován maršálkem.

Proti Němcům ovšem neměl štěstí. Ale zda svojí vinou? Vina se lehko přičte. Ku poraženým generálům bývá veřejnosť vždy nevděčna a nespravedliva.

Dne 28. října obležená armáda čítající 178.000 mužů složila zbraň, vydala válečné potřeby a dala se do zajetí. Také maršálek byl zajat. Co zbývalo jiného? Měl s vyzáblými, hladovými ubožáky učiniti zoufalý pokus, dáti 100.000 mužů povražditi? Na úspěšný boj nebylo už pomyšlení.

Je známo, jak bylo dále. Zajetí trávil Bazaine v Kasselu. Po válce propuštěn byv na svobodu žil nějaký čas v Ženevě, později vrátil se do Francie.

Z počátku nikdo si ho nevšímal. Ale v květnu r. 1872 z nenadání vznesena na něj obžaloba, [1]) i byl zatčen. Dne 6. října 1873 počal sensační proces. Předsedou vojenského soudu v Trianonu jmenován vévoda d' Aumale (Orleanovec), veřejným žalobcem generál de la Rivière. Obhajcem byl nejslavnější advokát francouzský Lachaud, jemuž pomábal jeho syn. Svědků vedeno v procesu 272 (129 vojáků, mezi těmi 2 maršálové a 17 generálů, dále 134 občanských svědků mužských a 9 ženských). Výpovědi svědků jakož vůbec celé veřejné jednání neprokázalo nic, co by se z daleka vině podobalo.

---

[1]) Nepřítel Bazainův, jenž pod ním sloužil co plukovník, generál d'Andlau, vydal knihu „Metz, Campagne et Négotiations“, na jejíž podnět teprv proti maršálkovi zakročeno.

Dne 10. prosince vynesen jednohlasně rozsudek: vinen. Bazaine odsouzen k smrti. Dne 12. prosince president republiky Mac Mahon zmírnil trest cestou milosti na 20letý pevnostní žalář ve tvrzi ostrova Sv. Markéty.

Do vězení provázel Bazaina věrný jeho pobočník, plukovník Vilette. Odtud však podařilo se maršálkovi pomocí manželčinou a některých přátel v noci z 9. na 10. srpen r. 1874 uprchnouti. Žil pak zprvu v Belgii, potom se přestěhoval do Madridu, kdež i zemřel.

* * *

Jakou vinu shledal vojenský soud na Bazainovi?

Že kapituloval? A nekapitulovali Napoleon s Mac Mahonem u Sedanu? a nikoli vyhladovělí v obležené pevnosti, nýbrž v šírém poli! — Nekapituloval Trochu v Paříži s vojskem dvakrát tak silným jako Bazaine?

Byli snad Mac Mahon a Trochu pohnáni před soud? Nikoli. Mac Mahon brzo po tom jmenován presidentem republiky.

Anebo snad kapituloval Mac Mahon z hrdinství a Bazaine ze zbabělosti? Byl Bazaine zbabělým? V bitce u Morny před očima císařovýma byl raněn třískou granátu, u Mars-la-Touru vrhl se do prudké seče, muž proti muži.

Anebo byl ctižádostivý? Sám přece žádal císaře, aby vrchní velení odevzdal jiným, snad Canrobertovi nebo Mac Mahonovi, „kteří oba jsou staršími a jeho představenými.“ Přijal velení na určitý císařův rozkaz.

Klidnému pozorovateli nelze dojíti přesvěčení, že by se byl Bazaine dopustil trestuhodné viny. Byl toliko nešťastným generálem, to je vše. Nebyl s úlohu obrovskou, která mu připadla. Vojevůdce, zvyklý vítězstvím, sám nejtížeji nesl nepřízeň válečného štěstí, sám neúspěchem nejvíce byl trestán.

A přece vinen! Je to skutek, jehož nelze v poměrech normálních vysvětliti. Když došlo na Bazaina, proč nedošlo i na jiné? Protože okolnosti se proti němu shlukly, protože, když věc přišla do proudu, našli se lidé, kteří se dali proti němu zneužiti anebo proti němu štvali. A to lidé, kteří stávali dříve pod jeho komandem.

Na první zprávu o kapitulaci Met v celém národě vzkypěl hněv. Kdož pak hned uvažuje okolnosti! V prvním návalu trpkosti také Gambetta ve své proklamaci zvolal: „Byli jsme zrazeni!“ Ale seznav později, že proklamace zajela hlouběji, než očekával, vida, že se nalezli intrigantní a zlomyslní lidé, kteří s sebou strhli i mnohé poctivé horlivce, a že na základě jeho proklamace má Bazaine býti postaven před vojenský soud a pykati za chyby a hříchy, kterých oni sami anebo jiní se dopustili: pocítil Gambetta spravedlivou nevoli, i odeslal Cremieuxovi následující podivnou depeši: „Kdo pak ustanovil vyšetřující komisi, aby soudila Bazaina? Vyšetřování se odbylo, nikdo se mne netázal. Stavím se formálně tomu na odpor a pravím, aby řízení se zastavilo. Odpověď obratem.“ [1])

[1]) Viz Hérissonovu la Légende de Metz.

Ale nikdo se více o to nestaral. V proklamaci stálo: „Bazaine nás zradil," a proto byl Bazaine zrádcem a proto byl souzen.

Jak byla spravedlnosť opatřena při znamenitém onom soudu, ukáže malá episodka z přelíčení.[1]) Plukovník d'Andlau právě dokončil svoji výpověď co svědek.

Předseda: Jste hotov?

Andlau: Jsem, pane předsedo.

Předseda: Má snad vládní komisař neb některý z pánů soudců ještě nějakou otázku? Anebo snad pan obhajce?

Obhajce Lachaud: Mám, pane presidente. Prosil bych, abyste se pana plukovníka zeptal, jeli spisovatelem knihy „Mety, válka a vyjednávání"?[2])

Předseda: Zdá se mi, že svědek na základě své přísahy nemůže býti nucen, aby odpovídal na otázku, která se netýká předmětu přelíčení.

Lachaud: Dle mého přesvědčení, pane přesedo, náleží mi právo, žádati za každé vysvětlení, které by dle mého náhledu mohlo vrhnouti na spornou záležitosť nějaké světlo. Jdeli pak o knihu, která se svědkovi připisuje, a mámli pověděti, co si myslím o svědkovi, který takovou knihu napsal, pak jest mi třeba věděti, zda odpovědnosť za ni na se béře.

Předseda: Pane plukovníku, připomínám vám, že na základě své přísahy nejste povinen odpověděti na otázku, kterou vám položím. Jste spisovatelem knihy „Metz, Campagne et Négotiations"?

Andlau: Jsem, pane předsedo.

Lachaud: Byl byste ještě tak laskav, pane předsedo, a otázal se svědka, zda měl od maršálka Bazaina neb od ministra války svolení, aby si učinil opisy úředních listin, jichž ve knize jest užito?

Předseda: Slyšel jste otázku? Odpovězte laskavě, měllijste svolení?

Andlau: Neměl, pane předsedo.

A tak dále. Chování předsedovo v přelíčení je překvapující. Předseda, který by měl býti vtělenou nestranností a spravedlností, vyzývá sám jaksi svědka, aby neodpovídal na otázky, které by mohly do záležitosti sporné přivesti světlo. Není to svrchovaně nápadné?

Nejpodivnější věci děly se průběhem přelíčení. Lidé od soudů trestaní vypovídali jako svědci, bídné stvůry lhaly stejně nestydatě jako nesvědomitě. Jeden pravil, že viděl Bazaina dvakráte v Paříži, r. 1845 a 1866. Zatím byl Bazaine 1845 v Africe a 1866 v Mexiku. Ale všecko prošlo hladce. Soudcové už dávno měli rozsudek hotový, a obecenstvo bylo úplně zaslepeno.

Mnohého z nepřátel Bazainových záhy stihl trest. Zajímavo je, že právě úhlavní nepřítel Bazainův a kardinální svědek obžaloby, plukovník d'Andlau, pozdější generál, nedávno teprv ve skandální afféře Wilsonovské odsouzen ku pětiletému žaláři a ztrátě občanských práv na deset roků.

---

[1]) Viz la Légende de Metz.

[2]) Metz, Campagne et Négotiations, kniha anonymní, kterou vydal d'Andlau, svrchu již dotknutá. Kniha jinak velmi obratně psaná, v tehdejší rozhárané době byla hltána. každé podezřívavé slovo padlo na kyprou půdu, Tato kniha nejvíce mysli proti Bazainovi popudila.

Takoví živlové přivodili pád Bazainův a muže, který dle všeho konal svoji vojenskou povinnosť do posledního okamžiku, učinili vývrhelem společnosti — zrádcem vlasti.

* * *

Bazaine vydal později spis „Episodes de la guerre de 1870 et le blocus de Metz“, v němž důstojným spůsobem nechává za sebe mluviti skutky a doklady. [1])

Zajímavější než obrana obžalovaného, který při všem klidu ve sporné otázce zůstává stranou, jest obrana svědka nestranného. Proslulý válečný korrespondent anglický Archibald Forbes, který byl očitým a bedlivým svědkem válečného nezdaru francouzské armády, viděl se po prohlášení rozsudku vojenského soudu mravně nucena vystoupiti před širší veřejností na obranu odsouzeného maršála. Zde ovšem nelze umístiti celou skvěle psanou obranu výtečného plukovníka a žurnalisty anglického. Bazaine ji později opatřil svými poznámkami a hrabě Hérisson ji pojal do své knihy. Laskavý čtenář račiž za vděk vzíti ukázkou.

Forbes omlouvá horlivosť, s jakou se obrany chápe, vědomím, že je důkladně znalý všech okolností. Byl svědkem všech bojů, jichž Bazaine se účastnil; „jako rýhy na své vlastní dlani“ znal rozestavení německých vojsk a oblehací stavby okolo Met. Byl mezi prvními, kteří po kapitulaci do pevnosti vkročili, byl svědkem při odzbrojení Bazainových vojáků. Byl přítomen přelíčení před vojenským soudem a slyšel předsedu slavnostním „ano, jednohlasně“ zodpovídati otázku viny.

„Povaha Bazainova,“ píše, „objevila se mi ve své mužnosti, když jsem jej spatřil po odevzdání pevnosti. Odjížděl do zajetí ani brvou nepohnuv, když jej šílený dav provázel potupnými výkřiky: ‚Sketo! svinský pse! taškáři!‘ Právě tak mužně stál před svými soudci, dříve než se uchýlili v ústraní, aby pronesli rozsudek. Vévodě Aumalskému odpovídal s hlavou vztýčenou, jak se na francouzského vojína slušelo. Krev se mu hrnula do bledých tváří, oči jiskřily uraženou hrdostí, mohutný hlas, jenž mnohým z těch, kteří tu stáli, druhdy ‚ku předu!‘ velíval, ani dost málo se nechvěl — zkrátka, odpověď jeho byla důstojná a výrazná: ‚Dvě slova naplňují moji hruď a byla vždy heslem života mého: česť a vlasť. Nikdy jsem se proti nim neprohřešil, ani v Metách ani po dobu své 42leté služby. Přísahám při Ježíši Kristu.‘ — Když generál Rivières, veřejný žalobce, muž, který pod ním sloužíval, zaváděje přelíčení, na bývalého chefa svého ve chvíli trapné vychrstl nehodný posměch: ‚Aha, vy jste chtěl své armády šetřiti, abyste po pádu Paříže mohl ji vnutiti Francii, neníli pravda?‘ — odpověděl Bazaine pevně, po vojensku: ‚Konejte svoji povinnosť.‘“

„Ze všech zbrklostí doby, která přišla po císařství a překypovala stejně hrdinstvím jako sprostotou, při honbě na zrádce, na které národ francouzský se vzteklým rykem se vrhal, aby tím spíše sama sebe klamal, ze všech nespravedlností, jakých dopustil se kdy národ vzbouřený po-

---

[1]) „Uveřejnil jsem to dílo nikoli na svoji obranu,“ praví Bazaine, „neboť jsem se nikdy necítil býti vinným. Chtěl jsem jen podati doklady, jež by mohly posloužiti budoucím dějepiscům této doby.“

hanou, ponížený v hrdosti své a posedlý šílenou žádostí rozsápati nějakého beránka, který by sňal s něho všecky spáchané hříchy — ze všech těchto zbrklostí, pravím, bylo pronásledování Bazaina nejzbrklejším, nejnehodnějším a neujkrutnějším. Byla to nejpodlejší episoda oné doby, tak bohaté na vlastenecké skutky, ale ještě bohatší na ničemnosť a sprosťáctví."

„Bazaine stal se její obětí . . . stal se obětí hromady lidí, jimž se takto naskytl prostředek, soustřediti veřejnou pozornosť jinam, a odvrátiti ji od svého vlastního jich chování za války. Bazaine stal se v skutku beránkem, který všecky hříchy špinavé této doby odnesl s sebou na ostrov Sv. Markéty." [1])

„Jakmile on byl odstraněn, směl *de Cissey* opět vztýčiti hlavu, nežli ji poznovu hanbou pokryl. *Frossard* mohl se upokojiti, neboť Francie neptala se pak více po bídném vedení srážky u Spicheren. *De Failly* nepotřeboval se obávati vyšetřování stran oné snídaně při šampaňském, kterou mu přerušila bavorská dělostřelba. *Le Boeuf* nepotřeboval se už chvěti za svůj výrok, že je armáda „až na poslední knoflík u gamaší" pohotově. *Forton* mohl se usmívati při vzpomínce, kterak se 15. srpna s třemi divisemi kavalerie dal zastaviti na pochodu hrstkou německých hulánů, způsobiv takto první příčinu Metské blokády . . . Odsouzení Bazainovo omylo v skutku všecky všudy."

Z Forbesovy kritiky vojenských operací Bazainových jen toto:

„Na počátku války měl prozatímné velení Rýnské armády, jen pokud se nedostavil císař. Věnoval se mu s mužnou vytrvalostí, ačkoli zvrácené rozkazy, docházející z Paříže a nedbalosť i neposlušnosť sborových velitelů velice mu úlohu stěžovaly. Jako muž prozřetelný dával přednosť defensivě, seznav, jaké nepořádky jej obklopují. Po deseti dnech dorazil císař do Met. Bazaine odstrčen od velení a svěřen mu armádní sbor, co zatím chvastavý le Boeuf prohlašoval: „Teď je chvíle, aby se přešlo k offensivě."

—

„K offensivě, v skutku! když už při defensivě pro nedostatek zásob vojsko hladovělo. Záměr vytrhnouti přes hranice zmařen 2. srpna nešťastným obsazením Saarbrückenu, a pod dojmem utržené porážky jmenován Bazaine, vojín hotový ke každé nesnadné úloze, velitelem tří armádních sborů se zahanbující výhradou: ‚toliko pro válečné operace.'"

Jak to vypadalo při obležení, líčí Forbes těmito slovy:

„S návrší u Horimontu, s observátoře na vršku sv. Blasia, s návrší u Servigny a s planiny Saint-Germainské nazíral jsem do opevněného ležení Bazainova s takové výše, že by se žádná setnina nebyla mohla sestoupiti, abych to byl nepozoroval. Na těchto a mnohých jiných místech stály neustále bdělé hlídky (pruské). Německé stráže byly tak na blízko posunuty, že slyšely takořka bití tepen Bazainovy armády. Při nejmenším poplachu měla druhá oblehací čára rozkaz, ihned sloučiti se s první a nastoupiti do jejích nezdolných posicí, aby bylo možná posilám ze všech stran přichvátati."

[1]) K tomuto místu poznamenává Bazaine: „Činili mne odpovědným za věci, po kterých mi nic nebylo. Generálové, kteří stáli pod mým velením, vlekli mne před vojenský soud, jehož členstvo ustanovil guvernér Pařížský, který rovněž pod mým velením stával. Podobně bylo s generálním zpravodajem soudu. Zdaž bylo kdy lidské spravedlnosti hůře na úkor jednáno? Nikdy!"

„Opevňovací stavby, zákopy, baterie, jež zabíraly kde který prostor v dostřel křížové palby, zásekami hrazené kryty a hradby s oblehací dělostřelbou na všech povýšenějších místech — k tomu veliká početná převaha a methodický postup Němců, jakož i lepší duch v jejich řadách — přirozený následek oboustranné situace, — to vše ničilo naprosto jedinou výhodu, která Francouzům vyplývala z toho, že se nacházeli v ochraně pevnosti . . . Na výpad nebylo pomyšlení. Každá rána do Němců dvojnásob se vracela do vlastních jeho lidí. Každý Němec zaplacen dvěma Francouzi. *Když je po všem*, lze snadno tvrditi, že by bylo za takých okolností lépe bývalo, aby raději všichni Francouzové padli, než aby hnili v německých vězeních. Avšak Bazaine teprve v poslední chvíli seznal, jaký smutný lós mocnou armádu Rýnskou očekává . . ."

„Když minul říjen a pomoc nepřicházela, poznával teprve Bazaine a vojenští rádcové jeho veškeru tíhu situace. Stáliť v čele posledního řadového vojska Francie. (Zprávy o osudech druhých armád teprve pozdě vnikly do pevnosti) . . . Jako vojíni pochopili, že po Sedanu je Francie ztracena. Mohla už jen bojovati, aby zachránila česť, ale rozmnožila zároveň jen svoji bídu a svoji vinu národní. Uzavřeli tedy, a sice více jako shromáždění vlastenců a soudruhů, než jako válečná rada, pustiti se do vyjednávání a vyslati generála Boyera k Bismarckovi" . . . .

„Taková je historie Bazainovy zrady . . . Možnoli tu mluviti o spiknutí, pak byli spoluvinníky Bazainovými maršálkové francouzští a sboroví velitelé, z nichž ani jedinému nedostalo se důtky a z nichž mnozí později dosedli na vynikající místa v republice . . . A což nejošklivějšího a nejsměšnějšího při této frašce lidské spravedlnosti, jest, že trest smrti zmírněn laskavostí muže, který sám armádu francouzskou tak vedl, že byla nucena *kapitulovati v šírém poli.* V odměnu za toto hrdinství dostalo se jemu předsednického stolce republiky."

„Proces Bazainův byl komplot, jehož účelem bylo uchlácholiti vztek Francie tím, že se jí hodila oběť, na které směla hryzati, již docela rozsápati bylo jí však zabráněno."

* * *

Obžaloba, rozumí se, tvrdila, že maršálek kapituloval, dokud ještě bylo potravin v pevnosti. Z četných dokladů, z nichž vychází na jevo pravý opak, stůjtež zde dva. [1]) Ve zprávě, již pro vyšetřovací komisi sepsal vojanský intendant Croiset, čte se:

„Slovem oba úřadové — vojenská a civilní administrace — spolu závodili . . . a jen tím spůsobem bylo armádě v Metách možno vydržeti do nejkrajnější chvíle v situaci, kterou že opustila, jen proto jí od Francie nebylo odpuštěno, že tato pořád ještě se kojila nadějí, přispěti Metám ku pomoci."

Jiný doklad vezměme z listu generála Bourbakia:

„Vyšetřující komisi jsem odvětil, kterak jsem přesvědčen, že maršálek stejně jako já byl toho mínění, že v zájmu Francie třeba

[1]) La Légende de Metz.

uzavříti mír a že jediný prostředek k zachránění armády zdál se mu ten, přiználi pravý stav věci. Od 25. září padali koně skutečně hladem; denně jich pobíjeno přes dvě stě, aby lid v městě a v ležení měl od čeho žíti. Vojsko začínalo všelikým spůsobem trpěti. V určité době nezbývalo tedy, než ustanoviti se na rozhodnutí nejkrajnějším: buď kapitulovati anebo zasvětiti se zkáze."

Ze soudní síně Trianonské padají stíny i na mnohou vynikající osobnosť republiky. Nám vzdáleným není možno o věci s dostatečnou jistotou se vysloviti. Bude to záležitostí spravedlivého dějepisu.

Autor „Pamětí ordonančního důstojníka" a „Legendy Metské," hrabě Hérisson, který byl za obležení adjutantem Pařížského guvernéra Trochua a při mnohých událostech pohnuté doby viděl za kulisy, provází rozsudek Trianonského soudu těmito slovy:

„Naše neštěstí mělo býti vysvětleno nějakým spůsobem, který by národní ješitnosti neurážel! Ne úplný nedostatek organisace a válečných sil, ne zmalátnělosť našeho vojska hned od prvního výstřelu, ne smutný mravní stav naší pěchoty, poměrná nedostatečnosť naší dělostřelby, úpadek vojenského ducha vůbec — následek to porušující soustavy císařské, jejímž vlivem rozhostila se v armádě pohodlnosť — ne ohromné chyby, kterých se dopustil císař hned od počátku války, aniž Mac Mahonovy porážky u Weissenburka a Châlonsu — to vše nebyly pravé příčiny nešťastných událostí, nikoli, nýbrž jedině a výhradně *zrada* vrchního velitele armády v Metách!"

* * *

Slovo „zrada" je krátké a snadno se vysloví.

Bazaine byl a zůstal zrádcem a jako zrádce, kterému vlasť naplila do tváře, zemřel v cizině, opuštěn a proklínán od svých rodákův a nenáviděn ode všech dobrých vlastencův jako prašivý pes, kterému každý jde s cesty.

V Madridě na konec žil v trudných poměrech. O posledních dnech jeho života psal jednomu Pařížskému listu jeho zpravodaj:

„Pamatuji se, jak přijeli do Madridu, on a paní jeho, Pepita Peña, krásná Mexikánka, která ihned si naklonila veškeru společnosť Madridskou. Paní maršálková vysvobodivši svého chotě z vězení, zařídila si tu krásný byt, rozeslala své karty, měla své dni, dávala plesy a mluvíc naším jazykem stala se záhy středem vznešené společnosti."

„Bývalý maršál však žil úplně odloučen ve své domácnosti. Zda on se tak vzdaloval světa, zda ona jej nutila k takovému životu, není mi známo. Vím jen, že při návštěvách a večerech domácích Bazaine nikdy se neobjevoval. Zůstával samoten ve své pracovně čítaje konservativní listy franconzské. Věřil v návrat monarchie a ve svou rehabilitaci. Teď, kdy je mrtev, mohu po něm opakovati, co mi tisíckráte říkal. Neustálé útoky francouzského tisku jej přiváděly v zoufalství. Mluvil s velikou neúctou o armádě."

Znenáhla dostavoval se do domu maršálkova nedostatek. Ekvipáže zmizela. Z bytu s přepychem zařízeného přestěhoval se do skrovného přízemí v ulici d'Argenrola.

„Vítání a návštěvy nepřestávaly," praví zpravodaj dále, „ale nouze čím dále citelněji se dostavovala. Maršálek nepřicházel už ani ke stolu. Časně ráno bylo jej viděti, jak se vrací, z trhu nesa pod paží kuře nebo zeleninu. Chodilť sám na koupi, muž, kterého jsem znával, když vedl knížecí život v Paříži. Madriďané jsou velmi pohostinní, i pociťovali soustrasť s hrdinou africkým, který tak hluboko klesl."

„Jednoho dne Pepita Peña opustila svého manžela, odvedši dvě mladší dítky s sebou do Mexika a nechavši mu nejstaršího syna, který ve španělské armádě dosáhl stupně seržanta. Co se událo? Nikdo vlastně neví. Jisto je, že stařec netroufaje si ani ukázati se, žil o samotě ve svém pokojíku, opuštěn ve svém sedmdesátém roce ode svých, nemaje po boku než toliko syna svého a nějakého sluhu . . . Vida jej v ošumělém županu, ve starých sešlých trepkách, sotva jsem mohl poznati bývalého maršálka Francie . . ."

„O vojácích, jimž velel, mluvil vždy v největším rozčilení, tluče zoufale na stůl, popuzen až k šílenství a protestuje v opuštěnosti bídné svoji světnice proti nespravedlnosti lidí a dějin: ‚Francouzi! skety!' zvolal jednoho dne. ‚Moji vojáci! Ah, nemluvte mi o nich! Po první ráně nebylo na ně více spolehnutí! Ah! sacré tonnerre!' A zimničně sáhal do svého stolku chtěje mi na místě předčítati z hromady papírů."

„V tom vstoupil jeho syn, mladý sympatický muž, v uniformě naší pěchoty, a políbil otce na čelo, pohaněné nedávno nějakým Francouzem. Přinášel mu navštívenky od mnoha lidí z vysoké společnosti. Po prvé od patnácti let jevilo se pro něho opět nějaké účastenství. To jej utišilo. Ale odcházeje od něho byl jsem přesvědčen, že nedostatek, nájezdy, jimž denně byl v šanc vydán, tisíce urážlivých listů, které ho od události Metské neustávaly docházeti, pomátly mu poněkud hlavu."

„Poslední jeho léta byla trapná. Jsem přesvědčen, že neměl jiných prostředků na živobytí, než skrovný plat svého syna" . . .

Nemůžeme rozhodovati u věci, ale tušiti můžeme, že výroky vojenských soudů nejsou vždy výroky spravedlnosti.

Josef Kuffner.

Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (významných) písní všech slovanských národů. Pořádá, harmonisuje a vydává L. Kuba. Kniha VI. (písně velkoruské) seš. 12.: Nákl. vlastním, v komisi F. a V. Hoblíka v Pardubicích. 1888.

O nových arachnidech z karbonu Rakovnického. Podává prof. Jan Kušta v Rakovníku. (S tabulkou.) Nákl. král. české společnosti nauk.

Františka Fénelona Příhody Telemachovy. Preložil Jan E. Hulakovský. (S podobiznou spisovatelovou.) Nákl. I. L. Kobr, v Praze 1888.

Povstanme! Hlas k Čechům o blaho národa dbalým. Napsala česká družina. Náklad a vydání převzal V. Kučera, ve Vídni 1888.

Bibliothéka pedagogických klassiků českých i cizích. Red. a vydavatel Fr. Bayer. Ročn. III. seš. 6.: Jana Amosa Komenského Sebrané spisy vychovatelské. Seš. 7.: Jana Ev. Kosiny Sebrané spisy. Nákl. vydavatelovým, v Přerově 1888.

Velký slovanský kalendář na obyčejný rok 1889. Ročník XVIII. S obrazem titulním a s mnoha jinými vyobrazeními. Nakl. a vydavatel J. Otto, v Praze 1889.

Národ. Velký občanský kalendář na obyčejný rok 1889. S velkými titulními obrazy a s mnoha jinými vážnými a humoristickými vyobrazeními. Ročník V. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1889.

Československá Koleda. Velký občanský kalendář na obyčejný rok 1889. S velkými titulními obrazy a s mnoha jinými vážnými i humoristickými vyobrazeními. Ročn. XIV. Nákl. F. Šimáček, v Praze 1889.

Славянская беседа. Литературное издание Кіевскаго Славянскаго общества. Книга I. Составилъ А. Степовичъ. Кіевъ 1888.

Malý čtenář. Časopis pro českou mládež. Pořádají G. Smetana a J. Zelený. Ročn. VIII. č. 1.—3. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1888.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA.

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech

Na r. 1888 předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského čís. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1886 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

1888.

ROČNÍK 18 1888 ČÍSLO 12

Končíce tímto číslem **osmnáctý ročník Osvěty** děkujeme všem přátelům svým za účinlivou podporu, poskytovanou nám v zápase, jejžto — rovněž jako jiné důležité literární podniky české — nuceni jsme vésti s nepřízní doby.

Tato nepřízeň jest veliké zlo, které společným úsilím všech osvícených vlastenců překonáno býti musí.

„Teď potřebí jest, abychom se vzdělávali," pravil František Palacký ve své poslední veřejné řeči, na samém sklonku svého života. „To jest jediná závěť, kterou bych národu, takřka umíraje, odkázal . . . Vzdělávati se musíme, sebe i celý národ, abychom předčili vzdělaností sousedy německé. A když všichni naši vlastenci upřímně a pravou vzdělaností pracovati budou, pak nemám strachu o naši národnosť a o národ náš. Ten se udrží sám, dokud bude chtíti, a více než jeho nepřátelé si přejou. *A aby všichni synové pracovali ve prospěch vlasti rozšiřováním vědy a osvěty, to dejž Bůh!*"

Pravdy, kterou závěť slavného vlastence lidu českému tak tklivě na srdce položila, která se tak blízko dotýká podmínek našeho života, pokroku a rozvoje, pravdy té nemůže v naší národní společnosti býti nedbáno. V naší národní společnosti mohlo na čas nastati ochabnutí, ale nemůže zavládnouti lhostejnosť a netečnosť, která by na domácí literaturu byla morem — v naší národní společnosti zase budou bdící probouzeti ospalé, aby české knize otvírali nejen dvéře, ale i srdce své.

Svědomitě a vytrvale usilovali jsme po 18 let, aby Osvěta čím dále tím dokonaleji v národě plnila svůj úkol, aby hodna byla úsudku, jenž o ní tak pravidelně byl pronášen: *že má býti v rukou každého českého vzdělance.* Zvouce nyní ku

předplacení na devatenáctý ročník Osvěty

slibujeme, že i dále o všeliké zvelebení časopisu co nejpilněji budeme se starati. Můžeme s potěšením ukázati k tomu, že kruh výborných spolupracovníků listu našeho stále vzrůstá: právem zajisté mohli jsme se nadíti, že také kruh našeho čtenářstva prodlením činnosti naší vždy více šířiti se bude. Osvěta i v novém roce na své pouti po vlastech našich rozsévati bude símě nejlepší: aby nepadalo na skálu a mezi trní, nýbrž rostlo a vydávalo hojný užitek, k tomu jest nevyhnutelně potřebí, aby mu lid český poskytoval potřebné půdy. I prosíme dobrých přátel svých a všech osvícených národovců, kteří o potřebě a důležitosti časopisu našeho přesvědčeni jsou, aby nám podali pomocné ruky a *každý na svém místě napomáhali, zvláště v kruzích zámožnějších, půdy jemu dobývati!*

První číslo **devatenáctého ročníku** Osvěty vyjde dříve než obyčejně. Abychom náklad ročníku toho ustanoviti mohli, *žádáme uctivě za brzké zaslání předplatných peněz.*

Jako každoročně chceme i letos v novoročním období novějším odběratelům poskytnouti příležitosť, aby sobě některé starší ročníky Osvěty, pokud jsou na skladě, mohli opatřiti za cenu značně sníženou. Budeme tedy v řečeném období prodávati

ročníky 1876—1881 za cenu poloviční,

t. j. ročníky 1876—1878 po **3 zl.**, ročníky 1879 a 1880 po **3 zl. 30 kr.**, ročník 1881 po **3 zl. 60 kr.** každému, kdo je přímo z naší administrace za hotové odebéře. Toto dočasné snížení cen přestane dnem 1. března 1889, kde nastoupí opět ceny obyčejné.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XVIII — DÍL II

1888

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1888

Obsah dílu druhého.

R. 1888. Čís. 12.

OSVĚTA

K jubileu dr. Frant. Lad. Riegra.

Napsal

dr. **Josef Kalousek.**

Dne 10. prosince nyní příštího slaví sedmdesáté narozeniny muž, jenž po čtyřicet let stojí v čele politického a národního života národa českého. Jmeno jeho jest od r. 1848 nerozlučně spojeno s veřejným životem naším ve snahách i utrpeních, v nadějích a sklamáních, ve zdarech i nezdarech, ve cti u přátel, v závisti i nenávisti u jiných. Pozastavme se na chvíli a rozjímejme, za jakými cíli a po kterých cestách náš národní vůdce dosud se ubíral, kterými vlastnostmi a schopnostmi na díle národním pracoval.

Aby národ český povznesl se z hlubokého úpadku, ve kterém byl pohřížen, to bylo účelem, jemuž František Ladislav Rieger ode mládí věnoval veškeru šlechetnou mysl svou a znamenité dary ducha svého. Úkol byl veliký, převeliký, pracovníkův málo. Rieger vstupuje ve šlapěje starších vlastenců, již ve mladistvých letech jal se činně účastniti v *literatuře* české, kteráž na onen čas byla téměř jediným prostředkem k cíli vytknutému. Jen literaturou mohl jazyk český býti sám v sobě vzděláván, jen literaturou mohla znalosť jeho pokračovati a láska k němu se šířiti, jen literaturou mohl tehdáž český lid býti veden k čilosti duševní a k výrobnosti hmotné a tím připravován, aby jednou ve příhodnou chvíli mohl také domáhati se platnosti politické. Tehdejší starosta literatury české, Josef Jungmann, byl Riegrovi na akademickém gymnasii v Praze učitelem a rádcem, i roznítil v něm vlasteneckou jiskru v plamen vysoko planoucí.

Ctihodný Jungmann naznačil roku 1827 tehdejší stav české literatury těmito slovy: „Nová literatura česká jest plod některých milovníků, kteří *nepřátelům na urážku, svojim nevděk, sobě na škodu,* přinášejíce drahé oběti vlasti a přirozenému svému jazyku, ji až posud zachovali *mezi životem a smrtí.*"

Tklivá slova tato byla na onen čas zcela pravdiva a platila jak o literatuře, tak i o všem životě národním. Život tento byl dílo několika milovníků, a nejednoho z nich pojímal časem strach, že snad

všechna práce vyjde na zmar a bude následovati smrť neodvratná. Každému z nich bylo zjevno, že pracuje nepřátelům na urážku; a ježto nepřátelé byli mocni, věděl také každý, že pracuje sobě na škodu; to nesli všichni s klidnou myslí, neboť kdo nechtěl přinášeti drahé oběti vlasti a přirozenému jazyku svému, ten právě nenáležel k jeho pěstitelům. Ale těžce nesli, a Rieger vedle nemnohých jiných jest dosud pamětníkem toho bolestného citu, že pracovali svojim nevděk. Tak tomu skutečně bylo ještě před 50 lety, kdy Rieger vstupoval do řady buditelů národních; dílo jejich se potkávalo se vděkem jenom u probuzenců ještě řídkých; ti pak, kteří ještě spali, namnoze neradi dávali se buditi ze sna.

Mladé pokolení vlastenců již před rokem 1848 počalo se chápati vedle literatury také jiných prostředků, aby jazyk český došel uznání ve vrstvách obyvatelstva, které se mu dotud veřejně vyhýbaly, především aby byl uveden do dobré společnosti ve stavu městském. K tomu sloužily plesy, besedy, ochotnické divadlo, české přednášky ve spolcích a podobné drobné prostředky. Až konečně rok 1848 rychle roztavil ledovou kůru, která bránila všemu rychlejšímu vznětu života národního: nepřízeň nepřátel pojednou musila uleviti v odporu svém, netečnosť svých měnila se v horlivosť a lásku. Vlastenci počali působiti politickými časopisy, a brzy otevřelo se i řečniště parlamentární, na kterém nade všechny vynikl Rieger. Absolutismus se pak sice ještě jednou vrátil, ale nestačil již vypleniti vše, co rok 1848 k oživení národnosti české zasil; když pak po 10 letech absolutismus musil ustoupiti, opakovalo se vzpružení ducha českého, kteréž od té doby již neochablo, nýbrž postupuje krok za krokem k cíli vytknutému.

Pokud tužby Riegrovy před rokem 1848 nesly se ku *povznesení jazyka českého*, jsou nyní po 40 a 50 letech z největšího dílu vyplněny. Možno říci, že v té stránce cíl jeho života jest téměř dosažen. Vnitřní tužby vlastenců směřovaly ovšem i v tom ohledu vždy dále, než v době předbřeznové veřejně říci se smělo; v některých stránkách šly dále, než kam jsme nyní skutečně dospěli, v jiných zase nešly ani tak daleko, kde nyní již jsme. Naše národní divadlo svou budovou, zřízením i výkony jest mnohem více, než nač vlastenci odvážili se pomysliti, když v posledních letech předbřeznových s Riegrem zasazovali se o založení stálého českého divadla v Praze. — Bez mála totéž můžeme říci o školách. Před 40 lety všechny školy v Čechách, které se povznášely nad triviálky, byly německé, a nebylo dříve ani možno vymoci, aby na gymnasiích dle císařského nařízení z r. 1816 vyučovalo se také češtině. Dnes vyjma ten obor, jejž si obstaráváme dobrovolnou národní daní skrze Matici školskou, máme aspoň v království českém českých škol dostatek: máme nejenom české školy obecné a měšťanské, hospodářské a průmyslové, reálky a gymnasia, ale máme i českou vysokou školu technickou, českou universitu, nejnověji také pěknou školu umělecko-průmyslovou. Úspěchy na tom poli nespadly nám samy hotové do klína, než zástupci naši, a v čele jich vždy neúnavný Rieger, musili jich dobývati dlouhými zápasy; také není dosud do posledka vydobyto, co nám spravedlivé náleží, ani v Čechách, na Moravě pak zbývá ještě valná část celé práce, a ve Slezsku

skoro všechna. Co však jest již vymoženo, toho jest tolik, že pracovník s potěšením může patřiti na výsledky svého namáhání. — Do života společenského a spolkového vnikla čeština a zařídila se v něm tak, jak jen sami si přejeme a dovedeme; strojené překážky, které se tomu dříve v cestu kladly, pominuly docela. — Do úřadů též uvedena jest čeština, ale ne všude měrou dostatečnou a náležitou. Dostatečně a náležitě provedlo se to dosud toliko v úřadech a sborech samosprávných: obce a zastupitelstva v krajinách českých úřadují a jednají jazykem českým, ve sněmu a ve výboru zemském oba jazyky požívají dokonalé rovnoprávnosti. Avšak v úřadech zeměpanských dopouští se češtině rovné právo s němčinou jenom v prvních instancích, vyšší a nejvyšší instance úřadují však dosud jen po německu, leč že vyřízení vydává se českým stranám v českém překladě. Aby i zde zjednal se rovnému právu jazyka českého dokonalý průchod, k tomu zbývá na budoucí časy ještě tvrdý kus práce.

Jako doma nejpřednějším cílem snah Riegrových vždy bylo, aby národ český vymanil se z ponížení, do kterého jej uvrhli germanisátoři, a opět povznesl se k lepší vážnosti a platnosti: takž také na zevnějšek nejpřednější péčí Riegrovou bylo a jest, *abychom se ubránili pangermanismu*, abychom neupadli v jařmo velikého Německa. R. 1848 zámysly všeněmecké vystupovaly na světlo nepokrytě, nejenom ve Frankfurtě, ale i ve Vídni a jinde mezi bezuzdnými národně-německými zuřivci; Rieger opřel se jim hned tehdáž s mladickou vřelostí jak v národním výboru Pražském, tak i na sněmu říšském ve Vídni. Že pangermanům překážel rozbiti Rakousko, spílali jemu tehdáž reakcionářů. Za 40 let leckteré okolnosti se změnily, na místo Frankfurta nastoupil Berlín, zámysly pangermanů se však nezměnily. Že jim Rieger vždy seč jest odpírá, za to nyní zase jedno křídlo pangermanů jej vyhlašuje za slovanského bořitele, sebe pak za jediného zachovatele Rakouska, kdežto druhé jich křídlo zavrhujíc všecky takové licoměrné okolky, bez průtahu usiluje podříditi západní země rakouské císařství německému. Nelze říci, že by tyto pangermanské snahy za 40 let byly učinily nějaký krok ke svému uskutečnění, anebo že by opačné snahy české, odporující všemu státoprávnému i hospodářskému spojenství se říší německou, byly zakusily nějaké porážky. Že tato částka našeho národního programu nepotkává se s neúspěchem, toho příčina neleží tak v naší vlastní síle, jako v té okolnosti, že tvoříme součástku veleříše rakouské a že tato říše, jako každý živý organismus, má v sobě pud sebezachování, kterýmž, přese všechny bludy a poklesky svých ředitelů, v posledních koncích přece vždy se spravuje.

Méně úspěšným bylo působení Riegrovo v tom směru, aby zemím českým ve státě rakouském opatřil výhodnější *postavení státoprávné*, které by lépe se srovnávalo s jich upomínkami historickými i se přítomnými potřebami jich obyvatelstva. V tom ohledu Rieger — a národ český s ním — podobá se lačnícímu Tantalovi, jemuž nejednou vytoužený pokrm z blízka kynul, ale vždy zase do dálky uprchnul. Roku 1848 na konci května byl Rieger spolu s hrabětem Nosticem od zeměsprávce českého hraběte Lva Thuna a národního výboru vypraven k císařskému dvoru do Inspruka, kdež podařilo se jim obdr-

žeti císařské svolení k tomu, aby v Praze zřídila se místodržitelská rada jakožto nejvyšší instance s působností kanceláře dvorské, též nejvyšší soud, a aby neodkladně svolán byl český sněm ústavodárný. Tu Rieger na samém počátku své politické činnosti ocitnul se u velikého cíle jejího; ale než s vymoženostmi těmi vrátil se do Prahy, obrátily se ony niveč svatodušní bouří pouliční, kdež nerozum několika lidí za několik dní pokazil tolik, kolik pak za 40 let všechen národ český nikterak nestačil napraviti. Na sněmu říšském r. 1848—9 byly sice mnohé zápasy, pěkné naděje vzbuzovány, ale kladný prospěch nevzešel z toho žádný, krom jediného zrušení roboty a jiných břemen poddanských. Diplom říjnový r. 1860 zdál se býti slunkem vycházejícím nad šťastnější budoucností, ale ono zahaleno jest brzo chmurami. Nová naděje kvitla r. 1865 za ministerstva Belcrediova, ale po válce 1866 krutě jest sklamána Beustem. R. 1871 za ministerstva Hohenwartova Rieger společně s hrabětem Clamem-Martinicem vyjednal fundamentální články o budoucím svézákonném postavení království českého, a císařským slovem uznáváno státní právo české, jehož staré formy měly oživnouti s novým obsahem, přiměřeným požadavkům času. Ale vše zmizelo zase před svým uskutečněním jako sen . . .

V těchto dnech opět mluvívá se o budoucím korunování krále českého. Za ně žádal sněm český jednomyslně dne 11. dubna 1861, i bylo tehdáž od panovníka slíbeno. Slib obnoven dne 29. pros. 1865, i konány tehdáž některé přípravy k jeho uskutečnění. Zase r. 1871 korunování zdálo se býti přede dveřmi. Dočkámeli se ho s Riegrem v příštích letech?

Mojžíš vodil svůj lid 40 let po poušti, než mohl s ním přistoupiti k dobývání zaslíbené země, kteréž pak se dařilo. Rieger několikráte nahledl do zaslíbené země českého historického práva státního, ale vejíti do ní nebylo mu nikdy dáno, a nyní po 40 letech zdá se ona býti opět v dálce nedohledné. Krušno jest síti a nikdy do stodol nekliditi! Zkušenosť taková sotva může u člověka zůstati beze vlivu na volbu prostředků; ale pevná vůle nedá se tím přivesti k vrtkavosti, ke mdlobě nebo k omrzelosti. Náš národní vůdce má ve sledování velkých cílů zdravou povahu českou, *vůli houževnatou*, která žádným nezdarem nedá se oblomiti, a zatarasíli se jí jedna cesta, vyhledá si po čase jinou.

Když červnová bouře r. 1848 vyrazila jemu vymožené koncese z ruky a zmařila sněm český, odebral se na sněm říšský zkusit, zda tam dá se pracovati k dobrému vlasti. Docíleno tam, jak již připomenuto, málo. — Tehdáž Rieger, pln bujaré síly a dalekosáhlých nadějí, chutě oddával se theoriím liberalismu, jenž vznikl na jiné půdě v západní Evropě. Dne 10. ledna 1849 v Kroměříži hájil theoretickou větu: „Veliká moc ve státě pochází z lidu,“ s pravým nadšením, s podivuhodnou výmluvností, i s velikým účinkem na posluchačstvo, ale s tím jediným praktickým výsledkem, že reakce tu a jiné podobné theorie vzala sobě za omluvu k rozpuštění sněmu říšského. Po letech, když se udála příležitosť, přikládal Rieger těm theoriím menší důležitosť, staraje se hlavně o umenšení praktického zla, strojeného zlobou okolností a protivníků. — Ku přání většiny českých

poslanců zkusil pracovati v říšské radě Schmerlingovské, ač předvídal úplný nezdar. Když ten se dostavil, zaujal naproti říšské radě stanovisko abstinence. Když zmařen také mnohoslibný pokus, počatý na sněmu 1865, Rieger v rozhorlenosti nad tak přílišným a nezaslouženým sklamáním sepsal deklaraci, krajní důsledky státoprávního stanoviska českého, ze kteréhož následovala passivita jak naproti říšské radě, tak i naproti sněmu. Stanovisko toto uvítáno mezi Čechy všude s jásotem, a po málo letech r. 1871 podobalo se, že skutečně povede k cíli, jenž byl již na blízku. Trpělivosť, kterou národ český snesl tehdejší nezdar, dle nápotomního svědectví Beustova způsobila podivení a ještě něco jiného, a toto nevýhodné jiné bylo by se ještě zvětšilo, kdy by byl český vůdce odpověděl něčím menším, než návratem do passivity. Tento návrat do passivity na sklonku roku 1871 rozuměl se každému sám sebou, i byl zase obecně schvalován; ale passivita za málo let znechutila se některým, a několik vrtkavých povah stálým přemlouváním způsobilo, že passivita zošklivila se lidu českému dříve, nežli přinesla ovoce nějaké, byť i menší, než pro nás zrálo roku 1871. Tentokrát nebyl to žádný cizí protivník, nýbrž vlastní synové českého národa, kteří zmařili úrodu před sklizením. Když to učiněno a odčiniti se nedalo, když zbůhdarma zničen velký prostředek k dosažení velkého cíle, Rieger přijal polohu jemu vnucenou a vstoupil do aktivity, o kteréž se všemi rozumnými dobře věděl, že nemůže vésti rychle k cíli, že na ní budou po ruce jen drobné prostředky, a že nelze dopracovati se jimi než jen drobných úspěchů.

Na této zdlouhavé a trnité dráze setrvává Rieger již na desátý rok, ačkoli ti, kteří jej a národ na ni s přemrštěnými nadějemi pudili, již dávno své sklamání poznali. V neúmorné snaze své po tom, co by národ český přivedlo o krok blíže k cíli, nedává se ani zastrašiti velkostí překážek, ani uondati nespravedlivostí těch, kteří vinu toho, co pochází z nepříznivých okolností, svalují na Riegra — jako by kamenník, jenž bez únavy v potu tváři obtesává tvrdý kámen, byl vinen tvrdostí toho kamene. „My nechceme hájiti této vlády, poněvadž snad při ní děláme velké pokroky,“ pravil národní vůdce ke shromážděným zástupcům samosprávy dne 16. září t. r.; „děláme při ní pokroky jen skromné, pozvolné. Ale konečně myslím, že jest lépe dělati pokrok malý, než jíti rozhodně nazpátek, že jest lépe získati něco, než ztratiti mnoho.“ —

Odvrátímeli zrak svůj od měnivých situací, ve kterých bylo Riegrovi zápasiti a dle nich taktiku měniti, a přihlednemeli opět k tomu, co v jeho snahách jest stálého, a k neměnitelným prostředkům, jimiž svých národních cílů hleděl dosáhati: tu vidíme na prvním místě neproměnnou snahu, aby národnosť česká, byvši v době nejhlubšího úpadku obmezena skoro jen na stav vesnický a maloměstský, rozšířila se zase na *všechny vrstvy obyvatelstva*, aby k národnosti české přivinuly se opět třídy, jež se mu byly odcizily. Toto docelení národa českého bylo Riegrovi jednak samo v sobě cílem, jednak také prostředkem k dosahování cílů jiných, jež může sobě vytknouti národ celý, nikoli však zbytek národa obmezený na jedinou

třídu společenskou. Proto nejprve hleděl vzbuditi vědomí národní v měšťanstvě Pražském, užívaje k tomu všelikých cest a cestiček, které před r. 1848 byly dovoleny. V první době pobřeznové pracoval usilovně s výtečnými hlavami z měšťanstva i ze šlechty, a tu v obecném rozjaření národní věc česká činila obrovské pokroky. Měšťanstvo, které do té doby doma mluvilo sice také česky, ale ve veřejnosti pokládalo jenom němčinu za řeč slušnou, pojednou změnilo svoje mínění a počalo si češtiny vážiti. Také šlechta, ač největším dílem zněmčená, pojala dobré mínění o snahách českých a přála novému rozvoji staré historické národnosti v této zemi; tato příznivá nálada šlechty trvala však bohužel jenom do svátků svatodušních r. 1848; pokus revoluční, jakkoli bláhový a od nemnohých pochodící, vštípil šlechtě mínění, že živel český jest revoluční, i odvrátila se od něho téměř vesměs. Jakmile však roku 1861 život politický se obnovil, Rieger dorozuměl se s osvícenými šlechtici o spojenství ke vzájemné podpoře historického státního práva ze strany české, a národnosti české ze strany šlechtické. Od té doby náš národní vůdce nepřestává zváti všechny stavy a třídy k dílu národnímu a vlasteneckému, napomínaje, že nikdo nemá býti odpuzován, ale každý vítán, nechť jest urozený nebo neurozený, kněz nebo světský, nechť jest jakého koli vyznání nebo přesvědčení náboženského, nechť v politice jest demokratem nebo aristokratem, liberálem nebo konservativcem, nechť jest bohatý nebo chudý, starý nebo mladý. Tak hlásati neustává Rieger v programech a osvědčeních, v časopisech, ve shromážděních, spolcích i v parlamentech. „Především ale varuji vás všecky, pánové," tak končil nedávno svou řeč před zástupci všech krajin českých, „a prosím, abyste tento hlas můj varovný roznesli po celém národě, aby toho bylo pamatováno: že jenom podporou živlů nám přátelských a sloučením všech sil, tedy národní *svorností*, můžeme docíliti úspěchův, že jenom když všecky síly národní, jak šlechtu naši, tak měšťanstvo, tak stav rolnický, tak lid všechen, dovedeme spojiti k jedné politické akci společné, že jen tak budeme mocným činitelem, ba mocí snad i rozhodnou ve státním životě rakouském, a že jen tak můžeme dojíti našeho ideálu."

Volání toto a jednání s ním srovnalé pochází z uznané potřeby národní, z poznání, že národu českému jest potřebí sjednocenosti doma a přátel v sousedství. Poznati tuto potřebu není ovšem nesnadno: každý zajisté ví, že nás Čechů není mnoho, a každý ví, že mnoho lidí mnoho zmůže. Kdy by toto poznání samo postačilo k vytvoření ducha svorného, nebylo by tolik rozbrojů mezi námi. Ke svornosti v politice jest však potřebí také ještě vlastenectví a sebeobětovnosti, a to v takové míře, aby člověk prospěchu obecnému podřídil netoliko prospěch svůj, ale i svou libosť a nelibosť, své osobní chuti a nechuti, časem i své osobní přesvědčení. Výsledek takovéhoto vlastenectví a takové obětovnosti jest *snášelivosť k cizímu přesvědčení*, bez kteréž není svornosti. Snášelivostí vyznamenává se Rieger měrou neobyčejnou, a to jest jedna z hlavních příčin, proč hodí se za vůdce národního. Vůdce pouhé nějaké strany politické nesmí sice býti osobně nepřívětiv, ale může býti co do zásad nesnášeliv; takový však nehodí se za vůdce

celému národu, v němž přirozeně jsou rozmanité odstíny politického mínění. Osobní odpůrci Riegrovi říkávají, že Rieger se dělá diktátorem, že jest neústupně svéhlavý a poroučivý. Nemůže býti převrácenějšího úsudku, než jest tento; jsem jist, že žádný druhý jen poněkud vynikající Čech nemá do sebe té veliké míry ústupnosti, trpělivosti, smířlivosti a snášelivosti k jiným míněním, kterou se vyznamenává Rieger a kterou jeho bližší stranníci nejednou brávali jemu za zlé jako měkkosť povahy. Jeli liberálním to, když politik dovede s jinými lidmi rozdílného politického přesvědčení pracovati společně ke společnému cíli, pak jest Rieger velikým liberálem. Ti, kdož mají liberálnosť v každém třetím slově na jazyku, bývají právě naopak velice nesnášelivi k mínění jinému, rovněž jako ti, kdo mluví tuze mnoho o konservatismu. Rieger s obojími i ještě s jinými politickými odstíny společně pracuje k dobrému národa a vlasti, pokud oni sami chtějí společně pracovati a odchylné mínění své podřizovati většině, tak jakož on nejednou v přetěžkých případech (stačí jen připomenouti obeslání říšské rady r. 1861 i 1879) mínění svoje podřídil většině.

Na místo vůdcovské postaven byl Rieger vzácnými dary duševnými i fysickými, vlastnostmi a dokonalostmi, které v tom souhrnu nad míru zřídka najdou se pohromadě. Vzdělání jeho jest v pravdě universální; na politické dráze prospělo jemu zvláště studium práv, historie, státovědy a politické ekonomie. Dar jazyků svěřen jemu a vypěstěn od něho měrou zřídka vídanou. Uchvacující *výmluvnosť* jeho jest souladným výplodem vzácných mohutností, jakož jsou jasnosť představ a jich logické vyvinování, mravní opravdovosť a hloubka přesvědčení, dokonalé ovládání řeči, vznětlivosť citu a bohatá obrazotvornosť, přirozená mimika, jasný, zvučný hlas. O neobyčejné síle fysické svědčí to, že rozčilující a úmorné práce parlamentární, kterými po léta jest zavalován, nemají škodlivých účinků na jeho zdraví.

A což říci o jeho *nezištnosti?* U jiných národů mužové s některou částkou Riegrova talentu a postavení obyčejně pamatují pilně vedle záležitostí veřejných také na sebe, mnozí obohatili se velice spůsoby více méně slušnými i neslušnými. Rieger za tolikerou námahu k dobrému obecnému pro sebe nezískal ničeho, ni úřadu, ni majetku, ni titulu. Padesát let pracuje bez zisku, v pravdě sobě na škodu.

Riegra postavily na místo vůdcovské jeho zásluhy o dobro národní, zásluhy, jichž sobě dobyl jako zástupce a obhajce národní. On jest zástupcem a důvěrníkem národa poctivým, přímým, jenž zastane se ho před každým a všude, jenž však jemu *nelichotí*, a nevyhledává popularity hověním jeho slabostem a okamžitým škodlivým vášněm a návykům. Králové dle staré zkušenosti nesnadno dovídají se pravdy, poněvadž služebníci jejich chtívají se jim zavděčiti zprávami takovými, jakých si sami přejí. Spravedlivě podotknul ondyno jeden český poslanec, že to platívá také o národech, nejen o králích. Také národům bývá lichoceno od pochlebníků, a mnozí strachují se pověděti lidu pravdu, aby nepřišli o oblibu svou u něho. Rieger nepatří k těm pochlebníkům ani bázlivcům: jako vysoko nahoře, tak i národu svému řekl nejednou pravdu nemilou. Takž nedávno při čtyřicetileté památce zrušení roboty připomínal shromážděným českým hospodářům, kterak

s novými právy připadly jim také nové povinnosti nesnadné, kterak stav selský přišed ku právům politickým, mohl by nenáležitým a nedobrým jich užíváním podobně chybiti, jako před 270 lety chybila šlechta k záhubě celku; kterak jako všem nám jest starati se o zachování jazyka, tak zejmena stav rolnický povinen jest pečovati o zachování půdy své, i že k tomu cíli mnohým bude třeba, aby — zvláště když konkurrence světová příliš stlačila ceny obilní — zase obmezoval se v navyklé útratnosti.

Rieger jest muž talentu, ale neméně také muž *práce.* Účely jeho jsou vznešené, ideálné, vzletné; ale o prostředcích, kterými dlužno po nich se snažiti, má náhledy střízlivé, praktické. Střízlivosť jeho však nikdy nezabíhá v omrzelou skepsi; kritika pouhá, která netvoří, a často boří, není jeho zálibou. Duch jeho, spíše k optimismu než k pessimismu náchylný, byl vždy pln iniciativy, nových záměrů a počinů, jarých nadějí, prostých a dělných prostředků. Heslem jeho v boji politickém jest známé „Nedejme se!“ Když však založil Slovník náučný, napsal naň heslo jiné, zřízené pro naši domácí potřebu: „V práci a vědění jest naše spasení.“ A touž myšlenku o potřebě praktických cest k ideálným cílům vyslovil nedávno před českými zástupci samosprávy těmito pěknými slovy: „Váha a cena národa, pánové, stojí na třech nohách: jedna jest věděti, druhá pracovati, a třetí míti.“

Prosaičnosť těchto prostředků nikterak není na ujmu *ideálnosti jeho cílův.* Přítomnou skutečnosť, jaká právě jest, přijímá Rieger za východiště, z ní béře cesty a prostředky ke vzdáleným ideálům. Ideály tyto ovšem nejsou odvozeny ze skutečnosti, nýbrž jsou to — jako u Platona — obrazy nebeské, kterým věci vezdejší mají se připodobňovati. Rieger rozeznává mezi tím, co jest, a tím, co býti má, a nic není jeho spůsobu myšlení tak vzdáleno, jako methoda novověkých materialistů, kteří výsledky statistiky stavějí na místo ethiky od nich popřené, a nacházejíce ve světě zlé a ošklivé ve většině, předpisují hned, že zlé a ošklivé má zůstati také pravidlem, a že bláznovství jest snažiti se o něco lepšího a pěknějšího anebo dokonce předpisovati lidem snahu takovou za povinnosť.

Jedním ideálem Riegrovým jest samospráva v nejširším smysle; té on přikládá váhu velikou kromě jiných příčin také proto, že samospráva jest školou nezbytnou ke zdárnému politickému životu ve státě konstitučním. Jemu jsou sice tak jako každému jinému účastníku dobře povědomy stinné stránky naší dosavadní samosprávy, avšak on z nich neodvozuje odsudku zatracujícího, nýbrž naopak jen povinnosť, aby se pracovalo k napravení těchto vad shledaných, tak aby skutečnosť přiblížila se k ideálu.

Dva krásné příklady téhož idealismu nacházejí se ve znamenité řeči, kterouž Rieger na posledním sněmě českém doporoučel založení české akademie věd, literatury a umění. Skvostné jest přirovnání, které tu pronesl o národě historickém a starobylém rodě šlechtickém: „Národ historický, který má svou slavnou minulosť, dá se porovnati se šlechticem starého rodu. I ten si rád připomíná slavné skutky svých předků. Jaký význam ethický mělo by šlechtictví, nemáli ten, že ta vzpomínka, kterou má šlechtic starého rodu na své předky, jej může

držeti a zajisté také má držeti na jisté mravní výši, že má si toho vždy býti vědom, že jest povinností jeho dbáti, aby jednání jeho bylo důstojno jeho předků, že má jednati tak, jako oni, že on si má získati o svou vlasť takových zásluh, jako si někdy získali jeho předkové. A tak činí i národ historický, kterýž si jest vědom své slávy z minulosti." — Bohužel nebývá tomu vždy tak, jak by býti mělo, ani u šlechtice starobylého rodu, ani u národa historického, že by hleděli se vyrovnati svým slavným předkům v dobrém a slavném; ale má tomu u obou tak býti, a dobře jest oběma tuto povinnosť připomínati.

Neméně krásnou myšlenku pronesl Rieger v téže řeči, kdež dovozoval, kterak věda zušlechťuje mravy člověka a tím přibližuje jej k témuž cíli, k němuž vede také náboženství křesťanské. „Proto soudím," tak zněla úchvatná jeho závěrka, „že věda není nikterak na úkor víře: ano mám za to, že humanita a ušlechtilosť ducha z ní plynoucí jsou jako šlechetné její průvodkyně, nebo řekl bych, její pravé dcery. Jest to ostatně známá věc, že jen nedouk v pošetilé pýše své může se vzpouzeti proti Bohu, a že pravá hluboká věda vede k Bohu."

Na světě není prostočistých ideálů; každý, jenž najde se zde vtělen, jest smíšen s přísadou pozemského rmutu, která jej znešvařuje. Blažený muž, jenž, jako vidíme u Riegra, nedal se pomásti účinkem této přísady, a přes odporné zkušenosti zachoval si víru v ideály. Idealismus jeho pochází jednak z daru vrozeného, jednak však ze *šlechetnosti charakteru*, která jest vlastní zásluhou muže toho.

Nebe dopřejž Riegrovi ještě dlouhá léta v pružné síle k dobrému národa a vlasti!

V. I. Lamanský a my Čechové.

(Dokončení.)

IV.

V sedmé a patnácté kapitole své odpovědi generálu Kirějevu mluví p. prof. Lamanský také o náboženské nebo lépe *církevní* otázce u Čechův a vůbec západních Slovanův, jakož i o učení se *ruštině* jako jazyku všeslovanskému. My neváháme, jakkoli rozprava o obou těchto věcech je v přítomném okamžiku málo včasná, několika slovy o této „conditio sine qua non" p. Lamanského promluviti.

Co do otázky církevní pokládá p. prof. Lamanský za možné, že by Rusko mohlo papeži zase dopomoci k jeho území (okolí Říma) a za to na něm vymoci schválení *slovanského obřadu* pro západní Slovany. My považujíce tento plán za nápad ruského soukromníka, kteréhož plánu si vláda ruská asi tak hned neosvojí, a nemajíce

dostatečných vědomostí o diplomatických možnostech a nemožnostech, musíme takovým dalekosáhlým diskussím se vyhnouti. Ve vší skromnosti arci vyznáváme, že bychom Rusku byli povděčni za nové nejen *formy* církevního života, ale ještě více za rozšíření opravdového náboženského *ducha* mezi Slovany. Větší nebo menší příliv náboženského, t. j. pravého *morálního* ducha musí následovati do žil našeho „západnického" těla, nemajíli i Slované utonouti, podobně jako již Francouzi tonou, v bahně materialismu. Husitští naši předkové říkávali, vidouce, kterak mnoho nekřesťanského jest v Avignonském papežství: „Romanští národové utvořili papežství, germanští císařství, Slovanům bude náležeti církev." Snad to byl ideál. Tak nazvaná svatá alliance uzavřená od tří panovníků, zastupujících tři nejsilnější křesťanské konfesse: katolictví, pravoslaví a protestantství, měla býti podobnou hrází na zastavení francouzských protikřesťanských ideí. Byl to týž ideál, který se v praxi neosvědčil. Snad, jako starý Řím proti záplavě epikureismu a atheismu vystavěl „pantheon," chrám všech bohův, snad by pomohl choré Evropě skutečný ekumenický koncil všech církví křesťanských, který by vytknul, co všecky mají společného a mnoholi morálního vlivu mají ještě zásady křesťanství na souvěký svět. Leibnitz a Bossuet snili kdysi o podobném smíru křesťanském, avšak . . . Protož zanechme říše fantasií a snů, a zavřeme při skromném pojednání svém veliké Sybillinské knihy o církevních věcech budoucnosti. *Prakticky* máme za to, že vypadá otázka církevní nebo náboženská v Čechách asi takto. Předně každý střízlivý vlastenec ji považuje v Čechách dnes za nezralou. My máme příliš mnoho svárů v Čechách, my máme příliš mnoho hořlavých látek v zemi, aby kdo směl do toho ohně nový olej přilívati, a svaté oleje nehoří, jak známo, méně, než oleje profanní. Ale na štěstí nemá nikdo, kdy by i na to pomýšlel, dosti síly, aby v tomto ohledu něco svedl. Veliká hnutí duchův nelze vyčarovati, ona přicházejí silou elementární jako orkán. Za druhé pak myslíme, že ve všech těchto věcech iniciativa musí přirozeně náležeti našemu duchovenstvu. Ono není cizím novotvarem v našem národním těle jako na př. byli bulharští fanarioté, ono jest krev z naší krve, a my věříme, že v jeho řadách nevymizel ještě apoštolský duch Cyrilův, Methodějův a Miličův.

Mluvě dále o národním jazyku a literatuře, vypravuje p. Lamanský, kterak Němci hledíce s výše svého národního sebevědomí na malé pro ně neškodné slovanské literatury, nejen jim nepřekážejí, nýbrž i liberálně podporují slovanské literární spisy, pěstujíce prý tím slovanský „partikularism." Takové tvrzení, převracující alespoň v Čechách a na Moravě rub na rub skutečný stav věcí, přece bychom nebyli očekávali od ruského vlastence, kterýž procestoval všecky slovanské země a veškery poměry zde seznal. P. profesor by toto své tvrzení musil *zevrubně* doložiti fakty, nemámeli věřiti, že chtěl napsati trpkou ironii. Opřev se pak dále o svou vítěznou, neumořitelnou logiku píše p. Lamanský chladnokrevně: „Slované budou pro Němce a Maďary teprv tehdáž protivníky nebezpečnými, když zbavíce se svého partikularismu a plemenné své nadutosti, budou zrovna tak dobře uměti rusky, jako nyní mluví německy, a když se naučí hleděti na Rusko, t. j. na

tak zvaný panrusism, ne německýma nebo maďarskýma očima.“ Veliké slovo klidně pronešené! Arci, logicky nemůže býti dilemma ostřejší: Budouli Slované, vlastně Čechové, pěstovati svůj odvěký národní jazyk, zůstanou vždy jen Němci; chtějíli přestať býti Němci, musejí splynouti v jazykovou jednotu s Ruskem. P. prof. Lamanský věří o několik kapitol dříve, než nám klade tuto krátkou alternativu, že *jednota italská* (kap. 7.) a *jednota německá* (kap. 12.), *obě téměř již hotové, se brzo zase rozpadnou.* [1]) A přece jazyková jednota obou těchto národů jest provedena již po několik století. Za kolik století myslí pan Lamanský, že provede se jeho jazykový panrusism?

Avšak mluvme se vším možným klidem a s přísnou historickou věcností o této pro Slovanstvo skutečně velevážné otázce. Snad by se nalezli vlastenci, zvláště spisovatelé čeští, kteří kdy by uměli čarovati, udělali by tu jazykovou jednotu slovanskou třebas hned. Kdož by necítil, jak zcela jiný kulturní význam má jazyk, jímž mluví na př. 60 až 80 milionů lidí, vedle literatury, vypočítané asi na 6 milionů. Jest to jako nádherný palác proti chudé chaloupce. Samovláda latinského jazyka, utvořivší ve středověku z celé západní Evropy jedinou vědeckou republiku, byla našim předkům tak drahocenná, že ještě v 16. století, v době počínajícího plnoletí jazykův národních, i básně dělali raději po latinsku, nežli po česku nebo po polsku.

A přece — přes tuto do očí bijící pravdu o přednostenství světových literatur nechtějí malé chudičké chaloupky zmizeti s povrchu zeměkoule, a neustoupí jistě nikdy obromným falansteriím dle fantastických socialistických theorií rázu Fourierova. A máli biblická legenda o nezdařené stavbě věže Babylonské nějaký hlubší význam, jest to ten, že učí národy potřebě skromnosti. Nazveme tuto línou setrvačnosť *malých* jak chceme, „partikularismem,“ „obmezeností“ atd., ona jest *silou*, a nezmizí jen tak rychle ani před rozkazem Caesarův.

V sedmnáctém století za vlády tří Filipův byla španělská literatura nejpyšnější literaturou Evropy. Jaký význam měla vedle ní malá drobotina portugalská, zvláště když ještě Portugalsko bylo politicky spojeno se Španělskem. A skutečně psali nadaní rodáci portugalští, jako Montemayor, Gil Vincente, Camoëns atd. kromě jazyka svého rodného také jazykem španělským. Montemayor na př. je svými portugalskými spisy tušíme spisovatel nepatrný, kdežto co literátor španělský a jeden ze spoluzakladatelů tak zvaného pastýřského románu má slavné jmeno. A přece toto literární splynutí Portugalska se Španělskem nemělo žádného trvání, ačkoli oba národové jsou soukmenovci, stejného románského původu, a ještě k tomu sousedé. Portugalsko vrátilo se nazpět v úzký kruh svého „obmezeného partikularismu,“ volíc se svou malou literaturou zůstati raději neznámým v ostatní Evropě, nežli býti spolutvůrcem nádherné literatury španělské. Tak houževnatá je životní síla malých literatur! Vezměme jinou historickou zkušenosť. V druhé polovici minulého století jevilo Dánsko velikou náklonnosť, sjednotiti se literárně s Německem. Němečtí

[1]) „Jednota italská padne možná pod ranami papežství a klerikálův“ (kap. 7.). „Bismarck zakořeněného německého dualismu již neodstraní“ (kap. 12.).

básníci, jako Klopstock, Cramer, nalezli zcela jiné Maecenáše v králi a ministru dánském Bernstorfovi, než jakých bylo lze nalezti v Německu, a čelní básníci dánští Oehlenschläger, Baggesen psali stejně po dánsku jako po německu. Leč tyto pokusy literárního sjednocování ztroskotaly se úplně, dnešní Dánsko patří mezi nejzapřísahlejší nepřátele Německa, a je hrdo ve svém „partikularismu“ na slávu svých rodákův jmena evropského, jako jsou Oersted, Thorwaldson, Andersen ba i Ibsen. A přece Dánové i Němci jsou germanští soukmenovci a k tomu ještě sousedé. Mohli bychom ještě poukázati k Mistralovi a pěstitelům novoprovencalského básnictví v jižní Francii. Ejhle, jak setrvačné jsou národní individuality! My s Rusy jsme sice též slovanští soukmenovci, ale jak daleko je do našeho sousedství!

Avšak nejen přirozená setrvačnosť menších národních celků, i skutečná historie poměrně mladého ještě ruského jazyka nehoví tak rychlému jeho rozšíření mezi Slovany, jak p. Lamanský požaduje. Ruský romanopisec Lažečnikov vylíčil ve svém Ledovém paláci živými barvami tyranii germanisační, jakáž vládla na Rusi ještě v polovici minulého století za ministra Birona v témž okamžiku, kdy carevna Anna Ivanovna obdivovala se u tabule *první* z Německa zaslané ruské odě Lomonosova. Jak skrovná byla a jak bídně ještě vypadala konversace v ruském jazyku v šlechtických domech ruských roku 1812, poznáváme velmi názorně z hr. Tolstého Vojny i míru, této kolosálními rysy psané moderní epopeje. V klasické komedii Gribojedova Gore ot uma, napsané asi r. 1824, jest mezi francouzsky papouškující ruskou společností jediný ruský národovec, Čacký, ve vší opravdovosti považován za blázna. Také Němectví i Němčourství bylo vedle povrchního francouzského opičáctví ještě i v letech čtyřicátých tak mnoho na Rusi, že mínil Lažečnikov založiti *slovanskou* tendenci svého románu „Busurman“ tím, že alespoň zakladatele lékařské vědy na Rusi za cara Ivana III. líčí co rozence *českého.* A ještě v románech J. S. Turgeněva, jako na př. v Dýmu hemží se toho cizáctví na Rusi všude dost. Tato ruská „Vanity fair“ tepe nemilosrdnými šlehy odnárodnělou ruskou společnosť ještě asi před čtvrťstoletím, kdežto Zápisky lovcovy odkrývají hroznou otupělosť ruského lidu. A přece jsou starší štěpy literatury ruské vypěstovány jen ve vyšších vrstvách ruské společnosti. Za doby Puškina a Lermontova byli básníci ruští většinou ještě *šlechtici*; teprv od zrušení svazkův nevolnictví valí se život na Rusi mocným proudem v širokém řečišti vychování lidového, kdež ho arci veliká budoucnosť nemůže minouti. Ale i dnes ještě je tento život namnoze němectvím prorostlý i tam, kde by mohlo býti už čisto, i na samých universitách ruských. Není tomu tak dávno, co při obsazení nově uprázdněného křesla v akademii slavný ruský chemik Mendělejev propadl v konkurrenci s jakýmsi Němcem. Také proud kulturní podléhá železnému zákonu vodorovnosti. Když svrchovanosť ruského jazyka na samé Rusi nedostoupila ještě plné žádoucí výše, nemůže také ve slovanských zemích státi ještě nad normálem.

Snad obrovský poryv ruského národního ducha progressivně poroste, snad progresse v našem věku páry a železnic bude rychlejší, než v minulých stoletích u velikých národů evropského západu. Ba jest

to i pravdě podobno, ačkoli budoucnosť je neznáma. Snad jest jazyku ruskému souzeno, že bude konversačním jazykem veškeré slovanské intelligence; avšak jeli tak ve hvězdách psáno, stane se to tím spíše, *čím méně budou Rusové o tom mluviti.* Jeť jednou nevyhubitelná vlastnosť povahy lidské, že každé poroučení mrzí, a obyčejně opačného účinku dosahuje, než jaký má na zřeteli. Jazyk francouzský za Ludvíka XIV. začal býti modním jazykem malých evropských dvorů, za Montesquieua a Voltaira vnikl do kruhů evropských učenců a veškeré takřka evropské aristokracie a diplomacie, ale všecko to, pokud známe kulturní dějiny Francie, dělo se více méně *samo,* Francie se při tom chovala dosti passivně. Všimněme si jen, kterak vzniká moda; Francie dnes ovládá hravou, měkkou rukou celou její mašinerií. Není pochyby, její časté měnění prospívá vyrabitelům, ale tím více, čím méně to je cítiti. Tlak ale budí protitlak, a jako se každý rád šatí podle mody, tak rád zahodí v okamžik nabyté svobody uniformu, kterou dosud nositi *musil.* Když Francouzi začali za Napoleona I. jazyk svůj vnucovati násilím, stali se neoblíbenými a probudili svou diktaturou zvláště v Německu a i ve Španělsku *sami teprv* ducha národního. I germanisační systém posledních století by byl při *menší* horoucnosti a horlivosti spánek rozličných slovanských národů snad o celá desítiletí prodloužil. Nevíme, pokud se v tuto myšlenkovou řadu hodí také Novosilcov a povstání polské proti Rusku r. 1830. Rusové znají svou vlastní historii lépe, než ji můžeme znáti my. Také nejnovější historii bulharskou až do převratu Plovdivského známe velmi špatně, takřka jen ze samých novinářských klepů. Jen tolik můžeme pověděti beze strachu, že bychom se mohli mýliti: kdy by Koburg odstoupil a kdy by se nás ptali, kdo se má státi organisátorem Bulharska, *ne*navrhovali bychom především jednu osobu — pana státního radu ruského Vladimíra Ivanoviče Lamanského.

V.

Prof. Lamanský píše v 9. kapitole své odpovědi generálu Kiréjevu, cituje jakýsi prý článek Národních Listů: „Když nás Čechy dusili Metternichové, Schmerlingové, Beustové a Herbstové, když pronásledovali nás a tlačili ke zdi, jest tu div, že my tehda horoucně a plni nadějí vzpomínali rodných bratrů, a že zrodila se u nás idea *vzájemnosti slovanské* (— tato idea, dodává p. Lamanský, náleží ne Čechům, nýbrž Slovákům), to jest, idea *vzájemného se neopouštění.* Což tu ale vzájemného (pokračuje dále p. Lamanský), když mne Němec dusí a já hledám pomoci u bratrů, a vzpomínám na ně jen tehdáž, když se mi dobře hodí ku poskytnutí pomoci? Což tu divného, sníli člověk o sblížení se s pobratimci, když mu samotnému, bez bratra, žíti nelze? Jeli třeba pomoci a záštity proti zahynutí, pak *zjev se, Rusi! zjev se, matičko Moskvo, pomáhej Rakousku ve jmenu idey slovanské vzájemnosti, zachraň před zahynutím nejlepší a nejvěrnější Rakušany, Čechy!* Avšak nic více. Nikdy nebylo slýcháno, že bychom my Čechové byli mluvili o *centralisaci slovanského světa* anebo jen o jistém spolku s ním; nikdy nebylo u nás slyšeti *přání politického splynutí s tím neb oním slo-*

vanským národem.“ Mnoholi ze všech těchto vět náleží citovaným Národním Listům a mnoholi prof. Lamanskému, nelze vždy na čárku rozeznati, ale pochybnosti není o tom, že prof. Lamanský vrhá na nás Čechy celým tímto odstavcem své 9. kapitoly dvojí obvinění: že *přejeme Rakousku pomoci neboli spolku Ruska* ve svém sobeckém českém interesu, a za druhé: že užíváme, *když se nám zle vede*, panslavismu jako strašáka na Němce, kteréhožto strašáka ihned odhodíme stranou, jakmile se osud náš utváří příznivěji.

Dříve než v pravé světlo postavíme toto dvojí obvinění p. prof. Lamanského, odbuďme si poměrnou maličkosť. Pan ruský státní rada Lamanský, profesor slavistiky na universitě Petrohradské, jehož odborné studium je tedy zevrubná znalosť dějin jednotlivých slovanských národův, jest v oboru novějšího českého písemnictví rozeznavatel tak bystrozraký, že i ideu vzájemnosti slovanské odnímá nám Čechům a přisuzuje výhradně Slovákům. Nuže každý z nás Čechův sice vděčně uznává velikosť obou uherských rozencův, Jana Kollara a Šafaříka, uprostřed souvěkých slavistův v devatenáctém století, avšak račiž nám p. prof. Lamanský laskavě vysvětliti, proč oba svoje nesmrtelná díla psali v jazyku *českém?* Otec slavistiky Dobrovský byl sice náhodou v Uhrách narozen, ale z rodičů českých, i pokládal za svůj jazyk mateřský vždy jen češtinu. Avšak ponechávajíce rádi Slovákům příslušnou část zásluhy v našem znovuzrození, smíme kdy zapomenouti, kterak nejen „všeslovanským,“ kterak přímo *ruským* duchem byl co spisovatel prodchnut Čelakovský, pěvec znamenitého Ohlasu písní ruských a vzorný překladatel Anthologie z ruského básnictví; kterak dále nejen „všeslovanským,“ ale přímo ruským duchem byl prodchnut Antonín Marek, jehož básně jsou dnes méně vzdělanému Čechovi místy i nesrozumitelny pro přílišné množství rusismů, jimiž oplývají? Smíme kdy vedle Jana Kollara a Šafaříka zapomenouti nezměrných zásluh o všeslovanské naše literární vychování Fortunata Durycha, Jungmanna, Hanky, ať nic nedíme o spisovatelích druhé řady Vetešníkovi, Zieglerovi atd.? A i těch národních písničkářův, kteří jako na př. Picek ničím sic nepřispěli k rozmnožení slavistické vědy, ale za to nesmírně mnoho přičinili svými písněmi ke zpopularisování slovanských ideí mezi naším lidem, i takových dobrých a prostředních písničkářů se u nás před r. 1848 a okolo něho jen jen hemží vedle Slováka Tomašíka, původce písně „Hej Slované.“ A všichni tito jmenovaní byli Čechové nejen jazykem, ale i *rodem.* Ba možno snad říci, že až asi do Krymské války — od kteréžto doby velikého pokoření Ruska jest pozorovati v naší literatuře větší příliv „západnictví,“ — *všickni* naši čelní spisovatelé a básníci cítí se býti především *Slovany*, i šiřitele romantismu v to počítaje jako Vocela, s jedinou snad výminkou Karla Hynka Máchy. Tak vypadá ve skutečnosti ten úděl Čechů v šíření literárního všeslovanství! Arci nenapsal jiný veliký panslavista, Slovák Ljudevit Štúr, svou na širokém, kulturně historickém rozhledu založenou knihu o budoucnosti Slovanstva (Slavjanstvo i mir buduščnosti) po česku, tak že znamenitá tato kniha teprv z němčiny musela právě prof. Lamanským býti přeložena na jazyk ruský. Nevíme ovšem, jeli následkem toho tento plamennými slovy psaný spis po slovanském světě tou měrou znám, jak

by toho zasluhoval. Ruština je arci jazyk mnohem rozšířenější, než naše skromná čeština, a přece — — byla by kdy „Slávy dcera“ tím, čím jest, kdy by ji ruský básník po rusku byl napsal? . . . Nenávisť p. prof. Lamanského ke koruně české a k historickému právu Čech lze snad omluviti jeho moderně liberalistickými náhledy o národnostních hranicích, ale čím lze vysvětliti jeho křivení literární historie české na prospěch Slovákův a na neprospěch nás Čechův? . . .

A nyní můžeme přistoupiti k výčitce p. Lamanského, že pomýšlíme na slovanské pobratimce, t. j. Rusy vždy jen tehdy, když je s námi zle, když prý nás Bachové nebo Beustové tlačí, obětí však že „slovanskému spolku“ nechceme přinesti žádných.

My, kdy bychom neměli stále na mysli vážný účel přítomné své obrany, a kdy bychom se chtěli uteci k obratům frivolním tam, kde nejsou na místě, otázali bychom se p. prof. Lamanského, mnoholi obětí chtějí „slovanskému spolku“ přinesti Bulhaři nebo Poláci, z nichž tito s Ruskem přece hraničí, onino v liturgickém ohledu Rusku jsou bližší. Avšak dejme tomu, že se skutečně cítíme více býti Slovany, když je s námi zle, a že „partikularistický“ cit českého vlastenectví ihned se probudí, když se náš osud obrátí k lepšímu — můj Bože! taková jest povaha lidská vůbec. V minulých smutných stoletích útlaku a národní zmalátnělosti snili naši otcové o sv. Vácslavu, zavřeném se svými rytíři v hoře Blaníku až do okamžiku národního z mrtvých vstání. Němci v podobných dobách národní své opuštěnosti snili o Barbarossovi, spícím v útrobách hory Küffhäuserské, a i ruští Tataři sní o jakémsi prý proroctví, uschovaném ve zlaté báni Kazaňského chrámu, že staré chanství Kazaňské zase povstane v živou skutečnosť. Což pak znamenají tyto sny, ztrácející ihned kmitavou podobu vzdušné fata morgana, jakmile tomu kterému národu svitne nějaká naděje konkretnější? Nuže, a jest sen leckterých snad vlastenecky nadšených našinců o pobratimské pomoci slovanské v okamžik největšího nebezpečí naší vlasti taková naděje konkretnější? Jest více reálnosti, než ve staré zbožné modlitbě chrámové: „Nedej zahynouti nám i budoucím, svatý Vácslave!“ — jest více jádra v básnickém proroctví Čelakovského:

Vrah starý ten pásma lichot
Nech jen dále osnuje,
Z končin světa jih a východ
Velikou mzdu hotuje . . .?

Pohleďme té mlhové vidině bez dalekohledu a pokud možná ostře do tváře.

Pan Lamanský praví, že užíváme „panslavismu“ jen tak ob čas jako strašáku na Němce. Ale pan profesor bude dobře věděti, že k tomu patří dva, ten, kdo straší, a ten, kdo se nechá zastrašiti. Nikdo nenamluví pavoukovi, že muška dovede zvednouti naň kámen. Letíli ten kámen ale přece, pak to není muška, která jej zvedla, musí to býti nějaká vyšší moc, nějaká „force majeure,“ jež jím hnula.

Vyjasnili jsme ve své I. stati v posledním sešitu Osvěty, proč politický „panslavismus“ pro nás, s *našeho* českého hlediště na to hledě,

je v daných poměrech utopií. Avšak kdy by i několik, kdy by i mnoho blouznivých našinců věřilo v jeho praktičnosť, mohli by se rozliční naši nepřátelé této naivnosti nanejvýš usmáti — strašiti se jí, to by zajisté nikomu ani ve snách nepřipadlo. Strašili se ale někteří přece, pak to není z nás ubožáků, pak vidí někde nějakou „force majeure," která jejich plánům po případě může překážeti. Jestli *na Rusi* panslavismus není jen prázdným slovem, jeli *tam* tohoto ruchu více nebo méně, jeli ho tam tolik, aby ten vzmach parní síly dovedl po případě hnouti i ohromnou mašinerií veliké carské državy — to jest, co celá Evropa je dychtiva věděti, to jest, čím se arci nemálo zabývají také Němci. Předložímeli si tuto důležitou otázku my, může se arci zdáti, že se tím pouštíme na moře lichých kombinací a větrných domněnek, ale další postup našich vývodů bohdá ukáže, že toto veliké znamení otázky nepotřebuje nás dokonce sváděti s tvrdé, dosti pevně vydlážděné cesty *historické* analogie a pravděpodobnosti.

Náš krajan Perwolf, profesor slavistiky při universitě Varšavské, vydal před několika měsíci druhý svazek své velice přehledné a se vzácnou pílí sestavené knihy, ruským jazykem psané: *Slavjane, jich vzajimnyja, otnošenija i svjazi*, [1]) v níž vyličuje dějiny všeslovanské idey mezi Slovany od nepamětných dob až do konce 18. století. Ve čtvrtém svazku, jímž dílo Perwolfovo má býti ukončeno, slibuje autor dějiny všeslovanské myšlenky v 19. století, a jakkoli dějiny tyto ve svých všeobecných konturách jsou vzdělancům mezi námi dosti známy, můžeme býti nicméně velice zvědavi na mnohý neznámý a přece důležitý detail. Ale co již ve druhém svazku knihy Perwolfovy, ležícím před námi, vzbuzuje interes kromobyčejný, jest to s plnou historickou zevrubností vylíčené faktum, že *všeslovanská idea, i s jistým politickým přiostřením, již existovala*, a sice zvláště v 16. a 17. století, jen arci s tím rozdílem, že mocnou praporečnicí všeslovanství byla tehdáž Polska. [2]) Velikým množstvím citátů z kronikářů, dějepisců a básníků polských i jinoslovanských dokazuje pan Perwolf — což ostatně i méně sečtěným znalcům, než jest on, ze čtení na př. Gundoličova „Osmana" vysvitlo, — že všickni čelnější myslitelé a spisovatelé slovanští od 15. až takořka do 18. století byli panslavisté. A panslavismus ten *polského* původu a předáctví měl ještě tu zdánlivou výhodu. že jeho hlavní, jaksi závětnou myšlenku — vyhnání totiž Turkův ze zemí jihoslovanských — podporovala i tak veliká moc, jako papežství, arci za dvěma podmínkami: předně, aby působil k pokatoličení kacířských Čechův, za druhé, aby podal ruku k pokatoličení schismatické Moskvy. Kdo zevrubněji promýšlí dějiny tohoto starého polského panslavismu, pozná ihned, že on zvláště na tomto posledním úkolu r. 1612 si rozrazil lebku. Jestliže pak Rusové dnes takovou váhu kladou na pravoslaví, jest to asi hlavně proto, že to bylo právě pravoslavné *duchovenstvo*, které v tomto nejkritičtějším okamžiku r. 1612 zachránilo samostatnosť starého Moskevského carství. Od prvního pak velikého

[1]) Slované, jich vzájemné poměry a svazky, kniha, která by zasluhovala také brzkého, třebas i zkráceného překladu.

[2]) Srv. v Osvětě 1873 č. 10—12: Čechové a Poláci v XV. a XVI. století, od Jos. Perwolfa. *Red.*

otřesení Polsky za Jana Kazimíra r. 1668 a zvláště od nezdařeného (pro Polsku) křižáckého tažení krále Jana Soběského přestala býti střediskem všeslovanských ideálů Polska, i začala jím býti Moskva. Již za otce Petra Velikého, za cara Alekséje Michajloviče povzbuzoval chorvátský jezovita Jiří Křižanič Moskvu k podniknutí všeslovanského úkolu. Petr Veliký pak určitě a nepokrytě za hlučného souhlasu zvláště jihoslovanských básníkův a spisovatelů vystoupil se všeslovanskými nadějemi, sliby a i proklamacemi.

Co však dnes filosofa dějin při probírání těchto starých dějů i literárních památek především zajímá, jest to, že je všude průzračná ta *základní podmínka*, ta conditio sine qua non, na níž veškery tyto tužby a více méně nezdařené pokusy spočívaly. Na minutu takřka můžeme na hodinách času vyznačiti historický okamžik, s nímž staré polské všeslovanství začalo. Jest to bitva u Grünwaldu r. 1410, porážka německého řádu a následující na to unie Horodelská, *unie vlastní Polsky s Litvou* (se západní Rusí). Jakkoli tato unie ze strany Litvy byla nedostatečně podporována a provedena, nicméně tento spolek dvou tehdáž nejmocnějších slovanských národů způsobil našim Husitům možnosť, že směli místo o Češství mluviti o Slovanství. Kterak potom následovalo povolání Zikmunta Korybuta a ještě později krále Vladislava Jagelona do Čech, nepotřebujeme zevrubněji dolíčovati. Když pak, zvláště za cara Ivana Hrozného, povalením chanství tatarských začala býti Moskva vážným faktorem politickým, zabývali se vlastenečtí státníci slovanští myšlenkou jiné unie, *unie Polsky s Moskvou* (s východní Rusí). Již za Ivana Hrozného, a ještě určitěji za Dimitrije Samozvance a opět za Alekséje Michajloviče snili Poláci o pevném politickém svazku nebo o personální unii s Moskvou, arci s tou podmínkou, aby ruský car se stal *katolickým* králem polským. Kateřina II. položila veliký problem jak říkáme na ostří meče a snažila se násilím donutiti Polsku k trvalému politickému spolku s Rusí. Co Kateřina chtěla doraziti velikým rozběhem macchivellistické politiky, hodlali carové Aleksandr I. a Alexander II. provesti mírnějším spůsobem, snažíce se první pomocí Czartoryského, druhý pomocí Wielopolského vytvořiti nějakou života schopnou formu personální unie s Polskou.

Nuže, co ze všech těch velikých počinů zbylo? Zříceniny, samé zříceniny. Jaká to řada nezdařených pokusů (— snad s krátkou příjemnou výminkou rusko-polského přátelství za let 1815 do 1825 —) až do r. 1862! Bylo by možno bývalo, tolikráte opakovati pokus riskantní a tolikráte nezdařený, pokus *pevné politické unie Rusův s Poláky, kdy by účel nebyl býval pokládán za nejvýš důležitý, za nutný?* . . . Smiřme dva nejzávažnější faktory Slovanstva — tak zdálo se asi státníkům, kteří své síly věnovali těmto pokusům, zvláště Aleksandru II. [1]) Smiřme Polsku, představitelku historické slávy, a Rus, tvůrkyni vojenské moci přítomnosti, a ostatní Slavie bude následovati sama sebou.

Snad že nezdar politických oněch rozběhův ležel — kromě jiných příčin — také v tom, že při vytvoření ideálu slovanské jednoty dbáno přes příliš příkladu sousedního Německa, kterýž zdál se dokazovati,

[1]) Viz slavnosť tisíceletého trvání říše ruské r. 1862.

že *jednota literárního jazyka je nevyhnutelnou podmínkou sbližování politického.* Nebude tedy od místa, přihlednemeli ve vší rychlostí ku periodám, jež prožila novější jednota německá. Má se obyčejně za to, že tvůrcem jednotného spisovného jazyka německého je Luther svým překladem bible. Leč my dovolujeme si pochybovati, že jest to tak zcela pravda. Luther alespoň stejnou měrou Německo roztrhl, jako scelil, rozrušiv staré dílo sv. někdy Boniface a jeho nástupců na stolici Mohučské, jako na př. Willigisa. Vlastnější tvůrkyní německé jazykové jednoty je *imposantní nová německá literatura*, a poněmčený Slovan Lessing jest prvním zákopníkem budovy, kterou kníže Bismarck r. 1871 ve Versaillu přivedl až pod krov, a kterou míní stůj co stůj dostavěti. A Lessing ve veselohře své Minna von Barnhelm vytknul určitými rysy *základní podmínku*, na níž budoucí jednota Německa měla spoléhati. Smíření dvou čelných, od staletí znesvářených kmenů německých *Saska*, kteréž představuje historickou slávu minulosti, a *Pruska*, kteréž představuje vojenskou moc přítomnosti (v sedmileté válce). Nechať tyto dvě mocnosti se smíří — tak naznačuje Lessing symbolicky svatbou Minninou a Tellheimovou — a ostatní Německo bude následovati samo sebou. Roku 1766 byla tuším psána tato na pohled jednoduchá, ale skrz naskrz německá Lessingova veselohra, ale nejen za Napoleona I., ještě za sto let potom, r. 1866, bojovali Sasové na bojištích českých v řadách protipruských, a saský Beust, jakožto vtělení protipruského ducha německého, stal se po r. 1866 řídicím ministrem rakouským. Ejhle tedy! *navzdor literární jednotě německé* krvácela ještě za sto let tatáž rána, o jejíž zacelení se Lessing a po něm celá řada německých velduchův pokoušeli. *Společný jazyk spisovný nedovedl odstraniti různosť kmenovou a bratrovražedné německé války!*

Po celých takřka těchto sto let, anebo alespoň až do všeněmeckého parlamentu r. 1848 měl ideál německé jednoty právě formuli jen *negativní*, obranu totiž proti společným nepřátelům, v jichž čele stála Francie. Teprv porážkou Francie položil kníže Bismarck základy *positivní*, teprv kn. Bismarck donutil vrstevníky své mluviti ne více o tom, *zdali* Německo bude, nýbrž *jak* povstane. A kníže Bismarck ještě dosud není hotov.

Neníli na snadě, utvořiti si z této důležité analogie nějaký náměr pro mlhovou hvězdu rodícího se světa slovanského? Není i tu ještě velmi, velmi daleko do nějakého rámce *positivního?* Není i tu potřebí odstraniti dříve překážky *mimo* svět slovanský ležící? . . . Jestli kde, je právě v takovýchto dotazech k tajemné sfingé, jež sluje „duch dějin," historie učitelkou národů, historia vitae magistra.

Všimněme si konečně ještě posledního pokusu všeslovanského, vycházejícího z Ruska — *nejnovějšího osvobození Bulharska.* Realisté političtí řeknou sice, že v politice není žádné sentimentálnosti — v čemž jsou arci asi dvě třetiny pravdy — a že Rusko vedlo válku, aby se Dardanellami přiblížilo k Středozemnímu moři, a ne tedy vlastně pro svobodu Bulharů. Avšak upříti přece zase nelze, že na Rusi předcházelo válku veliké hnutí *národa*, národa, jenž vždy více *cítí* než rozumuje, a že při slavném shromáždění v Moskevském Kremlu zavznělo

z úst cara Alexandra II. — po prvé tuším z úst ruského cara — to důležité slovo: „Nás vede *věc slovanská!*“

Leč konečný výsledek i tohoto rozběhu? Je znám. Snad že nebylo počato „slovanské dílo,“ o němž car Alexandr II. mluvil, z toho pravého konce, snad — — Než k čemu toho pozdního bycha honiti? Krátce a dobře, co tuto vytknouti třeba jest: Politické pokusy Rusi *v slovanském směru neměly dosud úspěchu*, a nedivili bychom se, kdy by tak nazvaný panslavism na Rusi následkem smutné zkušenosti s „nevděčností bulharskou“ byl sklesl na bod mrazu. Na každý způsob nechybí pečlivý politický větrozkumce, zvláště u nás, když bude předpokládati dnes na Rusi *panslavistických popudů raději méně, než více.* Snad konečně p. prof. Lamanský sám se svými epištolami jest toho poněkud dokladem.

Avšak jestli tomu tak, odkud ten nicméně nepopíratelný strach Německa před Ruskem? Odkud to takřka každé jaro se opakující řinčení zbraní na hranicích prusko-ruských? Odkud ty stálé novinářské potyčky závažných žurnálů v Berlíně a Kolíně nad Rýnem, a zas v Petrohradě a Moskvě? K čemu „liga míru,“ jejíž ostří přece dle jasného uveřejněného znění smlouvy směřuje proti Rusku? . . . Dle našeho skromného mínění děje se to vše proto, že *jest* na Rusi jistá force majeure, jistá parostrojní síla, která po případě je s to hnouti tím velikým, těžkým tělesem říše, avšak síla ta nejmenuje se panslavismus, nýbrž *péče o zachování evropské rovnováhy.*

Pan prof. Lamanský, k němuž se po této nevyhnutelně potřebné zacházce nyní vracíme, vrazil se svými arci málo „slovanskými“ názory o českém národě i v Rusku na velmi tuhý odpor. Avšak nelze neobyčejnou prudkosť této opposice — kromě důvodů čistě slavjanofilských — vysvětliti částečně také tím, že p. profesor, ať již vědomě či nevědomě, příliš málo zřetele měl k tradicionální ruské politice, aby *rovnováha ve středu Evropy neporušila se v odpor s nejvážnějšími interesy Ruska?*

P. Lamanský věří, jak jsme již jednou citátem jeho k tomu poukázali, v roztržení i dosavadní německé jednoty z *iniciativy Rakouska za pomoci katolicismu, papežstva i Francie.* Nejsme to nota bene my, kteří zavlekáme do naší diskusse tuto pouhou domněnku, my stopujeme jen myšlenkový postup p. profesorův. On pak představuje si resultát tak, že by Čechové následkem takového vítězství katolického Jihoněmecka nad Pruskem zasedali potom v germanském parlamentě! Ale tak rychle, jak si slovutný ruský slavista vše to představuje, se takové věci nedějí. Dvakráte v historii, pokud víme, vedlo papežství takový obrovský zápas za převahu v Germanii, jednou za papeže Innocence III. a jeho nástupcův ve 13. století, po druhé ve století 17. za třicetileté války, tehdy za pomoci Albrechta Waldsteina. Nikdy však tu neběželo jen o Čechy, vždy do toho boje bylo strženo více než půl Evropy. *Tak citlivá jest rovnováha evropská v tomto svém středu.* Český stát pak ve dvojím tom obrovském zápase měl osud nestejný. Roku 1197 byla naše vlasť česká malým odvislým vévodstvím, během několika let utvořil z něho Přemysl Otakar I. chytrým použitím boje mezi Staufovci a Welfy veliké království. V 17. století byl boj ten pro Čechy neblaze

osudný. Dva nejmocnější stavy, o něž se síla českého národa tehdáž opírala, města a rytířstvo, obdržely ránu dosud nezhojenou, ale koruna česká zachovala i tehdáž alespoň formálně státní svou samostatnosť. Druhý tento boj skončil se pro naše předky tak osudně ze dvou příčin, předně, že se dali strhnouti k tomu, aby jej přímo *počali*, kdežto by bylo lépe bývalo moudře vyčkávati, — za druhé, že pomocnicí proti nám byla nejmocnější tehdáž říše evropská, Španělsko. Ale v obojím případě vyšly ze zápasu toho zdrcené snahy všeněmecké, a ani po prvé ve 13. století, ani po druhé ve věku 17. nestaly se Čechy *německou provincií.* Jestli by *dnes* domnělá (dle prof. Lamanského) pomocnice v takovémto boji, Francie, připustila, aby království české vyšlo ze zápasu co německá provincie, jež by posílala poslance do německého aneb aspoň do jihoněmeckého parlamentu — o tom musíme při nejmenším pochybovati. Oč se tu arci dle politického horoskopu p. Lamanského hlavně jedná, jest, co by v takovémto případě činilo Rusko. Odpověď historika musí býti, že *neleží před rukama žádná historická analogie.* Ruský časopis Moskva, kterýž arci dávno již přestal vycházeti, tvrdil sice kdysi, že ruská diplomacie r. 1815 na kongresu Vídeňském chybila, *připustivši vtělení Čech a Moravy do německého bundu*, avšak to může býti jen náhled soukromého ruského žurnalisty, s kterým dnešní ruská vláda nemá zhola ničeho činiti.

Jest tu však něco nepoměrně důležitějšího. Kde pak má p. prof. Lamanský toho záruku, že boj v Germanii, jednou počatý, vypadne zrovna tak, jak on si to představuje, totiž s částečným alespoň vítězstvím katolicismu a Jihoněmecka? Což není také alespoň možno, že jih po dobrém či po zlém přijme podmínky protestantského severu, jež mu tento zajisté a co nejlevněji bude nabízeti? Nemůže sever, jakož již katolickému Bavorsku a Wirtembersku vévodí, přičlánkovati si v nějaké formě také ještě Cislajtanii?

Pan prof. Lamanský připouští tuto možnosť, a sice s takovou chladnokrevností, jako by nebylo ruskému vlastenci na světě nic lhostejnějšího. Na několika místech svých rozličných článků v Izvěstijích píše p. profesor, že by se mohlo Germanii podařiti, aby vešla v těsnější svazek s Cislajtanií. Tak na př. praví: „Vstoupili Čechové *opět ve svazek německého spolku nebo germanské říše*“ (kap. XIV.), neb na jiném místě: „Ohromná většina rakouských Němcův a na *sedm milionů Čechův a Slovincův by v budoucím takto rozšířeném německém parlamentě* (!) sesílili opposici proti nynějšímu pruskému centralismu.“ A více míst podobného smyslu. Ruská státní politika by podle p. Lamanského měla sice náramnou radosť z toho, že by Čechové v budoucím německém parlamentě jako dnešní francouzští Alsasané tlačili Prusko trochu na žaludek, ale v *okamžik kritický* by Rusko nehnulo ani palcem, a honilo by se s kozáky svými někde po Afghanistanu nebo u Srědce a Plovdiva! Taková hlavně místa manifestu p. Lamanského vzbudila asi na Rusi obvinění proti němu, že „nabízí Čechy Němcům ke snědku.“ A věru, kdy by kníže Bismarck potřeboval jednou náhradu za nynějšího ruského vyslance hr. Šuvalova, vhodnějšího „ruského“ státníka, než ho tuto p. Lamanský maluje, by si nemohl nikdy vymysliti.

My máme ve vší skromnosti za to, že takovéto „laissez faire," takovéto složení rukou do klína při porobení Rakouska na vasalství pruské *odporuje co nejrozhodněji tradiční politice Ruska.* Či oč jednalo se v sedmileté válce v minulém století? Pruský král Bedřich II. porušil rovnováhu ve střední Evropě urváním Slezska, severní to části koruny české. A přece bojovala tehdáž nejen Francie, ale i Rusko po boku Rakouska, ba zrovna generálové ruští přivedli Bedřicha II. v situace nejosudnější. Tehdáž jednalo se ne tak o *národ* český, jako o důležitou a bohatou provincii středoevropskou — Slezsko bylo totiž již dávno silně poněmčeno a již v 17. století i střediskem německé poesie — tehdáž nevolal žádný český „dvoulící panslavista" a Slovan jezovita: „Zjev se, matičko Moskvo! pomáhej Rakousku ve jmenu idey slovanské vzájemnosti, zachraň před zahynutím nejlepší a nejvěrnější Rakušany Čechy" — jak si p. prof. Lamanský dnes to volání představuje. A přece bylo Rusko zde, poněvadž *jeho* státní interes ho volal *proti povstání nebezpečné vojenské moci ve střední Evropě.* A ruští historikové chválí, pokud víme, bez rozdílu tuto politiku carevny Alžběty Petrovny jakožto vlasteneckou, kdežto jako neruskou posuzují politiku jejího nástupce Petra III., který s Bedřichem spolek uzavřel. A kdo čte slavný roman Lva Tolstého Vojna i mír, dočte se zevrubně, jaké rozdvojení mysli vládlo na Rusi r. 1812 po požáru Moskvy a po katastrofě u Bereziny. Napoleon I. opustil půdu ruskou, toť konec války, nám Rusům do všeho ostatního nic není — tak soudil Kutuzov a ruští vlastenci. Avšak neodolatelná moc velikého státního interesu táhla vzdor tomu Rusko dále do středu Evropy na úplné zničení vojenské diktatury Bonapartovy. Německá vlastenecká mládež, která o Rusko věru neměla žádných zásluh, jásala nad ruskými vítězstvími, a Theodor Körner psal svou skvělou ódu na požár Moskvy:

> Frisch auf, mein Volk! Die Flammenzeichen rauchen,
> Hell von dem Norden bricht der Freiheit Licht —

Ale Rusko věru nešlo do ohně k vůli německým básníkům, ono po prvé vidělo u Lipska a u Paříže své povolání — býti rozhodčím osudů evropských. Po pádu pak Napoleonově stala se politika ruská ihned protiněmeckou. Na kongresu Vídeňském r. 1815 požadovalo Německo Alsasy a Lotarinky, car Alexandr I. položil své veto; Prusko chtělo králi saskému na témž kongresu zabrati nejdůležitější jeho provincii Starosasko, Alexandr I. chtěl raději podniknouti válku, než připustiti takové nové rozšíření Pruska v Německu. Roku 1849 hodlal pruský ministr Radowitz, tento nejvlastnější předchůdce Bismarckův, utvořiti užší severoněmecký bund, v jehož čele by stálo Prusko; avšak car Mikuláš I. vystoupil v Olomouci rozhodně na podporu Rakouska, a hroze válkou vynutil na Prusku propuštění Radowitze. Tak vypadá zděděná politika Ruska proti Prusku a Severoněmecku! Žádný český „dvoulící" panslavista tu nevolal: „Zjev se, matičko Moskvo!" — ona se jevila sama. Arci r. 1870 opustila Rus vyšlapanou cestu této dávné své politiky. Ale co předcházelo? Nepřátelská politika Napoleona III. a Rakouska proti Rusku na Krymu a v Polsce. A co následovalo? Berlínský kongres! *Příznivých* následků svého lhostejného složení rukou

z r. 1870 nevidí Rusko dnes věru na žádné straně. Roku 1875 pak, když Bismarck udeřil na buben k nové válce proti Francii, položil i car Alexandr II., jejž Berlínský tisk „nejlepším přítelem Německa“ zval, své rozhodné veto.

Jest tudíž velice pravdě podobno, že Rusko, pokud na něm bude, nepřipustí dobrovolně už ani nejmenšího pohnutí ve prospěch pruského *pangermanismu* ve střední Evropě. A věru, má plnou měrou proč. Vědíť státníci ruští velmi dobře, jakými historickými, náboženskými a jazykovými svazky jsou s Pruskem spojeny tak zvané *Pobaltické provincie*, toto kdysi dědictví řádu německých rytířů. Vláda ruská od Petra Velikého hájí odhodlaně v těchto provinciích ruských práva státního ruského jazyka, a zadržuje mocnou dnes ještě rukou příboj germanisace, jenž od feudálních německých baronů a měst tlačí dolů na letický rolnický lid Kdo pak čte německé žurnály, zvláště Kölnische Zeitung, nejoddanější to snad orgán Bismarckův, [1]) sezná, jak zuřivý vede v Pobaltických provinciích Němectvo boj proti vládní moci ruské, a kterak se při tom stále spoléhá na mravní a budoucně snad ještě na hmotnější pomoc Germanie. Sám p. prof. Lamanský — který zdá se na to vše zapomínati a vidí na veškeru budoucnosť zabezpečený věčný mír mezi Germanií a Ruskem — praví v Izvěstijích, že Pobaltičtí Němci jsou nejhoroucnější ctitelé Bismarckovi. Nebožtík Samarin však věděl velmi dobře, proč svůj spis o Pobaltických provinciích, *Okrajiny Rossiji*, vydal zrovna *v Praze*. Hnutí Pobaltická jsou právě v důležité podzemní spojitosti s hnutím pangermanským v Čechách.

Tak vypadá ve skutečnosti i nynější i historický poměr Ruska k Prusku. My nevyličujeme poměr ten na základě osobních domyslův a kombinací, *my stavíme podle sebe řadu historických fakt*, a zůstavujeme čtenáři, aby sobě sám činil příslušné závěrky. Avšak kdy by přece někdo nebo p. prof. Lamanský sám upíral poslední důsledek, jenž z těchto historických praemiss plyne, nuže, lze na objasnění budoucího poměru Ruska k pangermanismu citovati ještě jednoho klasického svědka, zesnulého německého císaře Bedřicha III., o jehož germanském patriotismu jednak a zároveň jasném politickém rozhledu nemůže býti žádné pochybnosti. Zajímavo jest, že p. prof. Lamanský sám otiskl v Izvěstijích o několik listů dále za svými články dotyčná slova německého císaře. Pravil prý nebožtík císař ještě co korunní princ v rozmluvě s jistým francouzským diplomatem tato slova: „Jediné nebezpečí hrozí Evropě, jest to rozliv slovanský. Slované netvoří jediný národ, ale oni jsou, což je ještě hůře, národnosť. Jen dva národy mohly by je zadržeti, Němci ve spolku s Francouzi. Jaké neštěstí, že válka r. 1870 utvořila mezi námi propasť! Ona nám brání, abychom druh druhu podali ruku. *Budoucí úspěchy Ruska vzejdou z našeho nepřátelství.* Dnes však nelze již na tom ničeho změniti. Smutno jen pomysliti na to, že tolik krve bylo prolito, tolik chrabrosti marně utraceno na jediný jen prospěch Ruska . . .“ Toť vlastní prý slova

---

[1]) Francouzi jmenují Kölnische Zeitung „dcerou kníž. Bismarcka, la fille du pr. Bismarck.“

německého císaře. Komu střízlivý ten politický myslitel především nedůvěřoval, bylo tedy — Rusko.

Nemáme, co bychom ještě dále pověděli p. prof. Lamanskému na objasnění nynějšího položení českého národa, jak my mu rozumíme. Osudy českého národa jsou snad Rusku lhostejny, ale není mu lhostejno *další porušení rovnováhy*, další šíření Pruska a zmizení Rakouska.

Zbývá jen ještě vysloviti dík velikodušným obrancům národa našeho na Rusi. Ač nemáme k tomu mandátu, smíme snad — neobávajíce se nijakého odporu — konstatovati, že v našem obecenstvu vděčná zůstane paměť ruských vlastencův, jako jsou generál Kirějev, pobočník velikého knížete Konstantina, jako Vasiljev, spoluredaktor Rusského Děla, dále anonym pod názvem „Slavjanofil“ v Graždaninu, a jako konečně slovutný Moskevský publicista profesor Ilovajský.

F. V. J.

Pruské usilování o země české.

Studie

od

Františka A. Slavíka.

(Dokončení.)

III. Jak se jednalo o české země dále za Marie Terezie, za Josefa II. i později.

Marie Terezie zbavena jsouc na čas Bedřicha II. bojovala s úspěchem proti ostatním nepřátelům, obklíčila Prahu a obsadila ji dne 16. prosince 1742, i vypudila Bavory a Francouze z Čech.

Dne 12. května 1742 dala se v Praze korunovati na královnu českou. I vedla pak dále válku proti spojeným nepřátelům. V květnu a červnu 1743 vojsko její dobylo opět Bavor a přinutilo lid, aby přísahal věrnosť a poslušnosť Marii Terezii. Tato zvítězila také nad Francouzi, zvláště v bitvě u Detting 27. června 1743 v týž den, kdy Bavorsko dostalo se opět celé v moc rakouskou. Karel VII. žádal za mír a vyrovnání, i byl v tom od Anglie a Pruska podporován; ale Marie Terezie nesvolila chtíc nyní Bavorsko připojiti k Rakousku.

Sasko, které dne 17. září 1742 v Drážďanech učinilo s Marií Terezií mír, nabízelo v lednu 1743 opět vojenskou pomoc svou, když mu postoupeno bude několik krajů Čech, potom aspoň okres Chebský; avšak anglická vláda, které ta nabídka nejprve byla učiněna, prohlásila se také proti tomu, tím více arci Marie Terezie, která svému

vyslanci 1. února 1743 psala: „Buď zachová Prusko mír, a pak není potřebí saské pomoci a ztráty území; nebo král Bedřich zruší mír Vratislavský, a potom může Sasko dostati za svou pomoc části v Dolním Slezsku.“ [1])

Tu Bedřich II. obávaje se, že by Marie Terezie po těch vítězstvích chtěla na něm Slezska zase dobyti, a doufaje, že by mohl v Čechách a v rakouském Slezsku nových krajin dostati, obnovil spolek s Francouzi v červnu 1744. Slíbil jim, když vojsko rakouské vpadne do Alsas, Francii náležejících, že učiní útok na Čechy, aby musilo Alsasy opustiti; Francouzové nechť pak stíhají Rakušany a dobudou Bavorska pro Karla VII. A s Bavorem učinil 24. července tuto smlouvu tajnou: „J. Vel. císař postupuje J. M. králi pruskému práva, jež mu náležejí v těchto krajích, panstvích a městech, totiž: město Králové Hradec a celý kraj, mimo to kraje Boleslavský a Litoměřický, a to tak, že všechna země, jež mezi hranicemi slezskými a řekou Labem leží, tolikéž od města a kraje Králové Hradce až k hranicím saským náležeti bude králi pruskému, tak že tok řeky Labe bude hranicí obou států. Co na druhé straně řeky Labe leží, uvnitř Čech, zůstane J. M. císaři, jeli to příslušenství těchto postoupených krajův, vyjmouc panství a město Pardubice a město Kolín, [2]) jež J. V. již nyní králi pruskému postupuje. Mimo to ponechává císař králi pruskému všechna práva, jež mu v Horním Slezsku patří. Zavazuje se, že je udělí jemu i jeho dědicům budoucím, jakmile král jich dobude a opanuje; nápodobně slibuje král J. M. císaři, že jemu, dědicům a budoucím jeho zaručí Horní Rakousy, jakmile J. M. jich dobude.“ [3])

Záměr svůj na nejlepší díl naší vlasti zakrýval na dvoře Vídeňském slovy: „že se nechce míchati do záležitostí Marie Terezie; když ale týž dvůr císaře potlačuje, že musil pomocné vojsko jemu dáti a jednotu knížat německých učiniti; neboť nižádný vlastenecky smýšlející kurfirst nesmí trpěti, aby hlava říše byla nejen svých zemí dědičných zbavena, ale také její vojsko s německé půdy zapuzeno — to (prý) jest bezpříkladné v dějinách německé říše.“ A v manifestu současně vydaném prohlašoval: „že chápe se zbraně pro svobodu říše, pro důstojnosť císařovu, pro mír Evropy, při tom že pro sebe ničeho nežádá.“

Současně popouzel i Turky, aby proti Marii Terezii válku zdvihli a společně s ním bojovali. Do Cařihradu oznamoval, že Prusko má dobře odůvodněná práva na Uhry; poněvadž mu ale známo, že také Turecku právo sluší na jisté části oné země, tedy že navrhuje, aby je společně s ním proti Marii Terezii platnými učinili.“ Turci to zamítli. Bedřich II. pak vyslal také četné jednatele do Uher, kdež měl přívržence mezi protestanty, aby proti katolické panovnici své

---

[1]) Arneth, Maria Theresia, II. 309.

[2]) Tyto kraje obsahovaly úhrnem 225□ mil, totiž: Hradecký kraj tehdy 104·94□ mil (r. 1751 rozdělen na dva kraje, Hradecký a Bydžovský, teď Jičínský), Boleslavský kraj 71·26□ mil, Litoměřický 59·21, tedy (asi $^2/_5$ odděleno) 35□ mil, a panství Pardubské s Kolínem 13 mil, tedy čtvrtinu celého království.

[3]) Arneth, Maria Theresia, II. 550.

povstali; ale stalo se právě naopak. Uherští národové opět Marii Terezii pomáhali.[1])

Sasku nabízel, když přestoupí na jeho stranu, české kraje Žatecký a Litoměřický, ale marně.[2])

I vypukla tak zvaná *druhá slezská válka* (1744—1745), vlastně válka o Čechy.

Když Bedřich II. vynutil si průchod Saskem a do Čech přišel, dal rozšiřovati patent, že přichází, aby obsadil Čechy pro jejich vlastního panovníka, císaře, a obyvatelé pod trestem smrti aby se nedopouštěli ničeho proti pomocným vojům císaře, jejž mají i dále za svého pravého pána považovati. Prusové obsadili severní a severovýchodní Čechy, jež Bedřich II. sám míti chtěl. Dne 30. srpna byli před Prahou, která se dne 16. září musila vzdáti. Posádka byla zajata, a mnoho studentů, kteří města bránili,[3]) mezi vojsko pruské vřaděno, „poněvadž prý ukázali více chuti k řemeslu vojenskému než ke knihám.“ Prusové táhli pak do jižních Čech, dobyli Tábora, Budějovic a j.; ale po třech nedělích musili již ustoupiti a z Čech pospíchati jsouce k tomu donuceni od lidu a vojska, jež povoláno byvši z války proti Francii, z Alsas rychlými pochody sem přišlo. „Duch obyvatelstva připravil Prusům veliké nebezpečí.“ Celý národ český, „šlechta, duchovenstvo, úředníci, lid byli za jedno v příchylnosti ke královně. Kněží rozněcovali sedláky k odporu, tito skrývali své zásoby nebo je ničili, aby Prusům ničeho nenechali, a utíkali do hor a lesův; nikdo nepřinášel potravin do ležení pruského na prodej. Prusové nalezli na svém tažení jen pustiny a prázdné vsi; za žádné peníze nemohli dostati vyzvědače, kdežto Rakušané dostávali zprávy o každém dovozu, o každém hnutí.“ [4])

Vojsko pruské, které mělo dle výroku Bedřicha II. Čechy a samo Rakousko pohltiti a zaplaviti, potkal osud loďstva tak nazvaného nepřemožitelného. Prospěch byl na straně Rakušanův. Čechy byly osvobozeny.

Rakušané vnikli do Kladska a Horního Slezska. Prusko ohrazovalo se nyní proti tomu, jako by Rakušané jednali proti Vratislavskému míru. Bedřich II. „jako kníže říšský musil prý část vojska svého dáti císaři na pomoc, aby pokoj v říši byl zjednán a císařská důstojnost zachována; ale hned od počátku a vždy se prohlásil, že chce přece s Marií Terezií v ustavičném přátelství žíti a míru Vratislavského co nejpřesněji se držeti.“ [5])

Francouzi a Bavoři dobyli zatím na podzim t. r. Bavorska, a Karel VII. vrátil se do hlavního města (23. října 1744) jsa přestá-

---

[1]) Arneth, Maria Theresia, II. 441, 561. č. 111 Statečný Pállfy vydal k Uhrům provolání, že „jest jim ústavu brániti. kterou jim královna dala, proti ukrutnému sousedovi. jenž náboženství a svobodu potlačuje. Na Slezsku můžeme viděti, co by Uhry od Bedřicha očekávati mohlo; tam zrušil ústavu, tam po spůsobu Tatarů vzal ženám muže. matkám syny, aby je mezi své vojáky strčil.“

[2]) Kraje ty měly: Žatecký (r. 1751 rozdělen na dva kraje, Žatecký a Loketský) 91·75□ mil, Litoměřický 59·24□ mil = 151·9□ mil.

[3]) Dějiny studentstva českého str. 30, Prager Post-Zeitungen 1744, 1745.

[4]) Österreichische Geschichte für das Volk, XI. 200.

[5]) Arneth, Maria Theresia II. 441, 561, č. 111.

lými strastmi umdlen a churav. Zemřel 20. ledna 1745. Neočekávanou smrtí jeho nastaly hned důležité změny. Dne 22. dubna t. r. učiněn byl ve Füssenu mír mezi nástupcem jeho kurfirstem Maxem Josefem a Marií Terezií; kurfirst obdržel všechny země své nazpět, vzdal se názvu arcivévody rakouského a všech práv, jež by rod bavorský mohl míti k rakouskému dědictví, přistoupil ku pragmatické sankci a slíbil, že bude voliti manžela Marie Terezie císařem německým a dá jí válečnou pomoc 6000 mužův; ona pak uznala teď otce jeho Karla VII. císařem, jeho vdovu císařovnou a vzdala se náhrady v Bavorsku. Následujícího měsíce, dne 18. května 1745, učinila Marie Terezie tajnou smlouvu se Saskem; „obě strany sjednotily se, že válčiti budou proti Bedřichovi II. a dříve zbraní nesloží, dokud jeho moci neobmezí; celé Slezsko a Kladsko mělo býti Marii Terezii nazpět vybojováno, nad to mělo býti králi pruskému odňato a saskému dáno vévodství Magdeburské, knížectví Krosenské, kraj Züllichovský, pruská léna v Lužici a Švěbodzinský kraj, v nejhorším případě mělo Sasko dostati aspoň Krosno, Züllichov, léna v Lužici a Švěbodzin.“

Nezdařená válka v Čechách a nebezpečí od spojených mocí pohnuly Bedřicha II., že obrátil se k Anglii, aby u Marie Terezie zprostředkovala mír, tak že by manžel její stal se císařem německým a Prusko podrželo by Slezsko. Vláda anglická nechtěla vyjednávati, a Bedřich II. obrátil se tedy na ruskou carevnu Alžbětu a nabízel kancléři Bestuževu a ministru Voroncovu 25.000 tolarův, budouli jej podporovati. Bestužev ale prohlašoval vždy za velikou chybu Ruska, že nechalo Prusko tak zmohutněti, a ještě za větší, že klidně přihlíželo, když Slezska dobýval. Carevna byla ochotna prostředkovati; ale Bedřich dověděv se, že by jednání její nebylo jemu na prospěch, nepřijal ho: tím uraženou panovnici navždy na sebe popudil. [1])

Po smrti císaře Karla VII. viděla Marie Terezie opět vhodnou příležitosť, aby se německá koruna dostala manželu jejímu, ačkoliv tehdy již neposkytovala skutečné moci a byla spíše jiným snahám Marie Terezie na škodu, zvlášť obraně vlastních zemí rakouských: neboť čím větší moci Prusko za Bedřicha II. nabývalo, tím více pozbývala koruna německá lesku a moci. Ale u Marie Terezie rozhodovala v té příčině láska manželská a česť rodinná, aby císařskou korunu, již po staletí její předkové nepřetržitě mívali, také manžel a potomci její nosili.

Bedřich II. však „hleděl mladého kurfirsta bavorského svésti, aby zrušil mír Füssenský, ale marně; pak vyjednával s králem saským; nabízel mu korunu německou, jeden kraj český a polskou korunu pro jeho syna; ale také marně.“ — Anglie obávajíc se téhož času povstání ve Skotsku a útoku francouzského naléhala, aby Marie Terezie s Bedřichem Druhým mír učinila a proti Francii s celou silou bojovala. I vyjednávalo se mezi anglickou a pruskou vládou po celé léto 1745, až konečně učinily v Hanoveru dne 26. srpna smlouvu. Bedřich měl obdržeti celé Slezsko, též Krnov, Opavu a ostatní rakouskou část, za to pak měl při volbě císaře německého dáti hlas

[1]) Weisz, Maria Theresia 213—216.

manželu Marie Terezie. Anglickému vyslanci ve Vídni bylo uloženo, aby královnu ku přivolení pohnul; avšak ona je rozhodně odepřela pravíc, že „císařská koruna jí neposkytuje náhrady za Slezsko a toto že musí za každou cenu míti . . . I kdy by Sasové od ní odstoupili, chce přece ještě s králem pruským bitvu svésti; ten že je nejnebezpečnější nepřítel; raději že Italii Francouzsku dá a mír učiní, než aby se Slezska vzdala.“ I povolala část vojska z Italie proti Bedřichovi II. Však nepřátel bylo mnoho, a vojsko rakouské, bojujíc na třech stranách, bylo rozděleno a nemohlo pak arci stačiti, zvláště když byla země saského spojence od Prusův obsazena a vybrána. Protož byl po bitvách u Hohenfriedberka ve Slezsku, u Závora blíže Trutnova v Čechách a j. učiněn mír v Drážďanech 25. prosince 1745; Sasko zaplatilo Prusku milion tolarů, zaručilo mu Slezsko, manželka krále saského vzdala se všech práv, jež by si jakožto dcera císaře Josefa I. k Slezsku činiti mohla, a Bedřich II. opustil Sasko. Marie Terezie vzdala se opět Slezska a hrabství Kladského, což stalo se i mírem v Cáchách r. 1748, jímž František I. za císaře německého byl uznán a pragmatická sankce znova zaručena, vyjímajíc Slezsko a Kladsko Bedřichovi postoupené. [1])

* * *

Nastal jedenáctiletý klid zbraní, ale odpor a nedůvěra jedné strany proti druhé nepřestaly. Marie Terezie těžce nesla, že nemohla Slezska a Kladska zachrániti; avšak nevzdala se naděje, že jich konečně přece dobude, úhlavního nepřítele a škůdce přemůže a pro budoucnost rodu svému neškodným učiní a pokoj říši své zabezpečí. Chtíc proto Rakousko mocnějším učiniti, domnívala se, že toho dosáhne, když podle příkladu Bedřichova obmezí moc stavův a samostatnost jednotlivých zemí, zřídí jednotnou vládu státní a soustředí veškeru moc v rukou svých. [2]) Některé změny a opravy, na př. v soudnictví, školství, vojenství, průmyslu a obchodu, byly prospěšny, ale jiné dotkly se jednotlivých zemí; zvláště co se týče věcí českých, bylo valně na škodu, že náboženství evangelické bylo zase pronásledováno.

Bedřich II. užíval i nespokojenosti lidu k svému účelu, totiž aby seslabil Rakousko a sesílil Prusko. Jednatelé jeho povzbuzovali lid k odporu a ke stěhování do Slezska, jež chtěl Bedřich II. hlavně evangelickými vystěhovalci více zalidniti a proti katolickému Rakousku znevražiti. V letech 1748—52 založeny byly tam i české osady: Husinec u Střelína, Tábor u Sycova, Bedřichův Hradec u Opolí a později jiné. [3]) Mezi agenty, kteří zneužívali náboženské mysli našeho lidu k sobeckým účelům Bedřichovým a proti Rakousku, vynikal v těch letech zvláště kazatel Husinecký Václav Blanický. Zadav se Bedřichovi II., slíbil na svou víru a čest, že přivede do lesů Krašovských

---

[1]) Krones, Geschichte Österreichs IV. 231; Weisz, Maria Theresia 219, 234, 239—241, 257.

[2]) O tom viz články dr. B. Riegra o centralisaci v 18. století, v Osvětě 1887 a 1888.

[3]) O těch osadách pojednáno jest v Osvětě r. 1877, č. 11. a 12.

u Opolí 60 rodin českých za plat 500 tolarů; dne 14. září 1751 podal již seznam 37 rodin. 144 osob. Měl při tom svého náhončího, jemuž se písemně zavázal, že mu zaplatí za každou rodinu českou po 2 tolarech, sám pak dostával 5 tolarův. Těmito rodinami založena byla jmenovaná osada Bedřichův Hradec. Nesvědomití svůdcové líčili tajným evangelíkům, jaké výhody a jakou svobodu svědomí budou míti; lidé uvěřili jim a vystěhovali se; pak ale dostali místa písčitá, kde je očekávala bída a nouze. Pociťovali tedy vystěhovalci sami rozdíl mezi životem v Čechách a pod vládou pruskou; pociťovali to též katolíci ve Slezsku. Víra jejich byla na mnohých místech i násilně stíhána; katolík nesměl dostati místo, jež přes 300 tolarů vynášelo; z nadací duchovních a klášterních musilo duchovenstvo od r. 1758 ročně desátý díl svých příjmův odváděti vojenské pokladně pruské a j. v. Vůbec náboženství zůstávalo i v těchto dobách důležitým činitelem na jedné i druhé straně, a bylo spolu pohnutkou, že Marie Terezie zachrániti chtěla aspoň Kladsko a katolickou část Horního Slezska. Proto byla dne 1. května 1756 učiněna působením hraběte Kounice mezi Rakouskem a Francií smlouva, podle níž Rakousko mělo zpět dostati Slezsko a Kladsko; smlouva ta obnovena 1. května 1757 a 30. prosince 1758; naproti tomu spojila se Anglie s Pruskem. I připravovala se nová válka.

Bedřich II., aby tajné úmysly jiných dvorů zvěděl, vydržoval si u nich nejen obyčejné vyslance, ale i četné jednatele a vyzvědače a podplácením sváděl lidi ke zrádě, na př. písaře Mentzela v saském ministerstvu, jenž poslal do Berlína voskový otisk klíče tajného archivu státního a dostav pak odtamtud paklíč, bral tajné listiny a opisy jich po léta do Berlína posílal. Takovým způsobem poznával pruský král tajnosti jiných vlád, a jsa k válce připraven předešel je. Dne 29. srpna 1756 přepadl Sasko, války mu ani neopověděv, přemohl vojsko jeho, zajal 15. října 12.000 mužů, z nichž důstojníky propustil, ale poddůstojníky a vojáky proti všemu právu mezinárodnímu a válečnému do svých pluků vřadil; mimo to dal v Sasku přes 22.000 mužův k svému vojsku odvesti, skoro všecky koně tam k vojenským povozům bráti, lesy vykáceti a veliké peníze všude vymáhati; dal také lehké peníze raziti, a to dílem i se znakem saským, a tak lid ochuzoval. Tak činil i v jiných zemích průběhem války sedmileté.

Ze Saska vtrhl do Čech, a obléhaje v měsíci květnu r. 1757 Prahu dopouštěl se na městě „vandalismu, 880 domů bylo střelbou zpustošeno, četné památky Pražské, mezi nimi kostel sv. Víta, královský hrad, kostel Týnský, Karlov atd. porouchány.[1]) Obležení statečně se bránili a mnohé výpady činili. Marie Terezie jim psala: „Na tom, odoláli Praha, závisí udržení celého království, ostatních zemí dědičných, ano spása římské říše.“ Osvobozeni byli bitvou u Kolína dne 18. června, kde zvítězil Daun nad Bedřichem a přinutil ho, že kvapně musil opustiti Čechy a utéci se do Slezska. Vojsko rakouské vniklo tam za ním a opanovalo zemi; ale bohužel jen na krátko. „Rakouští generálové,“ praví sám Bedřich II., „zameškali z přílišné opatrnosti, aby dali jeho záležitostem smrtelnou ránu, jak to skutečně mohli učiniti.“

[1]) Podobně zpustošil pak Drážďany v červenci 1760.

Prusové zvítězili dne 5. prosince t. r. u Lysé (Leuthen) a postoupili r. 1758 až na Moravu k Olomouci; ale vrátili se, když Rusové jako spojenci Rakouska se blížili. Prusové dopouštěli se i tehdy na obyvatelstvu a kostelích mnohého násilí, brali, plenili, kde co našli, a lid trýznili, jak vypravuje úřední zpráva r. 1759. [1])

Téhož času sbližovaly se opět vlády Vídeňská a Pařížská a dne 30. prosince 1758 učinily novou tajnou smlouvu, že válku dále povedou a mír nebo příměří jen společně učiní. Marii Terezii bylo v něm slíbeno Slezsko a Kladsko. Spolek Rakouska s Ruskem trval dále. Naproti tomu obnovil Bedřich II. spolek s Anglií.

Štěstí válečné bylo pak i potom nestálé. Bedřich zvítězil sice na př. ve větších bitvách u Rossbachu nad Francouzi, u Zorndorfa nad Rusy, u Pfaffendorfa nedaleko Lehnice nad Rakušany a j.; ale byl poražen od Rusův u Velkého Jägerndorfa, od Rakušanův u Hochkircha blíže Budišína, u Kunersdorfa od spojených Rakušanův a Rusův atd. a velice byl seslaben, zvláště když nedostával anglické pomoci. Byl by býval úplně poražen, a Kladsko a Slezsko nazpět dobyto, kdy by nebývalo nesvornosti a žárlivosti mezi rakouskými a ruskými vůdci.

Bedřich pokoušel se i v této době, aby Rakousku na jiné straně vzbudil nepřátele a válku, na př. r. 1760 vybízel krále sardinského, aby vpadl do Piacenzy, Milána a Mantuy, krále španělského Karla III. a krále neapolského Ferdinanda IV., aby vpadli do církevního státu a do Toskany, sultána tureckého r. 1760 a 1762, aby s Rakouskem válku počal; ale vše to nadarmo.

Schylovalo se již takto ku pádu Bedřicha II., jmenovitě když 1. října 1761 Laudon dobyl Svídnice a obsadil na zimu Kladsko a Horní Slezsko od Ratiboře až za Hirschberk, a pruské vojsko držeti se mohlo jenom ve hlavním městě Vratislavi a jeho okolí. Ale smrt carevny Alžběty († 5. ledna 1762) všecko zase změnila. Nástupce Alžbětin Petr III. jsa přílišným ctitelem Bedřicha II., učinil s ním mír a vrátil mu vše, co Rusové drželi, ano vojsko ruské musilo jíti Bedřichovi na pomoc.

Zatím sháněl Bedřich nové vojsko v zemích obsazených, nejvíce v Sasku, dopouštěje se při tom nejtěžších útisků, tak že se proto i s lepším bratrem svým Jindřichem nepohodl, najímal vojáky v sousedních zemích, vřadil i rakouské zajaté do svého vojska, až měl opět 120.000 mužův a 667 děl. S 78.000 muži stál ve Slezsku, bratr jeho s 42.000 muži v Sasku, k nimž přidalo se ještě na konci července 20.000 Rusů pod Černičevem. Rakouské vojsko ve Slezsku čítalo jen 88.000 mužů, z nichž 28.000 mužů bylo v pevnostech a 60.000 pod Daunem v ležení mezi horou Sobotkou a Svídnicí.

Maje Rusy na své straně, chtěl Bedřich nyní Dauna do Čech zatlačiti. V tom přišla zpráva, že car Petr. III. byl od manželky své

---

[1]) Extrakt aus einigen kreisämtlichen und obrigkeitlichen Beschreibungen der von den preussischen Kriegsvölkern im Königreiche Böhmen und Mähren während des gegenwärtigen Krieges ausgeübten Raub, Plünderungen, Todschlägen, Mordbrennereien, Misshandlungen der Gotteshäuser u. a. Příloha to k „Circular-Rescript der Königin Maria Theresia an dero Ministres an auswärtigen Höfen;“ tištěna ve Vídni 1759.

Kateřiny II. svržen, a Černičev dostal od carevny rozkaz, aby Prusy hned opustil a do Ruska se navrátil. Ale Bedřich přemluvil Černičeva, aby přes rozkaz carevnin ještě tři dni po boku Prusův zůstal, třeba se boje proti Rakušanům neúčastnil. Za nečestného jednání takového přišlo k osudné bitvě u Buckersdorfa. Když Prusové dne 20. července počali útok na pravé křídlo rakouské, táhl Černičev s vojskem svým před ležením, jako by k boji hotov byl, a přiměl tím Dauna, že dvě brigady proti němu na pozorovanou poslal. Tím bylo hlavní postavení Rakušanů seslabeno, a Prusům se podařilo v noci ze 20. na 21. t. m dobyti zámku Burkersdorfa a hradeb u Leutmannsdorfa. Daun musil, aby ho Bedřich II. neobešel a neobklíčil, ustoupiti a zaujal pevné postavení na hranicích, chráně hrabství Kladské a Čechy.

Bedřich II. pak oblehl Svídnici. Posádka její statečně se držela, ale konečně nucena byla vzdáti se (11. října[1]). Tím ukončena byla sedmiletá válka. Stalo se příměří a jednáno jest o mír. Největší obtíže působilo vyjednávání o Kladsko, jež Rakousko držíc nechtělo Prusku vydati, pak o Ansbach a Bayreuth, aby Braniborsku připadly, a o volbu Josefa II. císařem německým. Marie Terezie konečně přece povolila v obou prvních požadavcích pruských, a Bedřich za to slíbil, že bude Josefa II. po otci jeho Františkovi I. voliti za císaře německého.

Mír byl učiněn 15. února 1753 v Hubertburce nedaleko Lipska. Kladsko bylo vydáno a navždy od Čech i s obojím Slezskem odtrženo. Obyvatelé hrabství Kladského, kteří se chtěli vystěhovati, mohli to učiniti ve dvou letech,[2]) a katolickému náboženství vyhrazena táž práva jako mírem Berlínským r. 1742. Prusko vřaděno jest mezi velmoci evropské. Vniklo hluboce do Rakouska a působilo mu i dále nesnáze.

* * *

Marie Terezie chtíc Čechy „proti zlému sousedu," jak Bedřichovi II. říkala, opevniti, dala vystavěti pevnosti, Terezín, Josefov, Hradec a Cheb, které později (r. 1778) zdržely postup vojska pruského.

Bedřich II. snažil se dále moc rodu habsburského v Německu aspoň zmenšiti. Ve Slezsku a Kladsku držel stále ve všech důležitějších městech vojsko a usazoval tam i po sedmileté válce nové vystěhovalce protestantské z Čech a jiných zemí rakouských Celkem založil v katolickém Horním Slezsku přes 200 nových vesnic protestantských; přibylo mu takto ve Slezsku v l. 1740—86 z Čech asi 3000 lidí, z rakouských zemí vůbec k 17.000, z rozličných států celkem 61.652

[1]) Ilwolf, Maria Theresia 249 - 250.

[2]) Vystěhovalo se zajisté hodně katolíků do Rakouska; v Čechách severovýchodních usadilo se jich značný poče, na př. na panství Pardubském založili ještě v l 1778—1781 tyto nové osady: Lanské Velké a Malé Moravánky, Jiřičky, Ráb, Rovenské. Drahouš. Hrachovišťata, Gunstdorf, pak v Novém Hradišti, v Spojilech, Vesce a v Nové Vsi, celkem v těchto místech přes 200 rodin neboli přes 1000 osob, mezi nimi Němci nyní počeštění. Srovn. Sommerovu Topografii, díl V. str. 44 a násl.; Ortův a Sládkův topografický slovník a j. v.

vystěhovalcův. Mnoho lidí dal svými jednateli vylákati též do jiných zemí svých, i usazoval je nejhustěji blíže východních hranic mezi domácím obyvatelstvem, dávaje některým hojné výhody. Celkem přistěhovalo se za Bedřicha II. do pruských zemí vůbec v oněch letech 1740—86 okolo 300.000 lidí, nejvíce pilných rolníkův a řemeslníkův [1]) Král využitkoval k tomu účelu i nehody v zemích sousedních. Když na př. r. 1747 hlad zuřil v Čechách, jmenovitě v severovýchodních krajinách, dal tajné evangelíky přemlouvati, aby se z Čech do jeho zemí vystěhovali; [2]) nebo když se dověděl o hrozném požáru města Lešna polského r. 1767, psal ze Svídnice svému ministrovi: „Tento případ může býti příležitostí, aby odtud lidé sem přivedeni byli, a musíte s tím úmyslem okolnosti té využitkovati a hlavně řemeslníky do země dostati.“ [3])

Později obrátila se žádostivosť Bedřicha i na Polsko, aby hranice, jež nyní s udrženým Slezskem tvořily ostrý uhel, vyrovnal. I vystoupil s Ruskem jako ochrance tamějších protestantův, aby se mohl do vnitřních záležitostí míchati, a podpláceje některé poslance, sesiloval stranu svou i na sněmě polském.

Než bylo ještě první rozdělení Polska (r. 1772) vyhlášeno, vtrhl již Bedřich II. do něho a krutě si tam počínal. R. 1763 násilně odvedl mnoho rodin do Pruska a Braniborska, aby na polo zničené krajiny zalidnil, a r. 1771 „vyvlekl více než 12.000 velkopolských rodin a přesadil je do svých dědičných zemí . . .“ Poláci musili pruským komisarům a vojákům přepouštěti špíži, koně a jiné potřeby za falešné peníze, jež Bedřich II. schválně pro Poláky razil, — a pak jim totéž obilí draze prodával; vybíral nesmírné daně, a co z mladých Poláků k vojně schopných padlo Prušákům do rukou, bylo násilně do pruských pluků vřaďováno. Však toho nebylo dosti; po městech i vesnicích polských vynucoval „velký Fric“ i odvádění dívek co nevěst pro braniborské osady. Každé takové bezděčné nevěstě musili rodičové dáti po peřině, čtyřech poduškách, krávě, dvou sviních a třech dukátech ve zlatě. Všechny cesty hemžily se takovými polskými nevěstami, kteréž vojsko zároveň s dobytkem do pruských zemi hnalo, aby tam zasnoubeny byly cizím mužům německým!“ [4])

Takové nelidské jednání budilo arci ošklivosť u mocnějších, postrach u slabších před Bedřichovou úskočností a vojenskou mocí a konečně i nelibosť u vlastních Prusů, zvláště když Bedřich II. byl

---

[1]) Přinesli s sebou z původní vlasti 4,000.000 tolarův a přivedli do pruských zemí 12.000 koní, 14.000 kusů dobytka hovězího, 6000 vepřového, 40.000 ovcí atd. a zvelebili mnohé kraje pruské. (Max Beheim-Schwarzbach, Hohenzollernsche Colonisationen, 624.)

[2]) Doufal, že jeho lidé „wohl gethan haben, davon zu profitieren und auf Mittel zu sinnen, von denen sich dort noch aufhaltenden Hussiten herüberzuziehen.“ (Tamtéž str. 325.)

[3]) Státní archiv ve Vratislavi, „Acta betr. das Engagement der abgebrannten Einwohner der Stadt Lissa 1767.“

[4]) Luciana Siemieńského Děje národa polského, přeložil L. z Rittersberga str. 85, 237—240 279—282 I. H. Schwicker, Die letzten Regierungsjahre der Kais.-Königin Marie Theresie 1763—1780, II. 23. dle úřední zprávy anglického vyslance ve Varšavě.

také k těm, kteří mu věrně sloužili a k vítězstvím pomáhali, nesmírně přísný a drsný. —

Rakousku neustal ani v posledních letech života svého škoditi, kde jen mohl. Aby Slezsko a Kladsko měl zabezpečené, vyhledával spojence, hlavně Rusko r. 1764, chtě překaziti, aby se k Rakousku nepřibližovalo. R. 1779 vyjednával v Cařihradě o spolek Ruska, Turecka i Pruska, ale carevna ho zavrhla, jakož i návrh spolku rusko-francouzsko-pruského. A když pak r. 1780 Josef II. s Ruskem přátelský [1]) svazek učinil a carevna Kateřina nechtěla spolkové smlouvy prusko-ruské, r. 1764 ujednané a r. 1772 na osm let prodloužené, teď obnoviti, Bedřich II. snažil se nejen, aby proti tomu způsobil spolek Anglie a Hollandska, nýbrž i dráždil zase Turecko, aby Rusku vypovědělo válku. [2]) Ale Turci nechtěli s ním ničeho míti; naopak nabídli sami Rakousku r. 1768, když jednalo se o Polsko, že mu poskytnou všemožné pomoci, aby dobylo Slezska a obsadilo trůn polský kurfirstem saským. Rakousko nepřijalo nabídky té; později ale dohodlo se s Turky a dostalo Bukovinu r. 1771, odkud nastalo různění mezi prospěchy rakouskými a ruskými na jihu.

Francie zůstávala sice od r. 1756 ve spolku s Rakouskem, ale později byla k němu také nedůvěřiva, ačkoli dcera Marie Terezie byla manželkou krále francouzského. R. 1777 myslila vláda jeho, že potřebí jest opatrnosti, aby Rakousko nepotlačovalo těch, na nichž Francii záleží, hlavně Pruska a protestantské strany v Německu: „Jakkoliv nynější král pruský málo vážnosti pro své mravy zasluhuje, jest přece velmi důležito, aby udržen byl v poměrech, ve kterých se nyní (r. 1777) nalézá.“ [3]) I v záležitosti bavorské byla Francie opět na straně Bedřichově a vůbec přispěla velice ke vzrostu moci pruské, která později také jí stala se osudnou.

Jako vždy a všude, zůstával Bedřich II. i tu zapřísáhlým odpůrcem Rakouska. R. 1769 odporučoval svému nástupci a budoucím panovníkům pruským: „Když se o to jedná, aby se vhodné země získaly, tedy jsou k tomu země saské nejvhodnější, majíce v horách mezi Saskem a Čechami hradbu proti Rakousku. Těžko jest viděti, jak by se jich získalo. Nejjistější prostředek k tomu zdá se býti: Čechy a Moravu vybojovati a pak tyto země vyměniti za Sasko. Bylo by i to možno, že by se tato země vyměnila za Porýnsko, k nimž by se Julich a Berg přidaly; nebo jak by jináče se to stalo. Získati Sasko jest nevyhnutelně potřebno, aby náš stát takové pevnosti nabyl, jaké potřebuje. Protože náš stát není bohatý, musíme se naprosto vystříhati, abychom se nepouštěli do války, při níž není čeho získati; neboť velmi lehko se vysílíme zjevnou ztrátou, a kdy by potom dobrá příležitosť se naskytla, nemohli bychom jí užiti. Všechny vzdálené země

---

[1]) Císař Josef II. činil tak, maje jako Bedřich II. za „pravdu, že Rusko s námi a my s ním všechno, ale jeden bez druhého sotva něco podstatného a užitečného vyříditi může,“ jak píše císař Josef II dne 23. prosince 1780 vyslanci svému v Petrohradě. (Krones, Handbuch d. Gesch. Oesterreichs IV. 368.)

[2]) Dr. Alb. Jäger, Kaiser Josef II. und Leopold II, 274—275.

[3]) Schwicker, Die letzten Regierungsjahre Maria Theresia's 148.

získané jsou břemenem pro stát. Jedna vesnice na hranicích má větší cenu než knížectví šedesát mil vzdálené. Jest naší povinností, bychom pečlivě tyto ctižádostivé záměry tajili, avšak kde možno, budili žárlivosť Evropy proti jiným mocnostem, abychom podporováni závistí takové kousky provedli. Rakousko, jehož ctižádosť s přímou tváří vystupuje, zajisté vzbudí žárlivosť a závisť velmocí evropských. Tajemství jest důležitá ctnosť jak pro politiku, tak pro válečné umění . . . Jedna z prvních zásad politických jest, dorozuměti se s tím sousedem, který může státu nejnebezpečnější ránu zasaditi. Z té příčiny jsme ve spolku s Ruskem; neboť pokud tento trvá, jest Prusko v zadu zabezpečeno... Časy mohou se změniti; ale nikdy nebudeme ze spolku s jinými státy těch výhod míti, jako s Ruskem. — Nemluvím o domě rakouském, se kterým zdá se býti nemožno vejíti v pevné spojení . . . Poněvadž země jest chuda a nemá výpomocných pramenů, tedy jest nutno, aby panovník měl vždycky naplněný poklad, aby aspoň několik polních tažení vydržel. — Politika musí hleděti, aby se uchopila příznivé příležitosti; proto buďte peníze v zásobě, aby vláda připravena byla jednati, jakmile politické příčiny vhodného okamžiku poskytnou. Válku samu vésti třeba dle zásad politických, aby se nepříteli nejkrvavější rány zasadily," atd. [1]) —

Bedřich II. Marii Terezii působil neustále mnoho starostí. Věda, jak ráda by aspoň díl hrabství Kladského a Slezska nazpět dostala, nechtěl jich postoupiti, ani když mu jinou větší náhradu nabízela; na př. r. 1772 při dělení Polska. Josef II. navrhoval, že Rakousko vzdá se všeho podílu zemí polských a ponechá v nich králi úplnou volnosť jednání, když on za to Rakousku vrátí hrabství Kladské a některé díly Slezska. [2]) Bedřich II. nepřijal toho nabídnutí, řka, že „se jedná o Polsko a nikoliv o pruské země." [3]) Když pak v letech 1778 až 1779 vedla se válka o dědictví bavorské, k němuž si Josef II. činil právo, Bedřich II. žádal carevny, aby ctižádosť Rakouska obmezena byla.

Když o dědictví řečené Josef II. s Kounicem chtěli válečně zakročiti, Marie Terezie tomu ve své mírumilovnosti odpírala i vyjednávala přímo s Bedřichem II. proti vůli Josefově, nechtíc připustiti nového krveprolití. „Obávala se o Uhry, že by do nich Turci povzbuzeni jsouce od Bedřicha II. vtrhli, též o Italii, Nizozemsko a novou državu bavorskou. Kdy by nová válka vypukla a dlouho trvala, zničila by země úplně. I kdy by rakouské zbraně byly šťastny, měli bychom z toho jen malý užitek. Dvě, tři vítězné bitvy nezískají nižádného kraje ve Slezsku; k tomu bylo by dlouholetých bojů potřebí, jak ukazuje r. 1758. A kdy by válka nešťastně skončila, jednalo by se o stát." —

[1]) Onno Klopp, Friedrich II. 261—262, 384—385.

[2]) Myslilo se Horního Slezska Josef II. psal v té příčině dne 22. ledna 1772 Marii Terezii: „Militariter, politice und cameraliter kann nichts uns mehr conveniren, als das Glatzische und Neissische, Bayreuth und Anspach aber keineswegs." (Schwicker, Die letzten Regierungsjahre Maria Theresia's 100.)

[3]) Odpověděl po svém způsobu baronu van Swietenovi: . . . „er habe die Gicht nur in den Füssen, und diesen Vorschlag könne man ihm etwa machen, wenn er sie im Kopfe hätte; es handle sich um Polen, nicht um preuszische Länder." (Schwicker, Die letzten Regierungsjahre M. Th. str. 99.)

Bedřich II. jsa k boji připraven, začal válku a vtrhl opět do Čech (5. července 1778).

Josef II. zaujav u Králové Hradce výhodné postavení zdržel Prusy na dalším postupu. Válka přestávala jen na drobných šarvátkách v severovýchodních Čechách, na Moravě a ve Slezsku; pročež nazývali ji Rakušané „válkou švestkovou," Prusové „bramborovou."

Při vyjednávání ve Welsdorfě a Broumově, jež vedl Bedřich II. o dědictví bavorské, ale při tom o příští zabráni země Anspašské a Bayreutské k Braniborsku, žádal Bedřich II. mimo jiné, aby Marie Terezie odřekla se českých lén [1]) a jiných práv v obou těch zemích a dala je za Lužici Horní a Dolní vyměniti a s Braniborskem spojiti. A když Marie Terezie nebyla proti výměně za Lužici a vzdávala se všech lén v Sasku, upustil zase Bedřich II. od nabídky své, a Marie Terezie byla nucena v míru Těšínském 13. května 1779 vzdáti se nároků na Bavory, dáti opět česká léna v Horní Falci kurfirstovi falckému, který postoupil léna ta Schönburgská v Horním Falci, Glauchu, Waldenburg a Lichtenstein kurfirstovi saskému a Marii Terezii kus Dolního Bavorska mezi řekami Dunajem, Innem a Salicí, 40 □ mil s 80.000 obyvateli.

Vůbec kdekoliv se jednalo o přání, tužby a city rodu rakouského, vystupoval Bedřich II. vždy proti nim, tak že Marie Terezie plna starosti pohlížela do budoucnosti; tehdejší nehody připisovala tomu, že proti jejímu přání Josef II. a Kounic ve sporu rusko-tureckém, jak pravila, „podle pruského spůsobu" jednali, myslíce na rozšíření hranic.

Marie Terezie zemřela dne 29. listopadu 1780 po 40letém panování. I za syna jejího Josefa II. zůstával ovšem Bedřich II. nepřítelem Rakouska. Josef chtěl sousední menší Bavorsko vyměniti si od kurfirsta Karla Theodora, jenž r. 1777 po smrti Maximiliana Josefa dostal Bavory, za větší a výnosnější Belgii bez Namuru a Lucemburka. Bedřich II. užil této příležitosti, aby ještě jednou, skoro v poslední hodině života svého, rodu rakouskému ránu zasadil, a císaře o jeho vážnosť v říši připravil. Dělal ohromný poplach, že prý se tím zamýšlí zrušiti mír Těšínský, a namáhal se, aby Rusko a Francii od Josefa odvedl. Německým knížatům dokazoval, že prý se jedná o jich svobodu, i způsobil „spolek knížat" proti císaři Josefu II. nejprve se Saskem a Hanoverskem, pak se 14 jinými, hlavně protestantskými knížaty říšskými; Rakousko a osm knížat, hlavně jižních, katolických, Bavorsko, Virtembersko, Trevírsko a j. postavili se proti tomu spolku. Spolek vytknul si za účel: udržeti starou državu německé říše nezměněnou a zabezpečiti knížatům německým dědičné državy. Později však, když naskytla se příležitosť, zabralo samo Prusko země některých těchto

[1]) Koruna česká měla mnohá panství v Německu pod svou lenní vrchností, na př. v Sasku částť knížetství Schwarzburského, Schönburského, hrabství Reusské, purkrabství Norimberské, odkud pochází panovnický rod Hohenzollerů; v Horní Falci: Sulzbach, Rosenberk, Neidstein, Hartenstein, Lichtenstein a j. v., celkem asi 250 lenních statků, zvláště v Sasku a Švábsku: mimo to v Lužici, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (Viz o tom Riegrův Naučný slovník.)

spojenců svých buď celé nebo velké části jich. [1]) Nadarmo císař Josef II. vydal r. 1785 dvoje prohlášení proti takovým nevraživým pověstem a zjevnému na cti utrhání. Prusko „nalezlo již tehdy nejčinnější agenty i mezi spisovateli k tomu účelu, aby Rakousko snižovalo, svému králi záři nejčistšího vlastenectví zjednávalo." Pohnutí od Pruska způsobené a spolek knížat zanikly následujícího léta, když Bedřich II. dne 17. srpna 1786 zemřel.

Podržev Slezsko a Kladsko rozmnožil jimi a jinou kořistí v Polsku a v sousedních zemích německých říši svou velice. [2]) Vykonal mnoho pro svůj rod a pro zvelebení hospodářství a průmyslu. Rádcové jeho a poddaní z počátku neschvalovali nepřátelských podniků proti Rakousku a jiným sousedům, ale když vítězil, před jeho výsledkem se kořili a také zlé skutky jeho proti sousedním zemím spáchané všelijak omlouvali, ano oslavovali.

Bedřich nabyl veliké moci a slávy, ale jako člověk šťasten nebyl. Neměl víry v Boha, neměl lásky synovské ani rodinné, žije jako král stále odloučen od ctihodné manželky své, [3]) k lidem, „ku proklatému plemeni," [4]) cítil jen opovržení; byl ovládán hlavně nemírnou ctižádostí a panovačností, naposledy pak po všelikém šťastném úspěchu stal se omrzelým a trávil život zádumčivého samotáře v Sans-Souci u Postupimě, obcuje nejraději se svými oblíbenými chrty. Kralování, nebo jak sám říkal, „panování nad otroky," [5]) se mu zprotivilo; v poslední vůli své žádal, aby ho pochovali nikoli v kostele, nýbrž vedle jeho chrtů na zahradě Sans-Souciské. Ale nástupce jeho Bedřich Vilém II. pochoval jej přece ve vojenském chrámě Postupimském.

* * *

S tělem Bedřichovým nezašel jeho duch, ale žil dále ve skutcích a spisech [6]) jeho, i řídil pruské smýšlení a jednání, jak hned po jeho smrti tak i za naší doby, vždy podle pruské zásady: Co škodí Rakousku,

---

[1]) Saska téměř dvě třetiny, Hanoversko celé, Hessen-Kasselsko, a z druhé strany Trevírsko, Kolínsko n. R. a Münstersko celé, a r. 1866 části Bavorska a Hessen-Darmstadtu.

[2]) Zdědil po otci země ke 2300 ☐ mil s 2,240.000 obyv. a zanechal říši 3600 ☐ s 6,000.000 obyv.; vojska zdědil 89.000 mužův a zanechal 200.000 mužův.; příjmů ročních měl otec jeho 7,000.000 tolarův, on 28,000.000 tolarů; královského pokladu zdědil 8,700.000 tolarů a zanechal přes 72,000.000 tol. (West. Friedrich d. Gr. 485.)

[3]) S manželkou svou Eliškou Brunšvickou žil jen jako korunní princ, dokud vůlí otcovou byl vázán; když se stal králem, odloučil se od ní, ačkoliv věděl, jak jest mu nakloněna a jak sám v poslední vůli praví „nikdy s cesty ctnosti se neuchýlila." Nebylať prý jemu, člověku bez náboženství, ctnostná, nábožná a dobročinná paní jeho dosti chytrou.

[4]) „Die verfluchte Race, zu der wir gehören" (West, Friedrich dr. Gr. 487).

[5]) Před svou smrtí pravil: „Ich bin müde, über Sklaven zu herrschen." (Held a Corvin, 1. vyd., III. str. 1019.)

[6]) Napsal jmenovitě dějiny svých válek proti Rakousku; tiskem vyšly sebrané spisy jeho: r. 1789 „Oeuvres publiées du vivant de l'auteur" v Berlíně 4 svazky, „Oeuvres posthumes de Fr." tamtéž v 17 svazcích, r. 1790 „Oeuvres complètes" v Hamburce a Lipsku 20 sv. a r. 1846—51 na rozkaz krále Bedřicha Viléma IV. od akademie Berlínské. Psal vše francouzsky

prospívá Prusku. Když Josef II. chtěl náhradou za Slezsko a Kladsko sesíliti moc Rakouska zeměmi, jež Karel VI. r. 1730 mírem Bělehradským Turkům odstoupiti musil (totiž části Srbska a Bosny a Kšavu) a zároveň opět chtěl vzdálené Nizozemí za blízké Bavory vyměniti a jím hranice mezi královstvím českým a zeměmi alpskými zaokrouhliti: i tu pracovalo Prusko velmi rozhodně proti tomu, nechtíc dopustiti, aby moc Rakouska byla zvětšena.

Před válkou tureckou nabízelo se za prostředníka mezi Josefem II. a sultánem, tomuto straníc; císař zamítl to v listě ke králi Bedřichu Vilémovi II. r. 1788 poukazuje k tomu, že „Turci a jiní, co v nepříznivé době ztratili, hleděli toho zase nabyti při nejbližší vhodné příležitosti; Hohenzollerové sami došli právě tím způsobem velikosti své: Albrecht Braniborský odňal svému řádu vévodství a Vašeho Veličenstva zemřelý strýc odňal mé matce Slezsko v době, kdy nepřáteli jsouc obklíčena, neměla jiné ochrany než velikosť své duše a věrnosť svého lidu." Josef doufal, že král pruský nebude zneuznávati spravedlivých nároků jeho na části těch zemí od Turkův opanovaných.

Avšak Bedřich Vilém II. chtěl dopustiti rozmnožení rakouských zemí jen tehdy, kdy by také on něco při tom získal, nejraději polský kraj Gdanský a Toruňský, jichž prý „velmi nutně pro zaokrouhlení hranic potřebuje." Rakousko tomu novému zabrání polských krajin odpíralo, a Prusko tím více proti němu jednalo. Žárlivo jsouc na jeho spojení s Ruskem, způsobilo proti tomu nejen spolek s Anglií a Holandskem, nýbrž i dráždilo Turky, aby spojenci rakouskému, Rusku, válku vypověděli; což se i stalo. Když ale štěstí válečné přálo spojeným zbraním rakouským a ruským, spolčilo se Prusko s Turky, soustředilo své vojsko ve Slezsku na hranicích rakouských a hrozilo také válkou.

Podněcovalo nepokoje v rozličných zemích rakouských a podporovalo s Anglií a Holandskem i povstání v Nizozemí. Současně vyjednávalo s Poláky, slibujíc jim pomoci své, aby Halič od Rakouska odtrhli, a dovolilo výboru uherských nespokojencův, aby v Berlíně jednati mohli, a chtělo také za takových poměrů vypověděti válku, kdy by jináče nemohlo zameziti zvětšení území rakouského na jihu. [1]) Bylť odpor proti Rakousku od Bedřicha II. počínaje první zásadou politiky pruské. [2]) Bedřich Vilém II. ji zachovával na škodu Rakouska. kde a jak mohl.

Josef II. zemřel 20. února 1790 a nástupce jeho císař Leopold II. nechtě na dvou stranách válku vésti, zvláště když nepokoje v Uhrách

[1]) Dr. Alb. Jäger, Kaiser Josef II. und Leopold II., 273—283, 296, 316 až 327; Held a Corvin, Weltgeschichte, 1. vyd., III. 1242.

[2]) „Mein Haus," pravil Bedřich II., „wird sich niemals mit Oesterreich verbinden können, es wäre denn der Fall, dass es Russland gelingen sollte, die Türken aus Europa zu verjagen. Auszer diesem Falle läuft eine Allianz mit Oesterreich gegen das Interesse der preuszischen Krone. Preuszens Staats-System erfordert, dass es immer freie Hand habe. Eine Allianz mit Oesterreich würde ihm aber selbe binden und alle Gelegenheiten zu Unternehmungen abschneiden." (Dr. A. Jäger, K. Josef II. u Leopold II. 295—296.) Blíže o tom pojednává Onno Klopp ve svém díle: Der König Friedrich II. von Preuszen und seine Politik a j. v.

a Nizozemí vznikaly, byl nucen s Turky mír učiniti (ve Svistově 4. srpna 1761) a vzdáti se toho, co byl opět vybojoval, aby, bude-li potřebí, s celou silou obrátil se proti Prusku. Tím uvolnilo se Turkům, i mohli pak s větší mocí proti Rusům bojovati.

Když ve veliké revoluci hrozilo nebezpečí králi Ludvíkovi XVI. a manželce jeho Marii Antoinettě, dceři Marie Terezie, spojily se Rakousko a Prusko a j., aby krále francouzského udržely; ale když nešťastní manželé královští r. 1793 byli sťati, bojovalo Prusko jen až do jara r. 1795, nechalo spolku, poněvadž prý bylo „peněžitě vyčerpáno," a samo učinilo mír v Basileji; Rakousko, Rusko, Anglie a ostatní spojenci bojovali až do r. 1797, kdy učiněn mír Campo-Formijský: Rakousko postoupilo Francii belgické území své a za to dostalo území Benátské, Terst a Dalmacii. Druhé koalice proti Francii r. 1799—1802 se Prusko neúčastnilo, v třetí r. 1805 zůstalo z počátku neutrálním, 15. prosince t. r. učinilo smlouvu s Napoleonem I. v Schönbrunnu a přidalo se ke spojencům později, teprve když vidělo pro sebe příhodnou dobu.

Příklad a zásady Bedřicha II. zůstávaly vodítkem politiky pruské. Vedla zde tajný tu zjevný boj proti Rakousku, užívala při tom také pěkných hesel o svobodě náboženské, „o myšlence národní jednoty a politické svobody," o cti a slávě Německa atd., ale vlastní účel vždycky byl rozmnožení pruské moci a povznesení rodu Hohenzollerského na újmu sousedův.

R. 1864 vedlo Prusko společně s Rakouskem válku proti Dánsku, ale již tehdy Bismarck, kráčeje docela ve šlepějích Bedřicha II., měl úmysl, že v příhodné chvíli spojence svého přepadne. [1]) Dne 14. srpna 1865 učinil s ním v Gastýně úmluvu, podle níž měl patřiti Rakousku Holštýn a Prusku Šlesvik. Prusko však chtělo míti obě země. Vyjednávalo o ně s Rakouskem, za ústupek v Holštýně nabízelo mu zaručení Benátska proti Sardinii, čehož Rakousko nepřijalo žádajíc, aby mu postoupen byl díl Slezska a Kladsko. Prusko nabídnutí to zamítlo, [2]) spolčilo se se Sardinií, udržovalo přátelský poměr s Francií, Anglií a s Ruskem, a takto Rakousko osamotivši, začalo s ním válku r. 1866. I opakovaly se, jako za Bedřicha II., pokusy, aby v jednotlivých zemích rakouských nepokoje vznikly; zvláště „počítalo Prusko na tehdejší nespokojenosť Uhrův;" [3]) zřízena byla uherská legie Klapkova. V Čechách vydána jest pověstná proklamace „k staroslavnému království českému;" ale náš český lid tak jako za Marie Terezie osvědčil opět svou nezlomnou věrnosť a lásku k svému panovníku. Zároveň obnovena byla i myšlenka Bedřicha II., aby Čechy a Morava byly dobyty a za království saské vyměněny, Sasko aby připadlo Prusku a rod saský aby dostal tyto české země, [4]) ačkoliv Sasko bojovalo na straně rakouské proti Prusku.

---

[1]) Becker, Allgem. Weltgeschichte, XVIII. 147, 471.
[2]) L. v. Alvensleben, Allgem. Weltgeschichte III., 549.
[3]) Krones, Handbuch d. Gesch. Oesterreichs, IV., 655.
[4]) Jaké myšlenky se pak o českých zemích zakořeňovaly a tiskem rozšiřovaly, ukazuje na př. následující výňatek z dějin „války německé 1866," jež sepsal známý kritik Wolfgang Menzel: „Jediný pohled na mapu učí.

Téhož roku vyplnila se dávná touha rodu Hohenzollerského. Prusko spojeno se Sardinií přinutilo Rakousko, že ze spolku německého vystoupilo, zabralo země spojenců rakouských: Hanoversko, Hessensko, Nasavsko, svobodné město Frankfurt nad Mohanem a j., i učinilo skutkem slovo: „Deutschland muss in Preussen aufgehen.“ R. 1870 vedlo již válečnou moc celého Německa proti Francouzům a pokořivši je, stalo se rozhodující mocností v celé Evropě. Pruští králové posadili se nyní na trůn obnoveného německého císařství.

Právě našemu pokolení souzeno býti toho očitým svědkem, jak se programu Bedřicha II. dostalo obrovského úspěchu, rozvoje a rozkvětu.

Listopad.

Vzácno teď patřit na strniště holé —
všady jen prázdná černají se pole,
v blízku i v dáli, kde byl jaký lán —
ostrým je pluhem dávno zaorán.

Mrazivou dumku listopad si zpívá,
bodlákem vichr na rozcestí kývá,
svadlé mu květy chladem zavírá:
poslední čmelák na nich umírá . . .

V sychravé mlhy stopena je louka,
nemá již vážky, motýle ni brouka,
prchlou jí vnadu sotva obnoví
ocúnu kalich bledě růžový.

V divokém skoku nad mezemi víří
smetánek pozdních rozervané pýří,
vysoko vzduchem krouží listů směs,
o které jeseň zvolna loupí les.

Všady je stáří, kde byl život mladý,
teskně se díváš na lada i sady,
jasný zor duše kalí se ti tmou,
pochmurná bázeň chvátí mysl tvou . . .

že Čechy za kraj německý považovány býti musejí, že veliký národ německý za žádnou cenu této důležité země, která ve středu a ne na hranicích Německa leží a jejíž obyvatelé dílem Němci dílem poněmčení Slované jsou, nesmí ponechati jedinému, nepatrnému zbytku českých barbarův, kteří se tam ještě německy nenaučili a všeliké vzdělanosti postrádají, kteří prażádného významu nemají . . V této otázce jest pro Němce i Uhry prospěch jenom jediný.“ (Úvahu o těch a podobných plánech viz v rozpravě V. Vlčka O národní osvětě hledíc obzvláště k literatuře české, v Tužbách vlasteneckých kap. I.)

Zdali v té zhoubě, která vše kol drtí,
i do tvých prsou zavane dech smrti
a pohrobí tam zlatých zpěvů květ,
jenž opozděn se chtěl teď rozvíjet?

Alois Škampa.

F. L. Věk.

Od

Aloisa Jiráska.

(Dokončení.)

XXII.

Doma.

Co František doma meškal, Věková nápadně rychle se zotavovala. Za nedlouho již vstala a počala světnicí přecházeti, nebo si někdy sedla na židli u stolu k oknu, když jím proudily jasné paprsky podzimního slunce. František jí také byl nejlepším opatrovníkem. Sedal u jejího lože, posluhoval jí, vedl ji, když vstala, vystlal židli peřinkami, když si usedla k oknu na sluníčko. Všecky tyto úsluhy měl za svou povinnosť; ale bylo mu také při nich nejvolněji. Rozprávělť s matkou, čítal jí z modlitebních knížek nebo kratochvilnou historii, kterou kdysi byl z Prahy poslal kmotříčkovi a kterou si nyní od něho vypůjčil.

V té tiché světnici u matky bylo mu, an otec venku nebo v krámě meškal, nejvolněji. Cítilť blaho mateřské lásky, jež byla mu jako balšámem do truchlivého srdce jeho. Viděl ji v každém pohledu matčině, cítil ji v každém jejím slově i ve vší její šetrnosti. Toho, co se stalo, ani slovem se nedotekla. Neptala se ho na poslední doby, na jeho poměry, jako by dobře věděla, že to rána dosud nezacelená.

S otcem bylo jinak. Ten zůstával první čas takým, jakým byl, když se František vrátil z Prahy. První dni dělal, jako by syna ani neviděl. Chodil kolem, nepromluvil, na pozdravení ani neodpověděl, jako by ho neslyšel. Františkovi bylo při něm úzko, nevolno, a živě cítil hluboké to pokořování. Někdy až v nitru svém vzkypěl, zvláště když otec jako mimochodem prohodil kousavě něco o Praze, o daremné čeládce, o komediantech — tu se sotva opanoval, aby se neozval. Než úzkostný výraz matčiny tváře, její prosebný, smutný pohled ztišil pokaždé vybuchlý plamen. Posléze přece došlo na kmotříčkova slova, že to půjde, že se ten „hlaváč paličatá“ poddá.

Nestalo se ovšem bez pomoci Věkové. Z počátku ovšem jako by nadarmo mluvila, když s mužem osaměvši ho prosila, aby nebyl na Františka tak tvrdý, že je už dost vytrestán, a že to není přece žádný

klouček. Než ponenáhlu starý Věk změkl přece. Nejprve poděkoval, když dal František „dobré jitro“ nebo „dobrý večer;“ pak už také odpověděl, když se František na něco zeptal, a posléze i sám promluvil, to jest, to neb ono mu nařídil, aby dohledl sem tam v domácnosti nebo aby to neb ono zapsal, účty přehledl, psaní napsal.

Po všechen tento čas František na lidi ani nevyšel. Byl ustavičně buď u matky, nebo ve své světničce. Tam také po každé uskočil první dni, když nějaký zvědavec ze sousedství k nim přišel, aby za různými záminkami ho uviděl a se přesvědčil, jak vlastně je s tím Věkovým zkaženým studentem. Věděl, jak divně na něj každý hledí a že se divné řeči o něm roznesly. Jen před jedinou návštěvou neutíkal, aniž se skrýval. A to když přišel kmotříček, chori et scholarum rector. To byly nejpěknější chvilky, když bodrý Havránek si u nich za stůl sedl a se rozhovořil a otce při tom nebylo, nebo s ním jako by dusivý mrak se nad ně všechny vznesl.

Kmotříček zval Františka po každé srdečné, aby k nim přišel, že si zahrají. Pozvání bylo upřímné i lákavé, než František první dni nešel. Styděl se. Jediné, kam si vyběhl, bylo ke starému Žalmanovi. Ale vždycky jen na večer, když už šero nastalo, a to ještě kvapil zadem, aby nikoho nepotkal.

V té nízké světnici zašlých stěn se začernalými hodinami, jejichž krátké kývadlo na ciferníku zašlém mušinou a kouřem lítalo sem tam jako zběsilé, bylo tak ticho a klidno. Tu si oddechl; zde se nic nezměnilo, ani místo, ani starý Žalman, který stejně upřímně a přátelsky ho vítal jako jindy. Tu proseděl teď mnohý večer toho podzimu zvláště smutného, rozmlouvaje s nahrbeným starcem stříbrolesklých vlasů, jenž už tolik v životě zkusil všelikého soužení a zármutku i pronásledování, jemuž i to nejmilejší co měl, jediného syna, násilně urvali.

A prostý ten starý tkadlec životem tolik zkoušený měl ještě tolik duševní síly, tak mužně a oddaně všecko snesl a snášel, maje útěchu a sílu svou v živé a vroucí víře své v boží prozřetelnosť a milosrdenství. Prostá řeč Žalmanova, oživená toliko slovy jeho pokladu, staré rodinné bible, mladého filosofa až dojímala, a kolikráte mu připadlo, oč je starý Žalman ve své pevné víře a důvěře šťastnější, nežli on, jenž ze síní kollejních odnesl si jen pochybnosti a s nimi neklid a nespokojenosť.

Někdy, obyčejně v neděli odpoledne, když bylo pěkně, vytratil se ven do polí, do luk a pouštěl se na těch osamělých procházkách hrubě daleko a v takové strany, aby nikoho nepotkal. Chodil po mezích, po lukách, nyní pustých, zašel si do lesíka nebo na pokraj háje a tu usednuv na výsluní hleděl před se na podzimní krajinu jasně ozářenou, tichou, zamlklou, jako by plnou tajného, tichého smutku. Jemu bylo také teskno. Stýskalo se mu po Praze, stýskalo se mu po Paule, nemohl oželeti, že ji na vždy ztratil.

Na těch osamělých procházkách omeškal se často až do soumraku a často se vrátil, když se již na nebi leskly hvězdy. Hleděl k nim, hledal stranu Prahy, kdež pořád ještě, jako po celou tu cestu, v duchu meškal.

Věková myslila, že se Františkovi za nějaký čas uvolní, že pozapomene. Ale nestalo se tak. Františkovi se stýskati nepřestalo. Takový

život, jaký měl doma, se mu nelíbil. Nebyl do hospodářství, nebyl do práce, do které ho měl otec. Ten sice na hněvy zcela nezapomněl, ale přece již spíše promluvil. Dokud se nadobro zlobil, Františka si ani nevšiml. Nyní mu nedalo, aby ho nechal zaháleti. Psaní a účtování nebylo tak mnoho. Proto ukázal synovi také práce jiné. A ty se právě Františkovi nepodobaly. Musil do stodoly dohlížeti na mlatce, musil na se vzíti zástěru a otci v tom neb onom pomoci, pak už ho také do krámu volal. A to bylo Františkovi nejmrzutější. Zatím si již lidé ovšem na něj zvykli, a přestalo býti novinkou, že Věkův student zůstal doma a že pomáhá v hospodářství.

Ale jej to hnětlo. Styděl se velice, když po prvé postavil se v krámě za pult, když lepil kornouty a šafrán i koření na neděli odvažoval. I pak, když už se tak často stalo, nemohl si zvyknouti a nemohl se dočekati chvíle, až dojde čas a zavrou krám. Tam, any mrazy uhodily a on tomu nebyl zvyklý, otekly mu ruce, zrudly až do modra, a prsty se mu rozpukaly.

Matka ho ovšem z té duše litovala, a div se jí oči nezakalily, když po prvé spatřila obolavělé jeho ruce, ty bílé ručičky, které tak pěkně psaly, ty štíhlé prsty, které hrdlo houslí tak hezky objímaly a na struny se kladly. Hojila je ovšem, i u pantáty se stranou přimlouvala, aby Františka tak tuze k tomu kupectví neměl, že tu běží o zdraví synovo. Ale starý Věk jako by neviděl a neslyšel.

„To jsem také zkusil," odvětil krátce, když se mu Věková zmínila o oznobených rukou Františkových; ba ještě dodal: „A nebyl jsem takový — —" To jako by chtěl říci: „Takovému daremnému mladíku to patří. Jaké lítosti. Ať zkouší!"

František nebyl by si z těch bolestí nic nedělal, kdy by ho bylo to kupecké zaměstnání jen drobet těšilo. Ale to se měl za zajatce, když stál za pultem, pod stropem ověšeným kartáči, štětkami, kotouči drátu, řetízky, konopím, řemeny a biči koženými a jiným všelikým zbožím, zrovna pod mořskými pannami vyvalených očí a mocných ňader, kteréžto bytosti od půl ryby se mu nyní nikterak nelíbily, ano svým strnulým pohledem i protivnými se mu staly. Nicméně nereptal, nebránil se, ani slovem se neozval, nýbrž poslouchal. Věděltť, že tento rok studií bez toho je ztracen, že doma jen tak zaháleti také nemůže.

Mlčel také proto, že všecko to měl za trest, kterým ho otec káral. V tom také byla jeho útěcha i naděje. Nadáltť se, že to všecko jest jenom na čas, že po čase, nejdéle do roka bude po jeho kupčení a pak že ho otec pustí do Prahy. Té pevné naděje byl. S otcem ovšem nikdy o tom nemluvil. První čas nebylo vůbec možná, a pak si ani dosti netroufal. A otec sám se arci nezmínil. Také s matkou nejprve o tom všem nemluvil domnívaje se, že je přede vším nutno trest vytrpěti.

Ó jak se mu po každé uvolnilo, když večer zavřev krám, vešel do své světničky a v ní osaměl, když zahrabav se do peřin chopil se knížky a četl při světle lojové svíčky! To se vracel do svého světa, i uvolnilo se mu, třebaže byl jenom na jeho kraji. Četl, co měl svých knížek doma, nejvíce klasiky, a nad nimi alespoň na chvíli zapomínal na všecku trampotu.

Jedno mu scházelo, a to tuze: hudba. Když se domů z Prahy navrátil, otec housle jeho ve světničce visící schoval, že bez toho ta zat . . . muzika je všeho vinna. Teprve po kolika nedělích je zase synovi na matčinu a kmotrovu přímluvu vydal. To pak František ve své komůrce večer a někdy i za dne, když mohl uskočiti, hrál a hrál.

„Chudák!“ nejednou Věková pomyslila, za dveřmi naslouchajíc; „je jako ptáček v kleci. Jak to krásně umí! Jak krásně hraje! Ten není pro kupecký krám . . .“

V tu dobu, zima již míjela a nastávalo jaro, František si také jinde pohrál. Poslechl konečně kmotříčka a přišel do školy, a pak přicházel častěji, obyčejně v neděli po nešporách nebo někdy, ale jen zřídka, všedního dne na večer. Hrával s kmotříčkem dua, a pak to již kmotříček tak navlekl a sehnal, že si sehráli pěkně ve čtyřech. To byly milé chvilky, na které se velice těšil studovaný kupecký učedník či mládenec, jenž o tom snível, že bude varhaníkem nebo regentem chori a že si dobude uznání a jmena svými skladbami.

Jednou před hraním byl dojat tak, že se musil od not náhle k houslím skloniti, jako by na nich něco spravoval, neboť myslil, že mu slzy vytrysknou.

Vytáhlť kmotříček z haldy not na klavíru narovnaných partesy, jež jak na stojánky položil, František ihned poznal. Byl to jeden z devíti tanců, právě čtverylka „la favorite,“ již Mozart skládal jaksi z donucení, když ho hrabě Pachta zavřel před obědem, na který ho pozval, a nepropustil dříve, dokavad se těmito skladbami nevykoupil a cestu k bohaté a skvostné tabuli si jimi neproklestil. Prostřednictvím Praupnerovým si je František mohl pak opsati a opis opisu svého zaslal tenkráte kmotříčkovi věda, jakou mu způsobí radosť.

A nyní, když ty partesy spatřil a pak když z nich hrál, živě sobě připomínal pěkné doby, za které je psal, a živě viděl domácí zábavu u Butteauových, o které se tančila také tato „la favorite.“ Zvuky její oživily mu obraz Paulin, viděl ji, ana davši sobě říci, také zatančila, viděl ji živě zardělou, jiskrných očí, jemu, svému tanečníku, se uklánějící, ruku podávající, s ním po hudbě kráčející . . . Toho dne živěji než kdy jindy vzpomínal, a večer ve své světnici vyňal z úkrytu škatulku a dlouho obsah její prohlížel.

Byl v ní Mozartův dvacetník. Toho si však dnes hrubě nevšiml. Za to malých cedulićek a útržků papírových, na nichž bylo psáno, tu více, tam méně, drobným, úhledným písmem ženským . . . Byly to ceduličky, řeč Paulina, její odpovědi, které si uschoval pro památku. Nejednou si je už tajně vyňal, tuto jedinou památku, nejednou je už přečetl, co doma meškal, ale sotva kdy tak s pohnutou myslí, jako po onom hraní. Cítil, jak má Paulu dosud rád a že na ni nikdy nezapomene. Nikdy! O ní samé teď nic nevěděl, jakož vůbec nic o Praze. Neměltě s ní žádného spojení. První čas, kdy doma meškal všechen nějak otupělý, nedbal, nestaral se o Prahu, třebaže na ni mysliti a vzpomínati nepřestal. Pak ovšem leckdys zatoužil, kdy by tak zvěděl, co se tam děje, jak je s Paulou a s Thamem. Milují se, může si ji vzíti. Než teď kolikráte si již vzpomněl, co mu tenkráte Tham řekl: „Lépe by bylo, kdy bych já byl na vašem místě . . .“

Co tím chtěl říci? Proč není šťasten, jak by on byl, František, kdy by byl na jeho místě? Snad je Thamovi na závadu, že nemůže Paula promluviti, že je jako němа? Ale miluje ji, a ona jej!

Pomýšlel pak, aby se přece něčeho dověděl. Ale jak? Komu by psal? Thamovi? To nechtěl. A z jeho soudruhů v kolleji žádný neznal rodiny Butteauovy a také ne jeho poměru k ní. Aby psal některému ze známých hudebníků, to z počátku váhal. Bylť by mu nutno vykládati, proč se domů odebral, proč tu zůstal, a promluviti o ledasčem, čehož on se ani doteknouti nechtěl.

Než jeden list do Prahy napsal, a ten byl profesoru Vydrovi. Muži tomu, kterého tak ctil, kterémuž byl tak oddán, nesměl přece jen tak s očí zmizeti, aniž by se mu neporoučel. Ovšem že plné pravdy srdnatému Čechovi nenapsal. Oznámil mu, že se matka těžko roznemohla, že musil k ní na kvap, nemoc že se protáhla a jej samého že je doma potřebí, proto prý mu nic jiného nezbývá, než aby tento rok už oželel, ale že se těší napřesrok, tu že pak se vynasnaží, aby pokud možná všecko dohonil. I děkoval váženému profesoru za všecku jeho přízeň a laskavosť.

Jaké však bylo jeho překvapení, jaká radosť, když za nějaký týden dostal z Prahy list, a to od profesora Vydry!

Učený, slovutný muž mu psal, a to tak vlídně a přátelsky, tak prostě, ale srdečně vyslovoval mu svou soustrasť a přál všeho dobrého a pověděl také, že se tedy na něj, na Věka, bude těšiti po prázdninách. Toho dne, kdy list došel, byl mladý filosof kupec mysli povznesené, a sotva se mohl večera dočekati. Tu pak, jak jen na chvíli se mu uvolnilo, zaskočil si ke starému Žalmanovi, jenž Vydru znal z vypravování Františkova.

„To je pán! To je nějak moc hodný pán!“ opakoval staroch, když uslyšel slova Vydrova. „Jak byste ho neměli míti rádi. Tak hezky píše! A tak sprostně a upřímně. To je nějaký Staročech.“

List profesorův také v to účinkoval, že František živěji zatoužil po Praze i po hudbě a studiích. Doma se mu počínalo víc a více stýskati. Práce v domácnosti a v krámě konal nechutně; bylo mu nejvíce po hudbě teskno. Kvarteta ve škole a kostelní kůr, na němž o hrubé hrával nebo zpíval, nemohly mu nahraditi hudebního života Pražského. Vzpomínal na známý kruh, na hudbu ve velikých kostelích, na divadlo.

V životě hudebním by měl útěchu. Doma nemohl na Paulu zapomenouti, ale také ne na hudbu. V Praze by měl alespoň jedno, po čemž duch jeho toužil. Proto se již nemohl léta a prázdnin ani dočekati. Jedno mu však bylo přece divno: že se ani matka o Praze nezmiňovala. Od otce toho neočekával. Věděltˇ, znaje ho, že čeká, až syn přijde a ho poprosí, aby se již tedy nezlobil, aby mu odpustil a dovolil ho zase do Prahy. Bude to hořká cesta, ale mladý Věk se již s ní smířil.

Počátkem prázdnin, bylo jednou v neděli odpoledne, kdy otec si šel na zahrádku do stínu zdřimnout, promluvil František o té záležitosti s matkou, a zeptal se jí přímo, jak bude s Prahou. Zarazila se patrně a odmlčevši se pravila: „Tak ty bys chtěl zase do Prahy?“

A tu zase František žasl.

„Což jste si myslili, že zůstanu za pudlem?!“ zvolal nad obyčej prudce, nemoha se té chvíle opanovati.

Věková byla nějak v rozpacích, ale pak se vyznala, že dle všeho si pantáta myslí, jak to již nadhodil, aby František doma zůstal.

„Má o tebe strach,“ pravila také, „a pak, říká, že již mu není, jak bývalo, že chátrá, že mu nohy počínají nesloužiti . . .“

Dále však nevykládala. Ustala pojednou spatřivši, jak novina její Františka dojala. Ulekl se, byl zaražen, a tuze; ale pak pojednou vstal a prudce zvolal:

„A já tu neostanu! Já kramářem nebudu!“

Věková ustrnula nad tou prudkostí. Zavzdychala a smutně pravila:

„Ó, tohohle jsem se bála. Ó, já to věděla! Teď to začne nanovo! Jen pro Boha, dítě, se pamatuj a před pantátou ne tak zprudka. Víš, jak je neústupný. Jen mu ne odmlouvať. Nech to, Františku, zatím to nech — já to nějak spravím . . .“

Tak chlácholila syna, ale sama měla jen malou důvěru v to, co mu pro potěchu řekla. Syna těšila, pantáty se lekala. A ne nadarmo.

XXIII.

F. Věk se stane kupcem.

Věková začala s mužem o Františkově záležitosti zvolna a polehoučku. Než Věk jí její diplomatické jednání zmařil rázem. Když po druhé o synovi začala, mlčky ji chvíli poslouchal, maje svou bledou, přižloutlou tvář vážného, ano přísného výrazu do okna obrácenu, pojednou se však obrátil a zkrátka řekl:

„Snad si nemyslíte, panímámo, že nevím, kam bijete? Františk zůstane doma, a dost.“

Jala se mu to rozmlouvati, ale nedal jí ani domluviti, řka: „Šelli by do semináře? To nepůjde. A jinak já zas nechci. Aby zase přišel do čisté společnosti, aby hrál komedii, aby šumařil, aby se válel po hospodách s komedianty a měl divné spolky s poběhlicemi, s komediantkami —! Už tím napáchl. Jsem rád, že to tak dopadlo, že v tom bahně nezůstal celý. A zase ho tam pouštěť?“

Věková snažila se syna omluviti, že je teď už rozumější, že ho to dosti přehnalo!

„Přehnalo! A myslíteli, že by ho ta čistá chasa nesvedla, že by obstál, až by taková ochechule vystrojená a namalovaná začala ho zase lákati? Ne, ne. Či chcete, aby se vaše dítě zkazilo na těle a na duchu? A pak já — já jsem vosk? Chromnu, nejde to, sám už všechno nezastanu. Udřel jsem se, a pro koho? Pro děti a nejvíce pro něj. A teď bych nezasluhoval, aby také on něco pro mne udělal?“

To byla ostrá slova a také vydala, protože v nich bylo mnoho pravdy. Věková to uznávala. O tom divadle nejvíce. Toho se bála nade všecko. Ale Františka jí bylo náramně líto. Byl, jako by do něho udeřilo, když mu oznámila vůli otcovu.

Odvolání žádné nebylo. Matka nadarmo se ještě jednou pokusila, obměkčena jsouc zármutkem synovým, aby pantáta vůli svou změnil, alespoň potud, aby dal Františka jinam studovat filosofii. Na toto si otec zavolal Františka a přímo a zkrátka mu řekl:

„Chcešli býti knězem?“

A když syn odvětil, že k tomu necítí žádné chuti a nemá k tomu povolání, tu mu Věk, zasvítiv očima, vskočil do řeči a řekl:

„A k divadlu, to ano? Nikam nepůjdeš, doma zůstaneš!“

Tak bylo rozhodnuto.

F. Věk zůstal při kupectví. Bylo mu podobně, jako když z Prahy odcházel, když se mu zmařil první jeho sen. Nyní přišel o druhý. Již neměl nic. Naděje na studie, na hudební život ho usmiřovaly s tím, co ho potkalo. Teď neměl ani té. Chtěl býti hudebníkem, skladatelem, teď měl vážky v rukou a kroutil kornouty.

První čas byl jako bez ducha. Nic ho netěšilo, ničeho si nevšímal, na nic nedbal. Ani do školy ke kmotříčkovi po nějaký čas nechodil. Nemohlť se ani na housle pro lítost podívati. Matka ho chlácholila, těšila, ale neutěšila. Jen toho dosáhla, že později, když viděl její starosť a zármutek, tvářil se před ní klidnějším, když ne veselejším. K otci však pociťoval odpor.

Hnětlo jej jeho umíněné jednání, jak je nazýval, mrzelo ho, jak o divadle a hudbě mluvil, popuzovalo ho, jak ho střehl, jako by byl nějaký zločinec. Věk musil věděti o každém jeho kroku, jako by myslil, že chce František prchnouti. Ten na to také opravdu pomýšlel, a to když prázdniny minuly, když studenti se počali do Prahy stěhovati. Tu pojala Františka taková touha, že by byl hned ušel. Ale pomyšlení na matku ho zdrželo. Zůstal, ale v ten čas bylo mu nejhůře. Vzpomínal, jak půjdou všickni k inskripci, jak se sejdou známí a kollegové ze všech končin, jak se budou po něm dotazovati, vzpomněl na přítele Hněvkovského, myslil na Vydru, co ten řekne, vzpomeneli na něj, zeptáli se po něm, vzpomínal na Praupnera, na svou bývalou světničku a na klavír, u něhož po prvé své myšlenky, v duši mu zvučící, skládal na papír . . .

Teď je po všem. Co tu? Jaká práce tu? Jaké vzdělání? Co uměl, zapomene. Odnikud povbuzení, žádné chuti — naopak, všecko jej tu srážalo, a nejvíce otec . . .

Tak už druhý podzimek trávil F. Věk doma, a již sníh napadal. V tom ho došel list, a to ve chvíli, kdy nebylo otce doma. Nemusil se mu tedy vyzpovídati, kdo mu píše a co. Došlý list ho až rozčilil. Přicházelť z Prahy. A odtud už přes rok neměl žádných zpráv. On nepsal, kromě Vydrova listu, žádnému, nejprve proto, že se nadál, že sám do Prahy pojede, a pak, když ta naděje zmařena, z omrzelosti z nechuti. Nač psáti? A komu? A co? Že je za pultem, že dělá kornouty a váží pepř a skořici? A nyní ho došel z nenadání list. Chvátal s ním na sedničku, aby si ho mohl nerušeně přečísti. Byl od Hněvkovského. To Věka potěšilo velice. Dobrý kollega psal, jak se diví a všichni známí, proč on, František, do Prahy nepřijel, co se s ním děje, a že také profesor Vydra nejednou se už ptal jeho, Hněvkovského, nevíli o Věkovi. Psal o kolleji, o českých nových knihách,

o Krameriovi a jeho českých novinách a při tom také vzpomněl jiného vlastence, V. Thama.

F. Věka až pichlo, když to jmeno četl. A již oči jeho rychleji těkaly po řádcích, nesoucích o něm novinu. A byla! Hněvkovský ovšem nic nevěděl o Thamovi a jeho lásce. Znal ho jen jako vlastence a spisovatele her divadelních a jednoho z těch, kteří drželi vlastenskou Boudu. Proto si ho mladý filosof zanícený také slovem Vydrovým všímal. Nyní o něm psal, že se s ním stala nějaká změna nebo že je nemocen. Chodí prý zamyšlen, přepadlý, po bývalé veselosti jeho není ani památky. Pro Boudu že účinkuje jako jindy, ano ještě více, a to snad že mu právě škodí a zdraví jeho neslouží, až prý je nad tím mezi vlastenci obava.

Nad touto novinou se F. Věk zamyslil, nedošel však žádné jistoty. Snad není Tham churav pro práci, ale od vnitřního pohnutí? Snad to všecko k vůli Paule? A zase připadla Věkovi Thamova slova: „Lépe by bylo, kdy bych já byl na vašem místě . . .“

Tham ženat není. To by byl Hněvkovský jistě psal. Nevzal si tedy Paulu. Proč? Protoli se trápí? A přece ji miluje, o tom není pochybnosti, a Butteauovi by mu jistě nebránili. Proč si ji tedy nevzal? Proč se nežení?

Než ničeho jistého se nedomyslil. To také byla jedna z příčin, pro které se Věk chopil péra a napsal list Hněvkovskému. Pověděl mu, co dělá, jaká se s ním stala změna. S vlastní příčinou její se ovšem nepochlubil. O Thamovi se také zmínil, a to dosti obšírně. Vyptával se na něj zevrubně, omlouvaje to opatrně, že byl s ním dobře znám, že ho poznal v rodině, u které on, Věk, měl hodinu. A již byl tam, kde býti chtěl. Za té příležitosti požádal přítele Hněvkovského, aby se po té rodině poptal, jak se jí daří a jeli některá z dcer už vdána . . . Oddechl si, když toto vše tak opatrně napsal, a jen ještě prosbu přidal, aby přítel Hněvkovský předplatil mu Krameriovy noviny, peníze na ně že doručí starý forman Šulc. Toto učinil také bez vědomí otcova. Ať si již otec říká, co chce, ať hubuje. Mladý kupec chtěl zvídati o světě a hlavně o Praze. Přece se tam o ní něčeho dočte, o divadle, o hudbě . . .

Od té chvíle, co list odeslal, nemohl se odpovědi dočekati. Ale uplynul měsíc, nežli došla. Čeho se dočetl! Přítel Hněvkovský Věka litoval, že nemůže do Prahy, že se musil chopiti protivného mu obchodu; psal také že i sám profesor Vydra ho litoval, že takového milého studenta je škoda, a dodal, jak Hněvkovský výslovně psal: „Jen aby na nás nezapomněl, jen aby zůstal pořádným Čechem.“ To vše Věka těšilo a zajímalo, ale jak list došel, přeletěl jen tyto řádky, hledaje jinačí zprávy: o Thamovi, o Butteauových. A dočetl se jich. O Thamovi přítel psal, že ho již dlouho neviděl, že ho není ani v Boudě vídati a slyšel na jisto, že odcestoval. Kam, to že on neví. Sice že slyšel, že se dal k nějaké společnosti, ale tomu že on nevěří, a to proto, že když *doktor* (a to slovo bylo podtrženo) Tham vzdal se svého úřadu, aby se jen mohl věnovati vlastenské práci a českému divadlu, že by se teď nedal k nějaké kočující společnosti, jak se povídá. Tomu že on, Hněvkovský, nevěří a neuvěří.

Ale mladý Věk uvěřil hned, když o něco níže četl, že kollega se na Butteauovy nemohl doptati, že jsou ze Školské ulice, ano prý z Prahy pryč, a to prý již koncem léta.

„To se něco stalo!“ pomyslil Věk. „Jsou z Prahy a Paula s nimi! Ubohá! Proto on asi Tham chodil tak zamyšlen a smuten. Stýskalo se mu po Paule. Byl by rád za ní, ale opustiti Boudu, Prahu, práci spisovatelskou, vlastenskou! — Není ho teď v Praze. Tedy přece šel! Šel, za Paulou — kam jinam! Jak ji miluje! Šťastný! Tham mohl jíti, nikdo mu nebránil, jen on sám sobě. Je u ní, je s Paulou . . . Ó, to jsou už jistě svoji! . . .“

Tak přemýšlel a kombinoval F. Věk nad listem přítelovým, a byl přesvědčen, že se nemýlí. Tak to bude, tak to je. Pocítil té chvíle divnou tesknost i touhu a dávno již neměl takový odpor k svému nynějšímu povolání. Připadal si tak bídný, ponížený, život svůj za tak jednotvárný a smutný, jako by byl řetězem přikován.

Život v Praze u divadla nebo muzikantský zdál se mu nyní tím volnějším a krásnějším a myslil na něj pak tím více, když pojednou zase obdržel z Prahy list. Byl od jednoho z bývalých jeho spolužáků choralistů, s nímž i pak, když z kláštera vyšli, často se stýkal. Ten Věkovi psal, že se dověděl od Hněvkovského, co se s ním stalo. Vyslovoval lítosť nad osudem Věkovým, litoval jeho umění hudebního, že by jím si mohl dobyti jiného postavení nežli kramářského, a líčil mu šťastný osud dvou mladších hudebníků, jejich přátel a známých, jak se krásně uchytili.

Toto vše utkvělo živě a hluboko v mysli mladého Věka. Stará myšlenka, aby všeho nechal, aby prchl a oddal se hudbě, vracela se nyní opět a opět, stávajíc se vždy svůdnější a silnější. Jí pomáhalo také všechno jednání starého Věka.

Neměltě dosti šetrnosti ke vzdělání a minulosti svého syna. Chtěje míti z něho mermomocí důkladného kupce, zabraňoval mu vše, co, jak se domníval, by ho mohlo od jeho povolání odvraceti. I pro Krameriovy noviny, když první číslo došlo, strhl notný křik, že byly objednány bez jeho vědomí a že Františkovi působí jen roztržitosť mysli. To Františka v duchu velice dohřálo. Když mu ani toho nepřeje za všechno jeho lopocení!

Ale od těch časů, co došel ten druhý list, počal se přetvařovati. Až dosud mu otec nedůvěřoval a hlídal každý jeho krok. Proto, aby si jeho důvěru získal, stal se mladý Věk v obchodě horlivějším, a vše s chutí dělal, tak že otec počal vlídněji na něj hleděti. Matce pak padala se srdce veliká tíha; viděla, že její František je spokojenější, že se sám nutí, že se také k otci jinak, ochotněji chová, a že ten počíná za to s ním také jinak jednati.

Až do té doby syna nikam nepustil, nikam ho za záležitostmi obchodními neposlal, ač sám chátral víc a více. Nyní však lecjaký úkol mu svěřil, leckam ho poslal, i přes pole, do sousedních měst. Jen jedno mu dosud nesvěřil, peníze totiž, alespoň ne větší částky. Ale i v tom se stala změna. Kmotříček regens chori, jenž, jelikož sám hudebník, Františkovi dobře rozumněl, těšil se z toho, že se taková změna s ním děje. Přál to jemu a nejvíce Věkové, která se bez toho

nad synem tajně soužila litujíc ho, že mu otec nevyplnil přání. Ale ten pak sám, ač bezděky, přispěl synovi, že mohl uskutečniti, na čem se již dlouho ustanovil, a nač se ustavičně připravoval i chystal, kolísaje arci časem a hrubě váhaje.

XXIV.

F. Věk se na útěk přichystá.

Prvním důkazem úplné otcovy důvěry bylo, že Františkovi svěřena větší obchodní cesta, a to do hor. Toho roku byly zvláště dobré obchody lnem, a proto ho starý Věk sháněl, kde jen mohl, užívaje výhodné doby. Poněvadž podzimek toho roku byl zvláště drsný a bolesti v nohou starého kupce se ozývaly citelněji nežli kdy jindy, musil leckam do okolí František. A pak ho do těch Orlických hor poslal, do Králík. Dosti se starý nějak rozmýšlel, neboť běželo tu o větší částky peněz, staral se, aby František dobře koupil a nedal se ošiditi. Než zbytí nebylo, an sám nemohl. Když si Františka zavolal a jemu zkrátka, jak měl ve zvyku, oznámil, kam pojede, a to hned zítra, škublo to nějak mladým kupcem. Než klidně již a se vší poslušností projevil svou ochotu a jen opakoval, zdali hned zítra.

„Hned zítra. Časně ráno. Přichystej se."

František byl už přichystán ale — na útěk. Bylť se dva dny před tím pevně rozhodl, že opustí otcovský dům a že půjde do Prahy, aby se tu oddal hudbě. Tou a při divadle chtěl se živiti, dokavad by nedosáhl nějakého jistějšího místa. Nyní ho otec posílá do hor! Jaká se mu naskytla příležitosť! Byl rázem rozhodnut. Pojede tam, kam ho otec posílá, vykoná, co mu uloženo, nakoupí, vozy domů vypraví, a sám odjede do Prahy. Takto získá mnoho času a nebude se mu báti nějakého stíhání.

Večer před odjezdem seděl s rodiči, vyslýchaje podrobné rozkazy a rady otcovy. Poslouchal, ale neslyšel. Bylo mu úzko, a matce se nemohl ani do tváře podívati. Bodlo ho, když pohledl na její ustarané líce, když její oči plné dobroty na něm utkvěly, a nitro jeho se sevřelo, když ho starostně napomínala, aby dal na sebe pozor, aby se zase zdráv domů navrátil. Vzpomněl, jak ho budou očekávati, jak ty drahé oči budou zase plakati.

Rychle vstal oznamuje, že si půjde lehnout, aby nezaspal, když má tak časně vstáti.

„Jen si lehni, lehni a spi, a nevytrhuj se pro to vstávání. Však já tě nenechám zaspati," pravila matka a dodala: „Budeš míti všechno uchystáno, snídani také." —

„Jen si lehni a spi — a spi —" řekla mu matka. František ulehl, ale nespal. Nemohl. Pořád myslil na matku a znovu váhal, kolísal se. Ale připadlo mu také, že již kamarádovi do Prahy ohlásil, že přijde, připomínal si všechnu krásu uměleckého života a všechen trud kramářský.

Sotva že chvíli zdřiml, už se vytrhl. Matka stála u jeho postele a laskavě a tichým hlasem ho budila, aby vstal, že již je čas. Zrovna se lekl. Zvolna sešel dolů.

Otec byl ještě v posteli. Co matka snášela snídani, vyšel František ven a kvapně domovními dveřmi vyhlednuv, chvátal zpět nahoru do světničky, odkudž pod pláštěm vynesl housle dobře zabalené. Byly již za postelí přichystány i s uzlíkem nejnutnějších věcí. Všecko to zanesl na vůz, jenž už před domem čekal. Bylo časné, listopadové jitro. Tma se ještě rozkládala vůkol. Nikdo si těch uzlíků nevšiml. František jen málo snídal, třebaže ho matka nutila, aby jedl a se zahřál, že je venku mrazivo. Nemohl. A přece neměl se nějak k odchodu. Pořád jako by otálel, jako by něco sháněl, až otec sám ho pobídl. Přistoupil k jeho loži, políbil otci ruku a řekl:

„S Pánem Bohem, tatínku."

Řekl to nějak měkce, že si toho sám pantáta povšiml. Když mu matka dělala křížek na čelo, všimla si, že má oči zakaleny, a když ho vyprovázejíc přišla s ním na síň, tu ji z nenadání chytl, objal, políbil ji na ústa a ruce jí líbal. Pak skočil do vozu. — To vše ji dojalo, ale ještě více se tomu divila. Co že byl tak dojat? Vždyť jede jenom na několik dní. Podivila se pak ještě více, když ráno jdouc z kostela sešla se s kmotříčkem a od toho uslyšela, že včera večer na něj František čekal, aby mu dal s Pánem Bohem, že pojede do hor, do Králík.

„Ale byl vám při tom, jako by jel do Ameriky," dodal regens chori. „No, je to taková měkota. Dobrého srdce hoch — opravdu."

Věkovou však ta chvála znepokojila. Nedalo jí, a odpoledne, jak jen měla trochu pokdy, zaskočila si také ke starému Žalmanovi. Dověděla se, že tu František včera také byl. Starý tkadlec se ovšem divil, co že se Věková tak vyptává, s jakou František odcházel a jaký byl.

„S jakou by odcházel," děl, „jako vždycky. Je to hodný hoch. Dal s Pánem Bohem, no, ano, ruku mně podal, a pak mně pohladil po hlavě, po vlasech, a povídá, abych byl hodně zdráv; to je pravda, to nedělává. A kdy by byl trochu rozlítostněn! Však to on často býval a často si mně požaloval, jak se mu stýská. Přál jsem, aby se s tím netajil, aby to doma do očí řekl."

„A co on?" ptala se kvapně Věková.

„Co bych to neřekl. Že je u pantáty všecko marno. Vy že byste mu udělala po vůli, vás má tuze rád. Proto se také tajil a tají, abyste neměla zármutek a lítost. Ale kmotra, František má dar Ducha svatého, toho je škoda. Můžeteli, promluvte pantátovi do duše. Kdy pak se vrátí František?"

„Do týdne," odpovídala Věková všecka zaražená. V zamyšlení se domů vracela. Tedy to nebylo pravda, František se jen tak tvářil poslední čas. U Žalmana v tu dobu si stýskal. Ale proč se tak loučil, proč? Nejen s ní, ale také s kmotrem, se Žalmanem. Proč se tak loučil? Vždyť jel jenom ani ne na týden, a ne kraj světa! — —

Zatím František od domova se vzdaloval. Ráno, když vyjížděl, dlouho se po svém rodišti obracel, třebaže bylo ještě husté šero

Pak když se dostal dále, do cizejších končin, schoulil se do koutka a oddal se svým myšlenkám. Rozhodnosť se mu vracela. Do podrobna vymýšlel a určoval, jak obchody odbude, jak všecko domů pošle, i zbývající peníze.

Nechtěl, aby otec mohl říci, že mu ujel s penězi, že je nepoctivec. Na další cestu, do Prahy, kam měl především namířeno, ušetřil si před tím i také tolik, co by nějaký týden mohl v Praze žíti na svůj groš, nežli se mu naskytne nějaké zaměstnání.

Blížil se takto k svému cíli, nicméně nebyl vesel, ani sám v sobě spokojen. Domov mu tkvěl v mysli, matka nejvíce. Než i starého otce bylo mu v ten okamžik líto. Omlouval, co od něho zkusil, a sám si teď připomenul, že to pantáta s ním také dobře myslil, a že míní ho takto nejlépe opatřiti, když ho uvede v obchod, který mu i dům a všecko bez toho chystá. Více však myslil na to, že je otec neduživ, a že všecko to zdraví matčinu nepřidá. Nebyl spokojen; cítil výčitky.

Byla to smutná cesta, smutnou nad to podzimní krajinou. Země byla na kosť zmrzlá, na temenech hor a vrchů visela mračna bělavé mlhy, táhnoucí se daleko dolů po stráních. Dřevěné chalupy ve vsech poleny a pařezy takměř zarovnané vypadaly jako pusty. Před nimi i na cestách skoro ani človíčka. Jeřáby u cesty a olše u potoků holé, a lesy ve stráních černější barvy trčely jako tmavé ostrovy z moře bělavé mlhy.

Z večera počalo se chumeliti. Tou dobou dojížděl do Králík. Setmělo se již valně, tak že vrchy a chlumy kolem tohoto pohorského města zanikly v temnu. Jen na jednom kopci zrovna nad městem zářilo několik světel, to z „hradu milosti,“ z kláštera servitského, o samotě v té výši se pnoucího. Příkrou ulicí dostal se F. Věk na náměstí dřevěných na mnoze domů s podsíněmi. Tam zajel do hostince, z něhož sotva že něco málo se posilnil, opět vyšel, aby ještě téhož večera vyhledal otcova obchodního přítele. Měltě na kvap. F. Věk byl v pohorském městě po prvé, a proto trochu za toho šera bloudil, nežli došel, kam chtěl. Tak se také dostal do nějaké ulice, kdež ho zastavil neobyčejný výjev.

Z dílny truhlářské ozývaly se křik, nadávky a láni. Věk maně se tam podíval a poloskleněnými dveřmi viděl muže, patrně mistra truhlářského, jenž všechen rozkacen právě se přihnav obořil se na nějakého výrostka a staršího muže, velice sešlého, stanuvší u dveří s rakví zcela prostou a zhruba jen natřenou. Chtěli ji zajisté odnesti a mistr jim v tom zabránil. Proč, bylo samo zřejmo. Rakev nebyla asi zaplacena, a oni neměli peněz. To Věka dojalo. Čekal u dveří a díval se. Viděl, jak ten mladší je všechen ustrašen, jak ten starší truhláři domlouvá, prosí, ano teď ruce zvedá, ale v tom jak mistr přiskočiv ke dveřím, prudce je otevřel a chytil starého ubožáka za rameno, a ten už se zapotácev ocitl se na ulici a div že nepadl. Mladý skočil za ním. Truhlář ještě ve dveřích hlasitě nadával a klel.

Věk nechal muže i výrostka zajíti a teprve pak k nim přistoupil, drže již váček s penězi v rucc.

O ně běželo, jak se přesvědčil, když se s neznámým rozhovořil. Ptal se ho, proč že nešel ke známým, že by tu v městě přece bylo několik milosrdných lidí.

„My tu jsme, pane, cizí. My jsme umělci, herci — a s těmi není slitování —“

Věk se zarazil.

„Divadelní herci?! zvolal.

„Ano. Každý rád se na nás podívá, když hrajeme, tleskají nám, když je rozpláčeme nebo rozesmějeme. Ale po divadle jsme jako prašiví. Tu na venkově a zvláště tady v horách. Každý se nám vyhýbá, hůře nežli židům. Nebožtíka kamaráda nechtěl farář ani hned zaopatřiti. A zle se máme tady v těch horách, pane, tuze zle. Když ani mrtvému kamarádu nesehnali jsme na rakev. Ředitel ji objednal, ale na úvěr jsme ji nedostali. Ke všemu to nadávání —“

„A což ředitel?“

„Nemá ani halíře. Ani nám na chléb. Jsme živi více z almužen nežli z gáže —“

„Jak se jmenuje ředitel?“

Ošumělý herec jmenoval nějaké německé jmeno, Věkovi zcela neznámé.

„Kde máte divadlo?“

Herec udal hospodu a hned zval Věka, aby je ráčil dnes navštíviti, že hrají tuze krásný kus od Ifflanda. Věk na pozvání ani neodpověděl, ale zeptav se, co chce truhlář za rakev, dal herci tolik ze svého váčku. Přidav mu ještě dva dvacetníky, kvapně odešel a zmizel v temnu nedbaje obou zasvěcenců Thaliiných, kteří plni úžasu za ním hleděli, jako za nějakým tajemným viděním, které jim zázrakem posláno bylo.

Věk zapomněl na chvíli, proč vyšel z hospody, a kráčel před se zamyšlen na cestu se neohlížeje. Šel mezi staveními, většinou dřevěnými a přízemnými a mezi ploty zahrad k nim příslušných.

Sníh poletoval. Nevěda zabočil v pravo a zahledl pak zase ty, které měl ještě na mysli, oba herce, ale již s rakví. Zahledl je na konci uličky, kterou se bral, vstupující právě do nízkého, dřevěného domku, z jehož oken padala zář. Věk zamířil za nimi. Za chvilku stanul u oken dotčeného stavení žádnou záslonou nezastřených. Nachýliv se hleděl dovnitř.

Spatřil chudou světnici stěn dávno již nebílených. Na stole opodál okna hořel kahan a v třeslavé jeho záři viděl dívku u stolu sedící. Měla přes ramena šátek a byla patrně schoulena, neboť ve světnici neměli ani zatopeno. Do tváře jí neviděl. Oni dva herci právě vstoupivše, kladli rakev na dvě židle, jež jim nějaký muž postavil doprostřed světnice. Muž ten byl prve stál v koutě u postele, kam až svit kahanu jasně nepadal. Ale jak nyní židle rovnal, obrácen jsa tváří k oknu, dostal se více do světla, a Věk — se lekl.

Tham! Vácslav Tham! On, ano on! Ale jak se změnil! Už při tomto světle bylo to patrno. Tvář, zajisté již delší čas neholená, byla hubenější, barvy zažloutlé, výrazu zasmušilého. Nyní nějak oživla, jak oba herci postavivše rakev na židle jali se něco vypravovati. A v tom už také dívka u stolu obrátila hlavu po hercích, a jak ten starší

sáhnuv do kapsy, ukazoval na ploché dlani divícím se, ano žasnoucím posluchačům dva stříbrné dvacetníky, vyskočila hbitě a již klonila se její hubená, ubledlá, dosti hezká tvář tenkého nosu k penězům, zraky její oslňujícím.

Bettina! Dívka nyní asi šestnáctiletá, značně vyrostlá za tu dobu, co ji Věk neviděl. Ale poznal ji hned. To je ta čiperná, někdy prostořeká Bettina, rozmazlená, pýcha svých rodičů, v tom chatrném vetchém šátku, i teď divadelně přehozeném!

Věk stál nehýbaje se, jenom ji a Thama pozoruje. Byl všechen vzrušen. Tham, doktor Tham tu, u té společnosti, v té nouzi a bídě! A *ona* zajisté s ním. Paula zde! A Butteauovi všichni. Ó zajisté. Lotty také. Jaká to změna! Jaké shledání! Stál jako vyjeven a jen hleděl.

Viděl, jak starší herec jeden z těch dvacetníků dal Thamovi, jenž jej schoval do kapsy, jak Bettina překvapena a patrně nemile, na Thama pohledla, a jak on toho nedbaje, k hercům něco promluviv na postel ukázal. Po té sám přinesl z koutka otépku třísek, a rozvázav ji, dělal z ní polštář do rakve a ostatkem rakev vystýlal i pomáhal pak oběma hercům, ukládajícím mrtvolu chatrně jen oděnou do posledního lože. Věk zahledl ssinalou hubenou tvář špičatého nosu, vyvstalé brady. Jen se mu kmitla; pak ji zaslonili muži, jak na mrtvého druha naposled se zahleděli. Bettina dosud stranou v šátku jako pláštěm zahalena, nečinně přihlížející, odvrátila se teď a brala se ke dveřím. Nevyšla však, nýbrž čekala.

Když víko na rakev přiklopeno, vyšel také Tham.

Věk odtrhnuv se od okna ustoupil ku plotu do černého stínu dvou stromů. Viděti ho nebylo. Slyšel už na síni hlasy nejvíce panny Bettiny, a venku zas. Dožadovala se patrně, a to již dosti prudce peněz na Thamovi.

„Maminka nemá ani haléře — nemáme ani na večeři. A Paule není dobře —“

„Mám jenom ten dvacetník — a dámli vám ho, uvaří maminka kafíčko — a bude po všem. A Paula nebude míti nic.“

„Paule je zle —“

„Uháníte mne s ní pořád. Všecko jen na Paulu, a vy si to necháte. Nic nedám — dám jí to sám,“ dodal Tham prudce a rozhodně, a již zabočil v pravo a nedbal ani, když Bettina za ním všechna popuzená volala:

„Abyste měl do hospody —!“

Věk trnul. Bettina se kmitla kolem. Hleděl za ní, pak vystoupiv na cestu bral se chvatně za Thamem.

Dohonil ho až na náměstí v osvětleném hospodním průjezdu. Šel kolem něho, jako by o něm nevěděl, ale ohledl se po něm nápadně. Tham se zastavil, hleděl za okamžik na Věka, pak rychle pokročil podávaje pravici a zvolal:

„Příteli! Vlastenče! Jsteli to opravdu vy?“

A již svého někdejšího tichého soka objímal.

XXV.

Divná příhoda.

Venku se chumelilo a mrzlo. V hospodské jizbě dřevěného, učouzeného stropu bylo teplo a příjemně. U dvou stolů sedělo několik Králických sousedů při korbelích, u stolů blíže „šenktiše“ u dveří tři vozkové, kteří hráli v karty. Sousedé dnes všichni upírali zraky do zákoutí, kdež seděl ten mladý, český kupec — s komediantem u jednoho stolu! Oni by mu ani ruky nepodali, a on, pořádný člověk, sedí s tím sešlým tulákem hereckým. A jak důvěrně, přátelsky s ním rozmlouvá!

Počestní sousedé se šťouchli, když mladý kupec dal dvakráte večeři přinesti, když herec se dal chutě do jídla a ještě s větší chutí pil.

„Ten si dnes dá,“ řekl neomaleně tlustý pekař. „Všecko zadarmo. Kde by on mohl! Ani na chléb nemají. Chtěli u mne uvěřiti. Však jsem je hnal —“

„A tenhle ten,“ dodal městský písař, „dělá ke všemu takového pána; je hrdý, jako by nechtěl ani s každým promluviti, a ohlásil se jako filosofie doktor!“

Sousedé se jen řehtali, a Věk cítil soustrasť. Teď teprve pozoroval, jaká změna se stala s Thamem. Všiml si jeho obnošeného kabátu někdy tmavomodrého, až po krk upjatého (ani pláště neměl), jeho hustých vlasů nepudrovaných, ale také hrubě nehleděných, přepadlé tváře i zkaleného oka. A kdeže byla ta jasná mysl mladého spisovatele, kde jeho svěžesť a veselí? Byl roztrpčen, nekliden, nespokojen, ano rozhárán, jak Věk dobře z toho vycítil, co Tham jen napověděl.

Hmotný nedostatek, nouze tísnily jej jako všecku společnosť, s níž za jedno trpěl. Ale oni všichni měli jen to, on pak trápení ještě jiné. Hnětlo ho a soužilo, že se na tu dráhu vydal, ne pro to, co trpěl, ale pro to, co opustil. Sám to Věkovi řekl.

„Jsem špatný učitel,“ pravil s trpkým posměškem. „Špatný. Vás jsem učil, víteli, a k vlastenství nabádal. A co já teď? Podívejte se na mne. S německými herci se světem potloukám a utrácím svou sílu, svého ducha — zabíjím se.“

Prudce se napil z korbele.

„A proč všichni, proč pan Butteau,“ ptal se Věk poněkud ostýchavě, ač by se byl raději přímo zeptal, kde je Paula, jeli ženat, ač to ovšem na jisto tušil.

„Pan Butteau!“ zvolal Tham trpce. „Pan Butteau není nic. Ženské jsou všechno. Lotka, ta ještěřice, víteli, ta je vlastně všeho příčinou. Myslila, že v ní dříme Bůh ví jaký genius, jaká je znamenitá herečka, a proto nebyla v Praze spokojena. Pořád jí dávali úlohy, jaké se jí nelíbily, pořád byla odstrkována, ustavičně jí křivdili. A doma měla oporu, to víte. Myslili zrovna tak; a tak panna Lotty nemohouc se ničeho dočekati, jak by si byla přála, počala se

sama domlouvati, a jak měla ostrý jazyk, vyjela si ostře; ale ředitel se nelekl a pustil ji. Tatínek byl všechen bez sebe; pro domnělé příkoří své dcery nabyl neobyčejné odvahy a jak byl ženskými doma naštván, zašel do ředitelské kanceláře. Ale marně se oháněl a svých francouzských předků se dovolával."

„Propustili i jej —" doplnil Věk, když Tham chopiv se opět korbele pil.

„Ano, byl bez chleba on, i dcera, všichni. Nejprve myslili, že Lotka se hned někde jinde uchytí. Jako by to byla nějaká Körnerka! Nešlo to, a že nic jiného nebylo, a tak vzali, co bylo, místo u této společnosti, která se právě sbírala. Pro mne to byla také rána. Rozumíte, příteli — Paula musila s nimi. Rozloučili jsme se, odjela, a já — Bůh milý ví, že jsem si ji tak zamiloval! Měl jsem velikou starosť o ni, jak jí je, netušil jsem jí nic dobrého při společnosti. Chodil jsem jako bludná ovce. Pořád jsem na ni myslil. Kdy by alespoň byla mohla mluviti! A ona! Jak těžko odcházela, jak se bolestně loučila! Měl jsem ji pořád na mysli, jak byla té poslední chvíle, jak se chvěla, jak mi napsala třesoucí se rukou, že na ni zapomenu . . ."

Tham se zamlčel.

Věk naslouchaje bez pohnutí, řekl nějak nejistě: „A proč jste ji nepojal za svou?"

„Ano," odvětil Tham prudce vytrhnuv se ze svého zamyšlení. „Také jsem na to pomyslil. Ale odešli tak náhle, a já nebyl na nic přichystán. A u koho měla tu zůstati ona? Tak odešla s rodiči. Nebylo zbytí. Já pak sám s sebou zápasil. Ó, zkusil jsem mnoho. Víte, co jsem si umínil, proč jsem šel ze služby, proč jsem pracoval, že pro náš jazyk, aby byl zveleben . . . Bránil jsem se. Paula sešla mně s očí, ale ne z mysli. Docházela její psaní. Psala, jak je jí teskno. Viděl jsem ji jako holubičku tichou, trpící, nemohoucí si ani posteskmouti. Pak také psal otec, že Paula se tratí, chřadne . . . A tu bylo po všem boji. Sehnal jsem, kde co bylo, abych měl na cestu, a vypravil jsem se za nimi. A více jsem se do Prahy nevrátil . . ."

„Ale mohl jste si Paulu odvesti a —"

„A přijeti zase do Prahy. Tak jest. Mohlo tak býti a mělo. Byli bychom také nouzi třeli, ale já bych byl alespoň zůstal při svém, nebyl bych se stal zrádcem sama sebe. Když jsem přijel ke společnosti, pro nic jiného jsem neměl mysl nežli pro Paulu. Byla přepadlá. A měla takovou radosť z mého nenadálého příchodu! Plakala, objímala mne —"

Tham si nevšiml, jak to vše asi mladého přítele dojímá. Chtěl patrně omluviti před ním své jednání.

„Já byl dojat tím vším," pokračoval. „Čekal jsem, až by se poněkud zotavila, a ona se po mém příchodu brzy zotavila. Pak jsem se — oženil. Byl jsem toho mínění, že se vrátím s Paulou do Prahy. Ale ženské to všecko zkazily. Lotty a tchýně. Přemluvily Paulu, aby mne prosila, abych počkal, abych nespěchal. A já nemohl jí odepříti. Tenkráte se společnosti dařilo dosti dobře. Ale pak se to pojednou změnilo. Uhodily zlé časy. Tu mně zase česť nedala, abych odešel; když jsem užil dobrých časů, nechtěl jsem jich ve zlých opustiti. Paula také nechtěla od rodičů. Měla je příliš ráda, zvláště matku. Ale oni

s ní nejednali tak upřímně. Skrze ní na mne všecko vymamovali, dal jsem jim všecko, co jsem kde sehnal od přátel a známých. Až jsem pak prohledl. To všecko Lotty a ta žabka Bettina. Stará je dobrák, ale tu měly ve svých rukou.“

„Měly?“ tázal se s udivením Věk, an Tham z korbele si přihýbal.

„Ano, měly,“ odvětil Tham, všechen už ve tváři zardělý. „Ano, protože Lotty utekla. Když bylo nejhůř, s prvním milovníkem. To byla rána pro společnost a pro rodinu. Tu jsem pak teprve nemohl odejíti.“

„A nevrátila se Lotty?“

„Nevrátila. Ó, ta se nevrátí, až jí bude zle. Nezbylo nic, než abych hrál také za uprchlého. A tak hraju, příteli, milovníky!“

Tham se trpce zasmál. Pak pokračoval.

„Za Lotku není náhrady. Betty na všechno nestačí. Je to psota. Bylo by nejlépe také vzíti do zaječích. Ale jak bych to mohl těm starým udělati? Oba jsou dobráci — nejsou zlí, ale slabí. Kdy bych odešel, co by si počali? A teď, právě teď, když — — Ne, nejde to, nejde, už mi to tak souzeno . . . Co jsem chtěl, kam jsem mířil! Co jsem mohl ještě vykonati!“

A Tham položil před se na stůl zaťaté ruce.

„Nepíšete nic nyní?“ ptal se Věk.

„Psáti! Jaké psaní! Brk otupěl — silent Musae. Jaká práce v té sprostotě, v těch všedních starostech —“

„Však to nebude ustavičně. Společnosti se povede jinde lépe, a pak —“

„Ó, příteli, nevím, nevím. A kdy by! Jen abych se z toho vyprostil! No, nechme toho. A jak vy — také něco o vás. Často jsem na vás vzpomněl. Víteli, co jsem vám tenkráte řekl —“

Věk přisvědčil. Porozumělť nyní tuze dobře, že Tham tenkráte již zápasil, že v něm bojovala láska k vlastenské práci a láska k Paule.

„Paula o vás kolikráte hovořila. Ta se podiví, až vás zítra uvidí. Přijdete přece k nám. Já pro vás přijdu. Ta se podiví! A chudinka, s řečí — pořád je to stejné —“

Za těchto slov se Tham zasmušil, obočí stáhl, a již sáhl opět po korbeli. Napiv se obrátil se přímo k Věkovi a pravil:

„A jak vy? Jak se vám vede? Jsteli spokojen?“

„Nejsem,“ zvolal Věk živě. „Nejsem, kupectví mne tuze netěší. Chtěl jsem — chci vlastně — všeho nechati —“

„Jakže! A co chcete počíti?“

„Chci do světa. Chci se oddati hudbě —“

Tham chytil ho za ruku, jak ji měl na stole položenou.

„Jen to ne!“ zvolal. „Jen to ne, příteli! Podívejte se na mne na nás všechny — uvidíte život umělecký!“

Věk si vzpomněl na rakev a na mrtvého herce.

„A v jakém jsme opovržení,“ pokračoval Tham. „Hleďte, tam ti měcháči a maňasové hloupí jak na mne hledí i na vás, že se mnou sedíte. Vy jste si toho ani nevšiml. Bída, bída!“ opakoval Tham stahuje obočí a zuby zatínaje. Odmlčev se pokračoval:

„S vámi by bylo ovšem trochu jinak — Nebyl by z vás opovržený komediant, ale, řeknu vám to zpříma, a věřte zkušenému — ale byl by z vás třeba šumař, obyčejný šumař. A co je to? A pak, vždyť vy jste už dlouho doma, necvičil jste se, mnoho jste zapomněl. Bude z vás třeba takový hudebník, jako já jsem herec. Neklamte se. Věřte mně!“

Nedomluvil, neboť v ten okamžik přistoupil suchý starý mužík šedých vlasů, vráskovité tváře, ve vetchém starém plášti, třesa se patrně zimou. Jak kolem hleděl, dle toho bylo pozorovati, že mu slábne zrak. Šel k Thamovi, ale zapadlé jeho oči oživly, když shledly na stole plné korbele a zbytky večeře na talíři. Okamžitě poznal, na čí řád se to sem všechno dostalo, a proto uctivě se mladému kupci ukláněl, lahodně se při tom usmívaje. Pan Butteau! Jacques Butteau! Věk žasl. Málem by ho byl nepoznal, jak za ten krátký čas sestaral. Šel pro Thama, kterého jak oznámil, už chvíli hledal, aby šel domů.

„Co je?“ zeptal se Tham mrzutě. „Snad Bettina —“

„Ó, dokonce nic — Co pak vás napadá — Ale Paula — vždyť přece víte — vždyť jste to mohl očekávati každý den —“ odpovídal Butteau mírně a při posledních slovech se významně usmál.

„Už?“ zvolal Tham a náhle vstal. „Jak je, jak je?“ ptal se chvatně.

„Dobře, dobře, jen běžte domů, uvidíte. Paula si vás tolik přála —“

Tham na ta slova již neprodléval. Oznámil chvatně Věkovi, že se ráno u něho zastaví, nyní že pospíchá domů.

„Vy nepůjdete?“ ptal se tchána, bera klobouk na hlavu.

„Není mne tam potřeba. Jen jděte. Já bych třeba s dovolením tomu pánu byl společníkem —“

„Bude mne velice těšiti, pane Butteau. Vy jste na mne zapomněl. Jsem Věk —“

Pan Butteau byl nesmírně překvapen a pak u vytržení. A již seděl vedle bývalého učitele své dcery, který ho nyní pozval na teplou večeři, který dal přinesti pivo a pobízel ho, pořád ho pobízel. Staroch jedl a zapíjel si chutě a rozehřívaje se hovořil víc a více, jsa samá ochota a laskavosť, samý údiv a úžas.

Tham zatím byl už dávno odešel. Pospíchal, jsa všecek vzrušen. Věk se brzo dověděl toho příčinu. Řeklť pan Butteau směje se, že nad jejich bytem kroužila vrána, že je dědečkem, že má Tham synka.

„Jen aby to dále dobře dopadlo,“ řekl zase starostlivě, a zase už, pojídaje a zapíjeje, byl patrně hladov, mluvil o své manželce, ta kdy by tu byla, jak by se divila. Ale že teď nemůže, zítra však že přijde sama, anebo že pan Věk ji musí navštíviti. A tu již staroch podotekl, že u nich už tak teď není, jako bývalo ve Školské ulici, že se jim nějak nedaří. Nenaříkal však tuze, bídu jak mohl zastíraje a sám sobě vymlouvaje.

„Ale to nic — ale to nic. Ono zas bude dobře. Jen co Lotty dostane místo. — A má naději na tuze krásné místo. Jak by ne, takový talent! Však víte, prosím, sám. Viděl jste ji a slyšel. Jak krásně hraje a jaký má hlas! Když jste spolu zpívávali! Ó, to bylo

rozkošné. Ale měla nehodu. Intriky, samé intriky ji vypudily z Prahy. Nepřáli jí, záviděli jí její talent. Ten má po dědovi —“

A již byl v rodinné kronice, již vypravoval o svém dědu a otci, o maršálkovi Bellileovi, citoval po francouzsku jeho slova.

Bylo již pozdě na noc, sousedé byli již dávno odešli, když se starý Butteau ubíral z hospody, nesa pod pláštěm dvě lahve vína, které Věk poslal paní Butteaové, a v kapse dlouho již nevídanou sumu peněz, kterou mu Věk šetrně nabídl s tou jedinou podmínkou, aby o tom Thamovi a Paule nic, ale ani slova neříkali. Posílal je paní Butteauové, aby mohla vše opatřiti, co Paule by bylo nutno. Pan Butteau byl pitím a radostí rozjařen a cupal v chatrném svém plášti, zimy necítě, za chumelenice chutě ke svému nuznému obydlí.

Tou dobou přecházel Věk nahoře ve světničce, jíž mu hospodský za ložnici vykázal. Aby ulehl, na to neměl ani pomyšlení. Přecházel, opět stanul u okna hledě do tmy a naslouchaje větru, jenž hnal sněhové proudy do rachotících tabulek. Hlava mladého muže byla rozpálena, nítro všechno pobouřeno. Přineslť mu dnešní den, a zvláště tento večer tolik dojmů. Myšlenky se mu jen míhaly. Brzo byl tu, brzo tam. Vzpomínal na Paulu, jež stala se právě těchto chvil matkou. Myslil na Thama, jak se změnil, jak byl roztrpčen, rozhárán . . . Bezděky také Věkovi připadlo, jak Bettina tam u té chalupy, kdež kladli mrtvého herce do rakve, za Thamem volala: „Abyste měl do hospody!“ Vzpomněl proto na to, že se mu zdálo, jako by Tham více pil než jindy. Ohlušoval svou nespokojenosť. Je nešťasten a přece šťasten. Má Paulu, kterou miluje. Ano, miluje ji — ale je nešťasten, že se vzdal svého působení. A jak by on, Věk, jak by on byl spokojen, až by měl, co chtěl, muzikantský život? Jak by bylo s domovem? Jak by vzpomínal na předobrou matku a neduživého otce? Tham ho tak zrazoval, aby tak nečinil, aby zůstal! A on má zkušenosť! V tom opět se mihl Věkovi tvrdý truhlář, herci jím vyhození, rakev a v ní vyzáblý herec v bídě zesnulý, kterého farář nechtěl ani zaopatřiti jako člověka ze společnosti vyvrženého . . . A zase před ním v duchu stál Tham, jak byl v ošumělém kabátě, sešlý, zachmuřený . . . Cítil trpkosť jeho slov, cítil, že ani všechno neřekl, jak jeho nitro je rozháráno. A zase si připomněl, co mu řekl o tom šumařství, že mnoho zapomněl, že přišel ze cviku. Pak zase myslil na starého Butteaua, jak ze samé lásky otcovské lhal zatajiv, že Lotty prchla; myslil na paní Butteaovu, jak ho zítra přijme. A nejvíce na Paulu. Přečkáli to? Je slába a Tham řekl, že churavěla. Ubohá! Prve, když Butteau odešel, vyptal se na něj Věk hospodského a uslyšel více, nežli se nadál dle Thamových i tchána jeho slov. Slyšel, že bydlí na konci města v nějaké bídné chalupě, že je nikde nechtěli vzíti ani do bytu, jakou mají nouzi a bídu. A v tom všem zastihla Paulu ta hořká chvíle žen. — —

Tham byl dnes od rána z domu. Zvěděl o českém faráři v sousední německé vsi, i vyšel si k němu, aby domohl se u něho nějaké půjčky nebo podpory. Odhodlal se k tomu k vůli Paule. Přišel pozdě odpoledne nic nepořídiv, an farář na několik dní někam odjel. Proto neměl ani chuti vstoupiti přes práh svého bytu. Zastavil se v chalupě, kde ležel zemřelý člen společnosti, a zastal tam Bettinu, která ho šla již hledat,

nemáli nějakých peněz. Neměl, ale herec, kterého Věk obdaroval, se s ním rozdělil, půjčiv mu dvacetník. Tham ho Bettině nesvěřil, zkušeností mnohou jsa poučen. Šel sám něco do hospody koupit pro Paulu. A v tom se setkal s Věkem. Nepozoruje zdržel se s ním dlouho, až přišel tchán s novinou.

Tham pospíchal domů, ač se opět v duchu lekal. Než vydechl si z hluboka a zaradoval se, když vstoupiv do jizby chatrného dřevěného domku, spatřil tchýni i Bettinu u bídné postele, kdež na různých šátcích a šatech a cárech divadelních, přikryta bídnou peřinou ležela Paula bledá, všecka zemdlená, s víčky přivřenými a vedle ní děťátko zarudlé hlavičky a černého na ní chmýří, lecjak zabalené.

Vše odbyto! A šťastně! Tham chtěl přiskočiti k posteli, ale tchýně mu dávala znamení, aby zůstal, aby počkal. Poslechl, ač byl nedočkav. Jen na několik kroků alespoň se ode dveří přiblížil po špičkách a hrdlo napínaje upíral zraky na mladou matku a děcko. Bylo mu Pauly tak bledé a zemdlené z té duše líto; ale zároveň pocítil neskonalou radosť a v ten okamžik zapomněl na všechen trud. Skloniv se ku tchýni, ptal se tiše, nenílí se čeho obávati stran Pauly. Tiché hlasy pronikly až k loži mladé matky. Hnula sebou, a paní Butteauová poznavši, že se ohlíží po dítěti, které prve jen na okamžik spatřila, přistoupila a ukázala jí děcko tiše spící. Hleděla na ně chvíli okem plným mateřského blaha i radosti nad přestálým nebezpečenstvím. Pozorovala je usmívajíc se. Byla všecka pohnuta. A když pohled od dítěte odvracela po matce, v ten okamžik také šťastné a rozradované, zahledla milovaného muže, jenž stoje za tchýní radostně své dítě pozoroval. Ve tváři Paulině živě svitlo. Oči její zazářivše upřely se na Thama. Přistoupil k ní chvatně, líbal jí ruce, ale již počal jí hladiti čelo i vlasy, něžně jí chláchole, neboť spozoroval, že se její rty počaly prudce chvěti, že jí to kolem úst trhá. Než Paula se neutišila. Křečovité pohyby ve tváři a v hrdle se vzmáhaly, byly silnější a prudší, a v tom ozvaly se také ze rtů nesouvislé zvuky a pak, jak oči na muže svého obracela, u velikém mysli své pohnutí z blaha mateřského pracně vyrazila:

„Vi — díš — na — še dítě —“

To byla první její její slova, jež po letech opět promluvila. Tham třásl se jako list a zapomenuv na nebezpečenství okamžiku líbal svou ženu i dítě, až Bettina, nejspíše se vzpamatovavši, upozornila matku, že ji udusí, že to Paule uškodí. A jak paní Butteauová odtahovala Thama od lože, Paula ji zahledla a mdle jí ruku podávajíc a blaženě se usmívajíc už plynněji, ale slabým hlasem promluvila: „Ma — minko!“

Více nemohla. Slabosť ji přemohla. Ale Tham, jenž musil od lože, vyrazil ven a tu sepjav ruce pohledl ku zachmuřeným nebesům, z nichž se sypal sníh, a děkoval Bohu v ten okamžik němou, nejvroucnější modlitbou. A již spěchal tmou a chumelicí naproti tchánovi. — —

Druhého dne odpoledne paní Butteauová upravovala velmi pečlivě svou velice sešlou garderobu, a Bettina ještě více. Paní Butteauová byla velice šťastna. Byla babičkou, a Paula nabyla řeči. Z toho měla ne-

smírné potěšení, kteréhož ještě přibylo, když Bettině napadlo, že teď bude o to lépe, že bude moci Paula vystupovati, že společnosť jejich tím velice získá. A pak přinesl starý víno a — peníze. A hned bylo dobře. Hned zatopila i ve druhé světničce, přes síň, hned opatřila nejprve, co Paule bylo nutno, co by ji sílilo, a pak jim kafíčko, a již pomýšlela na křtiny, že bude nutno něco udělati, něco lepšího. A teď očekávala hosta, pana Věka! Přišel pozdě odpoledne s Thamem. Zavedli ho nejprve do světničky přes síň, kdež ho chtěla paní Butteauová uctiti.

„Víte, jako jindy, když jste k nám chodíval. Ó, to byly pěkné časy! Tak se to tam hezky vařilo — tak jsme všichni hezky pospolu sedali —“

Tham Věka tu dlouho nenechal. Zavedl ho k Paule. Srdce mladého obchodníka živě tlouklo, a když zahledl Paulu na chudé posteli ležící, bledou, unylou, hezkou, nitro se mu sevřelo. Cítil, že ji má dosud rád; a s láskou také hluboký soucit se ozval. Bylo mu jí líto. Nemohl hned ani promluviti. Mlčky přistupiv podal jí ruku, a ona laskavě se usmívajíc pravila:

„Děkuju — Mám radosť —“

A když jí Tham oznámil, že Věk byl tak laskav a přijal kmotrovství, o které ho požádal, podala mu ruku a vděčně tisknouc jeho pravici řekla:

„Příteli!“ —

Druhého dne byly křtiny a na podiv všech sousedů dosti hlučné. Paní Butteauová si nedala vymluviti, a uchystala hostinku, ovšem že z peněz, jež Věk muži jejímu dal. Jak byla, ve své dobrotě, chtěla pozvati všechny členy nebohé jejich společnosti; ale v tom Thamovi povolila, když jí upozornil, že by to kmotrovi nebylo milo. Ředitele však si přece pozvala a ostatním poslala výslužku . . .

Když tak o křtinách, v sedničce všickni seděli, vytratil se Tham na chvíli ven a zašel ke své ženě. Sedl k ní na pelesť lože, hladil ji, díval se s ní na dítko vedle ní ležící, a ona pak chopivši se jeho ruky řekla blaženě se usmívajíc, dosud slabým, ale jímavým hlasem:

„Jak jsem šťastna! Budu moci na dítě mluviti a jemu zpívati. A s tebou mluviti. A budu vám teď pomáhati, budu hráti, zpívati, všechno.“ — Zamlčela se na okamžik, pak oči s muže nespouštějíc pravila tišeji: „A ty se na mne nezlobíš, žes k vůli mně se dostal do takové nouze? Máš mne ještě rád?“

A Tham místo odpovědi nedada jí ani domluviti, rychle se k ní sklonil a líbal ji i dítě. — —

Čtvrtého dne večer potom seděl Věk sám v sedničce, již měl najatou v zájezdní hospodě. Pět dní již meškal v Králíkách i v nejbližším okolí, kamž za obchodem vyjížděl. Dnes už měl býti doma. Čekají ho, matka nejvíce. A on tu sedí ještě. Vše, co mu otec nařídil, vykonal. Teď zbývalo mu ještě vykonati, co si sám byl ustanovil. Příliš dlouho se na to připravoval a rozhodoval. V dlouhém tom rozhodování nebylo skalopevné jistoty. A od onoho večera, kdy se s Thamem setkal, viklal se. Po všechny ty dny, co tu meškal, zápasil. To, co viděl, co mu pak Tham řekl, účinkovalo velmi. Tohoto večera,

nejdéle do rána měl se rozhodnouti. Buď se vrátí domů nebo se vydá na cestu do Prahy.

Ze zamyšlení ho vytrhl Tham, jenž věda, že se Věk na večer vrátí ze své kupecké vyjížďky, přišel ho navštívit. Líce spisovatelovo nebylo tak zachmuřeno, jako onoho prvního večera. Tham se usmál, když se ho Věk zeptal na svého kmotřence a na Paulu. Oznámil, že se dítě má k světu a matka, třebaže ještě slabá, že se také pomalu sbírá.

„Měl jsem veliký strach o ni. Byla tak slába a pak to pohnutí mysli! Ale to štěstí ji myslím udrželo. Ó, jak je šťastna, že má dítě a že může mluviti! Mluví pěkně, zřetelně. A mně je to tak vzácné a milé, a má takový hezký, dojímavý hlas. O vás přes tu chvíli mluví. Je vám vděčna a říká, jak jste hodný a šlechetný. A já to také cítím."

Tham se odmlčel a tiskl Věkovi obě ruce. Pak se pojednou zeptal: „Kdy pojedete domů?"

Věka ta otázka zarazila.

„Domů?" opakoval bezděky, a pojednou jako by se rozhodl, dodal: „Abych se přiznal, já nechtěl, já nechci domů. Chci zrovna odtud —"

„Ne, příteli, vy pojedete domů. Poslechněte mne. Všimněte si toho, co jste tu na nás viděl. A kdy by se vám zrovna tak zle nevedlo, budete přece zápasiti, abyste se ve světě udržel. A máte jistotu, že dosáhnete toho, čeho chcete? A pak státoli by to vše za zármutek vašich rodičů? Naříkal jste, že byste rád něco více pracoval, nežli stál jen za pultem. Vzpomeňte si na našeho Vydru, jak vždycky říkával, že každý může vlasti své posloužiti. A vy studovaný člověk na malém městě budete míti váhy dost, vy můžete poučovati, vy můžete více účinkovati ve svém okolí pro věc vlastenskou nežli kdo koliv. Podívejte se na mne. Co jsem dělal dřív — a co teď? O holý život zápasím — nemohu nic — nic . . . To vy ze svého krámu více způsobíte, nežli já teď. A dojdete spokojenosti. Ale já úplně nikdy, příteli, nikdy! Teď se na mne štěstí pousmálo v rodině. Ale tady ten červ zůstane," a Tham se uhodil na prsa — „že jsem ztracený člověk pro naši věc, jestliže se brzo z toho nevypletu — A já tuším, že ne . . ."

Sevřel rty a hleděl zamračen před se. Pak jako by se vytrhl, chopil se náhle Věkovy ruky a živě pravil:

„Tedy zítra odjedete; a domů rozumí se. Domů k otci a k matce, která na vás bez toho již v úzkosti čeká. — Ráno přijdu pro vás, zavedu vás k nám, aby vám mohla Paula dáti s Bohem, žádala mne o to. Vy pak sednete do vozu a dojedete domů. Tam budete řádným kupcem, sousedem a prvním vlastencem, a budete poučovati a působiti, aby zmoudřeli zhloupělí a pošetilí, aby více nepotupovali a nezavrhovali svého přirozeného jazyka. Pak ostudilí a ve zvelebování země své zlenilí Čechové nastoupí na vaše šlépěje a opravdově se připílíce dokáží se věrnými a opravdovými vlastenci. A na mne, na nás nezapomenete, viďte?" — —

XXVI.

Skončí se dobře, ač bez svateb.

Toho dne na večer, kterého měl František domů přijeti, Věková v jeho světničce zatopila, aby měl pěkně vyhřáto. Ale netěšila se, nýbrž byla v trapné nejistotě. Ty dny měla pořád takové divné tušení i sny, dnes, kdy počala v synově světničce poklízeti, všimla si, že tu není jeho houslí. A když tím postrašena bedlivěji se počala rozhlížeti, shledala, že to a ono je pryč. František si to vzal patrně s sebou. Kam by se dělo! Ale on těch věcí nepotřeboval! Proto s úzkostí zatápěla, s úzkostí čekala, ozveli se venku ve tmě zvonec jeho povozu. Čekala s pantátou, naslouchala — nikde nic. Už pantáta usnul, už půlnoc minula, a nikde po synovi ani slechu ani dechu. Věková zalomila rukama. Než ráno, když se pantáta mrzel, že František nepřijel, že něco asi vyvedl, chlácholila ho, ač byla sama plna úzkosti. A když František nepřijel ani dopoledne, ani odpoledne, říkala si v duchu všecka se třesouc: „Už to tak je. Že on ujel! Nač by bral housle s sebou?“ Proto však na večer přece opět zatopila; ale když hořící louče do nístěje na podpal strkala, ani na to pro slze neviděla. A když ji pantáta pak poslal přiložit, vzdychla a teskně myslila:

„Pro koho topím! Na prázdno . . . Ó, on se tu již nebude ohřívati! Nešťastný hoch! Nešťastné dítě!“

Ale když sestupovala dolů na síň, ozval se venku zvonec, a v tom už vcházel František. Teď ona k němu chvatně přistoupila, chytla ho a objímala ho volajíc: „Tys přišel! Tys se navratil! Buď Pán Bůh pochválen!“

A tu se František zase divil, cože matka tak mluví, víli snad něco. Pantáta se sice divil, proč se o celý den omeškal, ale když syn mu oznámil, jak pořídil, byl jak náleží spokojen. Dobře to vyvedl, jen v tom ho otec upomenul, když ještě toho večera účtovali, že má trochu velkou útratu, že musí šetřiti nebo býti na lidi opatrný. Netušil, že něco na řád útraty přidal k tomu, co měl zašetřeno na cestu do Prahy a na první pobyt v Praze, a což všecko dal panu Butteauovi a půjčil paní Buteauové, když ho o malou půjčku, „jen na krátký čas“ prosila, a co dal Paulinu synkovi ve zlatě do vínku. Mladý Věk byl vážný, ač ne zasmušilý. Matka si toho dobře povšimla, netušíc však, jaký boj syn dobojoval. Ale pak, když vstoupil do své světničky mile prohřáté, když se rozhledl po okénkách ověšených plátěnými záslonkami jako sníh bílými, po světničce čistě urovnané, vydrhnuté, pěkně poklizené a tak tiché, milo útulné, tu se mu uvolnilo v jejím klidu a vyjasnil líce, ana v tom vstoupila matka. Usedla proti němu; hleděl jí do ustarané, milé tváře, do dobrých, laskavých očí.

V ten okamžik cítil, tu že má nejkrásnější náhradu. Ptala se ho starostně na cestu, jak mnoho zkusil, jaká byla pohoda (před otcem o tom nemluvili), a pak se ho pojednou, ale mírně zeptala, měl li s sebou housle. Začervenal se a přisvědčil. A odtud byl ku přiznání se jen krůček. Matka mu nadhodila, co tušila, čeho se lekala. A on se vy-

zpovídal . . . Vypravoval, co zamýšlel, co se přihodilo v Králíkách, s kým se tam shledal, kdo ho tam nejvíce zvrátil a přiměl, aby se domů navrátil.

„Pán Bůh ho pozdrav!“ děkovala polekaná i rozradovaná Věková. A pak ho těšila, konejšila, slibovala, že pantáta je teď s ním spokojen a teprve bude, že už teď je jinačí a pak že mu nebude v ničem brániti, co ho těší.

„Nakoupíš si knih, co budeš chtíti, a muziku budeš moci také provozovati pro své potěšení. Pořídíš si klavír — však on si pantáta dá říci. Budeš si pěkně krátiti chvíli a nám budeš dělati radosť. Vidíš, pantáta je stonavý. — Pán Bůh ti za to požehná a vynahradí ti zas jinak to, cos nám obětoval. No, a časem také zapomeneš na tu — a oblíbíš si jiné, hodné děvče. Svobodný nezůstaneš —“

Při těchto slovech se však František nějak smutně usmál a zakroutil hlavou . . .

Osaměv hleděl ven do noci a myslil na pohorské město. Viděl na bídném loži v chudé jizbě Paulu a její dítě, viděl Thama zachmuřeně před se hledícího. V tom z dola ozval se zpěv necvičeného, ale příjemného hlasu, trochu již slábnoucího a se třesoucího. To matka, ano se všecko uložilo na lože, přecházela z opatrnosti stavením a zpívala po dávném spůsobu svém starodávnou po dědovi zděděnou: „Kdo ochrany nejvyššího v skrýši jeho požívá —“

František sepjal bezděky ruce a pohledl k nebesům . . .

* * *

Druhého dne, hned z rána napsal dva listy. Jeden známému hudebníkovi oznamuje mu, že do Prahy již nepřijede, že zůstane na dobro doma, a objednávaje si nové noty. Druhý list příteli Hněvkovskému, jemuž podobně psal a prosil ho, aby mu všecky nové české knížky vždycky obstaral a posílal po starém Šulcovi, a aby také vyřídil profesoru Vydrovi úctu nejhlubší a vděčnosť, a že na jeho slova nikdy nezapomene, a aby byl jist, že i tu na venkově zůstane pořádným Čechem a že se, jak jen bude s to, vždycky vynasnaží o zvelebení jazyka přirozeného v tomto svém zákoutí a bude proti všeliké lhostejnosti a nedbanlivosti, jen aby byla jak náleží ututlána. Ku podpisu svému, za křestné jmeno své, přidal po prvé „Ladislav“, jakož pak se vůbec psával, aby smýšlení své veřejně osvědčil.

Nové rovy české.

Štěpán Bačkora. — V. Šimerka. — J. M. Hurban. — J. B. Pichl. — K. Kilcher. — J. Zacpal. — J. Špott. — Ant. Stecker. — Fr. Řivnáč. — K. Roth. — Fr. Beneš. — Fr. Stránecká — L. Procházka. — K. Taránek. — Fr. Pecháček. — V. Svoboda. — Fr. Plaček. — J. Ad. kníže Schwarzenberg. — J. N. Mayr. — V. Platzer.

Roční období uplynulé od loňského podzimku, kdy posledně Osvěta přehlížela řady rodáků našich, ze společnosti naší na vždy vystouplých, zase nám živě připomenulo, že dokonáváme předposlední desetiletí toho věku, v jehož první polovici se počal nový veřejný život český. Celá řada mužů druhého desetiletí, z něhož pocházejí nynější nejstarší vlastenci naši téměř všichni, rozloučila se s námi. V roce tom nezapadla nám žádná hvězda první velikosti, ale se mnohým ze kmetů letos zemřelých odešel vzor neporušené poctivosti vlastenecké a mravenčí píle, po mnohém zůstal nám dluh vděčnosti k zásluhám, za života jeho nedoceněným.

Ještě do roku loňského připadá úmrtí dvou ctihodných starých vlastenců, rozdílných nadáním a povoláním, ale podobných sobě skromností a prostým, tichým životem v ústraní. Jeden z nich byl zasloužilý učitel *Štěpán Bačkora*, zemřelý 17. prosince r. 1887 v sedmdesátém pátém roce svém. V upřímném starci tom spatřovalo učitelstvo naše svého Nestora; prožilť v mládí dobu zcela poněmčeného školství jako žák a učitel, dočkal se v nejlepší mužné síle navrácení škol českému jazyku i boje proti školské centralisaci Hasnerovské, a jako kmet spatřil také ještě novověký všestranný rozvoj škol českých. Narodiv se dne 2. července r. 1813 v Malíně, byl od r. 1836 substitutem při opatrovně na Hrádku v Praze a při tom účastníkem buditelské činnosti národní. S pomocí Tylovou zřídil Vyšehradu české divadlo. Roku 1848 byl členem Svornosti a za absolutismu užíval ve škole u sv. Jindřicha českého slabikáře přese všechny zápovědi a přes mnohonásobná příkoří, která mu z toho pocházela.

Jeho učitelské působení vyvážilo však politickou nepřízeň a Bačkora stal se správcem školy u Marie Vítězné na úpatí Petřínském, jejímž ředitem byl později jmenován za poměrů již podstatně proměněných. Tam při pohledu na zelené stráně Petřínské strávil pak všechna starší léta svá v klidné činnosti učitelské, která život jeho docela vyplňovala mimo pilné pedagogické spisování v starší době a čilé působení v učitelských spolcích za doby novější, v nichž měl mnoho čestných funkcí a titulů. Po dvanácte let byl zástupcem učitelstva v okresní školní radě Pražské, osvědčiv se po vydání Hasnerovských zákonů školských jako učitel, který se nedal klamati domnělým liberalismem jejich, nýbrž uznal, že se jimi učitelstvo a školství obecné naprosto vydává do rukou vlády a národ náš oslabuje, pročež se jim neohroženě postavil na odpor. Proto byl v skutku vzorem učitele vlasteneckého a důkazů všeobecného uznání toho dostalo se mu hojně. Odcházeje na odpočinek vyznamenán byl zlatým záslužným křížem. Od té doby žil již v osamělosti,

rodiny nemaje, uprostřed hlučného života Pražského, obcuje pouze s mladšími soudruhy.

Zcela v. zátiší, na faře vesnické zesnul pak o několik dní později muž vzácného nadání a neobyčejné učenosti, mathematik P. *Vácslav Šimerka.* Od slibné dráhy akademické odvrácen byl badatel ten do ústraní ve venkovské správě duchovní r. 1862, tedy právě v těch dobách, když již aspoň z daleka počínaly svítati naděje na pěstování vědy jazykem českým také na vyšších ústavech. Vácslav Šimerka byl narozen 20. prosince 1819 ve Vysokém Veselí a r. 1845 v Hradci Králové vysvěcen na kněžství. Stav se kaplanem v Žlunicích na Jičínsku připravoval se k státní zkoušce z mathematiky, ale zároveň tenkráte po prvé proti sobě obrátil vyšší moci, ujímaje se lidu v příčině roboty. R. 1852 odešel studovati fysiku ku prof. Petřinovi do Prahy, byl pak devět let supplujícím profesorem v Budějovicích, kde kromě mathematiky a fysiky vyučoval také češtině, ale naděje na profesuru zdály se mu tak marnými, že po všech namáháních vědeckých r. 1862 přijal faru v Slatině u Žamberka a r. 1866 v Jenšovicích u Vysokého Mýta, kde strávil dvacet let. R. 1858 vydala Vídeňská akademie první jeho vědeckou práci, po níž následovaly četné jiné. R. 1862 uveřejnil první české pojednání své v publikacích kr. české společnosti náuk. R. 1863 vydal známou svou algebru a po ní Přídavek, který byl první tištěný český spisek o vyšší mathematice. Byv r. 1864 horlivým spolupracovníkem Dastichova Kroka, přidal se později k Časopisu pro pěstování mathematiky a fysiky jako jeden z nejpřednějších vědeckých podporovatelů jeho. Velikou pozornosť vzbudil r. 1881 jeho „pokus v duchovní mechanice," nazvaný Síla přesvědčení a vydaný též německy Vídeňskou vědeckou akademií. Mimo práce s účely výhradně vědeckými provedl podle vlastního přiznání zvláště obtížné dílo mathematické výpočtem potřebných příspěvků a možných pensí pro pensijní spolek světských kněží. R. 1886 odešel na odpočinek a žil v malé vsi Praskačce u Hradce Králové, kdež také za neochabující ještě činnosti spisovatelské zemřel 26. prosince minulého roku. Velenadaný učenec pochován jest tam bez nejmenší okázalosti.

Zcela mimo přímé, činné spojení s národním životem naším dokonal 21. února pozemskou dráhu svou starý nadšený bojovník za existenci větve československého národa, odtržené od nás politicky i spisovným jazykem, dr. *Josef Miloslav Hurban.* O životě znamenitého vlastence toho, ve kterém se obrážejí všechny osudy lidu jeho v novější době, podala Osvěta podrobnější upomínku z péra J. V. Friče.

Z mužů, jichž zásluhy náležejí z největší části v dobu před r. 1848, byl také MDr. *Josef B. Pichl*, zesnulý 11. března t. r. Jmeno vlastence toho, narozeného dne 23. srpna 1813 v Košíři u Prahy, spojeno jest se jmeny Riegrovým a Trojanovým téměř při všech podnicích, kterými ve čtyřicátých letech budili národní vědomí v měšťanstvu Pražském. Pichl zároveň s vrstevníkem svým Štulcem byl žákem Jungmannovým, později přispěvatelem do Tylových Českých Květů, a při tom z hlavních činitelů onoho krotkého ale užitečného působení, kterým Prahu křísili společensky mužové určení osudem, aby se jí za krátko stali vůdci politickými. V Pardubicích, kde se stal r. 1843 lékařem,

počal r. 1848 vydávati Hlasatele Svobody, pro kterého však musil z města odejíti a vydával v Praze nákladem dr. Josefa Friče prostonárodní list Svatovácslavské Poselství a r. 1849 Obecní list, založený tehdy městskou radou. R. 1848 byl také předsedou památné poroty, která Havlíčka prohlásila za nevinného. Za reakce byl lékařem na Kladně, od r. 1861 v Nýřanech. V této nové době literární byly nejznámější prací jeho překlady některých vynikajících děl, zvláště Cervantesova Dona Quijota. Česká Včela, kterou vydával po svém návratu do Prahy jako majetník tiskárny, měla veskrz dobré úmysly, ale stála již stranou nového literárního života našeho.

Jednoho dne s Pichlem zemřel nadějný mladý vzdělavatel vědy lékařské dr. *Karel Kilcher*, assistent profesora J. Hlavy, jako oběť povolání svého, léče skvrnitý tyfus.

Velmi citelná ztráta stihla naši národní věc smrtí *Jana Zacpala*, velezasloužilého redaktora Opavského Týdenníku. Z Opatije došla k nám zvěsť o ní dne 15. března, který byl v pravdě dnem smutku slezským Čechům. Opava mívala v intelligenci své rozhodné Čechy již počátkem šedesátých let, kdy tam působili profesoři Kavka, Vašek, Lepař a jiní, a prof. Vašek vydával tam i časopis český: ale po přeložení profesorů těchto byl český lid ve Slezsku na novo v největším nebezpečí, že ztratí národní vědomí i jazyk svůj. Tu přišel r. 1869 do Opavy Zacpal a počal vydávati Opavský Týdenník, list redigovaný svědomitě, čile a rozhodně. Činností žurnalistickou i spolkovou dobyl si toho uznání, že se jemu vedle kněze Grudy hlavně přičítá zásluha o probuzení slezských Čechů k národnímu vědomí.

V nesmírně těžkých poměrech slezských nemohl v slabém postavení českého redaktora obstáti bez velkých obětí, a za devatenáctileté činnosti tamní učinil jich mnoho. Však také zřídka slyšeti bývá o odcházejícím publicistovi tolik jednomyslné, upřímné chvály jako o Zacpalovi při jeho příliš časné smrti. Příčinou její byla neústupná těžká choroba, ze které se poslední dobou léčil v Opatiji. Zacpal byl opravdově nemocen již v mladších letech a tím právě dostal se na dráhu, na níž tak užitečně působil. Věnovalť se původně profesuře a teprve když v Chrudimi pro krční chorobu nemohl dále vyučovati, obrátil se k radě prof. Praska do Opavy. Že jej slezští krajané naši již 44letého zase ztratili na vždy, jest velmi bolestná ztráta národní organisace na místě, které potřebuje hlavně důvěry ve zdar, neoblomné i při nesnázích nejvíce odstrašujících.

V blízkém vrstevníku a kollegovi Pichlově rozloučil se s námi jeden z nejsympatičtějších kmetů našich, když 8. dubna zemřel MDr. *Jan Špott*, překročiv sedmdesátý pátý rok. Ve věku tom zemřel v akademické hodnosti docenta universitního, kterou zaujímal od čtyřiceti let: nepřízeň cizích profesorů nedala mu profesury dojíti v mladších letech a tak dočkal se zřízení české university aspoň, aby mohl na ní býti nestorem docentů. Jeho skromné povahy ovšem se to nedotýkalo bolestně, neboť o zevní lesk šlo zřídka komu tak málo jako Špottovi. Proto stalo se mu, co jest v nynější době jubilejí mermo vyhledávaných naprostou vzácností: když se k němu loňského roku dostavily deputace sboru doktorů lékařství a sborů akademických, aby

mu přály k padesátileté památce jeho prohlášení doktorem, musily oslavenci příčinu a účel své návštěvy výslovně připomenouti, neboť on jubilejní den svůj úplně přehledl a návštěvou jejich nemálo byl překvapen. Dr. Špott, narozený 2. ledna 1813 v Praze, súčastnil se r. 1843 jako lékař rozsáhlých Budečských plánů Ammerlingových, ale záhy se přesvědčil o jejich marnosti a usadil se v domě svém, v jehož zahradě pak až do novější doby provozoval zvláštní některé své spůsoby léčení, maje též dosti rozsáhlý ústav napravovací. Od počátku jsa uvědomělým vlastencem — jako člen národní obrany roku 1848 přestál i vězení ve věži Svatojirské — byl také pilným spisovatelem lékařským, zvláště pak horlivě se věnoval studiím literárním za posledních let svých, vzdav se větší části praxe lékařské. Žil potom krom malé zahrady, kterou uprostřed Prahy vzdělával s nerušeným klidem venkovanovým, ponze v archivech a knihovnách, shledávaje prameny k dějinám naší lékařské a kalendářnické literatury. Jakkoli byl do poslední chvíle zdráv a oné dobré mysli, jež jej činila soudruhem ode všech nejen ctěným, ale i milovaným, přece smrť bez delší nemoci jej překvapila, než dokončil práci horlivě chystanou.

I v cizině měla společnosť vědecká, hlavně zeměpisná, národopisná a přírodozpytecká účastenství s časnou ztrátou, která stihla nás úmrtím dr. *Antonína Steckra* dne 15. dubna. Mladý tento africký cestovatel, narozený 15. května 1855 v Kosmonosích, stal se záhy vítaným spolupracovníkem rozličných časopisů českých, podávaje do nich povšimnutí hodné články přírodovědecké. Jsa roku 1877 doktorem filosofie, podal se touze po cestování v cizích dílech světa. Prostřednictvím dr. Hellwalda a cestovatele afrického Nachtigala seznámil se s proslulým Gerhardem Rohlfsem, jehož průvodčím na nové výpravě africké jej jmenovala africká společnosť Berlínská. R. 1878 vydal se na první cestu do Afriky, na níž výpravu v srpnu r. 1879 stihla veliká katastrofa v oase Kufra, kde účastníci stěží vyvázli životem. R. 1880 podnikl samostatnou výpravu do středu Afriky a vykonal diplomatické poslání v Habeši. Rozmanité a zajímavé osudy jeho nejsou tak známy, jak by toho zasluhovaly. Stecker nedospěl po návratu do vlasti k sepsání zcela zevrubného cestopisu, jsa sklíčen nemocí, která již v mladých letech učinila konec jeho životu.

Dne 24. dubna zemřel *František Řivnáč*, stařičký zakladatel jednoho z nejprvnějších knihkupectví českých, muž vzácných vlastností občanských a — jakkoli zcela po německu vychován — mysli ušlechtile vlastenecké, jenž v knihkupeckých kruzích Pražských vynikajícím spůsobem zastupoval obchodní solidnosť se širokým rozhledem, potřebným v závodě úzce spojeném se životem literárním.

Smrť zpečetila dne 18. května starší neštěstí, kterým byl z neúnavné práce o zvelebení národa vytržen muž neobyčejně vynikající bystrým poznáváním národních potřeb a schopností i obětavostí, s jakou se domáhal jejich splnění, dr. *Karel Roth*, jeden z těch právníků našich, kteří nejplatněji působili u veřejnosti jako vzdělaní politikové a vůdcové svého bližšího okolí.

Rothovo jmeno bylo po všechen čas jeho veřejné činnosti spojeno s jmenem města Chrudimě; nebyl však jeho rodákem, byl narozen

r. 1829 v Horažďovicích a žákem slavných premonstráků Smetany a Karlíka v Plzni. Jako právník přišel na universitu Pražskou r. 1848 a vstoupil přímo do ohniska vlastenecké činnosti, do redakce Havlíčkovy, jsa spolupracovníkem Národních Novin i Šotka. Z Prahy dostal se pak r. 1853 na místo, na němž přes třicet let působil neocenitelným spůsobem, do Chrudimě. Od počátku ústavnosti byl zemským poslancem Chrudimským a míval na sněmu úkoly velmi důležité, jmenovitě také referát o zemském rozpočtu; také na říšské radě, pokud se mohl ještě účastniti jejího jednání, osvědčil se vzácně povolaným pracovníkem politickým a připravoval hlavně s polským poslancem Madejským zákon o lichvě. Ale ještě mnohem důležitější bylo, čím prospěl přímo svému bližšímu okolí. Pravili blízcí pozorovatelé, že nebylo podniku v Chrudimi, jehož by se byl platně nesúčastnil, že Roth, Klimeš a Wiesner učinili Chrudim prvním městem na českém východě, který všechen byl zveleben povznesením jeho, pak třeba si připomenouti, jakého rozvoje došly v Chrudimi školy vyšší a odborné, průmysl i peněžní ústavy domácí, jichž rozkvětem se pojišťovaly veliké pokroky duševní, aby hodnota Rothovy činnosti Chrudimské byla jasna všem, kdo vědí, jakou důležitosť měly pokroky Chrudimě v celém národním rozvoji našem. Pohříchu ani šedesátého roku nedočkal se výtečný muž ten v požehnané činnosti své: těžkými rodinnými ztrátami již před mnohými léty byl sklíčen v těžkomyslnosť, ze které posléze vypukla duševní choroba, již nikdy zcela nevyléčitelná, půl třetího roku před smrtí Rothovou.

Z Prahy zmizel zvláště populární obraz starého spisovatele a badatele vlasteneckého dne 21. května smrtí konservátora *Františka Beneše*, muže neúnavného v studiích o české archeologii a v ohledávání a chránění výtvarných památek domácích. Beneš pocházel z německé krajiny, byv narozen 6. srpna r. 1820 v Českém Dubě, byl však po technických studiích ředitelem cukrovaru blíže Kutné Hory a tak osvojil si řeč lidu, z něhož pocházel původem, měl přímé styky s lidem českým a přilnul k památkám starší kulturní činnosti národa našeho, o kterých počal konati studie tak horlivé, že byl již r. 1854 jmenován konservátorem Čáslavského kraje. R. 1857 rozšířil svůj názor na historii umění výtvarného cestou po Italii, na kterou byl poslán ústřední komisí pro zachování památek stavitelských. Po cestě té počal pracovati v Praze spolu s J. E. Vocelem, s nímž jej pojilo i osobní přátelství, a učinil působištěm svým hlavně archeologické sbírky musejní, jednotu pro dostavění chrámu Svatovítského a četné jiné spolky podobné. Literárně pracoval v oboru tom po mnohá léta s neustávající chutí pro nejrozmanitější časopisy od Mikovcova Lumíra až po nynějšího Methoda.

Veliké, krásné naděje letos pochovala národní literatura na půdě moravské s paní *Františkou Stráneckou*, zemřelou v padesátém roce svém 27. května. Stránecká, občanským jmenem Kerschnerová, rodem Všetečková, byla pravý talent, od něhož jsme ještě mohli očekávati mnoho v skutku svérázných vypravování. Již před dvaceti lety uvítána byla Stránecká jako neobyčejně šťastná pozorovatelka národního života K. J. Erbenem a po přímluvách předních vlastenců moravských obrátila k tomu v dospělém věku nemalé úsilí, aby si osvojila spisovnou formu jazyka českého: a úsilí to mělo velmi utěšené výsledky. Vypravování

Stránecké záleží nejvíce z krátkých obrázků, ale v nich obsaženo jest takové bohatství skutečné a působivé životní pravdy, že spisovatelčin dar pozorovací i vypravovací počísti třeba k nejvzácnějším v naší literatuře. Na pracích Stránecké není stop ani ochotnictví ani nedospělého slavomamu, který nápodobí oblíbené větší vzory s malou trochou vlastního majetku duševního. Jejím líčením, jejími hovory ocitáme se skutečně přímo mezi lidem, o kterém čteme, jejím typům, myšlenkovým obratům a duševním hnutím jejích osob záhy počneme věřiti s úplnou důvěrou, vidouce, kterak daleka jest jich všechna strojenosť a líčenosť. Vedle toho překvapuje pozorovatele podivuhodná jistota drobné komposice spisovatelčiny: tu exposice přímo mistrovská, tu pointa více méně přirozená ale zcela možná a velmi působivá, tu zas docela bez pointy zaokrouhlení úplně harmonické, celek veskrze uspokojivý. Snad nyní paní tak nadaná, tak vřele cítící a opravdově pracující mohla sebedůvěrou časem získanou býti nakloněna i k šťastným pokusům v rozměrech rozsáhlejších, ale v genru drobných obrázků z lidu byla by naši literaturu zajisté ještě obohatila mnohým skvostem. Není mnoho toho, co napsala — měli jsme veliké právo těšiti se na pokračování, kterého se nyní bohužel již nedočkáme.

Trapným, naprosto neočekávaným překvapením byla umělecké společnosti naší dne 13. července smrť dr. *Ludvíka Procházky*, který zklácen jest na vrcholu mužného věku za nejpilnější umělecké práce, konané daleko od vlasti a přece pro ni samu. Procházka, narozený dne 14. srpna 1837 v Klatovech, pocházel z rodiny hudební a měl ve Votínském Měchurovi uměleckého vůdce s širokým rozhledem již v útlém věku, tak že přes povolání právnické, otcem mu ustanovené, hlavním úkolem životním se mu stalo zaměstnání s hudbou. Od r. 1863, kdy se stal doktorem práv, byl až do r. 1879 v právnické praxi, hlavně jako úředník při Pražském magistrátě, ale hudebním umělcem byl již před tím a zůstal výhradně i po tom až do své smrti. Hned po svém příchodu do Prahy v době studentské Procházka seznámil a spřátelil se s Bedřichem Smetanou, po jehož návratu do Čech působili o povznesení českého umění a zvelebení hudebního života Pražského spolu až do r. 1874, kdy Smetana neštěstím sklíčený odešel do Jabkenic, po čemž r. 1879 Procházka odešel do ciziny, aby se mohl věnovati výhradně umění svému. První velké zásluhy Procházka měl o rozvoj našeho spolkového života hudebního, na počátku šedesátých let o spolky zpěvácké, které byly tehdy důležitým článkem nové národní organisace, pak o založení Umělecké Besedy, ohniska hudební školy Smetanovy, a posléze Matice Hudební, která dala počátek vlastnímu hudebnímu nakladatelství českému. Nejdůležitější však byla nám spisovatelská činnosť Procházkova. Vynikající schopnosti, bohaté historické vědomosti hudební a nemalá hbitosť péra činily Procházku spisovatelem, který by byl mohl, jsa životem šťastnější než Zvonař a věkem značně starší než Hostinský, položiti základy k naší literatuře o hudbě. Okolnosti nepřály však tomu, aby se dal do nějakého většího díla o hudbě, a snad náhodou nebyl ani pozván za spolupracovníka k Slovníku naučnému, jemuž by byl mohl konati služby nad míru cenné. Za to působil Procházka jako hudební žurnalista velice rozsáhle a pronikavě, a účinek,

jehož dosáhl v uměleckém životě našem, byl svou dobou důležitější než obohacení literatury sebe důkladnějšími a pěknějšími spisy, které by bez Procházkovy činnosti referentské a redaktorské byly měly velmi málo čtenářstva. Procházka byl po léta hudebním zpravodajem rozličných denních listů Pražských a zakladatelem prvního moderního hudebního časopisu českého, Hudebních Listů, jež redigoval r. 1870—1872, načež byl také redaktorem a později řídícím duchem jejich nástupce, Dalibora, zaniklého r. 1875. Procházka jako spisovatel nejvýdatněji podporoval snahu Smetanovu, aby česká hudba umělá nezůstávala za uměleckým vývojem doby, nýbrž s národním rázem spojila moderní, a náš Pražský hudební život v českých spolcích hudebních a zvláště v české zpěvohře byl řízen zásadami opravdu uměleckými a vzdaloval od sebe neuvědomělé ochotnictví a obmezené šosáctví. Obecenstvu zjednáván zásluhou Procházkovou rozhled po významu klasického umění i pohled do moderního rozvoje hudby, na výkonné umění činěny přísné umělecké požadavky. Tak bojoval Procházka o českou zpěvohru již r. 1866, kdy jeho zásluhou Smetana postaven v čelo ústavu tomu, hájil po roce tom nejprv jeho Prodanou Nevěstu proti úplnému zneuznání, pak jeho Dalibora proti pomluvám a od r. 1874 všechno české umění proti úpadku, které mu hrozilo na českém divadle. Procházka sám všech oněch zápasů nedobojoval, ale jeho vytrváním v prvotní osamělosti a získáním Hostinského, jenž pak boj rozhodl, uchráněna jest věc Smetanova pohromy až do té doby, kdy se jí počaly zastávati širší kruhy, a českému divadlu zachráněna jest na vždy aspoň zásada, že má jeho zpěvohra býti spravována duchem takovým, aby hověla jeho účelům národním a jeho důstojnosti umělecké. Zásada ta jest i za těžkých poměrů nynějších znamením, o kterém přátelé divadla vědí, že by v něm zpěvohra česká jistě zvítězila nad každou nesnází.

Procházkovy skladatelské studie jsou namnoze velmi zajímavé a vynikající hodnotu mají jeho průvody a úpravy národních písní slovanských, kterými u nás šířil známosť hudby jinoslovanské podobně jako provozováním a odporučováním uměleckých plodů ruských a polských. Mělť Procházka více než kdokoliv jiný mezi námi přímých styků s hudbou ruskou, dopisoval si se Sěrovem a dostával od něho četné novinky ruské, i byl nejen ctitelem, nýbrž i šiřitelem jmena Glinkova mezi námi, dávaje provozovati také díla mladších skladatelů ruských. Když pak v cizině počal styků svých podobným způsobem užívati ve prospěch českého umění, dobyl si nových velkých zásluh o naši hudbu. Procházka byl pianista mnohem větší hodnoty, než společnosť Pražská po většině tušila, zároveň také výborný učitel piana a zpěvu, i dirigent, který se osvědčil při mnohých velikých produkcích sborových a orkestrových. Těmito vlastnostmi dosáhl v Hamburce r. 1879 rychle velmi čestného postavení uměleckého, a brzo potom začalo se odtamtud ozývati jmeno Smetanovo, nabývajíc tam vzácného zvuku komorními skladbami i zpěvohrou Dvěma vdovami, které Procházka uvedl na tamní jeviště. Později v Drážďanech a naposled zase v Hamburce působil neúnavně pro česť naší hudby, a oceňujíli v Německu již nyní na mnohých místech neobyčejný význam Smetanův v moderní hudbě, ač mistru tomu žádná spojení obchodní neklestí cestu, jest to z největší části výsledek Pro-

cházkovy činnosti. Přílišné namáhání podrylo předčasně slabé jeho zdraví, letos vrátil se jen k tomu konci do vlasti, aby v rodné půdě složil kosti.

Pěstitelům věd přírodních odňaty jsou pěkné naděje úmrtím dr. *Karla Taránka*, pilného pracovníka v oboru mikroskopického zkoumání živočišného, jenž po dlouhé nemoci zemřel 18. července 33letý, byv krátký čas supplujícím učitelem na gymnasii Čáslavském.

Staroslavné Plzni zemřel dne 4. srpna ctihodný starosta městský, *František Pecháček*, který po patnáct let stál v čele veliké a znamenité obce té jako vzorný vlastenecký měšťan a statečný obhájce samosprávy městské. Pecháček jako rodák Plzeňský, narozený r. 1814, byl na tamním gymnasii žákem Smetanovým a Sedláčkovým, ve veřejnosti činným od samého roku 1848 a jako městský rada i jako starosta vzorně pečliv o rozkvět rodného města svého. Starostenský úřad přijal za všeobecných zmatků hospodářských r. 1873 a vzornou správou jeho dobyl si jak úcty spoluobčanů, tak vděčné památky potomstva. V plnění povinností jeho byla mu do věku 74 let podporou vzácná svěžesť duševní, jejímž obrazem byla neobyčejná tělesná statnosť jeho do samé jeho smrti.

Jeden z nejznámějších starých vlastenců Pražských zemřel v zátiší venkovském dne 7. srpna, *Václav Svoboda*, zemský inspektor středních škol, dříve gymnasijní profesor klassických řečí, horlivý ochrance ryzosti jazyka českého v našich školách. Svoboda, ve starší době podle rodiště Minickým nazývaný, byl narozen dne 13. dubna r. 1813 a stal se jako gymnasista žákem, jako nastávající učitel pak pomocníkem Josefa Jungmanna, a jako profesor v Jičíně ve čtyřicátých letech soudruhem a zetěm literárního přítele Jungmannova, spisovatele prof. Frant. Šíra. Od Jungmanna získal i tiché, upřímné vlastenectví i lásku k ryzímu jazyku, jehož byl skutečným znalcem, ač se sám nestal ani spisovatelem ani stylistou vynikajícím. Velmi záslužnou práci vykonal jako profesor na akademickém gymnasii svou Skladbou jazyka latinského, která vyšla r. 1853 a podávala studentstvu při studiu latiny tolik cenného poučení o skladbě jazyka mateřského, že ji sluší počítati ke vzácným samostatným a užitečným pracím, hodnotou a důležitostí svůj přímý účel daleko přestihovala. Přes dvacet let potom Svoboda neuveřejnil nijaké práce. dbaje s úzkostlivou svědomitostí o povinnosti inspektorského úřadu. Přijal jej brzo po svém návratu z Prešpurka, kde byl v r. 1853 do 1861 profesorem a ředitelem, protože se vládě Bachově působení několika rozhodně vlastenecky smýšlejících učitelů (Klicpery, Štulce, Svobody, Šohaje, Zikmunda, Zeleného) na gymnasii akademickém zdálo nebezpečným. Jako inspektor zdál se mnohým Svoboda příliš pedantským, v jádru byl však velice šlechetný muž, pečlivý zvláště o rozvoj školské literatury české. Jeho „brusičské“ snahy vládly za jeho úřadování inspektorského na středních školách našich téměř diktátorsky, ale jakkoli se smýšlí o nejedné zvláštnosti jeho, třeba uznati, že to v celku bylo jen na rozhodný prospěch mládeže a jazyka samého, jehož správné formy po léta byly přísně vštěpovány velikému počtu mladých lidí, povolaných namnoze k činnosti veřejné a spisovatelské. Asi r. 1875 nabyl Svoboda rozhodující váhy v komisi

sestavené širším sborem Matice české k sepsání brusu jazyka českého. Při tomto převahou literárním úkolu již se objevila neshoda Svobodových názorů se skutečnými potřebami živé literatury. Žactvu ve školách možno vpraviti mnoho, co si literatura nedá snadno vnucovati, a tak stal se Brus mnohem více školní knihou než pomůckou spisovatelů. Největší zvláštností a namnoze i podivnůstkou Svobodovou bylo skloňování cizích slov a vlastních jmen, kterým se obíral po všechna poslední léta svá, zkoumaje jeho historický stav a čině návrhy plynoucí veskrz z dobrých zásad theoretických ale často odporující praktické možnosti. Když komise chystala druhé vydání svého Brusu — Svoboda tehdy již od r. 1876 nebyl v úřadě, odešed na odpočinek — uveřejněny byly v něm výsledky Svobodových bádaní jen s jakousi výhradou. Stařičký gramatik napjal všechny síly, aby mohl celý svůj ideál učiniti skutkem, i napsal o předmětu tom rozsáhlý spis, jejž vydal vlastním nákladem. Jsa živ v myšlenkovém ovzduší, které dávno zmizelo z naší společnosti, trpce cítil odpor, který se proti jeho názorům i z forem nejšetrnějších zvedal velmi rozhodně. Zbytek života trávíval mimo krátký zimní pobyt Pražský na svém statečku u Jičína, kde i zemřel, zůstavuje památku muže šlechetného a dobročinného a učitele, žádajícího vlasti mládeže co nejlépe vychované.

Za pobytu venkovského zemřel 2. září ještě jiný člen vymírajícího pokolení těch vlastenců našich, které již rok 1848 nalezl jako zralé muže, schopné prokázati národu platné politické služby, *František rytíř Plaček*, místodržitelský rada na odpočinku. Plačkovo veřejné působení má mnoho společných rysů se starší politickou činností jeho blízkého vrstevníka dr. Františka Braunera. Byl narozen 20. dubna r. 1809 v Bělči na Křivoklátsku a v státní službě dostal se r. 1844 za krajského sekretáře do Chrudimě, kde se obíral zevrubně selskými poměry. Roku 1848 byly vědomosti a zkušenosti zde získané základem jeho vynikající činnosti politické. Plaček byl povolán k poradám o novém obecním řádě a ještě v Kroměříži jako člen výboru konstitučního pracoval o svobodném zřízení obcí. Po rozpuštění říšského sněmu účastnil se jednání o zemském zřízení a o vyvazení pozemků, i stal se prvním sekretářem zemské vyvazovací komise. V úřadě vyvazovacím pak působil užitečně i v hodnostech vyšších.

Dne 15. září zesnul *Jan Adolf kníže Schwarzenberg*, nejenom majetník velikého jmena a znamenitého dílu půdy celé země české, nýbrž také pravý dobrodinec českého jihu a velmož, v jehož rodě se stalo heslem rodinným: moci a síly své užívati na ochranu země a řeči české. Kníže Jan Adolf byl narozen 22. května 1799 a proto byl již věkem příliš vzdálen nynějšího života politického, kterého se jako zemský poslanec i jako člen panské sněmovny účastnil jen skrovnou měrou; ale na hospodářský pokrok země osudem jemu svěřené měl dalekosáhlé působení a také v národním ohledu zabránil mnohému násilí, jehož by se naše národnosť v Pošumaví sotva byla uhájila bez něho.

Ke starým vlastencům náležel také bývalý ředitel českého divadla *Jan N. Mayr*, zemřelý dne 26. října. jehož jmeno souvisí s počátky divadla českého v letech čtyřicátých. Nynějšímu pokolení bylo málo povědomo,

že býval z počátku tenoristou; jeho působení na jevišti náleželo době mnohem starší než činnosť ředitelská. Mayr byl narozen na Mělnice 17. února r. 1818, učil se zpěvu ve Vídni, kde vystupoval z počátku jako barytonista silného hlasu, až poznán v hlase tom tenor. Jako tenorista po několikaleté činnosti u menších divadel německých Mayr vystoupil při otevření samostatného divadla českého v Růžové ulici v Nápoji lásky, načež zpíval střídavě na cizozemských německých jevištích i na Pražském do r. 1849, kdy se stal ředitelem Žofijské akademie. Tím přešel v obor dirigentský, ve kterém nemohl nikdy státi na výši hudebních poměrů Pražských. Ředitel Hofmann učinil jej kapelníkem německé zpěvohry; při otevření našeho prozatímného divadla postaven jest v čelo zpěvohry české. Nesnáze, spojené se studováním s personálem nevycvičeným, přemáhal Mayr s horlivostí, které se dostalo již často ochotného uznání. Sestavil repertoar dosti hojný co do počtu zpěvoher, kterým by se však divadlo české přese všechnu slávu jednotlivých solistů nebylo dodělalo uměleckého ani národního významu. Když se r. 1866 ujal řízení zpěvohry české Smetana, vyhověno bylo tím potřebě již neodkladné; Mayr vrátil se pak k divadu již jen jako ředitel na podzim r. 1874, když tehdejší správa nemohla divadla v rukou svých udržeti. Mayr měl pověsť jako divadelní ekonom, a všechny jiné ohledy krom hmotného upevnění divadla pokládány tehdy za nemístné. Příliš horliví přátelé počali však veřejně klásti váhu také na hudební činnosť Mayrovu a stavěti jej proti Smetanovi, který právě tehdy za osudné choroby své snižován všelikým spůsobem, a tak přiveden jest Mayr, muž jinak přímý a snaživý, u veřejnosti snad proti své vůli do postavení naprosto křivého. Vedle Smetany, nejen skladatele, ale i dirigenta geniálního, měl ovšem veřejné mínění veskrze proti sobě. Ředitelská činnosť jeho přestávala na zásadách výhradně obchodnických, které proti všeobecnému odporu nemohly obstáti, jakmile nebylo potřebí výhradné vlády jejich. Mayr byl ředitelem českého divadla od r. 1874 s malou přestávkou až přes první otevření národního divadla r. 1881, kdy za málo měsíců po požáru jeho ustoupil do soukromí, načež řídil jen hudbu na dvou kůrech Pražských.

Zbytek těch mužů, kteří hned na počátku ústavní doby důvěrou lidu vysláni byli na sněm český a věrně setrvali v zápase za práva národní, zmenšil se opět úmrtím probošta Jindřichohradeckého, *P. Viléma Plotzera*, který byl členem sněmu nebo sboru poslanců trpný odpor provozujících od r. 1861 do r. 1883, a býval také volen na říšskou radu, jejíhož jednání se však r. 1879 již skrovně účastnil, ač jmenovitě o železniční spojení měst jihočeských právě tehdy ještě pečoval velmi čile. Narozen byl 23. června r. 1821 v Šimanově u Stráže a byl od r. 1849 farářem v Blažejově a od r. 1872 ve Včelnici až do r. 1878, kdy se stal infulovaným proboštem v Jindřichově Hradci.

Jar. Vrba.

Z cestopisu královských princů anglických.

Podává
dr. V. E. Mourek.

II. V Číně.

(Dokončení.)

Při vládě v Pekingu jest mocná strana, která zakládá si na přesvědčení, že Číňan, jenž vynalezl tisk, střelný prach a objevil vlastnosti magnetické střelky o mnoho set let dříve nežli Evropané, sám sebe může vším opatřiti a nepotřebuje ničeho od cizinců; i pracuje vší silou o neodvislosť ve všech možných odborech. Nejsou proti zavádění cizích vymožeností, naopak, všemu se učí, všecko přijímají, ale už neradi platí evropským učitelům tučné služné za vyučenou, chtějí, čemu se naučili, provozovati sami.

Proto zavádějí železnice a telegrafy, proto přetvořují své válečnictví po spůsobě evropském; proto nedávno zavedli také stroje na vyrábění vlněných a bavlněných látek a zavděčili se zejmena těmito nemálo chudším třídám venkovským, t. j. lidu samému, který už nechtěl kupovati tkanin anglických. Stěžoval si, že v prádle pouštějí barvu, že příliš rychle se trhají, že jsou z příze příliš tenké a nemohou se záplatovati, že jsou tvrdé a křehké, a když se obnosí, nemohou se prodati na tlusté podešvy čínské obuvi. Domácí výrobek jest lacinější, bytelnější, pevnější, může se zašiti kolikrát a vůbec tak snadno se netrhá; pak nelze se diviti, že Číňané, kteří velmi dobře umějí hospodařiti, raději sahají po látkách domácích; a nebudouli Angličané dovážeti lepší zboží, princové prorokují, že obchod, již značně sešlý, ještě více poklesne. I obchod sám Číňané ostatně vymaňují pokud mohou z područí ciziny; a poněvadž jsou chytří a nad míru praktičtí a vynikají výše již dotčenou umíněnou, neústupnou vytrvalostí, nelze pochybovati, že cíle svého konečně dosáhnou, byť to trvalo sebe déle a leckterý podnik potkal se ještě s okamžitým nezdarem.[1])

Tyto snahy po neodvislosti princové úplně schvalují dokládajíce výslovně: „Kdy bychom my byli na jejich místě, nepochybně jednali bychom právě tak.“ A že zejmena ve příčině obchodu Číňané měli a mají proč bažiti po neodvislosti, připouští též pořadatel knihy, Jan Dalton, který na str. 182 (II.) praví toto: „Kupec (anglický) přichází

---

[1]) Pěknou ukázku čínské energie, jakkoli skončila se na ten čas ještě nepříznivě, princové uvádějí na str. 175. II. v poznámce pod textem. „Před dvanácti lety několik čínských kupců, kteří poznali cizí spůsob obchodu, zarazili spolek za tím účelem, aby vyrvali obchod příbřežní z rukou cizinců. Začali jen se dvěma koráby, ale v pěti letech jich měli již sedmnáct a za krátko po té dvacet devět. Ale v srpnu 884 lodi jejich skoupila americká firma, a tím obchod po řekách a březích zase přešel do rukou cizozemských.

do Číny vydělat peněz a co možná brzy odejít; a právem neprávem netrpěliv jsa, potkáli se s překážkami, na nic jiného ani nepomyslí; proto zhusta, přijdeli do Číny Angličan, jehož jediným účelem není vykořisťovati Číňany, spíše stydí se, nežli by byl hrd na to, co tam krajané jeho vykonali . . . Zkusme pohlížeti na sebe tak, jako jiní pohlížejí na nás. Kdy bychom si na okamžik mohli pomysliti, že by Číňané vynalezli nějakou smrtící látku, jež by byla jejich tajemstvím, a pak by připluli ke břehům anglickým, zničili naši moc námořní i pozemskou a vynutili na nás právo prodávati lidu našemu (za nepatrné clo, jehož výši by sami určili) nějaký jed, a dále, aby tak činiti mohli tím snáze a bezpečněji, že by násilím zaujali některá do moře vybíhající místa po březích a na nich by z výdělků na nás dobytých vystavěli sobě sídla a bezpečné útulky — pak bychom poněkud chápali, kterak naše obchodní politika se jeví oku čínskému. A mimo to sluší na paměti míti, že pokládáme za křivdu, aby Angličan neměl přístupu do všech částí čínské říše, a vtírajíce se Číňanu do země nechceme býti poddáni jeho zákonům a soudům, nýbrž jen svým konsulárním — a sami Číňanu nedáváme práva přicházeti k nám nebo do osad leda v určitém počtu a pod jistými podmínkami, a když přijde, stojíme na tom, aby se podřídil našim zákonům a nikoli svým. A ke všemu tomu sami mu dovážejíce zboží, jaké chceme, platíme cla, co chceme — a když Číňan vyváží hlavní svou plodinu, čaj, k nám, ač jest nám nyní už nezbytnou potřebou životní, ukládáme naň clo, které cenu jeho pro anglického chuďasa více než zdvojnásobňuje! Číňan cítí — a právem — že Čína jest země téhož rozsahu jako Evropa, a má obyvatelstva o 60 milionů více nežli všechen západ dohromady, že říše jeho dospěla vysoké civilisace o dva tisíce let před dobou, v níž předkové Britů byli ještě malovaní divoši, kteří skotsky přebývali se svým skotem ve hvozdech a lesích domácích — a pevně jest přesvědčen, že říše jeho potrvá staletí ještě, až všecka evropská království zmizí s povrchu zemského."

Totéž přesvědčení čínské jest příčinou, že křesťanským misionářům v Číně dílo daří se velmi špatně. Nikdo jim sice překážek nedělá, povoleno jest jim učiti, čemu chtějí, a Číňanům vyznávati, co chtějí. [1])

---

[1]) Domácích vyznání Číňané (dle obšírné, ač nehrubě jasné úvahy J. Daltona II. 239—257) mají čtvero, která od věků navzájem v sebe působila a zhusta zároveň vedle sebe jsou věrou jednoho a téhož člověka, poněvadž nemá se za to, že by sobě odporovala, nýbrž že jen jaksi vespolek se doplňují. Číňan může vyznávati všecka nebo voliti jedno či více, která nejlépe se srovnávají s duševním a mravním jeho rozvojem, a ostatních nedbati. Chrámy všech čtyř po vší zemi jsou státem uznávané a nadané, a mnozí Číňané na všechny stejně přispívají. Jsou pak vyznání tato: 1. Starodávný kult přírody, v němžto předmětem úcty byli *duchové* nebes, země a lidstva, pravidelně jsouce spojováni se silami a úkazy přírodními. Podstatou toto staré náboženství státní bylo totožno s japanským šintoismem. Obětuje se v něm obloze, zemi, duchům patera živlů, hor, jezer, řek a duchům zemřelých predků. Ze všech úkonů těchto Číňané podnes za nejdůležitější pokládají oběti předkům. — 2. Učení Konfuciovo (Kung-fu-tse), které směřuje hlavně ku praktické mravnosti a spořádanosti života. Hlavní zásada učení jeho jest táž, kterou Spasitel vyslovil o 500 let později jen poněkud jinými výrazy. Konfucius totiž

Úřady a hodnosti vyznavačům všech náboženství stejně jsou přístupny. Lid čínský také ochotně přijímá a chápe prosté pravdy evangelické a pociťuje osobní potřebu Spasitele a odpuštění hříchův. Avšak veliká většina domnívá se, že náuka Konfuciova (který narodil se r. 550 př. Kr.) a ostatní vyznání na ní založená jsou mnohem starší a dokonalejší. Na proroky a mudrce naše ukazují jako na lidi včerejší, a na naši literaturu, zákony, zvyky pohlížejí skoro s opovržením. Státi se křesťanem vzdělanému Číňanu jeví se směšným a potupným. Mimo to všickni skuteční nebo předstíraní obrácenci dosud stávali se poddanými anglickými, francouzskými nebo ruskými. Angličané však nyní nechtějí poskytnouti ochrany britského poddaného leda tomu, kdo dá se zapsati na konsulátě a složí poplatek 10 zl. (do roka). Proto jest chudému Číňanu dosti velikou obětí přistoupiti k církvi křesťanské, a ke všemu má odtrhnouti se od nejoblíbenějších svých zvykův a názorů, neboť misionáři naléhají na to, aby odstranily se v příbytcích všecky pamětné tabulky předkův a naprosto aby přestala úcta hrobů. Některým lidem tato přísnosť zdá se zbytečnou, poněvadž úctívání předkův a hrobů prozrazuje cit vlastně zdravý a spíše mělo by se ho užívati nežli jej podrývati, zejmena poněvadž křesťanská náuka o obcování svatých jest jen jiným spůsobem téže úcty ku předkům; a obětujíli Číňané úkropy a pálí papír a svíčky u hrobů, není to skoro více nežli rodinná schůzka ke společným hodům s několika prostými úklonami a modlitbami k nebožtíkům. — Někteří hoši čínští, naučivše se u misionářův anglicky, odešli jim pak, aby si polepšili jako sluhové v hostincích nebo soukromých rodinách. Aby to zamezili, misionáři už neučí je anglicky, nýbrž řecky (!). Katoličtí pak misionáři následujíce příkladu kněží buddhistických, kteří kupují sirotky a chudé dítky a pro svůj stav je vychovávají, také kupují osiřelé hochy, vyučí je a pak rozešlou, aby šířili náuku jejich. Ale mnozí Číňané nemohou pochopiti, proč děti kupují, a posud se domnívají, že proto, aby z očí jejich dělali léky. Ano Tientsinské vraždění r. 1870 částečně aspoň zaviněno bylo tím, že vtipný jakýsi misionář Číňanu ukazoval nějaké kapky a řekl mu, že jsou z dětských očí. Sprosťáček Číňan neporozuměl velebníčkovu vtipu a vyšed mezi krajany vznítil všeobecnou nevoli proti francouzským jeptiškám, protože prý kradou děti, odvolávaje se ke hrůzám, které prý viděl na vlastní oči a slyšel na vlastní

---

praví: „Co se ti nelíbí, učiníli kdo tobě, nečiň sám jiným.“ — 3. Tauism, jejž založil vrstevník Konfuciův Lau-tse, samotář a filosof, který místo skutků doporučuje klidné rozjímání. Slovo *tau* jest tak mnohoznačné jako evangelické λόγος. „Pěstuj chápavosť ducha v čistote a pokoji. Měj všecky vášně pečlivě na uzdě. Ve klidu síla a pokrok“ — ty byly jeho hlavní zásady. Také pravidlo „odplácej zlé dobrým“ Lau-tse vštěpoval již 500 let před rozvojem křesťanství. Stoupenci Lau-tseovi však učení jeho převrátili v čirý materialism, jímž vykořisťují pověrčivosť lidu čínského — 4. Buddhism, jenž uveden byl do Číny okolo r. 66 po Kr., ale jako tauism pozbyl mnohých svých ideálních stránek. — Mimo tato vyznání domácí také islam byl zaveden asi sto let po založení, a ve všech částech říše má dosti četné stoupence, hlavně v severních krajích, kde přiznává se k němu asi třetina všeho obyvatelstva. Mnozí domnívají se, že islam spíše nežli křesťanství bude někdy státním náboženstvím v Číně.

uši od jednoho z misionářů samých. — Kdy by však s nimi rozumně se nakládalo, Číňané jsou schopni hluboké víry, a až jedenkráte v skutku přijmou křesťanství, „budou nejmocnějším národem na zemi, a bez pochyby stanou se nám nejlepšími učiteli zbožnosti a mravnosti.“

Prozatím však jsou nade všecku míru pověrčivi, a kultus „duchů“ rozmanitých nejvíce osvědčují strachem před nimi. Když princové odjížděli z Hongkonga a tím vůbec z Číny, zásobník domorodý, který dovážel potraviny na Bacchantu, spustil ohromný rámus střelby a raket, aby od lodi zaplašil zlé duchy. Princové z toho důkazu jeho péče soudí, že asi dobře pochodil se svými dodávkami. — A vždycky, když mají loď naplněnou nákladem a hodlají odplouti, mužstvo doporučuje se „draku mořskému“ podobným pobožným popraskem. Házejí do moře potravu, jeden drží hořící oběť papírovou proti slunci, ostatní na gongy a cimbály bubnují, až uši mohou potrhati. Takto vyprošujíce si ochranu mořského draka vydávají se na cestu. — Že i před pohřebním průvodem nepřátelské duchy papírovými oběťmi podplácejí, aby jim neškodili, již výše pověděno.

Avšak jsou dle víry jejich také duchové dobří, ochranní, a v Kantoně princové navštívili chrám patera geniů, kteří jsou dárci patera darů, na nichžto se zakládá všecka blaženosť lidská a jež jsou dlouhý věk, bohatství, zdraví, láska ke ctnosti a přirozená smrť. Jsou to duchové pěti hlavních planet: Merkuria, Venuše, Marta, Jupitera a Saturna, patronů vody, kovu, ohně, dřeva a země, kteří každý ve svůj čas panují roku a čtveru počasí, a každý působí v jednu ze hlavních částí člověka: v ledviny, plíce, srdce, játra a žaludek, a označeni jsou pěti hlavními barvami: černou, bílou, červenou, zelenou a žlutou, a jsou prameny pěti předních chutí: slané, perné, hořké, kyselé a sladké. Číňané mají rádi hříčky číselné, a kdo má dosti víry, tomu snadno se dokáže, že všecky výjevy pozemské tajemně nějak souvisejí s mocí těchto pěti duchů čili geniů.

Pravidelně zachovávaného dne svátečního, neděle, Číňané neznají; jen první a patnáctý den každého měsíce jest jakýmsi svátkem, pak tři první dni každého roku, a nějaký den dva za jarní a podzimní rovnodennosti světí se obětmi u hrobů. Čas vůbec Číňané dělí svým zvláštním spůsobem: den má u nich dvanáct hodin, které počítají se od naší jedenácté dopoledne. Každá hodina, jež rovná se našim dvěma, dále dělí se na osminy (po 15 našich minutách), jichž na den připadá 96. Do roka počítá se 12 měsíců po 28 dnech, jež označují se čísly řadovými od prvního do dvacátého osmého a nanejvýše ještě názvy podle 28 znamení zvířetníka, která Číňané na nebi rozeznávají: krysy, vola, tygra, zajíce, draka, hada, koně, ovce, opice, kohouta, psa, vepře atd.

Hodiny strojové Číňané obyčejně nahrazují časovými sloupky, na nichž naznačeno jest, mnoholi za každou hodinu uhoří. Nejdelší vydrží asi týden. V Kantoně princové viděli vodní hodiny v budově nade dvojnásobnou velikou branou, pocházející z první čtvrti čtrnáctého století, kdy vystavěna byla na místě podobné starší ze století osmého. Zřízení vnitřní záleží ve čtyřech měděncích, postavených na stupních tak, že vrchol každého jest na rovni se dnem vyššího, a voda

stéká z nádoby do nádoby otevřeným žlábkem. V nejnižším měděnci plove ukazatel, který vynikaje děrou skrze poklop nádoby, jak vody přibývá, označuje hodiny, které oznamují se pak na prkně vyvěšeném na zdi. V noci hlídači hodiny odbíjejí na buben. Dvakrát ve 24 hodinách voda se vylévá nazpět do hořejšího měděnce.

Vládní soustava čínská jest nejdokonalejší, jakou možná pomysliti — škoda, že jen na papíře.

V čele říše jest císař; v něm soustřeďuje se nejvyšší moc zákonodárná a výkonná, neobmezená a neodpovědná, poněvadž císař jest náměstkem nebes a ke státu jest v témž poměru, jako otec k rodině. Císař jest také nejvyšším knězem a třikráte do roka, za zimního a letního slunovratu a počátkem jara vykonává v Pekingu oběti Nebi a Zemi a duchům svých předků. Trůn ze zvyku jest dědičný po meči, ale panovník vždy má právo jmenovati svého nástupce buď ze svých dětí neb vůbec kohokoli z poddaných. Kdy by měl dosti schopnosti a síly, mohl by vůli svou vnucovati třem stům milionů poddaných, kteří k němu pohlížejí jako k polobohu; dbáli toliko svých požitků, kola stroje vládního pracují i bez něho. [1])

Pod císařem jest tajná rada, která skládá se ze šesti členů, střídajících se dle libosti císařovy, polovice Mandžuů, polovice Číňanů. Scházejí se denně; císař sedě od čtvrté ráno dvě hodiny na trůně dračím, přijímá jejich zprávy a označuje je rumělkou.

Nejblíže hodností k tajné radě jest senát čili rada širší (veliký sekretariát), ve kterém zasedají členové tajné rady, pak náčelníci odborů vládních (ministerstev), jichž bylo původně šest: vnitra, kultu, financí, války, spravedlnosti a veřejných prací. V lednu 1861 přidáno jest ministerstvo sedmé: „tsungli jamen," t. j. zahraničných záležitostí. Mimo to císař do senátu jmenuje, kolik členův uzná za dobré z jiných vznešených hodnostářů státních. Polovice vždy jest Mandžuů, a odbory vládní také mají po dvou náčelnících, jednom Mandžuu, jednom Číňanu. Rada širší schází se každý den ráno mezi pátou a šestou hodinou, a jakkoli nemusí se přímo stýkati s císařem, přece jest hlavní prostředkovatelkou výkonů vládních a má nejvíce skutečné moci v rukou.

K tajné radě, radě širší a každému odboru vládnímu přiřaděno jest po dvou nebo více členech zvláštního sboru censorského, kterým se říká neodvislí posuzovatelé. Povinností jejich jest přímo a bez obalu posuzovati a odsuzovati, cokoli sbory dotčené hodlají podniknouti nebo již podnikly. Postřehnouli kde jaké vady, hned ji vytknouti mají, připadneli jim na mysl nějaká oprava, mají hned ji navrhnouti. Jest jich asi čtyřicet nebo padesát, a odpovědni nejsou nikomu leč svému svědomí. Ačkoli nemají skutečné moci vyloučiti členy senátu, jako mívali censorové v Římě, přece úkol jejich jest podobný. V Evropě úkol tento konati vynasnažuje se veřejný tisk.

Jak patrno, vládní soustava tato není sice konstituční po rozumu západozemském, ale přece není neobmezená. Další důležitou

---

[1]) Poslední dva císařové čínští byli neplnoletí, a skutečná moc byla v rukou regentek císařoven. Nynější císař Kwang-süe narodil se 15. srpna r. 1871. Plnoletosti Číňané dosahují v 18. létě věku svého.

ozdobou jest jí to, že všickni, kdo zákony dělají nebo je vykonávají, voleni jsou od nejschopnějších všeho mužského obyvatelstva, osvědčených řadou veřejných zkoušek literárních — jinými slovy: každé místo úřední v Číně každému poddanému jest přístupno, podrobilli se náležitým zkouškám. A tak pouze vzdělanosť rozhoduje o úřední přednosti: i nejchudší vzdělanec může dostoupiti všech hodností mimo jedinou císařskou, na nic se nehledí než na vědomosti a zásluhu, a vzdělanec sebe chudší skutečně požívá větší vážnosti a má více praktického vlivu nežli bohatý ale nevědomý obchodník nebo statkář. Dědičné nějaké aristokracie v Číně proto není; ba ani v rodě císařském hodnosti nedědí se leč do třetího kolena. Osm jest větví rodu císařského, které pocházejí od osmi bratrů zakladatele nynější mandžurské (tatarské) dynastie z doby před 240 lety. Členové jejich nosí žlutý pás, a jest jich nyní několik tisíc. Každý právem rodu svého požívá jistého ročního platu. Vedou život větším dílem pohodlný a lenivý jako hlídači hrobů otcovských a pod.; ale jinak nemají pražádné moci, a roční jejich plat nyní je sotva uživí. Synové a bratři panujícího císaře jsou jen doživotně princi; jinak ani oni nemají úřední hodnosti nebo moci, leda prokážouli k ní spůsobilosť zkouškami jako každý jiný. — Všecka šlechta — patero stupňů — jest pouze titulární a titul s kolena na koleno o stupeň se snižuje, až konečně úplně mizí. Syn vévodův tedy jest už jen markýzem, markýzův hrabětem, hraběcí baronem, baronův svobodným pánem, a syn tohoto jako každý jiný muž z lidu. Jen dvě výminky od tohoto pravidla jsou v Číně: přímí potomci Konfuciovi a pak ještě jeden rod mají stálý titul vévodský; ostatní dědičné tituly všecky odstraněny jsou po výboji tatarském.

Dlouhé trvání říše čínské skutečně zakládá se jen na tom, že se v ní od jakživa zachovávala zásada: „Dobrá vláda záleží v tom, aby pouze mužové nadaní a zasloužilí zastávali úřady a hodnosti.“ A (na papíře aspoň!) jedinou snahou všech hodnostářův od císaře do posledního úředníka jest odměňovati ctnosť, trestati neřesť, podporovati muže opravdových zásluh, jasného rozumu a pevné povahy.

Z toho plynou tři patrné dobré výsledky: první ten, že lidé skrovných schopností volné se podrobují, poněvadž muž skutečně nadaný má najisto otevřenou cestu k důstojenstvím. Proto schopných demagogů jest málo. Republikánské zásady svobody, bratrství a rovnosti (které v Evropě prý sotva začaly se vynořovati nad obzor!), v Číně logicky a prakticky již od mnoha pokolení se vykonávají. Takto pak zabezpečuje se stálosť vlády, poněvadž nikdo rozumný nebo zasloužilý nemůže ji chtíti podvraceti. Druhý: služba veřejná jest opatřena výborně, protože ji konají jen mužové bystrého ducha a odhodlané povahy. Nikdo nesmí zastávati civilní úřad ve svém rodném kraji, nikdo nesmí si vzíti ženy z kraje, který spravuje, ani v něm nesmí míti statku; ještě méně smí jeho syn, bratr nebo blízký příbuzný zastávati nějakého úřadu jemu podřízeného. Civilní úředníci také často se přesazují na jiná místa, a pro stálou vzájemnou přehlídku jsou založeny tříleté seznamy zásluh a nezásluh všech úředníků v říši. V Anglii zavedeny jsou za podobným účelem „důvěrné zprávy na vyšší místa“ ve vojště a v loďstvu. Třetí: řevnivosť, která

budí se tím, že jmění a hodností dosíci lze jen na základě osobní spůsobilosti, všecken národ udržuje při zdravé přičinlivosti. Výhody vzdělání tím každému postaveny jsou na oči. Kdo nepostupuje ku předu, patrně buď nemá schopností nebo není vytrvale přičinlivý. A jakkoli píle a práce u každého budí se v první řadě touhou, aby osobně vynikl, přece konečně také státu slouží. Rozumímeli mužem civilisovaným člověka, který jest si vědom povinností k bližnímu a ke státu, jehož občanem jest, pak od starých Řeků a Římanů nebylo lidí civilisovanějších, nežli jsou Číňané, a před pěti tisíci let byli právě tak civilisovaní, jako jsou nyní.

Úředníků jsou tři třídy: civilní, literární a vojenští; každá třída rozpadá se v devět stupňův a každý stupeň ještě zase v nižší a vyšší. Osobní odpovědnosť provedena co nejpřísněji: nadřízený úředník odpověden jest za každý výkon svého podřízence. Služné větším dílem jest nepatrné, ale vůbec zavedeny jsou taxy, které jsou různé dle stavu a jmění petentova. Bohatší člověk v Číně (jako všude jinde) musí za právo platiti více. Povídačky o podplácení a patrných nespravedlnostech velice jsou nadsazeny. Není pochybnosti, že korrupce, ačkoli ovšem se vyskytuje, ani z daleka není tak zlá, jak se vypravuje, a že spravedlnosť koná se celkem, jak se sluší a patří. — Na soudech obžalovaní a svědkové ještě bývají mučeni. Princové na omluvenou ukazují k tomu, že nejen při světských soudech v Anglii poměrně do nedávna také se mučívalo, ale že i křesťanské církevní soudy všecky dříve tak si pomáhávaly; pak že Číňan jako všickni Asiaté jest necitelnější nežli Evropan s čivami jemněji naladěnými, a konečně že Číňan jako všickni východozemci má zcela jiné názory o pravdě nežli „plémě teutonské“ (!) a že pranic se nehanbí, dokáželi se mu nepravda.

Říše čínská jest souhrn satrapií pode správou místokrálů, které sice ustanovuje císař, jemuž jsou odpovědni, ale jinak jsou skoro neobmezenými pány, majíce takořka samostatnou administraci civilní a finanční. [1]) Území nynější říše zahrnuje asi $4\frac{1}{2}$ milionu (angl.) mil

---

[1]) Tím se otvírá brána mnohé libovůli a mnohému nepořádku. Vůbec jest jednou slabou stránkou organisace čínské, že císař sídlí nyní ve městě Pekingu, které leží příliš daleko od středu říše, na severu, v kraji poměrně neúrodném a snadno přístupném nepřátelské moci. Jeť sotva za týdenní pochod vzdáleno od hranic ruských. Rusové bez obtíží mohli by ho dobyti a tím způsobiti pád nynější tatarské dynastie. Než právě tato samozvaná dynastie mandžurská jest příčinou odlehlosti hlavního města, poněvadž neodvážila by se přestěhovati do centra říše. Číňané Tatary opovrhují a ve svém středu by jich nestrpěli. Na dálku snášejí je proto, že každá z 18 provincií skutkem jest neodvislá. Však to zase jest nejlepší příležitostí ke stálým odbojům. Kdy by hlavní město bylo uprostřed území, byla by stáleji soustředěna moc říše, která čím dále tím více se tříští. Nebudeli hlavní město přeneseno dále na jih, Čína bez pochyby časem se rozpadne ve tři čtyři samostatné kusy. Dvůr tatarský v Pekingu také jinak jest vředem na zdravém těle. Nehospodářství při něm jest prý až k neuvěření; princové přidávají, že jest ještě horší, nežli v Cařihradě. Jest tam armáda nejméně pěti tisíc kleštěnců, a jakkoli jest jen jedna císařovna, jest sto dvacet řádných a neobmezený počet mimořádných souložnic; a jaké množství hedvábí a drahocenných látek jiných tito lidé neustále potřebují, snadno lze si pomysliti, jakož i jejich lakotu peněz, chtivosť lahůdek a jiných věcí, jež jim všecky končiny říše neustále dodávají.

čtverečních, z nichžto na 18 provincií vlastní Číny připadá asi třetina, t. j. Čína vlastní jest asi sedmkrát větší nežli Francie a patnáctkrát větší nežli Velká Baitannie. Rozsah vlastní Číny a Indie jest skoro stejný, poměry přírodní, zeměpisné, klimatické jsou velice podobny. V obou zemích obyvatelstvo velmi se rozmnožuje a nahrnuje se v oblíbených krajích tak, že půda sotva je může uživiti, kdežto méně oblíbené končiny zůstávají o skrovném počtu lidí. Obyvatelstva vlastní Číny jest o něco méně nežli 300 milionů, t. j. asi devětkrát tolik co na britských ostrovech. Však mimo vlastní Čínu k říši náleží ještě území dvakrát větší (Mandžursko, Mongolsko, Kuldža, Kašgar, Tibet, Kokonor), na němž jest asi 15 milionův obyvatelstva. Takto tedy asi každý čtvrtý člověk na zemi jest Číňan.

Na důležitosť zkoušek ve veřejném životě čínském byvše upozorněni, princové v Kantoně zvláště dobře všímali si *místnosti zkušebních.* Jsou tam dvě: jedna pro zkoušky prvního stupně (sin-tsai), jakých jest v každém hlavním městě osmnácti čínských provincií po jedné. V Kantonské všickni kandidáti ze čtrnácti okresů patřících ke Kantonu (jenž vlastně jmenuje se čínsky Kwan-tung) složivše doma dvě místní zkoušky předběžné, musí se přihlásiti. Každoročně bývá jich do 2000. Zkoušky odbývají se vždy sedmého měsíce po sedm střídavých dní a záležejí ve dvou písemních pojednáních o nějakém thematě morálním, sociálním nebo politickém, z nichž každé obsahovati musí nejméně 100 znaků pěkně psaných, pak z básně o dvanácti řádkách po pěti písmenech (či slovech). Zkušební místnosť jest rozsáhlý dvůr, obehnaný hradbou, a prostředkem táhne se dlážděná chodba. Po obou stranách jest po třech dlouhých řadách kamenných stolů; nad každou řadou jest na sloupech společná střecha, tak že všecky stoly lze přehlednouti. Jest jich stálých 232, každý 33 stopy zdélí, tak že 3168 kandidátů může se k nim sesednouti. Jeli třeba, přidávají se ještě stoly mimořádné. Kdo v této zkoušce obstál, nosí jako vyznamenání zvláštní červený pás a límec, nesmí již trestán býti na těle a požívá vůbec velké vážnosti. Smí se také hlásiti ke zkouškám stupně druhého (ku-jin), jež odbývají se každý třetí rok zase v hlavních městech provincií.

Místnosť těchto zkoušek v Kantoně zase jest hradbou obehnaný čtverec 1380′ zdélí a 650′ zšíří. Rozdělen jest mimo střední podélnou chodbu také příčně ve dvě nestejné polovice: v zadní jsou kryté budovy pro zkušebnou komisi, opisovače, sluhy a dozorce, v přední po obou stranách chodby jsou celly z cihel stavěné po $4^1/_2$′ délky a $3^2/_3$′ šířky, a výšky právě jen pokud postačí, aby se v nich mohlo státi. Všecky k jedné straně jsou otevřeny a v každé jsou dvě prkna: na jednom se sedá, na druhém píše a jí. Do každé takovéto celly, která vypadá náramně nepohodlně, zavře se kandidát a nesmí vyjíti, pokud jedno stadium zkoušky trvá. Umřeli zatím, ponechá se tam tělo jeho do konce zkoušek, ovšem s velikým nepohodlím sousedů. — Zkoušky začínají osmý den osmého měsíce a 12. i 18. dne se v nich pokračuje, tak že zabírají tři stadia po třech dnech. Zase záležejí jen v písemních pojednáních obsahu podobného, jako na stupni prvém, jen ve třetím stadii themata mívají bližší vztah ku právům nebo dějinám říše.

Themata dávají se všem kandidátům stejná, a sice za svítání, načež pojednání hotová se odevzdávají zase ráno třetí den. Strava se kandidátům dodává od vlády, ale jest tak špatna, že jí ani nelze jísti, pročež každý kandidát mimo péro a inkoust přináší si s sebou také, čeho potřebuje k jídlu. Zcela staří mužové se podrobují zkouškám — někdy zároveň otec, syn a vnuk — a vycházejí pak z cel, sotva únavou držíce se na nohou; mnozí rozčilením i do pravdy onemocní, a mnohého už ranila mrtvice. Průměrně jen asi 130 kandidátů v každém terminu obstojí ve zkoušce a ti pak zaznamenají se jako čekatelé úřadův; ale mohou zastávati pouze úřady nižší. Kdo chce míti spůsobilosť pro všecka místa, musí se podrobiti ještě třetí zkoušce, která následujícího jara, šestého dne třetího měsíce odbývá se ve hlavním městě Pekingu. Teprve kdo v této zkoužce obstáli, jsou *tsin-ši*, t. j. spůsobilí pro úřady vůbec. Ze všech 18 provincií čínských každý třetí rok asi dvě až čtyři sta kandidátů nabývají této hodnosti, a osobně pak představují se císaři, který třem nejlepším přiřkne odměny. — Ještě i čtvrtou zkoušku před se béře každý třetí rok císař sám, udávaje themata, na která kandidáti odpovídají zase písemně. Kdo odpověděl dobře, stává se členem císařské akademie.

Ze sta zkoušených sotva jeden skutečně dosahuje úředního postavení, ale všickni, kteří obstáli, náležejí k „červeným pasům" čili ke třídě literátův, a mají vážnosť velikou mezi svými krajany, kteří k nim pohlížejí jako ke znalcům všech možných předmětů. Mají právo stavěti před své příbytky žerdi s prapory nebo věšeti červené tabule nade vchodem, oznamující světu stupeň učenosti, kterého dosáhli. Kandidáti propadlí a částečně i kteří obstáli, ale neobdrželi úřadu státního, hledí pak se obživiti všelijak: někteří jsou učiteli, jiní písaři, jiní aspoň náčelníky obcí, které nemají představenstva vládou ustanoveného; jiní píšou lidem dopisy, hojí pokoutně nemoci, hádají budoucnosť, nebo — prý — konečně spisují knihy.

Tato soustava zkoušek zavedena byla okolo r. 630 po Kr., když panovala dynastie Tang, a není pochybnosti, že jí stát zjednává si úředníky schopnější a spůsobilejší, nežli by jakkoli jinak bylo možno. Skutečné nadání zajisté musí vyniknouti, píle a vytrvalosť musí dojíti odměny, a soustava vládní spočívá takto na nejširším základě všeho lidu.

Předměty a spůsoby zkoušek ovšem nevyhovují názorům evropským. Jsou pro civilní službu prostě jen rázu literárního [1]) — asi jako jindy vůbec bývalé a v Anglii dosud obvyklé grady akademické, se kterými jednotlivé stupně zkoušek princové v skutku srovnávají, — a dokazují se jimi jen výsledky všeobecného, nikoli odborného vzdělání školského.

Školy všecky jsou podniky soukromé, ústavů státních není. Na venkově platívá se z jednoho žáka do roka asi 10 zl., v městech

[1]) Mimo literární zkoušky pro službu civilní odbývají se i podobné zkoušky z tělocviku, jízdy na koni, střelby a obratnosti tělesné každý třetí rok v Pekingu pro službu vojenskou. Konají se veřejně a bývá při nich mnoho diváků Sám císař bývá přítomen a osobně nejlepším závodníkům uděluje cenu, která záleží v čapce, ozdobené pávím perem, a jest předmětem tak horlivé řevnivosti, jako býval věnec vavřinový pro zápasníky ve starém Řecku.

někdy dvakráte tolik. Vychovatelé v rodinách bohatších mívají tři sta až sedm set zlatých služného. Chudší lidé posílají děti jen asi 3—4 léta do školy, a proto celkem jen asi 20% Čiňanův umí čísti.

Chlapci do škol přicházejí v desátém roce věku. Před tím již doma učili se od šestého nebo sedmého roku počítati a „posluhovati starším.“ Ve škole pak „učí se psáti a počítati, a jednati s upřímnými úmysly.“ Na pěkném písmě Číňané velmi si zakládají a neustále se v něm cvičí. Již se psaním počíná mechanické učení na paměť, neboť čínské písmo obsahuje asi 30.000 značek, které třeba vštípiti v paměť, nežli vůbec co jiného se začne. Vedle toho od samého počátku učí se na paměť starým klasickým spisům, neboť dle názoru čínského ten jest nejvýborněji vzdělán, kdo umí ustanovené thema nějaké vypracovati ne svými snad slovy, nýbrž co možná vhodnými, stručnými a méně známými citáty ze spisů klasických, kterým nerozumí než zase ten, kdo se vší literaturou starší velmi důkladně jest obeznámen. Všecka práce žákova tedy směřuje k vycvičení paměti a k naplnění mysli cizím majetkem. Na myšlenky původní není kdy a také ani u dospělejších žáků nejsou dovoleny. Výroky starých spisovatelů každý musí přijímati s úctou a slepou věrou. — Hoši učíce se všickni nahlas úkol si odříkávají od slunce východu do desáté. Pak mají hodinu prázdno na snídaní a zase učí se až do páté. V zimě bývá také ještě učení po večeři při světle. — Prázdnin není žádných mimo asi dvanáct svátků zasvěcených úctě předků. V každé škole je oltářek Konfuciův a — rákoska. Jsou také vyšší školy, ve kterých jinoši od 18 let se připravují ke zkouškám druhého stupně, a někteří učitelé v klášteřích a na venkovském zátiší přijímají žáky, s nimiž studují staré klasické spisy — všecko zase jen mechanicky, a tak se děje, že čínský literát, stráviv nejlepší léta učením na paměť, o všech praktických vědomostech o zemi, vzduchu, moři atd. nemá ani ponětí.

A takto opatřeni jsouce na duchu podjímají se zkoušek. Na prvním stupni, kde zkoušejí místní úředníci, kdo chce a má peníze, také může si výsledek prostě vyplatiti. Obyčejně se platí asi 400 zl., ale kdo je bohatý, musí dáti více.

Přísněji sice vedou se zkoušky už na stupni druhém před dvěma císařskými komisaři a řádným sborem examinátorů. Kandidáti vstupujíce do místností zkušebních udávají svůj věk a původ (rodiče) a pečlivě se zkoumá, jsouli údaje jejich správny, a bývají prohledáváni, nemajíli snad s sebou pomůcek.

Lapíli koho při podvodu, vylučují jej navždy od zkoušky, odejmou mu i první stupeň hodnosti a trestají tělesně nejen jeho, ale i otce a učitele. Přes to však prý zcela obyčejně knížky drobným písmem zvláště k tomu tištěné schovávají se do rukávů. — Při práci zkoušenci jsou pod stálým dozorem stráže vojenské, a dvéře se zavírají na znamení dané ranou z děla. Pojednání napsaná a opatřená nikoli jmenem zkoušencovým, nýbrž jen běžným číslem, sbírá úředník a odevzdává je širšímu sboru examinátorů, kteří mají povoleno 25 dní na prohlídku, a vyberou z odevzdaných prací jen určitý počet (asi stý díl!) nejlepších, jež předloží se užšímu sboru examinátorů vyslaných z Pekinga. Při ohromném počtu zkoušenců jest zrovna nemožno v té době všecky práce

přečísti, a výběr „nejlepších“ děje se tedy zcela libovolně. Desátého dne pak devátého měsíce o půlnoci vyvolavač vystoupí na nejvyšší věž městskou a oznamuje jmena kandidátů, kteří obstáli. Ráno po té jmena tato vyvěšují se se třemi ranami z děl na paláci místokrále, který pak šťastné zkoušence také u sebe pohostí. Zcela podobným způsobem děje se také třetí zkouška v Pekingu, jenže examinátory jsou vyšší hodnostáři, t. j. lidé obyčejně ještě pohodlnější.

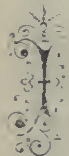
Že výsledek takovýchto zkoušek z největší míry visí na náhodě, samo sebou zřejmo, a nejlépe dosvědčeno jest tím, že Číňané, kteří jsou nenapravitelní hráči, na ně sázejí (jako Angličané na kohouty, koně a čluny). Ano sázky tyto nabyly takového rozměru, že vláda bojíc se, aby všecka soustava zkušebná jimi neupadla v nevážnosť, nejednou velmi rázně proti nim vystoupila. V Kantoně zřízena byla na výsledky zkoušek hotová loterie, jejíchžto účastníků bylo na sta tisícův, a pořadatelé měli tak ohromný výtěžek, že mohli dáti místokráli 160.000 liber šterl. úplatků. Věc se prozradila, a jakkoli místokrál se vymlouval, že peněz použil na dostavění pevností při řece, přece roku 1873 se vším vyšším úřednictvem byl sesazen.

Patrno, že soustava zkoušek, o sobě dobrá, má nejednu vadu jako všecko literární vzdělání čínské, i bylo by obrovskou prací odstraniti spoustu starých neplech. Prvním krokem bylo by začíti od začátku, zavesti nové písmo.

Česká činohra.

Píše

František Zákrejs.

Již není jiného zbytí: obtížný, nevděčný referentský úkol chce býti již posléz vykonán.

Jaká byla činoherní činnosť národního divadla v uvádění novinek na jeviště od letošního ledna? Zdaž vyhovuje své umělecké povinnosti zlatý dům? Jaký trvalý prospěch má z něho naše národní společnosť, naše slovesnosť, naše osvěta?

Nebude pádnější odpovědí nežli stručný přehled i rozbor činoherního repertoiru. Jako jindy promluvím dřív o původních, pak teprv o přeložených novinkách, a nejprve o nejvíce charakteristické novince původní.

Kolem roku 1869 stálo české novinářstvo na veliké výši. Bojovalo v prvních řadách národního hnutí za program sebevědomého národa důstojný. Bojovalo věrně, do úpadu, s povznesenou hlavou přijímalo vínek národního mučednictví; nadšený národ odhodlaně a vítězně šel za svým nadšeným, ke každé oběti schopným novinářstvem. Zástupcem této žurnalistiky má ve čtyřaktovém dramatě *Praktikusovi* od Fr. A. Šuberta býti poslanec dr. Václav Plachý; ale idealista tento, který ku podivu vždy potřebný úvodní článek neb i memorandum pohotově má,

počíná si odhodlaně, poukrývaje se ne dosti případně pod plášť poslanecké nedotknutelnosti, ale když jej ovane žalářní vzduch, ochable vzdychá, zakrývá si bolestně líce, malomyslní jako sketa. To tedy není typ novináře z r. 1869, do kterého spisovatel děj kusu klade.

Avšak ještě mnohem méně případně může jím býti úplatný, s kamennou bezcitností ctižádostivý hlavní redaktor Našeho Práva, poslanec Isidor Kupka. Co tento v kuse páše, nehodí se do r. 1869 naprosto. Co si má důvěřivé obecenstvo, zvláště venkovské pomysliti vůči takové postavě, když mu ji obrazí sám bývalý novinář? „Tedy tak jsme byli v nejkrásnější době národního zápalu klamáni! Tak úplatná, podlá žurnalistika nás vedla! Teď již neuvěříme pražádné!" mohl by právem volati lid. Nebyl jsem nikdy novinářem; stopuji rád úsilí našich listův, ale věru neskláním své šíje před nimi, neuznávám jejich svrchovanosti: proto jest má obrana novinářstva z r. 1869 prosta vší předpojatosti, avšak právě proto nemohu nepodotknouti, že se od r. 1869 lecco změnilo. Žurnalistika má mnoho protivníků v širších našich kruzích, a mnohému z těchto protivníků přišel Šubertův Praktikus velice vhod, že do ní takový průlom proráží. A co si mají dále pomysliti našinci, co — kdy by se hra přeložila — má o naší kulturní výši soudit cizina, když sbor důvěrníků, tedy náčelnictvo národa ke konci kusu tohoto Kupku, tohoto před světem odhaleného propadlého ničemu s národní missí ko Vídně posílá?! Jaký to musí býti sbor! jaké to náčelnictvo! Od kterého spisovatele bylo by něco podobného na české jeviště prošlo? Divadelní posluchač rád hledá v typech osobnosti. Také vzdělaný posluchač, neboť ví o jakémsi mistru Aristofanovi; jaký div, že se cosi podobného také při Praktikusovi stalo a že se v Kupkovi jistá nedávno zesnulá osobnost vidí?

Je Kupka zchytralec? ano či ne? Neníli, jest kus pohřben; jeli zchytralec, jak to možno, aby přijímal úplatky přede svědky, jako ve výstupu s rolníky? Snad proto, aby mu jeden z nich před koncem hry mohl říci: Darebáku!? A pak: kterak souvisí rolníci s ostatním ústrojím kusu? a kterak obecní radní Barták? Co si má Pražan pomysliti o svých obecních starších z r. 1869, když na povel uplaceného ničemy vyměňují své názory jako krejčí ulomené jehly? Účelu Kupkovu stačil přece také zločin rušení veřejného pokoje: nač tedy Plachého zaplítá do velezrady?

Hra nemá umělecké komposice. Jest jako ve dva kusy přelomena; neboť Plachý a podobně též pí. Olga Vyšinová jsou v druhé, planější polovici podstatně jiní než v polovici první; jak to přišlo, že pí. Olga pojednou tak pro Plachého blouzní, horuje, až i do mdlob padá? Vím, vím, co tam možno vykládáním vložiti, ale při dramatě rozhoduje, co se nalézá v něm, a nikoli, co se tam post festum objasněními vpravuje. Matka Plachého objevuje se teprve v druhé polovici kusu, a to nadbytečně, k vůli larmoyantním účinům.

Je pravda, že Šubert osvědčil Praktikusem nemalou odvahu, ale o všech odvážlivcích neplatí: Fortuna fortes iuvat.

Praktikus jakož i Divoška, Madeilcina Bungová a Václav Hrobčický z Hrobčic, o nichžto si později promluvíme, byli dáváni na po-

čátku nynější zimní sesony; ostatní kusy byly ke konci minulé zimy a prodlením letních měsíců provedeny.

K těmto náleží také *Láska Raffaelova* o 3 dějstvích od Fr. Ad. Šuberta, v jeho Dramatických dílech jakožto II. jejich svazeček tiskem vyšlá. Podnět k ní obdržel spisovatel při své návštěvě villy Farnesiny v Římě. Rek *Lásky*, veliký mistr Urbinský, „la gentilezza stessa,“ má se jako Paris renaissance rozhodnouti, které bohyni krásy má podati jablko a s ním i navždy své srdce. Lákáť ho do svých sítí žárně náruživá Francesca Imperia, choť bankéře Augusta Chigia; kloní se k němu mladistvá, prostičká Anéžka komtessa Castiglionová; lne k němu markéza Marie Anna: Raffael pak rozhodne se pro tu, která jeho uměleckému geniu nejlépe porozuměla, pro Marii Annu — které však v životě nikdy své ruky nepodal. Podle výsledku měl by kus tedy snad míti název: *Rozum Raffaelův.* Šubert vynaložil při této práci veškeru páru svých sil. Konal širší dějepisná studia, přihlížel k effektům francouzského jeviště, pracoval květnatou dikcí; ale světanské pole, na které se pustil, nevyneslo mu nesporného vítězství. Že nešetřil úzkostlivě historických údajů, nechceme mu vytýkati; více vadí komposice, vzdor všemu přičinění přec jen trhavá, a nejvíce zrovna ta květnatá mluva; je to přeokrásená Ofélie: hlaholí, hlaholí, ale v srdci ozvěny nebudí.

Větší úspěch mělo tříaktové drama Ladislava Stroupežnického *Václav Hrobčický z Hrobčic.* Spisovatel nakreslil nám tímto dílkem svým řízný a tklivý obrázek, který však je více povídkou nežli činohrou. Obsahem hodil by se jako poboční kresba k Furiantům, ku Probuzencům a k Výravovi. Čelnou osobou je totiž opět venkovský hrdopýšek, vesnický furiant; ovšem divíme se, že by pohořelý sedlák takového furianta dělal. Událosť položena do r. 1872. Sedlák z Pošumavské samoty Ouverky, Václav Vrba, pokročilejší venkovan, pilný to čtenář svobodomyslných spisů, dá zpátečnického nepřítele rolnické volnosti, velkostatkáře Václava Hrobčíckého do novin, že nedopustil, aby panská stříkačka šla hořící Ouverky hasit; baron mstí se mu trochu nekavalírsky tím, že Ouverku koupí a že ho touto koupí k odjezdu do Ameriky nutí; ale baronův syn, modernější aristokrat Jiří Vilém, dá Vrbovi k vůli svému nemanželskému synovi a sedlákovu vnukovi Jozífkovi, peníze, aby Ouverku vyplatil. Tento skromničký příběh postaven na nepoměrně veliký podstavec: mělli se děj rozvinout a svinout, bylo potřebí, aby mladý baron Hrobčický Vrbovu dcerku byl zhanobil, aby svedená byla z kouta zemřela, aby Vrba vyhořel, aby „*to* assekurací,“ u kterého si Ouverku pojistil, padlo. Kus je s chvalitebnou uměleckou svědomitostí a s nevšední pečlivostí sestrojen. Jednota času jest až úzkostlivě zachována: celý příběh odbude se od 11. hodiny dopolední do 3. hodiny odpoledne, výstupy jsou dobře spolu spojeny, samomluvů jest málo. Exposice táhne se však do druhého jednání, vedlejší osoby jak se objeví, tak mizejí s obzoru, a v pečlivém pletivě hry nadskočí sem tam trhlina. — Starý baron Hrobčický, jak víme, zadržel stříkačku, aby Vrba tím jistěji pohořel: jak se mohlo státi, že baron pro to neměl na úřadech opletání? Podivno, že se mladý Hrobčický ani nerozpakuje prodati památný rodinný pohár, na kterém si jako na svém vlastnictví otec tolik zakládá. Proč se nám neobjasňuje, jakým spůsobem se Marii Apolonii

Kalenicové z Kalenic podařilo, pohár tak rychle a tak bez obtíží zpět koupiti? Omluvy Jiřího Hrobčického, že ho ku případu s Vrbovou dcerou svedla příroda nebo že jej Marii Apolonii ze strachu zamlčel, nejsou dosti případné, a nevěříme, že by Marii Apolonii stačiti mohly. A dále: je postačitelno, co mladý baron pro svého synáčka Jozífka, dítko nešťastné Vrbovy dcery, udělá, by se v očích Marie Apolonie rehabilitoval? proč není ani dotknuto závažné otázky, nemělli by baron Jiří Jozífka vzíti k sobě a nemělali by se mu Marie Apolonie státi druhou matkou? V této otázce vězí jaksi punctum saliens problematis. Obava před tím, že se všechno před světem vyzradí a že pak Jozífkovi budou panských dětí přezdívať, nemá tu platnosti; svět asi velmi dobře ví, kdo před několika lety Ouverku obcházel. I pochyba jest oprávněna, že by kterýkoli šlechtic ještě r. 1872 nebyl chtěl uznati, že je robota neodvolatelně zrušena, a že by koho ještě r. 1872 považoval za svého poddaného a robotníka, jak to starý baron vůči Vrbovi činí. Rozhodně šťastněji zachycen jest furiant Vrba; jen by se neměl ve třetím jednání poddávati, čemu se v druhém tak odhodlaně vzpíral: penězům mladého barona. A dokreslen Vrba není; neboť jeho lásky k Jozífkovi v exposici nikde nevidíme. Vrbova žena Verunka je selka dle pravdy, jen škoda, že je trpnou. Ostatní osoby jsou slaběji, jsou méně životně provedeny. Effektní výjev se sekerou, již Vrba na dceřina svůdce béře, hru neposouvá ku předu. Zde onde vyborti se překážky a vpadnou příznivému rozvoji zápletky do cesty, avšak olej hladkých slov dostačí, aby povýšené vlny sklesly a stišily se. Jeli v témže kuse více dějů, mají spadati pod společnou ideu: ve Václavovi Hrobčickém z Hrobčic jsou však obě hlavní pásma značně disparátní. Toliko násilně možno je postaviti pod společnou devisu: láska (Vrbovy dcery k mladému baronovi) staví, co neláska (starého barona k Vrbovi, a Vrbova k starému baronovi) boří; ale za tímto aversem peníze tají se choulostivý revers, mravné naučení à la Vieux garçons: postarej se včasně o dítě lásky, abys mohl smířiť otce s protivníkem a poznati dobrodušnosť nevěsty své. Řeč novinky je celkem případná, trefná; jenom někde zdá se pro přílišnou případnosť nepřípadnou. Je tu vkus, a jakési cosi, čemu říkají libomrav: a ty také hlásí hlásí se k svému právu. Avšak, vždyť se dramata nepíší pro „vyšší“ dcerky! Ovšem, ale pro „nižší“ dcerky také ne. Stroupežnický užil podřečí; osoby s neslýchanou smělostí nedbají ni mluvnice ni purismu, a diváka přec tato smělosť neruší. Doba je realistická. Stežejní předností nové hry a také stežejní její oporou je domácí látka: spřízněný zvuk nalézá přeochotného ohlasu i souhlasu v posluchačově srdci, a zdá se, jako by z té hry nějaké kouzlo milým, přítulným jasem diváky ozařovalo.

Tříaktová veselohra *Srčt zásad* od Karla Pippicha, kterou čtenářstvu Repertoir českých divadel ve svém VIII. svazku podal, propůjčila přední úlohu *šlechtici*, jakých u nás pořídku, ale jací přece jsou: šlechtici, jakým má každý býti (hraběti doktoru práv Jaroslavu Mirovskému z Mirova), horlivému, obětavému vlastenci, muži národní práce, který chce svou ruku podati *urozené dívce* (komtesse Běle) toliko, když je stejně povznešeného smýšlení, když předem miluje vlasť. Rozvíjí se tedy před námi motiv národní, moderní, za pěkným účelem,

obrazený dikcí ušlechtilou, zrnitou, až těžkou. Avšak vadí nám, že právě muž *z lidu* (doktor lékařství Karel Jarý) a dívka *z lidu* (Jarého sestra Jelena) sloužiti mají pouze za pochodně, jimižto se náklonnosť hraběte ke komtesse, a náchylnosť komtessy k hraběti vznítí a roznítí. Neboť obapolná láska těchto dvou šlechtických srdcí pronikne toliko tím, že komtessa žárlí na Jelenu a hrabě na Jarého. Když tito svou povinnosť vykonali, mohou jíti svou cestou. Závadu tu zvětšují šlehy ostrých, žáhavých světel, jež kus na širší občanstvo, zejmena tedy na pořadatelstvo hospodářsko-průmyslové výstavy vrhá. Že však aristokratická příchuť jen mimoděk převahy nabyla, dosvědčují slova k závěrku hry: „Buďsi muž rodu šlechtického neb muž školy anebo muž řemesla, vše jedno jest! Každý buď mužem, mužem národní práce.“

V *Maloměstských diplomatech* Josefa Š t o l b y jedná se o dost originelní otázku: kudy má v okresním městě kdesi v Čechách zařízen býti příjezd ke dráze? Máli jíti ulicí Novoměstskou, kde má nemovitosti městský starosta Valerián Hořčička, aneb ulicí Pražskou, kde má dům městský starší Zámečník? Porady a půtky o to odbývají se v městské radě a ve vší obšírnosti opakují se ve shromáždění občanův i občanek, v němžto se úplatný redaktor Karel Drábek v popředí dere, a konec konců je ten, že dráha kolem města toho vůbec nepůjde, nýbrž kolem města sousedního, kde se měšťanstvo méně hádalo a více jednalo. Nemůže tedy býť ani Hořčičkovo jmění v Novoměstské ulici ani Zámečníkův majetek v Pražské ulici výhodně odprodán. Veseloherněji založena jest povaha městského starosty, který, kdykoli ho něco překvapí, povždy prohlašuje, že ho nic nepřekvapuje; jinak je hra dílem opravdová, dílem — a to největším dílem — frašková. Opravdový příměsek tvoří na př. láska Hořčičkovy neteře Mařenky k ušlechtilému redaktoru Ivanu Slavíkovi. Pokrok, k němuž našemu Štolbovi čeliti třeba, měl by se vyznačovati heslem: Ne chvatný špás, ale bujarý důvtip! důvtip v invenci, komposici a dikci! — Maloměštští diplomati vyšli jakožto desátý svazek Repertoiru českých divadel, a to v prvotní své podobě, tedy beze škrtův a menších změn, jež autor pro národní divadlo učinil.

Jednoaktové *Maloměstské tradice* od Václava Š t e c h a, poctěné akcesitem České Thalie, jsou spíše humoreskou než veselohrou; neboť jejich rek, městský radní Tomáš Peřina, postava to ne bez fraškových přísad, vede si převelice passivně; co mu kdo posledně namluví, to platí: tu věří, že novely Maloměstské tradice napsal Štovík, tu věří, že je napsal Stříbrný; tu věří, že jsou špatny, tu, že jsou výtečny; tu chce Štovíka za „ředitele městských úřadů,“ tu chce zaň Stříbrného. Na štěstí zná redaktor Zvon jeho slabou stránku: přání, udržeti se městským starším, a tím docílí se konečně přec jakýs takýs žádoucí výsledek příznivý, že nadaný a dobrý Stříbrný, pravý autor Maloměstských tradic, ředitelské místo při obci a ženišské místo při Peřinově dceři Růženě dostane — jestli se totiž Peřina po spadnutí opony zas jinak přemluviti nedá. Látka nevyniká novotou. Skrývání novelistova jmena před posluchačstvem je komposiční vadou. Výstupy jsou dobře spolu vázány. Věcná chyba způsobena domněním, že městského úředníka volí městská rada, kdežto právo to městskému výboru přísluší. Mluva je čiperna; sem tam přeletí hezký vtip, sem tam padne však i příkré slovo.

Tříaktová veselohra *Po smrti tetině* od Michala Baluckého, již Arnošt Schwab Polabský z polského přeložil a už r. 1884 jakožto 1. svazek Ochotnického divadla vydal, předvádí nám obratnou mladou paní Sabinu Solskou, jak sobeckosť básnílka Julia, svého dřívějšího, ale zpronevěřilého zbožňovatele odhalí, tím svou přítelkyni Žofii Poctivskou z lásky k němu vyléčí a do náručí poctivého Karla uvede. Vše to se paní Sabině umožnilo šťastnou příhodou, že po své tetě značné jmění zdědila,. k vůli němuž se pan Julius od Žofie k Sabině, dle jeho domnění posud svobodné, uchýlí. Veselohra je s francouzskou zručností sestrojena.

Ženitbu Běluginovu od A. Ostrovského nebudu rozbírati; zmínil jsem se o ní již v Osvětě (na str. 358 r. 1887). Na jevišti našem měla hra mnohem menší úspěch nežli podobný jí Majetník hutí.

Ruská čtyřaktová činohra *Divoška*, Alex. Nik. Ostrovským a Nik. J. Solověvem sepsaná, byla na jevišti národního divadla sehrána v překladu Pavla Durdíka. Ve 24. svazku Ochotnického divadla vyšla v převodu Jana Wagnera. Divoškou kusu jest dcera menšího statkáře Varja (Baruška), která směšného vyššího Petrohradského úředníka Veršinského odmítá, protivně na valně stárnoucího Alexandra Lvóviče Ašmétěva se věsí, a když tento ze své záliby k ní se vystůně a s ní do ciziny uteci nehodlá, ve svém pudu kterémukoli muži za každou cenu na krk vrhnouti se chce: štěstí to na štěstí potká mladého statkáře Malkova, jenž ji miluje. Varinka projde tu soutěskou návalů fysiologických, jako třeba mnohem propracovanější Natáša v Tolstého Vojně i míru. Divoška vyžaduje na obecenstvu silnou víru, neli lehkověrnosť.

Téhož Ostrovského celovečerní drama *Les* vypraveno v překladu téhož P. Durdíka. Hlavní úloha v kuse tom připadá herci Nešťaslivci, který pod schátralým zevnějškem, ve zuboženém, strádáním, potulkami, hladem a pitím zbědovaném těle a ve svém konfusním nitru dobré, k jinému trpícímu účinlivé srdce chová, a dle okolnosti pro chvalný účel z rukou hrabivých vyšejděné peníze dobyť umí. Pustý, divě volný ochrance a dobroděj — les! Nešťaslivec není dostatečně logický zjev — a takováto vada realistické hře nevyhnutelně podtíná peň.

Oskar Wijkander pluje choulostivými, ale divadelně vděčnými proudy, jež na ten čas norskou společnosť velice zabývají. Viděli jsme to již na jeho dramatě *Berta Malmova*, kde švédský tento spisovatel luští záhadu, jak se dívka zachovati má ke svému ženatému svůdcovi. A dvé příbuzné otázky klade si Wijkandrova čtyřaktová činohra *Madeleina Bungová*. Jak se má zachovati čistá, cudná dívka (Ellen) k nezkušenému mladíkovi (Axelovi ze Sperlingu), kterého si do svého domova, do Paříže, unese přívrženkyně volné lásky (Madeleina), čtenářka spisků à la Femme libre, manželka milujícího, rozšafného, zámožného muže (Heřalda Bunga, generálního konsula ve Štokholmě)? Je to dívka dobrá, oddaná, sebezapíravá: ona nezamítne svého přisouzence jako Björnsonova Svava, nýbrž odpustí mu a podá mu se srdcem i ruku. Avšak budeli svým kajícím hříšníkem jista? Nevíme. On i ona jsou postavy trpné, jen plaše nakreslené: prorokování je tu nesnadné. A jak naloží oklamaný

trochu zlovolný manžel svou kluzkými theoriemi ohlušenou, nenapravitelnou chotí? Odejme jí dítko, milence, a posléz i sebe. Nezavraždí ji jako Dumasův Claude svou nenapravitelnou ženu, ale zapudí ji pouze od sebe, od ohroženého dítěte, vypoví ji z pokálené domácnosti do daleké Ameriky, na půdu nebezpečně dobrodružnou. Zásadný společenský naturalismus podléhá. — Osoby kusu mají společnou vlastnosť: velice rády debattují, se znalostí věci, důvtipně a směle. Bunge je životný zjev; Madeleina i sarkastická materialistka, sloužící Henrik, činí však dojem zosobovaných thesí. Jednota místa je zachována, výstupy skoro všude pečlivě spojovány. Spisovatel neposunuje děj do napjatých a napínavých situací jako Francouzové; jinak viděti, že prohledl francouzskou techniku ven a ven; prohledl, ale ne všude upotřebil. První jednání stojí trochu v tajemném tmavosvitu, druhé však v plném jasu; třetí poněkud vázne, čtvrté se dosti ztrácí: a ve všech nám, arci mimo všechnu naši nejlepší vůli po celý divadelní večer vadí: Pařížská látka, které se nám tolik odnechtělo, přiváží se nám nyní nově vyleštěná zase ze Švédska!

Vlachy poskytly nám dvě aktovky Felixa Cavallotta. Obě přeložila M. Kalašová, obě otisknul Repertoir českých divadel. Obě jsou francouzská réva. Hrdinkou *Dcery Jeftovy* je mladistvá ženuška (Emma), jež ví, že její novomanžel (hrabě Mario Alberi) měl před svým sňatkem známosť s ohnivou, bujnou záletnicí (Arsenií, choti barona z Villalby), a jež ho tedy, plachého ptáčka, sobě naprosto připoutati chce. Snad oddaností? snad plněním svých povinností? Ah nikoli, to by nebylo důvtipné. Nýbrž hlavně tím, že ruší slib manželské povinnosti, aby prý jako Jeftovna dvouměsíční lhůty k rozloučení s dívčím životem užila, a tím, že svého manžílka před ním i před jeho přítelem v posměch uvádí, že tu jako dětinná slečinka, tu jako schoulená babička, tu jako zraněná panáčkuje a celkem jako silně prohnaná osůbka se rozpouští, jež dle okolností třeba také vznešenou dámu blýsknavých řečí a rázné odhodlanosti sehráti umí. Její záměr se zdaří: baronka je jí zahanbena, ponížena, zdrcena, je z Mariova srdce vystrnadéna. Komu se hra s nemožnou hlavní postavou, s vyumělkovaným postupem anebo hra s nápadně passivními herci, jakým na př. Mario, aneb se čpavým dialogem líbí, měj si z ní nezkalené potěšení!

Druhá Cavallottova aktovka, črta *Bílé růže*, pošilhává po darwinismu. Otec Baltazar souhlasí s Ben Akibou, že pod sluncem nic není nového: „vše jest opakování starých dávných dějů;" za *stejných* okolností *ze stejné krve* vyplynou prý *stejné* výsledky. Aby pak o podstatě tohoto svého názoru přesvědčil přítele Antonína, ukazuje mu z úkrytu na počínání své sedmnáctileté dcerušky Adeliny: tato z okna do okna právě tak koketuje jako kdysi její matka Viktorie s Baltazarem, ano dává svému protějšku — temně kadeřavému mladíkovi — táž telegrafická znamení pomocí trilků, květin a písniček; a což obzvláště nápadno, Adelina někdy zavírá okenice, aby kadeřavý mladík do jejího bytu neviděl: vše to zrovna jako její matka. Co však Adelina kutí, když okenice přivřela? Miliskuje se s jiným, s devatenáctiletým Jindřichem, jejž jednou z bílých růží na matčině hrobě vykvetlých obdaří. Adelina je proněvěrna, tedy byla také Viktorie proněvěrná!

A jejím druhým šťastnějším zbožňovatelem byl — sám Antonín! Byl, ale hned po svatbě Viktorie vystřízlivěla. Láska změnila jejího chotě Baltazara, učinila jej krásnějším, a Viktorie pocítila lítosť, smířila se s jeho jmenem, spálila kravatky, jež ho dříve tak hyzdívaly, předevzala si, že mu žití šťastným učiní, a vypověděla Antonína. Vězí tedy v Bílých růžích kus jakéhosi důvtipu, ale jen kus, a to strojeného důvtipu. Vidíme ruce, jak pohybují nitkami svých loutek. Lzeli o Viktorii a její dceři tvrditi, že jsou *ze stejné krve?* Děti *různých* otců ze *stejné* krve?!

Francouzské pětidějové drama *Kníže Panin*, jež Jiří Ohnet napsal a jež V. Petrů přeložil, je z omrzele známé, z nemilosrdně opotřebované látky zkrejčováno; řada to příkrých effektů načerpaných z jediné stále stejné francouzské dramatické písničky o majetnici hutí ve fraku, o záletném, špatném manželovi. Tentokráte je jím ruský roué, snad plnokrevný kníže, a bez odporu dokonalý bídák: mrhal, karbaník a švindléř, který pro žalář uzraje, ano hanbě před smrtí předností dává, tak že matka jeho dobré, podvedené manželky Micheliny, pí. Desvarennesová, jiného východu nevidí než ho zastřeliť. Hra má před svými francouzskými dvojenci jednu přednosť: osoby dobrého zrna neblýskají se tam prolhaností, vedou si zevně, jakými jsou vnitř. Mluva je zcela podle mody: je všední. Naše mistryně ideálnější hry, pí. Sklenářová, vystupuje v silně realistické úloze pí. Desvarennesové, a vystupuje v ní velice šťastně.

Jinak byli Francouzové tentokráte zastoupeni jen fraškovými novinkami. *Není Durand jako Durand*, tříaktový žert, jejž A. Valabrégue a M. Ordonneau napsali, založen na omylech povstávajících z toho, že se lživý kupec, aby ulovil bohatou nevěstu, dceru ješitného blázínka, vydává za proslulého Pařížského advokáta. Jiná fraška provádí ušlechtilý důkaz, že *ze tří nejšťastnějším* není nevěrná manželka nebo snad její zbožňovatel, ale klamaný manžel. A také *Zastávka ve druhém poschodí* o třech jednáních od E. Labiche a M. Michela zabývá se mladíkovým dvořením vdané paničce. — Překlady podobných perel dodává se zvláštní zálibou Bedř. Frida. Fraška *Ze tří nejšťastnější* měla nejžertovnější účin ten, žeť i z našich Zolofilův učinila škaredivé mravokárce! Hu!

Tím jsou všecky sehrané novinky vyčerpány.

Jeviště našeho národního divadla, které zakládací listinou domácímu umění v českém jazyku pěstovanému vyhrazeno jest, bylo pro dni 13. a 14. listopadu postoupeno francouzské společnosti pí. Sáry Bernhartové. Proti tomu možno zajisté podstatné námitky uvesti. Divadlo se tím uchyluje od svého účelu, šířiti a pevniti národní vědomí. Schyl k cizotě, kterýž u nás nyní bez toho až úžasně roste a bují, se tím podporuje a rozvětvuje. Francouzská činohra, která bez toho nad potřebu a nad svou cenu tak houževně a tak neblaze původní produkci dusila i dusí, vyzdvihuje se na triumfální povoz. Za čtyřnásobné poplatky, jež obecenstvo přes pole odvedlo, koupilo snad ujmu našim domácím silám, snad i dalším příjmům divadla. Ale divadelní správa může naopak ukázati k některým jasnějším bodům na líci tohoto rubu: na veliké, neobyčejnou měrou vzorné umění rozmarné, dobrodružné, vysmívané, pověstné a přece slavené francouzské tragédky, na soutěž s německým

divadlem, na sankci, kterou jak obecenstvo, tak denní kritika kroku jeho udělily atd. Vždyť Praha vítala Sáru okázale, že se staroslavné hlavě našeho království dostalo až i příjmí čestné Kanady!

Sára Bernhardtová (občansky Rozina neb Rozálie Damalová) hrá ve svých kočovních představeních jen asi půl tuctu effektních úloh: Scribeovu Adriennu Lecouvreurovou, ml. Dumasa Dámu kaméliovou, Meilhaca i Halévya Froufrou a Sardouovy rekyně Fédoru, Théodoru a Toscu. Hrála je stakrát i tisíckrát a může je tedy hráti virtuosně. Ale není to jen řemeslná obratnosť, čemu se u ní obdivujeme, je to pravé mistrovství, je to pravé umění první velikosti. Bernhardtová stojí na téže výši jako idealistický Rossi neb realistický Salvini a své kmenovce Dawisona i Sonnenthala předčí. Bernhardtová hrála u nás realisticky s naturalistickým někde stíňováním, avšak uměla by si zajisté se stejným účinem vésti též ryze idealisticky jako ryze realisticky. Jak Salvini a Rossi ráda na jevišti umírá: všech šest kusů jejího repertoaru končí truchloherně, končí hrdinčinou smrtí. Umírající Bernhardtová bledne, zesiná, oči jí vystoupí z důlků, tělo schne a tuhne, k poslednímu vzplanutí se vzepne a dopracuje: divák se hrozí, chvěje a trne. Pět z rekyň jí dávaných jsou divošky, a mezi ně náleží též obě postavy, které v Praze hrála, jemnější Froufrou (Fučidlo) i prudčí Fédora (recte Feodora), Obě hry byly po prvé ovšem v Paříži sehrány: Froufrou r. 1869, Fédora r. 1882. *Froufrou* je více méně vtipná přezdívka; froufrou značí hlahol působený šustícím šatem ženského mladistvého neposedy. Slečinka, jíž Froufrou říkají, slove vlastně Gilberta, vdá se, jako by šla na ples, hledí si toilett a zábav, zanedbává chotě (Sartorysa) i synáčka (Jiřího), ztrací tím místo v rodině, žárlí na sestru, která je zaujala, ze žehravosti prchne se svým někdejším nápadníkem (Valréasem), jejž proto Sartorys zastřelí, a skroušena vrátí se umřít do manželova domu. *Fédora* je mstitelkyně; hrabě ruský Loris Ipanov zastřelil jejího milence Vladimíra Andrejeviče. Fédora myslí, že to spáchal z politických pohnutek, jako nihilista, chce se ho tedy zmocniť a vydať ho politické pokutě v kořisť, i zahubí jeho bratra i matku: tu se doví, že Ipanov hraběte Vladimíra proto zabil, že mu hrabě sváděl manželku, i cítí, že Ipanov její srdce opanoval; avšak v témž okamžiku, kdy přestala býti mstitelkou, stane se mstitelem Ipanov: vyzví, kdo mu zničil bratra i matku, rozzuří se na Fédoru, škrtí ji, a Fédora nevidí jiného zbytí nežli smrť jedem. Obě úlohy složila si Bernhardtová z nesčíslného množství obdivuhodných, originálních, a přece přirozených podrobností; z nesčíslného množství, a přec úlohy ty nijak nejsou přeplněny. Když toho nutnosť vyžaduje — jako třeba ve Froufrou — umí Bernhardtová (nar. r. 1843 nebo 1844) z pravidla vypadati zcela mladistvě, ale dostavují se též okamžiky, že, zejmena zříme-li ji v profilu, její starší orientální výraz prokmitne.

Pozorovací a nápodobovací nadání její jest jediné svého způsobu. Bernhardtová měla příležitosť poznati na sta žen a vystřehnouti jejich význačné zvláštnosti en masse. Okázala to hned, jak vystoupila, avšak věru nezvítězila, jakmile byla spatřena. Obecenstvo chtělo býti dobyto, ale *bylo* dobyto. V prvé polovici Fučidla převládají podrobnosti genrové, v druhé polovici této hry a ve Fédoře vystupují v popředí

podrobnosti al fresco. Sářin hlas pěje, rachotí, škvrčí, ale vždy vás libezně poutá. Její frančina, u jiných tak nezřídka drsná, zní v jejich ústech téměř jako vlaština. Když se Bernhardtová směje, když si dětinně počíná, když se stydí, když laškuje, když naříká, když si s vějířem, perem, boou hrá, když se strachuje, když hřmí, burácí a drtí, když milostně kočkuje, když si hrá na vlčici a tygřici, povždy řeknete: Tak to je v životě, a jinak to nemůže dáváno býti. A na kolik spůsobů se Bernhardtová směje, na kolik pláče, na kolik se stydí, na kolik soptí: a povždy zase směje a baví se, hořekuje a pláče, stydí se, mstivě hrozí a soptí nejvýš případně, nejvýš přesvědčivě. Jak pravdivě zní její samomluvy, jak výmluvna jest její němá hra, když jiní mluví! Jak je vše vypočtěno, a přec nikde žádné vypočítavosti nezříti. A jak umí spisovatele dle potřeby doplniti! Když Sartorys ve 4. dějství sklenici vody, již mu nevěrná Gilberta podává, odmítne, trhne to ve Froufrou, jako by jí byl rozpůlil nitro: i vidíme, že po tomto výjevě Gilberta ni fysicky dlouho živa zůstati nemůže. Tisíce a tisíce podrobností v jadrný, ústrojný a vývojný celek spojiti, toť zajisté obtíž všech obtíží uměleckých: ale Sářiny postavy jsou takové celky. Toliko na počátku třetího jednání postrádá její Froufrou přechodního momentu, postrádá spojitosti s koncem jednání druhého. Že paní Sára vstupní scénu Gilbertinu škrtla, nemile překvapilo. Také jinak byly oba kusy nápadně oklestěny. Základné pojmutí Fédory rušilo mně dojem po celý večer. Bernhardtová upravila si tuto úlohu svým spůsobem, snad že toho k nejlépe účinné reklamě zužitkovati mohla: Bernhardtová hraje Rusku Feodoru jako Sarmatku, jako barbarskou Venuši v kožichu, a to věru Slovanovi přílišně lichotiť nemůže. Toiletty Sářiny jsou půvabné, nádherné, jsou výtvory rozmarů, víc než modní a právě proto zas méně modní; posluchače vyrušují nepatrně, ale tím více vyrušují snad posluchačku. Z herců líbil se nejvíce Sářin choť Damala v úloze dobromyslného Sartorysa. Veselosť působilo, že začátek aktů po francouzském spůsobu oznamován byl dusáním, ne zvoněním.

Na konec vraťme se ještě na okamžik k domácí umění!

Jako zpěvohra, ztratila i činohra nejednu těžko nahraditelnou sílu předčasně. Paní Ortová de Pauli je skutečná, opravdová, temperamentem i výcvikem vynikající umělkyně a — což se pohříchu samo sebou nerozumí — též upřímná, obětavá národovkyně. Jejího nadání nebylo náležitě používáno, využitkováno, ale vždy se mohla těšívati, že jí přízeň obecenstva zůstala věrnou. Když ji chtěl ředitel Mayr propustiti, sehrála při představení na rozloučenou Miláčka štěstěny tak, že obecenstvo položilo své účinné veto: zažili jsme tedy představení na sloučenou. Co se týká jejího národního smýšlení, jsou v té příčině význačna její slova pronesena k chabnoucí, s češtinou trošinku zápasící kollegyni, která, když na českém jevišti půdu ztrácela, obvyklým spůsobem hrozila, že se naučí německy a k německému divadlu půjde. „Lépe byste učinila,“ řekla jí tehdy sl. de Pauli, „kdy byste se naučila česky.“ Také manželů Pštrosových i pí. Seifertové všichni velmi neradi pohřešujeme. Seifertová hrála zejmena úlohy starších dam spůsobem nesnadno dostižným.

